

વાળ કાઢવા માટે જગપ્રસિદ્ધ

રાજરાણી સાબુ

વાપરે.

આ સાબુ વાપરવાથી ચામડી બળતી નથી, તેમજ કરી ઇલા થતી નથી. ચામડી કાળી પડતી નથી. વારંવાર વાપરવાથી કાંઈ નુકશાન નથી. હરકોઈ જગ્યાએ વાપરી શકાય છે. આખા હિન્દુસ્થાનમાં અને દેશવરોમાં લાખો માણસોએ વાપરી જોયેલ છે, અને વાપરીને સંતોષ પામ્યા છે.

તમે પણ એક વખત વાપરો અને ખાત્રી કરો.

કિંમત ત્રણ ગોટીના બાકસ ૧ રૂા રૂા. ૧-૦-૦. ટપાલ ખર્ચ ૦-૪-૦.
બાકસ ૪ ના રૂા. ૩-૦-૦. ટપાલ ખર્ચ માફ.

સુગંધીઓની મહારાણી ઓટો મધુરી

આ સેન્ટનાં માત્ર બે ટીપાં રૂમાલમાં નાખવાથી પુવોના ખગીચાનો આભાસ થાય છે. સુગંધોદાર, ટકાઉ, મધુર અને ગમનયમદ સેન્ટ ઓટો મધુરી જ છે. મિજલસોમાં, લગ્ન પ્રસંગે, વરઘોડાઓમાં, સલાઓમાં, તાટકોમાં વિગેરે સર્વ સ્થળે ઓટો મધુરીનો છૂટથી ઉપયોગ થાય છે. તમેને ત્યારે ત્યારે કાંઈપણ સુગંધની જરૂર પડે ત્યારે ઓટો મધુરીને લુગટા ના.

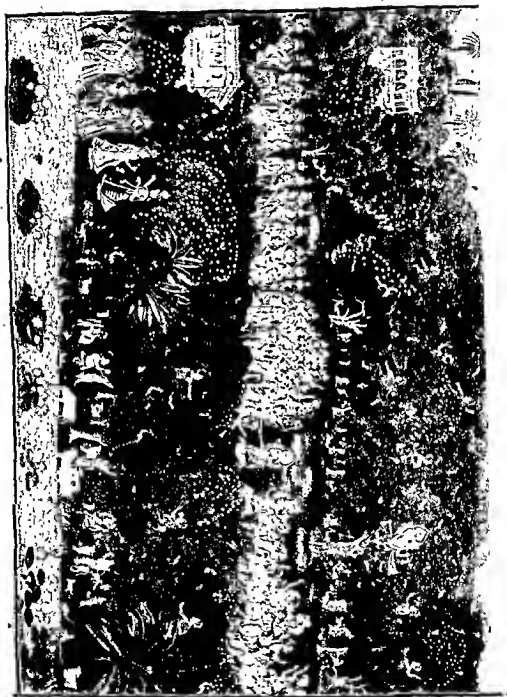
કિંમત ઓટી બાટલીના રૂા ૨-૦-૦ નાની બાટલીના „ ૦-૮-૦

સુચલી બાટલીના „ ૧-૪-૦ સેમ્પલ બાટલીના „ ૦-૨-૦

ટપાલ ખર્ચ જુદું. લખો:—

ટી. મી. લાલ એન્ડ કું.

બારબીઠ મહોલ્લા, મુંબાઈ નં. ૩૦૧

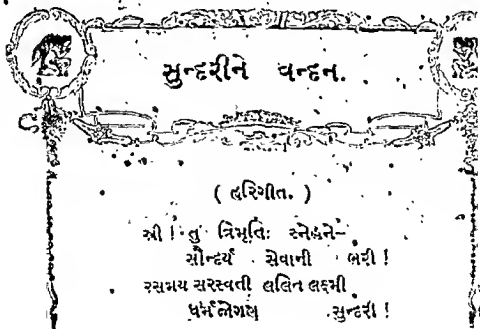

(મુંબાઈના ગુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રીમંડળનું મુખ્યપત્ર)

પૃ ૧ હું.

સપ્ટેમ્બર ૧૯૨૩.

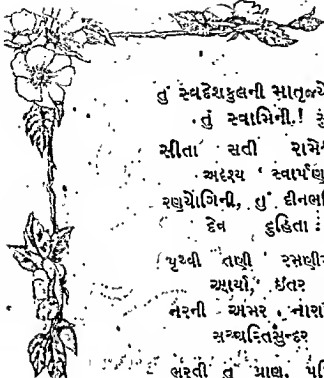
૨૫૬

સુન્દરીને વંદન.

(હરિગીત.)

શ્રી ! તું ત્રિમૂર્તિઃ સ્નેહને-
 સૌન્દર્ય સેવાની ભરી !
 રસમય સરસ્વતી લલિત લક્ષ્મી
 ધર્મલોચન સુન્દરી !

તું સ્વદેશકુલની માતૃભયોત !

તું સ્વામિની ! સુર સુન્દરી

સીતા સતી રામેશ્વરી-

અદર્ય 'સ્વાર્ણા'ની, ભરી :

રણયોગિની, તું દીનભગિની,

દેવ હિતા : સુન્દરી !

પૃથ્વી તણી રમણીભણિ :

આર્ધા, ધંતર ગૃહસુન્દરી !

નરની અમર નારાયણી :

અન્યન્તિસુન્દર સુન્દરી !

ભરતી તું પ્રાણ, પરિભલે :

તું ખેલતી આત્માતણી :

ભરથક ભલે, અભયેશ્વરી :

તું સરલ સહયરી, સુન્દરી !

સર્વોશ સુન્દર દર્શને, તું-

પુનિત રસ, ગંગાધરી !

સંસાર સામ્રાજ્યેશ્વરી,

તું સુભગતારક સુન્દરી !

પુણ્યાર્મ-સુન્દર હૃદય-સુન્દર

સુમન-સુન્દર સુન્દરી !

સત્કર્મ-સુન્દર, વચન-સુન્દર,

વૃત્તિ-સુન્દર સુન્દરી !

સુન્દર બની સુન્દર બંધોવે

શુભમધુરી સુન્દરી !

પ્રભુની ચમત્કૃતિ શ્રદ્ધિના

શુભારુપ પ્રમર સુન્દરી !

અમારો ઉદ્દેશ અને આદર્શ !

જરાતની ગુણવત્તુ જોઈને સમસ્ત “ગુણ-
સુન્દરી અને સ્ત્રી હિતોપદેશ” રજુ-
કરતાં અમને ધણો આનંદ થાય છે !
આ માસિક પ્રકટ કરી શકવા માટે
અમે શરૂઆતમાં, પરમ કૃપાળુ પરમાત્માનો
નમ્રતાપૂર્વક આભાર માનીએ છીએ !

આ માસિક શા માટે કાઢવામાં આવ્યું
છે ? એ સવાલ પ્રથમ ઉભો થાય છે. ગુજ-
રાતમાં આગ્રહાલ્ય થોડાકાં માસિકો નીકળી
રહ્યાં છે. સ્ત્રી ઉપયોગી માસિકો પણ ટેટલાંક
છે. ત્યારે આ નવીન માસિક શા માટે ?
ટેટલાંક સ્ત્રી-ઉપયોગી માસિકો આપણી
જાંપામાં લાંબા વખતથી નીકળે છે, પણ
અમારાં નમ્ર અભિપ્રાય પ્રમાણે સ્ત્રીઓને
ઉપયોગી થઈ પડે એવા ધણાં વિષયોને
તેમણે ન્યાય આપ્યો નથી; પરિણામે સ્ત્રી
વર્ગમાં તે માસિકો જટલાંક પ્રિય થયાં નોંધતાં
હતાં તેટલાં ગયાં નથી. કોઈક માસિક ન
ખરી શકાય એટલું બધું અનિવાર્ય નીક-
ળતું હશે, ત્યારે કોઈક માસિક એવું હશે
કે, તેમાં સ્ત્રી-ઉપયોગી લેખોના કરતાં નકા-
માં ટાલવાં વધારે હશે. એવાં માસિકોમાં
ટેટલાંક સ્ત્રી-ઉપયોગી લેખો અમે એવા
એવા છે કે, તેમાં સ્ત્રીઓની જરૂરીયાતોને
મહોંચી વળવાની યત્નને બદલે પડિનાઈ બતા-
વવાની જ રીતીય કર્મમાં આવી હોય !
આપણી જાંપામાં સ્ત્રી-ઉપયોગી સાહિત્ય
પ્રમાણમાં જુદું જોણું છે, અને તેમાંથી ઝાઝો
વ્યય નો અમે કરીને તેવા પડિનાઈ અત્ય-
નારો છે ! આવા સંયોગોમાં જ્યારે જ્યારે
અને જેને જેને સ્ત્રી-ઉપયોગી સાહિત્યની
પસંદગી કરવી પડી છે, ત્યારે ત્યારે અને
તેને તેને મોટું ભાગે પોતાની પસંદગીમાં
મુશ્કેલી વેઠવી પડી છે, એટલું જ નહિ
પરંતુ તે મુશ્કેલી વેઠવા છતાંયે તેમને નેહએ
તેટલો સતોપ મળેલો નથી. આવા અનુભવો
ધણ્યને થયેલા અમે જાણ્યા છે-જેવાં છે !
આ વાતની સાબિતી અમને અત્યાર પહેલા
ધણી ગંગાએથી મળી છે, અને, હજીયે મ-
ળતી, ગમ છે ! અને આવી ઉણપ સ્ત્રી-
ઉપયોગી માસિકોને વિશે અત્યાર મુધી આપ-
ણને ખાસ લાગી છે. આમ કહેવામાં અત્યાર
મુધી અનેક મુશ્કેલીઓમાં ચલાવતાં સ્ત્રી-ઉ-
પયોગી માસિકોને ઉતારી પોંડવાની અમારી
લગારેય ધર્યા નથી. તેમના પ્રયત્નોને માટે
તેમને તો ધન્યવાદ ધરે છે ! અગે તો માત્ર
ખરી હકીકત જ લખી રહ્યા છીએ. આમ
હોવાથી ગુજરાતની જોઈને માટે એકાદ અરે-
ખર ઉપયોગી-તેમના અંગે માસમાં અને છવ-
નમાં મદદગાર થાય એવું માસિક રજુ કર-
વાની ઇચ્છા અમને લાંબા સમયથી થઈ
આવી હતી પણ ધણાં કારણોને લીધે અમે
ને પ્રમાણે કાંઈ કરી શક્યા ન હતા. અત્યારે
અમારી એ ઇચ્છા પરમકૃપાળુ પરમાત્માની
કૃપાથી સફળ થઈ છે, તેને માટે અમે અગારી
જીવને ખરેખર લાભચાળી માનીએ છીએ.
હવે, આ માસિકના ત્રીજા વિશે કોઈકને
પ્રથમ અમે “ગુણસુન્દરી” એ નામ વાળું

નારો છે ! આવા સંયોગોમાં જ્યારે જ્યારે
અને જેને જેને સ્ત્રી-ઉપયોગી સાહિત્યની
પસંદગી કરવી પડી છે, ત્યારે ત્યારે અને
તેને તેને મોટું ભાગે પોતાની પસંદગીમાં
મુશ્કેલી વેઠવી પડી છે, એટલું જ નહિ
પરંતુ તે મુશ્કેલી વેઠવા છતાંયે તેમને નેહએ
તેટલો સતોપ મળેલો નથી. આવા અનુભવો
ધણ્યને થયેલા અમે જાણ્યા છે-જેવાં છે !
આ વાતની સાબિતી અમને અત્યાર પહેલા
ધણી ગંગાએથી મળી છે, અને, હજીયે મ-
ળતી, ગમ છે ! અને આવી ઉણપ સ્ત્રી-
ઉપયોગી માસિકોને વિશે અત્યાર મુધી આપ-
ણને ખાસ લાગી છે. આમ કહેવામાં અત્યાર
મુધી અનેક મુશ્કેલીઓમાં ચલાવતાં સ્ત્રી-ઉ-
પયોગી માસિકોને ઉતારી પોંડવાની અમારી
લગારેય ધર્યા નથી. તેમના પ્રયત્નોને માટે
તેમને તો ધન્યવાદ ધરે છે ! અગે તો માત્ર
ખરી હકીકત જ લખી રહ્યા છીએ. આમ
હોવાથી ગુજરાતની જોઈને માટે એકાદ અરે-
ખર ઉપયોગી-તેમના અંગે માસમાં અને છવ-
નમાં મદદગાર થાય એવું માસિક રજુ કર-
વાની ઇચ્છા અમને લાંબા સમયથી થઈ
આવી હતી પણ ધણાં કારણોને લીધે અમે
ને પ્રમાણે કાંઈ કરી શક્યા ન હતા. અત્યારે
અમારી એ ઇચ્છા પરમકૃપાળુ પરમાત્માની
કૃપાથી સફળ થઈ છે, તેને માટે અમે અગારી
જીવને ખરેખર લાભચાળી માનીએ છીએ.
હવે, આ માસિકના ત્રીજા વિશે કોઈકને
પ્રથમ અમે “ગુણસુન્દરી” એ નામ વાળું

હવે. “સરસ્વતીચંદ્ર” ના લેખક સ્વ. ગોવર્ધનરામભાઈએ “ગુણસુન્દરી” નામના પાત્રને ગુણસંતમાં એમરે બનાવી દીધું છે. સ્વ. ગોવર્ધનરામભાઈની એ “ગુણસુન્દરી” ગુજરાતમાં થેરવેર જેવામાં આવે એવી કલ્પના કેને “તથા” ચંતી? એવા પ્રશ્નગત પાત્રનું નામ અમે આ માસિક માટે પસંદ કર્યું. અમારી માન્યતા પ્રમાણે આ નામ આખા ગુજરાતની ખેડૂનોને પસંદ પડશે! હજીથી મુંબાઈના શ્રી ગુજરાતી હિન્દુ અંગ્રજીનું મુખપત્ર “શ્રી હિતોપદેશ” નામના ત્રિમાસિકને અમારા આ માસિક સાથે જોડી દેવાની સૂચના થઈ! અમે ને સૂચના વધારી લીધી! શ્રી ગુજરાતી હિન્દુ અંગ્રજીના કાર્યવાહકોને પણ એ યોજના પસંદ પડી, અને પરિણામે “ગુણસુન્દરી અને શ્રી હિતોપદેશ” એ નામ આ માસિકને આપવામાં આવ્યું છે! આ પ્રમાણે આ માસિક પ્રથમથીજ મુંબાઈના શ્રી ગુજરાતી હિન્દુ અંગ્રજીના મુખપત્ર તરીકે બહાર પડે છે એટલે, જેમાં એ અંગ્રજી પ્રતિષ્ઠાની હકીકત આપવામાં આવશે. ગુજરાતમાં સ્ત્રીઓનાં જાહેર મંડળો કે સભાઓની સંખ્યા સારી જતી છે! જે તે મંડળો કે સભાઓ આ મપ્રસિદ્ધને આશ્રય આપશે અને પોતાની કાર્યવાહીની દ્રષ્ટિત મોકલતાં રહેશે તો, અમે તે અવસ્થા પ્રકટ કરીશું.

આ માસિકમાં નીચેના વિષયો તરફ ખાસ ધ્યાન આપવામાં આવશે:—

સૌવિધ્યક ધાર્મિક, સામાજિક અને સંસ્કૃતિક પ્રશ્નો; સ્ત્રીઓનું જાહેરજીવન, સ્ત્રીઓના ધર્મ, સમાજસેવા, સ્ત્રીઓનું શૈક્ષણિક, શૈક્ષણિકવસ્થા, લીંગજી, ખરન, મુશ્કેલી, પાક-ચાલ, સતીઓનાં અને મહાપુરુષોનાં જીવન-ચરિત્ર, બોધદાયક રસિકી વાર્તાઓ, ધરવૈદ્ય, પાળકોને કેવી રીતે હજીવનાં અને કેળવનાં,

સામાન્ય જ્ઞાનેશ્વરજ્ઞાન, નીતિજ્ઞાન, ધરમનું કલેષો, બાળકોની અને સ્ત્રીઓની રમતો વિગેરે દરેક અંકમાં સ્ત્રીઓની તોષી, દેશપ્રત્યેકની સ્ત્રીઓ વિશે સમાચાર, જૂદી-જૂદી ભાષાઓમાં નીકળતાં સુંદર માસિકોનાં વાંચન-યોગ્ય લેખોની રસમય-સુદૃષ્ટી ખાસ આપવામાં આવશે. વળી હરિપરસિક લેખો અને કાવ્યો પણ આપવામાં આવશે.

પહેલા અંકમાં આપેલા લેખો ઉપરથી માત્રમ પડી આવશે કે, વિષયોની સુદૃષ્ટી પ્રતી સરસ થશે! આ સમગ્ર પ્રકારના વિષયોને એક પછી એક ચર્ચવામાં અને ખીલવવામાં આવશે, અને ઉપર, હદી ગયા તેમ અમારા આદર્શ સ્ત્રીઓને જેમ અને તેમ ઉપયોગી લેખો આપવાના છે! એ ઉપયોગીતામાં દર વખતે વધારે કરવાની અને તેને ખીલવવાની ખાસ કાળજી રાખવામાં આવશે.

એ ઉપયોગિતા જળવાય તેટલાં માટેજ અમે આ માસિકની ભાષા જેમ અને સહેલી રાખવાનો દરાવ કર્યો છે. સાચી વાંત છે કે, અમારે એ દરાવ પહેલા અંકમાંજ નેહીને તેટલા જળવાયો નથી. કેટલાક લેખોમાં ભાષા કાંઈક વધારે કડખું છે! અલગત તે “જરૂરિયાતો” તો નહિજ ગણાય! લેખક બાદ્યો અને ખેડૂનોને અમે ખાસ વિનન કરી દત્તા કે, તેમણે પોતાના લેખોમાં ભાષા જેમ અને તેમ સહેલી વાપરવી! પરંતુ અમારી તે વિનન તરફ એકએ તેટલું ધ્યાન જપાવું નથી. કોઈ કોઈ લેખો તો અમને એટલા બધા કડખા લાગ્યા કે અમારે કિલગીરી સાથે તે પાછા ચોકકસવા પડ્યા છે. અહિંયાં અમે અમારા સર્વ લેખકોને વિનન કરી લખ્યે છીએ કે, તેમણે જાહેરજાતી કરીને પોતાનાં લેખોનાં ભાષા જેમ અને તેમ સહેલી રાખવી. અમે સમગ્રએ છીએ કે, સહેલી

ભાષા લખવામાં કેટલાકાને સરકેલી ભોળુવધી પડશે, પણ અમારે એક વળત ફરીથી કહેવું જોઈએ કે, આપણી જાહેરનાની ઘણી મોટી સંખ્યાની કેળવણી એટલી બધી વધેલી નથી કે, તેમને માટે આપણે અધરી ભાષામાં લેખો લખી શકીએ ! તેમને ઉપયોગી થવાને માટે તો ખાસ મહેનત કરીને પણ સહેલી ભાષા લખવી જોઈશે ! અને સહેલી ભાષામાં ઘણી ખૂબીઓ રહેલી છે, તે અહિંયાં કહેવાની જરૂર નથી. આ સંબંધમાંયે અમે ખાતરી આપીએ છીએ કે, દિવસે દિવસે વધારે સહેલી ભાષાના લેખો આપવાની દરેક કાળજી રાખવામાં આવશે.

આ માસિકની ઉપયોગિતામાં વધારો કરવા માટે અમે ખીણ ખાસ કાળજી એ રાખી છે કે, એમાં એવા લેખો મુસદ્દા નહિ પામે કે તેથી તેની જગ્યાનો દુરુપયોગ થાય. એટલે કે નકામાં દાલાલો તેમજ લોખંડો શાંખર મુદ્દા બહારનાં ચર્ચાપત્રો વિગેરે નિરર્થક આખતોને આ માસિકમાં સ્થાન મળશે નહિ. અમે ઘણું માસિકમાં આ પ્રમાણે જગ્યાનો દુરુપયોગ થતો જોયો છે, અને તેટલાજ માટે એ સંબંધમાં પ્રથમથી કાળજી રાખી છે.

તે ઉપરાંત આ માસિકમાં દેશ-પરદેશનાં જોઈ જાણી માસિકો, વર્તમાનપત્રો વિગેરેમાંથી શ્રીવિષયક સમાચારો અને ખીજા જાણવા જેવા વિષયોની સ્તિક ચુટણી આપવામાં આવશે, એટલે એક જ માસિકમાં ઘણી વિવિધતા મળી શકશે.

આ માસિકની આકર્ષકતા અને ઉપયોગિતામાં વધારો કરવાને માટે તેમાં દર માસે ચિત્રો આપવાનો અમે ફરાવ કર્યો છે. સાચી વાત છે કે, ચિત્રો આપવાં એ ખર્ચાળ વાત છે, અને જલ્દી દુકા લવાજમમાં તો નજર આપી શકાતી. છતાં, અમે એ સાદસ ખેલું

છે, અને અમે આશા રાખીએ છીએ કે, અમારી જાહેરનાને તેથી આ માસિક વધારે ગમશે. ઈશ્વરકૃપા હશે તો વળત જતાં એ ચિત્રોની સંખ્યામાંયે વધારો થશે !

કદમાં આ માસિક હાલ તરત ૬૪ પૃષ્ઠોનું થશે. કાગળ સારા વાપરવામાં આવશે. આ સંબંધી હકીકત ઉપરથી જોઈ શકાશે કે, રૂ. ૩-૮-૦ જેટલા વાર્ષિક લવાજમમાં અંતરને આટલું બધું પાડવી શકે નહિ. પણ ફક્ત એવાં કરવાના ઉદ્દેશથીજ અમે આ માસિક પ્રકટ કર્યું છે, અને તેથી તેમ કરતાં નાણાંનો ભોગ પણ આપવો પડે તો તે યથાશક્તિ આપવાને અમે તૈયાર છીએ. એટલાં માટે દરેક શુભચાતી બાઇ જાહેરનાં ફરજ આ માસિક તરફ એટલી છે કે, પોતે જેમ બને તેમ તેના શ્રાહક થાજ અને ખીજા બાઇ જાહેરનાં તેવાં શ્રાહક બનાવે.

અમારાં બાઇજાં માસિકોને ઉદ્દેશને થોડીક હકીકત અમે અહિંયાં કહીશું. અમે માત્ર સેવાશક્તિથીજ આ કામ માથે ઉપાડ્યું છે. એટલે અમે સર્વ પાસેથી સહકારની આશા રાખીએ છીએ. તેવીજ રીતે ખીજાઓ સાથે પણ અમે સહકાર કરવા તૈયાર છીએ. પણ અમારા વિષય કે આદર્શ પરત્વે અમારે ખીજા પ્રકટ થયલા લેખોના ખંડનમાં જ કહેવું. ફરજે તે નીડરતાથી કંલા વિના નહિ રહીએ. આ વાત પ્રથમથીજ જાણવી દેવાની અમે જરૂર જોઈએ છીએ. બાહી ફાકટ ડાળ, દમામે, આડંબર એ અમારી પાસેથી મળી શકશે નહિ. લેખકોને પણ અમે કહી દઈશું કે, ખીજા કેટલાકોની માફક અમે વાડો બાંધીને બેઠા નથી અને બેસવાનાયે નથી. અમારા ઉદ્દેશને અને આદર્શને પોષે એવા લેખો ગમે તે લખી શકાવશે તેને સ્થાન આપવા વિશે અમે આનુકાની નહિ કરીએ, કેમકે અમને માત્ર મોટાં મોટાં નામોનાં જોઈ છે એમ નથી. અમે સર્વ પાસેથી ફક્ત

સહકારન માગીએ છીએ, અને સર્વ સાથે સહકાર કરવા તૈયાર છીએ.

અમારા આમંત્રણને કમુલ રાખી જેમણે અમારી ઉપર લેખો લખી મોકલાવ્યા છે તેમનો અમે ધણે ઉપકાર માનીએ છીએ. આશા છે કે, લલિતમાં તેઓ અમારી તરફ એટલો દિલસોજી બંધો, બાવ રાખશે. એ લેખોમાંથી બની શક્યા તેટલા લેખો આ અંકમાં પ્રકટ કરવામાં આવ્યા છે. જગ્યાની સમગ્ર પ્રમાણે ખીજ લેખો અમે અને તેટલા જગ્યાની પ્રકટ કરીશું. એ સંબંધમાં અમારે એક વાત દિલગીરી સાથે જણાવવી પડે છે. પુરૂષ વર્ગે અમારા આમંત્રણને જોઈને માન આપ્યું છે, તેટલું સ્ત્રી વર્ગે આપ્યું નથી. આ માસિક સ્ત્રીઓ માટે ખાસ છે, તેમજ કેટલીક લંખિકા જેનેને અમે ખાસ આમંત્રણ મોકલ્યાં હતાં, પરંતુ એકના વિના ખીજ જેનેને તરફથી કેટલું પણ લેખ અમને મળ્યો નથી. જે જેનેને લેખ અમને મળ્યો છે, તેમની પ્રસાદી તો વારંવાર મળતી રહેશે, એમાં શક નથી. દદાચિત્ત ખીજ જેનેને પોતાના લેખો મોકલવાને માટે જોઈતા અંકની રાહ જોતી હશે! અમે આશા રાખીએ છીએ કે ગુજરાતની કેળવણી જેનેને આ જાગૃતમાં અમારી સાથે સહકાર કરીને પોતાની જગ્યા બનવા વિના નહિ રહે.

ચિત્રોના સંબંધમાં અમારે સર્વથી પ્રથમ ગુજરાતના મણીતા ચિત્રકાર શ્રીમાન શેઠ પુરૂષોત્તમ મથુરાદાસને ધણે આભાર અર્પવના છે. તેઓ ગર્ભશ્રીમંતુ હોવા છતાં

તેમણે ચિત્રકળાનો શોખ મારા ખીલવ્યો છે. અને તે કળાને પોતાની બનાવવાનો સફળ થઈ ગયો છે. તેમણે પોતાની કળાનો લાભ અમને આપવાનું કમુલ કર્યું, અને પોતાનો સંગ્રહ અમારી સમક્ષ રજુ કરી દીધો. તેમાંથી જરૂરીઆત પ્રમાણે અમે ચિત્રો આપીશું. વળી પૂઠા ઉપરનું તથા રંગી ચિત્ર છે, તે પણ તેમનીજ જાણીએ ચિત્રાપત્ર છે. એ ચિત્ર દોરી આપવા માટે તેઓશ્રીએ જે ખાસ શ્રમ લીધો છે, તેને માટે અમારા વાચક વર્ગ તરફથી અમે તેમનો ધણે ઉપકાર માનીએ છીએ. તેજ પ્રમાણે શ્રીયુત શેઠ પુરૂષોત્તમ વિશ્રામ માવજીએ પણ પોતાના ચિત્રોના મોટા સંગ્રહમાંથી અમને જેમણે ચિત્રો આપવાની કમુલ આપી છે. તેને માટે તેમનો પણ અમે અહિંયાં ઉપકાર માનીએ છીએ.

આ અંક અમે અત્યાર પહેલાં કાઢવા ધારેલો, પણ શરૂઆતની અંતેક મુશ્કેલીઓને લીધે તેમ બની શક્યું નહિ. કેટલીક અગ્યણ કાવવાની મુશ્કેલીઓથી પડી, ત્યારે કેટલીક અગ્યણ ચિત્રોને માટે જોઈતા બનાવનાર કારીગરોની પડી. આવી કીજા હવે પછી પાલિયાવ, તેની અમે ખાતરી આપીએ છીએ.

છેવટે અમારા કાર્યમાં જેમણે જેમણે સીધી કે આડકતરી રીતે મદદ આપી છે, દિલસોજી બતાવી છે, અને તેને માટે પોતાની મુશ્કેલીઓ બતાવી છે, તે સર્વનો અમે અંતઃકરણપૂર્વક આભાર માનીએ છીએ.

ગૃહિણી ગૃહદેવી.

લેખક : શ્રી ગાકુલદાસ દ્વારકાદાસ રાયચુરા.

ગૃહિણી ! ગૃહદેવી, ગૃહદેવી !

ગૃહકુળે કરે તું કલ્હોલ હો !

ગૃહિણી ! ગૃહદેવી, ગૃહદેવી !

દિલની દાતાર તું, સેવા સરદાર તું,

ત્હારી અંતરની ભાવના અગોષ હો !

ગૃહિણી ! ગૃહદેવી, ગૃહદેવી !

પંગલે પ્રકાશ ત્હારે, હંધટે હુલ્લાસ ત્હારે,

ત્હારી વાણીમાં હેતના હિલ્લોળ હો !

ગૃહિણી ! ગૃહદેવી, ગૃહદેવી !

નયને નભાવે રાજ, વચને અપાવે તાજ,

ત્હારી અક્ષિ શોભાવે કેળા સોળ હો !

ગૃહિણી ! ગૃહદેવી, ગૃહદેવી !

સમાજ તારનાર, રાષ્ટ્રને ઉદ્ધારનાર,

તું તો માનવી જીવન જય ખોલ હો !

ગૃહિણી ! ગૃહદેવી, ગૃહદેવી !

ગુજરાત, કાઠીઆવાડની સ્ત્રીઓનું ગૃહજીવન.

લેખક: શ્રીયુત્તમ દુર્લભલાલ મોદનલાલ ઝવેરી,

એમ. એ., એલએલ. બી.

વિભક્ત કુટુંબને હાલમાં ચાર તરફથી પ્રહાર પડે છે. તે સંસ્થાને અંગે થતો જીવન એ હિંદુ સંસાર ઉપર એક... કલંક છે. એને અભિપ્રાય આપણે વારંવાર સાંભળીએ છીએ. હાલમાં એ જીવન વધારે છે. ને પૂર્વે થોડો દંતો એમ નથી, પરંતુ જેમ જેમ દેગવણી વધતી ગઈ, સ્ત્રીપર, સપાટ, સ્ત્રીકીર્તિ, પ્લાઠિત વગેરેનો પ્રથમ વધતો ગયો તેમ તેમ એ જીવન પણ વધારે દુર અને અસહ્ય જણાતો ગયો. ગુજરાત, કાઠીઆવાડનાં દરેક વતની એ ગૃહસંસારનાં સુખ-દુઃખ જાણે છે, કારણ તેમને તેનો નતી અનુભવ થયેલો હોય છે. એ સંસાર જાણે તો આક્રીકાના સહારાનાં રખ જેવો લાંચ છે, વખતે અપવાદરૂપે કોઈને તેમાં લીધોતરીવાળો પ્રદેશ દેખાતો હશે, બાજી સાધારણ રીતે તો સાસુ, નણંદ, દીકર, નેક, દેગણી, નેગણી, એ આ જે તે રજાની તપેલી રેતી જેવાં, પહેલાં બે ધગધગતી રેતી જેવાં, તો બાકીનાં કંઈક જોઈતાં તપેલાં: બાજી ગરમ રેતી જેવાં તો બધાંજ. એવા શુદ્ધ ગૃહજીવનમાં પણ લીધોતરીની અંશ રહેલો છે, એવા ખારાપાટમાં પણ મીઠી "વીરડી"ઓ મળી આવે છે, એ મનનું સમર્થન કરનાર સદગત ગોવર્ધન-રામ ત્રિપાઠી જેવા વંચીલો થઈ ગયા છે, અને હિંદુ સંસારની હીરાની ખોજપર બાજી અંગેલાં

ખાદીનાં પડ તેમણે ખસેડ્યાં છે. ગુણસુન્દરી જેવી ગુણવિધ અંગે આપણા સંસારના આશુપણ છે, પરંતુ મોટે ભાગે નવવધ્યોને એ આશુપણોપર એટલો બધો કાટ ચઢી ગયેલો દેખાય છે કે તેને લીધે અંદરની ચમક તેમના જેવામાં આવતી નથી. સાસુ, નણંદ, વગેરેને પણ જમનાં દૂત તરીકે નહિ. પરંતુ સાગણીવાળાં મનુષ્ય તરીકે જેમ શકાય એવી રીતનું શિક્ષણ આપવામાં જે માંડ મદદ કરે તે હિંદુ સંસારને એક સુખી બનાવવામાં ધણી મદદ કરે: એવા એક લેખકની કૃતિ વિશે ને જેલ લખવાની આ લેખની મતલબ છે.

રા. દામોદર ખુશલાસ ઓટાદકર, જે કે અંગ્રેજ કવિતાના અભ્યાસી નથી તોપણ તે ધારીની કવિતા-હાસના નવા યુગને સંપૂર્ણ રીતે અનુકૂળ-સ્ત્રી પોતાનાં કંઈકોલિની, "નિર્કરિણી," "સ્તોતસ્વિની" વગેરે પુસ્તકોમાં તેમજ આપણને પોતાની શક્તિની જોખમ આપી છે. મનુષ્યના અંતઃકરણના લાવ, અને તેના મનની સાગણીઓનાં નિર્દર્શનને બદલે તે પુસ્તકોમાં કુદરતના દેખાવો, ને સમીક બનાવો ચિતરવા તરફ તેઓ વધારે ઢળી પડ્યા છે; પરંતુ તેમનું દમણાંજ પ્રસિદ્ધ થયેલું એક નહાનકદ પુસ્તક "સાસતરંગિણી" એ તદ્દન જીવન ધારીપર લખાયું છે. તેમાં હિંદુ ગૃહસંસાર તેમણે માંડ નવીજ આંખે આપણને સોને દેખાવ્યો છે, ને તે એવી સુંદર રીતે

કે જાણે એ "રાસ" વાંચતાં આપણને
એમ થાય કે આપણે મનુષ્યને બદલે દેવદો-
કમાં વસતા હોઈએ. "રાસ" છે એક
ખીનથી છૂટા, પરંતુ તેના શુંથકમાં એક
જાતનો ક્રમ છે. જાણે કોઈ એક નવવધને
તેની મા પહેલે "આણે" વગાવતી હોય,
ત્યાર બાદ સાસરણાં લેને ચમર પડનાં
લુદાં લુદાં સંબંધીઓ, સાસુ, નણંદ, દીએર,
વગેરેનો અનુભવ થાય, તે અનુભવ ચતાં
ચતાં તરતમાંજ છેડેલાં પીએર, તથા પીએ-
રીઆં તરફ મન તણાવું રહેતું જાય, તેના
સમયની તેના મનની લાગણીઓનો તેમાં
આબેહુલ્ય ચિતારે આપેલો છે. જે પીછીએ
એ રંગ ચિતર્યો છે તે પીછી આ પૃસ્તીપર
પેલાં ચએલા કોઈ રંગમાં જોળી લાગતી નથી,
એને મોટે રંગ તો આકાશમાંથી, દેવશૂની-
માંથી લીધેલા જણાય છે. એ લાગણીઓનો
આવિર્ભાવ બતાવવા વાપરેલા શબ્દો ને
ભાષા કોઈ એવા અવનવા કૅપમાંથી લીધાં
છે, કે આપણને એમ લાગે કે એ "રાસ"
લખતી વખતે એમની કલમને છેડે શુદ્ધ
સરસ્વતી દેવીજ બેસી હશે. એમની અમરૂતિની
પરી કદર કરવાને તો "માનુશુંજન,"
"સંદેશ," "આખાં," "જનની,"
"બામી," "દેવ," (દીએર), "સાસુ,"
"નાણી," "મદિયર," "મોસાળ,"
ને છેવટે "બાઈજીજ," એટલા રાસ ચૂગમાં
વાંચવાં જોઈએ. શું તેની ભાષાની સરળતા,
સ્નેહતા, મનોહરતા, દોરગતા, શું જ્યાં
જેઠાએ ત્યાં તેણે શબ્દોનો મરોઃ ! પ્રેમાર્નવ ને
દ્યારાગે-સરસ્વતીના આડંબર વિનાની-શુન્દરાતી
આપણું સામર્થ્ય, દરકોઈ મનનો ભાવ આ
સામાજિક કે સાંસારિક બનાવ, તારકા ચિતરી,
-વર્ણવી, જે સંપૂર્ણ રીતે જતાવી આપ્યું છે,
તેનો જોશ દાહના કવિઓમાં રા. બોટાદકરમાં
મમે છે. માન દોષ એજ છે કે જેટલાએક

ચબ્દો તથા પ્રયોગો, ખાસ કાંડીઆવાડમાં
વપરાતા છે, જે તળબદા શુન્દરાતીને સમજવા
અથવા પડે: પરંતુ એ રાસમાં વર્ણવેલા
પ્રસંગો પણ કાંડીઆવાડમાં જાનેલા એટલે
પછી કુદરતી રીતે ભાષા તો ત્યાંનીજ આવે.
દાખલા તરીકે કાંડીઆવાડમાં એક ગામઠેથી
ખીજે ગામઠે આણું વગાવવાનું હોય ત્યારે
નવી પરણેલી વધને "વહેલ" માં જોસાડી
વદાય કરવામાં આવે છે, એટલે એ "વહે-
લસી" ને લગતા પ્રસંગોના વર્ણનની કદર
જેટલી કાંડીઆવાડીઓ કરી શકે. તિલકી
શુન્દરાતીઓથી થાય નહિ.

"જનની" ના એકેએક શ્લોકમાં
કાંઈક કાંઈ અવનવી કલ્પનાઓ છે:

x x .x x

"મીમાં મધુને મીમાં મેહુલા રે લોલ,
"એથી મીઠી તે મોરી માત રે,
"જનનીની જોડ સળિ! નહિ જડે રે લોલ
"જગથી લુદેરી એની જાત રે,

x x .x x

"દાઘ શુધેલ એના હીરનાં રે લોલ,
"હેયું હેમન કેરી હેલ રે,
x x x x

"જગનો આધાર એની આંગળી રે લોલ,
x x x x

"ધરણી માતાયે દશે પ્રજાતી રે લોલ,
"અચળા અચુક એક માયરે,
"ગંગાનાં નીર તો વધે ધરે રે લોલ.
સરળો ગા-પ્રેમનો પ્રવાહ રે.

x x x x

"માનુશુંજન" માં તો કવિએ અવનવી
કરી છે. "આણે" વદાય થતી પોતાની દીક-
રીનો ચિરં એમાં ને રીતે વર્ણવાયો છે
તેનો દહ્યુ ખીજે જોવામાં આવ્યો નથી.

x x x x

“જે તપી રહ્યો જંગલમાં રે
એને શ્રાવણ આખે.”

× × × ×
“ફૂલ બધું હજી દાંતમાં રે
એને આપવાં આણું.”

× × × ×
[“બેલડી”ના બળદને ઉદેશીને કહે છે, કે]
“ધોરી ! ધીરે તમે ચાલજો રે
મારું ફૂલ ન ફરકે,
“હડી જશે પણ એકમાં રે
એવું કાળજી ચડકે.”

“સાસરવાટ શિલાભરી રે
એને છેક અનાણી,
“કપાંચ રીળી નથી છાંયડી રે,
નથી પન્યમાં પાણી;
“લાજ ભરી મારી લાડપી રે
એને મોઢે તાળાં,
“કોણ પળેપળ પૂછશે રે
દુઃખી જોઈ દયાળાં.”

× × × ×
“વન-વન વિધતા વાયરા રે !
એને સાયરી વાળે,
“લીર અંધાર વળાવિયા રે
વાટે દાંવડા ચાળે;
“ધામ વળે એને ધૂમટ રે
ઝીણા વીંઝણા દેળે,
“પોલવડાને પંલાળતાં રે
હુણી આંસુડાં લેળે.”

× × × ×
“વાટનાં વીર વિદુગઢાં રે !
એની સોખતે રેળે;
“ગીત નવાં-નવાં ગાધને રે,
હડી ધીરજ દેળે;
“દેવાસુની હાંકી જતી રે,

“મેં તો ત્યજી હવે હાથથી રે
હતી જળવી ઝાઝી.”

× × × ×
“સાચર સાચલ સાચર રે
એનાં નીર તો હડાં,
“દોડી-દોડી કરે ડોકિયાં રે
મહિં જળયર ભુંડાં;
“મીઠા તળાવની માંછલી રે
પાણી એ ક્યમ ધોશે ?
“ઘેરા એના ધુધવાટથી રે
મારી બાળકી બ્હીશે;

“આણું” તાળા કાબમાં વળી પાછો
માતરનેક વર્ણવ્યો છે.
“વસમી લાગે ભવની લાંબી વાટને,
“મહિમરને મારગડે રીળા છાંયડી,
“પળ-પળ પીવાં કેક જગતનાં ઝેર મેં,
“માડીના કરમાં સજવન સોમડી.”

રા. ખોટાદકરને કહેવેલો “દેવર” પોતાની
બાળીની તેની સાસુ પાસે જઈ આડીઆ આવે
નથી. તેની બાળીને મન તે તો “મોગરા” છે

“મારી વાડી ફૂલી નૂલવેલીયે,
“મહિં મોગરા એક અંમોલ રે;
“દેરડા સખા! મન-મોહડા,
“દોષે ડોલારિયો કુળદીવડા,
“એનું ફૂલ શા બાહુડા ખેલે રે.”

× × × ×
“એને ન્હાની શી લાડડી લાવશું
એના કુમળા પૂરશું કોઈ રે;

× × × ×

“સાસુ” એટલે “ગંગા.”
“વહે ગંગા મારે ધરઆંગણે રે,
“એનાં આજાં ઉછળતાં નરિ:
“સખિ ! સાસુ તણાં સુખ શાં કહું રે

“હું તો બહુ બધું ભવમારગે રે,
“પડે કાંઈ મહોં કદી પાપ, સખિ ! સામુ.

x x x x

“મને કેડો દેખાડે કને રહી રે,
“મારો સાચવીને કર રહાય; સખિ ! સામુ.

x x x x

વી “સદાય” તો બદલો ઉપકૃત વહુ કેરી
તે આપે છે;

“એની એવા કરી મુખ સાધશું રે,
“ઉર લેશું શ્રીની ઉરદાણુ. સખિ ! સામુ.

“એને દેશું વિસામો વાટમાં રે,

“એના પ્રીતિથી પૂરશું પ્રાણ.

“સખિ ! સામુ તથાં મુખ શાં કહું રે ?

“નણુદી,” “મોસાળ” અને છેવટે “ભાષ
જી” માંથી આનાથી વધારે ઉત્તમ નમૂના

આથી સંશય, પણ તેમ કરવાથી વાચકને મૂળ
કાવ્યો વાંચવાની પ્રેરણા કરવાનો આ લેખનો
ઉદ્દેશ છે તે બર આવે નહિ, માટે એ કાવ્યો-
નો રસ અસલ પુસ્તક વાંચીને ઝીલવા મારી
તેમને વિનંતી છે.

રા. નાનાલાલની “દેવની કટ્ટરી,” “એક
એક ભેગી હુતો, ભેગી હુતો” એવાં એવાં
ન્દનકડાં સુરમ્ય કાવ્યો વાંચી જોવો એક
રીતનો અવર્ણનિય આશ્વાદ અંતઃકરણને ચાપ
છે તેવાજ આશ્વાદ આ કાવ્યો વાંચી ચાપ
છે; વધારામાં એટલું કે એ કાવ્યના ભાવ
તરત સમજી શકાય છે કારણ રાજ તે અતુ-
ભવાય છે.

આ “રાસતરંગિણી” નો “સત્કાર” એ-
વાજ એક મુહુર કાવ્યવિભાસી લેખકે કર્યો
છે, તે પણ વાંચવા જોવો છે.

મુનીસીપાલીટી તરફથી રસ્તાઓ સમારવાનું કામ ચાલતું હતું. એક મજૂર પત્થર
તોડતો હતો. હથોડાના કેટલાયે ધાણ તેજી ભાવો પણ પત્થર ભાંગી નહિ. એટલામાં મજુ-
રનો ઉપરી ત્યાં આવ્યો અને આ પ્રમાણે તેને મથતો બોલ્યો : “કેમ રે ગરેડા !
આ એક પત્થર તોડવા પાછળ જ દહાડો પૂરો કર્યો કે ? હાવ મને તારો હથોડો
આપો. ને પત્થર કેમ તોડતો તે જાને બતાવું.”

આમ કદી ઉપરીએ હથોડો દારમાં લઈ નેરથી પત્થર પર માર્યો. પત્થરના ટુકડે
ટુકડા થઈ ગયા. ઉપરી મસકાવો લાગ્યો.

મજૂરે આ બોલ કરા પણ ચરમાવા વિના કહ્યું : “સાહેબ ! એ પત્થર એક
માવૃથી તોડ્યો તેમાં શું નવાઈ કરી ? મેં ધાણ મારી મારીને એ પત્થરને નરમ બનાવી
દીધો હોય, એટલેજ એક પાથી ટુકડા થઈ ગયા.”

ભૂખમરો વેડવો પડતો નહિ. તે વખતે વપ-
સામાં આવતા સર્વ પદાર્થો બહુ સસ્તા
મળતા. પરદેસી માલ આપણા દેશમાં ઘણાજ
કેમી આવતો, કેમકે આપણા વિશાળ ને ફળ-
દ્રુપ દેશમાંથી સર્વ ચીજ પૂરી પડતી; ઉલટા
આપણે ઘણો માલ પરદેશ મોકલીને પૈસા
કમાતા. દરદાગીના પુણુ બનતા મુઠી સોના
રૂપાના મઝવવામાં આવતા, એટલે તેથી જોમ
ખર્ચ કેમી થતું, તેમ તે વેચવા જતાં ખાધ
પણુ કેમી લાગતી. હીરા મોતીના દાગીના વાપ-
રવાથી એ કંરતાં ઉલટા બનાવ બનતો. લાખ
બરેલા દાગીના કંરતાં નક્કર દાગીના પસંદ
કરવામાં આવતા.

માલ હડીને આંખે બાંધે એવો દેખીતો ધંદ-
વરણાં જોવો, અને પ્રથમ દરજ્જે સસ્તો લા-
ગતો, પણુ આખરે તેનો રંગ હડી જાય,
તે જલદી ફાટીતૂટી જાય, અને નકામો
થવા પડી તેની એક પાક પણુ ઉપજે નહિ
એવો દતો. આપણા લોકે અંગ્રેજી ભણવા
લાગ્યા તેની આયેજ ઘણુ ખર્ચ અંગ્રેજી
તેટલું સારું ને દેથી તે નકામું અથવા ઉત-
રતું તેમને લાગવા માંડ્યું. ઉઠો વિસ્તાર કર્યા.
વગર આપણે અંગ્રેજીની નકલ કરવા લાગ્યા.
તેમનો પહેરવેશ તેમનું શીવણ ભરત, તેમનો
સરસામાન આપણને મોદક લાગ્યાં. આપણી

જોને તો પરદેશી કાપડને વધારે પસંદ પડે છે. તેઓ ક્યારે દેશી કાપડ વિગેરેનો ઉપયોગ કરતાં ચશે? સ્ત્રીનાં માટીનાં, કાચનાં ને બિલોરનાં વાસણકેસણ લોકોને વધારે ગમે છે, પણ તેમને ફરી જતાં ને પેસા ફોગટ જતાં વાર લાગતી નથી. દરદાંગીના પણ અંગ્રેજી ધાટનાં જોષ્ટ્રો, વિલાયતી એક વીંટીની કીમત કરતાં તેની ધડાઈની કીમત વધારે હોય, તોપણ તે લેવાની લાગુતા થાય. માથે બાંધવાના પાંગરા ને ચણીઆનાં નાડાં સુદાં વિલાયતી જોષ્ટ્રો! વિલાયતની સ્ત્રીઓ જ્યારે માથું હોળતાં ખરેલા વાળ બેગા કરીને વેચે છે, અને પહેલાં આપણી સ્ત્રીઓ તેના વાળના પાંગરા ગુથી તે વડે અખોડા બાંધતી તેનો વિચાર હાલ તો કોઈ ભાગ્યેજ કરે છે.

પગીચ પચાથની જગા મળી કે તેની સ્ત્રી ધરકામ કરવામાં નાનમ સમજે છે, વાસણ માંગવા ને જોડવાડ અખોડ કાઢવા માટે ચાકરી જોષ્ટ્રો. જરા વધારે પગાર ચલે કે રસોઈઓ પણ રસોઈ કરવા માટે જોષ્ટ્રો. શહેરોમાં ને કસબાઓમાં નળ ચલાવી પાણી ખેંચવાની આપત્તિ ટળી ગઈ, દળવા ખાંડવાનાં સંચા આવવાથી તેનું કામકાજ બેરાંને કરવાનું ન રહેલું, વિલાયતી ને ચીચોના કાપડને લીધે રેશિયા, કપાસ લોડવાના ચરખા, ને વણવાની સાળો બંધ પડી. મલકાવું કે સ્ત્રીઓને હવે ધોતુંજ દામ કરવાનું હોવાથી ખર્ચમાં વધારો થયો, અને દસરતને અગાવે ચરીર નજણું પડતું ગયું.

હવે દમડાએ ઊંટ વાળી વાંતનો વિસ્તાર કરીએ. આપણો દેશ પહેલાં ધણો ધનવાન હતો એ વાત જગતજેર છે. લોકો પોતાની સર્વ જરૂરીયાતો પૂરી પાડતાં એટલું જ નહિ પણ અનેક તરેહનો માલ પરદેશ મોકલી દેરાંટો રૂપીઆ પેદા કરતા. આપણા ધનથી લોકોને પરદેશીઓ આપણા દેશપર વારે

વારે ચઢી આવતા, ને લક્ષ્મી લૂંટી જતા, પરંતુ સૌથી વધારે હદ તો અંગ્રેજો દાખલ થયા પછી વળી છે. એકલા કાપડ પાછળ આપણે સાઠ કરોડ રૂપીઆ વિદેશ મોકલીએ છીએ! સોય ટાંકણીથી માંડીને નાના મોટા અનેક પદાર્થો પરદેશથી આવતાં કરોડો રૂપીઆ તણાઈ જાય છે. પહેલાં કરતાં દેશ વધારે ગરીબ થયો છે એમાં તો શંકા જ નથી, તેની સાથે મોંઘવારી એટલી બધી વધી પડી છે, કે તેને પહેાંચી વળવું મુશ્કેલ થઈ પડ્યું છે. પહેલાં સો પચાસના સાક્ષીયાણાથી ગુમારતી કરનાર પોતાના કુટુંબનું સારી રીતે નિર્વાહ કરતાં, તેને ઠેકાણે તે કરતાં ચાર ગણું દમાનાર પણ મુશ્કેલીથી પોતાનો ગુગરો કરે છે. હાલ તો એવું બન્યું છે કે કમાનાર એક અને તેની પાછળ ખાનાર બાણું કુટુંબ. પહેલાં જે બેરાં છોકરાં મદત કરતાં તે પણ નીકળી ગયું. એક દુકાળ પડે તો ભૂખારાથી લાખો કરોડો માણસ મરી જાય છે, અને તેમાંનાં ઘણાં નગવરયાં વેડવી પડે છે તેનું શું કારણ? હિંદ જેવા દેશનું દેશની આવી સ્થિતિ શા માટે થાય?

ઈ. સ. ની સાતમી સદીમાં લુએનસાંગ નામનો ચીનો મુસાફર આપણા દેશમાં આવ્યો હતો, તે લખી ગયો છે કે લોકો (હિંદના) સાદા, સ્વચ્છ અને પ્રમાણિક હતા. લેવડ-દેવડના વ્યવહારમાં નિષ્કપટ અને ન્યાય તોળવામાં બહુ વિવેકવાળાં હતા. આ લોકો કરતાં પરલોકોનો બધ વધારે શાખીને વર્તતા. આનેવું વચન તેઓ હમેશાં પાળતા. તેણે વડલનીપુરી કેવું ધનાઢય હતું, તેનું અચ્ચુ વર્ણન કર્યું છે. સાદાપ્રમાં જે મુખ છે તે તાલ ખેલ ને મોજશોખમાં નથી. જેમ જેમ મોજશોખ વધે છે, તેમ તેમ વધારે મોજશોખનું મન ચાલે છે, અને તે ન ગમે તો દુઃખી થયું પડે છે. જમ એવી છે કે જમ તેને જમ વધારે

સ્વાદિષ્ટ પદાર્થો પૂરા પાડો તેમ તે વધારે સ્વાદવાળા પદાર્થની ઇચ્છા કરે છે. તેવા પદાર્થ ન મળે તો પેટનું પોપણ કરવા પૂરતું ખાઈ શકાતું નથી. હમોશ ઉંચી ભતના ચોખા જેમનારને હલકી ભતનો ખાત ખાવતો નથી. એજ રીતે લુગડાંલતાં ને રાચરચીલા માટે સમજવું: આ વગર ઘણાને ચાકતું નથી. સોડા લેગોનેક, બરફ આદિ સહીમ પણ ભેખએ.

વિલાયતી ખીડીઓ પીવા ભેખએ, માથે ને રમાલે વિલાયતી સુગંધ લગાડવી ભેખએ. કેરી પદાર્થો ઉપયોગ વધતાં ગરીબ ને તાલેવંત તન અને ધનથી ખરાબ થતા જાય છે. સર્વ કામમાં કરકસરની જરૂર છે. ત્રેવડ ત્રીજે ભાષ છે એમ સ્ત્રીઓ કહે છે ખરી, પણ ઘણીખરી તે બણી લક્ષ નથી આપતી. તેઓ ભે સાદી રીતભાત પૂરડે, તો કેવું સારું ?

એક નિશાળમાં મહેતાજી સાહેબ નાના છોકરાઓના એક વર્ગને બહુવત્તા દતા બાળકોને સામાન્ય જાન કેટલું છે તે તપાસી લેવા તેમણે એક સાત-આઠ વર્ષના બાળકને સવાલ પૂછ્યો: “ મગન ! તું જાણે છે તને કાણે બનાવ્યો ? ”

મગનથી ઉતર ન આપી શક્યો. મહેતાજીએ તેની પાસે બેઠેલા તૈનાથી એક નાના છોકરાને એ સવાલ પૂછ્યો. આ છોકરાની માતા બહેલી હતી. તેણે જવાબ આપ્યો “ મુશ્કરે.”

આ જવાબ સાંભળી મહેતાજી ખુશ થયા અને મગનને ટપકો આપવા લાગ્યા: “ ભે આ તારાથી જે વર્ષ નાનો છે તોપણ જાણે છે. તું તો ડોંબા જેવો વધીજ નાખ્યો છે ! !

મગને કંઈ કહેજે જવાબ આપ્યો: “ એણે જવાબ દીધો તમો શું નવાહ કરી ? મુશ્કરે એને બતાવ્યાને હજી ૭ વર્ષ થયા છે એટલે એને યાદ રહી ગયું હશે: મને તો આઠ વર્ષ થયા એટલે યાદ ક્યાંથી રહે ? ”

• • •

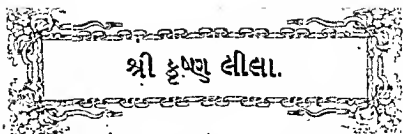
• • •

• • •

• • •

અમારા મિત્રવર્ગમાં કૃષ્ણપ્રસાદ હતા તો વિદ્વાન, ખુબ કવિતાઓમાંનો, કૃષ્ણ જટશે. કામણગારો હતો તેજાજ આ કૃષ્ણના પ્રસાદ રૂપ અમારા મિત્ર કદરૂપા હતા. એક દિવસ કૃષ્ણપ્રસાદે ટકેર કરી: “ કૃષ્ણપ્રસાદ ! પરમાત્મા જ્યારે ગુણસુદતી બહેનતા હતા ત્યારે તમે ગેરકાજરું કર્યો, એમ લાગે છે ! ”

કૃષ્ણપ્રસાદે હસીને જવાબ વાળ્યો: “ હા બાઈ ! ખરી વાત છે. તે વખતે પરમાત્મા જ્યાં સુદ્ધિ બહેનતા હતા, ત્યાં હું હતો. ”

શ્રી કૃષ્ણ લીલા.

લેખક: શ્રીચુત શેઠ પુરુષોત્તમ વિદ્યાન ભાવણ, "

જે. પી., એમ. આર. એ. એસ.

નૂતનજલધરસચ્ચે ગોપવધૂટીદુકુલચૌરાય ।

તસ્મે કૃષ્ણાય નમઃ સંસારમટ્ટીસદસ્યયોજાય ॥

યોગાભ્યાસવશીકૃતેનું મનસા તદ્વિગુંઠં નિશ્ચિયં ।

જ્યોતિઃ કિંચિત્તે યોગિનો યદિ પરં પદ્યન્તિ પદ્યન્તુ તે

અસ્માકં તુ તદ્દેય લોચનચમત્કારાય મૂઢાચિરં ।

કાલિન્દોપુલિનેયુ યત્ સિમપિ તન્મોલં મહાધાવતિ ॥

શ્રી કૃષ્ણ લીલા-સશ્વરની લીલા-તેનાં તથા
પગથીયાં સહેલાઈથી એળખાઈ
શકાય છે. પ્રથમ આદિ લીલા-
કૃષ્ણની બાળલીલા છે. બીજી

મધ્ય લીલા-તે તેની પ્રેમ દશા-યુવાનીની
લીલા-કૃષ્ણેત્રમાં-પોર રણેત્રમાં અર્જુન
અને આર્ધપ્રજ્ઞના માર્ગદર્શક-સારથી તરીકેની
છે. અને ત્રીજી અંતલીલા-તેના અવતારની
સમાપ્તિકાલની લીલા છે. આ તેનું જીવન-આ
શ્રીકૃષ્ણનું જીવન અતિ અદ્ભૂત બાળકના
સરળ આનંદ જેવું અતિ આનંદરૂપ આ
જીવન છે. આ મહાન આનંદમાંથી શ્રીકૃષ્ણની
રાજનીતિ, નૃત્યગાન અને ગ્રથર ઉદ્ભવ્યાં.
દાસના દીકરાઓને આવું જીવન સમજવું
મુશ્કેલ છે; અને તેઓએ આ અનંદ લીલા-
માંથી એક બનાવ શોધી કાઢી તેના જીવન
પ્રતિ તથા હિંદુ ભારત પ્રતિ આરોપ મુક્યા
છે. તે જનાવ-લીલા તે વસ્ત્રદરજી લીલા-કૃષ્ણ
ગોપીઓનાં વસ્ત્રદરજી ક્યાં તે. ગોપીઓએ ધનુ-
નામાં ન્દાવા જતાં વસ્ત્રો ત્યજ્યાં દતાં, નદી

તીરે તે મુક્યા દતા, અને તળાવરથામાં રતાં
કરતી દતી. કૃષ્ણે તે એકાં ક્યાં, છુપાવ્યાં.
નિદાખેર દીકાકાદો તેમાં મુખપત્રે જેઓ
હિંદુઓને ખ્રીસ્તી ધર્મમાં પરલાવવા. આનુર
જે-તેઓ આ બનાવને શ્રીકૃષ્ણ તથા હિંદુ
ધર્મપર આરોપ મુકતા નિદો રવા છે.

હેવે હું એમ પુછું છું કે ધર્મોમાંની
દરેક ઝીજ સુદસદઃ સત્ય થા માટે લેવી
જોઈએ? સર્વ ધર્મોનાં ધર્મગ્રંથોમાં સંઘપ-
કારક તત્ત્વો દાખલ થયાં છે એવું, મદાર
તેમજ ધર્માનુભવિયું છે. પ્રાચીન સમયમાં
બરતજામાં સમાજો અસતી તેમાં તાવગાન
તથા ધર્મોત્તોના મનો સંજ્ઞાથી વિવાદો થતા,
સંસ્કૃતિનાં નિયમો બધેતોમાં ફેરફાર થતા,
નવા ધરાતા. તેવીજ સમાજો લગભગની
દાસ ધર્મ આ ભારતવર્ષમાં જરૂર
છે. એ પ્રમા અતિ ઉપયોગી દતી.
આપણા આયોની આ પ્રાચીન ફેરી અર્થ
સ્તુત્ય દતી. દાખલા ધર્મશાસ્ત્રીઓ, ધર્મવે-
તાઓ, ખરા વિદ્વાનો, નવતાનીઓની તેની

સમાજો દાસ, પણ આર્થાવર્તમાં અપણા ધર્મસંસ્ક્રોમાં વાદાત્મક પ્રતિભાવ નિરાકરણ કરવા, જે નવા યુગોડેસા સિદ્ધાંતો હોય તેવું પૃથક્કરણ કરી તે ઘટ્ટા પાડવા, કાઢી નાખવા, આપણા આર્થવિરો, ધર્મવેતાઓ, ઋષી મુનીઓના ઐતિહાસિક ચરિત્રોમાંથી કથાકથિય ભાગ જુદો પાડવા, ધર્મસાક્ષોમાં પુરાણોમાંથી લેપક ભાગો કાઢી નાખી ચૂળ સ્વરૂપમાં ભાવવા, વાદવિવાદ ચલાવી ખરા માર્ગ પર આવવા, ખરો નિર્ણય કરવા આવા સમાજોની ખાસ જરૂર છે. પૂર્વે ખ્રીસ્તી ધર્મમાં પણ ઇસસ. ક્રાઇસ્ટ વિશે ટેટલીક વિચિત્ર બાબતો લખાઈ છે. તેમાંની ટેટલીક હલુ આપણે 'ગોસ્પેલો' (ક્રાઇસ્ટવું વર્ણન) માં જોઈએ છીએ. પણ થિયોલોજી ચર્ચ (ધર્મ) ને રહ કરી, ઇસસને આદેશ પણ ચપલા ટેટલાક બનાવો અને કહેવતો ચુંદી કાઢી એક ગ્રંથમાં મુક્યા. અને તે ગ્રંથ તે પાષ્ટ્રજ છે. બાઇબલ ઉપરાંત ખ્રીસ્તીધર્મ ટેટલાક (extra-canonical) ગોસ્પેલ જે ટેટલીક વસ્તુઓ જે તેમના પ્રભુ 'ઇસસ' નું વિકૃત ચિત્ર દર્શાવે છે તે પણ માન્ય રાખે છે.

હવે કૃષ્ણ મોટે દીકાકાર આ ભૂતી નાથ છે કે વચ્ચેકરણો બનાવ જે એણે કર્યો કહેવાય છે તે બ્યારે એક અતિ ન્હાના બાળક હતા ત્યારે કર્યો છે. જેમ આ નીકાકારો આ બાળકમાં તે વખતે અરૂઢીક અનીતિની બાવનાં ફેકે છે તે વ્યર્થ અને અર્થ વગરની છે. આ બનાવ એ સત્ય ઐતિહાસિક કરતાં કવિની અમૂલ્ય કાવ્યરચના છે. અને આ કાવ્ય પૂજ્ય સત્ય છે. શ્રીકૃષ્ણની દેવાપત્રી લીલા પ્રત્યેક મનુષ્ય પોતપોતાને વિશે પરમાત્મ પ્રાપ્ત્યે કહે છે એ દેખાડવાનો શ્રીમદ્ ભાગવતમાં શ્રી ચરિત્રનો મુખ્ય હેતુ છે. લોકો વિષયથી સાંકડેથી તેમાં પ્રવેશે છે એમ

જાણી આ પારમાર્થિક વિષય તેમણે અસંકારિક ભાષામાં લખ્યો છે, તથાપિ કેવલ આત્મતાપન એજ તેનો આશય છે. એમ વૈષ્ણવાચાર્યોમાંના એક આચાર્ય શ્રી વલ્લભાચાર્ય પોતાની શ્રીમદ્ ભાગવત ઉપરની સુબોધિની દીકામાં લખ્યું છે.

આ ગોપી વચ્ચેકરણ લીલામાં કાવ્યનું શું સત્ય છે, હૃદયને પ્રેમાશુધી દ્રવનાર કેવું મહાન રહસ્ય જીવામણું છે તે વર્ણવું છે.

ગોપીઓ એ ભરવાડો-ગ્વાલો હતા. તેઓને થોડુંક પ્રત્યે અતિ આસક્તિ હતી. જીવનમાં આસક્તિનું એક સ્થાન છે. આસક્તિની સકિર્ત હૃદયને છે, પણ તે જ્યાં સુધી આસક્તિ રૂપાંતર થતી નથી ત્યાં સુધી સકિર્ત હૃદયભવતી નથી. આ ભૌતિક જગત-દુનિયામાં ઉદ્ધવ પ્રકાશના પ્રભાવથી રૂપાંતર થાય છે, અને નવીન કાર્પસિત પ્રકાશથી જુગા અણ્યો જિનનિનન યદ્ય સ્વ પામે છે. આસક્તિ જુના કેન્દ્રો તોડી નાખી આપણામાં આ આદર્શનાં કાર્પ સ્થિત પ્રકાશથી નવા કેન્દ્રો બાંધે છે. આ કાર્પસિકિત વચ્ચેકરણમાં દાખવવામાં આવી છે. આ આત્મોનો નિસર્ગ-આપણાવચ્ચેનો ત્યાગ-જીવનના વૈશવના દરમરપ-આપણે અગિયાર કરેલા વસ્તો જે જરૂરના છે તેના ત્યાગ.

આ મહાન આધ્યાત્મિક સત્યનું કેટલુંક પ્રલક્ષીકરણ એક ઈંગ્લેન્ડ ચિત્રકારના આલેખામણા એક મનોહર ચિત્રમાં દેખાય છે, તેનું નામ "The way of attainment" "જાનના માર્ગ" તેમાં એક મનુષ્ય તદન, નગ્નવસ્ત્રમાં ક્રાઇસ્ટ પાસે ચુંકણીએ પડતો ઝિત્રેલો છે. ક્રાઇસ્ટના ચર્ચોમાં તે પોતાની ઘુટેલી તરવાર અને થેલી અર્ધજ કરે છે. તલવાર એ લોભ સાલસા અને થેલી તે ભૌતિક સ્વલ સંપત્તિ-એ સૂચક છે. આદર્શ

માટે આસક્તિ રાખનાર દરેક સાધક—મહા વેચુ આત્મા એ ગોપી છે. અને તેણે કૃષ્ણ પાસે નજાવરયામાં આવવું જોઈએ. તેના ચરણોમાં સર્વસ્વ અર્પણ કરવું જોઈએ. આપણે જે વસ્ત્રોમાં, છીએ, વસ્ત્રો જે આપણા હૃદયને બોળાવે બનતા શુભળાવી રહ્યા છે તે વ્યભાષા જોઈએ. જે આપણા આત્માએ એ મહાન ગોરુવામાં પ્રકાશવું હોય તો આ વસ્ત્રોને લાગ કરવો જોઈએ.

વસ્ત્રો—હા તમે એક પછી એક લવા જોઈએ. અહીં સ્વચ્છવાસના છે, હરદોશ બોમ માટે ઇન્દ્રિયો તલપે છે; હરદોશ મગરૂપી પર સ્વાર થયેલો તો મનસ છે; હરદોશ વૃષ્ટાનો વ્યહેલ ચણુવા ક્ષત્રજશક્તિ આવુર રહેલી છે; આશિસ્તિ આવેશની શાધમાં સંતોષ માનવા રસની તૃપ્તિ છે. જે આપણી આસક્તિ શક્તિમાં રૂપાંતર પામવા ક્ષમ્યતી હોય તો આ સર્વ ધમ્મરના ચરણોમાં અર્પણ કરવા જોઈએ અને આ ચરણ કયા પછી જે ગોપીઓને મેલ્યાં તે આપણને પાછા મળે છે. પણ ધમ્મરી પ્રભાવથી અંતિ સુદર રીતે રૂપાંતર થકને પાછા મળે છે. આપણી ઇન્દ્રિયો તેના પ્રભાવની સાધન થાય છે; અને તેથી આપણા જોવામાં અને સાંગળવામાં અને સ્પર્શમાં આપણે તે મહાન એક સત્ત્વ પરબ્રહ્મના સંબંધમાં ચાલીએ છીએ. આપણું મનસ પણ વિદ્યારોથી પાક્કી થઈ તે મહાન સત્યનો ભાગ બને છે. આપણી ક્ષત્રજશક્તિ કમ્બરી જેવાની ક્ષત્રજ બને છે. આપણા મનો વિદ્યારો બહિષ્કારમાં મગ્ન થાય છે. મહાન અદૃશ્ય પ્રેમનો અદૃશ્ય આનંદ અનુભવે છે. પુરાણ કેન્દ્રો પુરી ન્યય છે, નવા બધાય છે. પણ તે ક્ષત્રજશક્તિ ક્ષત્રી સમાય છે. માનવ આત્માને મન્યુત્તમચરા ઘો, તેને ધર્મગ્રહા આવવા ઘો, તેને નમ્ર પણ અગમ બનવા ઘો, અને એ દુઃખમય આત્મામાંથી તેને પ્રથ-

રનો અવાજ સંભળાશે કે—“ હિમ્મત, ધર, તું દેવી છે.” આ સિદ્ધાંતથી બીજો એક સિદ્ધાંત ઉઠે નથી. સ્વાત્માર્પણનો ધર્મ ! ધમ્મર સમક્ષ નગ્ન—સર્વભાગી જે આત્મા હોય છે તેનું જ્ઞાન—તેના ચરણો પાસે ધવ્ય-યલો જે પડ્યો છે તેને મહાન શક્તિ—અને વસ્ત્રરણ લીધાં માટે જે ગોપી—આત્માને તેણે ખસંદ કયાં તે ખરાં મુખી.

શ્રીમદ્ ભાગવતનો ગ્રંથ યોગિક સર્વદાર્શની રચાયેલો હોવાથી રૂઢીને અનુસરી કાર્ય કરવાથી વિપરિત પરિણામ આવે છે. ભાગવતમાંની શ્રી કૃષ્ણલીલામાંની ગોપીવંશદરણ લીલામાં ગુદાર્શ સંભાળેલો છે તે આપણે ઉપર જોયો તે. વધુમાં ગોપી એટલે ઇન્દ્રિયોનું દમન કરી તેમને કબજામાં રાખનાર; વસ્ત્ર એટલે બાહ્યોપાધિ—કારણ જેનો સહેલાઈથી ત્યાગ કરી શકાય તે ઉપાધિ—કદંબ પર બેઠેલો કૃષ્ણ તે શારિરિક આત્મા—મુનના તે મુમુક્ષુ જન હવન પ્રવાહ—જેમાં વિચરતા મુમુક્ષુ ઇન્દ્રિયોનું દમન કરી ઉપાધિ રહિત થઈ આનંદરૂપને પ્રાપ્ત થાય છે. આત્મા એ ગોપીને વસ્ત્રો પાછા આપ્યા તેનો બાવાર્ય મુમુક્ષુ ન્યારે પરમાત્માની સૌનિધ્ય ન્યય છે ત્યારે તેને પદ્મ પદ્મિતામાં પસાર થવું પડે છે. સર્વ બાહ્યોપાધિથી ત્રિમુક્ત થઈ કેવળ આત્મમનનું અર્પણબન કરી આત્મા સમીપ નગ્ન હોવા રહેવાનું છે. મુમુક્ષુના આત્માનું ઉપાધિ રહિત તત્ત્વરૂપ એજ ગોપીઓની નગ્નતા સૂચવે છે.

(લાવણી) (નિમુલ્લુ રાસ મંડળ)

“ ઇસ તનુમે આત્મા કૃષ્ણ દે,
 ઓર ગોપી ગ્વામાં દાં દલ,
 મુનો દાનવે ગાના દે તનમે,
 મેરે રદસ મંડલ; ”

વિષદમાને આજ્ઞા પાકરે;
 શાશ્વત્વસ્ય તેષામ્ ક્રિયા,
 અનંત વાગ્દેહ ઉત્તમે,
 સંપૂર્ણ વિસ્તાર ક્રિયા;
 આરો ખમે લગાયે ઉત્તમે,
 એસા મુંદર કાર ક્રિયા,
 ખુશી હુયે હમતો મેને,
 રહસ્યા વહી વિચાર ક્રિયા.
 સખો સાથ લે આપા મે
 દિખાયા ઉન્દે બવન ઉન્નત્તલ: સુનો ૧
 મન ઉધોજી મિત્ર હમારે,
 સદાસે હે આસાકારી;
 શુદ્ધિ રાધિકા સો ગેર
 પ્રાણોકો હે અતિ ખારી;
 નેત્ર કરન મુખ દંત કંઠ સખ,
 સખા હમારે હિતકારી,
 લગ્ન હે લગ્નિતા બહુત
 મુંદર શોભા સમસે ન્યારી;
 બલ હે સો બલમ્બ હમારે,
 બાતાં મિત્રકા અદૃષ્ટ બલ સુનો ૨
 હમર હકીકત છ: સે આસા,
 સો સગ સખિયાં સંગ આપ,
 વોતો સમગ્રી દમે ચે
 મુખ, ન્યારે દમે આંત,
 ગણેસે મેરે લપટ લપટ કયા,
 કયાલી તાન મુંદર ગાહ,
 બગ્નદ બંદી મે મેને,
 અનંત તો સગ બિલભાષ.
 પ્રેમગંગા સુધ યાગ બીનતી,
 કાગને ક્રિયા બહુન વ્યાકુલ સુનો. ૩
 ની નારીયા પતિવ્રતા શોભી,
 આપ સગ પાસ મેરે;
 રમ રમકો રાખા સમગ્રી,
 ૫૧ સમગ્રો રાસ મેરે;
 વધુન કરને હે ચુષુકો,
 જગતમે વેદ વ્યાસ મેરે;
 મે તો હો આત્મા કૃષ્ણ,
 મે શરીર મેરા હે મંદલ સુનો. ૪

આયે વહાં ગોપિકા બનકે,
 માનરૂપ શ્રી ગોપેશ્વર;
 મેને કિતકો લખા ગો,
 ગોપી નકિ હે શિવશંકર;
 પૂજન કરકે પાસ ગિહાયા,
 રહસ દિખાયા અતિ સુંદર;
 કહાં હો બર્ણન કરે,
 ઇસ કાયામાં હે ચરાચર;
 બનારસી સમિચદાનંદ;
 ચેતનરૂપ નિર્ગુણ નિર્મલ,
 સુનો કાનવે બનાદે,
 તનમે મેરે રહસ મંડળ. • ૫

“બનારસી”

હવે આપણે ગોકુળમાંની શ્રીકૃષ્ણની
 છેલ્લી લીલાં રાસકીડા તે પર આવશું. ગોકુ-
 લં, શબ્દનો ગોગિહ અર્થ ધ્યાનમાં રાખી
 જોવો છે. ગો-એટલે ઇન્દ્રિય અને કુલ એટલે
 વૃંદ-ઇન્દ્રિયવૃંદ અર્થાત શરીર થાય છે. વૈષ્ણુ-
 વાનું ગોલોક એજ મનુષ્ય શરીર-મન અને
 શુદ્ધિને રહેવાનું એ સ્થાન છે અને પરમાત્મ
 જ્ઞાન મેળવવા માટે સાધન રૂપ હોવાથી તે
 ઉત્તમ સ્વર્ગ ગણાય છે. હવે રાસ કીડાની
 ગોપીઓ તે સંસ્કારી મનની સદ્ગતિઓ છે.
 આત્માને મધ્ય ભાગમાં રાખી મનોવૃત્તિઓ
 તેની આસપાસ ફર્યા કરે તો સુસુક્ષ્મે ઉત્તમ
 દશાપાત્ર થાય છે, તેને અનંત સુખનું
 સાધન મળેછે, જન્મ જરા મરણનો બધ
 દવેછે અને ઉપાધિથી વિમુક્ત રહી પરમાત્મ
 પદને પામેછે. એ રાસકીડાના અંતર્ય આચય છે.
 નરસંયો, શીરાંગાદ, ચેતન્ય, તુકારામ,
 નાગદેવ, એ તથુનેશ્વર ખરા બક્ષત ખરે વેષ્ણવો
 કહેવાય અને બાળવનનું ખરું રસરૂપ સમજવા
 શ્રીકૃષ્ણના જીવનનું ખરું રસરૂપ સમજવાને
 આવાજ, અધિકારી શ્રી પુત્રો નોંઝો.
 આ કૃષ્ણ લીલામાં શ્રીકૃષ્ણે જે જે ગોપ-
 ગોપીઓ-આત્માને પસંદ કર્યા તેમને ધન્ય હો!
 ધન્ય હો!

મરદોનો શિકાર !

લેખક:—“ મરત કંકીર. ”

“ શુભસુન્દરી ” માસિકનાં
ગુણીય શુભ વાચક બહેનો !
આજે હું તમને મરદોનો
શિકાર કેવી રીતે કરવો
તે સંબંધી થોડીક સ-
લાહ આપવા હજુ હું
પોતાના શિકાર રહેલા-

કથી જળમાં કંપકામ તે માટે. શિકાર-
રીને જેમ જે આણીનો શિકાર કરવો
હોય તેના ખાસીઅતો જાણવી પડે છે, તે-
વીજ રીતે મરદોનો શિકાર કરવા હજીજતા
વાચકોએ એ “ મરદ ” નામના આણીની
ખાસીઅતો પણ જાણવી જોઈએ. આ લેખ
એટલા માટે ખાસ કુમારિકાઓ એટલે કે
યુવાવસ્થામાં આવેલી છતાં જેનો વિવાદસંબંધ
હજી નથી થયો એવી વાચક-આગાઓ માટે
લખાયો છે. ધણીવાળી બહેનોએ મહેરમાની
કરીને આ લેખ પર નજર સંદખીયે નાખવી
નહિ. અલગત, જે તમે ફતેહમંદ શિકાર
કર્યો હશે અને કોઈ પુરૂષને ધામલ કરી તેો
રામચંદ્રજી જેવો તમારો પોતાનો પુત્રી

બનાએ: હશે તો તો કાંઈ વાંધો નથી. પણ
શિકાર કરવાને બદલે તમે કોઈનાં શિકાર
બંધાં હશે, કોઈની, થેલીના ખુબખુલાટથી
વડીલોએ તમે બહારને લગ્ન રૂપી વેદીમાં
હોમી દોષાં હશે અથવા તો તમારી અણ-
આવડતને લીધે કોઈનો શિકાર કરવા જતાં
કોઈ બીજાનું બીજું સપડાણ હશે તો નંકડી
આ પ્રકરણ વાંચતાં તમને ખેદજ થવાનો.

સંસારને આંગણે ઉભેલી મુઝબ આગાઓ
તમને ખ્યાલ છે કે તમે જળમાં શિકારી છો ?

શિકારી જેમ તીર તરવાર અને બાધા-
બરછીથી શિકારને ધાંપલ કરી સપાટમાં લેછે
તેમ તમારી પાસે પણ એ જાતનાં વ્યૂત્ત-
રોએ અને આયુધો છે. એ જો તમને ધરાબર
વાપરતાં આવડે તોજ તમે આખાંદ નેમ તાણી
શકો અને શિકાર કરી શકો અર્થાત આદર્શ
પતિ મેળવી શકો. એટલા માટેજ આજે હું
તમને શિકાર કેમ કરવો એ પદાર્થપાઠની
પદ્ધતિએ દાખલો આપી સમજાવું.

હું ધારી લઉં છું કે તમે થીમત માળા-
મનાં લાડકવાંયાં ખૂબસુરત અને આજી.

પુત્રી છે. જોવનને આંગણે તમે કિલાં છો
 અને તમારાં માંતેપિતાં તમારે માટે કોઈ
 સારો વર શોધવાના પ્રયાસમાં છે. પણ તમે
 લાડકાં હોવાથી અને વડીલો ઉદાર વિચારના
 હોવાથી તમારાં શિકાર તમે પોતેજ કરો
 એમ તેઓ કહે છે. મારેકે એક રવિવારે
 તમારાં પિતાંએ તમારી શાંતિના બે ચાર
 યુવતીને જમવા બોલાવ્યા. પિતાજીનો આશય
 તો સમજ્યાંને ! (તમારી નજર કેના તરફ
 કરે છે તે જોવાને માટે.) લુઓ ! સવારમાં
 એ બધા બાંધી ચંદા નારતાથી પરવારી
 તમારા બંગલાના પાછલા ભાગમાં આવેલાં
 ટેનિસકોર્ટમાં ટેનિસ રમે છે. પેલા અમનલાલ
 સફરજન જેવા માલવાળો અને પુટબોલ જેવો
 હોઈ ખમિત તમારું ધ્યાન નહિ બેચે. તેમ
 પેલા મુમડાં જેવા મોંઢાવાળા મસનબાઈનું
 મામ તો તમને બહુ આમ્મજ લાગે ! એ
 બધામાં તમારી નજર પેલા આનંદી હમંગી
 અને જેના મુખ પર નિરંતર હાસ્ય ફરકવા
 કરે છે તેવા રસિકલાલ પર પડી અને તમારા
 છગરમાં કંઈક કંઈક ન કળી ચૂકાય, ન
 ન સમજી ચકાય, ન સમજાવી શકાય, એરી
 લોગજીઓ થવા માંડી. ખીજી બાલુ જોવાનો
 પ્રવલ કર્યા છતાં પણ જો તમારી આંખો
 મુખના તારાની માફક રસિકલાલ તરફજ
 જવા માટે અને એનું હસવું સાંભળતાં એવો
 અવાજ સાંભળતાં કંઈકે. અનેરો. આનંદ
 તમારું હૃદયમાં ચવા માટે તો નહીં જાયજો
 કે એ તમારો શિકાર છે. હવે એનો શિકાર
 કેમ કરશો ? ચાલો તમને રીત બતાવું.

પરમાંથી નીકળી એકદમ ટેનિસ કોર્ટ
 તરફ. વળા, અને રસિકલાલ પાસે દોડી
 જાઓ. આપેશથી હમંગીની ઉલ્લાસથી
 તેનાથી મારેક પુટ જ રહેવા એટલાં મારો
 જાઓ, અને તેની સામે જેઈ દસીને બોલોઃ
 "રસિકલાલ, આપ મહુ સારું રમે છે." અસ

આટલાંજ વાક્યથી વધારે એકું શબ્દે પણ
 ન બોલતાં. પછી માથું નીચે નમાવી દેને
 શરમાઈ જાને. શું શું બોલ્યાં ? શરમાતાં
 નથી આવડતું ? આરસા આગળ જઈ રોજ
 અભ્યાસ કરો. પ્રસંગ પ્રમાણે શરમાઈ જવું,
 લાલ લાલ થઈ જવું, માંલે શેરડા પાડવા
 એ તો આજકાલની બાળાઓનું ભૂખણ છે.

શરમાઈ રેલા પછી એક અર્થ સૂચક
 નજર રસિકલાલ તરફ નાંખી ચાલ્યાં જાને.
 હરણીની માથક દોડી જાને. પેલા નાટકમાં
 બને છે તેમ દોડતાં દોડતાં પગમાં કાંટો વાગે
 કે મુલાખના છોડામાં પાલવ બરાંઈ જાય કે
 જાંઝરની ખીલી ઢીલી પડી જાય તો ડ્રોગ્રીફ
 અસર આગાદ થશે. પણ આ વીસમી સદીના
 તમારા પિતાના અપ-ટુ-ડેઝ બંગલામાં આવ્યા
 પ્રસંગે તમને મદદ કરેવતી કમબખ્ત કાંટાઓ
 કે મુલાખના છોડા વચમાં નહિજ આવે. તેમાં
 વળી ખીલીવડના ટેબલ જેવા સપાટ ટેનિ-
 સકોર્ટમાંથી તમે પસાર થાઓ છો એ વાંત
 તો હું વિસરી ગયો. ટેનિસકોર્ટમાંથી કે કાંટા
 તો કોઈ વનની છુંજેમાં દોષ, કોઈ પર્વતની
 ખીણમાં દોષ, કોઈ દરિયામાં મેદાનમાં દોષ,
 અને જાંઝરની મુખરી નીકળે શાની ? તમે તો
 રેશમી મોઝાની જેડી અને તેની ઉપર સુંદર
 કૂંચ શૂઝ ચલાવ્યાં છે. એટલે ખીલી ક્યાંથી
 નીકળે ? છતાં ગમરાવાળી ખીલકુલ જરૂર
 નથી. નાશુકે લલનાઓના શૂઝની દોરી છુટી
 જઈ ચકે છે, અને આ સન્માનની ભાવના
 વાળા મરડો, તે બાંધવા માટે મુંદ્રણીએ પડી
 રહે છે. બે તમે નાટકનો પહેલો પ્રવેશ
 આગાદ બાજબો હશે, તો તમારા શૂઝની
 દોરી છુટતી વખતે જરૂર રસિકલાલ મુંદ્રણીએ
 પડી જવાના. મોટેથી બોલું બોલું ના ના
 કહેવું, પણ તેને સેવા કરવા દેને. માદ રાખને
 કે પ્રથમ દર્શનનો મુખરી જીવનભરનો પુનરી
 થઈ રહેશે.

પેલાએ શુભ્રજીવનની દારી ખાંધી કે? ચાલો ટટારું થઈ એકદમ બંગલામાં ચાલી જાઓ. રસિકલાલ લાલ લાલ થયો છે. તેને એકજોન "તરક" ઉવા દો. જે ટાયલુ કરવા ઉમા રંગાં તો બધી ધકેકટ (અસર) મારી જવાની. આ શિકારનું પહેલું પગથીઉં.

હવે જમવાનો ટાઇમ થયો. તમારા પિતાના બંગલામાં બાર વાગ્યા. માફ કરજો હું કાંઈ ગાળું નથી દેતો. કહેવાનું તાત્પર્ય એકે બોજનનો સમય થયો. પરાણાઓ બધાં લુગડાં બદલવાં ડ્રેસિંગ રૂમના બાથુના ઝોરડામાં જશે.

બીજાએ લુગડાં ઉતારી લેવા દો. રસિકલાલ એકલો પડે કે તરતજ ઝોરડામાં ઘુસી જશે. લાલો "તમારી ટોપી અહીં મૂકું" એમ કહી એમને અંબાળીમાં દિશ્મુદ કરી ટોપી ખીટીપર ભૂંટી દેશે. "આ હાથ ધોવાનું પાણી" એમ કહી ચાંદીના લોટો હાથમાં આપશે, અને હાથ ધોવાંઈ રહ્યા પછી તજ દુવાલ આપી ચાલ્યાં જશે.

તેના શિકારને એકે તડાકે નહિ પણ ધીમે ધીમે ખજર ભોકવાની જરૂર છે. અલગત આંખો કેમ રાખવી એ તમને હું શી રીતે શીખવી શકવાનો છું! આંખો કેમ રાખવી એ પણ હું શીખવી શકત પણ હું ચરમા પહેડું છું નહિતો એ પણ પ્રયત્ન કરત. અર્થસૂચક આંખો, મીઠી લાગણીભરી આંખો, જેમાં થોડી મસ્તી નાચી રહી હોય એવી આંખો રાખજો. અત્યારથી અવ્યાસ કરી રાંખો તો સારું. પેલા-આમજનો કહે છે કે નયન જાણની વાત તો વચમાં લાવતાંજ નહિ. આંખ મારવી, નયન બાણ મારવાં એ તમારા જેવી સુસંસ્કારમાં ઉછરેલી બાળાઓને શોભે નહિ. માટે રખે એવી ભૂલ કરતાં. આંખની બાજતમાં જે જરાક પણ ગોથું બાધું તો બધી બાજ જગડી જશે.

જમી પરવાળો. બધાં બંગલાના વચમાંના

દીવાનખાનામાં-ડ્રોઇંગ રૂમમાં બેઠા છે. તાપ સખત પડે છે. બંગલો દરિયા કિનારે હોવા છતાં ઉકળાટ. ભારી થાય છે. ધીમે ધીમે એક પછી એક તમારા પિતાજી અને પરાણાઓ બપોરની નિંદ્રા ખેંચવા માને ધોરવા વગેરે થઈ ગયા. લાંબા જોઈ લો. રસિકલાલ એકલો પડે કે તરતજ ઝોરડામાં ચાલી જશે. વાત કરવા ઉમા ન રહેતાં. ફક્ત એટલુંજ બોલશે, "રસિકલાલ, થાંધી ગયા હશે, જરા આડા થાઓ" એમ કહી તેમની જોડે વધારે વાત કરવાને બદલે "શોને માટે આ ક્રાચપર બે ઝાલીકાં અને શાલ મૂક" એમ રામાને કહી ચાલી જશે. "ચેકપુ" કહી રસિકલાલ આભાર માને તો કંઈ પણ જવાબ આપવાને બદલે જરાક હસશે. જરીકજ વધારે નહિ હાં, અને માયુ નીચું નમાવી ચાલ્યાં જશે. બસ શિકાર આખાદ સપડાયો. હોલમાં સૂતો સૂતો ઉઘે ચિશીંગ પર. એ તમારી છતી જશે. મોખીઓ ચારે બાજુ જોઈ શકે છે. તેમ તમને જોતાં આવડે છે કે? ના આવડતું હોય તો રીપી લો. તમારી હાજરીથી તમારા બેલવધી, તમારા હારમથી, રસિકલાલ ઉપર શીશી અસર થાય છે તેમ મુખાર્વિંદ ઉપર કેવા કેવા ભાવ યગદ થાય છે એ જરા બારીક આંખે. જરા તીણી નાજે તેને ખજર ન પડે એમ જોઈ લેજો. તમારા પાસે જવાથી તે ચરગાદ નય, બેલતાં. અચંદાય, હંડો દમ લે, અને નિઃસાસ નાંખે તો જરૂર માનશે કે ખજર આખાદ ભોકાયું છે. બસ, પછી આખો દિવસ દેખાતાંજ નહિ. ફક્ત ચાલ ટાણેજ, પહેલા ઘાટી મારફત મોં ધોવાનું પાણીને દુવાલ મોકલ્યા પછી જરાક આવી બંધ પૂછી જોજો કે "શું લેશો? ચાલ દારી કે કોઠો?" બોલિંતા ત્રણ નામ સાબળી એ જરાક અચંદાય નય તો તમે સુચના આપજો કે "અમારો બહ કોશી ઘણી સારી

ખનાવે છે." મોટીની ખાલી હાથમાં આવે કે તરતજ તેમને આપી દેતો અને પાછાં થોડા વખત દેખાતાંજ નહિ. ફક્ત સાંજના બપોરે પરીખાઓ વિદાય થાય ત્યારે ફક્ત રસિકલાલનીજ નજરે પડી ચક્રો તેવી રીતે તમે ઉપલા માળની બારીએ જરીક મુખાર્ચિક બતાવી અદરશ થઈ જતો. નક્કી માનતો કે રસ્તે ચાલતાં દરેક ઉધાડી બારીમાંથી તેને તમારીજ પ્રતિકૃતિ દેખાશે.

એ ચાર દિવસ વીતી જવા દેતો. પછી ઓચિતો બપોરના રસિકલાલની ઓફીસમાં ટેલીફોન કરતો. પ્રથમ ઓફીસનો હમાલજ ટેલીફોન લેશે. તેને કહેતો કે રસિકલાલને બોલાવે, કોઈ દોસ્તદાર વાત કરવા માગે છે. ટેલીફોન પર એ આવશે. "એલાઉ કોણ છો?" એમ પૂછશે. તમારે જવાબ નહિ આપવો. એટલુંજ કહેતો કે આપણ યાદ કરતા હતા કેમ દેખાતાં નથી? એ અજાણને પૂછશે કે તમે કોણ? ખબરદાર, નામ ન આપતાં 'શ્રી. શ્રી તોટ એષ્ટ' કહી તમારા બંગલાનો નંબર જ આપતો. જરૂર ટેલીફોનની ઓરડીમાં ઉભો ઉભો વીજળીક ઝડપથી ટેલીફોનની છુટ્ટાં પાનાં ઉચલાવી જાણી જવાનો, શરમાઈ જવાનો, તેને અનેરી ઉર્મીઓ ઉદ્ભવવાની. એલાઉ એલાઉ ક્યાં કરે, અને ધંટડીઓ માર્યાં કરે પણ જવાબ આપતાં ના. આ તમારો ખીતો ધા.

તમારા પિતાના કોઈ ઓળખાતાને ત્યાં ટી-પાર્ટી મેળાવડો થયો છે. રસિકલાલ પણ ત્યાં આવ્યા છે. પુસ્તકોનો શોખિન હોવાથી સાથે પુસ્તક પણ લાવ્યો છે. જાણે કાંઈ જાણતાંજ નહો તેમ તેમનું પુસ્તક બેઠક માંડતો. સમજે ન સમજે છતાં પણ, અડો! આવું ઉમદા સાહિત્ય તમે વાંચો છો? એ એ દર્શાવનારી અર્થ સૂચક નજર તેના તરફ નાખતો, અને તેનીજ 'દાઉન-ટન પેન' મા-

ગીતે તમારા અક્ષર કેવા મરેહદાર છે એમ દર્શાવવા અંગ્રેજીમાં કે ગુજરાતીમાં તેનું નામ અને સાથે તમારું નામ 'મનોરમા' લખતો. મુઘાવરયાની મરતીમાંજ જાણે આ થઈ ગયું હોય એવોજ દેખાવ કરતો. આ ત્રીજો ધ્રા થયો.

યાદ રાખતો કે રસિકલાલ ખરેખરે રસિક હશે તો તમારા હસ્તાક્ષરવાળી ચોપડી ગંજીકાકની અંદર છાતી સરસી ચાંપી રાખશે, અને ફળદાર હોઈ તેમ નાહ બની શકે તો તે પુરતક ચોવીસે કલાક તેના હાથમાંજ રહેવાનું. પછી તેમને જરા હિંમત આપવડ આડેક દહાડા પછી એકાદો કાગળ ચીતરી નાંખતો; પણ ખબરદાર, સંસ્કારી હિંદુ સમાજની મર્યાદા અને વિવેકનો ભંગ ન કરતાં. બહાલા, પ્રાણનાથ, કે હૃદયનાથ એ શબ્દો વાપરવો એ મુખ્ય છે. એ તમારો ચિકાર છે, તમે નથી. તમે દેવી છો, એ તમારો પૂજારી છે, એ તમે જૂલતાં નહિ. પૂજા અનન્ય ભાવે કરે તોજ તમારો હૃદયનાથ થઈ શકે, અને તે પણ આ સંસારમાં પાણિઅહણ પહેલાં તે રથાન કોઈને આપવું બેઠકે નહિ. ફક્ત "ગી. રસિકલાલ" એ સાદાનામથીજ સંબોધતો. અને સાદી સાદીજ વાતો લખતો. જરા તેના ગુણની તારીફ આવે તો કંઈવાંધો નથી. "હેકલને અભ્યાસ પૂરો કર્યો કે ?" એમ, જરા પૂછી શકેતો, અને કાગળની નીચે "હું છું તમારી, હું છું હમેશની" જોવું કંઈ ન લખતાં ફક્ત ખુલ્લો અક્ષરોમાં તમારૂં આપું નામ "મનોરમા" જ લખવું.

અત્યુત્તર આવે તો તુરતજ જવાબ ન આપતાં થોડા વખત ટળવળાવી એ પણ કોંગ્રેસો આવ્યા પછીજ જરા નાનકડો જવાબ આપતો. ધારી લઈ છું કે વડીલોને ખબર પડતાંજ તમારા પિતા અને રસિકલાલના પિતા વચ્ચે

મસલતે આલશે. તમારા વિવાહની ધામધૂમો થશે, રસિકલાલને આદરો થશે, સાકર વહેવાશે, રસિકલાલથી હસી હસી જવાશે. પણ અખરદાર એ દિવસે તમારે જરાએ દેખાવું નહિ. ફક્ત બારણાની તરડમાંથી એ કાળી આંખો તેને દેખાડી અદરશ થઈ જશે અને તમારા પિતાનાં ભવિષ્યના જમાધરાજ જેમી પરવારી પાછલે પહેારે વિદાય થાય ત્યારે ગળીયામાં તેમને પકડી પાડી એકાદુ ગુલામનું ક્ષતેનાં બટન હોલમાં પરાવી ઉડી જશે. પંખેરાની મારફત.

વેવિથાળ થયા પછી પણ તેની જોડે વધારે છૂટ ન લેતાં. ટાપડું કરવા તો કરી

પણ ઉમાં ન રહેતાં. ફક્ત દર્શન આપવા સમીપ આવી તેમના હૃદય સીતારના તારમાં ઝંચુઝણાટ કરી ચાલ્યા જશે.

બેઠવા આવે તો સ્વીકારી લેશે, કોઈ વખત રીસાશે, કોઈ વખત ચીડાશે. કોઈ વખત માનિની બની જઈ મનામણાનો સ્વાદ લેશે. અને એટલે તમારા આશકને ટળવળાવશે, બાળશે, દમડશે જેમ શેકેલા આંખાની ગોટલી મીઠી લાંગે છે તેમ દાઝેલા અને તરફોલા આશકો પણ ભવિષ્યમાં મીઠા મુરખા જેવા આદર્શ પતિઓ બને છે.

કુંવારી બાળાઓ ! આ આટલી સલાહ તમારા માટે છે.

દામોદરદાસની નાતમાં શેકને ઘેર તેને લામ્બ ગુજરી ગયો. નાતનો રિવાજ હતો કે આવે સમયે દરેક કુટુંબમાંથી ઓછામાં ઓછા એક પુરુષ અને એક સ્ત્રીએ જવું જોઈએ. દામોદરદાસની પોતાની તખીઅત સારી ન હતી એટલે છોકરાને જવાનું કહ્યું. છોકરા પહેલાં કોઈ દિવસ આવા પ્રસંગે ગયો ન હતો એટલે ત્યાં જઈને શું કરવું તેની વિમાસણમાં પડ્યો અને બાપને પૂછવા લાગ્યો. દામોદરદાસે કહ્યું : “ સૂખાં ! વગી બીચું તે શું કરવાનું હોય ? બીજાએ કરે તેમ તું પણ કરજે. ”

રસ્તે જતાં નાતના બીજા એ ત્રણ માણસો મળ્યા. તેઓ પણ શેકને ઘેરજા જતા હતા : અને મરનારના સંબંધી વાતો કરતા હતા. એકે કહ્યું : “ સાફ થયું મરી ગયો તો ! કમબખ્ત બડો મખખીયુસ હતો. ”

શેકને ઘેર જઈને શું કહેવું તે દામોદરદાસના ચીરંછવીએ બળ્લી લીધું. પ્રસંગ મળતાં શેકની પાસે જઈ પૂછાણ કરવા માંડી. શું થયું હતું ? શાથી મરી ગયા ? વિગેરે સવાલો એણે કર્યા.

શેકે કહ્યું : “ ચારેક દિવસથી તાવ આવતો હતો. ”

છોકરાએ દિલાસો દીધો : “ ચાલો બહુ ઠીક થયું. સુઓ તો પાપ થયું. સાજો બડો મખખીયુસ હતો. ”

બાઇના શોકમાં ગીરજતીર અનેકા શેકને તો આ નવાઇ જેવો દીલાસો સાંભળી ગુસ્સાનો પાર રહ્યો નહિ. છોકરાને તે મારવા દોડ્યો. શોકમાં શેક ગાંઝા બની ગયા છે ધારી છોકરાએ વળે માથો.

બીજા દિવસે દામોદરદાસને મળતાં શેકે ફરિયાદ કરી. દામોદરદાસે કહ્યું : “ શેક ! માફ કરો. મારી તખીઅત સારી ન હતી એટલે મેં અને મોકલ્યો. મને શું ખબર કે એ બેવકૂફ એમ લાવી મુરશે. હવે તમારે ત્યાં કોઈ મરી જશે તો હું જાતે જ આવીશ ! ”

(૧)

“ ગુર્જર પ્રજા ” તો એવી જ માસ્ટ્રો અંક ધરતરના તહેવારો પહેલાં છાપી નાંખવા માટે પ્રેસવાળા સાથે કેટલીયે લમણાંનીક કરવી પડી. તે રવાના કરવાસંબંધી વ્યવસ્થામાં હાથ ધરી સાથે હું વાતો કરતો હતો ત્યાં હાલમાં સર્વજન ચપલા કુમુદકાન્તની મારી જાતી પહોંચી. આવતા વેતન તેણે હું : “ માથેરાન ચાલો. ”

કુમુદકાન્ત અને હું બાળ-મિત્રો છીએ. મને એક જ વર્ષમાં બચ્ચતાં દિવસનો મોટો ભાગ સાથે જ ગળતા; સાંજે રૂંદવા પછી ભાગે જતા. અમારી બંનેની મૈત્રિ જોઈ લેકેકે : “ અમને સરસ્વતીચંદ્ર-ચંદ્રકાન્તની તેડી કહેતા. ”

મેટ્રોક્ની પરીક્ષા પસાર કરી ત્યાં સુધી મમારો જીવનકામ એક જ પ્રકારનો હતો. લેખમાં ગયા પછી એ કામમાં ફેર પડવા પડ્યો. કુમુદ પ્રત્યેક બાળપણમાં યુરોપીય રીત-રેવાનું અનુકરણ કરવા લાગ્યો. અંગ્રેજી ભાષાપરનો તેનો મોહ દિન પ્રતિદિન વધતો પડ્યો. હું ‘ગિલ્ફુલ ડિન્ડુસ્તાની’ જ રહ્યો. ભાષા પ્રતિભા મારો અનુરાગ દહતર

થતો ગયો. મને ગુજરાતી સાહિત્યના પુસ્તકો વાંચતો જોઈ કુમુદ વારંવાર મારી મરકરી કરતો; તક મળતાં હું પણ તેની વાંદર-નકલ મારે શબ્દ-પ્રહાર કરવા ચુકતો નહિ.

કાલેજ છોડ્યા પછી કુમુદ ઇંગ્લાંડ જઈ જેરીસ્ટર થઈ આવ્યો. હવે એના સાહેબશાહી હાલમાં કાંઈ પણ મળ્યા ન રહી.

બાળપણમાં અમે જેવા જીવનન મિત્રો હતા તેવા હવે નથી રહ્યા. અમારી માનસિક વૃત્તિઓએ જુદાં જુદાં સ્વરૂપ ધારણ કર્યા છે. કુમુદ હવે પહેલાંની જેમ મને પોતાના દિલની વાતો નથી કહેતો. છતાં જ્યોતની દૃષ્ટિએ તો તે અમારી મિત્રતા જેવીને તેવી કાયમ રહી છે. એ મિત્રતામાં દાવો કરીને જ કુમુદ મને માથેરાન લઈ જવા મગ્ગે છે.

એના નિર્મળાના ઉત્તરમાં મેં સામે પ્રશ્ન કર્યો : “ ક્યારે જવું છે ? ”

“ આજે જ બપોરની ગાડીમાં ” તેણે જવાબ વાળ્યો.

“ આજે હવે તમારી કરવા જેટલો વખત જ ક્યાં છે ? ” મેં વાંધો કાઢ્યો.

જાવવામાંથી ચીરટ દાઢી તેણે મુખમાં મૂકી. તે સળગાવતાં ધરીમર મારા સાથે રાષ દર્શાવતી નજરે જોઈ રહ્યો અને કહ્યું :

“ હજી તો નવ વાગ્યા છે. અઢી વાગ્યે ગાડી ઉપડે છે. સાડા પાંચ કલાક-ત્રણસોને ત્રીસ મીનીટ છે. તૈયાર કરવા માટે એટલો સમય જોઈએ છે ? ”

મેં કહ્યું: “ સારું ! શુભરાત્રી બોનવું હોય તો મહેરબાની કરીને શુદ્ધ બોલો. અંગ્રેજીના તંત્રમો કરીને ના બોલો. ”

કુમુદના સુખપર જવાબ દેતાં કંઈક અભગટના ચિન્હ દેખાયાં. હું સમજી શક્યો નહિ. તેણે કહ્યું: “ દા ભાઈ, મને શુભરાત્રી બોલતાં નથી આવડતું. પણ કહો, હવે ચાલવું છે કે નહિ ? ”

મેં કહ્યું “ બાઈ ! તમે વિશ્વાસ કરીને સારું જાની આવ્યા છો. તમે જેટલી ઝડપે તૈયારી કરી શકો તેટલી મારાં જેવા કાળા માણસથી ન ચાંચ. જ્ઞાન, સંધ્યા અને બોર્ન કરતાં જ બાર તો વાગશે પછી થોડોક સમય આરામ પૂણ કરવો જોઈએ. ”

“ તોમસ-સા ! ” એ બંધી પંચાલી સુધી ઘો. ” કુમુદ ચીકવાયો.

“ પછી માર્ગદર્શન મળું જ હવું તો બે દિવસ પેલાં શા માટે ખબર ન આપી ? ” મેં પૂછ્યું.

“ આજે સવારે જ માર્ગદર્શનથી ડાક્ટર દેસાઈનો નિમંત્રણ પત્ર મળ્યો. ” કુમુદે માર્ગદર્શન ઉતાવળે જવાનું કારણ સમજાવ્યું.

“ હવે સમજ પડી કે ભાઈ કેમ આટલા ઉતાવળા થાય છે. ડાક્ટર દેસાઈ માર્ગદર્શનમાં છે, એટલે એમનો પરિવાર પણ ત્યાં જ હશે ? ” મેં ટાળ કરતાં કહ્યું.

“ હા; તે સપરિવાર હશે. ” એમ કહેતાં કહેતાં કુમુદના મુખપર કંઈક જલ્મનો ભાવ દેખાયો. ડાક્ટર દેસાઈ સુશિક્ષિતા પુત્રી નિર્ભયા જ મારા મિત્રને માર્ગદર્શન તરફ આકર્ષી રહી હતી. તેમનો વિવાદ

થવાનો છે એવી હકતી વાત મેં કેટલોક સમય થયાં સાંભળી હતી.

આટલું છતાં મેં કુમુદને કંઈક ખીમ-વવાના ધરાદારી કહ્યું: “ પણ એટલી બધી ઉતાવળ મારાથી તો નહિ થાય. સાંજે બીજા કોઈ ટ્રેન નથી જતી ? ”

કુમુદે કંઈક રોપથી, કંઈક નિરાશાથી બાર દબને કહ્યું: “ ના. ”

એ ગિયારાની દશા જોઈ હું સંહસા ગાવા લાગ્યો.

પ્રીતિ તથા મીઠા વિષે, પરવશ થઈ પડતું નહિ; મનબંધીઓના બંધની બેડીથી તન જડતું નહિ.

હજી સુધી જો કે રમણીની પ્રેમજ્વળમાં હું દ્રશ્યો નથી છતાં એ વિપ્રગથી તલ્લ અનુભવ નથી. મને બેદરકારીથી ગાતો જોઈ કુમુદના સુખપર જે ભાવ પ્રકટયો તેનું વર્ણન આપી શકાય એમ નથી. મેં જોઈ લીધું કે એને એક દિવસ પણ વધારે રોકવાનો પ્રયત્ન કરવો યા જોઈ આપવો એ વાદ્યને અદિસા-ધર્મની દીક્ષા આપવાં બરાબર છે. એટલે પછી જવાનું નહીં કહ્યું. હું તૈયાર થઈને રેલેશન પર વેળાસર આવી પહોંચું છું એવી ખાત્રી કુમુદને આપતાં તેનું મોઢું હસું હસું શરૂ રહ્યું.

(૨)

માર્ગદર્શન અને બરાબર છં વાગે બધાં ગયા. ગાડી પ્લેટફોર્મમાં દાખલ થતાં જ રાહ જોઈને હમેસા નો. દેસાઈના સપરિવારે દર્શન થયાં. મૂળ સુરતના રહેવાસી એટલે પેલાક પહેરવાની દગાજીમાં મોહકતા હોય જ, પણ શુભરાત્રી સ્ત્રીઓનાં પક કમળો છુદ મોજાથી દંકાયલા અને સાડીના પાલવો પીતથી જકડાયલા જોઈ મારું અંતઃકરણ ખિન્ન રહ્યું. અનેક સુશિક્ષિત કુટુંબો સાથે મને એળ

અસારી ચાલુ વાર્તા.

અસહકારની પ્રવૃત્તિના આગેવાન, મહાત્મા
ગાંધીજીના ચુસ્ત અનુયાયી, તેમનો
સંદેશો ગુજરાત-કોંગ્રેસવાદમાં
ઘેર ઘેર પહોંચાડનાર,

આત્મચોખી કવિ-લેખક
શ્રીયુત ગોકુલદાસ દ્વારકાદાસ રાયચુરા
એમની અનુભવી દલમથી લખાયેલી

જી હિનેહપૂર્ણા. જી

નામે ગુજરાત રાજ્ય વિશે લેખકનો આદર

રજુ કરતી સામાજિક નવલકથા

આવૃત્તિ આકૃષ્ટી

પ્રકટ દરવામાં આવશે.

પાત, જોઈ માઠું તંબી હૃદય કાંઈક ગવંથી કાઢ્યું. એને ના કે પાલી ચક્રવ ? મેં કહ્યું : “લાઓ છું. કારે તમને જરૂર કાઢી આપીશ.”

નિર્મળાએ જવાબમાં અંગ્રેજી હથ પ્ર- માણુ વિવેક બતાવ્યો “આસ તરફી લેવાની જરૂર નથી. અનુકુળતાએ ચોક્કસમે.”

આ વાતો ચાલતી હતી ત્યાં વિનોદ- નિર્મળાનો લાઘવેકમાંથી અમારો સામાન રહાવી. મજુરને માથે મુકાવી લાઘવ આગ્યો. દાલ હુરત છુટા પડવાનો સમય થયો બાણી નિર્મળાની માતાએ આમંત્રણ દીધું : “શુભ- વંતરાય ! તમે બન્ને મિત્રો કારે જનવલિ” આપણે ત્યાંજ રાખજો. ” હું સમજ્યો કે, અમારો કિતારો ટોક્ટર દેસાઈના બંગલામાં નથી; કોઈક હોટેલના આશ્રય શોધવો પડશે. સાહેબશાહી રિવાજોના અનુકરણ સાથે હિંદની પેશાવાગતની પ્રાચીન આવના પક્ષ પરવારી ગઈ ! નિર્મળાએ દરને રહેમાનોને ભોસાવે છતાં ઉતારા ગાટેનો હોટેલન બતાવી દેવાય; અને એકાદ વખત જવાબમાં કે દેહા-પાણી પાવામાંજ રહેમાની પૂરી થાય.

હવે, પંજા મગજને નયું જોમ મગજું હોય એમ લાગતું હતું. વિચારોની ઘટમાળ ફરી રહી હતી. યૂરોપીય રીતરિવાજોના અનુકરણથી હિંદની પ્રાચીન અને કવ્ય આવનાઓ કેટલે અંશે નષ્ટ થાય છે; સ્ત્રીઓ સ્વાભાવિક સંજ્ઞા અને મુદ્દતા ત્યાગી કેવી નિર્લજ્જ અને કંઠાર બનતી જાય છે; એથી મુદ્દલવન પર કેવી માહી અસર થવાનો સંભવ છે, એવા એવા વિચારોની પરંપરા મારા મગ- જમાં ચાલતી હતી. એટલામાં વાળુ તંબાર હોવાની ખબર આપનો હોટેલનો ઘટ વાળો અને વિચારમાળા તુડી. વાળુ ક્યાં પછી તે પાછી ચાલુ થઈ. અનેક વિચારોની ગડબાંજ થઈ, પણ એ સર્વનું પરિણામ શું આવશે તેનો હેવાનો નિર્ણય થાય તે ખેડાં નિદ્રાએ ચાહેલા ફરીક પર હકુમત ચલાવી.

(૩)

સવારમાં હું કાંઈક મોડો હોયો. આડ વાગી ગયા હતા. કુમુદના બિજાના તરફ નજર ફરી તો ખાલી દેખાયું. તપાસ કરતાં મજાણું તો સાહેબ અગોંક કલાક ખેડાં

વળાણ કરવા માંડ્યા. તેની રીસ, માત્ર ઉપર ઉપરની જ-પ્રેમશ્વરુષ દત્તી. એ જન્મેનો પરસ્પર અનુરાગ જાણી એમના સુખથી મને પણ અત્યંત આનંદ થયો.

વાણ કર્યા પછી સવારે ફરવા જવા વિશે કુમ્હે વાત કાઢી. મેં કહ્યું: "હું આવવાનો નથી. તમારે જલ્દી હોય તો જાઓ; મારે માટે થોભશે નહિ. મને કોઈએ આમંત્રણ નથી દીધું."

કુમ્હે કહ્યું: "આમંત્રણ તો મિમિસ દેસાઈએ છુટું પડતી વખત દીધું છે. મેં કાનોકાન સાંભળ્યું હતું."

મારો તર્વાદ મેં આગ્રહ કર્યો: "ના, બાપ. તેમણે તો માત્ર "આવો તો" એમ કહ્યું હતું. એકસ આમંત્રણ નથી કહ્યું."

"તમારું ભેલું" પણ જલ્દી જુખીવાર લાગે છે. એ આમંત્રણ નહિ તો ખીજું શું છે? આમંત્રણને તે કંઈ સીંગડા ઉગતાં હશે? તમે શું એમ માનો છો કે અહિં તમારા જોરમાં આવી હાથ જોડીને મલા-વિધિ કાર્યમતાનુસાર આમંત્રણ આપે ત્યારે જ આમંત્રણ દીધું ગણાય?" કુમ્હે મારા

પણ કુમ્હે કહ્યું: "તમે તે વખતે નાં પાકી દીધી હોત તો વાંધો નહોતો. હવે નોંધ લાઓ તો અસભ્યતા લેખાશે."

મને આ ક્ષત્રી સાંચી લાગી. તે વખતે બેઠક ના પાડતાં હું અચકાએ તેથી મનમાં મારી જાત પર-મારી નિર્મળતા પુર મને ચુરસો આવ્યો. હવે ગયા વિના છુટકો જ ન હતો. પણ મારો ખીજવાટ આગળવાર ટક્યો નહિ. નિર્મળા તરફના વધતા જતો પક્ષપાતે મારા મનને આધાસન માટે કાઢણ ખોળી આપ્યું. "ચુર્ચુરપ્રમા" વાંચીને નિર્મળા શું અભિપ્રાય આપે છે તે જાણવાની મને ઉત્કંઠા તત્તી. 'હી જીવનનો આદર્શ' એ વિષય ધરના મારા લેખ એજ અંકમાં પ્રકટ થયો હતો. એ લેખ સંબંધી-એ દસાંવેલા તમારો સર્ગથી નિર્મળાનો અભિપ્રાય જાણવાની મારે ખાત જાગે હતી, કારણકે નવિન દેશ-નોનું, નવિન રીત રિવાજોનું અનુકરણ કરતી તેના જેવી અવાંચીન જીઓના દિલ્લિમિદુયોજ એ લેખ લખાશે હતો.

મને મનમાં સંદેહ ઉપજ્યો કે આ બાલક
કુપા નામે કદાચ લેખો લખતી હશે. પણ
સ્પષ્ટ પૂછવાનું સાહેબ ન થયું. તેમજ લેખ
જોયા વિના તે છાપવાનું માથે લેવા પણ હું
તૈયાર ન હતો. નિર્મળા જેવી સુંદરી પણ
તંત્રી તરીકેની મારી દરજ્જા જીલાવી શકે એમ
ન હતું.

બીજા બધાં અમારો આ વાર્તાલાપ
સાંભળતાં અમારી પાછળ પાછળ ચાલ્યા
આવતાં હતાં. પણ કુમુદને એ વાર્તા રચતી
નહતી. નિર્મળાનું બધું ધ્યાન સાહિત્ય
સંબંધી ક્ષુદ્રક વાર્તાથી હું રોજી રાખું એ
તેને પસંદ ન હતું. પણ નિરૂપાયે તેને
મુગાજ રહેવું પડ્યું.

થોડીવાર નિર્મળાએજ પાછી વાત ઉપાડી.
મારા માસિકમાં હુકી વાર્તાઓ દર મહિને
આવે છે તે પોતાને ઘણી ગમે છે એમ તેણે
જણાવ્યું. "મેં" કહ્યું : "મેં" દર મહિને એક
વાર્તા આપવાની રિવાજ ચાલુ કર્યો છે, પણ
કેટલીકવાર સારી વાર્તાઓ નહિ મળવાથી
મોટી મુશ્કેલી અનુભવવી પડે છે."

નિર્મળાને તો એટલુંજ લેખનું હતું.
પોતાને જાણે સારી તક મળી હોય અને
તેનો ઉપયોગ કરતી હોય તેમ એણે કહ્યું :
"મારા એક મિત્રે એક હુકી વાર્તા લખી
છે. મારી પાંચે તેની એક નકલ પડી છે.
મને તો બહુ સારી લાગે છે. "યુનિટ પ્રમા"
માં જાપવા લાયક છે. તમારે જોવી હશે તો
પતાવીશ."

મને શું ખબર કે આ બધાં આમ
વળગશે ? માથેરાન આવવા નીકળ્યો ત્યારે
સ્વપ્ને પણ નહોતું ધાહું કે આદિ પણ
તંત્રીપણું કશું પડશે. માસિકના તંત્રીઓને
મને કે કમને ક્યારે જવા લેખો ને વાર્તાઓ
દરેકને કેટલા વાંચવા પડે છે, તેનો ખ્યાલ
ખીનજોને ક્યાંથી આવે ? નિરૂપાય મેં

જવાબ દીધો : "જરૂર જોઈશ. શા માટે
નહિ ?"

"પણ જોઈને તમારે તમારો સાચો
અભિપ્રાય જણાવવો પડશે. એટલી ચરત હોય
તો બતાવું. નહિ તો નહિ." નિર્મળાએ
કહ્યું. આ કહીતાં તેણે એક અણુદીકા કટાક્ષ
પોતાના ચપળ નયનથી કુમુદ તરફ કર્યો હોય
એમ મને પ્રાંતિ થઈ. કુમુદ પણ તેની સામું
જોઈ રહ્યો હતો. બંને આંખને ઇશારે કંઈક
વાત કરતા હોય એવો ભાસ થયો, પણ એમાં
કંઈ કુપો બેદ હશે એમ મને તે વખતે
જુદમ શરખાયે ન આગ્યો. પ્રેમીઓની એ
અજોલ પ્રેમચેષ્ટા હશે, એમ ધારી મનમાંથી
એ વાત દાદી નાંખી.

મેં નિર્મળાની ચરતનો સ્વીકાર કર્યો,
"એક કહીશ." મારે એટલુંજ જોઈતું
હતું. જો વાર્તા "યુનિટ પ્રમા" માટે નાલાયક
હોય અને તેમ સ્પષ્ટતાથી કહી દઉં તો પછી
એ છાપવા માટે મને આગ્રહ જ ના કરે.

"પણ મારા મિત્રનો લેખ છે એમ
જાણી કંઈ બીજું-મરચું ના જાણાવતાં"
નિર્મળાએ વધારે ખાતી કરવા માંડી.

"મારે સાચોજ અભિપ્રાય તમારે
જણાવો છે તો પછી જે હશે તે અક્ષરે અક્ષર
સંત્યું જ કહીશ. કાંઈ પણ આજત નહિ
કુપાવું." જદાસતના પિંજરામાં સાક્ષી
કરાર કરે તેવો મેં પણ કર્યો.

કરીને અમે પાછા બંગલે ગયાં. હું
હોટલ તરફ જઈ રહ્યો માગવાની તૈયારીમાં
હતો ત્યાં નિર્મળાએ લેખ જોઈ જવાનો અને
તેની માતાએ જમાને જવાનો આગ્રહ કર્યો.
મારાથી ના પાડી શકાઈ નહિ.

નિર્મળા પોતાના એકાદમાં જઈને લેખ
લઈ આવી મારા હાથમાં મૂક્યો. આંકેલા
ફક્કેલ દાગળમાં લખનારે તે સુંદર અક્ષરોથી

લખ્યો હતો. પૂછેલું પાતું જોતાંજ મેં કહ્યું
“ લેખક કાંઈ નવો હોય એમ લાગ્યું છે. ”

“ તમે કેવી રીતે જાણી લીધું ? ”
નિર્મળાએ હિસુકતાથી પૂછ્યું.

“ નવું લેખકો બહુજ અમૂર્ષક સારા
અક્ષરમાં લખવાનો પ્રયત્ન કરે છે. જુના-
ચપલા લેખકો એટલી તકલીફ નથી લેતા. ”
મેં તંત્રીઓના અનુભવનો પરિચય કરાવ્યો.

હેલુ પાતું કાઢીને લેખના અંતમાં લેખ-
કનું નામ જોઈ લેવાનો મેં પ્રયત્ન કર્યો. પણ
નામ લખ્યું ન હતું. તે પછી એ પાનાંની
દરેક ટીકી જોઈ વળ્યો કે વાર્તાનો અંત કેવી
રીતે આપે છે. નવા લેખકો એટલે બાજે
પોર્તાની વાર્તાના નામક કે નામિકાને યા
ખન્નેને વિષ દહને વાર્તાની સાથે તેમનો પણ
અંત જાણી દે છે. આ વાર્તામાં તેનું કંઈ
ન હતું. નામક નામિકા ખન્ને હેવટ રૂપી
જીવતાં હતી. આથી મને કંઈક સંતોષ થયો.

મનમાં સંદેહ થયો કે કદાચ નિર્મળાએજ
આ વાર્તા લખી હતી. ઘણાંજ ઉગતા અને
ચમત્કાર લેખકો પોતાના લેખને નિવૃત્ત લેખ
તરીકે જતાને છે..

મેં એને કહ્યું: “ આજે રાત્રીનું હું નિર્મળા
એ વાર્તા વાંચી જોઈશ, કહે સવારે ખનતાં
મુખી મારો તે મારે જે અગિયાર હતી
તે લખાવીશ. ”

વચ્ચે પછી આગલા દિવસની જમ
અને ત્યાંજ આરામ કર્યો. પણ આજે કમ-
હતી ખુરશી ખાસી હતી. એ અને નિર્મળા
કદાચ જાગની અંદર વચ્ચે બેઠાં હશે. જ્યારે
પછી અને એક પીત પાત્ર દરેક ગયા; સાંજે
હુડાં પડ્યાં.

આ પર્વ. એવડ વાર્તા નહિ દેશે અભિ-
પ્રાય આવીશ એવડ વાત મનમાં ચોક્કસ
હતી હતી. કેમ કેવોમાં કમ્પનથી સાચી

વાર્તા દેવી. તેનો તંત્રીઓને ખાસ અભ્યાસ
કરવો પડે છે. જુડું ન જોડાય અંતે લેખકને
માફું ન લાગે એવું કહેવું, એ પણ એ
કળા છે. “ બાપા જો કે બહુ સારી નથી પણ
વિચારો હિતમ છે; ” “ લેખ કેટલેક અંશે
આકર્ષક છે; ” “ કંઈક અભ્યાસ પછી સારું
લેખક થવાની આશા રહે છે, ” એવાં
વાક્યો સમાલોચનામાં લખી નાખવાનો અમને
અભ્યાસ પડી ગયો હોય છે.

(૬)

હોટેલમાં આવીને તરતજ મેં લેખ વાંચવા
માંગ્યો. જોમ જેમ વાંચતો ગયો તેમ તેમ
મારી જુલ રૂપર થતી ગઈ. લેખક તરત
નવો કે અનુભવદિન નથી એ વાત ચોક્કસ
થઈ. એક કળાદારના સિદ્ધ હરતથી એ વાર્તા
લખાઈ હતી. બાપા જોડાઈ, શુદ્ધ અને
સરલ હતી. પાત્રાલેખન કોઈ કમ્પન નવજ-
કલાદારને સરમાવે એવું હતું. નિર્મળાનો એ
લેખ હોવાજ નહિ. લેખ પૂરો થતાં, પહેલાં
લેખકની શૈલિ અને બાપા કપરથી તેનું નામ
પણ અનુમાની લીધું. આજે જે ત્રણ
વાંચી ચુક્યાની સાદિત્વમાં, “ અંત ”
ઉપરાંત પછી એ લેખો સારી પ્રતિષ્ઠા
જમાવી હતી. આ વાર્તા પણ તેનીજ હતી.
સાંમજ્યું હતું કે એ મુદત્ત કાલિવાદ તર-
ફના છે. જો અમના અનેક લેખો અને
વાર્તાઓ વાંચ્યા હતા. નવા લેખકોમાં એનું
મેટન સંકેતરતું. જો કે લેખોમાં કંઈક
ખામીઓ તો જરૂર હતી, પણ તે અલ્પ વયના
લેખકોમાં હોય છે એવીજ અને પાંચે પાંચે
નીકળા થય એવી હતી.

બીજે દિવસે સવારે પાંચ. અમે ગયા.
મજાનેતરતો. વળાં પેતર મેં નિર્મળાને
લેખ પાઠ્યો. બાપો અને મારો અભિપ્રાય
જણાવી દીધો. તેની હુમ પ્રશંસા હતી.

એકાદ બે હોય બીજાના, પણ 'પ્રસંસાનું' પાસું ખુબ નમતું હતું. છેવટે મેં કહ્યું: "લેખક બહુ નાની વયના હોય એમ લાગે છે."

"હા. મારાથી ઉમરમાં સહેજજ મોટા છે." નિર્મળાએ કમુલ કહ્યું.

"તમારે બહુ ઘાડી મિત્રતા હશે." મેં કહ્યું.

"હા. તે મારા સહૃદય અને અત્યંત પ્રિય મિત્ર છે." નિર્મળાએ સકાચ કે લજ્જા વિના કહ્યું.

મને આ વાત સારી ન લાગી. એક યુવક એકાદ યુવતીના "સહૃદય અને અત્યંત પ્રિય મિત્ર" હોય એ 'જનીજ કેમ શકે? અને કુમુદની ઘ્યા આવી. પણ તે તો અત્યારે રિવાજમાનાના એક ખુલ્લામાં ડોક્ટર અને મિમિસ દેસાઈ સાથે વાતો કરવામાં તદ્દલીન થઈ ગયો હતો. અમારી વાતો તરફ ડોહડું આન ન હતું.

પણ બની શકે તો મિત્રને સહાયક થયા મેં વિચાર કર્યો. એ "ચંદ્ર" નામ ધારી લેખકનું ખરું નામ ઠાંગ જણાય લોજ એ દિશામાં કંઈ યશ શકે અને તે બહુવાનો એકજ ઉપાય હતો. "ગુર્જરપ્રભા" માટે એના લેખો છાપવાને આવે તો રિવાજ મુજબ તંત્રી તરીકે એ નામ હું જાણી શકું. મેં નિર્મળાને પૂછ્યું: "એમના એકાદ બે લેખ 'ગુર્જરપ્રભા' માટે ન ગયા શકે?"

"હે! શું મારા મિત્રના લેખે તમારા મંત્રર એટલી બધી અસર કરી છે?" હંધેથી ચકિત વધને નિર્મળાએ પૂછ્યું.

"હા. એમજ છે." મારે નિરૂપાય કમુલ કરવું પડ્યું.

"હીં. તો એમના એકાદ બીજા કોઈ કોઈ લેખે તમને આપીશ. આ લેખ તો અદિ આપું." નિર્મળાએ કહ્યું.

"ત્યારે હું તમારી પાસે એમના બીજા

લેખો પણ છે?" મારી કુતુહળના હવે વધતી જતી હતી.

"એમના બધા લેખો મારી પાસે પડ્યા છે. કોઈ પણ નવો લેખ લખાઈ રહે કે તેજ તરત મને મોકલી આપે છે." નિર્મળાએ સરળ હૃદયે કહી દીધું.

મેં મનમાં જ વિચાર કર્યો: "આ લંકણો તો સારાં નથી જણાતાં. જાતે બહુ આંગલ વધી હોય એમ જણાય છે." આટલું છતાં કુમુદ તરફ નિર્મળા કેવી રીતે પ્રેમ બતાવી શકતી હશે તે હું સમજ શક્યો નહિ. કદાચ દંભ કરતી હશે તો? પણ નિર્મળા જે રીતે આ બધી વાતો કરતી હતી તે જોતા એ લેખક સાથેની પોતાની મિત્રતા છુપાવવાનો જરા સરખો પણ પ્રયત્ન તે કરતી હોય એમ લાગતું ન હતું. આ ભેદનો પાર હું તે વખતે પામી ન શક્યો.

"તારે તો એ લેખકના મુખ્ય વાચક અને સમાલોચક તમેજ હશે?" મેં પૂછ્યું. "એમ માની લો તો પણ ખોટું નથી. એમના બીજા વાચકો કરતાં એમના તરફ મને વધારે પ્રીતિ છે એટલીજ વિશ્વસત." નિર્મળાએ કહ્યું.

"એમનું નામ કહી શક્યો?" સંકેતથી કામ પાર ના પડ્યું એટલે મેં શીઘ્ર પ્રત્ન કર્યો.

"એમનું નામ 'ચંદ્ર.' કમ્પેક્ષ વિચાર કરીને નિર્મળા બોલી. બોલતાં એના ગાંઠોપર ચરમતી રતાય નહીં આવી હોય એમ મને લાગ્યું. ગાંઠી પ્રીતિનું આ ચિન્હ જોઈને કુમુદ માટે અત્યંત દુઃખ થયું.

"પણ એ તો એમનું લેખનામ છે એમનું ખરું નામ શું?" મેં સાચું નામ દેવાવાનો પ્રયત્ન કર્યો.

"ખરું નામ આપવાની એમની સમ

મનાઈ છે એમની રમ વિના ન આપી શકાય. " નિર્મળાએ કહ્યું.

હું હતાય ચો. મારી સુકિતએ નિષ્ફળ નીવડી. " ચંદ્ર " ના બીજા પ્રકટ થયલા લેખો અને પુસ્તકો પર યોદીવાર વાતચીત ચાલી, તેમનાં બુદ્ધિ-દોષની સમાલોચના કરી મેં છેવટે કહ્યું " એમની " ભારત નંદિની " નામે હમણાંજ પ્રકટ થયેલી નવલ કથા મારી પાસે સમીક્ષેયનાથે આવી છે "

નિર્મળાએ આ સાંભળી કંઈ ખાસ અભિપ્રાય ન બતાવી. મને લાગ્યું કે એ પુસ્તકો સમાલોચનાથે કોને કોને મોકલાયાં છે તે એ જાણતી હોવી જોઈએ. પણ એની એ રસચૂંકતા માટે મને ખરેખર ગુસ્સો આવ્યો હતો. એક યુવાન તરફ પ્રેમ દર્શાવવા છતાં, બીજા યુવક માટે પ્રીતિ બતાવવી એ એક દિલ્હી યુવતી માટે અતિ શરમ ભરેલું ગણાય. યુરોપીય જનસમાજમાં એવા વતનને ગમે તેમ બચાવ કરવામાં આવે છતાં દિલ્હી ભાવનાઓ એને પાપજ ગણશે. દિલ્હી જનસમાજમાં એવી સ્ત્રી અસ્તિ અને કલ્પિતજ લેખાવી જોઈએ. પણ હમણાં હમણાં યુરોપીય રીત રીવાજોની વાંદર નફલ સાથે દિલ્હી ભાવનાઓ પણ નષ્ટ થતી જાય છે. નિર્મળા જેવી યુવતી આ નવિન દાનિદારક ભાવનાઓને બોગ અને અને તે સાથે મારા મિત્રનું સુખ પણ નષ્ટ થાય એ માદાગી સદન ન થયું. " ચંદ્ર " તરફનો એનો પક્ષપાત જેમ અને તેમ જલ્દી દૂર દરવાનો મેં સંકલ્પ કર્યો. અત્યાર સુધી તેની પ્રશંસા કરવામાં મેં અનુભવે પાપ થયું હતું. એમ મને લાગ્યું. એ પાપનું પ્રાયશ્ચિત દરવાની યોજના હું કરવા લાગ્યો.

(૭)

દરિદરની રમઓ પૂરી થતાં અમે પાંચ સુઆપ આગા. થોડા વખત પડી

કુમુદ અને નિર્મળાનો વિવાહ થયું થયું ગયો. આટલું છતાં " ચંદ્ર " વાળી વાત મારા મગજમાંથી ખસી ન હતી. નિર્મળા ગુજરાતી સાહિત્ય તરફ અત્યંત પક્ષપાત રાખતી હતી, ત્યારે કુમુદ તેનું નામ સાંભળતાંજ બહકતો હતો. આ કોણું ભવિષ્યમાં દુઃખી થાય તેમાં નવાઈ નહિ. તેમણે વળી નિર્મળાને " ચંદ્ર " જેવા લેખક તરફ પક્ષપાત હોય એટલે માડું પરિણામ આવતાં વાર ન લાગે. અંગિ અને ઘી પાસે મુક્યાં હોય તે બહકેજ થાય. નિર્મળાનું મન એની તરફ આકર્ષાયું હતું એ વાત ચોક્કસ હતી. " ચંદ્ર " એનો સહસ્ય મિત્ર હતો, પ્રિય મિત્ર હતો, એમ તેણે પોતે કહ્યું હતું. આ સુખ બીજા ભવિષ્યમાં શાંતી-ફરીને કેવા વૃક્ષના રૂપમાં દેખાશે એ કોણ કહી શકે ? એમાંથી તિપવૃક્ષ, ભવિષ્યમાં થવાનો સંભવ મોટો હતો.

નિર્મળાનો આ પક્ષપાત દૂર દરવાનો ઉપાય હું શોધીજ રહ્યો હતો. એકાએક મને એક હતમ રસ્તો જડી આવ્યો. જો મારી કાલિલ કાલમયી " ચંદ્ર " ના પુસ્તકોની કંઈ સમાલોચના કરે તો જરૂર એનો પક્ષ પાત જાહે થાય એમ મને લાગ્યું. નિર્મળાના હૃદય મંદિરમાં " ચંદ્ર " જે પ્રતિષ્ઠા જમાવી હતી, તેના મરી સમાલોચના રૂપી વચ્ચે ચૂરચૂકા કરવાને હું તાપર થયો. સાહિત્યની સેવાનો ખ્યાલ મેં આ વખતે દુર્લભ થયો. મારા મિત્રનું દાંપત્યજીવન કંઈક વિનાયું થાય એજ માત્ર અસિદ્ધાપ હતો. મેં નિશ્ચય કર્યો કે " ચંદ્ર " દરતાં વધારે પ્રતિભાશાલી લેખકો ગુજરાતી સાહિત્યની સેવા કરી રવાઈ, એમ હું આખી આજીવન ને બતાવી આપીશ. " ચંદ્ર " ની ભાષાની બુદ્ધિ ફાટીય; તેના રૂપાંતરણા દોષો વીણી વીણીને જગતને દેખાડીશ. નવાં કે જુનાં, ક્યાં ક્યાં પુસ્તકોમાંથી " ચંદ્ર " વિચારોની, ભાષાની, પ્રાચીની કે

પ્રસંગોની ચોરી કરી છે તે શોધી દાટીશ; અને તેને સાહિત્યના ક્ષેત્રમાં 'ચોર' નામે પ્રસિદ્ધ કરી દઈશ. આ પ્રકારની સમાલોચનાથી નિર્મળાની ખાત્રી કરી આપીશ કે તેના માત્રી લીધેલો દેવ, માત્ર માટીનું પુતળું છે; સાધારણ શેડીના લેખકથી પ્રજા ઉતરતો છે. આથી કુમુદ અને નિર્મળા બન્ને ઉપર હું હિંમત કરી શકીશ. બન્નેનું જીવન મારી સમાલોચનાના પ્રતાપે વેધારે શુદ્ધ અને સ્વેદમય બનતીશ.

આ વિચારથી પ્રેરાઈ "ભારતનંદિની" ની એક કંઠક સમાલોચના મેં મેં માસના અંક માટે લખી દાટી; અને તરતજ પ્રેસમાં મોકલી આપી. મુબાઈમાં છાપખાનાના દરો ત્રણ ગણા હોવાને લીધે "શુર્ગર પ્રજા" મારે બહારમામમાં જ છાપવું પડતું હતું. યંયાસ-મંથ એ સમાલોચનાના છેવટના મુદ્દા આપ્યાં. એ મુદ્દા સુધારતાં બધાં જ્યાં બાપા એકી કંઠક જણાઈ ત્યાં ત્યાં વધારે કોર શબ્દો મુદ્રી દીધા, અને સાંજની ટપાલમાં તે પાછાં પણ મોકલી આપ્યાં.

'તેજ રતે કુમુદ મને મળવાને આવ્યો. હમણાં હમણાં તે હમણાં દરરોજ મારી ખગર કાઢતો હતો, પણ "ભારતનંદિની" પાછળ હું એવો મંડ્યો હતો કે એની સાથે પણ હરખતી મને ફરસદ મળ્યાં જાડી. એ પુસ્તક લઈ ટેબલ પરજ પડ્યું હતું. આવતાં મેં તે એની નજર તેની ઉપર પડી જાને તે દાયમાં લેતાં મને કહ્યું: "શુભવંત! આજે કેવલે દિવસથી તમે આ પુસ્તક પાછળ પાયા છો, અને તે એટલું સુખી કે મારી સાથે વાત કરતી પણ કરતા નથી. હું બધારે આવ્યો કેમકે ત્યારે તમને એ પુસ્તક લઈને કંઈ લખતાજ નહોતા હતાં. એટલું જણું તે હું કે ?"

"હું એ પુસ્તકની સમાલોચના લખતો હતો, મેં કહ્યું."

"એ સમાલોચના પૂરી લખાઈ ગઈ? કુમુદે ઉત્સુકતાથી પૂછ્યું."

"હા આજેજ એનાં છેવટનાં મુદ્દા પણ મોકલી આપ્યાં." મેં જવાબ દીધો. પણ કુમુદને કોઈ દિવસ નહિ ને આજે ગુજરાત સાહિત્ય તરફ આટલી ઉત્સુકતા બતાવતે લેખ મને અભયથી લાગી. મેં તેની સાથે બેથું તો તેના એક પર આજુ રિમત ફરજી રહ્યું હતું. "કેમ ! હવે છો શા માટે ?" મેં પૂછ્યું.

"હવેવાનું ખાસ કારણ છે. મારા જીવનનો એક બેઠ મેં તમારથી અત્યાર સુધી છુપાવ્યો છે. પણ હવે "ભારતનંદિની" ની સમાલોચના તમે લખી દાટી છે, એટલે બેઠ ખુલ્લો કરવામાં વાંધો નથી." કુમુદે કહ્યું.

આ બેઠ શું હશે તે હું સમજી ન શક્યો. મેં વિસ્મયતાથી પૂછ્યું: "ભારતનંદિની" ની સમાલોચના ને તમારા જીવન સાથે શો સંબંધ ? મને તો કેંઈ સમજતું નથી."

"સંબંધ પૂરેપૂરો છે. એ "ચંદ્ર" હું જ છું." કુમુદે ભેદ બોલ્યો.

"તમે ?" મેં અભયથી થોડું મારી. એકએક વીજળી પડી હોત તોયે હું એટલો ચમકત નહિ. મારી જાંઘી ધારણાઓની ઉમારત તૂટી પડી. એ હમારતને પાથોજ નહતો.

"એમાં આટલી અગત્યથી શી ? લેખ નથી રચતા કે 'કુમુદ કાન્ત' એટલે 'ચંદ્ર'." કુમુદે ઉપતામ અને ખરા નામના અર્થની સરજામણી કરી, મારી ખાત્રી કરી આપી.

મારી બુલ-દેવે મને સમજાઈ. બેઠી ધારણા બાંધી મેં નિર્મળા પર ક્ષતિક મઠા-જુદું હતું તે મારે પશ્ચાત્તાપ તથા ઉતાવળમાં મિત્રને સલામ કરતાં તેને નુકસાન કરી

બેસત. પણ હજી કંઈ બહુ મોડું થયું નહતું. પ્રેસમાં યુદ્ધ બીજે દિવસે અગ્નીઆદ્ર વાગ્યા પહેલાં પહોંચે એમ નહતું. સંવારમાંજ તાર ઝોશીસ ખુલતાં એકસપ્રેસ તાર કરી તે છપાતાં અટકાવવાનો મેં નિશ્ચય કર્યો.

આટલું 'છતાં મારી અગ્નયખી ઝોછી થઈ નહતી. કુમુદ જેવો ગુજરાતી બાપા અને સાહિત્યને ધૂણાની નજરથી જોનાર માણસ "ભારતનંદિની" જેવું ઉત્કૃષ્ટ પુસ્તક લખી શકે, એ મારા હૃદયે કષ્ટલ કર્યું નહિ. કુમુદે પોતેજ મારી અગ્નયખી ટાળી.

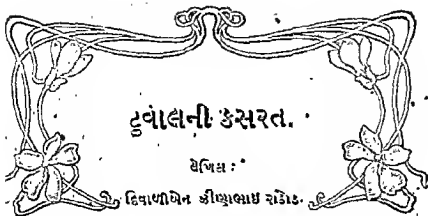
તેણે કહ્યું: "વિશ્વાયતમાં હું ત્રણ વર્ષ બારીસ્ટર થવા માટે રહ્યો ત્યારે મને સમજ પુરૂષ મળતો હતો. પરિક્ષા માટે તો હાસજન ધ્યાન દઈને વાંચ્યું હોય તો સારામાં સારું પરિણામ આંણી શકાય. બચતા વખતનો કંઈક સદુપયોગ કરવો એવો મારો આશય હતો અને તેથી હું હમેશાં બ્રિટિશ યુગીઅમના પુસ્તકાલયમાં જઈને મારો અર્થ ગાળતો. ત્યાં ગુજરાતી સાહિત્યના મળી શક્યાં ટેટલાં બધાં પુસ્તકો ધ્યાન દઈને વાંચ્યાં; ખરું કહું તો તેમનો અભ્યાસ કર્યો ત્યાર પછી મને લખવાની ઉત્સુકતા થઈ, મારા પ્રયત્નના લેખો હજી મેં સાંચવી શક્યા છે. એ છપાવવા જેવા નથી પરંતુ મારા પ્રાય-

મિક પ્રયાસોની સ્મૃતિ રૂપે મને અત્યંત પ્રિય છે. બીજાં લેખ સારા લખાવા માંડ્યા ત્યારેજ મેં તે પ્રકટ કરાવવાની હામ બીડી હતી. "ભારતનંદિની" પાછળ તો મેં ખાસ શ્રમ લીધો છે. નવિન ભારતની મારી બધી બાવનાઓ એમાં મેં સંકલિત કરી છે. મારા ઉપનામનો ભેદ તમને કંઠી દેવાની ઇચ્છા મને ધણીવાર થઈ હતી પણ મેં તે રાહી રાખી. મારો ઉદ્દેશ એ હતો કે "ભારતનંદિની" ની સ્વતંત્રતા સમાલોચના તમારે હાથે "ગુર્જર પ્રભા" માં લખાય. તે પછીજ એ ભેદ તમને કહેવો. મને બંધ એ હતો કે. કદાચ તમે મિત્ર ધારીને સમાલોચના લખતાં પક્ષપાત કરો. હવે તમે લખી નાંખી છે એટલે કદેવામાં દરકત નથી."

પહેલાંથી ભેદ જોલી દીધો હોત તો મારે જે જે મનોવ્યથા ભોગવવી પડી તે ભોગવવી પડત નહિ; જે વ્યર્થ શ્રમ સમાલોચના લખવા પાછળ કરવો પડ્યો, તે કરવો પડત નહિ. પણ એ વ્યાપ વીતી કુમુદને શી રીતે સમજવું?

બીજે દિવસે સવારે મેં પ્રેસવાળા ઉપર એકસપ્રેસ તાર કર્યો: "ભારતનંદિની" ની સમાલોચના છાપશે નહિ. તેને સ્થાને બીજો કોઈ લેખ છપાશે જોશે."*

* હિન્દી ઉપરથી.

દુવાલની કસરત.

વેળિસ :

દિવાળીએન કીણ્ણભાષ સંકેત.

ધ્યાન મનુષ્યોને સંમય અને રચનાના ઔભાવને લીધે અથવા અન્ય કંઈ કારણોને લીધે કસરત કરવાની સગવડ મળતી નથી. તથાપિ કસરતની જરૂર તેમને જણાતી નથી, એમ નથી. કસરત ન થવાથી માથું વેળા તેમને થેલ ડાંકરે પાસે જતું પડે છે, શ્વેત લાગતી નથી, આવી આવી ફરીપ્રદ થઈ જતો જાય છે. ડાંકરે એમની ફરીયાદ સાંભળી લઈને તથા કંઈક દવા આપીને કે શક્તિની (ટોનિક) દવા લેવાનું કહીને, ઘોડી ઘોડી પહેલું કસરત કરતાં જાઓ, એની શિખામણ આપે છે. ડાંકરેના ઉપદેશ સોરા હોય છે, પણ સાંભળનારાઓને તે પ્રમાણે પર્તવાને સગવડ હોતી નથી. પહેલું કહીને તેઓ નાકલાજ હોય છે, એમ કહેવાને કરી દરેક નથી. ઘરની બહાર જઈને કસરત કરવાને વખત નથી મળતો એમ કહીને, કસરતને આદનારા, પણ લોકો કસરત દેરા માટે બન્નરમાંથી ડમ્બેલ્સ વગેરે કસરતના સાધનો લાવી રાખે છે, અથવા મગદળ વગેરે તેપાર કરાવી લે છે. પણ આટલી સેવારી ક્યાં છતાંએ ડમ્બેલ્સ અને

મગદળ ખૂણામાં ધૂળ ખાતાં પડેલાં અને ધણે ડેકાણે જોયાં છે. ડમ્બેલ્સ અને મગદળની કસરત ઘરમાં થતી હોય, તો પણ તે સ્વેક પ્રકારનું બંધનજ છે. તેને માટે જૂદી જગ્યા અને જૂદો વખત રાખવો જોઈએ. પણ આજે જે કસરત ધિમે કહેવામાં આવેલી તે તદ્દન સાદી અને રચના તથા સમયના બંધન વિનાની છે. વળી તે જટલી સાદી છે, તેટલી જ બીજાનાર્થની-સરતી-પણ છે, તેને માટે કોઈ પણ પ્રકારનાં સાધન • બન્નરમાંથી વેચતાં લેવાની જરૂર નથી. આ કાર્યમાં ફક્ત નિયમિતપણાની જ જરૂર છે. કોઈ પણ કાર્યમાં નિયમિતપણું હોવા વિના ફલપ્રાપ્તિ થી ચુરકેવ છે.

સવારમાં સ્નાન કરી, કીંત્ર લૂછ્યા પછી દુવાલ તો હાથમાં હોયજ. તે દુવાલના કપડાથીજ આ કસરત પા કે અર્ધે કલાક કરવાની છે. માત્ર દરરોજ નિયમિતપણે તે કરવી જોઈએ. તેના પરિણામે બંધકોચ, અછલું વગેરે રોગોનો નાશ થઈને જૂબ સારો લાગે છે. કસરતના ચોગે બરાબ પરસેવો બહાર નીકળી જઈને લોહી શુદ્ધ બની તેનું વલ્લ સાફ આવે છે. નિદ્રાની ફરીયાદ તો તદ્દન મરી જાય છે, જરૂરની સુસ્તિ નાશ પામે છે. એ પ્રમાણે

ધરીર નિરાણી, મુદ્દા અને સંતેજ થાય છે. પ્રાતઃકાળે સ્નાન કરવું હિતકારક છે. તેવીજ રીતે આ કસરત કરે તો તેથી પણ ધણીજ ફાયદો થાય તેમ છે.

કસરત નંબર પહેલો.

છાતીનો વિસ્તાર વધવા માટે પહેલી આકૃતિમાં બતાવ્યા પ્રમાણે ઉભા રહો. તેમજ પહેલાનાં કડેલાં હાથ ઉંચા કરી આસ્તે પાછલી બાજુએ ફેરવો. પછી પ્રત્યેક વેળાએ એક હાથ માથા ઉપર લઈ એક વખતે ડાબી બાજુ અને એક વખતે જમણી બાજુ એમ દુધાલ ફેરવો. (આકૃતિ ૧ લી.)

કસરત નંબર બીજો.

સ્નાયુ અને સાયળ મજબૂત કરવા માટે. એક હાથે છોટી પકડો. દુધાલ ખૂબ જોરથી પોતાની સામે પકડો. તેવીજ રીતે હાથ નીચે લઈ, મધ્યમથી તેના ઉપર લાત મારો. માત્ર તમે જ જગા ઉપર ઉભેલા હો. થી તલપૂર પણ ખસશો નહિ. (આકૃતિ ૨ શ.)

કસરત નંબર ત્રીજો.

પગના સ્નાયુ મજબૂત કરવા માટે. હાથ પૂરેપૂરા પહેળા કરી, પોતાની સામે

પકડો. દુધાલને ધીમે ધીમે ઉપર લઈ જ સરળી રીતે માથા ઉપર લાવો. પછી છેવટ આકૃતિ પ્રમાણે નીચે ખેંચો અને પાછા ઉંડે (આકૃતિ ૩ શ.)

કસરત નંબર ચોથો.

વાંસો અને કુખના સ્નાયુ મજબૂત થ માટે જરા આગળ વાંકા વળી દુધા તેવીજ રીતે સામે પકડી તે જમીનને આ ત્વાં મુઠ્ઠી વાંકા વળો. પછી તે પગ પા લાવી, ઘુટણ પહેળા કરી ધીમે ધીમે ઉંચાં થાઓ. (આકૃતિ ૪ થી.)

કસરત નંબર પાંચમો.

વાંસો અને તેની ઉપરના લાંગો મજબૂત કરવા માટે ચિત્રમાં પહેલી આકૃતિ પ્રમાણ આગળ વાંકા વળી હાથને, જેટલા બમી શ તેટલા લાંબા કરો. (આકૃતિ ૫ થી.)

કસરત નંબર છઠો.

છાતીના સ્નાયુ મજબૂત કરવા માટે. માથું પાછળ વાળો. અને દુધાલ મોં ઉપર લાવીને પકડો. પછી એક, બે, એક લાંબા લાંબા પગલાં ભરીને ફેરો. દુધા માત્ર એમજ રહેવા દો. (આકૃતિ ૬ થી.)

ન્યાયાધીશ પાંચરામાંના ઠેદી તરફ જોઈને ઠીકાં કરી: “ અરંધા, તારો મુદ્દેશો મે આગત્ત જોયો હોય એમ લાગે છે. ”

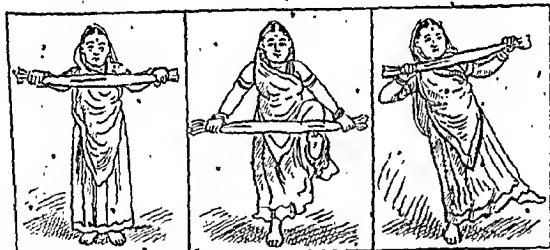
ઠેદી: “ સાચી વાત છે. આપણે બન્ને લગાડીઆ દોરતો દતા. ”

ન્યાયાધીશ સુરમે ચક્રને કહ્યું: “ સુષ રહે બદમાશ ! હું ક્યાં ને તું ક્યાં ? ”

ઠેદીએ ગંભીરતાથી જવાબ દીધો: “ નહિ લાહેજ; સાચી વાત છે. જુઓને, તમારી ઉમ્મર ૫૦ વર્ષની છે અને મારી પણ તેટલીજ છે ! ”

आकृती नं-२

आकृती नं-३

ગુણસુંદરી.

આકૃતી નં. ૪.

આકૃતી નં. ૫

આકૃતી નં. ૬.

સ્રી જગત્.

હિન્દ.

મોહીલવાડની એક વિધવા મરાસીઆજી બાઇએ પોતાના બે વરતના જન્મેલા બાળકોનું કમકમાટ ઢપલએ એવી રીતે મરજી નીપલવ્યું. બે દિવસ સુધી તેા એ બાળકોને ધવરાંયા પછુ નહિ અને છેવટે કાંસાની પ્રાડમાં ફેંકી દીધા હતા. પોતાનું પાપ છુપાવવા માટે ફરિયાદ વિધવાવર્યા લોશવડી અનેક સ્ત્રીઓને દાંચે આવી બાળકર્યાઓ પાપ છે, સમાજના કુદ મધેનોને લીધે આવતો કુદરતી સ્નેહ પણ નાશ પામે છે !

સુરતના શ્રી નેમચંદ્ર નાથએ પોતાની જોડ રીને ચુનીસીંગલીની રુકમમાં નહિ મોહલવા માટે સબલીવીઅનલ ગ્રેલરૂટે તેમનો એક રૂપીએ દંડ કરી દતો. હાથકોઈને એ દંડ રદ કરવા આજ કરતાં, શુદ્ધો થયો નથી જનુઆરી દંડ રદ કરી દતો. હવે માળાપો પોતાના બાળકને નિર્મયવાથી રૂપીય સાળાઓમાં મોકલી ચાલો.

મુંબાઈના એ વોડની ઈરક્ટિટ કોમિસ ક મોરિએ એ જલ્લાની સાળાઓમાં ચરખા દાખલ કરવા મટે બની શકે તે પ્રયત્નો કરવા એક પેલા કમીટિ નામી છે.

અમદાવાદની હાકરીઓની વાઈરુવના સુખી-રેન્ડ વરીકે સરકારે મીસ એચ. એમ. કીર્લી-મી નીમણુંક કરી છે. એ કામ માટે કાઈ ચોખ નિંદી અલિટા ન મળી શકતી ?

વારીપ દંડ મીનો રાષ્ટ્રવજ દિન ઉત્તવના મુંબાઈની રાષ્ટ્રીય રડી સહાએ મારવાઈ વિગ્રા-દગ દાંચમા એ જલ્લર સમા કરી હતી. મુંબાઈવજ દેવી કુદરતનાએ ચોલાનું દર્ડ.

રાષ્ટ્રવજની હડતમાં બે દેશ નાયકોએ કુશાની કરી છે તેમને અમિનંદન આપનારો કૌવ બ્લેન રતનઆઈએ રજી કરી દતો. સમા પૂરી થતાં સર્વ ગલિલાઓ સરખસના રૂપમાં માધવબાઈ અઈ હતી, અને ત્યાં પ્રાર્થના કરી સરખસ ચોપાટી ગમું હતું. લોકમાન્ય વિલક જયંતી ઉત્તવવા પછુ એક સભા એજ દોતમાં એ સંસ્થા તરફથી જોલાવવામાં આવી હતી.

રાષ્ટ્રવજનો દિન ઉત્તવવા નડીઆઈમાં સ્ત્રી-ઓની એક સભા રાણીશી ભક્તિવદ્મીના મુખ-પટે મળી હતી. સભામાં શ્રી. દરીસાઈ અમિનંદો " રાષ્ટ્રવજ " વિષે લેખ રાષ્ટ્રીય કન્યાસાળાની અધ્યાપિકા બ્લેન ચતુરલક્ષ્મીએ વાંચી સંભળાવે દતો. સાઈ રાવલમાઈ મળીવાઈ પટેલે વજની લડવતું રદર્ય સમજવું હતું.

મુંબાઈમાં લાલવાડી પર રહેલી દેવજીબાઈના છોકરાનું તેની સાથે રહેલી અને છોકરાંની સંભાળ રાખતી બાઈ સહુબાઈએ ડામ દઇ મરજી નીપ-લવ્યું છે. દેવજીબાઈ કામ પર જતી ત્યારે છોક-રાને સહુબાઈની સંભાળમાં રાખતી, એને માટે તે મદિને પાંચ રૂપીયા આપતી હતી. છોકરો રડવાથી સહુબાઈએ ચીપીએ વપાવી ભયંકર ડામ રીધા હતા. સંભાળ તેા સારી સખી !

માડંગા (મુંબાઈ) ના રેસીડન્ટ એસો-સીએસને નીચેથી પ્રિશ્વુ સોપીલિના પ્રયાસથી લાંબી ચુનીસીપલ કન્યાસાળામાં આડીવું ભરત-કામ શીખવનારે બદોબરત કરવામાં આવ્યો છે. યુસ્તોના સિશુનુ ઉપરાંત કન્યાઓને સંગીત, ડ્રેડમ, ડીલ અને શીક્ષણ શીખવાય છે. પાનસા-સેનો એક વખે જાલવાનો પ્રયાસ ચાલે છે. દરેક વખમાં દાલ કરતોજ ફરિયાદ અર્ધી દલાક

રેંટીઓ દર્શવાયું શરૂ કરવામાં આવ્યું છે. મુંબાઈના બીજા પરાંઓના રહેવાસીઓને આ કચાસો, અનુકંષા કરવા નેવા છે.

X X X X

મીસ હામા નામે પારસી સ્ત્રી-ચિત્રકારનું બનાવેલું અમેરિકાના એક આગતા પ્રેસીડન્ટ અબ્રાહમ લીન્કનનું મનોરંજક ચિત્ર મુંબાઈની પ્રીન્સ ઓફ વેલ્સ મ્યુઝીઅમની ચિત્ર ગલેરીમાં મુજામાં આવ્યું છે.

X X X X

જાહેરજીવનમાં: હિન્દની મહિલાઓએ પણ હવે ધીરે ધીરે, જાહેરજીવનમાં આગલ પડતો ભાગ લેવા માંડ્યો છે. શ્રીમતી હમાદેવી નેલર અલાહાબાદ મ્યુનિસિપેલીટીના સભાસદ તરીકે ચુંટાયી છે. મુંબાઈની મ્યુનિસિપેલીટીમાં પણ ત્રણ હિન્દી મહિલાઓ-શ્રીમતી સરોજિની નાયડુ, શ્રીમતી અવંતિકાબાઈ ગોખલે અને કુમારી બચુબાઈ લોઠવાળા ઇલેક્ટ્રીકીમાં સફળ ચર્ચ વિરાજે છે. રાજકોટના મતિનીધિ મંડળમાં સભાસદો તરીકે બે મહિલાઓ-શ્રીમતી માલુકાબાઈ કવિ અને ડૉ. રૂપમાબાઈ વિરાજે છે.

હાઓ દેશદુર બાવિ ઉત્તમવલ છે એમ ખતાવી આપે છે. તેમનાં કાર્યો સ્ત્રી જાતિ સાથે હિન્દને પણ ઉન્નત કરે એમ ઇચ્છીએ છીએ.

X X X X

પ્રસિદ્ધ ભારત સપૂત લાલા લખપતરાયની પુત્રી શ્રીમતી પાર્વતી દેવી મુસલમાન ધર્મમાં વટલી ગયલા હિન્દુઓને શુદ્ધ કરી હિન્દુ ધર્મમાં લાવવા માટેના કાર્યમાં સુઠાય કરી રહી છે. ધર્મની રક્ષા એ કરવી સ્ત્રીઓની પ્રથમ ફરજ છે, એમ કહેવાય છે તે યોદ્ધા નથી.

X X X X

'હિન્દુઓના જાતિ પરસ્પર લગ્ન સંબંધી ડૉ. ગોરના ખરડો વડી ધારાસભાએ પસાર કરી તેને કાયદાનું સ્વરૂપ આપ્યું છે. એ પહેલાં એવાજ એક કાયદો કરાવવા માટે મી. બસુએ અને મી. પટેલે પ્રયત્નો કર્યા હતા; પણ તે નિષ્ફળ ગયા હતા. સીવીલ મેરેજ એક્ટ પ્રમાણે જાતિ પરસ્પર લગ્ન કરનાર જોડાંએ પોતે કોઈ પણ ધર્મના નથી એવો એકરાર કરવો પડતો હતો. હવે એવો જુદો એકરાર કરવો નહિ પડે. ડૉ. ગોરના કાયદાથી જાતિ જાતિ જોડોના જિન્દગી જાગતની

માણેક છ દાદામાઈએ એ ખરડાને અતુમોદન આપ્યું હતું. બીજા પણ સંભાસદો એની તરફેણમાં હતા. ઉપર એ ખરડો પસાર થયો છે. દિનની સ્ત્રીઓ મોટે ભાગે ખસીને અવરયામાં છે અને કન્યાવિકલ્પનો રીવાજ તેમની બેઠીઓ મન્યુત કરે છે. એ રીવાજ દેશના ખૂણે ખૂણે પ્રસરી રહ્યો છે. એને નાશુદ કરવા સરકાર દેવા પ્રયત્નો કરશે તે હવે જોવાનું છે !

અમદસરના કેટલાક મુસલમાનો એક દિનું સ્ત્રીને મુસલમાન બનાવવા માગતા હતા; પણ ત્યાંના સીપોએ તેને એક અક્ષતી સાથે પરણાવી તેને ગામ મોકલી આપી. પોલીસે પોણા લઈ, તે સ્ત્રીને પકડી કોર્ટમાં લઈ ગઈ પણ કોર્ટે તેને છોડી મુકી. ધર્મોપદતા કેટલી હદ સુધી જઈ શકે છે !

પુત્રદાંબાદની સેવા સમીતિએ એક હલેવાતા બહારથી બદમાશના હાથમાંથી એક ઠાકરીને ઘોડા સમય પર બચાવી હતી. એ બહારથી મહારાજને તેજલા માટે સેવાસમીતિ ઉપર ઠાકરીને કબ્જે લેવાનો કાવો માંડયો હતો, પરંતુ કોર્ટે કાવો રદ કર્યો. ઠાકરી જનારસના એક ખાનદાન હુદુમગની હતી. તેને તેના સાથને સોંપી દેશમાં આવી છે. આવા પાખંડી સાધુ-મહાત્માઓથી ચેતતા રહેવું, ભૂંધું.

અસયાનદ નામની એક કન્યાસીને છુપી પોલીસે પકડી કબજે આણ્યો છે. તેની ઉપર શકાભેદ નામની એક બંગાલી દિનું વિધવાને મારી નાંખવાનો આરોપ છે. પોલીસ કહે છે કે આરવામીજ એ વીસ વર્ષની યુવાન વિધવાને 'ધાર્મિક' શિક્ષણ આપતા હતા; જે પછી દેસલા-વીને કલકત્તાથી તેને નસાવી ગયા. છ માસ સુધી તેમનો પતિ-પત્ની તરીકેનો વ્યવહાર રહ્યો. બાંધના સગાઓએ શોધ કરી પણ વ્યર્થ ગઈ. ત્યારે તે ગર્ભવતી થઈ ત્યારે વાત ઉઘાડી પડી. બાપ એ અવરયામાં જ મરી ગઈ. ધર્મને નામે ધાર પાડનારા આવા કેટલાયે નરપશુઓ દિનંદન ભારે માતા દરો !

સંખનંદમાં એક તૈર વર્ષની ઠાકરીએ પોતાની દુદીમળે ઠરીથી મારી નાંખી છે. કોર્ટે તેને જન્મ પર્વે ત કેદની શિક્ષા ફરમાવી છે.

ખારીસાહ જલ્લામાં કાયદેગથી શ્રી. વિરેન્દ્રનાથ બી. એ. તું મૃત્યુ ચક્ર, ત્યારે તેમની પાછળ તેમની પત્ની રસોડામાં બળીને સતી થઈ ગઈ.

મેન્ડા રાજ્ય તરફથી ત્યાંના સીપાઇઓએ જોડત વર્ગની સ્ત્રીઓ પર અમાતુલિક અલ્યાચારો કર્યાની વાત બહાર આવી છે. એ સીપાઇઓએ સ્ત્રીઓ પર લાડી વગેરે હથિયારો ચલાવી તેમને ધાકલ કરી. પોતાની ખડાદુરી બતાવી હતી. પોતાની નિર્જલ બહેનો પર હાથ ચલાવતાં એ સીપાઇઓને શામ નહિ આવી હોય ?

એશિયા.

ભાખાનની સ્ત્રીઓ ફોજદારી કાયદામાં ફેરફાર કરાવવાના પ્રયત્નો કરી રહી છે. તેઓ કહે છે કે શુન્દાઓ માટે સ્ત્રી-પુરોને સરખીજ સભ કરવામાં આવે. ત્યાંના ફોજદારી કાયદામાં એક એવી કલમ છે કે પરણેલી સ્ત્રીઓ વ્યભિચાર કરે તો તેમને બે વર્ષની કેદનો સાજ થાય, ત્યારે તેજ શુન્દા માટે પુરોને કંઈ સજા ન થાય. આ કલમ બદલાવવાને ત્યાંની સ્ત્રીઓ પ્રયત્નો કરે છે. બીજા બાબતોમાં પણ પુરોને નેટલાજ નહક મેળવવાને તેમના પ્રયત્નો ચાલુ છે એ ઉદ્દેશ બતાવવાને ટોફીયોમાં ઘોડા સમયપર સ્ત્રીઓનું એક જગી સરખસ નીકળ્યું હતું. આ સરખસ એટલું મોટું હતું કે તેમને ચાંત રાખવા પોલીસના દસ હજાર માણસો કામે લાગ્યા હતા.

સિઆમમાં સૌ કાયદેથી તરફ કોઈ ધ્યાન નથી દેતું. શિક્ષિત સ્ત્રીઓની સંખ્યા ત્યાં બહુ જ ઓછી છે. તેમને માત્ર 'સંગીતવત્' શિક્ષણ આપવામાં આવે છે અને તે પણ એટલા માટે કે એ શિક્ષણથી તે પતિ દેવતાઈ મનરનન કરી શકે. સોનન બનાવવાની ફરજ અદિની જેમ તેમને માથે પડેલી છે. એ ક્ષામાં તેઓ નિપુલ હોય છે.

પણ એક બચ્ચુંકર વિવાહ ત્યાં થયો ગયો છે. સ્ત્રીને પ્રસવ થયા પછી ફરજિયાત ઘ્રુણા આગવ તાપવા બેસાડવામાં આવે છે અને તે પછુ ફર- લાક દિવસો સુધી. ધણીવાર એમ બની જાય છે કે અચ્છત થઈ ગયેલી સ્ત્રીઓ આ તાપ સદન હરી શકતી નથી અને તેમણે એમ તાપવાનું મુત્યુનયક નય છે. ને બચે છે તેમને પણ તંદુરસ્તી પાછી મેળવતાં મદિનાઓ લાગે છે. આ પ્રયાગરીબન્તવગર બધા વર્ગોમાં ચાલુ છે અને એટલી જુની થઈ ગઈ છે કે ખુદ રાત્ર પછુ તેનો નાંશ હરી શકતો નથી. વિવાંદ માતપિતાની ઇચ્છા પ્રમાણે બાળવયમાં જ થઈ જાય છે; પંજુ વરને રીતની પહેરામણી આપવાનો અર્થ વિવાહ નથી.

અનામમાં સ્ત્રીઓના બે વિવાહ હોય છે. એક તો સરીરે હમ્મેર અને હુકા આયુષ્યવાળી સ્ત્રીઓ, જેમનો ઉપયોગ મુખ્યત્વે પુરોણી સેવા અને વિલાસ અર્થે જ થાય છે, બીજો વિલાસ સ્વચ્છ અને લાંબુ આયુષ્ય ભોગવનારો હોય છે, જેમની પાસે ખેતરમાં તેમજ ઘરમાં સખત મજુરી કરાવવામાં આવે છે. બલરમાં વેચવા સાટવાનું હામ સ્ત્રીઓને હરે છે. દૂર દુરની સ્ત્રીઓ ચાલીને જા દોડીઓમાં જ્યાં બલર લગાય છે ત્યાં પોત પોતાની વેચવાની વસ્તુઓ લઈને આવે છે. દરેક સ્ત્રીની જુદી-જુદાન હોય છે. દરેક સ્ત્રી પોતાની દુકાન આગળ બેસી માલ વેચવા માટે ભેરભેરથી જુપો પાટે છે, અને એક સાથે જુપો પાટવાથી એટલો કાફાદલ થાય છે કે માથેથી સુધી સંભળાય છે. સાથે સાથે પાન પજુ ભાવતી જાય છે અને મોટું ભરેલું હોય તે વખતે જુમળાદળાં પાનનો રસ બહાર પડે છે. એટલે સુધી કે દિવસની અંજાને તેણે આજુ-ઠપડુ પાનના રંગથી રંગાય જાય છે. એમ મનાય છે કે જેણે ઠપડું હોય તે વધારે રંગાયું હોય તે માલ વેચવામાં સારી વધારે ચાલ્યા છે. જુમ પાડતાં જણે બેસી જાય તે પણ દુષિઆ-રીની નિશાની છે !

અમારકા.

અમેરિકાની સ્ત્રીઓ સર્વ વિષયોમાં પુરુષ વર્ગની બરાબરી કરવાના પ્રયત્નો કરી રહી છે. દરેક બાબતમાં તેઓ પુરુષોની સાથે હરીફાઈ કરે છે. વધીલાત અને વેદક ધંધાથી માંડીને મોટર ડાંકવા સુધીના કામોમાં સ્ત્રીઓ ભાગ લે છે. કુમારી મીલીસ્ટ કુપર યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સના મેન્ટાલ પ્રદેશમાં શિક્ષિકા હોય, તે હાંમ છોડી લાંબા પોલીસ ખાતામાં કામ લઈ રહી છે. અંગ્રિકાની છાપ ઉપરથી સ્ત્રી-ગ્રુન્ડેગારોને તાક-લામાં તેણે બતાવેલી કુશળતાથી હમણાં તેને વોશીંગ્ટનના પોલીસ ખાતામાં એક ઇન્ચપદ આપ્યું છે, ને અલાર પહેલાં કાંઈ પણ સ્ત્રીને મળ્યું નહતું. એકમાત્ર પ્રદેશમાં વિદ્યુત્તકા શહે-રમાં સ્ત્રી-ગ્રુન્ડેગારો માટે એક નેલ છે, જેમાં દેખદેખ રાખનાર સર્વ સ્ત્રીઓ છે. શ્રીમતી એલીઝાબેથ ફી ને પહેલાં બેરીસ્ટર હતી તે વિરાનસિન પ્રદેશની ન્યુવરથાપક કમીટીમાં વાર્ષિક ૫૦૦૦ ટોલરના પગારે સમાસદ નીમાઈ છે, અને હોસ્ટીટલો, નેલ, રેફરેટરી વગેરે પર દેખદેખ રાખવાનું કામ તેને સોંપાયું છે. કુમારી સરાઈ એકપાઈક ન્યુયોર્કના મજુરખાતામાં મુત્રી તરીકે નીમાઈ છે અને પોતાના નિમાર્ગમાં સ્ત્રીઓને મોટી સંખ્યામાં નીમાવા હતુંજતા ધરાવે છે. કુમારી ગેસ એલિસને યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સની સરકાર તરફથી પ્રતિનીધિ તરીકે જીતવાના રાષ્ટ્ર સંઘ-શીઝ બોર્ડ નેશનલમાં મોકલવામાં આવી છે. શ્રીમતી રેન્નીલીયર, જે ન્યુયોર્કમાં રહે છે તે કલિફોર્નિયા હુકા લાલ ધરાવે છે અને સાલિસના વિવેચકમાં-સમાલોચના કરનામાં આગ્રવ પડેતા ભાગ ભજવે છે. અમેરિકન એક-ઉમી એકઠા આઈસ તરફથી તેને એક સોનાનો ચાંદ પજુ મળ્યો છે. શ્રીમતી એલીઝાબેથ બર્નાર્ડ વાર્ષિક ૮૦૦૦ ટોલરના પગારે ફોરિસ પ્રદેશના રથાલ ખાતામાં કામ કરે છે. ડેનેસિરની મદિ-લાઓએ રાખીય લેગલ સ્થાનિક સેવાજન્યતા પ્રદેશમાં પ્રતિનીધિયવાનો સરજો દક્ષ મેળવ્યો છે.

આજિલ (હર્સિલ અમેરિકા) લાજિલની સ્ત્રીઓ ને કે પરાનરોપ છે જેમાં લાંબા મુદ્દાએ

મદિવાઓ રોહર, દંતવૈષ, લેખક, કવિ, શિલ્પી અને ચિત્રકાર તરીકે કામ કરે છે. એન્જનીઅર અને રસાયન શાસ્ત્રી તરીકે પણ કેટલીક સ્ત્રીઓ ધધિ ચલાવે છે. ધીરે ધીરે પરદાનો રીવાજ નાશુદ્ધ થતો જાય છે.

• યુરપ. •

• ઇંગ્લાંડ: છુટા છેડાના કાયદામાં મુધારો કરનારો એક કાયદો ઇંગ્લાંડની પાર્લામેન્ટે થોડા વખતપરજ પસાર કર્યો. પહેલાના કાયદામાં એવું હતું કે પત્ની તે વ્યભિચાર કરે તો પતિ છુટા છેડા મેળવી શકે; જ્યારે સ્ત્રીને છુટા છેડા મેળવવા માટે પતિનો વ્યભિચારજ નહિ પણ કુરતા આજિત કરવી પડે. હવે બન્નેને સરખા દંક મળ્યા છે અને છુટા છેડાનો માર્ગ વધારે સરળ થયો છે !

• • • • •

• ઇંગ્લાંડની પાર્લામેન્ટમાં ત્રણ સ્ત્રી સભાસદો તો આત્યાર આગમ્ય પ્રતિનીધિ બનીને બેઠી છે. મેલ્સ્ટ્રેટ્ટો તરીકે પણ સ્ત્રીઓ થોડી સંખ્યામાં નીમાઈ છે. લોકલ કાઉન્સિલોમાં એસવાનો તેમને પ્રથોના નેટલેજન દંક છે. જુરીમાં પણ તેઓ બેસે છે. વકીલાત કરવાનો દંક પણ તેમણે મેળવ્યો છે. બીજા પણ ઘણા કાર્ય પ્રદેશોમાં સ્ત્રીઓ આગળ પડતો ભાગ લે છે. ઉપરાંત હમ્બર્લ કુમારી લેડવિક નામે મદિવાએ દક્ષિણ નેલ્સના બેપીસ પંથમાં બીરખ તરીકે પદવી મેળવી છે.

• • • • •

• ઇંગ્લાંડનો એક સાહેબ ન્યૂસપેપર વાંચવામાં લીન થતો, ત્યારે તેની મનઃ શાન્તિ જામવામાં મરજુલ બનીને કંટાળેલ આપત્તી દેવાયી, તેણે વેર લેવા માટે સાહેબે મરતી વખતે તેણીને વીત્રમાં 10 હનરને બદલે ફક્ત એક હનર પાડેલ આપેલ છે ! આપણા દેશમાં પોતાના પત્નીઓને હનર કંટાળે આપનારી પાત્રીઓ ક્યાં છે ?

• • • • •

ક્રિસ: ક્રિસની સ્ત્રીઓને દંક રાજ્યપ્રકરણમાં હાથે દંક નથી મળ્યો. પણ તેથી સ્ત્રીઓ

નિરાશ નથી થઈ. તેઓ પુસ્તકો, છાપાં, ચાપાનીયાં વગેરે પ્રકર કરી, અને જાહેરમાં લાપણો વગેરે આપી પોતાની માગણીઓ જાહેર કરવા ચૂકતી નથી. એ કાર્ય તે સંપૂર્ણ ઉત્સાહ અને અથાગ મહેનતથી કરી રહી છે.

• • • • •

એક દેશ જાવાનીયાએ ચાર વરસથી એક કુમ્મરીકાને હબ્બ કરવાનું વચન આપ્યું હતું પણ આખરે પોતાના માલાપના દુબાણથી તેણે તે વચનનો ભંગ કર્યો હતો. તેના સંબંધમાં નોંધાવવામાં આવેલા કેસમાં કોર્ટે જાહેરને તે જુવાનીયાના માલાપ પાસેથી તુકસાનીના બદલા તરીકે 14000 ફાંક અપાવ્યા છે.

• • • • •

• ઇટાલી. ઇટાલીની સ્ત્રીઓએ રાજ્યીય પ્રદેશમાં સરખા દંક મેળવવા મુખ્ય પ્રધાન સીનીર મુસોલીનીને અરજ કરી છે. સીનીર મુસોલીનીના નિર્ણયપર તેમના હક્કનો સર્વ આધાર અત્યારે છે.

• • • • •

રશિયામાં કુમારી એલ્થા ગોરોડાફ રશિયાના રાજ્યપત્રમાં આગળ પડતો ભાગ ભજવી રહી છે. લેનીન, ટ્રાટ્સ્કી વગેરે નેતાઓની તે સલાહકાર છે. તેની સલાહ વિના એક પણ કાર્ય ચલુ નથી. શ્રીમતી ક્લેન્ટનિક ને રશિયાની સરકારે નોર્વેના સોવિએટ ફ્રન-આતામાં નીમી છે. રશિયાની સ્ત્રીઓની તે આગેવાન છે અને સરખા દંક મેળવવા માટે પ્રયત્નો કરે છે.

• • • • •

હાર અલેક્સાન્ડર બીન જેમનું છૂન કરવામાં આપ્યું હતું, તેમની નાનામાં નાની પુત્રી પ્રીસેસ કેથેરીન થોરોસી નાટક કંપનીમાં આતારી તરીકે જોડાઈ છે.

આફ્રિકા.

• દક્ષિણ આફ્રિકા ફોરેસિયાની સ્ત્રીઓ પ્રચોના જવાજ દંક મેળવી ચુકી છે. એથી કરીને જીવન વ્યવહારના પ્રદેશોમાં તેઓને કાંઈ પણ પ્રધારની મરજત નથી. આવડી સંદેહી મખદે

ધારાસલાખીમાં દાખલ થતા માટે તેમણે પ્રયત્નો ચાલુ કરી દીધા છે.

X X X X

આફ્રિકાની જંગલી ભૂતિઓ: જોન રસ્કો નામના એક પાદરીએ આફ્રિકાની જંગલી ભૂતિઓના વર્ણનનું એક પુસ્તક લખ્યું છે. એક ભૂતિ માટે લખતાં કહે છે કે “આ ભૂતિ પોતાનાં મરદાંઓને ખાઈ લેતી છે. પહેલાં તે કાચાને રાવના વખતે જંગલના લાગમાં મુકવામાં આવે છે. તે પછી મરનારની સંબંધી સ્ત્રીઓ લાચની પાસે બેસી તેના નાના નાના હુકડાં કરે છે અને સવાર પડતાં જ તે હુકડાંઓને રોજીને ખાઈ લેતી છે. ત્યાર પછી મરનારના ચોક્કસ રોવા કુટવાની સરખાતે થાય છે.” આ પછી એક પ્રકારનો અગ્નિદાહન ગણાય ! જરૂરમાંથી અગ્નિ દાહ્ય છે !

બીજી એક જંગલી ભૂતિ માટે એક લેખક લખે છે: “આ ભૂતિની સ્ત્રીઓ મહા દોવામાં જુલસુરતી થાને છે. જેમ સ્ત્રી વધારે ભડી હોય તેમ તે વધારે જુલસુરત ગણાય અને તેનાં લગ્ન પછી જલ્દી પડી શકે. લગ્નના દિવસે પછી જુલસુરતીનું એક ચિન્હ છે. આ દિવસે મોઢામાંથી બહાર દોવા નીકળે.”

પરચુરણ.

ન્યૂઝીલેન્ડની ધારાસભામાં બધા સુટરની વખતે ત્રણ સ્ત્રીઓએ હાથેહવારી કરી હતી. એ

ત્રણમાંથી એક મદિલાએ કહેલું મેળવી છે સમાસદ તરીકે વિરાજે છે.

X X X X

મેલીકુલ દ્વિપમાં પરણેલી સ્ત્રીઓના ગણે જે દિવસે લેવામાં નથી આવતાં કહેવામાં આવે છે કે ત્યાંના એક માથાનું શિષ્યે અને સુસરીને લગ્ન વખતે કુટુંબની વજ્ર કે કન્યાના એ આગણા બેઠાંવે તોડી પાડે છે. એક બીજી પણ રિવાજ છે. છાદરી જાન તરતજ મેનું માથું એક સાદરીમાં જકડીને લેવામાં આવે છે. આમ કરવાથી કુમળી બાળા માથાની આકૃતિ બદલાઈ જાય છે. મારણ: એ છે કે દુષ્કર્મી મોટું અને નીચેથી હોય એવું માથું શુદ્ધતાનું પ્રખ્ય ચિન્હ ગણાય છે. જેટલું મોટું માથું હોય તેટલો સારો મળવાની આશા રાખી શકાય. જે છાદરીનું માથું માતપિતાની ગફલતથી ગળા રહી નથી તેમનાં લગ્ન થતાં મોટી મુશ્કેલી પડે છે !

X X X X
ફિનિયામાં હોયો નાનું સૈન્ય લક્ષ્મ (ધૂરપ) માં દરો. એ સૈન્યની સંખ્યા ૨૫૦ ત્યાં રાજકર્તા રાણીને દમણમાં એક પુત્ર આવ્યો ત્યારે ખુશાલીના તોપના અવાજ કરવા ફાંસ પાસે તોપોની બીજ ગાળવી પડી હતી

X X X X
એક નવરો ખબરપત્રી પોતાના વર્તમાનપત્ર લખી મોકલે છે કે એક દબરોએ ૧૧૨ વર્ષ ઉંમરે ૮૭ વર્ષની એક સ્ત્રી સાથે આકર્ષી લગ્ન કર્યાં છે.

એક ગામમાં પટોળીઆ અને વાવાજોડા સાથે પુષ્કળ વરસાદ થયો. તેથી એ ગરીબ ખેડૂતના ધરની દીવાલ તુટી પડી. આ સંકટના સમયમાં કંઈક મદદ મેળવવાનું આશાથી તે ગામના જમીનદાર પાસે ગયો અને આજીજી કરી કહ્યું: “બાપુ ! આ વરસાદથી મારા ગરીબના ધરની બીંત ભાંગી ગઈ છે. કંઈક મદદ કરો બાપુ !”

જમીનદારે કહ્યું: “કમળપત્ત ! તારા ધરની દીવાલ તુટવાથી મારો રસ્તો રોકાય ગયો છે. તે સાફ કરાવવાનો ખર્ચ તારી પાસે લેવો પડશે.”

બિચારાને નમાઝ પડતાં મસીદ કાઢે વગમી.

વિવિધ વિષયો.

ઇન્ડિયામાં ચરખો.

“ ઇડિયન સોશીયલ રીફોર્મર ” માં તેના લન્ડનનો ખબરપત્રીનો એક પત્ર પ્રકટ થયો હતો. એ પત્રમાં તેણે ઇન્ડિયામાં ચરખાનો પ્રચાર કરેલો હતો તેવું વર્ણન આપ્યું હતું. એ વર્ણનનો ભાવાર્થ અર્થ આપીએ છીએ:—

“ અનેક દિન્દીઓને અર્ધિં એ નેહ આશ્ચર્ય થયે કે ઇન્ડિયા જેવા મરીચીના દેશમાં સ્ત્રીઓ પોતાને અને પોતાના બાળકોને માટે ઘણું કાપડ તૈયાર કરે છે. સુદૃઢ ઉત્ક્રાંતિ વર્ષોમાં અર્ધિની સ્ત્રીઓમાં ભાગ્યેજ કોઈ એવી સ્ત્રી હશે કે હાથ જોડેને બેસી રહી હોય. તેઓએ પ્રવૃત્તિને પ્રદેશોમાં, મફદર, ટાપીઓ અને પોતાના તથા બાળકોના ઉપયોગ માટે બીન કપડાં તૈયાર કરવાની રાજઆત કરી લીધી હતી. એ બાળક તેમની તેમ આવે છે, અને હાથથી વણેલાં કાપડ હવે મોટા પ્રમાણમાં તૈયાર થાય છે. હાથથી વણેલાં કાપડો માત્ર આ દેશમાં જ હોવાની છે. મોટા મોટા શહેરોમાં એવી ઘણી દુકાનો હોય છે, જ્યાં ચોરાક મુદે યાચરની સજવટ માટે હાથે વણેલાં યા તૈયાર કરેલાં કાપડ જ મળી શકે છે. હજારો દુકાનો એ ન્યવસાયને ખાસ ઉત્તેજન મળે છે. મોટા વર્ગ દેશી કેન્ટરબરીમાં હાથે કાંતવા વણનારું એક મંદળ સ્થપાયું હતું. એ જેની રાખાઓ દેશના બીજા શહેરોમાં પણ સ્થપાય છે. સારા કુટુંબોની સ્ત્રીઓએ પોતાના બંરણોપયોગ માટે કપડાં બનાવવાનું કામ સીખી લીધું છે. તેઓ કાં તે કપડાં તૈયાર કરીને યા તે બીજી સ્ત્રીઓને એ ક્ષત્રી સીખાવીને પોતાનું ગૃહસ્થાન કરે છે. આસા છે કે આ પંખાનો પ્રભાવ મામડાની મૂલ પર પડે અને ત્યાંનાં યશમાં ચરખાનો મધુર પ્વનિ ફરીને ઝંખના મારશે. ને શહેરોમાં હાથના વણેલા

કાપડની પ્રતિષ્ઠા વધતી જાય છે ત્યાં હવે ઉનનું કાપડ પણ તૈયાર થવા લાગ્યું છે. ને આ ‘ધ’-ધાનો પ્રચાર વધારે થાય તે ગરીબોના ગૃહસ્થાનનું એક મોટું સાધન થઈ પડે. મોટા મોટા શહેરોમાં હજારો ને બેઝારી છે તે આનાથી જલ્દી ટંબી ચકરો. આ તે ઇન્ડિયાની વાત છે. દિન્દીમાં તે સ્ત્રી વધારે ગરીબી અને બેઝારી છે. એટલા માટે, અર્ધિં તે એના-ચરખાનો નેહો વધારે પ્રચાર થાય તેટલો સારો છે ” — સંદ્રેશુસ્ના સમયમાં કાંતવાનો ઉદ્યોગ.

દિન્દી માસિક “ સરસ્વતી ” માં જનાર્ણવ બહે “ સ્વાર્થ સામ્રાજ્યનું સાસન ” નામે એક લેખ લખ્યો છે, આ લેખનો મુખ્ય આધાર ચાણાક્ય-કોટિલ્યના અર્થશાસ્ત્ર પર છે. મહારાજ ચંદ્રશૂરના રાજ્યમાં ઇસ્વી સન પૂર્વે 300 માં કેવા પ્રકારની રાજ્ય પદ્ધતિ હતી તે એ લેખમાં વિસ્તાર પૂર્વક બતાવ્યું છે. એમાં ચરખો કાંતવા સ્ત્રીઓ માટે સી ન્યવરથા કરવામાં આવી હતી, તે બતાવવાનો એક ફક્તો ઉતારી લઈએ છીએ:—

“ સૂત્ર વિભાગ: આ ખાતાના અમલદારોને “ સૂત્રાધ્યક્ષ ” કહેતા. તે વસ્ત્ર આદિ બનાવવા માટે યોગ્ય વ્યક્તિઓની નીમણુંક કરતો હતો. વિધવાઓ, છુલી લંગડી સ્ત્રીઓ, સન્ધ્યાસિનીઓ અને દેવદાસીઓને ૩ અને ઉન કાંતવાના કામ પર રાખવામાં આવતી હતી. યીજુ-નુદું સુતર નીચે તે પ્રમાણે તેમને જુદી જુદી મજુરી મળતી હતી. ગરીબ પરામાં રહેનારી સ્ત્રીઓને ઘેર બેઠાં સૂતર કાંતવાનું કામ આપવામાં આવતું હતું. પરામાં રહેનારી સ્ત્રીઓને ઘેર જ કામ આપી આવવા માટે સૂત્ર વિભાગ તરફથી કેટલીક સ્ત્રી-નોકરો રાખવામાં આવતી હતી. ને સ્ત્રીઓ સૂતરોવામાં આવીને પોતાના હાથે કાંતેલાં સૂતર આપી જતી હતી તેમની આબરોનો બહુ પ્રયાત

રાખવામાં આવતો હતો. તે જગ્યાએ સૂચાધ્યક્ષ હતેલા સુવરની પરીક્ષા કરી ચક્રે એટલીજ ઉભય રાખવામાં આવતો. (આવી સ્ત્રીઓ મળસ્કમાં પોતાનું સુવર લઇને જતી એટલે અંધારૂં હોવાથી દીવો રાખવામાં આવતો પણ તે બહુ તેજ નહિ !) તે સૂત્ર શાલામાં આવનારી સ્ત્રીઓના મુખ સાથે જુએ કે બીજી કોઈ પણ જાતની વાત કરે તો તેને શિક્ષા કરવામાં આવતી હતી. એ તે સ્ત્રીઓને મંજુરી આપવામાં દીક્ષ કરતો તે તેને સંપૂર્ણ સ્કાળ ખમવી પડતી હતી. મંજુરી મળતાં છતાં જ સ્ત્રી કામ ન કરતી તેને પણ સજા કરવામાં આવતી હતી. ”

દુનિયાની સ્ત્રીઓનો સંઘ.

“ લુમન સીટીઝન ” માસિક રોમ (ઇટાલી) માં મળનારી “ રોમટપરસ્પર ” સ્ત્રી હક્ક સંઘ ” નાખવાની એકઠાં પ્રતિનિધિ તરીકે હાજર થનાર દુનિયાની કેટલીક મુસલિમ મહિલાઓનાં નામ આપે છે. એશિયાની માત્ર એ બાનુઓ કુમારી રોંગ અને સીમલી સુ નાં નામેજ એ યાદીમાં દેખાય છે. એ બંને મહિલાઓ યાતના પ્રતિનિધિઓ તરીકે જવાની છે. ઇજિપ્ત પણ પોતાના દેશમાં સ્ત્રીઓને મારે નવીન યુગનો ઉદય થયો છે એમ બતાવવા ચાર પ્રતિનિધિઓ મોકલનાર છે. હિંદની મહિલાઓ પ્રતિનિધિઓ નહિ મોકલે ? તેઓ પણ જાય છે એમ તેમણે દુનિયાને બતાવવું જોઈએ.

અમેરિકાની બાર મહાન મહિલાઓ.

અમેરિકાની સ્ત્રી મહાસેનાનાં રાષ્ટ્રીય સંઘે અમેરિકામાં દાહ દયાત છે એવી બાર મહાન મહિલાઓનાં નામ નક્કી કર્યાં છે, જે ઉપર જણાવેલું “ લુમન સીટીઝન ” માસિક પ્રક્ટ કરે છે. એ નામે નીચે પ્રમાણે:—

નામે.

ધર્મ.

જેઈન આદમ્સ.....પરેપિકાર વૃત્તિ.

સીસીલીઆ બો.....ચિત્રકલા.

એની જગ્જ કેનન.....ખગોળ વિદ્યા.

કેરી એપમેન હેટ.....રાજ્ય પ્રકરણ.

આના બોટસફર્ડ કોમ્પટીડ.....પદાર્થ સાસ્ત્ર.

મીની મેડર્ન ફીસ્કે.....નાટ્યકલા.

હુઇસે હોમર.....સંગીતકલા.

જુલિયા લેયરોપ.....બાલ ઉછર.

ફોરેન્સ રેના સેબીન.....સશસ્ત્ર-રચના સાસ.

એમ. કેરી થોમસ.....કેળવણી

માર્થ વાં રેનસેલે.....ગૃહોપયોગી અર્થશાસ્ત્ર

બોરેટન.....સાહિત્ય.

સુસ્તફા કમાલ પાશાની પત્ની.

મી. ઇ. અરેકલ પારીસના અઠવાડિક પત્ર

“ લીલરુશ્યો ” (L' Illustration) માં ગાંડી

સુસ્તફા કમાલ પાશા અને તેમની પત્ની બેગમ

લતીફી હાનુમ વિષે કેટલીક હકીકતો નોંધે છે.

અસ્મત પાશા લોકોની સુરુહ પત્તિધર્મથી પાછા

ધર્મો ત્યારે લેખક તેમની સાથે તુર્કસ્તાન

ગયા હતા અને પોતાને “ થયલા અનુ-

ભવોની નિલ્લેખિય રાખી હતી. તારીખ ૨૫ મી

ફેબ્રુઆરીએ તેઓ તુર્કસ્તાનના એ વીર ઉદ્ધારકને

મળવા તેમને ઘેર-કતીકા નામના ગામમાં-ગયા

હતા. સુસ્તફા કમાલ પાશા, લતીફી હાનુમ અને

મુખ્ય વહીવટી રહે જ તેમની ઠગેરીના ઔરડામાં

બેઠા હતા. વાતચીત દરમિયાન પાશાએ નવિન

તુર્કસ્તાન અને તેની આશાઓ વિષે પોતાના

વિચારો જણાવ્યા હતા. એટલામાં અસ્મત પાશા

આવડાં એ વાતચીત અટકી; પણ તરતજ લતીફી

હાનુમે વાત ઉપાડી લીધી અને તુર્કસ્તાન અને

ખાલ હરીને તુર્કસ્તાનની સ્ત્રીઓના પ્રશ્ન વિષે

પોતાના વિચારો જણાવ્યા. થાંચ વાગ્યે જમ-

વાના ઔરડામાં સર્વ મદા પીવા બેઠા. લતીફી

હાનુમે મહેમાનોને મદાનાં પ્યાન્ના બરીને/આપવા

માંડયા. દરમિયાન પોતાનાં લગ્ન સુસ્તફા પાશા

સાથે કેવા સંચોગમાં થયાં તે તેમણે કહ્યું. એ

વર્ણન લેખક નીચેના પ્રકરણમાં આપે છે:—

“ તુર્ક તો પોતાની અવાજ સ્મરનોની આનું-

બાંજુના પદાર્થમાં ગળતો સંભળાતો હતો.

ગ્રીક લશ્કર સંપૂર્ણ રીતે નાશ ભાગમાં પડ્યું

હવે વિજયી સુસ્તફા કમાલ પાશાના સૈન્યની

સાથે કોઈ પણ ટકાવ કરી શકતું નહિ. એક

દિવસે સવારે તુર્કો ઘોડેસ્વાર સૈન્ય વિજયની

નોબતો ગઝડાવતા શહેરમાં પ્રવેશ કર્યો. સ્મરનોના

એક અમીરની પુત્રી લતીફી હાનુમ એક સાચી

દેસરક્ત તરીકે મદાન, સેનાપતિના આગમનની

આવરણથી રાહ ભેટી હતી. તેમને (સુસ્તફા

કમાલ પાશાને) પોતાનાં મહેમાન બતાવવા

માટે તેણે પોતાના પિતાને કહ્યું હતું. આગ્રજી આપવા પણ તે પોતે જ ચી. તેણે પ્રચંડનીય લગ્નથી-બીરતાથી એ આગ્રજી આપ્યું. મુસ્લિમ કમાલે તેનો સ્વીકાર કર્યો. થોડા અઢત્તાડિયાં પછી તેમણે લલિતી દાતુમના પાનિશદણ માટે માગણી કરી. ” મત્સ્ય નારી.

હિન્દી માસિક “સુસ્વતી” ના જુન અંકમાં શ્રી. સુશીલ કુમારનો “મત્સ્ય નારી” વિષે એક લેખ પ્રકટ થયો છે. મત્સ્ય નારી અથવા જલબાણા વિષે ધંણી વાનો પ્રચલિત છે પણ તે સત્ય હોવા વિષે મોટી શંકા છે. જૂત-પ્રેતની દયાની સંજોગો જેમ નિર્ણય નથી કરી શકાયો તેમ આ જાળ-વમાં પણ છે. હંત લેખમાંથી એ મત્સ્ય નારીના વર્ણનવાળો ભાગ અમે અહિં આપીએ છીએ:—

“ સન ૧૭૭૫ માં “ ધી જેન્ટલમેન્સ મેગેઝીન ” નામે પત્રમાં એક મત્સ્ય નારીનું વર્ણન પ્રકટ થયું હતું. તેમાં લખ્યું હતું કે આજકાલ જનતામાં એક મત્સ્ય નારીનો ફેલ જલેર પ્રવેશને જતાવવામાં આવે છે. એના પેલાં રોન્ટ નરોઈ-નના મેળામાં એક મત્સ્ય નારી જતાવવામાં આવી હતી. તેના અને આના ચંદેરામાં બહુ વફાવત છે. પેલાંની મત્સ્ય નારીનો રંગ કાળો હતો. તેને માટે કહેવાતું કે તેને આફ્રિકાના સમુદ્રમાંથી પકડી લીધી. આ જલબાણા યુરપના સમુદ્રની રહેવાંસી છે; એથીજ એના રંગ ગાંધા છે. કાલી

“ પુરોમાં દાસ વધારે દેખાય છે; સ્ત્રીઓમાં ભાગ્યેજ એ દેખાતી હોય. એથી જણાય છે કે સ્ત્રીઓમાં કંઈ જિરોપતા હશે જેથી વાળ ખરી પરતાં નહિ હોય. શરીર રચનામાં તો સ્ત્રી-પુર-વની જોખરી એકજ પ્રકારની હોય છે; વાળ વધારે ખરે છે તેટલું કારણ એ છે.કે પુરો વાળને વારંવાર ધુએ છે અને વીનાજ રાખી મુકે છે. સ્ત્રીઓ વારંવાર વાળને ઘોલી નથી. અને માથું ચોળીને ન્હાયા પછી તેને જલ્દી સુ-કવવાનો પ્રયત્ન કરે છે. પાણી વાળને ટુકરાન કરે છે, કારણ કે એથી વાળમાં રહેલો તેલી પદાર્થ ધોવાઇ જાય છે. જોખરીની ચરબીમાંથી વાળને પોચું એવો તેલી પદાર્થ મળી રહે છે. ઉપરાંત સ્ત્રીઓ બીજાં તેલો પણ વાપરે છે. પુરો એવી છુટ્ટી તેલ ખરી વાપરતા અને કુદરતી તેલ વારં-વાર ધોવાથી નષ્ટ થાય છે. કાંધી ખરી અખંત-તો એ છે કે બર્મિંગ્હા પછી વાળને કુંકવતા નથી. યો. જેકસન માને છે કે વાળના પોષણ માટે તેલ બહુજ જરૂરી છે. અજળતા વાળના મૂળમાં ફેટીક વાર મેલ ભેજો થાય છે અને તેથી થોડા થોડા સમયને અંતરે તેને પાણી તેમજ સાબુ-ખારાથી ધોવાની જરૂર છે. જો એ રીતે ન ધોવાય તો એ જામેલો મેલ જોખરીમાંથી મળતા પોષક તેલનો પ્રવોદમાર્ગ રોકી દે છે. વાળ ધોયા પછી તેમને જરૂરજ સુકવીને થોડુંક તેલ પણ નાંખી લેવું જોઈએ. આ તેલ એવી રીતે

શ્રીમદ્ પદ્મવ્રત કરતાં શીખવે. એમ પ્રશ્ન તો સારી-સાચી બાળકમાં બાળક કલાગર કયો અને બોલી બાળકમાં સાચું થશે.

બાળકો કેમ સાચા થાય છે ?

એમ લેખિકા આગળ આવતાં ઉપર પ્રમાણે બોલે પ્રશ્ન કરે છે. “ આ પ્રશ્નની સુચ વ્યક્તિગત બાળકોમાં ઉકેલવી મુશ્કેલ થઈ પડે છે. એની પાછળ વખતનો ભોગ આપવો જોઈએ; ઉરો અભ્યાસ કરવો જોઈએ. પરંતુ એ ભોગ અને મહેનત વ્યર્થ નથી જતાં. સાધારણ સિદ્ધાંતની દૃષ્ટિએ બાળક સાચા થવાના કારણો નીચે પ્રમાણે અણુની સમજ. બાળક સાંકડું સાચ છે,

(૧) કારણ કે તેનામાં સમજ સક્તિ નથી.

(૨) કારણ કે તે (બાળકને) કામ કરતાં હોય છે;

(૩) કારણ કે તેનો પોતાનો ધર્મો વડીલે કરેલી સૂચનાથી વિરુદ્ધ છે.

(૪) કારણ કે તે કુદરતી રીતે ભક્ષી છે.

(૫) કારણ કે કલાગર થવાનું તેને કાંઈ પણ કારણ નહોતું નથી.

(૬) કારણ કે તેનાં મગજમાં પોતાની અજ્ઞતા વિષે અતિશયોક્તિ વર્ણવે વિચાર કરેલો હોય છે.

(૭) કારણ કે તે સ્વભાવથી લાચળીશયુ છે અને અણુસમજમાં એ લાચળીને વશ થઈ જાય છે.

(૮) કારણ કે તે પોતાની હમ્મણ પ્રમાણે પર્તવા માગે છે અને તેમ કરવાનો તેણે નિશ્ચય કર્યો હોય છે.

કેટલીકવાર એમ બને છે કે બાળકના સાચા પદ્મમાં આપણા કામપણ સિદ્ધાંતના ભંગ પડે છે. આને બળે તેની હમ્મણને મરડી નફરવંતી હાળને બદલે હાનિ વધારે વાચ્ય છે.

વડીલોએ ક્યારે પોતાની સત્તા મદાવવી જોઈએ અને ક્યારે બાળકને તેની પોતાની મરજ મુજબની છૂટ આપવી જોઈએ તે સંબંધી ખાસ ધ્યાન રાખવું જોઈએ. ”

શ્રીમતી સુલકા કુમારી.

નાગપુરમાં આવતી રાષ્ટ્રવંશની કડતમાં જે સીએએ અલ્લાહ આગમય અંપ્રાગ્યુ છે તેમાં શ્રીમતી સુલકા કુમારી મોખરે છે. “ સારાઈ ” ના ખાસ અગરપત્રીતા એ મહિલા વિષેના ઉદ્ગારો બહુવા જેવા છે:—

“ અલ્લાહે નાગપુરના સર્વ કામ કરનારાં એમાં અસંખ્ય એક બ્લેન છે. તેણે આમ સુલકા કુમારી. એ બ્લેનના પતિ કેંગેસ કમીટીના સેક્રેટરી છે, અને હમણાં ગામડાંઓમાં કામ કરવાં ગયાં છે. આ બ્લેનની ઉમર ૨૨-૨૩ વર્ષની હશે. પણ કેટલું જોડ અને રેટલી હિમ્મતવાળી છે. આપણા ઉપરનો તેનો કાણુ અજળ છે. મને એક લાઈએ કહ્યું કે પોતે એક અચ્છા કવિ છે. સુંદર લેસનરી કવિતાઓ રચે છે; અને વ્યાખ્યાન પીઠ ઉપર આવે છે ત્યારે કે એ તો આમના શરણ ! કોઈ સારા મદને શરમાવે તેણે અતિ પ્રભાવશાળી વ્યક્તિત્વ સમાને સ્તંભિત રાખે ! ડર, લય, સંજ્ઞા, સરમ, એનું નામ નહીં, એના સ્વરમાં મુદ્દતા છે, એના મહેશમાં એણે ભાવ છે; પણ એમનું આણું વર્તન મંદાઈભર્યું છે. અંડા ગાદમાં એટલેટ્ટો અને પોલીસ અમલદારોને પોતાના હાનર જવોબથી મદાત કરનાર, એવી એટલીમાં સંપૂર્ણ હાથી, સ્વતંત્રતાપૂર્વક કહી, પોતાને જે હાંક કાણુ હોય તે નિર્વિચારે પાર ઉતારનાર આ બ્લેન એક વખત સત્યાગ્રહ કરી આવ્યાં. એમને પેદાશ પછી ખરા; પણ પછી કોઈ મહેતાં. અલ્લાહે તો નાગપુરના સંશ્રામની રીતથી બહુતી કલ્પિત આ બાલુ છે. ”

દક્ષમુખને આખી જલેખી દોહ્યાં કરી જતો જોઈ તેના બાપે કહ્યું: “ કેમ રે. દક્ષમુખ ! આખી જલેખી તું એકેએ જ બાલુ જશે ? જરા નાના બાળકો તો વિચાર કરેલો દોહ ? તેને માટે કેમ ન રાખી ? ”

હંસમુખે બાળી વર્ણવેલો કુકડો મેદામમાં મારી જવાનું દોહ્યાં: “ બાપાજી ! જલેખી ખાતા હોતો ત્યારે મને શાન્તિનો જ વિચાર આજો વખત આવતો હોતો કે રમેને કું પૂરી કરું તે પહેલાં તે અલિં આખી ન મરે ! ”

શાસ તરંગિણી: કતા: દામોદરદાસ ખુશા-
લદાસ બોટાદકર, બોટાદ (કાઠિયાવાડ) મૂલ્ય
આઠ આના.

હિન્દની સર્વ પ્રચલિત ભાષાઓનાં સાહિ-
ત્યની સરખામણીમાં ગુજરાતી ભાષામાં જે કોઈ
પણ વિશેષતા હોય તે તે આપણા રાસ-રંગના
છે. બીજી ભાષાઓના સાહિત્યમાં આવાં સંગીત
પ્રધાન-જેય કાવ્યો નથી મળતાં. જે અત્યુર્ભ
વારસાના હકદાર. એકલા ગુજરાતીઓ જ છે.
સંગીતનો પેશો જ્યારે હલકા વર્ગની ગજાતી
જીજ્ઞાસા હાથમાં જઈ પડ્યો છે ત્યારે આપણે
નંદણ-અનંદણે આપણા રાસદાસ એ સંગીતનો
શોરો ધણો દિસેડો ફલિત સ્ત્રીઓ માટે સાચવી
રાખ્યો છે અને તે માટે આપણે પ્રામાણિકપણે
ગર્વ રાખી શકીએ.

“ રાસ-તરંગિણી ” માંના શ્રીયુત બોટાદકરે
રચેલાં રાસોની પ્રસંશા કરવી એ સોના પર
દોળ ચડાવવા જેવું છે. “ નિર્જરિણી ” માંથી
લીધેલાં “ રાસ ” બાદ કરીએ તો આ નાન-
કડું પુસ્તક સર્વોગ સુંદર છે એમ કહેવામાં
અતિશયોક્તિ નથી. આ રાસોતું વિરત્ત વિર-
ચન આ અંકમાં શ્રીયુત કૃષ્ણલાલ મોદનલાલ
ઝવેરી જેવા વિવેચકની સિદ્ધ દલમથી લખાયતું
અમે પ્રકટ કર્યું છે. તેમના વિચારો સાથે અમે
મળતા પછીએ છીએ, એટલે એમાં ઉમેરો કરવાની
ભાગ્યેજ જરૂર પડે છે. એ પુસ્તક પાંચી ભેતાર
કોઈ પણ હદી રાસો કે શ્રીયુત ઝવેરીએ કરેલી
પ્રસંશામાં જરા સરખી પણ અતિશયોક્તિ નથી,
આપણાં શુદ્ધચનની ઉત્તમતા. બાહ્ય રચના
કર્તા આવાં રાસોનાં નિરંતર રટણથી, તેમની
અસરથી ગુજરાતી દેલેલે વર્ગે સ્વનંત અને
હૃદયિત વચણ શુદ્ધચન ભિન્નત અને નિર્મળ
જનશે એ નિર્મલશય પાત છે. શ્રીયુત બોટાદકરે

એ કાર્યમાં આપેલો ફાળો અમૂલ્ય છે; અને
માટે તેમને અમારાં અભિનંદન આપીએ છીએ
એ ફાળાથી ગુજરાતી સાહિત્ય અને ગુજરાતી
તેમનાં જાણી છે અને વાચકવર્ગ “ રાસ તર-
ગિણી ” ને મોટી સંખ્યામાં સત્કારી એ જાણને
ધાન્ય બહોળો વાળશે એવી અમને આશા છે. ઃ
મીઠાં, રસમયાં રાસો-ધોડા સમયમાંજ ગુજરા-
તમાં ઘેર ઘેર વંચાય, શિક્ષિત તેમજ અસ-
ગુજરાતી બહેનોને તે માનીતાં ધણ પડે, આ
આવડા નવરાવના દિવસોમાં ગુજરાતની શેરી-
શેરીએ મુક્તકંઠે ગવાયે તો અમને જરા પણ
આશ્ચર્ય નહિ થાય.

બાહ્ય ગીત મંજરી: (ગરબા) ભાગ ૧
લે. સંપ્રદકર્તા: શ્રીયુત મુનીલાલ કુબેરદાસ ચાહ-
તંત્રી, “ બાલચન ” પ્રકાશક શ્રીયુત રમણલાલ
નાનાલાલ શાહ, “ બાલચન ” કાર્યાલય
સાંદળી સ્ટ્રીટ, મુંબાઈ નં. ૬. મૂલ્ય ચાર આના
આ નાનકડું, ઉપયોગી પુસ્તક સંપ્રદકર્તા
પોતાની સ્વર્ગસ્થ પત્ની શ્રીમતી હમણાદેવીનું
રમણલાલ પ્રકટ કરતા ધોરણે “ બાહ્ય સાહિત્ય-
અંકમાળા ” ના પહેલાં વાલકા તરીકે પ્રસિદ્ધ
કર્યું છે, અને “ બાલચન ” કાર્યાલય “ બાલ-
ચન પુસ્તકમાળા ” ના નીચળ પુસ્તક તરીકે તે
સ્વીકારી લીધું છે. એમાં ગુજરાતી બહેનોમાં
આચાર આગમ્ય માનીતાં ધણ પડેલાં વિવિધ
વિષયોના એકંદર અદ્યતાણીસ ગરબાઓનો સુંદર
સંપ્રદ છે. કવિ બંદાનાલાલ, બાંધ રામચંદ્ર,
“ વસન્ત-ગિતોદી ”, શ્રી. સીતારામ યાગી, શ્રી.
કેશવ દ. રોહ, વિગેરે ગુજરાતના મસિદ્દ રાસ-
લેખકોના રાસો-ગરબાઓ આ સંપ્રદમાં
સમાવેશ થયો છે; અને તે માટેની પસંદગી
એકંદરે સુંદર થઈ છે, એમાં હદીએ તો બાહ્ય
નથી. પુસ્તકનું કદ, રાસ છપાઈ મંગેરે ભેટ

ચાર આનાની હીંમત વધારે નથી. ગુજરાતી સાહિત્યમાં આવેલી કૃપયોગી સંગ્રહો બહુ થોડા છે, એટલે આ પુસ્તકને થોડા આનંદાર નર મળશે. સંગ્રહકર્તા ભવિષ્યમાં પણ આવા કૃપયોગી સંગ્રહો ગુજરાતી આલમ સમક્ષ રજૂ કરતા રહે જોગ અને ઇચ્છીએ છીએ.

કુતી અસનાનાખ્યાન: કર્તા: પ્રેમાનંદસુત દિવિ વલ્લભ. "પ્રાચીન કાવ્યમાળા" નો ગ્રંથ ૨૭ મો. મૂળ સંશોધક: રા. બા. હરજીવિદાસ, દારદાદાસ, કાંઠાવાળા અને શ્રીયુત નાથાસંકર પૂનચંકર સાસ્ત્રી, પ્રકાશક: શુદાષ્ઠામિન સ્ત્રીમ પ્રેષ, વડોદરા. મૂલ્ય રૂ. ૧) (કાચું પુકું). રૂ. ૧-૮-૦ (પાકું પુકું).

"પ્રાચીન. કાવ્યમાળા" મૂળ સંશોધક તરફથી કેટલાંક વર્ષ પહેલાં પ્રકટ કરવામાં આવેલી. અત્યારે એ પુસ્તકો બજારમાં મળવાં દુર્લભ થઈ પડ્યાં છે. એ રિયલિ જોતાં પ્રકાશકોનો શ્રમ અભિનંદનીય ગણાવેા જોઈએ. "પ્રાચીન કાવ્ય-માળા" ના સર્વ પુસ્તકો ફરીથી છાપે તેનો સામ એકતરફ ફરી ગુજરાતને આપવાની યોજના પ્રકાશકોએ કરી છે. અમે તેમનો એ પ્રયાસ અત્યંત પ્રશંસાથી વધાવી લઈએ છીએ, અને તેમાં તેમને ઉજ્જવલ ફતેહ ઇચ્છીએ છીએ.

પ્રસ્તુત પુસ્તક વિષે લંબાણથી કાંઈ પણ લખવું આર્થિક અરથાને ગણાશે. દિવિ વલ્લભની

કરી હતી, તેનો આ પુસ્તકમાં, પણ સમાવેશ થયો છે. ઉપરાંત "કવિચરિત્ર" અને "ગ્રંથ-વિવેચન" પણ જોડ્યાં છે, તે પરીક્ષામાં બેસનાર વિદ્યાર્થીને કૃપયોગી નજારો. અમને આશા છે કે "પ્રાચીન કાવ્યમાળા" ને પ્રકાશ ગુજરાતના આદરને પાત્ર થઈ જશે, તેમ જીને આ પુસ્તક અને એની પછી પ્રકટ થનારા બીજાં પુસ્તકો પણ આદરણીય થશે.

પેલે પાર. (સામાજિક નાટક). મુળ લેખક: બાબુ દિનેશ્વરલાલ રાય. અનુવાદક: શ્રીયુત સાક-રલાલ મજનલાલ કપડિયા (મધુકર). પ્રકાશક: શ્રીયુત ઉદયજી તુલસીદાસ કકુર, કેરાવળ દામજી ન્યુ બીલ્ડીંગ, વડગાદી, મુંબઈ નં. ૩, મૂલ્ય એક રૂપિયા.

બંગાલના પ્રસિદ્ધ નાટ્ય સમ્રાટ બાબુ દિનેશ્વરલાલ રાયે લખેલા "પરધોર" નાટકનો આ અનુવાદ છે. બંગાલાની સામાજિક ઘટનાઓ શું થી બાબુ રાયે આનંદ સાથે આડકતરી રીતે બોધ આપે એવું આ પુસ્તક લખ્યું છે, અને સમૃદ્ધ બંગાલી સાહિત્યમાં એક અનનો ઉમેરો ક્યો છે. એ પુસ્તકનું ભાષાંતર દિંદીમાં "કસ પાર" નામથી થયું છે, જેનો અનુવાદ કાંઈ કપડિયાએ ક્યો છે. અનુવાદની ભાષા એ કે બહુ સાદી નથી, કેટલાક સંસ્કૃત શબ્દોથી ભરેલી છે, છતાં સરળ જણાય છે. પુસ્તક હાથમાં લીધા

“ પ્રધારાદ્યુ ખે બોલ ” ઉપરથી જાણાય છે કે આ અનુવાદ પ્રકટ કરવા માટેનો સર્વ અર્થ સાહિત્યરસિક સમ્મત શ્રીયુત દેવજીભાઈ દયાળ કંકરે આપ્યો છે, અને પોતાની. લોહાણા જ્ઞાતિની સન્નારીઓને તે વિના મૂલ્ય આપવાનું કરાવ્યું છે. તેમની આ ઉદારતાનો લાભ સુચિસિત લોહાણા બહેનો છુટથી લેશે એમ અમે ધ્વજીએ છીએ. અન્ય ગ્રાહકો માટે પણ ; પછતર ફીમલ જેટલું જ મૂલ્ય રાખવામાં આવ્યું છે. શ્રીયુત દેવજીભાઈએ આવાં, ખાસ કરીને ગુજરાતી બહેનોને ઉપયોગી અને બોધક યથ પડે એવાં બીજાં પુસ્તકો પ્રકટ કરવાનો શ્રમ સંકલ્પ કર્યો છે. તેમના એ સંકલ્પને અમે સહર્ષ વધાવી લઈએ છીએ અને પ્રભુએ આપેલી સંપત્તિનો સદુપયોગ કરવા માટે તેમને ધન્યવાદ આપીએ છીએ.

“ સિદ્ધાર્થ ”, “ સન્યાસ કાવ્ય-ભાગ બીજો ”, “ ભાષા-તર કર્તા તથા પ્રકટ કર્તા: શ્રીયુત જગન્નાથ હરિનારાયણ ઓજા. ” મૂલ્ય આઠઆના.

આ કાવ્ય પ્રસિદ્ધ અંગ્રેજ લેખક સર એટ. જીન આરનોલ્ડના સુવિખ્યાત પુસ્તક “ લાઇટ ઓફ એશિયાત ” પદ્ય ભાષાંતર છે. આ ભાષાંતરનો પહેલો ભાગ આજથી. લગભગ દોઢ વર્ષ પહેલાં ભાષાંતરકારે, પ્રકટ કર્યો હતો. ભાષાંતરની સ્હેલી કે, સાદી, નથી, સંસ્કૃત-રાખેલી

બરેલી છે, છતાં કિલ્લ નથી. કર્તાએ વાપરેલા સંસ્કૃત શબ્દોનો મોટો ભાગ સ્હેલાઈથી સમજી શકાય એવો છે. આટલું છતાં અમને લાગે છે કે કર્તાએ જે અધરા સંસ્કૃત શબ્દોના અર્થ સાદી ગુજરાતીમાં ફરનોટમાં આપ્યા હોત તો પુસ્તકની ઉપયોગિતામાં વધારો થાત. તે વિના તે સાધારણ ભણેલા વાચક વર્ગમાં આદરણીય નહિ રહે એવો અમને ભય રહે છે, અને સૌ કોઈ જાણે છે તેમ ગુજરાતમાં સધારણ ભણેલાઓની સંખ્યા મોટી છે. એ વાચકવર્ગ માટે ભાષા જેમ બને તેમ સાદી અને સ્હેલી હોવી જોઈએ. અલંબિત આવા પ્રયાસોમાં પછતર પત્રમાં ભાષાતર કરતાં કેટલાક સંસ્કૃત શબ્દો લેખકને ન હટકે વાપરવા પડે; અને તેટલે અંશે આ ભાષાંતરની ભાષા તરફ ઉદાર નજરે નેહુ જોઈએ. એ દૃષ્ટિએ જોતાં લેખકનો શ્રમ સફળ છે એટલું જ નહિ પણ સત્કારને યોગ્ય છે. “ લાઇટ ઓફ એશિયા ” જેવા સુવિખ્યાત પુસ્તકનું ભાષાંતર કરી સર એટલીના મહાત્મા છદ્ધિ વિરેના ઉદ્દગારો ગુજરાતી જ્ઞાતમ સમક્ષ મુકવા માટે ભાષાંતરકારને ધન્યવાદ થયે છે. એ પુસ્તકનું એક નહિ પણ અનેક ભાષાંતર થવા જોઈએ. આશ્ચર્ય એટલું જ છે કે અત્યાર સાગમય દોષ પણ ગુજરાતી વિદ્વાને એ દિશામાં પ્રયાસ નથી કર્યો.

એક દિવસ અકચર અને બીરબંધ કરવા નીકળ્યા હતા. બીરબંધ નીચું ‘માયુ’ રાખીને ચાલતો હતો તે જોઇ બાદશાહે પૂછ્યું: “ બીર બંધ ! શું દુઢે છે ? ” બીરબંધે કહ્યું: “ મારો ખાપ બોવાઇ ગયો છે, તેને ‘શોયું’ છું. ” અકચર મગ્ગકમાં કહ્યું: “ હું દુઢી આપું તો શું આપીશ ? ”

બીરબંધે કહ્યું: “ આપણે સરખે બાગે બેઠી લઈશું. અર્થો ખાપ મારો અને અર્થો. ખાપ તમારો ! ”

લશાઈમાં એક કાચરે લશ્કરની ડાવણીમાં આવી ને હાંમ મારવા માંડી કે “ મેં ‘આ’ કર્યું; તે ‘કર્યું’ ”. સાથીઓએ પૂછ્યું: “ શું ‘કર્યું’ ? ” કાચરે કહ્યું: “ મેં દુરમનના એક ચોલાના પગ કાપી નાંખ્યા. ” બંધા પૂછવા મંડયા: “ પગ સા મારે કાપ્યા ? માયું કેમ નહિ કાપી નાંખ્યું ? ” કાચરે કહ્યું: “ માયું તો ખેંચેયોજ કાંઈએ કાપી નાંખ્યું હતું ! ”

ભારતવાસીઓની આવક પ્રતિદિન ઘટતી જ નથી છે. સન ૧૮૫૦ માં દરેક જન દીઠ રોજની સરેરાશ આવક બે આના હતી, જે વખતે ખાન-પાનની વસ્તુઓના ભાવો અત્યારના જેવા ન હતા. સન ૧૮૮૨ માં એ આવક ધરીને દોઢ આનો થઈ; અને સન ૧૯૦૦ માં પોણા આનો થઈ ગયો. સન ૧૯૨૨ ની એક અર્થ શાસ્ત્રીની ગણતરી પરથી માન્ય પડે છે કે અત્યારે જનદીઠ રોજની સરેરાશ આવક અઢી પૈસાથી પણ વધેલે જાય છે.

દંખરી (યુરપ) ના એક હેનરોલી મામતા ઇન્જનેરે હવેમાંથી બીજીથી પેદા કરી ધરહામમાં તેનો ઉપયોગ કરી સહાય એકું એક યંત્ર બનાવ્યું છે. આ યંત્ર ધરતા સર્વથી હંચા સ્વયં પર યુક્તિમાં આવે તો દવાના ભેરથી જીવના પંખા ફરે છે અને તેમાંથી પેદા થતી બીજીઓના ઉપયોગ ધરમાં દોસાની વગેરે કરવામાં થઈ શકે છે. આ યંત્ર હજી સરકારની દશામાં છે. પણ એના ઉપયોગ નવાઈ સર્વ સાધારણ થશે ત્યારે બીજી પૂરી પાડનાર કંપનીઓને ચોતાને ધરમાં સમેટી લેવા પડશે.

અમેરિકામાં એક ૬૩ વર્ષનો વૃદ્ધ માણસ છે, જેને પંખો પુત્રો, ૧૫૦ પૌત્રો અને પૌત્રીઓ અને ૨૭ પ્રેપોત્રો અને પ્રપૌત્રીઓ છે. પાત સાથી દરેક કે પાછો રાટા પદોરની ગર્ભ મારી દશે ? પણ જાણ અસંભવિત નથી લાગતું.

મેથેરની મ્યુનીસિપલ કાઉન્સિલને મદ્રાસ સરકારે એક વિચિત્ર માણસ કરી છે કે દિલ્હી લાખના સર્વ શિક્ષકો જે એ કાઉન્સિલના નોકરો હોય તેમને રજા આપી દેવી, અને દરેકથી દિલ્હી

ભાષા શીખવવા પાછળ કાઉન્સિલે કાંઈ પણ ખર્ચ ન કરવો. દિલ્હી ભાષા તરફ મદ્રાસ સરકારને આટલો બધો પક્ષપાત કેમ થયો દશે ? અસહકારીઓ તેને સમજાવવા બનાવવા, માગે છે તેટલા માટે ?

જર્મન બનાવટની એક નવા પ્રકારની પીસ્તોલ હમણાં દિલ્હીમાં આવી છે. આ પીસ્તોલ ફેરવાયી માણસ મરતો નથી, પણ થોડા સમય માટે બેદોશ થઈ જાય છે. એના કારણે સર્માં દારૂ ઉપરાંત થોડાક બીજા મસાલો ભરવામાં આવે છે. એ મસાલાથી એક પ્રકારનો ઝેરી ધુમાડો ઉત્પન્ન થાય છે, જે માણસને બેદોશ કરી દે છે. હજી આ પીસ્તોલો કલકત્તામાં જ આવ્યાત થઈ છે. પોલીસ ખાતાએ એને પણ આર્મ્સ એક્ટ-હિયારબંધીના કાપડા હેઠળ કાઢી છે અને લાઇસન્સ મેળવી પગર કોઈ પણ એના ઉપયોગ કરી શકતો નથી. યુબાઈમાં હમણાં ઠેકેઠાં ધોડો પડે છે અને ચોરીઓ થાય છે તેવા સમયે આના લાઇસન્સો છુટી મેળવાય અને અપાય તો બદમાશોને ભર કરતાં બહુ ઓછું ન પડે. પણ આ સરહીના સમયમાં ધોડ પાડવા કે ચોરી કરવા આવનારને સખત સળેખમ થયું હોય તો તેની ઉપર આ પીસ્તોલ ફેરવી અસર કરી શકે, તે કોઈએ હજી ચાલુમાં નથી.

હુનિયામાં દર વર્ષે કેટલાક ની ખપત છે તે જાણીએ છીએ ત્યારે અનખખીજ થાય છે. એક અનખખીજ કરવામાં આવે છે કે આવતા વર્ષમાં કુલ એક કરોડ ત્રીસ લાખ ગાંસડી (૪૦૦ રાજની એક ગાંસડી થાય છે) જીતી નર પડશે આમાંની લગભગ અડધી અડધ-પાંચ લાખ જેટલી ગાંસડી તો અમેરિકા જીતે

ખાઈ નથી. એમ ધારવામાં આવે છે કે વરસાદ સારો થાય તો ૧૩૦૦૦૦૦૦ કરતાં વધારે ગાંસડીઓ નેટલું રૂપાકરો. પણ ખેતરોમાં શીડ વગેરેનો ઉપદ્રવ થાય અને આ ધારણા ખોટી પડે તો કહી શકાય નહિ.

ડેલ્ટા બર્નાર્ડનો એવો અભિપ્રાય છે કે વિજ્ઞાનીનો પ્રવાહ મગજચક્તિ વધારી શકે છે. કમ મગજચક્તિ ધરાવનારા બાળકો ઉપર આ પ્રયોગ અભાવી અનુભવવામાં આવ્યું છે કે તેઓ પરિક્ષાઓ સહેલાઈથી પાસ કરી શકે છે. જે બાળકોની મગજચક્તિ મંદ હોય તેમના માળાપોએ આ ઉપાય અભાવી તેઓ ભૂલે.

હિન્દમાં ૬૨ સાલ ૪૯૨૩૦ ટન અનાજ પડ્યું હતું. આવે છે: ન્યારે ૨,૬૧,૩૦૦ ટન અનાજ આપણે પરદેશોમાં અહિંથી નિકાસ કરીએ છીએ. પરિણામે આપણા ઉપયોગ માટે ૬,૪૮,૦૦,૨૬૦ ટન અનાજ રહે છે. પરદેશ જતું એ અનાજ પ્રથમ થાય તો અનાજના ભાવ બેઠક સસ્તા થઈ

જઈ છે. એમનું એક આગલું પુસ્તક " લે-શિયાળો આવે તો " (If Winter Comes) નામે છે. એ પુસ્તકની ૩૧ આવૃત્તિઓ દોઢ વર્ષના અરસામાં થઈ છે !

અલ્યાર સુધી એમ માનવામાં આવતું કે સંસારમાં સૌથી વધારે ધનવાન પુરુષ રોકફેલર કે કારનેગી બેમાંનો એક છે. એ માન્યતા ખોટી ઠરી છે. હવે એમ મનાય છે કે સૌથી વધારે ધનવાન " ફોર્ડ " મોટરકાર બતાવનાર મી. હેન્રી ફોર્ડ છે. કોઈક અડસટો કાઢ્યો છે કે એની સંપત્તિ છ અબજ રૂપીયા નેટલી છે; અને રોજતી આવક સોળ લાખ રૂપીયા છે ! સન ૧૯૨૨ ની તેની આવક સર્વ પ્રકારના ટેક્સ બાદ કરતાં તેનીસ કરોડ રૂપીયા નેટલી હતી ! હિન્દની અધોગતિથી દેવો દંડાળોને પશ્ચિમના દેશોમાં જઈ વસ્યા છે એમ કહેવાય છે. મી. ફોર્ડ કુનેર, લાંડારોનો અવતાર તો નહિ હોય ?

નોંધ.

માચીત સમયમાં કન્યાઓને માટે યોગ્ય પતિ મેળવવા સ્વયંવરની પ્રથા લોકપુરમાં એક હતી, એમ આપણે રામાયણ સ્વયંવર. અને મદાશ્વરતમાં વાંચ્યું છે.

સતીઓમાં એક ગણાતી જનક વિદેહીની કન્યા સીતા ગયોગ પુરોચનમ મહારાજ રામચંદ્રને સ્વયંવરની પ્રથાથી વરી હતી. પતિપ્રસાદથી સતી દ્રૌપદીએ પણ સ્વયંવરમાં અર્જુનને વરમાળ અર્પી હતી. કૃતિદાસ પ્રસિદ્ધ આ બે સ્વયંવરમાં વરની યોગ્યતાની પરીક્ષા કરવા માટે-ખડે હતીએ તે તેના પ્રસંગમાં પરીક્ષા કરવા માટે ગોકવણ કરવામાં આવી હતી. આવા સ્વયંવરના પ્રસંગો કૃતિદાસના અભ્યાસીને ખીલ ધણા મળી આવશે. ઇસ્વી સનની બારગી સદીના કૃતિદાસમાં એવો એક પ્રસિદ્ધ પ્રસંગ કોનોજના જયચંદ્ર રાહોડની રૂપસુંદર કુંવરી સંયુક્તાનો છે. એમાં પ્રસંગમાં કે બીજા કોઈ શુંબની પરીક્ષા માટે ગોકવણ ન હતી. સંયુક્તા પુરોચનના પરુકમની વાતો સાંભળી પહેલેથીજ તેને મનથી વરી સુષી હતી અને સ્વયંવરમાં પુરોચનની ગેરહાજરીમાં તેના પુત્રાને વરમાળ આરોપી હતી દાહના સમયમાં તેણે પ્રથા તદન જુલાઈ થઈ છે. તેને ફેલણે લમણો દીંગલા-દીંગલીઓનાં લગ્ન સાધાણ થઈ પડેલાં છે. બાળકો લગ્ન છું તે સમજી શકે તે પહેલાં, હજી પૂર કંપડાં પહેરવાઈ તેમને માન નથી હોતું તેટલી ઉમરમાં પતિ-પતિના સંબંધથી નેહાય છે-તેમને નેહી દેવામાં આવે છે. દહાવો દેના ઇચ્છનારાં મા-બાપો તેમના નવિધવા સુખનો વિચાર નથી કરતાં. કેટલેક મા-બાપો કન્યાને મોટી કરે છે, છતાં તેને ચ સ્વેચ્છા-વર મેળવવાની આશા બહુ મોટી હોય છે. યહી

જાતિઓમાં તે મા-બાપો પુત્રી બારગી વર્ષની યતાજ મોટી ચિંતામાં પડી જાય છે, તેનો વિવાદ કરવાની દોડધામમાં પડે છે અને એ ઉતાવળમાં પુત્રીના નવિધવા સુખની હંદકાર કર્યા વિના, તેની હિજા નાણવાની પરવાના કર્યા વિના જે કોઈ વર, મણેલો કે અસણ, પુવાનાં વજ્ર, સરાઈત કે અચકત, મળી જાય તેની સાથે વિવાદ સંબંધ નેહી આપે છે. આપણી જાતિ-ઓના ગોળ પણ દહાડે દહાડે એટલાં નાનાં થતાં જાય છે કે સ્વયંવર નેવી પરીક્ષા માટે સંયુક્તા હજી સાંકડું હોય છે. એવી સ્થિતિમાં કેમીનું-છે કે સ્વયંવર બાગ્યેજ સફળ થઈ શકે. કેટલીક વર્ષો કોઈક ઉદાર વિચારનાં મા-બાપો પુત્રીને સ્વયંવર નેવી તક આપે છે પણ ખાનગી રીતે, નહિ-રમાં નહિ. જાતિના લાયક પુવાનોની છબીઓ મેળવીને અથવા બીજી રીતે તેમને પુત્રીની દૃષ્ટિ અમિષ લાવીને પુત્રીની મરજી નાણવાનો તેઓ પ્રયત્ન કરે છે. આ-રીત કેટલેક અંશે પ્રસંગનીય ગણાય પણ સ્વયંવર નેહી પરીક્ષા એમાં થઈ શકે નહિ. આટલું છતાં સ્વયંવરની રીત અભારે સફળ થાય કે નહિ તે સંકાસ્પદ વાત છે. કારણ માન એટલું જ એ પ્રથા લાંબા સમયથી બંધ થઈ ગઈ છે એટલે ઉમેદવારોને તેમજ કન્યાપક્ષને પણ આવા સમારંભ કરતાં શ્રેષ્ઠ થાય. હિન્દની પ્રભ મોટે ભાગે લાંબા વખતથી પડેલાં ચીજોમાં આવનારી છે. બુદ્ધી વાનને તાજ કરીને ચા નવો માર્ય લઈને આ ચીજો ઊડવા ધણા આનાકાની કરે છે. મોટા સમય પર લોકપુરમાં થયેલો અનુભવ આ બાબતની ખાત્રી આપે છે. લોકપુરના એક આર્થ સદૃશકર્ય શ્રીયુત વ્યવનજીએ પોતાની પુત્રીનો વિવાદ સ્વયંવરની પ્રથાથી કરવાનો સંકલ્પ કર્યો હતો. આ સંકલ્પ તેમણે હિન્દની

આર્થ સમાજ દ્વારા આર્થ પ્રત્તને જણાવ્યો હતો. બહેર ક્યા પ્રમાણે જોધપુરના આર્થસમાજના બંજારામાં તારીખ ૧૦ મી માર્ચે એ સમારંભ રાખ્યો હતો. સ્થાનને ધ્વજ-પતાકાથી શણગારવામાં આવ્યું હતું. એ કાર્ય માટે નિમંત્રી કમીટીએ સાંજે ચાર વાગે કાર્યની શરૂઆત કરી હતી. લોકો મોટી સંખ્યામાં હાજર થયા હતા. શ્રીયુત લક્ષ્મણ આર્થને આ સમારંભના પ્રમુખ બતાવવામાં આવ્યા હતા. શ્રીયુત નાદરસિંહજી અને શ્રીયુત લોકાનંદજીએ સ્વયંચરીય વિવાહની ઉત્તમતા વિષે ભાષણ આપ્યાં હતાં. ત્યાર બાદ બહેરબજારમાં જણાવ્યા પ્રમાણે પ્રમુખે વિવાહના ઉમેદવારોને વરમંચ પર આવીને જોસવાનું આમંત્રણ કર્યું હતું, પરંતુ એટલી મેદનીમાંથી કોઈએ પણ આગળ આવવાની હિમ્મત નહીં કરી. ઉમેદવારોને સાથી જોવા થયો હતો તે તો તેઓજ જણે, કદાચ કન્યા પરીક્ષા કરે અને સવાલોનો યોગ્ય જવાબ ન આપી શકાય તો શરમોંધ થઈ બહારે મોટે પાછા આવવું પડે, એમ તેમને લાગ્યું હતું. આખરે પ્રમુખે કન્યાના પિતાનો નિર્ણય પૂછ્યો પણ એ સ્વતંત્ર વિચારના પિતાએ આ સ્થિતિમાં શું કરવું, તે માટે પોતાની સુસિક્ષિત અને સુગૃહ કન્યાની જ સંમતિ માંગી. હર્ષિત વર મેળવવાને લોકુક થયલી બિચારી એ કન્યા આ સ્થિતિ જોઈ નિરાશ થઈ ગઈ અને વિવાહ સુતાની રાખી રાખી તે સંબંધી ગોઠવણ કરવાનો ત્યાર પોતાના માત-પિતાને જ સોંપી દીધો. ખૂબી તો એ હતી કે પરીક્ષા માટે છેત્ર સાંકડું ન હતું છતાં આમ બન્યું. વેદિક ધર્મનો અતુચાચી કોઈ પણ ભવિ કે ક્ષાતિનો આર્થ કુવક આમાં ઉમેદવારી કરી શકે એમ હતું, પરંતુ લગ્નને પોતાનું બૂધણ બતાવી યજ્ઞવા એ દિન્દી-આર્થ કુવકોએ આ પ્રાચીન પ્રથા કરી નહીં કરવાની-હતિદાસની પુનરાવૃત્તિ કરવાની સુદર તક જુગાવી દીધી.

“ ને દામ ગુલાવે પારણું, તે જગત પર સાસન કરે ” એ કવિ ઉક્તિ રશિઆના રા- જોડી નથી. વીર માતા વીર ન્યતંત્રની દોરી બાહોને પાશુમાં ગુલાવે એ અનાદ સ્ત્રી. જે ત્યારથી તેમને વીર અને મહાન પુરોષ બને એવું ચિ-

ક્ષણ આવે છે. માતાએ આપણા અ ઉત્તમ શિક્ષણને પરિણામે, તેણે ધાવણ સાથે પાએલી તેની ઉચ્ચ બાવનાઓથી પ્રેરાઈ વીર પુરોષ આપ્યા જગત પર રાજ્ય ચલાવવાની રક્તિ મેળવે છે. એ રીતે માતા આડકતરી રીતે-પુત્ર દ્વારા જગત પર સામ્રાજ્ય ચલાવે છે. પરંતુ હતિદાસમાં એવાયે પ્રસંગો બન્યા છે જેમાં મહિલાઓએ અનેક દેશોનાં રાજ્યતંત્રની દોરીઓ એ એલી જોઈ શકાય છે. દિન્દમાં રાજપુત અને ગોગત સમયમાં એવી ઘણીયે સ્ત્રીઓ હતી, જે રાજ્ય પ્રકરણમાં પોતાની છતિ અમર કરી ગઈ છે. એવીજ એક વીર રમણી અત્યારે પ્રત્યક્ષતાંક રશિઆના રાજ્યતંત્રની દોરી એ આ રૂંદી છે. એ રમાણીનું નામ કુમારી જોહા ગોરોટ્ટાક છે. જંગમી આપત્તિઓમાં ઉછરેલી આ મહિલા બમે તેવી બચકર પરિસ્થિતિમાંથી બચાતી નથી; પણ વીરતાથી એકા સંભોગની સામે થઈ ફેટેડ મેળવે છે. જોહાનો જન્મ મધ્ય રશિઆના એક ગામમાં એક વત માતપિતાને ઘેર થયો હતો. એના જન્મ પછી થોડેક વર્ષે રશિઆમાં પેટ્રોએ બળતો જાવ્યો અને તે રામાની દેવા ઝારના સૈનિકોએ જે નિર્દયતા વાપરી તેમાંથી બચવા તેના માળા- પને રાકુકે બ નાસવું પડ્યું હતું. આ નાસમા- ગમાં તેનાં માળાપ સ્વર્ગે સીધાની ગયાં; જોહા એકલી પડી. પોતાની એ હુંગદાયક સ્થિતિ જોઈ જોહાએ રાજપક્ષને જ જવાબદાર ગણ્યો અને તેનો બદલો લેવાનો નિશ્ચય કર્યો. યૂરપની લડા- ઇના વખતમાં જોહાના રશિઆના સ્ત્રી-સૈન્યમાં જાણક થઈ હતી અને પોતાના પરાક્રમ, ચતુરાઈ અને સાહસથી કર્તવ્યતા પદ પર પહોંચી હતી. સેનાને, યુદ્ધ સમયમાં દોરવાની એની ચતુરાઈ જોઈ મલ્લસલા સરદારો તાલુક થતા અને એને સ્ત્રી-ને પેલી અનના નામે ઓળખાતા. પોતાની આ શુભ્રાથી જોહા સૈની માનીતી થઈ પડી હતી. જ્યારે લેનીનના દાયમાં રાજ્યતંત્ર આવ્યું ત્યારે પોતાના સૈન્ય સાથે પેટ્રોએક (રશિઆની રાજધાની) જઈ એણે લેનીનની સુદાહત લીધી અને દરેક રીતે તેને સહાય કરવાનું વચન આપ્યું. ત્યારથી રાજધાનીમાં તે લેનીનનો જમણે દાય થઈ પડી છે.

પરાક્રમી અને હિમ્મતવાન હોવાં ૮૫૨૧

આજના સુન્દરતામાં પણ કોઈ શ્રીધી હતુરે એની નથી. તે અત્યંત યુગ્મસુરત છે. લેનીન તેની પર મોહી પડ્યો છે અને તે તેની સાથે લગ્ન કરવા ઇચ્છે છે. કેટલીયેવાર તે આજના પાસે એ માટે માંગણી કરી ચૂક્યો છે, પરંતુ આજનાએ તે વાત કબુલ નથી કરી. તે માને છે કે “મનંતત્રવાદનો પ્રચાર કરવાને મારે સ્વતંત્ર રહેવું જોઈએ; લગ્નના વ્યવસ્થામાં પડવું જોઈએ નહિ. કુટુંબની જાળમાં મારા પવિત્ર હૃદયની સિદ્ધિમાં અડચણ-કર્તા થશે.” આ કારણે લેનીન તરફ પક્ષપાત અને સ્નેહ હોવા છતાં આજના હજી અવિચારિત જ રહી છે. એ પક્ષપાત અને સ્નેહ દેશની કલ્પનાના કાર્યમાં તેને નડતરરૂપ ન થાય તેની તે ખાસ સંભાળ લે છે. પોતાની સુન્દરતાનો ઉપયોગ કરી તે ચાહે તો જંગમનાં સિંહાસન ઝોલાવી શકે એમ છે, છતાં પ્રયત્ન એ બક્ષિસનો એવો અધમ ઉપયોગ તેણે કોઈ દિવસ કર્યો નથી; કરવાની ઇચ્છા પણ રાખતી નથી. લેનીનના વિરોધીઓ સાથે તે સખ્ત હાથેજ કામ લે છે; તેમને તે પોતાનાજ દુરમનો સમજે છે. પોતાની પવિત્રતા માટે તેને ખાસ ચીવટ રહે છે. અત્યાર પહેલાં તેની સામે બહુજનની ભેળાર સૈન્યના કેટલાય અમલદારો ફ્રાંસીને હાકલે લટકી ચૂક્યા છે. સાચા પ્રશ્નમાં આજનાની સહાય લેનીનને ખુદ કીમતી થઈ પડે છે. એ મહિલા ભવિષ્યના પડમાં જોઈ શકે છે અને તે સંબંધી કેમ વર્તવું તેની સાચી સલાહ સેધકક આપે છે. લેનીનને કેટલીયેવાર પોતાના વિષાદ વિરુદ્ધ પણ તેની સલાહ સ્વીકારવી પડે છે. એની એ સક્તિને લેવેજ રશિયાના ભવિષ્યના નિર્દેશ અને વિદ્વાનો આજે આજના સમગ્ર ગરતક નમાવે છે; અને તેના સાધારણમાં સાધારણ વિચારને પણ ઉપયોગી માને છે. એની સાથે થોડાક વખત વાતચીત કરનાર એની શક્તિનો અનુભવ કરી લે છે. પરિણામે આજે એ અબજા રશિયાના રાજ્ય-વ્યવસ્થામાં સબજા થઈ પડી છે; એનો ખાસ કોઈ ઉદાહરણ સંકટ નથી. એના પ્રભાવેજ લેનીનના રાજ્યો શાન્ત થઈ ગયા છે. આજના લેનીનની હાલ છે; પોતાના માણુ કરતાં તેના પ્રાણની કીમત વધારે સમજે છે, અને તેના રક્ષણને માટે જીવને જોખમમાં નાખતાં પણ અચકાતી નથી.

આજ સમય પર લેનીન અને ટ્રોટ્સ્કી વચ્ચે મતભેદ પડ્યો અને ટ્રોટ્સ્કીએ લેનીન સામે કાવત્રાં રચવા માંડ્યાં ત્યારે તેમાંથી લેનીનને અને દેશને બચાવી લેનાર આજના જ હતી. ટ્રોટ્સ્કી મોસ્કોમાં બેસી આ કાવત્રાં રચતો હતો અને પોતાને સુરક્ષિત માનતો હતો. આજના હિંમતથી તેની આશીસ સુધી ચાલી આવી; ખુદ તેના ચારકામાં ધુસી ગઈ. ટ્રોટ્સ્કી તેને જોઈ આશ્ચર્ય બની ગયો; તેની હિંમતે તેની વચ્ચેજ બંધ કરી દીધી. આજના ક્ષણભરે તેની સામે કરી આંખોથી જોઈ રહી. પણ કમરમાંથી એકરીચોલ્લર કાઢી ટ્રોટ્સ્કી પાસે ટેબલ પર મુકી દીધી અને કહ્યું: “ગિત, તમારાં કાવત્રાંની સામે યુદ્ધ” એ વહન રહેલ વાત છે. જીલ્લીરહેલાઈથી હું અહિં સુધી આવી છું તેટલાજ રજેલાઈથી તમારું કાવત્રું ફેંકી ચડું છું. મોટે સમયે જાણો તો કીક છે. બેન રસ્તા છે તમારે મારે: વિસ્તોલ કે મિત્રતા.” આટલું કહીને જોની વીજળીની ઝટકે આવી હતી તેવીજ ઝડપે આજના પાછી ચાલી ગઈ. લેનીનને જાણે કહ્યું કે હવે ટ્રોટ્સ્કી આપણી વિરુદ્ધ કાંઈ પણ પગકું નહિ કરે. યુદ્ધ પણ તેમજ. ટ્રોટ્સ્કી આ સીની હિંમતથી નાહિંમત થઈ ગયો. તેણે કાવત્રું ફેંકવું છોડી દીધું.

આજના આવી અપાર શક્તિ ધરાવે છે. સાપણથી પ્રાણને સુગ્રહ કરવાનો શુભ પણ તેનામાં છે. ત્યારે તે પ્રજાતંત્રવાદ પર સાપણ આજે છે ત્યારે તેના હુકમમાં કંઈ અજબ બેસી ઉઠજે છે. બીજી વિષય પર તે સાચેજ નહેરમાં બોલે છે. એની આ અપાર શક્તિનો અંત ક્યારે આવશે તે કોઈ સાચેજ કહી શકે. ઇતિહાસના અભ્યાસીઓ માને છે કે લેનીનની સત્તા પડશે ત્યારે આજનાની સત્તા, પણ પડવાની. કદાચ એમ પણ બને કે લેનીનને એવે સમયે છોડી પોતાની સત્તા તે દેશની રાખે. તેનો મુખ્ય હૃદયે રશિયાના પ્રજાતંત્રની રક્ષા કરવાનો છે. પરંતુ પહેલાં માન્યતા વધારે જાણી શકે છે. લેનીન સાથે હુકમની માંડથી જોડાયેલી એ અબજા લેનીનને રશિયાની સ્વતંત્રતાનું મુદ્દિમાન સ્વરૂપ માને છે. એ બન્નેની શક્તિ તેના જીવનનો મંત્ર છે. ધન્ય સાચું છે રશિયાનાં કે આવી પવિત્રતાની

મોત સમી, દિગ્મતવાન, બીર મંદિહા તેના રાજ્યતંત્રની દોરીઓ ખેંચે છે. ત્રીસ વર્ષની વયની આ અબળાએ જે શક્તિ બતાવી છે તે ઇતિહાસમાં સામ્યેજ કોઈ સીએ બતાવી દશે. પોતાના દેશને માટે સીએ શું કરી શકે તે બોધ્યાતું, હવત સ્પષ્ટ બતાવી આપે છે. દિગ્મમાં એવી શક્તિશાલી. બોધ્યાઓની જરૂર છે. ભારતની પવિત્રતા અને સ્વતંત્રતાને ઉદ્ધાર એવી કૌંઠ મંદિહાજ હરી શકે.

આજથી દશ પંદર વર્ષ પહેલાં ગુજરાતની મંદિહાઓ નહેરુજીવનમાં સા- આપણું ગૃહ- વ્યેજ કોઈ પણ મહારનો રસ હવત-સાન્કેષ્ટ લેતી. તેમને માટે તે વેળા માં બનેલો ભ- “બાંધતું ચિત્ત તો ખુલા થઈ જાય.” માંય ” એ સંદગત સાક્ષરશ્રી નવંભરામની ઉક્તિ સર્વેશે

સાચી હતી; પણ આજે તે ઉક્તિ ખોટી પાડવાના પ્રયત્નો ગુજરાતની સીએ કરી રહી છે. તેમણે નહેરુજીવનમાં રસ લેવા માંડ્યા છે એટલું જ નહિ એટલું તેમાં આગળ પડતો સામ પણ લે છે. પોતાના અનેક મંડળો રંધી સીએએ નહેરુજીવનમાં પ્રતિ કરવા માંડી છે. એવા મંડળો માત્ર મુખાધારી નહિ, પ્રજા ઇલાકાના બીજા શહેરોમાંયે છે અને ગ્રામ્ય કાયં હરી રહ્યાં છે. અનેક મંદિહાઓ. આ મંડળો દ્વારા સીસમા- જની બનતી સેવા કરી રહી છે, ઉપરાંત બદા- રના વિરાણ દેશમાં પણ તેમણે પ્રસન્ન છે. મુખાધારી મુખીશીપેલીમાં અને રાજકારની પ્રજા પ્રતિનિધિ સભામાં એક એક ગુર્જર મંદિહા સમાયદ્ તરીકે વિરાજે છે. કોંગ્રેસના કાયંમાંયે તેમને ફાળો મળેલો નથી. દેવી સ્વરૂપ કરુણ- બાની, આગેવાની દેશન આજે પશ્ચિમ ગુર્જર મંદિહાઓ સ્વદેશ, સ્વધર્મ અને સ્વસામ્યને માટે કુશળીઓ કરવા તૈયાર થઈ રહ્યાં છે. કોંગ્રેસ કમી- ટીઓના કાયંમાં તેમની હાજરી અને સ્વદાય પુરષ કાયંક્તોઓમાં કંઈ અગ્રણ યેતન પ્રસારે છે. રાષ્ટ્રધ્વજની લડતમાં અત્યાર આગમય વખતે મંદિહાઓએ બલિદાન આપ્યાં છે અને બીજા અનેક બંદનો તેમણે અનુકરણ કરવા તરફી રહી છે. સાં- બંધુ છે કે મુખાધારી રાષ્ટ્રીય સી સમાના મુખ્ય એવાંદિસા કુશળી પેલીન બંદનની સરતરી દેશન

એક સીઓની દુહી રાષ્ટ્રધ્વજ માટે કુરૂપ કરવા નામપુર જનાર છે. એ ઉત્સાહી, દેશ બંદનોને અમારાં અંતઃકરણના અસિનંદન ગુજરાતના મન્ય સામ્ય કે આજે સદીઓથી નિ- વસ્થામાં પડેલી તેની પુત્રીઓ નમત થઈ અને પોતાનું કર્તવ્ય સમજી ગઈ છે. સીએ આ નમતિ દેશ માટેની તેમની આ સામ સ્વતંત્રતા માટે કુશળી કરવાની તેમની તત્પરતા દેશને ઉદય બહુમ પારોછે એમ સુચવે નહેરુજીવનની એક તરફ આવી ઉત્સાહી પરિસ્થિતિ જણાય છે, ત્યારે બીજી બાજુ ન હવતમાં આપણે ઘણું કરવાનું બાકી રહે ગૃહજીવનને નિર્મળ અને ઉન્નત બનાવવાનો વ મોટે ભાગે સીએ ઉપરજ રહેલો છે. એ તેમ કુદરતે નકરી કરેલો સૌથી પહેલો કાયં પ્રદેશ નહેરુજીવનમાં નેટલી કુશળીની નજર છે, તે અનેક ગણી કુશળીની નજર આપણા ગૃહ- વનમાં છે. આપણા કુટુંબોમાંથી હજી સાં- વડુના અને નજીકે લોભકના મધરા મઠયા નાં એ ગૃહજીવનમાં રનેદની, ઉદારતાની, સદિખ- તાની મોટી ખોટ જણાય છે, અને કાયં દેશ લાગણીઓ પણ વારંવાર બચુકી ઉઠે છે. જે ઉ- ભાષી અને રનેદના ઉભરાથી કીકારો પાડ્યા વડુને કાજતે ગાજતે આપણે કુટુંબ લાગણીઓને તે ઉભરો અને રનેદ લાગ- વાર ટકાવો નથી. વડુ કુટુંબમાં સ્થા- યતાંજ સામુ નજીકનો રનેદ પરવારી નથી તેમની ઉદારતા તેઓ બૂલી નીચ છે. વડુની એ કદવામાં તેને દરેક મહાર રંભડવામાં, તે ગાર્ગને કંટકમય કરવામાંજ સામુ નજીક પોતા- રજા માને છે. સામુ એવે સમયે બૂલી નથી કે તે પણ એક વખત એજ કુટુંબમાં વડુ- વર આવી હતી. કાયં પોતાને સામુ તરફી પડે- કુશળુ તે વેર વાળવા છન્ડી દશે ! ખાનસા હવત તો એવા વેરની છન્ડા રાખવાને જા- પોતાને ચયેલો અનુસર પોતાના કીકારની વડ ન થાય તેની ખાસ રાખાજ રાખે. નજીક જા વડુ છન્ડે પોતે બીજે વેર જવાની છે તે ચર્- નય છે. તેની છન્ડા પણ સાચરીઆમાં પોતાં- વગર કદવા અનુભવેલો સ્વાદ સાચીને વખાં- જાની દશે ! કાયંજાત આવી દુઃખ દિવસિ વખ

કુટુંબોમાં નથી હોતી, પણ એવા કુટુંબો અપવાદરૂપ હોય છે એમ સ્વીકારવું જોઈએ. મોટે ભાગે આપણા કુટુંબો ઉપર જલાલેલી પરિસ્થિતિ સ્પષ્ટ કરે છે. લાંબા સમયથી પેટેલા એ સડો દૂર કરવાને ગંભીર પ્રયત્નો થવાની જરૂર છે. જે સ્ત્રીઓમાં આ સડો દૂર કરવાની શક્તિ છે, તેમણે એ કાર્ય ઉપાડી લેવું જોઈએ. અમારી નજર માન્યતા પ્રમાણે સ્ત્રી નતિ ગોટની આપણી સાવતાજ આ પરિસ્થિતિ માટે જોખમદાર છે. સ્ત્રીને આપણે હવેથી નતિજ માની લીધી છે; કેટલાક તો તેમને મનુષ્યની ગણનામાં જ નહિ ગણતા હોય. સ્ત્રીઓનાં શરીરો હાંડે ચામને બદલે લોખંડ કે લાકડાનાં બનેલાં હોય એમ મનાય છે; તેમને ખામ હજુ હોઈ સફળ નહિ, પુરોગામી જમ તેમને સ્વતંત્ર વિચારો હોય જ નહિ એમ; માની લેવાયું છે. સ્ત્રી પુરુષની “અર્ધાંગી” છે, “સહધર્મચારિણી” છે એ પ્રાચીન માન્યતાને નિર્દોષથી અપાઈ છે. બનેલા સંબંધ હજુ હોઈ રહે છે એ ખૂબી જવાય છે. ખૂબી તો એ છે કે સ્ત્રી નતિ પોતે પોતાની હુસ્મન બંની છે અને અજોગતિમાં સ્વભાવી રહી છે. પુરુષ નતિ તેમને શુભામગીરીમાં જલકી રાખવા કદાચ ઇચ્છા જ ધરાવતી હશે, પણ એ ઇચ્છાને કાર્યમાં લાગવાર સીએજ છે. જો એ નિષ્ઠ કાર્યમાં પુરુષ પોતે સ્ત્રીઓની પોતાની સહાય ન હોય તો સ્ત્રીએ અત્યંતની હુન્કારક સ્થિતિમાં સ્વભાવી ન હોય. સાસુ અને નણંદ સીએજ છે અને તે છતાં જલકે કે અભયે તેઓ પોતાની નતિ પર જુલમ કરવામાં સાધનમૂલ યાય છે એટલું જ નહિ પણ પુરોગામી મરણ વિરુદ્ધ એ કાર્યમાં પોતે ખેડ કરે છે અને આગલ પડતો ભાગ ભરવે છે. ત્યાં સુધી સ્ત્રીઓ આ ભાગલ ગર્વ-ખર સમજ લે નહિ, તેઓ પોતાની નતિને કેટલું ગરમાવ કરી રહી છે તેના તેમને ચર્ચાઈ જ્યાલ આવે નહિ ત્યાં સુધી આપણાં ગૃહજીવનો સુધરે એવી આશા રાખવી ફાઈ છે. કેટલાક માને છે કે સ્ત્રીઓને માત્ર કેળવણી આપવાથી એ પરિસ્થિતિ સુધરી જશે. આ માન્યતા કેટલેક અંશે સાચી છે. પણ એવાજની કહેવાતી કેળવણી બાળેજ આપણું ગૃહજીવન આદર્શ બનાવી શકશે. આચારની કેળવણી ખરેખર “કેળવણી”

નથી; પોપટીઈ અક્ષર જ્ઞાન સાત્ર છે. ખરી કેળવણી તો ખાનદાની આણે, સાવતાએ બંદલે; અને એવી કેળવણી મળે ત્યારેજ આપણું ગૃહજીવન નિર્મળ યાય; કુટુંબીજનો સુખી થાય; સંસારમાં સ્વર્ગ હતરે.

એવી સાચી કેળવણી ન મળે ત્યાં સુધી આપણાં ગૃહજીવનનો સડો દૂર કરવો મુશ્કેલ કામ છે. હમણાં ચોરા સમય પરજ રાજકોટમાં એક દુપદાયક ઘટના બની છે, જે કેળવણી વિષેનો અમારો અભિપ્રાય સ્પષ્ટ કરે છે અને ગૃહજીવન નમાં કેટલો સડો પેડો છે તે બતાવી આપે છે. સુપ્રસિદ્ધ “સોશાઈ” પત્રે તા. ૩૦ મી જુનના અંકમાં ખજાર આપી કે “રાજકોટમાં એક બ્રાહ્મણી બાઈ સળગી મરી છે. કહેવાય છે કે આ બાઈ અને તેના પતિ વચ્ચે અલગનાપ ચાલતો અને એ કલેશને પરિણામે તેનું બલિદાન થવાયું. મરનાર બાઈના પતિ અને સાસુ ઉપર તેને સળગાવી મૂકવાનો આરોપ હશે છે. પતિ લાલેલ ગણે છે, અને સાસુ પણ સુશિષ્ટિત છે. સાસુ રાજકોટની કન્યાશાળામાં ચિકિત્સા છે. આવા આવા સુશિષ્ટિતોને હાથે આપું” અધમ-કામ સંભવે તો નહિ, પણ સાસુને તે કારણે શાળામાંથી બરતરફી મળવાની પણ વાત બાબી છે. આ વાત જો સાચી હોય, તો જરૂર નિષ્ઠ અને નરીયતને શોધ જ છે. જો સળગી મરનાર બાઈની ધીરજ અને શમતા અતિ ધરાસ-નીચ, તેણે ધરતા મરતા પણ પોતાના નરીયને જ દોષ દીધો. પોલીસના માલસો અને તેના પિતા તરફથી પ્રશ્ન થતાં તેણે એજ સખ્ત કાઢયો: જે માંડુ “ઈ” તે થયું હવે તે અલથડું નથી થવાયું. બાઈ સી મરતાં મરતાં પોતાનું જીવતર સુધારતી ગઈ.

આ દષ્ટિક્ષત જોતાં જણાશે કે સાસુ અને પતિ હાલની માન્યતા પ્રમાણે જોરીનો પોકાર, કેળવણી હોવા છતાં આ તેણે લાલેલા અધાર ઘટના બની છે. આ જલુ પત્રે. કેળવણી ખાનદાની ન આણી રાકી આ સંબંધી વધારે સ્પષ્ટ

દષ્ટિક્ષ મરનાર બાઈના પોતાના અને તેના મામાના પત્રોમાંથી મળે છે. તા. ૧૪ મી જુલાઈના અંકમાં એજ પત્રે “હૃદય હોય તો આંસુ પાડજો.” મધાળા નીચે એ પત્રે પ્રકટ થયાં છે;

જે અહીં આપીએ છીએ. બાઈના મામાનો પત્રને કપયોગી ભાગ નિચે પ્રમાણે છે:—

“મરનાર બાઈ જેતપુરના રહીશ લક્ષ્મીશંકર પ્રાગજીની દીકરી અને માંરી બાણેજ યાય છે. તેના પતિ રાજકોટના રહીશ જોશી દયાચંદર. ચોપટ મેટ્રીકમાં પાસ થઈ કોલેજમાં અભ્યાસ કરે છે.

“અંતકાળની લગ્નસગના સમયે લખાએલા હુદયના ધૂનધગાટ બતાવનાર પત્રોથી અમને તો સંપૂર્ણ આત્રીજ છે, કે બાઈનું અકાળ મૃત્યુ જ્ઞેતુ છે. પતિની ગેરવર્તણૂક નજરે લેવા છતાં પતિની વિરૂદ્ધ એક શબ્દ તે નિર્દોષ બાઈએ જાહેર કરી કદી કન્યાચો ન હતો. અનેક અત્યાચારો સહન કર્યાં, મારો પણ સહન કર્યો, છતાં તેને હર પતિની કૃપા તો નજ થઈ. અને પતિની સખત આજ્ઞાથી બાઈ પિતાને ઘેર ગએલી, ત્યાંથી પિતાની વર્તણૂક સુધારવા અનેક સોગનો ખાઈ પગમાં પડી, અસુખાત કરી, તેનો પ્રતિ બાઈને તેડી ગયો. ભવિષ્યના સુખની આશામાં જોળી બાળા ગઈ; અને ફક્ત ત્રણ દિવસમાં સર્વ કોઈ નષ્ટ છે તેમ અતિ ત્રાસદાયક રીતે બાઈનું મૃત્યુ થયું. આટલું આટલું છતાં આર્થ સંસ્કારની એ બાળાને પતિની વિરૂદ્ધ શેષ નજ થયો. મરતી વખતે પણ પૂછાધેણ સવાલોના જવાબમાં ક્યાંયે હાથ લગાડી ભવિષ્યને જોષ દીધો. બાળા તો ગઈ. ઉપર લખેલી દુર્ઘટક બાઈના પત્રોથી પુરવાર કરી આપના તૈયાર છું. બાઈનો હસ્તાક્ષરના કાગળો આમારી પાસે રાખી નહોતો આપના વરે રવાના કરી છે તે વાંચવાથી આપને હૃદય છે, માટે આપ જરૂર અસુખાત કરશે.”

દા. મોહનલાલ ગંભીર વ્યાસ.

પત્ર નં. ૨.

પ્રમુખ પિતાજી,

શું લખું? લખવા હલમ આલવી નથી, પરંતુ લાચાર છું. પિતાશ્રી, હું મૃત્યુની અંદરજ સુખ માની બેઠેલી છું. બીજું કંઈ સુખ નથી. પિતાશ્રી, જેતપુર આવવા બહુ મરજ છે, પણ શું કરું? પિતાશ્રી હું દુઃખી છું એટલે ચિંતા કરશે નહિ. મારાથી જ્યાં સુધી સહન થશે ત્યાં સુધી કાઢને ખજાર નહિ પડવા દઈ. પછી મળુ કરે તે ખજ. આ બધા કાર્યોમાં સહુથી આગળ આ પામર સી છે-તેજ બુદ્ધિવાન છે. એના કમો હજ બોગરો. મારાં કપડાં બીજાંદ ન મોકલશે. પત્રના આ

આજ્ઞાજી નથી પરંતુ ચાંડાળ છે. એટલું કહી વીરજી છડે.

દા. આપની આજ્ઞાકિત ઘોર, ઝોરી.

(આ કાગળ બાઈનો જાય રાજકોટ પિતાના ઘરના કેસ સાર આવેલ, ત્યારે બાઈએ તેમના માણસોથી શ્રેષ્ઠ રીતે તેના બાળામાં નાખેલ હતો.)

પત્ર નં. ૨.

સત્યમેવજયતિ સોમવાર.

મુરબ્બી વડિલ મિય મામાશ્રી પાંચની દીધી. સુખ ઘણી હોજો—

એતાન શ્રી ગામ જેતપુરથી લી. આપની આજ્ઞાકિત ઘોર ગવરીનાં સામ્રાજ્ય દંડવત પ્રજામ રેવળમાં અંગીકાર કરશે.

મામા, હું બુધવારેને દિવસે જેતપુર આવી છડું; તેની વીગતવાર આપના નંજવામાં છે કે જે કે હાલ જેતપુર નહોતું આવડું પરંતુ જે લોકોએ સખત હુકમ કરી કહ્યું કે નહિ બસ જાવ, ત્યારે પંચરીપાટના રસ્તી જેતપુર આવી છું. અને હું બુધવારે બપોરે આવી અને સાંજે એતાં ભવનાં ભનીબાઈ સાસુનું આજમન થયું. રાત્રે ૧૧૧ વાગે મારા પિતાશ્રીને ત્યાં આવી સાંજે દોષી. અમે સઘળા સુખ ગયાં હતાં. સોના ફેંચે સાદ માર્યો કાણ? એટલે કહે છે કે એ તો હું લાજુ-અને ઝોરી અહિં આવી? ત્યારે જાગળમાં દાં ગળતાં અને ચાંદ્યા ગયાં. અને સવારમાં મારાં ભાગ્યનાં ભનીબાઈએ રાજકોટ તરફ મેયાણું કહ્યું અને ગામમાં શું ઉડાડ્યું છે, કે તે તો અમેને પુછ્યા વિના અડી આવી છે. આ મારાથી સહન થાતું નથી. આ જીવનાં કરતાં મૃત્યુને હું વધારે કીમતી ગણું છું. મામા, મામા, શું કહું? મારાં સર્વ સુખને સુકવી દેનાર, મારા સ્નેહને છોડવનાર, મારા પ્રેમને વીર્ષરનાર, અમારા પયોરામાં એક વિધવા સી રહે છે. તે બતના અજાવાડી બાહજી છે, પણ હું કંઈ પણ તેમનામાં બાહજીનાં ચિન્હો નોતી નથી. એક ચાંડાલોનાં માંક બેડું છડું. મારા સર્વ સુખને સંહાર કરનાર દુષ્ટ પાપી દુષ્ટ તો મારે માટે સરજેલી છે. દાનુ જે વિગતવાર વિના થશે તે જાણીશ. મામા! મામા! ન લખું છતાં લખાઈ નય છે કે મારા અજરના ગુદમાં તે ખાગર રહી કરે તેટલું જ યાય છે. મામા,

આપ ભણો છો છતાં લખું છઉં કે સ્ત્રી છે તે ગૃહની અંદર પ્રધાન પદને પામી છે. જેમ રાજ પ્રધાનને નોકારો કરે તેમ સ્ત્રીને કરી. મામા, મને નોકારનાં શબ્દો જડયા છે. પરંતુ શું કરું ? આખા રાજકોટમાં જલપ્રવાહ ન જડતાં લાચારીથી અન્ને આવી છઉં. જે મને તેડવા આવશે ને પરાણે તેડી જશે, તો તેવું પરિણામ શું આવશે, તે હું બીજકુલ કહી શકતી નથી. મામા આપ સુણ છો, સમજી છો, એટલે આટલી હકીકત જણાવું છઉં. મારા પિતાને આ રાજની વાતની ખબર છે. બીજું રજા દેલીશ. મામા, હું શું કરું ? હિંદુસ્તાનની બાબાઓ બિચારી નવવધુઓ આવાં જ દુઃખો સહન કરી અતે મૃત્યુને પામે છે. મામા, મારી સ્થિતિ ન પુછો તેવી દુઃખી છું, પણ શું કરું, એકે કપાય નથી. મામા, મારી ચિંતા બીજકુલ કરશે નહિ. એજ લી. આપની આજ્ઞાકિત ઠાક, ગૌરીનાં પ્રણામ.

પત્ર નં. ૩

ચક્રવાર

મુરખી વડિલ પિતાશ્રી તથા માતૃશ્રીની સેવામાં,

લી. આજ્ઞાકિત ઠાક ગૌરીનાં પ્રણામ. હું આપના તરફથી રવાના થઈ અન્ને શોક નિર્જનન હૃદયે આવી છઉં. હું આવી, તે મારી પતિવ્રતા વૃત્તિને ગમ્યું; પણ ચિત્ત-વૃત્તિને ન ગમ્યું. પરંતુ લોકપ્રવાદના વાયથી આવી છઉં. પિતાશ્રી કહેતા હતા કે રાજકોટ જઈ હતું તે થઈ જશે. તેજ થયું છે. હા પ્રભુ ! પરમકૃપાળુ પરમેશ્વર-મને આ અવનીપર અવતાર ન આપ્યો હતો તો સાર હતું. પ્રભુ ! પ્રભુ ! મારો આત્મા જલદી એથી કીજે સ્વર્ગ અપેક્ષા ધરાવું છઉં.

પિતાશ્રી, મારી બાઈએ બે પતાં તો આપ્યાં છતાં; પરંતુ તે ટુંકમાં. ટુંકની કુંચી લઈ લીધી છે. ફક્ત ત્રણ દુગડાં પહેર્યાં છે તે હક છે. મારાં બધાં કપડાં ટુંકમાં ભરી કુંચી લઈ લીધી છે. પિતાશ્રી સહનશીલતાની હદ હોય છે. મને આખા માથામાં ગુમડાં થયાં છે, બ્યાધી બહુ થાય છે. હું છઉં કે માથામાં તાખવાતું તેવ લખતી હોશ. તો કહે છે કે પાણીથી ઓળો બોલો, હવે શું કરું ? પિતા, પિતા, મારા દુઃખની વાત કોને કહું ! જીવ સુંભળ, હૃદય અંકળાઈ, ન સહેવાઈ, કંઈ કંઈ થાય છે.

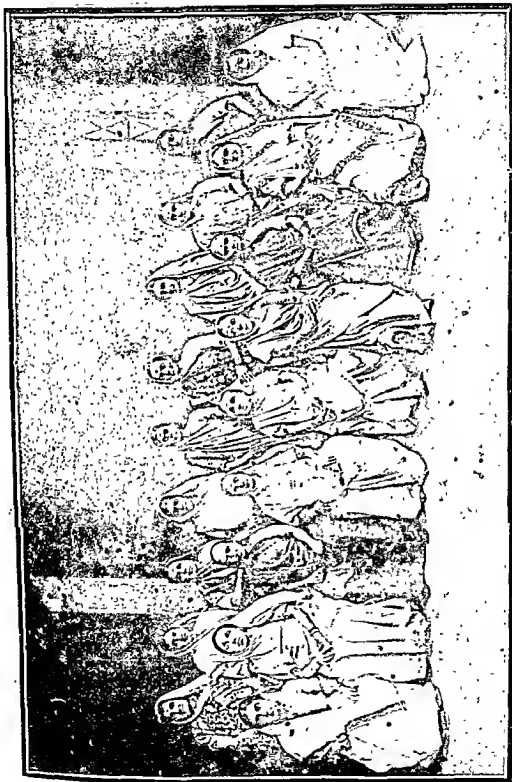
પિતાશ્રી આપ બીનાં હૃદયની વાત કોને કહેવાય ? પિતાશ્રી, ગઈ કાલે સાંજે ન દેવાની મને ગાળો દીધી અને કહે કે રાંડ છીનાળ તારા હાથની રસોઈ તે કાંઈ દિવસ નહિ જમે. એ તો મારી જ રસોઈ જમનાર છે. એમ કહી મને બે ત્રણ ઘોઘ માર્યા-માથામાં ગુમડા કપરે જ. તેથી લોહી નીકળ્યું, ને તાવ પણ આવી ગયો. તે મેં કાંઈને કીધું નથી. જે કહું તો ધરમાંથી પણ મારે. હવે શું કરું ? પિતાશ્રી ઘોઘાં જે ધરમાંથી કાંઈએ માર્યાં હતાં તો કાંઈ ન થાત, પણ લોહી પાડેરાણે માર્યાં. તેથી હવે બહુજ દુઃખી થાઉં છઉં. કાલનો તાવ આવ્યો છે. ક્વા કોણ લંધાવે ? ને ધરનું બધું કામ કરી બેસું, તોય ચાડીઓ ખૂપ્યા કરે. પિતાશ્રી હવે મારે શું કરવું ? કહે છે કે જેમ બને તેમ તાર મૃત્યુ કરી નાખ. કયાંય બહાર પણ ન જવા દીએ, તો શું કરું ? મારે કંવી રીતે મૃત્યુ કરવું ? પિતાશ્રી મારાથી કાંઈ કામ થતું નથી. છતાં કીધે છે તે કરું છઉં. અત્યારે તાવ સખત છે. પિતાશ્રી, મૃત્યુ જલદી આવે તેમ મને શાંતિ છે. બહુજ દુઃખી છઉં. એજ લી. ઠાક, ગૌરીનાં પ્રણામ.

આ પત્રો વાંચી જેમને હૃદય હશે તેઓ તો જરૂર આંસુ પાડશે. આપણાં કહ્યુંપિત ગૃહજીવનની વેદી પર આવાં તો અનેક બલિદાનો પ્રતિવર્ષ અપાય છે; આવી અનેક નિર્દોષ બાળાઓ કલેશનો ભોગ બને છે, છતાં ખાનદાનીથી મુંઝે મોઢે કુરબાની કરે છે, પરંતુ તેમના નિઃશ્વાસ આપણને દર્શનાની શુભામીમાં રાખવા માટે પૂરતાં છે. એ ગરીબ ગાય જેવી કન્યાઓની હાથને પરિભ્રમણ આજે દિવ્દ સ્વતંત્રતા ગુમાવી. પરદેશીઓની કુંસરી જેઠળ રીબાય છે. તુલસીદાસજીવં ક્યન ચમાયે છે:

તુલસી હાય ગરીબજી કહુ ન ખાલી નય,
મુવે દોરકે આમસે લોહા ભસ્મ હો નય.
આપણા જીવનના સુખ એ હાયથી ભસ્મ થાય છે. એ હાય અટકાવવાનો પ્રયત્ન નહિ થાય ત્યાં સુધી આપણી જનતિની આરા રાજવી નકામી. આ પરિસ્થિતિમાં સુધારો કરવાની આશા સ્ત્રીઓએ પ્રાપ્ત પામે ન રાજવી જોઈએ. બહેર જીવનમાં પડવા કરતાં આ કાર્ય પ્રદેશમાં પડવાથી વધારે મુંદર ફળ મેળવી શકારો. જનસમાજને વધારે ઉપયોગી થઈ શકારો. બહેરજીવનમાં સંપ.

લાવવા ઇચ્છતી કોઈ મહિલાઓ આ કાર્યે ઉપાડી
 લેવા ઉત્સુકતા અને તત્પરતા બતાવે? એ
 પ્રશ્નનો જવાબ શ્રીરામની સ્ત્રીઓના આપી શકે.
 આવણ માસ એટલે ખાર માસમાંનો સૌથી
 પવિત્ર મહિનો. આ મહિ-
 નામાં અનેક પવિત્ર તહેવારો
 જન્મે સ્ત્રીઓના હોય છે. ખડે કહીએ તો
 અવૃત્તિ. આ પવિત્ર માસ પવિત્ર કાર્યો-
 માંજ ગણવો જોઈએ. એ
 માસમાં અપવિત્ર કામ કંઈ ન થાય. છતાં જોઈ
 શકાય છે કે દર વર્ષે આવણ માસમાં પવિત્ર-
 તાની મૂર્તિ ગણાવી, ધર્મની રક્ષક ગણાવી મહિ-
 લાઓ અપવિત્ર જુગાર રમે છે. સાધારણ રિ-
 તિની સ્ત્રીઓ ધરકામથી પેરવારે અને દેરા
 ગણીને દિવસમાં એકાદ એ વાર મંદિરે દર્શન
 કરી આને કે બાંકીનો બધે સમય જુગાર રમ-
 વામાં ગાળે છે. શ્રીમત સ્ત્રીઓને તો જ્યારે
 વધારે નવરાસ મળે છે અને એ નવરાસનો ઉપ-
 યોગ તેમાંની ધણી ખરી જુગારમાં ન કરે છે.
 આ છુટી લતને પરિણામે વારંવાર હુલસેદક
 પ્રતાપો બન્યાં છે. જુગારમાં મોટી રકમ હારી
 નર્તી કોઈએ આપઘાત કર્યોના કે શીયલ ગુમા-
 વ્યાના દાખલા ધણીસાર બન્યાં છે. આવા કડવા
 અનુભવો છતાં જુગારની પ્રેમ નરી રહે છે એ
 અજબબી છે. ખરેખરી ખાનદાન સ્ત્રી હોય તે
 તો આ પવિત્ર માસમાં એવું અપવિત્ર કાર્ય
 તો ન કરે; સોગંદો પાસને દોષ પછુ ન લગાડે.
 શુદ્ધજનની પવિત્રતા ટકાવી રાખવાનો ખાર
 તેમની ઉપર છે. એ બહેનોએ ભૂલી નહું ન
 જોઈએ. એ પવિત્રતા ટકાવી રાખવાને ધીન અનેક
 કામો તેઓ કરી શકે. નવરાસનો દુષ્પ્રયોગ
 કરવાને બદલે તેનો સદુપયોગ કરે. તેઓ ધોરે
 તો એ પવિત્ર માસમાં દેશના હિંમ માટે પોતાનો
 ફાળો આપી શકે. જો દરેક બહેન એ નવરાસના
 વખતમાં દેશીઓ કાંતવાની પ્રતિજ્ઞા કરે અને તે
 પ્રમાણે વર્તે તો દેશની સેવા કરવાનું પુરુષ
 કમાઈ શકે. આ પવિત્ર માસમાં આવી પવિત્ર
 પ્રતિજ્ઞાઓ તેઓએ કરવી જોઈએ; જેવા પવિત્ર
 કાર્યમાંજ તેમનો વખત જવો જોઈએ; અને એ
 કાર્ય આખા વર્ષ દરમિયાન તો શું પણ જીવન-
 બર નિસરવું ન જોઈએ.

એમું તેવો સખતલટકો પડતો હોય થા ગમે તેવો
 સુસલધારવરસાદ વરસતો હોય
 સોમાસમાં તોયે સ્ત્રીઓ છત્રીના ઉપયોગ
 શરીર રક્ષણ ન કરી શકે, એમ ધણી જુના
 વિચારવાળા માણસો માને છે.
 લાંબા સમયના અનુભવે સ્ત્રીઓના પોતાના મગજ
 પર પણ એ છાપ સજ્જત પડી છે. સ્ત્રીઓ વાર
 બહારમાં છત્રી ઓઢીને ચાલે તેને તેઓ નિર્દ-
 નજતા માને છે. તટકાથી જુલાયે એ સ્તેવાય;
 પરસાદથી ક્રીમથી કપડાં તરબોળ થઈ જાય, અને
 વધારામાં શરદી લાગે તો બલે પણ છત્રી તો
 નજ ઓઢાય! આ પરિસ્થિતિ જ્યારે બાળકો
 કંઠમાં હોય છે ત્યારે વધારે દુઃખદાયક અને
 બચકર નીવડે છે. મોટી ઉમરની સ્ત્રીઓ તો
 કદાચ લાંબા અનુભવે તટકા કે તરસાદ સહી લે
 પણ બાળકોને તે જીવલેણ થઈ પડે છે. શરીરનું
 રક્ષણ કરવું એ દરેક વ્યક્તિની સૌથી પહેલી
 ફરજ છે અને તેજ ફરજ આપણી સ્ત્રીઓ ભૂલી
 જાય છે. છત્રી લઇને ચાલવામાં કયી રીતે નિર્દ-
 નજતા છુટી જાય છે તે અમે જરાયે સમજ
 શકતા નથી. અમે તો માનીએ છીએ કે એ
 ધારણા જોડી છે; ભૂલ બરેલી છે. આવી
 સામાન્ય બાબતને નિર્દનજતા કહી બતાવવી
 એ અનુદારતા છે અને મગજની વિપરિત અવસ્થા
 સૂચવે છે. સ્ત્રીઓ પોતે કદાચ એમ માની બેઠી
 હોય તો એ માન્યતા પુરુષ વર્ગે દૂર દરવી નહીં
 પહેલી વાર છત્રી હાથમાં લઈ નીકળતાં. તેમને
 કદાચ શરમ લાગશે, પરંતુ એ જોડી શરમ
 આત્મ રક્ષણને ખાતર તેમણે અજબી દરવી
 જોઈએ. હમમાં હમ પ્રેતાને ખાતર તુહિ તોયે
 પોતાનાં બાળકોને ખાતર એ જોડી શરમ ત્યાંથી
 દેવી જોઈએ. તરસાદમાં ભીંમક શરદીના ભોમ
 થઈ પોતે ચા બાળકો માંદગીને બિછાને પડકાર
 પડે તેજ કરતાં એવી રિયતિ ચરકાવવી એજ
 વધારે સારો રસ્તો છે. માંદ પડીને જે ચાલના
 ભોગવવી પડે, તે ખચ વેઠવો પડે અને વધા-
 રમાં જે અગવડતાને અનુભવ કરવો પડે, તે
 સર્વના પ્રમાણમાં છત્રી ખરીદવા માટે રાખી
 પાંચ-સાતનો અને તે હાથમાં લઈને બહાર
 નીકળવાથી ઉપજતી જોડી શરમને ભોમ
 આપવો એ વધારે સસ્તો માર્ગ નહીં.

કે.ટી. બી. જયપુર]

શ્રી ગુર્જરાભી પ્રિન્ડુ ક્ષી મંડળની વ્યવસ્થાપક સમિતિ.

श्री गुणदेवती सिन्दु स्त्री मङ्गलनी व्यङ्ग्यथापङ्कजमिति.

[उद्घोषः भौ. गजरस.]

देवताः भौ. नवकश

जोहलाः—भ. रसिकमञ्जु भा. देवाः दैव. इमावती भा. सोमिवाणा, भ. पुरस्सनभाष्ठ भ. इमलीयाः दैव. नमनभाष्ठ त्रि. आणनी; देवी लक्ष्मीनाथ नवग-

ચિત્રકાર: શંભાન પુરપોત્તમ]

વાસ્તવ્ય

[પ્રકાશ: મી. ગજદર.

મનહર મોઢાં રે નેતાં હૈયું ઉચરે 'હાશ',
અડતાં અગને રે ઉપરે અણમૂલે ઉલ્લાસ.

ગીટાદકર. (પા. ૧-૩)

(સુખાલના ગુજરાતી હિન્દુ સીમંતળતું સુખપત્ર)

૧ હું.

ઓક્ટોબર ૧૯૨૩.

અંક. ૨ જો.

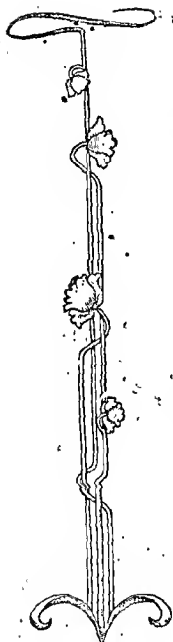
વાત્સલ્ય.

(રાસ.)

(લેખક:-શ્રીમત દામોદરદાસ શુ. બોટાદકર.)

(લીલો લીમડો રે લીલો નાગરંગેલનો છોડ,
આજ માટે આંગણે રે પ્રસુહ ! દાતણ સ્મરતા નવ-એ દાળ.)

ગંરૂં મુધાલરી રે શોભે રઢિયાળી શી રાત !
આસ ઉજળતો રે વરસે નેહ નિશાનો. નાથ;
સહિયર સૌ મળી રે રમતી રંગલયો કે રાસ,
ઘેરા ગીતથી રે ગાંજે અવની ને આંકાશ.

રસને રેડતી રે ભૂલી ભામિનીઓ ઉર-ભાન,
પડયા પાડતી રે ગાતી દશ દિશ સંગે ગાન;
રંગે રીઝતો રે ચૂક્યો ચાંદલિયો નભ-આલ,
થંભ્યા તારલા રે થંભ્યા ડાલતા દિગપાલ.

વનનાં વાયરો રે થંભ્યાં નહીઓ કેશં નીર,
કર ચંકારતાં રે થંભ્યાં તરવર તેને તીર;
આ શુ એકલી રે સહિયર છોડી સાહુનો સંગ,
ચાલી ચોંપથી રે રૂડા રંગ તણો કરી ભંગ ?

આવ્યો આકરો રે શુ કે સાહુનો સન્દેશ ?
ગાણું ના ગમ્યું રે ? રમતાં, રીસ થી ગઈ છેક ?
ફરતાં પુઢી રે આવી અન્તર માંડી ઉછાગ ?
ઠાર્યા ઠોમળી રે વેડી ન શકે બાજી વાર !

આવ્યો આકરો રે ના કે આસુનો સન્દેશ;
નહિ-નહિ રસણું રે લાવ્યો થાક નહિ લવલેશ;
પોંઢયા પારણે રે આવ્યો આળકુંવર કેં યાદ,
રસભર રસની રે : તેથી તૂટી મન-મરનાદ.

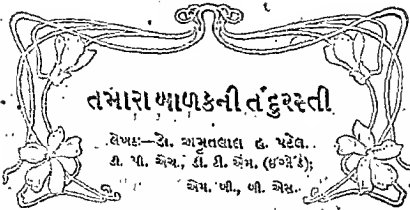
અનંતર ઉછળ્યાં રે વધતાં પ્રેમ તણાં કે' પૂર,
 કંઠે કારમાં રે અટકી રોક્યા રહેજે સૂર;
 સરવરતીરને રે તોડી જળલહરિ વહી જાય,
 છોડી સંચરી રે એવો સહિયરનો સમુદાય.

કાંટા કાંકરા રે એને અડકે' નહિ પગમાંય,
 ચરણે ચાલતી રે જાણે પાપાણી ઉડી જાય !
 નિરખે નેણથી રે એને દુનિયા નહિ દેખાય,
 વત્સવિભેગણી રે જાણે ધેન ઉમળકે ધાય !

મનહર મોહકાં રે ભેતાં હેયું ઉચરે 'હાશ',
 અડતાં અંગને રે ઉપજે આણમૂલો ઉલ્લાસ;
 ઉર-આલિંગને રે લેતી દેવલવનની લહાણ,
 ચાડુ ચુમ્બને રે મળતી મોક્ષ તણી કે' માણ્ય.

એ છણિ આગળે રે અંગા કેટિક શશિચર સૂર,
 એ સુરભિ કને રે પીકી ફૂલડાંની દે' ફેર;
 એ રસ આગળે રે ઝોછા રસ તણા રસ-રંગ,
 એ પગ આગળે રે સૂકા લવના લબ્ય પ્રસંગ.

તમારા બાળકની તંદુરસ્તી

લેખક:—ડૉ. અમૃતલાલ ડ. પટેલ.

ડી. પી. એચ., ડી. ટી. એમ. (ઈન્ડિયા);

એમ. બી., બી. એસ.

વૈદકશાસ્ત્રના વિષયમાં હંદા નહિ હિતરતાં આ લેખમાં બાળકની તંદુરસ્તી કેમ બગડે છે. તે વિષય ઉપર સરળ વિવેચન કરવામાં આવશે. હિંદુસ્થાનમાં બાળકના ગરબનું પ્રમાણ બીજા દેશો કરતાં વધુ છે. તેનું એક કારણ બાળકને થતા રોગો વિશેનું માતાઓનું અજ્ઞાન છે. બાળકના વગ્નનનું ઘટનું અથવા અતિશય વધનું નથી વખેનું એવું બને છે કે પુરતી સંભાળ રીતે જતાં, બાળક નોંધએ તેટલું તંદુરસ્ત રહેતું નથી અને તેનું વગ્નન ઘટનું ભય છે. અથવા અતિશય વધનું ભય છે. તેને હૃદય બરાબર આવતી નથી, ઘણું રહે છે, અથવા સુમસામ અને ખેંદોશ પડ્યું રહે છે અને આમ યવાથી જિન-અનુભવી માતા દિનરાત ચિંતાતુર રહે છે.

આવી સ્થિતિનું એક કડું નેપું ટકા કારણ બાળકને થતો અપચો અથવા કમજોરતા છે. જે ખોરાક બરાબર પચતો નથી તેનું શુદ્ધ લોહી બનતું નથી અને તેથી બાળક તંદુરસ્ત રહેતું નથી, અને તેનાં આંતરડાંમાં કમજોર અને છે. નહિ પચેલો ખોરાક આંતરડામાં સહે છે. આવા સદાથી પેટમાં વાયુ અને એક જાતનું ઝેર ઉત્પન્ન થાય છે જે ઝેર આખા શરીરમાં પ્રસારે છે.

દુઃખની વાતો એ છે કે માતાઓ બાળકને થતી કમજોરતા અને અપચાને બહુ સાધારણ રોગ માને છે. ખરું જોતાં આ રોગો ઘણા ગંભીર છે; અને તેઓ બાળકના દેહમાં અગ ઉપર બીજા રોગોને આપાત કરવાનો રસ્તો મોકળો રાખે. મોટી હિંમતમાં શરીરની ખેંદાળતા, કમજોરી તીવ્રતા આ બાલ્યાવસ્થાના રોગોનું જ પરિણામ છે. આ રોગોથી ઉત્પન્ન થતાં ઘાટાં પરિણામ કદાચ અનિવાર્ય નહીં; ખરાબ કરે છે એમ નથી પણ તેની ચોક્કસ અસર યુવાવસ્થામાં પડેલી જાય છે. બાળકને બેઠે, ધવરાવવામાં આવતું, હોમ જતાં વગ્નન થતું હોય તો તેનું કારણ તેને માતાનું દુધ મરતો પ્રમાણમાં ન મળતું હોય અથવા પ્રમાણ પુરતું હોવા છતાં તે દુધમાં શરીરની તંદુરસ્તી, કાયમ રાખી તેને તેના તત્વોને અમાવ છે.

બાળકને એક કડું માતાનું કેટલું દુધ મળે છે તે શોધી કાઢવાની સહેલી રીત એ છે કે બાળકને ધવરાવ્યા અગાઉ અને ધવરાવ્યા પછી સંભાળપૂર્વક વગ્નન કરતું અને તે બાળકને વગ્નન તકાવત જે આવે તેટલું દુધ બાળકના પેટમાં ગયું સમજવું, અને બે આવી માત્રા પડે કે દુધ બહુ ઓછું આવે છે. તો માતા દુધમાં મોઝા ફેફસાં દરી જેમ બને તેમ માતાના દુધને

મળતું જનાવી તે આપવું; આ ફેરફાર કેવી રીતે કરવો તે આખતં એક ખાસ લેખ ભવિષ્યમાં આપવામાં આવશે. જો આગ કરવું નજરની શકે તેમ હોય તો પછી કોઈ પેટનું બોરાકનો આશ્રય ડોક્ટરની સલાહથી લેવો.

ખીજ બાળકને જેવી જરૂરી વાત એ છે કે જો કોઈપણ રોગને લીધે માતાને બાળકું દુધ આપતું હોય તો બાળકને ધવરાવવું તદ્દન બંધ કરવું.

બાળકું દુધ મળવાથી જેમ બાળકનું વજન ઘટે છે તેમ બહુ વધુ પ્રમાણમાં દુધ પેટમાં જવાથી દુધ પચતું નથી અને નહિ પચેલું દુધ પેટમાં બરાબે કરી અપચો ઉત્પન્ન કરે છે. તેથી તેનાથી ઝાડા થાય છે; અને ઝાડા થવાથી વજન ઘટે છે. માતાના દુધ ઉપર રહેતાં બાળકો કરતાં ઉપર જણાવેલું દુધ કે પેટનું બોરાક લેવાવાળા બાળકોને ઝાડા, અપચો ઇત્યાદિ રોગો વધુ પ્રમાણમાં થાય છે તેનાં કારણો અનેક છે. માતાના દુધમાં જે શુભો દુદ્ધરતે મુક્યા છે તે શુભે ખીજના દુધ અથવા બોરાકમાં ભાગ્યેજ હોઈ શકે છે. રસાયણશાસ્ત્ર અને વૈદકની અનેક અમર્યાદા રીતે શોધ બોળ થયા છતાં એટલું તો કહેવું પડશે કે માતાનું દુધ કૃત્રિમ રીતે જનાવતાં ડોક્ટરોને, હજી ઘણાં વર્ષો, જોઈશે ! વૈદકના અંટપટા સાન્યથી વર્ણિત અને કલ્પનામાં ઉત્સાહાળા કવિજનોએ. માતાના દુધને અમૂલ્ય ઉપમા આપી છે તે કોઈ પણ રીતે અયોગ્ય નથી. ઉપરનું દુધ અથવા પેટનું બોરાક જો બાળકને આપવામાં આવે તો તેમાં મુખ્ય બાળક એ જોવાની છે કે તે બોરાક બાળકને ચાલુજી આવે છે કે નહિ અને તે બોરાકની અંદર બાળકની ઉમ્મરના પ્રમાણમાં જેટલું તેટલું જરૂરી તત્વો રહેલાં છે કે નહિ. જે બોરાકમાં જરૂરનો આટો કે આરાઈટ

(સ્ટાર્ચ) વીગેરે પદાર્થો મિશ્રિત હોય છે તે બોરાક નવ માસથી નાની ઉમ્મરના બાળકને માટે બહુ હાનિકર્તા છે, કારણ કે આટાને પચાવવાને જે રસની જરૂર છે તે રસ બાળકની હોજરીમાં નવ માસની ઉમ્મર પહેલાં ઉત્પન્ન થતો નથી અને તેથી જો આટાવાળો બોરાક બાળકને આપવામાં આવે તો તેથી બાળકને અપચો ને ઝાડા થાય છે. અમુક બાળકને અમુકજ પેટનું બોરાક માફક આવે છે અને આ કારણથી બોરાકની પસંદગી કરવામાં બહુ કાળજી રાખવી જોઈએ. પેટનું બોરાક ઉપરનો આ ખાસ લેખ નહિ હોવાથી આ વિષયને એટલેથી પુરો કરી હવે ખીજ કેટલીક જરૂરી બાળક ઉપર આનીએ.

બાળકનો મળ: આના ઉપરથી બાળકની તંદુરસ્તીનું અનુમાન સહેલથી કાઢી શકાય છે. તંદુરસ્ત બાળકનો મળ વાસ રહિત પીળા રંગનો અને નરમ હોય છે. જે બાળકને ગાયનું દુધ અપાતું હશે તેના મળમાં થોડા દહીંના ફાદા હોય છે. જ્યારે બાળકને ધાવણ છોડાવી દુધ અને અન્ય પદાર્થો રાખવામાં આવે છે ત્યારે મળ કઠણ થાય છે અને તેમાં થોડો વાસ આવે છે. જો ઝાડા તદ્દન પીળા અને માટીના રંગના અને દુર્ગંધવાળા થતાં હોય તો બાળક તંદુરસ્ત નથી એમ સમજવું. આ સ્થિતિમાં તેનું વજન ઘટકેસ વડશે. જો ઝાડામાં ચીકણો સફેદ પદાર્થ—“જળથ” પડતો હોય અથવા લોહી પડતું હોય તો ડોક્ટરની સલાહ તુરત લેવી. ઝાડાના રોગનો તુરત ઇલાજ થવો જોઈએ નહિ તો તેનાથી ઘણા બાળકોની સલામતી માટે તંદુરસ્તી બગડે છે અને મૃત્યુ પણ નિપજે છે.

બાળકની નિદ્રા: તંદુરસ્ત બાળક જંગમ હોય ત્યારે આનંદી, રમતિયાળ, અને શાંત હોય છે. તેને ભૂખ લાગે અથવા તે જ્યારે મળ, શૂનમાં પડતું હોય ત્યારેજ સ્વે

છે. જો બાળક બરાબર હાથ નહિ અને ઘડી ઘડી ચમકે અથવા જાગી નવતો તેનું મુખ્ય કારણ અથવા સમજવું. બાળકને ચોખ્ખી હવા નહિ. મળવાથી અથવા ખૂણામાં સારી પેઠે ઓઢાડી ગોંધી રાખવાથી પણ આમ બને છે. એક વર્ષથી નાની ઉંમરના બાળકનો શ્વાસોશ્વાસ મીનીટમાં ૩૦ થી ૩૫ વખત નિયમિત રીતે ચાલે છે. તેથી વધુ શ્વાસ ચાલતો હોય તો તે રોગની નિશાની છે. બાળકને જ્યારે તાવ આવે કે બરાબર નય છે ત્યારે શ્વાસ વધુ ચાલે છે; છાતી દુખે છે અને નરકોરાં પણ હાથ નીચાં થાય છે.

બાળકનો દેખાવ: આના ઉપરથી પણ બાળક તંદુરસ્ત છે કે નથી તે કળી શકાય છે. બાળકનું માથું શરીરના પ્રમાણમાં સાધારણ રીતે મોટું હોય છે. શરીરના પ્રમાણ કરતાં અત્યંત મોટું માથું હોય, માથાના ઢાળની સામડી જલદી બરાબર ન હોય અને કપાળનો ભાગ બહુ જ આગળ પડતો હોય તો બાળક તંદુરસ્ત નથી એમ સમજવું.

બાળકની જીભ ઉપરથી તેની તંદુરસ્તીનું માપ કાઢી શકાય નહિ કારણકે ઘણી વખત એવું બને છે કે મોંડાં સિવાય શરિરના બીજા અંગોએ ગળી ગયેલા અને સુકા હોય છે.

બાળકના અવયવો દ્રઢ અને કઠણ હોવા નોંધએ, રોગી બાળકની આગડી દીલી અને રનાયુ નરમ હોય છે. જો બાળકનું માથું ચોરસ અને મોટું હોય અને હાથપગનાં હાડકાં વધી ગયેલા હોય તો તેને “રાઈટસ” તો રોગ છે એમ સમજવું. બાળકને જો ચોગ્ય અને અનુકૂળ ખોરાક ન મળે તો આ રોગ થાય છે. આ રોગની અંદર બાળક જ્યારે છ માસનું થાય ત્યારે પગની યુટીના અને કાંડાના હાડકાં બહા દેખાય છે. અને શરીરનાં બધાં હાડકાં નરમ હોવાથી વધુ ઓછા પ્રમાણમાં પાંકા વળી જાય છે. જો બાળકનો

ચહેરો બહુ જ લાલ અથવા જાંબલી રંગનો રહેતો હોય તો તેને કાંઈ પણ જાતનો હૃદય-રોગ હોવા નોંધએ.

પેટના જુના અથવા ગંભીર રોગનાં બાળકનું મોં ઉતરી ગયેલું રીંકું હોય છે અને આંખો હઠી ગયેલી દેખાય છે.

તુરતના જન્મેલા બાળકની સામડીનો રંગ લાલચોળ હોય છે અને તે રંગ આંસે આસે ચુલાળી થતો જાય છે. તંદુરસ્ત બાળકને શરીર પર કાંઈ પણ જાતના કાળા કે જાંબલી રંગનાં ડાઘ હોવા ન નોંધએ. અતિશય ગરમીને લીધે બાળકનું શરીર લાલ થઈ જાય છે અને શરીર પર ઝીણી ઝીણી અળાણો નીકળે છે. મજબૂતમાં લાંબા સમય પછી રહેવાથી બાળકના હાથ પગના સાંધાના મૂળમાં ફેલ્સા અને ચાંડાં પડે છે. સંભાળ-પૂર્વક સ્વચ્છતા રાખવાથી અને પાકડર લગાડવાથી આં તકલીફ દૂર થાય છે.

બાળકનું રક્ત: બાળક જ્યારે રડે છે ત્યારે કાંઈક કારણસર રડે છે. અનુભવી માતાએ આ રક્ત જુખનું છે, દુઃખનું છે કે ગુસ્સાનું છે તે જાણી શકે છે. દરેક માતાએ યાદ રાખવું નોંધએ કે બાળકને પોતાનું દુઃખ પ્રદર્શિત કરવાનું એક જ સાધન કુદરતે આપ્યું છે અને તે “રક્ત” છે. સાધારણ રહવાથી બાળકનાં ફેફસાં, વધારે ખીલે છે પરંતુ અતિશય રક્ત બાળકને હાનિ કરતો છે.

જન્મે પછી તુરતના બાળકના “મધુશ રુદન” કરતાં ખીલે આનંદજનક અવાજ સુવાન માતાને લાગેજો હોય શકે! નવ માસ સુધી જાતનું કંઈ ઉદરમાં “રોપેડ” બાળક ક્યવતું અને તંદુરસ્ત અવસ્થા છે તેની નિશાની બાળકનું રુદન છે. કમબેર બાળક બહુ ઝીણું ઝીણું રડે છે. જો બાળકના પેટમાં પવન પેલા થતો હોય અથવા

યુક આપતી હોયતો બહુજ હૃદયબેદં રીતે રહે છે. એ રોગમાં બાળક ધણી વખત માથું ખુબ હલાવે છે. કાન પાકવાથી પણ બાળક તેવુંજ રહે છે. પરંતુ બાળકના રડવાની પુરી સમરથા, તો અનુભવી માતાજી ઉકેલી શકે ! બાળકનું રડવું બરાબર નહિ સમજવાથી અચાન મોતાઓએ ધણી વખત પોતાનાં વ્હાલાં બાલકોને ખોચેલ છે. બાળકના પારણામાં કીડી, મકોડો, કે વીંછી ઇત્યાદિ જતું કોઈ વખત આવી ચડે છે. માતા બાળકને પારણામાં સુરાડે અને બાળક એકએક ચીસો પાડે છે. અચાન માતા એમ સમજે છે કે બાળક ધાવવાં માગે છે અથવા ઉધવાં નથી માગતું અને તેથી પોતે ખૂબ જોરથી પારણું હીચોળે, જાય છે. આનું પરિણામ ધણી વખત બહુ ગંભીર આવે છે. પારણામાં વીંછીના કરડવાથી તીપજેલા મોતના દાખલા ધણા બન્યા છે.

સાધારણ રીતે માતાઓ એમજ સમજે છે

ધરગતુ ઇલાલો

પાનમાં આવતો યુતો એક ભાગ અને મધ ત્રણ ભાગ બરાબર મેળવીને બાળકના જે દાંત નીકળવાના હોય તે દાંતના પીડીયાની ઉપરના ભાગમાં ધસવાથી દાંત જલ્દી નીકળી આવે છે.

સરણને ચાટી લગાવી બોડમાં ભુંજવીને પછી સાફ કરી તેમાં થોડું ઘી મેળવી ચાર પાંચ દિવસ ખાવાથી ઉપડેલા ઢરસ ખેસી જાય છે.

ખોરાસાંભી અન્નમો પાણીની સાથે શાકીય ખાવાથી આંતરડાના કૃમી ઓછા થાય છે.

કે બાળક રહે એટલે તેને જૂબ લાગી હશે અને ઘર વખતે તેને દુધ પાય છે. પણ તેમ કરવાથી બાળકને અને માતાને બન્નેને સહન કરવું પડે છે.

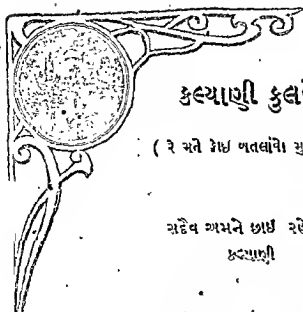
વળી ધણી વખત એકું પણ બને છે, કે બપોરે બાળકની ઇચ્છા મુજબ અમુક ખાત ન થાય અથવા તેને જાગવું હોય ને સુવાડી દેવામાં આવે ત્યારે તે બહુ જોરથી રહે છે. પણ દુઃખના રૂદન અને ગુસ્સાના રૂદનમાં બહુ ફેર હોય છે. કોઈ પણ મોગ્ય કારણ વગર હૃદયસ્પર્શીજ ને બાળક રહે તો તેની રેવ મુધા-સ્વાપ્ત પહેલેલી ચલન કરવો જોઈએ, નહિ-તો બાળક બધી વાતમાં પોતાની મરજ મુજબ વર્તવા માતાના કોમળ હૃદયને ધ્રુજવી નાખનારા રૂદનનો ઉપયોગ કરે છે.

આ લેખ આટલેથીજ સમાપ્ત થાય છે. બાળકોના ખોરાક વિષેના ઉપયોગી લેખ અવિષ્યમાં અપાશે.

સરસવતું તેલ અને સોંધવ મેળવીને દાંતે અને પીડીયાપર લગાડવાથી દાંત અને પીડીયા તંદુરસ્ત રહે છે અને તેમાં નવા રોગ ઉત્પન્ન થતા નથી.

સર્વથી સહેલું અને સસ્તું દાંતમજન કોલસાનો તદ્દન ખારીક ભુકો અને મીઠું છે.

યુનાનું નીતરું પાણી અને મીઠું તેજ અથવા કોપરેલ મેળવીને દાઝાયા ઉપર લગાડવાથી બળતરા તદ્દન ઓછી થાય છે, અને આરામ જલ્દી થાય છે. દાઝેલી જગ્યા ઉપર માખીઓ ખેસવા નહિ દેવાની ખાસ સમાજ રાખવી.

કલ્યાણી કુલવેલડી.

(૨ મતે પ્રેમ જતલાંવે મુજ દિલ દેવજનો દીપકો,
એ ગીતનો રાજ.)

સદેવ અમને છાઈ રહેલો
કલ્યાણી કુલવેલડી !
રસહેલડી !

લીલે ગ્રામાસે છાલે;
બહીલે વિદ્યાસે રહાલે;
પ્રભુનાં પય પાલે એ રસહેલડી !
દિલબેલડી !

શીળે : શીયાલે છાલે;
હુયે હુદ્રાળે રહાલે;
સૌરલે સુહાલે એ દિલબેલડી !
કુલવેલડી !

ઉત્તળે ઉન્હાળે છાલે;
અંબન ઉત્તમાળે રહાલે;
ગાળે : હહેરાલે એ કુલવેલડી !
રસહેલડી !

લંકિત.

વીરમાતા છછખાઈ.

લેખક:—શીયત સુનીલાલ કુબેરકાસ શાહ.

જનની જણુ તો ભક્ત જણુ, દોં દાતા, કાં શર;
નહિ તો રહેજે વાંઝણી, મત ગમાવીશ તર.

“માતા”! એ શબ્દ દેટલો મંધુર,
કેટલો બધો આનંદદાયક
છે ? એ શબ્દ કોને પડ-
તાંજ હૃદયમાં કેંઈ અક્ષા-
ક્ષિ આનંદ અંતુભવાય
છે; દષ્ટિ આગળ અંપૂર્વ
સ્વાર્થત્યાગ, રોહ અને
વિનતાનું અનુપમ ચિત્ર ખડું થાય છે.
માતા એક નવા સંસારની રચના કરે છે;
પર-પુત્રોના પારણા ઢિંગોળતો એનો સમર્થ
થઈ જણ્યો વા અજણ્યો આખા જગતપર.
આમાન્ય ચલાવે છે. સંતાનોનું પાલન કરનારી
માતા જે સુશિક્ષિતા હોય, તેનું હૃદય પવિત્ર
ભાવનાઓથી ભરેલું હોય, અને એ હૃદયમાં
જે દેશદાઝની લાગણીનો જેથ હેથ તો તે
પોતાના સંતાનોને એવા બનાવી શકે છે, કે
સાચમાં સારો, સમર્થમાં સમર્થ, શુર પણ
તેવા ન બની શકે. ઇતિહાસ સાક્ષી પૂરે છે
છે, કે એવી માતાઓના બાળકો કદી પોતાના
કર્તવ્યો ભૂલ્યા નથી; પોતાની ફરજ અદા
કરતાં તેમણે કદી પણ પાછી પાની કરી નથી.
એવાં સંતોનો એ સુદ ભૂમિમાં કદી પાછું
ચાળાને નથી જોયું. તેમણે પોતાના બળના
આદર્શથી કામરોતે પણ શરૂ બનાવ્યા છે,
અને અવનતિ પ્રાપ્તિ પોતાના દેશને ફરી
ગારવશાથી બનાવ્યો છે. મહારાજ શિવાજીએ

મહાનુભાવ ગંગેજી જેવાં શત્રુ સામે બાથ બીડી,
અવનતિ પ્રાપ્તિ દેશને અને ધર્મનો ઉદ્ધાર
કયો હતો. “શિવાજી ન હોત તો સુતત
હોત સખી” એ કવિ ઉક્તિ સાં કોઈ જણે
છે. તેમની વીરમાતા છછખાઈતી પ્રેરણા અને
શિક્ષણનું એ શુભ પરિણામ હતું. જે
માતાએ આરંભથીજ દેશભક્તિ, ધર્મ-
ભિમાન, અને વીરતાના બીજ તેમના અંતઃ-
કરણમાં ન રોપ્યાં હોત તો ઇતિહાસમાં વીર
શિવાજી દેશ-ધર્મ ઉદ્ધારક તરીકે અમર થાત
કે નહિ તે ચંકાસ્પદ છે. એવા શ્રાતદસ્મરણીય
વીરનરની વીરમાતાનું હૃદય ચરિત્રે “શુભ-
સુંદરી” ના વાચકોને અવરથ લાગદાથી થશે.

મહારાજ શિવાજીના મૂળ વડવા-શિવ-
રામ ચિત્તોડનાં રાણા વંશમાંથી ઉતરી આવ્યા
હતા. જે સમયે દીલ્હીના આદશાહ અલાઉદ્દીન
ખાલજીએ ચિત્તોડ પર ચડાઈ કરી, તે સમયે
શિવરામ દક્ષિણ તરફ નાંસી આવ્યા હતા.
તે પછી લાંબે સમયે-સન ૧૫૫૦ માં એમના
વંશમાં માલોજી લોસલે નામે એક ભાગ્યવાન
પુત્રપતો જન્મ થયો. આ સમયે એ વંશમાં
નિર્વાહના સાધન તરીકે માત્ર થોડીક જગીર
રહી હતી, જેનથી આખા કુટુંબનું શુચરાન
ચલાવી શકાય તેમ ન હતું. આ કારણથી
માલોજીએ પ્રસિદ્ધ મરાઠા જગીરદાર સરદાર
લુખજી જાદવને ત્યાં નોકરી સ્વીકારી લીધી.

લુખજી તે વખતે અહમદનગરના રાજદરબારમાં એક આગેવાન કારભારી ગણાતો અને તેના તાબામાં બાર હજાર માણસોનું, સૈન્ય હતું. જીજ્યાબા આ ધનવાન અને રાજસમાન પુરુષની એકની એક પુત્રી હતી.

માલોજીએ પોતાની કર્તવ્યપરાયણતા અને કાર્યકુશલતાથી ચોરાજ સમયમાં લુખજીની કૃપા મેળવી લીધી હતી. અત્યંત વિશ્વાસપાત્ર હોવાને કારણે લુખજીએ પોતાના ઘર સંબંધી કામોની દેખરેખ સંભાળી તેમને સોંપી દેતાં. માલોજી આ પ્રમાણે મુખ્યત્વે દ્વિતીય ગણતા હતાં. પોતાના કુટુંબ તરફથી પણ તે સુખી હતા. ઇશ્વરકૃપાથી તેમને એ પુત્રો થયા હતા. એક કુશીરના આશીર્વાદથી આ બે પુત્રો થયેલા માટે તેમના નામો ચાહજી અને શંરીજી રાખ્યા હતા. ભવિષ્યમાં એ બે પુત્રો પુત્ર ચાહજીનું લગ્ન જીજ્યાબા સાથે થયું હતું. તે વખતે કોણે કહી શકે એમ હતું કે લુખજી જેવા સરદારની એકની એક લાડી કન્યા માલોજી જેવા સાધારણ નોકરની પુત્રવધુ થશે ?

એક વખત હોળીને, ટાંકણે લુખજીએ પોતાના સર્વ નોકરોને હોળી ખેલવા નોતર્યા હતા. માલોજી પણ પોતાના મોટા પુત્ર ચાહજીને સાથે લઈને ગયા હતા. લુખજીની પુત્રી જીજ્યાબા પોતાની પાસેજેસી રમતી હતી. ચાહજી પણ તેની પાસેજેસી રમવા લાગ્યો. આ બંને સુંદર અને નિર્દોષ બાળકોની રમત જોઈ લુખજીને બહુ આનંદ થયો. તેમણે મનમાં વિચાર્યું કે જીજ્યાબાને માટે આવોજ સુંદર પતિ શોધવો જોઈએ. ટોળમાં ને ટોળમાં તેણે પુત્રીને પૂછ્યું : “ કેમ જીજી ! આ બાળક સાથે તું પરણશે ? ” જીજીએ રમતમાંજ નજીબ આપ્યો : “ હા, પરણીશ ”. લુખજીને સંતાપ અને આશ્ચર્યનો ઉત્તર સાંભળી બંધા

હસી પડ્યા અને કહ્યું : “ જોડી તે સુંદર થશે. ”

ભવિષ્યના બનાવનું ખીજ આમ કે જો કે માલોજી કુશીર ક્ષત્રિય હતા ચાહજી જીજ્યાબાને પતિ થવાને ચોખ્ખા હતાં છતાં માલોજીને એ વિવાદ અસંભવિત ધાત લાગી. ધન, માન વેભવમાં તે લુખજી કરતાં બહુ નીચે હતા, એટલુંજ નહિ પણ તેના નોકર હતા. આ કુટુંબ-મરકરીનો વખત જોઈ પણ તક સાધી બધાને ઉદ્દેશીને “ બાપજો ! તમે બધા સાક્ષી રાં આજથી લુખજી માન સંબંધી થયા કે જીજ્યાબા, મારી પુત્રવધુ થઈ છે. ” બહુ મરકરીમાંજ બોલાય છે એમ લુખજીએ ઉત્તર પણ ન આપ્યો.

ખીજે દિવસે લુખજીએ પોતાના નોકરોને જમવાને નોતર્યા હતાં. પર કાર્યમાં માલોજી વેળાસર લાગ્યો થયા માણસને બોલાવવા મોકલ્યો તેની સાથે લુખજીને કહાવ્યું કે “ મારા પુત્ર આપની પુત્રીનું લગ્ન કરી આપવા મને આપ વચન આપો તોજ હું. આવીશ; નહિતા નહિ બની શકે. ”

માલોજી જેવા નિર્ધન નોકરની માગણીથી લુખજી જેવા અભિમાની રને કેવી લાગણી થઈ હશે, તે વર્ણવે શેશે. મિત્રી પત્ની ગુસ્સે થઈને બોલી : “ હજીજી અને દરિદ્ર બેંસલેને મારી પુત્રી પોતાના પુત્રના લગ્ન કરવાની વાત શરમ પણ ન લાગવી ? કેટલું વિમાન બોલ્યું. હતું ? ” બમારે, માલોજીએ તાતો સાંભળી ત્યારે તેની સ્વભાવના બાલ્યો એ સહન થયું નહિ. તેણે તેજ લુખજીની નોકરીનો ત્યાગ કર્યો અને

ગામ પાછા જવાનો નિશ્ચય કરી લાધો. જતી વખત તેણે પ્રતિજ્ઞા કરી કે: “ જો હું લુપ્ત છું” અભિમાન ન તોડું” અને શાદછ સાથે છુછખાઈનું લગ્ન કરવાની તેને દરજ્જા ન પાડું” તે માર્ગ નામ માલોછ નહિ; હું ક્ષત્રિય નહિ.”

માલોછનું વતન વેરલગ્રામમાં હતું. ત્યાં આવીને ફરી ખેતી કરવા લાગ્યા. ખેતુત તરીકે હિંદોળી અને સંતોષી છવન ગણતા છતાં તે પોતાની પ્રતિજ્ઞા ભૂલ્યા નહતા. તે હંમેશા પરમેશ્વરની પ્રાર્થના કરતા કે: “ હે પ્રભુ ! લુપ્ત છું” અભિમાન તોડી મારી પ્રતિજ્ઞા પૂર્ણ કરી ચકું” એવી ગંને શક્તિ આપો, કે જેથી શાદછ સાથે છુછખાઈના લગ્ન કરી જનસંમાનમાં હું માર્ગ માયું” ગૌરવથી ઉચ્ચ રાખી ફરી ચકું” મેં પ્રતિજ્ઞા કરી છે, પણ તે પૂણ્ય કરવાનો સર્વ આધાર તમારી ઉપર છે. ” પ્રભુએ પ્રાર્થના વેળાસર સાંભળી. સત ૧૬૦૩ ના વર્ષમાં એક અજવાળા રાતે પોતાના લાઇ સાથે માલોછ ખેતરની રખેવાળી ફરી રવા હતા ત્યાં ધ્રુવ તરફથી જેબી, મદદ તેમને મળ્યા. તેમનો લાઇ સુધ મળ્યો હતો પણ તેમને પોતાને ચિંતાને લીધે ઉધ આવતી નહતી. ચિંતાતુર મનને ખીછ દિશાએ વાળવાને ખાતર તેમણે જગીન ખોદવી માંડી તો તેમાંથી સેના મહેરાના બરેલા. સાત ધણ મળી આગ્યા. આ ઉપરથી તેમને વિશ્વાસ આવ્યો કે પરમાત્મા મારા કાર્યમાં સાનુકુળ છે, એટલે તેમની કૃપાથી હું મારા અનોરથ સંજ્ઞ કરી ચકીશ. પ્રતિજ્ઞા પૂરી કરવા બાટેના કામની શરૂઆત તેમણે તે દિવસથી જ કરી દીધી.

પત મંજુર પછી માલોછ વેરલ છોડી મોગેન્દ ગામમાં આવ્યા. ત્યાં એક શેપોળા નામક નામતા વેપારીની મદદથી તેમણે લગ્ન વક માયું. એના કરવા માંડ્યા અને થોડાક

સમયમાં એક હળર માયું. તેમની પાસે જમા થયું. તેમના બળ અને સાહસની ચારે તરફ ખ્યાતિ થતા માંડી અને થોડા સમયમાં તે તે અમદાવાદ નગર રાજ્યમાં માન-બાસી પદવી મેળવવાને પણ લાગ્યેલા થયા. ગરીબ રિયતિમાં જે માલોછ લુપ્તની નોકરી કરી ગુજરાન કરતા હતા તે અત્યારે લક્ષ્મીદેવીની કૃપાથી અને પોતાના ઉત્તેજથી તેના સમોવડીયા થઇ ગયા.

માલોછનો સાળો ફલટનકર નિંખાજકર “પણ” એક ધનાઢય, અને વૈલવચાલી. માયુસ હતો. તેની પાસે બાર હળર માયું. તેમના હળ, તેમાંથી પોતાની ધારણા બર લાવવા માટે જે હળર માયુસની તેમણે મદદ માગી. ફલટનકરે બનેલીની આ માગણી સહર્ષ સ્વીકારી અને જરૂર પડે તો ખીછ જોઈતી મદદ આપવાનું પણ વચન આપ્યું. આ નયુ હળર માયું. તેમના લાઇને માલોછને એકદમ લુપ્ત પર ચકાઇ કરી. લુપ્તને અમદાવાદનગરના શાદને આ માટે ફરિયાદ કરી. શાદે માલોછને આ ચકાઇનું કારણ પૂછ્યું, ત્યારે તેણે નમ્રતાપૂર્વક કહ્યું: “ હુરુ! લુપ્તને પડેલાં પોતાની પુત્રીનું લગ્ન મારા પુત્ર સાથે કરવાનું કયુષ કહ્યું. હું, પણ હવે ફરી નયુ છે અને વચન પાળવાની આનાકાની કરે છે. આથી જરાય નતિયાં મારે. નીચું નેવું પડે છે. આ અપમાન મારાથી સહન કરી સકાંષ એમ નથી. જો હુરુર જો લગ્ન કરાવી આપે તો મારે ખીન્ને કાંઈ પણ વાંધો નથી; હું તરત જ મારી સેના પાછી ખેંચી લઉં. ” આ સાંભળીને શાદ લુપ્ત પર સ્વીકાર્યો અને વચન બંધ કરવા માટે તેને શીટકાર આપેલ “ તમારું વચન તમે નથી પાળતા જો જુદુ, રામની વાત કહેવાય. જે મહાન પુરોહ હોય છે તે પોતાના વચન હંમેશાં પાળે છે; નીચ માયુસ હોય તો

વચનનો ભંગ કરે. શાહજી તમારી પુત્રી માટે સર્વથા યોગ્ય પતિ છે, માટે જન્મ અને તેમ જન્મી તમારું વચન પાળો અને બંનેના લગ્ન કરી આપો. ”

શાહના આ કપકાના વચનો સાંભળીને, હુખજી શરમાયો, એટલુંજ નહિ પણ ગભરાયો કે રખેતે શાહ કોપાયમાન થઈને તેનાં માન-પદવી ખુચરી લે. આ કારણે તેણે તરતજ લગ્નની તૈયારીઓ કરી દીધી. ઇ. સ. ૧૬૦૪ માં શાહજી અને હુખજીના લગ્ન થયાં અને તેની પૂર્ણહિતિ સાથેજ માલોજીની પ્રતિજ્ઞા પૂરી થઈ અને હુખજી અને તેની પત્નીના અભિમાનના ચૂરા થયા.

યુવાવસ્થામાં આવ્યા પછી શાહજી મોગલ સમ્રાટ શાહજહાંની દરબારમાં જઈ રહ્યા. એ મરાઠા યુવાનની નત્રતાથી પ્રસન્ન થઈ શાહજહાંએ તેને જ હજાર માણસોના સૈન્યનો ઉપરી બનાવ્યો. આ તરફ અહમદનગર રાજ્યની ધીરે ધીરે પડતી ચત્તી જતી હતી. હુખજી જેવા એ રાજ્યના ટુકડાથી પેટ ભરી મોટા થયલા સ્વાર્થી જલસુઓએ એ રાજ્યનો નાશ કરવાના ઉપાયો શોધવા માંડ્યા અને તે કારણે તેણે અહમદનગર પર ચંદ્રાઈ લખવાને શાહજહાંને લલચાવ્યો. આ અરસામાં અહમદનગરનો સુલ્તાન બહાદુરશાહ મૃત્યુ પામ્યો, એટલે રાજ્યમાં અધાણું થઈ પૂર્વપૂર્વ પ્રસારી ગઈ. શાહજી જેને કંઈક અંશે હરપોદ માણસ હતો છતાં જન્મભૂમિની દુર્દશા ચત્તી જોઈ તેને લાગી આવ્યું. શાહજહાંની મોટરી છોડી અહમદનગરની સેવા કરવાના ઇરાદાથી તે દક્ષિણમાં આવ્યો; અને રાજ્યની લગામ પોતાના હાથમાં લીધી. તેની પ્રમાણિકતા, અને ગમગીનથી બહાદુરશાહની બેગમ

બહુમ પ્રસન્ન થઈ અને તેની ખાત્રી થઈ કે આ મરાઠા યુવાન મારા રાજ્યનો ખરો હિતચિન્તક છે; એને હાથેજ રાજ્યમાં સુખ-શાન્તિ પ્રસારી શકાશે. આ કારણે બેગમે શાહજીને રાજ્યનો પ્રધાન બનાવ્યો અને કારનારની કુસરી તેને સોંપી દીધી.

સ્વાર્થી હુખજીથી જમાઈની આ ઉત્તિ સહી શકાઈ નહિ. હજી તેને મન શાહજી તેના નોકરનો છોકરો હતો; જમાઈ ન હતો. તેણે મનમાં સંકલ્પ કર્યો કે અહમદનગર રાજ્યમાંથી શાહજીની જડ ઉખેડી નાંખવી. નિમકહરામ સ્વાર્થીએ આ પ્રમાણે પોતાના અજગતાનો, પોતાની જન્મભૂમિનો અને તે સાથે મોતાના જમાઈનો નાશ કરવાનો સંકલ્પ કર્યો. એણે શાહજહાંને કહાવ્યું કે, “આપારે સૌરી તક છે, માટે સૈન્ય લઈને સીધા દોલતાબાદ ઉપર ચડાઈ કરો.”

શાહજહાં આવી તકની રાફ જોતોજ ઘેરા હતો. અહમદનગર રાજ્યપર દિલ્હીના ડોળા લાંબાં સમયથી ચોંટયો હતો. હુખજી જેવા બહુભેદની સહાયતાની લાલચે ઉતાવળ કરાવી. શાહજહાંએ સાફ હજાર માણસોનું સૈન્ય મીરજુમલાની સરદારી નીચે મોકલી આપ્યું. તેણે આવીને તરતજ તટપર પોતાનો પકાવ નાંખ્યો. અહમદનગરનું સૈન્ય લઈ શાહજી તેની સાથે લડ્યો પણ તેની હાર થઈ. હવે કોઈ કિસ્સાનો આશ્રય લીધા વિના તેનો છુટકો નહતો. હુખજી જે પોતાનું સૈન્ય લઈ શાહી સૈન્ય સાથે મળી ગયો હતો તેણે જમાઈની પૂંક પકડી. શાહજી આવીને માંડલીગડમાં ભરાયો; અને જમહિના સુધી સંસારના ઘેરા સાથે જન્મ તેમ ટકાવ કરી રહ્યો.

(અપૂર્ણ).

રસોડાંની વ્યવસ્થા.

લેખિકા: દિવાળીજીવન ઝીણાભાઈ રાઠોડ.

રસોડાંની વ્યવસ્થા કેવી હોવી જોઈએ? એ સવાલ વિચારતાં પહેલાં અમે નજરે જોયલાં દસ રસોડાંનું અદિ દુઃકામાં વર્ણન આપતું અયોગ્ય નહિ ગણાય.

૧-પહેલું રસોડું તફાન ધરની અંદર ઉપરના ભાગમાં હોઈને પાસેજ ખાજ, અને સડામાં હતાં. રસોડામાં એક જ બારી હતી, અને તે પણ ઉંચે હોવાથી ધણું અપાર પડતું. અધિકૃતને અંદર આવવાને જગ્યા ન હોવાથી ધરમાં જિનાશ હતી. ધુગાડાથી ઉપર દરેજાયાનાં જળાં બાઝવાં હતાં, તથા બીજાં કાળી યજ્ઞ ગઈ હતી.

૨-બીજું રસોડું એક શામંતનું હતું. પર મોટું હોવાથી પાણીની અને કાદારની જગ્યા જુદી હતી. તેથી, રસોડામાં જરાએ અગ્નિ નહોતી વેપણુ તોફર આકરેના કાજાને લોધે જ્યાં ત્યાં અવ્યવસ્થા હતી.

૩-ત્રીજું રસોડું ગરીબ રિયતિના કુટુંબનું હતું. ધર નાનું હોવાથી રસોડું પણ નાનું હતું. તેથી કાગલની જગ્યા ધણી ઓરી હતી. પરંતુ ગૃહિણીએ અભારાણે ગરીબે ધણી સમગ્ર કરી લીધી હતી, અને તેને ઉત્તમ સ્વરૂપ આપ્યું હતું.

૪-ચોથું રસોડું મધ્યમ રિયતિનું હતું. ત્યાં આરોગ્યની દ્રષ્ટિએ સમગ્ર સારી હતી.

હવા અજવાળું આવવા માટે બારી બારણાં મધ્યાં દતાં. મંદુ પાણી જવા માટે ગટર હતી. રસોડામાં સ્વચ્છતા સારી હતી, પણ અંદરનો કચરો બારી વાટે બહાર નાંખવાથી ખુબજી મંદવાડ ભેગા થયા હતા, તેથી તેમાંની ખરાબ હવા અંદર આવતી હતી.

૫-પાંચમું રસોડું ચાલી માહેલી. જોર-ડીમાંનું હતું. ત્યાં સમગ્ર સારી હતી, અને વ્યવસ્થા ધણી ઠીક હતી, પરંતુ પાસે ધણું ઘરો આવવાથી ખુલ્લી હવા મળવી મુશ્કેલ હતી.

૬-છઠ્ઠું રસોડું સારું હતું. ત્યાં લોકોને બદલે કાલસાનો ઉપયોગ થતો હતો, તેથી ભંતિ વગેરે કાળી થઈ નહોતી. તેમાં બારી વગેરે ધણી નહોતી, છતાં પણ ધુમાડાનો ત્રાસ નહોતો.

૭-સાતમા રસોડામાં બળતણના કામમાં જો કાલસાનો ઉપયોગ કર્યો હતો, તો પણ બીજી સ્વચ્છતા તરફ લક્ષ નહિ આપવાથી તથા સામાન વ્યવસ્થિત નહિ મૂકવાથી સર્વત્ર અવ્યવસ્થાનું રાજ્ય હતું.

૮-આ રસોડા પાસેજ નહાવાની ઓરી હતી. તેથી પાણી ઢોળાતું હતું. ધરમાં લીંપણની જગ્યા હોવાથી કાદવ થતો. તેમાંથી રોગનાં જનનું કારણ બનતું.

૯-નવમા રસોડામાં બાળવાને માટે લાકડાનો ઉપયોગ થતો હતો. પરંતુ સ્વચ્છતાની અને આરોગ્યની યોગ્ય કાળજી રાખી હતી. રસોડામાં અને તેની આસપાસ જરાએ મંદવાડ

હોતો. આ ઉપરથી એમ દેખાઈ આવે છે, કે કોલસા બાળવા એ ઉત્તમ છે, તેપણ માકડા બાળવાના હોય, તોએ સ્વચ્છતા તો રાખી શકાય છે.

૧૦ “દશમુ” રસોડું સાંકડી ઓરડીમાં હતું. ત્યાં ધૂમાડાને જવાની જગ્યા નહિ હોવાથી, ઘણા ધૂમાડા થવાથી ઘણા ત્રાસ પડતો હતો. રસોડામાંજ એક ખૂણામાં લાકડાં વગેરે મૂકવાની વ્યવસ્થા કરી હતી. અને ત્યાંથી કચરો નહિ કાઢવાના કારણને લીધે, લાકડાંમાંથી છવજતું નીકળવાનો સંભવ હતો.

આત્યાર સુધીમાં આપણે જે જે રસોડાં જોયાં તેમાં કંઈ નહિ ને કંઈ ન્યુનતા જોવામાં આવે છે. કોઈ જુકાણે સ્વચ્છતા છે, તો ખુલ્લી હવા નથી. કોઈ ઠંડાણે સગવડ ઉત્તમ છે, તો વ્યવસ્થાજ નથી. કોઈ ઠંડાણે સગવડ નથી, પણ વ્યવસ્થા ઉત્તમ છે. આવે ઠંડાણે સગવડ ન હોય, તો પણ જોની ઉછુપ લાગતી નથી, અને દેખાવમાં ઉત્તમ લાગવાથી આરોગ્યની દ્રષ્ટિએ તે ઉત્તમ લાગે છે. પણ એવાં રસોડાં ઘણાં થોડાં મળી આવે છે.

રસોડાંના રોષ તો ઘણા જોયા, પણ હવે રસોડું કેવું હોયું જોઈએ, તે પણ જોવું જોઈએ. રસોડું એટલે મનુષ્યનું આયુષ્ય વધારવાનું એક સ્થાન છે, પરંતુ તેનો ઉપયોગ સારો ન કર્યો હોય, તો તેનું ઉચ્ચ પરિણામ આવે છે. જે પ્રમાણે અગ્નિનો ઉપયોગ સારી રીતે કરીએ તો તેથી રસોઈ કરી શકાય છે, અને ખરાબ ઉપયોગ કરીએ તો ઘર બાળા નાંખે છે, તેજ પ્રમાણે રસોડાંની બાળતમાં પણ છે.

મનુષ્યના શરીરનું પોષણ કરનાર સાધન જે અન્ન તે જે રથને તૈયાર કરીએ છીએ, તે કેટલું સ્વચ્છ રાખવું જોઈએ ? જે અન્ન અસ્વચ્છ જગામાં, ગમે તેમ તૈયાર કરીને

ખાઈએ, તો શરીર પર તો શું, પરંતુ મન પર પણ ખરાબ અસર થાય છે, અને મનુષ્યની અવનતિ થાય છે. આ ઉપરથી સિદ્ધ થાય છે, કે મનુષ્યેએ રસોડા સંબંધી ઘણી કાળજી રાખવી જોઈએ. આ બાળતની વિશેષ જવાબદારી સ્ત્રીઓ ઉપર છે. કારણ કે તેઓ ધરતી રાણી છે. જે પ્રમાણે એકાદ ઉત્તમ રાજા પોતાની પ્રજાના સંભાળ રાખવા માટે રાજ્ય વ્યવસ્થિત રાખે છે, ને તેમાં રાજધાનીની સંભાળ તો ખાસ કરીને વિશેષ રાખે છે, કારણ કે તે રાજ્યનું મધ્યમિન્દુ છે. તેજ પ્રમાણે સ્ત્રીઓએ ગૃહ રૂપી સામ્રાજ્યની સંભાળ લેવી જોઈએ. જો તે પોતાના ઘરને વ્યવસ્થિતપણાનું અને સ્વચ્છતાનું જન્મસ્થાન બનાવશે તોજ તેમાં રહેનારા સર્વ માણસોને આનંદનું, આરોગ્યનું, અને શ્રેયનું કેન્દ્રસ્થાન થઈ પડશે. કારણ કે મોટાથી તે નાના સુધીને “ધર” કહ્યું કે શ્રેયનું ને વિશ્રાંતિનું ઠંકાણુંજ તેમની આંખો સામે ઉભું થઈ રહે છે. આવું જે મનોહર સ્થળ તેને ખરાબ હોય તો બલિષ્ઠની પ્રજા પર તેનું સાદું પરિણામ નહિ આવે !

માતા જો સુખવસ્થિત ને સારી હોય તો પુત્રી પણ થોડી ઘણી તેજાજ શુભવાળી રીપજે છે.

માટે સ્ત્રીઓએ ધરતી તો ખાસ કાળજી રાખવી જોઈએ. રસોડું તો તેમના ઘર રૂપી સામ્રાજ્યની રાજધાની છે. તે જો અસ્વચ્છ વસ્થિત અને અસ્વચ્છ હશે - તો રાજ્ય વ્યવસ્થિત અને સ્વચ્છ ક્યાંથી રહેશે ? આ માટે રાજધાનીની કાળજી લેશે, તો રાજ્યની સંભાળ લેવાશે માટે રાજધાની જે રસોડું તે કેવું હોયું જોઈએ, અને તેની કેમ વ્યવસ્થા કરવી, તે વિચારીએ.

સ્ત્રીઓનો ઘણાખરા વખત રસોડામાંજ

નય છે. રસોડાની હવા ખરાબ હોય તો તેની અસર સ્ત્રીઓની તબીયત પર જરૂર થાય. તે માટે ખાસ કરી રસોડામાં સારી હવા રહે તેની ચોક્કસાઈ રાખવી. જોખમી, રસોડા આગળ ખાળચોકડી કે સંકાસ હોવાં ન જોખમી. બારી બારણાં ધણું હોય, કે, જોથી પુષ્કળ તાજી હવા રસોડામાં આવે અને ગંદી હવા બરાબ રહે નહિ, અજવાળું પણ રસોડામાં દાખલ થાય, કે જોથી રસોડામાં કોઈ ખરાબ પદાર્થ પડી, રસોડાને બગાડે નહિ.

વ્યવસ્થા માટે, અનાજ મુકવા સાફ પીણું જોરડી ન હોય, તો અક્કરાધમ્બો ઉપર ડબ્બામાં કે પીપમાં અનાજ ભરીને મુકવું. તેનાં ઢાંકણાં મજબુત બંધ રાખવાં, જોથી ઉંદર વગેરે અનાજ ખાઈ નય નહિ કે વેરે નહિ.

શાકભાજી કે દૂધ દહીં મુકવા માટે જાળીવાળું કપાટ હોય, તો સાફ ન હોય તો બીંત માંહેલી તાકાબારીનાં બારણાં જાળીવાળાં કરાવવાથી કામ સરે છે.

સઘળો સામાન અને વાસણ વગેરે જે જગાએથી લીધાં હોય, ત્યાં કામ થઈ રહે પાછાં ગોઠવી દેવાં.

ખાળ પાણિયાઈ કાયાની જો ધસીને ધોવું.

શાકભાજીનાં ડાંખળાં વગેરે કચરે કરવા માટે એક ટોપલી રાખવી. બાકે કંપો નહિ. કચરાને તે જ્યાં નાખવાનું હોય, ત્યાંજ નાખાવે.

પાણી ભરવાનાં વાસણો બહુ અંદરથી યુબ માંછને સાફ રાખવાં; ભરેલાં વાસણો ઉઘાડાં રાખવાં નહિ. ઉઘાડું રહે તો તેમાં ઉંદર, ધરાળી પડવાની ખીટ રહે.

દર અડવાડીએ કે પખવાડીએ બીંત છત ઉપરની જગાનાં જાળાં પાડવાં.

દરરોજ નહિ વાપરવાની વસ્તુઓ આપણું ખાસ ધ્યાન જતું નથી. તે એટલે અથાણાંની બરણીઓ વગેરે તેને વખત મળે કેટલેક દિવસે બીના હાંધી નાંખવી.

આ પ્રમાણે રસોડા, સંબંધી રાખવાથી મનુષ્યોત્તા તન મન પર અસર થશે.

સમસાલ બહુ તોફાની હતો. એક દિવસે તોફાન કરતો જોઈ, તેના બાપે કહ્યું: 'તું તોફાન કરશે તો તારા છોકરાં પણ તોફાની થશે. સંસારનો એવો નિયમ છે.' સાંભળી સમસાલ થોડી વાર બાપ સામે ટચર ટચર જોઈ રહ્યો પછી હિંમત કરીને 'તારાં બાપા તમે પણ બહુ તોફાની હોતાં કે હું આટલો બધો—' !

આટલું જ બોલવા પામ્યો હતો ત્યાં બાપને લાકડી હાથમાં લેતો જોઈ સમસાલ ગવડા.

વીરાંગનાનું સ્વપ્ન.

લેખક: શ્રીયુત કેશવલાલ હ. શેઠ.

પાછલી તે રાતે લાધ્યાં શોણલાં,
રહે ચઢે રે રાજવી ભરજંગમાં;
મારે ઉઘડયાં રે અમુલ્ય બહાણલાં,
શૂર વ્યાપે રે સાવજ કેરાં અંગમાં !

—પાછલી.

અનગનતો આંગણ રણધોડલો,
એ તો મહાનગીભર્યો રે સમરજંગનો;
કન્યે સત્યાં રે યજ્ઞતંત્ર ને શસ્ત્રો ભલાં,
સોહું વીરાંગનાય હું વીર જંગમાં !

—પાછલી.

નરી આંખે ભલૂકે નર વીજળી,
સ્નાન ક્રીધાં ને કરાવ્યાં તેજંગમાં;
શૂરાતને ભયું શોણિત ઉછળી,
પૂરે પ્રાત્સાહેન યુદ્ધના ઉમંગમાં !

—પાછલી.

જલ્યાં લુદ ને હાથે હાથ નાથ ને—
દીધો, દેવજ મેં યશસ્વી અભંગ હો,
જંગ ખેલ્યાં ને શીલ્યાં હુંહુસિ નાદને,
જયના ટંકા મુળ્યા રે જંગરંગમાં !

એવાં લાધ્યાં રે સાહેલી! આજ શોણલાં,
ચઢે ચઢે રે પોત્તક અંગે અંગમાં;

—પાછલી.

લેખક: "લક્ષ્મીકાન્ત." "

[૧].

રા મથકર જોધીની ગણતરી અમારા નાનકડા શહેરના આખરદાર માણસોમાં થતી. સારા-માઠા પ્રસંગે સોને એમની જરૂર પડતી. જુના જમાનાના વાતાવરણમાં ઉછરેલા એટલે પોતાના પુત્ર

દેવશંકરનું લગ્ન કરી દહાવો લેવાનો લોભ ખાળી શક્યા નહિ. આખર પ્રમાણે પાંચ પૈસા ખર્ચે ધામધુમથી લગ્ન કર્યાં. સગાં-સંબંધીઓને અને ખાસ કરીને તેમનાં પત્ની આણેકબાઈને કારણે નહુમડાં-બુરેણાં ખેરી મહાલવાની ચુંદર તક મળી.

દેવશંકરને આ લગ્નથી હર્ષ થયો કે શોક તેમની શકાતું નથી. તેની ઉમ્મર આ વખતે ચાલુ વર્ષની હતી. 'સંસાર જૂવહારથી અંતર્જા હોવાને કારણે શોક તો નહિ થયો હોય. હાઈકુલના પાંચમા ધોરણમાં તે ભણતો હતો. ઘોડા વખતથી નવલકથાઓ વાંચવાની છત લાગી હતી. એ નવલકથાઓએ કરેલી અસરને ખરિદીને હર્ષ પણ લાગેજ થયો હશે.

લગ્નનું 'ચાર દિવસનું ચાંદરણું' વીત્યા પછી એ પાછાં હોમરની ઘટમાળમાં પડ્યાં. દેવશંકર પાછો નિરાશમાં આવતો હતો

થયો. કુતુંહલતાથી પોતાના જોડીઆઓમાં કોણ પરજોલા છે અને કોણ નહિ, તેની તે તપાસ કરવા માંડી. મોટાં ભાગના તો લગ્ન થઈ ગયા હતાં; એમાંના કોઈકે કોઈકે તે એક-એ બાળકોના બાપ થવાને પણ બાંચ શાલી થઈ ચૂક્યા હતાં. મુશિક્ષિત અંકુશર વિચારના માત-પિતાના એવા પાંચ-છ છોકરાઓ હતા, જેમના લગ્ન હજી થયા હતા. એમાંના એકની પ્રતિજ્ઞા સાંભળીને તે દેવશંકર આજોજ ખતી. ગયો. મોહનલાલ વકીલના પુત્ર. મુખને એવી પ્રતિજ્ઞા કરી હતી કે એકપુએટ થતાં મુઠ્ઠી લગ્નનો વિચાર સરખોયે ન કરવો. તે પછી પણ બને તો માતપિતા દગાણ ન કરે તો સ્વતંત્ર રીતે કમાતા થઈનેજ પોતાની પસંદગીની કન્યા સાથે લગ્ન કરવાં. "હિનયા ભલે મને બેસર કહે, પણ મારાં સંસારના સાથીની પસંદગી તો હું જાતેજ કરીશ."

દેવશંકરને આ જાણીને કંઈક ખેદ થયો અને પણ એકપુએટ થવાની અગિલાપાં હતી. વર્તમાનપત્રોમાં જ્યારે 'અજ્ઞયર્થ' 'બાળ-લગ્ન' વિષય પર લેખો વાંચતે ત્યારે એને એમ થતું કે લગ્ન કરવાથી મારા અભ્યાસમાં પણ કદાચ અવરોધ પડશે. પણ

વસ્થા કેમ કરવી, વડીલોની સેવા કેવી રીતે કરવી, તેમની આજ્ઞા માનવી વગેરે બાબતોને જોતજોતામાં શીખવી દર્શા. સોની પણ જોશે કે ઘરસંસાર કેવા સુખથી ચલાવાય છે.”

શું મનુષ્યનો સ્વભાવ છે ? પોતે તો ગંદી નવલકથાઓ વાંચે અને પંતીને ધર્મ-નીતિના પ્રયોજન વચાવવાની છુટ્ટા કરે ! પોતે કર્તવ્યમાં ભૂલી અભ્યાસને નેવે મુકે, અને પંતીને કર્તવ્ય શીખવવા તત્પર થાય ન! આ પ્રકારનો પરમાર્થ કરવાનો ધબ્બરો દિન્દુ સંસારનાં પુરુષોએ જ રાખ્યો છે !

[૩]

પરંતુ ચંદ્રમણીએ ઘરમાં પગ મુકતાં જ આ સર્વ વિચારો ભૂલાઈ ગયા. નવલકથાની કોઈ નામિકા જેવું ચંદ્રમણીનું ખુમસુરત સુખે જોઈ દેવસંકર મોહમાં ડુબી ગયો. તેની સ્વાભાવિક લક્ષ્મણી તુરંતજ બચવાની વાત કાઢતાં તેને સંકોચ થયો. તેણે વિચાર્યું કે થોડાં દિવસમાં તો ઘરમાં હળી નવ્ય પછી જ એ વાત કાઢીશ. ઉતાવળ કરવાથી કદાચ દંડેશ પાર ન પડે.

ચંદ્રમણી જેટલી રૂપસુંદરી હતી, તેટલી મુલુસુંદરી ન હતી. મામડાના જુના જમાનાના વ્રાતાવસ્થામાં ઉછરેલી અમણી હોદરીઓ જેવી મોટે ભાગે હોય છે તેવી તે હતી. અંતરના અધકાર તેણી હૃદય અને મગજ પર અપાવેલાં હતાં. મિત્રજ પણ કેટલીક અંશે તેજ હતા. તેના માખાપને ણીનું કોઈ સંતાન ન હતું, એટલે દીકરી લાડમાં ઉછરી હતી. સાસરેમાં પહેલીવાર અપ્પી હતી એટલે ચરઆતમાં અંતુક દયાદને રહેતી, પણ એ સંકોચ મર્યાદાજ તેના મિત્રજ પોત પ્રકાશવા અંશ્ય હતું. સાસુ પણ ગાંઠ નવ્ય એવી ન હતી. નજીવી વાતમાં છલુકા કરીને મહુનો પાંક

શાધવા મુશ્કતા અને સાસા જવળ મળતા કે તેના પીઠ્ઠીઆની સાત પેઢીની ખખર લઈ નાંખતી.

એક દિવસ સોડામાં એક નહવા પ્રસંગ પરથી માંસુ વહુ લડી પડ્યાં. સાસુ જમી હોતે પાણી પીતાં હતાં. ચંદ્રમણી હજી જમતી હતી. પાણીનો લોટો ભરવાનું બૂઝી ગઈ હતી એટલે સાસુને એક લોટો પાણી ભરી આપવાનું તેણે કહ્યું. આ સાધારણ વિનંતિ રૂપે કરેલી માગણી માણેકબાઈ જેવાં સાસુથી કેમ રહેવાય ? વહુની માંગણીને તેમણે આજ્ઞા ગણી કાઢી. લકવાનું બહાનું જોઈતું હતું તે મંળી ગયું. સાસુએ તકાદો કર્યો : “ જાહો ! હજી તો કાંલે ચાઢી આવે છે ને એટલામાં તો હુંકમ કરે છે ! હું કાંઈ તારી દાસી નથી. એવા હુંકમ કરવા હોય તો કહેવડાવ તારા બાપને કે બે ચાર દાસીઓ મોકલી આપે.”

ચંદ્રમણી : “ એમાં તું શું ચાર પડી ગયો કે આવડાં તરુકો હો ? ”

માણેક : “ તે હાથ-પગ ભાંગી ગયા હતાં ? ભરીને બેસવું ને ! મોટે લખેસરીની દીકરી તે પાણી આપવાયે દાસી નેહએ.”

ચંદ્રમણી : “ બસ કરો. ખખરદાર ! મારા બાપનું નામ લીધું છે તો ! ”

માણેકબાઈને મિત્રજ આ સાંભળી હાથમાં ન રહ્યો. તેણે આડારી-પાડારીને બુમો પાંડી બેળાં કર્યાં અને ચાણુ ફળીક ગળવ્યું : “ આટલી દીલકુદી જેટલી મારા સાસુ તડતડ મોલે છે. જરાયે ચરમ આવે છે ? કેમ જાણે એનો બાપ અંગાઈ પૂર કરતો હોયતો ! તારા ધણીને તો આવવા દે પછી તારી વાત છે.”

પડોરાના બેંગાંજોએ પણ એમાં ટાપરી પૂરી. સાંજે વહુનો વાંક કાઢ્યો અને ન કરવાની દીકાઓ કરી. આવે વખતે કવખતનું ડાપણ ડોળાંમાં લણી મરીઓ કુસળ હોય

છે. તકરારને આંત આણવાને જાહેરે તે અનેકગણી વધારી મુકે છે.

ચંદ્રમણીથી આ બધું રહેવાયું નહિ. રીસમાં તે રીસમાં તે બાધું ન બાધું કરીને હડી ગઈ, અને વાસણ કુસણ જેમના તેમ પડ્યા રહેવા દઈ, પોતાના ઓરડામાં જઈ જમીન પર જ ચાંદર ઓઢીને સુઈ ગઈ.

દેવશંકર સાંજે જ્યારે ઘેર આવ્યો ત્યારે મોડું મોડું ચઢેયું જોયું. પણ તેનું કારણ પૂછવા જેટલી દીકરાને ફરસદ ન હતી. ચંદ્રમણીને ન જોઈ એટલે એ અધીરો બન્યો, અને સીધો પોતાના ઓરડામાં ગયો. માણેકબાઈને આથી બળતમાં થી ઉમેરયા જેવું થું. દીકરો બાહ્યીને વશ થઈ ગયો છે ધારી, દીકરા ઉપર પણ તે રોષે ભરાઈ!

ઓરડામાં જઈને જોયું તો ચંદ્રમણી જમીન પર સૂતી હતી. તેને માંડમાંડ સમજાવી હાકાડી અને ઢૂંપડૂંપ કરી. જેટલીયે આનાકાની અને મનામણાં પછી તેણે કહ્યું: “પીવાને માટે, પાણી માંગ્યું, તેમાં મને ન સંજગામ એવી ગાળો દીધી. મારાં મા-બાપને સંભાર્યાં. હું કાંઈ એમની દગેલી છું કે સાંભળી રહું?”

દેવશંકરે એને સમજાવવા માંડી: “જો ગાંડી! એમ વડીલ સાથે કોઈ કરીએ નહિ. અને સામે જવાબ ન આપીએ. તે મોટાં છે અને ખોલે તો સાંભળી લઈએ. વડીલની આજ્ઞા માનવી એ તારો ધર્મ છે. જો તું ભણેલી હોત તો ગ્રહિણી-ધર્મ શું છે તે જરૂર સમજતી હોત. પણ કાંઈ હરકત નહિ. હું તને જણાવીશ. લે ચાલ, હવે હડીને વાળુને માટે તૈયારી કર. નકામું મોડું થાય છે.”

[૪]

ખીજે દિવસે દેવશંકર સાંજના ઘેર

આવ્યો ત્યારે એક બાળપોથી અને નાનકડી રથેટ લેતી આવ્યો. આજે પણ ધરમાં સંગ્રામ ચાલતો હતો. માણેકબાઈ વહુને મનમાની ગાળો દેતાં હતાં અને તાના મારતાં હતાં. ચંદ્રમણી પતિનો ઉપદેશ સંભારી વધારે બોલતાં અચકાતી હતી પણ વચમાં વચમાં એવો જવાબ દેતી કે સામુનો ટોધાગિન શાંત પડવાને જાહેરે વધારે મ્લુકતો. દેવશંકરને જોતાં જ તે હડીને ધરમાં ચાલી ગઈ. માની તોપનું મોડું હવે તેની તરફ ફર્યું: “તે જ એને બહેકાવી મુકી છે. બધો તારોજ વાંક છે, નહિ તો એના શું ગુનજ કં મારી સામે તડકીને જવાબ દે. તું જ બાપલા જેવો એને મોઢે ચઢાવે છે.”

માના શબ્દો સાંભળી દેવશંકરને પાનો ચઢ્યો. તેને મિત્રજ કાશુમાં ન રહ્યો. તેને એમજ લાગ્યું કે બધો કમુર ચંદ્રમણીનોજ છે: “કાલે આટઆટનું કહ્યું છતાં આજે સામે જવાબ દેતી હતી. મારું કહેવું પણ એણે માન્યું નહિ. એને બરોબર પાંચરી કરવી એદખે.”

કોથથી ભરેલો તે ધરમાં ગયો. કાંઈપણ પૂછગાછ કર્યા વિના ખૂણામાં પડેલી લાકડી ઉપાડી ચંદ્રમણીને એણે “પાંચરી” કરવા માંડી. આવો એક તરસી ન્યાય હિન્દુ સંસારમાં ઘણે સ્થળે અપાય છે. બાપડી પદ શરૂ થનારા આવ્યા વીરલા ઘણા હોય છે! માર પડતાં જ ચંદ્રમણીએ બેરશોરથી છુમો પાડ્યો, માંડી. તેની છુમોથી પતિદેવનો કોઈ ઘટવાને જાહેરે વધતો ગયો. આખરે માણેકબાઈએ આવી છોડતી, ત્યારે બિચારી છુટી.

પણ દેવશંકરનો કોઈ શાન્ત ન થયો. એ કોથથી ભરેલોજ તે શાન્ત થવાને ધરાદે ધરની પ્હાર નીકળ્યો. સોનીની દુકાન આગળ થી જતાં આગમના વિચારો તાવત થયા;

અને તે સાથે અત્યારની પોતાની સ્થિતિ સરખાવી. પત્ની આવી તે પહેલાં માથાપનો પોતાને માટે ફેટવો. બધા રનેદ હતા તે સાંભળું. “પત્નીના દોષથીજ એ સુખી સંસાર આજે દુખી છે? ના, ના, માનો પણ વાંક તો છે. જાંને અમાન-અભણ છે. માને તો હવે સમજાવી કે સુધારી નહિ શકાય પણ પત્નીને કેમ ના સુધારી શકું? પણ ફેવી રીતે સુધારવી? હા, જો તે બહે તો જરૂર સુધારી જાય અને મારો સંસાર સુખી થાય પણ તે બહુશે? પ્રયત્ન જરૂર કરવો જોઈએ.”

[૫]

“દેવશંકર પાછો ઘેર આવ્યો ત્યારે રાતના નવ વાગી ગયા હતા. આજે રસોઈ પણ માણેકબાઈને જનાવવી પડી હતી. સુપચાપ વાળુ ફરીને તે પોતાના ઓરડામાં આઈસ ગયો. જઈને ‘લેયું’ તો ત્યાં હીરો પણ થયો ન હતો. ચંદ્રમણી જમીન પર પડી હતી. આંખોમાં આંસુ અત્યારે ન હતાં, પણ થોડા સમય પર વહેવાં આંસુની ધારાની રેખા ગાલ ઉપર સ્પષ્ટ દેખાતી હતી. વાળ વીખરાઈ ગયા હતા; કપડાં પણ અસ્વચ્છ હતાં. તેની આ સ્થિતિ જોઈ દેવશંકરને પોતાની કુરતા માટે પડતાવો ગયો. બહાણથી હાથ પકડી તેણે ચંદ્રમણીને ઉઠાડવાનો પ્રયત્ન કરતાં કહ્યું: “જા, વાંચુ ફરી લે.”

• પછી ચંદ્રમણીનો શાપ દહાડાઈ ન હતો. પતિએ પકડેલો હાથ ઝટકો મારી તેણે ઉઠાડતી નાંખ્યો, અને મોઢું ફેરવી લીધું. પતિદેવ જનમાંજ બળવા: “આટલું બધું અભિમાન કે”

ચંદ્રમણી એજ સ્થિતિમાં આખી રાત પડી રહી. સાસુએ પણ ખાંવાપીવાનો ભાગ ન પૂર્યો.

ખીજ દિવસે પણ ચંદ્રમણી કાઢતી સાથે એક અક્ષર મુઠાં બોલી નહિ. પતિને જોઈને તો એ મોઢુંજ ફેરવી લેતી. પતિદેવની પણ એજ સ્થિતિ હતી. બન્નેએ એક ખીજનું સુખ નહિ જોવાની અને વાતચીત નહિ કરવાની મનમાં જાણે પ્રતિજ્ઞા કરી લીધી હતી. રાતે પણ જમીન પર મોઢું ફેરવીને સૂઈ રહી. ત્રીજે દિવસે પણ એજ વેષ બજવાયા. પણ આજે દેવશંકરનું હૃદય સ્થિર ન હતું. તેનાથી આ સ્થિતિ સહન થતી ન હતી. આખરે તેનાથી ન રહેવાયું. ચંદ્રમણીની પાસે બેસી તેનો હાથ પકડી લીધો.

પરંતુ આ વખતે ચંદ્રમણીએ ઝટકો મારી હાથ છાંડ ન લીધો. તેની આંખમાંથી આંસુઓ બહોતાં હતાં. દેવશંકરે બહાણથી હૃદય સરસી આંખી તેને સમજાવવા માંડી. પણ જેમ જેમ તે સમજાવતો તેમ તેમ આંસુ વધતા જતાં હતાં. તેનું હૃદય રહીને દબકું થયું ત્યાં મુઠી દેવશંકર સુપ રહ્યો. પછી પોતાને હાથે તેના આંસુ લુછી નાંખ્યા; અને ફરી સમજાવવું શરૂ કર્યું. તેણે શું કહ્યું કેમ સમજાવી, એ કહેવાની બાજેજ જરૂર છે. ઘણા વાગ્યોને જાવા પ્રસંગોના અનુભવો રચા હશે! ઓખરે તેણે તેને ઉઠાડી હાથ મોઢું ધોઈ નાંખવા કહ્યું.

બે ત્રણવાર હજી પછી ન છુટકે નિસાસા નાંખતી બિચારી ઉઠી અને પતિની આગળ પાસન કર્યું. હાથ મોઢું ધોઈને પાછી પતિ પાસે આવીને બેઠી. દેવશંકરે રનેદથી આલિંગન આપતાં ફરી ભણવાની વાત કાઢી, પતિના બુજાણમાં બંધાવતી કપી પત્ની આવે સમયે તેની મજાનો અનાદર ફરી શકે? ચંદ્રમણીએ કહ્યું: “જેવો તમારો દુકમ.”

દેવશંકરે તરતજ રનેદ કાઢી કે ખાં લખી આપ્યા અને તે છુટવાનું કર્યું. ચંદ્રમણીએ

સ્વેદ હાથમાં તો લીધો, પણ તેણે ભણવાની નો પાડી: “અમારે સ્ત્રીઓને કદાં તમારી જેમ ભણીને નોકરી કરવી છે? હું તો નહિ બહુ.” સમાજમાં પ્રચલિત માન્યતાઓ અમણે અગત્ય પર ફેવી અંસરે કહે છે. તેની દેવશંકરને ખાતરી થઈ પણ તે નિરાશ ન થયો. આ દેવશંકરીથી શા શા શંકા થાય છે, સંસાર કેવો સુખી બને છે તે અમણે પત્નીને સમજાવતાં તેણે નાનું સરખું બાપણ આપ્યું. છેવટે તેણે કહ્યું: “ભણવાથી વધારે લાભ તો એ થશે કે તું સારી સારી નવલકથાઓ વાંચી શકશે, અને તેથી તને બહુ આનંદ થશે.”

અંદ્રમણી: “નવલકથા એટલે શું?”

દેવશંકર: “મોટી મોટી વાર્તાઓ હોય તેને નવલકથા કહે છે. તને વાર્તા વાંચવી નથી ગમતી?”

વાતો વાંચવા, સાંભળવાનું મન કેને ન થાય? અંદ્રમણીએ કહ્યું: “ત્યારે તો હું લેંછી થઈ.”

લગભગ એક આઘાડીઆ સુધી રાતના આ પ્રમાણે ભણવાનું-ભણાવવાનું કામ ચાલ્યું. બન્નેની ખાતરી થોડા દિવસમાંજ અંદ્રમણી આશાપડી શીખી ગઈ અને બાળપણથી વાંચવી શરૂ કરી. પરિણામે બન્નેનો સ્નેહ પણ વધારે ગાઢ થતો ગયો.

પરંતુ દેવશંકરની નવલકથા વાંચવાની લાત આ સ્તુત્ય કામમાં અટકે જાયવી. દિવસનો વખત તો ન છુટકે નિશાળમાં ગાળ્યો. પડતો એટલે નકામાં પુસ્તકો વાંચવાની તક મળતી નહિ. રાતનો વખત આ રીતે પત્નીને ભણાવવામાં જતો. વળી વધારામાં તાપક-નાયિકાના પ્રેમાશાપના પાઠ ભજવવાની પણ પુરસદ એથી મળતી નહિ. રાતના લગભગ દસ વાગ્યા પછી એકાંત મળતી એટલે

મજાવી રહી પડી. ચાંદીને સૂઈ જવા સિવાય બીજો માર્ગ ન હતો.

એક દિવસ એક બહુજ રસિક નવલકથા તેના હાથમાં આવી પડી. રાતે અંદ્રમણી હાંમેશના નિયમ પ્રમાણે સ્વેદ, ચોપડી કાઢી પણ પતિદેવે તેને કહી દીધું કે “આ ભણાવવાનું નહિ બની શકે. આ પુસ્તક આજે વાંચી નાંખવું જ જોઈએ. કારણ કે નિશાળમાં તેમાંથી સવાલો પૂછવાનાં છે! અંદ્રમણી બિચારી શું સમજે?” પતિ કહ્યું તે સાંભળી માની તે સુપ્ત્યુપ સૂઈ ગઈ.

બીજો દિવસે તપલકથા પૂરી થઈ ગઈ હતી છતાં દેવશંકર માંડ પંદર મીની ભણાવી શક્યો. તેને ઉંઘ બહુ આવતી હતી અંદ્રમણીએ લાંચાર થઈ સ્વેદ, ચોપડી ઉઘમૂક્યાં. તે પછી પ્રેમાશાપ કરતાં કહેજે કલાક વીતી ગયાં હશે!

આ પ્રમાણે હાંમેશાં થવા માંડ્યું. અંદ્રમણી જેમ જેમ ભણવાને ઉત્સુક થતી જતી હતી, તેમ તેમ પતિદેવની ઉંઘ વધતી જતી હતી. ન છુટકે થોડું થયું ભણાવતો એકાદ પાઠ વચ્ચે અને અંદ્રમણીને તે ફર વાંચી જવાનું કહે. તે વાંચતી હોય ત્યાં તેનું અંદ્રમુખ એટલી દૃશ્ય ન્દેયા કરે. હજુ પાઠ અર્થો વચ્ચે ન હોય ત્યાં તો ચોપડી હાંમેશાંથી ઝુટી ફર ફરતી. દે અને દીવે શુઆની નાંખે!

[૬]

પતિદેવની જગ્યાએ આ દશા હતી, ત્યાં અંદ્રમણીનું ભણવાનું વ્યસન વધતું જતું હતું. બપોરના સમયે સાસુ જગ્યાએ જોઈ રીંગાં જઈ ફળીઆના બેસંજો શાયે બેસ ગામ કુચલી કરતાં ત્યારે વહુ સુપ્ત્યુપ પોતાના બેસંજામાં જઈ વાંચવાનો પ્રયાન કરતી.

એક દિવસ દુભાઈએ સાસુ કંઈ ચીજ લેવાને ઘરમાં આવ્યાં. દીકરાનાં ઝોરડા આગળથી પસાર થતાં સ્ત્રી સ્વભાવને વરા થઈ અધખૂલા બારણામાંથી ચંદ્રમણીને ચોપડી વાંચતી જોઈ ગયાં. વહુનો આ મહાન અપરાધ સાસુજીથી ન સહેવાયો. તરતજ ઝોરડામાં પેસી હાથમાંથી ચોપડી ઝુટવી લીધી અને તડક્યાં: “ઓ હો ! તું તો મોટી પ્રજિતાણી બની ગઈ ! હવે તો તારા માટીને કમાવાની પણ જરૂર નહિ પડે. બાંધકી બણી ગણીને નોકરી કરશે તે આખા ઘરનું પૂરું કરશે.”

ચંદ્રમણી તો આ સાંભળી આભીજ ખતી ગઈ. પણ સાસુજી આટલાથી પતાવે એમ ન હતું. ચોપડી હાથમાં લઈને ઝોરડાની બહાર આવ્યાં અને જુઓ પાડી ઝોસરીમાં જોડેલી સ્ત્રીઓને વહુના આડંગ જોવાને બોલાવી. પડોશના મણીઆઈ બોલ્યાં: “હું તો તને પહેલાંથીજ કહેતીંતી કે આ વહુના લાશજી મને સારાં નથી લાગતાં. મને તો એનું કુળજ ખરાબ લાગેછે. પણ તે ભારી વાત ન માની.”

પટલાણી સંતોષ્યાઈએ ટાપરી પૂરી: “હાવી વાત છે. ઘરમાં બાપડી બણેલી હોય તો હાત (સાત) જોડીનું નુખ્ખોદ નય, આતે વહુ કહેવાય ? નરી ડાકણ છે ડાકણ ! ઘરનાં બધાંતો બોગ લેશે !”

ચંદ્રમણી આત્માર સુધી ધીરજથી સાંભળી રહી હતી, પણ પટલાણીના શબ્દો સાંભળી તેની મિત્રજ હાથથી ગયો. પાંસે પડેલી સ્વેદ તેણે પટલાણીના તરફ ફેર્યો. પણ કમનસીબે તેને વાગવાને બદલે મણિક્યાઈને બરોબર કંપાળમાં વાગી અને દડદડ તોફાની કળતાર મૂક્યું. પટેલા ધાના દુઃખથી તેનો ચક્ષો સગમી ઉઠ્યો અને લાકડી લઈ વહુને મારવા દોડી. પણ ચંદ્રમણીએ તરતજ ઝોરડાનાં બારણાં બંધ કરી દીધાં.

મણિક્યાઈએ ઝુરસામાં બારણાને લાતો મારી, લાકડીઓ મજાડી પણ કાંઈ વળ્યું નહિ. આખરે ચાકીને સર્વ જણીઓ પાછી ઝોસરીમાં જઈને બેઠી. પટેલાં ઘા પર મલમ પટ્ટા ચવા. આજે ખીજ ગામકુચીને બદલે ચંદ્રમણીના જ ગુણગાન આ મંડળીએ સાંજ પડતાં સુધી કર્યો. એમની મીઠી, મધુરી વાણીનો રસ વાચકને ચંપાડવાની જરૂર નથી.

દેવશંકર સાંજે ઘેર આવ્યો ત્યારે મંડળી હજી બેઠી હતી. માતા કંપાળપર બાંધેલો પાટો જોઈ તે ચિન્તામાં પડ્યો. એક પરાપ-કારી પડોસણે બધી વાત મરચું-મીઠું સારી રીતે બજારાવીને દહી નાંખી. ચંદ્રમણીને એક રાક્ષસી સ્વરૂપે બતાવવામાં તેણે કાંઈ પણ બાધી ન રાખી. આ સાંભળી દેવશંકરનો ક્રોધાગ્નિ બહુક્રી ઉઠ્યો. ક્રોધથી આંધળો થઈ હાથમાં લાકડી લઈ પત્નીની પૂજા કરવા તે ધસ્યો. પણ બારણાં બંધ હતાં એટલે ધસારો ત્યાંજ આટક્યો. બારણાં ખોલવા ઓટે તેણે જુઓ પાડી પણ કાંઈ ન વળ્યું. લાતોથી બારણાં તોડવાનો પ્રયત્ન પણ નિષ્ફળ ગયો. ચંદ્રમણીએ બારણાં ન જ ઉઘાડ્યાં. આ જોઈ પડોસણોએ મશકરી કરવા માંડી. પતિદેવના ક્રોધની સીમા ન રહી.

રાતના રાખશંકર જોઈ આવ્યા ત્યારે તેમનાં સુશીલ પત્નીએ મસાલો બેળવીને આંખું આપ્યાં સંભળાવ્યું. છેવટે એમ પણ દહી રીધું: “બારણાં નથી ખોલતી તો ભલે ન ખોલે. જોઈતો ખરી ક્યાં સુધી નથી ખોલતી. સવારે જખમોરોને ઉઘાડશે.”

તેણે જણાવણી કરીને નિરાંતે સૂઈ ગયા. ચંદ્રમણીનો ભાવ કોઈએ ન પૂછ્યો. દેવશંકરને આશા હતી કે રાતના બધાં સૂઈ ગયા પછી તે બારણાં ખોલીને પોતાની પાસે આવશે અને ધામા માંગશે, પણ તે ન આવી.

એ તથા વીર પોતે જઈને બારણાં હલાવી
આળ્યો પણ તે ઉધડયાં ન હતાં.

સવારે આઠ વાગ્યા મુઠી બારણાં ન
ખુલ્યાં. કેટલીયે છુમે મારી પણ જવાબ ન
મળ્યો. “આથી જોઈને મનમાં સદેહ ઉપજ્યો.
આખર બારણા ઉતાર્યાં. સૌથી પહેલો દેવદં-
કર અંદર ઘુસ્યો. અંદર જતાંજ તેની નજરે
જે બયાનક દેખાવ પડ્યો તે જોઈ ચક્રર
ખાધ તે જમીન પર પટકાઈ પડ્યો !

ફોએ જોયું તો છતમાંના હુક સાથે
સાડીતો ચોક છોડા બેરવી ખીજો છોડા ગળામાં
બાંધી અંદરમણી લટકી રહી હતી. અંદરમણી
શું, અંદરમણીનું શબ્દ હતું. જીભ ખદાર
નીકળી આવી હતી; આંખો ફાટી ગઈ હતી.
ગાલ પર સુકાપલાં આંસુના ડાઘ જમના
તેમ હતાં.

હિન્દુ સંસારની વેદી પર આ રીતે
અંદરમણીનું બલિદાન અપાયું.

ફેંજ-કેલિફુ

(હરિગીત).

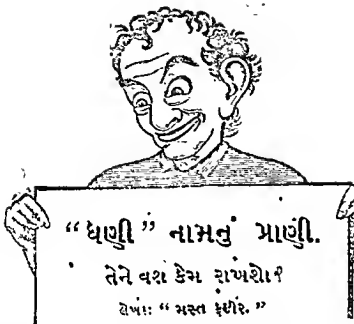
‘રસિકા રસે ડુળી હતી;
નવ કેસુમ ઠળીયો ચુંટતાં,
સાનંદ તલ્લીન થઈ રહી.
ફેંકિલકૂજન સુણતાં.

જઈ ગુપ્ત દાખ્યા નેત્ર મેં,
ઠંડાલી ગઈ ચમકી, અને
સામી ફરે રનેહ વદી,
“ પજવો અરે શાને મને ? ”

“ નામ હું આપીશ ના,
લણી ગઈ છું કોણુ છો, ”
“ હૃદયે રહ્યા છો ને રમી,
પ્રાણેશ પ્રિયતમ, આપ છો ! ”

“ જયન્ત-વરદ નિવાસી ”

“ધણી” નામનું પ્રાણી.

તેને વશ કેમ રાખશે?

જવાબ: “મસ્ત ફરીર.”

પરજી બહેનો! “ધણી” નામના પ્રાણીને કેમ હાથમાં રાખવું તેના કેટલાક તુરણા હું તમને જતાવું છું. તમે નાનાં હત્યાં અને શુભરાતી ત્રીજી ચોપડીની પરીક્ષામાં પાસ

થવા માટે જેમ તમારે તમારી અભ્યાસ-પોલીઓનો અભ્યાસ કરવાની જરૂર પડતી હતી, તેવી જ રીતે સંસાર સાગરમાં તમારું નાવ કુદોંઠિયા પછી તમારાં યજ્ઞરાજ્યના કૃત-દર્મદ, દરિયાવારં માટે ચોનીસે કલાક તમારી સ્મિત રહેનારા ધણી નામના પ્રાણીને તમારે અભ્યાસ કરવાનું જોઈએ. મને અંદેશો કે કેટલી બહેનો આ મુખ્ય મુદ્દાની વાત સમજે છે? જેમ સફેસમાં કુમળા ખેત્રાડી ગમે તેવા જંગલી પ્રાણીઓની ખાસિયતો સમજી તેમને વશ રાખે છે. તે જ પ્રમાણે પુર-પની ખાસિયત સમજી શકે લેતાં જો તમને આવડે તે ગમે તેવા ધણીને તમારી મરજી

હોય છે. પણ જગતમાંથી ઉપમાઓ લઈએ તો કોઈ વફાદાર કુતરા જેવા, કોઈ વાઘ જેવા, કોઈ મિલ જેવા, કોઈ સ્વાર્થી ઝીંધડા જેવા તો કોઈ ચોપટ જેવા, કોઈ ગોર જેવા, કોઈ પાડા જેવા, તો કોઈ બકરા જેવા હોય છે. ધણીનાં મુજબદોષનો અભ્યાસ કરી તેમને અનુકૂલ થતાં રીતો તો જીવનવ્યવહારમાં કદિ પણ અશક્યમ જ ન થાય. ધણી વાંધે જેવા હોય, અને તમે બકરી બની જાઓ તો કુદરતીજ છે કે તે ઉપરજટ થઈ જાય, અને તમને દુખાવી દે. પણ એ વાધ દેર્ય તો તમને મનોહર વાધજી જનતાં આવડવું જ જોઈએ. એ પાડો હોય તો તમે ભેંસ બની સકો અને એ બકરો હોય તો જ બકરી.

શીશુ, ધણી બહેનો જીવનમાં મોટામાં મોટી ભૂલ કરે છે તે એ છે કે પરજીયા પછી પોતાને પરવારી ગયાં એમ માને છે. માદરાખને કે પુરુષ નામનું પ્રાણી જીવન-ભરનો આસક અને કાંઈકનો લપાસકનું હોય છે. એ ભરો છે, તો બહેનો! પરજીયા

વેવિશાળ થયા પછી અને પરપૂયા પહે-
લાંના સમયમાં તમે જેમ તેની પ્રિયા બની
તેને આદર્શવા, તેને ખુંસ કરવા, તેને તમારી
મોહભ્રમમાં લપટાવવા, જે આપુએ વાપરે
છો તે ચોરીથી ઉતર્યા પછી અને કહેશો કે
શા માટે પડતાં મૂક્યાં ?

પરપૂયા એટલે પરવાળાં એમ સમજવાનું
નથી. પણ તમારા પતિને તમારા હવનભરતો
સાથી બતાવવાનો છે. તેના હગરની ત્રિજ્ઞ-
રીમાં તમારે જગ્યા લેવાની છે. તો પછી એ
પ્રયત્નો તમે શા માટે છોડી દે છો ?

યાદ રાખજો કે તમારી પાસે એકઠી
રસોઈ દરાવવા માટે તે તમને પરપૂયા નથી.
રસોઈ માટે તો રસોઈઓ રાખી રાકાય છે.
એકલા ઘરકામને માટે પુરૂંપા નથી. ઘરકામને
માટે તો ઘણી ધાટણો મળી શકે છે. તમારા
સૌંદર્યથી મોહ પાતી, તમારા માધુર્યથી એવાં
શિર ઝુકાવતો એ પ્રિયતમ પ્રિયા માટે જન પણ
સંદેહ કરવા, એ પુત્રની બની તમને દેવી માની
સમિપ આગ્યો હતો. પણ અને પૂજ્યો દેશો
કે તમે હવે દેવી રહ્યાં છો ? જ્યારે તમારામાં
દેવીનો પ્રતાપ અને પ્રતિભા ન હોય, પ્રિયાની
મીકાશ અને લહેજત ન હોય તો તમારો
ઘણી રૂપી ભરો રખડયા કરે તો કાંક
કેમો ? દેવ મંદિર જતાં કે મગાં-વહાલાંના
શુભ પ્રસંગોમાં જતાં તમે સુંદર વસ્ત્ર-
ભૂષણો સહ પ્રાતઃકાળે ખીલેલા પુષ્પ જેવાં
બહાર પડોએ, જ્યારે પતિ પાસે ઘરકામમાં
રમોડાયાવલાં, જેવાં ને તેવાં મેલાં ને વેલાં
હાજર થાઓ. સારું એ પ્રાણીને તમારા
તરફ આકર્ષણ કેમ થાય કે માટે મારું
માતો તો બહેન તમે. લલે મને એટલાં મોટા
હો, પાંચ છોકરાંની મા હો, છતાં તમારા
ઘણીનાં તો તમે વિદ્યા છે એ ખ્યાલ

તમારી તજ્જર સામે રાખવાનો છે. તમારું
સૌંદર્ય, તમારો સ્વભાવનું માધુર્ય, તમારા
સહવાસનો સુવાસ વેણી ના નાખો. એ સમય
એ તમારા ઘણીને ખીલે બાંધી રાખવાને
માટે આવશ્યક છે.

એ પ્રાણી ભુખ્યું થાય છે. એક માની
લાગણીથી પ્રેમથી જમાડો. એ રસિક છે.
તમે રંભા બનો. એ ચિંતાતુર છે. તમે તેના
દીલના દોરત બની તેના મગજ પરનો બોજો
ઓછો કરો.

યાદ રાખજો, પુરૂંપ એ બહુ વિચિત્ર
પ્રાણી છે. એના ખમાડો વારંવાર બદલાયા
કરે છે. મેઘધનુષ્યના જેવા તેના સ્વભાવના
રંગો સમયે સમયે પલટાય છે. તેનો મોહ
મોઘ વસ્તુ પર સ્થિર નથી. તે પણ પાર્થીવ
જગતનો. ખામર પ્રાણી છે. પણ પછે તમે
એનાં નવીનતા એને, ખતાવી શકશો તો
હવન બરને માટે તમે તેને એવી રાખી શકશો
એને અછકલાં ન બનતાં. વધારે પડતાં
હરખ વેલાં ન બનતાં. હૃદ બહાર પ્રેમાળ
પત્ની એ પણ એક જાતની બલા છે, જેનાથી
પુરૂંપો બડકે છે. તાબેદાર યજ્ઞે, પણ તમારું
વ્યક્તિત્વ ભુસાંધી ના દેતાં. દીલ દેવે લેવે,
પણ વેવલાં રૂઢ, બહુ કઠી, તો દેતાં. પાડોરાણે
શું રાંધ્યું છે એ વાતમાં ઘણીએને રસ નથી
પડતો. જુલેશ્વર મ્યાં હતો ત્યારે કેટલા પેસાતી
બાછ લીધી હતી, એ વાતમાં તમારી ગાકરડીને
રસ પડે. પણ પતિદેવને નહિ. તેનું દીલ હવતવા
માટે તમારે તેની જીદની સપાટી પર પેહો-
ચવાનું રહ્યું. માથાપે મગજ ખાલી રાખ્યું
હોય તો ના મગરોએ. આવાં શુભકુંડરી
જેવાં માંસિકાં વાંચી તમારા મગજ કુળદ્રુપ
બતાવે અને પછી તમે જ જોશો કે એ કુલ-
વાડીમાં તમારો ઘણી ડાહ્યો ઉમરો થઈને
નિરંતર હતાં અને

વીરપુત્રી લીલાદેવી.

રૂપક: "અશોક".

આ એક જુની, ઐતિહાસિક-સન ૧૬૧૧ ની વાત છે. દિલ્હીના સિંહાસન પર તે વખતે મોગલ શાહશાહ જહાંગીર વિરાજતો હતો. મોગલોની વિજય પતાકા લગભગ આખા દિન્દુલપર હડી રહી હતી. અકબરને મરી ગયાને બહુ વર્ષો વીલા નેહના. જહાંગીરમાં પણ હજી બેશ અને દિલ્લાસ હતાં. પરંતુ તેની વિલાસપ્રિયતા દિવસે દિવસે વધતી જતી હતી. નરજહાંની પાછળ તે ગાંડો બન્યો હતો. તેના પતિ શેરઅફઝનને દગાથી મારી નાખાવી, એ કુસુમકન્થિ જેવી નરજહાં પર તે શમરની જેમ શૂંઘલો હતો. પુત્રો તો નરજહાંએ તેના પ્રેમનો નિરસકાર કર્યો, પણ પાછળથી લગ્ન કરવા કમલ યજ્ઞ જે જાની આપણી વાર્તા છે તેજ વર્ષમાં જહાંગીરે નરજહાં સાથે નિધન કર્યો.

એક દિવસનો પ્રસંગ હતો. સાંજ થવાનો સમય હતો, પણ હજી સૂર્ય નારાયણ અરત થયો નહતા. એનાં લાલ દિશણો આકાશને અવનવા રંગોથી રંગી રજા દતા. પોત પોતાના માગાઓ તરફ પાછાં ફરતાં પક્ષીઓ મધુર અવાજથી વાતાવરણનાં સંગીત પૂરતાં હતાં; ચોરસમાં ચારે ચારે પશુઓ ધર તરફ પાછાં ફરતાં હતાં. આવા આનંદગર્ભ સમયે જાદુવાદ યુમના-તટ વપર ચોપાક અંગરક્ષા સાથે રાખી કરવા નીકળ્યો હતો.

શ્રી કૃષ્ણની ખંભીના ગાન સાંભળી પંક્તી થયેલી ગોપીની જેમ થનથન નાચતી યુમનાએ પણ અપૂર્વ શોભા ધારણ કરી હતી. સાંજનો ફડો મધુર પવન તેની જલ-સદરીઓને ચુંમતો તેના હૃદયમાં ઉર્મિઓ ઉછાળતી રહ્યો હતો; જાણે કોઇ દક્ષ પતિના સુખનેથી નવોડા પત્નીના હૃદયમાં દર્શની પ્રેમની ઉર્મિઓ ઉછળતી હોયની!

એકાએક જહાંગીરના કાનપર મધુર સંગીતનો અવાજ આવી. કોઇ ગાતું હતું: "શમર તું ના કર કમલથી બેર". સ્વર જલુ મધુર હતો હૃદયને લોભાવે એવી તેમાં મીઠાશ હતી. જહાંગીરની આંખો એ જાન જાનરમે શાંતિના સાગી. નેચું તો એક સુદર યુવતી યમુનાના જલમાં સ્નાન કરી ખીતાં કપડાં નાંચાવતાં એ ગાન ગાતી હતી. સુદરીની ન વર્ણવી શકાય એવી સુદરના બેઠા જહાંગીરનું વિશ્વાસી હૃદય ચક્રોલે ચડ્યું.

જહાંગીરના મહેલમાં તે સમયે સુદરતામાં એક એકથી ચક્ર એવી અનેક સ્ત્રીઓ હતી. પણ સમૂહ તટખરતી આ સુદરીને બેઠા તે સુગંધ થઇ ગયો. એ સુદરીને પોતાની જોગમ બનાવવાની એ વિચારી શાહશાહને ધજા યજ્ઞ વિધિથી બેચેની તેને સતાવવા સાગી. પોતાની આ ધજા તેણે વિચાર અંગરક્ષાને કરી. એ નોંકરોમાં એક કાલિ રખાં તોયે સગવદાર માણસ હતો. શાહશાહની

ધ્રુવ જાણી તેણે કહ્યું: “ જહાંપનાહ ! આ સુંદરી કોઈ રાજપુત કુલની બાળા હાશે છે. રાજપુતાણીઓને પોતાના કુલનું, ધર્મનું અને સતીવનું બહુજ અભિમાન હોય છે. તે પોતભને જનન ખુશીથી આપશે પણ ધર્મ અને સતીત્વ પર તો કાંઈ લાગવા નહિ દે. આપના મહેલમાં અનેક સુંદરીઓ ભરેલી છે. મારી તો નામ સલાહ છે કે આ સુંદરી પરથી આપનું દિલ હલાવી લો. ”

પ્રીત નોકરીએ પણ આ વાતને ટેકા આપ્યો, પણ બાદશાહના દિલે એ વાત કબુલ ન કરી.

બાદશાહની હઠને વશ થઈ કાનિરખાં તે સુંદરીની પાસે ગયો. રનાનના કાર્યથી પરવારી સુંદરી થર તરફ પાછા ફરવાની તૈયારીમાં હતી. કાનિરખાંએ તેની પકડી કરવા માંડી. “ સુંદરી ! મહેરબાની કરીને કહી શકશો કે આપ કોનાં પુત્રી છો ? આપનું નામ શું છે ? ”

સુંદરીને આ પકડી વિચિત્ર લાગી, છતાં તેણે દિમ્ભતથી કહ્યું: “ હું શકતસિંહ રાણની પુત્રી; માફ નામ લીલાદેવી ”

કાનિરખાં: “ બહેન, હું એક ખુશખબર લઈને આવ્યો છું. હુકમ હોય તો કહું. ”

લીલાદેવી—“ મુખેથી કહેજો ખુશખબર સાંભળવી કેને નહિ મને ? ”

કાનિરખાં—“ ત્યાં આગલ યેહે દરરુદાનશાહ જહાંગીર-ઉલા છે તેમને આપ બોધ શોધો ? ”

લીલાદેવીએ બતાવેલી દિશા તરફ નજર કરી, જહાંગીરને જોયો.

કાનિરખાંએ બાદશાહની ઇચ્છા સ્પષ્ટ કરી: “ શાહાનશાહ આપના મધુર સંગીત પર અને આપની અપૂર્વ સુંદરતા પર મુગ્ધ થઈ ગયા છે. માફ કરજો બહેન, પણ તે આપને પોતાની વડી બેગમ બનાવવા ઈત્તેન્દ છે. આપ પણ એ પદ માટે સંપૂર્ણ રીતે લાયક—”

લીલાદેવીએ તેને આગલ બોલતો અંટાવી દીધો. રાજપુતાણી ઇંછેકાદ: “ ખાં સાહેબ !

આવી વીત મારી આગલ કરતા શરમાતા નથી ? કાનિરખાં કુલની બાળા બહુ સદન કરી શકે છે, પણ આવી વાતો સાંભળી નથી શકતી, એ શું તમે નથી જાણતા ? ”

કાનિરખાં—“ આપ નારાજ ન થાઓ. આપ દહોછો તે ખરેખર છે. પણ હજી તો આપ કુંવારા છો. બાદશાહ આપને જોતાંજ એ વાત જાણી ગયા હતા. જો આપ વિવાહિત હોતો આપના સાથી તે નજર પણ ન કરત. બાદશાહના જનાનામાં હિંદુ રાજા-મહારાજાઓની પુત્રીઓ બેગમો બનીને રહી છે, એ આપ જાણો છો. આપ પણ એ પદ શોભાવો એમ બાદશાહ ઇચ્છે છે. લીલાદેવી પરીક્ષા તો બેરીજ કરી શકે; સુંદરતાની કદર બાદશાહ જ કરી જાણે. આપની સુંદરતા બાદશાહના મહેલની, તેના તાજની શોભા વધારશે. ”

લીલાદેવી આ શબ્દો સાંભળી રહી, પણ તેની ધીરજ ખુટતી જતી હતી. તે ઉકેરાઈ હતી. “ ખાં સાહેબ ! તમારી વાતો સાંભળવાને મેં વચન આપ્યું ન હોત તો, આંટું થે બોલ્યાં ન દેત. રાજપુતાણીએ આવી વાતો સાંભળવી એ પણ પાપ છે. બાદશાહના જનાનામાં હિંદુ-રાજપુત કન્યાઓ છે એ વાત ખરી. કેટલાક ધર્મભ્રષ્ટ અને કુલાભિમાનનદ થયેલા રાજપુતોએ પોતાની બહેન લીલાદેવી બાદશાહને આપી રાજપુત કુલને દર્શક લગાવ્યું છે. પણ ખાં સાહેબ ! બાદશાહને એ ખરેખરી રાજપુત રંમણી બાદશાહના જનાનાના જોશઆરામને ઠોકર મારવા તૈયાર રહે છે. મારો દેશ અત્યારે પરતંજ દશામાં બેગમોના પગ નીચે છુદાઈ રહ્યો છે એ હું જાણું છું. પણ મને મારા કુલનું અને ધર્મનું અભિમાન છે. ખરી કાનિરખાંના એ કુલ અને ધર્મના રક્ષણને માટે ત્રાણ આપી દેશો, પણ તે કુબાલવા કદી પણ તૈયાર નહિ થાય. કુલ-ધર્મની માન મર્યાદાનું રક્ષણ કરવું

અમારું મુખ્ય કર્તવ્ય છે. બાદશાહને જન્મને કહો કે રાજપુત બાળાના સંબંધમાં આવા વિચારો મનમાં ન લાવે. લીલા તેમના પદને અને તેમની બહેનલાલીને ઠોકરે મારે છે. બાદશાહ હઠ કરશે તો લીલાને મરતાં આવડે છે.”

કાનિરખાંની ખાત્રી થઈ કે આ રાજપુત બાળાં બાદશાહની ઈચ્છા કશુંક નહિ રાખે. છતાં એક છેલ્લો દાવ અજમાવી જોવાનો— એકવાર ફરી તેને સમજાવવાનો પ્રયત્ન કર્યો: “કુલ અને ધર્મના કહેવાતો અભિમાનને ખાતર આપ નાહક સુખ અને ગૌરવશાલી પદને લાત મારો છો. એમાં આપની મોટી ભૂલ થાય છે; અને પાછળથી પરતાશો. આપને જે ઝીજ અત્યારે અનાયારો મળી રહી છે તે મેળવવા અનેક સારા સારા કુલની રમણીઓ તલસે છે. બાદશાહની દશાનો પણ આપે વિચાર કરવો જોઈએ. આપની રાહ જોતાં તે કેટલી વારથી ઉભા છે. બાદશાહ આજે તો આપને આપના માન-આપ ઉપર ફરમાન મોકલ્યો મેળવી શકે. આપ તેમની ઈચ્છા કશુંક સંપ્રદાશો તો આપના પિતાને પણ કાપડો ચરો. બાદશાહ તેમને મદારાજની પદવી આપશે. આપની સાથે આપના કુટુંબની પણ ઉન્નતિ કરવાની આ શુભ તક હાથ લાગી છે તે જવા ન દો. આપનું સદ્ગુણ છે કે—”

પરંતુ કાનિરખાં વધારે બોલવા ન પામ્યો. લીલાદેવીની રોગરમાં આજાએ સાંભળી ગુસ્સો વ્યાપિ મોઝો દતો: ક્રોધથી તેનું આખું શરીર કંપવું હતું. તેણે કહ્યું: “જસ દરો ખાં સા-હેંખાં મુપ થુધ જાઓ. તમારી લાલચો મારે નથી જોઈતી; તમારી દોલત અને સુખ તમને જ નમારા બાદશાહને જ મુજારક રહે. મારે વધારે નથી સાંભળવું.”

કાનિરખાં: “આપ આટલી હઠ નકળી કરો છો. ભાગ્યશાળી છો કે બાદશાહ તમને મેળવવા આવે છે અને તમારી મરજી પૂરાવે છે. મારે તો તમને જાણવું પોતાની ભેગમ

જનાવી શકે અને રાજપુતો તે માટે તેમનો એક વાજ પણ વાંકો કરી શકે એમ નથી.”

લીલાની ધીરજ ખૂટી ગઈ. તેણે છેવટની વાત સંભળાવી દીધી: “આપની વાતો હવે બંધ કરો. મારા શરીરમાં પ્રાણ છે ત્યાં સુધી તો એ શરીરને કોઈ હાથ લગાડી શકે એમ નથી. બાદશાહને જન્મને સંભળાવી દો કે આ ક્ષત્રિય બાળા કુલ-ધર્મના અભિમાનને ખાતર તમારા માન, સુખ અને ધન-દોલતને ઠોકર મારે છે. બાદશાહને જાણવું પડે છે કે હોય તો ભલે આવે; હું તૈયાર છું. મોરી આ તીલણ કટારી એના યોગ્ય જવાબ આપશે.” આમ કહેતાં લીલાએ કમરમાં છુપાવેલી નાની પણ પાણીદાર કટાર ખઠાર કરી. અસ્ત થતાં સૂર્યના કિરણો એ કટારીની ચમકમાં વધારો કરી રહ્યા: લીલાએ ચંડી સ્વરૂપ ધારણ કર્યું હતું.

કાનિરખાં આ દેખાવથી રતબ્ધ થઈ ગયો. આગળ બોલવાની તેની હિંમત ન આવી. નિરાશ થઈ તે બાદશાહ તરફ પાછો ફર્યો. લીલા પણ પોતાનાં કપડાંની પોટલી જગલમાં મારી ચાલતી રહી.

બાદશાહ આ દેખાવ જોઈ રહ્યો હતો. કટારીનો ચળકાટ તેણે પણ જોયો હતો. કાનિરખાંએ આવી સવે હરીકત કરી. રાજપુત રમણીઓ કુલ-ધર્મના અભિમાનને ખાતર કેટલો બધો ભોગ આપવા તૈયાર રહે છે, તેનું આજે તેને ખરેખર માન થયું. તેના વિચારો હૃદયને એથી પરતાવો થયો કે નહિ તે તો એ અને એના ખુદાજ જાણે! ઇતિ-હાસ તે માટે સાક્ષી આપતો નથી.

આ તો એક નાનકડી વાત છે. લીલા જેની અનેક રાજપૂત રમણીઓએ પોતાની ટક અને ભારતમાતાનું ગૌરવ સાચવવા ભૂત કાળમાં આત્મભોગ આપ્યા છે. હજી પણ દિન-દિન રહ્યું છે તે એવી ધીરપુત્રીઓના વંશમાતાઓના પ્રુવચનરૂપને લીધે.

શ્રીઓ અને દેશસેવા.

લેખક: શ્રીયુત રમણીયરાય ગોવર્ધનરામ ત્રિપાઠી.

શ્રીઓ સાથે શ્રીઓનું જીવન જેટલું સંકળાયેલું છે તેટલું સમાજના બીજા કોઈ પણ અંગનું જીવન નથી. સંકળાયેલું એવું કહેવું એ અત્યારે પણ ધણાને વધારે નહિ. તો અર્થ તો લાગે જ એવું કયન છે. છતાં એ કહેવાની જરૂર છે. એ કહેવું જ જોઈએ છીએ. અત્યારે જો ભારતનું કલ્યાણ કોઈ પણ રીતે વધારેમાં વધારે સારી રીતે, સંગીતપણે સધાઈ શકાય તેમ હોય તો તે શ્રીઓથી જ છે. એ વાત તો સદુ કોઈ કદાચ કહે તેમ છે, કે આજનો સમય ભારતને માટે એક ભીષણ યુદ્ધકાળનો છે. આ યુદ્ધકાળની મુદત બાંધી બાંધવાની નથી, બાંધવી ય. નેહતી નથી. આ યુદ્ધકાળ હજી કેટલાયે વર્ષો સુધી પહોંચશે તેની હદ કોઈ જ બાંધી શકે એમ નથી; એ હદ બાંધનારને આ યુદ્ધતંત્રની અખરજ નથી એમ કહેવું પડે. સાથે એ વાત પણ નક્કી છે કે આ યુદ્ધ અસાધારણ અને હદ બહારના લાંબા વર્ષનું સુધી જો લાંબા તો તેવી સ્થિતિ જેવા હિન્દુ લેવાર પણ નથી, હિન્દુને તે કાવી પણ શકે તેમ નથી. અને એટલાજ માટે આ રણસંગ્રામનો વ્યૂહ એવી રીતે રચવાની જરૂર છે કે આ યુદ્ધ આવવી જ શકે તે વડાજે બંધ પડે

અને બંધ પડે એટલું જ નહિ પણ યથા સિદ્ધ લક્ષ્યને જ આપણે એનો નિર્દાશ આપી શકીએ અને જગતની બીજી પ્રજાઓ પાસે ભારતવાસીઓ તરીકે ગૌરવભરે અભિમાનથી હલા રહી શકીએ. આવી સ્થિતિ ક્યારે અને કેવી રીતે લાવી શકાય તેનો આપણે સંદુષ્ટ, શ્રીઓ અને પુરુષોએ, વિચાર કરવો ઘટે જ છે. સમાજનું બંધારણ શ્રી અને પુરુષના પરસ્પરનાં સહયોગ ઉપર રચાયું છે એ સંદુ કોઈ જાણે છે. એટલે ફરી અત્યારે એ સત્ય આ સમયે કહેવાની જરૂર જ નથી.

દેશસેવાનું મહત્ત્વ આપણા દેશમાં હજી ધણી રીતે સમજવાનું બાકી રહ્યું જણાય છે. કોઈ અમુક પ્રકારની જાતીય પ્રાપ્તિના લોભને વશ થઈને સકામ કરવામાં આવતી દેશસેવા બહુ ફલદાયક નીવડતી નથી, ક્ષણિક નીવડે છે. કીર્તિ, કે કલ્પ કે એવી જ લોભથી કરવામાં આવેલી દેશસેવા આ રીતે ક્ષણિક નીવડે છે. પુરુષોના એક મહાદા બાળને આ લોભ હોય જ છે. પણ કોઈ પણ જાતના જાતીય લોભની અપેક્ષા રાખ્યા વિના કરવામાં આવતી દેશસેવા સદૃશ નીવડે છે, એ વાત જુઝાઈ જાય છે. અત્યારે આ સ્થળે બીજા વિચારો કરવામાં સમય નહિ ગાળીએ. પણ એનોજ વિચાર કરીશું કે શ્રીઓ દેશસેવામાં જોતજોત ફાળો કેવી રીતે ફેટલા પ્રમાણમાં આપી શકે? પુરુષો પોતાના વિચારથી અને બળથી જેટલાં કામ વધારે સારા પ્રમાણમાં

કરી શકે છે તે દરતાં જે વિશેષ પ્રમાણમાં વધારે સારી રીતે એ કામ કરી શકે, એ સ્ત્રીઓની હેમને પુષ્ટિ હોય, સ્ત્રીઓ તરફ હેમને પ્રોત્સાહન હોય, સહાય હોય, બળ હોય. આ તો અનુભવની વાત છે અને કામ જે સમજી શકે તેમ છે. અને આને જ લીધે સ્ત્રીઓ ધારે તો જોટલી ઉત્તમ દેશસેવા કરી શકે તેટલા પુરો ના કરી શકે.

વર્તમાન સમયમાં સ્ત્રીઓનાં પ્રોત્સાહન અને બળની જોટલી અવશ્યકતા છે તેટલી પહેલાંના સમયમાં પણ હશે, છતાં આપારે તો ખાસ વધારે છે. અપારના સમયમાં સ્ત્રીઓ જ માત્ર ધારે તો પુરોગાં એ જાતનું બળ યેરી શકે કે જેથી ભારતના સ્વાતંત્ર્ય-યુદ્ધમાં અજબ તરેહની સિદ્ધિ મળી શકે. સ્ત્રી સ્વાતંત્ર્યના ચોક્કસ વખતના હિમાયતીઓએ હિન્દુ સમાજને નિન્દાં જ કરી અને અર્ધજી રીતે સ્ત્રીઓની સ્વતંત્રતાની વિકલાત કરી એટલે એ વિકલાત પરિશ્રમના પ્રમાણમાં કશું જ સાધી શકી નહિ. ગાંધીજીએ એ જ વિકલાત સવળી રીતે કરી. પરિણામ આંજે એ આશુ છે. કે સ્ત્રીઓને પુરુષ જેવા હક્કો અને સ્વતંત્રતા આપવાની જરૂર છે, આપવાં એ ધર્મ છે, એ રી તીક્ષ્ણ-સમજશક્તિ હિન્દુ સમાજના મોટા જાગની આજ ધડપ રહી છે: આજે સ્ત્રીઓ સમાજસેવા, અને સાશી દેશસેવા દરતણે વધારે સાહસિક અને બેયંદર આત્મત્યાગના દષ્ટાન્તો સમાજ પામે રજુ કરી રહી છે. હિન્દુસ્તાનની. બહારની જાન આપણે અને નથી કરતા. આપણે તો હિન્દની જ વાત કરીશું. ગાંધીજીના અસદહારનું આ યુદ્ધમાં રજુસંક્રામમાં મેખરે કેટકેટલી વિરાગનાઓ ઝુમુ છે એનો કોઈ જે કશું પણ ખ્યાલ નહીં હોય છે ? મહા-સમાના સત્યગ્રહીમાં કેટકેટલી સ્ત્રીઓ પોતાનાં નામ નોંધાવી રહી છે ? રાષ્ટ્રીય જનવહીની

કેટકેટલી સ્ત્રીઓ અને કન્યાઓ ઉત્સાહથી લાલ લાઈ રહી છે ? ખાલી વેચવા અને ટિલક સ્વરાંજ્ય ફાળો ભેગો કરવા કેટકેટલી સ્ત્રીઓ સાહસિક ઉત્સાહથી કામ કરી રહી છે ? કેટકેટલી સ્ત્રીઓ મહાસમાન સેવાસદા નોંધવા બહાર ફરતી ધડ ધડ છે ? કેટકેટલી સ્ત્રીઓ હજારોની મેદનિમાં ઉઘાડે છોક નિર્બંધતાથી સ્વતંત્ર વિચારો રજુ કરવા લોકોને પ્રોત્સાહન આપી રહી છે અને હિન્દની સ્વતંત્રતાના આ યુદ્ધમાં જોડાવાને લોકોને જોતી રહી છે ? અને આની રીતે કામ કરનાર વર્ગની કેટલી સ્ત્રીઓ અને કન્યાઓ ઉચ્ચ અને નીચના અગર ખીજ બાજુ બેઠને કોરોણે સુધી આજે ઝુમી રહી છે ? આ બધાનો વિચાર આપણે કરીએ છીએ ત્યારે જ જણાઈ આવે છે કે આ દેશનો ઉદય, કાળ એવો દૂર તો નથી જ. અને એક વાત. દેશેવ જોઈએ. સ્વયંસેવકો તરીકે, કાયદાના સવિનયબાંધના સંક્રામમાં કેટકેટલી સ્ત્રીઓ આપણે મોખરે ધૂમતી જોઈએ છીએ ? આ જોતાં, વિચારતાં ક્યાં સાચાં 'હિન્દીવાનત્વ' હવે અભિમાન નથી પામી શકતું ? ગાંધીજીની આ મળવળ, આ યુદ્ધ આટલી સ્થિતિ એ જે સુંદર પરિણામ પામી રહું છે તે આ સ્ત્રીઓ અને કન્યાઓના જ બળથી, તેમના જ આત્મત્યાગથી અને તેમની જ દેશસેવા-વૃત્તિથી. આ દૂંધા લેખમાં વધારે કશું જ દેવવાની જરૂર નથી પણ સ્ત્રીઓ હજી વધારે શક્તિ આપી રહે અને એમના જ ત્યાગથી આ દેશમાં મજી રહેલા રજુસંક્રામમાં વધારે જોમ આવે એવું વાતાવરણ ઉભું કરવાની જરૂર છે એવી એક ઈચ્છા આપણે દર્શાવીશું.

સ્ત્રીઓ પોતાના નવરાજના વખતમાં, જે એકે પોતે દરતાં પણ વધુને સારા પ્રમાણમાં મળી જ શકે છે, આ દેશના આર્થિક પ્રજનો કોપરો હલવામાં મદદરૂપ રહેજે

શ્રદ્ધ શકે એમ છે. ગાંધીજીએ રે'ટીઆનું સ્વ-
 બ્ધુ છે. સ્ત્રીઓ પોતાના નવરાશના સમયમાં
 ગૃહના અનેક પ્રકારનાં ગૃહઉદ્યોગો અને
 વાંચન-અભ્યાસ વધારી શકે એ વાતો જોટલી
 સત્ય અને વ્યવહાર છે તેટલીજ રીતે જો
 સ્ત્રીઓ ધારે તો રે'ટીઆને પોતાના એક
 ઉત્તમ ગૃહઉદ્યોગમાં ગણાવી શકે અને એ
 રીતે અનેક શાયદાઓ મેળવી શકે તેમ છે.
 પોતાના મહેલ્લાઓ અને રહેવાનાં સ્થળોએ
 વસતી અનેક સ્ત્રીઓને, કન્યાઓને અને
 બાળકોને, પોતાના કુટુંબીજનોને અને
 ન્યાતના સ્ત્રી બાળકોને ધારે તો ઘણું
 સુન્દર કામ આપી શકે. આ નવી પ્રવૃત્તિ
 ઓને પરિણામે સ્ત્રીઓ પોતાનાં શરીર તરફ
 પણ કંઈ ફીક ધ્યાન આપવાનું મમલ રહી
 છે. સ્ત્રીઓનાં માનસિક બધારણની શિયલતા
 એમનાં શરીરને માંદું અને નિર્બલ બનાવી
 મુકે છે. આ ગૃહકર્તવ્યોમાં જ સ્ત્રીઓ દેશ
 સેવાના મહામંત્રે સાધી શકે તેમ છે. આ
 આ ગૃહકર્તવ્યો વડે જ સ્ત્રીઓ આ દેશના
 કલ્યાણમાર્ગે સંરળ અને સખળ કરી શકે
 તેમ છે. દેશના પુરોષોને ગૃહની ચિન્તાઓમાંથી
 મુક્ત કરે, તેમના સાહસિક રાજકીય ધર્મ-
 કર્તવ્યોના બાર વડેવાને તેમને લાપક કરે
 અને 'યા હોમ કરી પડે' આગે 'દેશની
 પુરેપુરી સરળતા' કરી આપે તો તેથી વધારે
 સુન્દર દેશસેવા સ્ત્રીઓ-શુ' કરી શકે? વર્તમાન-
 કાલમાં સ્ત્રીઓએ આલ્પજ્ઞ ક્ષત્રિય અને વૈરપતી
 બુદ્ધિઓ ને શક્તિઓ પોતાનાં જીવનમાં બેગી
 કરી વણી દેવાની નહર છે. પશ્ચિમના સુધા-
 રાઓથી મળતી કેવળ બાલ નજીવાનો
 તિરસ્કાર જ થતો છે. અત્યારે તો સ્ત્રીઓએ

આ દેશના નવા કાળખળને વિચારવો થતો છે.
 સ્ત્રીઓ આ નવા કાળખળને સ્વમજે
 તો આ ગૃહકાળ આટલો લાંબાવ તેમ નથીજ,
 તેમજ યશસ્વી સિદ્ધિ પણ દૂર નથીજ.
 આ નવા રણસંઘામમાં આટલાજ માટે
 સ્ત્રીઓની જેમ વધુ સંપૂર્ણ તેમ વધુ બુદ્ધી
 કાર્યસિદ્ધિ. સ્ત્રીઓ પોતે જો શુદ્ધ ખાદી પહેરે,
 ઘરમાં કાંતે, અને ગૃહમાંથી પરદેશી મોન્-
 શોખની વસ્તુઓ અને કૃત્રિમ અલંકારોનો
 બહિષ્કાર કરેવા તરફ ધ્યાન આપે તો પુર-
 ષોનો મક્કર નથી કે આ દેશના હિતમાં
 વચ્ચે આવે એવી કાષ્ઠજ વસ્તુ એ વસાવી શકે.
 ઘરનાં બાગકામાં એ એજ સંસ્કાર હોયે તો
 લાવિ પ્રજા વધારે સુદૃઢ બની શકે. ગુજરાતના
 બહેરજીવનમાં અત્યારનો નવી રાજકીય પ્રવ-
 ત્તિઓમાં જે જે ગુજરાતી સ્ત્રીઓ, એમના
 ગુણદોષ હોવા છતાં, ઉત્સાહથી કામ કરી
 રહી છે તેમનાં કાર્યોની સ્તુતિ જ કરવી
 જોઈએ. એ વર્ગમાં ઘણી એવી બહેનો છે કે
 જેમનું શિક્ષણ ઘણું ઘોડું, દર્શાવે છતાં
 જેમના સંસ્કાર ઘણા ઉંચા પ્રકારના સુંદર
 છે. આખા દેશમાં આજે આવી રીતે સુન્દર
 કાર્ય કરતી અનેક સ્ત્રીઓ છે. દરેક પણ
 વધુ પ્રમાણમાં આ શાંધમાં સ્ત્રીઓ જોડાય
 એજ આ દેશના કલ્યાણને માટે જરૂર છે.
 સ્ત્રીઓ યા હોમ કરે તો ઉપર કહ્યું તેમ
 પુરોષોની મક્કર નથી કે પ્રાજ્ઞ રહી શકે.
 સ્ત્રીઓ ધારે તો દેશસેવાનું ધણું સુન્દર
 કામ કરી શકે. ગુજરાતનો અર્વાચીન ઇતિ-
 હાસ-વર્તમાનકાલ ઉપર એક ઉત્તી નજર
 નાંખીએ તો આ વાતની કેટલી સારી અને
 સુન્દર સાક્ષી પૂરે છે?

વેપક-શીખતઃ ગોકુલદાસ દ્વારકાદાસ રાયચુરા,

પ્રકરણ ૧ છં.

અમુદ કિનારે.

“ જુ જરાતને મદદ જુગસત ત-
રીકે જોવાની ક્યાં બહારી
અભિલાષાઓ અને ક્યાં
મદારે સંસારી હવન ! ”

“ હું સર્વ સમજી
જી ! વસંત ! પણ

હાથ જોઈ વિદ્યાન આમ સંસારના દુઃખોથી
નાદિગત થાય એ મને તો કીક લાગતું
નથી. ” નવસાથે કંઈક કપડાબરી દટિ કેડતાં

“ પ્રથુ જાગે એ સુખની ઉપા પ્રકટતાં
પહેલાં હવન વ્યોમમાં કંઈક કંઈક તોડાની
વાદળ ઘેરાશે. ” નિશ્વાસ નાંખતાં વસંતે
મિત્રનો હસ્ત પ્રકડી એક બાંક તરફ બેસવા
માટે સૂચન કર્યું.

તે કીસેઅર મદિનાની એક સુંદર રેલવાર
હતી. સુખાઇ શહેરમાં યિયાગાની ચર, ચની
આ ગોસમમાં સંખ્યાશુધ ભોકો ચોપાંદીના
એક નામેથી તે કોલાખાના રથચનના છેડાં સુધી
કરવા માટે જતારી પડે છે. દોડોને ચાલવા

થયેલા પારસીઓ, માથેથી ગળા મુધી રંગ ખેરંગી સાલથી વીંટાયલા સુરતી ઝવેરીઓ, તેજ મંદીની વાત કરતા, ગજુપતિને બુઝાવે તેવા શરીરવાળા મારવાડી વ્યાપારીઓ અને હાલમાં કાયદ બળરતો કંઈક નોકરોનો સંગ્રહ તથા રેલ્વે ટ્રેનો સાથે પ્રખ્યાત કવીન્સ રોડ પર દેખાતી મોટરોની દોડધામ અલખેથી જુઓ. નગરીમાં શિયાળાની સદવારને એવી તો આકર્ષક બનાવે છે કે એ ઘડી બેવાને-અનુભવવાને સ્વાભાવિક ઇચ્છા થાય. જે કે આ દિનાશ્રમે સંખ્યા સમયે શૈભાવનાર મુંબઈનો રસિક પારસી સ્ત્રીવર્ગ રહવારને સમયે બહુધા થોડા પ્રમાણમાં હોય છે, અને કોષ વખત લો બિલકુલ હોતો નથી. તો પ્રજા નવજીવન પ્રેરિત પ્રાતઃસંખ્યાના રંગખેરંગી કિણ્વો સાથે રમણ કરતા આ વિધવિધ મનુષ્યોના આદહાદગનક ચહેરાઓ કંઈ ઓછો આનંદ આપતા નથી. બીયારી રૂઢીના બંધનોમાં સપડાયેલી હિંદુ બાળાઓમાં તો ભાગ્યેજ આ મોડખી હવાનો લાલ કોષક લઈ શકે છે. વખત વખતનું કામ કર્યો જાય છે. પણ મોડખી હવાના કાયદાઓ પશ્ચિમનો સ્ત્રીવર્ગ જેટલા પ્રમાણમાં રહ્યેજ શકે છે તેમનું હિંદુ સંસારમાં બહુ ઓછી રીતે રહ્યેજ શકાય છે. થોડેસ્વારીમાં પણ જેટલા અન્ય વર્ગના પુરૂષો ભાગ લે છે તેના પ્રમાણમાં હિંદુઓની સંખ્યા બહુ ઓછી હોય છે. અલખત આ થોડેસ્વારી બહુ ખર્ચાળ છે, એ પણ એક મુદ્દો છે. તો પણ હાલમાં કેટલાક ભાટિયા શીમતો થોડેસ્વારીમાં ઇંગ્લીશ પોશાકમાં ઘણી વખત નજર પડે છે.

કાશેનના વિદ્યાર્થીઓ દાયમાં ટોપી લખ માથેના વાળની સીધી રેંચી સરખી કરવા ધરી ઘડી માથાપર હાય દેરવતા મિત્રો સાથે પરોક્ષના સવાલોની વાતોમાં ચાલતા ચાલતા મશગુલ દેખાય છે. કાપડીઆઓ કાપડના

સાથમાં અમુક લાઇ લાખો કમાયો અને અમુક જેટલા માળા ખરીદ્યા તેનીજ ધૂતમાં મોઢાં ફાડી ચાલતા હોય છે. જ્યારે મારવાડીઓ મરીકાન તેજ આચ્યુ કે મંદી આચ્યુ, મંજળદાસનો શેર દબાયો કે ફાટ્યો તેનીજ વાતમાં વિચવને બૂલી ગયેલા હોય તેવા તલલીન હોય છે. ઝવેરી બજારવાળા જેન યુવાનો તો હાલમાં જો કોષ પારિસ જાય તો એકના લાખ થાય એવી ચલ્લી ચકાવતા ચકાવતા સાલ સરખી કરી નીચું જોઈ મંદ મંદ ગતિએ ચાલે છે, જ્યારે કેટલાક સુરેખીયન સિપાહીઓ, એક નાકેથી બીજા નાકા મુધી ધીમી ગતિએ દોડતા દોડતા જાય છે. આ સર્વ દરયો સમય હિંદુસ્થાનના કોષ પણ ફેફસેમાં ભાગ્યેજ દેખાતાં હશે.

વસંત અને નંદલાલ નામના બે યુવકો જેઓને આપણે શરૂઆતમાંજ વાર્તાલાપ કરવાં સાંભળ્યા છે, તેઓ મરીન લાઇન્સના ખુલ્લા પર આવેલા એક ખાંક પર બેઠા.

ગોરવર્ણ-મરાઠદાર ચહેરા-ભવ્ય બકુડી તથા છુદ્ધિ-પ્રભાથી તેજસ્વી લાગતો વસંત પાસેથી પસાર થનાર દરેક વ્યક્તિને બાજુ અગણ્યે ખેંચતો હોય તેવા દેખાતો હતો. જ્યારે તેના મિત્ર નંદલાલ કદાવર શરીર ઘડંવણો રંગ તથા ચપળ આંખો તેમજ ચોસાકની છટાથી ચોતાંના ખૂંખસુરેત મિત્રની આંકર્ષક સંકેતમાં ઉમેરા કરતો. જાતને ન્યાતે જુદાં હતાં છતાં પણ લોકો કોષ કોષ વખત આ જુને ભાષળ છે એવી સૂઝ સ્વાભાવિક રીતે ખાતા. જાણસંખ્યા, સમાન વયનાં, ન્હાનપણથી સર્વ અભ્યાસ સાથે કરનાર, એક બીજાના ખાનગીમાં પણ ખાનગી પ્રસંગો બાજુનાર-એક બીજાની અભિલાષાઓ પોષનાર આશાઓ જીલનાર મિત્રોની જોડી મજે એ પ્રયત્નની ઉમદામાં ઉમદા બહીસ છે, એમ જાને રહ્યેજતા, રહ્યેજને જીવનમાં વિદરતા.

હાલ તુરત તે બન્નેના જીવનની વધારે જોખ-
ખાણુ મુલતવી રાખી, તેઓ શું વાર્તાલાપ
કરે છે તે સાંભળીએ.

વસંતની તેજસ્વી સુખમુદ્રા દુઃખના
ખારથી આજે કંઈ ગ્લાનિ પ્રકટ કરતી હતી.

“તું કહે કે ના કહે, નંદલાલ જે માણસ
સિદ્ધાંતને માનનારો છે તેનાથી એ કેમ બની
શકે ?” કંઈ ગુચવણ બરેલ અવાજે વસંતે કહ્યું.

“હું તને નથી કહેતો કે તારા સિદ્ધા-
ન્તોને તું એક બાજુએ મુક. હું તો માત્ર
તારી દુઃખી જીવનને સુખી બનાવવાના માર્ગ
પર તને દોરું છું.”

“પણ સુખ છે ક્યાં ? જે સુખ મળ-
વાનું હોત તો અત્યાર સુધી કેમ ના મળ્યું ?”

“એમાં પણ કંઈ કર્મના પરિણામનો ભેદ
દરો.”

“તે જે હોય તે. મને તો મહારા ગત
જીવનનાં કર્મોજી જોવા પ્રકારનાં લાગે છે કે હું
સુખી થઈ શકવાનો નથી.”

“તું ભૂલ કરે છે. જે સ્નેહપૂર્ણા તારી
ચાપ વસંત, તો તું સુખી થઈશ. એટલુંજ
નહિ પણ તારી અભિલાષાઓ, તારા હૃદયો
અને મદદ ગુજરાત જોવાની તારી મદદવા-
દાંશાઓ જરૂર ફળશે.”

“નંદલાલ ! નંદલાલ ! તું મારો બાળ-
મિત્ર છે. દુનિયામાં, દુઃખો દાલવવાનાં કામ
પોતાં છે. દુનિયામાં હૃદયની વાતો કહેવાને

પાત્ર થોડાં છે. મારું જીવન-મહારા જીવનની
સર્વ સુરક્ષીઓથી તું માહિતગાર છે. શું
તને મેં કંઈ પણ કહેવામાં બાધી રાખ્યું છે ?
હું અભય થાઉં છું કે મારી સર્વ જીના
જાણવા છતાં તું કેમ માની શકે છે કે હું સુખી
થઈશ.” આતુર નયને મિત્ર તરફ વસંતે
મીટ માંડી.

“તારા સુખનું એક જ કારણ-એક જ
આશા-સ્નેહપૂર્ણા છે.” નંદલાલે કુંકમાં
જવાબ વાળ્યો.

“પણ સુખની મૂર્તિ સ્નેહપૂર્ણા શું
લગિતાની માફક દુઃખમાં નહિ ફસાય ?”

“એ દિવસોને કરી યાદ કરવામાં માલ
નથી.” આટલું કહી નંદલાલ ઉભો થયો.
બન્ને મિત્રો ઘર તરફ પાછા વળ્યા. આગલી
પાછલી જીવનની વાતોનાં પ્રકરણ યાદ
આવ્યાથી બન્નેનાં ચિત્ત બગ્ધ થયાં. બન્ને
ચંત્રમમાન ચોપારી રેલવે ક્રોસીંગ પસાર કરી
રે-સ્ટેશન રોકપર આવેલા એક બેઠા ધાટના
વસંતના બંગરા આગળે ધ્યાનપૂર્વક ત્યારેજ
થોભ્યા.

“ચાલ વસંત, અત્યારે તો વહે માત-
રમ, કંઈ ખબર હોય તો જરૂર કહેવજો.”
આમ કહી નંદલાલ પોતાના મકાન તરફ
જવા બંધ છે એટલામાં દરવાજામાં ઉભેલા
વસંતના ધારીએ દોડી આવી વસંતના હાથ-
માં તુરતનો આવેલો તાર આપ્યો.

મંદરણ રેલ

મુસાફરી.

ગુજરાત મલ ઉપડવાની તૈયારીમાં છે. કોલાખાના સ્ટેશનની બહાર ગાડીઓ, મોટરો અને મુસાફરોની ધમામ અસાધારણ છે. પ્લેટફોર્મ પર મુસાફરો-મુસાફરોને મૂકવા આવનાર સગાં, વ્હાણાં, મિત્રો આમ તેમ ઉતાવળમાં દોડતાં-કંઠા સ્ટેટાં-ગાડીના ડબ્બાઓમાં ડોળાડો કરતાં કોઈને શોધતાં જણાય છે. ક્યાંક ક્યાંક ફૂલડાંની માલાઓ અને ગજરાઓ મુસાફરોને આપતાં હસતે મુખે રનેહીજનો સફળ સફર ધ્વજતાં દેખાય છે. સાસરે જતી પુત્રીને મૂકવા આવેલી માતા-ઓનાં, હૃદયને પીગળાવે તેવા આતુરતાસભ્ય-ભાવશીનાં નેત્રોમાંથી-ટપકતાં આંસુડાં જોનારના હૃદયને પીગળાવે છે. પરપુષા પછી પહેલીજ વાર પિયર જતી પત્નીને મૂકવા આવનાર સ્વામીના હૃદયમાં પ્રિયાની જૂઠાણી-પ્રિયાના યોગ વખતના વિયોગથી જે દુઃખમય લાગણી થતી તે તેમના મહેરાપર પ્રત્યક્ષ તરવરતી હતી. ધૂધટામાં છુરન ગુન-રતાં ફેટલિં કાંઈપિયાઈ રજાણીઓ આસ-પાસના સગાં વ્હાણાઓની દૃષ્ટિ ચૂકી, લાજમાંથી પથ પતિ તરફ એકાદ નયન્યાયુ દેહતી અને પતિને તે ઝીલતો જોષ રસિક-જનિને આનંદ થતો. આ પ્રમાણે વિવિધ દરેયોતું પ્રદર્શન જનાવતા કોલાખા સ્ટેશનના પ્લેટફોર્મ પર ગાડીનું આરણ અહધું ઉઘાડું રાખી, તેને અટકી વસંત હંમે કો નંદ-ભાવ સાથે આમતેમ દૃષ્ટિ દેવનો વાત કરતો હતો. અત્યારે વસંતને મુકવા નંદલાલ સિવાય રામ આમ્ય નંદનું, આજે રવવારે જે તાર

આઓ હતો તે તેના મિત્ર મુમનલાલનો હતો. મુમનલાલે તેને તુરતમાં રાજકોટ આવવા માટે બાર દબને લખેલું હોવાથી આજે વસંત કંઈપણ તૈયારી વગર જવા નીકળ્યો હતો. મુમનલાલનો તાર એટલે રનેહપૂર્ણાના સંબંધમાં કંઈ હોવું જોઈએ એમ વસંત તથા નંદલાલને ખાતરી હતી. મુમનલાલની પત્ની કપિંજલા અને રનેહપૂર્ણા બંને વચ્ચે ગાંઠ મેલી હતી, અને કપિંજલાએ વસંતને રનેહપૂર્ણાની બાબતમાં બહુ બહુ લખેલું હતું. મેલ ઉપડવાને પાંચ મીનીટનો વખત હતો. વસંત પણ ડબ્બાની અંદર દાખલ થયો. આ વખતે એક પારસી સ્ત્રી ઉતાવળે પ્લેટફોર્મ પરથી પસાર થતી દેખાઈ. તેની આંગળી પકડી સાત વર્ષની એક બાલિકા કુદતી જતી હતી. તે ઉતાવળે ઉતાવળે ગાડીમાં બીજા વર્ગના ડબ્બામાં દાખલ થઈ એ-છને, સીટી મારી. મેલ ઉપડ્યો. નંદલાલે વસંતને સૂચના કરી કે "જો હવે વૃંધારે ત્હારી ફીલસુરી ડોળતો નહિ અને કપિંજલાનું પૂરતી રીતે સાંભળજે." મેલની ઉપડવાની ગર્જના સાંધે સાહેબજી-રામ રામ-જેથી કૃષ્ણ-વદે માતરમ-જી બાપુ સંભાળજો હો-કાગળખત-લખજો-પડોંચ તુરતમાં પોડવતો-મત્યાદિ વાક્યોની ગર્જના પ્રકટી અને ણીજ પળેજ ઝાડી બહાર જતાં રમી.

વસંત ડબ્બામાં જમણી બાજુના ખુણામાં હોંચા વગરના બીરતરારને ગોઠવી તેને અટકી બેઠો. તરતજ દે-ડોંગેમાંથી તુરતમાં આવેલું "ન્યુ ઇન્ડિયા" કાઢી વાંચવું શરૂ કર્યું. "ન્યુ ઇન્ડિયા"માં વિદુષી બેસન્ટના ઇંગ્લેંડમાં ચાલી રહેલી પ્રવૃત્તિને લેખ વાંચતો શરૂ થયો. લેખ વાંચનાં વાંચનાં આ રહ બાકીની આવડી

ઉમર એટલી બધી મહાન-અચાગ. પ્રવૃત્તિ માટે હિન્દ એને શું બદલે આપી શકે એ પ્રશ્ન મનમાં ને મનમાં ઘોળવા મંડ્યો. એટલામાં ગાડી આંટરોડ પસાર કરી ગઇ તેવું લાન પણ વસંતને ન રહ્યું. ગાડી પૂર વેગમાં આગળ વધી. ઉખામાં એક વૃદ્ધિ બીસામાંથી સુડી સોપારી કાઢી, આસપાસનાં વિશુ માગ્યે સોપારી આપવાનું શરૂ કર્યું. વાંચવામાં તટસ્થીન થયેલા વસંતને પણ આ પ્રસાદી મળી. વિચારચેલીમાં ભંગ થયો. ડોસાએ સોપારી આપી એટલુંજ નહિ પણ સાથે ભાષ કર્યાં જાણે છે? કહી મંગળાચરણ કર્યું. વાત વ્રાત પરથી જણાયું કે આ ડોસો પોતાની પ્રથમનો પત્નીને છોકરાં ન થતાં હોવાથી બીજવાર વરરાજ યજ્ઞ પરણવા જતો હતો. ઉખામાં એક કપડવંજી હોરો, એક અમદાવાદી કાપડનો વ્યાપારી. અને તેની પત્ની, વિરમગામની મીલની કોમ્પ્લેક્ષમાં કામ કરતો એક નાગર યુવક તથા હનુનાગડ જતો એક બાઈચો તેની પત્ની અને એક છોકરો તથા વરરાજ યજ્ઞ જતા સુદા એકજામાઇ, તેમની નિઃસંતપ્ત પત્ની તથા બ્હેન. સહિત વિરાજ્યા હતા. વસંતે અત્યાર સુધી તો વાંચ્યા કયું હતું, પણ ડોસાના મંગલાચરણ પછી આ સર્વ બંધિતઓ તરફ દૃષ્ટિ ફેરવી. નિઃસંતને પોતા તરફ નિરખતો. જોઇ હોરાજીએ જણાવ્યા માંડ્યું કે, “તમે અંગ્રેજી જાણો વાંચો છો તેમાંથી અમને ટો. કંઈ સુનાવો.”

“હા! હા! સોના ચાંદીના બાબ આજે શું થયું?” પેલા અમદાવાદી વ્યાપારીએ ટાપમી પુરી જણાવ્યા માંડ્યું.

“હે” એ તમારા વ્યાપારી ગઢવર આમાંથી હજુ વાંચ્યા મળ્યા. તેમજ આ જાણું મુજાઇ નથી. મદ્રાસનું છે એટલે પડમ દિવસનું છે આજનું નથી.” વસંતે જવાબો કહ્યો.

“ન્યુ ઇન્ડિયા કોઈ?” પેલા વિરમગામ

જતા - નાગર યુવકે - પત્ર તરફ, મારીકાઈથી જોતાં કહ્યું.

“ન્યુ ઇન્ડિયા? પેલી ફરી ગયલી સુદા અંગ્રેજ ડોસી બીસેન્ટ બાઈનું જાણું કે?” અમદાવાદી વ્યાપારીએ બહેરાના કાન ફાટી જાય તેવા અવાજથી પૂછ્યું.

“એમ ના બોલો મહારા સાહેબ એમ ના બોલો! એ ડોસીએ ટો આપના પર એટલા બધા ઉપકાર કરવા છે કે આપના ટનનું આમરું ઉમેરી ટેના જોરા ટેને પેરાવીએ ટો પન ટેને પુરેપુરો બદલો આપી ન સકાય. મહારો ડાઉડ કોલેજમાં સીમે છે, અને આ “ન્યુ ઇન્ડિયા” માંકી વખટો વખટ મદને વાંચી સમજવે છે, ટો માણુમ પરે છે કે એ ડોસી કોઇ સાદારન મારા દુમ્મારો જેવું માનસ નહી.” હોરાજીએ બંધાની અજાનબની વચ્ચે લાંબો ખુલાસો કર્યો.

“પણ અમારા માંડીટયા કાપડના વેપારીઓ તો એમ કહે છે કે એ બાઈ તો હવે હિન્દુસ્તાનના પક્ષમાંથી ફરી ગઇ?” ફરીથી અમદાવાદી ભાષ બોલ્યા.

“હોરાજી! તમારી મુજાઇમાં દુકાન છે છે કે” પેલા સુદા વરરાજને આ વાતમાં મજાદ ન આપતાંથી કાન ફેરવતા ને પ્રશ્ન કર્યો.

આ પછી હોરાજી અને વૃદ્ધ વરરાજ વાતો ચઢ્યા. વસંતે આ સર્વ તટસ્થ સામળી પણ તેમાં બીલકુલ ભાગ લીધો નહિ, તે દમ્બેશ બોલવા કરતાં સાંભળવા વધારે ઇતેન્દ્ર રહેતો.

વંખત વખતનું કામ કર્યું જાય છે. ગાડી પૂર વેગમાં પાલકર આવી પહોંચી. ટેન પણ વિશ્વાંતિ લેતી હોય તેમ ઉભી રહી. મુસાફરો, ઉતર્યા. કોઇએ ચાહ પીધી તો કોઇએ પાલકરનો માવો અર્ધી રાત્રિએ પણ ખાધો.

ફરીથી ગાડી ઉપડી. હવે નિદ્રા દેવીએ પોતાનું સામ્રાજ્ય જમાવવા માંડ્યું. વસંત પણ “ન્યુ ઇન્ડિયા” વાંચતો વાંચતો પવ-

નની સાંત મીઠું લહરીમાં અર્ધ નક્ષત્ર અને અર્ધ નિદ્રાવસ્થા અનુભવવા લાગ્યો. ગાડી ચુરન પસાર કરી પૂર વેગમાં આગળ વધતી હતી. એકાએક મોટા આંચકા સાથે ગાડી ઉભી રહી. લોકો નિદ્રામાં એક બીજા પર ઉચ્ચાંચ પડ્યા. પેલા અગદાવાદી બાઈના નાક અને હોરાછની ડાઠીએ પ્રેમાલિંગન કયું. એકાએક અડધે રસ્તે ગાડી ઉભી રહેતાં 'પૂનઃ' એવો શબ્દો સંભળાયો.

પૂનઃ પુનઃ સાંભળતાં વસંત તરતજ ડબ્બામાંથી ઉતરી પડ્યો. રાત્રિ અંધારી છતાં ગાડીના દિવાઓના તેજથી ખુલ્લું દેખાતું હતું કે ફેટલાંક માણસો આમથી તેમ દોડતાં હતાં. તુરંતજ ગાર્ડ એક ડબ્બા આગળ ઉભો રહ્યો. "આ જ કમ્પાર્ટમેન્ટમાંથી લયની સાંકળ ખેંચાઈ છે." આગ કહેતાં તેણે પોતાનું કાનસ ઉચું કર્યું.

તે એક સેકન્ડ ક્લાસ લેડીઝ કમ્પાર્ટમેન્ટ હતો. અંદર જતાં એક પાટસી બાઈ બેસાન અવસ્થામાં પડેલી દેખાઈ. પાસે એક હિન્દુ બાઈ ગમરાપલા ચઢેરે આમ તેમ જોતી ગાર્ડ આવતાં ઉભી થઈ.

વસંત આ રથે તુરંત આવી પહોંચ્યો. તેણે તુરંતજ તે પાટસી બાઈને ઓળખી. બ્યારે મેલ ઉપાડવાની તૈયારીમાં હતો ત્યારે સર્વથી છેડે ઉતાવળે ઉતાવળે આવનાર તે બાઈને તેણે પ્લેટફોર્મ પર જોઈ હતી. સાથે આંગળી પકડી સાથતી લેની ન્હાની બાલિકા. આયારે ન દેખાવાથી વસંતે પહેલાં તેની તપાસ કરી. નિદોષતાની મતિ ને ન્હાની બાલિકા આગળજી રૂબ રહેલા કમનસીબ જનાવરો અત્યંત હોષ નિશ્ચિંત ઉંચતી હતી. વસંતની દષ્ટિ તરત પેલી હિન્દુબાઈના ઉપર પડી અને ઓળખતાં, ઓગળે ભોલી હોયો. "અરે મુલ્કિયા ત્વને ક્યાંસી !"

હું આ ગુલજારની સાથેજ રહું છઉં અને તેમના આશ્રમમાં કામ કરું છઉં". અભરાપથી છતાં સ્વસ્થ થતાં મુલ્કિયાએ કહ્યું.

ગાર્ડની માંગણીથી મુલ્કિયાએ હુંકમ ખુલાસો કર્યો કે, ગુલજારને અગત્યન કામસર રોકાવાનું હોવાથી હું પહેલેથી આવીને આ કમ્પાર્ટમેન્ટમાં બેઠી. ગુલજારનું મોડેલ આવવાના હતાં એટલે હું સામાન વિગેઃ ગાડી ન્યુસપેપર વાંચતી હતી, એટલામ એક જુરખાવાળી સ્ત્રી મતુર પાસે સામાન ઉપડાવી અમારા ડબ્બા તરફ આવી. પોતાના જુરખાના છિદ્રોમાંથી મળેને જોતાં તે ત્યાંજ થોભી, અને મતુરને સામાન ચૂકવા ઇશારો કર્યો. તેણે પોતાની એક પેલા ખૂણામાં લીધી. મેલ ઉપડવાને બરાબર પાંચ મીનીટ હતી તેટલામા ગુલજારનું પોતાની ન્હાની છોકરી શીરીન સાથે આવી પહોંચ્યાં અને તેમણે પોતાની એક લીધી. ગુલજારના ચઢેરા ઉપરથી આજે કંઈ તે ઉદાસ દેખાતાં હતાં. આ વખતે પણ પેલી જુરખાવાળી સ્ત્રી કે, જેને હું કોઈ ખાનદાન હોરા કુટુંબની ધારતી હતી તેણે હજુએ પોતાનો જુરખો કાઢ્યો નહિ. મેં નવચું. કે ગાડી ઉપડતાં તે તેમ દરેકે પણ તેને પાલે સામેના નાંક ઉપર તેણે તો જુરખા સમેત આગ રૂઈ ઉંચવાનું ચર કર્યું. ત્યાર પછી થોડી ઘણી અમારા આશ્રમની વાતચીત કરી. ગુલજાર કે જે અસ્વસ્થ દેખાતાં હતાં તેમણે, બેગમાંથી પેલું પુરતક કાઢી વાંચવાનું ચર કર્યું. મેં પણ મેવાલગિની નિવેદિતાનઃ ફેટલાંક વખાણોની ચોપડી વાંચવા કાઢી. વાંચતાં વાંચતાં સ્વાભાવિક મળે અને ગુલજારનું જન્મેને નિદ્રા આવી. પાવધર આવ્યું. હું જાગી. ગુલજાર સૂતાં હતાં અને પેલી જુરખાવાળી પંચ સૂતીજ હતી. ગાડી ચાલી. હું અર્ધ નિદ્રા અને અર્ધ મતુર સુષ્વરમાં હતી, એટલામાં એકાએક તે જુરખાવાળી સ્ત્રી જાગી. તેણે શીરીનની અડધી પોતાનો જુરખો કાઢી નાંખ્યો. જુરખો નીકળતાં મળે આગળ પડ્યું કે તે એક પુરુષ દેવો. મોરે, જુલ્હાની

બાંધેલી હોવાથી મહેને કંઈ પરખાયું, નહિ. તેણે તુરંત સુતેલાં ગુરુજીનાની ગળથી ઘાંધી. હું અર્ધે નિદ્રામાં હતી તો પણ કુદી અને બચતી સાંકળ ખેંચવા હાથ લખાવ્યો. મહેને લાગે છે કે તેને ગુરુજીનાનું ખૂન કરવું હતું કારણ કે તેના બીજા હાથમાં એક કાંચો ચાકુ હતો; પણ મારેવા પહેલાં તેને કંઈ ગુરુજીનાને કહેવું હોય એવું લાગ્યું. કારણ કે નહિ તો એકદમ ગુરુજીનાને તે ચાકુ મારી શકત. મહેને જાણેલી જોઈ તે ગમરાયો, અને સાંકળ ખેંચવા મહારા લખાવવા હાથ તરફ ચાકુ ફેરવ્યો. ધા ચુક્યો-સાંકળ ખેંચાઈ અને માડી ઉઘી રહેતાં પહેલાં તેણે આ જાણીને મારણથી કૂદકો માર્યો. જતાં જતાં તેણે ગુરુજીનાનું મળું જોરથી ઢાળ્યું. મહેને બીજી રહે છે કે કંઈ અનિષ્ટ થયું હોય. ત્યાર પછી મું. થયું તે તમે દરેક જાણો છો. "

માઈ અને વસંતે તરતજ ગુરુજીનાને તપાસી, ગુરુજીનાની ધીમે ચાસ લેતી હતી તેથી જાણ્યું કે તેનું જીવન જવાની પારતી નથી.

તરતજ માડી ત્યાંથી બીજે રેશને આવતાં રેલ્વે પોલીસને તે રથજે રવાના કરવામાં આવી. પણ તે બેઠી ગુરુજીનાનું કંઈ પત્તો લાગ્યો નહિ. માડીમાંજ એક સારો ગ્રહર મુસાફરીએ કરતો હોવાથી રેશને તેણે પોતાનો પ્રયોગ અજમાવ્યો, ગુરુજીનાને સ્કેન અપરામ થતો લાગ્યો. અને પૂર્ણ મિલિમાં હતી તો પણ તેની હાલત સહજ ચિંતા હતી કરે તેની હતી.

અમલગાદ હતી જવા ધાણાએ ગુરુજીનાને કહ્યું પણ પોતાના આશ્રમમાં જવા તે હિતેજાર હતી. વાંકાનેર અને વડવાળું પચ્ચે આનંદપુર નામનું ન્હાનું ગામ હતું ત્યાં તેનો આશ્રમ હતો. ધ્યાન રોડ રેશને હતી ત્યાં જવાનું હતું.

રસ્તામાં ગાદામાં જવાનું હતું અને

ગુરુજીનાની તબીબત જરા ચિંતાજનક હોવાથી મુશિલાએ વસંતથી બની શકે તો આશ્રમ સુધી મુકવા માટે મદદ માંગી. વસંત અને મુશિલા કોલેજમાં સાથે બણતાં હતાં તેથી એક બીજાને સારી રીતે પીછાળતાં હતાં. વસંત પારકે દુઃખી દુઃખી મનારો હતો એટલે પોતાને જરૂર તુરંતમાં રાજકોટ જવાનું હતું.

હતાં મુશિલાની અરજ સ્વિકારી. રજાને મુનલાલને તાર મૂકી, પોતે રસ્તામાં રોકાયો છે, તેની હકીકત જણાવી, પોતે ગુરુજીનાની મદદ ગયો. રેશનેથી ઉતરતાં વસંતને માલૂમ પડ્યું કે ગુરુજીનાની તરફ ત્યાંના લોકો અનુદાધ પ્યાર ધરાવતાં હતાં અને ગુરુજીનાને સંડીસલામત આશ્રમમાં પહોંચાડવા માટે પોતાનો જીવ આપવો પડે તો તે આપવા પણ ત્યાંના આશ્રમજનો તૈયાર હતા. વસંત જો જવા પારતો તો રાજકોટ ત્રીથો જઈ ચકતે પણ એક વખત મદદ આપવા-હાથ કાઢવા પછી પાછો તે હાથ ખેંચવામાં તે નારાજ હતો. એટલે આનંદપુરના આશ્રમમાં ગુરુજીનાને પહોંચાડવામાં તે મદદગાર થયો. આનંદપુરના આશ્રમનું વાતાવરણ જોતાં વસંત અજબ થયો. સેવાની વાવના સુંદર રીતો કેવી સુંદર રીતે પ્રકટાવે છે તેનો આજ તોને પ્રત્યક્ષ અનુભવ થયો. ગુરુજીનાને પણ આશ્રમમાં આવવા પછી ચાર કલાકમાંજ વધારે આરામ થતો જણાયો. બોલવાની શક્તિ આવી. તેના આશ્રમમાં ત્રીજો સારું ડોક્ટરી ગ્રાન વેશવતી હતી. તેથી ચાંપતા ઉપરો લેવામાં આવ્યા. રાત્રિ પસાર થવા પછી ગુરુજીનાને વધારે ચેતન આવ્યું ત્યારે મુશીલાએ સર્વ વાત ગણી તે છતિ મુશી કહી સંભળાવી. વસંતરાવની વાત સાંભળી ગુરુજીના મુશી થઈ અને જવા પહેલાં તેની સાથે વાતચીત કરવાની ઇચ્છા દર્શાવી.

ગુણસુન્દરીના અલંકારો !

(માલવ્ય સુંદરી લાવ ગુણિયત ગજરા-રાગ.)

સુધઃ સતિ સુન્દરી ગુણવાળી, પહેરે સાડી શિયળની રૂપાળી.	સુધઃ.
પહેરે લવળા કમુંબલ ચોળી, ધર્મશ્રદ્ધાના રંગે ઝમોળી;	
દયા દરજ્જાએ હોશે ચીવેલી.	સુધઃ.
કર કંઠેણ કંઠેણાનું ધારો ! પર નિન્દાને દૂર નિવારો !	
ચુડા સંમતાનો જોખે રૂપાળો !	સુધઃ.
વિશ્વખંદુતા વીડી રૂપાળી, જડિ શાંતિ હીરે રહીવાળી !	
સાંભાવ સુન્દરતા રસાળી.	સુધઃ.
નીતિ, મોહન મોહિતકમાળા, પહેરે નિન્દક ભરશે ઉચાળા;	
કર્મજંધ ચણી રખવાળી.	સુધઃ.
અનુભવ તણું જ્ઞાન આંખે, વૃત્ત-નિયમ ડાબણીયે રાખે;	
સંમતાથી ઝગત માર સાંખે.	સુધઃ.
પ્રભુલક્ષિથી અંગ પળાણિ, વિશ્વપ્રેમના આરસે ભાળા;	
રાગે વદનની કાંતિ નિહાળી.	સુધઃ.
ટીકા કુમકુમ નાથની સેવા, કરે ભાવે મળે સુખ મેવા;	
પ્રીતે અખર મૌલાગ્યને લેવા.	સુધઃ.
ધ્યાન સ્વામિ તણું મન ધરવું, ચરણે તુપૂર રા'યમ ફેરું ધરવું;	
કાચ પર ઉપકારવું કરવું.	સુધઃ.
સતરીલ રમાલ રૂપાળો, વેરાગ્ય જાનારી વાળો;	
દોષ ખાલીનો રૂડો રૂપાળો.	સુધઃ.
કષ્ટકલ કનક-કંથ ધરવું, અતરાતમ પ્રદેશે વિચારવું,	
ધ્યાન ધરમ ધરમધનું ધરવું.	સુધઃ.
પ્રેમ-પ્રેમજ-દલિમાં રાખો, રૂડો ચિનય વડીલનો દાખો;	
સત્ય-પર્ય-વચન શુભ ભાખો.	સુધઃ.
જેવું જોસો તેવું તમે ચાલો, રામ હવેલના મેલ પળાળો;	
ગુણસુન્દરીઓ જની મદાલો.	સુધઃ.
સો આલપણે રદિયાળાં, આત્મરાન ભર્ષો મર્ષાળાં;	
મલે સૌભાગ્ય શ્રી મહિમાળા.	સપા.

માનવનો અભિમાન.

લેખક:-મગનલાલ દલપતરામ ખખ્ખર, બે. પી.

જ્યો રે માણસને અભિમાન ચાલે છે ત્યારે તેની પાસે દશ ચાલે છે. અભિમાન એટલે મલનો નથી હોતો. કોઈને ધનનો તો કોઈને કપનો, કોઈને વિદ્યાનો તો કોઈને સત્તાનો, ક્રત્તિ અને કારના અર્થો હોય છે. તેમાંથી એક પ્રકારનો જ હોય તો તે મનુષ્યની હાનિ કરે છે. તો મમતા હોય તો શું શું કરી નાખે. દરેક મુખ્ય જાણે છે કે ગર્વ નહિ કરવો જાણે. દોષગણ થતાં તે અધ જાની કંઈ જાણે છે નથી.

હાલમાં દ્રવ્યસંપત્તિ વિશેષ ચર્ચાથી રીરસંપત્તિ તદ્દન વિનાશ પામેલી દેખાય છે. દ્રવ્યને ધારસીમ્મ "દોષ" કહે છે. તેનું હાસ્યજનક પ્રયોગકરણ કરીએ તો નિકાલે જલુજ બંધ બેસેલું ચર્ચ પડશે. "દો" અને "લ" એ જ શબ્દનો દેહલ "જ" અને "લ" છે. "દો" એટલે "જ" અને "લ" એટલે "લ" છે. અર્થાત્ તેનો અર્થ "જે લાત" થાય છે. ત્યારે મનુષ્યને અદ્યત્ત ધન પ્રાપ્તિ થાય છે ત્યારે તે પોતે જાણી એક લાત મારે છે. એટલે પોતે જાણી કાઢીને આવે છે કે "મારી-સે ધન પછું છે." પરંતુ જો દેવશેષો ન જણે રહું તો "લક્ષ્મી તેની જાણીમાં

એવી જગ્યાની લાત મારે છે કે તે આપડો ધનની ગેરહાજરીમાં જુદો થઈ વાંકો વળી રસ્તામાં આવે છે. જાણે કે પોતાનું જન કંઈ જોવાઈ જાયું તે શોધતો હોયની ? મારે કોઈ પછું જાણતો ગર્વ નકામો અને પડતીની નિશાની છે એ નકી સગવડ.

એકવાર એક મુનિ તપશ્ચર્યા કરવા બેઠા હતા. તે વખતે કોઈ એ સાધુ મુસાફરો પાણીની તૃપા લાગવાથી તે ઋષિના આશ્રમમાં ગયા અને પાણી માગ્યું. ઋષિએ તેમને યોગ્ય સત્કાર કરી બેસવાનાં મુગ-ચર્મનાં આસને આપ્યાં અને પોતે ખાસ મંત્રેણુ સિદ્ધોદક જલ પીવાને આપ્યું. પરંતુ ત્યાં ઋષિજનો પ્રત્યક્ષપ્રતિષ્ઠા સાંભળતાં આ જાણે મુસાફર સાધુશાસ્ત્રીના ગનમાં છૂપાં પેદાં થઈ અને અવેલું જલ કંઈ મિથ કરીને પીધું નહિ અને રીસાછને આદ્યા ગયા. ત્યાર બાદ એક છીન્ને સાધુ તેમને મળ્યા તેને આ સાધુઓએ એ ઋષિના આશ્રમમાં જવા કહ્યું, એટલે તે સાધુ ત્યાં ગયા. આ સાધુનો પશુ દેવ પ્રેમાલો ઋષિએ સત્કાર કર્યો અને સિદ્ધોદક આપ્યું. જોના તેણે ખુલીની સાથે સ્વીકાર કરી ગરગટ પીગયો, એટલે ઋષિએ તેને આશીર્વાદ આપી કે "જા જમ્યા ! તેરેક મુક્તાનકા રાજ્ય મીલેગા." થોડાવરે વીત્યાબાદ દેવની આજ્ઞા મનિના પ્રભાવરે તે સાધુને મુક્તાનકા રાજ્ય મળ્યું અને મુક્ત થઈને તે તો રાજ્ય કરવા

લાગ્યો. તે દર્દમ્યાન પેલા બે સાધુ મુસાફરો
 ફરતા ફરતા મુલતાન જઈ ચડ્યા. તે વખતે
 આ સાધુરાજ સ્વારીએ જતો હતો. તેણે આ
 બંનેને ઓળખતાની વાર પોતા પાસે બોલાવ્યા
 અને મહેલમાં લઈ જઈ તેમનો સત્કાર કર્યો
 અને ભોજન આદિની સુવ્યવસ્થા કરી જેથી
 તેઓ બહુ પ્રસન્ન થયા. એ સાધુરાજએ
 પૂછ્યું, વીતેલી સર્વ વાત કહી તેથી નમને
 મનમાં પુનઃ કુપ્પ ઉદ્ભવ્યું, પરંતુ રાજ
 તૃષ્ણાના લોભથી તેઓ ત્યાંથી ચાલી નીકળ્યા
 અને પુનઃ ઝાપિના આશ્રમે આવી લાગ્યા
 અને જળની પુનઃ વાંચના કરી તેના પ્રત્યુત્ત-
 રમાં ઝાપિએ કહ્યું:—

આપણે જળ પીયા નહિ,
 તથા તુમને અભિમાન કીયા;
 આવો સાધુ, પીઓ પાની,
 વો પાની, મુલતાન ગયા.

આવો સાધુ ! હું તમને જલ આપું,
 પણ જે જલની તમે વાંચના કરો છો તે તો
 મુલતાન ગયું, એ સાંભળી વીરે મોટે તે
 સાધુઓ પાછા ફર્યા.

પ્રત્યેક મનુષ્યના હૃદયમાં એ સામાન્ય
 વાત, સર્વને માન્ય હોય છે કે અહંકાર
 કરવો નહિ, પણ તેનું વર્તન, ગળુરા છતાં
 બહુ યોદ્ધા થાય છે. એ મોટી દિલગીરીની
 વાત છે. આ નીચેના બે દાર્પણોએ લક્ષમાં
 લેવા યોગ્ય છે.

નગરાપરનું આમટું જનારનું હોય છે,
 તે બાપડા અવતરક પ્રાપ્તિને વાચા થઈ હોય
 તેમ નીચે પ્રમાણે બોલ છે:—

બાર બજત, નિશાન નહિ, કરવે પેદાર પેદાર;
 હરિ મિસરે, પણ તન બપે, મરે ન મીટત માર.

એ જાંપેડા પણ એમ કહે છે કે અમરા
 કમબાગની વાત કે અમે દરિને વાદ કરતાં
 વિસરી ગયા તેથી તો અમારે પશુનો અવ-

તાર લેવો પડ્યો. આ પશુના અવતારમાં
 અમને ગાડામાં જોડી ખૂબ મારે છે અને
 વળી પૂરાણી બોલે છે, ને વેડ કરાવે છે.
 લોકો એટલેથીજ અટકતા નથી પણ અમારા
 મુઠા પછી અમારી ચામડી ઉતારી લઈને
 પણ અમને માર મારી પુરું વેર લે છે.
 કારણ અમારા ચામડાનું નગારું બનાવે છે,
 જે વારંવાર વાગે છે પણ તેનું નામ નિશાન
 ન મળે ને ખૂબ તેના પર કાંડીઓ લેરથી
 પીટાય છે કે મુઠા પછી પણ અમને માર
 મટતો નથી એ અમારા કમબાગ છે. અમે
 દરિને લગ્યા નહિ માટે હવે પરતાઈએ છીએ.
 વળી જુઓ:—

મેના “મે” ના ” કહી, તુરત મીને જગદીશ,
 અળપુત્ર “મે” મે” કહી, તુરત કરાવો શીપ;
 તુરત કરાવો શીપ, તાંત ધુનીયાને ઘેરી,
 પડે મુદગલડી માર, બોલે તથા “તુંડી તુંડી.”

મેના પક્ષી અને અળપુત્ર એટલે બકરા,
 એ બંને ને પુછવામાં આવ્યું કે, તમારા
 બંનેમાં મોટું કોણ ? તો મેના કહે છે
 “મે” ના ” એટલે હું મોટી નથી, ત્યારે
 બકરાએ કહ્યું “મે” મે” એટલે હું મોટો
 છું. તે ઉપરથી મેના પક્ષીને તો જગદીશ
 મળ્યા, ને તેને પંજરામાં ધાલી લોકો દેવથી
 પાળે છે ને ખાવાનું આપે છે. બકરાએ
 મોટાઈ કરી તો કસાઈ લોકો તેનું માથું
 કાપી નાખે છે. એટલુંજ નહી પણ પછી
 ધુનીયા—એટલે પીગરાગે તોના ચર્મને વેરી
 લે છે, ને બકરાના ધડને લઈ જઈ ચાવડી
 કાઢી તેનો તાર બનાવે છે, અને ફેડ પંજરી
 વખતે તે તાર ઉપર મુદગળનો માર ખૂબ
 લેરથી મારે છે ત્યારે તાંતનો “તુંડી તુંડી”
 એવો અવાજ થાય છે, એટલે કે બકરા
 અંદરથી બોલે છે “તુંડી, તુંડી”. એટલે
 કે હજાર મારી ખૂબ થઈ છે અને માર
 કર. આ ધુનીયામાં બસ તુંડી તુંડી; તારા

શિવાય કોઈ મોહું નથી, માટેજ નાટ્યકવી
સહગત ઝાલામાઝ ધોળસાહ્યે ખુબીથી કહ્યું
છે કે:—

હારિ—માનવતો અભિમાન પલકમાં ટળી જશેરે;
અરે જેમ પીપળા હિપર પાન, પલકમાં ખરી
જશેરે.—વગેરે.

પણ ઠોકર લાગ્યા વગર કદી સમજણ
ન આવે મારે:—

મત કરના અભિમાન,
હારિ! લાઇ, મત કરના અભિમાન,
‘મિનતિ મગનથી માન,
હારિ! ભાઈ, છૂટ જાયગા તન—હારિ, મત ૧
નહિ’ રહેગા ગુમાન,
હારિ! તુંમ હોવેગા હેરાન,

મિનતિ મગનથી માન,
હારિ! ભાઈ મતહો તુંમ નાદાન—હારિ! મન ૨
તુંમ જોર કિસમ શયેતાન,
અદમરત વડા મસ્તાન,
મિનતિ મગનથી માન,
હારિ! ભાઈ, ચલા જાયગા જાન—હારિ મત ૩
તુંમ દો દિનકા મેમાન,
બેલા તુંમ ક્યુ ખનતો હયેવાન,
મિનતિ મગનથી માન,
મત્તા તૂં, કરકરિકા ખુબ ધ્યાન—હારિ મત ૪
જો સાહે સો હમ તુમે, ક્યુ મરતાં દિનરાત,
જોસ ખગના ખલકકા, કરે તૂં પ્રયેરાત;
કરે તૂં પ્રયેરાત, રાતક નીદ્રા પાવે;
આવે જો મુશ્કેલ લેસર નહિ ભૂખા જાવે;
કુળ હોવે આમીન, વીનથી આદત ટારા,
કરે બેડા પાર, રહીમકુ મંગેન પુકારા.

૧ મુશ્કેલ=ગરીબ. રાંક. ૨ લેસર=જરાયણ. ૩ દીન=ગરીબ.

વાચકને

“ ઝુલ્મુઝંદરી ” વધારે વપરોની અને આર્થિક દિન પ્રતિદિન બંને તેટલા માટે
તે સંબંધી સુચનાઓ વાચકો કરતા રહે જેમ અમે છઠ્ઠીએ બીજી, એ કાર્ય વાચકો માટે
સુખમ કરવા અમે નીચે કેટલાક પ્રશ્નો આપીએ છીએ, તેના જવાબો મળશે તો આસારી યંત્રણ.

(૧) તમને કયો લેખ, વાર્તા યા કવિતા યાથી વધારે યા જોહા અને છે ? અને
તે શા કારણે ?

(૨) “ સ્ત્રી જયંત ” “ વિવિધ વિષયો ” અને “ જ્ઞાન ગ્રાંથ ” ના મથાળાં
દોષ ને બાબતો, જેવી રીતે અપાય છે તે તમને વપરોની લાગે છે ?
જેથી કંઈ નવીન નજીવાન મળે છે ? એ ને રીતે અપાય છે તેથી વધારે
સારી કોઈ રીત બતાવી શક્યો ?

(૩) “ નોંધ ” ના મથાળા દોષની ચર્ચાથી કંઈ જ્ઞાન લાભ પાય છે ?

(૪) માહિતીની દાવની પદ્ધતિમાં ફેરો કરવાનું સુધ્ધી શક્યો ? તમને બીજી
કોઈ બાબત વપરોની જણાવી દોષ તો તે કદી શક્યો ?

તંત્રીઓ, “ ઝુલ્મુઝંદરી ”

સમાલોચના.

૬૬૭

પ્રાચીન કાવ્યસુધા:—ભાગ ૧ લો અને ૨
 લેખકોએ કર્તા શ્રીયુત છગનલાલ વિદ્યારામ
 રાવળ, પ્રકાશક: રામચરણ શેઠશ્રી પુસ્તકાલય
 વિશ્રાંત માવણ, ને. પી., એમ. આર એ. એસ
 મૂલ્ય: દરેક ભાગનો રૂ. સવા. નામ પ્રમાણે આ
 પુસ્તકોમાં પ્રાચીન કવિઓના કાવ્યોની રસમય
 સુંદર પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવી છે. સંશોધક અને
 પ્રકાશક, અને સમજાવે ગુજરાતી સાહિત્ય પ્રદે-
 યમાં સાહિત્ય સેવકો તરીકે સારી પેઠે જાણીતા
 એમની બન્નેની પરીશ્ક રક્ષિતના ફળરૂપ આ
 કાવ્યસંગ્રહ ગુજરાતમાં જરૂર આદરણીય થશે.
 આદિ કવી નરસિંહ મહેતાથી માંડીને પ્રસિદ્ધ
 તેમજ અપ્રસિદ્ધ અનેક કવિઓની બાનીનો
 સંગ્રહ એ પુસ્તકોમાં છે. પહેલો સગવડમાં
 નવારે કન્યા કેળવણી માટે પૂરતા સાધનો નહતાં
 ત્યારે આ પ્રાચીન કવિઓનાં કાવ્યો હોંસથી
 મેંદિ કરવામાં આવતાં અને એથી જી હરનમાં
 સંગીત અને કાવ્યસુધાનો અમૂલ્ય રંગોતો.
 અત્યારે એ પ્રથા ભૂલાઈ ગઈ છે અને પરિણામે
 શ્રીજીવન કેટલેક અંશે રસહિન વર્ણ ગયું છે. આ
 કાવ્યસંગ્રહમાંના ઘણાં કાવ્યો એનાં છે જે
 ગામણી સ્ત્રીવર્ગના અત્યંત આદરને પાત્ર થઈ
 ચકે. નાનકડા પુસ્તકના આકારમાં ગુજ હોંમતે
 પ્રકટ કરી એ બન્ને ગુંદસ્થોએ ગુજરાતનાં ગુજ
 ગૃહજીવનમાં રસ સંચવાનો સ્તુત્ય પ્રયત્ન કર્યો
 છે. સુંદર છપાઈ ઉપરાંત અનેક આકર્ષક ચિત્રો
 આ પુસ્તકોની ઉપયોગિતામાં અને સુંદરતામાં
 વધારો કરે છે.

“સર્જન વર્તમાન” નો પતેલી અઠ: મૂલ્ય
 રૂ. એ. પ્રસિદ્ધ દિનિક પત્ર “સર્જન વર્તમાન”
 પોરસી બાઈઓનાં નવા વર્ષ-પતેલીને યંક્ષે પ્રતિ-
 વર્ષ દળદાર અને આકર્ષક અંક પ્રકટ કરે છે, તે
 ગુજબ આ વર્ષ પણ પ્રકટ કર્યો છે. સાહિત્યની
 ઈતિહાસ આ અંક કેટલેક અંશે બહુ સારું કામ

કર્યું છે. અંગ્રેજ લેખોમાં લેખનિયમ અને
 લેખકોની વિવિધતા કીક જળવાઈ છે; પરંતુ
 ગુજરાતી વિભાગ કંઈક નિરાશાજનક છે. માત્ર
 યારસી કોમને લગતાજ વિષયો પાછા બહુ રચળ
 નહિ રોકતાં આ વિભાગને સર્વદેશીય બનાવવો
 એકજી. ચિત્રકલામાં જાણીતા કળાકાર મી તારા-
 પોળવાળા હંમેશની જેમ આ અંકમાં પણ
 મોટી જગ્યા રોકે છે. એમની કળા માટે કંઈપણ
 કહેવું અરથાનેજ ગણાય. એમનાં કેટલાંક સુંદર
 ચિત્રો ઉપરાંત મી. સુદરતું “નવાજ પાછલ
 અક્ષીશાહની ઇગમોના વિહાર” તું ચિત્ર આ
 અંકની મુખ્ય આકર્ષક વસ્તુ છે. એકંદરે ભેતાં
 આ અંક તૈયાર કરવા માટે ઉઠાવેલી જહેમત
 અને કરેલો ખર્ચ સંદેશ થયાં છે, એમ કહીએ
 તો ખોટું નથી.

રાસ: કર્તા શ્રીયુત કેશવલાલ હરગોવિંદલાલ
 શેઠ. મૂલ્ય: બાર આના. ગુજરાતના ગણ્યા
 માંડ્યા પ્રસિદ્ધ રાસ લેખકોની, હંદોલમાં શ્રીયુત
 કેશવલાલ હ. શેઠનું નામ આજલાંમાં સમથથી
 મુદાયું છે. આ પુસ્તકમાં, તેમણે લખેલાં લગભગ
 ચાલીસ રાસનો સંગ્રહ છે. મોટી અને મુદ
 બાયામાં લખાયેલા આ રાસ ગુજરાતની ગુજ-
 સુંદરીઓનાં કંદલા સુંદર આભુપણો યવાને
 સર્વોંશે લાયક છે, એમ કહીએ તો અતિયોક્તિ
 નથી. સ્વદેશાસક્તિથી અને સ્વદેશીની જાવનીથી
 હમરાતાં આ સંગ્રહમાંના કેટલાંક રાસો
 લાવના સંભવે સર્વની દૃષ્ટિમાં આદરણીય ગણાય
 એવાં છે. ગુજરાતના સુકાયલાં નારીજીવનને રસ-
 વારિથી સંચવા આના રાસસંગ્રહોની ખાસ
 જરૂર છે. વિવેચક દષ્ટિએ કવિશ્રી જ્ઞાનાલાલે
 લખેલાં ઉપોદ્યાત આ પુસ્તકની ઉપયોગિતામાં
 ખાસ વધારો કરે છે. પુસ્તકનું વસ્તુ તેમજ
 સુંદર છપાઈ ભેતાં બાર આનાનું મૂલ્ય વધારે
 નહિ યોગ્ય.

૧. શ્રી ગુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રીમંડળ, મુંબઈ.

૨. શ્રી ગુજરાત સ્ત્રી કેળવણી મંડળ, અમદાવાદ.

કામકાજનો દુકંદ અહેવાલ.

૧. શ્રી ગુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રી મંડળ.

ચરિત્રાતમાં મંડળના સઘળા સુધ સમાસહોને નજીવવાની રત્ન લઘએ છીએ કે મંડળ તરફથી “શ્રી હિતોપદેશ” નામનું ત્રિમાસિક પત્ર જે પ્રસિદ્ધ થતું હતું તે “શુભસુંદરી” નામના માસિક સાથે તેથી નાંખવામાં આવ્યું છે, અને હવેથી “શુભસુંદરી” અને “શ્રી હિતોપદેશ” તરીકે દર મહિને નિયમિત પ્રસિદ્ધ થયા કરશે. મળકુર માસિકનું વાર્ષિક લવાજમ રૂપીઆ ૩-૮-૦ રાખવામાં આવ્યું છે. આશા છે કે મંડળના સભાસહો આ માસિકના આદક થઈ ઉત્તેજન આપી આભારી કરશે. વિશેષ આ માસિકમાં દર મહિને મંડળને લગતી સમાસહોને નજીવવા લાયક હકીકતો પ્રસિદ્ધ થશે.

નવાં પેટ્રોનો.

સા. દાનતાગવરી મગનલાલ પરબુદાસ, સા. બાનુમતી રજીસાદાસ માધવદાસ અને સા. માંલેષ્વરજી દેસાવજી હીરજી. જેને બેઠન રૂ. ૫૦૦ મંડળના ફંડમાં ભરી મંડળમાં પેટ્રન થયાં છે. ઉપલાં બંનેનો મંડળમાં પેટ્રન થયાં તે માટે અમે તેમનો મંડળ તરફથી પત્રો અગ્રગાર માનીએ છીએ. આશા છે કે બીજાં બંનેનો પણ પેટ્રન થઈ મંડળને સ્પર્શારી કરશે.

લાઈફ મેમ્બરો.

સા. નમનાબાઈ નયતિલાલ, અને સા. નેન-શુભગરી ગુનુસાઈ વ્રજદાસ. આ બંને બંનેનો રૂ. ૧૦૦ ભરી મંડળમાં લાઈફ મેમ્બર થયાં છે. અને તે માટે અમે તેમનો આગ્રાર માનીએ છીએ.

સભાઓ.

તા. ૮-૪-૨૨ ના રોજ સફળત રૂ. નમનાબાઈ નમીનદાસ અકુબની સંવત્સરી સા. લેડી લઈમીબાઈ નગમોદનદાસના પ્રમુખપણા દેહળ માધવબાઈમાં ઉત્તરવામાં આવી હતી. આ પ્રસંગે પ્રમુખે ત્યાં મીસ નવાજબાઈ ડી. કોન્સ્ટેન્ટે

નમનાબાઈના સંબંધમાં તેમના જીવન અને કાર્ય વિષે અસરકારક વિવેચન કીધું હતું અને તે પ્રસંગે હરિકીર્તન કરાવવામાં આવ્યું હતું.

તા. ૧૪-૪-૨૩ ને રોજ મારવાડી વિદ્યાલયના લોકમાં ડોક્ટર દોશીબાઈ જે. આર. દાદાભાઈના પ્રમુખપણા દેહળ સુંબઘની કેટલીક સ્ત્રી સંસ્થાઓના સંયુક્ત આયજ દેહળ સમા ભરી મીસીસ હોનશીન્સન, મીસીસ સરોજીની નેડુ, મીસીસ અરવિદાભાઈ ગોખલે અને મીસ અંબુબાઈ લોટવાળાને પ્રુનિસિપલ દરેશોદરાનેમાં પહેલીવાર સ્ત્રી સભાસહો તરીકે સુદેશીમાં ફોનદમદ થયો અને અભિનંદન આપવામાં આવ્યું હતું.

તા. ૧-૬-૨૩ ને રોજ “શુભસુંદરી” પાંચમી સાલ” ઉપર શ્રીયુત નંબકરાય નદરરાય દેસાઈ જેરિસ્ટર-એટ-લોએ વિવેચન કીધું હતું.

તા. ૪-૮-૨૩ ને રોજ “શ્રીએનાં બંધનો” વિષે શ્રીયુત નૃસિંહદાસ ભગવાનદાસ ત્રિભાઈ જેરિસ્ટર-એટ-લોએ વિવેચન કીધું હતું.

ઇન્ટરનેશનલ કોનવેનશનમાં સ્ત્રીઓ અને બાળકોએ અગ્રીતિના બંધામાં નાખવાનો ટ્રીક દાખી જેના માટેના થયલા કરાવને ટેકા આપવા તા. ૬-૮-૨૩ ના રોજ મુંબઈમાં જોત. સર ગોલ્ડદાસ કલાનદાસ પારેખના પ્રમુખપણા દેહળ જે સભા બોલાવવામાં આવી હતી તેમાં મંડળે સાજ લીધો હતો.

કેનિયા વિષે સભા.

તા. ૨૧-૮-૧૯૨૩ ને રોજ મંડળ તરફથી કેનિયામાં વસતા દિંદીવાનોના હકોના સંબંધમાં ક્રિસ્ટીય પ્રધાન મંડળે કરેલા અન્યાયી નિર્ણયને સખત રીતે વખોડી કાઢવાને મુંબઈમાં વસતી સઘળી કોમનાં બાળકોની એક ખાસ નદેરજીના લેડી લઈમીબાઈ નગમોદનદાસના પ્રમુખપણા દેહળ મળી હતી. આ પ્રસંગે સ્ત્રીઓએ સારી સંખ્યામાં

હાનરી આપી હતી. રાજ્યાત્મક પ્રયુષે કાયણ પ્રધા બાદ સૌ. જસદેવ ગુલાબચંદ દેવચંદ એવીએ નીચે મુજબનો કસાવ મૂક્યો હતો.

કસાવ.

“કનિયામાં હિંદીવાનોના દરજ્જાને લગતા ક્ષિત્રીય અધાનમ હોય કરેલા નિર્ણયને મુજબની સંધર્ષી કામની ક્ષીઓની આજની જાહેર સસા અસંતોષકારક, સાથી વિશેષ અન્યાયી અને ગેર-વાજબી લેખે છે. હિંદીઓની લાગણીઓ અને ભવિષ્યોની તદ્દન અવગણના કરવામાં આવી છે કે જે લાગણીઓ હિંદી વજરને હિંદી સરકાર આરલા લાંગા સમયથી ખંતપૂર્વક જલુષતી આવી છે. ક્ષિત્રીય સંસ્થાનોમાં હિંદીઓને સા-આજ્ઞ્યમાંની પ્રત્યેક જેવા હક લેખવવાને, સન ૧૯૨૧ ના કસાવના સ્વીકારાયલા ગંભીર વચનો ઉપર પાણી ફેરવવામાં આવે છે. આથી સિદ્ધાંતોનો ચોક્કસ ભંગ થાય છે. પ્રધાનમંડળની પક્ષપાતી વલણને આ સસા વખોડી કાઢે છે. ક્ષિત્રીય સંસ્થાનોમાં ગણતા તમામ મુલકોમાં હિંદીઓ માટે સમાનતા અને છૂટાપછાટની રાજ્ય-નીતિનું ધોરણ અંગિકાર કરવાને નામદાર હિંદી સરકારને લેમજ ક્ષિત્રીય પ્રધાનમંડળને આજની સસા નમ્રતાપૂર્વક આમંત્રણ કરે છે. અને તે માટે તાત્કાલિક પગલાં લઈ શાહી કોનફરન્સમાં અપા-યલા વચનો પાળવાને હંસદારની રાહે તત્પર થશે એવી આશા છે.”

ઉપલા કસાવને અંગે સૌ. જસુધર ગુલાબચંદ એવીએ વિવેચન કર્યું હતું અને તે, કસાવને મી-સીસ અપતિલાબાઈ ગોખલે, મીસ ગનીજીદ દેસન, અને મીસીસ જયુબાઈ ધરમશી કહરે, યટલા વિવેચન સાથે ટેકો આપ્યો હતો. મીસીસ રાફી સી. લેયબજીએ હાજર નહીં થઈ ચક્ર સક્ર માટે લક્ષ્મીની દરોની પોતાનું લાખજી મોહની આખું હતું, જે લાખજી મીસીસ જયુબાઈ ધરમશી કહરે રજી કીધું હતું. ઉપર પ્રમુખને આભાર માની સમા વિસર્જન થઈ હતી.

મંડળને રૂ. ૧૨૦૦) ની ભેટ.

મરદુમ રમાળાઈ તે મરદુમ કોરજ હરિદાસની વિધવા પત્નીના લીલના બેહીકલુદો આન. ડા. આર. પી. પરાંજી અને આન. મિ. લક્ષ્મણ સાગળદાસ મહેતા તરફથી રૂ. ૧૨૦૦) ની રકમ

મેસર્સ પેન સોલીસીટર્સની કુંપની મારફતે કાષ્ટ થઈ જાતની સરત કર્યા સિવાય ચેટથી મળી છે તેને માટે મંડળની કમિટી તેમનો ખલે આભાર માને છે.

સ્વર્ગસ્થ સંજ્ઞાસંદો.

સૌ. રૂક્મણીબાઈ હોડાલાઈ કરસનદાસ મુળજી સૌ. કમળાબાઈ નગીનદાસ ત્રીલોચનદાસ માસ્તર સૌ. ચંચળબાઈ મંજળદાસ ગાંડાલાઈ, સૌ. કાશી-બાઈ ભગવાનદાસ પટેલ અને સૌ. જયાલક્ષ્મી જયકૃષ્ણ નાગરદાસ વર્મા. આ બહેનોનો સ્વર્ગવાસ થવાથી મંડળ તરફથી રિતગીરી સરેલી નોંધ લેવામાં આવે છે.

વિધવા થએલાં સંજ્ઞાસંદો.

બહેનો મંજુલા ત્રીલોચનદાસ ઉત્તમચંદ અને મહનવચરી રામચંદ્ર, જાની. આ બહેનોને વિધવા-પણું પ્રાપ્ત થવા માટે મંડળ તરફથી રિતગીરીની નોંધ લેવામાં આવે છે.

શિક્ષણ વર્ગો.

મંડળના મહાનમાં રવિવાર સિવાય દરરોજ, સંસ્કૃત, ગુજરાતી, અંગ્રેજી, સંગીત, કળા, સોઈંગ, અને નાના નાના બાળકોના શિક્ષણ માટે ક્રીન્ટર-ગાર્ટન વર્ગ વગેરે શિક્ષણ વર્ગો બંધારનાં થી પ સુધી શિક્ષકો રાખી ચલાવવામાં આવે છે. આ વર્ગોનો લાભ લગભગ ૩૦ થી ૪૦. સ્ત્રીઓ લે છે અને ક્રીન્ટરગાર્ટન વર્ગમાં લગભગ ૧૦ થી ૧૨ નાના બાળકોનો લાભ લે છે. ક્રીન્ટરગાર્ટનનો વર્ગ ચાલુ નવ માસ થયા સૌ. તારાબાઈ માણેકલાલ ગ્રેમચંદ પોતાના ખર્ચે નિશાવવાનું ચાલુ રાખ્યું છે. આ માનવંત બહેરે ક્રીન્ટરગાર્ટનનો, વર્ગ પોતાની તરફથી રાજ કીધો છે તે ધણું પ્રશંસા-પાત કાર્ય છે.

૨. ગુજરાત સ્ત્રી કેળવણી મંડળ.

અમદાવાદનાં શ્રી ગુજરાત સ્ત્રી કેળવણી મંડળે પોતાનો પહેલા વર્ષનો રીપોર્ટ હમણાં પ્રકટ કર્યો છે. ગયા વર્ષ દરમિયાન એ મંડળે કોઈ પ્રગતિની નોંધ લેતાં અમને અત્યંત આનંદ થાય છે. અમદાવાદની મહિલા પ્રાકસાળાની ન્યવસ્થા કરવા ગુજરાત કેળવણી મંડળે એક સ્ત્રી કેળવણી કાર્યવાહક સસા નીમી હતી, પૈરંતુ આ કાર્ય વર્ષાદી લેવા માટે એક સ્વતંત્ર મંડળની જરૂર જણાતાં ગુજરાત સ્ત્રી કેળવણી મંડળની સ્થાપના તા. ૧૩-૮-૨૨ ને દિને કરવામાં આવી હતી

અને એ મંડળે મદિલા પાઠશાળાનો વહીવટ તા. ૧-૬-૨૨ થી પોતાને હસ્તક લીધો હતો. આ મંડળ સાથે અમદાવાદનું વનિતા વિશ્રામ-મહિલા વિદ્યાલય અને મુસ્તલ મહિલા-વિદ્યાલય એમ બે સંસ્થાઓ ભેગા થઈ છે. કાર્યવાહક સભામાં આ બંને સંસ્થાઓના પ્રતિનિધિઓ વિરાજે છે. મંડળના પ્રમુખ વડોદરાના મદાસાણીશ્રી શ્રીમતી શ્રીમતાબાઈ ગાયકવાડ છે. ઉપપ્રમુખો તરીકે શ. બ. રમણલાલ અને સૌ. શારદા બહેન છે. મંત્રીઓ તરીકે ડૉ. હુમન્ટ મહેતા અને સૌ. વિદ્યાબહેન નીલકંઠ અને ખત્રનચી તરીકે શ્રીયુત દોશલાલ પારેખ કાર્ય કરે છે. વ્યવસ્થાપક સભામાં પણ કેટલાંક આગેવાન ગુજરાતી ગૃહસ્થો અને મહિલાઓ વિરાજે છે.

૧૯૨૨-૨૩ ના વર્ષ દરમિયાન મહિલા પાઠશાળામાં પહેલા વર્ગમાં ૨, બીજા વર્ગમાં ૩, અને ત્રીજા વર્ગમાં ૨, એમ ૭ વિદ્યાર્થીનીઓ અભ્યાસ કરતી હતી. અક્ટોબર માસની પ્રવેશક પરીક્ષામાં પાસ થનાર બીજા ૪ કન્યાઓને દાલખ કરવામાં આવી હતી. આવી ઉપયોગી અને નમુનેદાર સંસ્થા માટે ૧૧ વિદ્યાર્થીનીઓની સંખ્યા બહુ ઓછી ગણાય. સ્ત્રી કેળવણીમાં ગુજરાત કેટલું પગલ છે તેનો યથાર્થ ખ્યાલ એથી આવી શકે છે. વર્ષ દરમિયાન અધ્યાપક મંડળ અને શીખાવવાના વિષયો નીચે પ્રમાણે હતા :—

- સૌ. વિદ્યાબહેન નીલકંઠ : ... માનસશાસ્ત્ર
 - શ્રી. રામભોજનરાય દેસાઈ : ... ઇતિહાસ અને સમાજશાસ્ત્ર.
 - શ્રી. મોતીલાલ અગ્રમોદી (મુખ્ય અધ્યાપક) : ગૃહવિદ્યા
 - શ્રી. લક્ષ્મીપ્રસાદ વોરા : ... સંસ્કૃત અને અંગ્રેજી
 - શ્રી. મોહાલાલ શાહ : ... ગુજરાતી અને અંગ્રેજી
 - શ્રી. નવલરામ ત્રિવેદી : ... ઇતિહાસ અને ગુજરાતી
 - શ્રી. રવિશંકર પંડિત : ... ચિત્રકળા
 - શ્રી. ડૉ. તારાવ દેવધર : ... સંગીત
- ઉપરાંત શ્રી. હાનાલાલ દવિએ કંડુકમાર સિંચે વિરહવ વિવેચન કર્યું હતું.

આ સંસ્થાને પૂનાની ભાસ્તવર્ષીય વિદ્યાપીઠ સાથે ભેદવામાં આવી છે. એપ્રિલ ૧૯૨૩ માં શ્રદિલાગમા (G. A.) ની ક્ષમી માટે થયેલી પરીક્ષામાં પાઠશાળાના બે ઉમેદવારોમાંથી એક બીજા વર્ગમાં સંસ્કૃતનું ધનામ લઈ પાસ થયાં છે. બીજા વર્ગની પરીક્ષામાં ત્રણ ઉમેદવાર હતાં

તે ત્રણ પાસ થયાં છે અને એમાંથી બે બીજા વર્ગમાં આગ્યાં છે. પહેલા વર્ગની પરીક્ષામાં એક ઉમેદવાર હતાં તે પણ પાસ થયાં છે. આ પ્રકારનું પરિશ્રમ ધણું જ પ્રશંસનીય ગણાય; એ માટે સંસ્થાના સંચાલકોને ધન્યવાદ થયે છે. ચાલુ વર્ષમાં ૧ લા વર્ષમાં પાંચ અને ત્રીજા વર્ષમાં ચાર મળી ૯ વિદ્યાર્થીનીઓ આ સંસ્થામાં અભ્યાસ કરે છે. અત્યારમુખી સંસ્થા ખાડીયા ન્યુરોડ પર આવેલા મકાનમાં હતી, પાટણના નવાની તળી પડતી હોવાથી નવા વર્ષથી સંસ્થાને ઓછીફાંટ રોડ ઉપર આવેલા ભોળાનુય લેડીઝ ઇન્સ્ટીટ્યુટના ઉપરના માળ પર લઈ નવામાં આવી છે.

સંસ્થા અત્યારે જે ઉપયોગી કાર્ય કરી રહી છે તે ભેતાં ગુજરાતની મૂળ તરફથી તેને સારી ભેતી આપિક મદદ મળવી થયે. એ આર્થિક સહાયને અભાવે કેટલુંક અગત્યનું કામ મુલતવી રાખવું પડે છે. સંચાલકો ઉત્સાહથી કાર્ય કરી રાય છે તે માટે તેમને અત્યંત ધન્યવાદ થયે છે; પરંતુ એ ઉત્સાહને ગુજરાતના શ્રીમતોએ સત્વર દેકા આપવાની અને ચાલુ પૌષ્ણતા રહેવાની જરૂર છે. વર્ષ દરમિયાન મુખ્ય ધના શ્રીયુત રોક મુરજ વલમહારો બસો રૂપિયા ગૃહવિદ્યાના પુસ્તક માટે આપ્યા છે અને બીજા એક સંખી શ્રીમતે એ પુસ્તકો માટે દખાટ ખરીદવા પયાસ રૂપિયાનો રકમ આપી છે. આ ગૃહસ્થોને તેમની લાગણી માટે ધન્યવાદ આપીએ છીએ અને તેમનું અનુકરણ કરી બીજા શ્રીમતો સંસ્થાને આર્થિક મદદ દેતા રહે એમ હમણીએ છીએ. ઉપયોગી વિષયો શીખવવા માટે ભેદતાં સાધનોની હજી સંસ્થાને મોટી ખોટ છે. એ ખોટ ગુજરાતના ચાલ-ચાપારીઓ અને શીલમાલો પ્રરો નહિ પૂરે તો સ્ત્રીકેળવણીની વેલ થોડી પોષણના અભાવે અકાળે કમળની નાંખવાનો દોષ તેમને સિરે રહેશે.

નોંધ : ગુજરાતની બીજી સ્ત્રી સંસ્થાઓને આ પ્રમાણે પોતાનાં અહેવાલો "ગુણસુધરી" માં પ્રકટ કરવા માટે નિયમિત મોકલતાં રહેવાની ખાસ વિનંતિ કરીએ છીએ. એવા અહેવાલોથી સંસ્થાઓ પોને નહેરમાં આવી શકશે અને સ્ત્રીજગત તેમની પ્રવૃત્તિઓથી વાકેફ થશે. તા. ગુ.

દુનિયામાં સૌથી વધારે વસ્તી જમીનની દ્રષ્ટિએ બ્રેઝિલમાં છે. ત્યાં એક ચોરસ માઇલે ૬૫૮ મનુષ્યો વસે છે. તેની પછી હોલાંડને નંબર આવે છે, ત્યાં દર ચોરસ માઇલે ૫૫૦ માણસોની વસતિ છે. હિન્દમાં દર ચોરસ માઇલે માત્ર ૧૫૮ માણસો વસે છે !

કોઈ નવરાએ જણતરી કરી છે કે લોકો એક દલાકમાં વીસ માઇલ નેરુ દોડી શકે છે.

ન્યુયોર્ક (અમેરિકા) ના મધ્ય સંગ્રહાલયમાં એક ૩૦૦ વર્ષનો જુનો દાયજો છે. તેનું વજન ૩ મણુ ૨૦ રીર-પોણાચાર મણુ છે.

બ્રિટિશ ગાયનામાં ૭૦ વર્ષ પહેલાં ચાસતો અર્ધા આનાની કીમતનો એક પોસ્ટનો સ્ટેમ્પ થોડાજ સમય પહેલાં પછીનામાં રૂ. ૧.૨૦,૦૦૦ નેરલી કીમતે વેચાયો છે !

જર્મનીમાં એક સૌરલોક નામે પ્રુપ છે, તે પોતાનું મોઢું પીકે તરફ પૂરપૂરું ફેરવી શકે છે. અનામાં દોડકાને બદલે કમાન તો નહિ દોચ ?

અમેરિકાના પોસ્ટ ખાતાએ એક અગ્રતરી કરી છે કે 'સિરનાયુ' અથુર' યા ખરાબ અક્ષરે લખવાને કારણે અમેરિકાની પ્રત્યેક દરસાલે નીસલાખ ડોલર-દસસગ ૭૦ લાખ રૂપીયા બગાડે છે ! ગયા વર્ષમાં એ પત્રોની સંખ્યા એક કરોડ પાંચ લાખ હતી. હિન્દમાં શું સ્થિતિ દરો

યુરોપના છેલ્લા યુદ્ધમાં બ્રિટિશ મહારાજ્યે લગભગ ૧,૪૩,૮૫,૦૦,૦૦,૦૦૦ રૂપીયાનો ધુમરો ઘર્યો છે. સેનયમાં ૯૪,૯૬,૩૭૦ માણસો દાખલ થયા હતા. જેમાંથી ૮,૪૬,૦૨૫ માર્યા ગયા અને ૨૧,૨૧,૯૦૬ ધાયલ થયા હતા, એ સેનિકો અને તેમના કુટુંબોને પેન્સન તરીકે ચાલુ વર્ષમાં રૂપીયા ૧૨,૪૮,૦૦,૦૦,૦૦૦ આપના પરો એવો અડસટો થયો છે.

"વીડુલીનસ" નામના લાયકર વિષના એક રીષાં માનપી આખી દુનિયાના માણસોનું મશ્કુ નીપલવી શકાય છે. રોકરો કહે છે કે આ વિષનો અંશ બગડી અથલી ખાવાની વસ્તુઓમાં હોય છે. ખોટી કરકસર કરવા ઇચ્છનારે ખાસ સંચાળણું નેરુએ.

અમેરિકાની પ્રસિદ્ધ સ્ટેન્ડર્ડ ઓઇલ કંપની પોતાના નોલ્ડોનાં પર્ગારે વરીકે દર સાલ રૂપીયા પાંચ લાખ નેરલી રકમ ખરચે છે.

યુનાઇ ઇટાલાના મુખ્ય ગણે શહેરોમાં મળી પાણા ગણુ લાખ મનુરો કામ કરે છે. યુનાઇમાં બે લાખ, અમદાવાદમાં પંચાવન દલર અને સોલાપુરમાં વીસ દલર મનુરો છે. જેમાંના મોટા ભાગે કાપડ-સુતરની મીલોમાં છે.

ગયા વર્ષ-૧૯૨૨ માં હિન્દમાં રૂ.૫૦,૬૮,૦૦,૦૦૦ રૂપીયાનો માથ પરદોશોથી આગ્યો હતો. હિન્દ આ નાણાની રેલ વહી જતી ક્યારે અટકાવશે ?

ત્રણ લાખ વર્ષ પહેલાંની સ્ત્રી.

નિયાની ઉત્પત્તિ સંબંધી આપણા ઉપર સિદ્ધાંતો છે, જે મજૂરીઓ છે,

તેમને અત્યાર સુધી પાંચ-મના વિદ્વાનો બેઠાંની કલ્પના અને અતિરાગેશ્વિ માનતા હતા અને એ સિદ્ધાંતોની અને મજૂરી-

ઓની કહા મરફરી કરવા પણ તેઓ યુક્તા નહિ; દૃષ્ટિયુક્તા નથી. આપણે માનીએ છીએ કે પ્ર-ભુની આ સૃષ્ટિ કેટલાયે લાખ વર્ષ પહેલાં ઉત્પન્ન થયેલી છે; એમાં અનેક યુગ અત્યાર પહેલાં વહી ચલા છે. પ્રત્યેક યુગ અમુક દલર કે લાખ વર્ષનો હતો એમ આપણે માનીએ છીએ. ખ્રિસ્તિ ધર્મના અનુયાયીઓ એ માન્યતાને પહેલાં તેો દરેકી કાઢતા. તેમની માન્યતા પ્રમાણે પૃથ્વીની ઉત્પત્તિ ત્રણ કે છ દલર વર્ષ પહેલાં થઈ હતી; તેના પહેલાં પૃથ્વીની જગ્યાએ શું હતું, તે તેઓ કહી શકતા નથી આપણી માન્યતા પ્રમાણે પરમાત્મા એમ અનાદિ છે તેમ સૃષ્ટિ પણ અનાદિ છે. પરંતુ એને માત્ર છ દલર વધ જુની ગણાવવાની પશ્ચિમના ધોડોની પૃષ્ઠતા અજબ છે. આપણાં ધાર્મિક મુસ્લો-માટે, પણ તેમને એવોજ સંશય છે. ત્યારે યોદ્ધામાન્ય તિર્થક એવા સમર્થ, વિદ્વાન ઓળખા શાંધી પ્રાચીન ધર્મપુસ્તક-ક્રમ્બેદને દશ દલર વર્ષ જુનો દોવાતું જણાવે છે ત્યારે પશ્ચિમના વિદ્વાનો તેને બે ત્રણ દલર વર્ષ જુનો ગણાવતે પણ જાણે આપણી ઉપર મદાન ઉપકાર કરી નાંખવા દેાય, તેવો રેખાવ કરે છે. યોદ્ધામાન્યની મજબૂત દલીલોના તેઓ જવાબ નથી આપી શક્યા. છતાં તેમનો નિર્ણય સ્વીકારવા એટલી થુલુસ પણ નથી બતાવી શકતા. એટલે જીતે આપણા છીએ ધર્મ પુસ્તકો માટે છે.

ઈતિહાસ-પુરાણને તેઓ સર્વથા પ્રતિપત્તિ માને છે; તેમાંની સમર્થ વ્યક્તિઓ કવિઓનાં બેભની જુઓએ છે એમ જણાવે છે. પરંતુ એ કહેવાતા વિદ્વાનો બૂલી નય છે કે જ્ઞાનનો સમુદ્ર અગાધ છે; તેનો પાર સ્ટેલાઈથી પાળી ન શકાય. અત્યાર પહેલાં દિવંદની કૃત્તીક માન્યતાઓ તેમને સ્વીકારવી પડી છે અને જેમ જેમ તેમણે જ્ઞાન અને શોધખોળ વધતાં જશે તેમ તેમ તેમનો વધારે સ્વીકાર કરવાની તેમને ફરજ પડશે. તેમનામાં ઉદારતાની એ ખાંખી છતાં આપણે એટલુંતો સ્પષ્ટપણે કબુલ કરવું એછાએ કે જ્ઞાનની શોધમાં એ વિદ્વાનો જે અચાત્ર મહેનત કરે છે તે ખરેખર પ્રશંસાપાત્ર છે. એ શોધખોળની પાછળ મંડયા રહેવામાં અને વિભવની લાલસામાં તેઓ પ્રાણુનિષ્ઠ ફરહાર નથી કરતા. આપણે જ્યારે બાપદાદાઓના જ્ઞાનના વારસા પર આજસુ યથને ગેડા છીએ, ત્યારે તેઓ દુનિયાનું દેશ દેશાંતરમાં શોધખોળ ચલાવી નવીન જ્ઞાનનો ઉમરે કરી નહા છે. અંધજ્ઞા વિદ્વાનો જે એટલીજ અચાત્ર મહેનત જ્ઞાન મેળવવા પાછળ કરે તેો આપણી ધણી પ્રાચીન માન્યતાઓ અને સિદ્ધાંતો આપણે સાબિત કરી શકીએ.

દુનિયાની પ્રાચીનતા સંબંધી પણ તેમની માન્યતા હવે નષ્ટ થવા માંડી છે. દુનિયાની ઉત્પત્તિ માત્ર છ દલર વર્ષ પહેલાં નહિ પણ લાખો વર્ષ પહેલાં થઈ હતી એમ માનવાની તેમને નવી શોધખોળોએ ફરજ પાડી છે. આ સંબંધી પ્રાણુ-શાસ્ત્ર અને બસ્તરશાસ્ત્રના અભ્યાસીઓએ જાતે પર જ્ઞાનનો વધારો કરી ખાસ ઉપકાર કર્યો છે. બસ્તરશાસ્ત્રીઓએ પૃથ્વીનાં પટોની ગજુતી કરીને તેની ઉત્પત્તિ અમુક લાખ વર્ષ પહેલાંની કરી છે. પ્રાણુશાસ્ત્રવેત્તાઓ દુનિયાના જીવ જુના સામેનું

ાંથી, પહોંચીને ખોળી અને શુદ્ધિમાંથી, અને
 રૂઢિચરણનાં આદર્શમાંથી મળી આવતાં પ્રાણી-
 રાના હાડકા વગેરની સ્થિતિ જોઈ તે કટકાં જુનાં
 શે તે વિષે ગણતરીઓ કરે છે. દેમણાં જોઈ
 મેક અહરવની શોધ થઈ છે અને દુનિયાની
 માના કહેવા પ્રમાણે સૌથી પ્રાચીન સ્ત્રીનું
 હાડકાં જર તેમને હાથ લાગ્યું છે. આ શોધ
 પ્રસંગે થઈ છે. જોરો શહેરની બહાર શેડેક ફર
 તો ફિશમાં આવેલા પહોંચીને શુદ્ધિમાં એ પ્રાચીન
 સ્ત્રીનાં હાડકાં જર અને ખોપરી હાથ લાગ્યાં છે. એ
 પ્રવર્તની તપાસ કરી પ્રાણીસાસ્ત્રવેત્તાઓએ એવો
 નેણું થયો છે કે એ સ્ત્રી ત્રણ લાખ વર્ષ
 હેલાં થઈ હતી. પર્વતના સિખરની નીચે વહેતા
 ઝરણામાંથી ને પાણી પીતી હતી કારણે વખત
 રે. છુટ્ટી થઈ ગઈ હતી. એમ માનવામાં આવે
 કે કે કંતો તે અકસ્માત આ ઝરણમાં પડી ગઈ
 કાચ અથવા તે તેમાં કુદી પડી હોય. આપધાત
 કરવાનું કારણ વિદ્વાનો જણાવી શકતા નથી ! એ
 ઝરણાને કિનારે જ ફરતે તેની જાણ રચી
 આપી અને ત્યાં અત્યાર સુધી તે સ્નાત નિંદ્રામાં
 પડી હતી. એક ભૂતિ પચાસ લાખ વર્ષ પહેલાં
 એ પર્વત ઉપર રહેતી હતી; તેમની શોધખોળ
 વિદ્વાનો અણવત્ત હતા, ત્યાં અચાનક આ
 ટોસીમાની શોધ થઈ ગઈ. જ્યાં એ સ્ત્રીનાં
 હાડકાં મળ્યાં તે આગળના વખતમાં કોઈ
 વહીનો કિનારો હતો એમ મનાય છે. એ કિનારો
 પોર્ચ ગાદી કે રેતીનો જાણીતો હતો. જેમ
 જેમ વર્ષો વહેતાં જ્યાં તેમ તેમ એ પોર્ચ ગાદી
 કે રેતી, હાલુ થઈ ગઈ. ઉપર બાહેલા આ સખત
 પડને પરિણામે અત્યાર સુધી એ હાડકાં સારી
 સ્થિતિમાં રહી શક્યાં છે.

શોધમાંજ અને આદર્શ કરનારી વિદ્વાનોની
 ટાળીએ આ બંધાં હાડકાં, ચેરીસ મોહલી
 આંધ્યાં ત્યાર બાદ એ ટાળી આ ટોસીમાના
 રહેવાના સ્થાનની શોધ કરવા નીકળી પડી.
 તેમના સંસાર નરસીએ પર્વતમાં એક પો
 કીટની કંચાએ શુદ્ધ નહીં થઈ. રાખત ગવાનો
 જગ્યા આગવથી શુદ્ધ સાંકડી છે પણ અંદરનો
 મામ ધોળો મોટો છે. આ શુદ્ધિમાં ટોસીમા
 રહેતાં હશે એમ તેમણે સર્વાનુમતે નક્કી કરી

લીધું ! એ શુદ્ધિમાંથી જે વસ્તુઓ હાથ લાગી
 તેમના ઉપર અનુમાનો, ફરીને એ વિદ્વાનોએ એ
 પ્રાચીન સ્ત્રીની જીવનચર્યા કેવી હતી તે જોધી
 કાઢ્યું છે. ટોસીમાને એકાએક શુદ્ધિમાંથી બહાર
 જઈ પડ્યું હશે અને ત્યાં કાળે તેમને હડપ્પી
 લીધાં હશે, એટલે શુદ્ધિમાં રાખેલી બધી વસ્તુઓ
 જેમની તેમ પડી હતી. એટલે સુધી કે એ
 સ્ત્રીનાં પતિ અને બાળકો વગેરે જે પણ
 પક્ષીઓનાં માંસ ખાઈને જીવતાં હતાં તેમનાં હાડકાં
 પણ ત્યાં પડ્યાં હતાં. ટોસીમા કળચ દુવડ હશે
 અથવા જહાવસ્થાને લીધે હડપ્પી હામ નહિ
 કરી શકતાં હોય એમ આ ઉપરથી કહેવું લાગે તો,
 નવાઈ નહિ ! ટોસીમા, તો અચાનક સ્વર્ગે
 સીધાથી જ્યાં પણ એમના પતિએ કે બાલ
 બાળ્યાંઓએ પણ શુદ્ધિને સાર કરવાની દરકાર
 નહિ કરી હોય ? ગમે તેમ હો. એ શુદ્ધિમાં
 ટોસાઈમાં એક ટોસા પણ મળ્યા છે. વિદ્વાનો
 કહે છે કે ટોસાઈ એવો ટોસીમાનું અને બાળ
 કોનું જગ્યા પથુઓ અને શત્રુઓથી રક્ષણ
 કરતા હતા ! વધારામાં એજ, હાથિઓને ટોસી-
 માને વશ રાખવાને પણ ઉપયોગ થતો હતો;
 એની બીકે જ ટોસીમા ધરામ કરતાં હતાં અને
 વેળીસર નરોઈ કરી આપતાં હતાં, નહિ તો, સાને
 છાડીને તારી ભત ! આલો, વિદ્વાનોનો અભિ-
 પ્રાય છે ! એ શુદ્ધિમાં એક મોટું, વાસજી મળી
 આવ્યું છે. આ વાસજી ધાતુનું કે માટીનું નથી;
 પણ " મસ્ટેલન " નામનો કોઈ વિચિત્ર
 જનવરની ખોપરી છે. વિદ્વાનો એ ખોપરી
 જોઈ પહેલાં તેજ ચિતારમાં પંડી જગ્યા કે અંકુ
 મોટું જનવર પહોંચમાં પો કીટ-કે દેવી રીતે
 ચલી શક્યું હશે અથવા તેની મોટી અંદર ભારે
 ખોપરી ફાણ ધસડી. લાગ્યું હશે. અંધારે
 સૂઝદારક ચંત્રથી એ ખોપરીનો અંદરનો કોણ
 તપાસી જોયો ત્યારે તેમની ખાતરી થઈ કે
 એનો ઉપયોગ હિંદાવા જેવાં ટોસીમા તપેલા
 તરીકે જોજન પકાવવા માટે કરતાં હતાં. પણ
 આ નિર્ણય તેમણે ત્યાં પછી તરતજ એક બીજી
 સુદેશી જગ્યા થઈ. જોજન પકાવવા માટે વાસ-
 જીને જુલે ચઢાવવું પડે અને તેમ જો, આ ખો-
 પરીને ચઢાવે તો હાડકાંની ધોળાપથી જોજન

તેયાર થતા પહેલાં એ તપેલુંજ બળી નય. પણ વિદ્વાનો ગાંધ્યા નય એવા નથી. તરતજ પાછી તેમણે શોધ કરી. ગુફાના ચૂલાની આગળુઆલુ ખોદવાથી કેટલાક ગોળ પત્થરો મળી આવ્યા. આ પત્થરો કદમાં લૂના સમયની તોપોના ગોળા જેવા છે, અને બારીકાઈથી જોતાં તેમની ઉપર આગ અને પાણીનાં સ્પષ્ટ ચિન્હો વિદ્વાનોની આંખો જોઈ શકી છે, કહેવાતું તાત્પર્ય કે આ ગોળા હાલગોળ તપાવી પેવા વિચિત્ર તપેલામાં ડોસીમાં મુકતાં એટલે તેમાંનું પાણી બળબળી ઉઠતું અને અંદરનો મિસ્રાક મરેણર બહાર જતો. મો તે કહેા, પણ ડોસીમાં બુદ્ધિશાળી તો ખરાં ! બીજા પણ નાની નાની ખોપરીઓ એ ગુફામાં હતી, જે મુખ્યત્વે વડની ખોપરીઓ છે. આ નાની ખોપરીઓનો ઉપયોગ ડોસીમાં ચમચા કે કાંઈ તરીકે કરતાં હશે, એવું વિદ્વાનો અનુમાન કરે છે. આ ગુફામાં હાડકાં ચામડાનોજ સામાન જોઈ એવું, અનુમાન થાય છે કે ડોસીમાં “ની-નંદર થાક” નામની ભતિનાં હતાં એ ભતિને થાતુજો સંબંધી જ્ઞાન ન હતું, પરંતુ હાડકાં-ઓના કાગમાં તેઓ બહુ દુશિયાર હતાં. ગુફાનું મુખ બંધ કરવા માટેનો પડો ચામડાની પડીઓ, હાડકાની સોય નરે હાલુના આંતરડાથી સીવીને બનાવેલો છે. હંદા ઉપરાંત ડોસાછ બીજાં હાથિ-વારૂં પણ વાપરતાં હશે એમ માની શકાય છે; કારણ કે કેટલાંક પ્રાણીઓનાં નરખાં એ ગુફામાં-થી મળી આવ્યાં છે. એમાં શીડકી નામના બાર શીટ લાંબા અને ૨૦૦૦ ફીટ વજનનાં ભનવરનું નરખું છે. એ નરખાને એક છેડે હાથા જેવા આ-કાર છે અને બીજે છેડે એક મોટા રાક્ષસી હાંત છે, જેનો ઉપયોગ કારકાર-કાર કે છાંય તરીકે થઈ શકે.

ડોસીમાંનાં જે હાડકાં ગેરીસ મોઝેલાં હતાં તેમની પ્રાણીસાસવેતાઓએ ડોસીમાંનું આખું હાડકાંનજ તેયાર કરી દીધું છે. જેવા રીતે ડોસીમાંના ધરની સ્થળવટ વિચિત્ર છે તેવી રીતે તેમનું સ્વરૂપ પણ વિશિષ્ટ છે: અત્યાર સુધી કાંઈ પણ બાગ્યશાલી દર્શિની કલામાંનાં એવું સ્વરૂપ નહિ આવ્યું હોય ! વિદ્વાનો કહે છે કે જેને સુંદરી કહી શકાય એવાં

ડોસી ન હતાં. તેમનું નીચેનું ‘નરખું’ આગળ નીકળી આવ્યું છે; નાક ચપટું છે અને શરીરના પ્રમાણમાં માથું નાનું છે. આંખો ઉપર ભવાને ડેહાણે પણ મોટાં મોટાં હાડકાં છે અને તે બહુ આગળ પડતાં છે. આંખો એટલી મોટી છે કે જોઈને આશ્ચર્ય થાય ! પણ મોટી આંખો-વિશાળ નયનો-તો દરિયા સુંદરતાના ચિન્હ રૂપે ગણાવે છે, એટલે કદાચ ડોસીમાંની આંખો પણ સુંદર દેખાતી હશે અને ડોસાછ તેથીજ કદાચ ધાયલ થયા હશે, એમ વિદ્વાનો અનુમાન કરે છે ! એમનાં હાંત હાલની મોટાં હાંતવાળી કાંઈ, પણ એનાં હાંત કરતાં બમણાં લાંબા-પહોળા હતાં; પણ હતાં દૂધ જેવા ઉજળા. આખું શરીર વાળથી ઢંકાયેલું હતું; કદાચ સુખડું વાળ વિનાનું હતું. ગરમીની મોસમમાં કપડાં પહેરવાની પરવા ડોસી રાખતાં નહિ; માત્ર શરદીની મોસમમાં ડોસાછએ શિકાર કરી આવેલાં ભનવરનાં ચામડાં, ઓઢી લેતાં. આ બાબતનું અનુમાન વિદ્વાનોએ શા આધારે કર્યું હશે તે ખબર નથી પડી. ચાલતી વખત ડોસીમાંનું શરીર નમેલું રહેતું હતું, તે એટલે સુધી કે હાથ લગમગ નખી-નને ચડતા. ભનવરની જેમ કદાચ ‘સહવાસને લીધે ચાલવાની દેવ પડી હશે. એજ વિદ્વાનો કહે છે કે ડોસીમાં કાંઈ અને પગનો મહદાથી બીજા-જાની ઝડપે દોડી શકતાં હતાં અને ઝાડ ઉપર ચાલ વાંદરની જેમ કુદાકુદ કરતાં હતાં ! આ પ્રમાણે એ ત્રણ-ચાર વર્ષ પહેલાંનાં ડોસીમાંની હાડકાં છે. કદાચ મોટાં સમયમાં ડોસાછનો પરિવેશ પણ એ વિદ્વાનેઃ જમતને કાવશે. શોધ-ખોળમાં એમની ઝડપ આશ્ચર્ય પમાડે એવી છે. પણ અનુમાનો કરવામાં તેઓ એથીયે વધી નય એમ છે. દિન્દીયા એની ગણતરી કે અનુમાનો કરે તો અતિચંચાકિત ગણાય અને દાંડી, યાગ, પશ્ચિમની કાપવાળા એ વિદ્વાનોની યાતો વિજ્ઞાન તરીકે લેખાય. એ મહેરમાનો થોડા વખતમાં ડોસાછની વિદ્વાનો બંધ કરે અને તેમનીયે કબર શોધી, ખાલી કાઢી, ડોસીમાંની જોડમાં, જમતની દરિ સમજા કમો કરી કે તો નવાઈ તરિક.

faro) માસિકમાં એક લેખ લખતાં નીચે પ્રમાણે ની લખવા લેગ ખજાર પૂરી પાડે છે:—

“ હાથની સાથ અને ચરખા કારમીરમાં હજી પૂરેપૂરા ઉપયોગમાં લેવાય છે. ઉત્તરના “સોથી” અને “પટ” મોટી સંખ્યામાં બનાવવામાં આવે છે, જે કે આગલના વખત કરતાં તે હલકી ભતના હોય છે. કુરમીરના દાખલાનું હિન્દના સપાટ પ્રદેશમાં બહોળું અનુકરણ થતું લેઈએ.

“ કારમીરનો ઉત્તર ઉદ્યોગ ખેતીના કામનો એક ભાગ છે. ખેડૂતો ઉત્તર માટે ચોડાંક થોડાં પાળે છે અને ખેતરના ચોડા ભાગમાં લેઈતું રંગાડે છે. ગામડાની સ્ત્રીઓ પોતાના નવરાસના વખતમાં ઉત્તર અને રૂતું સુતર કાંતે છે, અને કુટુંબનો એક પુરુષ શિયાળામાં જ્યારે બહાર ખેતરમાં ભાગ્યે જ કંઈ કામ હોય છે ત્યારે હાથ સાથ ઉપર કાપડ વણે છે.

“ આ રીતે કારમીર પોતાના ઉપયોગ માટે લેઈતું કાપડ બનાવી લે છે, એટલું જ નહિ પણ મોટા જયામાં ઉત્તર કાપડ નિકારા કરે છે, જે હિન્દના લગભગ દરેક શહેરમાં મોકલે છે. આ ઉદ્યોગની ખુબી તે છે કે (૧) કામ નવરાસને વખતે જ યાય છે એટલે બીજા કાપડ વણનારાઓની સાથે હસ્તિકાઈમાં ઉતરવાનો સવાલ નરહેતો નથી; અને (૨) એને સામગ્રીય સ્વરૂપ આપવામાં આવ્યું છે. લગભગ દરેક કુટુંબ ચોટે યા ઘણે અંશે એ કામમાં ફાળો આપે છે; વણકર કે કાંતનારની ખાસ ક્ષાતિ હોય ત્યાં કાંઈ પણ નથી.

“ હિન્દના પ્રદેશમાં અમારા કેટલાક મિત્રો હોય છે કે અર્ધસાસની દૃષ્ટિએ ચરખા ખસાવે છે. તેઓ જે ગામડાની મૂલને કારમીરના દાખલાનું અનુકરણ કરવા સમર્થ થી રહે તે, ચરખાની આર્થિક ફાયદાનો સવાલ ઉભો નહિ થાય. ચરખા કે સાથ પાછળ આજો વખત કામ કરવાનું કોઈને દેહેવાની જરૂર નથી; પણ નવરાસનો વખત જે સાધારણ રીતે ગામડાવાસીમાં લય છે તેનો ઉપયોગ થવાની જરૂર છે.

“ ભૂતકાળમાં જ્યારે ખારીક મલમલો ચરખામાં ચોડા નવરાસમાં જતી ત્યારે હિન્દ એમના કાંતું હતું.”

અમદાવાદી એમને પ્રજાને ખેતીના કામમાં

કામમાં સેવાયથી છે, તે વર્ષમાં ઓછામાં ઓછા છ મહિના નવરાસમાં ગાળે છે. જે નવરાસનો ઉપયોગ દરેક જણ પોતપોતાનું કાપડ પેદા કરવામાં કરી લે, તે દેશને આર્થિક સ્વતંત્રતા મેળવતાં બહુ મહેતવ ન પડે.

ખાજકોને પસંદગી કરવાની તક આપો.

ઓસ્ટ્રન (અમેરિકા) થી પ્રકટ થતા માસિક પત્ર “મોડર્ન પ્રીસ્ટીશ” માં શ્રીમતી એસ. સ્પ્રીંગ એક લેખ લખી પોતાનો અનુભવ જણાવે છે. શ્રીમતી એ પોતાના બાળક-બાળકીઓને પસંદગી કરવાની તક આપ્યા પછી કેટલું પરિણામ આવ્યું છે તે એ લેખમાં તેમણે સ્પષ્ટ કર્યું છે. પહેલાં છોકરાંએ માટે રમકડાં, યા વાંચવાના પુસ્તકો, માળાપ પોર્ટન પસંદ કરતાં અને એમ માનતાં કે એથી બાળકો પ્રસન્ન થશે. તેમના ઓરડાઓની સજવટ પણ એવા જ્યાસ રાખી માળાપ કરતાં પણ એમાં બાળકોને પસંદગી કરવાની તક આપવામાં આવતી નહિ. બાળકો પણ એ મુજબ મોઢે સહી લેતા. તેમને પોતાની લાગણીઓ દર્શાવવાનો વિચાર પણ થયેલો નહિ; પોતાને એવી બાબતોમાં ખાસ કંઈ જુદા પ્રકારની લાગણીઓ છે કે નહિ, તેનો પણ બાળકોએ ભાગ્યે જ જ્યાસ કરેલો. તે પછી શ્રીમતી લેખિકાએ તેમને પસંદગી કરવાની તક આપવા માંડી. પરિણામે દરેક બાળક પોતાની લાગણીઓ કે શક્તિઓ વધીરે કંઈ બાબતોએ ટળે છે તે બતાવી આપ્યું. કોઈએ સાંદિલના કુંદર પુસ્તકો વાંચવાની રૂચિ પ્રકટ કરી અવિષ્યમાં સાક્ષર થવાનો છે એવી ખાત્રી આપી; કોઈએ ચિત્રોની પસંદગીમાં પોતાની કુદરતી શક્તિ બતાવી અવિષ્યમાં સારો ચિત્રકાર થશે એવી સાબીતિ આપી. છોકરીઓમાં પણ કોઈએ અવિષ્યમાં ઉત્તમ ચિત્રિકા થશે અને ધરની સુંદર વ્યવસ્થા કરશે એમ બતાવી આપ્યું. પોતાના ઓરડાઓની વ્યવસ્થામાં પણ દરેકની લાગણીઓ જુદી જુદી નીકળી. કોઈને જુની દબલું ફરતીયર ગમ્યું; તે કોઈને “બીવી ટાન્ટ”. કોઈને જમીનપર પાંચરેલી નાનકડાં લાગી, તે કોઈને તેના ચિના ન ચાલે એમ લાગ્યું. દરેક પોતપોતાના ઓરડાની સજવટ પોતપોતાની પસંદગી પ્રમાણે કરી. બાળકોને એ પ્રમાણે પસંદગી કરવાની તક આપવાથી તેમની

શક્તિઓ અને લાગણીઓ સ્પષ્ટ થઈ. એ શક્તિઓ કે લાગણીઓ ઉપરથી, તેમજ બંધિત વિચારી બુદ્ધિમાન માણસ બાળકને તેવા પ્રકારની તાલીમ અને દેખવણી આપવાની વ્યવસ્થા કરી શકે અને તેજ બંધિત બુદ્ધિ અને સરળ બતાવી શકે, લેખના અંતમાગમાં લીખતી હશે છે:—

“છોકરાઓ પોતાના જોરશમાં શું રાખવા માગે છે અને શું નથી રાખવા માંગતાં તે ઉપર્યક્ષેષ્ટને વિષે અમે આજળ જે વાતનો ખ્યાલ પણ નહીં કરેલો એવી બાબતો જાણી શક્યા. જો આ તક આપવામાં ન આવી હોત તો, એવન (છોકરા)નો સંજીત માટેનો પ્રેમ અમે બહુ મોટું થતાં સુધી જાણી ન શકત, બાળકો એવી બાબતોમાં અત્યંત યુગા રહે છે. જેકતા સિલ્પ તરફના વલણ માટે પણ તેમજ થાત.”

“છોકરીઓને માટે તો ખરું પછાતો અમે અમારી છોકરીઓને અત્યાર સુધી બરોબર જોઈએ શક્યાન નહતાં. જ્યારે તેમને આ પ્રમાણે પસંદગી કરવાની તક આપવામાં આવી ત્યારેન તેમના અંગત શુણે અમે જાણી શક્યાં.”

“બાળકો ગિયારાં બહુ યુગાં રહે છે. માત્ર બહુજ અગત્યની બાબત સિવાય તેઓ પોતાની લાગણી દર્શાવતાં નથી. તેઓ સ્નેહ અને સહાનુભૂતિનાં ભૂખ્યાં હોય છે. તેમના લાગણીઓને બરોબર સમજતા આમણે સીખવું લેઈએ. લેઈતાં તક, સ્વતંત્રતા અને ઉત્તેજન મળે તો સુદર ટુલની જેમ તેઓ ખીલે છે અને સુખી થાય છે.”

શાસ્ત્રો અને કન્યાવિકલય.

હિન્દી માસિક “સાંદ”માં ક્રોડિત દેવકાણુ પ્રસાદ શુકે “કન્યાવિકલય નિષેધ” વિષે એક લેખ લખ્યો છે, જેમાં કન્યાવિકલયની તેમજ હિન્દુ શાસ્ત્રોની દૃષ્ટિએ ગતી કરી છે. એ લેખનો સાર વાચકોના લાભ માટે નીચે આપીએ છીએ:—

“સ્મૃતિ શાસ્ત્રોએ અવટોસ્ત કરવાથી જાણ્યું છે કે શાસ્ત્રકારોએ આઠ જાનના વિવાદ નહીં કર્યા છે. એમાંના ચાર ઉત્તમ અને ચાર અધર્મ પ્રકારના છે. મન, નાક, જોધાવન અને ચક્ષુવલ્લયના મત પ્રમાણે નાણાં આપીને કરેલો વિવાદ “અસુર” વિવાદ ગણાય છે. કન્યાને લેખકર્મક્રમ લઈને વેચનાર પિતાને જાવના લેઈવું પાપ ગણે

છે. અત્રિ સ્મૃતિના કથન પ્રમાણે નાણાં આપીને લીધેલી સ્ત્રી પુરુષની પત્ની નથી, તેનાથી ઉત્પન્ન થયેલા પુત્રને પીડા દેવાનો અધિકાર નથી. એવો પુત્ર ધર્મસાધક કે આદ્યદિક કાર્ય કરવાને યોગ્ય નથી. મહર્ષિ કથવપના મત પ્રમાણે સ્ત્રી સ્ત્રી ‘દાસી’ કે ‘રખાત’ ગણાય છે. આપસ્તંબ સ્મૃતિ પ્રમાણે કન્યાવિકલય કરનાર રોડવ નર્કનો અધિકારી થાય છે. કન્યાને વેચીને લીધેલા નાણાંથી જે ભોજન કરાવવામાં આવે તે ભોજન લેનાર સગાં સંબંધીઓ પણ પાપના ભાગીદાર બને છે, એવા અસુર વિવાદથી ઉત્પન્ન થયેલાં સંતાનો, કુર કામો કરનારા, મિત્રાકાંધી, અને ધર્મ વેદાદિના દ્વેષી બને છે. આવી સ્થિતિમાં ભાગ્યેજ કોઈ સમજદાર માણસ કન્યાવિકલય કરવાનું સાહસ કરે. પણ મૂર્ખ અને લોભી માણસો આ બાબતો સંબંધી પરવા કરતા નથી અને પાપ વહોરી દે છે. કીકરીનું ધન લઈ એવા માણસો આ સંસારમાંયે ભાગ્યેજ સુખી થાય છે.”

ધર્મ સુખધામ બતાવે.

હિન્દી માસિક “સાંદ”માં ધર્મશિક્ષક માં “ધરને સુખધામ બતાવે” એ વિષય પર લખતાં સીમતી સુખદાદેવી હશે છે:—

“ધરનાર એમ લેવામાં આવે છે કે સ્ત્રીઓ પોતાના જિસાઆરામની વિતામાંજ રહે છે અને ખીજઓની દરદાર નથી કરતી. આવી સ્ત્રીઓથી અડોશી પડોશી અને સખીઓ દૂર રહે છે. તેઓ ધરને સુખધામ બતાવી નથી શકતી. આને હું મારી બહેનોને એક એવા મંત્ર બતાવું છું જેથી ધરના તેમજ મહારના સર્વ વસા થઈ નર. એ મંત્ર એ છે કે જ્યાંની સાથે તારી બાબતમાં તારી પ્રેમપૂર્વક અને મીઠાસ્પી વર્તે. ખીજને સ્નેહ મેળવવો રોય તો આપણે આપણા વર્તનથી સેમ બતાવું લેઈએ કે આપણને તેમના તરફ સ્નેહ છે. સંસારનો નિયમ છે કે તમે મારી પરવા કરો તો હું તમારી પરવા કરું. એટલા માટે જેના સંવાસમાં તમે આવો તેમને એમ બતાવો કે તેમને માટે વખતે સ્નેહ છે પણ એ વર્તનમાં ડોળ-દંશ ન દોવાં લેઈએ. એ સ્નેહ નિખાલસ હૃદયે બતાવવો લેઈએ. એને બહોં જો તમે તમારા રાષ્ટ્રને પ્રેમ સ્થાન આપો તો આ સ્ત્રી સી

દેવાધી અડોસી પડોસી કે સગાં સંબંધીઓના સ્નેહના વણે સુકાય જશે. એવી સ્વાર્થી સ્ત્રી ભણે, બીજા બાળકોમાં ચતુર અને કુશળ હોય; લોકો તેની બુદ્ધિ માટે કે કુશલતા માટે ભણે પ્રસંસા કરે પણ તેને માટે ખરા હુદયનો સ્નેહ તો કોઈને નહિ હોય. જીવનની સ્ત્રી પુરુષોએ સદા હસતે મોટે રહેલું એ એક પ્રોત્સાહન સ્ત્રીસ્નેહ માન છે. જે સ્ત્રી સદા આનંદી અને સ્નેહાળુ રહે છે તેની તરફ બીજા બધાં આકર્ષાય છે એ આનંદી સ્વભાવનો પ્રભાવ સામા માણસ પર જરૂરી પડે છે. સ્ત્રીઓ આ શુભેત્તુ સેવન કરે તો જરૂર ધરને સુખધાનો બનાવી શકે. "

છછપ્તમાં સ્ત્રી-હક્ક સંબંધો પ્રવૃત્તિ.

"વુમન સીટીજન" માસિક નીચે પ્રમાણેની કક્ષીત મઠક કરે છે:—

"છછપ્તની સ્ત્રીઓને અત્યાર સુધી જે દર બંધનમાં રાખવામાં આવી છે તેમાંથી તેઓ છૂટવાના પ્રયત્નો કરી રહી છે. પુરુષો જે કેવળા તરફ અત્યારે દુર્લભ બતાવે છે છતાં એ પ્રવૃત્તિ સતત વિકાસ પામતી નથી છે; વડે સ્ત્રીઓએ દર્શ છે તેમ તેમનો હાથલો લઈ એ સ્ત્રીઓ પડદાનો રિવાજ નાશ કરવા માંગે છે. તેઓ સ્ત્રી-શિક્ષણની સગવડો સંબંધી મોટા ફેરફાર કરવાની રચનાઓ કરે છે અને છછપ્તમાં 'કેરેક્ટર' સ્ત્રીહક્ક સંબંધો જે સંસ્થાઓ યુક્તિ છે અને તે દ્વારા ને પ્રવૃત્તિ ચાલી રહી છે તે સર્વ સંસ્થાઓ અને પ્રવૃત્તિઓને ભેદ દેવાના સમાગ્ર પ્રયત્નો કરે છે. સુરક્ષિત છાપાઓ આ પ્રવૃત્તિને કુશળતા આપવાનું હોવાની ભેલાની વળોડી કાઢે છે."

હિંદીમાં પણ સ્ત્રી હક્કની લડત ચલાવતી અનેક સંસ્થાઓ જુદા જુદા સ્થળેથી સ્થાપિત થયેલી છે. એ સર્વની પ્રવૃત્તિ અસરકારક બતાવના માટે તેમને એક મધ્યસ્થ સંસ્થા સાથે ભેદી દેવાની અને એકત્રિત બળથી પ્રવૃત્તિ ચલાવવાની ખાસ જરૂર છે.

સ્ત્રીની સુખ્ય ફરજો.

હિન્દી માસિક "માધુરી" માં "સ્ત્રી સર્વોચ્ચ" વિષે લખતાં શ્રીમતી ઉન્દુમતી રામી કહે છે:—

"સ્ત્રીઓની મુખ્ય ફરજો પોતાના બાળકોનું

જતન અને ધરતું કામકામ છે. સ્ત્રીઓએ બાળકોને આપા-નોકરના હાથમાં સોંપી દેવા નહિ એકએ એમ કરવાથી બાળકો બગડે છે. મૂર્ખ આપા શિક્ષિત માતાની જેમ બાળકને ઉચ્ચ શિક્ષણ કે સારો ઉપદેશ નથી આપી શકે. બાળકને મોટા સંસ્કાર પડે છે. બાળકને માટે એક વાત એ પણ જરૂરનો છે કે તેમને ખોટી સોજામાં ન પડવા દેવું; કારણ બાળકને જેવી સોજાત હોય તેવાજ સંસ્કાર પડે તેમને પોતાની સંભાગ હેઠળના રાખવાં જોઈએ જે થા ન હોય તો બાળકને ધરની બીજા કોઈ શુદ્ધિશક્તિ સ્ત્રી જતનમાં સોંપવું જોઈએ. જ્યાં સુધી સ્ત્રી પોતાના બાળકનું પાંચ વર્ષ સુધી જતન જતે નહિ કરે ત્યાં સુધી બાળકને સુધારવું સુરેલ છે. આપા પણ કાંઈક રાખવામાં આવે તો તે શિક્ષિત અને સારા સંસ્કારની હોવી જોઈએ.

"સ્ત્રીઓની બીજા ફરજ ધરતું કામકામ કરવાની છે. શુદ્ધિશક્તિ મુખ્ય ફરજ ધરતી વ્યવસ્થા. ધરતી વ્યવસ્થા બંનેબર ન રખાય તો બહુજન મુશ્કેલી થાય. શુદ્ધિશક્તિ ધરતી છે કે કુટુંબમાં સૌથી મહેલો જમવાતી સ્ત્રીને લોજન કરાવે, તે પછી જોઈએ અને માંદાને, અને તે પછી બાળકોને જમાડે. ત્યાર બાદ ધરતી પુરુષો અને અતિથીઓને અને તે પછી વહુઓ અને મોકેરોને જમાડે. છેવટે પોતે લોજન કરે. સાતતા સૌથી છેલ્લી સુખ્ય સુતાં મહેતાં આપા ધરમાં ફરીને બારી-બારણાં ખોલેબર બંધ છે કે નહિ તે જોઈ વે. આ કામ કોઈના વિશ્વાસ પર સુધી રેવું ન જોઈએ. કારણ એ કામ જતે ન કરવાથી મુશ્કેલી થાય છે. રાત્રીમાં શુદ્ધિશક્તિ સૌથી મહેતાં હોઈ, નિલાકર્મથી પરચારી નોકરીને હકારવા જાય. તે પછી વહુ-દીકરીઓને જમાડી તેમને પાસે રાખી શોડુંક વાંચે. તે પછી બધાંને નાર્તો કરાવી રસોઈની વ્યવસ્થા કરે. જે દરેક શુદ્ધેથી આ પ્રમાણે નિયમથી કામ કરે તો ધરમાં મોઢ પણ જતવું હાથ કે કલેશ ન થાય."

ઉલ્લેખ માગે :

હિન્દી માસિક "વાંદ" ના મે-જુન અંકમાં "જ્યોતિ" માસિકના તંત્રી કુમારી વિદ્યાવતી શેઠ, બી. એ. નો "અમારી સ્ત્રી

નતિની દેશસેવા " એ મધ્યાજ્ઞ નીચે એક લેખ પ્રકટ થયો છે. સી નતિની અસ્થાની દસા વિષે લેખિકાએ જે વિચારો દર્શાવ્યા છે તે અદિ આપીએ છીએ:—

શ્રી કેળવણીનો પ્રચાર થાય છે, પણ તે હલદી રીતે. સ્ત્રીઓમાં ભગતિ આવવા માંડી છે, પણ તે હલદી માર્ગ પર જવાને માટે. સુધારાની રીતો અખત્યાર કરવામાં આવે છે પરંતુ પશ્ચિમની વિચારો અને સભ્યતા પ્રમાણે. દેશ-સેવા, સમાજ-સેવા સ્ત્રીઓ કરવા લાગી છે, પરંતુ તે પાશ્ચાત્ય રિવાજ અને આદર્શ પ્રમાણે. સ્ત્રીઓ કપડાં પહેરે છે તે પણ પશ્ચિમના પોશાકની નકલ કરીને, પછી તે બહેલી હોય કે અથાણ. પુરુષો અને બાળકોની પણ એવું દર્શા છે. મેં જોયું છે કે ગયા વર્ષમાં ખાદીની બાવના હુલસમાં પોષાનારી અને તેનો પ્રચાર કરનારી સ્ત્રીઓએ પણ કપડાંની દેશન પશ્ચિમના જેવી રાખવાની યથોચક્તિ કોશીસ કરી હતી. આ શુભામી દસા ભોગવતા મગજનો પ્રભાવ છે. માનસિક ફાસલ અને આત્મિક સક્તિનો નાશ એટલે દરજ્જે પહેાંચ્યાં છે કે જે દેવીઓએ અસહ્યામણ અને અપેયપાનનો પ્યાલ સ્વપ્નમયિ નદિ કર્યો હોય તેમની વહુ-હીકરોએ આજે કાકી મઠમે બની નવી સભ્યતા પ્રમાણે બફ્યાસદ્યની લાગણી દુર કરી સ્વચ્છંદ છવન. ગાળે છે. એમને માટે કેળવણીનો અર્થ જ્ઞાન નથી, માર્ગ નથી, ત્યાગ નથી કે સહનશીલતા નથી; પરંતુ દેશન, ભોગ-વિલાસ અને સ્વાર્થસિદ્ધિ છે. આને લોકો ભગતિ કહે છે । આ નવી સભ્યતા રૂપી છોડા અમારા જીવનનાં મૂળ કોરી ખાય છે. આ સભ્યતા સી નતિના મુખ્ય શુદ્ધ સત્ત્વ-સતીત્વને જળોની માફક ઘોંડી સ્તીજવનનું રૂપીર સુસી રહી છે. જ્યાં સુધી એ દૂર નદિ થાય ત્યાં સુધી

સી નતિની બેદોશી ટળવાની નથી; દેશની અવસ્થા સુધારવાની નથી.

“.....પશ્ચિમનો આદર્શ પરમાર્થને નામે સ્વાર્થ સાધવાનો છે. હિન્દનો આદર્શ સ્વાર્થને નામે પરમાર્થ સાધવાનો છે. પશ્ચિમની સભ્યતા છોડી હિન્દની સી નતિ આર્થ સભ્યતા સ્વીકારે, તેમનું લક્ષ્ય દેશનને બદલે ધર્મ બને, અને તેમનું ધ્યાન હક્ક મેળવવાને બદલે કર્તવ્ય અદા કરવા તરફ લાગી જાય તોજ દેશસેવાનો થક પૂરો થાય; ત્યારેજ સંસારનું અને હિન્દનું કલ્યાણ થાય; અન્યથા સર્વ પ્રયત્નો નિષ્ફળ નરો. ”

શુભરાતનાં બાર સ્ત્રી રત્નો.

સુપ્રસિદ્ધ “શુભરાત” પત્રે પોતાના આઠ માસના અંકમાં એક ટરીફાઈ બહેર કરી શુભરાત પ્રાંતના બાર નરરત્નો અને બાર સ્ત્રીરત્નોના નામો મળ્યા હતા. આ ટરીફાઈમાં સંખ્યાબંધ વાચકોએ ભાગ લીધો હતો. પરિણામે જે બાર મહિલાઓને વધુ મત મળ્યાં છે તેમના નામો મતસંખ્યાના અનુક્રમ પ્રમાણે નીચે મુજબ બહેર કરવામાં આવ્યા છે:—

૧. સો. કસ્ટુરબા મોહનદાસ ગાંધી.
૨. સો. શારદાગૌરી સુમન્ત મહેતા.
૩. બહેન અનસુષા સારાલાલ.
૪. સો. વિદ્યાગૌરી રમણભાઈ નીલકંઠ.
૫. સો. ભક્તિવદ્ધમી ગોપાલદાસ દેસાઈ.
૬. સો. બહેન લીલાવતી.
૭. ગં. સ્વ. શિવગૌરી ગજનર.
૮. કુમારી પેરીન લાલાભાઈ નવરોજી.
૯. ગં. સ્વ. બાલગૌરી મુનશી.
૧૦. સો. વિજયાગૌરી કાનુભા.
૧૧. કુમારી મણિબહેન વલ્લભભાઈ પટેલ.
૧૨. કુમારી બચુભાઈ રણછોડદાસ લોઢાગા.

શ્રી જગત્.

હિન્દુ.

હિન્દુ મહાસભાના પ્રમુખપદેથી બતારસમાં. આપણે આપતાં પંડીત માલવીયજીએ હિન્દુઓની નિર્ભયતા માટે અત્યંત ખેદ દર્શાવ્યો હતો અને શારિરિક તેમજ સામાજિક બળ વધારવા આશ્રય કર્યો હતો. શ્રીઓને કેળવણી આપવાની અને પ્રવેશને શારિરિક તાલીમ આપવાની તેમજે જરૂર જણાવી હતી. સામાજિક અને શારિરિક સમારંભોમાં કારકસરથી ખર્ચ કરવાની સલાહ આપી હતી અને વરવિક્રયની પ્રવૃત્તિને નિષેધ મળી પડેલી હતી.

સનાતન ધર્મ સભાના પ્રમુખપદેથી કરેલા આપણાં શ્રીમાન ઠાકી નરેશ ધર્મમયોદાના દોષથી ભારતની અધોગતિ થયેલી જણાવી, અગત્યના ત્યાગથી આર્થજીવન નિર્જલ અને નિસ્તેજ થવા માટે ખેદ કર્યો હતો. વિવાદની મધ્ય વિષે બિલ્લતમાં લગ્ન માટેનું વય નક્કી કરવાની જરૂર જણાવી હતી, કારણ કે નાની ઉંમરમાં લગ્ન કરવાથી બાળનિધવાઓની સંખ્યા બેઠક વધી શકે છે. અન્યાયિક અને વરવિક્રયની પ્રથાઓને તેમજે પળેપાળે છાદી હતી. એજ સભામાં વિવાદ લાગે તો નિર્ણય કરવાની ચર્ચા કરતાં જુના વિચારવાળાં અને સુધારકો વચ્ચે રસોડાની બેઠક ચર્ચા થઈ હતી. અસ્પૃશ્યતા નિવારણ માટે સભાને એકમત કરવાના પ્રયત્નો થયાં થયાં હતાં.

તા. ૧૮ મી ઓગસ્ટના રોજી પર્વ ઉજવવાં મુબઈની રાષ્ટ્રીય શ્રી સભા અને પારસી રાષ્ટ્રીય સભાએ મારવાડી વિવાલમાં સ્વદેશી વસ્ત્રોનું એક નાનકડું પણ સુંદર અને આકર્ષક

પ્રદર્શન લાવ્યું હતું. કપડાં ઉપરાંત આ પ્રદર્શનમાં બીજા અનેક ગૃહોપયોગી વસ્તુઓ ભેળી કરવામાં આવી હતી. આવાં પ્રદર્શનો ઠામ ઠામ કરાય છે જરૂર છે. પ્રમુખે તે અત્યંત માર્ગદર્શક થઈ પડે. એવાં બીજાં પ્રદર્શન એ સંસ્થાઓએ તા. ૩ જ અને ૧૮ મી સપ્ટેમ્બરે લાગેલાં હતાં. બીજા સંસ્થાઓએ તેમનું અનુકરણ કરતું જોઈએ.

મુબાઈની મુનીસીપલ કોર્પોરેશનની તા. ૨૦-૮-૨૩ ની સભામાં ડૉ. જોહાલાલ મોશાએ કારની બહી રોડેમાંથી તાકીદે દૂર કરવાનો કારણ રજૂ કર્યો હતો. આ કારણને અનુમોદન આપતાં કુમારી બચુબાઈ દોશવાળાએ એ બહીથી મનુર વર્ગની તંદુરસ્તી પર થતી ખરાબ અસર અને તેથી થતી આર્થિક બચાબાકી તરફ લક્ષ્ય દેવાની ઔદ્યોગિક આજ્ઞાદીને ખાતર આ મહીને અંત લાવવા અગત્ય કર્યો હતો. તા. ૬-૮-૨૩ ની સભામાં એ કારણે બેઠકમાંથી પસાર થયો હતો.

કનિયા સંબંધી પ્રિટિસ પ્રધાનમંડળે કરેલા અન્યાયી કારણ વિરુદ્ધ પોશર ઉઠાવવા મુબાઈના મુન્સીફ હિન્દુ શ્રીમંડળના આશ્રય હેઠળ સર્વ કોમોની સીઓની એક સભા લેડી લક્ષ્મીબાઈના પ્રમુખપદે તા. ૨૧-૮-૨૩ ને દિને મારવાડી વિવાલ લેવામાં મળી હતી. સૌ. મહેન જરાકાર ગુલીબાઈ દેવચંદે વિરોધ દર્શાવનારો કારણ રજૂ કર્યો હતો, જેને સૌ. અવંતિકાબાઈ ગોખલે એ અને સીસ કેપ્ટનેટકા આપતાં સભાએ સંવાદ મંત્રે પસાર કર્યો હતો. એવી એક બીજી સભા એજ દોષમાં તા. ૨૭-૮-૨૩ ને દિને રાષ્ટ્રીય

શ્રીસત્તા અમિ મોંડવી મહિમા મંડળના આશય
હેઠળ સેા. અવંતિકાબાઈ ગોખલેના પ્રમુખપદે
મળી હતી; અને એવીજ મતભળના કરાવ બહેન
રતનબાઈ મહેતાએ રજુ કર્યો હતો. કરાવને
આમી પ્રમીલા મહેતા અને મીસિસ મંજુલાબાઈ
લાટે દેકા આપ્યો હતો. માતૃથી બી અમ્માએ
પણ વિવેચન કર્યું હતું. કરાવ સર્વાનુમતે પસાર
થયો હતો.

માહાવરના બદ્ધ હોડાલાલ નામના માણસે
પોતાની પંદર વર્ષની દીકરીના લગ્ન નેટલાણના
એક સાઠ વર્ષના જુવાન સાથે રૂપિયા વીસ હ-
જાર લઈ અપાડ વડ પ ને રોજ કર્યો. દીકરી કે
ચલણી નોટ ? એ નાણું કેટલો વખત છાવેશે ?

લીંબડીમાં મહુમ રોઠ મુળચંદ હવરાઈના
પુત્રો તરફથી એક કન્યાશાળા ખુલ્લી મુકવાનો
સમારંભ તા. ૨૩ મી ઓગસ્ટે ના. ઠાકોરે સાહે-
બના હાથે થયો હતો. આવી ઉપયોગી સંખાવત
મટે આ લક્ષ્મીપુત્રને અમારાં અભિનંદન છે.

સંયુક્ત પ્રતિભા સંસારમુધારા પતિવ્રતીર-
વાના શક્તી પ્રમુખપદે બનારસમાં તા ૨૪મી ઓ-
ગસ્ટે મળી હતી. પ્રમુખે પૂરઠાનો રીવાજ દૂર કરવાનો,
અત્યંત વર્ગ સાક્ષીની બાંધી કાઢી નાંખવાનો,
અને હોઠરીઓને ફેળવણી આપનાં આગ્રહ કર્યો
હતો. પરિપદે શુદ્ધિ માટે, ૧૦. જૈરાના હાથવાને
ટેકા આપવા માટે, અત્યંત વર્ગની સ્થિતિ સુધાર-
વા માટે, અને કન્યાની લગનનું વધ સોજાનું
ફેરવવા માટેના કરાવો પસાર કર્યો હતા. સોજાને
ધારાસભામાં બેસવાનો પુરૂષો નેટલાણ દક્ક
સ્વીકારાયો હતો.

રત્નામી અનન દજીબ સીમલામાં તા. ૨૭ ૮ ૨૩
ને દિને બાપણ આપતાં બજાણું હતું કે હિન્દમાં
૧૫ વર્ષની અદરની ૩૫ લાખ વિધવાઓ છે
એમાંના ૧ લાખ મુસલમાન અને ૩૪ લાખ
હિન્દુ છે ! સમાજના દિતચિન્તકોએ આ આંકડો
પર વિચાર અને આચાર કરવા પડે.

દેવી. હસ્તુરબા તા. ૨૮ મી ઓગસ્ટે પહેલી.
વાર કીરમગમ પધાર્યા હતા. તેમને આખા
આમમાં સરધસના આકારમાં ફેરવ્યા હતાં.
શ્રીઓની એક સંખા મળી હતી જેમાં તેમણે
સ્વદેશીનો ખાસ આગ્રહ કર્યો હતો સાંજે રાષ્ટ્રીય
સાજાના વિદ્યાર્થીઓને તેમને હાથે મનામો
વહેંચી અપાયા હતાં.

નર્મદાતીરે આંદોહમાં ૨૪. ૨૪ વિહલદાસ
ઠાકરીની હાદર સંખાવતના શુભ ચરિણામરૂપ
મંદિત પુત્રકાલય અને ટાઉનહોલનું મકાન ખુલ્લું
મુકવાની ક્રિયા શ્રી નારાયણાચાર્યજીના પ્રમુખપદે
તા. ૩૧-૮-૨૩ ને દિને થઈ હતી. શ્રી. લેણી
વિહલદાસે આ હોલ માટે રૂપિયા બે હજારનું
ફરનીયર લઈ આપ્યું છે અને બંને સંસ્થાઓના
નિભાવ અર્થે ન્યુક્લી બચવરયા કરી આપી ૨૪.
પતિના આત્માને સંતોષ્યો છે.

ઠાકોર વિધવા વિવાદ સદાયક સમાની
જુદી જુદી સાખાઓ તરફથી ઓગસ્ટ માસમાં
એકંદરે ૮૭ વિધવાઓના લગ્ન કરવામાં આવ્યા
હતા. બનેવારીથી ઓગસ્ટ સુધીમાં એ રીતે
૧૮૮ વિધવાઓના લગ્ન થયા છે.

દેવી હસ્તુરબા ગાંધીએ તા ૨ ૭ સપ્ટેમ્બરે
મદ્રાસની મુલાકાત લીધી હતી. એક નહેરુ નંબી
સમા ઉપરતેજ સ્ત્રીઓની પક્ષે એક જુદી સભા
મળી હતી, જેમાં તેમણે રચનાત્મક કાર્યક્રમ પૂરો
કરવાનો, ખુદી અને રંદીઓનો પ્રતીર કરવાનો
અને હિન્દુ-મુસ્લીમ એકથ માટે આગ્રહ કર્યો હતો.

મુંબાઈની રાષ્ટ્રીય શ્રી સજાના આશ્રય હેઠળ
૨૪. દાદાબાઈ અને કૃષ્ણ નયતીનો બેળો ઉત્સવ
માધવબાઈમાં તા ૩ ૭ સપ્ટેમ્બરે ઉત્તવાયો
હતો. સેા. અવંતિકાબાઈ ગોખલે સમાનાં પ્રમુખ
હતાં. શાસ્ત્રીજી વજલાલે અને શ્રી. હનેયાલાલ
મુનશીએ બાપણો કર્યો હતાં. ઉપરે ભજન મંડ-
ળીએ ભજનનેા. લાભ આપ્યો હતો.

દાદાભાઈ જયંતી ઉત્તરવા મુંબાઈના શુભ-
રાત્રી દિનું શ્રીમંડળના આશ્રય હેઠળ એક જાહેર
સમા. તા. ૫-૯-૨૩ ને દિને મારવાડી વિદ્યાર્થ
હોલમાં શ્રીમતી સરોજની નાયડુના પ્રમુખપદે
મળી હતી સા. કુસુમગૌરી મુન્શીએ, શ્રીધુત
વીમાદલાલે, કુમારી બચુબાઈ લોઠવાણાએ અને
શ્રીમતી નાયડુએ દાદાનાં જીવન વિષે વિવેચનો
કર્તાં હતાં.

x x x x

કેનેરા, ઉત્તર મરવાર, કોલાબા અને બીહા-
રના પ્રદેશોમાં રેલ્વેની મર્યાદા આકૃતમાં સપડા-
યેલા દેશબંધુઓના સંકટ નિવારણ માટે મુંબા-
ઈના સરોજીની એક જાહેર સભા એકત્રિત
થીએમાં તા. ૬-૯-૨૩ ને દિને મળી હતી
પ્રમુખ વક્તાઓ ઉપરાંત શ્રીઓ તરફથી મીસિસ
હોળીન્સને, સા. અવંતિમબાઈ ગોખલેએ અને
સા. જયભાઈ મીશ્રીએ અપીલ કરી હતી. પરિ-
ણામે રૂ. ૧૧૬૦૦ હું ફંડ અમામાં જ જાહેર રકમ
હતું. એ ફંડમાં રાષ્ટ્રીય સા. સભાએ રૂ. ૮૦૦
ની રકમ આપી છે.

x x x x

અંતારામાં એક બ્યાનખોર પહાણના ત્રાસથી
હંડળી સારસા નામની બાઈએ પોતાના ચાર
બાળકોને કુવામાં ફેંકી દીધા, જાતે પણ આપઘાત
કર્તાં હતાં.

x x x x

મીઝોરમમાં રાષ્ટ્રીય શાળા ખુલ્લી મુદ્દવાનો
સમારંભ તા. ૧૦ મી સપ્ટેમ્બરે દેવી હસ્તુરનાને
દાયે થયો હતો. એ પ્રસંગે શ્રી પુરવોની એક
મોટી સભા રોક હેમરાજ ખીચશીના બચુલામાં
અગાઉ નવ વાગ્યે મળી હતી. શ્રી. હીરાચંદ
દેસાઈએ પ્રારંભિક વીવેચન કર્યું હતું. શ્રી. પ્રેમી
બહેને માટુંશ્રીને ખાદીનો હાર પહેરાવ્યો હતો.
કેટલાક મદદઓએ રાષ્ટ્રીય કેળવણી સંબંધી
વિવેચન કર્યા બાદ માટુંશ્રીએ લાંબાણી કર્યું
આપણે આપ્યું હતું. અને સર્વને રચનાત્મક
કાર્યક્રમ પ્રારંભ કરવા આમંત્ર કર્યો હતો.

x x x x

માટુંગામાં તા. ૧૧-૯-૨૩ ને દિને શ્રીઓની
એક મોટી સભા મળી હતી. દેવી હસ્તુરનાને
શ્રીઓનો દેશમર્મ સમજાવતાં મર્મને રેડીઓ
કાંતવાનો અને ખાદી પહેરવાનો આમંત્ર કર્યો
હતો. શ્રી. ચરોદા બહેને, શ્રી પરીના બહેને, શ્રી.
ચંચળ બહેને અને મીસિસ બેચુદે પણ વિવેચન
કર્તાં હતાં.

x x x x

ગોરાણાના ઉદાર સમજન શ્રીધુત રોક નાનજી
કાલીદાસે પોરબંદરમાં કન્યાઓની નિરાશાના
મખન માટે રૂપીઆ ત્રીસદબજની ઉદાર બક્ષીય
આપી છે. એમના નામે થોડાક વર્ષોપર સ્વપાયથી
રોક નાનજી પ્રજીદાસ કન્યાશાળા સારી પ્રગતિ
કરી રહી છે. અત્યારે લગભગ બસો બાળાઓ એ
શાળાનો લાભ લે છે. કન્યા કેળવણીને આ પ્રકારે
જોજન આપવા માટે એ રોકશીને ધન્યવાદ
દે છે.

x x x

લલ્લતા ખાસે પતંગ નામે આમમાં રામચરણ
દે નામના એક જગાડી યુવકની સરોજની નામે
પત્ની મર્મવતી હતી. ફજાઓએ સાસુએ શુ-
સ્સામાં તેના પેટપર લાવ મારી, જાતે પરિણામે
સરોજની મારી પડી. કેટલાક દિવસ પછી એક
મુએટું બાળક જન્મ્યું સરોજનીની પણ બચ-
વાની આશા નહોતી. સાસુ ઉપર અદાલતમાં મુક-
દમો ચાલે છે. પ્રભુ આવી સાસુઓથી દિનું
સંસારને બચાવે !

x x x

સર જંગરાયે લાહોરમાં દિનું કન્યાઓ
માટે એક ઔદ્યોગિક શાળા સ્થાપવા માટે એક
લાખ રૂપીઆનું દાન કર્યું છે. પ્રભુએ નાણાં
આપ્યાં હોય તો તેના સદુપયોગ આવી રીતે
થાય.

x x x

કુમારી સુધાંશુ બાલાં હજારને પઠાનાની હાથ-
કાટે દાણકાટે વધીવ તરીકની સતંદ આપી,
કોઈમાં વજીલાત કરવાની પરવાનગી આપી છે.

x x x

સૌ. મોહિલાઓ કદાનજ ધર્મસિંદુ કવિતાં
તા. ૧૫ મી સપ્ટેમ્બરે રાજકોટમાં થયલાં અઘણ
અવસાનની નોંધ લેતાં અત્યંત ખેદ થાય છે.
મહુમ બહેન સુશિક્ષિત હોય બાયલે, લેખો
તેમને પુસ્તકોથી ગુજરાતના સૌ સમાજની
તેમણે સ્તુત્ય સેવાઓ કરી છે. સૌ સમાજની
અનેક પ્રવૃત્તિઓમાં તેમનો આગેવાની બરો ધ્યાન
હતો, અને કેટલીક સંસ્થાઓ તેમના પ્રયત્નથી
સ્થપાઈ હતી. રાજકોટની “સ્રી સુબોધિની સમાજ”
તેમનાં જ પરિશ્રમનું ફળ છે. મહુમે “સ્રી ધર્મ-
બોધ,” “મહિલા સંસાર,” “ભક્તિસુધા,”
“સુખરૂપ સી સંસાર” વગેરે ઉપયોગી પુસ્તકો
લખ્યાં હતાં. એમના અવસાનથી ગુજરાતે
એક આગેવાન સૌ રત્ન ગુમાવ્યું છે. પણ એમના
આત્માને સાન્નિદ્ય અર્પે, એજ પ્રાર્થના.

એશિયા.

અક્ષરેશમાં કેળવેલ બતની કેટલીક સ્ત્રીઓ
માથા ઉપરં કપડું બાંધી રાખે છે. આ કુમારી
અવસ્થાનું મુખ્ય ચિન્હ છે.

x x x x

અક્ષરેશની મહિલા-સંઘની સલાસદ સ્ત્રીઓએ
રંગુનના બનરની શોમાસિ વેચવાની દુકાનો પર
કેટલાયે દિવસો સુધી લઈ જઈ હતી, આખરે એ
દુકાનો અને કસાઈખાના બંધ કરાવ્યાં છે. સ્ત્રીઓ
ધારે તો શું ન કરી શકે ?

x x + x

સીંધોનમાં બોજ ધર્મ ચાલે છે એ સૌ બોધ
બાજુનું દરો. એ ધર્મની સાખીઓ લેખને “ભા-
લુકી” નામે જાળખવામાં આવે છે, તેઓ
ધર્મપ્રચારનું કામ બહુજ ઉત્સાહથી કરે છે.
સીંધોનમાં એવી બીજીકી એક ખાસ મંદિર છે.

x x x x

ચીનની સ્ત્રીઓ પુરોવાની જેમ અનેક બાબ-
તોમાં નિપુણ હોય છે. ફળવણી, લેણદેણ અને
વ્યાપાર વગેરે કારવામાં તેઓ કુશળ હોય છે.

વિકિત્યા-શાસ્ત્ર પર તેમને ખાસ પ્રેમ છે.
ત્યાંની લગભગ સર્વ હોસ્પીટલોની વ્યવસ્થા
સ્ત્રીઓના જ હાથમાં છે, જે કામ તેઓ કુશળતાથી
કરે છે.

x x x x

હોંજકોંગ (ચીન) માં ચાર હજાર સ્ત્રી-
ગુલામો છે. આ ગુલામીનો રિવાજ નાશ
કરવાને ત્યાંની સ્ત્રીઓ ભારી પ્રયત્નો કરી રહી છે.

x x x x

અફઘાનિસ્તાનના નામદાર આમીરે કાલુશમાં
સ્ત્રીઓને માટે એક વૈદ્યશાળા ખોલી છે.

અમેરિકા

આલબનીની કાઉન્ટી હોસ્પીટલમાં એક
આશ્ચર્યકારક બનાવ થોડાક વખત પર બન્યો
હતો. કુમારી મારગારેટ કુપર નામની એક
યુવાન સ્ત્રી એ હોસ્પીટલમાં મરી ગઈ હતી અને
ડોક્ટરોની ન્યુરીએ “સવા બે કલાક થયાં મરી
ગઈ છે” એવો અભિપ્રાય પણ આપ્યો હતો.
એ સમયે ખરેખરની ગોકવણ ચાલતી હતી ત્યાં
મીસિસ ઈલીઝબેથ સ્મીથ નામની એક વૃદ્ધ
બાઈ મરગારેટ નામ પૂછતી આવી. રાખની
પાસે તેને લઈ જવામાં આવી ત્યારે સત્તાસૂચક
દમામથી આંખો બંધ કરી રાખની સામે ઉભા
રહી તેણે કંઈક બોલવા માંડ્યું. થોડાં વારમાં
તેની અસરથી મારગારેટ જીંદીને બેઠી થઈ. વૃદ્ધ
સ્ત્રીએ તેને મદદ આપી લઈ કરી; હજી તેનો
નખ તો ચાલતો જ હતો. ડોક્ટરો અને ડૉયાઓ
આ બેઠને ચક્રિત થઈ ગયાં. ખુશીએ હતી કે
મારગારેટ એ વૃદ્ધ બાઈને જીવળતી પણ નહતી.
વૃદ્ધ બાઈને પણ મારગારેટના મરણની ખબર,
તે હોસ્પીટલ પાસેથી જતી હતી ત્યારે, પડી
હતી. એમ માન્ય પડ્યું છે કે તે દિવસે સવારે
એ બાઈએ એક પુસ્તકાલયમાંથી મી. રોનીંગ્ટન
જાણે “માનસિક અને આધ્યાત્મિક ઉપચાર”
નામનું પુસ્તક પાંચવા લીધું હતું. એમાં બતા-
વેલા ઉપચારથી તેણે મારગારેટને ફરી જીવતી
કરી હતી. આ અનુભવને પરિણામે રોગના અનેક
બાગેશમાંથી તેની મદદને માટે હવે માનવી માથ

છે. કેટલાક થીએટરવાળાઓએ એ બંને બાઇઓને સ્ટેજ પરથી પ્રત્યે બતાવવાનો અસિલાપ રાખ્યો હતો પણ નાણાંની મોટી રકમ મળતી હોવા છતાં બંનેએ એ માગણીનો ઇન્કાર કર્યો છે.

X X X X

યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ (અમેરિકા)માં દર વર્ષે સૌથી સારી નવલકથાના કે કાવ્યના લેખકને એક હાનર-હાનર ડોલરનું ઇનામ મળે છે. આ ઇનામ તે માટેની રકમ આપનારના નામ ઉપરથી "યુલ્કીટ્સર ઇનામ" તરીકે ઓળખાય છે. સન ૧૯૨૩ માટે એ ઇનામ શ્રીમતી વીલા સીબર્ટ કેપરને તેની "આપણામાંનો એક" (One of Ours) નામની સુંદર નવલકથા માટે મળ્યું છે. કવિતા માટેનું ઇનામ શ્રીમતી એડના સેન્ટ વીન્સેન્ટ મીલે છતી મળે છે.

X X X X

અમેરિકાના રાષ્ટ્રીય વિમાની મંડળે પ્લેલી વાહ એક સ્ત્રીને વિમાનમાં હડવા માટેનું લાઇસન્સ આપ્યું છે. કાન્સાસ પ્રદેશના એટલીસન રાહેરેની રહેવાસી મીસ એમીલીઆ એમ. ઇમરહાર્ટ આ પ્રથમ માન ગેળવવા ભાગ્યશાળી મળે છે. કહેવાય છે કે પુત્રીથી ૧૯૦૦ ફીટ ઉંચે તે એરોપ્લેન લઇ ગઇ હતી. આટલે ઉંચે દંડ બીજ કોઇ સ્ત્રી ગઇ નથી.

X X X

હોલિડેના ગવર્નરે મિસિસ મીલરને એ રાજ્યના રાજકવિને એકો આપ્યો છે. મિસિસ મીલર હોલિડેના સ્ત્રી સંગાળની મંત્રિણી છે અને પંદર વયથી લલિતા કરે છે. પોતાની લલિતાઓ માટે આચાર પ્લેલાં તેને ઘણાં ઇનામો મળ્યાં છે.

યુરપ.

અક્ષી ફામી બે નામના ઇજીપ્શીઅન ગ્રહસ્થનું લંડનના સેવેય હોટલમાં તા. ૧૦ મી જુલાઇએ ખુલ મળ્યું. આ ખુલનો આરોપ તેની ફ્રેન્ચ પત્ની ઉપર આપ્યો છે. ચુકદમાની તપાસ હાથ ચાલે છે.

X X X X

યુરપ-અમેરિકાની ગોરી પ્રત્યે બાન્ને માત્ર હિન્દીઓની જ ચામડી માટે સૂચ છે એમ નથી. પારીસમાં હમણાં એવા બે પ્રસંગો બન્યા હતા. એક પ્રસંગમાં એક પારસી ગૃહસ્થ અને તેમની પત્ની "એવન્યુ ડી ઓપેરા" નામના હોટલમાં હવ્યા હતા, ત્યાં તેમની સાથે એક ટેબલ ટેબલ પર બેસી જમવાને કોઇ અંગ્રેજ મીશનરી બાલુએ વાધો લગાવ્યો હતો, પણ હોટલની બાલુએ એ વિરોધની દરકાર કરી નહી. બીજા પ્રસંગમાં, આફ્રિકાના કોલોનિયલ રાજ્યના રાજકુમારો બીચર્ અને થોર્સ ટેવેલોને નાચતા મેળાવડામાંથી ખસેડવા કેટલાક અમેરિકનોએ ગરબડ મચાવી હતી અને પરિણામે તેમને બહાર કાઢ્યા હતા, આ રાજકુમારોમાં એક બેરોટ્ટર છે અને બીજો ડોક્ટર છે. ફ્રેન્ચ સરકારે ગોરાઓની આવી વર્તણૂકથી નારાજ થઇ એક કાયદા પ્રકટ કરી હતી, અને આવી સૂચ રાખનારને સિદ્ધા કરવાની ધમકી આપી હતી.

X X X

ઇંગ્લાંડના નાટકના તખ્તા પર સૌથી વધારે લોકપ્રિય નટી-એક્ટ્રેસ કોણ છે, તે નક્કીવાને "બાય સ્ટેન્ડ" પત્રે હમણાં આખા બ્રિટિશ મહારાજ્યમાંથી મત માંગ્યા હતા. મત આપનારાની કુલ સંખ્યા બે લાખ જેટલી હતી. પસંદગી કરનારી કમીટીએ ઇંગ્લાંડની નાણીતી હયાત નટીઓમાંથી નીચેના પસંદગી હમેશ્વારો તરીકે કરી, તેમને વિષે મત માંગ્યા હતા. એમાં સૌથી વધારે મત મીસ બેલીસ કુપરને મળ્યા છે. એ નીસમાંથી ને દસ નટીઓ લોકપ્રિય ગણાઇ છે તે અનુક્રમે આ પ્રમાણે: (૧) મીસ બેલીસ કુપર; (૨) મીસ ફે કામ્પટન; (૩) મીસ લેટ કાલીન્સ; (૪) મીસ મેરી લોહર; (૫) મીસ ઇરીન વાંલુધ; (૬) મીસ સીપીલ થોર્ન-ડાઇક; (૭) મીસ ફ્રીલીસ ડેર; (૮) મીસ પેગી ઓ'નીલ; (૯) મીસ ફ્રીલીસ નીલ્સન-ટેરી; (૧૦) મીસ ફ્રીલીસ મન્કમેન. આમાં પ્લેલી અને બીજા તેમજ બીજા અને ત્રીજા વચ્ચે હાનર હાનર મતનો તફાવત છે. ચાર, પાંચ, અને છ નંબરોને મળેલા મતમાં બહુ તફાવત નથી.

અત્યાર પહેલાં સમજી ગયું છે. હવે તે એ સ્થિતિ યાજનાને ઉપાયજન કરવો જોઈએ. એ ઉદ્દેશ પાર પાડવાને રચનાત્મક કાર્યક્રમથી. વધારે સહેલાઈને કાર્યસાધક ઉપાય બીજાં એકે શોધ્યા નહિ પડે; એ કાર્યક્રમમાંથી સૌથી વધારે અસરદારક વહેંચણી વિભાગ છે: ભાષણ અને કરાવોથી એ ઉદ્દેશ પાંચ સદી જતાં પૂરી નહિ પડે તે સ્વદેશીમતનું પાલન એક દશકામાં સફળ કરશે. અત્યારે તેા નેતાઓની ફરજ બીજી બાજતોમાં સક્તિએકદી નાંખવાને બદલે એ કાર્યક્રમમાં સર્વસ્વનો જોગ આપવાની છે. સ્ત્રીકૃષ્ણનું સુદર્શન ચક્ર-ભારતનાં ગરીબોનું અર્પણ શસ્ત્ર-દેરીઓ જ્યારે ધરાધર ફરતો યશે અને તેમાંથી બનેલા કાપડથી હિન્દીઓનાં શરીરો ઢાંકશે ત્યારે હિન્દ ભુમિ ખસે સ્વર્ગ ઉતરશે. સ્વાર્થી, વેપારી જિંદગીને એ દેરીઓ ભેટશે જલ્દી નમાવી શકશે તેટલી જલ્દી સખમરીને કે મશીનગને પણ નહિ નમાવી શકે. અઢારમી સદીના અંત પહેલાં એ દેરીઓ ઘેરેઘેર જીંદગર કરતો; એ દેરીઓમાંથી ભારતની મહિલાઓ દેરાના આર્થિક ઉદયના લાંબા તાર કાઢતી અને કુટુંબને ઢાંકતી. હિન્દની સ્ત્રી જાતિનો એ અણુમણી દક્ક હરો. એ દક્ક ભૂલાયો ત્યારથી ભારતની અધોગતિની શરૂઆત થઈ; એ દક્કનો ઉપજોગ મહિલાઓ ફરી કરવા માંડશે ત્યારથી ભારતની જનજિતિ ઉપા પ્રકટવા માંડશે. હિન્દની મહિલાઓ, પવિત્રતાની દેવીઓ ! એ દક્ક ફરી ઉપાડી લઈ ભારતનો ઉદય સાધશે ! હિન્દ ભુમિ પર સ્વર્ગ ઉતારશે ?

જોગસ્ટ માસના છેલ્લા અઠવાડિયામાં હિન્દુઓના પવિત્ર ધામ લા-હોરમાં ત્રણ-ચાર અગત્યની નિર્જળતા. પરિષદો ભરાઈ હતી. સનાતન ધર્મ સમાની જેઠક શ્રીમાન-કાશીનરેસના પ્રમુખપદે મળી હતી. હિન્દુ મહા-સભાની જેઠક પરિષદ મહાનૈમીદન માલવીયજીના પ્રમુખપણા હેઠળ ભરવામાં આવી હતી. સ્ત્રીઓની પણ જે. ખાસ પરિષદો-હિન્દુ મહિલા મહા-સભા અને આર્થિકમહિલા હિતકારિણી મહા-પરિષદની જેઠકો થઈ હતી. આ છેલ્લી જે પરિષદોનું કામકાજ પટકામાં ચાલ્યું હતું એટલે તેમને

અહેવાલ જાહેરમાં આવ્યા નથી અને તેમણે કેવા પ્રકારનાં કરાવો કર્યા છે તે. કહી શકાતું નથી. આમાં સૌથી વધારે અગત્યની પરિવેશ મહાસ-ભાની હતી. હિન્દુ જાતિની અત્યારની શોચનીય દશા યાજવાના ઉપાયો વિચારવા અને હિન્દુ જાતિનું સંગઠન કરવાના પ્રયત્નો કરવાના ઉદ્દેશથી આ પરિષદ ભરાઈ હતી. એ ઉદ્દેશ પાર પાડવાના સચોટ ઉપાયો સુચવતું ભીષણ પરિષદ માલવી-યાજીએ પ્રમુખપદેથી આપ્યું હતું. આ ભાષણમાં બીજી બાજતો સાથે હિન્દુ-મુસ્લીમ એકતા વિષે બોલતાં તેમણે હિન્દુઓની નિર્જળતા અને મુસલમાનોના અત્યાચારો માટે જેદ પ્રકટ કર્યો હતો. સને ૧૯૧૬ માં લખનવમાં કોંગ્રેસ અને મુસ્લીમ લીગના નેતાઓએ હિન્દુ-મુસ્લીમ એકતા સાધવાના પ્રયત્નો શરૂ કર્યા ત્યારથી તે આજ સુધીમાં હિન્દુઓએ મુસ્લીમ બાઈઓના લાભ ખાતર પોતાના અનેક દક્ક જતા કર્યા છે છતાં ખરી એકતા સાધી શકાઈ નથી. આમ થવાનું મુખ્ય કારણ હિન્દુઓની નિર્જળતા છે. મુસલમાનો માં એક કોમ અને એક ધર્મી તરીકેના સંપ છે; તેમના હૃદયમાં હિંમત છે અને વધારામાં જીવન પણ છે. હિન્દુઓમાં આમાંનું કંઈ પણ નથી. હિન્દુઓની જુદી જુદી જાતિઓમાં, જુદાં જુદાં સંપ્રદાયોના અનુયાયીઓમાં કોમી જુરસો કે સંપ નથી; અલિંગિતઓના હૃદયમાં હિંમત પણ નથી. પરિણામે તેમને દરબખત પુલકાઓને નર્યું આપવું પડ્યું છે યા તેમના અત્યાચારો સહેવા પડ્યા છે. પરિણામે આજ અત્યાચારોનું હૃદય-બેદક વર્ણન પોતાના ભાષણમાં કર્યું છે. સને ૧૯૧૬ માં પૂર્વ બંગાળમાં કેટલાક મુસલમાનોએ હિન્દુ સ્ત્રી પુરોહિતપર અમાનુષી અને જંગલી હુમલા કર્યા હતા. ૧૯૨૦ માં માંપલાઓએ શણ મલબારમાં તેજ કરી બતાવ્યું અને તત્કાલની ધમકાથી અનેકને વટલાવ્યા. મુલતાન, અમૃતસર અને અજમેરમાં પણ મંદિરો અને મુર્તિઓનો નાશ થયો, અને સ્ત્રીઓની આબરૂ ફૂંટાઈ; સતારનપુરમાં બનેલા બનાવો તો દહ તાલ છે. 'લાંબી સ્થિતિનું સ્વામી અહાન'દંત્યે કરેલું વર્ણન કદાચબેદક અને કમકમાટ ઉપખલે એવું છે. આ અર્થુ' ચાથી થયું ? હિન્દુઓ નિર્જળ છે તેથી; તેમનામાં પોતાનું અને પોતાના સ્ત્રી

બાળકાલુ તેમજ ધર્મી રક્ષણ કરવાની તાકાત નથી તેથી. નિર્જળ અને સગળ વચ્ચે મૈત્રી સંભવેજ નહિ. એમ થાય તો નેપતાં નીર મોઝે ચઢ્યાં ગણાય. અત્યારસુધી મૈત્રી માટે જે પ્રયત્નો થયા છે અને જે કંઈ થોડી ધણી સફળતા તેમાં મળી છે. તે હિન્દુઓએ આપેલા ભોગનેજ આભારી છે. લખનવમાં થયેલા કરાર કરતાં પણ વધારે હકકો મુસ્લીમભાઈઓને આપવાની હિન્દુઓએ વારંવાર હુલુલાત એ મૈત્રી ટકાવી રાખવા આપી છે. પેરિશાદ એ આવ્યું છે કે મુસ્લીમ ભતિ હિન્દુઓની નિર્જળતા જોઈ ગઈ છે અને તમે દરેક બાબતમાં પોતાનો હક્ક ખરો કરાવવાની હક છે. અને એ હક પૂરી ન પડે તો એકતામાં ખસત પડવાની ધમકી આપે છે. આવા પ્રકારની ધમકી અત્યારની શુદ્ધિની પ્રવૃત્તિ સંબંધી પણ અપાઈ છે અને ધણા હિન્દુ નેતાઓ તેથી વિહ્વલ થઈ ગયા છે. સંતકાળમાં મુસ્લીમ તેમજ હિન્દુ નેતાઓએ એ બંને કુમોરને હિન્દ માતાના પુત્રો જણાવી તેમને નાના અને મોટાભાઈની ઉપમા આપી છે. મોટાના મહમદ અલીએ તો એથી આગલ વધી હિન્દુ-મુસલમાનને રામ-લક્ષ્મણની ઉપમા એક વખત આપી હતી. આ ઉપમા મુજબ જો નાનો ભાઈ કોઈવાર લાડમાં હક કરે તો મોટાભાઈએ તે સ્વાભાવિક લગભરતાથી પૂરી પોંડવી જોઈએ એવી તેમની દલીલ છે. આ વાત સાચી છે; પરંતુ દૈવીક હક એવી હોય છે કે જેને ગમે તેટલી ઉદારતા, કૃપાં લાડ તરીકે ગણી ન શકાય. એવી હક થાય ત્યારે તમાચી મારી નાનાંભાઈની શુભ કેઠાણે લાવવાની રાક્ષિ મોટા ભાઈમાં દોલી જોઈએ, નહિતો નાનાભાઈ માથે બાણ થાય. રામ-લક્ષ્મણની ઉપમા તો લગભગ ન પડી શકે. એ ઉપમા સાચી હોય તો મોટા ભાઈને ખાતર નાનાભાઈએ ભોગ આપવા હમિયા નેયાર રહેવું જોઈએ. મુસલીમ ભાઈઓએ એવી રીતે ભોગ આપવાને બદલે ભોગ લેવામાં પોતાની કૃતકૃત્યતા માની છે. આવા પ્રકારના એક તરફી ભોગને યજિઝાં મારી સાચવી રાખેલી એ એકતા અખંડ રાખવી હોય તો હિન્દુઓએ નિર્જળતા લાંબી સખળ થયેજ છુટકો છે. ખરેખર બીજા થયા સિવાય હિન્દુ મુસ્લીમ એકતાની દોડી રાજકીય મદાસાજરમાં ઝપટાવીએ તો

ખરાબે અથડાઇને તેના ચૂરા થાય; સ્વરાજ્યને બંદરે પડોચીજ ન શકાય. એ દોડીમાં હલેસાં મારનાર બંને ખતોસીઓમાં સરખું બળ હોવું જોઈએ. હિન્દુઓમાં એ બળ અત્યારે નથી; પરંતુ હિન્દની સ્વતંત્રતાને ખાતર એ બળ મેળવવુંજ જોઈશે. એ બળની પ્રાપ્તિ માટે હિન્દુઓએ શારિરિક તાલીમ લેવી પડશે; હૃદયની હિંમત ખીલવવી પડશે અને કામી તેમજ ધાર્મિક જીવસો સતેજ રાખવો જોઈશે. આપણે એટલું ન કરી શકીએ ત્યાં સુધી સ્વરાજ્ય અને સ્વતંત્રતા મેળવવાની બધી વાતો સ્વપ્નવતળ સમજવી. હિન્દુ ભતિના અસ્તિત્વનો આધાર પણ એ બળની પ્રાપ્તિ ઉપરજ રહેલો છે. અત્યારની સ્થિતિ જો જાંચે સમય ચાલશે તો હિન્દુ ભતિનું નામનિશાન પણ પૃથ્વી પરથી ભૂંસાઈ જશે એ નિઃસંશય છે. હિન્દુ ભાઈઓ! તમારી ભતિને ખાતર, તમારા સ્વધર્મની રક્ષાને ખાતર, તમારા સ્ત્રી-જાળજોની આબરૂને ખાતર અને ઉલ્ટે ભારત માતાના ઉત્કર્ષને ખાતર આંટું કરી શંકરો ખરા? જવાબ નકારમાં આવે તો નક્કી માનજો કે આપણે આ ભૂમિ પર જીવવાને માંડે લાયકજ નથી. પંડિતજીના વજનોનો પડોષો પાડીને દલીલે તો "સીઓની લાજ હુડોતી જોવી, મંદિરો ઉપર હુમલા થતાં અને તેમને બળતાં જોવાં અને ચૂર્તિઓને લંગાવી જોવી તેના કરતાં મરતું બેસતર છે." - હિન્દુ નેતાઓએ મુસલમાનોની ધમકીથી વિહ્વલ થવીને બદલે હિન્દુ ભતિને દરેક પ્રકારે સખળ બનાવવાના સંગીન પ્રયત્નો કરવા જોઈએ. મુસલમાન નેતાઓ તો પોતાની ભતિ બાઈઓને અંકુશમાં રાખવાને બદલે તેમની ધમકીઓ રેપ્પ કરવામાંજ મોટાની ફરજતી પૂર્ણદૃષ્ટિ ચયવી માને છે. મુસલમાનો હિન્દુઓને જબરદસ્તીથી વટલાવે તેનો તેમને મન દિસાજ નથી; પરંતુ એવી રીતે વટલેવાઓને શુદ્ધ કરી પાછા હિન્દુ ધર્મમાં લેવાનો પ્રયત્ન હિન્દુઓ કરે તો તેઓ શીર મથાવે છે. આમાં ન્યાય કે સમાનતાની બાબતોએ કેવી રીતે સચવાય તે ગમે સમજ શકડા નથી. હિન્દના ઉત્કર્ષને ખાતર એકતા હિન્દુઓએજ ભોગ આપવો અને મુસલમાનોએ મનનું ધાણું કરવું એમ જો તેઓ માનતા હોય તો તેમની શુભ સુધારવાની જરૂર

છ. એકતા એવી રીતે નહિ સાધી શકાય અને એવી એમતાથી હિન્દુનો ઉદય પણ નહિ થાય. પરંતુ જે નતિ દેશદિત દ્વંતો સ્વાર્થને વધારે પ્રિય ગણે છે તેને દલીલોથી નહિ સમજાવી શકાય. હિન્દુ નતિ નિર્બળ રહી તેમની પાસે ન્યાય ગોળે તેથી દહાડો નહિ વળે. એ ન્યાય માનવાને બદલે તે મેળવવા નેટલી સળંગતા ફેળવવી જોઈશે. માંગીને મેળવેલું લાંબો સમય ન ટકે; આપ બળથી મેળવેલું જ ચીર: સ્થાયી થાય. આપ છુટા વિના સ્વર્ગે નહિ જવાય.

હિન્દુ પ્રજાની હાલની નૈતિક અને શારિરિક અધોગતિ વિષે જોણે બંધીર લગ્ન કેટલી વિચાર કર્યો છે તેઓ સર્વ ઉમ્મરે થયાં મુકામકે સ્વીકારે છે કે બ્રહ્મ-જોષ્ઠ્ય ?

વયમાં વિવાહ કરવાથી આ શોભનક પરિણામ આવ્યું છે. શાસ્ત્રીમાં ત્રણ પ્રકારના બ્રહ્મચર્ય ગણાવ્યા છે: સામાન્ય, મધ્યમ અને ઉત્તમ અને તે વિષે પુરોહિતે માટે અતુલ મે પચીસ, છત્રીસ અને અઠતાળીસ વર્ષનું વય અને સ્ત્રીબાને માટે ત્રીસ વીસ અને ચોવીસ વર્ષનું વય ઠરાવ્યું છે. અત્યાચની સ્થિતિ જોતાં શાસ્ત્રીની આજ્ઞાથી આપણે કેટલા વેગળા છીએ તે સદજ સંમત રાશી. શાસ્ત્રાજ્ઞાનું આ પ્રમાણે ઉદયન કરવાથી હિન્દુ પ્રજા નિસ્તેજ, નિર્બળ, અને અલપાલું બની છે, અને અનેક બાલવિધવાઓના દુર્બળ હૃદયના સાધનો ભોગ બની છે. જો આ પ્રમાણે સો બસો વર્ષ વધારે ચલાવી લેવામાં આવે તો હિન્દુ પ્રજા હતી ન હતી થઈ જાય એ નિઃસંશય વાત છે. આ બચકર પરિસ્થિતિમાંથી હિન્દુ સમાજને ઉગારી લેવા માટે જરૂરી પ્રયત્ન થવા જોઈએ. આવો એક પ્રયત્ન કાશીમાં ઓગસ્ટ માસમાં મળેલી સનાતન ધર્મ સભાની બેઠકમાં થયો હતો. પ્રમુખપદેથી શ્રીમાન કાશીનરેશી પોતાના ભાગ્યમાં બ્રહ્મચર્યને લોપ થવા માટે શોક કર્યો હતો અને વર-કન્યાના લગ્ન માટેની શોગ્ય ઉમ્મર વિષે નિર્ણય કરવાની જરૂર જણાવી હતી. તે મુજબ બીજા દિવસની બેઠકમાં વિવાહ લગ્નના નિયમ સંબંધી એક ઠરાવ લાવવામાં આવ્યો

હતો જેની ઉપર જુના વિચારવાળા તે સુધારકપક્ષ તરફથી ગરમાગરમ ચર્ચા થઈ હતી. વિચારવાળા પક્ષની દલીલ એવી હતી વિવાહ એક સંસ્કાર છે અને તે સંસ્કાર ધ શાસ્ત્રીએ નક્કી કરેલે સમયે થવો જોઈએ, તે માન્યતા પ્રમાણે ધર્મશાસ્ત્રીએ રજોદર્શન પાં કન્યાના વિવાહ કરી નાંખવાનું ઠરાવેલું છે. પ

જામે દસ વર્ષથી માંડીને ચૌદ વર્ષની ઉમ્મર ધીમાં લગ્ન કરી નાંખવાની એ પક્ષ સલાહ આપે છે. સુધારક પક્ષે લગ્નની ઉમ્મરનો આધાર રજોદર્શન બદલે શોગ્ય વર મળવા ઉપર વધારે રાં છે એમ જણાવ્યું હતું. રજોદર્શન થયા પછે શોગ્ય વર ન મળી શકે તો કુપાર્તને કન્યા તેને જીવનમર દુર્બળી કરવી પડે. આ બા શારીરિક હોવાથી ધર્મશાસ્ત્રી કરતાં વેદકાશ્ત્રી ઠરાવેલી દસ વધારે શોગ્ય ગણવી જોઈએ. સુ તના વજન પ્રમાણે સોળ વર્ષથી નાની ઉમ્મર સ્ત્રી તો ગર્ભ ધારણ કરે તો કંતિ તે ગર્ભ નાશ પામે અથવા જન્મે તો લાંબો વખત નહિ અને જીવે તો દુર્બલ થાય છે. હિ સમાજની અત્યાચની દશા જોતાં સદજ સમ સકાય છે કે મુશ્કેલી એ વચન સર્ગારો સ છે. હિન્દુ પ્રજા દુર્બલ અને નિસ્તેજ બની તેનું કારણ બાલવિવાહ જ છે. બીજા પણ કે સંગીન દલીલ મોટી ઉમ્મરે લગ્ન કરવાની કે ફેણમાં છે. લગ્ન સંસ્કારમાં વર-કન્યા પરસ્પર જે પ્રતિજ્ઞાઓ લે છે તે ચમુજવા નેટલું વ લગ્ન કરતાં સ્ત્રી તેમજ પુરુષનું જરૂર હો જોઈએ. દસ વર્ષની બાલા એ પ્રતિજ્ઞાઓ: રહસ્ય ન જ સંખજ શકે. એ માટે તો ચૌદ તેથી વધારે વર્ષની ઉમ્મર કન્યાની હોવી જોઈએ અને એટલી મોટી ઉમ્મર હોય તો જ બ્રહ્મચર્ય પાલન શાસ્ત્રાત પ્રમાણે યથાર્થ રીતે કરી શકા અને પરિણામે કલિધ્યની પ્રજા બળવાન અ હીર્ધાયુ બને. હિન્દુ જાતિના હિતને ખાતર વેદ શાસ્ત્રના નિયમોને અનુસરીને લગ્નનું વય નક્કી કરવું જોઈએ. એમ થયે તો જ હિન્દુ પ્રજા ચી સ્થાયી બનશે; નિસ્તેજ અને નિર્મલ્ય મઠી બળવાન થશે અને પ્રાચીન આર્યોના ઉચ્ચ આદર અને ઉજાવલ કીર્તિ ટકાવી રાખી શકશે.

(સુખાધના ગુજરાતી હિન્દુ સીમંતળનું સુખપત્ર)

વર્ષ ૧.૬.

નવેમ્બર ૧૯૨૭.

અંક ૩ નો.

સીમંત.

(રાસ.)

• લેખક:—શ્રીયુત દામોદરદાસ ખુ. ભાટાદકર.

(સોનલાં ઉઠાણી રે રૂપા મારું બોલું રે લોલ,
પાણી ચાંતાં સરવરિયાના પાણ...એ લાળ.)

સોનલાં કંચોળું રે હીરે નજી કાંસડી રે લોલ,
રંગભર્યાં ખેસણીએ બાલેક;
વાટડી નિહાળે રે સહિયર સંગની રે લોલ,
હિંચે એને કાળજડે કંઈ કોડ.

ગોરડેથી આવો રે શુભિષલ ગોરણી રે લોલ !

આવો મારી વંશવધારણુ, વેલ્ય;
પિયરપનોતાં રે શીયળ સોહામણાં રે લોલ,
આવો શીળી સાસરિયાની સેર.

કુળવહુવારૂ રે આવો તમે આજનાં રે લોલ,
આવો એવાં કાલ્ય તણાં કંઈ માય;
ધીરે-ધીરે ધારે રે ચરણ સુલોચના રે લોલ,
મોંઘા ઉર માણક ના મચકાય.

જીવડાને સાટે રે લેલે એને જાળવી રે લોલ,
એ છે રૂડી અમરાપુરની આથં;
ઉર અજવાળે રે મુખપર મ્હાલતા રે લોલ,
આછા એનાં ચળકંતા ચળકાટ.

મનડે મધુરાં રે સોહિ સુખસોણલાં રે લોલ,
ઝીણી-ઝીણી આંખસ ઉપજે અંગ;
ઘેનમાં ઘેરાતી રે આંખડી ઉઘાંડલે રે લોલ,
જોલે સખિ ! આલમનાં ઉછરંગ.

કેશ મોહિ શુંઘુ રે મોતી મોંઘા મૂલનાં રે લોલ,
સિંચું રૂઠા સેંચલડે સિંદૂર;
રાખડી. રચાવું રે નણદીના નેહની રે લોલ,
ઉડી એને આશીય ઉછળે ઉર.

માજડે ધરાવું રે મણિમય મોઢિયો રે લોલ,
ઝીલો એવા જનનીભવના ભાર,
શ્રીકૃષ્ણ સહણી રે ! જોળે ધવં ખાંતથી રે લોલ,
દેલો એવા અમને ફાલ રસાળ.

રાજ તણી રીઝે રે સોણલે ન સાંપડે રે લોલ,
સુર પથ લેઈ શકે નહિ લ્હાણુ;
અજળ અમૂલાં રે પિતરૂને પોળતાં રે લોલ,
દેલો એવાં સુતનાં દોણલ દાન.

જૂઠડાં શું જલો રે મહાભૂયો માનવી રે લોલ !
આવો રૂટે અણુમાથો ઉપકાર;
રણમાં રચાવે રે વાડીઓ વસન્તની રે લોલ,
એ તો અલખેલડીનો અધિકાર.

સીમન્તનીના શૃંગાર

ગુણસુંદરી

સાંદવીબી

સૌ કહેને “વારસ્તો ને !”

(તુલસી મહાત્મ્યની વાતો.)

લેખિકા:

સૌ. ચૈતન્યભાલા. મનમુદાર.

ચિત્રકાર: શ્રીમાન પુરુષોત્તમ.

એક દિવસ ઇશ્વર અને પાર્વતી બેઠાં હતાં; પાસે ગણપતિ ને નંદી હતાં. પાર્વતીએ કહ્યું:—“ ઇશ્વર, ઇશ્વર, ચોખાસાના સાંખ્યા પહેળા દહોડા આવ્યા તે તો કાંઈ જતા નથી. સુતાં રહેવાય નહિ, બેઠાં રહેવાય નહિ. તેથી કાંઈ વત કાઢો, વરતુલાં કાઢો, પાનાં કાઢો, પુસ્તક કાઢો.”

ઇશ્વરે પહેલું કાઢ્યું કાદવું, બીલું કાદવું વિજયનું, ત્રીલું કાદવું સૂરજનું, ચોલું કાદવું રૂદનું, પાંચમે પાતેલુળથી માનાં, જત નીકળ્યાં. ઇશ્વરે કહ્યું, ‘કરો તો કરજો રે બાપ, જ્યારે અંધારો મસવાડો આવે, અજબજો પખવાડો આવે, દેવદામની અગીઆરસનો દહોડો આવે, તે દહોડથી પાંચે સેરે, પાંચે ગાંઠે, ઘણી વાંચી, દીપી વાંચી, ખીળી પૂઠે, રવિ દષ્ટે, તુલસી-માના દોરડા બાંધીએ, તુલસીમાને ક્યારે ચોંટા કરીએ, સાથીઆ કરીએ, ધીના દીવા કરીએ: દસ કણ તલના, દસ કણ ચોખાના કંકે સુખડ કુલ લધને તુલસીમાની પૂજા કરીએ.

“ ચાર અસવાડા લૂખ્યાં ને તરસ્યાં રહીને તુલસીમાની નમણા મુખે વારતા કહીએ. વાર-

તાનું સાંભળનાર ના હોય તે ગાયને ગાંડે (કાન) કહીએ, પીપળાને પાન કહીએ, ધૂગજ દેવતાને સાંખ કહીએ, શ્રી તુલસીમાને ક્યારે કહીએ: તેથી કોઈ ના હોય તો અપવાસ કરીએ.” તો પાર્વતીએ કહ્યું, જે “વારસ્તો ને !”

વળી ઇશ્વરે કહેવા માંડ્યું:—

“ પહેલે વર્ષે આપીએ ધડનું કંકડું, તો પામીએ હેવાતન રકું; બીજે વર્ષે લાડુ પડો, તો પામીએ ભાઈ પુત્ર બાળુઓ; ત્રીજે વર્ષે ખીર ને ખાંડ, તો પામીએ ભાઈ પુત્ર સંતાન; ચોથે વર્ષે ચરણાં ચોળી, તો પામીએ ભાઈ ભાંડુની ટોળી.

પાંચમે 'વર્ષે' તલ તાંદુલા,
તો તુલસીમા પૂરે આશ ઉતાવળાં."

તો પાર્વતીએ કહ્યું, જે "વાસ્તોને !"

એક રાત્રીને રાણી હતી. રાણીએ મત કરવા માંડ્યાં. એ તો એક દહાડો વાતો કહેવી બુદ્ધી ગઇ. રાણીએ કહ્યું, "હું તો કદાણી કહેવી બુદ્ધી ગઇ છું. રાત્રી, રાત્રી, ગાંધમાં અડો વગડાવો, પડો વગડાવો—" ગાંધમાં મોઢ લૂપ્પુ છે મોઢ તરસ્યું છે ?"

રાત્રીએ ગાંધમાં પડો વગડાવો. સીપાઇઓ કહે, "નારે બાપા, અત્યારે ખરે ખરે મોઢ લૂપ્પુ ક્યાંથી, મોઢ તરસ્યું ક્યાંથી ?"

રાણીએ લાલા દિવાનને કહ્યું "જાઓ જાઓ વન વગડામાં જોઇ આવોને. મોઢ લૂપ્પુ છે, તરસ્યું છે ?" તો લાલા દિવાન કહ્યું, જે 'વાસ્તો ને !' "

લાલા દિવાન જાઓ શુભે છે તો એક કહીઆરો અને કહીઆરણુ લાકડાંની બારી વેચવા જતોતાં. તેણે પૂછ્યું "બાપ કહીઆરણુ, બાપ કહીઆરણુ, બુધી છે કે તરસ્યું છે ?"

"નારે બાપા, અત્યારમાં મ્હારે ખાતું ક્યાંથી ? લાકડાંની બારી વેચીશુ ત્યારેસ્તો ને !"

"આજ તને મ્હારી રાણી બોલાવે છે." કહીઆરણુ કહ્યું. "નારે બાપા, રાત્રી લોક તો મોટા લોકઃ મારે, દડે, દબે (પીટી)."

"નારે બેન, મ્હારી રાણીને તને મારની નથી, દંડની નથી, દુશ્મની નથી. રાત્રીની રાણી કદાણી કહેરી બુદ્ધી ગઇ છે તે સાંભળાને ચાલી જાઓ." કહીઆરણુ કહ્યું, જે "વાસ્તો ને !"

લાલા દિવાન ને કહીઆરણુ ચાલ્યાં જાય છે. ત્યાં પહોંચ્યાં એટલે રાણી બેઠી નીચે બેસણું; કહીઆરણુને બેસાડી ઉંચે બેસણું. રાણી વાતો કહેછે; કહીઆરણુ હુંકારો દે છે. એટલામાં કહીઆરણુને ઉંધનું ઝોડું આવ્યું. કહીઆરણુના પેટમાં દસ મહિનાના ગર્ભ હુંકારો દીધો, જે "વાસ્તો ને."

રાણી બોલી; "બાપ કહીઆરણુ, બાપ કહીઆરણુ, તારા પેટમાં કામણ છે. કે કૌતક છે ? ભૂત છે, કે પ્રેત છે ?" "નારે બાપ, મ્હારા પેટમાં કામણ નથી, કૌતક નથી, ભૂત નથી; પ્રેત નથી. મ્હારા પેટમાં દસ મહિનાનો ગર્ભ છે, તેણે હુંકારો દીધો." તો રાણીએ કહ્યું, જે "વાસ્તો ને."

કહીઆરણુ તો ઘેર ગઇ. ઘેર ગઇ ને છોકરી આવી. કહીઆરણુ કહેવા માંડ્યું: "આપણા પેટનું પુરું થતું નથી, તો ત્રીજીનું શું કરીશું ? જાઓ મુઠાને જાઓ વનવગડામાં. ઝાડે ઝાળી બાંધીને છોકરીને સુવાડી આવોને." કહીઆરણુએ કહ્યું, જે "વાસ્તો ને !"

વનવગડામાં ઝાડે ઝાળી બાંધી છે, છોકરી સુવાડી છે, મોર પંખી મળ્યાં છે, હાલો હાલો ગાયછે; કામદુધા, ધવરાવીને જાય છે. —"હાલોરે જહેનને હાલો, પંદાણની પરસાળ યશે, લોહાનાં કમાડ યશે, પાળનાર પરણુશે, ઉછેરનારી શોક્યે યશે, કર્મ મોહાર યશે, લક્ષ્મી મંડાર યશે, હિંડાળાખાટ યશે, ત્રિજીવન વાસ યશે, રાત્રીને ઘેર રાણી યશે, પાંચ યુગની માડી યશે—હાલો રે જહેનને હાલો." તો પડ્યો પડ્યો, જે "વાસ્તો ને !"

રાત્રી એક દહાડો ચિત્તર રમવા નીકળ્યા છે. સાથે લાલો દિવાન છે. રાત્રીએ કહ્યું; "જાવ, લાલા દિવાન, જાઓ જોઇ આવોને—હાડીઆં સરખું શું સટકે છે, કાગડા સરખું

શું કહે છે, માથુસ સરખું શું બોલે છે ?”

રતે વધે, ને રતે ન વધે એટલી કહાડે વધે.

લાલા દિવાન જાહેને જુવે છે તો “ઝાડે
ઝાળી બાંધી છે, છોકરી સુવાડી છે, મોર
પંખી હાલો હાલો ગાય છે, કામદુધા ધર-
રાવીને નળ છે, બધું હાલરકું સંભળાય છે !

છોકરી સોળ વરસની સુંદરી થઇને રહી
છે. રાણીએ કહ્યું “ રામજી, રામજી, આપણી
કુંવરી મોટી થઇ, એને માટે વર બોલો, ધર-
બોલો, કુળ બોલો.” તો કહ્યું, જે “વાઝસ્તો ને !”

લાલા દિવાને આવીને કહ્યું “ રામજી
રામજી, વન વગડામાં
કામણ દીકું, કેતક
દીકું. ” રામજી પૂ-
છ્યું “શું કામણ, ને
શું કેતક દીકું” તે
મને કહેલે. ” એટલે
“ વન વગડામાં ઝાડે
ઝાળી બાંધી છે ” થી
માંડીને લાલા દિવાને
“ રામજી ઘેર રાણી
થશે, પાંચ પુત્રની મા-
ડી થશે. ” સુધી બધું
હાલરકું બોલી બ-
તાવ્યું.

રામજીએ કહ્યું: “આ-
લોને ત્યારે, આપણે
જાહેને જોઇએ ” સૌ
કહે, જે “ વાઝસ્તો
ને. ” રામ જાહેને
જુવે છે તો મોર
પંખી ઉડી ગયાં,
કામદુધા હાથી ગયાં.

રામજીએ કહ્યું: “આ-
લોને ત્યારે એ આ-
પણે ઘેર લઇ જાઉંએ. ” રામ ઘેર લઇને
જાય છે. રાણીજીને કહેવા માંડ્યું “ રાણીજી,
રાણીજી, આપણે પેટ છોકરું નથી, ઈશુ
નથી: લોને આંને પાળો, પોષો, ઉછેરીને
મોટી કરો. ” રાણી તો પાળે પોષે, ઉછેરીને
મોટી કરે. છોકરી તો કહાડે ન વધે એટલી

છોકરી સોળ વરસની સુંદરી થઇને રહી છે.

રામજી લાલા દિવાનને કહ્યું, “ જાવ
જાહેને આપણી કુંવરી-
ને માટે વર બોલો, ધર
બોલો, કુળ બોલો. ”
લાલાજી તો એક દેશ
લે છે ને બીજો દેશ
મુકે છે. ત્રીજો દેશ લે
છે ને ચોથો દેશ મુકે
છે. પણ વર તો
બોલ્યા જડતા નથી.
રામજીને આવીને હામી-
કત કહી. રામજીએ
રાણીને કહ્યું, “ રા-
ણીજી, રાણીજી, કુંવ-
રીને માટે વર તો
બોલ્યા જડતા નથી;
લાલોને ત્યારે હું જ
પરણું ! ”

રાણીએ કહ્યું “ ત્યારે !
બાપ, પાળનાર કદી
પરણે નહિ, ને ઉછે-
રનાર કદી શોભ્ય
થાય નહિ. ” રામ
કહે: “ રાણીજી, મને
પરણીશ, ક-મને પર-
ણીશ, રંગે પરણીશ ક-રંગે પરણીશ, પણ
પરણીશ, પરણીશ ને પરણીશ ! ”
રામજી તો આલાલીલા વાંસ વંદાવ્યા
છે: નવરંગી ચોરીઓ ચિત્રાવી છે, કંસારના
ઢાળીઆ ઉતરે છે. આહાથ વેદ લખે છે:
રામરાણી પરણે છે. પહેલું મંગળ વરત્યું,

બીજી મંગળ વરત્યું, ત્રીજી મંગળ વરત્યું, ચોથે મંગળે રાજરાણી પરણીને ઉડ્યાં છે.

પરણીને ઘરમાં ગયાં એટલે બહારી રાણીએ કંઠાસ માંડ્યો. મોટી રાણીએ કહેવા માંડ્યું: “લાલાજી, નાલાજી, જવને, એને પળી ઘી ને પાશેર કોદરા આપીને, વનવગડામાં ઝુંપડી બાંધીને મુકી આવોને.”

લાલા દિવાન જઈને મુકી આવ્યાં છે. એ તો વનવગડામાં ઝુંપડી બાંધીને રહી છે. તુલસીમાને ટીપે માથું મુકીને સૂતી છે. તુલસીમાએ ન્હાની રાણીને સ્વપ્ન આપ્યું: “ઉઠ, એ ન્હાની રાણી, શા સુખે સૂતી છે? ઉઠ, ઉઠ મ્હારાં વત કરેને!” “શાં વત કરે? વરતુશાં કરે? મા, તે મ્હને કહેને!”

તુલસીમાએ વત બતાવ્યાં. રાણી વત કરે છે. એને તો તુલસીમા પ્રસન્ન થયાં છે; ધણાં સારાં ને ધણાં રૂડાં વાનાં થયાં છે. ઝુંપડી ઉડી ગઈ છે. મંદિર માળીયાં થયાં, ગોખને જાળીયાં થયાં, પહોણની પરસાળ ચઢ; લોટાનાં કમાડ થયાં, ત્રિશુવન વાસ થયાં!

વરસ-વહી ગયાં, મોટી રાણીએ લાલા દિવાનને કહ્યું: “લાલાજી જવ જઈને જોઈ આવોને, ન્હાની રાણી જીવે છે કે મરી ગઈ?” લાલા દિવાન જઈને જીવે છે, તો એને તો ધણાં સારાં ને ધણાં રૂડાં વાનાં થયાં છે; જીવે છે એને એની ઝુંપડી-ઉડી ગઈ, ને મંદિર માળીયાં, ગોખને જાળીયાં, હિંડોળા ખાટ, ત્રિશુવન વાસ થઈને રહ્યાં છે.

રાજાએ જાણ્યું, એટલે એ જોવા જાય છે. ત્યાં રાજરાણી હિંડોળા ખાટ હિંચે છે; ખાનપાન ખાય છે, કોમળા નાખે છે. પહેલી દષ્ટે પહેલો પુત્ર, બીજી દષ્ટે બીજો પુત્ર, ત્રીજી દષ્ટે ત્રીજો પુત્ર, ચોથી દષ્ટે ચોથો પુત્ર, પાંચમી દષ્ટે પાંચમો પાંચેનાં નામ પાડ્યાં છે: આદિલ, માર્તંડ, બારકર,

દિવાકર, પ્રભાકર. પાંચે ખાય છે, રમે છે, જમે છે ને ફરતા ફરે છે.

મોટી રાણીએ કહ્યું: “જાઓ લાલા દિવાન જઈને જોઈ આવોને: રાજાજીને કેમ વાર લાગી?”

લાલાજી જોવા જાય છે. જોઈ આવોને કહ્યું, “રાજા રાણી હિંડોળા ખાટ હિંચે છે; ખાનપાન ખાય છે; કોમળા નાખે છે; પાંચ પુત્રો થયા છે. લીલાલહેર થઈને રહી છે!”

રાણીએ કહ્યું: “જાઓને, ત્યારે એના છોકરાને એના લાડ કરીને આપું તે આપી આવોને.” લાલાજી આપવા જાય છે.

લાલા દિવાને કહેવા માંડ્યું: “ન્હાની રાણી, તમારી મોટી રાણીએ અમૃતના લાડ મોકલાવ્યા છે, તે જોયેને; તમારા છોકરાઓને ખવરાવોને.” રાણીએ કહ્યું: “નારે બાપ, અમરિ શું કરવા છે? મુકોને, મ્હારાં તુલસી માને ક્યારે.” તુલસી માને ક્યારે લાડ મુક્યા છે: અમૃતના લાડ થઈને રહ્યા છે.

એટલામાં છોકરાઓ ખારણેથી રમતા જમતા આવ્યા. “મા, મા, દસેરા દીવાળીના દહાડા આવ્યા; કાંઈ ખાવા આપો, કાંઈ પીવા આપો.” “એટારે! વન વગડામાં શું ખાવા આપું? શું પીવા આપું? તમારી મોટી મા એ અમૃતના લાડ મોકલ્યા છે, તે ખાઈ પીને ફરતા ફરોને!” એ તો ખાઈ પીને ફરતા ફરે છે.

બીજો દહાડો થયો. મોટી રાણીએ કહેવા માંડ્યું: “લાલાજી, જવ જઈને આવોને, એના પુત્ર જીવે છે કે મરી ગયાં?”

લાલા દિવાન જઈને જીવે છે, તો પાંચે પુત્રો ચોટલીઆળાને ખીટલીઆળા રમતા ફરે છે. મોટી રાણીને આવી કહ્યું: “હારે બાપાં, પાંચે છોકરા જીવે છે.”

“જાઓને, ત્યારે એના છોકરાઓને

સાપની કાંચળીનાં ઝમલાં ટોપી કરીને આપું તે આપી આવોને. " લાલા દિવાન આપવા નય છે.

" ન્હાની રાણી, ન્હાની રાણી, ત્હમારી મ્હોટી રાણીએ જરીનાં ઝમલાં ટોપી કરીને આપ્યાં છે, તે ત્હમારાં છોકરાંને પહેરાવો તો. નારે બાપા, અમારે શું કરવાં છે ? મુકેને મ્હારાં તુલસીમાને ક્યારે. " તુલસીમાને ક્યારે મુક્યાં એટલે સાપની કાંચળીનાં મટીને જરીનાં ઝમલાં ટોપી ચપ્પને રલાં છે.

એટલામાં બારણેથી છોકરાઓ રમતા રમતા આવ્યા "મા, મા, દસેરા ને દીવાળીના દહાડા આવ્યા અમને સાઈ સાઈ એવવા આપો, પહેરવા આપો. " " બેટા રે, વન વગડામાં સાઈ સાઈ એવવા ક્યાંથી ? પહેરવા ક્યાંથી ? ત્હમારી મ્હોટી માએ જરીનાં ઝમલાં ટોપી મોકિલાવ્યાં છે, તે પહેરી એાડીને ફરતા ફરોને. " તો છોકરાઓએ કહ્યું, ને " વારસ્તો ને ! " છોકરાઓ પહેરી એાડીને ફરતા ફરે છે.

ત્રીજે દહાડા થયો. મ્હોટી રાણીએ કહ્યું : "લાલાજી, નવ જમને નેષ આવેતો, એનાં પુત્ર જીવે છે, કે મરી ગયા ? " લાલાજી જમને જીવે છે, તો પાંચે પુત્ર ચોટલીઆળા ને ખીટલીઆળા ફરતા ફરે છે.

લાલાજીએ કહેવા માંડ્યું કે : "હારે બાપા, પાંચે જણ જીવે છે, તે રમતા જમતા ફરતા ફરે છે, " મ્હોટી રાણી બોલી : " લાલાજી જમને નેષ આવેતો, એવું તે એને ઘેર શું છે ? "

" ઉંચું સરખું ઝાડ છે, નીચું ને લીધું સરખું ટીંજુ છે. જે લાક જમએ છીએ તે ત્યાં અગાડી મૂકાવે છે. "

મ્હોટી રાણીએ કહેવા માંડ્યું, " ત્યારે જમોને, જમને એવું ઉંચું સરખું ઝાડ ખોદી

આવેતો, નીચું સરખું ટીંજુ બોળી આવેતો. " કહ્યું, ને " વારસ્તો ને. "

લાલાજી જમને ખોદે છે, તો ખોલું ખોલતું નથી; કાળ્યું ભગાતું નથી; કાપ્યું કપાતું નથી. વાઢ્યું વઢાતું નથી. મ્હોટી રાણીને કહેવા માંડ્યું : " રાણીજી, રાણીજી, એ તો ખોલું ખોલતું નથી; કાળ્યું ભગાતું નથી. "

" હ્યો આવોને ત્યારે હું જ આવું " રાણી બોલી.

રાણીએ સોનાતો મેદાબો લીધો, રૂપાતો પાવડો લીધો. રાણી ચાલી ચાલી નય છે. તુલસીમાનો ક્યારો આવ્યો. રાણી ખોદવા નય છે. એક ટચકો માર્યો. પહેલે ઝટકે તોપ આવ્યો, બીજે ઝટકે માયું દુઃખ્યું, ત્રીજે ઝટકે ચૂંદ આવ્યો, ચોથે ઝટકે થીત આવ્યાં; પાંચમે ઝટકે ભમરી ખાધને ફૂફડીને પડી છે.

ધરમાંથી ન્હાની રાણી આવી, ને કકળી ઉઠી : " તુલસીમા, તુલસીમા, મ્હારે આંગણે આ શું ? " તુલસીમાએ કહેવા માંડ્યું, " મુઠ એ પાપણી; એ તો ત્હારી હત્યારણી ગોઝારણ; ત્હારા પાંચ પુત્રો મારનારી- " "ના રે, મા, જેવી છે તેવી છે; મ્હારી મ્હોટી રાણી છે. એને હાડીને બેડી કરોને. " તુલસીમાએ કહ્યું, " જા ધરમાંથી ચપટી ચોખા લાવીને અંજલિ છાંટ, એટલે બેડી થશે. " ન્હાની રાણીએ અંજલિ ભરી ચોખા છાંટ્યા, મ્હોટી રાણી ઉઠીને બેડી ચપ.

ન્હાની રાણીને કહેવા મંડી, " ન્હાની રાણી, ન્હાની રાણી. ત્હમે શાં વ્રત શાં વરતુલાં કરો છો ? તે મ્હને કહોને ! " ત્યારે બાપ ત્હમારાથી ચાપ નહિ. પળાય નહિ, પોપાય નહિ. " મ્હોટી રાણીએ હક લીધી, "યશે તોય કરીય, નહિ ચાપ તોયે કરીય. મને કરીય, કનનને કરીય; ત્હમે મ્હને કહોને. " " કરને બાપા, મેણ ના કહે છે, "

તુલસીમાતાં મત બતાવ્યાં છે. મ્હોટી રાણી મત કરે છે. એ તો એક દહાડો વાર્તા કહે ને ખાય, ન કહે ને ખાય; પૂજા કરે ને ખાય, ન કરે ને ખાય; એમ કરતાં એને તો લૂલી સરખી છોકરી આવી છે. મ્હોટી રાણીએ તુલસીમાને નાક-ચીટી બેચી, કહેવા માંડ્યું: “તુલસીમા, તુલસીમા, મ્હારે લૂલી સરખી છોકરી શી? ન્હાની રાણીને પાંચ પુત્રો શા?” અંતરમાંથી પકડો થયો, “તું તો હત્યારણી, ગોઝારણી, પાપીયણી-એક વાર્તા કહે ને ખાય; પૂજા કરે ને ખાય, ન કરે ને ખાય. મ્હારે તો લૂલી સરખી છોકરીયે ન હોય.”

બન્ને રાણીઓએ રાગને કહેવા માંડ્યું: “રાગજી, રાગજી, ચાલોને આપણે દેશ જમ્યો.” રાગ કહે “મ્હને શું પુછો છો, પુછોને રડા પાંચ પુત્રોને.” પાંચ પુત્રો કહે, “અમને શું પુછો છો, પુછોને અમ્હારી મ્હોટી માને.” મ્હોટી રાણી કહે “મ્હને શું પુછો છો, પુછોને ન્હાની રાણીને.” ન્હાની રાણી કહે, “મ્હને શું પુછો છો. પુછોને રડાં તુલસીમાને.”

તુલસીમા કહે, “ચાલોને આપા, કાણ ના કહે છે?” તો બંધાંએ કહ્યું, જે “વારસો ને.”

બંધાં જવા તૈયાર થાય છે: તુલસીમા બેઠાં પાલખીએ, રાગ બેઠા હાથીએ, પાંચ પુત્રો બેઠા ઘોડે, રાણીઓ બેઠી રથમાં, દેશમાં જાય થઈ “આપણો રાગ વાંઝીએ હતો, તે પાંચ પુત્રોનો આપ થયો.” નગરના લોક વધાવવા આવે છે.

રાગજીને વધાવવા જાય છે, એટલે રાગ કહે: “મ્હને શું વધાવો છો, વધાવોને રડા પાંચ પુત્રોને.” પાંચ પુત્રો કહે, “અમને શું વધાવો છો, વધાવો અમ્હારી મ્હોટી માને.” મ્હોટી રાણી કહે, “મ્હને શું વધાવો છો, વધાવોને ન્હાની રાણીને.” ન્હાની રાણી કહે, “મ્હને શું વધાવો છો, વધાવો રડાં તુલસીમાને.”

તુલસીમાને વધાવોને ધરમાં લીધાં છે, સોને જાય થઈ, તુલસીમા ઝુક્યાં અગ્ર દે, ધન દે, પુત્ર સંતાન દે, આંધળાને આંખ દે, પાંખળાને પાંખ દે, કુવારાંને વર દે, ન ધરાંને ધૂર દે. સો કહે, જે “વારસો ને !”

એક વૃદ્ધ મૃદરથ નદીમાં નહાવા પડ્યા હતા. વચમાં એક કરાડી હતી, જેમાં પગ પકડતાં વૃદ્ધ તથાવા લાગ્યા. આ જોઈ નદી કિનારે હોલેલા એક યુવકે તેમને મદદ મહેનતે બહાર બેચી આપ્યા. પોતાનો જીવ બચાવનારને કંઈક બદલો આપવો જોઈએ એમ ધારી વૃદ્ધે કહ્યું: “તમે મારો જીવ બચાવ્યો તેના બદલામાં હું તમને મારી આ પુત્રી સાથે પરણાવીશ.”

પુત્રી પશુ વૃદ્ધની સાથે નહાવા આવી હતી, તેની તરફ યુવકે જોયું, અને તરતજ વૃદ્ધને કમરમાંથી પકડી ઉંચકી લીધો. વૃદ્ધે પ્રભરાઈને કહ્યું: “અરે ભાગ! શું કરો છો?”

યુવકે: “હું તમને નદીમાં પાછા નાંખી દઉં.”

યુવકનો આ ઇન્તજા વૃદ્ધની પુત્રીનું મુખ જોવાથી ઉંપણ હતી ! તે મૃદુલ કદરવી હતી.

રસરાજનો રાસ.

લેખક: શ્રીયુત કેશવલાલ હ. શેઠ.

એ દિનના મને, રસરાજ !
પ્રાણે પડઘા પ્રતિપળ વાગે:
બેઠાં આપણે, રસરાજ !
ચન્દની ચોકમાં અનુરાગે:
ઉર તંબૂરના, રસરાજ !
તારો રણઝણતા આલાપે:
હર—સુહરના, રસરાજ !
કંઈ કંઈ ભાવ ભલેરા વ્યાપે:
મને, એ દિનના, રસરાજ !
આણે પડઘા પ્રતિપળ વાગે:
જાગે ચેતના, રસરાજ !
સૃષ્ટિ સોહન ભાવ—પરાગે:

“ જેણે લીધો અવતાર મામા કંઈ જેવા કારણે;

“ તે કૃષ્ણ જેવાને જુલાવ્યા જે જનનીએ પારણે;

“ છાદા વળી વિષ્ણુ અને શંભુ સમા અવતારને

“ શિશુ બાળ રૂપે જુલાવ્યાંતા જે સતીએ મારણે;

“ એવાં પારણે, રસરાજ !

“ જુલાવે સાચ્યા જનની જાયા:

“ ભારત આંગણે, રસરાજ !

“ અવતરશે એવાં મહામાયા:”

બેઠાં આપણે, રસરાજ !

ચન્દની ચોકમાં રસ લહાવે:

ભાખ્યું તું તમે, રસરાજ !

ઉત્તવલ ભાવિ દિવ્ય પ્રભાવે:

એ દિન દીઠડા, રસરાજ !

નોખત નક્કરે નિત્ય બાળે:

નોહન મિઠૂડા, રસરાજ !

જેના શુણ્ણ નવખડે ગાળે ! —એ દિન

વીરમાતા જીજીબાઈ.

લેખક:—શ્રીયુત યુનીતાલ કુંભરદાસ શાહ.

(ગતાંક ૫૪ ૭૬ થી ચાલુ.)

આ યુદ્ધમાં ચાહજીની વીરપત્ની જીજીબાઈ તેની સાથેજ હતી.

પતિને સલાહ અને ઉત્સાહ આપી દાયરને વીર બનાવવાનું કામ તે કરી રહી હતી. દુઃખથી ગભરાઈને ચાહજી

યુદ્ધ તરફ અણગમે બતાવતો ત્યારે જીજીબાઈ પોતાનાં મીઠાં વચ્ચોથી તેને ધીરજ અને શાંતિ આપતી અને વીરોચિત વાક્યોથી તેના મન પરેશા ઉત્સાહને ફરી સતેજ કરતી. પોતાના પિતા સાથેના યુદ્ધમાં પતિ હારી નાથ, એવી-એવી ઇચ્છા ન હતી. એને બદલે એ પવિત્રે હમેશાં કહેતી: “ નાથ ! તમે વીર છો. મનજીત હાથે તલવાર પકડી લડાઈના મેદાનમાં મારા પિતાના ગર્વનો નાથ કરી તેને દરણીનાં ફળ ચખાડો. જોજો એને એમ કહેવાનો વખત ન આવે, કે ‘ મેં મારા જગાડને હરાવીને નસાડ્યો. ’ યાદ રાખજો, કે જો તમે ઉત્સાહ છોડી યુદ્ધમાં હારી જશો તો મારે મરવા સરખું થશે. મારા પતિની દાયરતાની વાતો હું કેવી રીતે સાંભળી રહીશ ? કદાચ આપને લડાઈમાં માયું આપવું પડે તો હું તે ધીરજથી ખમી રહીશ અને આપની સાથે આનંદથી સતી થઈશ; પણ તમે હારી જશો એ મારાથી જોયું નહિ નાથ. ” આવાં આવાં વચ્ચોથી જીજીબાઈ

પતિને હમેશાં ઉશ્કેરતી. જે વીરમાતાના વિચારો આવા હોય તેનો પુત્ર પણ બહાદુર બને તેમાં શી નવાઈ ? જ્યારે આવી ગૃહદેવીઓ દેશનાં ગૃહજીવન દીધાવતી હતી ત્યારે ભારતવર્ષ વીર સંતાનોથી ઉભરાતો હતો. દેશનાં બાળ-કોના હૃદયમાં દેશદાઝ હતી, ઉત્સાહ હતો, જોશ હતો અને મદોનગી હતી. આજે દેશ શુદ્ધામી દશામાં પડ્યો પડ્યો સખડે છે. વીર સંતાનોની જગ્યા આજે દાયરોએ લીધી છે. શુદ્ધામી મનોદશાની ખેડીઓ આજે હિન્દ માતાના પગમાં પડી છે. હિન્દુઓને મરતાં આવડતું નથી; આપભોગ આપતાં તેઓ દાયરતા બતાવે છે. આજે હિન્દને જીજીબાઈ જેવી વીરમાતાઓની, શિવાજી જેવા તેમના વીર સંતાનોની મોટી-મોટ પડી છે. કિન્દી જનેતાઓ એ ખોટ મૂરો ?

જીજીબાઈનાં ઉત્સાહભર્યાં વાક્યોથી ઉત્તેજિત થઈ ચાહજીએ સસરા, સામે જ મહિના-સુધી ટકાવ કર્યો. પણ વખત જતાં હિંદોમાં યુદ્ધસામગ્રી અને ખાવાપીવાનાં સાધનો ખુટવા માંડ્યાં. તેજે જોયું કે આ સ્થિતિમાં ચતુરપર છત મેળવવી મુશ્કેલ છે. પોતાને ખાતરજ સસરા અહમદનગર રાખ્યો ચતુર થઈ બેઠો છે, એમ ધારી રવંદેશના દિતને ખાતર બીજે ક્યાંય ચાલ્યા જવાનો તેજે વિચાર કર્યો. એક દિવસે તક સાધી ઘેરા ધાવી પડેલા સૈન્યની નગર ચૂકાવી, પોતાની

ગર્ભવતી પત્ની જીજ્ઞાસુની સાથે લલ્લ થોડાક સૈનિકો સાથે તે, કિલ્લામાંથી નાસી જીવે, અને વિળપુર તરફનો માર્ગ લીધો.

સસરાજી પોતાનું સૈન્ય લઈ જમાણની પાછળ પડ્યા. શાહજી નાસીને પોતાના સૈનિકો સાથે બહુ દૂર નીકળી ગયો હતો, પણ ઉતાવળે કુચ કરવાને પરિણામે ગર્ભવતી જીજ્ઞાસુના પેટમાં દરદ થવા લાગ્યું, તેથી તે મુંઝવા લાગ્યો. મનમાં કેટલીયે ગઝબાંગ કર્યા પછી એક શુરવીર પતિને ન છાળે એવા નિર્ણય પર તે આવ્યો. તેણે વિચાર્યું: “જો અહિંજ હું રોકાઉં તો સસરાને હાથે મરવાનો કે કમમાં કમ કેદ થવાનો સમય આવશે. તેને ખલે જો જીજ્ઞાસુને અહિંજ મુકીને નાસી છૂટું, તો મારે જીવ બચશે અને એને પણ વાંધો નહિ આવે. એ ગર્ભવતી છે એટલે એનો પિતા એને કુંખી નહિ કરતાં સ્નેહથી પોતાની સાથે લઈ જશે.” આમ વિચારી પોતાના સૌ સૈનિકોને જીજ્ઞાસુની સંભાળમાં રાખી શાહજી નાસી ગયો. આવી રીતે માત-પિતાના સ્નેહથી ખેંચાઈને નહિ, કે તેમના આમંત્રણથી નહિ, પણ પતિની કાયરતાને લીધે જીજ્ઞાસુને ખેંચી સુવાવડ પીપરમાં કરવાનું થયું.

પાછળ મહેસો-લુખંજી દમજીલ કરતો આવી પહોંચ્યો પણ જમાણને નાસી છુટશે જોઈ નિરાશ થયો; પણ એ સ્વાર્થી દેશદ્રોહીએ શત્રુની પત્ની પર, પોતાની જ પુત્રી પર, પેર વાળવાનો નિશ્ચય કર્યો. શત્રુની એ પત્ની પોતાની જ એક સમયની લાડકવાળી પુત્રી છે તે તે ખૂટી ગયો. તરતજ તેણે જીજ્જાસુને કેદ કરી અને શિવનેરીગઢના કિલ્લામાં જાપતા સાથે મોકલી આપી.

શિવનેરીગઢમાં જીજ્જાસુને એક સાધારણ કેદી તરીકે જ રાખવામાં આવી હતી; લગાડમાં કેદ પકડાયેલા શત્રુ સાથે જેવું વર્તન ચલાવ-

વામાં આવે તેવું જ વર્તન તેની સાથે ચલાવવાનું હતું. પિતાએ તો આ પ્રમાણે પોતાના કંઠેર હાંપની સાખીતિ આપી દીધી; પરંતુ માતાનું સ્નેહાળ હૃદય પુત્રી પર થતો આ જીલમ કેમ સહી શકે? જીજ્જાસુની માતાને જ્યારે પુત્રીની આ દુઃખદાયક સ્થિતિની ખબર પડી ત્યારે તેને અત્યંત દુઃખ થયું. વધારામાં જ્યારે તેણે જાણ્યું કે પુત્રી ગર્ભવતી છે ત્યારે તો એવું અંતઃકરણ રડી ઉઠ્યું. તેનો સ્વભાવ પહેલેથી જ કંઈક તામસી તો હતો, તેમાં પુત્રીને કે વધારે કંઈ, અને પતિને ન કહેવાય એવા સંજોગો તેના મુખમાંથી નીકળ્યા. ખબર મળતાંજ તેણે પતિને કહ્યું: “ધિક્કાર છે તમારા પુરુષાત્વને અને તમારી શુરવીરતાને! ગરીબ ગાય જેવી પુત્રી પર, આટલી કઠોરતા કરતાં તમને ધરમ ના આવી? એણે તમારું શું બગાડ્યું છે? એકની એક પુત્રીને આમ દુઃખ દઈને શું હૃદય કઠાકવાના છો? તમે તો માનતા હશો કે તમે એમ કરીને મોટું પુણ્યનું કે અગિમાન લેવા યોગ્ય કામ કરી રહ્યા છો! ચાર દિવસની આ દુઃખી જીજ્જાસુ માટે નકામું ચાપ શા માટે વહેરો છો? નકામું કલંક શા માટે માથે ચઢાવો છો? સંસાર તમારો આ કૃત્ય માટે શું કહેશે તેનો કંઈ વિચાર કર્યો છે ખરો? મારી પુત્રી પોતાના પિતાને હાથે કેદી બનીને આવું દુઃખ સહન કરે એ મારાથી તો નહિ જોઈ રહેવાય.”

આ પ્રકારે કંઈક કઠોરતાથી, કંઈક કપ-કાથી માતાએ પુત્રીની વકીલાત કરી. પત્નીના સંજોગો સાંભળી લુખંજીનું અંતઃકરણ ઉપડ્યું; પોતાના કૃત્ય માટે તેને પરતાવો થયો. સ્વાર્થ ઉપર સ્નેહ જીત મેળવી. તેણે કહ્યું: “મારી ખૂલ યજ્ઞ હું વેરતી હુનમાં આપેલો બની ગયો હતો. હવે આજથી જીજ્જાસુની સંભાળ તને જ સોંપું છું.” પતિની આ પ્રમાણે આગા મળતાંજ તે તુરત શિવનેરીગઢ પહોંચી.

માતા અને પુત્રી મળ્યાં; હૃદયે હૃદય લગાવી મન મોકળાં કર્યાં. દીકરીના દીકરાનું સુખ જોવાની અભિલાષામાં દાદીમાનું હૃદય સુખથી હલકાઇ જવા લાગ્યું. ગર્ભવતી પુત્રીની સંભાળેના બાર તેણે ઉપાડી લીધા. પતિએ બતાવેલી કઠોરતાનો પત્નીએ સ્નેહથી વ્યાજ સાથે ખદ્દો વાળી દીધો.

જીજ્ઞાસના ઉદરમાં તે સમયે મહારાષ્ટ્રના ભવિષ્યના છત્રપતિ, હિંદુ ધર્મના ઉદ્ધારક મહારાજ શિવાજીનાં અવયવો ઘડાતાં હતાં; અભિમન્યુની જેમ ગર્ભમાંથીજ તેને રણ-સંભ્રામનો અને યુદ્ધનાં કળીનો અનુભવ પડ્યા લાગ્યો હતો. જીજ્ઞાસના હૃદયમાં દેશદાઝ અને સ્વધર્મપ્રેમ તો પહેલાંથી હતાં. અત્યારે તે પતિથી વિયુદ્ધ પડી હતી; પિતાએ કેદ-ખાનામાં દુઃખ દીધું હતું; વધારામાં ગભીર સ્થિતિ હતી. આ સ્થિતિમાં તેની દેશ તરફની લાગણીઓ વધારે મંજીરુત થઇ. કિલ્લામાં દેવી ભવાનીનું મંદિર હતું. જીજ્ઞાસ એ દેવીની ભક્તિમાંજ બધું સમય વીતાડવા લાગી. અવનતિ પામેલા દેશની દયાજનક દશા જોઇ તેનું આંતઃકરણ દુઃખી થતું હતું. એ દેશ ફરી પાછો કેમ સંજીવન યાય, હિંદુ ધર્મનો ફરી કેવી રીતે ઉદ્ધાર થાય એજ વિચારો હરદયે તેને આવતા. આ મહાગારત કામો પાર પાડી શકે એવો પુત્ર પોતાની કુખે પાકે એવી તેને ઇચ્છા થઇ, અને એ ઇચ્છા પૂરી કરવા દેવી ભવાનીને તે વિનવવા લાગી. પોતાનો પુત્ર અવનતિ પામેલા દેશને ફરી ઉત્થત કરે, ધર્મની રક્ષા કરે, જાતિમાં તે એક આદર્શ અને ગૌરવસ્થ યાય એવી એની આકાંક્ષાઓ એ વીર માતાના હૃદયમાં હતી. એ ભાવનાઓથી પ્રેરાઇ તે દેવી ભવાનીની સ્તુતિ કરતી: “માતા! મારાં દુઃખ દૂર થાય કે મારું જીવન સુખ-નિભવમાં વીતે એવું પ્રદાન આપવાની પ્રાર્થના હું તમને નથી

કરતી. તુમજ સંસારનાં સુખો ભોગવવાની મને ઇચ્છા નથી. મારી માત્ર એક પ્રાર્થના છે, કે આ દુઃખી દેશની અવસ્થા તરફ તમે એક વાર જુવો; ધર્મની થયેલી અધોગતિ પર નજર કરો. આને અમારા ધર્મનું, અમારાં દે મંદિરનું, અમારી જાતિનું કેટલું બધું અપમાન થાય છે? અમારા બધુંઓ કેટલે ત્રાસ ભોગવી રહ્યા છે? તેમની કેટલી અધોગતિ થઇ છે? તેનો સ્ફેજ ખાસ કરે. આ કંઈ તમારાથી છુપું નથી. એ દુઃખો, એ અધોગતિ ટાળવાને માતા, મને એકજ વરદાન આપો, કે મારા ગર્ભથી એવો પુત્ર ઉત્પન્ન થાય, જે એ સર્વની રક્ષા કરે, તેમનો ઉદ્ધાર કરે. હું માત્ર એટલુંજ માહું છું. મારો પુત્ર પૈસાવાળો થાય કે નહિ, સંસારનાં સુખો તેને મળે કે નહિ તેની મને પરવા નથી. એ પુત્ર તમારો દાસ થઈને રહે એટલીજ મારી ઇચ્છા છે. એ પુત્ર ધર્મની રક્ષામાં પાછી પાતી ન કરે; પોતાના દેશ-ભાઈઓને બકાદુર બનાવે અને લડાઈના મેદાનમાં શત્રુઓનો નાશ કરે, એવું વરદાન મને આપો. મેં જે શુદ્ધ આંતઃકરણે તમારી સેવા કરી હોય તો મને એવો પુત્ર આપો જે ધર્મનું રક્ષણ કરે, વીરોનો શિરોમણિ બને અને દેશ ઝગડાવે. મારો આ મનોરથ પૂરો થાય એવો મને આશીર્વાદ આપો.”

જીજ્ઞાસની આ પ્રાર્થના સફળ થઇ કે નહિ, તે સૌ કોઇ જાણે છે. ગર્ભવતી માતાના હૃદયની ભાવનાઓના સંસ્કાર ગર્ભમાંતા બાળક હેપર હંમેશાં પડે છે. એ ભાવનાઓ જેવા પ્રકારની હોય તેવાજ પ્રકારનો બાળક બને છે. જીજ્ઞાસ જેવી વીર માતાની ઉચ્ચ અને પ્રબળ ભાવનાઓની અસર ગર્ભના બાળક પર થયા વિના રહે નહિ. એ ભાવનાઓના ફળસ્વ લક્ષણવાળા બાળક મહારાજ શિવાજીએ દેશને મારે શું શું કર્યું છે, તે

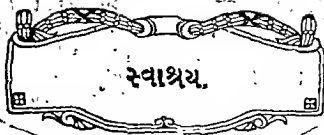
ઈતિહાસ દે છે. આજે હિંદની માતાઓ શરવીર શિવાજીઓ ઉત્પન્ન કરવાને બદલે મોટે ભાગે કાયરો ઉત્પન્ન કરે છે. જો એ માતાઓના હૃદયમાં દેશદાઝની, ધર્મની લાગણીઓ મજબુત થાય અને તેઓ, એવી લાગણીઓથી ભરેલા, દેશને ખાતર પ્રાણ પછી આપવાને તૈયાર થાય એવા બાળકો ઉત્પન્ન કરવાનો સંકલ્પ કરે તો દેશનો ઉદ્ધય થતાં વાર લાગે નહિ. દેશની માતાઓના એ સંકલ્પમાંજ, એવી ઉચ્ચ ભાવનાઓમાંજ દેશનો ઉદ્ધાર છે. ખીળ બધા પ્રયત્નો ફાલે છે.

યુદ્ધના વાતાવરણમાં પોપાયલા જીજીઆઈના ગર્ભમાંથી વીરમાતાની ભાવનાઓ સિદ્ધ કરે એવા મહારાજ શિવાજીને જન્મ સન ૧૬૨૭ ના એપ્રિલ માસની ૧૦મી તારીખે થયો. એ બાળક દેશમક્તિ, વીરતા અને ધર્મપ્રિયતાના અમૂલ્ય પાઠો માતાના ગર્ભમાંથીજ શિખીને આપ્યો હતો. માતાઓ પોતાની મરજી પ્રમાણે બાળકો પેદા કરી શકે છે, એમાં દાખલા ઇતિહાસમાં ધણા મળી આવશે. વીરમાતાઓનાં જીવનચરિત્રો સ્પષ્ટ કરે છે, કે કેવા કેવા શક્તિમાન બાળકોને તેમણે જન્મ આપ્યો છે.

પુત્રના જન્મ પછી કેટલેક સમયે જીજીઆઈની માતાએ તેમે ચાહજી પાસે મોકલી આપી. પરંતુ ચાહજીએ તે પહેલાં બીજાવાર લગ્ન કરી લીધું હતું. જીજીઆઈ જેવી અમૂલ્ય પત્નીની, તે કદર કરી શક્યો નહિ. પતિપત્ની વચ્ચે હવે પહેલાંના જેવી પ્રીતિ રહી ન હતી; ધીરેધીરે એ ગાંઠ વધતું ગયું. છેવટે કંટાળીને ચાહજીએ જીજીઆઈને તેના બાળક પુત્ર સાથે પોતાની પુનાની જાગીરમાં મોકલી દીધી; અને તેમની સંભાળ લેવાનું કામ

દાદાજી કાંડદેવ નામના એક વૃદ્ધ અને વિદ્વાન સન્નજનને સોંપ્યું. કહેવાય છે, કે આમ વિષ્ણુનાં પડ્યા પછી ચાહજી અને જીજીઆઈ ફરી પાછાં મળ્યાં ન હતાં. સંસારનાં સુખોથી દૂર રહેવાની વીરમાતાની ઇચ્છા પ્રજાએ આમ પૂરી કરી. મહારાષ્ટ્રના ભવિષ્યના ઉદ્ધારકનું જન્મ કરવામાં જીજીઆઈએ પોતાનો વખત માગવા માંડ્યો.

આરે બાળક શિવાજીનું વય ચિત્તુ રેવા પોઝ થયું ત્યારે પોતાના ઉચ્ચ ઉદ્દેશો, પોતાના પવિત્ર મનસુબા કેવી રીતે સફળ કરવા તેની ચિંતા જીજીઆઈને લાગી. જે ભાવનાઓથી પ્રેરાઈ દેવી ભવાની પાસે તેણે વીર અને દેશમક્તિ પુત્ર માગ્યો હતો તે ભાવનાઓ સિદ્ધ કરવાની તૈયારી કરવામાં તે મગી. આપણી આજકાલની માતાઓની જેમ બાળકને “હાઉ” અને “વાધ” નો હર બતાવી બચપણથીજ હરબોલ બતાવે છે. એવી જીજીઆઈ ન હતી. તેને, તો દેશના અને ધર્મના ચતુર સામે રણક્ષેત્રમાં ઝડપે અને વિજય મેળવે એવો પુત્રને બતાવવો હતો. “હાઉ” અને “વાધ” જેવા શબ્દો તેણે બાળકને કાંતે સૂઝાં પડવા દીધા નહિ; અને એજ દારણથી શિવાજી બીક થું છે તે જાણતા મ હતા. બચપણમાં માતાએ રામ, બીષ્મ, બીમ અને અર્જુન જેવા વીરોનાં ચરિત્રો વારંવાર સંભળાવી તેને વીરતાના, યુદ્ધકુશલતાના અને પ્રતિજ્ઞાપાલનના અમૂલ્ય પાઠો શિખવ્યા હતા. એ મહાવીરોનું અનુકરણ કરવાનો ઉપદેશ તે હંમેશા શિવાજીને આપતી; અને તેના હૃદયમાં નસે-નસમાં વીરતા, ધર્મપ્રેમ અને દેશમક્તિની ઉચ્ચ લાગણીઓ ભરતી હતી.

લેખિકા:—બહેન લક્ષ્મી.

લી હુબેન ! પરકામથી પરવારો
ત્યારે બરાબર બેવાગે મનુ-
બેનને ઘેર આવજો.
જરૂરી કામ છે. બ્લે,
નહિ આવાં તો ફરી મારે
ધકકો થશે. "

લીલાવતી—શું કામ છે ? કહેશો નહિ ?
હું સા—" ના, ત્યાં આવશો પછી જે
કહેવાનું છે તે મનુબેન કહેશે. હું ખીજ તથા
બહેનોને બોલાવીને ત્યાં જઈ છું. બે વાગે
જરૂર તમારી રાહ જોઈશું. "

બરાબર બે વાગે મનોરમાના સાથે-
રીના ઝોરકામાં જોળ'ટેબલની આસપાસ
છ બહેનોની સભા બેઠી અને મનુબેન શું
કહેવાનાં છે તેની સૌ આતુરતાથી રાહ જોવા
લાગ્યાં. થોડીવાર પછી ઉઠાં નહિ ચતાં બેઠાં
બેઠાં મનોરમાએ બોલવાનું શરૂ કરી દીધું.

મનોરમા—આજે આપણે એક યોજના
ધડવી છે. તમે બધાં તેમાં સંમત થઈ લાગે
પડતું કામ કરવા પ્રુથી જતાવશેને ? જેઓ
કંઈ કરી શકે એવાં છે તેનેજ અહીં બોલાવ્યાં
છે. સમાજોની પેઠે અહીં આપણો નયી
કરવાનાં.

હરિમુખ—સંમત થવા જેવું હશે તો
જરૂર તેમ કરીશું, અને કામ પણ કરવા
જેવું હશે તો પ્રુથીયી તે માથે લઈશું. તમે

જે કાવ મુકતાનાં હો, જે યોજના સમજા-
વવાનાં હો તે બરાબર કહો.

મનોરમા—આપણે "સુંદરી સંઘ" નામનું
માસિક કાલુ છે, જેમાં સ્ત્રીઓના પ્રત્નોદાય
ધરી સ્વતંત્ર ચર્ચા કરી. એટલે તેમાં પ્રુથી
સામે જડ કરવાનો કે પ્રુથીને બાંડવાનો પ્રયાસ
નથી કરવો, પણ નારી-જગતની ઉન્નતિ થાય
તેવો મત કરવો છે. સ્ત્રીપુરુષના સંસારમાં
હકની લડતો નહિ ચલાવતાં બનેનો સહકાર-
સહચાર કેમ સુંદર થાય તેવો વચક્ષો માર્ગ
શોધી આ વાજન દ્વારા કામ કરવું છે. આ
બ્રાજ્મતામાં મેં પણ પાંચુ છે અને અનુ-
ભવ પણ જાહેર મળ્યો છે. ગઈ કાલે અમારા
પરોડમાં બનેલા બનાવની વાત કહું ? સામા
પરવાળા સુન'દાએ પોતાની ઇચ્છાથી એક
માસિકનું લવાજમ ભરી ગ્રાહક તરીકે પોતાના
પતિનું નામ લખાવ્યું. સાંજે પતિ ઘેર
આવતાં પેલું, માસિક- નોંધું, અને પ્રુથી-
"આ માસિકનો અંક અહીં ક્યાંથી ?"
જવાબમાં સ્ત્રીએ કહ્યું—"વાંચવા જેવું માસિક
હોવાથી. મેં તમારા નામથી લવાજમ ભર્યું
છે. " પ્રુથીને મીઠાજ દાઢથી ગયો ! સ્ત્રીને
લિટારી પાડી. છેવટે તે માસિક પાછું મોક-
લાવી આપી લવાજમ મંગાવી લીધું. પ્રુથી-
જગતના આવા એકતરફી મીઠાજે દુર
કરવા આપણે કંઈ પ્રયત્ન કરીશું. સ્ત્રી
પણ પ્રુથીનું અંક અંગ દોષ તેની સાથે

સહચાર કરવા માટે પુરૂષે સ્ત્રીનું પણ માન રાખવું જોઈએ. પોતાના અડધા અંગનું અપમાન એટલે પોતાનું જ અપમાન છે, એવી જાતની ચર્ચા પણ કરીશું. સંલેપમાં સ્ત્રીજાતિની સાત્વિક પ્રગતિ માટે આપણે હરેક શ્વસે આગળ વધીશું. પછીતો જેમ જેમ અનુભવો મળશે તેમ તેમ કામ સરાણે ચડી જશે. પણ આ કાર્ય હું એકલી કરવા માગતી નથી. આપણુ છ યે બંદેનોનું વ્યવસ્થાપક મંડળ આ કામ કરે, કે જેથી એક સામટો બોલે કોઈના પર પડે નહિ; અને કાર્યનું આયુષ્ય લાંબું થાય. તમને તેમાં જે જે કામ પસંદ પડે તેની માગણી કરી લો.

હસમન—કામ તો ઘણું જરૂરી છે અને કરવા જેવું છે. પણ તે આપણાથી યાય ?

મનોરમા—કેમ ? પ્રશ્ન એ આપણને જુદા આપી નથી ? સ્ત્રીઆસનનાં હેયાં સ્ત્રીઓજ ઉઘાડી શકશે. જુદાનો ઇજારો કંઈ એકલા પુરૂષોએ જ લીધો નથી. આપણે આપણી શક્તિઓને સુવાડી સુધી છે. તેથીજ આ કામ અધર જણાય છે. માણસની જુદાજ એવી છે કે કામ હાથમાં લેતા પહેલાં ડુંભર થાય છે. પણ કામ માથે લીધા પછી તો તેને સારામાં સારી રીતે કેમ ખીસવવું એજ મનોરાજ્ય રહે છે. હૃદયમાં-તમુદ્રી જાતમાં નિશ્વાસ રાખો; પ્રશ્નને હાજર જાણી આપણે આપણું કામ સ્વાશ્રયથી ચલાવીશું એટલે કશો ગોટાળો થશે નહિ. હવે જેને જે ગમે તે કામના લાગ લાઈ લો.

લીલાવતી—હું રૂઢ રીઢર થઈશું; અને સ્ત્રીવર્ગમાં માસિકનો ફેલાવો કરીશ.

મનોરમા—કીક, ત્યારે : હું લખાણોની વ્યવસ્થા કરીશ અને નોંધ, સાહિત્ય, સમાલોચના વગેરે લખીશ. ઉપરાંત બ્લોક બનાવનારને આપવાનું કામ હું સંભાળીશ.

હંસા—હું છાપખાનાના ખીસનો તથા કાગળનો દિસાખ ચોકખો રાખીશ.

બચુ—હું લવાળખનો દિસાખ રાખવો, ગ્રાહકોનાં નામ રજીસ્ટરમાં નોંધવાં એવું કામ કરીશ. ઉપરાંત જાહેર ખબરોનો દિસાખ રાખી ખીલો વસુલ કરીશ.

હસમન—હું દર મહીને ગ્રાહકોનાં ચિરનામાં કરીશ. કાગળના જવાબ વગેરે દરરોજનું કામ કરીશ. ઉપરાંત ટપાલ ખાતાનો દિસાખ રાખીશ.

હરિસખ—હું ચાલુ વાર્તા લખીશ. જાહેર ખબરો મેળવવા પ્રયાસ કરીશ અને દર મહીને એક પોસ્ટ કરીશ. ઉપરાંત ઓફિસની પોસ્ટ લખીશ.

મનોરમા—ધણા આનંદની વાત છે. તમે આટલી કામ બીડણી એવું મને લાગતું નહોતું. પણ ખરેખર આ તમારા આત્માનો અવાજ સુણી અને મારે ખુશાલી ઉપજે છે. આપણે તંત્રી કે અધિપતિ એવું કોઈનું ખાસ નામ નહિ રાખીએ. માત્ર વ્યવસ્થાપક તરિકે આપણુ છ યે બંદેનોનાં નામ આવશે. પત્ર-વ્યવહાર માટે અને એક પ્રગટ કરવા માટે એક બંદેનું ક્ષેત્ર એકાંત તરીકે (એક ખંડ) કામમાં લઈશું. પણ આ કાર્ય ઉપાડતા પહેલાં મારી જુદા પ્રમાણે સ્વાશ્રય સંબંધી જે જે શબ્દો કહેવા છે તે જરા સાંભળી મને વધુ ઉત્તેજિત કરો એવું માગી લઈ છું. આ માસિકને અંગે જે કંઈ કામ છે તે આપણે સ્વાશ્રયથી-જાત મહેનતથીજ કરી લેવું. દસબાર રૂપિયા આપીને એક નોંઠર કે કારકુન સુંઘાં રાખવો નથી. આમ કરવાથી આપણે માસિકને વહેલું પગ બર કરી, એ પ્રતિજ્ઞાતા ધધાને ખીસવવાનો વધુ વેગ મેળવી શકીશું. પ્રયત્ન વગર કોઈનું પશું જીવન પ્રગતિમાન થઈ શકતું નથી. જે

પાંણીનો લોટો પણ આરામખુરશી પર પડ્યાં પડ્યાં મીંગે, તેઓ શી ધાડ મારી રહે ? આપણી શ્રીમંત જીનેનો આવી બધા વળગેલી છે. મને તો ક્યારેક એમ થઈ જાય છે, કે માસિકનું નામજ સ્વાસ્થ્ય રાખીએ. પણ પછી “ સુન્દરી સંઘ ” એજ નામ પસંદ પડ્યું. અધિપતિ કે તંત્રી થયા એટલે જાણે મોટું માથું થઈ ગયું હોય એવું સમજાઈ જાય કે કામ કરવામાં “ પોલીશન ડમ ” થઈ ગયું માને છે, અને માણસોને હાથે બધું કામ લે છે. આ રીતે સરકારમાં ગળ ઉપરાંત ખર્ચ રાખે છે, એટલે તે માસિક વહેંચું જેસી જાય છે. સ્વાસ્થ્ય-જાત મહેનતથી જે કામ થાય છે. તેમાંજ કોઈ અનેક સુજન સમાયેલું છે. હું તો એવું માનું છું કે સ્ત્રી, પુરુષ કે બાળક બધાએ સ્વાસ્થ્ય થવું તે સાચું છે. પુરુષ સ્ત્રીને અનાજ કપડાં આપી પોષણી તે ખરી વાત છે. ઉપરાંત દીર્ઘદર્શી પુરુષોએ તેમાં ખાસ કરીને સાધારણ સ્થિતિના પુરુષોએ પોતાની જીંદગીને તેમજ સ્ત્રીની જીંદગીને વીસે ઉતરાવવો જોઈએ. અથવા સ્ત્રી પોતાના પગમર ઉભી રહે તેવો કોઈ ઉચોગ કે વિદ્યાભ્યાસ કરાવી લેવો જોઈએ, કે જીવી ન કરે નારાયણને પુરુષની સંસારાત્મા, વહેલી પૂરી થાય તો પાછળથી સ્ત્રી નીતિમય જીવન ગાળી સ્વાસ્થ્યથી પેટપૂરવું કમાઈ શકે, અને આજ દાસ બીનઆવડતની પરાશ્રમી બાઈઓના જે બખેડા સાંભળીએ છીએ, તે સાંભળવાનો કે જોવાનો વખત પછી ન આવે. જરૂર કે જીવન કોઈનાં એક સરખાં કામ ન રહ્યાં છે ? માનવી પ્રાણી તે જીવનમાં અનેક લીલીસુખી જોવાનો વખત આવે જાય છે ! સારી કે મારી દરેક સ્થિતિને પહોંચી વળવાને લાયક થવું તેનીજ ખરી કેળવણી કહેવાય. બાળકોને પણ નાનપણથી સ્વાસ્થ્ય બનાવવાં જોઈએ. તથા

ચાર વર્ષનાં બાળકને પોતાની મેજે નાહી લેવાની ટેવ પાડવી. પોતાનાં ધોયલાં કપડાં પોતે પહેરી લે, જમતી વખતે પોતાને માટે પાટલો નાખી લે, લોટો ભરી લે વગેરે ઝીણી ઝીણી બાજતમાં પણ પોતાની જાતથી કામ ઉઠેલી લે તેમ કરવાનું શિખવી દેવું. મ. ગાંધીજીના જીવન બ્યવહારમાં અને કાર્યક્રમમાં સ્વાસ્થ્યનો ગુણ તરવરી આવે છે. હિન્દના લોકો પોતાનાં સારીર ઢાંકવા માટે પરદેશ પર આધાર ન રાખે પણ સ્વપ્રયત્નથી જાનુ મોટું કપડું બનાવીને પણ પહેરી લે તે માટેજ રેડીયાનો જમાનો લાવી મુક્યો છે, અને સાદાઈનો આદર્શ પોતે પોતાની જાતથી બતાવ્યો છે. સાચે એવું પણ શિખવ્યું છે, કે કેટલાંક નિષેધ કરેલાં કામો ખાદ કરતાં બાકી કોઈ પણ કામ કરી લેવામાં જરાય હિચક નથી. આજથી તથા વર્ષ પર હું કેટલીક જીને સાચે મહાત્માજીનો આશ્રમ જોવા ગઈ હતી. અમે ગયાં ત્યારે પોતે ઘડું વીણતા હતા અને અમને પણ તે કામે લાગી જવા જણાવ્યું. આશ્રમવાસીઓ જમવા બેસે ત્યારે વખતે પોતે પણ પીરસવા મંડી પડે અને વાસણ ધસવા પણ જેસી જાય. અમને એક ઓરડો બતાવ્યો. તેમાં ઘડીઓ હતી. પોતે બોલ્યા : રાતના ચાર વાગે છે ત્યારે આ ઘડીઓનો એવો સુન્દર સંગ નીકળે છે કે કંઈ વાત નહિ. હું પણ એક ઘડી રોકી લઉં છું. મને ના કહેવામાં આવે છે. પણ હું કહું છું, કે મારે ખાવા જોઈએ, એટલું હું કેમ ન લઈ લઉં ? વળી, મને શું આવી કસરત ન જોઈએ ? ” આવા નિરભિમાની આત્માઓજ જીવે ચડી શકે છે. પ્રભુને પામવા માટે પણ સ્વપ્રયાસે અંતરમાં ઉતરવાની-ધ્યાનરથ યવાની જરૂર છે. ગુરુઓ, શાસ્ત્રો ઉપદેશ આપે પણ પ્રયત્ન તો પોતાનેજ કરવો રહ્યો. આપણે ધીર, ધીર કામને

આગળ વધારીશું. જાહેરખબરો ફીક ફીક મળી જશે. તે બેત્રણ વર્ષ પછી માસિક પોતાનું ઉપાડવા ઉપરાંત કંઈ આપશે તો તેમાંથી એવું કરીશું, કે કેટલીક કાર્ય-દક્ષ સ્ત્રીઓને આપણે ખરેખર ગામડાં-ઓમાં મોકલીશું, અને નવા વિચારોના લાં ફેલાવો કરી બહેનોનાં કંઠાળેલાં જીવનોમાં કંઈક કાવ્ય લાવે અને તેઓને માટે એ કાર્યક્ષેત્રમાં કેમ કામ કરી ફતેહ મેળવશે, એવી મુશ્કેલીઓ આપે તે પ્રમાણે વળી યોજના ધડીને એ પ્રદેશમાં કામ કરી શકીશું. જો કરવા માંડીશું તો કામ તો થઈ જશે. લાંનાં આપણે આપીને, કે સેરપોરેશનમાં બેઠકો મેળવીને તેમજ સંસ્થાઓ રૂપી પાંજરાઓએ કાઢી પ્રજાને પૈસે પરમાનંદ કરવાથી જે કામ નહિ થાય તે કામ સ્ત્રીવર્ગ માટે આપણે આ રીતે કરી શકીશું. વળી જીલ્લેયુકે પતિત યજ્ઞેશી સ્ત્રીઓનું સમાજમાં કોઈપણ રહેતું નથી. એટલે આખરે તેઓ આપણાત ફરે છે, અથવા તો કુટુંબખાતામાં જાય છે. એવીઓને માટે “પતિતોદ્ધારક” સંસ્થા કાઢીશું, પણ બધું કામ આ વાજાંત્રદાર થશે. એમાં જરાય શક નહીં. જેઓ કામ કરે છે તેનું સાઈમાકું પણ બોલાય છે. આપણે માટે પણ જોડાનાર બોલશે. છતાં આપણે સ્વકર્તવ્યમાં પરાવાજ જઈ કંઈક નવું કરી ખતાવશું, એટલે દુનિયા તો ઝુકવાની. કેટલાક માસિકકારો તેમજ પત્રકારો પોતે સેવા કરી રહ્યા છે એવું બતાવે છે. આવો સેવાનો ધંધો લખીને અમે નીકળીએ છીએ એવું જરાય આપણે જણાવવું નહિ. અમે કંઈ જગત્તો ઉદ્ધાર કરવા જન્મ્યાં નથી, પણ શક્તિ પ્રમાણે સ્વકર્તવ્ય કરવા. મથીએ છીએ, એવો ભાસ થવો જરૂરનો છે. આપ મ્હારી વ્હાલી બહેનોને હું ફરીથી કહું છું કે અરસ પરસ આપણે સહકાર સાચવી સ્વાવલંબી

થઈ એવું તો સ્ત્રીઆલમ માટે કામ કરવું છે, કે જે જોઈને ધડીબર પુરૂષો પણ થઈ જશે. અને આજકાલ કેટલોક વર્ગ એમ માને છે કે પુરૂષની મદદ વગર સ્ત્રી લખાણ પણ લખી શકે નહિ કે લાપણ પણ આપી શકે નહિ, એવાઓ જાણશે ગંધી સ્ત્રીઓમાં પણ શક્તિ જેવી કોઈ ચીજ છે ખરી એમ કાન પકડીને કણુલ કરવા પ્રેરાશે. સ્ત્રીઓની મુશ્કેલીઓ, માનસિક નબળાઈ, પરાધીનતા, વિચારશક્તિ, કેળવણી વગેરે અનેક પ્રતો આપણે બેધડક એમાં ચર્ચાશું. આવાં સાંસારિક માસિકોનું ડેકલેરેશન પણ વગર જાગિને અને વગર માથાકુટ મળી જાય છે. પ્રેસની સમગ્ર આ ગામમાંજ રાખીશું કે જેથી નિયમિત અંકે આપી શકીએ, એટલે માલકો પણ પ્રસન્ન રહેશે.

ખચુ—લેખો પણ આપણેજ લખી લેવા કે બહારના લેવા ?

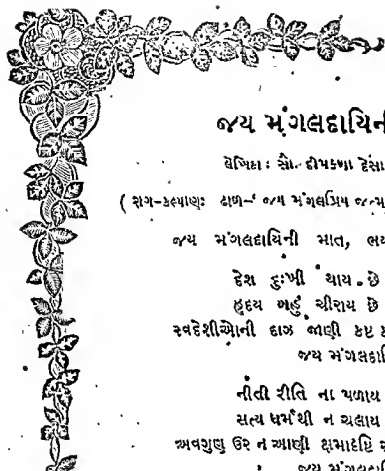
અનેરમા—બહારની લેવા ને આપણે પણ લખવા. લખાઓબહેનો બધાંને આમંત્રણ મોકલીશું. બહેનોનાં લખાણો ગમે તેવાં હશે છતાં ઉત્તેજન માટે સુધારીને પણ લખાઈ દરીશું, અને માધ્યમે લેખો મોકલશે, તેને પણ આભાર સાથે આવકાર આપીશું. પણ એટલું ખરું કે કોઈના આધારે રહેવું તે નકારું છે. કોઈવાર ખુટી પડે એમ હોય તો આપણે પોતે લખાણો લખી પૂરું કરવું જોઈએ. અટકી પડવું ન જોઈએ. જ્યારે આટલી મહેનત ઉઠાવીએ ત્યારે શું લખાણો માટે મ્હોં વકાશી બેસી રહીએ ? જમ જમ કામ જામતું જશે તેમ તેમ લખાણો તો આવતાં રહેશે, ખોટ નહિ પડે. છતાં આપણી દરજ ખ્યાનમાં રાખવી ઘટે છે. પ્રસાવલંબી કાર્ય કમજ નકામો છે. સ્વકર્તવ્ય કરીનેજ પછી મુખે મરવું.

હરિસુખ-મૈ બહેનોની વતી હું મનોરમા એમને ધન્યવાદ આપું છું. એમનું હૃદય સ્ત્રીવગ માટે કામ કરવાને પ્રણીત વખત થયાં તલપી રહ્યું છે. મદ્રાસમાંથી એક માસિક નીકળે છે. તેની દ્રવ્ય વ્યવસ્થા સ્ત્રીઓને કરે છે. આપણા મુંબાઈ મહાકામાં માસિકો તો હીક નીકળે છે પણ વ્યવસ્થા પુરૂષોના હાથમાં છે. પુરૂષોને બસે લાગળી હોય છતાં સ્ત્રીઓનાં હૃદય સ્ત્રીઓને સમજી શકે અને એ ક્ષેત્રમાં સ્ત્રીઓને વધુ સફળતા મેળવી શકે છે. આવા એક માસિકની ખાસ હાલના પ્રગતિના યુગમાં જરૂર છે. અને તે ખોટ પુરી પાડવાનો વિચાર આપણાં ગાંધીજી બહેને જણાવ્યો છે, તે બારે વખાણવા જેવો છે. આદર્શ ઉંચો હશે તે જાતમહેનત પૂરતી હશે તો જરૂર ત્યાં સાફ પરિણામ આવશે. શોખને ખાતર નીકળતાં માસિકો માત્ર પોતાની કસ્ટપનાસ્ટિમાં ઉતરે. પણ તેઓ કંઈ વ્યવહારિક કામ કરી શકે નહિ. મનુષ્યેનની આ યોજનાને હું સલાહ કરું.

આપણે આટલી જ બહેનો મળીને સરસ કામ કરી જતાવીશું. હૃદય એકગામીશું. મનુષ્યેનને હું વિનંતિ કરું છું કે આ માસિકનું ઉદ્દેશ્યેશન તમે લઈ લેશો અને સપ્ટેમ્બર થી વર્ગ શરૂ થાય એ પ્રમાણે મહીનાનો પહેલો અંક બહાર પાડીશું. હાલ તુરતમાં થોડી મુડી રાજીને જાહેર ખર્ચ. આપીએ અને હેન્ડબીસો વહેંચારીએ એટલે ગ્રાહકોનાં નામ આવતાં થાય. પંદરેક રૂપિયાની સ્ટેશનરી પણ લઈ લઈએ, અને બધી તૈયારી કરીએ.

મનોરમા-હું પણ એમજ કહેવાની હતી. હુસમન-હવે કાર્યક્રમ પૂરો થયો હોય તો અમે રમ લઈએ.

મનોરમા-ખુશીથી. જે કંઈ કામ માથે લીધેલું છે, તેનો વિચાર કરી તે માટેની શક્તિ મેળુને પ્રાર્થી મેળવો, અને એ સર્વ શક્તિમાન પિતાને આપણે દરેક ખુલાસા પુછી લઈએ અને આપણા કાર્યમાં લોકવાયકાને બાજુએ મૂકી તનમનથી લાગી જઈએ.

જય મંગલદાયિની.

લેખિકા : સૌ દીપકબા દેસાઈ.

(સંગ-કલ્યાણ : ટાળ- ' જય મંગલપ્રિય જન્મભૂમિનું ગજવૃક્ષે. ')

જય મંગલદાયિની માત, લય નિવારણે-

દેશ દુઃખી થાય છે :

હૃદય ગર્હી ચીરાય છે :

સ્વદેશીઓની દાઝ ભાણી કદ કાપણે-

જય મંગલદાયિની માત,- ૧

નીતી રીતિ ના પળાય :

સત્ય ધર્મથી ન ચલાય :

અવશુભ ઉર ન આણી ક્ષમાદષ્ટિ રાખણે-

જય મંગલદાયિની માત,- ૨

હિંદુભૂમિ કળદુષ્કરણ :

મરુભૂમિ સમ થઈ બેઠાલ :

કસીને સુકાળ દેશમાં સુમૃદ્ધિ આપણે-

જય મંગલદાયિની માત,- ૩

શાંતિ માત સધળે સ્થાપી :

કલેશ ને કુસંધ કાપી :

દીપકની આ નમ્ર પ્રાર્થના સ્વીકારણે-

જય મંગલદાયિની માત,- ૪

લેખક: રાજ્યરત્ન શેઠ પુરુષોત્તમ વિદ્યામ માવજી.

જી. પી. એમ. આર. એ. એસ.

ગુણા: પૂજાસ્થાનં ગુણિયુ ન ચ હિમં ન ચ વય: ।

"Few in England know that the contemporary of our Queen Elizabeth in the Deccan kingdoms was a woman of equal ability, of equal political talent, of equal, though in a different sense, education and accomplishments; who ruled over a realm as large, and as intelligent, and as rich as England; a woman who, surrounded by jealous enemies, preserved by her own personal valour and endurance her kingdom from destruction and partition; who, through all temptations and exercise of absolute power, was at once simple, generous, frank and merciful as she was chaste, virtuous, religious, and charitable—one who, among all the women of India, stands out as a jewel without flaw and beyond price."

Meadows Taylor.

હિન્દુસ્તાનના ઇતિહાસમાં શેર્ષ, પરાક્રમ બુદ્ધિચાતુર્ય, રાજકારણ કાશત્ય, સદાચારસંપન્ન, સ્વદેશપ્રીતિ, રાજમિનિષ્ઠા, ભગવદ્ભક્તિ ઇત્યાદિ અનેક સદ્ગુણોથી પ્રસિદ્ધ કચેલાં માનવ રત્નો અનેક છે; પરંતુ તેમનાં ચરિત્રો પ્રસિદ્ધ થયેલાં ન હોવાથી તેમનો ઉજ્જવલ કીર્તિ-પ્રકાશ બેઠાએ તેટલો દષ્ટિગોચર નથી. તથાપિ સ્વદેશના ઇતિહાસનાં જ્ઞાનસાધનો જેમ જેમ મળી આવશે. તેમ તેમ આ લેખક તરફ રત્નોનો પ્રકાશ અધિકાધિક ખીલ્યાં વગર રહેવાનો નથી. આ રત્નાવલિમાં સાંયેશાહી રાજાઓ, પરાક્રમી ચોદાઓ, કર્તવ્યવાન સુલ્ત-હીઓ, કલાકાશત્યપદુ શિષ્યકારો, ભગવદ્ભક્તિ પરાયણ મહાત્માઓ, ભક્તો, પ્રતિભાસંપન્ન કવિઓ, સંગીતશાસ્ત્રપ્રવીણ ગાયનાચાર્યો,

ઓદાર્થશાહી ધર્માત્માઓ કે વિવિધશાસ્ત્રવેતા પંડિતવર્યો એટલાજ માત્ર નથી, પરંતુ તેજ ચોરપતા અને તેજ બરાબરી કરનારી અનેક સ્ત્રીરત્નોનો પણ તેમાં સમાવેશ થયેલો છે. તેમનાં ચરિત્રો, ઓછાવધતા પ્રમાણમાં, ઘણાં મનોરંજક અને બોધદાયક છે. અસલ કાગ-ળપત્રો અથવા પૂરવાયામાંના ઇતિહાસ ગ્રંથોની સહાયથી તે ન્યારે ન્યારે પ્રકાશ પામશે, ત્યારે વાચકવર્ગને આનંદ થવા વગર રહેશે નહિ. આવાં માનવરત્નોમાં અદ્ભુતનગરની સુપ્રખ્યાત અને રણથંભરી રાણી—મેગમ ચાંદ-બીબીની ગણના થાય છે.

આ લોકોત્તર સ્ત્રી ચાંદબીબી, મિઝાપુરના સુપ્રસિદ્ધ બાદશાહ અશ્ફી આદિલશાહની પત્ની અને અદ્ભુતનગરના બાદશાહ હુસેન નિઝમ-શાહની કન્યા થતી હતી. એનો જન્મ આશરે ઇ. સ. ૧૫૪૭ માં થયો હતો. તેનું બાળપણ અદ્ભુતનગરમાં જ ગયું. એને અદ્ભુતનગર તથા

બિજપુર એ બેઉ રાજ્યો સાથે આવા પ્રકારનો ધારો સંબંધ હોવાથી તેને એ બેઉ રજા પોતાનાં રાજકારણ આધાર અને પરાક્રમ બતાવી આપવાના અનેક પ્રસંગો આવ્યા, અને બેઉ રજાના ઇતિહાસમાં તેણે પોતાનું નામ અજરામર કર્યું, એવું કહેવામાં હરકત નથી. બિજપુરના બાદશાહ અલી આદિલશાહની કારકીર્દિ ઇ. સ. ૧૫૫૭ થી ઇ. સ. ૧૫૮૦ સુધી થઇ. અલી આદિલશાહ ગાદીએ બેઠા પછી ઇ. સ. ૧૫૬૪ માં બિજપુર અને અહમદનગર એ બેઉ રાજ્યો વચ્ચે તફ થયો, અને બેઉ બાદશાહો વચ્ચે ગિરતા થઇ. આ વખતે અહમદનગરના બાદશાહે પોતાની આ લાડીલા લાવણવતી શાહનુદીને અલી આદિલશાહ સાથે પરણાવી, શાલાપુરનો કિલ્લો એ શુભ પ્રસંગે દાખલમાં આપ્યો. આ શરીર સંબંધ ઇતિહાસની દૃષ્ટિએ ધણો મહત્વનો થયો. તેના યોગથી આ બેઉ બાદશાહોમાં વેરભાવ ટળ્યો અને બેઉ રાજ્યો એક બીજા સાથે સ્નેહભાવથી ચાલવા લાગ્યાં.

અલી આદિલશાહને રાજ્યકારભારમાં ચાંદબીબી ધણી સારી સહાય આપતી હતી. આ બેગમ કુચાસુદ્ધિ હોઇ, સહગુણી અને બધાં રાજકારણ હતી. તેણે વિકટ રાજકારણોમાં પોતાની અઢીકાકી સુદ્ધિ પોતાના પતિને જેવી સહાય કરી, તેજ પ્રમાણે તેણે તુમુલ રજાસંઘમાં પણ પોતાના પતિ પાસે રહી પોતાનું અપૂર્વ સુદ્ધિ કૌશલ્ય દાખવવામાં એણે રાખ્યું નહીં. તે પ્રત્યેક સ્વામીમાં યોગ્યપર બેસી પોતાના સ્વામી સાથે જતી, તેથી તેના સૌખ્યની વાતો મસહૂર થઇ હતી. તેને ફારસી, અરબી, દાનડી, મરાઠી મુત્યાદિ ભાષાઓનું સારું જ્ઞાન હતું; ચિત્રકળા અને સંગીત શાસ્ત્રમાં પણ તેને ધણી સારી માહિતી હતી, આ પ્રમાણે ધણી સહગુણી તેનામાં વસ્તા હોવાથી તે પોતાના પતિને અતિ પ્રિય થઇ.

પડી હતી, અને તેનું હૃદય, તેણે સંપૂર્ણ આકર્ષી લીધું હતું.

અલી આદિલશાહ ઇ. સ. ૧૫૮૦ માં અપુત્ર થઇ પામ્યો. મૃત્યુ પહેલાં તેણે પોતાના ભાઈનાં પુત્ર ઇબ્રાહિમને ગાદીએ બેસાડી પોતાની બેગમે સર્વ રાજ્યકારભાર ચલાવવા એવી યોજના કરી હતી. તે પ્રમાણે તેની પછી ઇબ્રાહિમ ગાદીએ બેઠો, અને તેની વતી ચાંદબીબી સર્વ રાજ્યકારભાર ચલાવવા લાગી. આગળ ઉપર જે ઇબ્રાહિમ આદિલશાહના નામથી સુપ્રસિદ્ધ બાદશાહ થયો, તેજ આ નાની ઉમરનો સુલતાન ઇબ્રાહિમ હતો. તેની ઉમર આ વખતે નવ વર્ષની હોવાથી ચાંદબીબીએ સર્વ રાજ્યકારભાર દિવાન કામીલખાનની સહાયથી હુકમ રીતે ચલાવવા માંડ્યો. એ વખતે દક્ષિણમાં સર્વ રાજ્યોમાં બિજપુરનું રાજ્ય સૌથી મોટું હતું; અને તેની સત્તા પણ એમરે જાળતી હતી. ચાંદબીબીએ પોતાના પતિના વખતમાં બાદશાહતાના જે પ્રસિદ્ધ અને ધાક હતાં તે તેની પછી કામ રાખ્યાં, તેમજ મતિના સમયમાં જે શાંતિ હતી, પ્રજાને જે સુખ હતું તે સર્વ જાળવી રાખ્યાં. બાળ બાદશાહના શિક્ષણ તરફ તેણે સારું લક્ષ્ય આપ્યું અને સર્વ રાજદરબારી કામો ધણી ચપલતાથી ચલાવવા માંડ્યાં; શુક્રવાર અને શુક્રવાર ચિવાય દરેજ દરબાર ભરી તે બાળ બાદશાહને તખ્ત પર બેસાડી પોતે ન્યાય ચુકવતી હતી. તેનાં આ બધાં કાર્યોથી તે પ્રજામાં અતિ પ્રિય અને પૂજ્ય થઇ. પરંતુ ટુંકાં જ તેના દિવાન કામીલખાનને સર્વ સત્તા પોતાના હાથમાં લેવાનો લોભ થયો. તે બેગમેને અવગણવા લાગ્યો અને સર્વ કામમાં તેનું મહત્વ કમી થાય એવો પ્રયત્ન કરવા લાગ્યો. આ કૃતવ્રતાનું વર્તન બેગમેને નજરે પડતાં તેણે તરતજ તેને દિવાનગીરી પરથી ફર

કયો અને, કિશવરખાન નામના બીજા જુના વહરને દિવાનગીરી સોંપી. પરંતુ રાજ-સત્તાનો લોભ કંઈક વિલક્ષણ હોવાથી તે પણ ઘણો ઉન્મત્ત થયો, અને ચાંદબીબીની વિરૂદ્ધ બંડ કરવા પ્રયત્ન આરંભ્યો. તેને દિવાન પદ પરથી દૂર કરી અંકાપુરના સુબેદાર મુસ્ત-ફાખાનને તેની જગ્યાએ નીમવા ચાંદબીબી તથા તેનાં પંદના સરદારોએ મસલત કરી; પણ તે સફલ થાય તે પહેલાં કિશવરખાનને એ બાતમી મળી ગઈ. તેણે તરતજ બાળ

બાદશાહના નામની દુહાઈ ફેરવીને ચાંદબીબીને કેદ કરી; અને તેની અપ્રતિષ્ઠા તથા માનહાની કરી, તેને ઇ. સ. ૧૫૮૨ માં સતારાના કિલ્લામાં કેદ કરી. ત્યારથી સતારાનો કિલ્લો દુર્ભાગી રાજ પુરુષોના અધિભાસનું મુખ્ય સ્થળ થઈ રહ્યો હતો.

ચાંદબીબી ગયા પછી બિજાપુરમાં સર્વત્ર અંધાધુધી પ્રસરી રહી. સ્વામિદ્રોહી કિશ-વરખાનની સત્તા ઢોલકે માની નહિ. છેવટે અમીરકેમરાવો તથા લશ્કરી લોકોએ એકત્ર થઈ કિશવરખાનને બિજાપુરમાંથી હાંકી કાઢ્યો; અને ફરીથી માનમાન સાથે ચાંદબી-બીને સતારેથી બોલાવી લાવ્યા. કિશવર-ખાનને આગળ ઉપર મારી નાખવામાં આવ્યો, અને બિજાપુરની દિવાનગીરી એખ-લાસખાન નામના એક હજારીના હાથમાં આવી, પરંતુ એક વખત રાજ્યનું ખેતી ગણેલું ચોકડું ફરી રેકાણે આવ્યું નહિ. 'હુબરી' અને 'દક્ષણી' એવા બે પક્ષ રાજ્યમાં બંધાયા, અને તે પરસ્પર વેરશાવથી વર્તવા લાગ્યા. તેનું પરિણામ બિજાપુરની બાદશાહ-તને બેગવતું પડ્યું. વરાહ, બેદર અને ગોલ મંડાના બાદશાહોએ બિજાપુરી બાદશાહત કમતેર થઈ છે એવું જોઈ, તેપર સ્વારીઓ કરી શરૂ કરી. આવા એક પ્રસંગે ખુદ બિજાપુર શહેરને પણ શત્રુઓએ ઘેરા ધામ્યા, અને રાજધાની કબ્જે કરવા ઘણું પ્રયત્ન

કયો. આ અણીને વખતે ચાંદબીબીએ પોતે હોંમત, ધરી કિલ્લાનું રક્ષણ કર્યું અને સૈનિકોને ઉત્સાહ આપી શત્રુની સરસાઈ થતાં હીધી નહિ. ચાંદબીબીનાં શૌર્ય અને હોંમત સર્વ જાણના હોવાથી એક વર્ષ સુધી અખંડ ઘેરા ચાલુ હોવા છતાં સર્વ સૈન્યે ધન્ય ઉત્સુકતાથી અને હોંમતથી શત્રુને ટક્કર આપી તથા અંતે શત્રુને ઘેરા ઉઠાવી પાછા ફરવાની ફરજ પાડી. આ બનાવ ઇ. સ. ૧૫૮૪ માં બન્યો.

ઇ. સ. ૧૫૮૫ માં ફરીથી બિજાપુર અને અદમદનગરના બાદશાહોનો સરીરસંબંધ થવા યોગ આવ્યો. ચાંદબીબીના બાંધ મૂર્તિજા નિજમશાહે બધાહિમ આદિલશાહની બહેન ખુદિજા બેગમની માંગણી કરી. ઉમ-યનો લગ્નનિશ્ચય થયો અને ચાંદબીબી પણ બિજાપુરની બાદશાહી જાન સાથે અદમદન-નગર આવી. તેની ઇચ્છા આ લગ્ન ઉકેલી બાકી રહેલું આયુષ્ય સ્વસ્થ ચિતે ખર્ચ બકિતમાં ગાળવાની હતી પરંતુ આ વખતે અદમદનગર દરબારમાં બિજાપુર કરતાં પણ અધિક પક્ષા અને અધિક કલહ ધુસ્માં હતાં. તેથી આ વિવાદસમારંભ એક બાજુ રહ્યો; અને મૂર્તિજા નિજમશાહ ને તેના પુત્ર મિશાન વચ્ચે કલહસમુદાય શરૂ થયો; પિતાપુત્ર વચ્ચે ખુબ ઝપાઝપી થઈ, તેમાં મૂર્તિજા નિજ-મશાહનો વધ થયો. આ પ્રસંગે પ્રસિદ્ધ ઇતિ-હાસકાર ફરીસ્તા. રાજ્યમહેલમાં હાજર હતો. તેણે ચોતે એ બેયનો આ શોકજનક ઇતિહાસ પોતાના અંધમાં લખ્યો છે. આ વખતે ચાંદ-બીબી પણ અદમદનગરના કિલ્લામાં હાજર હતી. તેને આ પ્રસંગ જોઈ કેટલું દુઃખ થયું હશે તેનો ખ્યાલ વાચક કરી લેશે. મિશાને પિતાનો વધ કરી માઠી ખુશ્ખી લીધી પણ તરતજ તેનો -શિરચ્છેદ કરવામાં આવ્યો. આખરે ત્યાં મૂર્તિજા નિજમશાહના બાળના

પુત્રને માદીપર બેસાડવામાં આવ્યો. અને જુમાલખાન મુખ્ય દિવાન થયો. પરંતુ આ બાદશાહની વિરુદ્ધ બિઝપુર અને વરાહતું સૈન્ય થયું. તે સૈન્યે જુમાલખાનને હરાવ્યો અને અંતે બિઝપુર સાથે સુલેહ થઈ ત્યારે તે સૈન્ય પાછું ફર્યું. ચાંદબીબી પણ આ પરિસ્થિતિમાં કંટાળી ફરી બિઝપુર આવી તેને પ્રગતરક્ષી ઘણો સત્કાર મળ્યો. બાદશાહે પણ

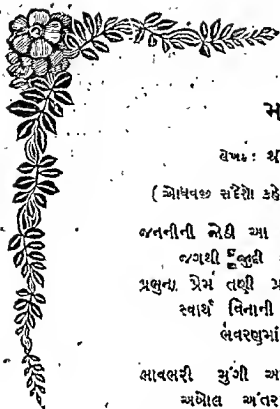
પહેલાંની ગાફત તેતું માન કાંચમં રાખ્યું. આગળ જતાં ઇબ્રાહિમ વયમાં આવતાં સર્વ રાજકારમાર ઘણી સારી રીતે ચત્રાવવા લાગ્યો; અને ચાંદબીબીએ આપેલા સુશિક્ષણને તેણે સારો ઉપયોગ કર્યો. આ બાદશાહની કારકર્ષી પ્રગતને ઘણી સુખદાયક થઈ પડી. બિઝપુરમાં ઇબ્રાહિમ રાજા નામનો એ બાદશાહનો મહબરો અઘાધિ મેળાવે છે.

(આ લેખના વિશેષ રસિક જામ માટે જુલો આવતો અંક.)

ઉંઘ કેટલી જોઈએ ?

પ્રણીવાર એમ જોવામાં આવે છે, કે પૈસાદાર લોકો રાત-દિવસના ચોવીસ કલાકનો મોટો ભાગ સુવામાં કે આજસથી પડ્યા રહેવામાં ગુમાવી દે છે. આ કારણેજ એમાંના નેહુ ટકાં માણસો અપયો કે કમજિઆત યવાની ફરિઆદ કરે છે. પશ્ચિમના દેશોમાં અને ખાસ કરીને અમેરિકામાં એથી ઉઘટું જ નોવામાં આવે છે. ત્યાંના ધનવાન કે વિક્ષિત લોકો, પોતપોતાના કામધંધામાં કે અભ્યાસમાં એ ચોવીસ કલાકનો મોટો ભાગ ગાળે છે; ઉધવાને માટે એમાંથી બહુ થોડો સમયજ લે છે. આમેરિકાન, સ્પાનિશ વગેરેના પ્રખ્યાત અમેરિકન શોધક ડોહટર એડ્રીસનને તો સા કાંઈ એળખે છે. તેમણે પોતાની શોધોથી જગતના બ્યાપારમાં અજબ ફેરફાર કર્યો છે, અને પોતાને માટે પણ પુષ્કળ ધન મેળવ્યું છે. અસારે એમની ઉમ્મર ૭૬ વર્ષની છે. એમના જેટલી ઉમ્મરનો અને એમના જેટલો ધનવાન કોઈ હિન્દી હોતો એવારે ખૂબ આરામ કરવાનોજ વિચાર કરત. વાંચકો, જાણીને આશ્ચર્ય પામશે કે હજી પણ ડો. એડ્રીસન પહેલાંની જેમ રાતદિવસ સતત કામ કરે જાય છે. હજી એમની તંદુરસ્તી કોઈ જુવાન માણસને કરમાવે એવી છે. કારણ માત્ર એજ છે, કે ચોવીસ કલાકમાં તે માત્ર ચાર કલાક ઉંઘે છે. એટલું ઉંઘવા માટે પણ તેમણે કોઈ નિયમિત સમય નથી રાખ્યો; ન તો એમને માટે ખાસ પધારી બીજારવાની જરૂર રહે છે. કામ કરતાં ચાલી જાય ત્યારે ખુસ્તી ખરે એમાં એકાંજ એક તંદુરસ્ત જાણકની જેમ જોઈતી ઉંઘ ખેંચી કાઢે છે. એમના અતરજીથી એમની પ્રયોગશાળામાં કામ કરતા બીજા પણ અનેક વિદ્વાનો ઉંઘવાના કલાકો ઘટાડી રહ્યા છે. તેમની ખાતરી થઈ ચુકી છે કે ઉંઘવું એ એક જાતની આદત છે અને તે ઘટાડવાથી ઘટી શકે છે. અભ્યાસ પાંચો હાથ તો માણસ માત્ર એ કલાક ઉંઘવા છતાં તંદુરસ્ત રહી શકે. આપણમાંયે કહેવત છે, કે “ ઉંઘ ને આહાર ઘટાડયાં ઘટે અને વધાયાં વધે. ” પણ એ કહેવત પ્રમાણે ઉંઘ ઘટાડવાનો મત કેટલાયે કર્યો છે ? અલગત વધારવાના પ્રયત્ને તો ઘણા કરતા હશે !

માતા.

લેખક : શ્રીમત “પીરમ”.

(ઓધવજ સદેશો કહેએ રસામને.....એ રાગ.)

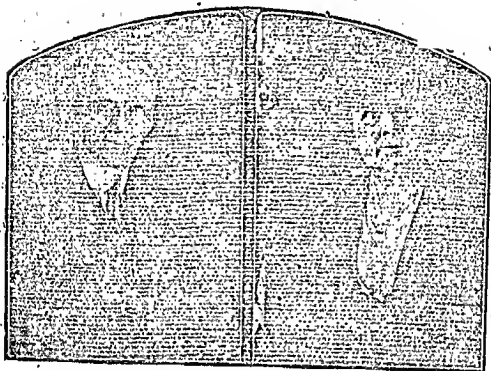
જનનીની નેહી આ જગમાં નહિ જડે,
જગથી દુલ્હી એની સરજી જાત ને;
પ્રભુના પ્રેમ તણી પ્રતિમા એ એકલી,
સ્વાર્થ વિનાની એની કેવળ પાત ને;
લેવરણમાં માતા મીઠલી વીર

ભાવલરી યુગી આશીષ આપ્યાં કરે,
અબોલ અંતરને ભિમળે ઉલસાય ને;
અવિરત શીતળતા એની આ વિશ્વમાં,
જગના તાપ સકળ સહેળે વિસરાય ને;
લાંબી લવવાટે મા શીળી છાંય

કોઠલયો કાળજરે એને મીઠડા,
લેતાં લહાણ ન ખૂટે એ રસલહાવ ને;
અધિક અનુપમ રનેહપ્રવાહ વચે સદા,
દેવોને પણ દુર્લભ માના ભાવ ને;
અમીની અજળ ભરેલી એની આંખો

શ્રીમુખોએ એનું હૈયું વિલસે સદા,
આશલયો અળકે અંતર-ઉત્તસ ને;
લવકાનનમાં દિવ્ય વિસામો એકલો,
રનેહતણા અણખાંધો એ ઇતિહાસ ને;
ધન્ય ધન્ય આ જગમાં એ અનુપમ માવ!

મી. હેન્રી ફોર્ડ અને તેમનાં પત્ની.

અમેરિકાની ગુણસુંદરી—માસીસ ફોર્ડ.

લેખક: “હાનુ-ચન્દ્ર.”

આપણા દેશમાં સાધારણ માન્યતા એવી છે, કે પશ્ચિમના દેશોની સ્ત્રીઓમાં અને તેમાંગોરી ચામડીની સ્ત્રીઓમાં આપણા દેશની સ્ત્રીઓના કરતાં બહુ જૂદા ગુણો છે. આપણી સ્ત્રીઓમાં સજ્જ, વિનય, મર્યાદા, પતિવ્રત, ધરરખપણું, સાદાઈ, વિગેરે ગુણો જોવાને આપણે ઈચ્છીએ, છીએ. આપણી સ્ત્રીઓ પુરુષ વર્ગ સાથે છુટથી હળેમળે એ આપણામાંના પણા ઈચ્છતા નથી. ધર છોડીને આપણી સ્ત્રીઓ ગુજરાનને માટે ધંધા ખોળવા નીકળી પડે, અને નોકરીઓ કરે એ પણ આપણે ઈચ્છતા નથી. પશ્ચિમના દેશોમાં એનાથી હલકી સ્ત્રીઓ આપણા જોવામાં આવે છે. ત્યાંની

સ્ત્રીઓ પુરુષવર્ગ સાથે સંપૂર્ણ છુટથી હળેમળે છે, નાચું કુદે છે, ખેલે છે, ધરખહાર અનેક જાતના ધંધા નોકરીઓ કરે છે. ટુંકમાં સ્ત્રીઓમાં આપણે જે ગુણો જોવા માગીએ છીએ તે ગુણો સાધારણ રીતે તેમનામાં દેખાતા નથી. આમ હોવા છતાં પાશ્વમના દેશોમાં પણ એવી સ્ત્રીઓ ઝળછી આવે છે, જે પૂર્વના દેશોની સ્ત્રીઓની સાથે સ્ત્રીજનનિ શેષે એવા ગુણોમાં હરીફાઈ કરી શકે છે. પશ્ચિમના દેશોમાં એવી સ્ત્રીઓ હોય એ નવાઈ ગણાય. મીસીસ ફોર્ડ એ બાવી અપવાદરૂપ સ્ત્રી છે, અને વળી તે આખી દુનિયામાં સર્વથી વધારે દોલત ધરાવનાર કુટુંબની હોવાથી તેના એ

શુભો નિશિષ કષ્ણાણવા લાયક અને ચતુરશ્ચ કરવા વાયક છે, તે તરફ “ શુભસુંદરી ”નાં વાચક બહેનોનું ખાસ ધ્યાન એ અવધાનું હું.

“ફોર્ડ” મોટરકારનું નામ કોણે નહિ સાંભળ્યું હોય ? મી. ફોર્ડના સામ્રાજ્ય પરિચય મોટરના જનાવવાના કારખાતામાં બનેલી મોટરકારો ‘ફોર્ડ’ મોટરના નામથી ઓળખાય છે. એ કારખાતાના માધીક મી. ફોર્ડ તે મીસીસ ફોર્ડના પતિ થાય છે. મી. ફોર્ડ આજ કાલ આખી દુનિયામાં વધારેના વધારે ખનાવાનું ગણાય છે તેમની દોહન અળગે રૂપીયાની ગણાય છે. મી. ફોર્ડ અમેરિકામાં એક મોટા માણસમાં ખપે છે તે પોતે મણસ કરે છે, કે પોતાની મોટાઈ મીસીસ ફોર્ડને ધણે બાગે આભારી છે. મી. ફોર્ડના અભિપ્રાય પ્રમાણે દરેક મોટા પુરુષની પત્ની સગીન શુભોનાળી હોવી જોઈએ નહોતી. પત્નીની મોટાઈ ઉપરથી જ તે પુરુષની મોટાઈનું માપ લેવાય છે.

મીસીસ ફોર્ડનાં માતાપિતા પણ ખનવાનું હતું. અત્યારે તે ચાલ તેડો પેસે અથવા આરામ પાછળ ખર્ચી શકે એવી રિયલિટી છે, છતાં તે સાદું જીવન ગાળે છે, અને સાદા કપડા પહેરે છે. ચૂરોપ અમેરિકાની ધણી સીએ પોસાકમાં દુનિયા રૂપીયા ખર્ચી ગાળે છે, ત્યારે મીસીસ ફોર્ડ સાધારણ પોસાકથી સતોષ માને છે સારા સજા કપડાને માટે કુંક આવકવાળા પોતાના પતિને સતોષનારી સીએ મીસીસ ફોર્ડનો ઘખનો લે તો કેવું સારું ?

મીસીસ ફોર્ડની ઉંમર આધિક છે, છતાં તે દેખાવમાં ધણી નાની ઉંમરની દેખાય છે. તેના ચરિત્રમાં સૂચિ બહુ બરી છે. તેની આખો વિશાળ કાળી અને ચંચળ છે, અને

તેમાં અજામ ચળકાટની બબકડી છે. તેની આંખોમાં જ્ઞાનનો પ્રકાશ ચળકે છે, છતાં તેની નજર મીડાસ બરેલી છે. તેના ઓળેવા વાળમાં પણ તેની સાદાઈ માલુમ પડી આવે છે.

પશ્ચિમના દેશોની ધણીખરી સ્ત્રીઓની માફક મીસીસ ફોર્ડને ધરની સ્ત્રીનો ઉત્તમો ધધો. જહારનો ધધો કરવાની, અને તેમાં ફોર્ડ મેજવવાની લાલસા નથી-પહેલેથી ન હતી. તેના અભિપ્રાય પ્રમાણે સ્ત્રીનો ઉત્તમમાં ઉત્તમ ધધો માતા તરીકેનો છે. સ્ત્રી દુનિયાને બીજી રીતે બને ગમે તેટલી ઉપયોગી થઈ પડી હોય અને શોગલ પણ નીવડી હોય છતાં જો તેને જાણકો ન હોય તો સ્વધર્મ અકુદરતી લાગે, એવો મીસીસ ફોર્ડનો અભિપ્રાય છે. તેના દરેવા પ્રમાણે જીવનમાં સ્ત્રીનો ઉત્તમ ધધો પરજીતે જ ન અસાવવાનો અને કુટુંબ વધારવાનો છે. તેણે ધર એવું હેલું જોઈએ, કે તેમાં પુરુષ નિત્ય નિત્ય નવો જુરસો, ઉત્સાહ અને ચેતન્ય મેજવો શકે. સ્ત્રીએ પોતાના પતિ સાથે પ્રેમપૂર્વક સંઘર્ષ કરવો જોઈએ. તેણે પોતાના પતિને અને કુટુંબને સુખપૂર્વક બોળન કરાવવું જોઈએ અને સાધારણ રીતે જાધી ધરની જાળમાં પર ધ્યાન ગમતું જોઈએ. પુરુષ દુનિયામાં જે સુખ્ય કામધધી કરી રહ્યો હોય તેમાં ધરની જાળનો કશોયે જુકમજુ ન આવે, અને ધરની જાળમાં તેને માયાઝીક કરવી ન પડે એ વાત સ્ત્રીએ ખાસ ધ્યાનમાં રાખવી જોઈએ. વળી તેણે ધરમાં આવતું અનંદ ફેલાવો સુખવો જોઈએ. મી. અને મીસીસ ફોર્ડનાં એ પ્રિયારો છે, અને એ બંધી જાળમાં મીસીસ ફોર્ડ ધરમુ ખલી રહેલી છે. પોતાના પતિને અને કુટુંબને માટે રસોઈ જતાવવામાં પણ તેને મગા પડે છે.

ત્યાંની બીજી સ્ત્રીઓની માફક સાધારણ રીતે ખમર ધોરાકની તરફથી તે નથી. ગ્રીસીસ ફાઈ કહે છે, કે સારી રસોઈ બનાવવી એ સ્ત્રીઓના ધંધાના મોટામાં મોટા ભાગ છે. સ્ત્રી એ અન્નપૂર્ણાનો અવતાર છે, એવો આપણે ખ્યાલ મીસીસ ફાઈના વિચારને તદ્દન મળતો નથી શું ? આપણા દેશમાં જે લોકો સ્ત્રીઓને પશ્ચિમની ધાટી ઉપર ઠેગવણી આપે છે, અને અર્થ સમજ્યા વિના સ્ત્રીઓના સમાન હક્કોની ચાંતો કરે છે, અને જે ધનવાન કુટુંબની સ્ત્રીઓ મટ બ્રાહ્મણો ઉપર રસોઈ ગાટે આધાર મળે છે, અને જેમાંની કેટલીકને તે રસોઈ કરતાંયે આવડતી નથી, તેમને માટે મીસીસ ફાઈના જેવો બીજો સરસ દાખલો નહિ મળે. કેટલાક અજ્ઞાતા સંજોગોમાં બીજા સાધનો નહિ મળતાં એવી રસોઈ નહિ બજાવાની સ્ત્રીઓ અને તેમના પતિઓને ઠાંચું કોઈ ખાત્રી ચકાવી લેવું પડે છે, એવા રમુજ બનાવો આપણે ધણી વખત સાંભળીએ છીએ. તેવે વખતે સ્ત્રીઓ અને પુરોષોને રસોઈ જાણતી ખરેખરી ઉપયોગિતા સમજાવે છે.

મીસીસ ફાઈ વિષે ઉપલી હકીકત વાંચતાં વાંચકોને શરૂ પતિ જમે તે પહેલાં આતંગાં કલા પ્રમાણે લાં જમણું નહિ, નવાઈ લાગ્યા વિના અને સુએ તે પ નહિ રહે ! શું અમે હેલાં સુધું નહિ ! રિકામાં, આવી સ્ત્રી પડી છે ? અને તે પણ ધનના ભગલામાં રમવારી ? આપણા દેશમાં ધણીએ પૈસાદાર શેઠાણીઓને રસોઈ બનાવતાં આવડતી નથી, ધણી રાણી મહારાણીઓએ રસોઈ બનાવવાની તરફીયે ન લીધી હોય તો તેમને રસોઈ બનાવતાં તો ક્યાંથીજ આવડે ? આપણા દેશમાં જે કેટલીક સ્ત્રીઓ પોતાના શુદ્ધરાસી તરીકેના પદને તરછેડીને ધર બહારની દુનીયામાં શુકાંવે છે.

તેઓ સ્વતંત્રતા અને સરખા હક્કોની મીંગણી એ કરે છે, તેમણે દાખલો લેવો પડે છે, અમેરિકા જેવો સ્વતંત્રતા ચાહનારો બીજો કોઈ દેશ દુનિયા પર નથી, અમેરિકા જેવો સરખા હક્ક આપનારો અને ભોગવનારો બીજો કોઈ દેશ દુનિયામાં નથી. અને છતાં તેજ દેશનો અનુભવ ધરાવતી ધનવાન અને ઠેગચાલી સ્ત્રી એક સાચી આઈ સીને શોભે એવાજ વિચારો ધરાવે છે, અને તેજ પ્રમાણે વર્તન કરે છે. અને ખાત્રી છે, કે મીસીસ ફાઈની બીજી હજારો જણીને તેમને વધારે અભ્યાસી લાગશે. આપણામાં લાંબા વખતથી એવા રીવાજ સાલતો આવ્યો છે, કે પતિ જમે પહેલાં સુએ જમણું નહિ, અને પતિ સુએ પહેલાં પહેલાં સુધું નહિ. આજકાલની મીંગણી સ્ત્રીઓ આને ભરખર ગુલામગિરી ગણી કાઢે તો તેમાં નવાઈ નથી, કેમકે આજકાલનું બહુતર જ એવા પ્રકારનું છે. આપણે એ રીવાજ પતિપત્ની વચ્ચેના ઊંડો પ્રેમ બતાવે છે. જો આપણને કોઈને માટેના સાચા પ્રેમ હોય તો તેના સુએ આપણે સુખી થઈએ, તેના દુઃખે આપણે દુઃખી થઈએ. એટલે પતિપત્ની વચ્ચેના પ્રેમ હોય તો પતિ જમણો હોય ત્યાં સુધી પત્નીને મોજવું જોઈ ન હોય, અને પતિ જમણો હોય ત્યાં સુધી તેને ઉંઘ આવે નહિ. એમાં ગુલામગિરી નથી પણ પ્રેમ છે. મીસીસ ફાઈ મોજનને માટે હમેશાં પોતાના પતિની રાહ જોઈ જોઈ છે. મી. ફાઈ પોતાના કામમાં શુક્રતાન બની મંથા હોય એટલે જોખનને વખત સીતી બન્ય, લાઇસાં અને માન રહે નહિ, મોજન કંઈ પડી જાય, અને આપણાં હૈયે વા ખાતાં બેસી રહે. મોજન જલે કંઈ પડી જાય તેની મી. ફાઈ દરકાર કરતો નથી, અને તેથી મીસીસ ફાઈ પણ તે બાબતમાં દરકાર નથી

કરતી. પણ તે પોતાના પુત્રને પ્રથમ વેળાસર જમાડી લે છે. ઠંડુ ઠંડુ બોજન. પ્રેમથી આરામતાં પતિપત્નીનાં દેખાવ આંખને કેવો મીઠો લાગે !

વળી મીસીસ ફૅડ' પોતાના પતિના સુતા પહેલાં સુતી નથી. મી. ફૅડ' પોતાના કામમાં રાતના બાર બાર એક એક વાગ્યા સુધી મેઠા રહે, અને તેને બેઠો રહેવા દષ્ટને મુઠ જવાતું મીસીસ ફૅડ'ને ઠીક ન લાગે, તેથી તે પણ બેઠી બેઠી કાંઈ ચીવવા ભરવાનું કામ કરે, જેથી મી. ફૅડ'ને એકલવાયાપણું ન લાગે. મીસીસ ફૅડ' કહે છે, કે આમ કરવામાં મને પ્રથમ આનંદ આવતો. હું પ્રેમથી એમ કરતી. પછી તેમ કરવાની મને ટેવ પડી ગઈ. હજીયે મીસીસ ફૅડ' એજ પ્રમાણે કરે છે. ધન્ય છે એની પતિભક્તિને !

આપણા દેશની કેટલીક સ્ત્રીઓ પતિને વચ કરવા માટે વશીકરણની વિશીકરણ વિદ્યા શોધમાં રહે છે. તેમાં તે કાલી ચક્તી નથી, પણ કેટલાક ધુતારાઓ તેમના એવા અચાનકો લાગ લાગ કમાણી કરી લે છે. સ્ત્રીએ સમજવું જોઈએ, કે પતિને વચ કરવાની પશીકરણ વિદ્યા તેના પોતાનામાંજ, તેના પોતાના દરેજના વર્તનમાં રહેલી છે. મીસીસ ફૅડ' એ વિદ્યા સારી રીતે જાણે છે. મી. ફૅડ' કેટલીક બાજતોમાં બેદરકાર રહે છે. ધણીખરા મોટા માણસોમાં એવો બેદરકારી થોડી ધણી હોય છે. તે પોતાનાં કપડાં ગમે ત્યાં ફેંકી દે છે, અને બીચારી મીસીસ ફૅડ' તે ઈપાડી ઉપાડીને ઢંકણે મુકે છે. અને છતાં તેને માટે તે મી. ફૅડ'ને “ધખતી” નથી, કેમકે તે સારી રીતે જાણે છે; કે તેથી કાંઈ શુકરવાર વળે એમ નથી. ગમે તેટલાં માથાં ફેંકવા છતાં મી. ફૅડ' તેમ કંઈ જવાતો, કેમકે તેના મનમાં હજારો પ્રકારની ગડમથલ આલ્યા કરે છે,

અને પોતે શું કરે છે તેનું તેને ખાન હોતું નથી. મીસીસ ફૅડ' કહે છે, કે સહનશીલતા શ્રદ્ધા અને દિલસોજી એ ત્રણ દરેક પત્નીના સર્વોત્તમ સંદુશુણ છે. કેમકે વખત એવોયે આવતો, જ્યારે મી. ફૅડ' શું કરે છે, તે મીસીસ ફૅડ'ને સમજાતું નહિ, તે ખમી ખાતી, અને છેવટે પરિણામ સારુંજ આવતું.

આપણામાં કહેવત છે, કે શુદ્ધિથી વિનાનું ધર એ પ્રર ઓળી ધરખના નહિ, પણ વનવગડાં વવાની કળા. ધરને ચાર દિવાલો હોય, ઉપર છાપર હોય, છત્ત જાળીમાં અને માળીયાં હોય. તેથી શું થયું ? તેટલાથીજ ધર ધર બની ચકતું નથી. શુદ્ધિથી વિનાનું એવું ધર જીવ વિનાના શરીર જેવું છે. મીસીસ ફૅડ'નો અભિપ્રાય પણ એવોજ છે. તે કહે છેઃ ધણી માર્તાઓ ધારે છે, કે તેમણે ધરખનાવ્યું છે, જ્યારે ખરી રીતે માત્ર ચાર દિવાલો જ હોય છે, અને તેમાં જોઈએ તે કરતાં વધારે સ્વચ્છતા અને જોઈએ તે કરતાં વધારે વ્યવસ્થા હોય છે. સ્ત્રી જોઈએ તે કરતાં વધારે સ્વચ્છતા રાખી શકે. તેના સ્વચ્છતાના લોભથી તેના પતિને મિત્રોની કલબમાં નાસી જવું પડે, જ્યાં તે પોતાની મરજી પડે ત્યાં બીડીની રાખ નાખી શકે અને ફર્નિચર પણ બગાડી શકે; તેથી બાળકો ને પણ ન જવાં જોવી. જગ્યાઓએ નાસી જવું પડે છે, કેમકે ત્યાં ધરનો ચળકાટ બગાડવાનો સવાલ સાચી વધારે મહત્વનો હોતો નથી. ડાહી પત્ની જાણે છે, કે તે પોતાના ધરના રક્ષણ વિશે બહુ કાળજી રાખશે તો જ તે પોતાનું ધર ચલાવી શકશે. અને તેના અર્થ એ થાય છે, કે તેણે આનંદી બનવું, ઉદાર બનવું, અને પોતાનાં પતિ અને બાળકોની રિયતિ સમજી લેવી; તેના અર્થ એ થાય છે, કે ધરમાં ગમત હોવી જોઈએ, એવી

એવી સ્ત્રીએ અને વાતો રજૂ કરવી જોઈએ, કે તમારા બાળકોને ઘરમાં રહેવાનું મન થાય, કેમકે તેમને ત્યાં રસ પડે છે. બાળકોએ તેમજ મોટી ઉંમરનાં મોટા યુવ-વધવું જોઈએ; જ્યાં વધવામાં તેમને ઉત્તેજન મળી શકે ત્યાં તે ખચીત વધવાનાંજ, અને સ્ત્રીના ધંધા એ છે; કે એવું ઉત્તેજન અને તેટલું વધારે ઘરમાંજ તેઓ મેળવી શકે એવી વ્યવસ્થા કરવી.” જે સ્ત્રીઓ પોતાનાં પતિ અને બાળકોની પરવા ન કરતાં ફક્ત પોતાના શુભાશુભ જ દરદાર રાખે છે. અને તેમાં તેમાં પોતાની જાણી કશી બનાવી દે છે, તેમજે ઉપલા શબ્દો પોતાના દિલમાં કાતરી રાખવા જોઈએ.

મીસીસ ફોર્ડ કહે છે, કે સ્ત્રીએ ઘર બનાવવાની કળામાં પોતાની સર્વ શક્તિઓનો ઉપયોગ કરવો જોઈએ. તે કળાનો ધણીપરો ભાગ એવો નથી, કે અમુક કામ અમુક વખતેજ થઈ શકે. મી. ફોર્ડને પોતાના ધંધા શિવાય બીજી કાંઈ ચીજની પંચાત ન કરવી પડે તેની તે કાળજી રાખે છે. જે કામ બીજા કરી શકે તેમાં મી. ફોર્ડની શક્તિનો દુરુપયોગ ન થાય તેની તે ખાસ કાળજી રાખે છે. અને તે કહે છે, કે એમાં શુભાશુભિરી નથી. તે તો સ્ત્રીઓનો એક ધંધો છે. જેમ તેમને પોતાના ધંધો છે, તેમ મને મારો ધંધો છે. સ્વતંત્રતા અને સરખા હક્કોની વાતો કરનારાઓએ આ શબ્દો નોંધી લેવાં જોઈએ.

આપણા દેશમાં મોટાં કુટુંબોમાં એવો ખ્યાલ યેસી ગયો છે. મહેનતમાં શરમ કે મોટાં કુટુંબનાં માણસોથી જાતમહેનત ન થઈ શકે. તેમજે તો બહુ કામ નોકરચાકરો, દાસ-દાસીઓ આદિનેજ લેવું જોઈએ. જે તેઓ

પોતે એવી મહેનત કરે તો, તેમણે હલકું દેખાવ. ધણી સેફાણીઓ એ પ્રમાણે હાથપગ વિનાની પાંગળી હોય છે, તેના હાથ પગ તેનાં નોકરચાકરો હોય છે; પરિણામે તે બોનરથ થઈ પડે છે, અને પોતાના પતિની અંગત કાળજી પણ બાંહે લઈ શકે છે, જ્યાં તેવાં શેફાણી વચ્ચે પ્રેમ કેવો રહી શકે? આવા અંખંડ બાળમુપણનો ચેપ અને મોટી મોટાઈનો ચેપ ફેટલીક મધ્યમ રિશ્તિની સ્ત્રીઓને પણ લાગી જાય છે, અને પરિણામે તેમને તેમના પતિને, તેમનાં કુટુંબને બહુ કડવાં ફળ ચાખવાં પડે છે. એવી મોટી મોટાઈ અને દંભ દૂર કરવામાં આવે તો તે ફેટલાં બધાં સુખી થાય? પ્રભુએ હાથપગ આપ્યા છે તે કામ કરવાને, નહિ કે બેસા કરવાને. વળી, એવી બાળમુ સ્ત્રીઓ પોતાની તખ્તીયત પણ સારી રાખી શકતી નથી, અને વડેલી મરી જાય છે. મીસીસ ફોર્ડ જેવી સ્ત્રી પણ જાતમહેનત કરવામાં કયાંય શામતી નથી તો બીજી સ્ત્રીઓએ તેના દાખલો ના લેવો જોઈએ? મી. ફોર્ડનાં માત-પિતા તેમજ મીસીસ ફોર્ડનાં માતપિતા બંને ધનવાન હતાં, પણ અત્યારે મી. અને મીસીસ ફોર્ડ પાસે જેટલી દોલત છે તેટલી પહેલાં ન હતી. અત્યારે તેમાં ધણીજ વધારો થયો છે, અને દરરોજ તેમાં લાભો રૂપીઆનો ઉમેરો થતો જાય છે. આમ જ્યારે એક તરફ દોલતમાં વધારો થતો જાય છે ત્યારે બીજી તરફ પહેલાં તે જેટલી જાતમહેનત કરતી હતી તે કરતાં ત્રણગણી વધારે મહેનત કરે છે. એ ઉપરથી ફેટલાક લોકો એમ ધારતા, કે તેઓ બહુજ ગરીબ છે, બહુ દંભદોલ જેવું છે, અને વગર પૈસે થોડીઓ ખેડાવાય છે. પણ તેમનો તેવો ખ્યાલ તદ્દન ખોટો છે. હજારે તે ખૂબ જાતમહેનત કરે છે. વળી તેમાં ખુબી તો એ છે કે, તેવી જાતમહેનત કરવામાં પોતે મજાજ કરી નાખે

છે એવો ખ્યાલ પણ તેને આવતો નથી. હલકું તે કહે છે, કે અમારી માતાઓ જે જાતમહેનત લાઇ ચકની હતી, તેના પ્રમાણમાં પોતાની મહેનત કયાએ હીસાબમાં નથી.

આ ઉપરથી કોઇને એમ કોઇએ, કે મીસીસ ફાઈ માત્ર

“હું મેશાં મારા પોતાના ધરના અને પતિનાજ વિચાર પોતાના પતિના જ કરું છું.” વિચારો કરો કરે છે,

અને ખીલ કોઇ વાંતમાં તે રસ લેતી નથી, પણ તેમ નથી. તે ઘણી બાબતોમાં પોતાનું ચિત્ત પરોવે છે, અને તે બાબતો પર તેને નવાનવા ધણી વિચારો કરવા પડે છે. સ્ત્રીઓની પ્રગતિ અને ઉન્નતિની બાબતોમાં તે આગળ પડતો

સક્રિય ભાગ લે છે, અને પુરુષોની જાળમાં ફસાએલી નહિ પરણેલી માતાઓને માટે પોતે એક આશ્રમ સ્થાપ્યો છે, તેના કામકાનમાં પણ સક્રિય ભાગ લે છે. તેના અભિપ્રાય પ્રમાણે એવી સ્ત્રીઓની પુરુષોએ-સંભાળે નિંદા કરવી ન જોઇએ. પરંતુ એ સર્વ પ્રશ્નોએ તે પોતાના પતિવિધેનાં વિચાર અને ચિંતાની આડે આવવા દેતી નથી. તે કહે છે: “હું હું મેશાં મારા પતિનાજ વિચાર કરું છું.”

આવી પરમ પતિભક્ત સ્ત્રીઓ ધરાવતા હિન્દમાં પશ્ચિમના યોગે કાંઈક ક્રાંતિ આવતી જાય છે. પ્રભુ એવી ગૃહદેવીઓ અમારા દેશમાં અમર રાખે, એજ અર્થ કરણની પ્રાર્થના.

પોલીસ દાદાનો હાથ !

જ્યાં ચાર-છ રસ્તાઓ બેળા મળતા હોય, ગાડીઓની અતે મોટરોની આવજાની ધમાલ હોય અને માણસોને વચમાં ઉભો રહી ગાડી-મોટરોને એક હાથ ઉંચો કરી અટકાવતાં ઘણાએ જોયો હશે. રાતે અંધારૂં થવા પછી આવે સ્થળે ગાડી-મોટર હાંકનારાઓને પોલીસનો હાથ જોતાં અગવડ પણ પડતી હશે. આ અગવડ દૂર કરવા પૂરપના ફેટલાક દેશમાં પોલીસના જમણા હાથપર એક ચોક્કસ પ્લેટાવવામાં આવે છે. આ મોજની સાથે વીજળીની બેટરી જોડેલી રહે છે, જે પ્રકાશ આપે છે. આ પ્રકાશમય હાથ સાંભળેથી પણ જોઈ શકાય છે.

સ્નેહ--સરિત્

લેખક: શ્રીયુત " પ્રવાસી ".

(ત્રાટક).

સગિ । જો કદિ પિયુ સમીપ વસે,
ઉર સ્નેહ, સરિતનું પૂર વહે;
કંઈ ભાવ કણું ન કણું કદી હું,
હલકાઈ જતું ઉર પ્રેમ બધું.

પિયુ નાવિક વિશ્વસયુદ્ધ મહી,
પિયુ, સાદક, જો કદી કદ કહી;
પિયુ પ્રેરક એ પ્રમદાજનનો;
પિયુ નાયક એ રમણીગણનો.

બહે જાજન ઘોર થતું નભમાં,
જગ હ્રસ્ત થતું જલથી પલમાં;
કદિ સૂર્ય સળે । અતિ ઉગ્ર થયે,
પણ સ્નેહસરિત ન શુષ્ક થયે.

ચિત્રકાર: શ્રીમાન્ પુરુષોત્તમ.

[૧]

આ ભૂષણોની નિન્દા કરવાનો અમારો ઉદ્દેશ નથી. એમ કરીએ તો ઘરમાં રહેવું પણ ભારે શર્ષ પડે ! અમે અસહકાર સાધી જોલવાત્રાનો સ્વીકાર હસતે મોઢે કરી શકીએ પણ લગ્નનાઓનાં નિંદંય, ઘાતક વાક્યપાશુ રહેવાની શક્તિ અમારામાં નથી. છતાં આટલું તો જરૂર દહેવું જોઈએ, કે આ તુષ્ટા પોષવાને માટે જોડેલા લાગ કરવામાં આવે છે, તેટલા ત્યાગનો સદુપયોગ જો મોઢ અન્ય ઉદ્દેશ માટે થાય તો મહાન્ પદ મળી શકે.

આભૂષણોની સંજ્ઞાટથી મોઢ પણ કદરૂપી સ્ત્રી રૂપવતી થઈ હોય એવું અમે હજી સુધીતો જોયું કે સાંમળ્યું નથી. છતાં જોટલું જરૂર માનીએ છીએ કે જેમ ઘરના પ્રકાશ માટે દીવાની જરૂર પડે છે તેમ રૂપને શોભાવવા ઘરેણાંની જરૂર રહે છે. પરન્તુ એ સ્ત્રીરની શોભા વધારવાને ખાતર અમે મનને કેટલું મલિન અને ચિત્તને કેટલું અસ્થિત બનાવીએ છીએ ત્યાં આત્માને કેટલો ક્લેશ કરાવીએ છીએ તેવું લાન અમને રહેવું નથી. એ દીવાના પ્રકાશથી અમારી આંખો અંનપ્ત નય છે, એની અમદ-દમક કેટલી ધમ્મી, કેટલો દ્રેષ, કેટલી દરીદ્રાષ, કેટલી ચિતા અને

દુર્દૃશ્યનું કારણ બને છે તેની કદવના માત્ર કરતાં રૂવાડાં ઉભાં થઈ નય છે. એ સર્વ વિચારતાં એને ભૂષણને બદલે દૂષણ કહીએ તો અપ્રોગ્ય નહિ ગણાય. નહિ તો એમ કહી થયું બની શકે કે પરણીને પતિવેર આપ્યા ને હજી એક મહિના પણ વીત્યો ન હોય તે ખેલાં પત્ની પતિને રોકકું પર ખાલી દે કે “મારા પિતાએ તમારે પાલને ખાંધીને મને કુવામાં ધકેલી દીધી” ?

શીતલા આજે પાસેના ગામના જમીનદાર કુંવર સુરેશસિંહની હમણાંજ પરણીને આવેલી પત્નીને જોવા ગઈ હતી. તેની સામે જતાંજ તે આશ્ચર્યમાં ડુબી ગઈ વહુના રૂપ ઉપર. નહિ પણ તેનાં આભૂષણોના ઝગઝગાટ ઉપર તે એટલી ટોચે જોઈ રહી. જ્યારે ઘેર પાછી આવી ત્યારે ઇર્ષ્યાથી સર્પ તેના હૃદયને ડબ્બી રહ્યો હતો. પતિ ઘેર આવતાંજ તેની ઉપર મનનો ઉમરો કાઢ્યો અને ઉપર જણાવેલા શબ્દો કહી નાખ્યા.

શીતલાના પતિ વિમલસિંહના વડવા એક વખત જમીનદાર ગણાતા. આ ગામ ઉપર પણ તેમનો પ્રભુપ્રેરો હકક હતો. પરન્તુ હમણાં એ કુટુંબ ગરીબ દશામાં આવી પડ્યું છે. કુંવર સુરેશસિંહના પિતા જમીનદારીના કામમાં બહુ ચતુર હતા. એ ચતુરાઈથી વિમ-

લસિદંતી સર્વ જમીન-જગીર ધીરે ધીરે તેમના કબજામાં આવી ગઈ હતી. વિમુક્તવા કુટુંબને હવે બે વખતના મોજાન માટે પણ મુરકેશી પડતી; બ્યારે મુરેશને ત્યાં હાથી, ઘોડા અને મોટરની જહોજલાલી હતી. આટલી અસમાનતા છતાં બંને કુટુંબોનો બાંધબંધો ટકી રહ્યો હતો. સારામાડા પ્રસંગે પરસ્પર આવવા જવાનું ચાલુ હતું.

મુરેશ વિદ્યાપ્રેમી હતો. હિન્દમાં ઉચ્ચ શૈક્ષણિકી લઈ તે વધુ અભ્યાસ માટે વિદ્યા-યત ગયો હતો; અને ત્યાંથી પાછો આવ્યો ત્યારે યુરપના રંગથી રંગાવાને બદલે હિન્દી સભ્યતાનો તે પરમ ભક્ત બનીને આવ્યો હતો. યુરપના જગ્યાએ, કૃત્રિમ મોગવિલાસે અને મહાધતાએ તેની આંખો ખોલી દીધી હતી. પહેલાં માતપિતાના આશ્રય છતાં તે વિવાહ કરવા તૈયાર થયો ન હતો; હોકરીને જાતે જોવાની અને પ્રસંદ કરવાની તેણે હા લીધી હતી. યુરપથી પાછા ફરતા વિવાહ-પદ્ધતિ વિષેના તેના બધા વિચારો ફરી ગયા હતા. માખાએ નકકી કરી રાખેલી કન્યા સાથે જ તેણે લગ્ન કર્યાં. કન્યાને જોવાની, તેનાં રૂપ-શુભની ખાતરી કરવાની ઇચ્છા સગી પછી તેને ન થઈ. હવે તે લગ્નને પ્રેમનું નહિ, પણ ધર્મનું, બાંધન સુમજતો થયો હતો, કારણ કે યુરપમાં એવાં કહેવાતાં પ્રેમ-જાળોનાં મરિણાઓ તેણે જોયાં હતાં!

મુરેશની એજ સામાન્યવતી પત્નીને જુવા શીતલા ગઈ હતી; એનાજ આશૂપણોની છઠા જેમ્સ તે લાન બૂલી હતી. એ ધરણી પહેરવાના અભિસાથે પત્નીધર્મ ચૂકાવ્યો. પતિને ન કહેવાનાં વચનો તેની પાસે કહેવાયાં.

એનાં વચનોથી દુઃખ પામી વિમલે કહ્યું: "તો માખાપને કહેવું હતું, મુરેશની સાથે લગ્ન કરે તે તને ધરણીમાં દાડી દે તે."

શીતલા: "એમાં માખો, શું કરવા દા હો?"

વિમલ: "માખ નથી દેતો; સાચી વાત કહું છું. તારા જેવી રૂપસુંદરીને નાહક તેમણે મારી સાથે પરણાવી."

શીતલા: "શરમ તો આવતો નથી ને હજી તારા મારો હો!"

વિમલ: "નસીબ મારા હાથમાં નથી. એટલું બધું બહુયો પણ નથી કે મોઢ મોટી મોકરી એવી પેસા કમાઉં."

શીતલા: "એમ શાં માટે નથી કહેતા કે પ્રેમજ નથી? પ્રેમ હોય તો સોનાના મેડ વરસે."

વિમલ: "તને ધરણી પર બહુ પ્રેમ છે?"

શીતલા: "બધાને હોય છે તેમ મને પણ છે."

વિમલ: "ધરણી નથી તેથી પોતાને દુઃખોગી માને છે?"

શીતલા: "હું જા. એમાં માનવું શું? નહિ તો ખીજને જેમ આમ, તકસતું પડત?"

વિમલ: "ધરણી કરાંતી આપું તો પોતાને નસીબદાર માનશે, નહિ?"

શીતલા: "શુરો થઈને જાણે એની ઘેર બેસાડ્યો હોય તેમ પુછાહો!"

વિમલ: ના. સાચી વાત કહું છું. પણ ઘોડા દેડાડા સજીરી રાખતી પડશે.

[૨]

સુમર્થ પુરોને શુરો ચઢે તો સામાનો છૂટ લઈ નાખે; નિર્બલ મનુષ્ય પોતાનો જાન દેવા તૈયાર થાય. વિમલસિંહ ધર છોડી ચાલ્યા જવાનું નકકી કર્યું. તેણે નિશ્ચય કરી લીધો કે કાંતો એને ધરણીથી લાદી દઈ યા તો વેધવ્ય શોધી. કાંતો તે આશૂપણ પહેરે કે છંદગી સુધી સામાન્યનિલકથી પણ ફર રહે!

આખો દિવસ તેણે ચિંતામાં ગાળ્યો. તથાને પોતાના પ્રેમથી વચ કરવાનું તેણે ન હતું. આજ તેને અનુભવ થયો કે નું હૃદય પ્રેમપાશથી નહિ, કંચનથી જ ની શકાય છે !

એક પહેર રાત ચીતતાં તે ઘેરથી છાનો ના ચાલી નીકળ્યો. એક વાર પણ પાછું નિ તેણે ઘર સામું જોયું નહિ. ગાનમાં જેસા વેરાગ્યમાં મોહનો અંત હોય છે. યુ નિગરાથી જન્મેલો વરાગ્ય અચલ રહે પ્રકાશમાં આલુબાલુની વસ્તુઓ જોવાથી ન ચળે છે, પણ અંધકારમાં ચીકો છોડી કાઢતું મેણ સાદસ કરી શકે ?

વિમલસિંહ પાસે પોતાનો મનમુખો શર હડવા જેટલી વિદ્યા ન હતી; કળકોશસ્થ પિ ન હતાં. આધાર હતો એક માત્ર શારીરિક બળનો અને દૃઢ આત્મત્યાગનો. પહેલાં તે કલકત્તે ગયો. ત્યાં થોડાક દિવસ એક રોડને ત્યાં દરવાન તરીકે નોકરી કરી. જો અરસામાં તેણે સાંમલ્યું કે રંચનમાં મજૂરી લીધું મળે છે. કલકત્તાની નોકરી છોડી તે રંચન આવ્યો અને બંદર પર વહાણો તેમજ સ્ટીમરોમાં માસ ચડાવવા ઉતારવાનું કામ કરવા લાગ્યો.

શરૂઆતમાં તો અત્યંત મહેનતને લીધે અને ખાવાપીવાની અનિયમિતતાને લીધે તે મરી પડી ગયો. રંચનની આખોડવાએ એમાં વધારો કર્યો. શરીર કુર્ણ સ્થ મયું, મોંઘા પરની લાલી દળી, શીકકાચ આવી. આટલું છતાં બંદર પરના ખીજ મજૂરોને મુકાબમે વિમલ સાથી વધારે મહેનતુ ગણાતો. ખીજ મજૂરો માત્ર મજૂરો હતા; આ મજૂર તો તપસ્વી હતો. મનમાં કરેલો દૃઢ નિશ્ચય પાર પાડે એજ તેના હૃદયનો ઉદ્દેશ હતો.

ઘેરથી નીકળ્યા પછી તેણે પોતાના કાંધ

પણ સમાચાર મોકલ્યા ન હતા. તેણે મનમાં વિચાર્યું : “ ઘેર માંડ મેણ હિતચિંતક છે ? ઘરેલુની અંખનામાં ત્યાં મારો બાવ મેણ પુછે છે ? ” ઘરેલુની લાલસા રહેવા છતાં પ્રેમ ટકી રહે છે, જો રહસ્ય સમજવા જેટલી તાકાત તેની બુદ્ધિમાં ન હતી. ખીજ મજૂરો સવાર સાંજ મીઠાઇ ઉઘવતા; ગાંઝ, ચરસ કે તમાકુના દમ આખો દિવસ લગાવતા; વખત મળે તો દરવા પણ નીકળી પડતા. કેટલાક દારૂના વ્યસની હતા. મજૂરી સારી મળતી તેમ તેમનો ખર્ચ પણ વધારે હતો. કેટલાકનાં શરીર પર તો પૂરાં કપડાં પણ ન હતાં, વિમલ આવો મજૂર ન હતો; તે તપસ્વી હતો; સંમગધી રહેતો. પરિણામે મોડા વખતમાં તેની પાસે સારી જેની રકમ એકઠી થત; અને તે સાથે મજૂરો પર તેનો દાખ વધ્યો. બધા મજૂરો જાણતા કે વિમલસિંહ મોઢ કુળવાન ક્ષત્રિય છે; સૌ તેને “ સૌધરી ” કહીનેજ ખોલાવતા. સંમગ અને સદાચારને પરિણામે તે તેમનો મુકાદમ થયો.

આમ ત્રણ વર્ષ વહી ગયાં. એક દિવસ સાંજે ‘ સમુદને કિનારે બેસી મજૂરમંડળી વાતોચ મપાટા લાંકતી હતી. એક મજૂરે કહ્યું : “ અહિંની બધી સંજો નિષ્કુર હોય છે. ગિયારો ઝીંચર પેલી અર્મી સૌ સાથે દસ વર્ષથી રહેતો હતો. પોતાની પત્નીને પણ મોઢ જેટલો પ્રેમ નહિ કરતો હોય. તેની ઉપર જેટલો વિશ્વાસ હતો કે જેટલું કમાતો, તેટલું બધું તેના હાથમાં ઝોળી દેતો. ત્રણ, તો છાંદરાં છે. દહુ કાઢે બેળાં હતાં. નથી કાંઈ લડાઇ ટટી થયે કે નથી ચપ કાંઈ પાતગીન. રાતે જો અી પ્રશ્ન જાણે ક્યારે ઉઠીને ક્યાં ગાશી ગયું ! છાંદરાંને પણ છોડી ગયું. ગિયારો ઝીંચર ક્યાંપાંત કરેલો. સાથી વધારે મુરોશી તો નાના બાળકની છે; માંડ જ મદિનાનું દશે. કેમ હવશે તે બગવાનનું બળે ! ”

વિમલસિંહે ગંભીરતાથી કહ્યું: “ ઘરેણું બનાવરાવી આપતો તો કે નહિ ? ”

મજુર: “ પૈસા તો બધા સ્ત્રીનાજ હાથમાં હતા; ઘરેણું બનાવતે તો હાથ કાણુ પકડવાનું હતું ? ”

બીજા મજુરે કહ્યું: “ ઘરેણુંથી તો બર-ચક હતી. પાસેથી નીકળતી તો હમઝમ અવાજથી કાન પાણુ બરાબ જતા. ”

વિમલ: “ ઘરેણું બનાવવા છતાં નિષ્કુ-રતા બતાવી તો એમજ કહેવું બેઠ્યે કે એ જાતિજ એવડા હોય છે. ”

આ વાંતો ચાલતી હતી ત્યાં એક જણે આવી વિમલસિંહને કહ્યું “ ચૌધરી ! હમણાં મને એક સિપાઈ મળ્યો હતો. તે તમારું નામ, ગામ અને આપનું નામ પુછતો હતો. કૌણ બાણુ મુરેશસિંહ કરીને છે ? ”

વિમલે શંકાશીલ થઈને કહ્યું: “ હા, છે. મારા ગામના જમીનદાર છે અને મારા પિત્રાઈ ભાઈ થાય છે. ”

બીજર લાવનાર: “ તેમજેજ પોલીસ યાજ્ઞમાં નોટીસ છપાવી છે, કે જે કેમકે વિમલસિંહનો પત્તો બતાવશે, તેને હજાર રૂપીઆનું દંડનામ આપવામાં આવશે. ”

વિમલ: “ ત્યારે તો તે સિપાઈને બધી વાંત કહી દીધી હશે ! ”

બીજર લાવનાર: “ ચૌધરી ! શું હું ગમાર છું ? હું તો તરત સમજી ગયો કે, જરૂર દાખમાં કાંઈ કાળું છે. નહિતો આટલા રૂપીઆ કાણુ ખરચતે ? મેં તો તને-કહ્યું કે એમનું નામ વિમલસિંહ નહિ, જસોદા પાંડે છે. આપનું નામ મુકુણુ અને ઘર જુલવા ઝાંસીમા બતાવ્યું. તે પુછ્યા હાજ્યો કે અહિં કેટલા વર્ષથી છે ? મેં કહ્યું, દસ વર્ષથી. ત્યારે કેમકે વિચાર કરીને આજ્યો ગમે મુરેશ બાણુને તમારી સાથે કામ અદાવત છે, ચૌધરી ? ”

વિમલ: “ અદાવત તો નહીં હતી, પણ કાણુ જણે એમની નૈયત બગડી હોય અને મારી ઉપર કાંઈક આરોપ ચઢાવી મારાં ઘર-જમીન હાથ કરી લેવાનો વિચાર થયો હોય ! તે સિપાઈને ઉડાવ્યો એ દીક કહ્યું. ”

બીજર લાવનાર: “ એ તો મને કહેતો હતો કે બરોબર પત્તો આપે તો તને પણ પત્યાસેક રૂપીઆ અપાવું. મેં વિચાર કર્યો કે, પોતે તો હજારની થેલી લેશે અને મને પત્યાસજ અપાવવાનું કહેશે ! મેં થે દયેલીમાં ચાંદુ બતાવ્યો. ”

એક મજુર: “ પણ જો બસો રૂપીઆ આપવાનું કહેત તો જરૂર પૂરેપૂરો પત્તો બતાવી દેત, નહિ વાઈ ? હત, લાલચુ ! ”

બીજર લાવનાર: (શરમાઈને) “ બસો તો શું પણ એ હજાર આપત તોયે ન બતાવત. મને એવો વિશ્વાસપાતી ન સમજતા. જોઈએ ત્યારે કસોટી કરી થ્યો. ”

ચોડાક સમય આ વિષે વાદવિવાદ ચાલ્યો. વિમલ આવીને પોતાની કોટડીમાં બિઠાના ઉપર પડી શોચવા લાગ્યો: “ હવે શું કરું ? જો મુરેશ જેવા સજ્જનની ફાતત બગડી તો પછી કાંતો વિશ્વાસ કરું ? ના, હવે થેર ગયા વિના નહિ ચાલે. આમને અપસ-વનારે વખત જશે તો કયું કારણુ મેંકાણુ જશે. પણ જો એક બે વર્ષ વધારે રહું તો પૂરા પાંચહજાર રૂપીઆ જમા થઈ જાય; અને શીતલાની છઠ્ઠા પૂરી કરી ચકાય. હમણાં તો માંક ત્રણ હજાર પૂરા હશે એટ-લાથી એની લાલસા પૂરી નહિ થાય. ઘેર ! હમણાં તો જાક વળી છ મહિના પછી પાછો આવીશ. મારાં માલ મીલકત-ખરખાર તો બચી જશે ! પણ છ મહિનાયે શું કામ ત્યાં રહેવું જોઈએ ? જતાં-આવતાં એક મહિનો થશે. ઘરમાં પંદર દિવસથી વનારે નહિ રહું. મારો ત્યાં કાણુ આવ પુછે છે ? હું રહું કે

ન રહું તેની કોને ચિંતા છે? ત્યાં તો ધરેણું
પર પ્રેમ છે!”

આમ નિશ્ચય કરી વિમલ બીજેજ દિવસે
રઘુનથી નોકળી પડ્યો.

[૩]

સંસારના ઢાલા માણસો કહે છે કે ગુણની
આગળ રૂપ કાંઈ વિસાતમાં નથી. અમારા
નીતિશાસ્ત્રના આચાર્યોનું પણ એવું જ કથન
છે. પણ ખરી રીતે જોઈએ તો એ કેટલું બધું
અમ ઉપજાવનારું છે? કુંવર મુરેશસિંદની
પત્ની મંગલાકુમારી ગૃહકાર્યમાં ચતુર, પતિના
કાર્યોમાં પ્રાણ પાથરનારી, બહુજ વિચારશીલ,
મીઠાબોલી અને ધર્મનો રૂ રાખનારી હતી;
પરંતુ રૂપવતી નહિ હોવાથી પતિની આંખોમાં
કાંટાની જેમ ખુંચતી હતી. મુરેશસિંદ વાત
ચાતમાં તેની ઉપર ઝાંસા દરતો, પણ થોડી-
વારમાં પાછો પરતાઈતેની માથી માગતો;
જતાં બીજેજ દિવસે પાછો એવો ને એવો
વ્યાપાર શરૂ થઈ જતો. મુરેશસિંદ એ હતી કે
તેનાં આચરણ બીજાં ધર્મવાનોનાં જેમ થઈ ન
દતાં; તે દંપતી જીવનમાંજ, આનંદ, સુખ, શાંતિ
મેળવવાની અને આલોક તેમજ પરલોક સમજ
કરવાની ઇચ્છા રાખતો. પતિના રૂપની ખામીને
લીધે દંપતીજીવન તેને નીરસ અને રૂઝાદ
વિતાળું લાગતું. પરિણામ એ આવ્યું કે મંગ-
લાને પોતાની જાત ઉપર ક્રોધ પણ પ્રકાશનો
વિશ્વાસ ન રહ્યો. ક્રોધપણ કામ કરતી તો
તેના મનમાં એમ થતું કે રખે પતિ નારાજ
થશે. સ્વામીને ખુશ રાખવા તે પોતાની જૂથો
છુપાવતી, બહાનાં બતાવતી કે જુલું પણ
બોલતી. દોષ દોષ તો તે તોદરો પર દેખીને
પણ પોતાની રક્ષા કરવાનું ઇચ્છતી. પતિને
આમ પ્રસન્ન કરવાના પ્રયત્નમાં તેણે પોતાના
ગુણોનો અને આત્માનો પણ અનાદર કર્યો.
આટલું કરતાં જતાં પતિની નજરમાં તે કંઈ

મુરેશ “ નકામી મરખા—”

મુરેશ “ મારા પરમાં

ચઢવાને બદલે નીચે પડતીજ ચાલી. તે રોજ
અવનવા મુંગાર કરતી. પણ પતિની નજરમાં
તેની અસર ન થતી. ગતિની એક મીટી નજર
માટે, એક મીટી શબ્દ માટે તેણે તરસું હાથ
તણસતું, પણ એ તરસ છીપાતી નહિ. સ્ત્રી
લાલે કદરૂપી હાથ, છતાં તે એવી બીખારણ
નથી હોતી કે ચપટી ઘોઘી સંતોષ પામે; તે
પણ પતિનો સંપૂર્ણ અને અખંડ પ્રેમ મેળવવા
ઈચ્છે છે; ખરું કહીએ તો રૂપવતી સ્ત્રી કરતાં મે
એની એ ઇચ્છા વધારે તીવ્ર હોય છે. કારણ કે
એ પ્રેમ મેળવવા ને વધારે તપ તપેછે; પ્રયત્ન
કરવા જતાં નિષ્ફળ થવાથી મંગલા ને ક્રોધો
વધારે સંતાપ થતો હતો.

ધીરે ધીરે પતિ પરથી તેની અદા દડવા
લાગી. તેણે મનમાં નક્કી કર્યું કે આવા રૂ

મંગલા: “તમારું એમાં શું ખગડયું ?”
આવો કાલાદહ નહિ લેખએ.”

હૃદય-શૂન્ય અને કંઈપના-હિન માણસ સાથે એના જેવુંજ વર્તન રાખવું જોઈએ. જે પુરુષ માત્ર રૂપનોજ લાકી હોય, તે તે પ્રેમ-બંધિત પામવાને યોગ્ય નથી. મંગલાના આ સામા ફટકાથી પરિસ્થિતિ વધારે ગુંચવાડા બરી બની.

પરંતુ મંગલાને પોતાના રૂપના અભાવ ઉપરંજ રક્ષાવું ન હતું; શીતલાનું અનુષ્ઠાન રૂપ પણ તેના અભિલાષની આંકે આવતું. ખરું કહીએ તો એ રૂપજ એની આસારેલી પર હિમની ગરજ સારતું. મંગલા સુંદરી ન હતી, પણ પતિ પર પ્રાણ પાયરનારી હતી. આપણને જે ગાહે તેનાથી આપણે દૂર નથી રહી શકતા; પ્રેમની શક્તિ એવી અપાર છે. પરંતુ શીતલાની મનોહર મૂર્તિ સુરેશના

હૃદયનું દાર રાક્ષાને બેળી હતી; મંગલાને તે અંદર જવા દેતી નહિ. સુરેશ પણ આ મૂર્તિને ખસેડવા પ્રયત્ન કરતો; પણ સૌંદર્યનો અધિકાર ધનના અધિકારથી ઓછો દંઠ નથી દેતો. જે દિવસે શીતલા આ ઘરમાં મંગલાને જોવા આવી હતી તેજ દિવસે સુરેશ તેની મનોહર છબીની આંખી કરી હતી. એ આંખી શું, હૃદયનો પલટા હતો; એકજ પામાં આણું હૃદય-શૂન્ય હતી તે પર પોતાનો અધિકાર જ માની દીધો.

સુરેશ એકાંતમાં બેઠો બેઠો શીતલા

અને મંગલાની સરખામણી કરતો; એ જાન્યે વચ્ચે શો તફાવત છે તેનો નિશ્ચય કરવા ચાહતો. એક કેમ હૃદયને ખેંચે છે; બીજા કેમ તેને દૂર હટાવે છે ? પરંતુ તેના મનની આ ગડબાજ એક ચિત્રકાર કે કવિની કલ્પના જેવી હતી. આચરણમાં તે પવિત્ર હતો; હૃદય વાસનાથી દૂર હતું. શીતલાની મૂર્તિ માત્ર તેના મનોરંજનની સામગ્રી હતી. તે પોતાના મનને સમજાવવાનો બહુ પ્રયત્ન કરતો; મનમાં સંકલ્પ પણ કરતો કે હવેથી મંગલાને પ્રસન્ન રાખીશ. તે રૂપવતી નથી તેમાં તેનો શો દોષ ? પણ આ સર્વ મનની મુરદો મંગલાની પાસે જતાજ નિષ્ફળ જતી, મંગલાની લાગણી-ઓમાં થતો ફેરફાર તે બહુ બારીકાથી જોતો છતાં પશ્ચાત્તાતના રાગથી પીડાતો મનુષ્ય જેમ

દાખાતા. ધર્મને સીધો દરવા અસમર્થ નીવડે છે, તેમ એનો ઉપાય કરી શકતો નહિ. પરિણામ શું આવશે તે વિચારવાનું એ સાદસ પથુ કરતો નહિ; પરંતુ જ્યારે મંગલાએ વાતવાતમાં તેની સાથે ઝઘડો કરવો શરૂ કર્યો અને ઉદ્વેગપૂર્ણ વર્તવા લાગી ત્યારે આ સ્નેહની રહીસહી લાગણી પથુ નાશ પાળી. ધરના અંદરના ભાગમાં તેણે જવા આવવાનું પથુ ઓછું કરી દીધું.

એક દિવસનો પ્રસંગ હતો. નમતો હોર થયા છતાં ગરમી સખત પડતી હતી. રંગાથી પથુ વિરહિણીના નિઃશ્વાસ 'એવો કેન્દો પવન આવતો. સરીરમાં પરીનાલ રખઝેળ વગતા; અને શુદ્ધિ આવી જતી. માછ પથુ રીતે 'સરીરને એવ પડતું' નહિ. સાધારણ વાતચીતમાં પથુ લોકો ગરમ થઈ જાય એવું વાતાવરણ હતું. મુરેશસિંહ ધડીમાં બેઠેલી દાખવા ઉઠીને આંટા મારતો તો ધડીમાં પાછો ફાંફતો ફાંફતો ગાદી પર પડતો. ખસની ટીંકા આરે તરફ બાંધી હતી; નોકરો પાણી તો સતત છંટકાવ તેમની ઉપર કરતા; છતાં રૂધિરે તરણથી છંટકાવ દરવાની તાકાદ કરતો તે તેમની ઉપર ચીડવાનો. આપા દોહા પરિસ્થિતિમાં જળતામાં મી લોકો એવો અંતઃપ્રેરમાંથી આવતો અવાજ સાંભળે. અવાજ સાંભળી મુરેશ ખીજવાયો. અંધાર સંગીત તેના કાનોને અગ્રિય લાગ્યું. "આ રી કવળવની શેખા ? અર્ધિ ગરમીથી છવ નીકળી જાય છે ને એને માવાનું તાન મડયું છે ! મંગલાનો દોહ સખીએ બેંગો થઈ દરી ! લોકો નાદક હશે છે કે ઓઝિતો હવનઆધાર પ્રેમ છે ! તેમના ખરા જીવન આધાર તો ખાનપાન રમરાગ અને મોહ મજાદ છે ! એક દલાક રૂપો પથુ દહ એ નંજન નથી પડતું. નકાળી મરુ નાખીને લુભો પાડે છે !"

એવો એનાથી નેત મહેવાયું. અંદર જમને પોતાનો મુરસો જાહેર કરી દીધો; "તમે લોકોએ આશો કલગવાટ મચાવ્યો છે ? આ શું માવાવગાડવાનો વખત છે ? શાન્તિથી ધડીમર બેસવા પથુ નથી દેતાં !"

આ શબ્દો સાંભળતાં જ સુપ્રીદી પથરાય. તેમના કરતા વિદ્યાર્થીઓના વર્ગમાં એકાએક ચિશ્નક આવે ને સુપ્રીદી પથરાય તેમ. સખી એકે લાગ્યે માયાં નીચાં કરી દીધાં.

મંગલા દુરત ઉઠીને બાલુના ઓરડામાં ગઇ. પતિને બોલાવ્યો અને આરવેથી હતું, "કેમ આટલો બધો મુરસો કરો છો ?"

"મારે આ વખત તમારો ગીત નથી સાંભળવાં"

"તમને સંભળાવે છે જ દોહ ? અમૂંસા કાનો ઉપર પથુ શું તમારો અગિય કાન છે ?"

"નકાળી ગરમી—"

"તમારે એમાં શું બગડયું ?"

"મારા ધરમાં આવો મેલાદસ નહિ બેઠજો."

"તો મારે ધર શું મોછ ખીજું છે ?"

આનો કતાર મુરેશ ન આપ્યો. તેણે હતું: "આ બધીએને કદી દે, ફરી મોછ વળન આવે."

મંગલા: "ચા, મારે ? તમને એમનું અર્ધિ આવયું ગમતું નથી તેથી ?"

"હા ! એટલાજ મારે."

"તો શું તમે દોહમાં મને ગમે છે તે જ દોહ રી ? તમારા મળા મિત્રો આવે છે; દા-મારકરનો અવાજ અંદર મૂકી સંભળાય છે. છતાં હું તો દોહ વિવત નથી રહેતી કે એમનું આરવું જામે કરો. તમે મારી જાન તમાં દા મારે માનું મારોહો ?"

સુરેશે ગુસ્સે કંઈને કહ્યું: “ હું મરતો
સ્વામી છું, એટલા માટે. ”

મંગલા: “ તમે બહારના સ્વામી હશે.
અંતઃપુરમાં મારો અધિકાર છે. ”

સુરેશ: “ નકામી શું કરવા બકબક કરે
છે ? મને સ્ત્રીડેવીને શું કળ મળશે ? ”

મંગલા આ સાંભળી યોડીવાર તો ચૂપ
થઈ ગઈ; તે પતિના મનની લાગણીઓની
પરીક્ષા કરી રહી હતી. ફરી તે બોલી: “ જલુ
સાહેબ ત્યારે ! જે ઘરમાં મને કાંઈ પણ
અધિકાર ન હોય તે ઘરમાં મારે રહેવું પણ
નથી. અત્યારસુધી હું ભ્રમમાં હતી. આજે
તમે એ ભ્રમ ટાળ્યો. મારો આ ઘરપર
અધિકાર કદી પણ ન હતો. જે સ્ત્રીના પતિના
હૃદયપર અધિકાર ન હોય તેનો તેની સંપત્તિ
પર અધિકાર ક્યાંથી હોઈ શકે ? ”

સુરેશે શરમાઈને કહ્યું: “ વાટનું વહેસર
શું કામ કરે છે ? મારા કહેવાની એ મત-
લબ ન હતી. કેંઈનું કેંઈ સમજી ગઈ. ”

મંગલા: “ મનની વાત માણસના મુખ-
માંથી અનાયાસેજ નીકળી જાય. સાવધન
હોઈએ તો તો લાગણીઓ છુપાવી શકીએ. ”

સુરેશને પોતાના વર્તનપર પશ્ચાત્તાપ તો
થયો, પણ ધાર્મિક: “ જેમ આને વધારે સમજા.

વીશ તેમ વધારે કડવા શબ્દો સંભળાવશે.
તેને ત્યાંજે છોડીને તે બહાર ચાલ્યો ગયો.

બીજે દિવસે પ્રાતઃકાળમાં સુરેશને
સ્વપ્નું આગ્યું; જાણે મંગલા ઘર છોડીને
ચાલી જાય છે. ચોંટાંતે તે જાગી ગયો.
ઝોરઝામાંથી બહાર આવીને જોયું તો મંગલા
ખરેખર જવાની તૈયારી કરી રહી હતી. દાંસ-
દાસીઓ આજુબાજુ ઉમાં હિમાં આંખમાં પાણી
લાવી રહ્યાં હતાં. સર્વનાં મુખ ઉદાસ હતાં.
દીકરી પહેલીવાર સાસરે વિદાય થતી હોય,
એવો દેખાવ થઈ રહ્યો હતો.

સુરેશ સમજી ગયો કે આગલા દિવસની
રૂઝઝકથી મંગલાને આજુ આવી ગયું છે.
પણ તેને મનાવવાની તેણે દરકાર ન કરી;
ઉદ્દેશ ગુસ્સો આવ્યો: “ એ મારું અપમાન
કરી રહી છે; મોઢામાં મને નીચું જોવડાવે
છે. જ્યાં જવું હોય ત્યાં ભણે જાય; મારે કેંઈ
લેવા દેવા નથી. આમ કલા કારવ્યા વિના
ચાલી જાય તો એનો અર્થ એ કે મારે એની
સાથે કાંઈ સંબંધજ નથી. મારે એને શા માટે
રોકવી ? ”

સુરેશ આમ વિચાર કરતો રહ્યો; મંગલા
ચાલી ગઈ. *

(અપૂર્ણ).

“ આમતી ” આંગી

“ આશા ”

લેખક: શ્રીયુત અણુપમ ન્દા, દ. કવિ.

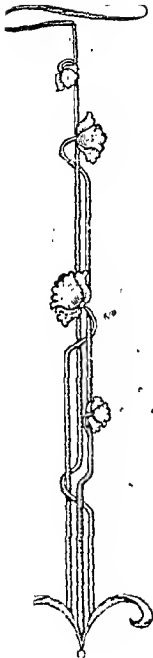
રામ આશા તાલ દીપચંદી.

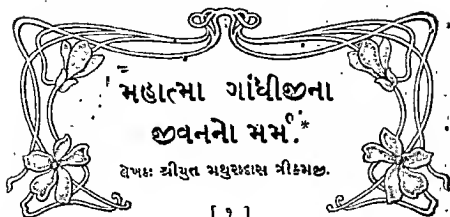
અનંત કાળ પાર દીવડો દેખાયો
રણમાં મૃગજળ નીર સમે એ
વાદળ પાર છુપાયો.

હુઃખીલું આન્યાસન ઉંડું
વયો એમ નિતવતી
અખડ અખડતી ચેલુ વનની
ઉદ્ધાસે ભરતી ભરતી
અનંત કાળ.

સાગરથી પર પૃથ્વી કાઠે
લાલસાં અનંત અખૂટ
મૃત્યુથી પર નજરો ખેંચી
ધ્યેય મન સાંધણુ દોરી.
અનંત કાળ.

પ્રાદ્યાનંદ પદ અવિચળ પ્રાપ્તિ
દાખની પ્રેમુએ પ્રેરે
ચિત્ત ચિન્તાની હારક દેવી
આશા વિષુ સૂની શાંતિ.
અનંત કાળ પાર.

મહાત્મા ગાંધીજીના

જીવનનો મર્મ.*

લેખક: ત્રીપુત મથુરદાસ ત્રીકમજી.

[૧]

આજે લગભગ ૧૭૫ વર્ષ થયાં હિંદી સંસારમાં વિપત્તિની છાજ ઉછળી રહી છે; હિંદી સંસાર સોસાઈ રહ્યો છે; પ્રજાનાં અંતર તપી રહ્યાં છે; ચોમેર ગ્લાનિ વ્યાપી ગઈ છે. મુક પ્રજાના તાપ પારખનાર અને મુક્ત કરે કહેનાર અને તેમાંથી છુટવા માર્ગ બતાવનાર અને દોરનાર નર શ્રીકૃષ્ણની દારિદ્ર્ય પુરી પાસેની મુદામાપુરીએ પ્રાપ્ત કરાવ્યો. દક્ષિણ આફ્રિકાએ તેની વીરતાની દ્રશ્યી ઝાંખી કરાવી અને સ્વદેશ પાછા ફરતાં તે નરને વધાવતાં ત્રાસિત હિંદી પ્રજાનું હૃદય આશા-શ્રિચુષ્ણી છવાઈ ગયું; પ્રજાનું દિલ્લ કહેવાં લાગ્યું, કે અતિ અગ્નિ મળ્યો અમારાં હૃદયનો દહા, અમારો તારક.

આજે એ મહાત્માની છે ૫૫ મી જન્મ તિથિ. પરંતુ આ મંગળ દિવસે આપણને એનાં દર્શન દુર્લભ છે. આપણે એને સંત સાથે માન્યા; પણ રાજ્યસત્તાએ શહેગાર કરાવ્યાં અને જેલમાં પૂર્યાં. આપણે રામ-રાજ્ય આદર્શ રાજ્ય માન્યું છે. રામરાજ્યમાં વસિષ્ઠ જેવા ધર્મધર્મિ રાજપૂજિત હતા, રાજના સલાહકાર હતા; પણ આ યુગની સુધરેલી સરકાર પ્રજામાન્ય સાધુચરિતને કેદ રાખે

છે, તેની અવગણના કરે છે. એટલે દેખીતું છે કે રાજકર્તા અને પ્રજા એક અંગના બે ભાગ નથી, બે જુદાં તડાં છે. આ પ્રાચીન દેશમાં આમ આવાં તડાં પહેલીવાર પડ્યાં; તેનાં ફળ આપણે ભોગવીએ છીએ.

રાજ્યસત્તા આપણા પ્રિયજનને આપણી નજર બહાર કરી શકશે; પરંતુ તેને બ્યાન બહાર કરવાની સત્તા આપણી પોતાની જ છે. આપણે 'દેમાફ્ટા હશું' તો તેમ કરશું; સ્વદિત સમજશું તો તેમ નહિ કરીએ.

વીરપૂજા અને વીરસ્તવન બનાવિ છે. યુગે યુગે વીર વિવિધ રુપે બાસે છે. તેનું જીવન ગ્રોત્સાહન આપનારું છે. તેના જન્મદિવસે તેનાં સ્મરણ તાબાં કરવાં એ યોગ્ય છે. જે મહાત્માવતું ચરિત સંપ્રાપ્ત થયું છે અને જેના જમાના અને આપણા જમાના વચ્ચે વર્ષો વધી ગયાં છે તેનાં સ્મરણથી ને તેનાં યુજાગતથી શાંતિ વળે છે. પરંતુ આ નવ યુગમાં ગાંધીજી જેવા સંવમી અને કર્મવીરની જયંતિ તેમની હયાતીમાં જ, તેમનું ચરિત રચાઈ રહ્યું છે તેને સમે ઉજવવા આપણે પ્રેરણા છીએ. એટલે એમની જયંતિ ઉજવવામાં સાર્થકતા ક્યારે કહેવાય એ આપણે સમજ લેવું જોઈએ.

ગાંધીજી અને દમયોગી પોતપોતાની રીતે જગતને હસમજાવે છે, જગતની ગતિ ફેરવે

* મહાત્મા ગાંધીજીની ૫૫ મી જન્મ-તિથિને દિવસે સુબાઈ ભગિનીસમાજના આશ્રય હેઠળ મળેલી સભામાં આપણું ભાષણ.

છે. શંકરાચાર્ય જેવા માની પોતાના વિચાર બળે મનુષ્યના ત્રિચાર અને માન્યતામાં ભારે પરિવર્તન કરે છે. ઝાતમ બુદ્ધ જેવા સમર્થ પોતાની કૃતિથી માનવસમૂહની દૃષ્ટિ અને આચારમાં પરિવર્તન કરે છે. આચાર્ય: પ્રથમો ધર્મ: એ તેઓનું સૂત્ર હોય છે. શંકરાચાર્યની મતા આજે પણ તેમનાં વિચારસામર્થ્યને લક્ષને છે. બુદ્ધની સત્તા તેમનાં યતુમય જીવનને લક્ષને છે. ગાંધીજી બુદ્ધ મોટિના મહાત્મા છે. તેઓએ જે ખોલ વચન કહ્યાં છે, તેનાં બીજા પ્રાચીન વિચારમાંથી મળી આવશે. તેઓએ પ્રાચીન વિચારને અર્વાચીન રૂપ આપી તદનુસાર આચરણ કરવું સ્વીકાર્યું છે. તેઓ પ્રવૃત્તિ માર્ગે જનારા છે. મહારાષ્ટ્ર સંત માનોખા કહે છે તેમ કર્મચોગી પ્રવૃત્તિનાં ઝાડ હેઠળ નિવૃત્તિનાં ફળ આપે છે. ગાંધીજી કર્મચોગી છે. વિષુદ્ધ વેગે પ્રવૃત્તિ કરતાં જતાં અંતરમાં મુની જેવી શાંતિ ભોગવે છે. એ મહા યાત્રિક છે.

અહિંસા ગાંધીજીનાં જીવનની કમાન છે. ધડીયાળની કમાન હટ્ટી બળ અને ધડીયાળ બંધ પડી બળ; તેમ અહિંસા પિના તેમની જીવનગતિ સંધાઈ બળ, અહિંસા તત્ત્વની સાધના એ એમનાં જીવનનો પરમ આદર્શ છે. તેઓનાં જીવનનો પલેપલ આ તત્ત્વની સાધનામાં બળ છે. તેઓ જે કંઈ વિચારે છે, બોલે છે, કરે છે. તે અહિંસાની સિદ્ધિ માટે. કમપરાયણ પ્રકૃતિ હોવાથી તેઓ અહિંસાની સાધના કાર્યક્ષેત્રમાં સાધે છે. પ્રજા એમને નાયક લેખતા તત્ત્વર સ્વ: મંજિસના તેઓ નાયક થયા; પરંતુ મંજિસ પાસેથી અહિંસાનું પણ લેવડાવું: સ્વરાજ્ય પ્રાપ્તિ સાર અહિંસાનું તેના સ્વૃજન અને સંકુચિત અર્થમાં પાલન કરવું મંજિસે સ્વીકાર્યું. અહિંસામાં ગાંધીજીની શ્રદ્ધા કેવી દૃઢ હતી એની ક્ષેપિત બારડોલીમાં સાર અનાદર (civil disobedience) રાજે યથ.

બારડોલીમાં સાર અનાદર કરવાનો નિશ્ચય બહુરૂ થયો ત્યારથી આખા દેશની નજર બારડોલી ઉપર ચોંટી. સરકાર પણ કંઈ શાસે જોઈ રહી હતી, કે ગાંધી બારડોલીમાં શું કરે છે. ગાંધીજીએ વાઇસરોયને પ્રજામતને માન આપવાની વિનંતિ કરવાનો પત્ર લખ્યો અને અનાદર આરંભવાની તારીખ પણ નક્કી કરી. પરંતુ નિયત દિન આવે તે પહેલાં ચૈત્રીચૌથમાં ધોર દલાકાંડ થયો. ગાંધીજીને તરત જણાઈ આવ્યું કે દેશનું વાતાવરણ બહુ ગરમ થયું છે, પ્રજા આવેશમાં આવી છે અને શાંત માર્ગે જવાનું લીધેલ પણ ચૂકી છે, વિશેષ ચૂકશે. ભગ, લજ્જા, હાંસી, અપહૃત્તિની ગણતરી ન કરતાં તેઓએ તરતજ અનાદરને માર્ગે જતાં યોગવાની હાંકલ કરી. એમના નિશ્ચયથી પ્રજા ભારે શોભ પામી. નયનિષ્ણાત સાધીઓ અને બીજાઓએ તેમના નિશ્ચયને ગંભીર ભૂલ બરેસો લેખ્યો. પરંતુ, જેવા દિમાલય અચળ છે તેવી અચળ મહા ગાંધીજીની અહિંસામાં છે, અને એથી જ તેઓ તે પગલું ભરી શક્યા. અચળ શ્રદ્ધાથી ઉપજેલ સ્મરતાથી જ તેઓએ લીધું તેવું પગલું લઈ શકાય.

અહિંસાના સેવક હોવાથી સાધ્ય જેમ સાધનાની શુદ્ધતા માટે ગાંધીજી આમલ રાખે છે. આપણે પ્રાપ્ત કરવાની વસ્તુ નિર્મળ હોય એ પૂરતું નથી. પ્રાપ્ત કરવાનાં સાધન પણ તેટલાં જ નિર્મળ જોઈએ. ધારણા, મારી દોષ તો તેને પાર પાડવા ગમે તે ઉપાય લેવાય-એ નીતિ એમને અમાન્ય છે. એટલે જ તો બારડોલીનો નિશ્ચય એમણે નક્કી કરેલ ધોરજો જોતાં યોગ્ય હતો. મંજિસે યોગ્ય અને શાંત સાધન વાવરવા નિશ્ચય થયો નહતે તો બારડોલીનો નિશ્ચય કદાચ સંદોષકથી યજાતો. જેનું જે ધોરજુ તેથીજ તેના કાર્યની ગોઠવના-અયો-અતાનો વિચાર કરવો જોઈએ.

અહિંસા એટલે હિંસાનો અભાવ, અને અહિંસા એટલે અખૂટ પ્રેમ. ગાંધીજીએ અહિંસાનો ઉભય અર્થ સ્વીકાર્યો છે; એટલે તેઓ પાપ અને પાપી-અન્યાય અને અન્યાયી વચ્ચે ભેદ કરે છે; પાપને અને અન્યાયને વખોડે છે, પાપીને અને અન્યાયીને નહિ. આ ભેદ કાદંબિક નથી, વાસ્તવિક છે. સામાન્ય રીતે પાપ કરનાર અને અન્યાય કરનાર પોતે વગોવાય છે, તેનો તિરસ્કાર કરવામાં આવે છે, તેને અનેક રીતે હેસન કરવામાં આવે છે. જે પાપ અને પાપીનો ભેદ માને છે તેનો વ્યવહાર તેવો હોતો નથી. તે અન્યાયમાં ભાગી બનતો નથી, એટલે કે અન્યાય કરવામાં અન્યાયીનો સંદકાર કરતો નથી, તેમ અન્યાયીને ફિટકારતો નથી. તે અન્યાયીના અન્યાયને વશ નહિ થાય, પરંતુ સત્યને જ વળગી રહે છે અને તેમ કષ્ટતાં અન્યાયીના હાથે જે દુઃખ-કષ્ટપાદિ વેડવા પડે તે સહન કરે છે. તેમનું અન્યાય સામે થવાનું એકજ શસ્ત્ર છે: સત્યનો આગ્રહ, સત્યાગ્રહ. સત્યાગ્રહના યથે આત્મભોગ છેજ.

પ્રત્યક્ષધર્મના આક્રમણ અને સંગ્રામો ટાળવા અને જગતમાં શાંતિ જાગવવા તરેહ તરેહની યોજનાઓ, રથાય છે, અગત્યમાં મુશ્કેલ છે અને ટુંક વખતમાં પરપોટાના જેમ ઝુટી ઉડી જાય છે. સ્વદેશી ભાવનાના સ્વીકાર અને સેવન વિના જગતમાં શાંતિનો ઉદ્દેશ કદી નહિ સરે એવો દૃઢ અભિપ્રાય ગાંધીજીનો છે. જગતના સુસુખ વ્યવહાર માટે, ભૂતિ માવની પ્રગતિ માટે સ્વદેશી ભાવના અનુપમ ઉપાય છે. સ્વદેશી ભાવનાનો અર્થ ગાંધીજીના જ શબ્દમાં કહું તો:—

“સ્વદેશી આપણામાં રહેલી તે ભાવના છે કે, જે આપણને આપણી પાસેની પરિસ્થિતિનો ઉપયોગ કરવા અને તેની સેવા કરવા તથા

દૂરની પરિસ્થિતિનો ત્યાગ કરવા પ્રેરે છે....જો સ્વદેશી ભાવનાનુસાર આચરણ કરવામાં આવે, તો સત્યયુગ જલદી આવે.”

સ્વદેશી ભાવના માન્ય રાખવામાં આવે તો જગતમાંના અનેક ન્હાના મોટા સંઘો પોતાની શક્તિ અને વૃત્તિ અનુસાર પોતાનો વિકાસ કરી શકે; એક સંઘને બીજા સંઘને ક્યારી નાખવાપણું ન રહે. સ્વદેશી ભાવનાનાં પરિણામે, દેખીતું છે કે, કૃત્રિમ સામ્રાજ્યો ન ટકે. સમ્રાજ્યોને આધારે અસારે આવી રહ્યો છે તેવો વ્યાપાર ન ચાલે.

ગાંધીજીનું જીવન નિયમમૂલક છે, ધર્મમૂલક છે. એમનું ધર્મચરણ એટલે યત્નજનિ નિયમિત બતાવેલા પાંચ યમ-અહિંસા, સત્ય, અસ્તેય, અહમકાર્ય અને અપરિગ્રહનાં પાલન માટે સતત પ્રયત્ન. આ તરતેનું સેવન કંઈક અંશે સંઘમાં સા કોષ્ટને કરવું પડે છે. પરંતુ ગાંધીજી જેવા તેનું સેવન નસર્તો કરવાની તેમ રાખે છે. તેનાં સેવનથી તેઓ અખૂટ આત્માનંદ ભોગવવાનો ધારણા રાખે છે. તેમનાં યમ પાલનમાં પોતાની શક્તિ કપરાંત ખીજ કોષ મર્યાદા નથી. એટલે તેઓ હિંદુસ્તાનની સેવા કરતાં જતા બીજા કોષ દેશને તુકપાન પહોંચાડવા ઇચ્છતા નથી હિંદુસ્તાનની તેમની સેવા બીજા દેશની સ્પર્ધા કે વિરોધ રૂપે નથી. તેમનાં દેશાભિમાનમાં અન્ય દેશ પ્રતિ દ્રેષ નથી.

પ્રતિજ્ઞા, પ્રાર્થના અને ઉપવાસને ગાંધીજીએ પોતાની પ્રગતિનાં સાધનો માન્યાં છે. પ્રજાને તેની કમયોગિતા તાગવાર બતાવી છે અને તેનો સ્વીકાર કરવા પ્રેરી છે.

ગાંધીજીનાં જીવનની આવા પ્રકારની સનાતન રેખાનું દર્શન આપણી સ્વરાજ્યની હકીકત સાથેના તેમનાં સંબંધને લઇ વધુ છે.

પરંતુ એ આમણી લડતથી પર છે. લડત પૂરી થશે તોયે એ રખા જગત આગળ ઝળ-કતી રહેશે.

[૨]

મહાપુરુષની ભારના આપક હોય, તેઓ સર્વમૂલદિતરત હોય, પરંતુ તેમનો વ્યવહાર સહેજે જ્યાં તેઓ રહેતા હોય ત્યાંના માણસો સાથે હોય, એટલે તેઓની પ્રવૃત્તિ જે મંડળમાં તે વસતા હોય. તેના સંબંધમાં હોય. આજ આપણે દેશ, પરદેશી ધુન્સરી હેડળ ચગંદાય છે અને તેમાંથી છુટવા તેને તલપ લાગી છે. ગાંધીજી પોતાના સનાતન સિદ્ધાંતને વળગી રહી દેશને સ્વરાજ્યના કાર્યમાં સક્રીય કરી રહ્યા છે. જે સ્વદેશી ભાવના સ્વીકારે તેને સ્વરાજ્ય વિના ન ચાલે. સૌ કોઈ પોતાનો કારભાર કરે એ ઉચાડું છે. સ્વરાજ્ય સ્વાભાવિક વસ્તુ છે. પરંતુ આપણી વિલક્ષણતા કંઈ જોઈએ છે કે જે વસ્તુ બીજા દેશમાં કદી ચર્ચાના વિષય હોતી નથી, 'એતો એમજ હોવું જોઈએ' એમ માની લેવાય છે, એવી વસ્તુની એ અહીં એકઠેર ચર્ચા ચાલે છે !

આને દેશમાં રાજકીય પ્રવૃત્તિ પ્રધાન પ્રવૃત્તિ છે. એ પ્રવૃત્તિની સફળતા હવનને કંઈક નવીન રૂપ આપશે. પરંતુ તેની સફળતા સારૂ ટેલોક વસ્તુઓ અગિયાર્થ છે. ગાંધી-જીએ તે આપણને જતાવી છે. આપણે દેશ જગતનું ન્હાતું સ્વરૂપ છે. જગતમાંના વર્તમાન ધર્મોના અનુયાયીઓ આપણા દેશમાં વસે છે, અને તેમાં હિંદુ અને મુસલમાન મુખ્ય છે. જ્યાં મુખી કોમ કોમ વચ્ચે સંપ નહિ જંધાય ત્યાં સુધી સ્વરાજ્ય કાંઈવાળાં પાણી જેવું રહેશે; અને તેટલો મહેનત કરવું, દોડદોડ કરવું

પણ સદા તે દૂર જ રહેશે. હિંદુ અને મુસલમાન વચ્ચે ઝઘડા શા સારૂ જોઈએ ! બન્નેનો દેશ આ જ છે. અંગ્રેજો જેમ હિંદુ કે મુસલમાનને બીજો દેશ નથી કે જ્યાં જઈ તે વસવાટ કરી શકે. અને વળી હિંદુસ્તાનના છ કરોડ મુસલમાનમાંથી કમમાં કમ ૮૫ ટકા તો મળે હિંદુ જ હતા. એક કોમ બીજી કોમ સાથે લડવાની વૃત્તિ રાખ્યા કરે, એક બીજા સામે બહેમની નજરે જાય, તો બન્ને હળીમળીને કદી ન રહી શકે અને પોતાનો કારભાર ચલાવી ન શકે. એ ચોક્કસ ધ્યાનમાં રાખવાનું છે કે એકલો હિંદુ કે એકલો મુસલમાન સ્વરાજ્ય મેળવી શકશે નહિ અને કદી મેળવ્યું તો ભોગવી શકશે નહિ, એટલે ગાંધીજીએ હિંદુ મુસલમાન એકતાને પોતાની પ્રવૃત્તિમાં પ્રધાનપદ આપ્યું છે.

જેટલો અગત્યનો પ્રશ્ન હિંદુ મુસલમાન સંપત્તિ છે તેટલોજ અગત્યનો પ્રશ્ન ગાંધી-જીની નજરે અંત્યજાતો અરપર્યતા ટાળવાનો છે. માર્કસ માણસને અડવામાં પાપ માને એ માન્યતાને શું વિરોધજી આપવું ? આપણે પણ પડીને અડીએ, અંત્યજ ખ્રિસ્તી થાય તો તેને અડીએ; પણ અંત્યજને અંડતાં અન-ડાઈએ ! એટલે એનો અર્થ એજ થયો કે અંત્યજ પોતાને હિંદુ કહેવડાવે એટલે કે રામનામ લે ત્યાંસુધી તેને હડકોડ કરવો અને રામનામ લેવું મુદ્દા ખ્રિસ્તી કોસ સ્વીકારે ત્યારે તેની પૂઠ છોડવી અને તેને અડવામાં બાંધ ન લેવો. આ કેવી ચિચિત્તા ! ગાંધી-જીને અરપર્યતાની માન્યતા હિંદુ સંસારમાં બારેમાં બારે કલંકરૂપ લાગી છે; અને તે કલંક નાશ કરવું એ એમનાં હવનની ખાસ નેમ છે. એ કલંક કાઢવાનું મુખ્ય હિંદુ ઓએના હાથમાં છે. ગાંધીજીના બેભાષી

કે પોતાના વિચારથી પુરૂષના વિચાર પલટાયા હોય અને અસ્પર્શતા નાબૂદ કરવા તે ઇચ્છતો હોય, પણ તેની ઇચ્છા સ્ત્રીની સહાયતા વિના પાર પડે નહિ. આ વિષય ઉપર સ્ત્રીઓ ખાસ ધ્યાન આપે અને પોતાની માન્યતા ફેરવે તો તેઓ ચોક્કસ હિંદુ સંસારની ભારે સેવા કરે.

દેશની દરિદ્રતા અપાર છે. તેનો ખ્યાલ આપણને મુ'બઈ જેવા વૈભવવાળા શહેરમાં વસતાં નહિ આવે. પરંતુ ગાંધીજીએ પર્યાટન કરી દરિદ્રતા નગરે જોઈ છે, જોઈને એમનું દિલ રડ્યું છે. જ્યાં રાત્ન-પ્રગ્લનાં દિત એક હોય છે ત્યાં પ્રગ્લ ઉપર આપત્તિ આવે તો તે દૂર કરવા ચાંપતા લપાય લેવામાં આવે છે. જાપાનમાં કદી ન અનુભવેલી દેવી આદિત આવી; હજારો બલકે લાખો નિરાધાર થઈ ગયાં, પરંતુ સરકાર પોતાની જાડતી એટલે સરકાર નિરાધારની વારે તરત જ પહોંચી. આપણા ભાગ્યમાં આજે તેવી રાજ્ય-સત્તા નથી. એટલે આપણે પોતા ઉપર જ આધાર રાખી આપત્તિમાંથી છુટવું રહ્યું. આપણી છુંરી ફસાતું એક કારણ પરદેશી કાપડની આયાત અને વપરાશ છે એટલે આપણે તેનો સર્વાંશે ત્યાગ કરવો જોઈએ. પરદેશી કાપડનો ખિદ્દીકાર કરવાનું પણ પુરૂષ કરતાં સ્ત્રીના હાથમાં વધારે છે. પરદેશી કાપડનો ત્યાગ એ ગાંધીજીને મનમુક્તિનું પરમ અને હજીયું સાધન છે.

ગાંધીજીની અનેક જગ્યાની પ્રવૃત્તિઓમાં પ્રાચીન રેડિયોનો પુનરુદ્ધાર મહાભારત પ્રવૃત્તિ છે. આ યંત્ર યુગમાં રેડિયોને સજીવન કરવાનો વિચાર અને તેનો પ્રચાર અને સ્વીકાર કરાવવાનો અયાગ પ્રયત્ન ગાંધીજી જ કરી શકે. પરંતુ આજે હવે એ આશ્ચર્યની વાત નથી. ગામ ગામ રેડિયો પ્રચાર થઈ

રહ્યો છે અને ખાદીની પેદાશ ચાલુ છે. ખાદી અનેક ગદીઓને આશીર્વાદ રૂપ થઈ પડી છે. જેને ખેડૂત અને ગામડાની વસ્તીની ગરીબાઈનો ખ્યાલ છે તે સહેજે જોઈ શકશે કે ખાદીની કિંમત કેટલી છે.

ખાદીનો પ્રચાર સર્વવ્યાપક થઈ જાય તો મોટામાં મોટા લાલ એ ચાલ કે મુ'બઈ, અમદાવાદ જેવા શહેરમાં નાણું એક હાથ ચાલ છે તે ન થાય; પરંતુ કાપડ પાછળ ખરચાતાં દેશનાં નાણાંની વહેંચણી આખા દેશમાં ચલે અને તેટલા પ્રમાણમાં દરિદ્રતા ઠી થાય.

ખાદી 'પ્રચારનું' કામ પણ સ્ત્રીઓ રિશેષ કરી શકે એમ છે. ખાદીની પેદાશ રેડિયો થઈ છે અને રેડિયો-ફેરવવાનું સ્ત્રીથી અને તેવું છે.

જેલ જવા ટાણે ગાંધીજી સ્વરાજ્યના ચાર સ્કંધનું જતન કરવાનું કહી ગયા છે: અહિંસા, હિંદુ મુસલમાન સંપ, અસ્પર્શતાં નિવારણ અને ખાદી. આ ચાર મહાકાર્યમાં પુરૂષો નેટલી જ સ્ત્રીઓની સહાયતાની આવશ્યકતા છે. પુરૂષ અને સ્ત્રી બન્ને પ્રવૃત્તિમાં ભાગ લેવારે જ ધારણું પરિણામ આવો શકે.

મનમાં વસેલ વસ્તુને વળગી રહેવાની સ્ત્રીની શક્તિ અમૂલ્ય છે; એટલે જો સ્વરાજ્યની આવશ્યકતા સ્ત્રીનાં દિલમાં વસે અને તેની પ્રવૃત્તિમાં ભાગ લેવા નિશ્ચય કરે તો પછી કોઈ એવી નોકરચાલી નથી કે તે નિશ્ચયની અને ધ્યેયની આડી ઝાંઝો વખત ઉભી થકે. રાવણ આગળ સીતાજીનું ચારીરિક બળ કંઈજ ન કહેવાય. છતાં રાવણ સીતાજીને તેના અંગ નિશ્ચયમાંથી પહિંચિત્ ચલિત કરી શક્યો નહિ. એ તો દેખીતું છે કે સ્ત્રી ધારે તો થઈ શકે.

ગાંધીજીની પ્રવૃત્તિમાં ભાગ લેવો એટલે દરેકે પોતાનાં ઘર છુટુંબના અમુક આચાર-વિચારમાં ફેર કરવો. ગાંધીજીનાં કાર્યમાં ભાગી થવા સૈતે ઘર બહાર જવાની જરૂર જરૂર નથી રહેતી. અને સૌ પોતાના અનુભવથી કહી શકશે કે ગૃહ સંસારમાં સ્ત્રી જેવી-તેવી સત્તા ભોગવતી નથી. સ્ત્રી પોતાની નૈસર્ગિક સત્તાનો ઉપયોગ કરે તો દેશની દશા પૂત્રતામાં પલ્લવ ન થાય.

ગાંધીજીના વિચારમાં બ્યક્તિનું પ્રાધાન્ય સારા પ્રમાણમાં છે. એટલે જ તો જે બોધ તેઓ દે છે તેનું આચરણ ખીન્ન ન કરે તોય દરેક બ્યક્તિ પોતે કરી શકે છે અને કર્તવ્ય કર્યાનું સુખ મેળવી શકે છે.

ગાંધીજીની સાધનામાંથી દેશને બહાર જમતને ટેલકાઠ બારે તરવોની પ્રાપ્તિ થઈ છે. રાજ્યના અન્યાય સામે યવું એટલે શસ્ત્ર ઉઘામવું એમ માની લેવાયું હતું. પરંતુ ગાંધીજીએ બતાવી આપ્યું કે અન્યાયને વશ ન થતાં કે શસ્ત્ર ન લેતાં અન્યાય સામે થવાનો ઉપાય છે. જે રાજ્ય ખરેખર અન્યાયી હોય તો તેને સદામતા કરવી નહિ અને તેની સદામતા લેવી નહિ. જે મ્હોટો ભાગ જામ અસહકાર કરે તો સહેજે અન્યાયી હાથાર થઈ પડે અને તેને પ્રજા સાથે મેત્રી કરવી પડે. આ નિઃશસ્ત્ર ઉપાયનું ખીન્નું રૂપ સતિનાય અનાદર છે. એટલે કે અન્યાયી સત્તાધીશના કાપડા કાનુન ન માનવા અને ન માનવા માટે જે સળ તે કરે તે સુખે સદન કરી લેવી.

પ્રજામત પ્રમટ કરવા સમાજો અને અરજીઓ પ્રચલિત સાધનો છે. પ્રજામત આપોઆપ દેખાઈ આવે અને પ્રજાનાં

દુઃખનો આંક સુકાય વારતે ગાંધીજીએ હકતાળની પ્રાચીન પ્રથા સજીવન કરી છે.

રાજનીતિ સંબંધી અંધોમાં પ્રજાના સશસ્ત્ર બંને વિચાર થાય છે તેમ હવે હકતાળ, અસહકાર અને સાદર અનાદર તરવોનો વિચાર પણ કરવો પડશે. રાજનીતિ-શાસ્ત્રમાં ગાંધીજીનો આ ફાળો જેવો તેવો નથી.

ગાંધીજી ગુણનિધિ છે. આ ટુંકે વિવેચનમાં એમનાં જીવનની અનુષ્ઠાતા દર્શાવવી મુશ્કેલ છે. એમની શાષ્ટિક મૂર્તિ તો કોઈ વાલ્મિકિ પાકશે ત્યારે જગતને મળશે. પરંતુ એમનાં એક અપૂર્વ ગુણનો ઉદ્દેશ લઘુમાં લઘુ વિવેચનમાંથી હોવો જ જોઈએ અને તે છે નિર્ભયતા. સત્યની શોધમાં અને તેનાં આચરણમાં એમને શકે એવી જગતમાં એકે વસ્તુ નથી. માણસને મ્હોટામાં મ્હોટો ભય પ્રાણ બોવાનો છે; પરંતુ એ ભય પણ એમને સત્યમાંથી અલિત કરી શકે એમ નથી. એમનામાં ભય હોય તો તે એક ધમરનો છે.

જેનામાં આવી નિર્ભયતા હોય તેજ અલપદાન કરી શકે; અને ગાંધીજી જેવા અભયદાતા આજે વિરલજ મળશે.

પ્રજાની આદર્શ બ્યક્તિઓ હોય છે. તેઓનાં સ્મરણ અને સ્તવન જીવનને પોષનાર છે. ધીરગ અને ધીરજ આજે આપણા હિંદુનાં જીવન પોષી રહ્યા છે. ભૈરવ ગદગદ મુસલમાનોનાં જીવન પોષી રહ્યા છે. તેમ, દિંદી રાષ્ટ્રજીવન પોષનાર નર આજે ગાંધીજી છે.

ગાંધીજી સાધક દો, દેવાંત્રી દો, અવતારી દો, ગાંધીજી મો તે દો. પરંતુ આ વાત ચોક્કસ છે કે આપણે પ્રજા કંઈ જ નહિ કરીએ અને કેવળ તેમનાં નામની સ્તુતિ કર્યાં,

તેમનાં નિમિત્તે ઉત્સવ કર્યું તો તેમાં કોઈનું કંઈ નહિ વળે. શ્રીકૃષ્ણ જેવા સખા હોવા છતાં પાંડવોને અતેજાનેક કાર્યો કરવાં પડ્યાં હતાં, અનેક કષ્ટો વેડવાં પડ્યાં હતાં. શ્રીકૃષ્ણે પાંડવોને ચમત્કાર કરી રાત્રી પાછું પ્રાપ્ત કરાવ્યું ન હતું. કર્મભૂમિમાં કર્મ કર્યા વિના કંઈજ ન મળે. આને અપવાદ જ નથી, એટલે આપણને ગાંધીજીનાં જીવનની મહત્તા ખરેખર લાગી હોય, જે વસ્તુ આપણે સાર તોએ છટ લેએ છે તે આપણને ઈષ્ટ લાગી

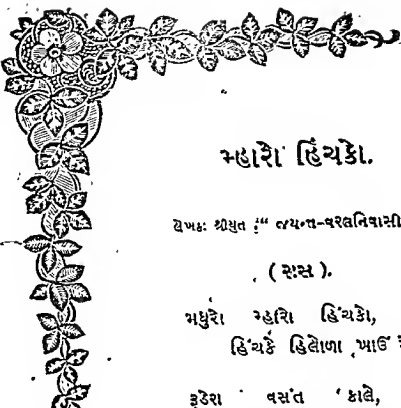
હોય તો આપણે તરત જ તેમની પ્રવૃત્તિપરાયણ થઈ જવું જોઈએ. એમણે ખતાવેલ પ્રવૃત્તિ વિચાર્યું તો હજી લાગશે. ગાંધી મુસ્તફા કમાલ પાસા જેમ ગાંધીજીએ રણભૂમિ ઉપર યુવાનોની આદુતિ આપવા માગણી કરી નથી. એટલે એમની પ્રવૃત્તિ કાયમ રાખ્યું અને તેની શક્તિ કર્યું તો તેઓ ત્યારે જેલમાંથી છુટશે ત્યારે આપણે તેમને સાનંદ ભેટી શક્યું અને આપણને કૃતકૃત્ય જોઈ તેમને પરમ સંતોષ વળશે.

બે ધડીઆળો

અમેરિકાનાં પેઓરીઆ શહેરમાં ત્રણ વર્ષની મહેનત પછી એક તદ્દન લાકડાની ધડીઆળ બનાવવામાં આવી છે. આ ધડીઆળમાં વખત, તારીખ, મહિનો અને રૂપિયાનો ફેરફારની પણ નોંધ રાખી શકાય છે.

દેવબર્ગ (જર્મની) માં એક કંપનીએ એક ધડીઆળ બનાવી છે, જે મકાનના દરવાજા પર રાખવામાં આવે છે અને તેની ચાવીનો સંબંધ બારણા સાથે જોડાય છે. બારણા ઉઘાડ-ઢાંક કરવાથી જ ચાવી દેવાય છે. એમાં એવી ગોઠવણ કરવામાં આવી છે કે જરૂરી હોય તોય વધારે ચાવી ન દેવાય. દિવસમાં માત્ર બે ત્રણ વાર બારણા ખુલે અને ઇંકાચ તો પૂરતી ચાવી દેવાઈ જાય છે.

મહારો હિંચકો.

લેખક: શ્રીયુત્તમ લખના-વરતનિવાસી. "

(સઃસ).

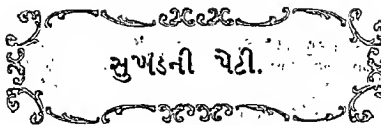
મધુરો મહારો હિંચકો,
હિંચકે હિલોળા ખાઈ રે...મધુરો.

ફેરો વસંત ઠાલે,
ખીલેલ આગ્ર ડાળે,
હિંચવા હું હેતે જાઉં રે....મધુરો.

ફર ચાપ ન્યાં સાહેલિયો,
હિંચોળે મને નાહોલિયો,
ના હિંચોળે તો રીસાઈ રે....મધુરો.

હિંચું હું અને એ....હિંચાવે,
હોજત ચોર મીઠી આવે,
પ્રીતમ પરવશ થાઉં રે....મધુરો.

(લેખક: શ્રીયુત દેવેન્દ્ર રણછોડરાય મજસુદાર)

નહિ.

ખીજ નસોએ મ્હને જે સૂચના આપી હતી તે હવે મ્હને ખરી લાગવા માંડી. કારણ કે જ્યારે એકાએક એ આમ ઝગડો ઉઠતો, ત્યારે દવાખાનાનાં ખીજાં દર્દીઓ પણ એની ચીસ સાંભળી, ગામરાં બની જાગી ઉઠતાં; ને લાયથી બરાડા પાડી ઉઠતાં. તે વખતે આખા વોર્ડમાં એક બચકર દેખાવ થઈ રહેતો ને ખીજ રહેતી, કે વખતે મ્હને પણ એ કુટ માણસ ધારી, મારી નાંખશે.

પહેલાં તો હું ચંદા બહેનને દૂરથી હાંક પાડતી. પણ ધીમે રહીને પાસે જતી, ને એના શરીરને પાંખાળીને પુછતી: “ કેમ બહેન ! આ ચીસ તમારાથી કેમ પડાઈ ગઈ ? ” તે વખતે એ જાગીને મ્હારા સામે દયામણું મોં કરી જોતી, ને પાસુ ફેરવી પાછી સૂઈ જતી. પણ જ્યારે જ્યારે આમ થતું, ત્યારે એની આંખમાં આંસુ તો જોવામા આવતાંજ. આ જોઈ મ્હારું કાળજી મેરાઈ જતું, ને કેમ કરી એના દુઃખની વાત જાણી લઉં એમ થતું. પણ આ રીતે વાત કરાવવી, એનો ઉપાય જડતો નહોતો.

ચંદા બહેનની સારવાર કરવાનું કામ મ્હારે માથે આવ્યું હતું. ચંદા બહેન ભમિષ્ટ છે, માટે એના સવારા તરફ લક્ષ આપ્યા વગર તમારે તમારું કામ કર્યું જવું એવો અમારાં દવાખાનાનાં મડમ તરફથી મ્હને સખત હુકમ મળ્યો હતો. આ સિવાય, મ્હારે ખીજાં ધણા દર્દીઓની સારવાર કરવાની હતી; એટલે જો હું દરેકના સવારા સાંભળવા બેસું, તો મ્હારાથી શ્રીમકુત્ત કામ થઈ શકે નહિ એ કુદરતી હતું.

ચંદા બહેનને ઇસ્પીનાલમાં આવ્યે એક મહીનો થઈ ગયો હતો. પણ ઉલટી એ વધારે લયડતી જતી હતી. તાવ તપા ઉધઃસમાં રહેજાસાઈ ફેર પડ્યો. ત્યારે આ જમડાનું શર થયું. આથી હમારાં મડમ સારેબે ચંદા બહેનના સાંભળતાં અગ્રેજીમાં એવો આમત્રાય આપ્યો કે ‘આ બાબતે દ્યુનેટીક એસાઇડમ (ગાંડાઓની ઇસ્પીનાલ) માં મોઢી આપવી.’

એ બધું ગમે તેમ હો, પણ ચંદા બહેનનું દયામણું મોં જોઈ મ્હને એમ થતું કે નક્કી આ બાબતે રોગ કોઈ બરાબર પારખી શક્યું નથી, કારણ કે આ ખરેખરી બ્રમિષ્ટ લાગતી નથી, પણ કોઈક મારે દુઃખને લીધે, એ આત્રી ગાંડા જેવી લાગે છે. જેને વીતી હોય તે જાણે. પારકાને ફેટલું દુઃખ થતું હશે તેનો ખ્યાલ તો જાતે એવું મ્હુએ અનુભવ્યા વગર નબ બાવી શકે. એ બિચારી નિરાધાર બાબતે જોઈ મ્હને ધણું લાગી આવતું. એની એવી દશા જાણી થઈ

ધણખરો વૃષત વીતવા લાગ્યો. મહારા બાપ જો કે બહુ જૂના વિચારના નહોતા તેથી એએને બણાવવી એ એમને રચતું નહિ, પણ મહારા બાપએ સુક્તિથી મદને ધાર્મિક શિક્ષણ આપવાનું ચર કયું. પહેલાં હું જ્યારે મહારી મા સાથે મંદિરમાં કયા સાંભળવા જતી ત્યારે એ બધી કયા જતે વાંચવાનું મદને બહુ મન યતું. મહારી એ આલિલાપા મહારા બાપએ પૂરી કરી.

મદને ચોડાજ વખતમાં વાંચતાં સખતાં આવડી ગયું. બપોરે બપોરે મહારી માને હું કંઈ વાંચી સંભળાવતી. સવારમાં મહારા બાપાજી પાસે બેસતી અને દવાનાં પડીકાં વાળી આપતી. આથી, મદને ચોડું વેઢુ પણ આવડ્યું. કેટલીક વાર તો મહારા બાપાજી ઘરમાં નહોતે. મોઢુ દવા લેવા આવે તો હકીકત સાંભળી હું પોતેજ તેને મહારી જણીતી દવા આપી ચકતી.

આ વખતે નાતજાતના લોકોની વક દુષ્ટિ મહારા પર પડી. કારણ કે સમાજે ધાર્મિક ગણેલી રૂઢી પ્રમાણે મદને કેટલાક નિય સંસ્કાર કરવામાં આવ્યા નહોતા. આથી લોકો જમ કાવે તેમ મહારા વિષે બોલતા. મોઢુ કહેતું એતો બાપ તો એનું પુનઃજન કરાવવાનો છે. મોઢુ કહેતું એ તો વટલીને ખીસ્તી ચરાની છે. એ સંદ બહુને ચમકા જશે. આવી અને કેટલીક બીજી નવી નવી દીકાએ મહારા વિષે ચતી. કેટલાક દિતે મુએ તો મહારા બાપાજીને મોઢામોઢ આવું આવું કહી જતા. મહારી માને પણ કેટલીક સ્ત્રીએ તાસ આપવા લાગી, એટલે મંદિરમાં જવાનું એણે બિચારીએ મુખી દીધું.

આ બધી બાબતો ખ્યાનમાં લઈને મહારા બાપએ મદને પોતાની સાથે લઈ જવાનું કાયું. બાપી પણ પહેલો વારજ સાથે જતાં દનાં અને નવું ધર માંડવાનું હતું એટલે કે.પએ સાથે તો જવુંજ નેહએ.

નવી વઢુને એકલાં ન રહેતું પડે તે મદો લોકોની દીકા ન સાંભળવી પડે એ હેતુથી માબાપે મદને એમની સાથે જવાની સંમતિ આપી. મદને સાથે લઈ જવામાં મહારા બાપનો હરેદ કંઈ જુદોજ હતો. તે મદને પણ ખબર નહોતો. પહેલાં તો મદને એમણે જરૂર પૂરતું અંગ્રેજ ઘેરજ સિખડ્યું.

એમનું માનવું એ હતું, કે મહારા જેવી કમનસિખ વિધવાએ કોઈ એવા વિધવામાં પ્રવીણ હોવી જોઈએ, જેથી પ્રસંગ પડે તે પોતાની જેલે પોતાનું મુજરાન ચલાવી શકે. તેથીજ એમણે મદને માંદાની માવજત ને દાયણનું કામ સિખવા મરપીતાલમાં મુકી.

આ સમાચાર જ્યારે અમારા ગામમાં પહોંચ્યા ત્યારે લોકોએ મહારા બાપને બિચારાને કેટલુંયે સંભળાવી દીધું. એમને પગલીને પેશ કરી દીધા. આ બધા તાસમાંથી છૂટવા છેવટે મહારાં માબાપ અમારે ત્યાં આવીને રહ્યાં. એ વખતે એમની જરૂર પણ હતી. બોળામને સીમંત હતું, એટલે ઘરમાં ફેરો આંટો ખાવાને બીજા માંજલસની જરૂર પડવાની હતી. મહારા બાપનો પહેલેથીજ એવો વિચાર હતો કે સુવાવક દવાખાનામાં કરાવવી પણ મહારી મા-સામી ચક. તે કહેવા લાગી, " કેડ ભગીવાના દાયનું પાચી પીને જાત વટાળવી છે કે છું ? નારે બા. અમારાથી તો એ મને તે જાતની દાયણ મોઢામાં પાણી રડી જાય એ જોહારી નહિ. કેમ, અમને એ મોઢુ દડોડા મુચાવડો જાવી દરો કે નહિ ? અમે કંઈ મોઢની મુચાવડો કરી દરો કે નહિ ? હું તો ચરી સાડી વઢુને એવા દવાખાનામાં જવા દેવાની નથી. તમારા મગજમાં બૂત બરાણું દોષ તે કહી નાંખો. "

અમે એને બહુમુ સગળવી કે આપણે બોલાવીએ છીએ તે દાયણે શુદ નથી દોતી ? આપણે ત્યાં મોઢ રાખીએ છીએ તે પણ શુદ દોષ ને. વળી દવાખાનામાં રચજતા, દવા

અજવાળું, સારંવાર અને તાકાલિફ મદદ એ બધું એકદમ મળી શકે છે. પણ એના મગજમાં કશુંયે ઉતર્યું નહિ. તેણે કહ્યું: “ ઘેર હાથણ આવે તો નવડારી ધોવરાવી તે જતી રહે, પણ દવાખાનામાં તો મડમોનાં હાથનું ખાતું પડે. ”

છેવટે ભાભીને અમારે ઘેરજ સુવાવડ સુવાવડ નક્કી થયું. હું હજી મ્હારો અવ્યાસ પૂરો કરી રહી નહોતી એટલે હાથણ વગર હું એકલી ચલાવી શકું એમ નહોતું. આથી, મ્હારી માની મરજી પ્રમાણે એક અબજ પણ અનુભવી દાંયણને કરાવી મુકી. એ પ્રસવ વખતે હાજર થઈ. પણ મ્હારાં ભોળાઈના એકપડેા કોઠો ને એએક મહિનાથી તાવ વગેરે પાછળ પડેલા હતા એટલે એ બહુ અચકત થઈ ગયાં હતાં. વળી ધણું દુઃખ સહન કર્યા છતાં એમને છૂટકારો થયો નહિ. હાથણે છેલ્લે સુધી બીજી મડમને કે બીજા કોઈને બોલાવવા દીધાં નહિ. અભણને પોતાની આવડતનું જરા વધારે અભિમાન હોય છે. અમને જ્યારે કેસ વધારે બગડતો લાગ્યો ત્યારે ઉપરમત યંત્રને દવાખાનાની ખાસ મોટી મંડેમને હું બોલાવી, લાવી. આખરે એણે શસ્ત્રક્રિયાથી પેટ ચીરીને છોકરું મ્હારે કાઢ્યું.

ભાભીએ પુત્રને જન્મ આપ્યો. પણ એકાદ નવા પ્રાણીના આવવાથી જગતનું સમતોલપણ ન સચવાઈ રહેતું હોય કે કેણુ નાણુ કેમ મ્હારાં ભાભીને બિચારાને પુત્ર-દર્શનનો ચેં લાભ ન મળ્યો. આ અસાર સંસ્કારને છોડી એ ચાલ્યાં ગયાં. અરેરે ! આ વખતે હવે પુત્રના જન્મથી દુઃખ માનવું કે સુખ તે એક પ્રશ્ન થઈ પડ્યો. સૌના મનમાં એમ થયું કે આપણી ભૂતને લીધેજ આ બિચારીનો જીવ ગયો. બધાંતા ચહેરા ઉદાસ થઈ ગયા ને આખાંયે ઘરમાં બપુંકર સાંતિ ફેલાઈ રહી.

તેજ દિવસે સાંજે મ્હોટાભાઈએ છોકરાને

અમારી હિસ્પીતાલમાં બાળકેનાર વૉડમાં મુક્યો. છોકરાના વૉડમાં હું જ કામ કરતી હોવાથી મ્હારા મત્રીજાની હું ખાસ કાળજી લેતી. મા, વગરનાં છોકરાને ઉછેરવાં એ કેટલું અઘરું કામ છે એ તમારી આગળ કહેવાની જરૂર નથી. પહેલાં તો કૃત્રિમ ખોરાક એને કોઠે પાડવાનું ઘણું અઘરું પડ્યું. પછી થોડા કાળજી લેવાથી અમારા વિદ્યુતનું ચરીર ભરાયું.

આમ કરતાં છએક મહિના વહી ગયા. હું છેલ્લી પરીક્ષામાં પાસ થઈ ને મ્હારા વિદ્યુતને લઈ ઘેર આવી. પણ નવી પાસ થએલી ને અનુભવ વગરની એટલે નતર તરીકે બોલાવેએ કાણ ? થોડા રોડવાખંડમાં કેસો મળે મળ્યા. વિદ્યુતને ઉછેરવામાં મ્હારો બધો વખત જતો; ને એજ હું મ્હારું મરું કર્તવ્ય સમજતી, એટલે કેસની મળે બહુ પરવા નહોતી.

વિદ્યુત પંદર વાસાનો થયો હશે એટલામાં તો મ્હારા ભાઈ મુટે કેટલાયે મામાં આવી ગયાં. પણ એમનો તો એકજ ઉત્તર હતો: “ મ્હારે ફરી લગ્ન નથી કરવું. ” મ્હારાં માખાપને લાગ્યું કે દમણી ધા તાળે છે એટલે એ માનવો નથી. પણ જ્યારે દુઃખ વિસારે પડશે ત્યારે આપોઆપ કંબુલ કરશે. ચાર વર્ષ થઈ ગયાં પણ ભક્ષિનો વિચાર બદલાયો નહિ. એમનો તો એકજ ઉપર કામગમ હતો.

છેવટે મ્હારા બાપે જાતે તેમને એક દિવસ સમજાવવા માંડ્યા. ત્યારે એમણે ઉત્તર આપ્યો: “ લગ્નને બધાંને એમ લાગતું કે ચોક્કસ વખતમાં હું પાછો લગ્ન કરીશ પણ આ બિચારી ચંદા, જે લગ્ન એટલે શું તે સમજતી નહોતી તે પહેલાંની વેધવ્ય જોગવે છે; તેનો કોઈએ વિચાર કર્યો? એને બિચારીને આમ ને આમ જીંદગી કાઢવાની, અને હું, એક મરી ગઈ ત્યારે બીજી અને બીજી પછી ત્રીજી એમ ગમે તેટ-

લી વખત ઘડતુ કરી શકું એ કોના ધરનો ન્યાય ? મહારા લગનમાં શાસ્ત્ર કે સમાજનું કાંઈ વાંધો દેખાડે નહિ ને જેણે 'વિધવા' એ શબ્દ માત્ર કાતેજ સાંભળ્યો છે તેનું મહારી દષ્ટિએ પહેલીવારનું લગન, અને સમાજની દષ્ટિએ પુનર્લગન, વાંધા ભરેલું કહેવાય, એ કેટલો અન્યાય ? આથી, મહારો એવો મહત્તમ વિચાર થયેલો છે કે હવે પછી જો હું લગન કરીશ તો એકાદ બાલ-વિધવા સાથેજ કરીશ. નહિ તો આવી વિધુરદશામાંજ રહીશ. "

મહારા બાપને આખો દિવસ બોલબોલ કરવાની ટેવ નહોતી. પણ કોઈક દિવસ જ્યારે તે બોલવા બેસતા ત્યારે બધાંને ઘોખે ઘોખુ સંભળાવી દેતા. તે વખતે સામા માણસને 'સાર' લાગશે કે માહું તેનીએ દરકાર રાખતા નહિ. એક રીતે કહીએ તો આ એક મહોટો સફળિય એમનામાં હતો. પણ આને લીધે એમને કેટલીક વખત એમના ધંધામાં શોષણ પડતું. એમના છેવટના શબ્દો સાંભળી મામાપને બહુ લાંબી આવ્યું. એમણે સખત ધમકી આપી; "જો, નું એવું લગન કરીશ તો તને ધરમાં નહિ પેસવા દઈએ અને તારું મહોં પણ અમે જોઈશું નહિ. તે દિવસથી તારો અને મારો સંબંધ તુટશે. "

[૩]

એક વર્ષ વીત્યું ને ઉપરની વાત વિસારે પડી હતી. બાપ ઝાંઝીસના કામે ચાર દિવસ માટે અમદાવાદ ગયા હતા. એક દિવસ બપોરી વખતે, હું વિલુતને ઈંધારી દઈ, હંમેશ મુજબ ચાલીમાં બેઠી બેઠી છાપું વાંચતી હતી, એટલામાં મહારી નજરે "એક સહૃદયીતો રતુલ પ્રથાસ" એ શબ્દો પડ્યા. એ મયાળા નીચેનો

કથરો વાંચતાં, મહારા ભાઈના એક બાલ વિધવા સાથેના પુનર્લગનની હકીકત જાણેલી માલમ પડી. હું આશ્ચર્યચકિત થઈ. ભાઈ હંમેશાં બોલ્યા પ્રમાણે ચાલતા, પણ આ બાજતમાંયે બોલ્યા પ્રમાણે ચાલશે, એમ મને લાગતું નહોતું. મામાપને આ વાત કહેવાની મહારી હોમત ચાલી નહિ. હું સાંત બેસી રહી, પણ વાત કંઈ સાંત બેસી રહે ખરી કે ?

બીજેજ દિવસે સવારે, મહોટા બાપ પાછા આવ્યા. સાથે એક સાંત અને મંબીર દેખાતી સુંદર યુવાન કન્યા તેમની નવ પરિણીત પત્ની હતી. તેનું મહોં એવું શકકાદાર, અને બહાલ-સોયું હતું, કે સૌ કોઈ એનેજ પ્રેમ અને આદરથી જોયા કરે. મહારી આંખ પણ જાણે એનેજ જોઈ રહી. એણે આવીને તરતજ, બાપને નમસ્કાર કર્યા; તે પછી માને નમસ્કાર કર્યા. પણ જ્યારે એમણે જાણ્યું, કે આ બાલ-વિધવા છે, ત્યારે એમને બહુ ખોટું લાગ્યું. એમની વચ્ચે કોઈપણ જાતની વાતચીત થઈ નહિ, મને થયું કે હવે કકળાટ શરૂ થશે, પણ એમણે તો મૂંઝે મોટે, મહારી અને એમનો ભાઈને ઘેરથી જવાની તૈયારી કરી. થોડાજ વખતમાં, અમે અમારે ગામ જવા નિકળ્યાં. તે વખતે મહોટા બાપએ આંસુ-ભરી આંખે પિતાના પગ ઝાલ્યા; માફી માગી અને કહ્યું: "મહારેજ ધધાને અંગે ખહાર-ગામ જવાનું છે, એટલે તમે તમારી મેલે અહીં રહો, અને હું જ અહીંથી નિદાય થાઉં છું. " પણ એમના બોલવાની કશી અસર થઈ નહિ. નવવધુ સાથે એક. પણ શબ્દ ન બોલતાં અમે, ખન્ને જણને છોડી અમારા ગામ તરફ નીકળી પડ્યાં.

(આ વાર્તાના વિશેષ રસિક શાગ માટે લુલો આવતો અંક).

રાસ.

લેખક: શ્રીચત્ર મંલુલાલ રલુછોડલાલ મજથુંદાર.

સખિ ! જામે અખંડ ઠલ્લોલ:
ઝીલો સુદિનો રાસ દો અખોલ:
પૂનમની રાતડી રે લોલ—

સાખી: ચંદ્ર ખીલે, હંધડું ઝીલે, ટપકન્તી અમીધાર:
પ્રાણે પ્રાણ પ્રકૃલ્લતા, પ્રસરે પ્રભુ સંસાર—
સખિ ! ઉછળે ને તાલ દે અખંડ:
સ્નેહભરતીનાં મોળાં પ્રચંડ:
પૂનમની રાતડી રે લોલ—

સાખી: તારલીયા ચમકે ઝીલું, ન્હાતા સધિરનીર^૧:
કુંજ ચક્રીસરતો ધીમે, ચિતલ ભુગન્ધ સમિર^૨—
સખિ ! ઉછીયે પ્રકાશને પ્રદેશ:
ફૂટે પાંખો તો ઉછીયે હમેશ:
પૂનમની રાતડી રે લોલ—

સાખી: ઉલ્લસ સારસ ભેડલાં, જૂલે ઉર હિન્ડોલ:
એવાં રસધેલાં સખિ ! રાસ રમન્તાં ગોળ:
સખિ ! એવો દો જીવન સુવાસ:
વિશ્વલરમાં જગાવે ઉલ્લાસ:
પૂનમની રાતડી રે લોલ—

પ્રકરણ ૩ નું.

જરાક મોઢું.

“તમે પરમાર્થી જાણશ, ધર
આણીને તીર્થ કરવાં તે આનું
નામ ।” કપિંજલાએ કંઈ
કપકામરી ભાષાથી કહ્યું.

“કેમ !” વસતે
રાજકોટના રેસકોર્સની
દરીઆળા બૂમિ તરફથી

દષ્ટિ વાળતાં કહ્યું.

“તમે હમારો બધો તાલ બગાડી નાખ્યો
એમ, બીજું શું? તમેને તાર મુકીને હિતા-
વળે તેડાવ્યા એમાં કંઈ તો અર્થ હોય ખરો
ના ? સ્નેહપૂર્ણાને લેના ભાઈ સાથે દિલ્લી
જવાનું હતું; તેના ભાઈની દિલ્લીમાં સર-
દારી નોકરી છે, રમત પૂરી થતી હોવાથી
તેને વખતસર જવું જ નોંધ્યું, આમ હો-
વાથી તેઓ ગણ કાલેજ ગયાં.” કપિંજલા
સ્થેજ નિરાશ થઈ હોય તેમ દેખાઈ.

“એમાં શું ? બીજી વખત વાત. એટલાં
બધાં નિરાશ થા માટે ચાઓછો ?”

“હમારે મન હિતાવળ નથી, પણ હમને
તમને સુખી જોવાની હિતાવળ છે.”

“હું તમારો તે ખાતર ઉપકાર માનું
હું. તમે જાણતાં તો હશે કે મને એ જા-
બતમાં હવે કંઈ વધારે અભિલાષ નથી રહ્યો.”

“ભાઈ, દુઃખમાં દુઃખ ઉમેરી દુઃખ વધારવું
કે કંઈ ઉપાય થોડો દુઃખ ઓછું કરવું ?”

“મ્હારાં તો એક મોટી, માન્યતા છે કે

મ્હારાં ગત જન્મનાં કર્મજ એવાં હોવાં
નોંધ્યું. મેં મોઢુંને દુઃખ આપ્યું હશે તો
એટલું દુઃખ સંક્રિત થી—સુખથી ખમવું જ
નોંધ્યું અને આ દુઃખ.....”

“શું દુઃખ આવી પડ્યું છે?” વસતે
પોતાનું વાક્ય પૂરું કરે એટલામાં મુમનલાલે
બબરમાંથી આવી, શાકભાજીની ઝાળી-
મુકતાં મુકતાં કહ્યું.

શુભજ્ઞાનુને મળી વસતે રાજકોટ આવ્યો.
શુભજ્ઞાનુની તળીયત હતી બરાબર ન હોવાથી
કંઈ વધારે વાતચીત થઈ શકી નહિ. વસતે
સાધેસા પરિચય માટે શુભજ્ઞાનુએ આભાર
માન્યો. વસતનાં લેખો અને કાવ્યો શુભજ્ઞા-
નુએ વર્તમાનપત્રોદ્ધાર વાંચેલાં હોવાથી પો-
તાને મદદગાર થતા? આ બ્યક્તિને માટે
શુભજ્ઞાનુને વધારે માન ઉપજત થયું. મુસાફ-
રીએથી થાજી ફરતાં પોતાને મળી જવા
માટે શુભજ્ઞાનુએ આગતજી કહ્યું. વસતે એ
આમંત્રણ સુધી ચલ રસીકાર્થું, અને આ
પારસીજ્ઞાનુના આવા પરમાર્થી કાર્ય માટે
તેને હૃદયવાદ આપતો તે છુટે પડ્યો. જતાં
જતાં તે સુશિલને મળ્યો. સુશિલાએ પણ
આમંત્રણ આપી ફરીથી આવવા વસતને
વિનંતિ કરી. મેથિંગના છવનમાં વસત અને
સુશિલા વચ્ચે મંત્રી સારી હોવાથી વસતે
સુશિલાના સંસાર સંજોગથી પ્રત્યેક પુણ્ય
જન્માનું કે સુશિલા તરફ સુખી પરણી
નથી, અને પરંપરા કે નહિ તેમાં પણ

શંકા છે. સુશિલાની ઇચ્છા બની શકે તો કૌમારનત ધારણ કરી જનસેવા કરવાનીજ હતી. પોતે મેળવેલા ઉચ્ચ ગાનનો સદુપયોગ સ્વદેશ-સેવામાંજ થાય. એ તેની આંતર ઇચ્છા દેખાઈ.

વસંત ત્યાંથી રાજકોટ આવ્યો, પણ તે આવે તે પહેલાં આપણે જેમ આ પ્રકરણમાં કપિંજલા અને વસંત વચ્ચે થયેલા વાર્તાલાપ પરથી સમજી શક્યા છીએ તેમ સ્નેહપૂર્ણાને પોતાના બાઈ સાથે દિલ્હી જવું પડ્યું. સુમનલાલની ઇચ્છા વસંતને સ્નેહપૂર્ણા બતાવવાની હતી અને તેણે તે વાત સ્નેહપૂર્ણાના બાઈ મનહરલાલને જણાવતાં તેણે પણ ખુશીથી સ્વીકાર્યું હતું. મનહરલાલ વસંતના જીવનથી વાકેફગાર હતો. વસંતનાં લેખો અને કાવ્યો તેના ઘરમાં ઉત્સાહથી વંચતાં હતાં. વસંત માટે તેને સ્વાભાવિક માન હતું. સુમનલાલ જેવા ઉત્સુક હતા કે સ્નેહપૂર્ણા અને વસંત એક બીજાના મુણદોષ જણે, એક બીજાનાં હૃદય તપાસે, તે પછી એ બન્નેનાં લક્ષ્ય દર્શિત છે. વસંતને રસ્તામાં રોકાવાનું થયું અને મનહરલાલને રજા પૂરી થતી હોવાથી જવાનું થયું; આથી આ મેળાંપ સાંધી શકાયો નહિ. મનહરલાલે સુમનલાલને જતાં જતાં વચન આપ્યું હતું કે સ્નેહપૂર્ણાની જો ઇચ્છા હશે તો સ્નેહપૂર્ણા વસંતનીજ છે. જો કે તે બીજવર છે અને મેં તેમને જોયા નથી છતાં એમના વિષે જ જ મહેં સાંભળ્યું છે, એમના જીવનના જો જ પ્રસંગો બારી-કાંધથી બહેરમાં મહેં જાણવાને મળ્યા છે તે ઉપરથી મારી હોદ્દા છે કે સ્નેહપૂર્ણાને લાયક વસંત છે અને વસંતને લાયક સ્નેહપૂર્ણા છે.

બહારથી શાકમાજી લઈ આવતાં સુમનલાલે વસંતના દુઃખ વિષેના તત્ત્વજ્ઞાનના બાવ-પૂર્ણ જવાબથી કપિંજલા અને વસંત વચ્ચે ચાલતી વાત ઝીંઝી લીધી.

“જ્યારે જોઈ ત્યારે તું એની એ વાત કરી રહ્યો છે, કે પૂર્વ જન્મમાં મારને દુઃખ

દીધાં હશે એટલે દુઃખીજ રહેવાનો. વસંત ! જરા દુનિયામાં સુખની ઉપા તંત્ર પણ દષ્ટિ ફેકે” સુમનલાલે મિત્રભાવથી શિખામણ આપી.

“એ તો આ કપિંજલા જેવી વિદુષી અને સદ્ગુણી ભાર્યો મળી એટલે તને એ સુખની ઉપાતું માન થાય છે, અને આવી શિખામણ આપવા તું બહાર પડ્યો છે.”

“અરે હા ! બાઈ, હા ! હું પણ ત્હને સ્નેહપૂર્ણા જેવી સ્નેહાળ અને વિદુષી પત્ની મેળવી આપવા માટે તૈયાર થયો છું તેવું કારણ પણ એજ.”

“જેવું માણસ પોતે હોય તેવું આખા જગતને જોય. તું સુખી-તું પ્રેમાળ પત્નીનો પુતિન્નું સુખી જીવંતી ગુનરે એટલે આખા જગતમાં ઘેર ઘેર કપિંજલા અને સુમનલાલ જેવાંજ જોડાં કહે, ”

“અરે કહે શું પણ ગુનરાતના શુદ્ધ ગુણે પ્રેમાળ દંપતીનાં જોડલાંઓ સાથે મળી વિકાસના પંથે આગળ વધે, એ પ્રત્યક્ષ જોવાને પણ હું ઇતિગર છું.”

“સુમન ! તું કપિંજલાને લાયકજ પતિ છે. જેની છે તેની ઉદાર માનના તેનીજ છે ત્હારી દેશસેવાપ્રેરિત અણુમત્ત અભિલાષા.”

“અને તમે પણ મ્હારી સખી સ્નેહપૂર્ણાને લાયકજ છે. જેની તે જગત પ્રત્યે સ્નેહાળ તેવાજ છે તમે અધુલના ઉપાસક.”

કપિંજલાએ બન્ને મિત્રોની ચીઠ્ઠી મરક-રીમાં યોગ્ય લાગ લીધી.

“કપિંજલા ! ત્હમે ત્હમારા કામળામાં પણ એ ત્હમારી સખીનાં હાસ્યબંધ વખાણ લખ્યાં, હવે પણ ત્હમે એની એજ હારમાળા ચાલુ રાખો છો તે તો મને એકાદ કવિના જેવી અતિશયોક્તિ લાગે છે.” વસંતે કંઈ વાતમાં રસ લેવો-શરૂ કર્યો.

“એતો ત્હમે કવિ છો એટલે જાણો; બાપી મ્હારા જેવી ગામડામાં જન્મેલી-ગામડામાં શિખેલી-શું જાણે ?”

“ગામડામાંજ રત્ન પાકે છે, એ લોકવેળ્ય
તહને સાચાં પાડ્યાં છે કપિજલા ?” વસંત
ખીલ્યો.

“ત્યારે હું તહને સ્નેહપૂર્ણાં માટે કહું
એ કંઈ અરચાને નથી.” કપિજલા ફરી
મૂળ મુદા પ્ર આવી.

“મહારા કેટલાક વિચારોને તહને ફેરવતાં
હો એમ લાગે છે. લલિતા વિષે મહને ત્યારે,
ત્યારે યાદ આવે છે ત્યારે મહને દુઃખની
પરિસીમા યાદ આવે છે, અને ત્યારે તહમારા

કામળો વાંચું છું-ત્યારે તહમારી પાસેથી
સ્નેહપૂર્ણાં વિષે સાંભળું છું ત્યારે ક
ખીલુંજ દૃશ્ય દેખાય છે.”

“ભાઈ સીવિના સંસાર મુનો છે-હવે
બાધાં વિના પુરપતું જીવન વ્યર્થ-નકામું છે
ગરીબ ખીયારી લલિતા ! તે પણ બે જીવ
હોત તો તહને જરૂર મુખી કરત.” આ
ખોલતાં સુમનસાલે કપિજલા તરફ દાં
ફેરવતાં કહ્યું, “કેમ જમવાને કેટલી વાર છે ?

પ્રકરણ ૪ મું.

કુંદજ્વલ્લા.

વસંતનો પિતા સુન્દરલાલ, બુજ્જી.
ગુની માફક વહેલી સુન્દર ઓઝત
નદીને કાંઠે આવેલ
બુજ્જીગુરુગામનો પ્રખ્યાત
ખેડૂત હતો. સારાખેડમાં
ઓઝતનો કાંઠો લીલો-
ફળદ્રૂપ અને રમણીય

ગણાય છે. ભૂમિ દરિયાળી છે. ખેડૂતો આ-
ખાદ રહે છે. જમીન કસતળી છે. નાનની
અછત છે પણ ભોળા અને શ્રેષ્ઠી હાથના
ગામડીયાઓ એ હાંપનો બદલો ખીજ
ગુણોર્થ. આખી દેશ છે. આતિથ્યસત્કારમાં
ચહેરી જીવનને ધરમાલે તેવી ઉદાર લાંગણી
માટે અદિના રહેવાસીઓ વિખ્યાત છે. શહે-
રમાં લાગતો પ્રભજીવનનો પસારો સુન્દરલાલ
ના વખતમાં બુજ્જીગુરુમાં દેખાતો નહોતો
પણ શ્રામ જીવનની નવપદ્ધતિ અદિ પલે
પલે વિકસતી-ખીજતી. સુન્દરલાલના વખતમાં
આ ગામડાંઓની રિશતિ અને આજની
રિશતિમાં ધણ તફાવત દેખાય છે. વસંતે
આ તફાવત જોયો-અનુભવ્યો, છતાં હજ પણ
એ જ-મમૂમિને તે જાણી નથી.

સુન્દરલાલનો પિતા બુજ્જીગુરુમાં એક

માનવંત વ્યક્તિ ગણાતો. સાત સાત ખેત
રોનો તે માલિક હતો. એક જમિનદાર જેવી
ભવ્યતાથી તે રહેતો. તેનો બોલ રાજ પ્રભુ
ઉભરમાં ઝીલાતો. તેનું માન સર્વ કોઈ
રાખતું. કંઈ પણ કહ્યો ફિસાદ થતાં ન્યાય
માટે ન્યાયમંદિરને બદલે સુન્દરલાલના પિતા
દિમ્બતલાલ કહે તેજ સર્વ કાંઈ કશુલતાં.
દિમ્બતઆપાનું વ્યક્તિત્વ એટલું બધું પ્રમા-
વશાળી હતું કે બુજ્જીગુરુનો તે એક તાજ
જગરના રાજ સરીખો ગણાતો.

દિમ્બતઆપા ત્યારે આ ફાની દુનિયા-
માંથી રવગે સિધાબાં ત્યારે સર્વ કાંઈએ
કહ્યું કે, ખરેખર ભાગ્યશાળી પુરુષ બે કાંઈ
પણ હોય તો, તે દિમ્બતઆપા હતા. તે ચાર
પુત્રો અને એક પુત્રીનો પિતા-મદારી સેતી-
વાડીનો માલિક-ગામમાં આજરદાર અને
ખોબાદાર વ્યક્તિ તરીકે સન્માન્ય-ભોગાં
ગામડીયાંઓનો માર્ગદર્શક મદદગાર સર્વ રીતે
મુખી હતો. માત્ર એકજ દુઃખ તેને સાલતું
હતું કે તેની મુપત્તી જેને લાકો ‘અમર મા’
કહેતા તે બહુ યુવાન વયે રવગે સિધાની
દતી. છતાં મરતાં મરતાં પણ આ વૃદ્ધ
પોતાનાં પાંચ સંતાનોનું મુખ બેજ સ્થિતિથી
પ્રમુખા ધામમાં ગયા.

સુન્દરલાલ ચાર બાઇઓમાં સહુથી મોટા અને તેનાથી ન્હાના કૃષ્ણલાલ-પ્રભુલાલ, અને શાંતિલાલ હતા. ચાર બાઇઓથી જ્યકુંવર બહેન મોટા હતાં. હિંમતલાલના અવસાન પછી પણ આ કુટુંબમાં સુન્દરલાલને સહુ કાંઈ વડા તરીકે માન આપતું. ચારે બાઇઓ પરણેલા હતા. કેટલાંક કુટુંબમાં ધણે ભાગે બાઇઓને બેને છે પણ સ્ત્રીવર્ગમાં હમેશાં કંઈ ન્હાની ન્હાની બાળતોમાં તર્રાર વધતાં મોટું સ્વરૂપ લેય છે. સ્ત્રીકલહના પરિણામે સારા સારા માનવ્યા બાળુઓ પણ એક બીજાનું મુખ જોતા નથી. સ્ત્રીકલહના પરિણામે અનેક કુટુંબોમાં કુસંપ દાખલ થતાં કુટુંબોતો મોભો-મરતભો-શાંતિ અને સુખ સદાને માટે જતાં રહે છે. અગાન અધકારમાં આ કલહનો તણખો હમેશાં હાજર હોય છે અને સહજ પણ તક મળતાં તેમાંથી કુસંપ અગ્નિ બાળુથી નીકળે છે, જેની જ્વાલાએ કુટુંબોનાં સર્વ સુખો ભરમીભૂત થાય છે.

જુનગંપુર આવા સ્ત્રીકલહોથી મુક્ત નહોતું. હિંમતબાપા આવા કુટુંબકલહોને પતાવવામાં બહુ નિપુણ હતા અને તેવા વખતમાં એ કલહોને નિકાલ આવતાં વાર લાગતી નહિ. હિંમતબાપાના અવસાન પછી આ સુખી કુટુંબમાં પાંચેક વર્ષ તો બહુ સુખથી ચાલ્યું પણ તેટલામાં ગામમાં ઝેરી તાવની ખીમારીએ આ કુટુંબમાંથી પાંચ માણસોને ઉપાડી લીધાં. કૃષ્ણલાલ, શાંતિલાલ તે બન્નેની પત્નીઓ અને તેમની બેન જ્યકુંવરનો પતિ નેહાલાલ અનેક ઉવાયે છતાં આ રોગથી બચી શક્યાં નહિ.

જ્યકુંવર વિધવા થઈ, પીયર અને સાસરે એક જ ગામમાં હોવાથી થોડો વખત પીયર તો થોડો વખત સાસરે એમ રહેવાનું થઈ થયું. જૂતા જમાનાની જ્યકુંવર, સ્વભાવે જરા ગરમ હતી એટલે બાઈના કુટુંબમાં

વખતોવખત પોતાની સર્વોપરી, સત્તા સાથે એ ગરમ સ્વભાવની પણ જાણી થતી હતી.

સુન્દરલાલની પત્ની માણેક સ્ત્રીરતોમાં રાણીસરીખી પ્રકાશતી. પોતાના ખતિપર આવી પડેલી કુટુંબની જોખમદારીમાં બની નાકે એટલી રાહત આપવા તે હમેશાં તેપર રહેતી. સ્વભાવે સુશિલ શાંત અને સંસ્કારી પત્ની પામવા માટે સુન્દરલાલ પોતાને ભાગ્ય-શાળી ગાનતો. પોતાના બે બાઇઓના અવસાન પછી ન્હાનાલાલ પ્રભુલાલને દરેક રીતે ખુશી રાખવા તે ઇતેજાર હતો. પ્રભુલાલની પત્ની ચમુના સાથે માણેકને કાંઈ વખત કંઠાસ ન થાય તે માટે બેને તેટલી સાવ-ધસાથી શુદ્ધરાજ્ય ચલાવવા તે મુયતો. ચમુના હૃદયથી બોળી અને કાંઈ ભરમાવે તો સહેલથી ભરમાઈ જાય તેવી હતી. મનમાં મેલ નહિ પણ કંઈ અકલ જોઈ હોવાથી ધણી વખત ચમુના એવી તો ગંભીર જૂલ કરતી કે તેથી આ સુખી કુટુંબમાં કંઈ ને કંઈ કલહ જાગરો એવાં દરયો દેખાતાં. વિધવા જ્યકુંવર આ બોળી બોળાઈતો દુષયોગ કરવાનું ભૂવે તેવી નહોતી.

હલવાય છે, કે હાકણ પોતાનાં પહેલાં ખાધું, તે પ્રમાણે આ અગાન વિધવાએ પોતાના બાપમાજ કુટુંબમાં કલહ જગવવો શરૂ કર્યો. અગાન વિધવાએ આપણા સંસારમાં કેવો ખરાબ ભાગ ભજવે છે તે જોવું હોય તો આ જ્યકુંવરનું જીવન તેને માટે બસ હતું. વાંચતાં લખતાં ન આવડે-પતિ મરતાં જીવન અંકુશ વગરનું થાય—ચારે તરફ કલહનું વાતાવરણ હોય—એમાં રહેનારી વિધવાએ બીજું શું કરે ? !

સુન્દરલાલની ગમે તેટલી સાવચેતી છતાં શુદ્ધરાજ્ય ચલાવવાની તેની ગમે તેટલી કુશલતા છતાં આખરે આ સુખી કુટુંબ કલહમાં સપડ્યું. વર્ષો થયાં આખરે અને મોભાના

પણનો શોખ હજી જોવાને તેવોજ. તેનામાં રહેલો હતો. ધણી વખત અજવાળાયામાં પોતાના ખેતરમાં બાંધેલી મટ્ટીમાં પોતે પોતાની પત્ની સહિત રહેતો અને એવા એવા પ્રસંગો યોગ્યતા કે જ્યેષ્ઠી પોતાની પત્ની માણેકમાં સારું જ્ઞાન ઉત્પન્ન થાય. માણેક મૂળથીજ આનંદન કુલની હતી. સુન્દરલાલના સહવાસે તેનામાં બહુ બહુ ઉચ્ચ સંસ્કારો પેદા હતા. પતિના સર્વ ગુણો આ સંસ્કારો પત્નીમાં ઉતર્યા હતા. સુન્દરલાલ તેને વારંવાર કહેતા કે બાલકેને મહાપુરુષો બનાવવામાં માતાપિતાનો મોટો હિસ્સો છે. બાલકો સારાં કે નરસાં અને તેની સર્વ જોખમહારી માબાપને ધિર રહેલી છે. જેટલા જેટલા પ્રસંગો સુન્દરલાલને મળતા તે સર્વ પ્રસંગોમાં માણેકમાં માતૃપદની ઉચ્ચ ભાવનાઓ પ્રગટે એ માટે તે નિરન્તર પ્રયત્નો કરતો. જ્યક્વર અને યમુનાના કલેશથી કુટુંબમાં ધણી વખત બખેડા થતા, પણ સુન્દરલાલની ચાન્તિ, પ્રભુલાલની ધિરજ અને માણેકમાં રહેલી ઉચ્ચ ભાવનાઓથી એ બખેડા ચાન્ત થતા. જો કે અસ્વસ્થાવને અંગે ધણી વખત ઉચ્ચ ભાવનાવાળી માણેક પણ કંટાળી જઈ પતિ આગળ ક્યોદ કરતી, પણ માતા સુન્દરલાલ પત્નીને એ કલેશથી દૂર રહી મોટા મન રાખવા પ્રેરતો.

આજે સરહની રાત્રિએ સુન્દરલાલ ખેતરમાંજ રાત્રિ રહેવાનો હતો. આજની રાત્રિ અગાઉની યદ્યપૂર્ણિમાઓથી સુન્દરલાલને મન અધિક આનંદ આપનારી હતી. આજે પોતાના બાગકપુત્ર સહિત તે કુદરતમાં ચાલી રહેલ આનંદમાં રોલતો હતો. નિર્દોષ આનંદમાં છાજે જ્યેષ્ઠી મટ્ટીમાં આજે આ દમ્પતી મહાલતાં દતાં. યનુષ્વરસ્વભાવ પ્રમાણે એ નિર્દોષ આનંદમાંથી પણ સંસારની વાતો ફરે છે તેમ કુટુંબની વાતોમાં સરખાતમાં આપણે સાંભળેલી વાતે દમ્પતી વળગ્યાં.

ઓઝત નદીનો રમણીય કિનારો, સરિતામાં વહેતું નિર્મળ નીર, લીલી વેલડી અને લતાઓથી શોભતી ગ્રામ્ય ઝૂંપડી; રહાએ દૂર દરથી સંભળાતાં દૂધા અને ચોરઠાઓના લલકાર, થોડે છેટે આવેલા ભુજંગપુરની પાદરના ચોકમાંથી સંભળાતાં ગ્રામ્ય ગીતો—“વનમાં બોલે ઝીણા મોર ઠોપલડી કાલ્લોલ કરે રે લોલ” રાસના ઝલકાર આ ચરદપૂર્ણિમાની રાત્રિએ કંઈ અજબ રીતે પ્રસંગને અવર્ણનીય બનાવતા હતા. ઉત્તમ બેતીની ભાવના સમજનાર સુન્દરલાલ આજે એક બેડુંતને મળતી કુદરતની લ્હાણ શેરો હતો—મજા લૂંટતો હતો. પત્નીની સર્વ વાતો સાંભળતાં કંઈ યુવાનીના દિવસો સુન્દરલાલને સાંભળ્યા. ન્હાનપણના સર્વ પ્રસંગો આંખ સમક્ષ તરવરી રહ્યા. એકાએક સરિતાનાં વહેતાં નીર તરફથી દષ્ટિ દેરવી તેણે કહ્યું:

“માણેક! આજ તો ગા! પરવ્યા પડી પહેલીજ ચરદપૂર્ણિમાએ મને સંભળાવેલો રાસ આજ તો સંભળાવ.”

માણેક પણ પતિની આ માગણી માટે ખુશ થઈ, એટલામાં દરથી દૂરી ગીતોના લલકાર સંભળાયા.

“આલ માણેક, જો ચન્દમા પણ ઉત્સુક છે—કંઈ સંભળાવ.”

“શું ગાઉ?” માણેકે વસંતને સુન્દરલાલના હાથમાં સોંપતાં પૂછ્યું.

“ચન્દમા અને ચન્દ્રિકાનો રાસ વાચ છે??! તને ને ગમે તે ગા.”

રસપૂર્ણ આંખોએ ચન્દન અમૃત ઝીલતી માણેકે રસિકા બની. ગાવાનું ચર કહ્યું—

જુઓ જગને બાંધજે ન્યોલિનકા રમે
ન્યોલિનકા રમે રસ તાલકા ધમે—
જુઓ જગને બાંધજે ન્યોલિનકા રમે.

સુન્દર સાડી બોમની, નમમંગાની ઠોર;
ઝગ ઝગ, જ્યોતિ દીપતી અદ્ભુત એના ઠોર.

શામે શશિરાજ ગોરીના સંગમાં,
રજની નિજ કાન્ત સાથ હર્ષથી રમે,
હર્ષથી રમે સ્નેહ રાસમાં ધૂમે—

ભુએ જગતે આંગણે જ્યોતિરિન્દ્ર રમે.

ગોરી રજની શોભતી, ગોરાં વસ્ત્રો અંગ;
ગોશં ઓમ દિશે બધું, ગોરા શશિને સંગ,
મહાતારલીયાતો સાથ હર્ષે નાચેર,
રૂડી રૂપેરી એ રાત ચંદ્રે રાચે રે.

વાયુ વીણા વાગતી, મન્દ મન્દ લલકાર;
ચન્દ્રિતાના નયુરતો.....

“ સુન્દરભાષ યાતો યાતો ! ઘેર તો મહા-
ભારત મંડાયું છે. યમુનાભાળીને જમકુંવર
બહેને ગાળાગાળીને લડાલડી સર કરી છે. ”
જંગલમાં સ્વર્ગની દહાણુ આપતો રાસ પૂરો
યામ તે પહેલાં અચ્છુન નામના સુન્દરલાલના
બેનકરે દોડતાં દોડતાં ઉતાવળે ઘેર આવવા કહ્યું.

સુન્દરલાલ વાડીપેથી ઉતાવળે ઘેર આવ્યો
સરપૂષ્ણિમાની તેલેમય રાત્રે આપું જગત
રમણે મડકું હતું. ત્યારે “ હિમ્મતબાપા ”
ના ફળામાં જમકુંવર અને યમુનાને કલક-
રાસ રમતાં, અસંખ્ય સંપ્રદોની હારમાળો
સંભળાવતાં સુન્દરલાલે જોયાં. સંસ્કારી ને
ઉચ્ચઅભિલાષિ હૃદયનો સુન્દરલાલ આ જોઈ
દુઃખી થયા. નિરાશ થયો. ઠાંકુસંસારની
ઠાળા બાણુ તેની દૃષ્ટિસમક્ષે સ્ત્રી રહી. ક્યાં
સંસારને શ્રેષ્ઠ બનાવવાના એના ઉચ્ચ
વિચાર અને ક્યાં આવા મુદ્દાજલહનાં
દરખો!

સુન્દરલાલ આવતાં યમુના સાંત પડી.
જેવું સસર, તરીકે અત્યારસુધી યમુનાએ
માન રાખ્યું હતું. સુન્દરલાલના દેખતાં યમુના
કહી પણ મોટે સાંદે બોલતી નહિ. જો કે
સુન્દરલાલની હાજરીથી યમુના સાંત પડી
પણ જમકુંવર તો હજી પોતાની અસંખ્ય
વાણીને વેગમાં ચલાવી રહી. જ્યારે સુન્દર-
લાલે તેને કંઈક આવી એક બાણુ ખસેડી

ત્યારેજ તે વેગ જરા અટક્યો. જાણારસુધી તે
વરસાદની માફક માજતી હતી પણ હવે તો
તે વરસી. આંખમાં આંસુ લાવી ચોર ઠોટ-
વાળને દડે તેવા પ્રયોગ મજવાયો.

“ મહારાં નસીબમાં એવું તે શું લંખ્યું
હશે કે કું તમારી ઓચિયાળી બની. આમને
અવે એવું તે શું કયું હશે કે મહારાં પછી
મરી ગયો અને તમારા રોટલાના ટુકડા માટે
મારે આપું આપું માંભળવું પડ્યું ”.....

.....આમ કહી ધુરંદે ધુરંદે રડવાનું સર
લ્યું. સુન્દરલાલ આવા બનાવોથી બહુ કંટા-
ળતો પણ ધિરજ રાખી ચલાવી લેતો. આજ
પણ તે સાંતજ રહ્યો. તે શાંતિ પુકડતો ગયો
તેમ તેમ જમકુંવર ધુરંદા મુકવામાં ખીલતી
મઈ. આખરે પ્રભુજાણે આવી તેને શાન્ત
રાખવાં પ્રયત્ન કર્યો.

“ જમકુંવર, તું તો આવીને આવી
રહીજ કે ? મોટાભાઈ શાંતિ પકડીને બેઠા છે
તેનો કંઈ અર્થ રહમજતી નથી ? આપણા
કુટુંબને આ હારા કલહથી કેટલું ખરાબ
લાગે છે તેનો ખ્યાલ છે કે ? ”

“ ખ્યાલ કરવાને હારી બાંધીને કહેને ? ”
ધુરંદા બધ પાડીને વાણુની માફક પ્રભુલાલ
તરફ ધુરંકતી ધુરંકતી જમકુંવર બોલી. ...

“ હોય એ તો અણસમણ છે, પણ હારે
કુટુંબમાં હવે મોટું મન રાખી રહેવું જોઈ-
એ. ” પ્રભુલાલે સાંત ચિત્તે જમકુંવરને ઠારવા
પ્રયત્ન કર્યો.

આખરે મહા મહેનતે જમકુંવર સાંત
પડી. તપાસ કરતો માલુમ પડ્યું, કે પોટોશમાં
રહેતાં એક ડોસીમાએ જમકુંવરને બરાબર કે
યમુના મહારી આગળ વાત કરતી હતી કે
અમહારાં નજીદ જમકુંવર બહેન તો અમહારા
પરમાં ભારરૂપ છે. ડોસીએ આ વાત એવી
તો ખુશીથી કહી કે જમકુંવરનો મીઠાજ દાણ
રહ્યો નહિ. તેણે કંઈ પણ પુછપરછ ક્યાં વગર
પેર આવી યમુના સાથે લડવાનું સર કયું.

સમાલોચના.

મહાત્મા ટોલ્સ્ટોય. અનુવાદક: ગોવર્ધન-

જી હદાનદાસ અમીન. સંપાદક અને પ્રકાશક: મિતુ-અખંડાનંદ, સસ્તુ સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલય, મહાવાદ. મૂલ્ય રૂ. ૨૧, પાકું પૃકું રૂ. ૨૦૦.

અમદાવાદના પ્રખ્યાત ચરતુ સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલય તરફથી પ્રકટ થતી વિવિધ ગ્રંથમાલાની જેટ થી ૧૫૩ એક તરીકે આ લગભગ ૧૦૦ પૃષ્ઠો ઇંગ્લિશ પુસ્તક પ્રકટે કરવામાં આવ્યું છે. હેસ્ટોય કાણુ હતા ૧ રશિયામાં આપણી અને

હવેની સત્તાવાળી આરસાલી માટે પ્રખ્યાત થયા રશિયામાં કાઠન્ટ લીયો ટોલ્સ્ટોય, એક એક અમીર કુટુંબમાં યુધ થયા છે. પરંતુ પોતે સંવેદન કુટુંબમાં જન્મેલા હોવા છતાં અને માતાની આલુબાઈનું વાતાવરણ ધર્મ અને પ્રિતિના વિગતને વિધાતક હોવા છતાં સમય જતાં કાઠન્ટ લીયો ટોલ્સ્ટોયને "શ્રેષ્ઠતા" માટે તેમના કાર્યોમાં, જીવનમાં અને લેખોમાં અવલોકી લેવા. આપણું દેશમાં મહાત્મા ગાંધી-જેને એ હાંદિયાલો કરી છે, તેનાં બીજા કાઠન્ટ પ્રિયો ટોલ્સ્ટોયના જીવન અને લેખોમાં મેળી શકે છે. મહાત્મા ગાંધીજી મહાત્મા ટોલ્સ્ટોય માટે અપૂર્વ માત્ર ધરાવે છે, એટલીજ વાત આ સ્તરની ઉપયોગિતા સચોટ સાબીત કરી આપે

કાઠન્ટ લીયો ટોલ્સ્ટોયે એકલા રશિયાના જ પરંતુ આખા યુરોપના વાતાવરણમાં જાળવે

કર્ષી છે, અને હજી પણ "મહાત્મા" નામના અનેક પુસ્તકો અને લેખો આખી

ગ્રામીણ હિપર ભાવથી વ્યાપ્ત છે. એવા મહાત્માનું નિમ્ન પ્રેસ્તુત પુસ્તકમાં આપવામાં આવ્યું.

મહાત્મા હિપરોળી અને બોધદાયક હકીકત એકી છે આ પુસ્તકમાં આપવામાં આવી છે. દરેક

જો બાંચનારે આ પુસ્તક અવરૂંધ વાંચ્યું ને એથી અમારી ખાસ લાભમણ છે, કમકે

તેથી કાળને કાઠ પ્રકારે લાભ થયા વિના રહેશે નહિ. આ સમયે એ પુસ્તક પ્રકટ કરીને મિતુ અખંડાનંદે ખરેખર જીજ્ઞાસા પર સમિરણ ઉપકાર કર્યો છે.

કુટુંબી વાર્તાઓ. ભાગ ૭ મો. સંપાદક અને પ્રકાશક: મિતુ-અખંડાનંદ, સસ્તુ સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલય, અમદાવાદ. કીમત રૂ. ૧૧, પાકું પૃકું રૂ. ૧૧૦.

કુટુંબી વાર્તાઓના આ ૭મો ભાગ વિવિધ ગ્રંથમાલાના ૧૪૫ થી ૧૪૭ એક તરીકે પ્રકટ કરવામાં આવ્યો છે. એમાં પ્રસંગ કથાથી વાર્તાનું બહુ આનંદજનક અને બોધદાયક છે. એ વાર્તાઓ નંબે સીમો માટેજ ખાસ પ્રસંગ કરવામાં આવી હોય એવા ખાસ થાય છે. દયાળુ માતા, અને સદૃશી-પુત્રીની જે દાંબી વાર્તાઓ મળીજ અસરકારક છે. જીજ્ઞાસાની બહેનોએ આ વાર્તાઓ સ્વરૂપે વાંચવી જોઈએ. બાપા પણ રહેલી અને સચોટ છે. વળી મંચદુરે કવિ રોષ સાહીત્ય કુટુંબી વાર્તા અને તેનાં કેટલાંક લખાણોમાંના શ્લોકો બોધ આ પુસ્તકનાં ઉપરનાં ભાગમાં આપવામાં આવ્યાં છે તે તેની ઉપયોગિતામાં વધારો કરે છે.

પાંડેશાસ્ત્ર અથવા પદ્મવંત પોલી. લેખિ-ભાષ્ય: ડૉ. લલિતાશેરી સામરાવ, અને ડૉ. વિમ્લ-લાલેરી મથનલાલ. નડિઆદ. કીમત રૂ. ૩-૦-૦.

આપણામાં એક કહેવત છે, "સુરતનું જામણ અને કાશીનું મરણ." જીજ્ઞાસા અને તેમણે ખાસ કરીને સુરતે રસોઇ કંજાની ખીલવણી માટે નામના

બેળકો છે, છતાં જીજ્ઞાસાની વાપામાં પાકાશ્ર ઉપર પણ આજ સાહિત્ય મહત્ત્વ ધરાવે તેવામાં

આવે છે, એ નવાઈ નેહુ લાગે છે. આપણા સમાજમાં દરેક કીને મુદરે રસોઇ બનાવતાં

આવરવી જોઈએ, કમકે કુટુંબની અનુપૂર્ણ તરીકે

કુટુંબના ભણતપાણુનો-ભાર સીવજીને માથેજ

હોય છે. એ સીને રસોઇ બનાવતાં બરાબર નથી

આવડતી, તે આપણા સમાજમાં દાંસીને પાત્ર થાય છે, અને સામાન્ય અનુભવની વાત છે કે, ન્હી ન્હી નતની વાનીઓ બનાવવાને માટે અનુભવી સ્ત્રીઓને પણ બીજાની સલાહ લેવી પડે છે, તો સિખાઉની તો વાતજ રૂઢી કરવી કે દિગ્ધિએ ભેટાં આ પુસ્તક બહુ બારે જોઈ પૂરી થઈ છે, અને તે બહુ ઉપયોગી લાગે છે. દરેક સ્ત્રીના પુસ્તકાલયમાં નહિ પણ દરેક રસોડામાં એ પુસ્તક રાખવાની જરૂર છે. એમાં ઘણી વાનીઓ બનાવવાની રીત આપેલી છે, અને તોલ માપ વગેરે પણ દર્શાવ્યાં છે, એટલે સમજવામાં મુશ્કેલી પડે એમ નથી. પુસ્તકના છેવટના ભાગમાં ચૂર્ણો વિગેરે બનાવવાની રીત આપી છે. આ પુસ્તક પ્રકટ કરવાને માટે લેખિકાઓને ધન્યવાદ થઈ છે.

અમૂઠ જીવન દોરી. લેખક ચંદ્રલાલ લલિત બાઈ ગોવર્ધનદાસ પ્રકાશક, મુગાંતર કાર્યાલય, ગોપીપુરા મુરવ. હીમત ૩. ૧.

જેસો પૃષ્ઠ આ પુસ્તક કર્તાએ માલુમની જીવન દોરી લંબાય એ હેતુથી લખ્યું છે. જીવન દોરી લંબાવવાને માટે અર્થાત્ આપણી નિત્ય નિત્યની ભૂલોથી તેને ટુંકી બનતી અટકાવવાને માટે કેટલાક કુદરતી નિયમો પ્રમાણે ચાલવાની જરૂર છે, તે વાત લેખકે આ પુસ્તકમાં બતાવી આપી છે. જેઓ હલરો રૂપીયા ફવાઓ પાછળ ખર્ચા નામે છે, અને છતાં ઘણી વેળા સતોષ મેળવી શકતા નથી, તેમને માટે આવા કુદરતી ઉપચારો બહુ લાભદાયક થાય. ચરીટને સેતરદિલ રાખવાને માટે લેખકે કેટલીક ઉપયોગી બાબતો વર્ણવે છે પ્રકરણોમાં વિગતવાર ધ્યાન ખેંચવું છે.

તે ઉપરાંત દરદો થઈ આવે તેના દેશી વનસ્પતિના ઉપચારોનું વર્ણન પણ તેમાં આપેલું છે. કુટુંબનું આરોગ્ય જાળવી રાખવાને માટે આ પુસ્તકનો સંપર્ક અવશ્ય કરવો જોઈએ.

તૈન સતી રત્ન. પ્રથમ ભાગ. લેખકો લાલચંદ લ. સાહ અને સૌ. 'ઉપા' પ્રકાશક મંથનગર, લેડી ડાર્જિલિંગ, માટુંના, મુંબાઈ. હીમત ૩. ૧૧ દેશી પૃષ્ઠ ૩. ૧૧૧.

આ પુસ્તકમાં મહાસતી સીતા, દેવી બ્રાહ્મી, દેવી સુંદરી, અને કુમારી ચંદનબાળાનાં બોધદાયક ચરિત્રો આપવામાં આવ્યાં છે. મહાસતી સીતા તે બીજાં કોઈ નહિ પણ શ્રી રામચંદ્રજીનાં પત્ની સીતાજી. તૈન બપુએ એમને પોતાનામાં ગણી લે છે. ભલે, સીતાજી આ પુસ્તકમાં આપેલ ચરિત્ર રામાયણમાં આપેલી દૃષ્ટિકોણથી લેણે લાગે નહીં પડે છે, અને તેથી તે વાંચવામાં રસ પડે છે. દાખલા તરીકે શ્રી રામચંદ્રજીને સીતાજી ઉપરાંત બીજી પત્નીઓ હતી એમ કહેવામાં આવ્યું છે, ત્યારે આપણે તો તેમને એક પત્નીમત ધારી તરીકે જ ધીકાણીએ છીએ. દેવી બ્રાહ્મી, અને દેવી સુંદરી એમનાં ચરિત્રો ઉપરથી માલુમ પડે છે કે, સંજારમાં પ્રવેશ કરવાને બદલે તેમણે સંસારથી વિરક્ત જીવન ગાળ્યું છે, એટલે તેમને આપણે સમજીએ છીએ તે અર્થમાં "સતીઓ" કહેવાય કે કેમ એ સવાલ છે. કુમારી ચંદનબાળા પણ કુમારી અવસ્થામાંથી જ સ્ત્રીધી દીક્ષા પ્રાપ્ત કરી છે. આ ચારે ચરિત્રો સ્ત્રીઓએ ખાસ વાંચવા જેવાં છે.

સ્રી જગત્.

હિન્.

સુરતના મહિલા વિદ્યાલયના ધનાએ બેંચી આપવાનો સમાવેશ તા. ૧૬-૬-૨૩ ને દિને સર મનુભાઈ મહેતાના પ્રમુખપદે થયો હતો, જે વખતે પ્રમુખે કન્યા કેળવણી વિશે મનનીય સાયણુ આયુ' હનુ. આ પ્રસંગે સાચ બઢાદરે ખુદશાઈ રેશાઈના સ્મરણાય' બંધાયલી વિદ્યાલય માટેની કસરતશાળા પણ. ખુલ્લી ચુકવામાં આવી હતી.

તા. ૧૮ મી સપ્ટેમ્બરનું ગાંધી પર્વ ઉજવવા મુળાંછની રાષ્ટ્રીય સ્રી. સજાના આશ્રય હેઠળ એક સજા મારવાડી વિદ્યાલય હોલમાં શ્રીમતી અવતિકાબાઈ ગોખલેના પ્રમુખપદે મળી હતી. શ્રીયુત પ્રમુખેએકરે ગાંધીજીના જીવન કાર્ય વિશે વિવેચન કર્યું હતું. ત્યારબાદ લખાનગી ધરતી. કંપને લીધે યંચલી જયજનક સ્થિતિ તરફ સહાનુભૂતિ દર્શાવનારે કાચ મીસિસ લેસાનીઆએ રજૂ કર્યો હતો, જેને મીસિસ કેપ્ટને ટકા આપ્યો હતો. આ પ્રસંગે "ઉપયોગી સ્વદેશી વસ્તુઓનું એક પ્રદર્શન બરવામાં આવ્યું" હતું, જેના લાભ સજામાં આવેલી સ્રીઓએ લીધો હતો.

પારસી કોમમાં પરવિકચની બહો લાંબા સમયથી રેડી છે. આ બહોને "સીતની બીજ" ને નામે ઓળખવામાં આવે છે. એ બહો સાથે પેશકર ઉઠાવવા ફેલકા પારસી મેંડેજોના આશ્રય હેઠળ એક સમાવેશ તા. ૩૦-૬-૨૩ ને દિને કોષીતગાથ પર આવેલા આંતરે બહેરામના બાદશાહરે હોલમાં-મી. નીમાડગલના પ્રમુખપણુ હેઠળ મળી હતી. મીસ જરબાઈ દાદાચાનજીએ ગાયમાંથી ચુજરાતી જેત્રો ગાથ સંભળાવ્યા બાદ

બીજા કેટલાક પ્રુપ વક્તાઓના જુસ્સાદાર ભાષણો એ બહોની વિરખ થયા હતા.

પદ્મરીવાતા શ્રીમતી કસ્તુરબાઈ તા. ૩૦-૬-૨૩ ના રોજ લખનખર રાજ્યના કાલવડ ગામે જયોં હતો બીજે દિવસે "મનુષ્યધર્મ અને સ્વદેશી" વિષય પર એ બેઠન સાયણુ આપવામાં હતા, ખુદશ રાજ્યની ચેલીસે એ સાયણુ આપતાં તેમને અટકાવ્યાં હતાં.

મહાત્મા ગાંધીજીની જન્મતીથિ ઉજવવા રાષ્ટ્રીય સ્રી સજાના આશ્રય હેઠળ એક સજા તા. ૪-૧૦-૨૩ ને સ્થિ મારવાડી વિદ્યાલય હોલમાં સ્રી. ગોખલેના પ્રમુખપદે મળી હતી. પ્રમુખના પ્રાયમિક સાયણુ બાદ શ્રીયુત અવ. તિકાબાઈ તિકાકરે ગાંધીજીના જીવનનું રહસ્ય સમજાવ્યું હતું. આ પ્રસંગે સ્વદેશી વસ્તુઓનું પ્રદર્શન પણ બરવામાં આવ્યું હતું, જેના લાભ હાજર રહેલી મહિલાઓએ લીધો હતો. એ સંસ્થાએ કરેલી ગોઠવણ મુજબ ચરોડાંજેલનુ દર્શન કરવા જયા વર્ષની નેમ પચાસથી વધારે સ્રીઓ ચરોડા ગઈ હતી. તેમને અંદર જવાની પરવાનગી મળી ન હતી એટલુંજ નહિ પણ ગાંધીજી માટેના તેમના ઉપહાર પણ જેલના અધિકારીઓએ સ્વીકાર્યો ન હતા. મહાત્માજીની ૭૫મી સુરજના દાર ઉપર પ્રથમથી તેનેજ ફૂલ હારે ચઢાવી તેમજ સંતોષ માન્યો હતો.

મહાત્મા ગાંધીજીની ૫૫ મી જન્મતીથિ નિમિત્ત શ્રીમતી સમાજે બાલસાન સાહિત્ય પ્રદર્શન કથેજ નિવાસની લાયકેરીના હોલમાં તા. ૭ મી ઓક્ટોબરે સવારમાં ખુલ્લું મુક્યું હતું. બાળકોને જ્ઞાન સાથે ગમત આપે એવાં

અનેક સ્થાપનો આ પ્રદર્શનમાં લેવાં કરવામાં આવ્યાં છે. આ પ્રદર્શન ખુલ્લું મુકવાનો સમારંભમાં સ્ત્રી પુરુષો અને બાળકોની સારી સંખ્યાએ ભાગ લીધો હતો. શ્રીયુત કરસનદાસ ચીતલીઆએ પ્રાયશ્નિક વિવેચન કર્યા બાદ, શ્રીયુત કૃષ્ણલાલ ઝવેરીએ, શ્રીમતી સુશીલાદેવીએ અને લેડી લક્ષ્મીબાઈએ પ્રસંગને અનુસરતાં વિવેચન કર્યું હતું, જે પછી સૌ બાઈજી પીટી પ્રદર્શન ખુલ્લું મુકાયું નહેર ક્યું હતું. એજ દિવસે સાંજે બીજી સભા ગાંધીજીની જયન્તિ ઉજવવા સૌ બાઈજી બહેનના પ્રમુખપદે મળી હતી. શ્રીયુત મયારવાળાએ બહેનોને જોગ મોકલેલો પત્ર શ્રીયુત ચીતલીઆએ વાંચી સંભળાવ્યો હતો, જે પછી શ્રીયુત મયારદાસે ગાંધીજીના ઇવનકાર્ય સંબંધી વિવેચન કર્યું હતું.

x x x

નડિયાદમાં ગાંધીજીની જયન્તિ નિમિત્તે તા. ૧૭ મી ઓક્ટોબરે ઉત્સવ ઉજવવામાં આવ્યો હતો નવા મથર્ની પ્રભાતમાં સળસળ એકાદ્ય તેમ જ દિવસે પ્રવાસમાં ખાદીની ટેલ પડી હતી. ગાંધીજીની છબી સાથે એક સરપસ ઠાઠવામાં આવ્યું હતું, જેમાં સ્ત્રી પુરુષો અને બાળકોએ મોટી સંખ્યામાં ભાગ લીધો હતો. એક સભા સાંજે વિનય મંદિરમાં શ્રીમતી લક્ષ્મીદેવી જોડના પ્રમુખપદે મળી હતી. રાતના ચોરીએ ચોરીએ સ્ત્રીઓએ ખાદીના વસ્ત્રોમાં સજ્જ થઈ દેશલક્ષિતા ગરબા ગાયા હતા. બેચારી પોળમાં વજ્રિક કોમમાં એક મુલુ ચણું હતું હતું આ રાષ્ટ્રીય ઉત્સવને લીધે રોવા કુટવાનું બંધ રાખ્યું હતું. સ્ત્રીઓની એક ટુકડીએ શ્રીમતી લક્ષ્મીદેવી જોડની સરદારી ફેડળ ખાદી વેચવાનું કામ કર્યું હતું.

x x x

શ્રી ગુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રી-મંડળની વાર્ષિક સભા તા. ૬ મી ઓક્ટોબરે આર્થ સમાજ હોલમાં લેડી લક્ષ્મીબાઈના પ્રમુખપદે મળી હતી. મંડળના મંત્રી ગં. સ્વ. રસીકમણી દેસાઈએ મંડળનો વાર્ષિક રીપોર્ટ રજૂ કર્યો હતો, ત્યારબાદ ચાંદુ વર્ધ માટે નવી વ્યવસ્થાપક સમિતિ નીમવામાં આવી હતી અને પ્રમુખને આભાર માની સભા વિસર્જન થઈ હતી.

x x x

દેવી હસ્તુરબાએ રોક જમનાલાલ બનન સાથે મદાત્મા ગાંધીજીની મુલાકાત યરોડા નેહમાં તા. ૧૦ મી ઓક્ટોબરે લીધી હતી.

x x x

તા. ૧૮ મી ઓક્ટોબરના ગાંધી પર્વ અને દશેરાના તહેવારો નિમિત્તે રાષ્ટ્રીય સ્ત્રી સભા તરફથી મારવાડી વિદ્યાલય હોલમાં ખાદી અને સ્વદેશી વસ્તુઓનું મુંદર અને ઉપયોગી પ્રદર્શન ભરવામાં આવ્યું હતું.

x x x

માહુગાની કન્યાશાળા તરફથી નવરાત્ર દરમિયાન ગરબા ગાવાના સમારંભો યથા હતા, જેમાં આસપાસ વસતી મહિલાઓએ સારી સંખ્યામાં ભાગ લીધો હતો. ખાદીની બાદલીઓ અને અન્ય વસ્તુઓની લઢાણી બેચી આપવાનો મેળાવડો તા. ૧૬ મી ઓક્ટોબરે શ્રી વિઠ્ઠલભાઈ પટેલના પ્રમુખપદે યથા હતો.

x x x

નવરાત્ર નિમિત્તે શ્રી ગુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રી-મંડળનો વાર્ષિક સમારંભ તા. ૧૫મી ઓક્ટોબરે રાતના મારવાડી વિદ્યાલય હોલમાં ઉજવાયો હતો. આ પ્રસંગમાં લગભગ ૭૦૦-૮૦૦ મહિલાઓએ ભાગ લીધો હતો; પરંતુ વ્યવસ્થા પૂર્વક ગરબા ગવાયા હતા એટલામાથે જ કોઈ રોકથ, ગરબા પાર્ટી કરતાં આ સમારંભ સંજોગને વધારે મળતો આવતો હતો. ભવિષ્યના સમારંભોમાં, વ્યવસ્થા પૂર્વક ગરબા ગવાય અને એ રીતે કુલીન સ્ત્રીઓમાંથી દાસ પાંચમી, સંગીતની કલા ટકાવી રાખવાના પ્રયત્નો ગાય એ નજરવું છે. આ સમારંભોને તાર એમ પણ કહી શકે કે ગુજરાતી મહિલાઓમાં ખાદીનો પ્રચાર બદલ જોઈ છે. મંડળ તરફથી આ પ્રસંગે ભાગ લેનાર મહિલાઓને એલ્યુમીનીઅમના દાખડા અને પંચાલની લઢાણી કરવામાં આવી હતી.

x x x

પૂનામાં એમી-દોહડી કલચરલ સોસાયટીના આશ્રમ હેઠળ સરાયલા ફળકળાદિના પ્રદર્શનમાં ઉત્તમ ગુણો માટે લેડી નંદાંચીરને લેડી નોર્થ કોટ કપ ઇનામમાં મળ્યું હતું.

x x x

પ્રવાગના પડિત લાડલી પ્રસાદની સૌથી મોટી પુત્રી કુમારી ચન્દ્રમોહિનીએ પંખળ યુગીવરસીદીની બી. એ. ની ડીગ્રી મેળવી પરીક્ષા માન સહિત બીજા વર્ગમાં પસાર કરી છે. આ વર્ષે જે સ્ત્રી વિદ્યાર્થીઓએ પરીક્ષામાં પસાર થઈ છે તેમાં સૌથી વધારે માર્ક્સ કુમારી ચન્દ્રમોહિનીને મળ્યા છે.

જેવી રીતે પુરુષોની સ્કુલ ફાઇનલ પરીક્ષા લેવામાં આવે છે તેવી રીતે સન ૧૯૨૪ના એપ્રિલથી સ્ટ્રીઓની પરીક્ષા લેવાનું પણ મુખ્યમંત્રી સરકારે હાથે છે. આ પરીક્ષા દરેક જિલ્લામાં લેવામાં આવશે. પુરુષો પાસે અવસર ફ્રી ર. ૧૦ લેવામાં આવે છે પણ સ્ટ્રીઓને તે ફ્રી માર્ક્સ લેવામાં આવશે.

હિંદી સ્ટ્રીઓને વહીલાત કરવાનો હક્ક આપવા સંબંધી જે ખરડો ડૉ. જોરે વડી મારા સભામાં રજૂ કર્યો હતો, તેને કાયદાનું સ્વરૂપ આપવામાં આવ્યું છે. કુમારી સુધાંશુલાલા હજારાએ પટનાની હાઈકોર્ટ પાસે વંચીલાત કરવાની પરવાનગી માંગી પણ કોર્ટે તે આપી નહિ અને તેથી આ ખરડો મોરારજીભાઈ દાવવામાં આવ્યો હતો. હવે કુમારી હજારાને વંચીલાતની સનહ મળી ગઈ છે. બીજી પણ હિન્દી સ્ટ્રીઓ આ નવા કાયદાનો ફાયદો લઈ રહશે.

ફરમાખાદના પડિત પુરુષચંદ્ર મેહાણનો પુત્ર પુરુષોત્તમ ત્રણ ચાન્દ્ર મહિનાથી મૃતિ હતો. તેની ઉંમર તેર વર્ષની હતી અને તેની પત્નીની ઉંમર આઠ વર્ષની હતી. પોતાનો પતિ જયશે નહિ એવો ડોક્ટરોએ અભિપ્રાય આપતાં તેણે ધરમાં જઈ સુગાર સળ્યા અને પછી કુવાના માળા પર જઈને બેઠી. પતિનું મૃત્યુ યત્ન પળીએ કુવામાં પડી પ્રાણ ત્યાગ્યા. તેને તરત જ હોદવામાં આવી હતી પણ શરીરમાં પ્રાણ ન હતો.

જસલુદના રીન્ટ રાણીલાહેબાએ પોતાના સાન્ન્યમાં પ્રાથમિક કેળવણી મફત આપવાનો હુકમ કર્યો છે. અંગ્રેજી મીડલ સ્કુલમાં ૨૫ ટકા નિદ્યાર્થીઓને વગર ફીએ હાજર કરવામાં આવશે.

અવાળીબાઈ નામે ૩૮ વર્ષની ઉંમરની વિધવાને દુરતની જન્મેલી બાળકોનું મોટામાં ૩ દાખી ગુજબાનીને જીવનરવા માટે મુંબાઈની હાઈકોર્ટે જન્મ દેશનિકાલની સજા ફરમાવી છે. એ બાઈ ૬૨ વર્ષથી વિધવા થઈ છે. અને મોટી ઉંમરની એક પ્રણેલી લીકરી અને એક લીકરમ્મી મા છે.

સંયુક્ત પ્રાંતમાં પીલીલીત જલ્લાની એક નવેલી નામે બાલ વિધવાએ પોતાના દુરતના જન્મેલા બાળકનું મોટામાં ૩ દાખી તળાવમાં નાંખી દઈને મરણ નીપજાવ્યું. પરંતુ લાસ તરીકે ઉપર આવતાં પોલીસે તપાસ કરીને બાઈને પકડી. કેસ ચાલતાં સેશન્સ જજને બાઈને કાળા પાણીની સજા ફરમાવી, પણ હાઈકોર્ટે અપીલ યતાં આરોપી સ્ત્રી છે એનો ખ્યાલ કરી હાઈકોર્ટે એ સુલ મદાદી જે માસના સખ્ત કેદખાનાની સજા કરી.

સીમલામાં લેડી રેડીંગના પ્રયત્નોથી સ્ત્રી બાલકો માટે એક હોસ્પિટલ ખુલવાનું છે. જેમાં ૫૦ થી ૬૦ સ્ટ્રીઓની સારવાર મદિગોઠવણ થશે. થોમ્સ સ્ટ્રી ડોક્ટરો મેળવવાના પ્રયત્નો ચાલે છે. કોપાળના ના. બેનુમ સહિબાએ આ હોસ્પિટલ માટે રૂ. ૪૦૦૦૦ ની રકમ આપી છે.

એશિયા. ચીનમાં પહેલાં બાળકો વેચનાં ખવાનો રીવાજ હતો પણ હવે તે નાબૂદ થઈ ગયો છે. છતાં આશ્ચર્યની વાત છે કે ચીનનો જે પ્રદેશ-હોંગકોંગ બ્રિટિશ હકમત હેઠળ છે ત્યાં આ રીવાજ હજી જરૂરી છે ! હમ્બુલ્ગ એક માતાએ પોતાનું બાળક ૬૦ ડોલરે વેચ્યું અને એ વેચાણ બ્રિટિશ સેક્રેટરીના દફતરમાં મોકલ્યું ! પાછળથી માતાએ બાળક પાછું માગ્યું પણ ખરીદનારે તેના ૧૮૦ ડોલર માગ્યા. સેક્રેટરી મહારાજે આમાં દખલગીરી કરવાની ના પાડી. ખરીદનારની રહેમાં ફગાવેા હશે !

ટનાસરીમની આનુબાહુના પ્રદેશમાં વસતા કારેન ભતિના લોક બહુ નિર્ધન ગણાય છે. એ ભતિની સ્ટ્રીઓનો મુખ્ય પોરાકાક પુરુષ સુધી પહોંચે એવો લેવા અને કુરડું લોય છે. કાણુ કાપડ તેમને સૌથી વધારે પ્રિય છે અને તેની ઉપર રંગીન દોરાથી ભતભતના વેલપુટા કાઢી ચણાને છે. ગળામાં ચમકાર ધરેલાં સંખ્યા

બધે પહેરવામાં આવે છે. આ ભતિમાં વિવાદ અને મૃત્યુ સંસ્કાર એક સીતે ગાય છે. એ કાઠ માણસ મરી નયતો તેની લાયકાત સંભવીને એક જગ્યા અણુદશ ઉપર ગોઠવવામાં આવે છે અને તેની એક બાજુ વિવાદ યોગ્ય યુવાનો અને બીજી બાજુ યુવતીઓ બેસી પ્રેમચર્ચા કરે છે. આવે પ્રસંગે કહી મરકરી ને ટોળ ટપ્પા સારી પેટે ઉઠે છે. આ સમારંભમાં ને યુવકો અને યુવતીઓ પરણવાને પરસ્પર કબજા ચાય છે તેમના હૃદય તેમ વખતે યથા ભય છે. તે પછી મરનારની લાયકાતે ઠેકાણે પાઠવામાં આવે છે.

આફ્રિકા.

માડાગાસ્કરની સ્ત્રીઓ. માડાગાસ્કર ટાપુ આફ્રિકાની પૂર્વ દિશામાં આવેલો છે અને તેની પર ફ્રેન્ચીની હકુમત છે. એ ટાપુનો વિસ્તાર બે લાખ ત્રીસ હજાર ચોરસ માઈલ છે. એમાં પૂણી ભતિઓ વસે છે. એ ભતિઓમાં એન્ડીમેરીના અને દોવા ભતિઓ પ્રખ્યાત છે. આ ભતિઓની સ્ત્રીઓના સરીરનો રંગ સ્વદેશી પીળાશ પડતો છે. હાથ-પગ પ્રમાણમાં નાના હોય છે. હઠમાં બહુ લાંબી નહિ અને બહુ ટીવણી નહિ, એવી મધ્યમ ધાટીની હોય છે. બીજી ભતિઓની સ્ત્રીઓ એમના પ્રમાણમાં વધારે કાળી, હળસીઓના નેવા રંગની લગભગ હોય છે. હઠમાં પછુ તે લાંબી હોય છે.

x x x

પોશાકમાં સ્ત્રીઓ લેંગા પહેરે છે અને "સિંગ્રો" કહેવામાં આવે છે. સરીરના ઉપરના ભાગને ટાંકવા લંગ કુરતુ પહેરે છે અને "અકાનલ" નામે ઓળખે છે. લેંગા ઉપડાનો બનેલો નહિ પણ પાસની કાંઠેથી પાતળી સાદાનો બનાવેલો હોય છે; અને ચામડાની પટ્ટીથી કમર પર ફસીને બાંધે છે. કુરતુ સફેદ અને લાલ છુદાદાર ઊંટનું બનેલું હોય છે; અર્ધો ભાગ લાલ અને અર્ધો સફેદ હોય છે. કાલીના ભાગને એ લોહી વધારે રાણુવારે છે. વાળ ગ્રંથવા બાંધવામાં એ લોહી વધારે કારીગરી બતાવે છે. એ કામમાં ફરતીયે સ્ત્રીઓની મદદ હોવી જોઈએ અને હલા-હાના હલાઓ ચાલ્યા નય. વચમાંથી રોચે પાડી જન્ને બાજુ નાની નાની અને લટકે ગ્રંથવાને

રિવાજ સાધારણ છે. વાળ બાંધ્યા પછી ચારે વારફ જાડીનો કે ચાવની ચરખીનો લેપ કરે છે, જેથી ગ્રંથણુ છુટી ન ભય. મહિને એક વાર આ પ્રમાણે વાળ બાંધવા પડે છે.

સામાજિક દૃષ્ટિએ આ ટાપુમાં સ્ત્રી પુરુષોના કમ સરખા છે. આફ્રિકાના બીજા ભાગોમાં પુરુષોનો માલિક ગણાય છે, તેમ અહિં નથી. વિવાદમાં કન્યાનું જાન અપાતું નથી, તેમ તેને ખરીદાવી પણ નથી. એ માટે વર-કન્યા વચ્ચે એક પ્રકારનો કાર ચાય છે. સ્ત્રીઓ પોતાની મીઠકતની સ્વતંત્ર માલિક રહે છે; અને મરણ પ્રમાણે તેનો ઉપયોગ કરી શકે છે. માટે ભાગે પુરુષો બહારનું કામ કરે છે અને સ્ત્રીઓ ઘરનું કરે છે. પુરુષો ખેતી કરે છે, ઠોર ચારારે ઉંચકાર કરી લાવે છે; અને સ્ત્રીઓ ઘરમાં રસોયનું કામ કરે છે, બાળકોની સંભાળ રાખે છે.

યુરપ.

ઈંગ્લેન્ડની બ્રાઉન્ટ સૂનીવરસીટીએ સ્ત્રી વિદ્યા-પ્રતિષ્ઠાને પ્રથમ વિદ્યાર્થીઓ નેવાળાં કીમી મેળવવા વગેરેના દરક આપ્યા છે, પરંતુ કેમ્બ્રીજ સૂનીવરસીટીએ હજુ તેવા દરક આપ્યા નથી. એ સંબંધી અખીરોની સમા-દિવાને ખાસમાં થોડા સમયપર ચર્ચા થઈ હતી. એ સૂનીવરસીટીને સરકારી મદદ મળે છે માટે સ્ત્રીઓના દરક સ્વીકારવા તેને ફરજ પાડવી એવા અભિપ્રાય થોડાં દોહડોને આપ્યો હતો, પરિન્તુ બીજા અખીરો એવી ઉપજગીરી કરવા તેવાર ન હતા. પરિણામે સૂનીવરસીટીના ન્યવરુપાધીને આ બાબત પર ફરી વિચાર કરવાની તેમને સૂચના કરી છે.

ઈંગ્લેન્ડમાં ચાર હજાર શિક્ષિકાઓને કેળવણી ખાતામાંથી કમી કરવામાં આવી છે. એમાંથી ને સ્ત્રીઓ એમ સાબીત કરી આપશે કે તેઓ પતિથી અલગ રહે છે અને કાલુ પોષણનું બીજું સાધન નથી તેમને માટે ફરી વિચાર કરવામાં આવશે અને ન્યાં સુધી બની શકે ત્યાં સુધી તેમને પાછી કામે સનારવામાં આવશે.

ઈંગ્લેન્ડના કામદાર સંઘનો કાલ-સીલના પ્રમુખ તરીકે મીસ માર્સારેટ લોન્ડ્રીફને ચૂંટી કાઢવામાં આવ્યાં છે.

ડાક્ટર મારગારેટ બ્રાઉનને નાસુરના દરબની અસરકારક દવા માટે એક વરસ સુધી શોધબોધ ચલાવી હતી અને તે માટે પોતાના સર્કિલ્સ અખતરા કર્યા હતા. આ અખતરા કરવામાંજ તેણે પોતાના જીવનો ભોગ આપ્યો છે.

૭૪૩માં અત્યાર સુધીમાં એકદર ૧૦૩૪ સ્ત્રીઓની મેલરિયટ તરીકે નીમણુંક કરવામાં આવી છે.

પેરીસમાં હમણાં એક "મીન રીબન" કલ્પ સ્થપાઈ છે, જેના સભાસદો યુવાન સ્ત્રી પુરો પાઈ ચક્ર છે. લડાઈને લીધે થઈ ગયેલી વસ્તી પાછી વધારવા અને તે નિમિત્ત તંદુરસ્ત અને સ્વચ્છ સ્ત્રી પુરો પાડવા. હવે ગોઠવી આપવાના ઉદ્દેશથી આ કલ્પ સ્થપાઈ છે. આશરે ૭૦૦ સભાસદો યથા ગયાં છે. આ સભાસદો પોતાને બ્રાજબાવવા માટે પોરાઈ ઉપર મીન રીબન-લીલી પડી પડે છે.

ફ્રાંસની સ્ત્રી દક્ષ સંબંધી ચળવળોની આગેવાન બાબુ ડો. મોડલીન પેક્ટીઅરે સ્ત્રીઓની એક સભામાં ભાષણ આપતાં સ્ત્રીઓને લશ્કરી નોકરીમાં રાખવા કરવાની દિમાયત કરતાં નજીવું દંડ કે "સ્મતગમતોના અખાડામાં સ્ત્રીઓ પોતાની બહાદુરી અને સહનશક્તિ સાબિત કરી છે. કૈય બળવા વખતે પણ સ્ત્રીઓ લશ્કરમાં કામ કરી હતી. સ્ત્રીઓને દેશ માટે પોતાનો જીવ આપવાને તત્પર થવાનો હું આગ્રહ કરું છું તે પ્રતા મરણ થતી જોવાની ઇચ્છાથી નહિ પરંતુ સ્ત્રીઓને મલકિદાર જીવવાના એક માર્ગ તરીકે હું તેની દિમાયત કરું છું." સભામાં ડાબર રહેલી પક્ષી સ્ત્રીઓએ આ વિચાર તરફ વિરોધ બતાવ્યો હતો.

જન્મ પ્રમાણે જગતી પરિષદ માર્સેલ્સ (ફ્રાંસ) માં સપ્ટેમ્બર માસની આખરમાં ગળી હતી. આ પરિષદમાં "વસ્તીમાં થતા ધટાડા સાથે છુટા છોડાના કાયદોનો સંબંધ" એ વિષે ચર્ચા થઈ હતી અને આ પ્રમાણે સુધાસજો છુટા છોડાના કાયદા માટે સુચવાયા હતા: (૧) પરસ્પરા પછી ત્રણ વર્ષ બાદ છુટાછેડા કરવાની, પરવાનગી આપવી

નાદ. (૨) વ્યવિચારને માટે જે સ્ત્રીથી છુટાછેડા કરવામાં આવ્યા હોય તેને ફરી પરસ્પરાની મનાઈ કરવી અને પુરપત્ને બોધમાં બોધી ત્રણ માસની સજા કરવી.

જર્મનીના રાઇનલેન્ડ પ્રદેશને જુલો પાડવાને મિત્ર રાજ્યો મધી રહ્યાં છે, તેની સાથે પોલા દહાવવા ૩૦-૬-૨૩ને દિને બાર હબર માણસોની મેલી હુસલોઈ શહેરના મધ્ય ભાગમાં ગળી હતી. આ પ્રસંગે કોમ્યુનિસ્ટ પક્ષના માણસોએ કરેલા ગોળીબારથી ઘણાં માણસો જખમી થયાં હતાં અને મરણ પામ્યાં હતાં અને નારાજાગમાં પણ સ્ત્રી બાળકો કચકાઈ ગયાં હતાં.

હેલ્સા મદાયુદને પરિણામિ જર્મનીની જે કફેટી દશા થઈ છે તે સૌ કોઈ જાણે છે. લડાઈ દરમિયાન જર્મનીએ જે અત્યાચારો કરેલા તેના બદલો અત્યારે ફ્રાંસ અને બેલ્જિયમ લઈ રહ્યાં છે. જર્મનીની સ્ત્રીઓમાં અત્યારે જે પક્ષ છે. એક પક્ષ જર્મનીને બીજા દેશો સાથે સમજૂતી કરી જવતુંમાં સાન્નિ પ્રસારવાનો આગ્રહ કરે છે; બીજા બીજા પક્ષ સત્યાગ્રહ કરી સામા પક્ષને નમાવવા જસુક છે. રૂઢરના પ્રદેશમાં બેલ્જિયમ લશ્કરી અધિકારીએ "અરવેન" પત્રના તંત્રી દર પાસર ને એ પ્રદેશમાંથી નીકળી જવાની આજ્ઞા કરી હતી અને તેની પત્ની મેરીઆને પણ તેવાજ દુકમ ફરમાવ્યો હતો. પણ મેરીઆએ જવાબ વાળ્યો કે "લશ્કરી અધિકારીનો દુકમ માનવા હું તૈયાર નથી." પરિણામે તેને અજા સજા કરવામાં આવી છે!

રશિયાની રાજધાની પેટ્રોગ્રેડમાં ઉતાલીસ રાત્રી યાજ્ઞોએ જે ન્યાં ફસલબર ઓકરા-ઓકરીએ ચિસલુનો લાલ લે છે... ઉપરાંત એલ દેશમાં લગભગ પાંચહબર એવા આશયો છે ન્યાં લગભગ ત્રણ લાખ ધાવણાં બાળકો પાલન પોષણ થાય છે. પ્રજાતંત્રી એ પ્રુબી છે!

ઇંગ્લેન્ડની આશરે કાંઠેની હોસ્પિટલના પ્રસિદ્ધ ડાક્ટર "બ્રીટીશ મેડીકલ જનરલ"માં એક કેસની વિગત આપતાં જણાવે છે કે, ૨૭ વર્ષની એક સ્ત્રીના પેટપર બોપરેશન કરતાં તેમાંથી ૧૭

લોખંડનાં ટુકડાં, ૩ સેફ્ટી પીન, ૨ ક્ષીઆ, એક બેટન, એક પેન્સીલ, ઓલવાનું ચંન અને એવીજ બીજાં વસ્તુઓ નીકળી છે. એક લોખંડનો ટુકડો કો. ૩૩-૩૪ ઈંચ જેટલો લાંબો હતો. વાંત બહુ વિચિત્ર લાગે છે.

ઇંગ્લાંડના કેન્સિંગ્ટન જિલ્લામાં પ્રત્યેક ૧૦૦૦ પુરૂષે ૧૭૫૬૪ સ્ત્રીઓ છે. આખી દુનિયાના બીજા ક્રમના ભાગમાં સ્ત્રીઓની અટલી વધારા પડતા પ્રમાણમાં સંખ્યા સાચેજ દરો !

જર્મનીમાં એક ૨૧ વર્ષની યુવતી છે. જેની સ્મરણશક્તિ એક સાંતા પંજાબવા વિદ્વાનો આશ્ચર્ય મામે છે. એ યુવતી એક સાથે કેટલાયે કામ કરી શકે છે. મોટેથી ગાતી જતી હોય, અને એક હાથે અંગ્રેજી ભાષામાં અને બીજે હાથે ફ્રેંચ ભાષામાં લખતી પણ નય. ત્યાંના કેટલાક પ્રસિદ્ધ ડોક્ટરો અને વિદ્વાનોએ એ યુવતીની પરીક્ષા લીધી હતી. એને કેટલાક ગણિતનો સર્વાયો આપ્યા હતા. એક હાથે આ સવાલોના તેણે જવાબ લખ્યા અને બીજે હાથે પરીક્ષક બેઠતા ગયા તે લખતી ગઈ. એ બંને બાજુએમાં તે સંપૂર્ણ રીતે સફળ નીવડી હતી.

અમેરિકા.

યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સના કામદાર ખાતાની સ્ત્રી સાંખાએ સ્ત્રીઓએ કરેલી શોષણ વિશે હમણાં રાજ્યની પેટર કોમિસના કમિટી ઉપરથી એક રીપોર્ટ તૈયાર કર્યો છે; તેમાં જનજીવવામાં આવે છે કે એકંદરે સ્ત્રીઓએ કરેલી શોષણની, સંખ્યા એ કે હજી નાની છે, છતાં તેનું પ્રમાણ ઉલ્લાં ચોડાંક વર્ષોમાં ખૂબ વધ્યું છે. અનેક સ્ત્રીઓએ માત્ર ગદ્ગદવતને ઉપયોગીન નહિ પરંતુ ઉદ્યોગ, વ્યાપાર અને વિજ્ઞાનના પ્રદેશમાં ખપ લોગે એવી શોષણ કરીને પેટરો મેળવ્યાં છે. ઉલ્ટું રીપોર્ટ ફરિયાદ કરે છે કે સ્ત્રીઓને હજી નેહએ તેવી સગવડ મળી નથી. તે જ મળે તો દેશને તેમની શોષણથી ઘણું લાભ થાય. આ સંજવરો-આંધ્ર કરીને નાણાંનો-સગવડો સ્ત્રી શોષકોને આપવા એ રીપોર્ટ સલામતું કરે છે.

અમેરિકામાં સ્ત્રીઓએ પોતાપોતાની જમણાં પોતાં કરવા માટે એક સંઘ બનાવી છે, જેને

સાખાઓ દરેક સ્થળે ખોલવામાં આવનાર છે. આ સંઘ અંદર અંદરના કુલ્યા પતાવશે જેથી અદ્યતનમાં દાદ મેળવવા જવાની જરૂર નહિ રહે. દિનમાં આવા પંચ મોઢાસે મોઢાસે નીમવાની ખાસ જરૂર છે !

સાધારણ લોકોમાં અને કોલેજની કેળવણી પામેલા માતૃપિતાઓમાં સંતાનોત્પત્તિના કેટલા તફાવત રહે છે તેની તપાસ માઉન્ટ હોલી ઓલંના પ્રદેશમાં કરવામાં આવી હતી અને તે સંબંધી આંકડા મેળા કરવામાં આવ્યાં છે. મોટે ભાગે એમ જોવામાં આવ્યું છે કે અસંખ્ય માતૃપિતા વધારે સંતાનો પેદા કરે છે. કોલેજના કેળવણી વિનાના માળાપોના સંતાનોનું પ્રમાણ ૪૬ ટકા આવે છે. માતૃ પિતાએ કોલેજની કેળવણી લીધી. હોંય અને માતાએ ન લીધી હોય એવાં માળાપોના સંતાનોનું પ્રમાણ ૩૭ ટકા આવ્યું છે. માતા પિતા બંનેએ કોલેજની કેળવણી લીધી હોય તેમના બાળકોનું પ્રમાણ ૩૬ ટકા છે; જ્યારે માત્ર માતા કોલેજમાં શીખી હોય તેવા માળાપોના સંતાનોનું પ્રમાણ ૩૧ ટકા આવે છે. એ પણ જણાયું છે કે વધારે કેળવણીવાળા માળાપોના સંતાનો વધારે ભૂદિરાજી અને શરીરે મજબૂત હોય છે.

જોરુદેવિયા.

શીજના યાપુઓમાં એવો રીવાજ છે કે બાળક જન્મતાજ તેના હાથ ઉપર છાંટણાં પાડી તેનો જન્મ દિવસ જખી લેવામાં આવે છે ! કામ કામ કેમણે તો એવો રીવાજ છે કે માતાના દાયમર તેનો દરેક બાળકનો જન્મદિવસ છાંટણા પાડી લખી લેવામાં આવે છે !

ટોરેસ સાયુદ્રયુનિમાં આવેલા બાહુ નામના યાપુમાં મીસિસ જ્ઞદેવ નામે એક સ્ત્રીને સ્વીન્સ-લેન્ડની સરકારે ગવર્નર તરીકે નીમી છે. મીસિસ જ્ઞદેવ લગભગ ત્રણ વર્ષથી એ યાપુમાં છે અને શિક્ષક, પાંદરી, મેજસ્ટ્રેટ અને ગવર્નર તરીકે જુદા જુદા ઓપા પર એ સમય દરમિયાન તેણે કામ કર્યું છે. એના કારભાર દરમિયાન બાહુની સ્થિતિ ખુબ સુપરી ગઈ છે. દાણની ખરી તો સફેદર બધે થઈ છે.

વિવિધ વિષયો.

સુંદર બનવાની જરૂર.

“ ગૃહલક્ષ્મી ”માં, “ અમારી મહિલાઓએ સુંદર બનવાની આવશ્યકતા ” એ વિષય પર શીશુત ઇન્દ્રિયાચર વર્મા, બી. એ., એક મનનીય લેખ લખે છે. એ લેખનો ઉપયોગી ભાગ અને સાર અમે અહિં આપીએ છીએ:—

“ લેખ લખવાનો મારો હેતુ માર એજ છે કે આપણી સ્ત્રીઓ તંદુરસ્ત અને સુંદર બનતાં શીખે. સુંદરતા સાથે તંદુરસ્તીનો બહુ ધારો સંબંધ છે. ખરું હોય તો સુંદરતા તંદુરસ્તીની સમી બહેન છે. સુંદરતા વગર તંદુરસ્તી મળી શકે, પણ તંદુરસ્તી ન હોય તો સુંદરતા ટકી ન શકે. સ્ત્રીઓએ સુંદર બનવાનો મારો આ વિચાર ફેલાવોને હસી કાઢવા જેવો લાગશે, પણ હાલના સમયમાં સંચોગોનો વિચાર કરીને તેમણે તો એ જરૂરીઆત ફેલી ગયી છે તે સમજી શકશે.

“ હાલના જનસમાજની સ્થિતિ બાંધે છે; આરે તરફ જરૂરિયાત ફેલી રહ્યા છે. ધર્મને નામે બલિયાર ચાલે છે. પ્રજાચર્ચ અને ઇન્દ્રિયનિમગ્ન તો મદદરજા ટળી ગયું છે. પુરુષજાતિને તો હું હોય ૧ તેમની ઇન્દ્રિયલોભપાતી હલ નથી. પ્રત્યેક શહેર અને દેશમાં સેંકડો વેરવાળા મળે છે તે એની સાબિતી છે. તેમની સંખ્યા વધવાની જવાબદારી પુરુષોપર છે. એ પુરુષ ઇન્દ્રિય નિમગ્ન કરે. અને પોતાની સાધ્વી પત્નીના પ્રેમથી જ સંતોષ મેળવે તો વેરવાળા ભૂમિ મર્યા લાગે. પરંતુ ખરી વાત એ છે કે આજના દેશમાં સમકક્ષ પર મરી કીટ છે. નેહી કદર સફુલ્લી સ્વભાવની નથી પતી તેટલી સુંદર મહેરાની યાચ છે. શહેરોએ બિયારી એવી સીધી સારી બની રહે છે કે તેમને મૂળું ફેલીએ તો ખેડું નથી. જે બાબતોને માટે પુરુષ વેરવાળોતા ફેશમાં ફસાય છે તે બાબતોને શહેરોએ

પોતાક ઉચિત ફેરફાર સાથે અંગીકાર કરે તો પુરુષો બહાર બટકવાનું ભૂલી નવ. સંગીતકલા, શૃંગારકલા, વાદ્યવાદની, સફાઈ, હસ્તપ્રાપ્ત્ય, સહૃદયતા, પ્રેમાભાષ, હાવમાવ, ઉડાડ વગેરે એવી બાબતો છે, જેને લીધે પુરુષો વેરવાના કાસ મને છે. શહેરોએમાં ને મદદરતા હોય, તેઓ ને પતિના મનનું વલણ સમજી શકવાની શક્તિ મારવાની હોય અને પતિને અનુકૂળ બની શુદ્ધિ પૂર્વક તેના હૃદયપર પોતાનો અધિકાર જમાવે તો મને તેના દુરાચારી પુરુષને પણ સુધારી દે આ બાબતો સાથે શબ્દચરણ, સેનાશક્તિ અને સુશીલતાની પણ જરૂર છે. આ કારણેનું પવિત્ર, પોતાનું અને માળીનું છત્ર મુખમધ બનાવવાને શહેરોએને સુંદર કેમ બનાવું તે શીખવાની જરૂર છે.

“ એ હું કહો છોત તો ? ”

શીશુત સન્નિપાત્ત પંડ્યાએ આ વિષય પર “ રંજનિ ”માં એક યલોજ રસિક અને મનનીય લેખ લખ્યો છે. આ લેખ આખો ઉતારી સેવા અમને ઉચ્છા ગાય છે, પરંતુ સ્થળસંકોચને લીધે તે કોઈપણ પડે છે; અને તેમની યોગ્ય ભાગ ટાંચીને સંતોષ માનીએ છીએ:—

“ પુરુષોને સૌંદર્ય પ્રિય છે અને જરા સંભાળથી સતત સુંદર રહેવું અપરું નથી, એ સૂત્રનો સાક્ષાત્કાર અવશ્યક છે અને કદાચ. પ્રમાણથી મને તેડું અસાધારણ સૌંદર્ય જંબવાલ છે, બનાઈક, અપ્રિય બને છે, અને સપ્રમાણ સૌંદર્ય સરીકની મુદ્દતા ઉપર અવલ છે, એ ‘બહી જવાતાં સત્યો દિ સમિધ રાખું’. મને અને મારા શહેરમંદિરને સુંદર નેહ એમની વિલાસિતા માત્ર પોષાય છે એ હું કહી દિ ન રાખું. મારા સ્વભાવોનો આત્મા સૌંદર્યના જાતાવરણથી પ્રસન્ન રહી ઉલ્લસિત અને ઉન્નત બનશે એ ભાવથી સુંદર રહું અને સર્વને સુંદર બનાવું.....

ખને છે, તેણે બહાર આવવાથી શું પવિત્ર રહી
ચક્રો. ૧. પડાનો રિવાજ દૂર કરવો એ ખરાબ
વાત નથી, પણ તે સમજને વિચારપૂર્વક દૂર
કરવો જોઈએ. એ રિવાજ નાણુદ કરવાથીજ દેશની
વન્નતિ નહિ થાય. જ્યાં સુધી સ્ત્રીઓમાં પહેલાં
જેથી આત્મરક્ષિતિ નહિ આવે ત્યાં સુધી દેશ
હિતની વાતો અસંભવિત છે.”

એમ માસિકમાં “એક નૃણકાર પુરુષ”ની
સહીથી બીજે એક લેખ આ વિષય સંબંધી
પ્રકટ થયો છે. એ રિવાજની ઉત્પત્તિની
ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ ચર્ચા કરતાં લેખક કહે
છે, કે મુસલમાની રાજ્યકાળમાં હિન્દુ સ્ત્રીઓની
પ્રતિષ્ઠાની રક્ષા કરવા માટે આ રિવાજ સ્વી-
કારાયો છે એમ કેટલાક માને છે પણ તે
ખોટું છે. ખરી વાત એ છે કે જેમ અત્યારે કેટ
લીક સ્ત્રીઓ પશ્ચિમની મઝમેનું અનુકરણ કરે છે
તેમ મુસલમાની રાજ્યકાળમાં મુસલમાન સ્ત્રીઓને
પડામાં રહેવી જોઈ, એ રિવાજનું હિન્દુઓએ
પણ અનુકરણ કર્યું છે. પંતબ અને સંયુક્ત
મંત્રીમાં મુસલમાની રાજ્યનું ભોર વધારે દલ
અને તેથીજ એ પ્રદેશમાં આ રિવાજ વધારે
દૃઢ થયો છે. આ રિવાજથી કેવાં ખરાબ પરિ-
ણામ આવે છે તે બતાવતાં લેખક કહે છે, કે વિવાહ
સંબંધ થતાં પહેલાં કન્યાને એવાની તક વરને
મળતી નથી. કન્યાનાં સગાં સંબંધીઓ તે અત્યંત
રૂપાળી છે તેમજ ઉત્તમ શુભો ધરાવે છે એવી
માન્યતા વર પક્ષ પર કસારે છે. પરન્તુ સમ થવા
પછી ત્યારે આ માન્યતા ખોટી કરે છે ત્યારે
પુરુષનું હિત વધી જાય છે અને હૃદયની લોભપતા-
ને વૃદ્ધ કરવા તે બહાર ભટકે છે. સ્ત્રીનું હૃદય
પણ સદા પવિત્ર નથી રહેતું. પરિણામે બન્નેને
સંસાર મૂળમાં મળે છે. ઉપર લેખક કહે છે:—

“પણ લોકોનું માનવું છે કે પુરુષવર્ગ બદ-
લાતવાળો છે. તેમના હાથેથી સ્ત્રીઓને બચા-
વવા પડાની જરૂર છે. પણ એ દોષ પુરુષોને
માથેજ યા માટે કે સ્ત્રીવર્ગ પણ શું એવા નથી કે
તે બધી સ્ત્રીઓ શુદ્ધ અને પવિત્ર હોય તો પુ-
રુષો આડે માર્ગે કર્યાથી જ નહીં સદા કે પડો
સ્ત્રીઓને શુદ્ધ નહિ રાખી શકે. કોઈએ કહ્યું
હયું છે:

પુંધરી રો આડ કરો પળ,
ચંચલ નેન રહે ન પ્રપાધ.

જે સ્ત્રી સાધ્વી છે, લગ્નપત્ની છે અને કુલમર્યાદાનું
ધ્યાન રાખનારી છે તેને કોઈ પણ કાંઈ કરી
શકે નહિ. પણ જેના હૃદયમાં વ્યભિચારના ભા-
વર્યા હોય તેને લાખ પડતા રાખવાથી પણ શુદ્ધ
નહિ રાખી શકાય. એવીજ સ્ત્રીઓ સ્ત્રીવર્ગને
બદનામ કરે છે.

સ્ત્રીઓની સ્વતંત્રતા.

“માધુરી” માં શ્રીયુત મોહનલાલ નેહરુ
આ વિષય પર એક લેખ લખી સ્ત્રી પુરુષને સરખા
દેખ આપવાની હિમાયત કરે છે. સ્ત્રીની અત્યારની
પરાધીન દશા માટે લેખક પુરુષવર્ગને જવાબદાર
જણે છે. તેમના મત પ્રમાણે ભૂતકાળમાં પુરુષોએ
સ્ત્રીઓને પરાધીન બનાવવાના હેતુ પ્રકારે
મરતો કર્યા છે. તરેહ તરેહનાં સાસો રચી,
તેમનો બધ બતાવી પુરુષોએ સ્ત્રીઓને પોતાને
આધીન કરી લીધી છે. એ સાક્ષીમાં સ્ત્રીઓની
પતિભક્તિનાં કલ્પિત તેમજ સાચાં દર્શાવો આપી
પતિભક્તિની મહત્તા વધારી દીધી અને એ રીતે
કોણી સ્ત્રીઓને પુરુષોએ હારી બતાવી દીધી.
સ્ત્રીઓને પોતાના હક્કનું જ્ઞાન ન થાય એવી રીતે
મૂર્ખ અને પરાધીન દશામાં રાખવાનામ પ્રયત્નો
થયા. એ હાસલ અત્યારે એટલી હદે પેહોંચ્યું છે
કે તેથી માત્ર સ્ત્રીમતિનું નહિ પણ પુરુષમતિ
પણ પરાધીન બનતી જાય છે સ્ત્રીમતિ પુરુષોને
સાદસ અને સહાયોમાં ઉત્તેજન આપવાને બદલે
નડતર રૂપ બને છે. સ્ત્રીઓ સ્વતંત્ર થાય તો તેમની
સદાક્રતાથી પુરુષો પોતાની તેમજ દેશની વન્નતિ
સાધી શકે એ ખૂબી જવાડું છે. પુત્રી એ છે કે
સ્ત્રીઓ પોતે સ્વતંત્રતા શું છે તે જાણતી નથી.
પડામાં પ્રપાળને રહેવું, ધરતી ચાર ફિંગરોમાં
જીવન ગાળવું અને પતિની બક્તિ કરવી એજ
સ્ત્રીઓ પોતાનો ધર્મ માને છે. આ માર્ગે ઊંચી
સ્વતંત્ર થવામાં તેમને મુશ્કેલી જણાય છે. કેટલાંક
સ્ત્રીપુરુષો માને છે કે એવી સ્વતંત્રતાથી હિન્દુ
સમાજ કલમમાં આવી પડશે. ગુલામીની પ્રથા
દૂર કરવાના પ્રયત્નો થયા ત્યારે પણ આવોજ
બધ બતાવો દત્તો, પણ એ પ્રથા દૂર થવાથી
સમાજ પર કોઈ પણ પ્રકારની આફત આવી
પડી નથી. સ્ત્રીઓને સ્વતંત્રતા મળવાથી કોઈપણ
આફત આવવાનો સંભવ નથી. પુરુષો તો
સ્વાર્થને ખાતર વિરોધ કરી, તેઓ બીજને

એમના મનાવે છે કે સ્ત્રીઓ સ્વતંત્ર થઈ અન્ય પુરુષો સાથે વ્યવહાર સાબરો અને પતિદેવને તેમના ભેડા સાફ કરવા પડશે. આવી સ્વતંત્રતા સ્વચ્છતાના ગણાય. ખરી સ્વતંત્રતામાં સંયમ હોય, પોતાના હક્કનું અરેખક સાત હોય અને એ હક્ક ભોગવતા બીજાના હક્કમાં ખલલ ન પડે તેનો હંમેશાં ખ્યાલ રહેવો જોઈએ. ત્યારે એ સ્વાર્થી પુરુષોની ખાત્રી કરો આપણે કે તેમના પ્રમાણમાં પોતે કેટલા સંયમથી એ સ્વતંત્રતાનો લાભ લે છે, અને પોતાની અદિપ્તી તરીકેની ફરજો કેવી સુંદર રીતે અદા કરે છે.

બાળકોની કસરત.

“ સરસ્વતી ” ગાદિકે “ શિશુ વ્યાયામ ” વિષય પર એક અચિત લેખ પ્રકટ કર્યો છે. એ ઉપયોગી લેખનો સાર અહીં આપીએ છીએ:—

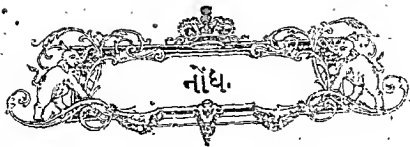
“ મોટી સંખ્યામાં બાળકોનાં અઘણ મૃત્યુ થતાં જોઈ ઇંગ્લેંડમાં મોટી ચળવળ ચાલી જેના પરિણામે સરકારે તેમના પ્રભાવી સંચાલનોએ એ અટકાવવાના પ્રયત્નો કરવા માંડ્યા. આજે યુરોપના યશાળસ દેશોમાં બાળકોની રક્ષા અને કેળવણી માટે જેવા સુંદર પ્રયત્નો કરવામાં આવે છે કે જેના ખ્યાલ પણ આપણને ન આવી શકે. દિનમાં બાળકોની મૃત્યુ સંખ્યા હંમેશાં વધતી જાય છે. છતાં અમુક અપવાદ સિવાય કાંઈ પણ પ્રયત્નો થતા નથી. ગર્ભવતી સ્ત્રીઓની માવજતનો આધાર મોટે ભાગે અજાણ સંજોગ પર હોય છે. પરિણામે બાળકોનાં જન્મકાળ ગજલુ થાય છે, જેટલું નહિ પણ માતાઓને પ્રાણ ખોવા પડે છે. એ બાળકો અઘણ ગરતા નથી તેઓ નિર્જલ નીચે છે. થોડા સરસુપોષણની ખામીને લીધે દિનમાં કમતાકાત મનુષ્યોની સંખ્યા વધતી જાય છે.

“ બીજા દેશોની સરખામણીમાં અમેરિકામાં આ વિષે વધારે કાળજી રખાય છે. કુદ સરકારે એ સાર પોતાને માથે લઈ લીધો છે. ગમે આમ સુચનકર્તાનાં સ્વાધવાના અને યોગ્ય તબીબી મદદ દ્વારા આપી રાખાય જેવા પ્રયત્નો થઈ રહ્યા છે. એ કુદનો જીવીકાળને લીધે બાળકોને મોઘ બોરાક નથી આપી શકતાં તેમને તે

સરકાર તરફથી મળે છે. બાળક મોટું થતાં તેની કેળવણી માટે પણ સરકારના વ્યવસ્થા કરે છે.

“ બાળકોની શારીરિક ઉત્તિ માટે કસરતની ખાસ જરૂર છે. આપણને જાણીને આશ્ચર્ય થશે કે દુરવતનાં જન્મેલાં બાળકોને પણ કસરત કરાવવામાં આવે છે. કેટલાક માને છે કે તેમના સારી રમાં સક્તિ નથી હોતી, પણ તે ભ્રમ છે. સારી રમત પ્રમાણમાં દરેક બાળકમાં પૂરતી સક્તિ હોય છે. માળાપની ફરજ છે કે બાળકોને બચપણથી જ તેમના સારીરની સક્તિ વધતી રહે એવી કસરત કરાવે. દુરવતના જન્મેલા બાળકને ઈથી સુવાડીએ તો તરતજ તે ચતા યવાનો પ્રપત્ત કરશે, અને તેમ કરતાં હાથ, પગ અને મંથુ હલાવવું પડશે, એથી તેના એ અવધવાના સ્વાધુઓ મજબુત થશે. આવી કસરતો કરાવવામાં ઉતાવળ ન થવી જોઈએ. અંગુલ પડે એવી હલકી કસરતોથી જ સરખાત થવી જોઈએ.

“ અમેરિકામાં બહુ તાની ઉમ્મરના બાળકોને કસરત કરાવાય છે. ન્યુયોર્કમાં એક પાંચ મહિનાનું મેથુ જીવે તામે બાળક છે, તે લોખંડના સળગાવેલા દિવંદો જે નંદાએ મજબુત પડી આનંદથી કુલા ખાય છે. દોઢ મહિનો થયે ત્યારથી જ માળાપ તેને કસરત કરાવવા લાગ્યાં હતાં. બીજે છાકરો છામી દોઢ વર્ષનો છે પણ તે ઝાડપર સ્લેકાઈથી ચઢી શકે છે. સ્પેનના માટ્રીડ શહેરનો અઢી વર્ષનો એક છાકરો સાઈકલ પર ચમકારિક કસરતો કરી જાય છે. પનાખા પ્રકારનો એક પાંચ વર્ષનો બાળક કુડાંજોપર અફસુત કસરત કરી શકે છે. એક બીજે પાંચ વર્ષનો પટેલવાન પોતાની છાતી અઢી ઈંચ જેટલી કુલાવી શકે છે. આ બધી કશિષત નહિ પણ ખરી વારતા છે. એ બાળકોનાં માળાપે જન્મથી જ તેમની કસરત તરફ ધ્યાન આપ્યું છે. એક પંદર વાસના બાળકને તેના માળાપે પેન્સીલ પકડાવવાનો પ્રયત્ન કર્યો હતો એ પ્રયત્નોથી જેના ખસાનાં અને હાથનાં સ્વાધુઓ જેટલાં મજબુત થયાં કે દોઢ મહિનાની ઉમ્મર થતાં મુખીમાં તે લાકડી યા દંડો જોરથી પકડી ચકતો હતો. આવી રીતે જ આપણાં બાળકો તરફ ધ્યાન આપવામાં આવે તો જરૂર દિનંતી મરિમ્યની પ્રભાવગ્રસ્ત અને દિગ્મતવાન બને.”

નોંધ.

ગુજરાતની હિન્દુ સ્ત્રીઓના નવરાત્રનો અપૂર્વ ઉત્સવ હમણાં પસાર થયો નવરાત્રનો ઉત્સવ. ગુજરાતભ્રુએ એ ઉત્સવનો અનેરો આનંદ લઈયો-લૂંચ્યો.

હરોજ, સ્ત્રીઓના જીવનમાં આનંદ બહેલાવવાને માટે, કુદરતની-ગોમાસાના વર્ષાદૃષ્ટી લીલા વાધા ધરી સુંદર બનેલી કુદરતના યોગમાં એકલા માટે, અને દુનીયામાં આનંદ ફેલાવવા માટે યોજાયેલા આ ઉત્સવ સ્ત્રીઓને ઘણા આવકાર લાવે છે, એટલું જ નહિ પણ પુરુષવર્ગનેય આવકારદાયક છે. ગામડાંમાં અને નાનાં શહેરોમાં જે ઉત્સવના દિવસોમાં ગરબા લેતી સુંદરીઓનાં દર્શન કરી તેમનો નિર્દોષ આનંદ નિહાળવાને અસંખ્ય પુરુષોનાં ટોળાં નિહાળી પડે છે, અને સુંદરીદંડના આનંદનાં ઉછળતાં મોત્તર ફરતી બીલી પોતે પણ આનંદમય બને છે, અને નવજીવન અનુભવે છે. આ ઉત્સવમાં સ્ત્રીની મહાન હિંચ સહિત કેટલી અદ્ભુત હેરાય છે, તે સહિતના સન્માનથી દુનીયાનું કેવું રક્ષણ અને જોવાયું થાય છે, અને તેની અવગણનાથી કેવા મહાન અર્થો હપ્તે છે, તે પણ પ્રેરક થાય છે. હુંકામાં, આ નવરાત્રના ઉત્સવમાં સ્ત્રીઓની સહિત, અનેરો આનંદ, ઉલ્લાસ, નવજીવન અને પવિત્ર ધર્મ-સાવના પ્રેરક થાય છે.

આ ઉત્સવ ગામડાંમાં જેવો ઉજવાય છે, તેવો શહેરોમાં નથી ઉજવાતો. ગામડાંમાં સ્ત્રીઓ મોટે ભાગે અસાધુ બની ગઈ છે, છતાંયે આ ઉત્સવને સુંદર રીતે ખીલવી શકે છે. પ્રથમ તે ગામડાંમાં જેવી કુદરત ખીલી રહે છે, તેવી શહેરોમાં નથી ખીલતી. તેજ પ્રમાણે ગામડાંની "ગોરીઓ" નવરાત્રમાં જેવી ખીલી રહે છે, અને નેટલી છુટી આનંદોત્સવ કરે છે તેવી શહેરની

સુંદરીઓ ખીલી શકતી નથી, અને તેટલી છુટી આનંદોત્સવ કરી શકતી નથી શહેરના કૃત્રિમ જીવનની છાયા તેમની પર પડે છે, અને તેમાંથી જન્મ પામેલા નાનુકતા વિગેરેના આચારવિચારોથી તેમના એ આનંદોત્સવમાં ખામી આવી જાય છે. કુદરતને જોળે એવલી ગામડાંની "ગોરીઓ" એવા આચારવિચારો સમજતીજ નથી, તેથી તેમનો આનંદોત્સવ આગેઆપ અજબ પ્રકારે ખીલી રહે છે. શહેરની સુંદરીઓ ગામડાંની "ગોરીઓ" તુ આ બીજામાં અતુલરૂઝ કરી બનતા સુધી આવા આનંદોત્સવમાં નાનુકતા વિગેરેના ખોટા ખ્યાલો દૂર કરી નવરાત્ર ઉજવે એ ઉચ્ચવા યોગ્ય છે. ગુજરાત-ઠાકિયાવાડની બહેનોનું અમે આ વાત તરફ ખાસ ધ્યાન એ ચીએ છીએ.

આવો અપૂર્વ નવરાત્ર ઉત્સવ સ્ત્રીઓએ અવરજી ઉજવે એ નેહાએ, કેટલાક કહેશે ઉત્સવ અંવશ્ય આ સમય ઉત્સવો ઉજવવાનો ઉજવો. નથી. મહારાજા ગાંધીજી જેવા સર્વો કેદખાનામાં સળગતા હોય, અને દેશમાં ચોમકે જવાનાઓ સળગતી હોય ત્યારે ઉત્સવો ઉજવવાનાં હોય? આવા સવારનો જવાબ એટલોજ છે, કે કેટલાક ઉત્સવો માત્ર આનંદ કરવા ખાતરજ ઉજવાય છે, ત્યારે કેટલાક ઉત્સવો કોઈ ગંધીર અને મહાભરત કાર્ય કરવા પૂર્વે ઉજવાય છે. કાખલાં તરીકે સુદે ચંદ્રચંદ્ર હોય તે દિવસની આગલી રાત્રી આનંદોત્સવમાં પસાર કરવામાં આવે છે, જેથી અવનવો ઉત્સાહ પ્રકટી નીકળે અને અજબ નુસ્સો આવે. હિન્દની બહેનોએ હમણાં એવા ઉત્સવો ઉજવવાના છે. છતાં મેજાવવાને તેમણે પોતાના પતિઓ અને બાળકોને તૈયાર કરવાના છે, તેમનામાં ઉત્સાહ પ્રેરનાનો છે, નુસ્સો ભરવાનો છે. તેઓ નેટલી ઉત્સાહ પ્રેરી રાખે,

નરસો જુસ્સો ભરી શકશે તેમજી ઝીલ કાઢી પ્રેરી અને ભરી શકશે નહિ; અને તેને માટે એ ઉત્સાહ અને જુસ્સાની જ્યોતિ તેમજી પ્રથમ પોતાનામાં જ જાણવી જોઈએ, નવરાત્રનો ઉત્સવ ઉજવવાથી તેજો એવા ઉત્સાહ અને જુસ્સાનો સંપ્રદ હરી શકશે. તે વિના નહિ. નવરાત્ર પછી તરતજ વિજયાદશમી આવે છે, તે તો સર્વ સામાન્ય વાત છે, પરંતુ તેમાં શું રહસ્ય સમાયું છે, તેનો ભાગ્યેજ કાઢી વિચાર કર્યો હશે. વિજયાદશમીને દિવસે પુરુષવર્ગ પોતાની આવતા વર્ષની વિજયયાત્રાનો આરંભ કરે છે. તે દિવસે તેજો પૂર ઉદારમાં, ઉત્સાહમાં, અને જુસ્સામાં હોવા જોઈએ એ ઉત્સાહ અને જુસ્સો તેમનામાં આજીવાને માટે સ્ત્રીઓએ પ્રથમથી વાતાવરણ ઉત્પન્ન કરવું જોઈએ. નવરાત્રના ઉત્સવથી એવું વાતાવરણ ઉત્પન્ન થાય છે, એ સંકલ્પ પ્રયાસમાં આવી જશે. ગુજરાતના પુરુષવર્ગે પોતાની વિજયયાત્રાનો આરંભ નિજ્યાદશમીએ કરવાની જરૂર છે. ગુજરાતનો સ્ત્રીવર્ગ નવરાત્રનો ઉત્સવ ઉજવી તેમને એવા આરંભને માટે બેસાડે તૈયાર કરશે !

આ તહેવારોનોજ ખાસ છે. દીવાળીના તહેવારો આવી લાગ્યા છે. એ દીવાળીના તહેવારો દર વર્ષે આપણા તહેવારોમાં દેશમાં બહુ ધામધુમથી ઉજવું કરશે ? વાય છે. પુરુષવર્ગ તેમજ સ્ત્રીવર્ગ અવનવાં વસાણપણ પહેરી આ તહેવારો અપ્નદમાં ગાળે છે. બાળકોને પણ ખૂબ મજા પડે છે, કેમકે કાઠસાતની વાનીઓ ખાવા મળે છે, નવાં નવાં અને સારાં સારાં કપડાં પહેરવા મળે છે, અને ફાકડા ફાડવા મળે છે, અને નિશાળે જવા યોગ્ય ઉગરનાં બાળકોને નિશાળે જવાની ચંચાત હોતી નથી. મંત્રના જીવનને આખા વર્ષના યાક પછી તાજું કરવાને માટે આ આઠ દશ દિવસોના તહેવારોનો ખાસ જરૂર છે. અને આ તહેવારો સ્ત્રીઓ માટે ખાસ મહત્વના છે. ખરી રીતે આ તહેવારોની સરખાત ધનતેરસને દિવસે થાય છે, જે દિવસે મોટે ભાગે લક્ષ્મીપૂજન થાય છે લોકો સામાન્યતઃ એ દિવસે ધનની-લક્ષ્મીની પૂજા કરે છે-અને એ રીતે પોસે પેસાના કેવા પૂજારીઓ છે તે બતાવી

આપે છે. પરંતુ લક્ષ્મીપૂજનનો ખરો અર્થ એજ છે, કે તે દિવસે પોતાની ખરી લક્ષ્મી-શુદ્ધ “લક્ષ્મી” શું પૂજન થવું જોઈએ, એટલે કે તેને આદર સંમાન અર્પવાં જોઈએ, જેથી શુદ્ધની ખરેખરી, લક્ષ્મી તરીકે તે રહી શકે, અને શુદ્ધને કલબે. આ પ્રમાણે પૂજયથી શુદ્ધલક્ષ્મીથી કુટુંબના બંદાર કેવા ભરાય છે, અને કુટુંબમાં આનંદની રસરેલ કેવી ફેલાય છે, તે અન્નપૂર્ણિપ શુદ્ધ લક્ષ્મીઓએ ચતુરાઈથી તૈયાર કરેલી વિધિવિધ વાનીઓના અન્નકુટ કેવા ભરાય છે, જે પ્રશુ પોતે આગેજ છે અને પ્રસન્ન થાય છે-રહે છે, અને સંધળો ઉત્સવ આનંદકલ્પોલભમાં કેવા પસાર થાય છે તે આ તહેવારોમાં સ્પષ્ટ માલમ પડી આવે છે. આ તહેવારોમાં શારદાપૂજન થાય છે, તે પણ સ્ત્રીઓની એક અપૂર્વ યજ્ઞિની જગત્ તરફથી થતી પૂજા બતાવે છે. શુદ્ધલક્ષ્મી તરીકે દીવાળીને દિને સ્ત્રી પોતાના શુદ્ધ-કુટુંબને કલબે છે, અને કાઠખીજને દિવસે પોતાના પીછાને, સંભાળી માઈબહેનના અનેરા, સ્વર્ગીય સંબંધી તાબ કરે છે આવા ખાસ સ્ત્રીઓના તહેવારોમાં સ્ત્રીઓએ શું કરવું જોઈએ, અને શું ના કરવું જોઈએ, એ સ્પષ્ટ વિચારવા જેવો છે જેમ સ્ત્રીઓએ પોતાનાં કુટુંબ કલબવાં જોઈએ, તેમજ તેમજી પોતાનો દેશ પણ કલબવો જોઈએ. તેટલા માટે દીવાળીના તહેવારોમાં સ્ત્રીઓએ પાદેશી કાપડને ઢાંચ પણ લગાડવો ન જોઈએ. બદારની સુંદરતા, અને જલમધુથી મોહાકરને જે સ્ત્રીઓ પરદેશી કાપડ પર મોહી પડે છે, તે દેશને કલબતી નથી પરંતુ તેને કાળપણ લક્ષ્મી કોઈકે છે, અને તેથી તેમનું કુટુંબ પણ કાળપનેજ પામે છે. અને જે સ્ત્રીઓ પરદેશી કાપડ ન પહેરી શકે તો તેમના પતિઓ અને તેમનાં બાળકો યે કેવી રીતે પહેરી શકે ? જે હિન્દની સ્ત્રીઓ દીવાળીના ઉત્સવનો આ પ્રમાણે ખરો અર્થ સમજે તો ખરેખર તે પોતાના કુટુંબનેય કલબી શકે અને દેશનેય દીવાળી શકે, અને ત્યારેજ દીવાળીના તહેવારો સફળ થયા ગણાય. તે વિના નહિ.

આપણા દેશમાં આ દીવાળીના તહેવારોમાં લાગે રૂપિયાના ફાકડા કુટી- “કુટ! કુટ!” જાય છે. એ રીતજ કપારે કહે છે ફાકડડા. અને સાચી ધુસ્વો હશે, તે અમે તો સમજી શકતા નથી.

એ રીવાજમાં અમને તો કેવળ અવિચારીપણું જ નહિ પણ જંગલીપણું લાગે છે. દારૂખાતું કુટવું ભેધને તેમાં આનંદ લેવો, અથવા તે ફાંફીને આનંદ લેવો એ અવિચારીપણાની કે છીછરાપણાની નિશાની છે. નવાઈની વાત તે એ છે, કે એકું દારૂખાતું ફાંફવામાં નાનાંપેટાં, ત્રીપુરવો સર્વ ભાગ લે છે. અને નાનપણમાં પડેલી એવી ટેવો મોટપણે પણ નડે એ કુદરતી છે. વળી એવા જંગલી રીવાજથી બીલું કંઈ નુકસાન ન પડે હોય તો કદાચ ચલાવી લેવાય, પણ તેથી બહુ મેંબીર નુકસાનો થાય છે. એક તો દારૂખાતું અને ફાંફડા પરદેશથી આવતા હોવાથી આપણા દેશનાં ધર્મી નાણાં પરદેશ તણાઈ જાય છે, અને એ રીતે આપણે ખુદ રીવાજોના તહેવારોમાંજ આપણા દેશને વધારે મરીબ બતાવવાનો, અને આપણું બુદ્ધિ મરતું સાંકુભેળા દુઃખમાં વધારો કરવાનો ધર્મી ફરીએ જોએ. વળી એ દારૂખાના અને ફાંફડાથી આગ લાગવાની હાલતી ઘણી રહે છે, અને દરવર્ષે તેથી મેધને કોઈ જગ્યાએ આગ લાગેજ છે, અને તેથી ભતમાલતું થે નુકસાન થાય છે. આ પ્રમાણે આપણે નાનાં અપેક્ષાને લગત અને નેજામ લેવાનાં

લઘુએ છીએ. તે ઉપરાંત ફાંફડા ફાંફવાં પણ બાળકો અને મોટિરોં પણ ફાંફી જાય છે અને તેમાંથી મરણો પણ નીપળે છે. એવી રીતે આપણી મૂર્ખાઈથી, જંગલીપણાથી, અવિચારી-મણાથી હોવાથીની આપણે ખરેખર હોળીજ બતાવી દઈએ છીએ. એટલાથી થે જાણે દંદ ન આવી હોય એમ સામસામી આપણેમાં પણ ફાંફખાતું અને ફાંફડા મોક્ષવામાં આવે છે. એવી રીતે દારૂખાતું અને ફાંફડા લેનાર તેમજ આપનાર બંને પોતાની મૂર્ખાઈ બતાવી આવે છે. નાણાં ખર્ચીને, મૂર્ખાં બતવાનો એવો માર્ગ ભગ્યેજ બીજા કોઈ દેશે લીધો હશે. એવો દારૂ-હોને લીધેજ આપણા દેશની પડતી યુદ્ધ છે, અને એ દિશાઓમાં જ્યાં સુધી બરક્કાવ નહિ થાય ત્યાં સુધી પડતીની ચડતી થવાની નથીજ. તેટલા માટે જીવોને અમારી ખાસ આશંકા પૂર્વક વિનંતિ છે. કે ફાંફડાનો જરૂરથી નાશ કરી નાખો, અને કોઈ પણ પ્રકારે તમારાં બાળ-કોનાં દાણમાં એક પણ ફાંફડો આવવા ન દો! કુટવું કુટવું એ ફાંફડા “ફૂ” ફૂ” કહે છે, તેનો વિચાર કરી દેશ.

દીવાલાળી ટપાલની પેટી

પેરીસ (ફ્રાંસ) ની મ્યુનીસિપેલિટીએ પ્રજાનો અગવડનો વિચાર કરી તે દૂર કરવાની ધરાદાથી નવી જાતના પોષ્ટની ચાંલકા પેટીઓ બનાવી છે. મહોદધઓને નીકે અથવા અમુક જલતામાં અમુક કંડાણે આવી પોષ્ટની પેટીઓ-કામલો ટપાલમાં નોંખવાની પેટીઓ ઘણીએ જોઈ હશે. અધારામાં આ પેટીઓ અજબજાની નજરે પડતી મુરકેલ છે. એ અગવડ ટાળવાને પેટીસમાં બતીલાળી પેટીઓ બનાવવામાં આવી છે. આથી બે કામ થાય છે. ઉપરના ભાગમાં દીવો રહેવાથી રસ્તા ઉપર અજબજાતું પડે છે; અને ચાંબકાઓનો નીચેનો ભાગ ટપાલની પેટી તરીકે કામ લાગે છે.

देवी लक्ष्मी

["सर्वभूतार्थ" ना ज्ञेयार्थ]

(સુખાધના ગુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રીમંડળનું સુખપત્ર)

વર્ષ ૧. લું.

ડીસેમ્બર ૧૯૨૩.

આંક ૪ થી.

(લેખક: શ્રીયુત પાદરાકર.)

(કુળલેહિતે મટીયા હમારો-રાગ).

રસની રસરેલ સખિ ! કયાં રેલાવશે ?
 દેલીને રસમાં રૂણાવશે ? સાહેલડિ !
 રસની રસરેલ !

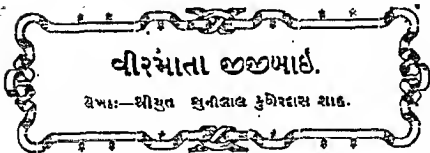
હૃદયે રસભક્તિ લેરી, પ્રભુતા પુરી પૂર
આત્મોન્નય અણુસુલવડે, પ્રેમટાપી કાંઈ નૂર !
એથી જીવન ક્યારે વિશ્વનું ઉન્નયો ?
શ્વેતના નવિન જગારો ? રસબેલડિ
રસની રસરેલ

પવિત્રતા ને પ્રેમતા, પરાગ રસતા પ્રાણ !
અજવાળે જગહૃદયને-પૂર્ણ કિરણ રસભાણ !
એવાં રસલહારો વિશ્વ સ્વર્ગ શું સુધાવયો ?
માનવને દેવ બનાવયો ? અલબેલડિ !
રસની રસરેલ !

સ્વદેશ રસ રેલાવતાં, માતૃ ચરણ ચૂંક લીન !
આત્માને અણુમય કરી, બળવી તું-તું ખીન !
જાંગી-જગાડી જગત્ ઔકેયથી રસાવયો !
પર પર રસદેલી મથાવયો ! આ ચેલડિ !
રસની રસરેલ !

લક્ષ્યધરી અંકારતું, પુરક-રેચક-પ્રાણ !
ક્રાંતક પરને સ્થાપતાં, પ્રહરં પ્ર એધાણ !
યોગિની બનીને ક્યારે વિશ્વને ઉદારયો ?
“મણિમય” પ્રભુને જગારયો ? આલેલડિ !
રસની રસરેલ !

ચિત્રકાર: આંધનદેશ શ્રીમંત બાલાસાહેબ.

(ગતાંક પૃષ્ઠ ૧૪૩ થી ચાલુ.)

જીજીમાઈએ સર કરેલું આ શ્રમ દાદાજી ઠાંકરેને પૂરું કર્યું. દાદાજીને પોતાનો ઉચ્ચ ઉદ્દેશ જાણી તેને અનુસરવા આપ્યું શિક્ષણ પુત્રને આપવાનો ભાર માતાએ તેમના હૃદયનાંખી દતો. દાદાજી પોતે ધર્મોભા તેમજ વિદ્યાનુદતા. દેશની કુર્દસા જોઈ તેમના અંતઃકરણને પણ અપાર દુઃખ થતું હતું. શિવાજીને અક્ષરવાન આપવા સાથે દેશની દુઃખદાયક પરિસ્થિતિનું પણ તેમણે ભાન કરાવ્યું. દેશના તરફ આપણી દરજ શી છે ? આપણે દેશસક્ત થા માટે બનવું જોઈએ ? દેશની પડતી સાધી થાય છે ? સાધી પાછી તેની ઉન્નતિ થઈ શકે ? રાજ્યની સ્થાપના કેમ કરી શકાય ? રાજ્યતંત્ર સુયોગ્ય રીતે ચલાવના કેવી વ્યવસ્થા થવી જોઈએ ? હિંદુધર્મનું વ્યાવહારિક સ્વરૂપ કેવું છે ? એ ધર્મની પડતી કેમ થઈ રહી છે ? તેની રક્ષાને માટે કેવા ઉપાયો લેવા જોઈએ ? વગેરે વગેરે સવાલોનું નિરાકરણ દાદાજી સરલ ભાષામાં પ્રતિદિન શિવાજીને સમજાવતા હતા; અને પતિત થયેલા દેશને તેમજ દેશજનોનો પુનરુદ્ધાર કરવા તેની નસેનસમાં ઉત્સાહ ભરતા હતા.

આ પ્રમાણે જો પવિત્ર શકિતને જીજીમાઈએ જન્મ આપ્યો હતો, તેને દાદાજી ઠાંકરે પોતાના અમૃતરૂપી શિક્ષણથી પોષી

ખીસતી, ભવિષ્યમાં પોતાને માથે આવનારી પવિત્ર દરજોનું બાન શિવાજીને સારી રીતે યજ્ઞ અર્પું, અને એ દરજો અદા કરવાને તેણે હઠમર કરી. બહુજ નાની ઉંમરમાં શિવાજીએ એ કામોની સરખાત કરી દીધી. આ જોઈ દાદાજીને અને ખાસ કરીને માતા જીજીમાઈને ઝાઝો આનંદ થયો. માતા ભવાનીએ પોતાની પ્રાર્થના ખરેખર સ્વીકારી છે અને મોક્ષપ્રમાણેનો જ પુત્ર આપ્યો છે એવી તેને ખાતરી થઈ. તે દેવી ભવાનીની પ્રાર્થના કરતી કહેવા લાગી: "માતા! આ દાસીની પ્રાર્થના સ્વીકારીને તમે મને ધણી આભારી કરી છે. શિવાજી આપનોજ પુત્ર છે; તેની રક્ષાને ભાર તમારેજ સિર છે. માતા! એને એવી શક્તિ આપો કે જેથી એ પોતાનું જીવન સફળ કરી શકે, તે પોતાના પ્રિય દેશની રક્ષા કરી શકે, અને ધર્મનો ઉદ્ધાર કરી શકે. પોતાના દુઃખી ભાઈઓને પરદેશીઓની ઝુંસરીમાંથી છોડાવી, તેમના ચારિત્ર્યને અને જીવનને ઉન્નત કરી શકે, અને પતિત થયેલા દેશને ફરી પ્રાપ્ત કરી શકે. ગૌરવશાલી બનાવી શકે, એવું વરદાન તમારા એ પુત્રને આપો. માતા આ કામો સહેલાં નથી. એ કષ્ટક્રમ કામો આપના આશિર્વાદ શિવાય સફળ નહિ થાય. દેવી ! મેં તમારી શુદ્ધ અંતઃકરણે બંધિત કરી હોય, જંગલમાં જન્મી મેં કાંઈક પણ સત્કર્મ કર્યું હોય તો એ સર્વનો બદલો શિવાજીને આપો. તેના હૃદયમાં બધું અને

બહાદુરી બસે દો; તેની રંગરંગમાં જોય અને
ઉત્સાહ બસે; દેશબંધન અને ધર્મપ્રેમનું
તેને વરદાન આપે. શિવાજીનાં સર્વ કામોમાં
તમે તેને મદદ કરો, એટલું જ હું દીનપણે
તમારી પાસે માગું છું.”

આ પ્રાર્થના કરતાં કરતાં જીંદગીમાં
દેવીના ધ્યાનમાં લીન બની ગઈ. દેવીએ તેની
પર પ્રસન્ન થઈને જાણે તેની પ્રાર્થનાનો
સ્વીકાર કર્યો હોય એમ તેને લાગ્યું. માથું
સના હૃદયની પવિત્ર ભાવનાઓ દર્શાવે સિદ્ધ
થાય છે; અંતઃકરણનો ગેળી અવાજ તેની
આગલથી ખાત્રી આપે છે. જીંદગીમાં
અંતઃકરણનો એ અવાજ દેવીનો અવાજ હોય
એમ લાગ્યું. દેવી તેના મરતક ઉપર હાથ
મુકીને આશીર્વાદ રૂપે. જાણે હૃદયે હોય
“દીકરી શાંત થા; નિરાશ ના થતી. તારી
પ્રાર્થના હું સ્વીકારું છું.” શિવાજી અવરજ
તારી હૃદય ભાવનાઓ પૂરી કરશે અને હું
તેનાં એ કામોમાં મદદ અને રક્ષા કરીશ.”
એવો જીંદગીમાં લેખ સંચાલે. જ્યારે તેનું
ધ્યાન છુટકું સારે હૃદયમાં શાંતિ વ્યાપી
ગઈ હતી; પોતાની ક્ષમ્ભાઓ પૂરી થશે એવી
ખાત્રી થવાથી તેના હૃદયમાં આનંદ પ્રસરી
રહ્યો હતો.

શિવાજી જ્યારે હૃદયમાં લાયક થયા અને
દેશભક્તનું મદાન કાર્ય શરૂ કરવા યોગ્ય
થયા ત્યારે માતા જીંદગીએ તેમને જે
અમૂલ્ય કપડે આપ્યો હતો, તે અદિ
નોંધવો લેદર છે. માતાએ પુત્રને પોતાની પાસે
બોલાવીને કહ્યું “બેટા ! આજ મુખી મેં
અને દાદાજીએ જે સિદ્ધિ તને આપ્યું છે
તે ઉપરથી તું સારી રીતે જાણી ચક્રો
દોષ. કે તારે જીવનમાં કેવાં કેવાં કામો
કરવાનાં છે. દેશની આપારે કેવી દશા છે,
દેશને તારી જરૂર શા માટે છે અને તેને માટે
તું શું કરી શકે એમ છે, તેનો તું વિચાર
કર્યો દો. બેટા ! જગતમાં જન્મ લીધો

સફળ કરવો હોય તો બીજાઓને માટે જી-
વનું અને મરણનું જોઈએ. એવા મનુષ્યની
કીર્તિ અમર રહે છે; આપો સંસાર તેને
સંભારે છે; તેને માટે વ્યાસ પાડે છે. મરી
ગયા જાદ જોમને સંસાર આ પ્રમાણે સંભારે
છે તેઓ ચિંતી ગણાય છે; તેમનો માટીનો
દેહ તો માટીમાં મળી જાય છે પણ તેમનો
કીર્તિદેહ આ સંસારમાં હંમેશાં માટે રહે
છે. તેમનું જ જીવનું અને મરણું સફળ ગણાય
છે. બેટા ! તારી માતા કહે છે, કે સંસારમાં
તું પણ એવીજ રીતે અમર થાય. તું મે-
લમાં બેઠોબેઠો રાજસુખ ભોગવે અને
આજસમાં દિવસ ગાળે એટલા માટે તારો
જન્મ નથી થયો. આ જન્મભુમિને ભાર
રૂપ થવાને બદલે તેનો ભાર હલકો કરવા
માટે દેવી ભવાનીએ તને ઉત્પન્ન કર્યો છે.
એ દેવી તને પોતાની શક્તિ આપશે; તારી
રક્ષા કરશે. જગતમાં જન્મીને પોતાનું કે
પોતાના કુટુંબીજનોનું પોષણ તો થયું
કરે છે; તારે તો ભારન માતાનો અને સર્વ
દેશજનુઓને ઉદ્ધાર કરવાનો છે; તેમને મુખી
કરવાનો છે. શત્રુઓના અત્યાચારથી તારી
આ જન્મભુમિ અત્યારે કેવી દશા ભોગવે છે
તે તું જાણે છે. જે દેશમાં દુઃખ, શોક કે
સંતાપનું નામ ન હતું, તે દેશની પ્રજા
અત્યારે રાતદિવસ દુઃખથી પીડાઈ રહી છે.
શત્રુઓ તેમની પર અત્યાચાર કરે છે, તે
તેમને ગુંપચુપ રાહનું દરખાં પડે છે. પ્રજા
એટલી નમાલી થઈ ગઈ છે કે એ શત્રુની
સામે કાંઈ પણ કરી શકતી નથી, તારે એ
સર્વને મુક્તિર બનાવી દેશના ઉદ્ધાર માટે
પ્રેરવાનો છે. આજે અનેક દેશજનોને પેટ
પૂરતો ખોરાક નથી મળતો. અંગ દંત્રા
મરતાં વળો નથી મળતાં. તેમની સ્ત્રીઓની
વજન તેમની સમક્ષ વસ્ત્રમાં આવે છે, છતાં
તેઓ રક્ષા નથી કરી શકતાં. બેટા ! આ
દુઃખી દશા જોઈ મારી છાતી ફાટી જાય છે.

તારી માતાનું એ દુઃખ દૂર કરવા તેમાર ચા.
જે કુંસપને કાચે દેશની આવી દશા યકષે
તેને જડમુળથી ઉખેડી નાખ. આજે દેશ-
જનો અંદરઅંદર નાના પ્રકારના સ્વાયેતિ
ખાતર લડી પોતાની ચક્રિતનો દુરુપયોગ કરી
રજા છે. એ સક્ષિતને તું યોગ્ય માર્ગે વાળ;
દેશના યુગ્મો સામે એ ચક્રિતનો ઉપયોગ
કર. તારા દેશમધુઓને સંપતો અમૂલ્યો
પાઠ શીખવી, તેમની કુચ્છનું તેમને જ્ઞાન
કરાવ. દેશપર ચતા અત્યાચારોની હવે હદ
આવી ગયે છે;

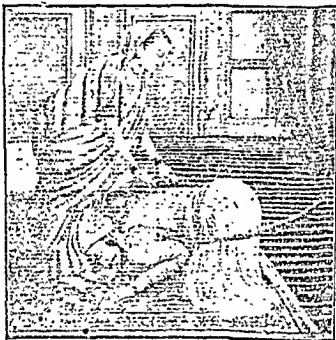
એ પાપનો ધડો
ભરાઈ ગયો છે
અને હવે દૂટ-
વાની તૈયારીમાં
છે. ચતુઓની
સહનતની ઇ-
મારત હવે લા-
મોડાળ થવા
લાગી છે; તેમ-
ના અત્યાચા-
રોજ તેમના
નાશનું કારણ
બન્યા છે. રા-
ષ્ટ્રનો પુનરુદ્ધ-
ર કરવા માટે

આવે સારો અવસર ફરી ફરી નદિ મળે. એ
તકનો મુદુપયોગ કરવા દુરમર કરી લે, અને
દેશ તેમજ ધર્મનો ઉદ્ધાર કરી અમર કીર્તિ
પ્રાપ્ત કરી લે. ચતુઓ દેશની સંપાત લુચ્છા
ઉપરાંત આપણાં પવિત્ર દિગ્દુર્મર્મનો નાશ કર-
વાના પ્રયત્નો પણ દરી રહ્યા છે. આપણા
દેવોનું આપણો સામેજ અપમાન થાય છે.
આપણાં મંદિરોનો નાશ કરવામાં આવે છે;
આપણાં ધર્મપુસ્તકો બાળી નખાય છે, આપ-
ણે જગદસ્તીથી તટાજવામાં આવે છે. આ

સર્વ જોઈ માતા ભવાની દુઃખથી અકેળાઈ
રહી છે; એ દુઃખો ટાળવાને તેણે તને ઉત્પન્ન
કર્યો છે. તારી માતાના, દેવી ભવાનીના એ
મનોરથો તું પૂરા કરશે ?”

માતામો આ ઉપદેશ સિવાજી એક
ધ્યાનથી માંભળી રહ્યા હતા. એ મહાનુ પુરુષના
દેવપ્રેમી, ધર્મપ્રેમી હૃદયમાં જન્મજુમિ અને
અને ધર્મનો ઉદ્ધાર કરવા માટે અત્યાર પ્લેહાં
તાલાવેલી લાગી હતી. તેમણે માતાના પ્રશ્નો
જવાબ વાળતાં કહ્યું: “માતાજી ! દેશપર અને

ધર્મપર ચતો
અત્યાચાર જો-
ઈને તમને જેટ-
લું દુઃખ થાય છે
તેટલુંજ મને
થાય છે. એ
અત્યાચારો કર-
નાર ચતુઓનો
નાશ કરવા માટે
મન તદ્દત રહ્યું
છે. મારી ખાત્રી
છે, કે મારા દે-
શમધુઓ મારા
એ મહાનુકાર્ય-
માં મને સહાય
કરશે. અમા !
તમારો અને દેવી

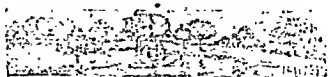
ભવાનીનો આશીર્વાદ મારે” એ કામ પાર-
હતારવાની મને ચક્રિત આપશે. તમારો આ
પુત્ર તમારી સમક્ષ પવિત્ર પ્રતિષ્ઠા કરે છે, કે
દેશને પરદેશીઓની હુસરીમાંથી છોડાવવા
માટે અને ધર્મનું ફરી સ્થાપન કરવા માટે
તે પોતાના પ્રાણનું અહિંસા આપશે. આપો,
માતા ! તમારા બાળકને આશીર્વાદ આપો.”
આટલું કહેતાં સિવાજી માતાના પવિત્ર ચર-
ણમાં ઢળી પડ્યા; માટુંબ દંડવત પ્રણામ
કર્તા. માતાએ પુત્રને યોગ્ય આશીર્વાદ આપ્યો.

“ એટલે તારા મહાન્ કાર્યમાં મારો તને આશીર્વાદ છે; એ કાર્ય સર્વથા સફળ થશે. દેવી ભવાનીની શક્તિ એ કાર્યમાં તારું રક્ષણ કરે. હાથમાં મજ્જુલીથી તત્તવાર પકડી દેશની અને ધર્મની રક્ષા માટે કમ્બર હોય તેવાં ચક્ર નહ. એ કાર્ય પાછળ તન, મન, ધનનું અલિદાન આપવું પડે તેવું પાછી પાતી હરી મારી કુખ લગવતો નહિ. મારા પુત્રનો યુત દેહ હું જોઈ શકીશ, પણ તેને કાયર બની પાછો ફરેલો નહિ જોઈ શકું. દેશને અને ધર્મને માટે જીવનભર ઝુમજો, એજ મારો ઉપદેશ અને મારી આશા છે. તારું એ કાર્ય સફળ થાએ એવો મારો ફરી ફરી આશીર્વાદ છે. ”

માતાની આ આશાનું પાલન શિવાંજી મહારાજે આખી જીંદગી સુધી કેવી રીતે કર્યું હતું, તે સર્વ કોઈ જાણે છે; છતિદાસ તેની સાક્ષી પૂરે છે. પોતાના પુત્રે જે મત લીધું હતું, તેનું પાર્શ્વન કરાવવા જીજ્ઞાસુ પુત્રની સાથે રહી દરદરેય તેને ઉત્તેજન આપતી હતી. જ્યાં જરૂર પડે ત્યાં માતાની સલાહ અને મદદ શિવાંજી મહારાજને બહુ લપચોગી થઈ પડતાં હતાં. માતાની સંમતિ કે સલાહ વગર શિવાંજી કોઈ પણ કાર્ય કરતા નહિ. ધણી વેળા જીજ્ઞાસુ પુત્રની સાથે યુદ્ધમાં પણ ગઈ હતી. પોતે સાથે ન ગઈ હોય ત્યારે પુત્રની ગેરહાજરીમાં રાજ્યની વ્યવસ્થા કરવાનો ભાર તેને માથે હતો, જ્યારે આદંબરે દગાથી શિવાંજી મહારાજને દિશ્શીમાં કેદ કર્યો ત્યારે રાજ્યની સર્વ વ્યવસ્થા જીજ્ઞાસુએ કરી હતી. ચારે તરફ જળવાન શત્રુઓ માથે ઝુમતા હતા, જતાં એમાંના કોઈએ

જીજ્ઞાસુની સામે લવાની દિગ્મત કરી નહતી. જ્યારે શિવાંજી મહારાજ દિલ્લીથી નારીને પાછા આવ્યા ત્યારે રાજ્યની સુવ્યવસ્થા જોઈ અનુવચન થઈ ગયાં. પ્રજાને કોઈ પણ જાતનું દુઃખ ન હતું; શત્રુઓએ મહાંજી નહોતી કરી એટલે સર્વત્ર શાન્તિ હતી; ત્રાજેરી પણ બરપૂર હતી. માતાની સુવ્યવસ્થા જોઈને પુત્રનું હૃદય પૂજ્યભાવથી માતાના ચરણોમાં નમે એમાં થી નવાઈ !

આ પ્રમાણે પુત્રને પોતાના સર્વ મનોરથો પ્રાપ્ત કરતો જોઈ જીજ્ઞાસુને સંપૂર્ણ સંતોષ થયો. રાજમાતા તરીકેનું ગૌરવ અને અને સુખ ભોમરી પુત્રપોતાદિનો સુખી પરિવાર જોઈને એ પ્રાતઃસ્મરણીય વીર-માતાએ ૭૪ વર્ષની વયે પ્રમુખા હરચારમાં જઈ માટે વિદાયગીરી લીધી. આજે એ વીરમાતાનાં ભાવનાઓ અને શિક્ષણને પરિણામે મહારાજના જન્મપતિ શિવાંજી મહારાજનું નામ છતિદાસમાં વિખ્યાત છે એવી વીર-માતાએ હિંદમાં ઘેર ઘેર પાકે અને એવા વીર પુત્રો હાવજ કરે તોજ ભારત માતાના ઉદ્ધારની આશા છે. હિંદની સ્વતંત્રતાની ધમારતનો પાયો વીર માતાઓએ ચણવાનો છે; તેમના વીર પુત્રો એ ધમારત પૂર્ણ કરશે એજ આશાથી આજે હિંદ માતા પોતાની પુત્રીઓ તરફ જોઈ રહી છે. તેઓ આદે તો માતાનું દુઃખ દૂર કરી શકે. જીજ્ઞાસુના જેવી શક્તિ ભારત માતાની એકએક પુત્રીમાં છે; તેની હૃદય ભાવનાઓ પણ એ દેવીઓ પોષી શકે છે. ગુજરાતની દેવીઓ ભારત માતાના મનોરથો સફળ કરવા તેવાર થશે

પડરસ સંવાદ,

(લખિલા: દીવાળીજીવન ઝીણાભાઈ રાડોડ.)

પાત્રો: (૧) મારુ (ત્રીજી રસ); (૨) આમલી (ખારો રસ); (૩) મીઠું (ખારો રસ);
(૪) જાળ (મીઠો રસ); (૫) કારેલાં (કઠેરા રસ); (૬) કઠાર (તરો રસ).

રચણ: એક પાર્શ્વ દિવાળીખાતું. એક જાળ મેળની આજુબાજુ પડરસીએ ગોઠવીને બધા પાત્રો બેસાડે.

મારુ—(જરા વાંકું ટેકું થઈ જાતી ફૂલાવીને)—મારા વગર તમે સર્વને જરાં પણ ચાલવાનું નથી. દાણમાં હું ન હોઉં તો કેટલી બધી અડચણ પડે છે.

દાણ વગરની રસોઈ અપૂરી ગણાય છે. દાણ વગર જમનારા ખૂબ પાડી હો છે. ગોળનાં પ્રય રસિકોની જીભની તક્ષિ માત્ર એકલા મીઠાથી થઈ શકતી નથી. પણ દાણ તો મારી સદાયતાથીજ સારી બને છે, અને મેથીજ રસિકજનો રીઝે છે. આ માન મને મળવાથી મને આનંદ થાય એ સ્વાભાવિકજ છે.

આમલી—(હબી. ચમને મેં વાંકું કરી ખુશાલીથી)—અરે એ દોઢ ચતુર ! ઘણું ડાહ્યું દેખાય છે તું. શું બોલ્યું ? દાણને જે માન મળે છે, અને તે જે આટલી બધી પ્રિય છે, તે શું માત્ર તારા ગુણથીજ કે ? શું તું એમ પારે છે ? વાદ ! ત્યારે તો મારો બધો જમ બર્થજ બધો કે ? અરે વાદરે અડમ્બાવ ! કેરું તારું આ દૃઢતપણ ! તારા આ વાદ્યજનમથી રસિકજનો નદિ ફસાય !

ખરો સ્વાદ તો મારાથીજ આવે છે, સમજ્યું કે ? (બેસે છે.)

મીઠું—(મંભીરાકૃતી)—જ્યારે જ્યારે કામ સ્ત્રીએને “ દુઃખાખોર ” કહે છે ત્યારે એ સર્વ સ્ત્રીજાતિની જાણી જોઈને બેઆમર કરે છે એમ મને સામવું. વળી રમ્પિકાર મનુ મહારાજ જે શાસ્ત્રકાર છે, તે પણ લખે છે, કે “ ન છો સ્વાતંત્ર્ય મદંતિ ” ‘ સ્ત્રીએને સ્વતંત્રતા આપવી બ્યાજળી નથી, ’ તેમાં અમુક અમુક દોષ છે, કે જે અર્ધિયો મને બોલતાં પણ લાજ આવે છે. “ સ્ત્રીણાં દ્યોષાઃ સ્વમાદ્રાજા ” કહીને એકંદર રીતે સ્ત્રીએને એકજ રીતે ન્યાય આપવાનો સનાતન ધર્મચાર્યો ઉપર દું દોષ મૂકતો હતો, પણ આ તમારું સંભાળજ સાંભળીને તથા તમારા જાજ સુધીના પરિચયથી જે અનુસવ થાય છે તે ઉપરથી મારે તમારા તરફનો ઉચ્ચ મન તરતજ બદલવો પડશે, એમ મને લાગે છે. બે કે લોભ “ મીઠું ” એમ બોલીને મને નપુંસક સમજે છે, છતાં તેએને મારા વમર પુસતવ આવવું મુશ્કેલ છે, અને તેટલાજ માટે છોડરીએ લગન મારે થોડા વધતી થયા

પછી-વહેલી રજસ્વલા ન થાય એવા બનથી કેટલાક લોકો તેમને મીઠા વગરનું અન્ન ખરાડાવી અસંકત કરે છે. આ પ્રમાણે સર્વ સક્તિ મારાથીજ ઉત્પન્ન થાય છે. સ્વાદ મારાવડેજ આવે છે. તેથી લોકોના નપુંસકવાચક ઉપનામ તરફ હું વિશેષ લક્ષ આપતું નથી. તેઓ મારું માન રાખે છે, એટલે તેમના પર હું ધણી સંતોષ છું. કહેવત છે કે “ગ્રેમ આંધળો છે.” મર્યાદા પોતાના સંભાવણુમાં મને જે માનપૂર્વક યાદ-કર્યો છે, તેથી પણ મને ધણી સંતોષ થાય છે. પરંતુ દુરભિમાનથી કશુંકા કરી પોતાના વખાણ પોતાનેજ મોઢે. ગાવાં અને બીજાનું મદત્ત ન સમજતાં તેમને કિતારી પાડવાં એ જેટલું ખોટું છે, તેટલુંજ આનંદ છે. એટલા માટે તમે અને એ પોતાપોતાની મોટાઈ અતાવી કશુંકા કર્યો તે મને ઠીક લાગતું નથી. કોઈ કોઈ અસિક્ષિત વેદ, (હું તેને અસિક્ષિતજ કહીશ; કારણકે તેમને મારું મદત્ત સમજાતુંજ નથી.) મારા ઉપયોગ તરફ બેદરકારી રાખે છે, અને કેટલાક રોગોમાં રોગીને ‘મીઠા વગરનું’ અન્ન ખાવાનું કહે છે. આ તેમનું કૃત્ય તદ્દન દેવભાવથી ભરેલું છે એમ હું શું નથી જાણતો? પણ હું તે તરફ લંકાઈ આપતો નથી. કારણકે “સત્યમેવ જયતે” સત્યનોજ જય થાય છે, એમ ચાંચમાં કહ્યું છે. મોંઘવારીમાં મરીમોને પ્રસત્તું ખાવા નથી મળતું, તેથીજ પ્લેગ વગેરે રોગો ઉત્પન્ન થાય છે, એમ ડૉક્ટરોનો મત છે. કોઈકાપુરના કુલકર્ણી ડૉક્ટરનું “અમૃત” મીઠામાં થીજ અને છે, તે સર્વને ખજાર છે. હાલમાં બ્રિટિશ સરકારને પણ મારા ઉપર દેવ વધતો જતો હોય એમ જણાય છે. મારો વધતો જતો ઉપયોગ તેમનાથી જોઈ શકાતો નથી, અને તેટલાજ માટે વારંવાર મારો ૪૨ વધારી પોતાનો તિબ્બેરી તાલ કરવા

તેમાર થાય છે. જો કે એથી મને તો વધુ મગરૂર થવા લેવું છે, કે સરકાર જેવા પણ મારી કેટલી બધી દાખલ રાખે છે, અને કિંમત ગણે છે!

ગોળ—મીઠામાહિતો આ સમુદ્ર જેવા સાંત સ્વભાવ સમુદ્ર સાથેના તેમના લાંબા સદ્વાસથીજ યથો લાગે છે, તે કોઈ પણ પ્રમાણિકપણે કબૂલ કરશેજ. ખરું જોનાં તેમનો આવો સ્વભાવ મને ધણીજ અમે છે. અમે બેઠાએ સરખાં દુઃખી છીએ. મને પણ લોકો ગોળ જ કહીને બોલાવે છે. કાંઈપણ પકવાળ મારા સિવાય બનતુંજ નથી. લગન મરણ કલ્યાદિ શુભ અગર અશુભ પ્રસંગે પણ મારો પ્રથમ અપ પડે છે. કદાચિત માંદા મનુષ્યોની છબે મારી રૂચી થતી નથી, તેથી હું કડવો લાગું છું. વળી કદી કદી મારાથી કૃમી-કરમ તથા મધુમેદાદિ રોગો થાય છે, પણ તેમાં મારો દાવ નથી. તેનો તેમની પ્રકૃતિનોદોષ છે. ખરીરીતે હું તો નિર્દોષ છું.

કારણ—(કડવાસ) (વાકું સુકું મોડું દરીને) અરે વાદ ! ગોળજી ! પોતાનાજ શુષ્ક માતા જણાવો છો ! શું સારે અમારી તો દલી કિંમતજ નથીને? હું કડવું લાગું છું, પણ તેમાં શું થયું? અરે તમે ને હું તો ભાઈજાઈ થયુંએ, તે તમે જૂથી ગયા લાગો છો. મને થએલો અનુભવ કહું કે? મધુમેદા નામના વ્યાધિમીંજ સેકરીનીની (‘મલસા-માંથી બનેલી ખાંડ કે જે આપણી ખાંડ કરતાં લગભગ ૪૦૦ ગણી ગળી હોય છે.’) ગોળીએ ખવડાવવામાં આવે છે, તે મોંઘામાં નાંખતાં કેટલી બધી કડવી લાગે છે? પણ તેનેજ ચાના પ્યાલામાં નાંખો, તે પછી જુઓ કે કેવો આખો પ્યાલો મીઠો બની જાય છે! કારણકે કેટલાં બધાં કડવાં છે, છતાં તેનું ચાક રસિકજનો કેવું હોંસે હોંસે ખાય છે. તેઓજ મારી કિંમત કરે છે. અશીષ, દારૂ

પ્રત્યાદિનાં મહતો મારી મોટાઈની પૂરેપૂરી ખચર લે છે. વળી ગોળે કરેલો કૃષ્ણ વગેરે જતુનો ઉપદ્રવ હું મટાડી દઉં છું. રવીના-ધન, કાળીશરી, એળીયો, ઇંદ્રજવ, કરીયાતું વગેરે કડવાં એર જેવાં આપધોની ચોળના પૈલ ડોકરો શા માટે કરે છે, તેના મર્મ ચતુરોજ નળી ચક્રે છે. પેલી કહેવત યાદ નથી શું ? “કડવું ઓસડ તો ગાજ પાપ છે.” વધારે બકવાટ કરવાથી પોતાના પશુનું સમ-ર્થન થતું નથી તે હું સારી રીતે જાણું છું. બર્થ કછળો કરવામાં શો ફાયદો ?

આમલી—કછળો કાણે શરૂ કર્યો ? હમ સ્વભાવથી મરચાઓ ને ? એતો જ્યાં જ્યાં ત્યાં હાથ હાથગ કરાવી મૂકવાતું । તેની પાછી પીછાણ થાય અને તેના ફેંદામાં મોઢ હસાય નહિ એટલા માટે, આગ-ગાડી અને સહેર સુધરાઈ ખાતાએ આડા ખોદેલા રસ્તા ઉપર મૂકેલાં સાવધાનતા સૂચક લાલ ફાનસની-ગાફ, લાયસૂચક રાતો રંગ તો પરમાત્માએ એના સરી ઉપરજ વોપડયો છે.

મરચું—(અતિથય કોષે વૃણાધને)
અરે હવે બસ દર આમલી । તારા ચળદ સાંભળવા દરતાં, દાનમાં દાદા મારવા સારા છે. લોકોની ભૂલો તને દેખાય છે. પણ તારા દોષ તને સમજતાં નથી, એ આશર્યની વાત છે. કેટલુંક લોકોને તારી મોખતથી પિત્તરોગ જેવો લાગે છે. વ્યાધિ થાય છે, અને તેમના સાંધાં રહી જાય છે, તે તને ખજાર છે કે ? મદાસી લોકો ના હોત, તો આજ તને કુતરાં પણ ખોલાવન નહિ. ફક્ત બલ્લાઓનાં તુલસી દેવીએ તારા ફેંદામાં ફસાઈને, પોતાના લગ્નમાં તારા અંગીકાર કર્યો, તેથીજ “ મોઢાના ચાન, તેને સર્વે આપે માન ” જેવી તારી ગતિ થઈ છે. પણ આખરે ચાન તે તો ચાનજ.

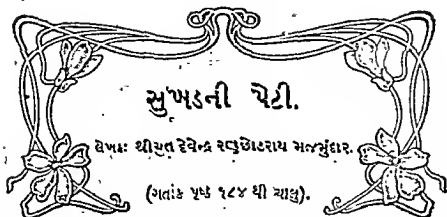
આમલી—(કંટાળી જઈને) તું મારી ચોખ્ખતા ચોળનેજ પૂછી જ્ઞેને ? મીઠાં મીઠાં પકવાન ખાતી વેળા મોઢામાં જ્યારે અતિ મીઠાચથી અરચી ઉત્પન્ન થાય છે, ત્યારે વેઘના આપથી પણ જે કામ તપ્પી થતું તે હું કરું છું. કોકમની કઢીનો તથા દહીંના મઢાનો એક સખડો ભરતાંની સાથેજ મોમાં રચી આવે છે. અને ખાધેજ સ્વાદિષ્ટ લાગે છે. આ તું ભૂલી ગયું જણાય છે.

મરચું—(કોષથી આમલી તરફ કરડી નજર કરીને) પણ આ તારા બકબકાટથી ઉપ-જેથી અડચણ ટાળવામાં મારીજ મદદ છે. મારી સહાય વિના તારાથી એ નાજુક કામ કરી ચકાવજ નહિ, એમ હું ખોતીથી દઉં છું. વળી શું તું એમ કહેવા માગે છે કે હું હાથ હાથ કરાવનાર છું ? અરે એ નિર્વજ હશે રહે ! તારી ખોડ ભૂલાતું છું. તારી છાતી પર ખેસી તારી બકબક કરતી છમનેજ ખેચી “ કાઢું છું, તથા તારી આંખોમાંથી પાણી પાડું છું. લે લેતી જ. (દોડીને આમલીને પકડી નીચે પાડી નાખે છે) અને મોંમાંથી છમ ખેંચવાનો પ્રયત્ન કરી ખેંચતાજુ કરે છે. આમલી “ મરી મર, મરી મર, ” કરી ખૂસો પાડી રહે છે.

ગોળ—(સ્વગત)—આમલીનો સ્નેહ મારા ઉપર પડ્યો છે. તેના આવા હાસ મારાથી દેખી ખમાતા નથી. તેને છોડાવવીજ ન્હોત્યે. (છોડાવવા લાગે છે.)

મીઠું—(સ્વગત) હવે પ્રસંગ કહીન દીસે છે. મને આમલી દરતાં મરચું વધારે ગમે છે, તેથીમારે તેનોજ પક્ષ લેવો જોઈએ. (દોડતાં જઈ એકદમ ગોળના હાથ પકડે છે.)

ગોળ—પણાં દિવસનો સ્નેહ તોડી નાંખવો સારો નહિ. ઓઝોના વાદે પુરુષોએ કછળો કરવો યોમતો નથી. આપણે દરજ

[૪]

અમારા ગયા પછી, મ્હોટાભાઈએ અત્યંત દીનતાથી, આર પાંચ પત્રોમાં કાગળની ચાચના કરી હતી. પરંતુ બાપાએ એમના કાગળને ઉઘાડ્યા છે નહિ; એટલું બધું એમને લાગી ગયું હતું. આ આધારે, એમનો ચાંત આપ્યો; ને પાછળ મ્હારી મા પણ એજ દુઃખથી મરી ગઈ. બાપારે બાપાની તબીબત વપારે બગડેલી મ્હને હતી, ત્યારે મ્હે ભાઈને જાનમાને કાગળ લખી એ વાત જાણવી હતી. કારણ કે અંત વખતે, એમને દેખી બાપા વળંતે કામા આપશે એમ મ્હને થયું હતું. પણ ભાઈ, કે એમનો કાગળ, કેમ આવ્યું નહિ.

બાપના મૃત્યુના સમાચાર, મ્હે કાગળ મારાત આપ્યા, તોમે કંઈ જવાબ આપ્યો નહિ. એ લેખ મ્હને ધણજ દુઃખ અને આશ્ચર્ય થયાં; મ્હારો કાગળ મળે, ને ભાઈ ગુપ્તગુપ્ત બેસી રહે, એ તદ્દન અસંભવિત હતું. હું નિરાધાર થઈ છું, એ જાણતાં એ ગમે તે રીતે ફોડતા આવ્યા વગર રહેજ નહિ. પણ આ હું મ્હારા કાગળ એમને મળ્યાજ નહિ હોય. વખતે પસાતાપમાં એ કંઈ દેદને તો તુકસાન નહિ કરી બેઠા હોય? આ વિચાર આવતાં મ્હને કંપારો છડી, પણ તરતજ એ વિચારને મજબૂતથી ફર ક્યો. ભાઈ વખતે થોડા દિવસ જ્વારગામ હતા ફેર માટે જવા

હશે, પણ સઘળું ભર્યું. વાટ બેઠને હતું થાકી. શુભાકમાં બીજા ઓળખીતાને એમની તપાસ કરવા લખ્યું, એમનો પણ એજ જવાબ આવ્યો કે, ભાઈનો કંઈ પતો નથી.

હવે મ્હને અત્યંત ચિન્તા થવા લાગી. બાપારે ત્યારે મગજમાં પેતો ફુટા વિચારજ આવે. પણ દુઃખનું આપડ દહાડા, એ ને કહું છે તે બિલકુલ બોટું નથી. પેટની પૂનની ચિન્તામાં હું બધુંયે દુઃખ ભૂલી ગઈ.

વિવ્રુતના શિક્ષણની, અને અમારા ઉદર નિર્વાહની જવાબદારી, હવે મ્હારી એકલી પર આવી પડી. જ્યાં સાંભળું, ત્યાં નોકરી માટે મ્હે અરજીઓ ફેંકવા માંડી. આખરે આશ્વંદની દરગીતામાં મ્હને જગ્યા મળી. વિવ્રુતને અભ્યાસ કરવા પેટલાદ મુક્યો. એણે બિચારાએ, પોતાની રિયલિટી બાન હોવાથી, બરાબર અભ્યાસ કર્યો અને બહુવાં પૂરતી રોજીલરીપ મેળવી. આમ એણે, એકપણ વર્ષ નામું ગુમાવ્યા વગર, હાઈસ્કૂલનો બીજો અભ્યાસ પૂરો કર્યો પછી એક મ્હોટી રોજીલરીપ મેળવી, કસકતે વેદકતો અભ્યાસ કરવા ગયો. જાણકમાં હું એકલીજ રહેતી. પરીક્ષા પછીની દળજોમાં પણ, વિવ્રુત મ્હારી પાસે આવતો નહિ. પણ કંઈકે ટપુચન કે નોકરી મેળવી, બહુવા માટે પેસા ભેગા કરતો.

મ્હને ખાનગી પ્રેક્ષીસ કરવાની રજા હતી.

એ ગામમાં આફ્રીકા જઈ આવેલા સદર પાટીદાર અને હોરા લોકોનાં વસ્તી સારી છે, એમનાં ગૈરાં, ખાઈપી, કામધંધા વગર સારી રતી કાળજી કરી ખેતી રહેવાને ટેવાયલાં તે, રાજ, 'માંદાં છીયે, માંદાં છીયે' એમ એમને સ્વપ્નાં આવ્યા કરતાં. એટલે ચોખ્ખી હવાના દિવસોમાં પણ, મૂને બે નાણુ જણને ત્યાંથી બોલાવવા આવતું.

વિદ્યુત ગયા પછી ખીજેજ આવાડીયે, એક દિવસ બપોરે મહારા ધર આગળ એક ગાડી મૂકે તેડી, જવા આવીને ઉભી રહી. એક કાઠીઆવાડી હિંદુ કુટુંબમાંથી મૂકે બોલાવવા આવ્યું હતું. હું પેડી કાઢને ગાડીમાં બેઠી. ગાડી એક ભવ્ય બંગલામાં આવી ઉભી રહી. ધંધાને અંગે હું આ બંગલા પાસેથી ઘણીયે વખત પસાર થઈ હતી; પરંતુ તે વખતે, ત્યાં કોઈની વસ્તીનાં ચિન્હ જોવામાં આવ્યાં નહોતાં.

આ બંગલો, એક મોટા ભવ્ય બાગની વચમાં આવેલો હતો. બંગલાનાં છેક એટલાં લાંથી તે અગાથી સુધી, એક વેલ ચટાજેલી હતી. પણ અત્યારે તે તદ્દન સુકાઈ ગયેલી હતી. દરવાજાની કમાનપર "આનંદ લુખન" એવું નામ કોતરેલું હતું. આમ સુદર હતું, પણ અનુષ્ઠની વસ્તીને અગાવે, બંગલો ખાવા માતો હોય એમ લાગતું. આ બંગલાને માશીક ફાણ ? બંગલો આમ ખાતી ? એ પડી રહે છે ? વગેરે જાણવાની મૂકે ઘણી ઇચ્છા હતી. મૂકે ઘણાંને એ વિષે પુછ્યું હતું, પણ એટલીજ ખુબ્ત મળી હતી, કે આ બંગલો કોઈ કાઠીઆવાડી બ્રાહ્મણ કોટ્ટાદરે, દરરાજીમાંથી લીધો હતો ને લીધા પછી, એને બ્રહ્મદેશમાં કોટ્ટાકટ મળ્યો હતો; એટલે અહીં રહેવા એ આવ્યોજ નથી. બ્રહ્મદેશમાંજ હશે.

આ સિવાય, વધુ ખબર મૂકે મળી ચકી નહોતી. હવે આજ, મૂકે એજ બંગલો

લેથી બોલાવવા આવ્યું એટલે મહારી એ જગાસા તૃપ્ત થશે, એમ મૂકે લાગ્યું.

દરવાજા આગળ ગાડી ઉભી રહી, કે તરત એક તોફરે આવી મહારી પેડી ઉઠાવી લીધી. તે મૂકે એક મોટા ઓરડામાં લઈ ગયો. થોડી વાર રોકાવાનું કરી, એ અંદર વરદી આપવા ગયો. થોડીજ વારમાં એક બાઈ શ્રીમતાઈના તોરમાં, ધીમે ધીમે કગ જરતી, આવી પહોંચી. આપણું જેવા ગામમાં એક કાઠીઆવાડી હિંદુ સોડું, અને તે પણ એક સ્વચ્છાતિનીનું મુખ, ઘણે વખતે જોઈ, મૂકે ખૂબ આનંદ થયો. પણ જ્યારે, મૂકે આ બાઈને પૈસાના તોરમાં જઈ ગયેલી જોઈ, ત્યારે મહારો આનંદ દબાઈ ગયો.

થોડુંક સ્મિત કરી તે બોલી: હમારી એક આશ્રિત બાઈ-અમારા કારકુનની વહુ માંદી છે, તેથી તમને આ કવળતે, તરદી આપવી પડી છે. એ બિચારી મરીજ બિધવા, કારકુનના મરણ પછી અમારે ત્યાંજ રહે છે. અમે રંથુન હત્યાં ત્યારે તે મરી ગયો. પછી ગયા સોમવારે અમે અહિં આવ્યાં. તમારી નામના બહુ સાંભળી ને યશું કે તમારી દવા—"

એનું લાંબુ ટાયડું બંધ કરવા મૂકે વગ-માંજ રહ્યું; "માલો આપણે એને જોઈએ."

તે આગળ ચાલી અને હું એની પાછળ પાછળ મઠ. થોડીવારમાં એક ન્હાની સરખી ઓરડી આગળ અમે આવી પહોંચ્યાં. આ ઓરડીમાં ખાટકા ખર એક સ્ત્રી સુતેલી હતી. એનો ચહેરો શીઠો પડી ગયો હતો ને આંખો ઉઠી ઉતરી ગયેલી હતી. શરીર માત્ર હાડકાં ને ચામડીજ મોટી રહેલો. મૂકે પર તિરાસની બાંધર ળાયા દેખાઈ આવતી. અમે અંદર પગ મુક્યાં એટલે, એણે મહા મહેનતે એના ઉડા ઉતરી ગયલા ડોળા અમારા તરફ દેર્યા. એનો મોટો ગમે તેવા કૂચને શીઠો હતો તોપણ પહેલાં એ ઘણો સુદર

હોયો નેહએ તથા આંખો પરથી પણ એ કોષ ખાનદાન કુટુંબની હોય એમ સહજ દેખાઈ આવતું. એની આંખો દયાની લાગણી માટે તલસતી જણાતી હતી.

હું ધીમે રહી એની પાસે બેસી; અને બધી દકીકત સાંભળી લીધી. તે બિચારી ક્ષયના પંખમાં સપડાઈ સુકી હતી; પણ પરના બધાંએ ચરદીની ઉધરસ, ચરદીની ઉધરસ એમ કોપી બેસાડ્યું હતું. જાણે બધું સાધારણજ હોય એમ એ વર્તતાં.

આ રોગી બાઈને પેટી શ્રીમંત બાઈની બીક લાગતી હોય એમ જણાયું, 'દારણ્ય' એણે દિલ બોલીને વધારે વાત કરી નહિ. મૃદને એની બિચારીની બહુ દયા આવી પણ હું પહેલીજ વખત ગમેલી એટલે કોષ જાતની સ્થિતિ કરવાનું મૃદને રીક લાગ્યું નહિ.

હું ઉઠવા જતી હતી એટલામાં જોડેની ચોરડીમાંથી રડવાનો અવાજ આગ્યો. તરતજ નેરથી બારણું ઉઘડી ગયાં. એક બાર વર્ષનો છોકરો એનાથી રહેજ ન્દાની ઓડરોને મારતો ને બરાડા પાડતો, અમે બેઠાં ત્યાં આવી પહોંચ્યો. એણે રડતે રડતે કહ્યું, "ઓ બા ! જોને આ પ્રમાણે, મ્દારી જંદુક બાગી નાખીને બે કટકા કર્યા, તે હવે હું એને ના મરું ?"

આમ કહેતે કહેતે પેટી બિચારીને તેણે નોંધથી બે ત્રણ મુઠ્ઠા બરાડામાં લગાવી દીધા. આ મારે રોકડી નાણુક બાગા થી રીતે સહન કરી શકે ? પહેલેજ કોંસે એ જમીન પર જડી ગઈ. પેટી શ્રીમંત બાઈએ કૃત્રિમ કોષ દેખાડી પેતાના ઓડરને આંખ કરી પણ એ માનેજ શકે ?

તે બેઠો; "તો મ્દારી જંદુક બાગી નાખી તારે હું ત્દારી પુતળી તોડી નાંખીશ, શાદ રાખજે." આ સાંભળી પ્રમાણે પેતાનાં આંસુ છુટી અને મિહાસ સુકન દષ્ટિ ફેરવો બોલી. "આતું દાડડું છું" બોલતાં ચરમ

નથી આવતી. બાણુભાઈ ? હું કોષ દિવસ તમારી વસ્તુને હાથ અડકાડું છું, તે આવાં ખોટાંખોટાં આજ ચઢાવી મારવા આવો છો ?"

આ સાંભળી લાડવેયો છોકરો રાતોપીળો થઈ ગયો ને નિર્દોષ પ્રમાણે ફરી મારવા દોડ્યો. પણ એની માએ એને ઝાલી લીધો. પ્રમા કંઈ બોલવા જતી હતી એટલામાં પેટી આજારી બાઈએ "ચૂપ પ્રમા !" એટલા શબ્દો ક્ષીણ સ્વરે કહ્યા.

કલાગરી બાળા વધુ કંઈ પણ બોલી નહિ. એનો કોષ નિરાશામાં પલટાઈ ગયો. એણે માના ઉશીકાપર માયું 'સુકી રેવા માંડ્યું. આ નેહ માની આંખમાં પણ આંસુ ઉભરાયાં. આંસુ છુપાવવા એણે પામું બદલ્યું. "જરા ત્દારી માને જ'પવા દેને" એમ કહેતાં પેલાં શ્રીમંત બાઈએ પ્રમાને દસડીને બંદાર કાઢી સુકી.

પછી શ્રીમતીએ રોગી બાઈને હૃદયીને કહ્યું, "સુશીલ બહેન ! આ હવે જાય છે—"

સુશીલ બહેને મ્દારા તરફ આંખો ફેરવી. મ્દું એને ક્રમાધાનતા બે બોલ કહી રળ લીધી. આગળના દિવાનખાના સુધી શ્રીમતી મૃદને વળાવવાં આબ્યાં. તે વખતે મ્દું એમને કહ્યું. "આ ઉન્દાળાના દિવસમાં, સુશીલ બહેનને બંદીની હવા મારક નહિ આવે, માટે એમને કોષ બીજી સારી હવામાં લઈ જવાં નેહએ. પણ ગમે તેવી તોયે હું એક નસં. મ્દારી એકલોથી આવો બારે રોગ સુધારી ચકારી નહિ. કોષ અનુભવી સારા ડાક્ટરને દેખાડી જીવો. એ ને પ્રમાણે કહેશે તે પ્રમાણે કરવા હું તૈયાર છું."

આ સાંભળી શ્રીમતી દસતાં દસતાં બોલ્યાં. "એ બધું તો સમજ્યાં, પણ હવા તથા ડાક્ટર ને એ બધા માટે ગરમીનાં જોઈને ને ?" એણે કહીને પાળાં ખૂચ દસ્યાં.

તેજ વખત, "એ બાઈને મ્દારે ત્યાં

મોકલો, હું એની યોગ્ય કાળજી રાખીશ " એમ કહેવાયું મને મન થયું, પણ મહારા ઉભરાને મહેં દાખી રાખ્યો.

હરી પાછાં એ બોલ્યાં: " ત્હમેજ આવતાં જવ. ત્હમે દેશી દવા સારી નજીએ એમ મહેં સાંભળ્યું છે. ત્હમેજ કંઈ કંઈ આપતાં જાને ને. શુષ્ક લાગ્યો તો ઠીક છે નીકર આપજો શું કરીએ. ત્હમને ત્હમારી દવાનાં પૈસા મળશે. "

પેલી બાઇપર આવી જતનો ઉપકાર કરતાં જોઈ મને શ્રીમતીપર કોમ ચડ્યો. અને છેવટના વાક્યે તો હલ કરી નાખી ! શું અમે ડાકટરનો ધંધો કરનારાં બધાં પૈસાનાંજ સગાં હોઈએ છીએ ? અમનેયે હલ્ય હશે કે નહિ ? હું કંઈ પણ જવાબ આપ્યા વગર દાદર ઉતરી ગઈ. નીચે ઉતરી બાગમાં પગ મુકતાંજ સામે એક બાંકડા પર પ્રભા ને એકલી બેઠેલી દીડી. તેના કાળા બમ્બર વાળ વીખરાઈને તેના ચંદ્રમુખને વધારે મોહક બનાવતા હતા. સખ્ત તાપથી અને રડવાથી તેનું મુખ લાલગેળ થઈ ગયું હતું. હાથ પર ગાલ ટેકરી તે કંઈ વિચાર કરતી બેઠી હતી. અહા ! શું એનું રૂપ ! કેવો નિર્દોષ અને મોહક ચહેરો ! એના અને સુશીલા બહેનનાં ચહેરામાં ફેરુ બધું મળતાપણું ? સુધટિત અને વીજું નાક, કાન સુધી લંબાયલી ચંચળ આંખો, વિશાળ કપોલ અને રાતાં પરવાળાં જેવાંઓળ, સરળુંજ એક સરખું તકાવત માત્ર એટલેજ હતો કે એક ચહેરો મુકલો ધોળા પુશી જેવા ત્યારે ખીજનો લાલાચ પર અને ગેળ-મરોળ હતો.

ચોડીતાર મહેં એની સામે ટગરટગર જેમા ક્યું. પછી એકલુંજ મારી. તેણે તરત ક્યું જોયું. " કાણ ? બાને જોવા આવ્યાં

હતાં એજ બાઇ લાગે છે. " એમ એ બખડીને મહારી પાસે આવીને ઉભી રહી.

મહેં એને ગ્રેમધી સોડ્યમાં બાલી: કાણ બાણે કેમ એના પર મને મહારાં બાંકુ જેટલું લ્હાલ આવતું હતું. એણે મહારી સામે જોઈ કેટલાક પ્રશ્નો પુછ્યા: " મહારી માને શું થયું છે ? ત્હમે એને તપાસી જોયાં ? એ ક્યારે સારાં થઈ જશે ? "

સમાધાનપૂર્વક એના બધા પ્રશ્નોના ઉત્તર મહેં આપ્યા એટલે એને ઘણો સંતોષ થયો. એનેયે મહારી સાથે પારકું લાગ્યું નહિ. " એનો કોઈ વાધો છે કે નહિ. એમનો અને શ્રીમત બાઈનો શું સંબંધ છે ? " વગેરે પ્રશ્નો મહેં એને પૂછ્યા. પરંતુ એક પ્રશ્નો ખુલાસો એ કહી રહી નહિ. " બાણુમાઈ રોજ લુહું લુહું બોક્કી મને મારે છે ને. મહાર કોઈ ઉપશાણું લેતું નથી. મને બહુ શરસો ચટે છે પણ શું કરું ? વગેરે તકસારોની મહારી આગળ એણે ક્યોઈ કરી.

" વાર, પ્રભા ! ત્હને વાંચતાં લખતાં આવડે છે ? "

પ્રભા બોલી: " મને કોણ શિખવે ? બાણુમાઈ માટે મારતર ઘેર ભણાવવા આવે છે. પણ મહોટાં મા કહે છે કે બેરાંએ લખતાં વાંચતાં શિખવું નહિ. મહારી બાણે મને પહેલાં કંઠો અને બારામડી શિખવ્યાં હતાં. મહોટાં બાની ખીંટને લીધે કોંઈ કોંઈ વખતે હું પંચતંત્રની વાતો છાને માને વાંચું છું. "

" એમ કે ! ત્યારે ત્હને ભણવાની બહુ હોંશ છે, ખરું ? "

" હા, મને તો એમ થાય છે કે હું કેટલુંયે શિખી લઉં ? પણ મને શિખાને કાણ ? "

" એહો, હું ત્હને શિખવીશ; બહેન ! "

" ક્યારથી શિખવશો ? " આનંદમાં અખી જઈ એણે તરતજ પુછ્યું: " કહોને, ક્યારથી મને શિખવશો ? હું તમારે ઘેર આવું કે તમે મને અહિં આવી શિખવશો ? "

“ના, બહેન! ત્યારેજ મહારે ઘેર આવવું પડશે. હું અહીં દરરોજ આવવાની નથી.”

“તમારું ઘર અહીંથી કેટલું દૂર છે?”

“પાસેજ છે. આ પેલું મહેલું મકાન દેખાય છે ને, તેની પેલી તરફ ફરી જાના પાસે.”

“એમ કે! ત્યારે તો જરા ઉભાં રહે. હું બાને કહીને હમણાંજ તમારી જોડે આવું છું. બહુ વાર નહિ લાગે.”

આ બાલિકા કેવળ નિર્દોષતાની પ્રતીક હતી. એના નિર્દોષ હાવભાવ જોઈને મહારજ મન ધણું આનંદ પામ્યું. આ દુનીયામાં જો બધાંજ માણસો આવાં નિર્દોષ હોય તો સ્વર્ગ શોધવા બીજા કંયાં જવું ન પડે. મહેં એને જતી રાખીને કહ્યું: “ના બેટા! જાજને આજ કંઈ ઉતાવળ નથી. ફરી કાસે, પરમ દહાડે, જ્યારે ફાવે ત્યારે તારી માને પુછી જાજે. આજ એને નકામો ત્રાસ ન આપીશ. હું કાસેયે પાછી આવવાની છું.” આટલું કહી, હું એનાથી છુટી પડી. આખે રસ્તે મહેં એનાને એનાજ વિચાર આવ્યા હયાં. એ નિર્દોષતાની મૂર્તિ આંખ આગળથી દૂર થઈ શકી નહિ.

[૫]

બીજા દિવસે ત્યારે હું ‘આનંદજીવન’ માં ગઈ ત્યારે પ્રમા બારણેજ મહારજ સ્વાગત કરવા ઉભી રહી હતી. તે મહેં મુશીક બહેન પાસે લઈ ગઈ. તે વખતે શ્રીમતિ બાઈની પધરામણી ત્યાં ચપેલી નહાતી. એ તુલસીપૂજામાં ગૂંથાયાં હતી, એમ મહેંને ખબર મળી. મુશીક બહેનની તબીબત કામ કરતાં આજ ઘણી સારી લાગી. એ આજ ઉરસાદમાં હતી. તેણે મંદસ્મિત કરી મહેંને આવકાર આપ્યા પછી ધીમે ધીમે બોલવા માંડી: “તમે પ્રમાને ખરેખર માંડી કરી મુકી છે. તમારે ઘેર

બહુવા જવાદે, જવાદે, એમ. ગઈ કાલથી ટક, લઈને બેઠી છે.”

“હેં! બહુવા માટે આટલી બધી તલપાપડ થઈ રહી છે કે? ખરેખર તમારી પ્રમા બહુજ ડાહી છે. એની બુદ્ધિ વિશિષ્ટ છે.” મહેં કહ્યું.

આ સાંભળી મુશીક બહેન કંઈક સ્મિત કરી બોલી: “વાર, તમને એ વ્હાલી લાગે છે જાણી મહેંને બહુ આનંદ થાય છે. પંથ ખરેખર, તમે એને બરાબર બહુવણો?”

“હા, હા, એમાં તે કાંઈ શક?” મહેં એકદમ ઉત્તર દીધો. “જ્યાં તમારી પરવાનગી મળી કે તમારી પ્રમા—”

“પ્રમા! બેટા! જરા બહાર જા જોઈએ. હું તને હમણાંજ પાછી બોલાવીશ.” આતંદમાં ગરકાવ થઈ ગયેલી પ્રમાને આ વખતે બહાર જવું ગમ્યું નહીં. પરંતુ આગાં પાંચક પુત્રી બીસકુલ આનાકાની વગર ઓરડી બહાર જતી રહી.

એના ગયા પછી મુશીક બહેન બોલ્યા: “પણ તમને શિખવતાં કંટાળો નહિં આવે ને? આ કામ ત્રાસદાયક લાગે તોયે તમે એને અધવચ્ચે તો નહિ છોડી દોને?”

“મહારા બોલવા પર તમને વિદ્યાસ નથી બેસતો? ઠારતો, શાનો બેસે? આપણે પરિચય કેટલો? પણ તમે તમારા પ્રમા ને કાલથી એકલવા માંડો, હું એને કેવી ધીમા રાખી સરળ રીતે શીખવું છું તે જુવો, અને પછી જે કહેવું હોય તે કહેવાનો તમને અધિકાર છે.”

“અ.....હા, તમારી સુમનદેર થઈ. મહારજ કહેવું એમ છે, કે હવે હું આ દુનિયાની યોગ્ય દિવસની મહેમાન છું. મહારે કંઈ વધારે દિવસ કાઢવાના નથી એ મહેંને ખબર છે. ત્યારે હમણાં તમે એને બહુવણી ચર-આત કરો અને પછી કંટાળો આવવાથી

એને મુકી દો, તે વખતે એની શી રિયતિ થાય ? મહારા સિવાય એને આ દુનિયામાં બીજું કોઈ સચું વહાલું છે નહિ, તેથી એને એવી જાતનું શિક્ષણ મળવું જોઈએ કે જે એને ભવિષ્યમાં ઉપયોગી થઈ પડે. માટે હું કહું છું, કે જો એને જ્ઞાન આપવું હોય તો સંપૂર્ણ જ્ઞાન આપવું, નહિ તો અભણ રહે એજ સારું છે. ”

બોલતાં બોલતાં બિચારી સુશીલ જ્ઞેન તો ચહેરો વધારે શીકો પડતો ગયો. એને શ્રમથી પરસેવો છુટ્યો. વધારે બોલવાથી ઉધરસ ચઢી આવીને ધણાં ધાંબા વખત મુઠી ચાલી. આ વખત અતિથય અશક્તિને લીધે એના હાડપીંજર જેવા શરીરનાં બધાં હાડકાં હાલી ઉઠ્યા.

ખાંસી બંધ રહ્યા પછી થોડીવારે તે બોલીઃ “જોયું ! આ મહેને કેટલો ત્રાસ આપે છે ? હવે તો પરમેશ્વર આ દુઃખમાંથી મુક્ત કરે તો સારું, હવે મહારાથી વેઠાવું નથી. ”

એનું કહેવું તદ્દન ખરું હતું. ખરું મહે એને ધીરજ આપતાં કહ્યું, “ એમ ના બોલોઃ હમર સૌ સારાંવાનાં કરશે. હું તમને મુંઝાં મહારે ઘેર થોડા દિવસ લઈ જઈશ. એટલે હવાફર થશે ને બે વાત. ખરેખર ! સુશીલ જ્ઞેન ! તમને જોઈને મને મહારાં માંડુ જેવું જ લાગે છે. જુઓ તમને મહે બીલકુલ પારંપરી સમજશે નહીં. ”

અમારી વાતચીત ત્યાંજ અટકી, કારણ કે શ્રીમતિ જ્ઞેનની સ્વારી એટલામાં ત્યાં આવી પહોંચી. એરડીમાં પગ મુકતાંજ શ્રીમતિએ આશ્ચર્ય સાથે ઉદ્ગાર કીધોઃ “ ઓ હો ! તમે આવી પહોંચ્યાં છો કે ? આજ જરા સુશીલ જ્ઞેનની પ્રકૃતિ સારી છે, ખરેખર ? તેથી મહારા મનમાં કે આજ તમને તરફી ન થયો તો દીક ” આ વખતે તે સુશીલ જ્ઞેન તરફ વિલક્ષણ દૃષ્ટિથી જોતી હતી.

મહે વચમાંજ કહ્યુંઃ “ એમાં તરફી ચાતી ? તમે જ્યારે એમની કાળજી રાખવાને આટલું બધું મરી રીટા છો, ત્યારે હું પણ એમને ઉપયોગી કેમ ન ચાઉં ? બોલવાચાલવાથી જરા એમને ઠીક લાગશે કરો અમે જગ મપાટા મારતાં હતાં. ”

થોડીવાર ચૂપ રહીને શ્રીમતિ બોલ્યાં, “ ચાના ગપાટા ? કંઈ નવા જૂતી છે કે શું ? ”

“ હા ! અમે શિક્ષણ સંબંધી વાતો કરતાં હતાં, ” મેં કહ્યું.

જરા ચાન્ત થઈને શ્રીમતિ બોલ્યાં, “ શિક્ષણ સંબંધી ? કેવું શિક્ષણ ? આપણને તો બા એમાં કશીએ સમજ પડતી નથી. અને શિક્ષણ વગર મહેને કરી હરકતે પડતી નથી. એમને એમની પ્રમાણે લણીવાની બહુ હોંશ છે, પણ હું તો બા, ખરેખર કહી દઈશ કે એ મહેને પસંદ નથી. જો મહેને છોકરી હોત તો હું એને બિલુવાળ ન દેત. પરમેશ્વરની કૃપાથી છોકરો છે એટલે બહુવાનું તો એના નસિયમાં હોયજ. છોકરાઓને લણીને બેસાંછોકરાનું ગુજરાન કરવાનું પણ છોકરીઓને જોણું એમના ધણીનું પોપણ કરવાનું હોય છે ? આ સુશીલ જ્ઞેનનાં દાખલો લો. આપણી ગાંધી ચોપડીઓ મળ્યાં પણ આ વખતે એમને એક કામમાં આવી ? ભગવાને નાખેલા દુઃખને બહુતરથી કંઈ હાથ દેવાયો ? ”

“ મ્હોટાં જ્ઞેન ! જેવી સૌ સોની સમજ. આ ચંદા જ્ઞેનના પ્રત્યક્ષ દાખલો તમે આંખ આમળ જુઓ છો છતાં તમે આણું બોલો એ જોઈ મહેને આશ્ચર્ય લાગે છે. છોકરીઓ શિક્ષણ લે તે ખરાબ અને છોકરાઓ લે તે સારું એ તમારી સમજણ જૂઠા ખરેલી છે. શિક્ષણ એ સર્વને એક સરખું જ ઉપયોગી અને દિતકર છે. જો મા બહેલી હોય તોજ તે પોતાનાં છોકરામાં સારા સંસ્કાર પાડી

કહે છે. હાલની કન્યાઓ એ અવિધ્યની માતાઓ છે. ”

મુશીલ ખેનના બોલવાને શ્રીમતિએ હસી કાઢ્યું, કારણકે એમને કશી સમજ પડી નહિ. પછી મુશીલ ખેન મહેને ઉદ્દેશીને બોલ્યાં : “ તમારે કાલે ત્યારથી શરૂઆત કરો. હું એને તમારે ત્યાં મોકલી આપીશ. ”

“ એમને ત્યાં શું કામ ? ” શ્રીમતિ વચમાંજ બોલી હત્યાં. “ એમને ત્યાં પ્રમાણ્ય એના કરતાં એજ આપણે ત્યાં આવે તો ઠીક. આપણે એમને વધારે ખગાર— ”

શ્રીમતિનું નિઃપ્રયોજન બોલ્યું, “ જોટા ડાળ બને મનનું હૃદયપણું જોઈ મહેને એમના પર એક પ્રકારનો તિરસ્કાર આવ્યો. તેમાં એ છેલ્લા વાક્યથી ઉઝેલા ગુસ્સાને બેળ બેળેજ દાબી રાખ્યો. એમનું બોલવું સાંભળીને મુશીલ ખેનને પણ ખોટું લાગ્યું. તે બોલી, “ મોટાં બૂંદેન ! આ કેંઈ પેસાતો પહેવાર નથી. એમણે પ્રમાણે પોતાની છાંકરી તરીકેજ માની છે એટલે નિઃસ્વાર્થવૃત્તિથીજ એ એને બચાવશે. ”

“ નિઃસ્વાર્થવૃત્તિથી ? ” એમ શ્રીમતિ મનમાં બબડ્યાં. આ વખતે એમની મુજમુદ્દા જોવા લાયક થઈ હતી. આ દુનિયામાં નિઃસ્વાર્થપણું છે ખરું ? એની એમને શંકા થઈ હતી. આશ્ચર્યથી એમણે મ્હારી સામે ટગર ટગર જોવાનું કયું.

બીજા દિવસથી પ્રમાણે શિખવા આવવાનું દરવાજાને મહેને એમની રજા લીધી.

કરાગ્યા પ્રમાણે પ્રમાણ દરરોજ મ્હારી પાસે આવવા લાગી. હું બપોરે હંમેશાં ઘણું ખરું ધરમાંજ રહેતી એટલે પ્રમાણ બપોરથી છેક સાંજ સુધી મ્હારી પાસેજ રહેતી. એની મુદ્દલ શક્તિ એટલે બધી તીવ્ર હતી કે કોઈ પણ આગત એને એકથી વધારે વખત કહેવી પડતી નહિ. મહેને હવે આનંદમુવનમાં દરરોજ જવાનું બંધ કયું હતું. હું વારંવાર જતી તે શ્રીમતિને પરવડતું ન હોય એમ લાગતું, કારણ કે મુશીલ ખેન પાસે બેસીને હાંતાં સુધી તે આમણી પાસેજ બેસી રહેતાં. જણે આમણીપર મહેને ન બરતાં હોય ?

દમણું મુશીલ ખેનને મોટાં મડમતી દવા ચાલતી હતી; પણ કેસ છેક હાથથી ગયો હતો એટલે મુધરવાની આશા નહોતી. છતાં પણ, થોડા દિવસ આરામ રહે એ હેતુથી અમે એની ખાસ કાળજી રાખતાં ગોઝ વખતે તારકાસિક ઉપચારની ખામી મમતાવાળા ડોક્ટરોનો અભાવ અને દારૂ ચિંતા એ ત્રણને લીધે મુશીલ ખેનને ઔષધનો મુણ્ડુ લાગ્યો અશક્ય હતો. મ્હારે હાથમાં કશું નહોતું. ઉઘટું જે દિવસ હું જમ આવતી તે દિવસ એને શ્રીમતિના બહુ ત્રાસ આપતાં એમ મહેને પ્રમાણ મારફત ખજાર મળતી. બાકીનું મહેને વારંવાર જવાનું બંધ કયું હતું. ”

(આ વાર્તાના વિશેષ સ્વિક્ષિત ભાગ માટે જુઓ આવૃત્તો અંક)

પ્રકરણ ૫ મું.

માણેકનો અભિલાષ.

યકુંવર અને યમુનાને
અત્યારસુધી બહુ બનતું
હતું. પાડોસણ ડોસી-
શી આ ન. દેખી
શકવાથી બન્ને વચ્ચે
વિખવાદ કરવા શુકાંણું
આદ્યું, જેને પરિ-

ણામે તે બન્ને લડી પડી. યમુના ભોળા હતી
એટલે એ લકાઇ ભૂલી જવા પ્રયત્ન કર્યો પણ
જયકુંવરમાં એ શુભ નહોતો. બન્ને નહુંદ
ભોળાઇ અખોલ રહેતાં. સંસ્કારી માણેક આ
કુટુંબકલેશ મટાડવા મથતી. પ્રભુલાલ બહુ
સરળ સ્વભાવનો હોવાથી બની એ ત્યાંસુધી
દરેક વાતને 'શુભશુભ' મલાવી લેતો. કુટુંબમાં
ઝાઝપણ વાતે કલેશ ન થાય તે જોવા તે ઇતે-
બર હતો. મુન્દરલાલ જેવો વડીલ બંધુ કુટું-
બની વ્યવસ્થા-જાળવતો હોવાથી વધારે હડો
હતરી તે 'ઝાઝપણ' જાગતમાં માથું મારતોજ
નહિ. સુશિક્ષ તે શાંતવૃત્તિવાળો મુન્દરલાલ
મુકેરાજ્ય શીતિથી આવે તે માટે માણેકને
હંમેશા કંઈને કંઈ ઉપદેશ આપતો. કલેશ
કરનાર અગાતીને તિરસ્કારવાને બદલે તેના
તરફ દયાભાવ બતાવવા માટે તે હંમેશાં
સચવતો.

આ પ્રેમાણે આ કુટુંબ સમયના પ્રવાહ

સાથે જીવન વ્યતિત કરતું હતું. સમય સગ
યતું કામ કર્યું જાય છે. યમુનાને એક
પુત્રી આવતરી, પુત્રીનું નામ કાશી પાડ્યું.
પુત્રી આવ્યા પછી યમુના કંઈક શાંત બન
હતી. આજકાલ દરતાં વસંત તેર વર્ષેન
ઉમરનો થયો. જુજંગપુરમાં અંગ્રેજ નિશાળ
નહિ હોવાથી જુનાગઢમાં તેને રાખવાન
ગોઠવણુ યદ્ય હતી. ન્દાનપણથીજ માતાએ
તેનામાં હૃદય સંસ્કારોનાં બીજ રાખ્યાં હતાં
જ્યારથી વસંત સદજ પણુ સમજતાં શિ-
ખ્યો ત્યારથી માણેક તેને રામાયણ અને
મહાભારતમાંનાં હૃદય ખતોની જોળખાણ
આપતી. શિવાજીની શૂરવીરતા વિષે સરળ
ભાષામાં તેને કેટલાક પ્રસંગો સ્દમન્નવતી
કાલિદાસ ને બાણુ માથ ને બલભૂતિની સા-
હિત્યકૃતિઓ વિષે પણ અવારનવાર વાતો
કરતી. નરસિંહ ને મીરાંનાં કાવ્યો પુત્રસમક્ષ
ગાવાને પણ આ સંસ્કારી માતા ચૂકતી નહિ
આ પ્રમાણે પતિના સહવાસથી સંસ્કારી
જનેથી માણેકે 'માતા એ ઉત્તમ શિક્ષક છે
એ લોકમેણુ સાચાં પડ્યાં.

મુન્દરલાલના સહવાસથી સંસ્કારી બને-
લી માણેક આ સવળું જ્ઞાન ધરાવતી પણ
યોતે જે સમાજમાં ન્દાનપણથી છછરી હતી
તેની કે લીક જાવનાઓ તેનામાંથી ગઈ નહોતી

પોતાના પુત્રને પરણાવવાનો અભિલાષ તેને બહુ હતો. વસંત દસ વર્ષનો થયો ત્યારથી જ તે સુન્દરલાલ પાસે રોજ માથાના દરતી કે મ્હારે મ્હારા પુત્રને પરણાવવાનો હકાવો લેવો છે. જે આજે ક્યું તે કામનું. કાલ કોણે દીધી છે. સુન્દરલાલનું આખરદાર અને ખાનદાન ઘર બેઠને ઘણું સારે સ્થળેથી વસંતના માગાં આવતાં હતાં. માણેક દિન પ્રતિદિન ઇતેબર ખેનતી. સુન્દરલાલ તેને બહુ રહમ-જાવતો. આજદગની દેશને કેટલું સફળ કરવું પડ્યું છે-દીગલા દીગલીના લગ્નથી આખો ને આખોવર્તની કેવી કદંગી હાલત થઈ છે-માજદગની દુષ્ટ રીતથી-મોખાપના એ મુખ્યમંત્રી અભિલાષથી પ્રાપ્તને કેટલું નુકશાન થયું છે વિગેરે આખતો તે માણેક સમક્ષ ચૂકતો.

પતિની રહમજાવટથી અત્યાર સુધી તો માણેક સુખ રહી પણ હવે તો તેણે હાજ પકડી. પોતેજ પોતાની બધિધવેતા બની. “હું મરી જઈશ ને મ્હારા પુત્રનું લગ્નસુખ નહિ બેઠ કાઢું !” એવી એવી વાતોથી સુન્દરલાલને સમજાવવાનું ચરૂ થયું. સરકારી પત્નીમાં આ ભાવના પ્રકટેલાં બેઠને સુન્દરલાલ દુઃખી થયો-બેદ પામ્યો.

“તારા જેવી રહમજાવતી બી. આબી. હા પકડે એ નથી શોભતું હું !”

“ગમે તેમ હશે ! મ્હારે એકજ અભિલાષ છે કે વસંતને પરણાવી એ સુખ મ્હારી આંખોએ બેવું.”

“હું પણ હંચું છું કે હું પુત્રને સુખી બેઠ તુઢારી આંખો દાર, પણ હજી ચાર પાંચ વર્ષ આપણે ચોબીશું તો વસંતને બહુ કામદારક છે.” સુન્દરલાલે માણેકને રહમ-જાવવાનું ચરૂ થયું.

“નામ ! મ્હને માફ કરજો. હું કામપણ દિવસ તુઢારું વચન ઉલ્લંઘન કરતી નથી.”

આજકાલ દરતાં તુઢારી સમજવડથી હું મ્હારી લાગણીનો વેગ અત્યાર સુધી અટકાવી ચડી, પણ હવે એ વેગ મ્હારા અટકાવ્યા છતાં અટકતો નથી.”

“વસંતને વહેવો પરણાવવામાં કંઈ ખાસ લાભ છે ?”

“હા.”

“શું ?”

“હું કદાચ મરી બહુ તો ?”

“એવા ખોટા વિચાર કરવા તો કામના ?” સુન્દરલાલે બેદ પામતાં કહ્યું.

“નાહિ, હું ખોટું ધારતી નથી. મારા દિલમાં એજ તાલાવેલી આસી રહી છે કે હું વસંતનું લગ્નસુખ બેઠ રાહીશ નહિ.” માણેક નિશ્વાસ નાખતાં પતિ તરફ દયામંત્રી ભાવનામાં દષ્ટિ ફેંકી.

“તારી એ એક ભમણા છે !”

“જે કહે તે.”

“તારા જેવી રહમજાવતી આ. ભુધ. કરશે તો જનસમાજમાં બહુ ખરાબ દાખલો બેસશે. આપણી નેખામ્હારી તુ રહમજાવે છે ?”

“હા ! તેથી કરીનેજ મ્હું અત્યાર સુધી બેચું. મ્હારી પાછળ આપણાં સગાં બંદાલાં આજ વર્ષોથી લાગ્યાં છે કે વસંતને પરણાવે. કેટલાંકો એક પણ કહેવાને ચૂકતાં નથી કે તમને ને હું બોલેલાં છપ્પે પણ મૂલેલાં નથી. કાંઈ કોઈ સિખાગણ આપે છે કે છોકરી બહુ મ્હોટો થશે ખરી સારી કન્યા મજાવી મુરોલ થશે. આવી આવી વાતો સાંભળવાની મ્હું દરકાર પણ કરી નથી. તુઢારી હંચાને મ્હું અત્યાર સુધી માન આપેલું છે તો મ્હારો અભિલાષ તુઢારી પુરવોજ નેહજો.” માંણેકે હૃદયમાં રમી રહેલા વિચારો બહાર ક્યાં.

“હું તારા અભિલાષને જરૂર પૂર્ણ કરીશ, પણ અત્યારસુધી ત્વં જેમ રીડિપાસકે લોકમનને સાંભળ્યો નથી તેમ ચીડો વચ્ચે

સભુર કરીશ તો પરિણામ બહુજ સારું આ-
વશે. ”

“ હું એ રૂઢીઉપાસકોના વેળુથી ડરતી
નથી. માત્ર મહને એવુંજ યાચ છે કે હવે બે
હું થોભીશ તો આ આંખોથી એ દિવસ જોઈ
શકીશ નહિ. ”

“ ગાંડી રે ગાંડી ! એ વિચાર ક્યાંથી
આવ્યો ? મૃત્યુથી ડર છે શું ? ” સુન્દરલાલે
માણેકની બમણા તોડવા પ્રશ્ન કર્યો.

“ ત્હમારા સહવાસથી એટલું તો હું
શિખી શકી છું કે મૃત્યુ એ એક સુખ છે.
મૃત્યુથી હું જગૃષ્ણુ કરતી નથી. માત્ર મા-
ણસ જાત તરીકે મ્હારો આ એક અભિલાષ
છે કે પુત્રને પરણાવવો. ”

“ ત્હને એમ લાગતું હોય કે તું વસં-
તને પરણ્યાં શિવાય મરી જઈશ તો એ
વાત ભૂલી જા. ” સુન્દરલાલે હસતાં હસતાં
શિખામણુ આપી.

“ મૃત્યુથી તો હું ખુશી છું અને ભલે
ભલે ત્હમે મ્હારા ભરપાર યાચો, એવી પ્રયુ
પ્રત્યે પ્રાર્થના છે. ”

“ તારે મ્હારી પણ આ પ્રાર્થના છે કે
વસંતને હમણાં પરણાવવાની વાત છોડી દે. ”

“ મહને દોષિત ન કરો. ત્હમારી સર્વ
ભાવના હું સ્હમજું છું. બાળકગનથી આ-
ર્થોતું તેજ ગળું, વીરતા વીસરી, શાંતિ ગમ,
સ્નેહ ગયો, એ સર્વ વાત હું પણ સ્હમજું
છું; છતાં મ્હારો આ અભિલાષ પૂર્ણ કરો.
મહને એવી ઇચ્છા સતત થઈ છે તો ત્હમે
એ ઇચ્છા પૂર્ણ કરો. મ્હારો વસંત પરણે એ
એવાની મ્હારી ઈવેન્સરીમાં ત્હમારી સહાયતા
આપો. હું ત્હમારી પાસે એક શિક્ષા માગી
લઉં છું કે વસંતનાં લગ્ન હવે કરવાની
સંમતિ આપો. ” માણેકે આજીજ કરી.

“ વાર, વસંતને આપણે જુનાગઢ પૂછા-
વીએ તો ? ” સુન્દરલાલ સ્નેહ પીગળ્યો.

“ જરૂર પૂછાવો. ”

“ તે ના કહેશે તો ? ”

“ તે બાળક છે, ત્હમે જેમ દોરશો તેમ
દોરારો. ”

“ તારે તુંજ પત્ર લખ, બેંકએ તે
શું જવાબ આપે છે ! ”

પ્રકરણ ૬ હું.

આતાનો પત્ર.

“ આ જની મેઝ બરાબર રમાય
તો જરા મજા પડે. ”

“ ગમે વખતે એ લોકો
આપણી દીમને હરાવી
ગયા હતા પણ આ વખતે
આપણેજ જીતવાના. ”

“ નહિ નંદલાલ ! એ લોકોની આ
વખતે પણ દીમ મજબુત છે એટલે જીતવાની
સુરહેલી આવશે. ” વસંતે ખીટીપરથી કોટ
ઉતારતાં ઉતારતાં કહ્યું.

“ કીકટની રમત અચોક્કસ કહેવાય.
કોણ જીતશે એ આગળથી કહેવાયજ નહિ. ”
નંદલાલે જીટની દોરી બાંધતાં પોતાનો અભિ-
પ્રાય આપ્યો.

“ હવે આપણી તે મેચ કેવીક મોટી
કહેવાય ? એમાં હાર્યાં શું ને જીત્યાં શું ? ”

“ આવી મેચો દારવા જીતવા માટે થોડી
કંઈ રમાય છે ! આતો ગાંધારા સાથે
શારીરિક કેળવણી મળે તેને માટેજ છે. ”

“ ત્યારે કાશી કીકટનો આપણે જીત્યા ને

મામાવાળા હાથો એ બધો ઉત્પાદ શા માટે કરવો ? ”

“ એ બધી વસ્તુ ખરી પણ આપણી ડીમ છતે એમ તો સ્વાભાવિક આપણને લાગતું જ નેહએ. ”

“ સાલ લાઇ તું હતો પણ તેથી કરી તું કંઈ બેગલેરી જયરામ, કાઠીયાવાડો શિવલાલ કે મુખાઇના પછી જેવા ચક્રા ખરા ? ”

“ આજે કદાચ તેમના જેવો હું ન હોઈ પણ ભવિષ્યમાં તેમના જેવો ચક્રાજી ”

“ તો જરૂર હિંદુઓ હવે છતકના. ”

“ હિંદુઓ છતે કે પારસીઓ છતે. જેની લાયકતા હોય તેજ હમેશાં ખાટે. કીકે. ટમાં છતવા કરતાં માછયારા વધવા ઉપર સર્વેએ જોવાનું છે. એ બાદશાહી રમતથી આપણને અતેજ કાપણ થયા છે. ”

“ હા! ધણુઓને નોકરી મળે છે ને મહોટા ચતાં પાંચ પૈસા કમાઇ પણ ખાય છે. છતાં મહારે બેસકલિત કહેવું પડે છે કે માત્ર એ દિવિબિંદુથી કીકેટ રમતી એમાં મને તો મૂખાંઈ લાગે છે. ”

જુનાગઢ સરેરની ખંદાર સાદપુર દરવાજાથી થોડે દૂર, આંગાવાડીયામાં આવેલા એક ન્દાના બંગલામાં વસંત ને નંદલાલ પોતાની હાઇરકૂલની આજે મેચ હોવાથી રમવા જવાની તૈયારી કરતાં કરતાં ઉપર પ્રમાણે વાતે વગળ્યા. વસંતની ઉમર અત્યારે તેર વર્ષની હતી છતાં તેનાં કદાપર આંધાથી તેમજ ન્દાનપણથી ગદુજ છુદિપ્રમાના તેમની પ્રકાશિતા હોવા ચરુદા ઉપરથી તે લગભગ સોળ વર્ષની ઉમરનો હોય તેવું દેખાતો હતો. તેનો મિત્ર નંદલાલ પણ લગભગ સમાન વયનો હોવાથી બન્ને એક બીજાના મિત્ર બન્યા હતા. નંદલાલ જુનાગઢ

પાસે આવેલા બેંગારપરા ગામનો રહીશ હતો. તેનો પિતા વસંતના પિતાનો ખાસ મિત્ર હોવાથી બન્નેએ એકમતે પોતાના બંદાલા પુત્રને ભણવાને માટે જુનાગઢ રાખ્યા હતા. ગામડામાં કેળવણીના લાભ બહુ કરી યોગ્ય લોકોજ લે છે. સુન્દરલાલ સરેકારી હોવાથી પુત્રને ગમે તેમ પણ સારી કેળવણી આપી આગળ વધારવા ઈતેજર હતો. તક મળતાં જુનાગઢમાં રહેતા વસંતજી નામના તેના એક મિત્રની સલાહ પુછી પુત્રનો અભ્યાસ આગળ વધારવાની ઇચ્છા જણાવી. વસંતજી રોને મહોટો વેપારી હતો. જુનગપુર બાપારી કામ પ્રસંગે તેને ધણીવાર આવવું થવાથી તેણે વસંતને અવારનવાર જોયેલો હતો. ન્દાનપણથી છુદિશાળી દેખાતા આ છોકરાને જરૂર આગળ ભણાવવો એવી સલાહ તેણે સુન્દરલાલને આપી. જુનાગઢમાં છોકરો એકલો રહે વિગેરે સુરેકેલીથી સુન્દરલાલે તેને વાકે માર કરતાં વસંતજીએ વસંતને પોતાને ત્યાં રાખવાની ખુશી બતાવી. બેંગારપુરથી નંદલાલને પણ સુન્દરલાલે તોડાવ્યો. વસંતને નંદલાલ જુનાગઢ ગયા. વસંતજી શેઠ રત્ના બાપારને લીધે સાડ કમાતા હતા.

પેસે ટકે મુખી, આખરદાર તથા સારા બાપારી તરીકે નામના કાઠનાર વસંતજી રોને સંતતિ નહોતી. જમીન વર્ધની ઉમરે તેની બી પણ રૂરગમાં સિધાવી હતી. સગાં બંદાલાઓનું ધણુંજ દળાણ છતાં સારા મિત્રોની સોગતમાં રહેલ વસંતજીએ ફરીથી પરણવાની જોખમી ના પાડી. તદ્દમારે એટલે બધો પૈસો કાણ ખાશે એવો લોકલેણની દરકાર કર્યા વગર વસંતજી શેઠ પોતાનું જીવન ગુજરતા હતા. વસંત ને નંદલાલ આવતાં વસંતજીને જાડુ સતોપ થયો. પોતે ગામ બહાર બંગલામાં આ બન્ને છોકરાઓ સાથે રહેતે. આ બંનેનો સરેજ ઉબી જવાપર

હતો. પાછળ ગિરનારની છાયા હતી. આસપાસ
વૃક્ષો ઘણાં હતાં. જંગલની ચારે તરફ આ-
બાઓ ખૂલતા હતા. ન્હાનપણથી વસંતને એ
આબાઓ નીચે બેસી વાંચવા લખવાની ટેવ પડી
હતી. નંદલાલ જંગલમાં વાંચતો હોય ત્યારે
લખવાના પાક એક બાળુ સૂઝી “ સરસ્વતી-
ચંદ્ર ” નું પુસ્તક લઈ વસંત આબાવાડીયામાં
બેસી વાંચતો. કવિતા પ્રદેશમાં આગળ વધેલું
વસંતનું હૃદય ન્હાનપણથી જ રસીકું બન્યું
હતું. તેર વર્ષની ન્હાની ઉમરનો વસંત
સરસ્વતીચંદ્ર વાંચતો એટલું જ નહિ પણ
વાંચી તેના પર, સારો વિચાર કરી શકતો, બ્યારે
વસંતશત્રુમાં આબાવાડીયામાં કોયલડીના ટહુકાર
ટહુકાર ત્યારે વખતે વખતે આ ન્હાનકરો
કવિ કંઈ લખતો પણ ખરો. ન્હાની ન્હાની
કવિતા લખી તે પુરસદે નંદલાલને વંચાવતો.
નંદલાલ કવિતા લખી શકતો નહોતો પણ
વસંતની લખેલી કવિતાઓ ન્હાની વય હોવા
છતાં બહુ સારી રીતે ગ્રીક્ષતો. ખીજા વિદ્યા-
ર્થીઓ બ્યારે ભૂગોળ, ગણિત, ભૂમિતિ, ખગો-
ળશાસ્ત્ર વિગેરે અભ્યાસક્રમમાંથી નવરા ચતા,
નહિ ત્યારે વસંત પોતાના રસલના અભ્યા-
સક્રમ ઉપરાંત સારી નવલકથાઓ તથા કવિ-
તાઓ વાંચતો. ખીજાઓ પરીક્ષાઓ પાસ
કરવા રાત્રિના દીવો કરી ચોટલીઓ બાંધી
ગોળજીપટ્ટી કરતા ત્યારે વસંત બહુ સહેલાઈથી
પોતાની દરેક પરીક્ષા ઉપલો નંજરે પસાર
કરતો. વસનજી શેઠ વસંતનો અભ્યાસક્રમ
તથા ચાલાકી જોઈ બહુ ખુશી ચતા. વસંતે
સરીર કેળવવામાં પણ બહુ સંભાળ લીધી.
રૂઢિમાં દાખલ થયેલી ક્રીકેટની રમત તે સારી
રીતે રમતો. માત્ર રમત રમતો એટલું જ નહિ
પણ તે રમતને લગતી દબીકત વખતેવખત
વાંચતો. સારા સારા ક્રીકેટ રમનારાઓ ફેરી
રીતે રમે છે તે જોવા, સાંભળવા માટે મથતો.
મોટી મોટી મેચના દૃષ્ટાંત તે વર્તમાનપત્રોમાં

બહુ રસથી વાંચતો. પોતે પોતાની ટાળીમાં
એક સારો બોલર ગણાતો હતો. અભ્યાસમાં
તેમજ રમત ગમતમાં કુશિયાર ગણાતા વસંતને
નિશાળના માસ્તરો ઉપરાંત સર્વ કંઈ ચંડાવું.

આજે જન્મનગર હાઇસ્કૂલની એક ક્રીકેટ
ટીમ જુનાગઢ મેચ રમવા માટે આવેલ હતી.
વસંત તથા નંદલાલ જુનાગઢ તરફથી રમ-
વાના હતા. બન્ને મિત્રો રમવા જવા માટે
કપડાં પહેરતા પહેરતા પ્રકરણની શરૂઆતમાં
આપણે સાંભળેલી વાતો કરતા હતા. કપડાં
પહેરી બન્ને જણા તેયાર થઈ બહાર નીકળે
. તે પહેલાં વસનજી શેઠ જંગલમાં હસતા
આબ્યા. આવતાં આવતાં તુરતજ પ્રશ્ન કર્યો.

“ કેમ નંદલાલ! આજે તું વિકેટ ટીપીંગ
કરવાનો ખરો કે નહિ? જોજે હું તો તને
મદાસના શેશાચારી જેવો જોવા પડ્યું છું.
આખરે શુભાવતો નહિ હોં! ? ”

“ શુભાવે કેમ? અને તેવો બોલર હોય
તોપણ નંદલાલ હડે તેવો નથી. ” વસંતે
પોતાના બેટપર હાથ ફેરવતાં ફેરવતાં નંદલા-
લની તરફેણ ખેંચી.

“ ને આપસાહેમ મીડું મૂટ્ટી આવતા
નહિં. બેટીંગ કરવી તો રણજીત જેવી, નહિ
તો ઘરમાં બેસી રહેવામાં શોભા છે. ” વસ-
નજી શેઠ કે જેણે ન્હાના વસંતના સહવાસથી
ક્રીકેટ વિષે કંઈક વાંચ્યું હતું ને યોગાક
પ્રખ્યાત ક્રીકેટરોના નામ આવડતાં હોવાથી
વસંતને રણજીત જેવો થવા ઠસારો કર્યો.

“ ક્યાં રણજીત ને ક્યાં અમહે? ! ? ”
નંદલાલે માયાપર સોલાહેટ પહેરતાં પહેરતાં કહ્યું.

આમ વાત કરતાં કરતાં બન્ને મિત્રો
વસનજી શેઠની આશિષ લઈ મેચ રમવા માટે
મેદાન તરફ જવા નીકળ્યા. જંગલની બહાર
સડકપર આવતાં ટપાલવાળો રકામો મળ્યો.
“ વસંત સુન્દરસાલ ” ના ચિરનામનો દાગળ

વસંતે લીધો. તરતજ રસ્તામાંજ ફેડ્યો. કાગળ નીચે પોતાની માતાની સહી જોઈ વસંત અન્યથા થયો. હંમેશા પત્ર મુદરલાલ તરફથી આવતો તેને બદલે આજે માતાના હસ્તાક્ષરનો લખેલો પત્ર જોઈ વસંતને એક રીતે તો આનંદ થયો. પોતે એક સંસ્કારી માતાનો પુત્ર છે એ વસંત આવી ન્હાની વયે પણ સારી રીતે સ્મરણતો હતો.

“એમ રસ્તામાં તે ચાલતાં ચાલતાં કાગળ વંચાય. ચાલ પેલા પુલ આગળના પત્થરપર બેસી વાંચ.” વસંતને ખેંચતો નંદલાલ બોલ્યો.

બન્ને મિત્રો પુલ આગળના પત્થરપર બેઠા. પત્થરપર એક વડો હતો. વડાની છાયા પત્થર ઉપર પડતી હતી. બન્ને જણાએ ત્યાં બેસી કાગળ વાંચ્યો શરૂ કર્યો.

ચિ. વસંત,

કેમ દિવસ નહિં ને મ્હારે હાથે લખાયેલો કાગળ જોઈ તું અન્યથા થયો. તને યાદ તો હશે કે ન્હાનપણથી ત્હારી સાથે બેસી ત્હને વાંચવા લખવા માટે હું કંઈ કંઈ શિખવતી. એ તને શિખવવામાં મ્હારો અભ્યાસ વધતો ગયો જેના પરિણામે હું આજે તને કંઈ સારા અક્ષર લખી શકું છું. આજના કાગળને હેતુ ત્હને સ્મરણ તો પહેલાં એટલું માગી લઉં છું કે હું જે લખું તે પ્રમાણે તું જરૂર વર્તજે. હું સંસારી રહીએ તો તિરસ્કાર છું. કેટલીક રહીએ આપણા હિંદુસંસારનું સત્યનાથ દાટ્યું છે

તે હું ગામડામાં રહેવા છતાં ત્હારા વિદ્યાપિતાના સહવાસ અને તેમની મહેનતથી શિખી શકી છું. તેમાં ખાસ કરી બાલકગતની રહીએ તો દેશને બહુજ નુકસાન કર્યું છે. હું ફરીથી કહું છું કે એ સર્વ સ્મરણ છું છતાં ત્હારી પાસે એક યાચના કરવાની છે કે મ્હારે ત્હારાં લગ્ન કરવાની બહુજ ઇચ્છા થઈ છે. એક માતા પોતાના તેર વર્ષની ઉંમરના પુત્રને આ બાબતમાં આવી રીતે લખે એ શહેરમાં તો બાગ્યેજ બનવું હશે અને ગામડાના રહીશોમાં તો સંભવેજ નહિં છતાં પણ હું તો તને લખું છું ને ત્હારી પાસેથી બિદ્યા માગું છું કે તું આ બાબતમાં જો કે સ્મરણ નહિં થયો હોય તોપણ કંઈક વિચાર કરી મ્હને લખજે કે તું પરણવા પુછી છે? હું આવો કાગળ શા માટે લખું છું એવો વિચાર ત્હને દેવાય થયો. હું બાળલગ્નને વિચારનારી ત્હને અત્યારે આવું સૂચવી હતાવળ કરું છું ત્હેનું કારણ જો મ્હને પૂછતો હોય તો તે એટલુંજ છે કે મ્હને લાગે છે કે હું બહુ નહિં જીવું. બસ ત્હારે માનવું હોય તો માનજે. હું તો ગમે તેમ કરી ત્હને પરણવી લેવા માગું છું.

ત્યાં સુ. વસનજીભાઈની સલાહ ત્હારે લેવી હોય તો લેજે. ત્હારા પિતા પુછીમાં છે. નંદલાલને આદિપ ક્ષેત્ર.

બી. ત્હારી માતા માણેકની આશિષ.

(અખં.)

જગદંબ આનંદકારી.

લેખિકા : સો. દીપકબા દેસાઈ.

(રાગ-હોરી-રાગ. " સાંવરા ગૈત ડારા પીયકારી. ")

જગદંબ આનંદકારી

લવાની લવભોચની સ્મરીએ,

જગદંબ આનંદકારી—

રાય શિવાજીએ માત કૃપાથી; વિજય પડો વજડાવી :
છત્રપતિ પદ ધરી રાજ કરીયું, લગવો છુંડો ચઢાવી—
દીધા સંહુ સુગલો હરાવી—

જગદંબ આનંદકારી— ૧

સ્વામીભક્ત પિતા શાહજીએ વાયો, લેશ ગયો નહીં હારી :
માતૃભૂમિ કાજ ગ્રાણુ સમખ્યા, મન દદ નિક્ષેપ ધારી—
તાબે કયાં સુલક ભારી—

જગદંબ આનંદકારી— ૨

દક્ષિણમાં સ્થાપી માત લવાની, ચરણ નરમો જય પામી :
સર્વને રહાય એ જગદંબ કરલો, દેશનાં કંઈને વામી—
દીપક રહે ચરણ વિરામી—

જગદંબ આનંદકારી— ૩

* "સ્તવન ગંજરી" નામે આ લેખિકાનો કાવ્યસંગ્રહ છપાય છે તેમાંથી.

ચાંદખીબી.

લેખક: રાજ્યરત્ન શેઠ મુરુવોજીભ વિશ્વામ ગાવળ,

જે. પી., એમ. આર. એ. એસ.

(ગતાંક પૃષ્ઠ ૧૫૩ થી ચાલુ.)

છે. સ. ૧૮૫૭ માં ચાંદખીબી જિન્નપુર આબ્યા પછી અહમદનગરમાં રહતપાત ત્યાં માગમારીઓ શરૂ થઈ. છુરુહાણુ નિગમશાહ અહમદનગરની ગાદી મેળવવા દિલ્લીપતિ મોગલ સમ્રાટ

અહમદ બાદશાહની સલામ માગવા મોગલ સેન્યની હાવણી તરફ નીકળી ગયો. તે ઇ. સ. ૧૫૮૯ માં પાછો ફર્યો અને તેણે પોતાના પુત્ર ઇસ્માઈલ સાથે લાકાઈ કરી નિગમશાહની ગાદી પાછી મેળવી. તેણે ઇ. સ. ૧૫૯૪ સુધી રાજ્ય કર્યું. પરંતુ તેની દારૂબેરીમાં સર્વત્ર અવાધુધી; મદસર દેવ અને 'કલહતું' સામાન્ય થયું. તે મૂલ્ય પામ્યા પછી

સધિ ગજતાં જ ઘણા આનંદ સાથે તેને કાપદો લેવા નિશ્ચય કર્યો. મિયાં મંજૂને પ્રથમ દર્શને, પોતાના કૃત્યનું ગાનિકૃષ્ણ લક્ષમાં આપ્યું નહીં. પણ શાહી ફોજ જ્યારે અહમદનગર પર ચાલી આવી ત્યારે તેની આંખ લલકી અને તેણે અહમદનગરના ખીન્ન અમીર ઉમરાવોની સલાહ પુછી. સર્વેએ આ તેના અવિચારી કૃત્યનો નિગેષ કરી તેને એવો ઉપદેશ આપ્યો કે આ સંદેહમાંથી મુક્ત કરવા કાંઈ પણ સમર્થ હોય તો તે ફક્ત એક મોગલ ચાંદખીબી છે. તેને આ વખતે બોલાવી તેની સલાહથી આ આવેનું સંદેહ દૂર કરવું. ત્યારે મંજૂ તથા ખીન્ન અમીર ઉમરાવો એક થઈ જિન્નપુર ચાંદખીબીને આમંત્રણ પાઠવ્યું. અહમદનગરના બાદશાહની આ સંકટા-

અહમદનગરનો આ ઇતિહાસપ્રસિદ્ધ ઘેરા એટલે ચાંદબીબીના સૌથી અને ધૈર્યની પરિક્ષાનો વિષય પ્રસંગ. આવા પ્રકારના સંઘટ પ્રસંગ એજ લોકોત્તર માણસોના અસૌકિક ગુણની ખરા સ્વરૂપની કસોટી. ચાંદબીબીએ સર્વ સેનિકોને હિતેજન આપી કિલ્લાના પ્રત્યેક દરવાજા તથા છુરજનું મજબુતાઈથી સંરક્ષણ કરવા પ્રયત્ન ચલાવ્યો. શાહજહાં મુરાદ તથા તેના સેનાપતિ કિલ્લાનો મજબુત તટ તોડી અંદર પ્રવેશ કરવા સુરંગ લગાડવા મુક્તિ યોજવા લાગ્યા. ચાંદબીબીને ખ્યાલ અહમદખાન શિયાળ તરફથી ખાતમી મળતાં તેણે પશુ અંદરથી સામે સુરંગ તૈયાર કરાવી ચતુરો નાથ કરવા પ્રયત્ન કર્યો. મુરાદે આ બેગમનું આ સહાયક કૃત્ય જોઈ એકદમ જોરથી હસ્યો હતો અંદરની સુરંગ તૈયાર કરનાર લોકોને મદાત કરવા બગીચ પ્રવાસ કર્યો. કિલ્લાનો તટ ફોડી ધણું સૈન્ય યમસદને મોકલ્યું. તથાપિ આ અચલ ધૈર્યવાન બેગમ, ગિલકુલ ન ગભરાતાં, અંગપર બખ્તર ચલાવી હાથમાં ખુલ્લી સમશેર લઈ ન્યાં ચતુરો દિવાંદ તોડી રસ્તા કર્યો હતો, ત્યાં આવી પહોંચી; અને પોતાના સૈન્યમાં પોતાની વીર્યથી અદ્વિતીય રજુરણા ઉત્પન્ન કરી, ચતુરો પર બંદુકો ને બાલા અને તોપોનો એક સરળો મારો કર્યો. સ્પોંડિતથી સંધ્યાકાળ પર્વેત આરુણ્યર બેગમ તે રથે અચળ ઉભી રહી; અને ચતુ સૈન્યને ખુરગર ટક્કર આપી તેનો જખરજરત હસ્યો અને સૌથી પાછો ફર્યો. આ બેગમથી ચતુરોના એવા હાલ થયા કે ઘેરા ઉઠાવી તલ કરવા તેઓ તૈયાર થયા. શાહજહાં મુરાદ બેગમનું અસૌકિક પ્રકાર અને વિશ્વશય ધૈર્ય જોઈ આશ્ચર્યથી ડગલ્યો અને તેણે તેનું અશિનદન કરવા પોતાના પ્રતિજ્ઞિત સહાયો તેની પાસે મોકલી તેની ખદાદુરી

ખદલ તેને “ ચાંદ સુવતાના ” એવો ખીતાબ સમર્પણ કર્યો. આ સત્ય છે કે:—

“ ખરો વીર તે કે જેના ધા ચતુ વખાણે. ”

ચાંદબીબીએ શાહજહાં મુરાદના તહોની સરતો પ્રથમ સ્વિકારી નહી. પરંતુ પછી દર દિવસી વિચાર કરી તેણે વરુદાક પ્રાંતનું સ્વામિત્વે દિલ્લીખરને આપવાનું માન્ય કરી સુલેહ કરી અને મોગલ સૈન્યના હાંસામાંથી કેટલોક કાળ સુધી અહમદનગરની બાદશાહીને મુક્ત કરી. આ વાત ઇ. સ. ૧૫૯૬ માં ખતી. આ વખતથી અહમદનગરના ઇતિહાસમાં ચાંદબીબીનું નામ સુપ્રસિદ્ધ થયું. અને તેના પ્રકારની ઇતિ અખંડ ગાળ રહી.

• આ પ્રમાણે આવેલું પરચક પાછું થયું અને અહમદનગરમાં પુનઃ સ્વરાજ્ય સત્તા ચાલુ થઈ. પશુ મુલકલદથી તે અત્યંત જર્જર થયેલી હોવાથી તેમાં પુનઃ સારો જોમ આવ્યો નહી. મિયાં મંજુજી પુનઃ અહમદશાહનો પક્ષ લીધો. પરંતુ ચાંદબીબીએ બહાદુરશાહ એજ ખરો વારસ છે એવું દર્શાવી તેનો પક્ષ લીધો. આ તંત્રનો નિષ્ઠા થયો નહી, ત્યારે ચાંદબીબીએ વિજાપુરથી પોતાના લાન્નિજ કપ્તાહિગને સૈન્ય સાથે બોલાવ્યો. તેણે નિજગશાહના ખરા વારસની તપાસ કરી બહાદુરશાહ એજ ખરો માલેક એવું દર્શાવી તેના નામની દોડી ફેરવી. પછી રાજ્યમાં કેટલોક વખત ચાલિ રહી. અને ચાંદબીબી આ પ્રમાણે વચ્ચે આવેલી અવ્યવસ્થા દૂર કરી, રાજ્ય સુવારણ તરફ લક્ષ આપવા લાગી. પશુ અહમદનગર પર ફુલ્લની વહ દિલ્લી જલદીજ આવી, પુનઃ મોગલ સૈન્ય સ્થાપી કરી અને ત્યાં પોતાની સત્તા ફરીને સ્થાપન કરી.

શાહજહાં મુરાદ ઇ. સ. ૧૫૯૭ માં મૃત્યુ પામ્યો, અને તેની પછી શાહજહાં દાનિયાલ દક્ષિણની સુબેદારી પર આવ્યો.

દિલ્લીપતી અકબર બાદશાહનો અદમદ-
નગર કબજે કરવાનો જજારો ધરદો
હતો. તેથી આ ઉદ્બુધ સંધિ તેને મળતાં તે
પર સ્વારી કરવા હુકમ કર્યો. ચાંદબીબીએ
પણ આ પ્રયત્ન સેન્ય આગળ પૂર્વે જિજ્ઞા-
સુરના બાદશાહની મદદ મંગાવી; 'અને તેના
તરફથી સોહીદખાન નામનો અનુભવી મુત્સદ્દી
બોલાવી અદમદનગરમાંના અતર્ગત ક્ષેત્ર
દૂર કરવા પ્રયત્ન કર્યો; પણ તેનો તાદશ્ય
ઉપયોગ થયો નહીં. કારણ, શાહજહાં દાનિ-
યાલ ખાનખાનાન, રાજા અલીખાન, રાજા
જગન્નાથ વગેરે મોટા મોટા ચોદાઓ સહ-
વત માન પ્રયત્ન સેનાસહ ચોદાવરી નદી ઉતરી
જગ્યાએ જગ્યાએ દિલ્લીપાતાનો અમલ ખેસા-
ડતો ઇ. સ. ૧૫૯૭ ના જાનેવારી માસમાં
અદમદનગર પર ચડાઈ કરી આવ્યો. દક્ષિ-
ણના સરદારોએ આ મહા અરિષ્ટ આવેલું
જોઈ અતિ દુઃખથી બાદશાહી સેન્યને ટકર
આપી. ઉભય પક્ષના સેન્યો વચ્ચે અનેક
લડાઈઓ થઈ પણ તેમાં અતે બાદશાહી
ફોજની સરદારી કમ. અકબર બાદશાહના
મુખસિદ્ધ ઇન્દિયાસકર અશુભજલ્મે આ રણ-
સંગ્રામનું વિસ્તૃત વર્ણન આપ્યું છે. તે
પરથી દક્ષિણના સેન્યની રિયતી અને
શક્તિ કેવાં હતાં તેનો સારો ખ્યાલ આવે છે

અદમદનગરના દિવાન નિહંગખાને ઇ.
સ. ૧૫૯૯ માં ખીડના મોગલ સુબેદાર પર
હલ્લો કરી તે શહેરને ઘેરા બાંધ્યો અને તે
યોગથી બાદશાહી ફોજને પુનઃ અદમદનગર
પર ચડી આવવા આમંત્રણ થયા જેવું થયું.
ઈ. સ. ૧૫૯૯ માં શાહજહાં દાનિયાલ અને
ખાનખાનાન અદમદનગર પર ચડી આવ્યા,
અને તે પાટનગર કબજે કરવા ભગિરથ પ્રયત્ન
ચલાવ્યા. ચાંદબીબીને આ નિહંગખાનના
અવિચારી વર્તનથી ધણું મારું લાગ્યું અને તેણે
કોઈ પણ દરવાજા ગાણસ પર વિશ્વાસ રાખવા

જેવું નથી એવું જોઈ, પોતાના સ્વતઃના
વિજ્ઞાપકી આ આવેલા સંકટનું પરિહાર કરવા
સંકલ્પ કર્યો. બાદશાહી સેન્ય પ્રયત્ન હોવાથી
તેની સામે ટકર લેવા નિજમશાહી સેન્યમાં
સામર્થ્ય રજુ નહોતું, ત્યારે ચાંદબીબીએ યુ-
ક્તિથી તક કરી, બાલ બાદશાહ સદ જુગર
જવા વિચાર કર્યો. પણ નિજમશાહી સરદારોમાં
પક્ષો પડ્યા. તેમણે ચાંદબીબી પર હલ્લો કર્યો
અને દુર્દૈવવસાત મોગલ સેન્યનો હલ્લો
ચાલુ હતો તેમાં હમીદખાન નામના એક પાણ
સરદારે રાજ્ય મહેલમાં તેનું ખુન કર્યું.
ચાંદબીબી પરલોકવાસ પામતાંજ બાદશાહી
સેન્યને અદમદનગર છૂટી લેતાં વખત લાગ્યો
નહોં. તેમણે અદમદનગર પર મોગલ નિશાન
ચઢાવ્યું અને સર્વ નિજમશાહી દોલત અને
બાલ શાહ બહાદુરશાહને હસ્તગત કર્યો.
અકબર બાદશાહને આ વિભવ પ્રાપ્તિથી અતિ
આનંદ થયો અને અદમદનગરમાં પોતાનો
સુબેદાર નીમી આ વિજયી શાહજહાંને પોતાને
મળવા દિલ્લી બોલાવ્યો. અદમદનગર છૂટવા
'બદલ તેણે પોતાના વિજયી પુત્રનું ધણું ગૌરવ
કર્યું; અને હત બાગી રાજકેદી બહાદુર
નિજમશાહને બાલીયરના કિલ્લામાં નજરોફ
રાખ્યો. ત્યાંજ આ દુર્દૈવી બાદશાહનો અંત
આવ્યો. આ પ્રમાણે મુલતાના ચાંદબીબી
પછી તરતજ અદમદનગરના સ્વાતંત્ર્યની
ઘટિથી થઈ.

ઉપરનું જ્ઞાતં ફેરિરતા આદિ મુલસમાન
ઇતિહાસકારોના ગ્રંથાધારે આપેલ છે. ચાંદ-
બીબીના શાયરનું વર્ણન અન્ય તેના દુઃખ
ઉપજવનાર શ્રુત્યની હકીકત તેમના વર્ણન
પ્રમાણે દાખલ કરી છે. પણ આ ઘેરાની
માહિતી આપનારો એક અતિ મહત્વનો મ-
સદી પત્ર અમને નાગપુરના બોસલેના કાગળ
પત્રોમાં મળ્યા આવ્યો છે. તેમાં જે જ્ઞાતં
આપેલ છે તે મતેરજ્ઞક અને વાચનીય છે.

આ પત્ર એટલે જે વખતે શાહનંદા દાનિયાલે અહમદનગર કબ્જે કરી ત્યાં ચોતાના પ્રતિનિધી નીચ્યા, તે વખતે પ્રાંતની બચવસાં કરવા લખેલ ફતેહનામું છે. તે આ પ્રમાણે:—

“ ફતેનામા ચક્રે ૧૫૦૨ વિક્રમનામ સંવત્સરે ચેત્ર શુદ્ધ ૧. આ મુદત પર દિલ્લીની ફોજે આવી કિલ્લા ખાગ-નિગમ ૧ તથા શહેર અહમદનગર પર ઘેરા ધાલ્યો. આ ચઢાઈમાં શાહનંદા, અમીર, ઉમરાવ કોણુ કોણુ રવાના કર્યા તેની નામવાર યાદી (૧) શાહનંદા દાનિયાલ (૨) ખાનખાના અમીર ઉલ-ઉમરાવ (૩) રાજા હરવંશ હમ હબરી, હમ હબર રચાર, સાહેબ નાબત. ખારવર્ષ લડાઈ ચાલુ હતી પણ કિલ્લો અને શહેર સર થયા નહી. તેથી ખીરઓલીયા ખાગ-નિગમ સાહેબ દરગાહ કિલ્લા મજકુરના તેને કુરનિશ (પ્રણામ) કરી, ઘણી પ્રાર્થના કરી કે આપ દિલ્લીના ખાદશાહના ખાનાનદ (વંશજ) છો. અમે તમારી દરગાહના સેવક કહેવાઈએ છીએ તો આ ખાબતમાં અમારા પર આપ ગહેરખાન થાઓ. કિલ્લો ફતેહ થતા અમે આપની દરગાહ નગરે જોઈએ, ત્યાં ખેરાત ફરી મરીખ. ગુરખા તથા નજરખાન (આત્મા પછુ) કરીશું. વગેરે બહુ પ્રાર્થના કરી. આ માટે પાંચ સાત રોજ રોજ (ઉપવાસ) કરી પોતે અન્ન પાની લીધા નહી. શાહનંદા, અમીર ઉમરાવ ઉપવાસી થયા એથી અલ્લિ ઓલિયા સાહેબને દયા આવી તેમના પર મહેરખાન થયા. માતમે દિવસે બે પ્રદર રાત ગુજરી. તે વખતે તેમને હુકમ થયો કે કિલ્લા મજકુરના છુરજ મુગારે ચોરીય છે. તે મખે ‘શીરામીર’ જે શિંગારની રાંખ પર છે ત્યાં તમે મજશુત હલ્લો કરો. ખુદાતાલા ત્યાં તમારી ફતેહ હથવસો. આવો હુકમ થયો.

તે પરથી ફોજે સખત હલ્લો કર્યો; તે આક્રમણ દિવસે કિલ્લો ફતેહ થયો. તેઓ કિલ્લામાં દાખલ થયા; મજકુર દરગાહમાં ખીર ઓલીયા સાહેબને પણ પડી તેજ વખતે ફરી મરીખ ગુરખા તથા નજરખાન કરી તે ફતેહની હકીકત દિલ્લી હજુરને મોકલી. અને મજકુર કિલ્લામાં ખાનખાના અમીર-ઉલ-ઉમરાવેજ મહારાજા હરવંશને તે કિલ્લા પર નીમી રખસત લીધી. તથા દિલ્લી ખાદશાહને મુજરો કરવા ગયા. દિગર ચાંદબીબી નામે શાહનંદા ઓલાદ નિગમશાહ આદશાહની બેટી જે તમામ ખાદશાહતનું કારભાર કરતી હતી. આ ખબર દિલ્લી પહોંચી. દિલ્લીની ફોજ દક્ષિણમાં આવી. આ માટે શાહનંદા ચાંદબીબીએ કમર કરી અને દિલ્લીની ફોજ સાથે બાર વર્ષ લડાઈ કરી. આખરે કિલ્લા મજકુરમાં દાશગોળા સામાન ખુટ્યો તેથી ખજીનો તોડી સોનારૂપાના ગોળા પડાવી તોપોમાં ભર્યાં અને સ્વસ્થ લાગી. અને હજુ પણ લડનાર ત્યાં ખીર ઓલીયાની બે દુવા થઈ. હુકમ આવ્યો કે તમે જતા જોહાર (જીવતાં મરી લેવું-ગુપ્ત થવું !). આ પરથી ચાંદબીબી સાહેલીયો સાથે કિલ્લામાંથી ગુપ્તિ (ગુપ્ત) મહાલમાં (આ મહેલ અઘાપ્તિ અહમદનગરમાં પ્રસિદ્ધ છે) ગઈ ફરીથી કિલ્લામાં આવી નહી. મહાલ મજકુરમાં ગુપ્ત થઈ. દિગર

૨ ચાંદબીબી સોના રૂપાના ગોળાથી લડી હતી. આ હકીકતને જીન પુરાવા પણ છે. “Chand Bibi is the favourite heroine of the Deccan & is the subject of many legends. Even Kaskhan mentions her having fired silverballs into the Mogul Camp. The common tradition at Ahmednagar is that when her shot was expended, she loaded her guns with copper, with silver & with gold coin & that it was not till she had begun to fire jewels that she agreed to make peace.”

“Elphinstone's History.”

અદમદ્વાદ તખ્ત કિશ્ત્રા બેઠે જે વખતે
 બિગારની જમીન પર આ કિશ્ત્રો બાંધ્યો તે
 વખતે ગુપ્ત મહાસ બાંધી, મહાસમાંગી
 સુરંગ કરી, કિશ્ત્રા મજદુરમાં તે ગુપ્ત વાટ
 લઇ ગયો. તેથી ચાંદણીબી મથાલો પેટાની
 તે માર્ગે કિશ્ત્રામાંથી નીકળી, ગઇ. પછી
 કોઇની નજરે પડી નહી. કિશ્ત્રો ફતેહ યત્ર
 કિશ્ત્રીના તખ્તનો પાયગમ (લેણા પગ)
 અલંકાર) થયો. મહારાજ રાજા હરવંશ
 કિશ્ત્રામાં રહી, કિશ્ત્રેદારી કરી તમામ મુલુકને
 કોલ (અભય પત્ર) આપી જદાગત કર્યો.
 દેરાઇ, દેશકુલકર્ણી તથા રેમત હજુરમાં લાગી
 તેમની પાસેથી નગર મુજારણી લઇ પછી
 મુલકમાં કોલ આપ્યું. અને સત્રજ શરીરજી
 બોંસલે દેરાઇ પ્રાંત દેવવિતનાએ મુલાજ-
 મત કરી, (મુલાકાત લઇ), નગર મુજારણી
 હોન ૫૦૦) આપી ચિરપાવ લીધી અને જ્યા
 રહી અજ કરી કે, બાવન ચાવડી પર મને
 દેશમુખીને કાંઇ હક કરી આપવો જોઇએ.
 અજની ખાંતરી કરી બાવન ચાવડી પર
 દસ્તુર રાજા મુકરાર બે મુરાહી (મોહાર)
 કરી આપી. (દસ્તાવેજ કરી આપ્યો).
 ચિવાય માર્ગે નેપતી મહાલ દેવવિત એમાં
 જમીન ચાવર ચાર કરાર કરી આપી. સબજ
 દરખાસ્ત કરી કે-મહાલ મજદુરમાં ચારી
 સરદારનું કામકાજ કરતા જવું, અને જનામ
 ઇસાફતી ખાતરજગા રાખી આવું. દિગર
 મહારાજ રાજા હરવંશ લીજડાના ઝોડા
 મજદુર કિશ્ત્રામાં ૬૨ છુંજે એક એક લગા-
 ડ્યા હતા. દિગર શરીરજી દેશમુખી જોવાદ
 ચર્મજી બિન શકાઇ બોંસલે એની છે. આ

ફતેહનામું (જદેરનામું) કિશ્ત્રાનું થયું
 મુકર અચરીર અલક (ઈ. સ. ૧૬૨૦)
 દસ્તુર દેસોરાય બિન રામરાય ચિટનવીસ
 અવલાદ મથવંતરાવ વિઠ્ઠલ. તા. ૧ માર્ચ
 ૭૬૬૬. "

આ મરાઠી પત્ર પરથી બે વાત સિદ્ધ
 થાય છે. પહેલી વાત, ચાંદણીબીનો વધ -
 થતાં, તે ચોર વાટથી ગુપ્ત મહાલમાં નીકળ
 ગઇ અને ગુપ્ત યત્ર, પુનઃ બહાર આવ
 નહી. અને બીજી વાત, મોગલ અધિકારી
 જોએ જ્યારે અદમદનગર કબજે કર્યું તે
 વખતે ધણી મરાઠા સરદારો, આગળ આવ્યા
 મહારાષ્ટ્ર કુલમુખ્ય બોંસલે દૂળ પણ એક
 સમયે આગળ આવ્યું.

ચાંદણીબીની ચરિત્ર કથા એકંદરે ધણી
 વીરસંયુક્ત પરંતુ દુઃખ પયંવસાથી છે.
 દેશે પોતાના અઘોષિક ગુણથી પોતાનું
 નામ દક્ષિણના ઇતિહાસમાં અજરામર કર્યું
 છે. તેના જેવી સીરતો દિંદુરધાનમાં નિર્માણ
 થઈ જો દિંદુનું ભાગ્ય. તેની ચારત્ર કથા કવિ-
 જનોને તથા ઐતિહાસિક નવલકથાકારને
 એક વર્ણન મોગ્ય વિષય બની, કનક
 મેડાજ ટલેરે તેના પર " Noble Queen "
 નામની એક મુરસ ઐતિહાસિક નવલ કથા
 લખી છે જેનું બનુવાદ-ગુજરાતી પ્રેસના
 ગાલેકાએ " ચાંદણીબી " નામની નવલકથા-
 બહાર પાડ્યું છે; તેમાં તેના બહુવિધ ગુણોનું
 મથાલોનું વર્ણન કર્યું છે. આની સી-રતોનું
 વર્ણન કોણ ન કરે. અને કોનું હૃદય તેની
 દિગ્ગ્ય પ્રભાવથી સંદુષ્ટ થાય નહી.

ચાંદણીબીનું ખરું ગુણોર્ણવ તેના
 બનિજ વિજયપૂરના બાદશાહ કબાદિમ આદિ-
 લશાહે એક દારસી કવિતામાં ઉલ્લેખ રીતે
 કર્યું છે. તેનું ઇંગ્રેજ ભાષાંતર એક વિદ્વાન
 અંગ્રેજ શુદસ્યે કર્યું છે. તે અહી આપી
 આ ચરિત્ર લેખ પૂર્ણ કરે છું.

૩ આ ફતેહનામાનું સન ૧૬૨૦ છે. તે
 વખતે આ ફતેહનામું થયું. અદમદનગર જોગ-
 લોના તાબામાં ગયા પછી સ્વસ્થતા મથામાં
 આટલો લાગ ગયો તે બનવા જોઇ છે. આ સત્ર-
 જ દયલ યાને અતિ મહત્વનો છે.

In the garden of the blest, where the happy
hours dwell,
In the palaces of men, where earth's fairest
ones are seen,
There is none who can compare in beauty
or in grace.
With the noble Chand sultana Bijapur's
beloved Queen.
Though in battle's dreadful turmoil her
courage never failed,
In the softer arts of peace she was gentle &
serene.
To the feeble tender-hearted, to the needy
ever kind,
Was the noble Chand sultana Bijapur's
beloved Queen.

As the champaka flower in fragrance is the
sweetest flower that blows,
As the cypress trees in form all other trees
excel,
So in disposition tender, in beauty without
peer,
Was that gracious Queen whose praise no
human tongue can tell.
In memory of that mother who with watch-
ful tender care,
Ever guarded her poor orphan in a weary
troubled land,
I, Ibrahim the second, these feeble lines
indite,
To the honour of that Princess, the noble
Lady Chand.

કોર્ટમાં એક સાક્ષીની ઉચ્ચ-પાલટ તપાસ ચાલતી હતી. સાક્ષીએ એક સવાલના
જવાબમાં પહેલાં “ હા ” કહી, પછી ફેરવી તોલ્યું. વિદ્વાન વકીલે સાક્ષી જુલું બોલે છે
તે તરફ ન્યાયાધીશનું ધ્યાન ખેંચ્યું. ન્યાયાધીશે કહ્યું: “ કોઈ માણસ એક વખત હા કહીને
પછી ના પાડે તેથી જુલું તથી ફરતો. દાખલા તરીકે આજે સવારે હું અહિં આવ્યો ત્યારે
મને કોઈએ મારી ધડીઆળ વિશે પૂછ્યું હોત તો તે મારા ગળવામાં છે એમ ‘હું’ સોગંદ-
પૂર્વક કહેત. પરંતુ મને પાછળથી માફ આવ્યું કે તે તો મારે ઘેર મારા બીજા ભણીટના
ગળવામાં રહી ગઈ છે. ”

ન્યાયાધીશ સાહેબ કોર્ટમાંથી પરવારી સાંજે ઘેર ગયા ત્યારે તેમનાં પત્ની તકુકમાં:
“ એ ધડીઆળનો એટલો બધો શું બપ પડી ગયો હતો, કે ચાર-પાંચ માણસને વારાફરતી
લેવા મોકલ્યાં ? ”

“ જો, પ્રભુ ! ” ન્યાયાધીશે નિસાસો નાંખ્યો, “ પણ તે-શું કહ્યું ? ”

“ મેં તો પહેલો જો માણસ લેવા આવ્યો તેને તે આપી દીધી. તે ક્યાં મુકી છે
તે પણ તે જાણતો હતો ! ”

x

x

x

ધડીઆળ ચોરવાના આરોપસર એક અપરાધીને મેજસ્ટ્રેટ પાસે ઉભો કર્યો. કેમ
આલ્યો પણ આરોપ સિદ્ધ ન કરી શકાયો એટલે અપરાધીને છોડી મુકવાનો કોર્ટ હુકમ કર્યો.

અપરાધી આ હુકમ સાંભળીને અજમળ થયો. “ શું ? અને છોડી મુકવામાં આવશે ? ”

મેજસ્ટ્રેટ: “ હા, જાઓ તમને છોડી મુક્યા છે. ”

અપરાધી: “ પણ સાહેબ ! ધડીઆળ તો મારે પાછી નહિ આપતી પડેને ? ”

ચિત્રકાર: શ્રીમાન્ પુરુષોત્તમ.

[૪]

ગલા પગે ચાલીને જતી હતી. એક મોટા જમીન દારની પત્ની પગે ચાલીને નીકળે એ સાધારણ વાત ન હતી. કોઇની પણ હિમ્મત નહોતી ચતી કે તેને કંઈ કહે. પુરુષો તેનો માર્ગ મુકી બાજુ ખસતા હતા; ઈંચો ધરના ઉમરામાં ઉભી ઉભી કંચુભરી દષ્ટિથી તેની તરફ જોતી હતી અને આંખોના આવધીજ કહેલી: "અરે! નિર્દય પુરુષ! સુખપાલ તો ઠીક પણ ગાડીયે ન મલી?" બિચારીને પગે ચાલતી કાઢી!"

પોતાને ગમણી નીકળી મંગલા પાસેના ગામે જ્યાં શ્રીતલા રહેતી હતી ત્યાં આવી. માંડ અર્ધાં ગાઉનું છેલ્લું ઘરે. કોઇ દિવસ નહિ આજે એને આમ આપતી જોઇ શ્રીતલાએ આવકાર દીધો: "એહો! ખેન! આવો આવો. કેમ આજ પગે ચાલીને?"

'મંગલાએ ધરમાં જઈને, જોયું' તો દરિદ્રતાના ચિન્હ દરેકેર નજરે પડતાં હતાં, ભીંતોમાંથી ગાંબડાં નીકળ્યાં હતાં, એક જુદાં સ્ત્રી મેલાધેલા ખાટલા પર પડી હતી.

મંગલાએ ઘેરથી ચાલો નીકળવાની વાત

જણાવી. શ્રીતલાએ પૂછ્યું: "એમ શાયી થયું?"

મંગલા: "જાગ્યેમાં લખ્યું હતું તેથી."

શ્રીતલા: "કુંવરજી કંઈ મોડવા કે શું?"

મંગલા: "મોડેથી વાત ન કહે પણ મનમાં હોય તે કંઈ છુપું રહે?"

શ્રીતલા: "તો શું તમને કાઢીજ મુક્યાં?"

મંગલા: "હું ઇચ્છતે તો ત્યાંજ પડી રહેત; એજ ધરમાં જઈની વીતી જાત. પણ ન્યાં સ્નેહ નહિ, માન નહિ ત્યાં મારાથી નહિ રહેવાય."

શ્રીતલા: "તો હવે ક્યાં જશો? પીઅર જવાનો વિચાર છે?"

મંગલા: "પીઅર શું મોટું લાઈને જાઉં?"

શ્રીતલા: "ત્યારે ક્યાં?"

મંગલા: "પ્રભુના દરગાહમાં. ત્યાં જઈને મૂઢીય કે મને મુંદરતા કેમ નહિ આપી? બદસ્તરત કેમ બનાવી? ખેન, સ્ત્રી રૂદ્ધ-હીન હોય એથી વધારે દુર્ભાગ્ય એરે માટે મીલું કોઇ નથી. કદાચ આગલા જન્મની પિશાચિ નિંજોજ આ જન્મમાં બદસ્તરત ચતી હશે. પ્રેમ પણ રૂપથીજ મલે છે; અને પ્રેમથી વધારે દુર્લભ કોઇ પરતુ નથી."

આટલું કહી મંગલા પાછી જવાને ઉઠી.

શીતલાથી તેને શોકવાનો આગ્રહ ન થઇ શક્યો. મનમાં વિચાર્યું: “એને ખવડાવીશ શું? ઘરમાં તો ધાનનો દાણોયે નથી.”

તેના જવા પછી શીતલા કેટલીકવાર સુધી પોતાના ભાગ્યપર વિચાર કરતી ખેસી રહી: “હું કેવી અભાગણી છું. જે પ્રેમ નહિ મળતાં આ બિચારી છ'ંદગી ત્યાગી દેવા તૈયાર થઇ છે, તે પ્રેમને મેં ઠોકર મારી દીધી. આને ઘરેણું શું ઓછાં હતાં? એ દાગીનાને એણે ઠોકર મારો; જ્યારે દાગીના માટેજ મેં માફ સર્વસ્વ ગુમાવ્યું. પ્રભુ જાણે એ (વિ-મલસિંહ) ક્યાં હશે, શું કરના હશે?”

પોતાની આભૂષણો માટેની લાલસાને તે આમ કેટલીયેવાર ધિક્કારી ચૂકી હતી. મંગલાની દશા જોઇ આને તેને આભૂષણો પર તિરસ્કાર આવી ગયો.

વિમલને ઘર છોડ્યે એ વર્ષ થઇ ગયાં હતાં. શીતલાને તેની હયાતી માટે હવે શંકા આવતી હતી. આઠે પહોર ચિંતા અને શોકની જ્વાળાઓ તેના અંતરને બાળી રહી હતી.

ગામડાઓમાં નાના મોટા જમીનદારોનું કામ રોજીયાજીવ ચાલે છે. વિમલની ગેરહાજરીમાં તેની જમીન ખેડવા વિનાની રહી; કાંઇ ખેડનાર ન મળ્યું. સૌને ધારતી લાગતી કે વિમલસિંહ આવી ચડે તો ખેતર ખેડવાની બધી મહેનત નિષ્ફળ જાય. ઘરમાં આવકતું કાંઇ સાધન ન હતું. એક વર્ષ તો શાહુકારને ડાંચી નાણાં કરજે સહને જમ તેમ ધરતો દારભાર બિચારીએ નબાવ્યો. બીજે વર્ષે શાહુકારે એમને એમ નાણાં આપવાની ના પાડી. પરિણામે થોડાં ઘણાં ઘરેણાં હતાં તે ગીરની મૂકવાં પડ્યાં. ત્રીજું વર્ષ શરૂ થતાં મુરદેસી વધી. હવે ઘરેણાં પણ ન હતાં. ધરતું થોડું ઘણું રાતરચીકું વેચી સાટી ગુજરાન ચલાવવાનો વખત આવી લાગ્યો. પણ તે ઝાઝા દિવસ પહેલે એમ ન હતું. ઘરમાં શીતલાની સાસુ, એક નાનો દીયર અને નહુંદ

મળી ચાર છત્ર તો હતાંજ. વધારીમાં પીઅરમાં બાપ અને માઈ કોઇ ફેજદારીમાં સપડાતાં એ નાના ભાઇ, એક બહેન અને માતા પણ શીતલાને ત્યાં આવીને રહ્યાં. ચારને બદલે આઠ જણ થયાં. પહેલાં ઘરતું ગાંડું જેમ તેમ ટચમચ ચાલતું. પણ આ ભરતી થવાથી એ સદંતર અટકી પડવા જેવું થયું.

બન્ને બહેવાણોનો કલેશ દહાડો ઉગતાંજ શરૂ થતો. કદી અનના અભાવે લોજન બનતુંજ નહિ, અને બનતું ત્યારે અધકામાં કોઇને ખાવાની ફરસદ મળતી નહિ. છોકરાંઓ કોઇનું ખેતરમાં ખેસીને કાચાં શાકભાજી કે ચીસડાં ખાઈ આવતાં. કોઈ વખત પકાઈ જતાં ત્યારે થોડાંક મેથોપાક પણ મળતો!

કવિઓ કહે છે કે “ગૃહિણી વિનાનું ગૃહ જંગલ જેવું હોય છે.” પુરૂષ વિનાનું ગૃહ પણ જંગલથી બહુ સારું નથી હોતું! ગૃહપતિની ગેરહાજરીમાં સ્ત્રીનાં પીઅરીઆં ઉપરવટ થઇ જાય છે. જે કંઇ સ્તયરચીકું વેચીને ઘરમાં અનાજ લાવવામાં આવતું તો તે દળવાને અધડો થતો. શીતલાની મા કહેતી: “હું તો ચાર દહાડાની મહેમાન છું. મારે શા હુ:ખે દળવું પડે?” તેની સાસુ આમી તકુકતી: “ખાવાને તો દોઢ શેર જોઇએ છે. દળતાં કેમ દાડીઓ તાવ આવે છે?” પરિણામે બિચારી શીતલાને એકઠીને ધરતો હસરડો કરવો પડતો. જમવાને માટે પણ મા-સાસુ બન્નેને કાલાવાલા કરવા પડતા. એવો અધડો મચતો કે પડો. સીઓ તોખા પોકારતાં. બન્ને જણી શીતલા ઉપરજ રાખ ખાલી કરતી. મા કહેતી: “તે અહિં બોલાવી અપમાન કરાવ્યું.” સાસુ કહેતી: “મારી છાતી પર શોક લાવીને ખેંસાડી.” આ અધકાઓમાં શીતલા પોતાનું વિરહ દુ:ખ બૂલી જતી. પતિની હયાતી માટેની શંકાઓ આ કલેશોગ્નિમાં જળાને ખાખ થઇ જતી. આ દશામાંથી ક્યારે છૂટકારો થાય એજ ચિન્તા રાતદિવસ તેવું કાળજી દેરી ખાતી. પણ મા અને બન્ને

યમરાજનાં મહેમાન ન થાય ત્યાં સુધી છુટકો થાય એમ લાગતું ન હતું. અને યમરાજ પણ તેમને આવકાર આપવાને ઉત્સુક ન હતા. કૃપાય શોધવાનો વિચાર કરવાની શક્તિ પણ નાશ પામી હતી. ચરણનું સ્થાન શોધવાં ચારે તરફ નજર કરતી, પણ એકે આંરે દેખાતો ન હતો.

એક દિવસ એવીજ નિરાશામાં શીતલા ઘરના દાર પર હમી હતી; જાણે કોઇની રાદ જોતી હોયતી ! આ અરસામાં કુંવર સુરેશસિંહને ઘરથી થોડે દૂર ઘોડા પર બેસીને આવતા જોયા. બન્નેની નજર મળી. શીતલા સરમા ધને ઘરમાં આવી ગઇ. બારણાં બંધ કરી દીધાં. સુરેશ પણ થોભ્યા વિના ચાલ્યો ગયો. શીતલાને ખેદ થયો કે સુરેશ મને આ દશામાં જોઇ, ખરેખરે હુમ્મું માયાપરથી ફાટી જાય છે. બીજા દશ બાર થીંગડાં લાગેલાં હતાં. પ્રભુ જાણે તે મનમાં શું વિચાર કરશે !

કુંવર-સુરેશસિંહને વિમલસિંહના કુટુંબની કુડતી ખબરો મળી હતી. શુદ્ધિ-દરી તે મદદ કરવા હજીરો. પણ શીતલાનું રૂપ એ હજીબની આડે આવતું; તે લોકાપવાદથી હતો. રબેને લોકો શંકા લાવે ! એ કારણેજ તે રોકાયા વિના કે ખજર અંતર પૂછ્યા વિના ચાલ્યો ગયો. મંગલાના ગૃહત્યાગથી તે ખદુ ચરમોદિ બન્યો હતો, અને કેરોડ વર્ષાતો ઘરની બહાર પણ નીકળતો નહિ. આજે ત્રણ મહિને જમીનદારીની તપાસ કરવા તે બહાર નીકળ્યો હતો.

એમાં સંદેહ નહિ કે સુરેશ શીતલાના રૂપ પર મુગ્ધ થયો હતો. મંગલા હતી ત્યાં સુધી તો મનમાં વિકાર પેદા થયો ન હતો પરંતુ તેના ગયા પછી હૃદયમાં એ લાગણીએ ઘર ક્યું હતું. “કાઇ પણ પ્રકારે શું આ શુદ્ધિ મારી ન થાય ? વિમલનો તો લાંબા સમયથી પતો નથી; સંભવ છે કે તે આ સંસારમાં ન પણ હોય.” આપા વિચારે તેને આવતા, પણ એ વિચારને દબાવવાને પ્રયત્ન તે કરતો. આ વિચારને લીધેજ-ઉદય કદાચ નિર્ગળ થઈ જાય,

સંયોગવશ થઇ પાપમાર્ગ તરફ વળે એ ભયથીજ તે શીતલાની સહાય કરતાં કરતો. કદાચ વાસના એ સ્વરૂપે તો વિવેક પર ધા કરતા નહિ ચાડતી હોય ? શીતલા પર ઉપજતી દયા એ વાસનાને લીધે તો નહિ હોય ?

આખરે સહાય કરવાનો તેણે નિશ્ચય કર્યો. આ નિશ્ચય દયાથી પ્રેરાયો કે વાસનાથી તે તો પ્રમુ જાણે. તેણે મનમાં દલીલ કરી : “આ કેટલો ધીર અન્યાય કહેવાય કે એક અબળા આટલા સંકટમાં હોય અને હું તેનો બાવ પણ ન પૂછું ? અને આ તો વળી મારાં કુટુંબીજન કહેવાય. કુટુંબનું પાલન પોપણ કરવું મારો ધર્મ છે.”

પરંતુ શુદ્ધિ અને વિવેકની ગાંઠો ટીકી

પડતી જતી હતી, તેની હૃદયનો કા મોહ અને વાસનાના સાંગરમાં ઝીણાં ખાતી હતી. “કેવી મનોહર છપ્પી ? કેવું અનુપમ સૌંદર્ય ?” એજ જાણ ચામવા લાગ્યો. આ પ્રશ્નની માનસિક અધોગતિ વખતી ચાલી. એ રૂપ પર ચરીર અને પ્રાણ બન્ને ન્યોછાવર કરવા તે નૈવાર થયોઃ “સંસાર હાંસી કરે તો મને કરે ! એ સર્વોપ આરંભ શા માટે જતો કરે ? તે મને ના તો નહિજ હોય. આ હૃદય કાઢીને તેના ચરણોપર ધરી દ્રશ્ય. વિમલ ? વિમલનો વિચાર શા માટે કરવા ? તે તો મરી ગયો હતો. નાદ મરી ગયો હોય તો હવે મરશે. એમાં પાપ શું

શું તેની અણીયાળી આંખો ? એના અધરની સાક્ષી—”

પણ કોઇ ભુલામણી વાત યાદ આવે ને માણસ થંભી જાય તેમ આ વિચારો અટકી ગયા. એનો અંતરાત્મા આ વિચારોથી કંઈક છડ્યા; અંતઃકરણ રડી ઉઠ્યું. તે હોશમાં આવ્યો. શરમથી મોહું છવાઇ ગયું; માથું નીચું થયું; એકા એક વિચાર આવ્યો, વિજયી સેના-પતિની જેમ માથું ઊંચવથી ઉંચું થયું; “કેટલી રહેલી વાત છે ? આ વાસના જીતવી કોઇપણ રીતે મુરકેલ નથી. એકવાર શીતલાને ‘બહેન’ કહીને ઘોલાવીશ કે બધા નિઃશર શાંત થઇ જશે. શીતલા બહેન ! હું તો તમારો ભાઈ છું !”

તેણે તેજ વખતે શીતલાને એક પત્ર લખ્યોઃ “બહેન ! આટ-આટલું દુઃખ વેડો છો છતાં મને ખચર સરખી થે ન આપી ? હું શું કોઇ પારકો માણસ હતો ? બહેન ગાદને પોતાનું દુઃખ ન જણાવે તો પછી મને કહે ? હવેથી એવી ખોટી લજ્જા ન રાખશો. કથરકૃષ્ણ તો આ દુઃખ જલદી દુર થઇ જશે.” પત્રની સાથેજ ઘણોટ્ટણી અને થોડુંક રોકટ નાણું મોકલવાનો બદાખરન કરી દીધો.

જવાબમાં શીતલાને પત્ર આવ્યોઃ “ભાઈ મારી બૂલ માટે કામા કરજો. તમે અમારી હુમતી હોડીને પાર ઉતારી દીધી. છપ્પીય ત્યાં મુઠી તમારો થય ગાઇશ.”

[પ

કેટલાક મહિના વીતી ગયા. સાંજના સમયે શીતલા પોતાની મેનાને ખાવાનું આપતી હતી.

શીતલા પોતાની મેનાને ખાવાનું આપતી હતી...

આ વખતે મુરેલ એકાએક આવી લાગ્યો.

છે ? ને કોઇની સીધી પ્રેમ કરવો એ પાપ હોય તો એવાં પાપ તો દેવતાએ પછ ક્યાં છે. વિષ્ણુ અને ઈંદની હારમાં બેસવું કંઈ જેવી તેની પાત છે ? શું તેનું સૌંદર્ય ?

સુરેશ એ મૈના શીતલા માટે ખાસ ખરીદી લાવ્યો હતો. આ વખતે સુરેશ એકએક આવી લાવ્યો. "

શીતલા: " ક્યાંથી આવો છો ભાઈ ? "

સુરેશ: " ગયો હતો જરા પોલીસખાતામાં તપાસ કરવા. પણ હજી કંઈ પત્તો લાગતો નથી. પહેલાં ખબર મળી હતી કે રેશનમાં છે; પણ પાછળથી તે વાત ખોટી ફરી. તે કોઈ ખીજેજ માણસ હતો. હવે શું કરવું તે સમજ નથી પડતી. છતાંમમાં વધારે કરી દઉં ? "

શીતલા: " તમારી પાસે રૂપિયા વધી પડ્યા હોય ને કુદતા હોય તો ઉઠાવો, મરજી પડશે તો જાતે ચાલ્યા આવશે ! "

સુરેશ: " એક વાત પૂછું ? ધણી દિવસથી પૂછવાનું મન થાય છે. એ તમારી પર શું કારણ ગુસ્સે યદને ચાલ્યા ગયા ? "

શીતલા: " કંઈએ ન હતું ! દમ વગરની વાત ! મેં કહ્યું મને ધરણાં ખનાવરાવી આપો. એ કહેવા લાગ્યા: ' મારી પાસે પેસા ક્યાં છે ? ' મેં સાચું કહ્યું (શરમાઈને) તો પરણ્યા શું કરવા ? ખસ, આટલી વાત પરજ ગુસ્સે યદને ચાલી નીકળ્યા. "

આ વાતો ચાલતી હતી ત્યાં શીતલાની સાસુ આવ્યા. સુરેશે શીતલાની મા અને લાઈ-બહેનને તેમને ઘેર મોકલી તેમના ગુજરાનની સમવક કરી આપી હતી એટલે ધરમાં હમણાં શાન્તિ હતી. સાસુ વહુના શબ્દો કંઈક સાંભળી ગઈ હતી. તેણે તકુકાને ટાપથી પૂરી: " બેટા ! તમારાથી શું છુટું છે ? આ મહારાણી ભોવામાં તો ગુલામ જેવી કામળ જણાય છે પણ અંદર બધા કાંટાજ ભર્યા છે. એ પોતાની ટાપટીપમાં એટલી મશગુલ રહેતી કે વિમલનો ભાવ પણ પૂછતી નહિ. તે બિચારો એની પાછળ લોહીનું પાણી કરતો, પણ આ ભોગમ સાહેબા મર-

કાટજ મુકતાં નહિ. પ્રેમ શું તે તો એ સમજી નથી. ધરમાંથી તેને કાઢ્યો ત્યારે જ પી ! "

શીતલા: " તો શું એ એકલાજ ધનકમાવા પરદેશ ગયા છે ? ખીજા ધણાથે પુરપો જાય છે. પરદેશ વેઠવો એ તો મરદાનું કામજ છે. "

સુરેશ: " સુરપમાં મોજમોજ અને ધન ભોગ સિવાય શ્રી પુરપને ખીજે કોઈ સંબંધજ હોતો નથી. બહેને સુરપમાં જન્મ લીધો હોત તો હીરા મોતીથી ઝગઝગતી હોત. શીતલા હવેથી ઇશ્વરને એજ પ્રાર્થના કરજે કે રૂપ આપે તો જન્મ પણ સુરપમાંજ આપે. "

શીતલાએ દુખીઆર મોઢું કરીને કહ્યું: " જોના ભાગમાં લખ્યું હોય છે તે અહિં પણ સોને મટેલી રહે છે. મારી જેમ બધીઓના કરમ કંઈ ટુટેલાં હોય છે ? "

સુરેશ એના મનનું દુઃખ સમજી ગયો. પતિ વિરહમાં પણ એની ધરણાં માટેની લાલસા ઓછી યદ ન હતી. તેણે કહ્યું " ઠીક હું તમને ધરણાં ખનાવરાવી આપીશ. "

આ વાક્ય કંઈક અપમાનસૂચક સ્વરે બોલાયું હતું. ખીજા કોઈ હોત તો તરતજ ધસીને ના પાડત. પણ શીતલાની આંખોમાં દર્પનાં આંસુ-ઉમરાયાં. આભારથી તેનું હૃદય બરાબ ગયું. તેના અંતરમાં અત્યારે આભૂષણ પહેરેલી મંગલાની જમ્મી ખડી યદ હતી. આભાર દર્શાવતી આંખે તેણે સુરેશ તરફ જોયું. સુખથી તો કાંઈ ન બોલી; પણ તેનું પ્રત્યેક અંગ કહી રહ્યું હતું: " હું તમારી છું. "

[૬]

કે. યદને આંખાની ડાળ પર એસીને કો. મોઢું મોઢું ટકુકનાં, માછલીએને શીતલ, નિર્મલ જલમાં કીડા કરતાં કે હરણને લીલી, હરિમાળી બુનિપર છલંગો મારતાં જેટલો

આનંદ નહિ થતો હોય તેટલો આનંદ શીતલા-
ને મંગલના આભૂષણો પહેરવાથી થતો હતો.

માથા સુધી શૃંગાર સજ્જને બેસે છે ત્યારે
એની એજ પ્રજળ ધ્રુવ હોય છે કે મને
કાંઈ જુએ. વારંવાર બારણામાં આવીને
હલી રહે છે. મામની સ્ત્રીઓની પ્રથક્ષા
માત્રથી તેને સંતોષ નથી થતો, ગાંભીર
પુરુષોને તો તે અસ્થિત ગમારજ માને છે.
તેને સુરેશ્વરિદ્ધિ વિના હવે એન નથી. પહેલાં
તો તે પિતારા દિવસમાં એકવાર આવી
જતો. શીતલામાં થયેલો આ ફેરફાર જોયા
પછી તેણે આવશુ 'પ્રધ ક્યુ' હતું.

પહેર નત્રી વીતિ
ગઈ હતી. બાલુના ધરો-
ના દીવા જુગાઈ ગયા
હતા. એક માત્ર શીત-
લાના ઝોરડામાં દીવો
બજતો હતો. આજે
કુંવર-સાહેબના બગી-
ચામાંથી તેણે બહુલનાં
ફૂલ મંગાવ્યા હતાં. એ
ફૂલોની તે અત્યારે માળા
ગૂંથતી હતી; પોતાને
મોટે નાહ, સુરેશને મારે.
આભારનો બદલો વાળ-
વાંને એમ સિવાય એની

તે આસમાં ઉડતી હતી. ત્વણે સ્વર્ગ મળી ગયું.

આજે દિવસ રાપડીપમાં જતો

તેનો પગ જમીન પર ઠરતો ન હતો; તે આજમાં
ઉડતી હતી. ત્વણે સ્વર્ગ મળી ગયું. આજે
દિવસ, રાપડીપમાં જતો. ધંડીમાં વાજ
સમારતી, તો ઘડીમાં આંખોમાં સુરમે
આંજતી. ધરમાં તો હવે તે એક સળી પણ
તોડતી નહિ. ધરેજીમાં મળતાં જોના સ્વભા-
વમાં કંઈ વિચિત્ર ગર્વ આવી ગયો હતો.
વિનાયકાને જુદી વિપરીતજ યાપ.

પણ શૃંગાર એટલે શું ? સુતેલી કામ-
વાસનાને જમાડનારો ધોર યંખનાદ; તેને સતે-
જ ઠરનારો મદામન. શીતલા જ્યારે પચ્ચી

પાસે બીજું શું હતું ?
એકાએક કુર્તરાંઓના ખસવાનો અવાજ
આવ્યો. અધબુલું બારણું ઉઘાડી એક માણસ
અંદર આવ્યો. એક દાઢમાં પેરી હતી; બીજા
દાઢમાં બીરુરો હતો. કુર્બલ ચરીર, મેલાં
કપડાં. વધેલી દગમત, પીચું પડી ગયેલું
મુખ, પંજેરે જેતાં જાણે કાંઈ ફેડી જૂલમાંથી
નારતી આવ્યો હોય એમ લાગતું. દીવાને
પ્રકાશ જોઈ તે શીતલાના ઝોરડા તરફ
આવ્યો. અજાણ્યને જોઈ મેનાએ પાંજરામાં
તરફકર મચાવ્યો. શીતલાણું પ્યાન ખેંચાયું.
પુરુષને જોઈ મોંઘી. તેણે પૂછ્યું: "કાણ ?"

પણ તરતજ ઝાંગળ્યો. તે વિમલસિંહ હતો. ડુલોને કપડાથી ઢાંકી દીધાં. ઉઠીને ઉભી થઈ; કંઈક શરમથી માથું નમાવી બોલી: “આંટકી જલદી માળ લીધી ?”

વિમલે કંઈ પણ જવાબ ન દીધો. તે આશ્ચર્ય પામતો ધડીમાં શીતલા તરફ તો ધડીમાં ધરમાં આભુઆભુ જોતો ઉભો. કોઈ પારકા ધરમાં આવ્યો હોય એવો ધડીમર તેને બ્રમ થયો. તેની સામે અનુકૂળ જળ વાયુ વિના ખીડા-ચંદી પોંખડીઓ વાળું અર્ધ ખીલેલું કુલ ન હતું; હવે તે ઝાકળના જળથી કમકમતું, વાયુથી હેરાતું, વિકાસ પામેલું કુસુમ હતું. શીતલાની મુંઢતા પર તે પહેલેથીજ ‘મુગ્ધ’ હતો; પણ આજે તેની રૂપ જોતી અગ્નિજ્વાળા જેવી-લાગી. એ રૂપ જોતાં ટાંક વળવાને બદલે આંખમાં બળતરા થતી હતી. આ આભૂપણ ? આ વસ્ત્રો ? આવો શૃંગાર ? તેને આ સર્વ જોઈ ચક્રંકર આવ્યાં. તે જમીન પર બેસી ગયો. આ સ્વર્ગમુખીની સામે જોતાં તેને લજ્જા આવતી હતી. શીતલા જેમના તેમ કંઈ. ઉભી રહી ગઈ. પતિને માટે ન તો તે પાણી લાવવા દોડી કે ન તેના ચરણ ધોયા. તેની સુદ્ધિ જડ થઈ ગઈ. તેની કક્ષપનાની પ્રમારત પર એકાએક ધીજળી પડી; એ પ્રમારત જમીનદોરા થઈ ગઈ. આ મેલાધેલા, અર્ધ નગ્ન પુરુષ પર તેને તિરસ્કાર આવતો હતો. એ પહેલાંતો જમીનદાર વિમલ ન હતો; મચ્છર જની ગયો હતો. શારિરીક મહેનતની અસર મુખાકૃતિ પર પણ થાય છે. મચ્છર સુંદર વસ્ત્રો પહેરે છતાં મચ્છરજ લાગે છે.

બારણું ખુલવાનો અવાજ અને મેનાનો તરફાટ વિમલની માઝે સાંભળ્યો હતો. તે ઉઠીને શીતલાના ઓરડા તરફ આવી. પુત્રને જોતાંજ માતા સ્નેહથી બેઠી પડી. વિમલે માતા ચરણ પર શિર ઝુકાવ્યું. જનની આંખમાંથી આંસુઓ બહોતી હતી. પગવાર તો કાંઈ ન બોલ્યું.

શોડીવારે વિમલે કહ્યું: “મા !”

એના અવાજમાં પ્રશ્ન હતો; મનનો આશય પ્રકટ કરી દે એવો એ અવાજ હતો.

મા એ સવાલ-આશય સમજી ગઈ. તેણે કહ્યું: “ના બેટા, એવી વાત નથી બની.”

વિમલ: “ત્યારે આ બધું હું શું જોઉં છું ?”

મા: “સ્વભાવજ એવો છે. કાંઈ શું કરે ?”

વિમલ: “સુરેશે મારી તપાસ શા માટે કરાવી હતી ?”

મા: “તને શોધી કાઢવા એણે દયા ન કરી હોત તો આજે આ ધરમાં કોઈ જીવતું ન હોત.”

વિમલ: “બહુ સારું થાત !”

શીતલાએ તાનો માર્યો: “તમે તો સૈને મારી જ નાંખ્યાં હતાં. ડુલોનો સેજ ખીજાવી નહોતા ગયા !”

વિમલ: “હવે તો ડુલોની સેજજ પાથ રેલી જઈ છે છું !”

શીતલા: “ખીજતું ભાગ્ય કાંઈ તમારા હાથમાં છે ?”

વિમલ કોઈથી કાંપતો બોલ્યો: “મા ! મને અહિંથી લઈ જા. આ કાકજીનું મોઢું પણ જોવા હું નથી મગજીતો. મારી આંખોમાં આગ બળે છે. આ કુલ-કલોકનીને માટે મેં ત્રણ ત્રણ વર્ષ સુધી જે તપ કર્યું તેથી કશ્વર પણ મળત, પણ એને ન મેળવી શક્યો.”

આમ કહી તે ઓરડામાંથી બહાર નીકળી આવ્યો અને માતા ઓરડામાં જઈને સૂતો. માઝે તુરત આગ્રહ કરીને એના હાથ-મેં ધોવડાવ્યા; પોતે ચૂલ્હો સળગાવી દીકરા માટે પૂરીઓ કરવા બેઠી. રસોઈ કરતાં કરતાં તેણે કુટુંબ ભોગવેલાં દુઃખની કંથા કહેવા માંડી; સુરેશની લાગણીનાં વખાણ કર્યાં. પતિજીને સુરેશ તરફ ઉપજોલો શ્રુસો અને તિરસ્કાર વિમલના હૃદયમાંથી દૂર થઈ ગયાં; પણ પત્નીના વર્તન પ્રકટાવેલી જવાલા ન ઓલવાઈ. સખ્ય મચ્છરોથી દુર્લભ થયેલું શરીર, યાત્રાનો થાક અને શ્રુસો ત્રણ કારણ બેળાં થયાં; વધીનાં તપ

મને પરિશ્રમ પડી આ માનસિક સંતાપ અસહ્ય થયો. રાતમાંજ સખત તાવ ચઢી આવ્યો. આખી રાત અચેત અવસ્થામાં પડી રહ્યો. મા પાસે ગેરો પાંખો નાંખતી અને રડતી હતી. ત્રીજે દિવસ પછી તે બેઠોચ રહ્યો: શરીરલા એક ધાતુ પછી તેની પાસે ન આવી. “એમણે તે મને શું સોનાનો કોળીઓ ખંવાડી દીધો છે કે એટલી જલ્દમત ઉઠાવું? મારે તો પતિ ઘેર હો કે વિદેશ એ સરખુંજ છે. હું ક્યાં એમની એક કાઠીનો પછી ચોરીઆળી છું? ગયાં તો ગાડુ રોક કરીને; શું બાંધી લાગ્યા ?”

બીજે દિવસ સાંજે સુરેશને ખજર પડી. તુરત તે દોડતો આવ્યો. આજ બે માહને તેણે ઘરમાં પગ મુક્યો. વિમલની આંખો ખુલી; લાહને જોળખ્યો. આંખમાંથી આંસુ બહેવા લાગ્યાં. સુરેશની આંખમાં દવાની લાગણી ભરી હતી. એને મારે ખોટો વિચાર મનમાં લાગ્યો તેથી વિમલ પસ્તાતો હતો.

શીતલાએ સુરેશના આવવાની ખજર બાંધી કે, તરતજ ચીસા સામે ગઈ; ઘણ ખરાબર હીકાક દયા. ત્રણે બહુજ ખેદ. યતોં હોય તેવું મોઢું કરી વિમલના જિજ્ઞાસા પાસે આવી, એને નેતાંજ વિમલની આંખો લાંબાંજો ઘડ અને કહ્યું: “આજે શું કામ આવી? હવે નીજે દારૂ આવ્યું; તે દિવસે કુંવરસાહેબનાં ફરી દર્શન થશે!” તેને સખટે સખટે તિરસ્કાર બધો હતો.

શીતલા થોભી ન શકી; પાછલે પગેજ ચાલી ગઈ. સુરેશ તો હાંડ નેહને ચક્રિતજ થઈ ગયા. તે મનમાં વિચારવા લાગ્યો: “આટલું રૂપ જ્યાં કેટલો હૃદયહીનતા? હૃદયને કેમજે માત્ર યુગાર લાલસાજ ભરી છે.”

તાવ વધતોજ ગયો. સુરેશે સારા સારા ડોકટરો બોલાવ્યા પણ ચતુરદેવે કોઈની વાત ન માની. તેનું હૃદય પરચર જેવું હોય છે; કોઈ રીતે તે માનવોજ નથી. બહેને કોઈ પોતાનું

હૃદય કાઢી આપે કે આંસુઓની નદી બહેવડાવે, પણ તેને દયા નથી આવતી. આનંદ-મય ઘરને ઉજાડ કરવું એજ તેનું કામ છે. ત્રીજે દિવસે પાછલી રાતે વિગલની માનસિક પીડાનો અને હૃદય-સંતાપનો અંત આવી ગયો. ચોર દિવસે ચોરી નથી કરતા. યમના દૂત પંચ ધણું ખરું રાતેજ બધાંની નંજર ચુકાવીને આવે છે, અને પ્રાણ-રતન ચોરી લઈ છે. રાત શોકનું બાલ સ્વરૂપ છે; મૃત્યુનું ક્રીડાક્ષેત્ર છે, જે આકંઠ સાંભળવા મૃત્યુદેવ આતુર રહે છે, તે તે રાત્રીએ વિમલના ઘરમાંથી સંભળાયું.

શીતલા ચોંટાટે જાગી અને ગમરાતી મૃત્યુ સધ્યા પાસે ગઈ. તેને લાગ્યું કે વિમલ તિરસ્કાર ભરી નજરે તેની સામે નેહ રહ્યો છે. બધથી તેની કાયા કંપી ઉઠી. બારણામાંથી પાછા નીકળતાં સુરેશ સામે મળ્યો. તેને નેહ ધરડાતે અવાજે બોલી: “મને અદિં બીકે લાગે છે!” રડતાં રડતાં સુરેશના પગમાં લોટી પડવાને તેના ચિચાર હતા; પણ તે ત્યાંથી ખસી ગયો!

[૭]

મારે મોઢ મુસાફરને બાન થાય છે કે ‘હું’ રસ્તો જુઓ છું, ત્યારે કીધો રસ્તો શોધી કાઢ્યા તે વધારે ઝડપથી આવે છે; મનમાં પોતાની ગફલની પર ખીજવાય છે. સુરેશ પણ હવે શાન્તિ-માર્ગ પર જવાને એટલોજ વ્યાકુળ થઈ ગયો હતો. રૂપના ભ્રમમાં પડી તે ગુણનો સાચો માર્ગ જુઓ હતો. મંગલાની સ્નેહમયી સેવાઓ હવે તેને યાદ આવવાં લાગી. તેનો પ્રેમ, તેનો ત્યાગ, તેની ક્ષમા તે સંભારતો. તેની અતુલ પતિમંકિત યાદ આવતાં હૃદય તકપવું. મેં કેવો ઘોર અત્યાચાર કર્યો. હું અદિં જેમનો તેમ જડવત ઉભો રહ્યો; અને મૂરી નજર સામે મારા ઘરની લક્ષ્મી આવી ગઈ. મંગલાએ જતી વખત શીતલાને જે સખટે રહ્યા હતા, તેની એને ખજર પડી હતી.

પણ એ વાત પર એને વિશ્વાસ આવતો ન હતો. મંગલા શાન્ત સ્વભાવની હતી; તે એવું સાદસ ન કરી શકે. તેનું હૃદય કહેવું હતું કે મંગલા જીવે છે. તેનાં પીચરીઆંને તેણે કેટલાયે પત્તા લખ્યા પણ ત્યાંથી કંડવા શબ્દો સિવાય બીજી કંઈ ખબર મળી નહિ. છેવટે તેણે લખ્યું; “હવે એ રત્નની શોધમાં હું જાતેજ જાઉં છું. કાંતો તેને લઇનેજ પાછો આવીશ, અથવા તેની શોધમાં દેહનો અંત લાવીશ.”

આ પત્રનો જવાબ આવ્યો: “બહુ સારી વાત છે. ખુશીથી શોધવા નીકળી પડો. પણ અહિં પ્લેલાં આવીને જાઓ, બનશે તો અહિંથી પણ કોઇ તમારી સાથે આવશે.”

આ શબ્દોમાં સુરેશને આશાનાં કિરણો દેખાયાં તેજ દિવસે તે સાસરે જવા નીકળ્યો.

સાસરામાં કોઇએ તેને સ્નેહથી આવદાર ન દીધો. સૌનાં મોંઢાં ચઢેલાં હતાં. સસરાજીએ તો પત્નીધર્મ ઉપર એક ભાષણ પણ આપ્યું!

રાતના વાણું છરીને તે બિછાના પર પડ્યો હતો; એટલામાં એની નાની સાળી પ્રભા આવીને પાસે બેઠી અને વાતો કરવા લાગી. તેણે સવાલ પૂછ્યો: “કોઇ રૂપવતી સ્ત્રી પોતાના રૂપહીન પતિનું અપમાન કરે, તેને છોડી દે, તો આપ તેને શું કરો?”

સુરેશ (ગંભીર સ્વરે): “કલ્હટા”

સાળી: “અને કોઇ એવો પુરૂષ પોતાની રૂપહીન સ્ત્રીનો ત્યાગ કરે તો?”

સુરેશ: “પશુ”

સાળી: “અને તે પુરૂષ દેખાવડો હોવા સાથે વિદ્વાન પણ હોય તો?”

સુરેશ: “પિશાચ”

સાળી (હસીને): “ત્યારે તો મારે નાસવું જોઈએ; મને તમારી બીક લાગે છે.”

સુરેશ: “પણ પિશાચને પ્રાયશ્ચિત તો કરાવો!”

સાળી: “હા, એક શરતે. પ્રાયશ્ચિત-પશ્ચાતાપ સાચો હોવો જોઈએ.”

સુરેશ: “એ તો અંતર્યામીજ જાણી શકે.”

સાળી: “પ્રાયશ્ચિત સાચું હશે તો તેનું ફળ પણ જરૂર મળશે. પણ મારી પ્લેનને લઇને પાછા વળો ત્યારે અહિં થઇનેજ જાઓ.”

સુરેશની આશા ફરી ભાંગી પડી. રડવા જેવા અવાજે તેણે કહ્યું: “પ્રભા! પ્રભુને ખાતર મારી પર દયા કરો. હું બહુ દુઃખી છું. ગયા બાર મહિનામાં એવો કોઇ દિવસ નથી ગયો જ્યારે હું રડીને ન સૂતો હોઉં,”

પ્રભુજી ઉઠતાં ઉઠતાં કહ્યું: “હાથે કર્યાં તે હૈયે વાગે. હવે શું છતાજ? હીક, સુધ જાઓ. હું જાઉં છું.”

થોડીવાર પછી મંગલાની માતા આવી. તેણે કહ્યું: “બેટા, તમે તો ખૂબ લડ્યા છો; દેશ પરદેશ પણ કર્યા છો. સુંદર બનવાની કોઇ દવા નથી જાણતા?”

સુરેશ વિનયથી કહ્યું: “માતૃશ્રી! હવે પ્રભુને ખાતર મને વધારે શરમીદો ન બતાવો!”

સાસુ: “તમે તો મારી બહાલી દીકરીનો જીવ લીધો અને હું આટલું પૂછી પણ ન શકું? વિચાર હતો કે તંમને ધણીએ કડવી મીઠી વાતો સંભળાવું; પણ શું કરું, મારા મહેમાન છો. હીક સુધ જાઓ.”

સુરેશ આશા નિરાશા વચ્ચે જોતાં ખાતો પાસાં ફેરવી રહ્યો હતો. ત્યાં એકએક ચોરડાનું બારણું ખુલ્યું, કોઇએ પાછળથી ધીમેથી કહ્યું: રજુ “જતી કેમ નથી? જાગે તો છે. ખાઇ નહિ જાય!”

જવાબ મળ્યો: “શરમ થાય છે.”

સુરેશ અવાજ પારખ્યો. તે ઉઠીને બેઠા થયો. કણ્ણવારમાં મંગલા તેની પાસે આવી માથું નમાવીને ઉભી રહી. સુરેશની આંખે આજે મંગલા રૂપવતી દેખાઇ. રૂપ તો તેજ હતું પણ આજે આંખો બદલાઇ ગઇ હતી!

પછી શું થયું તે જાણવાની કંઈ જરૂર છે?

પ્રતાપી રાણો અને શિવભક્ત.

લેખક-શ્રીચુત મગનલાલ દલપતરામ ખખખર.

જ. પી.

સાં પ્રત સમયમાં ધર્મપરથી શ્રદ્ધા દન પ્રતિદિન ઉઠતી જાય છે, તેમાં જ્યારની પાશ્ચાત્ય પ્રજાનો સંસર્ગ વધવા લાગ્યો ત્યારથી તો હજાર વર્ષો ગઈ છે. સદ્ભાગ્યે સ્ત્રી વર્ગે એ કહેવાતા સુધારાનો સ્વીકાર બહુ ઓછું પ્રમાણમાં કર્યો છે. આપણા દેશમાં જો ધર્મનું સંરક્ષણ થતું હોય તો ખરેખર સ્ત્રીઓ યજ્ઞીય થાય છે. તેઓ પોતાના અવકાશના સમયમાં પોતાની સાંસારિક, ધાર્મિક અને પારમાર્થિક સ્થિતિ સુધારવા સતત પ્રયાસ કરી રહે છે. ધર્મ નિયમ કેમ સાચવવા તે તેઓ સારી રીતે સમજે છે. તદ્વિપ્ત તેઓમાં માનસિક શક્તિ ઓટલી નિર્જળ હોય છે કે ધર્મ ને તાઓ-આચાર્યો કે શાસ્ત્રીઓ, વ્યક્તો અથવા પુરાણિકા, જ્યોતિષીઓ દ્વારા ધરના આશ્રિત વિદ્યા-તેમના કુણા મગજ ઉપર જોવા તો વહેમ ઈસાવી દે છે કે મંત્રેલા દોરા, જય તપ પ્રભાદિતું સેવન કરવા તેમને કહે છે. અને અમુક દેવની માનતા લેવાડે છે. એમ કરતાં સારું ન થાય તો બીજા દેવની એમ ચલાયમાન મન ધ્રુમિત થવાથી એઓની ગતિ અતોશ્રષ્ટ અને તતોશ્રષ્ટ થાય છે. માટે તેનું ન કરતાં ફક્ત એક જ ધર્મ દેવ ઉપર શ્રદ્ધા રાખી તેની પ્રેમપૂર્વક આરાધના કરે તો તે કર્યા વગર રહેજ નહિ. બર્તુદ-

સ્ત્રી પોતાના નીતિશતકમાં કહ્યું છે કે માનવો તો એક દેવ વિષ્ણુને અગર દેવતા દેવ, મહાદેવને; સંતર પંદરને માનવામાં સારું નથી.

દોહરો

બંને તો દેવ કેશવા,

નહિતો દેવ મહાદેવ;

કરો તો મિત્ર ભૂપતો,

નહિ તો મિત્ર જોગદો;

પરણી તો પ્રેમી પદ્મણી,

* વન મગન દિલપતિ રામની

શહેરે જુલું નહિ ભાગ્યમાં,

મટકો બલે ભૂભાગમાં.

જેમ સંસ્કારી નોકરીમાં લાગે વખત રહ્યા પછી પેન્શનના હકદાર થાય છે, અને ખાનગી નોકરીમાં પણ જેમ ધણું વર્ષ થાય તેમ ધણીના વિદ્યાસમ પાત્ર થાય છે ને તેનું કલ્યાણ થાય છે તેમ ભગવાનની સેવા કે ભક્તિ કરો તો તમારું કોટી કલ્યાણ થાય તેમાં નવાઈ શી ? સુરત સ્ત્રીઓએ તો પોતાના પતિ સિવાય અન્ય કામ પણ ધ્રુષ્ટ દેવ ને માનતાં પોતે પતિપરાયણા રહી પોતાનું પાતિ-વૃત્ય પ્રેમથી પાળવું જોઈએ. અને તેઓ જો

* જોઈએ જોઈએ છે. દિલના પતિ સંગવાન સમયે દ્રષ્ટીએ વનવાસમાં જ મગન રહી દિલસો દાટ્યા છે. તેમ જ અને બીજા અર્થ-મગન દિલ-પતિરામ એટલે મગનલાલ દલપતરામ સમજવું.

એકનિર્ધારી પતિ સેવા કરે તો ભગવાન અતિ પ્રસન્ન રહે છે એ નિઃસંદેહ છે.

ભગવાન હમેશાં ભક્તોને આધીન રહે છે. તે સંબંધમાં એક શિવભક્તની અડગ ભક્તિની ભાવિક તેમજ રસિક કથા અંત્રે બોધદાયક થઈ પડશે:-

કાઠીઆવાડમાં આવેલા પોરબંદરથી થોડાં ગાઉને અંતરે બિલ્વેશ્વર મહાદેવનું રમણિય સ્થાન છે. આ શિવસિંગળની એક વિપ્ર દર-હમેશાં અનન્ય ભક્તિથી ચંદન પુષ્પ જળ તથા મંત્રો વડે પૂજા કરતો હતો. એ પ્રભાણે સાતેક વર્ષ સુધી પૂજા કરી. પોતે 'કંગાલ સ્થિતિ'નો હતો. તેને પુત્ર પુત્રીઓ મળ્યાં ૭૨-૭૬ હતાં. મોટી પુત્રી હતી તે પરણાવવા યોગ્ય થઈ, પરંતુ પોતા પાસે નાણું જરાપણ ન હોવાથી મનમાં અતિ મુશ્કેલી લાગ્યો. હમેશાં બિશ્વાસ કરે પણ દરરોજ ખાવા જેટલું માંડ માંડ મળે. પછી મહાદેવની કમળ-પૂજા કરવાનો મનમાં દૃઢ નિશ્ચય થયો. એ પૂજા એણે એવી તો પ્રેમ તથા શ્રદ્ધાપૂર્વક કરી કે ત્રણ દિવસ અને ત્રણ રાત્રિ પર્યંત એકા-ગ્રથિતે નિમિષ માત્રની નિદ્રા વગર અડગ રહી ત્રણ લાંબણો કરી ત્રીજી રાત્રિના જરા-બર બાર વાગ્યાના સમયે કમળ અણવચાને પોતાનું સિર મહાદેવના સિંગ હવર મુકી તેને ઇંદન કરવા જ્યે જાય છે તેવો "હાં! હાં!" નો અવાજ તેને સંભળાયો. તે તેણે માન્યું નહિ અને પાછું પોતાનું સિર કાપવા તત્પર થયો ત્યારે પણ "હાં! હાં!" નો સ્વર સંભળાયો. છેવટ ત્રીજી વખતે ભોળા મહાદેવે પ્રગટ થઈ દર્શન દીધાં ને તેને વર માગવા કહ્યું. તે બિચારો વિપ્ર, ચંક-રતે સાક્ષાત્ જોતાંને વાર તેમને સાષ્ટાંગ દંડ-વત નમસ્કાર કરી જન્મે દાસ જોડી પ્રાર્થના કરતાં બોલ્યો "હે! કેદાસપતિ! તારે છાકરીઓ મોટી થઈ છે, આંધમાં વચ્ચે

ન મળવાથી પણ જ્યે થઈ રહ્યા છું, તો છાકરીઓને પરણાવવી ક્યાંથી?" ચંકરે ઉત્તર આપ્યો "તું શિકર ન કર; તને ધન વિપુલ મળશે." એટલું કહેતાંની સાથે જંકર તો અંતર્ધાન થઈ ગયા અને જળાધારીપર એક ત્રીડી હડી આવીને પડી એમાં લખ્યું હતું કે:-

મહારા પ્રેમી ભક્ત જોગ;

લિખતંગ બિલ્વેશ્વર મહાદેવજી, જેત જે મારો પરમ ભક્ત હશે તે અમારી હુડીના પા સવા લાખ રૂપીઆ મુકી આપે. ધીરજ મોટી વાત છે, ને સમુદ્રીના કળ મીઠાં છે.

આ ત્રીડી લખેને વિપ્ર મનમાં વિચાર કરવા લાગ્યો કે આ કંઈ ગામમાં સીકરાય તેમ નથી લાગતું મારે આજ પોરબંદર જાઉં. એમ મનમાં વિચારીને પોરબંદરની ચોક્ જળમરમાં આવી લાગ્યો. ત્યાં જે મારવાડી સાહુકારોની બે પેઢી સામસામી હતી. એ બન્ને ભાષ્મી હતા. ત્યાં એક પેઢીમાં જઈ ગાદી હવર શેઠ બેઠા હતા તે (મારવાડી) ને હુડી જતાવી. મહાદેવજીની હુડી સવા લાખની જોખને હસવા લાગ્યો ને કહ્યું: "આપણે કંઈ એવા ભક્ત નથી જે હુડી સીકરીઓ. મહાદેવનો ભક્ત તો મારો ભત્રિજો સામે દુકાનમાં છે તે જો સીકરે તો કાણ જાણે! તેની પાસે ના." એટલે તે વિપ્ર તેની સામેની તેના બાઈની દુકાને ગયો. ત્યાં તેનો દીકરો દિવ્યાકૃતિવાળો, કાર્તિ-વાન, અગિરિક સંપતિ તેમજ ધનસંપતિથી વિરાજમાન એવો ગાદી તકીએ બેઠેલો, જોયો. તેનું નામ શ્રીધર હતું. તે વખતે તેનો ત્રાપ દુકાનમાં ફાળર ન હતો. વિપ્રે જંકરને તેને મહાદેવજીની હુડી આપી. તે શ્રીધરે ખરાબર ધ્યાનથી વાંચી. અક્ષર પણ તેને દંષ્ટ અલૌકિક લાગ્યા. પોતે શિવનો અડગ ભક્ત હતો. તેના મનમાં થયું કે ખરેખર આ હુડી મહાદેવજી સિવાય કોઈ બીજાએ લખી નથી. એવી તેના

મનમાં ખાત્રા થઇ અને મુનીમજીને તાજડોળ દુકમ ક્યો: "થે હુંડી કે સવા લાખ રૂપીઆ યે બમનકું સહી લે કે અખીકા અખી ચુકા દીજીએ." મુનીમજી કહે: "અચ્છાજી!" એટલું કહીને તેણે રૂપીઆ ગણી આપ્યા. બ્રાહ્મણ તો બાપડો રૂપીઆઓની ચેલીઓ લઇ રાજ રાજ થતો ચાલતો ચલેા ને પોતાને ગામ જઇ છોકરીનાં લગ્ન ધામધુમથી સારી રીતે ઉજવ્યાં ને સર્વજનો તે જોઇ તાવ્તુજ થયા.

પાછળ શું-ચું કે શ્રીધરનો બાપ દુકાને આવતો હતો એટલામાં તેના બાઇએ સામી દુકાનમાં બોલાવ્યોને કહ્યું કે "તારા દીકરાએ તો એક બ્રાહ્મણ મહાદેવજીની સવા લાખની હુંડી લખાવી લાગ્યો તે હમણાંજ રૂપીકારી આપી. તમે તો બહુ મોટા ચાંદુકાર છે તે તમનેજ પરચડે! બાપી તો ધ્યાન નહી રાખો તો રખડી મરશો." એ સાંભળી તે પોતાની દુકાને એકદમ દોડી ગયો. ત્યાં જઇ શ્રીધરને પુછ્યું: "કેમ આજે કેમ આવ્યું હતું?" તો કહે: "ના, આજે કેમ આવ્યું નથી. ફક્ત એક હુંડી આવી હતી તે ચુકવી આપી છે." બાપ કહે: "કેટલાની?" તો કહે: "સવા લાખ રૂપીઆની." એટલે બાપ કહે: "સવા લાખની? એવો તે ચાંદુકાર આપણા ગામમાં કેવું છે અગર આનુયાયીના ગામમાં કેવું છે જે આટલી મોટી હુંડી લખે? મોટે એવો તે ક્યો શાંદુકાર છે?" શ્રીધરે કહ્યું: "એ તો બીજાકર મહાદેવ ખુદ પોતે હુંડી લખી મોકલી હતી." આ સાંભળી શ્રીધરનો બાપ એકદમ ગુસ્સે થઇ ગયો ને માલો ચોપડી કહેવા લાગ્યો: "કરમ ચંડાળ! તું તો મારા ધરમાં અકરમી જાગ્યો ને ઉડાડ નીકળ્યો, મહારું નામ ભુરી નાખવા તૈયાર થયો છે ને બધાને તારે બાવા બનાવવા છે કે કેમ? આવી હુંડી રૂપીકારાય? એ બ્રાહ્મણએ તો ભુઆઇ કરી છે. મહાદેવ હુંડી

લખતા હશે એમ ક્યાંય સાંભળ્યું" છે? માટે ચાલ નીચ! નીકળ મારા ધરમાંથી." એટલું કહી નોકર પાસે હડસેલાવી દુકાનમાંથી તેમજ ધરમાંથી તેને કાઢી મુક્યો.

શ્રીધર પિતાના કરમાનતું "અનાદર ન કરતાં ચાલી નીકળ્યો. તેણે મનમાં વિચાર્યું કે કંઈ ફિર નહિ. મહાદેવજી પોતે મદદ કરશે. ચાલતો ચાલતો પોર-બંદર છોડીને વહાણમાં ખેસી દરિયાપાર થઇ પહોંચી હુંગરમાંથી પસાર થઇ મોઢ નિબિડ જંગલમાં આવી પહોંચ્યો. ટાઢ, તક-કોને તરસ વેડતો વેડતો એક અગર ચંદનની વાટિકામાં અત્રી લાગ્યો. એનું નામ આલિ-મોહનની વાડી હતું. એ દેવતાઓનીજ ભૂમી હતી. અને ધણા ગાંડ લાંબી પહોળી હતી, એમાં તે પેઠો, અને અંદર યોડે છેડે ગયો તો એક કૂવો દોઢો. પાણી પીવાની તૃપા બહુ લાગેશી હોવાથી તેની નજીક જઇ કૂવામાં જોયું તો તેમાં નજર પણ ખડી થઇ નહી એટલો ઊંડો હતો. દોરડું ક્યાંથી ફાટ્યું તેના વિચાર થઇ પડ્યો. છેવટ વડની વડવામજા એકડી કરી તેનું એક લાંબુ દોરડું બનાવ્યું અને તેના પાંતરાને એક દડીએ બનાવી, તેને તે દોરડું બાંધી કૂવામાં ઉતારીને પાણી ખેંચવા માંડ્યું. પાંદડાના દડીઓમાંથી ખેંચતાં ખેંચતાં પાણી ફેટ્યું તો નીકળી પડ્યું, ને બાપી ને યોડું ધણું રહ્યું તે ઉપર આવ્યું. તે પાણી પીને તેણે તરસ છીપાવી. ને પાણી બદાર જમીન ઉપર પડ્યું તેની સોનાની છોટા થઇ ગઇ. શ્રીધરે જોયું કે આ તો સુવર્ણ થઇ જાય છે એટલે વધારે પાણી કાઢી સોનાની છોટા ભેગી કરીને બરાબર ગોઠવી એક મટકી પોતાને રહેવાને માટે તૈયાર કરી અને બગીચાનાં ફળ ફૂલો આદાર કરી પોતાના દિવસો માજવા લાગ્યો.

પોરબંદરમાં શું થયું તે તરફ લઇ દોઢ-

વીએ. શ્રીધરના કાકાએ રાણાશ્રીને એમ સમ-
જાવ્યું કે અગર ચંદનના વેપારમાં ઘણી સારી
પેદાશ છે, માટે જો આપ મને સાત મોટાં
વહાણા આપો અને નાણાંની મદદ કરો તો
અગર ચંદનનો વેપાર કરીએ. તેમાં કમાણી
સારી છે. જે કંઈ કમાણી આવે તેમાં આપનો
અને મારો અડધો અર્ધ લાગ રાખવો. રાણાને
પણ આલાયક લાગવાથી સાત મોટાં વહાણા
શ્રીધરના કાકાને આપ્યા. તેણે સાથે માણસો
લીધાં. મુસાફરી સાતેક માસની લાંબી હોવાથી
સાથે એક વાળંદને પણ લીધો. વાસણ કુસણ
ગોદડાં વગેરે તેમજ બાતું પણ સાથે રાખ્યું.
જે જે જોઈતો સામાન બાણાઓ તે લઈને
તૈયારી કરી.

વહાણો હંકાર્યો. હંકારતાં હંકારતાં ત્રણેક
માસ થયા એટલે અગર ચંદનની વાડી જે
આલિમોદનની વાડી કહેવાય તે વાડી આ-
ગળ વહાણો આવીને નાંગર કીધાં. કાકાએ
વાળંદને મોકલ્યો કે, જા જઈને તપાસ કરી
આવ કે આજ અગર ચંદનની વાડી કે નહિ,
અને તેની નિશાનીમાં કાકાએ કહ્યું ચંદનના
ઝાડોને મોટા મોટા નાગ ચોટેલા હશે. ”
ચંદનના ઝાડને વિષે કહેવાય છે કે મલયાયલ
પર્વત બમાંથી મલયાગર ચંદન મળે છે તે
ચંદનશક્તિની આકાષાસ મોટા મોટા મહિધર
નાગ સદાકાળ વિંટાયલા રહે છે.

“ ત્યાં જો પાણી મળે તો કુવામાંથી
પાણી પણ લેતો આવજે, ” એવી સૂચના
પણ વાળંદને આપી. ધોરણ તરસ પણ જહ
લાગી હતી.

વાળંદ વાડીમાં ગયો ને જુએ છે તો
છેટે એક બાવો માલમ પડ્યો. તેની પાસે જઈ
કહ્યું “ નમો નારાયણ ! બાવાજી ! ” ત્યારે
બાવાજીએ કહ્યું : “ ઘૂમ કોણ હવે, ધર
કહાંસે આયા, ધસ જગો પર આનેકા મત-
સમજાયા ? ” એ પ્રશ્નના જવાબમાં વાળંદ

કહ્યું : “ બાવાજી ! મારો શેઠ વહાણમાં
બેઠો છે; સાથે ઘણા માણસો છે; અને
અમને જહુ તરસ લાગી છે તેથી પાણી
આપો તો કૃપા થશે. ” તો કહે “ અચ્છ
બેઠો. ” એમ કહી બાવાજી પાણી લેવા
ગયા. પાછળ વાળંદ વિચાર કરે છે કે
“ આ મહુલી આખી સોનાની બનેલી છે,
લાવને તેમાંથી બે છટો છાનીમાની લઈ લઉં. ”
એમ વિચારી બે છટો લઈ લીધી ને પોતાની
જેળીમાં નાખી લીધી. પેલો બાવો થોડું
પાણી લઈને આવ્યો ને તે લઈને રાજ થતો
વાળંદ શેઠ પાસે ગયો. મનમાં મલકાતો હતો
કે શેઠની નોદરી કરીએ તો પણ આટલું
સોતું કોઈ કાળે મળે નહિ, તેથી ખૂબ હર-
ખાતો હતો. શેઠ તેનું મોઢું જહુ મચકવું
જોઈ પૂછવા લાગ્યો “ એલા ! આટલો બધો
તું હરખામ છે તેનું કારણ કંઈ સમજાવું
નથી, માટે ખરેખર કહે. ” વાળંદની ભત
છે. પેટમાં વાત થોડી વાર તો દબાવી પણ
અંતે રહી નહિ અને પોતાની જેળીમાંથી
બે સોનાની છટો કાઢી તેના મોઢા આગળ
ધરી કે જુઓ ! આ ત્યાં તો છટાના દમ-
લા છે અને એક બાવો છે તેને જો કુવામાં
નાખી દઈએ તો છટાના વહાણો ભરાય ને
પાણી પણ મળે. ત્યારે શેઠે કહ્યું : “ એમ છે ?
ત્યારે તો જહુ મજા પડશે. બીજા માણસોને
તું સાથે લઈ જા ને જોવા બાવો પાણી
ભરવા જ્ય તો તે કુવામાં નાખી દેજે. ને
પછી છટાના વહાણો ભરી લઈશું. ” પછી વાળંદ
માણસો લઈને બાવા પાસે ગયો અને કહ્યું :
“ મહારાજ ! આટલા પાણીમાં બધાંની તરસ
કેમ છીપાય ? માટે કૃપા કરીને હજી બીજું
પાણી આપો. ” એટલે બાવો બીજું પાણી
કુવામાંથી ભરવા ગયો. જોવા ભરવા ગયો
તેવો પાછળથી વાળંદ છતોમાતો જઈ ધકકો
માથે ને બાવો કુવામાં જઈ પડ્યો. પડતાં

ને વાર આકુત થક પકડી લીધું ને પોતે પાણીમાં એમ તેમ ઉપર તરતો રહ્યો.

પાછળ શું બન્યું કે વાળદે શેઠને મોહાવીને સોનાની મહુલી બતાવી, તેની ઇંટો ઉખેડીને સાતે વહાણો ભર્યાં. હજી ખીજા સાત વહાણ ભરાય તેટલી ઇંટો રહી. તે પછીથી લઈ જવાતો નિશ્ચય કરી ભરેલી ઇંટોનાં વહાણો લઈ પોરબંદર રવાના થયા. ત્યાં રાતના વહાણો નાંગ્યાં, મતલબ કે કોઈને સોનાની ઇંટોના વહાણોની ખબર પડે નહિ. એ સર્વે ઇંટો પોતાને ઘેર લઈ જઈ તેની રૂપી કરીને તેના ઉપર હાણાં નાંખી દાંડી દીધી. પછી ખીજા વહાણો ભરવા માટે પાછા ચંદનવાડી તરફ વહાણો હંકાર્યાં. અહીંયાં શું બતાવ, બન્યો કે બાવાએ કૂવામાં રહી લાંબી નજર ફેંકી તો એક મોઢું બાકેઈ જણાયું તેમાંથી એકાદ બે જનવર આવ્યા ને પાણી પીને ચાલવા ગયા. પોતે જેમ તેમ કરી એ બાકેઈનાં તરફ ગયા ત્યાં પગથીયાં માલમ પડ્યાં. તેના પર ચઢીને જે ઢોર પાણી પીને પાછાં ફરતાં હતાં તેટલી પાછળ પાછળ ભોંયરામાં પેઠો ને. અગળ ચાલતાં મોંડયું, એમ આગળ ચાલતાં ચાલતાં મથાણે એક વન વગડામાં ઉપર આવી નીકળ્યો ત્યાં ભરવાડ ઢોરો ચાલેલો હતો, અને ભરવાડ બ્યારે ઢોરો લઈ ગામમાં જવા નીકળ્યો ત્યારે તેની સાથે સાથે ગામમાં આવી લાગ્યો. ત્યાં બગર આગળ એક મોટો ચોક હતો અને બહુ માણસો જોવામાં આવ્યા. ત્યાં એકે દુકાન આગળ બાવાનું મળે એવી આશાએ જઈને ઉભો, એટલે દુકાન

દારની ધરાડી ઉભરાઈ નીકળી ને વકરે સારો થવા લાગ્યો. બાવા આમ તેમ છેડે જાય કે ધરાડી ધડી જાય. તે ઉપરથી તેને વિશ્વાસ આવ્યો અને બાવાને અચ્છી તરેહથી રૂળાહાર કરાવ્યો, કારણ તેને જમવું નહોતું. પછી ખીજો દિને દાણનું પાણી તથા રાખડી વગેરે ખવરાવ્યું. બાવાએ દુકાનદારને આશીર્વાદ આપ્યો અને દરબાર ચોકમાં જઈ વચોવચ આમ તેમ ફરતો ઉભો રહ્યો.

આ ગામના રાજાની કુંવરી કુંવારી હતી તેનો એવો નિશ્ચય હતો કે કોઈ પણ સુસાદર અમર સાંધુસંત આવે તેને પોતાની પાસે બોલાવી મંગાવે, ને તેને જમાડી તૃપ્ત કરી વિદાય કરે. તેણે રાજમહેલના ગોખમાંથી આ સાંધુબાવાને જોયો. તેને પોતાના માણસ મોકલી તેડી મંગાવ્યો. જુએ, છે તો શરીર મજબૂત, સુંદર. અવયવવાળો તરફ જણાયો. પણ લાંબી દાડી તથા લાંબા શિરફેશથી બિહા-મણી સ્વરૂપવાળો દેખતો હતો. બાવાજીની મરજી વિરૂદ્ધ કુંવરીએ હુકમ કર્યો ને વાળદેને બોલાવી દાડી કઢાવી નાખી હળમત કરાવી તેને સુગંધી તેલના પદાર્થોનું મર્દન કરાવી ગરમ પાણી વડે સ્નાન કરાવ્યું, ને પછી સુંદર પકવાન, મિષ્ટાન્ન મોજનની તરેહ તરેહની વાનીઓ તૈયાર કરાવી પ્રસાદ લેવડાવ્યો. આવી રીતે યોગ દીવસ સુધી દરરોજ તેની આસની વાસના કરવા લાગી. તેને કીમતી વસ્ત્રાભૂષણો પહેરાવે ને અલંકારો પહેરાવે તથા તેની કાંતિ દિન પ્રતિદિન એટલી તો દેહિધમાન થઈ કે અસલ કરતાં અધિક સુંદર દેખાવા લાગ્યો. તે નિદાણીને રાજકન્યાને તેના તરફ પ્રેમ ઉપજ્યો.

વાર્તાના વિશેષ રસિક ભાગ માટે લંગો આવતો અંક. ૧

વિવિધ વિષયો.

મારવાડી બહેનો.

“ માંડ ” માં સૌ. આનન્દીબાઈ રાહી “ અ. મારી મારવાડી બહેનો ” એ વિષય પર એક લેખ લખી તેમની શોધનનક દશાતું દ્રવ્યલેદક વર્ણન આપે છે. આ લેખનો સાર નીચે આમીએ ઠીએ:-

“ એમતો આખા દિનની સીંચો સામા. છક અત્યાચારોનો સિદ્ધાર બની છે, પરંતુ એ અત્યાચારો મારવાડી બહેનોને વધારે પ્રમાણમાં રહેવા પડે છે. પણ તેમને પોતાની અવસ્થાતું પૂરેપૂરું બાન નથી હોતું; કારણ કે તેમને અમલ રાખવામાં આવે છે. પુરુષવર્ગ એમજ માને છે કે સીંચો કુટુંબની સેવા કરવા માટે, દાસીની માફક ધરદામ કરવા માટે, પતિના ઇચ્છારા પર નાચવા અને તેની વાસના તૃપ્ત કરવા માટે અને બાળકો જલુવા મોટેજ સરભયલી છે.

“ લક્ષ્મીને ખીજે રમતો હોવા છતાં એ બહેનો ભેવી કોઇ દુઃખી નથી. આખા સંસારના ખરાબ રિવાજો આ નતિમાં પ્રચલિત છે. બાળ-લગ્ન, વૃદ્ધલગ્ન, વરવિક્રય, પડકારોના રિવાજ, કેળવણીનો અભાવ, વગેરે આ નતિમાં મોટા પ્રમાણમાં જણાય છે. પુરુષો તે સીંચોને ધરેલુંથી લાલી રીધી કે પોતાની ફરજ પૂરી થઈ માને છે.

“ પુરુષો ધન કમાવામાં રાત દિવસ એવા મશગુલ રહે છે કે તેમને ધરની ધરવા જ નથી રહેતી. બાળકો અને સીંચો ધરમાં પડયા પડયા સહે તેની તેમને ચિંતા નથી. મારે સારમ સાથે કમુલ કરતું પડે છે કે મારવાડી નતિમાં વ્યક્તિચાર મોટા પ્રમાણમાં છે; અને તેનું કારણ એ છે કે મારવાડી સીંચો જલુજ ગંદી રહે છે. મોઢામાંથી ભયંકર વાસ આવે, કંતોપર પોળી છારી બાંધી દોય, સફાઈથી નહાવાની વાતજ નહિ, પોસાક પણ એટલું દોય. કપડામાં ઘાનમાં ઘાન પેસી નય એટલે વર્ષો સુધી ધોવાયજ નહિ અને તેમાંથી દુર્ગંધ નીકળવા કરે. વધારામાં ધરેલુનિ અર્ધા પોણા મજુનો બોલે. જુના વિચારના લોકો તે

આ જલુજ કુદરતી માની ચલાવી લે છે, પણ સુધરેલા કહેવાતા જુવાનોને આ ભેદ પોતાની સીંચો તરફ તિરસ્કાર આવે છે અને પરિણામે તેઓ વેરવાના ફંદામાં ફસાય છે.”

“ સીંચોની પણ એજ દશા છે. પુરુષો ધન કમાવાની મુતમાં જે વારે કોમળ કરવા સિવાય ધરની સાથું પણ ન જુએ. રાતે પણ યજુરી વેળા દુકાન ઉપર સુઈ રહે. પરિણામે સીંચો ધૂતારા-ઓના ફંદામાં ફસાઈ સીંચોનો નાશ કરે છે.

“ આ મથંકર સિધિ તરફ પુરુષો મારવાડી નતિનું ધ્યાન ખેંચું છું અને એ દશા સુધારવાની તેમને પ્રાર્થના કરું છું. લક્ષ્મીને ગોદમાં એલતા શેરીઓએ એ તરફ ધ્યાન નહિ આપે અને પોતાના નાણાંનો સંકુપચોગ નહિ કરેતો નતિનું નામ નિશાન ટળી જયો.”

સુંદરતા વધારવાનો એક નવો ઉપાય.

“માધુરી”માં શ્રી રામ અમવાલ લખે છે કે:-
લગભગ બધા દેશોમાં સીંચો પોતાની સુંદરતા વધારવાના પ્રયત્નોમાં મથી દોય છે. પહેલાંના સમયમાં હિન્દમાં મહિલાઓ ચંદન વગેરેના લેપ કરી પોતાની સુંદરતા વધારતી હતી. કેટલીક દ્રુપની મલાઈ કે ચણાના લોટનો પણ ઉપયોગ કરતી હતી. આજનાં પશ્ચિમની સીંચો સુંદરતા વધારવા માટે કંઈ ભતભતના ધતોંગ લઈ બેઠી છે. યજુરી ભતના પદ પાવડરો, પોલ્ટ, બ્રીલીઅન્ડાઇન, વગેરે વસ્તુઓનો ઉપયોગ થાય છે. આ ચીજો દુર્ભાગ્યે હવે હિન્દમાં પણ પેસતી જાય છે. હમણાં ઇંગ્લંડમાં સુંદરતા વધારવાનો એક નવો ઉપાય ચોધી કાઢ્યો છે. આ ‘ઉપાય કાફ રનાન (Mud Bath)’ તરીકે ઓળખાય છે. આ કાફ ગંગાની માટી ભેળી માટીમાંથી બનાવેલો હોય છે, જે યુરોપની ધણી નદીઓમાંથી મળે છે. સારીરના જે સાગની સુંદરતા વધારવા હોય, પટેલી કરચલીઓ વગેરે નાજક કરવી હોય, તે બાગ ઉપર આ કાફનો લેપ કરવામાં આવે છે અને તે સુઠાયા પછી તેને ધીરે ધીરે જળાડી લે છે. માટી લાગવાથી ચામડી સફેદ

યથ નય છે અને સુંદર રીતે ખીલી નીકળે છે. અલગત કદરૂપી સ્ત્રીઓ એકબીજાને વાર માટી સમારવાથી સુંદર નથી યથ નથી, પણ વારંવાર એ ત્રણ કદા-કાને આંતરે એ “હાલવ સ્તાન” તેમને કરવું પડે છે. વરવિકલ્પની રૂઢી.

“ગૃહસ્થમી” માં શ્રીમતી કમલી દેવી “ફહેલ (દાયલ)” એ વિષય પર લેખ લખતાં એ વિવાહ નાશુદ કરવાનો માર્ગ સૂચવે છે. આ રૂઢી ઘણી કોમોમાં પ્રચલિત છે. એ રૂઢી અનુસાર વરને કન્યાના પિતા તરફથી લગ્નના બદલામાં સારી જેવી રકમ આપવાના કરાર થાય છે. પારસી કામ અને “રીતની બીજ” ને નામે જાણાય છે. કેટલીક દિનુ કોમો પણ એ ખરાબ રૂઢીને સેવે છે અને તેને પરિણામે અનેક કુટુંબો પાપમાલ થાય છે. એને નાશુદ કરવાનો ઉપાય સુચવતાં લેખિકા કહે છે:

“તે આજ આગાંરી બધી કુમારિકા બહેનો અને અવિવાહિત યુવાનો પ્રતિજ્ઞા કરે કે જ્યાં સુધી ફહેલની કુપ્રથા નાશુદ નહિ થાય ત્યાં સુધી અમે વિવાહ નહિ કરીએ, તો માત્ર સંભવ નહિ પણ અમારા દેહ વિસ્તાર છે કે આપણા સમાજની મોટામાં મોટી ખામી દૂર થઈ જાય, અને ફહેલ રૂપી પિસાચથી તેનો છટકારો થાય. પરંતુ કુખની વાત એ છે કે અમારી બહેનોમાં આત્મબલ અને સ્વાર્થ ત્યાગની બહુ ખામી છે. આ કાર્યમાં માત્ર દસ વીસ બહેનો આગળ પડે તેથી કાંઈ નહિ વળે. પરંતુ હિન્દની પ્રત્યેક સ્ત્રી આ બાબત તરફ ધ્યાન આપે અને એ નાશુદ કરવાની પોતાની કરજ સમજાવે તો આ વિવાહ એક દિવસમાં જ દૂર થાય. ફહેલથી આ ગરીબ દેશની ઇંસા વધારે શોકનનક બની છે. પણ તે દરેક જણ જાણે છે એટલે વર્ણવવાની જરૂર નથી.”

પરણેલી સ્ત્રીઓ સ્વતંત્ર ધર્મી કરી શકે ? આ સવાલ પશ્ચિમના દેશોમાં ઘણાજ ચર્ચાય છે. એ દેશોએ પોતાના આર્થિક વિકાસ એવા પ્રકારે કર્યો છે અને પોતાની નર્તરીઆતો એટલી બધી વધારી મુશ્કેલી છે કે સ્ત્રીને સ્વતંત્ર ધર્મી કરવાની ફરજ પડે. આ સવાલ ધર્મી જાણીતી ધર્માદારી સ્ત્રીઓના અભિપ્રાયો અમેરિકન માસિક “યુનન સીડીઝન” પ્રકટ કરે છે. એ અભિપ્રાયોમાંથી શ્રીમતી એન. વોટકીન્સ (મીસિસ હાર્ટલી ડેવીસ)નો અભિપ્રાય જાણવા જેવો છે. ન્યુયોર્ક રહેતીના એક મકાન પર “હાર્ટલી ડેવીસ” અને

“એન વોટકીન્સ” એવાં એ નામનાં પાટીઆં લાગેલાં છે. કુમારી અવસ્થાના પોતાના નામે એક સાહિત્ય સેવક તરીકે મીસિસ ડેવીસ ઘણીજ જાણીતી છે તે કહે છે:

“એક વેળા એક મધ્યાત્મ લેખકે મારા યુવ માટે ભેટ મોકલી હતી અને સાંધનાં કાર્ડ પર લખ્યું હતું: ‘એન વોટકીન્સના પ્રતિબિંબ માટે.’ અને લાગુ” કે એણે મારી તરફ મોટામાં મોટા વિવેક બતાવ્યો હતો. સ્વતંત્ર કમાણી કરતી સ્ત્રીનો વ્યવહાર, પોતાના કુટુંબ તરફ કેવા હોવા જોઈએ ? એ સવાલનો જવાબ એમાં સમાયેલો છે.

“એથી પણ વધારે સાક્ષી છે: આજ હાલરો પોતાની માતાને મીસિસ હાર્ટલી ડેવીસને બદલે એન વોટકીન્સને નામે મગરૂરીથી જાણાય છે અને એજાબાઈ છે. કુટુંબના બીજા માણસો અલગત તેથી ઘણા આનંદ પામે છે.

“સ્વતંત્ર કમાણી કરવાના માર્ગ મુદ્દાને લીધે પરણેલી જીવંતોમાં એક પણ મુશ્કેલી જન્મે નથી. એથી કલહ અમારા કુટુંબનો એવો અભિપ્રાય છે કે પરણેલી જીવંતોની સાધારણ મુશ્કેલીઓમાંથી અડધો અડધ એથી દૂર થઈ જાય છે.

“કદાચ મારી સ્થિતિ કેટલેક અંશે જુદી છે, તેથી પણ એમ લાગતું હોય. મારા પતિ મારી આ કમાણી માટે મોટે અંશે જવાબદાર છે. અમે પરસ્પર ત્યારે તેમજે એકજ સરત કરી હતી કે હું સ્વતંત્ર ધર્મી કરું તો મારે તેમાં ફેરફાર થઈ, નહિ તો ન કરવો. આ સરત મારી સહિતની પીછાણ રૂપ હતી અને આવી બાબતોમાં જે એક પ્રકારની બેઠીલી કૃપાન થાય છે તે એથી દૂર થઈ છે.”

સ્ત્રીઓ માટેનાં ધર્માઓ.

પશ્ચિમના દેશોમાં સ્ત્રીઓ કેવા કેવા પ્રકારના ધર્માઓમાં જોડાઈ સ્વતંત્ર કમાણી કરે છે, તેના ચિતાર કપર જણાવેલ “યુનન સીડીઝન” માસિક આપે છે:

“લીમિન્સ બ્યુરો” એ ચોડાક સંમય પર કરેલી જાણથી માલમ પડે છે કે અત્યાર સુધી પુરોજાન જેમાં હતાં એવા ધર્માઓમાં સ્ત્રીઓ ઓડપથી પેસવા લાગી છે. માલ લઈ જવા લાગવાનાં ધર્મામાં છેલ્લાં દસવર્ષમાં સ્ત્રીઓની સંખ્યા બેવડી થઈ છે. કારકુનો, રેતેનાકારો, ટાઇપીસ્ટા, દિસાળ

રાખનારાઓ, ટેલીફોન-ઓપરેટરો, અને તાલીમ પામેલી પરિચારિકાઓ (નર્સો) તરીકેના ધંધા-ઓમાં એ દર વર્ષમાં ૫૦૦૦૦ થી વધારે સ્ત્રીઓ વધી છે. વધારે મુશ્કેલ ધંધાઓમાં પણ તેઓ ધીમે ધીમે આગલ વધવા માંડી છે. યંત્રો ચલાવનાર અને જનાવનાર તરીકે, કઢીઆ-મીસી તરીકે, ઓળટો જનાવનાર તરીકે, પ્લેક્ટરર, પ્લેન્ચર, ગેસફીટર, હુદાર અને હથોડાના ધાતુ મારનાર તરીકે પણ ઘણી સ્ત્રીઓ કામે લાગી છે. નહેર સરકારી નોકરીમાં પણ તેમની જરૂર જણાય છે; એ દર વર્ષના અરસામાં એ નોકરીમાં ૬૦.૭ ટકા સ્ત્રીઓના વધારો થયો છે. પ્રાંતિક અમલદારો તરીકે અને પોષ્ટ માર્ટર (મીસ્ટ્રેસ) તરીકે ૧૯૧૦ માં તેમની સંખ્યા ૨૭૫ ની હતી તે વધીને ૧૯૨૦ માં ૬૫૨ ની થઇ છે. પીપેઈ જણાવે છે તે મુજબ ૮ વિમાની ખાતામાં છે, ૫૭ સ્ત્રીઓએ શોધો કરી છે, ૪૧ તાલીમ પામેલી એન્જીનીયરો છે, ૧૩૭ શીફ્ટીઓ છે, ૨ જંગલ ખાતાની અમલદાર છે અને ૨૫ બાગચા ખાતાની ઉપરી છે. કેમીસ્ટ, એસેયર, ખનીજ પદાર્થો ગણનાર, પાકરી, ફાફ્ટરમેન, વક્રીલ, ન્યાયાધીશ, કોલેજના પ્રમુખ, પ્રોફેસર, વગેરે તરીકે અને ધાર્મિક તથા પ્રજાજિવની સંસ્થાઓના વ્યવસ્થાપકો તથા હસરત અને નાય શીખવનાર તરીકે તેમની સંખ્યા ત્રણ ગણી વધી છે. પરંતુ ખેતરના મજૂરો, પોશાક અને ટોપીઓ જનાવનાર તરીકે તથા ધરગણ કામોમાંથી તેમની સંખ્યા ૧૯૧૦ માં ૩૧.૩ ટકા હતી તે ધરીને ૧૯૨૦ માં ૨૫.૬ ટકા થઇ છે.”

સ્ત્રીઓની ઉન્નતિનો એક ઉપાય.

હિન્દી માસિક “ માધુરી ” માં શ્રીમતી સંદાબાઈ જૈન “ એક પ્રસ્તાવ ” વિષય પર એક લેખ લખી સ્ત્રી નતિની ઉન્નતિ માટેનો એક ઉપાય સૂચવે છે. આ લેખનો સાર નીચે આપીએ છીએ:

“ વીસમી સદી વ્યક્તિગત ઉન્નતિ માટે નાણીતી છે. આ યુગમાં બધી શક્તિઓ સ્વતંત્ર હવનને માટે ને પ્રદારે લડત ચલાવી રહી છે તેવી લડત આગલ કદી પણ નહિ સાદી હોય. દરેક રાજ્ય, પ્રાંત, નતિ, કુટુંબ અને તેનો દરેક મનુષ્ય સ્વતંત્ર થવા ઇચ્છે છે એટલું જ નહિ પણ તે માટે પોતાપોતાના સમૂહો રચી પ્રયત્ન કરી રહ્યો છે.

“ આવી સ્થિતિમાં સ્ત્રી નતિએ પણ પોતાના સંઘ રચી ઉન્નતિ માટે પ્રયત્નો કરવા જોઈએ. એ કે ઘણી વિદુષી સ્ત્રીઓ આપણા પ્રાચીન ગૌરવનું જ્ઞાન-કરાવવા મન, વાણી અને કર્મથી પ્રયત્નો કરે છે, જ્ઞાનના વધારા માટે અને ખોટા રિવાજો નાબૂદ કરવા માટે હેઠેર કંપા વિદ્યાલયો અને સ્ત્રી સમાજો સ્થપાતાં જાય છે, છતાં આમારે યુતેશું અસિમાન જગાડવાને અને સ્ત્રી નતિનો પુનરુદ્ધાર કરવા માટે એટલું જ પ્રયત્ન નથી.

“ મૂળને ઊંડી પાંદડાને પાણી પાવાથી-ઝાડ ફાલવું નથી, તેવીજ રીતે સ્ત્રીઓ માટેના પ્રાચીન તેમજ હાલના સાહિત્યની ઉન્નતિ નહિ થાય ત્યાં સુધી સ્ત્રી નતિની ઉન્નતિ થશે નહિ. પ્રાચીન સમયમાં સ્ત્રીઓએ ને ગ્રંથો રચ્યા છે તે જોઈ કાઢવાને અને હાલની સ્ત્રીઓના લખાણો એકાં કરવાને મહાન પ્રયત્ન થવો જોઈએ. અત્યારે તો માત્ર આપણે જાસ્કરાચાર્યની પુત્રી લીલાવતી મંડનમિત્રની પત્ની સરસ્વતી અને કવિ કાલિદાસની પત્નીના નામોજ નાણીએ છીએ. એ સિવાય બીજા કદ કદ મહાન મહિલાઓ થઇ ગઇ છે તેની જોખ કરવાનો અને તેમના લખાણો પ્રકટ કરવાનો પ્રયત્ન વિદ્વાનોએ કરવો જોઈએ. અત્યારે પણ ઘણી વિદુષી મહિલાઓ છે પણ સ્ત્રી સમાજ તેમનો જોઈએ તેટલો લાભ લઇ શકતી નથી.

“ આ કામ માટે મહિલા સાહિત્ય મુચારણી સભાઓ દેશમાં હેઠેર સ્થાપવી જોઈએ. દરેક પ્રાંતની શિક્ષિત સ્ત્રીઓએ અને સ્ત્રી કેળવણીના કાર્યમાં રસ લેતા પુરૂષોએ આ સમાના સભાસદ થવું જોઈએ. દરેક વર્ષે એ સભાની પરિષદો ભૂટે ભૂટે સ્થળે મળે અને જુદી જુદી ભાષાઓના સ્ત્રી ઉપયોગી સાહિત્યને એકત્ર અને ઉન્નત જનાવવાનો ઉદ્દેશ પાર પાડવાના પ્રયત્નો કરે. સારા સારા ગ્રંથોનો સંગ્રહ કરવાનું, અર્થે જુદી જુદી ભાષાઓમાં તેમના ભાષાન્તરો કરી, ઘેર ઘેર એ ઉપયોગી સાહિત્ય ફેલાવવાનું કામ આવી સંભા કરી શકે. આ કામ કહેવામાં સહેલું છે પણ કરવામાં અત્યંત કઠણ છે. અને માટે નાણાંનું પણ એક મોટું ફંડ જોઈએ. આશા છે સુચિસિત સ્ત્રી પુરૂષો આ ઉદ્દેશ પાર પાડવા પોતાથી બનવું કરે.”

કલકત્તાની મહિલા કર્મી સંઘ
આ મથાળા હેઠલ “ મોડર્ન રીથુ ” માં

શ્રીયુત અશોક એટલે નીચે પ્રમાણે લખે છે:

“ હિન્દની જે સીમાને ગરીબાને મારણ અથવા પતિ કે બીજા સંબંધીઓની દૂર વર્તુલ્ય ને લીધે પોતાના ભરણપોષણ માટે કામ ધંધો કરવો પડે છે, તેમને એક જ કરવાનો ઉદ્દેશ આ સંસ્થાનો છે. સંસ્થાના મધ્યસ્થ કારખાનામાં કાર્યવાહક સ્ત્રીઓને તાલીમ આપવાનો અને તે પછી તેમને જુદા જુદા પ્રાંતોમાં પોતાની દુઃખી બહેનોને પ્રમાણિક ધંધો કરી પોતાનું ગુજરાન કેમ ચલાવવું તે શિખવવાનો મુખ્ય હેતુ એ સંસ્થા ધરાવે છે.

જે સંસ્થા-મદિલા કર્મી સંસદની વ્યવસ્થા કરનાર શ્રીમતી હેમપ્રસા મનુમદાર લાગણીવાળી અને અધ્યાગ કાર્યવાહક છે. ધણીયે મુરકેલીઓ ખતાં સંસ્થાનું કામ તે આગળ ચલાવે નય છે. સંસ્થાની મોટામાં મોટી જરૂરીયાત નાણાં વિધેની છે. અત્યારે સંસ્થામાં લગભગ બારેક સ્ત્રીઓ છે, જેઓ રીવણ, ગુણુ અને ભરત કામ તથા કાંતવાનું અને વણવાનું કામ બહુ સુંદર રીતે કરે છે. અમે તેમના કામના નમુના જોયા છે અને તે બજારમાં સ્વેદાશથી વેચી ચલાવે એવા છે. સંસ્થા એક આદર્શ માટે કામ કરી રહી છે અને જાહેર પ્રજાની નજીમાં વધારે આદરે એ ઉચ્છાલે છે આ સંસ્થાને મદદ કરવા ઉચ્છાલ નાર સખી મૃદુરો અને સન્માનીઓ પોતાની સહાય શ્રીમતી હેમપ્રસા મનુમદારને, ૭૯, પાતલગંગા સ્ટ્રી, દલહત્તાને સરનામે મોકલી રાકશે. ટેલ. મીસિસ કાંઈ બિની અંગુલી.

“ ઇન્ડિયન મેસેન્જર ” ડાક્ટર મીસિસ કાંઈ બિની ગંગુલિના મરણની દુઃખદાયક ત્રાંધ વે છે અને તેમનાં ઉપયોગી જીવનની દૃષ્ટી દર્શાવે છે આ છે. એ હમીકત નીચે પ્રમાણે છે:

“ શ્રીમતી કાંઈ બિની ઇન્ડિયન મદારાન્યમાં જે પહેલી બે સ્ત્રી મેન્સ્યુએટો યથા તેમાનાં એક હતી. સન ૧૮૮૩ માં તેમણે અને તેમની બહેન કુમારી અંજુબી બોલે કલકત્તા યૂનીવર્સિટીની બી. એ. ની ડિગ્રી મેળવી હતી. એ જુના જમાનામાં પોતાની પુત્રીઓને આટલી કેળવણી આપવાની પહેલ કરનાર બાણ પ્રમુદિસાર બોલે પછુ ધન્યવાદ વહે છે. પુત્રીઓ પછુ જ્ઞાનની મળી, જેથી ભાવનાઓવાળી અને પહેલ કરવા નેટલું ચારિત્ર્ય-મળ-ધરાવતી હતી. મેન્સ્યુએટ

યથા પછી ડાક્ટર તરીકેનું જ્ઞાન મેળવનાર પછુ શ્રીમતી કાંઈ બિની પહેલાં જ હતી. બી. એ. યથા પછી તેમનું લગ્ન બાણ દારકાનાય ગંગુલી સાથે થયું. પત્નીની જેમ પતિ પછુ સ્ત્રી સંબંધી સવાલોમાં ઉદ્વેગથી ભાગ લેતા હતા. શ્રીમતી કાંઈ બિનીને પોતાના કાર્યમાં પતિ તરફથી બેહદ મદદ અને હિતેજન મળ્યાં હતાં. મેડિકલ કોલેજમાં શ્રીમતી કાંઈ બિની દાખલ થયાં ત્યારે ત્યાંના પુરુષ કાર્યવાહકોએ સખત વાંધો ઉઠાવેા હતા, પરંતુ વધારે મરબડ કરશું તો કાંઈમાં ધસડાવું પડશે, એ બીજી તેઓ કણુવ યથા હતા. અભ્યાસ પૂરો થયા પછી છેલ્લી પરીક્ષામાં શ્રીમતી બેઠાં પછુ નાપાસ થયાં. તે પછી તેમણે ઇંગ્લેંડ જઈ પોતાનો અભ્યાસ પૂરો કરવાનો નિયય કર્યો અને સન ૧૮૮૨ માં ત્યાંની સ્ત્રીઓ માટેની ઇડન હોસ્પિટલમાં ભેડાયા. વેડ ડફીન હોસ્પિટલમાં તે ગર્ભો સુધી હતી અને તેની સુંદર વ્યવસ્થા કરી પોતાની શક્તિ બતાવી હતી. સન. ૧૮૯૦ માં કલકત્તામાં પંચમી રાષ્ટ્રીય મદાસમા મળી ત્યારે શ્રીમતી કાંઈ બિની એક પ્રતિનિધિ હતાં અને તેમણે એક દરખાસ પણ રજુ કરી હતી. ૧૮૯૮ માં પતિના મરણ પછી જાહેરમાં બાણ લેવાનું તેમણે ઓડી રીપ્સ હતું, પરંતુ સાંત રીતે પોતાનું જીવનકાર્ય કર્યો નેતાં હતાં. છતાં જ્યારે જ્યારે જરૂર પડતી ત્યારે ત્યારે તે આગળ આવકા ચૂકતાં નહિ. પ્રાન્સવાડમાં ગાંધીજી કદ થયા અને મી. પોલકે કલકત્તા આવી પ્રાન્સવાડ ઇન્ડિયન એસોસીએશન સ્થાપ્યું ત્યારે શ્રીમતી એ મંડળના પ્રમુખ થયાં હતાં અને ત્યાંના હિન્દીઓ માટે અધ્યાગ મહેનત કરી હતી. સન ૧૯૦૭ માં મળેલી મદિલા પરિષદમાં તેમણે આગેવાની કર્યો ભાગ લીધો હતો. સન ૧૯૧૫ માં કલકત્તાની મેડિકલ કોલેજના દરવાજા સી વિદ્યાર્થીનીઓ માટે બંધ હતા તે સાથે તેમણે સખી વાંધો ઉઠાવેા હતા અને પરિણામે તેમાં સફળ થયાં હતાં. ગયે વર્ષે મીસિસ રાય સાથે સિદ્ધાર અને ઓરીસ્સાની ખાણોમાં કામ કરતી સ્ત્રીઓની મુલાકાત તેમણે લીધી હતી. આણ ઉપયોગી જીવન ગાળતી અને સ્ત્રી સંબંધી સવાલોમાં આગળ પડતો ભાગ લેતી મદિલાના સર્વવાસથી હિન્દના સ્ત્રી સમાજને મોટી ખેડ પડી છે. પ્રમુ તેમના આદર્શને સાન્નિ અરે !

શ્રી જંગલ.

તા. ૧૮ મી ઓક્ટોબરથી ગાંધી પર્વ ઉજવવા રાષ્ટ્રીય સ્ત્રી સંમિલન આશ્રય લેકળ એક સભા મારવાડી વિદ્યાલય હોલમાં બંધેન રતનભાઈ લક્ષ્મીલાલ મહેતાના પ્રમુખપણા હેઠળ મળી હતી. પ્રમુખના પ્રાથમિક વિવેચન પછી રા. નેકાલાલ ત્રાસજી, સૌ. અવંતિકાબાઈ ગોખલેએ અને મી. ખુરેએ પ્રસંગોપાત બાપલો આપ્યાં હતાં. ઉપર પ્રમુખે રાષ્ટ્રીય સ્ત્રી સભાએ મંડળની સ્થાપનાથી અત્યાર સુધીમાં કરેલા કામની ચાંખી કરાવતાં કહ્યું હતું કે, ૮૦૦ રેંદીઆ સ્ત્રીઓમાં ચાલુ કર્યા છે અને એક લાખ રૂપીઆની ખાડી વેચી છે. સભાએ બંગાળ સંદેશ નિવારણ માટે રૂ. ૫૦૦૦, કાનરા માટે રૂ. ૫૦૦ અને બિહાર માટે રૂ. ૫૦૦ આપ્યા છે. સભા પૂરી થતાં ડાનર રહેલાઓએ હોલમાં ગોઠવાયલા ખાદી અને સ્વદેશી વસ્ત્રોના પ્રદર્શનનો લાભ લીધો હતો. બીજે દિવસે એકાદ એક પ્રદર્શન સભા તરફથી, માધવબાગમાં બર-વામાં આવ્યું હતું.

માલાડના રાષ્ટ્રીય કુમારી વિનય મંદિરનો પહેલા વર્ષનો સમારંભ તા. ૧૬ મી ઓક્ટોબરે રોડ જલ્દાંગીરજી ખા. ગીરીના પ્રમુખપણા હેઠલ ઉજવાયો હતો. ધર્મર રુતિ બાદ સાળાના સંસ્થાપક શ્રીયુત મળીસંકર રૂપીએ અહેવાલ વાંચ્યો હતો, જે પછી બાળાઓના ગરબા અને સંવાદ થયા હતા. તે પછી શ્રીયુત હરીલાલ ગાંધીએ વિવેચન કરતાં સાળાને મદદ કરવાની અંગેજી જણાવી હતી. મુખાધની રાષ્ટ્રીય સાળાના આચાર્ય શ્રીયુત દવેએ સાળાના આચાર્ય શ્રીયુત રૂપીના પ્રર્મપત્ની, બંધેન જયદેવીએ બાળાઓના શિશુજી માટે રોડ પલ્લ મકારના અર્ચક લાભ વિના લીધેલા શ્રમ માટે વખાણ કર્યાં હતા, અને અપાતાં શિશુજી માટે સંતોષ બતાવ્યો

હતો. જે કામ નાણાંના મોટા ભોગે ન થઈ શકે તે આ દંપતિએ દેશ તરફની લાગણીથી પ્રેરણાને કરી બતાવ્યું છે. પ્રમુખશ્રીએ પણ ઉપસંહારમાં દંપતિની પ્રશંસા કરી હતી. ઉપર પ્રમુખ તરફથી બાળાઓને છતાંમો બંધેચાયાં હતા; અને ગૃહસ્થો તરફથી મળેલી ભેટો બહેર થઈ હતી. એક ગૃહસ્થે પોતાનું નામ બહેર કર્યા વિના બંધેન જયદેવી માટે સોનાની બંગડીઓ ભેટ તરીકે મોકલી હતી. સર્વ દેશપ્રેમી બંધુઓ અને બહેનોની રૂબરૂ ઉપે આ સંસ્થાને ભેળવી મદદ આપી તેને નમુનેદાર સંસ્થા બનાવવામાં સહાય કરે.

લીંબડી—સંઘાડાના આરભજી નાનાબાઈ સ્થામીએ નેતપુરમાં ૮૮ વર્ષની વયે તા. ૨૦ મી ઓક્ટોબરે સ્વર્ગવાસ કર્યો હતો. તેમના શબને શુદ્ધ ખાદીની બતાવટની માંડકીમાં પધરાવી સ્વાનિહ નેન લોકોએ મામધમથી અગ્નિ સંસ્કાર કર્યો હતો. મહુમે બાવીસમે વર્ષે દીક્ષા લઈ પાંચઠ વર્ષ સંજલ પાળ્યો હતો અને ધણી તપ-ચર્યા કરી હતી. મહુમના માનમાં લોકોએ હડ-તાલ પાડી છવ દયા મૂટે ખરડો કર્યો હતો.

અમકાવાડ ગુજરાત મહિલા પાઠશાળા મંડળે સ્નેહ સંમેલન તા. ૧૮ મી ઓક્ટોબરે સાંજે પાંચ વાગે ધણું હતું. મંત્રીએ મંડળના અહેવાલ વાંચ્યા બાદ, ગરબા અને સંવાદો થયા હતા. ઉપર ઉપ-દાર લઈ સર્વ છુટા પડ્યા હતા.

ભાવનગરના બાળ ખાતાના એક દુપરી તા. ૪ થી નવેમ્બરે મરણ પામતાં તેની લાલ બાળ્યા બાદ તેની પત્નીએ પોતાના કપડાં કેરોસીનથી લીંબળી, સળગાવી બળી મરી હતી. સતી મનારને કાયરો પણ નથી અટકાવી શકતો.

દિવાળીના તહેવારો પ્રસંગે રાષ્ટ્રીય સ્ત્રી સભા અને પારસી રાષ્ટ્રીય સંમિલન આશ્રય દોળ

માધવભાગમાં ખાદી અને સ્વદેશી વસ્તુઓનું એક મોટું પ્રદર્શન કરવામાં આવ્યું હતું, જેને લાભ સંખ્યાબંધ સ્ત્રીપુરુષોએ લીધો હતો. આમ, અનાયાસમવાળા શ્રીયુદ્ધ ગોવિંદસિંહના ભળેને લાભ પણ પ્રેક્ષકોને મળ્યો હતો.

હીવાળીના તહેવારો દરમિયાન અનેક ભણ્ણિવી મદિલાઓ અને નેતાઓ ખાંધ પર ખાદીના વાકા નાખી ફેરી ફેરી વેચવા નીકળ્યા હતાં.

સુબાઇના સારસ્વત મદિલા સમાજનો વાર્ષિક સમારંભ તા ૮ મી નવેમ્બરે મુકદ્દમાદ હોલમાં મીસિસ કેપ્ટનના પ્રમુખપણા હેઠલે ઉજવાયો હતો. સરઆતમાં ખાદીના પોશાકમાં સજ્જ થયેલી નાની બાળાઓનું નૃત્ય થયું હતું. તે પછી સીતાર અને બીજા વાદ્યો સાથે સંગીતનો કાર્યક્રમ હતો. “ સમાજ સેવા ” નામે એક સભાસદે ખાંસ રચેલું એક ગાંધી નાટક પણ રાજવાયું હતું, જેમાં અત્યારની અધાર્મિક અને દેશસંજ્ઞિત વિનાની કેળવણીના ખામીઓ બતાવવામાં આવી હતી અને અસહકારના સિદ્ધાંતો તથા અસહકારીઓ પર રહેલી જવાબદારીઓ યોગ્ય સ્વરૂપમાં સમજાવવામાં આવી હતી. સૌ. સીતાબાઇ પાટીદારીએ રીપોર્ટ વાંચતાં જણાવ્યું હતું કે ૧૫૩ સભાસદો આ સમાજમાં છે અને ૩.૧૦૦ ની રકમ ફંડ તરીકે સમાજ પાસે છે. સામાજિક સંબંધ વધારવા માટે અને ભાષણો વગેરે સંમિલનવા સમાજની બાર સત્તાઓ વર્ષ દરમિયાન મળી, હતી. અત્યારના આર્થિક કારણોને લીધે વચલા અને ગરીબ વર્ગોની રિયલિટી ક્ષેત્રી થઇ છે અને તેમની મુશ્કેલીને એક માર્ગ ખાદી બતાવવા અને વાપરવાનો છે. સમાજસભે સમાજસેવાના પ્રદેશમાં રોકાણ નહિ રહેતાં રાજકીય પ્રદેશમાં અને ખાદી પ્રચારના કામમાં આગળ પડતો ભાગ લીધો છે. સમાજ એક નાતું પુરતકાલ્ય કમાવે છે અને સીવલુના તેમજ અંગ્રેજી, મરાઠી ભાષા શીખવવાના વર્ગો ચલાવે છે. પ્રમુખ સ્થાનેથી મીસિસ કેપ્ટને કહ્યો કે આખા બાદ ઉપસંહાર કરતાં સમાજે રાજકીય પ્રદેશમાં આગળ પડતો ભાગ લેવાની જરૂર જણાવી હતી, અને હિન્દના ઉદ્ધારમાં સ્ત્રીઓએ અગત્યનો ભાગ રાજવાગોનો છે એમ કહ્યું હતું. ખાદીની

પેદાશ અને વપરાશ પર તેમણે ખાસ સાર દીધો હતો, કારણ કે જેમાં દેશની મુશ્કેલી ચાલી રહેલી છે. ગાંધીજી આપણે ખાતરજ આજે જેવ સેવે છે અને તેમને મુક્ત કરવા રાષ્ટ્રીય કાર્યનો આપણો હિસ્સો આપણે ઉપાડી લેવો જોઈએ. છેવટે પ્રમુખની આભાર માની સમારંભ પૂરો કરવામાં આવ્યો હતો.

કોઈનકામાં મળતારી ૩૮ મી રાષ્ટ્રીય મહા-સભા માટે શુજરાત તરફથી જનરા પ્રતિનિધિઓમાં પાંચ મદિલાઓ છે, જેમનાં નામ આ પ્રમાણે: (૧) સૌ. ચંચળજીનં નગીનદાસ અમુલજાય, (૨) સૌ. ભક્તિવંશી ગોપાળદાસ દેસાઈ, (૩) સૌ. માણેજીરી ઇરાલાલ ગાંધી, (૪) સૌ. શુભરંજીરી નેકીસનદાસ ધીઆ, (૫) સૌ. અધિનંદીરી હરિરત્નસંકર દવે.

સુબાઇના રોક ગોડલદાસ તેમજાળ કન્યા-ચાળાની વિદ્યાર્થીનીઓને નવરાત્ર નીમિત્તે રોક જમનાદાસ અમુલદાસ એજંજા તરફથી ખાદીની ચોળીની દલાણી કરવામાં આવી હતી. સ્વદેશી કાપડના મયાર માટે આ એક સ્વલ્પ માર્ગ છે.

સુબાઇના શ્રી શુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રી મંડળને રોક લાલદાસ પ્રમુદાસ કોંકારી તરફથી તેમનાં સ્વર્ગસ્થ પત્ની બાઇ રંભાબાઇની યાદગીરી હાખલ રૂ. ૩૦૦ ની સહા પ્રભુ ટકાના બ્યાનની લેન મંડળના કામકાજમાં બ્યાન વાપરવાની યરતે સેદ તરીકે આપવામાં આવી છે.

મદ્રાસ યૂનીવર્સિટીના રજીસ્ટર્ડ મેન્સુએટો તરફથી ત્રીસ સભાસદોની થયેલી ચુંટણીમાં મીસિસ રાધાભાઈ સુપ્રાચન નામે એક મદિલા સેનેટના સભાસદ તરીકે ચુંટાયો છે.

જમશેદપુર (મિદાર) માં એક જંગળી છુદ્દી દલાઈની યુવાન પત્નીની સાથે સળી ગઈ હતી. તેણે પારિલી કાચની છુમ સાંભળી તેને પતિ દોડી આવ્યો હતો અને આમ છુગા-વગા તેની ઉપર પડ્યો હતો, જેથી તે પણ સંજ્વ દાઝી ગયો હતો. પત્ની મરણ પામી છે અને પતિ હોસ્પિટલમાં ગરજતોલ દયામાં પડ્યો છે.

વીરપુત્ર (હાલીયાવાડ) ના રાજકુમારી ચંદ્ર-
કુવરબા ઉર્ફે કૃષ્ણાકુમારી, જેમના લગ્ન લગ્નમજ
છ માસ પહેલાં ચરમારી (ચુરેલખંડ) ના મહા-
રાજ સાથે થયા હતા. તેમનો સ્વર્ગવાસ થયો
છ. મહુમ સંસ્કૃત, હિંદી, અંગ્રેજી, અને ગુજ-
રાતી ભાષાઓનું સારું જ્ઞાન ધરાવતાં હતાં અને
સ્ત્રીઓના પ્રત્યેમાં ઉલ્લસથી ભાગ લેતાં હતાં.

X X X

“તેજ” પત્ર જણાવે છે કે પીલીલીત નજીક
આવેલા યીલાસપુરમાં થયેલા હિંદુ-મુસ્લીમ
ઝડપાઓ વખતે દાહીના મંદિરમાં હવનની ક્રિયામાં
ભાગ લેતાં લગ્નમજ પં સ્ત્રી પુરો પાં પર એક
મુસલમાન ટાળકીએ હુમલો કરી તેમને સખત
માર માર્યો હતો.

X X X

માંગરોળ શ્રીમાળી રામાજીના મંત્રીઓ
નહેર કરે છે કે “આદર્શ” ગ્રંથિણી કેવી હોવી
જોઈએ ?” એ વિષય પર ઉત્તમ નિબંધ લખી
મોહનનાર શ્રીમાળી સ્ત્રી યા કન્યાને શોક દામો-
દર બ્રુહા ખાખીવાળું રૂ. ૨૦ નું ઇનામ આપ-
વામાં આવશે. બીજે, ત્રીજે અને ચોથે નંબરે
આવનારને પણ પ્રોત્સાહન ઇનામ અપાશે. નિબંધ
ચાર કુલસકેપ પાનજ નેટલો હોવો જોઈએ, અને
૨૨ મી ડીસેમ્બર સુધીમાં મોકલવી આવવો જોઈએ.

X X X

સંયુક્ત પ્રતિમાં એપ્રિલ ૧૯૫૧ કન્યાશા-
ળાઓ છે. જેમાં ૧૦૭૧૧ કન્યાઓ સહી છે.

એશિયા.

લલિતેશના મળ વંતનીઓ મંજોલ નતિના
છ અને ચીનાઓને રૂપરંગમાં બહુ મળતા આવે
છે. એમની સ્ત્રીઓ ઘરમાંમાં બહુ ચતુર હોય
છે. ત્યાં બાળલગ્નનો રિવાજ નથી અને ઘરસંસાર
બહુ સુખી નીવડે છે. છોકરીઓ માળાપત્ની
સંપત્તિ ગણાય છે પરંતુ તેમના લગ્ન તેમની
મરણ વિરહ સાચેજ કરવામાં આવે છે. જુવાન
છોકરીઓ પણ પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે કોઈ પણ
સ્ત્રી પાસે પ્રેમલીલા માગી શકે છે, પરંતુ તેમ
હતાં પડેલાં માળાપત્ની આજ્ઞા લેવી પડે છે.
રાતના આઠથી બાર વાગ્યા સુધીનો સમય પ્રેમ-
ગોઠી મારેના સમય ગણાય છે, જે વેળા યુવાનો
અને યુવતીઓને પ્રેમ ગોઠી કરતાં હોય તેથી

સકતું નથી. માતાઓને આ કામમાં ઉલ્લી સહાય
કરવી પડે છે. કેટલીકવાર એમ બને છે કે પ્રેમ-
માર્ગમાં અંતરાય પડતાં કુમારિકાઓ હાં તો
આપઘાત કરી બેસે છે અથવા પોતાના પ્રેમપાત્ર
સાથે માળાપત્ર ઘર છોડી નાસી જાય છે.

X X X

ઉત્તર બ્રહ્મદેશમાં ચીના લોકોની કેટલીક
નતિઓ વસે છે. આ નતિઓની સ્ત્રીઓ પહેલાં
ધાસ કે ઝાડના પાદડાનો બનેલો લેવાજ એક
માત્ર વસ્ત્ર તરીકે પહેરતી અને કમરની ઉપરનો
સરીરનો ભાગ તદ્દન ખુલ્લો રહેતો. પણ હમણાં
સુભાગ્યે એ રિવાજમાં સુધારો થયો છે; અને
સ્ત્રીઓ કુરતું પહેરવા લાગી છે. એ લોકોની એવી
માન્યતા છે કે ઇશ્વરે પુરુષ નતિને ખાંધ પીને
આનંદ કરવા માટે બનાવી છે; જ્યારે સ્ત્રીઓને
વેતર કરવા પેદા કરી છે. કોઈ પણ ગામ કે સહે-
રમાં જનારને એ માન્યતા પ્રમાણેનોજ અનુસર
થાય. જ્યારે સ્ત્રીઓ કામ કરતી ટરો ત્યારે પુરો
દાડ પીતાં હરો યા ગમ્પા મારતા હરો. લોભ
બનાવવાનો અને પરાજાઓની સરસા કરવાનો
વારપણ સ્ત્રીઓનેજ માથે હોય છે. બાળક નન્મ
તાંજ તેના કાન વીંધાવવાનો રિવાજ આ નતિ-
ઓમાં છે. વળી એક માસનું બાળક યાય તે પહેલાં
તેનું નામ પાડવાની અને મુંડણની પણ ક્રિયા થઈ
જાય છે વ્યભિચારને આ લોકો પાપ કર્મ નથી
માનતા; માત્ર સાધારણ બૂલ ગણે છે. તેમ છતાં
પ્રમાણમાં વ્યભિચાર બહુ ઓછો છે.

આફ્રિકા.

હુબુ દેશની સ્ત્રીઓ: હુબુ દેશ દક્ષિણ આફ્રિ-
કામાં નાટલની ઉત્તરે આવેલો પ્રદેશ છે. હુબુ
નતિ આફ્રિકાના બીજા ભાગોમાં પણ પ્રસરી
છે. એ નતિની સ્ત્રીઓની સરીરનો રંગ ચામળો
હોય છે. કદમાં લાંબી અને સરીરે મજબુત હોય
છે. વાળ બહુ નાના રાખે છે અને કવચિત્ તેની
લટો શુધી પિત્તળની લીંદીઓ તેમાં પ્રસરી ચણ-
ચારે છે. કેટલીક વાર તો ગરમીથી જલવા માટે
માથું મુંડાવી નાખે છે. પરંતુ વિવાદ થવાનો
વખત આવે ત્યાં સુધીમાં વાળ પાછા ટગાડી લે
છે. એ વાળની લટો શુધી તેમાં ખુણ સીન્દુર
લગાડવામાં આવે છે. તરતની પરલેલી સ્ત્રીને આ
ચિન્હથી એકદમ ઓળખી શકાય છે. પુરો રિવાજ

કરે છે, વેપાર કરે છે; સ્ત્રીઓ ધરની વ્યવસ્થા નળવે છે; ખેતીની અને ઢોર ઢાંખરની સંભાળ રાખે છે, સાદરીઓ અને ટાપલીઓ પણ બનાવે છે.

સામાજિક દૃષ્ટિએ પુરુષોને સ્ત્રીઓથી ઉચ્ચ માનવામાં નથી આવતા. સ્ત્રી-પુરુષોને રહેવા માટે અલગ અલગ કુખડાં હોય છે. એમાં તે પોતાના બાળકો સાથે રહે છે. દરેક ભેટું હજી યાત્રા નહીં હુપડું વસાવે છે. ઠાકરા-ઠાકરીઓ મોટાં ઘાય કે તેમને અલગ અલગ રાખવામાં આવે છે. સ્ત્રીઓ પતિનું કે સસરાનું નામ ઉચ્ચારી નથી શકતી. જમાઈ સાસુને જોઈ કુપાઈ નય છે. અથવા સાસુ પોતે કુપાઈ નય છે. પુરુષ એક ક્ષત્રી વધારે સ્ત્રી કરી શકે છે, છતાં શ્રેષ્ઠ્યોમાં ક્લહ થતો જોવામાં નથી આવતો. જોરમાન માતા બાળકોમાં પણ ક્લહ નથી થતા. ઉલટા તેમનામાં પરસ્પર રુદ્ધ જોવામાં આવે છે. પુરુષો ખેડવાં જોજન કરે છે; સ્ત્રીઓ પાછળથી. જ્યાં મુઠ્ઠી સ્ત્રી યુવાન હોય ત્યાં મુઠ્ઠી બીજાઓના કેળતી પતિના જોરડામાં કે કુપડામાં જઈ શકતી નથી; પરંતુ બે ચાર બાળકોની માતા થયા પછી બેઠકક જઈ શકે છે.

પુરુષ.

ઈજામાં ક્રોડાંતની સેરાન્સ કોર્ટમાં સેરીસ ન્યુન ડાઉન્સ નામે રોયલ દલાઈ ફોજના એક આગ્રહ કેપ્ટનને કમીશની કરના કરવાના આરોપસર ઉભો કરવામાં આવ્યો હતો. આરોપીની ઉંમર ૨૭ વર્ષની છે. ૧૯૨૦ માં તે દિન્દના એક મહારાજાની નોકરીમાં હાજર થયો હતો અને દિન્દ આવતાં રસ્તામાં સ્ત્રીપર ઉપર એક પુરુષી તબાહ વિધવા સાથે જોળ-ખાણ થઈ હતી. પાછળથી તેઓ પટ્ટણાં હતાં. અત્યાર મુઠ્ઠીમાં બાઈની, બધી મીઠકત આ ભાઈએ હાલો લીધી છે. બાઈનું નામજામ જણાયું નથી.

લીધું છે. સેરી એસ્ટર પણ લોડ એસ્ટરની નવ્યા સાચવે છે; કારણ લોડ એસ્ટર હવે દિવાને ખાસમાં અમીર તરીકેના હકથી બેસે છે. મીસ ફીલીપસન નળીતી એક્ટ્રેસ છે.

x x x

આયર્લેન્ડની ક્લિમેન્ટમ જેલમાં પચાસ ઉપર સી કેલીઓ છે. એમાંની મીસ જોડાહાર્ડી નામે કેલીને પકડતી વખતે એક અમલદારે જોરમાં લાત મારી હતી, જેને લીધે તેનું હાડકું તુટી ગયું હતું અને બીજી આંતરિક ઈજા થઈ હતી. અત્યારે તેની સ્થિતિ બહુ કંડેલી છે અને જોખરેસન ઠરવાની જરૂર છે. એ હામ માટે તેને હોસ્પીટલમાં લઈ જવાનો આશય બીજી સ્ત્રી કેલીઓએ કર્યો હતો, પણ તે તરફ કોઈએ ધ્યાન નહિ આપવાથી, બધીઓએ અનન્ય ત્યાગ્યું છે. આ હડતાળને કારણે તેમને ઉલટી વધારે કડક સજા કરવામાં આવે છે. ડબ્લીન યૂનીવર્સનની સ્ત્રી કેલીઓની દશા એથીયે ખરાબ છે. ખ્હારના સંજોગોમાં સાથે પતંગવહાર કરવાની તેમને મનાઈ કરવામાં આવી છે. ખાવાનું પણ બહુ થોડું અપાય છે જેને ક્લેવે ઘણી કેલી સ્ત્રીઓ મારી પડી છે. એક દિવસે કોઈ કેલી સ્ત્રીઓના સંજોગોમાં જોઈ જોઈ તેમને લાંક મારી, જેને તેમણે જવાબ વાળ્યો તે અપરાધ માટે કાંઈ પણ એવજણી આપ્યા વિના, સંત્રીઓએ બંદુક ચલાવી તેમને ધામલ કરી. સંત્રીઓ કેલીઓને ખતો આપવામાં નથી આવતી. ઉદાહરણ તરીકે ઉપદ્રવ એટલો બધો છે કે તેથી ઘણી ખરી બીગાર થઈ હોસ્પીટલમાં પડી છે. જોજન સાર નહિ હોવાને કારણે ઘણીઓને અપવાસ કરવા પડે છે.

x x x

ક્રોડાંતની લંડનના " લાઇસ " નો ખજાર પત્રી નજાવે છે કે ગેલેશનકરેક્ટ (જર્મની) માં ફ્રાન્સે હામહાર્ડેની સ્ત્રીઓએ માનેરમાન કરખાનામાં હાજર થઈ પોતાની ઘણીઓની મદદ સાથે કોફીસો ઉપર દુધલો કરી છુટ્ટ ચલાવી હતી. પોલીસ પર પણ આ સ્ત્રીઓએ પત્થર અને ઘાતુના હુકડાઓનો મારો ચલાવ્યો હતો. જાખરે ગોંજીખાર કરી કારખાતું ખાલી કરાવવાની પોલીસને ફરજ

x x x

ઈજાંની પાલ્મિટ-દિવાને આમમાં ત્રણ મહિલાઓ વિરાજે છે: મીસિસ વીન્ડ્રૂઅડેમ, મીસ લીલ્ડન ફીલીપસન અને લોડ એસ્ટર. મીસિસ વીન્ડ્રૂઅડેમ ને વિભાગના પ્રતિનિધિ તરીકે બિરાજે છે, ને સ્થાને ખેડવાં તેમના પતિ હતા. પતિના મૃત્યુ પછી પત્નીએ તેનું સ્થાન

પડી હતી. 'ભુખમરો અને જીવન. અળગાઓને સ્વખળા બનાવી રાકે છે !

X X X

જર્મનીના સ્ત્રી વર્ગે બ્રિટિશ મહારાજાના સ્ત્રી વર્ગને મદદ માટે અરજ ચાલુ રાખી નજીવું છે કે રૂઢના કબજાથી હોળી પડી શક્યો છે. પ્રભસત્તાક રાજ્ય સ્થાપવાને બદલે હથિઆર-બંધ લશ્કર અમારા જેવી હથિઆર વિનાની અને નિરાધાર પ્રભ ઉપર ઊઠી મુક્યું છે, જેથી અમારાં દુઃખ અને નિરાશા વધે છે. શિયાળો આવે છે અને જો કે અમે દુનિયાના એક કોલસો ઉત્પન્ન કરતા ભાગમાં વસીએ છીએ છતાં અમારી પાસે બીજાકુલ કોલસા નથી.

X X X

રશિયામાં બાળક જન્મતાં તેના શરીરપર મીઠું ધસવામાં આવે છે. ત્યાંની સ્ત્રીઓમાને છે કે એમ કરવાથી બાળક બીમાર થઈ નથી.

X X X

યુરપની સ્ત્રીઓએ દુનિયામાં શાન્તિ પ્રસારવા એક સમિતિ સ્થાપી છે. આ સમિતિને કારકાર બધો સ્ત્રીઓને જ હાથ ચાલે છે. દુનિયાના કોઈ પણ દેશની સ્ત્રીઓ આ સમિતિની સંભાષણ થઈ શકે છે. સમિતિની નયુક્તી એડ્રીસ છનીવા (સ્વીટ્ઝર્લૅન્ડ) માં છે અને મીસ બાલ્ક સેકેટરી તરીકે કામ કરે છે. દર વર્ષે આ સમિતિ એક સમ્મેલન કરે છે, જેમાં દુનિયાના સારા સારા વિદ્વાનોને બોલવામાં આવે છે. સમ્મેલન પંદર દિવસ સુધી ચાલે છે, જે દરમિયાન તેની સર્વ વ્યવસ્થા સ્ત્રીઓને હાથે જ ચાલે છે.

X X X

યુરપના જુદા જુદા દેશોમાં કાયદાની દૃષ્ટિએ જનની ઓછામાં ઓછી ઉમ્મર કેવળમાં આવી છે. બ્રિટન, પોર્ટુગલ અને સ્પેનમાં વરની ઉમ્મર ઓછામાં ઓછી ૧૪ અને કન્યાની ૧૨ વર્ષની હોવી જોઈએ; જર્મની, ફ્રાંસ અને બેલ્જિઅમમાં વરની ઉમ્મર ૧૮ અને કન્યાની ૧૬ વર્ષની હોવી જોઈએ. ખરી રીતે જોઈએ તો મોટે ભાગે ક્યાંએ મોટી ઉમ્મરે લગ્નો થાય છે.

X X X

પાશ્ચાત્ય ધનુર્વિદ્યા-સમ્મેલનની પરીક્ષામાં મીસ દાહલ સૌથી વધારે નિપુણ સિદ્ધ થઈ છે.

તેવીજ રીતે મીસ ડગ્લાસ ટેનીસની રમતમાં પહેલે નંબરે આવી છે.

X X X X X
સ્વીડનમાં લગ્ન વખતે કન્યા તરફથી વરને એક ખમીસ એટલે આપવાનો રીવાજ છે. લગ્નની ક્રિયા દરમિયાન વરરાત્રને આ ખમીસ પહેરી રાખવું પડે છે. ત્યારબાદ તે કાઢી સંભાળપૂર્વક રાખી મુકવામાં આવે છે. જ્યારે તે મરી જાય છે ત્યારે તેને એ ખમીસ પહેરાવીને જ દફનાવવામાં આવે છે.

અમેરિકા.

ઉત્તર ડકોટાનો સ્ત્રી સંઘ પોતાના પ્રાંતમાં કેળવણી આપવા માટે તનતોડ પ્રયત્નો કરે છે. સન ૧૯૨૦ માં માત્ર ૬૯૩૭ માણસોએ એ પ્રાંતમાં કેળવણી વિનાના હતા. ત્યાંની સરકાર તરફથી હમણાં એક કમીશન નીમાણું છે, જેમાં સાક્ષી આપતાં સ્ત્રી સંઘની પ્રતિનિધિ મીસિસ બ્રૅન્કેડ જર્નરે કેળવણીને કેટલો વધારો થયો છે તે નજીવું હતું. આ સંઘ એ રાજ્યના કેળવણીના પ્રધાનની સાથે મળીને પોતાનું કામ કરે છે.

X X X

અત્યાર સુધીમાં પાંચ મહિલાઓ એલથી ખાતામાં રાજકુત તરીકે નીમાણ છે. (૧) કુમારી હુસીલી એચન્સન કોલંબસ રાજ્યમાં નીમાણ છે. (૨) બહોરીઆમાં મેડમ રેટનકનાઈડ છે. રાજકુત તરીકે નીમાનાર આ સૌથી પહેલી સ્ત્રી છે. (૩) લેડી મુર્મીડિલર રોમિન સીરીઆ રાજ્ય તરફથી લંડનમાં રાજકુત તરીકે રહે છે. (૪) મેડમ કનોટાઈડ હુથ ઉર્ગેન પ્રાંત તરફથી બેલ્જિઅમની રાજધાની બ્રુસેલ્સમાં રાજકુત છે. (૫) થીમલી લેનરીઅર્ટ હોગ નોર્વે તરફથી મેક્સિકોમાં પહેલી સ્ત્રી રાજકુત છે.

કાન્સાસ રાજ્યની રહેવાસી મીસિસ હાન માને છે કે તેની પાસે પ્રખ્યાત ચિત્રકાર લીઓનાર્ડો ડી વીન્સીનું એક અસલ ચિત્ર છે. આ ચિત્ર અમેરિકન આર્ટ ગેલેરીએ ખરીદવાને સ્વૃક્યું હતું. પણ પાછળથી ચિત્રકળાના અનુભવી સર જોસફ હુલીને તે ચિત્ર બનાવેલી નજીવ્યાથી ગેલેરીએ ખરીદવાની ના પાડી છે. એ કબુલતાવના બંધથી પોતાને રચેલી મુશ્કાલીનોને બદલે મેળવવા મીસિસ હાને સર જોસફ ઉપર દાવો માંડ્યો છે.

સમાલોચના.

ઉગતી બુવાની. સેખર પ્રોફેસર બલરામરાય
કલ્યાણરાય કાકર, નારાયણ પેક, પુના સીટી.
કોમટ ૩. ૧-૨-૨૦.

આ નવીન પુસ્તક પર લખવામાં આવ્યું છે,
કે તે સાંસારિક નાટક છે, અને જાનવાય એવું
છે. આ પુસ્તકમાં એક સાંસારિક નાટકનો સમા-
વેશ થાય છે એ નિર્વિવાદ છે, પરંતુ તે જાન-
વાય એવું છે એમ માનવામાં કઠિનતા હોય છે.
એક જાનવાય એવા નાટક તરીકે તેમાં અકો
નથી, માત્ર બાર પ્રવેશો છે. વળી એક નમુના
વસ્તુની ખીલવળીને જેવો જમાવટ થયો
એક એ તેવો જમાવટ એમાં નથી. એક
સામટો સંવાદ તખ્તા પર બે સ્થળે ચાહે, એ
પણ મોટી કઠિનતા છે, અને ફેરલાક શક લાગતા
લાંબાલયક સંવાદોથી રસદાતિ થાય છે. હી,
એમાં ફેરલાક ફેરફારો કરાય તેજ તે જાનવાય
એવું બને, તે વિના નહિ.

આમ છતાં પણ આ પુસ્તક એક સાંસારિક
નાટક છે એ નિઃસંદેહ છે, અને આપણે સંસાર-
ના ફેરલાક પ્રવેશોનો કદાચ એમાં અચ્છા
ઉદાપોદ કર્યો છે. નાટકની ભાષા સારી અને
સચોટ છે. એ ભાષા, એકદેશીય-એટલે શબ્દ
શુભરાતી નહિ દોનાની ફર્યાદ ફેરલાક સ્થળે કર-
વામાં આવી છે, પરંતુ અમારા અભિપ્રાય
પ્રમાણે જેવી ભાષા એ આ નાટકની અને કદાચ
સેખરની ખાસ ખૂબી છે, અને તેથી નાટક
વાંચતા રસ સારો લગે છે. આ નાટક સીએએ
તેમજ પ્રોફેસર ખાસ વાંચવા જેવું છે. બીજા
પુસ્તકો વાંચતાં સીએએ બહુ મુશ્કેલી પડે છે,
પણ એટલી મુશ્કેલી આ નાટક વાંચતાં તેમને
પડે નહિ. જન્મ આ નાટકમાં વિચારવુંજી એવી

જાનવામાં આવી છે, કે પિતા પુત્રી આગળ બને
બાઈ બહેન આગળ તે કાઠપણ પ્રકારના સમય
વિના વાંચી શકે અને સમજાવી શકે. આપું
પુસ્તક શુભરાતી આવડમ સમજી રહ્યા કરવા માટે
કર્તાને અભિનંદન ધટે છે.

આનંદાવિષ્ણુ અને અમૃતમય હંદર, સેખર:
બાહ્ય પ્રકાશક મેસર્સ શુક્ત બ્રધર્સ કોલસાટ
લેન, મુંબઈ નં. ૨. દ્વિતિય આવૃત્તિ. આ નવલ-
કથાનું નામ તેમાં સમાયેલા વસ્તુનું સૂચન કરે
છે. સામદેવનું વિષ અમૃતસમ દેખાડું કાલીલ
જેર છે, એ આ કથામાં જતાવવામાં આવ્યું છે.
એના પ્રથમ પ્રકરણનું મુલાણું "હલંકિત ફૂલ"
એવું છે. એ "હલંકિત ફૂલ" અથવા "હલંકિત
ફૂલ" એ શબ્દોમાં આખી કથાનો ધ્વનિ કેળવે
ભરી દીધો છે. એમાં વિધવા ધર્મ વિષે લાંબી
ચર્ચા કરવામાં આવી છે, અને પુસ્તક વિધવા
પુનર્વિગ્નતા સમર્થનમાં લખવામાં આવ્યું
છે એવો ભાસ થાય છે, છતાં એ વાંચતાં
અસાધ્ય વાચકના મનમાં "અમૃતમય હંદર"
વ્યાપી નય તે વૃવાઈ જેવું નથી. તેટલાજ માટે.
આવાં પુસ્તકો સીએએ હાથમાં અને ઉછરતાં
યુવક યુવતીઓના હાથમાં નિર્સંધપણે મુકી શકાય
નહિ એવો અમારો અભિપ્રાય છે. વળી એમાંના
ફેરલાક પ્રસંગો અમને કેવળ દુઃખ અને અસ-
ંજવિત લાગ્યા છે. સેખર માત્ર પોતાનો હેતુ સા-
ધવાને માટે જ તે હોડી બેસાડ્યા છે, સાબલા
તરીકે એક વજ્ર પુણનો પોતાનો પુત્ર ફક્ત સમય
પર શુભરી ગયો હોય અને પોતે પણ મારવાની
તેવારીમાં હોય તેવે પ્રસંગે પોતાની વિધવા
પુત્રવપુત્રી સાથે પુનર્વિગ્ન કરવાની વિનંતિ પો-
તાના પુત્રના એક મિત્રને કરે નહિ. ક્યા હિન્દુ

કુટુંબમાં એવું બની શકે ? આવા પ્રસંગોથી પુસ્તકનું મૂલ્ય ધરી નય છે એ નિઃશંક છે.

વિમળા. લેખક : ક્લિસનસિંહ ગોવિન્દસિંહ આપડાં પ્રકાશક : ચંદ્રસિંહ માઢાસિંહ ચૌહાણ “ક્ષત્રિય” કાર્યાલય, મદનગંધા, વડોદરા.

વડોદરાના “ક્ષત્રિય” કાર્યાલય તરફથી ક્ષત્રિય સ્ત્રી-સમાજમાં મફત વહેંચવા માટે આ નાનકડી ચોપડી પ્રકટ કરવામાં આવી છે. દેવળીઆના ઠાણકદાર અને હાલ લાવનગર સ્ટેશન પોલિસ કમીશનર સાહેબ રાણાશ્રી નેસવરસિંહજીના ધર્મપત્ની શ્રીમતી રત્નકુંવરમાએ એ પુસ્તકનો ખર્ચ આપ્યો છે, અને એ પ્રમાણે પોતાની બહેનોની સેવામાં પોતાનો શોગ્ય ફાળો આપ્યો છે. તેને માટે તેમને ખરેખર ધન્યવાદ ધરે છે. ગુજરાતના નરેન્દ્ર નયચેખરની બહેન તે વિમળા. ગુજરાતના ઇતિહાસમાં પ્રસિદ્ધ ચચલા સ્વામિ-ભક્ત સૂરપાળની સાથે વિમળાનાં લગ્ન થયાં હતાં. બહાદુર વિમળાએ સૂરપાળની બહાદુરીથીજ મુગ્ધ બની તેની સાથે લગ્ન કયું હતું. એક સાચી ક્ષત્રિયાણી તરીકે તેણે પોતાના પતિને પોતાનો ટેક ભજવવા કેવો પ્રેયો હતો, અને પતિવ્રત પાળવામાં કેવી અડઅડતી, તે આ નાની ચોપડીમાં મધુર અને સાદી ભાષામાં બતાવી આપવામાં આવ્યું છે. આ ચોપડી વાંચી જવાની અમે સંજ્ઞ સ્ત્રી-સમાજને આગ્રહપૂર્વક લલામણુ કરીએ છીએ.

નીતિધર્મ અથવા ધર્મનીતિ. લેખક : મહાત્મા કરમચંદ ગાંધી. પ્રકાશક : કરસનદાસ નં. ચીતલીયા, ભગિનીસમાજ મંદિર, મુંબાઈ નં. ૪.

ભગિનીસમાજ પત્રિકામાળા નં. ૮૭-૮૯ તરીકે ભાષથી ચીતલીયાએ મહાત્માજીએ લખેલું ઉપલું પુસ્તક પ્રકટ કર્યું છે. મહાત્માજીના વિચારો અત્યાર સુધીમાં જગતભરે યદ્ય ગયા છે, એટલે તે વિષે વધારે ચર્ચા કરવાની જરૂર નથી. આ ચોપડીમાં ધર્મ અને નીતિને કેટલો ગાઢ સંબંધ છે તે મહાત્માજીએ બતાવી આપ્યું છે. બહોળો અર્થ લઈએ તો ધર્મ અને નીતિ એક જ છે. ધર્મ વિના નીતિ નથી અને નીતિ વિના ધર્મ નથી, એ સિદ્ધાંતનું એમાં સ્પષ્ટીકરણ કરેલું છે. કેટલાક લેખકો ધર્મ અને નીતિને

બૂદ્ધિ પાડી તેમને બૂદ્ધિ ગણવાનો ચલ કરે છે તેમને આ ચોપડીમાં સચોટ જવાબ આપવામાં આવ્યો છે. અનીતિને રસ્તે ચઢવાથી દુનિયામાં ભલસલાં રાજ્યો નાશ પારખ્યાં છે, તેના મહા-ભાણે દાખલા ટાંકી બતાવ્યા છે. એ વિચાર નીતિના વિશ્વવ્યાપક નિયમ પ્રમાણે એક પ્રભ પોતાના સ્વાર્થને સાર ખીજ પ્રભની ઉપર રાજ્ય ભોગવી શકતી નથી; અને એ જ નિયમ પ્રમાણે રાજ તે પ્રભનો ઉપરી નથી પણ નોકર છે, અને અમલદારો તે અમલ ભોગવવાને નથી પણ પ્રભને મુખી કરતા સાર છે; તેમજ પ્રભસત્તાક રાજ્યમાં જો લોકો સ્વાર્થો હોય તો તે રાજ્ય નકાસું છે, એ મહાત્માજીએ બતાવી આપ્યું છે, અને તે તરફ અત્યારે આપણા દેશની નોકરસાહીએ જોરલું ધ્યાન આપવું ધરે છે, તેટલું જ ધ્યાન સ્વરાજ્ય ઇચ્છતા લોકોએ પણ આપવું જરૂરી છે.

બાળકનું સ્થાન. લખનાર : બાલ શિક્ષકો, બાલમંદિર, લાવનગર. પ્રકાશક : કરસનદાસ નં. ચીતલીયા, ભગિનીસમાજ મંદિર, મુંબાઈ નં. ૪.

ભગિનીસમાજ પત્રિકામાળા નં. ૯૦-૯૧ તરીકે ઉપલી ચોપડી પ્રકટ કરવામાં આવી છે. તેમાં નર્મદા બહેને લખેલો બાળકનું સ્થાન એ લેખ અને ગીતુભાઈએ લખેલો બાળક મહિમા, બાળકનું ધરમાં સ્થાન કયું ? અને આપણાં બાળકોની ખાતર, એ લેખો-એ પ્રમાણે બધા મળીને ચાર લેખો આપવામાં આવ્યા છે. પોતાના લેખના અંતિમ ભાગમાં નર્મદા બહેન સાચું જ કહે છે : “ દરેકમાં મોટાં નાનાં વચ્ચે આસમાન જમીનને ફેર ચાલ્યા જ કરે છે. કોઈ બાળકનું સંભાળવા નવરાં નથી હોતાં-સ્વેચ્છ ધરની સંભાળ અને... ટોપડીય-મરામત પાછળ જોરલું ધ્યાન આપીએ છીએ તેટલું જ ધ્યાન બાળકો પાછળ આપણે નથી આપતાં.”

“ આપણને જે સ્વરાજ્યની ખરી જરૂર હોય તે જરૂર આપણે આપણાં બાળકોને શુદ્ધ મંજિરીના ગજગમાંથી મુક્ત કરીએ અને તેમને સ્વરાજ્ય આપીએ. સ્વરાજ્ય ભોગવતાં બાળકોજ આપણને સ્વરાજ્ય અપાવશે.”

આપણા ગીતુભાઈએ સુંદર હાંકાં હાંકાં સૂચો-

માં બાળકોને અદ્ભૂત મદિમા વર્ણવે છે. હાખલા તરીકે બાળકના સ્થાન વિષે તે નીચે પ્રમાણે કહે છે:

“બાળકને યોગ્ય સ્થાન આપીએ તો પૃથ્વી ઉપર સ્વર્ગનું રાજ્ય સ્થપાય.”

“ધરમાં દેવો રમવા આવે, દેવોને મૃત્યુ લોકમાં અવતરવું પડે.”

“સ્વર્ગ બાળકના સુખમાં છે.”

“સ્વર્ગ બાળકની તંદુરસ્તીમાં છે.”

“સ્વર્ગ બાળકના સોળા માન ગુસ્તાનમાં છે.”

હુદેનોને એક પત્ર. લેખક: હિસોરવાલ ધ. મરાઠવાળા. પ્રકાશક. કરસનદાસ ન. ચીતલીયા, ભગિની સમાજ મંદિર, સુબાઈ નં. ૪.

ગાંધીજીની ૫૫ મી ન્યંત્રિ પ્રસંગે ઉપલેખ પત્ર ભગિની સમાજ પત્રિકામાળા નં. ૬૨ તરીકે પ્રકટ કરવામાં આવે છે. બાઈ મરાઠવાળાએ બહેનોને ઉદ્દેશી બહુ સુંદર અને મનનીય વિચારો રજૂ કર્યા છે. આ ચોપડીનું મનન કરીને તે પ્રમાણે વર્તન કરવાથી સ્ત્રીઓનાં જીવન સુખદાયી અવસ્થા બને. લેખક કહે છે તેમ અબળા નામ આખી સ્ત્રી જાતિને માટે દર્શક છે, અને એ અબળા-પણું ફીટાડવાને માટે તેમને બંદૂક તોપની નર નથી પરંતુ આત્મવિશ્વાસનીજ નર છે. લેખક નકુલ માતાને નામે સોળખાલી બુદ્ધિની એક ક્ષિપ્તિનો હાખલો આપ્યો છે તે બહુ મનનીય છે. તેમાંથી ફક્ત શક્યાતનાજ એ ફકરા અમે ઉતારી લઈએ છીએ. પોતાનો પતિ બારે મંદગાડને બીજાને પરણે છે તે પ્રસંગ છે. તે કહે છે:

“દે ગુદપતિ, સંસારમાં આસક્ત રહીને તમે મરણ પામેો એ બરાબર નથી. આજ પ્રકારનું પ્રયત્નસક્તિયુક્ત મરણ, હુઃખકારક છે, એવું સમજવું રહ્યું છે.

“દે ગુદપતિ, હાથિત તમારા મનમાં એવી યંત્રા જાગશે, કે ‘હું મુળા પછી નકુલ માતા ઇશ્વરોનું પાલન કરી રાહો નહિ;’ પરંતુ એવી યંત્રા તમે મનમાં લાવ્યો નહિ. કારણ કે મને સુવર કાંતવાની કળા આવડે છે. અને ઉન તૈયાર કરતાં આવડે છે. કોન વડે હું તમારા મરણ પછી ઉદ્ધારોનું પોશાક ફરી રાહીશ. માટે દે ગુદપતિ, આસક્તિયુક્ત

અંતઃકરણથી તમારું મરણ ન થાયો, એમ હું ઇચ્છું છું.”

ઉપલા ફકરામાં મોટા અક્ષર અમે ક્યાં છે. એમાં સ્ત્રીઓને માટે બહુજ નરની અને ઉપયોગી બોધ સમાવયો છે. તેમણે પોતાનીજ ખાતર નહિ, પરંતુ પોતાનાં બાળકોની ખાતર સ્વાસ્થી બનવાની બહુ મોટી નર છે, અને એ દષ્ટિએ જોતાં મહાત્માજીએ આપેલો દેડીયો તેમને કેવા આસિર્વાદાત્મક છે, તે સદાજ સમજાઈ આવે એમ છે. એ દેડીયો જ્યારે અંશે સ્ત્રીઓ બહુશે તેટલે અંશે તેમને પોતાનેજ તુકશાન થશે એ વાત તેમણે બરાબર લક્ષમાં રાખવી જોઈએ.

સુવર્ણમાલા (ત્રિમાસિક) દીપાવલિ અંક. તંત્રી: રોક પુરોહિતજ વિશ્રામ માવજી, લક્ષ્મીઆર્ટ પ્રીન્ટીંગ વર્કસ, સુબાઈ.

આ સચિત્ર લાઘવગંધનો પુનર્નન્મ આ અંકથી નવા લેખાસમાં થયો છે, તેને અમે અંતઃકરણપૂર્વક વધાવી લઈએ છીએ. “સુવર્ણમાલા” પડેલાં બહુ લોકપ્રિય બની દટી, અને તેને ફરીથી ચાહુ કરવા માટે રોક પુરોહિતજ વિશ્રામ માવજીએ આમદપૂર્વક ‘વિનંતિઓ કરવામાં આવી તેને પરિણામે તેમણે આ સ્તુત્ય કાર્ય પાછું દાયમાં લીધું છે, જેને માટે તેમને અંતઃકરણપૂર્વક અમે ધન્યવાદ આપીએ છીએ. સુજારાની સાદિત્યમાં “સુવર્ણમાલા” એ અદ્વિતીય સ્થાન લીધું છે. તે સ્થાન તેણે શોભાવ્યું છે, અને અમને ખાત્રી છે, કે શ્રીમાન રોક પુરોહિતજ જેવા જ્ઞાના પૂનરીના દાયમાં વધારે શોભાવશે અને વધારે લોકપ્રિય બનશે. એમાં સુંદર સુંદર ચિત્રોનો તો દબંગોજ છે, અને વળી ખૂબીએ છે, કે કલ્પક ચિત્રોમાં અલખ્યતા જેનો ભાસ દોષ છે તેનો ભાસ તેમાં બીટકુલ નથી. એવી સર્વ વાચકોને તે ઉપકારક થશે એમાં શક નથી. અમે માત્ર સાદિત્યની દષ્ટિએ એટલીજ યુગના કરતા ઇચ્છીએ છીએ કે તેનાં વિશે જેનાં સુંદર અને વિવિધ છે તેવા રોષા પત્ર સુંદર અને વિવિધ આવે, અને તે લેખો સાથે સંબંધ ધરાવે. જે જે પ્રમાણે થશે તો અવસ્થ તેની આદર્શતામાં અનેક ગણો વધારો થશે એ નિઃશંક છે.

હાંદુસ્થાન, દીપોત્સવી અંક. મૂલ્ય રૂ. ૧૧ મુંબાઈના શાશ્વત્વ “હાંદુસ્થાન” તરફથી પ્રકટ થયેલા ખાસ અંક મળ્યો છે. આ અંકમાં સુંદર ચિત્રો છે અને મનન કરવા યોગ્ય અંગ્રેજીમાં તેમજ ગુજરાતીમાં અનેક વિદ્વાનોને હાથે લખાયેલા લેખો છે. પૂર્વે ઉપરનું કૃષ્ણાનું ચિત્ર, અગ્રે રાધા કૃષ્ણનું ત્રિરંગી ચિત્ર મનોહર છે. કેટલાક નહીતા અંગ્રેસોની પણ તેમાં છબીઓ આપાયેલી છે. સર્વોંચી સુંદર હોવા છતાં અમને “એકજ ખોડ જરી” માલુમ પડે છે. અંગ્રેસર સ્ત્રી વર્ગની છબીઓ એકથી વધારે આવી હોત તો તે વધારે ઇચ્છવા યોગ્ય હતું.

નવચેતન. દિવાળીનો ખાસ અંક: અધિપતિ: ચાંપરી વિહલદાસ હરેશી, હલકતા. (મુંબાઈના એન્ટા મેસર્સ વર્ધમાન એન્ડ સન્સ, ટ્રામ નંકશન, પાંચધુની.) વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૬-૦-૦

આ સચિત્ર માસિકનો દીપોત્સવી અંક ચિત્રો અને લેખોથી હલોહલ ભરેલો છે. ત્રિરંગી ચિત્રોમાં “શાગ્ય લક્ષ્મી”નું ચિત્ર સુંદર તેમજ રહસ્યવાળું છે. તેમાં એક સ્ત્રીને રેડીયો કાંતવી બતાવવામાં આવી છે. રેખામાં પણ વિવિધતા છે. કવિશ્રી અરદેશર કૃશમજી ખબરદારનું “વિર-

દિણી” પરનું કાવ્ય તેમનાજ અક્ષરોમાં છાપ્યું છે. આ માસિક દિનપ્રતિદિન પ્રગતિ કરતું નય છે. અગ્રે તેને માટે તેના બાહોરા તંત્રીને અસિ-નંદન આપીએ છીએ.

બાલજીવન, દિવાળી અંક. તંત્રીઓ: રમણલાલ નાનાલાલ શાહ, અને સુનીલાલ કુબેરદાસ શાહ. સાંકળી સ્ટ્રીટ બાયબલા, મુંબાઈ વાર્ષિક લવા-જમ રૂ. ૩.

ત્રણ રૂપીઆ જેટલા જુદા લવાજમમાં દર મહિને ફળદાર વાચન ચિત્રો સાથે આપવા ઉપરાંત દિવાળીનો પ્રમાણમાં વધારે ફળદાર અંક આપવાને માટે તેના સાહસિક તંત્રીઓને ધન્ય-વાદ થતે છે. ચિત્રો અને લેખો બાળકોને ઉપયોગી અને તેમને ખાસ ગમી નય તેવાં છે. ભગવાન શ્રી બાલકૃષ્ણ અને મહાત્મા ગાંધીજીના ત્રિરંગી ચિત્રો આ અંકની ખાસ શોભા છે. છતાં આ અંકને માટે અમારી ખાસ એક ફર્યાદ અમે છુપાવી શકતા નથી. શ્રી કૃષ્ણના બાળજીવનના કેટલાક પ્રસંગોનાં જે ચિત્રો આપવામાં આવ્યાં છે તે બાળકોના મગજપર ખોટી અને નહિ ઇચ્છવા યોગ્ય છાપ પાડે તેવાં છે. એવાં ચિત્રોથી “બાલજીવન” ને મુકત રાખવું તેજીએ એની તેના તંત્રીઓથી પણ ના ખાટી રામરી નહિ.

કમલાને જોર જોરથી રડતી જોઈ માએ પ્રાણુ: “ કેમ કમલા ! શુ થયું ? કેમ રડે છે ? ”

કમલા: “ મારી દીંગલીનો પગ બાંગી ગયો ”

મા: “ કેવી રીતે બેટા ? ”

કમલા: “ હું ને વસન્તભાઈ બન્ને જાગમાં રમતા હતા. વસન્તે અને ચીઢવી, તેથી મેં તેને દીંગલી છુટી મારી અને દીંગલીનો પગ બાંગી ગયો ! ” વસન્તનો વાંકોતો ખરો !

X X X X X X X

મા: “ બાણુ ! મેં જાંડારીઆમાં બે, સફરજન મુક્યા હતાં, પણ હમણાં એકજ દેખાય છે. એમ કેમ ? ”

બાણુ: “ બા, અંધારે એટલું જણું હતું કે બીજું સફરજન મને દેખાયું નહિ ! ”

નોંધ.

આ માસની તા. ૮ થી ૧૧ સુધી મુબાદલામાં અખિલ હિન્દ સમાજ-સેવા અખિલ હિન્દ કોની પરિષદ બરવાનું નક્કી સમાજ સેવા કરવામાં આવ્યું છે. પરિષદોની પરિષદ, ફૂની સાથે સાથે સમાજ સેવાને લગતું એક પ્રદર્શન પણ બરાશે. અત્યાર સુધીમાં આવી ત્રણ પરિષદો બરાજ હતી. છેલ્લી પરિષદ મદ્રાસમાં બરવામાં આવી હતી. આપણા દેશમાં સમાજ સેવાની બહુ બારે અભવ્ય છે. વારંવાર દુષ્કાળ પડે છે, ભયંકર રોગચાળો નીકળે છે, આમથી કે જાળે-લથી ગામોનાં ગામો તારાજ થઈ જાય છે, તેવે સંકટને સમયે આપણાં ગરીબ અને અજ્ઞાન ભાઈ બહેનોને તાત્કાલિક મદદ આપવાને માટે એક કાયમના સમાજસેવક મંડળની જરૂર છે.

જેમ મદાસના ઘેરેર લોકમિય થઈ પડી છે, અને લોકો ઉત્સાહ બરો સામ થે છે તેમ આ સમાજ સેવકમંડળ લોકપ્રિય થઈ પડતું જોઈએ, અને તેની સેવાઓ ઘેરેર પહોંચી જાય જોઈએ. તેમ કરવાને માટે હજી સુધી સંગીન પ્રયાસ થયા નથી. એવો પ્રયાસ કરવાની જાણ જરૂર છે, અને આ બેઠકમાં તેવો પ્રયાસ કરવામાં આવશે એ જ જણાવવામાં આવે છે. એ પ્રયાસ સફળ થાય એવી અમે ખરમ દયાળુ પ્રભુને અંતઃકર્ણપૂર્વક પ્રાર્થના કરીએ છીએ.

પરંતુ આ સંબંધમાં અમે એક નમ્ર સૂચના કરવા ઇચ્છીએ છીએ. જો આ પરિષદનો ઉદ્દેશ શુદ્ધ સમાજ-સેવા કરવાનો હોય અને બને તેટલી સેવા કરવી હોય તો “સુધારા”ના કેટલાક તકરારી અને ચર્ચાત્મક સવાલોથી તેમણે દૂર રહેવું જોઈએ. જૂના વિચારના મનુષ્યો સુધારાના નામથી ભડકી હોઈ છે, અને તેમાં સ્વર્ણરૂપરૂપનાં વિચારથી તો જૂનાં વિચારો

વાળાઓ અત્યંત કંપી હોઈ છે, અને દૂર ભાગે છે. આપણે ખરી સમાજ સેવા કરવી હોય તો આપણા વિચારોનો પરિચય કર્યા વિના તેમજ તેમનું પ્રદર્શન કર્યા વિના એવા રીતે કામ લેવું જોઈએ, કે જે વર્ગને માટે આટલી ભૂખી મહેનત લેવાય છે તે વર્ગના આપણાથી દૂરનો દૂર ન રહે. જૂના વિચારવાળાઓની સંખ્યા આ દેશમાં હજી ઘણી મોટી છે, અને આવતાં કેટલાક વર્ષો સુધી તો સ્થિતિ તેવીજ રહેશે. સમાજસેવકે આ પ્રયત્ન વસ્તુસ્થિતિની ભૂખની અવરજ કરવી જોઈએ. તોજ તે ઉપચોગ થઈ શકે, તે વિના નહિ. જો સુધારાના આપણા વિચારો આપણે આપણી હરોડમાં રાખીનેજ કુચ કરીશું તો એનો અર્થ એના થાય છે આપણે સેવા કરવા નથી નીકળ્યા, પણ વ્યાપાર કરવા નીકળ્યા છે. આપણી “સેવા”ની કીમત સામાજિકનો વિચાર પડતો છે. આપણે સમાજસેવકો તરીકે ઓળખાઈએ તો એવો વ્યાપાર આપણાથી નજ થાય. ઉત્સાહના પુરમાં આ વ્યાવહારિક બાબતો તરફ લક્ષ અપાતું નથી એ દિલગીરીની વાત છે. હવે સમાજ સેવકો ચેતે તો બહુ સારું.

ઉપર જણાવેલી સમાજ સેવકોની પરિષદમાં ચર્ચાવાના કેટલાક વિષયોની ગામોમાં જાઓ! યાદી અમે જોઈ. તે ઉપરથી અમને તો માલુમ પડે છે, કે આ પરિષદમાં સમાજ સેવા એટલે શહેરીજનો સમાજ સેવા સમજતું. આનો અર્થ કરવામાં અમોરી ભૂલ થતી હોય તો અમે ક્ષમા માગીએ છીએ. આપણા દેશમાં શહેરો કરતાં ગામોની સંખ્યા ઘણી મોટી છે. લોકોનો મુખ્ય ધંધો ખેતીનો હોવાથી જંગલના પિતા” જેહુતોની સંખ્યા બહુ મોટી છે. એજ જેહુતો ઉપર આપણા આખા

દેશનો આધાર છે, એજ ખેડુનો દેશની પીઠ સરીખા છે. તેમની દશા ઘણીજ દુઃસ્થાનનક છે. તેમને જો જલદી મદદ ન પહોંચે તો તેમનો ક્રમે ક્રમે વિનાશ થઈ જાય એવો પણ ભય છે. તેમને સહાયની-સેવાની સૌથી ઝાઝી જરૂર છે. ઉપરોક્ત પરિષદ આખા હિન્દના સમાજ સેવકોની પરિષદ તરીકે જાણખાવવામાં આવે છે. છતાં તેની આમંત્રણ પત્રિકામાં ગણાવવામાં આવેલા વિષયોમાં આ ખેડુતોને માટે એક ચબ્દ પણ લખવામાં આવ્યો નથી. માત્ર વાણીચારા બનવું ન હોય, માત્ર તાણીઓ પાકી પડાવી સંતોષ મેળવવો ન હોય, માત્ર ચાર દિવસની પરિષદ ભરી ચાર દિવસનું ચાંદરણું કરવું ન હોય, અને હર હંમેશા ખરેખરી સેવા કરવી હોય તો હમમાં હમ હમણું થોડોક વખત તે સર્વેએ માંમેમાં ચાલ્યા જવું લેઈએ, અને ત્યાં જાત મહેનતથી, જાતના દાખલાથી માંમેના દુઃખી અને અજ્ઞાની લોકોને ઉપયોગી થઈ પડવું લેઈએ. અમારા 'સમાજ-સેવકો' આ જહન માર્ગ સ્વીકારી શકશે કે ?

થયા અંજલ માસુની રૂ મી તારીખે શ્રી
 • કાશીક્ષેત્રમાં એક મહિલાસભા-
 કાશીમાં મળેલી સ્ત્રીઓની પરિષદ ભરવામાં શ્રી મહિલાસભા આવી હતી. આ સભાની છાત્ર-
 કત મેળવવાને તેમજ તેમાં ભાગ લેનાર બહેનોની છાત્રીઓ મેળવવાને અમે તે સમયેજ ચાલુ કર્યો હતો, પરંતુ દિલ્લીની ઈંગ્લેન્ડ કે અમે તેમાં ફોલ્ડ મેળવી ચકયા નહિ, કેમકે તે સભા પાછા પાછળ ભરવામાં આવી હતી, અને કોઈ પણ પુરૂષને જવા દેવામાં આવ્યો ન હતો. મહિલા સભા જેવી સભાએ પડદા પાછળ ભરવામાં આવે, કોઈપણ દારણે તેમાં પુરૂષને દાખલ થવા દેવામાં ન આવે, અને એ સભાની કાર્યવાહી પણ સાંજા સમય સુધી બહાર ન આવે, એ ઘણીજ દિલ્લીગીરીની વાત છે, કારણ કે જે સભા સ્ત્રીઓના હિતને મદદ ભરવામાં આવે છે, તે સભાને પડદા પાછળ ભરવાની જરૂર હોય નહિ, અને હમણાં હમ તેની કાર્યવાહીને તો યોગ્ય પ્રસિદ્ધિ વેળાસર આપવાની ગોઠવણ થવાની ખાસ જરૂર હતી. એવી પ્રસિદ્ધિ વિના એ સભા લોકપ્રિય કેવી રીતે બની શકશે, તે અમે સમજી શકતા નથી.

આમ છતાં એ સભામાં થયેલા કરાવોની અમરે ખબર મળી છે. સભાનું પ્રમુખસ્થાન વાણી બજવાનદાસજીનાં પત્ની શ્રી ચમેલીદેવીને આપવામાં આવ્યું હતું. નીચેની મતલબના કરાવો એ સભામાં કરવામાં આવ્યા હતા.

(૧) સરકારે નાણાનાં મહારાણી અને સુલતાનયુરની રાણીપર જે અલ્યાચાર કર્યા છે તે વરદ આ સભા ધૂણા પ્રકટ કરે.

(૨) સર્વ પ્રદાયોની મહિલાઓની એક મહિલા પરિષદ કરવી.

(૩-૪) આ સભા હિન્દુ મહાસભાને પ્રાર્થના કરે છે, કે તે પોતાના હિંદુઓના પ્રચારને માટે અધ્યાપિકાઓની નીમણુંક કરે અને ભારતીય મહિલા સભા દ્વારા સુધાયલા પ્રતિનિધિઓને પણ પોતાની બેઠકોમાં સ્થાન આપે.

(૫) શ્રીમતી સસવતીએ સંયુક્ત પ્રતિભામાં મહિલા સભાને માટે ચળવળ કરવી.

(૬) કાશી મહિલા પરિષદની સ્થાપના કરવામાં આવે છે, અને તેની કાર્યકારિણી સંમિતિ નીચે પ્રમાણે નીમવામાં આવે છે:-પ્રમુખ: શ્રીમતી ચમેલીદેવી; ઉપ પ્રમુખ: પંડિત રામનાથજી મિશનનાં ધર્મપત્ની; મંત્રિણી: શ્રીમતી સરસ્વતીદેવી; ઉપમંત્રિણી: શ્રીમતી કૃષ્ણદેવી; બબ્બતઓ: શ્રીમતી પાર્વતીદેવી; અધ્યક્ષાધિકા: શ્રીમતી સીતાદેવી.

(૭) અખિત ભારતીય મહિલા પરિષદની સ્થાપના કરવામાં આવે છે.

ઉપર પ્રમાણે કરાવો પસાર થયા છે. એ કરાવો પરથી જોઈ શકાય છે, કે એ મહિલા સભાનું કામ સંતોષકારક નીવડ્યું નથી, કેમકે સ્ત્રીઓને માત્ર બહુજ ઉપયોગી અને બારે મહત્વના બીજા કેટલાક વિષયોનું નામ પણ દેવામાં આવ્યું નથી. આવી બારે ખામી ખરેખર દિલ્લીગીરી ઉપજાવે છે. એ સભાના સંબંધમાં વળી એક ફર્ફોડ એવી કરવામાં આવે છે, કે કાશીની કેટલીક મળેલી સ્ત્રીઓના હાથમાં તે સભા એક રમકડા જેવી બની રહી હતી, બાકી એમાં કોઈ વાત માલુમ પડતું નથી. જો એ ફર્ફોડ સાચી હોય તો તે ખરેખર ચિંતા ઉપજાવે એવી છે. જે સંસ્થાની સરચાતજ એવી હોય તે સંસ્થા આગળ ચાલતાં કેટલી વર્ધા અને નબી

શકે ? કારણમાં એક આર્ય મહિલા હિતકારિણી મહાપરિવ્રજની પણ સ્થાપના થઇ છે તે. આખા હિન્દુસ્થાનની આર્ય સ્ત્રીઓને માટે ઉપયોગી બનવાનો ચલ કરી રહી છે, પરંતુ તે માન આર્ય સમાજ સ્ત્રીઓને માટે છે.

અમને જાણીને સંતોષ ઉપજ્યો છે, કે કલકત્તામાં થોડા સમય પર એક કલકત્તામાં શ્રી મહિલા શિક્ષા સમિતિની મહિલા શિક્ષા સંસ્થાપના કરવામાં આવી છે, મિતિની સ્થાપના અને એ પ્રમાણે સી કેળવણીને માટે એક ગંજીર પ્રવલ્લ થવા લાગ્યો છે, એ સમિતિની સ્થાપના શ્રી કમલદેવીએ કરી છે. એમાં એક શિક્ષા સહન, ખાલિકા વિદ્યાલય, ચાન્તિ ભવન, (પતિત બહેનોને માટે આશ્રમ), અનાયાસ, અને શિક્ષાપ્રચાર સમિતિનો પણ સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે. એનો વહીવટ એક કાર્યકારિણી સમાના હાથમાં રાખવામાં આવ્યો છે. તપાસને માટે એક નિરીક્ષક સમિતિ પણ નીમવામાં આવી છે. એ સંસ્થાથી સી નીતિની ધણી ઉન્નતિ થશે એવી આશા રાખવામાં આવે છે. તેમાં કેટલીક સ્ત્રીઓ એવી છુટ્ટામાં આવશે કે જે ગમે ગમ નહીને સી કેળવણીનો ફેલાવો કરશે, જે આવી સમિતિઓ આપણા દરેક શહેર અને ગામમાં સ્થાપવામાં આવે, અને તે સર્વનો સંબંધ જોડી નાખવામાં આવે તો કેટલો બધો લાભ થાય ? અમે એ મહિલા શિક્ષાસમિતિને દરેક કોલેજ ઇન્સ્ટીટ્યુટ અને તેની સ્થાપક અને વ્યવસ્થાપક બહેનોને અંતરહર્ષપૂર્વક ધન્યવાદ આપીએ છીએ.

સરકાર ઘણા દિવસોથી વિચાર કરી રહી છે, કે બ્રિટિશ મહાન્યા મદર્સન વેશ્યાઓની બહુ સંખ્યામાં આવતે વર્ગે ભરવાડરી વાતું છે, તેમાં આપણા દેશની વેશ્યાઓનો પણ નાથ કરાવતાં મદાસ હવાલામાં તો એવી વેશ્યાઓને એકી કરવાની હીલચાલ ચાલતી હોવાનું સંભળાય છે. એવા નાથથી આપણા દેશને શો લાભ થવાનો હશે. તે કહેવાની જરૂર નથી. હા, કેટલીક વેશ્યાઓ જેમણે વિવાહતની મુસાફરી કરી નહિ હોય તેમને એવી મુસાફરીનો

વગર પૈસે લાભ મળશે બાકી હિન્દુસ્થાનની તો તેમાં અપકીર્તિ ઉત્તર. કહે છે, કે કેટલીક સંગીત શલાઓએ અને ઘણી વેશ્યાઓએ એ દરખાસ્તની સાથે વિરોધ કરવા માંડ્યો છે. એમનું કહેવું એમ છે, કે જોમાં હિન્દુસ્થાનની અપકીર્તિ વાય છે. આંગ્રેજોના દેશમાં બહુ બેશરમ નાથ થાય છે, કાંઈ કાંઈ વખત તો નગ્ન થઈને નાચવું પડે છે. હિન્દુસ્થાનની વેશ્યાઓ એટલી બધી બેશરમ અને હેવાસુની બની રાહતી નથી. વેશ્યાઓના આ વિરોધને વધાવી દેવો કે કેમ ? એ અમે સમજી શકતા નથી. એક પ્રકારે આ વિરોધ આવકાર-દાયક છે, કેમકે તે બતાવી આપે છે, કે હિન્દની વેશ્યાઓ પણ સ્વમાનની લાગણીથી સંવિત નથી અને જે હકીકત દેશના મોટા મોટા કહેવાતા મિત્રો અત્યાર સુધીમાં સમજી શક્યા નથી તે ગોળ દુક સમયમાં તે સમજી શકી છે. અમે નથી ખાતરા, કે તેમના આ વિરોધથી હિન્દની વેશ્યાઓનો નાથ ઉપરોક્ત મદર્સનમાં કરાવવાનો વિચાર થશે હશે તે પરંતુ છુટ્ટામાં આવે. તે તો અમલમાં મૂકી શકાય એવું ન છે, અને ઘણી વેશ્યાઓ તેમને મળીઆકરી બીજી રીતે એવો વિચાર આવ્યો વિના રહેતો નથી, કે જે આવણા દેશમાં વેશ્યાઓ ન હોત તો આવી નિંદા અને તિરસ્કરણીય દરખાસ્ત કદાપિ કરી શકાત નહિ. આ અપમાનનો ટોપલો જેઓ એ નીચ ધંધાને સીધી કે આડકતરી રીતે જોતો નથી આપી રહ્યા છે તેમને આશરો પડશે.

એક બીજો સવાલ. મોટાં મોટાં ટોલ મુખાંડવામાં આવ્યાં છે, અને સાતમે આસમાનથી જાહેર કરવામાં આવ્યું છે. કે બ્રિટિશ મહાન્યાનું એ પ્રદર્શન ઉદ્યોગ અને વ્યાપારનો ઉત્કર્ષ કરવાને માટે ભરવામાં આવનાર છે. આ પ્રમાણે હિન્દની કે અન્ય કાંઈ પણ દેશની વેશ્યાઓને એ પ્રદર્શનમાં નાથ કરાવવાથી કંઈ જાનના ઉલ્લેખ અને અને કંઈ જાનના વ્યાપારનો ઉત્કર્ષ અને વધારો થવાનો છે, તે કાંઈ કહેશે કે આ પ્રદર્શનમાં સંકલ્પ કરવાને માટે આપણા દેશમાં જે જીલ્લા નીખાયા છે તેમને આ વેશ્યાઓ એકી કરવા સંબંધી પૂછવામાં આવ્યું છે કે કેમ ? અને તેમણે સંમતિ આપી પસંદગી કરવાનું કામ પોતાનાં હાથમાં લીધું છે કે કેમ ? એ સવાલો

પણ બહુ ફેસબંધી અને ભણવા જેવા છે. તેઓ પછુ વ્યાપાર ઉદ્યોગને ઉત્તેજન આપવાની યોદ્ધા વાતો કરી રહ્યાં છે. આ બાબતમાં તેઓ લોકોની નિષ્ણાસઃ દૃષ્ટિ નાંહ કરે, કે આ વેરવા-ઓના નાંચેની ફરખાસ્તથી કયા વ્યાપાર અને ઉદ્યોગને ઉત્તેજન મળવાનું છે ?

સુધારાના નામ હેઠળ શું શું નથી બની શક્યું ?

ધીમે ધીમે ટુર્કસ્તાનની સીઓમાં સુધારાનો

પવન ભેરાયી કુંઠાવા લાગ્યો

ટુર્કસ્તાનની છે. કાન્સ્ટેન્ટીનોપલથી મોકલા-સ્ત્રીઓમાં સુ-વાયલા તા. ૧૬ મી એક્ટો-ધારાનો પવન. બરના એક સંદેશમાં જણા-

વવામાં આવે છે, કે શહેર

સંસ્કારે એક સંખ્યાવતી ખાતાની સદાયને માટે જલસો ગોઠવે છે, તેમાં ટુર્કસ્તાનની સીઓ પરદેશીઓ સાથે નાચી હતી. ટુર્કસ્તાનના ઇતિહાસમાં આ બનાવ પહેલવહેલો છે. એ સંદેશમાં વિશેષ જણાવવામાં આવે છે, કે ટુર્કસ્તાનની સીઓને હુંક સમયમાં નાટકશાળાના લખ્યા ઉપર ઉતરવા દેવામાં આવશે.

ઉપલા સંદેશથી માલુમ પડે છે, કે ટુર્ક-સ્તાનનાં સીપુરો ઉપર દહેવાતા સુધારાના ટોચે પહોંચેલા યુરોપીઓની કારે અસર થઈ રહી છે. ને દેશમાં સીઓ ઓગળ પડદામાંજ રહેવાનું પસંદ કરે અને તેમાંજ આબર સમજે, તેજ દેશની સીઓ પરદેશીઓ સાથે ભહેરમાં નાચવાનું પસંદ કરે, અને નાટકશાળાના લખતા-પર પણ ઉતરવાને તેયાર થાય, એ પરથી હીના જેઠું સ્પષ્ટ માલુમ પડે છે, કે ટુર્કસ્તાન કઈ દિશામાં ભય છે. સીઓને સ્વતંત્રતા મળે એ સર્વ મકારે હમ્મજવા ચોગ્ય છે, ઓછામાં પડદા પાછળ સીઓએ બરાહ રહેવાનો સ્થાન નષ્ટ થાય એ પણ હમ્મજવા ચોગ્ય છે. પરંતુ સ્વતંત્રતા અને નિરંકુશતા એ બંને નહીં વસ્તુઓ છે, અને કોઇપણ કહી શકશે પરદેશીઓ સાથે પોતાને નાચવા દેવામાં સીઓને સ્વતંત્રતા મળતી નથી, પરંતુ સંપૂર્ણ નિરંકુશતાજ મળે છે, અને તેનાં ફળ સારાં નહિં પણ માર્યા આવે એ ચોક્કસ છે. સીઓને નિરં-કુશ બનાવી દીધાથી આપારે યુરોપની અને તે આ

ભણીએ છીએ. એ દેશોના લોકોનો સંસાર સામા-ન્ય રીતે સુખી તથા નીવડતો. ટુર્કસ્તાન શું પોતાને સંસાર એમની માફક દુઃખી કરવા હમ્મજ છે ? ટુર્કસ્તાનમાં થોડા સમય ઉપરજ પ્રત-સત્તાક રાજ્યતંત્ર ભહેર કરવામાં આવ્યું છે; સીઓને આપવામાં આવેલી અને હજી આપવામાં આવનારી નિરંકુશતા એ પ્રતસત્તાક રાજ્યતંત્રનું એક ચિન્હ હોય તો તેથી સાચા સુધારાને અને સાચી પ્રગતિને ચઢનાર પ્રત્યેકને ફિલગીરી થવા વિના રહેશે નહિ.

યુરોપી સીઓની નિરંકુશતાની અસર ધીમે ધીમે આપણા દેશની સીઓ પર પણ કેટલેક અંશે થઈ છે અને હજી વધારે થતી ભય છે. ને સીઓને પેલી દહેવાલી “કચી કેળવણી” મળે છે, ને સીઓ યુરોપીય સી પુરો સાથે વધારેને વધારે સંસર્ગમાં આવતી ભય છે, તે સીઓ ઉપર જે નિરંકુશ છવનની અસર થતી ભય છે; તેમાં કેટલાંક સી પુરો “દેખારેખી શીખે શીખ” એ પ્રમાણે વાંદીયા નહલં કરી રહ્યાં છે. આના કુતરફ દાખલા ખાસ કરીને મુબાઈ જેવાં શહેરોમાં વારંવાર લેવામાં આવે છે. નિર્દોષતા એ નિરંકુશતાનું પ્રથમ પગથીયું છે, અને કેટલી “સુધારેલી” સીઓ પુરો સાથે ખાનગીમાં અને ભહેરમાં છુટથી હળે મળે છે, કેટલીક વેળા તો પરપુરો સાથે ચોપાટી પર અપવા હુમ્મીય ગાર્ડનમાં ફરતી સીઓના દાખલા લેવામાં કે સંમિલનમાં આવે છે, અને ભહેરે રસ્તા ઉપર શહેરમાં કે ચોપાટી ઉપર અથવા હુમ્મીય ગાર્ડ-નમાં હાથમાં હાથ ભરાવી અથવા એક બીજાની ખગલમાં અને કમરમાં હાથ રાખી ફરતાં હિંદુ સી પુરોનાં જોડાં નતરે પડે છે. પોરાકમાં પણ કેટલીક સીઓ એવી નહલં કરે છે, અને નિર્દોષ પોરાક પહેરી ભહેર રસ્તાઓ પર ફરે છે, એટલુંજ નહિ પરંતુ ભહેરસભાઓમાંયે નિર્દોષ પોરાક પહેરીને આવે છે. આમાં આપણા દેશનું કોઈ પણ હિત નથી પણ ભલું અહિત છે, એ વાલ આપણે જાણતા જઈએ છીએ. “જુલુલુંદરી” જનવા હમ્મજી પહેનો જરૂર આવી ટુર્કસ્તાનકારક નિરંકુશતાને સંપૂર્ણ લાયક કરશે એવી તેમને અમારી નમ્ર વિનંતિ છે.

અભ્યંદરી

(મુંબાઈના ગુજરાતી-હિન્દુ સ્ત્રીમંડળનું સુખપત્ર)

વર્ષ ૧ હુ.

જાન્યુઆરી ૧૯૨૪.

અંક ૫ મો.

કન્યા-કિશોરી.

નવમેષભરી નલ વાદળી શી રસખોલા !

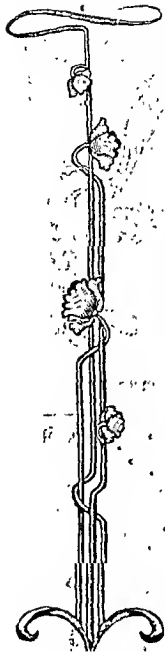
શા અન્તર, ભર અભિલાષ આવે ઉછાળા !

—“ દીખજ શાં કાલો ? ”

તુજ ચોવન-અન્તરભાવ છુપે શું અભેલ રહે ?

દેતાં લોકલુની છાંય છુપે કયમ સૂય કહે ?

—“ દીલને શીક કહે ? ”

નહીં ચમકે તારકતેજ સમોવડ દેવઠોડી;
કામણુ ઢોળ્યાં તુજ નેન, કન્યા કોડવતી !

—“સતારે કાં ચમચી ?”

મત, પૂજન, દર્શન-ભક્તિ ગૂંથ્યા ભાવે પહેતી !
તુજ હેડનાં ધબકાર ચહે શો વર ફહેતી ?

—“અલી ! છાની રહેતી.”

કળો ખોલે ને યાય કુસુમ, સજે રૂપ ને ખુશો;
તણે ઉપવન-માતૃવિહાર, ચહે સુર શિર પૂષો:
હવે ખોલતાં સખો ! સર્વોગ, મટીને પીયર તણી-
રણુકે નુપૂર અંકાર કીયા દિલ દેવ ભણી ?

—“લાણું છું નગણી !”

ઉર્જા પ્રાપ્તે પદ્મ વિકાસ, સરવરને તીરે;
તેનો રવિથું દષ્ટિ દોર નહિ જનની-નીરે:

શાણું સજની ત્હારો વસન્ત સમોવડ ઢેહલતા;
રવિશાં તર-“વર” થું ઢાળો ધરો નવ પદલવતા:

—“શી સહિયર મમતા !”

ને અખંડ હો સોભાળ્યુ પુનિત લગ્ને પરણી;
ન્યમ સોહે ન્યેમ-લલાટ ચન્દ્રક શો તરણી:

—“શાશિવ અંબીજરણી.”

આપણે ક્યાં ઓછા છીએ ?

દેખિશા: કુમારી હંસાબહેન મનુભાઈ મહેતા,

બી. એ.

શ્રી સલામા પ્રમુખ:—“પૃથ્વિ પ્રદક્ષિણાનું વર્ષન અને મુસા-શરીનાં અનુભવોનું વિવેચન કમળા બહેને આપણી આંગળ બહુ મુદ્દર રીતે કયું છે. તમારામાંથી એ જાણત કંઈ વધારે જણવાની જગ્યા હોય, અથવા કોઈ સવાલનું નિરાકરણ કરવું હોય તો બોલવાની છૂટ છે.”

ઝોતામાંથી એક શ્રી:—“વિદ્યાવતની શ્રીઓને આપણાં દેશની શ્રીઓમાં બહેનને શો ફેર લાગ્યો ?”

કમળા:—“ફેર નોંધવો લાગ્યો. આપણે કુદિમાંતો કમ નથી. પણ અત્યારે જે કામ એ સોંપા કરી રહ્યાં છે તે આપણી કમજાની સ્થિતિમાં ફરી શરીએ પણ નહિ ને કરવાની હોંસ પણ બેજાતી નથી. યુરોપનાં બજાર વાંચવારવળી વખતે પુરોષો તો લડતા ગયા હતાં. તે વખતે દેશનું પુરૂષ લાયક તમામ કામ શ્રીઓએ ઉપાડી લીધું હતું. માત્ર દવાખાનામાં સેવિકા તરીકેજ નહિ પણ આંગણાડીઓ ચલાવવામાં, ટ્રાગ, મોટરજસ, મોટરકાર વિગેરે ચલાવવાનું કામ શ્રીઓ કરતી. ખેતીનું કામ, પોલીસનું કામ વિગેરે અનેક મુશ્કેલીના કામ શ્રીઓએ હાથમાં લીધાં હતાં. આપણે તો આપણાં લાયકનું

કામ નથી કરી શકતાં પણ ખીજી તો વાતજ શી! સમાજ સુધારણાને માટે કેટલાં કામો અહિં શરૂ કર્યાં છે, તેમાં શ્રીઓએ કેટલો ભાગ લીધો છે? દેશને માટે લડત ચલાવી રહ્યાં છે તેમાં શ્રીઓએ કેટલી સહાય આપી છે?

ઝોતામાંથી:—“પણ તેનું કારણ કે આપણે સ્વતંત્ર નથી.”

કમળા:—“એ લોકો બહેનોનાં સ્વતંત્ર નહોતાં. સ્વતંત્રતા મેળવવાને માટે તો જીએને બહુ લડવું પડ્યું છે. આપણે તો મોંઘે હાથ ધરેને બેઠાં છીએ કે બ્યારે પુરૂષોને લાગશે કે આપણને સ્વતંત્રતા આપવી જિંદગી ત્યારે આપણને મળશે. માંગ્યા વિના તો મોં પણ ના પીરચે. જે વસ્તુ મેળવવાં હોંસ નથી, ઉત્સાહ નથી તે વસ્તુ મળી નૂન મળી સંરખી; મળશે તો તેનો કોઈ ઉપયોગ પણ નહિ કરે ને ઉપયોગ કરતાં આવડશે પણ નહિ. આજે મુખ્યપાંચ ઇલાકાએ ને મદ્રાસ ઇલાકાએ શ્રીઓનો રાજકિય મત આપવાનો અધિકાર સ્વીકાર્યો છે. મુખ્યપાંચના તો મ્યુની-સીપાલીટીમાં પણ શ્રીઓને મત આપવાનો તેમજ હવે તો સમાસંઘ ચૂંટણી દરે મળ્યો છે. એ અધિકાર કેટલાં બેરાં સમજે છે ને કેટલાંએ વાપર્યો છે. મ્યુનીસીપાલીટી જે તે પણ જણાં તો સંમતતા નહિ હોય તો પણ મ્યુનીસીપાલીટીના સમાસંઘ પણ શ્રીઓ

કેટલું મહત્વનું કામ કરી શકે તે તો ક્યાંથીજ સમજી શકે ?”

શ્રોતામાંથી:—“પણ તે તો આપણી કેળવણીનો વાંક. બધા કંઈ બહેલાં હોય છે ?”

કમળા:—“બહેલાં નથી. તે કોનો વાંક ? આટલી આટલી નિશાનો છે. સ્ત્રી વગેરે પણ અનેક હાલવામાં આવ્યા છે. પણ તેનો લાભ કેટલાંએ લીધો છે ? આપણામાં હોંસજ ક્યાં છે ? હોંસીકું, ઉત્સાહી માણસ પાતાળમાંથી પણ પેદા કરે. આપણામાં તો આગસે એવું ધર ધાલ્યું છે કે ન પૂછો વાત ?”

શ્રોતામાંથી:—“ધરજાળમાંથી વખત મેળવવો અધરો નથી ? અને બહેન તમે કેમ જુલો છો કે આપણી સમાજસ્થિતિ ત્યાંના કરતાં જૂદી છે. ત્યાં તો મોટી ઉમરની સ્ત્રીઓ પરણે એટલે કેળવણીજ હોય.”

કમળા:—“વખતની બરાબર વ્યવસ્થા કરતાં આવડે તો ધરજાળનું બદલું તો ખોટુંજ કહેવાય. એ લોકોને ક્યાં ધરજાળ જોઈ હોય છે ? લડાઈ પછી તરત નોકરોની ત્યાં બહુજ મોંઘવારી હતી. એટલે ધરનું બધું કામ સ્ત્રીએજ કરવું પડ્યું. બે ત્રણ ચોરડાવાળું નહિ. પણ એક મોટું માળવાળું ઘર; તેને દરરોજ વાળી મુડી આરસી જેવું ચોખ્ખું રાખે. એટલે લગી કે બારી બારણે પીતલના મીઝગરા હોય તેને પણ ધસી ચકચકતા રાખે. ધરનાં ચોટલાનાં પગથીયાં સ્વચ્છ રાખે. દહાડામાં બે વાર નહિ પણ ત્રણ વાર રાંધવાનું કામ કરે. સાધારણ ઘરમાં અઠવાડીએ એક દહાડો બધાં. લુગડાં ધોઈ બસી કરવાનું કામ પણ ધરની સ્ત્રી કરે. આટલું છતાં એને વ્યવહાર સાચવવાનો વખત નહિ. મિત્રોને ત્યાં ચઢા પીવા જમવાનું અથવા પોતાને ત્યાં બોલાવે.

બીજા સંવર્ણના જવાબમાં કહેવાતું કે,

આપણી સમાજસ્થિતિ જૂદી છે એ વાત ખરી, ત્યાંની સ્ત્રીઓ કેળવણી પેછી પરણે પણ એમનો જ્ઞાન મેળવવાનો શોખ પરવા પછી મરી જતો નથી; ને જ્ઞાન મેળવવા ને તો આખી જીંદગી જોઈએ. ત્યાંની પરણેલી સ્ત્રીઓ વખત કાઢીને પણ માંપણી વિગેરે સાંભળવા ગમ. ત્યાંની કોલેજનાં છુટાં છવાયા વર્ગોમાં શીખે. મોટી ઉમરની સ્ત્રીઓને માટે વર્ગો હોય ત્યાં ગમ. એ લોકોમાં ખત છે ને ખત હોય તે માણસ બધું કરી શકે.

આપણી સ્ત્રીઓમાં ને ત્યાંની સ્ત્રીઓમાં બીજો ફેર તે એક ઉપર કહેલી સ્વચ્છતા અહીં જોવામાં આવતી નથી. સ્વચ્છતા તે શું તે આપણાં બેરાંઓ સમજતાંજ નથી.”

શ્રોતામાંથી:—એમ કહેવાય છે કે ત્યાંના લોકો તો અઠવાડિયામાં એકજ વાર ન્હાય. એ વાત જો ખરી હોય તો એ લોક વધારે ચોખ્ખા એમ શી રીતે કહેવાય ?” (હસાહસ).

કમળા:—“કેટલું તો ત્યાં બધાજ લોકો અઠવાડિયામાં એક વાર ન્હાય એજ ખાત ખોટી. દરરોજ ન્હાનારા પણ ત્યાં નીકળશે તોમ મહિને બે મહિને એકવાર ન્હાનારા પણ નીકળશે. (હસાહસ) પણ ત્યાંની ઠંડી દુવામાં બહુ તાર ન્હાવાની. જરૂર જણાતી નથી. એ લોકો એકવાર સ્નાન કરે પણ મહેને હાથ તો દરરોજ સારી રીતે ધુવે, તે પણ દહાડામાં ધણીવાર. આપણામાં તેથી હજુજ. તાપને લીધે આ દેશમાં ન્હાવાની જરૂર વધારે. તે છતાં બે લોટા જરીર પર નાંખ્યા એટલે આપણું ન્હાવાનું પૂરું થયું. આપણે ત્યાં તો કેટલીકવાર દહાડામાં દોડસો વાર ન્હાવાનું. દહાડાને અડક્યા એટલે ન્હાવાનું, દીકરાને અડક્યા એટલે ન્હાવાનું, રસોઈને માટે ન્હાવાનું, દેવસેવા માટે ન્હાવાનું, ન્હાવાનું, ન્હાવાનું, ને ન્હાવાનું.

પણ એવું બે લોટીયા ન્હાવાનું ચા કામનું ?
સ્વચ્છતાને જોડે શરિરની પવિત્રતાને ખાતર
ન્હાવાનું, ન્હાવાને ખાતર ન્હાવાનું નથી.”

ઓતામાંથી:—“ પણ જ્ઞેન એ લોટી
ટાપટીપીયા વધારે. આપણે સાદાં એટલે ગમે
તે હોય ચાલે ”

કમળા:—“ ગમે તે હોય તે ચાલે એ
સાદાઈની વ્યાખ્યા નથી. ધીનજરૂરી જોટી
વસ્તુને ત્યાગ કરવો એ સાદાઈ સ્વચ્છતાથી
ધીજ દીપી નીકળે. મેલાં ઘેલાં જેમ તેમ
કપડાં પહેર્યાં, એ સાદાઈ ના કહેવાય. એ તો
આત્માની ને ચરીરની બદનુસ્તીની નિશાની છે.
ગમે તે હોય તે ચાલે, એવી ચલાવી લેવાની
ટેવ એ મનની સાદાઈ બતાવી આપે છે.
એવી સાદાઈને નામે આપણે સ્વચ્છતાને સુ-
દરતાનો ભોગ આપ્યો છે. સાદાઈમાં કળા
જોઈએ. એક સદેહ સાદું વસ્ત્ર ઠીકઠીક ને ક-
ળાથી પહેર્યું હોય તે દલરો રૂપિયાનું કીમતી
રૂઝું સુશો પુષો શરીરને પહેરીએ તેના કરતાં
વધારે સાફ લાગે. સાંધ્યપૂર્વક હોય તેજ
કળાવાન બની શકે. આપણાં છત્રનમાં સુંદર
રતાંને રચાવ નથી એટલે કળાને તો ક્યાંથી-
જ હોય. કળા વિનાનું સુકકું છત્રન નકામું
છે. સ્વચ્છતા એ પણ સેદ્યપૂજની નિશાની
છે. માટે સાદું સ્વચ્છ ને સુંદર છત્રન ગાળતાં
શિખરું જોઈએ. આપણાં મહેરા કેટલાં ગંદા
છે, અને તેને કાંઈ કેટલાએ રોજો ફાટી ની-
કળે છે. દરેકે આ પોતાનું ઘર સુંદર ગના-
વવાને પ્રયત્ન કરે તો તેથી આપણું ગામ
સુંદર બને. ”

ઓતામાંથી:—“ પણ ત્યાંના લોટી
પેસાંદાર એટલે રાચરચીલાથી ઘર સુંદર બ-
નાવે. એ પેસાંદાર અહીં ક્યાંથી ? ”

કમળા:—“ આ વિચારમાં પણ આપણે
ધણી બૂલ્લ શરીરે છીએ. આપણાં પસાદા-

રોના ઘર પણ ક્યાં બહુ સુંદર હોય છે ?
રાચરચીલું વસાબું હોય પણ એને કળાથી
જોડવામાં ના આવડે તો એ ચા કામનું ?
ત્યાં મેં મધ્યમ સ્થિતિના માણસોના ઘર
જોયાં. ઘરમાં વસ્તુઓ જરૂરીયાત પૂરતીજ;
પણ ઘણીજ સારી રીતે જોડેલી. આપણાં
કળાની જરૂર છે. આપણાં આત્માને રસ
ને સાંધેલી બનાવવાનો છે.

ઓતામાંથી:—પણ તેને માટે તો કેળ-
વણી જોઈએ. શ્રીઓ જ્યાં લગી દબાયલી
છે ત્યાં લગી કેળવણી પણ શી રીતે મેળવી
શકે ? ”

કમળા:—“ એ તો નિરાશાના બોલ કહે-
વાય. શ્રીઓએ ચા માટે પુરૂષથી દબાયેલું
રહેવું જોઈએ. અત્યાર લગી પુરૂષને ‘કાવતું’
જ શ્રીઓને કરવા દીધું છે. કેળવણી મળે
તો શ્રીઓ સ્વતંત્ર યથ જાય એ એમની
બીક છે. પણ આ સુધરેલા જમાનામાં એ
ક્યાં લગી ચાલશે ? પોતાના સ્વમાનની
ખાતર પુરૂષો દવે શુભામના સરદાર યથ રહે-
વાનું પસંદ નહિ કરે. શ્રીઓએ પણ સમાજ,
રાષ્ટ્ર ને દેશની ખાતર આવી અધમ સ્થિતિ-
માંથી પોતાનો ઉદ્ધાર કરવો જોઈએ. શ્રીએ
પુરૂષની દાસી, ન સ્ત્રી સ્વાતંત્ર્ય મર્હતિ, એમ
આપણું સુત્ર યથ પડ્યું છે. મનુ મહારાજે એ
ચા સંજોગમાં લખ્યું હતું તે આપણે છુલો
જઈએ છીએ. ”

ઓતામાંથી:—ત્યારે તમે પશ્ચિમમાં જ
છૂટ શ્રીઓ ભોગવે છે તે છૂટ આ દેશમાં
દાખલ કરવા માગો છો ? ”

કમળા:—સ્વતંત્રતાનો અર્થ બંધન
મુક્તિ, સાદું તેમજ નરમ બને કરવાની છૂટ
પછી તો સંસ્કાર પ્રમાણે સ્વતંત્રતાનો દુરૂપ-
યોગ પણ થાય તેમ સદુપયોગ પડી શકાય.
અખતરે દાન આપવું એ જેટલું નુકસાનકારક
છે તેટલુંજ અખતરે ધર આપવામાં નુકસાન

છે. ત્યાંની કેટલીક અસંસ્કારી સ્ત્રીઓએ સ્વતંત્રતાનો દુરપયોગ કર્યો, કે અદિની અણસમજી હોકરીઓએ એના દુરપયોગ કર્યો તેથી એમ ના કહી શકાય કે સ્ત્રીઓ સ્વતંત્રતાને લાયક નથી. સારી-કેળવણીથી સારા સંસ્કાર આવશે. સંસ્કારવાળી સ્ત્રી સ્વતંત્રતાનો ઉપયોગ સારાજ કરશે. દેશ ને કાળને અનુસરી વર્તશે. સ્વચ્છંદી બનશે નહિ. ”

શ્રોતામાંથી:—“ત્યાંની સ્ત્રીઓ સ્વતંત્રતાનો ઉપયોગ પુરુષની બરાબરી કરવામાં વાપરે છે. એ બાબત તમારો શું અભિપ્રાય છે ? ”

કમળા:—(હસીને) એ સંગ્રાહ તમે બહુ સારા પૂછ્યો. ત્યાંની સ્ત્રીઓ પુરુષની નકલ કરવામાં જ સમાનતા માને છે. આપણે કામ સ્ત્રી થવાનું છે. ઉત્તરની કાઠીના પુરુષ થવાનું નથી. સ્ત્રીએ સ્ત્રીનું સ્થાન સાચવવાનું છે. સમાનતા એટલે શું ? સ્ત્રી પુરુષ બંને બધું એક બીજા તરફ માનની દાંટથી લુચ્છે. સ્ત્રીના મનમાં એમ ન થવું જોઈએ કે એ દેવી છે ને તેથી ચૂલ્લી જોઈએ. પુરુષને એમ ન લાગવું જોઈએ કે સ્ત્રી તે એની દાસી છે, ને તેથી એની આજ્ઞાને આધીન છે. અત્યાર લગી તો આપણે ઠાસીનો ભાગ બન્યા; હવે સ્ત્રી બનવાનો પ્રયત્ન કરવાનો છે. સ્ત્રી પુરુષ એ સમાજના સરખા અંગ છે. સમાજને તંદુરસ્ત બનાવવો; હોય તો બંને અંગને સારી રીતે ખીલવવાં જોઈએ. જે જે દેશના સમાજનું સ્ત્રીરૂપ અંગ ખીલ્યું નથી, તે દેશ અધોગતીના ખાડામાં પડેલો છે. માલ તરીકે, સ્ત્રી તરીકે પુરુષના દરેક કાર્યમાં સ્ત્રીનો ભાગ હોય છે. સ્ત્રીને પુરુષનો આત્મા કહી છે એ ખોટું નથી. એ આત્મા જ્યાં-લગી હશે છે ત્યાં લગી પુરુષની સમાજની, ને દેશની કનતિ શી રીતે થાય ? સ્ત્રી આકસ્તરી રીતે દેશને પણ આત્મા છે. દેશનો ઉદ્ધાર સ્ત્રીના ઉદ્ધારથી જ છે. દુર્ન્યામાં

અત્યારે જેટલા દેશો આગળ વધ્યા છે તે દેશની આત્મારૂપ સ્ત્રીઓ પણ બન્યાં છે.”

શ્રોતામાંથી:—“આપણી સ્ત્રીઓ ક્યાં ઓછી ઉતરે છે ? પણ મહાસતીના નામનો જગવિખ્યાત છે.”

કમળા:—“એ તો ભૂતકાળની વાત કહી. કાણ જાણે કેમ આપણે ભૂતકાળને ભૂલી જાય છે નથી. ભૂતકાળના, ભૂતો, આપણને એવાં સ્વપ્ન વળગ્યાં છે કે આપણે આગળ જવાની શક્તિ જ રહી નથી. એક વખત આપણે સારા હતા પણ અત્યારે કેવા છીએ એ જ ખરું તો વિચારવાનું છે. આપણો આત્મા અલારે હશે છે તેને એની કુંભકર્ણની નિદ્રામાંથી જાગડવાનો છે. જે મદતના કામ ખીજા દેશની સ્ત્રીઓએ ઉપાડી લીધાં છે તે આપણે કરવાના છે. આપણો ભવિષ્યકાળ, આપણાં ભૂતકાળથી પણ ચઢી જાય તેને માટે ખત ને ઉત્સાહથી પ્રયત્ન કરવાનો છે.”

પ્રમુખ:—“આ જાણત વધુને હજી સવાલ પૂછવા હોય એમ લાગે છે. પણ વખત બહુ થઈ ગયો એટલે આ સમય ચર્ચા મારે બંધ કરવી પડે છે. કમળા જોઈને કહે છે કે આપણી સ્ત્રીઓમાં હોંસ નથી પણ આજે તમે બહુ જાણવાની જે હોંસ બતાવી તે ઉપરથી મને ભવિષ્યને માટે આશા રહે છે. કમળા જોઈને તો ફક્ત સ્ત્રી પુરુષ સમાજ છે એમ જ કહીને તો આગળ વધીને કહીશ કે સ્ત્રી એ પુરુષની નેતા છે. જેમ સ્ત્રી દેરે તેમ પુરુષ દોરાય. જ્યાં દોરતારન અગાઉ ને અનુભવ લીન હોય ત્યાં પાછળ આવનારની શી દયા ? આપણા સમાજને ને આપણા દેશને દાસની અધમ સ્થિતિમાંથી ઉમારવો હોય તો સ્ત્રીઓએ જ મુડો ઉઠાવવાનો છે. શિક્ષણ મેળવો, અનુભવ મેળવો, એટલે દેશની ઉન્નતિ એની મેળે જ થશે.”

લેખિકા :

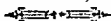
સૌ. જદેન સરસ્વતી મણીશંકર પ્રભાસ્કર.

હરિગીત.

નિજ હસ્તથી બનાવીને કંઈ ઉમિ અંતર લાવીને,
મુજ પ્રિયતમે એ પાનતું બીડું પીધું કરમાં રહેને.
એ પાન આપ્યું ત્યાં અરે સ્વર કાંઈ કહ્યું આવીયો;
મુજ આવી નણુદી દૂંઠલી-ને રંગ બધો બગાડીયો.
પ્રિયતમે ગયા ત્યાં ત્વરિત પગલે, હું બની શરમિંદી ત્યાં;
ઉઠાડ્યાં પાન ખોલ્યું કમ્બરે, બાંહે છુપાવી ચોરી આ.

એ વાત રહી મુજ અંતરે, અંધાધ ગૃહ કાર્યે ગઇ;
નિશ્ચય પરંતુ તારા શકી કરી-પાન ખાવું કે નહીં.
એ પાન ખાઉં તો અરે મુજ માહરં બેઠું ખરે;
નણુદી કરે છે હાસ્ય, કાંતો સાસુ બેશરમી ગણે.
નહિં ખાઉં હું એ પાન બીડું પ્રિય તો રીસે ભરે,
આવી રીતે મુંઝાઉં આપ્યું ધર્મસંકટ મુજ પરે.

હું શરમ રોપું સાસુની કે હાસ્ય નણુદી તું સહું;
રીસે ભરાયે પ્રિય તે સહું, વિકલ્પ એ મનમાં કરું.
એવા વિચારોમાં વીત્યો દિન, ને પડી ગઇ રાત ત્યાં;
મુજ મન ચઢ્યું ચક્રાણ હા, એ પાનની પંચાતમાં !
નહિ રાખું શરમ હું સાસુની, ત્યમ સહીશ હાસ્ય નણુદી;
બસ પાન એ ખાઈશ ને રિજવીશ દિલડું નાથડું.

છે તેને તે ગામત છૂટ થવી જ નોંધ્યો. પણ એથી ઉલટું અચૂક વખતી કે અચૂક રિથિતિની વિધવાઓએ પુનર્લગ્ન કરવાં એ મુજબ નાત પાસે એકઠા કરાવવા, એને હું સુધારાનો માર્ગ કહી જ શકતો નથી. નાતનાં બંધનોથી વ્યક્તિઓનાં આચરણને ધીમે ધીમે સ્વતંત્ર કરવું; નાતનાં દબાણને રચલે હિંદુસમાજનું જ દબાણ રહે એવી સંસ્થિતિ ઉદ્દેશ્ય રાખવી; વળી અત્યારે વ્યક્તિઓના નહાના મોટા તમામ આચરણોને બે જ વર્ગમાં વર્ગીકરણ થાય છે—કેમકે પશુ આચરણ—કાં તો વિહિત ગણાય છે અથવા તો નિષિદ્ધ ગણાય છે, તેમાં ત્રીજો વર્ગ—તો વિહિત ન તો નિષિદ્ધ, કરો વા ન કરો જેવી જેની રૂચિ, એવા nonmoral નીતિ અનીતિ ધર્મોધર્મનાં દ્વંદ્વથી પર voluntary કેવળ ધ્વંજાધીન આચરણોનો વર્ગ ઉમેરવો, અને એ વર્ગનો પ્રદેશ વધારતા જવો;—એને હું સુધારાનું એક મુખ્ય અંગ સમજું છું. જુના રિવાજો કેવળ દોષમય નથી. નવી યોજનાઓ કેવળ ગુણમય નહીં નીવડે. આ પછી સંસારમાં, શું સારામાં કે શું નરતામાં, શું પુરુષના કે શું સ્ત્રીના આચરણમાં, મોટા દોષ—ધણીક દોષ સંતતિનો પ્રભુપતિ એ છે કે ધણી ખરી વ્યક્તિનું આચરણ ગતાનુગતિક છે, પેચવાળાં પૂતળાંના જેવું છે, પ્રેરણાળે આચરતાં પણ જેવું છે, વિચારીને કે ધર્મ સમજીને સ્વતંત્ર સ્વેચ્છાથી થોડુંજ આચરણ થાય છે. અને આ દૃષ્ટિએ તો પુરાણ અને નવીન બંને અઘાપિ લગભગ સમાન છે. સુધારાની ખરેખરી જરૂર અહીં છે. વિચાર, સ્વેચ્છા, સ્વતંત્રતા અને એ સર્વને અંગે દરેક વ્યક્તિની જુમ્માદારી જવરો. એથી ઉપજતાં સારાં ફળ જોઈને અને અનુભવીને, ખરે પરસેવે કરેલી કમીષીનાં ઉપસોઅથી મળે છે એવું મીઠું

મરદાની મુખ ભોગવો; એથી ઉપજતાં માફાં ફળ નિભાવી શ્વે, અને એ જ વિચાર; સ્વેચ્છા, સ્વતંત્રતા અને જુમ્માદારીની સતત પ્રવૃત્તિ સારાં ફળો વધારશે અને માફાં ફલોના પણ પ્રતીકાર નીપજવશે, એવી દૃઢ શ્રદ્ધા રાખો, કે વ્યક્તિઓ જાતે ધરાવાનો અવકાશ કરી શ્વે, અને સમાજ આપખણે સમુદ્ધાંતિ માર્ગે ચઢે. ખરો સુધારો તે આવું નામ અને એનું મુખ્ય સાધન કેળવણી, શુદ્ધિનો વિકાસ, રિચર પ્રજામાંથી આપોઆપ સમુદ્ધસતાં ધ્વંજા બલ (willpower), સાહસ, અને ધૈર્ય આરથ રાખો; દૃઢતા રાખો, સમય તો અનુકૂળ જ છે. અસંખ્ય આર્થિક બળો આપણે જેને સુધારાના ચીલા ગણીએ તેવા પાડી રહ્યાં છે જ. ખામી માત્ર આપણીમાં જ છે. ખાકી કહેવાતા સુધારકોએ જે પરિચિત પ્રથાસો આદર્શ છે, તે ફાટવા આબમાં થી ગડીઓ દેવા જેવા જ છે. સર આલ્ફ્રેડ લાયલ કહે છે તેમ, " What India most needs to day is the silent and gradual elevation of the whole moral standard. "

૬ વાર. પુનર્લગ્નની છૂટ થવી જોઈએ ખરી, પરંતુ હાલ જેમ " સુધારકો " ગમે તેવી સ્ત્રીના ગમે તેવા પુરુષ સાથે ગમે તે કારણથી અને ગમે તે હસ્ત મેળાપ કરનારો મળા જતાં " પુનર્લગ્ન " થતાં હોય, તેથી પણ અધો અધો થઈ જાય છે, તેમ વિવેકશૂન્ય ન રહેતાં, આપણે તો—જેમ લગ્નમાં તેમ જ પુનર્લગ્નમાં—સારાં હોય તેને જ વખાણવી જોઈએ. પુનર્લગ્ન પણ લગ્ન જ છે અને લગ્નની દૃષ્ટિએ સાદું ગણાય એવું હોય તો જ ઉત્તેજનપાત્ર છે. લગ્નનો આદર્શ હલકો પાડે એવું પુનર્લગ્ન નાતરે જ છે. અને પુનર્લગ્નમાં વર વડ પાછી હંમરનાં હોય છે, સંસારનો અતુ-

બની હોય છે. માટે માયાપ મિત્રો કે કાઠ
ત્રાહિતોની પ્રેરણા વગર જે પુનર્લગ્ન જોડા-
નાર સ્ત્રી પુરુષનાં સ્વતંત્ર ક્ષમ્બા અને સ્ત્રાપી
વિચારથી ચલેલું હોય, અને ઉપર કલમ
૪ થી માં સૂચવ્યા છે એવા દોષોથી મુક્ત હોય
તેવાને જ વખાણવું. ખાસ ધ્યાનમાં રાખવાનું
એ છે કે સ્નેહ શબ્દ અતિ વિશાળ અને
અસ્પષ્ટ હોવાથી, “સ્નેહલગ્ન” જેવા માત્ર
શબ્દિક જોડકાંથી ન દોરાતાં, શબ્દો પાછળની
વસ્તુ સ્થિતિ ઓળખી તે પ્રમાણે વર્તવું પ્રાપ્ત
ચાય છે. કુદરતમાં તો ક્ષણે ક્ષણે પુલ પછી
પુલ ઉપર ખેંચીને ઉડતા, ઉડતા ને બેસતા,
બેસવાને જ ઉડતા વા ઉડવાને જ બેસતા,
બમરોનો બમરસ્નેહ પણ છે; લાખો વર્ષો
સુધી એક જ સૂર્યની આસપાસ એક જ
નિયમે પ્રદક્ષિણા કર્યા કરવામાં જ જીવન-
સર્વરવ માનનાર ગ્રહોનો ગ્રહમંડલસ્નેહ પણ
છે. કુદરતમાં એક છેડે આ છે તો બીજે
છેડે તે છે, જે બનેલો કવિઓ ‘સ્નેહ’
શબ્દમાં એક સરખો સમાવેશ કરે છે. આ
ખેત્રોથી માનવયોનિમાં દેહ ધરતી વ્યક્તિઓને
માટે કયો આદર્શ લાપક અને કુદરતસિદ્ધ
ગણવાનો છે તે ખુલ્લું છે. માનવીઓ પિતા-
માતા યદા નિર્મલેશ છે અને યાંચ સતત
વર્ષની મીઠી એકધારી આવજત વગર બાલકો
ઉછેરાવાં જોઈએ એવાં ન જ ઉછેરે એ
દેખીતું છે. સ્ત્રાપી, વાદાર ઉમળકા બધાં
સદ્ધર્મોચરણ વગરનાં ને નથી શુદ્ધ, નથી
બળ, નથી સ્નેહ. વ્યભિચાર અને સદ્ધર્મો-
ચરણ વચ્ચેનો બેદ જૂસી નાખે એવાં આચ-
રણ ઉપર માત્ર “પુનર્લગ્ન” એ જ માતાના
શબ્દની છાપ જ. માયાથી જે કંઈ પ્રવર્તે
છે, તે, માત્ર ધીર ક—, સંસારસુધારો માત્ર
પણ અર્થમાં હોય જ ન શકે, એ તો
સંસારજગડો જ હોય શકે. છાત્રાદ્યના રતો-
વધ અને શૈલિક વ્યભિચારમાં પણ એટલો

તો ગુણ છે, કે તેનામાં સંતાવા જટલી લાજ
રહી છે.

૭. વિધવાને પુનર્લગ્ન કરવું હોય તો
ભલે કરે; ન કરવું હોય તો ન કરે. પણ
જે વિધવાઓ પુનર્લગ્ન નથી કરતી તેમને
તેમની પુરુષદ, વૃત્તિ, શક્તિ, અનુકૂલતા,
વગેરે હોય તે મુજબ બચાવવા, દવા કરવા,
ધર્માધ્યયન કરવા અને કરાવવા, દોરો પાળી
આહીરવૃત્તિ કરવા, મોદીખાતું રાખવા, વીણી
ચલાવવા, દુકાનદારી કરવા, કે કુંઠામાં સ્ત્રી
જાતને સુલભ પડે એવા ઉમદા કે
સામાન્ય દરકાઠ વ્યવસાયમાં પડવા
વધતી જતી છૂટ મળવી જોઈએ. અસ-
ખ્ય આર્થિક ખલો આ છૂટ વધારતાં
ભય છે જ, અને આવી પૂરતી છૂટ
થશે ને આ વિધવાવિવાહ પ્રાંતમાંની
દાલની ઉખા ધીમેધીમે આંધોઆંધ
ઉડી જશે; તે જોડે સુધી કે આપણા
અમાનાને આ પ્રથમ આલ્પઆટલો કેમ સુજનતો
હતો, તે પણ આપણાં છોંટરાંઓથી નહીં
સમજાય. કેળવાયેલ અને જાતવાન ધરની
વિધવાઓ પોતાના પુરુષ સંબંધીઓની પ્રેરણા
અને મદદથી ધીમે ધીમે આવે રસ્તે ચડતી
જશે, અને એવા પોતાના પસંદગીના દરકાઠ
વ્યવહારમાં પડવાથી કુલીનતા કે માતૃધર્મની
ક્ષતિ નથી થતી. શીલરક્ષણમાં તો ઉલટો
સ્વમાનનો ટેક અનિત બલ પૂરે છે, એવું
એવું સ્પષ્ટ જતાવી શકશે, તેમ તેમ સર્વ
વિધવાઓની છૂટમાં દેખીતો વધારો અને
સર્વ વિધવાઓની સ્થિતિમાં દેખીતો સુધારો
થતો જશે. લાખો બેસાડેલો, કરી બતાવવું,
તે એવું જ નામ. વળી પુનર્લગ્ન કરનારી
વિધવાએ તેમ તેના પતિએ પણ નિરંતર માદ
રાખવાનું છે કે લગ્નવિધિના માત્ર એટલું
ઓષધિયાના વર્તનથી અને તે અગાઉ કરેલા
સ્વાર્પણ વગેરેથી કંઈ સુધારો થતો નથી કે

દાખલો જેસાદાતો નથી. એ વિધિથી ગૃહસ્થાશ્રમમાં દાખલ થયા પછી તેઓએ આશ્રમના ન્દાનામોટા ધર્મ ક્રોધ ઉત્તમ વિવાહિત જોડાંની મહત્ત્વ રાતદિવસ એક સરખા પાળી જાણશે, અને એવાં પાલનમાં ડગલે ડગલે શુદ્ધિસ્ત લોકો કરતાં વિશેષ વિવેક, સંકલ્પ સામર્થ્ય (willpower), સ્વતંત્રતા, અને જુગમાદારી બતાવશે, તે જ પ્રમાણમાં તેમને માટે ઉચિત માનવૃત્તિ આપોઆપ હિતન થઈને તેમના સંસર્ગમાં વધુ વધુ લોકો આકર્ષાતા થશે, અને એવા સૌ પોત પોતાની યોગ્યતા પ્રમાણે કુદરતી રીતે જ એમની સાથે અન્યોન્ય ન્દાનામોટાં સારાનરતાં ગુણ-ચરણોત્તર અનુકરણ કરવા કરાવવા પ્રેરશે, ખૂબી, જુલાઈ ૧૮૫૫.

વિ. બળવંતરાય કલ્યાણરાય ઠાકોરના સલામ.

તાબ હલમ:—

ઉપલા કામગીરી ચોવીસ વર્ષ થઈ ગયાં છે. વિધવા વિવાહના પ્રશ્નમાં અત્યારે જેટલી ઉમ્મા નથી; નાતબંધાર કમ તેવાં જોડાં પોતાનાં જાલકોને ક્યાં વસાવી શકે એ પ્રશ્નની ગંભીરતા પણ ઘટી ગઈ છે; સમય બદલાયો છે, તેમાં ઉપલા કામગીરી સૂચનાં છે તે કારણો જ મુખ્ય મણુવાનાં છે કે બીજાં, એ વાંચનાર પોતે વિચારી લેશે. માત્ર ઉપલા કામગીરીમાં એક બાબત વિશે અહીં ચાર શબ્દ ઉમેરવા ઘટે છે. મુજાઈ અમદાવાદ જેવાં તળેડાંનાં પોલીસદલમાં તેમ દારૂંતરી-દલમાં હાથકે ઓળો અમુક સંખ્યામાં જોઈએ જ; કેળવણીની સંસ્થાઓમાં તમામ અમદાવાદી ઉપર સિદ્ધિઓ દાખલ થઈ છે અને તેમની સંખ્યા દરેક પાલકીએ વધતી જ જાય છે; વગેરે બાબતોમાં હવે મતભેદ

રહ્યો નથી. ઉપલી બીજી દલમની દલીલમાં ઓળો રાજકીય સુદૃષ્ટીમાં મત ન જોઈએ, કાચદા બાંધનારી અને શહેર સુધરણ વંદીવટ માટેની સમાજોમાં ઓળો સમય કાચ એ બહુ મુશ્કેલી યોગ્ય નથી, વગેરે અનુમાનો જેમાંથી અવશ્ય નીકળે એવા વિચારો સમૂહનો આશ્રય લીધો છે. આ વિશે ઉમેરવું પ્રાપ્ત થાય છે કે:—

(૧) આવી સમાજોમાં બહુમતિ કે મોટી સંખ્યા પણ ઓળોની જ જોઈએ એવા અતિપ્રાગતિક પક્ષનો પણ કોઈ દેશમાં આ મત છે નહીં. એવી સમાજોમાં મતાધિક્ય પુરુષોત્તર રહે જોડાં જ ઉપલા વિચાર સમૂહમાંથી ફરે છે, અને ઓળો સાધી વધારે પ્રગતિ કરેલી છે એવા દેશોમાં પણ હજી કમનાઓ સુધી મતાધિક્ય તો શું પરંતુ સર્વોપરિપક્વ પુરુષોત્તર જ દાખલો, સુધી આપ્યા કરશે એ નિર્વિવાદ છે.

(૨) કારખાનાઓમાં સેંકડોની સંખ્યામાં મજૂરી કરતા પુરુષો પુરુષો નથી, ઓળો ઓળો નથી; મજૂરી છે; એક સરખા unsexed hapless અગર અમુક બલકે આવડતનાં આધાર જૂત પાત્રો માત્ર છે. વળી દાલના વારસાના અને બીજા કાંઈકાંઈની અસરથી ધણી ઓળો મિલકતમાલકણો, પોતાનો સ્વતંત્ર અધિકાર ચલાવવાની જુગમાદારી વાળી માલકણો બને છે; અને રાજકીય બાબતોમાં મતલાયકી કરાવવા માટેના એક નિયમ વર્તમાન પ્રજાસત્તાક બપારણોમાં મિલકતના પ્રમાણમાં મત જોઈએ આપવા એવો છે, તે યોગ્ય જ છે. ત્યારે મત જોઈએણીના સવાલમાં ઓળોને મત ઘટે કે નહીં એ સવાલનું શું જોવું બને છે કે, મિલકત વિવાદ પદવી આદિ જે જે હાથથી ધરાવતો હોય તે તે પુરુષને મત આપવો, ત્યારે એ જ પ્રકારની લાયકી

શ્રી ધરાવતી હોય તથાપિ એ શ્રી છે એટલા જ કારણથી શુ ઝિને મતને માટે નાણાક ગણવી ? સવાય ખરે જોતાં આ રૂપનો છે એમ ધ્યાનમાં આવતાં તુરત જ આપણે જોઈ શકીએ છીએ કે એરિસ્ટોટલ અને મનુ જેવાનાં ફરમાનો આવા સવાલને લાગુ જ પડી શકતાં નથી. એમના પ્રાચીન સમાજોમાં હાલના સમયની મુલ્યો હતી જ નહીં. હાલની હજારો મિલ મજૂરશ્રી, એવી સંકુલ સ્થિતિમાં છે કે તેમને એ મહાશયોનાં શ્રીચરન માટેનાં તથા બીજાં-કન્યા, ગૃહિણી, માતા, હાલતી વયનું, પહેલું, બીજું, મધ્ય વયનું બીજું, બીજું. અને ઉતરતી વયનું ત્રીજું-લાગુ જ પડતાં નથી. હાલની મજૂરશ્રી અને માલકશ્રી કન્યા હશે, ગૃહિણી હશે, માતા હશે તથાપિ તે

ઉપરાંત મજૂરશ્રી વા માલકશ્રી પણ છે; મજૂરશ્રી વા માલકશ્રી તરીકે તેને સંભવિત માત્ર નહીં પરંતુ નિરંતર વેઠવા પડતા અન્યાયોમાંથી પોતાનું અને પોતાની સમાવશિયત બહેનોનું, યાનનું રક્ષણ કરવાનું છે. વળી દેશના સામાન્ય પ્રશ્નો ઉપર અજવાળું નાખવાને માટે તેણીને અનુભવ મજૂર અને માલક પુરોવાના અનુભવ જોડેલા જ સમર્થ છે. એરિસ્ટોટલનો સમાજ, મનુનો સમાજ, અલંત ભિન્ન હતા. એ સમાજોમાંના નિષેધ વાક્યોને વળગી રહેવું એ તો મૂર્ખપાંડિત્ય છે. આપણા નવા સમાજોમાંના વિવક્ષણ પ્રશ્નોનો જોડાં આપણે જાતે જ શુદ્ધિ વાપરીને કરવાનો છે. પૂના, નવંખર ૧૯૨૨. ખ.

મુકુંદ એવો લડાકુ હતો કે મહિનાનો પગાર આવે કે તરતજ ખરચી નાંખે. એમાંથી પાંચ પણ બચે નહિ. એક દિવસ એક મિત્ર આગળ તેણે ફરિયાદ કરી. મિત્રે સલાહ આપી: “ જો બાપ ! પગાર આવે કે તરત પોણે ઓશીસમાં જઈને એમાંથી ચોડાક રૂપીઆ મુકુંદ આવવા. વરસની આખરે તો સારી જેવી રકમ બેળી થશે. ”

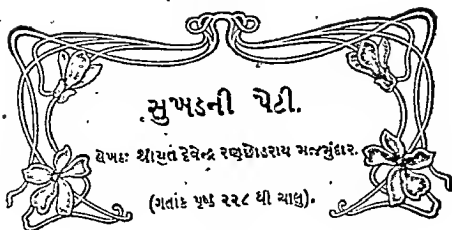
મુકુંદ: “ જરાજર છે. હવેથી એમજ કરીશ. ”

ચારેક મહિના પછી બન્ને મિત્રો પાછા મળ્યા. મિત્રે પૂછ્યું: “ કેમ મુકુંદ ! પૈસા કેટલાં બેળાં થયા ? ”

મુકુંદ: “ મને જરાજર વાદ નહો. ”

મિત્ર: “ એમ કેમ ? તારી પાંચે સેવીંગ બેંકની ચોપડી નથી ? એમાં જોશે તો તરત જ ખરો. ”

મિત્ર: “ ના, ચોપડી લેવાની મેં પીડા નથી કરી. હું તો પગારને દિવસે પોસ્ટ ઓફીસ પાસે જઈ ચોડાક રૂપીઆ ટપાલ નાંખવાની પેટીમાં નાંખી આવતો હતો ! ”

સુખદુનરી પેટી.

લેખક: શ્રીયુત્તમ દેવેન્દ્ર રણછોડરાય મલ્લમુંદાર.

(ગતારક પૃષ્ઠ ૨૨૮ થી ચાલુ).

[૫]

આ મને આમ બે ત્રણ મહિનાનાં
ઠાણાં વાઘ ગયાં. એક દિવસ
પ્રભાતે બહારે એક જોકર
મુશીલખંડેન બોલાવે
છે કહી જણાવે તેડવા
આવ્યો. હું તરતજ ત્યાં
જવા નીકળી. બંગલાના
ચોગાનમાં પહોંચી તે પ્રભા દોડતી આવી
મને બાજી પડીને કહેવા લાગી; “ આજ
સવારની બા તમનેજ સંભાળ્યા કરે છે ને
મ્હોંમાં જીમ ધાસતી નથી. ” મ્હેં ગભરાઈને
પૂછ્યું; “ ત્હારી બાની. તબીબત તો સારી
છે ને ? ”

“ હા, શરીર તો સારું છે. ગણ દાસના
નંદલાલ શેઠ આવ્યા છે તે પછી કરીને મ્હારા
અભ્યાસ બાબત મ્હારી માને બીજા દોષ
એમ મને લાગે છે. હું પાસે નહોતી એટલે
ચોક્કસ ખતર નથી. ”

“ અમે બન્ને જણ મુશીલખંડેનની
ઝોરડીમાં પેદાં. આ વખતે શેઠ અને શેઠાણી
બન્ને દરદીની તહેનાતમાં બેઠાં હતાં. શેઠ
મ્હારાગમ જવાની તમારીમાં દોષ એમ એ-
મના પોતાકપરથી લાગતું હતું. એમની
શરીરનો એકદર બાંધો બન્ધ અને આંખો
વિરાગ દેખાતી હતી. પ્રભાએ કહ્યું કહ્યું

તે આજ નંદલાલ શેઠ હશે એમ મ્હેં અતુ-
માન થયું. અમે અંદર પગ મુક્યો કે તરત
“ હવે જઈશ ” એમ કહી શેઠે રાજ લીધી.
એમની પાછળ સ્ત્રીમતિ પણ ચાલ્યાં. હું
મુશીલખંડેનના ખાટલા પર જઈને બેઠી.
આજ એવું મોટું તબ્દન ઉતરી ગયું હતું;
ને નિસ્તેજ આંખો સુઝને લાલચ ગળાઈ હતી.

મુશીલખંડેને પેલું મ્હોરી. સામે જોયું,
પછી પ્રભા સામે જોઈ બોલી, “ પ્રભા!
બેટા ! જરા ખદાર ના. ” આશંકિત
છાકરીએ એ હુકમ માથે મઠાવ્યો. એના
ગયા પછી મુશીલખંડેને બરાબ ગયેલું દેખું
ખાલી કરવા માંડ્યું. એક ન્હાના છોકરા
માથક તે ધીમે ધીમે રજા લાગી. મ્હેં એને
રડવાનું દીધી. કારણ કે તે વગર હૃદયમાર
કદી એછો થતો નથી એ અનુભવ સિદ્ધ
વાત છે.

રડીને દેખું હલકું કર્યા પછી તે સોલવા
લાગી; “ બહેન ! જોખ જાણે કેમ લખે
જોઈને મને રડું રડુંજ લાગે છે. હું
જન્મથીજ કુખી છું. મ્હેં મા કે મ્હેન
કાંઈતું મ્હોં જોયું નથી. મ્હારા માથે
મને ઉઠેરીને પરખારી. તેથી મને બાપના
ને એમના પ્રેમ સિવાય બીજો પ્રેમ લાગ
નથી. પણ મ્હારી પ્રભાને તો મ્હારા પછી

કોઈનાં આશરે નથી. જ્યારથી હમે એના હાથ ઝાલ્યો છે ત્યારથી મ્હારી ચિંતા દૂર ગઈ છે. ખરેખર ! તમને હું જોઉં છું ત્યારે કોઈ પાસેનું સગું હોય એમ મ્હને ભાસ થાય છે. આપણી વચ્ચે કોઈ જાતનો કોટુખિક સંબંધ હોય છે. હમે મને તે હોય, પરમેશ્વર તમને હંમેશાં સુખી રાખે એવું હું અતઃકરણ્યુર્વંદ છું છું. અત્યારે તમારો આભાર માનવાને પ્રાર્થના કરવા સિવાય બીજો કોઈ માર્ગ મ્હારા હાથમાં નથી.

હમે મ્હારા નિર્દોષ અનાથ બાળકનો હાથ ઝાલ્યો છે તો હવે કાયમને માટે એને પકડી જ રાખજો. મ્હારો હવે ભરોસો નથી. હું હવે એક બે દિવસની મુસાફર છું. જો તમે એને નહિ સંભાળો તો બિચારી 'મા-મા' કરીને રૂઝી રખડીને મરી જશે. હવે એની મા તમેજ ચાઓ.

આ સિવાય મ્હારે એક બીજી મહત્ત્વની બાબત તમને કહેવાની છે. એ કહ્યા સિવાય મ્હારો જીવ ગતે જવાનો નથી. પહેલાં અમારે ધણું સાફ કરવું. નંદલાલ એમના ભાગીદાર હતો. પ્રમાણ આપને એક કુટુંબ જે પંચામાં લીધા હતા. એકદમ છાતીમાં ખાવો થઈ હલ્લની પીડાનો રોગ એમને ઘણું પડ્યો હતો. અમારાં નસિયે પુટયાં હતાં. એમની એકએક વાચા જમ થઈ ગઈ અને હમે કરતાં બોલી શકાયું નહિ. એટલે મેમણે મ્હને લખીને દેખાડયું, "આ મ્હારી પેટી ત્હારી કબજામાં લે. એને જીવની પેટે સંભાળજે. જરાય બીજી મુદ્રાશ નહિ. કારણ એમાં સર્વ મહત્ત્વની બાબતના પ્રુવ્વાસ છે. નંદલાલ યોગ્ય રીતે ત્હારી સાથે વર્તશે. પણ વખત આવ્યે ઉઘાડીશ તો તને મદદ મળી આવશે. પ્રમાણે સંભાળજે."

"આ એમની હતી છેવટની આજ."

એજ રાત્રે મ્હારા પર દુઃખનો કુંભર વુટી પડ્યો. હું ગભરાઈ ગઈ ને યોગ્ય દિવસમાં માંદી પડી. હું માંદી હતી તે વખતે આ શેઠશેઠાણી મ્હારી સારવાર કરવા મ્હારે ઘેર રહેવા આજ્ઞા, તે હજી સુધી અહીં અહીંજ છે. એમનો વહેપારોજગાર કેવો આલંતો વચેરે કોઈ બાબત એમણે મ્હને પહેલાં કહેલી નહીં એટલે નંદલાલ જે કહે તે પર મ્હારે વિશ્વાસ રાખવો પડ્યો. આવી પ્રકૃતિનાં ધણાં મનુષ્યો હોય છે. તેઓના અકાળ મૃત્યુ પછી એમની પાછળનાંની કેવી દશા થાય છે તે હમે પ્રત્યક્ષ જુઓ છો વખતે સર્વ હકીકત એમણે પેટીમાં મુકી પથ હોય. પરંતુ પેટી પર નજર પડતાં જ એમના અંતઃકાળનું દશ્ય ખડું થાય છે. તે જોતાંજ ભેગી કરેલી સર્વ હિંમત વિખેરાઈ જાય છે. આ કારણને લીધેજ હજી સુધી મ્હેં એને ઉઘાડી નથી.

યોગ્ય દિવસ પછી મ્હને નંદલાલ શેઠ ખજાર કહી કે વહેપારમાં એક મોટી જોડ ગઈ હતી, અને એને લીધેજ મ્હારા પતિનું મૃત્યુ થયું હતું. તે દિવસથી એ અમારે પોપણ કરે છે. એ બધું કહે છે કે કોકરીનાં પગલાં ખરાય છે. પ્રમાણ એમને ગમતી નથી. મ્હારા દેખતાંજ એને બધાં મારે છે, તો મ્હારા ગયા પછી એની બિચારીની શી દશા થશે એની મ્હને હંમેશાં ચિંતા રહ્યા કરતી હતી. પણ અંદાજેનું, હમે એને ચરણે લ્યો. એ પેટીએ હું તમનેજ આપું છું. એમાં કંઈ નહિ હોય તોયે એને ભણાવવા પૂરું કંઈક મળી આવશે. અરે ! પણ હું માંડની માફક જાની બકત્રક કર્યા કરું છું ! પ્રમાણ તો તમારીજ છે. હવે એની કાળજી તમને. આ પેટી હું તેથીજ તમને સોંપું છું. એ એના બાપરાવનો વારસો છે. એ ઉગ્ગર સાયક થાય ત્યારે એના બાપ કોણ અને

કેવા હતાં એ જાણવાનો એને માટે આજેકે
માર્ગ છે. ”

આટલું બોલી સુશીલજીને એક નર-
સીંહાર સુખની નાળુક પેટી મ્હારા હાથમાં
મુકી. મ્હેં એને રમાલમાં વીંટળા લીધી.
આટલી બધી વાર સુધી સુશીલજીને મ્હેં
વચમાં કોઈ પણ પ્રશ્ન પુછ્યો નહોતો. એને
મ્હેં બોલવાનું દીધી હતી. કારણ કે શ્રીમતિ
હમણાં આવી પહોંચશે એવી અમને દરેક
પથે ધારતી રહેતી હતી.

હેવટે ન્મારે એ બોલતી બધે યથ ત્યારે
મ્હેં એને કહ્યું ? “ સુશીલજીને ! તમે
પ્રમાની ખીલકુલ શીકર કરશો નહિ. એને હું
મ્હારીજ છોડી ગયું છું. ધન્યવતે માથે
રાખી કહું છું કે એની બધી કાળજી હવે
મ્હારે માથે, હું અધવચ્ચે એને છોડી મુકીશ
નહિ અને આ પેટી-તમારી પુછ-એના
બાપદાદાનો વારસો તો પ્રમા ઉમ્મર લાપક
યતાં સુધી સંભાળીને રાખીશ અને પછી
એને સ્વાધીન કરીશ. તમે હવે એ વિષે
બેશીકર રહે. ”

મૃત્યુચત્રાપર પહેલી નિસ્તેજ સુખપર સં-
તોષ અને આનંદની છાયા પ્રસરી રહી.
આંખમાંથી હર્ષાશ્રુ ટપકવા માંડ્યાં. કંઈ ગળ-
ગળો થઈ ગયો. એનાથી એક ચમ્પ પથ્રુ
બોલી ચઢાયો નહિ. આખરે ગદ્ગદ સ્વરે તે
બોલી, “ અઢાહા ! ચંદા બ્હેન ! તમે
મ્હને કેટલી સુખી કરી ? તમે મ્હારી સગી
બ્હેન કરતાં વધારે કયું છે. આજે મ્હારી
છાતી દલકી થઈ, તે જીવે રાકક વળી. હવે
હું આ ધડીએજ મરવાને તૈયાર છું. મ્હને
કોઈ જાતની અભિલાષ રહી નથી. હવે
પ્રમાને આવવા દો. હમણાં બે દિવસ એને
મ્હારી પાસે રહેવા દો, પછી કામતે મારેજ
તમે એને લઈ જાઓ. ”

આજ અમને આટલા બધી વાત
કરવાનો અવસર પ્રાપ્ત થયો એવું કારણ
નંદલાલ શેઠનું અકસ્માત પરગામ જવું
જ હતું. એમને આજને આજ પાછું જવાનું
હતું એટલે શ્રીમતિ એમની તૈયારીમાં ચું-
ચાયા હતાં. પ્રમાને હુમ મારતાંજ તે દોડતી
આવીને ઉભી રહી. એના હાથ મારા હાથમાં
આપીને સુશીલજીને બોલી, “ દીકરા પ્રમા, આ
આ ચંદા બ્હેન હવે મ્હારે ઠેકાણે છે. એમની
આરા પ્રમાણે રહેજે. એટલે તું સુખી થઈશ
હોં બેટા ! ! ”

બિચારી અમાન નિહોળી બાળાં મા-
તાના સુખ સામે બેઠ રહી. પછી એકદમ
તેને ગળે બાળી પડી-સોડપમાં લપાઈ ગઈ.
માએ પેટ ભરીને સુખનો કરી લીધો. પ્રમા
આનંદથી મ્હારી સામે જોવા લાગી. આ
સુખ એને કેટલું જલકા છોડી જવાનું હતું
એનો ખીચારીને સ્વપ્નેયે પ્રમાલ નહોતો. યોડી-
વાર પછી મા દીકરીને સુખમાં મ્હાલતાં
મુકીને હું ઘેર જવા ઉડી. જતી વખત
પેટીને બરાબર સંભાળથી હું લઈ ગઈ.

[૭]

એ દિવસ ગયા પછી બીજે દિવસે સ-
વારે સુશીલજીનેના મૃત્યુની ખબર
મળી. હું ત્યાંજા. વિવિ પ્રમાણે સર્વ સંસ્કાર
થઈ ગયા. પછી પ્રમાને લખેનું હું ઘેર આવી.

ઉપરની વાતને ચાર વર્ષ વીતી ગયાં
હતાં. ઉન્દાજાનાં દિવસ હતા. સર્વનાં સુખ
આચળી ગયા હતા. જંગલની પશ્ચિમ તર-
ફની ગાંડીમાંથી વાડીમાંનો સુગંધી મંદમંદ
પવન આવતો હતો. હું આરામપુરથી પ-
મેડી મેડી વિવૃત્તનો લાંબો પત્ર વાંચતી હતી.
“ હું આવતી કાલે ઘેર પહોંચીશ. ” એ

એણે અંદર લખ્યું હતું. આ આનંદદાયક સમાચાર હું બે ત્રણ વખત વાંચી ગઈ છતાં મન ધરાયું નહિ. ફરી ફરીને કાગળ વાંચવામાં હું તદ્દલીન થઈ ગઈ કે પાસે ઉભેલી પ્રભાને હું બૂલીજ ગઈ. આખરે જ્યારે એણે પ્રશ્ન કર્યો: “કેના કાગળ છે ?” ત્યારેજ મ્હારં ચિત્ત એના તરફ ગયું. પ્રભા હવે મ્હોટી અને સમગ્રણી થઈ હતી, તેપણ મ્હને તો પહેલાંની નિદેશ પ્રભાજ કાગળી. મા તે તો આ જ. પોતાનું છોકરું ગમે તેટલું મ્હોટું થઈ ગયું હોય-છોકરાંને ઘેર છોકરાં થયાં હોય, તો પણ માને મન તો એ છોકરું, છોકરુંજ રહે છે.

“મ્હે” એને હસતાં હસતાં જવાબ આપ્યો, “વિદ્યુતનો પત્ર છે. એ કાસે આવવાનો છે. હવે ખૂબ મિઠા પડ્યો. હસવામાં, રમવામાં, ખાવામાં, ગાવામાં, બનવવામાં વગેરે દરેકમાં એ એવો હાંસીઆર છે કે દરેકને બદાલો અડ પડે. જ્યાં જશે ત્યાં આનંદનું વાતાવરણ બનાવી મુકશે. તુંજે એની સાથે રમવામાં એટલી જાણી મશગુલ થઈ જઈશ કે આ તારી અંદાજાને સુદાં ભૂલી જઈશ.”

“એમ બનેજ નહિ” પ્રભા એકદમ ખોલી ફી. “ગમે તે થાઓ. હું તમને તો કદીજ ભૂલવાની નહિ.”

બીજે દિવસે સવારે વિદ્યુત આવ્યો. એને જોઈ મ્હને કેટલો ખસી આનંદ થયો ? મ્હે” એને બાળપણથી મ્હારોજ છોકરો માની ઉછેરેલો. એ પણ મ્હને, એક માતા તરીકે માન આપતો હતો. મ્હે” એને જોણોમાં જો-સાડી, ખરડે હાથ ફેરી માથે હાથ મુકશે ને અંતરના આશીર્વાદ આપ્યા, “બેટા ! સુખી થજે !” મ્હારી આંખમાંથી લમનાં આંસુ ટપકી ગયાં. થોડી વારમાંજ કુચલ સમાચારની આપ લે થઈ મધ. હું ઉંડું મ્હે” કરી જોઉં તો પ્રભા મળે નહિ. એને ખૂબ મારવા જતી હતી ત્યાં એક દાસમાં મ્હનો ખાતો અને

બીજાં હાથમાં મ્હેસુરપાકની રકેબી લઈ આવતી એને મ્હે” જોઈ. એની આ કર્તવ્ય-દક્ષતા જોઈ મ્હને ધ્રુવોજ આનંદ થયો.

મ્હે” વિદ્યુતને કહેથીને કહ્યું, “કેમ, આ મ્હારી દીકરી પ્રભાને જોઈ ? કેવી હાંસી-આર છે ?”

એણે આદરપૂર્વક એના તરફ જોઈ રિમત કહ્યું. પ્રભાના શુભાખી ગાલપર ધર-મના રોરડા પડ્યા. મ્હેસુરપાક ટેબલ પર મુકી એ મર્ષાદાસર દર જઈ ઉભી. વિદ્યુતે ધીમે ધીમે ઇન્સાફ આપવા માંડ્યો. સાથે સાથે એનું આનંદપ્રદ ભાવણ ચાત્રતુંજ હતું. એને વાત કરવાને વિષય શોધવો પડતો નહિ. મ્હને મ્હેસુરપાક પરથી ધરની અને બનર વસ્તુઓ વિષે થોડું ખોલ્યો. પછી મણી રહ્યા એટલે બીજા છોકરાઓ શું કરવાના છે, એ પોતે શું કરશે વગેરે બધી ખાતો. એણે અર્થો નાંખી, પ્રભા ગંભીરતાથી સર્વ સાંભળતી હતી. પરંતુ અખંડની વાતોમાં ગંભીરતાને રચાવજ ક્યાંથી હોય ? થોડી વારમાં એ પણ હસવા ને ખેલવા લાગી.

પ્રભાની મુઠ્ઠા, મધુર અને ગંભીર વાણી તથા વિદ્યુતનું જુસ્સાદાર વિનોદી ભાવણ હું આનંદથી સાંભળતી હતી. મ્હારાં બન્ને લાડકાં છોકરાં બાળ ભેગાં બેસી આનંદથી વાતો કરતાં હતાં, બન્ને રૂપાળાં, ડાઘાં અને સુચીલ હોવાથી મ્હારો વાતસલ્ય પ્રેમ એમના પર એક સરળોજ ટેળાતો. એક મર્ષાદાની મુઠ્ઠા પુતળી અને બીજો આનંદનો સાગર ! બહા ! કેવી સુંદર જોડી ! એમની આ જોડી મ્હને આગળ ઉપર સુખ દેશે ? વગેરે વિચારોથી મ્હારું હૃદય આનંદથી પ્રકુલ થવા લાગ્યું.

બીજે દિવસે સવારે પ્રભા મ્હા પાછીની બચસ્થામાં ચૂંચાલતી હતી તે વખતે હું અને વિદ્યુત બ્હારની વાડીમાં ફરતાં હતાં. વિદ્યુત

વિચારમગ્ન કેખાતો હતો. મહેં એને વિચાર-
નિદ્રામાંથી જાગૃત કર્યો. “જોન કે વિદ્યુત,
આ વેલ કેવી કામળ છે? એનાં ફુલ પણ
કેવાં મનોહર છે?” તે ઉભો રહ્યો અને વેલ
જોઈ, પણ કંઈ ખાસ લક્ષ આપ્યું નહિં.

પછી મહેં કહ્યું: “તમને ચંદરના લોકોને
આવાં ફુલો શેનાં ગમે? પણ મ્હારી પ્રમા
ને તો એ બહુજ ગમે છે. એણે જાતે જમીન
ગાફી, ખાતર નાંખી, પાણી પાકને આ વેલ
આવડી મ્હોટી કરી છે. હજી પણ આ વેલની
તે અતિથય કાળજી રાખે છે.”

“એમ કે? એ રંગ ખરેખર સુંદર
છે, સુગંધ પણ સારી છે એટલે. જાણે ફુલ
સુધ્યાજ કરીએ એમ થાય છે. પ્રભાવતીને
આ ફુલ ગમે એમાં કંઈ નવાઈ નથી,
કારણ એ એના જેવીજ સુંદર અને મૃદુ છે.”

આમ કહી વિદ્યુતે ચાર પાંચ ફુલોનો
એક શુદ્ધ કરી કોટના બટન હોલમાં ધાલ્યો.
થોડીવાર પહેલાં જે વેલ તરફ નજર કરવાની
પણ ક્ષણ નહોતી તેજ વેલી પ્રમાને ખાસ
પ્રિય છે એ જાણી પોતાને પણ ગમી ગઈ,
જે જોઈ મ્હને મનમાં મનમાં હસવું આવ્યું.
તેજ વખતે મહેં એને પ્રમાનો સર્વ વૃષ્ટાંત
કહી સંભળાવ્યો. એના મનમાં પ્રમા વિષે
માન અને આદર વધુ હત્યથ થયાં.

પ્રમા અને વિદ્યુત બન્ને, શુદ્ધ અંતઃક-
રણવાળાં, વિનોદી અને સ્નેહાળ હોવાથી,
એકમેકને સારું બનવું હતું. પ્રમાને બહુ
બોલવાની રેવ નહોતી પણ જે થોડું બોલતી
તે એનો વિનય, રસિકતા, સરલતા, સહૃદયતા
વગેરે ગુણો બતાવવા બસ હતું. ધણી વખત
ગાફને અમર વાંચીને અમારાં મન રંજન
કરતી. આવા આનંદમાં રળના દિવસો ક્યાં
જાય જાય એ વિદ્યુતને જણાયું નહિં.
એટલામાં પાછું જવાનું આવીને ઉભું રહ્યું.
એને જતાં જતાં ધામ દેખ થયું.

તે બોલ્યો: “મા હવે પાછાં એક વર્ષ
પછી આપણે મળીશું. પણ એક વર્ષ એટલે
કેટલે બંધો સમય! કેમ કરી એટલા બંધો
દિવસ વીતશે?”

પ્રમાને પણ કંઈ એણું. દુઃખ થયું
નહોતું. એ બોલતી નહોતી એટલું જ.

વિદ્યુતના ગયા પછી ધરમાં સુતું. સદે
યજ ગયું. પ્રમાનો સ્વભાવ મૂળ શાંત. તેમાં
હવે સમજણ આવ્યા પછી વધારે શાંત
બનતી ગઈ. સીવના ગૃથવામાંથી લક્ષ કાઢી
લખવા વાંચવામાં પરોવ્યું. આખો દિવસ તે
ચોપડીએ વાંચવામાંજ ગાળતી. વિદ્યુતે
અંગ્રેજીની શરૂઆત કરાવી હતી. એટલે તે
મ્હારી પાસે આગળ શિખવા લાગી. આ
આ પ્રમાણે ધીમે ધીમે આગળ વધતી હતી.
બીજે વર્ષે વિદ્યુતના આવવાના સમા-
ચારવાળો પત્ર જ્યારે મહેં પ્રમાને વાંચવા,
આખો ત્યારે એના ચંદ્રેશ પર લજ્જાની
છાયા પ્રસરી રહી, મુખ અંદરોહ્ય સમુ-
ચારકત થયું અને આંખો આનંદથી ચમકી
રહી. મુખના મુંખપરના ફેરફાર જોઈ મ્હારા
હૃદયમાં આનંદસાગર ઉલટ્યો.

બીજા દિવસના મીઠા પ્રમાને વિદ્યુત
આવ્યો. જાણે આજની મૂર્તિજ અમારા
ચાંત ધરમાં ઉતરી ભાવી ન હોય એમ
અમને લાગ્યું. આવીને મ્હને નમસ્કાર કર્યા.
પછી એણે પ્રમાની બપર પુછી. એ ત્યાંજ
પડદા પાછળ હતી. એણે ટોડીયું કાઢી બહાર
જોયું ને પાછી અંદર જતી રહી.

[૮]

ઉંઢાળામો સુધ કંઠે કે મ્હાર કામ.
એટલો ધામ થતો હતો કે કશું સુએજ નહિ.
તેમાં વળા આવે શીખડેપુરીનું બારે જમણ
જમેલાં, એટલે પુછવું નહિ. હું હમેશ
મગજ મ્હારી એરડીમાં ચોપડી વાંચી રહી

હતી; પણ તાપ અને બારે બોરાકથી આગસ આવવા મંડ્યું. એટલામાં દીલકમાના નુમધુર તારનો ઝંકાર કાન પર અચડાયો. મધૂર સૂરમાં પ્રમાણે ક્રોમમ સ્વર મળી ગયો. ચોપડી હાથમાં અર્ધ, ઉધાડી રહી ગઈ અને ઘેનથી અડધી હાથમાં અને અડધી જગતી હું એમને એમ પડી રહી. ખગર નથી કે આવી રિયતિમાં હું ક્યાં સુધી પડી રહી હતી.

ન્યારે હું જગતી ત્યારે મ્હારી સામે વિદ્યુત એક બારી પર હાથ ટેકવી ને ગાલ પર હાથ ટેકવી સચિત ઉભો હતો. એના સુંદર મુખ પર દિલગીરીની છાયા પ્રસરી રહી હતી. મ્હેં ગંભીરતાને પુછ્યું, “વિદ્યુત ! તું અહીં ક્યારનો આવ્યો છે ? આમ ઉદાસ કેમ દેખાય છે ?”

કપાળ પરથી પરસેવો છુટતાં તે બોલ્યો “બા ! તું અહીં એકલીજ છે ?”

“હા જરા મ્હારી આંખ મળી મળી હતી.”

“એમ ! ત્યારે પ્રમા અહીં નથી આવી ?”

તેણે આમતેમ જોઈ, અચકાતે ગાયકાતે પ્રશ્ન કર્યો.

“ના બાઈ, અહીં તો પ્રમા આવીજ નથી.” મ્હેં ગંભીરતાને જવાબ આપ્યો.

“પણ, તું આ નસીબ કેમ પુછે છે ? તમે હમણાં દિવાનખાનામાં નહોતા ? પ્રમા માતી હતી ને ?”

“હા-હતી-પણ” તે ડરતો ડરતો બોલવા લાગ્યો. હું એકદમ ઉભી થઈને બોલી, “કેમ વિદ્યુત ! આમ કેમ કરે છે ? સ્પષ્ટ બોલ શું થયું છે ? પ્રમાને કંઈ ધમ્મ તો નથી થઈને ? ચાલ, ચાલ, આજે જોઈએ.”

“ના, ના એવું કંઈ થયું નથી. ત્હારી સૂચના મુજબ મ્હેં એને એના ન્દાન-પણની, એના માગાવની હજીકત પુછી મ્હેં તો રહેજું પુછ્યું, પણ એણે તો નીચું જોઈ

રેવા માંડ્યું. રેવાનું કારણ પુછતાં જવાબ મળ્યો; “ગરીબ ગિયારી મ્હારી મા બહુ નિર્ધન હતી.” એટલું કહી એ વધારે રડવા લાગી. આ જોઈ હું એની આંખો ખની ગયો. એનું કત્તી રીતે સાંત્વન કરવું તે વિષે મ્હને કંઈ સમજ પડી નહિ એટલામાં એણે જ કહ્યું, “મ્હને એકલી રહેવા દો. એકાંત મળવાથીજ મ્હારા મનને શાંતિ મળી શકશે.” એને એકલીને રડવા દેવી એ મ્હને ઠીક લાગ્યું નહિ, પણ એની ધમ્મ વિશ્વ હું થઈ શક્યો નહિ.”

“પ્રમાનું મન ધણું ક્રોમળ છે; એ તું વારે વારે કેમ મૂકી જાય છે, વિદ્યુત ? ત્હારા પ્રશ્નથી એને જોણું આવી જાય છે કે, “હું એક નિર્ધન બનાવ બાલિકા છું.” એની માનું હૃદય પણ એટલું બહુ ક્રોમળ હતું. અમારાં મનમાં સાહેબ કહે છે, “કે પ્રમાનું હૃદય એની મા કરતાં વધુ નાનુક છે.” એના મન પર એકદમ અંતર થાય છે. કોઈક ચોંકાવનારી ખીના સુખગીતી એટલે એના જીવનું જોખમ સમજાવ્યું. એના પુલ જવા નાનુક હૃદયને સારો સંબાળનાર મળે તે એ સુખી થાઓ એટલું હું ધમ્મર પાસે—”

“મળશે.” વચમાંજ વિદ્યુત બોલી ઉઠ્યો. “એને ધમ્મર સુખગીતી આપશે પણ બા, તું મ્હારી એક વિનિતિ માન્ય કરે તો—”

એ આગળ શું બોલવાનો હતો તેનું મ્હેં અનુમાન દેરી લીધું હતું. તે પછી કંઈ ન બોલતાં અધીરાઈ બતાવતી હું તેની સામે જોઈ રહી.

એણે આગળ ચલાવ્યું, “એને મ્હારી જીવન સદચરી થવાની પરવાનગી આપીશ ? કે કેમ બોલતી નથી ?”

હું શું કહું વિદ્યુત ?

“ત્હને જે શોખ લાગે તે બીજું શું ?”

એની હાવભાવ અને ચહેરો આ વખતે ખરેખર જોવા લાયક હતો. મહે હસતાં હસતાં જવાબ આપ્યો, “ જુવેને બા, હમે આજ કાલનાં છોકરાં. તે તમારાં લગ્નની કાળજી લેમને ! બરાબર ચોક્કસ બેસાડી કરીને પરવાનગીનો ઢોંગ કરો છો ? તમારે પરવાનગીએ શું કામ માગવી પડે ? ”

એટલામાં પ્રભા ત્યાં આવી પહોંચી. તે વિદ્યુતને જોઈ પાછી જવા મંડી. મહે એને કહ્યું, “ ઉભી રહે પ્રભા ! આમ આવ. હવે સાંભરે છે, ગમે વર્ષે બપોરે વિદ્યુત આવવાનો હતો ત્યારે મહે હવે કે ત્યારે એ આવશે. ત્યારે તું મને થે શૂદ્ધી નહિય. ત્યારે મેં જવાબ આપ્યો હતો, કે એમ બનેજ નહિ પણ જો, હારે એ કહેવું બોલું પડ્યું કે નહિ ? ”

મહારા મેં પર હાથ દાખી એ બોલી, “ ના, મહારે કહેવું બીલકુલ બોલું પડ્યું નથી. મહારો પ્રેમ તમારા ઉપર છે તેટલો ને તેટલોજ કામ છે. ”

બોલતાં બોલતાં પ્રભાની અણીયાળી વિજ્ઞાન આંખો વિલક્ષણ તેજશી ચમકતી હતી. પરમેશ્વરે કેવી સુંદર જોડ ગોઠવી હતી ! શરીરે મજબૂત બાંધના, લાંબા પહોળા, વિદ્યુતના ગોર અને મલ્લ પણ સૌમ્ય મુખપર આનંદની રેખા સ્પષ્ટ જણાતી હતી. મહારાથી મનમાં બળડી જવાયું, “ હે પ્રભો ! હારી લીલા અગાધ છે. કામળ પુષ્પ સરખી પ્રભાની લતાને આવાજ મજબૂત

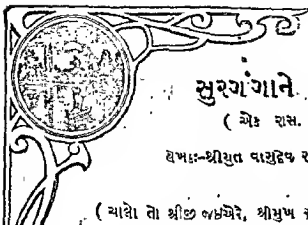
વૃક્ષના આશરાની બહાર છે. એના કોમલ હૃદયની સંભાળ અદિજ થોડી લેવાશે. અહાહા ! દીનાનાથ ! એમની આ જોડી તું અખંડ રાખ. ”

ચયુ; મહારી લાડકડી પ્રભાના વિવંહની ચિંતા તો ઝાછી થઈ. પણ હવે લગ્ન ક્યારે કરવું એ સવાલ આવીને ઉભો રહ્યો. આ સવાલ કંઈ જોવો તેવો નહોતો. એણે મને ગભરાવી મુકી.

હા, પણ ઠીક વાદ આવ્યું. મહારે લગ્ન પહેલાં એક કામ કરવાનું બાકી રહેતું હતું. પેલી સુશીલબહેનની આપેલી પેટી, આટલાં વર્ષો થયાં મહે એમને એમજ રહેવા દીધી હતી. હવે પ્રભા વયે પહોંચી છે અને થોડા વખતમાં એનાં લગ્ન થનાર છે એટલે આજ સુધી છુપી રાખેલી પેટીમાં જે કંઈ હોય, તે કાઢી એને સ્વાધીન કરવું જોઈએ, અને એ કામ લગ્ન પહેલાંજ કરવાનું હતું.

આથી, મહે પેટી બહાર કાઢી, સાફસુધે કરી અને ઉઘાડવા બેઠી. પણ એકાદ ગ્રામ શક્તિ જાણે મહેને કહેતી હોયની, “ પેટી બોલીશ નહિ, છે એમની એમ રહેવા દે, ” એમ મહારા મનમાં ચુકું. મહારા હાથ ઉપડ્યા નહિ. એક બાજુથી પ્રભાના બાપે એને મારે શું વારસો આપ્યો છે, એ જાણવાની ઉત્સુકતા વધતી હતી, અને બીજી બાજુ ગ્રામ શક્તિ મહારા વિચારો પર દાબ મુકતી હતી. આખરે તે દિવસે તો પેટી હું નજર ઉઘાડી થકી.

સુરગંગાને તીરે:

(એક રાસ.)

લખા:-શ્રીયુત વામુદેવ રામચંદ્ર રોડત,
બી. એ.

(ચાલો તો શ્રીજી જઈએ, શ્રીમુખ સંદર જેવાને-એ રાગ.)

ચાલો તો જહાલમ જઈએ રાજ, સુરગંગાને તીરે.
રસરાજ રસિકવર રમીએ રાજ, સુરગંગાને તીરે.
ઠંઠોલો ઠેઠોલ કુંવે રાજ, સુરગંગાને તીરે.
મહેકે ફેરમ પુલપુળે રાજ, સુરગંગાને તીરે.

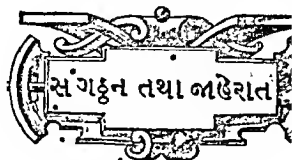
અમૃત શાં વહેતાં ધીરે રાજ, સુરગંગાને તીરે.
પોયણી હસતી તેનીરે રાજ, સુરગંગાને તીરે.
ખીલી ચરદ પૂનમ રહીઆળી રાજ, સુરગંગાને તીરે.
ચાલો રમીએ વનમાળી રાજ, સુરગંગાને તીરે.

ધંદુ અદળક અગી સવતો રાજ, સુરગંગાને તીરે.
શશીકાન્ત મુધાકણ દ્રવતો રાજ, સુરગંગાને તીરે.
કુસુમિત વન ઉપવન ખીલે રાજ, સુરગંગાને તીરે.
મનુમન મુઠવર્ણુ ઝીલે રાજ, સુરગંગાને તીરે.

ફીલિલિલ લીલા અતિલોભન રાજ, સુરગંગાને તીરે.
સુંદરવરનેહનુશોભન રાજ, સુરગંગાને તીરે.
મુઠ મિષ્ટ મુળંસી જાલવો રાજ, સુરગંગાને તીરે.
પિયુ પ્રેમપિયુષરસ પાચો રાજ, સુરગંગાને તીરે.

સૌભાગ્ય મુહાંગી મળીઓ રાજ, સુરગંગાને તીરે.
રંગે રમવાને મળીઓ રાજ, સુરગંગાને તીરે.
રસ રેલઉલ ઠરો રસરાજ, સુરગંગાને તીરે.
માનિની મન મોદ ભરે રસરાજ, સુરગંગાને તીરે.

રોડત વામુદેવ રામચંદ્ર.

સેવક:-ડૉ. સુમન્ત બ. મહેતા.

જરાતના સમાજ સેવકોનું કામ જોઈએ તે પ્રમાણમાં શોભી નીકળતું નથી અને મહારાષ્ટ્ર વિગેરેનું કામ પણ સુંદર દેખાય છે તેના મુખ્ય બે કારણ છે: (૧) ગુજરાતનું કામ છુટક છુટક વેરાયતું છે, મહારાષ્ટ્રનું એક બે ગામોમાં અને એક બે સંસ્થાઓમાં સમાઈતું છે. દાખલા ધરીકે પુના સેવા સદનમાં બાલક કન્યાઓ તેમજ આદેશ વયની વિધવાઓ શિક્ષણ લે છે. શિક્ષણ પણ સામાન્ય પ્રાપ્ય.

પ્રકૃતિ એકજ ગામમાં એકઠી થઈ નથી પણ ગામોમાં જુદાજુદા સમાજ સેવકોને ચાલી રહી છે. દરેક માથુસ કઠુલ કરશે કે આ દેશમાં જુદીજુદી સંસ્થાઓ સ્થપાય એ કંઠવા જેવું છે, માત્ર તે ઉપરાંત એ સંસ્થાઓ વચ્ચે મજબુત સંબંધ હોવો જોઈએ; જો બની શકે તો સંકળાયેલી હોવો જોઈએ. પોત પોતાની સ્વતંત્રતા ગુમાવવા શિવાય અને વિગતવાર કાર્યક્રમ એકજ જાતનો રાખ્યા શિવાય અસંપર્ક સંબંધ રાખે એવું આપણે ઇચ્છીએ.

સંસ્થાઓ નથી ત્યાં નવી સ્થપાયો, દરેક ગામના લોકો ખીજા બધામાં થતાં કામની માહિતી મેળવી શકશે અને કાંઈ મધ્યસ્થ સંસ્થા દેખરેખ, સલાહ તથા મદદનું કામ પણ ઉપાડી શકશે. દસ માણસો છુટક છુટક કામ કરે અને તે દસે જાણુસ એકતી આગેવાની નીચે અથવા દસે અરસપરસ સહકારથી કરે તો તેમાં જેટલો ફેર પડે તેટલોજ સંસ્થાઓના સંગઠનથી જરૂર થવાનો.

શ્રીઓની સારીરિક માનાસિક, આર્થિક તથા નૈતિક ઉત્થતિને માટે અનેક પ્રયાસો થઈ રહ્યા છે. એક ગામના માણસો ખીજા ગામોની પ્રવૃત્તિ વિષે અજાન રહે તે ઠીક નથી. દરેકમાંથી કાંઈ કાંઈ શીખવાનું મળે, દરેક સંસ્થા અનુકૂળ બાબતની અંદર વિશેષ ઉત્તમ થઈ શકે. વિશિષ્ટતા (Speciality) ની પણ ધણી જરૂર છે. સંગઠનથી શક્તિ તથા દબાવો અર્થ બને છે.

જાહેરાત તથા સંગઠનને માટે એક પત્ર કે માસિકની આવશ્યકતા છે, અને સ્ત્રી કેળવણી તથા સ્ત્રી ઉત્થતિના દરેક પ્રશ્ન તથા દરેક વિષયની સંપૂર્ણ માહિતી પત્રદ્વારા ફેલાવી શકાય. ઉત્થતિ માટે સુદરી-સુબોધ, સ્ત્રીબોધ વિગેરે કેટલાંક માસિકો એ અતિ ઉપયોગી સેવા બજાવી છે. “શુભસુદરી” હાલમાં નવુંજ પ્રકટ થયું છે, પણ તેમના તંત્રીઓ જે ગુજરાતમાં ફરી ને ઠોકેકાણે યોગ્ય ખુબરપત્રીઓ નીમે તો મ્હારી તો ખત્રી છે કે એ ભાઈઓ ગુજરાતની કીમતી સેવા બજાવશે. એમના કાર્યાલયમાં દરેક પ્રકારની માહિતી એકઠી કરવી પડશે અને તનતોડ મહેનત વગર આવે, પ્રયાસ સફળ થાય એમ નથી, પણ ગુજરાતી સમાજ સેવકોએ ૨૫૪ જાણી લીધું છે કે સંગઠન તથા જાહેરાત વગર છુટકો નથી.

રસાયણ-શાસ્ત્રના એક પ્રોફેસર સાહેબ વિદ્યાર્થીઓને અવલોકન કરવાની શક્તિ કેટલી અગત્યની છે તે સમજાવતાં હતા. પાસે એક તીવ્ર વાસરાળા રસાયણોથી ભરેલું વાસણ પડ્યું હતું. પ્રોફેસર સાહેબ તેમાં એક આંગળી બોળીને ચાટી ગયા. મોઢું જરાએ કટાણું ન થયું. પછી તેમણે વિદ્યાર્થીઓને એક પછી એક એ પ્રમાણે આંગળી બોળી ચાટવાનો હુકમ કર્યો.

વિદ્યાર્થીઓએ ન છુટકે આંગળીઓ બોળી ચાટી લીધી. સોનાં મોઢાં દોલેલ થયાં જેવાં થયાં. પ્રોફેસર સાહેબ આ જોઈને તરતજ હસ્યા: “હું તમને કહેતોજ હતો કે અવલોકન કરવું ધણુંજ અગત્યનું છે. જે તમે જારીક અવલોકન કર્યું હોત તો તમે જોઈ શક્યા હોત કે મેં જે આંગળી બોળી હતી તે નહિ પણ ખીજીજ આંગળી ચાટી હતી!”

અજંટાની સુંદરીઓ.

લેખક: "લાલુ-ચંદ."

આ પછો દેશ પ્રાચીન કાળમાં કળા-કાશ્યમાં ધણે ચઢીયોતો અને સુપ્રસિદ્ધ હતો. એ કળા-કાશ્ય વખતના વહુવા સૌથે લગભગ નષ્ટ થયાં છે, છતાં તેના જે ચિત્રો કંઈ સુધી રજાં સજાં આપણા નેવામાં આવે છે, તે પરથી તે અદ્ભુત કળાકૌશલ્યનો આપણને ખ્યાલ આવ્યા વિના રહેતો નથી. પરદેશીઓ પણ એ ચિત્રો જોઈને આશ્ચર્ય પાળી જાય છે, અને આપણા દેશનાં પ્રાચીન કળાકૌશલ્યનાં ખૂબ વખાણુ કરે છે. એ ચિત્રો જાદુ પ્રાચીન નથી-હવે સત્તની ચરઆતના વખતમાં અથવા તે પહેલાં થોડાક સૈફાં ઉપરનાં એ ચિત્રો આપણા દેશમાં રહેલાં નેવામાં આવે છે, તો પણ તે હિન્દની સુંદર કળાના નમુના છે એ સર્વને કબૂલ કરવું પડે છે. હજીયે વધારે પ્રાચીન અવશેષો મળે તો લોકોને વિશેષ નવાઈ લાગ્યા વિના રહે નહિ.

આ દેશના એ અદ્ભુત કળાકૌશલ્યના સંગ્રહો કેટલીક ગુફાઓમાં સચવાઈ રહ્યા છે. નિર્દય કાળે તેમની પર સખ્ત પ્રહારો કરેલા છે, છતાં હજી તેમની ભમક દેખાઈ આવ્યા વિના રહેતી નથી. અને અસલ તે કેટલાં પહોળાં સુંદર હોવાં જોઈએ-તેના ખ્યાલ આવે છે. આવી ગુફાઓ ગણીમાંની છે, તેમાં અજંટાની ગુફાઓનો સમાવેશ થાય છે.

અજંટા એ એક નાનકડા ગામડાનું નામ છે. નામદાર નિગામ સરકારના રાજ્યમાં તે આવેલું છે. મુજાબથી તે લગભગ ૩૦૦ માઈલ દૂર છે. અજંટાથી થોડેક દૂર અંબાઈનું પ્રસિદ્ધ રત્નજોત આવેલું છે, જ્યાં ૧૮૦૩ માં અંગ્રેજ સરદાર વેલીંગ્ટને મરાઠાઓને હરાવ્યા હતા. તે ગામડાની નજીકમાં કુંગરો આવેલાં છે, તેમાં એક થોડાનાં દાખાના આકારનો વિચર છે. એ વિચરની ઉપર આવેલી કેટલીકની બાજુઓમાં અનેક ઝોરડા અને દેવાલયો ઠોરી કાદયાં છે. કુંગરાળ પત્થરમાંથી કેટલી અથાગ મહેનત લાગે અને કેટલી શુદ્ધિથી તેમણે ઝોરડા અને દેવાલયો ઠોરી કાદયાં હશે, અને તેમાં આવેલા યાંત્રણાઓ અને દરવાગાઓ ઉપર કોતરકામ કયું હશે તેનો ફક્ત આપણને કલ્પનાથી જ ખ્યાલ આવી શકશે. અજંટામાં જ્યાં મળીને જોગણીસ મંદિરો છે, જેમાંના ચાર દેવાલયો છે, અને પચીસ સાધુઓનાં નિવાસસ્થાનો છે. બહારથી મોટી કમાનોવાળા દરવાજા જેવા બાગથી દેવાલયો ઝટ જોગણાઈ આવે છે, જેમાંથી અંદર પ્રકાર પહોંચે છે. તેમાં બૌદ્ધોનાં ખૂબ સ્તૂપો આવેલાં છે. સાધુઓનાં નિવાસસ્થાનો અથવા આપણે જેમને હાલનાં જામાનામાં ધમ યાળાઓ કહીએ તેમાં એક ઝોરડા ઝોરડા હોય છે, તેના આગળના ભાગમાં જોડેલા હોય છે, અંદરના ભાગમાં જાણુ એવે યાંત્રણા આવેલા હોય છે, જ્યાં આગળ

ચક્રને સોધુઓનાં એકાંત સ્થાનોમાં જવાય છે, અને પ્રવેશદ્વારની સામે બુદ્ધ ભગવાનની પ્રતિમા આવી રહેલી છે. આવી રચના ખીલુ ધણી ગુફાઓમાં જોવામાં આવે છે.

પશ્ચિમ અને મધ્ય હિન્દુસ્તાનના કુંગ-રામાં આવાં સેંકડો ગુફા-મંદિરો છે. તેમાંનાં કેટલાંક ઇ. સ. પૂર્વે ત્રીજા સદી નેટલાંક કે તોથીયે વધારે જુનાં છે, જ્યારે કેટલાંક ઇ. સ.ના તોરમાં સેકાનાં થે છે. વળી તેમાં એકલા બુદ્ધોનીજ છબીઓ નથી. કેટલાંક બુદ્ધોએ કોરેલાં, કેટલાંક જૈનોએ કોરેલાં અને કેટલાંક હિંદુઓએ પણ કોરેલાં એ ગુફા-મંદિરો સર્વાનાં કળાકાચલ્ય પ્રકટ કરી રહ્યાં છે. તેમનાં સુદર ચિત્રો દિવાલો અને છતોને દેદીપમાન બનાવતાં હતાં. પરંતુ હુલોએ આપણી ક્ષાતો એ ખજાનો મુખ્યત્વે ત્રણજ જગ્યાઓએ સચવાઈ રહ્યો છે; અને ત્યાં જ ક્ષણ કાળની અસર થયા વિના રહી નથી. એ ત્રણમાંની એક જગ્યા : સીલોનમાં શીગદ્દી નામે છે; ખીલુ ગ્વાલીયર રાજ્યમાં બાધ, નામની જગ્યા છે; અને ત્રીજી અનંતા, એ ત્રણેયમાં અનેક સુંદરમાં સુંદર ચિત્રો અનંતાની, ગુફાઓમાં જોવામાં આવે છે.

અનંતાનાં ચિત્રો એકજ ચિત્રકારની પ્રસાદી નથી. જુદે જુદે વખતે ઘણા ચિત્રકારોએ એ ચિત્રોમાં પોતાનો ફાળો પથાચક્તિ આપ્યો છે. કેટલાંક ચિત્રોએ દિવાલો પર માત્ર યોગ્ય ચોરસકુટ જગ્યા શોધી છે, જ્યારે તેમનીજ બાજુમાં તેમનાથી કદ કે વીસ ગણાં મોટા ચિત્રો જોવામાં આવે છે. કેટલાંક ચિત્રો શેલી અને ચિત્રકળાના ઉમદા નમુના છે, ત્યારે કેટલાંક ચિત્રોમાં તેમના ક્ષતોની બેદર-

કારી સ્પષ્ટ ગ્રાહ્ય પડી આવે છે. આ પ્રમાણે તેમના કદમાં, ઉત્પત્તિ કાળમાં અને સુંદરતામાં ભિન્નતા હોવા છતાં, તેમની એક સામગ્રી અસરમાં ધ્યાનમાં રાખવા યોગ્ય એકતા તરી આવે છે; કેમકે, અનંતાના સર્વ ચિત્રકારોએ ચિત્રોદ્ધારવામાં એકજ ધારીતું અનુસરણ કર્યું છે, અને રંગ પૂરવામાં એક સરખો

ખાવ કરવાનેજ લેવામાં આવેલી મહેનત દેખાતાં નથી. સેંકડો વર્ષોના અનુભવથી તે ચિત્રકારો સિખ્યા હતા, કે સારી ચિત્રકળાની ચાહી આવેખનમાં છે, અને આવેખન કળા તેમણે એટલી સરસ ખીસવી, કે તેની બરોબરી જરી અત્યાર સુધી ભાંગેજ થઈ છે.

અનંતામાં બાદશાહી સ્વારીઓ, રાજ્ય

દરબારી, અને દરબારી પ્રસંગોનાં ઘણાં ચિત્રો છે, જેમાં ઇરાનના યેરો અને બીજા પરદેશીઓ ભાગ લેવાય છે. પહેલાં એમ ધાર્યામાં આવતું હતું કે એ એતિહાસિક દેખાવો છે અને તેમાં ચિત્રેલા લોકોએ તે સમયના હિન્દુસ્થાનના ઇતિહાસમાં ભાગ લીધેલો છે; પરંતુ અર્વાચીન ગ્રંથબોધ ઉપરથી સાબીત થયું છે, કે તે સમયના ચિત્રો શુદ્ધધર્મને લગતાં જ છે. શુદ્ધધર્મના સંસ્થાપક ભગવાન ગાનમ બદની ધ્યાન તે ચિત્રમાં

દેત, તેમણે કરેલા અનેક ચમત્કારો અને તેમનું મરણ એ સર્વ પ્રસંગો ચિત્રકારોએ આપેલું જ આવધ્યા છે. એ પ્રસંગો એવી સાદી, સ્પષ્ટ અને સીધી રીતે આલેખ્યા છે, કે તદ્દન બાળશાળાસુપણુ તેમનો અર્થ સમજી શકે. પરંતુ બીજી રીતે જોનાં તેમાં આશ્ચર્યકારક વિગતો બરી છે, તેઓ ચાહસો વર્ષો ઉપર હિન્દુસ્થાનનું જીવન કેવું હતું તે તેમાં આ લખાવડું છે, રાગઓ અને ખેડુતો, દરબારીઓ અને સાધુઓ સૈનિકો અને શિકારીઓ—પ્રત્યેક કોટિનાં

આલેખાયેલી છે કેટલાક ચિત્રો ભગવાન શુદ્ધના પૂર્વવતારોનાં છે, અને કેટલાંક ચિત્રોમાં તેમના હેલસ અવતા ના પ્રસંગો છે, જેવા કે તેમના જન્મ સમયે મૃયુ પામેલાં તેમનાં માતૃશ્રી માયાદેવીનું ચિત્ર; તેમનાં બાળપણનાં ચિત્ર; તેમના પિતાના રાજ્યમદાવધમાં ભોગ-વિલાસમાં માળેલી યુવાવસ્થાનાં ચિત્રો; જગન્ન શુદ્ધ પોતાનાં કુટુંબનો અને સંસારને ત્યાગ કર્યો, બોધિ પક્ષ નીચે તેમને યાન મળ્યું, દાસીદેવમાં તેમણે આપેલો પ્રથમ ડપ-

સીઓ, પુરો અને બાળકો—સર્વ એ ગુહ્યનાં ચિત્રોમાં દેખાય છે.

આવાં અદ્ભૂત ચિત્રો આલેખનાર કોણ હતા, તે આપણે જાણતા નથી, પરંતુ એટલું તો ચોક્કસ છે. કે તેઓ હિન્દીઓ હતા. અને તેમણે ખતાવેલી કળા હિન્દી રાષ્ટ્રીય કળા હતી. હિન્દને દરેક બાબતમાં ઉતારી પાડવા ક્ષમતા લોકો હજી ચોડાક વર્ષો ઉપરજ એવી વાતો કરતા હતા, કે એ ચિત્રો તો ઇરાનીઓએ, ચીનાંઓએ, બાઈ-

અનંતાનો આલેખતાં છે—એટલે કે હિન્દીઓએ તહિ. પરંતુ હવે એ લોકોનાં મોઢાં કાઢ્યાં પડી ગયાં છે. આપણે ઉપર જોઈ ગયા કે એ ચિત્રો એક જ બંધાનાં નથી. તેમાંના કેટલાંક ઇસ્લામના પ્રારંભ કાળનાં છે, અને કેટલાંક તેમનાથી પાંચસો હજાર વર્ષ જેટલાં અર્વાચીન છે. પરંતુ તે હિન્દીઓની જ કૃતિઓ છે એ સ્પષ્ટ માલૂમ પડી આવે છે.

એ ચિત્રો હિન્દી ચિત્રકારોની કૃતિ છે, તેમાં બુદ્ધ ધર્મ સંબંધી દૃશ્ય આલેખાયાં છે, પણ તેમાં એ અપ્રતિમ બાબતોનું સંચિત્રણ થયેલું છે, એ ચિત્રોમાં આધ્યાત્મિક સૌંદર્યને જેટલું બહુ પ્રાધાન્ય આપવામાં આવ્યું છે, કે બહુ થોડાં ચિત્રો આધ્યાત્મિક સૌંદર્યમાં તેમનાથી ચઢી જાય, એમ કહેવામાં હરકત નથી. આધ્યાત્મિક સૌંદર્યને એ પ્રમાણે પ્રાધાન્ય આપવા છતાં અનંતાના ચિત્રકારો સંસારની પ્રત્યક્ષ બાબતોને બૂલ્યા નથી. સ્વપ્નમય સ્વર્ગમાં જો

લનારા આદર્શવાદીઓ જેવા તે નહતા. તેમને પ્રત્યક્ષ સંસારનો અનુભવ હતો, તેઓ તેમાં આનંદ માણતા અને તે સંસારને તેમજ પોતાનાં ચિત્રોમાં ઉતારી છે. સુંદર દુઃખપાન, ઉન્નતવળ પદ્ધતિઓ, અને જંગલનાં બળવાન પશુઓ તેમને પ્રિય હતાં, પરંતુ પોતાની આત્મપાસનો માનવસમૂહ તેમને વિશેષ પ્રિય

હતો. પોતાનાં ચિત્રોમાં જીવતા નમુનાઓની તેઓએ નકલ લીધી છે, તેમની જુદી જુદી હજારો પ્રકારની સ્થિતિઓ આલેખી છે. તેઓ તેમના શારીરિક સૌંદર્ય પર અને તેમના આકારોની ખીલતી છટકાર રેખાઓ પર શ્રીલ શ્રીલ ચમ્પ જતાં. કવેરાતનાં આશુ પણેથી અને અપ્પતરેથી સજ્જારેલાં પોતાનાં

ચિત્રોની શોભાથી પણ તેઓ મુગ્ધ બની જતા.

અનંતાનાં આવાં સુંદર ચિત્રોમાં સુંદરીઓનાં ચિત્રો અત્યંત સુંદર અને મોહક છે. તેમાં ચિત્રકારોએ પોતાની સર્વ કળાખર્ચા નાખી છે એમ કહીએ તો ખોટું નથી. એવાં કેટલાંક ચિત્રોની પ્રિયત વાચકોના લાગે અને માટે અને આપીએ છીએ, પરંતુ એ ચિત્રોની ખરેખરી ખૂબી સમજવાને માટે નો પોતાની નજરે જ નેવા નહીં છે. એમાંથી શુદ્ધમાં “મનુષ્ય” બીજાને સંજ્ઞા મારી એ નામથી જોળખાતું ચિત્ર છે. તેમાં એક

ઝીનો વિચિત્ર આકાર દેખાય છે, તેની સેવામાં આસપાસ ખીજી ઝીઓ દાગર છે. ચિત્રકારે રેખાઓની રચના એની આલેખી છે, કે એક સુંદરી ઝીના મૃત્યુની અર્થત દરેણી જનક ઘટના તે રેખાઓપરથી આપો આપ પ્રકટ થાય છે. એના જેવા એક પ્રસંગ

સત્તરમી શુદ્ધમાં તદ્દન જૂદી રીતે બતાવવામાં આવ્યો છે. એક મરણુતોલ માંદી રાણી પોતાના પતિ-રામના વિશાળ અને ચિંતાતુર વક્તવ્ય-જન આધારે પડી છે, એમ તેમાં બતાવવામાં આવ્યું છે. અહીંયાં પણ ચિત્રકારે રૂપાણું મુખ અને સુંદર આકાર બહુ ઉત્તમ પ્રકારે આલેખ્યાં છે. તેને બદલે માંદગીનાં ચિન્હો અને નજીક આવતા મરણની પીડા ચિત્રકારે બતાવી હોત તો સ્થળી કળાનો નાશ થઈ જત. એ તે સચોટમાં પણ અગ્રંટાના ચિત્રકારોએ સ્ત્રીઓને સુંદરતાવિહીન બતાવી નથી. તેમની અલિંગની જ એવી હતી. સુંદરતાવિહીન સ્ત્રીઓની તેઓ કલ્પના કરી શકતા નહિ. માનવગતિની બહાર સુંદરતાનું ધોરણ ગમે તે હોય, પરંતુ સામાન્ય પુરુષને તો સ્ત્રીએ દુનિયામાં ખરેખરી સુંદરી જ લાગવી જોઈએ. અગ્રંટાના મહાન ચિત્રકારો બારે ઉત્સાહ અને અપૂર્વ જ્ઞાનપૂર્વક સ્ત્રીને પોતાના ઉત્તમ શોભા વધારવાના સાધન તરીકે વાપરે છે. તેમની કળાની શ્રેષ્ઠ સુંદરતા સ્ત્રીમાં પ્રકટ થાય, અને તેમનો સર્વ શ્રેષ્ઠ મનપસંદ વિષય રીજ છે. ઓદયનથી તેઓ ક્ષણિ પાશ્વર્યાથી, પ્રસંગના ઔચિત્યની દરકાર રાખ્યા વેના દરેક સ્થલ ટાળે તેઓ સ્ત્રીનાં દર્શન કરાવે છે, પરંતુ તેઓ દમયંતી સ્ત્રીની સુંદરતા જ બતાવે છે. તેઓ પુત્રોની માફક સ્ત્રીઓનો ઉપયોગ કરે છે; તેમના રાગોએ અને તેમના રાગકુમારોની આસ્પાસ સુંદર જાળાઓની માળાઓ ઝુટી રહે છે, તેમના રાજમદાસનો ને દીવાલે છે, તેમના મદેલલાઓના દેખાવોમાં હમગમ જાય છે, તેમનાં ચહેરાની બારીઓ અને આંટારીઓમાં જાળાઓનાં લુગને લુગ દેખાય છે, અને પદેથી શુદ્ધમાં એક જિખારી સાધુને કૃષ્ણ આપણી રાણી અને તેની દારી, બાના મનમોહક ચિત્રની મદદે પણ તેના દુકન ચિત્ર-આલેખનના આનંદને માટે જ

તેમનાં ચિત્રો આલેખ્યાં છે, અને તેમાં દરોએ સાહિત્યવિષયક કે ધાર્મિક ખ્યાલ દેખાતો નથી. બ્યારે તેઓ સુંદરીઓની માળાઓ ચુંથતા નથી ત્યારે અંકે એક બળે કે ત્રણત્રણ છુટાંછવાયાં પુષ્પોની માફક તેઓ તેમને વેરે છે. દારોની કમાનો પર અપ્સરાઓ કે પરીઓ તરીકે તેઓ ઉડતી માન્ય પડે છે; માલાની જળસુંદરીઓ તરીકે નાવિકોને લાભાવીને તેઓ તેમનો નાશ કરે છે; પરંતુ આપણે માટે તો મુખ્યત્વે તેઓ મૃત્યુ લોકની સુંદરીઓ તરીકે પ્રકાશે છે, અને મૃત્યુલોકની સુંદરીઓ તરીકે એ ચિત્રકારોએ તેમને સર્વોત્તમ પ્રકારે આલેખી છે. સ્નાન કરતી હોય, કેય સમારતી હોય, આરામ લેતી હોય, ગામગપાટા ઢાંકતી હોય, બેસી હોય, ઉભી હોય એવી સ્થિતિઓનાં ચિત્રો તેમણે અદ્ભૂત પ્રકારે આલેખ્યાં છે. અગ્રંટાના ચિત્રકારોએ પોતાના છુટોને માટે નિયમો રાખ્યા હતા, તેમનાં પવિત્ર ચિન્હો દતાં, અને તેમને શાસ્ત્રોક્ત પદ્ધતિએ બેસાડ્યા હતા, પરંતુ તેમની સુંદરીઓને માટે કાંઈ નિયમો ન હતા. પોતાના ખ્યાલ પ્રમાણે તેમણે સુંદરીઓના અંગમરોડ રાખ્યા નથી, પરંતુ તેમના અંગમરોડની નક્કસ પોતાનાં ચિત્રોમાં ઉતારી છે. તેમના દાવજાવ શીખાને, તેમના સ્વમાયો આલેખવામાં તેમણે સૂતોય માન્યો. સુંદરીની છટકી કીમત તેમને મન એટલી બધી વસી હતી, કે નિયમોનાં બંધાણો તેઓ તેમાં ઘટાડો કરવાનું પસંદ કરતા નહિ. સુંદરી કળાના નિયમોથી પરંતુ, કમી તે જાનુને સુંદરી ઉત્પન્ન કરે છે. તેઓ સુંદરીનાં દિખો બની રવા દતા. તેના મરવકત્ર પ્રત્યેક મનુવચન, તેના અંગેના પ્રત્યેક મરોડ, તેનાં નયનોને પ્રત્યેક દરો આલેખવાનો તેમણે બારે શ્રમ કર્યો છે. તેનું સારવું છટકી અને જળરમાવજાનો તેમણે અંગત મગાવ દતા, તેના કેય કલ્પની રંગ

નાથી મુગ્ધ થઈ ગયા હતા. અઘાગ શ્રમ લઈને અને પુષ્કળ વિવેચન શક્તિ વાપરીને તેમણે તેના મસ્તકપરના સુકુટો આલેખ્યા હતા; પોતાની કલ્પનામાં આવી શકે એવા સુંદરમાં સુંદર અલંકારોથી તેને વિભૂષિત કરવામાં તેમણે ઘણી મહેનત લીધી હતી. સુંદરીને આલેખવામાં જ્યારે તેમની સર્વ શક્તિઓ ખર્ચાઈ જતી ત્યારે તેઓ તેનાં મોતીઓ અને અલંકારો આલેખતા. અજ્ઞાતાની આવી અલૅ-ક્ટિ રમણીપૂર્ણતું ખીણું ઉદાહરણ ક્યાં મળશે ? અન્ય કોઈ પણ સ્થળે સુંદરીની આવી સંપૂર્ણ પૂજા શ્રવણી બેવામાં ભાગ્યેજ આવશે. સત્તરમી ગુફાના પ્રવેશદ્વાર ઉપરના ચિત્રમાં શિક્ષા ભાગતી શિખારીન્કન્યા પણ સુંદર છે. સત્ય વાત એ છે, કે સુંદરીનો અન્ય પ્રકારે તેમને ખ્યાસ સુદાં આવતો નહિ. અજ્ઞાતામાં સુંદરીની ગણના એક વ્યક્તિ તરીકે થઈ નથી, પણ એક શિક્ષાંત તરીકે થઈ છે. ત્યાં તે ફક્ત એક નારી નથી, પરંતુ સખળા સંસારના સૌંદર્યનો અવતાર છે. તેથીજ તેની સખળા ઉદ્દેશસિતા, મોહકતા, ચંચળતા છતાંય તે પોતાની હૃદયતા જાળવી રાખે છે, અને કોઈ પણ જગ્યાએ તેને દલપી પાડવાનો કે કલુષિત કરવાનો યત્ન કરવામાં આવ્યો નથી. આ કુસવાડીમાં આપણે સુંપૂર્ણ ખીલેલું, બમકદાર અને સુવાસથી મધમધતું સુવાસેજ દેખીએ છીએ, કચ્છાઈ ગયલી કમલિકા નહિ. અજ્ઞાતાની સુંદરીઓમાં "એથર્થ અને ગોરવ" મળુકે છે. પ્રથમ ગુફામાં દુઃખપ્રસન્ન સ્ત્રીની એક તખ્તી છે. તે ચિત્રની કથાની માલીતી નથી, પરંતુ તેનો વધ દરવાને રાખ્યો તલવાર ઉગામી છે. તેની સમક્ષ તેજે "માયું નુગાન્યું" છે. ચિત્રનું આલેખન બમ છે; તેની પીડરેખા આશ્ચર્યકારક છે. પરંતુ વધારે અદ્ભુત કથા તો એ છે, કે આવી ભયંકર યદીએ સુંદરીનું શુભ નંદાયકું રાખવામાં આવ્યું છે.

ફક્ત નમેલું માયું લખાવેલા હાથ ઉપર દેખાય છે, નાનકડા, ચંચળ હાથો આમ તેમ હાલી રહ્યા છે, પરંતુ આ વિકરાળ વિનાશકના પગેનો સ્પર્શ કરવાનું તેમનામાં સાદસ નથી. 'યા પડવાની તૈયારી' છે, પરંતુ ચિત્રકાર અદ્ભુત પ્રકારે તેના કર્ણપ્રસનો આપણને સાક્ષાત્કાર કરાવે છે. જે સુંદરીનો નાચ યવાની તૈયારી છે, તેની બીજણતાના વિચારમાં મમ્મદુત જેવા અપરાધીનો અપરાધ, કષ્ટભર વિસારે પ્રહી જાય છે.

ગુફાઓમાં સુંદરીને કલુષિત કરવામાં આવી નથી, એટલુંજ નહિ પરંતુ તેને જેમ જેમ ઉચ્ચારવાન આપવામાં આવ્યું છે. આ ચિત્રકાર-સાધુઓને મન જેમ સમય જીવન એકંકાર હતું તેમ સખળી સુંદરતા પણ એકતામય હતી. તેથી શારીરિક-સૌંદર્ય અને નીતિવિષયક સૌંદર્ય વચ્ચે તેમને જોડો ફરક લાગતો નહિ, તે એટલે સુધી કે તેમની સુંદરીઓને છુદ્દ ભગવાનુશીયે માત્ર યોડાકતસુધી જોડા અંતરે રાખવાની તેમને જરૂર લાગી નથી. સત્તરમી ગુફામાં છુદ્દ ભગવાનુશી પૂજન કરતાં માતા અને બાળકના સુંદર ચિત્રમાં ચિત્રકારે તે સ્ત્રીની પ્રત્યેક વાળની લટપર તેના મુદ્દ અંગના પ્રત્યેક મરોડપટ્ટ, લાવણ્યમયી પ્રત્યેક અવલવપર પ્રેમપૂર્વક એટલી બધી મહેનત લીધી છે, કે જાણે એટલી બધી સુંદરતા ભરવામાં તેજે ખુદ છુદ્દ ભગવાનુશીજ આરાધના કરી દેાય એમ લાગે છે. અજ્ઞાતામાં સામાન્ય રીતે સ્ત્રી એ રંભવાનું રમકડું નથી, કે રૂપમાં લપટાવનાર સ્ત્રી નથી. પરંતુ તે પોતાના પ્રણી પુરુષના જોડલીજ આરાધના કરે છે.

• પર્વપ્રધાન તખ્તીઓમાં સ્ત્રીનું બગિની તરીકે દર્શન થાય છે. પ્રિયતમા તરીકે પણ તે વારંવાર દેખાય છે. એ પ્રેમના પ્રસંગો અદ્ભુત છે. પહેલી ગુફામાં એક નાગ

લેખક: શ્રીચુત પ્રસાદન લલિત છુચ.

"હા ! પરવાનો વિપુલ આણું સ્વર્ગથી લેવું" છે.
પાપી તેમાં ફૂંછી દઈને પુરવચાળી બને છે " "

કલાપી

ગોડળની રાષ્ટ્રીય શાળામાં માગ્ય
જીવન ગળાવું. શાળાની આ-
સપાસ એક નંદાનો સ-
રખો બગીચો હતો. ત્યાંના
એક ગુરજને બાગ બગી-
ચાનો બહુ શોખ હતો.
ચાણાઓમાં ભાતજીતનાં છોડાઓ રાખા
તા. બાગનો દેખાવ બહુ સુંદર હતો. દર-
બાજ ઉપર વેલાઓ ચઢાવ્યા હતા. આથી
પ્રાણના દેખાવ વળી અધિક સુંદર લાગતો
હતો. વિદ્યાર્થીઓને પહેલે રાખના બોલવાનાં,
કામ સેપાનાં. તેમાં બધા અરસપરસ મટલ
કરતા. આથી બધાને આનંદ પડતો. પરંતુ
તેમાં કેટલાક જમીનદારોના પુત્રો હતા. તેઓને
આ કાર્ય કરવું ન ગમતું. તેઓએ તેમનું
આખું જીવન બચપણથી જ આગસમાં માળ્યું
હતું. તેઓમાં અધીરપણું બોલું અભિમાન
બરાબર હતું. તેઓ કાંઈપણ કામ દાગે કર-
વામાં કિબુપદ માનતા. તેઓને આ નામ
ઉપર બહુ કંટાળો આવતો. ત્યારે એમનો
દોષ કરવાનો વારો આવતો ત્યારે ક્રોધે તે
બદાનાં દારી નાચી જતા. એટલું જ નહિ
પણ બીજાઓને કામ ન કરવા ફરજેદાર. તેઓ

કહેતા " જો પાવડાં મેદાણી લઈને બોલવું જ
હોય તો પછી પુરતકાં લઈને બહુવાની શું
જરૂર ? અદિ આ લાણવા આવીએ છીએ કશ
મજુરી કરવા નથી આવતા. " એમનો દેશ
વધતો ગયો. અને છેવટે તેઓ એટલી વાત
સુધી પહોંચ્યાં કે આ પુષ્પ-વાટકનો નાશ
કરી નાંખવો, એવો એમણે નિશ્ચય કર્યો.
શાળા દશ વાગે ઉઘડતી, પરંતુ આજે તેઓ
આઠ વાગ્યામાં આવી ગયા. બાગમાં જઈને
વેલાઓ, ફુલો વગેરે બધું બેદાન બેદાન કર-
વાની ચરખાત કરી. ફૂલોનાં બગાડી નાખ્યાં.
ગાદીનાં નાજ તોડી નાખ્યાં. આ કામ કરતાં
તેઓની છાતી ધ્રુણતી હતી. અરે બિટલા
હતા કે મોઝ જેવું તો નથી ને ?

પરંતુ એક નંદાની કુલવાડીને હોબેલાં
કેટલી વાર ? ફક્ત દશ મીનીટમાં બાગો
ગામ બેદાન મેદાન લઈ ગયો. પછી તેઓ
વનાવડથી બહાર નીકળ્યા. પરંતુ દરવાજામાં
જ તેમને તેઓનો એક સદાચાચી મળ્યો.
આ એક ફૂલો પાવડો ચતુર વિદ્યાર્થી હતો.
એનું નામ પ્રતાપ હતું. એ બહુ જ શાંત
અને મંદાર હતો. સાચી રાગીના વિદ્યાર્થીઓ
એનાથી ગમતા હતા. એને આવડતો એક

નેજ તેઓનું લોહી સુકાઈ ગયું. તેઓને ખાત્રી થઈ કે જરૂર આ છેદરો આપણને જોઈ ગયો. એ શરૂને કલા વિના રહેશે નહિ. આજ બરાબરના ફસાયા. આ રાક્ષસ આ વખતે અહિંયાં શું કરવાને આવ્યો હતો ?

અંદર અંદર ધ્રાશાર કર્યા. એવી સલાહ થઈ કે એને આપણી ટોળીમાં લઈ લેવો. બિહારી એમનો સરદાર હતો. તે આગળ આવી બોલ્યો “પ્રતાપ તું આજે આટલો બધો વહેલો કેમ આવ્યો ? અમે આજે તમારા બધાનાં દુઃખનો અંત આણ્યો. પણ જુવો શરૂને આ બાબતની ખીલકુલ ખાતમી ન આપશો નહિ તો નાસતાં બોંબ બારે પડશે.”

ગીરીશ બોલ્યો, “કહી શું દેશે એ આપણી તરફેણમાંજ છે. આપણે જે કંઈ ક્યું છે તે બધાને માટે ક્યું છે, કંઈ આપણા બેકસાના બસાને માટે નથી. સાલો બાઈ ! આજે મારી વર્ષમાં છે. તમને બધાને મળારની સંહેલ કરાવીયે.”

પ્રતાપ બોલ્યો, “નહિ આજે મને ઘેર પાઠ વાંચવાને વખત નથી મળ્યો. એટલે અહીંજ બેસીને પાઠ વાંચીશ.”

બિહારીએ કહ્યું, “હીક શરૂને તો નહિ કહો ને ?”

પ્રતાપ—“હું મારી મેજેટો કંઈ નહિ કહું પણ મને તેઓ પુછશે તો ?”

બિહારી—“પુછે તો કહેવું કે મને તો કંઈ ખબર નથી.”

પ્રતાપ—“એવું જુહું મારાથી તો નહિ બોલાય.”

ગીરીશ—“માદ રાખજો બચ્ચા ! જો ચાડી ખાધી તો, અને અમારા ઉપર માર પડશે તો, પછી તું જોઈ લેજે.”

પ્રતાપ—“મેં કહ્યું તો ખરું કે હું ચાડી નહી ખાઈ, પણ શરૂ પુછશે તો જુહું ચબ નહિ બોલું.”

ગીરીશ—“તો પછી તારાં હાડકાંએ ભાંગી જશે.”

પ્રતાપ—“એનો તમને પૂર્ણ અધિકાર છે.”

[૨]

બીજા દિવસે દય વાગે શાળા ઉધરી. શિક્ષક બર્ગિયાની આવી દૃશ્યો જોઈને બહુજ સુસ્સે ચલા, બગીચાને માટે તેમને બહુ ખેદ ન થયો, પરંતુ વિદ્યાર્થીઓની આવી માલમલગત માટે બહુ થયો. જો કોઈ બહારના માણસે આ કામ ક્યું હોત તો જખ મારીને બેસી રહેત, પરંતુ વિદ્યાર્થીઓનો અત્યાચાર એનાથી સહન ન થયો. બ્યારે બધા વિદ્યાર્થીઓ હારમાં બેસી ગયા, ત્યારે શિક્ષકે પુછ્યું : “આ બાગ કોણે ઉખેડી નાખ્યો છે ?” વર્ગમાં ખજમળાટ થઈ રહ્યો. અપરાધીઓના મહેરા શીક્ષા પડી ગયા. વર્ગના પચીસે વિદ્યાર્થીમાં એવો કોઈ નહતો કે જે આ ઘટનાને ન બાણતો હોય, પરંતુ એ વિદ્યાર્થીઓમાં એવું સાહસ ન હતું કે જીને સાફ સાફ કહી દે. બધાંએ માથા નીચાં કરી દીધાં, મોન ધારણ ક્યું ને બેસી રહ્યા. શરૂને કોઈ વખો, અને મોઢાધને બોલ્યા : “મને ચોક્કસ ખાત્રી છે કે આ તમારામાંના કોઈનું કામ છે, જેને એ વિશે ખબર હોય તે કહી દે નહિતર, હું બધાને શીક્ષા કરીશ, કે જેથી કોઈને ગેરમં-સાફ ચવાનો સંભવજ રહે નહિ.” છતાં એક પણ વિદ્યાર્થીએ એકે ચાં ને ક્યું બધા ગુપચુપ બેસીજ રહ્યા.

પછી શીક્ષકે ચર ક્યું—“દેવીપ્રસાદ તને જાણો છો.”

દેવીપ્રસાદ—“હા, નાં મને કંઈજ ખબર નથી.”

શરૂ—“ચાન્તિલાલ, તમે ?”

ચાન્તિલાલ—“હા, નાં હું કંઈજ જાણતો નથી.”

શુભ—“પ્રતાપ તું કોઈ દિવસ જુદું બોલતો નથી. તું જાણે છે ?”

પ્રતાપ ઉભો થઈ ગયો, એના મુખ મંડળ ઉપર વીરવનો પ્રકાશ તરવરતો હતો. નેત્રોમાં સાહસ ઝળખી રહ્યું હતું.

એણે કહ્યું—જી, હા.

શુભ—“શાખાચ.”

અપરાધીઓએ પ્રતાપ સામે હાથ આંખે જોયું અને મનમાં બોલ્યા: “હીક ! જમ્યા જોષ લેજે.”

[૩]

શુભ ન્યાયી હતા, કોઈને પણ ગુન્હા વગર કંઈ દેતો નહિ. પરંતુ આવા કુટ કૃત્યને માટે તેઓ કંઈ દેવામાં જરાયે દયા ન રાખતા. પાંચે અપરાધીઓને શિક્ષા કરી. આખો દિવસ પાદેથી ઉપર ઉભા રાખ્યા અને હાજરી પત્ર ક્રમાં તેઓનાં નામ સામે ખરાબ વર્તણૂક માટે શેરો ક્યાં. અપરાધી ટોળી, પ્રતાપને જોષ જળી જતી હતી. આજે એની સમ્યાષ્ઠનો બહોળો આપવા એમનું લોહી ઉકળી રહ્યું હતું. દુઃખમાં સહાનુભૂતિ પેદા કરવાની ચકિત હોય છે. આ વખત વર્ગના ઘણા વિદ્યાર્થીઓ અપરાધીઓના ભિન્ન બની રહ્યા હતા. છુપી રચના થઈ કે આજ પ્રતાપની ખબર લેવી. એવો પ્રાર્થના કે પછી નિશાળમાં મોહું ન દેખાડી શકે, એજ અમારો ચતુ છે. દગા બાજ ! સમ્યાષ્ઠનો દોંગ કરી રહ્યો છે. આજે તે ખબર પડશે કે “સાચું” કેમ બોલાય છે ? બિયારા પ્રતાપને આ ગુપ્ત સંકેતની જરાયે ખબર ન હતી. અપરાધીઓએ તેને ગુપ્ત રાખવા અને તેટલા પ્રયત્નો કર્યા હતા.

શાળા છુટી. પ્રતાપ ઘર તરફ ચાલ્યે. રસ્તામાં એક આંખવાડીયું હતું. ત્યાં બિહારી, ગીરીશ, તથા અન્ય વિદ્યાર્થીઓ ઉભા હતા. પ્રતાપ એકેયો ! સમજી ગયો કે આ લોકો

મને હેરાન કરવાને ઉભા છે. પરંતુ બચવાનો કંઈ ઉપાય ન હતો. હીમત અને ધૈર્યથી તે ધીમેધીમે આગળ ચાલ્યો. બિહારી બોલ્યો: “આવ બચ્યા, બહુ રાહ જોવાડાવી, લે લેતો જ સમ્યાષ્ઠનું ઇનામ.”

પ્રતાપ—“રસ્તામાંથી હડી જાવ, મને જવા દો.”

ગીરીશ—“જરા સમ્યાષ્ઠની મજા, તો આખો.”

પ્રતાપ—“મેં તો કહ્યું હતું કે જ્યારે મારું નામ લઈને પુછશે ત્યારે હું સાચું કહી દઈશ.”

ગીરીશ—“અમે પણ તમને કહી દીધું હતું કે તમને એ કામનું ઇનામ હોવા વગર અમારાથી નહિ રહેવાય.”

આમ કહેતાં જ તેઓ પ્રતાપ સામે ધસી આવ્યા. બિહારીએ તેના હાથ પકડવાની કોશીશ કરી. ગીરીશના ન્હાના ભાઈ રમેશે, પ્રતાપના પેટ ઉપર મુઠ્ઠીનો એક ઝડો માર્યો. આક્રીના વિદ્યાર્થીઓ એક બાજુએ ઉભીને તમારો જોવા લાગ્યા. પ્રતાપ દુર્બળ વિદ્યાર્થી હતો, તેથી તેની સામે પેલા ત્રણ મજબુત વિદ્યાર્થીઓ બંસ હતા. બધા એમ સમજતા હતા કે હમણાં “એને ભોંય ભેગા કરશે. જ્યારે પ્રતાપને લાગ્યું કે આલોકો મારવા પીડવાનું શરૂ કરશે, ત્યારે તે આમતેમ જોવા લાગ્યો, અને ચપળતાથી રમેશના હાથમાંથી લાકડી ઝુલવી લીધી, અને જરા પાછળ ખસ્યો, અને બોલ્યો “મને સમ્યાષ્ઠનું ઇનામ દેવા આવ્યા છો કેમ ? કોની મગફળ છે કે મને એક હાથ પણ અરકાડી શકે ?” આવી જાણે તમે પણ સ્વાદ ચાખતા જાઓ.

બન્નેનાં હાવપેચ શરૂ થયા. પ્રતાપ હતો તો કમજોર પણ બહુ ચપળને ચાલાક હતો. અને વળી સાંપ ઉપર સંપૂર્ણ વિશ્વાસ હતો, તેથી હૃદય પણ બળવાન બન્યું હતું. સાંપને માટે માથું આપવા એ તૈયાર હતો. થોડી

વાર સુધી તો પોતાનો બચાવ કયો, અને બાબુએ ખસવા લાગ્યો. પરંતુ તે એકદો ક્યાં સુધી ટકર જીવી શકે? જરાવારમાં ઝાડતી તાજી લાકડીમાંથી છુછાં નીકળી પડ્યાં. જ્યાં સુધી તે તેના હાથમાં હતી ત્યાં સુધી કોઈ પણ તેની પાસે આવવાની દીગત ન કરતું. નિશચે હોવા છતાં પણ લુસ્તામાં હોવાથી ટકર જીવતો, પરંતુ “બળીયાના બે ભાગ” એ કહેવત પ્રમાણે, તે ટોળી વિનય પામી. છેવટે રામેશની એક મુઠ્ઠી પ્રતાપના પેટમાં એવી બેસી. વાગી કે તે બેશુદ્ધ યજ્ઞને ત્યાં પડ્યો. આખો બુધ યજ્ઞ ગમ્ય અને મુઠ્ઠી આવી ગમ્ય. શત્રુઓના છવ હડી ગયા. તેઓ સમજ્યા કે આનો છવ નીકળી ગયો. તેઓ ત્યાંથી બેઠાકેળા યજ્ઞને નાહા.

[૪]

વિજેની ટોળી ગીરીરાને ઘેર પહોંચી. તેઓ એક એકથી છુટા પડી ગયા. કોઈ આ રસ્તે તો કોઈ ઘેરે રસ્તે એમ કરતાં બધા મહા મુશીબતથી નાહા. ગીરીરાને ઘેરે ફક્ત ત્રણ મુઠ્ઠા છેકનાઓજ રહ્યા. ત્યાં તેઓ વિચાર કરવા લાગ્યા.

ગીરીરા—“ક્યાંક મંરી તો નહિ બપને?”

બિહારી—“તમારે પેટમાં મુઠ્ઠી ન મારવી બેઠાએ સખત છતાં યજ્ઞ હોય તો વખતે મરી પણ બપ.”

ગીરીરા—“કાંઈ મેં એકલાએ તો નથી માર્યો, સંકેત કયો હતો ને માર્યો. હવે કહો શું કરશું?”

બિહારી—“હવે કરવું તું શું? છાંના માના બેસી રહો.”

રામેશ—“ક્યાંક, હું એકલો તો નહિ ફસાઉને?”

બિહારી—“એકલો મેણ ફસાશે, બધા સાથેજ જમશું.”

૭

ગીરીરા—“જો પ્રતાપ મરી નહિ જાયો હોય તો તે ત્યાંથી હડીને સીધો મુઠ્ઠા પાસે જરો.”

બિહારી—“અને મુઠ્ઠા કાલે આપણને બધાને સાથેજ દંડ દેશે.”

ગીરીરા—“એટલા માટે મારી એવી સલાહ છે કે કાલથી શાળામાંજ ન જવું, અહિંથી નામ કઢાવીને બીજી શાળામાં જવું. અથવા તો બહાનું કાઢીને બેસી રહેવું. મહીના બે મહીના પછી બધી વાત ઠંડી થઈ જરો પછી બેઠા લેવાશે.”

રામેશ—“અને પરીક્ષા થવાની છે તેવું શું?”

ગીરીરા—“આહો! એના તો ખ્યાલજ ન રસો. હવે તો એકજ મહિનો બાકી છે.”

બિહારી—“તમને આ વખત જરૂર નામ મળત.”

ગીરીરા—“હા, મેં બહુ મહેનત કરી છે. પણ હવે શું કરવું?”

બિહારી—“આ વખત તો હવે છનામને માટે હાથ ધાવા.”

ગીરીરા—“હા, આ વખત તો પ્રતાપને મળશે.”

બિહારી—“બહુ સારું થશે. બિચારાએ માર ખૂબ ખાધો છે.”

બીજે દિવસે શાળા ઉઘડી, બિહારી, ગીરીરા, રામેશ એ ત્રણ જણા લપચી શાળામાં નહોતા જતા. તેઓના સાથી પણ થરથરે રહ્યા હતા કે વખત છે ને અમે પણ સપડાઈ જઈએ. બિહારી દરેકનાની માફક પોતાના કામે વળગી ગયો હતો, અને ગમ્મ કાલની ખીના યાદ નથી એમ વર્તવા લાગ્યો. કોઈએ એ વિષય ઉપર ચર્ચા કરી નહિ. અને આજે જણે પ્રતાપ પ્રસન્ન હોય એવું લાગતું હતું. એટલે કે ગમ્મ કાલના યોદ્ધામય સાથે તે વધારે બોલવા ચાલવા લાગ્યો. એ એમ આહતો હતો કે એ લોકોની મારા ઉપરની

શંકા હતી એ જાણી રાત 'તેણે એ વિષય ઉપર વિચાર કર્યો, અને છેવટે એવા નિર્ણય ઉપર આવ્યો હતો કે તેઓની સાથે મારે મળી જવું, અને તેમની શંકા દૂર કરવી, આજે સંધ્યાકાળે જ્યારે તે ઘેર જતો હતો ત્યારે તેને તેની હાલતનું કળ મળી ચુક્યું હતું. એના શત્રુ-શરમાતા હતા અને એની પ્રશંસા કરતા હતા.

પરંતુ બીજે દિવસે પણ તે ત્રણ અપરાધીઓ શાળામાં ન આવ્યા. ત્રીજે દિવસે પણ તેઓને કંઈ પત્તો લાગ્યો નહિ. ઘેરથી તેઓ શાળા તરફ નીકળતા પરંતુ ગામ બહાર જઈને ફરતા, અથવા રમતા. પછી પાંચ વાગે ઘેર આદવા જતા. એમના જાણવામાં એટલું તો અ.બુ. હતું કે એમની સાથેના બીજા વિદ્યાર્થીઓ નિશાળે આવતા અને ગુરુ તેઓને કંઈજ નથી કહેતા. પરંતુ ચિત્તમાંથી શંકા દૂર નહોતી થતી. તેઓને મનમાં એમ થવા કરતું કે પ્રતાપે ગુરુને કહ્યું હશે, અને અમારી જવાબી વાર છે. ગયા કે તરતજ શિક્ષા થવાની, આગી આગી શકાઓ કરીને શાળામાં જવાની હિમ્મત ન કરતા.

[૫૦]

ચોથે દિવસે ત્રણ અપરાધીઓ ભેડા ભેડા વિચાર કરી રહ્યા હતા, કે આજ ક્યાં જવું. પરંતુ એટલામાં અચાનકજ પ્રતાપ તેઓની તરફ આવતો જણાયો. એ લોકોને આશ્ચર્ય થયું, પરંતુ એ ન પોતાના દાર ઉપર આવતો જોઈને કંઈક આશ્ચર્ય બધાં. એ લોકો બોલે તે ખેડેલાં પ્રતાપ બોલ્યો: “કેમ મિત્રો! તમે ત્રણ દિવસથી શાળામાં કેમ નથી આવતા? ત્રણ દિવસથી ગેરહાજરી થઈ રહી છે.”

બિહારી—“નિશાળે ક્યાંથી આવે? ભોંય મારે પડી છે. ગુરુ શિક્ષા કર્યાં વિના નહિ મૂકે.

પ્રતાપ—“કેમ તમારા બધા સાથીઓ તો આવે છે. તેમને કંઈ કહ્યું?”

ગીરીશ—“તમે એ લોકોને છોડવી દીધા હશે. પણ તમે અમને ક્યાં જવા લો એમ છો?”

પ્રતાપ—“આજે શાળામાં આવો તો વિષે ખાતરી કરી જુઓ.”

બિહારી—“આવી યુક્તિઓ રહેવા લો, અમને સપડાવવાની તજવીજ કરો છો.?”

પ્રતાપ—“તો હું કંઈ નાસી તો નથી જવાનું? તે દિવસે તમે સત્પત્રું ઇનામ આપ્યું. હવે અસત્પત્રું આપજો.”

ગીરીશ—“સાચું બોલો છો, તમે ચાડી નથી કરી?”

પ્રતાપ—“ચાડી ખાવા જેવી વાત શું હતી? તમે મને મારો, હું તમને મારું, એ તો એમજ ચાલે. અંદર અંદર લડાઈ કરીએ તેની ચાડી ખાવાની મને ટેવ નથી.”

બિહારી—“આવું તો ખરો! પણ મને તમારા ઉપર વિશ્વાસ નથી ખેસતો. અહિં તો મને સલાહ આપો છો, પણ ત્યાં મારું કયું. બર થઈ જશે.”

હિપરના શબ્દોથી અપરાધીઓ ઉપર એની છાપ પડી કે તેઓને બરાબર વિશ્વાસ બેસ્યો, અને એવા નિશ્ચય ઉપર આવ્યા કે આજ શાળામાં જવું. બરાબર દશવાગે ત્રણ મિત્રો શાળામાં પહોંચ્યા, પરંતુ ચિત્તમાંથી શંકા દૂર થઈ નહોતી. એવાને રંગ ઉડવા લાગ્યો.

ગુરુ એમનાં દાખલ થયા, વિદ્યાર્થીઓએ ઉભા થઈને તેઓને માન આપ્યું. એમણે ત્રણ મિત્રો ઉપર તીવ્ર દષ્ટિ ફેંકી. અને એટલુંજ બોલ્યા કે “તમે બધા ત્રણ દિવસ ગેરહાજર હતા, જુઓ જેટલું ચાલ્યું છે તેટલું માફ કરી લેજો.”

પાછા વાંચવામાં મગ્ન થઈ ગયા.

જ્યારે અરધા કલાકની પાછી પીવાની

પ્રકરણ ૭ મું.

હરભારીની કન્યા.

“લલિતા ! તને ખબર પડી કે ?”
“શેની ?”

“તારાં ઘડીયાં
લગન સેવાયાં તેની. બીજા
શેની ? જાણે છે ને દેંડા
કરે છે !” લલિતા-

ની સહીયણી માલતીએ અડપડું કહ્યું.

“એમાં તને બહુ આનંદ આવતો
હશે કેમ ?”

“કેમ ન આવે. મહારી લલિતા પરણે
એનાથી વધુ આનંદ કયો ?”

“પરણવાનો અર્થ સ્વમજાણે કે માત્ર
પરણવું એટલે આનંદ ?”

“એ બધી ન્હાને મોઢું મોઢી વાત રહે-
વા દે. આપણે તો એટલું સ્વમજાણે કે પરણીને
સાસરે જવાય. પતિ સાસરે હોય એટલે આપણા
મનમાનતા કાઢ પુરે. સાસુસસરાની દેખરેખ
નીચે આપણે સંસારમાં આનંદ કરીએ. દેરાણી
જેઠાણી સૌથી ગીતો ગાણીને ધરમાં કામ
કરીએ. નંજુદ લઠકણી હોય તો બે ઘડી
લઠાય વઢાય પણ પાછાં જેમનાં તેમ આનંદથી
રહાએ. માવતરે પાછાં આણું વળી ઘેર આવીએ.
મા જહુ સારી હોય તો સારો કરિયાવર કરે.
કરિયાવર સાસરિયામાં બતાવી આપણે આવ-

તર માટે મગરૂરી દેખાડીએ, પતિ સાથે તેનાં
સગાવઢાલાંમાં ગામડે જઈએ. ત્યાં બધાં સગાં-
વઢાલાં આપણા દાગીના ને લુગડાં જોઈ ખુશી
થાય. એમ બધા જીવનના પ્રસંગ આવે એ
માટે પરણવું. વધારે સાંભળવું છે ?” માલ-
તીએ પરણવાની ભાવના સ્વમજાણી.

“તું તો એક સ્ત્રીજી આપણું.” લલિતા
હસી પડી.

“તું ત્યારે તનેજ બાપણું કરતાં
આવડે છે ? કન્યાચાળામાં હું બાપણું કરતી
નથી તેથી એમ નથી કરવું કે મહેનં બોલતાં
આવડવું નથી.” પોતાને માટે સંતોષ
પામતી માલતી દઢ બની.

“તું નથી બોલતી એમાંજ સારું છે.”

“એમ કેમ ?” માલતીએ જરા ગુસ્સે
ચડ પ્રશ્ન કર્યો.

“મહારાથી બે વર્ષ મોઢી પરણવા
જેવડી તારા જેની કન્યા લગન વિષે આવા
વિચાર જાહેરમાં ન મૂકે તેમાંજ ફાવેલું છે.”
લલિતાએ હુંકમાં ધૂસક બાવથી પતાવ્યું.

“તું તો બહુ પંડિતા હો એવોજ ભાવ
કેમેશાં બતાવે છે. લલિતા ! તારા વિચારો
ખાકાચમાં હો એવા હોય છે. સંસારમ
રહીએ એ સંસારમાં બંધબેસતા આવે તેવાજ

વિચાર કરવામાં માલ છે. " માલતીએ ડાઠડકાપણ બતાવ્યું.

" બલે ત્હારા વિચારો ત્હને સુખારક હો!"

" ત્યારે કહે તો ખરી તું પરજીવાનો અર્થ શું કરે છે ? જોઈ' ડકાપણને! દરિયા કેટલોક ડોળાય છે, ? "

" માલતી ! ત્હારા વિચાર સંભળાવવા કરતાં જ્યારે હું પરજીવ ત્યારે તેને અમલમાં મૂકી પ્રત્યક્ષ બતાવીશ. બોલવા કરતાં કરી દેખાડવું એમાંજ મનુષ્યજીવનની શોભા છે. "

" એ શોભા પછી બતાવજે. હમણાં તો ત્હારે ત્હારી પાસેથી લગ્ન વિષે સાંભળવું છે. "

" ત્હારી ઉમરની કન્યાઓએ પરજીવાનો વિચાર કરેલો એ અરથાને છે. આપણે તો નિર્દોષ આનંદમાં શુદ્ધજીવણી લઈ લવિષ્ય માટે તૈયાર થવાનું છે. " લલિતાએ વાત ઉઘાડવા પ્રયત્ન કર્યો.

" અરે વાહરે ત્હારી હુશિયારી ! વસંત-પંચમીએ પરજીવાની છેલ્લ અને આપણે એ બાબતનો વિચાર ન કરેલો એવો ઉપદેશ આપે છે ! "

કુંતલપુરમાં લલિતાનો પિતા હરિલાલ દરબારી કામદાર છે. સોરઠ પ્રાંતમાં કુંતલ-પુર બાપારી મથક તરીકે બહુ આગળ વધેલું શહેર છે. ત્યાંના દરબારો મૂળ સૂર-વંશી હોવાનો દાવો કરતા. પોતાના રાજ્યમાં વસતી આગળ વધે, વસ્તીમાં કેળવણીનો પ્રચાર થાય એ માટે ત્યાંના મોટા દરબાર રજીમલસિંહ પોતાના કામદાર હરિલાલની મદદથી બહુ ઉત્સાહ લેતા. હરિલાલ દરબારનો જમણો હાથ ગણાતો મગથી ખાનદાન કુટુંબનો હોવાથી હરિલાલ સર્વ પ્રજાને સતીય આપવા હમેશાં ઉત્સુક રહેતો. હરિલાલને દારનારે એનક પિતાના વારસાનાં મળ્યું હતું. હરિલાલના દાદાઓથી આ દારનાર ઉત્તરોત્તર ચલિયું આવતું હતું. પોતે ઉમી કેળવણી

લીધેલી હોવાથી પ્રજાને આગળ વધારવા માટે તે ઇતેન્નર રહેતો. જ્યારે જ્યારે તક મળતી ત્યારે દરબારને રાજના ધર્મ સ્થમળવતો. રાજ પ્રજાથીજ શોભે છે, પ્રજાના સુખમાંજ રાજનું સુખ સમાયલું છે. કોઈપણ રાજ્યની મજબુતીનો સર્વ આધાર પ્રજાની મજબુતી ઉપર રહેલો છે. ખેડૂતોના સવાલોના અભ્યાસ કરી સારી ખેતી કરાવવા, દેશપરદેશના હુન્નર ઉદ્યોગની હકીકતો એકઠી કરી દેશમાં અવનવા હુન્નર ઉદ્યોગ દાખલ કરાવવા અને સાહિત્ય ને કલાના પ્રતો માટે કલા મંદિર રચાવવાના વિચારો તે હમેશાં કરતો અને રાજ્યથી બની શકે તેટલું અમલમાં મૂકાવા પણ ચૂકતો નહિ. બાળકો અને બાળાઓને કષ્ટ કેળવણી આવશ્યક છે તે માટે કેળવણીના વડા અધિકારી સાથે તે હમેશાં ચર્ચા કરતો અને રાજ્યના કેળવણીના કમમાં તે પ્રમાણે સુધારા વધારા કરાવતો. બીજાં ગામ-ડાંઓમાં હજી કન્યા કેળવણીનું સ્વપ્ન પણ આબુ નહોતું ત્યારે હરિલાલના પ્રયાસથી કુંતલપુરમાં કન્યાશાળા બહુ સાફ કામ કરતી. શરૂઆતમાં લોકોમાં એવીજ માન્યતા બેસી ગઈ હતી કે કન્યાને બજાવવામાં માલ નથી. છોકરી બહુ બણે તો સાસરેથી પોતાના દુઃખના કામળો મોકલે એટલે છોકરીને બજાવવીજ નહિ. આવી જાતની માન્યતાને ફેર કરાવવામાં હરિલાલે બહુજ મહેનત કરી. પોતાનાથી બને તે પ્રમાણે ધણાં માંબાપને સ્થમળવી કન્યાઓને શાળાએ લાવતી કરી. શરૂઆતમાં બહુ પ્રવાસ છતાં હાજરી યોડી રહેતી. હરિલાલે સખ્યા વધારવા ખાસ પ્રયત્નો આદર્યા. દર ચંદિને છોકરીઓને છતાંમો આપવા શરૂ કર્યા. તે સાથે, માસિક મેળાવડા ગોઠવ્યા. પોતાની પુત્રીઓને શાળામાં બજુતી બોધને કેટલાક પિતાઓને આનંદ થતો પણ જ્યાં સુધી કન્યાની માતાઓ પુત્રાઓને બજુતી

વંશમાં ઉત્સાહ ન હોય ત્યાં સુધી સંખ્યા વધી શકશે નહિ એમ હરિલાલને ખુદ્દુ જણાયું. હરિલાલે કન્યાશાળાની મુખ્ય અધ્યાપિકાને બાબતમાં ત્રિમાસિક રાસના મેલાવડા માટે સૂચના કરી. આ મેલાવડો ખાસ સ્ત્રીવર્ગને માટે થતો. તેમાં જે કન્યાઓ શિક્ષણ લેતી હોય તેની માતાઓને ખાસ આમંત્રણ આપવામાં આવતા. મેલાવડામાં પોતાની પુત્રીઓને રાસ ગાતાં, પુઢડી શરતાં જોઈ કંઈક ઉત્સાહ વધતો ચાલ્યો. સવને એમ થતું કે મહારી પુત્રી સહુથી સાફ ગાય છે, આવી જાતના પ્રયાસોથી કુંતલપુરની કન્યા કેળવણી વધી, હરિલાલની પુત્રી લલિતા પણ ન્દાનપણથી ચાલાક હતી. પોતાના સર્વ વિચારો પુત્રીમાં ઉતરતા જોઈ હરિલાલને બહુ સંતોષ થતો.

કુંતલપુરનો કારભારી હરિલાલ કુટુંબમાં પણ સુખી હતો. તેની પત્ની ઉમિયા સ્વભાવે શાંત, સરળ અને રહેણી કરણીમાં બહુ સાદી હતી. પોતે એક પુત્ર તથા એક પુત્રીની માતા હતી. કારભારી પતિની પત્ની હોવા છતાં ન હતી તેવામાં કેઈપણ જાતની મગરૂરીતેમજ ન હતું કેઈપણ જાતનું મોટપણું.

લલિતાથી ન્દાના પુત્રનું નામ માધવલાલ હતું. પુત્ર પુત્રીને જોઈ ઉમિયા હંમેશાં આનંદમાં રહેતી. હરિલાલે પોતાનો ઉચ્ચ કેળવણી આપવા યાજ્ઞા ઉપરાંત ઘરમાં પણ ખાનગી શિક્ષણ માટે ગોઠવણ કરી હતી. સાહિત્ય ને સંગીતના વિષયોમાં પોતે બહુ ઉત્સાહ લેતો. પોતાની પુત્રી ઉત્તમ ગૃહિણી કેમ જને તે માટે તે ઉમિયા સાથે બેસી વારંવાર આચારંતા વિચાર કરતો. ઉમિયાની શાંતિ ને સરળતા તેમજ હરિલાલની ચપળતા ને ચાલાકી લલિતા ને માધવલાલમાં પ્રત્યક્ષ દેખાતાં. આખું કુંતલપુર, આ કારભારી કુટુંબને ચાહતું. જર્વે કેઈ હરિલાલના જેવું કુટુંબસુખ ધરતું.

માધવલાલનો પંજી અભ્યાસ આગળ વધારવા હરિલાલ ઇંતેજર રહેતો.

અચાનક લલિતાના સગપણ માટે જીવન ગુપ્તરુ માયું આવ્યું. સુન્દરલાલે પોતાના પુત્ર વસંત સાથે લલિતાને પરણાવવા માટે હરિલાલને લખ્યું હતું. સુન્દરલાલ કામ પ્રસંગે ધણીવાર કુંતલપુર આવતો ત્યારે હરિલાલ સાથે કન્યાકેળવણીના પ્રશ્ન ઉપર ઉઠાપોઠા કરતો. સુન્દરલાલના કુટુંબ માટે હરિલાલને બહુ માન હતું. ‘દિગ્મતઆપા’ ની કસ્તૂરી શી ખેંકતી કીર્તિથી હરિલાલ અજાયબો ન્હોતો. કુંતલપુરની કન્યાશાળામાં સુન્દરલાલે લલિતાને એક આચારંતી કન્યા તરીકે અનેકવાર જોઈ હતી. સાહિત્યમાં, સંગીતમાં, રાસમાં કે જે વિષયમાં જીવો તેમાં સર્વમાં પહેલો નંબર રાખતી લલિતાને જોઈ સુન્દરલાલ ખુશ થતો અને હરિલાલને અભિનંદન આપતો. હરિલાલે પણ ન્દાનકડા વસંતની રહેણી કરણી વિષે બહુ સાંભળ્યું હતું. તે ઉપરાંત માણે જે માત્ર પદની ઉચ્ચ લાવનાથી પોતાના પુત્રને ઉછેરો હતો. તે વિષયથી પણ હરિલાલ વાકેફ હતો. “જ્ઞાનમંદિર” માસિકમાં વસંતને હાથે લખાયેલાં કાવ્યો પણ હરિલાલે વાંચ્યાં હતાં. આટલી ન્દાની ઉમરમાં પ્રતિભાશાલી કાવ્યો લખનારનો ફોટો પણ “જ્ઞાનમંદિરમાં” પ્રગટ થયો હતો.

જ્યારે હરિલાલને સુન્દરલાલ તરફથી કાગળ મળ્યો ત્યારે તેને અજાયબી સાથે આનંદ થયો. સુન્દરલાલ જેવો સંસ્કારી માણસ પોતાના પુત્રનાં રહેજ ન્દાની વયમાં લગ્ન કરે તે માટે તેને અજાયબી લાગી. પોતાની પુત્રી લલિતાને વસંત જેવો વર મળે તેમજ મળે જેવી મામુ ને સુન્દરલાલ જેવો સંસ્કારી સસરા મળે તે વિચારે આનંદ આવ્યો.

સુન્દરલાલની લગ્ન સંબંધી માગણી સ્વીકારવા પહેલાં હરિલાલે સુન્દરલાલને આટલી.

બધી ઉતાવળથી લગન કરવાનું કારણ પૂછ્યું. પોતાની પુત્રી લલિતાનું સગપણ તે હમણાં કરવા ખુશી હતો. પણ લગન ત્રણ ચાર વર્ષ પછી થાય તો સાઈ આવે. ખુલાસો સુંદરલાલને લખેલા પત્રમાં તેણે કર્યો હતો. પત્ર મળતાં સુંદરલાલ જાતે કુંતલપુર આવી ગયો. હરિલાલને સર્વ વાત કહી સંભળાવી. માણેક અને પોતાની વચ્ચે થયેલા પ્રસંગનું સર્વ વર્ણન હરિલાલ સમક્ષ વિના સંભોળે સુંદરલાલે કર્યું. જુનાગઢ લખેલો કાગળ, જુનાગઢથી આવેલો જવાબ, તે છતાં માણેકનો આગ્રહ એ સર્વ વાત વિગતવાર હરિલાલ આગળ મુકી. સુંદરલાલ ને હરિલાલે આખરે લગન હમણાં કરી નાંખવાનું દુરસ્ત ધાયું. ને લગન પછી વસંતનો અભ્યાસ ચાલુ રહે તેવી શોકવધુ કરી બન્ને વિદ્વાન સગાઓએ સંજોગ પાડ્યો. વસંતપંચમીનાં લગન નક્કી કરી સુંદરલાલે માણેકને સંતોષી.

લલિતાની માતાને આ વાત બહુજ પસંદ પડી. પોતાની પુત્રીનાં લગન સુંદરલાલ

જેવા સંસ્કારી પિતાના પુત્ર વસંત સાથે થશે એ વિચારે ઉમિયાતે બહુ સંતોષ થયો. લલિતાને સર્વ વાત કહેવાને આ સ્થેજ જુના વિચારની માતા ચૂપી નહિ. કારભારી સાહેબની પુત્રીના લગનમાં બાગ લેવા આખા કુંતલપુરમાં ઉત્સાહ પ્રકટી નીકળ્યો. સર્વ કોઈ પોતાના દીલસોજ કામદારના સુખમાં બાગ લેવા ઉત્સાહમાં આવી ગયું. લલિતાની સહીયર માલતીને બહુ આનંદમાં ને આનંદમાં પ્રકરણની ઘરઆતમાં જણાવ્યા પ્રમાણે લલિતા સાથે પરણવાની વ્યાખ્યા માટે વાદવિવાદ કરતી આપણે સાંભળી છે.

હજી તે બન્ને સખીઓ વાતે ગુંથાયલી છે.

“માલતી ! પરણવું તું જેટલું રહેલું માતે છે તેટલું રહેલું નથી.”

“હું ત્હને ક્યાં સહેલું છે કે અધર છે એમ પૂછું છું. ત્હારી પરણવાના માનની એપડીઓમાંથી વાંચું હોય તે કહી દે એટલે નિકાલ પાતો.”

પ્રકરણ ૮ મું.

હવે કે શોક ?

વસંત ને લલિતાનાં લગન બહુ ધામધુમથી થયાં. જુનગપુરથી આવેલી જાતે કુંતલપુરમાં બહુ આનંદ કર્યો. સુંદરલાલ જુનગપુરમાં લોકપ્રિય હોવાથી લોકોએ વસંતના લગનપ્રસંગે બહુ ઉત્સાહ પૂર્ણ ભાગ લીધો. જુનગપુરની આસપાસનાં ગામડાઓના બોળા હૃદયના ગામડીયાં લોકોએ દલ આ લગનપ્રસંગ ઉત્સવની માફક બહુ ધામધુમથી ઉજવ્યો. સુંદરલાલને બહુ સફળતા એ મારગજનોએ વસંતનું ફૂલેકું

ચઢાવ્યું અને તે પ્રસંગે ટાંડીયારાસની રમઝટ જમાવી. વરરાજ તરીકે અશ્વપર વિરાજેલા વસંતને આ જોઈ બહુ મજા આવી. આમ જનો બહુ ઉત્સાહમાં ટાંડીયારાસ લેતા હતા. તે સર્વેએ આને હાથવણાટના પાણીમાં નેવી ચોરણીઓ તથા ફૂમકાંવાળાં કડીયાંઓ પહેર્યાં હતાં. કડીયાંના કસોના ઝુમખાઓમાં વિવિધ રંગનાં ફૂમકાંઓ કંઈ ઓરજ શોભા આપતાં હતાં. આ ફૂમકાંઓ પણ ટાંડીયારાસની રમઝટમાં એવો રીતે ઉડતાં હતાં કે ત્યાંનું દરેક આકર્ષક બનતું હતું. વસંતેટું, વસંત જેવો કવિ હૃદયના વરરાજ, આમ

જોનેનો ઉત્સાહ અને ખુશ્વા ચોક્કમાં લેવાતો
ડાંડીયારાસ જોવા ચોથોનો ચંદ્રમા જાણે
તારલીયા સાથે આવ્યો હોય તેવો જાસ
વસંતને થયો. કંઈ કલ્પનાના સાગર ઉછળ્યા.
ડાંડીયારાસમાં દોલ સરજાઈના તાલ એ તાલ
જીવતા ડાંડીયા, ડાંડીયાને વિવિધ કલાથી ફરવતા
રાસ લેતા જુવાનોનાં ભરાવ અંગો, લેમની
મરોહદાર મુંઝો, લેમની પાઘડીઓનાં ઉડતાં
છોગાઓ, લેમના અંદરોઓ ઉપર દેખાતી
તન્મયતા, ફૂદડી ફરતાં ફરતાં લેમનું નવું
નવું નૃત્ય અને તેઓની રાસ લેવાની છટા
જોઈ વસંતને મીઠું જુની રાસલીલા યાદ આવા.
શ્રીકૃષ્ણ જોડુળના આમ્મજનો ગોવાળીયાઓ
સાથે લીધેલો રાસ યાદ આ-જો. વસંતને
ન્યૂનતા માત્ર ગોપીઓની લાગી. જો એક
એક ગોપી અહિં રાસ લેતી હોય તો કેવું
સાર એ ભાવના આ ન્દાનકડા કવિએ કહ્યો.
પોતે વરરાજ તરીકે અથ ઉપર બેઠેલો છે
છતાં આ રાસ પોતે રમતો હોય તેમ તાલ
આપતો હતો. ડાંડીયારાસ ખલાસ થતાં
કેટલાક આમ્મજનોએ સુન્દરલાલ પાસે અરજ
શુભરી કે ત્યાં હાજર રહેલ કેટલીક આમ્મ
સુન્દરીઓની આ શુભ પ્રસંગે એકાદ રાસ
લેવાની બહુ ઇચ્છા છે. સુન્દરલાલ દા કે ના
કહે તે પહેલાં વસંતના સહવાસથી રસિક
બનેલ વસનજી શેઠ પોતાનો સંમતિ આપી.
વસનજી શેઠની ઇચ્છા તુરત અમલમાં મૂકાઈ,
મેર, આદિર, કોળી, ખવાસ વિગેરે જનતાની
સુન્દરીઓ તુરતજ એક વર્તુલમાં ગોઠવાઈ
મઈ. નિર્દોષ ભાવનાથી પ્રેરિત આ સુન્દરી-
ઓએ રાસ લેવા શરૂ કર્યો.

“ જાંખાં જાંજરી તારાં આડવાં

જાંખી શિમશીની સીમ-

વનમાં જોસે રાજ કોવલડી ”

જો લોકગીત સાર થયું. એક સુન્દરી ધીમ

ધીમુ દોલક વગાડતી હતી. બે સુન્દરીઓ
કેકિલકંઠે ગવરાવતી અને બાકીની તે જીલતી.
ગામડાની શાંતિ, આમ્મ સુન્દરીઓ, તેઓનો
આમ્મ પોરાક, આમ્મ ભાષા, કેકિલકંઠ,
ગાવાની મધૂર હલક, હીચની રમઝટ અને
આ નિર્દોષ સુન્દરીઓમાં રહેલ રાસની અંધુ-
રતા જોઈ વસંત બહુ ખુશ થયો. પોતે
પોતાને બે ઘડી બૂલી ગયો. ગઈ કાલ
સુધી મગજમાં રમી રહેલ વિચારો વિસરાઈ
ગયા. માતાના પત્રના ઉત્તરમાં પોતે ના પાડી
છતાં માણેકનો અભિલાષ પૂર્ણ કરવા પડેલી
ફરજથી તે દુઃખ પામ્યો હતો. વસંતની
ઇચ્છા સુન્દરલાલને મળતીજ હતી કે લગ્નની
વાત હમણાં ન કરવી. પોતે માણેકને પત્રમાં
ખુશ્ખુ જણાવ્યું હતું કે મારા જેવા બાળકને
અસારથી લગ્નની ધુસરીમાં નાખવાતું ખીલે
કુલ બ્યાજખી નથી. તેમજ એક સરકારી
માતા મળે આવી ફરજ પાડે એ બહુ
અજબખી જેવું છે. એવી રીતે માણેકને બહુ
લખ્યું હતું પણ માણેક એકની બે ન થઈ.
સુન્દરલાલે આ સર્વ વિગત વસનજી ઉપર લખી
જણાવી. વસનજીને માણેકનો અભિલાષ
પૂરવામાં ટીક દેખાઈ તેથી વસંતને સ્હમજાવ્યો.
કુંતલપુરમાં હરિલાલનું કુટુંબ સારું છે. હરિ-
લાલ કામદારની પુત્રી લલિતા અંગ્યાસ કરે
છે. કન્યા બહુ સારી છે. મહે માણેકની
ઇચ્છાને માન આપી હમણાં લગ્ન કરવું
પણ વસંત ને લલિતાનો અંગ્યાસ પૂરો યાય.
ત્યાંસુધી લલિતા કુંતલપુર રહે એવી ગોઠવણ
કરવામાં આવી. વસંતે આ ચરતે વસનજી
શેઠની બહુ કેશિવ પછી માતાની ઇચ્છાને
માન આપ્યું છતાં બાળલગ્નના ગેરસાધા
સ્હમજનાર વસંતને સંપૂર્ણપણે આ વાત
હચતી નહોતી. આ સર્વ વિચારો વસંતના
લગ્ન લેવામાં ત્યારથી તેના મગજમાં ધોળાવા
કરતા હતા પણ આ આમ્મ આનંદે એ

વિચારે 'યોડીવાર તો બુલાવ્યા. રાસડાઓ ગામડાંઓમાં છે—ગામડાંઓમાં સહજ હિતરતી ગણ્યાતી જનતામાં છે. તો ચામટે શહેરની ઉચ્ચ ગણ્યાતી જાતિઓમાં એ નિર્દોષ આનંદ ઝોછો થયો હશે! જુનાગઢની હુમ્મી જાતિ-ઓની મુન્દરીઓને વસંતે કોઈ દિવસ આવો નિર્દોષ આનંદ લેતી નહિ જોયેલી હોવાથી આ સરખામણીનો પ્રશ્ન તેના મનમાં રમી રહ્યો.

જુનગપુરમાં વસંતના ઘડને આવા નિર્દોષ આનંદના અતેક પ્રકાર અનુભવ્યા.

કુંતલપુરમાં વસંતની જાનને બહુ મ્હોટું માન મળ્યું. કુંતલપુરના દરબારશ્રીએ પોતાના કામદારને આ શુભ પ્રસંગે બહુ બહુ પ્રકારે મદદ કરી. બહુ હાથમાંથી આ લગ્નત્રિવિધ ચોળાઈ. વસંતપંચમીની રાત્રિએ વસંત ને લક્ષિતાનાં રાત્રોક્ત રીતિએ લગ્ન થયાં. કેટલીક રીતિઓને આ લગ્નને તિલાંજલિ આપી. ઉમિયાએ પોતાની પુત્રીને સારો વર અને સારું ઘર મળતા માટે પ્રભુને પાડ માન્યો. વસંતને જોઈ ઉમિયા બહુ પ્રસન્ન થઈ. હરિલાલ પણ બહુ ખુશ થયો. લક્ષિતાને પોતે ભાગ્યશાળી માની. આ લગ્નની ખુશાલીમાં હરિલાલે ખેરીયાત કરવામાં બાધી રાખી નહિ. કુંતલપુરમાં આનંદનો સાગર ઉલટ્યો હોય તેવાં દરયો દેખાતાં હતાં. લગ્ન પ્રસંગે શટાણું—કુટા મરકરી વિગેરે જુના રિવાજ કાઢી નાખીને મુન્દર લગ્નગીતો તેમજ નિર્દોષ આનંદથી આ હિતસવ ઉજવાયો.

પરશુને વઢવર જુનગપુર આવ્યાં. માણેક હાથેલી બની. હેતનાં આંસુ પાડ્યા. પુત્ર ને પુત્રવધૂને દેશી રિવાજપ્રમાણે પોષ્યાં. પોષતાં પોષતાં પણ હાંપીએ પ્રવાહ ચાલુ જ હતો. આવી પ્રેમાળ સાસુ જોઈ લક્ષિતાને પણ હાર્દનાં આંસુ આવ્યાં. માતાથી પણ અધિક બ્દાલથી લક્ષિતાને માણેક હૃદયથી ગાંધી પોષતાં ત્યાં આજે સેનાનો સરજ હોયો.

એ ભાવનામાં જુલતી માણેક હાથમાં ગાંડી બની. મુન્દરલાલે પણ પત્નીને સતોષ થયેલો જોઈ આનંદ માન્યો. માતાનો આવો વાતસલ્યભાવ જોઈ વસંત પણ બાળલગ્નને ધિક્કારનારા પોતાના સિદ્ધાંતો એ ધડી વિસરી ગયો. માતાનો હર્ષ જોઈ વસંત હર્ષાયેલો બન્યો.

આ હર્ષ ઝાઝો વખત ટક્યો નહિ, કારણ કે અંદરના ખંડમાંથી નંદલાલ દોડતો આવ્યો. માણેકને એકાએક હર્ષમાં ને હર્ષમાં અંતરેકો લાગવાથી કંઈ થઈ આવ્યું છે એવા ખબર આપ્યા. સર્વ પુરુષવર્ગ અંદર આવ્યો. માણેક લલિતાના બોળામાં 'માયું' નાંખી બેભાન જેવી હાલતમાં પડેલી હતી. મુન્દરલાલ બેઆકળો બન્યો. વસંતે માતાનો હાથ પકડી જાગૃત કરવા કૈશિપ કરી. વેઘને તેડવા માણેક દોડ્યું. ચારે તરફ દોડાદોડ થઈ રહી. વસનજી શેઠ, નંદલાલ, પ્રભુલાલ, મુન્દરલાલ સર્વ આ જનાવથી આભા બની ગયા હોય તેમ દેખાયું. મુન્દરલાલને હિંમત આપવા વસનજીએ પ્રયત્નો આદર્યા. મુન્દરલાલ માણેકની બેભાન અવસ્થા જોઈ અવાચક બની રહ્યો. હર્ષથી ઉભરાતા ઘરમાં એક ધડીમાં કંઈ અજબ ફરફાર થઈ ગયો. વેઘરાજ આવ્યા. માણેકની નાડી તપાસી.

વેઘરાજનાં બહુ બહુ પ્રયત્નો છતાં માણેકને આરામ થવાનાં બહુજ થોડાં ચિન્હો દેખાયાં. સર્વ કોઈ વેઘરાજ તરફ ઝોટી ટરી નિંદાણી રહ્યું હતું. વેઘરાજે સર્વને આશા સન આપ્યું કે યોડીવારમાં માણેકને આરામ થઈ જશે. બન્ને વેઘરાજ કંઈ આદા આપે પણ મુન્દરલાલને તો ખાત્રી થઈ ગઈ હતી કે માણેક હવે છેલ્લો ધડીપર છે. સર્વ કોઈ આ પ્રસંગે હિંમત રાખી માણેકને આરામ થશે એ ભાવનામાં હતાં પણ મુન્દરલાલ ધા ખાઈ ગયો. માણેકે પોતાનું કાર્ય સંપૂર્ણ થયું.

છે. માણેકે પોતે ભવિષ્યવેત્તા બની પોતાને વસંતનાં લગ્ન માટે ત્રેયો હતો એ સર્વ ખીનાનો વિચાર આવતાં તે નિરાશામાં કુબળો હતો. વિકાસક્રમમાં આગળ વધેલી માણેકે સુન્દરલાલને ખુદલી રીતે જણાવ્યું હતું કે હવે હું થોડો વખત જીવવાની છું માટે મ્હારો વસંતને પરચાવવાનો અભિલાષ પુરો પાડવા માટે આંડે ન આવે. સિદ્ધાંતને પૂજનારો સુન્દરલાલ કબુલ થયો પણ વસંતની ઇચ્છા ખીલકુલ નહોતી. વસનજી શેઠ માણેકની ભવિષ્યવાણીમાં બહુ માનતા નહોતા. માણસ કહે કે હું મરી જઈશ અને એ ખરું પડે એ વસનજી શેઠ માન્યું નહોતું. માત્ર માણેક ખુશી થાય એ ઇચ્છાએ વસનજીએ વસંતને સ્થગનવ્યો હતો. વસંત માતાની બહુજ આકાંક્ષાથી આખરે કબુલ થયો. આ સર્વ જતાવે સુન્દરલાલ, વસનજી અને વસંતની દૃષ્ટિમાં એક સરખા ખડા થયા. એ ત્રણે જણને મનમાં ભય ઉત્પન્ન થયો કે કદાચ માણેકની ભવિષ્યવાણી ખરી પડે.

બહુ ઉપચાર પછી માણેકે આંખ ઉઘાડી. સર્વને સ્નેહ આશા આવી. વેધ પણ પોતાની શક્તિ માટે ખુશી થયો. માણેકને આરામ થાય એ જોવા આખું મુટું બ ખરેખરે ઉભું હતું. આંખ ઉઘડી પણ માણેક બોલી શકતી નહોતી. આંખ ઉઘાડતાની સાથે માણેકે બહુ ધીમી ગતિથી આસપાસ દૃષ્ટિ ફેરવી. લલિતા અને વસંતને પોતાની પાસે ઇશ્વારતથી બોલાવ્યા. આ વખતે લલિતા તો બહુજ ગલરાયેલી જણાતી હતી. તેની આંખમાંથી અશ્રુધારા આવી રહી હતી. વસંત ચિંતાગુરુ દેખાતો હતો. તેનું હૃદય રડતું હતું. લલિતા ને વસંત પાસે આવતાં માણેક ખુશ થઈ. પોતે સતોષ પામી હોય તેવો બાવ સ્પષ્ટ રીતે તેના અહેસાસ દેખાયો. બોલવાની ઇચ્છા છતાં

બોલાતું નહોતું. કુદરતે તેનામાં કંઈ જોર બંધુ હોય તેમ એક સાગ્ર માણસની માફક તેણે લલિતા ને વસંતનો હાથ પકડી સુન્દરલાલના તરફ દૃષ્ટિ કરી. સુન્દરલાલ સ્થગનજી ગયો. દુઃખદ, હૃદય પત્ની સમક્ષ આવ્યો. માણેકે પુત્ર અને પુત્રવધૂનો હસ્ત પતિના હાથમાં સોંપ્યો. કંઈ કહેતી હોય તેમ માણેકની આંખની છાંયી બોલતી હતી. આ સર્વ એક પલકમાં વિજળીની ત્વરાથી થયું. ખીજા પળે માણેકનો આત્મા પૂર્ણ શાંતિથી સર્વની અજ્ઞયમ્મી ને નિશ્ચાસ વચ્ચે પ્રભુના પરમ ધામમાં સિધાવ્યો. આંખના પલકારામાં સુન્દરલાલના મુખી શૃદ્ધની રિચિત દુખમાં ફેરવાઈ. શૃદ્ધનો પ્રકાશ ગયો, શૃદ્ધની લક્ષ્મી ગઈ, શૃદ્ધતું મુખ ગમું-સર્વસ્વ ગયું એમ સુન્દરલાલે માન્યું. જે શૃદ્ધમાં થોડી મીનીટો પહેલાં લગ્નગીતો ગવાતાં હતાં તે શૃદ્ધમાં અત્યારે રડારાજી થઈ રહી.

લાગણીતું પૂર કાણુ અટકાવી શકે ? પ્રેમ ને લાગણી આગળ કુદિતી, હાર થઈ. તત્વ-જાની-મૃત્યુનાં સર્વ અંગો સ્થગનનાર સુન્દરલાલતું અત્યારસુધી હૃદયજન રડતું હતું. હવે તેની છાતી હાથમાં ન રહી. એકાંતમાં જઈ હૃદય ખાલી કર્યું. જ્ઞાનમાર્ગમાં આગળ વધેલો સુન્દરલાલ પત્નીના આ અકાળ અવસાનથી બહુ દુઃખી થયો. ગામડામાં જન્મેલી ગામડામાં ઉછરેલી, ગ્રામ્યમાનવામાં ચોપાવલી પણ શહેરની સંસ્કારી સ્ત્રીની તુલનામાં ઉત્તમ પક્ષિએ આવવા જેટલી માણેક આગળ વધી હતી. સુન્દરલાલની સંસારસુધારાની, પ્રજાનાં દુઃખો ટાળવાની, દેશ ભાંડુઓની સર્વ પ્રકારે સેવા કરવાની ને દેશ કલ્યાણની સર્વ લાવના તે હમેશાં આગુરતાથી ઝીલતી. ગુજરાતનાં શ્રમનિદેશમાંથી કુટુંબકલહ દૂર થઈને સંપ શાંતિ તથા સ્નેહનું સામાન્ય થાય એ સુન્દરલાલની મહત્વાકાંક્ષા તે હમેશાં સાંભળતી.

ઝીલતી ને પોપતી. બાળપણથી બહેલી નહિ. છતાં સુન્દરલાલના સહવાસથી બાળવાની ધીતેભરી વધી. પરિણામે ભાષાગાન ઉપરાંત તેનામાં ગાનદીપક પ્રકટયો. પોતાના કુટુંબમાં છેલ્લાં થોડાં વર્ષો થયાં કસહ વધતો જતો હોવાથી કોષ-કોષ-પ્રસંગે નિરાશ થતી પણ આશાવાદી સુન્દરલાલ તેની સમક્ષ ઉચ્ચ આદર્શો રજૂ કરી એ નિરાશા દૂર કરાવવા મથતો. પોતાના સર્વ વિચારો ઝીલનારી માણેક જેવી પત્નીને શુભાવવા માટે સુન્દરલાલને અતિ-શય લાગી આવ્યું. તેની આશાનો ક્રોડ-કિલ્લો તૂટી પડ્યો.

માણેક જેવી માતાનો પોતે પુત્ર છે, એ વિચારે અભિમાન લેનારો વસંત અત્યારે ગાંડા જેવો ચપ્પ ગયો. વસંતને ઘણીવાર શંકા થતી કે બ્યારે કોષ વ્હાલું માણસ મરી જાય ત્યારે કોશ રહે છે એ સાચું છે કે ખોટું ? પોતે તો કોષ દિવસ રહેજ નહિ એ દૃઢ વિચાર તેને પોતાને માટે થતો. આજે એજ વસંત પોતાની જાતને ભૂલી જઈ જાતી હાથ રાખી શક્યો નહિ. ન રહમજી શકાય તેવી ભાવના રહેનામાં પ્રકટી. પોતાની વ્હાલો માતા-માતૃપદમાં આગળ વધેલી સંસ્કારી માતા-પુત્રને મહાપુરુષ બનાવવા નિરંતર મથતી માતા-ગંગા યુગના સરીખી પવિત્ર-કુટુંબ, સમાજ ને રાષ્ટ્રના ઉદ્ધાર પ્રેરણા પાનારી માણેક સરીખી માતા શુભાવવા માટે વસંત બહુ દુઃખી થયો. એ માતાનું વાત્સલ્ય-ભાવથી છલોછલ ઉભરાતું હૃદય ક્યાં મળશે ? એ માતાની પ્રેમાળ ને ઉત્સાહજનક વાણી સંભળાશે ? એ માતાનું પવિત્ર ને ભાવ પ્રેરતું મુખડું દેવે ક્યાં દેખાશે ? વસંત આ સર્વ વિચારે રડતો હતો.

જે સાસુને માટે લલિતાએ બહુ ગેહલી આશાઓ રાખી હતી, જે સાસુના ઉચ્ચ

વિચારો લલિતામાં ઝીલવા માટે લલિતા આશામરી આવી હતી અને શુન્દરાતમાં ગ્રહે ગ્રહે, દેવીઓ અવતરે એવો જેનો આદર્શ હતો એવી કોશલ્યા સરીખી સાસુનું સુખ શરૂઆતથીજ આ પ્રમાણે છુટાઈ જવાથી લલિતાએ પોતાને હતભાગિની માની. શુન્દરાતનું કુટુંબજીવન સુધરે, શુન્દરાતનો સુન્દરી-સમાજ અગાનના અધિકારમાંથી પ્રગતિના પ્રકાશમાં આવે અને મહાપુરુષોની માતા બનવાની માતૃપદની જોખમદારી શુન્દરી સુન્દરીઓ રહમજે આવા વિચારો માણેકના છે એમ લલિતાએ પોતાની માતા પ્રાસેથી સાંભળેલું. આવા ઉચ્ચ વિચારની સાસુના સહવાસથી પોતાનું જીવન સુધરશે. પોતે પોતાના હૃદયમાં રમી રહેલા વિચારો સાસુ સમક્ષ મૂકશે અને સાસુ તેને પોપશે, આ સર્વ ભાવના આમ એકાએક નષ્ટ થવાથી બુદ્ધિમાં આગળ વધેલી લલિતાએ પોતાને કમનસીબ માની.

આખું કુટુંબ આ પ્રસંગે શોકમાં હુખી ગયું. જુનગપુરમાં માણેકના અવસાનની વાત આંખના પલકારામાં સર્વ રથજે પ્રસરી. લોકોએ શરૂઆતમાં તો આ વાત માનીજ નહિ. હજી હમણું તો “દિમ્મતબાપા” ના ફળાયામાં ગીતો ગવાતાં હતાં ત્યારે હર્ષધેલી માણેકને પુત્રને ખેંખતી ધણીજે જોષ હતી. જ્યાં થોડાં વખત પહેલાં આનંદસાગર ઉલટ્યો હતો ત્યાં શોકની સીમા ન રહી.

ગાની સુન્દરલાલે હૃદયનો બાર ઓછો ચપા પછી કુટુંબમાં ચપ રહેલી રડારોળ અટકાવવા પ્રયત્નો આદર્યા. રડવા ફૂટવાની રીતેને ધિકારનારો સુન્દરલાલ સર્વને આશ્વાસન આપી દિમ્મત આપવા મંડ્યો. વસનજી શોક કે જે માણેકને એક ઉચ્ચ કોરીની ગૃહિણી તરીકે માન આપતો, જે માણેકને

કાંતા—“ તે ઘણી ઘણીયાણી કેમ જીવે રહે છે ? પરણ્યા ત્યારે કંઈ નહોતું, પછીથી કેમ આટલો અજાણનાવ થયો ? ”

ઝાંરી—“ કારણ તે કાલમ લગ્યા જ કરે કે એક બીજામાં તેનો પ્રેમ વધારે છે ? ઘણી કહેશે હું વધારે ચાહું છું ને વહુજી કહેશે હું—આથી તે જીવે થયો છે. ”

x

x

છોકરો—“ બા, તને કેટલાં વરસ થયાં

મા—“ એકવીસ વરસ. ”

છોકરો—“ ને મારા બાપાને ? ”

મા—“ સત્તાવીસ. ”

છોકરો—“ ત્યારે તો છ વરસ પછી તું ને મારા બાપા સરખી ઉમરનાં થઈ જવાનાં. ”

વિવિધ વિષયો.

ગુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રી મંડળની વિનંતિ.

ગુજાણના શ્રી ગુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રી મંડળના સંચાલકો નીચે પ્રમાણે નહેર પ્રાંતને વિનંતિ કરે છે—

ગુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રી મંડળ.

મદદ કરવા લાયક ખાતું.

દરેક ગુજરાતી સ્ત્રી પુરૂષોએ શા માટે મદદ કરવી ?

શિક્ષણ વર્ગો નિભાવ ફંડ.—મંડળના હોલમાં સેવિયાર સિવાય બપોરના ૧ થી ૫ સુધી દરરોજ ગુજરાતી સ્ત્રીઓ અને કન્યાઓ માટે ગુજરાતી, અંગ્રેજી, સંસ્કૃત, સંખ્યાત્મક, સોદીઝ, કંટીંગ તેમજ નાના બાળકો માટે હિન્ડરગાર્ટન વર્ગો પગારદાર શિક્ષકો સાથે ચલાવવામાં આવે છે. લગભગ ૪૦ થી ૫૦ સ્ત્રીઓ લાભ લે છે. આ ખાતાને પોતાથી ખર્ચતી મદદ કરવાની ધણી જરૂર છે.

ધનારી ફંડ.—મજૂર વર્ગોમાં શીખનારી સ્ત્રીઓ અને મોટી કન્યાઓને પ્રસંગોપાત ધનારો આપવાની વ્યવસ્થા છે. તેમાં તમે ઉત્તેજન તરીકે મદદ કરી શકો.

પુસ્તક પ્રસારક ફંડ.—આ ફંડમાંથી સ્ત્રી ઉપયોગી લખાણો લખાવી છપાવવામાં આવે છે અને તે સસ્તી કિંમતે વેચવામાં આવે છે. આ ખાતાને મદદની જરૂર છે.

દુકાળ ફંડ.—આ ખાતામાંથી ગુજાણમાં તેમજ દેશવર્તીમાં દુકાળ જેવા આફતકારક ખળાવો પ્રસંગે ગરીબોને કપડાં, અનાજની મદદ મોકલવામાં આવે છે. આ ફંડમાં તમે તમારાથી ખર્ચતી મદદ મોકલી આપો.

લાયબ્રરી ફંડ.—મંડળને અંગે સ્ત્રીઓને વાંચવા લાખવાનો અભ્યાસ વધે તે માટે અને જ્ઞાન વૃદ્ધિ પામે તેવા હેતુથી વાંચનાલય અને પુસ્તકાલય છે. આ પુસ્તકોને લાભ સ્ત્રીઓ મોટી સંખ્યામાં લે છે. માસિકો અને વર્તમાનપત્રો પણ

આવે છે. આ ખાતાને તમે પુસ્તકોની તેમજ પુસ્તકો ખરીદ કરવાની આર્થિક મદદ મોકલી શકો.

ગરમા ફંડ.—નવરાત્રિ જેવા પ્રસંગોએ ગરમા પાઈનો મેળાવડો થાય છે. આ વખતે દલાણી વગેરેનો મોટો ખર્ચ થાય છે. ફંડ એકઠું થયાં છતાં વધારે ઉમેરવું પડે છે. આવા ઉત્સાહી પ્રસંગમાં તમે ખુશાલી તરીકે આ ફંડમાં સારી રકમ મોકલી શકો.

વાર્ષિક સ્નેહ સંમેલન ફંડ.—દીવાળીમાં એકતા વર્ષની ખુશાલીમાં દર વર્ષે “સ્નેહ સંમેલન” કરવામાં આવે છે. આ ફંડમાં પણ તમે ખુશીથી ખર્ચતી મદદ આપી શકો.

સ્વ. જમનાબાઈ સંકેતકે જે. ફંડ.—આ ફંડની રકમ લગભગ ૪૦ હજાર જેટલી છે. આ ફંડનો ઉપયોગ મંડળ માટે સ્વતંત્ર મહાન કરવાનો છે, પણ રકમ પહોળી નાની છે. હુંક મુદતમાં મહાન લેવાની ફરજ પડશે. અમારી દયાળુ ગુર્જર પ્રાંત અવશ્ય મદદગાર થશે અને ગુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રીમંડળ સ્વતંત્ર મહાન બોગવવાને બાગ્યશાળી થાય એવું ઇચ્છશે.

નોંધ: “ગુણસુન્દરી” દ્વારા આ પ્રમાણે બીજા સંસ્થાઓ પણ પોતાની વિનંતિઓ નહેર પ્રાંત સમક્ષ રજૂ કરી શકે છે. તા. ગુ. હિન્દી સ્ત્રીઓની પ્રવૃત્તિ.

“સ્ત્રી ધર્મ” માસિક હિન્દની સ્ત્રીઓ સંબંધી નીચે પ્રમાણે કેટલીક ખબરો, પ્રકટ કરે છે:—

મદ્રાસ યુનીવર્સિટીની સેનેટના સક્ષાસદ થવા માટેની ચુંટણીમાં ઉમેદવાર તરીકે ઉમાં રહેનાર અને અહમદાબાદી ચુંટનાર કુમારમંગલમ જમીનદારના પત્ની કૌ. સાધાબાઈ સુધાયન, બી. એ. છે. એ સેનેટમાં બીજા પણ ચાર મહિલાઓ કોલેજોની પ્રિન્સીપાલ હોવાના ઓદ્યાની રૂપે નીમાય છે.

કરાંચીની દયારામ જેઠમલ સિંધ કેલેજમાં સ્ત્રીઓની મોટી સંખ્યા અત્યારે ફળવણી લે છે. ચાલુ વર્ષમાં ૩૫ નવી વિદ્યાર્થીનીઓ ભેડાઈ છે. ૨ એમ. એ. ક્લાસમાં, ૩ બી. એ. ક્લાસમાં, ૧૧ ઇન્ટરમીડિયેટ આર્ટ્સ ક્લાસમાં અને ૧૬ ખેલા વર્ષના વર્ગમાં છે. ખેલાં વર્ષના વર્ગમાં સહુવી બે સ્ત્રીઓ પરણેલી છે. એમની નરેરી-આતોને ખેંચી વળવા એક સ્ત્રીની પટાવાળી તરીકે નીમણુંક થઈ છે.

જુહાપુરમાં ચોડા વખત પર સ્ત્રીઓની એક પરિષદ મળી હતી અને તેમાં સ્ત્રીઓને લગતા તેમજ બીજા કેટલાક વિષયો પર નિબંધો વાંચવામાં આવ્યા હતા. આ પરિષદની એક દરવર્ષ મળે છે અને એ દ્વારા સ્ત્રીઓને વિચાર કરવાની તક મળી રહે છે. આ વર્ષની બેઠકમાં પ્રમુખ મીસિસ ચંદ્રશેખર આયર હતા. તેમણે બાપજી હાઈસ્કૂલ અને જ્ઞાનથી ભરેલું હતું.

બીજા એક સ્ત્રીઓની મેંધ લેવા યોગ્ય સમા મહિલા લેવા સમાજના વાર્ષિક સમરંશ પ્રસંગે જોગલોરમાં મળી હતી. એમાં લગભગ ૫૦૦ મહિલાઓ હાજર હતી. જુહાપુર રાજ્યની સ્ત્રીઓ રહેરીપણના હક્ક માટે કેટલી બધી લાયકાત ધરાવે છે તે એ ઉપાયી સમજી રાકાય છે. એ હક્ક એમને લમણાં આપવામાં આવ્યા છે. તુર્કિસ્તાનમાં સ્ત્રીઓની લડત

“ધી લીવીંગ એજ” પત્રમાં તુર્કિસ્તાનની સ્ત્રીઓની પ્રવૃત્તિઓ વિષે મી. જોસફ હાન્સ લાજાર એક નાણુવાલેજ લેખ લખી તુર્ક સ્ત્રી પક્ષની પ્રમુખ શ્રીમતી નસીદે સુહદીન હાનુમ સાથે થયેલી મુલાકાતનો અહેવાલ આપે છે. આ મુલાકાત ફરમાન એ આગેવાન મહિલાએ ફારાવિલા વિચારો નીચે આપીએ છીએ.

“અમારી પાર્ટીના ઉદ્દેશો યુરપની બીજા સ્ત્રી પાર્ટીઓના જેવાજ છે, પરંતુ અમારે સામાજિક જ્ઞાતાવરણ ભૂંડું હોવાને લીધે અને અમારી સંસ્કૃતી જુદી હોવાને કારણે અમારી કામ કરવાની પદ્ધતિ અલગત જુદી છે. અમારો ઉદ્દેશ હુંકમાં આ પ્રમાણે છે: તુર્ક સ્ત્રીઓ પેઢાના દેશની ભગતિ અને ઉન્નતિમાં કામ લેવો જોઈએ. સામાજિક અને રાજકીય જીવનમાં જે સ્થાન લેવાની અમારામાં લાયકાત છે તે મેળવવાની

અમે માંગણી કરીએ છીએ. અમારા દેશને સ્વતંત્ર કરવા માટેની લડતમાં અમે જે ભાગ આપ્યા છે અને જે સેવાઓ બંધવી છે તે ભેટો એવી માંગણી કરવાનો અમને હક્ક છે.

“અમારી પ્રવૃત્તિનો પાયો અમુરેજ ચલુવાનો છે. અમારી મુશ્કેલીઓથી અમે અંતજી નથી. અત્યારે તો અમારે કામ લેવિષ્યને માટે તૈયારી કરવાનું છે. ખેલાં તો અમારે તુર્ક સ્ત્રીઓને ભગત કરી ફળવણી આપવી પડશે. લગ્ન અભિવાધ સાધતાં અને એ અભિવાધ પાર પાડતાં અમારે તેમને શીખવવું જોઈશે.

“અમારો ઉદ્દેશ એ છે કે તુર્કિસ્તાનમાં સામાજિક, આર્થિક અને રાજકીય સમાનતા પ્રેરવાની સાથે સ્ત્રીઓ ભોગવી રાકે. અમારે ખેલું વ્યવહારિક કામ સ્ત્રીઓ માટે મતાધિકાર મેળવવાનું છે; કારણ કે નહેર જીવન માટે એજ ખેલું પગથી છે. મત આપવાનો અને અધિકારી બનવાનો હક્ક મેળવવા અમે ઇચ્છીએ છીએ.

“સુસ્તફા કેમાલ પાશાના પક્ષનો જે નવ મુખ્ય મુકામો છે તેના અમે અનુયાયી છીએ. એ નવમાં મુખ્ય આ પ્રમાણે: અમારા રાષ્ટ્રકીય મુલકોની સ્વતંત્રતા, લોકપ્રિય રાજ્યકારેભાર માટેની રચના, આર્થિક પુનરુત્થાન, લડાઈની તુર્ક શાની ગરપાઈ કરવી, અને લડાઈમાં અપ્રમથ થયેલાં માટે, લડાઈમાં પતિ મરી જતાં વિધવા થયેલી સ્ત્રીઓ માટે અને અનાથ બાળકો માટે યોગ્ય સગવડો કરવી અને આ હક્ક હક્કને આતરજ નથી માગતાં. પરંતુ અમારે માથે જે ફરજો અને કામો છે તે પૂરી કરવાના સાધન તરીકે એ મેળવવા અમે મધુએ છીએ. રાજકીય સમાનતા જેવટનો ઉદ્દેશ નથી; પરંતુ જેવટનો ઉદ્દેશ સાધવાનું સાધન માત્ર છે. એથી પરિણામે સમાન ફળવણી અને વારસા વિસ્તારના હક્ક મેળવવા માટેનાં દ્વાર ખુલ્લાં થશે.

“અમે માનીએ છીએ કે સ્ત્રીની ફરજો ધરમાં તેમજ નહેરજીવમાં પડે છે. એ બંને જીવનમાં પશ્ચિમ યુરપ કરતાં તુર્કિસ્તાનમાં સંભોગ તફાવત છે. અમે જ્યાં સુધારાની નહેર છે ત્યાં સુધારો કરવા માંગીએ છીએ. પાંચમીના સુધારાની આંદળી નક્ક કરવા નથી ઇચ્છતા. પશ્ચિમમાંથી જે સારું મળે તે લેવા અને અમારું જે

સાર હોય તે ટકાવી રાખવાં એમ ઇતિભરછીએ.”

આખો મીચીને પશ્ચિમનું આંધળું અનુકરણ કરનારા કહેવાતાં સુધારકોને આ સમ્બોધનાંથી ચોખ્ખ પાઠ શીખવાનો મળશે !

સ્ત્રીઓની મુખ્ય ફરતો:

આ આગેવાન પુર્ક મહિલા આગલ ચાલતાં પુર્ક સ્ત્રીઓની મુખ્ય ફરતે શું છે, તે વિગતવાર નજાવે છે. એ વિગતોમાંથી આપણી સ્ત્રી કોર-પોરેટરોને કીમતી સુચનાઓ મળી શકશે:

“ પાંચ પાંચ બીનીના મોઝ સોનાના સિ-કાઓનો હાર ખેરવાનો અમારી ગામડાની સ્ત્રીઓને બહુ ચોખ્ખ હોય છે. અમારા સ્વરેશના ગળાંમાં વૃદ્ધસ્તાનની સ્ત્રીઓ એ હારની જેમ વિના કારણ, કોઈ પણ પ્રકારના લીલ વિનાના, ભારે બાળક ન મવી નેહએ. એ હારના નાણાં જેમ બીલ વધારે ઉપયોગી કામોમાં-વ્યાપાર, ઉદ્યોગમાં-લાભદાયક રીતે ખર્ચા શકાય તેમ સ્ત્રીઓની સક્રિયતાને ભ્રમત કરી તેમનો વધારે સાર ઉપયોગ કરવો નેહએ.

“ સ્ત્રીઓની મુખ્ય ફરતે ધરતી અને કુટુંબની હંદમાં સમાધ નથી જતી. ઘણી લડાઈઓથી અમારી પ્રભુ તવાઈ ગઈ છે. અમારા દેશપર અનાથ બાળકોનો મોટો ભોળ છે. અમારા પોતાના બાળકોનું પાલન પોષણ કુટુંબ એટલે અમારી ફરજ પૂરી થઈ નથી જતી. એ હાલો, લાખો અનાથ બાળકોની સંભાળ લેવાની જવાબદારી અમારે માથે છે. અમે સુવાવડખાન, લાળાશ્વમે, શાળાઓ અને અનાયાસથી બાંધવા માંગીએ છીએ. ઉપરાંત માતાની ગર્ભ છોડી બાળક શાળામાં ભય ત્યાં પણ તેની સંભાળ લેવામાં અમારો હિસ્સો હોવો નેહએ. શાળાઓ-ખાસ કરીને કન્યાશાળાઓ-માં સ્ત્રીઓ શિક્ષા યાચ જેમ એમ ઉચ્ચ શિક્ષણે છીએ. અને તેથી જ સ્ત્રીઓને સ્વલ કમિટિઓમાં દાખલ કરવાની અમારી મુખ્ય માંગણી છે.”

પુર્ક સ્ત્રીઓ અને સંસાર સુધારો:

“ ધર અને કેળવણી વિષેની અમારી જવાબદારીઓ સાથે ઘાટો સંબંધ ધરાવતો સવાલ લગ્ન અને છુટા છુટા (તલ્લક) નો છે. એ સંબંધી પુર્ક સ્ત્રીઓની લાચાર સ્થિતિ સર્વ જાણી છે. અત્યાર સુધી લગ્ન માતપિતાની મરજ પ્રમાણે થતાં. પરજીનાર વ્યક્તિઓને એ બાબતમાં બોલ-

વાનો હક્ક નહોતો. એટલું જ નહિ પરંતુ તેમને લગ્ન મહેલાં મળવાનો પણ પ્રસંગ મળતો નહિ. હવે, વર-કન્યા લગ્ન મહેલાં મળી શકે એટલી સ્થિતિએ અમે મહેલાં છીએ. કેટલીકવાર તેમની મરજ પણ પૂછાય છે. આ બાબતની વિગતોમાં હું નહિ ઉતરું, પરંતુ પ્રમાણિતપણે મારે કણલ કરવું નેહએ કે એ સુધારો દાખલ થયા પછી લગ્નનું પ્રમાણ ઘટી ગયું છે અને છુટા છુટા પ્રમાણ વધ્યું છે ! સંતોષોની એ અજબ લીલા છે.

“ પણ લગ્ન કરતાં છુટા છુટાનો પ્રશ્ન વધારે અગત્યનો અને વધારે મુશ્કેલી ભર્યો છે. ધર્મ મરજોએ કરેલી આજ્ઞાઓમાં રિવાજ અને કાયદાએ ધીરે ધીરે પુરી અમારી સ્થિતિ ફેરવી નાંખી છે. પવિત્ર મુશનની આજ્ઞાઓનો અર્થ સ્ત્રી ભતિને ગરલાલ યાચ એવીજ રીતે કરવામાં આવ્યો છે. મહેલાં અમને જે હક્ક હતા તે બધા ધીરે ધીરે ખુશ્કી લેવાયા છે. મહેલાં તલ્લક માટે જે કારણોની જરૂર પડતી, તેમની જરૂર હવે નથી જણાવી અને પુરે પોતાની મરજ પ્રમાણે પત્નીઓને તલ્લક આપી શકે છે. આ સ્થિતિમાં ફેરફાર કરાવવો એ અમારો એક મુખ્ય ઉદ્દેશ છે. અમે તલ્લકનો રિવાજ નાબુદ કરવા નથી ઇચ્છતા. પણ એ બાબતમાં સ્ત્રીઓને પુરે મહેલાં હક્ક મળવા નેહએ. અમારી માગણી એવી છે કે પતિની આપણે સત્તાથી અપાયલા તલ્લક કાયદેસર ન ગણાવા નેહએ, પરંતુ એ વિષેનો ન્યાય, ન્યાયાધિકારીઓ સમક્ષ કરવો નેહએ.

“ અત્યારે તો એવી સ્થિતિ છે કે એક વર્ક પતિ કોઈ પણ દારણે એ સ્ત્રીઓની હાનરીમાં પોતાનો વિચાર પ્રકટ કરી, પત્નીની ઇચ્છા વિરુદ્ધ અને તેના વાંધાની દરકાર કંઈ વિના તલ્લક આપી શકે છે. આવી પરિસ્થિતિમાં પત્નીને કંઈ આરોગ નથી; તે પોતાનું ચહેલું પલ્લું પણ ન માંગી શકે.

“ એટલા માટેજ અમારો પક્ષ સ્ત્રીઓને બાબાર ઉદ્યોગના ફેરોમાં દાખલ કરવાના મુદ્દા ઉપર ખાસ ભાર મુકે છે. પુર્ક સ્ત્રીઓએ દેશની આર્થિક પુનરુત્થનામાં સક્રિય ભાગ લેવો નેહએ. અમે માનીએ છીએ કે દેશમના, રોટલ-ગાલીયા બનાવવાના અને બીલ વજાટ ઉદ્યોગમાં સ્ત્રીઓ માટે મોટું ફેવ પડેલું છે. એમાં અમે હાલના જમાનાની પદ્ધતિ દાખલ કરવા અને

ફક્ત સ્ત્રીઓથી ચાલતા રેશમના અને ચેતર-છ-ગાંધીયા બનાવવાના કારખાના ખોલવા માંગીએ છીએ.”

આ પ્રસિદ્ધ મહિલાનો અભિપ્રાય એવો છે કે સ્ત્રીઓ ભરણ પોષણ માટે સ્વતંત્ર થઈ શકે તો તેમની સામાજિક સ્થિતિમાં વિના વિલંબ સુધારો કરી શકાય.

બાલ-લગ્નનાં પરિણામ:

“ચાંદ” ના બાલવિવાહ અંકમાં શ્રીમતી હમયંતી દેવી “બાલવિવાહ” વિષય પર એક મનનીય લેખ લખે છે. એ લેખની શરૂઆતમાં બાલલગ્ન પ્રચલિત થવાના કેટલાંક કારણો દર્શાવી, એ પ્રથા વિરૂદ્ધ સાચનો મત દુઃકમાં રજૂ કરે છે. “સાચે સાચે” સંયુક્ત પ્રતિભાં જુદી જુદી ઉમરની વિધવાઓની સંખ્યા પણ તેમણે આપી છે. એકથી પંદર વર્ષની ઉમરની વિધવાઓની સંખ્યા એ પ્રાંતમાં સન ૧૯૧૧ માં ૩,૬૧;૧૪૭ જેટલી હતી. ઉપર બાલલગ્નનાં પરિણામની ચર્ચા કરતાં લેખિકા કહે છે:

“જે કુટુંબમાં બાલવિવાહ થાય છે ત્યાં હંમેશા વૈશ કે રોકરની હાજરી હોય છે. અમે લોકો શરીરે ઝીંપી કરીને હમજોર થઈ જઈએ છીએ, એ પણ દેશની પ્રભુની ઉમર દુઢી હોવાનું એક કારણ છે. જે ચીજ હમજોર હોય તેના નાશ પણ જઈ શકાય. અમારા યુવાનોનો નાશ થવાનું કારણ એ છે કે હજી પુછ થાય તે પહેલાં તેમના બ્રહ્મચર્યનો નાશ કરવામાં આવે છે. જન્મ-મરણના અહેવાલો પરથી જણાય છે કે સોળ વર્ષની અંદરના બાળકોનું મરણ પ્રમાણ મોટું છે. આ નિર્ણિત પ્રયાથી રોગ વધે છે, આયુષ્ય ઓછું થાય છે, વિધવાઓની સંખ્યા વધે છે અને તે પણ એવી નિર્ણય વિધવાઓની કે જેમને લગ્ન કે રંગપા કે પક્ષિ એટલે શું તેની ખબર જરૂરી નથી હોતી. પણ લોકો કહે છે કે બાલલગ્નનો રિવાજ જુનો છે, પણ એ ભ્રમ છે. ધર્મસાક્ષીમાં મોટી ઉમરના લગ્નના ઉલ્લેખો મળે છે; બાલલગ્નના નથી મળતા. રૂકિમણી, દ્રોપદી, હમયંતી અને શકુન્તલા વગેરેનાં લગ્ન મોટી ઉમરે જ થયાં હતાં. શું તમે લોકો ફરીથી શરીરની રક્ષા માટે, આયુષ્ય અને બલ વૃદ્ધિ વધારવા માટે આ બાલ વિવાહની કુરીત, આપણી નિ-લિમાંથી, આપણા ધર્મમાંથી દૂર નહિ દરો કે નવ-

યુવાનો અને નવયુવતીઓ ! તમારા પરજ નતિ અને દેશના ઉદ્ધારનો આધાર છે. જ્યાં સુધી આ કુરીત તમે દૂર નહિ કરો ત્યાં સુધી સંસાર સુધારા માટે પોષક કરવા મિથ્યા શંકા છે.”

સ્ત્રીઓના સહાયકોની ભૂલ:

“શૃદ્ધલક્ષ્મી” ના કાર્તિક અંકમાં કુમારી હમલાદેવી “અમારા સહાયકોની ભૂલો” એ મથાળા નીચે એક લેખ લખી સ્ત્રીવર્ગની ઉન્નતિ કરવા ઇચ્છતો પુરુષવર્ગ કેવી ભૂલો કરે છે તેના બાલ આપે છે. લેખિકાનો એ સંબંધી અભિ-પ્રાય નીચે પ્રમાણે છે:

“અમારા કેટલાક કથાણુ લાઇઓ અમને સહાય કરવા ઇચ્છે છે, પરંતુ અમને કેળવણી આપ્યા પહેલાં તેઓ લલનાઓ અનેલી જેવા ઉત્સુક છે. તેમની અભિલાષાઓ પૂરી કરવાને તેઓ યોગ્ય ઉપાય નથી અજમાવતા અને તેથી જ તેમનો ઉદ્દેશ પાર નથી પડતો. પછી તેઓ અમારા ઉપર દોષ મુકે છે અને અમને દુર્ગોળી ગણે છે. અલબત્ત અમારું એ દુર્ભાગ્યનું છે કે અમારા દિતચિન્તકોની સમજમાં એટલો ફેર છે. પ્રાચીન આર્ય લલનાઓ જેવી વીરાંગના અને સર્વ-શુભસંપન્ન પયલી અમને જાના તે ઇચ્છે છે, પરંતુ અમને કેળવવા માટે તેમણે શું બ્યવસ્થા કરી છે તેઓ ઇચ્છે છે કે અમે શૃદ્ધલક્ષ્મીમાં કુશલ બનીએ, પણ અમને ભણાવે છે અંગ્રેજી કોલેજોમાં. યુનીવર્સીટીની શીશીઓવાળી સ્ત્રીઓથી તેમનો અભિલાષ ક્યારે પૂરો પડશે તે તૃમલેજ વિચારવાનું છે. સ્નેહ કથા કે બીજા કારણે આપે અમારી નતિને એવા માર્ગ ન બતાવે કે જેથી અમને દાનિ થાય. અમને કેળવણી આપો પણ અમારી જુદી પર પાયાત્ય કુલસ્કાર ન પડે, અમે અમારું સ્ત્રીત્વ ન ભૂલીએ તેની સંભાળ રાખો. પહેલાં અમને એવી કેળવણી આપો જેથી અમારો ચત્તેલો આત્મા નમત થાય. કોલેજોમાં શિક્ષણ આપવાથી પરિણામ સારાં નહિ આવે. તમે પૂછો કે પુરુષો કેમ ભણે છે ? પુરુષોની વાત જુદી છે. તેમને એ શિક્ષણ જીવન નિર્વાહ માટે લેવું પડે છે. સ્ત્રીઓનું જીવન જુદું છે. તેમને શૃદ્ધલક્ષ્મીનું શિક્ષણ પ્રથમ મળવું જોઈએ. અંગ્રેજી-શિક્ષણ પામેલી પત્ની પતિનું મનરંજન કામ્ય કરી શકશે; પરંતુ કુટુંબવત્સલ બની શૃદ્ધલક્ષ્મીના બાર સંદેહાદયથી નહિ ઉપાડી શકે.”

સી જગત્.

હિન્દ.

તા. ૧૫ મી નવેમ્બરે વિશય યતા અવર્નરને માનપત્ર આપવા વિષેની દરખાસ્ત યુ.બાઇની કાર-યોરેશનમાં શીયુત દાખોલકરે રજૂ કરી હતી. નેશનલ પાર્ટીના સલાસદારોએ એ સાથે સખત વર્ધિ વકાળ્યો હતો. સીએ તરફથી સૌ. અવનિ-દાબાઇ ગોખલે અને કુમારી બચુબાઇ લોટવાલા એ દરખાસ્તની વિરૂદ્ધ પડયાં હતા, જ્યારે મીસિસ હેરી હોનકીન્સને તરફેણમાં મત આપ્યો હતો।

તા. ૧૮ મી નવેમ્બરે જાંધી પર્વ ઉજવવાં રાષ્ટ્રીય સી સભાના આશ્રય હેઠળ સીઓની એક મોટી સભા મારવાડી વિદ્યાલય હોલમાં મળી હતી. સૌ. અવનિદાબાઇ ગોખલે પ્રમુખ-સ્થાને હતા. આ પ્રસંગે મૌલાના શૈક્ષણિકી આવવાના હતા પણ નાદુરસ્ત તબિયતને લાધે આવી શક્યા ન હતા. શરૂઆતમાં મીસિસ હોસાનીઆએ જાંધીજી સંબંધી કુદ વિવેચન કર્યા બાદ શીયુત અમૃતલાલે બહેનને ખારી ખેરવાનો આગ્રહ કર્યો હતો. તે પછી મૌલાના મદમદજ્જીએ ચરખાને નહિ ઊડવાનો ઉપદેશ આપ્યો હતો. આ પ્રસંગે દર વખત મુજબ સ્વદેશી વસ્તુઓનું પ્રદર્શન પણ કરવામાં આવ્યું હતું.

સુવાવડમાં માતાઓની અને બાળકોની સંભાળ લેવાના ઉદ્દેશથી મેટરનીટી એન્ટ ચાઇલ્ડ વેલ્ફેર લીગની એક શાખા વરોડામાં ખોલવા માટે એક સભા તા. ૨૦ મી નવેમ્બરે દિવાન સાહેબ સર મનુસાઇના પ્રમુખપદે મળી હતી. શ્રીમત મદારામ સાહેબે આ લીગને રૂ. ૫૦૦૦૦ ની વધુ મદદ આપી છે. સરકાર, મ્યુનીસીપેલિટી વગેરે તરફથી મળીને એકદર ફંદ રોટ લાખ

જેટલું છે, જેનું વાર્ષિક ઉત્પન્ન બાર-તેર હજાર રૂપીઆ થશે. ડૉ. તલાલીએ આ પ્રસંગે ભાષ મરણના વધતા જતા પ્રમાણ તરફ ધ્યાન ખેંચી તે અટકાવવાનો આગ્રહ કર્યો હતો. ડૉ. મુમન્ત મહેતાની દરખાસ્તથી રૂ. ૨૫ સન્મારીઓ અને સદ-શુદ્ધિઓની એક સમિતિ આ મંડળના હામકાજની દેખરેખ રાખવા અને બચસ્પા કરવા માટે નીમ-વામાં આવી હતી.

જરથોસ્તી ઊપરીઓની નિશાળ મંડળના નાણાં કરનારાઓની વાર્ષિક સભા તા. ૨૦ મી નવેમ્બરે પ્રીન્સેસ સ્ટ્રીટમાં ગામડીઆ સ્કૂલની મહાનમાં ગ્રીંડ કામાના પ્રમુખ પદે મળી હતી. રીપોર્ટ પરથી જણાય છે કે આ મંડળી સ્વપાયાને પાંસઠ વર્ષ થયાં છે. અંત્યારે કોઠ અને ચાંદન-વાડીની નિશાળોમાં મળી ૬૬૫ ઊપરીઓ શણે છે, જેમાં ૮૬ ને તદ્દન મદત શિક્ષણ મળે છે અને ૨૬ ને સી જરથોસ્તી મંડળ દ્વી આપે છે. વેતર હામના વર્ગોમાં વર્ષ આખરે ૧૫૪ વિદ્યાર્થી-નીઓ હતી. અમેરિકા જઈ ચૂકેલિયાનો જંગી અભ્યાસ કરી આવેલાં મીસ જહાદુરજીને આ મંડળએ ધી જહાંગીર ભરજોરજી વાચા એ-ડેમીના વર્ગોની પ્રવચ્ચાનું કામ સોંપ્યું છે. આ મંડળી દસ્તક આલવી સંસ્થાઓને સરકાર તરફથી ફળવણી માટે રૂ. ૬૦૦૬ ની અને ડ્રોઇંગ માટે રૂ. ૨૦૮-૬-૦ ની વાર્ષિક મદદ મળે છે.

સુબાઇના શ્રી મુજરાલી હિન્દુ સ્ત્રી મંડળને રમેદ સંમેલનનો વાર્ષિક સમારંભ સેન્ટ ઝેવર-અર કોલેજના હોલમાં તા. ૨૧ મી નવેમ્બરે ઉજવાયો હતો. લગભગ ૭૦૦-૮૦૦ મદિલાઓ હાજર હતી. સીઓના અને બાબાઓના સંવાદો બહુ સારી રીતે જનની બતાવાયા હતા. આ

કાર્યક્રમમાં ગરબા, ગાયનો, સંવાદો, ગોડ અને હાસ્યરસની સામગ્રીનો સંભાર બરવામાં આવ્યો હતો. “સેવાના ધર્મ સ્વીકારો,” “બીણા વંણા વારો” અને “વિશ્વના અર્થ વત્તે” વર્ણો પંક્તિઓ વાળા ગરબા સાહિત્યની દૃષ્ટિએ સુંદર હતા. સા. બહેન સરસ્વતી જગદે પણ હારગોની જમ ઉપર એક સુરીદું ગીત ગાયું હતું. ઉવટે મંત્રી ગં. સ્વ. રસિકમણી દેસાઈની વિનંતિથી લેડી કૃષ્ણગૌરી સેતુલવડે ધનામે બહેન આપ્યા હતા. ત્યાર બાદ દુધ પાન લઈ સમારંભ શરૂ થયો હતો.

X X X
સા. બહેન સુલોચના દેસાઈ તા. ૨૨ મી નવેમ્બરે છુલાવડો પધાર્યા હતા. બીજે દિવસે દિવાનપુત્રી સાથે તેમણે લેડી રે કન્યાસાગની મુલાકાત લીધી હતી. દિવાનપત્ની સા. અંદા-ગોરીના પ્રયાસથી તેજ દિવસે સાંજે શ્રી રામજી મંદિરમાં એક મોટી નહેર સભા મળી હતી, જેની સમક્ષ સા. સુલોચના બહેને સંસ્કારસુધારાના જુદા જુદા અંગે ચર્ચા એક સુબોધક વ્યાખ્યાન આપ્યું હતું. આ પ્રસંગે અમદાવાદ મહિલાવિદ્યાલયના આચાર્ય શ્રીયુત અંદુલાલ દવેએ પણ વિવેચન કર્યું હતું. શ્રી હાટેધર મહારેલ અને શ્રી ગોવિંદનાથજીના મંદિરમાં સી. જીના સમુદ સમક્ષ એ બહેને બીજા બે વ્યાખ્યાનો આપ્યા હતાં. બહેને મદારાજ સાહેબ અને યુવરાણીની મુલાકાત લીધી હતી, એમના માનમાં ચાર દેકાણે આ-પ્રણીના મેળાવા પણ થયા હતા.

X X X
સુબાઈના મેટા મંદિરવાળાં સા. કુસુમપ્રમા વદ્ય મંદારાજના પ્રમુખપદે સી. જીની એક સભા ગૌરવ સાથે પોઠાર લઢાવવા મળી હતી શ્રીમતી સતોઠબાઈએ પ્રમુખસ્થાન માટે દરખાસ્ત મુકી હતી. શ્રીમતી વીનકુવરબાઈએ ટેકા આપ્યો હતો. પ્રમુખે ગૌરવથી રેરાની અંબોત્રિત વચલી જણાવી તે અટકારવાની રજા માંગી હતી છે, એમ બતાવ્યું હતું. બાદ શ્રીમતી હીરાબાઈએ દરખાસ્ત કરી હતી કે મ્યુનીસીપેલિટીએ આઠ વર્ષની અંદાજના દુધાળાં ડોરોનો વધ નદિ કરવાનો કહેવા કરાવનો અમલ થતો નથી અને એ

કરાવ ખૂરતો નથી, માટે ગૌરવ સંકેતર બંધ કરવાનો કરાવ કરી તેનો તુરત અમલ કરવાનો આ સભા વિનંતિ કરે છે. શ્રીમતી દેવકાંબાઈએ કરાવને ટેકા આપ્યો હતો, અને તે સર્વાંતમતે પસાર થયો હતો. તે પછી બીજે કરાવ કપલો કારપોરેશન પર મોઢી આપવાની પ્રમુખને સભા આપવા સંબંધી શ્રીમતી છબીબાઈએ રજુ કરી હતો અને શ્રીમતી જમુબાઈએ અંતમોદન આપતાં પસાર થયો હતો. ઉવટે શ્રીમતી કુંવરબાઈની દરખાસ્તથી અને શ્રીમતી માલુકબાઈના ટેકાથી પ્રમુખને આભાર માની સભા વિસર્જન થઈ હતી.

X X X
સુબાઈમાં તારેલ કપર, આવેલાં શ્રીમતી રેતબેન ફકમણીબાઈ, શ્રીવિકાશમનો વાર્ષિક સમારંભ નેન બોર્ડિંગના કંપાઉકમાં ખાસ મંડ-પમાં લા. ૨૫ મી નવેમ્બરે જળવાયો હતો. પ્રમુખસ્થાને ગાંધર્વ મહાવિદ્યાલયના વ્યવસ્થા-પક પંક્તિ વિષ્ણુ પદ્મસકર હતા. મંજાથરજી પછી શ્રી. મગનબહેને પ્રમુખની જાળખાલુ કરાવી હતી. શ્રી. અમલવીએ ૧૯૨૧-૨૨ નો રીપોર્ટ વાંચ્યો હતો. મંજુર સંસ્થાની વ્યવસ્થા નેન બોર્ડિંગના ટ્રસ્ટીઓના હાથમાં છે અને રૂપીઆ સીતેર હજારનું સ્થાઈ ફંડ છે. બીજા માસિક આવક પણ યાય છે. એ નાણાંમાંથી સંસ્થામાં ૪૦ ખાઉઓ ભણે છે. સંસ્થાની અંદ-રની દેખરેખ શ્રી. મગનબહેન, શ્રી. કુંકુબેન અને શ્રી. લલિતાબહેન રાખે છે. ધાર્મિક શિક્ષણ, ભરત, ગુણ અને શીવજી તથા ગુજરાતી સંસ્કૃત, મરાઠી અને હિંદી-ભાષાઓ શીખવવામાં આવે છે. રીપોર્ટ વંચાયા બાદ સંવાદો વગેરેનો કાર્યક્રમ હતો. શ્રી. કુંવરબહેને સી શિક્ષણ વિષે ભાષણ આપ્યું હતું અને શીક્ષક બોજીલાલે પ્રસંગોચિત કવિતા સંભળાવી હતી સમારંભમાં આશરે ૩૦૦ સીઓ અને ૨૦૦ પ્રશ્ને હાજર હતાં. રોક હેમચંદ અમરચંદ ર. ૧૦૧ આપ્યા હતા અને શ્રી. નંદીકરબાઈ જુનીલાલે માસિક રૂ. પાંચ આપવાનું વચન આપ્યું હતું.

X X X
અખિલ હિંદ સમાજ સેવકોની પરિષદ ૨૬-૩૦ નવેમ્બર અને ૧-૨ જાન્યુઆરીએ વનિતા

વિશ્રામના ઝવેરખાઈ હોલમાં મળી હતી. આ પ્રસંગે એક નાનકડું પણ સુંદર પ્રદર્શન સર્વ-ન્ટસ ઓફ ઇટીઆ સોસાયટીના મહાનમાં ભરવામાં આવ્યું હતું. આખા હિન્દની સોશીઅલ સર્વિસ લીગો તરફના સ્ટોલ એમાં હતા અને કેવા પ્રકારે કામ થાય છે, તેની સમજૂતી મળતી હતી. પ્રાર્થના સમાજનો પણ એક સ્ટોલ હતો જેમાં પંડરપુરના અનાયાલયની પ્રવૃત્તિનો ચિતાર મળતો હતો. સેવાસદન તરફની ભરત, શુંયજ્ઞ અને ચિત્રકામના નમુનાઓ મુકવામાં આવ્યા હતા. ઉપરાંત બીજા પણ ઉપયોગી સામગ્રી ભેળી કરી હતી.

x x x

બીજા પુર પ્રાંતિક પરિષદ પ્રસંગે ભગિની મંડળની એક પરિષદ સૌ. અવનિતકાબાઈ ગોખલેના પ્રમુખપદે મળી હતી. તેમણે જણાવ્યું હતું કે જ્યાં સુધી સ્ત્રીઓ પુરુષોને પોતાની હડતરમાં મદદ કરશે નહિ ત્યાં સુધી સ્વરાજ્ય મળવું અસંભવ છે. તેમણે સુવર કાંતવાની અને હાથે વણીને કપડાં પહેરવાની દરેક સ્ત્રીને ભલામણ કરી હતી ત્યાર બાદ સ્ત્રીઓએ બેળાં કરેલાં ફંડથી બાંધવામાં આવેલા એક મહાનને ખુલ્લું મુકાની કિયા શ્રીયુત વામન નાયકે કરી હતી.

x x x

ધી વીમેન્ટ ઇન્ડિઅન એસોસીએશન (સુબા-હતી યાખા) નો વાર્ષિક મેળાવડો મિસિસ ટોરોથી જનરાજદાસના પ્રમુખપદે બેચેરેટસજી લોન્ગમાં ભરાયો હતો. આ સંસ્થા મોટી ડગ્મરની સ્ત્રીઓને કેળવણી આપવાના વર્ગો ચલાવે છે. રીપોર્ટના વર્ષ દરમિયાન એ વર્ગોનો લાભ ૨૩૯ સ્ત્રીઓએ લીધો છે. પસાર વયલી વિદ્યાર્થીનીઓને ઇનામો બેચેરેટ દતા. પ્રમુખે જુદા જુદા દેશોની સ્ત્રીઓની દિલચાહની માહિતી આપી જણાવ્યું હતું કે, ' અને સંપૂર્ણ આરા છે કે દુનિયાના અત્યંતના સવાસોનો ઉકેલ લાવવામાં બલિષ્ઠમાં સ્ત્રીઓ અત્યંતનો દિસ્સો

તા. ૧ લો ડીસેમ્બરે થયો હતો. શરૂઆતનું સ્વાગત ગીત ગવાયા બાદ બેન પ્રમિલા મહેતાએ મિસિસ કેપ્ટનને પ્રમુખસ્થાન સેવાની વિનંતિ કરી હતી. શ્રીયુત ભટ્ટે યાજ્ઞાની છેલ્લાં બે વર્ષની પ્રવૃત્તિઓનો ટુંક અહેવાલ કહ્યો હતો, અને ભંડારની થોળના સમજાવી હતી. આ ભંડારમાં દેશી સ્ટેશનરી અને બીજા વસ્તુઓ રખાયો. અને માટે એક એક રૂપિયાના રોડો કાઢ્યા છે. ભંડારનો નફો ભાગીદારોમાં બહેચાયો. ભંડારથી ખરો ફાયદો તો વ્યવસ્થા કરનારી બાળાઓને થયો. વ્યવહારિકતા અને વ્યવસ્થાના સદૃશ્યો આપોઆપ થીખી રાહાયો. બેન પ્રમિલાએ પણ ભંડારનાં ઉદ્દેશને લગતું વિવેચન કર્યું હતું. બાદ શ્રી. પાર્વતીબેનની વિનંતિથી પ્રમુખે ભંડાર ખુલ્લો મુક્યો હતો. તેમણે લાપલ્સ કરતાં આવા કામોમાં સ્ત્રીઓની સહાયની જરૂર પર ખાસ ભાર દીધો હતો. પ્રમુખના આભાર માનતાં સૌ. અવનિ-કાબાઈ ગોખલેએ અને શ્રીયુત મોટીવાલાએ પણ વિવેચન કર્યાં હતાં.

x x x

બાઈ વાલીબાઈ કન્યાશાળા (સુબાઈ) નો એક મેળાવડો તા. ૧૬ મી ડીસેમ્બરે થયો હતો. સમાજની જગ્યામાં બાળાઓની હસ્તકળાના સુંદર નમુના ચોલી રેલા હતા. પ્રમુખસ્થાન કન્યાશા-ળાઓના લેડી સુપ્રીન્ટેન્ડન્ટ મીસ હાલાસે લીધું હતું. સ્વાગત ગીત બાદ બેન સુરજ બેને રીપોર્ટ વાંચ્યો હતો અને લાયબેરીને ખુલ્લી મુકવાની પ્રમુખને વિનંતી કરી હતી. તે પછી મુખ્ય સિક્કિદા બેન કાશીબાઈ જોશી અને બેન ગોદાવરી બાઈ શુભે તથા બેન લીલાવ-તીએ મંચગાથિય વિવેચનો કર્યાં હતાં.

x x x

માઈ ગવર્નર સર જોર્જ લોહકના પત્ની લેડી લોહકે સ્ત્રીઓ અને બાળકોના દિવ માટે ખતાવેલી મમતાથી પ્રેરાઈ એમને વિદાયમીર્દ માન આપવા સુબાઈના પ્રીન્સેસ ગેરી લેડીઝ જીંદગીના તરફથી એક સમારંભ તા. ૩ જી ડીસે-મ્બરે ઉજવાયો હતો. જમખાના તરફથી એક માનપત્ર અને સોનાનો મી સેટ લેડી લોહકને અર્પણ કર્યો હતો.

x

સુખાધના હિન્દ મહિલા સમાજ તરફથી
સા. અવનિતા બાઈ ગોખલેની આગેવાની હેઠલ
ગીરગામ બટવાડીમાં સ્ત્રીઓ માટે એક મફત
વાચનાલય ખુલ્લું મુકવાની ક્રિયા તા. ૮ મી
ડીસેમ્બરે શ્રીમતી સરોજિની નાયડુએ કરી
હતી. બન્ને મહિલાઓએ વિવેચન કરી સ્ત્રીવર્ગને
એનો લાભ લેવા અને પોતાનો અભ્યાસ વધા-
રવા વિનંતિ કરી હતી.

× × ×
ભાવનગર મ્યુનિસિપેલીટીની સુઝીમાં શ્રીમ-
તી મોંધી બહેન નામે એક મહિલા સુઝાયા છે.

× × ×
“ ચાંદ ” બજાર આપે છે કે સીમલા પાસે
મરોનરા નામે ગામમાં દર વર્ષે એક પહાડી
મેળો ભરાય છે. એ મેળામાં સ્ત્રીઓ અને કન્યા-
ઓને વેચવામાં આવે છે. આ સ્ત્રીઓને ઇસાઈઓ
અને બીજા બદમાશો ખરીદ કરે છે. એ ગામ કોટી
રાજ્યમાં આવેલું છે. કોટી નરેશ આ ગુલામી
વેપાર બંધ કરાવવા કેમ ક્યાન નહિ દેતા હોય ?

× × ×
પશ્ચિમ ખાનદેરાના લોખખડા ગામની રહે-
વાસી સા. પંડિતા લક્ષ્મીદેવી એવી બલિષ્ઠવાણી
હશે છે કે મ. ગાંધીજી ચોડા વખતમાં છુટા થયે;
સાવરકર સાહેબો પણ ડીસેમ્બર માસમાં છુટ્યે
અને સન ૧૯૨૬ માં હિન્દને સ્વરાજ્ય મળ્યો.
વધારામાં અલીસાહેબો છે-છ મહિના માટે
ફરી જેલમાં જશે; અને ભગવાન કૃષ્ણ આવતી
અખાતીને દિવસે ફરી જન્મ લેશે !

× × ×
પંડોરા રાજ્યના એક ગાગલા દિવાન પ્રસિદ્ધ
બાણુ શ્વેરાય દ્વ દત્તની વિદ્યુધી પરતીના સ્વ-
ર્ગવાસ થયો છે. એમનો અવસાનથી હિન્દે એક
અપૂર્વ મહિલા રત્ન ગુમાબેન છે !

× × ×
ભાહોરમાં મીસ પીન્સ નામે એક અંગ્રેજ
કુમારિકાના લગ્ન થા. અબ્દુલ જબ્બાર નામે એક
મુસલમાન યુવક સાથે થયાં છે. કન્યાના પિતા
લગણાનું મુસલમાન થયા છે. લગ્ન પછી તેનું
નામ બદલી જમત ખાતુન રાખ્યું છે.

ખંજાલામાં શશિચુખીદાસી નામે એક નવ
વર્ષના બાલ-વહુને મા ના બરમાવાથી પરિજી
લોહાનો સળીઓ તપાવી લથકર ડામ દીધા.
સાસુની મના છતાં પંડોસમાં રમવા જતી હતી
એટલેજ એનો ગુન્હો હતો. પરિદેવને આ કામ
માટે દોઢ વર્ષની જેલ મળી છે.

× × ×
લોશીંગ કંપનીની બેદરકારીથી ઘોવા આપેલાં
કપડાંને તુકરાન કરવા માટે ધી ઇન્ડીઆ લોન્ડો
કંપની સામે બાઈ શરીરનબાઈ હોરમસજી ડાક્ટરે
રૂપીઆ પાંત્રીસ મેળવવાનો હાલો સ્પોલકોઝ
કોર્ટમાં માંડયો હતો, જેને પરિણામે જડ્જો
રૂપીઆ ત્રીસલું હુકમનાયું કરી આપ્યું હતું.

× × ×
શારદાબાઈ નામે ૩૦ વર્ષની વયની એક
તિન્દુ સ્ત્રી તા. ૨૧ મી નવેમ્બરે રાતે ખાર પાંચે
બારીબંદર સ્ટેશનથી હપડાની પૂના પેસેન્જર
ત્રેનમાં જતી પોતાની એક સખીને વિદાય કરવા
જઈ હતી. હપ્પાની અંદર બેસીને બંધા પોતે
કરતાં હતાં, એટલામાં ટ્રેન ચાલુ થઈ. હતાવળમાં
હતરવા જતાં તેના પૂગ પેટકોઈ અને ટ્રેનની
વચમાં આવી કચડાઈ ગયું. પરિણામે એ બાઈ
મરણ પામી છે !

× × ×
મારતી બાબા નામે એક ખાર વર્ષના છોક-
રાએ પોતાની માતા રખમાબાઈનું કુદાડી મારી
પ્રાન કરી નાંખ્યું. ક્રિષ્ણગજા આ ધરણરામને
સતારાના સેરાન્સ જડ્જો સાત વર્ષ સુધી રેફર-
મેટરીમાં રાખવાની સજા ફરમાવી છે. હાઈકોર્ટને
અપીલ કરવામાં આવી હતી પણ તે કોટી
નાંખવામાં આવી. પટેલી જુબાની પરથી નહાય
છે કે છોકરો કહાવતો નહિ હોવાથી મા. તેને
મારફાડ કરતી હતી અને તેથી ઉશ્કરાઇને છોક-
રાએ પ્રાન કર્યું હતું !

× × ×
ભાહોરની વિધવા વિવાહ સંઘાયક સમાની
આગેવાની હેઠળ સપ્ટેમ્બર માસમાં ૫૩ પુનલગ્ન
થયાં છે, ૧૯૨૩ ના વર્ષની એકંદર સંખ્યા
૬૧૨ ની યાય છે.

પૂનામાં મીસ ઈન્ધામનું ખુન કરવા માટે ૧૪૯૪ પીઅરસન ઉપર જે તપાસ ચાલતી તે પરી થઇ છે. સેશન્સ જરૂર તેને ફાંસીની ફરમાવી છે.

X X X

કેટલોક સમય થયાં કલકત્તામાં “ સ્ત્રી કાર્ય-વાહકોનો સંઘ ” સ્થાપિત થયો છે. આ સંઘમાં પારસી, બંગાલી, અંગ્રેજ વગેરે સર્વ કોમોની સ્ત્રીઓ ભેગાઈ છે. પુરુષોનાં દ્રોહ કર્યા વિનાં સ્ત્રીઓનાં દંકો માટે લડત ચલાવવાનો મુખ્ય હેતુ આ સંઘ રાખે છે. એનો કાર્યપ્રદેશ બહુ વિશાળ રહેશે અને સ્ત્રી ઉપયોગી અનેક માળતો તે હાથ ધરશે.

X X X

બારડોલી નજદીક પીસડ ગામમાં એક કલુખી બાઇનું ખેતરમાં કોઇએ ખુન કરી લઇને જાણીમાં છુપાવી રાખી હતી. લોખા લોકોમાં એને બ્લેમ પ્રસર્યો હતો કે બાઇને ખૂન પાઇ ગયો. લાશ મળતાં એ બ્લેમ દૂર થયો. ખુન કરનારે બાઇના શરીર પરથી દાખીતા કાઢી લીધાં છે. દાખીતાના શોખથી આમ કેલવા ભોગ અપાતા હશે ?

X X X

ઉત્તર ભવબારમાં તેલીચેરી મુકામે ધરેલના લોકને લીધે એક યોધા કુટુંબની છોકરીનું ખુન કરવામાં આવ્યું છે. મુકામમાંની વિજય પત્રી જણાય છે કે એ છોકરી ઘેર આવતાં ઊતાના એક સગાને મળવા ગઇ હતી. ત્યાંથી તેની એક બીજી ટાળી તેને પોતાને ઘેર લઇ ગઇ હતી અને મહાનના ઉપલા ગાલવાં ઉપર લઇ જઇ ખુન કરી દાખીતા કાઢી લીધા હતા. લાશને તે પછી ફરીઆમાં ફેંજી દીધી હતી. આરોપી બાઇને હાલ જમીન પર છાંડવામાં આવી છે.

X X X

સરદારપર પારાચીનાર મુકામે બદમાશોની એક ટાળી મીસિસ વોલ્ડને ઉપાડી જવાના હુકમથી આવી હતી. નવાવાની જોરડોના દાગ જાંતી તેજી ધરમાં ફાગલ થયા હતાં, અને તેને હાથની ઉપાડી લીધી હતી. બદાર નીકળતાં કુતરાએ તેમની પર હુમલો કર્યો હતો, જેથી એ

બદમાશે તેને ગોળી મારી હતી. આ ગોળીના અવાજથી કેપ્ટન વોલ્ડ નજી હજ્યો હતો. તે પછી ચલકી કપાઇપીમાં બન્ને પતિપત્ની માર્યા ગયાં હતાં.

X X X

લેડી રેડિંગ બાલ હિતવર્ધક ફંડમાં નામદાર નિંકામે રૂ. ૩૦૦૦૦ ની ભેટ આપી છે.

X X X

હિન્દુ વિધવા વિવાહ મંડળની પાંચમી માસિક સભા શેઠ કાલીદાસ દંસરાજના મહાનમાં મળી હતી. સેક્રેટરીના રીપોર્ટપરથી જણાય છે કે પુનર્જન માટે ત્રણ વિધવાઓ તૈયાર છે અને ૧૦-૧૫ મરદોની અરજીઓ આવી છે. ધણી સ્ત્રીઓ તરફથી આ હિલચાલ ચલાવવા માટે હલેવામાં આવે છે. એક જન ગૃહસ્થે એ સંબંધી ૫૦૦૦ હેન્ડીલ છપાવી શાયજલાના જૈનમંદિર પાસે રહેવા દતા. સભામાં ત્રણ નવા સભાસદ થયા હતા.

X X X

બુંગાઇ ઇલાકાની સ્ત્રી ચેન્નુચેટાના મંડળને વાર્ષિક રીપોર્ટ દમભૂજ બદાર પડ્યો છે. ચાલુ વર્ષમાં ધણી સ્ત્રીઓ એ મંડળમાં સભાસદ તરીકે ફાગલ થઇ છે. એક સામાજિક મેળાવડો કામા દારૂપીટલનાં કપાડનમાં કરવામાં આવ્યો હતો. રેડોલ્ટ અઠવાડીઆમાં મંડળના સભાસદોએ સારી મદદ કરી હતી. હિંદી સરકારના સ્વદેશ પ્રસારના પ્રકારની મંડળના ઝમુદેશને મુલાકાત લઇ તુરંતની વ્યવસ્થા સુધારવા આમદ કર્યો હતો. નવા સ્ત્રી કારપોરેટરોને માનપત્ર આપવામાં મંડળે કાચ લીધો હતો. સામાજિક જીવો દૂર કરવા વિષે કેટલાક માપલે અને ચર્ચાઓ થઇ હતી. મૂનીવરસીદી સેનેટમાં મંડળના આમદથી જે મદિલાઓ-મીસ કંત્રાકર અને ડૉ. નવરંજીની નીમ્મલક કરવામાં આવી છે. શેમમાં મળેલી અખિલ વિશ્વ સ્ત્રી પરિષદમાં મંડળે મીસ તાતાને પોતાના પ્રતિનિધિ તરીકે મોકલ્યાં હતાં. ઉપરાંત જરીબ બાળકોને મીનબાતીઓ આપી હતી. મંડળની અમદાવાદ અને પૂનાની શાખાઓ પણ સારું કામ કરી રહી છે.

X X X

આક્રિડા.

શ્રેષ્ઠ (ઇટલી) માં મળેલ અખિલ વિશ્વ મહિલા સંમેલનમાં ભાગ લેવા જતી ઇજીપ્તની પ્રતિનિધિ મહિલાઓને માન આપવાનો એક સમારંભ ઉજવાયો હતો. આ સમારંભમાં મોટા મોટા કુટુંબોની મહિલાઓએ ભાગ લીધો હતો. મોટા અધિકારીઓ પણ આવ્યા હતા. ઇજીપ્તના વડા પ્રધાન મદમૂદ પાસાએ પણ હાજરી આપી હતી. આ પ્રતિનિધિ મંડળમાં ખાતલ હુદા શેરા, સૈયદા નબૂદ મુસા, સૈયદા જુનનમુદ અને બીજા કેટલીક આગેવાન મહિલાઓ ગઈ છે. આ પ્રસંગે વર્તમાનપત્રોના તંત્રીઓ તરફથી “ અલ અખબાર ” પુત્રના તંત્રીએ એક સ્ત્રી પ્રતિનિધિને મોકલી હતી, જેણે તંત્રીઓ તરફથી પ્રતિનિધિ મહિલાઓની યાત્રા સફળ થાય એમ મુશ્કેલી ઘટું તેને જવાબ આપતાં પ્રતિનિધિઓની આગેવાન ખાતલ હુદા શેરાએ કહ્યું હતું કે “ સ્વદેશની પગ હેઠળ ક્યારેય, અપમાનિત સ્ત્રી જાતિને ઉન્નત કરવા માટે સૌની મુશ્કેલી ફરજ એ છે કે સ્ત્રીઓ સમાન હક મેળવી સ્વતંત્રતા માટેની દેશની લડતમાં સહાય કરે અને દેશને મુક્ત કરવા માટે પોતાનો ફાળો આપે. ” વધારામાં તેણે કહ્યું હતું કે “ સંમેલનમાં હું એક નિર્બંધ વાંચવાની છું. યુરોપીય સ્ત્રીઓ પહેલાં કેવા અધિકારો લોગવતી હતી અને તે કેવી રીતે ખુલ્લી લેવાયા છે તે એ નિર્બંધમાં હું દર્શાવવાની છું. ”

નાતાલનાં તહેવારોમાં ખૂબ આક્રિડ-
ઓગ્રાનામાં મળતારી હિન્દીઓની પ્રેમસંતુ
પ્રમુખસ્થાન શ્રીમતી સરોજીનિ નાયડુએ સ્વીકાર્યું
છે. તા. ૧૨ મી ડિસેમ્બરે કેનીઆ જવા તે
રીમર “ ખંડાલા ” માં ઉપડી ગયાં છે.

ઇજીપ્તમાં બાલકલનની પ્રથા બહુ પ્રચલિત
છે. દર વર્ષની વચ્ચે યતાં મુખીમાં હાકરીઓના
લગ્ન થઈ જાય છે. સોળ વર્ષની કમરથી મોટા
અવિવાહિત યુવક ભાગ્યેજ મળી શકે, જેવી રીતે
જે કોઈ યુવક લગ્ન કર્યા વિના રહી જાય તો તેને
માટે બહુ ખરાબ હોવાય છે !

યુરપ.

મયા-નવેમ્બર મહિનાની શરૂઆતમાં ઇંગ્લાંડ
માં પાર્લામેન્ટ માટે નવી ચુંટણીની કમાલ ચાલી
રહી હતી. આ ચુંટણીમાં સ્ત્રી મતદારોએ બહુ
લવટ રાજી ભાગ લીધો હતો. એક “ બીબ ” પક્ષ
વચ્ચે બહુ ફેસાકસી ભરી લડત ચાલી હતી અને
કેટલાકે તેા, સંયમ હાડી સાર્મા પક્ષને ચારીરિક
બળથી દાબી દેવાનો પ્રયત્નો કર્યા હતાં એવો
એક પ્રસંગ યૂનીયનીસ્ટ પક્ષની સ્ત્રી કમેટવાર
મીસ વાયોલેટ રોબર્ટસનના સંબંધમાં બન્યો
હતો. એ બાદ એક સાળાના મહાનમાં પોતાના
મતદારો સમક્ષ બાપણ આપતી હતી ત્યારે કોમ્યુ-
નીસ્ટ પક્ષનું એક ટોળું તેની પર ધસી ગયું,
હતું તેના પર એ લોકો કુદ્યા હતા અને લાતો
પણ મારી હતી. આ હુમલાને પરિણામે મીસ
રોબર્ટસનના શરીર પર કંઈક પડ્યા છે અને
તે પથારીવશ થઈ છે.

ઇંગ્લાંડમાં મીસિસ ટોમસ સ્ટાઇન નામે
એક સો વર્ષની વયની સ્ત્રી છે તે જોય જોવાનું
કામ કરે છે. તેની રોટમી વર્ષમાં થોડા વખત
પરજ ઉજવાય છે. ગુરિલી દુધ છતાં તે
બહુજ ચળતાથી પોતાનું કામ કરી શકે છે અને
નક્ષત્રોનો અભ્યાસ કરે છે.

કુમારી કેરોલાઇનનું ડરતો આધ બળતી ખબર
આપતા “ યાંક ” હો છે કે એ બાળનો જન્મ
અમેરિકામાં થયો હતો. બાપ એક ડેબર રૂપીઆ
જેટલી સંપત્તિ અને હાકરીને મુખને મરી ગયો.
એ નાણાં લઈ કુમારી નંડર લડન આવી અને
ત્યાં એક નાની દુકાન ખોલી. અત્યારે એ દુકા-
નમાંથી તેને રૂ. ૧૨૫૦૦ જેટલી માસિક કમાણી
થાય છે.

કુમારી સી. એચ બાસુ ઓક્સફર્ડ યૂનીવર્-
સીટીમાં જાયતી હતી. ત્રાણ વર્ષમાં તેણે વર્તમાન
અને મધ્ય યુગની બાબતો સંબંધી પરીક્ષા
આપી, તેમાં બીજા વર્ગમાં પાસ થઈ છે !

રોકર શ્રીમતી હુણે પીયસે 'લેન્સ હાપ-
ક્રીન્સ કોલેજ'માંથી વૈદકીય ડીગ્રી મેળવી છે, અને
'ઈન્સ્ટીટ્યુટ'માં દસ વર્ષ સુધી કામ કર્યું
એણે પક્ષાધાર અને નિદ્રા રોગ (આ રોગ
કે માગે આફ્રિકામાં થાય છે, અને બહુજ ધાતક
નીવડે છે.) માટે રામબાલુ દવા ચોધી કાઢી છે.
હમણાં ચાર મહિનાથી બેલજીઅન કોંગ્રેસમાં જઈ
એ રોગના દર્દીઓની સફળતાપૂર્વક દવા કરે છે.

x x x

હાલના "ટાઇમ્સ"નો પ્રાગ ખાતેનો ખબર
પત્રી જણાવે છે કે ઇતિહાસપ્રસિદ્ધ યથેલ હંગ.
રીના રાજવંશની એક કાઉન્ટેસ હુણે એસ્ટર
હાઈને એના વતન નીકા સ્લોવાકીઆમાં જસુસ
તરીકે પરદેશ કરવામાં આવી છે. એકો-સ્લોવાકના
પ્રત્યક્ષતાક રાજ્ય ભોજવતા સંયુક્ત દેશોમાંથી
સ્લોવાકીઆના મુલકને છોટા પાડવાના કાવદરમાં
સામેલ થઈ જસુસીનું કામ એબાધ કરવી હતી એમ
જણાવ છે. બાઈનું વય માત્ર ચોવીસ વર્ષનું છે.

x x x

હાલનામાં મળેલા "ચાટ્ટ પર્સપર બાલ
હિવસાધક સંધ"માં એવો એક ઠરાવ પસાર
થયો છે કે સીનેમાના ખરાબ ચિત્રોથી બાળકોને
બચાવવાં નેહએ એવાં ચિત્રો તેમના મગજપર
ખરાબ અસર કરે છે. આ હેતુ પાર પાડવાને
એક સંસ્થા સ્થાપિત થઈ છે. આ સંસ્થા આખી
દુનિયાની સીનેમા કંપનીઓના ચિત્રો નેહ પોતાને
અભિપ્રાય નહોતે કરશે કે અપૂર્વ ચિત્રપટ બાલકોને
બતાવવા નેહુ છે કે નહિ !

x x x

યુરપની છેલ્લી જીનખાર લઠાઈને પરિણામે
ત્યાં મરદોની સંખ્યા ઘટી છે અને સ્ત્રીઓની
સંખ્યાનું પ્રમાણ વધી પડ્યું છે. એકો-સ્લોવા-
કીઆમાં આ સવાલે જંબીર કેપ લીધું છે. ત્યાંની
પાર્લામેન્ટની એક સી સમાસદ શ્રીમતી કેરપિસ-
કોવાએ એવો કાયદો પસવાનો ઠરાવ રજુ કર્યો
હતો કે પુરોષોને જે પત્ની કરવાની ફરજ પાડવામાં
આવે અને તેમ ન કરે તો સજા સજા થાય.
પુરોષોએ આ ઠરાવની તરફેણમાં મત આપ્યા
પણ સ્ત્રી સમાસદોએ તેનો સખ્ત વિરોધ કર્યો.
ઠરાવ પસાર ન થયો !

x x x

તુર્કસ્તાનની અત્યાર સુધી પડકારમાં રહેલી
રમણીઓ હવે પડકો છોડી ખંદારના કામોમાં
ભાગ લેવા માંડી છે. સી શિક્ષણ માટે મુખ્ય
શહેર 'કોન્સ્ટન્ટીનોપલ'માં પ્રાથમિક અને ઉચ્ચ
શિક્ષણનો વિધાલયો સ્થપાયાં છે. ત્યાંની યૂની-
વર્સીટીમાં પણ સ્ત્રીઓ માટે એક ખાસ વિભાગ
ખોલવામાં આવ્યો છે. ઉપરાંત સરકારને ખરચે
કેટલીક સ્ત્રીઓને યુરપની જુદી જુદી યૂનીવર્-
સીટીઓમાં શિક્ષણ લેવા મોકલી છે.

તુર્ક સ્ત્રીઓની આગેવાન અત્યારે શ્રીમતી
હાલિદા અદિબ હાનુમ છે. એને લોકો "તુર્ક-
સ્તાનની લેન ઓફ આર્ક" ને નામે ઝાળમે
છે. કમાલ પાયાની એ એક મોટામાં મોટી મદદ-
ગાર છે અને રાજ્યના મંજીર વિધેયોમાં પણ
એની સલાહ લેવાય છે. એના પિતા છેલ્લા
ખલીફના ખાનગી હતા. પોતાની પુત્રીને ઉચ્ચ
શિક્ષણ આપવામાં એ હદાર વિચારના પિતાએ
ક્યાય નથી રાખી. એમના પુત્ર્ય પ્રસાવેલ તુર્ક-
સ્તાન દેશમાં જન્મ્યાં હતાં પુત્રી. મેન્યુએટ થઈ
ગઈ.

છેલ્લા ખલીફ પદભ્રષ્ટ થયા ત્યારથી શ્રીમતી
હાલિદાએ રાજકીય ક્ષેત્રમાં અંપલાવી તુર્ક રમ-
ણીઓની સરકારી લીધી છે. ખેલો અંગેલો
તરફ એને બહુ માન હતું, પણ હવે તેમની યત્ન
થઈ પડી છે. આ કારણે અંગેલોએ એને કેદ
કરવાનો પ્રયત્ન કર્યો હતો, પણ વેચ બહલી એ
નાસી છૂટી હતી. આ અપૂર્વ સ્ત્રી હિન્-લેજક
છે, શિક્ષક તરીકે કામ કર્યું છે; નારાજનીવિ સાક્ષમાં
થે ચતુર છે. પરત્ર દેશમાં જન્મ્યા હતાં સ્ત્રીઓ
કેવી રીતે પોતાની હમતિને માર્ગ સંજો કરી
યકે, તેનો કાખલો એવું જીવન પૂરો પાડે છે.

x x x

હાલના "ટાઇમ્સ" પત્રનો રશીઆને ખબર
પત્રી જણાવે છે કે રશીઅન વર્તમાનપત્ર " એ
સ્વેસ્કીઆ " સાધુડીઓના મદોમાં ચાલતી પ્રત-
લિપ્ત રસિક ખ્યાન આપે છે. એક મદોના ચિતાર
આપતાં એ પત્ર લખે છે કે એમાં ૩૦૦ નામની
સાધુડીઓ રહે છે. તેઓ મોટે અવાજે ગાઈને
દેવળના ઘંટેનો અવાજ પણ કાખી નાંખે છે.
દેવળોમાંથી બાંકડા વગેરે લઠાવીને પોતાના

આરણ્યો યજ્ઞવાદે છે. માતા મેરીના ચિત્રોને ઠેકાણે લેનીન અને બીજા નેતાઓના ચિત્રો મુક્યા છે. દેવળમાં લખેલો ગાવાને બદલે પિઆના સાથે સંગીત ચાલે છે અને યુવાન સ્ત્રી પુરૂષો તે સંગીતના ટાલમાં નાચે છે. લગભગ પચીસ મીટાની આવી દશા થઈ છે. ખરી સાધુશ્રીઓની દશા કફોડી થઈ પડી છે. અતિશય સ્વતંત્રતાનું આ પરિણામ હશે ?

X X X

“ડેલી મેઈલ” પત્રનો પ્રતિનિધી લખી જણાવે છે કે રશિયાના પર-સામ્ર નિમાનનો મુખ્ય અધીકાર શ્રીમતી સિમાનોવા નામે એક સ્ત્રીના હાથમાં છે. એની આંખોમાં તે સરળતા દેખાય છે, પણ સ્વસાવ બહુ તેજ છે. એના હૃદયમાં સેંઠડો મનુષ્યો ગોળીથી કાર થયાં છે. હેલા છ મહિનામાં જોઈમાં જોઈ વીસ દબર માણસોને એણે જીવમાં મોકલ્યા છે !

X X X

આઈસલેંડની પાર્લામેન્ટમાં મીસ વિયર્સન સમાસદ તરીકે ચુંટાઈ છે. આ દેશની સ્ત્રીઓને મત આપવાનો અધિકાર સન ૧૯૧૫ થી મળ્યો છે.

X X X

અમેરિકા.

અમેરિકા દેશ દુનિયાના બીજા દેશો કરતાં સ્વતંત્રતામાં વધારે આત્મક વધેલો ગણાય છે. છતાં ત્યાંની સ્ત્રીઓ હજી પુરૂષોના જેવા અધિકાર મેળવી શકી નથી. આદાવામાં પ્રદેશમાં બાળકોનો વારસુ પિતા ગણાય છે; માતા નાંદ. આ-ર્હસ પ્રદેશમાં હિન્દની જેમ માળાપત્ની સંપત્તિ પર પુત્રનો દક્ક છે; પુત્રીને નથી. ફોરિડામાં સંવાનની કમાણીપર પિતાનો દક્ક પડેલો છે; માતાનો નથી ખેંચતો. લુઈસિયાના પ્રદેશમાં તેા હાયદની ટ્રસ્ટિએ પરણેલી સ્ત્રી અને દિવાના માણસો સરખાં છે ! આર્કાની સ્ત્રીઓ બદારના પંખાઓ પણ નથી કરી શકી. મેસેચુસેટ્સ

પ્રદેશમાં હજી જુદીમાં બેસવાનો દક્ક સ્ત્રીઓને નથી મળ્યો. વર્જીનીયા પ્રદેશમાં પરણેલી સ્ત્રીઓને સ્વતંત્ર કમાણી કરે તેા તેની ઉપર પતિનો દક્ક લાગુ પડે છે. આ બધા અન્યાયો દૂર કરાવવા દરેક પ્રદેશમાં મનજીવ લડત ચાલી રહી છે.

X X X

અમેરિકામાં સામાજિક, રાજકીય કે બીજા કાંઈ વિષયને લગતી સૌથી ઉત્તમ નવલકથા લખનારને ૬૨ વર્ષ રૂબીઆ ૩૦૦૦ નું એક પુલ્ટીઝર ઇનામ મળે છે. આ વર્ષ માટેનું ઇનામ શ્રીમતી વીલા સીવાર્ટ્ઝી મળે છે. એની નવલકથાનું નામ “અમારો એક પુરૂષ” છે.

X X X

શ્રીમતી મુશીલાદેવી પાંખબના એક ઉચ્ચ કબીતકાર કુટુંબની મહિલા છે. તેમના પ્રયત્નથી વિધવાઓને માટે એક સિલ્કવિલાસની સ્થાપના થઈ છે. એ વિલાસમાં બનેલા નમુનાઓ વેચવા અને હિન્દી સ્ત્રીઓના પોશાક દેશ પ્રદેશમાં ખેંચાડવાના ઉદ્દેશથી એ મહિલા અલ્વારે દુર-પની મુસાફરી પૂરી કરી અમેરિકાનો પ્રવાસ કરે છે.

X X X

અમેરિકાના આમલ પ્રમુખ જો. રીક્સનની પુત્રી મીસ માર્ગારેટ રીક્સન નાહેરખબરો દેવાવાનો પંધો કરવા લાગી છે?

X X X

ઈરિયાનાની શ્રીમતી વારિંગ્ટનને અમેરિકાની મુખ્ય અદાલતમાં વકીલાત કરવાની સત્ત્વ અને પરવાનગી આપવામાં આવી છે. એના પહેલાં માત્ર એક જ સ્ત્રી એ દક્ક મેળવી શકી હતી !

X X X

શ્રીમતી સરાદ દારલે તામની એક રૂબ સ્ત્રીએ દમણના પેન્સીલવેનીઆ યૂનીવર્સીટીની વતન-સ્પતિયાસની શ્રીમી મેળવી છે ! એના બે પુત્રો બેનયુજેટા છે; બીજા પણ સંબંધીઓ સારી શ્રીમીઓ ધરાવે છે. એ જ યૂનીવર્સીટીમાં શ્રીમતી મુશાન પોર્ટરફીલ્ડ પણ એક શ્રીમી મેળવી છે. જ્ઞાન મેળવવાની અમેરિકન સ્ત્રીઓની ઇચ્છા રૂબ થયું છતાં નાચં નથી પામતી.

સમાલોચના.

દિવ્ય-ન્યાસિત. લેખક: રા. ધનશંકર હીરા-
શંકર ત્રિપાઠી, પ્રકાશક રા. સોમાલાલ મંગળ-
દાસ સ્થાન, અમદાવાદ. કીંમત રૂ. ૧-૮-૦

આ નવલકથા અમદાવાદના પ્રસિદ્ધ સાપ્તા-
હિક "ગુણસુદર્શી" ની ૧૯૨૩ ની હેર
તરીકે પ્રકટ કરવામાં આવી છે. આ પુસ્તકનો
મુખ્ય મુદ્દો પ્રેમ-લગ્નનો છે, પરંતુ કૃત્તિ
પાશ્ચાત્ય શૈલીએ યતાં પ્રેમ-લગ્ન અને પૌર્વાત્ય
શૈલીએ યતાં પ્રેમ-લગ્નમાં ભેદ રાખ્યો છે, અને
પૌર્વાત્ય શૈલીએ યતાં પ્રેમ-લગ્નની મહત્તાને
પુસ્તકમાં સ્થાન આપ્યું છે. લેખકના હેતુ
પ્રમાણ: "પ્રેમ-લગ્ન એ સમૃદ્ધ સાચે આર્યાવર્તના
પુરાણકાળની સ્વયંવર પ્રથા વર્તે આધુનિક
કાળના વાચકવર્ગને સંતોષ કરે છે." આ
પ્રમાણે હોવાથી પુસ્તકનો મુદ્દો પ્રેમ-લગ્નનો
હોવા છતાં એમાં અંગ્રાસ્તુ પ્રાધાન્ય નથી. આખા
પુસ્તકમાં લેખકની કલમની સાંતિ અને સંયમ
દેખાઈ આવે છે, અને તેથી જ પુસ્તક કાઢના
પણ હાથમાં નિર્જીવપણે મુકવામાં ધ્રોણ વાળો
નથી. આવો સંયમ લગવવા માટે લેખકને ખાસ
ધન્યવાદ થઈ છે. પ્રેમલગ્ન હારાત લોકસેવા,
ખાલીપ્રચાર. દારૂનિષેધ, ઇત્યાદિ વિષયોને પણ
લેખકે વાર્તામાં કૃતજ્ઞતાથી ગૂંથી લીધો છે

પ્રેમલેલી પન્ના. લેખક: રા. ગમનલાલ
મગનલાલ પંડ્યા. કીંમત રૂ. ૩-૮-૦.

આ પુસ્તકમાં એક ક્ષત્રિય વીરબાળાના હૃદ-
યમાં એક વીર ક્ષત્રિય યુવક પ્રતિ વપજેલા પ્રેમની
વાર્તા લેખકે ગૂંથી છે, જેમાં તે બહાદુર ક્ષત્રિયનાં
પરાક્રમે અને હારતાત્વ પણ પ્રદર્શનનીય ચિત્ર
આપવામાં આવ્યું છે. વાર્તામાં લેખકે આપેલા
પ્રસંગો વાંચતાં લાગે છે, કે અન્ય ઇતિહાસ-

પ્રસિદ્ધ પ્રસંગોનો આધાર લેખકે લીધેલો છે.
ક્ષત્રિયો અને મોગલોનો મુકાબલો કેટલેક અંશે
જેલ કલ્પના કરે તેવો છે. આ પુસ્તકમાં જે
પ્રેમ-પ્રસંગો આલેખવામાં લેખકે સ્તુત્ય સંયમ
લગવ્યો છે. લેખકનો આવી નજરકંપાઓ લખ-
વાનો પ્રથમ પ્રયાસ છે. કેટલેક સ્થળે લાપાશુદ્ધિ
વિગેરે ત્રુટીઓ માલુમ પડે છે, છતાં એકંદરે
લેખકનો આ પ્રથમ પ્રયાસ આદરણીય અને
ધન્યવાદને પાત્ર છે.

ગૌરાંગ પ્રભુ. લેખક સ્વ. મોહનલાલ જય-
સિંહ આરોર. પ્રકાશક વર્ધમાન એન્ડ સન્સ.
પાયધુની મુંબઈ નં. ૩. કીંમત બાર આના.

શ્રી ગૌરાંગ પ્રભુને એક અવતારતરીકે ગણવામાં
આવે છે. એમણે જીવન પ્રત્યેક મહાપુરુષની માર્ગ
ચમત્કારિક અને અદ્ભૂત હોય છે. અદ્ભૂત જીવનના
કેટલાક પ્રસંગો આ પુસ્તકમાં સાદી ભાષામાં
આપવામાં આવ્યા છે. પુસ્તકના લેખક ગૌરાંગ
પ્રભુના ભાવિક. સક્ષા હતા, અને તેથી તેમણે
પુસ્તકમાં સફળતા મેળવી હોય તો તે હરતી છે.
પ્રત્યેક મહાપુરુષના જીવનમાંથી દરેક સાધારણ
મનુષ્યને કાંઈને કાંઈ શિખવાતું હોય છે જ, અને
તે પ્રમાણે આ પુસ્તકમાંથી પ્રત્યેક વાંચનારને
કાંઈને કાંઈ લાભ અવરય થશે.

નદનવનને. આંગણે: યોજક રા. હરિલાલ
દારશાસન સંઘરી. પ્રકાશક વર્ધમાન એન્ડ
સન્સ, પાયધુની, મુંબઈ નં. ૩. કીંમત દસ
આના. "સુખના હપમાગો" એવા નામના જેમ
એલન નામના સુપ્રસિદ્ધ લેખકના પુસ્તક હપરથી
પ્રસ્તુત યોજકે યોગ્ય છે. આ પુસ્તકમાં ક્ષીલમુદ્રી
બરેલી છે. ખરું સુખ શામાં છે તે કેવી રીતે પ્રાપ્ત
થાય એ આ પુસ્તકમાં બતાવવામાં આવ્યું છે.
જેમણે આપણાં સાક્ષીનો અભ્યાસ કર્યો હશે
તેમને આ પુસ્તકમાં નવીન કાંઈ લાગશે નહિ,

પરંતુ બીજાને તેમાંથી પણ શિખવાનું મળશે. મહુમ જેમ્સ એલનના પત્ની શ્રી. લીલી એલને પોતાના પતિના પુસ્તકોના ભાષાંતરો ત્રકટ કરવાની ઉદાર હૃદયે વિના મુલ્ય પરવાનગી આપતાં એટલું જ ઇચ્છુ છે કે એ પુસ્તકો ગરીબમાં ગરીબ માણસો પણ વાંચી શકે એટલી નીચે હીમત રાખવી. આટલું છતાં એ પુસ્તકની મૂળ હીમત એક રૂપીઆ રાખવામાં આવી હતી, જે પુસ્તકનું કદ અને છપાઇ ભેટાં વધારા પડવી ગણાય. એ હીમતમાં હાલના એન્ટો નેમર્સ વર્ધમાન એન્ડ સન્સે ધટ્ટોડો કરી દસ આના રાખી છે, જે માટે તેમને ધન્યવાદ થટે છે.

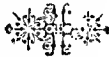
કેકારવની પૂરવણી, લેખક: સ્વ. કલાપી. પ્રકાશક રા. રમણીલાલ કીશનલાલ રહેતા, અમદાવાદ. હીમત આઠ આના.

કલાપીને “કેકારવ”એ પુસ્તક હવે શુભરાત્રી સાહિત્યમાં એટલું બધું લોકપ્રિય અને પ્રસિદ્ધ થયું છે કે હવે એ પુસ્તકનો પરિચય આપવડી નજર ન રહેતી નથી. સ્વ. કલાપીનાં ધણાં કાવ્યો હજી અપ્રસિદ્ધ રહી ગયાં છે, તેમાંથી કેટલાંક

કાવ્યો એકઠાં કરીને પ્રસ્તુત પુસ્તકમાં પ્રકાશકે હતું ક્યાં છે એમાં શ્રી. નહાનાલાલ દલપતરામ કવિએ પ્રસ્તાવના લખી છે વળી તેમાં સ્વ. કલાપીના પોતાના હસ્તાક્ષરમાં લખાયેલો એક અપ્રસિદ્ધ પત્ર પણ અસલ રૂપમાં પ્રકટ કરવામાં આવ્યો છે, તેથી પુસ્તકનાં મૂલ્યમાં એક દહિએ ઘણો વધારો થાય છે. આ પૂરવણીમાં બધાં મળીને ત્રેવીસ કાવ્યો છે. શુભરાત્રી આ અમૂલ્ય પુસ્તકને વધાવી લેશેજ, એમાં કોરો સંશય નથી.

સચિત્ર સ્તવન સમસ્યોદી શ્રી સરળ ભગવદ્ ગીતા. લેખક: રા. કાનજી કાલીદાસ જેશી. પ્રકાશક: રા. મણીલાલ કે. દેસાઈ, ૧૫૬, ભુલેશ્વર, સુબાઈ. હીમત બાર આના.

શ્રીમદ્ ભગવદ્ ગીતાનું આ સમસ્યોદી કવિતામાં ભાષાંતર છે. તેમાં દરેક સંસ્કૃત શ્લોકની નીચે શુભરાત્રી કવિતા આપવામાં આવી છે. ગીતાનો દરરોજ પાઠ કરવા ઇચ્છનાર સંસ્કૃતથી અબજ હોય તેને આ ગીતા ધણી ઉપકારક થઈ પડશે. તેમાં નૂડા નૂડા દેવાનાં સાત ચિત્રો આપવામાં આવ્યાં છે.

સુમન—હું કેવો, સખી છું ? મારે માથે પાછનું પણ દેવું નથી.

મોહન—એમ કેમ વાર ?

સુમન—કારણ મને કાંઈ પાછ પળી પીરવું જ નથી.

હોટલમાં—“ છોકરા, નારતા માટે શું મળી ચકશે ? ”

છોકરો—“ જે જોઈએ તે, શેઠ. ”

પરક—“ વાર, અહીં શું વખણાય છે ? ”

છોકરો—“ શેઠ, પાલવા બંદર, વિકીરીઆ-બાગ, હેઝીમ ગાર્ડન વગેરે. ”

“ હું. ”

“વિક્રમ ઉદારતાથી ઉપાડી લીધા છે. એમને
 જાણ છે કે વડોદરાની બીજી સુચિકિત વહેને
 મને આ ફરજ અદા કરવામાં યથાશક્તિ મદદ
 રહે. અમદાવાદની સંસ્થાઓ સંબંધી ભાર
 મળે છે. સુમન્ત મહેતા અને મહિલા પાઠ-
 પ્રાવાના આચાર્ય શ્રીયુત ઝોલીલાલ અલમોલા
 ઉપર નાંખ્યો છે અને તે તેમણે સર્વથી સ્વીકાર્યો
 છે. ભાવનગરની સંસ્થાઓ માટે અમે ત્રણેય બહેન
 વિનોદિની ચાર્જિંગ, બી. એ. ને વિનિતિ કરી હતી,
 જે તેમણે સ્વીકારી લીધી છે. મુખ્ય સ્થળોમાંથી
 સુરત અને રાજકોટ માટે હજી કંઈ બ્યવસ્થા
 કરી શકાઈ નથી. આશા છે કે એ સ્થળોની
 સંસ્થાઓના સંચાલકો એ ફરજ ઉપાડી લઈ
 અમને ચિંતામુક્ત કરશે. બીજા પક્ષ નાના
 મોટા સ્થળોની સંસ્થાઓ માટે આ લેખ દ્વારા
 અમે તેમના સંચાલકોને વિનિતિ અને આમદ
 કરીએ છીએ. આશા છે કે તેઓ સ્વીચર્ગની સેવાનું
 આ કાર્ય સત્વર ઉપાડી લેશે અને અહેવાલો
 મોકલી, અમને મુજબવાની દરીયાઈ કરશે. એ
 અહેવાલો બને તેટલો મુદાસર અને હંદા, દરો
 તેા વંત્રીઓના કાર્યમાં પણી સરળતા થશે, એટલું
 ધ્યાનમાં રાખવા અમે તેમને વિનવીએ છીએ.

પૂરપમાં જે કાર્યકર લગીય યમ-ટી, તેના

પાછાં હજી આપણા સાંસજ-
 સેરીઓ અને વામાં આવે છે. તે લગઈ
 બાળકો ઉપર ચાલતી હતી. તે વેળા આપ-
 થયલા અત્યા-જ્ઞા દેશમાં લગઈમાં ભરતી
 આવે પુરુષ કરવાને માટે કેટલાક અતિ-
 વર્ગની હૃદય-ઉત્સાહી, દેશ અને પરદેશી
 હિન્દુતા.

અમલદારોએ લોકોપર પછું
 ફાણ ક્યું હતું, અને કેટ-
 લાક પ્રાંતોમાં તે અત્યાચારો પણ થયા હતા
 એ વાત હવે છાની રહી નથી. ખાસ કરીને
 પંજાબ પ્રાંતમાં, લોકોપર અત્યાચારો અત્યાચારો થયા
 હતા, અને ત્યાં લગઈ કાયદાને ઉપાડી બ્યવ-
 હારિક રીતે પૂર નેશમાં ચાલ્યો હતો. એ વાત
 સુપ્રસિદ્ધ છે, અને તેટલાજ માટે મદદમાં
 મંદીઓએ અને અન્ય દેશ નેતાઓએ પંજાબ
 પ્રકરણને રાજકીય પ્રશ્ન બનાવ્યો હતો. તે વખતે
 પંજાબનાં રાજ્યવંત્રની તેરી, લેફ્ટનન્ટ ગવર્નર
 સર માઈકલ ઝોડવાયરના હાથમાં હતી. એ
 પંજાબ પ્રકરણના કેટલાક પ્રશ્નો પાછાં

હમણાં તાલ થયા છે. એ સર માઈકલ
 ઝોડવાયરની વિરુદ્ધ નણીલાં દિન્દી સર
 શંકરજી નાયરે. “આંધી અને અરાધકતા” એ
 નામના પુસ્તકમાં કેટલીક ટીકા કરી હતી. તેથી
 પોતાની બદનકી યુદ્ધ છે એમ ગણી મજબૂર સર
 માઈકલ ઝોડવાયરે ઇન્કાંડીની કચેરીમાં સર
 શંકરજી નાયરની સામે ફરિયાદ મોકી છે. તેમાં
 કેટલાક સાફીઓની આ દેશમાં જુલાની લેવાને
 માટે એક કમીશન બેઠલું છે, અને તે કમીશનની
 સમક્ષ પહેલાં કેટલીક જુલાનીઓ ઉપરથી અમે
 ઉપર કહ્યું તે પ્રમાણે પંજાબ પ્રકરણના કેટલાક
 પ્રશ્નો લોકોના સ્મરણમાં તાલ થયા છે. એ
 જુલાનીઓમાંની કેટલીક પ્રકટ થવા પામી છે;
 તેથી તે પ્રકટ ન થાય તેવા બહોબસ્ટ કરવામાં
 આવ્યા છે, પરંતુ જે જુલાનીઓ પ્રકટ થઈ છે તે
 લોકોનાં મનમાં સપળીવાત તાલ કરવાને પૂરતી છે.

આ જુલાનીઓ વાંચીને, તેમાં આવેલાં
 અમાનુષીય-ધાતકી વર્તનનાં વર્ણનો વાંચીને
 કાંઈપણ સહુદય મનુષ્યને કમકમાડી છુટ્યા વિના
 રહેશે નહિ. મજબૂર મુકદ્દમા ન્યાયની કચેરીમાં
 હજી ચાલવાનો હોવાથી, અને પહેલાં જુલાની
 ન્યાયની તુલામાં નેખાવાની હોવાથી, મુકદ્દમાની
 ગાળતો વિષે અથવા તે જુલાનીના શુદ્ધરોષ
 વિષે અમે કાંઈજ કહેવા ઇચ્છતા નથી. હાલ
 વાત તેા એ વિષય અમે લખીએ માટે રહેલાં
 કુછ એ છીએ. પશ્ચિમ એ સંબંધમાં આપણે આપણું
 પોતાનું વર્તન એકવાર ફરીથી ઉપાડીએ તેા તે
 અયોગ્ય નહિ ગણાય.

નવારે લગઈમાં ભરતી કરવાને માટે આપણા
 દેશના અમલદારોએ સીધી કે આડકતરી રીતે
 દલાલ ચલાવ્યું ત્વરે લગઈમાં નેકાઈ બનતું
 નેખમ એકવારે માટે બહુ શેરા લોકો તેવાર
 હતાં; એ વાત આપણે કહીલ કાઢી પડશે. અત્યારે
 અને આ સ્થળે લોકોનાં તેવા વર્તનના કારણેમાં
 લગઈ ઉત્તરવાની નજર નથી. થણા લોકો લગઈમાં
 નેકાવાત નામ સાંભળતાં ત્રાસ પામતા અને
 દલાલ થઈ જતા. આ પ્રમાણે લોકોએ લગઈમાં
 નેકાવાની વતપરતા બહુ એકાઈ બતાવી અથવા
 ન બતાવી, ત્વરે અમલદારોને પોતાની પ્રતિષ્ઠા
 અને નામની ખાતર લોકો પર ભારે ફાણ
 કરતું પડ્યું; અને તેમાં કેટલાક સંસ્કૃતાની અને

માનુષીયતાની સમજી દઈ કહાવી ગયા. એમાં વ્યક્તિજાત દોષની ગણતરી કરવા બેસવું એ અશક્ય વાત છે, અને તેથી કશો હાસ નથી.

મુલ્યુથી ડરી ગયલા લોકો ભરતી કરનાર અમલદારો અને નોકરોને ચમકેતો સમાન લેવા લાગ્યા. જ્યારે તે અમલદારો અને નોકરો ભરતી કરવા સારા ગમોગામ ભટકવા લાગ્યા ત્યારે લશ્કરમાં જોડાવા પડવાના ભયથી પુરુષવર્ગ સ્ત્રીઓ અને બાળકોને નિરાધાર સ્થિતિમાં છોડી આમતેમ નાસવા, છુપાવા લાગ્યો. તેમના મનમાં એવો ખ્યાલ હતો, કે સ્ત્રીઓ અને બાળકોને તો લશ્કરમાં લઈ જરી નહિ, અને જેવી રીતે નાસી છુટવાથી કે છુપાઈ જવાથી તેઓ અવિધી આકૃત-માંથી બચી જશે; પણ તેમની એ ધારણા નિષ્ફળ નીવડી. અમલદારોએ અને તેમના નોકરોએ સ્ત્રીઓ અને બાળકોનો એવા ઉપયોગ કર્યો, કે પુરુષવર્ગને હાજર થયા વિના ચાલ્યું નહિ.

આવી રીતે સ્ત્રીઓ અને બાળકોને નિરાધાર દશામાં છોડી નહિ પુરુષવર્ગ પોતાનું બાલકા-પણું ચીકણી રીતે પરવાર કરી આપ્યું છે, અને લશ્કરમાં જોડાવાની પોતાની નાદાયકી બતાવી આપી છે. વિચારશીલ અમલદારો તો આવા પુરુષોને કાંઈપણ ઉપાયે લશ્કરમાં જોડાવા દેત નહિ પરંતુ એ બાળકમાં હવે કષ્ટતાના ઘોડા દોડાવવા કીક નથી. જરૂર પુરુષો, સ્ત્રીઓ અને બાળકોને ભરતી કરવાને હતિભરી અમલદારો અને તેમના નોકરોના હાથમાં છોડી નહિ યુવાન પુરુષવર્ગને જલ્દી, અશક્ય ભૂલ કરી અને હાથે કરીને પોતાની નેમજ આપ્યા દેશની બેઠગજાત કરાવી આવી. બેઠગજાતમાં જે દેશી અમલદારો અને નોકરોએ ભાગ લેવાનો હતો તેને માટે રાજ્ય કોશમાં થોડું રાજ્ય રાજ્યો મળી શકે એમ નથી. આવી રીતે સ્ત્રીઓને અને બાળકોને અને વૃદ્ધોને નિરાધાર સ્થિતિમાં છોડી જવાના દાખલા એક વખત નહિ પણ અનેક વખત બન્યા છે-અને છે: લશ્કરમાં જોડાવાની વાત તો અલગ રહી પરંતુ બહારવટીયા કે દુશ્મનોના ભયથી લોકો સ્ત્રીઓ બાળકો અને વૃદ્ધોને નિરાધાર દશામાં છોડી નાસી ગયાના બનાવો અન્ય પ્રતિભામાં બન્યા છે. અલબત્ત; ઘણા બહારવટીયા અને દુશ્મનો એવા હોય છે, કે તેઓ સ્ત્રીઓને, બાળકોને

અને વૃદ્ધોને ઘણું ભાગે રાંતડતા નથી, એટલું જ નહિ પરંતુ કેટલીક વેળા તો તેમને સંતોષાના દાખલા પણ બનેલા છે. તે ગમે તેમ હોય પરંતુ આ ઉપરથી પુરુષવર્ગ સ્ત્રીઓ, બાળકો અને વૃદ્ધોનું રક્ષણ કરવાની કેટલી થોડીયતા ધરાવે છે તે માલુમ પડી આવે છે. પોતાનાં સ્ત્રીઓ, બાળકો અને વૃદ્ધોનું રક્ષણ કરવાને માટે પહેલાં આપણા દેશનો યુવાન પુરુષવર્ગ પોતાના સર્વસ્વનો ભોગ આપી દેતો, વન વન, જંગલ જંગલ રખડતો, અનેક આફતો વેકતો પરંતુ પોતાના દેશમાં છવ હોય ત્યાંસુધી સ્ત્રીઓ બાળકો અને વૃદ્ધોની સામે કાંઈ આંગળી પણ ઇંચકી ચકતું નહિ. કુસલમાની રાજ્યકાળમાં સ્ત્રીઓની ખાસ રક્ષા કરવાનો ભાર લોકોને માથે આવી પડ્યો હતો, પરંતુ એ ભાર લોકોની લેવાની તેમણે પોતાની સાથી, પ્રથમ, ફરજ માની હતી. તેથીજ આપણે આઠેઘાથે ટકાવ કરી રાખ્યા છીએ, અને અત્યારે હજી હયાતીમાં છીએ. પરંતુ હવે ખાજ તફાન પલટાઈ ગઈ હોય એમ લાગે છે. હવે તો તેમનાં રક્ષણનો ખ્યાલ બાળકો રાખીને આપણે આપણું પોતાનું રક્ષણ કરવાની ફીકરમાં છીએ. નેમનો સંપૂર્ણ સ્વાયંત્ર્યને આપણે સર્વ માનુષીય ઉચ્ચ લાગણીઓ અને ભાવનાઓનો ભોગ આપી દેવાય છે. તેમાં શું? છવતો મર ભદ્રા પામશે, એ સૂતરું અનુસરવું વડું લાગે છે. આ દેશ અધભોધમ સ્થિતિ મુજબ છે. એટલું જ નહિ પરંતુ સંસારમાં મનુષ્યની કીક હયાતી ભોગવવાનો હક્ક પણ ખેંચી લે છે. નેમલી મનુષ્યો પણ પોતાના સ્ત્રીઓ, બાળકો અને વૃદ્ધોનું માથા સારે રક્ષણ કરે છે; અરે, પણ પક્ષીઓ પણ પોતાનાં સ્ત્રી બાળકોનું રક્ષણ કરવામાં પોતાનું સઘળું બળ વાપરે છે, પરંતુ આપણા દેશના લોકો-નેમનો હતિદાસ હજી મજાદેજ શરવીર-તાનાં અદ્ભૂત પરાક્રમેથી ઉત્તમપલ હતા-અરે, નેમના એક વિસાગે એજ યુરોપની રજૂમિમાં અદ્ભૂત પરાક્રમ દાખવ્યું હતું તે-પોતાનાં સ્ત્રી બાળકોને નિરાધાર સ્થિતિમાં છોડાને નાસી જાય છે, અને તેમની બેઠગજાત થવા દે છે, આંના કરતાં મરણને ભેટવું એ વધારે કીક નથી? શું આપણે એક નેમલી મનુષ્યના કરતાં થ વધારે

લઘી પાયરીએ નમ પહોંચ્યા. છીએ ? શું
આપણામધી મનુષ્યપણું તદ્દન નષ્ટ થઈ ગયું
? વિચારો, આ ભારતવાસી યુવકો, વિચારો.
મને તમારા વર્તનમાં એકદમ સુધારો કરો.
હિંદી તો, તમારે માટે આ દેશ અને આ જીવન
ને સાક્ષાત્ ધોર નક્કીવાતના જ છે. જ્યારે જ્યારે
તમપણું સંકટનો પ્રસંગ આવી લાગે ત્યારે
પ્રથમ તમારે ચીર સલામત રાખવાનો વિચાર
રવાને બદલે તમારો સ્ત્રી-આજ્ઞા અને વૃધ્ધિનાજ
ફાલનો વિચાર કરો; તેમને માટે તદ્દન આપણા
ઉપર યાત્રા, અને ત્યારે જ જગતમાં તમારી
હીમત યશે. તે વિના તમારી હીમત કોડીની
પણ નથી.

પ્રસિદ્ધ ગૌરીચંદર નયુરામે લખેલી એક
પત્રિકા ધાટકોપરના શેક વલ્લ-
દેશમાં વસત્રનો સહ સમજી તરફથી અમને
લ્યાગ, મળી છે. એ પત્રિકા સ્ત્રી અંગ-
કેશર નયોતિલિંગ મદારેવના
મોદરમાં દેશમાં વસત્રના ત્યાગ વિષે છે. એ
પત્રિકાનો મુખ્ય ભાગ નીચે પ્રમાણે છે:—

“(યજ્ઞ-આદ્ય-દેવપૂજન-નિત્ય ભોજન વગેરે
ધાર્મિક કાર્યોમાં ભે ધોલેલું સુત્ર સ્ત્રી ન હોય
તો) યોગમાં રહેવા માટે આજીવન સહ અથવા
અરંજીનાં વસ્ત્રો, કનિયને અજસી અથવા કેતકીનાં
વસ્ત્રો, અને વેરયને કનનાં વસ્ત્રો પહેરવાં મત
વગેરે ધર્મશાસ્ત્રોમાં લખ્યું છે. તે પ્રમાણે દેશમાં
વસ્ત્ર પહેરવાં માટે કાઠ પણ વિધિવાક્ય નથી.

હજારો કીડાઓનો નાશ કરવાથી એક પીડા-
બર તથા સાડી બને છે માટે અદ્વિસક વૃત્તિવાળાં
પુરુષો તથા સ્ત્રીઓએ દેશમાં વસ્ત્રો પહેરવાં
ચોખ્ખું નથી.

કીડાઓના કદ તથા વિશામલથી તે દેશને
કેસોટા બને છે. માટે તે વસ્ત્રો અપવિત્ર અને
અમંગલ છે.

કપાસનાં પુષ્પોથી બનેલાં સૂતરના વસ્ત્રો તથા
સાંતનાં દેસાથી બનેલાં ચણીયાં મુગટાં વગેરે
વનસ્પતિથી બનેલાં વસ્ત્રોને જે અરુપરય ભલિ
અથવા અશુદ્ધ પદાર્થોને સ્પર્શ ન થયો હોય
તો સર્વથા પવિત્ર છે.

આ દેશની નિર્ધન પ્રજાનાં કેસોટા, રૂપિયા
કીડામારક હસાઈમાં તથા ચીન નંપાન વગેરે
પરદેશીઓના હાથમાં ભય છે.

ઉપર જણાવેલાં પાંચ દારણીને લીધે સ્ત્રી
અંગકેશર નયોતિલિંગની પૂલ કરવા આવનાર
મનુષ્યને માટે દેશમાં વસ્ત્ર પહેરવાને દેવપૂલ દર-
વાની મના કરવામાં આવી છે.”

આપણા સ્ત્રી વર્ગને દેશમાં વસ્ત્રો પહેરવાને
બહુ બારે શોખ લાગ્યો છે, તેથી અમે ઉપલી
દકીઆ વિસ્તાર પૂર્વક ટાંકી છે. ઉપર પ્રમાણે
દેશમાં વસ્ત્ર પહેરનાર મનુષ્યને દેવપૂલ દરવાની
મના કરવામાં આવી છે, તે ધણું સ્તુત્ય કાર્ય
છે; અને અન્ય પવિત્ર ધાર્મિકમાં ભે લેવી મના
કરવામાં આવે તો સ્ત્રી વર્ગ ઉપર તેની કુદર
અંસર થયા વિના રહે નહિ. અમારા વાચકવર્ગમાં
આ વિષય તરફ અમે ખાસ ધ્યાન ખેંચીએ છીએ.

ગીર્ણમ્.દરી.કર્ક

બલનંધર કન્યા મહાવિદ્યાલય.

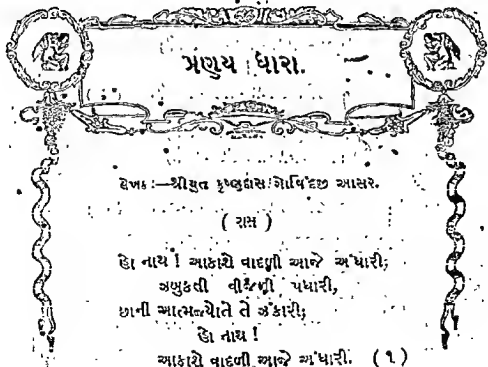
કન્યાઓ બાગ રક્ષા ધીણે છે.

(મુંબાઇના ગુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રીમંડળનું મુખપત્ર)

વર્ષ ૧ હું.

શ્રેષ્ઠઆરી ૧૯૨૪. આંક ૬ હો.

અંતર ઉઘાડતી ને આંસુડાને સારતી:
 આંખું એ પુનઃ આંખ મહારી;
 હો નાથ !
 આઠાશે વાદળી આને અધારી. (૨)

ઝીણા વિહોણા થઇ છાંટા છંટાય જો !
 છંટન મમ ઉર બલિહારી !
 હો નાથ !
 આઠાશે વાદળી આને અધારી. (૩)

વાદળીની સાદળીમાં આછીરી છાયા:
 એવો તું અંતરે વિહારી;
 હો નાથ !
 આઠાશે વાદળી આને અધારી. (૪)

પેલો મેહુલો જંગવાડી જલ પાશે:
 હોં તો પીવાડી મહારી ઠયારી;
 હો નાથ !
 આઠાશે વાદળી આને અધારી. (૫)

અંતર સુવાસ આજ ઉભરે : સમાય ના;
 તુજ સુજના અંગ અંગિકારી;
 હો નાથ !
 આઠાશે વાદળી આને અધારી. (૬)

પ્રભુથીને રાત અધારી, અજવાળી;
 દિલ્લિલની વાત ઠેંક ન્યારી;
 હો નાથ !
 આઠાશે વાદળી આને અધારી. (૭)

એકલકાં ઉરને મનનું મનમાં વસેલ:
 એનો પ્રભુથી પરિહારી;
 હો નાથ !
 આઠાશે વાદળી આને અધારી. (૮)

સંયુક્ત કુટુંબની ભાવના.

“સંયુક્ત કુટુંબની
ભાવના” એ

લેખિકા: સૌ. કુસુમગૌરી ઠાકો.

આ પ્રશ્નમાં સ્ત્રી જાતિને
કેટલો ન્યાય અન્યાય થાય

વિષય પર આ લેખ શરૂ
પ્રારંભિક કરવા પૂર્વે અત્યારે હિન્દુ

જનસમાજ કેવી રીતે

માંથી પસાર થાય છે એ વિષય પર આપણે પ્રથમ
વિચાર કરીશું. સમસ્ત સંસ્કૃતિમાં, અત્યારે
જુની અને નવી ભાવનાઓનું સતત વહન
અને નિશ્ચય થતું સંજ્ઞાપ છે; ભારતવર્ષમાં
પણ સંક્રાન્તિનો યુગ શરૂ થઈ ચુક્યો છે.
જુનું જાય છે, અને કંઈ ને કંઈ નવું દાખલ
થતું જાય છે. કેટલેક ઠેકાણે તો પછી વખત
જુની ભાવના ટકી રહેવા તરફથી આંધર છે,
અને નવી ભાવના તેના પર પોતાનું સામ્રાજ્ય
જમાવવા માટે ખનતો પ્રયત્ન કરી રહી છે.
આવા પ્રસંગે હિન્દુ ધર્મની અને હિન્દુ જાતિની
પુરાતન સંસ્થાઓ, અને પ્રાચીન બંધારણમાં
શું બગાડો થયો? ત્યાં તેમાં કેવો સુધારો
અવકાશ છે? એ ઉપરાંત કેવી અને કઈ
દેહીઓ જનસમાજને કેટલી હાનીકારક છે?
તથા કઈ સંસ્થાઓથી દેશને કેટલો અને કેવો
લાભ તથા હાની છે? એ પ્રશ્નની તપાસ
વધુજ આવશ્યક ગણાશે. હિન્દુ સમાજમાં
જેમના પર પશ્ચિમના સંસ્કારો પડેલા છે,
તથા જેઓ આ દેશની સંસ્થાઓ તથા રીતી
રીવાજોને પણ પશ્ચિમની દ્રષ્ટિ વિચારે તથા
જુએ છે, તેવા સમુદાયમાં સંયુક્ત કુટુંબની
ભાવનાનો સવાલ ઘણા જોરથી ચર્ચાઈ રહ્યો છે.
એથી આ પ્રશ્ન પર હું પણ માંડ થોડા ઘણા
વિચારો નક્કર રજૂ કરીશ. ખાસ કરીને

છે, તથા સ્ત્રીઓએ સંયુક્ત કુટુંબમાં શું ભાગ
ભજવવાનો છે, તે વિષયક મહારા વિચારો
વાંચક વર્ગની સમક્ષ યથાશક્તિ રજૂ કરીશ.

સંયુક્ત કુટુંબ એટલે એક જ અથવા અંગ્રેજી
માં જેને Joint family

સંયુક્ત કુટુંબની system કહે છે, તેને
સંસ્થાના ઇતિહાસ સંસ્કૃત પરિભાષામાં સં-

યુક્ત કુટુંબની સંસ્થા
કહેવામાં આવે છે. સંયુક્ત કુટુંબની સંસ્થા
પરાપૂર્વથી ચીલી આવેલી છે. ન્યારથી
હિન્દુ ધર્મ હિન્દુ જાતિ અને આ માનવ
સંસ્કૃતિની સ્થાપના થઈ ત્યારથી સંયુક્ત કુટું-
બની ભાવના પણ હિન્દુ સમાજમાં દાખલ
થયેલી છે. ઐતિહાસિક સમયમાં એ ભાવના
વધુ પ્રબળ હતી. એની પ્રાચીનતા તથા ઉત્કૃ-
ષ્ટતા જાણી, ઇતિહાસ, પુરાણો તથા જીવન
ચરિત્રો વિગેરેમાં ઘણું ઠેકાણું હજુએ ઇન્દ્રિયો-
ચર થાય છે. હાલના સમયમાં તો સંયુક્ત
કુટુંબની ભાવના કોઈ કોઈ રીતે પુરાતન
ખરેખરીમાં આજે તો કોઈ રીતે માનવ જીવન-
ના વ્યવહાર-ચોક્કસ સમાન, ન્યાર કોઈ દેશી-
મુદરચાત્રમાં તે ધર્મના આદર્શ મંદિરોની
આજે ગતિ-મત રીતે દેહીપ્રમાણ થાય છે.
પશ્ચિમની ક્રાંતિવધુ લાંબી, અને એ લોકોના
વ્યક્તિ સ્વાતંત્ર્યના આદર્શને જોઈને, આપણા
લોકો પણ વધુ વખત સંયુક્ત કુટુંબની ભા-
વનાને પસંદ કરતાં નથી. જે પશ્ચિમના લોકો

કુટુંબના સર્વ જનોની પ્રીતિ સંપાદન; કરવી, એ આપણો પરમ ધર્મ છે. સંયુક્ત કુટુંબથી આત્મિક, સામાજિક અને ધાર્મિક બળ પણ વધે છે. જો આપણે કુટુંબીજનો સાથે રહેતા હોઈએ, તો કોઈ પણ ચિત્ત કે વિરોધી આપણી સામું નજર પણ કરી શકતું નથી. પરિસ્થિતિમાં સ્ત્રી પુરુષો કુટુંબથી જુદા રહેવાથી, તેમને કેટલી હાની થાય છે. એ આપણે ઘણું દેકણું વાંચીએ, તથા સાંભળીએ, અથવા સ્ત્રીમાં જોઈએ છીએ. સ્ત્રી ધર્મમાં એકલી હોય, ત્યારે કોઈ જુઓ. માણસ કોઈ વખત તો તેની પાસેથી ખસા લુટી લે છે, કાં તેના પર અમર્યાદિત જીવન ગુજારે છે, કે કાં તેને મારી નાંખે છે, ત્યારે સાથે રહેવાથી આપણી સારે કોઈ પણ દુસ્મન કે બદમાસ નજર પણ કરી શકતું નથી. સંયુક્ત કુટુંબ એ એક સંસારની મહત્વની શાળા છે, જ્ઞાનની વૃદ્ધિ તો સાધન છે. રાત પડે એટલે કુટુંબની બધી વ્યક્તિઓ સાથે બેસી પોતપોતાના અનુભવની, જ્ઞાનની અને અનેક જાતની સંસ્કૃતિ વાતો કરી, જનને આનંદ થમાડે છે. અને આથી એક બીજા પાસેથી સવને કંઈ ને કંઈ શિખવાનું પણ મળે છે. સંયુક્ત કુટુંબથી પરસ્પરના સુખદુઃખમાં બધું ધણી મદદ મળે છે. કારણ કે, એક મનુષ્ય માંત્રે પડ્યો હોય, એક જોઈ જોઈ હોય, તો તે વખતે તેની સ્થિતિ કેવી દયાજનક થઈ પડે? નહિ કોઈ દવા લાવનાર કે નહિ કોઈ પાસે બેસનાર. આ વખતે તે કુટુંબીજનો સાથે હોય તો તેને તો ઘણું ઉપયોગી થઈ પડે છે. કોઈ પણ જાતનું દુઃખ આવી પડ્યું હોય, તો તે વખતે પણ સંયુક્ત કુટુંબથી ઘણું આશ્વાસન મળે છે. સંયુક્ત કુટુંબથી નહાના જાગ્રો પર પણ કુટુંબના તે કુળના ઘણા ઉચ્ચ સંસ્કારો પડે છે. ધર્મની જાગૃતિમાં પણ તેમને કંઈક શિક્ષણ અવરૂપ મળે છે. કોઈ વસ્તુ નહિ આવડતી હોય તો, અનુકરણથી શિખાય છે. સંયુક્ત

કુટુંબથી મોટાઓ સાથે કેમ વર્તવું? તેમના તરફ કેવી વર્તણૂક રાખવી? તે પણ શિખાય છે. સંયુક્ત કુટુંબથી તેમના તરફ સ્નેહ વધે છે. આ પ્રમાણે આપણે સંયુક્ત કુટુંબના અનેક લાભો જોયા.

વિભક્ત કુટુંબથી ઘણું ગેરલાભો થાય છે. પ્રથમ તો એથી ઘણો વિભક્ત કુટુંબના વખત આપણામાં પોતાના ગેરલાભો સુખની અને સ્વાર્થની વૃત્તિ, વધે છે. પરોપકાર કરવાની વૃત્તિ, તથા કુટુંબની બીજી વ્યક્તિઓ માટે દુઃખ સહેવાની શક્તિ, તથા વૃત્તિ, પણ લાંબે કાળે ધટતી જાય છે. એકલા રહેવાથી મોઢું અને ખંચાળ જીવન ગાળવાની કેટલીક ટેવ પડે છે, અને મનિષ્યમાં કોઈવાર આપણે સારી સ્થિતિમાં ન હોઈએ તે વખતે તે ટેવો ઘણી મારે પડે છે. સગાંવહાલાં સાથેના સંબંધ તુટી જાય છે, અને તે લોકોની સાથે દુસ્મનાવટ મઠી તો તરત જ વૃત્તિ ઉત્પન્ન થાય છે. એક વખત એકલા જ રહેવાનો સ્વભાવ પડ્યો, તો કોઈ સાથે હળીમળીને રહેવાનું આપણને ગમતું નથી. વિભક્ત કુટુંબ એટલે વ્યક્તિજીવનની જીવન આત્મિકતા ધરાવનારી વ્યક્તિઓનું કુટુંબ; એમાં વ્યક્તિસ્વાતંત્ર્યના ખ્યાલને પ્રાધાન્ય આપવામાં આવે છે. એમ કરતાં કેટલીક વખતે સો અમર્યાદિત વ્યક્તિસ્વાતંત્ર્યથી ઘણા માણસોને પોતાની જ વાતોને દૃષ્ટી વળગી રહેવાની, તથા બીજાના વિચારો, અને અનુભવો તથા જ્ઞાનનો અનાદર કરવાની કુટેવ પડી જાય છે. વર્તમાન કાળમાં આપણે ઘણું રચે જોઈએ છીએ, કે સાસુ-વડા, નણંદ-બો-બાઈ, દેરાણી-ગેરહાણી તથા સગાં ભાઈ બહેનને પણ પરસ્પર નથી બનતું; કેટલીક વખતે બાઈ બહેન વચ્ચે નહાનપણમાં ઘણો સારો સ્નેહ હોય છે. પણ લગ્ન થયા પછી, બાબી આવે એટલે તેને નણંદનું મોઢું નથી ગમતું. કારણ

કન્યાનું હાથ બાબીની બૂલો શોધતી ફરે છે. મ્હોટી બહેને, બાબીને કેટલા લાડથી અને ઉત્સાહથી ઉછેરી મ્હોટો ક્યો હોય અને માને દિકરા માટે કન્યા લાવતાં હવેના પારે નથી હોતો. વળી બાધ માટે બધાએ કેવી કેવી આશાઓ બાંધી હોય. એ સર્વ પરિસ્થિતિ બાબીનાં પંગલાં થતાંની સાથે જ બદલાઈ ગઈ ? બાબીના સ્નેહ બહેનપરથી તદ્દનજ ઉતરી ગયો. બહેન કોઈ વખતે બાબીને, ઉત્સાહથી મળવા આવે તો બાબીને તે વાત ખુબી, અથવા બાબી બિચારી હોય કે ઉત્સાહથી કંઈ પહેરે ઓઢે, કે કોઈ રથને જાય આવે, તો તુરત નાણું છૂતો કે સામ્રાજીનો પિત્તો ઉછળી જાય; ને બાધ ઘેર આવતાં તે વાતમાં મરચું મીઠું નાંખી, વહુના વાંકની અયુક્ત પરપરા અતિથયોક્તિ અલંકાર સાથે શરૂ થાય. આ આપણા સંયુક્ત કુટુંબનું દુષ્પદ વર્તમાન. ચિત્ર છે. એવા સમયમાં વહુ તથા બાબીઓ માટેની ભાવના ઉંચ અને શાન્તિ ભરી બનાવવા માટે શુન્દરતાના સાક્ષર બંધુઓએ ઘણું લીધેલાં, તથા સચોટ રીતે બોલવાની ઘણી જરૂર છે. બાધથી બોટાદકરે હમણું પ્રગટ કરેલા “રાસ તરંગિણી” નામક સંગ્રહમાં “બાબી”એ મંચાળા નીચે, સુંદર ભાવનામક કાવ્ય લખ્યું છે, જેમાં તેઓ વર્તમાન સંયુક્ત કુટુંબમાંની નંણુદેના મ્હોમાં નીચેના શબ્દો મૂકતાં જણાવે છે કે :

“છોડી પિયરની એણે પાંડખી ર લોલ.
મૂંઝી માંખા ભરી માત ર ?
બાબીના ભાવ મ્હને સિંજવે ર લોલ.
વહુલાલોના સંગ ક્યોં વેગળો ર લોલ.
મ્હારા એ બંધવાને માટે રે—બાબીના,
સહિયરને સાથ ત્યજ્યો સામટો ર લોલ.
દાદાનો દૂર ક્યોં દેશ જો—બાબીના.
ખંતનાં ભરેલાં ત્યજ્યાં બેલણું ર લોલ,
છોડ્યો બાળાપણ વેશ રે—બાબીના.”

ઉપરની પંક્તિઓમાં કવિએ “કન્યાને વહું થતા કેવાં મહત્વના ત્યાગ કરવાના છે ?” એ વાત સુંદર રીતે વર્ણવી છે. એવો ત્યાગ કરી સાસરે આવનાર વિવાહિત કન્યા અથવા વહુને, જે યથોચિત સન્માન આપવામાં ન આવે, અથવા તેના તરફ પ્રેમપૂર્વક વર્તવામાં ન આવે, તો કેટલીએ અંણખીલી કળી ખીલ્યા વિના અકાળે ફરમાઈ જાય. “બાબી” સંબંધી ઉપરનો ગરબો તથા હિન્દુજીવન તથા હિન્દુ સંસારનાં આદર્શ-વિનયના, એવા બીજાં શ્રોત્રક ગરબાઓ. નવરાત્રી એવા પ્રસંગોમાં તેમજ મેળાવાઓમાં, ઘેર ઘેર ગવાવા જોઈએ, જેથી સંયુક્ત કુટુંબનાં ઉચ્ચ આદર્શો દરેક કુટુંબમાં થોડા ધણા પણ સ્થમનતાં થાય. નાણું છૂતું મ્હોં બાબીને ન ગમે તેનું કારણ મુખ્યત્વે કરીને અગાન અને ધ્યાન છે. એમાં કુટુંબનાં જવાબદાર માણસોનો પણ કંઈક હિસ્સો છે. કન્યા ન્હાનપણમાં પરણીને સાસરે આવે, એટલે એના વિચાર કાર્ય અને તંદારમાં નાણું દે રાફ બેસાડવો જોઈએ, તથા નાણું દેના અનાદર કરવામાં જ બાબીનું વજન પડશે, એવા સંસ્કારો, સારા પાં નરસાં, બાળપણમાં પડેલા હોય છે; આથી તે સંસ્કારો મોટપણે દૂર કરી શકાતા નથી બીજી બાજુ જેઓ મ્હોટી કિંમતે પરણે, હેમને તો વિભક્ત કુટુંબની ભાવનાથી, પોતાના પતિ, અથવા બાળકનું જ મ્હોડું ગમે. કેટલીક સ્ત્રીઓને પતિ કુટુંબીજનો સાથે રહે, તે પરવડતું નથી, એતો પોતાની જ મુખ્ય સગવડો “લુએ છે; અને તેનો જ વિચાર કરે છે; એવા જીવનથી રહેતાં પતિઓ કુટુંબીઓના સોજને તથા સંબંધીઓના સંબંધને ભૂલી જાય છે; તે શા અર્થનું ? આથી તો કેટલીક વખતે સમાજ સેવાના ખ્યાલને પણ એ લોકો ભૂલી જાય એવો સંભવ રહે છે. બીજાને માટે સદન ન કરીએ, ત્યારે આપણું મનુષ્ય જીવન

શા અર્થેનું ? પ્રભુએ આપણને જે મનુષ્યની જેવી ઉચ્ચ જાતિમાં અવતાર આપ્યો છે, તે જોજોશોખ. મારવાને કે આજણસુતી માફક વર્ષત ગુમાવવાને નહિ, પણ જીવનમાં સત્કર્મો તથા પરોપકાર કરવા માટેના આપણું જીવન સમ્પન્ન થવું છે. સંયુક્ત કુટુંબમાંથી પરોપકાર તે સેવાલાવની વૃત્તિ ખીલી શકે છે. વડીલોની સેવા કરવાથી આપણે કેટલું પુરુષ પ્રાપ્ત કરી શકીએ છીએ, તેનો વિખત કુટુંબવાળો વ્યક્તિએ નિઃશ્વાસ આવી શકે નહિ. આદર્શ વખતમાં તો સ્ત્રીએને એક પણ કડવું વેણ કુટુંબીજનો તરફથી સાંભળવું પડ્યું હોય તો તરતજ તે છુદી રહેવા તૈયાર થાય. અસલના વખતની સતિએની સેવાવૃત્તિ કેટલી હતી ? ગમે તેવાં કઠણમાં કઠણ દુઃખો પણ સહન કરવાની તેમનામાં શક્તિ હતી. સાવિત્રી જેવી સતિએ જંગલમાં રહી, વડકલ ધારણ કરી પોતાના અંધ સાસુ સસરાની ઉત્તમ સેવા કરી તે હોમનો વડીલો પ્રત્યેના અનન્ય પુન્ય ભાવ સૂચવે છે. આયર્વર્તમાં બંધી : વડુએ જો સાવિત્રી જેવી આર્જાકિત નિવરે તો ભારત-વર્ષનો ઉદાર ત્વરિત થાય.

સંયુક્ત કુટુંબની હાલની સ્થિતિ તો ઘણી દુઃખજનક થઈ પડી છે, આધુનિક સં- ને તેને પરિણામે વિખત સંયુક્ત કુટુંબનું કુટુંબની ભાવના લોકો આજુ બિન- વધારે પસંદ કરે છે. કુટુંબમાં જે કોઈ વડુ હોય,

(સ્ત્રી હોય ત્યાં પુરુષ) તે અંગાઠું કુટુંબના દૂરની તરિકે ગણાતો, પણ અત્યારે તો ઘણે સ્થળે તેઓ પોતાનું વડપણ પોતાની સત્તા જમાવવામાં મગ્ન છે. એટલુંજ નહિ પણ કેટલાક કુટુંબના દૂરનીઓ તો શક્તને બંદે બંધક બની બેસે છે. દાખલા સરીકે કેટલાક કુટુંબમાં વડા હોવાથી પોતે મહામંદકતની તથા દરેક જાતની સુખ-સંગવડ-બોગવે છે;

પણ કુટુંબની બીજી વ્યક્તિએને સુખ સમૃદ્ધિ આપવાની પુરતી કાળજી તેઓ રાખતા નથી; જેમકે પોતાનાથી બને તેટલું કામ કરી, સાસુને પોતાની માતૃશ્રી લેખી, તેમની સેવા કરનાર વડુને પણ કોઈ સાસુ વડુ પર રૂઆળ બેસાડવા માટે લેના. સુખ-સંગવડ કે શિક્ષણની જગ્યાએ ચિંતા ન રાખે, તેની સેવા માટે એક મોકો બોલે પણ ન કહે, અથવા તો તેના પ્રત્યે કોઈ પણ જાતની વ્હાલસોઈ લાગણી નહોતી દર્શાવે, તો ગમે તેટલી દુઃખાંધી વડુની લાગણી પણ ઉશ્કેરાય એ બંધન સ્વાભાવિક છે. શાસ્ત્રોના ઉપદેશ, ધરડાની શીખામણો, એવી દુઃખો વડુને વિનયી બનાવવામાં અશક્ત નિવરે છે. અત્યારે ભારત-વર્ષમાં એવી ઘણી સાસુઓ અને નણંદોના ત્રાસની ફીલાદો આપણે નિરંતર સાંભળીએ છીએ. જેને લીધે ન-દનવન શો સ્વગમિ હિન્દુ સંસાર, અસતોષની બંડકતી અગ્નિમાં બગીચા થતો નહોતો આવે છે. અને કેટલીએ નિર્દોષ વડુઓના ચાલુ હિંદીદીઓ અને આપધાતની કારમી મીસો મણુ એવાં પાપાણુ હૃદયોને આદ્ર કરી શક્યા નથી. આવા બયાનક ચિત્રો જોઈને ઘણા તટસ્થ અને ઉદાસીન વૃત્તિવાળા સંસ્કારી સ્ત્રી પુરુષો પણ વિખત કુટુંબના નવા વિચારને પસંદ કરતા જણાય છે. કેટલેક સ્થળે સંયુક્ત કુટુંબનાં યુગ્મની પુરુષોમાં સ્વાધર્મમાં પાતની લાગણી જણાઈ આવે છે. પરિણામે સાથે રહેતાં પાંચ બાઈઓ છતાં, એક યોડું કેમ્પાતો હોય, તેની સ્ત્રીને આજુ-સુખ મેળે છે. કોઈ કોલેજમાં ભણતો હોવા છતાં, અત્યાં-જાં-હિન્દુ સમાજની રૂઢીઓને પરિણામે મરણો હોય કે બાળબચ્ચાંવાળો હોય, તેની સ્ત્રીને કેટલીક વખત દરદાગીનાનું સુખ હોતું નથી. કોઈ વખત તો તેને વાપરવા કંઈ મળતું નથી. આ વખતે પેલી બિચારીની

મનની સ્થિતિ કેવી દયાજનક થઈ પડતી હશે ?
તેનો ખ્યાલ તો તેની વહુઓનેજ આવે. કેટ-
લીક વહુઓને તો પીયરમાં પણ કોઈ હોતું
નથી. એથી સ્થિતિમાં નહિ તો બિચારીને
પરતંત્ર પતિ તરફના સુખની આશા, કે નહિ
આ વહિલો તરફની પુરતી કાળજી ! આવી
વખતે વહિલોએ સમજવું જોઈએ કે કુટુંબમાં
સર્વ (ખાસ કરીને) કુમળા મનની સ્ત્રીઓ
-વહુઓ -) ને સરખી સુખ સગવડ આપવી
જોઈએ. કેટલીક વખતે તો આટલાથીજ ખસ
થતું નથી, પરંતુ તેવી ગરીબ વહુ પર નિરર્થક
દયાથી કરવામાં આવે છે, અને તેને મહેણું
મારવામાં આવે છે કે “ તારો ઘણો થોડુંજ
કમાય છે ? એતો હલોટા ખર્ચ કરાવે છે.”
જો આમજ હવું તો આવી સ્થિતિમાં
ફિક્કરને પરણાવવાની શી જરૂર હતી ? એ
વાતનો તેઓ કદી વિચાર કરતાં નથી. તેમ
ફિક્કરો બહુતો હોવાથી કમાય નહિ તેમાં
વહુનો શો વાંક ? કેટલીક કુટુંબમાં તો ખાવા
પીવામાં પણ ફિક્કરો રખાય છે ! કુટુંબના મુખ્ય
માણસોની બેદરકારી તથા ભૂલોના પરિણામે
ઘણા ડરેલ માણસો પણ જુદા થવાનો પ્રયત્ન
કરે છે.

હવે આપણે સંયુક્ત કુટુંબની કેટલીક
અગત્યની ખામીઓ તરફ
વર્તમાન સંયુક્ત દષ્ટિ કરીએ. કેટલેક
કુટુંબની ખા- કેકાણે ન્યાં સંયુક્ત કુટું-
બીઓ. બની પદ્ધતિ હજી ચાલુ

છે, ત્યાં કુટુંબના વડા-
ઓ ઉપર એક બાલુએ ધણો મોજો પડે છે;
અને બીજી બાલુએ કુટુંબની કેટલીક વ્યક્તિ-
ઓમાં ખીનજવાબદારીપણું તથા પ્રમદ
દાખલ થતાં જાય છે. આ સ્થિતિ મુદારદા
માટે કુટુંબની દરેક નાની મોટી વ્યક્તિઓ
પોતાનો ધર્મ યથાશક્તિ બજાવે, એની કેમ-
નણી આપવાની જરૂર છે. સુખ્યત્વે કરીને

આપણી સ્ત્રી-ને એ જાતની એવી કુટેવ
હોય છે કે, નહિજેવી બાબતમાં પણ તેઓ
લડી પડે છે. કોઈએ જો પોતાનાથી સારું
કામ કર્યું હોય તો તેની તે ધ્યાં કરે. આવી
દરેક બાબતમાં કપડામાં, ખાવા પીવામાં,
એવી ઘણી બાબતો માટે, કુટુંબમાં ધર્મથી
જ કંઈ આ થાય છે. નહાનાં પાળકોની
બાબતમાં પણ એક ખીન વ્યર્થ લડી
મરે છે. કેટલીક વખતે આવી રીતે રોજ
ઘરમાં કંકાસ થાય, અને એથી દરેક વ્ય-
ક્તિને પુરતી સુખ સગવડ ન મળે, તેને
પરિણામે આખો વખત કુટુંબના વડા પાસે
ફરીવાદ આવ્યાં કરે, એટલે પછી કુટુંબનો
વડા પણ કંટાળી જઈ, વિભક્ત કુટુંબની
બાબત પસંદ કરે, અને તેને મંજૂરી આપે
છે. કુટુંબના સર્વ માણસો એક ખીન સાથે
સંપત્તિ વિનયપૂર્વક વર્તે તો, આમાંનું કંકજ
ન બને, અને કુટુંબનો મોજો બરાબર જાળવી
રાકાય અને ગીતાજીના એક શ્લોકમાં જ-
ણાવ્યું છે, તેમ યથં પ્રવર્તિતમ્ ચક્રે પર-
માત્માએ રમેલા આ સૃષ્ટિચક્રને ચલાવવા
માટે, દરેક વિભાગના નેતાઓને માથે, જેટલી
જવાબદારી રહેલી છે, તેવીજ જવાબદારી
નહાનાઓને માથે પણ રહેલી છે. દાંખલા તરીકે
એક સ્ટીમરનો કેપ્ટન પોતાની સ્ટીમર બરાબર
ન ચલાવે, અને તેને ખડકો સાથે અથડાવી
મારે, તો આખી સ્ટીમર કુખી જાય અને
ઘણા નિર્દોષ માણસો મૃત્યુ પામે; તથા કેહેવત
પ્રમાણે “એકને પાપે વહાણુ હુબે” આ કહે-
વત અનુસાર એક કેપ્ટનની ભૂલથી આટલાં
બધાં માણસોનો જીવ જાય. માટે દરેક કુટું-
બની દરેક વ્યક્તિઓએ પરસ્પર રોલ કેમ
વધે ? અને એક ખીનની સુખ સગવડ પુરતી
સંબાળથી કેવી રીતે સચવાય ? આ બાબત
પર પુરતું ધ્યાન આપવું જોઈએ. સંયુક્ત
બની હાલની પદ્ધતિ પ્રમાણે, કુટુંબના

વડાઓ કુટુંબની ન્હાની વ્યક્તિઓની સકિત્તે પ્રણીત થવા દેતા નથી. પોતાની કન્યાને અથવા પોતાની પુત્રને કેળવણી આપવા માટે પુત્રની મરજી અસાગ હોવા છતાં, કુટુંબના વડાઓ કેટલીક વખતે તેની વચ્ચે અંતરાય પાડી તેમને કેળવણી આપવા દેતા નથી. આથીજ કેટલીક કન્યાઓ તથા વહુઓને પૂરતું જ્ઞાન મળી શકતું નથી. ઉલટું કુટુંબના વડાઓએ તો હેમને જેમ અને તેમ દરેક વાતનું જરૂરી સાધન તથા પૂરતી મુજસગવડ પોતાની રિયલિટીના અમાણમાં કરી આપવી જોઈએ.

સંયુક્ત કુટુંબની ભાવના તથા આદર્શ સંબંધી લખતાં મહાભારતના અનુયાયન પર્વમાં એક રચને જણાવ્યું છે કે:-

માતરં પિતરં પુત્રં

દારાનંતિવિસોદયન્.

દિત્વા ગદ્ધો ન મુક્તીયાત્

પ્રકાશી તુ કદાચનં ।

“અલેક મૃદસ્યે માતા, પિતા, પુત્ર, સ્ત્રી, અનિયિ તથા બાળ્યોને મૂળને એકલા કદાપિ જમવું નહિ.” આ ઉપરથી સિદ્ધ થાય છે, કે વિભક્ત કુટુંબની ભાવના ઘટ નથી અને તે પશ્ચિમના જનનથી જુની સંસ્થામાં બગાડો રહે, ત્યારે દાખલ થઈ છે; એટલા માટે તે નવી સંસ્થા આપણા દેશમાં પર ધાલે, તે મહેલા આપણે પૂરા વિચાર કરવાની જરૂર છે. જુની સંસ્થાના દોષો હોય તે દૂર કરી, નવી સંસ્થાની જરૂરીઆતોના હેમાં સમાવેશ કરી આપણે સંયુક્ત કુટુંબની ભાવનાને આદર્શ બનાવવાની જરૂર છે, અને એમ કરવામાં જો આપણે પાછળ પડીશું તો હેને મુટે જુના તેમજ નવા બંને વર્ગોને અસિખની પ્રભા સાથે આપશે.

અંતમાં સર્વ દ્રષ્ટિથી વિચાર કરનાર વિભક્ત કુટુંબની ભાવના ઉપસંહાર કરતાં, સંયુક્ત કુટુંબની ભાવના વધારે ક્ષેષ્ટ છે, અને સંયુક્ત કુટુંબની ભાવનાના નિભાવમાં ઘણી મુશ્કેલી આવતાં છતાં પણ, એ સંસ્થાના આદર્શોના ભારતવર્ષમાં જેમ જેમ વધુ અચાર થાય, અને સંયુક્ત કુટુંબના વડાઓ, તથા કુટુંબની બીજી વ્યક્તિઓ પ્રરંપરતા મુજબ સમજે તો, એમાંજ હિન્દુ જાતિની શોભા તથા ઉન્નતિ સમાએલી છે. પશ્ચિમના લોકોની માફક આપણે પણ હદ બદલતી સ્વતંત્રતા ભોગવતા યદ્યપે તો સંયુક્ત કુટુંબની ભાવના નષ્ટ થઈ જાય, અને એથી ભારતવર્ષનું ગારવ દિવસે દિવસે ઘટતું જાય. જેમના પર પશ્ચિમના સંસ્કારો પડેલા છે; તે લોકો આપણી આ ભાવનાને પસંદ નથી કરતા. શુદ્ધ નીતિમાં જણાવ્યું છે કે

કુટુંબમરણાયેષુ યત્નવાન્ જાયઃ

તસ્ય સર્વે ગુણઃ કિંતુ જીવન્નેષુ

મૃતય સઃ

“જે પુરુષ કુટુંબના પોષણ અર્થે યત્ન કરતો નથી, તેમાં બીજા ધણા ગુણો હોય તો એ શું? તે જીવતાં મરેલા બરાબર છે.”

ન્યાં એક જનત ભાવના નષ્ટ થાય છે, ત્યાં પછી કેટલાક દિકરા આપના ખોરાક માટે ખીસ બનાવતા થાય છે! અને બાપ, દિકરાની પ્રાસેથી પણ ખીલ લે. એવા દુનિવ પ્રસંગો હિન્દુ સંસારમાં પણ દેખાવા લાગ્યા છે! એટલે આ વાતથી ચેતતા રહેવાની જરૂર છે, એ વાત આપણા લોકો સમજતા નથી, અને એનેજ પરિણામે સંયુક્ત કુટુંબની ભાવના હિનપ્રતિદિત નિર્જાળ મલી જાય છે. હિન્દુ સમાજ એટલે એકજ રહી તથા મંદિતિવાળા જુદા જુદા સંયુક્ત કુટુંબોના એકોટી (group)

વાલી તીવ્ર છંદા છે-૧. પણ આ, તમારો હાથ મુજે છે કેમ ?”

“ મહારા હાથમાંથી એણે એકદમ છપ્પી લઈ લીધી, અને જોતાં બરાબર બોલી ઉઠી, “ આ જોયું ? કેટલું મધુ, મળતાપણ ! ખરે-ખર આતો જાણુ...”

“ હા, બહેન, એ મધુ મહે હમણાં જ જોયું, ” એમ કહી એના હાથમાં મહે કાગળોનો પોકડો મુક્યો.

જ્યારે બધા કાગળો પ્રભા વાંચી રહી ત્યારે એની આંખમાં પાણી ભરાઈ આવ્યું. ગળગળા સ્વરે તે બોલી, “ હે કથર ! તારો પાર કાણ પામી શક્યું છે ? તારી સગા અપાર છે. ”

પછી મુજે મોઢે અને લથડતે પગે પ્રભા પોતાની બોલીમાં ભરાઈ ગઈ. ગરીબ બિચારો વિદ્યુત ! એણે પણ જ્યારે બધા કાગળો વાંચ્યા ત્યારે તેની પથુ એજ સ્થિતિ થઈ એક દિવસમાં એનાં આનંદગમ્મત વગેરે જતાં રહ્યાં. બન્ને નંશાંએ આદર્ય દિવસ સુધી પોતાની ઓરડી છોડી નહિ.

[૧૦]

એમને એમ પંદર વીસ દિવસ નીકળી ગયા. એક દિવસ હું મારી ઓરડીમાં બેઠી હતી એટલામાં પ્રભાનો અવાજ મારા સાં-જાગવામાં આવ્યો. ધણું દિવસથી એનું હસવું, બોલવું, ચાલવું વગેરે બંધ થઈ ગયાં હતાં, એટલે સ્વાભાવિક રીતેજ મહારાં ખ્યાન એની વાતચીત તરફ ખેંચાયું. તે વિદ્યુતને કહેતી હતી, “ એક વર્ષ સુધી ગમે તે કાંઈ જગાએ તમે મુસાફરી કરી આવ્યો. મહેરબાની કરીને મહારી ખાતર હમે અદાથી આવ. જ્યારે આજણે પાછાં કરી, મળાશું, ત્યારે આજણે આપણા બન્ને સંજોગ પ્રમાણે વર્તી શકીશું. ”

“ આનંદ રોમેજ હું અહીંથી જાઉં. ”

એવો વિદ્યુતનો જવાબ હતો. “ ૩ પરમેશ્વર તાર રક્ષણ કરે ! હું હવે જાઉં એમ કહી તેજ રોમે વિદ્યુત મુસાફરીએ મહે એ બાબત ખીલકુલ વાંધા લીધો. મુસાફરીથી એના મનને કંઈક શાંતિ એમ મહેને લાગ્યું.

વિદ્યુતને ગયાને ધણા મહીના થઈ ત્યાર પછી એનો ફક્ત એકજ પત્ર હતો. “ આનંદ-ભુવન ” વગેરે સ્થાવરજ મીલકતનો હમે અને પ્રભા તમારી મર-આવે એ પ્રમાણે સંદુપયોગ કરજો. એમાંથી કાંઈ નોંધવું નથી. ” એમ લખ્યું. એનો તે દિવસ પછી એક પણ કાગળ

એકજ વર્ષમાં હું પાછી આ વિ-જગતમાં એકલી પડી. કારણ મહારી પ્ર-મહારી આંખની કીકી-મહારા ધરની લ-મહેને છોડીને આ દુનીયામાંથી ચાલી-બન્ને આંખો ગુમાવી બેઠેલી અથ ડોર જોવી મહારી અવસ્થા થઈ. મહારાં આદ-પ્રામ પહેલેથી તે ઉવટ સુધી દુઃખમાંને દુઃખમાં જુરો ?

આમ એ મીલકતનાં હકકદાર વારસો હ છોડીને ચાલ્યાં ગયાં. પરંતુ તે માટે, જે દુષ્ટ લોકોને અન્યાયથી મેળવેલું નિરાંત જોગવવા દેવું એ એમના નીચ કૃત્યને જન આપવા બરેખર હતું. તેથી મહે ન લાલ શેઠને કાપદેસર નોટીસ આપી. નોટ સની બળવણી થઈ કે તરત રોક દોડ મહારી પાસે આવ્યા અને ધરમેળે કિસા પતાચી આપવાનું કહ્યું. દુષ્ટ લોકો મોટે બદ મીઠાં દોષ છે. મીઠુ મીઠુ બોલ મહેને ક્રેસકાચીને કિસાજ કરવા એ મુઆથ તેડી લાવ્યા. મહેને મીઠુબોલાઓનાં પહેલાં અનુભવ થયેલો નહોતો એમને હું કિસાજ ને મુઆથ આપી.

અહીં આવીને એક કાગળમાં લખાશે કે,

આઠ દિવસ થઈ ગયા. પણ ભાઈસાહેબ હિસાબની વાત કહેજે નહિ. રોજ કંઈને કંઈ બહાનાં દેખાડે. અહીં આવ્યા પછી તે વધારે અશક્ત થતી ગઈ, અને આઠેક દિવસમાં તો ઉઠવા બેસવાની પણ શક્તિ ગુમાવી બેઠી. એ સ્થિતિનો લાભ લઈ નંદલાલ, ફલાણી એાશીસમાં જઈ છું કરીને ગયો તે ગયોજ, ફરી દેખાવો નહિ. ધણુ કરીને એ મ્હારે ત્યાં પેલા કાગળોખાગળોનો નાશ કરવા ગયો હશે, પણ તે તો મ્હે એવી ચુપ જાગ્યે મુક્યા છે કે એને કશુંજ જડવાતું નથી.

પરંતુ વૃદ્ધાવસ્થામાં થયેલી અશક્તિ અને તેમાં આ આઘાતથી મ્હને સખ્ત તાપ આવ્યો. મ્હારી આ માંદગીની વાત સાંભળી લોજના માથેકે મ્હને અહીં મોકલી આપી. આ તાવમાં સંતાપ થવાથી હું ડાહક વખત બેઠજાડ કરી મુકું છું તે જોઈને ત્હમે બધાં મ્હને ગાંડી, ગાંડી દગરી કરા છે. ખરા હકદાર વારસ રખડતા ફરે છે અને હુઆ લોકો તેનો ખુશીથી ઉપયોગ કરે એ મ્હારાથી જોઈ રહેવાતું નથી, નીકર બંધી મીલકત એની પ્રાપ્તિ લઈને ડાહ અનાયાત્રમ જોવાને મેટ કરી દેત.”

x x x

[૧૧]

આ કથાજનક કથા સાંભળવામાં આપ્તી રાત ક્યાં જતી રહી તે કથાણું નહિ. સાંભળ્યા પછી બીજે દિવસે મ્હે અમારાં મુઠમ સાહેબને આ બધી વાત કહી. એમણે પૂરાવાના કાગળો વગેરે ચંદાબહેનની સહીપણીને ત્યાં મુકેલા હતા તે તપાસી જોયા. બધું ખરાખર કાપદેસર હતું. ફક્ત ચંદાબહેનને ડાહ ફેરાઆટિ ખાનારને ચેરીમાં મુકેલા સાંભળવા દોગલોટી કરનાર ડાહ ન હતું.

પરંતુ ઉદાર અને માયાળુ સ્વભાવના અચારાં મ્હમે ખાસ કાળજી રાખી. નંદલાલ

સામે ફરીયાદ કરાવી; અને સારા દસ્તાવેજો લેવાથી ચંદાબહેનના લાભમાં ચુકાદો આવ્યો.

હવે આ મીલકતનો તથા પોતાની કેમળીનો સંદુષયોગ કરવા ચંદાબહેને જોતરા શરૂ કરી. ત્યાં દરેક ગામની સ્થિતિ તે કાળજી પૂર્વક તપાસવા લાગ્યા. ગામના લોકોને શું દુઃખ છે તથા તે કેવી રીતે દૂર થઈ વગેરે શોધી કઢાડી તે બાબત ત્યાંના પ્રતિષ્ઠિત માણસોને બેગા કરી, ઉપાય બતાવતાં, તથા ઉપાયને અમલમાં આણવા. માટે દુખનો છુટે હાય ઉપયોગ કરતા.

ચંદાબહેનની યાત્રા ફક્ત દેવદશન માટે મંદિરામાં જાટકવામાં સમાપ્તી નહોતી; પણ એ પોતાનો દિવસ સાર્થક થયો ત્યારેજ ગણતાં કે ન્યારે ડાહ ખરા દુઃખી માણસને શોધી કઢાડી દેલાસો દઈ, સંતાપ આપી રાકતાં ખરા દુઃખીમાં બીજા માગવાનો ધંધો કરનારાંઓનો સમાવેશ થતો નથી. જે માણસે પોતે દુઃખ વેડેલું છે તેજ ખરા દુઃખને ઓળખી શકે છે. એટલે ચંદાબહેનને ખરા દુઃખી શોધી કઢાડતાં વાર લાગતી નહિ. મૂળ સ્વભાવે માયાળુ, અને દાક્તરનો ધંધો હાય કરેલો એટલે એનની સમાજસેવામાં પુણ્ય પુણ્ય થું ?

અનેક ગામેમાં ફરતાં ફરતાં ગંગા નિનારે આનંદપુર ગામમાં તે આવી ચડ્યાં. આ ગામમાં કેહજું દુઃખી નહોતું એ જોઈ એમને ધણુ આશ્ચર્ય થયું. બધાંજ માણસો સંતાપી નજરે પડ્યાં. દુઃખી માણસોણી પરમાત્માની પૂજા કાઢ બીલું કરવું હોતું જોઈએ, એમ એમણે ખાતરી કરી લીધી.

તેથી એ પરમાત્માના બેલનો દર્શન કરવાની એમને ઉત્કટ ઇચ્છા થઈ. ગામમાં પુણ્ય તો ખરું મળી કે, “ એક વિદ્યુતવિદારી નામનાં સાધુ પુરૂષ ધણુ વર્ષો થયાં અહીં આવીને વસ્યા છે. એમણે ગામથી ચોરે દર

નદીકિનારે એક આશ્રમ બાંધ્યો છે. ત્યાં એમના હાથ નીચે ઘણા વિદ્યાર્થીઓ છે. ખરે પુછે તો આ ગામને આશ્રાદ કરનાર એજ સાધુ પુરુષ છે. એમના વિદ્યાર્થીઓ લોકસેવા હમેશાં કરતા ને કરતાજ હોય છે, પ્રભુ ને દીધોયુખ આપો !!”

આ વાત સાંભળી ચંદાબહેનનાં શેઠાંચ ખડાં, યધ, ગયાં, અને હૃદયમાં કેંઈક અપૂર્વ લાગણીનો ઝરો પુટવા લાગ્યો. હાથ અંગ દરેકવા લાગ્યું. હૃદયમાં વેદના થાપ છે કે મુખ તે એ સમગ્ર શક્યાં નહિ. શાને અનુભવ થતો હતો તેનો પણ ખ્યાલ આની શક્યો નહિ.

આખરે એમણે ભક્તરાજને મળવા શ્રાદે પ્રયાણ કર્યું.

નદીકિનારે એક ઉંચાણવાળા પ્રદેશ પર વિદ્યુતવિહારીના આશ્રમ આવેલો હતો. પાસે એક શિવાલય હતું. આશ્રમની આસપાસ ફરતી વાડી હતી. વાડીમાં વચ્ચે વચ્ચે ન્હાની પર્ણકુરીઓ બાંધેલી હતી. એમાંની થોડીકમાં નિરંધાર દર્દીઓ રાખવામાં આવતા. બાકીનામાં વિદ્યાર્થીઓ રહેતા. પાસેજ ગંગાનાં કુદ સમાં ઉજળાં પાણી ખળખળ વહી જતાં હતાં. એમાં ઉપરતું સુર આકાશ, એને સૂર્યનાં સોનેરી ફિરલો પ્રતિબિંબ પાડી રહ્યાં હતાં. પણ પ્રવાહ સૂર્યનાં ફિરલ બુધને વીખેરી નાખતો

ન હોય એમ લાગતું. આની રમ્ય સુમિતર વિદ્યુત-વિહારીનો, આને દદાયક આશ્રમ આવેલો હતો.

ચંદાબહેન, આશ્રમમાં આવતી ભુલે છે તો વિદ્યુતવિહારી તે બીજું કેંઈ નહિ. પણ એમનો લોકકરો વિદ્યુતજ હતો. અહાહા ! તે વખત આ સ્વપ્ન છે કે સાચું એમ એમને મધ ગયું. બંનેની આંખો મળી, એક બીજાને ઝાળખ્યાં. વિદ્યુત ભાન મૂલ્યો ને માતને ભેટી પડ્યો. ચંદાબહેનનો વાતસલ્યત્રેમ ઉજળી આંખો. આંખમાંથી હર્ષાંશુ વહી ચાલ્યાં.

થોડીવાર પછી બંને છુટા પડ્યાં. એક બીજાની ખબરખતર સાંભળી લીધી. વિદ્યુત પ્રભાનો મુલુની વાત સાંભળી ખૂબ રડ્યો. ચંદાબહેનનાં આંશુ પણ મુકાયાં નહિ. બંનેએ એના આત્માને શાંતિ હાંપી.

વિદ્યુતના સ્તુત્ય પ્રવાસમાં ચંદાબહેન રોકા આપ્યો. બધી માલમીલકત આ આશ્રમે ટકાવવા આતેજ વાપરવાનું નકકી કર્યું. આશ્રમનું નામ ‘પ્રેમાનિકેતન’ પાડવામાં આવ્યું. અહીં બંનેએ સાથે મળી ઘણું ઘણું લોકહિતનાં કામો કર્યાં.

બે વર્ષ પછી ચંદાબહેન શાંતિથી દેહ છોડ્યો. વિદ્યુત હજી મોતાનું કર્તવ્ય કર્યેજ જતો હતો.

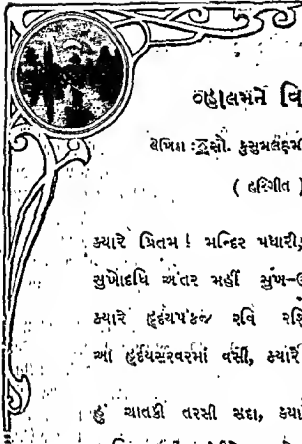

ભાકુત-(ધરધણીને) આ ધર તે તદન ઉદરોધીજ ભરેલું લાગે છે. તેમના ખખડાટ જુલડાટથી અમારે દરરોજ રાતે જાગવું પડે છે.

ધરધણી-જુલુ અગત્યબીની વાત ! છેલ્લા ભાકુતે તો એવી કાંઈ પણ કસિયાદ કરી ન હતી.

ભાકુત-એમ ? ત્યારે કદાચ તેના ગાળા પછી ઉદરો પડ્યા હશે !

ધરધણી-તે તો કોણ જાણે. પણ છેલ્લો ભાકુત ધરમાં ભુત હોવા વિશે કસિયાદ કરતો હતો !

ઠહાલમને વિનતિ.

લેખિકા : દુસૌ. કુસુમલક્ષ્મી દુર્ગાપ્રસાદ દવે.

(હસ્તીત).

ક્યારે પ્રિતમ ! મન્દિર પધારી; સદનને શોભાવશે ?
સુખોદધિ અંતર મહીં સુખ-ઉર્મિઓ ઉછળાવશે ?
ક્યારે હૃદયપંકજ રવિ રશ્મિનદે વિકસાવશે ?
આ હૃદયસ્તરવરમાં વસી, ક્યારે કમલ ખીલાવશે ?

હું આતડી તરસી સદા, ક્યારે જગમી વખાવશે ?
શાન્તિ-સુધા, વંપાવીને ક્યારે ખીંચું ખીવડાવશે ?
તમ પ્રેમની ભિક્ષાં મને ક્યારે પિયુષ આપશે ?
ઉત્સાહના ને ધૈર્યના પ્રિય પાઠ, ક્યારે શીખવશે ?

જગમી ઘરેલાં હજરમાં ક્યારે અગ્ની પ્રિય સંશિશે ?
ક્યારે અરુણ ઉરમાં ધરી આતિથ્ય મમ સ્વીકારશે ?
ક્યારે પધારી પ્રાણવલ્લભ કદ મમ વિદારશે ?
હું શરણુ નિત્યે નાથ ! કહોને મારશે કે તારશે ?

તમારા બાળકોને ખોરાક

યોતાના દેશની, લેખક: ડૉ. અમૃતલાલ હ. પટેલ, હતા. માતાઓને ખુશી
જાતિની અને એમ. બી., બી. એસ., ડી. ડી. એમ., ડી. પી. એચ. હવામાં ફરવાનો અને
કુટુંબની ઉન્નતિ ધ- કામ કરવાનો અવસર

ચૂનાર દરેક માતૃપિતાને આ વિષય ધણે બહુ મળતો હતો. તેથી નાના બાળકોને મા-
અગત્યનો છે. નવ માસ ગર્ભ ધારણ કરીને તાતુજ દુધ પુષ્કળ મળતું હતું. ધરડાઓના
અને પ્રસૂતિની, અસંખ્ય વેદના સંદન. કરી કહેવા મુશ્કેલી હવે તો ખૂંસે કળિયુગ આવ્યો
બાળકને જન્મ આપનાર માતા પોતાના બાળ- છે. હવે તો નદી અને નવાંણ મુશ્કાયાં,
કની તંદુરસ્તી માટે મરી શીટવા-પોતાનું જંગલના લીલા ઝાડવાં મુશ્કાયાં અને માતા-
મર્વસ્વ આપવા તૈયાર હોય છે. ઓના દુધ પણ મુશ્કાયાં.

કુદરતે બાળકના ખોરાક માટે એવી અધિકૃત ગોઠવણ કરી છે કે તેમાં મનુષ્યને અધિકૃત ગોઠવણ કરવાનું સ્થાનજ નથી. માતાના સ્તનમાંથી ઋતા અમૃતમય પધ્ધતી બરાબરી કરનાર પ્રવાહિ બ્રહ્મદેવતાને હાકરોને હળુ સૈકાઓ બેઠેથી એમ મેં અગાડના લેખમાં જણાવ્યું છે. તો પછી આ લેખ લખવાની આવશ્યકતા શી? આને બતાવે: આજ-કાલનો જન્મનો, આજનો 'મુધારો' હાલનું આપણા શહેરોનું બધારણુ! ચોડાંજ દશકાઓ પહેલા એવી સમય હતો કે ત્રાપણે મેલીન્સ ટુકડા, એલનબરી ટુકડા, એલેક્સા વીગેરે પરદેશી કૃત્રિમ ખોરાકોને એજીબ્જતાં પણ ન હતા. તે સમયે કમરની લીલાહરે હતી. વરસાદ પાણી બરાબર ચતા હતી. માતાઓના શરીર તંદુરસ્ત હતા અને આપણા બાળકોને સાધારણ રીતે માતાનું દુધ પૂરતું મળતું હતું. અંગાક આ દેશમાં શહેરોની વસ્તી આટલી બધી થીય નૂ-હતી અને લોકો આખા દેશમાં ફળદ્રુપ અને રસાળ જાતોઓમાં નાના નાના સુંદર ગામ-હાઓમાં રહેતા હતા, દુધાળાં ઢોરો પુષ્કળ

શહેરોમાં ઉલોગના કારખાના વધવાથી વસ્તી વધી. મધ્યમ અને ગરીબ વર્ગના માથુસો શહેરમાં આવીને રહ્યાં. માટીના લીપણ કરેલાં ભૂતી ટળના પણ વિરાળ અને મુખકારક ગામડાંના સુંદર ધંધો નિર્જન થયાં; અને શહેરના શેડીઆઓએ આ કમનસિખ લોકો માટે શહેરોમાં કચુતરખાના જેવા મોટાં માળાઓ બાંધ્યા. આ ચાલીઓ અને માળા-ઓનું વર્ણન અહિં કરવું જરૂરી નથી. વાંચકે વર્ગમાંથી ધણાઓએ આ દ્રશ્યો મુખાધ અને અમદાવાદ જેવા શહેરોમાં જોયાં હશે. ધણા-ઓએ આવું જીવન અનુભવ્યું હશે અને ધણાઓ હળુ આ કચુતરખાનાઓમાં જીવન ગાળે છે. શહેરોમાં દુધ, ધી અને અનાજ પણ ચોખ્ખું મળે નહિ. શહેરીઓના દુધનો આધાર "રામસરણ" લેણો અને અનાજનો આધાર "ભુડીયો" દાણાવાળો! આ લોકોનો ધધો લંગળગે નામ પ્રમાણેજ છે. મુખકના લવાઓના પાણી જેવા દુધથી કેટલાય બાળકો રામસરણ ચપ ગયા હશે! આવા જીવનને લીધે આપણી માતાઓની તંદુરસ્તી પહેલા જીવી રહી નથી અને તેમનું અમૃતમય પય

મુકાબ ગયું છે. વધારામાં કસ્ટોબી રંગના “ચા”ના પાણીએ આપણી માતા અને બાળકોના લોહીનું પાણી ક્યું છે !

જ્યારે બધા બાળકોને માતાનું દુધ પુરતા પ્રમાણમાં મળતું નથી ત્યારે તેને બદલે બીજું તો આપવું જ નોંધાયે. ભવિષ્યના બાળકોને માતાનું દુધ પુરતું મળે તેના ખરા ઉપાય તો એ છે કે આપણે આપણી જીવનપ્રણાલી ફેરવવી, શહેરી જીવન છોડવું અને ગ્રામ્ય જીવન પસંદ કરવું; પરંતુ આમ જલદી બનવું અસંભવિત છે. આટલા માટે આ લેખમાં માતાના દુધને બદલે આપી શકાય તેવા અન્ય દુધ અને ખોરાક વિષે કંઈ લખવામાં આવશે. આપણા બાળકોમાં મરણનું મોટું, પ્રમાણ બાળકોને થતા જીવલેષુ રોગો તેમને મળતા અથોગ્ય ખોરાકનેજ આભારી છે. આપણી પ્રજામાં સંસ્કારીની સંખ્યામાં ઉત્તરાર્ધ જતા દુધળાં, ડીંગળાં, તાકાત વિહોણા અને ઊંડી આંખોવાળા યુવકો દેખાય છે તેનું કારણ પણ તેમને બચપણમાં મળેલો અથોગ્ય ખોરાકજ છે.

બાળકનું સુંદર મુખકું નોંધ મગધાતી માતાની ખોરાકમાં મોટી આસા એ છે કે બાળક તંદુરસ્ત રહી જલદી હસતું હંમતું મોટું થઈ જાય. આવી માતાઓ જો તંદુરસ્ત હોય તો તેમને એટલીજ સલાહ છે કે “માતાઓ ! તમારા બાળકને તમેજ ધરાવવો !” બાળકનો કુદરતી ખોરાક માતાનું દુધ છે તે પણજો બુદ્ધી જાય છે. આપણા શ્રીમંત વર્ગમાં બાળકને ધાવતું દુધ પીવરાવવાનો અથવા ખરેખરી પેટનું ખોરાક આપવાનો રીવાજ દીવસે દીવસે વધતો જાય છે તે ઈજીબીય નથી. તંદુરસ્ત માતાની શક્તિ ધરાવવાથી કાંઈ ઓછી થતી નથી. કમળેર માતા પણ જો સાત્વિક ખોરાક લેય તો તંદુરસ્તીને જરાપણ જોખમમાં નાખ્યા વગર પોતાના અન્નનું પોષણ કરી શકે છે;

પરંતુ હાલમાં એવી ઘણી માતાઓ જો કે જોઓ ખરાબ તબિયત અને અશક્તિને લીધે બાળકને ધરાવવી શકતી નથી. આવા સંયોગોમાં બીજું, દુધ આપવું જરૂરી છે.

ત્યારે માતાને બદલે કોનું દુધ બાળકને આપવું ? કુદરત પણ વિચિત્રતાને બદલે છે. ગધેડું અને મનુષ્યની આકૃતિમાં જન્મપણ સમાનતા ન હોવા છતાં, ગધેડીનું દુધ પીતો બધા પ્રાણીઓના દુધ કરતાં, માતાના દુધને વધારે મળતું આવે છે. ખેરાક માતાઓ પોતાની સરખામણી કાંઈ પણ અંશે ગધેડીની સાથે કરવા દેવા ના પાડશે. પરંતુ આતો, ડાક, ટોપાનું સંશોધન છે અને આવી સરખામણી કરવાની મારી ધૂપ્તતા માટે ઉદારચિત્ત માતાઓ મને માફ કરશે. જો ગધેડીનું દુધ વગર તુરંત લઈ મળી શકે તો, ઘણા બાળકોને આશ્ક આવે. પરંતુ આ લાભ બધાને મળી શકતો નથી; કારણ કે શ્રીમતી ગધેડીને પોતાને પાછો પગ વિવેક વગર વાપરવાની ઠાકુ દેવ હોય છે તેથી આપણા ભગવાદો અને પ્રજાપતિઓ, આપણા આ દુધ ભેગવવાના કાર્ય સામે સખત અસહકાર કરશે. આટલા માટે ગધેડી બાળકને જોઈતા દુધ માટે હાગમગ તદન નકામત છે !

બકરીનું દુધ પણ માતાના દુધને મળતું આવે છે અને આ દુધ દરેક શહેર અને ગામમાં પણ મળી શકે. માટે જો સગવડ કરી શકે તેમજો આ સહેલો ઉપાય લેવો હોય, સુખાઈ જેવા શહેરમાં કદાચ આ સગવડ ન મળી શકે.

માતાના દુધની બરાબરીમાં ચીત્રે નાંખે ગાયનું દુધ આવે છે અને ગાયનું દુધ તો બધી જગ્યાએ મળી શકે છે. ગાયમાતાની સેવાની કદર આપણે હવે બરાબર કરી શકી નથી. બીજા બધા જાનવરો કરતાં ગાયમાતાની આમાર તો હુનિયા વધુ દયાવાલી છે. આ માત

પશ્ચિમના લોકો પણ કુશલ કરે છે. ભારત-વર્ષમાં તો ગાયતો મહિમા અપાર છે. આપણા ધર્મશાસ્ત્રો પણ ગાયતો મહિમા ગાઇ રહ્યા છે. આપણા રાજાઓ પોતાને “ ગો-આજ્ઞાણ પ્રતિપાલ ” કહેવરાવવામાં મગરૂરી. માનનીય શાસ્ત્રોમાં આજ્ઞાણ કરતાં પણ ગાયતો દર-જાને. ઉંચો રાખવામાં આવ્યો છે. આનું કારણ ધાર્મિક ઉપરાંત, હું તો વૈદ્યીય (Medical) અને આર્થિક (Economic) પણ માનું છું. આપણા વૈષ્ણવ બંધુઓનું ધર્માભિમાન હજી પણ “ જય ગોપાલ ” શબ્દ આપસ આપસમાં કહેવામાં સમાયેલું છે. જે કે આજ્ઞાકાલના શ્રીમંત વૈષ્ણવો ગોપાલક કરતા થોડાપાલક કે મોટર હાંકે વધુ થના જાય છે ન! ૧૯મી સદીના આદર્શ સુધારક સ્વામી દયાનંદ ગો રક્ષણનો બહુ ઉપદેશ આપતા; તેમણે ઘણી જગ્યાએ ગોરક્ષણી સભાઓ સ્થાપી હતી. તેમનું બનાવેલું “ ગો કર્ણાનિધિ ” પુસ્તક બહુ વિચારણીય છે. તેમનું તો એટલે સુધી કહેવું હતું કે ભારતવર્ષની ઉન્નતિનો ખરો આધાર ગાય ઉપર જ છે.

પરંતુ માતાના દુધમાં જે તત્ત્વો બાળકના પોષણ માટે છે તે બધા પુરતા પ્રમાણમાં ગાયના દુધમાં નથી. તેથી ગાયનું દુધ બાળકને આપતા અગાઉ તેમાં યોગ્ય ફેરફાર કરવાની જરૂર છે.

બકરી, બધેડી, ગાય અને માતાના દુધમાં શું શું તત્ત્વો રહેલા છે અને તેમાં કેટલા અંશે મંજૂતાપણ છે. તેનો ખ્યાલ નીચેના પ્રયેક્ષરણના આંકડાઓ પરથી આવશે:

સેંકડે પ્રમાણ.

દુધની જાત ધી સાકર પ્રોટીન ક્ષાર પાણી
બકરી ૪.૬૩ ૪.૨૨ ૪.૩૫ ૭૭.૬૪ ૮૮.૦૪
બધેડી ૧.૨૬ ૬.૫૦ ૧.૬૬ ૭૭.૬૪ ૮૮.૦૪
ગાય ૩.૭૦ ૭.૭૦ ૭.૭૦ ૭૭.૬૪ ૮૮.૦૪
માતા ૩.૪૦ ૭.૭૦ ૭.૭૦ ૭૭.૬૪ ૮૮.૦૪

નાના બાળકને જારના બધા તત્ત્વોમાંથી

પ્રોટીન, સાકર અને ધી અનુક્રમે વધુ જોઈ જરૂરી છે. પ્રોટીન નામના તત્ત્વમાં બે જાત છે. જેના નામ “ કેસીનોજન ” અને “ લેક-ટાઇયુમીન ” છે. આ બે જાતમાંથી લેકટાઇયુ-મીન બાળકને વધુ જરૂરી છે. માતા દુધમાં લેકટાઇયુમીન પુરતા પ્રમાણમાં છે. અને કેસી-નોજન ઘણું થોડાજ પ્રમાણમાં છે. ગાયના દુધમાં લેકટાઇયુમીન પૂરતું છે, પરંતુ કેસીનો-જન વધુ પ્રમાણમાં છે. ગાયનું દુધ બાળકને માફક નથી આવતું તેનું મુખ્ય કારણ આ કેસીનોજન નામનો પદાર્થ છે, જેના હોજ-રીમાં મોટા મોટા દાંડના ફોદા વાય છે, અને તે ફોદા બાળકની નાભીક હોજરી પચાવી શકતી નથી. ઉપરના ફોદા અને નેધે ઉપરથી આપણે જોઈ શકીશું કે ગાયના દુધને બાળકને પીતા યોગ્ય કરવા માટે બે મુખ્ય ફેરફાર કરવા જરૂરી છે. એક તો તેમાંથી કેસીનોજન ઓછું કરવું અને બીજો તેમાં સાકરનું પ્રમાણ વધારવું. આ ઉદ્દેશને અનુસરીને નીચેની સહેલી રીતો ગાયના દુધમાં યોગ્ય ફેરફાર કરવા માટે આપી છે.

રીત પહેલી:—એક રતલ ગાયના દુધમાં આશરે ૩૨ ગ્રેન (દોઢ આની ભાર) સોડી-યમ સાફટ્રેટ નામનો ક્ષાર પીગળાવી દેવા. અને આ દુધ બાળકને પાવું. દુધમાં એકથી બે ચમચી સાકર પણ નાંખવી.

નોંધ:—આ ક્ષાર નાંખવાથી ગાયના દુધના તત્ત્વોમાં કંઈ ફેરફાર થતો નથી. પરંતુ આ ક્ષારને લીધે બાળકની હોજરીમાં કેસીનોજન પદાર્થના દાંડના ફોદા બહુ નાના અને નરમ થાય છે અને હોજરી તેને પચાવી શકે છે. આ ક્ષાર દરેક દવા-વેચનારને ત્યાં મળી શકે છે. દરરોજ જેટલા પ્રમાણમાં ક્ષાર જોઈએ તેટલા પાનના પડીકા બધાથી લેવા અનુકૂળ પડે છે.

રીત બીજી:—એક રતલ ગાયના દુધમાં એક ચમચી સાકર અને બે નાની ચમચી

સાકર મેળવીને ગરમ કરવું. ઉભરો આવવાની તૈયારી યાચ કે તરતજ ઉઠારી લેવું. ઉભરો આવવા દેવો નહિ. દુધ ગરમ થતું હોય ત્યારે હલાવતા રહેવું જેથી ઉપર મલાઈની પેપડી વળે નહિ.

નોંધ:—ગાયનું દુધ બહુ પોતળું હોય તો પાણીનું પ્રમાણ અનુકુળ પડે તેમ ઓછું કરવું, એટલે કે બે ભાગ દુધ અને એક ભાગ પાણી ચાલે. પાણીની મેળવણીના આધારે બાળકની પાચનશક્તિ પર રહેશે. સાકરનું પ્રમાણ કંપન રાખવું.

રીત ત્રીજી:—એક સ્તંભ ગાયના દુધમાં એક સ્તંભ ખાંસીતું ઉકાળેલું પાણી અને બે અંશની સાકર મેળવવી.

નોંધ:—આ રીત ઉપરની રીત કરતાં જરા વધુ સારી છે. ખાંસીના પાણીથી દહીંના કોદા નાના યાચ છે અને બાળકે દુધ જલદી પચાવી શકે છે. ખાંસી નામના અનાજનો તદ્દન સાફ કરેલા સફેદ દાણા ધઉના આકારના હોય છે, તે એક સ્તંભી રબ્રમાં વેગાય છે અને તેને અંગ્રેજીમાં Pearl Barley કહે છે. એક શેર પાણી મોટે ન અમચી દાણા બસ છે. આ દાણા ઉકેળતા પાણીમાં પુલી નય. એટલે પાણી તૈયાર થતું સમજવું. પાણીને પછી ગળી લેવું ને દાણા દેશ દેવા.

રીત ચોથી:—સવા સ્તંભ તાલું દુધ હોય અને તેને ત્રણ કલાક હલાવ્યા વગર એક લાંબા ગ્લાસમાં રાખી મુકે. પછી ઉત્તરું મલાઈ જેવું નાકું દુધ લુદા વાસણે કાઢી લે. ઉપરના પાણેર-દોઢ પાણેર દુધને બધી મલાઈ આવી જશે. હવે બાકીના મલાઈ વગરના દુધના બે સરખા ભાગ કરો. ૧૧ સર લુદા લુદા વાસણમાં રાખો. આમાંથી ૧ પછી ભાગમાં થોડા ટીપાં “રેનેટ” “Rennet” નામની દવા નાંખો, એટલે દુધ કાઢી પછી દહીં બદ પાડવા તેને કચોટી

લે, અને જે નિત્ય પાણી નીકળે-જે ઘણું કઠી રાકાય, તેને ઉભરો આવે ત્યાં સુધી ગરમ કરો. પછી આ ઘણું અને અગાઉ મલાઈ વગરનું દુધ તથા મલાઈવાળું નાકું દુધ-જે અગાઉ અલગ રાખ્યું હતું-તે બંધાને એકઠું કરો અને તેમાં ત્રણ અંશની લેક્ટોસ Lactose નામની સાકર નાંખો અને ઉભરો આવવાની તૈયારી યાચ ત્યાં સુધી ગરમ કરો. ગાળવાથી લુદું પડેલું દહિં દેશ દેવું.

નોંધ:—ઉપરની રીત જરા અંતરથી લાગે છે પરંતુ એક બે વખતના અનુભવ પછી દુધ તૈયાર કરવામાં જરા પણ અડચણ પડતી નથી. આ દુધને અંગ્રેજીમાં Humanised milk એટલે “માતાના દુધને મળતું બનાવેલું દુધ” કહે છે. આ રીતના ખાંસી કાપદા નીચે મુજબ છે:—

આ રીતથી ધીનું પ્રમાણ દુધમાં જરા પણ ઓછું થતું નથી. માતાના અને ગાયના દુધમાં ધીનું પ્રમાણ લગભગ સરખું હોય છે તેમાં આ રીતથી વધવટ થતી નથી. બીજો કાપદો એ છે કે ઉપર બતાવ્યા મુજબ દુધના અડધા ભાગમાં રેનેટ નામની દવા નાંખી ફરિસતાજન પ્રોટીનનું દહિં બનાવી લુદું કાઢી નાંખવામાં આવે છે. આથી તે તત્વ લગભગ અડધોઅડધ ઓછું થઈ જાય છે. વળી લેક્ટોસ લ્યુબીન પ્રોટીન જે બાળકને બહુ જરૂરી છે તે પુરતા પ્રમાણમાં જળવાઈ રહે છે. લેક્ટોસ નામની સાકર નાંખવાથી દુધનું સાકરનું પ્રમાણ પણ માતાના દુધની બરાબર આવી રહે છે. વળી દુધને લગભગ ઉભરો આવે ત્યાં સુધી ગરમ કરવાથી; દુધ દહોનારને હાથ તથા વાસણ વગેરેમાં રહેલા સૂક્ષ્મ જંતુઓના નાશ થાય છે તેથી મરોઝ, આઝા, આંતરડાનો તાવ, ક્ષય વગેરે રોગોથી બાળક બચી જાય છે. ઉપર બતાવેલી દરેક રીતો અનુકુળ અને અનુભવજનક છે.

લોહનાં પ્રમાણમાં અનુક્રમે ગોઠવ્યો છે, જે કે સૌથી સહેલી રીત તદ્દન આદર્શ તો હોઈ શકે નહિ. પરંતુ હિંદુ સંસારની અંદર માતાની પ્રસાધિનતા, પીડાઓ, બેખમદારીઓ અને અનેક કરુણોત્તેજ્યાલ કરતા, હિંદુ માતાં સૌથી સહેલી રીત વધુ પસંદ કરશે અને આ ઉદ્દેશથીજ સૌથી સહેલી રીતને પહેલું સ્થાન આપ્યું છે. પહેલી રીત બાળકને અનુકુળ ન આવે તો બીજી રીત ચાલુ. અન્ય માવવી અને તેમ કરતાં જે રીતે બનાવેલું દુધ મંદક આવે તે રીતે ચાલુ રાખવી. ઉપરની દરેક રીતમાં દુધને ઉબરે આવે ત્યાં સુધી ગરમ કરવું જરૂરી છે. દુધને ઢાંપી ઉકાળવું નહિ કારણ કે ઉકાળવાથી દુધની અંદરના કેટલાક તત્ત્વોનો નાશ થઈ જાય છે. દુધની અંદરના રાગના જંતુઓનો નાશ કરવાને ૭૦ ડીગ્રી સેન્ટીગ્રેડ સુધીની ગરમી ૧૫ થી ૨૦ મીનીટ માટે બસ છે; જ્યારે ઉકાળવા માટે દુધ ૧૦૦ ડીગ્રી સેન્ટીગ્રેડ સુધી ગરમ કરવું પડે છે.

આટી પચાવવા માટે જે રસ હોજરીમાં જરૂરી છે તે નવ માસ પછીજ પેદા થાય છે. તેટલા માટે જે કોષ ખોરાકમાં સ્થાયી અથવા આઠાંતુ તત્ત્વ કોષ પણ પ્રમાણ કે રૂપમાં હોય તે ખોરાક બાળકને ન આપવો. બીજું ગ્રાટીન નામનું તત્ત્વ, સાકર અને ઘી બાળકને ખાસ જરૂરી છે અને જે ખોરાકમાં આ તત્ત્વો માતાના દુધનાજ પ્રમાણમાં લગભગ હોય તે ખોરાક બાળકને આપવો. બીજા બધા ખોરાક કરતાં દુધમાંથીજ બનાવેલો ખોરાક બાળકને વધુ માફક આવે છે. મલાઈ, કાઢી નોખ્યા વગરનું ઘટ્ટ કરેલું દુધ, સુકાવેલું દુધ વગેરે દુધના ખોરાક બાળકને ખાસ માફક આવે. મલાઈ વગરનું (separated) દુધ બાળકને ઠીક આપવું નહિ. તે સસ્તું મળે છે, પણ બાળક માટે તે તદ્દન નફામું છે. આવા અધો-જ્ય ખોરાકથી બાળકને રીકેટસ, ક્રાફ્ટ કંલેક્શન

જરૂરી છે. માતાના કરતાં બીજા નાબરે ધાવનું જુદું દુધ આપી શકે, કારણ કે તે બાળકને તે પોતાની નહિ તે પાસથી માતાનું દુધ છે. પરંતુ ધાવને જે પોતાની બાળકને ધવરાચ્યા ઉપરાંત વધુ દુધ આવતું હોય તે જ બીજા બાળકને ધવરાવી શકે. ધાવના બાળકને બુખ્ય રાખી આપણા બાળકને દુધ પીવડાવતું તે નિર્દયતા કહેવાય. જે ધાવનું બાળક મરણ પામ્યું હોય તે તે બીજું બાળક હોય શકે ખરી પરંતુ પોતાના બાળકના વિશેષને લીધે તેનું દુધ ઘણી વખત મુકામ નય છે. ધાવ

રાખતા અંગાંઠે તેને કાય, ગરમી કે ક્રમેહનો રોગ છે કે નહિ તેની ચોક્કસ ખાતરી હાકરૂં તપાસથી કરી લેવી. તે ઉપરાંત ધાવની આસપાસ પશુ સારી હોવી જોઈએ.

આ બેબ અત્યંત લાંબો થઈ જવાના બચથી દરેક મોટા દુકામાં આપી છે. પણ સમજણ પડે તેવી છે છતાં કાંઈ પણ બહેનને વિશેષ માહિતીની જરૂર પડે તે વધુ માહિતી અને સમજણ આપવાની ગોઠવણ આ પત્રના ત્રણીઓ મારફત થઈ શકશે.

બાલ મરણનો અટકાવ

મુખ્યની સુધરાઈના નિવેદનમાં બાલમરણ ઓછું કરવા માટે નીચેના છ ઉપાયો મુક્યા છે:-

૧. ઘેરે ઘેર તેપાસ કરવા, સુવાવડમાં મદદ કરવા તથા ઉપદેશ કરવા બાઈઓ રાખવી, તેમજ સગમ. સ્ત્રીઓને ગર્ભ સંરક્ષણ વિષે સલાહ આપવા માટે વ્યવસ્થા કરવી;

૨. સુવાવડ વખતે શિક્ષિત દાયણની સગવડ કરવી;

૩. ગરીબ વર્ગની સ્ત્રીઓને ખોરાક, કપડાં તથા વિગેરેની મદદ કરવી;

૪. સુવાવડખાનાંઓ ખૂબ વધારવાં;

૫. સ્વચ્છ દુધની વ્યવસ્થા કરવી; અને

૬. તંદુરસ્ત તથા બીમાર છાંડરાને વિશે મરત સલાહ આપવા ઓદિઓ ખોલી આપવાનો નીતિ કરવો.

ઉપર બતાવેલાં માટે ઉપરાંત અને બીજા બે માર્ગો ઉપર ખાસ લક્ષ દોરવા જોઈએ છીએ.

૧. હાલમાં જે દાયણા દામ કરે છે તેમને ધીમે ધીમે શિક્ષણ આપવું, અને શરૂઆતમાં બીજું કોઈનું ન બને તે દાય, નખ, તથા જેટલી સીએ સુવાવડ-પ્રસુતિ વખતે વપરાય તેને ખૂબ સ્વચ્છ રાખતાં રાખવું. ખાંચ, વર્ગની એટલે શિક્ષણ મેળવેલી સ્ત્રીઓને નસી તથા દાયણનો અભ્યાસ કરવા માટે સગવડ આપવી એટલે હાલનાં કરતાં સારી દાયણો તૈયાર થશે અને આમણ દાયણોને ફેરવી પણ શકાશે.

૨. પડોલી સ્ત્રીઓને ગારે એવા વર્ગે કાઢવા કે જેમાં સ્ત્રીઓ પ્રત્યેકતિના વિવિધ વિશે માહિતી મેળવી શકે. ગર્ભધારણના સમયથી જન્મની સંભાળ, ખોરાક, કસરત, સુવાવડ માટેની તૈયારી, સુવાવડમાં તથા ત્યાર પછીથી લેવાની સંભાળ, તથા બાળકોને જીવંત રાખવાનું શિક્ષણ આ વર્ગમાં મળે એવી ગોઠવણ કરવી. હાલમાં આવા વર્ગો હજારોની સંખ્યામાં કાઢવામાં આવ્યા છે. અને તેમાં થતાં ખર્ચનો અંદાજો દિવસે આશર્યાખાતામાંથી આપવામાં આવે છે. (સુગંધમ)

લોધનાં પ્રમાણમાં અનુક્રમે ગોઠવ્યો છે, જે કે સૌથી સહેલી રીત તદ્દન આદર્શ તો હોઈ શકે નહિ. પરંતુ હિંદુ સંસારની અંદર માતાની પ્રાધિકતા, પીડાઓ, બેખમદારીઓ અને અનેક ફરજોનો ખ્યાલ કરતા, હિંદુ માતા સૌથી સહેલી રીત વધુ પસંદ કરશે અને આ ઉદ્દેશથીજ સૌથી સહેલી રીતને પહેલું સ્થાન આપ્યું છે. પહેલી રીત બાળકને અનુકુળ ન આવે તો બીજી રીત ચાલુ અજમાવવી અને તેમ કરતાં જે રીતે બનાવેલું દુધ માફક આવે તે રીત ચાલુ રાખવી. ઉપરની દરેક રીતમાં દુધને ઉભરા આવે ત્યાં સુધી ગરમ કરવું જરૂરી છે. દુધને કદાપિ ઉકાળવું નહિ કારણ કે ઉકાળવાથી દુધની અંદરના કેટલાક તત્ત્વોનો નાશ થઈ જાય છે. દુધની અંદરના રોગના જંતુઓનો નાશ કરવાને ૭૦ ડીગ્રી સેન્ટીગ્રેડ સુધીની ગરમી ૧૫ થી ૨૦ મીનીટ માટે બસ છે; ત્યારે ઉકાળવા માટે દુધ ૧૦૦ ડીગ્રી સેન્ટીગ્રેડ સુધી ગરમ કરવું પડે છે.

આંટો પચાવવા માટે જે રસ હોજરીમાં જરૂરી છે તે નવ માસ પછીજ પેદા થાય છે. તેટલા માટે જે કાંઈ ખોરાકમાં સ્ટાર્ચ અથવા આટાનું તત્ત્વ કાંઈ પણ પ્રમાણ કે રૂપમાં હોય તે ખોરાક બાળકને ન આપવો. બીજું પ્રોટીન નામનું તત્ત્વ, સાકર અને ધી બાળકને ખાસ જરૂરી છે અને જે ખોરાકમાં આ તત્ત્વો માતાના દુધનાજ પ્રમાણમાં લગભગ હોય તે ખોરાક બાળકને આપવો. બીજા બધા ખોરાક કરતાં દુધમાંથીજ બનાવેલો ખોરાક બાળકને વધુ માફક આવે છે. મલાઈ, કાઢી નાંખ્યા વગરનું ઘટ કરેલું દુધ, સુકાવેલું દુધ વગેરે દુધના ખોરાક બાળકને ખાસ માફક આવે. મલાઈ વગરનું (separated) દુધ બાળકને કદી આપવું નહિ. તે સરવું મળે છે, પણ બાળક માટે તે તદ્દન નકારાત્મક છે. આવા અયોગ્ય ખોરાકથી બાળકને રીકેટસ, જાડા ઇલાઈ રોગો થાય છે.

જરૂરી છે. માતાના કરતાં બીજાં નર્મર ધાવું નુંજ દુધ આપી શકે, કારણ કે તે બાળકને તો પોતાની નાહિ તો પાસની માતાનું દુધ છે. પરંતુ ધાવને જે પોતાની બાળકને ધવરાવ્યા ઉપરાંત વધુ દુધ આપવું હોય તો જ બીજા બાળકને ધવરાવી શકે. ધાવના બાળકને ભુખ્યું રાખી આપણા બાળકને દુધ પીવરાવવું તે નિર્દયતા કહેવાય. જે ધાવનું બાળક મરણ પામ્યું હોય તો તે બીજું બાળક ઉછેરી શકે ખરી પરંતુ પોતાના બાળકના વિશેષને લીધે તેનું દુધ ઘણી વખત સુકાઈ જાય છે. ધાવ

રાખતા અંગાઉ તેને કાપ, ગરમી કે ઓઢનો રાગ છે કે નહિ તેની ચોક્કસ ખાતરી હાકરૂરી તપાસથી કરી લેવી. તે ઉપરાંત ધાવની સાથ ચલગત પણ સારી હોવી જોઈએ.

આસ્થેમા અત્યંત લાંબો થઈ જવાના બચથી દરેક રીતે દુકામાં આપી છે. પણ સમજણ પડે તેવી છે છતાં કોઈ પણ પહેનને વિશેષ માહિતિની જરૂર પડે તો વધુ માહિતી અને સમજણ આપવાની ગોઠવણ આ પત્રના તંત્રીઓ મારફત થઈ શકશે.

બાલ મરણનો અટકાવ

મુખ્યદની સુધરાઈના નિવેદનમાં બાલમરણ ઓછું કરવા માટે નીચેના છ ઉપાયો મુખ્ય છે:-

૧. ઘેર ઘેર તપાસ કરવા, સુવાવડમાં મદદ કરવા તથા ઉપદેશ કરવા બાકીઓ રાખવી, તેમજ સગબ. સ્ત્રીઓને ગર્ભ સરેલાણુ વિષે સલાહ આપવા માટે વ્યવસ્થા કરવી;
૨. સુવાવડ વખતે શિક્ષિત દાયણીની સમવડ કરવી;
૩. મરીખ વર્ગની સ્ત્રીઓને ખોરાક, કપડાં તથા વિગેરેની મદદ કરવી;
૪. સુવાવડખાનાંઓ ખૂબ વધારવાં;
૫. સ્વચ્છ દુધની વ્યવસ્થા કરવી; અને
૬. તંદુરસ્ત તથા બીમાર હોદરને વિષે મરત સલાહ આપવા ઓદિસો ખોલી આંખો નીચા કરવો.

ઉપર બતાવેલા માટે. ઉપરાંત અમે બીજા એ માર્ગો ઉપર ખાસ લક્ષ દોરવા ઇચ્છીએ છીએ:-

૧. હાલમાં જે દાયણી કામ કરે છે તેમને ધીમે ધીમે શિક્ષણ આપવું, અને શરૂઆતમાં બીજું કોઈજ ન બને તો હાથ, નખ, તથા જેટલી ચીજો સુવાવડ-પ્રસુતિ વખતે વપરાય તેને ખૂબ સ્વચ્છ રાખતાં શીખવવું. મધ્યમ વર્ગની એટલે શિક્ષણ મેળવેલી સ્ત્રીઓને નર્સ તથા દાયણીને અભ્યાસ કરવા માટે સમવડ આપવી એટલે હાલના કરતાં સારી દાયણી તૈયાર થશે અને અમલ દાયણીને કેમથી પણ શકાશે.

૨. પરણેલી સ્ત્રીઓને માટે એવા વર્ગો કાઢવા કે જેમાં સ્ત્રીઓ પ્રત્યેકપત્તિના વિવિધ વિષે માહિતી મેળવી શકે. ગર્ભધારણના સમયથી જન્મની સંભાળ, ખોરાક, કસરત, સુવાવડ માટેની તૈયારી, સુવાવડમાં તથા ત્યાર પછીથી લેવાની સંભાળ, તથા બાળકઉછેરના વિષયનું શિક્ષણ આ વર્ગોમાં મળે એવી ગોઠવણ કરવી. ઇન્સ્ટાડમાં આવા વર્ગો હમરેની સંખ્યામાં કાઢવામાં આવ્યા છે. અને તેમાં ચતાં ખર્ચના અડધો હિસ્સો આરોગ્યખાતામાંથી આપવામાં આવે છે. (સુગંધ)

કાઠિયાવાડનાં ઠંઠરંથ લોકગીત.

[૧]

લટકે હાલોજી !

સંપાદક : શ્રીયુત ગોપુલદાસ દ્વારકાદાસ રાયચુરા.
વિત્તદાર : શ્રીયુત એમ. વી. પુરંધર, એ. એમ.

લટકે હાલો રે નંદલાજી !
ગોરી લટકાનાં નહિ મૂલ :
લટકે હાલો જી !

દિગળા રંધાવું રડા ચોખલા રે,
ગોરી તેની રંધાવું ખીર :
લટકે હાલો જી !

પ્રથમ જમાડું પિયુ પાતળો રે,
ગોરી સગી નજીંદો વીર :
લટકે હાલો જી !

ફુધે વરસાવું રડા મેઢુલા રે,
ગોરી ત્હારે આંગણે રેલમરેલ !
લટકે હાલો જી !

આંગણે વવરાવું લવંગ એલચી રે,
ગોરી ત્હારે ટાઝે નાગરવેલ :
લટકે હાલો જી !

લટકે હાલો રે નંદલાજી !
ગોરી લટકાનાં નહિ મૂલ :
લટકે હાલો જી !

નોંધ : કાઠિયાવાડની આત્મ સુદરીઓના દલકમર્યા મોઢિલકંઠથી ખવાતાં લોકગીતો એકાં કરી “ શુદ્ધસુદરી ” ના સાદિત્વરસિક પાંચકો-સન્નનો અને સમારીઓ-સમસ્ય મુકવાં ગદને આનંદ થાય છે. કાઠિયાવાડમાં જુદે જુદે સ્થળે ફરી રજપુત, અવાસ, આદિર, મેર, રમારી, કોળી, ચારણ વગેરે વર્ગમાં ખવાતાં ગીતો સાંભળી સાદિત્વના મૂળધર્મ તરીકે ગજાવું આ લોકગીતનું સાદિત્વ આ પ્રકારે એ ગદારાથી એકડું થઈ સકાયું તે ગુજરાતી સાદિત્વની એ દિશામાં ગદારાથી કંઈ અંદાજ સેવાં થઈ છે એ બહુ દુઃસ્વતોષ પામીશ. આ લોકગીતોમાંનું કોઈપણ ગીત કોઈપણ પુસ્તકમાં પ્રેક્ટે થઈ છે એવું કોઈ પણ વાચકને જણાય તે ગદારાં પ્થાન એવંચા કૃપા કરવી. કંઈ પણ સુધારાપ્રધારા કર્યા વિના રહે એવાં એ ગીત સાંભળ્યાં છે તેવાં ને તેવાંજ અત્ર રજુ કર્યાં છે.

ગો. ઠા. રાયચુરા.

મતાપી રાણા અને શિવભક્ત

રાજકુંવરીને
ખાવાજી માટે

લેખક: શ્રીચુદ સગતલાલ દહપતરામ મજબર, મુકુરમહિત શિરતા-
ને, શિરપેચો, રંગ-
(ડીસેમ્બરના એક પૃષ્ઠ રજૂ થી ચાલુ) બેરંગી ચિત્ર વિચિત્ર

ખપારે મનમાં પ્રેમ-

ખાવાનાં ઉદ્ભવી, ત્યારે તેના મનમાં વિચાર થયો કે એ ખાવા કાણ છે તેની ખાત્રી કરી લેવી, અને તે કર્યાબાદ જો કંઈ સાહસ કરવું મનને ઉચિત નજાય તો આગળ વધવું. એવા વિચારથી તેણે પ્રથમ કયો "આપનું નામાંજિવાન, શું છે, ક્યા દેશને અલગ કયો છે, અને કંઈ સંતિને વિબુધિત કરી છે, તે કૃપાકરીને જણાવશો. તેના પ્રત્યુત્તરમાં ખાવાજીએ કહ્યું "એ ખુલાસો આખાં પહેલાં મ્હારી જાતિ જોતું. પોતે જાણખી લે તો હું જાણું કે તું શુદ્ધિશાળી રાજકન્યા ખરી." "જો એમજ હોય તો હું મ્હારી મેજેજ આપની જાત પારખી લેવાને સમર્થ છું, અને તેને માટે હું યોગ્ય યોજના કરું છું." એટલું કહી એ કાર્ય કેવી રીતે પાર પાડવું તેમાં પોતે પ્રવૃત્ત થઈ. ખાવાજીને માટે તેણે એક એલાહેદો વિશાળ આગ્રા શંગારી, સુંદર રાચરચિલાથી તેને સુશોભિત કરાવ્યો. દરેકમાં ચક્રકેકો એમ ચારે દિવાલોમાં સુનેરી ફૂમ જડિત વિશાળ આયનજો ગોઠવી દીધા, અને એક આયના મહેલ જેવો ભાગ બનાવી દીધો. આ ભવ્ય રૂમમાં એક નકશીદાર સીસમની લાંબી પોલીચ કરેલી મેજ મુકાવી, અને તેનાપર સુશોભિત રેશમી ગુચ્છદાથી ભરેલો રૂમલ પાથર્યો. આ મેજ ઉપર દેશ શાંતરેના બિન્ન બિન્ન, ભવ્ય અને નંદીના સુલ્યવાન પોશાકો ગોઠવ્યા, તેની સાથે તેવાજ કીમતી નંવાહિરોથી જડિત,

સાફ, દુશાલા, દુપટ્ટા, પામખામ પટ્ટા ઇત્યાદિ અનેક વિધ પ્રકારના વસ્ત્રાભૂષણોના શંગારતું એક દર્શનીય સંપ્રદર્યાન પણ ગોઠવ્યું.

આવા સુંદર વિશાળ ઓરડામાં તે ખાવાજીને એકલો રહેવા દીધો પોતે એકલો હોવાથી તેની ચર્ચા ગુપ્ત રીતે નિરીક્ષણ કરવા રાજકન્યાએ પૂરતાં સાધન રાખી મુક્યાં હતા. આ એકાંતવાસમાં ખાવાજીની દષ્ટિ પોશાકો ઉપર પડતાં સ્વાભાવિક રીતે તેની વૃત્તિ ખેંચાઈ, અને મનમાં વિચાર કરવા લાગ્યો "લાલ! આટલા તરેહ તરેહના પોશાકોમાંથી મ્હારે પોતાનો પોશાક જો મળી આવે તો શરીર પર પરિધાન કરું. એમ મારી નજર પહેલ્યાં હતાં એ સર્વે પોશાકોમાંથી એક વણિક શાહુકારને શાભા આપે" તેવો પોશાક જાણી કહાડયો, અને વૈચ્યની પાવડી માથા પર મુકી અને પોતાનો ચહેરો આરિસામાં નોંધ મલકાવા લાગ્યો, તે મનમાં કહેવા લાગ્યો કે "આજે મ્હારી અસલ સ્થિતિનો ચિતાર મને આજેજ જ નજાય છે." પોતાની એ સ્થિતિ કેવી સરસ હતી, એટલુંજ માત્ર સ્મૃતિમાં આવતાં, તેને પોતાનો આગલો સમય માટે આગ્યો.

આ સર્વે રાજકુંવરીએ છુપી રીતે જોયું અને ખાવાજીની ચેષ્ટાથી રૂબેરૂ જાણી લીધું કે તેનું અસલ ખીજ વૈચ્યન હોય. જોઈએ યોડીવાર રહીને ખાવાજી તો પોતાનો પ્રથમનો,

પહેરવેશ પહેરી દ્વાર ખોલી બહાર આવ્યો. રાજકુંવરીએ તે આવો મહારો વેશ મહા-ભન ! ” એ રીતે તેને સંબોધીને ઝાળખી કાઢવાતું “ભુલિયાતું” દર્શાવ્યું, અને તે માટે ખાવાજીએ તેને ધન્યવાદ આપ્યો. પછી આ પ્રેમી યુગલ લગ્નની પવિત્ર ગાંઠથી જોડાયા.

કેટલેએક સમય આમ સુખ ચેતનમાં બીભા બાદ, ખાવાજીને પોતાની સુવર્ણ મહુ-રીતું સ્મરણ થવાથી ત્યાં જવાનો નિશ્ચય કર્યો. ચારે રાજકુંવરીએ પણ સ્વામી સાથે જવાનો પોતાનો ભાવ પ્રકટ કર્યો. કાળીચાંદરનો દિવસ નિર્ણય થયો. “ તે દિને ઉણ પાવડી આવશે તેમાં આપણે બન્ને જણા બેસી મહારા અમલ સ્થાને જવા પ્રયાણ કરીશું ” એમ ખાવાજીએ કહ્યું. “ બહુ સારું ” કહી તેની સ્ત્રીએ અનુમોદન આપ્યું.

ઉણ પાવડી, પવન પાવડી, અગર વિ-માન એવા સાધનો આજમાનમાં ઉડવાને અસલ હતા એમ સંભજેશું વાંચેશું છે. હાલના સમયમાં એ વાત આજપર્યન્ત અસંભવનીય છે એમ લોકોની માન્યતા હતી. પરંતુ હાલમાં ન્યારે એકાએક જેવા પંથોની શોધ થઈ, અને તે વડે લોકો આકાશગમન કરી પશ્ચિમોવત હડે છે, ત્યારે અસલની વાતો કંઈ શ્વેતરુપદ ગંજાવા લાગી અને હવે એમ માન્યતા થઈ છે કે આવી ઉણ પાવડીએ અગાઉ હોય, એ સંજ્ઞા સંભવનીય છે.

ઉક્ત દિને ઉણ પાવડી આવી લાગી, તેમાં બન્ને જણાએ પોતાનાં આસન લીધા બાદ, આપણા શ્રીધર ખાવાજીએ પાવડીને સંબોધીને કહ્યું:-

ઉ. ઉણ પાવડી કે, ન્યાં. હું હતો ત્યાં. તું હો. દેખાવડી, તે હોય અમને ત્યાં. હવે બન્યું એવું કે ઉણ પાવડી તો ત્યાંથી જોડી, તે ન્યાં શ્રીધર કૂવામાં હતો

ત્યાં બન્ને જણાને નાંખ્યા. શ્રીધર જાણ્યું આ તે બારે થઈ. જમીન ઉપર ઉતરવાને બદલે પાણીમાં આવી પડ્યા, એ જોઈ તેની સ્ત્રી કહેવા લાગી “ આ તમારી અસલ જગા કે ? ” શ્રીધરે કહ્યું “ હા ! પણ કંઈ શીકર કરો નહિ, ધીરજ મોટી વાત છે, ને સજ્જીનીનાં કળ મોડાં છે. ”

આ બન્નેને આપણે અત્રેજ રહેવા દઈ, શ્રીધરના કાકા તરફ દષ્ટિ ફેરવીએ. આ વખતે શ્રીધરનો કાકો પ્રથમના સાત વહાણ ખાલી કરી બીજી સુવર્ણ ફોટા લેવા પુનઃ આવ્યો છે, ને પ્રથમની માફક કૂવા ઉપર વાળદને મોકલી હાંડો કૂવામાં ઉતારે છે. વાળદે જેવું દોરડું બાંધી હાંડો કૂવામાં ઉતાર્યો તેવું શ્રીધરે તે દોરડું કાપી નાખ્યું ! એટલે ખેડતાં ખાલી દોરડું વાળદના હાથમાં આવ્યું. તે જોઈ વાળદભાઈ તો ચમક્યા, પણ દિગ્ભ્રમ રાખી બીજા હાંડો દોરડું બાંધી અંદર ઉતાર્યો, તો તેની પણ તેજ દશા થઈ. દોરડું પાછું ખાલી આવેલું જોઈ, વાળદ તો દોરડું પાછું યુદ્ધી રૂપ લઈને નાશે; ને શોકને આવીને કહે છે: “ આ કૂવામાં તો ભૂત છે, આપણે તો હવે જવાના નથી. ” શોક કહે “ ભૂત કેવો ને વાત શી ? આખર જાત તો વાળદની ને ? ” એમ કહી શોક પોતે કૂવા આગળ આવી, દોરડું બાંધી, હાંડો કૂવામાં ઉતાર્યો. શ્રીધરે પાછું દોરડું કાપી નાખ્યું. ત્યારે બીજી વાર તેમ કયું, તો તે વખતે પણ એમજ થયું. એટલે શોકે ખાતી થઈ કે કૂવામાં ભૂત તો ખરું. પછી કૂવા ઉપરથી કોપાવેશમાં મોટેથી ભૂતને કહેવા લાગ્યો:-

હાંરે ! ના છેડો સપતાન ! બરને દે જાનનીર, લુંગા તેરા જનન, બરને દે જાનનીર; ભૂત-જુમકાન દેશને આપા, જે કૂવેયે ખડકા લાપા, તેરા ચિર કાટ લુંગારે, નાઉ બરને હું નીર;

શેઠમયે જો દૂરસે આયા, ચે કુવેપે જલભર આયા,
તેરા લેકીન નહિ કુહ ખાપારે, બરને દે જલનીર.

છેવટે કહ્યું કે “ હે પિશાચ ! અમે સાંતે
વહાણો સુવર્ણ ઇંટના ભરી લીધા છે, તેમાંથી
અર્ધા તને અપણું કરીએ છીએ, પણ અમને
જળ લેવા દે, અમે જળ વગર તરફડી મરીએ
છીએ. ” આ બોલવું ચતાં શ્રીધરે કાકાને
અવાજ જોળખ્યો ને બોલ્યો, “ અરે કાકા
તમે છો કે શું ? મેં તમને અત્યાર લગણ
જોળખ્યા જ નહિ. એ તો હું શ્રીધર,
તમારો ભત્રીજો છું. ” કાકા કહે “ અરે
બેટા શ્રીધર તું કૂવામાં શી રીતે આવ્યો ? ”
ત્યારે ભત્રીજાએ કહ્યું “ બાપાએ મને કાઢી
મુક્યો, જોડેલે આ રથને આવ્યા પછી, હાલમાં
મારી આ અવદશા યદ્ય છે, કાકા ! ”

કાકાને મનમાં થયું કે આ તો મહારા
ભત્રીજા છે, ને તેને કૂવામાંથી બહાર કાઢવો
જોઈએ, એમ ધારી બોલ્યો “ સખર કર બેટા !
હું એક લાકડાની માંચી બનાવી, દોરડું બાંધી,
ને ઉતાર છું, તેમાં બેસીને તું ઉપર આવજો.
એ પ્રમાણે માંચીને કૂવામાં ઉતારી તેમાં
બેસીને ભત્રીજા ઉપર આવ્યો, ને કાકાને પ્રણામ
કર્તા ને કહ્યું “ કાકા ! હવે મારી સ્ત્રી અંદર
છે તેને, પણ બહાર કાઢો. ” કાકા કહે
“ બેટા હું ક્યારે પરણ્યો ? ” ભત્રીજા કહે
“ કાકા આ કૂવાની અંદર પાતાળ છે, તેમાં
સુંદર પરીઓ એક બીજીથી ચઢે એવી છે,
તેમાંથી એકને હું પરણ્યો છું. ” કાકાએ
પાછી માંચી અંદર ઉતારી તેના ઉપર
બેસીને શ્રીધરની સ્ત્રી ઉપર આવી. તેણે લાવણ્ય
જોઈ, સ્વર્ગની અપસરા જેવી તેની અપૂર્વ
કાન્તિ જોઈ, કાકા તો આશ્ચર્યચકિત થઈ ગયો,
ને મનમાં કહેવા લાગ્યો કે પરેષર ભત્રીજાએ
તો એક ચીજ આણી છે, ને તેને પુણ્ય
એવી બીજી મળે કે ? તે સાંભળ્યા વાળંદ કહે

“ ભાઈ સાહેબ મહારે સાર એક પરી આપા
વાને ! ” ભત્રીજા મનમાં કહે આ વાળંદને
સીસામાં ઉતારવામાં સાર છે, કારણ તેણે
મને દગો, દધ કૂવામાં નાખ્યો છે. એ વાળંદને
પછી તેણે કહ્યું : તને પણ એક એક પરી
મળશે. પ્રથમ તું જા. આ કૂવામાં ઉતરને
ઠંડ ઉડાણમાં જ્યાં પાતાળ છે ત્યાં દંગલા
બધ પરીઓ છે. તું ગાંડો થઈ જઈશ.
જોમાંથી તારા મનપસંદ એક લઈ આવજો,
હવે સમજ્યો. વાળંદ કહે : બહુ સાર
ભય થયો બાપજી. એટલું કહી દોરડું બાંધી
કૂવામાં ઉતર્યો. દોરડું પુર નહી પડવાથી, છેવટે
તેને છોડીને અંદર કૂદકો મારી, તળીએ બંધ
પુગે. ત્યાં પરી કેટલી, ને વાત કેવી ને પોતે
કુળી મુવો. પછી કાકાને મન ચતાં તેને
જવાની શ્રીધરે ના પાડી, અને વાળંદના
દગાની વાત કહી સંભળાવી. તે માટે તેને
નતીજા મળવો જોઈએ, માટે એ કામ તેણે
કર્તું હતું.

પછી કાકા, ભત્રીજા, અને વહુ, એમ
ત્રણે જણાએ ખારવાઓ સહિત સાત વહાણો
સુવર્ણ ઇંટોથી ભર્યા હતા તે સાથે લઈને,
રવાના થયા. કાકા એક વહાણમાં અને ભત્રીજા
પોતાની સ્ત્રી સાથે બીજા વહાણમાં બેઠા હતા,
વહાણો હડધાયા, રસ્તામાં કાકાની દાનત ભત્રીજા
ની વહુ ઉપર જગાડી, કે આવી રૂપરારી,
ચક્રર સમુદાણ લલના તેણે ક્યાંય નજરે
જોઈ ન હોતી, કાને સાંભળ્યા પણ નહોતી,
માટે ભત્રીજાનો ઘાટ ધડયા વગર તે હાથમાં
આપવી સુરહેલ છે. એવા હેતુથી ભત્રી-
જાને તેણે કહ્યું : “ એલા શ્રીધર ! તમે બન્ને
મને એકલા વહાણમાં મુકી બીજા વહાણમાં
બેઠા એ તમને જાણે છે વાર કે એ વાત મને
ગમતી નથી. ” ભત્રીજા કહે “ કાકા ! પહેલાથી
જોડ્યા હોત તો તેમ પણ કરતે પણ હવે કેમ
થાય ! કાકા કહે : હજી કંઈ નહિ થાય

તેમ નથી. વહાણો સોડમાં લઇ વચમાં પાટી ઉં
મુકી તમે બન્ને મારા વહાણમાં આવી બંઓ.
ભત્રીજાએ ખુશીથી તે વાત કબૂલ કરી,
અને કાકાએ ખારવાએને અગાઉથી શીખવી
મુકેલા, તે પ્રમાણે જેવું વહાણ સોડમાં આવ્યું
એટલે પાટીઆ ઉપર પહેલાં વહુને લઇ કાકાએ
તેને પોતાના વહાણમાં ઉતારી લીધી. પછી

૧. શ્રીધર પોટીઆ ઉપર ચડ્યો. ને અધ-
વચે આવ્યો કે ખારવાએ ધકે મારી દરિયામાં
તેને ફેંકી દીધો, ને વહાણો સરસરાટ છોડી મુક્યાં.

શ્રીધર દરિયામાં પડ્યો તે તરતો તરતો.
આંગળ ચાલ્યો જતો હતો, તેટલામાં મગર
તેને ગળ્યો. તેનું આખું શરીર મગરના પેટમાં
ગળું હતું, ફક્ત તેનું મોઢું યાને ગળાતો
ઉપલો ભાગજ બહાર દેખાતો હતો. મગર
પણ તેને જેમની પોરખંદરને કંઠે જવાટમાં
લઈ આવ્યો. કાંઠા ઉપરથી દરિયામાં એક મગર
કાંધ માંસુતને ગળી બંધ છે, એમ કેટલાએક
માણસોની નજરે પડવાથી જૂઠ મારવાં લાગ્યા.
દૈવવશાત આ વખતે પોરખંદરના રાણા સાહેબ
સંધ્યા સમયે હવા ખાવા પધારેલ હોવાથી,
તેમને કાને આ વાત આવી તેમણે તાખડોળ
મગરને ગાળીઓથી વીધી તેને પકડ્યો, ને
તેને કાંઠાપર ખેંચાવી આવ્યો. શ્રીધરને મગ-
રનું પેટ ચીરી બહાર કાઢ્યો, અને તેને
ઔપંથોપચાર કરી તેનો પ્રાણ બચાવ્યો, ને
તેને સારી કર્યો. સારો થયા પછી શ્રીધરે
પોતાના કાકાએ દ્યો કરી દગીઆમાં નાખી
દીધો, તથા પોતાની સ્ત્રી પર દાનત બગડવા
ખાતરે તેમાં કાર્ય કર્યું, એ સર્વ વાત કહી
દીધી. વિશેષ તેણે કહ્યું કે “સાંત સુવર્ણની ઈંટો
બરેલા વહાણો એકવાર લઇ આવી ઈંટો પોતાના
આંગણમાં છુપી રીતે ખડકી છે, અને તેજ
સાંત વહાણો પાછા સુવર્ણની ઈંટોના બરેલા

લાવે છે, અને તેમાં હું પણ સાથેજ હતો.
મારી વહુ તેની સાથે છે.” રાણાએ કહ્યું
“કમ ફિકર નહિ. હું રાતના કરતમ ઉપર
ચોક્કી પહેરા રાખી દઈ છું, ને રાતના ને કોઇ
વહાણ આવશે તે મારી મંજુરી વગર ખાલી
થશે નહિ.” એ રીતે બંદોબસ્ત કરાવ્યો અને
કાકાના ઘરની ઝડતી લેતાં સુવર્ણની ઈંટોના
બે માલમ પડ્યા. હવે રાતના ન્યારે વહાણો
આવ્યા, ત્યારે ચોક્કીદારોએ અટકાવ્યા, ને
રાણાને ખખર આપી એટલે રાણા પોતે
કિનારા ઉપર આવ્યો. વહાણો તપાસી જોયાં
તો સુવર્ણની ઈંટોથી બરેલાં માલમ પડ્યાં.
રાણાજીએ મારવાડીને પુછ્યું કે “તું તો ચંદ-
નના વેપારની વાત કરતો હતો તે કયાં છે ?”
મારવાડીએ હાથ જોડીને કહ્યું “અનદાતા !
તેને મદલે આ સોનાંની ઈંટો આપને મોટે
લાવ્યો છું.” વહાણો કયાં છે અને આટલોજ
માલ લાવ્યો છે કે બીજો છે ? એ રાણાજીના
પ્રશ્નના જવાબમાં મારવાડીએ કહ્યું : “રાણા
સાહેબ ! આ સ્વર્ગની સુંદરી પણ આપને
નજર કરવા લાવ્યો છું તે સ્ત્રીકારો.” એટલે
રાણાજી એકદમ ગુસ્સે થઇ ગયા : “હરામખોર !
એ તો તારા ભત્રીજા શ્રીધરની સ્ત્રી છે, એટલે
તે મ્હારી પુત્રી છે. રેયૂત રાખને આવો આડો
સંબંધ કરાવવા તું મારો છે, તું નરપિસાચ
છો.” એટલું કહી તેને કેદમાં નાખી તે સર્વ
વહાણો મુનેરી ઈંટો સાથે જપ્ત કરી શ્રીધરને
સુપ્રત કર્યા, અને ત્યારપછી કાકાનો ઇન્સાફ
તેને દેશનિકાલ કર્યો. શ્રીધરને તેની વહુ સાંપી
અને બન્ને જીવને તેમના ઘેર વિદાય કર્યાં.

શ્રીધર પોતાના બાપને મળ્યો. બન્ને જીવ
તેનાં પગે પડ્યાં ને નમસ્કાર કર્યા અને
તેમની આશીષ લઇ પોતાના દિવસો મુખ્ય
એનમાં નિર્ગર્ભન કરવા લાગ્યા. જી શાંતિ શાંતિ.

જગજનની ! સહાય કરોને.

લેખિકા: સૌ. દીપકમા દેસાઈ.

(કાન્હડો.)

જગજનની ! સહાય કરોને:
ભવભોચની ! ખડાંય ધરોને—જગજનની !

ઢોલી રહી ચિત્તાઢોડલી મ્હારી,
તિમિર-બહેલુમાં નય તણાઈ:
વરદ અભય કરથી મા ! તારો,
જ્ઞાન-દીપક ભતલાવો—જગજનની !

શાન્તિ મુધા શિતલ મા ! સીંચીને
ધીકતા ઉરની ઝાલ પુઝવને:
ત્રિશિળી ! તું વિષ્ણુ શ્રવણ ધરે કો
અમ ઉરના ઉઘ્ગારો—જગજનની !

ચુંક સરિતા સમ જીવનમાં,
ભક્તિ રેલ રેલવ રગ-રગમાં:
તું જ લગની ઓ મુખદુઃખ બેલી !
દીપક હૃદય લગાવો—જગજનની !

જગજનની ! સહાય કરો રે:
ભવભોચની ! ખડાંય ધરો રે—જગજનની !

એ ધારી તલવાર.

વિનોદ, બહુ જ લેખક : શ્રીચિત્ર “જયન્ત-વરલગિવાસી.” માંડ્યું. મેં મારો એકના એક ભાષના સોગન પર કહ્યું કે “હું કંઈ નથી

[૧]

“ કેમ ? કેટલા વાંચ્યો ? ”

“ સાડા સાત. કપારની ચા તો તૈયાર પણ કરી, ને કરી જવાયે આવી.

વિનોદ ઉતાવળે ઉભો થયો. જેમ તેમ દાતણ કરી. મોં ઘોષ સુમનની રમમાં ગયો. સ્ટેન્ડ પર તૈયાર પડેલ ચાનો કપ, લપ્પ જલ્દીથી પીવા લાગ્યો. તરતજ કંપ ખલાસ કરી, મૂંઝે મોટે પેતાની રમમાં પાછો ફર્યો. આ સઘળું વિનોદ સાત આઠ મીનીટમાં ઉકેલ્યું. પોરતમેન આવી વિનોદના હાથમાં એક બંધ પત્ર મૂકી ચાલતો થયો. “ઓહો !, ગઈ કાલેજ કાગળ હતો અને આજે ફરી ક્યાંથી ? ” વિનોદ વિચારે ચડ્યો. કાગળ ફેરવ્યો ને હુતાવળે વાંચ્યો:-
વ્હાલા વિનોદ,

ગઈ કાલે મારા કાગળ મળ્યો હતો. આજે ફરી કાગળ મળતાં અજબબ. ચશો સાથે દુઃખી ચશો. વ્હાલા ! ન લખું તો ? ના ના, પ્રભુ ! કુખની મારી લખી તો ખું છું. વ્હાલા ! લખ્યા વિના છુટકોજ નથી. શાંતિથી વાંચજો ને તમારી નિદોષ રંગે દાસીને ન્યાય આપશો. અબુ !

એ દીવસ પહેલાં બેન સાસરેથી આવ્યા. “ મેં જ્ઞેનને સાસરેજી વગોણું ક્યાં, નિંદા કરી ” વગેરે શ્લી મારી સાથે કંઈયતું મંડાણ

જાણતી.” પણ મારું માને કાણુ ? બેને તો બાધવાનો મેરચોમાંડ્યો. બાધે પણ બેન સાથે ભેળાં મને ખૂબ કહ્યું, વ્હાલા ! બાપના બાપના ને જોતે પેઢીના મેણું દેવા માંડ્યા. ઇ માથે થયું છે તે તો તમે હો તો ખબર પડે ! હું સહી ન શકી. હજી કાંઈમાં ન રહી ને મેં પણ તોરમાં આવી સામા ચીંગડા માંડ્યા. ત્યાંજ બાપાજી આવ્યા. ભોગ મારો ! વ્હાલા ! બાપાજીએ મારું બહુ બોલવું સાંભળ્યું. બેને આંસુ પાડતાં પાડતાં બાપાજીને બહુ મહોભારત વધારા સાથે એકના અનેક કરી કહી સંભળાવ્યું. શું થયું ? બાપાજીએ મારી ચૂપ જડતી લીધી ને ઉમેર્યું કે “ વડુજી બેટા, આમ બાધે કંઈ દી નહીં વળે. વિનોદજીને ભણે છે. ધરનાં ભેટ ભરવોતો વળ કંઈ વિનોદની કડ પર નથી આવતો. સમજ્યા. તમારું ચાપ તે દી લાકડી લઈ લગાવજો ને ધર બહાર ધકેલી મુકજો. મોટાનાં દીકરી હો તો તમારા બાપને ત્યાં ! બાપા ! કોઈને પ્રાણી નથી દીધા તે બધાને આમ દયાવો. બીવરાવો છો. ન કાવે તો દાદરા ઉતરી જાવ. વિનોદે બહુ માથું ચડાવ્યા છે તે તેની પાસે લાડ કરો. ધરમાં કોઈને એક શબ્દ નહીં કહેવો. બેધડક સાદે નહીં બોલાવ. નહિં તો તમારી વાત તમે જાણો ! ! ”

ગુસ્સામાં જ રાત્રી ચોળ ચંતો બાપાજી બહાર
ગયા. પાછી એજ રાત્રીની કાણ મંડાણી ! !
તમને દીધેલ વચન કે “ શાંતિથી મૂંઝે મોઢે
સહન કરવું ” તે વાદ આવ્યું. મારી ભૂલ
હું સમજી. નાથ ! મને માફ કરજો. તમને
આપેલા વચનનો ભંગ મેં હિન્દુ તથા આવે-
શમાં જ કરી કાઢ્યો. હું મૂંગી મરી પણ
બહાવા ! બહેને તો ચલાવ્યેજ રાખ્યું. “ મોંઘા
આંગળાં ધાલી ” બોલાવાનું કહ્યું. પણ હું તો
હોડાં દાખી, રાત્રી ભાસ્કરને ધવરાવવા લાગી.
ચોડીવારે બેન ચાક્યાં એટલે શમ્યાં. જમવાનો
વખત થતો હોવાથી મેં રાટલી રાટ
કરી. નીચે તો ભાસ્કર રાંધ રાંધ અડધો થઈ
ગયો. પણ કાણ સાંભળે ? મારો બાપ ? બેન
ને આ તો શરીમાં જઈ છડ્યોક માફ વાંકું
બોલી રહ્યાં હતાં. બધા મસ્કરીમાં “ હા હા ”
બજતા હતા. બહાવા ! ખીજા કોને પરાયને
પડી હોય તે માયું કહે. બધાને તો ટીખલ
જેવું થતું હતું. બાપાજી જમવા આવતા જોઈ
બેન, બા કિપર દોડી આવી ભાસ્કરને તેડી
સ્માદવાનો હોશ આદરવા લાગ્યાં. બહાવું
બાળક માંમાં ને લાગણી વગરના હાથમાં
કેમ છાતું રહે ? ભાસ્કર ખૂબ રાવા
લાગ્યો. બાપાજીએ તેડ્યો. ભાસ્કર શાંત
થયો. બાપાજી બેઠી. હું કોઈ રાંધે બાપાજી
તેટલાજ શરૂ હતા. ત્યારે તો એટલેથીજ
અટકેલું. “ નથી જમવું ” કહી. “ બેન તો
આપોની પંજવાડે બહાર જતાં રહ્યાં. આ, બેન
જૂખ્યાં ત્યાં મારે કેમ જમાય ? સાંજ પડી.
બોરાક વગર ધાવણું શું મોંઘા કાળજી આવે ?
ભાસ્કર વલવલી જરા જાયો બહેન આવ્યાંને
કંકાસનો ખૂંડો લપાડ્યો. કાંતમાંથી કોડા ખરે
તેવી, સાંભળી ન જાય તેવી ગાળો સાંભળી માફ
માયું પાછી આવ્યું. બોલો પાથરી પગે લાગી.
“ બેન, હવે ખસ કરો. તમને પગે પડુ.
માતાજી ! મારાં કોડા મેલો. ” બેન તો રણ

સિંચું ફેંકેજ રાખ્યું. હું હિંમત હારીને રાંધ પડી.
બાપાજી આવ્યા કે બેને આહું અડાવ્યું. “ બાપા
બાપા ! આ નંભાઈ ભાભી તો ડરકાવે છે.
અત્યાર લગી હોવા વાંસ કાટે તેવી રીતે બાધી
હવે અંમને અકરાર કરવા ફતવા માંડી બેઠી
છે. કેવી સોજા બિચારી ! જમાય વાંકું છે.
જમ્યું નિદોષતાનું. પૂતળું !! કહે છે મારે
ભાઈને ત્યાં જતી રહીશ. મુંબઈ લખીશ
કે આવી તેડી જાય. ” બેને ખરાખર ધાપ
ચલાવી. બહાવા ! મારો શું વાંક ? મારાં
કરમ જ એવાં તેમાં કોઈ શું કરે ? પછી
બાપાજીનું પૂછતું શું ? બધા અપવાસી-
આજ પડ્યા રહ્યાં.

ગઈ કાલે સવારમાં મારા ભાઈને બોલાવી
કહ્યું કે, “ તમારી ડાહી ડમરી બેનને હાથ
એકની છબ છે. તે ટુંકી ચાથ એટલે આવે. ”
મારો ભાઈ બિચારો હું નહોતો માનતો છતાં
સમજવી તેડી ગયો કે, “ ચાલ બેન, અત્યારે
ચાલ. બહુ શમી નય જમાય આવશે. ” ગઈ
કાલે હું અંકો મારે પીયર આવ્યો. બેને આયા
પર રહી ગઈ કાલે કાગળ લખાવ્યો જેથી કંઈ
ન લખી રાકી. આજે જમાયે છે. હવે લખું
છું. મારો દોષ મેં લખ્યો છે. બેનનાં સાંસરે
જઈ વગાણું કરવા બાબતનું હું કંઈ નથી
જાણતી એ ધર્મના મોગન ખાંધ લખું છું. મારો

બહાવા ! મેં બહુ ધીરજ રાખી, બહુ
વેડ્યું. હવે નથી સહન થાતું. ફરી ભેગા નહો
જવાનો નિશ્ચય કરીજ હું નીકળી છું. હવે હું
જવાની નથી. આપને દાસીનો ભાવ પૂછવો
હોય તો આવી હાથ ચોભાજો.

આપ કુશળ હો ને બહાવો પરીક્ષામાં વિજય
મેળવો એજ આ આજગણી ઇચ્છે. છે
બહાવા ! ચિ. ભાસ્કર પ્રણામ લખાવે છે. પત્ર
લખાશે. વિજય નહીં.

લી. કુમ્મી દાસી
મધુરીના સ્નેહ પ્રણામ

આ લાંબો દુઃખદ-પત્ર વાંચતાંજ વિનોદ
ઠોંગાર થઇ ગયો. હતાશ, દુઃખી હૃદયે આરંભ-
ચેર પર ઢળી પડ્યો. બહાર જવાની તૈયારીમાં
નેકંદાઇ ખાંધવી શરૂ કરેલી તે તેમજ રહી
ગઇ. કાગળ પર ફરી દૃષ્ટિ કરી. નીચે કંઈ
લખેલ હતું—

“ બહાલા ! હવે હદ થઇ છે. આપણું
લખ્યું તે હૈયું હાથ નહીં રહેવાથી. માફ
માનો તો/મને ઘરે જઈ રહેવા હવે ન-ફરમા-
વશા નહિ તો તમારો નાનો ભારકર નિરાશાર
રખી પડશે. બહુ લખવા માટે કમતસીબ ને
માફ કરજો. ” લી. મધુરી

વિનોદ એકાએક ઉભો થયો. વિચારના
વર્તમે ચડ્યો. છેલ્લી બે લાંટીએ તેને ગાંઠો
ખનાવ્યો. પલંગ પાસે જતાં ફસડાઇ પડ્યો.
વિનોદ બેકામ બન્યો.

[૨]

સુમન વિનોદે ફરેલી ઉતાવળથી તાલુબ
થતાં થતાં હાથમાં પુસ્તક લઇ પલંગ પર
વાંચતો પડ્યો. તેને યાદ આવ્યું કે એક
ઉદાર મૃદસ્થ તરફથી મળેલી મદદ માટે
તેનો આભાર માનવા આજે વિનોદ જવાનો
હતો. જ્યાં તેણે મશીન જેમ સઘળું આટાપી
લીધું હતું. તે પ્રાંચવામાં શું થયો !

વિનોદ ને સુમન એકજ ગામના,
જાતિનો, ઉમરના, ને એકજ ક્લાસ-સ્કૂલ
એકંએક. બી. માં ભણતા હતા, ને કોલેજ
હેરલેલમાં રહેતા હતા. તેઓ ખરા દિલોબન
દોસ્ત હતા. વિનોદનો કંઈ પરિચય ઉપર
આવી ગયો. સુમન હજી પરણેજ ન હતો.

ચોડીમારે કંઈ પુસ્તકની જરૂર પડતાં
સુમન વિનોદના રૂમમાં આવ્યો. પોતે
વિનોદને બહાર ગયેલ ધારતો હતો તેને બદલે

અસ્તવ્યસ્ત ખાટલા પર પડેલા વિનોદને જોઇ
અચંક્યે, કાણ થંભી ગયો. મધુરીના કાગળ
પર નજર પડતાં તે ધીરથી પાસે ગયો. તેને
બધી છૂટ હતી તેથી તે પત્ર પૂરા વાંચ્યો.
પોતે પણ અશાંત બની બેઠી ઉઠ્યો. “ હાય !
સંસાર ! ” એકએક કંઈ યાદ આવ્યું. વિ-
નોદપર દૃષ્ટિ કરી ટેલીફોન પાસે જઈ જે
શેઠને વિનોદ મળવા જવા માંગતો હતો તેને
બોલાવ્યા, “ શેઠ સાહેબ, આપની ઉદાર
મદદ માટે હું આભારી છું. રૂખર આવતો
હતો પણ જરા માયાના દુઃખાવાને અંગે
લાચાર છું-પછી આવીશ. ” “ પણ તમે છો
કાણ ? ” બીજો છોટી અવાજ આવ્યો.

“ વિનોદ કેહેલું કે શું ? ” સુમન શાંત
રહ્યો.

“ હવેહ...તમે કાણ છો ?...કોને
બોલાવો છો ? ”

“ હું વિનોદરાય. આપશ્રીનેજ બોલાવું
છું. ”

“ હા. તે તમે શું કહેવા માગો છો ? ”

“ જી. ભારી તબીબત નરમ છે— ”

“ તે શું ? વાડ-પછીથી હીક થયે આ-
વજોને ચાલો સાહેબજી. ”

વિનોદ સાવધ થયો. અંતે હાથ પર મોઢું
ટેકવી પલંગપર ગમગીન બેઠો. સુમને આવી
તેને જરા શાંતિ આપવા વાત ફેરવી. “ ચાલ
વિનોદ, કોલેજ ટાઇમ તો થઇ જવા આવ્યો. ”
બેચેન વિનોદ સવિવાર હતો તે સૂચ્યો ને કોઇ
પહેરી તૈયાર થયો. સુમન જાણતો હતો છતાં
તે પણ તૈયાર થઇ સાથે નીચે હતર્યો. કોલે-
જમાં જતાં ભોંઠા પડ્યા ! હસતા પાછા
ફર્યા. વિનોદ ઉપરથીજ હસ્યો, પણ તેનું દુઃખી
હૃદય તો રડીજ રહ્યું હતું. હેરલેલમાં આવી
પરખારા બોજન ગૃહમાં જઈ જમી, વિનોદે
પોતાની રૂમમાં આવતાંજ ટેબલપર બે પત્ર
દેખ્યા. કુળતે હાથે વિનોદે વાંચ્યા :

“ચિ. બાપ વિનોદની દીર્ઘાયુષ ધણી હતો, મું. મુંબાપ.

આહું અવળું નહિ લખતાં મુદ્દાનીજ ખીના જણાવું છું. તારી મોઢે ચડાવેલી મધુ-રીએ તો હદ કરી છે. તદ્દન માથેજ છોડા નાખ્યો છે. ઘરમાં સાચવતાં કારવતાં બહાર જમ વગેણું કરે. બેનને સાસરે જમ ખોટું ભરાવી. આવી તેથી બેનને તેના વરે માર મારી કાઢી મૂકી. તેની સાથે વેર કરાવ્યું. મોઢાની દીકરી તે બધાને પજવે ને નચાવે. બધા સાથે બાખંડી. બે દિવસથી જસ પીઅર ચાલી ગઈ છે. તેડવા જતાં ચોકખી ધસીને ના પાડે છે ને ઉપરાંત બાધવા દોડે છે. હજી મુધી વડવાડ ધરમાંજ રહેતી. હવે તો વેવા-ઇમાં; નાતમાં વરજોળા કરી તારી બાપડીએ મારૂં નાક કાપી શીધું છે. હવેયા એ મારા ઘરમાં નહીં. અત્યારે તેડવા મોકલું છું. આવે તો ઠીક, નહિ તો તું ને તારી બાપડીએ ફાવે તે કરવું. પછી તું જાણે-

લી. તારા શુભચિંતક પિતાના શુભાશીષ.

તા. ક. “હું જાણું છું કે તારી વિદ્યાજ બાપડીએ બધી વાત તને લખી નાંખી હશે. પોતે ચોકખી ચમ બીજનેજ લાંકનો પડદો ઝોલાડ્યો હશે. તને કંઈ તારી સદગુણી સીતાનો અવગુણ આજે એમ છે. ભાઈ?”

ગરીબ બિચારો વિનોદ! ઉતાવળે ખીએ પત્ર વાંચ્યો :

“સુર વિનોદરાય,

“મારી બેનના બે કાગળથી વાત જાણી હશે. વધું શું? હવે હું તમારા વિના ખીન સાથે મારી બેનને રહેવા દેવા ઇચ્છતો નથી. ફાવે તો આવી તેડી જાઓ. તમને વિદ્યાન, સમજી, ડાહ્યા, સુશીલ ગણી મારી બેન પરણાવી. તમે તેને સુખી કરો તે મારે નહીં કે આમ ધરવું. ગદ્ગદ તરફ કરી ચાયામાં ફાવે આવા! આમ બાપડા, નિર્મોલ્ય શ્રદ્ધ

રહેશે એમ મેં નહોતું ધાર્યું. તમારા માબાપ હાથે કરી લાજ મૂકાવે છે. તો પછી મૂંગા મરી રહેવામાં સારા ફળ નથી. સ્વમન્યા કે હમણું તો મારી બેનને બાણો મારે ત્યાંજ રહેશે. લી. તમારો મણિકાંત

આ કાગળમાં પણ નીચે નાના અક્ષરે લખેલું હતું.

તા. ક. “જે ઉપાય હોય તે જલ્દી જણાવશો. દરેજને ને દરેજને તમારા ઘરના આવી મારો ઉગરો ટાવ્યો ને રમખાણ મચાવ્યો તે હું વધારેવાર નહિં સહન કરું. પોચા ભણ્યા પણ વ્યવહારમાં જણાજા નહીં. આમ હવે નહીં ચાલે.” મણિકાંત.

વિનોદ વિરમય પામ્યો. માથાપર આક-તનો પહાડ આવી પડવા જેવી સ્થિતિ શ્રદ્ધ મગજ ભમી ગયું. વિનોદની વિચારશક્તિ હણાઈ ગઈ. આ શું વિનોદ! તારીપર એકા એક વિટંબનાતું વાદળ? વિનોદ ઉદાસ થઈ પલંગપર પડ્યો. કુખી દિલને દિલાસો દેવા નિદ્રાદેવીએ વિનોદ પર પોતનો હાથ ફેરવ્યો.

[૩]

ચોડીવારમાં વિનોદ કંઈ અવાજથી જાગી બુલે છે તો સુમન તથા તારવાળાએ બારણામાં ઉભેલા જોયા. સુમને તાર લઈ સહી કરી આપી વિનોદ સરળેા ઉઠ્યો. સુમનના હાથમાંથી તાર લઈ ફેડાયો ;

“Vinodray, come soon to settle domestic quarrel—we are helpless— you badly wanted.” Ramesh.

“વિનોદરાય, ઘરમાં કંઈમોડાવતાવવા જલ્દી આવો. અમે નિરૂપાય છીએ. તમારી ખાસ જરૂર છે.” રમેશ.

“ વિનોદ પોતાના પિતાના ખાસ સ્નેહી સ્નેહ-
ચંદ્રનો પિતાને આવવાની તાંકીદે કરતો તારને એ
આભો બની ગયો! કંઈ સૂઝયું નહિ. વિનોદે
જાડની જેમ-જ ઉભો રહી ગયો. સુમને તાર
વાંચ્યો. મધુરીનો પત્ર વાંચ્યો હતો તેથી તરત
સમજી ગયો. વિનોદે પોતાના પિતાનો તથા
સાળાનો કાગળ સુમનને આપ્યા ને જેએ
પુરસ્તીપર ખેટા. ટેબલ નીચે ઉડી પડેલા એક
કાગળપર ધ્યાન જતાંજ વિનોદે તે લીધો.
જાણ્યો. વળી નવી ઉપાધિ હશે એમ સંક-
હાયે કાગળ વાંચવો શરૂ કર્યો :

“ બહાલા બાઈ વિનોદ,

તમને તમારા ઘરની ધમાલની બધું થઈ
હશે. તમે કહી શકશો કે શા માટે મધુરીએ
“ જેન આવજો આવજો. ” કહી તમારી બેનને
તેડાવંધી ને એ છે ? શા માટે તમારી બેન
ધર્મમાં કામકાજ છોડી આપને ત્યાં
લાડવો દાટયો હોય તે બોલવા દોડવું
ને એ છે ? વિશેષ-એક તો બોલાવ બોલાવ
કરું ને આવે ત્યારે નથુંદ સાથે શા માટે
તમારી વડુએ આખડવું ને એ છે ? કામના
કંકાસે ગોળાનાં પાણી પણ સુકાય ” બાઈ !
આવી ખુલાસો કરી જાઓ કે તમારી બેનને
અમારે ધેર ન ગોઠવું હોય તો બેલાયક તમારે
ત્યાંજ રહે. પિત્રાંજન ન કરશો, એજ.

લી. સ્નેહાધીન.

૨૧૬૬

વિનોદ ! હાય ! બિચારો વિનોદ ! ગાબરો
થઈ ગયો. પોતાના બેનની-મિત્રના કાગળથી
વિનોદ બાંન બુલ્યો ને છાતી પર માથું નાંખી
રહી પડ્યો. “ હાય. આ શું ? દેવ ! ચોત-
રૂથી દાવાનજ સંજગાવે છે. પ્રભુ ! શું
કરું ? જવાબ ! ”

“ બંધા કાગળો વાંચી રહેલા સુમને શરૂનો
પત્ર લીધો. સુમનની પણ સમજશક્તિ
મુંઝાવા લાગી. દુખી વિનોદના હાથમાંથી લઈ
શરૂનો પત્ર આપ્યો. વિનોદે ફરી વાંચ્યો તે
વિચાર્યો. આગળ કંઈ લખેલું હતું :

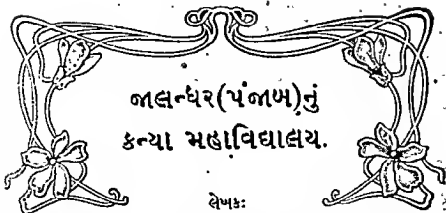
તા. કે. અત્યારે તમારી બેનને તેડી આવેલા
છીએ. તેણે બધી વાત કરી છે. તમારી
બા પણ બેસવા આવ્યા છે. શા માટે
તમારી વડુએ આમ કર્યું ને એ છે ? મધુ-
રીની કેવી મૂર્ખતા ! તમે સમજી છો. સાસુ
નથુંદ આકરાં તો હોય પણ કંઈ આમ ભાંડ
ભવાણી જેમ પીપર ભાગી નીકળાય નહીં, તે
તમે સમજી શકશો. આપણો કાંઈ નાતરિયો
વરણ નથી કે આમ મારફટ, ને કંકાસ કસહ
થયા કરે ને વડુ ફાવે ત્યારે પીપર ભાગે બાઈ !
જરા વિચારો તો દીક. ” લી. શરૂદ.

મિત્ર શરૂદના પણ આવા લખાણથી વિનોદ
વિમૂઢ થઈ “ હાય ! સંસાર ! ” કહી બે-
બાન થયો. સુમને સાવચેતીથી તેને પત્રગપર
બેસાડી પત્ર નાંખવો શરૂ કર્યો... થોડીવારે
વિનોદે આંખો ઉઘાડી-બોલ્યો, “ બાઈ ! હું
દુખી છું- ” બૂન બરાણું હોય તેમ સુમનનો
હાથ પકડ્યો, “ સુમન ! સુમન ! સમજાવ.
હું શું કરું ? એક તરફ બધાં ને બીજી તરફ
એકલી મધુરી ! ” કાણ સાચું ? સુમન ! સુમન !
કહે બાઈ, કહે !... હાય ! સંસાર ! ” “ મમરા
નહો બાઈ ! સાંતિ રાખ. સંસારમાં એમજ બનવું
આવે છે. ને વિચાર કરી ને. આમ જેએન
બેન શું ફાવે ? ” સુમને ધીરજ આપી.

“ પણ હાય ! હું નથી સમજતો. હું
શું કરું ? દોરંગી દિવાની ફનીઆ ! બાઈ હું
મુંઝાઉ છું- (જરા અટકી) હાય ! સંસાર ! ”

“ વિનોદ ! આમ ગાંડપણ શું કરે છે !
સંસાર તો બે ધારી તાવવાર છે. ”

(આ વાર્તાના ઉત્તરાર્ધ માટે બુલ્યો આવતો અંક.)

લેખક:

અત્યારે દેશમાં સ્ત્રી-શિક્ષણ માટે ધણી

શ્રીયુત અશોક.

આપવામાં આવે છે.

સંસ્થાઓ છે: પરંતુ એ ચિંતોના બ્લોક: "ચાંદ" આઠાદા માટે.

કન્યાઓની કુળવણી ઉપરાંત વિધવાઓનું જીવન

સર્વમાં આદર્શરૂપ ગણાય એવી સંસ્થાઓ બહુ થોડી મળી આવશે. જાલન્ધર (પંજાબ) નું કન્યા મહાવિદ્યાલય એવી એક આદર્શ સંસ્થા છે, એમ ધણા લોકનાયકો અને વિદ્વાનો આપણને ખાતરી આપે છે. પંડિત મદનમોહન માલવીય, લાલા લાજપતરાય, દેશમંદુ દાસ, શ્રીમતી સરોજિની નાયડુ વગેરે પ્રસિદ્ધ વ્યક્તિઓએ એ સંસ્થાનાં મુક્તકંઠે વખાણ કર્યો છે. એ વિદ્યાલય હિન્દી કન્યાઓ માટે આદર્શરૂપ એટલા માટે ગણાય છે કે ત્યાં પશ્ચિમની પદ્ધતિએ શિક્ષણ નથી અપાતું; પરંતુ પ્રાચીન સમયમાં જેની રીતે ગુરની સાથે રાખી વિદ્યાર્થીઓને શિક્ષણ અપાતું, તેની રીતે અહિં કન્યાઓને શિક્ષણ અપાય છે. હિન્દના ગૃહજીવનને અનુકુળ અને ઉપયોગી થાય એવા એ વિદ્યાલયનો શિક્ષણક્રમ છે. ત્યાં એવી જુદા જુદા પ્રકારની કુળવણી અપાય છે કે તે લેનાર કન્યા ગૃહિણી બનતાં ગૃહ કારભાર સહેલાઈથી ઉપાડી શકે, એટલું જ નહિ, પરંતુ ગૃહજીવન વધારે મધુર બનાવી શકે. બાળા અને સાહિત્ય ગ્ઞાન ઉપરાંત ગૃહવ્યવસ્થા, પાકશાસ્ત્ર, ધર્મશાસ્ત્ર, માંદાની માવજત, શીવણ, ગ્રંથણ અને ભરતકામ, સંગીતકળા, બાગીચા વગેરે ઉપયોગી વિષયોની કુળવણી તેમને

સુધારવાનો ભાર પણ વિદ્યાર્થી પોતાને અપે લીધો છે; અને વિદ્યાલય સાથે એક વિધવામંડળ અને કન્યા અનાયાલય નોંધ્યા છે. એ વિધવામંડળમાં નિવાસ કરતી વિધવાઓને સાધારણ વિદ્યાભ્યાસ ઉપરાંત ઘેર બેઠાં થઈ શકે એવા નાના પ્રકારના ઉદ્યોગો સાથે સગાજ-સેવાની અને ધાર્મિક, કુળવણી પણ અપાય છે. ઉદ્દેશ એ છે કે વિધવાઓ એ કુળવણી પામી પોતાનો જીવનનિર્વાહ કોમળી પણ એશિયાળી થયા વિના સ્વતંત્રપણે કરી શકે. આવી આદર્શ સંસ્થાએ અત્યાર સુધીમાં શું શું કર્યું છે, અને અત્યારે શું કરી રહી છે, તેનો અહેવાલ "ગુણસુંદરી" ના વાંચકો માટે અને ખાસ કરીને શુભરાતની સ્ત્રી સંસ્થાઓના સંચાલકો માટે લાભદાયક અને માર્ગદર્શક થશે.

આ વિદ્યાલયની સ્થાપના તારીખ ૨૬ મી સપ્ટેમ્બર ૧૮૮૬ ને દિવસે થઈ હતી. જાલન્ધરના પ્રસિદ્ધ પુરુષ અને સ્ત્રી કુળવણીના દિમાયતી તથા વિધવાઓના હિતચિન્તક લાલા દેવરાજે ફક્ત એ ત્રણ કન્યાઓથી એ વિદ્યાલયના કામની શરૂઆત કરી હતી. કન્યાઓ અને વિધવાઓનું જીવન દરેક પ્રકારે યોગ્ય અને ઉપયોગી બનાવવાનો પોતાના

જીવનનો ઉદ્દેશ માની ખેડેલા એ નરે આ વિદ્યાલય માટે ફજારી લીધી છે; એની પાછળ ગાંડા બની ગયા છે. આપખળુ પરજ આધાર રાખીને તેમણે એ વિદ્યાલયની સ્થાપના કરી

શ્રુતિ મળતી ગઈ અને બીજા પશુ સદૃશસ્થો અને સન્નારીઓ એની ઉન્નતિ માટે તન, મન, ધનથી ફાળો આપવા તૈયાર થયા. આ સહાનુભૂતિથી ઉત્તેજિત થઈ, વિદ્યાલયના જન્મ

પછી લગભગ દશ વર્ષે એને ચુરકુલનું સ્વરૂપ આપાયું અને તારીખ ૧૫ મી જુન ૧૮૯૬ ને દિવસે એનું નામ "કન્યા મહાવિદ્યાલય" રાખવામાં આવ્યું.

જેમ જેમ વિદ્યાલય સાર્વજનિક સેવા કરતું ગયું, તેમ તેમ જનસમાજની સહાનુભૂતિ વધતી ગઈ અને પરિણામે લાંલા દેવરાજનો ઉત્સાહ પણ વધ્યો. વિદ્યાલયની ખ્યાતિ સાંભળીને ઘણી અનાથ કન્યાઓ ત્યાં શિક્ષણ લેવા આવવા લાગી. પરિણામે તારીખ ૧૨ મી ઓક્ટોબર ૧૮૯૮ ને દિવસે "કન્યા અનાથાલય" જોડવામાં આવ્યું.

વિદ્યાલયમાં આવતી અનાથ કન્યાઓને આ સંસ્થામાં રાખવામાં આવે છે અને તેમના જરૂરોપણ તથા ખુ-

સ્વ. શ્રી. સાવિત્રી દેવી.

હતી અને તનતોડ પ્રયત્નો કરી તેને દશ વર્ષ સુધી ઉત્તમ નીતિ ચલાવ્યું હતું. એ દશ વર્ષોમાં કન્યાઓને એવા ઉત્તમ પ્રકારે કેળવણી આપી કે વિદ્યાલય તરફ જનસમાજની સહાનુ-

ભૂતિ વધતી ગઈ અને આ કન્યાઓની દેખરેખ રાખે છે. આનંદ સાથે જ્ઞાન મળે તે ખાતર આ કન્યાઓને વર્ષમાં એક વાર જીદા-જીદા

વિદ્યાલયની શિક્ષિકાઓ.

સ્થળોની યાત્રા કરવા લઇ જવામાં આવે છે.

“મૂળ સ્થાપકનોન્ધીએ ઉદ્દેશ પાર પાડવા માટે વિદ્યાલયે સન ૧૯૦૬ માં વિધવાઓના લાભ માટે “વિધવાભવન” ની સ્થાપના કરી. અનાથાલયની જેમ આ સંસ્થાની દેખ-રેખ પણ એક અધિક્ષાત્રી રાખે છે અને ખાનપાન તથા કપડાંલતાની ગોઠવણ વિદ્યાર્થ તરફથી ચાલે છે. આ સંસ્થાની વિધવાઓને શોધ્ય શિક્ષણ આપી તેમને સમાજ સેવા માટે તૈયાર કરવામાં આવે છે.

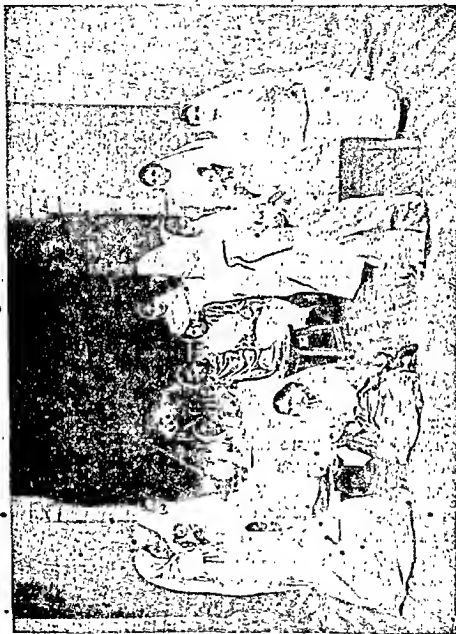
આચારસુધીમાં પંતળના બુદ્ધા બુદ્ધા સ્થળોમાં આ વિદ્યાલયની લગભગ સોથી વધારે શાળા-પાઠશાળાઓ સ્થપાઇ છે, અને અહિંની પદ્ધતિએજ એ શાળાઓમાં પણ શિક્ષણ આપાય છે, અને બાકી રહેલી સંસ્થાઓને પણ જેડી દેવાના પ્રયત્નો ચાલે છે. શુન્દરાતની જી સંસ્થાઓનું સંગઠન કરવાનો હજી હમણાં વિચાર ઉપજ્યો છે, જ્યારે પંતળની સંસ્થાઓએ એ ઉદ્દેશ વર્ષો થયાં પાર પાડ્યો છે.

આ શાંખા પાઠશાળાઓમાંની એક તો ખુદ જાલન્ધરમાં જ છે. જે બુની જગ્યામાં વિદ્યાલયની શરૂઆત થઇ હતી તે જગ્યાએ મહાવિદ્યાલય-કન્યા ગુરુકુલનું સ્વરૂપ આપતાં નાની જગ્યા. આ કારણે વિદ્યાલયને સહેર બહાર એક મોટા મકાનમાં લઇ જવામાં આવ્યું છે. આ સ્થળ ખુબ સુંદર અને વિશાળ છે. વસ્તીથી દૂર સ્વચ્છ અને રમ્ય સ્થળમાં વિદ્યાલય માટે મોટું મકાન બાંધવામાં આવ્યું છે. આલુબાલુ એક સુંદર વિશાળ બાગ છે, જ્યાં કન્યાઓ બાગ રહાનું અને ખેતીનું શિક્ષણ લે છે. બુના મકાનમાં સહેરની નાની નાની બાળાઓની સગવડને ખાતર એક શાળા બોલવામાં આવી છે. આ “નગર વિદ્યાલય”માં પાંચ વર્ગ રાખવામાં આવ્યા છે જેમાં ૧૧૫ કન્યાઓ ભણે છે. એક શિક્ષક અને ૭ શિક્ષિકાઓ. આ શાળામાં શિક્ષણ આપે છે.

વિદ્યાલયની બીજી જગ્યાએ જોગ શાળા “કન્યા પાઠશાળા” નામે જોધપુરમાં ચાલે છે. એ સહેરના પ્રખ્યાત સમાજ સેવક સ્વ. મુન્શી દેવીપ્રસાદજીએ પોતાના ખર્ચે એ પાઠશાળા ખોલી હતી. પાછળથી વિદ્યાલયના શિક્ષણક્રમથી મુગ્ધ થઇ એ પદ્ધતિ તેમણે દાખલ કરી અને પાઠશાળા માટે એક મોટું મકાન અને રૂખીઆ દસ હજારની રકમ કાઢી આપી હતી અને મહાવિદ્યાલયને એનું દરજી બનાવ્યું છે. નાણાં મહાવિદ્યાલયમાં પાઠશાળાને નામે જના છે અને સર્વ વ્યવસ્થાનો ભાર વિદ્યાલયને માથેજ છે.

હવે મહાવિદ્યાલયની આંતરિક વ્યવસ્થા તરફ નજર કરીએ, એ વ્યવસ્થા એક સમિતિના હાથમાં છે. આ સમિતિમાં ૨૧ પુરુષ અને ૧૦ સ્ત્રીઓ છે. સમિતિ દેખરેખ રાખવાનું અને સંસાર આપવાનું કામ કરે છે. આંતરિક વિભતવાંર વ્યવસ્થા મહાવિદ્યાલયની આચાર્યના હાથમાં છે.

મહાવિદ્યાલયનો શિક્ષણક્રમ પશ્ચિમની પદ્ધતિએ ચાલતી કોલેજોના ક્રમ જેવો નથી; પરંતુ દેશની જરૂરીઓતો વિચારીને નક્કી કરેલો રાષ્ટ્રીય શિક્ષણક્રમ છે. આ શિક્ષણક્રમ હિન્દી આદર્શ અને સભ્યતાને અનુકુળ ચાલે, હિન્દી ગૃહસ્થવનને વધારે ઉપયોગી બનાવે એવા ઉદ્દેશથી સ્થવામાં આવ્યો છે. કન્યાઓ જે શિક્ષણ પામી કુટુંબવતસલ અને ગૃહરાજ્યની ખરેખરી રાણી બને, ગૃહસ્થવનને મજૂર અને સુખમય બનાવે, તેનું શિક્ષણ આપવા મહાવિદ્યાલયના સંચાલકો ઇચ્છે છે. આ સંસ્થામાં અગ્રેજ ભાષાના શિક્ષણ ઉપર બહુ ભાર નથી મુકવામાં આવતો; ગૃહવ્યવસ્થા અને દેશભાષાના જ્ઞાન માટે વધારે સમય આપવામાં આવે છે. છતાં કન્યાઓનું અગ્રેજ ભાષા-સાહિત્યનું જ્ઞાન કોલેજમાં શીખેલી કોઇ પણ વિદ્યાર્થીની કરતાં ઉતરતું નથી હેતુ.

વિદ્યાલયના સ્વર્ગસ્થ આચાર્ય શ્રીમતી સાવિત્રીદેવી અને હાલના આચાર્ય કુમારી લક્ષ્મી-વતી આ વાતની સચોટ સામિતિઓ છે. એ બન્નેએ વિદ્યાલયમાંજ શિક્ષણ મેળવ્યું હતું; કોઇ મૂનીવરસીદીની કોલેજમાં નહિ. જેઓ આ મહિલાઓના પરિચયમાં આવ્યા છે તેઓ બેઠક કહી શકે છે કે કોલેજને કરતાં આ વિદ્યાલયનું અગ્રેષ્ઠ ભાષા-સાહિત્યનું શિક્ષણ કોઇ પણ પ્રકારે ઉતરતું નથી.

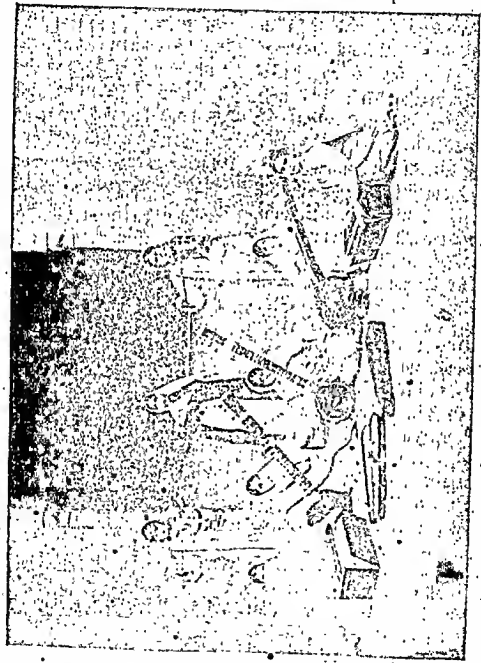
મહાવિદ્યાલયમાં કુલ ૧૨ વર્ગો છે, જેમાંના પાંચ ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે “નગર વિદ્યાલય”માં છે. મહાવિદ્યાલયમાં છઠ્ઠા વર્ગથી શિક્ષણ અપાય છે. પાંચમા વર્ગમાં પસાર થનારને “સભ્યા”ની, સાતમા વર્ગમાં પસાર થનારને “શિક્ષિતા”ની, નવમા વર્ગમાં પસાર થનારને “દીક્ષિતા”ની, દશમા વર્ગમાં પસાર થનારને “ઉપસ્નાતિકા”ની અને બારમા વર્ગમાં પસાર થનારને “સ્નાતિકા” ની ડીગ્રીઓ આપવામાં આવે છે.

શિક્ષણક્રમમાં ધાર્મિક શિક્ષણ ઉપરાંત સંસ્કૃત, હિન્દી, અને અગ્રેષ્ઠ ભાષા-સાહિત્યનું તેમજ ઇતિહાસ, ભૂગોળ અને ગણિતનું શિક્ષણ આપવામાં આવે છે. ધાર્મિક શિક્ષણ બધા વર્ગોમાં ફરજિયાત છે. પાંચમા અને છઠ્ઠા વર્ગમાં સંસ્કૃત ભાષાનું શિક્ષણ ફરજિયાત છે, જ્યારે સાતમા અને આઠમા વર્ગમાં તે ઐચ્છિક વિષય તરીકે લઇ શકાય છે. અનુભવથી એમ જણાયું છે કે કન્યાઓ સંસ્કૃત શીખવા માટે બહુજ આતુરતા બતાવે છે. હિન્દી ભાષા-સાહિત્ય આઠમાં વર્ગ સુધી ફરજિયાત છે. એથી ઉચ્ચ વર્ગોમાં પણ એને ફરજિયાત કરવાના પ્રયત્નો થાય છે. અગ્રેષ્ઠ ભાષાની કેળવણી પાંચમા વર્ગથી શરૂ થાય છે અને નવમા વર્ગ સુધી તે ઐચ્છિક વિષય તરીકેજ ચલાવાય છે. કન્યાઓ સંસ્કૃત કે અગ્રેષ્ઠ, એ બેમાંથી જે વિષય વધારે પસંદ

હોય તે લઇ શકે છે. નવમા વર્ગ સુધીમાં કન્યાઓ અગ્રેષ્ઠ ભાષા-સાહિત્યનું એટલું જ્ઞાન મેળવી શકે છે કે તેઓ સારી રીતે એ ભાષા લખી, વાંચી અને બોલી જાય. ઉપલા વર્ગોમાં એ વિષય તરફ ધ્યાન આપવા માટે પૂરતો વખત મળી શકતો નથી. વિદ્યાના વિષય હજી સુધી શિક્ષણક્રમમાં દાખલ નથી થયે, પરંતુ જેમ જેમ તેમ જલ્દી તે દાખલ કરવાનો સંસ્થાના સંચાલકોનો વિચાર છે.

કોલેજોમાં પશ્ચિમની પદ્ધતિએ જે કન્યાઓએ અભ્યાસ કર્યો હોય છે, તેઓ ગૃહ-વ્યવસ્થા શું છે, તે જાણી નથી શકતી. આ વિદ્યાલયની કન્યાઓ એ વિષયમાં ઉચ્ચ જ્ઞાન ધરાવતી હોય છે. એ કેળવણી એવી સુંદર રીતે અપાય છે કે કન્યાઓ તે શીખી લેવાની આતુરતા બતાવે છે અને તેમ કરવામાં મગજરી માતે છે. પરિણામે કન્યાઓ ગૃહકાર્યમાં બહુ કુશળ નીવડે છે. “અકસ્માતમાં પ્રાથમિક મદદ” કેવી રીતે આપી શકાય તે પણ કન્યાઓને શીખવવામાં આવે છે, જેથી કુટુંબમાં તાત્કાલિક ઉપાયની જરૂર પડે ત્યારે ડોક્ટરની રાહ ન જોવી પડે. નાના ઘા ઉપર મલમપટ્ટા કે માંદાની માવજત કરતાં આ સંસ્થાની કન્યાઓને મુશ્કેલી નથી નડતી. ઉપરાંત સંગીતકળા, ચિત્રકળા, બાગ રક્ષા અને શીવણ, ગુચણ, તથા ભરતકામનું શિક્ષણ પણ આપવામાં આવે છે. આ સિવાય સમાજ સેવાનું કામ જેવી રીતે કરવું તે પણ શીખવાય છે. કન્યાઓની વક્તવ્ય શક્તિ વધારવા અને તેમને ભાષણ આપવાનો મહાવરો પાડવા એક ચર્ચા સમિતિ સ્થાપી છે, જેમાં દર અડવાડીએ કન્યાઓ વારા દરતી વિષય નક્કી કરી સમાના નિયમોને અનુસરી ચર્ચા કરે છે યા ભાષણ આપે છે.

ગૃહજીવન સાથે સંબંધ ધરાવતા આ સર્વ વિષયોની પરિક્ષા વાર્ષિક સમારંભ વખતે

લેવાય છે. બોજન બતાવવામાં, સંગીતકલામાં, ચિત્રકલામાં, શીવણ ગુંથણમાં અને ડોક્ટરી ઇલાજો વગેરેમાં જે કન્યાઓ સૌથી સરસ કામ કરી બતાવે છે તેમને ધનાભો આપવામાં આવે છે. કન્યાઓએ બતાવેલા ફેટલાક કલાઓના નમુના પ્રદર્શનમાં મોકલવામાં આવે છે. એકવાર એક કન્યાએ બતાવેલું ચિત્ર રૂપીઆ પચાસની કીમતે વેચાયું હતું.

વિદ્યાલયની સૌથી વધારે જાણુવા અને અનુકરણ કરવા યોગ્ય બાબત એ છે કે અહિં કન્યાઓને સાદાપથી જીવન ગાળવાનું શીખવાય છે. ફેશનનું અહિં નામ નિશાન નથી; મોટા નાનાનો કે ગરીબ તવંગરનો ભેદ નથી. અનાથ બાલિકાઓથી માંડીને ધનવાનની ધનવાન માણસોની કન્યાઓને એકસરખો પોશાક પહેરવો પડે છે. ખાનપાન પણ સંવતે એક સરખું જ મળે છે. એકંદરે કન્યાઓ કુટુંબમાં જેમ હળીમળીને રહે તેમ અહિં રહે છે. કન્યાઓને ઘરેણું પહેરવાની અને ખાનગી પૈસા રાખવાની મનાઇ છે. કોઇ કન્યા પાસે ખાનગી નાણાં હોય તો તે અધિષ્ઠાત્રી પાસે જતાં પડી રહે છે. પણ એવા નાણાંની બાચેજ જરૂર પડે છે. બધી બાબતમાં અર્થ વિદ્યાલય તરફથી જ થાય છે. કાહરંગામથી શીખવા આવનારી કન્યાઓ માટે એક અલગ કન્યા આશ્રમ છે, જ્યાં તેઓને માટે રહેવાની અને ખાવાપીવાની સગવડ કરેલી છે. બચુવાને માટે તેઓ વિદ્યાલયમાં જાય છે.

વિદ્યાલયમાં અત્યારસુધીમાં જે કન્યાઓએ કુળવણી લીધી છે અને હવે ગૃહિણીપદ ભોગવે છે; તેઓ વિદ્યાલયની ઉત્તરિ માટે ખાસ કાળજી બતાવે છે. એ મહિલાઓની એક સમિતિ છે જેને “વિદ્યાલય મંડળી” નેનામે ઝોળખતામાં આવે છે. આ મંડળી વિદ્યાર્થિની નાણાંની સહાય મેળવી આપવાના અધ્યક્ષ કાર્યત્વે કરે છે. વાર્ષિક સમારંભ પણ એ

વિદ્યાલય શિક્ષણ આપવા ઉપરાંત કન્યાઓની શુદ્ધિ અને શરીર વિકાસ માટે યોગ્ય સગવડ કરી આપે છે. એક મોટું પુસ્તકાલય અને વાચનાલય કન્યાઓને માટે રાખેલું છે જેમાં સમાચાર પત્રો અને પત્રિકાઓ તેમજ પુસ્તકો વાંચવાના મળે છે. શરીરરક્ષાને માટે કસરત શાળા રાખી છે, પરંતુ ધનના અભાવે તે હજી જોઇએ તેટલી સંપૂર્ણ નથી. સાંજે ફરવાને માટે વિદ્યાલયની સામેજ એક મોટું અને સુંદર મેદાન છે. કમ્પાઉન્ડમાં બીજી રમતોનો લાભ પણ લઇ શકાય છે.

વિદ્યાલયે પોતાનું એક “મુખપત્ર-માસિક કાદવાનો ઘણીવાર પ્રયત્ન કર્યો હતો, અને “પાંચાલ પરિતા,” “ભારત” તથા “ભારતી” નામક માસિકો છુટે છુટે વખતે કાઢ્યા હતા. પરંતુ નાણાંના અભાવે તે બધાં બંધ કરવાની ફરજ પડી હતી.

આર્થિક સંસ્થા કામ કરી રહેલી આ આદર્શ સંસ્થાને ધનનો અભાવ બહુ મોટી નડતર રૂપ છે. એના સંચાલકો તનતોડ મહેનત કરવા છતાં વધારે નાણાં મેળવવા હજી શક્તિમાન નથી થયા. હિન્દના લોક નાપકો અને પ્રજાજનો સ્ત્રી શિક્ષણ માટે મોટી મોટી વાતો કરે છે છતાં આવી સંસ્થાને મદદ આપવામાં કંલુસાઇ બતાવે છે; એ ખાસી પૂરવા માટે ઘણી વાર સંસ્થાના સંચાલકોને પંજાબ સહાર કેપુરેશને લઇ જવાં પડ્યાં છે. હું જુલો ન હોઈ તો એવું એક કેપુરેશન સન ૧૯૧૫ માં મુંબાઇમાં પણ આવ્યું હતું. એ કેપુરેશનમાં આવેલી મહિલાઓએ ખાસ કરીને વિદ્યાલયની આચાર્યા કુમારી લક્ષ્મી વતીએ અને કુમારી સરસ્વતી દેવીએ જે શક્તિએ બતાવી હતી તેથી મુંબાઇની કુળવાયલી પ્રજા ખરેખર મુગ્ધ થઇ ગઇ હતી. અહિં એટલું ખ્યાનમાં રાખવાનું છે કે આચાર્યા તેમજ બીજી ફેટલીક સિસિલાઓ

વિદ્યાલયમાં વગર પગારે શિક્ષણ આપવાનું જોએ આ સંસ્થા તરફ ઉદાર દાન લેવાનો નોંધ.

આ ધનના અભાવે અત્યારે તો વિદ્યાર્થીઓને વિકાસ આગળ વધતો અટકી પડ્યો છે. સંચાલકોને લગભગ બે લાખ રૂપિયાની સ્થાયી ફંડની જરૂર જણાય છે. ઉપરાંત જુદી જુદી સંસ્થાઓ માટે પાકાં મકાનો બંધાવવા નાણાંની જરૂર છે. સ્ત્રી કેળવણીના હિમાયતી, સ્ત્રી સમાજના હિતચિન્તક ગૃહસ્થો અને મત્રારીઓની ફરજ છે કે આવી નમુનેદાર સંસ્થાને ટકાવી રાખે અને નવું જોમ આપે, પોતાની કન્યાઓને દેશભક્ત, વીરોગનો અને મરણશુભી બંદિણી બનાવવા ઇચ્છતા માતૃપિતા-

શુજરાતની આપણી સંસ્થાઓ આ સંસ્થાની સારી સારી વિગતો અપનાવી શકે તો શુજરાતના સ્ત્રી સમાજને તેથી જોછો લાભ નહિ થાય. સંચાલકોએ આ બાબત પર જરૂર વિચાર કરવો જોઈએ અને બની શકે તો આ મહાવિદ્યાલયના શિક્ષણક્રમનું અનુકરણ કરી ઉત્તમ ગૃહિણી જનાવવાના પ્રયાસો આદરવા જોઈએ. શુજરાતની સંસ્થાઓ તરફથી આવી નમુનેદાર સંસ્થાનો અનુભવ મેળવવાને ખાસ પ્રતિનિધિઓ મોકલવા જોઈએ અને તેના ઉપયોગી અંગોને જાળવે, તેમ ત્વસ્થી દાખલ કરવા જોઈએ.

મુંબાઈ શહેરનું આરોગ્ય (૧૯૨૧-૨૨)

મુંબાઈનાં હવાપાણી એટલાં બધાં બગડી ગયાં છે કે ગામમાં રહીને તંદુરસ્તી સાચવવી એ લગભગ અશક્ય થઈ ગયું છે. મુંબાઈની મ્યુનિસિપાલિટીએ જે વાર્ષિક નિવેદન બહાર પાડ્યું છે તેમાંથી કેટલીક હકીકત નીચે રાખીએ છીએ:-

મુંબાઈની વસ્તી: ૧૧,૭૫,૯૧૪
મરણ પ્રમાણ: હજારે ૪૫.૫૮
બાળ મરણ પ્રમાણ: ૬૬૬.૭
ઉપર આપેલાં આંકડાપરથી જણાવતેની હકીકત થી મળે છે કે ઇન્ડિયામાં મરણ પ્રમાણ આશરે ૧૬ નું છે, અને એટલાંક સારાં સ્વચ્છ ગામોમાં છેક ૬ સુધી જોઈ શકાય છે. એટલે જો ઇન્ડિયાને જોડે મુંબાઈ શહેરની મરણોમણી કરીએ તો દરેક હજાર માણસે ૩૦ માણસ એમાં કબોતે મરે છે, અને ૧૨ લાખની વસ્તીની ગણતરીએ દરેક વર્ષે ૩૬૦૦૦ માણસ વધારે મરણ પામે છે. આખા યુરોપનું સરેરાશ આગમરણ

ન શકાય એટલું, ૬૬૬.૭ નું છે. એટલે કે ત્રણ હોકરાં જન્મે તે બાર મહિનાનાં થવાં પામે તે બાર મહિનાનાં થવાં પામે તે પહેલાં જો તો મરી જાય છે. મ્યુનિસિપલ રિપોર્ટમાં લખ્યું છે કે માંડવીમાં ૯૮૫ અને બાલમત્રામાં ૯૪૫ નું બાલમરણ ૨૨ હજાર જન્મેલાં હોકરાંમાંથી થાય છે. ટીકાની શી જરૂર હોય ? ગરીબાણ અને તેને લીધે અસ્વચ્છ ઘર, પૌલક બેરાકનો અભાવ વિગેરેની અસર જોડખી રીતે જોઈ શકાય છે.

એક જ એરડામાં રહેનારામાં બાલમરણ પ્રમાણ:
દર હજારે ૮૨૮.૫
બે " " ૩૨૧.૮
ત્રણ " " ૧૯૧.૪
ચાર " " ૧૭૩.૭
જુદી જુદી ત્યાત જાત વાર બાલમરણ તપાસવાથી પણ જણાવવા જેવી હકીકત મળે છે:
ધાંસોમાં દર હજારે ૮૩૧
હિંદુ નીચવણ " ૮૬૦
બાંડીઆ " ૭૨૬
અમલમાં " ૮૧

પ્રકરણ નવમું.

મિત્રની મદદ.

સુખમાં શાન્તિ ને દુઃખમાં ધીરજ. રાખવાની બાવના સ્વમનનાર મુંદરલાલના જીવનમાં આ એક મહા કસોટીને પ્રસંગ હતો. માણેક જેવી સુશીલ પત્નીના અવસાન સાથે કપાસનાં આડમાં લાગેલી આંગથી રૂપિયા એક લાખના ગયેલા નુકસાન માટે હતા વિચારમાં પડ્યો. પોતાં હિપર આવી પ્રેલા આ દુઃખના કુંગરા જોળાંગવા માટે શું કરવું તે તે પોતે સ્વમજી શક્યો નહિ. એક લાખ રૂપિયાની નુકસાની શી રીતે ભરી આપવી એ એક પ્રશ્ન હતો. હિમ્મતબાપાની આબરૂ મોટી હતી. લોકો હિમ્મતબાપાને લાખોપતિ માનતા પણ ખરું જોતાં તેમ નહોતું. ઘણી વખત જનસમાજ અમુકે માણસ પાસે અમુક ધનસંપત્તિ છે એમ માને છે, પરંતુ તેનાથી બહુજ ઓછું પ્રમાણ તેની પાસે હોય છે. આબરૂ એજ પેસો છે. આંધી મુડી લાખની એ પ્રમાણે સર્વના વ્યવહાર નિભા જાય છે. જે કે સુન્દરલાલને હિમ્મતબાપા તરફથી સારા વારસો મળેલો હતો. પણ આ એક લાખ રૂપિયાની નુકસાનીને પુરી વગાય તેમ હવુંજ નહિ. પોતે આખા કુટુંબનો વડીલ હોવાથી પોતાની સર્વ જોખમદારી

સુન્દરલાલ સ્વમનનો હતો. પ્રણલાલ તો વડીલ બાપ જેમ કરે તેમ કહ્યલો. એક બાલુ હિમ્મતબાપાની છાતિને ડાખ ન લાગે તે પ્રમાણે વ્યવહાર સાચવવો તે બીજી બાલુ કુટુંબને આ આફતમાંથી બચાવવું એ વિચારે શું કરવું, તેની કંઈ પણ સ્વમન સુન્દરલાલને પડી નહિ. ઘણાં માણસને સત્તાદ આપનાર સુન્દરલાલને આજે કોઈ અન્ય વ્યક્તિની સલાહની જરૂર હતી. ઘણાં માણસોનાં દુઃખ યાજનાર સુન્દરલાલ આજે દુઃખી હતો. ઘણાં માણસોની મુંઝવણની શુંય ઉકેલનાર સુન્દરલાલ આજે મુંઝાયો હતો-ગુચ્ચવાયો હતો.

પોતાની આ મુંઝવણથી વસંત દર રહે એ સુન્દરલાલની સતત ઇચ્છા હતી. વસંતને સ્વમનની અપ્યાસ ન બગડે એ નિમિત્તે વસનજી શેઠની સાથે તેને જુનાગઢ મોકલાવી આપ્યો હતો. માતાની અભિલાષ પુરા કરવા આવેલ વસંતને માતા શુભાવી જુનાગઢ જતાં શું થયું હશે ? લગ્નના આનંદમાં જુનાગઢથી જુનાગપુર આવેલા વસંતને ફરીથી જુનાગઢ આંમુમંડી આંખે જતાં શું દુઃખ થયું હશે ? એ તો દુખીયાની વાતો દુખીયા જાણે.

સુન્દરલાલના દુઃખમાં એક વાતથી વધારો થયો. જયકુંવર જેને તેને મોટે કહેતી, લલિતા હાપરપગી છે. તેનાં પગલાંથી માણેક

મરી ગઈ તે લાખ રૂપિયાનું નુકસાન થયું. પોતાની પુત્રવધુ. માટે આવી રીતે વાતો થતી સાંભળી સુન્દરલાલ બહુ ગુસ્સે થયો. ગરીબ બિચારી લલિતા પર તેને દયા આવી, તેના પર આવેલો આક્ષેપ આવતો તે જોઈ શક્યો નહિ. લોકોની મુખમાં ઉપર તે દુઃખમાં પણ હસ્યો. કર્મનાં સિદ્ધાંતો સ્થમનનાર સુન્દરલાલ લોકોની આ અગ્નિતા માટે દિલગીર થયો. પોતે જ્યકુંવરના વર્તનથી જો કે બહુ ગુસ્સે થયો પણ હંમેશના સ્વભાવ પ્રમાણે શાન્તિ પકડી કુટુંબક્લેશ ન વધે તે વિચારે કંઈપણ બોલ્યું નહિ. માત્ર પ્રભુલાલને સૂચના કરી કે આવી વાતો જ્યકુંવર જાહેર ન કરે તે માટે યમુનાને ચેતવવી. યમુના ભોળી હતી. પોતાના કુટુંબ પર આવી પડેલી આફત સારી રીતે સ્થમન કરતી પણ જ્યકુંવરને કંઈપણ કહી મહાભારત જગાવવા તે હિમ્મત કરતીજ નહિ. એક બોલી એ બોલે સાંભળવા કરતાં તે ધણુ-ખરે ચુપ રહેતી. જ્યકુંવર નિરંકુશપણે જેમ કહે તેમ બોલતી.

દુઃખ આવે છે ત્યારે સામદુ આવે છે એમ સુન્દરલાલને લાગ્યું. અત્યારે આખરે સમજાવવાને મહેલો વિચાર કરવો પડે છે તેમાં લલિતા જેવી બાલિકા પર જ્યકુંવરનો ત્રાસ વધતો જોઈ તેની પાતાની સહનશીલતા ખૂદી જતી દેખાઈ. લલિતાએ પોતાને માટે જ્યકુંવરે કરેલી સર્વ ટીકાઓ ધણી લોકોને મોટે સાંભળ્યા. માણેક જેવી સામુ શુભાવી તેમાં વળી પોતાને માટે આવું આવું બોલાવ એ વિચારે તે એકાંતમાં રહેતી. સુન્દરલાલ આ સર્વથી અચાન નહોતો. તેણે તુરંતજ લલિતાને કુતલપુર મોકલાવી દીધી. જેમ અને તેમ એક દુઃખ ઓછું કરવા સુન્દરલાલ હિમ્મતથી આગળ વધ્યો.

પોતાની જાત વેચી નાંખવી પડે તો બહેન પર પણ હિમ્મતપાના નામને બ્લો ન લાગે

તે માટે તેણે પ્રિયતો આદર્યો. સર્વ મિત્રોને ગીરવી મૂકી દેવું કંતવિધા તે તૈયાર થયો. બલિ ગરીબી આવે, બલિ વિવિધ ભોળાને બદલે ઠાઠો ટૂકડો ખાવો પડે પણ ગંધેલી નુકસાનીની પાછળે પાછા ભરખાઈ કરી આપવી એમ તેની ઇચ્છા હતી. બહુ બહુ કરતાં પોતાની સર્વ મિત્રો અને સર્વે ગીર ગીરો મૂકતો તેણે પંચાસ હજાર રૂપિયા નુકસાની ભરી.

આજીની નુકસાની માટે તેણે પોતાના મિત્રો તરફ દષ્ટિ કરી. સુન્દરલાલને આ વખતે એક નવો અનુભવ થયો. જે મિત્રો તેની પાસે હંમેશાં આવતા, જે મિત્રો તેની સાથે સર્વ સુખમાં આનંદથી વર્તતા, જે મિત્રો સુન્દરલાલને માટે માયું આપ્યું પડે તો માયું આપવા તૈયાર થાય એવી ભાવના રણુ કરતાં તે સર્વેએ અત્યારે સુન્દરલાલને જાણે ન જાણખતા હોય તેવો દેખાવ રણુ કર્યો. કેટલાક મિત્રો તો એવા હતા કે જેઓ સુન્દરલાલને સુખના દિવસમાં એક દિવસ ન મળે એમ ભાગ્યેજ બનતું. તેઓ હવે અકલાંકી સુધી સુન્દરલાલની દૃષ્ટિએ ચડતાજ નહિ. સુન્દરલાલ શાણો હતો. મિત્રો આ વર્તન તે સ્થમન ગણ્યો. પોતે દુઃખમાં છે ને કદાચ મદદ માગશે તો ના નહિ કહેવાય એ વિચારે એ મિત્રોએ સ્નેહ ઓછો કર્યો છે તે સર્વ ભાવના સુન્દરલાલ કળી ગયો. માગ્યા કરતાં મરણુ બહુ એમ માની સુન્દરલાલે એ મિત્રોની કસોટી કરવાનું બ્યાજથી ધાયું નહિ.

જે લોકો પર સુન્દરલાલે અગણિત ઉપકારો કર્યા હતા તે લોકોએ પોતાના માંગણી માટે સુન્દરલાલ પર દયાણુ કર્યું. સુન્દરલાલ સ્થમનતો હતો કે લોકો આખંતી શરમ રાખશે પણ તેમાં પણ તે દગાચો. સુન્દરલાલે પંચાસ હજાર રૂપિયામાંથી સર્વને ચોડા ચોડા આપ્યા ને સર્વને સતોડવા પ્રયત્ન કર્યો પણ સર્વ કોઈ પૂરેપૂરી રકમ માટે દયાણુ

કરવા લાગ્યા. સુન્દરલાલે આવી રિયતિ પુસ્તક-ક્રમાં પાંચેલી પણ અનુભવવાનો વખત તો આજેજ આવ્યો. લોકો આટલા બધા હલકા વિચારના હશે તેવું તેને સ્વપ્ન પણ આવ્યું નહોતું. સુન્દરલાલે થણા માણસોને જોય આપી હતી; તેને જોય આપનાર આજે કાંઈ મિત્ર કે સગું તૈયાર નહોતું. જર્જરત આટલું બહુ, કૃતધ્ની હશે એ તેણે આજેજ જાણ્યું.

સુન્દરલાલની ધીરજ ખૂટી. વિચારશક્તિ શૂન થતી હોય તેવો ભાસ થયો. સિંહ જેવી ભાતીવાળા સુન્દરલાલની આંખોમાંથી આંસુમાં રૂપકયાં. તે પોતાના ઓરડામાં ઢિઢોળા-પૂર બેઠો છે. સ્થાને માણેકની છબીપર નજર મેડી. માણેક જતાં સર્વસ્વ ગયું, એ વિચાર ફરીથી તાલે થયો. પોતાનાં આંસુ પોતાને હાથે લૂછ્યાં. માણેક સાથે પોતે પણ ગયો હોત તો કેવું સારું? આ બધી ઉપાધિ શા માટે? આ બધી જગનના કોને માટે? આમ ભ્રમિત વિચારમાં સુન્દરલાલ અર્ધ ગોડો હોય તેવો દેખાયો. એટલામાં બહારથી નોકર ટપાલ લઈ અંદર આવ્યો. વિચાર શ્રેણી તુટી. યત્રવત આવેલા પત્રો તપાસ્યા, એક પત્રમાં લલિતાની પહોંચ હરિલાલ તરફથી હતી. ખીજામાં વસંત તરફથી ખુશી ખબર હતી. ત્રીજે પત્ર વસનંત શેઠનો હતો. વસનંતનો પત્ર વાંચતાં સુન્દરલાલની મુખમુદ્રાપર અજબ જેવો ફેરફાર થયો. આરાના કેંઈક અંકુર પ્રગટ્યા. પોતે જેવાં ખોટા વિચારમાં પડ્યો છે તેનાથી સાવધ થયો. પત્ર એક વખત ઉનાચળથી વાંચી ગયો. ફરી મહેરિથી પત્ર વાંચવા મંડ્યો.

પ્રિયલાલ સુન્દરલાલ,

ત્હારી પર આવી પડેલું દુઃખ ફરીથી તોણું કરી હું ત્હને વધારે દુઃખ આપવા માગતો નથી. પણ ત્હારો સાંભળવા પ્રમાણે પેસા બાબતમાં તું જે મુશ્કેલીમાં આવી પડ્યો છે તે મુશ્કેલીમાંથી તને બચાવવો એ ત્હારી પવિત્ર ફરજ છે. ત્હે ત્હારી મિશ્કત ગીરવી મૂકી તે બૂલ કરી છે. ભણે તને મને તેમ ત્હે કયું છે પણ હજી ત્હારી મુશ્કેલીનો અંત આવ્યો નથી. ત્હારી આખર સાચવવા માટે ત્હારાથી બનતી મદદ આપવા માટે હું તૈયાર છું. ત્હારો પેસો એ ત્હારોજ પેસો છે એમ માનજો, જે એક મિત્ર મિત્રને દુઃખની વખતમાં મદદ ન આપે તો દુનિયાનાં શબ્દ કાષ્ઠમાંથી મિત્ર શબ્દજ કાઢી નાંખવો જોઈએ. વધારે બોલવા કરતાં કરી બતાવવું એ શુભ હું ત્હારી પાસેથીજ શિખ્યો છું એટલે વધારે કંઈ અત્રે લખતો નથી. તું આ પત્ર પહોંચે કે તુરત મ્હને જીનાગઢ મળી જાવો. ત્હારી માટે શું કરવું તે મ્હેં ગોઠવી રાખ્યું છે. એટલું યાદ રાખજો કે આમાં હું કંઈપણ ઉપકાર કરતો નથી. ત્હારી ફરજ બજાવવાની તક મ્હને જરૂર આપજો.

ચિ. વસંત ખુશીમાં છે.

લી. "વસનંત"

સુન્દરલાલે પત્ર પૂરો કરતાં મુશ્કેલીનો દમ ખેંચ્યો. દુનિયામાં મિત્રો મિત્રતા સાચવી શકે છે એ વિચારે તેને સંતોષ થયો.

અકરણ દસમું.

શેરબજારમાં

જુનગપુરનો ખેડુત સુન્દરલાલ હવે મુંબાઈના શેરબજારનો પેટાદલાલ થયો. સમય સમયની અલિહારી છે. ચંદની ચંદનીનું અમૃત ઝીલનાર - કુદરતના બગીચામાં આનંદથી ફરનાર-સાહિત્યને કલાનો ઉપાસક અને ખેડુત તરીકે ઉચ્ચ જીવન ગાળનાર સુન્દરલાલ હવે મુંબાઈના આ એક અધ્યાગ પ્રવૃત્તિના ચક્રમાં ચડ્યો. જ્યોત્સ્નિકાના રસપૂર્ણ રસના અણકાર-મોરારી દૂધાના કર્ણપ્રિય લલકાર અને આમ સુન્દરીઓનાં કોકિલકંઠી ગીતો સજીનાર સુન્દરલાલે હવે શેરબજારમાં 'આપ્યા ને લીધા' તાતા હીકડ-કોકિલનુર-ફાજલ ધત્તાદિની લે વેચતી કાન ફાડી નાખે તેવી જુમરાણ વચ્ચે પોતાની નવી જીંદગી શરૂ કરી.

વસનજીએ સુન્દરલાલને આ નવી પ્રવૃત્તિમાં ગોઠવ્યો હતો. ગમે તે ભોગે સુન્દરલાલને અદ્યતમાંથી બચાવી સુખી કરવો એ વસનજીનું મૂળ દષ્ટિબિંદુ હતું. પરંતુ તો તેણે પોતાના રતા ધંધામાં સુન્દરલાલને જોડવાનું વિચાર કર્યું પણ તેના એક મિત્ર શેરબજારમાં મોટો દલાલ હતો, તેની પ્રેરણાથી સુન્દરલાલને શેરબજારમાં પેટા દલાલ તરીકે લખતી કરવાનું તેને રીક લાગ્યું. વસનજીએ સુન્દરલાલને આ નવા ધંધામાં જોડી દીધી એટલું નહિ પણ બાકી રહેલું સર્વ દેખું પાછળ પોતે સુકંથી આપ્યું. જુનગપુરથી નવારે સુન્દરલાલ જુનાગઢ આવ્યો ત્યારે બહુ સુખાયો હતો. સર્વ મિત્રતા ગીરની મંડવાં માટે વસનજીએ તેને બહુ કપડા આપ્યા અને તે મિત્રતા પ્રેરે પોતાને પૈસા છોડાવી લેવા

માણે છે એમ જણાવ્યું. સુન્દરલાલે વસનજીની આ ગાગણીમાં મારે મારે કંઈ આભાર માન્યો અને ગીરવી મુકેલી મીલકતના હાથમાં છોડાવવી નથી પણ બાકીનું કરજ આપી દેવું જોઈએ એમ દર્શાવ્યું. વસનજીએ તે પ્રમાણે કયું લગભગ પચાસ હજાર રૂપિયા બાકીનું દેખું સુન્દરલાલની અજાયબી વચ્ચે વસનજીએ સુકંધ્યું. આ પૈસા માટે વસનજીએ ન લખાવ્યું કંઈ ખતે-પત કંઈ પડાવ્યું ખાતું. આવી મિત્રો જગતમાં હલુ છે એ વિચારે સુન્દરલાલે પ્રભુની પાઠ માન્યો. હર્ષનાં આંચુંડાં સહિત સુન્દરલાલે વસનજીને આભાર માન્યો જવાબમાં મોં મોટી ફરજ બજાવી છે કંઈ અધિક કંઈ નથી એટલું જ વસનજીએ જણાવ્યું.

બધું દેખું પતાવ્યા પછી હાલ તુરત સર્વ કુદરતે જુનગપુર રાખી એકલો સુન્દરલાલ મુંબાઈ આવ્યો. નવી એકલણ મુંબઈ તેણે શેરબજારમાં પેટાદલાલ તરીકે કાર્ય શરૂ કર્યું. વસનજી શેડના પણ શ્રીમંત મિત્રો મુંબાઈમાં હતા તેમના ઉપર ભક્ષામણ પત્રો તેણે લખી આપ્યા હતા. શરૂઆતમાં સુન્દરલાલને પોતાને શંકા થઈ કે આ નવી પ્રવૃત્તિ કંદાચ પોતાને રચશે નહિ. શાંત જીવન ગુજરનારને એકદમ આવું ધમાકેલું જીવન ગાળતાં ફાલે નહિ એ સ્વાભાવિક છે. જેમ જેમ વખત જતો ગયો તેમ તેમ સુન્દરલાલને લાગ્યું કે આ ધંધા તેને જરૂર ફાવશે. કેટલાક લોકો શરૂઆતમાં તેને ખીવરાવતા કે એ ધંધામાં હાનિ લોકો પાપમાલ થાય છે. સુન્દરલાલે પોતાની હમેશની ટેવ મુંબઈ સર્વત્ર કહેવું શાન્તિથી સાંભળ્યું. કયું થોડા વખતમાં તેણે જાણી લીધું કે લોકો માને છે તેમ એ ધંધો ખરાબ નથી. માત્ર જે લોકો પોતાની

શક્તિનો વિચાર કર્યા વગર નસીબના પાસા ફેંટી લાખોપતિ થવાનાં સ્વપ્નાં બુદ્ધિ છે તેમને માટે એ ધંધો નુકશાનકારક છે. જે લોકો સ્લેમજીને શક્તિના પ્રમાણમાં સંભાળી શેરબજારને એક વ્યાપાર તરીકે ગણી ધંધો કરે તેને માટે શેરબજાર આવકારદાયક ધંધાની એક શાખા છે.

શેરબજારમાં સુન્દરલાલે પોતાનું જીવન બહુ ધીમી ગતિએ સાવચેતીથી શરૂ કર્યું. નસીબના પાસા ફેંકનાર ઘણાઓ ત્યાં આવતા તેઓ સુન્દરલાલને માત્ર દલાલી નહિ પણ પોતાનો ધંધો કરવા માટે સલાહ આપતા. સુન્દરલાલ કશી લાલચથી ડગતો નહિ. તેણે તો બિખમ્પ્રતિજ્ઞા લીધી હતી કે માત્ર દલાલીજ કરવી. આ પ્રતિજ્ઞા લેવી જેટલી રહેલી છે તેટલી પાળવી મુશ્કેલ છે. મનને સંયમમાં રાખવાનું બહુ પ્રયત્ન આત્મચક્ર હોય તે જ એ પ્રતિજ્ઞા પાળી શકે. કામરૂદેશની લાવણ્યમયી સૌંદર્યસપ્ત મોહમતિ સુન્દરીઓના સંઘમાં એક અખંડ બ્રહ્મચારી જેવી રીતે પોતાનું ધન પામે અને એ જેટલું મુશ્કેલ છે તેટલુંજ શેરબજારમાં રહી પોતાને માટે ધંધો ન કરવો અને માત્ર દલાલીજ કરવી એ મુશ્કેલ છે. દૃષ્ટિસમક્ષ સોનાની સરિતા ઘટેલી દેખાય અને તેમાંથી આચ્છન્ન પણ ન કરવું એ બહુ યોગ્ય માણસો કરી શકે છે. એક દિવસમાં હજાર રૂપિયા સાંચારણ માણસને કમાતો દેખી પોતે શા માટે ન કમાય એ વિચારને નાંહ વશ થનારી વ્યક્તિઓ વિરલજ હોય છે. સુન્દરલાલ આ વ્યક્તિઓમાંનો એક હતો. પોતાને કંઈ સ્થિતિમાંથી આંહો આવતું પડ્યું છે, પોતા ઉપર કેટલી બધી નેખમદારી છે, પોતાને પૈસાની કેટલી બધી જરૂર છે એ સર્વ તે સ્લેમજીનો પણ બહુ ધીરજથી પ્રમાણિકપણે દલાલીનો ધંધો વધાર્યો જતો હતો. યોગ્ય વખતમાંજ તેને સારી દલાલી થવા મળી.

વસનજીની લાગવગથી, મુખ્ય દલાલની મદદથી અને પોતાની પ્રમાણિકતાથી સુન્દરલાલની આવકમાં દર મહિને વધારો થવો શરૂ થયો.

જો પ્રમાણસર ધંધો કરવામાં આવે, જો નાણાં શેકવાના દૃષ્ટિબિંદુથી શેરબજારમાં કોઈપણ વ્યક્તિ આવે તો તેને માટે શેરબજાર એક આવકારદાયક બજાર છે એમ સુન્દરલાલને લાગ્યું. લોકો શેરબજારને સટ્ટો કહે છે પણ સટ્ટો શેમાં નથી? દરેક વ્યાપારમાં થોડે યા વધારે અંશે સટ્ટાનું તત્ત્વ રહેલું છે. અળસી, મરસી, રૂ, ચાંદી, છત્પાદિના સટ્ટામાં લોકો પાપમાલ થાય છે, પણ જો શેરબજારમાં સાચવીને ગળ પ્રમાણે નાણું શેકવાની પદ્ધતિથી જો ધંધો કરવામાં આવે તો બહુજ યોગ્ય માણસો શુભાવતા દર્શો. આંખ બંધ કરીને ચાલનારને તો જરૂર માથામાં ભીંત લાગે! સુન્દરલાલ આ સર્વ વાતોનો વિચાર વારંવાર કરતો. શેરબજારના દલાલો પ્રમાણિક નથી એવી રીતની ક્યાંદો ઘણીવાર સુન્દરલાલને સંભળાતી. આ વિષયમાં સુન્દરલાલ લોકોને સ્લેમજીવતો કે એ શંકા ધણે ભાગે ખોટી હોય છે. જે વિગતીક ત્વરથી શેરબજારમાં શેરાના ભાવોમાં ફેરફાર થાય છે તે પિતાને પુત્ર ઉપર શંકા લાવે એવી રીતે થાય છે. શેરબજારમાં વ્યાવહારે 'વિશ્વાસ' શબ્દને સાચે લાવીને કામ કરવું એ તેનો હમેશનો મત હતો. કામ્ય કોઈ વ્યક્તિ ખરાબ હોય તેથી આખો સમાજ ખરાબ છે એમ કહેવું વ્યાજબી નથી. સુન્દરલાલના પરાકો સુન્દરલાલથી બહુ સતોય પામતાં. તેની પ્રમાણિકતા તેની શાન્તિ, ધંધાનાં સર્વ અંગોનો તેનો અભ્યાસ તથા તેનું વિનયમયુ વ્યાપારી વર્તન સર્વને એક સરખા ભાવથી ખેંચતું. કેટલાક તો એમજ માનતા કે સુન્દરલાલના પરાક થયા પછી તેઓ આગાહ થતા બંધ છે. બહુ ભાગે સુન્દરલાલ તેઓને

લેણ કરાવતો. જે ખોટ જાય તેવું લાગે તો શેર નામ પર ચઢાવી લેવાની સલાહ આપતો. ખોટું વેચાણ કાંઈ દિવસ કરાવતો નહિ. તેવું એવું માનવું હતું કે શેરબજારનો ધંધો કરનારને જો કાંઈ પણ પાપમાં લીધું અંગ હોય તો તે ખોટા વેચાણમાં છે. ધરમાં શેર ન હોય અને ખોટા શેર વેચી નફા ખાવો એ સુંદરલાલને બહુ પારતીબુધું લાગતું. સુંદરલાલના ધરોડો પણ આ સૂત્રને પસંદ કરતા.

સુંદરલાલને મુંબાઈ આવ્યા પછી બહુ વિવિધ માણસોનાં પરિચય થયો હતો. ઘણા દુશિયાર માણસો નોકરીમાં ગળતા દુકાણ પગારોથી દુઃખી હતા. ઘણા બજેલાઓ પોતાની બુદ્ધિપ્રમાનાં પ્રમાણમાં બહુ ઓછું મેળવતા. આ જોઈ સુંદરલાલ સર્વને શેરબજારમાં આવવાનું આમંત્રણ આપતો. માત્ર એક જ શરતથી કે શેરબજારમાં આવવું પણ પોતાના માથા ઉપર કંઈ પણ ધંધો કરવો નહિ. માત્ર દલાલી કરનાર બજેલા માથુસ માટે શેરબજારમાં બહુ બહોળું કાર્યક્ષેત્ર છે. ખી. એ.

એલ. એલ. ખી. થઈ સરકારી નોકરી લેવા માટે અનેક રીતે શંકાં મારવા ફરતાં શેરબજારમાં આવી દલાલી કરવી એ હમ્મર દરમ્મને સાડ છે. સુંદરલાલની આ ભાવના ધણીઓએ ઝીલી અને તેને પરિણામે તેના એકાદ બે મિત્રોએ પોતાના બજેલા છોકરાઓને નોકરીને બદલે શેરબજારમાં મોકલ્યા.

શેરબજારમાં પોતે પેટાદલાલ હોવાથી દલાલ તરીકે બજારના અંદરના કારભારમાં કાંઈ રીતે ભાગ લઈ શકે તેમ ન્હોતો તો પણ જે જે દલાલભાઈઓ તેના સંસર્ગમાં આવતા તે સર્વમાં શેરબજારના બધારણ બાબતમાં તે ધણીવાર આવકાદાયક ચર્ચા ઉઠાવતો. શેરબજારમાં એક ન્હાનકડું સ્વરાજ્ય છે. એ સ્વરાજ્ય જે કુતેહથી ચલાવવામાં આવે છે તેને માટે પોતાનો સતોપ બહેર કરતો. હજુ પણ તેમાં યોગ્ય સુધારા વધારા ચાલે એ જોવા તે ઉત્સુક હતો.

આ સર્વ બાબતથી થોડા વંખતમાં જ સુંદરલાલ શેરબજારમાં લોકપ્રિય થઈ પડ્યો.

વડોદરા સ્ત્રી-બાલ સંરક્ષક સભા.

વડોદરા શહેરમાં ગયે મહિને સ્ત્રી અને બાલસંરક્ષક સભા નામની સંસ્થા સ્થપાઈ છે. સેનિટરી એસોસિએશન, સ્ત્રી સહાયક મંડળ, ઇન્ફ્યુએન્સા ફંડ, પ્રત્યુત્ક્રિય વિગેરે લુદ્ધી લુદ્ધી સંસ્થાઓ શહેરમાં કામ કરતી હતી તે બધીનું સંગઠન થઈને આ સંસ્થા અસ્તિત્વમાં આવી છે. વડોદરાની સરકારે રૂ. ૫૦૦૦૦ ની રકમ તથા વાર્ષિક રૂ. ૩૦૦૦ આ સંસ્થાને મંદદ તરીકે આપ્યા છે. એકંદરે સવાલાળ્ય રૂપીઆનું ફંડ થયું છે, અને તે ઉપરાંત વાર્ષિક આવક પણ થશે એવી આશા છે. શહેરની અંદર મહોલ્લે મહોલ્લે એક સ્થાનિક શાખા ઉઘાડવાનો આ સંસ્થાનો વિચાર છે. આરોગ્યના ગાનનો પ્રચાર સ્ત્રીઓ તથા કન્યાઓ મારફત થઈ શકે, એટલે કાર્યકર્તાઓએ મુખ્ય કામ સ્ત્રીઓમાં કરવાનું ધ્યાનું છે. અમણે દાયણોત્તેલીધે સ્ત્રીઓમાં મરણ પ્રમાણ વધી પડ્યું છે તેથી તેની દાયણોત્તેલિત્વ વ્યવહાર જ્ઞાન આપવાની યોજના કરવાનો, અને દરેક સ્થાનિક સભા મારફત ખરાબ રીતરિવાજોને લીધે જનસમાજને થતી બપરે દાનિ, બાલઉદ્ધેર તથા સુવાવડી સ્ત્રીની માવજત વિષે જોડતા ગાનનો પ્રચાર કરવાનો આ સંસ્થાનો ધરોડો છે. બાલકોને રમવા માટે ખુલી જગ્યાઓ, કસત્તશાળાઓ તથા રમત ગમતનો પ્રયત્ન પણ આ સંસ્થા કરવા ચાહે છે. આજે દરેક ગામમાં આરોગ્યની બાબતમાં ચળવળ થઈ રહી છે અને ગુજરાતકાઠીઆવાડના દરેક સાધારણ મોટા ગામમાં આવા પ્રકારની જગતિ આવે એવું અને ઇચ્છીએ છીએ. (યુગધર્મ)

સ્ત્રીઓની કંરજ.

કે. કણ્ડમાં ના. આખર ભારત મહિલાં પરિષદમાં હું તમને જણાવાય
વારો દરમિયાન તમે દેવી કસ્તુરબા ગાંધીનું ભાષણ. કે ન્યાં ન્યાં હું ગણ
દેવી મહાસભાની ૩૮ થી બેઠક મળી તે હું સૌ સાં આપણી
પ્રસંગે તાં. ૩૧ મી ડીસેમ્બરે અખિલ ભારત એમ હું નોંધ સહી છું. તમે સર્વ જાણો
પરિષદનું પ્રમુખસ્થાન દેવી કસ્તુરબા ગાંધીએ છો કે મેં ઉત્તરથી દક્ષિણ અને પૂર્વથી
શોભાવ્યું હતું. પ્રમુખસ્થાનેથી તેમણે આપણું પશ્ચિમ મુખી આખા દેશમાં મુસાફરી કરી છે.
ભાષણ નીચે પ્રમાણે છે:— આ ખેડ પ્રાપ્ત કરવા માટે આપણે શી
રીતે કામ કરીશું ? મને તે લાગે છે કે એ-

પ્રિય બહેનો:

આપણા દેશને સ્વમાન, સ્વતંત્રતા અને સુખશાન્તિ પ્રાપ્તિ મેળવી આપવા માટે આપણે હિન્દની સ્ત્રીઓ શું કરી શકીએ તે વિશે તમારી સાથે વાતચીત કરવાને તમને મળવાની જે તક મને આપવામાં આવી છે તે માટે હું તમારો આભાર માનું છું. આપણા વીર અને ડાહ્યા બંધુઓ આપણી માતૃભૂમિના ઉદ્ધાર માટે જુદી જુદી રીતે પ્રયાસ કરી રહ્યા છે, પરંતુ બહાલી બહેનો ! આપણે એ પણ જીલવું ન જોઈએ કે—

ભારતમાતા પોતાની સર્વ પુત્રીઓની

મદદની પણ આશા રાખે છે.

એટલા માટે આપણે 'ખરા ને' ખુલ્લા દિલથી એ કાર્યમાં સામેલ થઈને કામ કરવા મંડી જવું જોઈએ. સીતા, દ્રૌપદી, મીરાં-બાઈ, ચાંદબીબી, અને યોગીની પ્રતાપી રાણી, લક્ષ્મીબાઈની માતા હોવાની ખ્યાતી મેળવનાર ભારતમાતા અત્યારના કાર્યમાં તેની પુત્રીઓ ખરાવતી નથી એવું કહેવાને બિચારી પ્રગળે તક આપશે નહિ. પરમાત્માએ અર્પણને બહેલી સર્વ સન્નિઓના ઉપયોગ સત્યને છતવા માટે કરેલા જોઈએ અને એ લશ્કમાં આપણે તન-મનથી સંપાદવું જોઈએ.

સઘળા બહેનો, પછી તે ગમે તે ન્યાત જાતની હોય, એકજ ખેડની પાછળ પડી છે એમ હું નોંધ સહી છું. તમે સર્વ જાણો છો કે મેં ઉત્તરથી દક્ષિણ અને પૂર્વથી પશ્ચિમ મુખી આખા દેશમાં મુસાફરી કરી છે. આ ખેડ પ્રાપ્ત કરવા માટે આપણે શી રીતે કામ કરીશું ? મને તે લાગે છે કે એ-

ધૈર્ય પ્રાપ્ત કરવાનો માર્ગ

ઝગવણી છે. અને તેથી પ્રથમ મારે ઝગવણી તરફ તમારું ધ્યાન ખેંચવું જોઈએ. ન્યાં માતાઓનું અજાન હોય ત્યાં નાના બાળકો માટે આપણે શી આશા રાખી શકીએ ? ગૃહશિક્ષણ એટલે માતાના શિક્ષણથી બાળકના ચારિત્ર્યનો પાલો ધરાય છે. આને આપણમાં ચારિત્ર્યની-પ્રમાણિકપણા અને મર્યાદાની ખોટ છે, જે અત્યારના જમાનાનો મહાન રોગ હોય એમ મને લાગે છે. એ ખામી માટે આપણે આપણી જાતને જ કપડો આપવાનો છે. એ માટે આપણને જે ખરેખર ખેદ થતો હોય તે ઉપાય પણ આપણા પોતાના હાથમાં છે. જે બહેનોને પોતાના મગજ, શરીર કે આત્માને પીલવવાની તક મળી નથી તેમને આપણે સર્વ પ્રકારે મદદ કરવી જોઈએ.

આપણે આપણી રાષ્ટ્રીય ઝગવણીની સંરચાઓને સદાય કરી એવું કામ કરી જવાવું જોઈએ કે જેથી આપણા બાળકો એમાં કંઈ ઝગવણી મેળવી શકે. તમારોમાંના ઘણાને આજબાઈ લાગતી તરો કે ગાંધીજીએ રાષ્ટ્રીય શિક્ષણ પર આદરો બધો બાર કેમ મુક્યો હશે. ગાંધીજીને લાગ્યું હતું કે મરઘી સાજાઓ શુદ્ધઓના કારખાનાથી વધારે સારી

નથી અને તે શાળાઓમાંથી શુદ્ધાભોજન ખદાર પડે છે. કેળવણી સંબંધી તમારું ખાસ ધ્યાન તમારી

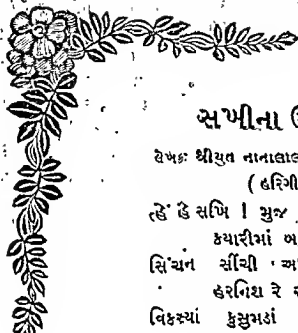
પુત્રીઓને હુન્નર ઉદ્યોગશુ શિક્ષણ આપવા માટે ખેંચવા માંડ્યું છે. એવા શિક્ષણથી જરૂર પડે તેઓ માનભરે પોતાનું ગુણશન કરી શકશે એટલુંજ નહિ, પરંતુ કુટુંબના પુરોષોને પણ બોમરૂપ નહિ થઇ પડે. હિન્દમાં અત્યારે અસંખ્ય વિધવાઓ આળસ ખેસી રહી પરત્વ રહીને બેઠી બેઠી ખાય છે. તેઓને શું કામ કરવું તેની ખબર નથી અને તેઓ અગાનને લીધેજ એ સ્થિતિ મોગવી રહી છે. આવી સ્ત્રીઓને શહેરો અને ગામડાઓમાં કેળવણી બહેનોએ મદદ કરવી જોઈએ અને તેમને ઉપદેશકો અને નસો બનાવવાની કેળવણી આપવી જોઈએ.

હું આંધ્ર દેશમાં આવી છું ત્યારથી તમે એટલે કે આ પ્રાંતની સ્ત્રીઓએ કરેલાં સુંદર કામ તરફ ધ્યાન ખેંચાઇ રહ્યું છે. મને ધણે આનંદ થાય છે કે તમારા પ્રાંતમાં ૫૦૦ પુસ્તકાલયો છે જેમના સ્ત્રીઓ ધણે સારો ઉપયોગ કરે છે. હું આશા રાખું છું કે એ પુસ્તકાલયો તમારી સામાજિક, નૈતિક અને અન્ય રાજકીય ચળવળના મયકા થઇ પડશે. હું મારી હિન્દુ અને મુસલમાન બહેનોને અને જેમને મનુષ્ય તરીકેના હક્કની પણ ના પાડવામાં આવે છે તે અંત્યજ બહેનોને મળવા અને મદદ કરવા ઉત્સુક છું અને તેમને મળેલા છુટાપણોના પૂરેપૂરે લાભ લેવા માટે અરજ કરું છું. ખજાતવગર અપમાનિત દશામાં રાખવામાં આપણને જ શરમ છે; તેમને અલગ રાખવામાં આપણીજ નબળાઇ દેખાઇ આવે છે. જ્યાં સુધી આપણે તેમને પારીઆ અને અસ્પૃશ્ય ગણી વર્તન ચલાવીશું ત્યાં સુધી દુનિયા આપણને-હિન્દીઓને પણ અસ્પૃશ્યજ ગણશે. આપણે આપણા સર્વના પિતા જગન્નિયંતા પરમેશ્વરને ખાતર પણ તેમનો ઉદ્ધાર કરવો જોઈએ.

ખાદીના વધેલા પ્રચાર.

મને નાણીને બારે આનંદ થાય છે કે અહિંની પ્રગતિ ૮૦ ટકા ભાગ ખાદીનોજ પોશાક પહેરે છે. આ ખીનાજ બતાવી આવે છે કે ખાદીનું મહત્વ તમે સમજ્યા છો. હું આશા રાખું છું કે તમારું અનુકરણ હિન્દના ખીજા સર્વ પ્રાંતો કરે. તમારે-આંધ્ર દેશે પણ હજી એવો વધુ પ્રયત્ન કરવો જોઈએ, જેથી તમે હિન્દમાંથી એમ કહી શકો કે આ પ્રાંતમાં એવો એક પણ માણસ, સ્ત્રી કે બાળક નથી જે હાથકંતામણી અને વણાટની ખાદીમાં સંજન ન હોય.

આ અઢવાડીક કોલકલ્પમાં બારે પ્રવૃત્તિનું આઢવાડીક છે. તમે ધણે મેંતાઓને જોયા છે, પરંતુ યાદ રાખજો કે આપણી સ્વેચ્છાપૂર્વક સંકટ સહન કરવાની શક્તિ અને આત્મબલિદાનથીજ આપણે ધર્મરાજ મેળવી શકીશું. તમારો પ્રાંત શ્રી મુંબાઅમા જેવી સ્ત્રી ધરાવે છે, જેમણે રાષ્ટ્રીય લડતને ખાતર બંબે વાર બાર બાર મહિના જેટલી જલ મોગવી છે, તે માટે ધન્યવાદ થતો છે. તમારું ધ્યેય પ્રાપ્ત કરવા માટે તમારે વધુ સંકટો સહન કરવાં પડશે. હું નાહું છું કે તમે એ સર્વ સંકટો આનંદથી સહન કરશો. તમારું હૃદય કદીપણ નિર્બળ બને તો તમે શ્રીયુત બાળ્યેથીજ રમણ કરજો. જેમણે છેક છેવટ સુધી સંયમ જાળવીને પોતાની ઉપર આવેલી આફતો મુંગે મોઢે સહન કરી હતી. છેવટે મારી બહેનો ! આપણે સર્વ એ એટલું યાદ રાખવાનું છે કે આપણે કાર્યક્રમ ફતેહમંદ બનાવવાથી આપણે સ્વરાજ્ય સર કરીશું એટલુંજ નહિ પરંતુ કાયમ માટે નિર્બળતા છૂટી મેળવીશું અને સાબિત કરી આપીશું કે પશુબળની સામે પશુબળ વાપરવાની જરૂર નથી, પરંતુ તે પશુબળ આત્મબળથી જીતી શકાય છે.

સખીના ઉપકાર.

લેખક: શ્રીયુત નાનાલાલ દલપતરામ પટેલ
(હરિગીત).

હેં હે સખિ ! મુજ શુષ્ક જીવન—
કચારીમાં બહુ બહાલથી,
સિંચન સીંચી અભિ-રસ તણું;
હરગિશ રે રસમય કરી;
વિકસ્યાં કુસુમહાં શા અનેરાં !
મહેક શી મહેકી રહી !
ભરીયું જીવન એ સૌરભે,
મીઠી મઝા અંતર લહી !
ખની ગિન્ન જવ હું હે સખિ !
ડુળતો નિરાશા સાગરે !
મુજ આશસંચારક , ખની
આશા અમોલી ઉર પૂરે;
સહસ્રારિણી હમયન્તી સમ તું.
દઈ દિલનાં ટાળતી;
મંજુલ સ્વરે સ્નેહલ સખિ,
અમૃત ઝરણુ વરસાવતી !
શુભ લાવ રેકયા હૃદયમાં,
માંતૃભૂમિ સેવા તણા;
પરમાર્થનાં કાર્યો કીધાં,
કલ્યાણ વૃત્તિધી ઘણાં;
સ્વર્ગીયં મુખહાં અનુભવ્યાં;
સંસારમાં સાથે રહી !
બૂલાય ના સ્વપ્ને કઈ
ઉપકાર તુજ અલબેલડી !

શ્રી સેવા સમાજ મોઝાસા :

મોઝાસા (પૂર્વ આફ્રિકા) માં કેટલાક સંસ્થાઓના ઉત્પાદકો તા. ૧૪-૧૦-૧૯૨૩ ને દિને એક " શ્રી સેવા સમાજ " ની સ્થાપના થઈ છે. એ સમાજના સ્થાપકોનો ઉદ્દેશ નીચે પ્રમાણે છે :
નાત જાતના કોષપણુ બેદરશાવ સિવાય શ્રી સમાજમાં " સ્વચ્છતા; શુદ્ધકલવણી, આરોગ્ય, બાળકોષ્ઠર અને રક્ષણ, અક્ષરજ્ઞાન, વાંચન, ભરત ગુણ, સીવણ, પાકાસા અને સેવાભાવની પવિત્ર લાગણીના ઉપયોગી વિષયોના જ્ઞાનનો ફેલાવો કરવો " તે સેવા સમાજનો મુખ્ય હેતુ અને ઉદ્દેશ છે.

આ ઉદ્દેશને અમલમાં મુકવાં હાલ દુરત દરેક વખતે જાહેર કરવામાં આવે તે સ્પષ્ટ, સ્વિચી અને વખતે જાનતા સુધી દર અઠવાક્રીએ શ્રી સેવા સમાજની સવા ઉપયોગી વિષયોની થયાં કરવા મળશે અને નિયમિત સારી હાજરી જણાતાં દુરતન એક સિદ્ધિજનક મોઝાસામાં આવરી કે જેનો હાલ કોષપણુ શ્રી નથી કરેલા વખતમાં લઈ શકો.

આ સંસ્થાના વ્યવસ્થાપક શ્રીયુત્તરેસલાલ દેસાસાઈ હજીવા નીચે પ્રમાણેની એક જાહેર વિનંતિ પ્રકટ કરવાનો અમને આગ્રહ કરે છે. આશા છે કે એ વિનંતિ તરફ ઉદાર શ્રી પ્રયોગ જ્ઞાન આપી પોતાનો હાથ લેખીશો :

સન્મુદ્રીઓ અને સહયુક્તરો,
ઉપયુક્ત ઉદ્દેશ વાંચી આ સંસ્થાની સ્થાપના અને હેતુની આપ વાકેફ થો. મજાદર ઉદ્દેશને અમલમાં મુકવા માટે નીચે પ્રમાણે જરૂરી જાતો છે આપ શ્રી કેળવણી અને સંસાર સુધારાની અગત્યતાનો વિચાર કરી આપનાથી જાનવી મલક આ જગતી સંસ્થાને આપશે તો ઉપકાર થશે :

તાત્કાલિક જરૂરી જાતો.

૧ સંભાવજતે પાસુવા માટે સ્વદેશીઓ; (૨)

શ્રી ઉપયોગી સાહિત્ય-પુસ્તકો તેમજ માસિકા; (૩) અક્ષરજ્ઞાન આપવા માટે સ્વેચ્છ, પેન, પેન્સિલ, કાર્બો વગેરે સાધનો; (૪) શીવણ કામ શીખવા માટે હાથ અંગર પગના સંધા; (૫) ભરત, ગુંથાન અને શીવણ માટેના જોનારો અને સાધનો; (૬) પુસ્તકો 'સેકેશનરી વીઝરે રાખવાનું' કબાટ કે અભરાષ્ટ્રો; (૭) મોટું ભૂમિ અને દુનિયાની ભૂગોળનું જ્ઞાન આપવા માટે હિન્દ તથા અન્ય દેશોના ગુજરાતી નકશા; (૮) વર્ગ માટે થોડી સાથે કાણ પાકીર; (૯) ઉપરોક્ત માફ; મોઝર બત્તી અને જોનાર બીજા ખર્ચોને પડોંચી વળવા પૂરતી રોકડ રકમ.

મહદ મોઝાસા ઇચ્છનાર વ્યવસ્થાપકને પોષ બોસ નં. ૩૬, મોઝાસા (કેનીયા) ને સરનામે મોકલાવે એવી વિનંતી છે. વધારામાં સંસ્થાને ફેરીયા અને યાજની પૈસા જરૂર છે.

શ્રી સૈરામજી વ્યાસ જાનાયાજીને :

ઉપયુક્ત જાનાયાજીમ કેસાઈ (કાઠીઆવાંડ) માં આવેલું છે એ સંસ્થાના વ્યવસ્થાકો ગુજરાતના જનસમાજને, આસ કરીને ગુજરાતની બહેનોને " ગુણસુદરી " હાથા વિનંતિ કરી આ ઉપયોગી સંસ્થા તરફ પોતાના ઉદાર હાથ લેખાવવા આગ્રહ કરે છે. આ જાનાયાજીમના નિરાધાર માળાપ વિનાના થઈ પડેલા બાળકોને આધાર કેવળ આગ્રહી વૃત્તિ પર-ઉદાર શ્રી પ્રયોગની સહાયતા ઉપરજ છે. અન્ન, વસ્ત્ર, વાસણ, મોગરણ, પુસ્તકો, સ્વેચ્છી આપણી વગેરે કોષપણુ ઉપયોગી વસ્તુઓ આપી યાજીરો અને જાનાય બાળકોના આશીર્વાદ તેમજા જીવન સુધારી મેળવી શકાશે. ગુજરાતની બહેનો તેમજા હયા માટે જાણીતી છે. તેમજા હુદયમાંથી સ્નેહનો જરો આ જાનાય બાળકો માટે સતત વહે એમ

હજીએ છીએ. મદદ લ્યવર્યાપક યા મંત્રીને મોકલી ચકારો.

સ્રીઓજ પોતાની ઉન્નતિ અટકાવે છે !

“ ગૃહલક્ષ્મી ” ના માર્ગશીર્ષ અંકમાં “ સ્રીઓજ પોતાની ઉન્નતિની બાધુ છે, ” એ વિષય પર “ એક નવવિવાહિતા વધુ ” ની સહીથી એક મહિલાનો નિવૃત્તિલેખ લેખ બ્રહ્મ ધરી છે. એ લેખનો સાર નીચે આપીએ છીએ :

“ આજકાલ સ્રી સમાજ ને સ્રીઓના હાય-માં છે તેઓ અજ્ઞાન અને વિચારશૂન્ય છે. તેઓ ઉન્નતિ કરવા ઇચ્છે છે પણ પોતાની આદતો છોડવા તૈયાર નથી. દાખલા તરીકે પડદાનો રીવાજ લ્યો. એ રીવાજને સૌ ખરાબ માને છે પણ તે છોડવા કોઈ તૈયાર નથી થયું; પહેલ નથી કર્યું. સુધારો વ્યતો જવાને પરિણામે લોકો પોતાની છોડરીઓને સાળાઓમાં મોકલતા રીખ્યા છે; તેમનામાં ફેશન અને ચટક મટક વધારવા ઉત્તેજન આવે છે. પણ એ બધું પડદા પાછળ, વર્ષમાં શિક્ષક છોડરીઓને સમજાવતી હોય કે ‘ પડદો આપણી ઉન્નતિ અટકાવે છે, ’ પણ સાળાના મુખ-દ્વાર ઉપર “ પ્રણેને અંદર જવાની સખ્ત મનાઈ છે ” એવા મોટા અક્ષરો વાળું પાટીલું લાગેલું હોય છે. પડદાનો રીવાજ ખરાબ છે એમ માને છે તો પછી નણી ભેષ સા માટે પડદામાં રહે છે ? પ્રણ થું કોઈ નંજલી, દિંસક લનવર છે કે નેનાથી એટલું બહુ પડે ? સજીવી સ્રીઓ આંમ કરે તો પછી અમલ માટે ‘ તો પૂછડું નું ? ’ એક સિદ્ધિદાને હું જોગપુ’ છું. તે બી. એ. પાસ થયલી છું, ધુધર કાઢીને બહાર જવામાં પોતાનું અપમાન સમજે છે, છતાં બહાર નહીં છે ત્યારે બંધ ગાડીમાં ! કેટલીક સ્રીઓ એવી પણ છે ને રીવાજ બદલે સારો છે એમ માને છે એમના મત પ્રમાણે પ્રણે બધા પતિ છે; પડદાની બહાર આવતાં તેમને ખગારો એવા બચ રહે, છે. આત્મ વિશ્વાસ, આત્મબલ એવા ગુણોથી તે અમલ છે. ને સ્રી પોતેજ પોતાનો ધર્મ ન, સમજતી હોય, તેનું રક્ષણ કરવા નેટલું આત્મ-બલ ન ધસવડા હોય તો પડદો પણ તેનું રક્ષણ નહિ કરી શકે. તે દોષ ન હોય એ સરખું જ છે.

“ ગૃહલક્ષ્મીમાં પણ એજ સ્થિતિ. રસોડ

બનાવવી, વાસણ માંજવા, બાળકોને ઉછેરવા વગેરે. સ્રીઓના મુખ્ય ધરકામ ગણાય છે. હું એથી વિરૂદ્ધ નથી, પણ કેટલીક સ્રીઓના સંજોગો એવા હોય છે કે તેમને એ કામો કરવાની જરૂર નથી રહેતી. સજીવી સ્રીઓ પર એવા આરોપ મુકાય છે કે તેઓ ધરકામથી દૂર ન્હાસે છે. સજીવા પ્રણે પણ બેઠકની જેમ ઢળ ચલાવી કે ખિતર ખેડી નથી નજીતા તેનું શું ? ને સ્રી પોતાની વિદ્યા-કલાથી ધન, કમાઈ શકી હોય તે ધરકામ માટે રસોડાએ કે નોકર યા માટે ન રાખી શકે ? ગુલામાં પેસવાની કે વાસણ માંજવાની એમને શી જરૂર ? એ આરોપ માત્ર એવીજ સ્રીઓ પર આવેલો ભેષ છે, જેઓ બીજું ઉપયોગી કામ કરી શકતી નથી. છતાં ધરકામ તરફ ખેદરહીત બતાવે છે. ખરી ગૃહલક્ષ્મી સ્થા માત્ર ધરકામ ભરે કરવામાંજ નથી સમાઈ જતી. ભરે કામ ન કાઢી હોય છતાં સ્રી ઉત્તમ ગૃહિણી બની શકે અને ધરના બધાને પ્રસન્ન રાખી શકે. કેટલાક પતિઓ દેવ થવા ઇચ્છે છે પણ પત્નીને દાસીજ રાખવા મગિ છે. તેમને ખબર નથી કે દાસીના પતિ દાસ હોય, દેવ ન હોય !

“ પતિની સેવા કરવી, તેના પ્રેમમાં લીન થઈ પોતાની ભત્રી તેની પર ન્યોહાવર કરી દેવી, એ સતિનું મુખ્ય લક્ષણ મનાય છે. માન્યતા બોધી નથી પણ પતિ યયાર્થ પતિ હોય તેજ. એને બદલે પતિ પોતાની ફરજ ન સમજતો હોય, સ્ત્રીને દાસી કે પગરખા જેવી માનતો હોય તો તે પત્નીની સક્રિય કે રીમ મેળવવાને લાયક નથી. અમને સ્ત્રીતા કે સ્ત્રીવિત્રી, થવાનું કહેવામાં આવે છે; પણ પ્રણે શમ, કે સત્યવાનનાં કેટલાં લક્ષણો ધરાવે છે ? પત્ની વ્યભિચાર કરે તો તેને ધરમાંથી દાંડી કાઢવાનો પતિને દરક, પતિ વ્યભિચારી હોય તો પત્નીને એ દરક ચા માટે નહિ ! ને પતિ પરસીઆમિ હોય, પત્ની માટે પ્રેમ ન રાખતો હોય તે પત્નીને પ્રેમ મેળવવાનો અધીકારી નથી. સ્રીઓની નિર્જનતાનો તેઓ લાભ લે છે.

“ આ સિવાય સમાજના અનેક દુષ્ટ રીવાજો બાલકાન, વૃથા નિવાહ, વિગેરેને સ્રીઓ

પોષે છે. ઠાકરો ઠાકરી હજી પાંચ વર્ષના ન થયાં હોય ત્યાં મા તેમના લગ્ન માટે લતાવળ કરી મુકે છે. ત્યાં વરવિક્રય થાય છે ત્યાં દીકરીના બાપ પાસે મોટી રકમ કઢાવવા ઠાકરાની મા ન વધારે આશ્રય રાખે છે, અને બદનામ થાય છે બાપ. જો સ્ત્રીઓ પોતાના પાંદરાઓનાં લગ્ન બાળવયમાં કરવાની વિશ્વ વ્યવસ્થા તો પુરૂષોની મગદૂર નથી કે આગળ પગલું ભરી શકે. એ બાળસ્ત્રીઓના પરિણામે આજે દેશ વિધવાઓના આંસુથી ભીંભેણો છે ! એ માટે પુરૂષો કરતાં સ્ત્રીઓ વધારે જવાબદાર છે. આખી જીંદગી વિધવા રહેવાથી કેટલું કષ્ટ લોગવવું પડે છે, તેનો પુરૂષોને ખ્યાલ નહિ આવે. તેમને એ માટેનો અનુભવ નથી હોતો. સ્ત્રીઓ વારંવાર પુનર્લગ્ન કરે એમ હું નથી ઇચ્છતી પણ એમ તેમની પર અંકુશ મુકાય છે તેમ પુરૂષો પર પણ મુકવો જોઈએ. એમ થશે તો વિધવાઓની દશા સુધરતાં વાર નહિ લાગે. ”

સ્ત્રી કેળવણીનું રજા:

હિન્દમાં ધણી લોકો એમ માનતા થયા છે કે સ્ત્રી કેળવણીનો પ્રચાર વધવા સાથે શુદ્ધ જનનાં સુખો ઓછાં થતાં નય છે., અમેરિકાનો અનુભવ એથી ઉલટો જ છે અમેરિકાના “યુનિવર્સિટી” નામે માસિકમાં એ લિંગ એક મનનીય લેખ પ્રકટ થયો છે. જેનો સાર નીચે આપીએ છીએ.

“ પૈટ ઈન્સ્ટીટ્યુટના શુદ્ધવિજ્ઞાનના અધ્યાપક મી. ફ્રેડરિક હબ્બલ્ડ હો એવી અવિશ્વવાણી કહે છે કે આજકાલ જેને શુદ્ધકાર્ય કહેવામાં આવે છે તેનું પચાસ વર્ષ પછી લગભગ નિશાન નહિ રહે. તે વખતે દાસ દાસીઓ પણ નહિ હોય, કારણ કે તેમની જરૂર નહિ પડે. તે વખતે અમેરિકન શુદ્ધ જન દાલતા કરતાં વધારે ચિતાઈથી અને હર્ષવશીલ હશે.

“ અવિશ્વમાં લોકો ધરના કામો તરફ વધારે સમયનો ભાગ આપશે. બદાનાં માણસની મદદની જરૂર પડશે તો જાણકાર માટે નહિ પણ અનુક્રમ વખત માટે નાણાં આપીને એવી મદદનો લાભ લઈ રહ્યો. પણ તે ખાસ કામો માટે જ. અત્યારથી ધરનાં કામ તરફનો લોકોનો વિર-

સ્કાર ઘટવા લાગ્યો છે; લોકો એ કામને ‘હલકું’ નહિ સમજે. અવિશ્વમાં એ કામ તરફ માનની દ્રષ્ટિએ નોંધાયો.

“ સો વર્ષ પહેલાં ધર સામાજિક જીવનનું મધ્યસ્થળ બન્યું. લારપણી આ પ્રવૃત્તિના યુગમાં ધરના ધણીખરા કામોનો લોપ થઈ ગયો છે. અમેરિકાનો સ્વભાવ છે કે પ્રગતિ કરતાં ટોચ પર પહોંચી જાય, વચમાં ન થોસાયું. હવે શુદ્ધ જન તરફ દ્રષ્ટિ મળે છે એટલે એમાં પણ ટોચ પર પહોંચવાના ચત્રો થશે. લોકો શુદ્ધ જન તરફ પાછા વળવા લાગ્યા છે. પહેલાંના જેવું શુદ્ધ જન તો પાછું નહીં થાય પરંતુ હવે નવા શિક્ષણ અને અનુભવોને લીધે એ જીવન વધારે ઉન્નત થશે.

“ પરલેણી સ્ત્રીઓનો મોટો ભાગ પોતાનું શુદ્ધ જન સંભાળી તેને સુખી બનાવવામાં જીવન બીતાવશે. પ્રથમ સ્ત્રીઓને પોતાનું જીવનનિર્માણ કરવાનું શિક્ષણ આપવામાં આવ્યું. કેળવણી લીધા બાદ તે ઇચ્છા હશે તો ‘થોડાક’ વર્ષ સ્વતંત્ર કમાણી કરી જીવન ચલાવશે. તે પછી લગ્ન કરશે, અને સંતાનોનું પાલન પોષણ કરવાનાં અને ધર ચલાવવામાં જીવન વ્યતિત કરશે. એવી સ્ત્રીઓ માનસિક, આર્થિક અને શારિરિક દ્રષ્ટિએ શુદ્ધ જનને શોધ બનશે તેઓ પોતાના શુદ્ધકાર્યમાં પોતાની સંપત્તિ પ્રમાણે રસોઈ કરનારની કે આચાર્યની, સદાચતા લઈ શકશે. આ ધંધાઓ પણ રોકર કે વગીચના ધંધા જેવા માનપ્રદ ગણાશે.

“ કાંઈ કાંઈ સંદેશમાં તો અત્યારથી શુદ્ધકાર્યોને એક ખાસ ધંધાનું સ્વરૂપ આપવાના પ્રયત્નો થઈ રહ્યા છે. કેળવણીનું અને ખાસ માનનું મુલ્ય અમેરિકન પ્રજા સમજતી થઈ છે તેથી શુદ્ધકાર્ય માટે માન વધતું નય છે. જો શુદ્ધકાર્યમાં લાગેલી સ્ત્રીઓ તેમની મહેનત અને આવડત માટે શોધ માન મેળવી શકે તો શુદ્ધ જીવનનું સુખ વધતાં વાર નહિ લાગે.”

“ હિન્દમાં ધણી કહેવાની કેળવણી પામેલી સ્ત્રીઓ મેમસાદેઓ બની શુદ્ધકાર્ય તરફ વિરુદ્ધાર બતાવે છે અને તેથી જ કેટલાક લોકોને કહેવો અનુભવવાય છે કે કેળવણી આપવાથી શુદ્ધ જીવનનું

મુખ નાશ પામે છે. એ શિક્ષિત સ્ત્રીઓ પ્રોતાની ફરજ ચક્રાર્થ સમજે તો કેળવણી પર આવેલું આ મિથ્યા કલંક દૂર થાય અને ગૃહજીવનની આર્થ-ભાવના તેનાં સર્વ મુખો સાથે સચવાઈ રહે. ગૃહસ્થ જીવન અને સ્ત્રી કેળવણી.

શ્રીયુત શારદાપ્રસાદ ભંડારી ઉપર્યુક્ત મથાળા હેઠળ "મીઠુરી"ના માર્ગશૂર્ષ અંકમાં એક લેખ લખે છે. તેમના વિચારો નજીવા નેવા છે:

"ગૃહસ્થ જીવન ગૃહજ પવિત્ર અને આનંદ જનક છે; એથી વધારે મુખ્યકારક ખીલું કોઈ જીવન નથી. પ્રાચીન કાલના હિન્દના ગૃહજીવનમાં અને આધુનિક ગૃહજીવનમાં આકાશ પાતાળ જેટલું અંતર છે.

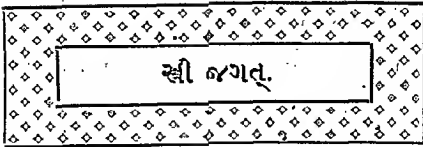
"હેલાં ગૃહસ્થ જીવનનો અર્થ એ હતો કે આજુ કુટુંબ-નાના મોટાં સગાં સંબંધીઓ સહિત સાથે રહી એક ખીલની જવાબદારીઓ ઉપાડી છે, પરસ્પર સહકાર કરે અને એક સરખો આનંદ ભોગવે. અત્યારે તો આ વર્ણન માત્ર ખેડૂત કુટુંબને જ લાગુ પડે છે. ખીલ વર્ગોનું જીવન તો નામ માત્ર ગૃહજીવન રહ્યું છે. એ જીવનમાં કલેશ કંઠસ અને ઇર્ષ્યાનું સામાન્ય વ્યાપિ જાયું છે. આનું મૂલ કારણ એ કે સ્ત્રીઓ અસહ્ય છે. સાચી વાત તો એ છે કે સ્ત્રી સમાજ ખરું ગૃહસ્થ જીવન કાને કહેવાય તે સમજતો નથી. ગૃહજીવનમાં સ્ત્રી-પત્નીનું મુખ્ય કર્તવ્ય વડીલોની. ભક્તિ અને બાલકોનું લાલન પાલન અને શિક્ષણ છે. ને માતાઓ પોતાની એ ફરજ બજાવે તો સાધારણ રીતે બાલકો દેશના સાચા ભક્ત બની રહે બાલકોની અધ્યાત્મિક કે ઉન્નતિનું કારણ માતાજી છે. બાલક માતાનું જ અનુકરણ કરે છે. ને માતા શિક્ષિત અને અને સર્વથા દયો તો બાલક પણ વિદ્વાન અને સર્વથા બનશે. આ સંબંધી અસ-રકારક હાખલો આપવામાં આવે છે, તે નીચે પ્રમાણે:

"એક સ્ત્રી ગર્ભવતી હતી. એક દિવસ તે એક કપડાનો ટુકડો પોદકું બનાવવા માટે નૃન-રવા બેઠી. સાધારણ રીતે કાપે તો કપડું ટૂંકું થાય એમ ન હતું અને બાજમાં એમાં બીજું મળતું પણ ન હતું. ત્રણ દિવસ મુઠી એટલે એ સંબંધી વિચાર કરી અને આખરે કપડું પોદકા

માટે પૂરતું થઈ રહે એવી રીતે વેતરવાની કામ શોધી કાઢી. આ જોઈ વિચાર કરે અસર ગર્ભનાં બાલક પર પડી અને પરિ-તે બાલક મોટો ગણીત શાસ્ત્રી થયો. આ માટેજ એક વિદ્વાને કહ્યું છે કે માણસની વણી તે જન્મે તે પહેલાં વીસ વર્ષ આગમ્ય થતી જોઈએ, અર્થાત્ માતા પણ કેળવણી દે જોઈએ, તોજ બાલકો પર સારો પ્ર-પાડી શકે.

"પરંતુ ગૃહજીવનમાંથી કલેશ દૂર ન ર અને સંપ સંકલ્પ પાછાં ન આવે ત્યાં કે બાલકોનું આ પ્રમાણે લાલન પાલન થાય વાત બની શકે એમ નથી. આપણાં ગૃહજ નમાં તો રાત દિવસ દેવદાનવના યુદ્ધ ચાલત હોય. સાસુ-વહુ, દેરાણી-જેઠાણી, નણંદ-નોન બધાં એક ખીલ સાથે વડયાંજ કરે. કલેશ મુખ્ય કારણ સ્ત્રીઓનું અજ્ઞાનજ છે. સિદ્ધિ કુટુંબમાં આવી સ્થિતિ ભાગ્યેજ દેખાયે જે કુ. બમાં સ્ત્રીઓ કેળવણી કરે, પુત્રો માતાપિ ના આજ્ઞાપાલક ભક્ત દરે, પત્ની પતિ ત અટલ પ્રેમભક્તિ રાખતી દરે, બાઈ બાઈમાં સાસુવહુમાં, દેરાણીજેઠાણીમાં તથા નણંદનો-કામાં સંપ દરે, એક ખીલને માટે સન્માન ત્યાં સ્વર્ગનું સુખ દરે. પણ એવાં કુટુંબો કે દરે સાધારણ રીતે તો દિવસસરની રહે પછી પુરુષ ઘર પાછો ફરે ત્યારે પત્ની તે કડવા શબ્દોથી સત્કાર કરે. આજ વચ્ચે મ દઢ લેવાય તો કાલે મરેણાં માટે સાસુ નણંદ મોટાં ચંદેલજ દોષ. બાલકો મેંદા કપડામાં સડ દોષ તેની કાઠને ફરદાર નહિ. યરતી ચીમે વે વીખેર પડી દોષ તેનું કાઠને બાન નહિ. આ સ્થિતિમાં હિન્દમાંથી જલમી રીસાળને ચાલી ન તો નવાઈ છે કે ગૃહજીવનની એથી વધારે અધિક જિંદગી દોષ શકે કે સ્ત્રીઓએ દંમેણાં એ વાદ રાખતું જોઈએ કે ગૃહજીવનના મુખ્ય આધાર તેમની ઉપરજ છે. પરંતુ એ સમજ કેળવણી વિના નહિ આવે. એ કેળવણીની જવાબદારી તો હજી પુરુષ વર્ગ પરજ છે "

ગુજરાતમાં એ કાર્ય શિક્ષિત બહેનો ઉપાડી લેવી જાય છે અને પુરુષોની જવાબદારી કાઠી કરવી જાય છે, એટલાં ગુજરાતના સંભાગ છે !

હિન્દુ

૨૦. સુમન્ત મહેતાના પ્રમુખપદે એક આસ-
ચ પરિષદ તા. ૧૫-૧૬ ડીસેમ્બરે અમદાવાદમાં
મળે હતી. એ પરિષદમાં સૌ. વિદ્યાભૈરવી નીલ-
કંઠે શહેરમાં રથને રથને સુવાવડખાતા ઠાઠવાનો
તથા ફેળવાયલી દાયલો મળી રાકે એવી ગોઠવણ
કરવાની દાનવીર ગૃહસ્થો અને મ્યુનિસીપાલિટીને
વાલામણ કરનારો ઠરાવ રજૂ કર્યો હતો. શહેરમાં
વધુ જગ્યા બાળમરણ પ્રમાણ ધરાવતા વિધવિધ
ઉપાયો સુચવનારો બીજો ઠરાવ ૨૦. બેન્ગલોરને
રજૂ કર્યો હતો બન્ને ઠરાવો સર્વાનુમતે પસાર
થયા હતા.

સુબાઈના પતિતા વિદ્યામની ટ્રેનિંગ કોલેજની
વાર્ષિક પરીક્ષાર્થ પરિણામ કુલ ૧૮૮ ટકા આપ્યું
છે. જેલો, બીજા, અને ત્રીજા વર્ષની પરીક્ષામાં
કુલ ૩૮ મહિલાઓ પસાર થયા છે જેમાંની ૧૪
હિન્દુ છે. આ ટ્રેનિંગ કોલેજ સરકારે માન્ય રાખી
છે અને એનો શિક્ષણક્રમ અમદાવાદની મહા-
લક્ષ્મી ટ્રેનિંગ કોલેજ જેવો જ છે. ગુજરાતી ભણ-
નાર કોઈ પુણ્ય બહેન દાખલ થઈ શકે છે. વિધવા
અને ગરીબ બહેનોને માટે મફત ગોઠવણ કરવામાં
આવે છે. પાસ થનારને સરકારના ફેળવણીખાતા
તરફથી સરદીફીકેટ મળે છે. સ્વતંત્ર ગુજરાત કરવા
ઇચ્છતી બહેનોએ આ સંસ્થાનો એટલી સંખ્યામાં
લાભ લેવો જોઈએ.

ગોરસદના સત્યાગ્રહ પ્રસંગે સરકારના નોક-
રોએ સ્ત્રીઓને કનડમત કરવામાં બાકી નથી રાખી.
કેટલાક જગ્યામાં તેમના વજો લઈ જવાનું પણ
ચૂક્યા નથી. એક બાઈને તેમના ત્રાસથી અઘણ
પ્રસૂતિ થવાનો પ્રસંગ પણ બન્યો હતો આટલું
છતાં ૨૬ લઈ તેમણે વિજય મેળવ્યો છે. આ

કાર્યમાં સૌ ભક્તિલક્ષ્મી બહેને આગેવાની ભરે
માન લીધો હતો.

એન્લીસમુ ગાંધી પર્વ ઉત્સવના સ્ત્રીઓની
એક સભા મારવાડી વિદ્યાલય હોલમાં તા. ૧૮
મી ડીસેમ્બરે રાષ્ટ્રીય ફ્લો સમાન આશ્રય
દેહત સૌ. અવંતિલાલાઈ ગોખલેના પ્રમુખપદે
મળી હતી. શ્રી વિવેકાનંદ સોસાયટીવાળા સ્વામી
સુવંદાનંદે સ્વરાજ્ય અને ગાંધીજીનો રાષ્ટ્રીય
મંત્ર એ વિષે દિન્દીમાં માપણ આપ્યું હતું.
તેમણે અંત્યજનો આશરે દૂર કરવાનો ખાસ
આગ્રહ કર્યો હતો. બાદ પ્રશ્ન અને બહેન સ્ત-
નવાદ મહેતાએ પણ વિવેચનો કર્યાં હતાં.

સુબાઈના ગુજરાતી હિન્દુ ફ્લો મંડળના
આશ્રય હોલ તા. ૨૦ મી ડીસેમ્બરે કાકડવાડીમાં
આર્ય સમાજ હોલમાં તડિયાદ નિવાસી યોગ્ય
રાત કવિએ “આજુ જગાનાની તાસીર” વિષે
કવિતામાં વિવેચન કર્યું હતું; અને સમાવવાગમમાં
તા. ૨૪ મી ડીસેમ્બરે યોગ્ય શીખર સાક્ષીએ
“કમીસખ્યાન” પર દરીદ્રીતન કર્યું હતું.

કેટલાકમાં રાષ્ટ્રીય મહાસભાની બેઠક પ્રસંગે
એક અખિલ હિન્દુ ખાદી અર્થેન સર પ્રફુલ્લ-
ચંદ્ર વાધને દસ્તે પુણ્ય સુમણ હતું. એ પ્રસંગે
તેમણે આપેલું માપણ અત્યંત મનનીય છે. સ્ત્રી
વર્ગને તેમણે રાષ્ટ્રીય કાંતવાની અને કુદબને
જોઈએ કાપડ ભરે પદા કરી લેવાની આગ્રહ-
પૂર્વક વિનંતી કરી હતી. સ્ત્રીઓ ધારે તે આ ફરજ
જોડી લઈ દેશને આર્થિક સુદામીમાંથી છુટા
કરી શકે. સૌ વર્ષ જેલો તો દેશના ક્ષેત્ર ભાગમાં
કરોડો સ્ત્રી પુરો કાંતવા વધવાના ઉદ્યોગમાં
મથેત્રા હતા.

સુરતના વનિતા વિશ્રામનો ઇતમો વહેંચી આપવાનો સમારંભ તા. ૧૨ મી ડીસેમ્બરે સૌ ઇરાવતી મહેતાના પ્રમુખપરે હજવાયો હતો. મંગલાચરણ પછી બાળાઓના સંવાદ, ગરબા અને સંગીતનો કાર્યક્રમ રાખ્યો હતો સંસ્થાના વ્યવસ્થાપક બ્લેન શીવગરી બાળકરે સત્તર વર્ષ પહેલાં સ્થપાયેલી આ સંસ્થાનો ટુંક અહેવાલ રજુ કરી અત્યારની તેની નાણાં સંબંધી કંફોડી સ્થિતિનો ચિતાર આપ્યો હતો. આ સંસ્થામાં શિક્ષણ પામી અનેક સ્ત્રીઓ શિક્ષકાઓ અને નર્સ તરીકે પોતાનું ગુજરાન કરે છે. નાણાં મેળવવા માટે બે બ્લેનો અને એક માઇન બનેલું ડેપુટીરાન સવા વર્ષથી આફ્રિકા ગયું છે. બાદ બ્લેન બાલગૌરીએ હિંદુ વિધવાઓની સ્થિતિનો ખ્યાલ આપી તેમનું જીવન સુધારવા માટે આ સંસ્થાની ઉપયોગિતા જણાવી દત્તી શ્રીયુત તૈયબમાઇ મસ્કતીએ અને સૌ દનુબ્લેને સંસ્થાની ઉપયોગિતા વિષે વિવેચનો કર્યા હતા. ઉપર પ્રમુખબ્લેને પોતાના વિચારો દર્શાવ્યા હતા: 'સ્ત્રીઓ પૂલય છે ત્યાં દેવતા રહે છે' એ સૂત્ર ખરું પાડવા સ્ત્રીઓએ પુનવાને લાયક બનવાની કોશીશ કરવી જોઈએ. પુરૂષની હરિફાઈ કરીને નહિ પણ પોતાનો યથાર્થ ધર્મ બાળવી સ્ત્રીએ શ્રેષ્ઠ થવાનું છે. એ માટે દરેક બાળાને ઉચ્ચ શુદ્ધિથી અને એવી કેળવણી આપવી જોઈએ. દરેક સ્ત્રીએ અંગેજી ભણી વપ્રીલ કે બેરીસ્ટર થવાની જરૂર નથી. પરંતુ ગુજરાતીનું પઠન શિક્ષણ અને ગ્રંથવ્યવસ્થાની કેળવણી તો લેવી જ જોઈએ. ઉપરાંત ધરમનુ ઉલોગો પણ શીખવા જોઈએ નેથી જરૂર પડતાં સ્વતંત્રપણે ગુજરાત ચલાવી શકે.

વડોદરા રાજ્યના દિવાન સાહેબ સર મનુ-ભાઈના સુસિદ્ધિ પુત્રી કુમારી હંસાબ્લેન બી. એ. ના લગ્ન એજ રાજ્યના ચીફ મેડીકલ ઓફીસર ડોક્ટર જીવરાજ મહેતા, એમ. ડી સાથે તા. ૩ જી લન્યુઆરીએ ધામધુમથી થયાં હતાં. લગ્ન સમારંભમાં શ્રીમંત મદારામ સાહેબ, કુમાર પ્રતાપસિંહે, કુમાર ધૈર્યશીલરાવે અને રાજ્યના સર્વ અમલદારોએ ભાગ લીધો હતો. હંસાબ્લેનના મોસાળના સગાઓ સિવાય અન્ય સગાઓ આવ્યાં હતાં રા. જીવરાજના

બન્ને સાથેઓએ અને બીજા સગાવડાઓએ પણ ભાગ લીધો હતો. આ અસવર્ણ લગ્નને પરિણામે સુરતની નાગર જ્ઞાતિએ સર મનુભાઈ અને તેમના કુટુંબને જ્ઞાતિબહાર મુકવાનો ઠરાવ કર્યો છે.

વડોદરા કેમ્પના લોકમિય ડોક્ટર શ્રીયુત મંગલદાસ ખાંડવાલાના લગ્ન એમના મામાની સુસિદ્ધિ પુત્રી કુમારી લીલાવતી માસ્ટ સાથે તા. ૫ મી લન્યુઆરીએ વેદિક વીધાય થયાં હતાં. આ લગ્નમાં કુમાર પ્રતાપસિંહે, કુમાર ધૈર્યશીલરાવે અને સર મનુભાઈ તેમજ બીજા અમલદારોએ ભાગ લીધો હતો.

ઈન્ડાંડના પ્રમાણમાં મુંબાઈ ઇલાકામાં બાળકોનું મરણપ્રમાણ બહુ મોટું છે એ માટે વેજાસ્ટર ઉપાયો લેવા અને પ્રભવત કેળવવા લન્યુઆરી માસના ત્રીજા અઠવાડી મામાં 'નેશનલ બેબી વીક' ઉજવવાની ગોઠવણ થઈ હતી અને જુદા જુદા લતાઓમાં સાથલો અપાર્થ હતાં એ ભાષણ આપનારાઓમાં સૌ અવતિ-કાબાઈ ગોખલે, સા. જાનકીબાઈ ભટ્ટ અને મીસસ એફ. એમ. સાલદા પણ હતાં.

સુરતમાં તા. ૨૩ થી ૨૭ લન્યુઆરી સુધી 'નેશનલ બેબી વીક' ઉજવવાની ગોઠવણ મુનીસીપાલિટીના બાહોશ હેલ્થ ઓફીસર ડા. અમૃતલાલ પટેલની આગેવાની હેઠલ કરવામાં આવી હતી. આ પ્રસંગે એફ. પ્રદર્શન ભરવા ઉપરાંત લખીતા અલ્લાસીઓનાં ભાષણો કરાવવાની અને પોલીસ-પારણીની હરીફાઈ કરવાની ગોઠવણ થઈ હતી.

મદ્રાસ લાલરાંકર ઉમીઆરાંકર ત્રતાડીના સ્મારક ફંડના ટ્રસ્ટીઓએ અમદાવાદની ગુજરાત મહિલા પાઠશાળાને એ ફંડનું વ્યાજ તથા બીજા આર્થિક મદદ આપવાનો સ્તુત્ય ઠરાવ કર્યો છે, અને તેથી પાઠશાળા સાથે મદ્રાસનું નામ એકવામાં આવ્યું છે. એ ફંડમાં મદ્રાસના દાનવીર સાથ શ્રીયુત નરસેશંકરે રૂપીઆ ૨૦૦૦૦ ની રકમ આપી ગુજરાતના સ્ત્રી કેળવણીના કાર્યને મોટું બળ આપ્યું છે, તે માટે તેમને ધન્યવાદ થતો છે.

લાવન્યરના મહારાજન કૃષ્ણકુમારસિંહ યુર-
પના પ્રવાસથી તગિયત સુધારી ખાજા ફરો તેની
પુરાણીમાં ત્યાંના શુભરાત્રી હિન્દુ સ્ત્રી મંડ-
ળની એક સભા રોક ત્રીજાવન લાણુજી કન્યા-
શાળામાં સર પ્રસારકર ધટ્ટણીતા પ્રમુખપદે
બેઠી હતી. મંડળની પાંત્રીસ બાળાઓએ સંવાદ
ગરબા અને હાલરડાંને કાર્યક્રમ રચ્યું હતો.
પ્રમુખે તેમને સુવર્ણથી મહેતી હાથીસંતની
સુડીઓ અને જર્મન સીફવરની ડામડીઓ ધના-
મમાં આપી હતી. ભુજનિવાસી બેઠેન જયા
લક્ષ્મીએ આ પ્રસંગે એક ટુંકું પણ અસર-
કારક વ્યાખ્યાન આપ્યું હતું.

હિલ્હી યુનીવર્સિટીની સેનેટમાં મીસ વેઇનને
સમાસદ તરીકે નીમવામાં આવી છે.

સુબધમાં સુતર કાંતવાની હરીશંકમાં પહેલું
ધનામ મેળવનાર સો. તારામતી જમનાદાસ
એરમાને કેલકુદમાં રાષ્ટ્રીય મહાસભા પ્રસંગે
યવલી અખિલ હિન્દ હરીશંકમાં પણ સોનાનો
આદેશલ્લે છે. સુબાઈ એપને માટે મગર છે !

પૂનામાં નાટાલના તદ્દવારે દરમિયાન મળેલી
હીબરદ્ર પ્રેડેરશનની બેઠકમાં સ્ત્રીઓને પ્રરથાના
જેવાજ મતાધિકાર આપવાની માંગણી કરનારો
કાચ ગ. રમાળાઈ રનાડેએ રજૂ કર્યું હતો.
સો. કાશીબાઈ જેવધે અતુચોદન આપતાં કાચ
સંવાતુગતે પસાર થયા હતા.

દેવી કરતુખા મહંતી કેલકુદથી ખાજા ફરો
હેરનાબાદ ઉતર્યા હતાં. ત્યાંની વિવેકવર્ધન નાટક-
શાળામાં સેક્રેટરી પ્રરથાના સભામાં તેમણે
ખાદી પહેરવાનો અને હિન્દુ-શુદ્ધીમ એક્ય
સાધવાનો ઉપદેશ આપ્યો હતો.

કેલકુદપુરના મહારાજના માતૃશ્રી શ્રીમતી
લક્ષ્મીબાઈએ ઈંગ્લેન્ડના સાદી પ્રદર્શન માટે
“ કાલીય મર્ડન ” નામે એક સુંદર છબી સાદીન
ઉપર તૈયાર કરી છે, અને તા. ૧૨ મી જન્યુ-
આરીના મેલમાં ઇંગ્લેન્ડ મોકલી આપી છે.

સુબધની સેવાસદન મંડળી તરફથી ગયા
સાલમાં જે કામકામ કરવામાં આવ્યું હતું, તેની

જલદાર પ્રેડેલી વીગત મુજબ, સાલ દરમિયાન ૫૬
ગરીબ નીધવાઓને જુદા જુદા આશ્રમોમાં રાખીને
નીધાવવામાં આવી હતી. મંડળની ઉદ્દેશ-
મશાળા, સીવવા વેતરવાના ક્લાસ, મોળના ખાતા,
રાધણશાળા, કપડાં ધોવાળા ખાતા અને કેસીકો
છાપવાના ખાતાનો ૧૨૦ સ્ત્રીઓએ લાભ મેળવ્યો
હતો. મરાઠી શાળામાં શિક્ષિકા તરીકે સેવા બળ-
વવા ૧૩૨ ટીફુ સ્ત્રીઓ તાલીમ લે છે. ૧૨૬
ગરીબ બાળકોને બંગોરના શાળાની છુટી વેળાએ
સાફ ખાણું પુરું પાડવામાં આવ્યું હતું, જેમાં
૬૧ પારસી, ૫૪ ઇસલામી, અને ૧૦૭ હિન્દુ
બાળકો દર્તા તંત્રીમાં જણાતા વધુ બાળકોને કપ-
ડાં આપવામાં આવ્યા હતા. યુનીવર્સિટીની
ચદતી પરીક્ષાકોમાં ૪ સો વિદ્યાર્થીનીઓને સ્કોલર-
શીપ આપવામાં આવી હતી. મધ્યમ અને
ગરીબ વર્ગ વચ્ચે મંડળની નંસોએ ફરીને સેવા
બળવી હતી, જે માટે ઘણાં એજા દર રાખવામાં
આવ્યા છે. ગરીબોને ફલ, ફલ, મીઠાઈ અને
કપડાં આપવામાં આવ્યાં દર્તા કેલકુદાએ દુરગાની
મુલાકાત લેવાની સેવા બળવી હતી મોળના
ક્લાસમાંથી તાલીમ મેલવીને ૩૦ સ્ત્રીઓ પોતાં
ગુજરાત કરવા લાગ્યાં છે. બધા મલીને ૪૫ ક્લા-
સોમાં ૫૦૫ સ્ત્રીઓ તાલીમ મેલવે છે.

પ્રીડીઆપી ભરેલા એ સુંદર પારણા માટે
વડોદરાના પ્રદર્શનમાં સો. હીપકબા દેસાઈને
સોનાનો ચાંદ મળ્યો છે થોડા વખત પહેલાં
મરાયલા સી હુન્કર જોગ પ્રદર્શનમાં એ માટે
તેમને સેક્રેટ ધનામ પણ મળ્યું હતું. એ પારણ
વડોદરા રાજ્ય તરફથી ઇંગ્લેન્ડના રૂઝાડી પ્રદર્શ-
નમાં મોકલવાનું નક્કી થયું છે. એ બેઠેનને
અમારાં અસિનદન !

એશિયા.

દિવેટરો પ્રદેશ હિન્દની પાસે હોવા છતાં
ત્યાંના વતનીઓ વિરો આપવુંને જાણી જાણી
દિલી છે એ પ્રદેશ એવો પડાઈ છે કે ચાનાળું
એ ત્યાં જાણ મુશ્કેલીથી જ શકે કારંમીરને
પણ હઠાવે એવું સંદેશોદય આ પ્રદેશમાં છે.
કેલકુદ એને સ્વર્ગભૂમિ પણ કહે છે.

અહિંના વતનીઓ ઘણુંખરું મંગોલિયન
વતિનો છે. તેમનામાં એવી માન્યતા છે કે હિ-

માલવની કાઠ દેવકન્યાનો સંયોગ ભારતવર્ષના કાઠ ભાગ્યશાળી પુરુષ સાથે થયાને પતિભૂમિ તેઓ ઉત્પન્ન થયા છે, એ દેવકન્યા અને ભાગ્ય-શાળી પુરુષ બાલકવિએ 'વર્ણવેલા કાઠગંરી ને અન્દ્રાપીઠ તો નહિ હોય ?

આરે માસ ઠંડી પડતી હોવાને, કારણે ખેતી બહુ થોડા ભાગમાં-પ્રહાડો ને ટકરીઓની તથે-દીઓમાંજ થાય છે. મોટે ભાગે વર્તનીઓ પોતાની બાકસ અને નીલ ગાયોના જીવ લઈને ભમણ કર્યા કરે છે; ને થોડાક ખેતી કરે છે તે લાકડાં અને માટીના ઘર બનાવી તેમાં રહે છે. ઇળ-ખેડવાનું કામ પુરૂયો કરે છે; પરંતુ પાક લણવાની ફરજ સ્ત્રીઓને માથે છે. અનાજ કુંજી હોય ત્યાંજ તેને ફળીને છુટ્ટ રાખવામાં આવે છે. એ છુંજેલા અનાજને 'રૂંબા' કહેવાય છે અને તે તથા ગાયોના દુધનું માખણ તેમનો મુખ્ય ખોરાક છે.

તેમનો મુખ્ય પોશાક બકરાના રૂવાંવાળા ચામડાનો બનેલો હોય છે. અન્દ્રનું અસ્તર પણ બકરાના વાળના બનાવેલા કપડાનું હોય છે. એક પોશાક બહુ લાંબો વખત ચાલે છે અને તે ટકે ત્યાં સુધી ખીજે બનાવવાની કાઠ ફરફાર નથી કરવું. બકરાના વાળના દોરા બનાવી તેનું વસ્ત્ર વણવાની ફરજ સ્ત્રીઓનીજ ગણાય છે. મરદો અને સ્ત્રીઓનો પોશાક એક સરખોજ હોય છે; ફરક માત્ર એટલોજ કે સ્ત્રીઓનો પોશાક રંગીન અને દેખાવમાં વધારે સુંદર હોય છે. સ્ત્રીઓ વધારામાં લાંબા વાળ રાખે છે. અને અલંકારો પહેરે છે. ન્દાવાનું તો નામ નિશાન નહિ. વર્ષે કે બે વર્ષે એકવાર ન્દાય તો સદ્માન્ય ! પરિ-ભૂમિ એમના યરીસો અસહ્ય દુર્ગંધ મારે છે નાકે રમાલ દાખ્યા વિના પોસે બે મીનીટ પણ ઉભા રહેવું મુશ્કેલ થઈ પડે છે.

વીસ વર્ષ સુધી લડત ચલાવ્યા પછી અમ્ય ચીનની સ્ત્રીઓ હમણાંજ મત આપવાનો અધિકાર મેળવી રાખી છે. ત્યાંની આદત સમા (પોલીસ) નાં શ્રીમતી ઉચ્ચ-અધિકારી નામે મહિલા સમાસદ્વીરકે ચુંટાય છે. દક્ષિણ-ચીનની સ્ત્રીઓ પણ એ હક્ક મેળવવાં મનજીવ લડત ચલાવી રહી છે.

ચીન દેશના કેન્ડોન શહેરની એક મહિલાએ રાજકીય બંજવામાં આગેવાની બરો આગ લીધાથી અધિકારીઓએ તેને ફાંસીની સાલ કર્યાની ખબર "માધુરી" આપે છે. એન પ્રાંતમાં એક બીટ મહિલાને ૭૫૫ અધિકારીપદ પર નીમવામાં આવી છે.

રંગુનની લોકપ્રિય સ્ત્રી ડોક્ટર મીસ ફીર્સલી રંગુન મ્યુનીસીપલ કોરપોરેશનની સભાસદ થઈ છે.

આફ્રિકા.

આફ્રિકાના મધ્ય પ્રદેશમાં સહરાનું રણ આવેલું છે. એ રણમાં માત્ર રેતી છે, આડપાન કે પાણી નથી એમ ઘણા લોકો કહી મને છે. આ માન્યતા ખોટી છે. એમાં પણ કેટલીક નાની નાની નદીઓ વહે છે અને ફળદ્રુપ પ્રદેશો છે, જ્યાં ધણુ પક્ષીઓ અને માણસો વસે છે.

એ પ્રદેશના વતનીઓ કહી જાણી દેશમાં છે, અને બહુ કુર ગણાય છે. સ્વભાવે નિદર, સહનરીલ અને બળવાન હોય છે. વીસ વર્ષના મુજ પછી ફાંસે એ પ્રદેશના એક ભાગ પર પોતાનો અધિકાર જમાવ્યો છે, અને ત્યાંના કોકોને મુધારવાની મહેનત કરે છે. કહી પણ એ લોકો તક મળતાં વારંવાર બળવા કરી સામા ઉઠે છે.

કહેવાય છે કે આ વતનીઓ મૂળ આર્ય ભતિના છે. ધર્મે મુસલમાન છે અને 'તુરેય' નામે ઓળખાય છે એક આશ્ચર્ય ઉપજાવે એવો રિવાજ એમનામાં એ હોય છે કે પુરૂયો મોંઢું ઢાંકી રાખે છે. જ્યારે સ્ત્રીઓ ખુલ્લું રાખે છે. એ છુંધટ ગાઠ ઇચ્છે છે અને છુંધટ હોળો હોય છે. એના જુદે આંખો માત્ર ખુલ્લી રાખી પુરૂય પોતાનું માથું અને મોંઢું ઢાંકી લે છે.

સ્ત્રીઓ બિલકુલ છુંધટ નથી રાખતી. સ્ત્રીઓ સ્વભાવે લગ્નવાળી હોય છે, અને કાઠ ચાલ-ક્યાને ભેટા મોંઢું ફેરવી લેવા ઢાંકી દે છે. લગ્ન પહેલાં છાતરીઓને સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતા મળે છે. તેમને પ્રેમ કરવામાં કાઠ આડે નથી. આવડું લગ્ન પછી સ્ત્રીઓ મદસ્થ જીવન ગાળે છે, અને સંતાનોનું પાલનપોષણ કરે છે. કાયદાની દ્રષ્ટિએ પુરૂયને ચાર પત્ની કરવાનો હક્ક છે; પણ એકથી વધારે વાર સાચેજ કાઠ પરણે છે.

સહારનો મધ્ય પ્રદેશ એક રાષ્ટ્રીય દુકુમત હેઠલ છે. યુરોપીયનો તેને 'હાઇલ્ટ ક્ષેત્ર' 'નૈવેત રાષ્ટ્ર' ને નામે ઓળખે છે. તે હથો અને સુંદર છે: અખિનો રંગ લીલાશ પર છે. એનું વય ત્રીસ વર્ષનું હશે. અત્યાર સુધીમાં એણે ચૌદ પતિ કરી તેમ બધાને તફલાક આપી દીધી છે. પોતાના રાજ્યકાલમાં તે એકંદર સો પતિ કરવાનો ઇરાદો રાખે છે. એ પ્રદેશ પર તેની રાજકીય દુકુમત નાન નથી ચાલતી; પરંતુ લોકો એમ પણ માને છે કે તેનામાં દેવી અંશ છે અને તેને દેવી તરીકે પુજે છે.

દરેક ભવિતી જાણે રંગે સફેદ હોય છે. પુરૂષો કરતાં વધુરે હાક અને સ્વતંત્રતા ઓળખે છે. રાજકીય કાર્યોમાં પણ તેઓ ભાગ લે છે.

X X X

ઇજીપ્તમાં અત્યાર સુધી થતાં ગાલ લગ્નો હવે પછી અટકાવવા માટે એક કાયદો પસાર કરવામાં આવ્યો છે અને ૧૮ વર્ષની અંદરના છોકરાઓ તેમજ ૧૬ વર્ષની અંદરની છોકરીઓના લગ્ન કરવાની મનાઈ કરવામાં આવી છે. સન ૧૯૨૧ માં શ્રીમતી હુદા પાશાએ ઇજીપ્ત સ્ત્રી સંઘની સ્થાપના કરેલી તેની ચળવળનું આ યુગ પરિણામ છે.

X X X

પૂર્વ આફ્રિકાના પ્રદેશમાં વસતા હિંદીઓની રાષ્ટ્રીય મહાસભાની પાંચમી બેઠક શ્રીમતી સરોજની નાયડુના પ્રમુખપદે તા ૧૯, ૨૦ અને ૨૧ મી નવ્યુઆરીના દિવસોએ મળી હતી.

સુરખ.

ઇંગ્લાંડમાં પાર્લામેન્ટ મટેની છેલ્લી સુટણી માં ત્રીસ મહિલાઓ ઉમેદવાર તરીકે બહાર પડી હતી, જેમાંથી આઠ મહિલાઓ સુટણીમાં વિજય મેળેલી અત્યારે સમાસદ તરીકે બિરાજે છે. સ્ત્રી મતદારોએ પણ મત આપવા સારો ઉત્સાહ બતાવ્યો હતો. એકંદર ૮૦ લાખ સ્ત્રીઓના મત નોંધાયા હતા, એમ કહેવાય છે.

વિજ્ઞાનના પ્રદેશમાં બે મોટી શોધ બે મહિલાઓ કરેલી કહેવાય છે. ઇંગ્લાંડની મોસિસ હર્થ ઓરટને વીજળી સંબંધી એક મોટી શોધ કરી છે. સર્વ હાઇટ અને સીનેમાના પડા પર

નખાતો પ્રકાશ તેણે રચેલા નિયમોથી બનાવેલા ક્ષરબન ઉપર આધાર રાખે છે. ઉપરાંત લડાઈમાં જર્મનીએ વાપરેલા હેરી ગેસને દૂર કરવાના પંખાની બનાવટ પણ તેણે જ શોધી કાઢી છે. હમ્બર્ગના આ મહિલા ગુજરી ગઈ છે.

X X X

બીજી પ્રખ્યાત શોધ કરનાર મહિલા ક્રાંસની ગેડમ કરી છે. રેડીયમની તેણે કરેલી શોધથી વિજ્ઞાનશાસ્ત્રીઓની ઘણી જીતી માન્યતાઓ ફેરવાઈ ગઈ છે. આંતરિક રોગોની તપાસ માટે રેડીયમ બહુ ઉપયોગી છે. આ બાબને ક્રાંસનાં એક વિજ્ઞાનમંડળે હમ્બર્ગના મોટું પેન્શન બધી આપ્યું છે.

અમેરિકા.

અમેરિકામાં એક યુરોપીયન અને ત્યાંના સ્થાનિક વ્યાપારી સંયુક્ત મંડળે સૌદર્ય વધારનારી ફવાઓથી મોહકતા ધારણ કરનારી મહિલાઓનું પ્રદર્શન ન્યુયોર્કમાં કરવાનું નક્કી કર્યું છે. પ્રદર્શનમાં બેઠ પદ યોગ્યનારને. "સુન્દરીઓની રાણી." નું પદ અપાશે, અને તેને એક વર્ષ સુધી બીજા સમારંભ સંસ્કારો સુધી તે પદ પર કાયમ રહેશે.

જેકોમાં કામ કરતી સ્ત્રીઓનું એક મંડળ અમેરિકામાં પાંચ વર્ષ પર સ્થપાયું હતું. સારા આત પાંચ સહાયકથી યથા હતી હીસેમ્બરમાં એ મંડળે પોતાનો પ્રથમ સમારંભ બનાવ્યો. ત્યારે કુલ ૬૮ સમાસદોમાંથી ૪૩ હાજર થયાં હતાં આ સમાસદો માત્ર ન્યુયોર્કના જ વતની નથી, પણ યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સના જુદા જુદા ભાગોમાં વસે છે અને જેકોમાં નોકરી કરે છે; આ સમારંભ માટે એ બધાં દૂર દુરથી આવ્યાં હતાં.

ચાર હરોડ ડોહરની મીલકતની વારસ અને ફર્લિ હાઉસ્ટન રોન્સની પુત્રી મોસ ગીલસ્ટનાં લગ્ન ઓસ્ટ્રીયાના નાણાં ટેનીસ રમનાર કાર્લ્ટ હુડવીચ સાથેમ સાથે થવાનું નક્કી થયું છે. આ ગેલવલ્કી અમેરિકન પ્રેક્ષકોમાં ભારે ઉત્તેજી ફેલાઈ છે. ઇંગ્લેન્ડના માતૃપિતા પણ વિરોધ છે. ચાર હરોડ ડોહર અમેરિકામાંથી પરદેશમાં ચાલ્યા જવાને કારણે એ વિરોધ થયો.

નોંધ.

મહાત્મા ગાંધીજીની માંદગી અને તેને પરિણામે તેમને કરવામાં આવેલા મહાત્મા ગાંધી- શસ્ત્રોપચારના સમાચારોથી જીની માંદગી. આખા દેશમાં ગંભીર ચિંતા ફેલાઈ છે, અને આખા દેશની જાન આચારે પૂનાની સાસુન હોસ્પિટલ ખેંચાઈ ગઈ છે. આ નિયુઆરી માસની ૧૮ તારીખે આખા દેશમાં મહાત્માજીના આરોગ્ય માટે જાહેર પ્રાર્થનાઓ કરવામાં આવી હતી, અને કેટલાક કારણો કરવામાં આવ્યા હતા તે દિવસે મુંબાઈની “રાષ્ટ્રીય સ્ત્રી સમાજે નીચે પ્રમાણે કરાવ કર્યો હતો:-

“રાષ્ટ્રીય સ્ત્રી સમાજ આચાર હેઠળ મળેલી મુંબાઈની સ્ત્રીઓની આ સભા પ્રાર્થના કરે છે, કે, ગાંધીજી પોતાના મંદગાંધીથી જલદી સાચા થાય અને અભિપ્રાય જાહેર કરે છે કે તેમની તબીબી જિંદગી તેમને છુટકારો પામી જશે.”

મુંબાઈની બહેનોએ આ પ્રમાણે પોતાનો અભિપ્રાય જણાવ્યો છે તેમણે આજે કરાવ કરવાને જોઈતા હતા. મહાત્માજીએ દેશની બહેનોમાં અપૂર્વ નમ્રતા આણી છે, અને મુંબાઈનો સૌ વર્ગ મહાત્માજીનો ખાસ આશારી છે, કેમકે જસ-હકારની હિલચાલનો પ્રારંભ યશ પહેલાંથી મહાત્માજીએ મુંબાઈની બહેનોની ધણી સેવા કરેલી છે.

સરકારે મહાત્મા ગાંધીજીને કેદખાનામાં પૂરી રીતે એક ગંભીર ભૂલ કરી છે, અને અમદાવાદની ખસેડેને પૂના લાવવામાં તેની ગંભીરતામાં વધારો કર્યો છે. મહાત્માજીની આ માંદગીથી આખા દેશમાં જ ગંભીર ચિંતા ફેલાઈ છે. તે ઉપરાંત સરકારે મહાત્માજીના ચરીરને પોતાના કબજામાં

રાખવાથી કેવી ગંભીર નેપમહારી પોતાને માથે હાકાવી લીધી છે, તેવું અવશ્ય જ્ઞાન થયું હોય તેમજ, અને એવી ધારણા રાખવામાં આવે છે કે મહાત્માજીને હવે જલદી છુટા કરવામાં આવશે. હજેવાની જરૂર ભોળાને રહે છે, કે મહાત્માજીને જનતા પ્રથમ તો છુટા કરી સરકારે પોતાની ભૂલ સુધારવી જોઈએ.

એ દિવસે મહાત્માજીના આરોગ્યને માટે પ્રાર્થનાઓ કરવામાં આવી ત્યારે અને તે અસાધ્ય મહાત્માજીની તબીબી આટલી બધી ખરાબ થયેલી હોવા છતાં સત્તાવાળાઓએ રામદે ચાંપતાં પથરાં લીધાં નહિ, બધાને રામદે અધારમાં રાખ્યાં અને બેદરકારી રામદે જતાવી, તે બંધી સખત દીકા કરવામાં આવી હતી. સત્તાવાળાઓના આવા હુકમથી અને બેદરકારી-બેદર નેલજીને માટે તેઓ ગંભીર કપકાર પાત્ર છે એ નિઃસંશય વાત છે, પરંતુ સાચે સાચે આપણે આપણા પોતાના કોષાં છુપાવવા ન જોઈએ. મહાત્માજીને અંદરથી લઈને બજાત કેદખાનામાં સખતવા દેવાને માટે કોણ જોખમદાર છે? આપણે જોખમદાર નથી? મહાત્મા ગાંધીજીએ જે કાર્ય આજે હાથે હાથે તે ધમધમાટ આગળ વધી રહ્યું દરૂં, અને રોજ રોજ તેમાં વધારે ને વધારે વેગ આપતો હતો, પણ મહાત્માજીને કેદખાનામાં પૂરવામાં આવ્યા, ત્યારપછી મહાત્માજીનું કામ કોણે કેટલું આગળ ધપાવ્યું? મહાત્મા ગાંધીજીને કેદખાનામાં મોકલવામાં આવ્યા ત્યાર પછી, દેશમાં-હજેવાતા આગેવાનોમાં કેવી સ્થિતિ થઈ તે કોણે મહાસમાજના પ્રમુખ જો. મહાસમાજીએ પોતાના ભાણેમાં એક રમણે અમલી રીતે બર્ણવી છે. તેઓ કહે છે:-

“મહાત્માનું આચરન જલદી જલદી પ્રભાવો

રાજ્યનો નારા સૂચવનાર અને તેને બદલે તેના સે-
કપણા નીચે બધાંના એકત્ર રાજ્યની સ્થાપના સુ-
ચવનાર હતા. પણ જે નાના રાજ્યોએ પોતાની
માની ગાદીઓ ખોધ હતી, તેમને એ મોટા સેવ-
ના હાથતળે રાત્રી પ્રભસેવા કરવાનું ચોખ્ખું
નથી અને તેથી તેઓ પાછા પહેલાંના જેવી
માની ગાદીઓ સ્થાપવા મથી રહ્યા છે. જ્યાં સુધી
મહાત્મા ગાંધી છુટા હતા ત્યાં સુધી તેમનામાં
જળેલા ઉઠાવવાની હાંમત નહતી, પણ તે મહાત્મા
વરવડામાં બંધ થતાં તેઓ ખૂબ પડયા છે અને
મહાત્મા નેટલી શુભ અસર લોકો ઉપર કરવા
માં અશક્ત છે, એમ તેમને માલમ પડતાં તેઓ
તેવી આશાથી લોકોની રાજાણીઓને અને અદેખા-
ઓને ઉરોરે છે કે તેઓ પ્રજાકીય એકત્ર તેમને
પોતાની નાની ગાદીઓ પાછી સ્થાપશે પણ
તેઓ તેમ કરી શકશે નહિ. "

મહાત્માજીનું કાર્ય આગળ ધપાવ્યું હોત તો કોની
મજદુર હતી, કે તેમને આજ સુધી કેદમાં રાખે ?
એ સર્વજનું મૂળ આપણે છીએ. આપણે જો જે વર્ષ
યજ્ઞ તેમને કાર્યક્રમ પૂરો કર્યા હોત તો તેઓ
કથારનાએ આપણી સન્મુખ આવી ગયા હોત.
સર્વે ભવતા લોકોને મારી એજ વિનતિ છે, કે હવે
હાંડ બાપણેથી વળવાનું નથી, પણ જેને માટે
આજે માર્ગના કરવા જોગ મળ્યા છે, તેને
ખરા અંતઃકરણથી ચહાતા હો તો બાહ્યંબર
છોડી દઈ તેના સંદેશોનો પૂર્ણપણે અમલ કરો,
અને આ કિનારા પર સોગંદ લો કે હવેથી મહા-
ત્માજીનો કાર્યક્રમ પૂર્ણ કરીશું. "

સો. અવંતિકાખંડેનનાં ઉપલાં મર્મવેધી
નયનનોની શી અસર થઈ છે ? મહાત્માજીનો
કાર્યક્રમ પૂર્ણ કરવાને મયવાના કેલકોએ સોગંદ
લીધા છે ? સત્ય વાત એ છે. કે બાપજો મર-

મહાત્મા ગાંધીજી તેમને ઠરીને બેસવા દેનાર નથી. બહેનો! જો મહાત્માજીને ખરેખર છુટેલા જોવાની ઇચ્છા ધરાવતી હોય તો તેમણે રેડીઓ પાછા જાડી સ્વીકારવા જોઈએ. જો તેઓ તેમ નહિ કરશે અને મહાત્માજી છુટેશે તો બહેનોને કેટલું ચરમાડું પડશે, તેનો વિચાર તેમણે કરી લેવો જોઈએ.

કોલ્લુદની મહાસભાની બેઠક ગયાં હોયેગમના છેલ્લા આઠવાડીઆમાં કોલ્લુદની મહા- મળી હતી. એ બેઠકમાં દેશનાં સભા- બધુઓએ અને બહેનોએ

જિત્સાદખડું સાગ લીધો હતો. પ્રમુખસ્થાન હમણાં બંદિવાસમાંથી છુટેલા મોલાના મહમ્મદઅલીએ લીધું હતું. મહાસભાના પ્રમુખ તરીકેનું તેમનું ભાષણ ધણું લાંબું હતું, અને છતાં તેમાં ભાગ્યેજ કોઈ નવીન વાત હતી. એ ભાષણનો મોટો ભાગ મુસલમાનોએ દેશની રાજકીય હાલચાલમાં રહેલો અને કેટલો ભાગ લીધો હતો તેના પરથી નમાં સંકલ્પે હતો. હિન્દુ મુસ્લીમ એકબીજા સંબંધમાં પણ તેમણે પોતાના ભાષણમાં સારો પ્રકાર પાડ્યો છે, અને મુસલમાનોને દેશના ક્રેષ્ટ લાભો માટે હિન્દુઓ સાથે સંપર્કની રહેવાની સ્પર્શ સલાહ આપી છે. ગુજરાતના સુંદર કાર્યની તેમણે મુક્ત કંઠે પ્રશંસા કરી હતી. મહાત્મા ગાંધીજીએ વારંવારની જ રચનાત્મક કાર્યક્રમ યોજાયાં હતાં, તે કાર્યક્રમ સ્વીકારી લઈને તેને જ પાર ઉતારવાની વિવતિ કરી હતી. “આપણા માર્ગમાં પડતી મુશ્કેલીઓ અને ઘરહતો જોઈને જો આપણે તે કાર્યક્રમની દરેક ખાબત પડતી મુકતા જઈએ, તો આપણે કોઈપણ ચીજ કદી પાર ઉતારી શકતા નથી,” એ તેમનું કથન જેટલું સ્પષ્ટ છે તેટલું જ સત્ય છે મુશ્કેલીઓ અને ઘરહતોથી કાપર બનીને આજસ-પ્રિય લોકોએ તે સુપ્રસિદ્ધ અને વ્યાપક કાર્યક્રમની કૈફકેફ કરી સર્વ બાળેતો વ્યાવહારિક રીતે, તથા દીધી છે, અને પરિણામે અત્યારે કોઈપણ ચીજ પાર ઉતારવાની સ્થિતિમાં તે રહ્યા નથી. મહાત્માજીએ વારંવારની જ કાર્યક્રમ યોજાયાં તે સમયની પ્રગતિ કર્યાં અને અત્યારની નવાની સ્થિતિ કર્યાં આવી સ્થિતિ જાણીને મહાત્માજી ખરેખર ચરમકાળે જોવામાં રહેવાનું વધારે પસંદ કરે અથવા હિમાલયને

પોતાના સ્થાન તરીકે પસંદ કરે તો તેમાં નવાઈ નથી.

પોતાના લાંબા આયુષ્યમાં સૌથી વિશે તેમણે માત્ર આટલોજ કલેષ કર્યો હતો:—

“એક પુરુષ ખાદી નહિ પહેરે તેથી તે કાંઈ દેશદ્રોહી નથી અથવા તો તદ્દન સ્વાર્થી કરતો નથી. પણ તે આજસુ તથા બેદરકાર છે. પણ હિન્દની સૌખ્યોએ તો ખાદીનું કામ ઉપાડી લેવું જોઈએ. રોડ જમનાલાલ બનજ, સાથ મગનલાલ ગાંધી, અને સાથ જગનલાલ જેવા મોટા પ્રવીણ પુરુષો તેમને મદદ કરશે અને સલાહ આપશે, અને નામું લખનારાઓ તથા કારકુનો વિગેરે પૂરા પાડવામાં આવશે તો આપણી બહેનો દરેક પ્રાંત તથા જિલ્લામાં ખાદીનું કામ સંપૂર્ણ રીતે સંભાળી લેશે. પુરુષો સહે કદખાનામાં જાય, અને પાછા ફરે, પણ હિન્દની સૌખ્યોએ તો આપણું ખાદી ખાદી કાપમને માટે ચલાવવું જોઈએ.

મોલાના સાહેબે પોતાના ભાષણમાં સૌએ ને જોઈએ તેટલો ન્યાય આપ્યો નથી. મહાત્માના કાર્યક્રમની સિદ્ધિનો મોટો આધાર સૌએ ઉપર છે, એ વાત વિસારે પડવી ન જોઈએ. આ મહાસભામાં બહેનોએ પણ છેલ્લાં મોટાં વર્ષોની માફક જિત્સાદસર્યો સાગ લીધો હતો, પરંતુ અમને હજીવાના ફરજ પડે છે કે ત્યારે મહાત્મા ગાંધીજી રાષ્ટ્રીય કાર્યમાં સૌએ આજળ ધપવાને માટે હમંશી બનાવતા હતા, ત્યારે હવે તેમનો હમંશી પોષાતાર તાલો બહુ ઓછાં થઈ ગયાં છે.

એકંદરે કોલ્લુદ મહાસભાનું કાર્ય જોતાં તે બહુ જિત્સાદજનક કે આંશાજનક દેખાતું નથી. એમાં મહાત્મા ગાંધીજી સમાન દિવ્ય વ્યક્તિની ગેરહાજરી સ્પષ્ટ મહુમ પડી આવતી હતી. મહાત્મા ગાંધીજીની ગેરહાજરીમાં ‘મહાસભા લગભગ પ્રાણુ રિવાજના ઝાળીઆ સમાન લાગતી હતી એમ હજીવામાં અતિશયોક્તિ થતી નથી. આ મહાસભાનાં માત્ર અંદરો અંદરના કણ્યાઓ અને મતમેદો પર ચુંચણાં ચુંચાયાં અને રચનાત્મક મહત્વનું કાર્ય કાંઈયે થયું નથી. એક તરફથી સ્વશાળ્ય પુસ્તક અનુયાયીઓ અને

સુસ્ત અસહકારીઓ વચ્ચે મારામારી ચાલતી હતી-એ વિષયમાં સહભાગ્યે સમાધાન થયું છે, અને બીજી તરફથી હિન્દુ-મુસલીમ એકબીજા ગંભીર પ્રશ્ન ઉભો થયો હતો. આ હિન્દુ-મુસલીમ એકબીજા પ્રશ્ન જેટલો મહત્વનો છે, તેટલોજ બાજીક છે અને તેનું સંતોષકારક સમાધાન યશો ત્યાર પહેલાં હજી કેટલાંક વર્ષો વીતવાની જરૂર છે. મોલાના સાહેબે આ સંબંધમાં ઠીક ચર્ચા કરી છે, પરંતુ ચાંચતારને એવો સંશય આવ્યા વિના રહેતો નથી, કે મોલાના મહમ્મદઅલી એ વિષય પરને અચકાતા અચકાતા બોલી રહ્યા છે. આવા નાનુક પ્રશ્ન પર બોલતાં મહાત્મા ગાંધીજી એ અસર ઉપજતી સુકે છે, તેવી અસર મોલાના સાહેબના આપણી યથ સક્તી નથી. પરિણામે એ વિષયમાં પહેલાં ને પ્રગતિ યથ હવી તે હમણાં થવી અશક્ય છે. હમણાં હમ મહાત્મા ગાંધીજી છુટા નહિ માય ત્યાં સુધી એવીજ સ્થિતિ રહેવાની.

આ બે મુખ્ય અધિકારીઓમાં મહાસભાએ પોતાના જાહેરાત સમયનો કોણ આપી દીધો છે. વળી ભણે એ તકની પ્રશ્નો બોલા હોય તેમ મહાસભાનો ઉદ્દેશ ફેરવવાનો બહુ તકરારી સવાલ પણ પાછો ઉભો કરવામાં આવ્યો હતો, અને તેમાયે પુષ્કળ સમય ગુમાવ્યા પછી, ધાર્મિકના બળદની મારફતે ન્યાં હતા ત્યાંને ત્યાંજ આપણે પાછા આવ્યા છીએ. આવા સંશોભમાં બીજા ભારે મહત્વના પ્રશ્નો રહી જાય એ સ્વાભાવિક છે: હાંતો આ અધિકારીને લીધે એવા પ્રશ્નો તરફ કોઈનું ધ્યાન ખેંચાયું નથી, અર્થવા તે પૂરતા જિજ્ઞાસુ અને જ્ઞાન-અનુભવના અભાવે તે પ્રશ્નો ચર્ચાવાનું કોઈને સુઝયું નહિ હોય-અથવા તે વિષે મોન ધારણ કરવામાં હતાપણુ યાનત્રમાં આવ્યું હતો. અમે તેમ હો, એટલું તો હજી કરવુંજ પડશે, કે કોઈની મહાસભાએ કેટલાક જાણુ મહત્વના પ્રશ્નો પર પહેલાંની મારફતે વિચાર કર્યો નથી, તેમજ રચનાત્મક કાર્યક્રમને પૂરતો જોશ મળે એવું કાર્ય કર્યું નથી. સત્ય છે, કે 'ખાલી મોડ'ની સ્થાપના કરવામાં ખાલી છે, પરંતુ અમને અથ રહે છે, કે એ યોજના કાગળીઓમાં જેટલી આકર્ષક દેખાય છે, અને લાભકારક થઈ પડે એમ લાગે છે તેટલી વસ્તુ: આર્થિક અને લાભકારક કાર્યમાં નીવડશે નહિ.

કોઈની પણ નિંદા કર્યા વિના અમને એટલું કહેવાની ફરજ પડે છે કે મહાસભા ત્રીજી વર્ગના લોકોના હાથમાં પડી છે, એવો કેટલાકોના લાંબા વખતથી રખાવેલો અથ ખરો પડ્યો છે. અમે બહુ વિદ્વાન કે સુતસૂત્રી કે ડાહ્યા હોવાનો દાવો કરતા નથી. પરંતુ એટલું તો અમારે કહેવુંજ પડશે કે દેશની વસ્તુસ્થિતિનો અને તેને લાગતા-વળગતા અનેક પ્રશ્નો ઉઠા અભ્યાસ કરવાથી આપણે આનાં કરતાં વધારે સુંદર અને સંગીન કાર્ય કરી શકીએ એ નિઃસંશય છે, પરંતુ દિલ્લીથી એટલી જ છે કે તેમાં આપણું સ્વસ્થાવજન્ય આજસ, સંકુચિત મન, કંપ્યા અને અનુ: દારતા નેવાં તરંગે તેમાં આપણને વિમરૂપ થઈ શકે છે અને કદાચ પાછા પણ હાંવી દે છે, જ્ઞાન-વિનાતા લોકો સ્વરાજ મેળવી શકશે અને તેનો ઉપયોગ કરી શકશે એ માની શકાતું નથી.

બોરસદની સત્યાગ્રહ ચળવળમાં છેવટે સત્યાગ્રહી પ્રભનો વિજય થયો છે, તેને માટે આપણે શ્રમ ત્યાગ્યો. છપાણુ પરમાત્માનો અંત: કરણપૂર્વક આશાર માનીએ છીએ. બોરસદ તાલુકાની મુળને, એ ચળવળમાં આગેવાની લેનાર નેતાઓને, સ્વયંસેવકોને અને છેવટે મુંબાઈના નવા જર્જર સાહેબને આ ચળવળનો ફતેહમંદ અંત આણવા માટે અભિનંદન આપીએ છીએ.

આ ચળવળના સંબંધમાં બે ત્રણ મહત્વની બાબતો તરફ ધ્યાન ખેંચવાની આવશ્યકતા છે. બોરસદની બંદોબસે આ ચળવળમાં સુંદર ફાળો આપ્યો છે, અને તેમાં તેમણે પુષ્કળ અગવડો ધારજવી લેડી છે. જાણીએ અટકાવવાને માટે પોતાનાં પ્રચારનું બાબદારિક રીતે લ્યાન કરીને જાનવામાં મંગલ કરનાર બંદોબસી ધારજને માટે તેમને જેટલો ધન્યવાદ આપીએ તેટલો જાણી છે. જ્યારે સ્ત્રીઓ આ પ્રમાણે પુરોષોને સાથ દેવારે તેમના વિજયને માટે દેશ માત્ર શંકા રહે નહિ. એ આ ઉપરથી સાબીત માય છે.

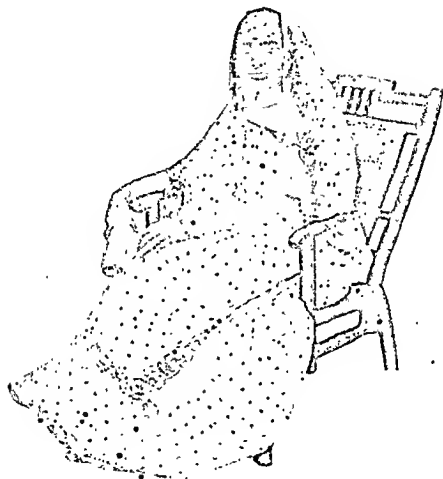
કેટલાક બહારવટીઓએ જાહેર કર્યા પ્રમાણે તેમણે સ્ત્રી વર્ગ તરફ અને રૂઢી તથા બાજીક તરફ સારું વર્તન ચલાવ્યું છે. આપણા દેશમાં

સામાન્ય રીતે બહારવટીઆઓ-તેઓ ઇશ્વરનો ઘોરો ધણો પણ હર રાખે છે તેઓ સ્ત્રીઓ બાળકો અને કુષ્ઠો તરફ માનની વાતણી કરાવે છે, અને તેમને કનકવાને બદલે તેમનું રક્ષણ કરે છે, અને કંટલાક બહારવટીઆઓએ તો પહેલે આણે સાસરે જતી સ્ત્રીઓને પોતાના તરફથી બેરો આપ્યાના દાખલા આપણી દયા-લીમાં બનેલા સંભળવામાં આવ્યા છે બહારવટે તીકળેલાઓ સર્વ પ્રકારના કાચદાને ખીસ્તામાં ધાલીને ફેરે છે છતાં આ પ્રમાણે તેઓ સમાજનાં પવિત્ર બંધનોને નમતું આપે છે એ ઘણા સંતોષની વાત છે. તેમને અમારા અંતઃપરજના ધન્યવાદ છે.

પરંતુ આવી રીતે જ્યારે બહારવટીઆઓ મોટે સ્ત્રી વર્ગ તરફ પ્રશંસનીય વર્તન સ્થાપે છે ત્યારે જાણીના કામમાં પડેલા કેટલાક 'સર-કારના પ્રતિનિધિઓ' તેથી વિરૂદ્ધ વર્તન રાખે છે દિલ્લશીર થવા જેવું નથી જાણીએના મારે બોરસમાં આવતો હતો તે વેળા ગરીબ લોકોને અને સ્ત્રીવર્ગને અનેક તાડમારીઓ વેડવી પડેલી એ દલીલ અત્યાર પહેલાં જાહેર ખંડોમાં પ્રકટ થઈ ગયલી છે, એટલે અમે તે વિશે પિછોપણું ફેરવા છંછલા નથી. વ્યુખીની વાત તો એ છે, કે જેમને હાથે સ્ત્રી વર્ગને આટલી કનકગત થાય છે, તેઓ રાજ્યપ્રતાપના પ્રતિનિધિઓ હોવા છતાં આપણા દેસબંધુઓ હોય છે. તેઓ પોતાનું કર્તવ્ય બજાવવાના કનકાદમાં દેખાડુ તારીફ પોતાનું કર્તવ્ય વિસરી નાંચે છે. કમમાં કમ અમે એટલું તો કહીશું, કે જો તેમની જગ્યાએ અમેએ કે યુરોપીયોને હોત તો સ્ત્રીવર્ગને

આટલી બધી કનકગત વેડવી ન પડે. " સહેલી બોરડીએ સર્વ કાંઈ ચડે" એ ન્યાયનું અનુસરણ તેઓ કરે છે, પરંતુ તેમ કરતાં તેઓ આખા સમાજની સામે ઘોર અપરાધ કરે છે. સ્ત્રીવર્ગ પ્રતિ આદરમાર એ સમાજના બંધારણનું પ્રથમ પગથીયું છે, અને રાજ્ય શું કે પ્રભુ શું, ગરીબ શું કે તર્કગર શું, સર્વને સમાજના લિતને માટે અને પોતાના અસારિક સુખને માટે એ પવિત્ર બાવનાનું પાલન કરવું પડે છે. કોઈપણ પુરુષ કાંઈપણ સ્ત્રી પ્રતિ એવો આદરભાવપુરુષ બ્યવહાર રાખતો નથી, અને તેથી વિરૂદ્ધ વર્તન કરે છે, તે સમાજનો બહુ ગંભીર દ્રોહ કરે છે, અને એમ કરીને તે રાજ્ય તથા પ્રભુ સર્વના સ્ત્રી-વર્ગ તરફ અનિષ્ટ વર્તનની રીતિયાતાનાં આદેશન ઉત્પન્ન કરે છે. કાળે કરીને એ આંદોલનો ગતિમાન થઈને આખા સમાજને ટુકસાનકારક થઈ પડે છે. એટલા માટે સજી પુરુષવર્ગે એ વિશે ખાસ વાજીવ રાખવાની આવશ્યકતા છે. જે રાજ્યસત્તા પોતાના "પ્રતિનિધિઓ" ને હાથે પ્રભુતા-ગમે તેવી ગરીબ પ્રભુતા સ્ત્રીવર્ગ તરફ આવો અનાદરસાથ સહી લે છે અથવા થવા દે છે તે રાજ્યસત્તાને અતિ ભારે પંથાતાપજ કરવો પડે છે. એટલા માટે, એવી વાગવતમાં ખાસ દાખલો બેસાડવાની જરૂર છે, અને આપણે આશા રાખીશું, કે કમમાં કમ સંસ્કાર આ બાબતમાં વધારે ગંભીર અપરાધો બોને સજા કરશે અને બલિધ્યમાં એવા બતાવે નહિ બને તેને માટે આપણા ઉપાયો યોજાશે. અમે એકવાર ફરીથી કહીએ છીએ, કે સ્ત્રીવર્ગ વર્તન ચલાવી લઈ સમ્રાટ નહિ, અને સરકાર જો તે ગદાવી લેશે તો અંતે તેને પારે પસાતાપજ કરવો પડશે.

સ્વ. લાલશંકર ઉમિયાશંકર
ગુજરાત મહિલા પાઠશાળા

શ્રી સવિતા બ્લેન વિ. ત્રિવેદી, ઇ. એ.
પાઠશાળાનાં ખેડવાં સ્નાતિકા.

સ્રીના સ્નેહ

ચિત્રકાર: શ્રીમાન પુરુષોત્તમ.

લીલા: "પ્રિયતમ! હજી પણ એ સમજાવવાનું રહ્યું છે? તમારા વિના મારા દિવસો નહિ ગય.
 'ખદ', તે જરા નિરશ્વરથી લસે.
 એ આંખોમાં બેઢરશરી રપ્પ જણાઈ આવતી હતી.....

(મુંબાઈના ગુજરાતી હિન્દુ ઓરિએન્ટલ મુખ્યપત્ર.)

વર્ષ ૧ હું.

માર્ચ ૧૯૨૪.

અંક ૭ મો.

નહાની નવલકથા.

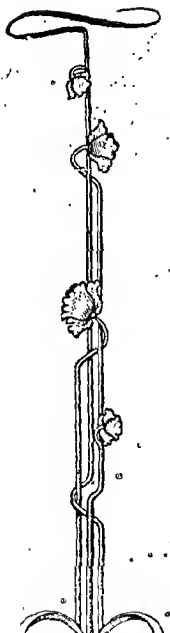
લેખક: શ્રીમત મુલશ આશારામ ભગત.

(સારંગીની ધુનમાં.)

સૂના સૂના મારા સાગરીયાઓ

નવલકથા એક આધાર:

હો. મારે નવલકથા એક આધાર:-

હૈયાં જયોં કાલવવાં મારે

નણુદલ એકલ ઠામ:

હો મારે નણુદલ એકલ ઠામ:-

સાસુ અબાણ્યા, સસરા અબાણ્યા

નણુદલ એક સુખણુ:

હો મારે નણુદલ એક સુખણુ:-

“લાલી લાલી” કરી મોહું સૂકવતાં

નેહનાં એ એ'ધાણુ:

હો એનાં નેહનાં એ એ'ધાણુ:-

સાસુ નેં જોલે, સસરા ન જોલે

નાથજી તો શરમાળ:

હો મારા નાથજી તો શરમાળ:-

એકલવાયા જીવનમાં મારે

નણુદલ એક આધાર:

હો મારે નણુદલ એક આધાર:-

આંખલડીથી અમૃત ઝરતાં

નેનમાં નેહ ન માય:

હો એનાં નેનમાં નેહ ન માય:-

પ્રેમ લયોં એનાં રૂસણાં

સખિ ધડીએ ના વેઠાય:

સખિરી ધડીએ ના વેઠાય:-

ચીનો રનેહ.

જી વખત જીવનદાન. શ્રેષ્ઠિય: સા બાપુમી નિવેતી. “ક્યારે આવશે ?”
 પામ્યાનું અપમાન. ગિરહાર: શ્રીમાન પુરુષોત્તમ. નહિ. “કંઈ કહી શકાય
 શહાશુદ્ધિને બહુ સાધ્યું. ગિરહાર: શ્રીમાન પુરુષોત્તમ. નહિ. “કંઈ કહી શકાય
 સાતમી વખત એણે ચાર્જ કરી. નરકેસરી
 પૃથ્વીરાજ. સંયુક્તાની. મીડી છાંયડીમાં ઘેરા-
 એણે પડ્યો હતો. લડાઈને કોકો વાગ્યો.
 કેસરી સફાળો ગઈ ઉડ્યો. વીર વાધા સંભાળ્યો.
 પણ વિધિનું વિધાન ભારતમાં પચરંગી રંગ
 પૂરવાનું હતું. રજપુતોમાં કુસંપ પેડો હતો.
 કોઈ પૃથ્વીરાજની મદદે ન આવ્યું. શકત તેના
 બનેલી સમરસિંહે ધોરીના લશ્કરને અધવચ
 અટકાવ્યું. પૃથ્વીરાજને સળગ થવાનો એટલો
 અવકાશ મળ્યો.

પચ્ચીસ વર્ષનો યુવાન, પિતાની ના છતાં
 પૃથ્વીરાજની મદદે જતો હતો. રજપુતોના કુસં-
 પથી તેનું હૈયું ક્રકળી ઉડ્યું હતું. માતાની
 મર્તિ અખંડિત રાખવાનું એને અભિમાન હતું.

આંગણે ધોળા ધોડી હાથેહથતી જમીન
 ખુદતી ઊભી હતી. પીઠ ઉપરથી પાવડાં લટ-
 કતાં હતાં. તેનો સ્વાર એરડામાં હાથીઆર
 સજતો હતો.

ધોમધી એરડાનું બારણું ઉઘડ્યું. સર-
 દાર પુત્રી લીલા દાખલ થઈ. રજુજતને બો-
 લાય મૂકી મુઠું સ્વરે તે બોલી: “ક્યાં
 જાઓ છો ?”

ચમકી રજુજતે બોલ્યું. દડ સ્વરે ઉત્તર
 આપ્યો: “યુદ્ધમાં.”

“મને પણ સાચું લાગે જાઓ.” આતુર
 આંખે તે રજુજતના જવાબની રાહ જોઈ રહી.
 “શા માટે ?” રજુજતે પ્રશ્ન કર્યો.
 “પ્રિયતમ ! હજીપણ એ સમજાવવાનું
 રજુ છે ! તમારા વિના મારા દિવસો નહિ
 જાય.”

“ખરું.” તે જરા તિરસ્કારથી હસ્યો.
 એ હાસ્યમાં પણ દુઃખની છાયા હતી.
 તેની દ્રષ્ટિ કામ ઉપરથી ખસી લીલાના
 શરીર ઉપર ફરી વળી. આંખો સામે રિશ્તું થઈ.
 એ આંખોમાં બેદરકારી સ્પષ્ટ જણાઈ આવ-
 તી હતી. મુખ લાલ થયું પણ એ વદન
 ઉપર ગંભીરતાજ છવાઈ રહી હતી. દુઃખી
 પણ નિશ્ચિત સ્વરે તે બોલ્યો, “લીલા, સમ-
 જવાનું તો હું સમજી ગયો છું. તું મને
 નહિ પણ મારા રાજ્યને ચાહે છે. તું હદયે
 મરી નહિ, પણ રાજ્યસ્વરી થવા ઇચ્છે છે.
 તારો પ્રેમ કૃત્રિમ છે. ચીનો રનેહજ એવો
 છે. જુદું બોલી બીજાને છેતરવાં તે તેમનું
 સ્વાભાવિક લક્ષણ છે.”

આ શબ્દ પ્રહાર, સાંભળતી લીલા મૂક
 બેની નિસ્તબ્ધ રહી. આંખો એરડાં બધા
 નક શાન્તિથી ભરાઈ ગયા. બપોરનો વખત
 હતો. ગામડાંનાં માણસો સૌ પોતપોતાને કામે

ગયાં હતાં. એતરે કે ભાતે ગએલી સ્ત્રીઓનાં છોકરાં ઘોડીયામાં-પડયાં પડયાં રડતાં હતાં. આથેથી લકડખેદનો કટકટ અવાજ કહો પડતો હતો. કોઈ તાણતા ખેડતનું બાગ્યું વૃદ્ધુ-ક્યાનીઆ સુરમાં નીકળતું રીત વાતાવરણને સુખ કરતું હતું. આમ દુનિયાની ધંડમથલના અવાજને લીલાને કાને અચડાતા હતા.

શું બેલવું તેની તેને સુઝ ન પડી. થોડીવારે જમીન ઉપરથી આંખો કંચકી. રણુજીતે મહેાતો. અડધા ઉઘડેલા બારણામાંથી દૂર દ્રષ્ટિ ફેંકી, થોડીના વેગથી ઉડતી રજમાં ઘેરાયલા યુવકને જાંખો જોયો.

“આટલું બધું અપમાન ?” મનમાં જ તે બોલી. તેની આંખો પાણીથી ભરાઈ ગઈ. શરીર કંપવા લાગ્યું. દરેક વસ્તુઓ જાણે આતા તરફ હાસ્ય કરતી હોય તેમ તેને ઉવે-મવા લાગી. તે દશાશ્વત્થ ઘેલાંની માફક ઉભી. એક પછી એક નિરાશાના નિશ્વાસ તેના મુખમાંથી નીકળવા લાગ્યા. રણુજીતના શબ્દોએ તેના શરીરનું ચેતન હણી લીધું હતું. બીંતને હાથનો ટેકો દઈ ઉપર માથું ઢાળી શરીર ટેકી તે કંડા દુઃખમાં કુબેલી ઉભી. સ્નેહમાં વિકૃતિનું કારણ ન સમજાયું. કંઈ પણ કારણ આંખા વિના, પોતા ઉપર મૂકેલા અણિપથી તેને ક્રોધ ચડ્યો. થોડીવારે બાન આવ્યું હોય તેમ કંઈક સ્વસ્થ થઈ. આંખોમાં તેજ આવ્યું અને પગ જમીન ઉપર ટકવા સમર્થ થયા. કોષક વિચારના અજી ઉપર તે ઉભી. તે વિચાર એ હતો કે નારીદંદ્ય, સ્ત્રીનો સ્નેહ એટલે શું ? એ મારે રણુજીતને સમજાવવું જોઈએ. જ્યારે એને સ્નેહના સ્પષ્ટ સ્વરૂપનું બાન થશે ત્યારે એની બ્રાન્તિ ભંગશે, અને પોતે ઉચ્ચારેલી ભયંકર શબ્દોનો પતિ તાપ થશે. અંતે મારી સાચી પીછાન પણ ત્યારેજ પડશે.

પૂરપાંટ દોડતો યુવક મુશ્કેલીમાંથી છાવ-

ણીમાં આવ્યો. ચોગ્ય સત્કાર પામ્યો. સૈનિકો, બેગા કરવાનું-કામ એને સોંપવામાં આવ્યું.

રાતદિવસની અંધારા મહેનતથી વગડામાં ઝાડની ઢાળા નીચે એકવાર આડા થએલા રણુજીતને ઉઘ આવી ગઈ. પૃથ્વીરાજના સૈન્યની ચાલના તપાસવા માટે રજપુત વેશે ફરતા બે પડાણ સૈનિકો સુતેલા રણુજીત પાસે આવી પહોંચ્યા. તેનાં હૃદયીઆર આંચક્યા. રણુજીત એડો થઈ ગયો. હૃદયીઆર ઉપર હાથ નાખ્યો. નિર્લજ્જ કાયર સૈનિકો નફરત થઈ હાસ્ય કરવા લાગ્યા. તિસ્કારથી તેણે કહ્યું “શુરીને સોજો. તેમ લડવું હોય તો તરવાર આપ.”

જવાબમાં હાસ્ય શિવાય બીજું ન મળ્યું.

એવામાં દરેકી શ્વાસભર દોડતા બાલકે આવી નાગી તરવાર રણુજીતના હાથમાં આપી બોલ્યો : “પ્રભુ વિજય કરો.”

રણુજીતે બને સૈનિકોના ધડને ધૂળ ભેગા કર્યા.

જીવતદાન આપનાર બાલકના ઉપકારનો બદલો શાથી વાળવો ? શું બેલવું ? તે રણુજીતને ન મુજબ, પણ એમ ધારી બાલકના પગમાં પડવા જતો હતો. બાલકે તેના બને હાથ પકડી તેને તેમ કરતો અટકાવ્યો.

ગળગળા સ્વરે રણુજીત બોલ્યો : “પરેનિ પકારી પુરખ ! તારે માટે હું શું કરું ?”

“કંઈજ નહિ.” બાલકે કહ્યું : “હું સૈનિકાતરીકે છાવણીમાં આવવાનીકળ્યો છું. અચાનક આવી રીતે તમારા ભેટો થયા. ચાલો હું તમારી સાથેજ આવું.”

“સૈનિક નહિ પણ મિત્ર માફક હું મારી સાથે રહેજો.”

“મને લાગે છે કે તમે કોઈ રાજવંશી પુરખ છો. હું સામાન્ય માણસ છું. આટલું બધું માન મને ન જાત.”

“માન નહિ પણ ઉપકારના બદલામાં કંઈક.”

“ના ના. હું તો સેવકજી રહીશ.”

બંને ચાલ્યા. રસ્તામાં રણછતે પૂછ્યું.

“તારું નામ શું ? ક્યાંથી આવે છે ?”

બાલકે જણાવ્યું. “બહુ દૂર દેશથી આવું છું. માનપણથીજ મામાપ યુવરી ગયાં છે. બીમારી મહેરબાની કપરે કઠરેણો છું. અધા મને અછન કહે છે. તમે પણ એમજ કહેજો.”

બે વણુ દિવસના સદવાસમાં અછન અને રણછતની એની દીક જમી. સાથે ખાતા પીતા, હસતા, બેસતા. અછન મિત્ર નહિ પણ સેવક માનકજી વર્તતો.

રણછતની સરદારી નીચે સેના ઉપડી. અછન પણ સાથે ચાલ્યો. રસ્તામાં ઊવણી પડી. અછન પડાણ લસકરની માહિતી મેળવી આવેલો, તેના જૈનિકોની દિલચાસ તપાસતો, અને રણછતના અંગરક્ષકનું કામ કરતો.

એક મધરાતે રણછતની આંખો કિધડી નેહું. તો અછનને પોતાની પાસે ફરતો નેહો.

“અછન, હજી સુધી જાગે છે ? મારી રક્ષા માટે ?” આશ્ચર્ય પામતાં રણછતે પૂછ્યું.

“હા, પ્રયુ !”

“મહારે માટે આટલી બધી કાળજી ?”

“સેવકનો જો ધર્મ છે.”

“બાલક, કોણકો તારા નેહુ હશે ?”

“હા, પ્રયુ !”

“ના ના. અછન, તને કોણ સેવક કહે. તારા ઉપર મને બહુ હેત આવે છે. જાણે તું મારો પુરોણો મિત્ર ન હોય ! ચાલ બહાર, જઈએ.”

“ચાલો.” બંને ચાલ્યા.

જોએલી રોગિ હતી. વિગન વન હતું. તારોનો આજો પ્રકાશ ઘટતો હતો. જવાનો માર્ગ અંધારાઓમાં ઘટતો હતો. બંને મિત્રો નિર્ભય ચાલતા હતા. આથે ચોગાન આવ્યું.

સાં રથાંબાં. બેઠાં રણછતે પૂછ્યું. “અછન ! આ દુનિયામાં કોઈનો સંબંધ” સ્વાર્થ સંબંધ હશે ?”

“હા પ્રયુ, ખરા પ્રેમીનો હેતુરહિત પ્રેમ તે સ્વાર્થરહિત સંબંધ જ કહેવાય.”

“ઉપશોગ. એમાં ન આવે ?”

“જો કે, એ વિષયમાં હું બહુ જાણતો નથી, પણ પ્રેમના પ્રકાર તેમ ઉપશોગના એ પ્રકાર હોય છે. પ્રેમ લાગણીમાંથી ઉત્પન્ન થાય છે. એ લાગણીઓનું જેટલું ઉંડાણ તેટલું પ્રેમના પાપાનું. ઉંડાણ, કુદ વાસનાને કેટલાક પ્રેમ માની લે છે, કે જે વાસના પૂરી થતાં પ્રેમ પણ પૂરી થાય છે. દાખલા તરીકે પવન અને બમરો આપણે લઈએ. બડા ! એક ખીસતી ઢળી કે પુખ્તને પવન ડોલાવતો હોય અને આનંદમાં તે પુખ્ત પોતાની ડાળીએ ઝુલવું હોય. અન્યથાંજ એ આનંદ-પરાગ પવન ભેગો થઈ કોઈ બગવળતા આત્માને શાન્તિ આપતો હોય. કેવું એ આનંદમય પરોપકારી દસ્ય ! અને બમર, જુ જુ કરતો મધુની આશાએ ખાસેલાં ફુલ ઉપર ખ્યાર તો કરે. પણ પછી ! બિચારાનું બધું ધીર ચુસી લઈ જાયે જોગપાત્રેય ન હોય તેમ નરદ થઈ બેપરવા થયા કરે. ગિચારાં ફુલની દસાનો તેને સ્વપ્નેય ખ્યાલ ન આવે. મધુ મળતાં અભિમાની જુગ પોતાને આવો મિત્ર છે માની અગર થાય. પણ પવનને તો કંઈ હેતુ વિનાજ પુખ્તનો પરગ દૂર દૂર ફેલાવી તેના ચુણુ ગાવાનું સ્વાભાવિકજ થઈ પડ્યું હોય છે. મધુ વિનાના ફલ ઉપર બમર ન વંચે ત્યારે પવન ખરેલાં ફૂલ ઉપર પણ પોતાનો શુદ્ધ હાથ ફેરવે. મં જોગથી સ્નેહ વિદ્યુત નથી પામતો, સ્નેહના ઉપશોગ ચિરંજીવી હોય છે,

“આ દુનિયામાં જેને એવો મિત્ર હશે તે ખરેજ ભાગ્યશાળી છે.”

“ ના પ્રભુ, એવું નથી. એવાં પણ કેટલાક અભાગી હોય છે. ”

“ શી રીતે ? ”

“ માણસ કલ્પનાને પળવી રહેવાનો ન હોય તો દુનિયામાંથી કેટલાંય દુઃખ ઓછાં થઈ જાય. કલ્પનાથી માણસ અહતુક પ્રેમને મહેતુક માની લે છે. અને એ રીતે અસ્પષ્ટિત પ્રેમની આટો બધ બાંધી લઈ ખીજાને દુઃખ આપે અને પોતે મોઝવે. ”

“ બાલક ! આટલી નાની વયમાં આ જ્ઞાન ક્યાંથી ? ”

“ અનુભવથી. ”

“ કહે બાલક કહે. તારો અનુભવ કહે. ઘણે વખતે આ સંસારમાં આજે સમદુઃખીયું મળ્યું છે. ”

ઉઠો નિશ્વાસ નાખી અહત બોલ્યો, “ એક વ્યક્તિને હું પ્રાણથી અધિક ચહોતો. મળવાનું બહુ ન થતું, પણ મારા અંતરમાં આશાથી દેવતાની મારક “હું” તેને પૂજતો. ધારતો કે તેનું મન મારા જેવું જ હશે. મારી એ ધારણા બોટી પડી, એને મારો પ્રેમ સહેતુક લાગ્યો. એણે મને તિરસ્કાર્યો. મને એમ થયું કે હવે જીવનું નકામું છે. તેથી અહિં સૈનિકની મોઢરી ખાઈ આવ્યો. લાગ્યું કે છેવટે આ જાતને માતૃભક્તિના યજ્ઞમાં હોમી કૃતાઈ કરે. ”

“ અહા બાલક ! હું ન્યું કરી રહ્યો છું તે જાણે છે ? તારા શબ્દે શબ્દથી આ છાતી ચીરાય છે. ઉજ્જ્વળ શોભિત પોતાનો રત્નો શોધવા ઉઠાવળી ગતિથી શરીરમાં ઘૂમી રહ્યું છે. હું તેની પાસે જઈશ. વિનવીશ. ક્ષમા માગીશ. પણ હવે યુદ્ધને અંતે. ”

“ શું પ્રભુ ? શું થયું ? શું બોલો છો ? ”

“ કંઈ નહિ બાલક ! આજે હું સેવક નહિ સુહૃદ છે. મિત્ર છે. સમદુઃખી છે. તારું સ્થાન

આ છાતી ઉપર, પગ પાસે નહિ. ” રણજીતે જોશમાં અહતનો હાથ પકડી તેને પોતા તરફ ખેંચ્યો.

અહત એના હાથ છોડવી કુળતા નિ-આસથી બોલ્યો, “ આજ નહિ પ્રભુ, યુદ્ધને અંતે. ”

“ અહત ! આજ તેં દુશ્મનની ગરજ સારી. ”

“ ખરેખર હું અભાગી છું. છાવણીમાં ચાલો. ”

બને જણ ઘેર આવ્યા. આખી રાત અહતના અંતઃકરણમાં એજ અવાજ અથડાયા કર્યો : “ હારે અભાગિની, ” આવ્યો વખત ન ઓળખ્યો. ”

નિદ્રાહીન રાત્રિ જેમ તેમ પૂરી થઈ. સવારમાં સેનાને હુકમ આવ્યો. દૂધ શરૂ થઈ. મોરચો મંડાયો.

મદામારી જગત ઉપર સ્વચ્છંદે ધૂમવા લાગી. આખરે ચારે બાજુએ અધિકાર છવાઈ રહ્યો અને યમરાજ જાણે જરાક આરામ લેવા ચોવ્યા. સેનાપતિ રણજીતની રાવડીમાં બે પડાણ નિરવ પંગડે પેઠા. અહત પહેરા ભરતો હતો. વિજયોને વેગે તેણે તરવાર ખેંચી, પણ એકને માથાં પછી આઠત વધને પડ્યો. રણજીત જાગી ઉઠ્યો. બીજાને પૂરો કરી એકદમ અહત તરફ દોડ્યો. મોં ઉપર તીચો નમ્યો. અહત કંઈક બોલતો હતો : “ પ્રાણ ! સ્ત્રીઓ નિસ્વાર્થ પ્રેમને પીજાની શકે છે. એક વખત બોલો પ્રિયતમ - ” ચાહું છું. ”

“ કાણ સ્ત્રી ? પ્રેમ શો ? શું બોલે છે ? અહત ! બાઈ ! કહે તારી શી ક્ષતિ છે ? ”

“ અહત નહિ પણ અભાગિની લીલા. બોલો પ્રિયતમ, સ્ત્રીઓ શુદ્ધ પ્રેમને પીજાની શકે છે. બોલો - ” ચાહું છું. ” મારો વ્યથિત આત્મા એટલેથીયે શાન્તિ પામશે. ”

“ લી...લા ” બોલતાં બોલતાં તેનો, ઘાંટો

દરડાઈ ગયો. કોઈએ મોટો પત્થર છાતી ઉપર મૂક્યો હોય તેમ સ્વાસ રૂંધાવા લાગ્યો. ગાત્રે ગાત્ર ગળવાં લાગ્યાં. શરીરમાંનું ચેતન ઉડી જતું હોય તેમ લાગ્યું ચારે બાજુએ આંધ-કાર છવાઈ રહ્યો. છતી દ્રષ્ટિએ આજ એ આંધળો બન્યો. પોતે નહિ પણ પોતાના શરીરમાં કોઈ બીજાંએજ આવી વાસ કર્યો હોય, તેનીજ પ્રેરણાથી કામ ચતું હોય તેમ તેણે એ હાથ લીધાને ગાલે મૂક્યા અને મોં ઉપર મોં ઢાળી ગણગણ્યો “આ શું ? પ્રિયે”...

“એ સ્ત્રીનો સ્નેહ.”

પ્રભાતની પ્રદુલ્લતામાં ઉપાના ઉદય વખતે, પક્ષીઓનાં મીઠાં ગીત વચ્ચે, ચિતાની સોનેરી જવાલાઓએ એ પ્રાણપ્રથુનો પેગામ માનવી-ઓનાં અંતઃકરણમાં પહોંચાડ્યો. સસ. અને માયાની વચ્ચે ઝોલાં ખાતો યુવક મૃદુ જોવા બની ગયો.

ભારતનું ભવિષ્ય આજે બદલાવાનું હતું. દ્વિતિજમાં સૂર્યોદય સાથે મોનવીની કેટલીય આશાઓ ઉગી નીકળી હતી. પણ ઉદય એ

અસ્ત-માટે ? જીવનું એ મરણ માટે ? અને આશા એટલે શું ?

એ વિશાળા બોમની નીચે, પોતાની પ્રિયતમાના અવશેષને જોતો, ધડી ધડીમાં દિગ્નત અને આકાશમાં ઉંડું ઉંડું શોધતો યુવક ઉભો હતો. દર કેટલેય દર દર કોઈ અનિર્વાચનીય સ્થિતિમાં તેનું મન પ્રિય પ્રાપ્તિની આશાએ ધ્રુમતું હતું. પણ ‘સ્ત્રીનો સ્નેહ’ એ ભણકાર શિવાય બીજું કંઈ નહોતું.

તે કંઈ બબડ્યો: “હા, હું એટલું ધ્યાન રાખીશ. ચિતાની જવાલાઓ આ રસ્તે થઈને ગઈ છે. મારી પ્રિયતમાનો એ પંથ. આણું છું. એ રસ્તેજ થઈને.”

• ફલાંગ મારી યુવક ઘેડી ઉપર ચઢી બેઠો. સજ્જ સેના તેના પતિની રાહ જોતી ઉભી હતી. હુકમ અપાયો.

ધેલો રણજીત રણમાં ધૂમ્યો. પડ્યો. પ્રિયતમાના પથ પ્રતિ તે અનિમિષ આંખે નિહાળી રહ્યો.

દેવતાઓનાં હુંફુભી વાગ્યાં. ફૂલોની વૃષ્ટિ ચઈ. એ પ્રેમી અત્મા તેના પ્રેમાત્મા સાથે બળ્યો.

એક નિશાળમાં ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબ તપાસ કરવાને આવ્યા. ઉપલા બધા વર્ગો તપાસ્યા પછી એક નીચલા વર્ગમાં આવ્યા. વખત ડાઝો નહતો એટલે અવ્યાસની બાબત જતી કરી. વિદ્યાર્થીઓનું સામાન્ય જ્ઞાન તપાસવાનોજ તેમણે વિચાર કર્યો. વર્ગમાં ભીંત ઉપર એક નકશો ટાંચ્યો હતો. તેમણે સવાલ કર્યો: “છાકરાઓ ! આ નકશાનો ખરો ઉપયોગ શું તે કોઈ કહી શકશે ?”

એક સાથે પાંચ-સાત છાકરા બોલી ઉઠ્યા: “માસ્તરની બાઈસીફલ સંતાડવા માટે, સાહેબ !”

નકશાની પાછળ માસ્તર હમણાં પોતાની સાયકલ મુકી રાખતા !

ધન્ય હો ! સુન્દરી જીવન દહાણુ.

(રાસ.)

લેખક: શ્રીચત્ર જામનાલાલ કરસનભટ્ટ - ડાહ્યા.

ધન્ય હો ! સુન્દરી જીવન દહાણુ !

ધન્ય અવિરામ જીવન બલિદાન !

જનમાં તવ હૃદયે સરતી, સુર-ગંગાની દહેર,
તારિણી ! પાપમેચનિ રેલ ! ધન્ય.

યસવેદિના જ્વલિત હુતાશ,
હૃદયે બલવે ચડી આકાશ !
મૃત્યુ સહ જંગ રચે પણ સ્થિર,
રહે ચઢતી ચડી સમ ધીર !

સુખ દુઃખના ધા ઝીલી સાથીને, શીખવે વ્યુહના ખેલ,
જંગ જીતાવી પદરજ ચૂમતી, અહ ! તુજ જીવન વેલ ! ધન્ય.

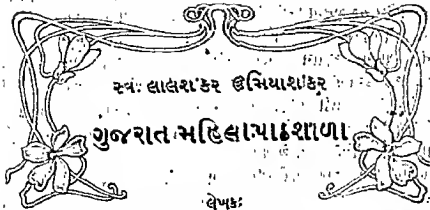
સાગરે નૌકા ડોલમડોલ,
સૂકાની ચઢ ઉલે અણુડોલ !
ખરાબે ચઢતાં શોરબઢોર,
દિશાઓ સૂચવે તું અણુમોલ !

ઉત્તર રાત્રિ તણાં અધારાં, અજવાળે નેંણુ લાણુ,
ધૂનિત કરેતી પગલે પગલે, અમ જીવન સોપાન ! ધન્ય.

ક્ષમા, શીલ, કરુણાથી: તુજ અંગ,
દીપે: સૂર-વેલડી સમુ અભંગ !
મૃત્યુરથી સરી પડતી રસરેલ,
લલિતે ! બ્રહ્મસૂરોની હેલ !

એજ સૂરોથી પ્રાણ અર્પતી, લેતી જીવન દહાણુ,
અંતે: ઉડતી પ્રભુપદ ચુમવા, ધન્ય સ્વર્ગ સોપાન ! ધન્ય.

ગુજરાતના સ્ત્રી છ-શ્રીયુત નવલસમ જગનાથ ત્રિવેદી. શ્રીયુત ગોવર્ધનરામે વનથી ગુજરા-કલ્પ હવે: "આજનાં સ્વપ્નાં તનો વિચારવાન વર્ગ-કાલે રહે." (What is a vision to-day may be a reality to-morrow) અને તે પ્રમાણે તેમનાં સ્વપ્નાં કાળે ફળવા લાગ્યાં. સૌ વિદ્યાગૌરી; બહેન તીલકં તથા સૌ ચારદા બહેન મહેતા ૧૯૦૨ માં મુબારક યુનીવર્સિટીનાં એન્ડ્ર્યુએટ થયાં અને તેમણે ગુજરાતના નારીશવનને વિકાસ કરવાના કામમાં પોતાની શક્તિઓ રાજી વ્યાખ્યાનો, લેખો, પુસ્તકો, સ્ત્રીશિક્ષણનાં વર્ગો વગેરે દ્વારા તેમણે ગુજરાતની સ્ત્રીઓની સેવા ચાલુ રાખી. સને ૧૯૧૬ માં સૌ ચારદા બહેન સ્વ. સુલોચના બહેન સ્થાપેલ અમદાવાદ વનિતાવિશ્રામની વિદ્યાર્થિનીઓ તથા ચંદેરની કન્યાઓને માધ્યમિક શિક્ષણનો લાભ આપવા માટે મહિલા વિદ્યાલયની સ્થાપના કરી તે સંસ્થાનાં અધિષ્ઠાત્રી તરીકે અખ્યાસક્રમે રચવામાં વર્ગો ચલાવવામાં તથા વિદ્યાલયની દેખરેખના કામ માં તેમણે ઘણી મદદ કરી હતી અને હજુ પણ તેમની મદદ ચાલુજ છે. વિદ્યાલયના અખ્યાસમાં સૌ વિદ્યાબહેનની પણ મદદ રહો કરી છે. આ વિદ્યાલયમાંથી જે વિદ્યાર્થિનીઓ છેલ્લા વર્ષની પરીક્ષામાં પાસ થયા તેમના આગળ અખ્યાસની ગોઠવણ માટે વિચાર થવા લાગ્યા. પરિણામે સન ૧૯૨૦

ના સંપ્રેમ્યરની પહેલી તારીખે 'વડોદરા રાજ્યના દિવાન સાહેબ સર મનુભાઈ નંદ્યકર મહેતાના શુભ હસ્તે "શુભરાત મહિલા પાઠશાળા" ની સ્થાપના કરવામાં આવી. પાઠશાળાની વ્યવસ્થા કરવાનું કામ "શુભરાત કેળવણીમંડળે" ઉપાડી લીધું. તે મંડળના મંત્રી બાઈ ઈન્દુલાલ "કનૈયાલાલ યાસિકે પોતાની અનેક પ્રવૃત્તિઓ વચ્ચે પાઠશાળાની વ્યવસ્થાનું કામ ત્રણ વર્ષ સુધી ઉત્તમ રીતે કર્યું.

પછી સ્ત્રી કેળવણીના પ્રચાર માટે સ્વતંત્ર મંડળની જરૂર જણાતાં તે વિષયમાં સ્ત્રી લેતાં સ્ત્રી પુરુષોની એક સભા બોલાવવામાં આવી અને સ્ત્રી કેળવણી મંડળ "સ્થાપવના નિર્ણય થયો. તા. ૧૩-૮-૨૩ ના રોજ પહેલી સભા મળી તેમાં ધડી કોટેલા નિયમો મંજૂર થયા અને કાર્યવાહક મંડળ નીમાયું. તા. ૧ લી સપ્ટેમ્બર ૧૯૨૨ થી પાઠશાળાની વહીવટ આ મંડળને હાથ આવ્યો. "શુભરાત સ્ત્રી કેળવણીમંડળ"નાં પ્રમુખ વડોદરાનાં મહારાણી સાહેબ ચીમનાબાઈ ગાયકવાડ છે. તેમણે વડોદરામાં "મહિલા પાઠશાળા" સ્થાપવા માટે ૧ લાખ રૂપિયા મંડળને આપ્યા છે, અને વડોદરામાં આ વર્ષથી "મહિલા પાઠશાળા" નો પ્રથમ વર્ગ બોલાવવામાં આવ્યો છે. "શુભરાત કેળવણીમંડળ" ના મંત્રીઓ વડોદરા રાજ્યની મોટા પગારની નોકરી છોડી શુભરાતની સેવામાં જીવન રેડનાર શ. સુમનન્તભાઈ બુદ્ધરામ મહેતા, શ્રી વિદ્યાભીરી નીલકંઠ, અને શ. ભોગીલાલ ત્રિભોવનદાસ હાંસર છે.

ગ્રા. કર્વેએ સ્થાપેલ પૂનાની "શીમતી નાથીબાઈ દમોદર હાંસરની ભારતવર્ષીય મહિલા વિદ્યાપીઠ" સાથે આ પાઠશાળા જોડાયેલી છે. મહિલા વિદ્યાપીઠની પ્રવેશક (Entrance) પરીક્ષા પસાર કરનાર વિદ્યાર્થીનીઓને પાઠશાળામાં દાખલ કરવામાં આવે

છે. અંગ્રેજી સિવાયનું સર્વ શિક્ષણ માત્ર બાપા દ્વારા આપવામાં આવે છે. સંસ્થાને અથવા મહિલા વિદ્યાપીઠને સરકાર સાથે કેંઈ સંબંધ નથી. પાઠશાળાનો અભ્યાસક્રમ ત્રણ વર્ષનો છે, અને દરેક વર્ષના અંતે વિદ્યાપીઠ તરફથી પરીક્ષા લેવાય છે. છેલ્લા વર્ગની પરીક્ષામાં પાસ થનારાંઓને ગ્રજીવાગમા (Graduate in Arts) ની ઉપાધિ આપવામાં આવે છે. પ્રથમ વર્ષમાં અંગ્રેજી, શુભરાતી, હિંદીના ઇતિહાસ અને રાજ્યબંધારણ

તથા ગૃહવિદ્યા અને વિદ્યાના એ ચાર વિષયો દરજ્યાત છે, અને સંસ્કૃત ચિત્રકળા તથા સંગીત એ ત્રણમાંથી એક દરજ્યાત વિષય તરીકે શિખવવામાં આવે છે. દ્વિતીય વર્ષે મરજ્યાત વિષયો શીખવવા માટે અભ્યાસોની ગોડવણ ચાલુ ગઈ છે. બીજા વર્ષમાં અંગ્રેજી શુભરાતી, બ્રિટિશ સાંપ્રત્યનના ઇતિહાસ અને બ્રિટિશ રાજ્યબંધારણ તથા ગૃહવિદ્યા અને વિજ્ઞાન એ ચાર દરજ્યાત વિષયો છે. તે સિવાય ઉપર દર્શાવેલ ઐચ્છિક વિષયોમાંથી એક લેવો પડે છે. ત્રીજા વર્ષમાં અંગ્રેજી, શુભરાતી, મનસશાસ્ત્ર તથા બાળવિજ્ઞાન અને સમીક્ષાશાસ્ત્ર આ ચાર દરજ્યાત વિષયો અને ઐચ્છિક વિષયોમાંથી એક લેવો પડે છે. વળી આ વર્ષથી જેમણે અંગ્રેજી સિવાયના બીજા વિષયોની મહિલા વિદ્યાપીઠ તરફથી લેવાંતી શાળાની (Vernacular Final) પરીક્ષા પાસ કરી હોય તેમને પણ અંગ્રેજી સિવાયના ઉપર દર્શાવેલા સર્વ વિષયો શીખવા માટે પાઠશાળામાં દાખલ કરવાનું યોગ્ય કરી દીધું છે. આ પ્રમાણે ત્રણ વર્ષ અભ્યાસ કરી પાસ થનારો "શુભરાત સ્ત્રી કેળવણી મંડળ" તરફથી પ્રમાણપત્ર આપવામાં આવશે. આ નવીન જ દિશામાં જરૂર પડતું છે. પૂનામાં આવી વ્યવસ્થા નથી. મહિલા વિદ્યાપીઠ અંગ્રેજીનો વિષય ન લેનારાંઓ માટે પોતાનાં દ્વાર જામજ રાખ્યાં

છે. તેમને આ પ્રમાણે સ્વતંત્ર ગોઠવણ કરીને ઉચ્ચ શિક્ષણનો લાભ આપવા માટે સ્ત્રીશિક્ષણમંડળના આયોજકોને ધન્યવાદ થયે છે. આ પ્રમાણે પાઠશાળામાં થતો વિકાસ કરનારી (cultural) તથા હૃદય વિ-કાસ કરનારી (emotional) એમ બન્ને પ્ર-કારની કેળવણી આપવાનો પ્ર-યાસ થાય છે.

તા. ૧૨-૮-૨૩ ના રોજ શ્રીમતી સરોજીની નેકુના પ્રમુખપણા નીચે પાઠશાળાનાં વાર્ષિક સમાર-ભનારા અધ્યક્ષાઓ આવ્યો હતો. તે સમયે પાઠ-શાળાનાં પ્રથમ સ્નાતિકા બહેન સચિતા બહેનને અભિનંદન આ-પવામાં આવ્યું હતું. બહેન સ-ચિતાબહેને મ-હિલા વિદ્યાપી-ઠની શુદ્ધિતા ગમા (G. A.) ની પરીક્ષા બીજા વર્ગમાં પાસ કરી છે તથા સંસ્કૃતમાં સર્વ વિદ્યાર્થીનીઓમાં પ્રથમ આવી તે વિષયનું વિદ્યાર્થીનું ધનામ મેળવ્યું છે. આ સમયે

પાઠશાળાની ઉપાધ્યાયિકા અને વિદ્યાર્થીનીઓ.

હાથે હાથે ઉપરથી:

- ૧ શ્રી. સચિતાબહેન ત્રિવેદી, છ. એ.; ૨ શ્રી મનદેવગૌરી દેસાઈ;
- ૩ શ્રી. કમલદેવી દેવી ઠાકોર; ૪ શ્રી નવાગૌરી ઠાકોર.
- ૫ શ્રી બહેન પદ્માવતી દેસાઈ; ૬ શ્રી. નંદગૌરી ઠાકોર;
- ૭ શ્રી. શાન્તાગૌરી ઠાકોર; ૮ શ્રી કમલવતી ઠાકોર.
- ૯ શ્રી. શાન્તાગૌરી ઠાકોર; ૧૦ શ્રી. તિર્થંગાગૌરી દેસાઈ.

નીલકંઠ તથા સો. શારદા બહેન મહેતાની સ્ત્રીસેવાની ચોખ્ખી પ્રશંસા કરી હતી. મી. એમ. આર. જયકરે, જે અખતરામાં તેઓ ચંદ્રારામજી ગર્લ્સ સ્કુલમાં મુખ્યાધ્યાપિકા ગયા હતા, તેમાં ફતેહ

ભાવણ કરતાં શ્રીમતી સરોજીની નેકુએ કહ્યું હતું: “ સ્ત્રીઓની કેલેજનું નામ સાંભળી મેં હૃદયી ઝોડીનાં ઝૂટવાળી, કાળાં કાળાં કપડાં પહેરેલી, ચરમેધન કન્યાઓ જોવાની ધારણા રાખી હતી. પણ અહિં આવી મેં વર્ગમાં જોયું તો સાનંદાશ્ચર્ય સા-થે માણુમ પડ્યું કે મારી ધારણા ખોટી હતી. મને તો લાગ્યું કે જાણે હું કોઈ શુદ્ધ ચિત્તે જોઈ રહી છું.” સારાંશ કે પાઠ-શાળાનાં વાતા-વરણ તથા અ-ભ્યાસ ક્રમથી આપેલી શીક્ષણની ભાવના પોષાય છે, એમ તેમને લાગ્યું હતું અને તેથી તેમણે પેદાના સતોષ જાહેર કર્યો હતો. આ સર્વ શુભ પરિણામો લાવ-વા માટે તેમણે સૌ. વિદ્યાબહેન

દેવવા માટે અમદાવાદને અભિનંદન પ્રાપ્ત થયું હતું. પાઠશાળાના અસંખ્ય અધ્યાપકો ભારત ભ્રમણ માહિલા વિદ્યાપીઠ આપે છે. બાકીના અધ્યાપકો માટે સંસ્થા તરફ સહભાવ ધરાવતા સંસ્થાનેની મદદ પર આધાર રાખવો હોય છે. તે માટે જે મહેનત પડતી હશે તે મ. મંત્રીઓ જાણે ! જે ગુજરાતમાંથી તરુ વિદ્યલક્ષ્મી દામોદર દાકરસી જેવાએ જ્ઞાતામાં વિદ્યાપીઠ માટે ૧૫ લાખ રૂપિયા આપ્યા હતા, તે ગુજરાત પોતાનાજ પાપ રાખતી આવી ઉપયોગી સંસ્થાને પોપવામાં કાંપો સમય સુધી દીલ કરશે નહિ એમ જાણી વિરમીશું.

તા. ૬. ઉપર્યુક્ત લેખ અમને મળ્યા પછી સ્વર્ગસ્થ લાલશંકર ઉમિયારકર ત્રવાડીના સ્મારક ફંડના ટ્રસ્ટી મહાશયોએ એ ફંડનો લાભ પાઠશાળાને આપવાનો સ્તુત્ય કરાવ કર્યો છે. ઉપરાંત સ્વર્ગસ્થના દાનવીર બંધુ શ્રીયુત નરભેઈજીભાઈએ એમાં પોતાના તરફથી રૂપિયા વીસ હજારની રકમનો ઉમેરો કરી પોતાની ઉદારતાને અને સ્ત્રીકેળવણી માટેની પોતાની ઉત્સુકતાનો પરિચય કરાવ્યો છે. આ બે સ્તુત્ય કાર્યોને પારણામે પાઠશા-

ળાની નાણુંબીડ કુટલેક અંશે ઝોઝી થઈ ગઈ છે. એથી પાઠશાળાને વાર્ષિક રૂપિયા ૪૫૦૦ ની આવક થશે. આ સંખ્યાવંતની ચોંચ કદર કરી પાઠશાળાના કૃતર સંચાલકોએ મુંઝેમુંઝે નામ સંસ્થા સાથે નોંડી દીધું છે. ગુજરાતના પીઠ દાનવીર ગૃહસ્થોએ પણ આ ઉદારતાનું અનુકરણ કરવું જોઈએ. એક બીજી વાત પણ આહિંતોધવી જોઈએ.

ગુજરાત કાઠ્યાવાડમાં કન્યા કેળવણીનો ક્યાં ક્યાં કુટલો પ્રચાર થયો છે, અને કેવા સંયોગોમાં એ કાર્ય કરી રહી છે તેનું નિરીક્ષણ કરવા અને એ સર્વ વિગતો મેળવી તે સંબંધી મુશ્કેલીઓ સહિત રીપોર્ટ તૈયાર કરવા પાઠશાળાના સંચાલક સ્ત્રી કેળવણીની મંડળે અમદાવાદના વનિતાવિશ્રામ માહિલા વિદ્યાલયના આચાર્ય શ્રીયુત ચંદુલાલ કાશિરામ દવેને નીમ્યા છે. સ્ત્રી કેળવણીના પ્રશ્નોનો એ બાબતો અભ્યાસ ઉડો છે અને સ્ત્રી સંસ્થાઓના નિરીક્ષણ માટે એમના કરતાં વધારે લાયક વ્યક્તિ ગુજરાતમાં બાંએ મળી શકે. એમની પસંદગી માટે પાઠશાળાના સંચાલકોને ધન્યવાદ ઘટે છે. એ બાબત પોતાના નિરીક્ષણનો જે રીપોર્ટ રજુ કરવાના છે, તેની અમે આતુરતાથી રાહ જોઈએ છીએ. ત. ગુ.

“જે નથી પરણેલી વડુ પોતાના વરને પ્રેમની જેમ પૂને છે. !”

“એમ કેમ ધારો છો ?”

“કારણ દિવસના ત્રણ વખત તેણી તેના વર પાસે બાજેલ ધાન મુકે છે.”

શ્રી-હક્કની લડત માટે.

મું બાપ દલાકામાં
શ્રીમતી હીરા-
બાપ તાતા અને કુમારી
મીમાં તાતાના નામોથી

શ્રીમતી હીરાબાપ તાતા અને
કુમારી મીમાં તાતાનો
યુરપનો પ્રવાસ.

ઈંગ્લાંડ જવા નીકળ્યા
હતાં. મુંબાઈની સ્ત્રીઓની
માગણીઓએ એ કમિટી
સમક્ષ રજુ કરવા આ

બાગ્યેન કોઈ અંગણુ હશે. શ્રી-હક્કની લડત
માટે એ સુશિક્ષિત માતાપુત્રી સન ૧૯૧૯ના
ઓગસ્ટ માસમાં યુરપના પ્રવાસે ગયાં હતાં,
ત્યાંથી હમણાં જ થોડો સમય થયાં પાછાં ફર્યા
છે. એમની પ્રવૃત્તિનો રુકે અહેવાલ અહિં
આપવો અસ્થાને નહિ ગણાય.

કુમારી મીમાં તાતાએ એલ્ફીન્સ્ટન કોલે-
જમાંથી બી. એ. ની ડીગ્રી માટેની પરીક્ષા
સન ૧૯૧૯ માં પુલાવર્ગમાં પસાર કર્યા
પછી, એજ વર્ષના ઓગસ્ટ માસમાં માતા
પુત્રી બન્ને હૈસર-હિન્દ. સ્ટીમરમાં યુરપના
પ્રવાસે નીકળ્યાં હતાં. એ સમયે ઇંગ્લાંડમાં
હિન્દના રાજ્યપત્રમાં સુધારા કરવા વિષે
પ્રતિ-ચાલતી હતી. સન ૧૯૧૭માં પ્રકટ
થયેલી મોન્ટેગ્યુ-ચેમ્સફર્ડ સુધારાની યોજનાને
પરિણામે એક ખરડો બ્રિટિશ પાર્લામેન્ટમાં
એ સુધારાએને કાયદાનું સ્વરૂપ આપવાના
ધરાણાથી ઘાબલ કરવામાં આવ્યો હતો; અને
તેને અંગે દિવાને આમ અને દિવાને ખાસ
ના પ્રતિનિધિઓની બનેલી એક સંયુક્ત કમિટી
નીમવામાં આવી હતી. આ કમિટી સમક્ષ
જુથાની આપવા હિન્દી અનેક પ્રતિનિધિ
મંડળો અને નાણીતાં સભ્યોનો અને સન્ના-
રીઓ ૧૯૧૯ના જુલાઈ-ઓગસ્ટના અરસામાં

માતાપુત્રીને પ્રતિનિધિઓ તરીકે નીમ-
વામાં આવ્યાં હતાં; અને તદ્દનુસાર સ્ત્રી-
હક્કની લડતના એ કાર્ય માટે બન્ને જુથો
ગયાં હતાં. પરંતુ ઇંગ્લાંડ વેળાસર નહિ પ-
હોંચી શકવાને કારણે તેમની મોટાની જુથાની
કમિટી લગ શરૂ નહતી, અને હિન્દી સ્ત્રી-
ઓની માગણીઓ લેખિત યાદીના સ્વરૂપમાં
કમિટી સમક્ષ રજુ કરી તેમને સંતોષ મા-
નવો પડ્યો હતો.

આ કાર્ય પૂરું થયા પછી બીજા અનેક
દિશાઓમાં શ્રી-હક્કની લડત માટે તેમને
પ્રવૃત્તિ કરવાની હતી. હિન્દી સ્ત્રીઓની માગ-
ણીઓ વિષે ઇંગ્લાંડ અને યુરપની સ્ત્રી સં-
સ્થાઓને માહિતગાર કરી તેમની સહાનુભૂતિ
આ લડત માટે મેળવવાનું કાર્ય એ બન્નેએ
ત્યાર પછી હાથમાં લીધું હતું. આ કાર્ય
સંબંધી તેમની પ્રવૃત્તિનું વર્ણન આપીએ તે
પહેલાં કુમારી મીમાં તાતાએ પોતાનો અ-
ભ્યાસ આગળ વધારવાને કરેલા પ્રયત્નોનો
લેખ કરી લઈએ.

કુમારી મીમાં તાતા અહિંથી યુરપ ગયાં
ત્યારેજ તેમણે બી. એ. ની ડીગ્રી મેળવી
લીધી હતી, એમ કપર જણાવ્યું છે. મુંબાઈ
યુનીવર્સિટીની એ ડીગ્રી માટેની પરીક્ષામાં

જીવનના ખીજા પણ ફેટલાક અગત્યના સંવાલો આ મંડળ યથો છે અને જાહેર જીવનમાં સ્ત્રીઓને સમાન હક્ક આપવાની હિમાયત કરે છે. આ બેઠકમાં પણ દુનિયાના લગભગ બધા દેશોમાંથી પ્રતિનિધિઓ આવ્યા હતા.

ઈઝ્ઝાંડની ગ્રામ્ય સ્ત્રી સભાઓની પરિપક્વની ભવનમાં મળેલી બેઠકમાં પણ તેમણે ભાગ લીધો હતો. આ સભાઓ ઈઝ્ઝાંડના ગામડાંઓની સ્ત્રીઓને જાગૃત કરી તેમનું જીવન વધારે ઉત્તમ બનાવવાના પ્રયત્નો કરે છે. એ સંસ્થાઓનો મુખ્ય ઉદ્દેશ ગામડાંની સ્ત્રીઓને પોતાના જીવનમાં વધારે રસ લેતી કરવાનો હોઈ, તેમના દ્વારા ગ્રામ્ય જીવનને વધારે આરામ્યમય અને વધારે સૌંદર્યવાન બનાવવાનો છે. આ સભાઓની એકત્ર પરિપક્વ દર વર્ષે જુદાં જુદાં શહેરોમાં મળે છે અને વર્ષ દરમિયાન થયેલા કામની ચર્ચા કરી

આવતા વર્ષ માટે યોગ્ય સૂચનાઓ કરે છે આપણા ગ્રામ્ય જીવનને સુધારવા માટે આવે સંસ્થાઓ સ્થાપવાની ખાસ જરૂર છે.

આવી વિવિધ પ્રકારની પ્રવૃત્તિઓમાં લગભગ સાઠાયાર વર્ષ ઓતપ્રોત રહી અસુશિક્ષિત માતાપુત્રી ગયા જનમુખારી માસમહિન્દ પાઠ્ય ર્થમાં છે. એ લાંબા સમય સુધી હિન્દી સ્ત્રીઓના પ્રતિનિધિઓ તરીકે તેમણે કરેલી સેવા સ્હેલાઈથી ભૂલી શકાય એમ નથી. એ અસામાન્ય યુરપની સ્ત્રીસંસ્થાઓના વિધવિધ પ્રકારનાં કાર્યો સંબંધી તેમણે જે અણભૂલો અનુભવ મેળવ્યો છે તેનો લાભ અહિંની સ્ત્રી સંસ્થાઓ માટે અત્યંત માર્ગદર્શક થઈ પડશે. અને આમાં રાખીએ છીએ કે હિન્દી સ્ત્રીસંસ્થાઓ તેમનાં એ જ્ઞાન અને અનુભવોનો છુટથી લાભ લેશે અને દેશના સ્ત્રી જીવનને તે દ્વારા વધારે ઉત્તમ કરવાના પ્રયત્નો કરશે.

શેઠાણી—(શેરીમાં વગાડતા બિખારીને) અત્યા તારી પીપડી બાંધ કર—હું જરા પણ કામ નથી કરી શકતી.

બિખારી—શેઠાણી, જુઓ. મારા વગાડવાની કેવી અસર તમારા પર થઈ ? જે તમે બીજું કંઈ નથી કરી શકતાં.

તમે તંત્રીને ખાત્રી આપી હતી, કે એ લેખ આગલ કદી પ્રકટ થયો નથી ?

અને તે છતાં તેણે તે લેવાની ના પાડી ?

ના ! તેણે તો કહ્યું : મારી ખાત્રી છે કે હવે પછી પણ તે કદી પ્રકટ થશે નહિ !

શ્રી હક્કની લડત માટે

મામળાદે દર્શની પ્રગતિ પદી ગુરુપતી દમજાંગ પાઝા ફરેશાં
શ્રીમતી હીરાંગાઇ અને કુમારી મીકાં તાના.

સારી મીઠાં, અરદેશર તાતા.

બી. એ. (મુંબાઈ); એમ. એસ.સી. ઇકોન. (લંડન);

બેરીસ્ટર-એટ-લો.

આંતર-રાષ્ટ્રીય મહિલા મહાસભા.

આખા યુરપ-
માં અત્યારે સહકાર
માટે-એક સરખી રીતે
વિચાર કરતાયા એકજ

વિદેશ ધરાવતા લોકોના સમુદાયના સંગઠન
માટે પ્રવૃત્તિ ચાલી રહેલી દેખાય છે અને તેટલા
માટેજ વિજ્ઞાનશાસ્ત્રીઓની, પવકારોની,
કામદારોની, વેપારીઓની અને લગ-

ભંગ સર્વ પ્રકારનાં જુદા
જુદા ધંધાદારીઓનાં પરિ-
પક્ષે અને મહાસભાઓ
મળે છે. "સહકાર"

આજમાનાનો મુદ્રાલેખ
છે. સમાન વિદેશ માટે
જુદા જુદા રાષ્ટ્રોના
જુદા જુદા સમુદાયનું

આધુનિક પદ્ધતિસર સં-
ગઠન આગવ કાષ્ટ વખત-
ચલુ નથી. સ્ત્રીઓ ઉપર
પણ આ પ્રવૃત્તિએ અસર

કરી છે. તેઓ બેઠ શકે છે કે
તેમની દરિયાદો, તેમના ઉદ્યોગ
અને હેતુઓ એક સરખાં છે.
એમ હોયતો પોતાના સવાલો ચર્ચવાને,

કાર્યક્રમની રીતિઓ પર વિચાર કરવાને, અને
ચતાં કામકાજની સરખામણી કરવાને તેમણે
સા માટે એનાં ન મળયું જોઈએ ?
લગભગ ત્રીસ વર્ષ પહેલાં આંતર-રાષ્ટ્રીય
મહિલા મહાસભાની પહેલી બેઠક મળી હતી

લેખિકા: કુમારી ગીતાં અરદેશર તાંતા,
ખા. એ. (યુનાઇ); એમ. એસ. સી.
ધકાન. (લંડન); બીરીસ્ટર-એટ-લો.

અને સ્ત્રી જાતિની જે મુશ્કેલીઓ હતી તે જ
કરવા બલિષ્ઠમાં કેવી રીતે ચળવળ ચલાવવ
તેનાં નિર્ણય કરવા બેળા મળી હતી. અ

સ્ત્રીઓ માટે ભાગે અમેરિકા અને
ઇંગ્લાંડની રહેવાસી હતી;
તેઓ જુદિમતી હત

અને પોતાની જાતિન
દનતિ માટે પોતપોતાના
દેશમાં તેમણે કામ કર્યું
હતું; મુશ્કેલીઓ બો

મગી હતી; પોતાની
જાતિ માટે શું જરૂરી
છે તે જાણતી હતી.

"અમારો વિદેશ દુનિ-
યાની સ્ત્રીઓને એક મદા-
ન જમીની મંજૂરીમાં સંયુક્ત
કરસને છે, સદાનુભૂતિ અને

સમાન જોશ તેમને પાંધનારો
સોનાની સાંકળોની ગરબ સારથે"
એમ જ્યારે તેમણે જાહેર કર્યું ત્યારે તેમને
હસી કાઢવામાં આવી હતી. હવાઈ દિલ્લા

જાંધનાર તરોકે, ખીજ, સ્ત્રીઓને પોતાના કુટું-
બી જુદી પાડવાની કોશિષ કરતી ! પુરુષવ
પામેલી સ્ત્રીઓ તરીકે તેમની લોકોએ ધારસી
કરી.

ચોડીક દિલ્લાહી અ-
દીર્ઘદષ્ટિવાળી મહિ
લોઓ એ બેઠકમાં પર
અપર જોગખાણ કરવાં

અને સ્ત્રી જાતિની જે મુશ્કેલીઓ હતી તે જ
કરવા બલિષ્ઠમાં કેવી રીતે ચળવળ ચલાવવ
તેનાં નિર્ણય કરવા બેળા મળી હતી. અ

સ્ત્રીઓ માટે ભાગે અમેરિકા અને
ઇંગ્લાંડની રહેવાસી હતી;
તેઓ જુદિમતી હત

અને પોતાની જાતિન
દનતિ માટે પોતપોતાના
દેશમાં તેમણે કામ કર્યું
હતું; મુશ્કેલીઓ બો

મગી હતી; પોતાની
જાતિ માટે શું જરૂરી
છે તે જાણતી હતી.

"અમારો વિદેશ દુનિ-
યાની સ્ત્રીઓને એક મદા-
ન જમીની મંજૂરીમાં સંયુક્ત
કરસને છે, સદાનુભૂતિ અને

સમાન જોશ તેમને પાંધનારો
સોનાની સાંકળોની ગરબ સારથે"
એમ જ્યારે તેમણે જાહેર કર્યું ત્યારે તેમને
હસી કાઢવામાં આવી હતી. હવાઈ દિલ્લા

જાંધનાર તરોકે, ખીજ, સ્ત્રીઓને પોતાના કુટું-
બી જુદી પાડવાની કોશિષ કરતી ! પુરુષવ
પામેલી સ્ત્રીઓ તરીકે તેમની લોકોએ ધારસી
કરી.

આટલું છતાં આ હિંમતવાન માહલા-
ઓએ દર વિસ્વાસ પૂર્વક પોતાનું કાર્ય ચાલુ
રાખ્યું. તેમણે એવું પણ નહિ ધ્યાન દેવા
એટલે અંશે એ કાર્ય કળીશૂન થયું છે.
જે મંડળોને મુકશાનકારક ધારવામાં આવ-
તા હતા તેમનાં અત્યારે ઉપયોગી સંસ્થાઓ
તરીકે સર્વત્ર સ્વીકાર થાય છે, એટલું જ નહિ
પરંતુ દુનિયાના સર્વ સુધરેલા દેશોમાંથી સ્ત્રીઓ
પોતાના પ્રતિનિધિઓ મોકલી આપે છે. ઉત્તર
પૂવ નવદીકના અત્યંત ઠંડા મુલક આઠસ-
હેંડમાંથી, દક્ષિણમાં આવેલા ન્યુઝીલેન્ડમાંથી,
રૂઝના પૂર્વના દેશો ચીન અને જાપાનમાંથી
અને પડદેશો રહેતા તુર્કસ્તાન અને ઇન્ડો-
પતમાંથી પણ સ્ત્રી પ્રતિનિધિઓએ મહાસભામાં
ભાગ લેવા આવે છે. આ પ્રમાણે આખી
દુનિયા સંકળાઈ શકી છે. એટલું જ નહિ
રસ્તું જુદા જુદા દેશોની સરકારો પણ એ
મહાસભાને ઉપયોગી અને અગત્યની સંસ્થા
ગણે છે, તેમની માગણીઓ સાંભળવી નેમ્ડએ
એમ માને છે. અનેક સરકારો પોતાના દેશ
તરફથી આ મહાસભાઓમાં ખાસ સ્ત્રી પ્રતિ-
નિધિઓની નીમણૂક કરીને મોકલે છે.
આંતર-રાષ્ટ્રીય સ્ત્રી-હક્ક સંઘની રોમ
(ઇટાલી) માં મળેલી મહાસભામાં સરકારી
પ્રતિનિધિ તરીકે એક બાહોશ મહિલાને મોકલ-
વા ઉપરાંત ઇટાલીના વડા પ્રધાન રીનોર
મુસોલીનીએ મહાસભાનું ઉપ-પ્રમુખપદ
સ્વીકારી, તેને સત્તાવાર જાહેરી આપી હતી.

નાની-નન્ન શરૂઆતમાંથી મહાન વસ્તુઓ
કૃત્રી રીતે નીપજે છે તે આ ઉપરથી નેમ્ડ
શકાય છે. ઇંગ્લેન્ડ અને અમેરિકામાં સ્ત્રીઓની
અનેક અગત્યની સંસ્થાઓ છે; દાખલા તરીકે
સ્ત્રી-હક્ક સંઘ. આ સંઘની આંતર-રાષ્ટ્રીય
પ્રમુખ શ્રીમતી કેરી એપ્પેન કેટ છે. એ
મહિલા બહુ જ વિચક્ષણ છે. જે જમાનામાં
અમેરિકા જેવા દેશમાં પણ સ્ત્રીઓ માટે

કેકએ કોલેજની કેળવણીના હથ વિચાર
પણ કર્યો ન હતો, તેવે સમયે ચૈદ વર્ષની
ઉંમરે શ્રીમતી કેરી કોલેજમાં દાખલ થઈ
હતી. થોડાજ સમયમાં પોતાની મહાન બુદ્ધિ
અને વ્યવહારિક શક્તિઓને લીધે સ્ત્રી હક્ક
સંઘની અમેરિકન સ્ત્રીઓની માંગણીની
પ્રવૃત્તિમાં તે આગેવાન બની રહી. અમેરિકન
સ્ત્રીઓ માટે મતાધિકાર મેળવવાનું ખરું માન
એમને અને કુમારી સુસાનબી એન્થોની
ધરે છે.

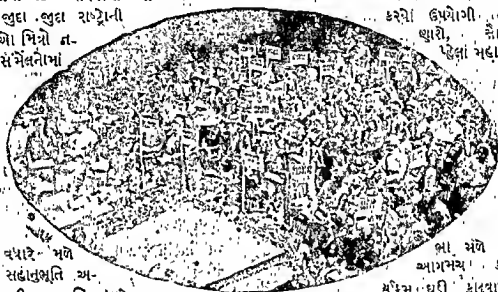
સ્ત્રીઓનું ખીલું મહાન મંડળ મ-
હિલા રાષ્ટ્રીય સભા છે, જેની આંતર-રાષ્ટ્રીય
પ્રમુખ માર્કેસોનેસ ઓફ એમરડીને અને
તાર્મર છે. મહાન શક્તિઓ ધરાવનાર અમીર
ખાનદાનની એ મહિલા એક મહાન સાંભો-
શક કાર્યકર્તા તરીકે વિખ્યાત છે. સુલેહ અને
સ્વાતંત્ર્ય માટેના આંતર-રાષ્ટ્રીય આંદોલનની
આંતર-રાષ્ટ્રીય પ્રમુખ કુમારી જેઇન આંદોલન
છે, જેણે સુલેહ સ્થાપવાની પ્રવૃત્તિમાં અત્યંત
કામ કર્યું છે. આ અને એવી ખીલ અનેક
સંસ્થાઓ સ્ત્રીઓની ઉન્નતિ માટે અસ્તિત્વ
ધરાવે છે; એ સંસ્થાઓનો મોટો ઉદ્દેશ જુદા
જુદા દેશના મંડળોને સાંકળીને પોતાના સભા-
સદો તરીકે જેટલાં અને તેટલાં વધારે રાષ્ટ્રોને
મેળવવાનો છે. ઉપર જણાવેલાં એ મંડળોની
દુનિયામાં જુદા જુદા દેશોની હંમેશા સંભાલેલી
છે. દરેક મંડળ ખીલ સર્વ પ્રવૃત્તિઓમાં ભાગ
લેવા ઉપરાંત જાહેર કાર્યની એકાદ ખાસ શાખા
ઉપાડી લઈ તે તરફ વધારે ધ્યાન આપે છે.
દાખલા તરીકે સ્ત્રી હક્ક સંઘ સ્ત્રીઓના
મતાધિકારના અથ ઉપર પોતાની સર્વ શક્તિ-
ઓ એકત્ર કરે છે. રાષ્ટ્રીય સભા સામાજિક
સ્થિતિ અને તેની સુધારણા તરફ વધારે ધ્યાન
આપે છે, જ્યારે આંતર-રાષ્ટ્રીય સ્ત્રી સંઘ
પોતાના નામાંગ્રમાણે જુદા જુદા પ્રગ્નઓ વચ્ચે
સુલેહ જળવાઈ રહે તે માટે કાર્ય કરે છે.

વ્યક્તિ વ્યક્તિની અને રાષ્ટ્ર રાષ્ટ્રની વચ્ચે શુભેચ્છા અને મિત્રતા વધારવા માટે પરસ્પર સહાનુભૂતિ અને સમજુતિ ખાસ જરૂરનાં છે, એમ આપણે જાણીએ છીએ. ખૂબી ધન્ય કરનાં ખરી સમજુતિના અભાવે વધારે દુઃખનાયદ પેદા થાય છે. એ સમજુતી આણવાનો કૌથી સરસ ઉપાય મિત્રતાની લાગણી પ્રસારવામાં, અજ્ઞાન દૂર કરવામાં અને વ્યક્તિઓને પરસ્પર મળવાની તક આપવામાં સમાવેલો છે, લુદા લુદા રાષ્ટ્રોની પ્રત્યક્ષો મિત્રો તરીકે સંબંધિતોમાં

સ્નેહાધર્મી રહેવો લાગી રોકાય છે. આ પ્રમાણે બની શકે છે એમ ૧૯૨૦ માં જીતીવામાં અને ૧૯૨૩ માં રોમમાં સિદ્ધ થયું હતું. ત્યાં ફ્રેન્ચ, બેલ્જિયન, અને જર્મન સ્ત્રીઓએ મિત્રો તરીકે ભેળાં મળી પોતા પોતાના દેશની સ્ત્રીઓ સાથે સંબંધ ધરાવના સવાલો ચર્ચા હતા, જે કે પાંચ વર્ષ પહેલાંજ તેઓ પરસ્પર લડી રહ્યા હતા.

આ મહાસભાની એક બેઠકમાં ચર્ચાવા વિષયોના ઉલ્લેખ

કર્યો ઉપયોગી નજરે પડ્યો, કૌથી પહેલાં મહાસ-

જેમ વધારે મળે તેમ સહાનુભૂતિ અને ખરી સમજુતિ વધારે દેવાય. અજ્ઞાનતા સાથે જે સમજુતિ ઉભી થાય પરંતુ મિત્રો સાથે તે પરદેશી હોય

આંતર રાષ્ટ્રીય સ્ત્રી દલ સંઘ મહાસભા
જર્નીવા, ૧૯૨૦.

ભા મળે તે આગમ્ય કા- મંદિમ ધડી કાદવામાં આવે છે; અને તે નરસ સભા પાસે સમિતિ માટે રજુ કરવામાં

તોપણ તેમ થયું વધારે મુશ્કેલ છે, એટલા માટે આ મહિલાઓ આંતર-રાષ્ટ્રીય મહાસભાઓ દ્વારા મુખ્ય નીતિના સંબંધ વધારવાનો અને તેમ કરીને રાષ્ટ્રીય અધિ-સ્વાસ અને અજાનતા દૂર કરવાનો ઉદ્દેશ રાખ્યો છે. હવે એટલું તો સર્વ કોઈ સ્ત્રીકારે છે કે જે લોકો દૂર રહી, પરસ્પર શુભેચ્છા યરવને કે લડવાને બદલે પાસે બેસીને શુદ્ધિપૂર્વક ચર્ચા કરે તો મનમોહનો વધારે

આવે છે. તે પછી લુદા લુદા વિષયોને લગતી કમિટીઓ નીમવામાં આવે છે. એ કમિટીઓમાં સમજૂતી તરીકે મોટે ભાગે એની સ્ત્રીઓ હોય છે, જેમણે તે વિષયોના ખાસ અભ્યાસ કરી કુચરતા મેળવી હોય છે. આ કમિટીઓ પોતાના વિષયોને લગતા સવાલોના ઉદાહરણમાં કહે છે, અને તે વિષયોના સભા ઉપર પોતાના રીપોર્ટ મોકલી આપે છે. જરૂર પડે તો તેને માટે જરૂરી ફાવ પણ મૂકી શકે છે, ત્યાર

બાદ આ કમિટીએ આગલા વર્ષોમાં ચર્ચલા કામ કાળનો, હવે પછી કરવાના કામકાજનો અને તે માટે કેવી રીતેએ કામ લેવું તેનો અહેવાલ તૈયાર કરે છે. દાખલા તરીકે આંતર રાષ્ટ્રીય સ્ત્રી-હક્ક સંઘની મહાસભામાં સૈથી પ્રથમ અને અગત્યની બાજતો જે દેશોએ પોતાની સ્ત્રીઓને મતાધિકાર આપ્યા હતા તેમની પ્રતિ-નીધિઓના એ અધિકાર કેવી રીતે મેળવ્યા હતા તે સંબંધી અહેવાલો હતા.

પશ્ચિમમાં અત્યારે જે સવાલમાં વધારે રસ લેવાય છે તે પુરુષોની સરખામણીમાં ભતિભેદ રાખ્યા વિના એકજ પ્રકારના કામ માટે સ્ત્રીને સરખો પગાર-નાણું બદલો મળવા સંબંધી છે. જે આપણે એમ સ્વીકારતા હોઈએ કે એક સરખી રીતે કેળવણી સ્ત્રી પુરુષમાં માનસિક શક્તિનો કાંઈ તફાવત નથી, એટલે કે એક ભતિ ખીજ ભતિ કરતાં કુદરતી રીતે માનસિક શક્તિમાં ચઢીઆતી નથી તો દલીલ પુરસ્કાર એટલું સિદ્ધ થાય છે કે જે એક પુરુષ અને એક સ્ત્રી એકજ ભતનું કામ કરતાં હોય. એક સરખું કામ આપતાં હોય, તો સ્ત્રીને પુરુષના ભેટલોજ પગાર આપવો જોઈએ. પણ ઘણા દેશોમાં એ પ્રમાણે નથી થતું, અને પગારની આ અસમાનતા ધીમાંડના શિક્ષણના ધોષમાં તેમજ સનદી નોકરીઓમાં બહુ ખ્યાન ખેંચે એવી છે. આર્થિક સંયોગને લીધે ઘણી સ્ત્રીઓને પોતાના જીવન નિર્વાહ માટે કમાવું પડે છે; કેટલીક સ્વતંત્ર થવા માટે પણ તેમ કરે છે અને તેથી પગારનો સવાલ તેમને અગત્યની અસર કરે છે. અલબત્ત સ્ત્રી અને પુરુષ બંધી બાજતોમાં એક સરખું કામ નથી કરતાં, પરંતુ જ્યાં જ્યાં કામનું ધોરણ એકજ હોય ત્યાં ત્યાં બદલો પણ સરખો હોવો જોઈએ એ આયુરસર વાત છે. "સરખા કામ માટે સરખા પગાર"નો આવો કાયદો સ્વેડેનિનીઆ (નાર્વે અને સ્વિડન) ના દેશોમાં પસાર થયો

છે. એ દેશો કેળવણી, આરોગ્ય રક્ષા, અને સ્ત્રી પુરુષ માટેના સમાન કાયદાની બાજતોમાં યુર-પના ખીજ દેશો કરતાં ઘણા આગળ વધેલાં છે, પરંતુ તેમનો વિસ્તાર નાનો હોવાને લીધે તેમનાં કાયદો બહારમાં જોઈએ તેટલાં ચર્ચામાં નથી.

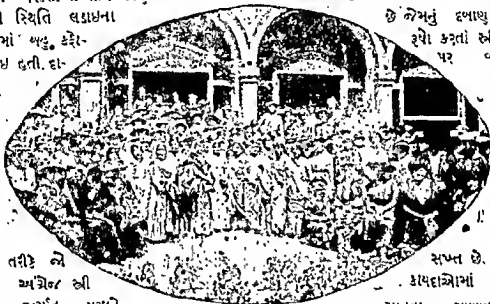
નીતિવિષયક કમિટીએ એક બહુ મુંદર રીપોર્ટ તૈયાર કર્યો હતો, એમ તેમને સંપાદનું અતિ નાણુક અને મુશ્કેલ કામ જેતાં કદી થકાય. સ્ત્રીઓનો દરજ્જો નીચો કરનાર કે તેને અધોગતિએ લઇ જવામાં મદદરૂપ થનાર દરેક સંસ્થા કે ધારો ખરાબ છે અને આ સ્ત્રીઓ માંગણી કરે છે કે એ બધીઓ દૂર કરવા માટે યોગ્ય ખ્યાન આપવું. જોઈએ. તેઓ જુદી જુદી સરકારો ઉપર દરવો મોકલી તેમના પ્રદેશોમાં સ્ત્રીઓ અને બાળકોના માસતા ગુલામી વ્યાપાર તરફ ખેંચે છે અને માંગણી કરે છે કે એ નિંદનીય પ્રથા અંકુશમાં આણવાને અને નાબૂદ કરવાને યોગ્ય પગલાં લેવાં જોઈએ. પણ તેઓ સ્ત્રી તેમજ પુરુષ બન્ને માટે નીનિયું એકજ ઉચું ધોરણ રાખવાની માંગણી કરે છે, કારણ કે તેઓ જાણે છે કે જ્યાં મુખી બે પ્રકારનાં ધોરણો હયાતીમાં હશે ત્યાં મુખી દુર્ગુણ વધતાં જશે અને સ્ત્રીઓની અધોગતિ થતી જશે, અને તેટલા માટે તેઓ દગાણ કરે છે કે જનન ચાલતું જુદિયરસર શિક્ષણ પ્રસારવું જોઈએ. તેઓ જાણે છે કે એકલા કાયદાથી કાંઈ વધશે નહિ. નીતિના સવાલનો પાયો મજબુત કરવો હોય તો ધૂવાન છોડ-ગણો અને છોડરીઓને નીતિનું ઉચું ધોરણ શીખવવું પડશે. તેઓ જોઈ શકે છે કે નીતિના પ્રશ્નોનાં જ્યાં સંબંધ છે ત્યાં જે કાયદાઓ સ્ત્રીઓને સજ કરે છે અને પુરુષોને જતા કરે છે તે ખીજ-અસરકારક અને અન્યાયી છે, અને એવા કાયદાઓ દૂર કરાવવા તેઓ સતત પ્રયત્નો કરે છે. દાખલા તરીકે યુરપના કે-લાક દેશોમાં એવો કાયદો છે કે કોઈ સ્ત્રી કાંઈ પુરુષ દોસલાવી તેના સંબંધને બંધ

હો તો તે પુરુષ સાથે તેને દાદ મળી શકે નહિ અથવા પોતાના ગેરકાયદેસર બાળકના પિતાનું નામ તે બહેનમાં મુકી શકે નહિ. જે એક તરફ કાયદાઓ દર કાયવા અને વધારે ન્યાયી બનાવવા આ સ્ત્રીઓ પ્રયત્નો કરી રહી છે, તેનો આ તો માત્ર એક દાખરો છે.

“ પરભૂલી સ્ત્રીઓનું રાષ્ટ્રત્વ ” એ પશ્ચિમમાં બીજો અર્થસ્પદ પ્રશ્ન છે. જે સ્ત્રીઓ પરદેશીઓ સાથે પરભૂલી હતી તેમની સ્થિતિ લગાધના સમયમાં બહુ કડો-ડી થઇ હતી. દા-

કાયદો મસારું કર્યો છે કે કોઇ અમેરિકન સ્ત્રી પરદેશી સાથે પરભૂ તો તેટલાથીજ મુજ તે પોતાનું અમેરિકન રાષ્ટ્રત્વ આપોઆપ ગુમાવી દેશે નહિ. એથી હજુ કોઇ પરદેશી સ્ત્રી અમેરિકન સાથે પરભૂશે તો માત્ર તેટલાથીજ તે અમેરિકન પ્રજા નહિ બની નવ્ય પરંતુ તેમ થવા માટે તેને યોગ્ય સમય રાહ જોવી પડશે, અને રાષ્ટ્રત્વનું સરકારીશીક્ટ મેળવવું પડશે.

વળી દેશમાં અંગત કાયદાઓ છે જેમનું દબાણ પુરો કરતાં સ્ત્રીઓ પર વધારે

અલા તરીકે જે એક અંગ્રેજ સ્ત્રી એક જર્મન પુરુષને પરભૂ હોય તો કાયદાની દૃષ્ટિએ તે જર્મન પ્રજા ગણાય, અને જે તે પાછી

ઈંગ્લાંડ નવ્ય તો ત્યાં પોતાની જન્મભૂમિમાં કાયદાની દૃષ્ટિએ પરદેશી ગણાય. બનવી સ્ત્રીઓને આ પ્રમાણે સહન કરવું પડ્યું છે, અને તેથી તેઓ એવો કાયદો પસાર કરાવવા માંગે છે કે સ્ત્રી પોતાનું રાષ્ટ્રત્વ પસંદ કરવાનો હક્ક રહે. એટલે કે કહીને તે પોતાનું જન્મનું રાષ્ટ્રત્વ રાખી રહે અથવા પતિના રાષ્ટ્રત્વનો સ્વીકાર કરે. અમેરિકાએ ત્યાં બાબતમાં પહેલ કરી એવો

આંતર રાષ્ટ્રીય સ્ત્રી-હક્ક સંપત્તિ મહાસભામાં હિન્દી પ્રતિનિધિ મહિલાઓ.

સખત છે. એ કાયદાઓમાં સમાવતા આજુવાના પણ પ્રયત્નો થાય છે. પશ્ચિમમાં ત્યાં મરતી વચ્ચે ‘વીડ’

કરવાની પદ્ધતિ જાણુ છે, ત્યાં એક પુરુષ પોતાના બેરી છોડ્યાં માટે કાંઈ પણ મુકી ન જાય અને પોતાની બધી મીઠક કોઈ અનુદ્યાને યા પ્રમદામા આપી શકે. હવે એમ સ્વીકારવામાં આવે છે કે આ હક્ક ઉપર અંકુશ મુકાવો જોઈએ, અને પુરુષને પોતાના બેરી છોડ્યાં વારતા ના કુદરતી હક્કમાંથી આત્મ કંરવાની પરવાનગી ન મળવી જોઈએ. આ બાબતમાં પણ

સ્કેન્ડીનેવીઆએ પહેલ કરી એવા. કાયદો કરી પુરપતે ફરજ પાડી છે. કે તેણે પોતાની મીઠકતો અમુક ભાગ પોતાનાં બેરી છોડ્યાં માટે મુકી નેવાં જોઈએ. વિધવાઓનાં બાળકો જો નિરાધાર હોય તો રાત્રી તરફથી તેમણે ભરણપોષણનો હકક આપવામાં આવ્યો છે. ચુરપના કેટલાક દેશોમાં પરણેલી સ્ત્રી પોતાના પતિની સંમતિ વિના મીઠકત રાખી શકે નહિ. પોતાના નામમાં પતિને સાથે ભેળવ્યા વિના તે જમીનની ખરીદી કે વેચાણ કરી શકે નહિ. દુકામાં કાયદો હજી તે પતિના દાસત્વમાં છે એમ સ્વીકારે છે. આ કાયદો માત્ર મધ્યકાળનો વારસો નથી, પરંતુ સૌ જાતિને બીન જઠ્ઠાબદાર અને પરાધીન પણ બનાવે છે. અમેરિકા, ઇંગ્લેન્ડ અને સ્કેન્ડીનેવીઆમાં સ્ત્રી કાપની જેમજ મીઠકત રાખી, ખરીદી કે વેચા શકે છે. એટલે કે પતિની સત્તાની અટકાયત વિના તેમ કરી શકે છે. બીજા દેશોની સ્ત્રીઓ આ અને એવાજ બીજા કાયદાઓમાં સમાવતું આણુવા મળવળ કરી રહી છે.

ત્યાંની સ્ત્રીઓને એમ લાગે છે કે અત્યાર જાહેર જીવનમાં સ્ત્રીઓની મોટી સંખ્યામાં જરૂર છે, જેથી તેઓ જાહેર અગત્યની બાજોતો ઉપર પોતાના અભિપ્રાયોનું દર્શાવું આણી શકે. આ સ્થિતિ ખાસ કરીને સુનેહ શાન્તિના સંબંધમાં છે; જ્યાં મુશ્કેલી દુનિયાની સ્ત્રીઓ ભેળા મળીને એમ નહિ હશે કે 'અમારે વધુ લડાઇઓ નથી જોઈતી,' ત્યાં મુશ્કેલી ખરી સુનેહ-શાન્તિ અસંભવિત છે. સ્ત્રીઓ મનુષ્ય જાતિને ઉત્પન્ન કરનાર અને તેનું પોષણ કરનાર હોવાથી, તેઓ મનુષ્યની જીવંતિ વધારે અગત્યનું સ્થાન આપે છે; તેઓ જાહેર જીવનમાં ભેળાશે તો અત્યાર મુશ્કેલી ને માયાંગતના તત્વો તેમાં અભાવ રહેવા છે

તે આણી શકશે. તેઓ એટલા માટે દર્શાવ કરે છે કે પુરોનો સાથે સર્વ અગત્યના જાહેર કમીશનો અને કમિટિઓમાં યોગી સ્ત્રીઓને પણ નીમવી જોઈએ, જેથી કરીને સ્ત્રીનું દષ્ટિ બિંદુ પણ વિચારી શકાય તેઓ આંતર-રાષ્ટ્રીય સંધ (લીગ ઓફ નેશન્સ) ને એટલા માટેજ ટેકા આપે છે કે તે એક શાન્તિ આણવાને મયતી સંસ્થા છે, જેકે અત્યારે તો બીનઅસરકારક છે. સંધની લગભગ સર્વ કમિટિઓમાં સ્ત્રીઓની નીમણુંક થયેલી છે; સંધની મેન્ડેટ કમિટિમાં રાત્રીના પ્રતિનિધિ તરીકે સ્વીકારે શ્રીમતી આના વીન્કસેલ નામે એક અત્યંત શક્તિમતિ મહિલાને મોકલી હતી; સ્ત્રીઓ અને બાળકોના ગુણભી વ્યાપાર વિષેની કમિટિમાં ડેન્માર્કે રાત્રીના પ્રતિનિધિ તરીકે એવીજ એક શક્તિમતી મહિલાને મોકલી હતી. આ પ્રમાણે ધીમે ધીમે પરંતુ ખાતરીપૂર્વક, દરતાથી, સીવટતાથી અને સખત કાર્ય કરીને દુનિયાની પ્રજાઓની સંખ્યાઓમાં સ્ત્રીઓ પોતાનું યોગ્ય પદ ભેળવવા લાગી છે. પરંતુ એ સર્વ થતાં પહેલાં ઉડા માન, બંધીર વિચાર અને અગત્યના કાર્યો માટે લાયક થવાની તૈયારીની જરૂર પડે છે. જો સ્ત્રીઓ વાપરી જાણે તો તેમની પાસે મહાન શક્તિ રહેલી છે; પ્રજાના અવિરુદ્ધે ધડવાની કે તેનો નાશ કરવાની જોખમદારી તેમને માથે રહેલી છે. પૂર્વની સ્ત્રીઓ આ તક સાધીને પોતાની કીર્તિના શિખરે પહોંચવા તૈયાર થશે ? તેઓ પશ્ચિમની પોતાની જાહેર સાથે સહકાર કરી, જાતને સોનાની સાંકળે સાંધવા અને મનુષ્ય જાતિને ઉત્તર કરવા સદાય કરશે ?

દરેક વ્યક્તિગત સ્ત્રી એક અંક-સાંકળોને એક આંકડો છે, અને તેના પોતાના વ્યક્તિગત કાર્ય ઉપર આખી સાંકળના જોરનો આધાર રહેલો છે. જાન, પદતિ અને દરતાના અગત્યના ગુણો આપણે કેળવવાની જરૂર છે.

જાન વિના માણસ આંધળા જેવો છે; તે જ્યાં કાર્ય ચાલુ રાખવાને માટે દૃઢતાની જોઈ શકતો નથી. સમજી શકતો નથી, તેનો નજર છે, કારણ કે કોઈ પણ અગત્યની મેળ-અનુભવ બહુ ટુંકો હોય છે. આપણે મેળ-પવા લાવક વસ્તુ ધણી મહેનત અને મુશ્કેલી વેસા જાનનો કૌશલ વધારે ફાયદાકારક રીતે વિના મેળવી શકાતી નથી. હિન્દી સ્ત્રીઓ અને વખત તેમજ મહેનતનો નકામો જોગ જેમના મુશ્કેલવનમાં ભક્તિ અને દૃઢતાની આપ્યા વિના કેળી રીતે ઉપયોગ કરી શકીએ બાંવનાંઓ બંધી છે. તેઓ જાહેર જીવનમાં તે પદ્ધતિ આપણને શીખવે છે. મુશ્કેલીઓ દાખલ થઈ જોવાળ ગુણો બૈનારી નહિ શકે હોય જતાં, અરે ! નાસીપાસી આવે તે એમ કોણ કહી શકશે.

મરીના કેટલાક ગુણો

આપણા નિત્યના ઉપયોગમાં આવતી કેટલીક વસ્તુઓના માત્ર એકાદ જે સામાન્ય ઉપયોગ ઉપરાંત તે વસ્તુઓના બીજા ઘણા ઉપયોગો થાય છે. એ સર્વ ઉપયોગોનું જો આપણને જ્ઞાન હોય તો હાલમાં ચાલતાં જે અને કાઢતોના દરવાજા દોડવાપણું અરજી બોલું થઈ જાય. મરીએ આપણ સર્વને બહુજાળી વસ્તુ છે. દરેકના ઘરમાં જરૂર થોડાં ઘણાં મરી (લીખા) હોય છે. પરંતુ મરી ક્યાં કેવી રીતે થાય છે, તથા તેમાં કેટલા કેટલા ખાસ ગુણ રહેલા છે તેની આપણને સાચો જાણ હોય છે. મરીના વેલા થાય છે, તે વેલા થોડાં અને ક્યાં જોડા પર ચડાવવામાં આવે છે. વેલાના કુદકાની ડાહ્યો કરી જમીનમાં દારી વાંચવામાં આવે છે. મરીના વેલાનું આયુષ્ય ૪૦ થી ૫૦ વર્ષનું હોય છે. મલબાર, કાચીન અને તાલુકાંર તેમજ ચીન સીઆમ અને મલાયા દાખલો વિગેરે સ્થળે મરીની પેદાશ છે. મરીના વેલા વાળ્યા પછી ત્રણ ચાર વર્ષે તે પર મરી પેદા થાય છે. મરીનું વાવેતર ભુત જુઝાઈ માસમાં કરવામાં આવે છે. મરીનો સેવા લીખો છે. તે વાધુને દુર કરનાર છે. દસ્ત લાવે છે. મંદાગીમાં ઉત્તમ છે. કફ અને વાત બંને ને મટાડે છે. તાવમાં મરી અને સાકરની ચા કરી પીવાથી તાવ ઉતરી જાય છે. જ્યારે તાવમાં મરી અને કરીઆંતોની સમમાત્રે ફાંફી લેવાથી ફાયદો થાય છે. તેનાથી મુસી ઉટે છે. આવરડાં શુદ્ધ થાય છે. બારલ મટે છે તેમજ દોહી પણ સુધારે છે.

કેલેશ, ઉલટી, ઝાડામાં—મરી, ચોંટી લીખ તથા અંદીજ સમમાત્રે લઈ વાટી, વાલ વાલ વળનની ચોળી કરી કલાકે કલાકે ત્રણ ચાર લેવાથી ફાયદો થાય છે. આથાની ટાલ—પર મરીનો જુકો બી સઘે મેળવી પસવાથી ચામડી સેઈવેન થઈ વાળે ઉમે છે. સર્જેખમ—મરીની જુકી તથા સાકર જરમ દુધમાં નાંખી પીવાથી મટે છે. રીંગલે. (શીત પીત.)—મરીનું જુકું પીમાં મેળવી શરીર પર ઘસવાથી મટે છે. ખસ—મરી તથા જમકને લીમાં વારી ચરીરે ઘાળવાથી ખસ જીવરસ વિગેરે મટે છે. મુંઝાંહણી, મરિણા, હરેસ—રિજેમાં મરી, ચિત્રક જુકું તથા ચંમળની ફાંફી લેવાથી ફાયદો થાય છે. વિષમ જીવર—ગુરૂથીના પાનનો રસ, મરીના દાણા તથા મધ. સમાન વળને મેળવી અરધો અરધો તેલો પીવાથી તાવ દુર થાય છે. ગર્ભવતી સ્ત્રીને—પહેલાંનું બાંધક ધાવડું હોય, તે બાળક નળજી પડી જાય છે. તેને પારખેલો કહે છે. તે માટે મરી અને સાકરની ચા કરી બાળકને વારંવાર થોડી થોડી આપવાથી બાળકનો જરૂરની સારો થઈ ઘણા પચમાં જોર આવે છે, અને પુછીધોવવાની રેવ છૂટી જાય છે. આધારીશી—મરી અને ચોખા, ભાંખરાના રસમાં વાટી તેનો લેવ કરવો. ઉધરસ—મરી દુધમાં ઘાળી તે દુધ પીવાથી ઉધરસ મટે છે. ચકરીજમ—મરી તથા સાકર અને કોનો આથો કરી ખાવાથી મંચજને કંડક આરે છે. સ્વરજમ—જોખન કર્યા પછી મરીની જુકી બી સઘે લેવી.

આ ઉપરાંત મરીના બીજા ઘણા ગુણો અને ઉપયોગો ઘણાને માલુમ દશે. તે જો અમરે ખાતો પૂર્વે જાણવામાં આવે તો પ્રસંગાનુસાર જન સામાજના લાભાર્થે પ્રસિદ્ધ કરીશું.

ધુધવાતો અગ્નિ બહુમુદ્રી ઉદરે ને વંળી મારે
પણુ તેમાં હોમાણું પડશે. ” વિનોદે પોતાને
મુઝુડું તે બવિષ્ય કહી બતાવ્યું. સુમન ચોડી
વાર વિચાર કરી બોલી ઉઠ્યો: “વિનોદ કે તું
કહે છે તેમ પણ બને ખરું. પરંતુ તેવું ચાંચ
તોયે શું ? તું હાજર હશે તેથી માતપિતા
કંઈ નહોં કહે. તું સમજીને શીલો છે તેથી
ચોગ્ય લાગતું કરશે એમ ધારી ફેસલો તારે
માથે નાખી દેશે. હવે કદાચ તું ન બચતો
વિચાર કર કે મધુરી પીયરથી તારે ઘરે નહોં
આવવાની હા કરી બેસે-તારો સાંજો પણ
ન મોકલે, માતપિતા તેડવા જતાં અપમાન
પામે ને શરહ પણ તારી બેનને મોકલે ન
મોકલે, વગેરે ઉપાધિ તું જાણે એટલે દર
ચેશે. ” સુમનની સચનામાં સત્ય હતું.

વિનોદ વિચાર કરવા લાગ્યો. આડની સીડી
થઈ. સુમને વિનોદનું ધ્યાન ખેંચ્યું. ” વિનોદ !
જો સીડી થઈ. માટે બેસી જ. સૌને સાંની
રીતે સમજાવીને ચોગ્ય લાગે તેમ શાંતિ
દરીને વહેલો આવજો. બહુ વિચાર ન કરીશ. ”

“વારે ભાઈ. ” વિનોદે કુંઠામાં જ પતાવ્યું.
“મારા પિતાશ્રીને પ્રણામ સાથે કુચળતા
જણાવજો. ” સુમને સચના કરી.

વિનોદ હાથમાં ગોઠમચો ને ટ્રેન ઉપડી.
સુમને સેકહેન્ડ કરી. “વહેલો આવજો ” કહ્યું.
વિનોદે ધીરો જવાબ આપ્યો કે “હીડ”.

સુમન વિચારતો પાછોજોઈ કે, આપણા
સંસારમાં કેવા વિચિત્ર ઘાટ બન્યા કરે છે.
બલબલા પણ ગોથાં ખાય છે: વિનોદ પર
પણ આવી પડેલ વિઠળના વિચિત્ર છે. શું
કરે ? બિચારો ! સંસારની બેધારી તલવાર
આ બાલુ પર કે તે જાલુ પર તોપણ લોહી
ચુસ્તો વગર ન રહે !

[૨]

વિનોદ: મૂઠની જેમજ ધણો વખતબેસી રહ્યા
તે. શું વિચારતો હતો તે પોતે પણ સમજ

નહોતો શકતો. ટ્રેન ઉપડી ને સુમન ગયા
પછી તે જડની જેમ હાથ્યા ચાંચા વગર
રિચરે રહી બારી વાટે બહાર જોતો રહ્યો.
પાલકર આંધુ કે ટ્રેન અટકી. વિનોદે
ધડીઆળ કાઢી ટાકમ જોયો, ને ખિસ્તો
છોડી તે પર સૂતો. પણ ઉદ્દિગ્ન હૃદયને
નિદ્રાની શાંતિ કેમ મળે ? ફરી ટ્રેન ઉપડી ને
તેનાં હૃદયમાં પણ વિચારોની પરંપરા ચાલુ થઈ.
વિચાર આવતાં તેણે આજે આવેલ બંધા
કાગળો ગુજવામાંથી કાઢ્યા ને વાંચવા શર
ક્યાં. પહેલાં મધુરીનો પત્ર હાથમાં લેતાં
તેનું હૃદય પોકારી ઉઠ્યું કે “બહારી મધુરી!
કેથી મદ્યણી ! સુધીલ ને કલાગરી ! આવી
ગુણીયલ ગુણમુદ્રી ગૃહિણી. કોઈકનેજ મળી
હશે. ” હું કેવો મધુરીથી સંતોષી રહ્યું. ઘરનો
કંકાસ, કલેશને વડવામાં પણ મધુરી સદૈવ
શાંતિ રાંખે છે. તે નિદોષ છે. ઘરના બધા
કામને ઉઠેલ તે કેટલી સુખડતા ને સાવચે
તીથી કરે છે. છતાં તેણીના નસીબમાં યશ કે
મુખ નથી લખ્યું લાગતું ! હા બહાર વધા
વિના મધુરી આટલું કદી ને લખે, પણ એટલે
સુંદી વીતે જંગડતી જવાતું કારણ ? બાની
સ્વભાવે કોધો ને પેતર પાડેલા કરે તેવો છે.
પણ મધુરી આટલા વખતથી ઘરમાં આવી
છે ને તે કુવબાંવ સાથે કેમ કામ લેતું તે તે
બહુ સારી રીતે જાણે છે. બેન તો વડકણી
બણા છે. ને કદાચ બેનને સાંસરે કે બીજે
માંય મધુરીએ વગોણાં કે વાંકા વેણ કલા
દોષ તો બેન ઘરે આવે એટલે કંકાસતું બી
રોપાયે. પણ મધુરી બહાર કદી નહોં ને આજે
વાંકે ચા માટે બોલે ? હશે. કદાચ મધુરીને
પણ આમાં દોષ હશે. હું નથી ધારી શકતો
કે કુટુંબમાં ચાલુ કળ્યાથી શું પરિણામ
આવશે ? ખેર ! પ્રશ્નએ ધાણું હશે તેજ યશે.
મધુરી પણ આમાં દોષપાત જણાય છે...
વિનોદની વિચારમાળા ઉધી શરવા લાગી.

“હું ધાર છું કે મધુરીએ પોતે લખ્યું છે કે “સામા ચીંગડાં માંડ્યા...વગેરે.” તો પછી મધુરીએ પણ ન સહી શકાય તેવું કહ્યું હશે ખરું! શું વહુનો એ ધર્મ નથી કે પડકાર્યાં સામુ નણુંદ કહે તે સહી લેવું? શું કદાચ સાસરિયા જવાનું કહે તો ચાલી નીકળાવું હશે? તેનો બાધ તો લખતાં કંઈ વિચાર જ કરતો નથી. હશે તેને શું વિચાર હોય? મધુરીનો જ ન્યાં વાંક છે ત્યાં ખીજને શું? વળી હવે ઘરે નહિજ જઈ વગેરે મધુરી લખે છે તેનું કારણ પણ શું ખીજું હોય? એજ કે તેના ભાઈએ તથા ખીજા દેવીલાએ, કુંડૂખીઓએ મધુરીને આડી શીખામણ આપી હશે; તે બોળા હદયની મધુરીએ તેમજ ક્યું લાગે છે...મધુરી! મધુરી! હું નહોતો ધારતો કે તારામાં પણ આમ ફેરફાર થશે! ખીજની ખોટી સલાહ તારે ગળે કદી ઉતરે એમ હું નહોતો. ખાતી શકતો....” વિનોદની વિચારમાળા ફેરેજ જતી હતી. ફરી તેને ખીજા વિચારો આવ્યા...હું આમ કેમ ધાર છું? મારી મધુરી તો ખિચારી ચંક ને ગરીબ છે. મોટાની ટિકરી છે, પણ તેનામાં જરા પણ અન્નિમાન કે તુંડાઈ કદી પણ દેખાયા નથી. આવી ત્યારથીજ બધાને કેવાં રાજીને સતેવળી ચાખતી આવી છે. માથે મોઝાં ધોવાય કે કુખનાં ઝાડ ઉગાડવામાં આવે તો પણ ચંક મધુરી એક શબ્દ મુઠાં બોલે તેવી નથી.

વિનોદ ક્ષણી વાર વિચાર કરી જરા જાયો. પણ તેને સારી નિદ્રા શેની આવે? ઘડીકમાંજ તે જાગી. હશે, ને શરી એજ વિચારો. તેના મગજમાં ધ્રુમવા લાગ્યા. પણ હું શું કરીશ? ધારો કે મધુરી હજી પકડરી કે હું પરે આવવાનીજ નથી.... પણ નાં નાં મધુરી મારા. દલાથી ઉઠતી ન જ ચામે. પણ હાય! આવા કંદારમાં હું પણ મધુરીને રહેવાનું કેમ કહું?

વિનોદ કાંઈ પણ નિર્ણય પર ન આવી શક્યો. આમ તેમ પડખાં ફેરવી. ઘણું વખતે ચિંતામાં જળી રહેલો છવાત્મા થોડોક વખતે નિદ્રાદેવીના પાશમાં પડ્યો. વિનોદને : શાંતિ મળી !!

રહવારમાં એકાએક જાગી ઉઠ્યો. દૂન હણી હતી. ખખર કાઢી તો અમદાવાદ નજીક આવ્યું હતું...પોતે ખિસ્તરો બાંધી દાતણ ફરી લીધું...ગામ આવતાં ઉતરી ઘરે આવ્યો.

[૩]

ધ્રુમતા પંગે ને ચંકાશીલ હૃદયે વિનોદ ધરખાસે આવ્યો. શેરીમાં પાડોશી. વિનોદને અચાનક આવેલ જોષ આશ્ચર્ય પામી અનેક પ્રશ્ન પૂછવા લાગ્યા: “કેમ? વિનોદભાઈ!” “કેમ એકાએક આવ્યા “તખીયત તો સારી છે ને?” કાંઈને ધ્રુમપુત્ર કરતાં પણ સાંભળ્યા “કે વિનોદ તેની વહુને તેડવા આવ્યો લાગે છે...વગેરે.” વિનોદ કંઈપણ જવાબ આપ્યા વગર દાદરા ચડી ઉપર આવ્યો.

બેનને એકદમ અંદર ખોરડામાં ધુસી જઈ મા સાથે કંઈ સંતલસ કરતાં જોષ પોતે શાંતિથી ઉપર આવી બૂટની દોરી છોડવા લાગ્યો. આડી અવળી નજર કરતાં પાસણમાં ભાસ્કર જેવું મુતેલું લાગ્યું...વિનોદ વિચારમાં પડ્યો, “મધુરી તો પીયર છે. ને ચી. બાસ્કરે અહીં ક્યાંથી રોય?” તરત અંદરથી વિનોદની બા બહાર આવી. “જલણે વિનોદની આવવાની ખખર હોય નહીં તેમ ધીરજથી બોલી, “બાઈ વિનોદ! આંખોને! છે તો મગામને?”

બેને આવકાર આપ્યો, “આવ્યા ભાઈ!” વિનોદે કુરુદવપૂર્ણ દષ્ટિને સ્વગત સમજી લીધું! !...!

વિનોદે કાઠ ઉતારી ખીલીએ રાંચ્યો: શે-

કાનું સમાધાન થયું નહીં કે, “ ઓ. ભા-
રકર ! અહીં ક્યાંથી ? ”

“ રાખા બેન બન્નેને નીચે જોઇ વિનોદે
વિચાર્યું કે, “ મધુરી કદાચ આવી હશે ને
ઉપર રાંધતી હશે ? પણ પીપર ગયેલી, શ્રી
નહીં આવવાની નકકી વાત કરેલી, તે મધુરી
એકાએક અહીં આવી હોય તે રાંધતી હોય
તે કેમ બને ? ”

તરતર જોઈને દુહડો કર્યો કે, “ કેમ

ભાઈ ! મ્હારી ભા-
બીએ તેડાવ્યા તે જ-
દી આવી ઉભા ને
શું ? સાથે તેડી જવા
આવ્યા લાગે છે.
પણ મુંબઈમાં ઝોરડી
ગળીને જ આવ્યા કે
ભને એમ ? ”

વિનોદ અણધાર્યા
ભ્રમો શો ઉત્તર આ-
પે ?

તેની બાએજ
જવાબ આપ્યો. “ તારે
ધી પંચાત ? વહુએ
તેડાવ્યો હશે તે આ-
વ્યો. તે સગવડ કરી
તેજ આવ્યો હશે.
મશતની તારી જીભ
પણ રહેતી નથી તે.

લવલવ ક્યાં કરે છે. ઝોરડી બાદે નહીં રાખી
હોય તો પાછો જાય તેટલામાં મુખત છે તે
તપાસ કરી તૈયાર રાખશે...”

વિનોદ આ સાંભળી આભોજ બની ગયો.
તરત બહાર ગયેલા તેના પિતાશ્રી આવ્યા.
વિનોદને જોઈ તેણે કહ્યું, “ ભાઈ ! અત્યારમાં
આવ્યો ? ”

“ હા ” વિનોદ વિચારમાં પડ્યો...
પિતાના સ્નેહીના તારના ખખર ધરમાં હશે

કે નહીં ? વિનોદની ચંકાઓ વધતી જતી
હતી.

“ આવ્યો. તે બહુજ સાફ ક્યું. ભાઈ ! ”

“ હા. હવે નિવેડો જલ્દીજ કરી નાખો.
વિનોદ તેની વહુને તેડવા આવ્યો છે. તો
બધે તેડીનેજ જાય ” વિનોદની બાએ ઉતાવળે
કહેવું હતું તે કહી કાઢ્યું.

વિનોદના ચિતાએ ડોળા કાઢ્યા ને ચાંત
રહેવા સમજાવ્યું. બિચારો વિનોદ શા અર્થે

આવ્યો છે ને અહીં
શું થઈ રહ્યું છે !

દિવસના બા બે
ન બન્નેએ કાંચે તેમ
ચાલુ રાખ્યું. વિનોદ
પતાના સ્નેહી સ્નેહ-
ચંદ્રને મળવા ગયો.
તેણે ભાગવત કહી સં-
ભળાવ્યું જે વિનોદને
જાણજ હતું. પરંતુ
છેવટ ઉમેર્યું કે, “ તારી
વહુને તેડી જવાનો
વિચાર હોય તો ખુ-
શીથી હવે તેડીનેજ
જા. બાલ ! શું વિચાર
છે ? ” વિનોદે જે વાતનો
વિચારસરખો પણ નહીં
કરેલો તેનો એકાએક
શું જવાબ આપે ?

ચરહને તથા અણિકાંતને વિનોદના આવ્યાની
ખખર પડતાં તેઓ વિનોદને મળવા તથા “ મધુ-
રીને મુંબઈ તેડી જાય ” એજ કહેવને માટે
આવ્યા.....વિનોદ કંઈ પણ વિચારી શક્યો
નહીં...જમવા બેસતાં એકદમ જોઈને ઉપર
આવીને કહ્યું કે : “ જાવ ભાભી, ભાસકરને સાચવો
હું મારા ભાઈને જામવા પીરસું છું.... ” આંત
શું કારણ ?

વિનોદ સમજ્યો કે ભાસકર રાત્રી હશે

પણ તેવું કંઈ ન હતું. આડી આંખે વિનોદ જોઈ શક્યો કે, “શ્રુતું બધું કામ-રાંધવું કામ વાસણ માંગવા, પાણી ભરવું વગેરેમાં બેને કે આંખે હાથ સરખો પણ અડકાડ્યો નહોતો.”

આખો દિવસ વિનોદને પુઝામાં ક્યું કે “કે દી વહુને તેડી મુંબઈ જવું છે ? વિનોદ નિઃશ્વરજ રહ્યો. વળી લાજ કાઢી આંખોને આંધી ઉભી રખાતી મધુરીની રડતી આંખોને મ્હાન મોઢું વિનોદને રડાવી રહ્યાં હતાં !!

સાંજ પડી જતી કારતી બધાં પરવાયાં. વિનોદ જરા બહાર આટો મારવા ગયો. મધુરી ગૃહકાર્ય ઉઠેલી વિનોદની રાહ જોતી, મારક-રને હિચાવવા રહી. બારકર ઉઠી ગયો...તે હજી પણ હિચાવી રહી હતી. બાન્હેન પણ સૌની જગ્યાએ મૂકી ગયા હતા. વિનોદ આંખોકોટ કાઢી ઓરડામાં ગયો...મધુરી ઉભી થઈને વિનોદને “વહાલા” કહી બેસી પડી. વિનોદે પણ “મ્હારી મધુરી” કહી પ્રેમથી. તેને પડખામાં લીધી. રડું રડું થઈ રહેલ મધુરી શીત્લ હૃદય રડી પડ્યું ને પ્રીતમનાં બાહુ પાશમાં લપાતી મધુરી જીભજોત રડી. વિનોદે તેના આંસુ લૂંટ્યાં ને શાંતિ આપી

...યોડીક વાર મધુરી વિનોદની કાંમા પાચતી કહેવા લાગી, “નાય. મારી જૂલો માથે કરે. મારેજ લઈને આપને આટલું સમજાવું ને વેલું પડે છે. પ્રભુએ એમજ નિમ્યું છે તો પછી હું શું કરું ? વ્હાલા ! આપ જરા પણ ચિંતા કરો કે મુંબઈએ તો તંમને મારા સમ છે ! તમારા આ બાહુ-કુસમના. જલા મટે, તમે જરા પણ છવ ન બાળશો ! પ્રભુ ! આપ નિશ્ચિંત રહેજો. હું આપની આજ્ઞા હશે તે ઉપાડીશ, ને સુખે દુઃખે અહીંજ રહીશ. આપ કાલેજ મુંબઈ પધારો ને નિરાંતે અમ્યા-સમાં ધ્યાન પરોવો. પ્રભુ ! મ્હેં આપને જે લખ્યું તે બધું દુઃખના ઉમરામાં લખી કાઢ્યું પણ મતે પ્રભુ પશ્ચતાપ થયો...પણ ઉપાય નહોતો. આપને મેં દીકરીગીર બનાવ્યા...વ્હા-લા ! આપને રાજી રાખવા તરત હું ધરે તોડા વગર ચાલી આવીને બેન તથા જાતી મારી માગી...ખીણું શું ? આપને હું જરા પણ દુઃખી કરવાં નથી માંગતી. હું અહીંજ રહી-શું ને મારું પાડું છોગવીશ. આપ આનંદમાં રહેજો, ” “મ્હારી મધુરી !” કહી વિનોદે મધુરીને એક મિષ્ટ પ્રેમ સુંબન ક્યું !

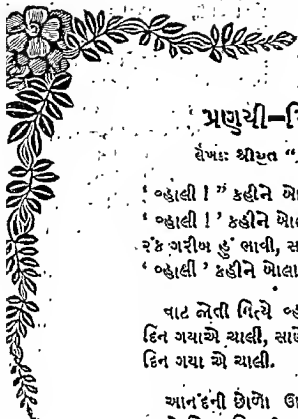
માતપિતાઓને શિક્ષણ

હાર્વર્ડ યુનિવર્સિટીની પ્રેમકુએટ સ્કુલ બોર્ડ એજ્યુકેશનના પ્રેસિડેન્ટ જ્યોર્જ ઇ. જોન્સન “થર્ડ/થ વેસ્ટર માસિક”માં “માતપિતાઓને શિક્ષણ આપવાની જરૂર” સંબંધી લેખ લખતાં કહે છે કે:-

“એક વખત એક પિતાએ મને પૂછ્યું: “તમે જાણો છો, મને તો એમ લાગે છે કે દિવસે દિવસે બાળકોને ઉછેરવાનું કામ વધારે ને વધારે મુશ્કેલ થતું જાય છે. ચોખ્ખ માતપિતા થવા માટે એક ખાસ ધંધાને લગતું જોઈએ એટલાં જાનની જરૂર પડે છે.

“હા,” મેં જવાબ આપ્યો. “એમાં એક ધંધાનું મુદ્દિ પણ બનેલ જાતના ધંધા-ઓને લગતાં જાનની જરૂર પડે છે. આજના વખતમાં એ કામ જલ્દી રહેતું હતું.”

“કેટલાક કહે છે કે માતપિતા માટે ચોખ્ખ શિક્ષણ કુદરત પૂરું પાડે છે. ધારિ ધારિ જાનમાં વધારો થતો ગયો. પ્હેલાં માતપિતાઓનું સ્નેહ અને સાદી સમજ બાળકોને માટે પૂરતી ગણાવણી કરી દેતાં. ચાલુ જમાનામાં બાળકોને સંબંધી જરૂરીઆતો વધી છે, પણ સ્નેહ અને સાદી સમજ વધવાને બદલે ઘટ્યાં છે. કુદરતનું શિક્ષણ હવે તેમનાં પૂરતું નથી થઈ પડતું.”

પ્રણયી-મિલન.

લેખક: શ્રીચત્ર “પ્રવાસી”

‘ઝાલી !’ કહીને બોલાવી, સાહેલડી !

‘ઝાલી !’ કહીને બોલાવી.

રંક ગરીબ હું ભાવી, સાહેલડી !

‘ઝાલી’ કહીને બોલાવી.

વાટ ભેટી ગિત્યે ઝાલમની,

દિન ગયાએ ચાલી, સાહેલડી !

દિન ગયા એ ચાલી.

ઝાલી-

આનંદની છાંયો ઉછળે છે,

આજે દિવસ દિવાળી, સાહેલડી !

આજે દિવસ દીવાળી.

ઝાલી-

મનમોહન મંદિરીએ આવ્યા,

લીધા મહે ઝાલથી વધાવી, સાહેલડી !

લીધા મહે ઝાલથી વધાવી.

ઝાલી-

ઝાઝા દિવસની હું વિજેગણ,

આજે મળ્યો એ માળી, સાહેલડી !

આજે મળ્યો એ માળી.

ઝાલી-

નાથ નયનને નાચતાં નિહાળી,

નાચી હું ત્યાં નેણ ઢાળી, સાહેલડી !

નાચી હું ત્યાં નેણ ઢાળી.

ઝાલી-

રંક ગરીબ હું ભાવી, સાહેલડી !

રંક ગરીબ હું ભાવી.

‘ઝાલી !’ કહીને બોલાવી, સાહેલડી !

‘ઝાલી !’ કહીને બોલાવી.

લેખક:—શ્રીચત્ર શોકુલદાસ દારેકાદાસ રાયચરણ.

પ્રકરણ અગીઆરમું.

લાલેલી વહુ.

સુંદરલાલ દિનપ્રતિદિન પોતાના સુંધધામાં આબાદીને શિખરે ચડવા લાગ્યો. પ્રમાણિકતાથી પૈસા સાથે તેની કાંતિની કલગીમાં વધારો થયો. કુખમાં પ્રેર હિમ્મતથી કામ કરનાર સુંદરલાલને લાગ્યું કે હવે થોડા વખતમાં જ પોતે પોતાની અસલની સ્થિતિપર આવી જશે. આ સંધ્યે વખત સુંદરલાલ મુંબઈમાં એકલો રહ્યો. કુટુંબમાંથી માત્ર પ્રભુલાલ કેમ કે કોઈ વખત મુંબઈ આવી જતો. વસંત નૂનાગમાં પોતાનો અભ્યાસ આગળ વધાર્યો જતો હતો. વસનજી શેઠ તેને પોતાના પુત્રથી પણ અધિક ગણતો.

કુંતલપુરથી હરિલાલના કાગળો વખતો-વખત મુંબઈ આવતા. આ કારભારી સંગએ સુંદરલાલના કુખના વખતમાં ખાનગી રીતે મદદ આપવાને પોતાનો હાથ લંબાવ્યો હતો, પણ સુંદરલાલે ઉપકાર સહિત ના પાડી હતી. સુંદરલાલ હવે સારી સ્થિતિમાં છે એ જાણી હરિલાલનું આખું કુટુંબ ખુશ થતું. સુંદરલાલે લલિતાને કુંતલપુરે મોકલી આપ્યા પછી તેને તેડાવવાના વખતનું નહોતો આવ્યો. વ્યવહારકુશળ સુંદરલાલને એ માટે જહુ લાગ્યા કરતું હતું. જો લલિતાને જુનગપુરે તેડાવે

તો સાસુવિદોષી એ વહુને જયકુંવર સુખથી રહેવા દેશે કે નહિ તેમાં તેને શંકા રહેતી. વસંતનો અભ્યાસ પુરો ન થાય ત્યાં સુધી વસંત અને લલિતાને મુંબઈ ખેલાવવા એ તેને બીજી રીતે ઠીક લાગ્યું નહીં. આખરે તેણે પ્રભુલાલને લખ્યું કે થોડા મહિના લલિતાને કુંતલપુરથી જુનગપુર તેડી લાવવી. હરિલાલને આ જહુ રહ્યું નહિ છતાં સુંદરલાલના માનને ખોતર પ્રભુલાલ જ્યારે તેકવા આવ્યો ત્યારે લલિતાએ સાસરે મોકલી.

આશાના સાગરમાં ઉછળતી લલિતા સાસરે આવી. માણેક જેવી પ્રેમાળ સાસુ વગર તેને જુનગપુર સુધી લાગ્યું. સારા સંસ્કારમાં ઉછેરી, સારા વિચારોમાં પોષાયેલી, હૃદય અભિલાષોમાં આગળ વધેલી લલિતાના સંસ્કાર, વિચાર અને અભિલાષો જ્ઞેનાર, ગ્રીધનાર કે પોષનાર સુંદરલાલના જુનગપુરના ઘરમાં કોઈ નહોતું. લલિતા પરણીને આવી કે તરત સાસુને ગુમાવી અને સમસાને મોટી તુકમાની ગઈ તે માટે પોતાને કમનસીબ માનતી.

આ કમનસીબી બૂલવાને માટે લલિતાએ જહુ પ્રયત્નો કર્યા. કુંતલપુરમાં તે ઘણું ભેજી ભૂલી ગઈ હતી પણ જુનગપુરે આવ્યા પછી એ વિચારો તાળો થયા.

સુન્દરલાલની ગેરહાજરીમાં લલિતાને કંઈ પણ દુઃખ ન પડે તે માટે પ્રભુલાલ બહુ સાવચેત રહેતો. યમુનાને તેણે આગળથી સ્તંભગની રાખી હતી. ગરીબી આવવાથી યમુના પંજી કંઈક સુધરી હતી. પોતાના પતિની આરા ઉઠાવી તેના પર આવી પડેલી કુટુંબની જોખમદારીમાં તે પોતાને હિરસો હમણું હમણું યથાયોગ્ય આપતી. જ્યકુંવર તો જેની ને તેવીજ હતી. મરીબી આવવા પંજી તે વધારે વિકાળ બની હતી. સુન્દરલાલનો કંઈ અંકુશ હતો તે દૂર ચલાથી તે પોતાને કાંઈ તેમ વર્તતી. પ્રભુલાલ તેને બહુ ઝાણું કહેતો નહિ. ઝેરના પારખાં લેવાં નહિ એવીજ તેની માન્યતા હતી. જેમ સાથે તેમ ચાલવા દેવું એમ માની પ્રભુલાલ દુઃખના ઘૂંટણ ઉતારતો હતો.

નિરંકુશ જ્યકુંવરને લલિતા સાસરે આવ્યા પછી ફરીથી એક નવો વિષય મળ્યો. બે વખત ભોજન કરવું અને બાહ્યના વખતમાં થર ધરના ઉંચા બાંધવા એ તેનો રોજનો કાર્યક્રમ હતો. આમમાંની કુચલી તથા નિંદા તો તેના નિત્યપાઠ હતા. મગજને કંઈ પણ ખોરાક નોંધ્યે એ સિદ્ધાંતે લલિતા આન્યા પછી તેને નવો ખોરાક મળ્યો.

લલિતા બહુ સંભાળથી પોતાનાં આ ક્ષ-જની સાથે ચાલતી. મરીબી હોવાથી ઘરમાં સર્વ કામકાજ કરવું પડતું; પણ પ્રભુલાલની આજ્ઞાથી યમુના લલિતાને બહુ કામ કરવા દેતી નહિ. જ્યકુંવરને આ અમલ નહિ. પોતે તો કંઈકામ કરતીજ નહિ. પણ આ નવી વડુ પાસે બહુ કામ કરાવવું નોંધ્યે, એ તેનો ખાસ મત હતો. યમુના જ્યકુંવરને સારી રીતે ધિગતી એટલે એ કલહસિત્તાનીના તારને છેડતીજ નહિ. લલિતા આ સર્વ જોતી. તેને જ્યકુંવરની બહુ દવા આવી. દેશનો વિધવાઓ આ જાનનું જીવન ગુમરે એ નોંધ

લલિતા બહુ દુઃખી થઈ. પોતે આ બાળનમાં સાડાં વાંચ્યું હતું. વિધવાઓનાં દુઃખી જીવન દેશમેવામાં કેટલાં ઉપયોગી છે તે તે સારી રીતે સ્તંભગતી.

યમુના લલિતાના સહવાસથી મહજ સુધરી હતી. કોઈ કોઈ વખત લલિતા પુસ્તકોમાંથી તેની આગળ સારા સારા પ્રસંગો વાંચી સંભળાવતી. કંઈક સંભળાને યમુનાને એમ લાગ્યું કે ભણવાથી શયદા છે તો ખરા. આવું આવું સાડાં વંચાય તેથી જીવને આનંદ થાય તેની સાથે જ્ઞાન પણ મળે. આવી માન્યતા યમુનામાં બંધાતી જતી હતી.

આજે બપોરના કામથી પરવારી લલિતા ઇન્દુકુમાર નાટક વાંચતી બેસી હતી. એકલામાં યમુના તેની પાસે આવી.

“ભુઓ ભુઓ ! સામુહ ! વિધવાઓએ કેવું જીવન ગુમરવું નોંધ્યે તેને માટે આ પુસ્તકમાંથી બહુ સારા વિચારો મળે છે” યમુનાને પાસે આવેલી નોંધ લલિતાએ યમુના ખીજ દાંધ વાત કરે તે પહેલાં મોટેથી વાંચવું શરૂ કર્યું.

મ્હારે તો સૌથી સ્નેહ છે, સંતોહ !
પુણ્ય પ્રભુની પ્રતિષ્ઠાએ પ્રતિષ્ઠાએ
અપ્પયુ કે વણી ચાકું;
સત્યાજીની કથાએ કથાએ,
જોતા કે પુરાણી હોડું;
સકલ મંમત પૂજા વિધાનમાં,
પૂજારી સર્વ પૂજ્યભાવ પોષું;
પ્રભુ અને પુણ્યની ઉપાસક,
ચલતાન અને પાપની ઉદારક છું.
કંઈકે સંપ રથણું;
કંઈકે પ્રેરણા પાડું;
કંઈકે મધમપટા બાંધું;
કંઈકે જીવનને શુદ્ધ જમાડું.

અને એમ દેહ ને દેહીની
સેવા સાધુજી, પ્રેમ પ્રેમીઓ !

“ કેવા સુન્દર અને ઉપયોગી વિચાર !
ખરેખર કવિએ આર્થ વિધવાઓની ખરી
શરતોનું આમાં શબ્દે શબ્દે જ્ઞાન કરાવ્યું
છે. ” સાહિત્યધેવી લલિતાએ યમુના તરફ
એકાદશો નિહાળ્યું.

“ વહુ ! બહુ સારા વિચાર છે. જોને
આપણે ત્યાં તો જ્યકુંદર બહેન તેનાથી
ઉલટાંજ નજાણ છે. હું ત્હારા જેટલી હુશિયાર
નથી પણ ત્હે જે વાંચ્યું તેમાં પહેલાં, જે
જણાવ્યું કે મ્હારે તો સૌથી સ્નેહ છે તેને
બહેલે આપણે ત્યાં તો સૌથી ઝેર છે એમ
મહેને તો કેળાય છે. ”

“ ખરી વાત કહી. ” યમુના પોતાનું
મોલયું ખુર કરે. તે પહેલાં લલિતાએ વચ-
માંજ કહ્યું.

“ અરે ખરી વાત તો શું પણ ત્હે મહેને
ધરની વાત કરવાની ના કહી છે છતાં મ્હારાથી
મોલ્યા વિના નથી રહેવાતું કે સ્વવારથી સાંજ
વાતવાતમાં લડતું, ફલાણી બાધને આમ ને
દીકણી બાધને તેમ, ફલાણીનું, લગ્ન તુટ્યું
ને અમુકનું ઘર ભંગાયું, અમુક આફ્રીકાથી
એટલું કેમાઈ આવ્યું ને અમુકના બાપે દિવાળું
કાઢ્યું, અમુકનો જમાઈ કાણો છે ને અમુકનો
જમાઈ અતડો છે, ફલાણી ભણેલી છે તે
તેના ધણીનું ઘર નહિ ચકારે, અને ફલા-
ણીને તો રડતાં કુટતાં આવડતુંજ નથી આવી
ને આવી વાતોમાંજ જીવન ગાળનાર જ્યકું-
વર બહેન આખા ઘરનું વાતાવરણ બદલાવી
નાખે છે. ” યમુનાએ પેટનો ઉબડો ખાલી
કર્યો.

“ એટલાં માટેજ હું કંઈ છઉં કે વિધ-
વાઓ માટે જેમ શુંજાતમાં છે તેમ અહિં
પણ ત્રિધાલયો કાઢી હોમને સારે રસ્તે ચલા-
વવાની જરૂર છે. ”

“ હોમને સારે રસ્તે ચલાવું ક્યાં છે ?
જો ટાણું ખાવાનું મળ્યું અને ગામ અપાટનું
મહાભારત મંડાયું એટલે એમાંજ એ મુક્તિ
માને છે. ” યમુનાએ વધારે બુલાવ્યાં કર્યાં.

“ ત્યારે સામ્રાજ્ય ! આપણે બોલારને વખતે
અહિં એવો એકાદ વર્ગ કાઢીએ તો ? જેમાં
ગામની સ્ત્રીઓ સધવાઓ અને વિધવાઓ
સાથે ખેસી સારાં પુસ્તકોનું વાંચન કરે. ”
લલિતાએ મૂળ મુદ્દાપર આવતાં યમુના તરફ
દષ્ટિ કરી.

“ રખે ને જૂલ કરતી હો ! નહિ તો
સારાં વાંચનને બદલે મહાભારત મંડારી, ત્હારાં
માથેકે સામ્રાજ્ય અને સુન્દરભાષને એવી ધણી
છંજાઓ હતી પણ આપણે ત્યાં એ ન ચાલે. ”

“ કેમ ન ચાલે ? ”

“ કેમ ન ચાલે ? ત્હારે જણાવ્યું જાણે ?
ખરી વાત કહી દઉં ? ”

“ શું ? ”

“ આ તું મ્હારી પાસે કોઈ કોઈ વખત
ચોપડી વાંચે છે તેથી ગામમાં શું વાત ચાલે ? ”

“ મહેને કંઈ ખબર નથી. ”

“ જ્યકુંદર બહેન ઘેર ઘેર જઈ દેહે છે કે
એલી હાપરપગી આવી છે એનાં પગલાંએ
અમ્હારા ઘરનું સત્તાનાશ વાળ્યું છે અને
હજી વાળશે. એનાં ઘરમાં પગલાં થયાં ને
માથેકે મરી ગઇ એને આઠમને આગ લાગી.
હવે એનાં પગલાંએ અમારા ઘરમાં ધર્તીંગ
ચાલ્યું છે. વહુએ તો આખો દિવસ ઘરમાં
કામ કરવું ભેધ્યું તેને બદલે ફરશીયાંજ
વાંચ્યાં કરે છે અને યમુનાને પણ બોળવી ને
બગાડી છે. ”

“ ખસ એટલુંજ ના ? ” લલિતાએ હાથ-
માંથી હુખી થતાં પણ બહારથી હસતાં હસતાં
કહ્યું.

“ અને ઘેર ઘેર જઈને ખસ તારીજ વાતો
કરે છે કે એ હાપરપગી આવી છે ને તેવી

છે. સાથે સાથે સહુને કહે છે કે એ બહેલી વહુની ભણતર કોઈ સાંભળશે નહિ, નહિ તો અમારા ઘરમાં જેમ પતેલી બેઠી છે તેમ ત્હમારે લાં પશુ બેસશે.”

“એ બધું મ્હારે માટે ક્ષણ કહે છે પણ મ્હેં તમને જે વર્ગ કાઢવાને માટે કહ્યું તેને અને આ વાતને સંબંધ શું ?” વાત ફેરવતાં લલિતાએ કહ્યું.

“આવી ન્યાં વાતો થતી હોય ત્યાં એ વર્ગ ચાલે ખરો કે ? એ કુચલીબેર વિધવાઓ.....”

“વિધવાઓએ ત્હમારું શું બગાડ્યું છે ?” યમુનાના હેઠ્ઠા શબ્દો બહારથી આવતી નયકુવરે સાંભળવાથી એકદમ ક્રોધથી તે બોલી હતી.

“એ તો અમ્હે સર્વ વિધવાઓની દયાની વાત કરીએ છીએ.” યમુના કંઈ

બોલી નહિ પણ લલિતાએ વાતનો ખુલાસો કર્યો.

“વાત કરો કરો ! આજ કાલની બહેલીને બીજાને ઉપદેશ આપે છે અને પોતે તો કુચલી કરે છે ! યાદ રાખ એ યમુના ! આ છપ્પરપગી અને તું મ્હારા ખાર કરો છો પણ ક્ષમર રાજી નહિં થાય. હું કંઈ દયાયેલી નથી. ન્યારે ત્યારે વાતવાતમાં મ્હારીજ નિંદા ત્હમે બન્નેએ આદરી છે. મ્હે તે કંઈ ત્હમારા સાત પાંચ લીધા છે ? ત્હમારા માવતરનું કંઈ ખાધું પીધું છે ? કે શું. આતો મ્હારા બાપનું ઘર છે. ત્હમે જાતજાતની અને માતમાતની આજની આપનારીઓ વિધવાઓ આમ કરવું અને તેમ કરવું. એવું સંભળાવે છે તે શું હું સમજતી નથી ? ત્હમે વિધવાઓ શાઓ ત્યારે.....”

“જસ કરો ક્ષણ ! જસ કરો, ત્હમે શું બોલો છો તેનું જાન છે ! ?”

પ્રકરણ બારમું.

મુંઝવણ.

આજથી નયકુવરે લલિતાને પોતાની બહુમન સમાન ગણી આ પહેલીજ વાર સાંત લલિતાને આ વિધવા ક્ષણ સાથે કંઈક બોલા ચાલીને પ્રસંગ બોલેલો. નયકુવરે શરૂઆતમાં ને શરૂઆતમાં જેમ આવે તેમ બરડી માયું. પોતાની હજી ઉપરનો કાણુ ખોદ મેલે શું બોલે છે તેનું જાન રાખ્યા વગર યમુના તથા લલિતાને ગાળો બાંડવામાં ખાતરી રાખી નહિ. લલિતાએ સાંત પણ સચોટપણે જટ્યું કહેવાય તેટલું કહી નયકુવરને ઠેકણે લાવવા પ્રવૃત્ત કર્યો. જેમ જેમ લલિતા બોલતી ગઈ તેમ તેમ બંજારામાં પી દોભાય તે પ્રમાણે નય-

કુવરનો શરૂઆત વધતો ગયો.

આખરે લલિતા કંટાળી, નયકુવરને એમને એમ ભામડતી મૂકી ત્યાંથી ખીન ઓરડામાં ચાલી ગઈ. યમુના તો કંઈ બોલી રાખીજ નહિ કારણ કે તે નયકુવરને સારી પેઢે પીઠાનતી. એક કદી બે સાંભળવા દરતાં જાન રહેવામાંજ માત્ર છે એમ જાણી તે તો ત્યાંથી અગાધ્યાન પસાર થઈ કામે લાગી ગઈ હતી.

લલિતા પોતાના ઓરડામાં જઈ ખૂબ રૂઠી. આ શું ? કેટલી અજાનતા ? કુતલપુરની શાન્તિ અને અદિની અજાન્તિ, કુતલપુરમાં પોતાનું કુટુંબ અને અદિનો આ સાસરિયો વર્ગ, પોતાના પિતાને આંગળે નિત્ય હતી

જ્ઞાનચર્ચા અને અહિંના ઈશ્વર્યામાં દેખાતો હમેશનો કંઠાસ એ સર્વ સરખામણીના વિચારોએ લલિતાને મુંઝવી. હરિલાલને મોટી પોતે તિલ્પ સાંભળેલું કે “હારી લલિતાને બહુ સારાં સાસરાં મળ્યાં છે. સુન્દરલાલ જેવો સસરા, માણિક જેવી સાસુ અને વસન્ત જેવો પિદ્ધાન પતિ મેળવતામાં લલિતા ખરેખર ભાગ્યશાળી છે.” આ શું ખરું છે? પોતેજ પ્રશ્નો ઉપર આખો કે હા, છે તો ખરું પણ કિસ્મતે બધી બાજુ પલટાવી છે. માણિકનું અવસાન, સુન્દરલાલને આડમાં ગયેલી નુકસાનીના પ્રસંગો કાઢીએ ધાયાં હતાં? પોતે કમનસીબ છે કે ભાગ્યશાળી છે એ પ્રશ્નનો કંઈ પણ જવાબ આપવાને લલિતા પોતે અશક્ત હતી. ને સુન્દરલાલની સ્થિતિ સારી રહી હોત તો તો પોતે ખરેખર મુખી થતેજ. પણ હજી શું ગયું છે? વસન્ત જેવો મુખવાન જેનો ભરવાર છે તેને દુષ્ટ સંભવે ખરું? આ સર્વ કલ્પનાના ઘોડાઓ લલિતા આપારે દોડાવતી હતી. ધડીમાં રડતી, ધડીમાં દદ બનતી. હવે પ્રસન્નતા અભ્યાસ એકાદ વર્ષમાં ખૂણે થશે માટે જેમ તેમ શાન્તિથી નિઃશ્વાસી લેવું. બેઠે જ્યકુંવર ગામ આપ્તામાં જઈ પોતાને છાપ-રપગી કહે, ભણેલી છોકરીઓ નકલ દોષ છે એવું લોકોના મનમાં બેઠે કસાવે જ્યાં પણ એ સમજી શાન્તિથી સહન કરવું. પોતે ઘણી વખત વાંચી હતું કે દુઃખમાં ધીરજ રાખવાથી મુખની ઉપાત્ત દર્શન થાય છે. આ વિચારોમાં તે પોતાનાં પુસ્તકોનાં પાનાં ચંત્રવત ફરવતી હતી એટલામાં એરડાની પછવાડેના વાડામાં કોઈનો અવાજ સંભળાયો. ધ્યાન દેતાં એ અવાજ જ્યકુંવરનો લાગ્યો. લલિતા ઉભી થઈ. સાંભળવા માટે દિવાલની નજરિકે જઈ કાન ધર્યો. પોતાને લગતોજ ગિયર સંભળાયો.

“શું કહું મોથી! એ લલિતે તો ઘરને ચાકડે ચડાવ્યું છે.”

“અરે બાઈ, ભણેલી છોકરી પોતે કોઈ લાવે ખરું? જ્યકુંવર બેઠે તમે આતો જે ન માને પણ એ ભણેલીઓ તો તદ્દન કોકીજ થઈ જાય છે.”

લલિતાને આ સાંભળી એક થયો ભણેલાં વર્ગ પરનો આ આક્ષેપ પોતે સહન કરી શકી નાહ. એ લોકોને કહી રીતે સહમતવવાં કે છોકરીઓ ભણશે તોજ દેશનો ઉદ્ધાર થશે, એ વિચારે તેણે તૈયાર થવા પ્રયત્ન કર્યો. પણ હજી ત્યાં તો એજ વિષય ચાલુ હતો.

“મોથી! વધારે શું કહું? કહું તો પોતાનાં લગાડ ઉંચાં કરવા જેવો વખત આવે છે. એ ભણેલીઓ ખરેખર બગડી જાય છે.”

“હા ખરી વાત છે! ઘરમાં કામ તો કરવાનુંજ નહિ. આખો વખત ચોપડીઓ વાંચવી અને પરપુર સાથે જેમ આવે તેમ છુટ્ટી વર્તવું. ટાપરીપ કરવામાં તો એ છોકરીઓ બહુજ ઉરતાદ હો!”

“અરે વાત જવા દે. હું તો માનતી કે એ ડોળધાણોમાં એકાદ પણ સારી હોય.”

“તમારી લલિ સહન એમ તો સારી લાગે છે. હું તો એને ઘરમાંથી ક્યાંય બહાર નિકળતી નેતી નથી. આખો દિવસ ઘરમાંજ કામ કરે છે અને પુરસદને વખતે વાંચે છે એમ મહે સાંભળ્યું છે.”

“એ ડોળધાણ તો બહુજ હુશિયાર છે. જેટલી બહાર છે તેનાથી મેગણી અંદર છે. મોથી! ભણેલી વહુઓ ભલે લોકો શોધે પણ તેમાં ખરેખર છક્કડ ખાવા જેવુંજ છે. ભણેલી ભાણે ભાણે જુલાવે એમ ને આપણા બહુજ કહે છે તે ખરું છે.”

“ત્યારે એ છોકરીઓને ભણાવવાનો નવો વાયરો વાય છે તે અટકાવવાની જરૂર ત્હમને નથી લાગતી?”

“જરૂર લાગે છે. હું ઘેરઘેર જઈ લોકોને શિખામણ આપું છઉં કે છોકરીઓને ભણા-

વશે નહિ. જે બહુવશે તો અંતારી લલિ
વહુ જેવી પતેતી વહુ પામશે.”

“એ વાત તો હું નથી માનતી. હું
તહમારા પાડોશમાં રહું છઉં પણ કોઈ દિવસ
મહે લલિતાને કંઈપણ ઉઠે સાદે બોલતાં
સાંભળી નથી.”

“બેસ બેસ મોંઘલી! તું તો એવી ન
એવી રહી. મહે તને કહ્યું કે એ બહેલીએ
હમેશાં બહુ ઉડી રહે છે.” જ્યકુંવર પોતાના
કાસરી સ્વભાવ પર ચડી.

“બીજી બહેલીએ મારે હું તહમારા
મત સાંચે મળતી ચાકું છઉં પણ લલિતાને
માટે કેટલીક આજ્ઞામાં રહેને તો રીક લાગે
છે. યમુના પણ તેનાં વખાણું કરતી હતી.”
મોંઘીએ હું પેટ જ્યકુંવરને ચડાવવા પ્રયત્ન
કયો.

“હવે નેધ એ જમની અને નેધ તને !
જે ધડી કોઈ સારે વચને બોલાવે એટલે બોળ-
વાઈ જવું ? એ બહેલીએ બોલવામાં જ લો-
ભાવી નામે. તેં એવી ચાલચલણ નેધ છે ?”

“હોય એ તો સંસાર છે કોઈ સાર
હોય અને કોઈ ખરાબ પણ હોય !” મોંઘી
વધારે ઉડી બની.

“તું તો એવી ને એવી મૂંઝામૂં રહી.
લલિતે શું સારી ધારે છે ?”

“હા.”

“ચાલ ચાલ ! બહુ મોટી પારખનારી
તું તો !”

“ત્યારે શું એમાં કંઈ અપલક્ષણ છે ?”

“એ જાંધી મુઠી લાખતી. મહે તને
કહ્યું કે પોતાનાં લુગાં ઉઘાડે કરીએ તો
પોતે નગ્ન દેખાઈએ.”

“છે શું ?” મોંઘીએ પેટમાં જઈ વાત
કરાવવા પ્રયત્ન કયો.

“એ લલિતે તો મહાન પ્રભુલાલને
બોળતી નાંખે છે. વધારે શું કહું.....”

લલિતા જે અત્યાર મુઠી આ સઘળી
વાતો સાંભળી દિલગીર થતી હતી તેને આ
છેલ્લા વાક્યે મોટો ટટકો માર્યો. કેટલી અ-
ધમતા ? કેવો હકહકોતો આરોપ ? કેટલું
ભુલણું ? પ્રભુલાલ જે સુન્દરલાક્ષ્મી બલામ-
ણી લલિતાને કોઈપણ પ્રકારે દુઃખ ન થાય
તે માટે યમુનાને નિત્ય ભલામણ કરતો.
જ્યકુંવરથી દેખી શકાયું નહિ. હુસ્મતો પદ
આવું. ભુલણું હતું. કરે નહિ. જ્યકુંવર
સાચે લલિતાને સદગ બોલાયાથી ધંપ તેને
બદલો આવી રીતે વાળવા જ્યકુંવર તૈયાર
થશે તેનું સ્વપ્ન પણ લલિતાને આજ
મોટું. તેની શક્તિઓ બહાર મારી ગઈ
જ્યકુંવર તેમોંઘી વચ્ચે ધણેલી બીજી વાત
ચીત તે સાંભળી ચકી નહિ.

જ્યકુંવર એક ઝેરી નાગણ છે તેનો ખરો
ખ્યાલ લલિતાને અત્યારે આવ્યો.
હવે શું કરવું ? આવી વિચિત્રતા અઢિ
દિવસો કેમ જશે ? વસંતને એ પત્ર લખવો
એ વિચાર પ્રથમ આવ્યો. એ પત્ર લખવા
થી શું ફાયદો ?

લલિતા મુંઝવણમાં પડી.

ટચુકડી. ચાર વાતો

લેખક:-રાવબહાદુર હરગોવિંદલાલ દ્વારકાસિંહ કાંટાવાળા.

વિત્તદાન:-શ્રીચતુર સ્વિચ્છંદર મહાશંકર રાવળ

ખડાહુર તરનારીએ ત્રણને બચાવી.

[૧]

ચાણોદ કરનાળી તર નર્મદા નદી ॥ પૂરમાં પુરુષ લોકમાં તથાઈ આવે છે, તે

કાદવા માર પુરુષો તેમ
સીઓ નાનપણથી તર-
તાં માર શીખે છે.
એવી એક બ્રાહ્મણની
છોકરીને વાસદમાં પર-
ણાની હતી. વાસદ મરી
નદીને કાંઠે હેરાંથી તેના
કુમાર ધણા ઉંડા હોય
છે. મામને પાદર એ
કુમાર હતો, તેમાંથી પાણી
કાદવાની જોગવાઈ થાય,
એટલા મારે કાંઈ એક
લાકડું મોડિયું હતું, તે
પર ચડીને ઝરાં પાણી
કાઢતાં.

ચેલી ચાણોદવાળી
બ્રાહ્મણી ને બીજા ત્રણ
સીઓ લોકડા પર ચડી
ને પાણી કાદવા લા-
ગ્યાં. ધણા કાળતું બે-
ઠાએકું લોકડું વધારે
જર આવવાને લીધે
વચમાંથી ભાગી ગયું.

* વારો નંબર ૧૩.

એટલે ચારે બાજુએ લાકડાના કંકડા સાથે કુંવામાં ઉથલી પડી. ચાર જણ સામગ્રી પડવાથી ધુબાકા મોટા થયો, તે એક સ્ત્રી જતાર માણસે સાંભળ્યો. તેણે કુવે જઈને જોયું, તો ચાર ગૈર કુંવામાં પડેલાં દીકાં, તેથી તેણે જીમરાણુ કરી મૂક્યું.

જેમ કુવો ધણી ઉડી હતો તેમ તેમાં પાણી પણ ધણું હતું. પેલી બહાદુર બાહ્યાણીએ લાકડાનો કંકડો ઝાલી લીધો. બાકીનાં ત્રણ ગૈર એકવાર કુંવામાં પાછા જવાં હપર આવ્યાં, કે તેમના ચોટલા બાહ્યાણીએ ઝાલી લીધા. તેમનાં મોં પાણી બહાર, રહેલાં જોઈ બાઈ જોલી તમે ગભરાશો નહિ, મને વળગી ન પડશો. પણ આ લાકડાનો કંકડો

કંકડો તમારા બચ્ચી છે તેને એક હાથે ઝાલી રાખો, અને હું તમારા ચોટલા સાદા રહીશ, તેથી તમે કુંવાનાં નથી; પણ હિમ્મત ન હારશો.

ગામ નજીકમાં હોવાથી વટેમાર્ગની જા સાંભળી લોકો ધાઈ આવ્યા. તેમણે દોરડ વડે દોડ્યો બાંધી કુંવામાં ઉતાર્યો, અને એ પછી એક ચાર જણો બહાર કાઢ્યાં. જવા બાહ્યાણી કાંથી છેલ્લી નીકળી. કચી તે તરનારી હિમ્મતવાન ને સમય સૂચકતાવાળી!

[૨]

કાઠી ને દીપડો *

ગીરના જંગલ પાસે ચાંચકનો કુંગર છે. ત્યાંના એક કાઠીએ શેડડીના વાડ કર્યો હતો.

ખેતરના કુંવા નજીકના ઝાડ તળે બેસીને કાઠી ને બીજા બે ચાર જણ ગપાટા મારતા હતા. કુવે બે મુંડીઆ કાસ, કરતા હતા એક જવાન વાડમાં પેસીને પાણી પાળતો હતો. તેણે ચોરક છેડે વાપ જોયો. તેથી તે ત્યાંથી છવ ઝૂકીને ઢાળે, ને “વાપ રે વાપ રે” એવી જીમ માંડતો કાઠી કન આવ્યો. કાઠીએ એકદમ ક્રોધ થઈ જીમ પાડનારને કહ્યું, “ક્યાં છે વાપ, માન મને બતાવ.” તે જોયો. “નાકે જામ, હું ને વાડમાં પેનું જ નહિ જોઈએ ખીજાં હોવાય છે. ત્યાં ક્યાં વાપ છે. તમારે જાનું દોષ તો જાણો.”

કાઠી એકલો દિગ્ભ્રમર વાદમાં પેડો. ખીજડા નજીક આવતાં તેણે વાધને ખેડેલો જોયો. તે વાધ નહીં પણ દીપડો હતો, પાણીની કંડકને લીધે તે જાંવડા તળે બેડો હતો.

કાઠીએ એકદમ જાણ તેને બે હાથે પકડી ખગત્રમાં એવા જોરથી બાંધ્યો કે તેનું મોં ને નહોર પહોળા ને લીલા રસ ચમક્યા તેથી તે 'એ' કે 'ચુ' કરી શક્યો નહિ. કાઠી વાધને લઈ આ બેઠો હતા ત્યાં ગયો ને કહેવા લાગ્યો, કે આ જવાન કાઠી કુતરા સરખા દીપડાથી, હરી ગયો, તો તે ધિંગાણામાં શી ધાડ મારશે ? કાઠીએ પછી કુવાના ચળામાં દીપડાને એવા જોરથી પકા-

ડ્યો કે તે દમગોળ વળી ગયો. કાઠીએ ફરીથી તેને બગલમાં લીધો, તે પાછો પછાડીને કહ્યું, જા કુત્તા, અહિંથી ચાલ્યો જા. દીપડો ખીંટનો માથો જીવ લઈ ને નાઠો.

[૩]

કરામણા પોળાથી વાંધ પાણુ કરે.

લોકો કહે છે કે જો વાધ આપણા સામે થયો હોય, અને આપણે કાળા કાઠીને તેની સામે એકટશે જોઈ મૂકીએ, તો તે ખીંટીને નાશી જાય છે. નીચેની બનેલી વાતથી આ કહેણને ટેકા મળે છે.

• મુકુંદદાસ કરીને મેવાડને રોકાડ દિલ્હી

• વાંતો નંબર ૪૬

ના બાદશાહ આરંગજેબના દરબારમાં હતો. તે મિનગજી ને બટકોખોલા રજપૂત બાદશાહને બે વાનાં એવા કોકર બાપમાં કાઢ્યાં, કે બાદશાહે શરતે ચર્ધી તેને હથિયાર-વગર વાધ રૂખવાના ઘરમાં પેસવાનો હુકમ કર્યો. ઘરમાં વાધ ફરતો હતો; તેની આગળ બેધડક પછે જઈને રોકાડ બોલ્યો, "ઓ વાંધ તું હવે જશવંત (તેના બાપ) ના વાધની સામે ચા." જુસ્સા વડે અને અશીશની કેશથી લાગ્યેણ ચઢેલી બે આંખો તેણે વનના રાજા સામે એવી કાઠી કે તેથી વાધે માથું નમોવડ્યું, અને પાછો ફરી ચાલવા માંડ્યું. બાદશાહ જન્મમાં રહીને જોતા હતા. તેમને મુકુંદદાસે કહ્યું, "જુઓ તે મારી સામે ચવાની દિગ્ભ્રમ ધરી શકતો નથી, અને રજપૂ-

તના ધર્મ પ્રમાણે જે સામનો કરવાથી હરે તેના પર મારાથી હુમલો ન કરી શકાય. ગોડોડ રજપૂત બચથી હરે તો પૃથ્વી રચાતળ બચ. ”

જુલમી ઔરંગઝેબ આ બનાવ જોઈને દિગ થઈ ગયો; અને તેણે ખુશી યકને ઉલટી ગોડોડને ગણિસોં આપી. આ અઠગ તરેહના બનાવ પછી સુકુંદરાસનું નામ નારખાન (વાધનો ઉપરી) પડ્યું.

[૪]

એકુંત સુદરીનું શૂરાતનં *

રાણા અબ્દુલ્લિહનો બાઇ ઉરડી પોતાના

સરદાર સાથીઓને લઇને હુકકરને શિકારે નીકળ્યો. હુકકર મકાઈના ખેતરમાં પેસી ગયું; ત્યારે ખેતર ટોનારી છોકરીએ કહ્યું ઢાલો એ હુકકરને હું લકાહું. આદરશ હાથ ઉઠાવ મકાઈના રાડાને લઇ તે માણે ચડીને નકાઈનું રાહું હુકકર બણી ઉભામી તેને શિકારીઓ તરફ પાળ્યું. શિકારીઓ તેથી અચ્છો પામ્યા. નજીના નાળા પાસે તેમણે ખાવાનું પકાડ્યું. ખાતાં ખાતાં પેલી સુંદરીના નાજુક હાથે હુકકરને લકાહ્યાની તેઓ વાન કરતા હતા, એવામાં ગોઠણમાંથી છોડેલો મારીનો ગોળો કુંવરના ઘોડાને એટલા જોરથી વાગ્યો કે તેનો પગ ભાગી ગયો. જે તરફથી ગોળો આવ્યો

તે તરફ નગર કરતાં તેજ સુંદરી પડીઓ ઉડાડવા માટે માળેથી ગોઠણ વડે ગોળા ફેંકતી તેમના જોવામાં આવી. પોતે દરેકા નુશાનની દિલગીરી અતાવવા તે બાઇ કુંવર પાસે આવી ને પછી પાછી માળે જઈ મકાઈ ટોવાલામી.

શિકારી ઘર તરફ વળ્યા, ત્યારે તેમ તરફ સુંદરી માથે ફાળું મટકું મધી બને હાથે પાડીને દોડી જતી તેમણે જોઈ. શિકારીઓ અમનની ખાવર તેનું દૂધ દોળી ના અવાજો સુનકુંબો કયો. કુંવરનો એક સાથી પોતાને અચ્છાચ એવી રીતે નજીક આવેલો જોઈ તેણે પોતાની

પાડી વડે ચિકારીના થોડાને એવો અટ-
વાળોએ આણ્યો, કે તે થોડેથી પંડી ગંગો!
તપાસ કરતાં માલમ પડ્યું કે તે જગન-
બાઈ એક ગરીબ રજપૂતની દિકરી હતી.

બીજો દહાડો, ઢિરસી પોતાના સાથીઓ
સાથે પેલા ખેતર પાસે આવ્યો, ને તે દિક-
રીના પિતાને તેણે બોલાવ્યો. પિતા ગરીબ
છતાં રજપૂતની જાત હોવાથી નિડરપણે કુંવર-
ની નજીક આવીને બેઠો, તે જોઈ સાથીઓ
હસવાનું કરતાં હતાં, તેમને વારીને કુંવરે
રજપૂતને કહ્યું, કે તમે તમારી પુત્રી મારી
સાથે પરણાવો. રજપૂતે ચોખ્ખી ના પાડવાથી
સાથીઓ આશ્ચર્યમાં આવી રજપૂતે ધેર જઈ

બનેલો બનાવ પોતાની સ્ત્રીને કહી સંભળાવ્યો.
સ્ત્રી વધારે ડાહી ને સમજી હતી, તેથી તેણે
ધણીને કહ્યું, કે તમે ઠીક ન કર્યું. હવે તમે
કુંવર પાસે જઈને દિકરીના વિવાહની હા પાડો.
તેણે તે પ્રેમણે કહ્યું, બંને કુંવરે તે ચરી
બાળાને પરણ્યો. તે રજપૂતણીને પેટ હમીર
નામનો ચંદ્રવીર પુત્ર જન્મ્યો.

આ વાર્તાઓ લેખક મહાશયની પરવા-
નગીની તેમના પુસ્તક “ટચુકડી બીજ સો વાતો”
માંથી લેવામાં આવી છે. એ પુસ્તકની સચિત્ર
આવૃત્તિ થોડા સમયમાં પ્રગટ થશે, વાર્તાઓ અને
ચિત્રોનો ઉપયોગ કરવાની પરવાનગી આપવા
માટે અમે તેમના આભારી છીએ. ચિત્રો માટે
અમે વાઇશી શંતલના પણ જણી છીએ. ત: શુ.

“ગૃહજીવન”ની વ્યાખ્યા.

“ગૃહજીવન”ની વ્યાખ્યા વિશે લખતાં “અધ્યયન” કહે છે કે સાધારણ રીતે એના
અર્થ જાણે છે કે કરવામાં આવે છે. “ગૃહજીવન”ની ચોક્કસ કામ સાધક વ્યવસ્થા માટે
વિગ્ન, વૈદક અને નર્સિંગ-માત્રજાતના જ્ઞાનની જરૂર પડે છે. આવી સાધારણ રાખવા
માટે પડે છે. આવક-ખર્ચનો હિસાબ રાખવાને અને બીજા જરૂર કામોને પહોંચી વળવાને
ગણિતશાસ્ત્રના જ્ઞાનની જરૂર પડે છે. વિચારો ઉદ્ભવ કરવા માટે અને દેશભક્તિ પ્રેરવા માટે
સાહિત્યના જ્ઞાનની જરૂર જણાય છે. ધરના ચણચાર માટે કળાઓના જ્ઞાનની જરૂર છે.
સારામાં સારી કેળવણી તેજ હોય શકે જે કન્યાઓને, યોગ્ય પુત્રીઓ, આદર્શ પત્નીઓ
અને જવાબદાર માતાઓ બનાવવામાં મદદ કરી શકે.

ગોરિનાં શાસન.

(રાસ-)

અખર-શીયુત ' પાદસકર. "

સખિ ! એક એ તો શુભિયલ ગોરિ ! જગત્ પર શાસન કરે !
શાસન કરે !

જેના હાથે પારણિયાનાં દોરી ! હૃદયમાં આસન કરે ! આસન કરે !

હિંચોળ્યા રામ ભિખ્મ ધર્મ ને અર્જુન શા ?

પૃથુ પ્રતાપ ને શિવાજી સૂરવીર શા ?

હાલરડે સ્વર્ગના સંદેશ ઉચરે ! ગોરિ ! જગત્ પર

પ્રેમના પરાગ, વેરી પ્રાણને સંતોષતી !

વાતસલ્ય બહેળીઆ બાહુડિલામાં ઢોળતી !

બહાલપના સાગર ઉછાળતી ફરે ! ગોરિ ! જગત્ પર

પુષ્પ સુકુમાર બાળ હૈયેજ રાખતી !

વસન્તી રણુવાટે વિદાય એજ આપતી !

વાળ વાંકે થાતાં જળ નયને ભરે ! ગોરિ ! જગત્ પર

ગીતડાંની દહેરીએ એ વિશ્વને હિંચોળતી !

ચંડિકા સ્વરૂપે પ્રલય ખેલને એ ખેલતી ?

પ્રેમ ધર્મ કર્મ યોગ નગને ઝરે ! ગોરિ ! જગત્ પર

નેતિ નેતિ કહેતાં દેવોએ જે ગાયું !

તત્વજ્ઞાન ગોરિએ ગળયૂથીમાંહિ પાયું !

ચેતન અમકાર પ્રાણમાંહિ ભરે ! ગોરિ ! જગત્ પર

યૂરપ અમેરિકા ઇંગ્લેન્ડને ઉદ્યામશે !

તુકું ને જવાન જગત્ આણું ચે તપાસશે !

ભારતથી ગોરિ ક્યાં ન કદિયે અરે ! ગોરિ ! જગત્ પર

દીકરી કંઠાગરી ને પત્ની પ્રીતિભરી !

શાણી સખિ ને માડી મોંઘી અમીઝરી !

જગત્ જનુની નામ સાર્થક કરે ! ગોરિ ! જગત્ પર

નરને નૃપાળ દેશ શાસનોએ શાસતા !

ગોરિ હિંચોળે બાળ જગત્ને રખવાળતાં !

શાસને સમસ્ત વિશ્વ ખુકે, કરે ! ગોરિ ! જગત્ પર

પ્રેમની ઇન્તરદાર ! માતૃભાવ પાશવાર !

ત્યાગ તપ કર્તવ્ય સાધુતા સંસાર સાર !

મહિમય ગોરિ એ ઘર ઘરમાં ફરે ! ગોરિ ! જગત્ પર

વિવિધ વિષયો.

ચરણો ચલાવો:

“ ચક્રલક્ષ્મી ” ના પાંચ માસના અંકમાં શ્રીમતી સુરેશદેવીને “ ચરણો ચલાવો ” એ વિષયપર એ લાંબો લેખ છે. સરસ્વતીમાં લેખિકા ચરણો, દેવીઓ કેટલો પ્રાચીન છે તે જણાવતાં હશે છે કે “ જગવેદનાં અમયમાં પણ આર્ય સ્ત્રીઓ દેવીઓ નોતરી હતી, તેટલું પ્રમાણ એ ધર્મપુસ્તકમાંથી મળે છે. એ ચરણમાંથી બનતા મુતરનું કાંપડ દેશપરદેશમાં જઈ હતું અને પંચાંગ હતું. ઇજીપ્ત, બાબીલોન અને રોમ સાથે જતા કાંપડને ચોટાં વેપાર ચાલતો હતો. આ સિદ્ધિ લગભગ સંન ૧૮૦૦ સુધી ચાલુ રહી. તે પછી વિજ્ઞાનમાં યંત્રોની શોધ થતાં અહિંનો ઉલ્લેખ પડી લાંબો અભ્યાસ એવી રીતિ થઈ છે કે દેશને વસ્ત્રો માટે પરદેશો ઉપર આધાર રાખેલા પડે છે. ખાવા પીવાનાં સાંસા પડતા, હોય છતાં સ્વાસ્થ્યથી યનાતું કોઈને મુશ્કેલ નથી.

“ ખેલો, સ્ત્રીઓ, ધરમાં કરવા ” ઉપરાંત દેવીઓ કાંતી કુટુંબના વસ્ત્ર પેશ કરવામાં પણ ચોટા કાળો આપવી હવે તેમનામાં નાજુલ્લા આવી છે. ધરમાં કરતાં કે દેવીઓ ચલાવતાં તેમને ન્દાનમ લાગે છે પરિણામે તેમનાં શરીર દુબલ બનતાં જાય છે અને રૂમ્બની પ્રજા પણ દુર્બલ અને નિસ્તેજ થતાં જાય છે. ખેલોનો સ્ત્રીઓ ધર્મને પ્રાણથી પૂજી વધારે ન્દાલો ગણવી. આત્મોદ્ધાર ધર્મને દેહાલે શોષ વધ્યા છે અને દેશના ધન-ધર્મનો નાશ કરનાર જારીક વિદેશી વસ્ત્રો પર તેઓ ગોલી પડી છે.

“ ખેલો સ્ત્રીઓ નવરાસને સમયે વખવો સદુપયોગ કરવા માટે દેવીઓ કાંતતી. અભ્યાસે તેને બદલે ગામકુશલીમાં વખત ગળે છે. પરસ્પરની નિંદામાં અને લડાઈ દંડા કરવામાં વખત

નોકળા પડે છે. આર્ય સ્ત્રીઓ ફરી પાતાનો ધર્મ યમજ્વલી થશે. મહાત્મા ગાંધીજી હશે છે તેમ “ ચરણો ચલાવો ” સાથે ભારતનો વૈભવ-સુર્ય અસ્ત પામ્યો છે. એ ચરણો દેશના છવનને માટે પાણી અને વાસુના બેલો છે.”

“ દેશની લાખો સ્ત્રીઓ ખેલો દેવીઓ કાંતી ધર્મપૂર્વક પોતાનું યુજન કરતી હતી. આર્ય જ્ઞાપારીઓ અને કારખાનાવાલોનાં અભ્યાસને પરિણામે એ ઉલ્લેખ નાશ પામ્યો. આજે એ સ્ત્રીઓ મીઠાભાલોના નોકરોની અધર્મપુસ્તક છાંયે પૂરી કરી પોતાનું પેટ ભરે છે; કે ધર્મહીન ગોસાઓના પંડિતોમાં ફસાઈ પોતાનાં શોધન નષ્ટ કરે છે. આસામના ચાના બગીચાઓમાં પુરોણી ઠાકરો, ખાદ, ગાળો સહી, આબર અને પ્રતિષ્ઠા જમાવે છે. ચિરદુર્જ જાય નથી. સીતા અને સાવિત્રીની એ પુત્રીઓને ફીજ, આફ્રિકા વગેરે દેશોમાં પેટ ભરવા ખાતર મળુરી કરવા જઈ પડે છે. આ બધું શાને લીધે? વિદેશી વસ્ત્રોના આપણા મોહને લીધે; દેવીઓને વિલાં-જલી આપવાને લીધે.

“ દેશી મીઠાનું કાંપડ વાપરવાથી પણ ધર્મની હાનિ તો થાય છે એ કારખાનાઓમાં સ્ત્રીઓના સતીત્વની રક્ષા નથી થતી; તેમનું સંદર્ભ કે તંદુરસ્તી નથી સચવાતાં. બાળોનું છવન પણ આનંદહીન અને છે. એ કારખાનાઓમાં સ્ત્રી પુત્રો પેટ ભરવાને ખાતર યંત્ર જેવાં જની રહે છે. તેમાંના યંત્રો વિદેશી જ હોય છે અને તેટલાં નાણાં પરદેશ ધસડાઈ જાય છે. ખેલોની જેમ દેશને સુખી અને સમૃદ્ધિશાળી, તંદુરસ્ત અને ધર્મપરાયણ બનાવવો હોય તે સોતાઓએ દેવીઓ ચલાવવાની અને પોતાને હાથે જતાવેલાં કપડાં ખેરવાની પ્રતિજ્ઞા લેવી

પણ ન હોરવું જોઈએ. “ ભારતનો વહાર
રેખ યશે જ્યારે આપણે પરદેશી હાથડનો
મ “કરીશું.” હિન્દના મહાન પુરુષના એ
મુલ્ય વચનો. યાદ રાખી આપણે વર્તીશું તે
નતિ જલ્દી યશે; એ વચનોનો નિરાદર કરીશું
અત્યાદે છે તે કરતાંય સ્થિતિ ખરાબ યશે.”

વિધવા વિવાહ:

“આધુરો” ની યોષ માસના અંકમાં
હિંદુ મોહનલાલ નેદર “વિધવા વિવાહ”
વિષય પર એક મનનીય લેખ લખે છે. એ
ખોનો સાર નીચે આપીએ છીએ:

“હું વિધવા વિવાહની વિરૂદ્ધ નથી. પરંતુ
રીતે એનો પ્રચાર થાય છે તે જોતાં એ પ્ર-
ચાર કરનારાઓના હૃદયમાં સ્ત્રી ભત્રિ માટે માન
કોય એમ લાગતું નથી. તેઓ એમજ માનતા
છાએ છે કે સ્ત્રીએ કોઈને કોઈ પુરુષ સાથે ગાંઠ
માંધીને રહેવું જોઈએ. સ્ત્રીઓને પોતાને માટે
વિચાર કરવા દેવાને તેઓ તૈયાર નથી અથવા તે
મને તે માટે લાયક માનતા નથી. એ લોક
સ્ત્રીની સ્થિતિ સુધારવાને બદલે બગાડે છે.

“હું વિધવા વિવાહ ખરાબ છે એમ નથી
માનતો. જે વિધવા પુનર્વિગ્ન કરવા ઇચ્છતી
હોય તેને જરૂર તેમ કરવા દેવું જોઈએ; પરંતુ
લગ્નની જવાબદારી સમજે એવી તેની અવસ્થા
હોવી જોઈએ. દુર્ભાગ્ય બાળલગ્નને પરિણામે
દેશમાં હંભરો વિધવાઓ દર વર્ષે થાય છે અને
વિધવા વિવાહના દિમાયતીએ તેમના પુનર્વિગ્ન
માટે ટુરતજ પ્રયત્નો કરવા મંડી પડે છે; અને
મોટે ભાગે સફળ પણ થાય છે. પણ તેઓ કાયદો
શું? એ બિચારી બાળવિધવાને રહેલા લગ્નની
જેમ બીજાં લગ્નની જવાબદારીની પણ ખજર
નથી હોતી. ખરો સુધારો કરવો હોય તો તેની
હંમેશર એ જવાબદારી સમજે એવી યવા દ્ય
પછી એની ઇચ્છા પ્રમાણે વર્તવાની અને છુટ
આપવી જોઈએ. ખરો સુધારો વિધવાને સમજા
બનાવી દેવામાં નથી, પરંતુ સ્ત્રી-ભત્રિને વિચાર
કરવાની છુટ આપવામાં સમાયલો છે.

પુનર્વિગ્ન નહીં સુધારો નથી. એવી વિધ-
વાની દશા સુધારવી નથી. એવા લગ્ન કરવાથી
એકધરના દાસત્વમાંથી છુટી તે બીજાં ધરના

દાસત્વની કુંસરીમાં જોડાય છે. એવી વધારે
લાભ નથી થતો.

સમાજમાં સ્ત્રીની દશા બહુ ખરાબ છે. ખરે
તે અવસ્થામાં હોય પણ તેણે કોઈ ન કોઈ
પુરુષને આધીન રહેવું જોઈએ. શાસ્ત્રો પણ
એમજ કહે છે. એ દશામાં ફેરફાર થાય તોજ
સુધારો કહેવાય. હોકો એ વિષે વિચાર નથી
કરતા. માત્ર પતિ બોળી આપવાથી, એ દશા
કેવી રીતે સુધરશે?

વિધવા વિવાહના દિમાયતીઓ દર
મહિને પોતાની પ્રવૃત્તિના બજારમાં ફરે છે. જે
વિધવાઓના તેઓ પુનર્વિગ્ન કરાવે છે તેઓમાંથી
કેટલી સ્ત્રીઓએ એ કુંસરીમાં જોડાવા પોતાની
મરજ બતાવી હતી તે કોઈ કહેવું નથી. એમ તો
હંભરો પુરુષો અવિવાહિત રહે છે, યા એક પત્ની
શુનરી ગયા પછી બીજા વાર પરણતા નથી. એવા
ઓને માટે કેમ કોઈ સુધારક પ્રયત્ન કરતો નથી?
સ્ત્રી પુરુષમાં એટલો ભેદ શા માટે, બતાવાય છે?
વિધવાના પુનર્વિગ્ન સુધારો હોય તો વિધુરના
શા માટે નહિ? વિધુર વિવાહ મંડળો કે
સમાજો પણ શા માટે ન સ્થાપવા જોઈએ?

“ખરો વાત તો એ છે કે પુરુષ વર્ગે સ્ત્રી-
ભત્રિને પોતાને આધીન બનાવી રીધી
છે. જે અધિકારો તેમણે સ્ત્રી ભત્રિ પર જમાવ્યા
છે. તેમને વધારે દંડ કરવા તેઓ મથે છે. બહાઈનો
દેખાવ હશે તેઓ સ્ત્રીઓને વિચાર સ્વાતંત્ર્ય
પ્રાપ્ત કરતાં રાકે છે.

“વિધવા વિવાહના દિમાયતીઓ જે
જે બાબતને સુધારો સમજે છે તે સુધારો
નથી. એ તો સ્ત્રીના હૃદય પર પુરુષની
પ્રતિષ્ઠા વધારે દંડ કરવાનો એક માર્ગ છે.
સ્ત્રીના મન પર તેઓ એમજ દસાવે છે કે આજ
રૂથી છવન ગાળવા માટે તેણે કોઈ પુરુષની
પત્ની થઈને રહેવું જોઈએ. એ પાઠ સ્ત્રી ભત્રિને
આજ હંભરો વર્ષથી શીખવાય છે.

“ખરો સુધારો તો હું ત્યારે યશે સમજું
જ્યારે સ્ત્રીઓને વિચાર કરવાની છુટ આપવામાં
આવે અને પુરુષોની જેમ તેઓ પણ પોતાના
બતા છુરાનો વિચાર કરી શક્ય ભાગે તેમ વર્તી
સકે. એ નહિ થાય ત્યાં સુધી હંભરો પ્રયત્ન થાય
તો પણ બર્ય નરો.”

એ " વિધવા વિવાહ " ના વિષય પર ' ગૃહલક્ષ્મી ' માં લખતાં કુમારી કમલા એ પ્રતિત્તે વળોડે છે. એમનું મુખ્ય દૃષ્ટિબિંદુ સ્ત્રી ભતિની પવિત્રતા છે. એ લેખનો સાર નીચે પ્રમાણે છે:—

" પુરુષોને એક પત્નીવ્રત રાખવાનું અને બીજા વાર લગ્ન નહિ કરવાનું હોવામાં આવે છે. ને પુનર્લગ્ન પુરુષો માટે અધ્યાય ગણાવું હોય તો સ્ત્રીઓ માટે તેને ધર્મકાર્ય શા માટે માનવું નેહએ ? ને સાધવી સ્ત્રી પતિસેવા માટે જીવન સમર્પણ કરે છે, તેનાજ સ્મરણમાં પવિત્ર જીવન ગાળવા છતાં છે તેને માટે પુનર્લગ્ન ઉચિત છે. એવાં પુનર્લગ્નથી કંઈ પણ લાભ નહિ થાય ? એવી ઉલ્લેખ સ્ત્રીઓ તરફ ને માનની લાગણી છે માતૃ સ્વરૂપે રાક્ષિત્વ તરીકે પૂજ્ય છે તે નષ્ટ થશે અને તેને બદલે તેમને વિલાસ અને મોહથી ખમી સાધન તરીકે ગણવામાં આવશે."

" વધારે સરળ માર્ગે તો એ છે કે ને દુષ્ટ શીવાએને પરિણામે વિધવાઓની સંખ્યા વધે છે તેનો નાશ કરવાની પ્રતિજ્ઞા આદરવી નેહએ. બાલવિવાહ, વૃદ્ધવિવાહ, હોળની પ્રથા વગેરે ને શીવાને સમાજમાં જડ ઘાલી બેઠા છે તેમનો નાશ કરવો નેહએ. એમ થશે તો લાખો-કરોડો વિધવાઓના રૂદનથી દેશ મુગ્ધગાતો બંધ થશે."

" કેટલાક હોરો કે વિધવાઓની દુર્દશા નેહ-ને દયાળુ પુરુષોએ તેમનું દુઃખ દૂર કરવા માટે પુનર્લગ્નને માર્ગ બોળી કાઢે છે. તેઓ જુને એમ માને છે કે વિધવાનું દુઃખ કામચલા નહિ પાંખવાને લીધે છે, તેઓ ખૂલે છે. વિધવાઓ દુઃખી થાય છે તે સમાજના નિરીકરથી; તેના તિરસ્કારથી. હિન્દુ સંસ્કારમાં વિધવાઓને ને અપમાન ખમવાં પડે છે, ને યાતનાઓ-ગ્રામવળી પડે છે, તેથી કાણ અલપણું છે ? ને તેમને સન્માનની દૃષ્ટિએ નેહમાં આવે, તેમને પણ મનુષ્ય સમજ વર્તવામાં આવે તો વિધવાઓના આર્તનાદ દૂર-તજ બંધ થઈ જાય. રૂઢી રાક્ષસીને તેમનો ભોગ આપવાને બદલે તેમનો પાસે દેશહિતના-પરોપ-કારના અનેક કામો કરાવી રાકાય."

ગર્ભ અને માતાની સંભાળ માટે:—

ઉપર નજીવેલા વિષય સંબંધી " સ્ત્રી ધર્મ " નીચે પ્રમાણે લખે છે:

" સુરપના મહાકુંજ પછી દુનિયાની સ્થિતિમાં કેવી રીતે સુધારો કરવો તે વિષે વિચાર કરવા વોર્શિંગ્ટન (અમેરિકા) માં મળેલી આંતર રાષ્ટ્રીય પરિષદે પોતાના કાર્યક્રમમાં બહુમતીમાં પછા વાપરીને અને ઉદારતાથી કામદાર વર્ગની સ્ત્રીઓની જરૂરીઆતોનો સમાવેશ કર્યો હતો. એ પરિષદેને અંગે પ્રસ્તાવ સ્ત્રીઓ વિષે વિચાર કરવા તીમાયલી કમિટિએ કામદાર વર્ગની સ્ત્રીઓની પ્રસ્તાવસ્થાના સમયમાં મદદ કરવા માટે નીચે પ્રમાણે ગોઠવણો કરેક દેશમાં થવી નેહએ એવો કારણ કર્યો હતો: (૧) બાળક જન્મ્યા પછી છ અઠવાડીયાં સુધી તેને કામ પર જતી અટકાવવી; (૨) સુવાવડના સમય દરમિયાન રોકડરે અથવા પાસ થયલી નેસે તેની માવજત માટે હોનરી આપવી; (૩) બાળકના જન્મ પહેલાં અને પછી છ છ અઠવાડીયાં સુધી માતા અને બાળક બન્નેનું ભરણપોષણ કરવું, ને માટેનો ખર્ચ સરકાર કે મ્યુનીસીપલ ત્રીભેરીમાંથી અથવા પ્રાઇવીટ ફંડ કે એવી કોઇ બીજી ગોઠવણથી અપાય; એ માટેની રકમ નક્કી કરવાનું કામ શોધ્ય કમિટિને સોંપાય. આંતર રાષ્ટ્રીય સંઘ (લીગ ઓફ નેશન્સ) ના આશ્રય હેઠલ મળેલી આંતર રાષ્ટ્રીય પરિષદમાં આ ગોઠવણો કબુલ રખાઈ હતી અને તેમ કરવા ઈજ્જાડના રાજપ્રતિનિધિઓએ કબુલ થયું હતું. ત્યાર પછી ક્રેન્સ, ઈટલી, ટેનમાર્ક અને બીજા દેશોએ પણ એ પ્રબળ ગોઠવણો કરવાની કબુલતા આપી; પરંતુ યામની જાત છે કે પંદર લાખ પાંચ હજાર ખર્ચ એ માટે થઈ નેહએ બંધાવું બતાવીને બ્રિટિશ પાર્લામેંટે ૧૯૧૧ ના માર્ચમાં એ ગોઠવણોને મંજુરી આપવાની ના પાડી. ઈંગ્લાંડ પોતાનાં લકાઇના દેવાં પેટે દરરોજ લગભગ રૂ. ૬ લાખ પાડેલી રકમ બચાવે તરીકે આપે છે તે નેતાં આ બંધાવું રામ ભરેલું જણી રાકાય. વધારામાં વડા પ્રધાને હનકમટેલ પડાડીને દર વર્ષે સર્વો પાંચ હજાર પાડેલી રકમ ધનવંતિના જાળમાં પાલી મુગી છે. ઈંગ્લાંડે મુલતહીને ન છાને એવું આ પગલું લીધાથી હિન્દમાં પણ એ જગદ ગોઠવણો માટે કાયદો થતો અટક્યો છે. પગલું હવે એ બાબત હિન્દી રાજદારી પુરુષોના હાથમાં છે. તેઓ ધારે તો ઈંગ્લાંડને

બાળુએ ત્રીજી આ બાબતમાં ખેલ કરી ચુકે.”

ઋગ્વેદના સમયમાં:—

ઋગ્વેદ ચાર વેદોમાં ખેલો છે, અને આ-
ર્યોનું અત્યુત્તમ ધાર્મિક પુસ્તક ગણાય છે. એ
ક્યારે રચાયું હતો તે વિષે વિદ્વાનોમાં મતભેદ છે.
કોઈ દસ હજાર વર્ષ પહેલાં તે રચાયું હતું એમ
માને છે, કોઈ માંચું હજાર વર્ષ પહેલાં એ રચાયું
એમ કહે છે. તે સમયે આર્ય સીંચોની સ્થિતિ
કેવી હતી તે દર્શાવનારો એક લેખ બંગાળી
માસિક “વસુમતી” માં પ્રકટ થયો છે. એ લેખનો
સાર નીચે આપીએ છીએ.

“સી ગૃહસ્થ જીવનનું કેન્દ્ર સ્થાન છે; એ
જીવનનાં સુખ, સ્વતંત્રતા અને પવિત્રતા સારૂ ઉપ-
રના આધાર રાખે છે પ્રાચીન આર્ય સીંચું સાસ-
રામાં જન્મું સ્થાન હતું. કન્યાઓના લગ્ન બાજ-
વે નહોતા થતાં કન્યા સંપૂર્ણ યુવાન ના પાલ-
ત્યાં સુધી જિવાવેના પ્રસંગ હતી આવેતા નહિ.

“પણ ખરે માતૃપિતા કે વડીલો કન્યાને માટે
વર શોધી કાઢતા, છતાં કન્યાને એ સબથી પક્ષ-
દેખી કરવાની છૂટ હતી. કોઈ યુવતી ધનના લેાભથી
ધનવાન પુરુષ સાથે લગ્ન કરવા આર્થપીતી. એવી
સીંચોની ઋગ્વેદમાં નિંદા કરવામાં આવી છે.
આ પ્રમાણે પતિ પસંદ કરવાની છૂટ હોવા છતાં
મહી સીંચોને કુવાલો કહેલું પડતું હતું તેમનું
ભરણપોષણ માતાપિતાને કરવું પડતું હતું.

“કુવારી બહેનેને બાપની મીઠકમાં ભરણ-
પોષણનો દબ રહેતો તેથી પ્રજા બાપનો એવી
બહેનેને પરણાવી દેવા ઉત્સુક બન્યાના ઉલ્લેખ
ઋગ્વેદમાં મળે છે.

“સાથે સાથે બાળવંચનના નિષેધ પણ મળે
છે. પુત્ર વિનાની વિધવાને પતિની સંપત્તિ મેળ
વવાનો દક્ષ રહેતો. તેથી કેટલાક એવી ઉત્સાહ
કરતા.

“માતાપિતા વસાહકાર સદિત કન્યાનું દાન
દેતા. કન્યા તેમજ જમાઈ બંનેને ધન પણ
મળતું. દીકરીના દીકરાને દાંત લેવાની પ્રથા પણ
હતી. અત્યારની જેમ તે વખતે પણ પુત્રવધૂન
માટે દોહા ઉત્સુક રહેતા ઋષી-મુનીઓ પણ
વીર-પુત્ર પ્રાપ્ત કરવા દેવોની પ્રાર્થના કરતા.

“સાધારણ રીતે એકથી વધારે સ્ત્રી પરણ-
વાનો શાલ ન હતો, પણ રાત્રીઓ અને ધનવાન
માણસો એકથી વધારે પત્ની કરતા. સીંચોને તે
સમયે મહામાં રાખવામાં આવતી ન હતી. તેઓ
મર્યાદાસર કપડાં પહેરી બહાર નીકળી ફરી ફરી
ચાલતી હતી.

“ધરકામ, ઠોરોની માવજત વગેરે સીંચોને
માથે હતું. દેરીઓ કાંતવાની અને વસી વણ-
વાની જવાબદારી પણ તેમની ઉપર હતી. પાણી
ભરવું, અનાજ સાચવવું, રાધવું વિગેરે કામો
સીંચોજ કરતી.

“સુદર વસાહકારથી સત્કાર મળતી સીંચો
વિશે ઘણા નિષેધ ઋગ્વેદમાં મળે છે. માયાના
વાળની ચાર વેણીઓ ગુથી બાંધી લેવાની
રિવાજ તે સમયે હતો.”

સીંચોની અધોગતિ કેમ અને ક્યારે થઈ?

“સી દર્શણ” ના ભનેવારી અંકમાં
શ્રીમતી રામદા દેવી ગૌર જલુલેલા વિષય
પર એક લેખ લખે છે એ લેખમાં દર્શાવેલા
વિચારોનો સાર નીચે પ્રમાણે છે:—

‘વેદિક કાળમાં આર્ય સીંચો પુરોહિતી
બૌદ્ધોની હતી હતી. સી પુરુષ બંને સમાન
હતાં સીંચો વેદની ઋચાથી રચતી; તેમને
ઉપવિત્તો અને ગાયત્રી મંત્રનો અધિકાર હતો.
ધાર્મિક, સામાજિક અને માનસિક ક્ષેત્રોમાં તેમનો
સમાવેશ હતો. પતિની સાથે યુદ્ધમાં જઈ સહા-
યતા કરતી; વિદ્વાનોની સમક્ષમાં એકી વાદવિવાદ
કરતી. વિવાદ માટે તેને કોઈ દંડાણ કરતું નહિ;
તે આખા જીંદગી યજ્ઞચારિત્રી રહેવા પારે તો
રહી ચકતી. અજલા દોષા છતાં પુરોહિતના નેત્ર-
સોનું ઉત્સાહ, દયાળુ અને સાદસનો પરિચય
કરાવતી; દેવીની સાચર, કાલુની મૂર્તિ, સર્વ
આરોનો નિવરતાર હતી.

“મહામારવના સમયથી તેમનો અધોગ-
તિનો સાર્વત્રિક થાય છે. પહેલી અવનતિ
તેમના સદાચારમાં આવી. સંવયવતી અને કુન્તા
એ કુમારી અવરયામાં વ્યાસ અને હર્ષને જન્મ
આપ્યા; દ્રોણની પાંચ પતિ થયા. મંચેના રાખણ
છે, યુદ્ધ પછી રિતિ: વધારે બન્યાં. સાધુની
સાથે અનેક સામાજિક અને ધાર્મિક સંસ્થાઓ

નારા ધર્મો વૈદિક સ્વતંત્રતા યુવાવા હાજી એક એક પત્નીને બદલે અનેક પત્નીઓ થવા હાજી, આટલું છતાં સ્ત્રીઓ સ્વતંત્ર હતી. અત્યારની જેમ તેમને માણે દેવાતી નહોતી. તેમનું સ્થાન "દેવી" યુ" હતું.

બ્રાહ્મ-સમયમાં સ્ત્રીઓનું પદ પ્રુથોના પદ કરતાં નીચું થયું. વૈદિક સ્વતંત્રતા નાશ પામી. છતાં સિદ્ધી બની સ્ત્રીઓ ઉચ્ચ પદ મેળવી શકતી હતી. ભારતી અને હીંદુવાતી સ્ત્રી વિદુ-ધીઓ પણ એજ ક્ષણમાં થઈ ગઈ.

"તેરમી સદી પછી સ્ત્રીઓની અધોગતિ વધારે મંડપથી થવા માંડી. ધર્મસીર હેતુઓ પોતાની સ્ત્રીઓને સુસહમાનો રાણ ન હતા હાયમા નવા દેવાના આ કારણે અનેક સ્ત્રીઓ અને કન્યાઓના અગ્નિને બલિદાન આપાયાં. સુસહમાનો પોતાના ધર્મના કામાનને અનુસરી વિરાહિત સ્ત્રીઓને પોતાના જનાતામાં રાખી શકતા નહિ." હિન્દુ માતાપિતાએ અચવાનો આ માર્ગ સ્વીકારી નાની વયમાં કન્યાઓને પરણાવી દેવા માંડી. એ પ્રથા દેહકરવાને જુના ધર્મચંચોમાં ફેરફાર કર્યા અને નવાં સ્થાં. સ્ત્રીની સ્વતંત્રતા ઘટેવા માટે હરાઈ ગઈ. સ્ત્રીઓને માટે અવિવાહિત રહેવું નિષિદ્ધ ગણાયું. વિધવાઓને ફરજિયાત સદી થવાની પ્રથા ચાલુ થઈ. બાળકના પરમધર્મ મનાવા લાગ્યા. પડદાની રીવાજ પણ ચાલુ થયો.

"સ્ત્રીઓ આ રીતે પ્રુથોના હાથમાં પૂતળા બની રહી. તેમની જીવનચકિતને લેખ પ્રથા વૈદિક કાલની દેવીઓ, કાળા પગલું ખાંસું બની. તેમના સામાજિક, માર્ગિક, અને માનસિક અધિકારો છીનવી લેવાયા. અર્ધજાતા મદી પ્રુથોની પાશવવૃત્તિ પોષવાનું સાધન માત્ર બની રહી. પરિહાસ એ આવું કે અમને સ્ત્રીઓને રસોડાની બહાર શું ચાલુ છે તેની ખબર નથી પતિના શરીરની માવજત કરવા ઉપરાંત તેની સાથે બીજા કોઈ લતને સદચાર કરવાની શક્તિ કે લાયકતા તેનામાં નથી રહી. વધારામાં એમને કોઈ દલી સ્વતંત્ર વિચાર આવે તો તે દબાવી દેવા તેમના પ્રત્યેક હીંદુસાહ વરૂ સમાજ શંકાની નજરે લેતાં શીખ્યો છે.

શિક્ષકો અને ભાતુભાવ:

નવેનર માસના "ચાંદ" માં કુમારી વસન્ત કન્યા, બી. એ. "ભાતુભાવ શિક્ષા પ્ર-ભુલીનો માણ છે." એ વિષય પર એક મનનીય લેખ લખે છે. એ લેખમાં દર્શાવેલા ચોક્કસ અગ-ત્યના વિચારો અહિં ટાંકીએ છીએ.

"શિક્ષકો એ ભાતુભાવથી રહેવા ઇચ્છતા હોય તો તેમણે વિચારવું જોઈએ કે શરીર નાનું છે માટે બાળકનું જ્ઞાન પણ નાનું નથી. જ્યારે સમવાન બુદ્ધ શરૂ પાસે સહુવા ગયા ત્યારે તમને જોગજ શરૂની ખાતરી થઈ હતી કે આ કોઈ સાધારણ જીવ નથી. શરૂ તેમના ચરણોમાં લોટી ખડકા હતા. અત્યારના શિક્ષકોને પણ એવા વિદ્યાર્થીઓ મળે તો તેમને આજર્જવાની શકિત તેમનામાં હોવી જોઈએ.

".....પ્રત્યેક શિક્ષક વયમાં મૂળે તેટલો મોટો હોય છતાં બાળકના જેવો કચલ હૃદયનો અને શરીરે નિર્મલ તથા નિરોગી હોવો જોઈએ. તે વિદ્યાન અને અનુભવી હોઈ, બાલકોના હિત-માંજ પોતાનું હિત માનનારો હોવો જોઈએ. તેનું મન દેહ હોઈ જોઈએ; તેનામાં સદિષ્ટતા હોવી જોઈએ. સંસારની મુશ્કેલીઓ સહન કરવાની તેનામાં શક્તિ હોવી જોઈએ. જે બાળકથી બીજા બધા નિરાશ થવા હોય, તેના સુધાર માટે આચા રાખી સવત પ્રયત્ન કરવાની તેનામાં ખંત હોવી જોઈએ આવા શુદ્ધા ધરાવતાર શિક્ષક શિક્ષણના કામમાં બહુ સફળતા મેળવી શકશે. શિક્ષકો પાસે તો દેહસંવેગ, શીરનરો, સંતો અને મદ્રાત્માઓ નિરાશમાંજ તથાર કરી શકે.

"...તેમણે વિદ્યાર્થીઓની દષ્ટિ આગળ એજ હરેય મુકેવા જોઈએ કે વિદ્યા ધન કમાવા માટે નહિ પણ વિદ્યાન થવા માટે છે. છતિદાસના વર્ગમાં બીજાની કથાઓ કહી તેમનામાં ચોર્યનો શુભ ઉપલબ્ધી શકાય જુગોળના જર્ગમાં દેશ પરદેશની પ્રલોભન જ્ઞાન આપી વિશ્વજીવનાપ પ્રકાશી શકાય "

શ્રી જગત્.

હિન્દ.

હિન્દની વસ્તીગણતરીના ૧૯૨૧ નો રીપોર્ટ જણાવે છે કે છેલ્લા ૬૪૩૫માં કેળવણીનું પ્રમાણ વધ્યું છે. ૧૯૧૧ માં ૧૮૫૦૦૦૦ માણસો-સ્ત્રીઓ તેમજ પુરૂષો કેળવણી પામેલા હતા; ૧૯૨૧ માં જો સંખ્યા વધીને ૨૨૬૦૦૦૦ ની થઈ છે, એટલે કે ૨૨ ટકાનો વધારો થયો છે. શિક્ષિત સ્ત્રીઓની સંખ્યામાં પણ થોડો વધારો વધારો થયો છે. જુદા જુદા ધર્મોની દૃષ્ટિએ વર્ગીકરણ કરીએ તો જેનોમાં ૫૦ ટકા પુરૂષો હતા તેમાંથી રાક છે. જ્યારે સ્ત્રીઓ નવ ટકા જેટલી હતા તેમાંથી રાક છે. હિન્દુઓમાં આઠ પુરૂષ દીક એક પુરૂષ અને ત્રણ સ્ત્રી દીક એક સ્ત્રી હતા તેમાંથી રાક છે. મુસ્લિમોમાં ૧૧ પુરૂષો દીક એક પુરૂષ અને ૧૬૬ સ્ત્રીઓ દીક એક સ્ત્રી હતા તેમાંથી નહોતું. આખા હિન્દમાં ૬૨૬ હજાર માણસો દીક ૧૬૦ પુરૂષો અને ૧૮ સ્ત્રીઓ એટલે હતા તેમાંથી નહોતું. ગામડાંમાં; કસ્ટો, રાઈસોમાં કેળવણીમાં માણસોની સંખ્યા વધારે છે.

x x x

મહાત્મા ગાંધીજીની વંદુરસ્તી માટે મધુ પ્રાર્થના કરવા દેશમાં કેરેક્ટર નહેરુ સમાજી મળી હતી. સુબાઈના પ્રભાવોની એક નજી નહેરુ સમાજી ૧૮ મી નવ્યુઆફ્રિકા શ્રી તિલક સમાજીના સ્થાનમાં ચોખ્ખી ઉપર ગળી હતી જે સમયે જાણીતા પુરૂષ નેતાઓએ અને સૌ-અખ-નિઃશંકાજી ગોખલેએ અસહાયક સાધણો કર્યા હતાં. સૌ. અખતિલકા જેને મહાત્માજીને જેલમાં મોકલવા અને રાજવા માટે પ્રભાવે નવાજવાર ચલાવી હતી અને કહ્યું હતું કે 'આપણે એ મહાત્માજીનું કાર્ય આજગ ધપાવ્યું હોય તો તેમને આજ મુખી કેદમાં રાજવાની સરકારની

મજદૂર ન હતી. સાધણીથી હવે કાંઈ વધવાનું નથી તે મહાત્માજીને આપણે સાદવા હોઈએ તો તેમના સંદેશોનો-દેશીઓ માંડવાનો અને ખાલી રેરવાનો-સંપૂર્ણ અમલ આપણે કરવો એકજી " આવી એક બીજી રક્ષા માંડવી ઉપર પણ મળી હતી.

રાષ્ટ્રીય સ્ત્રી સમાજના આશ્રય હેઠલ સ્ત્રીઓની નહેરુ સમાજી દિવસે બપોરે મારવાડી વિદ્યા-લય હોલમાં મળી હતી, જે પક્ષે. ૬૨ મહીલાઓ જેમ સ્વદેશી વસ્તુઓનું એક નાનકડું પણ સુંદર પ્રદર્શન પણ સરવામાં આપ્યું હતું. શ્રીપુત્ર સુલભ વેદની પ્રાર્થના અને શ્રીપુત્ર ભવાનીશાક મોડીવાળાના વિવેચન બાદ મીસીસ " લેસાની આજે કરાવે તજી કર્યો હતો તે રાષ્ટ્રીય સ્ત્રી સમાજના આશ્રય હેઠલ મળેલી મુંબઈની સ્ત્રીઓની આ સમાજીમાંથી તેમનો માંડણીમાંથી નહીં સાન ચાવ એવી હવા શુભરે છે અને સાથે સાથે અભિપ્રાય નહેરુ કરે છે કે તેમની ધનિવદત્ત એવાં તેમનો પ્રકારે વધારી નહીં રહે." તેમના હુંકાર વિવેચન પણ કુમારી સુધાયના અને કુમારી નવાજને કરાવને ટોકો આપ્યો હતો અને સમાજી સર્વોત્તમને પસાર કર્યો હતો. તે પછી સર્વ સ્ત્રીઓ સર-વસના રૂપમાં માધવળામાં ગઈ હતી અને ત્યાં મધુ પ્રાર્થના કરી હતી.

x x x

મુંબઈમાં બાળસંપાદક ઉત્તરવાની તેવારીએ મેટા ધાયા પર કરવામાં આવી હતી. આ માટે એક પ્રદર્શન ચર્ચનાં પત્ની લેડી વીલ્સને રાવલ ઈન્સ્ટીટ્યુટ ઓફ સાયન્સના મકાનમાં ૧૧ મી-અનેવારીએ પ્રસ્તુત મુક્ય હતું. ભારતમાં સર કાવસલ નહીંનીર હોલમાં કર્નલ હુએ

બાળ રક્ષણ વિષે એક સાપણ આપ્યું હતું. રો. મહેરદોમણએ વીએનામાં બાળ ઉછેર માટે કેવા પ્રયત્નો યાચ છે તેની શ્રીક્રમ રજૂ કરી હતી. મી. દેવધરે પણ વિવેચન કર્યું હતું અને ના. આ. ગાખાને ફોલ ઇન્ચનારો સંદેશો મોકલ્યા હતા. તા. ૨૨ મીએ બીજી સભા એજ હોલમાં મળી હતી, જે વખતે મી. દેવધર, રો. દાદાચાનજી, રો. હોરમસજી વગેરેના સાપણો યથા હતાં બીજું એક પ્રદર્શન ખાસ લાઠીઆ સ્ત્રીઓ માટે બ્રહ્મચર્યમાં આવેલી સુવાચની હોસ્પીટલમાં લેડી વીલ્સને ખુલ્લું મુક્યું હતું, જેમાં બાલ ઉછેરને લગતાં અનેક સાધનો ભેળાં કરવામાં આવ્યાં હતાં. શ્રી લાનશીબાઈ બટે " ગર્ભવતી મોતાજ ફરજ અને બાળેતુ" હિત " એ વિષે સાપણ આપ્યું હતું.

નીચું સાપણ " ગાંધીજી સંશ્લેષ " એ વિષય પર આપ્યું હતું.

હાગિની સમાજના આશ્રય હેઠલ સ્ત્રીઓની એક સભા તા. ૨૧ મી નવ્યુઆરીએ કપોલ નિવાસ હોલમાં મળી હતી, જે પ્રસંગે સ્વમીશ્રી શ્રીકાનંદજીએ " દેશ ઉદયમાં સ્ત્રીઓનો હિસ્સો " એ વિષય પર એક મનનીય અને અસરકારક વ્યાખ્યાન આપ્યું હતું. શ્રીમતી મલ્લુ ખડેને સ્વામીજીને લોધ ધ્યાનમાં રાખી વર્તવિનો આગ્રહ દાખર રહેલી ખડેનોને કહ્યો હતો.

પૂનાની શ્રી. ફર્ને સ્થાપિત શ્રીમતી નાપી. બાઈ હામોદર મહિલા વિદ્યાપીઠ તરફથી એક કન્યાશાળા સુબાઈમાં ઠાકુદાર પાસે નવરોજી સ્ટીટમાં ખુલ્લી મુકવાનો સંમારભ તા. ૧૧/૧/૨૧ ફેબ્રુઆરીને દિને કરવામાં આવ્યો હતો. આ કન્યાશાળામાં મહિલા વિદ્યાપીઠના અંદાયાસક્રમ ચલાવવામાં આવશે અને કન્યાઓ ઉત્તમ ગૃહિણીઓ બની શકે એવું શિક્ષણ અપાશે. શુદ્ધ પધોળી તેમજ ધાર્મિક અને નૈતિક વિષયો આ શાળાની વિશેષતાઓ છે. શાળાના સંચાલકોએ ૬૨ વર્ષ એક વર્ષ વધારતા નવાનો અને ઉપરે પોઠાશાળા સ્થાપી મહિલા વિદ્યાપીઠને દેન્ડ્રશાંત પૂનાથી સુબાઈ લોવવાનો ઇરાદો રાખ્યો છે. સમારભમાં પ્રમુખના પ્રાથમિક વિવેચન પછી, શાળાના સુપ્રીન્ટેન્ડેન્ટ મી. નાથકે શાળાના અભ્યાસક્રમની વિગતો આપી હતી. શ્રી ભાવલી-બાઈ કવેએ પણ એ સંબંધી વિવેચન કર્યું હતું. ત્યારબાદ શ્રી પાર્વતીબાઈ આકવડેએ સ્ત્રીઓ શાળાઓની નજરીઆતનો ખ્યાલ આપ્યો હતો.

વગેરે એન્ડ સુસ્ત્રીમ એસોસીએશનના આશ્રય હેઠલ મળેલી એક સભામાં શ્રીમતી અલીઆ બેગમે " આપણે શું-કામ બનવવાનું છે " એ વિષય એક સાપણ તા. ૨૭ ફેબ્રુઆરીએ આપ્યું હતું. પ્રમુખશ્રીએ મીસીસ. હેરી. હોળીન્ડનને હતાં સૌપ્રજ્ઞતાએ પ્રથમનો સુધારો પોઠવ્યો જેમ નજાજી હતું. ઉપરનો, સપડો આપને આજે છે પણ નીત અને નેશીમાં યુરપ પડી સાચું છે. તેમણે કમ્પલ પાયા અને અગદલ પાયાની સેવા

શ્રી-હકની હકત મુદિ હિન્દી સ્ત્રીઓનાં પ્રતિનિધીઓ તરીકે યુરપ ગયલાં શ્રીમતી હીરાં-બાઈ તાંતી અને કુમારી. મીમાં તાંતી સાડા ચાર વર્ષની પ્રવૃત્તિ પછી નવ્યુઅમી મંસિમાં હિન્દ પાંઈ ક્યોં હતાં. તેમને ક્ષાવકાર આપવાનો એક મેળાવડો ધીમેન્સ ઇન્ડીઅન એસોસીએશનના આશ્રય હેઠલ કોટમાં ઇલેવેટરજી લોજના હોલમાં મીસ નવાનંબાઈ કોન્ડકટર, બી. એ. નાં પ્રમુખપદે તા. ૨૬ મી નવ્યુઆરીએ યથા હતો.

રાષ્ટ્રીય સ્ત્રી સમાજના આશ્રય સ્ત્રીઓની એક સભા તા. ૩૦ મી નવ્યુઆરીએ મારવાડી વિદ્યાલય હોલમાં મળી હતી જે વખતે શ્રીયુત ભવાનીદાસ મોલીવાલાએ " ગાંધીજી અને સ્ત્રી ઓ " વિષેની પોતાના સાપણોની દારમાજાવ

ઓનાં વપાણુ કયાં હતો. કુમારી મીઠાં તાતાએ પણ રત્નિઆબેગમ અને ચાંદીબીબીના દાખલા આપી સ્ત્રીઓને ફળવણી આપવાનો આશ્રય કીધો હતો.

સુબાઇની નેશનલ મેડીકલ કોલેજનો ઇનામો ઠંડેથી આપવાનો બીજો વાર્ષિક સમારંભ રા. નવમીના પ્રમુખપદે તા. ૩ જ ફેબ્રુઆરીએ ઉજવાયો હતો. જેમાં શ્રીમતી મંગલાદેવી-જલલા તામે એક સ્ત્રી વિદ્યાર્થીનીને પણ ઇનામો અને એક સોલરશીપ મળ્યાં હતાં.

સુબાઇ સરકારે તા. ૪ થી ફેબ્રુઆરીએ રાતના મોટીથી એક હુકમ બહાર પાડી ફોજદારી નિયંધની ૪૦૧મી કલમ અનુસાર મહાત્મા ગાંધીજીને વિના રાસતે જેલમાંથી છાડી મુક્ત કરતા. આ પ્રસંગ આખા હિન્દ માટે આનંદનેરૂ હતો અને તે પ્રભુજીને વિશ્વવિદ્ય રીતે ઉજવી પોતાનો હર્ષ પ્રદર્શિત કર્યો હતો.

મહાત્મા ગાંધીજીના છટકારા માટે આનંદ પ્રદર્શિત કરવા તા. ૬ થી ફેબ્રુઆરીએ સ્ત્રીઓની એક ભંડેરસભા રાષ્ટ્રીય સ્ત્રી સમાના આશ્રય હેઠળ મારવાડી વિદ્યાલય હોલમાં મ. બંદેન ફેલોબાઇ મહેતાના પ્રમુખપદે મળી હતી. રાસ-આત શ્રી. કુંવર બહેનના મીલથી થઈ હતી. તે પછી પ્રમુખના પ્રાયમિત વિવેચન બાદ મોહનલા શાંકરભટ્ટી અને મોહનલા મહમદભટ્ટીનાં મનનીય બાધણે થયાં હતાં. છેવટે હાજર રહેલી બહેનોને મીઠાઈ ઠંડેથી આપવામાં આવી હતી. આ પ્રસંગે સ્વદેશી વસ્ત્રોનો એક પ્રદર્શન પણ કરવામાં આવ્યું હતું.

સુબાઇના સ્ટેડિયમ ક્ષેત્રમાં આશ્રય હેઠળ આંબેડકરના ના. નજીવ સર લેક્ચરમાં સોશીયલ શાહના પ્રમુખપદે તા. ૧૦ થી ફેબ્રુઆરીએ એક ભંડેર સભા મળી હતી. જે પ્રસંગે કુમારી મીઠાં તાતા અને કુમારી જમનાબાઇ કુરુધરે ચૂરખના પોતાના અનુભવો કહી સંબોધ્યા હતા. કુમારી મીઠાં તાતા એમ.

એસસી. અને આરીસ્ટરની પદવીઓ લઈને, અને કુમારી જમનાબાઇ કુરુધર એમ. આર. સી. પી., ડી. ડી. એમ અને એલ. એમ. ની પદવીઓ લઈને પાઠાં કર્યાં છે.

સુબાઇ ઇલાકાની ઇલ્લા મ્યુનીસીપલિટી ઓના ૧૯૦૧ ના કાયદામાં સુધારો કરનારો એક ખરડો સ્થાનિક ધારાસભામાં રજૂ થનારો છે. આ ખરડામાં મુખ્ય સુધારો સ્ત્રીઓને મતાધિકાર આપવા માટે કરવામાં આવ્યો.

સુબાઇના ભણીતા સોલીસીટર મી. હંતરીના પુત્રના લગ્ન તા. ૯ થી ફેબ્રુઆરીએ એસીસી-એટલ પ્રેસની સુબાઇની સાખાના મેનેજર, મી. ચેટરજીની પુત્રી કુમારી સુશીલાદેવી સાથે થયાં હતાં. વર સુજાની કાયસ્થ છે અને કન્યા બંગાળી બાલણુ ખતિનાં છે. સીપીલ મેરજ એક પ્રમાણે લગ્ન રજીસ્ટર કરાવ્યા બાદ, હિંદુ લગ્ન વિધિની ક્રિયાઓ થઈ હતી.

સુબાઇના મ્યુનીસીપલ હેલ્થ ઓફીસે પ્રગટ કરેલા ગયા વર્ષની તંદુરસ્તી સંબંધી રીપોર્ટ મેતાં જણાય છે કે દર હલકે ૩૬ મરણ થયાં હતાં. એક વર્ષથી ઓછી વયનાં ૮૧૩ બાળકો મરણ પામ્યાં હતાં.

સુબાઇમાં પતિવ્રતી સ્ત્રીઓના હક્કાર માટે ઉદોચ્છેદ સ્થાપવાની હિલચાલ, સુક્ષિપ્ત તરફથી કરવામાં આવે છે. બાંધકામ માટે ર. ૧૪૦૦૦ નો ખર્ચોના અડસટો થયો છે. સુબાઇની મ્યુનીસીપલિટીએ ર. ૧૦૦૦૦ ની મર્યાદા આપી છે અને દા. વર્ષે ર. ૨૫૦૦ આપવાનું કલુષ્ટ છે. પરદેશીઓ આ કામ ટપાડી લે તે હિન્દીઓ માટે શરમ ભરેલું નથી.

સુબાઇના સોસીયલ રીફોર્મ એસોસીએશને સ્ત્રીઓમાં વડત્તવ રાક્ષિ (વાયલુ કરવાની કામ) ઉત્તેજવા માટે એક ઇનામી દરિદ્રીક ગ્રામી છે. એ દરિદ્રીક કાંડાદાર નવંદીક મરાઠી થઈ

સંપ્રદાલયના હોલમાં યશે. ગુજરાતી અને મરાઠી સ્ત્રીઓ સાગ લઈ રાકે. વિષયો આ પ્રમાણે: અંગ્રેજી: "Nation Building and Women" ગુજરાતી: (૧) સામાજિક પ્રગતિની વિવિધ દશાઓ અને તેમાં સ્ત્રીઓ કેવી રીતે આગેવાની લઈ રાકે; (૨) (૫૬૨ વર્ષની અંદરની ઇસ્ત્રીઓ માટે) "કેવી રીતે ઉત્તમ ગૃહિણી બની રહાયે?" અથવા "મનરંજન અને તેનાં નુદા જીવન મહાર."

× × ×
સુઆઈ સરકારે ચાલુ વર્ષમાં સુચેદના અમલદારો જે. પી. તરીકે પેલીવાર મલિકાઓની નીમણુંક કરી છે. દરેક ભતિમાંથી એ માટે એક એક મલિકા નીમાઈ છે. (૧) હિન્દુ: સા. લેડી લક્ષ્મીબાઈ જગમોદનદાસ; (૨) સુસલમાન: શ્રીમતી દિલસાદ બેગમ; (૩) પારસી: લેડી ધન-બાઈ કાવસજી જડાંગીરા; અને (૪) અંગ્રેજી: મિસિસ હોનકીનસન.

× × ×
સુરતની વીરા હીરાવળ વલ્લિકા ક્રાંતિએ સાણે અપવી કન્યાઓ સાથે લગ્ન કરવાની ક્રાંતિજનોને છૂટ આપવાનો સ્વત્વ ઠરાવ કર્યો છે. ત્યાંના મોટા મંદીરના વેશ્લવ ધર્મના આચાર્યશ્રી લાલબાવાએ અને બીજા વેશ્લવ પંડિતોએ આવાં લગ્નો માટે ચોટાની સંમતિ નહેર કરી છે.

× × ×
સુરતમાં બાળ સપ્તાહને અંગે વિધવિધ પ્રકારની દેવારીઓ ત્યાંની બાળસપ્તાહ કમિટિના ઉત્સાહી સેક્રેટરી અને હેલ્થ ઓફિસર ડૉ. આમુ-તલાઈ પટેલની આગેવાની હેઠળ યજ્ઞ હતી. તા. ૨૩ મી નવનુઆરીએ નડીતચંદ્ર ઇન્સ્ટીટ્યુટમાં ડૉ. મનમલાઈ મહેતાએ "બાળવિદ્યા" વિષય પર ભાષણ આપ્યું હતું. ત્યાર બાદ બાળકોએ લગતું પ્રદર્શન પ્રસ્ટુ પ્રદાનું હતું. તા. ૨૪ મીએ એજ ટેમણે મળેલી સ્ત્રીઓની સભામાં શ્રી. સન-લાલાઈએ અને મિસિસ રીફિતે ભાષણો આપ્યાં હતાં. તા. ૨૫ મીએ મીડીસ ઓફરના પ્રમુખપદે બાળકોનું પ્રદર્શન લરાયું હતું. ઇનામો નક્કી કરવા માટે એક કમિટિ નીમાઈ હતી. એજ પ્રસંગે હેલ્થ ઓફિસર ડૉ. પટેલે "બાળકોને યોગ્ય"

વિષય પર, મનનીય ભાષણ આપ્યું હતું. તા. ૨૬ મીએ જલ્લા નડન મી. તાલીમેરખાનના-પ્રમુખ પદે બાળકોની એકમુલ્યલસ ક્ષીલ અને. કનંલ કુકરેનું હિન્દીમાં ભાષણ યજ્ઞ હતું. પારસી-મોડી-આની દરીકાઈ પણ આ સમારંભને અંગે કરવામાં આવી હતી. કનંલ કુકરેએ સ્ત્રીઓની સુવાંવડ માટે હોસ્પીટલમાં પાંચ બીધાના રાખવા દરે મલિને ર. ૧૦૭ કમિટિને આપવાનું નહેર-કયું હતું.

× × ×
વડોદરામાં તા. ૧ લી થી ૬ ડી ફેબ્રુઆરી સુધી બાળ સપ્તાહ ઉજવાયો હતો આ પ્રસંગે ઈંગ્લાંડથી ના. અદારાણી મેરીએ, હીલ્ડીથી ના. વાઈસરોય લોડ ફેડીંગ અને જાનારસંથી ના. પ્રદારાન ગાંધાવાટે તારના સંદેશો મોકલી મજાતને ફતેહ હજી હતી.

× × ×
અમદાવાદમાં તા. ૮ મી ફેબ્રુઆરીથી ગુજરાતની કલાઓનું એક સુર અને લગ્ન પ્રદર્શન ભરવામાં આવ્યું છે. એ પ્રદર્શના સ્ત્રી-વિસાગમાં સ્ત્રી સંસ્થાઓ તથા બીજી સ્ત્રીઓ અને ઇસ્ટરનો તરફથી આવેલા નમુનાઓનો આ હોલમાં નુદોજ સંશ્લદ કરેલો છે. આ કાર્યમાં સા. વિદ્યાઓરી તથા સા. સવિતાબ્દેન તિવેદીએ તેમજ રા. રામમોદનરાયે સારો પ્રયાસ કર્યો છે. જાંલમ-સુશીબા અને સ્ત્રીશિક્ષાઓ ઉપરનું સુતરેનું ભરતકામ, સુતરાઈ રેશમી દોડાંથીજ માત્ર ચિત્ર કરવું, સફેદ સુતરાઈ ગ્રંથેડા નળીવાળાં દુવાલ, રેશમી અને કસબી ભરતનું કામ તથા સુરતના નેન વનિતા વિશ્વીમનું શુદ્ધ પાદી ઉપરનું ભરત વગેરેથી સ્ત્રીઓએ આમાં સારાં કામો આપ્યાં છે. બ્લેન સર્જીલા તિવેદીઓએ દુધીયા કાચ ઉપરનું વોટર. કલરનું સુંદર ચિત્ર દોરી બતાવ્યું છે. એક બાઈનું નર્મન કચસરનું ચોક્કસ આણે હુન છે અને નેનારને સુરતન આકર્ષે છે. આ મીવાય ગોડીના પડદાઓમાં ચિત્ર બતાવવું વર્ગે પરતનું કામ પણ નેનારને આનંદ આપે છે. આ પ્રદર્શનમાં ચિત્રકળાની દરીકાઈમાં કુમારી ઇનુગાને પણ એક ઇનામ મળ્યું છે.

૧૦ પ્રત્યક્ષ પ્રતિનિધિ સભાએ કરેલા કરાવેને માન આપી નામદાર રાજકોટ નરેશે સ્ત્રીઓએ માટે એકનિયુક્તકાવ્ય સ્થાપવાનો હુકમ બહાર પાડ્યો છે.

સોરઠીના ના. કાકોર સાહેબનો જન્મદિવસ ઉજવવા સ્ત્રીઓની એક સમા નર્મરનાં એક પત્ની સો. નંદુબાઈના પ્રમુખપદે મળી હતી. તેમણે આ પ્રસંગે માટે ખુશાલી કરાવવાનો કરાવ ના. રાણીસાહેબ ઉપર મોકલી આપ્યો હતો.

સોરઠીમાં બાળસમાહને અંગે તા. ૨૧ મી નવમ્બરનીએ બાળકોદ એક પ્રદર્શન બરવામાં આવ્યું હતું. રાજ્યના આમડાંઓમાંથી આ પ્રદર્શનમાં ભાગ લેવા ધણાં સ્ત્રી પુરુષો પોતાનાં માળકોને લઈ આવ્યાં હતાં, જેમાંના ખાનપાનનો પ્રબંધ રાજ્ય તરફથી થયો હતો. લગભગ ૫૦૦ બાળકોએ પ્રદર્શનમાં ભાગ લીધો હતો. એકંદરે રૂ. ૬૬૧ ની રકમમાંથી બાળ દર્દના આપવામાં આવ્યા હતા. આ પ્રસંગે માતાઓને બાળકોને સંભળી અત્યંત બાળકો સમજાવવામાં આવી હતી.

પાલકપુરમાં ના નવાબ સાહેબના આશ્રય હેઠળ બાળકોનાં ઉત્થાપનમાં આવ્યો હતો અને તેને અંગે પુરુષોની તેમજ સ્ત્રીઓની સહાયો મળી હતી, જેમાં બાળકોનેના વિષયો પર બાંધણી થઈ હતી. રમત ગમતોનો એક મેળાવડો પણ થયો હતો અને બાળકોને મીઠાઈ વહેંચવામાં આવી હતી.

જ્યાં પ્રસંગે વરની માતા વરના પોતાની પાછલ રામજી-દીવડો લઈને ચાલે એવો જુનો રીવાજ છે. જુનાનગરી સવાર સાંજના એક દેખમાં આના એક દીવડાથી કપડાને સૂંધી લાવતાં એક લાઈના કપડાં સળગી, ત્યાંનાં દળાં એ બાળકની સ્થિતિ પછી ગંભીર દોષાદ્દ હટવાય છે. આ રીવાજ ત્રીજી નાંખ્યા દોષ તો ન

ચાલે ની સાંજોમાં એને માટે કાંઈ પણ પ્રયત્ન બંધન નથી.

બનારસ હિન્દુ યુનિવર્સિટીના પદવીદાન સમારંભના પ્રમુખપદેથી એન્સલર તરીકે નામદાર વડોદરા નરેશે તા. ૧૬ મી નવમ્બરનીએ એક મનનીય ભાષણ આપ્યું હતું. સ્ત્રી કેળવણી વિષે બોલતાં એ નામદારે બોલ્યું હતું કે, “કન્યાઓને આ પાઠશાળામાં શિક્ષણ લેવાની બંધી નથી એ બંધી આનંદ થાય છે. પ્રાચીન હિન્દુ કાંલમાં અનેક સુશિક્ષિત મહિલાઓએ જાતિ મેળવી હતી. જેને અને જુદાં ધર્મની સિદ્ધાંતોએ તો સાદિત્ય અને સંસ્કૃતિમાં મોટા ફાળો આપ્યો છે, બંધારે આને કાંઈ સાચીનો અભ્યાસ કરવાં થાં કરાવવા ઇચ્છતી મહિલા દેખાયાં તો કંઈકાંક પૂરેલાં તેની ઉપર કાચ વર્ણવવાં તૈયાર થાય છે. છતાં દર્શની વાદ છે કે હિન્દુ જનતાનો મોટો ભાગ સ્ત્રીઓ પાસે આ અંદાશ દૂર કરવાની તરફેણમાં છે.”

બનારસજી “હિન્દી કેસરી” પત્ર નવમ્બરે છે કે જયપુરનો મદાસલ જેમની ઉમર આવ પંદર વર્ષની છે, તેમનાં લગ્ન જોમપુરના ના. મદાસલના કાંઈ સગાંની ત્રીસ વર્ષની વયની કન્યા સાથે વનાર છે.

જહ દિવાળીના અરસામાં દીક્ષીમાં એક કન્યા શુક્રકૃતની સ્થાપનાં વહ છે. પ્રસિદ્ધ દાનવીર એક વરુભલજી એ માટે રૂપીઆ એક લાખ આપ્યા છે. એ પુણ્ય મુલવામી કિલ્લા નખતે સ્વામી સદાનંદજી અને બીજા સમાજસેવો દાનવે દતા. પંજાબની મધ્યાત સમાજસેવિણ અને “જયોતિ” માસિકની તંત્રી કુમારી વિ. પ્રાવતી રોક, બી. એ. આ શુક્રકૃતની આચાર્ય બીમાવાં છે. અભારે ૪૦ કન્યાઓને દાખલ કરવામાં આવી છે. શુક્રકૃતનો ઉદ્દેશ પ્રાચીન આદર્શ પ્રમાણે કન્યાઓ વિદ્યુષી, ચંદાવર્ણ કલ્પ અને ગત્ય સમાજ સેવિકાઓ બને એવું વિચાર

ઓપવાનો છે. દેશના ધનવાનોએ આવી આદર્શ સંસ્થાઓને ઉદારતાથી મદદ કરી. સ્ત્રી કળવણીનો પાથો ફૂટ કરવો જોઈએ.

“X”

ખાદીની પાંદવ દીવાના બનેલા અંગાલાત સુપ્રસિદ્ધ વિજ્ઞાનશાસ્ત્રી સર અરુણચંદ્ર રાય પોતાની અર્ધા લાખની મીઠકત ખાદીને લગત ૨૨૨ ફૂટમાં જનવાખાઈ. આખી દીધી છે. હિન્દમાં આવા સુપુત્રો બહુ હોય છે. બીજા ધનવાનોએ એમનું અનુકરણ કરવું ધટે. ખુબી તો ક્રોડ કે આચાર્ય સાય ધનવાન નથી. દેશને માટે તેમણે ફકીરી લીધી છે. ખાલી માટે તેમણે જીંદગી અર્પણ કરી છે. આ મીઠકત આખી દીધા પછી તેમની સ્થિતિ એક ફકીરના જેવું થઈ જાય.

“X”

“થાંદ” લખે છે: કલકત્તાની કેટલીક વેરયાઓને વેરયાવૃત્તિ માટે તિરસ્કાર ઉપજવાથી તેમણે તે ઠાકી દેવાનો નિશ્ચય કર્યો છે. એ યોગ્ય એક સુદિન સમાજ સ્થાપી છે, જે વેરયાવૃત્તિ ઠાકી દેનાર સ્ત્રીઓના બરણપોષણનો અદોખસ્ત કરશે તેમની કન્યાઓને બહુાવશે અને છવન નિર્વાહ કરી થકે એવા હલોગોનું તેમને શિક્ષણ આપશે. સારા ચરની જે ઠાકરીઓને કુટુંબીજો ફાસલાવી નાંચ છે તેમને ઉપદેશ આપી રોકવાનું કામ પણ એ સંસ્થા કરશે.

“X”

બદાર અને જોરીસાની પારાસમામાં શ્રીયુત નિલકંઠ એવરજી એવા કાચ લાવવાના છે કે બધી નહેર રાણાઓમાં ચરમા કાંતવાનું શિક્ષણ આપવાની ઝોકવણ કરવી.

“X”

બિદાર બન્યું. લખે છે કે બિદાર પ્રાંતના ગેરિનવા નામે ગામમાં એક સ્ત્રી બપોરે રસ્તાપરથી ચાલી જતી હતી. ચોખીદારે તેને અટકાવી તેમાં ધરેણું માંગ્યા અને ન કાઢી આપે તો તેનું શીયળ બંધ કરવાની ધમકી આપી. સ્ત્રી ચાલાક હતી. તેણે કહ્યું: “હીક. ધરેણું કાઢો સો.” ચોખીદારના હાથમાં ફરસી હતી તે જમીન પર પુછી તે ધરેણું ઉતારવા લાગ્યો. તે આ કામમાં તોડાયો હતો. ત્યારે સ્ત્રીએ ફરસી ઉપાડી લીધી, અને જંગલ ચોખીદાર પગના ધરેણું

ઉતારવા ત્યાં પહોંચ્યા કે તરત ફરસી તેની ખરદન પર મારી ડોકું ચડાવી છુટ કરી નાંખ્યું. કહેવાય છે કે સ્ત્રી ઉપર મુઠફેનો સાલો છે. સ્ત્રીઓને મનુષ્યવધ માટે, શિક્ષા કરવાને બદલે સામું ધનામ આપવું જોઈએ.

“X”

ખંભતના બહીતા પુરુષ લાલા હરજીયન લાલની પુત્રી, કુમારી સુશીલાદેવીનાં લગ્ન ડો. માલુનાથ રોક સાથે શીખ ધર્મની આનંદનીધિથી લા. ૧૦ મી ફેબ્રુઆરીએ થયાં હતાં. વંર ક્ષત્રિય અને કન્યા વેરય છે. આ પ્રસંગે લાલા હરજીયનલાલના પુત્ર લાલા કનેયાલાલ જમનાં લગ્ન ગયે વર્ષે એક સુસ્લીમ બેરીસ્ટરની પુત્રી સાથે થયાં હતાં, તેમણે અને તેમની સુસ્લીમ પત્નીએ શીખ ધર્મ સ્વીકાર્યો હતો.

“X”

હસિણમાં કેટલીક કુમળી વયની ઠાકરીઓને જોઈને વરા થઈ મંદિરમાં અર્પણ કરવામાં આવે છે અને તેઓ મોટી વર્તા અનીતિને માર્ગે ચડે છે. તેમને દેવદાસી હોવામાં આવે છે. આ અનીતિ રાજવા માટે એક ખરડો વડી ધોરસે લામા કાજલ ચવાનો જ, જેને આધારે ૧૮ વર્ષની અંદરની એવા સચાચોમાં રહેલી ઠાકરીઓને રક્ષણ આપવામાં અને અનીતિને માર્ગે ચડતી અટકાવવામાં આવશે. બીજે એક ખરડો ૧૮ વર્ષની ઠાકરીઓ સંબંધી થાલ ફાજદારી કાયદામાં સુધારે કરવા સંબંધી હતો. જે સમીર ઠાકરાઓ વેરવાને ધધિ કરવા દોરવાઈ જવાને સંભવ હોય તેને આ કાયદાની રૂએ બચાવી રોકે લઈ ચકાશે.

“X”

ગ્લેસ્ટર રાજ્યમાં પણ સ્ત્રીઓને મતાધિકાર આપવામાં આવ્યો છે. બીજા દેશી રાજ્યોને પ્રકાશવે આ રાજ્ય આવી બાંજતોમાં ફ્રેન્ચ પેલે કરવું આનું છે. મતાધિકાર ઉપરાંત સ્ત્રીઓને સમાસક થવાનો દરૂ પણ મળ્યો છે. બીજા રાજ્યોએ એ રાજ્યનું સત્તર અનુકરણ કરવું જોઈએ.

“X”

મદ્રાસ પ્રાંતમાં પારાસમા માટે સમાસકો મુટવાનો મતાધિકાર સ્ત્રીઓને પણ પહેલીવાર

આપનામાં આવ્યો છે. આ અધિકાર રાજવાળી વચ્ચેથી હર્ષ પ્રદર્શિત કરવા સ્ત્રીઓની એક મોંઘી સંસા મદ્રાસમાં મળી હતી.

X X X

મારાસમાંમાં દાખલ થવા માટે સ્ત્રીઓને નાલાયક ઠેરવનારા ને કાનુને છે તે રદ કરાવવા અને ફરજિયાત પ્રાથમિક કેળવણીની સેવાનામાં છાત્રીઓને સમાવેશ કરાવવા ચેત્તિ કરાવવા પસાર કરવા મદ્રાસની સ્ત્રીઓએ એક બહેર સલા બોલાવી હતી.

અંશિયા.

અમદેશની સ્ત્રીઓને વૈદ્યોપ શિક્ષણ આપવા સંબંધી વિચાર કરવા એક સલા મંત્રણમાં નેશનલ એસોસીએશનના આશ્રય હેઠળ ત્યાંના ગવર્નરના પ્રમુખપદે મળી હતી. એ સલાએ એવો કારણ હતો છે કે ત્યાંની હંફીત હોસ્પિટલમાં સ્ત્રીઓને નર્સિંગ શિક્ષણ આપવાની યોજના કરવામાં આવે. ગવર્નરે આવી યોજના કરવા માટે એક કમિટી પણ નામી છે.

X X X

અમદેશનાં સ્વામીનામદાર સમાજીયે પુત્ર રતને જન્મ આપ્યો છે. આ તેમનો બીજો પુત્ર છે. ગાંધીવાસ ખેડા પુત્રુ વચ અલ્પારે એ વર્ષુ છે.

X X X

ચાંપાદામા (ત્રવાણ) થી એક ચુદરથ લખી લખાવે, છે કે ત્યાં વર્ષમાં એકરથી નવે-અઠાર મુખીમાં સવાત્રણ લાખ 'યેન'ની હોમલની ભવાનીજ બનાવટની ખાદી હિન્દ મોહલમાં આવી હતી ખાદી વાપરનારાઓએ સ્વદેશીને વહેલે ભવાનીજ ખાદી ગરીબી ન લેવાય તેટલું ખાસ ધ્યાન રાખવું એમ.

આક્રિષ્ટ.

મોગજાસા (પૂર્વ આફ્રિકા) માં કોમર્સી સેસેલની નાથકુના પ્રમુખપદે હિન્દી રાષ્ટ્રીય કોન્ગ્રેસની પાંચમી બેઠક બન્યુનારી માસમાં મળી હતી પ્રમુખ તા. ૧૬ માંએ મોગજાસા

પ્લોચાં હતાં અને તેમને કારે આવકાર ત્યાંની હિન્દી પ્રભુ વાકીયી મળ્યા. હતા. કોન્ગ્રેસમાં છે. હતા સમાજનોની તાજરી હતી. પ્રમુખપદે ભાષણ એ કલાક મુખી વાક્યુ હતું. ત્યાંના હિન્દીઓને રાજદારી સ્થિતિને લગતા કેટલાક કારણો પ્રકાર થવા હતા. કોન્ગ્રેસનું કામ પુરે થવા થઈ જુદા જુદા સ્થળે મીસિસ તાપ-હુએ ભાષણો આપ્યાં હતાં.

સૂચ.

"અંગ્રેજ સ્ત્રીઓને દસ વપદેશ" એ મથાળા નીચે લખતાં 'સાદ' કહે છે: ધર્મીજારી અંગ્રેજ બલેલી સ્ત્રીઓ સ્વતંત્રતાનો એવો અર્થ કરી લાગે છે કે પતિની કબજા અને આજ્ઞાઓને નિષ્કાર કરવો તેઓ એમ પણ માનવી લાગે છે કે અંગ્રેજ સ્ત્રીઓ પતિની પ્રસન્નતા કે અપ્રસન્નતાની પરવા નથી કરતી. આ માન્યતા ખોટી છે. ખરો રીતે એમણે તે અંગ્રેજ માતાઓ પોતાની કન્યાઓને પતિને પ્રસન્ન રાખવાનો સત્તાં વપદેશ આપે છે. એ વપદેશ આ પ્રમાણે છે: (૧) પતિને શ્રદ્ધે ન કરવો; (૨) પતિપર શ્રદ્ધા ન કરવો, ખાસ કરીને તે પોતાને કામધંધે કે કોણેસે જવા નીકળે તે સમયે પતિની પોતાનો શ્રદ્ધા કાનુમાં રાખવો; (૩) પતિની બહુ મરહી ન કરવી, તે નૃત્ય કાવાનું કે ગાવાનું કહે ત્યારે તેમ કહડું પણ તેના અણલજના નૃત્ય વિગેરે ન કરવું; (૪) પતિને બહાર જતી વખતે પહેરવાનાં કપડાં ઢંધેલાં તેવાં રાખવાં; (૫) પતિની ઢંધેલ પ્રશંસા કરવી અને તે પ્રસન્ન રહે તેવો પ્રયત્ન કરવો; (૬) પતિનારી કંઈ પણ વાત બલજવાનો પ્રયત્ન ન કરવો કારણ કેવો કોણે તે તે આશિઆશ મહી દેવે; (૭) નેહરે સાથે દેમીયાં એવું વર્તન રાખવું જેથી તે તમારી આજ્ઞા માને નોકરોની ફરિયાદ પતિ પાસે ન કરવી; (૮) પતિની આજ્ઞા ઢંધેલાં પાલવી; એથી પતિ દયારે વચ થયે; (૯) ઢંધેલાં સ્વચ્છ અને મીઠું મોઢાનારા ચાપ રહેવું; પુરો સ્વચ્છતા અને મધુ સાવજી વખારે પચાઈ કરે છે; (૧૦) એવો વાદ મોઢા સિવસ ન કરવો જેના પતિને તમારા ચારિત્ર વપર સંદેહ વપાવે."

X X X

ઈંગ્લાંડના માન અકામના નવા લીસ્ટમાં માલ હોમ સેક્રેટરીનાં પત્ની મીસિસ જિન્સને અને મીસિસ હોસન લાયલ (લંડન હાઉસીના હાઉસીલર) ને જેમ્સ કમાન્ડર બોર્ડ ધી ઓર-ડર બોર્ડ ધી બ્રિટિશ એરપાયરને બેતાબ સર-કારે આપવાનું જાહેર થયું છે.

x x x

ઈંગ્લાંડમાં હામદાર પક્ષ તરફથી પાર્લામેન્ટના સભાસદ તરીકે ચુંટાયલાં મીસ મારમા-રેટ બોન્ડીલ્ડને પ્રધાન-મંત્રીના નીમવામાં આવ્યાં છે અને હામદાર ખાતાના પાર્લામેન્ટરી સેક્રેટરીના બોલો તેમને આપવામાં આવ્યા છે.

x x x

જર્મની પાસે લડાઈને હંડ વરુલ કરવા માટે મિત્ર રાખ્યો, ખાસ કરીને ક્રાન્સ ને અત્યાચારો કરી રહ્યા છે તે અસલ લાગરાથી જર્મન સ્ત્રીઓએ પ્રિટિય સ્ત્રીઓને એમાંથી ડાડવવા માટે સલાહ કરવાની વિનંતિ કરી છે. તેઓ કહે છે કે અમારા પુરુષો અને બાળકો ઉપર અને અમારી ઉપર પણ ઘેર અત્યાચાર થઈ રહ્યા છે. અને અમારે લાચાર થઈ પડી હોય. માટે અમારી સહાયતા કરો અને અત્યાચારો બંધ કરાવો.

x x x

હેમ્પર્થ (જર્મની) માં ગાંધીજીના છૂટકારા માટે આનંદ દર્શાવતા ત્યાં રહેતા હિન્દીઓની એક સભા તા. ૬ હી ફેબ્રુઆરીએ મળી હતી. હાજર રહેલાઓએ ગાંધીજી જલ્દી સાલ થાય અને માલુમ મિ માટે સ્વરાજ્ય મેળવે એવી પ્રજા પ્રાર્થના કરી હતી.

x x x

ઈંગ્લીશ ખુશસુરતી માટે થયેલી દરિદ્રાઈમાં ૬૬ વર્ષની એક ડેશીયાને ખુશ સુરતી માટે ઈનામ મળ્યું છે.

અમેરિકા.

મેટ્રોપોલીટન લાઇફ ઇન્સ્યુરન્સ કંપનીનું "સ્ટેટીસ્ટીકલ બુલેટીન" ફરિયાદ કરે છે કે સ્ત્રીઓનું મરણ પ્રમાણ છેલ્લાં ત્રણ વર્ષમાં ખૂબી કરતાં વધુ છે. ૧૯૧૧ માં એ કંપનીમાં જેમણે જીવનનો દત્તેજ, તેમાં સ્ત્રીઓ કરતાં પુરુષોનું મરણ પ્રમાણ ૧૩ ટકા વધારે હતું. ૧૯૧૮ સુધી એજ સ્થિતિ રહી. ૧૯૧૯ માં પ્રમાણ થીને ૫ ટકા થયું. ૧૯૨૦ માં સ્થિતિ પહોંચ અને સ્ત્રીઓનું મરણ પ્રમાણ ૨૬ ટકા વધારે જણાયું. ૧૯૨૧ માં એ પ્રમાણ ૧૨ ટકા જેટલું હતું. ૧૯૨૨ માં સ્થિતિ પાછી ફરી અને પુરુષોનું પ્રમાણ ૧૧ ટકા જેટલું વધુ. હિન્ડમાં કોઈ આવી વધારા કર્યો કે ખુબાઈ જેવા યહેરોમાં તો સ્ત્રીઓનું મરણ પુરુષો કરતાં મોટું હોય છે.

x x x

કેલીફોર્નીયાની સ્ટેનફર્ડ યુનીવર્સીટીની આરોગ્યશાસ્ત્રી અધ્યાપિકા અને સ્ત્રીઓની વૈદ્યીય સલાહકાર ડૉ. ક્લીલીયા ઓપવલ મોરારે કોલેજમાં અધ્યાસ કરતી કન્યાઓના આરોગ્ય સંબંધી એક ચોપાનીસ જાહેર પાડ્યું છે. આ યુનીવર્સીટી ઉપરાંત વાસર અને કમીય કોલેજમાં અધ્યાસ કરતી દબરો કન્યાઓના આરોગ્યને અધ્યાસ કરી આંકડા આપવામાં આવ્યા છે. તેમાં જણાવ્યા પ્રમાણે છેલ્લાં ત્રીસ વર્ષમાં કોલેજમાં સલુટી સ્ત્રીઓની ઉંચાઈ સરેરાશ ૧-૨ ઇચ જેટલી વધી છે; વજન વધુ છે, હમરનેના પેરાવો પણ વધ્યા છે અને ફેરલક સાઇ કરરો નાખુદ થયાં છે. આ વધારાનું મુખ્ય કારણ ડૉ. મોરારના અભિપ્રાય પ્રમાણે પોચાકમાં થયેલા ફેરફાર છે. એ ફેરફારથી સ્ત્રીઓને ઢાલવા ચાલવામાં વધારે છૂટ રહે છે. અને ખાધું ખરો ખર પચાવી શકે છે. એથી માલુમ માટે કન્યાઓ વધારે લાયક બની છે. ફેશનમાં લાલ્લાઈ હમરપટા બાંધવા શીખેલી હિન્દી મહિલાઓએ આ વાત જ્ઞાનમાં લેવી જોઈએ.

સમાલોચના.

સૌરાષ્ટ્રના સંસ્કાર. સંગ્રહક: સૌરાષ્ટ્ર
સાહિત્ય મંદિર, રાણપુર, બી. એસ. રેલ્વે. કાલિ-
|| વાર. કિંમત રૂ. ૧-૮-૦.

હું સમયમાં લોકપ્રિય થઈ પડેલા "સૌરાષ્ટ્ર"
ની આ ત્રીજી ભેટ છે. તેમાં કાલિયાવાડના સુંદર
સાહિત્યનો પુનરુદ્ધાર કરવાનો પ્રયત્ન થયેલો છે.
કાલિયાવાડના અનેક ક્ષેત્રો સાહિત્યરત્નો દર્શાવે
છે, તેમને જળતુની દૃષ્ટિએ લાંબવાની ખાસ
આવશ્યકતા છે. એવા કાર્યમાં અનેક વિદ્વાનો
આવી પડે છે, અનેક મુશ્કેલીઓ વાંચી પડે છે,
પરંતુ કૃતનિશ્ચય આગળ સર્વ વિદ્વાનો અને સર્વ
મુશ્કેલીઓ અંશરૂપ થઈ જાય છે. "સૌરાષ્ટ્ર" કાલિ-
યાવાડના આ કુલ સાહિત્યનો પુનરુદ્ધાર કરવા
માર્ગી છે તેને માટે તેના વ્યવસ્થાપકોને અનેક
ધન્યવાદ પડે છે.

આ પુસ્તકમાં આંખડામાં આવેલી સામગ્રી
બહુ રસમય છે. હંચી હંચી કથનની સાથે
તેમાં ઇતિહાસનું તત્વ મિશ્રિત થયેલું છે, એટલે
એના મૂલ્યમાં વધારો પામ્યો છે. 'વળી રસીલી
વાતોમાં અમૂલ્ય બોધ ગુણોમાં આવેલો છે, તે
બેશક મનુષ્યોને નિત્ય જીવનમાં ધણે ઉપયોગી
અને સહાયક થાય એવો છે. આ પુસ્તક બેનેને
'યજ્ઞ યજ્ઞ' મનોરંજક અને બોધદાયક થઈ પડશે.

લીલાવતી-જીવનકલા: ત્રીજી આવૃત્તિ. લેખક,
સ્વ. ગોવર્ધનરામ મા. ત્રિપાઠી. પ્રકાશક રમ-
ણીચંદ્ર ગોવર્ધનરામ ત્રિપાઠી, મુંબાઈ. મૂલ્ય
રૂ. ૧-૮-૦.

સ્વર્ણ સ્પર્શ શ્રી ગોવર્ધનરામભાઈએ પો-
તાની ન્યેય પુત્રી લીલાવતીના જીવન-પ્રસંગોનું
આ પુસ્તકમાં વર્ણન અને વ્યવહાર આપ્યું છે.
પોતાની પુત્રીના "આદર્શ" જીવનરૂપ મુલ્ય થઈ
તેના અવસાન પછી શોકકુલ પિતાએ તેના જીવન

પ્રસંગો આ પુસ્તકમાં 'મૃતિમંત' કહ્યાં છે, અને
એ પ્રકારે પોતાનો અદ્ભુત પુત્રી-પ્રેમ દર્શાવ્યો
છે, એટલું જ નહિ પરંતુ આદર્શ સ્ત્રી-જીવનમૂલ્યના
જીવન-પ્રસંગો વર્ણવી બેઠેને તે અમૂલ્ય ઉપદેશ
આપ્યો છે. એક ગરીબ કુટુંબની સ્ત્રી કુટુંબ માટે
કેવી અજબ બાતમ-બોજ આપે છે, અને તે
તેના દરરોજના જીવનક્રમમાં કેવી રીતે દેખાય છે,
એ હકીકત આ પુસ્તકમાં મળી આવે છે, અને તે
વાંચીને સદાગૃહીતિ તેમજ શોકનાં અશ્રુ વસા
વિના રહેતાં નથી. સર્વ જીવરાતી ગાલુડી બે-
નોને આ પુસ્તક વાંચવાની અને તેમાં ભરેલી
માર્ગિક બોધ પોતાના જીવનમાં ઉતારવાની ખાસ
ખાસ લાગણી કરીએ છીએ.

આશ્વમેધવિહારી. અનુવાદક-અધ્યાપક દરિ-
દાસ માધવજી ભટ્ટ, એમ. એ. પ્રકાશક-રમણીચ-
રામ, ગોવર્ધનરામ ત્રિપાઠી, મુંબાઈ. કિંમત
બાર આના.

આ પુસ્તક મૂળ મરાઠીમાં અધ્યાપક વામન
મહાદેવ બેરોડીએ એ. એ. લખેલું છે, તેને
જીવરાતીમાં અનુવાદ અધ્યાપક દરિદાસ ભટ્ટે કર્યો
છે. મુશ્કેલીના કહેવા પ્રમાણે 'પારાસર પુરાણ'
નો અનુવાદ લેખકે મરાઠીમાં કર્યો છે. અદાર
પુરાણમાં પારાસર પુરાણનું નામ નથી, તેમાં
સમાયતી વાર્તામાં પુરાણની દબ છે, અને તેમાંથી
બોધ મળે છે. જીવરાતી ભાષા કટલેક અંશે અમને
કડિન લાગે છે. વાર્તા તરીકે આ પુસ્તક વાંચવા
ભેટું છે.

ગાંધી શિક્ષણ. ભા. ૧, સત્યાગ્રહ. પ્રકાશક
નગીનદાસ અમલજીરાય, મુંબાઈ. કિંમત રૂ. ૦-૫-૦.
રાષ્ટ્રીય શિક્ષણ આપનારી શાળામાં પાઠ્ય
પુસ્તક તરીકે ચલાવવાના હેતુથી આ પુસ્તક બહાર
પાઠવામાં આવ્યું છે. તેમાં મહાત્માગાંધીજીએ

વખતેવખત “સત્યાગ્રહ” વિષે દર્શાવતા વિચારોનો ભૂદા ભૂદા પાઠો તરીકે મહાત્માજીના પોતાનાં જ શબ્દોમાં સંગ્રહ કરવામાં આવ્યો છે. મહાત્માજીના અતિ પ્રિય વિષયને પ્રયત્ન સ્થાન આપવામાં આવ્યું છે તે યોગ્ય છે. વળી એમાં મહાત્માજીની ત્રિરંગી છબી આપવામાં આવી છે, તેથી પુસ્તકની આકર્ષકતામાં ઓર વધારો થયો છે.

સ્ત્રી ગરમાવળી. સંગ્રહકર્તા શ્રીકૃષ્ણ લાલજી હથાણજી ત્રિવેદી. પ્રકાશક ગુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રી મંડળ, મુંબઈ, લીમ્ ૩. ૦-૧૨-૦

પુસ્તકના નામ પ્રમાણે તેમાં સ્ત્રીકૃપયોગી ભૂદા ભૂદા ૧૨૫ ગરબા વિગેરે આપવામાં આવ્યાં છે. કાવ્યોના વિષયે સ્ત્રીકૃપયોગી જ છે. એમાંના ઘણાં કાવ્યો યોદ્ધાપ્રિય થઈ ગયાં છે. ચુંદલીમાં ત્રિવિધતા સારી છે. આવા પુસ્તકની લાભામળી ખોલે હતી તે પૂરાઈ છે, તેને માટે સંગ્રહકર્તા અને પ્રકાશક બંનેને ધન્યવાદ થઈ છે. ગુજરાતી ભજુનાર સ્ત્રીઓએ આ ચોપડી અવરય રાખવી જોઈએ.

ભવિષ્યની સ્ત્રીઓ: “લીમ્ ૧૦ એફ ૧૫” કુચર’ એનાં મંડે એક નાનકડી અંગ્રેજીભાષામાં લીક્ષીયનગ્રંથ હતું ચોપડી એમને અનલોકતાએ “હિન્દુસ્થાન” પ્રેસ તરફથી મળી છે. તેની કીમત ચાર આના છે. હિન્દુસ્થાનમાં હંમેશાં સોશ્યાલીઝમ યાને સમાનતાવાદનો દેવન વાય છે, તે દિશ્વે ભવિષ્યમાં એ સમાનતાવાદના વિકાસ સાથે સ્ત્રીઓમાં કેવા ફેરફારો થશે તેની રેખા આ ચોપડીમાં બતાવવામાં આવી છે. જો કે

તેમાં આપેલા વર્ણન પ્રમાણે હમમાંકમ આપણા દેશમાં નજીકના ભવિષ્યમાં વસ્તુ સ્થિતિ ઉદ્ભવવાની નથી, પરંતુ સ્ત્રીઓના જીવનના કેટલાક મહત્વના વિચારો એમાં મળી આવે છે, અને તેટલા માટે પ્રત્યેક અંગ્રેજ ભજુનારે તે વાંચી જવી જોઈએ.

શ્રી ટાંગાનેકા કાવ્યમાળા. લેખક ગુલામ-ચંદ મુળચંદ આપિશી ચુડાવાળા દારેસલામ (આફ્રીકા) કીમત રીલીંગ ૦૫.

આ નાનકડી ચોપડીમાં ટાંગાનેકાના હિન્દી-ઓએ દર્શાવત કરનારા કાવ્યકાવ્યોની “સામે ટકર ઓછીને વિનય મેળવ્યો તેની હકીકત કવિતારૂપે આપવામાં આવી છે.

“કુમાર:” તંત્રી: શ્રીકૃષ્ણ રવિશંકર રાવળ. વાર્ષિક લગ્ન ૩. ૬. ૪૪૮૮, રાયપુર અમદાવાદ. ગુજરાતની ઉગતી પ્રભ માટેનું આ સચિત્ર માસિક ભન્ડુઆરી માસથી પ્રકટ થવા માંડ્યું છે. મોટા કદના ૪૦ પાનાં ચિત્રો અને વાંચનથી સરપૂર પાને પાને સાદાશ્રી રાવળનું વ્યક્તિત્વ જણાઈ આવે છે. બારથી બાવીસ વર્ષના કુમારો અને કુમારીઓનું આ માસિક શિક્ષક નહિ પણ સાથી થવા હચે છે અને તે બંને સફળ થયો છે, એમાં રહ્યું થયેલી સામગ્રી ઉગતી પ્રભમાં લગ્ન સંસ્કારો પાછી જ્ઞાન સાથે ગંભીર આપે એવી અને ઉત્સાહપ્રેરક છે. એ અનુપમ સામગ્રીનો ગુજરાતના કુમારો-કુમારીઓ મોટી સંખ્યામાં લાભ લે અને માસિક પ્રતિદિન ઉત્તમ થઈ રહે એમ ઇચ્છાએ જોએ.

શેઠ—જનાલાલ પોસે આપણા સવાસો રૂપિયા લેણા નિકળે છે. ત્રણ વરસ થયાં દેખી પછી દેખાડતો નથી. આ વખતે તો અડીને બેસજો ને. કહેજો કે રૂપિયા મુકી દો.

ગુમાસ્તો. વાર શેઠ કહી ચાલતો થયો. અડધા કલાક પછી પાછો આવ્યો ત્યારે શેઠ કહ્યું, “કેમના રૂપિયા લાવ્યો?”

ગુમાસ્તો—એક પથુ નહિ. ઉઠો માર ખાધું.

શેઠ ભંભો મેઢાવી કહ્યું: “કેમ?”

ગુમાસ્તો (ખરડો પાળતો)—તમે શેઠ કહ્યું હતું ને કે અડીને બેસજો. હું તેને અડધા ગયો. એટલામાં તો મને વાંસામાં સોટી સળસળાવી દીધી.

શ્રી કારીશ્વરમાં આવેલી હિન્દુ વિદ્યાપીઠના નાઇસ ચાન્સેલર તરીકે પંડિત શ્રી કેળવણી મહન મોહન માલવીયએ વિશે પંડિત છેલ્લા પદવીદાન સમારંભ મહન મોહન (કોન્વોકેશન)માં એક સા. માળવીય. પણ આપુ' હવે. તેમાં શ્રી કેળવણી વિશે તેમણે' બહેરે કરેલા વિચારો નોંધ લેવા યોગ્ય છે. તેમણે કહ્યું:—

“ હિન્દુ વિદ્યાપીઠમાં વિદ્યાર્થીઓ અને વિદ્યાર્થીનીઓ વચ્ચે કયો એક રાખવામાં આવતો નથી, અને એક જ વર્ગમાં કન્યાઓને તથા કુમારોને શિક્ષણ આપવામાં આવે છે એક વસતિ-ગૃહની લાંબા સમયથી નર્સ દત્તી તે' ફર કરવા માટે મુ'બાઇના યોગુદ્ધ ખાલક મકલ્લ એ જે બસિસ આપી છે તેને માટે હું તેમને આભાર માનું છું. આગામી સત્રથી ૧૦૦ કન્યાઓને સમાવેશ થાવ એક વસતિગૃહ, આવતા જુલાઇ સુધીમાં પૂરેપૂરું બંધાઇ જશે જોવી આશા રાખવામાં આવે છે. કન્યા કેળવણીની બારે આવરપકતા છે, પરંતુ ચોક્કસની વાત છે કે, આ વિષયમાં બહેરે મળ ભેટકારી બતાવે છે. હું આશા રાખું છું, કે બહેરે જીવસાવાળા કોનવીસની ઉદારતાથી હિન્દુ વિદ્યાપીઠ સી કેળવણીને ગટ્ટે ધણું કાર્ય કરી ચકશે. ”

સનાતન ધર્મના એક પવિત્ર પીર્વશ્વરમાં હિન્દુ વિદ્યાપીઠ આવેલી છે, અને પંડિત મહન મોહન માલવીય એક પુરંપર સુસ્ત સનાતની છે, તેથી તેમના ઉપરોક્ત વક્તવ્યો ધણા સ્વતિ-પાત્ર છે, અને તેથી ધણી સારી અસર થશે એમ માનવાનું ધારણ છે.

આ પ્રસંગે એક અન્ય સુસ્ત સનાતની પંડિ-

તનો અભિપ્રાય પણ આ રૂપે દોષીછું. અલ્લા બાદમાં ઉત્તર હિન્દુ બંગાલી સાહિત્ય પરિષદની એકઠ થઇ હતી, તે પરિષદના પ્રમુખ મદામહો-પાધ્યાય પંડિત પ્રમથનાથ તર્કચુપણે ઉચ્ચતર સીકેળવણીની દિમાયત કરી હતી, અને કહ્યું હતું, કે હિન્દુની સોજો નગરી નહિ થાય ત્યાં સુધી આ ભરતભૂમિની યુગોની નિદ્રા ઠંડી નહિ. જે નૂના વિચારોના લોકો ધર્મશાસ્ત્રના મંદાના હેઠળ સી કેળવણીનો વિરોધ કરે છે, તેઓ આ મદાન પંડિતોના ઉપરોક્ત અભિ-પ્રાયો તરફ ધ્યાન આપશે કે ?

મુસ્લીમ સ્ત્રીઓની પરિષદની છેલ્લી' બેઠક અભિપ્રયમાં મળી હતી. જે બહુ-પત્નીઓના પરિષદે બહુ-પત્નીઓના વિ-વિવાજ સામે વાજ સામે, એટલે કે એક મુસ્લીમ સ્ત્રી-પુરુષ અનેક પત્નીઓ સામે એનો વિરોધ. તે વિવાજની સામે તેમણે વિરોધ બહેરે કર્યો હતો. બહુ

પત્નીઓ કરવાનો વિવાજ હિન્દુઓમાં તેમજ મુસ્લમાનોમાં લાંબા કાળથી પ્રચલિત છે, અને એ બંને ધર્મોનાં શાસ્ત્રોએ એ વિવાજને બહુ ઉત્તેજન આપ્યું છે. કૃષ્ણ જેવા ઇશ્વર મતાલ મહાપુરુષને, એક નાનકડું સહેર વસે એટલી બધી પત્નીઓ હતી એમ પુરાણો કહે છે, હિન્દુઓ તે માને છે, અને કેટલાક હિન્દુઓ-વિશેષે કરીને રાજ રજવાડાઓ એક કરતાં વિશેષ પત્નીઓ રાખે છે. તેવીજ રીતે મુસ્લમાનોનાં ધર્મશાસ્ત્રો પણ બહુ-પત્નીઓના વિવાજની તરફેણમાં છે, અને તેમનામાં પણ રાજ રજવાડાઓ અને અગ્રીર ઉમરાવોના જ્ઞાનામાં અનેક પત્નીઓ રાખેલી ભવામાં આવે છે. મોટા લોકોમાં તો એવી માન્યતા પુરી ગઈલી' લાગે છે, કે રાજને કે અગ્રીર ઉમરાવને જેમ પત્નીઓ વધારે

તેમ તેની પ્રતિષ્ઠા વધારે. પ્રતિષ્ઠાને આવે
જ્યાંથી વિચાર ક્યાંથી પુર્યો હશે તે પરમાત્મા
નહો ! નહો કે, એકાદ બેહુતને ઘેર જેમ
દોરોની સંખ્યા વધારે તેમ તેની પ્રતિષ્ઠા
વધારે તેવીજ ગણતરી સોઝા વિષે પૂછ
હોયની ! છતાં ખુબી તો એ છે કે, એ
લોકો પોતે સ્ત્રી પાસે એકપતિવ્રતજ પળાવવા
માગે છે ! હિંદુઓ તો એટલા સુધી માને છે,
કે એક સ્ત્રીએ પોતાના પતિના મૃત્યુ પછી પણ
ખીને પતિ ન કરવો, અને વિધવાવસ્થામાંજ
જીવવા પૂરી કરવી, પછી બસેને તે બાળપણમાં
થીજ વિધવા યથ હોય ! સુસલમાનોમાં એવું
નથી, છતાં એક પતિની હયાતીમાં તો સ્ત્રીએ
પતિવ્રત પાળવું જોઈએ એવો આમદ તેમાં છે.
એક પત્ની બહુ-પતિ કરી ન શકે, પણ એક પુરુષ
બહુ-પત્નીઓ રાખી શકે, એવો અવળો ન્યાય
આ પ્રમાણે લાંબા સમયથી ભ્રાતામાં આવે છે,
અને આપણાં દેશના લોકો તે ચલાવી રહ્યા છે.
એ નવાઈની વાત છે.

અર્ધશાસ્ત્રની વાત બાળ્યે પ્રગીએ તો બ્યર-
દારમાં બહુ-પત્નીઓ રાખવાનો રિવાજ સર્વ
પ્રકારે દુકસાનકારક ભાવમાં આવે છે. સ્ત્રી સ્વ-
ભાવજ એવો છે, કે પોતાની શોક્યની સાથે તે
સાંતિથી, સંતોષથી રહી શકતી નથી. તેથી
બહુ પત્નીઓ વાળા પુરુષની સ્થિતિ પણી
કંઠાદી અને ક્યાનનક યથ પડે છે. આપણે
શ્રીકૃષ્ણનોજ દાખલો લઈએ. તેઓ યજ્ઞાજ્ઞાની
તેમજ બ્યવહારકુસળ હતા, છતાં બહુ-પત્નીઓ
રાખવાને પરિણમી જીવનમાં અનેક ક્ષેત્રો તેમને
સહન કરવા પડ્યા હતા. પટરાણીઓના રીસા-
મણાં મંતામણાં વિગેરેની લાંબી લાંબી કથાઓ
બહુજ અર્થસૂચક છે. જ્યારે શ્રીકૃષ્ણને પોતાની
એવી અવદયા પ્રાય ત્યારે પામર મનુષ્યનું શું
ગળું ? એ પત્નીઓવાળા પુરુષના માયામાંથી
“ નવી ” • કાળાકાળા વાળ ખુદી નાખે અને
“ નવી ” સફેદ વાળ ખુદી નાખે, અને પુરુષનું
માથું કુંડાબ્યાં બેડું બની રહે; હાઈ ઉપર એક
ચોટલી જાલીને પુરુષને ઉપર ખેંચે અને બીજી
પગ જાલીને નીચે ખેંચે, પોતાની શોક્યની ગેર-
હાજરીમાં તેને તળાંસવાને માટે સોંપાયેલો પ-
તિનો બીજો પગ તલવાર વડે કાપવાને તયાર યથ

ભય; એવા એવા અનેક અલુભવાયલા દાખલાઓ
બહુ-પત્નીઓ રાખવાથી થતી મદામજીર દાનિ-
ઓનું સ્પષ્ટ સૂચન કરે છે. સ્ત્રીઓને જુએશાં
“ શોક્યનું સાલ ” તીવ્રમાં તીવ્ર લાગે છે, અને
તે યાલ ટળે નહિ ત્યાં સુધી તે જીવે પોતે
નથી કે બેસવા દેતી નથી. બહુ-પત્નીઓથી પતાં
નુકસાનોનો અગદળતો દાખલો રાજા દ્વિસરયનો
છે. તેને પોતાના મુકામજ રાજપુત્રોને અને વંદાલ-
સોઈ પુત્ર વધુ સ્ત્રીવાને નાની બચાવીજ દેખવડો
આપવો પડ્યો, અને પરિણામે પોતાના પ્રાણનો
ભોગ આપવો પડ્યો તે બહુ-પત્નીઓના રિવા-
જનેજ આશારી ન હતું ? આ દષ્ટીકત ભણવા
છતાં આવે નિંદ્રા રિવાજ ચાલુ રહ્યો છે, એ
બહુ શોક્યની વાત છે, શું આપણું સામાજિક
અંતઃકરણ શૂન્ય બની ગયું છે ?

સ્ત્રીઓ ધારે તો આ રિવાજને જલદી નાબૂદ
કરાવી શકે. એકથી વધારે પત્નીવાળા પુરુષની
સાથે પરણવાને કાઠ પણ સ્ત્રી તેવાર ન યાલ તો
એ રિવાજ કેવી રીતે રહી શકે ? સુસ્તીમ બહે-
નોએ ઉપલો કરાવ પસાર કર્યો છે, તેને માટે
ધન્યવાદ થટે છે. પરંતુ એટલો કરાવ પસાર
કરીનેજ તેમણે બેસી રહેવું ન જોઈએ. તેમણે
એ કરાવને અમલ કરવો-કરાવવો જોઈએ. જો-
લીને બેસી રહેવાથી મુકાર વળવાનો નથી. અગે
આશા રાખીએ છીએ, કે અન્ય બહેનો પણ આ
દિશામાં કાર્ય કરી, અને બહુ-પત્નીઓ રાખીને
પુરુષો સ્ત્રી નિવ્રિત્તું મોર અપમાન કરી રહ્યા છે,
તે અપમાનનું કારણ નષ્ટ કરી.

વર્તાકમાં મદાત્મા ગાંધીજીને મુકત કરવા વિષે
બાંધણુ થયા પછી તેમને મુકત
મદાત્મા ગાંધી • કરવાના સમાચાર ફરી વળ્યા
છતાં મુકિત છે. “ સુબાઈ સરકારે હિન્દી
અને સંદેશ ! સરકારની સંમતિપૂર્વક તેમને
છોડી દેવાનો દુકમ આપ્યો છે.
સુબાઈ સરકારના હેઠળ ગવર્નરે લઈ લેમણાં
પોતાના અંત પહેલાં મદાત્મા ગાંધીજીને “ જીવતા
દાડી દેવાની ” ડંકાસ મારી હતી, પરંતુ સદ્ભાગ્યે
તેની પછી આવનાર ગવર્નરે તેના કરતાં અત્યંત
નફા વિચારના લાગે છે, અને • તેથી તેમણે
મદાત્મા ગાંધીજીને બંદિવાસથી મુકત કર્યો છે.
મદાત્મા ગાંધીજીની મુકિતથી આખા દેશમાં

આનંદ ફેલાઈ રહ્યો છે, અને ઠેકઠેકાણે ખીટાઈઓ વહેંચાઈ છે, ગરીબોને ખન્નદાન આપવામાં આવ્યાં છે, અને લોકોએ આનંદોત્સવ ઉજવ્યા છે. લોકો આ પ્રમાણે આનંદોત્સવ ઉજવે એ તદ્દન કુરારી છે, કેમકે મહાત્મા ગાંધીજી પર લોકોને બહુ ગાઢ ભક્તિ છે. પરંતુ પ્રશ્ન એટલેજ છે, કે મહાત્મા ગાંધીજીના આ છુટકારા પ્રસંગે આનંદોત્સવ કરવાનો હક્ક કેરોઓને છે? મહાત્મા ગાંધીજી બંદિવાસ પડ્યા ત્યારે તેમના સંદેશો ન્યાયવાદિક રીતે જેમણે વિચારી મુક્યો, મહાત્માજીના પ્રિય ચરખાને, ખાદીને, અદિ'સાને વિચારી મુક્યાં અને વિતંડાવાદમાં મંડવા રહ્યા તે લોકોએ મહાત્મા ગાંધીજીને બંદિવાસથી મુક્ત કરાવવાને માટે કરોચ પ્રયત્ન કર્યો નથી. મહાત્મા ગાંધીજીનો છુટકારો તેમના કોઈપણ પ્રયાસને આધારી નથી, અને છતાં મહાત્માજી છુટ્યા એટલે અશ્વઙ્ગાણુ લોકોને તો શરૂઆતે ખન્નવાનોજ સમય આવ્યો છે.

હવે જે ચર્ચા તે ચર્ચા. ભૂતકાળનાં રૂઢિત્ત કર્યા કરવાથી પાર આવવાનો નથી. હવે તો લોકો પૌતાની અશ્વઙ્ગા ત્યાગી દેશ અને મહાત્માજીને ત્રિવિધ કાર્યક્રમ જુદાસાથી પાર ઉતારશે. મહાત્માજીને મન'તો જે વાતે વસી છે તે વસી છે. બંદિવાસમાંથી મુક્ત થયા પછીનો જે સંદેશ તેમણે મોલાના મદમદઅલી મારફતે દેશને મોકલ્યો છે તેમાં પણ તેમણે એજ વાત કહી છે અને લોકોને રેંદીઆનો, અને ખાદીનેજ આશ્રય લેવાનું કહ્યું છે.

અમે ગતિકર્મોજી કહ્યું હતું, કે ધણી મહાત્માજી છુટ્યા પછી બહેનોને જાપાને જોસવા દેનાર નથી. હજી તો તેઓ હોસ્પીટલમાંજ છે, પરંતુ એ ભૂમિનો ત્યાગ કર્યો પછી તરતજ ધન-ધોધાર કામ શરૂ કરવું પડશે. તે સમયે એકદમ કઠિન ન લાગે તેટલા માટે બહેનોએ આજીવન રેંદીઆની નિયમિત ઉપાસનાની 'અરુઆત' કરી દેવી જોઈએ.

ચરખાના સંબંધમાં બાઇબ'ધ 'કેથોલીક હેરોલ્ડ' એક ઈંગ્લીશ 'જર્નલ' શાળાઓમાં ચ- છે: જર્નલ દાખલ કર- 'કેથોલીક હેરોલ્ડ' એ વર્ષ વાની જરૂર. ઉપર એવા અભિપ્રાય જાહેર કરવાનું કાલકસ કહ્યું હતું,

કે મહાત્મા ગાંધીના રેંદીઆનો ઉપયોગ સુદર કાંતવાને માટે કરવામાં આવશે તો તે ફેલેકમંદ નીવડશે, પરંતુ અંગ્રેજોનું માથું ભાગવાને માટે તેનો ઉપયોગ કરવામાં આવશે તો ફેલેકમંદ નીવડશે નહિ, એટલે કે, જો તેનો એક ઔદ્યોગિક હથિયાર તરીકે ઉપયોગ કરવામાં આવશે તો તે ફેલેકમંદ નીવડશે, રાજકીય હથિયાર તરીકે નહિ. ખાદી પરિપૂર્ણ પ્રમુખ 'સર' પ્રફુલ્લચંદ્ર રાયના શોકાદ્વારો પરથી માલુમ પડે છે, કે તે સુચનાનો નિરાદર કરવામાં આવ્યો છે, તેમણે ફિલગીરી દર્શાવી હતી, કે આપણા લગભગ સંધર્ષો રચના-ત્મક કાર્યક્રમને પક્ષાઘાત લાગુ પડ્યો છે. ઉદા. દોઢ વર્ષથી ધારાસભામાં જવું કે નહિ તેને જિં 'અનંત વિતંડાવાદ' શાસ્ત્રી રહ્યો છે, અને ચરખાને તથા ખાદીને વખારે નાખવામાં આવ્યાં છે... ૧૯૨૧ ની સ્થિતિ કરતાં આપણો કેટલો બધો અઘડપાત પડ્યો છે !

'સ્પેટ્સમેન' ના કથન અનુસાર સત્ય હકી-કત એ છે, કે રાજકીય તરફે ચરખાને, ખાદી નાખ્યા છે. સદ્ભાગ્યે આપણી કેથોલીક ખીરાદ શાળાઓને તેની કોમત-સમજાત છે, અને માત્ર ઔદ્યોગિક દૃષ્ટિપિંદુએજ, એટલે કે સુદર કાંતવાને માટેજ તેઓ ચરખાનો ઉપયોગ કરે છે.

આ પ્રમાણે દર્શાવેલી હકીકત એકવરદી છે. ચરખાને અને ખાદીને લોકોએ માત્ર રાજકીય કારણોને લીધેજ વખારે નાખ્યાં છે, એમ કહેવામાં અર્ધસત્ય રહેલું છે. લોકોની ચરખા પરનો અશ્વઙ્ગા, તેમની આજીવન દેવો, વિલાસપ્રિયતા અથેસરોના મતવેદ, કેલકાકાના દંભ ઇલાદિ કારણે ચરખા અને ખાદીના પ્રચારની આંડે આવેલી છે. મહાત્મા ગાંધીજીએ જે ચરખો ઉપદેશ્ય છે. તેની ખરી યુખી એજ છે, કે ઈંગ્લાંડ અને જર્મની જેવા દેશો તેનો ઉપયોગ કરવા લાગ્યા છે, અને આ દેશમાં પણ ચૂરોપીયનોએ તેનો ઉપ-યોગ કરવો શરૂ કર્યો છે એ કેથોલીક ખીરાદ-શાળાઓમાં ચરખો કાંતવાને માટે દાખલ કર્યાની વાત ઉપરથી માલુમ પડે છે. જો એ ખીરાદશા-ળાઓ ચરખાનો નિયમિત ઉપયોગ કરે તો આપણી મ્યુનિસીપાલશાળાઓ, સરકારી શાળાઓ અને ખાનગી શાળાઓમાં ચરખો ચા. માટે

દાખલ ન કરવો તેમજ કે ચરખાની અને ખાલીની સાથે મહાત્મા ગાંધીજીનામ જોડાયેલું હોવાથી તેમનો વિરોધ કરવો એ અશક્ય ધર્મીધર્મા છે. જે અધિકારીઓ ઉપરોક્ત કારણોએ જ ચરખા અને ખાલીનો વિરોધ કરે છે તેના નામ દર્શનથી લડકી ઉઠે છે તેવાઓને જ “ફેટ્સમેન” ના ઉપર ટંકલા ચખ્ખા અક્ષરો લાગુ પડે છે. અમારા અભિપ્રાય પ્રમાણે તો ઉચ્ચ કેળવણી આપવાની પાઠશાળાઓ-કોલેજોમાં પણ ચરખાને દાખલ કરવો તેમજ ખાસ કરીને કન્યાશાળાઓમાં તો તે દાખલ થવો જોઈએ. વળી અનેક અનાયાશ્રમો, વનિતાવિશ્રાઓ, વિધવાશ્રમો ઇત્યાદિ સંસ્થાઓમાં તો ફરિયાદો દાખલ થવો જોઈએ. એવી જ સંસ્થાઓએ ઢગ મુઠ્ઠી ચરખો દાખલ કરવામાં બેદરકારી બતાવી હોય તેમણે પહેલી તકે તે દાખલ કરી કેવો જોઈએ.

“સાનકાન્સીરોઝો એકામીનર” નામક અમેરિકાના એક પત્રમાં નીચે અંધાગ્ય માર્ગે પ્રમાણે લખવામાં આવ્યું છે. વપરીતાં નાણાં. “ક્યોરિમીતાં નર્વા મહાનો નો સદુપયોગ. બાંધવામાં, ક્યોરિમી, ન્યાયાધીશો, નોકરો, અને ફોજદારો વગેરે, સોલીસીટરો, કેદખાનાં, કેદખાનાંના, સીપાઇઓ અને દારોગાઓ અને એ સર્વ સાથે સંબંધ ધરાવતાં સ્થળોં કાર્યો ચલાવી નજાબ પાછળ આપા દેશમાં દર વર્ષે આપણે અનમલ દ્રવ્ય ગુમાવીએ છીએ. એ રકમ દર વર્ષે કરોડો ડોલર. (આસરે સાઠ મુજબ ડીપ્રીયાનો એક ટોલર થાય) ની યદી હોય તો તેથી મને નવાજ નહિ લાગે. એ રકમને અર્થે અર્ધ કરી નાખવામાં આવે અને ગુન્દાઓ અટકાવવા મુદ્દે તે રકમનો ઉપયોગ થાય તો કેટલું સારું? સર્વ ઊંડોને સારી કેળવણી આપવામાં આવે, અસંખ્ય પરેપકારી સંસ્થાઓ સ્થપાય, પ્રકળ ભંડેર દુકાન ખાનાં, સંજીવશાળાઓ, સ્મૃતગમતતા મેદાનો, ખાગો, બાજ અને વજ તમામ લોકોને આસમ લેવાનાં સ્થળો, ધરને લગતી બાજ વિદ્યાનું સિદ્ધાંત, સારાં ધરોની સમવડો, અને એવી બીજી અસંખ્ય સારી ચીજો લોકોને મળે તો કેટલું સારું? તો આપણા ફેરીયાનો. સંજ્ઞામાં આપણે મોટા ધટોડો કરી ચક્રીયું.”

હુનીઆમાં નાણાંનો પ્રયોગ હુરૂપયોગમાં થઈ રહ્યો છે. ઉપર ગણુવેલી બાબતો કરતાં બીજી અનેક બાબતો પાછળ લખેલું અર્થ કરવામાં આવે છે. હુનીઆમાં બારેમાં બારે અર્થ મોટાં મોટાં વરકરો અને મફત રાખવાં પાછળ થાય છે. તેમાં ઘણો ઘટોડો થઈ શકે; અને મનુષ્ય ભૂતિની ઉન્નતિ કરવા પાછળ તે નાણાંનો સદુપયોગ કરી શકાય.

આપણા દેશમાં બીજી બાબતોની સાથે સાથે જ્ઞાતિવશાએ વિગેરે કરવામાં શું સ્ત્રીઓ ઉત્તર લખેલું અર્થ થાય છે. દર વર્ષે રતી છે? તેની પાછળ આપણા દેશમાં કરોડો રૂપિયા ખર્ચાતા હશે. લોકોને એ અર્થ બારે લાગે છે, છતાંયે તેઓ તે કમ્પે કરતા નથી. ને એ નાણાંનો સદુપયોગ કરવામાં આવે તો આપણા આ ગરીબ દેશ તદ્દન વન સમાન ન બની જાય? આખી હુનિયામાં સામાન્ય માન્યતા એવી છે, કે શક્તિમાં-શરીરની તેમજ મનની શક્તિમાં-સ્ત્રીઓ પુરૂષો કરતાં ઉતરતી છે. આ માન્યતા ભૂલ ભરેલી છે, એમ લાંબા સમયથી પૂરવાર થઈ ચુક્યું છે. આપણા દેશમાં મહાન જ્ઞાનીઓને સ્ત્રીઓએ હંફાવવાના દાખલા છે, છતાં એ અમાન્ય માન્યતા પોતા રતી છે. ઘણી સ્ત્રીઓ પોતા પણ-એમ ધારે છે એ માન્યતા દૂર કરવાને માટે સ્ત્રીઓએ પોતાને બીજું કંઈપણ જોઈએ. એ સંબંધમાં “ધી વર્લ્ડ” કે મોરો” નામક પત્રમાં શ્રીમતી ઘેસ હચીન્સ લખે છે:—

“હા, આપણે સ્ત્રીઓએ પોતાને મુખ્યત્વે કરીને ઉતરતાપણાને આ ખ્યાલ દૂર કરવો જોઈએ. પરંતુ ને પુરૂષો આપણે માટે એમ ધારે કે આપણામાં વિચારો છે અને કમાઈકમ આપણામાંની કેટલીક આવેલાની સેવા યોગ્ય, ગુણો ધરાવે છે તો આપણને પુષ્કળ મદદ મળે. જ્યારે નવીન પ્રવૃત્તિઓના અર્થ સમજીએ, અને થોડી આગળ પડતી વ્યક્તિઓના ઉપરીપણની જગ્યાએ લોકોનું નવીન અગ્રેસરપણું જેવામાં આવશે ત્યારે પુરૂષ કે સ્ત્રી પ્રમુખપદ તે તે સર્વ સરખું ગણવામાં આવશે. ને અમુક પુરૂષ કે અમુક સ્ત્રીમાં પ્રમુખપદ લેવાને માટે ખાસ યોગ્યતા હોય તો તે

૩૫ અથવા સ્ત્રી પ્રમુખપદ લેશે. અત્યારે જુવો,
 ૪ સ્ત્રીઓ અને એક પુરુષની બનેલી કમિટી
 ૩૫ તરફ દૃષ્ટિ કરીને તેને પ્રમુખપદ
 લાવી, વિનંતિ કરે છે. સ્ત્રીઓ અને પુરુષોને
 મેક સાથે જ્યાં કેળવણી અપાય છે એવી વિદ્યા-
 શિક્ષામાંથી બહાર પડતાં યુવક યુવતીઓમાં
 માપણને ખરી લોકસત્તાનું કાર્યન થાય છે.
 કેમતામાં વધારે દુદારવી સમસ્યા, જોવામાં આવે
 કે. એમાંના કેટલાક પુરુષો તો સ્ત્રીઓ પર સંભા-
 રતાની દૃષ્ટિથી જોતાં દેવાઈ ગયલાં હોય છે.
 માનસથાસ્ત્રીઓ એ વાત અકબચાસી બલે છે
 તેનો તેમને પ્રત્યક્ષ અનુભવ થયેલો હોય છે. ”

આપણા દેશની સ્ત્રીઓએ આ વાત સમજ
 લેવી જોઈએ, અને તે પ્રમાણે પોતાની યોગ્યતા
 સાબીત કરી આપવી જોઈએ. સ્ત્રીઓની ખરી
 ઉન્નતિને માટે આવી અપૂર્વ આત્મ-અર્થ
 ખીલવવાની ખાસ જરૂર છે.

અમદાવાદમાં બરાચલા “ ગુજરાત કલા
 મંદ્યન ” ના સ્વાગત મંડ-
 ગુર્જર સુન્દરી બના પ્રમુખ કવિશ્રી નંદાલાલા
 અને તેના દલપતરામે ગુર્જર સુન્દરી
 સુન્દર પોષાક, અને તેના સુન્દર પોષાકની
 નીચે પ્રમાણે પોતાના બાપણમાં પ્રશંસાં કરી
 છે:—

“ ગુજરાતની સૌંદર્યવાટિકા-વિવિધ ને વિરાળ

છે, જનમોહિની છે. એ સૌમાં સૌન્દર્યવાનની
 પરમ રસકલા, સર્વશ્રેષ્ઠ કૃતકલિકા તો ગુર્જર
 સુન્દરી: શું દિન્દુ કે શું ધસ્વામી, શું પારસી
 કે શું ખ્રીસ્તી કે શું યાદુદી. ગુર્જર સુન્દરીના
 ગરબા ભરતખંડમાં અનુપમ છે, જગત્પ્રભમાં
 ગણપમ છે; ગુજરાતજુ જગત્સુન્દરીઓમાં એવી
 અનુપમ છે. ગુર્જર સુન્દરીઓના પોષાક સગવડ,
 સૌન્દર્ય, લાજમર્થાદને માટે બેનમૂન છે; મદ્રાસમાં,
 મદ્રાસપટ્ટમાં, બંગાળમાં ઘણી નવસુન્દરીઓ
 ગુજરાતના પોષાક ઉપર મોહી છે અને ધારણ
 કરી છે. ગુજરાતની સંસ્કૃતિની, સંગીતની,
 કલાની, કવિતાની, ધાર્મિકતાની, ગુર્જરસુન્દરી
 પરમપુર્ય કલિકા છે; એવી પાંખડીએ પાંખડીએ
 અદ્ભુત ને અસાધ્ય પરિમલ પમરે છે. રાજ-
 મહેલોમાં નેમજ શરીઓની કુપડીઓમાં ગુર્જર
 યશસ્વત્રીપ ગુજરાતજુ જન્મે છે. રણવાસમાંની
 એ રાણકદેવડી ને સદ્ભલિંગ તળાવ. ગોડડી એ
 જસમા કોડકુનો પરિવાર નિર્વંશ નથી થયો.
 ગુજરાતને ગામેગામ સડીઓની દેદરીઓ છે.
 ગુજરાતની એ નવસુન્દરીઓ । ગુજરાતની એ
 શુભિલવનું, એના પુરુષનું, એના સૌન્દર્યનું એના
 સતીત્વનું નવવિકાસને નામે, નવભાવનાઓને
 નામે ખૂન માં કરતી હો । ” કવિશ્રી નંદાલા-
 લાલાના એ સંદેશ તરફ અમે ગુજરાતની શુભિલ-
 બ્દેનેતુ ખાસ ધ્યાન એટલે જીએ.

વકીલ—ધરમાંથી તું બહાર નિકળ્યો ત્યારે તારી પાસે શું હતું ?

ગામડિયો અસીલ—લેંબડાનું ઝાડ ! સાહેબ,

વકીલ (ચીડાઈને)—અરે ! તું શું લઈને નિકળ્યો હતો.

અસીલ—રામનું નામ ! બાપણ,

× × × × ×

તંત્રી—આપ પુરસદન સમયે એકાદ લેખ લખી આપી કૃતાય કરશે.

લેખક—માફ કરજો સાહેબ, મારા જ લેખ દેવી વિધાત્રી લખી ગયાં છે.

પનઘટ.

[ચિત્રકાર: શ્રીયુત એમ. વી. ધુરધર
એ.એમ.]

(મુંબાઈના ગુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રીમંડળનું સુખપત્ર)

ર્ષ ૧ હું.

એપ્રિલ ૧૯૨૪.

અંક ૮ મો

(રાસ.)

લેખક—શ્રીયુત દામોદરદાસ ખુશાલદાસ બોટાદકર.

(સખિ! પડવાની પછી ખીત ગતમત ભૂલી દે-એ ઢાળ)

(૧)

સખિ! પનઘટનાં પરિચાલુ મુજને ગીટાં દે,
મેળા સહિયર કેરા સંજ દોઢાલ દોઢા દે;
યાં બળબળ વહેતી નીર સરિતા શોભે દે,
ચીતમને પળતી પંથ પળ નહિ ઘોભે દે.

(૨)

શી અંતરને ઉછરજ હહેલો લેતી દે,
જીવનને લોવા કાંજ વેગે વહેતી દે;
અણભર્યો કે આનંદ મનડે માણે દે,
એના કંઠેરા અભિલાખ જન શું ભાણે દે!

(૩)

(૧)

તરૂઓ શાં એને તીર નિરખી નાચે રે,
ભેધ ભાવભરીને ભાવ હૃદયે રાચે રે,
ફૂલમાંની ગીઠી ફેર ઉરથી આપે રે,
છાંયહલી દધ સંતાપ હે-હે કાપે રે.

એ બહાલેરી વનપદ ચિતડે ચોંટી રે,
આંતુથી ભીના આંખ અંજો ભેતી રે,
ઓ ! વાદળથી ઢંકાય મહિયર મારું રે,
નવાં અંતરને ઉકળાડ વસતાં બહાલાં રે.

(૪)

(૭)

રોલનતી આંખાડાળ કોયલ દહુકે રે,
ગીઠી એનો મદરોર ઉરને અડકે રે,
એ રસધેલીનાં ગાન બીલી કરતાં રે,
વનપંખી મનમરતાન કિલકિલ કરતાં રે.

મારીના ગીઠા ભોલ વાયુ બહેતો રે,
કેં ભાવભયાં ભલુકાર દીલને રેતો રે,
કોઈ વાદ જતાને વાત દરીએ કહેયું રે,
સોંપીને ઉરમદરા રીલી રહેયું રે.

(૫)

(૮)

ધણ ચરવા સામી ધાર ધસતું ધોરે રે,
ગોવાળા વાંસળી વાવ મુર અંબીરે રે,
કોઈ પાછા ધરતી પાય વસ્ય વિભોરે રે,
એકલારી શી અડળાય, મુરભી રોકે રે !

સાહેલી ભરીને હૃદય માગ મળશે રે,
આંખહોએ ધાતાં હિયાં દસશે રે,
ધરણી ઉડી ગોઠ હે-હે કરયું રે,
અમૃતના બીંટી એધ અંતર મારું રે.

(૬)

અણતોળ્યા ભવના ભાર મનથી મદરો રે,
અણજુલ્યા તનના તાપ ઘેરા પદરો રે,
નવાં ઉરનાં આપોઆપ ફૂલડાં ફૂલે રે,
એ ધરીની મહિયરમારય પનપદ પૂરે રે.

જગતની ઉત્પત્તિ સાથે સી પુરુષની ઉત્પત્તિ અને પુરુષ સુંદરીની નેડમાં સી જગતની મહાન દેવી. સીઓ જગત ઉપર રાજ્ય ચલાવે છે, બધે તેમનું રાજ્ય આપા વિશ્વમાં છે. જગતનિર્ણયતાઓ સીઓને જગતનું રાજ્ય સોંપ્યું હોમાં તે વિશ્વભરે સુંદરીઓની હાથકાત આંકેલી છે. એક ધડી-બર વિચારે કે સીઓને જ કેમ જગતની લગામ મેપિકી છે? સીઓ પ્રેમની મૂર્તિ છે, સીઓ જગતની માતાઓ છે, અને સીઓ જગતની દેવીઓ છે. જગતમાં મનુષ્યના હૃદયમાં આર્તનાદથી પહોંચે કે હે માનવી ચાહે, છે, તું જગતની સુંદરીઓને પ્રેમ ક્યાં નથી? જગતનાં બીતર તોડો, સ્વર્ગમાં પહોંચો અને પાતાળમાં ઉમરો પણ પ્રેમનું સામ્રાજ્ય સર્વત્ર-વિસ્તરેલું માલમ પડશે, સૃષ્ટિ પ્રેમથી જ ચાલે છે, અને પ્રેમ એ સૃષ્ટિનું જીવન છે. પ્રેમ વિના સૃષ્ટિ એક ધડીતર પણ ન ચાલી શકે. યોગીઓનાં યોગ જુઓ, તપશ્વીઓનાં તપ જુઓ અને ઋષિઓનાં સ્તપ્ત જુઓ: ક્યાં નથી પ્રેમનું સામ્રાજ્ય? સૃષ્ટિમાં સુંદરી તરફનો પ્રેમ અવનવો વ્યાપી શુંનો છે, અને આ પ્રેમની ભાવના હવે તો જુરાજ રૂપમાં પડાપડ છે. સુંદરીઓ એટલેજ નહિ શૂદની શૂદકારનારણપણ શૂદની શૂદદેવી; સુંદરીઓ એટલેજ નહિ બાળકો

લેખક:—શ્રીયુત "સ્નેહ-કાન્ત"

ઉછેરવાનું કામ બાલુ-નાર સાધારણ માતાઓ

પણ શાયરનું સ્તનપાન કરાવનાર વીરાંગના ઓ: સુંદરીઓ એટલેજ નહિ પતિની મુગ-જળની આશાઓ પૂર્ણ કરાવનાર આશાવેલી પણ જીવનપ્રવાહમાં માર્ગ બતાવનાર જીવન ભોમીઓ પણ હા ! આ જીવન ભોમીઓ! કેમ જીવનપ્રવાહમાં ભૂલી પડેલી છે ! જીવન માર્ગ તેમને મારે ખૂંટ્યા છે છતાં કેમ જળ પ્રવાહમાં તેઓ ફૂંટીઓ ખાય છે ! ભગિનીઓ ! ક્યાં ગયું તમારું કર્તવ્યપણું અને કાર્યદક્ષતા ! ક્યાં વહીવટ તમારી ઉચ્ચ ભાવનાઓ ! તમે જરૂર તમારી ફરજમાંથી ભૂલાં પડેલાં છો: તમારો માર્ગ તમે ભૂલ્યાં છો અને રખડો છો બીજા માર્ગના વહનમાં ને ને ભૂલતાં તમે તમારી ભાવનાના આ-દર્શો-તમે સંસારને સ્વર્ગમય બનાવનાર દેવાંગનાઓ છો-તમેજ દુઃખને દીપાવનાર દેવીઓ છો, અને તમેજ દેશને ઉદ્ધારનાર વીરાંગનાઓ છો. તમને કદું તદગારો એક ભૂલકથીનો માર્ગ ? ને ને માફ લગાડતાં. ને ને મ્હારી તરફ નિસાસો નાખતાં પણ જરાક વિચાર કરજો. બાળકોને ઉછેરનાં, તેમને સંસ્કાર કરાવનાં અને તેમને વીર તરીકે ઉછેરી વીરમંદાનાં શુભો તદમના જીવનમાં સિંચવા એ તમારું કર્તવ્ય: તમે ખરેખર આજનું જન્યાં છો: તમે તમારા જીવનને

વહેવડાવવાં તાકાદ, ગુમાવી છે, અને વધારામાં પરત્રતાનાં દાસ બન્યાં છે. નથી રહ્યો ત્હમારામાં તમારો આદર્શ કે? ઉદ્દેશ: તમારા બાળકોનું રક્ષણ અને પાલન તમારા નોકરો કરે છે. તમારા બાળકોનાં સ્નેહી તમારા નોકરો બન્યા છે અને માતા તરિકે ઉછેરનું કામ પણ તેઓજ કરી રહ્યા છે. તમારા બાળકો તેમના શિક્ષણની શરૂઆત તમારા તે શુભિયલ નોકરો પાસેથીજ કરે છે. આ નમારી તમારા બાળકો પ્રત્યેની ફરજો! ત્હમારા આત્માને પૂછો કે કેટલી ફરજો તમે તમારા બાળકો પ્રત્યે બજાવે છે. તમારા આંજકાલના બાળકો બિવિધના તિલક ગાંધી અને ગોખલે છે, તમારા આજ કાલના બાળકો બિવિધના વીર નાથકો છે.

કવિ ન્દાનાલાલના શબ્દોમાં કહીએ તો:

માતાપિતાની સમ્ભવેલ પાંગરે,
નેનાં પ્રયુક્ત પુષ્પ તે સંતાન.

તમે તમારી વેલને ખીલવી વેલ ઉપર પ્રયુક્ત પુષ્પ જગતને સ્પર્શો છો, પણ તેની મધ્ય ઉઠીસી કળીને ખીલવવા માટે કેમ નીલવડોને રસ નથી? સંચનાં? ત્હમારા પુત્રોને તારી રીતે ફેળવી હેમનામાં આદર્શ વીર તરિકેના રસનું સિંચન કરો. તમારા બાળકોને જગતવાડીમાં ફેરવો અને જાતાવો જોવા જેવી

વસ્તુઓ: જો જો અગત્ય રાખતાં હેમને નજીવી બાળતોથી. તમને પ્રેમનો પૂછી શકે તેવો ઉત્સાહ તેમનામાં જન્ય કરો. તેમના અંવનના શિક્ષક તમેજ છો. શિક્ષક તરિકેના શુભો ઉતારો તેમના અવનમાં. બગિનીઓ! તમારે ઘણુયે ધ્યાન અને મનન કરવા જેવું છે. તમારી વાતચીતમાં, હરવા ફરવામાં, અને પહેરવેશમાં: તમારા પહેરવેશમાં એવો તરિકે બાહ્યકબર ન હોય કે જેથી ત્હમારા પાસે જૂલતા પુત્રો તમારો આડંબર શીખે. તમારી પ્રાતચીત અને વાર્તાવિતોદમાં એવું કશુયે ન હોવું જોઈએ કે જેમાંથી તમારા બાળકો ખીલું કંઈ શીખી શકે. તેમના કાચનિર્મળ અવનમાં તમારે તો એવું પ્રતિબિંબ પાડવાનું છે કે જેમાં શુભ અને વિદ્યાનું પ્રતિબિંબ તેમાં પડી રહે. તેમનું શરૂ થતું કુમળું અવન નિર્મળ અને શાન્ત હોય છે. શુભિ અને શાન્ત સરોવરિયામાં જેમ સૂર્યનું પ્રતિબિંબ પડી રહે છે તેમ ત્હમારા બાળકોના પવિત્ર અવનમાં તમે તેવું પ્રતિબિંબ પાડવા માગશો તો પડી શકશે.

વીરાંગનાઓ! ફરજોમાંથી જૂલાં પડ્યાં હો તો વજો પાળાં ને અવનને માર્ગે: સ્ત્રીનાં સંવિચી અને દમયાંતીને યાદ કરો અને આરતના ગૌરવમાં પૂદિ કરવા કમ્મર કસો.

“અરે આ કોનું શાક છે?”

“તમે ચાખીને નથી કહી શકતા?”

“ના ના.

“ત્યારે કોનું શાક છે તે જાણવાની તમારે શી જરૂર છે?”

x x x x x

“એક સાથે બે કામ ન થઈ શકે”, વાંકમાં આવેલી વસ્તુએ કહ્યું—“આ બધું જુલો જાઓ ને મને માફ કરો—”

પરંતુ એક સાથે બે વેરો ન ચલાય મારેજ માગશે માફ કરવું ને બધી જગતે કામ સાથે કરી શકતા નથી.

વસુધરાને પ્રશ્ન.

લેખિકા:—સૌ. દીપકબા દેસાઈ.

('રામ-સોહીની ગઝલ: દાન- સરદારશીકી લમના અળ
દમારે દિલમેં હય. ')

હું પૃથ્વિ પ્રશ્ન વસુધરા, એ પીયૂષજરણી ભારતી !
રનો પુરાણ ક્યાં કર્યાં ? કાં ઉદર ગુણ જુતાઈતી ?

અક્ષતીર પરશુરામ ક્યાં ? અક્ષતારી ભીષ્મ મહારથી:
વીર હાક ગજવી ક્યાં ગયા, ભીમ, કર્ણ, અર્જુન કેસરી ?

અક્ષતિષ્ઠ યોગી વસિષ્ઠ, વિશ્વામિત્ર ગૌતમ ક્યાં ગયા ?
કુરુતર ભવાઈ ઉતરી, ક્યાં ભક્ત સંત સિધાપીઆ ?

માધુ પીઠાએ દાળતી, દ્રક ધર્મપત્ર ફરકાવતી,
વિશાટ મૂર્તિ અક્ષતી, ત્રિપાર્થની કહો ક્યાં રામી ?

વર્તમાન ભૂત-ભવિષ્ય, ગીતા ગાથ અહો સામંતની:
ભીલ ભાણ થકી બીધાયલી-એ શ્યામ મૂર્તિ ક્યાં ગ્રાધ ?

અહ યા, સીતા, પાંચાલતનયા, સૂરી સતીએ ક્યાં ગઈ ?
ચંદી સગી રણમાં ધૂમળી, વીર રમણી ક્યાં ગઈ ?

નિન્દેશ કેરી વેદિપર, ત્રિયદેહ દીધી અર્હત:
પરવા કરી નહીં ગ્રાણી, એ વીરલા છૂપ્યા કહી ?

પડ પૃથ્વીનાં ઝાળાં વળે, ઇતિહાસ સાહુ-ઉચલાવળે:
રથલદેહ વિલીયા છતાં, યશનાં ફારીર ચિલ્લે-હજી,

ઝોજન ભયાં એ રતના: જળકાર દૂરો દો દાખવી:
સાદિવડ શાન્ત પ્રગમ, દીપક-નયેત મગરો ભારતી !

યોગિની મહારાયા માણ
મહારાજ

ઉર્ધ્વ

શ્રી. હરિકુંવરી.

લેખિકા:

સ્વ. સૌ. માણેકમાધ દેહાનંદ કવિ.

આ વિદુષી આર્યના જન્મ, દાશીનિવાસી વડનગરા નાગરે આદ્યા રામેશ્વર ભટ્ટને ઘેર વિ. ૧૮૮૩ ના કાર્તિક વદિ ૭કે શુક્રવારે તેઓને મોચાળ ભરત-પુરમાં થયો હતો. ભટ્ટજી વેદાંત, વૈદક અને જ્યોતિષમાં કુશળ હોવાથી મહાત્મા કહેવાના. આજીવિકા અર્થે ખીન્ને કાંઈ ઉદ્યોગ ન કરતાં વિદ્યાર્થીઓને મફત ભણાવતા, ગરીબોને વિનુ મૂલ્યે ઔષધ આપતા તથા જિવાસુઓને મરિચી કયા સંભળાવતા. લોકોમાં તેમની સારી પ્રતિષ્ઠા હતી તેથી તેમજ સુવંજનો તેમને થાંત તથા ઉદાર સ્વભાવ જોઈ માન-પૂજન કરતા, તેથી વ્યવહાર ચાલતો હતો.

હરિકુંવરીનો જન્મ થયા બાદ તેઓ દાશી આપ્યા. અહીં કેટલોક સમય રહી કલકત્તા ગયા. આ વેળા કુંવરીના માતૃશ્રી તેમને સાદાચાર વર્ષનાં મુઝી ગત થતાં એક કુશલ ધાત્રીના હાથે તેમનું પાલન થયું; તેમજ એ સમયથી પિદાર પિતાશ્રીના સત્સંગનો વિશેષ લાભ મળ્યો. રાતે કયા ચાપ ત્યારે નિદ્રાવશ ન થતાં શ્રવણમાં ખેસે, પિતાજી ઉપનિષદ,

શ્રી હરિકુંવરી.

(જાતિ)

યોગિની શ્રી હરિકુંવરી, ગર્જિ જેવાં દત્તા મહામાયા, ધન્ય જનક ને નયા, કેળવી કન્યા કરી અમર કાયા.

ગીતા તથા સ્તોત્રોના જે પાઠ કરે તે સાંભળી કંઈક કરી લે અને તે સાથે ધારણાશક્તિથી ગીત-કીર્તન ગાય. એમ કરતાં સંસ્કૃતનું જ્ઞાન થયું અને બંગાળી તો દેશભાષાને લીધે પ્રથમજી શીખી ગયાં.

આ સમય જોઈ ધાત્રી પ્રસન્ન થવાને બદલે દ્વેષભાવથી કહેતી કે દીકરીની જાત ભણે તો સાફ નહિ તેથી પુસ્તકને દૂર મૂકી તેની કંઈ ભરત-સીવાય શીખે. પરંતુ અંતઃકરણમાં વિદ્યાપ્રીતિ મુદક હોવાથી સ્વાભાવિકજે અભ્યાસ વધતો ગયો.

આઠ વર્ષની વયેજ તેમનું ગૌરવણુંકુત સ્ફૂલશરીર સાધારણ કદનું તથા કસાયકું લાગતું તેમજ મુખે ગાળ અને ચળકતાં નેત્ર, ચહેરાની કાન્તિમાં વૃદ્ધિ કરતાં હતાં. આ સમયે જન્મનગરના ગૌરવામિત્રી બાણરાયજી કલકત્તે પધારતાં તેમની પાંત્રે કંઠી બધારી બહુ સમર્પણ લીધું, પણ અંતરમાં સન્નિહિત વિશેષ હોવાથી રામાયણનો અભ્યાસ આદ્યો અને તેના અર્થ બહુ સારી રીતે કરવા લાગ્યાં. તે સિવાય શિવકવચ અને શિવસ્તોત્રનો પાઠ પણ દરરોજ કરતાં હતાં. ગુરુસ્વરૂપ પિતાશ્રી માં પવિત્ર તન્મયતા હોવાથી જન્મનું નામ હરિકુંવરી હતું તેઓ તેમને મન્મનબાધ કહેતા. તે જોઇ કેટલાંક કાશીવાસી સંબંધી જનો પણ એજ નામે બોલાવતાં. શ્રીતાજીમાં શ્રીકૃષ્ણે કહ્યું છે કે—

મન્મના મય મદ્ભક્તો, મદ્યાજિ માં
નમસ્કુર ।
મામેયૈવ્યસિ સત્યં તે, પ્રતિજાને
પ્રિયોડસિમે ॥

દશ વર્ષની વયે પરણી સાસરે ગયાં ત્યાં સદવર્તનથી સર્વનો પ્રેમ સંપાદન કર્યો. નજીક નો તો તેમના પ્રત્યે એટલો ભાવ કે પ્રભાવે હોય પ્રથમ એમનુંજ મુખ જોય. આમ જે વર્ષ વિત્યા બાદ પત્નિ સ્વર્ગે ગયા અને થોડી મુદતમાં તેમના એક બંધુ હતા તે પણ ગત થયા. સાસુએ પુત્ર મળ્યું પછી પુત્રીને વારસ બનાવી વિધવા વહુનાં ધરણાં, લુગડાં લઈ લીધાં, અને પિયર જતી વેળા શરીર પર જે જે ધરણાં હતાં તે પણ માગી લઈ એકજ વસ્ત્ર સાથે વિદાય કર્યો.

પિતાને ઘેર જઈ તેમની સાથે યાત્રાએ પ્રયાણ કર્યું. આ સર્વ જના પગે ચાલી કરવાની હતી. કાશીથી મથુરાં, લાંથી ગોકુળ, વૃંદાવન-દાવજી તથા ભરતપુર થઈ કુંભના મેળામાં હરહાર આવ્યાં (વિ. સં. ૧૯૦૦). આ

વેળા સંઘમાં એક સમાન વયની બાળવિધવાનો મેળાપ થયો. બંને જણીઓ એકલી પડે ત્યારે પોતાનાં બગડી ગયેલાં સંસારની વાતો કરે. મથુરામાં તેઓએ સાંભળ્યું કે અહીં એક સાધુ છે તે રૂપીયા બેઠ લઈ મરી ગયેલાં માણસનાં દર્શન કરાવે છે ! આ વાત યાદ રાખી બંદીનારાયણથી પાછાં રરતાં મથુરા સુકામે પેસાં સાધુને મળવા કરાવ કર્યો. હરિકુંવરીને પોતાના બંધુ સાથે ઘણો પ્રેમ હોવાથી તેને જોવાની અને પેલી વિધવાબાઈએ પોતાના પતિનું મુખ જોવાની ઇચ્છા જણાવી.

રાત્રે સ્વર બદ બહારથી આવી ઉતારામાં આસને બેઠાં હતાં. તેણે બંને બાળાઓને પાંત્રે બોલાવીને કહ્યું. “તમે ભગવદગીતા ભણ્યાં હો, તો કહો જોઈએ તેનાં બીજા અધ્યાયનાં અગીવારમાં સ્તોકમાં શું કહ્યું છે. ”

અશોકાનન્દશોચસ્યપ્રજ્ઞાવાદાંશ્રમાવસે।
ગતાસૂતંગતાસૂંઘ, નાનુશોચંતિ પંડિતાઃ॥

ગઈ વરતુનો શોક કરવો, એના જેવી કાષ્ઠપણું શાયનીય બાબત નથી. મરણ દેહનુંજ થાય છે; આત્મ અમર છે. પોતાનાં હાથે જે પંચમહાભૂતના શરીરને બાળી નાખ્યું તેને પાછું વળી કાણ બતાવી આપે ? ને તે પેસા લઈને ! મારે આવા વૃથા વિચારમાં વખત ખોઈ શોક કરવો, એ તમારાં જોવાં સમજીને ઘટે નહિ.

પિતાજીના આ રાખે સાંભળી બેઠ રરમાઈ ગયાં અને પછીથી નિત્ય આત્મવિચાર, જપ, તથા શાસ્ત્રના ચિંતનમાંજ રહેવા લાગ્યાં. હરહારનો મેળો કરી બંદીનારાયણ તથા કેદારનાથ થઈ ગંગોત્રી સુધી ઉતાર બહુ પ્રવાસ કર્યો. કેટલીકવાર યાત્રામાં અરથો મળી બોળે હિંદવી પગે ચાલવું પડતું. કુસ્કેનની યાત્રા ફરી જળવમુર ગયાં. ત્યાંથી પુષ્કરજી થઈ નાયનારા ને લાંથી મથુરાજી વનયાત્રા કરી

કાશી આવ્યાં. અહીં થોડી મુદત રોકાઈ-પરે
આવી જગદીશની જાત્રા કરી. જગન્નાથપુરીથી
વૈદનાથ તથા ગયાજી થઈ પાછાં કાશી આવ્યાં.
એમના પિતાશ્રીના ગુરુ સ્વામીશ્રી સન્નિધાનંદ
સરસ્વતી, આનંદગુહા નામની સ્મરણીય
જગ્યામાં રહેતા હતા. પિતા પુત્રીએ ત્યાંજ
નિવાસ કર્યો ને નિરંતર ઇશ્વર આરાધનમાંજ
રહેવા માંડ્યું. કોઈનો આશ્રય નહીં છતાં
યથાશક્તિ સંતસાધુઓનો સત્કાર કરતાં તથા
મહાગુરુનાં પુસ્તકમંડાપમાંથી શાસ્ત્રાવલોકનમાં
સમય કઢાડતાં, ભગવદ્ગીતા, રામગીતા, ગુરુ-
ગીતા, અવધૂતગીતા, શિવગીતા, ગીતગોવિંદ,
ઉપનિષદો, રામપંચાખ્યાયી, સખાશતી અને
ગુમાવણાદિ પિતાશ્રી પાસેથી ભણી, યોગ-
વાશિષ્ઠનું શ્રવણ મનન કર્યું; વૈદક અને
ન્યોતિપૂતા ગ્રંથો જોયા તથા સ્તોત્ર,
કવચ અને મંત્રતંત્રના ગ્રંથો વિચારવામાં
આગળ વધ્યાં.

વિ. સં. ૧૬૧૨ માં એમના પિતાશ્રીએ
વિદ્વત્સંન્યાસ ધારણ કર્યો; બાદ એ વર્ષે
મૃત્તાવનનો બળવો જગતમાં બહીરને લીધે સર્વેને
ગામમાં જવાની બદ્ધ પડી ત્યારે તેઓ પણ
રંગધાર જઈ વસ્યાં. વિ. સં. ૧૬૧૭ માં
શ્રીરામેશ્વરમંદિરે મુકિતને પામ્યા. એઓનું
સંન્યાસ આગમનું નામ બ્રહ્માનંદ સરસ્વતી
પાડવામાં આવ્યું હતું. આ વેળા દુરિકુવરઆણનું
વયચોત્તીસવર્ષનું હતું. કહેયો સૌ તેઓને “માછ
મહારાજ” કહેવા લાગ્યાં. બળવો શાંત પડતાં
આનંદગુહામાં એકઠાં રહેવા માંડ્યું. સોજનના
અભાવે કંટકીકવાર સાથેથી તથા કંદમૂળ ખાઈ
નિર્વંહ મસાવતા, તથા શુકામાં સ્વચ્છતા
રાખવાનું કામ જાતેજ કરતાં. કંટકીક મુદત
બાદ ફરી યાત્રાએ ગયાં, ત્યારે નિર્જન હિન્દ
સ્થાનમાં હિંમેતથી એકલાં રહેતાં. અને નિરં-
તર શાસ્ત્રાભ્યાસ, ભજન તથા જપ તપનો
આનંદ અનુભવતાં હતાં.

આયસમાગના સ્થાપક મહર્ષિ સ્વામી
ધ્યાનંદ સરસ્વતી એમને “ગાર્ગિ માતા” કહી
બોલાવતાં અને એમની વિદ્વતા તથા અનુ-
ભવને માટે પ્રસન્નતા બતાવતા હતા. માછ
મહારાજની છોતિ; ઉદેપુરના મહારાણ્યએ
સાંભળી પેતે, તેમનો સત્સમાગમ લેવા તથા
જનાનામાં પોતાની રાણીને, તેમનું દર્શન
કરાવવા ઈચ્છા થતાં ઉદેપુર તેડાવ્યાં. અહીં
પીર દિવસ રહી સ્વપ્ન જાનલાભ આપ્યો.

ચિત્રોસોદિકન સોસાયટીનાં સ્થાપક વિદુશ્રી
માડમ બ્લાવારસિક અને કર્નલ બોલકોટ
ન્યારે હિંદમાં આવ્યા ત્યારે સ્વામીશ્રી
ધ્યાનંદ સરસ્વતી તેઓની સાથે હતા. આ
ત્રિપુરીનો કાશી મુકામ થતાં માડમે સ્વામી-
શ્રીને કહ્યું કે વિદ્વાન પંડિતો અને મંદા-
ત્માઓ તો ઘણા જોયા પણ સ્ત્રી શરીરમાં
તેવું કંઈ જણાવું નથી. આ ઉપરથી તેઓએ
આનંદગુહામાં માછ. મહારાજનાં દર્શન
કરાવતાં. પુણું સંતોષ થયા, (વિ. સં.
૧૬૩૩). ત્યારબાદ ત્રણવાર માડમનું કાશી
આગમન થતાં અત્યેક વેળા તેમના દર્શનનો
લાભ લીધાં સિવાય, રહેતાં નહિ. મિસીસ
એની બિસટ તથા મીસ. મૂલર ઉપરાંત બંગા-
ળનાં અનેક વિદ્વાનો, માછને મળી; શાસ્ત્ર
શ્રવણ કરતાં અને કેટલાંક શ્રીમતો તેઓનો
સેવા સત્કાર કરવામાં અહોભાગ્ય સંજ્ઞતા.

વિ. સં. ૧૯૪૫ માં ડાકોર, નર્મદા,
દારકા; ગીરમ, મુદામાપુરી, નારાયણ સરોવર
વિગેરે ગુજરાત કાશિવાસની જગ્યાઓ પરિ-
પુણું કરી મુબંબ આવ્યાં. ત્યાં પણ આઠ દસ
દિવસ નિત્ય શાસ્ત્ર સંચાર કરતાં અને પ્રસંગ-
પાત જુદા જુદા મનુષ્યો જે પ્રશ્નો પૂછતાં,
તેનું સમાધાન કરતાં, મહન વિષયોમાંની
ઝીણી બાબતો સરળતાથી સમજાવતાં. આ
પ્રસંગે કલાકના કલાક નીકળી જતાં. તે
શ્રવણનો લાભ એમણે રહેલી શ્રી રામગીતા

ભાવાનુવાદના પ્રકારક (કવિ શ્રી કદાનજી ધર્મસિંહ) વિગેરે સુદ જીરામુઓ બહુ ઉત્સાહપૂર્વક લેતા. એ પુસ્તકમાં માછ મહારાજે જે વિદ્વતા તથા અનુભવયુક્ત વિવેચન કર્યું છે, તે અઘાપિ વખણાય છે. સુપ્રસિદ્ધ સુધારક અને મુખ્ય સેવા સદનના સ્થાપક સદગત મલબારીને પોતાના ઇંડીમાં સ્પેક્ટેટર પત્રમાં તેમજ સુદેશનનાં વિદ્વાન તંત્રી, સ્વ. માણેકલાલ નમુબાઈએ વિવેચન કરતાં પૂર્ણ સતોષ બતાવ્યો હતો. એટલુંજ નહિ પણ તેના પ્રકાશકની સાહિત્યસેવા માટે સારા શુદ્ધોમાં પોતાનો અભિપ્રાય આપ્યો હતો.

માછ મહારાજની માતૃભાષા ગુજરાતી હતી, પરંતુ હિંદી, ગ્રંથ અને અંગ્રાજી ભાષા, તે પ્રાંતમાં વિશેષ રહેયું થતાં સ્વભાષા જેવીજ સરળ થઈ હતી. સિવાય સંસ્કૃત તથા મરાઠી ભાષા નિત્યના અભ્યાસથી એટલી મુગમ થઈ હતી કે તેના પ્રત્યેક શબ્દો શુદ્ધ તથા સ્પષ્ટ-પણે ઉચ્ચારતાં ઓતાઓનું આકર્ષણ થતું હતું.

આસન સ્થિર છતાં ચાલવાની ટેવને લીધે શરીરમાં કૃત્રિમ સ્વાભાવિક હતી. સર્વ વ્યવહાર કરકસરથી ચલાવતાં તેથી કોઈ વાતનો તોટો આવતો નહિ. આહાર, નિદ્રા, અદ્ય અને નિયમસર તેથી પ્રુક્કળ વખત દરમ્યાં રહેતો. પાછલી રાત્રે નિત્ય ત્રણ વાગેજેલી ત્રણ કલાક ધ્યાન માટે શુદ્ધમાં બેસે. જ થી, આઠ વાગ્યા સુધી બે કલાક સ્તોત્રપાઠ કરે. ત્યારબાદ બોજનકાળથી પરવારી અગ્યાર વાગે ત્રણ વાંચન થઈ કરે. સાંજે પાંચ વાગે પાછાં જિરામુઓને સુબોધક વાતો કહે અને વચ્ચે કોઈ વ્યવહારિક બાંજગડ લાવે તો તેને સલાહ આપી સમાધાન કરે.

વિ. સં. ૧૯૪૮ માં કલકત્તાના સુપ્રસિદ્ધ બાણુ કાલિયરણે આમંત્રણ કરી, પોતાને ત્યાં ઉપદેશ અર્થે તેડાવ્યાં. તેઓ માછ પ્રત્યે ગુરૂ ભક્તિ રાખી સેવા કરતા, તેમજ જીરદાનપુરના શ્રીમંત વડીલ શ્યામચરણ ભટ્ટ વાનપ્રસ્થ લઈ બાર વર્ષ આ મહાનુભાવ પાસે આવી રહ્યા હતાં. સિવાય આસપાસનાં લોકોમાં એટલી શ્રદ્ધાભક્તિ હતી કે સર્વે તેમને દેવીસ્વરૂપ માનતાં, તે, તેમની વાતો ધ્યાનથી સાંભળતા હતાં. ઇશ્વરમાં આસ્થા અને અંતઃકરણમાં એટલી મહનશીલતા કે વૃદ્ધાવસ્થા ને જીર્ણ-વૃત્તરની જિંદગી છતાં એ વાતની ટોચને ખેંચી પેડી નહિ ને એ દેવીવિભૂતિની પ્રતિ-ભાઓ નિત્યની આનંદમય સ્થિતિમાંજ એકો-તેર વર્ષની વયે વિ. સ. ૧૯૫૪ માં દેહ-ત્યાગ કર્યો.

(દોહરા.)

પરમ પવિત્ર ચરિત્રી, પ્રગટે પ્રુદ્ધિ પ્રભાવ;
વાંચી ચિત વિચારિણે, એ લાખેણે લ્હાવ. ૧
બહુ રત્નાને વસુધરા, કેવાં દેવી રત્ન;
દરોવે દષ્ટાંત આ, કરવા રૂડા ચત્ન. ૨
ચંચળ શૃંગ પામર પશ્યદા, વિરલાં હીરા હેમ;
પ્રેમતંત્રી શું ના બને, જે અંતર દશ પ્રેમ. ૩
નિંદે નારિ શરીરને, પોતે નિંદાપાત્ર;
આઈ અંબા ઇશ્વરી, વેદ વચન સાક્ષાત. ૪
હરિકુંવરી જેવાં બને, સુધા સર્વ સંતાન;
કાન માન શોભા વધે, શોભે હિંદુસ્તાન. ૫

શ્રીરામગીતા ભાવાનુવાદમાં પ્રગટ થયેલા
કવનવૃત્ત ઉપરથી સુધારા વધારા સાથે.

રસિયાના રાસ.

લેખક: શ્રીયુત "દીનેત".

નેનાંથી નેહ નીર નીતરે સાહેલડી
રસિયાના રાસ આજ રમ રમ રમે,
હેયાનાં હેત હો ઉછળે સાહેલડી
નેનાં મુજ નાચના નૂરે નમે, રસિયાના-

દિન-તપિત પથિકને, કરવા લાણે શાન્ત
બ્યોમે ઉગે ચંદ્રમા,
એવો ઉરે ઉગે અમ કાન્ત રે
સાહેલડી-રસિયાના-

વિહરે ધીમે દર્શને લાણે પિય પાસ
દીવસે બીડી કુમુદિની,
એવાં વિલસે લલમંબીનાં હાસ રે
સાહેલડી-રસિયાના-

તારલીયાના ચોક્થી સ્વચ્છ સરોવર નીર
કુલ ગુચ્યાં અધમ શોભતાં,
એવાં શોભે હૃદય પ્રેમ-નીર રે
સાહેલડી-રસિયાના-

હેયાનાં હેત હો ઉછળે સાહેલડી
નેનાં મુજ નાચના નૂરે નમે-રસિયાના-

પનથટ.

“આજ તો બહુ મોડો ?”

લેખક-શ્રીયુત્તમ શ્રીયુત્તમ દ્વારકાદાસ રાયચુર.

“એ કંઈ જાણે દાંકયા સુજ્ઞ અસ્તી રહે ? મહારી પડો-સથ રદિમા પથુતુક-

“મહારાં દેર દેરાણી કામે રહાંને મુખા-

ચિત્રકાર શ્રીયુત્તમ એમ. વી. મુરધર, એ. એમ.

[૧]

કથી આવ્યાં એટલે રાતે બહુ મોડી પરવારી.”

વાડામાં દમણું તબારા ધરની જ વાતો

“સાથે દેરાણી પાણી ભરવા ન આવ્યાં !

કરતી હતી. આખો તુડવાડો ઝવેરભાઈ

“ગંગા ! એમની વાત જવા દે. દેરાણી

કમાઈ આવ્યા એ ગાંઠ ખુરી થયો છે.”

તો બિચારી સારી છે પણ અમારા ઝવેરભાઈ

આ પ્રમાણે વાતો કરતી કરતી ગંગા

મુખમાં દમણું કંઈક બે પેસા કમાયા છે

હિન્મ અને નનુએ પોત પોતાની પાણીનાં

છે એટલે એમનામાં વલો ફેરફાર થઈ ગયો છે.”

બેઠાંની હેલ માથે ચડાવી.

“તબારાં દેરાણીનું નામ તો દિવાળી,

રાજપર દિશ્વ નહિના કાંકપર રમ-

નહિ ?” ગંગાએ નહિના ઘાટપર બેઠું વિજ-

ણીવતાના નમુના સરીખું ન્હાનકડું ગામડું

ળતાં પિછળતાં પ્રેમ ક્યો.

હતું. ગામના પાદરમાંજ કુદરતનું સાક્ષાત

“હા. છે પણ દિવાળી જેવીજ. એ

દર્શન કરાવતી નહિ વહેતી હતી, રાજપરના

નહાદંથી ઝવેરભાઈના ઘરમાં આવી છે ત્યારથી

આગસ્ટો દરમિયાં પોતાનાં માતૃશ્રીના નામથી

એનો દિવસ સવળો થયો છે, પણ ઝવેરભાઈ

નહિને કહિ માતૃધાટ નામનો પનથટ બનાવ્યો

સવળા હતા તે અવળા થતાં જાય છે એવું

હતો. રાજપરની સર્વ જાતો એક કુટુંબ

રહે સાંભળ્યું છે.”

બાવનાથી સાથે રહેતી હોવાથી હિંદુ, મુસ-

“એ તો! હિન્મન્દેન ! કાંઈ અસુરી

લગાન સર્વ વર્ગનીં બીઓ એક પનથટે

માયનિ, પેસા આપી ગયો હોય તે જુદામાં

પાણી ભરતી. ઝવેરમાં રહેલી જાતો વચ્ચેની

ફેરફાર કરી નાંખે જ.....”

તિરસ્કારની બાવના પ્રથુ કૃષાથી ન્હાનકડાં

“કાં હિન્મન્દેન ! તબારાં ઝવેરભાઈ

ગામડાંઓથી દૂર હોય છે. તેની પ્રતીતિ

તો ખુશ પેસા કમાઈ આવ્યા ! અમારી મરજ-

મેળવનારને રાજપર જતાં એ વિષયમાં

દમાં પણ રાતે એમનીજ વાતો થતી હતી.”

ખુરપુરી ખાતી થતી હતી. રાજપરનો પનથટ

નવી આવનાર નનુએ પનથટપર બેઠું મુકતાં

એટલે સર્વ જાતિઓની એકતાનું પ્રદર્શન.

મુકતાં હિન્મ મદમુ જોયું.”

પ્રાવરકાણે સર્વોદય પહેલાં રાજપરની મુદ-

નનુ ! આપણું રાજપર પણ જગર

રીઓ મદમર બેઠાં માથે ચડાવી ચોવનની

જગર લાગે છે હો ! દજ ઝવેરભાઈ આવ્યા

મસ્તીમાં હિન્મમાં દરીશાઈ કરતી હોય તેવી

ન આવ્યાં એટલામાં તો આખા મામમાં બધી

છટાહિ-ડોલથી દિશ્વ નહિના પાણી રોડો

ખમર પડી ગઈ !”

ગ્રામાવતી, ન્હાની મોડી સર્વ જાતિઓની

ત્રીઓ પોતપોતાની જાતિને પરખાવતાં વસ્ત્રોમાં
નળ્ય થઈ વિવિધતાનાં દર્શન કરાવતી નંદરે
પડતી. જે રાજપરમાંથી પન-
વટનું દ્રવ્ય બાદ કરવામાં આવે
તો રાજપુત્રની સર્વ શોભા
નષ્ટ થઈ સ્મરણ જેવી સ્થિ-
તિ દેખાય.

ગંગા, હિન્દ અને નન્દ
પનધટ પરથી આગળ વધે તે-
ટલામાં તો સ્કામેથી આવતી
સુન્દરીઓએ પ્રખ્યાતી પરંપરા
ચલાવી.

“હમારો દેર આવ્યા
તે, હમારે ભાટે મું બાવ્યા !”

“ઝવેરભાઈ ખુબ ઝવેરાત
લઈને આવ્યા હશે કેમ ?”

“દેરાણીથી તો પાણી બ-
રવાં નિકળાય નહિ ? પડે
મેંદી, લગાડી હશે મેંદી !”

“ના, દિવાળી છે તો
સાદી પણ બાઈકાઢેબનાં
રાણી સાહેબ હવે કંઈ પાણી
બરવા આવે ?”

“હરે તો થયાં મુંબાઈ-
ની શેઠાણી એટલે પાણીની
હલ બારે પડે બારે !”

“પાણી તો મનુરણ
હાય તે બરે, કંઈ શેઠાણી
બરે ?”

આમ જેને જેમ ફાવે
તેમ મહુએ પોતપોતાની મ-
નોમાયનાગઢાર પાડી. હિન્દને
દેરાણી પાણી બરવા આપશે
તેની આંધી આપતો કોઈને આંખથી કોઈને
હાસ્યથી અને કાલ સાથે જુલાડી કરી વટના
જવાબ આપે.

આજે પનધટ પર ખાસ વિષય એકજ
હતો કે ઝવેરભાઈ મુંબાઈથી ખુબ કમાઈ
આવ્યા છે.

[૨]

ઝવેરભાઈ કમાઈ આવ્યા
તે પહેલા મહુ એને ઝ-
વેરીયો કહેતાં. ઝવેરીયો મુંબાઈ
ગયો ત્યારે તેનું કુટુંબ મધ્ય
સ્થિતિનું ગણાતું. રહેતો મોટો
ભાઈ અમુલખ ગામમાં. એક
આશરદાર ગૃહસ્થ તરીકે લે-
ખાતો. અમુલખ અને હિન્દ
બન્નેએ ગામમાંનાં સર્વ વગતો
ખુબ ચાહ, મેળવ્યો હતો. ખે-
ડુતેની ધીરધાર કરવાનાં ધંધા-
માં અમુલખની પ્રમાણિકતા
સર્વ સ્થળે પકાતી. અમુલખ
કમાતો બહુ જોાણું પણ રહેણે
જમાવેલી આંધી એ સર્વમાં
મોટોરો લેખાતો.

ઝવેરભાઈ અમુલખથી
બે વર્ષ ન્હાનો હતો. ચાર
ચોપડી ગુન્દરાતી બહીને તે
પણ પોતાના ભાઈ સાથે ધીર-
ધારેલા ધંધામાં જોડાયો હતો.
ઝવેરભાઈની પત્ની દિવાળી
નંપારથી સાસરે આંધી ત્યારથી
ઝવેરભાઈ કમાવાપણવાટે ખાસ
ધ્યાન આપવા લાગ્યો. આખરે
તેના સસરાની મુંબાઈમાં કાપડ
મારફટમાં દુકાન હતી તેમાં
જોડાયા માટે તે મુંબાઈ આ-
વ્યો. આ અરસામાં શુદ્ધની

લાભ શરી નિકળવાથી દુકાનમાં જોડાવાને
બાદે ઝવેરભાઈ પોતાના સસરાની સલાહથી
કાપડનો દલાલ થયો. સસરાની લાભરમયી

અને લડાઈનો મોકકા મળી જવાથી ધીમેધીમે લક્ષ્મીબાઈની પધરામણી ઝવેરબાઈને ઘેર થઈ.

પોતાની સ્ત્રીને હદ બહાર ચણગારવા પ્રયત્ન કર્યો. શાંખાની પુતળી થવા દિવાળીને રૂચુ નહિ. એ ગુણસુંદરી પોતાના

પતિને લક્ષ્મીદેવીની લાગેલી પહેલી લાત પારખી ગઈ.

પોતાના પિતાને ખાનગીમાં ઝવેરબાઈ વિશે દિવાળીએ બધી વાતો કહી અને તે કાંઈપણ રીતે દેશ ભેગો થાય

એવી તજવીજ કરવા વિનંતી કરી. ઝવેરબાઈ જો કોઈનું પથ નમતો હોય તો તે માત્ર પોતાના સસરાને જ. એટલે આખરે સસરાની સલાહથી યોગ મહિના રાત્રીપર રહી

આવવાનું તહેલું

શુદ્ધ કર્યું. બીજી

રીતે તહેનું પથ

રાત્રીપર જવાની

વાત, ગમી હતી.

કારણ કે અનુર

હમણું બેસી ગયું

હતું, વ્યાપારીઓમાંના ધણા શુદ્ધવારીઓમાં જવા માટે

લુહિં ચલાવી રહ્યા હતા. એ

ઉપરાંત પોતે કમાયા પછી.

રાત્રીપર ગયો નથી એટલે

પોતાના ગામમાંના લોકોને

પોતાની કમાણીની છોળ બ

તાવવાનું દીક પડશે એ સર્વ

વિચારે તહેલું સસરાની સલા

હને તુરત અમલમાં મેલી.

[૩]

આ સર્વ વાતની, ખબર પડતાં તેની બહેન જમનાના વડે તેને વાણે, અને તેની આગત્રી રિયતિનું બાન ફરાવ્યું. પૈસાની આંધીમાં ઝવેરબાઈને બેન બનેલીએ આપેલી સલાહ કહી ગોળા જેવી લાગી. બહેન બનેલી પોતાના પૈસાની અદેખાઈ કરે છે એમ વાતો કરી તેઓનાં મોઢાં બંધ કર્યાં.

મારે વળ પહેલાંને ઝવેરીઆ હવે ઝવેરબાઈ જની વિજ્ઞાસી બન્યો હતો. તહેલું

ઉદ્દેશ ગામમાં એરડો પ્રધાન બને તેમ ઝવેરબાઈ રાત્રીપરની

શરીરોમાં રહેતો, કાનમાં સોનાની છેલ્લડીઓ. હાથમાં હેમની પોતી, અને દસે આંગળી-

કંઠપણ કુખ થતું હોય તો તે અમુલ્ય, ઉજમ અને દિવાળીને.

આંખે સોનાની વેળ વીટીએ ન હોતી હતી. પોતાનું આંખે તેમજ સોનું. શરીરે ગોઠાડી અવેરભાષ ગામની આંખે દિલામાં રહેતો. પૈસાથી મુખ પશુ પડીતમાં અપવા પ્રવલો કરે છે, પૈસાથી સોનાનું માલુમ પણ મહોધુર તરીકે માન મેળવવા જુઓ થાય છે, પૈસાથી લંપટ પણ સંબંધમાં અપવા ડાળ કરે છે તો આ મિયારો અવેરભાષ અવેરભાષ અને તેમાં કંઈ નવાઈ છે ! આ રીતે અવેરભાષની પોલ ચોરો વખત તો હીકરીક ચાલી.

પોતે સારો કહે-
ચાપ એ ખાટ શર-
આંખમાં અવેરભાષ
ને કાઢ તેને આંગળી
બીજા માગવા આવે
તો રૂપિયાની મૂકી
મરી નિહુકને આપી
હેતો. કાઢ, આંખ
આંખમાં આપી
ઉમેરો રહે તો ખી-
સામાં હોય તેમજ
રૂપિયા આપી દે,
પોતાના સગાં વડા-
લમાંથી ને કાઢ
બેન ચઢને આવે

અવેરભાષ ને રીતે
પૈસા ઉઠાવતો તે રીતો
સારી ન હતી. તેને
પોતાની શક્તિને વિચાર
નહોતો તે ઉપરાંત દાન
ક્યાં કરવું અને કેમ
કરવું તેનું લેખ બાન
નહોતું. તેને તો માત્ર
લોકો લેખે પૈસાદાર
ગણે એજ. અભિલાષ
હતા. આ અભિલાષ-
માં તે અભિલાષમાં
લેખે પોતાને માટે શું
વાતો થાય છે તે સાબ-
ળવા ખુબ પ્રવલો થયાં.
તેને રાજપરમાં પણ
ચોડા પ્રશાસતીઆમ-
ત્રો મળી ગયા, નહેમની
સુચનાથી પોતાની અસ-
થ સંભળવા અવેરભાષ
રાજ પાણી શેરો તેઓ-
ની સાથે મળવા મંડ્યો.

દિવાળી પોતાની
નેકાણી સાથે ઉમણા
દરેજા પાણી ભરવા
આવતી. તેને પતિ
ને પ્રકારે જીવન ગમ-
રતો હતો તેમાં અને દિ-
વાળીના જીવનક્રમમાં
અણુ તફાવત હતો. ચહે-

તો હાથમાંથી એકાદ હેમની વીટી ઉતારી
આપે. આવી ઉદારતાથી અવેરભાષે સર્વને
દિવા કરી દીધાં. પણ આ બધાથી ને કાઢને

માં રહેલી હોવા જતાં લેખમાં સાહાર અને
સરળતા કાયમ હતો. તેની પાણીમાં, પિયા-
રમાં અને વનમાં દોરેલાં દયા, નમ્રતા અને

નેર્મળતા નિતરતાં. પનપટ પર દિવાળીના
આગમનથી આખું પાતાવરણ બદલાઈ જતું.
તામ્ર સસરાની કુચલી કરતી- મુવંન વહુઓ
કુદૃશ કલેશમાં પોતપોતાનાં હુઓ રતી
ચુવતીઓ, સગાં સોહીના નિંદામાં થનથનાઠ
કરતી સર્વ પનિદારીઓ દિવાળી આવતાં
કંઈ અન્ય વિશુદ્ધતા અનુભવતી. દિવાળી
પનપટપર આવે કે તુરત હિંદુ-મુસલમાન
સર્વ સ્ત્રી વર્ગ આસપાસ એકઠો થતો અને
મુઆઘનાં સ્ત્રી મંડલોની હિલચાલો, મુજ-
ધની ગુણસુંદરીઓની સંસ્કારિતા, કેળવણીનાં
સારાં શ્રવ, મુન્દર ધર, આદર્શ વહુ વિગેરે
બાખતો પર તે રાજપરની રમણીઓને સસર
બાપામાં નવું
નવું રહમત-
વતી. આ રીતે
રાજપરનો પ-
નપટ મુજા-
ધની કેળવણી
સમાધી ઉપ-
યોગીતામાં વિ-
શેષ આકર્ષક
બન્યો.

પણ પત્ની
ન્યારે શહેરી
જીવનની સં-
સ્કારિતા ની
મુખાસં દેવા-
વતી હતી ત્યારે
પતિ, શહેરી
જીવનની બહો-
ઓતી દુર્ગંધ-

થી રાજપરનો પવિત્ર પાણી શેરડો અપવિત્ર
બનાવતો હતો. રાજ પાણી શેરડો બેસવાથી
ધીમે ધીમે લોકોમાં વાતો થતી ચર ચઢ હતી
કે ઝવેરભાઈની ચાલચલણ બહુ સારી નથી.
પાણી શેરડો તે પોતાના લકઝા મિત્રો સાથે
ખસે છે અને આવતી ગતી સ્ત્રીઓ સ્નાને

એક ગૃહસ્થને ન જાણે તેવા ચેનચાળા કરે
છે. આ વાતો અમુકખ માસે પણ પહોંચી
ગઈ હતી અને જો આ વિષયમાં કંઈ
બદોલત કરવામાં નહિ આવે તો પશ્ચિમ

અનિષ્ટ આ-
વશે એવી ચે-
તવણી અમુ-
લખ ને મળી
ગઈ હતી. ઝં-
વેરભાઈની પે-
સાની મોહિ-
નીમાં લપટા-
ચંકાઓ તો
આ વાતની
સહામે થયાં
પણ જેને
લક્ષ્મી કમતાં
ચારિત્ર વધારે
પ્રિય છે એવાં
મનએ તો
ઝવેરભાઈ થો
એતીને ચાલ-
વાનો દર નિ-
શ્ચ કર્યો.

[૪]

રાજપરમાં
નવરાત્રીના
તહેવારે શર
રઘ ચુક્યા
હતા. રાજપ-
રની મુન્દરી
ઓએ પહેલું

નારત રસપૂર્ણ રામથી ઉદ્ગમ્યું. રાજપરના
રસિવાઓ નવરાત્રીના આ હત્યવમાં બહુ રસ
લેતા. પોતે ગરબી લેતા અને સ્ત્રીઓના રાસ
મંડળમાં પણ પોતે પ્રેક્ષકો તરીકે આવી ઉભતા.
ગામડાંની પ્રજા એટલે એક કુદૃશની આવના.

જૂદી જૂદી જાતનાં સ્ત્રી પુરુષો એક બીજાને
ભાઈ બહેન, કાકા ભત્રિજા, મામી બાણેજ,
કાકા બત્રીજ, એ રીતે જાણે સગાં હોય તેમ
હમયને સંબોધતાં. એટલે થોડા

અપવાદ સિવાય રાજપરતું સા-
માજિક જીવન વિશુદ્ધ હતું, રા-
જપરની સુન્દરીઓના રાસોત્સવ-
માં સહુને આનંદ સાથે પ્રજા
શરીરની નવપલ્લવતાનો અનુભવ
થયો. માત્ર ઝવેરભાઈ અને તેના
કાકાલાનાં મુસાફરોએ જૂદી જૂદી
ધર્મીએ આ પ્રસંગને નિહાળ્યો.

રાસ લેવરાવતી ગંગાના
સૌન્દર્ય અને છટામાં ઝવેરભાઈ
ગમડયો. આત્મારમુધી ધીમે ધીમે
પોપાયશી આમુરી વૃત્તિએ હવે
તેના પર કાણુ મેળવ્યો. ગમે તેટ-
લા પૈસાનો ખર્ચ થાય તેપણુ
ગંગાને પોતાની કરવી એવી
અનિષ્ટ ભાવના નવરાત્રીની પ-
હેલી રાત્રીએ ઝવેરભાઈએ જન્મભાવી
અને પોપી. એક પગથીડે નીચે
ગળાડનાર ગળાડવામાં
હડપી બને છે તેમ ઝ-
વેરભાઈ નીચે ગળાડવા
મંડયો. તેનું ચાલત
તો બધા સમાજની
કષ્ટપણુ પરવાહ કયાં
વિના તે ગંગાને પો-
તાની કરવા છોચોક
પ્રયત્ન કરત. પણુ વિશુ-
દ્ધ સમાજના વાતોવરણે
તેને અટકાવ્યો.

લેતી આખી સુન્દરીઓ પણ હાર પુરતાં જેમ
ગોતીડાં વેરાઈ જાય તેમ છટી છટી થઈ ગઈ.
આ તક સાધી ઝવેરભાઈએ પોતાની મહાય-

રેથી વિખૂટી પડેલી
ગંગાનો હાથ દાખ્યો.
ગંગાએ એક ઝટકાથી
પોતાનો હાથ છોડાવ્યો
અને પકડનાર તરફ ફરી
તેનો હાથ મજબુતીથી
પકડ્યો. તેણે ઝવેરભા-
ઈને ઓળખ્યો.

“કેમ ઝવેરભાઈ!
હરાશન બનવા મારે
છે કે શું? તારા જેવા
માણસોનું હું લોકી
પીકું છું. ખબર છે
કે ?”

આ સર્વ એક
આંખના પલકારામાં થઈ
ગયું. ગંગાના નયનો-
નું ચાંચિત્તેજ ઝવેર-
ભાઈ પર પડતાં તે સ-
રમણો, તેના અનિષ્ટ
વિચારો બળી ગયા.
નીચે મોટે ત્વાંથી બાગી
છૂટ્યો. આ રાખેડો ગડ-
બડાટમાં કોઈએ સાંભ-
ળ્યા નથી એમ જાણી
ઝવેરભાઈએ સતોષ
માન્યો.

[૫]

આ વખતે સીમમાંથી બાગી છૂટ્યા એ
વોહાંઓ એકાએક દોડતા રાસપટ પર દોડી
આવ્યા. પ્રેક્ષકોમાં બંગાળી પડયું અને રાસ

ખીજે દિવસે સ્થવારે ઝવેરભાઈમાં
પાણી શેરડે બેસવાની દિશાગત રહી
નહિ. તેના દોસ્તોએ તેની ઘણી શંકા બેઠે
પણુ રાતનાં વિશુદ્ધ નયનોનાં દશને તે ચોટી

વખત વિશુદ્ધ રહ્યો. બપોર પછી ફરી તેના વિચારો અદલાયા. ગંગાને પોતાના પૈસાની બળથી આજ નાખવાની ઈચ્છા તેનામાં જાગી. તે લટાર મારતો મારતો નદિને કડે દરવા ગયો.

રાતના બનેલા બનાવથી ગંગા અસ્વસ્થ બની હતી. તે રહવારે મોડી હતી. આખી રાત ઉઘ ન આવવાથી તેની તબીબતપર પણ અસર થઈ હતી. રહવારે પાણી ભરવા જવાનું લેણું મોકુફ રાખ્યું અને તેને બદલે બપોર પછી પાણી ભરવા ચાલી.

રહવારેનો ઝંકાર પડતો- પનથટ આવારે ગંગાને સૂતો સૂતે લાગ્યો. રાજપરની પવિત્રારીઓમાંથી અવારે અહિં કેઈ દેખાતું નહોતું. લેણું ઉતાવળે ઉતાવળે પોતાનું મોકુફ કર્યું અને નદિમાં પાણી ભરવા વળી. એક લાંબાં તો પછવાડેથી તેના પગ આગળ સોનાના પાંદડીસાથી ચકચકતો છેડો આવી પડ્યો.

કંઈક આશ્ચર્ય, કંઈક અસ્વસ્થતા અને કંઈક ક્રોધવિશમાં ગંગાએ પાછળા જોયું તો મહા અવેરભાઈ ઉભેલો દેખાયો.

“કયમ દુરાશન ! ત્હારી ઝેલ છે કે મ્હારે ત્હારે લોહી પીવું ! ?”

આસપાસ નજર ફેરવી અવેરભાઈ સહજ ખંચાયો અને પછી ધીમેધીમે હસ્યો.

“ગંગા ! રાતનું ત્હારે ગીત બહુ મધુર હતું.”

“એવે ?”

“ગીતની એટલે તરીકે હું તને આ સોનાનો છેડો આપું છું !” આંખોને વિકારભાવથી નચાવતો નચાવતો અવેરભાઈ ગંગા રહ મે મીટ માંડી રહ્યો.

“પણ ત્હારી આ આંખો પહેલાં કેડી નાંખ ! તને ખજાર નથી કે ત્હારી બહેન જમના જેવી હું, પણ ત્હારી બહેન હું ?”

“એમ બહેન કહે બહેન થઈ જવાય ?”

“બસ કેર-ત્હારી જમ વિશેષ ચસાવી છે તો ત્હારી વાત તું સ્થમતો.”

“આ હેમની છ વીંટીઓ પણ ત્હારે માટે જ લાગ્યાં છું.”

ગંગાને ગુસ્સો વધ્યો-ગુસ્સામાં ને ગુસ્સામાં તે તિરસ્કારથી હસી.

“મૂખા ! ત્હું ત્હારે આ દાગીનાઓથી મહેને ખરીદવા માંગે છે ? જા, જા, આ પનથટની પવિત્રતાને અભડાવ માં ત્હારો જોવા બાપી આ રથળ પર એક કાણ પણ ઉભો રહેવાને લાયક નથી.”

“અને આ મોહનભાળા પણ ત્હારે ચરણે ગંગા !”

“શું તું મહેને પૈસાની ગુલામી ધારે છે ? શહેરી જીવનમાં ત્હે આવી જા. ગુલામીઓ જોઈ હશે ! ત્હારા જેવા સંકલ્પ માણસો અમારાં મામડાંઓ અભડાવવા ત્હારે આવતા હશે ?”

“શહેરી જીવનમાં આવો, અમારાં દાગીનાઓ મળે છે. ગમડામાં તો જીવન ગામનંદી આ જેવું જ છે.”

“ધણ પડી એ દાગીનાઓમાં અનિતીનાં પૂતળાંઓ માટે એ જોડે હોય અમારે તો પવિત્રતા એજ મરે દાગીના છે. ચાલ સ્તો મર.” ગંગાએ જુસ્સાથી ઉંચું જોયું.

“પણ જરા આમ વિનવતાં ગંગાના હાથ પકડવા અવેરભાઈએ કોશીશ કરી.

બીજા પગે ગંગા ફેલી અને પાણીનો ઘડો ડ્રાપડી અવેરભાઈના કપાળમાં જોરથી માર્યો.

અવેરભાઈ તુરંત તોમર ખાઈ નીચે પડ્યો. કપાળમાંથી લોહી નિકળ્યું રાક થયું.

ગંગાએ કાપલ થયલાં દુરમન તરફ જાનહાની અર્તાથી પોતાના સાકામાંથી એક કટકો તુરંત કાઢી, પાણીમાં ભીંજવી અવેર-

ભાઈના ઘાપર લાંબો પાટો બાંધતી ગંગાના પવિત્ર હાથનો સ્પર્શ થતાં આંખો નીચે દબાવેલાં, શરમાયેલા અવેરભાઈપર નજર

અંતરે થઈ.

અંતરે થઈ.

જૂદી જૂદી જાતનાં સ્ત્રી પુરુષો એક બીજાને
બાઈ બહેન, કુદ ભત્રિજો, માયી બાણેજ,
કાકા ભત્રીજ, એ રીતે બાણે સગાં હોય તેમ
હાથને સંબોધતાં. એટલે થોડા
અપવાદ સિવાય રાજપરતું સા-
માજિક જીવન વિશુદ્ધ હતું, રા-
જપરની મુન્દરીએના રાસોત્સવ-
માં સહુને આનંદ સાથે પ્રજા
શરીરની નવપદ્ધતવતાનો અનુભવ
થયો. માત્ર ઝવેરભાઈ અને તેના
કાકાનાં મુસાફરોએ જૂદી જૂદી
બીએ આ પ્રસંગને નિહાળ્યો.

રાસ લેવરાવતી ગંગાના
સૌન્દર્ય અને છટામાં ઝવેરભાઈ
ગમડ્યો. અત્યારસુધી ધીમે ધીમે
પોખાયથી આમુરી વૃત્તિએ હવે
તેનાપર કાણુ મેળવ્યો. ગમે તેટ-
લા પૈસાનો ખર્ચ થાય તોપણ
ગંગાને પોતાની કરવી એવી
અનિષ્ટ ભાવના નવરાત્રીથી પ-
હેલી રાત્રીએ ઝવેરભાઈએ જન્માવી
અને પોતી. એક પગથીજ નીચે
ગળકનાર ગળકવામાં
ઝડપી બને છે તેમ ઝ-
વેરભાઈ નીચે ગળકવા
મંડ્યો. તેનું ચાલત
તો બધા સંભાળની
કંઈપણ પરવાહ ક્યારે
વિના તે ગંગાને પો-
તાની કરવા છટેએક
પ્રયત્ન કરત. પણ વિશુ-
દ્ધ સંભાળના વાતોવરણે
તેને અટકાવ્યો.

લેતી ગ્રામ્ય મુન્દરીએ પણ હાર પુરતાં જેમ
મોતીડાં વેરાઈ બપ તેમ છટી છટી ચક્ર ગમ-
ત્યા તક સાધી ઝવેરભાઈએ પોતાની સંકીર્ણ

રાથી વિમુદી પડેલી
ગંગાનો હાથ દાખ્યો.
ગંગાએ એક ઝટકાથી
પોતાના હાથ છોડાવ્યા
અને પકડનાર તરફરી
તેનો હાથ મળજીથીથી
પકડ્યો. તેણે ઝવેરભા-
ઈને ઓળખ્યો.

“કમ ઝવેરભાઈ!
હસાચન બનવા મારે
છે કે મું? હારા બેવા
માણસાનું. હું- લોકી
પીકું હું. ખબર છે
કે ?”

આ સર્વ એક
આંખના પલકારામાં કંઈ
ગયું. ગંગાના નયનો-
નું ચાલિતેજ ઝવેર-
ભાઈપર પડતાં તે શ-
રમાયો. તેના અનિષ્ટ
વિચારો બગાડાયા.
નીચે મેલે ત્યાંથી ભાગી
છૂટ્યો. આ શબ્દો ઝા-
બડાટમાં કોઈએ સાંભ-
ળ્યા નથી એમ લાગી
ઝવેરભાઈએ સતોષ
માન્યો.

[૫]

આ વખતે સીમમાંથી ભાગી છૂટ્યા બે
થોડાંએ એકાએક દોડતા રાસપટ પર ફોડી
આવ્યા. પ્રેક્ષકોમાં બંગાણ પડયું અને રાસ

બીને દિવસે મહારાજે ઝવેરભાઈમાં
પાણી શેરડે બેસવાની હિમ્મત રહી
નહિ. તેના દોસ્તોએ તેની ઘણી ચીડ બેઠી
પણ રાતનાં વિશુદ્ધ નયનોનાં દશને તે થોડા

જેલમાં જતા સ્વામીને.

લેખક:-શ્રીયત નાનાલાલ દલપતરામ ખરેલ.

(મહીડાનાં દાણ અમે નહિ હજી રુંભોલ--એ દાળ.)

સ્વામિ ! સિધાવો જેલ મંદિરે રે લોલ,
દીન દાસી કહે નામી શીશ જો—
સ્વામી ! સીધાવો જેલ મંદિરે રે લોલ.

જેલ મહેલ ને મંદિર સમી મળજો રે લોલ,
રહાય કરશે સ્નેહે મહીડા જો--સ્વામિ.

જેલમાંહી જન્મ્યા મળુ કૃષ્ણજી રે લોલ,
નામ રટતાં કોટી પાપ જાય જો--સ્વામિ.

કષ્ટ રહેજો હિંમત રાખી ઉરમાં રે લોલ,
નાથ ! ધરશે નહિ ખાણ પાપ જો--સ્વામિ.

જન્મી જન્મમાંહી સારું શોધીઓ ? રે લોલ,
કશે દેરા, કામ દેહ મુરખાન જો--સ્વામિ.

મનસા, વાચ્યા અહિંસા પાળી કર્મમાં રે લોલ,
નિરાદિન જાણે સ્વરાજનાં જ્ઞાન જો--સ્વામિ.

ચંદાઓ વ્યવત્રતાને પિયુ ! પ્રેમથી રે લોલ,
શિષ્યો "સ્વાર્ણ" તણો મહામન જો--સ્વામિ.

સમભાવનાં ને શાન્તિ નિત્ય સેવતાં રે લોલ,
કુકે દસાયસમાંહી રણધોર જો--સ્વામિ.

જાઓ સ્નેહે સિધાવો નયન તારલા રે લોલ,
કંઠે અરપુ વાચ્ય પરમાણ જો--સ્વામિ.

હાં કે રાજ :

ધરમાંથી ખાંડણીયો કઢાવે,

મારા ધમકે ખેંભા કુખે,

મને કેર કાંટો વાળ્યો !

હાં કે રાજ !

ઓંગણીયેથી ગાવડીયું કઢાવે,

એના વડોણને સોતી,

મને કેર કાંટો વાળ્યો !

હાં કે રાજ :

સાચુડીને તિરથ કરવા મેલે,

એનાં છાંડોને સોતી,

મને કેર કાંટો વાળ્યો !

હાં કે રાજ !

સંસારને ચોવટ કરવા મેલે,

મને ધુપડણ કઢાવે,

મને કેર કાંટો વાળ્યો !

હાં કે રાજ !

નણુદીને સાસરીયે વળાવે,

એના માધ્યા ભચકા સોતી,

મને કેર કાંટો વાળ્યો !

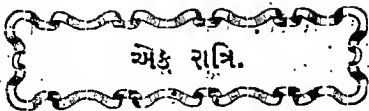
હાં કે રાજ !

શળીયામાંથી પાટાશણને કાઢે,

એના રેંટીયાને સોતી,

મને કેર કાંટો વાળ્યો !

એક રાત્રિ.

હું સુરખાળાની સાથે એક જ નિશાળમાં ગયો હતો ત્યાં અમે બન્ને 'વર વહની' રમત

મૂળ લેખકઃ
કવિવર જાણુ રવિન્દ્રનાથ દાગોર.
અનુવાદકઃ
શ્રીચુત વૃન્દાવલ્લભ દાદવજી ઠક્કર.

હતો તેવીજ રીતે મહારા જીવનનું લક્ષ્ય અતિ હૃદય હતું. જે કલેક્ટરના ના-અર નહિ થવાનું

રમ્યાં હતાં. હું સુરખાળાને ઘેર જતો ત્યારે તેની માતા મહારા ઉપર ઘણો પ્રેમ કરતી હતી. અમને બન્નેને પાસે ઉભા રાખી તે મનમાં ને મનમાં એમ કહેતી કે, 'અહા બન્નેની જોડી કેવી શોભે છે !'

મહારા હોવા છતાં ઉપરોક્ત વાક્યનો અર્થ હું સમજી શકતો હતો. બીજાઓના કરતાં સુરખાળા ઉપર મહારા અધિકાર કાંઈક અત્યંત વિશેષ છે એવી ધારણા મહારા મનમાં દૈનંદિન ગાળી હતી. એ અધિકારના મદથી મેં બની નહ. હું સુરખાળાને રાસન કરતો હતો તથા તેના ઉપર જુસ્મ પણ મુગરતો હતો. તે પણ ધીરજથી મહારી સઘળી આજ્ઞાઓ અમરમાં મૂકી મહારા જુસ્મ મહાન કરતી હતી. ક્ષણોઆમાં તેનું રૂપ ધણું વર્ણનાતું હતું; પરંતુ અસભ્ય બાળકની નજરે એ સૌંદર્યનું કાંઈ ગૌરવ નહોતું. હું કેવળ એમજ સમજતો હતો કે મહારા પ્રભુત્વ સ્વીકારવા માટેજ સુરખાળાએ તેના પિતાને ઘેર જન્મ લીધો છે. એટલા માટેજ તે મહારા વિશેષ તિરસ્કાર પામ હતી.

મહારા પિતા આધરી જમીનદારના કાર-બારી હતા. હું યોડું બધું એટલે જમીન-દારીમાં કાંઈ કેકણે મહારે નોકરીએ વળગાડી દેવાની તેમની ઇચ્છા હતી. મનમાં ને મનમાં હું એથી નારાજ હતો. જેવી રીતે અમારા ક્ષણોઆનો નીવરતન દેલકા નાથી નહ. અવ્યાસ કરી કલેક્ટર સાહેબનો નાજર થયો

તો છેવટે જઈને અદાલતનો હેડ કલેક્ટર થઈ ગયો. મહે મહારા મનમાં નિશ્ચય કરી રાખ્યો હતો.

મહારા પિતા અદાલતના નોકરનું ધણું સન્માન કરતા હતા એ હું હમ્મેશાં જાણતો હતો. વિવિધ પ્રસંગે મત્સ્ય, રૂપીઆ, મેવા, ગીમ્મ વગેરેથી તેમની પૂજા અર્ચના કરતી પડે છે એ બાલ્યવસ્થાથી હું જાણતો હતો. એથીજ અદાલતના પટ્ટાવાળા માટે મહારા હૃદયમાં માનભાવ ઉત્પન્ન થયેલો હતો. અદાલતના નોકરોજ અમારા બંન્નેના દેશના પૂજ્ય દેવતા છે. તેનીસ કરાડ દેવતાઓનાં તેઓ ન્હાનાં ન્હાનાં શ્રેષ્ઠકરણ છે. વ્યાપાર ધંધાની સિદ્ધિ મેળવવા સંબંધી સિદ્ધિદાતા ગણેશ કરતાં તેમના તરફ લોકોની આરંધા વધી વધારે હોય છે. પૂર્વકાળમાં ગણેશનું ને લેણું હતું તે વર્તમાન કાળમાં અદાલતના લોકો મેળવી શકે છે.

હું પણ નીવરતનના દષ્ટાન્તથી ઉત્સાહિત બની એક વખતે મુરોંગ મળતાં કલકા નાથી ગયો. પહેલાં ગામના એક ઝાળખીતા તાણુમને ઘેર રહ્યો હતો. પછી પિના તરફથી પણ અવ્યાસ માટે યોડી મંદ મળવા માંડી. અવ્યાસ થયાનિયમ ચલાવવા જુઓ.

હવે હું અવ્યાસ કરવા ઉપગ્રંથ સંગ્રહ સમિતિનાં પણ હાજર રહેતો હતો. દેહને માટે પ્રાણ વિસર્જન કરવાની યજ્ઞ અવ-

સંક્રાંત છે એ સંબંધી મહેને મિત્રકુલ સંદેહ નહોતો, પરંતુ કેવી રીતે એ અસાધ્ય કાષ્ટ કરી શકાય છે એ હું જાણતો નહોતો. તથા કાષ્ટ એવું દુઃખાન્ત પશુ દેખાડતું નહોતું. આમ હોવા છતાં ઉત્સાહનો પાર નહોતો. અમે ગામડાના છોકરા શહેરની છોકરાઓની માફક પ્રત્યેક વસ્તુનો પરિહાસ કરતાં શીખ્યા નરોના. તેથી અમારો નિષ્ઠા ઘણી દૃઢ હતી. અમારી સંભાના અંગ્રેસરો બાપણો કરતા હતા, અને અમે ૧૬ ઉદારવા માટે ખાધા પીધા વગર મધ્યાહ્નકાળના સખ્ત તાપમાં પણ ઘેર ઘેર બિંદા માગતા હતા; રસ્તાની બાજુએ ઉભા રહી જલિરખખરો વહેંચતા હતા. સમાસ્યને જઈ ખુરસીઓ અને બેન્ચો ગોઠવના હતા તથા અમારા અંગ્રેસર વિરૂદ્ધ નો કાઈ એક શબ્દનો પણ ઉચ્ચાર કરતું તો કમર કસી અમે મારામારી કરવા તૈયાર થઈ જતા હતા. શહેરના છોકરાઓમાં અમારાં આ લક્ષણોનો સર્વથા અભાવ જોવામાં આવતો હતો.

હું આગળો હતો તો નાઝર કે સિસ્તેદાર યવાને, પરંતુ હવે મંજીની ગેરિમાલ્ડી યવાનો પ્રપ્ત કરવા લાગ્યો.

એવામાં મહારા અને સુરખાળાના પિતાએ એકમત થઈ સુરખાળાની સાથે મહારા વિવાહ કરવાની તૈયારી ચાલુ કરી.

પંદર વર્ષની ઉંમરે હું કલકત્તા નાશી આવ્યો હતો. એ વખતે સુરખાળાની ઉંમર આઠ વર્ષની હતી. હમણાં મારી ઉંમર અઠાર વર્ષની હતી, પિતાના મત પ્રમાણે વિવાહ કરવાની મહારી ઉંમર વીતી જતી હતી, પરંતુ ખીજ તરફથી જીવનપૂર્વક અવિવાહિત રહી સ્વદેશ માટે મરી શીટવાની મહે પ્રતિજ્ઞા કરી હતી. વિધાબાસ સમાપ્ત કર્યા પહેલાં હું વિવાહ નાંદ કરું એમ મહે પિતાને કહ્યું.

એ ચાર માસ પછી વડીલ રામમોચન બ્રાહ્મ સાથે સુરખાળાનો વિવાહ થવાની ખબર મહેને મળી. પતિત ભારતના ઉદ્ધાર માટે ફેડ એકઠું કરવામાં સુચાયકો હોવાથી એ ખબરને મહે ઘણી તુચ્છ ગણી કાઢી.

એન્ડ્રેસ (મેટ્રીક) પાસે કર્યા પછી ફર્ટ આર્ટ્સની પરીક્ષા આપવાનો હતો એવા સમયે પિતાનું મૃત્યુ થયું. સંસારમાં હું એકલો નહોતો. માના તથા બહેનો હતી. એથી કોલેજ છોડી મહારે તોફારીની તપાસક રવી પડી. ઘણી મહેનતને અંતે નવાખલી વિભાગના એક ન્હાનાં શહેરમાં એન્ડ્રેસ સ્થળના દ્વિતીય શિક્ષકની તોફારી હું મેલવી શક્યો.

મહે વિચાર્યું કે, મહેને લાંબક તોફારી મળી આવી છે. ઉપદેશ અને ઉત્સાહ આપી હું ફરક વિદ્યાર્થીને બાવી ભારતનો સેનાપતિ બનાવી દર્શાવું.

કાર્યનો આરંભ કરી દીધો, ભાવી ભારત વર્ષ કરતાં આમનન પરીક્ષાની ઉપાધિ ઘણી એવામાં આવી. વિદ્યાર્થીઓને આમર તથા અલગજાની ખજારની કાષ્ટ વાત કરેલા જતા તો તેથી હેડમાસ્ટર ઘણા શુસ્સે ભરાતા હતા. એક એ માસમાં જ મહારા ઉત્સાહ નિસ્તેજ થઈ ગયો.

મહારા જોયો મતિભાવગરનો માણસ ધરમાં એસી, અનેકવિધ કષ્ટનાઓ કરે છે. અંતે કાષ્ટક્ષેત્રમાં કિતરી બળદની માફક બોલે બેનું બેચત તથા પૂછું અમળાવતાં અમ નાં સધળો ઉત્સાહ દર ઘર્ષ જાય છે.

આગ લાગવાની આગ કાથી એક માસરને નિશાળમાં જ રહેવું પડતું હતું. હું જાતે એકલો હતો, તેથી મહારા ઉપર જ એ ભાર આવી પડ્યો હતો. નિશાળના મહોરા મકાન સાથે આવેલા એક ન્હાના ધરમાં હું રહેતો

ગામથી નિશાળ યોડે અંતરે આવેલી હતી. નિશાળ એક તળાવની પાળ ઉપર હતી. ચોતરફ સોપારી અને નાળિયેરનાં વૃક્ષ આવેલાં હતાં. નિશાળના મકાનને અડીને એ મોટાં નિમ્બવૃક્ષ પરસ્પર સંલગ્ન થઈ જઈ ઘાપાનો વિસ્તાર કરતાં હતાં.

આટલા દિવસ સુધી એક વાત ઉલ્લેખ કરવા જેવી નહિ લાગવાથી તેનો ઉલ્લેખ કર્યો નહોતો. અહીંના સરકારી વૃક્ષ રામસોયન-રાયનું મકાન અમારી નિશાળના મકાનની નજીક આવેલું હતું. રામસોયનની સાથે તેમની સ્ત્રી-મહારી બાલ્ય સખી સુરખાળા હતી એ વાત હું જાણતો હતો.

રામસોયન બાલ્ય સાથે મહારી ઝોળખાણુ થઈ ન્હાનપણથી સુરખાળાને હું ઝોળખતો હતો એ વાત રામસોયન જાણતો હતા કે કેમ તેની મને ખબર નથી. નવી ઝોળખાણુ વખત એ સંખથી કાંઈ કહેવું મને પણ ઉચિત લાગ્યું નહિ; વળી અમુક વખતે સુરખાળા મહારા જીવનની સાથે કાંઈ પણ રીતે જોડાયેલી હતી એમ મને લાગતું નહોતું.

એક દિવસે રમ હોવાથી હું રામસોયનને મળવા માટે તેમને ઘેર ગયો હતો. શા વિષયની ચર્ચા ચલી હતી તે મને યાદ નથી; પરંતુ ચર્ચાનો વિષય વર્તમાન ભારતની હુર્દશા હોવા જોઈએ એમ લાગે છે. ભારતની હુર્દશા માટે રામસોયન વિશેષ ચિંતાતુર અને દુઃખી તથા નેહાંતાનું. પરંતુ તમાકુનું સેવન કરતાં કરતાં કલાક દોઢ કલાક સુધી શોષનું દુઃખ દર્શાવી સદાય એવો એ વિષય હતો.

અમારી ચર્ચા ચાલતી હતી એવામાં પાસેના એરડામાંથી કર કંકણેના મૃદુ ધ્વનિ વચ્ચેના શરદ ધ્વનિ તથા ખેતીમાં અવાજ સાંભળવામાં આવ્યો. બારીની દારમાંથી કોઈ

હલ પૂર્ણ નેત્રો મહાર નિરીક્ષણ કરે છે એમ હું સમજી શક્યો.

તત્કાળ એ નેત્રોનું મને સ્પર્શ થયું આવ્યું. વિશ્વાસ, સરળતા અને બાળપ્રીતિથી ચંચળ બનેલાં એ વિશાળ નેત્રો, તેમાં ફરતી કોઈએ, કાળીબમરા, રિયર નિત્યબદ્ધિ વગેરે મને યાદ આવ્યું. મહારા હૃદયપિપડને જાણે કે કોઈએ મુઠીમાં દબાવ્યો તથા વેદનાથી હૃદય ભરાઈ ગયું.

મુકામ કિપર પાછો આવ્યો પરંતુ વ્યથા દર થઈ નહિ. લખવા વાંચવામાં ગુલાઈ રહેતો હોવા છતાં મનનો ભાવ કાંઈ રીતે દૂર ચલે નહોતો.

સંખાદને સહજ રિયર થઈ આવ્યું કેમ થયું એનો વિચાર કરવા લાગ્યો. મનમાંથી કોઈએ કહ્યું, “તારી પેલી સુરખાળા ક્યાં ગઈ?”

પ્રત્યુત્તરમાં મેં કહ્યું—“મેં તો તેને મહારી ઇચ્છાથી છોડી દીધી છે. એ હમ્મેશાં મહારે માટે બેસી રહે કે?”

મતની અંતરથી ગંધાએ કહ્યું—“એ વખતે ઇચ્છા કરી હોત તો તેને મેળતી ચકન; હવે માથું પછાડી મરી જાય તો પછું એક વખત તેને તું જોઈ મુંઝાં નહિ શકે!” બાલ્ય સખી સુરખાળા તારી નજીક હોવા છતાં વચ્ચે એક મોટી દીવાલ રહેલી છે. “મેં કહ્યું—” બલે, રહી. સુરખાળા મહારી કાણ છે!

ઉત્તર સંભળાયો—“આજે સુરખાળા કાંઈ નથી; પરંતુ ઇચ્છા કરી હોત તો તે તારી શું ન થઈ શકતો?”
એ વાત ખરી છે. સુરખાળા મહારી શું જ થઈ શકતો તે મહારી સર્વના કરતાં અંતરંગ મહારા જીવનનાં સુખમાં સુખદુઃખની શાગીદાર થઈ શકના એ આજે એટલી દૂર છે, એટલી પાદશી છે કે હવે હું તેનું દર્શન પણ

કરી શકે તેમ નથી. તેની સાથે વાત કરવામાં હોય છે, તેના સખથી વિચાર કરવામાં પામ છે! એ રામદોયન એકાએક આવી પહોંચી કેવળ એક બે મંત્રો ઉચ્ચારી મુરબાજાને પૂર્ણતા પીળા બંધા માણસો પાસેથી એક મુદત્તમન ઉઠાવી ગયો.

હું માનવ સમાજમાં નવીન નીતિનો પ્રચાર કરવા બેઠો નથી. સમાજને બાંધી નાખવાની કે તેના ખેન તેડી નાખવાની મહારી ઇચ્છા નથી. હું કેવળ મદાર મનનો ખંદેર ભાવ દર્શાવું છું. આપણા મનમાં જે સમજા : ભાવનો ઉદય થાય છે એ સવળા વિચારયુક્ત હોય છે કે! રામદોયનના મુરબાજાની આંદર જે મુરબાજા રહેતી હતી તેના ઉપર રામદોયન કરતાં મહારી વિશેષ અધિકાર છે એ વાતને કાંઈ પણ રીતે હું મદાર મનમાંથી દૂર કરી શકતો નહોતો. આવો વિચાર કરવો એ તબ્દ અયોગ્ય અને અનુચિત છે એ કબજ કરું છું; પણ એ કાંઈ મર્યાદાવિત નથી.

હવે કાંઈ પણ કારણ મહારી મિત્ર લાગતું નહિ. મધ્યાન્હકાળે કલાસમાં વિદ્યાર્થીઓ બપોરે ગણગણ કર્યો કરતા હતા, સદન ગરમ ગરમ વાયુ નિઃશ્વાસની પુષ્પમંડરીની મુગધ લાગ આવતો ત્યારે છુટા થતી કે-રી છુટા થતી તે બંધતો નથી-કેવળ એટલું જ કહી શકું છું કે, બાસતવની આ અવળા બાની આવા સંપત્તિની કે વ્યાકરણની બુદ્ધિ મુંઘરી છવન-કીતાડવાની ઇચ્છા થતી નહોતી.

નિશાળ ખેંચેલાં વિદ્યાર્થીઓ બપોરે ઘેર ચાલ્યા નતા ત્યારે મહારી ઘરમાં એકલી બેસી રહેતું હતું જમતું નહોતું. વળા જવા વખતે કાંઈ ગુદસ્થ મળવા માટે આવતો તો તેથી પણ કંટાળાઉંપણીથી સંખ્યા કાળે તળાવની પાળ ઉપર સોપારી બંને નાળાં એમાં ઝાડનીચે બેસી હું એમ નિશાળો ૨

અનુભવ મળીને એક નિશાળ બંધતી જાય છે. સમયોચિત કાળે કરવાનું કાળે સમજું નથી. ત્યારપછી કવચતે અનુચિત વાસના લાંબ અનુભવ અસ્થિર બની જાય છે. મહારી જીવો માણસ મુરબાજાનો સ્વામી થઈ પૂર્ણ વર્યા સુધી ઘણા મુખમાં રહી શકે; પણ તે ગંભીરપણે થવા નતાં છેવટે થયો એક નિશાળનો પંતુલ ! આ રામદોયન વધાર છે, તેને ખાસ કરીને મુરબાજાના સ્વામી થવાની કાંઈ જરૂર નહોતી. વિવાહ થયો તે પહેલાં એ મુરબાજાને ઓળખતો નહોતો. તે કાંઈ વિચાર કર્યો સિવાય મુરબાજા સાથે વિવાહ કરી, વધાર થયેને સારી રકમ દમાય છે, જે દિવસે દુધમાં હુમાડાની ગંધ આવે છે તે દિવસે એ મુરબાજાની તિરકાર કરે છે, જે દિવસે મન પ્રસન્ન હોય છે તે દિવસે મુરબાજા માટે પરેશું ધડાવવા આવે છે; તેને અસતોષ નથી. તળાવની પાળ ઉપર બેસી આકાશના તારાઓ તરફ નેઝ નિશાળા નાખીને તેને સંખ્યા ખસાર કરવી પડતી નથી.

એક મહારી કેસ હાથમાં ધોવાથી રામદોયન દોડા વખત માટે મદારગમ ગયો હતો. મહારી નિશાળના મકાનમાં જેવી રીતે હું એકત્રી હતો તેવી રીતે મુરબાજા પણ તેના ઘરમાં એકલી હોય એમ લાગતું હતું. મહારી યાદ છે કે એ દિવસે સોમવાર હતો. મદારગમી આંધળ મેધાવચ્ચન હતું. તે વાંચાથી રૂપ રૂપ કરતી છંદિ થતી હતી. આકાશની પરિસ્થિતિ એક દેખાતી વિદ્યાર્થીઓને સવળા મન આપી રહી. કાળાં કાળાં વાંદળાંઓ જલજીરે નેત્રી તપારી કરતાં હોય એવી ખીતે. મહારી કરતાં હતાં. એને બીજે દિવસે મહારી મુગધધાર છંદિ સાથે વરેણાઆનું મદાવક કર તોડાના માનુષ્યો જેમ જેમ રાત પડવા લાગી તેમ તેમ વરેણા અને વરેણાઆનું જેવે વધવા લાગ્યું. પહેલાં

પૂર્વ દિશા તરફથી વાયુ વહેતો હતો પછી ઉત્તર અને ઉત્તરપૂર્વ તરફથી વહેવા લાગ્યો.

આવી રીતે ઉધવાનો પ્રયત્ન કરવો વૃથા હતો. આવા બધાં જ તોફાન વખતે હું જેવી રીતે એકસો હતો તેવીજ રીતે સુર્યાળા પણ તેના ધરમાં એકલી હતી. આમાં નિશાળનું મકાન સુર્યાળાના ધર કરતાં ઘણું ગંભીર હતું. તેને નિશાળના મકાનમાં લઇ આવી મહેં તળાવની પાળ ઉપર રાત્રી વીતાડવાનો ઘણી વખત વિચાર કર્યો, પરંતુ કોઇ પણ રીતે હું મન સ્થિર કરી શક્યો નહિ.

રાત્રિનો ન્યારે એક દોઢ વાગ્યો ત્યારે રેલનો અવાજ સંભળાયો. સમુદ્ર ગળે છે બીપણ સ્વરૂપ ધારણ કરી દોડી આવતો હતો. હું ધરનો ત્યાગ કરી સુર્યાળાના ધર તરફ જવા લાગ્યો. રસ્તામાં તળાવની પાળ હતી ત્યાં સુધી જતાં મહારા હુટણ ચાલી પાછી આનું. હું કિનારા ઉપર પહોંચ્યો એટલે બીજો એક તરંગ આવી પહોંચ્યો. એ તળાવનો પાળ લગભગ અગીયાર હાથ ઉંચો હતો.

પાળ ઉપર હું ન્યારે ઉપરિચિત થયો ત્યારે વિપરીત દિશાએ બીજો એક વ્યક્તિ પાળ ઉપર ઉપરિચિત થઈ એ વ્યક્તિ કેણ હતી તે મહારા અંતરાત્મા ગસ્તકથી પગ સુધી સમજી શક્યો. વળી એ વ્યક્તિ મને પણ એણખી શકી એમાં કોઈ સંદેહ નહોતો.

બીજું બહુ જળમય થઈ ગયું હતું કેવળ પાંચ છ હાથનાં દિપ ઉપર અને બન્ને પ્રાણી હવામાં રહ્યાં હતાં.

એ પ્રવચકાળ હતો. આકાશમાં તારાઓ નહોતા, પૃથ્વીના સધળા દીપક જુઝાર્યા ગયા હતા. એ વખતે કોઈ વાત કરી હોત તો તુરંચાન નહોતું પરંતુ મુખમાંથી એક પણ શબ્દ નીકળી શક્યો નહિ, અને બન્નેમાંથી કોઈ એક બીજાને કુચળપ્રસન્ન પણ પૂજી શક્યાં નહિ.

બન્ને જણો કેવળ અધકાર દરર જોઈ રહ્યાં.

પગ નીચે ગાઢ કૃષ્ણવર્ણનો ઉન્મત્ત શ્વેત પ્રવાહ ગર્જના કરતો કરતો દોડી જવા લાગ્યો.

આજે સમસ્ત સંસારનો ત્યાગ કરી સુર્યાળા મહારી પાસે આવી ઉભી રહી છે. આજે મહારા શિવાય સુર્યાળાનું કોઈ નથી. આત્માવસ્થામાં કોઈ એક જન્મોત્તર કોઈ એક પુરાતન રહસ્યના અધકારમાંથી તણાઈ ને, સૂર્યચંદ્રથી પ્રકાશી રહેલી લોક-પરિપૂર્ણ પૃથ્વી ઉપર મહારી પાસે આવી સંલગ્ન થઈ હતી અને જ્ઞાન કેટલા કાળ પછી એ પ્રકાશમય પૃથ્વીનો ત્યાગ કરી આ બધાં જ જળમય પ્રવચના અધકારમાં સુર્યાળા એકલી મહારી પાસે આવી પહોંચી છે. જગતપ્રવાહ એ નૈવ્યાળિકાતિ મહારી પાસે ખેંચી લાવ્યો હતો તથા હમણાં આ શ્વેતપ્રવાહ એ વિકસિત પુખ્ત મહારી જ પાસે ખેંચી લાવ્યો છે. હવે કેવળ એક જ તરંગ આવે એટલે પૃથ્વીના આ ભાગમાંથી વિશેષના આ રચનામાંથી ખસી જઈ ને અમે બન્ને જણો એક થઈ બંધાઈએ.

એ છેલ્લો તરંગ આવશે સ્વામી! સતતિ અને સંપતિલઈ સુર્યાળા સદૈવ મુખમાં રહે! મહેં આ એક રાત્રે મહાપ્રલયના તીર ઉપર ઉભી રહી અને ત આંન દેનો આસ્વાદ મેળવ્યો છે.

રાત્રિ વીતી જવા આવી-તોરાન ચાન્ત થયું. રેલ હતરી ગઈ, સુર્યાળા કોઈ બોલ્યા શિવાય થેર ચાલી ગઈ. હું પણ કોઈ બોલ્યા શિવાય મહારે થેર ગયો.

મહેં વિચારું કે, હું નાહર થયો નથી, શિરસ્તેદાર પણ થયો નથી તેમજ જરિમહી પણ થયો નથી. કેવળ એક નિશાળનો દ્વિતીય ત્રિશ્વક છું. આલોકના મહારા સમસ્ત જન્મમાં કેવળ ક્ષણકાળ માટે એક અનંતરાત્રિનો ઉદય થયો હતો-મહારા પરમાયુનાં સધળાં દિવસ રાત્રિઓમાં કેવળ એ એક જ રાત્રિ મહારા આ તુજી યવનની સંપૂર્ણ સાર્થકતા છે.

સૂનકાર.

લેખક: શ્રીજીત 'ભાવિક'

(“બાળા હશે હશે ત્યાં વળી આપમેરે લોલ,” એ સમજાની સાંભ.)

ભાગે સૂર્ય, હિપા અંબાઇને આપમેરે લોલ,
થાય સૂની નભસરવરની પાળ્યઃ
એવાં સૂનાં મારે મંદિર માળ છે રે લોલ. ૧

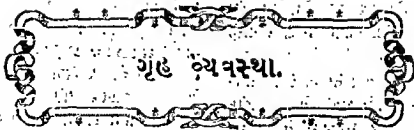
ગાળે વર્ષા વિદેશ કાલ્યલ સંચરે રે લોલ,
થાય સૂના આંખલીઆના ગોખઃ
એવા સૂના હવે શેરી ચોઠ છે રે લોલ. ૨

આવે શ્રીખ્મ ને વસંત હળે નિહમારે લોલ,
થાય સૂની વનવગડાની વાટઃ
એવાં સૂના મારે જળઘાટ છે રે લોલ. ૩

આવે અંધારીઆં ચંદ્ર રૂઠે આભથી રે લોલ,
થાય સૂના રજનીનાં રંગ ધામઃ
એવાં સૂનાં હવે મારે ગામ છે રે લોલ. ૪

રૂઠે મેઘવૃંદ ને અંતાય વીજળીરે લોલ,
થાય સૂનું વાહળીઆનું વનઃ
એવાં સૂનાં સાહેલડીનાં વૃંદ છે રે લોલ. ૫

કૂંકયા વાયરા વિયોગ કેરા દિશદિશે રે લોલ,
કયાં સૂનાં સંજીવનાં ઠામ ઠામઃ
મારે વણસૂનાં એક દુર્ધામ છે રે લોલ. ૬

ગૃહ વ્યવસ્થા.

એ મસ્તિ સામાજિક સંસ્થાઓમાં " ગૃહ "

શ્રી દિવ્યગીતે ન

વેળામાં

હીલ્લકાઈ શકેડ.

આપવામાં આવતું નથી ! ધરની સ્ત્રીઓમાં

એ અધિક મહત્વપાણું છે. એને આ સંસારનું સુક્રમ રૂપ કહીએ તો તે અનુચિત નથી. તેમાં જ આત્માઓ પેદા થાય છે, વૃદ્ધિ પામે છે અને મોટા થઈને આ સંષ્ટિ પર ક્રોડ કરે છે. આ માટે ગૃહની વ્યવસ્થા એટલી જ મહત્વની છે, જેટલી સામાજિક, રાજકીય, કે સાંહિત્યની હોય તેટલી ! પણ દીલગીરી એ છે કે આ અતિ ઉપયોગી બાબતમાં જરાએ લક્ષ અપાતું હોય તેમ લાગતું નથી. એના પર જેટલું પૂરું ખ્યાન આપતું નેહએ તેટલું અપાતું નથી.

ખરૂં જોતાં ધરની વ્યવસ્થા કરતી એ સ્ત્રીઓનું કાર્ય છે. તે માટે તે વિષેનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવું એ પણ જેટલું એમનું કર્તવ્ય છે એટલું પુરુષોનું નથી. પોતાના ધરને રમણીય હવાન બનાવવું કે બીજા સ્નેહાન બનાવવું એ સ્ત્રીઓના વ્યવહાર ઉપર અસર રાખે છે. જે પ્રમાણે ગાયન વગવાથી અભિપ્રાય માણસને સંગીતના અધ્યાપક થવાનો અધિકાર નથી, તેજ પ્રમાણે ગૃહ વ્યવસ્થાથી અભિપ્રાય-આન-કુમારીકાને ગૃહિણી થવાનો અધિકાર નથી. કારણ કે એવા અભિપ્રાય વિવાહ પછે પતિ પત્નીમાં હંમેશાં અણબનાવ રહ્યા કરે છે.

અન્ય કલાની માફક આ વિષયમાં પણ નિપુણ થવા માટે અભ્યાસ, અનુભવ અને મહાવ્રતની જરૂર છે. પણ આપણામાં મોટી બૂઝ એ છે કે આ વિષયનું જ્ઞાન સ્ત્રીઓને

તે જ્ઞાન નહિ હોવાથી નોકર ચાકર પણ જોડકોરે રહે છે. તે બંધે છે, કે વ્યવસ્થા માટે 'મારી બલ' કોઈ કાઢનાર નથી. તેથી સાદરુદ ન કરે કે દરેક વસ્તુ તેની જગ્યા ઉપર મહિં મુકે તો હરકત નથી. આમ કરવાથી ધરમાં અવ્યવસ્થા વ્યાપ્તિ રહે છે. આ માતા પરિણામની અસર પતિ પત્ની અને બાળબચ્ચાંના ઉપર પણ થાય છે. બાળકોના મનપર નિયમિતપણાની ને વ્યવસ્થાની છાપ પડતી નથી, અને તેથી તેના છુરાં ફળ તેમને મોટાં થયાં પછી જોઈવયાં પડે છે.

જોડા ગરીમ છે, તે નોકરચાકર રાખી શકતી નથી, તેને જ્ઞાનની મોહવણ નથી આવડતી તો તેમની તો ઘણી ખરાબ હાલત થાય છે. પુરુષ આખો દિવસ કામ કરી ચાકીને ઘેર આવે તો ધરમાં બધે જ્યાં ત્યાં પહેલું અને અવ્યવસ્થિત નગરે જુએ છે. ક્યાંક ચોપડીઓ એમને તેમ પડેલી તો કોઈ ઠેકણે વાસજીમાં એકવાર પોતે તો ક્યાંક મેલાં અને સારા કપડાં નવાં લાં પહેલાં કે ટાંગેલાં હોય છે. આ દેખાવથી ચાકે ઉતરતો નથી, પણ વધે છે અને કંટાળો આવે છે. આનું મૂલ્ય કાંઈએ જો છે કે તેની સ્ત્રીને ધરવ્યવસ્થાનું જ્ઞાન નથી. માટે અનુભવી સ્ત્રીઓ નું વડીલ માળદેનોનું કર્તવ્ય છે, કે તેમણે નાની સ્ત્રીઓને ધરનું કામ શીખવવું.

તેમણે શીખવવું નેહએ કે ધરમાં રૂમ કામ કરવું, નોકરો પાસે કેવી રીતે કામ લેવું.

તેમના તરફ કેવા વ્યવહાર રાખવો, પૈસાટકાનો વ્યવહાર કેમ કરવો. આથી ધરમાં રહેનારને સુખશાંતિ થાય છે.

સર્વથી પહેલી વાત-તો એ છે કે આજ-કાલ ધરનું કામ હાથે કરવું તેમાં કેટલીક ભલેલી સ્ત્રીઓ લાજ સમજે છે તે જોડું છે. શિખેલી ભલેલી સ્ત્રીઓએ ધરકામ કરવામાં કશીજ લાજ નથી. ગરીબ અને અમલ સ્ત્રીઓની, સરખામણીમાં તેમને તો કિતમ રીતે એ કામ કરતાં આવડવું જોઈએ. આશા છે, કે આ આલેખ મુશિક્ષિત બહેનો દર કરશે.

જે ધરમાં એક દરતાં વંધારે સ્ત્રીઓ હોય તો ધરનો બાર વડીલ સ્ત્રી પર છેડવો. તેણે રતું કામ વહેંચી આવવું. કામ વહેંચતાં ખર અને યોગ્યતા ધ્યાનમાં રાખવી. જે

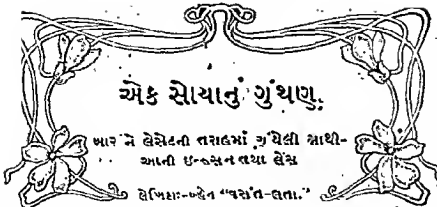
કામને લાવક જે હોય તે કામ તેમને સોંપવું. આનો અર્થ એવો નથી કે એક સ્ત્રીએ એકજ જાતનું કામ કરવું જ રહેવું. આવરનવાર કામ ફેરવવું પણ જોઈએ. એથી કામમાં નવિનતા આવવાથી આનંદ થશે, અને તે સ્ત્રી કે બાળકી પોતાના કામમાં નિપુણ થશે. કામ વહેંચવામાં ન્યાયની દૃષ્ટિએ નહિ વર્તવામાં આવે તો ગૃહવ્યવસ્થામાં ઉલટી વધારે કઠિનતા જણાયો.

ગૃહકાર્યમાં આનંદથી કામ કરવું જોઈએ. વળી પોતાના ધરની ચાર દિવાલોનેજ કાપશેવ ગણી પેસવું ન જોઈએ. મનુષ્ય એ સામાજિક જીવ છે. તેને અરસપરસ સહકારની, ધણી આવશ્યકતા છે. માટે પાડપાડોશીને મદદ કરવી, સારમાકાં કાપેમાં સહાય આપવી એ જરૂરની તેમજ આવશ્યક જરૂર છે.

બાળકોના ચાર હક્ક.

“એવાં પ્રશ્નો આખી દુનિયામાં હકકને માટે પોકાર કરતા હતા. છેલ્લાં પંચાસ વર્ષમાં સ્ત્રીઓએ પોતાના હક્ક માંગવા અને મેળવવા માંડ્યા છે. પરંતુ છેકરાઓ હક્ક માંગવા નીકળે એ જાણીને ધણીને આકર્ષ લાગશે. મદ્રાસમાં સાળાઓનાં છેકરાનું સરક્ષા નીકળ્યું હતું, તેમના હાથમાં આ પ્રમાણેના મુલાવેળો હતા: “અમારે રમતમત માટે મેદાનો જોઈએ છે;” “અમારે વિચારવાન માગ્યો જોઈએ છે;” “અમારી શારિરિક દિપરેખ માટે શાંતિઓની મુલાકાત લેતી નર્મી જોઈએ છે.” એકદરે એ બાળકો ચાર હક્ક માંગે છે: (૧) તફાત જન્મ; (૨) સારું ખાન પાન; (૩) સારાં રહેવાનાં સ્થળો અને (૪) સારી કેળવણી. એમની માંગણીઓ ન્યાયજી છે અને માંગ્યું નહિ મળે ત્યાં સુધી તેઓ મુખી નહિ થાય.” (સી. ધર્મ).

એક સોયાનું ગુંથણ.

આર ને લેસેટની તરાહમાં ગુંથેલી સાથી-
આની ઇન્સર્સન તથા લેસ

લેખક:-બેન "વસંત-લાતા."

ઉપયોગ—આ ઇન્સર્સન અને લેસ ટેબલ કલેચ, ચણીયા, કાચ પર મુકવાના તકીયાની ખોળ, દિવસે પલંગ પર પાથરવાની સાદર, વીગેર માટે ઉપયોગી થઇ પડે છે.

જો તમારે આ ઇન્સર્સન અને લેસ ટેબલ કલેચ, કે સાદર માટે ગુંથવી હોય, તો ચાર ખુણા ગુંથીને કપડા પર ચોટવી. ચણીયા માટે ગુંથવી હોય તો લેસ તથા ઇન્સર્સન જેટલી લાંબી તેડએ તેટલી ગુંથવી. કાચ પર મુકવાના તકીયા માટે ગુંથવી હોય તો ઇન્સર્સન સીક્રી ગુંથવી, પણ લેસ ખુણા સાથે ગુંથવી. આ ઇન્સર્સન ને લેસ કપડા પર ફેવી રીતે ચોટવી તે હવે પછી કહેવામાં આવશે.

આ ગુંથણમાં વપરાતા ટાંકાની સમજણ: એક સોયાનું ગુંથણ, હમેશાં સાંકળાથી ચર થાય છે. ન્યારે સાંકળામાં ચાંબલી લેવાની હોય છે, ત્યારે સાંકળાને એક આંટા સોયા પર હોય છે.

ચાંબલી—સોયા પરનાં સાંકળાના આંટા સાથે બીન્ને આંટા લઈ નીચલી હારની સાંકળામાં સોયો ભેરવી એક આંટા લઈ તે આંટા સાથે સાંકળામાંથી સોયો કાઢી લેવો. પછી સોયા પર ગળાં મળ્યા ત્યુ આંટા રહેશે. ફરીથી એક આંટા લઈ બે આંટા સોયા પરથી ભેરવી નાંખો, સોયા પર હવે બે આંટા રહ્યાં. ફરીથી એક આંટા લઈ તે

એક આંટા ભેરવી નાંખશે એટલે સોયા પર એક આંટા રહેશે. ચાંબલીને અંગ્રેજીમાં 'ટેબલ' કહેવામાં આવે છે.

આર—૧ ચાંબલી, ૫ સાંકળા નીચેની હારની અને ૫ સાંકળા છોડી દષ છઠ્ઠી સાંકળામાં ૫ ચાંબલી લેવાથી આરની તરાહ પડે છે.

લેસેટ—૧ ચાંબલી અને ૩ સાંકળા લઈ નીચેની હારની બે સાંકળા છોડી દષ ત્રીજી સાંકળામાં ખેવડા લેવા. ફરીથી ૩ સાંકળા લઈ બે સાંકળા છોડી દષ ત્રીજીમાં ૧ ચાંબલી લેવાથી લેસેટની તરાહ પડે છે.

એક લેસેટ અથવા એક આર ઉપર બધી મળીને ૭ ચાંબલી આવે.

(લેસેટ કે આરને માટે ગુજરાતી-ચમ્દ આપી શકાતો નથી. માટે અંગ્રેજી ચમ્દજ સખવો પડે છે.)

ખેવડા—સોયા પરના સાંકળાના આંટા સાથે નીચલી હારની સાંકળામાં સોયો ભેરવી એક આંટા લેવો. પછી સોયાને તે સાંકળામાંથી આંટા સાથે કાઢી મેવો. સોયા પર પછી બેજ આંટા રહેશે. ફરીથી એક આંટા લઈ તે બે આંટા કાઢી લેવા. અંગ્રેજીમાં ખેવડાને "દબ્બ રોમ" કહેવામાં આવે છે.

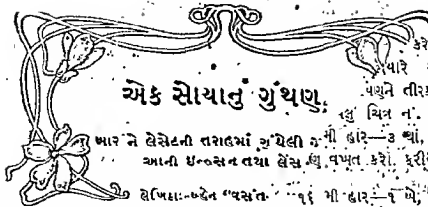
સાદો ટાંકો—સોયા પરના આંટા સાથે સોયા નીચલી હારની સાંકળામાં ભેરવી એક આંટા લઈ સોયો એકદમ ભેરવી લેવો આ ટાંકાને અંગ્રેજીમાં 'સીંગલ ફ્રીય' કહે છે.

સંક્ષેપ ચિન્હ—સાંકળા સાં.

ખાળકોના ચાર હક્ક.

“ જેમાં પ્રથમ આખી દુનિયામાં હકકને માટે પોકાર કરતા હતા. વર્ષમાં બે-બે વાર પોતાના હકક માંગવા અને મેળવવા માંડ્યા છે. પરંતુ છે માંગતા નીકળે એ નીકળીને પછાતે આવશે લાગશે. અદાલતમાં સાબાઓના છે. નીકળે હવે, તેમના હાથમાં આ પ્રમાણેના મુદ્દાલેખો હતા: “ અમારે રમ મેહાને લેખજ છે; ” “ અમારે વિચારવાન માગાયો લેખજ છે; ” “ અમારે દેખરેખ માટે સાબાઓની મુલાકાત લેતી નહીં લેખજ છે. ” એકંદરે એ બાળકો માંગે છે: (૧) તાલુકા જન્મ; (૨) સારું ખાન પાન; (૩) સારું મહેવાનાં (૪) સારી કેમવણી. એમની ખામીશીઓ બ્યાનજી છે અને માંગ્યું નહિ મળે ત્યાં સુખી નહિ થાય. ” (સ્ત્રી ધર્મ).

એક સોયાનું ગુંથણ.

પણને તીરકસ જવું પડે છે.
(જુ ચિત્ર નં. ૨ જુઓ.)

આર ને લેસેટની તરાહમાં ગુંથેલી ૩ મી હાર—૩ સાં, ૧ બા, ૧ લે,
આની ઇન્સર્સન તથા લેસ જુ વખત કરો. ફરીથી ૧ બા, ૫ સાં,

લખિલા—બેડન “વસંત” ૧૬ મી હાર—૧ બે, (તીચલી હારના

ઉપયોગ—આ ઇન્સર્સન અને લેસ ટેબલ

કલોથ, ચણીયા, કાચ પર મુકવાના તકીયાનું—યાં.

ખોળ, દિવસે પતંગ પર પાથરવાની

વીગેરે માટે ઉપયોગી થઈ પડે છે. ૭ થાં, ૧ લે,

જો તમારે આ ઇન્સર્સન લે, ૪ થાં, ૩ સાં,

ટેબલ કલોથ, કે ચાદર માં

તો ચાર ખુણા ગુંથીને ૧ થાં, ૧ બા, ૩૧ થાં,

ચણીયા માટે ગુંથવી સાં, ફરવો.

ઇન્સર્સન જેટલી લાંબી ૩ થાં, ૧ લે, ૩૧ થાં,

કાચ પર મુકવાના તકીયા માં ફરવો.

તો ઇન્સર્સન સીધી ગુંથ ૧ થાં, ૭ થાં,

સાથે ગુંથવી. આ ઇન્સર્સન ૧ થાં, ૧ લે, ૧ બા,

કેની રીતે ચોંટી ને હવે

આવશે.

આ ગુંથણમાં વખત—૩ થાં, ૧ લે, ૧ બા,

એક સોયાનું ગુંથણ, ૬ થાં, ૧ લે, ૪ થાં,

ચાપ છે. ન્યારે સાં—૩ થાં, ૧ બા, ૭ થાં,

હોય છે. ત્યારે સાંકળ—૧ બા, ૪ થાં, ૩ સાં, ફરવો.

પર હોય છે.

ચાંબલી—સોયાર—૩ થાં, ૧ લે, ૧૬ થાં,

સાથે બીજા આર, ૧ લે, ૪ થાં ૩ સાં ફરવો.

ળામાં સોયો બેર હાર—૩ થાં, ૧ બા, ૧ લે,

આંટા સાથે સાંકળ વખત કરો.

બોરની વચલી સાંકળીમાં.) ૩ સાં, ૧ થાં,

૧ બા, ૧ લે, એમ ત્રણ વખત કરો. ૪ થાં,

૩ સાં, ફરવો.

૧૭ મી હાર—૩ થાં, ૧ બા, ૧૬ થાં,

૧ બા, ૬ થાં, ૩ સાં, ફરવો.

૧૮ મી હાર—૬ થાં, ૧ લે, ૧૬ થાં,

૧ લે, ૪ થાં, ૩ સાં, ફરવો.

૧૯ મી હાર—૩ થાં, ૧ બા, ૧ લે,

૧ બા, ૭ થાં, ૧ બા, ૫ સાં, ફરવો.

૨૦ મી હાર—૧ બે, (બોરની વચમાં).

૩ સાં, ૭ થાં, ૧ લે, ૧ બા, ૧ લે, ૪ થાં,

૩ સાં, ફરવો.

૨૧ મી હાર—૩ થાં, ૧ બા, ૧૬ થાં,

૩ સાં, ફરવો.

૨૨ મી હાર—૧૬ થાં, (તીચલી હાર

ની પહેલી એક ચાંબલી છાકી દુધ ને ૧૬ થાં,

ઉપર ૧૬ ચાંબલી.) ૧ લે, ૪ થાં, ૩ સાં,

ફરવો.

૨૩ મી હાર—૩ થાં, ૧ બા, ૭ થાં,

૧ બા, ૫ સાં, ફરવો.

૨૪ મી હાર—૧ બે (તીચલી હારના

બોરની વચમાં.) ૩ સાં, ૧ લે, ૪ થાં ૩

સાં, ફરવો.

૨૫ મી હાર—૩ થાં, ૧ બા, ૭ થાં,

૩ સાં, ફરવો.

૨૬ મી હાર—૬ થાં, ૧ લે, ૪ થાં,

૩ સાં, ફરવો.

૨૭ મી હાર—૩ થાં, ૧ બા, ૫ સાં, ફેરવો.

૨૮ મી હાર—૧ બે, (નીચલી હારના બાંકની વચમાં) ૩ સાં, ૪ થાં, ૩ સાં, ફેરવો.

૨૯ મી હાર—૮ થાં, ૩ સાં. અર્ધિ ઇન્સર્સનનો અર્થો ભાગ પુરો થાય છે. બીજો અર્થો કરનાર ઇન્સર્સનને ચિત્ર બીજામાં જે રીતે ગોઠવ્યું છે તે રીતે તમારા હાથમાં પડે.

૩૦ મી હાર—૨૯ મી હારની છેલ્લી આડી થાંબડીમાં ૩ થાં. લ્યો. (હવે નવાર થાંબડી પર થાંબડી લેવાનું કહેવામાં આવશે ત્યારે આડી થાંબડી ઉપર સીધી થાંબડીઓ શુધારો.) ૫ સાં, સામેની હારની બે થાંબડી છોડી ત્રીજી થાંબડીમાં સાદો ટાંકો, લ્યો. હવે જે બીજી ત્રણ થાંબડી રહી છે તેમાં પણ સાદો ટાંકો સેરવી ફેરવો.

૩૧ મી હાર—૩ સાં, ૧ બે, (નીચલી હારના બારમાં) ૩ સાં, ૪ થાં, ૩ સાં. ફેરવો.

૩૨ મી હાર—૩ થાં, ૧ બા. ૩ સાં. ૧ બે, (નીચલી બે હારની વચમાં) ૩ સાં. સામેના લેસ્ટના બેઈડાઈથી બેઈડાઈ સેરવી લેવી તેમજ લેસ્ટની બીજી ત્રણ સાંકળી રહી છે તેમાંથી સાદો ટાંકો સેરવી ફેરવો.

૩૩ મી હાર—૧ બા, ૧ લે, ૪ થાં. ૩ સાં, ફેરવો.

૩૪ મી હાર—૩ થાં, ૧ બા, ૧૨ થાં. સામેની હારની બે થાંબડી છોડી દર ત્રીજી થાંબડીથી તે છેલ્લી થાંબડી સુધી સેરવી ફેરવો.

૩૫ મી હાર—૧૨ થાં, ૧ લે, ૪ થાં, ૩ સાં, ફેરવો.

૩૬ મી હાર—૩ થાં, ૧ બા. ૭ થાં. ૧ બા. ૬ થાં, સામેના લેસ્ટના બેઈડાઈથી સાદો ટાંકો સેરવી તેમજ રહેલી ત્રણ સાંકળીમાંથી પણ સેરવી ફેરવો.

૩૭ મી હાર—૧ થાં, ૧ લે, ૭ થાં, ૧ લે, ૪ થાં, ૩ સાં, ફેરવો.

૩૮ મી હાર—૩ થાં, ૧ બા., થાં ૧ બા, ૧૨ થાં. સામેની થાંબડીમાંથી બે થાંબડી છોડી ત્રીજી થાંબડીમાંથી સાદો ટાંકો સેરવો. તેમજ છેલ્લી બીજી બે થાંબડીમાંથી સેરવી ફેરવો.

૩૯ મી હાર—૧૨ થાં. ૧ લે. ૭ થાં. ૪ થાં. ૩ સાં. ફેરવો.

૪૦ મી હાર—૩ થાં. ૧ બા. ૧ લે. એમ બે વાર શુધો. ફરીથી ૧ બા. ૩ સાં. ૧ બે. (નીચલી બે હારની વચમાં) ૩ સાં. સામેના લેસ્ટના બેઈડાઈથી સાદો ટાંકો સેરવો. તેમજ રહેલી ત્રણ સાંકળીમાંથી સેરવી ફેરવો.

૪૧ મી હાર—૧ બા, ૧ લે, એમ ત્રણ વાર શુધો. ૪ થાં. ૩ સાં ફેરવો.

૪૨ મી હાર—૩ થાં. ૧ બા, ૧ લે, એમ ત્રણ વાર શુધો. ૫ સાં. સામેની હારની છેલ્લી થાંબડીમાં સાદો ટાંકો સેરવો. અર્ધિ દોરો તોડી નાખો.

૪૩ મી હાર—૧૪ મી હારની આડી થાંબડીમાં ૧ સાદો ટાંકો લ્યો. ૩ સાં. ૩ થાં. ૧ લે. ૧ બા. એમ ત્રણ વાર શુધો. ફરીથી ૧ લે. ૪ થાં. ૩ સાં ફેરવો.

હવે ત્રીજી હારથી ફરીથી ચર કરો. જેટલો તમને લાંબી નોંધતી દોષ તેરવી શકી ફરીથી શુધો મારે પડે ત્યાં હારથી ચર કરો.

ઇન્સર્સન કે લેસ્ટના ખુબી કડાડવાની મતલબ એટલીજ કે નવારે આપણે તે ચોક્કસ અથવા લાંબોસ ૬ થાં. ઉપર ગોઠવી દોષ ત્યારે ૬ થાંના ખુબી આગળ આપણી લેટ કે ઇન્સર્સન વાગતી નહિ પડે. પણ શુધો ખુબીજ ૬ થાંના ખુબી સાથે ગોઠવી દેવા. નવારે ચોક્કસ ૬ થાં મારે લેટ કે ઇન્સર્સન શુધી દોષ ત્યારે તે બેટની માર બાજુની લાંબાપ સરખી નોં. એ. ને તે લાંબોસ ૬ થાં મારે શુધી દોષ તો સામસામી બાજુ સરખી નોં. એ.

ગુજરાતની સ્ત્રીઓની કલા.

અમદાવાદમાં ફેણચારી માસમાં ભરાયલા ગુજરાત કલા પ્રદર્શનના સ્ત્રી વિભાગમાં પોતાની હસ્તકલાઓના વિધિવિધ પ્રકારના નમુનાઓ મોકલી આપી ગુજરાતની સ્ત્રીઓએ ખાત્રી આપી હતી કે તેઓ પ્રાચીન કલાઓ ખૂલી ગઈ નથી, બલકે એ કલાઓને તેમણે સાચી અને વિકસાવી છે. જે જે સંસ્થાઓએ અને બહેનોએ નમુના મોકલ્યા હતા તેમાંના ઘણા ખરાને ચાંદો અને પ્રમાણપત્રો આપવામાં આવ્યા છે. શ્રીમતી લક્ષ્મીબાઈ માડગાંવકર, શ્રીમતી વિદ્યાગૌરી નીલકંઠ, શ્રીમતી સુલોચના દેસાઈ અને શ્રીયુત દુલાલાલ દલપતરામ કવિ એ ચાર બાળાની બનેલી પરીક્ષક સમિતિએ નીચે પ્રમાણે પરિણામ બહાર કાઢ્યું છે:

સોનાના ચાંદ:—જેન વનિતા વિશ્રામ, સુરત, વનિતા વિશ્રામ, અમદાવાદ, બગિંની સમાજ, વડોદરા, અને માછરાજ કે.યો.સાળા, ભાવનગર.

ચાંદીના ચાંદ:—શ્રીમેદલ દ્રુપદીંગ કાલેજ, વડોદરા, મહાલક્ષ્મી દ્રુપદીંગ કાલેજ અમદાવાદ, સ્ત્રી શિક્ષા પ્રચારિણી સંઘા વગદીયર, મહિલા વિદ્યાલય-સુરત, પંચીનીતુ, ચિત્ર-પ્રી-સેસ વિંચુઆઈ, જયવર્તી વડોદરા, શંકાકૃષ્ણન ચિત્ર-કાગરાખાઈ વૈદ્ય, કાંતેદુ, સુતર-શિવરામ શરિકાન્ત-સાંતાકુક, મીણના સોગાં દયાબહેન વનિતાવિશ્રામ અમદાવાદ.

પ્રમાણપત્રો:—(ક) ગ્રીક અને કસબના કામ માટે. ૧-ખાદીની બરેલી ટોપી-જેન વનિતા વિશ્રામ, સુરત, ૨-સાદીન લંપર-બરેલી કમલે-જસુ. મોહનલાલ (મહાલક્ષ્મી) શી. દ્રે.કાલેજ અમદાવાદ ૩-ખાદીનું બરેલું

અમુ. જેન વનિતાવિશ્રામ, સુરત, ૪-ખાદીના ભરતનું અમલું-પ્રીસીસ સોરાભ મેડોરા અમદાવાદ, ૫-કસબથી બરેલું-અમલું-પુરશેદા પીરાજયા ભાવનગર, ૬-કસબથી-જોડા-મોકલનાર સૌ. જ્યોત્સ્ના વિનોદરબિં મહેતા શાંતાકુક. (ખ)-રેશમના કાતરકામના માટે. ૧-ચાંદી

૧-પે-ટ્રી-પ્રુલેનો. તકતો-સંયુદ્ધ દિવેદીપી અમદાવાદ, ૨-બાળીનું ક્રેમ-મહિલા વિદ્યાલય મુંબી ૩-મરેલા સ્ત્રી પર-ધનલક્ષ્મી, ૪-ખાદીના ભરતનું ગાલમસુરીક-ચંપુ બહેન, ૫-રેશમથી બરેલો મેળ. વિભાગમાં વહેંચાઈસો-મેળ કમાલ-માછરાજ કે.યો.સાળા-ભાવનગર.

(ગ)-દોરાનાં ચુથાંચુકામ (દોરો) મરે, ૧-મે બાળકોની ડીઝાઈનોનો કામ-સુધર્મા ૨-કમાલ-અંબુબહેન ૩-ચાંદી-દયાબાઈ સોમાભાઈ ૪-કમાલ-મણિબહેન ૫-લક્ષ્મીચંદ ૫-દોરથી-ગુલેલી કાળી ટોપીઓ-કાદી ત્રિભુવંદસિં ૬-પહેરણ નેટનું બરેલું-પાવતી બાઈ સ્ત્રી શિક્ષા સંઘા-વગદીયર.

(ધ)-શીડીયાનો કામ મરે. ૧-કાંચનો કસમ પારણ વગેરે આખો સટ-દીપેકા-વડોદરા, ૨-તોરણ આપા-મુંબી ૩-કીડીવતું દેવળ-હિરોજીરી ઉપરલાલ (ચંદુ) સાઈ કમલે, ૪-પંદો-મોટું બેરતલું કર મુંબી નથી ૫-કીડીયાનો તકતો-પ્રીસીસ મહિલીકર (ચ)-મોટી ભુગંગાઓનો કામ મરે.

૧-લક્ષ્મી-મરેવતીના પંદો મરે (શેઠ મંગળદાસને લાંબી) ૨-વેલકમ શિવેલાળા મોતીનો પંદો-સુલોચના મુંબી ૩-મોતીની ભુગવીનો બંગલો-મુંબી ૪-ભારતશકેટ મુંબી નથી ૪-મોતીની આછ-સીતા મોળાભાઈ અવેશ

૫-એ મોરવાળો ચક્ર-મંગળાખાઇ ચંદુલાલ.

(૭)-રેશમથી ચિત્ર જેવું ભરતકામ.

૧-મહારાજ ગાયકવાડની છબી ફેતફીના રેશાની-દીપકખાઈ દીક્ષીત; ૨ વાધનું ભર-તનું ચિત્ર-કાલિદાસીખાઈ ભગિનીસમાજ વડોદરા.

૩-શ્રી કૃષ્ણનું ભરતમાં ચિત્ર-વિલાસવતી

મગનલાલ-દર-સ્પર્ધાકુંડ ૪-ગોધીજીની છબી-

ઉતરાખાઈ વિદ્ય-મુખાઈ (ધણું સાઈ કામ),

૫-ત્રાવણુનું ચિત્ર-દિરાબ્દેન (ધણું સાઈ કામ)

(ન) દોરા ખેંચી કરેલું કામ.

૧. રમાલ-મીસીસ મનીજેહ ધનજીયા

મોગલ, ૨. રમાલ-મીસીસ ફ્રેની શીરોજ આં-

દિયા, ૩. તકીચો બદામી રેશમથી ભરેલો-

મીસ સોરાળ દલાલ, અને ૪. રમાલ-પાર્વતી

ખાઈ આશિષા પ્રચારિણી સભા ગ્વાલીયર

(ઝ)-ઉનનું ચુંથણ કામ.

૧-અમલું ટોપો-ઉત્તમતિ દિવાનજી અમ-

દાવાદ. ૨-સ્વેદર-સ્વામલતા પરમોદરાય અમ-

દાવાદ.

૧-જીવું ચિત્ર-કૃષ્ણાખાઈ આપરે વડો-

દરા (ધણું સાઈ કામ. ૫) ૨-સાડીની કેર

ખસુ સાડીન ઉપર ભરેલી-મીસ સોરાળ દલાલ,

૩-દરજોનો તકતો-અથુ બ્દેન અમદાવાદ.

(૬)-ચિત્રકામ.

જળરંગ-૧ દેવાવનનું ચિત્ર-હંસાબ્દેન

મહેતા ભગિનીસમાજ વડોદરા. ૨ આડ તથા

કુદરતનો દેખાવ-મુખ્યા હરેદ્ર મહેતા-સુરત.

ખાઈ-૧ ધર તથા આડના દેખાવનો

નાનો તકતો-સર્પદા દિવેદીયા; ૨ કુદરતનો

દેખાવ-સુમિત્રા કાનુગા; ૩ પુલનો તકતો-

દિરાબ્દેન વનિતા વિશ્રામ.

પે-સીલ-કેથોન-ચાલી વગેરેનું.

૧ ફેતફીનું ડાકું-મીસ સોરાળજી લાલ-

કાકા, ૨ ફેસરની છબી-મીસીસ મેડાલ અને

૩ ખાનમમનું ચિત્ર-વિનોદિની રમણખાઈ.

મોડલ-ગ્રેઈમ-

૧ મોડલ ગ્રેઈમ-કુમુદ ઠાકોર, ૨ ગ્રેઈમ-

રમા રણછોડલાલ, ૩ છબી-પેરટલવક-જનુઆઈ

રૂઝવાડે વડોદરા; તેમને મીસીસ વસંતદાસ

નરસી તરફનું ૨. ૧૫ નું ઇનામ અને ૧ છબી

પૈતે પાડેલી-અનસુયાખાઈ અમદાવાદ.

પરચુરણ-

૧-કાગળનાં પુલ-મીસ શિરિન અરેદેશર

લાલકાકા, ૨-કપડાનાં પુલનો પડો-મૃણાલિની

દિવેદીયા અમદાવાદ, ૩-કાચની પેટી-સુશિલા.

મોક્ષમંદી કચીલથી પાડેલાં ચિત્રની ડાઘલી

એટલે ટેબલ પર પરખીડીયાં મુકવાનું-સીતા-

બ્દેન જવેરી, શટલની કોરણ-સાકરખાઈ

સવેયર, વડોદરા; પંદા-કોબા; ભરવાણુના

ભરેલા, મોકલનાર ઇન્દુમતી દિવાનજી અમ-

દાવાદ, પડો દાપીયોડાના કાઠિયાવાડી ભર-

તનો ટેબલ પર પાથરવા જેવો; ખાવાની

વાનીઓ-(સાથ મોખા, મિસ્ત્રી વગેરેની

સામગ્રી) કુસુમ ઠાકોર, હસ્ત સિખિત મત-

ઉપાં અને સુકલ; બ્દોટર-સીતાબ્દેન જવેરી;

લવંગનું તોરણ-પાલીબ્દેન લાલભાઈ ઉમર-

વાડીયા, એલચીનો દાર-કાન્તાબ્દેન ઉમર-

વાડીયા, લવંગનું તોરણ-મીસીસ બેસી-

ધર ગેવર્ધનદાસ અમદાવાદ, કાઠિયાવાડી

ભરત મોડીયાવાળું-મીસીસ મોડીયાઈ ઠાકર

તેમને મીસીસ વસંતખાઈ નરસીનું ૨. ૧૦

નું ઇનામ. પરચુરણ કામ મહે મનસુખખાઈ

જેન. કન્યાશાળા અમદાવાદ.

કાંતેજી સુતર-સર્પદા દિવેદીયા અમદા-

વાદ; શુભવંતી મહેતા, નેત્રમણિ દેસાઈ અને

વનિતા વિશ્રામ અમદાવાદ.

આ ચંદ્રકો, ઇનામો અને પ્રમાણપત્રો

મેળવવા બામ્બશાળી ચપલી સરયાએને અને

બ્દેનેને અગ્રામાં અંતઃકરણ પૂર્વક અભિનંદન

અર્પાએ છીએ અને પોતાની કલાએને તેઓ

પ્રતિદિન વધારે ને વધારે વિકસાવી ગુજરાતના

ચંદ્રવતને વધારે રસમયું અને સમૃદ્ધ

બનાવે એમ ઇચ્છીએ છીએ. ત. શુ.

લખક—શ્રીયુત ગોકુલદાસ દ્વારકાદાસ રાયચરણ

પ્રકરણ તેરમું.

પાણીના પ્રેરમાં.

લલિતા ! આ તારા નામનો કાગળ છે. તારા કાકાજી અને આપી ગયા છે. ” યમુનાએ લલિતાના ઓરડામાં દાખલ થતાં એક પરખીડીયું લલિતાના હાથમાં મૂક્યું.

“ ક્યાંનો કાગળ છે ? ” “ કુંતલપુરનો લાગે છે. હેમના ઉપર તારા પિતાનો કાગળ હતો તેની સાથેજ એ પત્ર પણ આવ્યો છે. ” યમુનાએ બહાર નિકળતાં નિકળતાં ખુલાસો કર્યો.

લલિતાના પત્રનો હરિલાલ તરફથી આ જવાબ હતો. જયકુંવરના ત્રાસથી કંટાળી પ્રથમ તો લલિતાએ વસંત ઉપર પત્ર લખવાનો ઇરાદો કર્યો પણ હેના અભ્યાસમાં અડચણ આવશે એ વિચારે તે અટકી વસંતની હમણાં પરીક્ષા ચાલતી હતી તે અસામાન્ય હિંદુ સંસારની આ દુઃખદ દશા તરફ તેનું ધ્યાન ખેંચી તેના અભ્યાસક્રમમાં હરકત કરવી એ તેને ઉચિત લાગ્યું નહિ. ખીજો વિચાર આવ્યો કે મુન્દરલાલ ઉપર એક પત્ર લખી અહિંની ત્રાસદાયક હકિકત જણાવવી. કોઇ દિવસ નહિ ને આજ સસરા ઉપર કાગળ લખી તેના ઉપયોગી વખત લેવા

એ પણ તેને હીક લાગ્યું નહિ. ભુજગપુરના સ્થિતિ મુન્દરલાલ સારી રીતે જાણે છે, જયકુંવરનું વર્તન લલિતાને બહુ હેરાન કરનાર છે એ પણ પ્રભુલાલના કાગળથી તે જાણી શક્યો છે, પણ થોડા વખતમાં બહુ સારું થશે એ માન્યતાએ તે યુપયુપ અલાવી લેવા પ્રભુલાલ પર લખે છે, વિગેરે બાબતોથી યમુનાદ્વારા લલિતા વાકેફગાર હોવાથી તેણે ત્યાં પણ પત્ર લખવાનું માંડી વાંચ્યું. કોઇ પણ વ્યક્તિ જ્યારે બહુ દુઃખી થાય ત્યારે દુઃખ ઠાલવવાનું તેને હામ જોઇએ, હૃદયનો ભાર ઓછો કરવા અર્થે દુઃખ સાંભળી દિલાસો આપનાર. કોઇ સહૃદય જોઇએજ પતિ અને સસરા ઉપર પત્ર ન લખતાં પોતાના પિતા ઉપર પત્ર લખી લલિતાએ હૃદયનો ભાર સહેજસાજ ઓછો કરવા વિચાર કર્યો. હરિલાલ પર પત્ર લખી પોતાની સ્થિતિ સહમજની. જયકુંવરના ત્રાસની વિગતો લખી બની શકે તો કુંતલપુર તોડાવી લેવા માટે પત્રમાં લખ્યું. હરિલાલ પુત્રીનો આ પત્ર વાંચી બહુ દુઃખી થયો. આવી સંસ્કારી પુત્રીની આ સ્થિતિ જોઇ તેને બહુ લાગી આવ્યું. મોટા અભિલાષવાળી, ઉચ્ચ આશાવાળી, દેશોદ્ધારની યુર્મ લાગણીવાળી અને જનસેવાનો સિદ્ધાંત જેને ગિય જેને ગિય

પુત્રીની આ-સ્થિતા માટે તેને બહુ શોક થયો. સાડે સ્થળ જોઈ, સાડે સ્થાન જોઈ પુત્રીને પરણાવો પણ કમનસીબીએ ચડ્યાતમાજ આવા સંજોગો ઉમાં થયા ને કાનંજ કૂલવેલ આમ સુકાતી જોઈ હરિલાલને હિંદુઓના કૌટુંબિક જીવનની દુઃખદ સ્થિતિ નજર આગળ ખડી થઈ. કેટલાં હિંદુ, કુટુંબોમાં આવી કૂલવેલો અકાળે કરનાઈ જતો હશે ? હરિલાલને બહુ વિચાર પડી કંઈક હિંમત આવી. લલિતાને હવે બહુ વધારે વખત દુઃખ સહન કરવાનું નથી. કારણ કે વસંત હવે થોડા વખતમાં જ પી. એ. ની પરીક્ષા પસાર કરશે. સુન્દલાલ પણ હવે સારી રીતે કમાઈ આપ્યાદ થતો જતો હતો. માત્ર વસંત અભ્યાસ પૂરો કરે એટલીજ વાર છે. પછી લલિતાને કોઈપણ પ્રકારે દુઃખ થવાનું નથી એમ તેને ખાતરી હતી. લલિતાને હિંમત આપવા લાગણીને દબાવી સહજ કપકામરી ભાષામાં તેણે તેના ઉપર પત્ર લખ્યું. એક પત્ર પ્રજ્ઞલાલ પર લખી, તેમાં પરખીડીયામાં લલિતાને પત્ર ખીડી તેના ઉપર મોકલ્યો.

યમુનાના જવા પછી લલિતાએ પોતાના પિતાની પત્ર વાંચેલા ચડે કર્યો. ચિ. લલિતા,

તારો પત્ર મળ્યો. મેં જ વાંચ્યા પછી એ પત્ર ફાડી નાંખ્યો. તારી સ્થાનને વંચાની તેનાં અશ્રુ લગવા કરતાં એમ કરવું મને ઠીક લાગ્યું.

તારી સ્થિતિ વિશે તારા પત્ર ઉપરનાં ઉપનાં ખબરોથી મેં બહુ સાંભળેલું છે. હું બહુ દુઃખ કે તારા જેવા કામગીર હૃદયને માટે એ સ્થિતિ ન સહન થઈ શકે તેવી છે. મને તારી સ્થિતિ માટે બહુ લાગી આવે છે પણ સાથે સાથે એક વિચાર આવે છે કે તું મને લખેલો પત્ર તારી નજાઈ જતાવે

છે. દુઃખમાં પણ સુખને ઉત્પન્ન કરવું, દુઃખ એ દરેક વ્યક્તિને કસોટીનો મહાન સમય છે વિગેરે બાબતો તું શું બૂઝી ગઈ ? ન્યારે મેં કુંતલપુરમાં કન્યાશાળા દરબાર સાહેબ પાસે સ્થપાવી ત્યારે ધણા અજ્ઞાન લોકો તારી પાસે કન્યા કેળવણીની વિરૂદ્ધ દલીલો કરવા આવ્યા હતા. તેમાં એક દલીલ એ હતી કે જો છોકરીઓને બાણાવીએ તો સાસરે જઈ સાસરીયાનાં દુઃખોના કાગળો હમેશાં લખે. હું એ વાત માનતો નહોતો. તારા પત્રથી મને બાણવાને કાનૂલ મળે છે કે કદાચ એ વાત ખરી પણ હોય ! તારે માટે એવી આશા ન રખાય. તારા ઉપર ધણી જોખમદારીઓ ગહેલી છે. હિંદુ સંસારી જીવનમાં જે જે ખામીઓ છે તે ખામીઓના પ્રવાહમાં બળી ન જતાં તારા જેવી સુશિક્ષિતે તે ખામીઓ દૂર કરવા. દુઃખ ખમીને પણ સાંપના ઉપાયો લેવાની જરૂર છે. અભ્યારથીજ તું જે આમ કંટાળી જઈશ તો હિંદુ સંસારનાં મહામાત્ર કેવી રીતે ઉકેલી શકીશ ? એક રીતે તો તારા ચડ્યાતમા જીવનમાં તને તારી શ્રેતાની પરીક્ષા માટે એક તક પ્રાપ્ત થઈ છે. આ વખતે તારે પૂરે હિંમતથી તારા સર્વ સંજોગોને વધારી લઈ તારી આસપાસના સર્વ લોકોને તારા જેવા બતાવવા માટે પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. અશ્રુપ્રત તું બહુ મુરકેત સંજોગોમાં સુકાઈ છો; છતાં પણ તે લોધેલા જ્ઞાનને જોભાવવા માટે નિરંતર તું તૈયાર રહેશે એવી મને ખાતરી છે.

થોડા વખતમાં પ્રભુ સહુ સાડે કરશે. હું આશા રાખું છું કે તારા ઉપરના વિચારો સાથે જુ ગળતી થઈશ.

તારી માતાની આશીર્વાદ વાંચો. બાપ મને થોડા દિવસમાં મળવા આવશે.

લી.

હરિલાલની આશીર્વાદ.

પત્ર પૂરે થતાં લલિતા વિચારમાં પડી પિતાને પત્ર લખવામાં પોતે જૂલ કરી છે. પિતાએ પત્રમાં શબ્દે શબ્દે આદરતરી રીતે કૃપિકા આપ્યો છે, એ તે ખુલ્લી રીતે સ્હમજી ગઈ. અહિં દિનપ્રતિદિન કુઠળ વધતું જાય છે. જયંત્રવર હવે છૂટથી જોઈ આવે તેમ જનસભામાં લલિતા માટે ખરાબ વિચારે ફેલાવતી જાય છે. આવે વખતે પિતાને પત્ર લખી પોતાને કુતલપુર તોડાવી લેવા માટે વિનંતિ કરી તેના જવાબમાં આવે કપકા-બયો જવાબ ? લલિતા કંઈ સ્હમજી શકી નહિ.

“વહુ ! તારા પાણી ભરવા. કામ કરનારી તથી. આવી તો આપણે તથા ચાર બેડાં ભરી લાવીએ.” લલિતાની વિચારશ્રેણીમાં ભંગ પડાવતી યમુના ત્યાં આવી.

“લલિતા વિચારમાં ને વિચારમાં યમુના સાથે પાણી ભરવા ચાલી.

નદીને કાંઠે આવતાં હોને કંઈ શાન્તિ વળાં નદીનાં નિમળ નીર સાથે રમતાં બાલકડાં જોઈ તે પોતાના વિચારો ધંડીબર બૂલી. નદીમાં રેતીપર બેસી બેડાં સાથે કરતી લલિતાને અહિં આવતાં કુદરતનાં મુન્દરશો દેખાયાં. તે કોઈ કોઈ વખતે જ પાણી ભરવા આવતી. ગરીબીમાં પણુ મુન્દરલાલને ખાસે હુકમ હતો કે લલિતા પાસે ઘરબહારનું કંઈ પણુ કામ કરાવવું નહિ. પ્રજુલાલે યમુનાને આ બાબતમાં ખાસ મુન્દરલાલની આજ્ઞા સંભળાવી સમજાવી કરી હતી કે બહાર

વું કામ કોઈ પાસે કરાવી લેવું. યમુનાએ એ આજ્ઞા પાળી હતી પણ લલિતાની ઇચ્છાથી કોઈ વખત કામ કરનારી ન આવે તો તે બંને પાણી ભરવા નદીએ જતી.

લલિતા ને યમુના નદી અંદર ઉતરી પાણી ભરે છે તેટલામાં ઉપવાસથી ભાગે ભાગે ની જમ પડી. લલિતા કંઈપણ સ્હમજી શકી નહિ.

“વહુ, બહાર નીકળ, દોડ.” એમ કહેતી યમુના કાંડાપર ચડી એટલામાં નદીમાં પોણવે પાણીનું પૂર આવ્યું. કોઈનાં કપડાં કોઈનાં બેડાં સર્વ જમાંનું ત્યાં મુકી સડું કોઈ કાંડાપર ચડી દોડવા લાગ્યાં. નદીની મજા આગળ વરસાદનું બહુ મજાનું આવડું થવાથી એચિનું પૂર આવ્યું હતું તેથી ઉપરનાં ગામડાઓમાંથી ઉતરેતર એક સરખી ભાગે ભાગેની ચીચીવારી પડી આવતી હતી. નદીમાં બેસતાં બાળકોને ઉપાડી ફેટલીક માતાઓ અર્ધનગ્ન અવસ્થામાં જોમ શવે તેમ ભાગી.

યમુના તો કાંડાપર ચડી ગઈ. તેની પાછળ લલિતા કાંડાપર ચડી ખરી પણ ચડતાં ચડતાં પગ લપસવાથી ફરીથી નદીમાં પડી. નદી હવે એ કાંઠે પૂર પ્રવાહમાં જતી હતી. પડતાં લલિતા પાણીના પૂરમાં તણાઈ.

“એ તણાઈ—એ...અમહારી વહુ ગઈ... કાઢો કાઢો.” એમ આજી બેઠેલી યમુનાએ શ્રુતો પાડી.

મોકલી. છોકરાં ભણી નહિ. શકે એવી વિજ-
યાની ચેતવણીની ફરિયાદો દરદાર કરી નહિ,
કારણ કે આ વધીક સસરા હમેશા કપિંજલાની
હિલચાલ ઉપર ધ્યાન આપતો, અને તેના
ઉત્તમ વર્તનથી બહુ ખુશ થતો હતો.

લુનાગઢ : આખ્યા પછી, સુમનલાલે
અભ્યાસમાં વચ્ચે કપિંજલા કે જરેને તે અભણ
ધારતો હતો તેને જ્ઞાનભાગમાં આગળ વધેલી
જોઈ. સુમનલાલ પોતાનો આભ્યાસ કરતો
ત્યારે કપિંજલા પણ એક અભ્યાસકની મારફત
પોતાનો અભ્યાસ વધાર્યો જતો. ઘણા દુઃક
સમયમાં કપિંજલાએ સારું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું.

વસંત સાથે જોળખાણ થયા પછી આ
દંપતીને કંઈ વધુ આનંદ આવતો. વસંતના
જ્ઞાન વિશે કપિંજલાને બહુ માન હતું. તે
હમેશાં વસંત સાથે તેની કવિતાઓ લેખો
અને ભાષણો માટે રસભરી ચર્ચા કરતો.

આજે શરૂઆતમાં જણાવ્યા પ્રમાણે વસંત
સુમનલાલ ને કપિંજલા વસંતને સુખ જવા
વિશેની વાતો કરે છે. તે દ્વારામાં નંદલાલ
ઉતાવળે ત્યાં આવ્યો. હમેશનો હસતો નંદલાલ
થોડીવાર તો કંઈ બોલી શક્યો નહિ. તે બહુ
અભરાયલો લાગતો હતો.

“ કેમ નંદલાલ ! શું છે ? દેનીસમાં હારી
ગયા કે શું ? ” કપિંજલાએ હમેશની જેવ
સુખ મશકરી કરી.

નંદલાલ કંઈ જવાબ આપી શક્યો નહિ.
તેનો ચહેરો પીકે પડી ગયો. તેની જીભ
ઉપકતી નહોતી.

“ શું છે ? ” વસંતે ઉતાવળ કરી.

“ લલિતો દુખી ગયા. નંદલાલ
એટલું જ બોલી શક્યો.”

(અપ્રકાશિત)

એક જણીતા વધીક પાસે એક દિવસ એક બહુ વિચિત્ર દેસ નિર્ણય માટે આવ્યો.
તેમનો એક હોકદાર મિત્ર બહુ મુશ્કેલીમાં આવી પડ્યો હતો.

કેમ આ પ્રમાણે હતો: બે જાહેનો એકજ ઘરમાં જ રહી હતી અને બંનેને સાથેજ
સુવાસ આવી. બંને વચ્ચે એકજ દાણુ રાખી હતી, તેની ગરજતોથી છોકરાં અંદર બહાર
ચલે ગયાં. કંઈ છોકરું પાતું ? તેનો નિર્ણય કાઢ્યા થઈ શક્યો નહિ.

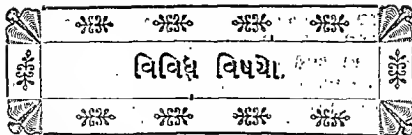
“ પણ કદાચ છોકરાંએ પિંકુલ અદભૂત નહિ થયા હોય તો ? ” વકીને શંકા
હતાવી.

“ એ વિશે તો ચંકાવ નેધાં. છોકરાં જરૂર અદભૂત થઈ ગયાં છે.”

“ તમારી પરીપરી ખાત્રી છે ? ”

“ ચોક્કસ.”

“ તો પછી એમાં શું ચવાડા બરેલું ? શું છે ? છોકરાંને ફરી અદભૂત થઈ ફરી એટલે
એકેલી ફરે યશો ! ” વકીને મતો બતાવ્યો.

વિવિધ વિષયો

સારી પત્ની કોણ બની શકે-ગામડાની કે
શહેરની છોકરી ?

હવે જણાવેલો પ્રથમ "ગૃહલક્ષ્મી" માસિકે
પોતાના વાચકોને પૂછ્યો હતો, અને જવાબો
માંગ્યા હતા. એ જવાબમાં આવેલા ચોટાક લેખો
મુખ્ય માસના અંકમાં પ્રકટ થયા છે, જેમાંથી
કેટલાકનો સાર નીચે આપીએ છીએ:

શ્રીમતી કુસુમકુમારીદેવી લખે છે: "હું
શહેરમાં રહેનારી છું; ગામડામાં કદી રહી નથી,
પરંતુ ગામડાની ધણી સ્ત્રીઓને મેં જોઈ છે
અને તે ઉપરથી કદી શકું છું કે ગામડાની છોકરી
કદી પણ સારી પત્ની ન બની શકે. ગામડાની
સ્ત્રીઓમાં અને ઘેરાતા ટોળામાં મને યાદો તદ્દ
વત નથી જણાતો, અત્યંત શહેરની સ્ત્રીઓ
કરતાં તેઓ શરીરે વધારે તંદુરસ્ત, મહેનત,
આજ્ઞાપાલ્ય, લાગણીશીલ, સતોષી અને પવિત્ર
હૃદયની હોય છે, પણ તેમની રહેણી કરણી,
સાધા અને ધોરાક કોણ સારાં કદી શકે ?
તેઓ મેલી-મેલી ને ગંદી રહે છે; મજબૂત સુંદ-
રતા આપી હોય તો પણ તે ખાઈ બેસે છે. એ
કદી સુંદર નથી, મેં પછી, મને તેટલાં શુભવાણી
હોય છતાં સારી પત્ની નથી બની શકતી. જેનાં
પર પતિના પ્રેમનું ન હોય તે પછી સારી પત્ની
ધર્મમાં મદદ થઈ શકે કે એ પ્રેમ ભેગવવા માટે
બીજા શુભ કરતાં સુંદરતાની વધારે જરૂર છે.
પ્રભુએ જેને કૃપા બતાવી હોય તેને સમાજ કેવી
રીતે ઉચ્ચ સ્થાન આપી શકે ? બીજી વસ્તુ માન-
સિક્ક અને નૈતિક વૃન્નતિ પણ કેળવણીને અબાવે
તો કાંઈ નહીં. આમ જ ને જાણતમાં ગામડાની
છોકરીઓ શહેરની છોકરીઓ કરતાં ઉતરે છે.
શહેરની છોકરીઓ સુંદર વધારે હોય છે; ધણી
કેળવણી પામેલી પણ હોય છે. જેમને કેળવણી
નથી મેળવી તેઓ પણ આસપાસના સંચોગોને

લીધે વધારે ચંચળ અને સમજશક્તિવાળી બ-
ને છે. મારો તો અભિપ્રાય એવો છે કે સા-
રની છોકરીઓ વધારે સારી પત્ની બની શકે છે.

શ્રીમતી સાવિત્રીદેવી લખે છે: "સા-
પત્ની થવા માટે તંદુરસ્તી, મહેનતપણું, વિદ્યા
અને ચતુરતાની જરૂર છે. એ છોકરીમાં આ આ-
શુભો હોય તે સારી પત્ની બની શકે છે. મહે-
નતપણું કુદરતી બક્ષીત છે એટલે તે ગામડા-
છોકરીઓમાં વધારે પ્રમાણમાં જોવામાં આ-
વે છે. બાકીના બે સાગ અભ્યાસ અને સંવત્સર ઉપ-
આધાર રાખે છે અને તે શહેરની છોકરીઓ
વધારે પ્રમાણમાં દેખાય છે. ગામડાની છોકરી
શહેરમાં આવે તો એ શુભો મેળવી લે અને
સારી પત્ની બની શકે. શહેરની છોકરી ગામ-
ડામાં જાય તો બાળ્યનું સુખી થાય."

શ્રીમતી હંસવતીદેવી લખે છે: "મારો
અભિપ્રાય પ્રમાણે ગામડાની છોકરીના સાર
પત્ની બની શકે, કારણ કે કુદરતની ગામડાં રહે-
વાંથી તે વધારે સુંદર ને તંદુરસ્ત હોય છે. શહેરની
છોકરીઓ મગાણમાં દુબળા રહે છે. જેનું બાળ
જીવન લીલાં લીલાં ખેતરોમાં વિત્યું હોય, તે
જરૂર વધારે સમજ ને ચતુર અને શહેરની
છોકરી ગામડાની દિવાલો કે નોક-સીનેમાં સિવા
બીજી કંઈ જોતી નથી અને શરીરના સુખ
સિવાય તેને બીજું કાંઈ કામ આવડતું નથી
તે ગામની દેવીસ્વરૂપ છોકરીની સરખામણીમાં
ન આવી શકે. ગામડામાં સાસુ-સસરાની સેવા
પૂરેપૂરું મળી શકે; શહેરમાં એ પૂરેપૂરું નોકસ બનેલું
થે છે. ગામડાની છોકરી શહેરમાં પાછી તો
શહેરનું કામ તુરંત જ શીખી લેશે છે. જ્યાં
શહેરની છોકરી ગામડાનું કામ સારી રીતે નથી
કરી શકતી અને દુઃખી થાય છે."

શ્રીમતી યશોદાદેવી લખે છે: “મારા અભિપ્રાય પ્રમાણે ગામડાની ઠાકરી નેટથી સારી પત્ની બની ઊંઠે તેટલી સહેરની ઠાકરી નથી બની શકતી. સદનશીલતા, નમ્રતા, મીઠું બોલકું, સુશીલતા, સુખનતા, ભોજાપણું, શુદ્ધકાર્ય, વગેરે અર્થે શુભે સહેરની દરતાં ગામડાની ઠાકરી-ઓમાં વધારે પ્રમાણમાં હેખાય છે. સહેરની ઠાકરીઓ વધારે બહુશી-હોય છે, પણ વપલા શુભે વિના સુખન્ય વિનાના પુષ્પ જેવી હોય છે.”

મોસિય અન્દમાંલ મિથ લખે છે: “સહેરની સ્ત્રીઓ નાણુનો દુરપયોગ કરવા-શિવાય અને દુર્બલ ભાજી પેદા કરવા ચિવાય બીજું શું કરે છે? માત્ર તેમનામાં કેળવણીના વધારે હોય છે. જે એકમ શુભે ખાતર તેમને સારી ન દેતી સક્ષમ. ગામડાની ઠાકરીઓ ધરકામ અને ખેતીના કામમાં કુબળ હોવાથી મારા મત મુજબ વધારે સારી પત્ની બની શકે છે.”

ઉપરાંત શ્રીમતી લીલાવતી ધાંદવ અને શ્રીમતી શ્યામાદેવી માને છે કે સહેરની ઠાકરીઓ સારી પત્ની બની શકે, જ્યારે શ્રીમતી કેસર-જાધનો મત ગામડાની ઠાકરીઓ સારી પત્ની બની શકે, એવો છે. શ્રીમતી પૂર્ણદા અને શ્રીમતી કમલાવતી ને.ભા.કરી કેળવણી હોય તે સારી પત્ની બની શકે, એમ માને છે. એકંદરે જવાબ આપનારાઓ ગામડાની ઠાકરીની તરફેલમાં વધારે મત આપે છે. “ગુણસુંદરી” ની વાંચક બંદેનો એ સવાલનો જવાબ આપી પેતાને મત દર્શાવે છે અને તેમને એ માટે આમંત્રણ કરીએ છીએ.

વ. જ.

સ્ત્રી કેળવણીનું મદદલ:

“સ્ત્રી ધર્મ શિક્ષક”માં શ્રીમતી સુન્દરેલી “સ્ત્રી કેળવણીનું મદદલ” એ વિષયપર એક રેખ લખતાં લે છે કે “દિનમાં જ્યારે પ્રાચીનો મંડિ દુધ દહા ભાગ કેળવાયેલા છે ત્યારે દાસ-ત્વની સંસ્થામાં જહાપથી સ્ત્રીઓની દયાની યી વાત દેશમાં સ્ત્રી કેળવણી માટે આટલાટથી હુમે પડે છે છતાં ઘણી બંદેનો દડા અમલ છે. જે ભણી હોય છે તે માત્ર કામલ જમી જલુવા ઉપરાંત વધારે ભણતી નથી. માત્રિવા એમન માને છે કે વધારે ભણાવાથી લાભ નથી; આસરે

મયા-પણી પેતાના ખુરી સમાચાર જલાનતા પત્ર લખી શકે એટલું જ ભણતર ખસ છે. આ કારણ ન હોય તો એવા માયાપ દહાંચ તેમને વદનન એમલ રાખે. એવો વધારે બહુશી ગણાય છે તેમને શોચ કેળવણી નથી મળી હોતી. સુષો અને મેલેનેની કેળવણી સ્ત્રીઓ માટે બિલકુલ લાભ-દાયક નથી, હાનિકારક છે, કારણકે તેમના મન-જમાં સંવત્રતાના ઉપા વિચાર ભરાય છે અને તેઓ અંગેજ સ્ત્રીઓનું અણકણ કરી આપણા પ્રાચીન રીતરિવાજને બૂલ્લીનય છે. તેમનામાંથી ઘણી લખન, વિનય અને શીલ તે બૂલ્લીન ભવ છે. પરિણામ એ થાય છે કે જે શોચ અકુષ સાંખવામાં ન આવે તે સ્ત્રી સ્ત્રીઓ થરનું હાંમ-કાન ઠાકી મુરોચિત બવલાર કાવા લાગે છે; સુપોની બરોબરી કરવા મથે છે. એવાં શિક્ષ-ણી કરોચ લાભ નથી. કેળવણી એવી હોવી એકલે નથી સ્ત્રીઓ. શુદ્ધકાર્યમના અર્થે સુષોનો લાભ લઈ અને આપી શકે અને જવન-નોમને પાર-હતારી શકે. સ્ત્રી કેળવણીમાં શુદ્ધ ઉપયોગી બાબતોને પ્રથમ વધાન આપવું. નેકલે, ભાષાજ્ઞાન, ઉપરાંત ગણિતવૃં, પેદકું, વિદ્યાવૃં અને ભાતવૃં ઘણી વધા ચિત્ર, સંગીતની કળા-ઓડ તાન પણ તેમને આપવું નેકલે. જે બંદેનો ભાગ અર્ધિની સ્ત્રીઓ થઈ પડી છે તે દરે કરવાનો અને તેમની છાદિ બોલવાનો આધાર શોચ કેળવણી ઉપરન છે.

“વિવાદ પેદા નેટથી બને તેટલી કેળવણી જ્યાને આપવી એ માંગાપોની ફરમ છે. તે પછી પણ તેમના શિક્ષણ માટે શોચ શોધવું કરવી નેકલે. ઘણી બંદેનો પરબવા પછી શિક્ષણ માત્ર વધારવાની દરકાર નથી કરતી. તેમાં વળી ભારમા સામું સરસા કે મૂર્ખ પતિ મળે એટલે પ્રણુન મુંડી આ બાબતમાં સ્ત્રીઓ પેાતે ધારે તેા મૂર્ખ કરી શકે. કામ બહુશી સખી પારે” વા સ્ત્રી શિક્ષણના વર્ગોમાં જઈને એ અન્યાસ વધારી શકાય. પતિ વિદાન હોય તેા તેમની પારે બંલે-પણી સ્ત્રીઓ એવી જડકુદિની હોય છે કે પતિના અનેક પ્રવતો છતાં તેઓ બણતી નથી. પરિ-ણામે તે મૂર્ખન હોઈ છે અને એકાં ભાગલ વધા પછી તેા જે માટે ભાગેજ સખલ મળી શકે છે.

એવી મૂર્ખ સ્ત્રીઓ પોતાના બાળકોના શિક્ષણની પણ આટલે આવવા ચૂકતી નથી. છોકરો નિશાળે જવા નાસાજ હોય તો કેળવણીનો અર્થ નહિ સમજનાર માતા તેને આગ્રહ કરીને નિશાળે શિક્ષણને બદલે ખોટા વાડ કરી તેને ફાંચે તેમ વર્તવા દે છે. પરિણામે એવી અસહ્ય સ્ત્રીઓના બાળકો પણ મૂર્ખ જ રહે છે.”

યુરોપીયન સ્ત્રીઓ પત્ની તરીકે:

“આંદ” ના મહિલા અંકમાં શ્રામતી ઉમા નેદર “પાશ્ચાત્ય સ્ત્રીઓ પત્નીની સ્થિતિ-માં” એ વિષય પર એક જાણવાનો લેખ લખે છે જેનો સાર નીચે પ્રમાણે છે:

“અમે બચપૂણ્યીજ કયા વાર્તા સાંભળીએ છીએ. નવ-દમયન્તીની, સસવાન સાવિત્રીની, કે સ્ત્રીતા; શકુન્તલાની વાર્તાથી અમારા મગજ પર જાણના સંસ્કાર પડે છે. તે વખતના સામાજિક રીતરિવાજોને લીધે અને પોતાની કેળવણીથી એ સ્ત્રીઓ પોતાના પતિની શિષ્ટ અને સદાયક યજ્ઞ શકી હતી. અત્યારે તો સ્ત્રીઓ પતિના ધાર્મિક કુખ માટે તેમના કરતાં હાથ વધારે મરતલ કરતી હશે પરંતુ તેમના કામોમાં સદાયક યજ્ઞ માટે તદ્દન અસમર્થ છે.

“એ સ્ત્રીઓની કયાઓ સાંભળી અમે એવા વિચાર બાંધી લીધા છે કે પતિવ્રત ધર્મમાં બીજા દેશની સ્ત્રીઓ હિન્દની સ્ત્રીઓની સરખામણી ને કરી શકે; અને એમ માની બેઠા છીએ કે પશ્ચિમની સ્ત્રીઓ કુકર્મી અને સ્વાર્થી હોય છે અને પતિપ્રેમ કે પતિસહિત સમજતી નથી. આ અનિ-પ્રાયો ખોટા છે. એમ જવાબદાર કેલ્કા દાખ-લાએ અદિ આપું છું. અજબત દુઃખ નથી હોવા મુશ્કેલી કે પશ્ચિમની બંધીય સ્ત્રીઓ અત્યારના જમાનાની સાવિત્રીઓ છે.”

“મેરી રીજનપ્રમ, હેડી નિલસેલ- અને કાકેટેસ એક લગ્નલેટના નામે પશ્ચિમમાં બે લીલા છે. એ સ્ત્રીઓએ પોતાના પુત્રિઓને કેદ-માંથી છોડવા માટે સફળ પ્રયત્નો કર્યા હતા; પોતે તેમને નસાડી, તેમનાં કપડા પહેરી સહુ-ઓની સખતી સદન કરવાને કેદખાનામાં રહી હતી. વોલીબગ બેંક, હોપપેસ્ટાક અને શ્વા-કસમેનની પત્નીઓ પણ તેટલી જ મથકર છે.

તેઓ છવનસર પતિની સાથી અને સદાયક બની હતી. હુલ્લંની પત્નીએ પતિ અંધ થતાં છોડ્યા પર્થવ તેની સેવા કરી હતી.

“એ, મિત્ર, હસુપર, વૅલિંગ્ટન વગેરે પણ મહાપુરુષો પોતાના સારા કામોને પોતાની પત્નીના પ્રેમ, સહાયકતા અને સહાયતાનાં પરિણામો તરીકે ગણાવે છે. ૧૬મી સદીમાં ક્રાંસમાં એક વીર, પતિસહુ મહિલા યજ્ઞ જઈ છે, જેનો કોખલો અદિ આપેલો જોઈએ. તે એક હસુકની પુત્રી હતી અને સોળ વર્ષની ઉંમરે તેના લગ્ન લાફેટ નામે એક માણસ સાથે થયા હતાં. લાફેટ સ્વતંત્રતાના પૂજક એક વીર પુરુષ હતો. વિવાદ પણ તરતજ અંગ્રેજોના હાથથી ક્રાંસને સ્વતંત્ર કરવાની લડાઈમાં લાફેટ શામ લીધો. ત્યાંથી પાછો ફર્યાને ‘દલ’ એક વખત નહોતો યજ્ઞ ત્યાંથી બીજા એક લડાઈ જતી. લાફેટ તેમાં પણ જવા તૈયાર થયા. એની પત્નીના હૃદયને એથી બહુ દુઃખ થયું છતાં તેણે પતિને રાજ આપી. એ યુદ્ધમાંથી પાછો ફર્યા પછી તરતજ ક્રાંસમાં વિપ્લવ શરૂ થયો; તેમાં પણ લાફેટ અપભ્રાણુ. વખત એવો આવ્યો કે લાફેટને ક્રાંસ છોડી નાસવું પડ્યું. તેની પત્નીને કેદખાનામાં નાંખી. એના પતિ વિરૂદ્ધ ધણી વારો દેશમાં બોલાતી જતી. પણ એ મહિલાનો પતિજીનો વિશ્વાસ નહોતો. મિત્રોની સહાયતાથી તે કેદમાંથી છૂટી યજ્ઞ અને પતિની વિરૂદ્ધ થતી ટીકાઓ તો તેણે જોડે રીતે ખંડન કરવા માંડ્યું. આ એવો સમય હતો જ્યારે યજ્ઞ સ્ત્રીઓને પતિપરની સરકારની ઉત્તરણને ખાતર પોતાનાં નામો સુધ્ધાં બીકને લીધે બહો નાંખવા પડ્યાં હતાં; પરંતુ લાફેટની પત્નીએ નિરંતરતાથી પતિનો બંધન કર્યો.

લાફેટ આ વખતે ઓસ્ટ્રિયામાં હતો. ત્યાંના શહેનશાહે તેને કેદમાં નાંખ્યો હતો. તેની પત્નીએ શહેનશાહની મુલાકાત લઈ પોતોને પણ પતિની સાથે કેદખાનામાં રાખવાની માંગણી કરી. માંગણી મજબૂર યજ્ઞ. તેણે પતિની સાથે જ હુદ્દની માણી.”

ફેશન અને સદાયક:

• “જ્યોતિ” માસિકના માધ માસના અંકમાં કુમારી સુમિત્રાદેવીનો ઉપર જણાવેલા વિષય પર

એક લેખ મહત્ત્વ ધરાવે છે. એ લેખનો સાર નીચે આપીએ છીએ:

“ફરક મહત્ત્વ સુખ સાતિમાં જીવન માણવું જોઈ છે. સત્તાવ એ છે કે જેણે જીવન સુખમય બણી સાધ્ય. સાધારણ માન્યતા એવી છે કે નેમની પાસે વધારે ધન હોય, સારા સારા પોશાકો હોય અને દાસ્તાનીઓ શતરિવસ તહેનાતમાં રહેવા હોય તે માણસો સુખી છે. પણ એ સુખ કાલ્પિક છે; ભોગ વિલાસ છે. નરૂરીઆત કરતાં વધારે ખર્ચ કરી એવા માણસો શુભાશીની શ્રેણીમાં જઠરાય છે. માટે દિવસ આવતાં જ એના માણસોની બહુ દુર્દશા થાય છે. જાર સુખ અને સાતિ મેળવવાં હોય તો માણસે સાદાઈ અને સ્વચ્છતાથી જીવન ગાળવું જોઈએ.

“માણી માત્રને સુન્દરતા અને સ્વચ્છતા મિ છે. પણ સુન્દરતા નેટલી સાદાઈથી કીધે છે. તેથી ફેશનેબલ દેખાડાથી કે કીમતી વસ્તુઓથી કી કીપવી. હિન્દમાં અસારે ઘણા લોકો સુન્દરતાનો આકર્ષક કરવાને પોતાની રહિત વસ્ત્રો વધારે ખર્ચ ખર્ચ કરે છે; તેઓ ફેશનના શુભાશી બની શકા છે. અંગ્રેજી ફેશનથીને યમાએ હિન્દી સાદાઈ મૂલ્ય જઈ તેને કેમણે ફેશને પર કર્યું છે. એવા લોકોની રિપરિટી ઉપરસે અચ્છી બની કીતરથી રામ નહિ” એવી હોય છે. માત્ર પોશાકોમાં જ નહિ પણ ખાનપાનમાં પણ ફેશનો ધુસવી નય છે. એવા લોકો માત્ર પ્રેતાવું જ નહિ પણ પોતાની પ્રેતાવું હિત પણ ખાઈ છે.

“પરોશીની હવેલી જોઈ પોતાની કુંપરી બાળનારા, દેખાડેખી બેઠા, ખર્ચમાં દરનારા કુલજીવ્યોનો પણ તોટા નથી. ધરમાં બધે વાંસ ફરતો હોય અને ગંદા મેલાં કપડાંથી ચલાવાઈ હોય પણ બહાર નીકળે ત્યારે ફેશનેબલ કપડાં નોઈએ. ફેલીક સીંચા ધરમાં ફેરવું” મન પહેરવી હોય પણ બહાર જઈ હોય ત્યારે તેમને ફેશની સાદી નોઈએ; જ્યો એકીના છુટ નોઈએ અને પગ ચાલીને ન જવાય પણ ચાકી નોઈએ. તેમને શું ખાદીના શુદ્ધ પાંચમ વચ્ચે જાય છે? એ વચ્ચે પહેરવાથી સાદાઈ ને સ્વચ્છતા ખત્તે નજવારી; ખોરા ખર્ચ બચી જશે અને કુટુંબનો નિર્વાહ વધારે સારી રીતે ચક્ર ચાલશે.

“પ્રથુ દુષાથી હિન્દમાં સમય બદલાતો નય છે. બારતમાતાના એક સાચાં સપ્ને ફેશનનો સ્પર્શક ને સ્વચ્છતાના પાઠ શીખવ્યા છે અને તેમના લાભ બતાવ્યા છે. ફેશન તરફના પોતાના વિરોધારને કીધે પ્રચાર કરનારાઓ સાદાઈ સાથે સુન્દરતાને ખ્યાલ નથી રાખતા અને તેથી જ ખાદીનો પ્રચાર થયો નેમણે તેટલો નથી થતો. હતાદના આવેશમાં તેઓ બાળકોને પણ ખુબ નકી ખાદી પહેરાવવા માંડી નય છે. રમાલ રાખતો એ ફેશનનું ચિન્હ છે એમ માની લોકોને તેઓ મંદા રહેવા શીખવે છે. આવા વિચારો સાદાઈ માટે દુરવી વિરોધાર જીવન કરે તો નવાઈ નથી. અત્યારે તો તેમના વિચાર પ્રમાણે ને કપડાં પહેરવા જોડવામાં બિરહારી બતાવે તે સાદો મૂલ્ય છે. કુંજાને માટે કુંજાનીનો ઉપયોગ કરવાને બદલે બિરહારી ભીંતો કે જમીન બનાવે, રફી કાગલ નાંખવાને ટોપલી રાંખવાને બદલે એ ત્યાં ફેર, એમાં સાદાઈ આવી હોય એમ લાગે છે. એવા લોકો ધરને અસ્વચ્છ અને ફેશના સ્થાન બનાવી મુકે છે.

“આ રીતે જોતાં બને પક્ષના વિચારોમાં ફેરફાર થવાની જરૂર છે. ફેશનના શુભાશી બનેલાઓએ સમજવું જોઈએ કે નીતનરૂરી અસંખ્ય બીજાં બેગી કરવાથી, રંખરેગી વિરોધી વચ્ચે પહેરવાથી ફેશને લાભ નથી. એથી લાજી ફેરફાર ફેશીઆ પરહેસ બેગાઈ નય છે. સાદાઈના ઉપયોગો સાદાઈ યોગ્યને વધારવાથી છે એ ધ્યાનમાં રાખવું જોઈએ. બને તેટલી નરૂરીઆતો બીજી થાય એ ‘વાસ્તવિક’ છે” પણ સુન્દરતાનો કે સ્વચ્છતાનો લોગ આપીને જીવનને માટે ને વસ્તુઓ ખર્ચખર્ચ નરૂરી છે તેમનો ત્યાગ ન કરવો જોઈએ.”

સૂત્રી કેળવણીનો જરૂર

“માધુરી” માં શ્રીમતી રતનકુમારીદેવી “સૂત્રી કેળવણીની જરૂર” એ વિષય પર એક લેખ લખે છે. એ લેખનો સાર નીચે પ્રમાણે છે:

“જહન જેદની વાત છે કે અમારો પહેનો દલ બિદાહેલીની સોદમાં પડી રહી છે; ફેશની રિપરિટી પર જરાય ધ્યાન નથી કરેલી. ફેશન વિરોધી રિપરિટી દુર્બલ થતો નય છે. પહેનો, ફેશની

હનતિ માટે જરા વિચાર કરો, તે માટે હામ
 કરવા તૈયાર થાઓ. એવો કાંઈ ઉપાય શોધો
 જેથી ભારત દેશને પ્રાચીન ગૌરવ મેળવે. પ્રાચીન
 સમયમાં કેવી કેવી વિદુષી મહિલાઓ યશ મળ
 છે ? સીતા અને દ્રૌપદીએ પતિ સાથે રહી
 તેમની સેવા કરવા માટે કેટકેટલાં દુઃખ સહાં
 ઢતાં ? આજકાલ તો સ્ત્રીઓ પતિ પાસે સેવા
 કરાવવાની અભિલાષા રાખે છે. ધણીવાર જોવામાં
 આવે છે કે સ્ત્રીઓ ધરણી માટે પતિને દુઃખ
 દે છે. એ મુખે બહેનો એટલું નથી સમજતી કે
 જે અમૂલ્ય અને સાચું ધરણું સદાય સીને
 શોભા આપે છે તે પતિજ છે. એવી સ્ત્રીઓ
 ધરણી માટે પતિના હૃદયને રાખડખાણુ મારી
 વીધતીજ રહે છે અને એ રૂંદરમાં પતિને બિચા-
 રાને સુખ, સંતોષ અને કાંઈવાર પ્રાણુ પણ
 શુભાવી દેવા પડે છે.

“મારું હૃદયું એમ નથી કે ધરણી તદ્દન
 ત્યાગી શ. ધણી સ્ત્રીઓ થોડું ધણું ભણી
 એટલે એટલી સુકુમાર યશ મળે છે કે ધરણી
 તેમનાથી ઉચ્ચકારી નથી. ધરણી બલે ખેરાય
 પણ તે માટે ધરમાં કોરા ન થવો જોઈએ. કેટ-
 લીક સ્ત્રીઓ તો પતિ કહેવા પ્રમાણે ધરણી ન
 બનાવી આપે તો તેને માટે સંધવાનું પણ
 માંડી વાળી અસહકાર કરી બેસે છે. આ
 કુસંસ્કારનું કારણુ અજ્ઞાનજ છે. હજી કેટલાક
 ભોકી સ્ત્રીઓને, કેળવણી આપવાની વિશ્વ છે;
 પરંતુ પ્રાચીન સમયમાં અજ્ઞાન સ્ત્રીઓ બંદુ
 ઓછી હતી. તેઓ વિદ્વાન અને વ્યવહારકુશળ
 હતી. કેટલીક તો પુરોવાથી ચઢી જાય એવી હતી.
 ધડાનો રિવાજ તે વખતે નહોતો.

“માતા-પિતાનો ધર્મ એ છે કે તેઓ
 પોતાની પુત્રીઓને અને પુત્રવધુઓને કેળવણી
 આપે, જેથી તેઓ પોતાની સાંસારિક ફરજો
 બરાબર સમજે અને દેશની હનતિમાં ફાળો
 આપી શકે. એટલું યાદ રાખજે કે સ્ત્રી કેળવણી
 વિના દેશનો ઉદ્ધાર નહિ થાય.”

સ્ત્રીઓ માટે આશા

બ્રિટિશ મહારાજાન્યતી રાજ્યસત્તા કામદાર પસંના હાથમાં આવી એ ઇતિહાસનો એક
 ચમત્કાર છે. આ પહેલાં પુરપતે સમાન તક આપવાનો ઉદ્દેશ હમેશાં રાખ્યો છે. સ્ત્રીઓની
 શરિયતો તરફ તે જરૂર સહાનુભૂતિથી જોશે. બ્રિટિશ સ્ત્રીઓના મતાધિકાર માટે ટેરવેલી ૩૦
 વર્ષની વયની હદ ને દૂર કરશે, અને બાળક ઉપર માતાનો હક્ક સરખો રહે જોવો કાયદો
 થડવા પ્રેરાશે, એવી આશા રાખી શકાય. હિંદમાં સ્ત્રીઓને ધારાસભાનું સભાસદ થવાની
 બંધી છે, તે એ પણ ખુદીથી દૂર કરશે એમ અને માનીએ છીએ. આ સુધારા માટે
 સ્ત્રીઓએ દુશાણુ કરવું જોઈએ. મદ્રાસની સ્ત્રીઓએ એ માટે જાહેર સભા ભરીને અને ગવર્નર
 અને તેમના પત્ની પાસે ડેપુટેશનો મોકલીને પ્લેવ કરી છે. (મુઆઝમાં પણ એક સભા
 તા. ૧૩ મી માર્ચે મારવાડી વિદ્યાર્થ્ય હોટમાં મળી હતી.) કામદાર પહેલે રાજ્યસત્તા હાથમાં
 આવતાંજ ગ્રીસ મારગારટ એન્ડ્રીયોને કામદાર ખાનાની યધાને નીમી સ્ત્રીઓ તરફનું
 પોતાનું નિષ્પક્ષપાતપણું સાબિત થયું છે. ઈંગ્લેન્ડના ઇતિહાસમાં એક સ્ત્રી આવો ઉચો
 ઓખો જોગ એ હેડેસોન ખનાવ છે અને એથી આખા સ્ત્રી સમાજનું સન્માન થયું છે.

(સ્ત્રી ધર્મ)

સ્ત્રી જગત્.

દિ.નં.

સૌ. પાર્વતીબાઈ દારદાસ ત્રીભોવનદાસે
મુંબાઈના ગુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રી મંડળના હાલની
પર્યાવરણ સમાસદ ગઘ ગંડળને રૂ. ૧૫૦ સેટ
આપ્યા છે. ઉપરાંત સ્ત્રીઓ અને મોટી વયની
હન્યાઓની “ નીતિરીતિ અને શીયલ ” ના વિષય-
માં દર મર્થે લેખિત પરીક્ષા લઈ ફોટોમંદ થના
રૂને રૂ. ૧૫, ૧૦, અને ૫ ના ધનામો આપવા
માટે રૂ. ૫૦૦ નું ૬ ટકાના બાજનું સરકારી
બેંક ખજા મંડળને સેટ આપ્યું છે. જં. રવ.
મનાબાઈ ગોવિંદજી માધવજીએ વાર્ષિક સ્નેહ
મેળનમાં ધનામો આપવા માટે રૂ. ૧૦૦ ની
મંડળને આપી છે. મનુષ્ય બાઈ ભાનુમતી
દામોદરદાસ દયાળદાસના દૂસરીઓ તરફથી રૂ. ૮૫
સેટમાં અને રૂ. ૧૫ ની હિમતનું કબાટ મંડળને
મળ્યાં છે. આ ઉદારતાઓ માટે મંડળ એ
સર્વનો આભાર માને છે.

x x x x

મુંબાઈની કારપોરેશનમાં ડૉ. ગુન્ડી પ્રીતો-
રીએ શાળાઓના ખાસ શિક્ષકો સંબંધી રજૂ
કરવા ધારેલા કરાવ વિરુદ્ધ સુનીસીપાલ હન્યા-
શાળાઓની આચાર્યોએ એક પત્ર કારપોરેશન
ઉપર મોકલ્યો છે, જેમાં ખાસ શિક્ષકો કે શિક્ષિ-
કાઓ (ગ્રીવ, ચિત્રકલા, સંગીત, સીવજી સુધેલ
વગેરે વિષયો શીખવવા માટે) ની નડરીઆવતો
ખ્યાલ આપી તેમની મદદ વિના કેળવણી સંપૂર્ણ
નહી આપી શકાય એમ જણાવ્યું છે. કલેક્શનની
દૃષ્ટિએ ડૉ. ગુન્ડીની દરખાસ્ત કદાચ આવકાર-
કાયક લેખાય પરંતુ બાળકોના હિતની દૃષ્ટિએ
તે નુકસાનકારક જણાવી લેઈએ.

x x x x

મજીલ્લો-નર્સ મિસિસ જનાબાઈ સેકટે તર-
ફથી “ શ્રી અહલ્યાબાઈ મહેલ સુવાવડખાનું ”

શુદ્ધ મુકવાની. ક્રિયા કરનાક પૂલ પાસે
આવેલી માધવરાવ સેકટે સુકુના હમ્પાઈડમાં
ઓન. ગી. કાવસજી જાંબીરે તા. ૧૬ મી
ફેબ્રુઆરીએ દરી હતી. આ સંસ્થાનો અર્થ ખાર
મિસિસ સેકટેએ ઉપાડી લીધો છે તે માટે તેમને
ધન્યવાદ થટે છે. ખીન પછી નક્કીયા અને અનુ-
ભવી સ્ત્રી તેમજ પુરુષ તબીબોએ આ સંસ્થાને
પોતાની મદદ આપવાનું વચન આપ્યું છે. આ
સંસ્થા મુંબાઈની ગરીબ સ્ત્રીઓ માટે આશીર્વાદ
રૂપ થઈ પડશે.

+ x x

મદાતમા ગાંધીજીની તંદુરસ્તી અને સુખિત
માટે આંનંદ દર્શાવવા પારસી કામ તરફથી એક
બહેર સલા સર કાવસજી જાંબીર હોલમાં
તા. ૧૬ મી. ફેબ્રુઆરીએ લેલી પીડીટના પ્રમુ-
ખપદે મળી હતી: આ સભામાં પારસી બાઈ
બહેનોએ મોટી સંખ્યામાં ભાગ લીધો હતો.
પ્રમુખના ભાષણ પછી ગ. ગાંધીજી જાંબીર સાલ
યાય અને હિન્દની પ્રામને એકત્ર કરી સ્વરાજ્ય
મેળવે એવી મતલબનો કરાવ બહેન પેરીન દાશ-
બાઈ નવરોજીએ રજૂ કર્યો હતો. કરાવ સર્વાનુમતે
પસાર થયો હતો.

x x x

ગાંધી સાસનો પહેલો દિવસ ઉજવવા
તા. ૧૮ મી ફેબ્રુઆરીએ રાષ્ટ્રીય સ્ત્રી સંસ્થાનાં
આશ્રમ હેલસ સીઓની એક સભા સૌ. અવંતિ-
કાબાઈ જોખવેના પ્રમુખપદે મારસાડી વિલાલય
હોલમાં મઠી હતી. પ્રમુખે રાંદીઓ કાંતવાની
અને ખાદી પહેરવાની સલાહ બહેનોને આપી
હતી. ગાંધીજીને અર્પણ કરવા માટેના ફાળામાં
રૂ. ૬૦૦ ની રકમ સભામાં ભેળી થઈ હતી.

x x x x

ગાંધી માસ નિમિત્ત મુંબાઈની રાષ્ટ્રીય સ્ત્રી

સસા અને ગીરગામ તથા ભુવેશ્વર છલ્લા કોન્ટ્રેસ
કમિટિઓના આશ્રય હેઠળ ખાદી અને સ્વદેશી
વસ્તુઓનું એક મુંદર પ્રદર્શન તા. ૨૩ મી
ફેબ્રુઆરીથી મારવાડી વિધાનસભા હોલમાં સરજામાં
આવ્યું હતું.

X X X X

સુબાઈના હામિની સમાજ તરફથી સ્વ.
ગોખલેની આશ્રમી સંવત્સરી નિમિત્ત એક સસા
કષોળ નિવાસ હોલમાં તા. ૧૧ મી ફેબ્રુઆરીએ
સાંજે સા. લેડી લક્ષ્મીબાઈ જયમોહનદાસના
પ્રમુખપદે મળી હતી. મહાત્મા ગાંધીજીને દીર્ઘ-
યુષ્ક ઇચ્છનારો અને તેમની સુસ્થિ માટે આનંદ
દર્શાવનારો દ્વારા સભાએ પંચાર થયો હતો.

X X X X

ગાંધી માસ નિમિત્ત એક જગી ખાદી પ્રદ-
ર્શન સુબાઈમાં ડુંગરી ઉપર મારવામાં આવ્યું
છે, જે ખુલ્લું મુકવાની ક્રિયા તા. ૧૦ મી માર્ચ
દેવી કંસ્તુરબાઈ ગાંધીએ કરી હતી. મ. ગાંધીજીએ
સુગ્રામી મોકલેલો ખાસ સંદેશો વાંચી સંભળાવ્યો
હતો. ઉપરાંત રેડીઓના ચિન્હવાળો રાષ્ટ્રધ્વજ
રૂપે ફરકાવ્યો હતો. આ પ્રસંગે મળેલી સમાના
કમળાબાઈની શરૂઆત બેઠન કુંવરબાઈના ગીતથી
થઈ હતી. દેવી કંસ્તુરબાઈ રૂપે પ્રસંગોચિત
વિવેચન કર્યું હતું. સા. અર્ચનાકાજી ગોખ-
લેએ અને બીજા વક્તાઓએ વિવેચન કરી ખાદી
પહેરવાનો ઉપદેશ આપ્યો હતો.

X X X X

સુબાઈના તારદેવ આગળ પોતાના માબાપ
સાથે રહેલી લાડકુબાઈ નામે એક ૨૦ વર્ષની
બાઈઆ સીતું લેતા પતિ વસનજી દરિદ્રાસે છરી
મારી મૃત કર્યાં હોવાનો ઉ. હાકલ થયો છે
જે લાડકુબાઈના લગ્ન સાત વર્ષ પર રાકમંદ
વસનજી સાથે થયાં હતાં. તે કચ્છ કોર્ટમાં
પોતાના બાપ સાથે રહેતો હતો અને હમણાં
જે મદિનાથી બાપ દીકરો સુબાઈ આવ્યા હતા.
લાડકુબાઈ પોતાની મા માંડી હોવાથી સારવાર
માટે પીઅરમાં રહેતી હતી. સાસરીઆ તરફથી
મોકલવાંતું કહેજુ આવતાં ગાંધી અને છાકી દાવ
દરત જવાની તેણે ના પાડી હતી. તા. ૨લી
માર્ચે બન્ને બાપ દીકરો મરનારને પીઅર થયાં

હતાં. બન્ને બેવાઈ મવારે બંદારના ઝોરડામાં
હતા ત્યારે વસનજીએ અંદર જઈ લાડકુબાઈને
મારપીટ કરી છરી મારી હતી. આ પ્રકારની
જુબાની જુઓરી સમજ પડી છે.

X X X X

સુબાઈની જુનીરીપલ સાળાઓમાં “બોય
સ્કાઉટ” અને “ગર્લ ગાઈડ્સ” ની સ્વત્વ
દિવસવાલ દાખલ કરવાનો દ્વારા કાર્યોદેશનમાં
તા. ૧૩ મી માર્ચે ડો. બાટલીવાળાએ રજુ કર્યો
હતો, જેને ડો. વોરાએ ટોકા આપતાં સર્વાનુમતે
પસાર થયો હતો.

X X X X

સુબાઈનાં નજીતાં સ્ત્રી મંડળોના સંયુક્ત
આશ્રય હેઠળ સીઓની એક નહેરુ સમા માર-
વાડી વિધાનસભા હોલમાં તા. ૧૩ મી માર્ચે લેડી
ધનબાઈ કાવસજી જડાગીરના પ્રમુખપદે સીઓને
ધારાસભાના સભાસદ થવાનો હક્ક આપવાની
મંત્રણી કરવા મંત્રી હતી. પ્રમુખના પ્રાથમિક
વિવેચન પછી શ્રીમતી હીરાબાઈ તાતાએ સીઓ
ધારાસભાની સભાસદ થઈ શકે એવી મંતવબેનો
મુદારો કાયાદમાં કરવાની ગવર્નરને અરજ
કરનારો દ્વારા રજુ કર્યો હતો જેને શ્રીમતી દિલ-
શાદેગુમે, મિસિસ જયકરે, મિસિસ હોમકીન્ડને
મિસિસ તૈયબજીએ અને મીસ કોન્સ્ટેબલે ટોકા
આપતાં સર્વાનુમતે પસાર થયો હતો. આ
કરાવની નક્કી ગવર્નર, વાયસરાય, અને ડિ. ડી.
પ્રધાનપર મોકલી આપવાની પ્રમુખને સત્તા
આપતો બીજો દ્વારા કુમારી ગીડાં તાંતાએ રજુ
કર્યો હતો, જેને મિસિસ સુલબાઈ ડાકરે ટોકા
આપતાં પસાર થયો હતો. ઇંગ્લાંડના પ્રધાન
મંડળમાં નીમાયકા મીસ મારગારેટ બેકેલીકને
અભિનંદન આપનારો ઉલ્લેખ કરાવ મિસિસ
ગીડાંએ રજુ કર્યો હતો અને મંદ હોતાં પંચાર
થયો હતો.

X X X X

લગ્નગરના નજીતા વતની શ્રીયુત મયા-
સંકર લગ્નવાનજી વોરાએ ત્યાંની કાયાકાજા
અને અચેજી સ્કુલ માટે જે બળ મળે તે લગ્ન
અર્ધા લાખને ખર્ચે બંધાવી આપ્યો છે, જે
મહારો યુલ્લાં મુકવાની ક્રિયા મહારાજા વતમ
સાહેબે તા. ૧૮ મી ફેબ્રુઆરીએ કરી હતી.

X X X X

મહાત્મા ગાંધીજીની સ્થિતિ માટે આવી

પ્રદર્શિત કરવા એક સમા ભાવનગરના ગુજરાતી
હિન્દુ સ્ત્રી મંડળ તરફથી તા. ૨૨મી ફેબ્રુઆરીએ
મળી હતી. સ્વકક્ષ શાળાની કન્યાઓએ ગરબા
અને સંવાદનો કાર્યક્રમ રજુ કર્યો હતો. પ્રમુખ-
સ્થાનેથી લેડી રમાગાઇ પટ્ટણીએ પ્રસંગોચિત
વિવેચન કર્યું હતું. ગરબા ગાનારી બહેનોને
૩. પતું, ઇનામ શેક ત્રીસારનાદાસ લાગુ
તરફથી આપવામાં આવ્યું હતું.

જાડન ફીમેલ ટ્રેનીંગ કોલેજ તથા પ્રિટી-
સીંગ સ્કૂલનાં વાર્ષિક ઇનામોને મેળાવણે તા. ૧૬
ફેબ્રુઆરીએ ત્રીસીસ વડના પ્રમુખસ્થાને યથો
હતો. શહેર તથા સીવીલ સ્ટેશનની સન્નારીઓ,
વનિતા વિશ્રામની બહેનો તથા યુરેપીઅન અને
પારસી બાનુઓની સારી સંખ્યા હાજર હતી.
આ સંસ્થાએ શ્રીમતી મોરક તથા શ્રીમતી ઉર્મી-
લા મહેતાનાં સુપ્રીન્ટેન્ડેન્ટપણા નીચે સારી પ્રજ-
તી કરી છે જે માટે એ બન્ને સન્નારીઓને
ધન્યવાદ થયે છે.

ગોરખીના નામદાર ઠાકોરશ્રી લખધીરાજએ
બાળકોનું મરણ પ્રમાણ થયે તે હરશયી જે લાખ
રૂપીઆને ખર્ચે એક મેટરનીટી હોસ્પીટલ બાધ-
વાનો નિધય કર્યો છે. અને થોડા સમયમાં
ગોરખીમાં વનિતા વિશ્રામની શાળા બિલવામાં
આવનાર છે. ડાહ્યાઓને સારું શિક્ષણ મળી
યકે તેટલા માટે માધ્યમિક શિક્ષણ મફત કરવામાં
આવ્યું છે, અને સિફ્ટોલન્ટ મંજૂરમાં રજુ કરે
વધારો કરી આપ્યો છે.

છગનલાલ નાથસાહ નામના માણસે પોતાની
પત્ની લેણીગવરીના સાવકા બાપ ઠાકોરદાસ
ધેલાભાઈ ઉપર પોતાની પત્નીનો કબજો મેળવવા
સુરતની કોર્ટમાં દાવો માંડ્યો હતો. લેણીગવરીના
સરીરનું બંધારણ નબળું હોવાને કારણે બાપે
સાસરે મોકલવાની ના પાડી હતી, પરંતુ અલ્લા
જકને તેની વિરુદ્ધ ચુકાદો આપેલ હતો અને
પતિને પત્નીનો કબજો સોંપ્યો હતો. પતિએ તેર
એકાદ વર્ષ માટે વનિતાવિશ્રામમાં મુકવાની કમુ-
લાત આપી હતી. આ ચુકાદા સામે અપીલ તરફ
ચુંકાઈના તા. વૃદ્ધ જડજ અને ના. જડજ સર

લક્ષ્મીભાઈ શાહે નીચલી કોર્ટનો હુકમ મંજૂર રાખી
પત્નીપર પતિનો હક છે એમ જાહેર કર્યું હતું.

મોડાસાની મ્યુનીસીપેલિટીએ તા. ૧-લી
નાર્ચે પોતાની શાળાઓમાં કેળવણી મફત આપ-
વાનો સ્તુત્ય આપવાનો ઠરાવ કર્યો છે.

કરાંચી કોલેજમાં ચાલુ વર્ષમાં ૩૨ સ્ત્રીઓ
અભ્યાસ માટે હાજર થઈ છે. ૨ એમ. એ. ની
પરીક્ષા માટે; ૩ બી. એ. ની; ૧૧ ઇન્ટર આર્ટ-
સની અને ૧૬ પ્રીવીસની પરીક્ષા માટે; તેવારી
કરે છે. છેલ્લી જાણવેલી સોળમાં બે પરીણેષી છે.

કરાંચીના નરથોરની બાનુ મંડળે પારસી
છાત્રીઓ માટે શંખજીજીની હરિકાંઈ તા. ૨૩
મી ફેબ્રુઆરીએ કરવાનું કરાવ્યું હતું, પરંતુ એ
હરીકાંઈમાં ભાગ લેવા તેવાર થયેલી સંખ્યા જલ્દ
નાની હોવાથી હરિકાંઈ માંડી વાળવી પડી છે.

મદ્રાસમાં સ્ત્રીઓનું એક ડેપુટેશન સ્ત્રીઓને
ધારાસભાના સમાસદ થવાનો હક આપવા સં-
બંધી માંગણી રજુ કરવા ન્યાયખાતાના સમા-
સદ પાસે તા. ૧૪મી. માર્ચે ગયું હતું.
મજલૂર સલાસદે આ માંગણી પ્રધાન મંડળ
રામજી કેમ અને તેમ જલ્દી રજુ કરવાનું વચન
આપ્યું હતું, પરંતુ સાથે સાથે જાણવું હતું કે
એ બાબતનો ઉપરનો નિર્ણય દિંદી પ્રધાન ઉપર
આધાર રાખે છે.

અલાહાબાદ મ્યુનીસીપેલિટીએ પોતાની હદમાં
માયમિક શિક્ષણ ફરજિયાત કર્યું છે. આ માત્ર
હાલ તુરંત હાકરાઓ માટે છે. જોડની ફેબ્રુઆરી
હમિલિની પ્રમુખ શ્રીમતી ઉમા નેહરુએ હાકરાઓ
માટે પણ પ્રાથમિક કેળવણી ફરજિયાત કરવાની
દરખાસ્ત રજુ કરી હતી; પરંતુ હાકરાઓ માટે
એકવાર થઈ ગયા પછી એમ ફરજિયાત આપશે,
એવું હતી દરખાસ્ત જોડે નામંજૂર કરી હતી.

જનારસમાં અત્યંત સીઓ અને વિપક્ષ
ઓના આક્રમ્ય માટે એક "જનાય નારી-સંઘ"

સ્થપાયલું છે. આ સદનમાં તેમને રાખીને ધરણી ઉઠોગો-ખાસ કરીને ભરત, ગુંથણ અને શીવણકામ શીખવવામાં આવે છે, જેથી તેઓ સ્વતંત્રપણે પોતાનું ગુજરાન કરી શકે. વ્યવસ્થા બહુ હિતમ પ્રમાણની છે પણ થનના અભાવે એ સેવાકાર્ય આગળ વધતું અટક્યું છે. શ્રીમતેએ ઉદાર હાથે એ સંસ્થા તરફ લાંબાવેલો હોય.

X X X
ગીરખાપુર છઠ્ઠાના પચૌસ ગામમાં રહેનાર કણ્ણી કુબેરની સ્ત્રીએ એક એવા બાળકને જન્મ આપ્યો હતો, જેના માથા પર એ શીંગડાં હતાં અને આંખો માથા પર હતી. ઉપરાંત બાળકને મહેરો વાંદરા જેવો હતો અને નખ બહુજ મોંઝાં હતા. (" આજ ")

X X X
કવિવર બાણ સ્વિન્દ્રનાથ દાગોરના " શાન્તિ નિરંતર " માં શ્રી ચિત્રજીને માટે વિશેષ વ્યવસ્થા કરવામાં આવી છે. બીજા વિધવા સાથે સંગીત ચિત્રકલા અને કાંતવા-નણવાનું તથા પુસ્તકો બાંધવાનું કામ શીખવવામાં આવશે. ઉપરાંત આશયવિદ્યા, રોગીની આવજલ, સાકપાન ઉગાડવાનું, ગુલિણી હતીય વિગેરે વિધવા તરફ ખાસ ધ્યાન આપવાનો ઉદ્દેશ રખાયો છે.

X X X
" લેડી રેડીંગ બીમેન ઓફ ઈડિયા ફંડ " ની સહાયથી બે સ્ત્રી વિદ્યાર્થીઓ-કુમારી મોલાબાઈ અને કુમારી લાલિનીઆને સ્ત્રીઓનાં ખાસ દરજો સંબંધી વધુ અભ્યાસ કરવા માટે મોકલવામાં આવી છે.

X X X
સગીર છાત્રીઓની ઉમ્મરની હદે ૧૬ પરથી વધારીને ૧૮ ની કરવા સંબંધી ખરડો કેટલીક અમાગરમ થઈ પછી વડા ધોરાસઆમાં પસાર કરવામાં આવ્યો હતો. સંમતીવંશ ૧૨ થી વધારીને ૧૪ વર્ષની કરવા સંબંધી પૂનઃલોકડમાં સુધારો કરનારો ખરડો સીલેક્ટ કમીટીને સોંપાયો હતો.

X X X
નાગપુરના " પ્રજાવલી " પત્રમાં એક પાલીવાલ જાતીય સેવકે લખ્યું છે કે, હોરાગાંધી

(મધ્ય પ્રાંત) માં શેઠ નન્નાલાલ નામના એક પાલીવાલ પ્રાણી ૬૦ વર્ષની વયના છે. પોતે ચાર વખત તે પરણી ચૂક્યા છે અને ઘણું ખર્ચ મંદા રહે છે. પોતાની એવી હાલતમાં પણ ૧૫ વર્ષની એક કન્યા સાથે લગ્ન કરવાનો તેમણે નિશ્ચય કર્યો છે. કન્યાના પિતા મહેરલાલ પાલિવાલ રિંગનાદ (દેવાસ) ના છે. તે કન્યાને હોરાગાંધી લઈ જવામાં આવી છે. તે કન્યાનો વિધીઈ સંબંધ ૧૦ વર્ષથી એક કુલિન ધરના પાલિવાલ મુરલીધર નામના નવયુવક સાથે કરેલો છે. તે છાત્રીને એક વખત અઢાલત મારફત ધણુ સેક્રામાં આવી હતી. આમ છતાં અભારે તેનાં લગ્ન થનાર છે. "

X X X
તુભાવા મહારાજને પદબ્રજ કરવાને લીધે શીખમાં જે ઉદ્દેશણી થઈ છે. અને તેમના જ્ઞાપ્યો સત્યાગ્રહની લડત માટે એ રાજ્યની હદમાં જઈ છે તેને પરિણામે ત્યાંના સત્યાગ્રહીઓના ગોળીબારથી પુનરંજ થવા પામી છે. કેટલીક સ્ત્રીઓને પણ યકીને કેદ કરવામાં આવી છે.

X X X
" કીરપાન છઠ્ઠાદુર " ના અધીપતિ શ્રીયુત ગુચાસીંગે રાજદ્રોહનર અપરાધ માટે પકડી સત્યાગ્રહીઓએ તેનું કીરપાન છુટકી લીધું છે. કીરપાન (એક જાતનું ખંજર) શીખનું ધાર્મિક ચિન્હ હોવાથી તે છાત્રી કર્યા વિના તેણે ખોરાક લેવાની ના પાડી છે. પરિણામે તેની હાલત બહુ ખરાબ થઈ છે. તેની પત્ની સી. એમકોરે સરકાર ઉપર ૫૦ લાખની નુકસાની મેળવવાનો ફાવો માંડવાની ધમકી આપી છે.

એશિયા.

હોંગકોંગ (ચીન) થી એક ખબરપત્રી જણાવે છે કે ત્યાં ઘણા સમયથી વસતા એક રશિયને પોતાની અમેરિકન પત્નીને એકસીકના એક લાખપતિ સીધા મી. લુઆરને પાંચ લાખ ટાલરની કીમતે વેચવાનું ધાડું મૂક્યું છે. એકે હહેવાય છે કે સ્ત્રી આ સારામાં સંમત થઈ છે અને તે એવી રીતે કે વેચાણ સમયમાં

અર્થો દિવસો તેને મળે. દુનિયામાં આવી કેટલીય વિચિત્ર ભૂતિઓ હશે !

શેઠ્ઠાઈ (ચીન) થી એક ખખરખતી લખે કે કે સુબાઈના એક ભણીતા પારસી જુદરચના દીકરાના લગ્ન એક રસિયન છોકરી સાથે ત્યાંની બ્રિટિશ કોન્સુલેટમાં તા. ૨૬ મી નવ્યુઆરીએ થયાં છે.

ચીનમાં એક નવો કાયદો પસાર થયાવું કહેવાય છે. એ કાયદાનો રૂબે સામું સસરાની પળવણીને કારણે પત્ની પતિથી છુટા છેડા કરવાનો હક્ક ધરાવે છે. (“ ચાઈ ”).

આફ્રિકા.

પૂર્વ આફ્રિકા હિંદી રાષ્ટ્રીય મહાસભાના પ્રમુખપંદે વિરાલવા ગચેલાં શીમતી સરોજની નાયકુએ ત્યાંના હિંદીઓને ઐક્ય સાધી સરકાર ના અન્યાયી કાનૂનો સામે મળસુતીથી લડત ચલાવવાની સલાહ આપી છે.

કેપટાઉન (આફ્રિકા) ની ધારાસભા માટે સીઓને મતાધિકાર આપવાનો ખરડો તા. ૧૫ મી ફેબ્રુઆરીએ ૫૪.૧૨૬ ૪૮ મતે એસેમ્બલીએ પસાર કર્યો હતો.

યુરપ.

ઈંગ્લાંડની પાર્લામેન્ટમાં સમાસદો તરીકે વિરાલતી આઠ મહિલાઓના નામો આ પ્રમાણે છે: (૧) લેડી એસ્ટર; (૨) મીસિસ વીન્ડ્રીઝેમ; (૩) હેસેસ એફ એથલ; (૪) સેડી ટેરીંગ્ટન; (૫) મીસ રયવન; (૬) મીસ લેન્સ; (૭) મીસ મારગારેટ ઓન્ડફીલ્ડ; (૮) મીસ લોરેન્સ.

ઈંગ્લાંડની પાર્લામેન્ટમાં સીઓને પુરૂષો જેવો અને નેટલો મતાધિકાર આપવા સંબંધી એક ખરડો થોડા વખતમાં રજૂ થશે. આ ખરડો ૧૯૧૮ ના કાયદામાં સુધારો કરશે, જેની રૂબે ૨૨ વર્ષની ઉમ્મરની કોઇ પણ સ્ત્રીને મત આપવાનો હક્ક રહેશે. પુરૂષો માટે પણ એજ હદ કરાવી છે. આથી ૩૫ લાખ વખતે સીઓને મતાધિકાર

મળશે એમ અનુમાન કરવામાં આવે છે. ચીની અનીસ્ટ પક્ષ આ સુધારાની વિરુદ્ધ પડનાર છે !

નવા સાલના માન અકામના લીસ્ટમાં સીઓનાં નામ નહિ હોવાથી લન્ડનના સી સ્વાર્ટ્ઝ સાથે મી. બાલ્ડવીન (માછ મુખ્ય પ્રધાન) ઉપર એક પત્ર લખ્યો હતો. અને જણાવ્યું હતું કે બીજા બાબતોની જેમ આ બાબતમાં પણ સીઓ તરફ નિષ્પક્ષપણે વર્તવું જોઈતું હતું. સંધની માન્યતા પ્રમાણે ઘણી સીઓ એવી છે જેમની સેવાઓ પુરૂષો કરતાં વધારે માનને પાત્ર છે.

ઈંગ્લાંડના એક વર્તમાન પત્રે ૫૦ પાઈડનું ઇનામ કાઢ્યું હતું જે સીના દેસ સાથી વધારે લાંબા હોય તેને માટે આ દરિયાઈમાં ઘણી સીઓ દાખલ થઈ હતી. પરિણામે મિસિસ રોજ નામે એક મહિલાને એ ઇનામ મળ્યું છે. તેના દેસ છ ફીટ લાંબા હતા. બીજા જે સીઓના સાડાપાંચ ફીટ, આઠના પાંચ ફીટ, પચાસના ચારફીટ જે ઇંચ અને ૧૬૦ ના સાડાત્રણ ફીટ લાંબા હોવાનું જાહેર થયું છે.

યુરપમાં પણ બહુમાસ થોડો છોકરીઓને વેર્યાઓ બનાવવા કાઠી લઈ જાય છે કે જાગી જાય છે એવી ફરિયાદ છે. હમ્બર્ગ ઇંગ્લાંડમાંથી એવી રીતે ૫૦૦ છોકરીઓને જે નિંદા ધમ્યા માટે દક્ષિણ આફ્રિકા મોકલવામાં આવી છે. એમાં કેટલીક સારા સારા કુટુંબોની છોકરીઓ પણ છે, જેમને કહેવાય છે. (“ ચાઈ ”)

ક્રોસમાં ૨૨ મી જુલાઈ ૧૯૧૭ ને ફિવરો એવો કાયદો પસાર થયો છે કે દરેક કુટુંબમાં ત્રણ બાળકો ઉપરાંત નેટલાં બાળકો હોય તે સર્વને માટે જે બાળકો તેર વર્ષની વયના થતાં સુધી તે કુટુંબને વાર્ષિક ૯૦ ક્રોસ રાખ્ય તરફ થી હોતેજન દાખલ આપવા. જો બાળકો બહુતા હોય તો આ મદદ તેઓ શોળ વર્ષનાં થતાં સુધી અપાશે. એકજામમાં આવી મદદ આપવાનો વિગાર ચાલે છે.

કાંસના પ્રસિદ્ધ ડોક્ટર કંક છે-ટેનોએ પ્ર-
સૂતિ અને બાળ ઉછેર સંબંધી અનેક પ્રયોગો
કરી હમણાં એક દવા શોધી કાઢી છે. આ દવા-
ઓમાં ઘણી જાતની દવાઓનું મિશ્રણ છે; અંદર
હોરોફોર્મ પણ નખાય છે, ગર્ભવાસી સોને
આ દવાના તેર ભાગ પાવામાં આવે છે. એથી
બેહોશ બિલકુલ નથી જણાતી. દવા લેનાર સારી
રીતે વાતચીત કરી શકે છે, પરંતુ એ દવાના
પ્રભાવથી બાળક બહુ સ્વેલાઈથી કોઈ પણ પ્રકાર-
ના કાંઈ વિના જન્મે છે. આ દવા ઘણી સીએ
પર અજમાવી જોઈ છે અને સફળ થઈ છે.
(" આંદ ")

X X X

શામના "ગરીબર ધ્યાલ્વાનો" નામક પત્રમાં
એક રમુટ ખીના પ્રકટ થઈ છે. થોડા અઠવાડિયા
પૂર્વે ઝાબોડા જામોવિય નામનો બાવીસ
વર્ષનો એક એકલુત સર્વિયાની રાજધાની બેલગ્રેડની
જનરલ હોસ્પિટલમાં જઈ દહેવા લાગ્યો કે મારા
પેટમાં અતિશય દુઃખાવો થાય છે. તપાસ કરતાં
એમ માલુમ પડ્યું કે પેટમાં મોટી માંક છે અને
તેથી પેટનો ભાગ ઉપસી આવ્યો છે, માટે તેને
ઓપરેશન-શસ્ત્રક્રિયાથી કાઢવી પડે. સુલકમરાદર
ડોક્ટર દોસ્તીક ઓપરેશન કરી મોટી માંક કાઢી
ને ચીરતાં "બે-બાળકના ભાગ જણાયા; આ
જેઠકાં પુરુષવર્ગમાંનો એકની લંબાઈ ૨૫ સેન્ટી
મીટર અને બીજાની ૧૦ સેન્ટીમીટર. એટલે
કે એક વર્ગ ૧૦ ઈંચ અને બીજો લગભગ પાંચ
ઈંચ નેટલો હતો."

લોકો સ્વેલાઈથી રાજ્યમાં સીએને પુરો
જેલાન અધિકાર રાજકીય પ્રદેશમાં મળ્યા છે.
સીએ પાર્લામેન્ટ માટે મત આપી શકે છે અને
સમાસદ બની શકે છે. પુષ્ટ ઉગરની કાંઈ
પણ એગર માટે મત આપી શકે; ૨૬ વર્ષની
સી સેનેટ માટે, મત આપી શકે. ત્રીસ વર્ષની
ઉગરની એગરની અને પીસાલીસ વર્ષની
સેનેટની સમાસદ થઈ શકે; પુરો માટે પણ
એન નિયમો છે. અત્યારે એગરમાં પંદર અને
સેનેટમાં ત્રણ સી સમાસદો છે. આટલી નાની
સંખ્યા છતાં સી દિલના ધણા ધારાઓ તેઓ
પસાર કરાવી શકી છે.

X X X

કોન્સ્ટાન્ટીનોપલથી લાંબના " ટાઇમ્સ "નો
ખબર પત્રી તા. ૧૬ મી ફેબ્રુઆરીએ જણાવે છે
કે એક યા વધુ સીએ પરજૂવી તે વિષે એગ્રા-
વાની રાજસભામાં એક ખરેડો થોડા વખતમાં
રજૂ થનાર છે. તેથી એ સવાલ ઉપર ધ્યાન
પાપાઓમાં જોશવેર ચર્ચા થાય છે. કેળવાયેલો
વર્ગ એક પત્નીમતની તરફેણમાં છે અને તેના
કારણ તરીકે જણાવે છે કે મોંઘવટી ઘણી વધી
ગઈ છે. ગરીબ બેદુત વર્ગ બહુ પત્નીમતની
તરફેણમાં કારણ કે વધારે પત્નીઓ હોય તો
કામકાજમાં મદદ કરે અને નોકરો ઓછા
સખવા પડે ! ટાલની બે જાણુ હોય છે !

X X X

તુર્કિસ્તાનમાં સી કેળવણીના પ્રશ્ન ઉપર દંવે
જીવધ્યુન અપાય છે, અને ઠાકરાઓ નેટલીન
સમજેડો ઠાકરીઓની કેળવણી માટે કરવાના
પ્રયત્નો ચાલે છે. યહાં સ્થળોએ કન્યાશાળાઓ
સ્થાપવામાં આવી છે. ઉપરાંત કોલેજનું શિક્ષણ
આપવાની ઝાઠવણો પણ થાય છે. કોન્સ્ટાન્ટીનો
પલની ધૂનીવરસીટીમાં સીશિક્ષણનો ખાસ
વિભાગ ખોલવામાં આવ્યો છે. કેટલીક સીએ
ઉચ્ચ, કેળવણી લેના પરદેશમાં પણ ગઈ છે.
તુર્કિસ્તાનની ટ્રેનોમાં સીએ માટે પેડલાં ને
પટલાં સખવામાં આવતા તે દંવે કાઢી નાંખ્યા
છે. સી પુરો દંવે બેજાન મુસાફરી કરે છે !

અમેરિકા.

અમેરિકામાં સુન્દરતાની દરિયાઈમાં ૬૦-
૬૦ વર્ષની બે મદિલાઓ લોચી વધારે સુન્દર
જાહેર થઈ છે. આટલી ઉમરે આટલું સૌન્દર્ય
રહી રહેવાનું કારણ પૂછવાં તેમણે જણાવું હતું
કે સાફ ઇનન અને બ્રાહ્મર્ય એ બેજા મુખ્ય
કારણો છે.

X X X

અમેરિકાની મીસિસ ઇંડીયાલેય મીડેન્ક
ફિઝિયોસન પોતાની પાછળ ૯૦૦૦૦૦ ટોલરની
અર્થવ ત્રણ કરોડ ઉપર રૂપીઆની રોકત મુકી
જઈ છે. આ રોકત તેણે સ્થાપેલા મીડેન્ક
સ્મારક ફંડમાં ઉમેરવામાં આવી છે. આ ફંડના
વ્યવસ્થાપકો હમણાં કેટલાક પ્રયોગો કરે છે અને
પરિણામે તેઓ માને છે કે અમેરિકાના વત-

નીચીની છાંડીની સરેરાસ હદ. લગભગ પીસ-
વર્ધ નેટલી વધારી રાકાયો!

“લુમન સીડીકત” માસિક ફરિયાદ કરે છે કે
અમેરિકામાં કેટલાક ધનાઢય માણસોની પત્નીની
સ્થિતિ નાણાં વિના દયામનક યથા પડે છે. એથી
અસંતોષ, હીરડીરીઆ કે છુટાછેડાના ધણા કેસો
બને છે. કેટલાક માણસો બહુ કંનુસ હોય છે
અને પોતાની ભત માટે લખતુર ખર્ચ કરતા હોય
છતાં પત્નીને નાણાં કાઢી આપતાં એમનો છત્ર
નથી ચાલતો. સીચીની વકીલાત કરતાં એ
માસિક કહે છે કે પતિની આવકના પ્રમાણમાં
પત્નીને નાણાંની રકમ દર મહિને મળવી જોઈએ;
તેને લીખારણની જેમ હાથ ધરવો ન પડે, એવો,
ખંદોખસ્ત યવો જોઈએ. ડો સરાહ સીવસં પોતાનો
અનુભવ જણાવતાં કહે છે કે “જે સીચી લગ્ન પહેલાં
સ્વતંત્ર કમાણી કરતી હોય છે અને પાસે નાણાંની
છુટ હોય છે, તેને પરવશ પછી બહુ ચોસવું પડે
છે, મારી એક દરદીનો પતિ તેને ટપાલની ટીકીટો
માટે નાણાં આપતાં પણ ખંચાતો હતો. પરિ-
ણામે તે બિચારી પોતાના પિયરના સગામાં
અળખામણી યથા પડી.” આગલ ચાલતાં તે કહે
છે: મારી માતાને ચાર દીકરા હતા એ દરેકને
તેણે ધરદામની કેળવણી આપી હતી. કોલસા
કાઢી લાવવા, જુકા સાફ કરવા, પાણી વહી
લાવવું, વગેરે કામો તેમની પાસેજ તે કરાવતી.
પરિણામે તેમના જેવા માયાણુ અને હઠાર પતિ
આત્યારે બીલ કોઇ નહિ હોય. ધરદામ કેટલું
કુચાભરેલું છે તે તેઓ સારી પેઠે જાણે છે અને
“પત્ની આખો દિવસ શું કરતી હશે?” એવો
વિચાર કરી તે આશ્ચર્ય રથી પામતા “હિન્દમાં
ય બેઠાર પતિઓનો તોડો નથી. એમની સંખ્યા
અમેરિકા કરતાં અધિક વધારે હશે!

અમેરિકામાં એક રીપોર્ટ પ્રકટ થયો છે
તેમાં જણાવવામાં આવે છે કે ત્યાં વર્ષમાં ત્યાં
૬૦૦ સીચી “ગુમ” યથા ગઈ હતી, અને ફરી
તેમનો પતો લાગ્યો નહિ, બીજી પણ કેટલીક
છાકરીઓ ગુમ-ચૂક છે, જેમના સંબંધી રીપોર્ટ
નથી મળ્યો. આ કારણે સંખ્યા કદાચ ૧૮૦૦ ની
ધાય. બીલ સ્થળો કરતાં ન્યુયોર્કમાં વધારે સી
ચી ગુમ યાય છે. (“ગૃહલક્ષ્મી”)

મીસીસ બર્થા હોલ્કોમ્સ નામની સીચી
ફિતરેફીઆના કેલર, હેરડી, પીયર, અને બીલ
માણસો પર પોતાને અને પોતાના સાથીદારને
હરણ કરી જઈ જંગલમાં એકાંતમાં ચાણકથી
ફટકા મારવાના. ગુન્દા માટે ફરિયાદ નોંધા-
વી હતી. આ ફરિયાદ કોલ કાઢીની નંદી
સમક્ષ નીકળી હતી. ફરિયાદી મીસીસ બર્થા
હોલ્કોમ્સ જણાવે છે કે તે તેના સાથીદાર
પી, એસ. એચ. નોર્ટન સાથે હતી, એટલામાં
જ જાણી, ટુકડી, તેમણે હરણ કરી ગઈ અને
એક જંગલમાં લઈ ગયા. ત્યાં જઈ તેઓએ મને
કમરના ઉપરના ભાગ સુધી વચ્ચરદિવ કરી ચા-
મકાના પટાથી નિતંગો ઉપર ફટકા માર્યા. મારા
સાથીદારના ઉપર ફટકા ઉપરાંત લાતો અને
પત્થરનો વરસાદ વર્ષાવવામાં આવ્યો. આ ફટકા
મારવાના રસમનો જીનો ઇતિહાસ છે. ચેમ્પના
કિનારાપરનો વસવાટ છોડી નાઈલના કિનારા
પર જઈ વસનાર એક યુરોપીઅન બાળુએ ફટકાની
મોજનો દિલકસ કરિસો કહ્યો છે. મધ્યકાલિન
યુરોપમાં પાદરીઓ ધાર્મિક ક્રિયાને અંગે નવો-
તાના નાણાંક અવધનને ફટકા મારવાની ક્રિયા
કરતા હતા. એજ સમયમાં ત્યાંની સાળાની
મારવરેલો કન્યાઓના કુલ્લાને બર્ચની છડીથી
સોળ પડે તેવી રીતે ફટકા મારતી હતી, કિંવા
લોહી નિકળે ત્યાં સુધી ફટકાવી પછી ખીખી કરી
મોજ મેળવતી, એનાં દર્શાવો છે.

આહ વર્ષના ફેબ્રુઆરી માસમાં મુંબાઈની ધારાસભામાં બાળકોને લગતો મુંબાઈમાં એક ખરડો રજૂ કરવામાં બાળકોને લગતો આબો હતો. આ ખરડાનો હેતુ બાળકોને રક્ષણ આપવાનો છે. જે ખરડામાં જણાવ્યા પ્રમાણે ૧૪ વર્ષની વયનાં 'બાળક' ગણાય, અને ૧૪ થી ૧૬ વર્ષની વયનાં 'યુવાન' ગણાય. પોતાના કબજામાંના બાળક થા યુવાનને જે વ્યક્તિ મારે, તેની તરફ ઘેરવતંત્ર ચલાવે, ત્યજ દે અથવા ભણી ભેઈને બેઠકારી બતાવે તેને આ કાયદાની રજૂ જે વર્ષ સુધીની સજા અને એક હાલર રૂપિયા સુધીનો દંડ થઈ શકે. બાળકને માટે ચોખ્ખા ખોરાક, કપડાં, દવાદારૂ, અને રહેવાના મકાનની સગવડ નહિ કરનાર વાલી કે માબાપ આ કાયદા પ્રમાણે બેઠકારી બતાવનાર ગણાયો. ગાયન ગાવાના અથવા કસરત કરવાના બહાના હેઠળ અથવા બીજી રીતે જે કોઈ પોતાના કબજામાંના બાળક કે જવાન પાસે, જાહેર રસ્તાપર બીજા મગાવરો અથવા તેમ કરવાને લલચાવરો તેને ત્રણ મહીના સુધીની કે અને રૂપિયા ૧૦૦ સુધીનો દંડ થઈ શકે. ૧૪ થી ૧૬ વર્ષની ઉંમરના યુવાનોને કબજે ધરાવનાર તે તેમને કુટુંબજાનામાં જવા દેશે તે હા માસની કેદ અને ૨૦૦ રૂપિયા સુધીનો દંડ થશે. ૧૬ વર્ષથી નાની ઉંમરની છોકરીને કબજે ધરાવનાર કોઈપણ માણસ જે તેની પાસે વેરવાનો ધંધો કરાવરો અથવા તેના પતિ પિવાય બીજા કોઈ પાસે મોકલશે તે તેને જે વર્ષ સુધીની સજા કરી શકાયો. કોઈ ભણીતા અનિતિમાન રાજસની સેબતમાં છોકરી ફરતી જણાવે અથવા કુટુંબજાનામાં જતી જણાયો તે તેથી છોકરીને તેના વાલીએ ત્યાં મોકલી છે એમ માની લેવામાં આવશે. જે કોઈ પણ બાળક ઉપર જુલમ જુલમ છે અથવા કોઈ છોકરીને અનિ-

તિમાં હતારવામાં આવે છે એવી ખમર મળશે તે કોર્ટ તેની તપાસ માટે જડતીને હુકમ આપી શકશે.

આ પ્રમાણે ઉપરોક્ત ખરડાનો હુકમ સાર છે. આ ખરડાની કેટલીક કલમો દેખીતી રીતે ગરીબ માબાપોને નુકસાનકારક નીચે એવા બધા રહે છે, અને તેથી લોકોનો તેના સંબંધમાં અસિંધાવ પ્રાય ભણી શકાય તેટલા માટે તેને આવડી જોઈ શકે. મુલતવી રાખવામાં આવ્યો છે. એકંદરે એમ થયું તે ઠીક થયું છે, કેમકે અતિશય હતાવળ કરવાથી લાભને બદલે હાની થઈ જવાનો બધા રહે છે.

ધારાસભામાં જે ખરડા પર ચર્ચા થઈ અને તેની તરફ લેવાયું એકંદરે વલણ અમને અસંતોષકારક લાગે છે. એક સભ્યે કહ્યું, કે એમાં તે બાળકોના શારીરિક સંરક્ષણને માટે ભેગવાઈ કરવામાં આવી છે, પરંતુ તેમના ધાર્મિક સંરક્ષણનું શું? અને જે ધાર્મિક વાત અંદર દાખલ કરવામાં આવી હોત તેનું સંરક્ષણ ધર્મની બાબતમાં વચ્ચે પડે છે, એવા પ્રકારનો કોલોહલ થાત. આ બાળકોના રક્ષણના ખરડામાં એવી ધાર્મિક બાબત કોઈપણ પ્રકારે દાખલ કરવી ઇચ્છા નથી. એક સભ્યે કહ્યું, કે આ ખરડાથી માબાપો પર મોટી જવાબદારી પડે છે. દિંદીએ જરીબ છે, તેઓ જરીબાઈને લીધે પોતાના બાળકોને પૂરતો ખોરાક આપી શકતાં નથી, નવારે આ ખરડામાં એવાં માબાપોને બેઠકારી બતાવવા માટે ગુંદે-ગાર ગણવામાં આવ્યા છે. આ દલીલમાં દિંદીએ બીજી ગરીબાઈની વાત સાચી છે, અને એવાં જરીબ માબાપોનાં બાળકોને માટે સમ્યક તરફથી કોઈ સગવડ આપણા દેશમાં નથી જે દિલ્લીની બધું છે, પરંતુ એટલું વિચારવું પડે છે, કે આ દેશનો જરીબ માણસોને સતાવવા માટે નથી, પરંતુ ભણી ભેઈને એઓ બાળકોને ખોરાક આપવામાં ન હોય તેમને પોતાની ફરજ બાજુમાં કરવાને માટે છે. બાળકો જે કોઈ પણ દેશની

ક્રીમતીમાં ક્રીમતિ હોયત છે, અને એ હોવાના સંસ્કૃતને માટે યોગ્ય કાયદો ન હોય એ નવા-છની વાત છે. કેટલાંક માળાપોને નારક સીનેમાએ વિગેરેને માટે પૈસા મળે છે, દારૂ જુગારને માટે પૈસા મળે છે, બીજી અનેક રીતે હાલવાને પૈસા મળે છે, પરંતુ માન પોતાના બાળકને માટે તેમની પાસે પૈસા હોતા નથી. મત્ય વાત છે, કે એવાં માળાપોની સંખ્યા ઘણી હશે. પરંતુ તેથી એવા કાયદાની જરૂર નથી એમ કહી શકાયો નહિ. વળી ધર્મી, વખત એવું થે બને છે, કે એક અપર માતા પોતાની શોકવતી બાળકોને બહુ સતાવે છે, અને તેમને નર્કયાતના બોજ વાવે છે, એવા પ્રજા બનાવે બને છે, કે પોતાના શાક કે બહેનનાં બાળકોને પાવવા ન હોય છે, અને તેવાં બાળકોને પ્રૂરતો ઘોરાક પોશાક મળતાં નથી કે તેમને દોરની માફક ઉછેરપામા આવે છે. એવીજ રીતે ઘણાં સાસરામા નાની નાની પુનવધુઓ ઉપર એવાજ પ્રકારના બુલ્કો શુભરાય છે. જેઓ કિંદુઓના સાંસારિક જીવન થી પરિચિત છે, તેઓ ઉપરોક્ત દષ્ટીકવતી સાક્ષી પૂરે છે અને અમે હાંમતથી કહીએ છીએ કે આવા બનાવો અપવાદરૂપ નહિ પણ મોટી સંખ્યામાં બને છે. કેટલાંક કેળવણી અને સુધરેલાં કે સંસ્કારી જણાતાં કુટુંબોમાં પણ એવા બનાવો બને છે. એવા બાળકોને કાયદાત્મક રક્ષણ આપવાની જરૂર નથી? અત્યારે બાળકોને રક્ષણ આપવાનો કોઈ પણ કાયદો નથી તેથી બાળકોની ધણીજ દુર્દશ થઈ રહી છે, અને તેમની પર બુલ્કો મુલરનારાએ નિરંકુશ અને નિર્ભય બની રહ્યા છે. તેઓ ઉપર કાયદાનો અંકુશ મુકાનાની ખાસ જરૂર છે. ચૂંટના અને એમ કહેવા ઇચ્છતા નથી, કે હાલના કાયદો પસાર થવાથી બાળકો પર જીવનના સર્વ અન્યથા અને બુલ્કો દૂર થઈ જશે પરંતુ એવા કાયદાથી તેમાં ઘટાડો તો જરૂર થવાને જ અને ધીમે ધીમે તેની સારી અસર થવા વિના નહિ રહે. ધારો કે કાયદાથી ગરીબ માળાપોને સહન કરવું પડે, તેવે તેટલે એમ પૂછીએ તો રક્ષણની ખાતર એવે કાયદો કમ બને તેમ, કલેરી પસાર થવાની, અને તે અમરમાં સુધરની જરૂર છે.

બાળકોના કુટુંબ માનમાં જાડ દેવા વિશે.

અને છાકરીઓ પાસે વેરયાનો ધંધો કરાવવા વિશે જે કલમે ઉપલા ખરડામાં નાખવામાં આવી છે, તે અત્યંત આવકારદાયક છે. બીજા માગતાં બાળકોના સંજ્ઞાથી કલમ પણ આવકારક છે. બાળકોએ વેરયાના ધંધામાં ઉતારવાનું જેઓ નિયમિત કામ લઈ બેઠા છે, તેમની દુષ્ટ પ્રવૃત્તિઓ પર આ કાયદાથી અંકુશ મુકાયો. વળી જેઓ જીવાન છાકરાઓને અનીતિને ધધે ચંદાવી દે છે, તેમની પર પણ અંકુશ પડશે. જે લોકો બાળકો પાસે એક કે અન્ય પ્રકારે બીજા મંગાવવાને ધંધો કરે છે, તેમનો ધંધો પણ ભાગી પડશે. ખાસ કરીને મુંબાઈ જેવાં શહેરોમાં બીજા માગતા છાકરાઓને ત્રાસ બહુ વધી પડે છે; અને એવા છાકરાઓના સંવિધ્યની ખાતર તે દૂર કરવાની જરૂર છે. જે છાકરાં નાનપણથીજ બીજા માગવાનો ધંધો કરતાં હોય તે આખા દેસાને શારદ્ય બને છે, અને કોઈપણ દિવસ તેમનો ઉદ્ધાર થવાની આશા રખાવી નથી.

• એવીજ રીતે બાળકોને અને યુવાનોને જુગાર રમતાં અટકાવવાની ગોઠવણ આ કાયદામાં થવી જોઈએ. અનેક પ્રકારના નાનામોટા જુમારોમાં ખાર પંદર વર્ષનાં બાળકો ભાગ લે છે, અને એ પ્રમાણે પોતાના જીવનની ભુક્ષાન-કારક શરૂઆત કરે છે. આ ખરડામાં એ સંજ્ઞા ધર્મ વધારે થવાની ખાસ જરૂર છે.

આ ખરડો છાકરાઓને અને ખાસ કરીને બાલિકાઓને આશિર્વાદ રૂપ થઈ પડશે, અને અમે આશા રાખીએ છીએ, કે ધારાસભાની આવડી બેઠકનાં તેને પસાર કરવામાં આવશે. અત્યાર સુધી આવે કાયદો ઘડવામાં આવ્યો નહિ, જેમ દિલ્હીની વાત છે. જ્યાં આપણને સ્વરાજ્ય મળશે ત્યારે તો આ કાયદાની ખાસ જરૂર પડશે. કેમકે ત્યારે રાષ્ટ્રીય દૃષ્ટિએ બાળકોની હાંમતમાં અનેક ગણે વધારો થશે.

આદીનો પ્રચાર વધારવાને માટે આજકાલ આપણે ત્યાં મદદનીશ બર-આદી પ્રદર્શન વાનો પવન વાયો છે. એવાં અને મહાત્મા મદદનીશ વારંવાર ખરવામાં ગાંધીજી આવે છે. તેમાં દરેકમાં કાંઈ ખાસ નવીનતા હોય છે એમ નથી. પરંતુ આદીને વિરોધ લોકપ્રિય બતાવવાને

માટેજ એવા પ્રયત્નો યથ રહ્યા છે. હમણું થોડા સમય ઉપર મુખાધમાં હુંગરી લતા પર એક ખાદી પ્રદર્શન ભરવામાં આવ્યું હતું, તેને ઉદ્દેશને મહાત્મા ગાંધીજીએ સંદેશો મોકલતાં કેટલીક દીકરી છે, તે નિવારવા જેવી છે. તેઓ કહે છે: “શુદ્ધ ખાદીનાં પ્રદર્શનો ખાદી પ્રચારમાં ઠીક ઉપયોગમાં આવે છે, એ વિષે રાંધાને અવકાશ રહ્યો નથી, પણ આપણને હજીએ ખાદીનાં પ્રદર્શનો ભરવાં પડે છે એ કેવી વિચિત્રતા? દેશની ધડ” બાજુ-રોનો પ્રચાર કરવાને સાર પ્રદર્શનો કરવાની કોઇ વાત કરે તો આપણે તેને ગંરો ગણી કાઢીએ. શું ખાદીની ઉપયોગિતા ધર્મ બાજુની કરતાં ઓછી છે? તો જો આપણે ધડ” બાજુની બદલે સ્કૉટલેન્ડના ઓટ, મંગાવીને ખાવા નથી તો માંચેસ્ટરથી કે નપાનથી કપડાં મંગાવી તે પહે-રોને ખાદીનો કેમ અનાદર કરતા હોઈશું? એ દરેક દોષાભિમાનીએ તેમજ ધર્માભિમાનીએ વિચારવા જેવું છે. હવે ન્યાંં મુખી આપણે પરદેશી કપડાંને વશ થીએ ત્યાંં મુખી પરદેશી રાજ્યોને પણ વશ રહેજ છુટકા છે, એવો સીધો હીસાબ મુખીને ખીલ ગુચ્છીવાળા હીસાબો કેમ કરતા હોઈશું એ એક આશ્ચર્ય છે, અને ન્યાંં મુખી સહેલો અને સીધો હાથે કાંતેલા મુદરની હાથ-વજાટની ખાદીને જો રાજ્યમાર્ગ છે તે માગે” આપણે બધા આલતાં ન શિખીએ ત્યાંં મુખી ખાદી પ્રદર્શનો ભરેજ છુટકા છે. એટલે માંડવીના પ્રદર્શનની હું” પૂરી સફળતા ઇચ્છું છું.”

મહાત્મા ગાંધીજીને કદાચ ખબર હતી, કે માંચે-સ્ટર અને નપાનથી કપડાં મંગાવીને પ્રદેશોને ખા-દીનો નાનકડર કરવામાં આવે છે, તે ઉપરાંત માંચે-સ્ટર અને નપાનમાં ખાદીના જેવું કાંડ તેનાર કાવસાવીને તેને સ્વદેશી ખાદી તરફ અવગીરેય ખાદીનો અનાદર કરવામાં આવે છે, અને કદાચ એવી પરદેશી “ખાદી” કોઇ પ્રદર્શનમાંથી પુરી ગઈ હતી. એવાંને તો એકજ રાજ્યમાર્ગ દેખાય છે, અને તે કોઇ પણ પ્રકારે નાણાં કમા-વાનો. એ તેમનું ધર્માભિમાન, એ તેમનું દેશ-ભિમાન અને એજ તેમનો ઇશ્વર છે. આવી સ્થિતિમાં ખાદી પ્રદર્શનો ઉપરાંત ખીજ પણ ધણી બાજુ-રોની જરૂર રહે છે. આવી સ્થિતિ કેટલી રોચનીય ગણાય? કહેવા છે, કે જેવું પર છુટકું તેવું કમ

છુટકું. દેશનાં પાપનાં પ્રાયશ્ચિત્ત હજી પૂર્ણ થયાં નથી, તેથીજ બારીક ખાદી શોધવાનું લોકોને મન ચાલે છે, અને તેને માટે પુષ્કળ પૈસા ખર્ચે છે, છતાં સ્વદેશીને બદલે વિદેશી નપાની માલ મેળવે છે. આવી અપ્રમાણિકતા બતાવવાને માટે એવો વ્યાપાર કરનારા વ્યાપારીઓએ “શરમાવું” જોઈએ.

ખાદી પ્રચારના કાર્યમાં હતાશ્રદ્ધ બતાવનાર ભાઈબહેનો અને ખાદી પ્રદર્શનોની તરફદારી કરનાર ભાઈબહેનો અમને કૃત્ત્વ કરો, પરંતુ અમને કહેવાની ફરજ પડી છે, કે જેટલે અંશે એવાં પ્રદર્શનો દેખાવ અને પ્રાપ્ત કરવાને માટે શરવામાં આવે છે તેટલે અંશે સંગીન કાર્ય કરવાને ભરવામાં આવતાં નથી, અમે એમ નથી કહેતા, કે એથી સંગીન કાર્ય યત્ન નથી, પરંતુ અમે એમતો કહીશુંજ, કે જેટલું સંગીન કાર્ય યત્ન જોઈએ તેટલું તો યત્ન નથીજ, અને પ્રયત્નોનો મોટો ભાગ દેખાવ અને પ્રાપ્તિમાં ખર્ચાય છે. આવારે ખાદીને જેમ અને તેમ સરતી કરવાની આવશ્યકતા નથી? પ્રદર્શનોને લીધે ખાદી સસ્તી થઈ છે? નહિજ. ખાદીની વિવિધ પ્રકારની ગોજેની માગણીને પૂરેથી વળવાની જરૂર નથી? એ માગણીને વધતા જતા પ્રમાણમાં પડેથી વળાયું છે? ના. પ્રત્યેક નવા પ્રદર્શનમાં ખાદીમાં આપણે કોઈ નવીનતા, કોઈ પ્રગતિ અવશ્ય બતાવવાં જોઈતાં હતાં, પરંતુ તે આપણે બતાવી શક્યા નથી. જો ખાદીને બની શકે તેટલી સસ્તી બનાવવાનો સફળ પ્રયત્ન થયો હોત તોયે સારી પ્રગતિ થઈ શકત. થોડા સમય પર કેટલાક ગૃહ-રથો પડતર ભાવે ખાદી વેચવા બહાર પડ્યા હતા, પરંતુ તેથીયે ખરેખર ખાદી લોકોને સસ્તી મળી નથી. મહા મહાસભામાં ખાદી પ્રચારના કાર્યને સંગીન પાયા ઉપર મુકવાને માટે ટાંચ કરવામાં આવ્યો છે, અને તે વિષે પ્રગતિ પણ રાઈ થઈ છે. અમે આંદોલન છીએ કે તેથી ખાદી બની શકે તેટલી સરતી કરવામાં આવશે. ન્યાંં મુખી ખાદી સસ્તી નહિ ખજે ત્યાંં મુખી ખાદી પ્રદર્શનો શરવાની જરૂર રહેશે જ.

... બોલે પ્રેસીડંસી સોશલ રીફોર્મ એસોસિયેશન
... એસન ... મુખ્ય ઇલાકો
... સંસારસુધારાસમિતિ ... ના
... સમારંભો. આશ્રયે હેઠળ અતઃ માસ-
... મો ભરાયલા સ્ત્રી વકતવો
... સમારંભની નોંધ લેતાં અમને આનંદ
... થાય છે. એ સમારંભમાં ગુજરાતી, તેમજ દક્ષિણી
... બહેનો ભાગ લે છે. મરાઠી તથા ગુજરાતીમાં
... હરિફાલનો પ્રથમ વિષય "સમાજિક પ્રગતિની
... વિવિધ દિશાઓમાં સ્ત્રીનું સ્થાન" એ હતો.
... અંગ્રેજીના વિષય "રાષ્ટ્ર-પ્રધારણ અને સૌ"
... એ હતો. મરાઠી વિષયમાં સફળતા મેળવનાર
... દક્ષિણી બહેનોનાં નામ અમને મળી રહેલાં
... નથી. એ ગુજરાતી બહેનો એ હરિફાલમાં
... ઇનામો મેળવી શકી છે તેમનાં નામ અનુક્રમે,
... નીચે પ્રમાણે છે:—

સો. રામકુંવરબા પરશુભાઈ શર્મા ઇનામ રૂ. ૨૫.
કીર્તણબહેન ઝવેરભાઈ પટેલ " રૂ. ૨૦.
દુર્ગાબહેન રાઠોડ " રૂ. ૧૫.
નાનીબહેન ભેડી " રૂ. ૧૦.
કુ. સુલોચનાબહેન ભવાનીદાસ મોલીવાળા " રૂ. ૫.
... અંગ્રેજીબહેન મોલીવાળા " રૂ. ૩.

અંગ્રેજી વિષયની હરિફાલમાં પહેલું ઇનામ
કુ. નર્મદાબાઈ સમર્થ મળનાં દક્ષિણી બહેનને
મળ્યું હતું. બીજું ઇનામ કુ. મણીબહેન લીલાધર
કાપડીઆ અને ત્રીજું ઇનામ કુ. સુલોચનાબહેન
ભવાનીદાસ મોલીવાળાને મળ્યું હતું. આ
ઇનામો મેળવનાર બહેનોને અમે અસિનદન આપી
એ છીએ, અને ઇચ્છીએ છીએ, કે ભવિષ્યની કાર-
કર્મમાં પણ તેઓ એવી સફળતા મેળવતી રહે
અને સમાજસેવામાં અને ઘરેલુસેવામાં કૃપયોગી
બની સામાજિક પ્રગતિની અનેક દિશાઓમાં
સ્ત્રીને યોગ્ય સુંદર સ્થાન શોધાવે. એ અને
બીજા બહેનોને અમે અનુસારે કહીશું, કે
માત્ર વાણીશરતે તે બની ન રહે, પરંતુ કાપણ
કરવામાં ને લેસાઈ બતાવે છે તેવાનું બહુ
તેથીયે વધારે જસાઈ તે પ્રમાણે કાચું કરવામાં,
પોતે દોરેલાં આદર્શ પ્રમાણે જીવન અનુસરવામાં
પ્રત્યક્ષ કરી બતાવે. આ મળેલાં ઇનામમાં
કુદર્શ નવાનું નથી. બહેનોએ વાત ખૂબ
ધ્યાનમાં રાખશે અને એકું કરી બતાવશે એવો

અમે વિશ્વાસ રાખીએ તો તે અસ્થાને નંદિ
મળાય.

આના વકતવોત્તેજક સમારંભો આપકાર
દાયક છે કેમકે તેથી સ્ત્રીવર્ગને એક પ્રકારની બહુ
નંદરી કેળવણી મળે છે. એવા સમારંભો અન્ય
સંસ્થાઓ તરફથી થવા ભેધએ. આવી હરિફાલ
ઓમાં સ્ત્રીઓ મોટી સંખ્યામાં ભાગ લે એમ
ચંચાની ખાસ જરૂર છે, અને તેટલા માટે એવા
સમારંભોની પહેલેથી પુષ્કળ નહિરાત, થવી
ભેધએ અને સ્વચ્છ તથા સમય પણ મોટી
સંખ્યાને વધારે અનુકૂળ આવે તેવાં રચાવાં
ભેધએ. અમને વિશ્વાસ છે, કે ભવિષ્યમાં અમારી
આ સંસ્થાઓ તરફ ધ્યાન આપવામાં આવશે.

હમણાં મોટા સમયમાં ત્રણ બહુ ફાળદાયક
બનાવો બન્યા છે. પોરબંદરના
લગ્ન પછી મોટા નગરરીફ બાંધીયા ગૃહસ્થની
દિવસોમાં વિ. દશ વર્ષની બાળાની લગ્ન
થવા પાનેસી ત્રણ થયા પછી પંદરેક દિવસમાં
બાળાઓ. તેનો પતિ પરલોક સિધાવી
ગયો તેજ પ્રમાણે જેતપુરની
દશાશ્રીમાળી વણીક જ્ઞાતિમાં એક તેર વર્ષની
કન્યા લગ્ન પછી અગીયારમે દિવસે વિધવા થઈ
છે. જુનાગઢની ગુજર વણીક જ્ઞાતિમાં પણ એક
કન્યા લગ્ન પછી ચાર દિવસે વિધવા થઈ
છે આ ફાળદાયક બનાવોની નોંધ લેતાં અત્યંત
દુઃખ લુપ્ત છે, કેમકે એ બનાવો એવી જ્ઞાતિ-
ઓમાં બન્યા છે, કે તેમાં વિધવાઓને આખી
જીંદગી બહુ કઠિનતામાં પસાર કરવી પડે છે, અને
વૈધવ્યનો જીંદગી પર્યંત અતઃ આવતો નથી.
અમે આશા રુખીએ છીએ, કે લગ્નના બંને
બનાવોને અપવાદો તરીકે ગણવામાં આવશે,
અને એ એ બાળાઓને ફરીથી લગ્ન કરવાની
ગરજ હોય તો તેમને અન્ય લગ્ન કરવા દેવામાં
આવશે, કેમકે સમાજની તેમજ રાજ્યની દૃષ્ટિએ
એ કન્યાઓ પુનર્લગ્નને માટે સર્વથા યોગ્ય છે,
અને દુર્લભ લગ્ન પછી ધણાનું હૃદય સમયમાં
તેમના પતિઓના જીવનનો અંત આવેલો; તેથી
તેમને હંમેશાં માટે વિધવાવસ્થામાં જ રહેવાની
સવંદર સજ્જ કરવી યોગ્ય નથી. અમે ઇચ્છીએ
છીએ, કે તેમની તરફથી ને પ્રયત્નો કરવામાં
આવે છે, તે સફળ થાયો અને એ ત્રણ નિર્દોષ
બાળાઓ જીવનપર્યંતની ફરિયાદો વધવથી
મુક્ત થાયો.

(સુંબાઈના ગુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રીમંડળનું સુખપત્ર)

વર્ષ ૧ હું.

મે ૧૯૨૪.

અંક ૬ મો.

અંસીધર.

લેખક: શ્રીયુત રમણીક દીશનલાલ મહેતા.

કોઈ કહેને એ કહાને કે
પાયા કરે
પાયા કરે એ અંસરી
વાંચર કરે-કોઈ. ૧

અધુરવી મોરલીને નાંદ એ
સુલોચ્યા કરે
દિવ્ય સ્વરથી એ કુળને
ગાતાં કરે-કોઈ. ૨

ભયું અમૃત ગોકડું સદા
પાયા કરે
સુખા જાદુએ નગરને
તથાં કરે-કોઈ. ૩
પીતાં અઢગાંક સુધા ન તુષા
જહારી છીરે
જરી વીનવો કે રયામ સુધા
રેડયા કરે-કોઈ. ૪

અંસીધર એ વજરાસીને
પેલા કરે
ભદ્રનાથ એ ગોપી ગોપ
ગાદકીયો કરે-કોઈ. ૫

કૈલાસની યાત્રા.

“આટલી જમીન હેખિકા સૌ. ચિત્તન્યમાળા મજસુંદર.

બીડ શેની હશે ? એ શું હશે ? જરા જોઈ ખરી ?” કૈલાસને જોવાનું રહેજ કુપ્રસલ યજ્ઞ.

જે સિપાઇઓ લડતા હતા. તે તમાસો જોવાને રસ્તામાં વણતેડી પુષ્કળ મેદની જમી હતી. અને જંગમ માણસો હતા. ગાજંગાળા યતાં, વાત નધી પડી, અને માત્રમારી સુધી વાન આવી ગઇ.

લડાઇ જોવામાં કૈલાસને જરા રસ પડ્યો. તેને વખતનું જાન ન રહ્યું. એકદમ નવના ટકોરાં તેણે સાંભળ્યા. તે ચમકી. કિતાવળી ઉતાવળી થેર ગઇ.

વાગીશ્વરી તેની સાથે લડવાને અધીશ થઇ તેની વાટજ જોવા મતી હતી, કે એ ક્યારે આવે તે હું એની ખજર લઉં. તે તરતજ બોલી: “કેમ બજરમાં ક્યાં જોવાઇ ગઇ હતી ?”

દાસી નમનાથી બેલી: “રસ્તામાં કોઇ જોગખીતી મળી તેની સાથે વાત કરતાં વાર

કૈલાસ તથા વર્ષથી તેને ત્યાં નોકરી કરતી

હતી, એટલે છોકરાને તેની ધણીજ મામા થઇ હતી. બટુક તેના હૈયાનો હાર થઇ રહ્યો હતો.

કૈલાસ ધણી વર્ષની નોકર હતી. તે પોતાનું કામ ધણી ચોકસાઇથી અને મહેનતથી કરતી હતી. એટલે ચંદ્રવદન તેને કાંઇ પણ કહેવાનું સાહસ કરી શકતો નહોતો, અને ખોટી ભૂલ કાઢવી એ ચંદ્રવદન જેવા બક્ષા માણસનો સ્વભાવ ન હતો.

વાગીશ્વરીને આ નીક નહોતું લાગતું. તેને એમ વહેમ પડતો કે કૈલાસ તેનું ધર લૂંટ છે. એટલે તે તેની ખોડ જોવા કરતી. બજરમાંથી કૈલાસ કાંઇ વસ્તુ લાવે તો વાગીશ્વરી છૂપાઇને જુએ કે, ‘તે થોડું સંતાડતી, તો નથી ?’ ધડી ભાવની પછપરજ કરે: “આટલું જોડું સાથી ? શો ભાવ છે ?” આટલું બધું મોઢું છે.”

કૈલાસ પણ ખરું ખરું રહેતી અને શાન્ત દેખાતી; પણ કોઇક વખત દોષ મડતો.

તારા વગર સૂતો નથી પડી જવાનો.”

ખટુકને મૂકી દાસી એરડી તરફ ગઇ. ત્યાં જઇ તેણે ખટુકને ધમકારો કર્યો એટલે નિદ્રિત છોકરા દોડતો દોડતો તે તરફ ગયો. વાગીશ્વરીએ તેને પકડી રાક્યો.

આ વખતે વાગીશ્વરીનો ક્રોધ ભણપી ઉઠ્યો, “કૈલાસ, આવા ચાળા બીજી કાંઈ જગ્યાએ જતાવળે, અહીં નહીં ચાલે. અમારું તો હવે એટલેથીજ પેટ ભરાઈ ગયું છે !”

દાસીને આની તકરાર ઘણી વખત થતી હતી તે એમ ધારતી કે છોકરા પ્રત્યેના તેના પ્રેમ વાગીશ્વરીથી અનુપયોગ નથી. એટલે તેને એકદમ નોકરીમાંથી કાઢી મકરો એવો સ્વપ્ન પણ ખ્યાલ નહોતો, તેથી તે બોલી, “તે બા, મારા એટલો મોટો શો વાંઘ થયો ! જલુ તો પાચેક કલાક મોડું થયું હતો. એટલા માટે આટલું જલું શા માટે ચિડાએ છો ? એકથું કહીજાવ્યોને કે બીજી નોકરી શોધી લે ? બા, નોકરીની કાંઈ ખોટ છે ?”

“વાર ત્યારે, તને બીજા શેઠ મળશે, અમને બીજી દાસી મળશે. તું ત્યારે ખેળી લેજે.” વાગીશ્વરીએ એકથું કયું.

એટલામાં ચંદ્રવદન બહારથી આવ્યો; તેને ઘરજનનજમાં મન પરાવવાનું બીજકુલ નહોતું ગમતું. કુંડળ-કથાના કાંટામાં ખટુક વગર ચાલવાની તેની હાંમત ન હતી. તે સ્થિર, તટસ્થ ઉભા રહેવાનું જ્યારે પસંદ કરતો હતો. તેણે રહેજ પૂછ્યું, “કેમ આવે શા માટે રમ આવ્યો છો ?”

વાગીશ્વરીએ જવાબ આપ્યો, “મને ન રમ્યું તેથી રમ આવું છું.” ચંદ્રવદને કહ્યું, “તમારે એની નકામી ખોડ શા માટે કાઢવી નેધએ ? સહેજ બૂલ થાય તમાં શું થઈ ગયું ?”

વાગીશ્વરી બોલી, “હા મારો તો સ્વાભાવજ એવો છે ! તમને એ અનુકૂળ ન પડે

તો કાલે તે કરો. મારે શું ? ધરનું ગમે તે થાવ.”

કૈલાસ જવા ત્યારે થઇ. તેની આંખોમાં પાણી ભરાઈ આવ્યું. અત્યારે તે જઈ છે જતાં જતાં એક વખત ખટુકભાઈને બોલાવ રમાડી લેવાનું મન થયું પણ તે ઇચ્છા પૂર કર્યા વગરજ તેને ઘર બહાર નીકળ્યું. પડ્યું નહોતો ખટુક તેની પાછળ દ્રવાળા સુધી ગયો. દાસી આંખો બંધ કરી ચાલી ગઇ, ખટુક ત્યાંજ ધૂળમાં આંખોડી પડ્યો.

વાગીશ્વરી તેને લાક લગાવવા લાગી. ખટુક બહુ સમજાવ્યો. મેળા દેખાડવા લઇ જવાનું કહ્યું. ગળ્યું ગળ્યું ખાવાનું લાવી આપવાનું કહ્યું પણ ખટુક હતો ન જ રહ્યો. ત્યારે, વાંદર હાક, ગાંઠ, ધોધર, બાવા, તિપાઇ વગેરેની બીજ લગાડવા માંડી. પણ ખટુક એકનો એ ન જ થયો. છેવટે વાગીશ્વરી કંટાળી, તેને ત્યાંજ છોડી ઘરમાં જઈ કામ કરવા મંડી છોકરા રડતો રડતો ત્યાંજ ઉંઘી ગયો. એક બાલકનું શું જોર ?

ચંદ્રવદન જ્યારે ઘેર આવ્યો ત્યારે તેણે છોકરાની આંખો સરી જંગલેલી નેધ. તેની આ દશા નેધ ચંદ્રવદન સુસ્તા બરેલી આંખે વાગીશ્વરી તરફ નેધ રહ્યો. તેણે છોકરાને સમજાવ્યો કે, “અમ્મા (કૈલાસનું આ નામ ખટુકે પાડ્યું હતું) ખાવાનું લેવા બજારમાં ગઇ છે.” સાંજ પડી એટલે ખટુકે એનું એજ રહ્યું શરીર કરવા માંડ્યું.

ત્રણ દિવસ વીતી ગયા. ખટુકને અમ્માને સંભારવા તથા રડવા શિવાય બીજું કાંઈ કામ ન હતું. ખટુકનો તેનો તે સાંત સ્વભાવનો કુતરો તેના ખેળામાં ગેઝ કરતો હતો; તેની તે બિલાડી જે ઉંદર મોટે તાકીને ખેસી રહેતો, જેને એક દુગળું આપી કુદાવનો-તેજ હવે આજ તેના મન પરથી ઉતરી ગયાં.

અમ્મા જેવી નહાલસોઇ દાસી તેને

લાડ, લડાવેનારી, સાઈ સાઈ પવડાવનારી, ખોળામાં બેસાડી રમાડનારી, ગાયન ગાઇ ખુશ કરનારી, યાજ્ઞીને ઉધાડનારી, મનની અને પરીઆની વાતો કહેનારી, તે હવે ચાલી ગઈ. એટલે તેના મનને મોટા આઘાત થયો. અમ્માની ઝોરડી ખોલવાનો સ્વાગત સાંભળતાં તે ચમકીને ને તરફ દેહી જતો હતો. હજી નહોતો બહુક કંલાસને છેક વિસાવી દેવા તૈયાર નહોતો.

ત્રણ વર્ષનું સુંદર બાળક જેને હાથમાં લેતાં કેટલો ભાર લાગતો હતો, તે સૂકાઇ ગયો. તેને મન 'અમ્મા' તેના સંસારનો સંકેત હતો. તેના વગર કુલ જેવા બહુકને ખીલેલો શી રીતે જોઈ શકાય? માતા પિતા તેનું હસવું, મોહનું જેવાને છુપી પ્રપ્ત કરતાં છતાં, તે બીજકુલ હસતો નહિ. અને હસતો, તો પણ મન ગમવાને હસતો હોય તેમ શીકું હુખ્યું હસતો.

શાંત ઉદાસીન પ્રકૃતિના ચંદ્રવદન પણ હવે છોકરાને ખોળામાંથી ખસેડતો નહિ. તેને રોજ સાથે ફરવા લઈ જતો, ખાવાનું અપાવતો, રોજ નવાં રમકડાં લાવતો પણ એ કુલ કદિ પણ ખીલેલું નહોતું નહીં. એનું રોહનું સૌમ્યનાર ચાલ્યું ગયું હતું!

બપોરે બહુકે બંધનું કે હવે અમ્મા પાછી આવવાની નથી ત્યારે તેણે તેની કલ્પનામાં વર્ણત કાઢવા માંડ્યો. તે બહુકને મન એક સ્વર્ગની વસ્તુ બની ગઈ.

બહુકે કલ્પિત અમ્માની સાથે વાતો કરતો, "અમ્મા, આપણો કુતરો બસે છે. અમ્મા, ગાય દૂધ દે છે. અમ્મા, જો, જો, આ ઘોડો ઘોડો ચોડો ઘોડો છે." સવાર પડતાં પાણીનો ઘોરો ભરી, "અમ્મા, પાણી લે, પીધો પી કહી મૂકી આવે. પોતાના પતંગ ઉપર ઉછીકું મૂકી દોડી દે, અમ્મા સતી છે." કહીને ખુદી થાય તેમ માનવા

બેઠી હોય તેની પાસેથી વાડકો લઈ, "અમ્મા, લે ખાવાનું" કહી મૂકી આવે. આમ બહુકે બાલકની સખળતા મૂકી મોટા માણસની કૃપનામાં જંપલાવ્યું.

ત્રણ મહીના વીતી ગયા. ચોમાસાના દિવસ આવ્યા. વાગીશ્વરી બહુકને શરદીમાં બંધાર આંગણમાં રમવા જવા નહોતી દેતી; અને ગરમ કપડાં પહેરાવી રાંખતી. તોપણ બહુકને નબળાં શરીરને લીધે શરદી લાંગી ગઈ. તેને તાવ આવવા માંડ્યો.

આજે બહુક વધારે મોટો થઈ ગયો છે. કાકડરોએ આશા મૂકી દીધી છે. વાગીશ્વરી પતંગ પર બેસી બહુકને તેલનું માંલીસ કરે છે. ટરપેનટાઇનનો શીક કરે છે. પાંસો ચંદ્રવદન ઉદાસ મોઢે મોટો છે.

વાગીશ્વરીએ કહ્યું, "મોટા કાકડરો બોલાવીએ તો કાંઈ વજે ખર, વાર!"

ચંદ્રવદને જવાબ દીધો, "ના એને કાંઈ મટાડી સકે એમ નથી; એને તો ફક્ત એક જ હાજર છે. જો તે નહીં થાય તો છોકરાને મારે આપણે હવે હાથ ધોઈ માખવા પડશે!" વાગીશ્વરીએ કહ્યું, "એવું ન બોલશો. એ શું આવીને એને અમૃત પાવાની છે? છતાં સંભવે એમ જ લાગે છે તો હું જતો તેને વિનિતી કરી બોલાવી લાવીશ."

ચંદ્રવદને કહ્યું, "તારે મન ભલે એ ઝેર હોય; છોકરાને મન તો એ અમૃત જ છે. તું બોલાવી લાવે, પણ મને તારો વિશ્વાસ નથી. વાગીશ્વરી, તું ગમે તેમ બોલી જાય ને એ આવતી હોય તો પણ ના આવે."

હુએ વાગીશ્વરીને નમ જનારી હતી. તે નરમ અવજિ બોલી, "છોકરાને મટવું હોય તો હું એને વિનિતી તો શું, પણ કહેશો તો પગે પડીશ, આંસુથી એના પગ ભીના કરીશ. ખજી તો જરૂર આવશે ને!"

વાગીશ્વરી આ બધું બહુ સંભાળી

ખાતરી હતી કારણ કે તેને એ પ્રમાણે કરવું થયું કાણુ હતું. ચંદ્રવદન તેના સ્વજનોને સારી પેઠે જાણખતો હતો તે વિચાર કરી બોલ્યો. “ હીક છે, એને હું જ શોધીને બોલાવી લાવીશ. ”

કેલાસ સંસારમાં એકલી જ હતી. એક વખત તેનું સંસાર જુદું પુષ્કળ કાણુ હતું; પરંતુ ધીમે ધીમે તેનાં બધાં પાંદડાં ખરી ગયાં હતાં; માત્ર એક સૂકું સરખું કાળખું તેના ચિન્હ તારકે ઉભું હતું. બહુકને મેળવીને તે ઘણી મુખી થઈ હતી. ગાદીનું ગદ્ગદમાં બટકતાં પ્રવાસીની, પ્રકાશનો ઝખકારો દેખાઈ હોતો.

તે પોતાનો એમ છોકરાની માતાથી છુપાવતી હતી, કે રખેને માના મનમાં અદેખાઈ આવે. છોકરાને માટે સાકં સાકં ખાવાનું એ લાવી આવતી; અને જેને તેને મોઢે, “ છોકરાથી કાંઈ ખવાતું નથી, ” એમ ખૂંસો પાડતી. છોકરાને નજર ના લાગે તેથી માદળીયાં અને દોરા ધાગા લાવી તેને બાંધતી. કેલાસને તો લગનજીવું હરણું વળગ્યા જેવું થયું હતું.

છોકરાને છોડીને આવ્યા પછી કેલાસને એનું નં પડ્યું. તેણે આખી રાત આજોટયા કર્યું. સવારમાં કચરો વાળતાં “ બોર અન્ન-મેરી ” એમ અવાજ સાંભળ્યો. નિસાસો નાખી જે બોરવાળી તરફ, એ બોધ રહી. “ આજે કાણુ બોર ખાશે ? કાણુ કાણુ બોલી કાણુ ખુશી કરશે ? લાવ એને જરા રમકડી આવતુ ”. પ્રણ અડધે રસ્તેથી પગ પાછા પકવા માંડ્યા. તે અડધે રસ્તેથી પાછી આવી.

બહુક કેલાસના મનમાંથી ખસતો ન હોતો. રાત્રે પણ તેને બહુકાર વાગતા કે બહુક લાકડીનો ઘોડો કરી આવે છે. પડોશીને ત્યાં પણ એની જ ચર્ચા તે કરતો. વાગીશરીની હિલત વર્તણુક તો તેને યાદ પણ નહોતી આવતી. તે છોકરાને માટે રમ-

કડાં તૈયાર ખાવાનું લઈ જવાં તૈયાર થતો. પણ પાછો વિચાર આવતો. “ છોકરા મને ભૂલી ગયો હશે તો ? હું શું મોં લઈને જઈ ? નવી આવ્યા સાથે એ બળી ગયો હોય તો શી ખખર પડે ? છોકરાનું કાંઈ કાણુ છે ? ” આ વિચાર તેના પગમાં લોખંડની સાંકોળો નાખી દેતો.

હારકાની યાત્રાનો આ વખત હતો. કેલાસના મનની આ વખતે વિચિત્ર સ્થિતિ હતી. પાસેનાં પાડોશી યાત્રા કરવા જવાને તૈયારી કરતાં હતાં. કેલાસને માટે આ ઘણી સારી તક હતી. તેણે પણ યાત્રાએ જવાનો વિચાર કર્યો કે જેથી તેને બહુકની વાતો કાંઈક વિસારે પડે.

આજે રોશનપર પુષ્કળ બીડ દેખાઈ છે. કેલાસ પણ આજે યાત્રાએ જવાને તૈયાર થઈ છે. ગાડી આની લોફા બેસી ગયા. “ આ-વજે આવજે ” ના પોકારો સંભળાવા લાગ્યા. કાંઈ પોતાની જાગી જ નહોતી સોંપવા લાગ્યા. કાંઈ છોકરાને વહીવટ સમજાવવા લાગ્યા. કાંઈ શિખામણ દેવા લાગ્યા. કેટલી ગાયા ! યાત્રાએ જઈ છે તો પણ સંસાર છૂટતો નથી ! કાંઈ એવા પણ હતા કે જે હાથમાં માળા લઈ ધમ્મરું નામ લેતા હતા.

કેલાસ આ વખતે બહુકના જ વિચાર કરતી હતી: “ જે એ હોય તો આ વખતે મારી પાસેથી ખસે પણ નહીં. પાછી આવી જરૂર એને નોત જમશ. ”

ગાડીમાં હવે પુષ્કળ તાપ લાગ લાગવા માંડ્યો. લોફા આકુળ વ્યાકુળ થઈ ગયા, અને ગાડી ઉપડવાની વાટ જોવા લાગ્યા.

આ વખતે કેલાસે ચંદ્રવદનને પ્લેટ ફોર્મ પર આવતો જોયો. તેનું મોં ઉતરી ગયેલું હતું. તે હાંફો કાંઈ ગાડીમાં કાંઈ બેળતો હોય એમ લાગતું હતું. કેલાસને જોતાં જ તે બોલી હસ્યો, “ ઓહો, કેલાસ તું પણ યાત્રાએ આવે છે કે ? ”

કેલાસે દીનતાથી જવાબ આપ્યો, “હા. શું કરું શેઠ, અહિં મારું કાંઈ કામ ઉકાણું નથી. કાલે ઉઠી આંખ મીંચાય તો ઇશ્વરને ત્યાં જવાબ દેવા પૂરતું તો પુન્ય જોડ્યોને ? કેમ બટુકબાઇ સારો છે ને ?”

“કેલાસ હવે યાત્રાએ જતી વખત ખજાર શા માટે પૂછે છે ? તારા ગયા ન્હોતી પંદર દિવસ તો એણે મારું રટણજ ક્યાં કર્યું, ત્યાર પછી એને સખત ઉંચરસ થઇ અને હવે તો એની આંખ પશુ નથી.” છેલ્લું વાક્ય બોલતાં ચંદ્રવદન ગળગળો થયો. “ઓ બહી કેલાસ ! તને હવે હું શું મોંઘું લંબને બોલાવું ? પશુ તને જોતાં બટુકને કદાચ કીક થાય તો કાણ જાણે. ઓ પ્રભુ ! હારા પુણ્યકર્મમાં વિધિ નાખતાં પશુ મને ચરમ કેમ નથી આવતી ? હશે. હું જા-કંજર એનો ખેલી છે. આપુખ હશે તો બચશે !”

કેલાસ બેબાકળી બની ગઇ. બટુકને જોવા મન અધીરું બની ગયું. તેને થયું, “અરે ! હું પશુ કેરી કઠોર મનની કે એક ને છોકરાને જોવા પશુ ન ગઇ ? વાગીશ્વરના સ્વભાવ તો સારો નથીજ પશુ તેની રીસ મેં છોકરા ઉપર કાઢી ?” તેની આંખમાં આંસુ ભરાઇ આવ્યાં. તે ગળગળો અવાજે બોલી, “પશુ એ દૂધ તો પીએ છે ને ?”

“હું દૂધનું પૂછે છે જ્યુ એણે તો ત્રણ દિવસથી આંખ પશુ નથી ઉઘાડી.” ચંદ્રવદને રડતે અવાજે કહ્યું.

“તમે એક ગાડી ફરી લાંબા છે ? મારે યાત્રાએ નથી જવું.” કેલાસે કહ્યું. તે પોતાની પોટડી લઇ એ ટ્રેનમાંથી ઉતરી પડી. થોડાગાડી ચંદ્રવદનના ઘર તરફ જવા લાગી. રસ્તામાં લોકોની, બીક હોવાથી ગાડી ધીમી પડી જતી. આ વખતે બટુકની અમ્માને થયું કે “હડીને જાઉં ? કેરી રીતે વહેલાં વહેલાં પહોંચાય ?” એમ કરતાં ગાડી ખાંગા મૂંધી આવી પહોંચી.

અચાનક કોઇના રડવાનો અવાજ સંભળાતા લાગ્યો. બન્નેને શણ પડી. અશુભ વિચાર તરતરવા લાગ્યા, એટલામાં સાંભળ્યું કે કેલાસમાંથી કોઇ પારકે ગામ જાય છે. ઝોટલે હવે જવ નીચે થયો.

કેલાસે અડી આંખે ઘરમાં નજર નાંખી. જેમ કોઇ નાનાં છોકરાં ઘરમાંથી નાશી જઇ સાંજે ભૂખ્યાં તરસ્યાં ઘર તરફ છૂપી નજર કરે એવી અત્યારે તેની સ્થિતિ હતી.

દરવાજામાં કાંઈ દેખાતું નહોતું અંદર નજર કરતાં વાગીશ્વરી બટુકને બોળામાં લઇ બારણા તરફ નજર કરી બેઠેલી જોઇ. નવી દાસી પોલ્ટીસ બનાવી રહી હતી. કેલાસ એટી ટશે બટુક સામે જોઇ રહી.

અંદર જઇ કેલાસે બટુકને ઉપાડી લીધા. વાગીશ્વરીએ કહ્યું. “ભાઇ જરા આંખ તો ઉઘાડું ને તો ખરે ? આ કાણ આવ્યું છે ? નહાનાં બટુકે આંખ ઉઘાડી થોડી તાર જોઇ રહ્યા પછી “અમ્મા આવી, અમ્મા આવી.” એમ બોલી ઉઠ્યો, થોડીવારમાં જાણે કરમાએલું કુલ ખીલી ઉઠ્યું, જાણે આલવાતા દીરાંમાં તેલ પડ્યું હોય એમ થયું.

આઠ દિવસ વીતી ગયા. એક દિવસ બટુક આંગણમાં રમતો હતો. ચંદ્રવદને બહારથી આવતાં છોકરાને ઉપાડી લાડવાતાં કહ્યું. “ભાઇ તારી અમ્માને મારીને તુસાડી મૂકીશ ?”

બટુકે કહ્યું. “ના મારી અમ્માને વાગે.” અમ્માએ કહ્યું, “તે મને તો તેં યાત્રાએ જવા ન દીધી પશુ એવું પુણ્ય કાણ આપશે ?”

ચંદ્રવદને જવાબ દીધો. “કહેને બટુક કે એનાં કરતાં બેલકું પુન્ય તો મળી ચૂક્યું છે. એ તો એકલી દેવની યાત્રા હતી. આ તો દેવનાં પ્રધેલાં માનવીની યાત્રા થઇ !”

અધીરા થયેલો બટુક બોલ્યો. “હે અમ્મા ! હવે તમે અહિંજ રહેશે ને ?”

કાઠિયાવાડનાં કંઠસ્થ લોકગીત.

[૪]

આશાભંગ સોનલ.*

સંપાદક:—શ્રીયુત ગોકુલદાસ દ્વારકાદાસ રાયચરા.

જમરાનગરની માલી ચૂંટી,
ઝોલી ઝોલી વાર તહેવાર રે;
લલો લલો રે નગર સાસરે.
આવતાં આણા રે જાના અટકીયાં,
ન જોયાં સાસરીયાનાં કુખરે;
નારે ગીયાં રે નગર સાસરે.
ના રે રાખા રે ઝોલી માંડવા,
નથી ધૂલકયા આંગણીયે ઢોલ રે;
નારે ગીયાં રે નગર સાસરે.
નથી બેઠાં રે મળને માયરે,
નથી જોયાં પિયડાનાં રૂપ રે;
નારે ગીયાં રે નગર સાસરે.
નારે ચાંદી રે તાર રે જો, જો,
નથી જાંબી હાથે મોકીલ રે;
નારે ગીયાં રે નગર સાસરે.
નારે જોયા રે કે આ જાગતા
નથી જોય સાસરવેડ રે;
નારે ગીયાં રે નગર સાસરે.
પરણા પહેતાં સોનલનાં બાલીયાં,
જવતાં લીધા મરણ કેરી વાટ રે;
નારે ગીયાં રે નગર સાસરે.
પરે પિયજી ઝોલા પરવયાં,
સોનલ જાતી સરમને વાટ રે;
નારે ગીયાં રે નગર સાસરે.
જ રે લુહરી તણી સોઠમાં,
સાગી કાંસી સાજલદાની સોઠ રે;
નારે ગીયાં રે નગર સાસરે.
સોનલા પરણી લે જાના ચેડ ખોળે,
ઉપર ઉડે અખીલ ગુલાલ રે;
નારે ગીયાં રે નગર સાસરે.

અને સતિના સતિવનો વિજયપ્તજ કરકારી રહી છે. આ બોદકામને માટે આવેલી ઓડ જાતિમાં જેની આરાધના કરવા. “સધરા” તલવાપડ થઈ રહ્યો હતો તે સાધવી “જસમા” પણ આવી હતી. જસમા અને તેનો પતિ રૂડો એક બીજાને અનન્ય પ્રેમથી ચાહતાં. તેમનો પ્રેમ દેવનેય દુર્લભ હતો. સાસ્તી જેમ સારસ શિવાય કાશુ પણ છવી શકતી નથી તેમ જસમાને મન રૂડો એ આરાધ્ય દેવ-પ્રભૂ હતો. તેની સેવા એ એને મન દુઃસ્વરસેવા હતી. સ્વર્ગમાંથી બૂલી પડેલી એ અપ્સરાને યુત્પલોકમાં રોકતે પેર રતનની પેડે જોઈ રૂડાના સહમાગ્ય માટે સ્વર્ગવર્તિ સિદ્ધરાજને પણ ધર્પા આવતી હતી એ સુંદરીનું નયનતેજ મોટા સમ્રાટોને બમ્બીજૂત કરવા સમર્થ હતું. કપોતના કંઠને લગવે તેવી તેનો ડોક; હંસને ચરમાવે. એવી ચાલ, અને મોતીમી માળા સમી તેની હાંતની હારા લીધે જેવા બ્રહ્મચારીને ચળાવવા બસ હતી તો સિદ્ધરાજ જેવા સામાન્ય વિષયી રામનું ધૈર્ય બૂલાવે તેમાં શું નવાઈ? આ સપથું જોઈને તેને પોતાની જાતને સુંદરીના ચરણોમાં અર્પણ કરવાની તીવ્ર ઇચ્છા થઈ, અને તે કેમે કરી ખાળી શક્યો નહિ; આખાય ગુજરાતનો કાશુ આ રંક ઓડણના ચરણોનો પૂજક બનવા કામ કરતો એટલાના સમુદ્ધ બણી વચ્ચો.

પસીનાથી તર થયેલી જસમાને તેના પતિ પાસેથી ટોપલી ઉઠાવતાં તેણે જોઈ. તેણે પોતાના બાળકને બોલ કરીને ઝાડની ડાળીએ લટકાવ્યું હતું; પતિ પત્ની પોતાના કર્તવ્યમાં તંદબીન થયાં હતાં. તેના સૌંદર્યનું પાન કરતો સિદ્ધરાજ તળાવની પાર ઉપર મુઘ્ધ થઈ એટલી જોઈ રહ્યો; ત્યાં એકાએક જસમાની નજર નૃપતિ પર પડતાં પુત્રિ પિતાના બણી જે બાવથી જુએ તે બાવથી તેણે નિર્દયપણે

નૃપતિનાં દર્શન કરી પોતાની જાતને ધન્ય માની; એવારણ્ય લીધાં, અને કામ કરતા પોતાના પતિને પણ તેમ કરવા સાવધ કર્યો. પરંતુ આ કામાંધ સમ્રાટને. તો તેમણે દોષ જણાવ્યો, અને તેણે પોતાની જાતને ધન્ય માની; મનમાં મલકાવા લાગ્યો. વિષયી મનુષ્યો હમેશાં વાતમાં અને દ્રષ્ટિમાં પણ વિવયતેજ જુએ છે. તે નિયમ સિદ્ધરાજ જેવા પ્રતાપી પુરુષને પણ લાગુ પડ્યો, અને તેથી તેણે તે કામલાંગી રમણી બણી એક વિષયી અને કણ્ઠી મીઠી નજર દેડી. સમ્રાટની આ નજરનો અર્થ બિચારી બોળી જસમા સમજ ન શકી. નૃપતિ પોતાના ઉપર કૃપા બતાવે છે એમ સમજ આભારી થઈ. આ દ્રષ્ટિ ગમે તેવી મોટી મહારાણીઓને પણ મહાત કરવા બસ હતી. એ દ્રષ્ટિમાં સત્તા પ્રમા અને તેજ ચમકતાં હતાં. દૂર છતાં ગૌરવભર્યું સિદ્ધરાજનું વદન ધડીભર તો સુધાંપાન કરતા ચક્રારની પેડે જસમાના મુખપદ્ર બણી જોઈ રહ્યું અને તેણે પણ પ્રયત્ન કરીને જસમાની જોડે વાતચીતનો પ્રસંગ શોધવા શાંશ માસ્વા માંડ્યાં. તેણે માટીની ટોપલી નાખવા આવેલી જસમાની જોડે બેસવાની શરવાત કરી.

“જસમા ! આ તારા પતિ કેટલો નિર્દય છે કે તારો જેવી સુકોમળ સ્ત્રી પાસે બાર વહેવડાવે છે.”

“રાજન ! જે રિયતિમાં પ્રભુએ મુક્યાં હોય તેમાં કર્તવ્ય પંચાયણ રહી ગૃહસ્થાશ્રમ ચલાવવો એ માણસ જાતની ફરજ છે અને અમારી આખીય જાતિની શિષ્ટો પોતાના પતિના કાર્યમાં મદદગાર થઈ જીવન ગુમરે છે. તે કર્તવ્ય કરવામાં પણ મારા પતિ મારી ઈચ્છાથીજ કામ કરવા દે છે.” જસમાએ સંરળ હૃદયે હત્તર દીધો.

“જસમા ! જગતમાં તે સુખ એ શું વસ્તુ છે-તે જોઈ નથી અને જાણતી બહવડે

દેવનેય દુર્લભ એવી તું સર્વાંગ સુંદર લલના
સંકેતે. પેર રતનની માદક. મલેરની સાથે
પટકાઈ છે. એમ શું તંતે નથી લાગતું ? ”
સિદ્ધરાજે એમ કહી જસમાને. પોતાની
સ્થિતિ તરફ અણગમે ઉત્પન્ન કરાવવા પ્રય-
ત્ન કર્યો.

“ રાજવી ! તમેને કદાચ એમ લાગતું
હશે પરંતુ આખાપ. જગતમાં અમારા
જેવું સુખી કોણ છે ? અમારે પરસેવાથી
પેદા કરી ઉદર પોપણ કંઠમાં નથી
કેમને છુટવા પડતાં કે નથી કોઈના પર
આધાર. રાખવો પડે. વાચના કરનારને
દુકેડા દાઢસો આપીએ છીએ અને અ-
મારી મહેનતથીજ રાજવી તમારા જેવાનાં
અમર હતિદાસ લખાય છે, એ શું વિ-
ધીની એછી કુખતું ફળ છે ? ” જસ-
માએ પોતાની સ્થિતિ માટે સંતોષ બતાવ્યો.

“ તું અરેખર મોળી છે. ત્હને શું આ
ગાંઠો ઘેરો ફૂડીએ ગમે છે ? ને એ ફેવા
તારા બધી ચંકાની નજરથી નેહ રહ્યો છે.
મુગનથી ? જરા કહેતો ખરી તારા જેવી
અંતઃપુરના વાસ મુકી આ ગમારના ઘરમાં
રોલે ? ” સિદ્ધરાજે એક હાસ્યભીની દ્રષ્ટિ
ફેંકી પોતાની વાસનાતો સહજ પરિચય
કરાવ્યો.

“ રાજન ! મ્હારા હરપતો નાચ એ
ફેડા તમેને ગાંઠો ઘેરો બને દેખાય. પણ
જેવું તેમના બાદન જોર ! એમના એક
ધાએ બધી મરણી ધમધમે છે. વનરાજને
શરમાવે એવી એમની ચાલ જોઈ ! એ માર
મન સાત રાજવીવાળ રાજવી છે ! ” જસમા-
એ પતિ નિંદાનો જવાબ વાળ્યો.

“ તારી સાદી સમજ પર મને દયા
આવે છે. ને આ તારો નાનો બાળ કાઠની
હાળાએ ફેવા દુખી થાય છે ? અને ત્હાર
પોપણ કરવામાં એ ફૂડીઆની પણ ફેવા દુખ

સ્થિતિ છે. મારે ચાલ તને અંતઃપુરના વાસે
આપું. તું ને તારો ફૂડીયા ત્યાં રહેજે અને
તમેને વગર મહેનતે મહેનતાણું મળશે.”
સિદ્ધરાજે આણુક્ય નીતિનો ઉપયોગ કર્યો.

“ ઉપકાર થયો રાજવી ! પણ અમારે
એ અંતઃપુરના વાસ શા કામના ને શા
કામનું એ મહેનત શિવામનું મહેનતાણું ?
પ્રભુએ અમેને ક્યાં એવા રાક્ષિનીન બ-
નાવ્યા છે રાજવી ? મ્હારા બાળકને જા-
ડની હાળાએ કુંખમાં વાંઢેલો, બૂલબૂલો
હાસરડાં ગાય અને કોંપલ મંડો સાદ પુરે.
એ સુખ જોઈને કંઈ રાજકુમારો કંઈ
કરતા હશે. એ અંતઃપુરના બંદીખાનામાં
મુખારક હો એ સુખ પ્રળના આપ સરખા
તારણકારને ! ” કહી તેણે માગણીનો સરળ
ભાવ અસ્વીકાર કર્યો.

“ તું સમજ નહિ જસમા ! વિધીની
જુલના દીવસો પુરા થયા છે અને હેએ
બદલાયા છે. તું ચૂર્ણ સામાંડની મહારાણી
થવાની અધિકારીણી થઈ છે. અને શુભ-
સ્વસ્થ સિદ્ધરાજ ત્હને મહારાણી બનાવવા
માગે છે. હવે સમજ મ્હારા ક્યનતે ? ” કહી
તેણે આંધાગળ પાંચરી.

“ મહારાજ ! શુભરાતનો જૂષતિમાં આવી
પાપવાસના નેહોતી જાણી. સતિને બે પતિ
જગતમાં કહી સાંભળ્યા છે ? મહારાણી પદ
મને નથી જોઈતું. મને તો જોઈએ છે એજ
ફરતે અમર આધત ! ” દયાઈ મહેર વિનય
ભાવે ઉત્તર આપી રાજની પાપવાસનાથી
ભયભીત થતી જસમા ઉભી.

“ સુંદરી ! ને સ્થાન મેળવવા દેવસોકાની
સુંદરીએ, પર માગે છે, તે સ્થાન શુભરાતનો
નાચ ત્હાર મરજોમાં ધરે છે. તેની અવગામી
કર. ને આ તારો કાઠની હાળાએ કુંખમાં બાળ
સુવચનપદને પ્રાપ્ત કરો અને આ ફૂડીયાનેય
સુખી કરીશું. એ ત્હારો ઉપકાર ફૂડીયા ઉપર

ઓછા નહિ થાય, સમજા. એવાં ગાંડાં મા-
કાદ ! ફડીયાને તું ઘેલંછાથી જોવો વળુંવે છે
તેવો નથી. હોય તો તને આવો પરિચય
કરાવે ?” સિદ્ધરાજે તેને જોળવવાનો એક
વધુ પ્રયત્ન કર્યો અને રહેજ નજદીક ગઈ
નયનના હાવભાવે તેને વિવશ કરવા કોશીસ
કરી.

જસમાની આંખે એક બાલુ બાળકતું
સુવરાજ પદ, પોતાતું મહારાણી પદ અને બીજી
બાલુ સતીત્વનો અદ્યય કાર્તિપુંજ-આ તર-
વરવા લાગ્યું. આ પ્રસંગે ગમે તેની સુદૃઢ
મનની લલના પણ લલચાય, પરંતુ એવા
બારીક સમયે પણ મનને કાણમાં રાખી
જસમાએ કહ્યું :—

“સધરા ? હવે ત્હારી પાપવાસના હું
પુરી જાણી ગઈ. માના બ્યભિચારથી પ્રાપ્ત
થયેલા સુવરાજ પદને શું કરશે એ મારો
બાલકુમાર ? અને સતીત્વથી બ્રષ્ટ થયા પછી
શું કરે હું એ મહારાણી પદને ? ત્હારી આ
પાપવાસનાથી પાટણનો સુખ અસ્ત થવા
જોડો છે, અને પ્રલયકાળનાં મોગન ચોપાસ
ફરી વળવાની આગાહી થઈ રહી છે. મ્હારા
હૃદયનાય ફડાના સ્થાનને આ હૃદયમાંથી
જૂરી શકાય તેમ નથી અને ત્હારે મન
હું હુબ્બી લાગું છું, પરંતુ મારે મન એ
મારા પતિનો સંદેશ છે. હું પતિના
પાને પડી તેના અંગને મજસુત કરનારી
અધોગતા છું રાજા ! હજીય, સમાવી
દો એ પાપવાસનાને તમારા હૃદયમાં નહિતો
સતીના શાપ ને પ્રભુના કોપ વસમા પડશે.”
જસમાએ પોતાની મક્કમતા બતાવી.

“અરે, ભોળા ! મને તો દયા આવે છે
ત્હારી આ સ્ત્રીધે અને સરળ ભોળો સ્વભાવ
જોઈને. તેથીજ તને કહું છું કે ફરીને આવો.
પ્રસંગ નહિ આવે. જેના ચરણોમાં મહાન
નૃપતીઓ સદાય મસ્તકો ઝુકતાં રાખે છે, જેની

હાક માવથી દીશાઓ કપે છે, તે સિદ્ધરાજ
તારા ચરણે તેતું સર્વસ્વ ધરતો વીનવે છે,
તેનો પ્રતિકાર કરનાં તને બધું નથી થયે,
સુંદરી ? હું તને તે બધું માફ કરું છું.
તું તારો મહારાણી પદનો અધિકાર મેળવ.”
સિદ્ધરાજે સત્તા, બધું અને વૈભવનો પરિચય
કરાવ્યો.

“સધરા ! મને દયા આવે છે તારી આ
અધમ સ્થિતિ જોઈને. આવા પ્રસંગો તો
બાલક સૈન્યથી અનેકાનેક વખતે આવે
છે, પરંતુ અણુમુલ માનવ જીવન નથી,
આવતું. સતિને પતિભક્તિના બળ આડે
નથી સંચરતો કાળ કે મહિષાળનો બધર,
મ્હારા તો હૃદયપ્રદેશમાં કાયમજ સ્થાન
રહેશે મારા પતિદેવ ફડાતું.”

“અરે ગાંડી ! હું તને બંધબીત કરીને
મેળવવા નથી માગતો. હું તો તારી પાસે
પ્રેમયાચના કરું છું. તને સુખી થવાને રસ્તે
દેરતું છું. તને મારા સુખદુઃખની સમજા
ગીની થતા વીનવું છું. તારી જાતિમાં તો
એક છતાં બીજા પતિ કરી શકાય છે, તો
ધાર કે અત્યારે ફડીયો ના હોય તો તું કેમ
બીજાના ઘરમાં જાય તેના કરતાં આ રોજસુખ-
ની અવગણ શક માટે કરે છે ? મારી કૃપાવંક
તારો અને તારી અજબીય જાતિનો ઉદ્ધાર
યજે.” બધ બતાવવાથી બાજી બગડતી જાણી
સિદ્ધરાજે તે કળથી સુધારવાનો પ્રયત્ન કર્યો.

“સધરા ? આ તારો પ્રેમ નથી પણ
કામનો ઉન્માદ છે. પ્રેમ બળાત્કાર કે
વિનવણીમાં નથી. મ્હારી જાતિમાં ગુમે તો
રિવાજ હોય તેમાં મને શું ? મ્હારે મન
તો સતિનો પતિ જોઈને છે અને જોઈ
મારા હૃદયેશ ફડાની છાંય જાય તો આ
દેહ રહેવાની નથી. ખરા આત્માનાં સુખ-
ને તું શું જાણે, વિધવા રોજવી કે તો
કોઈ દહારો સાચો પ્રેમ જાણે છે ? મ્હારી

સતીના પતિ થવાનો હાલો મેળવ્યો છે ? આં તો તારા દયાપાત્ર હીચકારો સ્વભાવ તને ખોટા દૂસ્તે દોરવે છે. જે માતિ પોતાની પુત્રી-ઓના સતિત્વના ભોળો ઉદ્ધરવામાંગતી હોય તે નબળા શા માટે ના થાય ? મારી ગરીબ છતાં ગારવભરી ઝોડખતિ બહેને માટી-ખોદા ઉદર-પોષણ કરી પોતાની શીળવંતી પુત્રીઓને પોષે. તારા પાપી સ્પર્શ તેમને શું કામને ? ” જસ-માએ રાગને સાચાં વાત સંજગાવી દીધી.

“ જસમા ? તું સીધી રીતે માની બન. તને મારા જૂનપાશમાં બદ્ધ કરવા સમર્થ વાતે સમર્થ હોવા છતાં હું તારી દયા ખાઉં છું. તું તારી અને તારી ઝોડખતિને ખાતર પણ માની બન, સુંદરી ! આ તને ખોટો મોઢ અને ઘેનજી થઈ છે. તારા આ સુંદર નયનોએ મને વિહવળ કર્યો છે, તો તને મેળવતાં તણ લોકની સત્તા પણ મને હવે રોકવા સમર્થ નથી, તું સમજ ? ” સિદ્ધરાજે પોતાનો નિઃશ્વય બતાવ્યો.

“ સમજા ! તું મારા અવયવો પર મોહી હોય તો તે સર્વ કપી તારા ચરણોમાં ધરવા તૈયાર છું, પરંતુ મારું હૃદય તો મારાં હૃદય-નાથનુંજ રહેશે. તું મારા રાગપિના થઈ પુત્રી ઉપર નજર બગાડે એ બતાવે છે કે પૂત્રીનાં પુણ્ય પરવાર્યો અને કલલુમનાં રાજ જામ્યાં. સિદ્ધરાજ ! આ તારા સરોવરમાં કશિય વનજ તહિ રહે. તેનું નામ નિશાન નહિ રહે, એ પાપવાસનાંની આગથી અસ્ત પામશે સદાને માટે પાટણને સૂર. તારા જૂનપાશમાં જસમા નહિ જસ-માની બરમન બદ્ધ થશે. તું તારા મનમાં સમજતો હોય તો કે સતીનાં સતીત્વ હુંદરવા સહેજ છે પણ સતી પતિમહિન અને શીઘ્ર-દત્ત માટે પ્રાણને પણ તુચ્છ ગણે છે. ”

“ જસમા ! તે ગુન્ધાતના નાથના રોમ જોરનાં વિચાર નથી કર્યો લાગતો. દમુપ

માની બન તું જે રૂડીયાપર ગુમાન કરે છે તે રૂડીયોજ તને મારે સ્વાધીન કરે તો ? ” આમ કહી આ બોલચાલ થતી સાંભળી રૂડી આવેલા રૂડને સિદ્ધરાજે જસમાને પોતાને સ્વાધીન કરવાનું શરૂઆત્યું; કંઈક તરહની લાલચો પણ આપી. પણ એ સતીનો પતિ અડગ ઉભો રહ્યો અને જવાબ નહિ આપતાં તિરસ્કારપૂર્ણ હસ્યો. સિદ્ધરાજે ખીજાંબને તુર-તજ તેનું માથું ધડથી છુટું કપું. આ જોઈને જસમામાં અપુર્વ જ્યોતિ ચળકવા લાગી અને સ્વચ્છંદીની મારફતે તે ગાઠને ખેલી :—

“ સિદ્ધરાજ ! પાપી સિદ્ધરાજ ! તું મારા પતિનાં નંદ-દેહને મારી બંને હરખાં, પરંતુ તેના અમર આત્માને મારવાં તું સમર્થ નથી. દેહનો નાશ થવાથી અંધારો અભિન્ન સંબંધ કંઈ પુરો થતો નથી. પાપોભા ! આ મારા જાળકને ઉછેરીને પુછશ એ રૂડા પતિત્વના ઘરદેહને ! ગરીબ બિચારી પાટણની પ્રેમ ! પ્રગ્નનાં પુણ્ય હવે પરવાર્યો, પરાંથી સ્ત્રીઓના ઉપર ન્યાં નૃપતિ-લુંલમ કરે ત્યાં પ્રગ્નનાં પુણ્ય પરવારે તેમાં શું નવાઈ ? ફરવ તારું કાળું મુખ મારા બચીથી ! ” જસમા તીરસ્કારથી જોતી ઝાંટની ડાળીએ ઝુલતા પોતાના જાળકને લેવાને દરા. સિદ્ધરાજ પણ ક્રોધાવેશમાં આવ્યો હતો. તેણે તેના હાથમુંથી ગ્રહ્ય મારી જાળકને ઝુંટઈ લીધું અને તેની ગૂદવન પર જમ્મ તેણે તેની કુરે તલવાર ફેરવી દીધી. જણે મોટા પાપ માંથી હોય તેમ એ ઉત્તાં-હથી જસમા તરફ ફર્યો. એના પાપી હૃદયે પાપું હંતું કે હવે જસમા તેની યશે, પણ સતીની અગ્નિનારો એ વિવધાને ક્યાંથી પરિચય હોય ?

આ કુર કૃત્ય જોઈને જસમાની આંખ-માંથી નેનો આંસુ ગર્યાં કે નેનો તે જાતીકાદ રી. તેણે પ્રત્યક્ષજની મુર્તિ સખી ગર્જના કરી સિદ્ધરાજને સાપ દીધો : “ પાપી ! ને મારા

નિર્દોષ બાળકનો વધ ક્યો છે; તારે ત્યાં કદીય પારણું નહિ બંધાય. જસમાને પોતાની કરવાની આશા છોડી દે. જસમાતો સ્વર્ગમાં વાટ જોતા પતિને મળવા આ ચાલી!" એમ કહેતા કહેતામાં તો જસમાનો આત્મા શરીરને ત્યાગી ગયો અને એનો મૃતદેહ પૃથ્વી પર પડ્યો.

સિદ્ધરાજ તો આ જોઈને આભોજ બની ગયો ! વિષયનો તેનો નિશો ઉતરી ગયો. એ પાપવાસનાને કારણે જોતજોતામાં ત્રણ નિર્દોષ મનુષ્યોનાં બલીદાન અપાયલાં જોઈ તેના પોપી હૃદયને પણ પસ્તાવો થયો હશે. તેના કુરં કૃષોધી આખી ઝોડ જતિમાં અને પાટણની પ્રજામાં હાહાકાર થઈ ગયો. સિદ્ધરાજની કીર્તિને આ ખીચું ક્લંક લાગ્યું. ગુજરાતને સમૃદ્ધ કરવાના એના પ્રયત્નો ગમે

તેવા હોય, રણમાં એણે બતાવેલું ગૌરવ ગમે તેવું હોય, અને એણે ગમે તેટલાં લોકોપયોગી કામો કર્યાં હોય છતાં, આ એ વીર સતી-ઝાનાં શાયે એની કીર્તિ સદાય માટે ક્લંક કિતજ રહેવાની.

આ પાપનું પ્રાયશ્ચિત કરવા સિદ્ધરાજે ઘણાંય પ્રયત્નો કર્યા. બ્રાહ્મણોને ગામનાં ગામ દાત્રમાં આપ્યાં, અનેક શિવાલયો અને જળાશયો બંધાવ્યા અને જસમાનું સ્મારક સાગવવા એ સતીની દેરી બંધાવી પોતાને હાથે તેની સ્થાપના કરી. એ દેરીનાં દર્શન કરી આજેય યાત્રીઓ જસમાના અદ્ભુત સતીત્વના ગુણગાન કરે છે અને ગુજરાતના નાથ ઉપર સાંપ વરસાવે છે. એવી સતીઓના પૂજ્ય પ્રભવેજ હિંદ માતાનું પ્રાચીન ગૌરવ હજી પણ સચવાઈ રહ્યું છે.

તેણી—મને આજે એક જોશીએ કહ્યું કે યોડા વખતમાં મને સાચા મોતીનાં હાર મળશે.

તે—ખરેખર છે. મેં તમે યોડા વખત પહેલા નહોતું કહ્યું કે જોશી કદી સાચું કહેતાજ નથી !

“તું”

શેક—તમે કહો છો કે તમે છેલ્લે ઠેકાણે પાંચ વરસ સુધી રહ્યા હ

ઉમેદવાર—હા. હા.

શેક—અને હવે મારી પાસે તોફારી ચોધવા આવ્યા છો ?

ઉમેદવાર—હા. હા.

શેક—વાર. તમે છેલ્લાં પાંચ વરસ ક્યાં હતા.

ઉમેદવાર—કેમનામાં ! !

કુલવંતી.

લેખક: શ્રીયુત્ત "જયન્ત-વરલનિવાસી".

ચિત્રકાર: શ્રીયુત્ત "દેવ-આલી".

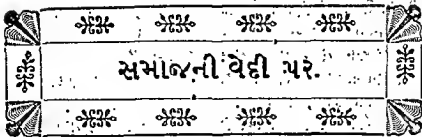
(ચાંચ).

શિરે લીધું ચોના બેડકું રે,
આલી ભરવા નહીં તીરે રે...શિરે.
અને ધરું સુન્દર સાંજુ રે,
ઉતાવળી શું અલી? બોલને રે...શિરે.

તીલું બોલી ધરણી માંદી
વાટે લતી ધીરો રસીકી;
ઠીકે ઉમંગ, હેત,
ધીર રે...શિરે.

ચોરે રે કોઈ સામે આવે
આજ પાલવે સુખ કુપાવે
"કુલવંતી" જતી નહીં
તીરે રે...શિરે.

કુન્યાને સાસરે વળાવતી વખતે

લેખક:—શ્રીયુત મગનલાલ ત્રિવેદી.

હતાં, તેના અંતરમાં કેટલીએ આશાઓ

દસ્ય નિહાળ્યું છે ? તે આંસુના સરવડા સારતી માતા, તે રહી રહી દિબકા બરતી પુત્રી, તે સ્નાન વદનવાળાં સમ્પન્ન-ધીઓ, નિહાળ્યા છે ? દૈવેથી જરીએ ઝળગી ન કરેલી પુત્રીને સાસરે વળાવતી વખતેની માતાની મનોદશા કેવી હોય છે તેનો ખ્યાલ છે ?

આને સમાને સાસરે વળાવવાની હતી. આને માતાની મોંઘી પિયરનું વ્હાલ તથા પંચદેર પંથારવાની હતી. આને બાઈની લાંડ-કડી પહેનડી ભાંડુના ઓવારચા લેવા તથા દિવરને કલાવવા જવાની હતી.

“બેઠા ત્હારી કુખ દીપાવળે, ત્હારા ગાપ-દાંડાની આંખરને સાચવળે. ડાહી-ચંદને રહેજે.” માતાની આંખમાંથી દડડડ આંસુઓ વહે જતા હતા.

“માડી ! ત્હારી દિકરી છું. તું મુંઝાઈશ મા ? રમા માતાને કંઠે બાગી પડી.

રમા ગંધ, વનપંખીણી સમી ધડીક માતેને આંગણે કંચરવં કરી હડી ગંધ, સ્વર્ગની દેવી સમી ધડીક પિયરને પંથારતી ચાલી ગઈ, વ્યોમની વાદળી સમી કાશુબર અમૃત મેહુડો વરસી વિખરાઈ ગઈ. માડીના અવાસને સુના કરી સાસરવાટ શ્રંગારવા રમા ગંધ.

“ વડુ ! બુઝો આ વાસણ ત્રીકણી છે. જરા ધ્યાન દઈ ઉઠો. ” સાસુજીના મુખમાંથી વચનામૃત ઝડ્યું.

રંગાને સાસરે આવ્યાને આઠ દિવસ ચલા

હજી રહી હતી. પતિદેવને રીઝવવાની, તેના અભિલાષો પુરવાની, સાસુને સંતોષવાની અને એક ઉત્તમ ગૃહિણી બની માતાની અંતિમ ઇચ્છા બર લાવવાની, એવી અનેક અભિલાષાઓ તેના અંતરમાં રમી રહી હતી.

પરંતુ હિન્દુ સમાજની અધમ દશા ! ધરમાં વડુ આવી એટલે સાસુ તો બળે પાટ બેઠા. જીવન પગથારમાં પ્રથમ પગલું મુકતી, હુનિઆના અનુભવથી તદ્દન અગાધ વડુએ ધરનું સર્વ કામ કરવું જોઈએ. સાસુએ તે કામ ચોવટ રોળે, હુકમો કરે, ભુલો કહાડે. એક અપરિચિત વાતાવરણમાં એવી વસેલી ન્હાનકડી બાળકી એકલે હાથે ધર કેમ ચલાવી શકે ? માતાની મોંઘી એ અસહ્ય ભાર કુમળી વયમાં કેમ ઉપાડી શકે ? મહિયરમાં દેવની દિકરી સમી, પૂર્વગતી બાળા એક દાસી તરીકે એકાએક કમસ. વર્તી શકે ? પરંતુ તેણે સર્વ કામ કરવું જોઈએ. રૂઢવારથી જાતના સુવા વખત સુધી કામ કરવું જોઈએ અને તે કહે તો ? રાહસી સમી સાસુ તૈયારજ હતી. સાસુઓ પોતાની દિકરી પર જો બીજે કાંઈ અમન ચલાવે તો જીવકો ઉઠે છે, પોતાની દિકરીને એક પણ કામ આપતી નથી, પરંતુ પોતાની દિકરીના વપનીજ વહુને તો એ કામના બોનથી દાખી દે છે ! એજ હિન્દુ સમાજની વિચિત્રતા !

રમાની એકવડી-અશક્ત કાયા આ

બોલે ક્યાંથી ઉપાડી શકે ? હેનામાં વિદ્યતા હતી, તે હેના પતિને ગ્રાહ્ય રાખી શકતી; હેનામાં સાલસાઈ હતી, તે હેના સસરને સંતોષી શકતી; હેનામાં બહાલ હતું, ન્હાનકડા દિયર-નણંદને રીઝવી શકતી; પરન્તુ સાસુ-જીનું મન શી રીતે મનાવવું ? શરીરે અશક્ત હતી, માથાપને ઘેર કંદી કામ કર્યું ન હોવાથી હેને કામનો જગ્યે મહાવરો ન હતો. ગૃહકાર્યનો અનુભવ પણ ન હતો. તે સાસુને શી રીતે સંતોષી શકે ?

આઠ દિવસ તો હેને આઠ ભવ જોવા લાગ્યા. નિત્ય નિત્ય સાસુની આંખો વધારે ઉમ થવા લાગી, હેમની જીમ વધારે તેજ-વધારે તિલક પણ થવા લાગી. ‘આ આમ છે ને પેલું તેમ છે.’ એજ શબ્દો હેના મુખેથી સંજગાતા. નહીં કદી આશાસનની વાત, નહીં કદી શિખામણના શબ્દોઃ સર્વથા રાગજ હેમનાં ચમુઓમાં જણાતા. રમાની આશાઓ ઉડી ગઈ, હેના મનોરથો સખી ગયા.

પતિ વિદ્વાન હતો, રમાને તે હૃદયથી યે આદર આપતો. તે આ સર્વ અન્યાય સહનજતો, મનમાં ને મનમાં બળે જતો; પરન્તુ હેનું મુખ સિવાઈ ગયું હતું, તે હેની માતાના પ્રભાવથી અંબાઈ ગયો હતો. તે સર્વ નિહાળી રહેતો, પરન્તુ કશું કહી શકતો નહીં. રમાનું દયામય મોહું, હેની રડતી આંખો હેના હૃદયને હચમચાવી નાખતી, પણ તે હેની માને કશું કહી શકતો નહીં. બહુ થયું ત્યારે તે કુપા આંસુના ઢાળતો.

“વડું” લુઓ આ વાસણ ચીકણા છે. જરા ધ્યાન છોડે.” નવમાં દિવસના ઉગતા પ્રભાતે આ વચનામૃત સાસુના મુખ-માંથી ગયાં.

રમા ગમે તેમ તોયે સુશિષિત હતી, હેને માતાની શિખામણ યાદ હતી. તે જાણતી હતી કે સાસુ વાંક કહાડવા ખાતરજ બોલે

છે, પરન્તુ તે સર્વ ગળી ગઈ.

“વારૂ, બાઈજી હવેથી ધ્યાન દઇને ઉઠાડશ.”

“બોમતાંજ આવડ્યું” છે. માએ મોઢે “હકાવી છે તે કોણનું” ગણકારતીજ નથી. આવડ્યું તો રાખે નથી ને નેહ તો બારખાંડી છે. મોઢે તોખરો તો મહોસોને મહોસોજ. મહારા ભાગ્યમાં તે આવી વહુ ક્યાંથી લખી હશે.”

પરન્તુ રમા ચાલી ગઈ હતી. ઉપર હેનો દિયર જગ્યો હતો હેને છાનો રાખવા ચાલી ગઈ હતી. સાસુજી આર ચીંતાયાં.

“કંઈક કહીએ છીએ કે જ્યુકા કરીને આ ચાલી. કેમ જાણે અમે તો એને મન છોકરો જ ન હોઈએ. મહારા ઘરમાં તે નહીં પોપાપ. —એલા નડુડા.”

નરવર બહાર બેઠો બેઠો આ તારક નિહાળી રહ્યો હતો તે અંદર આવ્યો. “કેમ બા ?”

“એલા ! હારી વહુને કંઈ કહેવાય. પણ નહીં ? મહાર તો ગણકારતીજ નથી. ‘હજુ તો ચાલી આવે છે ત્યાં તો વણ કરી લીધો’ ? બાપલો છે બાપલો, નહીંતર...”

“પણ છે શું ?”

“બીજું શું હોય ? રાજ એની એ મેઠાણ. કોઈદી એક કામમાં દયાં નહીં. જો તો ખરો આ કામ ઉડકયા છે તે ! વેળ જતારી છે રે !”

નરવર દામ હાથમાં લીધા; હેની માથે પણ કોઈદી આવા દામ ઉડક્યાં નહતા. કહેવાનું મન તો થયું, પરન્તુ દયાઈ ગયો.

“આમાં ચીકણા ક્યાં છે ?”

“કેમ તુયે બાપડીની ભેર તાજવા લાગ્યો, કે ?” પરન્તુ નરવર ચાલ્યો ગયો હતો. કોઈ સાંભરે તેમ નહતું. થોડો વખત ટકટક કરી આખરે સાસુજી શાન્ત પડી ગયા.

આ તો ઉગતા પહોરનું પરભાતીયું—મં-
ગળાચરણ અને આવાં કેટલાયે દ્રશ્યો—દિવસ
ભરમાં ભજવાતા.

“નરુ! હવે શું કરવા ધાયું છે?”
બિચારી અડદની જોમ દબાઇ જાય છે. તું કોઇ
નહિ બોલે?” નરુના મિત્ર ધીરજી કહ્યું.

“પણ હું શું બોલું? મહાર્ અંતર
સળગી જાય છે, પરંતુ પહેલેથીજ દબાઇ
ગયો છું એટલે એક શબ્દ પણ નથી કહી
શકતો. વળી મહારા પિતાના મૃત્યુ પછી
મહારી બાતુ જોર એટલું બધું વધી ગયું છે
કે કોઇનું ગાયકારીતેમ નથી. હું શું કરું?
જ્યારે હૃદયી જ્યારે યથા જાય છે ત્યારે રોડે છું.”

“એમ રહે દી ન વળે. તારા હૃદયમાં
લાગણી છે, તેને મારે અનહદ પ્રેમ છે. પરંતુ
આ મૌનથી તો તું ઉચકું તેના દુઃખમાં
વધારો કરે છે. ઘરમાં જીવે છે ને કે ચોત-
રું રમાના વેરીજ વસી રહ્યા છે. હમણા
હમણાંમાં તો તારા બાઈ જોડેનો પણ તેને
સતાવે છે. એ બિચારીને એક તુંજ આશરો
છે. તું તેણે દુઃખ દૂર નહી કર તો તેણે
શું યશે? ઘણો વખત મુઠી દબાઇ રહ્યો હવે
માથું ઉંચું કર. નહીંતર તે રાક્ષસોના પદ
પ્રહારથી તે કુસમ કરમાઇ જશે અને તેણે
પાતક તારે શિરે પડશે.”

“ધીરુ! હું તેને બાળું છું. હુંજ તેની
સર્વ વિપત્તિનું કારણ બન્યો છું તેની
ગુલામી, સુરખી, તેણે સંરળ હાસ્ય, તેની
કાલીચેલી બોલી, સર્વ નાથ પાખ્યાં તે મહારે
લીધેજ. વર્સન્તમાં મદનર ખીલી રહેલા કુસુમ
સમું તેણે ગોર બાજુ જીવેણ દીર્ઘ નિવાસ-
સ્થાન થઇ પડ્યું, ક્ષય રોગથી કોરાઇ ગયું
તે પણ મહારે લીધેજ. આઠામાં પુરં દિરડીરીયા
ને યોડા દિવસથી રાકે થયો છે—”

“શું દિરડીરીયા પણ?”

“હા દિવસમાં સાત આડ વખત. ખીલુલ
પોરોજ ન મળે બાઈ,—”

“નરુ! હવે દીલ ન કરે. તારાથી
કશું ન થઇ શકે, તારી માતા કશું ન ગણ-
કારે તો તું રમાને તેને પિયર મોકલી દે.
નહીંતર તારું દેશબાળ ઉડી જશે. તે પ્રેમ-
પખીણી તેને છોડી ચાલી, જશે.”

“હવે હું નથી સહી શકતો. મને એમ
મોકલસ થઇ આવે છે કે એ આંસુડાના પુરમાં
મહાર કુટુંબ તણાઇ જશે. એ રાંક હૃદયની
એ ઉન્ની હાથમાં મહાર ધર ભરમીલુત થઇ
જશે. પરંતુ શો ઉપાય? માતા કોઇનું ગણ-
કારે જોમ નથી. તે અમહારા બનનેતો જીવ
લેશે ત્યારે ચાન્ત થશે. હવે તો એકજ રસ્તો
છે—તેને પિયર મોકલવાનો.”

“ગમે તેમ પણ તેને તો હું મોકલાવીજ દે.”

“આજેજ હું પત્ર લખું છું. મને તેઓ
રમાને તેડી જાય.”

“આજેજ નહીં, હમણાંજ. ત્યાર પછીજ
હું જઈશ.”

ધીરુ નરુનો મિત્ર હતો અને રમાનો
જીમ્નો માન્યો બાઈ હતો. તેના વચનો નરુને
દેવના વચનો હતા, તેણે શિખામણ નરુને
મન આપ્યા હતા. તેના બોલ તે ક્યમ ઉચાધો
રાકે? તરતજ તેણે એક કામળ પોતાના
સસરાને લખી મુખ્યો.

“નરુનું ઘર હવે રાંડીરોડાનું સમાસ્થાન
થઇ પડ્યું હતું. મરખેમરખી રોજ જોગી
મળતી અને કંઈક ડાળા ધોળા કરતી.

“બાઈ, તારી વડુ તો હલકટ દેખું. ગમે
તેની સાથે ખરખર બોલ્યા કરે તેણે તું કંઈ
વંદે નહીં? નવજામળ હાય.”

“અને તારા ઘરમાં પેત્રો ધીરીયો પડ્યો

પાથર્યો રહે તે લુપ્ત વધુ દિશીવાળા ઘરમાં કેમ પાલવે ? ત્યારા દિશરને તું કાંઈ કહી શકે નહીં ?” સ્ત્રીઆત્મી કચ્છર બોલી.

“હું તે શું કરું, મરું ? કહી, કહીને ચાછી ગઈ પણ ગણકારે ત્યારે ને ?” રમાની સાસુ બોલ્યાં.

“એવી વજ્ર કરતાં તો દિશર કુંવારા રહે તો, સારું. એ અંકકલા વેડા આપણે ત્યાં કેમ પાલવે ? બાઈડીએને વળી લુપ્ત પુરો સાથે વાંત કરવાની શી ? આ તો પેલો ધીરીયો બાણાવે ને બાઈ સાહેબ બણે. અને ત્યારે દિશરે સામે બેઠો બેઠો જોયા કરે આવું તો બાઈ ક્યાંઈ તોતું દીધું.”

“પણ એમાં મદને તો કાંઈ સારાવાદ લાગતી નથી. એ ધીરીયાને તો તું બોળખે છેને.”

“અરે હું બધુંએ જાણું છું. આખો દિવસ ખેત જણા આખો ઉડાડયા કરે ને ઘાંત દહાડયા કરે તે શું હું નથી સમજતી ? પણ છેકરો જ નમાયો છે, નહોતર બાઈડીને વંદી નજર દે ?” નરુએ માએ કહ્યું.

“આવું તો બાઈ ક્યાંય તોતું જોયું. મોટા ઘરનો મોઢ હતો તે હવે લેતી જા. તે મોટાના કાઠ દી સારા જોયા છે ?”

“આવડત તો એક પાઈનીયે નથી ને છણા તો સવાશેર કરે છે. જોઈ નહીં હોય

“ત્યારે તો પેલો ધીરએ નહીં આવતો હોય.”

“ના, હવે તો અમારા બાઈશાખ એને ઘેર જાય છે.”

“જે જે શાઈ સંભાળતે, એના હાથે ચારા નથી.”

લુદી લુદી અનેક પાતો કરીને સ્ત્રીઓ પંચ વિખેરાયું. રમાની સાસુ, પુતવંધુ આદિને દોષ દેતાં બેસી રહ્યા. નકી રૂ વંદી ગઈ હતી. એવી તહેમણે માની લીધી દિશરને ફેટલી યે ગાળો દીધી.

x

x

x

પ્રિય દેવ,

અહીં આવ્યા. પછી પ્રકૃત ધણીજ અસ્વચ્છ થઈ ગઈ છે. ધણી દિવસથી દમાવી શંખેલી વ્યાધિએ એકાએક કાઠી નિકળી છે. સ્થિતિ બપૂંકર થઈ પડી છે.

ધીરમાઈ બે દિવસથી આવ્યા છે, પરંતુ તદમારા દર્શનની લાલસા છે, નાથ ! અતિથ ચરણુજન ધરણું છું. મહારં જીવન હવે હણિજન છે. તો એક વખત દર્શન દેવા પધારશો. એવી આશા છે.

વધારે ધીરમાઈ લખી જણાવશે.

લી. તદમારી, રમા.

નથી રાખ્યું. તેને માથે માછલાં ધોયાં છે. તે તો રમા જેવી સુલક્ષણા જ સહન કરી શકે, નહીંતર.....

તેને મહેને ખખર કહાડવા મોકલ્યો, પાંછળ આવવાનું વચન દઇ મોકલ્યો. તેને મહારામાં સંપૂર્ણ વિશ્વાસ છે, પરંતુ ત્હારી માતાનો અભિગ્રાહ તું જાણે છે ? મહારા પર રમા સાથે વ્યભિચાર કરવાનું તહોમત મુકવામાં આવ્યું છે. મહેને બદલાલનો ઠરાવ્યો છે, મહેને નફરત કર્યો છે. તેને ખખર છે એક વખત એજ ત્હારી માતા મહેને સગા દિકરા કરતાં ચે વધારે આદરતા, ધરના માણસની જેમજ લેખતાં; અને આને ?...રમા તો આવી ત્યારથીજ બદલાલની ગણાઇ છે.

ત્હારી મહારાપર તેમજ રમા પર અત્યંત ભાવ છે. તેને અમહેને કદી શંકાશીલ નહરે નિહાળ્યા નથી. મહારામાં ત્હારે વિશ્વાસ અનન્ત છે, અખર છે. રમા પાંછળ તો તું ગાડો થઇ જતો, તેના પ્રેમ ઉપર મરી પડતો. તે રમતીઆજ વદન નિરખી તું ઝાણો ઝાણો થઇ જતો. હું તે સર્વ જાણું છું, પરંતુ દુઃખ માત્ર એકજ થાય છે. તેને ત્હારા દુઃખ અને રાક્ષસીના પગ નીચે છુદાવા દીધું. તેને ત્હારા હૃદય આધારને ત્હારી ચક્ષુઓ મમકા દુઃખના અસલ ભોગથી મરી જવા દીધી. એજ અને, સાથે છે.

તું જગતમાં મનુષ્ય જન્મ્યો હતો, પરંતુ મનુષ્યવતો દિપશોગ કરી શક્યો નહીં. તું સ્વતંત્ર મહાલવા યોગ્યો હતો, પરંતુ તેને ત્હારો હકક ગુમાવ્યો. ત્હારી દ્રષ્ટિ આગળ ઘોર અન્યાય થઇ રહ્યો હતો, ત્હારી નજર સમક્ષજ નરપિંશવો દુષ્ટ્યો કરી રહ્યા હતા; પરંતુ તેને સાદું પશુ હોયો ન ક્યો. અને તેને પરિણામ શું આવ્યું તે તો તું જાણેજ છે. તે સુરખીઅયું સુખ કરમાયું, ત્હારી ઉપાની સુખતા અણવિકસીજ અરન પામી, ત્હારે

પ્રેમપાત્ર અધુર અધુરજ પુરી ગયું. ત્હારી રમા રીયામ, દુઃખી થઇ, તેના પર અનેક કલંક આવી પડ્યાં, તે દેવીને ન સાંભલવાના વચનો સાંભળવા પડ્યા. અને તું તે સર્વ સહી રહ્યો.

અત્યારે તે મૃત્યુને બિઝાને પડી છે; જીવનની અંતિમ પળો ગણાઇ રહી છે; સંસાર તેના છેલ્લા શ્વાસોચ્છવાસ ઝીલી રહ્યું છે. તું તે દેવીના દર્શને નહીં પધારે ? તેના આત્માને અંતિમ આરામ નહીં આપે ?

લી. ધીરજ.

“એક સાથે બે પત્ર ! પ્રિયાનું અંતિમ શિલનુ મ્હારે કરવું જ નોંધ્યો. હાથ ! ત્હારી દેવી મહેને તજી ચાલી જાય છે, તેને અંતિમ પ્રણામ કરવા, તેની અંતિમ ક્ષમા માગવા મ્હારે જવુંજ નોંધ્યો.” નકુ તૈયાર થઇ ગયો.

x x x

“બા, હું ગઈ છું.” ઘણા વરસો સુધી સિવાઇ રહેલ મોહુ આજે ઉધડ્યું.

“ક્યાં ?” એ ઘાંટો તો એવેતિ એવે નિશ્ચય હતો.

“રમા માંદી છે, તેની ખખર કહાડવા.”

“ભાષને સાસરે જવું છે ? હવે ગયા ? આયંડી નહીં બાળા. હેલે ! એવી વહેલને...”

“બા ! જરા નોંધ વિચારીને બોલ. મોની પાસે તું બોલે છે-તેનું બાન છે ?”

“એહો આજે ભાઇ ડરાવવા નિકળ્યા છે ને શું ? ત્રદેલ નહીં તો શું ? પેલા ધીરીયા સાથે ચાલે છે, એનો વેશ જ નેને વેશ્યા જેવો છે.”

“બા તું બહુ બોલે છો હો. જે ધીરને તું ત્હારી જીવાન દિકરી સાથે ચે વાત કરવા દેવમાં અચકાલી નહોતી, જે એક વખત ત્હારા ઘરમાં ગમે તે વખતે ગમે ત્યાં ચાલતો

આવતો. એવું ના ન કહેતી, ત્હને હવે ખરાબ કહે છે ! ત્હારી જીવિત ફરી ગઈ છે. એક દેવી જેની જીવિત કસક લગાડતાં ચરમ નથી આવતી ? તે ત્હારા પરતી લક્ષ્મી છે, ત્હારાં કુળનું નાક છે. ત્હારા વંશની વેલ છે. ત્હને ત્હે કચડી નાખી, મચડી નાખી, તોયે હજી ચરમાતી 'મયી ? ધીર અને રમા. તો ' સખાં બાઈ, ત્હેન કરતાં યે વિશેષ છે. -પણ હું 'નહ' છું."

" છોકરા ! આજે આ જીવીમાણને પગ ક્યાંથી આવ્યા ? "

" હાય ! તે આજ મુઠી મોન રહી ! હલનતરે ધૈરવત અભાચારે દેખતાં જીવિત સાન-દયાપક્ષીન રહી ! નહીંતર રમા આમ કુખી યાત, આમ અધવચમાન મૃત્યુને ચરણ ન યાત. જા ત્હે હમેશ ત્હેના પર કુખનો વરસાદ વરસાઓ, મ્હે તે નગરે નિહાળ્યો. હું રાખો. પણ ત્હને રાખી રાખો નહી. મ્હેને રમાની દયા આવતી, પરન્તુ અશ્રુ સિવાય મ્હારી પાસે કશુંય ન હતું. હાય ! આજે મ્હારા પાપેન મ્હારી કુલમમાંદાતા લય થઈ રહ્યો છે, મ્હારા વંશનો વિનાશ થઈ રહ્યો છે. જે દિવસથી જવાની રત્ન માણું છું, પણ દારે નથી આવતી ! હવે હું નયી સહન કરી શકતો. હું 'નહ' છું."

કંઈપણ ગણકાયાં સિવાય તે બહાર નિકળ્યો, પરન્તુ આંગણમાંજ તારનો સિંચાઈ મળ્યો. ધડકવે રહે તેજે તાર વાંચ્યો. તેની આંખે તમ્બર આવી ગયાં, તે મર્તત થઈ નાંચે પડી ગયો.

" શું છે ? શું છે ? નરુ ? " તેની માતાએ તેને દડાગવા માંડ્યો.

ચેલીવારે તે શુદિમાં આવ્યો-દિવલાની જેમ તે અચડવા લાગ્યો. " ગઈ, દેવી સ્વર્ગે

સિંધાવી, મ્હારી જીવન સખી મ્હેને એકનો મુઠી ચાલી ગઈ. મ્હારી પ્રાણ મ્હારાં. હવે ચીરી ઉડી ગઈ... "

" ગઈ તે શું થયું. એક પાપ હતું. એમાં આંશુ શું પાડે છે ? ચાપડીતો ક્યાં ફકાળ પડ્યો છે. કામેન ખીજી..."

" તું અહીંથી જા, એકનો જીવ તો લીધો. હજી ત્વિત નથી થઈ ? ક્યાંથી થાય ? હું બાકી રહ્યો છું ને ? " તે રડી પડ્યો. તેણે જાને હાથથી મોઢું ઢાંકી લીધું.

x x x

" બાઈ, આજે કેમ ? " નરુના માટેલા પાસે ધીર ખેંડા હતો. નરુને તાવ આવતો હતો.

" હવે સારાવાટ ક્યાંથી ? બાઈ હવે સર્વ ગ્રંથમાં પછીના ઉઠાપણ જેવુંજ. ત્હારી ચિ-ખામણ ન માની જાયો, પરન્તુ બહુજ મોડો. મ્હારી દેવી સિંધાવી એ પાપ મ્હેનેજ. મ્હારી હવે ગણી..."

" બાઈ ! આમ બકવાટ ન કર."

" મ્હારી માતાએ એક બિલ્દાન લીધું. હજી એક બાકી છે. તે પૂર્ણ થશે પછીજ તેના હૃદયને શાન્તિ થશે..."

" બાઈ ! બાઈ ! -"

" મ્હારી દેવી મ્હારી વાટ જોઈ રહી છે. મ્હારા અંતિમ દર્શન કરવા તત્તસી રહી છે. મ્હારા વિશંખ માટે દુષ્ટા બરી આંખો જોઈ રહી છે. મ્હારે યે ક્ષમા વાચવી રહી ગઈ છે. હું તેને ગુણ ન આપી શક્યો, હું તેના હાથને શાન્તિમાં ન શુભી શક્યો. અહો તો હું 'તેડ' મન ન મનાવી શક્યો. હવે તે વ્યગ્રપિનાની સાગિધમાં જ વિર-કાશ વરસીયું. અંશુરી જીવન લાગ્યો નાંખ પુરી કરીયું. બાઈ ! હું 'નહ' છું. પ્રિયા વાઃ

જોઈ રહી છે. મને એક આલિંગન દે મારા વાલા, તું મને પાછો ક્યાં મળીશ ?”

“ નટુ ! આ ગાંડાં કેમ કહાડે છે ? ”

“ બાપ પ્રણામ, પ્રિયા મને બોલાવે છે, સ્વર્ગના સુખ અમ્હારી વાટ જોઈ રવાં છે, હું જાઉં છું. પ્રણામ. ”

ખસ ખસાસ ! કાણમાં તો દેહ આત્મા વિનાનો સુનો યથ ગયો. ધીરેના નટુ જગતમાંથી ચાલ્યો ગયો. પ્રિયા સાથે અધુરા રહેલા રાસ પુરા રમવા સિધાઓ, ધીરેની આંખોમાં અશ્રુબિન્દુ હતાં. જીવનક્ષતા શી પ્રેન ગુમાવી, જીવનથી સુવાસ સગો મિત્રે

ચાલ્યો, લેતું કાણુ હવે આ જગતમાં. જગત પરના લેના અંતીમ શબ્દો:

“કલ્પ આજ દિવસમાં ! સમાજની વેદી પર અખે અખિદાન. ચાલ જીવ.....”

x x x

અને નટુની માતા ! સમાજની વેદી પર બેઠી તો લેણે લીધા. પુરોહિતને પંજુ ઝર્યો ! હલુ કેટલા યે અલિ લેવાના બાકી હશે ! તે તો જીનીને તેનીજ દિસતી હતી. સક્ષ્મોના હૃદયને શું અમર કરી શકે ! વજ્ર ધાતો ય ત્યાં તો અક્ષય નીવડે.

ચીમની સાફ રાખવાના ઉપાયો

ચીમનીને, રોજ માંજવાની કાળજી રાખવી જોઈએ. તેમને કરી ધોવાં ન: જોઈએ. પ્રથમ ચીમનીને કોલસાની સફેદ રાખ વડે માંજી, અને પછી સાફ દુધડાવડે ધોઈ નાખી; રાખનો ડાઘ રહેવા ન પાગે. સુંવાળ જેવા સહે-રમાં રાખ ન મળે તો સામારણ સોડાથી પણ ખુબ સાફ થઈ શકશે. જરાક ગ્રાસવેટ નુસરે-પરના કકડા પર રેડીને તે વડે ચીમની માંજી, અને પછી ચોખ્ખા દુધડા વડે ગ્રાફ કરી નાખી; આ પ્રકારે કરવાથી ચીમની ખુબ સાફ અને તેજસ્વી થશે.

ચીમની સારી બતાવટની હોવા છતાં પણ બહુ જલ્દી દુડી જાય છે, તેથી કટલીક બાતબો તેમને જલદારની બાતુથી પાતળા તારથી ઘૂંચી લે છે; આમ કરવાથી અલગત ચીમની લાંબી મુદત સુધી ચાલે છે, પણ સાચેજ તે સાફ અને સ્વચ્છ જલદારની બાતુથી નથી રહેતી. આના કરતાં ચીમનીને પાણી કરવાની નીચે હાંપી ને રીતો બહુ જરૂર તેમજ ફાયદામંદ છે.

એક પાણી ભરેલા વાસણમાં મીઠું ધોળીને રહેવા દો. હવે એક બીજા વાસણમાં ચોખ્ખું પાણી ભરો; અને તેમાં ચીમની દુબાવીને ચુસ્કા પર મુકો, નીચે ધોળો તાપ કરો. જ્યારે પાણી ગરમ થઈ જાય કે તરતજ ચીમનીને કાઢીને આગથી દૂર મુકેલા મીઠાના પાણીમાં મુકો. જ્યારે બીજુલું ઠંડી જાય ત્યારે સુકવીને કામમાં લો. (૨) ચીમનીને દુધમાં નાંખીને હકાળો, જરૂર થઈ જાય ત્યારે ઠંડા પાણીમાં મુકીદો. બીજુલું ઠંડી થઈ જાય ત્યારે સુકવીને કામમાં લો, લાંબી મુદત સુધી નહિ દુટે.

હસણને તાલે રસ કાચને નેડી દે છે, આથી ચીમની પણ સાંધી શકાય છે. (૨) આઈસીંગ ગ્લાસ (icing glass) ને દારૂના રપી-રીટમાં ઘસાવવાથી સીમેન્ટ બને છે. આ સીમેન્ટ કાચની ચીમની સંધિવાના કામમાં લાવી શકાય છે, આથી નેણણનો ભાગ બીજુલું દેખાતો નથી.

ડે. સી. મહેતા.

જાદુ ભરેલી આંખડી !

લેખક: શ્રીયુત મણીલાલ મો. પાદરાકર
ચિત્રકર: શ્રીયુત કુરંધર, એ. એમ.

આંખડી કુલ પાંખડી !
રસકુંડા શી દિલ ડાંખળી-
પર જુલતી કળી વાંકડી !
જાદુ ભરેલી આંખડી !

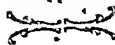

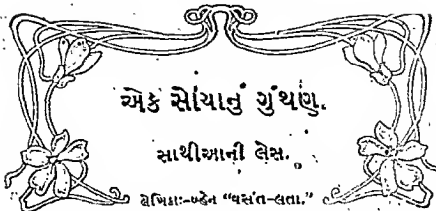
આનંદ સુતિમાં જડી !
લાવણ્ય નિર્જર આંખડી !
હું આંખ મીઠું ત્યાં ખડી !
જાદુ ભરેલી આંખડી !

શી દિવ્ય પ્રભુતાથી મદી !
વેરે ખુમારી હરખડી !
માલિગાન પના પાંડડી !
જાદુ ભરેલી આંખડી !

ઓ જાદુગારી કાં ખડી ?
તું અડપટ્ટી શી આવડી ?
ખાંડેર અને ખરડી ભરી !
જાદુ ભરેલી આંખડી !

રસરેલતી એ આંખડી !
ગોંધી "મલિમય" પાંખડી !
ઓજસ્વ ભરી આ ઉપડડી !
જાદુ ભરેલી આંખડી !

(ગતાંક પાને ૫૦૨ થી આરંભ.)

મીરા ગયા લેખમાં સાથીઆની ઇન્સ-
ર્સન ફરી રીતે ગુંથવી તેની સમજુતી આપી
છે. આ લેખમાં સાથીઆની લેસ વિષે કહે-
વામાં આવશે. એ લેસ ગુંથવાની વિગતો
નીચે પ્રમાણે છે. સંક્ષેપ ચિન્હની મદદથી
ગયા લેખમાં આપી છે:—

૧ પ્ર સાંકળા લ્યો.

૧ લી હાર-ચોથી સાંકળાથી ૬ થાં,
૧ બા., ૧ લે., એમ ત્રણ વાર ગુંથો. પછી
૪ થાં, ૩ સાં., ફેરવો.

૨ છ હાર-૩ થાં, ૧ બા., ૧ લે.,
એમ ત્રણ વાર ગુંથો. પછી ૭ થાં, ૬ સાં.,
ફેરવો.

૩ છ હાર-ત્રણ સાંકળા છોડી ૬ થાં,
૧ લે., ૧ બા., એમ ત્રણ વાર ગુંથો. પછી
૧ લે., ૪ થાં, ૩ સાં., ફેરવો.

૪ થી હાર-૩ થાં, ૧ બા., ૧૬ થાં,
૧ બા., ૭ થાં, ૧ બા., ૭ થાં, ૬ સાં.,
ફેરવો.

૫ મી હાર-ત્રણ સાંકળા છોડી ૬ થાં,
૧ બા., ૧ લે., ૭ થાં, ૧ લે., ૧૬ થાં,
૧ લે., ૪ થાં, ૩ સાં., ફેરવો.

૬ ટી હાર-૩ થાં, ૧ બા., ૧ લે.,
૧ બા., ૭ થાં, ૧ લે., ૧૬ થાં, ૧ લે.,
૪ થાં, ૩ સાં., ફેરવો.

૭ મી હાર-ત્રણ સાંકળા છોડી ૭ થાં,
૧ લે., ૧ બા., ૧ લે., ૭ થાં, ૧ લે.,
૭ થાં, ૧ લે., ૧ બા., ૧ લે., ૪ થાં,
૩ સાં., ફેરવો.

૮ ની હાર-૩ થાં, ૧ બા., ૩૧ થાં,
૧ બા., ૭ થાં, ૧ બા., ૭ થાં, ૩ સાં.,
ફેરવો.

૯ મી હાર-૬ થાં, ૧ લે., ૭ થાં,
૧ લે., ૩૧ થાં, ૧ લે., ૪ થાં, ૩ સાં.,
ફેરવો.

૧૦ મી હાર-૩ થાં, ૧ બા., ૭ થાં,
૧ બા., ૭ થાં, ૧ બા., ૧ લે., એમ બે વાર
ગુંથો. ફરીથી ૧ બા., ૭ થાં, ૧ સાં., ફેરવો.

૧૧ મી હાર-૭ થાં, ૧ બા., ૧ લે.,
૧ લે., એમ બે વાર ગુંથો. તે પછી ૭ થાં,
૧ લે., ૭ થાં, ૧ લે., ૪ થાં, ૩ સાં.,
ફેરવો.

૧૨ મી હાર-૩ થાં, ૧ બા., ૭ થાં,
૧ બા., ૧૬ થાં, ૧ બા., ૧ લે., ૭ થાં,
૧ સાં., ફેરવો.

૧૩ મી હાર-૭ થાં, ૧ બા., ૧ લે.,
૧ લે., એમ બે વાર ગુંથો. તે પછી ૭ થાં,
૧ લે., ૭ થાં, ૧ લે., ૪ થાં, ૩ સાં.,
ફેરવો.

૧૪ મી હાર:-૩ યાં., ૧ બા., ૧ લે.,
એમ ત્રણ વાર ગુણો. પછી ૧ બા., ૭ યાં.,
૧ લે., ફેરવો.

૧૫ મી હાર:-૭ ચાંબલીમાંથી સાદે ટાંકે
સેરવો. ૩ સાં., ૭ યાં., ૧ બા., ૧ લે.,
એમ ત્રણ વાર ગુણો. ૪ યાં., ૩ સાં., ફેરવો.

સૂચના:-જે લેસ સીધીન ગૂંચવી હોય
હોય તે ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે બીજી હારથી
પાછું સર કરી અને જોડાએ તેટલી લેસ
લાંબી થાય ત્યાં સુધી એજ પ્રમાણે ગૂંચવાતું
ચાલુ રાખો. પરંતુ જે ખુણે કાઢવો હોય તે
નીચે જણાવ્યા પ્રમાણે આગળ વધો.

૧૬ મી હાર:-૩ યાં., ૧ લે., ૧ બા.,
એમ ત્રણ વાર ગુણો. ૭ યાં., ૬ સાં., ફેરવો.

૧૭ મી હાર:-ત્રણ સાંકળી છોડી ૬ યાં.,
૧ લે., ૧ બા., એમ ત્રણ વાર ગુણો. પછી
૮ સાં., ફેરવો. (જુઓ ચિત્ર નં. ૪ થું.)

૧૮ મી હાર:-૧ બા., ૧ લે., એમ ત્રણ
વાર ગુણો. પછી ૧ બા., ૭ યાં., ૬ સાં.,
ફેરવો.

૧૯ મી હાર:-૭ યાં., ૧ બા., ૧ લે.,
૭ યાં., ૧ લે., ૧૬ યાં., ૩ સાં., ફેરવો.

૨૦ મી હાર:-૧૮ યાં. (નીચલી હાર-
ની ૧૯ ચાંબલીની એક ચાંબલી છોડી બાકી
રહેલી ૧૮ ચાંબલી ઉપર ૧૮ ચાંબલી), ૧
બા., ૭ યાં., ૧ બા., ૧ લે., ૭ યાં., ૬ સાં.,
ફેરવો.

૨૧ મી હાર:-૬ યાં., ૧ લે., ૧ બા.,
૧ લે., ૭ યાં., ૧ લે., ૭ યાં., ૧ લે., ૮
સાં., ફેરવો.

૨૨ મી હાર:-૭ યાં., (નીચલી હારની
સાત ચાંબલી ઉપર સાત ચાંબલી), ૧ બા.,
૭ યાં., ૧ બા., ૧ લે., ૧ બા., ૭ યાં.,
૩ સાં., ફેરવો.

૨૩ મી હાર:-૬ યાં., ૧ લે., ૭ યાં.,
૧ લે., ૧૬ યાં., ૩ સાં., ફેરવો.

૨૪ મી હાર:-૧૮ યાં., ૧ લે., ૭ યાં.,
૧ બા., ૭ યાં., ૩ સાં., ફેરવો.

૨૫ મી હાર:-૬ યાં., ૧ લે., ૧ બા.,
એમ ત્રણ વાર ગુણો. ૧ લે., ૮ સાં., ફેરવો.

૨૬ મી હાર:-નીચલી હારનો એક
લેસેટ છોડી ૧ લે., ૧ બા., એમ બે વાર
ગુણો. પછી ૭ યાં., ૧ સાં., ફેરવો.

૨૭ મી હાર:-નીચલી હારની ૭ ચાંબ-
લીમાંથી સાદે ટાંકે સેરવી લ્યો. પછી ૩ સાં.,
૬ યાં., ૧ બા., ૧ લે., ૭ યાં., ૩ સાં.,
ફેરવો.

૨૮ મી હાર:-૬ યાં., ૧ લે., ૧ બા.,
૭ યાં., ૧ સાં., ફેરવો.

૨૯ મી હાર:-નીચલી હારની ૭ ચાંબ-
લીમાંથી સાદે ટાંકે સેરવો. પછી ૩ સાં.,
૭ યાં., ૧ લે., ૮ સાં., ફેરવો.

૩૦ મી હાર:-નીચલી હારની લેસેટ છોડી
૬૪ ૭ યાં., ૧ સાં., ફેરવો.

સૂચના:-અહિં ખૂણાના અર્થો બાગ પૂરા
થાય છે. બાકીના અર્થો, બાગ કરવા માટે
નીચે જણાવ્યા પ્રમાણે ગુણો.

૩૧ મી હાર:-નીચલી હારની ૭
ચાંબલીમાંથી સાદે ટાંકે સેરવો. પછી ૬ સાં.,
ગુણો. હવે લેસને જે રીતે ચિત્ર ૪ થું
જોઈએ છે તે પ્રમાણે હાથમાં લઈ,
અને નવ સાંકળીમાંથી ત્રણ સાંકળી છોડી
૭ ચાંબલી સામેના બારની વચલી સાં-
કળીમાં સાદે ટાંકે લઈને સેરવો, તેમજ બીજી
બે સાંકળીમાંથી સેરવી ફેરવો.

૩૨ મી હાર:-૬ યાં., ૬ સાં., ફેરવો.

૩૩ મી હાર:-૬ યાં., ૧ બા., ૩ સાં.,
૧ લે., (નીચલી બે હારની વચમાં), ૩

પેટે ચંદ્રવ્યા ફટકા દીધાં બેશમાં રે,
 ડાયર બંભે દુર્વાસા રોષમાં રે;
 બંભે બ્રિટિશનું ન્હોય રાજ રે, સાહેલી-૧૮
 બાંધ કીધાં પાણીને રોશની રે,
 એવાં અત્યાચારો શું કહું કથી રે;
 નવં સંખાયું ગાંધી મહારાજ રે, સાહેલી-૧૯
 ખિલાફત ને પંબળના કારણે રે,
 અસહકાર આરંભ્યો એમણે રે;
 લોક જગવ્યા ધૂમી સારો દેશ રે, સાહેલી-૨૦
 છોડો વિદેશી કાપડ બહાલથી રે,
 શુદ્ધ ખાદી ધરો દેશદાઝથી રે;
 એ તો લલો રે બ્રહ્મચારીનો વેપ રે, સાહેલી-૨૧
 કાંતો રેટીઓ ફરી રીતથી રે,
 સંપે હળીમળી રહો પ્રીતથી રે
 ભૂલો લેક તો આવે સ્વરાજ્ય રે, સાહેલી-૨૨
 ધર્મ, નીતિ, અહિંસાનાં વડાં રે,
 સૂત્રો શીખો જીવન ભરીને ફડાં રે;
 ફળશે મનના મનોરથ તો જ રે, સાહેલી-૨૩
 સ્વાર્થ ત્યાગી જાને સહુ પરગણુ રે,
 કરો સ્હાય પીડાતાને હંજી રે;
 નવ ડગલું કદી આવે દેવ રે, સાહેલી-૨૪
 આત્મસોંજ શક્તિ સહુ સ્નેહથી રે,
 ભારતમાતા ગણો બહાલી સર્વથી રે;
 દેહ સાટે કરો માતૃસેવ રે, સાહેલી-૨૫
 ચાલો મહાત્માનાં દરશન કારણે રે,
 બહાલા વીરાને ભેધએ વાઙ્ણે રે;
 એથી ટળતા ત્રિવિધના તાપ રે, સાહેલી-૨૬
 અડગ ટેકીલાના ટેક આગળે રે,
 મોટા મહારથી રે પાંચે ઢળે રે;
 જપતા નિત્યે સ્વરાજના બાપ રે, સાહેલી-૨૭

એના તપથી ત્રિભુવન ડોલતાં રે,
 રંક એની આગળ હૈયાં ખોલતાં રે;
 સાચો કંઠિયુગમાં કૃષ્ણદાસ રે, સાહેલી-૨૮
 એણે પંહરિયુને વશ છે કર્યો રે,
 એના બોલો હૃદયમાં આશાભર્યા રે;
 સંસારીએ ધાર્યો સંન્યાસ રે, સાહેલી-૨૯
 દેશ કાળે ફરીરી ભ્રમ ફરે રે,
 જીવન ભારતના ચરણે ધરે રે;
 દે છે ખાલી તણા ઉપદેશ રે, સાહેલી-૩૦
 આત્મા બળનો પ્રભાવ બતાવીએ રે!
 દેવલોકથી ઉતરી શું આવીએ રે!
 પ્રલયારી બણે લીધું હોય રે, સાહેલી-૩૧
 મહાદીક્ષા લીધી છે દેશની રે,
 લીધી ઝોળી “સ્વરાજ” ભેગીવેપની રે;
 સહુ અનિમિષ નયણે ભેગ રે, સાહેલી-૩૨
 અહાલોક જગવ્યો સરતખંડમાં રે,
 માગે “સ્વાર્પણ” લિધા ફંડમાં રે;
 નિર્ભય થઇને કર્યો વનરાજ રે, સાહેલી-૩૩
 સાચાં વાક્ય સાચ્યાં સરકારને રે,
 સંપરાધી ઠરાવ્યા પળવારમાં રે;
 શિક્ષા છૂટી વર્ષની તે કાજ રે, સાહેલી-૩૪
 જ્યાં જેલે સ્વરાજ તણા જપે રે,
 તપ યરેડાનો તપસ્વી તપે રે,
 ભૂમિ ભારતનું ભાવિ ઘડાય રે, સાહેલી-૩૫
 શાન્તિ પડો બધે વગડાવિયો રે;
 માંયો સત્યાગ્રહ મન્ત્ર પઢાવિયો રે;
 સાચો સન્ત સુદિમાં લેખાય રે, સાહેલી-૩૬
 કોટિ વન્દન બહાલા એ વીરને રે,
 જેણે તણ નથી નિજ ધીરને રે;
 શિંહ મરતાં ચે તણ ન ખાય રે, સાહેલી-૩૭
 ગુણગાથા ગાએ, શીખે, સાંભળે રે,
 તેનાં પાતક સંરવે પરજળે રે;
 તેનો વેકુંઠમાં વાસ યાય રે, સાહેલી-૩૮

લખક—શ્રીયુત ગોકુલદાસ દ્વારકાદાસ રાયસુરે.

પ્રકરણ પંદરમું.

ભુજગપુરના રસ્તામાં.

ઉપાકાન્તનો પ્રકાશ વધતો ગયો. સર્વેન ચેતનના રથકાર સંભળાઈ રહ્યા. આંખાની ડાળે કો-કિલા ટુકડી. મોરલીના મર દૂર દૂરથી સંભળાયા. કવિ હૃદયના વસંતને આજે કુદરતની બસિદારીમાં ખીલ-કુપ આનંદ આવતો ન્હોતો. ગાડામાં બેઠેલો વસંત કંઈ હડા વિચારમાં ગરકાવ હોય એમ લેની મુખમુદ્રા પરથી સ્પષ્ટ જણાઈ આવતું હતું. હૃદયમાં થતું દુઃખ છૂપાવવા ભારે પ્રયત્ન કરતો તે વખતોવખત જણાતો, છતાં એ અંત-રના ભાવ છૂપાવી શક્યો નહિ.

ગાડામાં તે એકલો ન્હોતો. લલિતાના હૃદયના ખચર સાંભળી ભુજગપુર નજ પુરતી તપાસ કરવા નિકળેલા વસંત સાથે કપિંજલા, સુમનલાલ તથા નંદલાલ પણ આવતાં હતાં. વસંતના હૃદયમાં રમી રહેલા વિચારો કપિં-જલા કંઈક અંશે રહમતી શકતી હતી. વસંતની કવિતાઓ કપિંજલાએ બહુ ધ્યાન-પૂર્વક સ્તમ્ભીત વાંચેલી હોવાથી, એ કવિ-હૃદય કેવું રસભીતું ને કામળ છે તે તે સારી-રીતે જણાતી હતી. લલિતાના દૂખી જવાના ખચર સાંભળી કપિંજલાને વસંત ઉપર બહુ દયા

આતી. પરંપરા પછી વર્ષો થયાં છતાં હજી સુધી વસંતે લલિતા સરીખી અધાંગના સાથે રહી એક દિવસ પણ દંપતીરનેહના નિર્દોષ આનંદની એક વાત પણ કહી નથી. એક પણ દિવસ વસંત ને લલિતાએ સાથે રહી પોતાના બિવિધના સંસારના અભિગ્રાહો દબાવ સમક્ષ મુક્યા નથી. આ વિચારમાં કપિંજલા જેમ જેમ હડી ઉતરતી ગઈ તેમ તેમ વસંત ઉપર વધારે ને વધારે દયા આવતી ગઈ. ને લલિતા યવર્તી નહિ નિકળે તો વસંતને કેટલો આઘાત થશે? કવિતામાંજ સ્નેહજીવનનાં સમૃથાં જેનાર વસંતને હવે ખરેખર સ્નેહજીવન શું છે તે યાદ આવતાં જે ભાવ થશે તેનું પરિણામ શું આવશે? ખરેખર! જે ભાવના વિશે કપિંજલા વિચાર કરતી હતી તેજ ભાવના વસંતના હૃદયમાં રમી રહી હતી. પોતાના કેટલાક વિચારો ભૂલે ભરેલા લેને ભાસ્યા. શું પરંપરાને એકલા રહે-વાથી બચીય? સાથે પત્ની હોય અને અભ્યાસ આગળ વધારવો હોય તો ન વધારી શકાય? મોટાઈ ઉંમર સુધી બચ્યાજ કરવું અને પરંપરા પછી પણ સ્ત્રીને દૂરની દૂર રાખવી એ શું જીજ્ઞાસ તથી? આ સર્વ પ્રશ્નો વસંતે પોતાને પૂછ્યા. સુમનલાલ પરંપરા છે, અને કપિં-

જલનિ સાથે રાખે છે છતાં અબ્યાસ સારી રીતે કરી શકે છે, ત્યારે પોતે શું એક મંબીર ભૂલ કરી નથી? લક્ષિતા જેવી પ્રિયતમની પોતે પતિ હતો, એ વિચાર, એ નેપથ્યસી ! અત્યારેજ રહમત શક્યો. ત્યારે શું આત્મ-નો જેને વેદીઆ દોર કહે છે તે કાદિ-તાં પોતે પણ ખૂંસે કે ?

ગાડુ ધીમી ધીમી ગતિએ ચાલ્યું જતું હતું. ખેડુત જરા આનંદી હતો. તેણે બળ-ને હાંકતા હાંકતાં એક લોકગીતનું ચરણ લલકાર્યું.

તેહ લાગ્યો રે મોરલીમાં,

મોરલીમાં રંગત પાવામાં;

રે તેહ લાગ્યો.....

ગાડુ રસ્તામાં આવતાં કેટલાક આંખ-વાડીયાં પાસેથી પસાર થઇ ગયું. વસંત વિચારમાં એટલો તો ગોચાં મારતો હતો કે રસ્તામાં દેખાતાં કુદરતી દ્રશ્યો, આંખની ડાળપર કોમલનાં ટહુકાર, મયૂર ને દેલડીનાં વૃક્ષ, હુલાતાં દુર્ણપ્રિય લલકાર કરતા રંગેલે આવેલા ન્હાના ન્હાના છોડાઓ, એ સર્વનું તેને કંઈ ખાન પણ નહોતું. ગાંડાવાળાએ લલકારેલા ચરણ પછી વસંતને કંઈ ખીજ વિચારપર દોરી જવા કપિંજલાએ પ્રયત્ન કર્યો

“તમને કંઈ ખબર છે નંદલાલબાઈ ? આપણુ ઉપર તસંતબાઈએ એક કંવેના લખી છે.” કપિંજલાએ પોતાનો પ્રયોગ અજમાવ્યો.

“કઈ કવિતા ?”

“અરે હમણુંજ મને યાદ આવ્યું. હું તમને વંચાવવાનીજ હતી.” આમ કહી કપિંજલાએ પોતાના કપડાંની ગાંસડીમાંથી તરતનું આવેશું, પોતાની ચલિને લગતું માસિક કાઢી નંદલાલના હાથમાં મુક્યું,

વસંતનાં વિચારો એક દાણમાં અદલાયા,

સાહિત્યની વાત નિકળતાં તે પોતાનું દુઃખ કાણુમરે જુલ્યો.

“તમને ગાઇ સંભળાવેને ?” નંદ-લાલે માસિક પાછું કપિંજલાને આપ્યું.

“જે કવિરાજની રજા હોય તો ગાવામાં મને હરકત નથી.”

કપિંજલાએ વસંત તરફ સહાસ્ય દષ્ટિ કરી.

“અરે ગાને ! જેથો એ કવિરાજ. તું તારે લલકાર.” શુભનલાલે વસંતને આનંદ કરાવવા પ્રયત્ન આદર્યો.

કપિંજલાએ હસતાં હસતાં ગાવાનું ચર-ક્યું.

સાંચકાણે કરવાને હું નિસર,

લીલુડા વનની લીલુડી ઝાંખમાં;

જેતાં જેતાં સુષ્ટિના સૌન્દર્યને,

સંસારી દુઃખમાં સમજાં હું વિસર.

સાથે મિત્રો દંસતા રમતા આવતા;

મીઠલી વાતો સહુ સહુથી ઝીલતા;

સમજાની વાતોમાં મુજને રસ નહિ,

કુદરતની સાથે હું નિત્ય ખેલતો.

“અરે વાહ ! તુંજ કુદરત સાથે ખેલી શકે છે અને અમે બધાં તારા હિસાબમાંજ નહિ કેમ ?” શુભનલાલે કાવ્યની વચમાંજ વસંત તરફ ટકાર કરી.

“તમને સાંભળો તો ખરા ! હજી જે આ-વવાનું છે તે તો બારી છે.” કપિંજલાએ વાતમાં રસ જમાવ્યો.

કેમ કહે મુજ જીવન સમજાં શુભ છે;

સંસારી સાધુ કેહી કે સંભોધતા;

સેવાનાં ગીતોનો ગાયક કે ગણે,

‘અલ તજો નાની’ કહી કે ખેલાવના.

સહુ સહુની સુદિથી સર્વે ખેલીને,

દેખાડે નિજ જીવનના ઉદ્યતે.

ધિક્કાર નહિં પણ દયાથી ડાઘતો,
જેમ બાન્ધુજીવનના અગાનને.

“ ત્યારે અમ્હે જ્યાં અગાની કે ? ”
સુમનલાલે વસંતને સીધો પ્રશ્ન કર્યો.

વસંતે હવે કંઈ પોતાના દુઃખી વિચારોમાંથી આ નિર્દોષ આનંદમાં રસ લેવો શરૂ કર્યો.

“ એ ત્હમારામાંનાં કોઈ માટે નથી.
એ જગતની વાતો છે. શા માટે ત્હમારે
માથે એ ટોપી ઝોલી લેવી ? કપિંજલા
બહેન, ત્હમે ત્હમારે ચલાવો. ” વસંતે કપિં-
જલાના મીઠા કંઠે ગવાતું કાવ્ય આગળ
સાંભળવમ ઇચ્છા બતાવી.

સહુ વાતોમાં-હું કુદરતમાં સાંભળું,
ઉડા ઉડા વાયુના સન્દેશને;
ધામી ધામી સમીરની સહુ સેરમાં,
જેકહું મોંઘિરા છૂપા મંત્રને.
“ શાને માનવી જીવન તુજને સાંપડ્યું ?
શાને કાળે પામ્યો ઉત્તમ દેહને ?
શિખવાતું શું સંસારી શાળા મહિં,
શિખીને સંચરવું શેના મોર્ગમાં ?
જગ આપ્યું આ આગળ વધતું જાયકે,
સર્વોચ્ચ જ્ઞાન સહીલે જીવનરેહને;
શાને તું આશડતો રે’ અગાનમાં,
બટ્ટી નિત્યે, દેશેષ અને કંકાસમાં. ”

* * *
હું વિચરું એ સન્દેશનાં સૂરમાં,
મિત્રો ચાલે સંસારી વાતો મહિં;
જીવનક્રમની ચીનચી આ રડી ધડી,
સહુને દેવા સન્દેશો જે સાંપડ્યો.

“ અરે વાહરે વાહ ! સન્દેશો તો જહુ
તરસ આપ્યો હો ! ” કાવ્ય પુરૂ થતાં સુમ-
નલાલ બોલી ઉઠ્યો.

“ આ કાવ્ય ક્યારે લખ્યું ? ” નંદલાલે
પ્રશ્ન કર્યો.

“ ચારેક વર્ષ પહેલાં લખેલું. આ મુસિ-
કનો અધિપતિ દર મહિને એકાદ કાવ્યની
ઉપરાણી કર્યાં કરે છે. આ વખતે નવું લખ-
વાનો વખત ન્હોતો તેથી આ અગાઉના
લખેલા સંગ્રહમાંથી મોકલ્યું. ”

“ સારું તો છૂટ્યાં. હું તો માનતી હતી
કે આ અગાની તરીકેનો આશ્લેષ અમ્હારા
ઉપર છે, પણ ચાર વર્ષ પહેલાં કાવ્ય લખાયું
છે એટલે અમ્હારો કેસ મંજૂર છે. ”
કપિંજલા હસી પડી.

“ ત્હમને તે અગાની કહેવાય ? હું ઇચ્છું
હું કે ત્હમારા જેવો સંસાર સર્વનો હોય. ”
વસંતે આમ કહેતાં કહેતાં પોતાને માટે
નિશ્વાસ નાંખ્યો.

“ વારું એ આધિપતિ દર મહિને કવિતા
માગ્યાજ કરે એ શું ભૂલ કરતા નથી ? કવિ
એ શું કવિતા લખવાનો સચો છે કે ન્યારે
જોઈએ ત્યારે કવિતા ચિતરી કાઢે ? ” કપિં-
જલાએ વસંતની લાગણી સ્થમજી નવાથી
વાત ફેરવવા ચાતુર્યપૂર્ણ પ્રયત્ન કર્યો.

“ મ્હને લાગે છે કે ધણીખરાઓ એવી
ભૂલ કરે છે. એક અધિપતિની મ્હને મૂલોકાત
ચઢ સારે તેણે કહ્યું કે ‘ એક સામગ્રી હસ ત્યાર
કવિતા લખી કાઢેને, એટલે મ્હારા અડવાડીક
પત્રને આડેક અડવાડીયાં નિરાંત થાય. ’ જેઓ
આવી રીતે કવિતાની ઉપરાણી કરે છે તેઓ
કવિતાનું સ્વરૂપ સ્થમજી ચક્રતાજ નથી. ”

આવી રીતે વિવિધ તરેહની વાતમાં ને
વાતમાં રસતો ખુરી ગયો. બુજગપુરની સીમમાં
ગોડું દાખલ થયું.

પ્રકરણ સોળમું.

કપિજંલાનો કડવો અનુભવ.

સુગંધપુરમાં આવ્યા પછી વસંતને જાણ્યું કે લલિતા જીવતી નીકળવાની આશા ડોગટ છે. વસંતના આવ્યા પહેલાં કુંતલપુરથી હરિલાલ પણ આવી પહોંચ્યા હતા. પ્રભુલાલ, હરિલાલ, નંદલાલ, હુમનલાલ તથા વસંતે નદીને કાંઠે કાંઠે દૂર સુધી માથુસો મોકલી સાથે પોતે જતે જઈ તપાસ કરી પણ કોઈપણ રીતે લલિતાના કંઈપણ સામાન્યાર મળ્યા નહિ. નદીનું પૂર માત્ર એકજ દિવસ રહ્યું, પણ લોકોને તેથી બહુ ત્રાસ થયો. કેટલાકનાં દોર તણાયાં, કેટલાકનાં ખેતરમાં કરેલા અનાજના ઢગલા સાથે થઈ ગયા કેટલાકના કડબના ઓધામાં પાણી ભરાઈ મોટી તુકસાની થઈ. મકંડી મોટી તુકસાની માથુસની હતી. નદીકાંઠાનાં ઘણાં ગામેમાંથી માથુસો તણાઈ હતાં. માવડામાં પાણીનું આટલું મોટું પૂર આગાઉ કોઈ દિવસ આવ્યું નહોતું. આ માત્ર કુદરતના કોપ જેવું થયું.

પોતા ઉપર કલંક ચડ્યું એમ યમુનાને લાગ્યું. પ્રભુલાલે યમુનાને, દપકો બહુ આપ્યો પણ થયું તે ન થયું થઈ શક્યું નહિ. દ્વંધ ઢોળાયું તે ઢોળાયું.

હરિલાલને આ ખત્રાવથી બહુ લાગી આવ્યું. કુંતલપુર તેડાવવાની લલિતાની વિનંતિનો અસ્તિત્વ કયો એટલુંજ નહિ પણ જવાબમાં કાગળમાં દપકો આપ્યો તે માટે હરિલાલને બહુ પશ્ચાત્તાપ થયો. લલિતાના દુઃખમાં શું કુદરતે તેને મદદ કરી? જલકુંવરના ત્રાસથી કંઠાએલી લલિતાને પિતાએ આશરો

નું આપ્યો ત્યારે જળદેવતાએ પોતાને ખોળે લીધી? હિંદુ સંસારમાં દિકરીઓની આવી દશા ક્યાં સુધી રહેશે? હરિલાલ-કુંતલપુરનો મુત્સદી કામદાર-આ વિચારે દુઃખદરિયામાં ડુબ્યો, જેમ જેમ ઉંડો ઉતરતો ગયો તેમ તેમ તેની મુંઝવણ વધતી ગઈ. અનેક માથુસને હિમ્મત આપનાર હરિલાલ પુત્રીના જીવનના આવા અંત માટે અંતરમાં રડ્યો. કેવા કેવા ઉદેશથી પુત્રીને ન્દાનપણથી ઉછેરવામાં પોતે ખાસ ધ્યાન આપ્યું, સ્ત્રી સમાજમાં લલિતાનું જીવન ઉપયોગી થાય તે માટે કેવા કેવા સંસ્કારો તેનામાં, પ્રેમ અને આખરે એ સર્વ અભિલાષ, ઉદેશ ને સંસ્કાર મનમાં ને મનમાંજ રહ્યા.

વસંતે જતે લલિતાની તપાસ કરવામાં ખામી રાખી નહિ. લલિતાનું શું થયું તે ગમે તે જેખમે જાણવાનો તેનો ઇરાદો હતો. અંતરમાં ધ્રુપાઈ રહેલો લલિતા પ્રત્યેનો પ્રેમ પૂર્ણભાવથી પ્રકટ્યો. જ્યાં સુધી અભ્યાસ કરવો ત્યાં સુધી સ્ત્રીનો વિચાર સરીખો પણ ન કરવો એવી દૃઢ માન્યતાવાળો વસંત આજે લલિતા પાછળ દિવાનો બન્યો. પોતાની બેદરકારી માટે હવે તે પસ્તાયો. કપિજંલાએ તેને બહુ ધીરજ આપી, સંકટ સમયે શાન્ત થવા સમર્થભવ્યું. સ્નેહી જતેનો સહવાસ દુઃખમાં કટોકે બધો દિલાસારૂપ છે તેવું વસંતને પ્રત્યક્ષ જ્ઞાન થયું.

સર્વ કોઈ લલિતા માટે કંઈ ખબર મળે તે સાંભળવા ઉત્તેજિત હતું, માત્ર એકલી જ્ય-કુંવર આ બાબતમાં બેદરકાર હતી તેને મન તો ટાંકે પાણીએ ખસ ગયું. તેના હૃદયમાં લલિતા પ્રત્યે મૃગથીજ ખરાબ બાવ હતો, એટલે તેની પાસેથી બેદરકારીનીજ આશા

રાખી શકાય. મનમાં આ પ્રમાણે ભાવ હતો પણ ઉપરથી થોડો ડોળ જ્યકુંવરે કર્યો. ચતુર કપિજલા આ ડોળ સહમજી ગઇ. લલિતાની સ્થિતિ કદપવા માટે કપિજલાએ યમુના તથા જ્યકુંવરનાં સ્વભાવનો અભ્યાસ આદર્યો. યમુના બહુ સહમજી તો નહિ પણ ભોળા હૃદયની તેને જણાઇ, ત્યારે જ્યકુંવરની અજ્ઞાનતા ને અભિમાન અસીમ જણાયાં. સર્વે લલિતાની તપાસ વિષે વાતમાં ગુંથાયાં હતાં ત્યારે લાગુ બેસી કપિજલાએ જ્યકુંવરને વાતમાં ઉતારી.

“જ્યકુંવર, બહેન ! તમારું ગામ બહુ સુંદર છે હો !”

“સુંદર છે, પણ સારું નથી.”

“એમ કેમ ?”

“મને જે ખરી રીતે પૂછો તો શુન્ય ગણુ જેવું સારું હતું તેવું ખરાબ થઇ ગયું છે.”

“કારણ ?”

“કારણ માત્ર એકજ છે. જ્યારથી છોડરીઓ ભણવા શિખી ત્યારથી. ગામની મરજાદ ગઇ, લાજ ગઇ, આખર ગઇ અને છોડરીઓ છોટલી થતી ગઇ.” જ્યકુંવરે હૃદયમાં રમી રહેલી વાતો બહેનમાં મૂકી.

“ત્યારે લોકો છોડરીઓને ભણાવે છે એ બૂલ કરે છે નહિ ?” કપિજલાએ પેટમાં જઇ વાત કદાવવા તજવીજ કરી.

“અરે આખા ગામનું નખોદ કાઢી નાખ્યું. તમે બહેનનાં હો તો માફ કરજો બહેન, પણ તમારાં બહેનનાં કરતાં અમ્હે સાત દરજ્જે સારાં. તમે લોકોએ ભણાવે શું ઉઠાવ્યું ? તમે બહેનનાં સુધારા કરવાનો ટોંગ કરો છો. બધું એ સુધારાનું પુંછડું. ગાનિ-

જમણો ગયાં, રડવાં કુટવાનું ગયું, શતાણીની લીજજત ગઇ, પુરોહિતમ માસમાં તીર્થમાં સ્નાન કરવાનું ગયું, મન્દિરનાં દર્શન ગયાં, ને જે ધડી કોઇની વાતો કરવાનો આનંદ પણ ગયો.” જ્યકુંવર ખીલતી ગઇ.

“તમારા કહેવા ઉપરથી તો સમાજને બહુ નુકશાન થયું લાગે છે ?” કપિજલાએ ભોળાપણુ છતાં વાતો ટોંગ આદર્યો.

“નુકશાનની તો વાતજ જવા દો. એ તો તમારા જેવાં કોઠજ સારાં હોય તે આમ કબૂલે, બાકી તો જરા પણ જૂની વાતો કરીએ ત્યાં તો ‘તમે કુશલીબેર, નિંદાબેર’ એમ આરોપ મૂકે. તમે એમ મંનો છો કે છોકરીઓને ભણાવવાથી ફાયદો છે ?”

“ફાયદો તો થણાય છે.” કપિજલાએ ધીમે રહીને રોકડું પરખાવ્યું.

“એ તમારી બૂલ છે. આ અમ્હારી લલિ રાજ એ ફાયદાનું પુરાણ સંભળાવતી પણ તેનો પોતાનો અંત ક્ષી રીતે આવ્યો. તેની તમને કંઈ ખબર છે ?” ભણતરથી ફાયદો છે એ સાંભળી અંદરથી છેડાયેલી જ્યકુંવરે લલિતાનું દબાંત આંખું.

“તે તો બિચારાં નદીમાં તણાયાં ખીલું શું ?”

“અરે શેનાં તણાયાં ? એ તો એનું કાળું કરેલું તે નદીમાં પડી આપધાત કર્યો !” જ્યકુંવર પેતાતા મૂળ સ્વભાવ પર આવી.

કપિજલાને આ સાંભળીને આપધાત થયો. અજ્ઞાનતા કેટલી હદસુધી કામ કરે છે તેનું ભાન થતાં તેને દયા આવી. અજ્ઞાન મનુષ્યો મરેલાં મનુષ્યો પર પછુ વેર લેવાંને ચૂકતાં નથી.

“તમે એક મૃત્યું પામેલી વ્યક્તિને ગેર-ધન્નાક કરો છો. જ્યકુંવર બહેન ! તમારી જગ્યાએ જે કોઇ ભણેલો જો હોત તો તે આ પ્રમાણે ન કરત ભણતરનો એ એક

શાયદો. લલિતાતું શું ચું તેના હજી ચોક્કસ ખબર મળ્યા નથી. એ બિચારી સો વર્ષ જીવે. એ જીવતી નીકળશે તો બહુતર શું છે તેનો ત્હમને કંઈક ખ્યાલ આવશે. ત્હમને એણે કંઈ શિખામણ આપી હશે તે શિખામણ લેવાની ત્હમારામાં શક્તિ નથી તેથી ત્હમે તેવું ખરાબ બોલો છો. ત્હમારા ખરાબ વર્તન તરફ પણ દયા બતાવી ત્હમને સુધારવા ત્હેણે પ્રયત્ન કર્યો હાગે છે. એ બહુતરનો ખીએ શાયદો.” કપિંજલાએ દૃઢતાથી વચન બાણ ક્રેક્યાં.

“ત્હમે પણ લલીની ખેન જેવાં લાગો છો. લાંચુ લાંચુ માથણ કરી લોકોને જીવાવામાં નાંખવાની ભણેલીઓની ક્લા દું સારી રીતે પારખી ગઈ છું. ત્હમારા કરતાં હું પાંચ વરસ મોટી છું, મ્હેં પાંચ દિવાળી ત્હમારા કરતાં વધારે જોઈ છે, એટલે ત્હમારે મ્હને કંઈપણ વધારે સહનજવાની જરૂર નથી.” જયકુંવર કપિંજલાની સાથે હરિશ્ચંદ્રમાં ઉતરતી હોય તેવી કડક બરી.

“ત્હમે પાંચ દિવાળી વધારે જોઈ છે તે માટે હું ત્હમને માન આપું છું, પણ સાથે સાથે કહું છું કે મોટાપણ અકલ્પ્યો મળે છે નહિ કે હમ્મરથી.”

“જેસ જેસ અકલ્પવાળો ! તણ ચોપડી ભણનારીઓમાં બહુ અકલ્પ આવી ગઈ. હું લાલપાલ રાખું છું ત્યાં તો ચંદ્રતી નય છે. અલી તું મ્હને કેનારી કોણ ?”

કપિંજલા તો આ સાંભળીને દંઝ ચઢી ગઈ. એરના પાંખામાં એજ મળ્યું. કપિંજલા કંઈ કહેવા ન્નય છે એટલામાં ડેલીમાં દાખલ થયેલા જે ખેડુતો તરફ વેળું

ધ્યાન ખેંચાયું. આ એરી નાગણ સાથે વધારે વાત કરવી પડતી મુશી તે ખેડ પામી લલિતાના કંઈ સમાચાર આવ્યા હશે એ ઇતેન્જરીથી બધાં પુરુષવર્ગ હતા, ત્યાં ગઈ.

આવનાર ખેડુતો તરફ વસંતે આતુરતાથી જોઈ રહ્યો. પ્રભુલાલે તુરતજ એક ખેડુતને ઝાળખી પ્રશ્ન કર્યો.

“ખીમા પટેલ ! કેમ કંઈ ખબર મળ્યા ?”

“બહુ તપાસ કરી પણ કંઈ ખાતરીપૂર્વક ખાતરી મળી નહિ. અહિંથી ચારેક ગાઉ દૂર નદીના કાંઠપર એક ભરવાડનો નેસ છે, ત્હેણે એક વાત કહી.”

‘શું ?’ વસંતે આતુરતાથી પ્રશ્ન કર્યો.

“તે ભરવાડ કહેછે કે ગઈ કાલે બપોરના. તેના નેસ આગળ નદીના કાંઠા ઉપરના બાવળના ઝાડવા આગળથી કોઈ જે લાસ મળી આવી. બન્ને લાસ સ્ત્રીની હતી. એ બન્ને લાસને તેણે બહાર કાઢી. પાંચ છ કલાક લાસ રાખી પણ કોની લાસ છે તેની કંઈપણ ઝાળખ ન પડવાથી ત્હેણે પોતે એ બન્ને લાસને અગ્નિદાહ કરી દીધો છે.” ખીમા પટેલે હળવે હળવે વાત કરી.

“પણ એ લાસનું કંઈ વર્ણન ત્હમે પૂછ્યું ?” પ્રભુલાલે હસકેને હસ્યે પ્રશ્ન કર્યો.

“હા” આમ કહી ખીમા પટેલે બન્ને લાસનું વર્ણન કરી બતાવ્યું. આમાં એક લાસનું વર્ણન લલિતાને મળતુંજ આવતું હતું.

વર્ણન સાંભળતાં દૂરથી ચંચુના ઘોડા કાઢી રહી પડી.

“હા એજ લલિતા.”

સ્નેહ-સંભારણાં.

લેખક: શ્રીયત મનુલાલ રણછોડલાલ મજાસુદાર.

(ટાળ-લીંઝે મદારી ચુંદડી')

સખિ ! સ્નેહનાં 'સંભારણાં' અમૂલ,
આછાં તો યે ગીઠાં સખિ !
સખિ ! સ્વર્ગીય સુવાસ શાં મદુદસ :
હો સ્નેહનાં સંભારણાં સખિ !

હૈયાનાં અગીઘટ એકમેક દાલવી
કરવી કલ્લોલ ભર કેલિ રે :
પ્રેમનાં પિયુષ પીવાં, એ પાણુ ગીઠું
—એથી યે ગીઠાં સંભારણાં—
હો સ્નેહનાં સંભારણાં સખિ !

કે'કે' કુદરત સાથ ઉંઠું ઉંઠું એલધું
આંખડીથી નયું ઉઠેલધું રે :
અજાણ અમુની આંખી ચાવી, એય મોધું
—એથી યે મોધાં સંભારણાં—
હો સ્નેહનાં સંભારણાં સખિ !

રસનાં યોગી ચઈને રસયોગ સાધેવો
અદ્વૈત સુચો ગઠવવાં રે :
હેતરસ, હેતાણુ હેતાવી, એ પાણુ રૂઠું
—એથી યે રૂઠાં સંભારણાં—
હો સ્નેહનાં સંભારણાં સખિ !

બહાલ ભયાં ઉરથી સત્સારવાણું જ્ઞાને
હૈયાં ખોલીને હેત કીલવાં રે :
ઉલ્લાસથી આત્મા ભીંજાય, એમ કેલું !
—એથી યે કેવાં સંભારણાં—
હો સ્નેહનાં સંભારણાં સખિ !

ગર્ભવંતિ સ્ત્રીએ શું કરવું ?

લેખક : ડૉ. અમૃતલાલ હ. ખટેલ.

ડી. પી. એચ., વી. હેલ્થ ઓશીસર-ગુરત.

૧ સખત ઉલટી થતી હોય તો ડોક્ટર કે વૈદની સલાહ લેવી.

૨ કબજાયાત દુર કરવા યોગ્ય ઉપાય લેવો.

૩ સાતમો મહિનો શરૂ થાય કે તરતજ પ્રસુતિ માટે સંવર્ણી તૈયારી કરવી.

૪ સુવાવડ માટે અગાઉથી કરેલી ગાઠવણ મુજબ પાસ થયેલી દાઈ અથવા નસને બોલાવવી.

૫ બને હ્યાં મુઘી દરમહિને ડોક્ટર પાસે પેસાબ તપાસાવવો.

૬ સોજ ચડે, પેસાબ કમંતી આવે કે રોજ માથું દુખે તો દવા કરવી.

૭ બ્રહ્મચર્ય પાળવું.

૮ સાદો પણ પુષ્ટિકારક ખોરાક લેવો.

૯ આળું શરીર સંપૂર્ણ રીતે સ્વચ્છ રાખવું.

૧૦ સારાં પુસ્તકો વાંચવાં અને સાંભળવાં.

પૂર્વ સ્મરણ.

લેખક: શ્રીયુત, "નયવિનય."

શમણાં આવે, નય

સખીરી ! દિલ દર્દે ચીરાય;

પૂર્વનાં શમણાં આવે, નય.

કુંજ-નિકુંજે કોકિલ દહોકે વનવન વેણુ વાય,

સખીરી ! પ્રાણતેજ પથરાય;

અંતર ઉડા બોલ ઝીલતાં ઉર આતંદ છવાય,

સખીરી ! આત્મરંગ ઉભારાય;

કહે ને કેમ ક્યાં વિસરાય ?

પૂર્વનાં શમણાં આવે, નય

પરિમલ પુષ્પે ભૂંગે યુગ્મતો

ત્રેમ ગીતડાં ગાય,

સખીરી ! પશગતે શું રહાય ?

રસતરસ્યાં દિલ આપણુ એવાં

ત્રેમકુંજ મતિ ધાય,

સખીરી ! ઉરસરવર છલકાય;

કહે સૌ કેમ ક્યાં વિસરાય ?

પૂર્વનાં શમણાં આવે, નય.

વિમલ પૂર્ણિમા ખીલી રહીયાળી

ચંદ્ર સરિતે નહાય,

સખીરી ! વિશ્વ સકળ ભોળાય;

ઉભાં એટારીં નિજ પિયુ રદતાં,

એકે વિભુની નહાય,

સખીરી ! રાી ઉભવણ એ ધ્યંય:

કહે એ કેમ ક્યાં વિસરાય ?

પૂર્વનાં શમણાં આવે, નય.

શમણાં આવે, નય

સખીરી ! દિલ દર્દે ચીરાય;

પૂર્વનાં શમણાં આવે, નય.

ગર્ભવતિ સ્ત્રીએ શું ન કરવું ?

લેખક : ડૉ. અમૃતલાલ હ. પટેલ.

ડી. ખા. એચ., વી. હેલ્થ ઓફીસર-મુરત.

- ૧ આજસુ બની પડ્યા રહેવું નહિ, પણ ઘરનું સાધારણ કામ કરવું.
- ૨ કાંકરા, કોયલા, માટી અને બહુ મસાલાવાળી ચીજો ખાવી નહિ.
- ૩ અપચો થાય તેટલું ખાવું નહિ.
- ૪ માદક પદાર્થો પીવા નહિ.
- ૫ સખ્ત જીલામ લેવા નહિ.
- ૬ ડાક્ટર દે વૈદની સલાહ વગર કોઈ દવા ખાવી કે લગાડવી નહિ.
- ૭ સખ્ત મહેનત કે મજૂરી કરવી નહિ.
- ૮ પુરા દીવસે બજાદ ગાડીમાં કે ગાંડામાં મુંસાંફરી કરવી નહિ.
- ૯ શોક, ક્રોધ અને દોષ કરવો નહિ.
- ૧૦ સુવાવડની યોગ્ય વ્યવસ્થા ન થાય તેવાં સ્થળો રહેવા જવું નહિ.

પાકશાસ્ત્ર સંબંધી થોડીક સુચનાઓ.

લેખિકા:—શ્રી. દિવાળીજીવેન ડીજીભાઈ રાઠોડ.

મનુષ્યની ઉત્પત્તિની સાથે સાથેજ ભોજનની આવશ્યકતા ઉત્પન્ન થઈ છે. ભોજન વિના ધણી દિવસ જીવવું અસંભવિત છે. જન્મ થયા પછી બાળકને ખોરાકની પ્રથમ જરૂર પડે છે. તેથી ગળથુથી પાવામાં આવે છે, અને અમુક દિવસ પછી તેનાં શરીરના પોષણાર્થે માતાનું દૂધ શરૂ થાય છે, અને હિન્મતની શક્તિના પ્રમાણમાં પછી ખોરાક ખાવા માટે છે.

પરંતુ ખોરાક રાંધીને જમવો એ કષ્ટારથી શિખ્યા તે નહીં કઠી ચકાતું નથી. શરૂઆતમાં મનુષ્યો ફૂલફળ ખાઈ પોતાનું જીવન વ્યતિત કરતા હતા. ત્યારપછી પશુઓનું કાચું માંસ એ સુખ્ય ખોરાક હતો. જમ જમ તેઓ સભ્ય થવા લાગ્યા તેમ તેમ ખોરાકમાં ફેરફાર માંડ્યો. કાચા માંસ અને ફળાદિ અગ્નિમાં સેપીને ખાવા લાગ્યા. પરંતુ હવે તેઓ ખોરાક ખાતા નથી. દાઝના સમયમાં તો ખોરાક બનાવવામાં થી, તેમ અને વિવિધ મસાલાનો ઉપયોગ કરે છે. જતાંએ ફેટલાક મનુષ્યોને તેથીએ લોજન સ્વાદિષ્ટ લાગતું નથી. દાઝમાં ભોજનને અગ્નિમાં સેપીને ખાવાની વાત કરીએ તો દારી થાય. પરંતુ ખરું જોતાં થો, મસાલા નામેયો ખોરાક પચવામાં મારે પડે છે, અને સેકેતો, તથા બાફેતો ખોરાક વહેતો પડે છે. યૂરોપમાં ધણે લાગે માંસને આશીને ખાવ છે; મસાલા વગેરે તેમાં તોખતાં નથી. માંસદારી હિંદ

વાસીને તેમ ખાવાનું દહેતામાં આવે તો હસે. પણ યૂરોપના લોકો કાંઈ મૂર્ખ નથી કે મસાલા નાંખીને પોતાનાજ પેટને રાગીજ બનાવે !

ખોરાક રાંધવો એ સભ્યતાનું એક અંગ છે. જમ જમ સભ્યતા વધતી જશે. તેમ તેમ રસોઈ કરવાની રીતમાં પણ ફેરફાર થતો જશે. પરંતુ આરોગ્યની ઇચ્છા રાખનાર એ સિદ્ધાંત પર આવે છે કે ખોરાક પોતાના અસહ્ય રૂપમાં થયો જલદી પચે છે, તે કાયદાકારક નીવડે છે.

ભોજન બનાવવાની સાધારણ રીતે ચાર રીતો છે:

(૧) બાફવું.

બાફવાથી પદાર્થોની સાર-અજવધ કે ભાગ નીકળી જાય છે. એવા પદાર્થોનો રસો ખાવો ઉપયોગી છે, માત્ર બાફીને બનાવાય છે. પરંતુ એનું સત્ત્વ ઓસાગર્ભમાં નીકળી જાય છે, તેથી ઓસાવેતો માત્ર વધારે કાયદાકારક નથી.

બટાટા, સોંઘિયા, સકરીયા વગેરેને તેની જાણ સાથે બાફવા જોઈએ. તેની તેનું સત્ત્વ નીકળી જતું નથી.

(૨) તળવું.

પુરી, કચોરી, બજણાં વગેરે તળીને ખાંરી ચકાવ છે. તળકથી પરતુનો સ્વાદ સારો લાગે છે, તે સાથે તે કંટાળે અને છે, અને પચવામાં વાર લાગે છે. અનુભવથી

જાણીએ છીએ કે હો કે તેવની તમેથી વ-
સ્તુઓ ખાધામાં બારે પડે છે; તે પચતાં
વાર લાગે છે.

(૩) સેકવું.

રોટલી, રોટલા, બાપરી વગેરે સેકીએ
તેવારે કરવામાં આવે છે. ગરમ અને ફૂલેલી
રોટલી, ટાટી અને બગર ફૂલેલી રોટલી કરતાં
વધારે જલ્દી પચે છે.

(૪) ભૂંજવું.

મધુ, માણી, અમરા વગેરે ભૂંજવાથી
જાતે છે. કોઈ પણ પદાર્થને આપણે કાચા
ખાઈને પચાવી શકતા નથી કદાચ કોઈ પ-
ચાવતા હશે તો તેથી હોમરીને અવિઞ્ઞ થયું
પડે છે. ખોરાકને રાંધવાથી તે નરમ અને
પચવા યોગ્ય જાતે છે. રાંધવાથી તેમાંના
ગળ્યો અને લોહી જેવો ભાગ ખોરાકમાં
બગી જાય છે.

ભોજન સામગ્રીમાં શારીરિક રોગોના
ખીજ, કાંઈ, ગંઠાડી અને તેનાં છાંં રહે છે.
તેથી સફાઈ કરી ખુબ 'ધોઈનેજ' વંચસામાં
લેવી. કુખને ઉકાળ્યા પછી 'પીવું' કે જેથી
તેમાંનાં જંતુ નાશ પામે.

રસોઈ કેમ કરી તે વિષે શુશ્રુષુન્દરીમાં
ધણીએ પાકાપાચ નીકળ્યાં છે, તેથી વધારે
તે લખનાં આવે એ મારે આવરજક જાગ્યું

છીધા પછી રસોઈમાં રાખી ન મૂકવું પણ
તેની જગાએ મૂકી દેવું. રસોડું સ્વચ્છ હશે,
તો રસોઈ પર અને રસોઈના ઉપયોગ કરનાર
પર સારી અસર થશે.

હજી ચોખાને તપેલીમાં ઝોરવાં પહેલાં
સ્વચ્છ પાણીથી સાફ કરી ધોઈ તેના તમામ
મેલ કાઢી નાંખવો.

કણેક ભાંધતાં પહેલાં હાથ ધોઈને સાફ
કરવા જોઈએ. નહિ તો હાથનો મેલ તેમાં
આવે અને કણેક કાળી થાય.

તેવાર ઘણેથી રસોઈને હાથેથી કાઢવી
નહિ. અમર્યા કે તવેલા વડે લેવી કે, પીરમીતી.

(૨) સ્વચ્છતા જેટલીજ હવીની આવ-
જાની જરૂર છે. લાકડા, કોલસા કે રાંધ
ખાળવાથી ધૂમાડો કે મેલ ઉત્પન્ન થાય છે,
તે રસોડામાંથી બહાર નીકળી જવા જોઈએ.
ધૂમાડો રસોઈ કરનારને હેરાન કરે છે, અને
તેમાં જે ધીરજ રાખવી જોઈએ તે આંખો
બળવાથી રૂઢી ચકતી નથી. રસોઈ કરવાથી
જે કાચોનિક મેલ ઉત્પન્ન થાય છે, તે
ચીરીને માટે ધણી ખરાબ વસ્તુ છે. પ્રમાણ
કરતાં વધારે મેલ વધારી મનુષ્યના પ્રાણને
હાનિકારી છે.

નાજીક કામ છે. પ્રાચીન સમયમાં બટારાખ-
વાનો રિવાજ નહોતો. તે સ્ત્રીઓજ કરતી.
જે સ્ત્રી સ્ત્રોષ કરવામાં કુચળ હોય છે, તે
પેતિ ધાયાં પ્રમાણે આખું જગત બનાવી
ચકે છે-પછી ભલે તે ગમે તે દેશની સ્ત્રી
હોય ! પ્રાચીન સમયમાં રાણી કે મહારાણી
પણ પોતાના હાથે સ્ત્રોષ કરી, પતિ કે
પુત્રને જમાડવામાં મોટાઇ માનતી હતી. તેમાં
તેઓ લંબળ કે સંકેત ધરતાં નહિ.

જે સ્ત્રીઓ સ્ત્રોષ કરવાનાં કામને હલકું
સમજે છે, તેઓ બૂધ કરે છે. પોતાના હાથે
સ્ત્રોષ કરી, પોતાના સ્વામી, ભાઈ, કે પિતા
પુત્રને જમાડવામાં આનંદ રહ્યો છે. સ્ત્રીઓના
બધા ગુણોમાં સ્ત્રોષ કરવાનો ગુણ સર્વથી
આવશ્યક અને મુખ્ય છે.

જે સ્ત્રીને સ્ત્રોષ કરતાં ન આવડતી હોય,
તે ન જુવું દુઃખકારક બીજું એકે નથી.

સ્ત્રીઓ જો સંધ્યાના કાર્યમાં નિપુણ
હોય, તો ખર્ચમાં બચાવ સારો થાય છે,
અને સ્ત્રોષ સારી અને પુષ્ટિકારક અને છે.
લાડુતી સ્ત્રોષવાને શી ગરજ પડી છે, કે
આપણા ગૃહ લાયક સ્ત્રોષ કરે ? એમનું
ધ્યાન તો કટપટ એ પૂરું કરવામાંજ હોય ?

આજકાલ શ્રીમંતોની દેખાદેખીથી મધ્યમ
સ્થિતિના લોકોની અવરથા અસાધ્ય થઈ ગઇ
છે. તેથી સમજીને પોતાના દુર્યેજ સ્ત્રોષ
કરવાનું રાખે તો દ્રવ્ય અને જગમાં વધારો
થાય.

સ્ત્રોષ બનાવનારે મેલાં વસ્ત્રો પહેરવા ન
જેઇએ સાદું ધોઝેલાં વસ્ત્રો પહેરવાં. અબો-
દીયું પહેરવાનો રિવાજ છે, તેનું કારણજ
એ છે કે સ્ત્રોષ કરવામાં સ્વચ્છ વસ્ત્ર પહે-
રાય. પણ આજકાલ તો ખાસ મેલું પહેરી
સ્ત્રોષ કરીને જાડું મૂશી રાખે છે. આ રીત
સારી નથી. વગેરે અમુક ગતિનો રોગ થયો

હોય તેની બનાવેલી સ્ત્રોષ જમવી નહિ.
સ્ત્રોષ બનાવેલી કે બનાવતાં ખુશ્તી ન મૂકવી.
તેના ઉપર માખી ન બેસે તેની કાળજી
રાખવી, કારણ કે માખીના પગમાં માંદુર ન
પડે એવા ખૂસા પદાર્થો ચોટેલા હોય છે, તે
ખોરાકમાં ભળે છે, ને તેથી જમનાર ઉપર
માડી અસર થીમે થીમે થાય છે. માટે
ખોરાક ઢાંકીને રાખવો.

ભોજન ઉપર બળતણની પણ અસર
થાય છે. કોલસા પર કરેલી સ્ત્રોષ, લાકડા
અને છાણા કરતાં ગરમ પડે છે. બિન્ન
બિન્ન પ્રકારની લાકડાની અસર પણ બિન્ન
બિન્ન થાય છે- લીમડાના લાકડાથી સ્ત્રોષમાં
કંડવતિ માત્રમ પડે છે અને કંઈક એવધ-
વાળી બને છે(કહેવાય છે કે કોદવાળા જે
લીમડાના લાકડા ઉપર સ્ત્રોષ કરીને જઈ
તો કોદ મરી જાય.) મહુડાના લાકડાથી
સ્ત્રોષ બનાવીને જમવામાં આવે તો નિરાશી
મનુષ્ય રોગી બની જાય. કેરોસીનના સ્તવ
ઉપર સ્ત્રોષ કરવાથી તેમાં કોઇ કોઇવાર
ગ્વાસવેટની વાસ આવે છે. લાકડા પેર,
કે કાચા કોવરા પર બેસી ગરમ થયું હોય
કે ચા બનાવી હોય, અને બરાબર તે વાંસણ
જે ઢાંકવામાં ન આવ્યું હોય, તો તેમાં
ધુમાડાની વાસ આવે છે, ને કાંઈ જુદાજ
પ્રકારનો સ્વાદ માત્રમ પડે છે. લાકડાના સર્વ
બળતણમાં આંખાતું લાકડું બાળવામાં સર્વો-
ન્ન છે.

ચુસો, સગડી અને સ્તવ કરતાં એક
નવીન સ્વયંપાક યન્ત્ર-કુકર- (Cooker)
હસ્તી ધરાવે છે, તેમાં તળાતું કે સેકાતું
નથી, પણ જળ બાથથી-વરાળથી-સ્ત્રોષ
તેવાર થાય છે. સ્ત્રોષ સીજતાં તેમાંની વરાળ
ગીકળી જતી નથી, માત્ર બાથીને ખાવાના
પદાર્થો તેમાં તેવાર કરીને ખાવાથી ફાયદાકારક
બને છે. સ્ત્રોષ કરવામાં કપી ઘાડનાં વાસણોનો

ઉપયોગ કરવો એ પણ વિચાર કરવા જેવું છે, કારણ કે રસોઇ બનાવતાં સર્વ ધાતુ ઓછા કે વધુ પ્રમાણમાં પાણી સાથે ઓગળે. (Soluble) છે. તે ધોળ (Solution) રસોઇ બનાવતાં બોજનમાં ભળી જાય છે. હોમિયોપેથોના સિદ્ધાન્તોનુસાર નિરોગી શરીરે જે પ્રકારની દવા ખાય, તે પ્રકારનો રોગ થવાનો સંભવ રહે છે. જે દવામાં જે પ્રકારનો રોમ મટાડવાનો ગુણ હોય, તે નિરોગી અવસ્થામાં ખાવાથી તે પ્રકારનું દર્દ થાય છે. ધારો કે કબીનાઇનથી તાવ મટી જાય છે, પણ નિરોગી અવસ્થામાં ખાવાથી તાવ ચડે છે.

તાંબુ, પિત્તળ, એલ્યુમિનિયમ આદિ ધાતુઓ પાણીમાં ઓગળે છે. આ ધાતુની અસર આપણા શરીરપર થતી નથી એમ વિચારવું એ ભ્રમ છે. કલાઈ વગરના વાંઝાના વાસણમાં રસોઇ કરીને લાંબો વખત જમે તો તે જમનારનું મૃત્યુ થાય.

એલ્યુમિનિયમના વાસણમાં રસોઇ કરતાં એ ધાતુથી જે રોગ ચડે છે, તે રોગો થાય છે, તેથી તે ધાતુના વાસણ રસોઇ કરવા માટે વાપરવા ફાયદાકારક નથી.

રસોઇ બનાવવામાં માટીનું વાસણ સર્વથી ઉત્તમ છે. પણ તેમાં એક મુરદેહી છે,

તે એ કે દરરોજ એક નવું વાસણ વાપરવું જોઈએ, કારણ કે તે વાસણ ખરાબર સાફ થઈ શકતું નથી, તેથી જે મેલ-અરવચ્છ વાસણમાં રસોઇ કરે તો હાનિ થાય.

માટીના વાસણો પછી એવી ધાતુના વાસણોનું સ્થાન છે કે જેનો ધોળ નિરોગી શરીર પર પણ કયા પ્રકારની હાનિ પહોંચાડી શકતા નથી. એ ધાતુ તે સોતું અને રૂપું છે. તેનો ધોળ પૌષ્ટિક, અને નિરોગી, ને વિશ્વવર્ધક છે, પણ તેમાં રસોઇ બનાવવી એ અસંભવિત છે. તેથી તેનાથી ઉતરતા પ્રકારના વાસણ તે પિત્તળનું વાંઝણ છે. તે કલાઈવાળા વાપરવા; કલાઈ વગરના વાપરવા નહિ. તેમજ માટી વસ્તુઓ તેમાં દહીં ભરવી નહિ.

રક્તની સાથે લોહાના રજકણોનું રહેલું કેટલું આવશ્યક છે, તે સમજાવવાની આવશ્યકતા નથી. તે કણ વાયુમાંથી ઓક્સીજન (Oxygen) લઈને શરીર તથા લોહીમાં ખળો તેમાંનો મેલ ખામી સાફ કરે છે. આપણા ખાદ્ય પદાર્થોની સાથે લોહકણ શરીરમાં પ્રવેશ કરે છે. જે દૂધ લોહાનો પેશીમાં ગરમ થાય છે, તેમાં લોહાના રજકણ બને છે, ને તે આપણા પેટમાં દૂધની સાથે જાય છે.

ગુજરાતી હિંદુ સ્ત્રી મંડળ-મુંબઈ.

પ્રવૃત્તિને અહેવાલ.

સને ૧૯૨૩ ના સપ્ટેમ્બરથી તા. ૧ લી એપ્રિલ ૧૯૨૪ના સમય દરમિયાન મળકુર મંડળમાં નીચે મુજબ કામદાન થયું હતું.

દાદાભાઈ જયંતી,

તા. ૫-૬-૧૯૨૩ ને શુધવારે સંજે ચાર વાગે (એ. ટા.) શ્રીમતી સરોજીની નાઇડવા પ્રમુખપણા હેઠળ સપ્તમી કોમની સ્ત્રીઓનો એક નહેર મેળાવટો મારવાટી વિદ્યાલય હોલમાં રેશ-સાક્ત અને સ્ત્રી કેળવણીના હિમાયતી ર. ન. ડો. દાદાભાઈ નવરોજીની જયંતી ઉજવવા માટે કરવામાં આવ્યો હતો. આ પ્રસંગે મી. ફડેએ દાદાભાઈનું બાવલું સલામાં મૂક્યું હતું. મંડળમાં શોખતી સ્ત્રીઓએ દાદાભાઈ સળધી ખાસ રચેલું ગીત ગાય સમજાવ્યું હતું. બાદ મી. જડાંગીર જમશેદજી નીમાદલાએ સ્વગૃહ્યના સળધમાં જણાવવા લાયક લીધણ આપ્યું હતું. તેમજ સો. અવતિદાબાઈ ગોખલે, કુમારો બંચુભાઈ લોટવાળા અને સો. કુમુમંગેરી મંગળદાસ મુન્શીએ દાદાભાઈ સળધી સ્ત્રીઓને જણાવવા લાયક વિવેચન કીધ બાદ મહુખ શ્રીમતી સરોજીની નેહુજે પ્રસંગને અનુસરતું વિવેચન કીધા બાદ પ્રમુખનો આભાર માની સભા વિસર્જન થઈ હતી.

ભાષણો-તા. ૬-૧૦-૧૯૨૩ ને રોજ ગુજરાત સેવક સંમેલનના ત્રીજીય દૈન્યાવાલ દરરેવરામ વશીલે સ્ત્રી સેવા સક્તિ વિષે અને તા. ૨૦-૧૨-૨૩ ને રોજ શ્રીયુત રાવ કવિએ ચાહુ જમાનાની તારીર વિષે અને તા. ૨૪-૧૨-૧૯-૨૩ ને રોજ શ્રીધર ચાસોએ કળીસાખ્યાન વિષે માધવ બાગમાં અને તા. ૮-૨-૧૯૨૪ ને રોજ મી. જડાંગીર જમશેદજી નીમાદલાએ છવદસા રૂપર વિવેચન કીધાં હતાં.

મંડળની વાર્ષિક સભા.

તા. ૮-૧૦-૧૯૨૩ ને રોજ મંડળની દ્વિમા-ર્ષિક સભા થવા બે વર્ષના કામદાનનો રીપોર્ટ અને દિસાબ પસાર કરવાને તેમજ ચાહુ બે વર્ષને માટે પ્રમુખ અને વ્યવસ્થાપક કમિટીની રૂંટણી કરવાને લેડી લક્ષ્મીબાઈ જમશેદનદાસના પ્રમુખપણા હેઠળ મળી હતી. રાચવાતમાં મંડળનો રીપોર્ટ અને દિસાબ સર્વાતુમતે પસાર થયા બાદ કમિટીની નીચે મુજબ રૂંટણી થઈ હતી.

મંડળનાં પ્રમુખ તરીકે સર્વાતુમતે લેડી લક્ષ્મીબાઈ જમશેદનદાસની રૂંટણી કરનામાં આવી હતી.

નીચે મુજબ કમિટીની રૂંટણી કરવામાં આવી હતી.

નવી મેનેજીંગ કમિટી.

પ્રમુખ.

સો. લેડી લક્ષ્મીબાઈ જમશેદનદાસ, જો. પી.

ઉપપ્રમુખો.

- જમનાબાઈ ત્રિભોવનદાસ માળવી.
- લેડી કૃષ્ણાગવરી ચીમનદાલ સેતલવાડ.
- ધંચાબાઈ ભૂલાબાઈ દેસાઈ.
- તાંપીબાઈ રાવગર મોતીલાલ.
- જ. ચંદાબાઈ કામોરદાસ દેસાઈ.

સેક્રેટરી અને ટ્રેઝરર્સ.

- જ. રસીકમણી બાળમુકુંદરાય દેસાઈ.
- મંગળાબાઈ ગોડલાલ ફરીરય.
- સો. કળ્યાણી જવાનીદાસ મોતીલાલ.

લાયબેરીયન.

સો. જમનાબાઈ માધવલાલ મુન્શી.

સો. પુરુષાવંતી હસમુખલાલ જગીરદાર

સભાસભો.

સો. લીલાવંતી કીશાભાઈ પ્રેમચંદ

સો. મણીબાઈ હળીદલાલ હાપરીયા.

શ્રીમતી રતનબાઈ લક્ષ્મીદાસ મહેતા.

શ્રીમતી મણીબાઈ પરબુદાસ

શ્રી. ધનસુખજીવશી રામદાસ ડાહર

સો. મણીમનગવશી મનુભાઈ પંડ્યા.

„ સુધોચના અંપકલાલ મહેતા.

„ નીચકોરબાઈ હમ્મરદાસ લક્ષ્મીદાસ.

„ લક્ષ્મીદા લક્ષ્મીચંદ દમણીઆ.

„ અન્નવાળીબાઈ દારકાદાસ.

„ શુદાબાઈ મકનજી જુહાપાઠ.

ડૃ. વિજયાકુમારી ચતુરોડદાસ નેરા.

સો. માણેબાઈ મગનલાલ ઠોરાડાલ.

„ મોલીજીવશી દેવીદાસ બેલીસનદાસ.

„ લીમતી કૃષ્ણલાલ લીખાબાઈ મણીનાર.

નંદનવશી મણીનંદ હતપણિ.

„ સરસ્વતી પ્રતાપરાય જગડ.

જાહેર સંબંધો.

તા. ૧૦-૧૦-૧૯૨૩ ને રોજ મુંબાઈની મ્યુનિસિપલ કોર્પોરેશને બહુમતીથી આઠ વર્ષના નંદરના દુધાળાં જનવરો-ગાંધી તથા બેંસોને મુંબાઈના કલ્યાણનામાં ચતા વધનો અટકાવ રાખા ને દસાવ પસાર કર્યો છે તેના તરફ સદા-મ્યુનિ દર્શાવવાને મુંબાઈની સીએમની એક જાહેર સભા કુલશાળી દિંદુ સી મંડળ, જન મદિલા સમાજ, આનંદાકુલ સી મંડળ, સાવિત્રાપ્રમ, મંત્રિની સમાજ, સેવા સદન, દિંદુ મદિલા સમાજ, પચારે પ્રમુ મદિલા સમાજ, નિ હન્દી-અન નિમેન્સ બેસોસિયેશન. કનાયા સારસ્વત મદિલા સમાજ, દિંદુ લેકીસ સો. એન્ડ. લી. કલેજા આદય.દેકે. જ. ચંદાબાઈ કાશીદાસ, રેલાઈના પ્રમુખપણા નેકે. મળે દતો. આ પ્રસંગે મી. જદાશીર જમશેજી વિમાળાલ તથા, મી. જદાશીરે કચરોના વિચરને તરજા વિશે.

અન કીધા બાદ મીસ લીખાકુલ ઇ-છનીયરે નીચેનો દસાવ રજી કીધો દતો.

કરોવ.

મળકુરે જાહેર સભા મુંબાઈની મ્યુનિસિપલ કોર્પોરેશને મોટી બહુમતી આઠ વર્ષની અંદરના ગાંધી ને બેંસોના મુંબાઈના કલ્યાણનામાં ચતા વધનો અટકાવ કરનારો ને મ્યુનિ દસાવ પસાર કર્યો છે, તે વાસ્તે પોતાનો સદાનુમતિ પ્રદર્શિત કરે છે અને દિંદુ-આ ખાસ કરીને અંગેને પ્રસંગમાન તથા પારસી કોર્પોરેશને પોતાના મત આપ્યો છે તે મટે તેઓને મોટો આસાર દર્શાવે છે, આ સાથે આ સભા કોર્પોરેશનને જણાવવાની જરૂર જુએ છે કે દિંદુકયાનની ધણી મોટી તરની પેલીવાલીથી પોતાના આલખિયા મેળેવે છે તથા દિંદુપ્રભની તંદુરસ્તીનો મુખ્ય આધાર ધી દૂધ કપર રહેલો દોવાથી માત્ર આર્થિક દ્રષ્ટિએ જોતાં જોઈપણ દુધાળા તથા પેલીવાલીના જનવરોની કતલ દિંદુ-શ્યાનને મોટી હાની પુચાડનાર છે. પસાર થયેલા દસાવનો અમત્ત જેમ બને તેમ જલદી યાચાવા પગલાં કોર્પોરેશન જરૂર તથા મુંબાઈની તમામ પ્રબને સંતોષ આપશે.

ગરમા માટે મેળાવટો.

તા. ૧૫-૧૦-૨૩ ને રોજ નવરાત્રિમાં સી. એને જરમા ચાવા મટે મારવારી નિહાલય દોલમાં રાત્રે ૮ થી ૧૧ વાગ્યા સુધી એક મેળાવટો કરવામાં આપ્યો દતો. આ પ્રસંગે દોલને કુલપાન અને સોરલુધી અરજી રીતે રાજુગારવામાં આપ્યો દતો. આ મેળાવડાને અંગે સભાસરોમાંથી એક દંડ લખાવવામાં આવ્યું દંડ. અને સભાસરોએ લખાવથી ચાવી રંગ બરી દતી. આ મેળાવડામાં રાત્રેને કાલકા તથા પવાલાનો દદાખી આપવામાં આવી દતી અને કુલપાન લખ મેળાવડો નિષ્ફળન થયો દતો.

રનેક સંમેલન.

તા. ૨૧-૧૨-૧૯૨૩ ને રોજ લેસલા નર્મતી પ્રસાદીમાં રનેક સંમેલનનો એક મેળાવડો રેડ એનિવર્સ કોલેજના દોલમાં કરવામાં આપ્યો દતો. આ પ્રસંગે મનમજ ૮૦૦ એસોસિ દાખરી આપી દતી. આ પ્રસંગે સંવાદ, ગેડ, નાના, નાની

બાળકોમાં માટે ચુકીફૂર એર વગેરે સંગીત કરવામાં આવ્યું હતું. બાદ જ નમનાબાઈ ગોવિંદજી માધવજીએ ઉક્ત મેળાવડામાં ગરબા પ્રવાહ કરનારને રૂ. ૧૦૦) ના ધનામો આપવા માટે જણાવેલું હોવાથી તેમની તરફથી દરેકને પુસ્તકોના ધનમ તથા કીન્ડરગાર્ટન વર્ગમાં અભ્યાસ કરનાર બાળકોને ખાદીના કકડાના ડનાંમાં લેકી કૃષ્ણાંગવરી ચીમનલાલ સેતલવાડે વહેંચી આપ્યા હતાં. બાદ પ્રમુખનો તથા આ મેળાવડામાં સંવાદ, તથા ગરબા વગેરેમાં ઉત્તરનાર તમામનો આભાર માન્યા બાદ રીફ્રેશ-મેન્ટ લઈ મેળાવડો આનંદથી વિસર્જન પથો હતો.

સ્ત્રીઓની જાહેર સભા.

તા. ૧૩-૩-૧૯૨૪ ને રોજ સાંજે ચાર વાગે (૨ થાં. ટા.) મારવાડી વિદ્યાવલ્લ હોલમાં લેકી ધનબાઈ કાવસજી જહાંગીરના પ્રમુખપણા હેઠળ, ગુજરાતી હિંદુ સ્ત્રીમંડળ, ઈન્ડિઅન વિમેન્સ એસોસિયેશન ઈન મહિલા સમાજ, બ્રિગીની સમાજ, પધારે પ્રજા મહિલા સમાજ, અને બોમ્બે પ્રેસીડેન્સી વિમેન્સ એજ્યુકેટસ યુનિ-અનના આશ્રય હેઠળ મુંબઈની સઘળી કોમની સ્ત્રીઓની એક ખાસ જાહેર સભા સ્ત્રીઓને ધારા સભામાં સભાસદ થવાનો દક્ષ મળે તેને માટે નામદાર ગવર્નરને લખામણ કરવાને મળી હતી.

મંડળને મળેલી ભેટો.

૧. ૩૦૦ ની સાડા ત્રણ ટકાના વ્યાજની જોન શેઠ લાલદાસ પ્રજાદાસ કોઠારાં તરફથી વ્યાજ વાંપરવાડી સરતે મળી છે.

૨. ૧૦૮૫, અને રૂ. ૧૫૦) નું એક કમાર, મરહુમબાઈ બાનુમતી દામોદરદાસ દયાળના દેહીઓં લોઈ મંગલદાસ ઇશ્વરામ મહેતા અને બાઈ નરોત્તમદાસ ઇબીલદાસે મરહુમ બાઈના વિલ મુજબ મંડળને ભેટ આપેલ છે.

૩. ૧૦૦) ના નમનાબાઈ ગોવિંદજી માધવજી તરફથી રૂબરૂ સંમેલનતા મેળાવડા પ્રસંગે મંડળના શિક્ષણવર્ગોમાં શીખતી સ્ત્રીઓ અને દન્યાઓને ધનમ આપવા માટે મળ્યા છે.

ઈનામી ફંડ.

૧. પાર્વતીબાઈ દ્વારદાદાસ ત્રીભોવનદાસ

તરફથી ગુજરાતી હિંદુ સ્ત્રીઓ અને મોઢી વચની દન્યાઓને દર વર્ષે રીતિ, નીતિ અને શિયળ વગેરે સ્ત્રી ઉપદેશગી-વિષયો ઉપર લેખીત પરીક્ષા લેવા માટે રૂ. ૫૦૦ નું અને ૧૯૩૨ ની સાલનું ૧૭ ટકાના વ્યાજનું એક જોના વ્યાજની તકમકથી રૂ. ૧૫, ૧૦, ૫, ના ચતુરેકો ધનામો આપવા માટે મળ્યું છે.

૨. ૭) અરીઓને ૬૫૩ આપવા માટે એક જૂનું ઇન્કુબેટર તરફથી મળ્યા છે.

૩. ૧૫૦) સૈ. પાર્વતીબાઈ દ્વારદાદાસ ત્રીભોવનદાસ મંડળમાં લાઈફ મેમ્બર થયા તેના મળ્યા છે.

સ્વર્ગસ્થ સભાસદો તરફ દિલસોજી.

૧. રાગદારબાઈ સુંદરદાસ નારણદાસ, સૈ. ઇચ્છાબાઈ ભૂલાભાઈ દેસાઈ, સુલોચનાગવરી લક્ષ્મીદાસ માણેલદાસ, શુભાળબાઈ રાયચંદ્ર ભંભાણી, સૈ. ચન્દ્રભાગા કરસનદાસ મનમોહન દાસ, સૈ. જસબા તનમનરામ સૈ. મહુબાઈ દામોદરદાસ લાલજી, સૈ. ચંચળગવરી લાલભાઈ ડાસલાલ, શીમતી મદનગવરી રામચંદ્ર જની, સૈ. નંદનગવરી મણીલાલ જોશી. મળુર સભા સદોના સ્વર્ગવાસ થવાથી મંડળ દીલગીરી દર્શાવે છે અને તેની નોંધ લે છે.

સહયત સૈ. ઇચ્છાબાઈ દેસાઈ

મંડળનાં પેટન અને ઉપપ્રમુખ સૈ. ઇચ્છા-બાઈ ભૂલાભાઈ જીવલજી દેસાઈનાં બેદારક અવસાન માટે તેમના પતિ તરફ મંડળ તરફથી નીચે મુજબનો ઠરાવ દિલાસાપત્ર સાથે જોડ-લવામાં આવ્યો હતો:

ગઈ તારીખ ૨૭-૧૦-૧૯૨૩ ના રોજ મળેલી મેનેજિંગ કમિટીએ માંચે મુજબ ઠરાવ ધીધો હતો:

સહયત ઇચ્છાબાઈ લખી વખત થયાં આ મંડળમાં. ઉપપ્રમુખ હતાં. તેમના હૃદયદીવક અવસાનથી મંડળ તેમજ શિક્ષણવર્ગો અને લાયબેરી વગેરે વગેરે ખાતાંઓ તેમના માનાર્થે એક દિવસ બંધ રાખવામાં આવ્યાં હતાં. આટલું લખ્યું અને વાંચી પારીએ. બીજે કે સ્વર્ગસ્થ ઇચ્છાબાઈએ સીસુધારણના પ્રશ્નો અને પરી-પકારી કાર્યોમાં અતઃકલ્પની લાગણીથી મંડળના

કાર્યક્રમમાં ખંત અને ઉત્સાહભરેલો દિસેલો આપ્યો છે. દસમુખા અને મિલનચાર સ્વભાવથી તેઓ સર્વને મિત્ર થઈ પડ્યા હતાં. મરહુમબાઈ ઇચ્છાબાઈએ ગુજરાતી સ્ત્રીવર્ગમાં રાજદારી અને કેળવણી વિષયની ધણીબરી દિલસાલોમાં લખાણ અને બાંધણે દ્વારા સારી જગતિ કીધી હતી. આવા એક ઉત્સાહી કાર્યકર્તાના અસાનથી ગુજરાતી હિંદુ સ્ત્રીમંડળને ખોટ મટે એ સ્વભાવિક છે. પ્રસંગોપાત આ ભક્તી હાર બાઈએ આ મંડળને તેમજ અન્ય પાર-માર્થિક ખાતાઓને આર્થિક મદદ સારી કરી છે. ગુજરાતને આવાં સ્ત્રી રત્નોની ખોટ છે. દેશો-નતિની ઉર્મિઓ ધરાવનારી સ્ત્રીઓમાં સ્વમંથ ઇચ્છાબાઈનું નામ હવે અને રહેશે. ઇંગ્લાંડ દેશમાં મુસાફરી કરનાર હિમતવાન પરગણુ બાઈ ઇચ્છાબાઈના શોકમરક અવસાનની નોંધ લેતાં

અમો ધણીજ દિલગીર છીએ. આ પૂરવશાળી આત્માને ઇશ્વર સાંતિ આપે એજ.

વિધવા થયેલાં સભાસદો પ્રત્યે દિલસોછ.

બાઈ સુદરબાઈ તંડરાન ગ્રામજી, બાઈ લીલાવંતી મોતીલાલ ત્રિભોવનદાસ દયાળ, બાઈ પરસનબાઈ બાંપાલાલ મગનલાલ. ઉપર જણાવેલા બહેનોને વિધવા અવસ્થા પ્રાપ્ત થવાથી મંડળ ધણું દિલગીર છે.

શિક્ષણવર્ગો—મંડળના મહાનમાં સ્વિચાર સિવાય દરરોજ બપોરના બે થી પાંચ સુધી અંગ્રેજી, ગુજરાતી, સંસ્કૃત, સંગીત, સોઈંગ દર્યંગ વગેરે અને બાળકોના શિક્ષણ માટે કિન્ડર-ગાર્ટન વર્ગો ચાલે છે. ગુજરાતી બહેનોને આ વર્ગોનો લાભ લેવા વિનંતિ કરીએ છીએ.

સ્ત્રી પ્રકાશકો

“સ્ત્રી પ્રકાશકો” (Women Publishers) નામે સ્ત્રીઓની બનેલી એક પેઢી પુસ્તકો વગેરે પ્રકટ કરવાનું કામ હાલનાં પ્રકાશક સમયથી કરે છે. જીઓએ, સીઓ માટે લખેલાં, પુસ્તકો અને “એમી લુમન” નામનું માસિક પ્રકટ કરવાનું કામ અને જુવાનુ છાત્રીઓને સાહિત્યના ક્ષેત્રમાં તાલીમ આપવાનું કામ એ સંસ્થા કરે છે. એ સંસ્થાની સ્થાપક અને વ્યવસ્થાપક મીસ ઇવેલીન ગેઈટસ છે. એણે નેરવીયન ટાઇટ્યુલમાં, અને કેમ્બ્રિજની ન્યુનફેમ કોલેજમાં કેળવણી લીધી હતી. કોલેજમાં ડીપાર્ટમેન્ટ-સોસાયટીની, અને સીડક સહાની, તે પ્રમુખ હતી. વેપારની રીતે, પ્રકાશક તરીકેનું કામકાજ, માણસો પર દેખરેખ રાખવાનું કામ વગેરે તે હાલના એક સ્ટાફમાં શીખી હતી. “ઇન્સ્ટ્રીઅલ ઇશ્વર જુડ” ના મદદનીશ તરીકે તેણે છ મહીના કામ કર્યું હતું, અને તે પછી એક પ્રકાશકની પેઢીમાં ચેકેટરો અને મદદનીશ તરીકે તેણે છ મહીના કામ કર્યું હતું. પરંતુ મુશ્કેલી એની ઇચ્છા સંવત્સરપણે થયો કરવાની હતી, એટલે તેણે આ પેઢી સ્થાપી છે. થોડાંક વખત ખાનખી પેઢી તરીકે ચલાવી, તેમાં ફેરેડ મળવાથી હમણાં દસદમર પાઉંડની મુદ્રાથી એ પેઢીને લીંગ્વિસ્ટ કંપની તરીકે નોંધાવી છે. કાપરફેલ્ટોની બોર્ડમાં મીસ ગેઈટસ ઉપરાંત બીજાં પાંચ મદિલાઓ છે. બીજાં પુસ્તકો ઉપરાંત એ, પેઢીએ એક “વીમેન્સ ઇશ્વર જુડ” (સ્ત્રી સંબંધી માહિતી સ્થાપન વાર્ષિક પુસ્તક) પ્રસિદ્ધ કર્યું છે, જેની રજૂ આવડિઓ આચાર પંડેલાં ખપી ગ્રંથ છે.

(લુમન સીડીછન).

સમાલોચના.

સીતાદેવી: શ્રી સુગ્રીવ ઝંઘમાળાનું પ્રથમ પુસ્તક. ચૈત્ર, ચિત્રો સહિત પ્રકાશક: શ્રીયુત ડાહ્યાભાઈ રામચંદ્ર જહેતા, સંપાદક: " ભારત જીવન " અમદાવાદ. મૂલ્ય રૂ. ૨-૮-૦.

આ પુસ્તક યુગ્મરાવના સ્ત્રીકવચોગી સાહિત્યમાં ઉત્કૃષ્ટ સ્થાન લે તે નવાઈ નથી જનક વિદેહીની કન્યા અને લગ્નવાન રામચંદ્રની પત્ની સીતાદેવીના નામથી, લાગ્યેજ કંઈ દિનું શ્રી વા પુરુષ અંજલિ દર્શો. એ પ્રાતાસ્માણીય દેવીનું વિસ્તૃત જીવનચરિત્ર આ પુસ્તકમાં સમાયલું છે આધાત્રે આદેખવામાં આવ્યું છે. આપા સાદી તેમજ સરળ છે અને સાથે સંસ્કારી પણ છે, અને સાધારણ સંજ્ઞાતિ પણ વાંચવું મમે તેવું છે. ગુજરાતી બાષામાં આવાં પુસ્તકો ખદુ થોડાં છે અને અમે ભૂલતા ન હોઈએ તો સીતાદેવીનું વિસ્તૃત જીવનચરિત્ર આ પહેલીવાર પ્રકટ થાય છે. ખરી રીતે લેઈએ તો આ પુસ્તક રામાયણનો સરળ અને સુંદર સાર છે. આદર્શ પતિવ્રત ધર્મ, પત્નીવ્રત ધર્મ, પિતૃધર્મ, બ્રાતૃધર્મ, તૃપ્તિ અને અજ્ઞાત પાક રામાયણ, રાજાને, છે તે આ પુસ્તકમાં મળી રાકો. પ્રત્યેક ઘરમાં આ પુસ્તકની એક એક નકલ તો અવરજ હોવી લેઈએ. ગુજરાતી સાહિત્યની લાંબી સમયની ખેંટ પૂરતું આ પુસ્તક દરેક સ્ત્રીએ વાંચવું લેઈએ. એ પુસ્તક કન્યાશાળાના લગ્ના વર્ગમાં ચલાવવા માટે કે ઇનામ આપવા માટે શિક્ષણ સંસ્થાઓ મંત્રુર કરે તો તેની થોડી કદર કરેથી ગણાય. સુંદર છપાઈ અને બાંધણી ઉપરાત ચૈત્ર ચિત્રોથી એ પુસ્તક વધારે આકર્ષક બન્યું છે.

શ્રી રામકૃષ્ણ પરદાસદેવનાં ઉપદેશામૃત: પ્રકાશક ઉપર પ્રમાણે. મૂલ્ય ૭ આના.

આ પુસ્તકનું વસ્તુ મૂળ બનાવીમાંથી

લેવામાં આવ્યું છે. સ્વામી રામકૃષ્ણ પરમહંસ દેવનું નામ આખા દિન્દમાં નાખીતું છે. તેમના મનનીય ઉપદેશોનો સંમત આ નાનકડા પુસ્તકમાંથી મળી રાકે છે. વેદ, ઉપનિષદ આદિ ધર્મશાસ્ત્રમાં સમાયેલા ઉપદેશોની એમ થો વાંચ્યા વિના જાંખી કરવી હોય તો આ પુસ્તકમાં કરી શકાય છે. બંગાલામાં આવા પુસ્તકો ઉદાર મુદરથો તરફથી વિના મૂલ્ય ઉઠેવાય છે. આ પુસ્તકની પણ ૧૨૫૦ નકલો " એક હાડબધુ " એ પોતાની જાતિમાં વિના મૂલ્ય ઉઠેવાય છપાવી છે. આ પુસ્તકની ઉપયોગિતાનો ખ્યાલ માત્ર તે વાંચ્યાથીજ આવી રાકે. તેને વિશે વધારે વર્ણન કરવું એ સોના પર ટોળ થતાવવા જેવું છે.

વિવેકાનંદ વચનુામૃત: લેખક અને પ્રકાશક: ઉપર પ્રમાણે.

સ્વામી વિવેકાનંદનું નામ ભારતમાં અજાણ્ય નથી એ મહાપુરુષે હિન્દુધર્મની સુમત્ર માત્ર દિન્દમાં નહિ બધુ પશિમના અનેક દેશોમાંથી ફેલાવી છે. લગ્નવાન રામકૃષ્ણ પરમહંસના એ સુગ્રીવ શિષ્યના નૃપનામૃતોનો ગુજરાતી બાષામાં વચથો આ સંમત અત્યંત આદરણીય છે. સ્વામીજીના લેખો, વ્યાખ્યાનો વગેરેના અનેક પુસ્તકો છપાયાં છે; પરંતુ તે સર્વનું દોહન આ નાનકડા પુસ્તકમાં થઈ છે.

મારા ગુરુદેવ: પ્રકાશક: શ્રી રામકૃષ્ણ સેવા સમિતિ, અમદાવાદ. શ્રી રામકૃષ્ણ ઝંઘમાળાનો અનુક્રમ ૧ લો. વિના મૂલ્ય.

શ્રીયુત નરવરલાલ શંસ્લાલ જહેતાએ પોતાના સહૃદય પિતાના સ્માલ્યા આપેલી સહૃદયને લીધે આ પુસ્તકની ઉત્તર નકલો વિના

મુલ્યકેન્દ્રીના છે, છતાં એનું મુલ્ય ઉપરના બે પુસ્તકો કરતાં કોઈ પણ રીતે વધારે એમ નથી. કોઈએ કહ્યું છે કે દેશનો ઇતિહાસ તે દેશના મહાપુરુષોના જીવનચરિત્રો છે. એવું એક બોધદાયક જીવનચરિત્ર સંક્ષિપ્ત રૂપમાં આ નાનકડા પુસ્તકમાં આપાયું છે. એ ગુરુદેવ તે શ્રી રામકૃષ્ણ પ્રમુખ સંન્યાસી મહાપુરુષનું જીવનચરિત્ર છે. અધુન ઉપરોક્ત અને બોધદાયક હોય તે કહેવાની બાબત જરૂર રહે છે.

સ્વ. મ. સ્વ. જમનાભાઈ સક્ષ્મ: "શ્રી દિતોપદેશ" સ્મારક અંક: પ્રકાશક ગુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રી મંડળ, મુંબઈ, મુલ્ય રૂ. ૨-૮-૦

સ્વ. જમનાભાઈ સક્ષ્મ ગુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રી મંડળના પ્રમુખ હતાં. એ મંડળની અધ્યક્ષતા સ્થિતિ એ બહેનના પ્રયત્નોને આભારી છે. તેમણે અંગ્રેજી શિક્ષણ નહોતું લીધું, કે કોલેજમાં ભણવા નહોતું ગયાં. છતાં તેમનું હૃદય હંમેશાં સંસ્કારોથી અને જ્ઞાનની ભરતી હતું. જ્ઞાનને જીવનમાં માત્ર લઈ કેવી રીતે લઈ શકાય તે મુંબઈની સ્ત્રીઓને ખ્યાલ નહોતો. તેમણે શીખવ્યું હતું. એવા કાર્ય માટે કોલેજમાં ભણવા નિતા કે બી. એ. ની ડીગ્રી લીધા પિતાં યોગ્યતા ન આવી શકે, એવી માન્યતાને તેમણે બૂઠા ભોંડી ડેરીની દત્તી. અત્યારે મુંબઈમાં એમની ખોટ પડી છે: એમણે ખોટી કહેલું સ્થાન હજી પૂરું નથી એવી એક આદર્શ અને મદાન ગુજરાતી બહેનની યાદગીરી પ્રાચી રાખવા અને યોગ્યતા ઉપર કરવા ઉપરના સચિત્તિ બહુ વાળવા મળે. આ સમાજ અંક પ્રગટ કર્યો હતો. જુદા જુદા લેખો અને વક્તાઓનાં એ બહેન સંગીત વિચારો આ પુસ્તકમાં પ્રગટ થયા છે. જરી રીતે જોઈએ તો આ પુસ્તક સ્વ. જમના બહેનનું એક જીવનચરિત્ર છે. પ્રત્યેક સ્ત્રીએ, ખાસ કરીને જ્ઞાનને જીવનમાં લાગ, કરવા બચ્ચી દરેક મહિલાએ આ મંથન વાંચવું જોઈએ. એમાંથી તેમને જ્ઞાનને જીવનમાં લાગવાનું, વિચારનું મળશે એટલું જ નહિ પરંતુ ધર્મી નિવિન વિચારો સુધરે સ્વર્ગસ્થના અનુભવોમાંથી તેઓ લાભ અનુભવી પાડી શકશે. દરેક ધર્મમાં આ

પુસ્તકની એકેક વસ્તુ હોવી જોઈએ. અમે ઇચ્છીએ છીએ કે ગુજરાતની દરેક મહિલા સ્વર્ગસ્થતા જાહેર કરે અને તેમનો સ્વાર્થ સ્વામી યોગ્યતા જીવનમાં લાગી ગુજરાતને જ્ઞાનના પ્રગટ કરવામાં યોગ્ય ફાળો આપે.

સન્નારીઓને એ બોલ: લેખિકા: સૌ. અમર તિલાચલ ગોખલે, પ્રકાશક: ગુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રી મંડળ, મુંબઈ.

સન ૧૯૮૦ ના વર્ષ માટે સન્નારીઓ માટે આ નાનકડું પુસ્તક પ્રગટ કરવામાં આવ્યું છે. જ્ઞાનને જીવનમાં લાગવું પડતો બાળકો લેખિકા: અમર તિલાચલ ગોખલે નામ ગુજરાતની પ્રત્યેક સ્ત્રીને છે. એ બહેનના ચરિત્રોમાં આ નાનકડા નિબંધમાં દોડન છે. યોગ્યતા બહેનને તેમણે આપેલી બોધ અત્યંત લાભદાયક છે. સ્ત્રીઓ ધારે તો યોગ્યતા જીવનની રીતે સુધારી શકે અને દેશની જ્ઞાનતિમાં જો પ્રગટે યોગ્યતા ફાળો આપી શકે એ તેમણે સમજાવ્યું છે. દરેક બહેનને એ પુસ્તક એકવાર વાંચી દેવાનો, બોધ જીવનમાં લાગવાનો જરૂર પ્રયાન કરવું જોઈએ.

"સ્ત્રીઓને" આર વર્ષનું બાળક: પ્રકાશક: ધીરુત જીવનલાલ અમરલી બહેન, મંત્રી "સ્ત્રી બોધ અને બાળક". અમર તિલાચલ, મુલ્ય રૂ. ૨-૮-૦

ગુજરાતમાં બાળકોને ઉપરોક્ત ધાર્યું એવું સાદિત્ય અત્યાર સુધી નહિ મળ્યું હતું. હમણાં હમણાં એ એટલું પ્રગટ થયું. પ્રયત્નો થઈ રહ્યા છે. જાનવરના દક્ષિણામૂર્તિ વિદ્યાર્થી ભવનના શીશુ ગીરનામંડળ ના. બધાઓને અને વરિદાસના રા. બ. હાંગોવિદ્યાસ દાસદાસ દાસદાસને એ બાળકમાં સંગીત ફાળો આપ્યો છે. ઉપરાંત દર માસે બાળકો પાસેથી માસિક પત્ર મોકલવા છે. એથી બાળકો સાદિત્યમાં ઉચેર થતો રહે છે. "સ્ત્રી બોધ" માસિકમાં પણ "બાળક" વિષય આજ આર વર્ષથી લખવા થયો છે. એ "બાળક" વિષયમાં ઉચેર આર વર્ષમાં પ્રગટ થયેલી સામગ્રી પુસ્તકમાં પ્રગટ કરવામાં આવી છે. માસિકના તરોએ અને પ્રગટકોએ આ પુસ્તક પ્રગટ કરી બાળ

સાહિત્યની ખોટ સંગીત બીને પરી છે. એમ કહી શકાય. એમાંની સામગ્રી બાળકોને જ્ઞાન સાથે ગમત આપે તેવી છે. બાઇ કેરાવપ્રસાદની સાદી અને સરળ છતાં સંસ્કારી ભાષામાં લખાયેલી સિંહાસન બગીચીની વાર્તાઓ પ્રત્યેક વાંચી, લખી રાખતું બાળક આનંદથી વાંચશે. રામાયણની વાર્તાનું પણ એમજ છે. ઉપરાંત બીજી નાની નાની બાળકયાઓ, લખાણાઓ રમુજ, ફકરાઓ અને કવિતાઓના આ સંગ્રહ બાળકોનું જ્ઞાન અને બુદ્ધિ વધારવામાં મોટી મદદરૂપ થશે. પુસ્તકની છપાઇ બાંધણી, કદ અને ચિત્રો વગેરે બેતાં બે રૂપીયાની કીમત વધારા મૂકી ન ગણાય. બાળકોનાં દરેક કુટુંબમાં તે હોવું જોઈએ.

સુદામા ચરિત્ર: સંશોધન કરી વિસ્તૃત દીક્ષા પ્રસ્તાવના વગેરે સહિત પ્રકટ કરનાર: શ્રીયુત મનુદેવ રજુછોડલાલ મનમુદાર, બી. એ. એલએસ. બી., ધંડીયાલા વડેદરા. મૂલ્ય રૂ. ૨-૦-૦; પાકું પૈકું રૂ. ૨-૮-૦

આ પુસ્તકમાં બાઇ મનમુદારે મદાકવિ પ્રેમાનંદના સુદામા ચરિત્ર ઉપરાંત બીજા આઠ કવિઓના સુદામાચરિત્ર આપ્યાં છે. કવિ પ્રેમાનંદના સુદામા ચરિત્ર તો દરેક વાંચુ દરો અને ભાગ્યેજ તેથી મુશ્કેલ થયા વિના રહ્યા હશે. ગુજરાતીમાં લખાયેલા બીજા સુદામા ચરિત્રો આ આ પુસ્તકમાં પહેલીવાર એકત્ર થયા છે. સાહિત્યના અભ્યાસ માટે આ પુસ્તક એકદમ જોઈએ કીમતી ગણાવું. એકબે બાઇ મનમુદારની પ્રેમાનંદના સુદામા ચરિત્ર ઉપરની વિસ્તૃત દીક્ષા વિદ્યાર્થીની દૃષ્ટિએ બહુ આવકારકીયક છે અને તેની રીતે તેમની પ્રસ્તાવના, પ્રેમાનંદ અને તેમની કરતા વિશેની ચર્ચા અને સુદામા ચરિત્રની સમાધાયના પુસ્તકની ઉપયોગિતામાં સંગીત વધારો કરે છે. ગુજરાતી સાહિત્યમાં સંવત

અભ્યાસના ફરજિયાત આવા પુસ્તકો અંબ્યાં ગણવાજ છે એ બેટ કેટલેક અંશે પૂરવા માટે બાઇ મનમુદારને ધન્યવાદ થટે છે. પુસ્તકની સુંદર છપાઇ અને બાંધણી ઉપરાંત તેમાંના ચાર સુંદર ચિત્રો બેતાં તેનું મૂલ્ય ભાગ્યેજ વધારે છે એમ કહી શકાય.

અધિવાની, ભૂતભૂલામણી: બામ ૧ થો: પિતાગૃહ નિવાસ: લેખક ફરસરામ ફરસરામ પંડિત. પ્રકાશક: શાંતિલાલ ફરસરામ પંડિત, નાણાવટ રોડ. છુરત. કીમત રૂ. ૦-૧૨-૦.

આ નાનકડા પુસ્તકમાં એક અલગ એક બાની આત્મકથાની આપવામાં આવી છે. માતા અમલ દેવાને લીધે ખોરાં લાડ લડાવી પોતાના બાળકોને કેળવણી લેતાં કેવી રીતે, શેકે છે અને વિતાવી ગમે તેટલી છુટ્ટા દેવા છતાં બાળકો, અજ્ઞાન રહે છે તેનો ચિતાર આપવાને આ પુસ્તકમાં પ્રયત્ન થયો છે. નાનપણમાં અજ્ઞાન અવસ્થામાં બાળકોને માતાનું આજુ વતન સુખદાયી હોય છે પરંતુ મોટપણે જિજ્ઞાસુ બાળકો માતાના જીંડાગ્રહ માટે તેની ઉપર શાપ વર્ષા કરવા તૈયાર થાય છે. પુસ્તકની છપાઇ અને કામલ વગેરે બેતાં, આ આત્મનો કીમત કંઈક વધારે ગણાય.

લગ્નગીત મહિમાળા: લેખક: શ્રીયુત મહિલાલ મોહનલાલ ખાંડેકર.

ગુજરાતી સાહિત્યમાં બાઇ ખાંડેકરના નામ જણીતું છે તેમનાં ગીતોની સુંદર બાનીનો રસદ "શુભસુંદરી" ના વાચકોએ પણ માધણી વાર આજ્યો છે. પોતાના પુત્રના લગ્ન પ્રસંગે તેમણે રચેલાં ગીતોનો આ નાનકડો પછુ સુંદર સંગ્રહ છે. એમાં જામ - જગદેનો બોલાર ફરસાર કરતાં ગીતો લગ્ન પ્રસંગે જાઈ શકાશે. લગ્નોમાં કેટલેક દેહણે હજી ફાણાં કે અર્ચરદિત ગીતોનો ઉપયોગ થાય છે તેને દેહણે આવાં ગીતો વધારે ને વધારે ગમ્યા એમ ધમ્મણે ઊંચે.

વિવિધ વિષયો.

શ્રીઓત્ સ્થાન:

“શ્રીઓત્ સ્થાન” એ ત્રિયે “અણ્વદ્ય ભારત” માસિકમાં પ્રકાશ પામ્યા વિચારો નીચે ઉતારી લેઈએ છીએ:

સ્વામી વિવેકાનંદ વારંવાર પોતાના દેશબંધુઓને કહેતા કે, “જે દેશ અને જે પ્રજા પોતાની શ્રીભવિનું સન્માન કરતાં નથી તે ભવકાળમાં કદી પણ મહાન થઈ શકે નથી અને ભવિષ્યમાં પણ થશે નહિ. આપણી આટલી બધી અધોગતિ થઈ છે તેનું મુખ્ય કારણ એ છે કે શકિતના એ મૂર્ચ્છિત સ્વરૂપ માટે આપણે માન ધરાવતા નથી. જનતાની માતા ધરતીની એ જીવંત મૂર્તિઓની ઉન્નતિ આપણે કરીશું નહિ તો એમ ન ધારીશો કે વમારે માટે ઉન્નત થવાનો બીજો કોઈ માર્ગ છે.” અર્થાત્ ત્યારે સ્વામીજી દિલ્હી સંઘીય પ્રવચન દિવસે વિચાર કરીને ત્યારે ત્યારે ધનતા સર્વ સાધારણ વર્ગની ઉન્નતિનો પ્રશ્ન એટલેજ શ્રીઓત્ ઉન્નતિનો સવાલ નેમતા મજામાં વરી આવેતા.

“શ્રી ભવિની સર્વ પ્રકારની ઉન્નતિના માર્ગમાં પુરૂષ વર્ગનો જુદા અવસર થતો જોઈએ, સર્વ સાધારણ દિવસિમાં અને પુરૂષોની શ્રુતિમાં તેમનું જીવન પૂર્ણ જોઈએ, અર્થ વિનાના અને નાશ પામ્યા છતાં અધઃપત્થાથી તેમને વળગી રહેવાય છે તેવા રીતરિવાજોના ભાર હેઠળ તેમનું અસ્થિતત્વ કયાં જોઈએ, સ્વામીજીનું મન જાણે કદી હમી.”

“જુદા શ્રીઓત્ કૅશવળી અને ભવ વિકાસ માટે અવશીન દિલ્હીમાં પૂરી તક મળે શકે છે.

“ક્રમ પદાર્થ” માન મેળવવાનો અને

વેદોને અભ્યાસ કરવાનો માર્ગ તેમને માટે બંધ થઈ ગયો છે પરિણામે ઘણી શ્રીઓત્ જાનની ઉચ્ચ દ્રષ્ટિ શુભાવી લીધી છે, અને આત્માને ઓળખવા માટે શુદ્ધિ માત્ર ઉપાય છે, અંતિમ દ્યેય નથી, એ વાત ભૂલી ગઈ છે. ધાર્મિક કૅશવળી બાળ્યે જ રાખીએ તો ય સાંસારિક જાન મેળવવાની પણ ઘણી શ્રીઓત્ મનાઈ છે. એટલે જાણે તો બાળકજન સાંસારિક, માનસિક અને આધ્યાત્મિક વિદ્યામાં મૂળમાં ધા કરે છે. જે બળ અને દિગ્ગમવતી જુદો, જે સ્વતંત્ર વિચાર અને કાર્ય કરવાની શક્તિ બાળકજની શ્રીઓત્ હતી તે સામાજિક જુદાને પરિણામે દિલ્હી શ્રીઓત્ શુભાવી જોઈ છે, એ શોભાનક વાત છે. એથી કુદરતી રીતેજ તેઓ લાચાર બની છે અને પુરૂષોના ગળામાં ધમ્મીનાં પડોઆની જેમ ભારપે મળે લાગે છે. સીતા, સાવિત્રી, મૈત્રેવી અને ગાર્ગી જેવી આધ્યાત્મિક અને વીર શ્રીઓત્ની પુત્રીઓ માટે આ અધોગતિ અરુણ દવાજન છે. એ પ્રાચીન આદર્શો તરફ પાછા વળી, તેમને હાલના સંયોગને લાગુ પાડવામાં દિલ્હી શ્રીઓત્ તેમજ પુરૂષોની મુક્તિ સમાધાની છે ભવકાળની દિલ્હી મહાન શ્રીઓત્ જેમણે જુદા જુદા જીવન પ્રદેશોમાં કાર્ય કરી દેશના સાહિત્યમાં ઉચ્ચ સ્થાન મેળવ્યું છે તેમનું હાલની શ્રીઓત્ને અનુકરણ કરવું જોઈએ.

જે સામાજિક બંધો દિલ્હી શ્રીઓત્ના ગર્ભમાં અવસર થાય છે તેમની સંખ્યા મોટી છે અને તેમનાં મૂળ જડા નાનાં થઈ છે; જે કાવ્ય શ્રીઓત્ તેમને ઊભવાના છે તે પણ જુદા જુદા પ્રકારના અને શુદ્ધવાદા મરેલા છે. પણ એ કાવ્ય શ્રીઓત્ની રીતે ઉદ્ધેશી શકાયે તે સ્વામી વિવેકાનંદ કહે છે: “જાતજાત એ કાવ્યશ્રીઓત્ પણ અને અંગીર છે. પણ એમાંનો એક પણ એવા

નથી એ, “કેળવણી” નામના બહુ શબ્દથી ન
હકેલી શકાય.”

અર્થાત્ સ્ત્રી કેળવણીનું હિંદની સ્ત્રીઓને
હતત અને સ્વતંત્ર કરવાનો એક માત્ર ઉપાય છે.
સ્ત્રીઓની દીન દશા:

“સાંઈ” માસિકમાં શ્રીમતી દયાવતી ઉપ-
રના વિષય પર એક લેખ લખે છે, જેનો સાર
નીચે પ્રમાણે છે:

“સંસારની સર્વ ભલિઓ પોતાની ખરીઓ
બહુવાને અને તે દૂર કરવાને ઉત્સુક રહે છે. એ
ભલિ એ પ્રમાણે પોતાની બહીઓ બહુવાને નેપાર
નથી રહેતી અને માત્ર ભૂલકાળની સ્થિતિ સંબં-
ધીન ડાંગ મારે છે તે કાંઈ પણ પ્રકારની ઉન્નતિ
નથી કરી શકતી. એ સ્થિતિ આજકાલ હિંદની
છે. હિન્દુ લગ્નના રીતરિવાજ એવા ખરાખર છે કે
તેને કારણે સોંઠો કુટુંબો શોભાના સ્થાન બની
રહ્યાં છે. આપણે વિચાર કરવો જોઈએ કે
આજકાલ હિન્દુ સ્ત્રીઓની દશા સંતોષકારક છે
કે કેમ? અથવા એ બિચારીઓને રીતરિવાજની
સાંકળીમાં નકડી પ્રાચીન ગુલામોની જેમ રાખ-
વામાં આવે છે? એ વિષય સંબંધી કેટલાક પ્રશ્નો
વિચારવા જેવા છે:

(૧) કાંઈ પણ ભલિમાં બધા માણસો ને
કે બધા નથી હોતા. દરેકમાં કાંઈ ને કાંઈ કુદ કે
નિર્દોષ મળી આવેલું. એવા વર સાથે હિન્દુ
લગ્નના લગ્ન સંબંધ બાંધી આપવામાં આવે છે
અને તે તેની સાથે નિર્દોષતાથી વર્તે છે. એવા
ભલિગ પતિ માટે હિન્દુ સમાજે કૃપા દેડ કે ડર
સુકાર કર્યો છે અને એ અબજાની રજા માટે સં-
વધાય છે.

(૨) હિન્દુ લગ્ન ધાર્મિક સંબંધ ગણાય છે,
છતાં પતિ ન્યારે છઠ્ઠે ત્યારે પોતાની સતીને કાઢી
મૂકી શકે છે. તેના પર ગુહાં લાંબન લગાડે, તેનું
સ્ત્રીધન ખુંચી લે, તોપણ તેને કાંઈ પશુ નથી.
હિન્દુ ભલિઓમાં એવી સ્ત્રીઓની રજાની ગોઠ-
વાણ છે.

(૩) મનુ મદાસાજ દે છે: સ્ત્રીઓનો અર
ગુલામોનો કાંઈ પણ વસ્તુપર પૂરેપૂરો અધિકાર
નથી. એ કાંઈ વસ્તુ પોતાના પરિશ્રમથી તે જતારે.

તો જેના ઘરમાં તે સ્ત્રી કે ગુલામ હોય તેનો તે
વસ્તુ પર અધિકાર રહે છે. બેઠલે કે સ્ત્રીને ગુલામ
જેવીજ સમજવામાં આવી છે. ત્યારે સ્ત્રી પતિની
અર્ધગત છે: એનો અર્થ શું સમજવો?

(૪) એ માણસ કોઈનું દેહું બરપાઈ કર્યો
વિના મરી નય તેને હિન્દુ ધર્મની માન્યતા
મમાણે લેણકારના ઘરમાં ગુલામ, નોકર, સ્ત્રી કે
પશુ થઈને જીવવું પડે છે, અને દેહું અઘા કરવું
પડે છે. સ્ત્રીઓની ગણતરી ધર્મશાસ્ત્રમાં કેવી રીતે
કરી છે?

(૫) એ લુગરી રા.ાયણ. વાંચવા-સાંભળ-
વાનું મોટું મહાત્મ્ય ગણાય છે તેમાં સ્ત્રીભલિ
માટે લખ્યું છે:

દોલ ગમાર શુદ્ર પશુ નારો
યે સજ તાડન કે અધિકારી.
શું રોજ તાડન કરવાથી-મારવા પીટવાથી તેની
ખુદિ ખેર નહિ મારી નય? અને એ રોજ
તાડન કરનાર માણસની ખુદિ કેવી હશે?

(૬) બાપીકો યા પતિની મિલકતમાં હિન્દુ
સ્ત્રીને એ કદી ભાગ મળે છે તો તે મોટી મુશ્કે-
લીથી, અને તે પણ નામનોજ. પુરોષોને દૂરના
સગા હોય તોપણ મોટો ભાગ સંપૂર્ણ અધિકાર
સાથે મળે છે. અર્થાત્ ‘જેની નાહી તેની દસેસ’
એજ દેવવત પ્રમાણે હિન્દુઓમાં બને છે.

(૭) હિન્દુ પતિ પોતાની મિલકત વીલ કરીને
અથવા તેને આપી શકે (જે મિલકત પોતાની કમા-
ણીની-બાપીકો ના હોય તો) અને પોતાની
પત્નીને એક પાઈ પણ ન આપે, તોપણ એવા
પતિને કાંઈ એક સજ કહેવું નથી. શું હિન્દુ
સમાજના નેતાઓ આ બાબતે નથી નહિતા?
એ કુરીતોએ તેઓ નયો જોઈ શકતા? શું હિન્દુ
સમાજના પુરોષો બધા દેવસ્વરૂપ અને સ્ત્રીઓ
મૂર્ખા હોય છે? તેમને મૂર્ખ ગણવામાં ન પુર-
વોનો સ્વર્થ સમાયો છે.

(૮) આટલી બહીઓ હિન્દુ સમાજમાં
હોના છતાં હિન્દુ નેતાઓ તે દૂર કરવાના પ્રયત્નો
ન કરે તો એવા નેતાઓથી હિન્દુનો બેટો પાર
થશે એવી કાંઈ આશા રાખી શકી?

(૯) હિન્દુ ભલિતા-પુત્રનીય સાધુ-સંન્યા-

સીએ, પડિતો અને મહનતો આ સંજયી દણ
પણ વિચાર કરો ખરા ? જ્યાં જ્યાં ધર્મસ-
માઓ યાય છે ત્યાં ત્યાં સીએને પતિદાર માટે
ઉપદેશ, અપાય છે; તેને સ્થળે પુરોષને પાતીવ્રત-
ધર્મ સમજવવાની જરૂર નથી ?

“આ પ્રશ્નો પર વિચાર કરો અને સીએની
દશા સુધારો.”

સી સમાજની કેળવણી:

“માધુરી”માં એક લેખક “વ્યક્તિ વિશેષ”ની
સહીથી “સી સમાજની કેળવણી” વિશે લખતાં
કેટલાક નજીવાલેખ વિચારો દર્શાવે છે. એ
લેખનો સાર નીચે પ્રમાણે છે:

“સી કેળવણી માટે હિંદને પુરુષ સમાજ
પ્રયત્નો કરી રહ્યા છે. અને તે માટે અનેક સં-
સ્થાઓ સ્થપાઈ છે, એ વિદ્યાર્થો દિંદી સાર-
નાની દૃષ્ટિએ સી સમાજનું દિવસ સાધવામાં ફેટલી
સમર્થ યાય છે તે વિચારવા જેવું છે. કેળવણીનો
ઉદ્દેશ બુદ્ધિનો વિકાસ કરી માનસિક શક્તિઓને
સુદૃઢ બનાવવાનો અને દેશની અત્યારની જરૂરી-
આતોને પૂર્ણથી વળવાનો હોવો જોઈએ. સી
સમાજ શુદ્ધિવાનને ઉન્નત બનાવી, પુરોષ સાથે
શાશ્વતીય ઉન્નતિના કાર્યમાં સામેલ થાય એ
હાલની જરૂરીઆત છે. દેશની લડતમાં પુરોષને
જ અને ઉત્સર્જક આપવાનું કામ સીએનું છે.
અત્યારે તે એને બદલે પુરુષધાકો પાડી પેર
આવે ત્યારે ધરતી જળોની કથા સાંભળવાનું
અને હુંખી થવાનું તેના નસીબમાં લખાયું હોય
એમ લાગે છે. પહેલાંની ક્ષત્રાણીઓ પતિ સ-
ચ્છસંગ્રામમાં જતી; હાલની યજ્ઞી શુદ્ધિઓ
ધરતી સંભાળ પણ પૂરી નથી રાખી શકતી.
એવી સીએ પુરુષસમાજને મદદગર ક્યાંથી
થઈ શકે ?

“કેટલાક પુરોષો સીએને સમાજ દર
આપવાની જાતો કરે છે. તેઓ ભૂરી ભય છે કે
કુરતે સી પુરુષના કાર્યપ્રદેશ બિલ્લ બિલ્લ
રમેલા છે. જેમ પુરુષ નોકરી કરી શકે તે રીતે
ધન કમાઈ કુટુંબનું પાલણુગણ કરે છે તેમ
સીએ પણ કરવા ભય તે પાંતી સંભાળ
રાખવા માટે નોકર, રાખવા પડે. એ નોકરો
સીધા ચાલે ત્યાં સુધી તે ઠીક છે; બન્ને જણ
ઓકીસમી આવી સાથે ભોજન કરે, આનંદથી

વાર્તાલાપ કરે, સાથે ફરવા ભય પણ નોકર ન
મળે તે વીરોનું શરણ લેવું પડે પતિપત્ની
એકલા હોય તે આ કિયતિ કદાચ પાલવે પરંતુ
બહોળું કુટુંબ હોય કે બાળકો હોય ત્યારે ? હું
ધરડાં માળાપ અને બાળકોને પણ નોકરોના
આશ્રયમાં સોંપી દેવાં ? એમ કરવાથી કુટુંબ-
વતસલતાની હિંદી આવના સ્વચરો ? અવિધ્યની
પ્રભવ દિવસ જળાશી ? પશ્ચિમના દેશોમાં એ
બધું બધે અનુકૂળ હોય પરંતુ હિંદમાં તે એ
આદર્શ ફળીભૂત થાય એમ નથી લાગતું. પશ્ચિ-
મનો એ આદર્શ હિંદ માટે ઊંચ છે.

“એટલા માટે અમારા સી સમાજને
વિભાજિત બનાવે, અને હિંદી ભાવનાનો નાશ
કરે એવી કેળવણીની આપણે જરૂર નથી.
સી સમાજને પુરુષ સમાજનો સહાયક બનાવી
શકે એવી કેળવણીની દાવમાં જરૂર છે. સીએ
પોતાની કૌટુંબીક ફરજ અદા કરીને દેશની
લડતમાં પુરોષને સહાય કરે એવી સાધ એ
દિવસ લેવા અને આતુર બીએ.

શુભદ્રા જનવાનો કૌથી સરળ ઉપાય:

“શુદ્ધિકર્મ” ઉપાત્તો વિષય પર જણાવે
છે કે, શુભદ્રા જનવા માટે તંદુરસ્ત હોવાની
મોટામાં મોટી જરૂર છે. સી મળે તેટલી શુભદ્રા
હોય છતાં બિમાર પડ્યા પણ શેડા દિવસમાં
કરેથી જણાયા લાગે છે. શુદ્ધ દવા; સાદું
ભોજન, સાફ પાણી વગેરેનું નિરંતર સેવન
તથા હમેશાં શેડા ધણી કસરત કરવામાં આવે
તો તંદુરસ્તીમાં બગડો નથી થતો. જોગને
શુભદ્રા જનવાની અભિલાષા છે તેમણે સેડાથી
પહેલાં સંપૂર્ણ રીતે તંદુરસ્ત થવાનો પ્રયત્ન
કરવો જોઈએ.

“જે સી સંપૂર્ણ રીતે તંદુરસ્ત છે તથા
ઉપર દર્શા પ્રમાણે દવા, આનંદ અને કસરત
સંજયી, હમેશાં પરંતુ ધ્યાન આપે છે તે માત્ર
એ ઉપાયોથી અત્યંત શુભદ્રા બની શકે છે. પહેલો
ઉપાય “બલચર્ચનું પાલન” છે; બીજો ઉપાય
“સ્નાન” છે; બલચર્ચ સંજયી કંઈ પણ
કહેવાની ભાવના જરૂર છે. એ સંજયી સર્વ
કેળ કંઈને-કંઈ જાણે છે સ્નાન પણ ઉપાય
કરે છે; પરંતુ જેવું જોઈએ તેવું નદિ આદિ
જાગ તો સર્વ કસરત કરો કે માણસનો શ્વેદો

બીજા બધાં અંગો કરતાં વધારે સારું અને સુંદર
જણાય છે. એવું કારણ એજ છે કે દિવસમાં
કેટલીય વાર પહેરાને ધસી ધસીને ધોવામાં આવે
છે તેમ વધારે ધસીને ધોવાય તેમ તે વધારે,
સુંદર દેખાય છે. એજ નિયમ શરીરનાં બધાં
અંગોને પણ લાગુ પડે છે. આખા શરીરને સેજ
સેજ છુત્ર મસળીને ન્હાવાથી ચામડીનો રંગ
સુંદર બનતો જાય છે. એક ડોક્ટરે તો એટલે
સુધી કહે છે કે સ્નાન કરતી વખતે પ્રત્યેક અંગને
એટલે સુધી મસળવું જોઈએ કે તે લાલ લાલ
થઈ જાય, એ લાલી તે લોહી દોડવાનો નિશાની
છે. સુંદરતા વધારવા માટે એ રીતે દરરોજ
સ્નાન કરવું જોઈએ. તેજ જાળીને ન્હાવાથી
પણ શરીરમાં લોહી તરવાથી દોડવા માટે છે;
અને તેથીજ બ્હાં જામવામાં એ રિવાજ
દેવો. ઉલ્લેખે તો સાજીનાં યુગમાં એ રિવાજ
બુલાક થયો છે એ રીતે જો પાય તો શરી-
રની કુદરતી છુત્રસુતરી ખીટી નીકળે. એટલેજ
નદિ પારકું ખસ, ખરજવા જેવાં ચામડીના દરો
યવાનોં પણ સંભવ ન રહે. અને કોસ્મેટીક કે
પદ્-પાવડર પણ વાપર્યાં ન પડે! પાવડરના
ઉપયોગથી કાલુશર સુંદરતા બસે દેખાય પણ
ખરી રીતે તો તેનાથી ચામડી ખરબચડી થતી
જાય છે અને સુંદરતાનો નાશ કરે છે.”

બાળકોની ખાણ:

દિન્દી માર્કેટ “ભારત-ચંદ્ર” કેટલીક
અદ્ભૂત ખાતમીએ મેળવી છે. “બાળકોની
ખાણ અર્થાત બાળકો, પેશા કરવાનાં મશીનો.”
એ મયાળાં દેહગંધે માર્કેટ નીચે પ્રમાણે
ખજતો આપે છે:

“પીટરજનમાં મિસિસ રોલીન્સન નામે
એક સ્ત્રી હતી. તેણે ચાર વર્ષમાં છ બાળકોને
જન્મ આપ્યો હતો. પણ એ તો બહુ સાધારણ
વાત છે. નિનિસ એમર્સની નામે એક મહિલાએ
સાત વર્ષનાં અંદાસાનાં પતિને ચાર બાળકોની
સેદ પરી દીધી. પહેલાં વર્ષમાં એક સુધે ત્રણ,
બીજા અને ત્રીજા વર્ષમાં બે બે; ચોથા, પાંચમા
અને છઠ્ઠા વર્ષમાં એક એક; અને સાડમાં વર્ષમાં
સરવાળો પૂરો કરવાને એક સાથે ચાર બાળકોને
જન્મ આપ્યો હતો. સંસારનો મનુષ્ય સંખ્યા
વધારવામાં એણે ખરેખર મોટી મદદ કરી હતી.

“પણ મેડમ ફ્રેન્સ નામે એક એલજઅન
સ્ત્રી મિસિસ એમર્સની કરતાં ય થંદી જાય એમ
છે. એણે તો હદ વાળી દીધી. બાર મહિનાના
અરસામાં છ બાળકોને એણે જન્મ આપ્યો
હતો. પહેલાં જન્મેલાં બાળકે દસ બાળકોનો
હતાંજ. પેરીસના એક બંદીખારાની સ્ત્રી એને
પણ ટપી જાય, એવી નીકળી. તેણે સાત વર્ષમાં
૨૧ બાળકોને જન્મ આપ્યો! દરેક વર્ષે ત્રણ ત્રણ.
જ્યારે એ એકવીસ ઇઝરાએ મોટા થઈને પર-
વ્યા ત્યારે તેમની એકાએક પણ એક સાથે
ત્રણ ત્રણ બાળકોને જન્મ આપ્યો હતો.

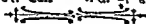
“બાકીના એટલા અદ્ભૂત તો નથી છતાં
જાણવાએ તો જે. કમરથેન્ડમાં એક દંપતિને
એકવીસ ઇઝરાં થયાં હતાં; અને કમરથેન્ડમાં
એક સોલીસીટરના કલાર્કને ત્યાં ૩૨ બાળકો
રમતાં હતાં.

“સુદેશ કરતાં અમેરિકામાં એના બેઝા
ફુડોનો સંખ્યા વધારે જવામાં આવે છે કેને-
ડામાં એક દંપતિને હમણાં ૪૧ મો ઇઝરા
જન્મ્યો છે. જેસેલા ક્રીસ્ટનને ત્રણ બહેનો છે
જેમના બાળકોની કુલ સંખ્યા ૬૪ છે.

“કેટલીક વાર એમ પણ બને છે કે જાણ
સીને પોતાને વધારે બાળકો નથી થતાં પરંતુ
તેના બાળકોનો એકંદર પરિવાર બહુ મોટો હોય
છે. સ્ટોમ્પા એક લેડી ટેમ્પલ નામે મહિલાને
માત્ર બાર જ ઇઝરાં હતાં, પરંતુ તેણે મરતાં
પહેલાં પોતાની સાતમી પેરી જોઈ હતી. એની
બરોબરી કરવુરી તો પાંચી સ્ત્રીઓ મળી આવે
એમ છે. એક મિસિસ હનીગ્રુડ નામે મહિલાએ
પોતાની ૬૩ વર્ષની ઉંમરે પોતાનાથી નવમી
પેરીના બાળકને રમાડ્યો હતો. એ ઇઝરાનો
નંબર ફુડોજમક ૧૭ મો હતો.

“સેથી વધારે આશ્ચર્યમાં નાંખે એવો
કિસ્સો એ સાઇઓ અને તેમની એક બહેનનો
છે. એ ત્રણે દંપ્ત થયે છે અને ત્રણેની જોવા-
દની મંજૂર એકંદર ૧૦૭; ની છે. મોટા
સાઈવા ૪૪૪, નાના સાઈવા ૪૦૨ અને બહેનના
૧૩૦ બાળકો છે.”

આ વાતો વાંચ્યા પછી મહાભારતના સમ-
યનો એક માતા અકસો બાળકોની વાત કદ
અતિસંયોજિત ભરેલી નદિ જણાય. કથાઓમાં
કહેવાય છે કે દલિયુગમાં પૃથ્વીનો શાર વધી
જયો. એ કાળ સર્વાંધો સાથે નથી લાગતું!

સી જગત્.

દિન.

માંથી આસને ઉઠી દિવસ જનવા અંધા-
ધની સ્ત્રીઓની સમા રાષ્ટ્રીય સ્ત્રી સમાના આશ્રય
હેઠળ મારવાડી વિદ્યાલય હોલમાં તા ૧૮મી માએ
સૌ. અંવતિકામાઈ ગોખલેના પ્રમુખપદે મળી
હતી. " સીઓ અને સમાજસેવા " વિષે શીયુત
પરંપુમાઈ રામીએ અને શીયુત દેવદાસ માંધાએ
ભાષણ આપ્યાં હતાં બાદ દેવદાસે " મહાત્મા-
જીને ખેલોને સંદેશો " વાંચી સંસલાવ્યા હતા,
જેમાં ૩ પીંજવાનો અને ૩ ટીઓ કાંતવાનો
ફરકને આગ્રહ કરવામાં આવ્યા હતા.

રાષ્ટ્રીય સ્ત્રી સમાના આશ્રય હેઠળ સ્ત્રીઓની
એક નહેરુ સમા મારવાડી વિદ્યાલય હોલમાં
તા. ૧ ડી એપ્રિલે સૌ. અંવતિકામાઈ ગોખલેના
પ્રમુખપદે મળી હતી. શીયુત શીવજીમણજી, શી
કુંવર ખેલે અને શીયુત પરંપુમાઈ રામીએ
રાષ્ટ્રીય સ્ત્રી સમા વિષે ચર્ચા કરી, હતાં પ્રમુખે
રાષ્ટ્રીય સમાજની ફરજો સમજાવી ફરકને કાઢી
સના સમાજક યવાનો અને તિલક સ્વચ્છતા
ફંડમાં ફાળો આપવાનો આગ્રહ કર્યો હતો.
ખીજ સમા તા. ૧૩ મીએ મળી હતી જે પ્રસંગે
પંડિત મોતીલાલ નેહરુએ બહીર્યાસાના
બાળની ક્તવ વિષે ભાષણ આપ્યું હતું. શીયુત
પરંપુમાઈ રામીએ રામચંદની ઉપર વિવેચન
કર્યું હતું.

મહંમ જમનાબાઈ સફળની સંવત્સરી ઉજ-
વવાનો સમારંભ શુભશુભરી : દિનુ સી મંડળના
આશ્રય હેઠળ માધવબાગમાં લેડી લક્ષ્મીબાઈ
જમનાબાઈના પ્રમુખપદે તા. ૮ મી એપ્રિલે
યથા હતી. શીયુત દિગ્મતલાલ અંબરીશાએ

શી કુંવર ખેલે અને પ્રમુખે મહંમના 'શુભશુભરી'
વિવેચન કર્યું હતું. આ પ્રસંગે ભાગિની સમાજ
તરફથી ૩ પીંજવાનો પ્રથાગો કરી બતાવ્યા હતા
અને ખાદી પણ વેચના માટે મુદ્દાઈ હતી.

કાઠીઆવાડના એક બાંડીઆની કન્યાનાં
લગ્ન કઠીઆના એક વાણીયા સાથે થોડા સમય
પર થયા હતાં. તે વાણીયા ચારેક મહિના પર
મરણ પામતાં જે મિત્રની બઝામણે તેને દેખ્યા
મળી હતી તે મિત્રે તેની મિલકતનો અને પત્નિનો
પણ દબાઈ લીધો. તેણે એ વિધવા સાથે લગ્ન
પણ કર્યું અને ચાર બાઈ બાળને રૂ. ૨૦૦૦
આપી તેના ધણીની લગ્નમગ ૩૦૦૦૦ રૂપીઆની
મિલકત પોતાના નામ ઉપર લખાવી લીધી,
એટલું જ નહિ પણ બાળને તે પછી કોઈ મોખ-
લાને સોંપી દીધી. બાળની માને ખબર પડતાં
તેણે કંઈકેટલા આવી તપાસ કરી તે બાળનો
મદુરામાં પત્તા લાગ્યો. ફર્યાદ કોર્ટમાં નોંધાઈ છે
અને મોખલા ઉપર ચાર્ટર હાલનામાં આવું છે.
બાળની હમર માનવપદર પહોંતી છે.

સમસ્ત પારસી કોમનો એકદમ ઉદ્ધાર કરી
નાંખવાના ઉદ્દેશથી થોડા વખત પર " પી
હોરાસ્ટીઅન થોડકરાન બીજલ-સ એન્ડ એન્ડ
સોસાયટી " નામે એક મંડળ સ્થપાયું છે. આ
મંડળનો ઉદ્દેશ પારસી કોમની સર્વ બીજા
જેથી કે રીતની ભીખ અને કુવારાપણ અધરીત
કળવણી અને ફેરાન વગેરેનો નાશ કરવાનો છે.
પારસી ઠાકરીઓને અંમેલ કળવણી નહિ
આપવાની એ મંડળ હિમાયત કરે છે
હકાણે છે તે નોંધાયું છે !

કુળાઈ ઇલાહના ક્રેડેસની ચુનીસીપક કાર્યોરેશનમાં અને કીટીક્ટ બેરિમાં સમાસરો તરીકે વિરાજવાનો હક સ્ત્રીઓને આપવાની દિમાયર કરનારો એક ખરડો સ્થાનિક સ્વરાજ્ય ખાતાના પ્રધાન એન. મી. હિલગટ્ઠલાએ ધારાસભામાં આપ્યો છે. એ ખરડાને જલ્દીન બાયદાનું સ્વરૂપ આપશે એ નિઃસંશય છે.

વિવેચન કર્યો બાદ સે. કારીબાઈ અને સી. મોતીલાલએ પણ પોતાના અનુમતો કલા દેતો.

પોરબંદરમાં એક સ્ત્રીએ જે શીંગડાવાળા બાળકને જન્મ આપ્યો છે તે બેટા બેટા મોટી સંખ્યામાં બધ.

મદ્રાસમાં રમતગમત અને સહકાર માટે સ્ત્રીઓની એક ક્લબ સ્થાપવામાં આવી છે. યુરોપીઅન તેમજ દિંદી સ્ત્રીઓ આ ક્લબનો લાભ લઈ શકશે.

ત્રીચીનોપલીની ચુનીસીપલ કાર્યોરેશનમાં શ્રીમતી જ્ઞાન દોરાઈ, બી. એ. અને તાંજેરની કાર્યોરેશનમાં મિસિસ રમક સમાસરો તરીકે ચુંટાઈને વિરાજે છે.

કલકત્તામાં બેરીએન્ડ આર્ટ સોસાયટીએ બરેલા પ્રદર્શનમાં કવિપરબાણ સ્વિન્દ્રનાથ દાશીના શાન્તિ-નિકેતનની વિદ્યાર્થીની બાળાએએ કેટલાક સુંદર ચિત્રો મોકલ્યાં હતાં. એમાં સોપી સુંદર ચિત્ર પ્રસિદ્ધ ચિત્રકાર કીયુત નંદલાલ બો-બની પુત્રી કુમારી બેરીદેવીનું દર્શ. બીનું સુંદર ચિત્ર શ્રીમતી સુનયુનાદેવી નામે મીલિવાનું દર્શ.

કલકત્તાની વિદ્યાસાગર કોલેજના એક પ્રાફેસર શ્રીયુત ક. ગુપ્તવીની દીકરી અને સીવદટ (આસામ) ની સરકારી કોલેજના પ્રાફેસર શ્રીયુત એસ. એન. જૈનની પત્ની શ્રીમતી નાની બાળાએ ઇસ્લામ ધર્મ સ્વીકાર્યો છે અને તેના કારણે તરીકે નિષ્કાર છે જે હિંદુ ધર્મના આચાર-વિચાર અને રીત રિવાજ પણ સર-મુત્તવનારા અને નાલેશી બરેલા છે. પોતાના ધર્મથી છુટકા મેળવવા તેણે કલકત્તાની હાઈ કોર્ટમાં જવો નોંધાવ્યો હતો. જડજ મો. બકલેન્ડે કારકની કરી ગતી છે. આ બનાવથી જાગલામાં મોટી ચર્ચો થતી થઈ છે.

અખિલ ભારત મહિલા પરિષદની બીજા બેઠક કાનપુરમાં સરવાનું નક્કી થયું છે.

જાન્યુઆરી ૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

૧૯૩૨

સંયુક્ત પ્રતિનિધીધારકભાવે તા. ૩૭ એપ્રિલે ત્રિ. પાર્લિમેન્ટને ઉપર ઠાકી મેલવાને કસાવ આપે મોકલેલો. ડૉ. સ્વયંપાળ જણાવે છે કે જુરખમાં તેમની ઉપર ઘણી સખ્તાઈ બતાવવામાં આવે છે. એમનાં સર્ગા સંબંધીઓ પુસ્તકો મોકલાવે છે તે એમને આપવામાં આવતાં નથી.

શ્રીમતી પોતાનું જોજન ભતે બતાવી છે છે પણ શાક, સમારવા ચાપુ સરખું પણ તેમને અપાઈ નથી; સાંજે પાંચ વાગ્યે તેમની કોરફી બંધ કરે છે તેથી જીવિસે સવારે છ વાગ્યે જોવાય છે.

જિલ્લાર અને જોરિયાની ધારકભામાં પસાર થયલા કસાવ એક બે ત્યાંની સરકારે એવો હુકમ હાથેથી છે કે સર્વ શાળાઓમાં દસ વર્ષની ઉપરની વયની બાળાને રેડીઓ કાંતવાનું શિક્ષણ ફરજિયાત આપવું. દસ વર્ષની નીચેના બાળા માટે સાળાપતી પરાવાનગી મેળવવી જોઈશે.

કેંચ (છલ્લા જલ્લાન) માં એક યુવાન આશીષ અચાનક મરણ પામ્યો. તેના લગ્ન હજી થોડા સમય પૂરજ થયા હતા તેની પત્નીને ખબર મળતાં જ અત્યજ ત્યાગી એકાદ ચિત્તે ધ્યાન કરવા બેઠી અને એવીજ કલાકમાં પ્રાણ ગળી દીધા.

લોકધર (પંભજ) નાણા મદાનિદ્રા થયે હતા ત્યારે ઘરતક્કાના નમુનાઓમાં એક પ્રદર્શન થોડા સમયમાં બરવાનું કસાવું છે. આ પ્રદર્શનમાં દિલ્લીની ઠોઠ પણ સી પોતાનાં બતાવેલા નમુનાઓ મોકલી બાજુ લખાઈ રાકે છે. સારા નમુનાઓ માટે ચોરિ, છામો અને પ્રમાણપત્રો આપવાનું કસાવું છે. જેઓ પોતાના બતાવેલા નમુનાઓ મોકલવા ઉપરનાં હોય તેમણે નીચેને સરનામે પત્ર વ્યવહાર કરી પૂરતી વિગતો મળાવી લેવી જોઈએ. શીઘ્રત બહાર:

પ્રદર્શન-મંત્રી, રૂબા મદાનિદ્રાલુપ,
ભલનધર (પંભજ).
એસિયા.

ચીનમાં સીઓની સ્થાપ અચાર સુધી દિલ્લી સીઓના નેચીન હતી, પાંચ થોડાક વખત થયા-ચીનનાં સીઓએ પોતાને હાક માટે જોરથી હાકત ચલાવવા માંડી છે પોતાની

દનતિ માટે ત્યાંની સીઓ શું કરી રહી છે તે સંબંધી સા. હંસાપ્તેન જીવરાજ જહેતાએ લખેલો એક મનનીય લેખ આવતા અંકમાં પ્રકટ થશે. એ વાંચીને આપણી ખાતરી થશે કે ચીનની સીઓ દિલ્લી સીઓ કરતાં થોડા સમયમાં બહુ ઓમળ વધી જશે.

“કોરીઅન ઓરિન ફીલ્ડ” પત્રના સી અંકમાં લખતાં એક મહિલા કહે છે કે. કોરી-આમાં સી હાક સંબંધી પ્રવૃત્તિએ છેલ્લાં દસ વર્ષમાં અત્યંત વધારે થયેલી છે. દસ વર્ષ પહેલાં પ્રાથમિક શાળાઓમાં ઠાકરીઓની સંખ્યા ચાર હજાર જેટલી હતી; આચારે તે વધીને ૪૨૦૦૦ થઈ છે. પહેલાં લગ્ન માટે દસઠીની સંમતિ પૂરાતી ન હતી; હવે તે પૂરાય છે. સાસુને જુદામ પણ જોણી થઈ ગયા છે. પહેલાં સીઓ બલરમાં ખરીદી માટે જઈ રહતી ન હતી, પ્રથેજન જતા; હવે સીઓ છુટી તે માટે જઈ રાકે છે. મુસાફરી કરવાની પણ સીઓને છૂટ મળી છે. સલાઓમાં સીઓની એક આઠો પહેલાં પડેલો રખાતો તે હવે નીકળી ગયો છે. હવે સીઓ દુકાનદારી પણ કરી રાકે છે અને કારખાનાઓમાં પણ કામે લગે છે. ઓરિનની-પ્રથેપરેરાકો તરીકે પરેરો સીઓનું સ્થાન કોરીઓની સીઓએ લીધું છે. પહેલાં સીઓનું એક પણ મંદળ ન હતું; અચારે લગભગ ૫૮ મંદળો કામે કરી રહ્યાં છે.

લાપાનમાં ટોલીઓ નજીકના એક એવો-સુના નામે રાજકમાં બંબખાનામાં કામદારો તરીકે સીઓ ભેડાક છે. તેમની સંખ્યા લગભગ ૧૭૫ ની છે અને તેમનું વય ૨૦ અને ૩૦ વચ્ચેનું છે.

આફ્રિકા.

આફ્રિકાના દિલ્લીઓની કામદારીઓના સંબંધમાં સમજાવી કરવાના છાકાથી શ્રીમતી સરોજની નાથડુંએ તા. ૩૧ મી માર્ચે નવરસ સ્વદસની મુલાકાત લીધી હતી; અને પૂરેપૂરીએ તેમજ દિલ્લી પ્રતિનિધિઓની બનેલી એક સંયુક્ત પરિષદ એ સવાલનો ફાવો કરવા માટે બોલાવવાની સલાહ આપી હતી.

સૂર્ય.

ઈંગ્લાંડના કામદાર પક્ષની સ્ત્રીઓ આખી દુનિયાની સ્ત્રીઓનો એક માત્ર સંઘસ્થાપનાની હીલચાલ કરી રહી છે. ખૂબી જામીનના હુકમો સાથે પરસ્પર લડીને નાણાંની બરબાદી કરે, છે તેને બદલે પોતાના શૂંધ્યા બાળકોનું પાલન-પોષણ કરી તેમને શોધ્ય શહેરીઓ બનાવે એ વધારે ઇચ્છના શોધ્ય છે એમ એ સ્ત્રીઓ માને છે. ઇંગ્લાંડની એક ધાતુઓની વાતુઓ બનાવનારી કંપનીની સર્વ વ્યવસ્થા સ્ત્રીઓનાજ હાથમાં છે.

લંડનની ધીમતી મેરી સ્ટેપ્સ અને તેના પતિએ વધુ બાળકો થતા અટકાવવાના ઉદ્દેશથી એક “કનસ્ટ્રક્ટીવ જથ્થે કંમેટ સોસાયટી” નામે મંડળ સ્થાપ્યું છે. આ મંડળ વધારે બાળકો ઉત્પન્ન થતા અને કમજોર તેમજ રોગી બાળકો જન્મતા અટકાવવાના ઉપાયો શોધી રહ્યું છે. મંડળને સ્થાપન થયાને બે વર્ષ થઈ ગયાં છે એટલે સંચાલિકા મિસિસ સ્ટેપ્સ વિજ્ઞાન, ધર્મ-જ્ઞાન અને ખીલ વિષયોની કંઈક કીમતી ધરાવે છે. સ્ત્રીશક્તિરચના સંબંધી તેનું જ્ઞાનવિશાળ છે અને ‘હાંપ્ત્ય પ્રેમ,’ ‘જર્મીધાન’ વિગેરે વિષયો પર કેટલાંક મનનીય પુસ્તકો તેણે લખ્યાં છે.

મીસ એસાડસ નામે ૨૨ વર્ષની વયની અંધ યુવતીએ લંડન યુનિવર્સિટીની બી. એ. ની પરીક્ષા પસાર કરી છે, અને સર્વ વિદ્યાર્થી-ઓમાં ખેડે નંખરે આવી છે. ન્યાયે તે આઠ વર્ષની હતી ત્યારથી તે આંધળી થઈ છે, છતાં ખંત અને શ્લેષતથી આટલો અજ્ઞાસ કરી ચક્રી છે, ખેલો નંખર મેળવવાને કારણે તેને રૂ ૧૫૦૦ (સા. પાઉંડ) ની એક શોલરશીપ મળી છે.

લંડનમાં સામાન્ય પ્રદર્શન ભરાવાનું છે તે વખતે બાળકોનું પણ એક પ્રદર્શન ભરાવાનું નક્કી થયું છે જેમાં પાંચ વર્ષની અંદરની વયના બાળકો ભાગ લઈ શકશે. હરિકૃષ્ણ માટે ત્રણ વર્ગો રાખ્યા છે: (૧) નવ મહિનાના બાળકો; (૨) નવ મહિના અને બે વર્ષની વયની વયના બાળકો. (૩) બે અને પાંચ વર્ષ વયની વયના બાળકોની દિવના બાળકો પણ આ દરિદ્રાઈમાં ભાગ લઈ શકે

છ; મા આપોએ બાળકોના ફોટોમોર્ફે ઉતારાવીને મોકલી આપવાં નેહએ.

લંડનમાં એલીસ બ્રાઉન નામની એક ૨૩ વર્ષની અંગ્રેજ કન્યાએ તુરતજ જન્મેલા પિતાના એક બાલકનું પાસં લઈ રહ્યું મળી આવ્યું છે. કબાટના એક ખાનામાં તેને ગોઠવી, અતે તેના પર એક ચીકી લગાવી વેસ્ટ કોન્સિગ્નમાં રહેતા એક માણસપર તે ટપાલથી મોકલી આપ્યું. સાથે ચિઠ્ઠી આમ હતી:— ‘મહેરબાની કરી બાળ-કની સંભાળ રાખજે, કેમકે તેને બાપ છે. બાળકમાં એક એટલું તેા યદ યકરો જ નહું સુખ રહી છું ” લાકીન એડર્સન ન્યાયે કામમાં હતો ત્યારે તેને પાસં લઈ મળ્યું. સ્ત્રીની નેહ એ બ્રેક્યા વિનાજ તે પોલિસ યાણ પર લઈ ગયા. એલિસ બ્રાઉન એને ત્યાં ચાકરે હતી, પણ બાળકનો બાપ પોતે નહોતો એમ તેણે જણાવ્યું.

ઈંગ્લાંડમાં એક મોટર કારની સ્ત્રીએ એક વખતે ચાર છોકરોને જન્મ આપ્યો છે, જેમાં ત્રીસ દરેકનું વજન ચાર અને પાંચ રતલની વચ્ચે છે.

પેરીસ (ફ્રાન્સ) ની રસ્તાની સડકો લોક-ડાની છટાની બનાવેલી છે, રસ્તા બહુ ખરાબ થા કારણે થઈ જાય છે તેની તપાસ કરવાનું કામ ઇન્જેનેરોને સોંપાયું હતું. તેમને માલમ પડ્યું છે કે સ્ત્રીઓના કંઈક એડીનાલા પુટને લીધે એ લોકડાની છટામાં ખાંડા પડી જાય છે, અને તેમાં પાણી ધરાતાં કોલી નય છે.

લેલ્ડમમની સ્ત્રીઓને વેપારી કોર્ટમાં જઈ ચવાનો હક્ક મળ્યો છે. અત્યાર આગમ્ય તેઓ જેબર અને સીનેકની સહય થઈ સંક્રતી હતી. પણ સુરક્ષામાં ભાગ લેવાનો હક્ક નહોતો.

લેલ્ડમમના વોલ્ટર નામે માગમાં ખીસ એલીસ ડુપોન્ટ નામે એક ૭૩ વર્ષની કન્યાના લગ્ન મી. નેવરેમોટ નામે એક ૭૮ વર્ષના વર-સાથે સાથે થયાં છે. કન્યાના પિતા જેમની ઉંમર ૧૦૩ વર્ષની છે તેમણે કન્યાદાન આપ્યું હતું. કન્યાની એક ખેડ છે જેની ઉંમર ૭૩ વર્ષની છે.

ઝોરડીઆની પાલ્લીમેટ મોટેની ચુંટણીમાં આઠ સ્ત્રીઓ સફળ થઈ. આવારે સલામતે તરીકે વિરાજે છે. વિજેતાની સામ્રદાયિક સભા મટે નવ મંદિલાઓ ચુંટાય છે. સ્ત્રીઓની સહતનો જોરા દિન પ્રતિદિન વધતો જાય છે.

X X X

હંગરીની પાલ્લીમેટમાં સરકાર તરફથી એક ખરડો રજૂ થયો છે, જેમાં સ્ત્રીઓને મ્યુનીસીપલ કોર્ડની ચુંટણીમાં મતાધિકાર નહિ આપવાની જાણમણ કરી છે ! આ પુલ્કું અપમાન રાજવા મટે ભાંતી સ્ત્રીઓ બારે પ્રયત્નો કરી રહી છે. ખીજી તરફ ભાંતી વજીલ મંડળે એવો કરાવ પસાર કર્યો છે કે સ્ત્રીઓને વજીલાત કરવાનો અને તે દ્વારા જાણ પોષણ કરવાનો અધિકાર આપવો જોઈએ. વજીલાના આ ઉદાર વર્તન માટે તેઓ મનપ્રસાદ થઈ છે.

X X X

યુનાઈટેડમાં સ્ત્રીઓની એક મોટી પરિષદ મળી હતી જેમાં મનાધિકાર, કામદાર સંમતન અને શાસન વિષે કેટલાક મદત્તના કરાવો થયા હતા.

X X X

સ્વેડનમાં સ્ત્રીઓને હમણાં જ કેટલેક અંશે આપવામાં આવ્યું છે સ્વીટ્ઝર્લેન્ડની શાસન-સભામાં વીસ મંદિલાઓ, સભાદ તરીકે ચુંટાયને વિરાજે છે. ફ્રાંસમાં ૨૫ વર્ષની ઉંમરની હોમરની સ્ત્રીઓને મત આપવાનો અધિકાર મળ્યો છે.

X X X

કેન્સ્ટાન્ડીનોપલ (સુલ્તાન) ની રાષ્ટ્રીય મદાસભામાં રાજ્ય અધિકારીના નવા કાયદા વિષે ચર્ચા તા. ૧૬ મી માર્ચે થાકી હતી. એ કાયદાની હથમી કલમમાં ૧૮ વર્ષની ઉંમરના મતદાર રહેલી મતાધિકાર આપવામાં આવ્યા છે. સ્ત્રીઓને એ અધિકાર આપવો કે નહિ તે વિષે ગરમાગરમ તકરાર થઈ હતી અને ઉષ્ટ તેમનો હક્ બાતલ કરી મરફ રહેલીઓને એ અધિકાર આપવાનું નક્કી થયું હતું !

X X X

તારીખ ૧૧ ની માર્ચે કેન્સ્ટાન્ડીનોપલમાં પુર્ક સ્ત્રીઓની એક મોટી સભાએ બહુ પત્નીઓ

કરવાનો રીવાજ કાઢી નાંખવાની રાષ્ટ્રીય ધારા સભાને વિનંતિ કરવાનો કરાવ પસાર કર્યો હતો. ખાનગી રીતે છુટા છુટા કરવાનો હમણાં રિવાજ છે અને એ માટેનો હક્ એકલા પુરુષોને જ છે, તેને બદલે એ માટે કાયદો કરી સ્ત્રીઓને સરખો હક્ આપવાની તેમણે માગણી કરી છે. ફ્રાંસ અને ટુનોમાંથી પડેલા નીકળી ગયા છે. સોફીઆ મસ્કોવમાં એક મોલ્લીએ સ્ત્રી સ્વાનંત્ર્યની આ પ્રતિ બળથી દબાવી દેવાનો ઉપદેશ કર્યો તે માટે તેને એક વર્ષની કેદની સજા થઈ છે. પોલ્લના બાપજીમાં તેણે સ્ત્રીઓએ પુરુષો કાઢી નાંખ્યા અને પુકારના ધંધામાં પડે છે તે માટે તેણે સજા દીધી કરી હતી.

X X X

યૂરપની આંતર-રાષ્ટ્રીય કામદાર પરિષદ સ્ત્રીઓને પુરુષોના જેવી જ સી નોકરીઓમાં કામદાર કરવાની અને તેમને પુરુષો જેટલાજ પગાર આપવાની જાણમણ કરનારી કરાવ પસાર કર્યો છે.

અમેરિકા.

રાષ્ટ્રિ અને સ્વતંત્રતા પ્રસારવાના ઉદ્દેશથી સ્થપાયેલા આંતર-રાષ્ટ્રીય સ્ત્રી સંઘની એક પરિષદ માર્ચ માસમાં વોશિંગ્ટન (અમેરિકા) માં ભરવાડ નક્કી થયું છે. સ્ત્રી પુરુષોના સમાન હક્ વિષેનો કરાવ એ પરિષદ પસાર કરનાર છે.

X X X

અમેરિકામાં જ્વાલસળ, નાય, ગાન, અને વિદ્યાસ પ્રિયતમને કાણુ આપવાત કરવાનાઓની સંખ્યા ખૂબ વધેલી જણાવવામાં આવે છે. સન ૧૯૧૧ ના રીપોર્ટ પ્રમાણે એ સંખ્યા ૧૯૨૦૦ ની હતી. જેમાં ૭૦ ટકા લાખોપતિ અને કરોડોપતિ હતા. સન ૧૯૨૦ માં અમેરિકામાં ૧૫ વર્ષની વયના ૧૬૦૦ હોડારાઓ અને ૧૨૦૦૦ છોકરીઓ વિવાદિત થઈ ચૂક્યાં હતાં. જેમાંથી ૫૦૦ ફેપતીએ તો છુટા છુટા કરી લીધા. એ લગ્નોથી થયેલા બાળકોમાંથી પણ ઘણાએ આપવાત કર્યો કે એક ખીલનાં પુત્ર કરાવ્યા.

(ચંદ્રલક્ષ્મી)

ગુજરાતના ગામડાઓમાં, ખાસ કરીને કેટલીક ભૂમિઓમાં સ્ત્રીઓની અધમ દશા કેટલી બધી અધમ દશા! કરી નાંખવામાં આવી છે તેનો ખ્યાલ રહેતો હો.

કોને બાળ્યેજ આવી શકે. ગુજરાતના એક ભણીતા નેતા અને અર્પૂર સ્વાર્થત્યાગી દરબારશ્રી ગોપાળદાસભાઈએ બોરસદની સત્યાગ્રહ ઊવળીમાંથી પ્રકટ કરેલી પત્રિકા એ બર્ષકર રિપતિનો આગેદુર ખ્યાલ આપે છે. એ પત્રિકા ઉપરથી સ્પષ્ટ થાય છે કે બારીઆ, ખારાળા વગેરે કેટલીક ભૂમિઓમાં સ્ત્રીને એક બનાર વસ્તુ તરીકેજ ગણવામાં આવે છે. મોટા ભાગે દુબળા મૂળ સ્ત્રીને હોય છે અલ્પજ્ઞ તેમાં સ્ત્રીઓ કરતાં પુરુષોનો દોષ વધારે છે. પતિપત્ની વચ્ચે અણબનાવ થાય તો છુટા છેડા કરી બીજે લગ્ન કરવાનો રિવાજ તો એ ભૂમિઓમાં સામાન્ય છે એ સિવાય છુટા છેડા થયા વિના એકની પત્નીને બીજે પુરુષ ફેસલાવી સમજાવીને છાદોષ લગ્ન લગાવવા અને છુટકો પોતાના ઘરમાં બેસાડવાના અનેક દાખલા બને છે. ધણીવાર સ્ત્રી પોતે પણ ચાલી લાય છે, એ કે એ સર્વવૃં મૂળ તો પુરુષને હોય છે. કેટલાંક ગામખાસ પણ આવા બનાવોમાં આગ્રહ પડતો બાગ બાળે છે. તેઓ પ્રેમી વયની છાદીને સાચરે વળાવતા નથી અને પહેલું લગ્ન રડ કર્યા વિના પેસા લઈ બીજે ફેસાણે લઈ દે છે. આવા બનાવોથી એ ભૂમિઓમાં પરસ્પર કળ્યા-કંઠાસ બધુકતા ચાલે છે, વેર બંધાય છે, ધારીમાં લગ્ન છે અને ઘણાનાં ખૂન પણ થાય છે.

સ્ત્રીઓની ઘટી આ અધમ દશા જોઈ કાનું હૃદય ખિન્ન નહિ થાય? અદામાયાનો અવતાર નગતની નનેતા ગદ્ગદી સ્ત્રીઓની આ બર્ષકર દશા ખરેખર હૃદયને દલગદાવી નાંખે છે. પુરુષોએ તેમને વિલાસના સાધન તરીકે જ ગણી

લીધી છે. મનુષ્ય તરીકે તેમની ગણતરી જ ન થયી. બારણે ખાંધેલા દોરદાંખરની પણ એવું વધારે કીમત આંકવામાં આવતી હશે. આપણા ધર્મશાસ્ત્રો પરસ્ત્રીને માતા ગણવાનો ઉપદેશ આપે છે આપણે એ ધર્મશાસ્ત્રો નેને મુક્યાં હોય હોય એમ લાગે છે. હિંદની અત્યારની અધોઞિતનાં કારણ તરીકે કેટલાક કહે છે: “એ દ્રૌપદી ના સ્નાપને લીધે છે.” એ વાત ખોટી નથી. કેરો વોએ દ્રૌપદી તરફ કુદૃષ્ટ કરી ભર સમામાં તેના વસ્ત્રો ખેંચવાનો પ્રયત્ન કર્યો ત્યારથી હિંદની અધોઞિતની શરૂઆત થઈ. હજી પણ એજ દશા છે. સ્ત્રી ભૂમિ તરફની પુરુષોની વર્ણવેલું હજી સુધરી નથી. કેટલાક પુરુષોની નીચ અને વિકારી શક્તિ એ તરફજ દબેલી રહે છે. પરસ્ત્રી તરફ ભેવામાં, ભણે અભણે તેમનો સ્પર્શ કરવામાં અને બંને તો તેમને ફસાવવામાંજ પોતાની ભવને ફાટી લેવાય છે, તેઓ માને છે અને તેમાંજ સર્વવૃં સુખ માને છે. એવા પુરુષોને લીધેજ હિંદની દશા સુધરી નથી. આપણે સ્વરાજ્ય મેળવવાનો અસિદ્ધિ સમીએ છીએ, પરંતુ ખરી આત્મશુદ્ધિ વિના તે પ્રાપ્ત કરવાનો આપણને શો અધિકાર છે? અને એ આત્મશુદ્ધિ સ્ત્રીઓ સાથે પણ જેવું નર્વન ચલાવતાં છૂતાં આવી શકે ખરી? ખર્ષરોસ્ત્રો કહે છે કે ન્યાં સ્ત્રી પૂન્ય ત્વા દેવા વરો છે. સાથે સાથે કહેવું “ભૂમિએ કે ન્યાં સ્ત્રીઓની આવી અધમ દશા હોય ત્યાં પ્રભુનો કાપ ભરે છે; પ્રભુની પાયમોઢી યાય છે. પરદેશીઓની સુલાખી બુંસરી હિંદી પ્રભુની ખાંધ પર એજ કારણે પડી છે અને એ કારણે દૂર નહિ યાય ત્યાં સુધી ટકશે.

• કેટલાક પુરુષો એમાં સ્ત્રીઓનોજ દોષ ભૂએ છે. નમત્તા થયાં આપણે પુરુષોની જવાબદારી સ્ત્રીઓને દબાવી સમી છે. તેમણે રક્ષણ કરવાની

ફરજ આપણે પુરુષોએ માથે લીધી છે. આપણા સ્વાર્થને ખાતર તેમના અનેક અધિકારો જીવંતી લીધા છે; તેમને અમાણ અને મૂર્ખ રાખી છે; તેમની છુદ્ધિને જરા પણ ખીલવા નથી દીધી આપણી વિલાસપ્રિયતાએ તેમને પણ કરતાં અધમ બનાવી છે. પુરુષો તેમનું રક્ષણ ન કરે, તેમને ફાસદાએ અને આડે માર્ગે દોરે, તેમને પણ જેવી ગળી ગાળો ભાંડે ને 'મારે અને દરેક પ્રકારે તેમને હેરાન કરવામાં બાંધી ન રાખે છતાં આપણે તેમની પાસેથી વફાદારીની, પ્રિતિની, પંતિ-વ્રતની આરા રાખીએ એ શું મૂખીય નથી? ધાડ-પાડાએ આપણા ધરખાર હુડી નય તો આપણે ક્ષિરિય સરકાને ગાળો ભાંડીએ છીએ, કાદણ કે તેણે આપણાં હુડીઆર કુટુંબી લઇ આપણને નિર્માલ્ય બનાવ્યા છે. સ્ત્રીઓને એ રીતે નમાલી બનાવી દેવા માટે આપણે રાખ માટે દેશિત્ર નાંદિ' સ્ત્રીઓ પરપુરુષની લાલચમાં ન પડે એમ આપણે ઇચ્છીએ છીએ, પરંતુ તે માટેના સાધનો તેને અપાતાં નથી. તેને અબજ રાખો તેની છુદ્ધિને મંદજ રહેવા દઇએ છીએ. તેના તરફ અરાગ વર્તણૂક ચલાવી, અપમાન કરી, માર મારી એ યોગી ધણી પ્રિતિ હોય તેના નાશ કરીએ છીએ. અને છતાં તે વફાદાર રહે, એમ ઇચ્છીએ છીએ, એ કેટલી મૂર્ખતા? વફાદારી એક તરફી ન હોય; પ્રિતિ ય એકતરફી ન સંભવે. પુરુષોએ તે માટે દાખલો બેસાડવો જોઈએ અને સ્ત્રીના હૃદયમાં તેમનાં બીજ રોપવાં જોઈએ.

ઉપર જણાવી તેવી બાબતો માર તીચી ગણાવી જાતિઓમાં જ બને ઉચ્ચ જાતિઓની છે એમ ન હોય. ઉચ્ચ ગણાતી દેશા. જાતિઓમાં પણ એક ચા બીજા રૂપે એ અધમ દેશા જોવામાં આવે છે; ગુણગતમાં સ્ત્રીની હીમંત પત્નનાં ખાસડાં કે માટીના વાસણ જેટલીય નથી. એક સ્ત્રી મરતાં ઘરેલ જીવ લાવીને બેસાડવી એ તો સાધારણ વાત છે. અરે! કુકીનતાનું લક્ષણ ગણાય છે! કન્યાવિકલ્ય છડે એક યજ્ઞ છે અને દીકરીના માખાપો જુલ્હે જનર તેમને વેચે છે. તેમના કરતાં કસાઇ સારા કે મુખ્ય દોરનું માંસ વેચે છે, આ તો જવતી દીકરીને

વેચતાં ય શરમાતા નથી. પૈસા ખાતર મડાં સાથે મીંદળો બાંધનાર એ માખાપોને મન દીકરીની હીમંત પણ જેટલીય નથી હોતી. સ્વાર્થ, વિલાસ પ્રિય પુરુષોએ સ્ત્રીઓને ફસાવ્યાના દાખલા પણ એવી ઉચ્ચ જાતિઓમાં બોલા નથી બનતા. હમણાં એવો એક તાલે બનાવ કલોકમાં બન્યો છે, જે બાળીને રોમાંચ હતાં પણ નય છે. કાઠીઆત્રાડની કાંઈ બાઈયા કન્યાનાં લગ્ન કરી-કર્યા એક વાણીઆ સાથે યોડા લંબય પર લગ્ન કરતાં એ વાણીઓ ગુજરી જતાં તેનો એક મિત્ર જેની લલામણથી તેને 'આ' કન્યા મળી હતી તેણે મરનારની ૬૦૦૦૦ની મિલકત અને પત્નીનો કબજો લીધો. તેણે એ વિધવા સાથે લગ્ન કર્યાનું પણ કહેવાય છે! થોડે વખતે એ બાળને ફોસલાવી માત્ર બે હાથ રૂપિયા આપી બધી મિલકત ચોતાના નામ પર કરી લીધી અને બાળને કોઈ મોપલગને સોંપી દીધી. એ બાળની ઉમ્મર માત્ર પંદર વર્ષની છે અને સોશાસાટુ' ગાળ હોય એમ બાળેજ સંભવે છે. કાંઈ કહી શકો કે એમાં હોય સ્ત્રીનો હતો? પુરુષોએ એવી રીતે સ્ત્રીની દયા અધમ કરવામાં અચેક્ષર ભાગ ભજવે છે.

જો આમને આમ ચાલે તો સ્ત્રીઓની અધો-ગતિ અને તે સાથે પુરુષોની અધોગતિ ક્યાં જઈને જઈને તેની કલ્પના 'કંઈ' સુરેત છે. હિંદની પુરુષોએ તે માટે વેળાસર ચેતવું જોઈએ, નહિ તો દેશની ઉન્નતિ કરવાના અને સ્વારાજ્ય પ્રાપ્ત કરવાના અસિલ પથો આપણે હોય ધોઈ નાંખવા પડશે. પુરુષોની ફરજ છે કે સ્ત્રીઓને પણ જેવી અને વિલાસનું સાધન માત્ર ત મળતું, તેમને તેમનું કુરની-જગતની જનેતાનું ઉચ્ચ સ્થાન પાણું આપે; અંબળા ગણી તેમનું રક્ષણ કરે જેટલું નહિ પરંતુ તેનામાં સ્વમાન, પ્રકારની, શિક્ષણ આપી આત્મરક્ષણ કરવાના સાધનો આપે, તેમના તરફ પ્રિતિભરી અને વફાદાર વર્તણૂક રાખે. એમ યશો તો જ હિંદુસંસાર અધોગતિમાં ગજાડનો અંદકો અને ઉન્નત યશે. એ પ્રકારની ઉન્નતિ-આત્મશુદ્ધિ સાધ્યા પડેલાં સ્વારાજ્ય અને સ્વતંત્રતા માટે ફાંફા મારવા તે રેતીના રણમાં રોંઝવાના જળની પાછળ દોડવા સમાન ન છે.

પુરુષ સંગાજને કુદરતે સ્ત્રી સમાજનો રક્ષક બનાવેલો છે. છતાં એ વાડ ચીઘડાં ગળે! રક્ષક કેવી રીતે સ્વાર્થ અને વિલાસપ્રિયતાથી અંધ-યથ બક્ષક બની રહ્યો છે તે આપણે ઉપર વિચાર્યું છે. કુદરતના નીમેલા એ રક્ષક બક્ષક બને તો પછી સરકારે નીમેલા રક્ષક બક્ષક બને-વાડ ચીઘડાં ગળવા માટે તો નવાઈ ખરી? સરકારે પોલીસખાતું પ્રવ્ર્ણના રક્ષણ ખાતર રાખ્યું છે; પ્રવ્ર્ણના નાણાંને મોટા ભાગ એ ખાતાને નીસાવવા પાકળ ખર્ચાય છે અને તેમ છતાં એ નાણાંનું હુણ ખાઈ તાલ બનેલા પોલીસખાતાના માણસો હુબહરામ યાય અને પ્રવ્ર્ણને કનડવા માંડે ત્યારે તેમને માટે આપણને સ્વાભાવિક તિરસ્કાર ઉપજે. હમણાં એવા એક બનાવ બગલામાં બન્યો છે. અમલગચ્છી (રંગપુર તલ્લા) ના કેશવ ધૈરાગી નામે એક ગરીબ માણસની પત્ની વરદાસુંદરીને રાતના સાડા સાત વાગ્યે નવ મુસલમાનોની એક ટોળકી ઢાકવી ગઈ, તેમની પર બળાત્કાર કરી તેના શીયળનો વાંગ કર્યો અને તેને પૂરી રાખી બાઈ કેટલાક વખત પછી નારી છુટી અને પોલીસમાં ફર્યાદ કરી. પોલીસે ફર્યાદ સંભળી નહિ એટલું જ નહિ પણ એક ઇન્સ્પેક્ટરે તેના પર બળાત્કાર કર્યો. પછીથી તે ઇન્સ્પેક્ટરે પોલીસ સુપ્રીટેન્ડન્ટને એ મુકદ્દમા સંબંધી ખોટા રીપોર્ટ કર્યો. બાઈને પતિ ગરીબ હોવાને લીધે ધાંજી સમય કે ઇ પણ પ્રકારની દાદન મળી અને લોક-પીછાટો થયો એમ લાગ્યું. ઉપર અમલગચ્છીના જમીનદાર બાણુ ગુરુજિનું ઓપરી અને બાણુ સીતાનાય, ગેરવામીના નિઃસ્વાર્થ પ્રયત્નોથી મુકદ્દમાની તપાસ થઈ અને સુન્દેગારોને સભ થઈ. એ મુકદ્દમાને ચુકડો આપનાં સેશન્સ જડાવ બાણુ પી કે સુકરજીએ હલેલી બાજતો પોલીસની ભવતુંદો આબેહુલ ખાવા આપે છે:

(૧) પોલીસ અમલદારોએ ઉતરતો રીપોર્ટ કરતાં પોતાની તકરેણમાં નય એવી રીતે મુકદ્દમાની ડાયરીમાં સુધારો વધારો કર્યો છે.

(૨) સુન્દેગાર મુસલમાનો પારોપી તેમજે લાય લાધી છે.

(૩) એક મુકદ્દમામાં પટેલી જુવાની પૂતલી નથી છતાં ઇન્સ્પેક્ટરે વરદાસુંદરી પર બળાત્કાર કર્યો હોય એવા સખત જોમ નય છે.

(૪) પોલીસ અમલદારોએ આ મુકદ્દમામાં ઇમ્પાર્ટલ ખોટી જુવાની આપી છે.

(૫) પોલીસ સુપ્રીટેન્ડન્ટની આંખમાં ધુળ નાંખવા અને તેની સત્તાની છાયા હેઠળ પોતાનો મુન્દો છુવાવવા અમલદારોએ ઇમ્પાર્ટલ ખોટા રીપોર્ટ કર્યો છે

વાડે ચીઘડાં ગળવાનો આથી વધારે સારો દાખલો બીજો ક્યાં હોઈ શકે? પરંતુ આવા બનાવો તો ઘણીજાર બને છે; અને ખુશી એ છે કે આવા બનાવો બનવા છતાં હિંદનો પુરુષ વર્ગ નમાવો બની બેસી રહ્યો છે!

બ્રિટિશ સરકારે હથિઆર બીનવી લીધાં ત્યારથી હિંદના પુરુષોએ પુરુષોની શક્તિ કયાં પુરુષત્વને લિલાંજલી આપી ગઈ? છે. પોતાના ધરનાર, માત્ર-મતા, બેરી છાકરાં અને

પોતાની ભતના રક્ષણને માટે પણ તે સરકાર પર આધાર રાખતાં શીખ્યા છે. એક વખત એવો હતો જ્યારે હિંદનો પુરુષવર્ગ પોતાના સ્વમાનને ખાતર, પોતાની આબરૂના રક્ષણને માટે જન આપતાં પણ પાછો ન ઢલેતા. આજ સ્વમાનનો કે આબરૂનો ખ્યાલ નથી રમે એમ નથી; પરંતુ પુરુષવર્ગ નિસ્તેજ-નિર્માલ્ય બની ગયો છે. બદમાસો કે પ્રાડપાડુઓ ઓવી તેમની માલમતા હાંડી નય કે તેમની સ્ત્રીઓની આબરૂર તે તે ડાચું પડાસી પોલીસના આવંવાની શહ જોઈને બેસે છે! એ સ્થિતિમાં નથી તેમનું લોલી હાજતું કે નથી તેમને પાનો ચલેતો. પુરુષો હંદની હિંમતજન જુમવાં બેઠા છે. ડરજોડ બની ગયા છે. તેમના પૂર્વજોને ચરતાં આવડતું હતું; ટાલના પુરુષો તે તે પણ બૂલી ગયા છે. હાલમાં હિંમત ન હોય. તે હાલ તલવારો કે બંદુકો પણ રક્ષણ નથી કરી શકતો. પુરુષોની જ્યાં આવી દશા હોય ત્યાં સ્ત્રીઓની એથી અધમ દશા થાય તેમાં નવાઈ નથી. પહેલાંની સ્ત્રીએ જન જતાં પણ શીયળ હાંવા ન દેતી. જમ કરીને મરી જતું બહેતર સમજતી પણ પછી પરપુરુષને જ્યારતાં તો પોતાના સરીરને સ્પર્શ કરવા નજ દેતી. પુરુષો નિર્માલ્ય બનવા સમે સ્ત્રીઓ પણ નિસ્તેજ બની છે, મરી નવજં બૂલી ગઈ છે. પરિણામે તેઓ બદમાસના

પર્યા સહેલાઈથી ભોગ થઈ પડે છે; અને તેનાં
 ૧ કેટલીકને તો હાંથી પર્યંત સહેલા પડતાં
 શે! વરદાસુંદરી જેની બદમાશોના બળાચા-
 નો ભોગ થઈ પડેલી સ્ત્રીઓને ધરમાંથી હાંથી
 ઝાડવાના કામલા ઘણાંએ સાંભળ્યા હશે; અથવા
 હાંથીસર તેમને પતિની ઇતરાજ અને સાસુ
 તણાના મેણાં કોણાં સાંભળવા પડતા હશે.
 પુરૂષો ભલે બદમાશોના પંતમાંથી પોતાની
 સ્ત્રીઓનું રક્ષણ ન કરી શકે, પોતાની નજર
 આગળ સદે તેમની આખા દુઃકાવા દે, પણ
 જેવી રીતે, પોતાની ઇચ્છા વિરૂદ્ધ પતિત યવલો
 પત્નીનો તેઓ ફરી સ્વીકાર નહિ કરે! ટેકવાડે
 નહિ યુવાતન બતાવનાર સીપાઈડાના જેવે
 આખરે વિષે ઉઘો ખ્યાલ એ બેરી પર યુગ
 થવાના પતિઓ ધરાવે છે! પત્નીનું રક્ષણ કરતાં
 ભલે ભલે કરે, પોતે તેને ખાતર નહિ આપવા
 ભલે તેવાર ન થાય, પરંતુ એવે વખતે સ્ત્રીએ તો
 છસ કરડીને મરીન જવું નેહએ, જેવી ઉઘો
 માન્યતા એ પુરૂષોની હોય છે. રક્ષણ કરવાની
 પોતાની ફરજમાં પુરૂષો ભલે યુદ્ધ પણ સ્ત્રીઓએ
 આદર્શ પવિત્રતથમ પાળવો જ નેહએ! આવા
 પુરૂષો સ્ત્રીઓ પર યુવાતન ન બતાવે તો બીજે
 ક્યાં બતાવી શકે! પોતાની ચામડી અને હાડકાં
 માટે તેમને કીપલ માન હોય છે અને આખ-
 રના બોલે પણ તે સાચાં રાખવા તેઓ પાછી
 ખાની નથી કરતા. પુરૂષોની નિર્ભાલ્ય દરાનો
 આથી રૂધાવે સંશીન પૂરાવો શું હોઈ શકે!

સાંતિ અને સ્વાતંત્ર્ય પ્રાપ્તિ માટે સ્વપાયલા

આંતર-રાષ્ટ્રીય મહિલા સં-

આંતર-રાષ્ટ્રીય ધની યાથી દિવાલિક પરિ-
 મહિલા પરિષદ.

૫૬ આલુ મારામાં વોર્શીંગન

(અમેરિકા) માં બરવાનું

નક્કી થયું છે. આ સંધવા હવે સંબંધી કેટલોક
 હલેખ કુશરી ગાંઠાં લાતા, જેરીસ્ટર-એટ-સોએ
 " ગુલુસુંદરી " ના માર્ચ માસની અંકમાં
 કરેલો છે આ પરિષદનું પ્રમુખસ્થાન સ્ત્રીવર્ગની
 વિખ્યાત આગેવાન મીસ નેહન આદમ્સને
 અપાયે અને યુરપના વીરા દેશો ઉપરાંત હિન્દ,
 ચીન, જપાન, કેનેડા, દક્ષિણ અમેરિકા અને
 મેક્સિકોમાંથી સી પ્રતિનિધિઓ એ. પરિષદમાં
 ભાગ લેવા જશે. મીસ નેહન આદમ્સ એ વર્ષના

હિન્દની મુક્તાકાંત લઘુ-બચાં છે અને જન્મના
 સાંતિ સ્વપાય તે માટે હિન્દી સ્ત્રીઓ કેટલી બધી
 આતુર છે તેનો અનુભવ તેમને થયો છે. આ
 પરિષદ બરવાનો મુખ્ય હેતુ જન્મનાં હમિય
 માટે સાંતિ કેવી રીતે સ્થાપી રાખાય તેના ઉપાયો
 વિચારવાનો છે. યુરપ-અમેરિકાની આગેવાન
 સ્ત્રીઓ માને છે કે દુનિયાના સર્વ દેશોના સ્ત્રી
 પુરૂષો જો મિત્રતાના સંબંધથી જોડાય તો યુદ્ધ
 દમિય માટે નાબૂદ થાય અને સાંતિ સ્થાપી
 રાખાય. આ બાબતમાં સ્ત્રીઓ ધારે તો મોટા
 ફાળો આપી શકે. હિન્દની સ્ત્રીઓ સ્વભાવતઃ
 સાંતિને વહાવારી છે અને એ કાર્યમાં તેમની
 ખદદ અણમૂલી થઈ પડશે.

સંધને મુખ્ય હેતુ દુનિયાની પ્રત્યેકોને
 પરસ્પર મિત્રતાનો અને સહકારનો સંબંધ બાંધી
 તે દેશ યુદ્ધ નાબૂદ કરવાનો છે અને તે કારણે
 તેઓ સી પુરૂષોને રાજકીય, આમાલક અને
 નેતિક બાબતોમાં સમાન હક મળે તેવા પ્રયત્નો
 કરે છે. એ સિદ્ધાંતોનો સમાવેશ કેળવણીની સર્વ
 થાળનાઓમાં થવો નેહએ. સંધની સાખાસો
 લગભગ ૨૨ દેશોમાં છે અને તે ઉપરાંત બીજા
 દેશોમાં કેટલીક સ્ત્રીઓ બાંધે તરીકે એ સંધન
 સમાવેલો છે એ સંધ જન્મની ખાતરી કરે
 આપવા માગે છે કે અનુભવ અને હિતિદાસન
 દષ્ટિએ જોતાં યુદ્ધ યુદ્ધમાં પડનારોના નાશ ક
 છે; અને તેથી દુનિયાને કોઈ પણ પ્રકારનો હા
 થયો નથી, કેટલી લાનિ થઈ છે. એક બીજા દેશો
 ૫૨૨૨૨ માટે ફર્થ હોય તો તે દૂર કરવાના યુ
 સિવાય બીજા ધણું માર્ગો નહિ. અમે હમણી
 છીએ કે તેમની આ માનવતાઓની સંશીન આ
 યુરપના દેશો પર અને ખાત કરીને ક્રિસ્ટન જે
 મહત્વાકાંક્ષી દેશ -જર્મની થાય. બીજા દેશો
 સ્વનંત્રતા યુદ્ધથી લેવા માટે ક્રિસ્ટન નેહન; સામે
 કોઈ મુન્દેમાર દરો એના મુન્દેમારો સ્વાર્થ
 મહત્વાકાંક્ષી અંધ બન્યા છે; અને હિતિદાર
 અનુભવ અને અણમૂલા કિદ્દતિ નેહન
 સાધનાનો યોગ ધાલી બીજા પ્રત્યેકોને પોત
 સ્વાર્થ સાધનાં ખાતર પગલે કચડી રહ્યા
 ફરે સોથી જેલો પ્રવલ તો ક્રિસ્ટને સુખ
 માટે કરવા નેહએ. એ સુધર્મ પછી ખાતરી
 કામ નહિ નેહન દેખાશે.

ચિત્રકાર :

હસતી સુંદરીબા.

[શ્રીમાન પુરુષોત્તમ.]

- ને ગૃહમાં કલ્પોલ કરે, આ હસતી સુંદરીબા;
- તે ગૃહમાં પ્રભુ રમણ કરે, ત્યાં વસતી સુંદરીબા.

(મુંબઈના ગુજરાતી હિન્દુ સીમ'કળાનું સુખપત્ર)

જા. ૧ હું.

જુન ૧૯૨૪.

આંક ૧૦ થો.

દયાનું ઝરણું.

લેખિકા : શ્રીમતી દીપકબા દેસાઈ.

અનુક્રમણિકા : ઘોર સુદ શમ્યુ રાતે, જાણ્યા કૌરવપાંડવો;
પંચાયતા મૃત્યુશય્યાદો, કો હતાં પાડતા બ્રૂઓ.

વસંતવિલાસ : રાત્રિ વધી, રણભૂમિ સુતકાર ; ભારો
તારા થહો થકી રણુ નજ તો હવાઈ;
કો પ્રિયનાં શમ લીધો ભગી શોષતા ને
કો મેરી અશુ તણી અંબલી અર્જતા ત્યાં !

અનુકૂળ : તમરાંના થતા સંજ્ઞા બાકી શાન્ત નિશા દીસે;
અશ્વત્થામા તણે હેડે, કિન્તુ ના કળ તો વળે.

માલિની : શિખરુ થકી ધડી એ, વ્યથ ચિતે ભમતો,
ચુલ્લુ ૨૬ ફડ તેવે, ન્યાં ઉંચે કામભાળો;
ધ્રુવડ મહીં ધ્રુવ્યુ' ને, કામભર્યાં વિદાર્યાં,
અરર! મરડી માથાં, પાંખ ને પિચ્છ બેર્યાં!

વંશસ્થ : ધડીક ૨૬૨ મનમાં વિચારતો,
હું કાં ન આવી અજમાયું યુદ્ધિઓ ?
હીણો હતો તે નીચ ચિંતયી કૃદ્યો
નૃસિંહ હેડે ખડયો કુટો ખડયો !

વસંતવિહાર : આજે હું પાંડવ તણીં જઈ છાવણીમાં,
ને બાલ દ્રૌપદી તણાં હણું આ કૃતિમાં;
રતિવંશ પાંડવ તણો કહું કાં ન આજે ?
વૈરાગિ ને સળગીઓ તવ હોલવારો.

શિખરિણી : ગંધો પાપી ત્યાંથી, અરરર! કસાઈ ફર થયો,
મૃદુ બાહુડાંને, મધુરી નીંદમાં હાપુ! હણતો!
હસાચારી હેડું, કઠિન દીકરું, વળ મરણુ,
અરેરે! એ દિલે, ક્યમ કરી વહે સ્નેહઅરણુ ?

અનુકૂળ : ટળવળે બાહુડાં સર્વે, સંભળાય ચાસે ઉંટી:
ભગ્યા કૌ પાંડવો તેવે, દ્રૌપદી કાંપતી હતી.

શિખરિણી : વદાયું ના જીલે, ગરીબ મૂનતી ત્યાં ઢળી પડી,
રહ્યા જોમાં ચળદો, ક્ષય રહ્યું આંખ રહતી.

"અરેરે ! કે લગો, કુચુમકુમળાં શ્યામ કચર્યાં ?"
સફાળો ત્યાં પાર્થ નીચ હાડી ગયો ?" એમ કહ્યો.

અનુક્રૂપ : દ્રોણપુત્ર ચડી લાવી કૃષ્ણ કે "પાર્થ ! આ ભૂઓ-
" હણીને બાલહત્યારો, વેરાળા કંઈ બૂઝવો "

જસંતસિલકા : કે પાર્થ, દ્રૌપદી કને લઈ લવ એને,
ન્યાં એ હતાશ થઈને મૂશકે રહે છે : "
ધીરાંમતા દૂરથી ઓળખી એમ બોલી—
"ઓ પ્રભુ ! તું તને ન કહું કમાઈ ?

શિખરિણી : "અરે ઓ હત્યારા ! શિશુ હણી બતાવી રી ધીરતા ?
" છુઝી આશાજ્યોતિ, અરર ! અમને અંધ શું કર્યા ?
"હણો ના-એની તો જનની મમ પેરે કુકળશે—
" પ્રભુ પારે એનો, અદલ ચૂકવો ન્યાય ન લાલે—

અનુક્રૂપ : "પાપ-પુણ્ય, તણું લેખું. પ્રભુજી નવ પૂછશે,
"અરે ઓ બાલહત્યારા ! ત્યાં ગતિ તવ રી થશે ?

મંદાકાન્તા : "પાર્થે લીધું ખડ્ગ કરમાં, "હુદ શિક્ષા દઉં શું ?
"કૌંધાણીમાં પતિત ! છુઝની બોપરી કાં ન કાઢું ?
"રે રે ! આતુ ન કર ફરીથી-ધોર આતુ ઘટે શું ?
"માફી આગી દુષ્ટી ક્ષયની પાપી ! જાને હવે તું !"

અનુક્રૂપ : શિક્ષા અપરાધીને દેવી ન્યાય એ પ્રભુનો દીસે;
દયાતુ યાજ્ઞવંતે તો ચે, ન્યાયથી અધિકું નમે !
પરતાવો પાપીના હિલે, પાપનાં પડને ધવે;
દયાનાં કરણો બહેતાં, પુણ્ય-દીપક ત્યાં જગે !

ચીન દેશની સ્ત્રીઓ.

નિયામા આજે લેખિયા: સૌ. હંસાબહેન મહેતા, બી. એ. માટે નામના મેળવી ઉત્તુનામાં જૂની!

હતી. કોઇએ લડાઇમાં

વૃદ્ધ દેશોમાં જે કંઈ નામનિશાન રહ્યા છે તે ચીન અને હિંદુસ્થાન. આખી દુનિયામાં સૌથી વધારે વસ્તીવાળો દેશ ચીન અને બીજો નંબરે હિંદુસ્થાન. બન્ને પડોશી દેશો એક વખત જાહોજલાલીની ટોચે પહોંચ્યા. આજાર વિચાર તેમજ અન્ય વસ્તુની એક વસ્તુ લેવડદેવડ હતી. આજે બન્નેની સ્થિતિ લગભગ સરખીજ છે. જેટલો હિંદુસ્થાન ગરીબ છે તેટલો ચીન દેશ પણ ગરીબીમાં સજડે છે. બીજી સરખામણી નહિ કરતાં ત્યાંની સ્ત્રીઓ કેટલી અધમ દશાએ પહોંચેલી અને તેમાંથી નીકળી દેશને આજાગ વધારવડે જે મહેનત કરે છે તેનો અપાક આપવાનો વિચાર છે.

ભારતની સ્ત્રી એક વખત તો મનુષ્યની પકિતમાં ગણાતી, મનુ મહારાજ પણ લખી ગયા કે ત્યાં નારીને માન મળે ત્યાં દેવતાઓ રહે. ચીનની સ્ત્રીને પણ એક વખત સાદું માન મળતું. ત્યાંના મહાપુરુષ કનકદુશીયસે પણ સ્ત્રી પુરુષની સમાનતા વિશે ઘણું લખેલું, પરંતુ એ બધું જેમ અહીં ભૂલાઈ ગયું તેમ ત્યાં પણ ભૂલાઈ ગયું. જે સારું હતું તે ચા-સોમાંથી ભૂસી નાખ્યું; માત્ર ખોટો રિવાજો રહ્યો. ખરેખર ધર્મ ગયો, માત્ર દુષ્ટ રીતો દાખલ થઈ. અહાન સ્ત્રી તેજ સદ્યુષ્ટી એમ ત્યાં મનાતા લાગ્યું. એટલે સ્ત્રીસિદ્ધાંતની તો સમજૂતી પડતી થઈ. એક વખત ચીનમાં પણ સ્ત્રીઓએ અનેક કામને

શક્તિન બતાવીને તો કોઇએ સાહિત્યમાં. પરંતુ સ્ત્રી પ્રત્યેના વિચારોમાં ફેર પડતાં એ મને ધરતી ચાર દીવાલો વચ્ચે કેદ થવાનો વારો આવ્યો. જેમ અહીં છોકરી જન્મી એટલે પથરા જન્મ્યો એમ મનાતું તેમ ચીનમાં પણ બાળકોનો જન્મ ભારપ ગણાવા લાગ્યો. રોંગડાઇમાં એક, ફ્રેન્ચ દોન્વેન્ટ (મક) માં અનાથ છોકરીઓને આશ્રય આપે છે. ત્યાં પૂછતાં માલમ પડ્યું કે કેટલીક છોકરીઓ તો સારા કુળની અને પેસાદાર માળાપની પણ હોય છે. છોકરીના ગૃહ સારા ન હોવાથી અથવા એવા કોઇ નજવા કારણો માટે એને તરછોડવામાં આવે છે, અને એના બરણપોષણને અર્થે એક પાઠ પણ આપવામાં આવતી નથી. એટલે માત્ર ફેરબની દવા પર જીવવાનો વારો આવે છે. સ્ત્રીની શુભામગીરીની નિશાની તો એના પગ બાંધીને નાના રાખવામાં. ચીનની બાળકોના પગ નાનપણથી એટલા જકડીને બાંધવામાં આવતા અને હજી ઘણું ટેકણે આવે છે કે મોટી થતાં એના પગ બહુ જ નાનાં રહે છે. આથી સ્વચ્છન્દે હરવારવામાં ફેર પડે છે. જેમ પગ નાના તેમ કુલીનતાનું લક્ષણ વધારે! આ ઉપરાંત ચીનમાં એક દુષ્ટ રિવાજ છે કે પુરુષ એક જ સ્ત્રી પરણે પણ અનેકને એની આવક મુજબ ગણી શકે. હિંદુસ્થાનમાં જેમ મનાય છે કે પુત્ર ન હોય તો પિતૃઓ સંહિતાએ ના

શ્રીમદ્દરી એક માતા અને પાંચ બાળકો

પ્લેન્સિ, તેથી સ્ત્રીને જો પુત્ર ન હોય તો બીજી સ્ત્રી કરી શકાય; તેવીગરીતે ચીનમાં પણ પરણીઅત સ્ત્રીને પુત્ર ના હોય તો બીજી સ્ત્રી રાખી શકાય. આવી રાખ સ્ત્રીઓની દેશા તો અધમજ ગણાય. દિ હુસ્થાનની માફક જો કે ત્યાં પણ પુત્રલંઘન રહાને કોઈ

અત્યુ' શાસ્ત્રીય પ્રતિબંધન નથી, તેમજાં ચીનમાં એક પતિવ્રત પાળે એજ સ્ત્રીની મહત્તા ગણાય છે! પાશ્ચાત્ય દેશોની માફક સદ્ગાએ છૂટાછેડાને સિવાજ ચીનમાં એટલો પ્રચલિત નથી તેપણ કાયદા પ્રમાણે સ્ત્રીને નીચલાં સાન કરજોને લીધે છૂટાછેડા આપી શકાય:- છોકરાં ન હોય તો, બરાબ ચાલ, સામુસસરા પ્રત્યે અવિનય, અનિશચ બોલવાની રેવ ચોરી કરવાનીરેવ. અદેખો અને શંકાસ્વીલ સ્વભાવ અને અસાધ્ય

હતાર ચીનની એક મહીલા.

રોગ. પુરોના અધિકારે સ્ત્રીની આટલે લગી અવરહા કરી. ત્યાં સ્ત્રીને ન મળે સિદ્ધાન્ત, ન મળે સ્વર્ગવત્તા, તેવો દેશ અધમ દેશાએ પ્લેન્સિ તેમાં જરા પણ નવાઈ નહિ!

આજે તો આખી દુનિયામાં સ્ત્રીઓની ચળવળ ચાલી રહી છે. યુરપ આદિ સુધરેલા મનાતા દેશોમાં પણ સ્ત્રીઓની સ્થિતિ છેલ્લા વીસપચીસ વર્ષમાં સુધરી એમ કહી શકાય. છેલ્લાં પાંચ છ વર્ષમાં તો એ લોકોએ પોતાના હકક સાબીત કરવા જોસમેર લડત ચલાવી.

એ લડતના બંધન કારણ પૂર્વમાં વાગ્યા. દિ હુસ્થાન અને ચીન બન્ને કુંભકર્ણની નિદામાંથી વળ્યા. ચીનમાં આજે સ્ત્રીઓની અનેક પ્રવૃત્તિઓ ચાલી રહી છે. શ્રીગણેશાયનમઃ થીજ એ લોકોએ ચાલુ કર્યું છે. એટલે પ્લેન્સિ તો સ્ત્રીઓની અનાદરતા કર કરવાનો પ્રયાસ ચાલે છે. એને અંગે અનેક શાળાઓ ખોલવામાં આવે છે. ને સ્ત્રીઓ પુરની બંદાર પણ નદિ તીકળતી તે આજે પુરોની યુનીવર્સિટીમાં પણ જાય છે. વધુ અભ્યાસને

ગોઠવવામાં આવે છે. એકલા યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સ જોઈ અમેરિકામાં જુઓ છોકરીઓ બર્ગે છે, તે હપરાંત યુરપ વગેરે ખીન્ત દેશોમાં તો વધી. પરદેશ

ભણતી આપણી છોકરીઓની સંખ્યા આજે માંડમાંડ પચાસ થશે. આપણા દેશની સ્ત્રીઓ મુખ્ય કરીને બે ધંધા પસંદ કરે છે. ક્યાં તો ડોક્ટર થાય છે કે ક્યાં તો શિક્ષક. સ્ત્રીની સ્ત્રીઓ શિક્ષક થાય છે પરંતુ તે કરતાં પણ એમને ડોક્ટર અને નર્સ-સેવિકાનો ધંધો વધારે પ્રિય છે. હિંદુસ્થાનમાં શુશિક્ષિત સેવિકાની આટલી જરૂર છતાં કેટલીએ સ્ત્રીઓ પારકે પંસે પેટ ભરી સ્વમાન ખોષ ધંધા વિનાની બેસી રહે છે. ૧૯૧૧ માં ન્યારે સ્ત્રીનમાં મોટા બળવો થયો હતો ત્યારે ત્યાંની ધણી સ્ત્રીઓ લડવા જવાને તૈયાર થયેલી અને ધણીએ રેડક્રોસ નર્સિસ તરીકે જવાની હજી બતાવેલી. ત્યાં શિવાયની અનેક પ્રવૃત્તિમાં સ્ત્રીઓએ પડવા માંડ્યું છે. કેટલીક સ્ત્રીઓ કાપડાશાસ્ત્રી બની છે. એક સ્ત્રીએ

તો એરોપ્લેન-હવાઇ વિમાન-પણ હરાડવાનું શિક્ષણ લીધું છે. વર્તમાનપત્રોનો ધંધો કરતી પણ સ્ત્રીઓ નજરે પડે છે. સ્ત્રી પત્રકારોનો હેતુ સ્ત્રીઓની ઉન્નતિને માટે અને અન્ય બહેનોને પાણી ચઢાવવાને માટેજ છે. કેન્ટના એક સ્ત્રીઓના દૈનિકપત્ર-“ગર્લ્સ ડેલી.” ને નીચે ઉતારો આપ્યો છે તે પરથી સમજશે કે ત્યાંની સ્ત્રીઓ આગળ વધવાને કેટલી દૃઢનિશ્ચયી છે.

“દુનિયાનાં બધાં સ્ત્રી-પુરૂષો જોતાં માત્ર સ્ત્રીજાતિનાજ શુભાશુભની અવગણના કરવી એ તો વાસ્તવિક ગણાયજ નહિ. તે છતાં આપણાં માતૃપિતામાં સ્ત્રીજાતને ધીકારવી એવો ખ્યાલ પેસી ગયો છે. અજ્ઞાન લોકો તો આપણા અમલી વિચારો કે ‘અશિક્ષિત અને આવડત વિનાની સ્ત્રી તેજ મદગુણી’ તેને ટેકો આપી રહ્યા છે. તેથી કરીને પુરૂષની સત્તા નીચે છુટાઇ આજે આપણી બે અબજ

ચીના લોક વસ્ત્રાદત્તા કપડાંમાં.

સ્ત્રીઓ અધકીરમાં ગોંધાં ખાઈ રહી છે. શા માટે ? શું સ્ત્રીઓ મનુષ્ય નથી ? ત્યારે સમાજમાં શા માટે એમની રહામું આવી ફૂર વર્તણૂક ચલાવવામાં આવે ? લેખક માને છે કે આ પરિણામને માટે આપણે થોડે ઘણે અંશે જવાબદાર છીએ, કારણ કે આપણે આપણા હક્કની માગણી કરી નથી તેમજ આપણા કલ્યાણને માટે કંઈ પગલાં પણ લીધાં નથી. સમાજમાં આપણે સ્થાન સાચવવાને

આપણે કહ્યું ચોક્કસ ઉપલ્પ થોજવો જોઈએ. આ પરિણામ આણવાને વર્તમાનપત્રદારા ચળવળ કરી શકાય. અગામને જ્ઞાન આપવું, નિર્બળને બળ આપવું એ આ પત્રનો ધર્મ ગણાશે. આ “ ગર્ભ ” રેલી ” પત્ર નીચેના આશયો ધ્યાનમાં રાખશે:—

૧. જેનાથી સ્ત્રીની પ્રતિષ્ઠા તેમજ સદ્-ચરિત્ર વધે તે હંમેશાં અપતાં રહીશું.

૨. સ્ત્રીઓને માટે જે કથાણુકારી છે તે મેળવવાની ચળવળ કરીશું.

જાનો ઉપદેશ કરાવવાનો છે. રાજકીય બાબતમાં પણ સ્ત્રીઓ જોડાઈ ભાગ લે છે. આજથી ચાર હજાર વર્ષ પર ચીનમાં કાપદો હતો કે રાજકીય બાબતપર સ્ત્રીઓ ચર્ચા કરે માટે એમણે કાંઈ પણ મંદિરમાં કે જાહેર જગ્યામાં એકત્ર થવું નહિ. આજે સ્ત્રીઓએ રાજકીય ચર્ચાનાં ધૃતી ભાગ લેવા માંડ્યો છે. નેશનલ યુનીયન ઓફ સ્ટુડન્ટ્સ અને સંસ્થાની એકત્ર સભાના પ્રમુખ મીસ વાન્ગે દેશની પડતીવું કારણ જણાવતાં કહ્યું

કે:—“ આપણા દેશની સ્થિતિ અસારે બધું કર છે. કાંઈ તો આપણી અગામ સંસ્કારનો વાંક કહાડે છે. હું તો કહું છું કે અગામમાં અગામ તો આપણી સ્ત્રીની સ્ત્રીઓ છે. પહેલાં આપણે પગ બાંધી છીએ; બીજું મન

એક ચીની કુટુંબ પિતા પુત્ર વચા પાવો.

૩. જેની અમારા કામમાં સહાનુમતિ છે તેને માટે લાગણી બતાવીશું.

૪. જે અમારા કામની સહાયે પડશે તેની સાથે અંત સુધી લડીશું.”

મોટાં શહેરોમાં સ્ત્રીઓએ ‘ પ્રેમીઓટીક એસોસિએશન ’ દેશપ્રેમીઓની ‘ સંસ્થાઓ ’ સ્થાપી છે. એનો ઉદ્દેશ સ્ત્રીઓને જુદે જુદે કોષણે બાપણ કરવા મોકલી સમાજનાં જુદાં

બધાયું; અને ત્રીજું આપણા પતિ કરતાં હજાર અને એના ગુલામ ગણાયે છીએ. પરંતુ આજે આ બે સંસ્થાના મીલનથી આપણે જુદાં બંધનો છોડવા માંડ્યાં છે. ” ચીને જાપાન સાથે અસહકાર કરી એનો ખાસ બાવકાટ દર્શો તેમાં પણ સ્ત્રીઓનો ભાગ હતો.

ફેલ્ડીક બાબતમાં ચીનમાં જાગૃતિ આ-

પણા કરતાં મોડી થઈ, તો પણ થોડા વખ-
તમાં ચીન આપણા કરતાં આગળ જશે.
તેનું કારણ કે સમાજના ગેરકાયદા તોડવાને
ત્યાંના યુવાન પુરૂષ તેમજ સ્ત્રીવર્ગ મથી
રહ્યો છે. આપણા સમાજનો સડો દર કંઈવારે
કેટલાક વખતથી મહેનત ચાલે છે પણ હજી
સુધી પત્તો લાગતો નથી. તેનું મુખ્ય કારણ

તો આપણી સ્ત્રીઓ એમાં ખલે ભાગ લેતી
નથી એજ કહી શકાય. શ્રી ભગવદ્ગીતામાં
કહ્યું છે કે ડહાદુરેદાત્મનાડડત્માનમ એ-
ટલે પોતેજ પોતાની મેજે પોતાનો ઉદ્ધાર
કરેલો એછએ. ખીજના પ્રયાસનું કશું મેળવ-
વાની આશા રાખવી મિથ્યા છે. એથી
કોઈનો શુક્રવાર ઉઘડ્યો નથી. !

ધર્મમાં કળાનું તત્વ.

‘કલા ભક્તિભાવનું મુખ્ય સાધન મનાયતી છે. ધર્મા પ્રાચીન સમયમાં આર્થોની ભરતિ
તેજ ધર્મની આરાધના કરવામાંજ રહેતી હતી.

“વેદિકાગમાં ઉપારેત્રી, ગાયત્રી દેવી, સૂર્ય દેવ વગેરેને મૂર્તિરૂપે પ્રત્યક્ષ કરી આરાધના
કરનાર આર્થ ‘પરંતોની તો કેટલી રસ બેસતી હતો’ રામાયણ, મહાભારત અને બીજાં ધર્મશાસ્ત્રો
પરથી પણ જણાય છે કે પ્રાચીનકાળના પુરોહિતે ચિત્ર તથા શિલ્પમાં કુશળતા મેળવી હતી. તેમાં
પણ ઇશ્વર પૂજનનોજ ભાવ હતો.

“આર્થ ચિત્રકારને ચિત્રકલા એ ઇશ્વરની ઉપાસના હતી અને શિલ્પકલા પણ ધર્મની
સ્થાપના, રક્ષા અને ફેલાવણું સાધન હતી. ચોરસ કલાની વિદ્યા પરમેશ્વરની કૃપા વધારનારી છે
એટલે ઇશ્વરને મંદિર બાંધતી એછએ. જગતે તેનો પૂજન, અર્ચન અને દત્તોદાપનમાં ધણી ઉપયોગ
પાવ્યો છે એટલે ધર્મભાવના અનાપાસે જાય છે. દરેક મંદિરોમાં અને વસ્તુઓના પરમાં આવી
ધર્મને-અર્થે કલાએ વખેતો વખજ એજ સમય છે.

“દિવાળીમાં મંદિરના રમકડાં, દોળમાં દોળાયાંના દારદાર, નાચમાંચમે નાચનાં ચિત્ર
અને રતોદાપનમાં મંદિર પૂજારી, મઘીના પાંચેવ જનારી પૂજ કરતી વગેરે સામાજિક ધાર્મિક
કલાઓ છે; અને તેમાં કલા સાથે ધર્મિક ભાવ સમાવેલો છે.

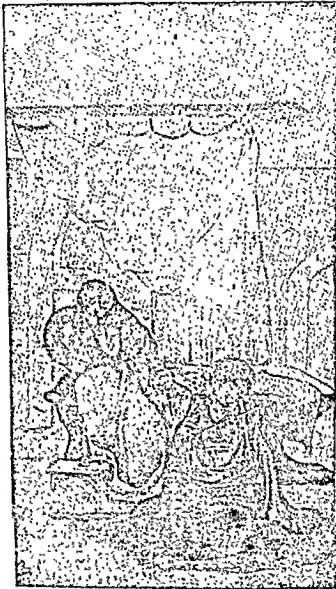
સો. ચિત્રવિજ્ઞાના મન્નપ્રકાશ.

× × × × ×
અર્થ—“ તમે લખ વિષે કંઈ વિવેચન જાવનુંક વિચાર કર્યો છે ? ”

જવાબ—“ હા જવાબી માણું લખ ચર્ચા લખતી એ વિષેજ વિચાર કર્યો છે ”

મીનની રાજકુમારી.

સંગીત સુગંધ પ્રેમ.

...ગાયિકા એવી અદ્ભુતતાથી વાદ્યોલીન ઉડતી અને ગાતી કે તેના
 હંપવા કરતાં સાથે રાજરાણી ગળી નાછ એકતાન બની જતી.
 આ પ્રમાણે દલાઈના દલાઈો વહી જતા તેડું શાન
 ગાનારને કે સંમળનારને ન રહેતું.

[શ્રુતિ: " સંગીત સુગંધ પ્રેમ. "

રાજનીતિય શહેન-
શાહ અમકબરને

લખિયા: સૌ બાનુમતી ત્રિવેદી,

ભુતતાથી વાયોલીન છે-
હતી અને ગાતી કે

ણી સ્ત્રીઓ હતી. ઘણીવાર પરાછત રાગની
સાથે સ્ત્રી સંધી એ લગના સંબંધથી દહ
રતો, તેથી અનેક ભાતિ અને ધર્મની સુંદર
સ્ત્રીઓ તેના ઝનનામાં હતી; તેમાં એક સુંદર
રાજકુમારી હતી.

રાજકુમારીની સાથે રિવાજ મુજબ દસ-
દાસીઓ તેનાં મહીઅરથી તેની સાથે આગ્રા
આવ્યાં હતાં. એ મંડળમાં એક ગાયિકા હતી.

જ્યારે તે આવી ત્યારે તહેને જોવા અમક-
બરની રાણીઓ આસપાસ ફરી વળી. ધારી-
ધારીને જોતાં તેની સૌમ્ય મુદ્રા જોઈ સૌને
હસવું આવ્યું. આ સરસા બાલિકા આપણને
અંતરાયભૂત થઈ નહિ શકે એમ મોન્યું.

પણ એ ધારણાં જોઈ પડી. મિલન પછી
તેની દાળી આંખો બાદશાહના પદ્મપાતળું
કાગળ થઈ પડી. તે રાત્રિ ત્યાંજ ગાળે. .
પ્રેમસંદેને વખતે આરામ પણ તહેને જોરોજ
લેતો.

આં જોઈ પીછ રાણીઓને ઠપાં આવી.
સૌ બાદશાહને કાને નાખવા જેવી વાત
રાજરાણીના વર્તન ઉપરથી શોધવા લાગ્યાં.
આખરે એક કંઠણ એવું મળી આવ્યું.

સંગીતપ્રિય રાજરાણી પોતાની ગાયિકાની
વાયોલીનમાં હુન્ધ હતી. ગાયિકા એવી અદ્-
ભુત

તેના કંપતા સ્વરો સાથે રાજરાણી રાણી જઈ
એકતાન જની જતી. આ પ્રમાણે કલાકોના
કલાકો વહી જતા જેવું બાનુ ગાનાર કે
સાંભળનારો ન રહેતું.

સૌ રાણીઓને શંકા ગઈ કે ગાયિકાનો
કંઠ સ્ત્રીકંઠ નથી પણ પુરુષના જેવો છે; તે
પુરુષજ હોવો જોઈએ. સૌએ મળી વસ્તારથી
આ વાત બાદશાહને કાને નાખી.

તે નવોદા નુવતી ઉપર સુખની છાયા
પ્રસરી રહી હતી; તહેની નિર્મલ આંખો બાદ-
શાહ પ્રતિના પ્રેમથી ભરપૂર બની હતી; વદન
ઉપર આછું સ્મિત ફરતી રહ્યું હતું; તે વખતે
બાદશાહે કહ્યું, “મુઝે મહેને તહારી ગાયિકા
નથી ગમતી.”

રાજરાણીએ આશ્ચર્ય પામતાં પૂછ્યું “કેમ
જહાંપનાહ! આપને ન ગમે એવું એણે શું
કયું?”

બાદશાહે ધીમેથી ઉત્તર આપ્યો: “એવું
તો કંઈજ નહિ, પણ જ્યારે તે ગાય છે ત્યારે
તું મહેને પણ ભૂલી જાય છે. તે આંખો વખત
તહારી પાસે રહે છે. મહેને તે નથી ગમતું.”

“મહેને સંગીત પ્રિય છે.” રાજરાણી
એ ખુશ્માસો કર્યો. “તહારા વિના કલાકો
જુડુ મહોટા લાગે છે.”

આ કાશ્ય યોડો વખતના આદ્યાદના મનમાં ટપી શક્યું.

એક વખત અચાનક આદ્યાદ તેની પ્રિયતમાને ઝોરે આવ્યો. રાજરાણી ક્રોધ ઉપર માથું નમાવી એકતાન થઈ બેસી હતી. તેનો ચોરસો માથા ઉપરથી, અને છાતી ઉપરથી સરી પડ્યો હતો. કાળી નાગણુ જેની સેર એક બાજુ લટકતી હતી. 'તેની દષ્ટિ વાયોલીન સામે સ્થિર થઈ ગઈ હતી. આંખોમાં પાણી ભરાઈ ગયાં હતાં. ગાયિકાના સુલભ સ્વરથી અને વાયોલીનના મીઠા સ્વરોથી ઝોરો ગાઈ રહ્યો હતો. ગાયિકાની દષ્ટિ રાજરાણીના વદન ઉપર સ્થિર હતી.

આત્મામાંથી ઉઠતા ગાનમાં ગળી ગયેલાં એને આદ્યાદ આવ્યાનું જાન ન થયું. યોડો વખત કબા રહી આદ્યાદે આ બધું જોયું. ગાયિકાનો કંઈ પુરૂષ જોયો લાગ્યો.

પ્રત્યક્ષ રીતે તે ક્રોધ તરફ ગયો. તેને જોઈ રાજરાણી એકદમ ડિલો થઈ ગઈ. 'આદ્યાદે ગાયિકાને બહાર બહાર ધસારો કર્યો. અને ક્રોધ ઉપર બેસતાં ગંભીરપણે કહ્યું. "મને ત્હારી ગાયિકા નથી ગમતી. ત્હારા ઝોરમાં એ વધારે વખત રહે તે પણ મને પસંદ નથી."

રાજરાણીએ મંદમંદ હસતાં કહ્યું, "જાંપનાદ, આટલી બધી અટખાઈ? મ્હારા પ્રિયના પ્રેમથી ત્હમણે આંખો એટલી લદ, મુઠી આંધળી થઈ ગઈ કે તે એટલું પણ જોઈ શકતી નથી કે મ્હારી છંદગીની પ્રકાર માત્ર તમેજ છે? મને ગાયિકાનું સંગીતજ પ્રિય છે. મ્હારી ત્હમે દૂર દો છો, ત્યારે આનંદદાયક એ એકજ વસ્તુ છે. એટલું મ્હારી પાસે રહેવા લો. રહેવા દેશો!"

અજાણે જરા સખ્તાઈથી કહ્યું, "મને

તેના તરફ જોવું નથી ગમતું. હવે પછી તેને ત્હારા ઝોરમાં આવવાની ના કહેજે."

રાજરાણીએ આજીજીકન સ્વરે કહ્યું, "પ્રભુ, નારાજ ન થશો. ત્હમારા વિના હું એકલી પડી જાઉં છું. તે વખતે આટલો આનંદ મ્હારી પાસે રહેવા લો. પ્રિયતમ હું ત્હમનેજ આહું છું."

તેના પ્રેમભર્યા મોહક સ્વરે રાજાનો ક્રોધ શાન્ત પડ્યો. ગાયિકા સંબંધી વાત એટલે થીજ અટકી.

બીજે દિવસે સાંજના ઝોરમાં આદ્યાદે પહેલાના જેવુંજ ક્રોધ જોયું. ગાયિકા ગાતી હતી. રાજરાણી તેના મુખમાંથી નીકળતો પ્રત્યેક સ્વર જાણે પી જતી 'હોય. ક્રોધને આદ્યાદ આવ્યાનું જાન ન થયું.

આ જોતો આદ્યાદ ઉભો. યોડીવાર પછી ક્રોધ તરફ જતાં મ્હોટેથી બોલ્યો, "ના પ્રાણ્યા છતાં કેમ આ ગાયિકા ત્હારા ઝોરમાં છે?"

રાજરાણી ચોતાના શ્વામીના ધોરો સાંભળતાંજ એકમ દિલો થઈ બોલી, "જાંપનાદ! મંદ કરો. ખબર નહિ કે ત્હમે આવ્યા છો."

"ખબરથી શું વિશેષ છે?" આદ્યાદે ચુરસે થઈ કોરે સ્વરે કહ્યું, "મ્હારી ના છતાં આ ગાયિકા કેમ અહિં છે? મેં કહ્યું હતું કે ત્હારા ઝોરમાં એ ન જોઈએ. તે મ્હારું અપમાન કર્યું."

"પ્રભુ, પ્રિયતમ, મ્હારી વિનંતિ સાંભળો." રાજરાણી આદ્યાદનો ચુરસો, અને તેનું ગાસદાયક પરિણામ જોઈ મુજબતી બોલી, પણ આદ્યાદે તેની આજીજી ઉપર લક્ષ ન આપતાં જરી રાખ્યું: "મ્હારે કંઈ કારણ

સાંભળવું નથી. મ્હારી ધ્વજાનો અનાદર એજ બસ છે. સાંભળવા પ્રમાણે ત્હમે એક ખીમને ચાહે છે. એટલુંજ નહિ પણ ગા-વિકા તે પુરૂષ અને ત્હારો પ્રેમી છે; અને તું. મ્હારી ભેવકા ઓરત છે. "

રાગરાણી આ સાંભળી હેજતાઈ ગઈ. બાદશાહનો હાથ પકડતાં તેણે કહ્યું, " પ્રિય-તમ, આ શું બોલો છો ? "

બાદશાહ તેનો હાથ તરછોડી બોલ્યો, " વધારે કંઈજ નહિ. જે બોલ્યો છું તેની ખાત્રી છે કે આ ત્હારો પ્રેમી છે. " તેનો શરસો બધાતક ફર શબ્દોમાં જહાર નીકળ્યો. રાગરાણી છાતી ઉપર હાથ રાખી આ અસહ્ય ત્રાસદાયક શબ્દો સાંભળતી ઉભી. તેનું મું-દર ગુફાખી મુખ શીકું પડી ગયું. બાદશાહે ફરીથી કહ્યું, " હું ખાત્રીથી માતું છું કે તે પુરૂષ છે અને ત્હારો પ્રેમી છે. " રાગરાણીના બચ અને આશ્ચર્ય વચ્ચે ગાયિકાએ બે ડગલાં આગળ વધી કહ્યું, " બાદશાહ સલામત સાચા છે. હું પુરૂષજ છું. "

આ સાંભળી રાગરાણી બાદશાહને પગે પડી બોલી, " પ્રિયતમ, હું જાણતી નહોતી કે મ્હારી ગાયિકા પુરૂષ છે. "

તિરંકારથી દસંતાં રાગરાણીથી બે ચાર ડગલાં દૂર જઈ બાદશાહ બોલ્યો, " પણ હું જાણતો હતો. "

તેને આગળ બોલતો અટકાવી ગાયિકાએ કહ્યું, " મ્હારી વાત સાંભળો. મ્હારો ખુલાસો ત્હમારો બને માટે છે. "

" બનેના ખુલાસા માટે ", ધિક્કારયુક્ત સ્વરે બાદશાહે કહ્યું, " જહુ સુંદર રીતે ગાક-વેલો ચિતાર છે. મ્હારે પણ છેવટ સુધી જોવા જોઈએ. બોલો. "

ગાયિકાએ મર્મોદિતપણે બોલવું શરૂ કર્યું :

" બાદશાહ સલામત, જ્યારે રાગરાણી નહાતાં હતાં ત્યારે હું રોજ રાગમહેલમાં રાગ-વંદીઓની છોકરાં સાથે રમવા જતો. તેમાં તે પણ હતાં. તે નહોતાં જાણતાં, કોઈ પણ નહોતું જાણતું કે હું તેમને દેવી તરીકે બાંધું છું, અને હજી પણ એમજ છે. પછી જ્યારે અમે મહેલમાં ચર્ચા ત્યારે મ્હને અનાનામાં જ્યાં ન હતાં, પણ તેથી મ્હારું તેમના પ્રત્યેક માન અને મ્હારા અંતરમાં કોતરાઈ રહેલી તેમની પ્રતિમા તો એટલીજ પ્રકાશી રહી હતી. જ્યારે મ્હને ખબર મળ્યા કે એમનાં આપની સાથે લગ્ન થવાનાં છે, અને તેમની સાથે આશા જનાર ગાયિકા જોઈએ છીએ, ત્યારે મેં " ગાયિકા થવા ધાતું ". પૈસાની મ્હને દરકાર નહોતી. હું શાલ્યો. કોઈએ મ્હને મદદ કરી નથી. કોઈએ જાણ્યું પણ નથી. મેં કોઈને કંઈ નથી. મ્હને કોઈનો વિશ્વાસ પણ નહોતો. આ બધા માટે જવાબદાર હું છું. રાગરાણી તદ્દન નિર્દોષ છે. ત્હમેજ તેમના હૃદયના માલીક છો મ્હારે માટે તો એટલુંજ બસ હતું કે તેમની પાસે રહેવું અત્રે સંગીતથી સંતોષ આપવો. મ્હારામાં વિશ્વાસ રાખો જહાંપનાહ, હું જે બોલ્યો છું તે શબ્દેશબ્દ સાચો છે. "

તેનું બોલવું મૂકે થતાં બાદશાહે ચુ-સ્સામાં કહ્યું. " બંનેએ સારો પાઠ ભજવ્યો. ત્હમે શું એમ માનો છો કે, આ બનાવટી વાતમાં હું વિશ્વાસ રાખીશ ? "

" જહાંપનાહ, માનો કે ન માનો, પણ મ્હારી વાત સાચીજ છે. રાગરાણી મ્હારા આ વેશથી અગત્યમાં છે. આ જુઠાણમાં તે તદ્દન નિર્દોષ છે. જો તેમને હોત તો, ત્હમે સ્વજ્ઞ છો છતાં મ્હારું હૃદય તેમને ગમે તે માર્ગે દોરી શક્યું હોત. પણ આપને તે સ્વહાથ છે. આપને એકનેજ માટે હું ત્હમને અને ત્હમને કહું છું, કે ત્હમારી જીંદગીમાં

મેં જે કાંઈ પડે નાખ્યો એને મારે ક્ષમા કરજો.”

“ખિન્ન વંતે તેણે ધુટણે પહેલી રાત્રી રાણી તરફ જોયું; અને વાંચોલીન સાથે ઓરડા બહારના જંગલમાં પોતાનું સ્થાન ઓધવા તે આશ્વો.”

“અકબરને આ અદ્ભુત યાત્રામાં વિશ્વાસ ન આવ્યો. આંસુ સારતી રાત્રી રાણી તરફ ગુસ્સાથી નેત્રોમાં તે બોલ્યો, “મેં એમ ધાર્યું કે તું મને આદે છે, તેથી મહારી વિશ્વાસપાત્ર છું; પણ આટલો વખત તે મને છેતર્યો, અને હું તને ચકાવેલા રહ્યો.”

“પ્રત્યુદ્યાસમાં વિશ્વાસ રાખો.” રાત્રી રાત્રી રાણી બોલી. “માધિકાએ કહ્યું તે સત્યજ છે. હું જાણતી નહોતી કે તે છપા વેશમાં પુરવ છે. હું આપ એકત્રેજ આહું છું.” એમ બોલતી રાત્રી રાણી આદરાર્થેના કાય પકડવા ચડી.

આદરાર્થે તદેનાથી જો માર કાળમાં દર જઈ કોવંથી ભોલ્યો, “મહારી પાસે આવીશ નહિ. મને અડીશ નહિ, તમારે છેલ્લાંડીનું કામ નથી. મને તારામાં અને મહારી નિર્દોષતામાં વિશ્વાસ લેજો. પણ તે જુદું કંઈક મહારી વિશ્વાસપાત્ર છો.”

“એવું ન બોલો.” રાત્રી રાણી બોલી. “હું તમારી વિશ્વાસનીય પત્ની છું. મહારા દરમ્યાં તમેજ છો. મહારા મહીઅરથી મહારી વહાલી વસ્તુઓ છોડી બ્યારે હું આદિ આવી તારે મને કૃપા થયું હતું. પણ એ કૃપા તમારા પ્રેમથી દર થયું. હું સંપૂર્ણ સુખી રહી. હું તમને અને તમને એકત્રેજ આહું છું. પ્રિયતમ, મહારામાં વિશ્વાસ રાખો. તમેજ મહારાં લગ્ન અને મહારી છંદગીના પ્રમાણ છે.”

“તારે આ મારે તે મહારાં આપના

કર્ણ? આ મારે નાં કલા છતાં તેં એને તારા ઓરડામાં પેસવા લીધી.”

“મને સંગીત પ્રિય છે, જલ્દાં પનાહ. તમારા વિના કલાકો જુદું મોટા લાગે છે. તમને યાદ હતી કે બ્યારે તમે ના પાડી ત્યારે મેં વિનંતિ કરી હતી. તમે જોયા નહિ. તમારી સુખી મેં સંમતિ માની લીધી. તે મહારી શુભ, પણ ખીજ રીતે નહિ. તમે જે જોયા એમાં હું નિર્દોષ છું.”

“ના ના” અકબરે કહ્યું. “એ હું માનતોજ નથી, માની રાષ્ટ્રી નહિ. હવે પછી હું તને મળીશ નહિ. તારા તરફ જોઈશ પણ નહિ.”

“આહ! એવું ન બોલો.” રાત્રી તે બોલી. “તમેજ મહારી છંદગીનું ભવિષ્ય છે. હું તમારા વિના છતી નહિ થકું. મેં કહ્યું તે સાચુંજ છે. મહારામાં વિશ્વાસ રાખો. પહેલાનાં જેવુંજ હેત રાખો.”

“ના. એ જુદું મહારે ન જોઈએ. મહારાં રાષ્ટ્રી ક્ષમા નહિ આપાવ.” આટલું કહી રાત્રી રાણી તરફ ન જોતાં ઉનાવળે પગે તે ઓરડાની બહાર ચાલ્યો ગયો.

તેના મવા પછી ધુટણે પહેલી રાત્રી રાણી ઉભી થઈ. તેનું મુખ મૂળ મૂળ મુખ હતું. એ મુખ ઉપર આત્માનું દર્દ રમત જણાઈ આવતું હતું.

આદરાર્થે ગુસ્સે થવાના ખતર આપા અનાનામાં પ્રસરી ગયા હતા. અકબરના મવા પછી રાત્રીઓ અને દારીઓ ઓરડામાં બેગી થઈ ગઈ. પણ રાત્રી રાણીની કંઈક નિશ્ચયતા આંખો નેક “કાઈ કંઈ બોલી રાખું નહિ.”

“મને કામળ અને કલમ આપ” રાત્રી રાણીએ દારીને દુકમ કર્યો. દારીને તે આખાં. બધે કાઈ કહેતી હોય તેમ કોઈ

બધાં સ્વરે તે ગણુગણી “હું” મહારા સ્વામીને
મહારા રનેહ પુરવાર કરી આપું છું.”

તેણે પોતાની એક હાથ હંચકથો. બીજે
હાથે હાથે કમરમાંથી કટાર કાઢી. કટારની
અણીથી પંખ પાસેનું માંસ ઉંચું કરી ધોરી
નસ તોડી. જોશથી નીકળતા તે ઉચ્ચ
શોષિતમાં કલમ બોળી કાગળ ઉપર લખ્યું:
“ પ્રિયતમ, મહારી નિર્દોષતા પુરવાર કરવા
હું મરું છું.”

કોઈ તેને અટકાવી શક્યું નહિ. તેણે
તે કતવ્ય, જેને તે વધારા હતી અને ચલા-
તી તેના તરુકની ભક્તિ ખાતર હતું. તેનો
હેતુ, સરીરનું પ્રત્યેક અણુપરમાણું પ્રત્યેક
લોહીનું રીપું. તેણે અને તેણેજ છે એની
ખાત્રી કરાવવા મારેતો હતો. તે રજપુતાણી
હતી; તેને સ્વમાત્ર છંદગી કરતાં પણ વધારે
બહાદુર અને શિમતી હતું. તેને મારે તે
મરી; અને જોડલાં તેને બેતાં ઉભાં હતાં તે
આ સમન્થાં. સ્ત્રીઓની તેહમાં પત્નીની બે-
આખર છંદગી શા કામની !

લાલુ લોહીથી લખાયતો કાગળ દારીને
આપી, રાજરાણીએ કહ્યું, “ આ બાદશાહના
પોતાના હાથમાં આપજો.” આટલું બોલી તે
કેચ ઉપર ઢળી પડી.

દારી દોડતી બાદશાહના ઓરડામાં ગમ્મ.
તેને જોનાર બાદશાહ સમજી, જ્યો કે કંઈ
નવાબની લાગે છે. તેનો કોઈ હજી શાન્ત
પડ્યો નહોતો. ગુસ્સામાં તેણે એ કાગળ
વાંચ્યો. અમકથો. ફરીવાર વાંચ્યો. તે અચંકર

સત્યે તેના આત્માને કુમ્ભવ્યો. અકચર સ્વ-
ભાવે અકથો રજપુત હતો. હવે તેને રાજ-
રાણીની પવિત્રતાનું બાન થયું. શોકથી વિ-
હ્વળ બની તે તેના ઓરડા તરફ દોડ્યો.

રાણીઓ અને દારીઓએ ખસી જઈ
અકચરને જવાનો માર્ગ આપ્યો. કેચ પાસે
જઈ રાજરાણીનું શીકરું વદન ધીમેથી ઉંચકી
બોળામાં લીધું, અને પોતાની અવિશ્વાસ મારે
માથી મારતો હોય તેમ તેના મુખ સામું
જોઈ રહ્યો. બાદશાહના સ્વર્ણથી રાજરાણીએ
ખીડાયલાં પોપચાં ધીમેથી ઉઘાડ્યાં, અને
દબોદબ મેળતી. તેના હોઠ સહજ હાલ્યા;
અને મુખ ઉપર આજીં સ્મિત ફરકી રહ્યું.
યોડીવારમાં એક કિંડા ધુજતા નિઃશ્વાસ સાથે
તેનો પવિત્ર આત્મા ઉડી ગયો. આ દૃશ્યથી
આણું અનેકું જાના મંડળ મૃતદેહ પાસે
અકચરને એકલો છોડી ધીમે ધીમે વીખેરાયું.

પોતાની પ્રિય રજપુત રાણીને તે બહુ
ચહાતો હતો; અને તેનેજ પેતે અવિશ્વાસ
આણી ચન્દ્રબાણથી વીધી; એ શોકની છાયા
ઘણાં વર્ષો સુધી અકચરના મુખ ઉપરથી ઉડી
નહિ.

ધણી વખત મધરાતે પોતાની પ્રિયરાણી-
ના માનીતાં, રજપુત ગીનો, તેની કચરની
આસપાસથી વાંચીલીનના મધુર સ્વર સાથે
સંભળાતા.

આ બંની ઘણાં વર્ષો સુધી અકચરના
કાને અચકાવે.*

* અગ્રે ૬૫ ૮૫૩૩૧

જગરાયની સહાય.

લેખિકા : સૌ. કુચુમલક્ષ્મી દુર્ગાપ્રસાદ દવે.

[" ગુણગુદરી ગુજરાત, અમારી ગુણગુદરી ગુજરાત " - જે રાગ.]

સહાય કરે જગરાય અમેને સહાય કરે જગરાય,
વંદુ શ્રી યદુરાય, અમેને સહાય કરે જગરાય.
પરતાં અમારી જન્મભૂમિ પ્રભુ, તયને નોર ભરાય,
ભરતભૂમિના પુત્ર અમે સૌ કરગરીએ તવ સહાય;

દયાળુ સહાય કરે જગરાય.

નિંદા ભાંગી, તંદા ત્યાગી, ભગ્યાં સૌ સંતાન,
સત્વર દાળી દોષ અમારા, ગ્રેસે સ્વાભિમાન;

હવે તો સહાય કરે જગરાય.

દિન અમારી ભરતભૂમિનો કરવા મેલુ ઉદાર,
દેશભક્તિને સંપન્નના, ગ્રેસે શુભ સુવિચાર;

દયાળુ સહાય કરે જગરાય.

દેશેદય રવિ પુર્ણ પ્રકારો અમ અંતરની માંહ,
કાતાંતરના ઘોર તિમિરનો નાશ કરે પળમાંહ;

હવે તો સહાય કરે જગરાય.

શુદ્ધ સરલતા આપી અમેને, આપો સત્યગુ રાજ,
દેશપ્રેમને આત્મસાક્તિથી કરીએ ફડાં કાજ;

દયાળુ સહાય કરે જગરાય.

પુરાણ દેશભૂમિની ઉન્નતવલ્લભીતિ જામે અંખડ,
તન મન ધન મા કાળે દર્શનુ ભલે પડે અમ પિંડ;

હવે તો સહાય કરે જગરાય.

જે જનનીના અંક મહીં હુલેલાં સર્વે જાળ,
ભૂદી ગયાંતા ભક્તિ તેની શુધ આવી છે આજ;

દયાળુ સહાય કરે જગરાય.

ક્યાં શિવાજી, કિષ્કિંધ, સુધિહિર, ક્યાં અર્જુન, ક્યાં રામ,
ક્યાં આ વીર જહુમ્યા રણમાં દાખવી સૌર્ય અમાપ;

હવે તો સહાય કરે જગરાય.

જળ વિષ્ણુ જેવું મિન તત્ત્વગુ, ભુજ્યાને લોજન,
મૂળને જેવું સંજિત બંદાહુ, બંદાહુ અમને પતન;

દયાળુ સહાય કરે જગરાય.

પ્રેમસૌર્યના પાક પદાવી, ઉર ચેતન પ્રભુ આપ,
દેશપ્રેમ અમ રગરગ માંહી વ્યાપી રહેલે અમાપ;

હવે તો સહાય કરે જગરાય.

શ્રીઓનો મતાધિકાર.

ધૃષ્ટા પ્રાચીનકાળથી લેખિતા: સૌ. જ્યોત્સ્ના વિનોદરાય મહેતા,
 ૧ કે ઇશ્વરે દુનીઆમાં
 હેલો પુરુષને ઉત્પન્ન કર્યો, અને પછીથી તેના
 કુખનેમાટે સ્ત્રીને ઉત્પન્ન કરી. પુરુષ તે
 રૂઢિતો રાજા, અને સ્ત્રી તે માતૃ તેની સગ
 વાને માટે સરળપણું રમકડું. પુરુષને
 દુનીઆમાં પોતાના કુટુંબનું પોષણ કરવા
 કૃપણત ધીર્મ કર્તવ્ય કરવાનાં હોય છે.
 પોતાના મનુષ્ય બંધુઓને સહાય કરવી તથા
 પોતાના આત્માનું કલ્યાણ કરવું, એ પુરુષનાં
 કર્તવ્ય બધી પ્રજાઓમાં મનાય છે. પરંતુ
 સ્ત્રી જીવનનો તે એક જ હેતુ છે. પુરુષને
 સુખી કરવા માટે જ ઇશ્વરે તેને સર્જ્ય છે
 એમ મણ્ય છે. પતિની સેવા કરવાથી તેના
 આત્માનો ઉદ્ધાર પણ થઈ શકે. આ કારણથી
 સ્ત્રીને પુરુષ કરતાં ઉતરતું અથવા બીજા
 નંબરનું પ્રાણી ગણવામાં આવે છે. તેમજ
 સ્ત્રીને માટે કંઈ પણ વિચાર કરતી વખતે તે
 પુરુષને કેવી રીતે વધારે સુખી કરી શકે એજ
 દષ્ટિબિંદુ ધ્યાનમાં લેવાય છે. સ્ત્રી તે પુરુષ
 જેવાજ હૃદય તથા આત્માવાળું મનુષ્ય છે,
 એ વાત મુરુગો પોતે બૂલી ગયા છે તેમજ
 સ્ત્રીઓને પણ બૂલાવી છે. પુરુષોનું આ કેટલું
 અધમ સ્વાર્થપણું છે! અરે જોતાં સ્ત્રી અને
 પુરુષ જનને એકબીજાના સુખને માટે સરળ-
 થઈ છે. જેટલી પુરુષને સ્ત્રીની જરૂર છે,
 તેટલીજ સ્ત્રીને પુરુષની જરૂર છે. જોકે વધતી
 કે ઓછી નથી. પુરુષ વિના સ્ત્રી અપૂર્ણ છે,
 અને સ્ત્રી વિના પુરુષ અપૂર્ણ છે. એ મજાને
 સંપૂર્ણ હુગમ થાય છે.

અત્યાર સુધી દુ-
 નીઆમાં બધાજ નિ-
 ચરો અને કામદા પુ-
 રુષોના દષ્ટિબિંદુથી ઘડવામાં આવ્યા છે.
 માત્ર પુરુષોને સંપૂર્ણ સુખ મળે એવો જ-
 નસમાજ બનાવવાનો તેમણે પ્રયત્ન કર્યો
 છે. સમાજની રચના કરવામાં સ્ત્રીઓનો
 અભિપ્રાય હજી સુધી કોઈએ પૂછ્યોજ નથી.
 તેથીજ તે રચનામાં સ્ત્રીને આટલો બધો
 અન્યાય થયો છે. પુરુષે દુનીઆમાં સ્ત્રીની
 સ્થિતિ એવી અસહાય કરી મૂકી છે. કે તેને
 જાણે ને પગલે પુરુષની મદદ લેવી પડે. પુરુ-
 ષની મદદ વગર તેની જીવનની ચાલી શકેજ
 નહિ. બન્ને જાતિ માટે નીતિનું ધારણ પણ
 જુદું જુદું ઘડાયું છે. સ્ત્રી અનીતિનું એકજ
 કામ કરે તોપણ આખા જનસમાજમાં તેની
 નિંદા થાય. પુરુષનેવાં હજારો કામ કરે
 તોપણ તેને કોઈ પૂછે નહિ. આવા અનેક
 અન્યાયો છતાં પણ પુરુષે રચેલા સંસારમાં
 પોતાની જાતને મુશ્કેલીથી ઝૂકવાને સ્ત્રીને
 જીવન નીમાવવું પડે છે.

ધારાસભામાં પોતાનો અભિપ્રાય દર્શા-
 વવાનો હક્ક તેને મતાધિકાર કહેવામાં આવે
 છે. ધારાસભામાં પ્રજાના પ્રતિનિધિ તરીકે
 બેસવું, અથવા બીજા કોઈને પોતાના પ્રતિ-
 નિધિ તરીકે મોકલવા એ જનને જાણત આમાં
 આવી જાય છે. આ હક્ક પુરુષની માલક
 સ્ત્રીને મળવો, જોઈએ કે નહિ એ આ લેખને
 વિષય છે. આ વિચાર કરતાં આંખણા મનમાં
 સ્વાભાવિક રીતે બીજો પ્રશ્ન થાય છે. સ્ત્રીને

પોતાના મુદ્દજવન ઉપરાંત બીજું કંઈ કામજીવ હોઈ શકે ? આપણામાંથી ઘણા લોકો ત્રાકેટલે તેજી કહેશે કે સ્ત્રીએ તો પોતાના પતિની સેવા કરતી, બાળકો ઉછેરતાં, અને ઘર સંભાળતું. એટલામાં જોની છાંદગીના કર્તવ્યનો સમાવેશ થઈ જાય છે. આપણા જુના ઋષિ-મુનીઓ પણ એમજ કહી ચલા છે. તેમના કરતાં વધારે ડાહ્યા થવાની આપણે શી જરૂર છે ? જાનો ઉત્તર એક તો એ છે કે જો ઋષિમુનિઓના યુગ કરતાં આપણી વીસમી સદી ઘણીજ જુદી છે. પ્રાચીન કાળમાં એ ઋષિઓને પોતાના સમયને અનુકૂળ જે નિયમો લાગ્યા તે એમણે લોકોના હિતને માટે સ્મૃતિઓમાં લખ્યા. તે માટે દંતરૂં વર્ષ સુધી તે નિયમોને વળગી રહેવાની કંઈ જરૂર નથી. જાનાનો બદલાય તેની સાથે જનસમાજમાં ઘણા ફેરફાર થાય છે. માણસોનાં કર્તવ્યો પણ બદલાય છે. તે પ્રમાણે સ્ત્રીઓના કર્તવ્યના નિયમોમાં પણ આપણને અનુકૂળ લાગે તેવા ફેરફાર કરીએ તો કંઈ ખોટું નથી બીજા કારણો આગળ નોંધતાં.

પોતાને થએલો અન્યાય સમજી શકે નહીં. હજી પણ ઘણા પુરૂષો સ્ત્રીઓને શિક્ષણ આપવાની તરફથી થાય છે, તેનું ખરું કારણ આજ છે. તેઓ જે બીજાં જઠાનાં બતાવે છે તે તદ્દન જુઠું છે જો સ્ત્રીઓ કેળવણી પામે તો પોતાની પરત્રવાનું તેમને તરત જ્ઞાન થાય, અને તેમાંથી મુક્ત થવાનો પ્રયત્ન કરે. તે માટે પુરૂષોએ સ્ત્રીઓને એમજ સમજાવવી. રાખ્યું છે કે પતિને પ્રસન્ન રાખીને, મુદ્દની સંભાળ લેવી એટલુંજ છાંદગીમાં સ્ત્રીનું કર્તવ્ય છે. સ્ત્રીને વધારે જ્ઞાન મેળવવાની જરૂર નથી. પરિણામે પુરૂષને કંઈપણ અગવડ વેઠતી ન પડે અને સંપૂર્ણ મુખ્ય મથે. આવા સ્વાર્થો હેતુથી પુરૂષે હજી સુધી સ્ત્રીને કેળવણી આપી નહોતી. હવે જેટલી સ્ત્રીઓ કેળવણી પામી છે, તેમને પોતાની પરત્રવાનું જ્ઞાન થયું છે. તેમને આ અન્યાય માટે આખી પુરૂષ ભક્તિજર દોષ આવે, અને તેઓ રવત્ર થવાનો પ્રયત્ન કરે, તો એમાં કંઈ નવાઈ જેવું નથી. યુરોપ, અમેરિકા, વગેરે પશ્ચિમના દેશોમાં ઘણી

હમી કામોમાં જેમ કેળવણીને પ્રચાર થતો ગયો છે, તેમ શ્રીઓએ બીજા ધર્મા પથુ કરવા માંડ્યા છે. કોઇ શિક્ષકનું કામ કરે છે, અને કેટલીક નર્સ અથવા ડોક્ટરનું કામ કરે છે. આમાંથી કેટલીક શ્રીઓ પરણેલી હોય છે. તેમને પોતાના ધર્મા ઉપગ્રંત ઘર તથા બાળકોની સંભાળ લેવાની હોય છે. તેઓ પોતાના પતિની આવકમાં વધારો કરવા માટે આવો કોઇ ધર્મા કરે છે. વળી ઘણી શ્રીઓ વિધવા હોવાથી પોતાના નિર્વાહ માટે આ કામ કરે છે. કેટલીક કુવારી હોય છે, તેથી કામ કરે છે. સ્ત્રીનું કાર્યક્ષેત્ર ગૃહ છે, મારે આ બધી શ્રીઓએ આ કામ છોડી દેવાં જોઈએ એમ કોઇ કહેશે ? સારું શિક્ષણ પામેલી સ્ત્રી ડોક્ટરો તથા નર્સો અને શિક્ષકોની તો આપણા દેશમાં ધણીજ અમલ છે, તે બાજુ ક્યુલ કરશે. જેટલી શ્રીઓ એ કામ વધારે સીખશે તેટલો દેશને ફાયદો થશે. આવી રીતે શ્રીઓ ગૃહકાર્ય સિવાય બીજું કામ કરે તો તેમાં કંઈ ખોટું નથી, તે આપણે સમજી રાખીએ છીએ.

શ્રીઓ ધારાસભામાં જશે, તો બાળકોને કોણ સાવચરો ? અથવા ધરતું કામકાજ કોણ કરશે ? એવા પ્રશ્નો ઘણીવાર પૂછવામાં આવે છે. શ્રીઓને ન્યારે 'મનાધિકાર' મળે ત્યારે બીજા શ્રીઓએ ધરવાર છોડી દઈને ધારાસભામાં દોડી જવું, એ કહેવાનો અપાય છે નહિ. જે પુરૂષ કાઉન્સિલના સભાસદ થાય છે તે પોતાના ધર્મા છોડી દેતા નથી કોઇ વેપારી હોય છે. કોઇ દાસ્તર હોય છે, કોઇ વહીવ અથવા જરીરત હોય છે, અને કોઇ બીજા ધર્મા કરતા હોય છે. તે બધા ન્યારે ધારાસભામાં મુકાય છે ત્યારે ધર્મા ચૂકીને ઘેર બેસતા નથી. પોતાના ધર્મા ઉપગ્રંત ધારાસભાનું કામ કરે છે. અત્યંત એટલું તો ખરું છે કે જે પ્રશ્નોના ધર્મા એવા રહેશે

હોય છે, કે જેમાંથી બીજો વખત મળી શકે, તેઓજ ધારાસભામાં ગય છે. જેને દરરોજ નિર્ધારિત રીતે પાંચ છ કલાક તોફરી કરવાની હોય છે તેઓ ત્યાં જઈ શકતા નથી. જેને માથે કમાવડો બોલે એવો હોય તેનેજ આવો વખત મળી શકે. તેવીજ રીતે જે શ્રીઓને ન્હાનાં બાળકો હોય અથવા ધરતી ખીંચ જંગલ ધણી હોય, તેઓથી બહાર જીવનમાં ખુબ ભાગ લઈ શકાય નહિ. જેને ધરતી જંગલ બોલી હોય, તેઓજ ભાગ લઈ શકે. હાલ તો હિંદુ તાનમાં હજારો વિધવાઓ એવી છે કે જેને માથે ઘર ચલાવવાની જવાબદારી ખીલકુલ નથી. ઘણી પરણેલી શ્રીઓ પેસાદાર હોય છે, અને તેમને ખીલકુલ સંતાન હોતાં નથી. કેટલીક બિચારી શ્રીઓને તેમના પતિએ તથા દીધેલી હોય છે. તેમને કંઈજ ગૃહકાર્ય કરવાનું હોતું નથી. આવી શ્રીઓ જે કેળવાયેલી હોય તો બહાર જીવનમાં ઘણો ભાગ લઈ શકે, અને પોતાની ખીંચ બેસોની કિંમત કરી શકે.

કોઇ પૂછશે કે 'હિંદુસ્તાનની શ્રીઓને મનાધિકાર મળે તો પથુ કેળવાયેલી કેટલી છે કે જે કાઉન્સિલમાં જઈને કામ કરી શકે ? કાઉન્સિલ એટલે શું' તે જ સમજતી ન હોય તે ત્યાં જઈને શ્રીઓનું હિત શું કરવાની હતી ? એટલું તો ખરું છે કે હાલ હિંદુસ્તાનની શ્રીઓમાં કેળવણી પામેલી ધણીજ યોડી છે. ધારાસભામાં જઈ શકે એવી તો હજારમાં એક પથુ ભાગ્યે હશે. શ્રીઓ માત્ર દેશનેબલ કપડાં પહેરીને ચરીએ ચોભાવી નજીની હોય અને સુધરેલીમાં ખપતી હોય, તેઓ ધારાસભામાં ગયાથી કંઈ વળેવાનું નથી જેમણે ખરેખરે હવું શિક્ષણ લીધું હોય, તેઓજ આવી પ્રશંસિમાં ભાગ લઈ શકે. અત્યારે જે આ.જી. દેશમાં શ્રીઓને મનાધિકાર મળે તો ધણીજ યોડી તેને લાભ

લઘુ શકે. જેમ જેમ દેશમાં સ્ત્રી કેળવણીનો પ્રચાર વધતો જશે, તેમ તેમ વધારે સ્ત્રીઓ રાજકીય વિષયોમાં રસ લેતી ચશે. પરંતુ હમણું કેળવણી સ્ત્રીઓ યોદી હોય, તે કારણથી સ્ત્રીઓને મતાધિકાર આપવાનો સિદ્ધાંત ખોટો છે એમ કહી શકાય નહિ. હમણું જે યોદી સ્ત્રીઓ કેળવણી હોય તેમને પણ રાજકીય બાબતમાં પોતાનો અભિપ્રાય દર્શાવવાનો હક્ક મળવો જોઈએ.

આપણા દેશમાં જે યોદી ધણી સ્ત્રીઓ શિક્ષણ પામેલી છે, તેઓ નાદેર જીવનમાં ભાગ લે છે. કોઈક સ્ત્રીઓનાં મ'ડોળા ચલાવે છે, કેટલીક લેખક તરીકે જાણીતી છે કેટલીક સ્ત્રીઓ સભાઓમાં ભાષણ કરે છે, અથવા પ્રમુખ થાય છે. કીમતી સુરોજિની નાઇકુ અને ધીમતી એની બીસેટ જેવી સન્માનીતોને પુરોજ મોટી પરિપક્વતા પ્રમુખ બનાવે છે. આ બધાં કામ મુદ્દજનની બહાદારનાં છે. સ્ત્રીઓ આ બધું કરી શકે, અને મતાધિકારની વાત આવે ત્યારે સ્ત્રીનું કાર્યક્ષેત્ર માત્ર મુદ્દ છે, એમ આપણે કહીએ તે કેમ આવે ?

સ્ત્રીઓને મ્યુનીસીપાલિટીમાં સભાસદ થવાનો હક્ક મુજબ, મદાસ વગેરે શહેરોમાં મળી ચુક્યો છે. હજી ધારાસભામાં મત આપવાનો અથવા સભાસદ થવાનો હક્ક મળ્યો નથી. તે મળવાની ખાસ જરૂર છે. સ્ત્રીઓ ધારાસભામાં બેસી ચકશે ત્યારે જ પોતાની જાનિનું દિત કરી શકશે. આપણે સરકારને કહીએ છીએ કે ધારાસભામાં અને જીને બધે કેકાણે જ્યાં સુધી અંગ્રેજ લોકોના હાથમાં સત્તા હોય ત્યાં સુધી આપણા લોકોનું દિત થવાનું નથી. પરંતુ લોકો આપણી જરૂર આતો બરાબર સમજી શકે નહિ, અને આપણાં દુઃખ ટાળી શકે નહિ હિંદીઓના હાથમાં સત્તા આવે ત્યારે જ આપણા લોકો

બરાબર સુખી થઈ શકે. તેવી જ રીતે સ્ત્રીઓની જરૂરીઆતો શી છે તે પુરૂષો કદી પણ બરાબર સમજી શકે નહિ, અને તેમના અન્યાય દૂર કરી શકે નહિ. સ્ત્રીઓના હાથમાં કાયદા ઘડવાની સત્તા આવે ત્યારે જ તેમનાં દુઃખનો ઉપાય થઈ શકે. અસલના વખતથી સ્ત્રીને કાયદામાં અન્યાય થયેલો છે, તેવું કારણ એ જ છે કે તેના હાથમાં કાયદા રચવાની સત્તા કદી આવી જ નથી. દુનીયામાં પુરૂષને ઉત્તમ સુખ અને સગવડ મળે એવા જ કાયદા ઘડવામાં આવ્યા છે. આપણા દેશનો જ દાખલો લઈએ તો, જે લોકોએ હાલના કાયદાનો પદ્ધતિસર અભ્યાસ કર્યો છે, તેઓ જાણી શકે છે કે હિંદુ કાયદામાં સ્ત્રીને કેટલો અન્યાય થયેલો છે.

આપણા પ્રાચીન સ્મૃતિકારોના વખતથી જ આવા કાયદાની શરૂઆત થઈ છે. એ સ્મૃતિઓ પરથી અને પાછળની કદીઓ પરથી હાલનો હિંદુ કાયદો ચલાયો છે. ખાસ કરીને વારસાને લગતા કાયદામાં સ્ત્રીને અતિશય અન્યાય થયેલો છે. ઉદાહરણ તરીકે વિધવાને પોતાના પતિની મીલકત પર ધણી જ યોરો હક્ક હોય છે. પુત્ર વગરની વિધવાને સસરાના સંબુકત કુટુંબની મીલકતમાંથી લગણપોયણ સિવાય કંઈ જ મળતું નથી. તેમજ પુત્રીને પિતાની મીલકતમાંથી પણ કંઈ મળતું નથી. બીજી બાબતમાં જોઈએ. સ્ત્રીનો પતિ ગમે તેવો ખરાબ હોય, તો પણ તેને આખી જીંદગી તેની સાથે જ નીભાવવી પડે છે. પુરૂષ એક પત્નીને 'કંઈ જ' અપરાધ વગર તરછોડીને બીજી પત્ની કરી શકે, એવો રીવાજ ધણી માતિઓમાં હોય છે. પત્નીના મરણ પછી પુરૂષ ગમે તેટલી જલ ઉમર પણ ફરી લગ્ન કરી શકે છે પતિના મરણ પછી સ્ત્રી ધણી પાસેની ઉમરની હોય તો પંજુ ફરી પરણી શકે નહિ એવો કાયદો હિંદુઓમાં

હતો, તે થોડાં વર્ષ થયાં બદલાયો છે. કાપ-દાથી સ્ત્રીને ફરી લગ્ન કરવાની છૂટ મળી છે; પરંતુ રૂઢિથી મળી નથી. કુટુંબી કોમોમાં ફરી લગ્ન કરનાર વિધવાનો પ્રશ્ન તિરસ્કાર થાય છે. જે નીચી કોમોમાં લગ્ન પછી સ્ત્રી પુરુષને એક સાથે બને નહિ તો છુટા છેડા કરવાનો રીવાજ હોય છે, તેમાં પણ સ્ત્રીથી કદી છુટાછેડા કરવાની માગણી થઈ શકતી નથી. પુરુષની મરણ હોય તો ગમે તે વખતે પોતાની પત્નીને તે ઘરમાંથી કઢાડી મૂકે છે. પણ સ્ત્રીને તો ગમે તેવો જુસ્મી પતિ હોય તો પણ આખી જીંદગી તેની સાથે રહેવું જ પડે છે. કદાચ છુટાછેડા થાય તો પોતાનાં બાળકોને સાથે રાખવાની રજા સ્ત્રીને મળતી નથી. સંતાન પર મા કરતાં બાપનો હક વધારે મળાય છે. છુટાછેડાનો રીવાજ સારો છે, એમ કહેવાની મનઃકલ્પ નથી. પરંતુ ત્યાં એ રીવાજ છે ત્યાં પણ સ્ત્રી કરતાં પુરુષની સત્તા વધારે છે, એટલું જ કહેવાનું તાર્કિક છે.

કાપદમાં સ્ત્રીને થયેલા અન્યાયના આવા ખીજ ઘણા દાખલા આપી શકાય તેની રચના વેખતે જો સ્ત્રીને અભિપ્રાય પૂછાયો હોત, તો તેઓ આવો અન્યાય કદી થવા દેત નહિ. રાજ્યના અધિકારીમાં સ્ત્રીને પણ લેનાર કોઈ ન હોવાથી આવા કાપદા હમણે વર્ગથી આવ્યા આવ્યા છે. તેમાં કોઈએ ફરિયાદ કરી નથી. હિંદુસ્તાનમાં ખ્રિસ્તિય રાજ્યની સ્થાપના થવા પછી લોકોના પ્રતિનિધિઓ, પારાસભામાં ગય છે. તેમાંથી કોઈએ પણ આ કાપદા બદલવાનો પ્રયત્ન કર્યો નથી. તે ઉપરથી સિદ્ધ થાય છે કે સ્ત્રીઓ પોતે બ્યારે પારાસભામાં જશે ત્યાંજ તે જઈ શકે. તે સિવાય કંઈ વળવાનું નથી. સ્ત્રીને અભિધિકાર આપવાની મુખ્ય જરૂર આટલા મહેન છે.

સ્ત્રીને શુદ્ધિની કાંઈ પદ પરથી ઉતાર

રીને રાજકીય ખટપટના ખાડામાં નાંખવાની શી જરૂર છે, એમ કેટલાક કોણ કહે છે. એટલે પુરુષો સ્ત્રીને ઉચ્ચ પદની આપીને પોતે હક્ક કામ કરવાનું માથે લીધું છે, એમ તેઓ સમજાવે છે. શિક્ષણ પામેલી સ્ત્રી હવે આવાં વચનોથી છેતરાશે નહિ. પુરુષ કરતાં સ્ત્રી શુદ્ધિમાં ઉતરતી છે, અને તેથી તેને અભિધિકાર મળવો જોઈએ નહિ, એવી દલીલ પણ આ જમાનામાં ચાલી ચકે નહિ. સ્ત્રીની શુદ્ધિનો વિકાસ થવા દીધો નથી, તેથી જ તે હલકી દેખાય છે. જો તેને બરોબર ખીજવવામાં આવે છે તો કેવી થાય છે, તેનો દાખલો પૂરાપમાં મોટી લાઇ યહ તે બખતે આપણે જોયો છે. લડાઈ પેઢાં ધણાં કામ માટે એમ મનાવું હતું કે તે તો પુરુષથી જ થઈ શકે, તે બધાં પૂરાપમાં સ્ત્રીઓએ કરી બતાવ્યાં છે. પોલીસ, ટ્રાન્સ, રેલ્વે, પોસ્ટ, હોસ્પિટલ એ બધે સ્ત્રીને મોટી જોખમદારીની જગાઓમાં સ્ત્રીઓએ એકલે હાથે કામ કર્યું છે. માત્ર સ્થૂંચેમમાં લડવા સિવાય લગભગ દરેક કામ સ્ત્રીઓ કરી ચકી છે. રક્ષા વગેરે કોઈ કોઈ દેશમાં તો સ્ત્રીઓએ પુરુષોને વેશ લઈને લડવાનું કામ સુધાં કર્યું છે. વળી હવે તો પાર્લમેન્ટમાં પણ સ્ત્રીઓ દાખલ થઈ છે. તેમાં તો શુદ્ધિશક્તિની ખાસ જરૂર પડે છે. એટલે સ્ત્રીને પુરુષ કરતાં ઉતરતી શુદ્ધિની દબે કદી શકાય નહિ. પૂરાપની સ્ત્રીઓએ આવાં કામ કરીને સ્ત્રીજાતિનું સન્માન તથા પદની આખી દુનિયામાં વધારી છે. સ્ત્રીની શુદ્ધિનો વિકાસ પુરતો કરવામાં આવે, તો જે કામ માત્ર પુરુષ કરી શકે એવું હમણાં સુધી મનાવું હતું તે બધાં સ્ત્રી કરી શકે છે, એવી બધાંને ખાતરી થઈ છે.

હિંદુસ્તાનમાં નવા રાજકીય સુધારાની યોગ્યતા પ્રમાણે પુરુષ પાસે અમુક મીઠકન હોય, તો તેને મત આપવાનો અધિકાર

દીવામતી થયા. માધવરાય તુરતનેજ આવેલો “ ગુલુમુંદરી ” નો અંક લઈ એક આરામખુરશી પર વાંચતો પડ્યો હતો. એટલામાં તેની ત્રણ ચાર વર્ષની કોમલ બાલિકા ચંદા તેની પાસે આવી અને રડવા લેવા આવ્યો બોલી: “ બાપાજી ! બા લલે છે. (રડે છે). ”

“ એમ કે ? ” તારે તું સમજાવતી કેમ નથી ? ” માધવરાય ચંદા ઉપર ચુંચનને વરસાદ વર્ષાતો બોલ્યો.

“ તેમાં ઉ (હું) છું (તું) કહું, બાપાજી ? તમે તેના પર ગુજો (ચુસો) કેમ થાઓ છ ? ” બોલનાં બોલનાં બાળના મનોહર નયનોમાંથી અશ્રુની ધારા ઝીંવા લાગી. માની વંદીલાત કરતી આ છોકરીને જોઈ માધવરાયનું હૃદય હુમ્બાયું, પણ એ ક્રોધ તે જ્ઞાન દેખાડી રાખ્યો નહિ.

ધોતીઆની કોરવડે ચંદાના આંગુ લુગતાં નુજાં માધવરાયે કહ્યું: “ જ્ઞેન ! હું કોઈ નહ પણ તારી બા ઉપર ગુજો થાકું છું, કે ? ” જો તું તેમની પાસે જઈને કાળી કે ચકલીની ચાતોં કહે, એટલે નહિ રડે. ”

“ તે કહું છ તો ખરી બાપાજી ! પણ જોઈશ બા થો છ, તેથી જાં લલે છે. (રડે છે). બાપી માલી બા તો જડુ મળેલી છે, ખર ને ? ” ચંદા બોલી.

“ ચરે દા. ગરોખર તુ રા જેનીજ. ”

ચંદાનો ચહેરો પાછો કંઈક દારવચી ખીંચ્યો. તે નાચતી કુસતી પોતાની માતાનું સાંભળ કરતા દોડી મઢ.

ચોક્કસ સંગે પછી લક્ષ્મી કંઈ બચવી ચંદાને ખમાપ લઈને ઝોરામાં આવી અને તેને સુતાડી પાત્રી જતા લાગી. “ હજી કેરોક વખત છે ! ” માધવરાયે પૂછ્યું.

“ જડુ પખત નથી. બાળ ચોક્કસ કરીને

હમણાં આવું છું. ” તેના ચહેરા આજે હસમુખો નહોતો; અચાનક પણ ગળગળો હતો.

નીચેથી પરવારી હાથમાં પાણીનો લોટો લઈ લક્ષ્મી ગુપચુપ આવી. તેના હાથની પાનખીડી ખાધા સિવાય માધવરાયને કંઈ આવતી નહિ, ખવડાવ્યા સિવાય લક્ષ્મીને પણ કંઈ ન આવતી. આજે એકાદામાં આવતાંજ ટેમત પર પાણીનો ખાલો ભરીને મુક્યો અને પાનખીડી પણ મુટી, લક્ષ્મી ગુપચુપ સૂચક ગઈ.

માધવરાય અત્યાર મુઠ્ઠી વાંચવાનો ટોંગો કરતો હતો; તેણે પાન પાનીની હિલચાલ તત્કે હનું. તેને મૂતી જોઈ, એ ખુરશીમાંથી ઉઠ્યો અને લક્ષ્મીના ચરીરપર ઢાલરી હાથ ફેરવતાં બોલ્યો: “ અકો ! આજ તો જડુ રીસ ચડી લાગે છે ! ”

ઉપર કોણ આરે ?

“ કેમ આજે પાન પણ નથી આણું ? માધવી કું તને કાંઈ અન્યાય થયો છે ? ” માધવરાયે કહ્યું.

લક્ષ્મી ફરી ટેમત પરથી પાનખીડી લઈ તેણે પતિના બ્રીમુખમાં પધરાવી. વાંચકને આ બાળન દરમ્યાન જેની કદાચ લાગશે ! પણ પ્રેમી દંપતી એવા ઘણાંય વ્યવહારો કરે છે જે દુનિયાના કાળા માણસો નંદવા લેળે કે દરથી કાઢે, આ હસતો અરખો વ્યવહાર લગ્ન થયા ત્યારથી આ પ્રેમાળ દંપતી વચ્ચે ચાલુ થયો હતો. જુલે ચૂકે જે માધવરાય લાગે પાન જનાવી કોઈ દિવસ ખાઈ એ તો લક્ષ્મીના કૃત્રિમ કોમળી, સીંગા રહેલી નહિ; અને તેને મનાવતાં મદા મુદ્રેથી નડતી. પોતાના એ હાક ઉપર તરખ પડનાંજ માધવરાયને અપોવાની ચિંતા ખમતી પડતી. આ કારણે લીધે તે લાગે પાન જનાવી ખાવાની ટેવ તદ્દન બૂલી ગયો હતો. પાનપત્રી આપીને લક્ષ્મી પાછી બિલનામાં પડી. માતા તરફથી મળેલી ગુપ્ત:

વસીને કારણે લક્ષ્મીને આજ બહુ દુઃખ
લાગી ગયું છે એ વાત માધવરાવના લક્ષ
બદાર નહોતી તેણે પત્નીને ગાંત કરવાનો
પ્રયત્ન કર્યો.

જિજ્ઞાસામાં પામે એથી તેના નાગપાથ
જેવા રેશકલાપ પર ક્રોધથી લાય ફેરવાનાં
તેને સમજાવવાનો પ્રયત્ન માધવરાવ કરવા
લાગ્યો. લક્ષ્મી રૂપમાં સાક્ષાત્ કવચીને પણ
ચરમાવે એવી દોષ છતાં તેનાથી કેટલું સદન
થાય ? સામુદ્રના
સામુદ્ર સમયે
ભાવે જન્માય.

નયનોમાંથી બેવા લાગ્યો. રડી શેવાથી નદયમાં
જળ વિદેવ શાંતિ થયું. કેટલોક વખત સુધી
પતિપત્નીએ મુખ દુઃખની વાતો કરી. જરૂર
એમાંથી એક પાર્વતીમારનો દોષ ન કાઢ્યો.
વડીલ માણસો બોલે તે આપણા દિલનું
દોષ. તેમાં મદ્ય કરવા જેવું દોષ તે મદ્ય
કરવું; ન મદ્ય કરવા જેવું દોષ તે કાન
બંધ કરી નાખવું. જરૂર તેમનું નુકસાન
દુઃખાય એવો એક પણ સમ્મત કરેલો નહિ.
એવી એવી વાતો કરી
આખરે બને નિંદા-
દેશને સરજી થયાં.

[૨]

અહીં યોરોક
આગલનો
ચર્ચાત કદી
જો નોંધ-
એ. માધવ:

તે પાછા ઉઠી શક્યા નહિ. તેમના જીવવાની હવે આશા નહતી. અનુભવી ડોક્ટરોએ પણ ઉત્તરે આશિષાય આપી દીધો. શકરરાયને પણ પેતાનો જીવન દીપ હવે થોડા વખતમાં હાલવાઇ જશે એવી પકકી ખાતરી હતી.

મૃત્યુને આગલે દિવસે તેમણે આધવરાયને પોતાની પાસે બોલાવ્યો. યુવના શરીર પર પોતાનો ધ્રુવજો હાથ ફેરવતી લયલાલી જીભે તે બોલ્યા: “ બેટા ! તને કેમ બોલાવ્યો-તે તું જાણે છે ? ”

આધવરાયે તો પિતાની અંતઃકડી પાસે આવેલી જોઇ રડવું શરૂ કરી દીધું હતું.

“ બેટા ! આજ ફેરલાક દિવસ થયા એક ખાસ વાત તને કહેવા માંગેના હોય. આજે તે વાત કહેવાજ તને બોલાવ્યો છે. તે કલ્યાણના સુખેથી મારું મૃત્યુ થશે નહિ ! ”

“ બાપુ ! ” આધવરાય રડતાં રડતાં એટલું જોલી શક્યો.

“ બેટા ! અમરતો રડ ના તને સાંતવના શબ્દો કહેવા જેટલો હવે વખત નથી. મારે જે કહેવાનું છે તે સંભળી લે. બેટા ! અંતકાળની મારી આત્મા પાળીશને ? ”

“ પાળીશ. જરૂર પાળીશ, પિતાજી ! એ બાળત તમે નિઃસંદેહ રહો. તમારા સોગંદ લઈને કહું છું કે તમે જે આજ કરશો તે અક્ષરસઃ પાળીશ. ”

શકરરાયનાં મનનું આથી સમાધાન થયું. તે બોલ્યા: “ બેટા ! બધર તારું કલ્યાણ કરે ! મારા મૃત્યુ પછી તારી માતાનું સુખ થશે ? એજ એક વિચાર મને મુખે મરતા દમ શકતો નથી. તું તારી માનો સ્વભાવ જાણે છે. તેનો ક્રોધ અત્યંત છે. એક વખત ક્રોધમાં આવી તો તે તું કહે છે અધ્યા કરે છે તેવું તેને બાત રહેતું નથી. ક્રોધ તેની સાથું જોડે અમર તેની નિંદા કરે તે તેનાથી બિશ્કુલ સહન થઈ શકતું નથી. એનો એકજ

દાખલો તને આપું. ”

એક લાંબો દમ જેની શકરરાય થાક ખાવા થોડ્યા. પછી તેમણે આગળ ચક્રાવર્તી કહ્યું: “ તું નાનો હતો ત્યારની એ વાત છે. ક્રોધ નહતો કારણમર તેણે તને માર્યો તેથી હું તેના કપર જરા સુસ્તો થયો. આથી ક્રોધમાં આવી જઈ પાસેના ટેબલ પર પડેલું પેપરવેશ્ટ લઈ તેણે જોરથી પોતાના કપાળમાં મથું. કપાળમાં કારી જખમ થયો; લોહી દડદડ બહેવા લાગ્યું. પંદર દિવસ તે પથારીવશ રહી. આ વાત સ્મરણમાં રાખીને મેં જેમ તેમ મારો જન્મારો દાક્યો. પરંતુ મારા ગયા પછી એવું શું થયું ? તું એની સાથે ફરી રીતે વર્તીશ ? એ વિચારે હું દુઃખી થાઉં છું. ”

“ પિતાજી ! એ વિશે તમે બિશ્કુલ બેસીશ રહો. તેમને સંતાપ થાય કે ક્રોધ થયે એવું કંઈપણ કારણ હું ક્રોધ દિવસ નહિ આપું. ” આધવરાય બળમળી સાથે બોલ્યો.

પણ શકરરાયના મનનું સમાધાન થયું નહિ તે બોલ્યા: “ પણ કદાચ એવો ધ પ્રસંગ આવે ત્યારે તેને જે કદયા શબ્દો કહેવાની શરત પડે. માણસ હંમેશા સ્વભાવને કાણમાં ન રાખી શકે. અલગત તારી માનો સ્વભાવ ખરખર છે પણ અંતઃકરણ જહુ કોમળ છે. જહાગરી તે કડોરને કમ જલ્દાય છે. તેનો જહાગરાટ શરૂ થાય છે ત્યારે ક્રોધને પણ એમ લાગે કે આ, સ્ત્રીના હૃદયમાં દયા કે પ્રેમ જેવું કંઈ નથી એની એ દેવ, કદાચ તું સહન કરશે પણ લક્ષ્મી તે ફરી રીતે સહન કરી શકશે ? એજ ચિંતાથી મારે હૃદય બળે છે. ”

મૃત્યુ મુખમાં પડેલા પિતાની આ ચિંતાથી આધવરાયનું કોમળ હૃદય કંપી ગયું. તેણે ગદગદ કહે કહ્યું: “ પિતાજી ! એ બાળતની ચિંતા ના કરો. મારા પર મને તેવો પ્રસંગ આવશે તો પણ આપના

આશીર્વાદથી હું શુભચુક્ર નિભાવી લાઠરા તમારી પુત્રવધૂ માટે પણ તમે બેદિશ રહો. તે તમારી આ આગા સંપૂર્ણ રીતે પાળશે. ”

શંકરરાયની ચિંતા દૂર થઈ. પળવાર શાંત રહી તે બોલ્યા: “ બેટા ! મારા બે વચનો હંમેશાં સ્મરણમાં રાખીશ ? ”

“ ક્યા વચનો પિતાજી ? ”

“ તેના વિરુદ્ધ તમે કાંઈપણ બોલશો નહિ અને તેના ઉપર કદી ક્રોધ પણ ન કરશો. તો તે હંમેશાં શાંત રહેશે અને તમને ઝગે ત્રાસ નહિ આપે. તમે બંને ઇચ્છામાં આવે તેમ ભણે વર્તણે, પરંતુ સામે ઉતર નહિ આપો. એટલું બસ છે. ”

પિતાની અંતકાળની આગા આધવરાય જેવા વિવશ પુત્ર ન પામે એ અસંભવિત હતું. પિતાના પગપર લાય મુકી વેણે કહ્યું: “ પિતાજી ! ! તમે બેદિશ રહો. મારી માતા પર અમે કદીપણ ક્રોધ નહિ કરીએ કે સામું નહિ બોલીએ. હવેર તેના સાક્ષી છે ! ”

શંકરરાયને આ પવિત્ર વચનથી શાંતિ થઈ. બીજે દિવસે તેમનો આત્મા પ્રસન્ન સાધાવ્યો.

પિતાના મરણ પછી આધવરાયને શોક કરતાં ઉદ્વેગ વધી, પડ્યો. વિધવા માતાનું સાંત્વન કરતાં તેને મહા મૂશ્કેલી નડતી. શોકથી પાર્વતી અર્ધા ગાંડી જેવી બની મઈ. તથા દિવસ તો તેણે અનન્ય પંથ ન લીધું. તેને બચાવવા કાંઈ પંથ સમર્થ ન હતું.

વખત-જતાં. શોક ઓછો ચો પજ ક્રોધ વધ્યો. આધવરાયના લગ્ન પછી એક વર્ષની અંદર પોતે વિધવા થઈ તેનો દોષ લક્ષ્મી પર તેણે ટાંચ્યો. વધુ શ્વેતચરણની હતી (લક્ષ્મી રૂપાળી હતી) તેથી આ અનર્થ થયો એમ તેણે નહી કહ્યું; અને તેના રમતે ને પમતે દોષ કરવા લાગી. વડના દાયે નહ્યો પણ

અપરાધ ક્યારે થાય અને ક્યારે તેને કહવા શક્યો થી વીધી નાંખે, એવા પ્રસંગની તે વાટજ નોંધા કરતી. આ કમ-હંમેશાં માટે ચાલુ થઈ ગયો. પરંતુ આધવરાય કે લક્ષ્મી સામે એક શબ્દ પણ એને કહેતા નહિ !

[૨]

વિવારો દિવસ હતો. આધવરાય જમી પરવારને ચોતાના ઝોરડામાં કાઢબરી વાંચતો આરામ પુરતીમાં પડ્યો હતો. એટલામાં પાર્વતીબાઈ ત્યાં આવી પહોંચ્યા અને બોલ્યા: “ કેમ બેટા ! ઉંઘ આવે છે ! ”

“ ના બા અમરતો પડ્યો છું. ”

“ જોને બાઈ, આ કાઠના કાગળ આવ્યો છે. વાંચતો જોકે કેવો છે ? ”

“ વસાઈનો લાગે છે ! ” પત્રપત્રની ગ્રાપ જોનાં આધવરાય બોલ્યા. પત્ર લક્ષ્મીના પિતાનો હતો.

“ શું લખ્યું છે ? ”

“ આ મે મહિનામાં તેડી જવા માટે તમારા બેવાઈ દર્શાવે છે, ને તમારા મત થાય તો આ બારસે મધુકરને મોકલી તેડાવી લે. ” મધુકર લક્ષ્મીનો ભાઈ હતો.

“ ક્યારે, આ બારસે ? ” મંબીર મહેરા કરી પાર્વતીએ પૂછ્યું.

“ શું જવાબ લખીશું ? ”

“ તે મને શું પૂછે છે ? તને ઠીક લાગે તે લખ. ”

ચોડાક વખત શાંત રહી, વિચાર કરી આધવરાયે કહ્યું: “ મને તો એમ લાગે છે. બા..... ”

“ શું લાગે છે ! ” વચમાંજ તેને બોલતો અટકાવી પાર્વતીએ કોર સ્વરે કહ્યું.

“ એમ કે આ વખતે એને પિયર જવા દઈએ તો સારું. છતાં એના વખતે એની જાનિઅન કેટલી બધી લયડી ગમ હતી ! આપણને પણ કેટલો બધો ત્રાસ પડ્યો હતો ! ”

“ તે હું ક્યાં ના પાડું છું ! ચંદ્ર વખતે ય પિયર ગઈ હોત તો કેણું ના પાડતું હતું ! હું તો કહેતી/તીજ કે પહેલી સુવાવડ પિયર કરે, પણ એના આપની બહલી તે વખતે ખરાબ ઠેકાણે થયલી.....”

“ પૂના કંઈ ખરાબ ઠેકાણું ના કહેવાય, ! ! અને તે વખતે તો તમેજ આગ્રહ કરી રહિ રાખેલી. ”

“ હા. હુંજ મૂંઝ સંક જ્યાં ત્યાં માડી આવું છું ને ! ” પાર્વતી ક્રોધમાં ને ક્રોધમાં ત્યાંથી ચાલી ગઈ.

માધવરાય વિચારમાં પડ્યો. પહેલી સુવાવડ વખતે લક્ષ્મીના પિતાએ તેને તેડી જવાનો આગ્રહ કરેલો. પણ પાર્વતીઆગ્રહજેનું હડ પકડી જવા ન દીધી. પહેલી સુવાવડ વાસ્તવિક રીતે પિયરમાં થવી જોઈએ, પરંતુ પાર્વતીએ ખડાનાં ખતાવી પોતાનું ધાર્યું ક્યું. તે વખતે લક્ષ્મી મૃત્યુમાંથી જન્મી એમ કહીએ તો ચાહે; તેના ખૂણ હાથ થયા હતા. આખો વખત સામુના કડવા શરૂઆત સાંભળવાથી થતું માનસિક કષ્ટ, હુણિપાર, દાણજીની ખામી, જોઈતી માવજતનો અભાવ, વગેરે કારણોને લીધે જળરો ઘોડાજો થયો હતો. એટલા મારેજ આ વખતે પત્નીને ગમે તેમ કરીને પણ પિયર મોકલવાનોજ દા. નિશ્ચય માધવરાયે કર્યો હતો.

તે દિવસથી પાર્વતીએ વડુ સાથે અજોડા લીધા. દીકરા ઉપર પણ કોઈ ખતાવવા માંડ્યો. “ મૃદુની સુવાવડમાં પોતે જરોજ માવજત કરી નહિ અને તેને અમસ્તી હેરાન કરી ” એમ કહી લક્ષ્મીએ માધવરાયના કાન ભંભેયાં છે એમ માની લીધું. પોતાનો વાંક તેને ન જણાયો એનો સ્વભાવ ખડુ વિચિત્ર હતો. ક્રોધમાં આવે ત્યારે વડુને દરેક રીતે સંતાપવામાં ખાત્રી ન રાખે. તેની ઉપર સંસાર કરે. તેને અને તેના પિયરીઆને

ગાળો બાંડે, ખાવાપીવામાં સંતાપે, ધમકાવે અને છેવટે રડાવે. પણ જો મગજ ઠેકાણે હોય તો લક્ષ્મી પર બહાલ જતાવે; સાચું સાચું ખવડાવવાનો આગ્રહ કરે; જાતે પણ જિનાવી આપે. લક્ષ્મી બધું મુગે મોટે સહન કરી લે; એક પણ સામે ઉત્તર ન આપે. સામુ શરૂ કરે ત્યારે તેને બહુજ દુઃખ લાગે અને છાનીમાની રહે. ખાવાને આગ્રહ કરે ત્યારે બૂખ ન હોય છતાં પરાણે ખાવું પડે. ન જમે તો સામુ મઠા અનર્થ કરી નાખે.

[૪]

લક્ષ્મીને પિયર જવંતી દિવસ આવી પહોંચ્યો. તેને લઈ જવા જોગી વસ્તુઓ માધવરાયે હળવે હળવે કરીને આણી આપી હતી. તૈયારી થઈ ચૂકી. લક્ષ્મી સામુની રજા લેવા ગઈ,

“ આ ! હું જાઉં છું. ”

જવાબ ન મળ્યો.

“ આ ! મારે તમને કંઈક કહેવું છે. ”

“ શું કહેવું છે ? ” આખી ચડાવી

પાર્વતી તિરસ્કારપૂર્ણ ચહેરા કરી બોલી,

“ હું એમ કહેવા માગતી હતી..... ”

“ જે કહેવું હોય તે જ કહી નાંખને ! ”

“ એમ કે ચંદ્રાને અહિં રાખી જાઉં ? ”

ધરમાં ચંદ્રાની વચ્ચી સારી હતી. એ જયો તો પોતાને નહિ ગમે એમ પાર્વતીને લાગ્યું હતું. ચંદ્રાને પોતાની પાસેજ રાખવાની એમની ઇચ્છા હતી, પરંતુ અગિયારી સ્વભાવને લીધે પોતાની ઇચ્છા જણાવી નહિ. જે લક્ષ્મીએ જે પાંચ દિવસ પહેલાં કહ્યું હોત તો કદાચ માની જાત, પણ અત્યાર સુધી ન કહ્યું તેથી એને શરૂ કરી ચડ્યો હતો. એ શરૂસાને ઉભરો દાદવાનો આ પ્રસંગ મળ્યો; ઇચ્છા જણાઈ ગઈ. તેણે ઉમરો ખાલી કર્યો; તે ત્રાડ મારી બોલી: “ તારા માગણે પગાર આપીને તારી છોડીને સાચવવા મને

દારી બાસી રાખી છે ? હાથે ઢાડીને કહેતાં શરમ નેથી લાગતી ? શરમ તો હરામગદીએ બજારમાં વેચી દીધી છે ! ”

સાસુજીતું લાપણું સાંભળી લક્ષ્મી તો, અંવાચક થઇ ગઇ !

જતાં ખેલાં લક્ષ્મી પતિની રમ લેવા ગઇ. તેને ચરણે શિર નમાવી કહ્યું : “ પ્રાણેય ! હવે રૂઝાં છે ? ”

માધવરાયનો કંઠ ભરાઇ આવ્યો : “ હા, જા. ચિંતા ના કરીશ. હું તને જલ્દી પાછી તેડાવી લઇશ, હો ! ”

“ બા, તો મારી ઉપર ખુબ ગુસ્સે થયાં છે. ”

“ કેમ વાર ? ”

“ મેં અંદાને તેમની પાસે રાખવા બાબત પૂછ્યું, તેમાં મને પુષ્પાંજલી મળી ” લક્ષ્મીની આંખમાંથી આંસુ ખર્યાં.

એ આંસુ લુછતાં માધવરાયે આત્વાસન આપ્યું : “ હાથ. બ્હાલી ! એવું મનમાં ન લાવીએ, પડીશે કહે તે મનમાં રાખી રુઝીને કુખી ન થઇએ. ”

“ તમે મને જૂલી તો નહિ જાઓને ? ”

“ ગાંડી ! તુજે જૂલી જઇશ ? ”

“ મને દાગળ તો લખશે ને ? ” લક્ષ્મીનો કંઠ ભરાઇ આવ્યો. આગળ નં, બોલાવું.

તેને પ્રેમથી હૃદયસરસી માંપી માધવરાયે ખાતી આપી : “ રોજ લખીશ. તું જરા પણ ચિંતા ન કરીશ. મહીનામાં એકાદ જે વખત વસઇ આવી તને મળી પણ જઇશ, જસ. ”

લગ્ન થયાને છ-સાત વર્ષ થયાં હતાં. તે અરસામાં આટલો લાંબો પાંચ-છ. મહિનાનો વિરહ આ દંપતીને રહેવાનો પ્રસંગ આપ્યો હતો. જે કે સાસુનો ભુગ્ન અમલ હતો અને તેને લીધે લક્ષ્મીનું મન મુઝાવ ત્યારે યોદ્ધાક વખત પિયર જતા માધવરાયે આશ્રય કરતાં જતાં પતિનાં સહવાસ છોડી તેને

જવાની ઇચ્છા થતી નહિ. બહુ આશ્રદને લીધે જતી તો પંદરેક દિવસમાં પાછી ફરતી; ત્યાં વધારે લાંબો સમય રહી શકતી નહિ. સાસુના ભુગ્નથી સાસરું વિષમય લાગતું. પણ પતિ સહવાસ રૂપી મધુર અમૃતનો લોભ છોડાતો નહિ,

અંદાને પોતાની પાસે રાખવાની માધવરાયને પણ ઇચ્છા હતી, પરંતુ તે પાસે દશે તો લક્ષ્મીને પિયરમાં વધારે ગમશે અને તે વધારે આનંદમાં રહી શકશે એમ ધારીને પોતાની ઇચ્છા તેણે દબાવી દીધી હતી. પત્નીના આનંદને ખાતર તેણે પોતાના આનંદનો ભોગ આપ્યો.

લક્ષ્મી તેના બાઇ સાથે બપોરની ગાડીમાં વિદાય થઇ. માધવરાય રોજન સુધી મુકવા ગયો. તે જવાની હોવાથી ઓફીસમાંથી તેણે રજા લઇ રાખી હતી. રોજનેથી તે પાછો આવ્યો કે તુરંતજ પાર્શ્વતીએ પુષ્પાંજલી ચઢાવવા માંડી. લક્ષ્મીના અગ્રાજ પગલાંને લીધેજ એક વર્ષમાં તેના પ્રતિને આ લોક યાત્રા પૂરી કરી પડી, એ વાત સંભારી સંભારીને તેમણે લાંબુ ગરડપુરાણ વાંચ્યું; અને કપાળે હાથ દઇ વિધિનાં વાંક કાઢતી ડોસી પોકેપોક રડવા લાગી. માધવરાયને પત્નીપરના આ આરોપો સાંભળવાની ટેવ પડી ગઇ હતી. તેણે એક પણ પ્રત્યુત્તર આપ્યો નહિ.

[૫]

લક્ષ્મીને પિયર ગયાને લગભગ જે મહિના વીતી ગયા. પાર્શ્વતીના કોધાગ્નિ ઓછો થવાને બદલે દિન પ્રતિદિન વધતોજ આવ્યો. દાઇ બુલે ચુકે લક્ષ્મીની વજન કાટે તો તેના મગજની ગરમી એટલે સુધી ચડે કે તે ફાડી જવાની દહેશત લાગે. લક્ષ્મીના અતબનના

દોષો વિશે માધવરાય પાસે તે રોજ લાંચ માથે કરતી, પણ તે નિર્મલે સાંભળી રહેતો.

આ અરસામાં માધવરાય ત્રણ-ચાર વખત વસંત જઈ આવ્યો હતો. ત્યાંથી આવ્યા પછી માતો મિત્રને કેકાણે બુદ્ધિએ તે અંદાજ કુશળ સમાચાર આપે. પાર્વતીએ લક્ષ્મીના કુશળ સમાચાર પૂછવાની તરફી કેકાણે પણ લીધી નહોતી.

હવેથી દર શનિવારે બપોરે ઓશીસમાંથી છુટી બારાબાર વસંત જવાનો અને ત્યાંથી સોમવારે સીધા ઓશીસમાં જવાનો તેણે નિયમ કર્યો હતો. દર આઠવાડીએ આવી રીતે જવાથી આ તરફથી તેને “બાવલા” “નો” ખિતાબ મળ્યો હતો.

શુભરતો દિવસ હતો. તે પછીના બે દિવસો તહેવારના હોવાને લીધે રજા હતી. સવારે ઓશીસે જતો વખત માધવરાય માને કહેતો ગયો કે તે પરમાર્થો બપોરે રજા લઈ વસંત જવાનો છે. “બાવલા” છે મૂંઝો!” કહી પાર્વતી બપોડી.

રવીવારે સાંજે તે અંદાજે સાથે લઈ અચાનક પાછો આવ્યો. હમેશના નિયમ પ્રમાણે તે સોમવારે પરમાર્થો ઓશીસમાં જતો અને સાંજે ઘેર આવતો.

અંદાજે એક પાર્વતીના મગજમાં બુદ્ધિ વાત તાજી થઈ. તેનો ગૂંચો લગુડી ઉઠ્યો: “કેમ આજ વહેલો વહેલો બપોડીએ કાઢી મુક્યો?”

માધવરાય જવાંબ આપ્યા વિના મંસ્તક નમાવી ઉભો હતો. તેના મોઢા ઉપર હંડા શોકની છાયા હતી.

પાર્વતીએ આંગૂલ યથાભ્યુ: “આવ્યો તો ઠીક, પણ આ હરામખોરીને સાથે શું કરવા લેતો આવ્યો? મને લાગે છે કે રાણી સાહેબને ત્યાં અમલદાર આવે તે ત્રાસ પડે તેથી અહિં મોકલી દીધી હશે! આવી ખરાબ ઘેરી તો બાઈ, ક્યાંય ન દીધી. મારા સોના જેવા ઘરમાં—”

હવે માધવરાયથી ન રહેવાયું. પોતાની બંધી હિંમત એકી કરી તેણે કહ્યું: “બા! હવે ખસ કરો. તેના અપરાધ હોય તે બધા માફ કરી દો.”

“માફ? શા માટે માફ કરું?”

“કારણ કે હવે તે આ દુનિયામાં નથી. કાલે રાતે છુટા છેડા થયા પછી તુરંતજ તે પરમાર્થવાર ચરણમાં ચાલી ગઈ. છોકરો પણ થોડા વખતમાંજ એની માની પોછળ ગયો. હવે આ બાળકને તમે આશ્રય નહિ આપો તો કેણે આપશે?”

પાર્વતી આ ખબર અચાનક સાંભળી આશ્ચર્ય બની ગઈ. પકુડા, માની લીધેલાં દુર્ગુણ બુદ્ધિ મથા; તેના ગુણ સાંભરી આવ્યા. તેણે કહ્યો મૂંઝો. “જો બાપરે! મારી વહુ ચાલી ગઈ. મારી સાક્ષાત્ લક્ષ્મી જેવી લક્ષ્મી સદાને માટે ગઈ.” રડતાં રડતાં તેણે અંદાજે પોતાની પાસે ખેંચી છાતી સરસી ચોપી.

સંભા પગેનું કદાપણ શા કામનું!

શુન્નરાતનાં કંઠસ્થ લોકગીત.

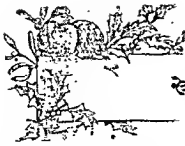
[૧]

.સાધિકાનું સ્વપ્ન. X

સંપાદક : સૌ. દીપકબા દેસાઈ.

સગની શુન્નને સ્વપ્નનાંતરે એક લાગ્યું.
 જહેની જહાજે કુલ્લવર સાથે ચિત્ત લાગ્યું.
 ચાલો જહેની કુલ્લવર બોવાને જાણિયું.
 આવી આવી બાલકુલની ભાગ્ય.
 જાણીયું તો ભણે છે વેદપુત્રાણી.
 નારદીયું તો દેવસત્રે. કન્યાદાનથી
 આતા લીલા પાંડીઆ બહાવોય.
 તહેની જહાજે નવરંગી ચોરીઓ બધાવોય.
 ગંગા કેરી ગોશ્વરી મંગાવોય.
 તહેની જહાજે નવરંગી ચોરીઓ ચિતરાવોય.
 જહેજું મંગલ ઉરતે ને ફરતે વરણી.
 બીજે મંગલ ઉરિતનાં દાન અપાયળ.
 ત્રીજે મંગલ અધના દાન અપાયળ.
 ચોથે મંગલ કન્યાનાં દાન અપાયળ.
 એવી રીતે વરણ્યાં છે મંગલ આરળ.
 એટલે શુન્નને હૌભાગ્યવંતી કીધી.
 બાણે હું તો જસોદાજને જોળે બેઠી.
 જંગાજમાં પ્રગથે ને અંગે બદાતી.
 નિત્ય હકી નિલકંઠ પૂજવા બાતી.
 જહેની જહે તો શીવ ને ચઢાવ્યાં કૂલ ગજરા.
 તહેને તપે વરુદેવ સરખા સસરા.
 જહેની જહે તો શીવને ચઢાવ્યાં કૂલ બાણી.
 તહેને તપે દેવકીય સરખા સાસરા.
 તહેની જહે તો શીવને ચઢાવી હતી હળદી.
 તહેને તપે શુભરા સરખા નણ્ણી.
 જહેની જહે તો શીવને ચઢાવ્યાં કૂલ હાણી.
 તહેને તપે શી કુલ્લ સરખા ભરથાર.

સ્ત્રીની ઉન્નતિ.

સુમત્ત પ્રગ્નનો આ-
ધાર સ્ત્રીઓ ઉપર

લેખિકા: સૌ. વિનોદિની, બી. એ.

ઉન્નતિના માર્ગો વિ-
વિધ રીતે રજુ થયાં

રહ્યો છે. દેશની ચડતી કે પડતી પણ સ્ત્રીઓ ના ઉપર આધાર રાખે છે. આપણા સુપ્રસિદ્ધ લેખક સાક્ષર શ્રી ગોવર્ધનરામભાઈ કહી ગયા છે કે:—“ સ્ત્રીઓ પંડિત થાય, રસાત થાય, કુટુંબ પોષક થાય સ્વસ્થ થાય, શરીર બળ- વતી, રોગહીન અને મુંઢર થાય, ચોખ- તાના પ્રમાણમાં કુટુંબબંધનમાંથી તેઓ મુક્ત-સ્વતંત્ર થાય અને તે મુક્તતાથી અને સ્વતંત્રતાથી કુટુંબની મુખ્ય ઇચ્છાઓ અને કલેશમાંથી છુટી, એ કુટુંબનું ખરું સ્થાણ કરવા શક્તિમતી અને ઉત્સાહિની બને, કુટુંબના આગકજ્જદને પોષણ અને શક્તિ આપે અને જીવનમાંની કલ્યાણવાસ- નાઓ તૃપ્ત કરે.....સૌખ્ય પત્ની યદ પતિનું જીવન ઉન્નત કરે, પતિનું પાવન સેવાભગિની બની દુઃખ નિર્મિતરૂઠું દુખતા બાન્ડના આભા-હર્ય ઉદ્ધારે, માતૃમકત પુત્રી તરીકે હિન્દુમેષાના સંતાનોનાં વિકાસ અને પ્રગતિની સહાયક થાય, તથા પ્રગ- વત્સલ જનની રૂપે સ્વદેશમાં બિદ્ય-શૃષ્ટનાં તેજસ્વી ઉદ્ગમભયાં ફિરોજી પૂણ વિસ્તારથી પ્રસારે એજ આર્થ સુન્દરગોળા જીવનની સહાયતા છે. સ્ત્રી વિના શુદ્ધ નથી, શુદ્ધ વિના પ્રગ્ન નથી અને પ્રગ્ન વિના રાખ્ય નથી. ” સ્ત્રીની ઉન્નતિ વિના દેશની ઉન્નતિ અશક્ય છે. ’ કમે કમે, અકિત વિકાસ સધાય તો શુદ્ધ, ગતિ-પ્રગતિ તથા દેશવિત ને સ્ત્રીસમાજનો અખિલ વિકાસ સધાય.

જ કરે છે. અતિમ સત્ય એક છે, તે સર્વે માર્ગો તે રસ્તેજ દોરે છે. સ્ત્રીની ઉન્નતિ માટે પ્રથમ આવશ્યકતા શારીરિક તંદુ- રસ્તીની છે. સારું આરોગ્ય એ વ્યક્તિ અગ- ત્યની વસ્તુ છે. ‘ પહેલું સુખ તે’ બને નર્મ (Health is Wealth). ઘણા શ્રીમંતો આરોગ્યતા મેળવવાના કાંકમાં લખસૂર પેસો ખર્ચે છે તે ‘ જતાંય સુખ તો પામી જ નથી શકતા. શરીરને નિરોગી બનાવવા માટે બે પદ્ધતિની જરૂર છે: અંગ કસરત તથા ખુશી હવા. હાલના મુધારાના જગ્યા- નામાં ઘણાની માન્યતા છે કે સ્ત્રીઓને માટે જીમખાના હોયું જોઈએ; અને તેમાં ફીજો ટેનીસ, લેડમિન્ટન વિગેરે રમી શકે. પરંતુ સાધારણ સ્ત્રીને માટે આ બની શકે તેમ નથી. સ્ત્રીઓને ‘ ખરી અંગ કસરત નો તેમનું ગૃહકાર્યજ છે. પણ દીલગીરીની વાત એટલી જ છે કે હવેની જ સ્ત્રીઓ ઘરનું બધું કામ હાથે કરતાં શરૂમાય છે. પહેલાંની સ્ત્રીઓ દળાવું, ખાંડનું પાણી ભરવું, કપડાં ધોવાં વગેરે દરેક કામ હાથેજ કરતી એટલે તેમના શરીર પણ મજબુત રહેતાં. ખુશી હવા માટે તેઓ સાંજે દેવદરોને તથા કથા સાંભળવા જતાં. પણ હવેની બહેનોને તો ઘરનું કામ કરવું મનનું નથી. ગમે તેવી સાધારણ સ્થિતિ હોય તો પણ ઘેર મોકલ તો હોવાજ. હાલના જમાનામાં ધેરધેર રંડીઓ ચલાવાય તો યે લાગ થાય. સારાં સરકારી મુખ્ય

ઉમરનાં જોડાં હોય તોજી જીવનમાં બળ હાંસ, અને તેજ આવે.

શારીરિક નબળાઇને લીધે હાલમાં અકાળ મરણો ઘણાં થાય છે. યુવતિઓનો પૂર્ણ વિકાસ થઇ શકતો નથી. ખરી હકીકત એ છે કે આપણે રૂઢિઓના બંધનોથી જકડાઇ ગયા છીએ. બાળલગ્નોથી શરીરનો વિકાસ કદાપિ થાય નહિ, ને પરિણામે યોગ્ય સમયમાં આયુષ્ય દોરી તુટી જતી જવામાં આવે છે:

“મુજ દેશ વિશે રસમાળી વિના
ફળપુષ્પ ધરે નહિ નારી લતા.”
રસશોધન સેચન નાજ અને;
ધનરાશિ અચેતન મુજ રહે.”
(ગો. મા. ત્રિ.)

સ્ત્રીની ઉન્નતિ માટે ખીજ ખાસ જરૂર કેળવણીની છે. કેળવણી વિના તેમની માનસિક અને આધ્યાત્મિક શક્તિઓનો વિકાસ થઇ શકતો નથી. સર્વે સદ્ગુણોના પ્રસૂત્ય સંવર્ધન માટે વિદ્યાની જરૂર છે. ‘ચિચાચિહ્નિનઃ પશુ.’ સ્ત્રીજાતિનો ઉદ્ધાર જ કેળવણી ઉપર રહે છે. કેળવણીનો અર્થ ‘બહુ સંકુચિત દષ્ટિમાં-એટલે માત્ર નિરાશામાં આપાત’ શિક્ષણ નથી સમજવાનો. અચૂક ઉમર, નુકસાન અને અચૂક બાળ્યમાં બાળકો-છોકરા છોકરી ભોગાં બણે તો બનેમાં ઘણા સદ્ગુણો ખીલી શકે. પણ પછીથી સ્ત્રીની શાળાઓ અને પાઠશાળાઓ જૂદી હોય તોજ તેમનું વ્યક્તિત્વ ખીલી શકે. તથા સ્ત્રીસમાજની ઉન્નતિનો પાકો પાથો રચાય. રુઢો અને કાલેજોની હાલની કેળવણી સ્ત્રીઓ માટે ઘણી રીતે હાનિકારક છે. ઘણા એમ માને છે કે હાલની કેળવણીથી સ્ત્રીઓ લગ્ન, વિનય, ‘વગેરે બૂલી જઇ, સ્વતંત્ર બની જાય છે, અને પોતાનું ગૃહકાર્ય સારી રીતે બજાવી શકતી નથી; તેઓ પુરોની

બરાબર ચલાવે પ્રયત્ન કરે છે. પરંતુ આ કેટલેક અંશેજ સત્ય છે. સ્ત્રીની કેળવણી એવા પ્રકારની હોવી જોઇએ કે જેથી સ્ત્રીઓ ગૃહ-સ્થાશ્રમના સંપૂર્ણ સુખનો લાભ લઇ અને આપી શકે, અને પોતાના કુટુંબને સુખી બનાવે. સ્ત્રીકેળવણીમાં ગૃહઉપયોગી બાબતોને પ્રથમ પ્થાન આપવું જોઇએ. ‘બાપા માન ઉપરાંત ગણીતનું, પૈદ્ધનું, વિજ્ઞાનનું અને ભરતયંત્રણની તથા ચિત્ર, સંગીતની કળાઓનું’ જ્ઞાન પણ તેમને આપવું જોઇએ. ‘ગૃહકળાઓમાં ખાસ કરીને રાંધણકળા, રંગાળી, સાથીઆ પુરવા, વગેરે કળાઓ જરૂરની છે. દેહના સૌંદર્ય ઉપરાંત બાગવાની, સંગીત, શિવણ વગેરે, ગૃહવ્યવસ્થા, બાળ ઉછેર, આ બધું સ્ત્રીની કેળવણીમાં આવવું જોઇએ.

સત્યશોધક સાંપ્રદાયસિક રસિકન કહે છે કે સ્ત્રીને દરેક જાતની સ્વતંત્રતા મળે તો જ તેનું હૃદય વિશાળ થાય, અને શરીર પણ સુંદર થાય. સ્ત્રીમાં સ્વાભાવિક મીઠાઇ અને માધુર્ય છે. અને જો સ્ત્રીને સુખી અને સ્વતંત્ર, વાતાવરણમાં સુકવામાં આવે તોજ તેના સંપૂર્ણ રીતે વિકાસ થઇ શકે. સ્ત્રીનું હૃદય એટલું દામગીર હોય છે કે પ્રતિદિન સંયોગોની સામે બહુ યત્ન શકતી નથી અને તરત દમ્ભાઇ જાય છે. કેળવણીમાં સ્ત્રીને એવા જ્ઞાનની જરૂર છે કે જેથી તે પોતાના પતિની દરેક બાબતમાં સહયોગી થઇ શકે અને બધું યોગ્ય પ્રમાણમાં સમજી શકે. સ્ત્રીને જાણવા કરતાં સમજવાની વિશેષ જરૂર છે. તેને બહુ વિવિધ ભાષાઓનું જ્ઞાન હોય તો તેના જીવનમાં મુશ્કેલી નાહ આવે. પરંતુ બરાબર વિચાર કેમ કરવા અને કુદરતના કાયદાઓના અર્થ કેમ સમજવા એ તો તેણે જાણવું જ જોઇએ. સ્ત્રીમાં દયાબાવ પણ ખીલવવો જોઇએ. ધાર્મિક બાવના પણ જરૂરની છે. સંગીત તો સ્ત્રીઓને આવશ્યક

રથ પ્રયત્નો કરવા પડશે. હાલમાં 'સાગરનો સંહાર' વર્ષે છે. કુળી કળીઓ અકાળે દરમાઈ નળ છે અને હનરો યુવતિઓ મરણને સમુપાય થાય છે. ત્યાં નોંધએ ત્યાં પુરૂષો બીજી ત્રીજી વાર પરણેલા માલમ પડે. આ સ્થિતિ સામે આંખમીઆમણું કરવા કરતાં હિંમતથી વિચાર કરી, ચીંપતા ઉપાયો નહિ લઈએ તો કંદાચ આપણી અવનતિ આપણને ક્યાં લઈ જશે તે કહી શકાયું નથી.

માતા તરીકેની ફરજો પણ સ્ત્રીએ બરાબર નજીવી નોંધએ. બવિધ્યની પ્રજાનો આધાર સ્ત્રી છે, તેથી દરેક સ્ત્રીએ પોતાની માતા તરીકેની જોખમદારી સમજવી નોંધએ. સંસારના બંધારણ પ્રમાણે બાળકોને અમુક વય લગી ઉછેરીને મોટાં કરવા, તેમને નિરોગી ને સાજાં બનાવવાં, તેમની શુદ્ધિને વેલની માફક સારે રસે દેવવી, અનીતિનાં નાંધી મારવાં તેમનાં મનમાં અધ્યગમે કરાવવો અને દેશભક્તિ તેમજ જનસેવાના મોટા ધાર્મિક પંથ ઉપર તેમને હાલપણથી જ વાળવાં એ સર્વ સ્ત્રીનાં કર્તવ્ય છે. બાળકોને નૈતિક અને ધાર્મિક બળની જ ખાસ જરૂર હોય છે અને સ્ત્રીઓએ તે તેમનામાં પ્રેરવું નોંધએ. પોતાના બાળકોમાંથી આર્થિક નહિ ન ચાય તેની તેમણે ખાસ સંભાળ રાખવી. માતા તરીકેની ફરજો નજીવાને માટે સ્ત્રીઓએ ખાસ એવાં પુસ્તકો વાંચવાં અથવા તો તે વિષયને લગતાં વ્યાખ્યાનોમાં જવું. તે વિષયને લગતા વર્ગો રચવે રચવે સ્થપાવાની જરૂર છે.

ઉપરાંત સ્ત્રીઓને ધરગણુ દવાઓ નજીવાની પણ જરૂર છે. પોતાના બાળકોની નાજુસ્તી કેમ નજીવવી, એમને કેમ ઉછેરવાં, અને માંદગીમાં તાત્કાલિક ઉપાયો કેમ દેવા તે સ્ત્રીઓએ ખાસ કરીને નજીવું નોંધએ. પુરુ-

ષાંની સ્ત્રીઓ અડધા પૈદવું કામ કરતી. હાલની બહેનોને રહેજ મંદવાડ આવતાં, ગલરાઈ જઈ ડેકટરને મોલાવવા પડે છે. કેળવણી સ્ત્રીઓએ (First Aid to the Injured) 'ઇન પામેલાને તાત્કાલિક મદદ' અને (Nursing) 'માવજત' ના વર્ગો કાઢવા નોંધએ, તેથી સ્ત્રીઓ માંદા માણસની સ્નેહાળ સેવા, તેમજ માયાયુક્ત માવજત કરતાં શીખશે. આપણે ત્યાં સારી નસોં અને દામણોની પણ ઘણી ખોટ છે. સ્ત્રીઓએ જ આ કામ શીખવું નોંધએ. સર વોલ્ટર સ્કોટે કહ્યું છે કે સ્ત્રીમાં સ્વાભાવિક મીઠાશ, કામગીરી ને સ્નેહ છે. સુખના સમયમાં યન યન નાચે; પણ ક્ષેત્રીના પ્રસંગે, બપોરે માંદગીમાં, સેવાપરામણુ દેવના શીરસ્તા જેવી તે સ્વર્ગીય બને છે.

સાથે સાથે આપણી ઉન્નતિ માટે આપણા કેટલાક જૂના અર્થચિનાના ખોટા રીત-રીવાજો પણ ધોમે ધોમે નાશુદ કરી, નવા શુદ્ધ ને સુંદર સંસ્કાર ને રિવાજો પાડવાની જરૂર છે. દાખલા તરીકે, શોકના પ્રસંગોમાં રોવાકુટવાનો રિવાજ બહુ પરાજ છે. સ્ત્રીઓ એથી દોગ શીખે છે. ગત આત્માને શાન્તિ મળે માટે પ્રાર્થનાઓ વગેરે કહ્યું. સાચું દર્દ ચાય તો અશ્રુ પડે, પરંતુ દોગ, બદારનો દોગ, દંત્ર કાઢી નાંખવો. 'પ્રાર્થનાથી મીઠુસ ધારે છે તેના કરતાં ઘણી વરતુઓ સિદ્ધ કરી શકે છે' એમ કવિ ટેનીસને કહ્યું છે.

આ રચવે એક સત્યનો વિચાર કરવો પડે છે. જાતિમંધનો અને રૂઢિઓને વેગળા રાખી અમુક સાંવિક, શાંત, કંચા નિમશેષ કરવા; પ્રસંગ આવે શુદ્ધચરનમાં 'સત્યા-શ્રદ્ધ' કરવો અવશ્ય નથી. કાલજ કે બે રસ્તા છે, સત્ય અને રૂઢિ બેની સેવા તો ના જ ચાલે-કાં તો એક કે બીજું. રૂઢિથી આ-

પણ નખોદ વળ્યું. આંખણે ત્યાં બધે ઠેકાણે
ગાડરીઓ પ્રવાહ થઇ ગયો છે:-

‘આ હિંદુ લોકનો ચાલ, સહુએ માર્ગ એક
લેવાનો.’
જઈ જતાની પાછળ, કુવે પડી મરવાનો.

પોતાનો સ્વાર્થ હોય ત્યાં માતાપિતાની
આજ્ઞા શિરસાવન્ધ છે. પરંતુ માતાપિતાની
આજ્ઞા કરતાં એક વસ્તુ વધારે ઉંચી છે અને
તે સત્ય છે. સત્યની વાત હોય ત્યાં વડીલો-
ની આજ્ઞા પણ ઉલ્લંઘન કરવી એમાં પાપ
નથી. ન્હાની આત્મતામાં સ્વાર્થનો ભોગ આ-
પવો, પરંતુ સત્યનો મહા પ્રેમ આવે ત્યાં
‘સત્યપ્રહ’ જ કરવો ઘટે.

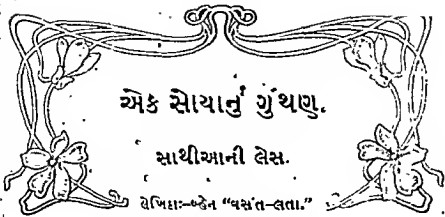
આવા અનેક માર્ગે સેવા કરવાને સ્ત્રીઓ
તત્પર થાય તો તેઓ પોતાની ઉન્નતિ ધણી
સારી રીતે કરી શકે. બાળશક્તિ, અટકારી,
સર્વે લલિતકળા તેમજ ગૃહકળામાં પ્રવીણ
થઈ, શારીરિક, માનસિક અને આધ્યાત્મિક
શક્તિઓનો વિકાસ કરી, આદર્શ ગૃહિણી
થઈ પોતાનાં બાળકોને ઉચ્ચ ડુંગવણી આપી,
સ્ત્રી વ્યક્તિ, શુદ્ધ, શાંતિ, દેશ ને માનવ
સમાજની સેવા કરી શકે, અને સર્વેની ઉ-
ન્નતિ કરી શકે. પોતાની ઉન્નતિ અંગકસર-
તથી. આધ્યાત્મિક બળથી તથા ઉચ્ચ કેળ-
વણી લઈ કરી શકે આવી રીતે સેવા કરવા
સ્ત્રીઓ તૈયાર થાય તો રેશહિતનો પાયો
સંગીન નખાય; અને ભવિષ્યની સ્ત્રીઓ માટે
વધારે આજ્ઞા રાખી શકાય જ્યારે પુરુષો
સાથે સમમાન્યથી, સહચારથી, અને કર્તવ્ય
શુદ્ધિથી પોતાનું કાર્ય કરશે, ન્હાના ન્હાના
વિરોધોને બુલી જશે; કુટિલ ગિવાને દૂર
કરશે, ત્યારે સ્ત્રીઓ, અધિકારના વાદળો
પાછળનો, સૂર્ય પ્રકટાવશે.

છેવટે, સમાજની ઉન્નતિ માટે આપણને

ઝોવી સ્ત્રીઓની જરૂર છે કે જેમનું જીવન
ભવનામય હોય, જેની રંગેરંગમાં ધર્મની તીવ્ર
જ્યોત ઝળગી હોય, પોતાના પાતિવ્રત્યના રક્ષણ
માટે જે પોતાના પ્રાંજુને તથાખંડાં કરતાં વુન્ધ
માનવાને તૈયાર હોય, જે રસોષ કરતાં, અને
ગૃહનું પ્રત્યેક ન્હાનામાં ન્હાતું કામ કરતાં પણ
શરમાય નહિ, સંપત્તિ કે વિપત્તિને સમયે એક
સરખી રીતેદ્રોપદિની માફક ગૃહની ન્હાની મ્હોટી
આત્મતાની સુદૃઢ દેખરેખ રાખે, અતિથિને
સમાજદેવના પ્રતિનિધિ રૂપે માનીને તેનો
આદર સત્કાર કરે, સંતાનને દેશે પોતાના હાથમાં
સોપેલી યાપણ સમજે, જે પોતાના અવકાશના
વખતમાં ઉત્તમ પુસ્તકો તથા વર્તમાનપત્રો
વાંચવાના, કરકોશ્ય કેળવવાના. આંસિપાસના
વાતાવરણમાં વિદ્યાકલા, નીતિ તથા ધર્મનો
પ્રસાર કરવાના વ્યસનવાળી હોય, સમાજ-
સેવા માટે, દેશસેવા માટે, પ્રસંગ પડ્યે અનેક
પ્રકારનાં કષ્ટ વેઠતાં પાછીપાની કરે નહિ,
તીવ્ર લાગણીના આવેશથી જેનાં તન મન
કોમળ છતાં દૃઢ હોય, અને જેના પાવન
દર્શનથી. પ્રેક્ષકના મલિન ચિત્તરે પલાયન
કરી જાય; સ્ત્રીઓ આટલું કરશે તો ઘેરઘેર
‘ગુણસુંદરી’ ઓ થશે, અને ‘ગૃહે ગૃહે
દેમણહો’ થશે આવા સંયોગોમાંજ, કવિ
લલિતની માતૃભૂમિની ઉન્નતિની સુંદર ભા-
વના સંદર્શ થશે:

“સખત જોડાં જાતભોગથી પરહિતમાં પરવરશે,
અડગ ધૈર્ય ને શોષભાયાં સંતાન હિન્દમાં સરશે,
ત્યારે દેવો અવતરશે, વિશ્વા નરેન્દ્ર તરવરશે !
પોતાનાં પ્રિય દેશી જનનાં દુઃખ પરસ્પર ધરશે,
જન્મ જૂમિના ગોળાં ભાન્ડુ ભોળાં હજારો મળશે
ત્યારે પ્રભુતા સંચરશે, સ્વર્ગસમ સુન્દર
હિન્દ થશે.”

• અનેરી આજ્ઞા.

(ગતાંક પાને પપર થી ચાલુ.)

સાથીઆનું ચોરસ બનાવવાની વિગતો નીચે પ્રમાણે છે:

૧૦૦ સાંકળી લ્યો. (ચોરસ માટે બુઝો વિગત નં. ૫.)

૧લી હાર-૩ સાંકળી છોડી ચોથી સાંકળીથી ૬૬ ચાંબડીઓ ગુથો; પછી ૩ સાંકળી ફેરવો.

૨જી હાર-૩ થાં., ૧બા., ૧ લે., એમ સાત વખત ગુથો. પછી ૧બા., ૪થાં., ૩સાં., ફેરવો.

૩જી હાર-૩ થાં., ૧ લે., ૧ બા., એમ સાત વખત ગુથો. પછી ૧ લે., ૪થાં., ફેરવો.

૪થી હાર-બીજી હારની જેમ ગુથો.

૫મી હાર-ત્રીજી હારની જેમ ગુથો.

૬ઠી હાર-બીજી હારની જેમ ગુથો.

૭મી હાર-ત્રીજી હારની જેમ ગુથો.

૮મી હાર-૩ થાં., ૧ બા., ૧ લે., ૧ બા.,

૭ થાં., ૧ બા., ૧ લે., ૩ બા., ૩ થાં.,

૧ બા., ૧ લે., ૧ બા., ૪ થાં., ૩ સાં. ફેરવો.

૯ મી હાર-૩ થાં., ૧ લે., ૧ બા., ૧ લે.,

૩ થાં., ૧ લે., ૧ બા., ૧ લે., ૭ થાં., ૧ લે.,

૧ બા., ૧ લે., ૪ થાં., ૩ સાં. ફેરવો.

૧૦મી હાર-૩ થાં., ૧ બા., ૧ લે., ૧ બા.,

૭ થાં., એમ બે વખત ગુથો. પછી ૧ બા.,

૧ લે., એમ ત્રણ વાર ગુથો. ફરીથી ૧ બા.,

૪ થાં., ૩ સાં. ફેરવો.

૧૧મી હાર-૩ થાં., ૧ લે., ૧ બા., એમ ત્રણ વખત ગુથો. ફરીથી ૧ લે., ૭ થાં., ૧ લે., ૧ બા., ૧ લે., એમ બે વખત ગુથો. પછી ૪ થાં., ૩ સાં., ફેરવો.

૧૨મી હાર-૪ થાં., ૧બા., ૧ લે., ૧બા., ૭ થાં., ૧બા., એમ ચાર વખત ગુથો. પછી ૧ લે., ૧બા., એમ બે વખત ગુથો. ફરીથી ૪ થાં., ૩ સાં., ફેરવો.

૧૩મી હાર-૩ થાં., ૧ લે., ૧બા., એમ બે વખત ગુથો. મધ્ય ૧ લે., ૭ થાં., એમ ચાર વખત ગુથો. તે પછી ૧ લે., ૧બા., ૧ લે., ૪ થાં., ૩ સાં., ફેરવો.

૧૪મી હાર-૩ થાં., ૧બા., ૧ લે., ૧બા., ૭ થાં., એમ બે વખત ગુથો. પછી ૧બા., ૧ લે., એમ ત્રણ વખત ગુથો. તે પછી ૧બા., ૪ થાં., ૩ સાં., ફેરવો.

૧૫મી હાર-૩ થાં., ૧ લે., ૧બા., એમ ત્રણ વખત ગુથો. પછી ૧ લે., ૭ થાં., ૧ લે., ૧બા., ૧ લે., એમ બે વખત ગુથો. તે પછી ૪ થાં., ૩ સાં., ફેરવો.

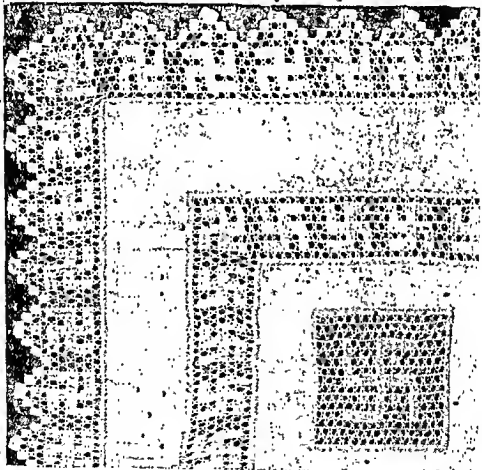
૧૬મી હાર-૩ થાં., ૧બા., ૧ લે., ૧બા., ૫ થાં., ૧બા., ૧ લે., ૧બા., ૪ થાં., ૩ સાં. ફેરવો.

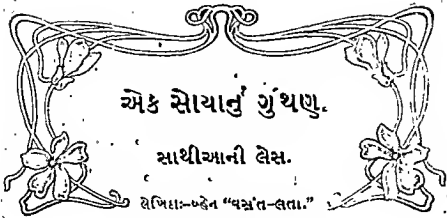
૧૭મી હાર-૩ થાં., ૧ લે., ૧બા., ૧ લે., ૫ થાં., ૧ લે., ૧બા., ૧ લે., ૪ થાં., ૩ સાં., ફેરવો.

૧૮મી હાર-૩યાં, ૧બા, ૧લે, એમ એમ ચાર વખત ગુ'યો. તે પછી ૧બા, ૧લે, ૧બા, ૧યાં, ૧બા, ૧લે, ૧બા, એમ બે વખત ગુ'યો. તે પછી ૪યાં, ૩સાં, ફેરવો.

૨૧મી હાર-૩યાં, ૧લે, ૧બા, ૧લે, ૧બા, ૧યાં, ૧લે, એમ ચાર વખત ગુ'યો. પછી ૪યાં, ૩સાં, ફેરવો.

તકીઆની ખાળનો એક ચણ્યાંસ ભાગ-ચિત્ર નં. ૫.

(ગતાંક પાને ૫૫૨ થી ચાલુ.)

સાથીઆનું ચોરસ બનાવવાની વિગતો નીચે પ્રમાણે છે:

૧૦૦ સાંકળી છો. (ચોરસ માટે છુટ્ટો વિગત નં. ૫.)

૧૦૧ હાર—૩ સાંકળી છોડી ચોથી સાંકળીથી ૬૬ થાંભલીઓ ગુંથો; પછી ૩ સાંકળી ફેરવો.

૨૭ હાર—૩ થાં., ૧ બા., ૧ લે., એમ સાત વખત ગુંથો. પછી ૧ બા., ૪ થાં., ૩ સાં., ફેરવો.

૩૭ હાર—૩ થાં., ૧ લે., ૧ બા., એમ સાત વખત ગુંથો. પછી ૧ લે., ૪ થાં., ફેરવો.

૪ થી હાર—બીજી હારની જેમ ગુંથો.

૫ થી હાર—ત્રીજી હારની જેમ ગુંથો.

૬ થી હાર—બીજી હારની જેમ ગુંથો.

૭ થી હાર—ત્રીજી હારની જેમ ગુંથો.

૮ થી હાર—૩ થાં., ૧ બા., ૧ લે., ૧ બા.,

૭ થાં., ૧ બા., ૧ લે., ૧ બા., ૩૧ થાં.,

૧ બા., ૧ લે., ૧ બા., ૪ થાં., ૩ સાં., ફેરવો.

૯ થી હાર—૩ થાં., ૧ લે., ૧ બા., ૧ લે.,

૩૧ થાં., ૧ લે., ૧ બા., ૧ લે., ૭ થાં., ૧ લે.,

૧ બા., ૧ લે., ૪ થાં., ૩ સાં., ફેરવો.

૧૦ થી હાર—૩ થાં., ૧ બા., ૧ લે., ૧ બા.,

૭ થાં., એમ બે વખત ગુંથો. પછી ૧ બા.,

૧ લે., એમ ત્રણ વાર ગુંથો. ફરીથી ૧ બા.,

૪ થાં., ૩ સાં., ફેરવો.

૧૧ થી હાર—૩ થાં., ૧ લે., ૧ બા., એમ ત્રણ વખત ગુંથો. ફરીથી ૧ લે., ૭ થાં., ૧ લે., ૧ બા., ૧ લે., એમ બે વખત ગુંથો. પછી ૪ થાં., ૩ સાં., ફેરવો.

૧૨ થી હાર—૩ થાં., ૧ બા., ૧ લે., ૧ બા., ૭ થાં., ૧ બા., એમ ચાર વખત ગુંથો. પછી ૧ લે., ૧ બા., એમ બે વખત ગુંથો. ફરીથી ૪ થાં., ૩ સાં., ફેરવો.

૧૩ થી હાર—૩ થાં., ૧ લે., ૧ બા., એમ બે વખત ગુંથો. મધ્ય ૧ લે., ૭ થાં., એમ ચાર વખત ગુંથો. તે પછી ૧ લે., ૧ બા., ૧ લે., ૪ થાં., ૩ સાં., ફેરવો.

૧૪ થી હાર—૩ થાં., ૧ બા., ૧ લે., ૧ બા., ૭ થાં., એમ બે વખત ગુંથો. પછી ૧ બા., ૧ લે., એમ ત્રણ વખત ગુંથો. તે પછી ૧ બા., ૪ થાં., ૩ સાં., ફેરવો.

૧૫ થી હાર—૩ થાં., ૧ લે., ૧ બા., એમ ત્રણ વખત ગુંથો. પછી ૧ લે., ૭ થાં., ૧ લે., ૧ બા., ૧ લે., એમ બે વખત ગુંથો. તે પછી ૪ થાં., ૩ સાં., ફેરવો.

૧૬ થી હાર—૩ થાં., ૧ બા., ૧ લે., ૧ બા., ૫ થાં., ૧ બા., ૧ લે., ૧ બા., ૪ થાં., ૩ સાં., ફેરવો.

૧૭ થી હાર—૩ થાં., ૧ લે., ૧ બા., ૧ લે., ૫ થાં., ૧ લે., ૧ બા., ૧ લે., ૪ થાં., ૩ સાં., ફેરવો.

૧ લે., ૭ થાં., એમ બે વખત ગુથો. પછી
૧ લે., ૧ બા., એમ ત્રણ વખત ગુથો. તે
પછી ૧ લે., ૪ થાં., ૩ સાં., ફેરવો.

૨૪ મી હાર-૩ થાં., ૧ બા., ૧ લે.,
૧ બા., ૩૧ થાં., ૧ બા., ૧ લે., ૧ બા.,
૭ થાં., ૧ બા., ૧ લે., ૧ બા., ૪ થાં.,
૩ સાં., ફેરવો.

૨૫ મી હાર-૩ થાં., ૧ લે., ૧ બા., ૧
લે., ૭ થાં., ૧ લે., ૧ બા., ૧ લે., ૩૧ થાં.,
૧ લે., ૧ બા., ૧ લે., ૪ થાં., ૩ સાં., ફેરવો.

૨૬ મી હાર-૩ થાં., ૧ બા., ૧ લે.,
એમ સાત વખત ગુથો. પછી ૧ બા., ૪ થાં.,
ફેરવો.

૨૭ મી હાર-૩ થાં., ૧ લે., ૧ બા.,
એમ સાત વખત ગુથો. પછી ૧ લે., ૪ થાં.,
૩ સાં., ફેરવો.

૨૮ મી હાર-૨૬ મી હારની જેમ ગુથો.

૨૯ મી હાર-૨૭ મી હારની જેમ ગુથો.

૩૦ મી હાર-૨૮ મી હારની જેમ ગુથો.

૩૧ મી હાર-૨૯ મી હારની જેમ ગુથો.

૩૨ મી હાર-૩૦ થાંબલી ગુથોને બધ
કરો.

આથીગની ઇન્સર્સન તથા સાથીગની
લેસ ગુથોની સમજાતી એપ્રોલ અને મે
માસના અંગમાં આપી છે. ઉપર સાથીગ
નું ચોરસ કાપવાની વિગતો જણાવેલી છે.
એ ત્રણે તરાફને કપડાં પર મેમ ગોઠવવી
તેની સમજાતી નીચે પ્રમાણે છે.

હમેશાં એક વાત ખાસ ધ્યાનમાં રાખ
વાની છે. કોઈ પણ ગુથોની તરાફને
પર ટાંકતા પેલાં ગુથોની તરાફને કપડાં
કપડાંને સાથના ગુથોની તરાફને તેમજ
અધો કલાક સુધી ગુથો રાખવા. એમ
કરવાથી ગુથોની તરાફ અને કપડું જેટલાં

શોપાનાનાં હથે તેટલાં શોપાઈ જશે અને
પાછળથી બોળ પડવાની થીક રહેશે નહિ.
સાથના પાણીમાંથી કાઢી જન્ને વસ્તુઓને
ચોખ્ખે પાણીએ ઘોષ સુકવી નાંખવી. સુ-
કાયા પછી તે ગુથોની તરાફને જોવા ઘાટ
હોય તે ઘાટમાં રહેજ તાણી તેની ઉપર
તેમજ કપડાં પર ગરમ ઇસ્તરી ફેરવવી.

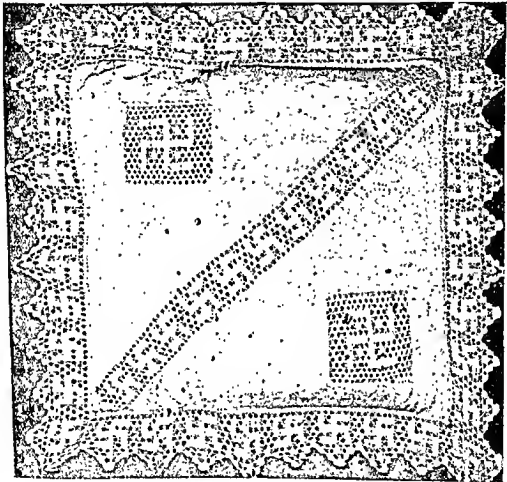
ચાંલીઆ પર ઇન્સર્સન અને લેસ ટાંકવ-
ની રીતઃ જેટલી લાંબી લેસ તમે ગુથો હોય
તેટલું લાંબુ કપડું ઝાલવને માટે શડી તેની
એક બાજુ ઝોટો. પછી તે ઝોટોની બાજુની
કપડાંની ડીનારીને લેસની ડીનારી સાથે
લગાવગ મેળવી સીવવાને બેવડે દોરે ઝોટી
લ્યો. ત્યાર પછી લાંબા કપડાંની ચીથુ લઈ
તેની ઝાલર બનાવો, અને તે પછી તે ઝાલર
ચાંલીઆ પર ચોટી લ્યો. ઝાલર ચોટ્યા પછી
મે ઇંચ જેટલી જગ્યા છોડી એક ઇંચ જેટલી
જગ્યામાં અર્ધા અર્ધા ઇંચને અંતરે
મે પ્લેટ લ્યો. ફરીથી એક ઇંચ જેટલી
જગ્યા છોડી ગુથોની ઇન્સર્સન ચોટી તેને
જન્ને બાજુએથી બેવડે દોરે ચોટી લ્યો. ફરી
પાછી. એક ઇંચ જેટલી જગ્યા છોડી ઉપર
કલા પ્રમાણે મે પ્લેટ લ્યો. પછી કપડાંને
ઉલટાવી ઇન્સર્સનની બરાબર પાછળનું
કપડું જન્ને બાજુની ચોટી આગધથી ના
ઇંચ જેટલું રાખી કાપી નાખો.

ટેનકલોથ પર ઇન્સર્સન લેસ અને
ચોરસ ટાંકવાની રીતઃ (જુઓ ચિત્ર નં. ૫.
ટેનકલોથનો એક ચતુર્થાંશ બાગ).

ટેનકલોથ માટે ઇન્સર્સન અને લેસ
ત્યાર પુણા પાડીને ગુથોની પડે છે. પણ લેસની
લાંબાઈ કરતાં ઇન્સર્સનની લાંબાઈ ચારથી
આઠ ઇંચ જેટલી નાની હોય છે. (જો લેસની
લાંબાઈ ૩૬ ઇંચ હોય તો ઇન્સર્સનની
લાંબાઈ ૩૨ કે ૨૮ ઇંચ જેટલી હોવી
જોઈએ). જેટલી લેસ લાંબી હોય તેથી તથ

ધંચ વધારે લાંબું કપડું કાપી તે કપડાને નીચેથી કાપી નાખે. ત્યારબાદ સાચીઆનું દોઢ ધંચ જેટલી પહોળા પટ્ટી વાળી ચારે ચોરસ ગોઠવવા માટે ઇન્સર્સનના ખુણાની આલુથી ઝોટી લેયો. પછી કપડાંની કીનારી બન્ને બાલુએ સરખું અંતર રાખી, ચોરસ અને લેસની કીનારી લગોલગ મેળવી બેવડે ટાંકી લેયો. અને બેવડે દોરે તેને ચારે બાલુથી દોરે ઝોટા. ઝોટતી વખત કપડાંનો ખુણો ઝોટી લેયો. ચોરસની પાછળ ચારે બાલુએ ૦

તકીયાનો ખાખ-ચિત્ર નં. ૬

લેસ, ઇન્સર્સન અને ચોરસ ચિત્ર.

અને લેસનો ખુણો બરાબર મેળવવો જોઈએ. લેસ ટાંક્યા પછી ચારે બાલુપર સરખું અંતર રાખી ચોરસ ઇન્સર્સનને કપડાં પર ટાંકી. ઇન્સર્સનને બન્ને બાલુથી ઝોટી લઇ ૦ ધંચ જેટલું કપડું રાખી બાકીનું કપડું

ધંચ જેટલું કપડું રાખી બાકીનું નીચેનું કપડું કાપી નાખે.

પછી ઉપર પાંચવાની ચાદર ઉપર પછી ઇન્સર્સન અને લેસ વગેરે ઉપર નજીઆવા પ્રમાણેજ ટાંકી સકાય.

મેણુ યમ મયું એટલે વાળુ પડવાયો પડી જવાનો વિચાર રાખ્યો છે." મોહિનીએ કહ્યું, "સ્તામાંથી જડી છે તો ધરમાં રાખવામાં શી દરકત છે? હાથ, અને હજુ વખતથી મોનાના હારની ધજા હતી તો આમાં ચોડું હમેરી તે કરાવી શકાયો."

પ્રભોધનું અત્યાર સુધીનું આનંદનું હારવ તિરસ્કારના રૂપમાં ફેરવાઈ મયુઃ "આ તું શું મોલી? શું એટલા પેસા મારે મારે દાનત ખમાડવી? ના, તેવું નહિ બને. હું તે અમુક આપી આવવાનો છું."

પ્રભોધ જવાની તૈયારી કરવા લાગ્યો. પણ મન લોભના કમળમાં ઘૂસવું હતું, તેણે કતાર સૂઝાવ્યો: "અત્યારે આપી આવીશ, તોપણ ફોજ વપાસ કરવાનું છે. જેવું તં પડી રહેશે તેવું અત્યારે મારા ધરમાં પડી રહેશે. હવે તો ત્યારે સવરજે જ રહેશ."

સંવાર પડ્યું. પ્રભોધ જવાને તૈયાર થયો. પગને પાછા પાડવા મન સજ્જ થયું, પણ હાથ: "કોઈમાં ઘેરો દસ ચાલી જશે પણ દરકત નહિ." એમ નિશ્ચય કરી પ્રભોધ જવા નીકળ્યો.

પ્રભોધ મુખમાં હાથકોટમાં એક અનુવાદક તરીકે કામ કરતો હતો, તોત્રીમાં માંછી ફાપશે ન જેવાયો પડીવાન મારે તેજે તૈયારી કરવા માંડી હતી. કાપદાના ઘોડાં વાંચી છવનમાં હસાદ રેડવા માંગતો હતો.

કપડાં પહેરી એ બહાર નીકળે છે એટલામાં તેને એક મિત્ર આવી પહોંચ્યો. ચોડી ધણી ધરજાળગતી વાનો ક્યાં પડી તેજે નસ રવરે કહ્યું: "બાઈ આ વખતે હું ફાજીલ સંક્રામણમાં આવી ગયો છું. જો તમે કોઈ મદદ કરો તો મારું મારું. ક્યાં તો સંક્રામણ આપો. અત્યારે તોત્રીમાં તારીખ છે. કાલે પહેલી તારીખે શાંતે તો હું તમને પાછા આપી દઉં."

પ્રભોધ બહુ ધનવાન નહોતો પણ તેને તેજા રોજ રાખવાની ટેવ હતી. અત્યાર સુધી તેણે તે રોજ સાચવી રાખ્યો હતો. ટેક સાચવવાને કોઈ વસ્તુ વગર નિભાવવું પડે તો તે ખુશીથી નિભાવી લેતો. આ તેના ચાલિયની એક દુર્લભતાજ હતી. તેના આ સ્વભાવ મોહિનીને અનુકૂળ નહોતો પડતો છતાં તે તેની કમજાની અવગણના નહોતી કરી શકતી.

પ્રભોધ મોહિની પાસે ગયો, અને કહ્યું: "તોએક રૂપિયા મળી શકશે? સન્મુખ ચોડા વખતને મારે મળે છે."

મોહિનીએ જવાબ દીધો: "ના, આ, મારી પાસે નથી."

પ્રભોધે કહ્યું: "ના, ના, કંઈક હશે તો ખરું જ, સાચું કહેતો? મારે એરે ચોડા જવાબ દેવો?"

મોહિનીએ વિશ્વાસને કહ્યું: "હા, છે છતાં નથી આપના. કોને રૂપિયાની સવક નથી એવો જવાબ દેતો એટલે થયું. એક નમો મો હજીને હશે."

પ્રભોધે કહ્યું: "એણું તો મારાથી, શી રીતે કહેવાય? અને એ માને પણ કેમ?"

મોહિનીએ કહ્યું: "તમારાથી ન કહેવાય, તોત્રી હું કહીશ. એટલે જરૂર માનશે."

પ્રભોધે અત્યાર જઈ ક્યાં જોલી બે ગીતી કાઢી મિત્રના હાથમાં મૂકી: "તે બે જાણ કહેજે પાછી મજાથી લેજે, હોં. કારણ કે એ કાઢીની અનામન ચાપણમાંથી આવ્યું છે." મિત્રે વિચાર કર્યો: "એ એની સ્ત્રી સિવાય બીજા કોની ચાપણ હોય છે?" રૂપિયા ત્રણ ત્રણ ત્રણ વિદાય થયો.

આજ પહેલી તારીખ હતી. સાંજના પ્રભોધ વિગદમાં ગોળાં ખાતો કોઠાની સાલ બેનેના છબમાં આંટા મારતો હતો: "હજી સુખી સન્મુખ કેમ ન આવ્યો? શું એ કચેરીમાંથી છૂટો નહિ થયો દોષ? આને

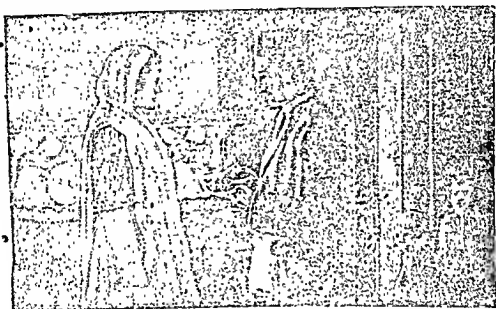
પગાર મોડો થવાનો એટલે વળતે મોડું પણ થાય. ”

છત્રમાંથી તે ઘરમાં જતો. ઘરમાં હોય તોયે બારીએથી નજર નાંખ્યા કરતો. ધડી-કમાં તેના મોં ઉપર આશાનાં કિરણ સ્પષ્ટ જણાતાં; વળી ધડીકમાં એ ચિંતાતુર અને નિરાશ જણાતો. તેનું મન અત્યારે તદ્દન અસ્વસ્થ જણાતું. અત્યારે તો અને એ આશા નિરાશામાં ઝોલા ખાતો હતો.

આખરે સાંજ પડી. કચેરીના માણસો છૂટી એક પછી એક જવા લાગ્યાં. પ્રબોધના

પ્રબોધે બધા વિચાર કોરે મૂકી તેને ઘેર જવા કપડાં પહેવાં. ધીમે પગે સન્મુખના ઘર તરફ જવા લાગ્યો. એના પગે કહ્યું ન કયું. તે પાછા પડવા લાગ્યા, છતાં જવાનો નિશ્ચય કરેલો હોવાથી તે આગળ વધવા લાગ્યો.

સન્મુખનું મકાન આધિથી દેખાયું. ઘરમાં દીવો બળી ચલો હતો. તે અટક્યો. ત્યાં જઈ શું કહેવું ? તેનો વિચાર કરવા લાગ્યો. કદાચ મને જોઈ તે તરત રૂપિયા આપી ક્ષમા માગશે તો ? તે મારે માટે કેટલો હલકો અભિપ્રાય બાંધશે ? મારે માગવું તો

પછી શેઠદીનીના હાથમાં મુક્યું.

છત્રમાંથી ઉદ્દગાર નિકળ્યો : “ હજી મુઠ્ઠી એ કેમ કંઈ જણાયો નહિ ? ” આખરે નિરાશ થયો. તેણે મિત્રની આશા મૂકી દીધી. તેને થયું : “ હજી કેમ નહિ આવ્યો હોય ? હજી પણ તે કચેરીમાંથી નહિ છૂટ્યો હોય ? ના તેનું તો નાંખે. ” ત્યારે એણે સવારે તો આવવાનો વિચાર નહિ ગણ્યો હોય ? એમ ધાર્યું હતું કે હવે અત્યારે કોણ જાય. સાંજ પડી ગઈ છે, કાલે સવારે જ જઈશું. એટલામાં શી ઉતાવળ છે ? ”

નહિ પડે ? નાં ના, તેનું તો નાંખે. મને જોઈ તે તરતજ સમજશે. ”

તે મકાનની બારણા પાસે આવી પહોંચ્યો. બારણું બંધ હતું. જૂમ પાડનાં છવં ન ચાલ્યો. ધીમે ધીમે બારણા પાસે જઈ તે સાંભળવા લાગ્યો. અંદરથી કોઈ વતણીત કરવું હોય એમ સંભળાવા લાગ્યું. ધીમે ધીમે અવાજ સ્પષ્ટ થયો. અંદર સન્મુખ અને તેની વહુ શાન્તા વાન કરતાં હતાં. શાન્તા કહેતી હતી : “ આ પૈસા તો વપરાઈ ગયાં પ્રબોધને શું આપશે ? ”

સન્મુખના સ્વરે જવાબ દીધો: “આજ તો હવે જતું નથી; અને રાજનાયું મંજૂર થયું એટલે કાલે સવારે તો આપણે જઈશું. ત્યાર પછી ત્રણ મહિને આવીશું ત્યારે જોઈ લેવાશે.” પ્રત્યેક ચીકાતો ઘેર ગયો.

પ્રત્યેકે આખી રાત આજોટપી કર્યું. તેને ઉંઘ ન આવી. કાંઈવાર તેને ચેતનાની સરળતા પર અને કાંઈવાર સન્મુખ ઉપર લોષ ચડતો હતો. એ પૈસા કેણુ જાણે કેનાલે હશે? એનું શું થયું હશે? હવે એ લાલવા ક્યાંથી? મોહિની તો મહેલેથી ના કદી ચૂકી છે. કાંઈની પાસે ઉધાર લઈ? પણ તે કેણુ આપે એવું છે? મિત્રો તો ઉઘડા અને સતાવે છે. કમાણી પણ લાંબી નથી કે તેમાંથી કાંઈ બચાવાય. હશે. હાથ જે કાપડો વાંચું છું તે વાંચવાનું બંધ કરી એકાંત અનુવાદનું ખાનગી કામ સખ્ત મહેનતથી કરીશ તો જરૂર એકાદ મહિનામાં ફરિયા મળી રહેશે.” પિયાર કરતાં કરતાં તે ઉઘી ઓઘી.

પ્રત્યેક સવારમાં ઉઠે ત્યારથી તેને રૂપિયાની ધૂન લાગી રહી. તે દરેજનું ધણુંજ કામ કરવા લાગ્યો. કોઈ કોઈ વખત તો રાતના એ વાગી જતાં, મગજ કંટાળી જતું અને ઉંઘ આવવાથી કામ મૂકી દેવું પડતું. “મોહિની ચીકાતી અને કહેતી.” હવે રાત્રે તો આગમ જો. આગમ ઘણું કામ કરતા હો તો તજિયત પણ રીક રહે.” પણ સવાર પડતાં એની એજ પટમાળ ચર થતી.

વીસ દિવસ સુધી આ પ્રમાણે ચાલ્યું. પરિશ્રમ કામગીરી યોગેના લાગ્યો. સતત મહેનત કરવાની ટેવ ન હોવાથી પ્રત્યેકને સખત તાવ લાગ્યો. મોહિનીએ સપ્તાહનું ઉપાધ કરવા માંડ્યા તો પણ કાંઈ બચ્યું નહિ. ત્યાર પછી કાકાદરની દવા ચાર કરી. એક આલ્વાડિક થયું છતાં દર ત્રણથી નહિ; તાર વધતો ગયો. તારમાંથી અપવાદનું ચર થયું. મોહિની

મગરાઈ. દુઃખ પડતાં માણસ હિંમત હારી ગય છે. દુઃખ ટાળવા ખતતા પ્રયત્નો કરે છે, અને છેવટે દેવની મદદ માંગે છે. મોહિની જન્માટી અને શિવરાત્રી બેજ ઉપવાસ કરતી હતી. આ વખતે તેણે નવરાત્રિનું કાણ તત આરંભ્યું.

આ દિવસ ત્રીતી ગયાં. આજે પારણિતા નવમે દિવસ છે. મોહિની પ્રત્યેકને દવા પાઠ સવારમાં ઉઠાકરને લઈ, મહાલક્ષ્મીની પૂજા કરવા ગઈ. આ વખતે તેનું હૃદય દેવી ત્રણે ભક્તિપૂર્ણ અને ભાવભીતું હતું. તે મંદિરમાં ગઈ. દેવીના ઉપાસકા ચંડી પાઠ કરી રહ્યા હતા. ધુપની સુગંધી આવતી હતી. સમોજ મહામહાલક્ષ્મીની વિચાળ પ્રતિમા શોભી રહી હતી. તેની આંખોમાંથી કાંઈ વિશ્વલક્ષ્મી તેજ ક્રમકારા મારી ચલ્યું હતું. મોહિની તે તેજ સહન ન કરી શકી. તે આંખો ઝીંચી ધુટણ ઉપર બેસી ગઈ. બે હાથ જોડી કાલા વાસા કરવા લાગી: “હે દેવી, મેં અનન્ય ભાવથી તમારું તત કર્યું છે. હવે તો કાંઈ દવા કરો.”

મોહિનીને દેવી હસતી હોય એવો ભાસ થયો, અને તેમાંથી એક દિવ્ય તેજ નીકળી ચેતાનામાં આવ્યું અને કહ્યું: “પારકું ધન એમાં દે. તાર બંધુ થકે.” એવો પારો સંભળાયો.

એકલામાં એક રાત્રી મંદિરમાં આવી. તેણે સંદેહ વગર પહેલું હતું. તેના ધોળાવાળ કમ્બાલમાં મોની આસપાસ વિખરાયલા હતા. તેણે આંખી માતાને નમસ્કાર કર્યાં. ત્યાર પછી હાથ જોડી બેસી: “જો મા, જેણે મારું ધન લીધું હોય તેના સર્વસ્વનો નાશ કરો.”

આ ચંદ્રો સાંભળી મોહિનીનું મન તો જાગે વચોવાળ થયું. તે દેવી તરફ આડી નજરે જોઈ રહી. આ વખતે માતાનું સ્વરૂપ

અપાનક હતું, મોહિનીને ચારે તરફથી એકજ અવાજ સાંભળાવા લાગ્યો: “પારકું ધન સોંપી દે, નહિ તો પાપમાલ થયેશ.” મોહિની પૂજે પડી હતી તે ઉભી થઇ. પેલી ડોશીને પૂછ્યું: “માણ! તમારું ધન કોઇ લઇ ગયું છે?”

ડોશીએ જવાબ દીધો: “હા જાહેન! આજે દોઢ મહિનો થયો તે કોઇ લઇ ગયું છે.”

મોહિનીને વાત મળતી લાગી. તેને પણ રૂપિયા મળ્યે દોઢજ મહિનો થયો હતો. તેથી તેણે આગળ પૂછપરછ કરવા માંડી. “તે કેટલા રૂપિયા? અને ક્યાંથી ગયા?”

ડોશીએ કહ્યું: “કોણ જાણે સાચી. કોઠે કોઠે પૂડી ગયા. મારા સ્વામી પદ્મનભાં નોકર હતા. તે શુઝરી ગયા. પછી મરકરે સાઠ રૂપિયા પેન્શન બાંધી આપ્યું. આ વખતે હું બે મહિનાનું સામકું લાવી હતી. જ્યાં ઝીનીઓ હતી. અરેરે! તે કોણ જાણે ક્યાંથી પડી ગઇ.”

મોહિનીએ કહ્યું, “એ પૈસા હું તમને અપાવીશ. એ મારા સ્વામીને જરૂર હતા. પણ તેના જહલામાં હું તમારી પાસેથી એક વસ્તુ માગી લઉં છું. મા, મને તમે આશીર્વાદ આપો!”

ડોશી આથી હાંપધેલી જાતી ગઇ. તેણે હુંડણીએ પડી દેવીને ઉદર દિલથી પ્રાર્થના કરી: “મા આતું કલ્યાણ કરે!”

મોહિની દેવી તરફ જીકકની મારી. જોઇ રહી. પણ તેણે દેવીની આંખમાં દયા તથા મીઠું હાસ્ય દીઠાં અને જાણે એક અવાજ સાંભળ્યો: “જા, તારું કલ્યાણ થશે.”

સાંજ પડવા આવી છે. પ્રભોધ ગાડીમાં એક તકીઆને અંદોલીને બેઠો છે. તેની કમ્બોડી તો કાકટરની દવામાં ખર્ચાઇ ગઇ છે. મોહિનીએ પોતાની બંગડીઓ વેચી ખીજ

પૈસા મેળવ્યા હતા. બંગડીઓ તૈયાર થઇ હતી તે વખતે મોહિની ઘણી ખુશી થઇ હતી. આજે તેજ બંગડીઓ વેચાવાથી તેને એથી પણ વધારે આનંદ થતો હતો.

ગીનીઓ અપાનક જરૂરી જોઇ મોહિનીના મોં ઉપર એક વાર ઘણાજ આનંદ દેખાતો હતો. આજે એજ રૂપિયા પાછા આપવાં જતાં તેના મોં ઉપર તેથી પણ વધારે આનંદ દેખાય છે. પહેલો આનંદ તે મોં ઉપર બતાવી શકતી નહોતી, જ્યારે ખીજો આનંદ તે મગજથી દેખાડી શકી. તે ઇન્દ્રિયોના આનંદ હતો; આ આત્માનો આનંદ છે.

ગાડી ડોશીના ઘર પાસે આવી પ્રભોધે ગીનીઓ સોંપી દીધી. ડોશીએ પૂર્ણ ભાવથી આશીર્વાદ દીધો: “માઈ તમારું કલ્યાણ થાઓ.”

મહાલક્ષ્મીની કૃપાથી પ્રભોધ હવે તબલ સારો થયો હતો. તે ઘરમાં બેઠો હતો. એટલામાં સન્મુખ આવી એની પાસે બેઠો. પ્રભોધ કંઈ જોશ્યા નહિ, સન્મુખ બોલવાનું કરે પણ બોલાય નહિ. આખરે દીનતાથી એ બોલાવા લાગ્યો: “પ્રભોધ, મને ક્ષમા કર, મારાથી પૈસા પહેલી તારીએ ન અપાયા એ જાણુ જોડું થયું છે. ઘેરથી કાગળ આવ્યો, અને મારે ખીજેજ દીવરો જરૂર પડ્યું. ત્યાંની અડચણ કહેતાં પાર આવે એમ નથી. તને બિમાર સાંભળી હું ઉતાવળે આવ્યો. ત્રીસ રૂપિયા પણ લેતો આવ્યો છું.”

પ્રભોધે જવાબ દીધો: “ના, હવે તો મને સારું છે. હાલ તને જરૂર હોય તો રૂપિયા રાખ. પછી વળી આપજે.”

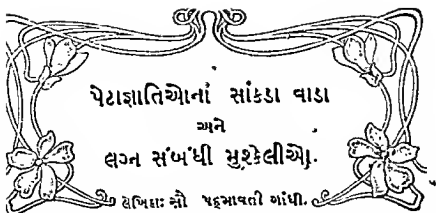
સન્મુખ બોલ્યો: “નારે લાઇ! તે તો ઘણીએ સ્વીકારે સામી, ને હવે તો હું કરજ-માંથી છૂટ્યો છું.”

સન્મુખનાં ગંગા પછી પ્રજોધે રૂપિયા “પોતાનાં કંકણ ગયાં તે જે સંભારતી નથી !”
 લઈ મોહિનીને આપવા માંડ્યા. મોહિનીએ પ્રજોધ મરફરી કરતો બોલી ઉઠ્યો : “એ
 કહ્યું : “ના, એ આપણા નથી. એ તો પેલાં તો ઠીક, પણ હવે ગએલાં કંકણ ક્યાંથી
 વધે માથાના છે. એક વાર લાઇને હું તો હવે પાછાં આવશે ?”
 શીખી છુ. ”

“ના ના મોહિની, એમના રૂપિયા તો “મોહિનીને ઉમળકા આવ્યો. તે બોલી :
 ક્યારનાએ ચૂકવ્યા ગયા. ” “મહાર વળી કંકણ શું કરવાં છે ? હવે
 હમે છો એજ મહારાં કંકણ-કેમ ખરે ?”

“બિચારી મોહિની !” પ્રજોધને ચણું : મોહિની મરતીબેર આંખે પલ્લવાર બેઠી.

પ્રાચીન સમયમાં હિંદના શાસ્ત્રકારોએ જ્યારે, હિંદુ ધર્મમાં બંધારણ ધર્યું ત્યારે મત્ર ચાર વર્ણોનું કરાવી હતી. એ ચાર વર્ણોમાં પરસ્પર રાષ્ટ્રી વ્યવહાર તો હતોજ. બેટી વ્યવહાર પણ અમુક નિયમોને અનુસરી કરી શકતો હતો. વખત જતાં એ રચનામાં ફેરફાર થતો ગયો અને આપણા જનસમાજે પ્રાચીન બંધારણનું હેદન કરી તેને ઠેકાણે જાતિઓ અને પેટાજાતિઓના નાના નાના વાડા બાંધી લીધા. આ વાડાઓને લીધે એ નાની નાની પેટાજાતિઓની વ્યક્તિઓને ટેટ-ટેટું દુઃખ અને અગવડો સહન કરવી પડે છે તે દરેક વિચારવાન માણસ જાણે છે અને જોઈ શકે છે. માત્ર જેમના હૃદય નડે યદ્ય ત્યાં છે તેમની ઉપરજ એ કુળો, અને અગવડોની ખસર થતી નથી.

અસમત, જાતિબંધારણ ઉપરથી છે અને તેમાં હાલના સંધોગોને અનુસરતો ફેરફાર કરવામાં આવે તો દુઃખ અને અગવડ ઓછાં થાય એટલુંજ નહિ પણ સુખ અને સગવડ પણ અને જાતિના માણસો વધારે, આનંદથી જીવન ગાળી શકે. અસલી રીતો અયોગ્ય અને અગવડ વારેલી, હોય તો તે દુર કરવી, જોઈએ. પૂર્વજોએ એક યા બીજા કારણે સ્વીકારેલી એ રીતો, એ કારણો દૂર થયા છતાં પકડી રાખવી એ મૂર્ખતાની અને જડ-

તાની નિશાની છે. આપના કુવા ઉંડા હોય તેથી તેમાં દુધી ન મરાય. પૂર્વજોએ દેવકા-જીનના સંધોગોને અનુસરી જે પ્રમાણે પોતાને રૂએ અને અનુકુળ થાય એવા રિવાજો દાખલ કર્યા હતા, તેજ પ્રમાણે હાલના સંધોગો ધ્યાનમાં લઈ આપણે તેમાં યોગ્ય ફેરફાર કરીએ યા નવા ઉમેરોએ તો તે હડાપણું ગણ્યારો. એવા ફેરફારથી સ્વર્ગે ગમવા પૂર્વજો નકંમાં નહિ આવી પડે !

પેટાજાતિઓની અગવડો જોઈતા પ્રમાણમાં ગુજરાતમાં વધુકે વધુ વળીને ભોગવવી પડે છે તેટલી ભાગ્યેજ બીજી કાંઈ વળીને ભોગવવી પડતી હશે. આટલું જતાં એ જાતિઓના કહેવાના શેલીઓ, ગણેડાતું પૂછકું પકડીને બેઠા છે, તે નજ છોડવાની હક લઈ પોતાની જડતાનું પ્રદર્શન કરે છે. આ અગવડો ખાસ કરીને લગ્નની બાજતમાં હોય છે. એ જાતિઓ ધામે ધામે એટલી નાની ને સાંકડી થઈ ગઈ છે કે યોગ્ય સુસિક્ષિત કન્યાને યોગ્ય પતિ મેળવવો જ યોગ્ય સુસિક્ષિત યુવાનને યોગ્ય પત્ની મેળવવી એ મુશ્કેલમાં મુશ્કેલ કામ થઈ પડે છે. લાંબા સમયથી એક એવો રિવાજ એ જાતિઓમાં પડી ગયો છે કે અમુક પેટા-જાતિની કન્યા એજ જાતિનાં બીજા પેટા-વિભાગમાં યા બીજા રાજ્યમાં વસ્તી એજ પેટાજાતિમાં ન આપી શકાય. પરિણામે પસ-

દગીનું ક્ષેત્ર બહુ સાંકડું બની ગયું છે. પેટાગાતિ ભલે એકની એક હોય, પણ શહેર લુપ્ત હોય તો કન્યા લઈ દઈ શકાય નહિ. જો કોઈ એવી હિંમત કરે અને રિવાજ વિરૂદ્ધ વર્તે તો તરતજ ગાતિના મહાન કોષ તેની ઉપર ઉતરે. તેને ગાતિજ્ઞ હાર યુગ પડે અને તેનાં સદ્ગુણ હોય તોજ મોટા દંડ બરીને, ગાતિના મેઢાં મીઠાં કિરાવીને પાછો એ વાડામાં દાખલ થઈ શકે. પરિણામે જાણી જાણી એ રિવાજની વિરૂદ્ધ વર્તવાને તૈયાર થાય છે અને જુના મીઠામાં ચાલી પત્યર સાથે રેલ અશભે છે-પોતાના નિર્દોષ બાળકોનાં જીવનનું ગાતિની વેદી પર બલિદાન આપે છે.

આવી રિવાજ-એક શહેરની કન્યા ખીખ શહેરમાં નહિ આપવાનો રિવાજ-સા કારણે પડ્યો હશે તે તપાસવું જોઈએ. ખેલાંના વખતમાં જ્યારે મુસાફરી માટે રેલ્વેનાં સાધનો નહતાં, ત્યારે એક ગામથી બીજા ગામ મુસાફરી ગાડામાં જ થતી. હવે પટ હોય ત્યારે આવી મુસાફરી કરતાં મોટી અગવડો વેઠવી પડતી; ચોર લૂંટારોનો ત્રાસ રહેવા પડતો અને તેમ છતાં ધારેલે રથને વેળાસર ખેંચવાનું નહિ. એવા સંજોગોમાં દરેક મીઠાસ પોતાના સગાં પોતાની નજદીકમાં જ હોય એમ ઇચ્છે એ કુદરતી છે. પોતાની લાકડી દીકરીને ૨૦૦-૫૦૦ ગાઉને છેટે કોઈ ગામ કે શહેરમાં પરણવી આખી જીંદગી સુધી જાય કે અગવડ વેઠવાનું કાંઈને પણ ન ગમે. પરિણામે સંરૂઢ બનતાં સુધી પોતાના જ આસપાસના નજદીકના ગામોમાં બધાતા અને લગ તથા અગવડથી મુક્ત રહેવાનો પ્રયત્ન થતો. પણ એ રિવાજ ધીમે ધીમે નરડ પાલી બેઠો અને અત્યારે રેલ્વેનું સાધન હોવા છતાં, સહીસલામતીથી યોશકે કલાકોમાં બસો-પાંચસો મીલનની

મુસાફરી કરી શકાતી હોવા છતાં એ રિવાજ દૂર કરવાની ગાતિના જડભરતો ધસીને ના પાડે છે.

એ રિવાજનું એક ખીલું પણ કારણ હોઈ શકે. મુસાફરી વગેરેની અગવડોને લીધે દૂર દૂર વસતાં એકજ ગાતિના માણસો એક ખીખ સાથે ચાલુ સંસર્ગ રાખી શકતાં નહિ, અને તેને લીધે એક ખીખના આચાર વિચારમાં તેમજ રીતરિવાજોમાં મોટો ફરક પડી જતો. એક પ્રકારના વાતાવરણમાં ઉછરેલી કન્યા તેથી જુદાજ પ્રકારના વાતાવરણમાં જાય તો તેને ફટલીક અગવડો વેઠવી પડે એ દેખીતું છે. એ અગવડો ટાળવા માટે પોતાના જાળમાં કન્યા દેવાનું પૂર્વજ્ઞેએ પસંદ કરેલું. પરંતુ તે વખતે અત્યારના જેટલો પરસ્પર સંસર્ગ ન હતો; અત્યારના જેટલી જીવલણી ન હતી. અત્યારે તો પાંચસો ગાઉ દૂરનાં પણ એકજ ગાતિના માણસોમાં એકજ પ્રકારના આચારવિચાર અને રહેણીકરણી દેખાય છે, એટલે એવી અગવડો ઉભી થવાનો સવાલજ રહેતો નથી.

આવી પેટાગાતિઓમાં જ્યારે જ્યારે કોઈ પણ માણસ પોતાની પુત્રીનું હિંમ વિચારી પહારગામનું કોઈ યોગ્ય વર પોતાની જ ગાતિના શોધી પરણાવે છે. યા પોતાના પુત્રને માટે યોગ્ય કન્યા પરગામથી લાવે છે ત્યારે ત્યારે ગાતિજનોના રાજનો તે ભોગ બને છે. તેનું આ કારણ ગાતિ ગુન્હા તરીકે કેમ લેખતી હશે તેજ સમજવું મુશ્કેલ છે. તેમની એક દલીલ એવી હોય છે કે જો ગાતિની કન્યા પરગામ જાય તો ગાતિના છાંદસ કુવારા રહી જાય. આ સુધીઆની દલીલ તેમની શુદ્ધિનું માપ સારી રીતે બતાવે છે. જે કોઈ

સાંભળવા કરી કુટુંબના ભરણપોષણની જવાબદારી માથે લેવાની જેમનામાં યોગ્યતા ન હોય તેને પરણવાનો શું હક્ક હોઈ શકે, તે સમજવું મુશ્કેલ છે. એવા નાલાયક છોકરાઓને કુંવારા ન રાખવા હોય તો ખેલ માર્ગ છે. કાંતો તેમને જ્ઞાતિની સારી મુશિક્ષિત કન્યાઓ માટે લાયક બનાવવા, અથવા તો જ્ઞાતિની કન્યાઓને પણ તેમના જેવી નાલાયક-અભણ જ રાખવી. પણ એમ બનવું મુશ્કેલ છે. દરેક વિચારવાન માણસ પેલાના બાળકને કેળવણી આપી યોગ્ય બનાવવા ઇચ્છે છે. જે જ્ઞાતિગાંજ ખેતીવાડા ચહેરામાં પોતાની કન્યા કે પુત્ર માટે યોગ્ય વર યા કન્યા મળી શકતાં હોય તો એવા માણસને પરગામનો આશ્રય લેવાની જરૂર ન પડે. જે જ્ઞાતિ એવા યોગ્ય વર યા કન્યા પૂરાં ન પાડી શકે તેમને એવા માણસોના વર્તન વિરૂદ્ધ ફરિયાદ કરવાનો કાંઈ પણ આધાર નથી.

ખુણી તો એ છે કે એવી જ્ઞાતિઓ પેલાની મૂર્ખતાનો ખ્યાલ કરવાને બદલે એવા માણસોને દુનઘાત કરવામાં જ પેલાની મોટાઈ અને બહાદુરી માને છે. જે તેઓ ખરા વિચારવાન અને ડાહ્યા માણસો હોય તો એવા માણસોને સમો ધન્યવાદ આપે, પણ હઠાપણને અને તેમને સો ગાંઠવું છેડું હોય છે ! વિચારવાન અને ડાહ્યા માણસ પોતાના બાળકો માટે યોગ્ય પાત્ર શોધી કાઢેલાં થતાં અને બલિદાન અપાતાં અટકાવે છે. એમનું કાર્ય તો સ્તુત્ય ગણવું જોઈએ. પણ જ્ઞાતિ તેમ નથી ગણતી. તે તરત જ એવા કુટુંબને જ્ઞાતિગદાર દરે છે, અને જે, બેચું ટેકાણે હોય તો દંડ લઈ તેમને પાણી જ્ઞાતિમાં લઈ લે છે. એકાદ જે દગ્ગર રૂપીઆ જ્ઞાતિની, બીજેરીમાં આપવાથી કે એકાદ ટંકનું મિટાઈ મળવાથી મુન્દો મુન્દો મંડી જાય છે. એમ યવાથી કદાચ જ્ઞાતિના કુંવારા રહી ગયેલા

છોકરાઓને કન્યા : મળી જતી હશે ! એ દંડના નાણાનો ઉપયોગ પણ મોટે ભાગે એક ટંકના ભોજનમાં જ થઈ જાય છે. જે એ નાણાનો કંઈક સંકુપયોગ થતો હોય તો દંડ આપનારને પણ સંતોષ થાય. જ્ઞાતિમાં કેળવણીના અભાવ હોય, ગરીબો અન્ન વિના ટળવળતા હોય, વિધવાઓ ભરણપોષણ માટે શુભમગીરી કરતી હોય છતાં એક સાંજે એ રકમનું પાણી થઈ જાય. રિવાજોને પકડી રાખવાની જરૂરતા બતાવતાં છતાં તેઓ આ બાબતમાં જે હઠાપણ બતાવતા હોય તો પણ તેમને માટે કાંઈક માન ઉપજે. જ્ઞાતિ બંધનો તરફ જે કાંઈ પણ તિરસ્કાર પેદા કરવું હોય તો તે આવા જરૂરનો છે.

આ દંડની રકમ ધનવાનને તો હાથના મેજ જેવી લાગે; તે તો રહેલાકથી બંરી દે પરંતુ ગરીબોની થી દશા ? શું ગરીબ માણસને પોતાની પુત્રી માટે પરગામમાં યોગ્ય પાત્ર શોધવાનો હક્ક નથી ? તેમણે શા માટે જ્ઞાતિની જરૂરતાની ધેરી પર પોતાની બહાલી કન્યાનું બલિદાન આપવું જોઈએ ? વાસ્તવિક રીતે ઘણી કન્યાઓ પથરું પર રતનની માફક પટકાતી હશે અને અકાળે પ્રભુના દરબારમાં જ્ઞાતિ વિરૂદ્ધ ફરિયાદ કરવા જતી હશે-જાય છે. આનું બનવાથી માણસોને પણ કન્યાઓ અકારી લાગે છે. એવા માણસોના અને નિરોધ કન્યાઓના શાસ્ત્રે લીધેલા આને હિંદની શોકમય સ્થિતિ છે.

આવી જ્ઞાતિઓમાં કાયદા કાનુનો જેવું તો કશું હોતું જ નથી. જ્ઞાતિનું પંચ કે અમુક શંકીઆઓ જે પ્રસંગે જે હુકમ કરે તે કાયદો. મોટે ભાગે દહેવતો મુન્દો કરનાર માણસ શુદ્ધ ન્યાય મેળવી શકે નહિ. તેની તરફ ધ્યાની બળવા તેના જ્ઞાતિજનો જે કોની રીતે કચડી નાંખેલાં યા કમમાં કમ હેરાન કરેલાં, એ જ એવગાં હોય. પરિણામે જોડુકમી દેશવ યાગ

અને તે પ્રમાણે ન વર્તે તો ગાતિબદ્ધ રહે-
વાની સગળ ખમે. ખુખીતો એ થાય છે કે
આવે વખતે એવા કહેવાતા ગુન્હેગારના સગાં
સંબંધીઓ પણ ગાતિબદ્ધ થવાને બંધે
તેની વિરુદ્ધ બળ છે અને શત્રુઓને ટેકો આપે
છે. ને તેઓ ન્યાયની બાજુપર પોતાનું બળ
અજમાવે તો ખીજાઓની મકદુર નથી કે ચું
કે ચાં કરી શકે. પણ એવા સંબંધે સંપ-
કરવાની વૃત્તિ આપણામાં હોય તો હિંદની
અત્યારે જે દશા છે તે કદી થાત ખરી ?

આવી ગાતિઓએ જે લાંબો વખત ટકવું
હોય તો એકજ ઉપાય છે અને તે એ કે રીત-
રિવાજોમાં હાલના સંજોગોને અનુસરીને ફેર-
ફાર કરવો અને ગાતિજનોને થોડા છુટ
આપવી. એવી છુટઆપવામાંજ ગાતિનું શ્રેય
સમાયજી છે. પ્રજા સત્તાના સિદ્ધાંતપર રચા

યલી ગાતિઓ ધારે તો સ્વરાજ્ય માટેની
પોતાની લાયકાત ગાતિની વ્યવસ્થામાં અને
તેથી રચનામાંજ બતાવી શકે. જે કાંઈના
ગુન્હે થાય-યા કાંઈએ ગુન્હે કર્યો છે એમ
માનવામાં આવે તો તેને યોગ્ય શુદ્ધ ન્યાય
તોલવો જોઈએ, તેની પણ દલીલો સાંભળવી
જોઈએ અને યોગ્ય લાગે તો ગાતિના હિતને
ખાતર જુના રિવાજોમાં ફેરફાર કરવો જોઈએ.
એવા સુધારા વધારા કરનાર ગાતિજ ભવિ-
ષ્યમાં લાંબો સમય ટકી શકશે. દરેક ગાતિ-
જનની ફરજ છે કે આવા સુધારા વધારા
કરવા માટે મહેલ કરે અને નિર્દોષ ઠંપાઓની
હાથ લેવાને બદલે તેમના શુભ આશોર્વાદ
મેળવે. એમાંજ ગાતિનું અને પ્રત્યેક ગાતિ-
જનનું શ્રેય સમાયજી છે; દુરાચરમાં, જરતામાં
કે અન્યાયમાં નહિ.

કલાની જરૂર

“ કલા એ મનુષ્યલીલાને પુનર્જીવન આપનાર અથવા અગર કરનાર છે. કલા ન હોય
મનુષ્ય પોતાનું મનુષ્યત્વ ખોઈ બેસે. જીવન કલામય છે અને કલા જીવનમય છે. ”

“ આ કલાનો પ્રદેશ સાંકડો નથી. જ્યાં જ્યાં મનુષ્યના હૃદયલાપ છે ત્યાં ત્યાં કલા
છે મનુષ્યના ગરીબ હૃદયમાં માંડીને જન્મ તાજામહેલ સુધી, પાશુઓમાં જુલતા ધિરોર બાળાના
મીઠા કીડકીડાટથી માંડીને રવિન્દ્રનાથ ટાગોરની ગીતાંજલિ સુધી, અને કાલકેરકે આસરીમાં
ચિત્રાચલા સાંધીઆથી માંડીને આર્ટ જેઠેરી સુધી કલાનો પ્રદેશ પથારીએલો છે. જેમ મનુષ્યની
લાગણીઓ અમર્યાદ છે તેમ કલાનો પ્રદેશ પણ અમર્યાદ છે. ”

“ કલા અને જીવન વચ્ચે અંતર પડવાથીજ જીવન શુદ્ધ રસપ્રગટ્થું, જડ અને પાપી
બને છે. કલાને જીવનમાંથી દેરાવટો મળે છે. તેથીજ આપણે જડી જંદમી શૂનરીએ છીએ. કલા
એ જીવનને પ્રતિબિંબ છે, યુગયુગની કલા જુઓ એટલે એ કલાના પોષકોનો ઇતિહાસ જણાશે.
પાછળ સમાજની અવનતિ હલીજ હોય છે. ”

રો. ચૈતન્યજીલા મનમુંદર.

“ બા ! બાપાના માયાપર વાજકેમ નથી ? ”

કે તે જહુ વિચાર કરે છે “

વિચાર કરીને બાલ્યા : “ હં. તેથીજ તો તમારા માયા પર આટલા

“ સુખ ખરે ! આભાસ છે. ”

લેખિકા: સૌ. જયમતીબેરી બે. પાઠકજી.

વિતરણ: શ્રીમાન પુસ્તકાલય.

(દરિયા.)

(૧)

રૂડી શરદ પૂનમચંદ્રિકા, આરે દિશા જાગીથી ભરે,
સરખી સખી સાથે મળી, આનંદમાં ગરબે રમે;
રમતી છતાં હૈયે લીતિ, પડી સત માડી ખીજશે—
સુખની ધડી કવિ-કલ્પના, -પણ સુખ ખરે ! આભાસ છે.

(૨)

ઉભી અટારી પહાવરી,
દો વાદ બહાલમની ભુએ
હંજુકેમ 'એ' વ્યાખ્યા નહિ,
જોની જાડ ચિંતા કરે
પણ જન સહુ ધારે અહા !
દેવી સુખી આ નાર છે—
સુખની ધડી કવિ-કલ્પના,
પણ સુખ ખરે ! આભાસ છે.

(૩)

મનદર પથારીમાં સુતું, ફો'જાલ માતા પાસ છે,
પડી પડી નિદાણે જાણું, ને માત મન ઉલ્લાસ છે
ઉલ્લાસમાં ધ ભાવિની, ચિંતા અચિંતી સાંપડે—
સુખની ધડી કવિ-કલ્પના, -પણ સુખ ખરે ! આભાસ છે.

વિવિધ વિષયો.

સ્ત્રીઓની કલા.

એપ્રિલ માસમાં લાવનચરમાં મળેલી સ્ત્રીઓ દ્વિતીય પરિષદની સાતમી બેઠકમાં સૌ. ચૈતન્ય બાળા મજમુન્દારે “લલિતકલા” વિષય ઉપર એક સુંદર નિબંધ વાંચ્યો હતો. એ નિબંધ સુપ્રસિદ્ધ માસિક “સારદા” એ મે માસના અંકમાં પ્રકટ થયો છે. એ આખોય નિબંધ અદિ કેતારી લેવાની લાલચ ધાય છે. પરંતુ રચનને અભાવે તે ફેલવા પડે છે, અને તેમાંથી માત્ર “શશ કલા” વિષેના ભાગમાંથી ફેલવાક ઉપયોગી ફક્ત ટાંચીએ જોઈએ.

“સાસમાં દહેવાળી ચોસક કલાઓનાંથી કેટલીક કલાઓ ખાસ કરીને સ્ત્રીઓની જ દહેવાક છે. આવી કલાઓ “શશ કલા” કહેવાય છે. શશ કલા એટલે પરને શોભાવવાની કલા. ધર બેઠે, ઊંટ માટીનું ધર નહિ, પરંતુ કુટુંબનું વિશ્વતીરચાન ધરતીનો છેડો. આ ધરને ઉપયોગી થનાર અને આનંદ આપનાર દેહાઓમાં ગાણું, વજાણું, કુલના શણગાર બનાવવા, નેણી શુંયવી, રસોઈ બનાવવી, શીખણું, ભરતું, શુંયણું, સાથીઆને નેણો કઢવી, ઘૂંટરી વીગેરેના છાક વાવી બાગ બનાવવા, સુતર કાનડું વગેરે કલાઓનો સમાવેસ થાય છે.....

“કાળ્યના જેમ નવ રસ દણ છે. તેમ છલના પદરસ દહેવાય છે. એ રસની રમ્ય ખિલાવટ કરવામાં ખાસ કલા રહેલી છે. જુદા જુદા રસની વાતી બનાવવાની રાંધણકલાને તેથી ‘સાસ’ કહેવામાં આવે છે તે કલા ફોલ આનંદ આપનારી અને ઉપયોગમાં આવનારી છે, એ કલા સ્ત્રીઓને શોખયા વગર છુટ્ટો નથી. રસોઈમાં જોયેલી બેઠવી એ પણ એક કલા છે.

“શરત, શુંયણ ધણી નતવું” થાય છે. પુરી પુરી વિખ્યાયલી વસ્ત્રોને આકૃતિમાં

ગોઠવવામાં અથવા તેો નતનતના સ્ત્રીઓ પાડવામાં કલા રહેલી છે. કાચના થોતો, મણકા વગેરેનાં તોરણો અને પડદા ભરવામાં અવનવિ આકૃતિઓ અને નમુના ઉતારી સમય છે. પડદામાં ચોર, પોપટ, વગેરે આકૃતિઓ ઉતારવામાં તેો રંગની મિલાવટ પણ ધ્યાનમાં લેવી પડે છે.

“રમ્યેરંગી કીડીઓ પડે કીડ, ઉચાણી, કોયળીઓ, દલમ, ખડીઆ વગેરે શુંયવામાં ભૂંદી ન રીતો હોય છે.

“ભરતાગમાં દોરાવટે તેમજ ઉનવડે ઝમઝાં, ટોપી, મલપટાં, મોન, સપાટ, તોરણ, ચંદરના વગેરે ધણી સરસ રીતે ભરાય છે, અને વળી તે સુધે છાકરાને તે ધણીજ ઉપયોગમાં આવે છે. ઉપયોગી સાથે આનંદ આપનારી આ લલિતકલા ધણીજ પ્રચારમાં આવવી જોઈએ.

“મખમલ ઉપર કીડનું તંથા સુવસાક ફેરેશી કપડા ઉપર આરીનું ભરતકાગ ભૂરી સમય છે. દાઢમાં મખમલનું સ્થાન ખાલીએ લીધું” છે તે સ્પર્દેશી કલાના દિમાકટીબોને દરખાવા જેવું છે. તેમાં વધારે સાલ વાપરી પુષ્કળ ભરવા કરતાં સાદા પણ સુંદર નમુના બનાવવામાં વધારે કલા રહેલી છે.

“શીવણ શમમાં મનપસંદ કામ કાઢી મનમમતું શીવી પહેરવામાં ખરી કુશલતા રહેલી છે. કપડામાં પણ નવ નતની ઢગ આવવી જાય છે. યુગે યુગે એમાં ફેરફાર થતો જાય છે. અને પ્રાંત પ્રાંતની ઢગભણિ સિનનતા એણી દોતી નથી. રચિતતા અને કલાનો ઇતિદાસ આ સીવણની સમૃદ્ધ સમૃદ્ધી ઢગમાં સમાયેલો છે, પહેલાં લાંબી નાંચના તથા ટુલેસી નાંચના પોઢા પહેરવામાં ફેરફાર મનાવી હતી; આજે સાદી નાંચ પસંદ કરવામાં આવે છે.

“વળીઆમાં પણ ભૂંદી ભૂંદી નતો હોય છે. આરવાડી લોઢાના થાપરા પુષ્કળ પોવાળા હોય

છે. ગુજરાતીઓમાં અણીઆને બાહર મૂકેલી હોય છે; અથવા સાદી પછી વાળી રીખનની ફેશન કરેલી હોય છે. સફાઈદાર કામ કાઢી બંધ ખેસલું અને શોભીલું કપડું શીલી થોડા વખતને અનુસરીને પહેરવામાં શીવણકામની સફળતા રહેલી છે. ઉપયોગ સાથે રસિકતા અને દલાની દુષ્ટિએ શીવણકામમાં ફેરફાર થતા નથી તે તેમાં વિશેષ આનંદ છે.

"વસ્ત્ર અને આશુપણ ખાતુ, વય, રંગ અને સ્થિતિને અનુસરીને સાદાં આઘાં અને શોભતાં સજવામાં રહ્યા રહેલી છે....

"... દેશ દેશના પહેરવેશ જુદા હોય છે. તે ત્યાંની પ્રકૃતિ અનુસરીને જ નક્કો કરવામાં આવે છે. તેમાં સુંદરતા, લાજ, મર્યાદા તથા સમજદારી પણ સાદાં અને આઘાં ગોઠવીને પહેરવાં જોઈએ. જ્યાં દોષ તેમાં પડેલાં થી તેમાં કંઈ ગમતી આવતી નથી....

"સામાજિક સાહચર્યવતીના સોળ શાળાગાર મળાઓ છે. તેમાં મંદિરમાં આદર્શ સ્ત્રી પુરુષ શ્યામ અને કૃષ્ણ હોવાય છે. રાવાતી શાળામાં રમ્યાં અણુપટનીઓ શ્યામ, બે નેપૂર, કમિંખલા, મંજરસુત, ક્રીડાસો અને ડીલરી એમ સોળ શાળાગાર મળાઓ છે. જુલના શાળામાં બે નેપૂર, કમિંખલા, વેળવણિ અને વનમાળા, બે બાળુપંથ, બે કંઠણ, બે પહોળી, નંપલસર, કુંડળ અને ગોરમુકુટ એમ સોળ શાળાગાર મળાઓ છે.

"શાળાગાર એક સોનમી રૂપા અને ટીરા મોતીનજ નથી હોતા. કુલના શાળાગારની શોભા તે કાંઈ રસિકતા મૂલ્યની સાથે.

"સામાન્ય વપસારમાં આવ્યા શાળાગાર વપસારમાં જોવામાં આવતા નથી. એક દેવમંદિરમાં જ દોષ છે....

"સામાન્ય વપસારમાં તે કુલના ગરબ, વેળી વગેરે જોવામાં આવે છે, તેમાંથી માથે કુલની વાડી લગવાનો રિવાજ ફેરવેલો જોવામાં આવે છે, તેમાં વધારે દલા વપસારની દોષ છે....

"કેસ રંગના બે પણ એક દલા છે. બે દલા આગરવક અને આદર્શ બને છે....

"કેસ સમારવાની કલામાં કુશલ ગણવાને સ્ત્રીઓ અતિશય આદર હોય છે. પહેલાં સીધી સોંધી અને સાદા અંગોડો વખણાવે; જ્યારે વાંકી સોંધી વધારે રચીકર લાગે છે. નાનાં છાકરાંને એક સેર કે બે સેર ગુંથી જલેણી થોડા, જોળી ઘાટ, સફાઈદાર જાંક, અંગોડો વાળવે, મોટાંને સાદું જોળવું વગેરે વધે અને સમયને અનુસરી કુશલતા વાપરતી બે પણ એક આસ દલાજ નહીં રોકાય....

"ચિત્રકર્તાની સ્ત્રીઓના પીમાર અને સ્વભાવ રાખવાનો શુભ કેળવાય છે. આ સ્ત્રીઓની ચિત્રકલા એટલે ગૃહસ્થાશ્રમીના રોજના વ્યવહારમાં આવતા ધાર્મિક અને સામાજિક પ્રસંગોમાં જતાવાળું સાધારણ ચિત્રકામ. પરંતુ પ્રાચીન આર્ય સુંદરીઓના ઇતિહાસ ગાયતાં સ્ત્રીઓ આથી વધારે પ્રમાણમાં ચિત્રકલાને ખીનવતી હતી, એમ જણાય છે....

"...સાથીઆ પૂરવા, રંગોળી પૂરવી, તામ્ર કઢાડવા, વેણી કાઢવી એટલું તે ખાસ સ્ત્રીઓએ જાણવું જરૂર છે. લગ્ન, જનોઈમાં જણેલ કાઢવા, નવરાત્રિમાં જોના પૂર વેણી કાઢવી, તામ્ર પાંચમ ઉપર તાગદેવતા ચીતરવા, આંખમાં રંગપરંજી રંગપૂરી રંગોળી, સાથીઆની ગમેદર આકૃતિ કાઢવી વગેરેમાં સ્ત્રીઓની કલાનો દાવ તે સમાવેશ પાડાય છે. જ્યાં સ્ત્રીઓના સંસાર રસિક અને રજા પામણે જનાવતા માટે એટલું જોવ કાંઈ જાણું નથી. જોજન વખતે પાટતા આંગળ રંગોળી પૂરે છે, તેમાં પવિત્ર ચિત્ર આવી જનની મહિનતા દુર યાય અને ચિત્રશુદ્ધિ સાથે કલ્પાસ ધાય બે હેતુ છે.

"આંગણું સવારમાં વાળેને સમાધું દોષ, આજો આર્યે ઇંદલાવ કર્યો દોષ અને પછી રંગોળીનાં સુંદર ચિત્રો દોષથી દોરેલાં દોષ લાગે જોઈ કેવું બધે રંગોળીમાં રંગોળીમાં લાગે છે અને જન કલ્પાસમાં આવી નય છે ?

"સાથીઆને માટે સાધુન સામગ્રીમાં આકાષ્ય પડેલી જોઈએ, નહિ તે ન ધરતા આંગણમાં કચેરા પડ્યા હોય, આંગણું રવચ ન દોષ, તે ધરમાંથી લગ્ન પત્ર કરે છે એમ કહેવાય છે. રવચના તે કિંચિત છે અને કિંચિતમાં દેવોનો વાસ છે....

“ વળી ધાર્મિક જીવનનો અભાવ પણ યુવતીઓના જીવનમાં માલુમ પડે છે. દેવમંદિર, પ્રાતઃસ્નાન, પ્રભુપૂજા, સ્તોત્રાદિનું રહ્યું વિચેરે દિવસે દિવસે અભાવ પડતાં જાય છે. આ એક અસંતોષ ઉપાનત કરે એવું છે. ત્યાં ધર્મ નથી, ત્યાં જાય નથી. ધર્મ અને નીતિનાં બીજ તમારા ઉછરતા બાળકોનાં જીવનમાં તરે કેવી રીતે વાલી શકશે ? ધાર્મિક જીવનથી અત્મા ઇન્નત, પ્રકૃષ્ઠ બની રહે છે, અને આત્માની ઇન્નતિમાં જીવનનું સાફલ્ય છે.

‘ સ્ત્રી એ જગત્ની માતા છે. પરમાત્માએ સૃષ્ટિની પ્રથમ ઉત્પત્તિને જળવવા સ્ત્રી ભત બનાવી છે. ન્દાનાં બાળકને ઉછેરીશું’ તેમ તેઓ ઉછરે. બાળ ઉછેરનું જ્ઞાન આપણી યુવતીઓને નથીજ. માતાની ફરજ સર્વત્યાગ પહેલાં માતાં યવામાં પાપ છે. ખાલક માંદું હોય છે ત્યારે તાત્કાલિક શું ઉપાય કરવો એ જ્ઞાન દાવની યુવતી નથી ધરાવતી. ધરમયુ દવા લજીવા પ્રયાસ પણ તેઓ નથી કરતાં. ધરની દવા એ કરકસરની દૃષ્ટિએ પણ ઇચ્છવાલેખ છે. કેણું જાણે કેમ હાલમાં માનસિક નસબાદ ધણીજ પ્રવર્તે છે. ચેતનશક્તિનો અભાવ યુવતીઓમાં સ્પષ્ટ સ્પષ્ટ નજરે પડે છે. આ રોષ બહીર છે. આને લઈને તેઓનાં શરીર પણ બદલાઈ નથી અનેક યુવતીઓ હીસ્ટીરીયા આદિ ગાનસિક વ્યાધિથી પીડાય છે. આથી કહીને ન્દાનપણમાંથી જીવન રસહીન બને છે. તેઓની અભિવ્યંજી પ્રજા પણ અનેક શારીરિક અને માનસિક રોગો વારસામાં મેળવે છે.

“ હાલની યુવતીઓ ઘણીવાર ખોટી સરમ પાળે છે. દળવું, ખાંડવું, પાણી સીંચવું અને ગૃહકાર્ય કરવું એમાં ન્દાનમ સમજે છે. પોતાના ગૃહકાર્યમાં સરમ સાને રાખવી ? તન, મન, અને ધનની દૃષ્ટિએ પણ ગૃહકાર્ય કરવું એ ઉત્તમ છે. ”

“ બંધનમાં દાવની યુવતીઓ બહુ આજ્ઞા આવતી નથી. જ્ઞાતિમાં સમાજોને ત્યાં શુંમ અશુભ પ્રસંગે અસહની સ્ત્રીઓ ઘણીજ ઉપયોગી થતી. હાલની યુવતીઓ એવા કાર્યમાં ભાગ લઈ જ્ઞાતિસેવા કરતી નથી. આથી જ્ઞાતિ એ એક કુટુંબ હોય એમ જાસડ નથી. જે જ્ઞાતિ અ-

ન્યને એક જ કુટુંબ એવી ખાસ છે તે જ્ઞાતિ ઇન્નત બની દેશસેવામાં પોતાનો ફાલો આપે છે.

‘ અત્યારે એક ધંધીર આશ્રિત આપણી યુવતીઓ ઉપર આવે છે તેઓ વડીલ વર્ગ તરફ તદન બેદરકાર દેખાય છે. આ આશ્રિત કેટલેક અંશે સત્ય છે. માટે એ વાત યુવતીઓએ ખાસ નિવારવાની છે. કેળવણીથી આપણે ધધારે નમ્ર અને વિનયી થવું પડે છે. જે કેળવણી સંસ્કાર નથી આપવી, વડીલ વર્ગને માન નથી અપાવવી, તે કેળવણી આપણને ન શોભે. આવા દોષો આપણા જીવનમાંથી સદાને માટે ચાલ્યા જાય. હવેને માટે આપણે સતત પ્રયત્ન આદરવાના છે. એ દોષો દૂર કર્યા વગર આપણાં ગૃહમંદિર દેવોથી નહિ ભરાય. બીજા અનેક ન્દાનાં દોષો આપણી યુવતીઓનાં જીવનમાં છે. હવેને પણ દૂર કરવા પ્રયત્ન કરવાના છે. જુઓ ! જુવાનીના ગર્ભમાં એ રોગો મક્કમ થવા દેશો તો ધરિણીએ અસંતોષ પામશે. માટે હમારું અને હુમારું બાળકનું અભિવ્યંજન હમારાજ હાયમાં છે.

સ્ત્રીઓના અધિકાર.

“ સાંઈ”માં શ્રીમતી કૃષ્ણકુમારી ભૂષેલ “ સોએ અને તેગનું દાયિત્વ ” એ વિષય પર એક લખવાલેખ લેખ લખે છે. એ લેખનો સાર નીચે આપીએ છીએ:

“ હિંદમાં અત્યારે રાજપ્રીય સાથે સામાજિક હિલચાલ પણ જોશપૂર્વક ચાલી રહી છે. સામાજિક સંગઠનભેરીતીતવું થવું જોઈએ ! અને તેમાં સ્ત્રીઓને યુગ સ્થાન મળવું જોઈએ ? એ પ્રશ્નો મુખ્ય છે. સ્ત્રીઓએ ધરમાં મમ કરવું જોઈએ કે બદાર ? એ સવાલ પર વિચાર ચાલે છે. અમારા ધણા ભાઈઓ ઈંગ્લાંડ-અમેરિકાને પોતાનો આદર્શ બતાવે છે. વીજળીનું તેજ ચમકદાર અને સુંદર દેખાવમાં દશે પરંતુ તેમાં થીજીજીતીની મધુરતા અને શીતલતા નથી. અમેરિકા-ઈંગ્લાંડના આદર્શો તે દેશો માટે શોભ્ય હશે; આપણે માટે તે માર્ગદર્શક ન ગણીએ. આપણાં અને તેમનાં આદર્શો ભિન્ન ભિન્ન છે.

“ આપણે ત્યાં સૌ પુરુષ બને મહી પૂર્ણ ગૃહ બને છે. સુંદર ધરની રચનામાં બનેનો દિસે છે. કેટલાંક કાર્યો એવાં હોય છે જે

જમાણા હાથેન થઈ શકે અને કેટલાક ડાબે હાથેન. તેથી જમાણા હાથની મહત્તા ડાબા હાથથી વધી નથી જતી. ઇસ્તરે સ્ત્રીઓના સ્વરૂપ સાથે તેમનું હૃદય પણ સુન્દર અને સ્વચ્છ બનાવ્યું છે. પુરૂષો કરતાં તેમનામાં વધારે ઇશ્વરીય ગુણો છે. દયા, કૃપા, પ્રેમ અને ત્યાગ તેમના મુખ્ય ગુણો છે. એ પ્રમાણે સ્ત્રી પુરૂષના કાર્યમાં પણ ભિન્નતા છે. સ્ત્રીઓ બાહિકા હોય ત્યારથી તેમના જીવનમાં ત્યાગ ભરેલો હોય છે. ને માણસો વગર સમભ્યે તેને 'ગુલામી' કહે છે, તેમનામાં મનુષ્યત્વની વસ્તુ હોય છે.

“જ્યાં ચાર-પાંચ વર્ષની હોય, સંસારના સ્વાર્થ ન લાલ્સી હોય છતાં પોતાના નાના બાઈ માટે તેને બરાબર ચિન્તા રહે છે. સાડાં ખાવાનું હશે તો ખેડવાં નાનાસાઈને આપશે. એ ત્યાગ તેને શીખવેલો નથી પડતો. જિવાદ થાય એટલે એને ત્યાગ સંપૂર્ણતાએ ખેંચે છે. તે પોતાનું સર્વસ્વ એક અજબવા માણસને આપી દે છે, અને તે પણ સંકાપ વિના. આવા ત્યાગનું ઉદાહરણ બીજા ક્યાં મળશે? એ ત્યાગ શું તે પોતાના સુખને માટે કરે છે? ના. પતિના સુખ માટે પોતાનું બરિદાન આપે છે. હજનના દિવસથી તે પોતાને માટે નહિ, પતિને માટે જીવે છે.

પણ એ ત્યાગનું પરિણામ શું? વર્ષના ૩૬૫ દિવસ તે પંચાગિન તાપે છે. પીતાને પુરૂષ કહેવાતવા પતિદેવ પદ્મજપર પડયા પોતાના હોય તેવે સમયે પ્રાતઃકાલમાં તે ઉઠે છે; ઘરને, આંગણને સ્વચ્છ બનાવે છે; રૂઝીદગ થાય કે પતિદેવ અને બાલકો માટે નાસ્તો લેવાર. તેમને જમાણા તે આનંદ પામે છે. કેટલીક સ્ત્રીઓ માને છે કે જેમાં સ્ત્રીઓને અમુક સમયનકામો જાય છે. હું તેમને પૂછું છું કે આવી વધારે સારા અધિકાર સ્ત્રીઓ માટે બીજા ક્યાં છે? ધારા-સમામાં જમને જે ત્રણ કલાક પસાર કરાવવાના કાર્યને તમે કદાચ વધારે ઉપયોગી ગણતાં હશે. કોઈ સુસિક્ષિત સ્ત્રી ૫૦-૬૦ કેપીઆ મહિને કમાઈ શકતી હોય અને દાસીઓ ૧૦-૧૫ કેપીએ મળતી હોય તો બાળકોને દાસીને શીખી

શા માટે કમાણી કરવા ન જાય? એમ તમે કદાચ કહેશો. એને કદાચ આપ ગુલામી નહિ માનતાં હો. ઉદાહરણ માટે તમે સુરૂપ અમે-રિકાની સ્ત્રીઓને દાખલો આપશો. ત્યાં માતા પુત્રનો સંબંધ માત્ર વાંસ વર્ષ સુધીન હોય છે. તમે એવો અનુભવ કરવા માંગો છો?

“આ સંસારમાં અને આસ કરીને દિવ્દમાં બાળકોને ઉછેરવા કરતાં વધારે સાડાં અધિકારનું કોઈ કાર્ય નથી. આપણી સર્વ આરાએ, સર્વ સુખ દુઃખ, જીવન મરણ, સ્વતંત્રતા ગુલામી ને કહો તે સર્વનો આધાર બાલકો ઉપર છે. સંસારનું એ સર્વથી મોટા અધિકારનું કામ આપણા હાથમાં સોંપવામાં આવ્યું છે. પુરૂષ પોતા બલિષ્ઠ આપણા હાથમાં સોંપાયું છે. તેને સ્વર્ગ થા નહીં બનાવવાનો નિર્ણય અધિકાર આપણી પાસે છે. બીધી વધારે સારો ક્યાં અધિકાર જોઈએ છે? તમે કહેશો કે જેમાં મહેનત છે. તો શું કોઈ પણ અધિકારને ઉપભોગ મજમલની તળાઈ પર પડીને થઈ શકે છે?

“આમ કહેવાનો મતલબ એ નથી કે સ્ત્રીઓને મહાનની ચાર દીવાલોમાં બંધ કરી લેવામાં આવે કે તેમને કેળવણી ન અપાય. સ્વચ્છ નહીં વાસુ કોઈની આપની મિલકત નથી. કુદરતનું સૌંદર્ય કેવળ પુરૂષોના ઉપભોગ માટે નથી રચાયું સર્વ મનુષ્યોને એ વસ્તુઓ પર સરળો અધિકાર છે. કેળવણી વિના ‘બાળકો’ નો અધિકાર ભોમવી રાકાય નહિ. જેના હાથમાં બંદુક આપવી હોય તેને બંદુક મારતાં પ્રથમ શીખવતું જોઈએ.

“આ મહાન ત્યાગન બદલામાં સ્ત્રીઓને સત્તાપ અને સ્વચ્છ પ્રેમ રહેલાઈથી મળે છે, ને મેળવવા માટે મોટા મોટા યોગ્યો તૈય કરે છે. પુરૂષો પણ એ બાબતમાં અનુકાર નથી પતા. સ્ત્રી પત્રની સ્વતંત્ર સંસાસી છે. દેવી સ્વરૂપ છે; પુરૂષની અનપૂર્ણ છે, સરસ્વતી છે, હર્ષની છે; પુરૂષો તેમની મહિત કરે છે. સ્ત્રીઓ પોતે જ નિચારી લે કે ધારાસમાની પુરૂષી કરતાં આ હૃદય સિંદાસન બેઠક છે કે નહિ?”

અર્થે સત્વર ઉપયોગ કરવાની આ પરિપક્વ આગેવાનોને સુચના કરવાનો ઠરાવ કરે છે. ”

“ છુટા છેડા એટલે છુટાના રિવાજને નામે ચાલતા અતિ શરમસરેલા અને અયોગ્ય રિવાજ તરફ આ પરિપક્વ વિરક્ષારની દ્રષ્ટિએ જુલુ છે અને તેને સહતર નાણુદ કરવા આ સમા દરેક જ્ઞાતિમાઇને આગ્રહપૂર્વક ભલામણ કરે છે. ”

x x x

સુબાઇની કલકાદેવી કન્યાશાળાનો ઇનામો બંદેથી આપના સમારંભ શ્રીયુત નિકુલભાઈ પટેલનાં પ્રમુખપદે તા. ૨૦ મી એપ્રિલે ઉજવાયો હતો. શાળાના મુખ્ય ઔરડામાં કન્યાઓનાં હસ્તકૃતરાશ્યના સુંદર નમુના રેકૉલ્યા હતા. સમારંભમાં બુલાઓએ આચન, કસરત અને ગરબાઓના કાર્યક્રમ રૂઢી કયો હતો. શ્રીમતી સ્વરૂપરાણી નેદરેએ ઇનામો બંદેથી આપ્યા હતા. શાળાનો અહેવાલ મુખ્ય શિક્ષિકા બાઈ બુલાબેખાઈએ વાંચી સંભળાવ્યો હતો. શ્રીયુત પટેલે શાળાના કાર્યના વખાણ કર્યા હતાં. પરંતુ ઇનામો માટે પરદેશી ચીન્ને ખરીદાઈ તેથી અણગમો બતાવ્યો હતો અને ચુની-સીપક શાળાઓના ૫૫૦૦૦ બાળકો અને ૨૫૦૦ શિક્ષકા-શિક્ષિકાઓ ખાલી પહેલાં યદ્દ બધ એમ ઇચ્છ્યું હતું.

x x x

સુબાઇના ગુજરાતી ડિ'કુ. સો. મંડળના પ્રમુખ સો. લેડી લક્ષ્મીબાઈ જગમોહનદાસને ના. સરકારે ને. પી. (સુલેહના અમલદાર) બનાવ્યા તે માટે મુદતપત્ર અર્પણ કરવાનો એક સમારંભ મંડળ અને સાન્નાકુંભનાં શાખા તરફથી તા. ૨૨ મી એપ્રિલે મારગાંડી વિદ્યાલયના હોતમાં ઉજવાયો હતો પ્રમુખ સ્થાને સો. લેડી કુના ગોરી, સ્ત્રીમનલાલ સેતલવાડ હતાં. માનપત્ર અક સુંદર ચાંદીની પેટીમાં મુકાને અર્પણ કરવામાં આવ્યું હતું. લેડી લક્ષ્મીબાઈએ વળતો આભાર માનતાં દરેક પહેને ભતિ ઉન્નતિ અને સાદગી ઉન્નતિ માટે કાર્ય કરવાની સલાહ આપી હતા

x x

સુબાઈમાં તા. ૨૭ મે ને દિને મળેલી જાડીઆ પ્રાંતક પરિષદે કરેલા, ઠાવોમાયી સ્ત્રીવર્ગ સાથે સબધ રાખતા નવેના ઠરાવો હતારી લઈએ છીએ.

“ આપણી જ્ઞાતિની ઉન્નતિ અટકી છે અને જે અધોગતિ યતી હોય તે તે અટકી જ્ઞાતિને ઉન્નતિ તરફ લઈ જઈ શકાય તે માટે —

આપણી જ્ઞાતિમાં હજી પણ કોઈ કોઈ સ્થળે કન્યાવિકલય થાય છે તે પ્રત્યે આ પરિપક્વ પોતાનો સખત અણગમો બહાર કરે છે.

આ પરિપક્વ બાળ લગ્ન અને વૃદ્ધ પુરોનાં લગ્ન બંધ કરવાની ભલામણ કરે છે.

આપણી જ્ઞાતિમાં સારા અને માઠા પ્રસંગોએ કરવામાં આવતા રીતરિવાજો અગલમાં લાવવાનો કુલ્લે આધાર સ્ત્રીવર્ગના હોવાથી આ પરિપક્વ જ્ઞાતિના સ્ત્રીવર્ગને ખાસ કરીને વિનંતિ કરે છે કે જ્ઞાતિની ઉન્નતિને ખાતર તેમજ જ્ઞાતિની અને ભવિષ્યની પ્રબલે સારે ન થડે અને પ્રબલ મુખમય જીવન ગાળે તે ખાતર નીચે જણાવેલી સુચનાઓને પુર્ણપણે અગલ કરે.”

જે સુચનાઓ જનોઈ, લગ્ન, સીનંત અને મરણ પ્રસંગોએ થતા કેટલાક નકામા ખર્ચો અટકાવવા સંબંધી છે.

“આપણી જ્ઞાતિની ઉન્નતિ માટે સ્થળે સ્થળે જાગ્ય ધાર્મિક કેળવણી અખાય તે માટે યત્નો પ્રયત્ન કરવો.”

“જ્ઞાતિને ઉન્નતિ તરફ લઈ જવાના એક સાધન તરીકે તેમજ જ્ઞાતિની આર્થિક સ્થિતિમાં સુધારો થાય એ હેતુ લક્ષ્યમાં રાખીને આ પરિપક્વ માને છે કે અચલના વખતમાં દેશમાં આપણા ઘરોમાં રેડીઓ ફેરવી મુવર કાંતવાનો જે રીવાજ હતો, તે ફેરી ચાલુ કરવો અને આવી રીતે કાંતાઈને તૈયાર થવાના સુવરમાંથી કૌટુંબિક કષ્ટો વણાવી પહેરવા.”

x x x

સુબાઈના આર્ય સમાજ મંદિરનાં તા. ૬ ફી અને દિવસે ત્રણ બજાવાલેજ લગ્નોનાં ક્રિયા થઈ હતી, જેનાં બે પુ-લગ્ન હતાં અને એક વર્ત્તીવ લગ્ન હતું એ ક્રિયા પંડિત કિન્નેન્દ્રનાથ રાનાંએ કરાવી હતી રહેલુ લગ્ન સુરતના શ્રીયુત હીરાલાલ જગનાદ. ન. ચો. સીત્ત સ્ત્રીવર્ગની મેંદ વણીક જ્ઞાતિની વિધવા નામ ઉન્નમુખસેગી સાથે થયું હતું એ પહેલે પચમ લગ્ન પછી પંચવર્ષની વયે વિધવા થયાં હતાં બીજું લગ્ન સુબાઈના અંગેસા વણીક શ્રીયુત આપાલાલ માજેકલાલ

મહીવાળાનું કોડીનારના શ્રીયુત દેવચંદ મેઘજીની વિધવા પુત્રી બાઈ ગોદાવરી સાથે થયું હતું. બાઈ ગોદાવરી ૧૩ વર્ષની વયે વિધવા થયાં હતાં. ત્રીજું લગ્ન સુભાષના એક ભાડીઆ શુદ્ધચ શ્રીયુત ગોકલદાસ ચાંપરીનું સુભાષનાજ એક લોહાણા શુદ્ધચ શ્રીયુત સુંદરજી વેલજીની ૨૨ વર્ષની દુધા બાઈ રતનબાઈ સાથે થયું હતું. લગ્ન કરનારા તરફથી આયસમાળની જુદી જુદી સંસ્થાઓને લેટો આપવામાં આવી હતી.

સુભાષના ગુજરાતી હિંદુ સ્ત્રી મંડળના એક મંત્રી મ. સ્વ. બ્લેન રસિકમણી દેસાઈ યુરપના પ્રવાસે જતાં દોવાથી તેમને સફળ સફર ઇચ્છવાનો એક સમારંભ તા. ૮ મી મેને દિને કાઠડ-વાડીમાં આયસમાળ હોલમાં મંડળના પ્રમુખ સો. લેડી લક્ષ્મીબાઈ જગમોહનદાસના પ્રમુખપદે ઉજવાયો હતો. રાત્રીવાર તા. ૧૦ મી એ રહીમર ઉપર પણ પ્રમુખ બ્લેન અને કેટલાંક સભાસભો તેમને વળાવવા ગયાં હતાં.

સુભાષની નેશનલ મેડીકલ કોલેજની પરીક્ષામાં મિસિસ મંગલાદેવી વત્સલ અને કુમારી ધીમાબાઈ જોગ પસાર થયાં છે. મિસિસ મંગલાદેવીને આયુર્વેદ માટે મિસિસ મહાલક્ષ્મીનું ઇનામ અને ડીગ્રીઓલેલ માટે રોક મંથુરદાસ નારણદાસવાળું રૂ. ૫૦૫ નું ઇનામ. એમ બે ઇનામો મળ્યાં છે.

સુભાષ યુનીવર્સીટીની બી. એસ. સી. ડીગ્રી માટેની પરીક્ષામાં કુમારી નરગીજ ડોસાબાઈ એન્જનીઅર અને કુમારી પ્રમીલા સુમન્ટ મહેતા પાસ થયાં છે.

સુભાષના પતિતા વિદ્યામ માટે રૂંડ બેશ કરવા તા. ૧૪-૬-૧૯૨૨ ના રોજ અહિંથી આફ્રિકા ગયાં બે બહેનો શ્રીમતી રૂક્મણી બ્લેન, અને શ્રીમતી અંદન, બ્લેન તથા શ્રીયુત રતીલાલ બળ્લર રૂપીઆ ૧૦૦૦૦૦ ની રકમ લઈને પાછાં ફર્યા છે. તેમને અલેક્સાંદર આપવાનો એક સમારંભ તા. ૧૬ મી એપ્રિલે સર પુરષોત્તમ દાસના પ્રમુખપદે યયો હતો.

સુભાષની હિંદુ ગીરાનરી સોસાયટીએ મીસ નોરા વીલ્સન નામે એક અંગ્રેજી મહિલાને હિંદુ ધર્મમાં લીધી છે અને તેનું નામ સુશીલા રાખ્યું છે.

અમદાવાદમાં કાંકરીઆની આસપાસનાં મરીબ વર્ગનાં બાળકોની સેવા કરવા માટે તા. ૨૫ મી એપ્રિલે વીમેન્સ હાઉસીંગ અથવા સ્ત્રીઓના મંડળ તરફથી એક સામાજિક સેવાની સંસ્થા રોક દિશ્મતલાવાના બંગલામાં ખોલી છે. તેમાં નાના બાળકોને રાખવાનો ઘોડીઆ વિભાગ છે જેમાં બાર બાળકોની ગોઠવણ છે. નાનાં છોકરાંઓને બહાવવાને, યાળા છે, જેડે એક દવાખાતું પણ રાખ્યું છે. તેમજ મરીબ વર્ગના માણસોને પડતર લાર્ડ અનાજ મળે તે માટે સસ્તા ભાવના અનાજની દુકાન ખોલવામાં આવી છે. બાળકોને બહાવવાને એક શિક્ષક રાખી છે. તે ઉપરાંત એક નર્સ પણ હામ કરે છે. મી. સંજીવ નામના મદદરે ત્યાં રાત્રાશાળા ચલાવવાનું માથે લીધું છે. તે સિવાય એક ફરતું ટ્રસ્ટકાલય રાખવાની અને છુટ્ટી દવામાં ફરવા લઈ જવા વગેરેની ગોઠવણ કરી છે. કલેક્ટરનાં પત્ની મોસીસ ગેરેટ અને સો. વિલા-ગોરી નીલકંઠ સંસ્થાને લગતી વ્યવસ્થા ઉપર દેખરેખ રાખે છે.

અમદાવાદની સેન્ટ્રલ જેલના બીનસર-હારી વીઝીટર તરીકે મિસિસ માડગાંવકરને રવાને સો. સરલાદેવી અંબાલાલ સારાબાઈની નીમણુંક કરવામાં આવી છે.

અમદાવાદમાં તા. ૧૯-૨૧ મી એપ્રિલે મળેલી સમસ્ત દર્યાનાગર વણિક પરિષદમાં સ્ત્રીઓ સાથે સંબંધ ધરાવતા નીચે પ્રમાણેના કરાવો પસાર કરવામાં આવ્યા છે:

(૧) આ પરિષદ દરેક જાંતિજનને તથા પંચોને બલામજી કુરે છે કે સગાઈ કરતી વખતે કન્યા કરતાં વરની ઉંમર ઓછામાં ઓછી પાંચ વર્ષ વધારે હોવી જોઈએ તથા તેર વર્ષથી ઓછી વયની કન્યાનાં લગ્ન તરફ આં પરિષદ સખ્ત નાખસંદર્શી દર્શાવે છે. (૨) આ પરિષદ વિધુર લગ્ન સંબંધમાં ૪૫ વર્ષ ઉપરાંતના લગ્નો તરફ

નાપસંદગી દર્શાવે છે. (૩) આ પરિપદ કન્યા-
વિક્રય માટે સખ્ત અણુગમ્યો બહાર કરે છે અને
તે તરફ તિરસ્કારની નજરે જુએ છે. (૪) આ
પરિપદ રડવા કુટવાના આલ સાથે સખ્ત અણ-
ગમ્યો બહાર કરે છે અને તે આલ બંધ કરવા
દરેક યજ્ઞને ભલામણ કરે છે.

નીચેના કાવ્ય મિસિસ ભરણીવાળાએ રચ્ય
કર્થો હતા:

આ પરિપદ ઉચ્ચ અને માધ્યમિક કેળવ-
ણીને ઉત્તેજન આપવા દરેક સંસ્થાને ભલામણ
કરે છે અને પ્રાથમિક કેળવણીને ફરજિયાત કરવા
આમંત્ર કરે છે.

૨૧. હાંમતવાલ મજબુતાએ એવો કાવ્ય રચ્ય
કર્થો હતા કે એક હપ્તાતે શ્રી ઉપર ખાસ કારણ
સિવાય બીજી શ્રી વાપવી જોઈએ તર્ફ એવો આ
પરિપદને અભિપ્રાય છે, આ કાવ્યો સર્વાનુમતે
પસાર થયા હતા;

સુધાવ માથે મળેલી ખેડા છલ્લા શિક્ષક
સમાજ પરિપદે નીચે પ્રમાણે એક કાવ્ય પસાર
કર્થો છે:

“ બાળવર્ગને અને ખેડવા ધોરણના બાળ-
કાને શાળામાં અસ્થાસ માટે ફિવસના ચાર
હલાકથી વધારે શેઠવા નહિ, તેમજ મામ ચાર
હલાકમાંથી થર કરવું; અને એ ચાર હલાકમાં
એક હલાક (જે છટ્ટ) શિક્ષાની કેબરેજ નીચેનમત
ગમતમાં ગાળવો.”

ચેરાણા (ચેરાણકર રામય) ના પ્રસિદ્ધ
લોકાણા સુદસ્ય શ્રી નાનજી કાંશીદાસે આદિ-
માથી શેઠા વખત પર પાછા ફરી કટલાક
સંખાવવો કરી છે. રાવલ ગામમાં ચાર વર્ષથી
તેમના ખજે એક કન્યાધાળા ચાલે છે. તેમના
પ્રયત્નથી રામયે એ શાળા માટે મહાનગી સગવડ
કરી આપી છે. ઉપરાંત કુટાળ નિવાસજી માટે
તેમજ બીજા કાર્યો માટે એમણે સંખાવવો કરી છે.

પાલીતાણામાં વા. ૭ મી મેને ફિવસે નૈત
વિધવાઓ અને બીજી સ્ત્રીઓના હાથાય એક
આવિશ્વકમ યુક્ત મુકાનાની કિયા પાલીતાણાના
નામદાર રાણી સદેવના દાયે થઈ હતી. આ
આશ્રમ બાંધવવરના સો. સુરજકંઠર નરોત્તમ.

દાણજી અને બીજી બહેનોએ શ્રમ લઈ ઉદ્યોગનેલા
ફંડનું શુભ પરિણામ છે. આશ્રય વિધવાઓ
અને બીજી સ્ત્રીઓને કેળવણી આપી અને હુન્નર
હોયો શ્રીમતી સ્વામીથી તેમજ સમાજસેવિકા-
ઓ બતાવવાની નેમ રાખે છે. આ પ્રસંગે આ-
મદવાદના શ્રીમતી સરસ્વતી બહેને વિધવાઓની
વિપત્તિઓ અને પૈસાને લોક બાળકોઓના
રૂધિ સાથે યવાન લગ્નોની હાનિઓનું અસરકાર
વર્ણન કર્યું હતું. ના. મદારાજએ આ પત્રોપકારી
કાર્યમાં મદદ કરનારાઓના વખાણ કર્યું હતું.

કાંચીમાં હેરીસ રોડ ઉપર એક બોન સુ-
વાવડખાતું યુક્ત મુકાનાની કિયા કમીશનર મી.
રથના દાયે વા. ૨૨ મી એપ્રિલે થઈ હતી. એ.
મહેનું મહાન રોક કાસમ વધીએ સવાલામ કુ-
પીનાને ખરથે બંધાવી આપ્યું છે; અને પોતાની
માતાને નાથે તે કામની સીઓના લાભાર્થે
સોંપી દીધું છે.

મહુમ ન્યાયમૂર્તિ મદારેવ ગોવિંદ રાનાટે
ના ધર્મપત્ની ય. સ્વ. રમાબાઈ રાનાટેનું
વા. ૨૮ મી એપ્રિલે પૂનામાં અવસાન થયું.
તેઓ લાંબા વખતથી માંદગી ભોગવતાં હતાં.
પોતાના સ્વર્ગસ્થ પતિને પગલે માલી તેમણે
સમાજ સેવાનું સંજોગ કામ કર્યું છે. મહુમ
પૂનાના સેવાસંસ્થના પ્રમુખ હતાં. સી ઉન્નતિની
ચળવળમાં તેમણે મોટા ફિરસો આપ્યો છે.

પૂનાની મદિવા વિદ્યાપીઠના સાધારણ ફેશન
તરીકે સોળ વ્યક્તિઓની સુરક્ષા થઈ છે,
જેમાં સુજરાતના ભણીતા કાર્યજલક સો. બહેન
સારાદાશીરી સુમન્ત મહેતા. બી. એ. થઈ
સુરયા છે.

વચારા (નાવજીકર રામય) ના અંત્યે
પોતાની અરુરપતા ડાળવા એ સત્યાગ્રહ કરી
રહ્યાં છે, તેમાં સ્વયંસેવિકા તરીકે જોડાવાની
“તૈમીલ કન્યા” પત્ની વતી શ્રીમતી મંગલવલ્લ
હજી દર્શી છે. બીજી સ્ત્રીઓ પણ એ હલતમાં
આંગેવાની કાર્યો ભાગ લે છે.

બાળકો અને આરોગ્યને લગતું એક પ્રદર્શન દર્શાવવાના ટાકન હોવામાં આગળના મર્નરના પત્ની લેડી લીટને તા. ૧૫ મી મેને દિને ખુલું મુક્યું હતું. પરદાનશીન બાનુઓ પણ આ પ્રસંગે મોટી સંખ્યામાં હાજર હતી.

x x x

“ગયે વર્ષે હકીખાંમાં મારવાડીઓની એક મહાસભા ભરાય હતી, તેમાં સભાના પ્રમુખે એની મતલબનો ઠરાવ કર્યો હતો કે, મારવાડી સ્ત્રીઓ રાષ્ટ્રીય મહાસભાની સમામદ કે કાર્યવાહક બની શકે નહિ. સભાએ આ ઠરાવ પસાર કર્યો. શું મારવાડી પુરુષો પોતાની સ્ત્રીઓ તરફ આવી નીચ ધારણા રાખે?” (મહિલા સમાચાર)

x x x

નેડીઆ પ્રાંતમાં મળેલી સામાજિક પરિષદે અંતરે સામેના અંકુશો પાછા ખેંચી લેવાના તથા વિધવા વિવાહને ઉત્તેજન આપનારા ઠરાવો પસાર કર્યા છે.

x x x

“એક સત્રિય કન્યા તા. ૩ જુનનેવારીએ પોતાના ભાઈ સાથે ગિદારના ઉત્તર ભાગલપુર પ્રાંતમાં પોતાના પિત્રને ત્યાં જન્મી હતી. રસ્તામાં ફેરલાંક ધુતારાઓએ ભાઈને આરીને કહ્યું કે અમારી ગાય કીરાકપા ફરાંઈ ગઈ છે, તેને કાઢવામાં મદદ કરો તેમની હુચ્ચાઈ ન લજ્જતાં ભાઈ પોતાના માથાસોને લઈ તેમની સાથે ગયા અને ઠાકરી એકથી રહી. પેલા ધુતારામાંથી એક પાછા ફરીને તલવાર દેખાઈ તેની પાસે કપડા હાંપીના માંગ્યા. લગભગ ૧૦૦૦ રૂપીઆના ચરીરપરના હાંપીના તેણે ઉતરી આપ્યા, પણ પહેરેલી સાડી આપવાની ના પાડી-કિમી હતી તે માટે નહિ પણ પોતાની લગ્નના રક્ષણને ખાતર, પેલાએ આગ્રહ કર્યો, ત્યારે કહ્યું કે તમારું વસ્ત્ર મને પહેરવા આપો તો સાડી કાઢી આપું. એ પ્રમાણે થયા પછી તેણે તેડું પોલકું પણ માથું, જેના બદલામાં ઠાકરીએ તેડું બદલ માંગ્યું. તે બદલ ઉતારવાના ધ્યાનમાં હોતો તે વખતે તેની જ તલવાર હાંપી લઈ ઠાકરીએ ધુતારાડું માથું ધડથી ઘડ્યું હતું, અને કપડાં ધરેલાં લઈ પાસેના ગામમાં નાસી ગઈ. સરકારે આ વીર બાળાને

રૂ. ૨૦૦ તુ ધનાય આપી તેની પંડાદારીની હદ કરી છે.” (ચાંદ)

x x x

સીમલામાં બાળકો અને સ્ત્રીઓ ગાદેની લેડી ફેડીંગ હોસ્પિટલ ખુલ્લી મુકવાની ક્રિયા વાઇસ-રોયના પત્ની કાકાન્ડેસે ફેડીંગને હાથે તા. ૨૮ મી એપ્રિલે કરવામાં આવી હતી. આ હોસ્પિટલને પાંચો ગયે વર્ષે તા. ૧૫ મી જુને નાંખવામાં આવ્યો હતો.

x x x

કુરુચલા રાજ્યે એક ફરમાન પ્રકટ કર્યું છે કે ૧૩ વર્ષની અંદરની ઉંમરની ઠાકરીઓને અને ૧૫ વર્ષની અંદરની ઉંમરના ઠાકરાઓને લગ્ન થશે તો તે એક ગુન્હો ગણવામાં આવશે અને તેને માટે રૂ. ૧૦૦ ના ફકડની અથવા એક મહિનાની જેલની સજા થશે. બીજા રાજ્યોએ આ સ્વત્વ ફરમાનનું અનુકરણ કરતું રીધ્યું.

x x x

“લાહોરના લાલા બાકતરામ થાપરની ૧૬ વર્ષની વિદુષી પુત્રી કુમારી સરલાદેવીનો સ્વર્ગવાસ થયો છે. કુમારી સરલાદેવી એક આદર્શ દેશમક્ત હતી. ૧૯૨૨ માં પોતાની માતાની મનાઈ છતાં તેણે સ્વદેશીનું મત લીધું હતું અને તે ઉપર ખુબી નિભાવ્યું. મરતી વખત તેણે પોતાની માને કહ્યું; “મને આનંદ થાય છે કે ઇશ્વરે મારું ખાદીનું મત નિભાવ્યું. મારા સર્વ કપડાં હવે અનામ બાલિકાઓને આપી દેજો.” પિતૃ તરફ ભેદને તેણે કહ્યું; “કૃપા કરો સો રૂપીયા મદદમાથના તિલક ફેરવાવ્યું ફંડમાં મોકલી આપજો. એ મારી છેવટની ભેદ થશે.” (હિંદી નરચત્રન.)

x x x

ગં. સ્વ. સરલાદેવી ચૌધરાણીએ “ભારત” પત્રના તેઓ તરફની ફરજે પોતાને માથે લીધી છે. હવેથી એ પત્ર તેઓ ચલાવશે.

x x x

જમીનો (નસા રાજ્ય) માં ચાલતા અક્ષતી રાખોના સત્યાગ્રહને પરિણામે ૨૨ જુલુ ૧૫૨ હાલમાં અક્ષતમાં તપાસ ચાલે છે. એ ૨૨

આરોપીઓમાં ધર્મને ખાતર જીવંતી શ્રીમતી
શ્રીરામકૃષ્ણ નામે એક મહિલા પણ છે.

X X X

સુબાઇ યુનીવર્સિટીની મેટ્રીક્સની પરીક્ષામાં
લગભગ ૧૬૬ સ્ત્રી-વિદ્યાર્થીનીઓ પસાર થઇ છે,
જેમાં સુબાઇની વિદ્યાર્થીનીઓની સંખ્યા ૧૦ છે.
તેમનાં નામ આ પ્રમાણે : વીમળા બારોહર,
સુલાબ એન્જનીયર, ગ્રીમીલા ગાંધી, ગીરલ
ગોહાલે, કલાવતી માસ્તર, યિનોદિની નિલકંઠ,
મંદાકિની પંડિત, ચન્ના મહેતા, હૌમુદી ત્રિવેદી,
અને મદાલકમી ખરાડી. પ્રમાણમાં સંખ્યા બહુ
નાની ગણાય છે.

X X X

• ઐશિયા.

રંગુનમાં થોળે દિવસે હુંડ કરવાનો એક
બનાવ વા. ૧ સી મે ને દિને થયો હતો. કસ્ટમ્સ
ખાતાના એન્ડાલાઈઝ મી. ટનના ઘરના બારણા
બપોરે ત્રણ માણસે ટોકયાં હતા. મી. ટનની
પત્ની ધરમાં હતી, તેને તેમણે ખાત્રી આપી કે
તેના બાઈ તરફથી તેઓ એક પત્ર લાવ્યા હતા.
આ ખાત્રીથી પ્રેરાઈ એ બાઈએ બારણા ઉઘા-
ડતાં જો કે તેનો હાથ પકડયો, બીજાએ ઊંઠ-
રાને પકડયા અને ત્રીજો રસ્તામાં ચોડી કરતો
હતો. બાઈએ હાથ પકડનારે તેના હાથમાંથી
જાંઘડીઓ કાઢવા માંડી એટલે બાઈએ છુત મારી
જેને પરિણામે હાથમાંથી તેને ચૂપ થવાનું થયું.
બાઈએ તે નહિ માનતાં તેણે બાઈના માથામાં
એક ખાંજરથી ધા ફેર્યો, અને ગળી, નાસવા
માંડયા. બાઈની છુતમાંથી આવેલ ચહેલા પડોશી-
ઓએ જાણે ચઢીને નાસી જતા એક છંદારાને
પકડયો છે.

X X X

"લપ્તાન કોનીસ્ટ" એક ખબર આપતાં
લખે છે કે "મીસ રા. ચીન ચીન-ચીન નામે
૧૮ વર્ષની, લાંબાકડાની ફેબલો પામેલી, ચેડા-
ગતી એક ચીના ઊઠારીએ ચીનના વર્તમાન-
પત્રમાં એક બહેરખબર છપાવી પોતાના માબાપે
હુબ્બલ પાડ્યો નામની સુવાનના બાપ સાથે
પોતાના વિવાહનું કરેલું સાદું સ્વીકારવાની ના
પાડી છે. તે જણાવે છે કે એ વિવાહ બાળપણમાં

થયો હતો, અને પોતાનાં સગાં સંબંધીઓને તે
એ બહેરખબરથી ખબર આપે છે કે એ વિવાહ
ફાટ છે તેની તેમણે નોંધ લેવી. બાળવિવાહ
નિરધ આવાં પગલાં લેવાયાના કાબલા સંખ્યા
અંધ બન્યા છે." હિંદમાં માબાપો બાળકોને
બાળવિવાહના ખંચનમાં બંધી લે છે, પરંતુ
તેઓ સગવળવાળાં થાય તે પહેલાં લગ્ન કરી
નાંખવાની સાવચેતી રાખે છે. તેમને મોટી જગ-
રનાં યંત્રો કે તો કંઠાય ઉપર પ્રમાણે પરિણામો
જોવાનો વખત આવે.

X X X

યુરપ.

ઇંગ્લાંડના નાણાંનાં નવલકથાકાર મીસ જેરી
કૌરેલી મરણ પામ્યાં છે. એમણે સંખ્યાબંધ
નવલકથાઓ લખી છે અને તે અત્યંત લોકપ્રિય
થઈ છે. એમના વિચારો પશ્ચિમ દરતા પૂર્વના
આપણા આશીર્વાદ વધારે મળતા આવે છે.

X X X

સેડી કલેર એન્સલી, મીસ ધવા ગોરખુથ
અને મીસ એસ્થર રેડપર તથા બીજાઓની બ-
ગલી એક સમિતિ ઇંગ્લાંડમાંથી ફેડાત ફેડની
શિક્ષા કાઢી નાંખવાની તરત ચલાવી ગઈ છે.

X X X

ઇટલીની વિખ્યાત નદી (એક્ટ્રેસ) મીસ
એલીઆનોરા ઉદયુસ ચરણ પામી છે.

X X X

ગોરકા (રશીઆ) માં એક વિચિત્ર બાળકનો
જન્મ થયાની ખબર લાંડનનું "સ્ટ્રાન્સ" પત્ર
આપે છે. એ ઊઠારો અરસારે થાય વર્ષનો છે;
પણ તેના સરીરની ખીતવણી મોટા માણસના
જેવી છે તેને મુઠા કુટી છે; જે કે ગમેતરતિ
બાળક જેવીજ છે. જન્મથી વખતે બાળક સાધા-
રણ હતો હતો. પણ એક વર્ષ પૂરું થતાં સરી-
રમાં હડપથી ખીતવણી થવા માંડી હતી. ડોક્ટરો
આને જે કે સરીરમાં રહેલી કાંઈ ખુબીને લીધે
આવી હડપી ખીતવણી થઈ છે. બાળકના માબા-
પના સરીર સુધારણ ન છે.

X X X

નોંધ.

“ ગુણસુદરી ” ના વાચકવર્ગને ઓગોના દુખોનો આ ખાસ-‘મહિલા મહિલા ઝઘંક ઝઘંક’ નજર કરતાં અમને આનંદ થાય એ કુરતી છે. ખેલાળ અંકથી માંડીને છેલ્લાં નવે અંકોમાં સ્ત્રીઓએ લેખો, કાળો, વાર્તાઓ વગેરે અને પ્રકટ કર્યાં છે; પાન્ટુ આ અંક સર્વાંશો-એ અપવાદો સિવાય-સ્ત્રીઓની જ પ્રવૃત્તિના ફળરૂપ કરવાનો અમારો અભિલાષ અમારા એક ખાસ ઉદ્દેશને આભારી છે. “ ગુણસુદરી ” પ્રકટ કરવાનું સાદસ અને ઉપાડ્યું ત્યારથી એક ખાસ ઉદ્દેશ અને કિલિ સમિષ રાખ્યો છે અને તે એજ કે આ માસિક વખત જતાં સર્વાંશો સ્ત્રીઓનું જ માસિક બની રહે. અર્થાત્ એની સામગ્રી સ્ત્રીઓને ઉપયોગી થવા ઉપરાંત સ્ત્રીઓની જ સાદિત્યપ્રવૃત્તિઓથી એ માસિક બરાય, સ્ત્રીઓની જ મિત્રકલાથી એ સાંસિક આકર્ષક બને અને એક વા વધુ સ્ત્રીઓ ઉવટે એનું તંત્ર અને વ્યવસ્થા પણ ઉપાડી લ્યે. સામાજિક અને રાજકીય પ્રશ્નો ચર્ચતા અને ગૃહસ્થાની વિષયને લગવા લેખો, રસિક અને મનોહારી કુંડા, વાર્તાઓ અને સુંદર કાળો ગુજરાતની સ્ત્રીઓ લખી શકે છે, પેની સચોટ સાખિતિ “ ગુણસુદરી ” ના અત્યાર સુધીના અંકો અને ખાસ કરીને આ “ મહિલા ઝઘંક ” આપે છે. બીજાં વિષયો-ખાસ કરીને વૈદક વિષયો-પર પણ લેખિકા બહેનો ધારે તો ઘણું ઉપયોગી સદિત્ય પૂરું પાડી શકે. ચિત્રકલા પણ બહેનોએ હાથ કરી છે. એ બહેનો પોતાના જ્ઞાનને અને પોતાની કલાપ્રવૃત્તિઓને લાસ નજીકના ભવિષ્યમાં ‘ આ માસિક દ્વારા પોતાની બહેનોને-સમસ્ત ગુજરાતને આપશે અને અમારા ઉદ્દેશને સફળ કરવામાં સદાયમૂલ ધરે, એવી આશા રાખતી કુરતી જ ગણાયો. “ મહિલા ઝઘંક ” ના ઉપર જાણવિલા બે

અપવાદોમાં એક અપવાદ એ ચિત્રો સંબંધી છે. બીજો અપવાદ માસિકના તંત્ર સંબંધી છે આ અંકમાં નિરૂપાયે, અમારે “ વંત્રીઓની ” નોંધ ” લખતી પરે છે. અને ઇચ્છીએ છીએ કે એ કાર્ય પણ કોઈ સુશિક્ષિત બહેન ઉપાડી લ્યે. હમમાં હમ ભવિષ્યમાં આવા “ મહિલા ઝઘંક ” પ્રકટ થાય ત્યારે એની એકલ બે બહેનોની સદાયતા અમને એ અંકો પૂરતી જ ગમે તોય હાલ તુરત અમારો ઉદ્દેશ કેટલેક અંશે સફળ થઈ શકે. અલબત્ત ગુજરાતના સુખસિદ્ધ હવિવર શ્રીયુત અરેરાશ ફરામલ ખબરદાર હશે તેમ, એ કાર્ય સર્વાંશો કોઈ સુશિક્ષિત બહેન ઉપાડી લે અને અમને જે કર્તવ્યભારથી સત્તર મૂક્ત કરે એમ અને તો ઇચ્છીએ છીએ. સાતમી ગુજરાતી સાદિત્ય પરિપટ્ટના સાદિત્ય વિભાગના અધ્યક્ષસ્થાનેથી એ હવિવર હશે છે: “ માસિકની પૃથક્તા પણ ધીરે-ધીરે જમતી નથ છે, એ શુભ ચિહ્ન છે. સ્ત્રીઓને માટે ખાસ ઉપયોગી એવું એક નૂતન માસિક બોજાં બે પડ્યું છે, ત્યારે “ ગુણસુદરી ” નામે નવું જાસિક પડાવ પડ્યું છે. હવે તો એમજ લાગે છે કે આપણી કોઈ વિદુષી અને સાધનસંપન્ન બહેન પોતાની નૂતની સંસ્કારિતા અને નવી વિદ્યારસિકતાના સુયોગ્ય કોઈ સ્ત્રી-ઉપયોગી માસિક કાઢે અને તેમાં ગુજરાતની નવી ધડતી ગ્રહીત્વાઓને સન્માર્ગ દોરે. તો સાદિત્યની તેમજ પ્રભસમાજની ‘ ધણી મોટી સેવા થાય. ” હવિવરની આ આશા સત્તર સફળ કરવા એવી કોઈ વિદુષી અને સાધનસંપન્ન બહેન ગુજરાતી સાદિત્ય અને જનસમાજની આ મોટી સેવા કરવાના અસિદ્ધાપદ. “ ગુણસુદરી ” નું તંત્ર ઉપાડી લે, તો અમારો ઉદ્દેશ પણ સર્વાંશો સફળ થાય. અલબત્ત, એથી એમ માની લેવાઈ નથી કે અને આ હામથી યાદી ગયા છીએ.

અમે તો ગુજરાતના સૌસમાજની સેવાનો આ કર્તવ્યસાર સદર્થ ઉપાડી લીધો છે. અને એવા શુભ દિવસ આવશે. ત્યાં સુધી એ સાર. યથા-શક્તિમતિ સદર્થ વહેન કરીશું. કમાણી કરવાનો કે કૃતિ ખાટવાનો લોભ અમે રાખ્યો નથી; તેમજ પુરવો તરીકે સ્ત્રીઓની જરૂરીઆતો જાણવા-સમજવાની અમારામાં સ્વાભાવિક ખાતરી હોય, એ જે કારણોને લીધેજ આ કર્તવ્યસાર કાંઈ મુશ્કિલ બ્હેનના શિરે નાંખવાને અમે હસુક બીએ, એ શુભ દિવસ આવી લાગે ત્યાં સુધીમાં મુશ્કિલ અને દલારસિક બ્હેનો પોતાની કૃતિઓનો લાભ માસિકને આપવામાં હંમેશાં તત્પરતા જતાવશે એટલું તો અમે તેમની પાસે માગી લઈએ. "શુશ્રુષ્ટી" કાંઈ ખાસ પદ્ધતિ માસિક નથી એ સર્વેએ ધ્યાનમાં રાખવાનું છે. જે બ્હેનો કાંઈ પણ વિષય પરત્વે પોતાના વિચારો દર્શાવવા ઇચ્છતી હોય તે આ માસિક દ્વારા છૂટી દર્શાવી શકે છે. જે ક્ષેત્ર આ માસિક પ્રેરેલી કરી આપે છે તે ક્ષેત્રનો લાભ દિન પ્રતિદિન વધારે ને વધારે પ્રમાણમાં અને સંખ્યામાં બ્હેનો છે તો માસિકના સંચાલકોનો એક મુખ્ય ઉદ્દેશ કેટલેક અંશે સફળ થયો ખજારો.

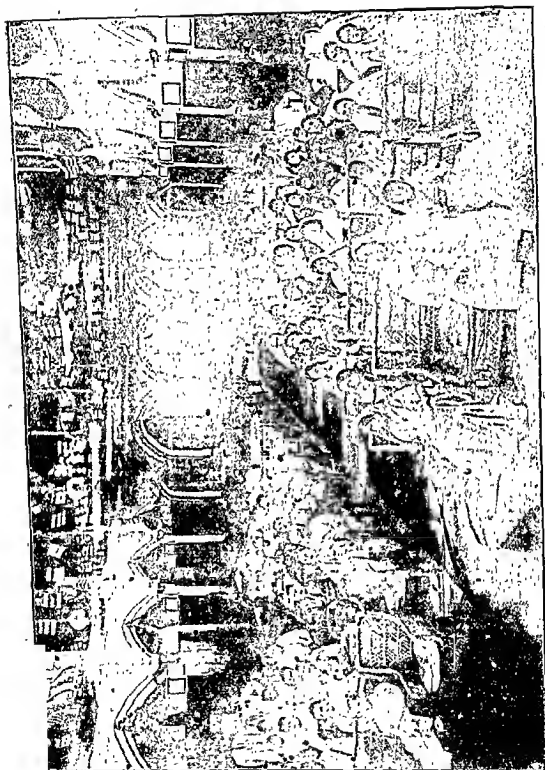
ભાવનગરમાં એપ્રિલ માસના ત્રીજા અઠવાડીયામાં ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ ત્ય પરીષદની સાતમી બેઠક માં સ્ત્રીઓ. વયોવૃદ્ધ સાક્ષરવર્ધ શ્રીયુત કમદારાંકર પ્રાણચંદ્ર ત્રિવેદિના પ્રમુખપદે મળી હતી. આ પરીષદમાં સ્ત્રીઓ તરફ લેવાઈ સંખ્યામાં સાથ લીધો છે એ જોઈ અમને સહજ દિલગીરી થાય છે. અમે જાણતા ન હોઈએ તો સ્ત્રીઓના લખાણના માત્ર જેન નિબંધો એ પરીષદમાં આવ્યા હતા, અને તેમાંથી માત્ર એક જ મંડપમાં વંચાશે હતો. સૌ બ્હેન સ્ત્રીજાવૃત્તીનો "દ્વિપદી" વિષેનો નિબંધ એ સતિના ચારિત્ર્યની અને વ્યક્તિત્વની ચર્ચા તરફ દૃષ્ટિએ કરે છે. એ આજેના નિબંધ ધ્યાનપૂર્વક વાંચવા અને મનન કરવા જેવા છે. સુપ્રસિદ્ધ માસિક "ગુજરાત" ના વેદાન્ત માસના અંકમાં તે પ્રકટ થયો છે. જાણે નિબંધ સૌ બ્હેન ચેતન-ચળાવા મનમુંદારનો "લલિત કલા" વિષે હતો. એ નિબંધ નવાંરે તેમણે

પરીષદની વ્યાસપીઠ ઉપરથી વાંચ્યો ત્યારે સ્ત્રીઓના હૃદયમાં તેમની વાંચનાની છટા અને લખવાની શક્તિ, માટે અત્યંત માન ઉત્પન્ન થયું. હરો-હરો. એ નિબંધ સુપ્રસિદ્ધ માસિક "સારંગી" ના મે અંકમાં પ્રકટ થયો છે અને તેમાંથી "અલકલા" વિષેનો ભાગ આ અંકમાં "નિબંધ વિષયો" વિભાગ માં અમે ઉતારી લીધો છે. પોતાના પ્રયત્નોથી અને ઉત્તમ સાહિત્યકૃતિઓથી ગુજરાતના સ્ત્રી-સમાજની પ્રશિષ્ટા એ બન્ને બ્હેનોને દ્રઢતરી રાખી છે, અને તે માટે અમે તેમને અત્કરણપૂર્વક અભિનંદન આપીએ છીએ. ગુજરાતમાં બીજા પણ અનેક વિદ્વાની મહિલાઓ છે. એ બ્હેનોએ પણ પરીષદના કાર્યમાં-ગુજરાતી સાહિત્યના ઉત્કર્ષમાં સાથ લીધો હોત તો અમને અત્યંત આનંદ થાત. અમે આશા રાખીએ છીએ કે ભવિષ્યમાં તેઓ પોતાના કર્તવ્યમાં તરફ ચૂકે, અને મોટી સંખ્યામાં આગળ પડતો સાથ લઈ જમતૂતી ખાતરી કરી આપશે કે સાહિત્યના ઉત્કર્ષમાં ગુજરાતની બ્હેનોનો ફાળો મોટો છે.

"સ્ત્રીની ઉન્નતિ" વિષેના પોતાના લેખમાં સૌ બ્હેન ચિનોદિગી તાજ હવાની "સારંગિક તંદુરસ્તી" ને તંદુરસ્તી પર પ્રથમ સ્થાન આપે છે અને અસર તે મેળવવા માટે એ મુખ્ય વસ્તુઓ-અંગ કસરત અને તાજ હવાની જરૂર જણાવે છે. અંગ કસરત તો હજી ય અડકાર્ય નવું કરતી ધણી સ્ત્રીઓ થોડે પછે અંશે કરી શકે છે. મોટા શહેરોમાં રહેતી સ્ત્રીઓ એ બાબતમાં કેટલેક અંશે કમનસીબ છે. તેમાંની કેટલીક ધરમમ કરવામાં શરમ માને છે, અને તરફ જેવા કામ માટે શક્તિ દેવ્ય છતાં, નોકરો રાખી પતિને વારંવાર બને છે. અને પોતાની જાતને હુકયાન કરે છે. તાજ હવાનો ઉપભોગ હાંદમાં પુરવો એટલે માત્ર કરે છે, પણ સ્ત્રીઓ-ખાસ કરીને નવાં પડકારો કે નવાં કાંદવાનો રિવાજ પ્રચલિત છે ત્યાંની સ્ત્રીઓ-કુદરતની એ બક્ષીસથી કમનસીબ રહે છે. કૃતિષ્ઠ ગુજરાત સિવાયના ખીલ વિભાગો નવાં લાભો રિવાજ પ્રચલિત છે ત્યાં સ્ત્રીઓએ ખુદશા-પરમાં ગોધાઈ રહેવું પડે છે. બ્હેનોના

વખતમાં મામં કે સહેર ખડાર આવેલા મંદિરમાં
દર્શન કરવા જવાને ખડાને ય સ્ત્રીઓ ધરતી
ખડાર નીકળી સકતી અત્યારે એ ધાર્મિક ભાવના
મંદ પડવાને કારણે તાજ હવાનો લાભ લેવાને
અટકાયો છે, અને તેનો પરિણામે અચારની સ્ત્રીઓ
પોતાની લોકીઓની સરખામણીમાં શરીરે કમતોર
અને સૌંદર્યમાં કીધી જણાય છે. પ્રમાણે જો લગ્ન
વખત આવે તો આપણી સ્ત્રીઓ ની તંદુરસ્તી
અને તે સાથે તેમના સૌંદર્ય સર્વાંશો નષ્ટ થઈ જાય
એ નિઃસંદેહ વાત છે. એનાં ભયંકર પરિણામ
પુરુષવર્જને પણ વેઠવાં પડે છે. કમતોર સ્ત્રીઓની
પ્રત્યે પણ તેમના જેવીજ કમતોર અને સૌંદર્યહીન
યવાની. આ ભયંકર પરિણામે અત્યાર પહેલાં
જણાવા લાગ્યાં છે અને રજીસ્ટર પુલ થોડા વખતમાં
નષ્ટ થશે. સ્પષ્ટ રીતે કહીએ તો એ પરિણામ માટે
આપણી સ્ત્રીઓની ખેડી લગ્નજ નવાબદાર
જણાય એ લગ્નની ભાવના ભતિ ઉન્નતિ અટકાવી,
ભવિષ્યની પ્રત્યે પણ માઠી અસર કરે તે માત્ર
ખોદીજ નહિ પણ ભયંકર ગણાવી જોઈએ.
કેટલાક જેમ માનશે કે અમે સુધારા પક્ષની
દલીલ કરીએ છીએ, પણ વસ્તુતઃ તેમ નથી. આ
દલીલ આરોગ્યશાસ્ત્રની દૃષ્ટિએજ દરખામાં આવે છે
આટે દહાડે લાંબા ધ્રુષ્ટ કાંદી ફાટી સ્ત્રીઓ પણ
કેટલાક પ્રસંગોએ સર્વથા ઉત્તેજાન બની પડાવે
છે. કેટલેક કેટલાં લગ્ન પ્રસંગોમાં જ્યાં હજી
ય ફાણા ગાવાનો રિવાજ છે ત્યાં સ્ત્રીઓ વડીલોની
પરવા કર્યા વિના ટકાને છુટી મુકી દઈ શકે છે.
તેવા કુટુંબના પ્રસંગે કપડાંની અસતબ્યસ્તતાની
દરકાર કર્યા વિના, વડીલો પાસે ઉભા હોય છતાં,
નિર્લગ્નપણે એકબીજાની દરોહાઈ કરતી સ્ત્રીઓને
ધણીઓએ જોઈ હશે. આવા પ્રસંગોએ જો લગ્ન
જામનો ત્યાગ થઈ શકે તો પણ તંદુરસ્તીને
ખાતર; હાંડગીના સુખને માટે અને ભવિષ્યની
પ્રત્યેના દિવસની દૃષ્ટિએ એ લગ્નપર સા માટે
અંકુશ ન મુકી શકાય તે અમે સમજી શકતા
નથી. સ્ત્રીઓને તાજ હવાના સેવન માટે એટલી
છુટ આપવી હિંદુ સમાજની ફરજ છે. જેમકે
રતાં લગ્નજો ત્યાગ કરવાની ભાગ્યેજ નર ન
જાયો, માત્ર એ લગ્ન પાછળ ખોદી રીતે સ્ત્રીઓ
ન તણાય એટલેજ નરની અંકુશ કુદચાનો છે
જાપાનની સ્ત્રીઓના જીવનમાં તાજ હવા

કેટલો બધો આવશ્યક અને આવકારદાયક ભાગ
ભજવે છે તેનો ઉલ્લેખ
જાપાનની સ્ત્રીઓ અહિં દરેક અસ્થાને નહિ
અને ગણાય “હિદ્” માસિકમાં
તાજ હવા. એ સંબંધે એક મનનીય લેખ
પ્રગટ થયો છે તેનો સાર આ
પ્રમાણે છે: જાપાનની સ્ત્રીઓને પ્રથમ પાક એજ
ભણાવાય છે કે તાજ હવાના ઉપયોગ વિના
જીવનું અશક્ય છે. જેમાં વધારે સ્વચ્છ હવા મળે
તેમ જીવન વધારે સુખી અને તંદુરસ્ત બને.
જાપાનના ધરતી બારીઓમાં કાંચ જડેલો ભા-
ગ્યેજ દેખાયો; એને બદલે તેલીઓ કાચના લાગા-
ડેલો હોય છે, જે હવા અંદર આવતી ભાગ્યેજ
અટકાવી શકે સ્ત્રીઓ રાતના બારીઓ ખુલ્લીજ રાખે
છે બારીમાધી આવતી સ્વચ્છ હવાની લક્ષરીઓ તેનાં
અંગે સાથે આખી રાત રમે છે. કંઠી લાગેલો
ખોદી દ્યે, પણ બારી બંધ ન જ કરે. સવારમાં
સોથી પ્રથમ કામ ધર ખડાર જવાનું હોય છે;
અને ત્યાં બને તેટલી તાજ હવા લે છે. સવારના
સ્નાન કરી આ કામ વધારે અગત્યનું જણાય
છે રસોડાની અને બીજાં બારણાઓની બારીઓ
કરકંઠા રિયાજા સિવાય કપાડી જ રહેવાની.
જાપાનીઝ સ્ત્રી હવાનો બૂખમરો કદી વેઠતી નથી
પરિણામે તેમનાં શરીર તંદુરસ્ત અને ફેનાયુઓ
મજબુત બને છે, કાયદું દર્શ જાપાનમાં ભાગ્યેજ
થાય છે; શિયાળામાં પણ કવચિત જ ખાંસીથી
કાંઈ પીડાય છે. કંઠી લાગે તો ગરમ કપડાં પહેરે
પણ તાજ હવાને માર્ગ બાંધ ન જ કરે.
તાજ હવાનું સેવન જાપાનમાં ખોરાક
કરતાં વધારે અગત્યનું જણાય છે. જેઓ
ખડાર ન જઈ શકે તેઓ બારી પાસે ઉભા રહી
હંડા આસોતવાસ લઈ તાજ હવાનો ઉપયોગ
કરે છે. હિંદી સ્ત્રીઓ તાજ હવાનું સેવન એટલુંજ
ઉપયોગી જણે અને તે માટે એવાજ પ્રયત્ને
ધમ્માધુર્ય કરે તો પોતાની જાપાનીઝ ખ્બેને
જેવી તંદુરસ્તી અને સૌંદર્ય સહેલાઈથી પ્રાપ્ત
કરી શકે એટલું ધ્યાનમાં રાખવાનું છે કે સારી
રિત તંદુરસ્તી ઉપરજ વ્યક્તિની બીજી સર્વ શ
ક્તિઓના વિકાસને મુખ્ય આધાર છે; અં
વ્યક્તિઓની ઉન્નતિ દેશની ઉન્નતિનો માત્ર
અત્યંત સરળ કારો આપે છે.

• ધીમતી પૂર્જિમાદેવી •
સંયુક્ત શાંતેની સાશાજી પવિત્રતા પ્રકાશ

(મુંબાઈના ગુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રીમંડળનું સુખપત્ર)

વર્ષ ૧ હું.

જુલાઈ ૧૯૨૪.

અંક ૧૧ મો.

ઈ. છાવર-કોડીલી.

લેખક : કેશવ દ. રોડ.

" વેલી ! ખીલેલી રંગ-રમણે ચરે ને ।

" અડેલી તરુની હાળે અડે ને,

" આશાની વેલ ! "

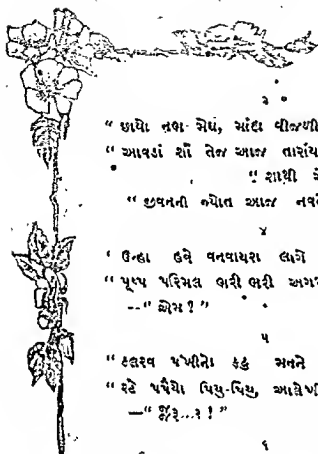
" ઉરના ઉલ્લાસ એમ ફરકે શા સુખરે ?

" રાજગારી ચાળ પૂધ્ય, અદાન, કુંકુમે ને ।

" શાને સાહેલી ! ઘેલી-ઘેલી ધૂમે ને,

" તોણું કહેજો ને ।

" દેશનાં દેત આન ન્યણે શાં નિતરે ?

૩ •
 “ છાયા તલા-મેધ, માંદા વીજળી ઝમૂકે ભે,
 “ આવડાં શો તેજ આજ તારાંય ભેભૂકે ભે,
 “ શાથી જો છેલેના !
 “ શુભનતી નયોત આજ નવતેરી ઉપડે ? ”

૪
 “ ઉન્હા હવે વનવાયરા લાગે રીતળા હેમ;
 “ પૂષ્પ પરિમલ બારી બારી અગમ્ય અર્થે પ્રેમઃ ”
 —“ એમ ? ”

૫
 “ દલરવ પખીનો કંઠ મનને હવે મધુરઃ
 “ રહે પર્વેશ પિયુ-પિયુ આવેખી મમ ઉરઃ ”
 —“ જીરે... ? ! ”

૬
 “ જાણી, કુદરતની કેલા, બહાલી, વિશ્વદીલાય;
 “ બહાલી અમૃત દેવતાં, માણ બારી પીવાયઃ ”
 —“ અરે વાહ ! ”

૭
 “ ફહેતી જો છેલેની ! તારે એકલડે વાસ જો ?
 “ ઉપડયા અબૂરીક શા, પુણ્યના મકારા તો,
 “ પરચેલાં વેણ—
 “ ગાનંતો ઘેરે નાદ ઉરનિધિ ઉછળે ! ”

૮
 “ ઉછળંતો ગાનંતો, ઉરનો અન્નોધિ ભે,
 “ આતમનો ચન્દ્ર પદ્મ મુદાગો શોધાં જોઃ
 “ પૂજો મા છેલેના !
 “ અંદરે હૃદય આંદરે ને અંદરે ”

—વેણી.

પુરુષપ્રતિષ્ઠા

અર્થવા

ગુલાબાસિંહની દિલગુલાબી.

ને સંસારમાં રહી એક ઉચ્ચ આદ-

ર્થિકા: કુમુદમારી લાલબાઈ જવેરી.

જ હતો. તેને તેના માબાપ નિરાધાર

શમિય દામ્પત્ય જીવન ગોળવાંતી ધન્ય હોય તેણે લગ્ન શા સાફ હોઈ શકે તેના સંપૂર્ણ વિચાર કરેલા નેહ્યે.

લગ્નને ખરે હેતુ તો શરીરના મોહ કરતાં આત્માના આરાધનજ હોઈ શકે. પછી હું ને હું તો ભાવ રહેલા ન નેહ્યે. બન્નેએ પોતાના આત્માઓને અવિભક્ત બનાવવા નેહ્યે.

સાચો રતેહ કંઈ પ્રેમનાં વધારે વિશેષણ કે બાળરનાં આભૂષણો અર્પવાથી દર્શાવી શકતો નથી. પણ ગુલાબસિંહ, રમાને માટે પોતાનો પ્રાણ અર્પી જગતને રતેહના સ્વાર્પણરૂપે વિરલ પુરુષપ્રતિષ્ઠા દર્શાવે છે તેમજ ચતુ નેહ્યે. હોઈ લિટનની એવાનીની નવલકથાનો 'ગુલાબસિંહ' નામક અનુવાદ કરી લેવલ સાક્ષર મણિલાલ નસુભાઈએ ગુજરાતને અધ્યાત્મલગ્નનો આદર્શ સમર્પ્યો છે.

એ રસકથાની નાવિકા રમા એક ગરીબ કુટુંબમાં જન્મી હતી. તેના પિતા સરદારને કાવ્ય તથા સંગીતના ધણે શોખ હતો. પોતાના એક કાવ્ય ઉપરથી તો તેણે પોતાની પુત્રીનું નામ રમા રાખ્યું હતું. તેને કંઈ બહુ જાણુ શિક્ષણ મળ્યું ન હતું. છતાં જ તેને કંઈ આપવામાં આવ્યું હતું તેનાથી તેણે જીવન ધણું જ ઉત્તમ બન્યું હતું.

બાળપણથી તેને પણ નાટ્યસંગીતનો શોખ હતો. પણ તે શોખ પ્રભુમય ને દૈવી

અવસ્થામાં મૂકી સ્વર્ગે ચાલી ગયાં હતાં. તથા તેણે પોતાનો જીવનક્રમ એક રાસ મંડળમાં નડી તરીકે બજાવવા માંડ્યો. અને લોકોને તે પોતાની અદ્ભુત અભિનય કળાથી પોતા તરફ આકર્ષવા લાગી. પણ તેની વૃત્તિ હમેશાં સાત્ત્વિક અને પવિત્ર હતી.

એક દિવસ પોતે રાસમંડળમાં નાટ્ય બજાવી રહી હતી ત્યારે 'ગુલાબસિંહ' દરિને એક વિલક્ષણ રસતરની 'શ્યામ નયનની ઝળક' અણીને સમય તેણે ઝીલી ને એ સુચરતાના પ્રભાવે તે કુતાર્ય બનતાં તેમનું તારામૈત્રિક ત્યારથી અન્યાય ગયું.

'ગુલાબસિંહ' ધણેજ પરમુર્થો, ઉત્સાહી, આનંદી ને સંસ્કૃતિ પુરુષ હતો. તેને દુનિયાની ખોટી માયા ખીલકુલ પસંદ ન હતી. છતાં ધીમની ખાતર પોતે ભોગ આપવા હમેશાં તૈયાર રહેતો. એવા તે પ્રેમકરુણા અને અધ્યાત્મરસિક હતો.

પછી જ્યારે ગુલાબસિંહ અને રમા ચતુ નાતીરે મળે છે ત્યારે પણ તેને એવા સરસ બેધ આપે છે કે તેથી રમા પળવાર પોતાનાં દુઃખોને ભૂલી જાય છે. પરમ વલ્લિતાથી તે સમગ્રવે છે કે દુઃખ સર્વપર પડે છે છતાં ધૈર્ય રાખવું. જગતમાં સર્વ મનુષ્યોની વૃત્તિઓ એક સરખી નથી હોતી. પછી રમાને તે વૃક્ષની વાત સંભળાવે છે:

"તારા પડોશીની વાડીમાંનું પેલું ઝાડ જો. જો તે કેવું વાંકું ચૂકું અંબળાણું ચક્ર

છે. નથી તેની આંખોમાં અશ્રુ કે નથી ગ્વાની. પણ તેને રહેરે દરેકની દિલગુલાબીજ ઝળકી રહી હતી.

‘છેવટે ઉગતે રહેરે રમા ન્યારે નગી. અને માદળિયું પોતાને બાધેયું જોયું ત્યારે તેને ખબર પડી કે જીવન દેવ ગયો ને તે સાથેજ રમાનો સ્નેહાળ આત્મા પણ ગુલાબ-સિંહની સાથેજ ઉડી ગયો ! ને સતીની પુણ્યેચ્છા સફળ થઈ !

‘પ્રભુ આવુંજ ધન્ય મરણ સાચાં પ્રેમ-મકતોને અર્પે ! ધન્ય ભાગ્ય હત્યે દિન્દનાં કે તેનાં સંતાનોમાં રમા ને ગુલાબસિંહના જેવાં પ્રેમમકત દંપતી પ્રકટે ને સંસારને તેમની દિલગુલાબીથી રંગે !

રમાના ગુણો અતિ ઉત્તમ અને જીવિ શોભાવે તેવા હતા. તેના પતિ પ્રત્યેની ફરજ તે સારી રીતે સમજી ચકી હતી. જો કે તેને એક ઘડી માટે પણ ગુલાબસિંહ ઉપર શંકા આવી હતી ને તેવી શંકાને સાચ્યા ને ઉંડા પ્રેમમાં બીલકુલ સ્થાન નજ મળવું જોઈએ. તો પણ તેની અંતિમ પ્રાર્થના અને દેહાંત દશાવે છે કે તે જનન્યા મંતિરતા જ હતી

ને તેણે જૂન કરી તે માત્ર પુત્ર માટેના સદ્-ભાવનીજ હતી ને તેટલા પૂરતી તે ક્ષાંતવ્યજ છે. રહેરેથીજ તેને દિલના દેવ જેવાજ પતિ જોઈતો હતો ને તેવાજ તેને મળ્યો કે ત્યારથી છેવટ સુધી તે તેનીજ થઈ રહી, તેને માટેજ સતી થઈ. નહિંતર પુત્ર માટે પતિથી દરજનાર પુત્ર માટે જીવન નહિ ? પણ નહિ. રમા તો લક્ષ્મી હતી તેથી અંતે ન્યાં તેના પ્રભુજી સંચર્યા ત્યાંજ તે અનુચરી.

પણ ગુલાબસિંહે પ્રિયતમાની ને તેના પુત્રની ખાતર દરેલ પ્રાણપાંથ સતીઓને પણ ઉખળે તેવું વિરલ હતું. પુરુષાર્થમાંજ સિદ્ધિ માનનાર પુરુષ પ્રેમલક્ષિતમાંજ પ્રતિષ્ઠા દર્શાવે તે તો સદેવ પૂજ્ય જ ગણાય. સ્ત્રીતા અને સાવિત્રી જેટલાજ રામ ને શત્રુવાન અનુકૂળ મહાનાયક રૂપે વંધ છે, એવાં દંપતીના ઘર સંસારમાં જ મહા પ્રભ પાકે છે, એવાં પતિપત્ની માતૃપિતૃદેવજનને પદેથી પ્રભુનાં બાલદેવને સેવે છે, રમા અને ગુલાબસિંહની દાંપત્ય દષ્ટિ દેવજ તેમના અધ્યાત્મ બાલક પ્રત્યેજ મૂળથીજ હતી તેવીજ સફળ કરી વિમુક્તિને વરી શક્યાં.

કાઠિયાવાડનાં કંઠસ્થ શ્લોકગીત

[૫]

નહિં કાંતું ! *

બાજરાની મુઠી ભરાવ બાઇલ કાંતવા જાઉં,
બાજરામાં કાંકરા હોય વહુલ કેમ ખાશો ?

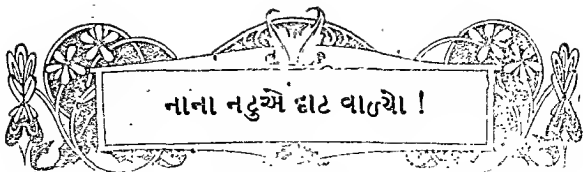
મગની મુઠી ભરાવ બાઇલ કાંતવા જાઉં,
મગ માળવીઆ હોય વહુલ કેમ ખાશો ?

તલની મુઠી ભરાવ બાઇલ કાંતવા જાઉં,
તલ અપાઢી હોય વહુલ કેમ ખાશો ?

તહારો રેંટીયો ઉલાળી મેલ બાઇલ નહિં કાંતું,
તહારી પૂણીમાં પલીતો મેલ બાઇલ નહિં કાંતું.

તહારી માળનાં *કટકા કરે બાઇલ નહિં કાંતું,
તહારી ત્રાકડી લાંગી નાંખ બાઇલ નહિં કાંતું !

* જુનાં જમાનામાં રેંટીઓ અંધે ઠેઠાંણે પ્રાધાન્યપદ ભોગવતો હતો અને વહુ પાસે સાસુ રેંટીઓ ખુબ કંતાવતી. આ શ્લોકગીતમાં વહુ ખાવા માટે બાજરો, મગ, તલ વિગેરે માગે છે પણ સાસુ ખાવાતું આપતી નથી, અને આખો વખત વહુ પાસે કંતાવવાનો આગ્રહ રાખે છે. વહુને આથી ગુસ્સો ઉપડે છે અને એ ગુસ્સાનો પ્રવાહ રેંટીઆ તરફ વળે છે.

નાના નટુએ દાટ વાળ્યો !

૨ વિવારે બપોરે જમી
હમેશના રિવાજ

લખા: શ્રીયુત્ત " મરત-ફકીર "

એકદમ ખુશીમાં આવી
ગયો. બધાની નજર

પ્રમાણે પાસેના પરીન વીલામાં હું પાના
રમવા ગયો. પરીન વીલાના કમ્પાઉન્ડમાં
એક નાની ચાલ આવેલી હતી, જેમાં કેટલાંક
હિન્દુ કુટુંબો રહેતાં હતાં. કમ્પાઉન્ડના
મધ્ય ભાગમાં બંગલો હતો જેમાં અત્યારે તો
સ્વર્ગમાં મહાલતી પરીનના વૃદ્ધ પિતા ડોક્ટર
જમશેદજી રહેતા હતા.

રવિવારે જમીને પાના રમવા એ રાત-
કુંજમાં રહેતી અમારી સંત ટોળાનો ઘણા
જુના વખતનો ચાલતો આવેલો રિવાજ હતો.
પાના, ચોપટ કે શેતરંજને હું છગરથી ધિ-
ક્કારતો હતો છતાં એકલેપેટાન લાગું મારેજ
મારે, પણ એ મંડળીમાં પચાણે બળવું પડતું.
ચાલના દાદરપર ચડતાજ તોફાની નાનો નટુ
હરણીના ગચ્ચાની જેમ ફલાંગ મારતો સામે
મળ્યો. દાદરના પગથીયાં ઉતરવાની મહેનત
તે કદી પણ ફરતો નાંક; કંઠરાપર બેસીનેજ
નીચે સરકી આવતો. એક બદમાશ, તોફાની
બારકમ તરીકે બચુકલા નટુની કીર્તિ આજુ-
બાજુ ફેલાઈ રહી હતી. મમાપ તો શું
પણ બધાં ઘડોશીઓ એનાથી ત્રાલ ત્રાલ
ચોકારતાં. ખુદ છુટ્ટા જમશેદજીને પણ એના
તોફાનનો ભય લાગતો ! હતો તો છજ વર્ષનો
પણ એના પરાક્રમ જેવાં તેવાં ન હતાં. એનો
સુદ્ધિ, એનાં તોફાન, એની મરદમીઓ અને
નકલોના સપાટામથી ડાઘ પણ જગી
શકવું નહિં.

ઉપર ગયો ત્યાં આખો ડાયરો મને બોલો

રસિકલાલની રમ તરફ હતી. બે મહિનાથી
ખાટલે પટેલા રસિકલાલ પણ લાકડીના ટેકા
વડે હનમાન જેવા ઉંબરામાં ઉભા હતા.
“હા ક્રેમ શક્યા ?” તે એમને પૂછવા
ગઈ તે પહેલાં છખીલદાસે મને બોલાવ્યો
અને કહ્યું: “ફકીર ! બેઠો પડો ખુલ્લો,
આપણા નટુએજ એ ટ્રોપસીન ઉધાડ્યો.”

એ બોલ !

આશરે બે એક મહિના પહેલાં અમારી
આખી મંડળી છખીલદાસના રમ ચાગળ
બેસી પાનાં રમતી હતી. એ રમત અને
સંગીતમાં આખી રાત વીતી ગઈ. પહેા
ફાટવાની લગમગ તૈયારી હતી. આ સમયે
મુખાબ્રથી રાન્ટાટુજ આવતી સવારની પહેલી
લોકલટ્રેનમાં રસિકલાલ ફાટેલાં લુગડાં સાથે
લોહીકુહાણ અંતિ ઘણી ગમશાયલી હાલુનમાં
આવી રહ્યાં. ક્રીમે તેમને એવો દેખાવ
જેમ તાજુખીથી ઉભા થઈ ગયા. તુરતજ
બાજુમાંથી માણેકલાલ ડોક્ટરને અમારણાંને
એક જણ દોડી બોલાવી લાવ્યો. રસિકલાલના
ઘાને મલમપટ્ટાં કરી ખાટલે ‘સુવાર્યા. એ
વખતે તેમની રિયનિ એવી હતી કે અમે
દેખાવપરથીજ ધારી લીધું હતું, અને ડોક્ટરે
પણ અમારી ધાનજીને પુષ્ટિ આપી હતી કે
એમને લગમગ છ મહિના ખાટલે રહેવું પડશે.
‘ડોક્ટરે અને અમે ઘણુંય પૂછ્યું પણ
રસિકલાલે ક્યાં, કેવી રીતે અને

કોના હાથનો મેથીપાક ખાધો હતો તેનો જરાપણ ખુલાસો ક્યો ન હતો. “ બસ, મને દંભ થઇ છે તે તમે જોઇ શકો છો. રતેહીજો અને મિત્રો તરીકે મારી સારવાર કરવાની તમારી ફરજ છે. મને ક્યાં માર પડ્યો તે કહેવા જેવું નથી, અને તે જાણવાથી તમને કાંઇ લાભ પણ નથી. ” એમ ધણુંય તેમને સમજાવ્યા પણ તેમણે કાંઇ પણ ખુલાસો ક્યો નહોતો.

મુખ્ય સ્વભાવજ એવો હોય છે કે કાંઇ પણ બનાવ બનતાં કાર્ય-કારણની સંકલના જાણવાની જીજ્ઞાસા થાય. પરિણામ જોતાં પરિણામનું મૂલ્ય શોધવાની વૃત્તિ થાયજ. એમ કાંઇ કાંઇ તક વિતર્ક કર્યાં ધાર્યું કે રસિકલાલને પકાણેએ લુટ્યા હશે અને કાઢના હાથે લુટાર્ય એવા તો તે શરીર હતાજ અણીશુદ્ધ અવયવો લખને આવેલા હોવાથી ટ્રેન નીચેતો નહિ આવી ગયા હોય, એ સમજી શકાય એમ હતું. એમના કેટલાક હેતના કટકાઓએ તો, મુંબાઈની કોઇ નામ ન લેવાય એવી ગલીઓનું એ પરિણામ હશે, એમ પણ દુટ કલ્પનાઓ કરી. પરંતુ રસિકલાલને એ જરોજર ઓળખતા હતા, એટલે અમારા માન્યામાં એ વાત ન આવી. એ લુટાર્યા હોય એમ પણ વિચાર કરતાં અમને ન લાગ્યું. એક બે આની ખોવાય હોય તો આખા ઘર, કમ્પાઉન્ડ અને ચાલ-માંથી ઝાડુ કઢાવી શોખાશોધ કરી મુકનાર કંલુસ બાપડો જો કંઈ માલ ગયો હોય તો તેનો જણાવો કર્યા વગર રહે નહિ. પકાણે તેમના ખીસામાંથી ચાર આનાનો ખુદો પણ લઇ ગયા હોત તો તેની બલતરા તેમના મુખમાંથી નીકળ્યા વગર રહેત નહિ. પરંતુ જે કારણે તેમને માર પડ્યો હશે, તે જાહેર કરતાં તેઓ કાંઈક શરમાતા હોય, એમ લાગતું હતું.

પકડો કેમ ખુટ્યો ?

આ મેદનો પકડો હતો. એ પકડો આજે અચાનક કેમ ખુટ્યો તે છખીલદાસની વાત ઉપરથી જાણ્યું. ખાટલે પડ્યાને રસિકલાલને બે મહિનાજ થયા હતા. પરંતુ એમના વડુની મંઝાળ જરેલી માવજતને લીધે ધારવા કરતાં જરા જુદા તે સાજ થવા લાગ્યા હતા, અને બે ત્રણ દિવસથી લાકડીનો ટેકા ઇધ ધીમે ધીમે ઉઠી, બેસી શકતા હતા. આજે હું ગયો કે છખીલદાસે મારો હાથ ખેંચી પોતાની પાસે બેસાડી નીચે મુજબ વાન કરી.

“ મી. કૃષ્ણ ! મેંદ પાયા. ગઇ કાલે રસિકલાલના હાથપર આંખાહળદર ચોપડી હતી તેનું કારણ તમે પૂછતા હતા. એ કારણ આજે જાણ્યું અને તેમના મંદવાડનું કારણ પણ મેરું મેરું ઉઘાડું પડી ગયું. ” એ પછી એમણે જે વાત કરી તે ઉપરથી નીચે પ્રમાણે દસ્ય મારી કલ્પનાં સમક્ષ ખડું થયું.

છખીલદાસની ઓરડી આગલ મિત્રોની મંડળી જમી હતી. રસિકલાલ પણ ધીમે ધીમે ચાલી આવીને એક આગમખુરશીમાં વિરાજ્યા હતા. નાનો નંદુ પાસે રમતો હતો. (એને પૂછ્યો પર્ આજુવાની જોખમદારી રસિકલાલની હતી ?) એક બાજુ ખલાસ થતાં છખીલદાસે પોતાની હમેશની ટેર મુજબ નંદુને પાસે પ્રોલાવી તેના મંખાપ માટે તથા ઘરમાં બનતા બતણા મારે, રસિકલાલ અને તેમના ધણીઆણીને અકળાવે, પરંતુ આખી મંડળીને આનંદ આપે એવા સવાલો યુક્તિથી પૂછવા માંડયા. રસિકલાલે ડાળા કાઢ્યા પણ નંદુ જરાય જમરાણો નહિ. એ ફક્ત એની કાચીજ બીતે; બાપની પરવા કરતો નહિ. એની બા કોઇ સખીને મળવા ગઇ હતી, એટલે એ નિર્ભય હતો.

છખીલદાસે સવાલ ક્યો : “ નંદુ ! તારા

કાકાને હળદર કેમ ચોપડી હતી ?”

“વેલણુ માયુ” તું. ” નટુએ બોળ્યોબોળો ક્રેંક્યો.

“સુપ ! નીચે ચાલ્યો ના. ” સિક્ક-લાલે મહામહેનતે ખુરશીમાં ઉભા થઈ જતાં ખરાડ પાડી.

તેમને ખુરશીમાં પાછા ખેસાડી દઈ, નટુને વંધારે પાસે બેઠી છખીલદાસે, ફરી સવાલ ક્યો : “કાણે માયુ” તું ?”

“મારી બા એ. ”

“ઝોત તેરી ડી ! ” ઝોડીઅન્સ-મંડ-ળીના મુખમાંથી અટ્ટહાસ સાથે ઉદ્ગાર નીકળી પડ્યો.

“તમે છોકરાને ફટકો નહિ છંબીલ-દાસ ! તમે એને બગાડો છો. ” રસિકલાલ શુસ્સાથી લાલચોળ થતા જતા હતા. તેમના એવાં ઘણાં ઘણાં વાંધા છતાં છખીલદાસ નટુને જરા દૂર લઈ ગયા અને કહેરા આગલ હવા રહી ફરી પૂછ્યા માંડ્યું : “કેમ માયુ” તું ?”

“કાકા ‘શુભશુભ’ કે’તા ‘તા. ”

રસિકલાલ હવે ખરેખર ઉભા થઈ ગયા. શુસ્સાથી ને અશ્રુક્રિતથી તે દાંખતા હતા. બે જણે પકડી ન લીધા હોત તો જરૂર પડી જત. તેમને હજી વધારે ઉશ્કેરવામાં છખીલ-દાસને અને મંડળીને રમુજ આવતી હોય તેમ નટુને તેમણે એક ખુરશી પર ઉભો રાખ્યો : બે જણે રસિકલાલને પકડી રાખ્યા. બનેલી તમામ બીનાના અહેવાલ કહેવાની છખીલદાસે નટુને વિનંતિ કરી. તેણે પોતાના કાલી ઘેલી બાપામાં “વેલણુ પ્ર-હાર ” ના પ્રસંગનું વર્ણન કર્યું, અને એ પ્રસંગે સામસામા યાં મંબાપણે થયા હતા તે આબેદુજ કહી બતાવ્યાં. એ વર્ણન એની બાપામાંજ અંદિ દોડું ધું :

“બા રસોડામાં ખાંચ પર હબી હબી ઝોખા ધોતી’તી. કાકા આવ્યા ને ‘ખાની દ-મર પર હાથ મુકી ” શુભશુભ ” કહીને

બોલ્યા. બા એ કોણી મારી ને કહ્યું : ‘આવડા મોટાં થયા ને આ શું નખરાં ? ’ પછી કાકા ‘બકી, બકી’ કરવા લાગ્યા : બા ચીડાઈ. વેલણુ લઈ હાથ ઉપર માયુ’ ને બોલી ‘ખે-તવાડીમાં આવ્યા’તા ને માર ખાધો’તો તે ભૂલી ગયા ? ”

હચિત હાવભાવ સાથે આ તોણની છોક-રાએ આપેલા રીપોર્ટ સાંભળી મંડળી ખડ-ખડાટ હતી પડી. વેલણુ પ્રહારના વર્ણન સાથે મંદવાડના બેદને પકડી પણ થોડો ઘણો ખુલી ગયો તેથી રસિકલાલ નટુ પર દાંત કચકચાવતા હતા. એમનું ચાલતું તો એ છોક-રાના અત્યારે હાડકાં ખોખરાં કરી નાંખત. પણ બે જણે એમને પકડી રાખ્યા હતા એટલે લાચાર હતા. ખેતવાડીમાં એમના સસરા રહેતા હતા એટલે સાએ-રહેલાઈથી અતુમાન કરી લીધું કે તે શતે બાઈ લોલી-લુહાણુ મળને આવ્યાં હતા તે સસરાને ત્યાં મળેલા મેથીપાકડું જ પરિણામ હતું. પણ એ પ્રસંગ કેમ, કેવી રીતે અને શા કારણે બન્યો તે કહીએ હજી મેળવવાની હતી. મંડળી હજી સુધી એ કોણી કહેલી શકી નહતી. નટુને મારવાનો વિચાર છોડી દઈ ખરી હકીકતથી પૂરેપૂરા સર્વને વાકેફ કરવા રસિકલાલને બહુ સમજાવ્યા પણ તે એકના બે થયા ન હતા.

મેથીપાકડું કારણ :

પરન્તુ સાસરે માર ખાધાની વાત જણ-તાંજ અને એક પ્રસંગ યાદ આવ્યો. એ માર ખાંછને આવ્યા તેના તથા ચાર દિવસ પહેલાં હું અને રસિકલાલ કેટલાં એપ્રેસ સીને-માંમાં ‘ગ્રીમીઓ અને લુલીઅટ’ ની પ્રખ્યાત શીઝ જોવા ગયા હતા. લીલા લાભી-એ-મના પત્ની-ચોડાક દિવસથી પોતાના પિતાને ઘેર ગયા હતા. દિવસ બેઘને નીકળ્યા પછી એ પ્રસંગ બન્યો હતો તેમાં કંઈનાથી અનુ-

માતો ઉમેરી કોમને મળેલાં મેથીપાકનું કારણ
મેં શોધી કાઢ્યું; અને મંડળીને નીચે પ્રમાણે
કહી સંભળાવ્યું:

“ તે દિવસે એ દિશામાં ભજવાતા પ્રસંગો
એમણે બહુ ઉલટ અને આનંદથી જોયા હતા;
નાનું બાળક મદારીનો જેલ પુલવેલો અત્યંત
ઉત્સાહથી જુઓ તેમ. રોમીઓ
અને વ્હુલીઅના પાત્રોના પ્રેમ-
પ્રસંગો નીરખી એમના
મગજ પર કંઠી
અમર થઈ હતી.
શ્રીશ્વર ખત્રાસ
થઈ; કમરે
બંધાર

ડગલો પકડી આવેશથી બોલ્યા: “ મારે રો-
માન્સ ” (અદભૂતતા) જોઈએ છે. ફકીર !
“રોમાન્સ”, આપણું હિન્દુ ગૃહજીવન-લગ્નજી-

વન તો શુભાગી જીવન છે. માણસ સાથે ખારકરી
શક્યો; એ અટારીએ ઉમેલી હોય, પવન-
વેગી થોડાપર બેસી એને મળવા જઈએ;
અટારીમાંથી આરમાનના તારા જેવી
બે, ચળકતી આંખો દેખાય; એ
દોરનું નાંખે, આપણે સડ-
સડાટ ઉપર ચઢી જઈએ;
પ્રેમીઓનું આ
પ્રકારે મી-
લન થાય

ન થાય એટલા-

નીકળ્યા. ચોંટની રંગ દોવાથી ચોપાટી રંગનાં
રંગાંજ અને ચેરુ જ્વરનો નિદેશ્ય કર્યો.
પાછા જળતાં ચેરુદરદે ક્ષીર આગવજ ર-
સિકાતલ ચેરુદરદે ક્ષીર રહી ગયા. તે ક્ષે-
રાયલા લાગતા હતા; અતરની લાગણીઓ દલે
ગાંજીવાર હતી રહે એમ ન હતું. મારો

આનીપ્રોયે, તેને ખંજર મારી માણસને જળ-
લામાં ઉપારી લઈ, નીચે ઉમેલા થોડાપર કુદી
પડીએ અને થોડો દોડાની મુકીએ, આવા
આવા પ્રસંગોને હિન્દુ જીવનમાં સ્થાનજ ક્યાં
છે ? એ અદભૂતતા, એ અસંમાન, એ
પ્રેમનું અપૂર્વ પ્રસંગો આપણે ત્યાં ક્યાં છે ? ”

છેવટે રસિકવાસી એક ઉડો નિધાસ નાંખ્યો.

“કેમ ગાંડા થઇ જશે રસિકલાલ ! આવા આવા વિચાર કરશે તો. ” મેં શીખામણ આપી. “નાની વચમાં, દોંગલા દોંગલીની અવસ્થામાં પરણેલા આપણને, હાલ બપોળે છોકરાના બાપ ચલવાને “રોમાન્સ” અહ-બૂતતા ન હાજે. એમતો મને” પણ ચાંદની નેધ પ્રિયા સાથે અગાડીમાં બેસવાનું મન થાય છે, પણ ત્યાં પેલીએ “કેલસા થઇ રહ્યા છે” એ પ્રતિતિ કરાવતાં જ ધબ્બ દબને ચાંલોકમાંથી મૃત્યુચોકમાં આવી પડું છું ! સહવારે મ્હા પીતાં ઉવાના સોનેરી કિરણોની તારીફ સંભળાવતાં માથુકને હળદરની સાદ આવે છે. અહબૂતતા, સંવનન, વગેરે પાશ્ચાત્ય મવાડાને આપણા હિન્દુહવનની હાલની રૂઢી બંધનોની સ્થિતિમાં અવકાશ જ ક્યાં છે ? બહુ કરો તો અચ્છી મંત્રી સાધી ચક્રો અને એમાં જ સંતોષ માનવા લેવું છે. ”

“નહિ, દુષ્ટ ! તારામાં દિમ્મત નથી, તેથી છું એમ કહે છે. ” મને, તો નસેનસમાં બ્રહ્મજીવ ઉત્પન્ન કરે એવો “રોમાન્સ” નેધએ છે. “રસિકલાલના મગજ પર મારા ભાષણની અસર ન થઇ. તેમણે લવારી ચાલુ કરી રાખી.

“તો અમેરિકા કે વૃંશાપ ચાલ્યા જાઓ. ” મેં સલાહ આપી.

“પૈસા નથી. ”

“તો “રોમાન્સ” ની વાત છોડી દ્યો. ”

“ના, આ સ્થિતિમાં જ તે અનુભવે છે. ”

પછી શું બન્યું હશે તે મેં નજર લેવું નથી, પણ આજાદ કદાચી શકું છું. એ દિવસ પછી “રોમાન્સ” નીજલ્લદ ખુમારી તેમના મગજમાંથી ઉતરી નહિ હોય. વચમાં કાપડીઆ અને જવેરીએને ત્યાંથી મોટી ખરીદાઓ કરી લાવતા તે ઉપરથી સમગ્ર છે. પ્રિયાને સંતોષવાનો રોમીએનો પાટ

બજવો તેમણે શકું કર્યો હશે. ‘માર ખાધ પછી પણ તેમની આ “રોમાન્સ” ની જિભારી ચાલુ રહી હશે. આંગણ કદી નહિ થઇ હોય એવી લડવાડ ઘરમાં થયા કરતી તે બતાવે છે કે એમની છોકરમત વધી હશે. લીલા બાબી બહેનપણીએમાં પતિવ્રતા અટક્યાણની ને છોકરા જેવા થઇ ગયાની ફરિયાદ કરતાં તે પણ એ “રોમાન્સીક” કેશુજ પરિણામ ! નહુએ જાણાવેલા “શુભશુભ” શબ્દપરથી ઘરમાં એ કયો માપા વાપરતા હશે એ કદાચી શકાય એવું છે. “અયો મીઠલડી માથુક !”, “અય નુરે છગર !”, “ઓ દીલની સીતાડી !” એવાં એવાં સંબોધનો પણ વપરાતાં હશે. “રોમીએ લુલીઅટ”ની ફીલ્મ તેમણે બીજે દિવસે પાછી જરૂર નેધ હશે, અને અહબૂતતા અનુભવવાની લાગણી ખાળી નહિ શકતા સતિમામાંથી નીકળી સીધા સાસરે ગયા હશે. લીલાલાબી તે વખતે ત્યાં હતાં. ખીલેલી ચાંદનીમાં તે બહેન-પણીએ સાથે બંગલાની અડાચીમાં ઉભા હશે, ત્યાં આ રોમીએ બનેલા માઇસાહેબ કમ્પાઉન્ડની દીવાલ કુદાવી બગીચામાં દાખલ થયા હશે અને ખાળનો નળ પકડી માથુકને મળવા ઉપર ચડવાનો પ્રયત્ન કર્યો હશે. પરન્તુ લીલા બાબીને લુલીઅટનો પાટ કેમ બજવો તેની બજર નાહ હોય, ચાંદનીના આજા અજવાળામાં દૂધી આ રોમીએની લુલીઅટ એમને જોળણી ચક્રી નહિ હોય. મોડું નેયા વિના, માઇસાહેબ કેણું છે તે જાણવા વિના, એ ગમગમથી લુલીઅટ અને તેની બહેનપણી-એએ એમને ચોર ધારી લાઇ. શુભશુભ કરી ચુક્યું હશે અને પરિણામ લેવા કે માળીના હાથના મેથાપાંકમાં અને તલિત પડાવનમાં આન્યું હશે. એમને પહેલા મારની બજર લીલાબાબીને અહિં આવ્યા પછી પડી હશે. એમના સસરાને તો લઇ આ વાતના બજર પણ નથી, કેમ ખરું ને, રસિકલાલ ! ”

આ પ્રશ્ન કરવામાં બીજા પણ બળ્યા. રસિકલાલનું મોઢું શરમથી કે ચુસ્સથી લાલચોળ થઇ ગયું હતું. બધી બાજુ ઉઘી વળેલી જોઇ, તેમણે ડોકું નમાવી ઉપલી હાકીતને પુષ્ટિ આપી.

હસાહસ નરમ પડતાં લુટ્ટા લલ્લુકાકાએ રસિકનો કાન પકડી સખ્ત ટપકો આપ્યો: “ ડોખા ! અકકલના ઓથમીર ! “રોમાન્સ” કરવા જતાં પણ અકકલ વાપરવી જોઇએ, અને પ્રસંગ, સચિંગો જેવા જોઇએ. તારી વહુને શીરોન સમજ ને તું ફરહાદ થઇને પ્હાડ તોડી નાંખ તો ના નથી, પણ ઘરમાં નાનાં છોકરાં કે નોકર ચાકરા હોય ત્યારે તો જરા મર્યાદા રાખવી જોઇએ ? શુભક ! દિલ-

લગીને માટે સમય જોવા જોઇએ. ‘ પોપટ બોલે ધરતી વાણી, ’ તેમ છોકરાં પણ જુએ, સાંભળે તેવું બોલે ને શીખે. તારી વહુ તારી માથુક હશે, પણ તારા છોકરાની મા, ધાટીની શેઠાણી, આ બધાંની જોડેન અને મારી દીકરી જેવી છે તે જુલુવું ન જોઇએ. અરે ! બીજું તો ઠીક, પણ નહુ જેવા તોફાની છોકરાનાં દેખતાં આ નખરાં ? અકકલ, વેચી ખાધી લાગે છે ! ”

“ એ સાળા નહુએ દાટ વાળ્યો ! ” રસિકલાલ લલ્લુકાકાનું માથુ સાંભળી રહેજ શરમીલ પડતાં બચડયા.

“ એમ કહો કે અમલો પાઠ શીખવ્યો. ” બન્ને બધાંએ કહ્યું.

પ્રેમ કયાં ?

વિજળા સમે એ કારમે,
મુખ્ય ચન્દ્ર પ્રકાશનું,
નરમાશ પુષ્પ ચુસાળની,
દ્વંદાર જાણે સિંહનો;

પ્રેમ ‘ ‘ એવો જાણતોતો, ‘ ‘
કે છૂખો આ બક્ષમાં,
જાણતો પણ દેખતો ને,
ચોદિશે હું દૂરતો;

સંસારમાં જોયું બધે,
જોયું શરી ને વનવેને,
આખર બીલાયો મુન્દરી !
આંખો મીઠી તારી દીડી

ધનસુખલાલ ફુલલાલ મેહતા.

* એક અંગ્રેજ દાવ્યનો અનુવાદ.

પતિ પસંદગીની રૂપરેખા.

વેદ ભગવાન કહે છે લેખિકા: કુમારી કૌમુદિ નર્મદાશંકર ત્રિવેદિ. પીલું રૂડું શું? ભા-
રતવર્ષમાં સ્વયંવરની
તમે પૂર્ણ રીતે અભ્યર્થ પાળાને, સારી ઉપ-
યોગી વિદ્યાઓને શીખીને, પોતાની ઇચ્છા-
નુસાર અને પોતાની મેળે પરીક્ષા કરીને ઉત્તમ
પુરુષોને પતિ તરીકે પસંદ કરે; અને તેમતી
સાથે આનંદપૂર્વક ગૃહસ્થાશ્રમમાં પ્રવેશ
કરીને ઉત્તમ પ્રજા ઉત્પન્ન કરે. ” આ વચ-
નમાં રહેલું સત્ય વિચારકને સમગ્રન્યા વગર
નહિ રહે. કન્યાએ કન્યાવસ્થામાં અભ્યર્થ
પાળી વિદ્યાસંપન્ન બનવાનું એમ સ્પષ્ટ
સૂચન છે. એટલુંજ નહિ પણ યોગ્ય વયની
યતાં તેણે અવિવાહિત ત રહેતાં પરિશિત
જીવન ગાળવાનું પણ સૂચન વલુર્વેદના ઉપદેશ
વચનોમાં કરેલું છે. કન્યાને કુમારવસ્થામાં
જે કેટલાયે વિચારો આવતા નથી, તેમ તેણે
કરવા બેઠતા પણ નથી અને તેને કરવા
પાતા પણ નથી તેવા કેટલાયે વિચારો
યોગ્ય વય યતાં પરણતા પૂર્વે તેને કરવાની
જરૂર જણાય છે. કન્યાને માથે કે તે
સમયે એક મહાન જવાબદારી આવી
પડે છે. કન્યાની દ્રષ્ટિએ બેઠએ તો તેને
પોતાના આંખા જીવનનો બાગીદાર અને
ભાવિ સંતાનોને યોગ્ય પિતા પસંદ કરી
લેવાનો હોય છે, કન્યારે કન્યાના માત-
પિતાને ભાવિ જમામ્મ શોધવાનો હોય છે. એ
બંનેના હિતોમાં કન્યાની દ્રષ્ટિએ પસંદગી
તોળવી વધુ જરૂરી છે. જો બંને દ્રષ્ટિઓથી
કરેલી પસંદગી અસંગત ન હોય તો એથી

પ્રથા એથીજ પ્રચારમાં આવી હતી. એ
જમાનાની સ્ત્રીઓની ભુદ્ધિ, સારા સાર વિવેક
શક્તિ એટલી હિન્નત હતી કે તેને પ્રતાપે
પસંદગીનો સમય આવી લાગતાં તેઓ પોતાના
જીવન સાધીને સર્વોત્તમ રીતે પોતાની ઇચ્છા-
નુકુળ સાધન વડે કે સાધન વિના પુરોક્ષથી
કરીને હજારોની સંખ્યામાંથી વીણી લેતી.
ચુંટાએલા વગર સંકેતે પાછા જતા. અના-
યોમાં પણ તેજામાંથી કન્યા વરને પસંદ કરી
લાવતી. સ્વયંવરના ફળરૂપે રામ સીતા, નળ
દમયંતી, અર્જુન દ્રૌપદી, અજ ઇન્દુમતીનાં
યુગ્મો બન્યાં હતાં. અને એ પસંદગી એટલી
બધી યોગ્ય હતી કે વનવાસ વગેરેનાં દુઃખો
પર્યાં છતાં સ્ત્રીઓ પોતાના એ પતિઓને વક્ષ-
દાર રહી છે. આ સ્વયંવરમાં કન્યાની પસં-
દગીને મુખ્ય અને માતૃપિતાની પસં-
દગીને ગૌણ સ્થાન આપવામાં આવતું.
છતાં ખૂબી એ હતી કે એ બંને દષ્ટિઓ
એકમેકને બરાબર મળી રહેતી અને કન્યાનું
લગ્ન થતું. જ્યાં કન્યાની પસંદગી વિરહ
પિતા થતો ત્યાં કન્યાનું હરણ થતું. “શૂકિમણી
હરણ ” એવું એક ઉદાહરણ છે. એ જમાનો
પસાર થયો. પુરો વીતી ગયાં. પતિ પસંદ-
ગીની ભુદ્ધિ ભુદ્ધિ અવસ્થાઓ ને વ્યવસ્થાઓ
આખા દેશમાં ભુદા ભુદા વખતે જન્મી,
વિકૃત થઈ અને અદસ્ય થઈ. મુસલમાનોનો
જમાનો આવ્યો. બાળવિવાહનો પ્રચાર દાખલ

કરવો પડ્યો, અને તેને લીધે - પતિ પસંદગી પર ભારે ફટકો પડ્યો. હલેલી બાળા પોતે શી રીતે પતિને પસંદ કરી શકે? એટલે કેવળ પસંદગીના હક માળાપોતેજ હસ્તક આવ્યો. કોઈ બીજાની મિલકત એ વ્યક્તિની અશક્તિને લીધે આપણા હાથમાં આવે, ત્યારે શરૂઆતમાં આપણે પ્રમાણિક અને ન્યાયી રહીએ; પણ પછી એના દુરુપયોગ આપણા હાથે થવા માંડે એવો સામાન્ય જનસ્વભાવ છે. તેજ રીતે બાળવિવાહમાં પ્રારંભમાં માતૃપિતાએ જે પુરોગ કન્યાઓનું શત્રુઓથી રક્ષણ કરી શકે તેવા શરવીર પતિઓ સાથેજ બાળકન્યાઓના લગ્ન કરવા માંડ્યાં. પછી વિવેક શક્તિ ટેટલાયે કારણેને લીધે એછી થવા લાગી. પરિણામે ધનિક માણસોને, અને કહેતા કુળવાતોને પસંદગી મળવા માંડી. આ સ્થિતિ હાલમાં આપણા ભારતના પ્રત્યેક પ્રાંતોમાં ફેટકી છે તે વાયક વિચારી લેશે.

પતિ પસંદગી એ પરણવા ધૃત્યંતર કન્યાના સ્વભાવસિદ્ધ હક છે. પણ એ હકનો લગભગ તદ્દન હોપ ન્યારે થઈ ગયો, અને પરણ્યા પૂર્વે કન્યાએ વરને ન જોયો હોય અને વરને જોઈ હોય કન્યાને, અને પરણ્યા પછી યોગ્ય વય પછીજ એકમેકને પ્રથમ વારજ ઓળખી શકે એટલી અધર્મ સ્થિતિએ એ હકનો નાશ થયો, ત્યારે સમતા બળવી લેવાની જરૂર વિચારકોને જણાવા લાગી. તેજ સમયે અંગ્રેજ ફેળવણી અને પાશ્વત્ય સંસ્કૃતિએ ભારતમાં પ્રવેશ કર્યો. બાળવિવાહ વિરુદ્ધ લેખો લખાવા અને ભાષણો થવા માંડ્યાં. કન્યા ફેળવણી માટે સંસ્થાઓ સ્થાપવા માંડી એ અને પ્રતિના ઉચિત સમુચ્ચયને પ્રતાપે જે વાતાવરણ અને કન્યાજગત બન્યાં, તેમાં પતિ પસંદગીના હકને સ્થાન મળ્યું. કન્યાઓ કાળાવા લાગી. પોતાના કન્યા તરીકેના અને સ્ત્રી તરીકેના હકોની તેઓને ઝાંખી થવા લાગી અને સાથે સાથે નાનપણના લગ્નો અટક્યાં

એટલે પતિ પસંદગીની ભાવનાઓ શને શને ખીસવા માંડી. પણ આ શરૂઆત હોવાથી કન્યાનો જે હક ધણી સમયથી માતૃપિતાએ હસ્તક કરી લીધો હતો; તે એકદમ મોંપી દેવાનું કામ અધર જણાવા માંડ્યું છે. માતૃપિતા એ વાત સમજી ગયાં છે કે કન્યાનો એ હક છે, પણ ટેવ જુલો શકાતી નથી. પરિણામે હજી પણ સંધર્મીય ચાલ્યા કરે છે. પણ આ સ્થિતિ હવે એવી હાલતે આવી પહોંચી છે કે જ્યાં જ્યાં સત્વચેતીની જરૂર છે. કન્યા સાંસારિક અનુભવ રહિત હોવાથી તેની પોતાની એકલી પસંદગી પણ સર્વોત્તમ પસંદગી નથી. તેની ત્વરિત પસંદગીમાં ઘણી વાર ઘોષો ખાવાનો રહે છે. વ્યવહારકુશળ માતૃપિતાની સહાય તેને ઘણી ઉપયોગી હોય છે. તેજ રીતે એકલા માતૃપિતાની પસંદગી પણ ઉચિત નથી, કારણ કે તેઓએ કન્યાના હૃદયને ઓળખીને કાપ કરવું બાળખી છે. પણ એ બનેલું એકીકરણ હાલમાં જોવામાં આવતું નથી. અને પ્રેક્ષાએ પોતપોતાના આધિકારો અને હકોનો દુરુપયોગ કર્યો છે, અને કરે છે. છુના વિચારવાળા માળાપો પોતાનીજ પસંદગીવાળા વર સાથે કન્યાને જોડવાનું પસંદ કરે છે, અને કોઈ પણ જોગે તેમ કરવામાં મોટાપ માને છે. એથી ઉલટું હાલના કહેવાતા સુધારકો પતિ પસંદગીની સુધળી જવાબદારી કન્યાને રીરેજ મુકી દે છે. અંગ્રેજ સંસ્કૃતિના કેવળ બાહ્ય આકર્ષક પ્રલોભનોથી અંબળને તેઓ યુરોપના સંવનન (courtship) ને અહિં દાખલ કરવા માગે છે. યુરોપમાં બાળક અને બાલિકાઓ સાથેજ બેઠે છે. યોગ્ય વયનાં સ્ત્રી પુરુષોનાં સંવનન માટે ત્યાં સમાજમાં છૂટ છે. તેઓ કોઈ પણ જાતના સંકોચ વિના પોતપોતાના ભાવિ સાથી સાથે ખરિયથ પાડી શકે છે. આવી પરિસ્થિતિ

હિંદમાં નથી. યુરોપીય સંવર્નન માટે હિંદમાં સ્થાનજ નથી. એટલે સુધારકોમાં જે પ્રેમલગ્ન થતાં કહેવાય છે તેનાં પરિણામો દુઃખકારક નીવડ્યાં છે. સુધારકને હિંદુ વાતાવરણ પતિ પસંદગી માટે પ્રતિકૂળ લાગવાથી તેઓ (વર-કન્યા) યુરોપની પોતાની મુસાફરી દરમિયાન એકમેકના પરિચયમાં આવવા લાગ્યાં; અને ત્યાંજ સંવર્નન પૂર્ણ થતાં હિંદમાં આવી સુધારક ચીતે લગ્ન કરી લેવા માંડ્યાં. બૃહદ્ એટલીજ ચંદ્ર કે તેઓએ બ્યાં જીવન સુધી સાથે વસવાતું છે; તે દેશના સમાજની પરિસ્થિતિનો જરાયે વિચાર નથી કર્યો. યુરોપીય સંસ્કૃતિએ બનેલે સ્વચ્છંદી સ્વતંત્રતાનો-ઉચ્ચ-ખલ્લતાનો સ્વાદ ચખાડ્યો હોવાથી તેઓનાં જીવનો કલેશમય બન્યાનાં, ગણીતા ઉદાહરણો હિંદના સુધારક વર્ગમાં મોજુદ છે. એજ ચીતે કેવળ માળાપની પસંદગીથી પરણેલા દંપતીઓનાં જીવન કલુષિત થયાં છે. એ બને જાતનાં દુષ્ટ પરિણામો મટાડવા માટે એજજ ઉપાય છે. કન્યાને કેળવણીજ એવી મળી હોય કે જેથી ભાવિ સંતાનનો પિતા થવાને જે સુયોગ્ય પુરુષ હોય તેનેજ વ્યતિ તરીકે પસંદ કરવા તે મન અને હૃદય આકર્ષાય. કન્યાઓએ લગ્ન કરતાં પૂર્વે વ્યતિ-પસંદગીના મુદ્દા સમજી જવા જોઈએ. તેજ રીતે કન્યાના વાલીઓએ એનો અભ્યાસ કરી તેમાં પોતાના દુનિયાદારીના અનુભવો મેળવી કન્યાને રસ્તો દર્શાવવો જોઈએ. આવા એકીકરણથી દામ્પત્ય જીવન સુખી નીવડે છે. ૧ “અયોદ્ધિ કન્યાં પરકીય ષય” ૧ એ જો માળાપ જરાજર સમજી લે તો તેમજી પોતાની કન્યાને પરકીય બનાવતાં કેટલી કાળજી રાખવી જોઈએ, તે સહેજ સમજાય તેમ છે.

પતિ પસંદગીના કેટલા મુદ્દાઓની રૂપરેખા દોરતા પૂર્વે એક વાત ધ્યાનમાં રાખવા જેવી છે કે દંપતી પોતાના એકલાના સુખો-

ખભોગ માટે ગૃહસ્થાશ્રમ સેવે એવી ગોઠવણ કુદરતે નથી કરી. કુદરતને તો પ્રજાનો પ્રવાહ અસ્ખલિત રીતે વહેતો રહે તેનીજ કાળજી છે. કુદરત સમષ્ટિના હિતને ખાતર વ્યક્તિના હિતનો ભોગ આપવા જરાપણ અચકાતી નથી-તેથી કન્યાએ પતિ પસંદગી કરવા માટે પ્રથમ વિચાર એ કરવાનો હોય છે કે “અમુક પુરુષ માટે મને માન વૃત્તિ છે, તેના તરફ આકર્ષણ પણ છે, અને હું ઇચ્છું છું કે તેની સાથે મારું જીવન વ્યતિત થાય. પણ તે પુરુષથી થનાર સંતતિને જો હાનિ થતી હોય તો તેની સાથે મારે લગ્ન કરવું બ્યાજી છે કે કેમ ?” આ શંકાનું સગાધાન તો એ છે કે જે માણસ ભાવિ સંતતિનો પિતા થવાને યોગ્ય હોય તેજ કન્યાનો હૃદયે સ્વર અને જીવન સાથી થવો જોઈએ. જો કે કેટલાંજી એવા ઉદાહરણો બને છે કે જેમાં કન્યાનું હૃદય જેની તરફ એવાગું હોય તે પુરુષ ભાવિ સંતાનેનો પિતા થવાને નાલાયક માલમ પડે. પણ એવા પ્રસંગે કન્યાએ પસંદગીમાં વધુ ચોક્કસ થવાની જરૂર છે. બાલ આડંબરાથી તેણે વ્યક્તિની પરીક્ષા નથી કરવાની. અને તેમ છતાં એ બધી દષ્ટિએ તે પાસે જોતાં કન્યાને પોતાના ભાવિ સંતાનના પિતા થવાને અયોગ્ય પુરુષ માટે પ્રેમ ઉત્પન્ન થાય તો પણ કુદરતના ક્રપદાને માન આપી, અને ભાવિ સંતતિ ખાતર તેણે તે પુરુષ સાથે લગ્ન નજ કરવું જોઈએ.

હવે આપણે કેટલાક મુદ્દાઓ પર વિચાર કરીએ. કન્યાએ સમજવું જોઈએ કે બાલ આડંબરમાં ખરું સુખ નથી. જો તે પોતાની કોઈ સંખીને શ્રીમંત સાથે પરણીને મોટરમાં આનંદ કરતી, ગાર્ડન પાર્ટીઓમાં ભાગ લેતી અથવા સીનેમાં કે નાટક જોતી હોય કે સાંભળે તો તેથી તેણે એમાં નોંધવું જોઈએ. શ્રીમંતાધમ પુખ્ત થઈ

યના પ્રેમ કરતાં વિવિધ વાસના વધુ હોય છે. એ સખી તો ઉલટી દયા પાત્ર ગણી શકાય. એનું ખાનગી જીવન તપાસતાં તેમાંથી અસં-
તોષનાં ભયંકર ભાડકા નીકળતા દેખાશે. દાંપત્ય જીવનનું સુખ નિસ્વાર્થી પ્રેમમાં અને પરસ્પ-
રના સુખ દુઃખના સહર્ષ અને નિઃસ્વર્ગીય વિનિમયમાં રહેલું છે.

એ પછીનો બીજો મહત્વનો મુદ્દો એ છે કે જે કોઈ પુરુષ સારા લેખો લખી પ્રખ્યાત થયો હોય, પોતે છટા-
દાર ભાષણ કરી તાળીઓના અવાજોથી વધાવી લેવાયો હોય, સંગીતમાં નામના મે-
ળવી ગાયો હોય, તોપણ તેને પસંદ કરતાં પૂર્વે કન્યાએ યાદ રાખવું કે તે આવડતનો ઘોડોજ ભાગ સંતાનોમાં વારસ તરીકે ઉતરો શકે તેવો હોય છે. કારણકે મનુષ્ય જાતિની ઉન્નતિ માટેજ સ્ત્રી પુરુષો લગ્ન કરતાં હોય તો તેમણે જાણવું જોઈએ કે પુરુષનું સ્વભાવ-
જન્ય ગુણોજ સંતાનમાં ઉતરે છે, નહિ કે પ્રયત્નસિદ્ધ. એકે પુરુષને ઘૃહ કારણસર સભ્ય સમાજમાં રહેવાનું ન મળ્યું હોય, પણ તેનામાં ધૈર્ય અને બહાદુરી હોય એ શક્ય છે. તેવા નર પ્રસંગ પ્રાપ્ત થતાં નર-
પતિ થઇ બેસે છે. વળી સંયમ, ક્ષમા, નિઃસ્વા-
ર્થતા, સત્ય માટે પ્રીતિ, શાન્ત સાત્વિક કે રોદ્ર ગુણસિક સ્વભાવ એ સંઘળા ગુણો સ્વાભાવિક છે. કળાવાન યુવક એ પ્રયત્નસાધ્ય છે, પણ કળાવાન યવાની શક્તિ સ્વભાવ જન્ય છે. અને એ સ્વભાવજન્ય ગુણો જે પુરુષ નામાં સંતાએલા પણ હોય છે, તે નરને બંને તે અમળ્ય હોય તો પણ કન્યાએ પસંદ કરવો વધુ વ્યાજબી છે. એથીજ પેલી રાજકુમારીએ અમળ્ય કાળીદાસ સાથે લગ્ન કર્યાં હતાં. કારણ કે તેણે સ્વભાવજન્ય ગુણોની પરિક્ષા કરી લીધી હતી. વળી જે પુરુષને પોતાનાજ અંગત સુખ માટે કાળજી હોય, જે પુરુષ

સ્ત્રીજાતિને વિવિધભોગનું કેવળ એક સાધન ગણતો હોય, જે પુરુષ “। ન સ્ત્રી સ્વતંત્ર્ય પ્રદેશિ । એ માનનારો હોય, જે પુરુષ પોતાની મહત્વાકાંક્ષામાં સ્ત્રીનાં ભોગ આપવા અગત્યનો ન હોય, જે પુરુષને શરીર-
શાસ્ત્ર અને માનસશાસ્ત્રનું જ્ઞાન ન હોય, તેવા પુરુષને કન્યાએ પતિ તરીકે ન સ્વીકારવો. શાંત સ્વભાવ, સ્ત્રીસ્નેહાન, બહાદુરી, ક્ષમાવૃત્તિ વગેરે ગુણોવાળો પુરુષજ યોગ્ય પતિ અને પિતા યવાને યોગ્ય છે. એમ કહેવાય.

ત્રીજો મુદ્દો એ છે કે સ્વભાવજન્ય ગુણો છતાં તેમનામાં ગુણો વિકાસવા અને તેનો ઉપયોગ કરવા વિદ્યા અને વ્યાવહારિક સાધન-
જતા હોવી જોઈએ. જે સમાજમાં એ દેવતાએ જીવન ગાળવાનું છે તે સમાજમાં સાફ મંદ મેળવી શકે એવી વિદ્યા પ્રાપ્ત કરી હોય તો તે પુરુષ પતિ યવાને વધુ યોગ્ય છે. વળી તે વિદ્યા અર્થ કરી હોવી જોઈએ. જે વિદ્યાના લાભવાથી છોકરાં અને સ્ત્રી ગરીબાઇમાં દિવસો કાઢે તે વિદ્યા અધુરી છે. સામાન્ય અને પ્રમાણિક રીતે કુટુંબ નિર્વાહ થાય એટલું ધન કમાવાની શક્તિ પેદા કરનાર વિદ્યા જેનામાં હોય તે પતિ અને પિતા યવાને યોગ્ય છે. એ પુરુષ બંને લાખોના વારસાવાળો ન હોય, બંને મોટી જગીરવાળો ન હોય પણ જે કુટુંબ પરિવાર વિશેની જવાબદારી તેણે લીધી હોય, તેને સંજોગથી વહન કરવા માટે જરૂરની આર્થિક હાલત પેદા કરવાની શક્તિ તો તેનામાં હોવીજ જોઈએ. પણ જે કન્યા પણ આર્થિક, ભોજનમાં પતિને મદદ કરનારી થાય તો પોતે પણ સ્વતંત્ર અને પતિને પણ સ્વ-
તંત્ર બનાવે; આપત્તિ સમયે સ્વતંત્રતાથી રહી શકે.

અંતે ઉપસંહારમાં કહેવાતું કે કન્યાના પોતાનાં તથા મનુષ્ય જાતિના હિત ખાતર

સૌથી અગત્યની બાબત એ છે કે કન્યાએ
એવા પતિને પસંદ કરવો કે જેના શરીરનો
બાંધો મજબુત હોય, જેના કુળમાં, દીર્ઘાયુથી
પુરુષ બીએના દાખલા મોજુદ હોય, અને
જેના પિતા વૃદ્ધાવસ્થા ભોગવતા છતાં એક
સુવાનના જેટલું જીવનબળ દાખવી શકતા
હોય, આનુવંશિક દરદો તે પુરુષના કુળમાં
ઉતરી આવેલાં ન હોય, દામ્પત્યજીવનને સુખી
બતાવવા માટે જરૂર સૌન્દર્ય જનનમાં હોય
(કારણ કે સુંદર અને ધારીકું શરીર અને
એક પુરુષનામાં પુરુષત્વથી સોનામાં સુગંધનો
ઉમેરો કરે છે.) અને જે દુર્વ્યસની ન હોય,
વળી જે ઉઘમી હોય, ઉપયોગી અને પવિત્ર
કાર્યોમાં જોતાનો સમય અને બળનો વ્યય
કરનાર હોય, કારણ કે માર્કસ ઑરેલીયસે
કહ્યું છે કે—“The worth of a man
may be measured by the worth
of things to which he devotes
his life.”

આ બધાનો વિચાર કરતી વખતે
હિંદની શાંતિઓ નથી વીસરાતી. સામાજિક
વાતાવરણનો વિચાર કરતાં આપણે જરૂર
કમીલ કરીએ છીએ કે જે શાંતિમાં આપણે
જન્મ લીધો હોય તે શાંતિમાં જ ઉપર
ગણાવેલાં લક્ષણવાળો યોગ્ય પતિ મળી
આવે તો કન્યાએ તેને જ પસંદ કરવો. પણ
ન મળે તો ? શું કન્યાએ શાંતિ અને કુળનાં
બંધનોના રક્ષણ ખાતર પોતાનાં અને પોતાના
બાવિ સંતાનના જીવનમાં એર રેડવું ? શું
એવા અસંતોષી દામ્પત્ય જીવનનાં પરિણામે
થતાં કુસંતાનો દ્વારા માનવ જાતિને અધો-
ગતિએ પહોંચાડવી ? દુનિયાના ‘પૌણ્યભાગ’
ઉપરાંતના લોકો શાંતિ અને કુળ કરતાં ઉપલા
મુદ્દાઓ પર એટલો વત્તો વિચાર કરતાં થયાં
છે. શું આવી કન્યાઓ અને તેમનાં માત-
પિતા ભગી, જેમ ઉપર લખેલા મુદ્દા
પ્રમાણે વર્તે ?

પાનના શુભ

પાન ચાવવાનો રિવાજ આપણા દેશમાં લાંબા સમયથી છે. આપણી એવી માન્યતા છે કે
જગ્યા પછી મોટું સાદું કરવા ઉપરાંત પાનમાં પાચકતાનો શુભ રહેલો છે. પશ્ચિમના લોકો એને
અત્યાર સુધી ખરાબ આદત માનતા હતા. વિજ્ઞાનશાસ્ત્રીઓએ તપાસ કરી નક્કી કર્યું છે કે એ
ખરાબ આદત નથી. Eastern Druggist (ઇસ્ટર્ન ડ્રગીસ્ટ) નામનું વેબસાઇટ એક પત્ર
હલે છે કે પાન ખાવામાં અનિષ્ટકારી પરિણામની સંજ્ઞા રાખવાને બરાબ કારણ નથી. હૃદય જે
લોકો પાન ખાય છે તેમના હાલ વધારે ટકાઉ બને છે; અને જે કોઈ વાતમાં લાગે છે તેમનો પાન
ખાવાથી તાણ વધે નય છે. પાનમાં ખવાલી થીજે લાગે, સુનો અને સોપારી એ કોઈનો તાણ
કરવાના શુભો મારે છે. અલગત બેટુ પાન ખાવાથી ‘લગ્ન-વખતે’ હાલ લાગે પડી નય છે, અને
ખરાબ દેખાય છે; પણ તે હરથી વધારે ખાવાનું પરિણામ છે. નિયમસર ખવાય તો એ ‘વસ્તુ’
અત્યંત ફાયદાકારક છે.

પિતા (ઉર્મીસને) : “ તને મારતાં મને પોતાને બહુ દુઃખ થાય છે, પરંતુ તારા ઉપરના
પ્રેમને લીધે મારે તેમ કરવું પડે છે. ”

ઉર્મીસ : “ હું ઇચ્છું છું કે હું તમારા નેટવર્ક મોટા હોત, જેથી તમારા એ પ્રેમનો
બંધો આપી શકત ! ”

“ જે કોઈ લાડુભટ્ટ અવતરે. ”

(૨૧. હવિ દયારામના “ જે કોઈ પ્રેમ અંશ અવતરે ” એ પદનો દાળ)

લેખક : શ્રીચુત પુરાતન લલિત યુગ.

જે કોઈ લાડુભટ્ટ અવતરે, લાડુ રસ તેના મુખમાં હરે-ટેક.

મોઠક કેરું ધૂત હોય તે,
પ્રાણજી સુતને જરે;
વગળવ'શીને વમન કરાવે,
વેઠ વાણી ઉથરે.....લાડુ.

લાડુભટ્ટનું લાડુ અવન,
ચકિત અન્યને કરે;
જે દિવસ ઉપવાસ કરે પણ,
લાડુ ગંજ મોઠવે.....લાડુ.

ઉત્તમ મોઠક મળે અન્યને,
તદપિ અર્થ નવું સરે;
દાળભાતનું અવલડું નયમ,
લાડુ ખાતાં હરે.....લાડુ.

કાણે ફરવા મોંડયો, પણ ચ-
મનલાલ જોવો થોડો ગાંજ્યો
નય ! શેઠેની ગાંજોની સંજ-
વિતતા યાદ આવતાં આ, દુસ્મન. જુની જેઠલા
પોપટને ગમે તે ભોગે ન જ છોડવો એવો
તેમણે નિશ્ચય કર્યો હતો !

હવે એમને નિરાંત વળી. સવારની થીત-
ળતા છતાં એમને સારીરે પરસેવાના, રેખાઓ

પાટલુન રંગી મુંઝવે હોય
આંખમાંથી આંસુની ધારા વહેતી હતી. હોયના
ચતા દર્દને લીધે કે એ હોયે લેખો લખી
વાચકપ્રજાની સેવા થોડોક વખત અંગતી
નુદિ સ્વકામ એ ખેદજનક વિચારને લીધે, તે
કહી શકાતું નથી !

થોડીવાર માથુસોની અવરજવર થક
યમ. સાક્ષરી ગભીરતા છોડી એમણે યુમે

શ્રીમનલાલ નમુંઝવાણી

શ્રીયુત "અરોહક."

ચિત્રકાર:

શ્રીયુત બદાણી.

"હે લહી મર, મરખ !"

રા. રા. સાક્ષરથી "અમનલાલ

દેસાઈ, બી.એ. ની બાપા સાક્ષરી ન હતી; તેમાં કોરતા હતી, ખીજવાટ પણ હતો. ગયે વર્ષે બી.એ. ની ઉપાધિ મેળવી ત્યારથી તેમના નામની આગળ 'રા. રા. સાક્ષરથી' શબ્દો કુદરતી રીતે ઉમેરાયા હતા. ગામના વૃદ્ધ જનો બધે 'ચીમનો' કહી બોલાવતા હતા. જાન ખાવાથી લાંબે વખતે દાંત કાળા પડ્યા બધે છે, અને એ સ્વરૂપ જોઈને તે હસી વધારે આવાંતું પરિણામ છે. નિયમસર ખવાય તો એ 'વસ્તુ' તરીકે ઓળખાય છે.

મુંદર પોપટ ખરીદ્યો હતો. સવારમાં શ્રીમનલાલ ખંગલે આવે ત્યારે એ મિત્રને ત્યાંથી પાંજરા સાથે પોપટને લઈને આવે એવો રોડે હુકમ કર્યો હતો. તે મુજબ પોપટનું પાંજરું લઈ શ્રીમનલાલ માનકલ પર બેસી રોડને ખંગલે

પિતા (સંકેશને): "તને મારતાં મને પોતાને બહુ દુઃખ થાય છે, પરંતુ તારા ઉપરના પ્રેમને લીધે મારે તેમ કરવું પડે છે."

કામરો: "હું કમળ છું કે હું તમારા નેટવર્કનો મોટો હોવ, નથી તમારા એ પ્રેમનો બંદી આપી શકતી."

અમનલાલે નંજરીકે આવીને હાથ લાંબાવ્યો કે તરત પોપટ ઉડીને સ્ટેજ ઉપરે જઈ પેઠા. અમનલાલે બે પગથીઆં ખીન નરત્યા : પણ પોપટ ત્યાંથી ચ ઉડ્યો. તે એમને રમાડતો હતો એમની સાક્ષરતાની, એમની પ્રતિજ્ઞાની ચ એણે દરકાર ન કરી ! કેવો બેદકર ! કેટલો બધો નિઃ

ખુર ?

હવે તો સીડાનો છેડો આવી લાગ્યો, પણ પોપટ સુધી હાથ પહોંચે એમ ન હતું. અમનલાલ સીડી છોડીને આગલ વધ્યા અને શાંભલાના આડા હાથમાં પગ ભેરવી બેઠા. દમયંતીએ હસને પકડવા ચાલાકી કરી હતી તેમ એમણેય જિમાન-

દની મદદ લઈ, મેણું કરી આખરે પોપટને સપડાવ્યો અને “ લધુ લાપવી કરી બપોનો પગ જાણ્યો. ” તેણે નારાજ થઈ ચાંચ મારી એમનો હાથ કાઢ્યો કરવા માંડ્યો, પણ અમનલાલ જોયો થોડો ગાંજ્યો નવ ! શેઠની મણોની સંભવિતતા યાદ આવતાં આ દુસ્મન બુની બેઠેલા પોપટને ગમે તે ભાગે ન જ છોડવો એવો તેમણે નિશ્ચય કર્યો હતો !

હવે એમને નિરાંત વળા. સવારની શીતળતા છતાં એમને શરીરે પરસેવાના રેખાંજ

વળ્યા હતા. પોપટને પકડવાનો ઉત્સાહ ટક્યો ત્યાં સુધી એ મહારથીની જેમ ઝુક્યા. પણ શત્રુને મહાત્મ કરતાં બધું શોર્ષ ખપી ગયું. એમની આંખે અંધારા આવવા માંડ્યા; સીલું પીછું દેખાવા માંડ્યું. અધોગતિ કરવાની નીચે ઉતરવાની એમની ઉત્સુકતા વધતી જતી હતી.

આવુસ્તાથી તે-

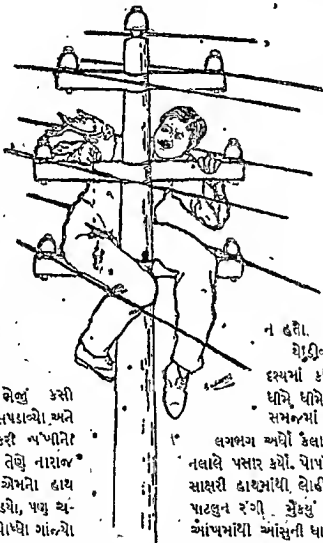
મણે પોપટ તરફ નજર રાખી, સીડીને અડાડવા પગ લાંબાવ્યો, પણ શાંભલા સિવાય બીજું કંઈ ત્યાં ન હતું. તેમણે નીચે નજર કરી. સીડી જમીન પર પડી હતી, પાંજર પણ ત્યાં જ હતું; પણ સાઈકલને ટ્રાઈ-ટાપી ન હતી. પેલો માણસ પણ દેખાતો

ન હતો.

થોડીવાર તે સંકેશથી આંદશ્યમાં કાંઈ સમજાયું નહિ. ધીમે ધીમે તેમની અસાધારણ સમજમાં બુધી વાત આવી !

લગભગ અર્ધો કલાક એ સ્થિતિમાં અમનલાલે પસાર કર્યો. પોપટ ચાંચ મારીને એમના સાક્ષરી હાથમાંથી લોહીની ધારા વહેતી કરી પાટલુન રંગી ચૂંકણ હતું. અમનલાલની આંખમાંથી આંસુની ધારા વહેતી હતી. હાથમાં ચતા દઈને લીધે કે એ હાથે લેખો લખી વાચકગ્રન્થની સેવા થોડાક વખત બંજવી નહિ શકાય એ બેદનક વિચારને લીધે, તે કબી-શકાતું નથી !

થોડીવાર માણસોની અવરજવર થઈ. સાક્ષરી ગંભીરતા છોડી એમણે છુમે

પાડી ધ્યાન ખેંચ્યું. એક જણે ઉદારતાથી યશે, સાધકલ ગઈ. તો બીજે ગઈ, કોટ સીડી પાછી ચાંબલા સાથે ટેકની આપી ટોપીની શી વિસાત ? પણ પોપટ કબજે થયો એમને નીચે ઉતારવામાં મદદ કરી. પોપટને એટલે ચમનલાલને સંતોષ હતો. શેઠની તેમણે પાછો પાંજરામાં પૂર્યો અને પાટલુનના ગાળો આવानी, નોકરી ખોવાની ચિંતા હવે ખીસામાંથી રૂમાલ કાઢી ધા ઉપર કામ ચલાવે. ટળી ગઈ હતી !

પાટો બાંધ્યો. એમની સાધકલના, કોટ-ટોપીના કે પેલા માણસના હજી દર્શન થયાં નથી. મળે તો એ વસ્તુઓનું શું કયું ? તે પૂછવાનો તેમનો વિચાર છે !

આર્ય અને પાશ્ચાત્ય કલા.

“ દેશ દેશના કલાના આદર્શો ભૂલ્યા હોય છે. કોઈ જડને પૂજે છે; કોઈ જડમાં રહેલા ચેતનને પૂજે છે; પાશ્ચાત્ય કલાની સાર્થકતા મનુષ્યનું અને હડાતનું બાહ્ય સ્વરૂપ આગેદ્યુત બતાવવામાં રહેલી છે; સૂક્ષ્મ દૃષ્ટિ સાથે તેમને કંઈ સંબંધ નથી. ત્યારે આર્ય કલાદાર, બાહ્ય સ્વરૂપ ન ભેતી આંતરદૃષ્ટિથી વિચારી પોતાના મનોગત ભાવોને મૂર્તિરૂપે બજાવે છે.

“ પાશ્ચાત્યોમાં દૃષ્ટિ-અવલોકન પ્રધાન છે, જ્યારે આર્યોમાં ધર્મભાવના પ્રધાન છે. બનેલું દૃષ્ટિબિંદુ ભૂલ્યા છે, અને આરાયો પણ ભૂલ્યા છે. આર્યોએ ઇશ્વર શક્તિની ભાવનાથી પ્રેરાઈ જ્ઞાન શિક્ષણ, ચિત્ર વગેરેમાં કૌશલ્ય બતાવ્યું હતું. હાલ પાશ્ચાત્ય કલાના પવને ખરી કલાને બાજી આઠ. બરના સ્વરૂપમાં ફેરવી નાખી છે.

“ આર્યોની દૃષ્ટિએ કલા જડવાદ તત્ત્વો; કલાની ઉપાસના એ સ્વૂલ પૂજા નથી; બલકાંડવાસીની બલપૂજા છે. કલા મિથ્યાસાર નથી, પ્રાપ્ત નથી; કલા પૂણ્ય છે. કલાનો રસ એ મદિરા નથી, અમૃત છે. એ રસની ભર્મોએ કેદની નથી પણ પરમ આનંદની છે.” સૌ. ચૈત-વળાલા મજસુદાર

x

x

x

x

રામા પરેલને એક બજાર લેવો હતો, પણ ત્રાસે પૈસા ન હતા. તે ગામના સાહુકાર વીરચંદ શેઠ પાસે ગયા અને નાણાં આપવાની માગણી કરી. શેઠ હજી “ નાણાં તો આપું, પણ એ નાણાં બ્યાજ સહિત બરપાઇ ન થાય ત્યાં સુધી બજાર પર માલિકી મારી જણાય ” રામા પરેલે કબુલ કર્યું અને રૂપિયા લીધા.

ચોટે દિવસે રામા પરેલ વીરચંદ શેઠ ત્રાસે પાછા આવ્યા અને પૂછ્યું: “ શેઠ ! બેલો બજાર મેં ખરીદ્યો તે કેળી માલિકીને વાર ?”

શેઠ—“ અલબત્ત, મારી માલિકીનો. રૂપિયા પાછા ન આપે ત્યાં સુધી મારો તેના પર સંપૂર્ણ દબ્બ છે. ગમે ત્યારે તે લઈ શકું, એ ભૂલશોજ નહિ.”

રામા પરેલે એક છટકાનો હમ ખેંચ્યો અને કહ્યું: “ બરોબર છે. હું પણ એમજ ધારતો હતો. મને લાગ્યું કે મારે તમને બજાર આપવી જોઈએ.”

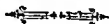
શેઠ—“ શી બજાર ?”

રામા પરેલ—“ એમ કે આજે સવારે બજાર ટેકરા પરથી ખાડીમાં પડી ગયો એની ડાખી લાગી ગઈ !”

વીરને વિદાય.

લેખક : શ્રીચુત મૂળજી આશાસમ વાગત.

રણે મહટા એ વીરા મારા,
 વધામણા દડિ આજ;
 મહારાં લાલીનાં શુભ્યાં તે બખતર,
 વીરા સજાઉં આજ.
 જો જો હગલું પાછા ભરતા;
 માની કુખ ઉજવજો;
 ખાંતે ખેલી સમરાંગણમાં,
 સ્વતંત્રતાને વરજો.
 લલતાં જોવા સમરાંગણમાં,
 મહારાં લાલીને ફેડ;
 રણે તકાડું રણમાં કરશે,
 વીરા શ્રી રણછોડ.
 અટારીએથી લાલી મહારાં,
 રણખેલન એ જોશે;
 જોઈ મહારાં એ રણ ખેલન,
 મનડું એવું મહારો.
 ખેલ કરી એ પુરા બહેલા,
 વીરા પાછા વળજો;
 વીસયાં મોઢાં જોલી ફેરાં,
 ધારી ધારી જોજો.

પુરાણ પુરૂષોત્તમે મને આપેલી પ્રસાદી

(રવ. સૌ. માણેકબાઈ હદાનજી કવિની નોંધપોથી ઉપરથી)

રાજકોટ સ્ત્રીસુબોધિની સભાનાં સ્થાપક અને જ્ઞાનરશી સેક્રેટરી, “ મહિલા સંસાર, ” “ સુખરૂપ સ્ત્રી સંસાર, ” “ મહિલા પ્રબોધિની ” તથા “ શ્રદ્ધા સુવિચારમાળા, ” વગેરેનાં સંપાદક સૌ. માણેકબાઈ હદાનજી કવિએ “ પુરાણ પુરૂષોત્તમે મને આપેલી પ્રસાદી ” એ નામે લેખ શરૂ કરેલો, તે તેમનાં અચાનક અવસાનથી અપૂર્ણ રહેતાં તેમનાં કેટલેક ભાઈ ભ્રાત્ર આપીએ છીએ.

ભગવાનની ભક્તિપૂજા.

પ્રદક્ષાદ વગેરેએ પુત્રભાવથી, અર્જુનાદિએ સખાભાવથી, દુલસીદાસે જગદીશ્વર ભાવથી, ચૈતન્યે પ્રાણેશ્વર ભાવથી, મીરાંબાઈએ અને ગોપીબાઈએ પતિભાવથી અને રાંકરાચાર્યે આત્મભાવથી ભગવાનની ભક્તિપૂજા કરી હતી.

અભયદાન જ સર્વોત્તમ દાન.

હુદિમાન મનુષ્યો જુનિદાન, અન્નદાન, અને ગૌદાન જેવાં મહા દાન કરતાં પણ અભયદાનને શ્રેષ્ઠ ગણે છે, માટે પ્રાણી માત્ર જેથી ભય રહિત થાય તેવું વર્તન રાખવું.

આગલો જમાનો.

આર્યોના સંસ્કારી જમાનામાં પ્રજા ધર્મમાં એવી દૃઢ હતી કે કોઈ મનુષ્ય બાળક અવસ્થામાં મરણ પામવું નહિ, તેમ કોઈ યુવાવસ્થામાં આવ્યા વિના સંસારધર્મમાં પડવું નહિ. વળી ધન (પગાર) લઈને શરૂ વિદ્યા ભણાવતા નહિ.

ધૃતરાષ્ટ્રને એકસો એક પુત્રો થયા કહેવાય છે, તેમાં વણિક માતાને ઉદરે “યુયુત્સુ” જન્મ્યા હતા.

પુત્રીનો વંશ અને પ્રકૃતિની પ્રતિષ્ઠા.

દક્ષ પ્રજાપતિ અપુત્ર હતા. તેથી તેણે પોતાની પુત્રીએને પુત્રિકા ધર્મથી પરણાવી હતી, અને તે કન્યાએને પેટે જે બાળકો અવતર્યા તે દક્ષ પ્રજાપતિનાં ગણાયાં.

રતિ, પ્રીતિ અને ધર્મ એ ત્રણેનો આધાર સ્ત્રી ઉપરજ રહેલો છે. સ્ત્રી એ એક પવિત્ર સનાતન ક્ષેત્ર હોવાથી તેને વિષે પુરૂષનો આત્મા પુત્રરૂપે જન્મે છે. મહા મોટા ઋષિઓ પણ સ્ત્રી વગર સંતાન ઉત્પન્ન કરવાને સમર્થ નથી, અર્થાત, પુરૂષ પ્રમાણે પ્રકૃતિની પ્રતિષ્ઠા શાસ્ત્રસિદ્ધ છે.

સત્યનો મહિર્મા.

હજાર અશ્વમેધ કરતાં સત્ય જ વધે છે. સત્ય વચન સમ હોય કે વિષમ હોય, પણ તે સર્વ વેદોનું અધ્યયન કરવા બરાબર છે. સત્ય સમાન કોઈ વસ્તુ ઉત્પન્ન નથી, અને સત્યથી કોઈપણ વસ્તુ વધારે તીવ્ર નથી. સત્ય એજ પરબ્રહ્મ અને સત્યજ ઉત્તમ નિયમ છે.

શુકાચાર્યે પોતાની પુત્રીને કોધ નહિ કરવા કહેલો બાધ.

જે પુરૂષ હમેશાં પરનિંદાને સહન કરે

૨૪. સ્રી. માણેકમાઈ કંઠાનછે કવિ.

(હરિચીત).

સંસારમાં સનારિતા સદ્ગુણી જે ચાલો બાં
નિજ વત્તને ગાફી લાંબી જાતે કલા સંભાળાં
ગીદાં મુવાસિત સુખનની તે માણ વળિ અર્પણ કર
સંયરી માણેક સ્વર્ગમાં આદર્શ શ્રી ગુણસુદરી

છે, તેણે જ હે દેવયાનિ ! આ સર્વ જગતને બ્રહ્મ છે. વળી જે ઉજ્જગતા ક્રોધને વશ રાખે છે, તેજ હિતમ છે અને જે મનુષ્ય હિમન થયેલા ક્રોધને શાંત રીતિથી હમા વડે નિવારે છે, તેણે જ આ સર્વ જગતને બ્રહ્મ છે એમ જાણવું. જે મનુષ્ય ક્રોધને મારે છે, પરિનિદાને સહન કરે છે, તથા સામે મનુષ્ય તપી ગયા છતાં પણ જે તપીતા નથી, તે ચારે પુરુષાર્થ અવશ્ય પાત્ર છે. જે માણસ દરેક માત્રે સો વસ્તુ સુધી પરિશ્રમ વેળે પિતૃવશ કરે છે, તેનાં કરતાં પણ જે માણસ કામ દિવસ ક્રોધ કરતો નથી, તેને શ્રેષ્ઠ જાણવો.

રાજપુત્રી સમિષ્ટા.

વૃષપર્વા રાત્રની પુત્રી સમિષ્ટા અને શુક-પુત્રો દેવયાની આ બેડ મેનપણીએ વચ્ચે સદૃશ વાતમાં હસલ થયો, તેમાં રાજપુત્રી સમિષ્ટાએ અભિમાનના આવેશમાં દેવયાનીને કહ્યું કે, " તારા પિતા તો માંગણ છે, ને માંગણુની પુત્રી તું દરિદ્રી છે. " આ વચન કહેવાનું પરિણામ એ આવ્યું કે એક હંમર દાસીએ સાથે છુટી તરીકે દેવયાનીની સેવામાં સમિષ્ટાને હમેશાં હામર રહેવું પડ્યું.

રાજપુત્રી સમિષ્ટા અને શુકાચાર્યની પુત્રી દેવયાનીની જે ખામત ઉપર ધણી તે વધારે સ્પષ્ટતાથી સમજવામાં આવે એમ ધારી વધુ વિગત માટે નીચે લખું છું :

એક વખત એવું જન્મ્યું કે આ જન્મે સખીએ અન્ય સખીએ સાથે સ્નાન કરવા ગઈ, અને કંઈ મુકેલાં કપડાં પવનથી ઉડી જઈ સર્જનાં ભેગાં થઈ ગયાં. જ્યારે સહુ જાગીડા કરી જતા ત્યારે સામેનાં વસ્ત્રો ઓગળી પહેરવા માંડ્યા; તે વખતે ભૂલથી દેવયાનીનું વસ્ત્ર સમિષ્ટાથી પહેરાઈ ગયું, તેથી તેણે દિગ્ભીર થઈ સમિષ્ટાને કહ્યું કે, " તારે પૂજવા યોગ્ય આચાર્ય પુત્રી છું. મારું વસ્ત્ર તારાથી પહેરાય નહિ. આના

પરિણામમાં એકમંક વચ્ચે ખાલાચાલા નાનું છેવટે કલેરા થતાં દેવયાની પોતાના પિતાને કહીને વૃષપર્વા રાત્રના ગામમાં નહિં રહે-વનો હડ લઈ બેઠી. ત્યારપછી વૃષપર્વા રાત્ર દેવયાનીના મનનું સમાધાન કરી અરુણી દેવયાની જે કહે તે કરવા કશુંક થયા, ત્યારે દેવયાનીએ એવી માગણી કરી કે, " એક હંમર દાસીએ સાથે સમિષ્ટા મારી દાસી થઈને રહે અને મારા પિતાં મને જ્યાં પરણાવે ત્યાં મારી પાછળ દાસીએ સહિત આવે. " પોતાના પિતા વૃષપર્વાના કહેવાથી પિતૃભક્ત પુત્રી સમિષ્ટાએ આ વાત કહીને છરી.

માત્ર એક પહેરવાનાં લુગડાં બદલાવાથી આવું પરિણામ આવ્યું, ત્યારે આજે તો એકમેકનાં વસ્ત્રો માંગીને પહેરે છે. જમાનાની એ પણ ફેરફાર. વળી ઉપર કહ્યા પ્રમાણે ક્રોધને વશ ન કરવાનું પરિણામ.

ઘ્યાણા પાળે તેજ શુવરાજ.

નહુપ રાત્રના પુત્ર થવાતિને પાંચ પુત્રો હતા. તેમાં સૌથી મોટા યદુ અને સૌથી નાના પુર. ખીજા મોઢને ગાદી વારસ નહિં કરાવતાં નાના પુત્ર પુરનેજ રાજગાદીનો અભિષેક કરવા રાત્રની ધવજ થતાં આજ્ઞાએ અને ચાર વળોએ રાત્રને કહ્યું કે, " યદુ મોટો છે, તેને પડતો મુછાને પુરને રાજગાદી રાત્રે મારે આપો છો ? તમારો જ્યેષ્ઠ પુત્ર તો યદુ છે, તે પછી તુર્વગુ, તે પછી દુશ્યુ, તે પછી અનુ અને સૌથી નાનો પુર છે. આ બધા મોઢાંએને તથા હમને નાનો પુત્ર રાજગાદીને આટે કેવી રીતે યોગ્ય જણાય ? અમારે જે કહેવાનું છે, તે આજ છે. તરે તમે ધર્મ પ્રમાણે વ્યવસ્થા કરો. "

થવાનિ રાત્રએ કહ્યું કે, " હે આજ્ઞા પ્રમુખ સર્વ પ્રજા ! હું જ્યેષ્ઠ પુત્રને કહી પણ રાત્ર જાણવાનો નથી, તેનું મારું સાંભળે. મારા મોટા દીકરા યદુએ મારી

આજ્ઞાઓ પાળી નહોતી, તેથી તે વિગે-વિદ્વા-
નોનોજ મત છે કે જે પિતાને પ્રતિકુલ હોય
તે પુત્રજ કહેવાય નહિ. પુત્ર તો તેજ કહેવાય,
કે જે માતા પિતાનાં વચન પાળે, તેમના
હિતમાં રહે તે તેમને અનુકુળ વર્તે. યદુ અને
અન્ય પુત્રોએ મારી સારી પેઠે અવગણના કરી
છે, માત્ર નાના પુરુષે આજ્ઞા માની, મારાં વ-
ચનને માન આપી, મારાં મનની ઇચ્છાઓ પૂર્ણ
કરી છે. વળી કવિના પુત્ર શુકે પોતે અને વર
આપેલો છે કે “જે પુત્રતમારી આજ્ઞાને અનુ-
સરે તેનેજ તમે રાજગાદી ઉપર બેસાડજો. આ
ઉપરથી હું જ્ઞાતિ મળત તમે પ્રગળે વિનંતિ કરે
છું કે, આ પ્રમાણે પુરુષો રાજગાદી ઉપર હક
હોવાથી તેનો રાજ્યાસન ઉપર અભિષેક કરો.”

પ્રત્યક્ષનોએ ઉત્તર આપ્યો કે, “હે
રાજા, જે પુત્ર શુણ્ણસંપન્ન હોય માતાપિતાના
હિતમાં સદા તત્પર રહેતો હોય, તે નાનો
હોય તો પણ શ્રેષ્ઠ ગણાય, અને તે સર્વ
સુખકર યશ્તુ ગ્રહણ કરવા યોગ્ય છે. જેણે
તમારે પ્રિય કરેલું એવો આ પુરુષ આ રાજ્યને
યોગ્ય છે. વળી શુકેવં પણ વરદાન છે, એટલે
અગ્રે ઉત્તર આપવાને શકિતમાન નથી.”

એ પ્રસંગે નગર તથા દેશના લોકોએ
મહાન રાજાના પુત્ર યથાતિ રાજ્યને અનુમતિ
આપી એટલે તેમણે તે વખતે પોતાના
પ્રિય પુત્ર પુરુષો રાજગાદી ઉપર અભિષેક કર્યો.
પુરુષે રાજ્ય આપ્યું પછી વનવાસની દીક્ષા
લઈ બ્રાહ્મણો અને તપસ્વીઓ સાથે રાજ્ય
નગરમાંથી ચાલી નીકળ્યો. યદુના પુત્ર યાદવ
યથા, પુર્વસુતા યવન, દુહિતા બોજ, અનુના
મહેચ્છ અને પુરથી પૌરવ વંશ આજ્ઞો.

યથાતિએ પોતાના પુત્ર પુરુષને આપેલો
ઉપદેશ.

યથાતિ રાજ્યે વનમાં જતાં જતાં પુરુષે
ઉપદેશ આપી કહ્યું કે, “ગંગા અને યમુ-
નાની વચ્ચેનો ગંધો પ્રદેશ તારો છે, અને

તેજ ખરેખર પૃથ્વીનો મધ્ય પ્રદેશ છે. તેની
આસપાસના દેશો ઉપર તારા ભાઈઓનો
અધિકાર છે. ક્રોધીઓથી અક્રોધી શ્રેષ્ઠ છે.
કડોર વાણી બોલવી નહિ અને મર્મ વચન
કોઈને પણ કહેવાં નહિ. નિત્ય આર્થ પુર-
વો જાળવું આયરણ રાખવું, અને સદા
મધુર વાણી બોલવી. જે માણસ પોતાનાં
વખાણ પોતે કરે છે, તે સર્વને આ બ્રહ્મિના
નરકભોગની પ્રાપ્તિ થાય છે.”

સ્વર્ગે જવાના સાત માર્ગ.

પોતાના પુત્રને બોધ આપતાં યજ્ઞી
તેમણે કહ્યું કે, “સ્વર્ગે જવાનાં મોટાં સાત
માર્ગ છે. દાન, તપ, શમ, દમ, લજ્જા,
સરલપણ અને સર્વ પ્રાણી ઉપર દયા. આ
સાત રીતેજ સ્વર્ગ પ્રાપ્ત થાય છે, એમ
સાધુ પુરુષો કહે છે. યજ્ઞી સાધુ પુરુષો એમ
પણ કહે છે કે જે મનુષ્ય અભિમાન કરે છે,
તેનાં સર્વ તપ, મત અને પુણ્યનો નાશ થઈ
તેનો પોતાનો નાશ પણ જલદી થાય છે,
માટે અભિમાનને સદા ત્યાગ કરવો.”

વિદ્યાર્થી બ્રહ્મચારીને સિદ્ધિની પ્રાપ્તિ.

વિદ્યાર્થીએ કેમ વર્તવું, કે જેથી તેને
સિદ્ધિની પ્રાપ્તિ થાય? શુરુ જગદે આજ્ઞાને,
ત્યારે તેમની પાસે જઈ અધ્યયન કરવું, તેમ-
ની નિરંતર આગમાં રહેવું, નમ્રતા રાખવી,
ધનિઓનો નિગ્રહ કરવો, ધીરજ ધરવી, સર્વ
કાર્યમાં સાવધ રહેવું અને પોતાના અધ્ય-
યનમાં ચિત્ત આખવું. આ પ્રમાણે વર્તનાર
વિદ્યાર્થી બ્રહ્મચારીની સિદ્ધિને પામે છે.

દોહિતોએ યથાતિ રાજ્યને કરેલો ઉદ્ધાર.

એક વખત સુવર્ણ રથમાં બેસી સ્વર્ગે
ચીધાવતાં યથાતિ રાજ્યે પૂર્વ જન્મની વાત
કરતાં પોતાના દોહિતોને કહ્યું કે, મેં કોઈ
દિવસ પણ એક પણ વાક્ય અસત્ય કહેલું
નથી; કારણકે સાધુ પુરુષો સત્યનેજ વખાણે
છે. હું અષ્ટક વસુમાનને અને પ્રતર્દનને

અને તેને મેં જે કહ્યું છે તે સત્યજ છે. સર્વ લોકો પ્રાપ્તિઓ, દેવો વગેરે જેઓ પૂજાય છે, તેઓ સત્યને લીધેજ છે. આ પ્રમાણે પોતાના ત્રણે દોહિત્રોને બોધ આપેલાં હોવાથી તેઓ શ્રેષ્ઠ નીવડ્યા. અને પોતાના માતામહને તારી દીધો.

પુરુષશતું વર્ણન.

પુરુષશમાં હસ્તિ નામે રાક્ષસ થયો. તેણે જે નગર વસાવ્યું હતું, તેનું નામ તેના ઉપરથી હસ્તિનાપુર પાડ્યું હતું. હસ્તિ રાક્ષસ ત્રિગત રાક્ષસની યશોધરા નામની કન્યાને પરણ્યો હતો.

મહા સમર્થ શાંતનુ.

પ્રતિપ નામનો રાક્ષસ શિબિ રાક્ષસી સુનંદા નામે કન્યા સાથે પરણ્યો હતો, અને સુનંદાને દેવાપિ, શાંતનુ અને બાહ્લિક નામે ત્રણ પુત્રો થયા હતા. આ ત્રણમાંનો દેવાપિ બ્રાહ્મણસ્થાપીજ વનમાં જતો રહેવાથી શાંતનુને રાક્ષસ મૃત્યું. આ રાક્ષસના સંબંધમાં પ્રાચીન લોકો કહે છે કે તે જે જે જીવ્યું વસ્યું, સ્પર્શ કરતો તે સર્વને સુખ શાંતિ ઉપજાતી, ને તેથીજ તેનું નામ શાંતનુ પડ્યું હતું. શાંતનુનું લગ્ન બગીરથ રાક્ષસી ગંગા નામે કન્યા વેરે થયું હતું. તેનાથી દેવવ્રત નામે પુત્ર થયો, પણ એ પુત્રનું પાછળથી ભીષ્મ એવું નામ પડ્યું હતું.

દેવવ્રત, ભીષ્મ અને વળી ગંગાના પુત્ર તેથી ગાંગેય એવાં જુદાં જુદાં નામથી તેઓ વળી ઓળખાય છે. આ દેવવ્રત પૂર્વે લો નામના વસુનેા અવતાર છે. તેઓ આ અવતારમાં શાંતનું પિતા અને ગંગા માતાથી ઉત્પન્ન થયા.

દેવો અને રાક્ષસો જેનું પૂજન કરે છે, એવા ધર્માત્મી શાંતનુ રાક્ષસ સત્યવક્તા તરીકે ઘણી ખ્યાતિ પામ્યા હતાં. સર્વ ધર્મ પાળનારાઓમાં શ્રેષ્ઠ એવા આ ધર્મી

રાક્ષસો સર્વ રાક્ષસોએ મહારાક્ષસધિરાજના પદ ઉપર અભિષેક કર્યો હતો, અને એના અધિપતિપણા નીચે સર્વ રાક્ષસો બપ શોક અને અનેક પ્રકારની પીડાઓ તથા ચિંતાઓથી મુક્ત થયા હતા. કોઈને સ્વપ્નામાં પણ દુઃખનો અનુભવ થતો નહિ. શાંતનુના રાક્ષસમાં યજ્ઞ, દાન, વગેરે ધર્મક્રિયાઓ સૌ સારી રીતે સમજીને કરતા. ક્ષત્રિઓ બ્રાહ્મણોની સેવા કરતા અને વૈશ્યો નિત્ય ક્ષત્રિઓને અનુસરતા. વળી બ્રાહ્મણો અને ક્ષત્રિઓને વિષે અતુરકત રહેનાર શ્રદ્ધે પણ વૈશ્યાદિકની સેવા કરતા. વળી એ શાંતનુ રાક્ષસ કુરુઓની રાક્ષસાની હસ્તિનાપુરમાં રહેતા અને સમુદ્ર પર્વત આખી પૃથ્વીનું સામ્રાજ્ય ભોગવતા હતા. તે કોઈના ઉપર રાગદ્વેષ રાખતા નહિ. ચન્દ્રની પેઠે તેનું દર્શન સુખ આપનાર હતું. સૂર્યના જેવા તે તેજસ્વી, વાસુના જેવા વેશ્વરાળા, યમરાક્ષસ જેવા ક્રોધાધમાન, અને પૃથ્વીના જેવી ક્ષમાવાળા હતા. રાક્ષસરાક્ષસ રાક્ષસમાં સત્ત્વ વાણી સ્વાભાવિક રીતે બોલાતી અને સર્વનાં મન દાન ધર્મમાં લાગેલાં રહેતાં.

શ્રી વિષેનો અભિલાષ ત્યાગ કરી આ રાક્ષસે છત્રીસ વર્ષ વનમાં ગામ્યાં હતાં. તેમનો પુત્ર વસુ પણ તેમના જેવો રૂપવાળો, આચાર પાળનાર, તેમજ નેવાં આચરણ વાળો, તથા ખ્યાતિવાળો થયો. વળી તે અસ્ત્રવિદ્યામાં કુશળ, અને બધા રાક્ષસોના કરતાં અધિક બળવાન, મહા સત્ત્વશીલ, મહા વીર્યવાન અને મહાસ્થી હતો.

એક દિવસે શાંતનુ રાક્ષસ ગંગાના તટ ઉપર ફરતા હતા, ત્યારે તેમણે ગંગાનું જળ મુકાઈ ગયેલું દીઠું. આથી વિચાર કરવા લાગ્યા કે ગંગાનો પ્રવાહ પ્રથમના જેવો હમણું કેમ વહેતો નથી? તેના કારણની શોધ કરતાં સુંદર આકૃતિવાળા, રૂપવાન, દૃઢ શરીરવાળા, દિવ્ય અસ્ત્ર હાથમાં ધારણ કરીને

ઉભેલા, ઇન્દ્ર સરખા તેજસ્વી કુમારને તીક્ષ્ણ બ્રાણ્યથી ગંગાના પ્રવાહને રોકીને ઉભેલા બેતાં તેનાં એ અમાનુષિક કર્મથી ધણી વિસ્મય થયા. આ બાળક જ્યારે જન્મ્યો હતો, ત્યારે શાંતનુ રાજાએ તેને દીકો હતો, પરંતુ શાંતનુ રાજા આ વખતે તે પોતાના પુત્રને બ્રાણ્યી શક્યા નહિ. પછી શાંતનુને માયાથી મોહિત કરીને કુમાર અંતધાન થઇ ગયો. આથી શાંતનુ રાજાને ધણી શંકા થઇ, તેથી તેણે ગંગાને કહ્યું કે હે ગંગા, એ જો કુમાર તું મને ફરીથી દેખાડ. આ સાંભળી ગંગા સુંદર રૂપ ધારણ કરી આબ્રુણ્યથી શય્યાપારેલા પેલા બાળકને પોતાના હાથમાં લઇને ત્યાં આવી અને રાજાને બતાવ્યો. ગંગા બોલી: હે રાજા, તમારાથી મને જે આશ્ચર્ય પુત્ર થયો હતો, તેજ આ પુત્ર છે. તેને મેં ઉછેરીને મોટા કર્યો છે. સર્વ અસ્ત્રશસ્ત્ર વિદ્યા બ્રાહ્મનાર આ ઉત્તમ પુત્રને હે ભારત ! તમારે ઘેર લઇ જાઓ. આ નીચવાન કુમાર વસિષ્ઠ મુનિની પ્રાસેથી અંગ-એક વિધવા બહેનને મદદ.

રહિત વેદ બહુ છે, અસ્ત્રવિદ્યા કુશળ છે, મુદ્ધમાં ઇન્દ્રના જેવો છે, અને ધનુર્ધારી છે. હે રાજા, દેવો અને દાનવોમાં તે માનીતો છે, અને શુક્રાચાર્ય જે શાસ્ત્રો જાણે છે, તે સર્વ એને આવડે છે. વળી અસુર અને સુર જેને નમસ્કાર કરે છે એવા બૃહસ્પતિ જે જે શાસ્ત્રો જાણે છે, તે બધાં તેને સાધ્ય છે, તેજજ લાગવું મુનિ અને પરશુરામ જે જે અસ્ત્રવિદ્યા જાણે છે, તે સર્વ આ તમારા મહાત્મા પુત્રમાં નિરંતર વાસ કરે છે, માટે હે શરતીર રાજા ! રાજધર્મમાં કુશળ, મહા ધનુર્ધારી આ મારા કીરપુત્ર હું તમેને આપું છું, નેતે તમે ઘેર લઇ જાઓ.

શાંતનુ ગંગાના કહેવાથી તે તેજસ્વી કુમારને લઇ પોતાને ઘેર આવ્યા અને પોતાની સર્વ મનોવાંછનાઓ પૂર્ણ થઇ એમ મનમાં માનવા લાગ્યા. તે પછી એ રાજાએ સધળા પારવોને બોલાવી આ મહાત્મા પુત્રનો મુવરાજના પદ ઉપર અભિષેક કર્યો.

મરહુમ મી. એમ. ઇ. દેસાઈ, જેમણે નવી રચના "સરસ્વતી" ચરમો શોધી કાઢ્યો હતો, તેમણે બદામીની પતરી અને સળી બનાવવાનો સંચો પણ બનાવ્યો હતો. એ લાઇ થોડા માસ ઉપર મરણ પામ્યા છે, અને તેમનાં વિધવા પત્ની ગં. સ્વ. સરસ્વતી બાઈ. જેન્સાં વચવાનો ધંધો કરી પોતાનું સંસ્કારન ચલાવે છે. સંચો લાકડાનો બનાવેલો છે અને તેમાં સળી પડે એવું બહુ પાત્ર જડી લીધું છે. કીમત માત્ર બાર આના છે. ધારગઢ વપરાસની ચીજ ખરીદીએ વિધવા બહેનને પોતાનું પ્રામાણિક શુભરાત મેળવવાની મદદ કરવાની દરેકની ફરજ છે. તેમનું સરનામું: "જમનાદાસ નિલોત્પન્નદાસનું માન, પારેખ વાડી સામે, ગીરગામ બેઠું રોડ, મુંબાઈ, ૪" છે.

એક માણસની પાસે ધણી પાડોં હતા. તે થોડા માંદા થાય ત્યારે તેમની દવા પણ કરી નજીતો. એક દિવસ એક માણસ એ થોડાવાળાના ઠાકરા પાસે આવ્યો અને પૂછ્યું "ઠાકરા ! ને કોઇ થોડો માંદો થઇ બેઠો તો તારે બાપ શું કરે છે ?"

ઠાકરાએ જરા વિચાર કરીને સાચો જવાબ પૂછ્યો: "તમે કેવી માંદગી માટે પૂછો છો ? સાધારણ માંદગી કે સંખત ?"

"અરે ! ભયંકર રોગ થયો હોય તો." પેલાએ કહ્યું.

"ને થોડો સાધારણ માંદો હોય તો મારા બાપ તેને દવા આપે છે, બહુ માંદો હોય તો વેચી દે છે !" ઠાકરાએ જવાબ દીધો.

અને તેને મેં જે કહ્યું છે તે સત્યજ છે. સર્વ લોકો ઋષિઓ, દેવો વગેરે જેઓ પૂજન્ય છે, તેઓ સત્યને લીધેજ છે. આ પ્રમાણે પોતાના ત્રણ દોહિત્રેને બોધ આપેલો હોવાથી તેઓ શ્રેષ્ઠ નીવડયા. અને પોતાના માતામહને તારી દીધો.

પુરુષશતું વર્ણન.

પુરુષશતો હસ્તિ નામે રાજા થયો. તેણે જે નગર વસાવ્યું હતું, તેનું નામ તેના ઉપરથી હસ્તિનાપુર પાડ્યું હતું. હસ્તિ રાજા ત્રિગર્ત રાજાની યશોધરા નામની કન્યાને પરણ્યો હતો.

મહા સમર્થ શાંતનુ.

પ્રતિપ નામનો રાજા શિષિ રાજાની સુનંદા નામે કન્યા સાથે પરણ્યો હતો, અને સુનંદાને દેવાપિ, શાંતનુ અને બાહ્લિક નામે ત્રણ પુત્રો થયા હતા. આ ત્રણમાંનો દેવાપિ આસ્વાવસ્થાથીજ વનમાં જતો રહેવાથી શાંતનુને રાજ્ય મળ્યું. આ રાજાના સંબંધમાં પ્રાચીન લોકો કહે છે કે તે જે જે જીર્ણ વસ્તુને, સ્પર્શ કરતો તે સર્વને સુખ શાંતિ ઉપજાતી, તે તેથીજ તેનું નામ શાંતનુ પડ્યું હતું. શાંતનુનું લગ્ન ભગીરથ રાજાની ગંગા નામે કન્યા વેરે થયું હતું. તેનાથી દેવવ્રત નામે પુત્ર થયો, પણ એ પુત્રનું પાછળથી બીજા એવું નામ પડ્યું હતું.

દેવવ્રત, બીજા અને વળી ગંગાના પુત્ર તેથી ગંગેય એવાં જુદાં જુદાં નામથી તેઓ વળી જોઈપાયા છે. આ દેવવ્રત પૂર્વે ઘો નામના વસુનો અવતાર છે. તેઓ આ અવતારમાં શાંતનું પિતા અને ગંગા માતાથી ઉત્પન્ન થયા.

દેવો અને રાજાઓ જેનું પૂજન કરે છે, એવા ધર્મોભી શાંતનુ રાજા સત્યવ્રતા તરીકે ઘણી ખ્યાતિ પામ્યા હતાં. સર્વ ધર્મ પાળનારાઓમાં શ્રેષ્ઠ એવા આ ધર્મો

રાજાને સર્વ રાજાઓએ મહારાજાધિરાજના પદ ઉપર અભિષેક કર્યો હતો, અને એના અધિપતિપણા નીચે સર્વ રાજાઓ ભય શોક અને અનેક પ્રકારની પીડાઓ તથા ચિતાઓથી મુક્ત થયા હતા. કોઈને સ્વપ્નામાં પણ દુઃખનો અનુભવ થતો નહિ. શાંતનુના રાજ્યમાં યજ્ઞ, દાન, વગેરે ધર્મક્રિયાઓ સૌ સારી રીતે સમજીને કરતા. ક્ષત્રિઓ બ્રાહ્મણોની સેવા કરતા અને વૈશ્યો નિત્ય ક્ષત્રિઓને અનુસરતા. વળી બ્રાહ્મણો અને ક્ષત્રિઓને વિષે અનુરક્ત રહેનાર શુદ્રો પણ વૈશ્યાદિકની સેવા કરતા. વળી એ શાંતનુ રાજા કુશ્યપની રાજધાની હસ્તિનાપુરમાં રહેતા અને સમુદ્ર પર્વત આખી પૃથ્વીનું સામ્રાજ્ય ભોગવતા હતા. તે કોઈના ઉપર રાગદ્વેષ રાખતા નહિ. ચન્દ્રની પેઠે તેનું દર્શન સુખ આપનાર હતું. સૂર્યના જેવા તે તેજસ્વી, વાયુના જેવા વેગવાળા, યમરાજાના જેવા ક્રોધાવમાન, અને પૃથ્વીના જેવી ક્ષમાવાળા હતા. રાજાધિરાજના રાજ્યમાં સત્ત્વ વાણી સ્વાભાવિક રીતે બોલાતી અને સર્વનાં મન દાન ધર્મમાં લાગેલું રહેતાં.

સૌ વિધેતા અભિલાષ ત્યાગ કરી આ રાજાએ છત્રીસ વર્ષ વનમાં ગાળ્યાં હતાં. તેમનો પુત્ર વસુ પણ તેમના જેવા રૂપવાળો, આચાર પાળનારો, તેમના જેવા આચરણ વાળો, તથા ખ્યાતિવાળો થયો. વળી તે અસ્ત્રવિદ્યામાં કુશળ, અને બધા રાજાઓના કરતાં અધિક બળવાત, મહા સાત્ત્વશીલ, મહા વીર્યવાન અને મહારથી હતા.

એક દિવસે શાંતનુ રાજા ગંગાના તટ ઉપર કરતા હતા, ત્યારે તેમણે ગંગાનું જળ સુકાઈ ગયેલું દીધું. આથી વિચાર કરવા લાગ્યા કે ગંગાનો પ્રવાહ પ્રથમના જેવા હમણાં કેમ વહેતો નથી? તેના કારણની શોધ કરતાં સુદર આશ્રિવાળા, રૂપવાન, દૃઢ ચરીરવાળા, દિવ્ય અસ્ત્ર હાથમાં ધારણ કરીને

ભૂંડાનેાં ભૂંડા બદલા.

(એક બાળવાર્તા.)

માએ ક શહેરમાં કા-
ગ **અ**નિલાલ તથા લેખક: ચિ. વિનયલાલ અમૃતલાલ દેસાઈ.
છગનલાલ નામના બે છોકરા રહેતા હતા.
તેઓને એક બીજા તરફ ધણેજ પ્રેમ
હતો. તેઓ ધણા વખતથી ભાઈબંધ હતા.
કાન્તિલાલ પેસાદારને દિકરા હતા. તેની
વૃત્તિ હંમેશાં કામનું બહુ કરવા તરફ દોરાતી
હતી. છગનલાલ એક ગરીબ માણસનો દિકરા
હતો. તે ધણેજ ખરાબ, એકલપેટા, ખાખ
તેનું બેદિ તેવો અને ભુલો હતો. તેનું લક્ષ
હંમેશાં બીજાનું જોડું કરવા તરફ દોરતું હતું.
એક વાર તે બે મિત્રો પરમેશ્વરની કુદ-
રતી રચના જોવાને વનવગડામાં ચાલી
નીકળ્યા. કાન્તિલાલે અઝીબંધ કોરાં કડકડતાં
કપડાં પહેર્યાં હતાં. છગનલાલે પોતે ફાટલાં
તુટેલાં કપડાં પહેર્યાં હતા. તેણે કાન્તિલાલને
શેઠમાં જોઈ, તેને પોતાને મનમાં ધણેજ
અસંતોષ થયો અને પોતાના મિત્રની
અદેખાઈ કરવા લાગ્યો. તેણે કાન્તિલાલને
કહ્યું કે “ભાઈ તમારી પાસે એક
માગવાનું છે.” કાન્તિલાલે કહ્યું “ભાઈ
મારાંથી બની શકે, એવું હોય તો
આપીશ.” છગનલાલે માગ્યું: “ભાઈ મને
તમારા કપડાં ચોડીવાર પહેરવા દો.”
કાન્તિલાલ બોળો અને ઉદાર દિલનો માણસ
હતો તેથી તેણે એકદમ પોતાનાં કપડાં કાઢી
આપ્યાં. છગનલાલે તે પહેર્યાં. આ કપડાં પહેર્યાં
કે તરતજ તેની શુદ્ધિ બગડી.

તેણે પોતાના મિત્રને કહ્યું કે “ભાઈ
પાણીની તરસ લાગી છે તેથી આપણે ચાલો

આ પાસેના કુવે જઈ-
એ. ” તેઓ કુવા આ-
ગળ આવી પહોંચ્યા. બન્ને જણ કુવાનો
ચાળા ઉપર બેઠા. છગનલાલે એકદમ પંઝ-
વાડેથી કાન્તિલાલને ધક્કો માર્યો અને પછીથી
પોતે પોતાને ઘેર ચાલી નીકળ્યો.
કાન્તિલાલ લયડીયાં ખાતો ખાતો પડ્યો.
તે વડની અંદર બે ભૂત રહેતાં હતાં. તેઓ
તે વખતે અંદરઅંદર વાતો કરતાં હતા.
પહેલાએ પૂછ્યું:—તમે હાલમાં કયાં છો ?
બીજાએ જવાબ આપ્યો “હું હાલમાં એક
એક અમીરની છોકરીને વળગ્યો છું.”
પહેલાએ તેને પૂછ્યું: “કોઈ પણ માણસ
તમને નસાડી મુકવાને ઇચ્છે તો તમને તે કેવી
રીતે નસાડી મુકે?” બીજાએ કહ્યું કે
“જે તે માણસ આ વડના પાંદડાને લપટને
ખાળે તો હું તેને છોડી જઈ નાસી શકું.”
પછી બીજાએ પહેલાને પૂછ્યું:—“તમે
હાલમાં કયાં છો. ?” તેણે જવાબ આપ્યો:
“હું રાગનો ખમ્મનો સાયવું છું. જે કોઈ પણ
માણસ અખમ્મનો છોડાવવાને ઇચ્છે તો
તે આ વડની થોડી ડાળીઓને હોમમાં નાખે
તો છોડાવી શકે.”

આ સઘળી વાતો કાન્તિલાલ વડની
મૂળાને લટકેતો લટકેતો સાંભળ્યા કરતો હતો.
ને પોતે કુવામાંથી બહાર નીકળવાને વિચાર
કરતો હતો, તેવામાંજ ત્યાં એક મુસાફર
પોતાની તરસ છીપાવવાને માટે કુવા
આગળ આગ્યો. તેણે પાણીને માટે અંદર
દોરડાં સડીત ધડો નાખ્યો. કાન્તિલાલ આ

દોરડાની મદદથી કુવામાંથી બહાર નીકળ્યો. તેણે પોતે નીકળતાં નીકળતાં આ વડના પાંદડાં તથા ડાળાં તોડી લીધાં. તેણે પોતે ભૂતના કલા પ્રમાણે આ સઘળી વસ્તુ કરી.

આ વખતે પેલા અમીરે પોતે ગામમાં દરેક પીઠાવીને કહેવરાવ્યું હતું કે “જે આ છોકરીને દુઃખમાંથી છોડાવશે તેને હું મારી છોકરી પરજીવીશ અને અડધું રાજપાટ આપીશ.” કાન્તિલાલે બીડું ઝડપ્યું અને છોકરીને મુક્ત કરી. અમીરે પોતાના બોલ્યા પ્રમાણે છોકરી પરજીવી અને અડધું રાજ આપ્યું.

કાન્તિલાલે રાજની કુંવરી સાથે પોતાને ઘેર ગયો અને આનંદમાં વખત ગાળવા લાગ્યો.

જ્યારે જગનલાલે કાન્તિલાલના મુખની આ વાત જાણી ત્યારે તે કાન્તિલાલને ઘેર

ગયો. અને તેને કહ્યું કે—“ભાઈ ! આ બધું સુખ કેવી રીતે મેળવ્યું ?” કાં લાલે કંઈ પેટે જવાબ દીધો:—“ભાઈ ! સઘળું તમારા ધુણ્યપ્રતાપથીજ મેળવ્યું. તમારા બહુ ઉપકાર છે.”

આવું સાંભળી તેણે પોતે કુવામાં પનાખ્યું. કુવામાં રહેતાં ભૂતો ક્યારના કાં લાલની રાહ જોઈનેજ ખેડેલાં હતાં. એટલાંજ જગનલાલ કુવામાં પડ્યો. ભૂત ધણ ખુશ થયાં અને અંદર અંદર કહેવા લાગે કે “ચાલો હીક થયું, ભાવતું હતું વેદે કહ્યું.” ભૂત એને ખામી ગયા. આ રીતે તેણે મિત્રનું ભુંડું ધસી, વિશ્વાસપૂર્ણ અને પોતે પોતાની મેળે જીવ બેઠો ભુંડાનો બદલો લીધો.

રાલ વિક્રમસિંહ એક વખત પોતાના વિદુષક પર અત્યંત ગુસ્સે થયા. તેને દરબારમાંથી કાઢી મુક્યો અને પાછું મોકલું નહિ બતાવવાતું સખત ફરમાન કયું.

વિદુષકને આ વચ્ચું નહિ. તેને રાલ સાથે ફરી સંબંધ બાંધવો હતો. બૂબે મરડાં મને પોષાણ ?

એક દિવસ રાલ સિંહારે નીકળ્યા. હાથ જોઈ વિદુષક તેમની સામે આવીને હલો. “રાલજે વરતન મોકલું ફેરવી લીધું; તેની વરફ પીક કમીને હલા.”

“હાથ ! પ્રજાનો રોટો પાડ. અને જોડી જ ખત્ર મળેલી. આપ નામદાર મારી સાથે રાત્રીની જોમ નથી વર્તતા.”

રાલને આ સમજાયું નહિ. તેણે પૂછ્યું: “એટલે ?”

વિદુષક—“કારણ કે આપ નામદાર પોતાના રાત્ર વરફ કહી પીક ફેરવી દોય એમ આજ સુધી જણાયું નથી.”

રાલનો ગુસ્સો કતરી ગયા.

X

X

X

એક ગદરખ (ઠાપું) વેચતા હોડાને:—“એ હોડારા ! હું હું ભુખો પાડતો હતો !”
“મોટી હુંડ; સાક જણાનો ભાગ.” આ ઠાપામાં તો એવું કંઈ પણ દેખાઈ નથી.
“હોડારો—” એમ હુંડ. તમે એકસમા હો !”

લેખક:—શ્રીયુત ગોકુલદાસ દ્વારકાદાસ કૃષ્ણચુરા.

પ્રકરણ સત્તરમું.

સિતારી સાથે વાતો.

“કેવું સુંદર કાવ્ય ! વાંચું વાંચું ફરી વાંચવાનું મન થાય. કવિએ એમાં ખરેખર કમાલ કરી છે. એ કવિ હમેશાં એવાં સુંદર કાવ્યો જ લખે છે. આ સિતારી પણ એવાજ. કાવ્યો

પ્રિય હોય તેમ જ્યારે હું ગાઉં ત્યારે રસથી ઉન્મત થતી હોય તેમ રજુદાર મતે છે. એ કવિમાં નામ પ્રમાણેજ ગુણ છે. કેવું સુંદર નામ ! ‘વસંત !’ અહા કેવું મીઠું નામ ! જેવું નામ તેવાજ ગુણ છે. વસંત-મસતુની માફક એ કવિ પણ પોતાનાં કાવ્યોમાં સદા નવપલ્લવિત રહેછે. આ કાવ્યમાં રૂઝમિણી પાસે કવિએ કેવા શબ્દોમાં સન્દેશો દેહાવ્યો છે. જાણે કવિ પોતેજ રૂઝમિણી હોય તેમ ધડીકમાં યાયક જેવા ભાવનું તે ધડીકમાં કૃષ્ણની જુરજ શું છે તેવું બહુ અચ્છી રીતે દર્શાવે છે. સિતારી ! ઉતાવળ ન કર, તારી ધજા છે તો હું ફરીથી ગાઉં છું. પણ મ્હારા કરતાં એ કવિ ગોતે ગાય તે ફરી મજા આવે ! કેટલાક કવિઓ ગાઇ શકતા નથી એમ કહેવાયછે એ શું ખરી વાત હશે ? ના ! ના ! મનહરમાધવે એક દિવસ કહ્યું હતું કે ધણે ભાગે કવિઓ

બહુ મારું ગાઇ શકે છે. ‘વસંત’ ગાઇ શકે છે એમ પણ તેઓ કહેતા હતા. ઉભી રહે માનીતી સીતારી ! એ કવિ હાજર નથી તો હું તારી ધજા પૂર્ણ કરીશ. ચાલ ! થા તૈયાર !” પોતાના મનમાં ને મનમાં ઉપરના શબ્દો બોલતી સ્નેહપૂર્ણાએ સિતારી છેડી.

પ્રભુ ! આવો—

આ વિજય પામતું નટવર નામ દિપાવો.

ગોઆક્ષણના પ્રતિપાળ તહમે,
સુખ શાન્તિ તથા સુરદાર તહમે,
હુઃખી ને દીનના આધાર તહમે,
પ્રભુજી પ્યારા ભરથાર તહમે—કિરતાર તહમે.
પ્રભુ આવો—

આ વિજય પામતું નટવર નામ દિપાવો.

શિશુપાળ ગ્રહે સુજ દસ્ત લઇ,
સુજ બધુ પિતા તણી શુદ્ધિ ગઇ,
મિંહનો ખોરાક શું સ્વાન લઇ,
વિચરે વનમાં મન ખુશ થઇ—બનશેજ નહિ.
પ્રભુ આવો—

આ વિજય પામતું નટવર નામ દિપાવો.

બિનવે રૂઝમિણી દીન બની,
સંભાળ લ્યો પ્રભુ-દાસી તણી,
મડી જન્ય વિશુ એક વર્ષ સમી,
પતિગોકુળના તુજ હાથ રહી—સુજ લાજ ખરી.

પ્રભુ આ.....વે.

આ વિજય પામતું નટવર નામ દિપાવે.

સિતારીના રણુકાર સમ્યો. એક દુષ્ટ સ્નેહપૂર્ણાં સિતારી તરફ નિરખી રહી. “કહે ! કહે ! આ મીઠંડી સિતારી ! હવે તારી કંઈ ઇચ્છા છે ? આ દિવરંજની સિતારી ! તું જગતમાં પ્રભુતા આશીર્વાદ સમી છે. મહારી સર્વ દશામાં તું ખરેખરે પ્રેમી સખી છે. મહારા જીવનની પળો ત્હારા સદ-વાસમાં મીઠી ને પ્રેમમય બને છે. તું મહારી સાથે વાત કરે છે, તું મહારી સાથે હસે છે, તું મહારી સાથે ખેલે છે. તું મહારી સાથે નાચે છે. આ સિતારી ! ત્હારા હું કેટલા ઉપકાર માતું ! હું આને ગાંડી યજ્ઞ છું. ખરેખર આ કવિએ મહેને આને ગાંડી કચી હોય તેમ લાગે છે. જેમ આવે તેમ બકવા-નેનું કેમ આને દિવસ ઉગ્યા હોય એવું જણાય છે. ત્યારે એ સિતારી કરતાં મહારી આ હાલતનો જવાબદાર એ કવિ છે. કહે આ કવિ ! ત્હારા હું શું ઉપકાર માતું ! તું મહેને કાચીમાં ધડીમાં રસ મુંડા પીવ-રાવે છે, ધડીમાં નિદેશ પ્રેમના રસદિઠોએ ઝુલાવે છે, ધડીમાં આત્માની અનેરી ભાવ-નામાં ઉતારે છે, ધડીમાં પ્રભુ ગાનની મસ્તીમાં મસ્ત બનાવે છે, ધડીમાં વિરહીના વિરહ તાર્જીકરાવે છે, ધડીમાં પૃથ્વીપર સ્વર્ગનાં સ્વપ્નો ખડાં કરાવે છે, ધડીમાં યુગયુગના સન્દેશ પાઠવે છે, ધડીમાં દેવસેવાનાં ગોષ્ઠો સુરો સમજાવે છે, ધડીમાં એકતાની અમૃત કરોડી બરી બરી પીવરાવે છે. કહે કહે ! આ પ્રુદાધ શીરસ્તા ! આ અવતારી ! કહે ! ત્હારા શું ઉપકાર માતું ! તું એનેકવાર મહેને ત્હારાં કાચોમાં ઉચ્ચ આદરો બતાવ્યા છે. અનેક-વાર મહારા હૃદયમાં પ્રકટી રહેલી જાનુપ્રેમની જ્યોતને સતેજ કરી છે; અનેકવાર ખારતની પ્રાચીન ભાવનાથી હૃદયમાં સ્વદેશીમાના પ્રક-

ટાવ્યું છે. હું શું પણ આપું જગત ત્હારો ઉપકાર માને તોપણ એણું છે. હે કવિ ! કવિજીવન એ જગતના સર્વ જીવન કરતાં ઉચ્ચતર કોઠિવું છે. ” સ્નેહપૂર્ણાં આને “કંઈ વિવિધ ભાવથી ખીલી. બહુ કાચોના અભ્યાસથી ઘણીવાર તે આવી મસ્તીમાં આવી જતી. કોઈ કોઈ વખત તે પોતાને પણ ભૂલી જઈ કાવ્યમાં રસબસ થતી ત્યારે તે જેમ આવે તેમ વિચારોમાં ઉડતી. વસંતના કાચો તે હમેશાં પ્રેમથી વાંચતી, વિવિધ દૃષ્ટિએ તેની સમાલોચના કરતી. ઘણાંખરાં કાચો સિતા-રીમાં ઉતારી મધુર કંઠે મીઠી હલકથી પોતે બાતી ત્યારે પોતાને તે ભૂલી જતી.

ક્યમ હજી ત્હારી ઇચ્છા છે ? સિતારી ! તું મહારાથી પણ મસ્ત છે કેમ ? હું કહે છે તે હું સ્કમજી છું. ત્હારે હજી મજા ઉડાવવી છે. કેમ ? ચાલ યા તૈયાર ! ” આમ સિતારીને સંબોધતી સ્નેહપૂર્ણાંએ તર-તના આવેલા અંકમાંથી ‘અભિમન્યુ રણુ-વિદાય’ ગાવા માટે આહ્વાન માર્યો.

પ્રિયતમ મુખેથી સિધાવો મહારા વાલ્મીકી રે,
વ્હાલમજી વેલેરા વળજે મહારા વાલ્મીકી રે-
રંજની એક ગાળી પિપ્પુ સંગે,
પિપ્પુજી રમવા જાયે જંગે,
જય કલગી પ્રિયતમ મરજે રણુજળમાં રે-
પ્રિયતમ મુખેથી સિધાવો મહારા વાલ્મીકી રે,
યનગન યનગન ધોડલી નાચે,
ચરવીર સ્વામિ સ્નેહે રાચે;
વિજયો યાને રણુપાટે મુજ વાલ્મીકી રે-
પ્રિયતમ મુખેથી સિધાવો મહારા વાલ્મીકી રે-
કહે તો સ્વામી સંગે આવું,
કોરવ કુળને મારી હંડાવું,
ક્ષત્રિય રમણી વદની એવું વ્હાલમાં રે-
પ્રિયતમ મુખેથી સિધાવો મહારા વાલ્મીકી રે.
વ્હાલમજી વેલેરા વળજે.....ક્યમ રે
સિતારી ! તને આ બહુ પસંદ પડ્યું લાગે

છે. ગુજરાતને હવે આનાં વિચારોની ખાસ જરૂર છે એમ તું પણ કહેવા માગે છે કેમ ?”

સિતારી સાથે રમતી સ્નેહમરી સ્નેહ-પૂર્ણાના પિતા કૃષ્ણકાન્ત રાજકોટના વકીલ મંડળમાં બાહોશ વંદીશ હતા. વકીલાતના ધંધામાંથી જે થોડા ધણા વકીલો જાહેર જીવનમાં આગળ પડતો ભાગ લેતા તેમાં કૃષ્ણકાન્તનો ગુપ્ત હાથ હતો. પોતાની પત્ની ધીરજલંકરી એક મહેરો પુત્ર અને એક ન્દાની પુત્રી મૂકીને સ્વર્ગવાસ થયા પછી ધણા લોકોએ તેને ફરીથી લગ્ન કરવા સમજાવ્યો. કૃષ્ણકાન્તવું. માનવું એવું હતું કે જાહેર જીવનમાં જે પ્રમાણે બોલવું તે પ્રમાણે પાળવું જોઈએ. એક પુત્ર ને પુત્રીમાં કૃષ્ણકાન્તે પોતાનું સર્વ હિત જોયું. તેનો પુત્ર મનહરલાલ ન્દાનપણથી ચાલક હોવાથી બહુ ઝડપથી આગળ વધ્યો. વયમાં આવતાં મનહરલાલનાં લગ્ન થયાં. પુત્રી સ્નેહપૂર્ણાને કૃષ્ણકાન્તે બાળાવવામાં બહુ ઉત્સાહભર્યો ભાગ લીધો. ભરત, ગુલશન, સંગીત વિગેરે વિષયો શિખવવા માટે આ પ્રેમાળ પિતાએ બહુ મર્ગ કરી સ્નેહપૂર્ણાને એ વિષયોમાં આગળ વધારી. સ્નેહપૂર્ણા પણ ન્દાનપણથી સંસ્કારી હોવાથી શિખવવામાં આવતા સર્વ વિષયો બહુ ઝડપથી શિખી શકી. કૃષ્ણકાન્તની એવી ઇચ્છા હતી કે સ્નેહપૂર્ણા ઉંમર લાયક થાય ત્યારેજ તેને માટે વર શોધવો. સ્નેહપૂર્ણાની યુવાનીની ઉંચા પ્રકટી તેટલામાં કૃષ્ણકાન્તની સ્વર્ગવાસ થયો. મરતાં મરતાં પણ એ વૃદ્ધ વકીલે પુત્ર પાસે એક ચાચના કરી લીધી કે સ્નેહપૂર્ણાને તેના ઇચ્છિત વર સાથે પરણાવવી. સંસ્કારી પુત્રીને સંસાર જોવાની કૃષ્ણકાન્તની ઇચ્છા હતી પણ આયુષ્યની દોરી તુટવાથી એ ઇચ્છા અધૂરી રહી. પુત્રને સસના આપ્યા પછી પુત્રી પાસે કૃષ્ણકાન્તે છેલ્લો શ્વાસ લેતાં લેતાં એક સસના મૂકી કે “પૂર્ણા ! મને

તેને જે શિક્ષણ આપ્યું છે તેને સંસારમાં શોભાવજે. દેશસેવા કરવાનો મ્હારો ઉદ્દેશ વૃજ્યલતી નહિ. બહેલી સ્ત્રીઓ જગતની કલ્યાણકારિણી શકિતઓ છે એ બતાવવાની મ્હારી આશા પૂર્ણ કરજે.”

કૃષ્ણકાન્તના અવસાન પછી મનહરલાલે પિતાની આશા પ્રમાણે સ્નેહપૂર્ણાના લગ્નની વાત સ્નેહપૂર્ણાપર છોડી. જ્ઞેતના માન માટે મનહરલાલે બહુ માન હતું.

સ્નેહપૂર્ણાએ પોતાના જ્ઞાનનો પ્રકાશ સર્વત્ર ફેલાવ્યો હતો. રાજકોટમાં એ કન્યા માટે ધણા ઉમેદવારો હતા. સ્નેહપૂર્ણાને એ વિષયમાં હજી ઉતરવાનો કંઈપણ પ્રસંગ બન્યો નહોતો.

તે નિત્ય વસંતનાં કાળે સ્નેહમરી વાંચતી. આજે વાંચ્યા પછી તેનામાં કંઈ જાણ ભાવ પ્રકટયા ને શમ્યા. એ જ્ઞાન ભાવેએ તેને ગાંડી બનાવી. એક ગાંડા માણસની માફક સિતારીની સાથે વાત કરતી આપણે તેને સાંભળી, તે એ ભાવનાનું પરિણામ હતું.

“મને આજે શું થાય છે ? હા ! હા ! મને એ કવિએ ક્ષ્માને ગાંડી બનાવી છે. મ્હારા અભિલાષો, મ્હારા ઉદ્દેશોની પૂરણા અર્થે એ કવિ જેવો સ્વામી મને હોય તો કેવું સાર ! એ કવિ છે પણ મ્હારી ચાતિતો, અરે પણ મને એના ઉપર શો અધિકાર ? એ તો પરણેલો છે !

પ્રત્યુ પ્રત્યુ હું કેવા વિચારમાં ઉતર્યું. આ સિતારી ! બાગી જા અહિંથી, વુંજ મને ગાંડી બનાવે છે !

નહિંપણ વસંતની પત્ની ભાગ્યચાળી તો ખરી કે તેને આવો સ્વામી મળ્યો. શું એના હૃદયની સજળતા ! એની કવિતાઓ આવી બાવવાહી છે ત્યારે એવું સ્વેદ કેવું હશે ? છટ ! હું કેવા વિચારમાં ગોચાં ખાઈ છું. જે વાત મ્હારા અધિકારની મ્હાર છે તેના

પર વિચાર કરવો એ એક પાપ છે. એની પત્નીને બહે એ મુખ સદાયે મળે ! પણ એક વખત એ રસભીના હૃદયના કવિને જોવાની તક મળે તો કેવું સાહે ! એ પતિ પત્ની એક બીજા સાથે પોતાના વિચારો કેવી સુન્દર રીતે અમલમાં મૂકતાં હશે ? ” આમ લવતી સ્નેહપૂર્ણ ‘ગાતિમાસિક’ નાં પાનાં ફરવતી હતી એટલામાં તેની દૃષ્ટિ ચોબી આ શું ?

“ અમ્હે જણાવવાને દિલગીર છઠ્ઠે કે આપણી ગાતિના જાણીતા સાક્ષર યુવાન કવિ

વસંતરાય સુન્દરલાલનાં પત્ન લલિતાબહેન જુજગપુરમાં નદીએ પાણીના પૂરમાં તથાવાથી સ્વર્ગવાસ પામ્યાં છે. હજુ આ બાબતમાં ચોક્કસ ખબર મળ્યા નથી એમ કૃત્તાકે કહે છે; કારણકે લલિતાબહેનની લાશ કોઈએ નજરે નજર જોઈ નથી, પણ એક ભરવાડના કહેવાથી લલિતા બહેનનો સ્વર્ગવાસ થયો છે એમ માનવાને મજબૂત કારણ મળે છે. આ યુવાન કવિના કુટુંબપર આવી પડેલી આ આફતમાં અમ્હારી સંપૂર્ણ દિલસોજી છે. પ્રભુ મરહુમના આત્માને પરમ શાન્તિ થશે. ”

પ્રકરણ અઢારમું.

ઉમેદવાર.

“ પૂર્ણ ! તું અને ત્હારી બાબી તૈયાર થઈ રહો. હું જરા બહાર જઈ આવું છું. ”

“ પણ આજની મી-ડીંગમાં ગરદી ધણી ચવા સંભવ છે. તેના કંઈ બદોષસ્ત કયોંકે ? ”

“ હા. મ્હેં જીવનસાંભલ સાથે ગોઠવણ કરી રાખી છે. તે વહેનો જઈ આપણે માટે તજ ખુરસી ખાસ-રખાવશે. ”

પોતાના માઠ મનદરલાસને મુખેથી જીવનસાલ-નામ સાંભળતાં સ્નેહપૂર્ણ સહજ કચવાઈ પણ એ લાગણી બાકથી છૂપાવી બહેને આગળ ચલાવ્યું.

“ લલે ! તમે બદોષસ્ત કયોં દોષ પણ આજની મીડીંગ એવડી બધી મ્હોટી થશે કે જે ગોડાં જઈશું તો જગ્યા મજવાની વાખા પડશે. મ્હારે તો આજનું જાણુ સાંભળવું સાથે એ કમચિગિનીનાં દર્શન પણ પેટ ભરી કરવાં છે. ”

“ એની શીકર ત્હારે કરવાની નથી.

તું ને ત્હારી બાબી કપડાં પહેરી તૈયાર રહો. એટલે બસ. ” આમ કહી કોટ પહેરતો પહેરતો મનદરલાલ ધરની બહાર નીકળી ગયો.

આજે ‘મિસીસ બેસન્ટનું’ રાજમોટના દોનાટ હોલમાં બાપણ હતું. ‘એ વ્યાખ્યાન સાંભળવા સ્નેહપૂર્ણ બહુ ઈતેમર હતી, જગતની આ મહાન સેવિકાના જીવનના કૃત્તાક પ્રસંગોવિશે સ્નેહપૂર્ણ એ સાહે વાંચ્યું હતું. મિસીસ બેસન્ટની જગતના કલ્યાણ અર્થેની પ્રયત્તિઓ માટે સ્નેહપૂર્ણને તેના તરફ બહુ ‘પૂન્યભાવ’ પ્રગટ્યો હતો. ” આની મહાન વ્યક્તિતાનાં દર્શન સાથે મિસીસ બેસન્ટનું સર્વોત્તમ વક્તવ્ય સાંભળવા મળશે, એ વિચારે સ્નેહપૂર્ણ બહુ આતુર હતી પણ જીવરલાલ ત્યાં આવવાનો છે એમ જાણતાં એ આતુરતામાં સહજ ખસલ પડી.

જીવનસાલને મનદરલાલ જાને બાળ-સ્નેહી હતા. ન્હાનપણથી જ મનદરલાલને ત્યાં જીવનસાલ આવતો જતો રહેો દોવાથી ધરના માણસ તરીકે સદુ મોંઘ તેને ગણતું. વર્ગોથી ચાલ્યા આવવા આવા સંબંધને લીધે જીવન-

લાલને મનહરલાલ પોતાના સગાં બાપ સમાન ગણતો. સુખદુઃખની સર્વ વાતો યદુ-જીવનની ખાનગીમાં ખાનગી બાજતો મનહર-લાલ જીવનલાલને કહેતો. મનહરલાલ ધરણ્યો ત્યારપછી એમ મનાવું. હવું કે આ બન્ને મિત્રો વચ્ચે કંઈ સ્નેહ એછો થશે, પણ તેવું કંઈ બન્યું નહિ. મનહરલાલ પોતાની અર્ધો-ગના કરતાં પણ જીવનલાલને વધારે ચાહતો. આ ચાહના એટલી બધી હતી કે કાંઈપણ સ્ત્રીને પોતાના પતિના આવા મિત્રસ્નેહ માટે સ્વાભાવિક ધર્મો થાય. ખાવું પીવું, હરવું પરવું ઘ્રિગેઢે બાબતોમાં ન્યાં ભુજો ત્યાં જીવન-લાલ સિવાય મનહરલાલને ચાલતું નહોતું. ઘણા લોકો આ બન્ને મિત્રોને જોઈ એમ કહેતા કે આ બન્ને વચ્ચે બહુ પ્રેમ છે તે જરૂર હુલ-વાતો અને જેવા તે અત્યારે હમયને ચાહે છે તેવાજ ઉભયને ધિક્કારશે.

નિત્ય મનહરલાલના ધરમાં આવતો જીવનલાલ ન્યારથી સ્નેહપૂર્ણની યુવાતી પ્રતઃ સંખ્યાના કિરણો મારક પ્રકરતી ધઈ ત્યારથી એ કિરણો તરફ આકર્ષાતો ગયો. રસભો-ગીઓના મધુએને અતેકવાર નેતાં પણ વૃષ્ટિ ન થાય એવું સ્નેહપૂર્ણનું સાંદર્ય જોઈ જીવનલાલ વધારે ને વધારે ખે-ચાતો ગયો. પ્રતિદિવસ 'હવે' જીવનલાલને સ્નેહપૂર્ણમાં કંઈ અજબ સાંદર્ય, લાવણ્ય તે આધુર્ય દેખાયાં. આજ સુધી મિત્રની બહેનને સગી બહેન સમી ગણી બહેન તરીકે જે વ્યક્તિ તરફ નિરોપ શષ્ટિ ફેંકાતી તે દષ્ટિ હવે વિકારી બની. જીવનલાલ હવે સ્નેહપૂર્ણનો વધારે સદ્વાસ મુજબ લાખો. સ્નેહપૂર્ણના લાલિત્યને એક દૃષ્ટિથી જીલવાને તેની મીઠાસમરી મુકેમળ મધુર વાણી સાંભ-ળવાને અને જે બની શકે તો તેની સાંચે મીઠી મીઠી વાતો કરવાને પ્રસંગોપાત જીવન-લાલ ચૂકતો નહિ. અગાઉ ન્યારે સ્નેહપૂર્ણ

સિતારી સાચે ગાતી ત્યારે "જીવનલાલ માત્ર બહેન બહુ સારૂ ગાય છે એટલેજ શબ્દ કહેતો. હવે તો ન્યારે ન્યારે સ્નેહપૂર્ણ સિ-તારી વગાડતી હોય ત્યારે તે ગાંડા માથુસ જેવી મરતીમાં આવી જતો. સ્નેહપૂર્ણની ગાવાની દલક, તેનો મીઠો કેકિલ કંઈ તથા મુખપર તપતું યુવાનીનું તેજ જોઈ જીવન-લાલ કેટલીક વખત પોતાના શરીરનું બાન બૂલી જતો.

"સ્નેહપૂર્ણ પોતાની યાય ખરી કે ?" એ પ્રશ્ન તે હમેશાં પોતાને પૂછતો. "એમાં ખોટું શું ? અહા ! સ્નેહપૂર્ણ મ્હારી પત્ની થાય તો તો મ્હારે આંગણે સાક્ષાત દેવતાઓ પણ એના સાંદર્યના દર્શન અર્થે આવે. શું એના મ્હેરા પર શુભાખી સુરખી છે ? હું જે આખી સૃષ્ટિને રાજ હોઈને સ્નેહ પૂર્ણના બલ્લામાં જે કાંઈ આખી સૃષ્ટિનું રાજ્ય માગે તો તે આખીને પણ સ્નેહપૂર્ણને હું મારી કરું. પણ એ સ્નેહપૂર્ણને મેળવવી કેવી રીતે ? મનહરલાલ તો મારો જનની દોસ્ત છે. મનહરલાલના ધરમાં હું ભરી શકું તેમ વધી શકું. મ્હારે માટે સ્નેહપૂર્ણ મેળવવી મ્હારી કરું, પણ એ સ્નેહપૂર્ણને મેળવવી કંઈ મુશ્કેલ નૃપી." અમ વિચારોમાં તે વિચારોમાં જીવનલાલ સ્નેહપૂર્ણ તરફ વધારે ને વધારે ઢળતો ગયો.

એકાદ જે વખત મનહરલાલ આંગળ પણ સ્નેહપૂર્ણની કામેલિયત વચ્ચે વાત કરતાં કરતાં જીવનલાલે સ્નેહપૂર્ણના લગ્નની વાત છેડી જોઈ, "સ્નેહપૂર્ણને લાયક આપણી ગાતિમાં કાંઈ યુવાન છેજ નહિ. સ્નેહપૂર્ણની નોકરીમાં કાંઈ વર-ઉત્તમ દેખાતોજ નથી. કાંઈ બજોલો છે તો બીખારી જેવા દરિદ્ર છે; કાંઈ પૈસાવાળો છે તો મુંઝે શિશોમણિ છે; કાંઈ સરસ્વતી ને લક્ષ્મી બનેના મુયોગવાળો છે તો શરીરે ખોડખાંપણવાળો છે." આવી

પર વિચાર કરવો એ એક પાપ છે. એની પત્નીને બલે એ સુખ સદાયે મળે ! પણ એક વખત એ રસભીના હૃદયના કવિને જોવાની વાત મળે તો કેવું સાફ ! એ પતિ પત્ની એક બીજા સાથે પોતાના વિચારો ફરી સુંદર રીતે અમલમાં મૂકતાં દરો ? ” આમ લવતી સ્નેહપૂર્ણ ‘ગાંધિભાસિકા’ નાં પાનાં ફેરવતી હતી એટલામાં તેની દૃષ્ટિ ચોભી આ મું ?

“ અરે જણાવવાને દિલગીર છઠ્ઠાએ કે આપણી ગાંધિના બાણીતા સાક્ષર સુવાન કવિ

વસંતરાય સુંદરલાલનાં પત્નિ લલિતાબહેન જુનગપુરમાં નદીએ પાણીના પૂરમાં તથાવાથી સ્વર્ગવાસ પામ્યાં છે. હજુ આ બાબતમાં ચોક્કસ ખબર મળ્યા નથી એમ કેટલાકો કહે છે; કારણકે લલિતાબહેનની લાશ કોઈએ નજરે નજર જોઈ નથી, પણ એક બરવાડના કહેવાથી લલિતાબહેનનો સ્વર્ગવાસ થયો છે એમ માનવાને મનજીત કારણ મળે છે. આ સુવાન કવિના કુટુંબપર આવી પડેલી આ આફતમાં અગ્રહારી સંપૂર્ણ દિલસોજ છે. પ્રભુ મરહુમના આત્માને પરમ શાન્તિ બોલો. ”

મકરણ અદારમું.

ઉમેદવાર.

“ પૂર્ણા ! તું અને તારી બાબી એવાર થયું રહ્યું. હું જરા બહાર જઈ આવું છું. ”

“ પણ આજની મીટીંગમાં ગરદી થણી થવા સંભવ છે. તેના કંઈ બદલાવસ્ત ક્યોં ? ”

“ હા. મહેં જીવનકાર્ણ સાથે જોડવણ કરી રાખી છે. તે વહેલો જઈ આપણે મોટા ત્રણ પુરથી ખાસ-રખાયશે. ”

પોતાના બાઈ મનદરલાલને મુખેથી જીવનલાલ પામ સાંભળતાં સ્નેહપૂર્ણ સ્વર કચવાઈ પણ એ લાગણી બાઈથી છૂપાવી બહેને આગળ ચલાવ્યું.

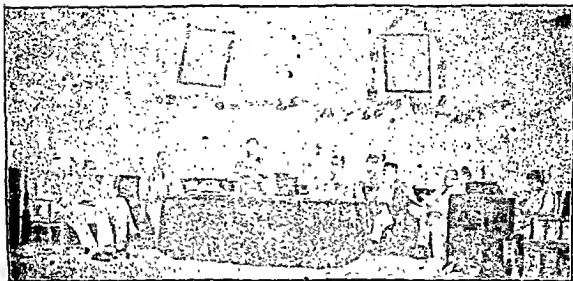
“ લલેં તમે બદલાવસ્ત ક્યોં હોય, પણ આજની મીટીંગ એવડી બધી મોટી થશે કે જે ચોક્કસ જઈશું તો જગ્યા મળવાની લાખા પડશે. મ્હારે તો આજનું જાપણ સાંભળવા સાથે એ કમચોગિનીનાં દર્શન પણ જેટ બરો કરવાં છે. ”

“ એની શીકર ત્હારે કરવાની નથી.

તું ને તારી બાબી કપડાં પહેરી તૈયાર રહો. એટલે બસ. ” આમ કહી કોટ પહેરતો પહેરતો મનદરલાલ ઘરની બહાર નીકળી ગયો.

આને ‘મિસીસ બેસન્ટ’ રાજકોટના કોનાટ હોલમાં બાપણ હતું. એ વ્યાખ્યાન સાંભળવા સ્નેહપૂર્ણ બહુ ઇતેમર હતી, જગતની આ મહાન સેવિકાના જીવનના કેટલાક પ્રસંગોપરે સ્નેહપૂર્ણ એ સાફ વાંચ્યું હતું. મિસીસ બેસન્ટની જગતના કથાણ અર્થેની પ્રસિદ્ધિ મારે સ્નેહપૂર્ણને તેના તરફ બહુ પૂજ્યભાવ પ્રગટ્યો હતો. આવી મહાન વ્યક્તિનાં દર્શન સાથે મિસીસ બેસન્ટ સર્વોત્તમ વક્તવ સાંભળવા મળશે, એ વિચારે સ્નેહપૂર્ણ બહુ આતુર હતી પણ જીવનલાલ ત્યાં આવવાનો છે એમ જણતાં એ આતુરતામાં સદગ બદલ પડી.

જીવનલાલને મનદરલાલ, જાને બાબી સ્નેહી હતા. જીવનલાલને મનદરલાલને ત્યાં જીવનલાલ આવતો જતો રૂપો હોવાથી પરના માણસ તરીકે સદુ કોઈ તેને મણતું. વર્ગથી ચાલ્યા આવવા આવા સંબંધને લીધે જીવન-

પરિપદ્ધતાં પ્રમુખ શ્રીમતી પૂર્ણિમાદેવી પોઝાઈ બાપજી વાંચી રહ્યાં છે.

સંયુક્ત પ્રાંતોની સમાજિક પરિપદ્ધ.

અ લાલભાઈમાં તારીખ ૧૯૫૧ ઓગસ્ટ સંયુક્ત પ્રાંતોની સામાજિક પરિપદ્ધતી બીજી બેઠક શાહજહાંપુરના સ્વર્ણસ્થ નગીનદાર બાજુ નવાલાપ્રસાદની ધર્મપત્ની અને દેવિરર બાજુ રતિન્દ્રાચ દાગોરની ભત્રીજી શ્રી. પૂર્ણિમાદેવીના પ્રમુખપદે મળી હતી. (એમના ફોટોગ્રાફ માટે જીએ મુખપૃષ્ઠ ચિત્ર).

બપોરના લગ્નગ્રજ સાગળાર વાગ્યે પ્રમુખ સ્વાગત સભાના સહાધ્યક્ષો સાથે મંડપમાં ધધાર્યાં હતાં. શ્રીમાએ વહીને તેમનું સ્ખલન કર્યું. મંત્ર-લાચરજીમાં સંગીતકુચલ મહિલાઓના ગાન પછી, સ્વાગત સભાના અધ્યક્ષ મેનર બ્રહ્મચરિત્રિંદની અભિવચ્ચે ચેરદાનરીમાં તેમનું બાપજી શીયુત કે પી. કિચરુએ વાંચી સંજનાંધ્યું હતું. એ વાકજીમાં સંભાળીતાનું સ્વાગત કરતાં, સામાજિક પરિપદ્ધ સા ઉદ્દેશથી અને ક્યારે સ્થાપિત થયું તે નજાંધ્યું હતું.

તે પછી શીયુત રહી. વા.વ. ચિંતામણીએ પ્રમુખપદ માટે દરખાસ્ત રજુ કરી હતી. શ્રીમતી પૂર્ણિમાદેવીના પરિચય આપતાં તેમણે કહ્યું: “ લગભગ ૨૫ વર્ષથી શ્રીમતીજી (લગ્ન પછી તરત) આ પ્રાંતમાં આવ્યાં છે, ત્યારથી આ

પ્રાંતને માટમ્મિ માની તેની નિસ્વાર્થ અને ધર્માર્થ સેવા કરી છે. જાંગલાના ને દાગોર વંશે વિદ્વાન અને દેશભક્ત પુત્રરત્નો ઉત્પન્ન કર્યાં છે તેમ વંચમાં એમનો જન્મ થયો છે. દુર્ગાચવચાત એમના પતિનો દેહાન્ત કાશીમાં ૧૬ વર્ષ પહેલાં થયો હતો. તે પછી એમણે પોતાની જાનરીલતા, પંચોપકાર અને દેશસેવા આદિ ઝલોથી અક્ષય કૃતિ મેળવી છે. ગયે વર્ષે દેજ-વણી ખાતાના પ્રધાન તરીકે નંધારે હું શાહજહાંપુર ગયો હતો ત્યારે અને એમનો પહેલીવાર પરિચય થયો. ત્યાંના કલેક્ટરે અને કલેક્ટર જી નગીનદારીના કક્ષમાં આખા હલકામાં શ્રીમતી નેવો માર્ગદર્શક નગીનદારે બીજે કોષ નથી. શ્રીમતી પોતાની ધિનતી સંવાળ નેવી રાખે છે, તેવી ભાવ્યેજ બીજે કોષ નગીનદાર રાખતો હશે. શ્રીમતીની વિદ્યા, જીજ્ઞે, દેશસેવા અને ચારિત્ર્યનો નવારે હું નિચાર કરું છું ત્યારે મહત્તી ખાત્રી યાચ છે કે ભાવિ પ્રજા માટે શ્રીમતી એવાં એક દેવી છે, કે જેમની આગેવાની દેશ દિનંતી સીએ મા-વજીના ઉદ્ધાર માટે તનમનથી પ્રયત્ન કરશે. એ એવી સીએ દેશમાં વેરવેર પાકે તો કોષની મહત્તી નથી કે દિનંતે એક ક્ષણ પણ સ્વર્ગ-ન-

શ્રી. સરલાજી નાયક, એમ. એ.

२५. श्री. दामाजी रानडे.

“ હિંદુઓમાં જાણવિવાહનો પણ મહા માત્રક રોગ છે. એ રોગને લીધે મનુષ્યના પંદ પરથી પડી આપણે બીજી જાતિઓના જુવાન બન્યા. આ કુપ્રયા દેશની અવનતિનું મૂલ કારણ છે અને એનો જાણી નાંચ પાય તેમાં દેશની ગલાઈ છે....

“ હિંદુ સમાજમાં જાણવિવાહ અને જાણ-વિધવાઓને ધારો સંબંધ છે. છોકરીઓ ૯-૧૦ વર્ષની વયમાં વિધવા થઈ હોય એવા દાખલા ઓછા નથી. જાણવિવાહ બંધ થાય તો જાણ-વિધવાઓની હયાતી પણ નહિ રહે. પરંતુ વર્તમાન સ્થિતિ ચાલુ રહે ત્યાં સુધી એ બંધોનોના રક્ષણ અને પોષણ માટે સમાજે પ્રયત્ન કરવો જોઈએ....”

“ હિંદુ જાતિમાં પતિમહિર એટલી દૃઢ રીતે અંકિત થઈ છે કે વિધવા વિવાહ નિંદ્રા ગણવા લાગ્યા છે. સરકારના કાયદાનો પણ એમાં દોષ છે; વિધવા ફરી પરણે તો તેના પ્રથમ પતિની સંપત્તિ તેની પાસેથી જુગથવી લેવાય છે.

“ અરુણ જાતિઓની દશા આપણે માટે લગભગ હરખન જોઈએ છે. અત્યારે ત્રાણકાર રાજ્ય (પાકિસ્તાન) માં જે થઈના બની રહી છે તે સંપૂર્ણ બ્યાન જોઈ છે. એમના તરફનો અન્ય જાતિઓનો વ્યવહાર ખરેખર નીચ છે. એ કલંક દૂર કરવા માટે સર્વ મુનીસીપેલિટીઓ, ક્રિસ્ટીયન મિશન અને શાળા-પાઠશાળાઓ એમનો નિર્ભાવ જાહેર પ્રવ્રતા નાણાંથી થાય છે તેમને ફરજ પાડવી કે આ જાતિઓની વ્યવસ્થાને તેઓ મદદ કરે. એમ થઈ ને વખત નેતા દુરાગ્રહ દૂર જઈ જશે....”

શ્રીમતીનું શાપણ પૂરે થયા બાદ નવ કરાવો પસાર થયા હતા: (૧) સમાજ સુધીરની લડતનો ઉદ્દેશ જાતિ પરસ્પરતા અને સ્ત્રી-પુરુષના બેભાવ દૂર કરી ન્યાય, સ્વતંત્રતા, સમાનતા અને પવિત્રતાના સિદ્ધાંતો ઉપર સમાજનું પુનઃ સંઘટન કરવાનો છે. (૨) ન્યાય, મનુષ્યત્વ અને રાષ્ટ્રીય દિવ્યતા દૃષ્ટિથી અત્યંતની અસમાનતા દૂર કરવા માટે સંગઠિત પ્રયત્ન કરવાની, તેમનામાં કેળવણીના પ્રચાર કરવાની, અને બીજા પ્રકારે સદાય કરી તેઓને સારીપણાના સર્વ લક્ષ્યોને ઉપજાવ કરવાની ક્ષમ આપનો જોઈએ. ત્રાણકારના

અંતરનેતા સત્યાગ્રહ તરફ આ સંમેલન સંક્રાંતિ ભૂતિ ભતાવે છે અને બીજી જાતિઓ એ લોકોને પોતાની ન્યાયોચિત આકાંક્ષાઓ પૂર્ણ કરવા નથી દેતી તે માટે ખેડ જાહેર કરે છે. (૩) જે લોકો હિંદુ ધર્મ છોડી વિધર્મી બન્યા છે પરંતુ પાછા હિંદુ થવા ઇચ્છે છે તેમને શુદ્ધ કરી હિંદુ જાતિના અંગ બનાવવા. (૪) હિંદુ સમાજમાં અનેક જાતિ-કર્મજાતિ છે તે સમાજ સંઘટનના પ્રાચીન સિદ્ધાંતોને અનુકુલ નથી. એથી એકંદ્ર સાધવામાં અતંત્રાય નેડે છે અને વ્યક્તિઓ તથા સમુદાયો અલિપ્ત થાય છે. રાષ્ટ્રીય જનતિમાં પણ એથી દરકાર આવે છે. એ જાતિ-કર્મજાતિનો અંત લાવવાનો યથાસક્તિ યત્ન કરવો જોઈએ. (૫) જાણવિવાહ કુદરતના નિયમોથી સર્વથા પ્રતિકુલ છે અને એથી આપણી જીવન શક્તિનો નાશ થાય છે તથા પ્રજાનો પૂર્ણરૂપે વિકાસ થતો નથી. પચીસ વર્ષથી ઓછી વયનાં પુરુષો અને સોળ વર્ષથી ઓછી વયની બન્યાના લગ્ન કદાપિ ન થવા જોઈએ ધારાસભામાં કેટલાક સમાસદો ચાલુ વર્ષનું સંમેલનપ કરાવવા જરી નાની વાતનો વિરોધ કરે છે તે માટે આ સંમેલનને જોડ થાય છે. (૬) કેટલાક દાનિકારક વિનાશોથી જારતમાં અને ખાસ કરીને સંયુક્ત પ્રતિબંધ જાતિઓની સ્થિતિ રાષ્ટ્રીય જીવનના સર્વ વિનાશોમાં અસંતોષજનક થઈ ગઈ છે. રાષ્ટ્રીય હિંતની દૃષ્ટિએ કેળવણી માટે ઉચિત ગોઠવણ કરવી જોઈએ, પડકારો વિવાજ નાણાં કરવો જોઈએ અને સ્ત્રીઓની સામાજિક, શાસ્ત્રીય, આર્થિક વગેરે અસમાનતાઓ દૂર કરવી જોઈએ. જેથી રાષ્ટ્રના જીવનમાં તેઓ પોતાનું ઉચિત સ્થાન લઈ શકે. (૭) ધારાસભાની ચુંટણીમાં સ્ત્રીઓને મતાધિકાર નથી મળ્યો એ જોડની વાત છે. પ્રવ્રતા પ્રતિનિધિઓએ એ માટે પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. આ સંમેલન માને છે કે સ્ત્રીઓને મતાધિકાર નહિ પણ મેગમન્ટરવાનો દક્ષ મળવો જોઈએ. (૮) વિધવાઓને પુનર્લગ્ન ન કરવું દેવાના વિવાજની અહ સંમેલન નિન્દા કરે છે અને પ્રજાને આગ્રહ કરે છે કે એવા પુનર્લગ્નો કરનાર-કરાવનારને સામાજિક હંડ ન દે. (૯) ગાદી વસ્ત્રોનો ઉપયોગ થતો જાય છે તેથી આ સંમેલનને સતોષ છે એનું અર્થસેનોનો અંત લાવવા માટે સારકારે

અને પ્રભએ હજુ પ્રયત્નો કરવા લેખએ.

આ કરાવે પર અનેક સુંદર અને મનનીય કાવ્યો થયાં હતાં, પણ તે સર્વ અહિં નોંધવાનું સ્થળ નથી. એમાંથી છોકા કરાવ રજુ કરતાં હો. સરલાબાઈ નામ, એમ. એ. એ ને બાવપૂર્ણ વ્યાખ્યાન આપ્યું હતું તેના ચાર જ નીચે નોંધીએ છીએ. હો. સરલાબાઈએ અત્યાર સુધીમાં સ્ત્રીઓની જનનિ માટે અધ્યાગ પ્રયત્નો કર્યા છે. પૂનાના કવે વિધરાશ્રમની મુખ્ય અધિષ્ઠાત્રિ તરીકે, ઈન્દોર રાજ્યની કન્યાશાળાઓની ઉન્નય-કૃત્રેષ તરીકે અને અણહબાદની કોસ્થવેટ કન્યા હાઈસ્કૂલની મીન્સ્ટ્રીશલ તરીકે તેમણે ઘણું સુંદર કાર્ય કર્યું છે. એવી એક મહિલાના વિચારો બાચકોને ખરેખર મનનીય જણાયો. કરાવ રજુ કરતાં તેમણે જણાવ્યું.

“આજકાલ સમાજમાં સ્ત્રીઓની ફરજ બહુ જ ખરાબ છે. લોકો એ વાત ધીરે ધીરે કબુલ કરવા અને સહાનુભૂતિ બતાવવા લાગ્યા છે. તેમની ફરજ સુધારવી લેખએ એવા મનસુબા ધાય છે પણ તે કાર્યમાં નથી ચાલતા. એટલું શોકસ છે કે જ્યાં સુધી સ્ત્રીઓને સામાજિક, રાજકીય અને ધાર્મિક હક્કો નહિ અપાય ત્યાં સુધી દેશોદ્ધારની આશા નથી. પુરોએ બોલ છે પણ કરતા નથી. તેઓ કહે છે કે પડકારો વિના ખરાબ છે, તેને ફર કરવો લેખએ પરંતુ તેમને સંદેહ ધાય છે કે પડકાર કાઢવાથી કદાચ સ્ત્રીઓ વ્યભિચારિણી ન થઈ જાય. તેમને સ્ત્રી જાતિ પર બહુ જ અવિશ્વાસ છે. રાજકીય દક્ષ મોટે તેઓ કહે છે કે ‘લોકો જાણે, એ માટે લાયકાત મેળવી લો, પણ અધિકાર આપીશું.’ તેઓ કહે છે કે સ્ત્રીઓને ફળવળી આપો. હું પણ છું કેવી રીતે ? ત્યાં આગળ કે એ માટે તમે પૂરતી શેઠવણું કરી છે ? ઊઠકીઓની ફળવળી પાછલ નાણાં ખર્ચતાં તમને શું ફાયદો નથી થતો ? પડકારને લીધે સ્ત્રીઓ બહુ શોડું બની રહી છે. એ પડકારો તમે ફરજોથી છે ? સ્ત્રીઓ માટે ફળવળી જરૂરી છે એમ માનતા હો તો ડરો છો સા માટે ? કદાચ પડકાર ફર ફરવાથી સરખાતમાં દાનિ પણ જણાય પણ તેથી

શું તેમની ફળવળી શેઠી રીતે, એમ કરવાથી દેશોન્નતિ નહિ થાય.

“પોતાની અધોગ્યતાથી માણસ પુત્રીને ફળવળી ન શકે અથવા સુશિક્ષિત પત્ની મેળવી ન શકે અને શિક્ષિત સ્ત્રીઓની નિન્દા કરે તેથી શિક્ષિત સ્ત્રી નિન્દનીય નથી થઈ જતી કે ફળવળી ખરાબ નથી, એવા લોકો માને છે કે સ્ત્રી ફળવળી બહુ જ છુટી અને બચાતક ચીજ છે; સ્ત્રીઓને લણાવવાથી નકામો ખર્ચ થાય છે. પણ એથી એમનેજ તુકરાત છે. અશિક્ષિત વધુ-દીકરીઓથી એમનાજ કાર્યોમાં વધુના આવશે. જ્યાં સુધી સ્ત્રીઓના બાહ્ય સૈદ્ધર્થ્યથીજ તમે મુન્ધ રહેશો ત્યાં સુધી જનનિ નહિ થઈ શકે. એમની આંતરિક સુંદરતા પર તમારે ધ્યાન દેવું પડશે અને જતાવી આપવું પડશે કે શિક્ષિત સ્ત્રીઓ બોલ રૂપ થવાને બદલે સાચી શિક્ષ, સદાયક અને રોચિકા થઈ શકે છે. આજુબજુથી આત્મા સુંદર નથી બનતો; શિક્ષણથી ધાય છે

“હવે કાવ્યો કરી બેસી રહેવાનો વખત નથી. અત્યાર સુધી કાવ્યોના થયાં છે, કાર્ય નથી થયું અને તેથીજ આપણા હૃદયે સંકળ નથી થયો. સર તેજ જગદાસ સુપ્રે વિચાર્યો જઈને સમાજ વ્યવહારની માંગણી કરે છે; એવા સમાજ અધિકાર ધરમાં તમારી સ્ત્રીઓને તમે આપ્યો છો ? સ્વરાજ્ય ઈંગ્લાંડથી નહિ આવે; ધરમાંજ પેદા કરવું પડશે-સ્ત્રીઓને સમાજ હક્ક આપીને, મત્તાધિકાર તેા તમે કદાચ આપ્યો પણ શેઠી પડેલી જરૂર ફળવળી આપવાની છે. એટલા માટે નેટલી બની શકે તેટલી ‘વધારે રાજ-પાઠ-સાળાઓ બોલો અને મક્ક ફળવળી આપવાની જોડવણું કરો. ઊઠકીઓને ઊઠકા નેવીજ માનો; જોલરૂપ ન બોલો. પુરોએના જન્મ નારીજાતિ પર હુકમત ચલાવવા માટે છે એ જ્યાસર્જ તણ રહ્યા. બંનેના ? પુરોએને મુસલ્માન રાજવા મારેજ તમારો જન્મ થયો છે એ જ્યાસર્જ તમે પણ ઊઠકી રહ્યો તેમના ઊપર શાસન કરવાનું, તેમને માર્ગ બતાવવાનું, સદાય થવાનું તમારું ફરજિયાત બન્યું.”

વિવિધ વિષયો.

શ્રી રમાબાઈ રાનડે:

“ સુમધર્મ ” ના પૈશાખ માસના અંકમાં સૌ. બહેન સારાજોરી સુમત મહેતા, બી. એ. નો સ્વર્ગસ્થ રમાબાઈ રાનડે, મહુમ ન્યાયમૂર્તિ મહાદેવ ગોવિંદ રાનડેના ખર્ચપત્નીના જીવન-કાર્ય વિષે એક મનનીય લેખ પ્રકટ થયો છે. એ લેખ નીચે આપીએ છીએ:

“ આ સાધ્વી સ્ત્રીનું અવસાન ગયા મહિનાની ૨૬ મી તારીખે પૂનામાં થયું. તેમની ખાત સમસ્ત હિંદુસ્તાનને લાગશે-વિશેષ કરીને મહારાષ્ટ્રને. શ્રી રમાબાઈ દક્ષિણમાં જેટલાં બજારોમાં થયાં હતાં તેટલાં ગુજરાતમાં થયાં નહોતાં. પરંતુ તેમનું કાર્યક્ષેત્ર એટલે પૂનાનો સી સમાજ—અને તેમના લાભાર્થી ચલિત પૂનાનું ‘સેવાસદન’ એમની સેવાશક્તિનો પ્રતિરૂપ છે. એ સંસ્થા એટલે શ્રી રમાબાઈ રાનડેનો આત્મા. એ બહેનના હૃદયમાં સેવાશક્તિની ગાવના ઉદ્ભવેલી હોત નહિ’ ને અત્યારે સેવાસદન યાત નહિ’. અને જે હલાર દોઢ હલાર વિધવાઓ અને અનાથ સ્ત્રીઓ ઉદ્યોગ—જનના ધંધા શીખીને સ્વાર્થ અને પરમાર્થનું કામ કરવાને તૈયાર થઈ રહી છે તેમની અશોભિત યાદ. ”

“ આપણા દેશની સ્ત્રીઓની સ્થિતિ વિશે હજી કંઈ પણ સી પુરોષે ગંભીર વિચાર કર્યો નથી. કુટુંબના આનેક પ્રયત્નોં થઈ રહ્યા છે. પણ સ્ત્રીઓની અવનતિમાં મૂળભૂત જે બે ત્રણ કારણો છે તેનો તોડ ન્યાં સુધી થયો નથી ત્યાં સુધી આ પ્રયત્નોનાં છાટ ફળ આપવાનાં નથી. અને પુરૂષના સર્વ ઉન્નયસાધને, કુટુંબાયમૂલ ન થતે બાળલગ્ન, સ્ત્રીઓનું અજ્ઞાન, અને સ્ત્રીઓની આર્થિક પરાધીનતા આ ત્રણે કારણને લીધે સ્ત્રીઓમાં સ્વમાન નથી સાવના રહી નથી. અને ન્યાં સ્વમાન નથી ત્યાં ઉન્નયિને અવકાશ નથી. અને વારંવારે કળા છતાં ફરી હંદેનું પડે છે

કે અંત્યજોની ભાઈક ન સ્ત્રીઓને ઉચ્ચેલી રાખવાનું પાપ આપણા દેશને લોભવતું પડે છે. તેનું નિરાકરણ નહિ’ થાય, તેનું પ્રાયશ્ચિત નહિ થાય ત્યાં સુધી સ્વરાજનાં સ્વર્ગનાં સ્વર્ગનાં ન રહેશે.

“ આવા અંધકારમાં જે કોઈ વ્યક્તિ ધંકરી મારીને આગળ જવાનો અને આગળ હઠાડવાનો પ્રયત્ન કરે તેને સમાજે વધાવવા યોગ્ય છે. આજ કાલ રાજ્યીય મળવળમાં ઘણી સહિતનો વ્યય થાય છે, એટલે સામાજિક વિષયો તરફ દુર્લક્ષ જણાય છે, અને સામાજિક કાર્ય કરનારને કલ્પે જન મળતું નથી. જનસમાજમાં ભૂની રૂઢિને લીધે જે દુર્દશા થઈ છે તેનું નિકંદન કયાં શિવાય પ્રગતિ નથી.

“ શ્રી રમાબાઈ રાનડેએ પોતાની કીન બહેનોની સ્થિતિ સુધારવા પ્રતિ જીવન અર્પણ કરીને પોતાનું વૈધવ્ય લીધાનું હૃદય. ”

“ અગીઆર ઊંછ વર્ષની કુમળી વયે તેમનું જીવન શ્રી મહાદેવ ગોવિંદ રાનડે સાથે થયું હતું. જે વખતે પતિને ઘર આગ્યાં ત્યારે પતિ તરફથી બહુ આવકારની આશા નહોતી. કમક ન્યા. મુ. રાનડેને પોતાની જગ્યા નિરૂદ્ધ જીવન કરવાની તેમના પિતાએ તેમને ફરજ પાડી હતી. સાસુ, સસરા, અન્ય વડીલો પુત્રવધુ તરફ કેવી રીતે રાખે છે તે તો અહુ બાજુ છે. આવી સ્થિતિમાં પણ આ પતિપરાયણ સ્ત્રીએ પોતાનો સંસાર અદભૂત રીતે લીધાબો. અને દંપતી યુગલમાં આસ્પષ્ટ એટલો સ્નેહ અને સાવ ઉત્પન્ન થયો કે તેમનું જીવન આદર્શભૂત ગણવા લાગ્યું.

“ શ્રી ન્યા. મુ. રાનડે સાર્વજનિક કાર્યોમાં સતત યંયાયજ રહેતા. પણ એમના સહયોગને લીધે એમના આશુચ્છનો સાર્વજનિક ભાગ જેટલો મદદરજો અને ચિરસ્માર્ણીય થયો છે તે ન પ્રમાણે સાહુસંતને કાળે એવા એમના સ્વમાન

લીધે એમનો ખાનગી આયુષ્યક્રમ પણ અલંકૃત હૃદયગમ અને જોષદાયક થયો છે.

આજકાલ જમાનો એટલો જલદી આગળ વધે છે કે પાંચ વર્ષ ઉપર યદ્ય એટલા બનાવો, તેમજ સ્ત્રી પુરુષોનું વિસ્મરણ થાય છે. ન્યા. મુ. રાનદેના પવિત્ર અને હૃદય છવનમાંથી અનેક સદ્ગુણો લેવા લેવા છે. સાદું સરળ છવન, હૃદય વિચાર જન સમાજની ઉન્નતિ માટે સતત પ્રયાસ એ તેમનો છવનમંત્ર હતો. આવી એક નિમ્મૂલિત સાથે જેમણે સત્તાવીસ વર્ષો સદ્દર્શન-વિશ્વના સંબંધથી છાયાની ચેદે ગાળ્યાં, જેમનાં અંગનું નેરુગિક તેજ સિદ્ધાંતથી અને એમના સદ્વાસથી યજ્ઞ વધ્યું, અને જેમનું મન તેમની કલિતમાં નિમગ્ન થઈ ગયું તેવી પત્નીનો છવનક્રમ હૃદય પ્રદાય તે સ્વાભાવિક જ છે. એક હૃદય આધારે અવગુણ તેમણે પોતાનું છવન, પોતાનો પ્રેમ પતિની સેવામાં અર્પણ કર્યો હતો, તેમાં જ ધન્યતા માની હતી, અને તેમાં જ પતિના અવસાન પછી પણ પતિને પ્રિય હાથમાં પોતાનું છવન ડિવેલિંગ હતું હતું. આ મનોધર્મ દબરો વર્ણના સંસ્કારનું અને પરંપરાનું ફળ છે.

“ પતિએ મૂળથી તેમના સિદ્ધાંત મંડાણ હતું હતું. કુટુંબમાં સામુ નહોતી સદાનુમતિ તેમના સિદ્ધાંત તરફ જ નહોતી. જરામાં તેઓ પશ્ચાંજ શસ્ત્રે યતાં અને તુલ્યકાર કરતા. તેથી રાત્રે ધરનું ામકાન પરચાયાં પછી વાંચવાનો આરંભ થતો. આસપાસની સ્ત્રીઓ મરકી કરતી, અવશાસ મૂળી દેવાનું સજ્જલવતી પણ પતિના ચાન્દમાન વિશ્વાસ રાખીને અનેક ત્રાસ વેડીને તેમણે અસાધી તેમજ અંગ્રેજોનો અશ્વાસ પડા કર્યો. કાઠ સ્ત્રી છાત્રજ કે વર્તમાનપત્રનો કડોડ નીચે વાંચતાં તેમને લાગે તો કહે: “ હમમરી ઓઝીસ મેડા પેર છે ત્યાં તદમે વાંચો કે નાચો. અમારું અપમાન કરો તો ખબરદાર ! અમારી પહેલી શાલ્લી હતી જ તો ! એમને લાઘવે લખતાં વાંચતાં બધું શીખવ્યું હતું. તે અમારી વચની જ હતી. તો પણ તેણે અમારાં દેખતાં એક પણ અક્ષર વાંચ્યો નહિ. એને અંગ્રેજી શીખવવા સાર એમણે થલો પ્રયત્ન કર્યો, પણ તે સાધ્યો એણે તેમાં હાથ જ આપ્યું નહિ.”

એમને દસ વાતો કહે તેમાંની એક તો કરવી પડતી પણ આવાં નખરાં ન હતાં” વગેરે વગેરે અનેક બોલ સાંજજવા પડતા. વારંવાર તેમને ‘યદ્ય’ કે કયાં મદારી હમખખતી લાગી કે મહે’ અંગ્રેજોનો આરંભ થીતો ! વારે વારે તેમને ‘રડવું આવવું’ પણ આ વાત પતિને પસંદ નહિ’ એટલે એક રાખડ પણ પતિને કાને નાખતાં નહિ. સહન કરવું એ મંત્ર તો તેમના હૃદયમાં સદાનો કોતરેલો હતો. અને પતિ તેમના મનનું વારંવાર સાંતિથી સમોધાન કરતા, એટલે આનંદથી કામ થતું અને શ્રેયક્ષાપ્રત્યક્ષ અલંકૃત ત્રાસ છતાં અભ્યાસ પૂર્ણ કર્યો અને પતિના અનેક વ્યવસાયમાં ઉપયોગી થયાં—ખાસ કરીને જ્યારે તેમના પતિની આંખો ગઈ અને કેવળ અસહાય સ્થિતિમાં આવ્યા ત્યારે વાંચના લખવાનું બધું કામ તેમણે ઉપાડી લીધું, અને તેને પરિણામે પતિના સ્વમાનના અનેક સાધુ અને ઉશ્વરી અંશનો તેમનામાં સંચાર થયો.

“ અસહન લોકોને સ્ત્રીસિદ્ધાંત વગેરે સમાજસુધારાની બાબતમાં જે અનેક અડચણો ખમી પડતી હતી તેની ઢાલના લોકોને હલપના નથી. પરંતુ પહેલાંના લોકોને તેથી ત્રાસ ખમવો પડ્યો છે અને તે સહન કરી સમાજ પર તેમણે કેટલા બધા ઉપકાર કર્યા છે એ આપણે ભૂલી જવું એ કીક નથી.

“ નવું સિદ્ધાંત, નવી હલપનાઓ અને નવી પરિસ્થિતિથી વિચારને તથા આયુષ્યક્રમને નવું વલણ મળેલું. છતાં પ્રાચીન આર્યધર્મની મનોબાવના તેમનામાં હવેમ રહી એટલે પતિના સ્વર્ગવાસ પછી તેમણે પતિને પ્રિય વિષય ‘સ્ત્રી ઓની ઉન્નતિ’ માંજ પોતાનો કાલદેય કરવા માંડ્યો, અને સ્વેદાસહનનો પ્રારંભ પોતાના ધર્મમાંથી જ કરવા માંડ્યો. જેયાર સ્ત્રીઓને પાંડો-શમાંથી એકી કરીને વાંચતાં લખતાં શીખવવા માંડ્યું. તેમાંથી યથાઉપદેશની સારઆવ થઈ. તેમાંથી શીવજી વર્મ, રંગીન વર્મ ઉપાડ્યો. બોર્ડીંગની વ્યવસ્થા થઈ. પોતાને ‘સંવતિ નદિ’ પ્રજા અનાય વિધવાઓ ઉપર રસેદનો વરસાદ વરસાવીને સહુનાં મનનું આકર્ષણ હતું, અને રોચાસદાનની આજની સ્થિતિ આણી.

“ અલખત આ મદાન કાર્યમાં રા. લાઉ

ગાપાળ કૃષ્ણ દુરધરના અત્યંત મન હતી. દેવ-
ધરની મહેનત અને શ્રી રમાબાળની કાવના અને
અને સેવાવૃત્તિને લીધેજ સેવાસદનનું કાર્ય
સફળ થયું.

“ પોતાની બહેનોના જીવનવિકાસ માટે અથાગ
શ્રમ લેઈને, અનેક લોગ આપીને પતિના આત્માને
સંતોષ્યા છે, તેમના જેવાને વેધવ્યતું દુઃખ રહેતું
નથી. જો કે સદૃશ્યુચાળી, દેવોંથી પતિના વિયોગથી
તેમને બેશુમાર દુઃખ થયું હતું. કારણ કે જો
પણ પતિથી દૂર રહેવાં નહિ, અને પતિસહિત
અને પતિ પ્રેમ એ જ એમનું મદાનું સુખ હતું.
એ વારંવાર હઠેતાં કે “ રાજની રાણી કે મોટા
ધનાઢય સરદારોની સ્ત્રીઓ કરતાં હું મ્હારા
પતિના પ્રેમના સુખમાં અને પોતાને વધારે
ભાગ્યશાળી સમજું છું, અને અનેક ફિરોમાં
પણ હું સુખ માતું છું.” તે પતિના સદાના
વિશાસ વખતે તેમને લાગ્યું ને તેમણે ઉદ્ગાર
કયો “ જો દેહિધમાન, તેજમય, સાક્ષાત્કાર્યતા
પ્રકાશમાં હું યજ્ઞા વ્યજ્ઞી અને આનંદથી
સત્તાનીય વર્ષ સુધી રહી હતી, તે પ્રત્યક્ષ
સેવાયજ્ઞ સર્વ મ્હાને મૂશી જયાને લીધે અત્યંત
દુઃખ રૂપ અંધારામાં ફાંફા મારતી રહેવાનો પ્રસંગ
આવી પહોંચ્યો. તે વિષય સૂચ્ય એકાએક અસ્ત
પામી સર્વત્ર અંધકાર પડયો. શિવ ! શિવ કેટલી
હું લાગ્નહીન !” પરંતુ સર્વ દુઃખથી મન વાળને
તેમણે પતિને પ્રિય સેવાધર્મ સ્વીકાર્યો અને
જીવન સફળ કયું.”

“ એમના જેવી સૈવિમ, સદનશીલ, પ્રાદ,
શાન્ત, ભવ્યધર્માત્મા આર્ય સ્ત્રીઓ ને રાષ્ટ્રને,
દાસનાં સમયમાં મળી તેને પોતાની કાવિ
રિપતિને માટે નિરાશ થવાનું કારણ નથી.

“ મધુ એ બહેનના આત્માને ચિરાગ
શાન્તિ આપો !

મલ્લુ પુરુષપાત્રો:

વડોદરા કોર્સેજ તરફથી પ્રકટ થતા માસિકના
ફેબ્રુઆરી અંકમાં કુમારો પ્રેમલીલા સુમન્ત મં-
દેલા, બા. એસસી. “ સ્વ પુરુષપાત્રો ” એ વિષય
પર મનનીય લેખ લખે છે. એ લેખમાં સૌ દૃષ્ટિએ
બરમાળના વજ્ર બંધીલા પુરુષોનાં પતિ લઈઈના
વર્તનની સમાલોચના કરી છે. એ લેખ વાચક-
વર્ગની નજર માટે અતિ ઉત્તરારી લખ્યે બાજે:

“ બાળપણમાં નળદમયન્તીની વાત સાંભળીને
દમયન્તી અલે જેને સદાતુકૃતિ થઈ નહિ હોય
એવું એક પણ હિન્દુ બાળક નહિ હોય. બાળક
તો શું, પણ મોટી વયનાં સ્ત્રીપુરુષો પણ નવા-
જ્યાન સાંભળતાં સાંભળતાં દમયન્તી માટે આંસુ
પાડે છે. દમયન્તીની વાતના દયાનનક છે, અને
ચાહ છે કે નળદમયન્તીની વાત જ્યારે બાળપ-
ણમાં મેં સાંભળી ત્યારે મને દમયન્તીની ધણીજ
હ્યા આતી હતી. પણ હવે તો હું જ્યારે એ
વાંચું છું કે સાંભળું છું ત્યારે દમયન્તી તરફ
દયાની લાગણી કરતાં નળ તરફ વિરક્ષારની લા-
ગણી વધારે થાય છે. નળનો ગમે તેવાં બચાવ
કરવાનું ધારો તો પણ એટલું તો દેખીતુંજ છે
કે દમયન્તી પ્રાયેની તેની વર્તણૂક ખરેખરી,
નિંશ હતી. વધારે વિચાર કરતાં લાગે છે કે એમ
તો આપણાં “ રામાયણ ” અને “ મદાભારત ”ના
નાયકો રામચન્દ્ર અને યુધિષ્ઠિર પણ કાંઈ ઉદરે
તેવા તો નહોતા. કાણ જાણે કેમ, પણ આપણા
બપાકારોએ એ ત્રણે નાયકો-નળરામ, રામચન્દ્ર
અને યુધિષ્ઠિરનાં જીવનમાં કેટલાક એવા પ્રસંગો
આલેખ્યા છે કે જેથી તેમની તરફ કાંઈને
સન્માન થાયજ નહિ.

મદેસ વહેવાં મળરાનં લખ્યે:—

નળરામ પછોતું. ભાગ્યશાળી હતો, કેમકે
દમયન્તી જેવી રાણી ગમે તેના ભાગ્યમાં ન
હોય. દમયન્તી માત્ર બહાધીન રૂપવતી નહોતી,
તેણે હૃદયે પણ સૈંદર હતું. એવી જીતમ રાણી
તરફ પણ નળરામને કેટલી બધી નિર્ધિયતા બ-
તાવી ! સૌથી પહેલી તો તેની ભુંદ એજ કે
ભુમકું રંગેશી અને તે પણ સુલપાટ માટે. રાજ-
પાટ ઢોઢમાં મૂક્યાં તે વખતે તેણે એક લાજ
પણ દમયન્તી કે બાળોનો વિચાર ના કર્યો.
દમયન્તી સાથે લગ્ન કયું લાગીજ તે તેણે
રક્ત કારુને બંધાયો હોવાય. તેને બદલે તેણે
તો અને ધરખાર વચરની, જાંબમાં રજની કરી
મૂશી, અને બાળોને પણ ફરે કર્યો. કાંઈ હોયે
દમયન્તીને તે રાજવેશવનું મન હતું તો તે વ-
નમાં ગઈજ કેમ ? પણ તે કહીલ તો જરી પણ
બાળાળી નથી, કેમકે નળ વચરનો રાજવેશવ કાંઈ
દમયન્તી હમ્મરી નહોતી, નળના સદયાર આંગળ

તેણે રાજવેશવને પણ તુચ્છ ગણ્યાં, તેટલી તો તે વધારે સારી.

દમયન્તીનાં હાથમાંથી માછલાં પાણીમાં સરી પડ્યાં અને નંજરાલએ પાછા આવીને જોયું તે માછલાં નહોતાં, તે વખતે તેણે મનમાં દમયન્તી તરફ 'શંકા આણી તે કેટલું બધું' ઠંઠકાપણું કહેવાય ! દમયન્તી જેવી સગી ઉમર અપદિત અભિમાસ કરવા તેમાંજ હું તો ખાપ માનું. દમયન્તીના સદસ્યોનો તો તેને ખોરાખર પરિચય હતો, છતાં તે તેને માટે ખરાબ ધારીજ કેમ શક્યો ?

વળી, અડધી રાત્રે દમયન્તીને વનમાં એકલી તણને જવાં રહેવાનો જીવજ કેમ તેનો આદ્યો—તેજ ખારાથી તો સમજાતું નથી. દમયન્તી તરફ તેને ધોળાજ ધિક્કાર હોય તોજ તે આડું નિર્દય કામ કરી શકે. અંધારા વનમાં માંસાહારી પશુઓ વચ્ચે એક નિરાધાર અજાણને એકલી મૂકીને જતો રહે તે પુરૂષ કહેવાયજ નહિ. ન તો શકસક નામનેજ ગોચર છે.

હવે રામચંદ્ર:—

રામચંદ્રના જીવનમાં તો એક બે નહિ પણ ઘણા પ્રસંગો એવા છે કે જે ઉપરથી તેમના પ્રત્યેનું સન્માન ઘટી જાય. વાનસેના રાજ વાલીને જગત્પટ્ટી આપ્યો અને રજ શુદ્ધ સેનને તેની રાણીનાં હેખતાંજ ધારું કંઈ તે પરાક્રમે (!) કાંઈ જવાં તેવાં નેકાંતાંજ. પણ આ લેખમાં તો મારે માત્ર તેમની સીતા પ્રત્યેની વર્તણૂક ચર્ચવા છે. નંજરાલની દમયન્તી તરફની વર્તણૂક કરતાં રામચંદ્રની સીતા તરફની વર્તણૂક ઘણીજ વધારે ધારણીદારી.

રાવણ સાથેનું યુદ્ધ પછી સીતાનો અગ્નિ-પ્રવેશ એ બનાવજ કેવો વિચિત્ર છે ! આટલાં બધાં વસ્ત્ર સીતાનો અડવાસ હતો તે છતાં એકીએ જાગૃદિ કરાવતો પર એટલો બધો તેમને સીતા અમારું અપમાન કરતો રામચંદ્ર વનમાં બધાં દુઃખ પહેલી ભાણી દત્રી જ તેને, પેતિ મહેલમાં રહીને જાણતાં વાંચતાં બધું શીખ્યું' હતુંજ કેમ શો એમ વચની જ દત્રી. તો પણ તેણે અમહતપાત્ર રીઠીકું એક પણ અક્ષર વાંચ્યો નહિ. એને અંગેષ્ઠવર્ગ શીખવવા સાર એમણે ધણે પ્રયત્ન કર્યો, પણ તથા તે સાંધી એજ તેમાં લક્ષ જ આપ્યું નહિ. ર

તેની શુદ્ધતાની ખાત્રી શું, ક્રિમ કહેવું તેના કરતાં વધારે દરદરડતું અપમાન બીજું શું કરી શકાય ?

વનમાંથી પાછાં અયોધ્યા આવ્યાં પછી, પ્રા-નના એક અજ્ઞાન માણસે કોપના આવેશમાં આવી જઈને પોતાની સ્ત્રીને ખરાબ શબ્દો કહ્યા તે ઉપરથી સીતાનો ત્યાગ કર્યો, એ રામચંદ્રનું કૃત્ય તો કહી પણ મારું કરી શકાય એવું છેજ નહિ. એને માટે કાંઈ તેટલા બચાવ કાઢો; ગમે તેટલાં બદાનાં શોધી કહાડો પણ તેનાથી કાંઈજ વળવાતું નથી. જગત્નો કોઈ પણ પુરૂષ, પછી તે બીજી રીતે ગમે તેવો મહાન હોય, તોપણ રામ-ચંદ્રની માફક વર્તે, તો, વિરહારનેજ ખાત્ર માય અને થવો જોઈએ.

રામચંદ્ર ધર્મનિષ્ઠ, ન્યાયનિષ્ઠ અને છુદ્ધિ-માત્ર ગણાતા હતા. તોપણ લોહનિંદાથી અજરા-ઈને પોતાનીજ પત્ની તરફ અન્યાય કરે ! અને તે પણ તેની નિર્દોષતાની માદિતી હોવા છતાં ! એ તો ખરેખર અધમતાજ કહેવાય રામચંદ્ર રાજ હતા. રાજાજ સગી સ્ત્રીનું આમ અપમાન કરે તો મછી સ્ત્રીઓનું સન્માન કાણુ કરે ?

આપણી પાસે કાંઈ બહુજ પ્રિય ચીજ હોય, અને બીજું કાંઈ આવીને કહે કે, "આવી ખરાબ ચીજ તમે તમારી પાસે શા માટે રાખે છે ?" તો આપણે તે કહી પણ નાખી દઈએ ખરાં કે ! અને ખાસ કરીને, જો આપણે નવુ-તાંજ હોઈએ કે તે ચીજ વાસ્તવિક રીતે ખરાબ છેજ નહિ અને આવી સારી ચીજ તે ખરાબ કહે છે તો તે સામા મનુષ્યની મુર્ખાઈજ છે તો તો જરૂરજ આપણે તે ચીજનો ત્યાગ કરીએ નહિ, અને જો ત્યાગ કરીએ તો એમજ પુરવાર થાય કે આપણમાં ખરું એટલું પારખવાની સક્તિ જ નથી અને આપણે નિન્દાથી દરીએ છીએ.

રામચંદ્રની ખાખતમાં તો ચીજને જલ્દી તેની પ્રિય રાણીજ હતી, જે તેમને મન જોવિતમ્, ક્ષુદ્રય, દિત્રીયમ, કૌમુદી નયનયો: અને અમ્રમંદે. હતી.

જગણી લેખક કવ. દિનેન્દ્રલાલ રોયના 'સીતા' નાટકમાં રામચંદ્રની આ બધી એટલી બધી સારી રીતે ચર્ચા છે કે એમાંથી થોડાં હતાશ અરથાને નહિ ગણાય એમ થાય છે.

રામચન્દ્ર સીતાને) ત્યાજ કરવાના છે એ વાત સાંભળીને ભરત તેમની પાસે ગયા અને આણું નિર્દય કામ નહિ કરતા તેમને અત્યંત વિનમ્યા. છેવટે કાંઈ ના વળ્યું એટલે તેમનાથી બોલ્યા વગર ના રહેવાયું કે:—

“ તમારો જો એ સંકલ્પ દૃઢ છે, તો અયોધ્યાને માટે બહુજ માઠા દંદાડા આવી લાગ્યા છે. હવે બીજું હું શું કહું? જો અયોધ્યાના મહારાજની એ પ્રતિજ્ઞા દૃઢ છે તો એ પણ નહોતું છે, કે હું હવે આ અયોધ્યામાં નહિજ રહું. કોઈ પવિત્ર વનની અંદરના દૂરના એવા ગામમાં જઈને રહીશ, કે જ્યાં આવી નિર્દય વ્યવસ્થા નહિ હોય, જ્યાં સતી સાધ્વીનું આણું અપમાન નહિ થતું હોય, જ્યાં ન્યાય અને નીતિનું ખૂન ફેરવામાં નહિ આવતું હોય, જ્યાં આવી અરાજકતા અને અન્યાય નહિ હોય. ”

ભરતને રામચન્દ્ર તરફ ફેરવેા બધો પૂજ્ય-ભાવ હતો તે તો બધાનેજ ખબર છે, તે છતાં ત્યારે તેમના મુખમાંથી આવતા શબ્દો તીકળે ત્યારે અન્યાયની હદ થઈ ગઈ હતી, એમ જ ને ?

ભરતના ગપા પછી રામચન્દ્રની બહુજ શાન્તા આવે છે. તે પણ તેટલીજ વિવશી કરે છે. સીતાને ત્યાજ કરવાનું કારણ તે પૂછે છે ત્યારે રામચન્દ્ર કહે છે કે “ રાજ્યમાં શાન્તિ રચાવવાને માટે આજ સીતાને વનમાં મોકલવાની જરૂર છે. ” શાન્તાથી તો રાજાધિકારીનેજ આ વાત મનાતીજ નથી, એટલે તે કહે છે કે:—

“ શાન્તિ સાચવવાને માટે સીતાને ત્યાજ ? આ કેવો ઉપદાસ છે ? ” ખરેખર, પહેલાં તે આ ઉપદાસ, હવે એમજ લાગે, કેમકે આજા કારણ માટે સીતાને ત્યાજ કરવો એ કેવી અસંભવિત વાત છે ! પછી રામચન્દ્ર કહે છે કે, “ મૂળ કહે છે, કે, જનની અસતી છે. ” આ પાછો બીજો ઉપદાસ શાન્તાને લાગે છે. તે કહે છે કે:— “ હે ! જનની અસતી છે ! મહારાજ ! ” ખરેખર ! એ લોકો એવું કહે છે !—કાંઈ સમજાઈ નથી કે, હું તો આ સાંભળીને રહું કે હસું ? બાઈ, હું ઉપતી છું કે જનની ? હું આ રચના તો જોઈ રહી નથી ને ? જનની અસતી છે ? બીજું પણ કાંઈ કહેવાનું બાકી છે ? આ વાત કરનાર વચે ઠી ? કે મારા સાંભળનારો કમ થઈ ગયા છે ?

તો પછી કહો, કે સૂર્ય પૂર્વમાં આવ્યો છે અને પશ્ચિમમાં ઊગે છે. કહો કમલ ફુલિત છે, ચન્દ્રમા બાળે છે અને આગ કંડક આવે છે. મહારાજ ! હું તો જાણતી હતી કે સતીત્વનું નામજ સીતા છે !

આથી વધારે તે બીજું શું કહી શકે ? રામચન્દ્રે તેનું કહેવું પણ ગણકાર્યું નહિ. પછી કોશલકાએ પણ ધણી વિનમ્નિ કરી તેમને મનથી તો આ વાત ‘દ્વારણ’ હતી.

કુટુંબના સર્વે વિરુદ્ધ હોવા છતાં રામચન્દ્રે સીતાને ત્યાજ કર્યો.

આખા નાટકમાં સૌથી સારો પ્રસંગ તો જ્ય એને રામચન્દ્રના પ્રથમ મેળાપનો છે. તે વખતે બાળક જ્ય ધણીજ સ્વોદ-શબ્દોમાં રામની સીતા પ્રત્યેની આ અન્યાયમતી નિર્દયતા તરફ વિરુદ્ધાર બતાવે છે. વાંચનારને એમ લાગ્યા વગર રહેશે નહિ કે ચીતાના પુત્ર તરફથી આવજ શબ્દો માટે રામચન્દ્ર થોડાજ દગા. રામચન્દ્ર પિતા હતા અને જ્ય પુત્ર હતો એ ખરું, પણ પિતાનું હૃદય આચરણ પુત્રને જેટલું દુઃખકર લાગે તેવું કોઈને જ ન લાગે.

રામચન્દ્ર, લક્ષ્મણ અને વાલ્મીકિ હોય છે ત્યાં જ પ્રવેશ કરે છે.

“ વાલ્મીકિ-જન, આ તારા પિતા રામચન્દ્ર અને આ કાકા લક્ષ્મણ છે; એમને પને લાગ.

જન-(લક્ષ્મણને પૂછે લાગીને)-તથોષદ ! તમારા જેવા કાકાથી હું મને જોઈશરાણી સમજું છું.—કાકા, હું આપના ચરણોમાં પ્રણામ કરું છું. [જવાનું કરે છે.]

વાલ્મીકિ-જન ! તમારા પિતાના પગમાં પ્રણામ કરો !

જન-(પાછો ફરીને અસિમાન સાથે)—મહર્ષિ ! જે સ્ત્રી કિરીટ પછે રાજમહાલવનાં સુખોને તરછેડી વનનાશમાં છાયાંની માફક રામની પાછળ પાછળ ફરી, જે સ્ત્રી લોકમાં, એટલે દૂર રહે રહે પણ આઠે પહોર રામને માટે આંસુ વઢાવતી રહી; એવી સ્ત્રીને લોકનિન્દાના ભયે બેધકપણે ધરમાંથી પૂતકારી કાઢી મૂકનાર અમને—માફ કરો, આજ ઠાસને ઋષિવર-અવતર ! એવા રામને કૌર નહિ નમે. તે અટલ પ્રિયાસની મુર્તિ ઉપર એમણે ધોર અન્યાય ગુણ્યો છે. તે અગાધ પ્રેમની પ્રતિમાના હૃદયમાં એમણે વજ લોક્યું

છે. એ અનન્ત આશ્રય સ્વરૂપિણીને એમણે ઠોકરે મારી ઉરાડી ફેંકી દીધી છે.-હેવ ! આજે એ અયોધ્યાના ઇન્દ્ર હોય કે આખા જગતના નાયક હોય; તોપણ તુમ્હારું છે-એ તુંજ બરાબર છે. એ રાવણ જેવા લાખોનો જીતનાર હોય, તોપણ મારે હિંસાએ સોગણા કાચર છે. (રામચંદ્રને) પિતા ! રામચંદ્ર ? તમે પૃથ્વીપતિ ? તમે નરોત્તમ ? તમે વીર ? ધર્મ પરાયણ ? નિષ્કૃત ? નિર્ભય ? ધિક ! હાપુરપ ! ધિક ! તમારા પાપની સીમા રહી નથી. પ્રેત, રાક્ષસ, તમારા આ ઉચ્ચ લક્ષ્યામાં આ કલંકનો કાળો કાળો સદાને માટે ઝાંઝો રહેશે ! પિતા ! યાદ રાખો કે તમારાં યશનાં ગીતોમાં આ અન્યાય હમેશને માટે બંધકર નાંધવડે ગરજતો રહેશે.

રામ-(દિલગીરી ભરેલા અવાજથી)-ભવ ! મારા બે પુત્રોમાં તું વધારે ચઢીઆતો-પત ન કરે તેવો છે ! હું પૃથ્વીને મદારાજ આજ તારી આગળ સિર ઝુકાવી ગર્વ ભરી સરખની સાથે મારું કરવાની માંગણી કરું છું. આવ બેઠા મને બેઠી પડ-ભવ, તું શું મને મારું નહીં કરે !

વાલ્મીકિ-મારી રૂઢની બે આંખોમાં આંસુ હસરાહ આવે છે. ભવ ! તોએ કું બેસતો નથી ? પુત્રની પાસે પિતા માફ માગે છે ! તો પછુ તું દંડણ બની ઉભો રહેા. છે ! વાલ્મીકિની પાસે આટલા દંડાડો રહી તે આજ સિદ્ધાણ મેળવ્યું છે ?

ભવ-(રામને) હે અયોધ્યાના મદારાજ ! માફ માગો જમને તમારી પત્ની પાસે. તે કામાશીલ સાંધી બની કદાચ તમને મારું કરી દેશે ! -તમે મોરા નશીબદાર છે. વિષાતાની પાસે દુષા-કંઠણા માર્ગો-બીજું શું કહું-પિતા ! રામચંદ્ર તમે પિતા છો, હું પુત્ર છું; પરંતુ હાય ! એ-આજપણ આપતાં તાજનો મારો લાલ બની માણું નમીનમા બેસી દઉં છું. " રામચંદ્રને માટે વધારે લખવાની-જરૂર મને નથી જાગતી. ઉવે-જાપણે ત્રીભ નાયક તરફ દૃષ્ટિ કરીએ.

યુધિષ્ઠિર ધર્મરાજ કહેવાય છે. પણ ધર્મ-રાજ એટલે શું ? કેવી ભવતા ધર્મના તે રાજ દાદા ? ધર્મ એટલે કર્તવ્ય, એમ ભે જર્જરે તો

તો યુધિષ્ઠિરને ધર્મરાજ ન કહેવાય. તેનો એક ધર્મ પત્નીનું રક્ષણ કરવાનો હતો અને તેની લાજ રાખવાનો હતો. યુધિષ્ઠિરે તે કર્તવ્ય પ્રમાણે-કાર્ય કર્યું હતું ? પત્નીના રક્ષા કરવાને બદલે તેણે તો તેને પોતાની એક મિલકત ગણીને જીવતામાં તેની એક હોડ કરી ! ધન, રાજ્ય અને સાથે સાથે દ્રૌપદી ! દ્રૌપદી પણ એક જીવંત વ્યક્તિ છે, એટલું જીવારની વેલાઈમાં ને વેલાઈમાં તેને જાન ન રહ્યું. પોતાની રમત ખાતર પોતાની જ પત્નીને જડ વસ્તુની સાથે સાથે દુરમનોના હાથમાં આપી દે તે પુરુષને શું વિશેષણ આપવું તેજ મને તો જડવું નથી.

વળી દોરવપાંડવોની ભર સમામાં દ્રૌપદીનું અપમાન થાય તે પણ યુધિષ્ઠિર ખની રાક્યો ! એની સહનસાક્ષિને પણ ધન્ય છે ! દ્રૌપદીને બિચારીને છેવટે કાંઈજ મદદ ના મળી ત્યારે તેણે શ્રીકૃષ્ણની સહાય માંગી. મળીને ?

આટલી બધી જલદીથી-દેખાઈ આવે એવી ખામીઓ આ ત્રણે નાયકોનાં ચરિત્રમાં છે તે છતાં લોકો તેમને સામાટે પૂજ્ય માનતા હોય તેજ સમજવું નથી. રાજ તરીકે વળતે એ ધણાજ ઉત્તમ હશે પણ પુરુષ તરીકે તો તેઓ જરી પણ માનનીય નથી. જે દેરામાં એ પુરુષો દેવી ગણાવ કે ઇશ્વરના અંતરાર તરીકે પૂજ્ય તે દેવતા લોકોના આંતરોની કેટલી બધી અધમતા !

મનુર પ્રધાનોની પત્નીઓ :

ઇન્દ્રાણી રાજસતા હાલ મનુરપરના હાથમાં છે. અત્યારે પ્રધાનપદ બેઠાવતા એ શુદ્ધ-રથોની પત્નીઓ એકાએક મળેલા વેશવૃથી ન લલચાતાં હાડું જીવન ગાળવાની કેટલી ઉત્સુક છે, તે દર્શાવવા " વિલાસ " માસિકમાંથી નીચેના ચોડાક ફરાઓ ઉતારી લઈએ છીએ :

હાઈ ખાવાનાં પ્રધાન મી. વેલ્થની પત્ની દહે છે : " હા, બા હું તો હવે જરીબ અને ચાલુ ધરમાં ઉછરી છું. મને મોટાકાઓમાં ધુસવાનો કરીજાન-અસખરો નથી. અમારા વાહજન ગામડાના ધરમાં બધું કામ મારી જડી દીધી અને હું સાથેજ કાંઈ બીજું. જ્યાં સુધી જડનમાં મનુર પ્રધાનો પકા કરી કામ માવ નહિ ત્યાં સુધી અમે અમારું કામ ઇલાવાના નથી.

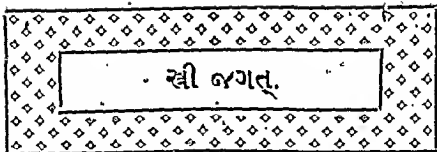
એકંદરે વર-મનુર હોય કે પ્રધાન હોય પણ છાત્રાં હંછરવાની અને ધરખાર ચલાવવાની જાન તો તેની જીનેજ હતી પડે. તો તે હાથે હરીએ કે ચાહર નફર રીખી કરારીએ તેમાં વધારે ફરક નહિ પડે. હજુ એક ગરીબ કુપડું સંભાળવાની જાણ જાન તો અને હાથે જાતે કામ કરવામાં જોજ વધુ છે.

લોડીં એક ધી પ્રીતી સીલ મી. કંલાઈનસની પત્ની કહે છે: " શાહનીંગ સ્ટ્રીટમાં રહેતાજુ ફીલ્ડ" તો ખરું. કોઈથી ધણીયાણી એવા પાદ-ચાલી અએવાનમાં રહેવા મગર ધાય પણ ત્યાં એક ખાતો અને શીવવાના સંચાની ધણી જુદ છે. હું અહીં રહેવા આવીશ ત્યારે જરૂર માટે ધરથી એ બન્ને લાવનાર છું...લંડનમાં પરોણા-ગત જુગરી કરવી પડે છે, પણ મનુર પ્રધાનો એવી વચર ફેગટની ખર્ચાળ પરોણાગતોનો જરૂર અંત લાવશે. થોડા મહેમાનોની ખાતર આપ-ણે અજારનવર કરવા માટે પણ રોજના ઉભાય તે તો બા કંચાળો લાગે...હું" (૨૪) વર્ષની વયે પરણી ત્યાં કુખી રોજ સવારે પાંચ વાગે હમીને મીઝમાં જવી હતી. તે જમાનુમાં અચારી તરફ મુસાફરીમાં સાધન નહિ હતું તેથી ગમે તેવી ચારી કે માઠી રૂતમાં મારે ધરથી મીલ સુધીનો ખાસો અરખા કલાકનો ટપો હતું પગે ચાલીને મહસ્કામાં જવી...તે મહેનત મનુરી-ના અને ગરીબ દલાડાઓ છતાં મને તેની ધણી ચારો મીઠી છે. અને આ કોઈ કારણ નથી કે એક સ્ત્રી કે પુરુષ ગમે એવા પસવમાં આવે તો તે

ચોતાના આગલા દલાડાઓથી શરમાય કે તેને બલવાનો ચાલ કરે અથવા તો સતરી અને નમ્રતા-વરી વર્તણૂકમાં કાંઈ ફેર પાડે. આંખણે ગમે તેવા ફેરફારોમાં સ્ત્રી ને તેની સમાધાનીથી રહેલે રહી રાખીએ છીએ.

હયોગ ખાતાના પ્રધાન મી. ટોમ રોની પત્ની કહે છે: "લેકેથીયરની મીથોમાં રૂના સાંચાઓ આગળ મારી ધણીક સુખી વેળા ગઈ હતી. અને પગ્નયા ત્યાર પછીનાં પણ હસ વરસો સુધી હું એક મિલ મનુર ચાલુ રહી હતી. અને વર બેયર એક જ મિલમાં કામ કરતાં હતાં. લેકે-થીયરનાં બેરાંઓ લંડનની સ્ત્રીઓ કરતાં ધણ વધારે હયોગી છે. તેઓ હાથે જાતે પુરકળ કામ કરી ધણી બચ્ચાંની જાતે સંભાળ લે છે, જ્યારે લંડનમાં તો "ગેક" (હાથી) પર ધરખાર પડતું મૂકી બેરાંઓ બહારવાસ નીકળી પડે છે. હજુ પણ મદારા ધણીને મદારે હાથે રાંધી ખવાડવામાં હું જોજ માનીશ. કોઈ બાવરચીને તેનો દલાડો આપીશ નહીં. ધપધપ્યાં લોકોનો મને મદાવશે નથી, છતાં મને કાંઈ અસાધારણ કે ગસરાટ જોડું તેમનાં વચ્ચે લાગતું નથી. પ્રી-સેસ થેરીની ચાલીમાં મને આમંવણ છતાં હું ટુરને લીધે અત્તી રાખી નહીં, પણ હવે રાણી થેરીની મુલાકાતે મને જનની જુદેલી. તકે જવા ગમે છે. તેમનાં હોઠાં પર એવું ફિલજીત હસકું હંમેચાડું રહે છે કે તેમની હજુરમાં હું જરાબી ગસરાઈશ નહીં."

હિન્દ.

સુબાઈની રાષ્ટ્રીય સ્ત્રી સમાજી એક નહેરુ સભા તા. ૨૩ મી મે એ મારવાડ વિધાનસભા હાલમાં સો. અનુવિકાળાઈ ગોખલેના પ્રમુખપદે મળી હતી, જે પ્રસંગે મ. ભગવાનદીને અને પંડિત સુન્દરલાલએ “ મહિલા મહાસાગિત અને સ્વરાજ્ય ” વિષય પર મનનીય વ્યાખ્યાનો આપ્યાં હતાં.

સુબાઈ સુનીવરસીટીની એમ. એ. ની પરિક્ષામાં બે દક્ષિણ દિંદુ મહિલાઓ અને એમ. એસસી. ની પરિક્ષામાં એક દેશી પ્રિસિત મહિલા પાસ થઈ છે. શુભરાત્રી મહિલા એક પણ નથી. બી. એ. ની પરિક્ષામાં એકદર ૨૧ વિદ્યાર્થીનીઓ પાસ થઈ છે, જેમાં શ્રી. સૌદામિની નીલકંઠ અને શ્રી. કુમુદ મોદી નામે બે શુભરાત્રી હિંદુ બહિલાઓ છે. દનરમીજીએટ આર્ટ્સની પરિક્ષામાં એકદર ૪૫ સ્ત્રીઓ પાસ થઈ છે, જેમાં શ્રી. કાન્તા ખાંડવાલા, શ્રી. અતુલકર્મી જોશી અને શ્રી. જમના રાહોડ નામે ત્રણ શુભરાત્રી હિંદુ મહિલાઓ છે. સંખ્યા બહુ નાની ગણાયે! કુમારી કીના હોમસજી બીલીગોરીઆએ મેટ્રીકની પરિક્ષામાં પહેલે નંબરે પાસ થઈ રૂ. ૧૦૦ નું ચેટરીફક ધનામ અને રૂ. ૧૦૦ ની ડા. દાદાભાઈ નવરોજી સોલરથીય મેળવ્યાં છે. એ સર્વ વિનયથી મહિલાઓને અમારાં અભિનંદન!

હેરયાદ નામે એક પઠાણ પેશાવરદુર નેવ. માંથી નારી ચોડા સમય પર સુબાઈ આવ્યો હતો અને સ્ત્રીના કપડાં તથા ખોટા વાળ પહેરી, મોટે રંગે લક્ષ્મી લોકો પાસે લીધા માંગી પૈસા કઢાવતો હતો. પોલીસે આ બનાવની જાણ લીધી ત્યારે પધારી પ્રાડી, પાછી પેશાવર

મોકલી આપી છે.

ગોમ કન્યાઓ માટે આનાયામક બાલવા શ્રી. કાસમ મદમદ ગીડા અને શ્રી. હબીબ ઇસ્માઈલે રૂ. ૧૮૫૦૦૦ ની સ્થાવર મીલકતની અને શ્રી. ઇબ્રાહીમ કરીમે રૂ. ૫૦૦૦૦ રોકડાની ભેટ આપી છે.

સુબાઈના યંગ લીમેન્સ કોલોચન એસો. સીએસને સંસ્થા માટે નાણાંની મદદ મેળવવાના ઉદ્દેશથી એક ફેન્સી બાજર ચોડા સમયમાં બાલવાનો નિશ્ચય કર્યો છે.

બીજી પરિપદ તા. ૧૭-૨૮ મેના દિવસોમાં શ્રીયુવ એન્ડ્ર્યુઝના પ્રમુખપદે દાહોદમાં મળી હતી. એ પરિપદે કામની ડશાં સુધારવાના ઉદ્દેશથી ફરેક કુટુંબમાં એક બે છોકરા છોકરીઓને ભણાવવાના, મદદપાત્ર અને માંસાદાર તથા કન્યાવિકલ્પ નિવેદના, સદાશી મંડળીઓ સ્થાપવાના સાંસ્કૃતિક સ્વચ્છતા રાખવાના અને બીજાં કરાવે પસાર કર્યાં હતાં.

પાંચમી ખડાયતા જ્ઞાતિ પરિષદને અંગે ઓમરાવાદમાં એક કૃતિપ્રદર્શન બેરવામાં આનું હતું, જેના સ્ત્રી વિભાગમાં આ પ્રમાણે વસ્તુઓ હતા: મોટીનાં અને બીજાં ચક્ર, મખમલ અને કેનવાસ પરનું બેરતકામ, મલમલ ઉપર કોર, બીયાંની કાચળીઓ, સુશ્વેદા રૂમાલો, શીવણના અને હાથવાના નકુવા, વગેરે ચીજો હતી. ચક્ર માટે સો. ધનલક્ષ્મી પારેખને, તોરણ માટે શ્રી મંગળાગોરીને, વસ્ત્રકામ માટે શ્રી શારદાગોરીને, મોટીચીકની છાત્રી માટે શ્રી. હીરાગવરીને, સુવાળ તા રૂમાલ માટે શ્રી ધનલક્ષ્મીને, હાથીવાળા રૂમાલ માટે શ્રી. કારી બહેનને, બીયાંથી ભરેલી કાચળી માટે શ્રી સ્વામીગવરીને, રૂમાલો માટે શ્રી જડાવ

બહેનને અને શ્રી. એકબહેનને તથા ૩ લોકી, પાંચ, કાંતી, કાપડ તૈયાર કરવા માટે શ્રી. તારા મતીને અને શ્રી વિદ્યાબહેનને રૂપાના ચારિ આપવામાં આવ્યા છે. બીજા નમુનાઓ માટે પ્રમાણપત્રો અપાશે.

જો પરીષદમાં કન્યા વ્યવહાર માટે જેટલો વિજ્ઞાન કરવાના, વિધવાઓને ધરગણુ લેણેગાની કેળવણી આપવાના, કન્યાઓને ધાર્મિક શિક્ષણ આપવાના, સીમંત અને મરણીની નાતો બંધ કરવાના તથા શેવા કુટવાના અને કન્યાવિક્રય બાળલગ્ન અને વધુ લગ્નના રીવાજો નાબુદ કરવાના કાર્યો થયા હતા અને એ માટે પ્રતિજ્ઞાપત્રો તૈયાર કરવામાં આવ્યા હતા. એ પ્રતિજ્ઞાઓ લઈ ખડાચતા જ્ઞાતિ નિંદ્રા રિવાજોને નાબુદ કરવા કમર કેસરો એવી આચા છે.

× × ×

દેવી કસ્તુરબા ગાંધીએ વરતેજમાં તા. ૧૧ મી જુને મેળેલી રાજપુત પરિષદમાં હાજરી આપી હતી. રાજપુત કોમની લગભગ ૧૦૦૦ પરદાનશીન મહિલાઓએ પણ સાગ લીધો હતો. આ પરિષદે રાજપુત કોમની ઉત્તરિ સાથે એવા કેટલાક કાર્યો પસાર કર્યા હતા, જેમાં વ્યસનો તજવાના, ખોટા ખર્ચો ઘટાડવાના અને એક પત્નીવ્રત પાળવાના મુખ્ય હતા. સ્ત્રીઓની એક અલગ પરિષદ શ્રીમતી રૂપાબાઈના પ્રમુખપદે મળી હતી. સ્વાગત સમાના પ્રમુખ શ્રીમતી જ્ઞાનદેવબાઈ હતા. લગભગ ૧૦૦૦ બહેનો હાજર હતી.

× × ×

તા. ૨૦-૫-૨૪ ના રોજ શ્રી ગુજળી જ્ઞાતિ યુવક મંડળ તરફથી સ્ત્રીઓનું એક સંમેલન દ્વારકામાં સાંસ્કૃતિક પુસ્તકાલયના મહાનમાં થયું હતું. અંધેરી ગુરુકુળના આચાર્ય શ્રીયુત મૂળસંકર દેવેએ “સ્ત્રીઓનું દાહની પ્રતિભાં સ્થાન” એ વિષય પર વ્યાખ્યાન આપ્યું હતું. આ પ્રસંગે ખાલીનું એક નાટું પ્રદર્શન પણ ભરવામાં આવ્યું હતું. શ્રીયુત દેવેએ નિધનિધ દ્રષ્ટિએ ખાલીનું રસરસ વધા મદત સમજાવ્યું હતું. ધણી બહેનોએ પરિજ્ઞાને ખાલી પહેરવેનો સંદેશ કર્યો હતો.

× × ×

પૂનાના શ્રીમતી નાચીબાઈ દાસોદર ઠાકરસી મહિલા વિદ્યાપીઠની નૂરી-નૂરી વાર્ષિક પરીક્ષાઓમાં એકંદર ૫૯ વિદ્યાર્થીનીઓ પસાર થઈ છે. પાંચ વિદ્યાર્થીની જી. એ. “શુદ્ધિવાળા”ની ઠીકી માટેની પરીક્ષામાં, આઠ બીજા વર્ષમાં, પંદર પ્રથમ વર્ષમાં અને સત્તર પ્રવેશક પરીક્ષામાં ફેલોશિપ થઈ છે. એમાંથી જી. એ. ની ઠીકી માટેની પરીક્ષામાં ચાર ગુજરાતી બહેનો હતી. એમાંથી સૌ બહેન નંદેશીરુ ઠાકોર અને બહેન કુસુમ ઠાકોરે બીજા વર્ષમાં પાસ થઈ, અનુક્રમે ખેલો અને બીજા નંબર મેળવ્યો છે. પ્રથમ વર્ષમાં પાંચ ગુજરાતી બહેનો હતી. એમાંથી બહેન સરલા મહેતા ખેલો વર્ષમાં પ્રથમ નંબરે અને બહેન મંજુલા મહેતા બીજા વર્ષમાં ત્રીજે નંબરે આવ્યાં છે. પ્રવેશક પરીક્ષામાં ગુજરાતી બહેનોની સંખ્યા ૧૧ ની હતી. તેમાંથી બીજા વર્ષમાં પાસ થઈ બહેન ગુમતી ઠાકોરે બીજા નંબર, લેન સોહેલા તૈયબજીએ ત્રીજા નંબર, બહેન વાસંતિકા પાઠકજીએ પાંચમે નંબર અને બહેન કુસુમ રાયજીએ છઠ્ઠા નંબર મેળવ્યો છે. આ બહેનોએ વર્નાક્યુલર ફાઇનલની પરીક્ષામાં ફેલો મેળવી છે. આ બહેનોને અમારા અભિનંદન છે. વિદ્યાપીઠના પદવીદ્રુત સમારંસ તા. ૧૪ મી જુને પૂનામાં ઉજવાયો હતો. ઉપરાંત પૂનાના ગુજરાતી બહુ સંખ્યા શુદ્ધિવાળાની પરીક્ષામાં પાસ થઈના બહેનોને અને કે. ગ્રેમલીલા મહેતા બી. એસસી. ને અભિનંદન આપવાનો સમારંસ ન્યુન્યના ફોલોવના હોલમાં સૌ સારદા બહેન મહેતાના પ્રમુખપદે ઉજવાયો હતો. બી. એસસી. ની પરીક્ષામાં પાસ થનાર કે. ગ્રેમલીલા મહેતાના ગુજરાતી બહેન છે. સમારંસ ગ. રજ. સારદાદેવી ચૌધુરી પણ હાજર હતા.

× × ×

તા. ૨૯ મી મેને દિવસે નાગપુરના ના. રોજન્સ જડન મી. અમરદેકરે એક અગત્યના કેસનો ચુકનો આપ્યો હતો. મુસલમાન લેલુ નામે તેર વર્ષની એક પાંચેલી છોકરી આંદા દેવના આપ ગામમાં પોતાને સાસરેથી સાસુ ના જીવનને દારણે નાશી. આવી નામપુરની રાજગુપ્ત ધર્મશાળામાં રહી હતી. ધર્મશાળામાં ગાયત્રીને તેને એકઠી ને અસહાય લેઈ પોતાના

એ દેસે રહીમજે અને સરનેરાવની મદદથી
ચોતાની ચોરડીમાં પુરી હતી અને તેની ઉપર
બળાત્કાર કરવાનો પ્રયત્ન કર્યો હતો. બહારનાં
લોકોએ ઠાકરોની ગુંગાવી બુદ્ધિ સાંભળી પો-
લીસને ખબર આપી. પોલીસે ગુંડેગારોને
પકડ્યા હતા. ના. જડને તેમને ગુંડેગાર ઠેરવી
રહીમને સાત વર્ષની, સરનેરાવને પાંચ વર્ષની
અને ચોક્કીદાર રાધેલાલને દશ વર્ષની સજા ફેરવી
સજા કરી હતી.

x x x

ગોરા લોકોને હિંદીઓની ચામડી સંબંધી
કેટલી બધી સુગંધ છે તે સ્પષ્ટ બતાવનારો એક
પ્રસંગ દેશબંધુ દાસની પુત્રીના સંબંધમાં નાગ-
પુરે સ્ટેશને થોડા સમય પર બન્યો હતો. એ
સ્ટેશને એક બીમાર ગોરા સ્ત્રીને દુધની નંદર
હતી. શ્રીયુત દાસની પુત્રી પાસે દુધ હતું તે
તેમણે આપવા માંડ્યું. પરંતુ “દુધ કાલે દિંદી-
ઓકા દુધ નહીં માંગતા” કહી તિરસ્કારપૂર્વક
તે બાઈએ દુધ લેવાની ના પાડી.

x x x

એંગ્લોરમાં કમલામા નામની એક બાઈણ
કન્યાને એ વખત વેચવામાં આવી છે. ચાર વર્ષ
પર હેડરાબાદ (સિંધ) માં કેટલાક ડંભર
સ્ત્રીઓ લઈ તેવું લગ્ન કરવામાં આવ્યું હતું.
પણ બાળા સાસરે ન જઈ બાપને ઘેર રહી
હતી. થોડા સમય પછી તેને બહારેશ લઈ જઈ
કોઈ બીજા સાથે પરણાવી દીધી. વાલીઓ પર
કાયદેસર પગલાં લેવાયા છે. (સ્વચ્છ).

વૈરામ (ગાવલકોર) દા. અત્યંત સત્યા-
મદમાં જોડાયા હીનાનોરથી ચાર મહિલાઓ
ગઈ છે. ત્રણ સ્વચ્છદની મહિલાઓ સખત
વસ્ત્રાદર્માં ઢોલી રહી હતી અને પોલીસે છત્રી
આપવા માંડી છતાં લીધી ન હતી. તા. ૨૦ મી
એ એ બીજી પાંચ મહિલાઓ જોડાઈ હતી. જેમાં
એક અત્યંત કામની છે. તા. ૬ મી જૂને છ વધુ
સ્ત્રીઓએ ભાગ લીધો છે.

x x x

સીરાજનં (ખંજાળ) નું ખાદી પ્રદર્શન,
યુલ્હુ મુલતા તા. ૧૭ મી જુને આચાર્ય સર
મુલ્લસચંદ્ર દેસે એક મનનીય ભાષણ કર્યું
હતું અને ખાદીનો ઉપયોગિતા તથા મહત્વ

દેશની આર્થિક દૃષ્ટિએ સમર્થિત્વ, હતા. અંતમાં
તેમણે સ્ત્રીઓને રજપૂતાણીઓ બનવાનો આગ્રહ
કરતાં હજુ હજુ કે પહેલાના વખતમાં રજપૂતો
વિનય મેળવ્યા વિના પાછા ફરનાર પતિને રજ-
પૂતાણીઓ પાછા મોકલતી તેમ તમે પણ ધરનાં
ખોરણાં બંધ કરી દેશને કહો કે ‘તારા ખાદી
પહેરીને આવો,’ આ ઉપદેશ હિંદની સ્ત્રીઓ
વ્યવહારમાં થોડો તો સ્વચ્છ થશે મળે !

x x x

કલકત્તામાં મિસિસ બ્લાઈટ નામે એક યુરો-
પીઅન સ્ત્રી સીંગર પીતાં કપડાં સળગી જવાથી
મરણ પામી છે.

x x x

દુમારી ગામ (ખંજાળ) માં. તેમારી-
દારી નામે એક પરણેલી સ્ત્રીએ અબળા પર
અત્યાચાર થવાનો કમકમાટી ઉપભવે એવો
પ્રસંગ બન્યો છે. એક દિવસે બપોરે બાઈ ધરમાં
બેઠી હતી ત્યારે તેની બોળખીટી એક કાંતુ નામે
સીની સાસુ કાયાએ તેને ઘેર આવી તેણે વેચેલા
કપડાંનોની કીમતના પૈસા લઈ જવાનું કહ્યું.
તેમારીદારી તેને ઘેર ગઈ, ઘેર પહોંચતાં
કાંતુની મદદથી એક ગાડીમાં નાંખી તેને લઈ
જવામાં આવેલ પાછળ કાંતુ અને બીજા માણસો
પણ ગયા. બાઈના બુમરાણથી તેનો પતિ અને
માતા ત્યાં આવી પહોંચ્યા. પણ તેને છોડાવી
ન શક્યા. દરમિયાનમાં તેને એક ધરમાં લઈ
જઈ બળાત્કાર કર્યો. ત્યાંથી તેને જુદી જુદી
જગ્યાએ લઈ ગયા અને દરેક ઠેકાણે એવીજ
રીતે બળાત્કાર થયો. ૧૮ મે દિવસે તેને એક
બીજા સ્થળમાં લઈ જવામાં આવતી હતી તે
વખતે પોલીસે વચમાં પડી છોડાવી. અત્યાર
સુધી ક્યાં લઈ ગયા હતા ? બાઈને સ્થિતિ
કેંદ્રી છે અને સારવાર માટે સીધું સહાય અને
મેડી મંડળમાં તેને રાખી છે. કેસ. હવે પછી
આશરો. ને દેશમાં પુરો પુરોત્ત્વ ગુમાવી બેઠા
તોય ત્યાં આંખા અત્યાચારો યાવ એમાં નવાઈ છે ?

x x x

૧૧ મી માએ આશામાં એક બાઈણ
મરણપ્રાપ્ત થઈ હતી. ઠાકરોએ અસિમાય
આપ્યો કે માત્ર ત્રણ કલાક જીવે. આ સાંભળી
તેની ૧૪ વર્ષની પત્નીએ એક ચોરડીમાં જઈ

કપડાં પર ફેરોસીને હાંધી આગ લગાડી અને બળી મુક્ય. વધારે શોકની વાત એ છે કે બાઈ ગર્ભવતી હતી (મૃદસ્થા.)

“તા. ૧૩ મી એપ્રિલે બાણ રામકિશન ગુપ્તની બાલવિધવા પુત્રી શ્રી: શાન્તિદેવીને પુનર્લગ્ન સંસ્કાર વેદિક વિધિથી હુંડવામાં બાણ રાધાકિશન ભટ્ટનાજીના પુત્ર બાણ મહારાજ કિશન સાથે બન્નેની સ્વતંત્ર અનુમતિથી થયો હતો. વરકન્યા બન્ને કાચરૂપ ભતિનાં છે. લગ્નમાં પ્રતિષ્ઠિત કાચરૂપ અને અન્ય ભતિઓના સન્માનને સાથ લીધો હતો.” (આર્યમિત્ર)

“ એક મૃદસ્થ કાનપુરની એ ઘરનાઓ નાણાં છે: એક બાર્માક સંસ્થાનો પ્રમુખ અધિકારી એક બ્રાહ્મણ વિધવાને ફેસલાબી લાગ્યો હતો. ફેસલાબ વર્ષે સુધી સાથે રહ્યા. એક પુત્રી પણ થઈ. દમણમાં તેણે બીજું લગ્ન કર્યું અને વિધવાને કાઢી મુકી. એ બાઈનો દબે પતો નથી. સંદેહ છે કે તે બદમાશોના હાથમાં ફસી પડી હોય. બીજા ઘરના લોકમીપુરથી કાનપુરમાં આવેલી એક વિધવાની છે. ૧૮-૧૯ વર્ષની તેની જન્મર છે. તેનો માંસો તેને જુલાઈસ્ટી કાનપુરમાં છોડી ગયા હતા. એક રૂતે ૧૮લાક બદમાશોએ તેને પેરી. તેમને હાથતાકી આપી બાઈ નાસી છુટી અને કાઈ સન્માનને તે ઘર પહોંચી ગઈ. એ પોતાએ તેને માટે એક સાર્વજનિક સંસ્થામાં રહેવાની ગોઠવણ કરી આપી. વખત જતાં પેલા બદમાશોને એક જોના લાગ્યો અને ગઈ સોમવતી અમાસે જાહેર તેણી ઉપાડી ગયા. હજી સુધી તેનો પતો નથી.” (મતાષ)

“તા. ૮ મી એપ્રિલે સવાઈમાં બે અમેરિકન સ્ત્રીઓ અલાહબાદ સ્ટેશને ઉતરી. ઘોડા ચાલીમાં તેમની સાથે એક બાલક અને એ મુસ્લીમ સ્ત્રીઓ હતી. અમીનાબાદ પાકે આગલથી મસાર થતાં પોલીસ યોધા ફોર્ગવ ગાંડીને રોકવામાં આવી. વધારા કરતાં નજાણું કે બાલક અને સ્ત્રીઓ કાંઈ ગરબ મુસ્લમાનોનાં છે; અને તેમને પ્રિય બનાવવાને કારણે મિશનમાં લગાડી જવામાં આવતા હતાં. મુલાકાતે એક

સ્ત્રીનો પતિ પણ સાં આવી મહોંચ્યો. અમેરિકન સ્ત્રીઓને પરદેશ ફરી હજરતનું મોકલી આપવામાં આવી છે.” (હમદમ)

“ એક સ્ત્રી ટીકટ નગર દીલ્હી સ્ટેશન ઉતરી. એક શિરતીએ તેને લપ બતાવી, દૂર લઈ જઈ તેની ઉપર અત્યાચાર કર્યો. પરંતુ પોલીસે તેને પકડ્યો છે અને તેણે અપરાધનો સ્વીકાર કર્યો છે. દેલ્હે સ્ટેશનો પર આડી દુધંટાઓ વારંવાર બને છે. એલ્લી જનાર ધુવડીઓએ સંભાળવું જોઈએ ” (ચાંદ)

રમજાન ઇદના તહેવારો પછી એક મિલકતી પાંચ વર્ષની એક મુસલમાન બાળકીને તેમના માબાપની બધી વસ્તુ ઉઠાવી ગેંધો હતી, અને દેરા ગાંડીખાન ખાતે તેને લઈ જઈને ફ. ૬૦૦ માં એક પંખીને વેચી હતી. પોલીસ આ છોકરીને બચાવવા માટે ચક્રિતવાન થઈ છે. છોકરી વેચાવી લેનાર સખ્ત ઉપર કેસ કરવામાં આવ્યો છે.

શ્રીમતી પાર્વતીદેવીને કુતેદગદની જલમાંથી તા. ૧૫ મી જુને છોડી મેલરવામાં આવ્યાં છે. કીતુરી બાપલુ દેવાનાં આંદોષસર તેમને ૧૯૨૨ ના કીસેગરમાં પ્રેક્ષી બે બેઠીની સજા કરવામાં આવી હતી. એક વર્ષની કુતેદમાં તેમની લવિંચલ બહુ લયથી ગઈ છે. પાંચસપ્તાએ તેમને છોડી મુકવા માટે બે કરાવો પસાર કર્યાં હતા.

ના રાહોનકાહે એવા દુકમ કર્યાં કહેવાય છે કે “દરએસેલસી”ના ખેતાલ દુકમ સંસ્થાનો અને હિંદના ગવર્નર જજરાલ (વેલ્ડસ્ટ્રાઇ)ની પત્નીઓના હાથ કરવા. પ્રોતોનો અવરનરોની પત્નીઓને એ ખેતાલ હાથ કરવાનો દુકમ નથી; તરીખ બિચારોઓ! એમના કળીઓનું થઈ તેમને “ફીક એલસેલસી”ના ખેતાલ હાથ કરવાનો દુકમ ખરો કે નહિ ?

કિંદમાં સને ૧૯૧૧ થી ૧૯૨૧ સુધીનાં ૧૨૪ વર્ષમાં કેળવણિ બાણસોડી સંસ્થામાં કેટલાક વધારો થયો હતો. ૧૨ હજાર બાણસો નીચે પ્રમાણે જાનતા પ્રગટિ થઈ છે:

	પુરુષ	સ્ત્રી
	૧૯૧૧ ૧૯૨૧ ૧૯૧૧ ૧૯૨૧	
આયુર્ દિ'દુસ્તાન	૧૪૦ ૧૬૧	૧૩ ૨૩
ક્રિસ્ટીય પ્રાંતવાર રાસ	૧૪૭-૧૬૭	૨૩ ૨૨
બ્રહ્મદેશ	૪૬૧ ૪૭૬	૭૭ ૨૨૩
બંગાળા પ્રાંત	૧૮૭ ૨૧૦	૧૫ ૨૩
મદ્રાસ ઇલાકા	૧૮૩ ૧૯૬	૧૭ ૨૬
મુંબઈ ઇલાકા	૧૫૮ ૧૮૧	૧૭ ૩૦
આસામ પ્રાંત	૧૧૭ ૧૪૪	૮ ૧૫
બીહાર અને બેંગાલ	૧૦૪ ૧૧૪	૫ ૭
મધ્ય પ્રાંત અને બીજા	૮૭ ૧૦૨	૪ ૧૦
પંજાબ પ્રાંત	૮૪ ૬૦	૬ ૮
સંયુક્ત પ્રાંત	૮૭ ૮૫	૬ ૮
દેશી રાજ્યોની રાસ	૧૦૭ ૧૨૭	૧૨ ૨૬
ત્રાવણકોર	૩૨૬ ૪૨૫	૬૪ ૧૭૮
કેમ્બીન	૩૨૬ ૩૬૫	૭૬ ૧૨૭
બેંગાલ	૨૨૬ ૩૭૭	૨૫ ૫૨
મહીસુર	૧૪૨ ૧૧૩	૧૫ ૨૪
રાજસ્થાન એન્ડ સી	૭૬ ૮૧	૩ ૫
મધ્યદિ'દુસ્તાન એન્ડ સી	૬૪ ૭૬	૩ ૭
દેહરાબાદ	૬૬ ૬૫	૫ ૬

એશિયા

પૌગ્ડા (બ્રહ્મદેશ) મું એશિયાની એક મરિયદ મળી હતી તેમાં ક્રિષ્ણી રાજ્યતંત્રમાં અઢા રાખનાર પુરુષ સારું કાઈ પણ સ્ત્રીએ મરણુ નહિ એવી કરાવે થયા હતા. દેશના હિત ખાતર ભવ આપસમાં આપી પુરુષોને આ પ્રમાણે તેમણે શિક્ષા કરી છે.

X X X

બ્રહ્મદેશના એસ્તન યહેરમાં એક વીર વર્ષ ની સુવર્ણ એક માસમાં ચાર બાળકોને જન્મ આપ્યા છે. બધાંય બાળકો છુવે છે.

X X X

કાઈની સલાહાત કરવા જતા કાઈ આપવાનો રિવાજ હંબર વર્ષ પહેલાં ચીનમાં નીકળ્યો હતો. ત્યાં વિવાહનો નિર્ધાર બહુધા કાઈની જાય છે. જ્યારે કાંઈ પુરુષનો વિવાહ કરવાનો વિચાર થાય ત્યારે તેનો પિતા દુતીને જાણાવે છે. દુતી ખાસે વિવાહ થોડા કન્યાઓનું લીસ્ટ તૈયાર હોય છે. તેમાંથી તે યોગ્ય નામ ચુંટી આપે છે. પછી તે યુવક દુતીને પાતાના

નામનો કાઈ આપે છે. તેમાં તેના વંચનું નામ અને જન્મ દિવસ લખેલો હોય છે. દુતી કાઈ કન્યાની માસે લઈ જાય છે. જો કન્યા સંમત હોય તો બદલામાં તેજ દુતી દ્વારા યુવકને પાતાના નામનો કાઈ મોકલી આપે છે. આ પ્રમાણે બંને સંમત થયા પછી મોટા કાઈ પર એ સંમતિનો ઉદ્દેશ કરી તેમને લાલ દોશથી બાંધવામાં આવે છે. તે પછી વિવાહનો વિધિ થાય છે." (ચાંદ)

X X X

દેશીઓ (જાપાનની સમ્રાજ્યની) માં ઘણી યુવાન સ્ત્રીઓ મોટરબસના ફંડેટર તરીકે કામ કરવાની તાલિમ લઈ રહી છે. આ લોકપ્રિય નોકરી માટે જ્યારે કન્યાઓ દરેક ઉમેદવારોની સંખ્યા વધારે હોય છે. (સ્ત્રી ધર્મ)

આફ્રિકા.

મોઝામ્બિકા (આફ્રિકા) ના સ્ત્રી સેવા સમાજની મુલાકાત બીમતી સરોજિની નાયકુએ ફેબ્રુઆરી માસમાં લીધી હતી, જે વેળા એ સંસ્થા માટે તેમણે નાચી પ્રમાણે અભિમાય દર્શાવ્યો હતો.

"મુંદર સ યોગેમાં અને સારી સંભાળ નાચે દિન્દી સમાજ સેવા મંડળનો વિભાગ સ્ત્રી સેવા સમાજ મોઝામ્બિકામાં રચાયેલ છે તેથી હું બહુ જ આનંદ પામું છું. જો સ્ત્રીઓ પોતે જ સારી રીતે વ્યવસ્થા રાખે અને નીલાવે તો હું આ સંસ્થાને મદદ પણ સારું બનિય જોઈ છે. આ દેશમાં તેમજ દિન્દમાં સામાજિક સ્થિતિ વિષમ છે અને જે સ્ત્રીઓના જાણે સુધારવાની ધણી જરૂર છે તેમજ મદદ દરેક યથ શકાય. દરેક કામો વચે સામાજિક બંધનોને એક બીજાની મીત્રાચારી અને સહકારમાં મળાવત કરી શકાય. અસ્તમાત વખતે લેવા જોઈતા ઉપાયોનું જ્ઞાન મળે તેવા વર્ગો જોઈ શકાય. દવા અને ડોક્ટરની મદદ મળે તેવા પ્રયત્ન કરી શકાય. કેવળી તથા બાળ ઉદ્ધર અને રક્ષણનું જ્ઞાન મળે તેવા પ્રયત્નો કરાય. અને પોતાની કામો તથા પાઠોની કામોને સારી રીતે, માનસીક અને સામાજિક સુખોનો વધારો થાય તેવા દરેક કામો આવી સંસ્થાથી કરી શકાય. હું આ નાની સંસ્થાની પ્રગતિને ઘણી જાણી પૂર્વક તપાસતી રહીશ. સરોજિની નાયકુ.

૧૯૨૫.

ઇંગ્લાંડની પાર્લામેન્ટની સ્ટેન્ડિંગ કમિટિએ જરમાનરમ ચર્ચાને પરિણામે '૩૮ વિશ્વ ૧૧ મતે સ્ત્રીઓને ૨૧ વર્ષની ઉમરે મતાધિકાર આપવાનો ઠરાવ કર્યો છે. કામદાર પદના સલાસદ મી. આદમસને મતાધિકાર વિષે રજૂ કરેલા બીલ પર વિચાર કરવા એ કમિટિ નીમાઈ છે. પ્રધાન મંડળ વરફેલુમાં છે.

ઇંગ્લાંડના ખનનચીએ પાર્લામેન્ટમાં તા. ૧૮ મી માર્ચે રાષ્ટ્રીય દેવું નક્કી પતાવવાનો વિચાર કરવા માટે નીમેશી કમિટિ માટે પસંદ કરાયેલી વ્યક્તિઓના નામો નીચેના છે. એ કમિટિમાં મિસિસ પુટન નામે એક મહિલા પણ છે. મિસિસ પુટનની ઉમર માત્ર ૨૭ વર્ષની છે, જ્યારે મતાધિકારના વયમર્યાદા માટે ઇંગ્લાંડના કાયદાએ સ્ત્રીની ઉમરની ૨૬ ૩૦ વર્ષની કરાવી છે. એટલે મતાધિકાર માટે કાયદા યથા પહેલાં મિસિસ પુટનને સ્વદેશની નાણાંસ્થિતિની કૃત્ય ઉદ્દેશવાળી તક મળી છે.

ઇંગ્લાંડના એક મોટા ડ્રાઇવરની સ્ત્રીએ એક વખતે ચાર બાળકોને જન્મ આપ્યો છે. દરેકનું જન્મ ચાર અને પાંચ રતલની વચ્ચે છે.

પાર્સીયોની કાસેબારી સમાના ૨૦૫ શ્રીયુત એ. સી. ચેરિટી ને હમણાં રતલ લઈ ઇંગ્લાંડ ગયાં છે, તેમણે ત્યાં ડૉ. મીસ પ્રારટન નામે એક અંગ્રેજ મહિલા સાથે લગ્ન કર્યાં છે. તેઓ જીનીવા આંતર-રાષ્ટ્રીય કામદાર પરિષદમાં ભાગ લેવા ગયાં છે. એ પરિષદમાં કુલ ૧૫ સ્ત્રી પ્રતિનિધિઓ છે.

સ્પેનના ૧૦૪ વર્ષની વયના ડોયર્માં ડોના એડ્રીના ડોયર્ એ ઉમરે પણ અત્યંત પ્રબુદ્ધ રતલ ગણાય છે. ૪ વર્ષ પર તેની આંખ પર મોલીઆ કાઢવા આપરેશન કરવું પડ્યું હતું અને ૨ વર્ષ પર તેને ન્યુમેનીઓ થયા હતા. પણ હવે સારું આરોગ્ય ભોગવે છે કંઈલા પર બનતી કીણી લેસ તે હજી પણ બનાવે છે. ૮૦ વર્ષનો તેનો એક દીકરો હયાત છે.

જર્મનીના ક્રોડપતિ હેર સ્ટ્રોન્સ ૩૧ કંપનીઓનો ચેરમેન અને બીજા ૩૨ કંપનીઓના ડાયરેક્ટર હતા. તે પોતાનું બધું ધન પોતાની પત્નીને વારસામાં આપી ગયા છે, જેનો અંદાજ ૧૫ થી ૧૫૦ કરોડ રૂપિયા જેટલો થાય છે. જો તેમ હો. અત્યારે એ સ્ત્રી દુનિયાની સ્ત્રીઓમાં સર્વથી વધારે ધનવાન છે." (આંદ)

અનેક પત્નીઓના જ્ઞાનો રાખવાની પ્રથા વિશ્વ ઉર્ફસ્તાનના વર્તમાનપત્રોમાં જરમાનરમ ચર્ચા ચાલી રહી છે. એંગ્રોની પાર્લામેન્ટની એક કમિટિના હાથમાં એ બાબત વપાસ મટે સોંપાઈ છે. યહા ઉર્ફ પુરોષ બહુ પત્ની કરવાની વિશ્વ છે. લાંડનના "ટેલી ફોનીકલ" પત્રમાં એક લેખક લખે છે: "બહુ યોડા ઉર્ફ શહેમાં હવે જુની જ્ઞાના પદતિ હશે. ઉદાહરણ ધર્મશાસ્ત્ર બહુ પત્ની કરવાની પરવાનગી આપે છે. પરંતુ કટલાક કારણોને લીધે તે પદતિ નષ્ટ થવી નય છે. કારણો: (૧) યુરોપીઓની સર્માં ઉસવાની ધણને કમજા છે; (૨) આર્થિક સ્થિતિમાં યહો ફેરફાર થયો છે. મોટા જ્ઞાનો ખર્ચાળ થઈ પડે; યહા ઉર્ફ એકથી વધારે પત્ની પોષી રાકવાની સ્થિતિમાં નથી. (૩) શ્રીમતી હાલીરે હાનુમતી લડતે પણ યહુ પત્નીના રિવાજને નાશ કરવામાં મોટા ભાગ ભળ્યો છે, એ સવાલને જો તસ્લાક-કુદા ઉડાને મન પણ જોયસે ચર્ચાય છે. અત્યારે કાયદાની રૂંધે કમજા પુરુષ "હ" તને તસ્લાક આપું છું." એમ સાક્ષીઓની હાજરીમાં નજી વખતે કહી, પોતાની પત્નીથી છુટા થઈ રહે છે. આ પદતિને નબળી નાસ થશે એમ લાગે છે. શ્રીમતિ હાલીરે હાનુમ એ સંબંધી કહે છે: "ઉર્ફસ્તાનની સ્ત્રીઓ હજી રાજા ક્રીય સ્વતંત્રતા માટે તેવો નથી, કારણ કે તેમને જોડવી કેળવણી હજી મળી નથી હજી યોડાક વર્ષ તો સુધારાનું કામ કેળવણી દ્વારાજ થશે. જ્યારે ઉર્ફ સ્ત્રીઓ પોતાની ફેંચ, અંગ્રેજી કે જ્યુમેરિકન બહેનો જેટલી કેળવણી પામશે ત્યારે સુધારો આપોઆપ આવશે. જ્ઞાનાની પ્રથા એ કેળવણીના માર્ગમાં અંતરાય છે."

વિવેચક રજાવિન્સ નામનો ૨૦ વર્ષની

નયનો ખેડુત એક વર્ષ રહેલાં પરણ્યા હતા. તેણે એકમેક દોરખીટલમાં નોંડકાં બાળકોને જન્મ આપ્યો હતો. તેની પત્ની પણ સગર્ભા હતી. અને સાથેજ દોરખીટલમાં ગયું હતા. પુરુષને પેદુના બહારના ભાગમાં શુભકાં ભેગાં બરાબર હતા, જે ચીરતાં જે છાકાં નીકળ્યાં હતાં. એક છાકરો નવ ઇંચ લાંબા અને વજનમાં અઢી રતલ હતા. તેના કાન, વાળ અને માંસલ અવયવો બરોબર ખીલેલાં હતાં. ખીલે, છાકરો માંસના લોચા ભેગાજ હાથે વગરનો હતો. તેણે માથું ચરીર સાથે જોડાયેલું હતું. ડોક્ટર કહે છે કે એ પુરુષના ચરીરમાં ગર્ભની લક્ષણો અત્યંત જન્મથીજ હતા, જે કે તેની ખીલ વૃદ્ધી ધીમી હતી. બોપરેશન પછી એ પુરુષ મરણ પામ્યો હતો.

અમેરિકા.

“શીકાગો (અમેરિકા) માં મિસિસ વોલર નામે એક નીચો સ્ત્રીએ પોતાની પુત્રીના લગ્ન પ્રસંગે ૪૨ દબર ડોલર (દોઢ લાખ રૂપિયા) ખર્ચ્યાં હતાં કહેવાય છે. કન્યાનો વાગો વસાવતા દબરો ડોલર હશે ગયા. મુસાફરીના એક દિવસ દબર રૂપિયા ભેટલી હતી.

શશુગાર પાંચજ ૧૭ દબર ડોલરનું પાણી યથું ગોરા અમેરિકાનો આ નિતિને દલંડી માની તિરસ્કારે છે. તેમને આખું લગાડવાનું તેણે આટલો લખવટ ખર્ચ કર્યો છે. મિસિસ વોલર માયાના વાળ લગાડવાના તેલનો ધંધો મોટા પાણાપર ચલાવે છે. ચહેરે ચહેરે તેની શાખાઓ છે અને તેના કંઠાસરે આખા દેશમાં રખડે છે. લગ્નની ૬૦૦૦ કોનાનીઓમાંથી ૮૦૦૦ ભેટલી તે તેના આડહીઆઓમાં ખપી ગઈ હતી. તેણે રહેઠાણ મહાન અઢી લાખ ડોલરની શીંગતવું છે. આજ્ઞા લખવટ ખર્ચનો ખર્ચાવ કરતાં તે કહે છે કે એ બધો પૈસો પોતાની નીચો નિતિને મળે તેની તે ખાસ સંજાળ રાખે છે. તેણે આખું મહાન નીચો મજૂરી અને કારી-

ગરીબી બંધાયું છે. કન્યાનો પૈસાક અને લગ્નની બીજ વસ્તુઓ નીચો લોકોનીજ ખર્ચાવેલી હતી.”
 ડિંગમાં આવી સ્ત્રીઓની જરૂર છે. (વિલાસ)

x x x

આયર્લેન્ડના દેશસકત આગેવાન અને રીપબ્લીકન પ્રમુખ ડી વેથેરાની માતૃશ્રી વોલ્ફીંગ્ટન (અમેરિકા) પ્લેંચી ગઈ છે અને પોતાના પુત્રને અંગ્રેજ સત્તાધારીઓના કબજામાંથી છોડાવવાની અમેરિકન સરકારને તેણે અરજ કરી છે. ડી વેથેરાને સત્તાધારીઓએ કાકડી કેસરમાં રાખ્યા છે અને આયર્લેન્ડમાં સંપૂર્ણ શાન્તિ ન સ્થપાય ત્યાં સુધી તેને છોડવાની ના પાડે છે.

x x x

અમેરિકાના સદા બખરમાં સ્ત્રીઓ પણ કંપલાયું છે. ન્યુ યૉર્કના ધર્મ બખરમાં ચાલતા સદામાં તેઓ છૂટથી લાગ લઈ રહી છે. ધન્ય એ અમેરિકાનો મુધારો !

x x x

“હોરોન્ટો અથવા ઉત્તર અમેરિકાની રેડ ઇન્ડિયન નિતિઓમાં સ્ત્રીઓનું સ્થાન બહુ ઘણું છે. પત્નીની આજ્ઞા વિના પતિ ઘરમાંની એક પણ ચીજ ખીલ કાઢતે ન આપી શકે પત્નીની આજ્ઞા ન મળી તેથી ત્યાંના એક વતનીએ એક યુરોપીઅન મુસાફર સાથે ભોમીયા તરીકે જવાની ના પાડી હતી. મુટકા નિતિમાં પણ અગત્યની બાબતોમાં સ્ત્રીની સંમતિ હમેશાં પૂજાય છે. નિઃકાશુઓમાં સ્ત્રીઓના બજારમાં પુરવ્ઠો જઈ ન શકે. માર્કિસિસમાં મજા એજ વ્યાવ છે. ખંધ નિતિમાં સ્ત્રીઓની લંમતિ વિના એક પણ કામ નથી થતું. પીલો દિવસમાં પણ એજ રિયતિ છે. અચુઆનાનો સહાર પોતાની માતાની આજ્ઞા વગર કોઈ પણ બાબતનો નિર્ણય નથી કરતો. રાજમાતા કાકડીલમાં હમેશાં તેની સાથે બેસે છે. દરેક બાબતમાં તેની સંમતિ લેવાય છે.”

નોંધ.

“ ગુલુસુંદરી ” ના ગતાંક-મડિલા અંકમાં
અમે એની ઇચ્છા પ્રકટ કરી હતી
વાચકો ને કે તંત્રી તરીકેની જવાબદારી
અભિનંદન ! કોઈ સુસિક્ષિત અને સાધન-
સંપન્ન બહેન પોતાના શિરે
લથ થયે. અમારી ઇચ્છા ને હૃદયને આશ્વાસી છે
તે હૃદય પ્રજ્વળિત રૂપે રીતે દર્શાવે છે.
અમે તેટલી સહાનુભૂતિ અને લાગણી હોવા છતાં
પુરુષ-તંત્રીઓ સ્ત્રીપ્રત્યેની ચર્ચા પુરુષદષ્ટિએ
જ કરી શકે, અને તેથી એવી ચર્ચામાં સ્ત્રી
દષ્ટિએ ઘણી ખામીઓ રહેવાનો સંભવ છે. એ
ખામી દૂર કરવા માટે અમે ઇચ્છાએ છીએ કે
સ્ત્રીઓએ લગતા પ્રત્યેની ચર્ચા “ ગુલુસુંદરી ” માં
દર મહિને કોઈ સુસિક્ષિત બહેનજી સ્ત્રીદષ્ટિએ
કરે. એ ઇચ્છાથી પ્રેરાઈ તંત્રી તરીકેના એ કર્તવ્ય-
ભાર સ્વીકારી લેવાની વિનંતિ અમે ગુજરાતની
એક સાધનસંપન્ન અને વિદુષી બહેનને કરી
છે. આવીરે એ બહેનનું નામ આપવાની જરૂર
નથી. પરંતુ એટલા આનંદજનક સમાચારે તો
તો વાચકોને અમે જરૂર આપી શકીએ છીએ કે,
એ બહેને એ ભાર થોડા સમય પછી ઉપાડી લેવાની
કળુલાત આપી છે. જેમની અદ્ભુત કળુલાત માટે
અમે અને વાચકો તેમના કલ્પક છીએ. એ બહેન
સુસિક્ષિત હોવા ઉપરાંત સુંદર લેખિકા છે અને
વર્તમાનપત્ર ચલાવવાનો અનુભવ પણ ધરાવે
છે. આથી એક વિદુષી બહેન “ ગુલુસુંદરી ” ના
તંત્રી મંડળમાં ભેગાય છે-થોડા સમયમાં ભેગારો
તે માટે અમે વાચકોને અભિનંદન આપીએ છીએ.

વાર અંકમાં અમારી ઉપર કલુલાતી ઇચ્છા
-સ્ત્રી પ્રત્યેની ચર્ચા સ્ત્રી દષ્ટિએ યાચ એ હૃદય
-પાર પાડવા અમુકી કલમને વેગળી મુકી
“ તંત્રીઓની નોંધ ” તરીકે એ વિદુષી બહેનોના
લેખોમાંથી કટાક્ષન લેવા ભેગ દર્શાવે ઉઠારી

લથએ છીએ. અમને વિશ્વાસ છે કે વાચકવર્ગમાં
એ દર્શાવે મનનીય અને આદરણીય ગણાયો.

વૈરાગ્ય માસના “ સુગધર્મ ” માં સૌ
હંસા બહેન મહેતા, બી. એ.
અમેરિકાની ત્રણ “ ન્યુ યોર્ક ” માં પહેલો “ રિવિસ ”
સ્ત્રી સંસ્થાઓ એ વિષય પર લેખ લખતાં.
પોતાને થયલા અનુભવોનું

વર્ણન કરે છે. આ વર્ણનમાં એ બહેન
અમેરિકાની કેટલીક સ્ત્રી સંસ્થાઓ વિષે લખવા
ભેગ વિગતો આપે છે. એ વિગતો “ ગુલુસું-
દરી ” ના વાચકો માટે ઉપયોગી છે, એટલું જ
નહિ પણ અનુદરણીય છે. એવી સંસ્થાઓ
હિંદના નાના મોટા શહેરમાં સ્થાપી સ્ત્રીજીવનને
વિકસાવવાની મોટી જરૂર છે.

“ મુસાફરોને સહાય કરનાર મંડળ ”
(Traveller's Aid Socy)

૧. મુસાફરોને સહાય કરનાર મંડળ (Traveller's Aid Socy) નામે ઉપયોગી સં-
સ્થા કરનાર સ્ત્રીઓ બેઠા પાંચ સાથે સ્ટીમ-
મંડળ. માંથી ઉતરતાં સૌ હંસા-
બહેનને મેટા થયેલો. એ સંસ્થા

વિશે એ બાંધ પાસેથી એમને આ પ્રમાણે માહિતિ
મળી. “ મિસિસ ડેનિસ ” હોને એક અમેરિકન બા-
ઈએ લાખો રૂપિયા ખર્ચી આ સંસ્થા ઉઠાવી કરેલી.
એમાં પુરુષ મુસાફરોને પણ સહાય કરવામાં
આવે છે પંચ જાસ હરીને આ સંસ્થા સ્ત્રીઓને
વધારે ઉપયોગી છે. દરેક બંદર પર અને દરેક
નાનાં મોટાં સ્ટેશન પર આ મંડળ તરફથી એક
ખામ-પુલોને માટે મરદ-દાનર રહે છે.
માખાપ સાથે લંડી પરમામથી ઘણી ઠાકરીઓ
જાતીને ન્યુ યૉર્ક આવે છે. ન્યુ યૉર્ક નેવડા
ગોડા શહેરમાં એકાએક ગુજરાત ચલાવવાના
ના ફીર્દાસ એટલે ઘણી વાર આવી ઠાકરીઓ
જામ્યાનોનો ભોગ થઈ પડે છે. આવી જામ્યાનો

આવેલી ઠાકરીઓને આ મંડળ મોતાના રક્ષણ તળે છે. ધણીવારે એને માખાપ પાસે પાછી મોકલી આપે છે. નહિતર કેંઈ સંસ્થામાં મોકલે છે કે જ્યાં એને મદદ મળે. એ રીતે એને આડે રસ્તે જતાં બચાવે છે. ધણીવાર ખોટી વાતેર ખબરથી ઉતરાઈ ગમડીયણ ઠાકરીઓ નસીમ અલમખવા ન્યુ યૉર્ક આવે છે ને બદમાશોથી ફસાય છે. આવી ઠાકરીઓને પણ આ મંડળ બચાવી લે છે અને મોલીસની સહાયતાથી બદમાશોને શિક્ષા થાય છે. મેં 'પૂછ્યું' કે "તમને ખબર થી રીતે પડે છે કે અમુક ઠાકરીને મદદની જરૂર છે?" એણે જવાબ દીધો કે "દરેક ઉતારાઓ ખાસ કરી નાની ઉમરની ઠાકરીઓ આવે તેના મ્હોં તપાસીએ. તે કોઈ ઠાકરી અભણી હોય તો એના સ્વેચ્છ પરનો ગમરાઈ સદનમાં જણાઈ આવે. એને કોણ તેડવા આવ્યું છે તે પણ અમે તપાસીએ કોઈ અમે તેવો માણસ હોય તો તરત પોલીસને ખબર કરીએ. તે એની પૂંક પકડે. ન્યુ યૉર્ક જેવા શહેરમાં તો આવી સંસ્થાની અતિશય જરૂર છે. કારણ કે એ મનુષ્યના મદાસાગરમાં કોઈ અભણ ગાણસ કોળવાઇને બદમાશોના હાથમાં પડે તો એનો પતો પણ ના લાગે."

"થોડી વારે અમે 'યંગ મિમેન્સ કીક્વી-વન એસોસીએશન'ના હેન્ડ-ર. યંગ મિમેન્સ એસોસીએશન ઓવરન્યુ પર આવેલા કીક્વીયન એસોસિએશન વિચારણ મહાન આગળ સીએસેશન. આવી પટોચ્યા. મુસાફરને સદાય કરનાર મંડળમાં કામ કરનાર કોઈ પણ માણસથી પોતીતું નામ કામ આપી ન સહાય, તેમજ ઇનામ તરીકે એક પૈ પણ ન લઈ શકે. એ બાઈ મને બીજી બાઈને સોંપી ત્યાંથી ચાલી ગઈ. યંગ મિમેન્સ કીક્વી-વન એસોસીએશનનું કામ જોઈ અભયથી ઉપ-ન્યા વિના ન રહે. એ આખી સંસ્થા સીએસેશન બચાવે છે. આફ્રિકા સિવાય બધા પ્રદેશમાં એની શાખાઓ છે. એટલા સુનાઈટેડ સ્ટેટ્સમાં બધી મળી પાંચસ હજાર શાખાઓ છે. એની મુખ્ય ઓફીસ ન્યુ યૉર્કમાં છે. એક લંડનમાં પણ છે. તેમાં ધણી જુદાં જુદાં ખાતાંઓ છે. પરદેશ ખાતું: એ પરદેશની શાખાઓ સાથે

પત્રવ્યવહાર ચલાવે છે. પરદેશથી કોઈ ઠાકરીને આવવું હોય તો તેને તેડવા જાય અને રહેવાની સમવડ પણ કરી આપે. અથવા તો સુનાઈટેડ સ્ટેટ્સ જવું સલાહકારક છે કે કેમ, ત્યાં કેંઈ કામ મળી શકે કે કેમ, અથવા તો ઇમીગ્રેશન કાયદા પ્રમાણે સંખ્યા પુરાઈ ગઈ હોય તો ન આવી શકાય વગેરે બાબતની માહિતી આપે. પરદેશમાં કોઈ સંસ્થાને મદદ જોઈતી હોય તો તે આ ખાતા સાથે પત્રવ્યવહાર ચલાવે. સંસ્થા મદદને માટે લાયક છે કે નહિ તે આ ખાતા નિર્ણય કરે. બીજું દેશ ખાતું: એમાં દેશની શાખાઓ વિષે માહિતી રહે. સ્થાનિક ખાતામાં ધણી ખાતાંઓ આવી જાય. એક તો કેળવણી ખાતા. તેમાં અંગ્રેજ શિખવવાના વર્ગો આવે. અમેરિકન શહેરોને અંગ્રેજી જાણવાની સ્થાવ-સ્થકતા. તેથી યજ્ઞ પરદેશીઓ જમને ત્યાંના શહેરની ખબર હોય તે આ વર્ગોનો લાભ લે. બીજી ઉદ્યોગદુનનરના વર્ગો. એમાં ખાસ કરીને મીલીનરી-ટોપી બનાવવાના અને શિક્ષણના વર્ગો આવે. સંગીત પણ ત્યાં શીખવવામાં આવે છે. પરંતુ સુધુથી અગત્યનો વર્ગ અંગકસરતનો. અમેરિકામાં શારીરિક કેળવણી પર ખુબ જ લક્ષ અપાય છે. દરેક શાળા કે પાઠશાળામાં કસરતશાળા (ઈમનેસિયમ) તો હોય જ. તેમાં પણ મુખ્ય તો તરવાનો હોજ. સ્વમે-રિકામાં નાના મોટા બધાને તરતાં આવડતું દરો. આ સંસ્થામાં પણ કસરતશાળા તેમ જ તરવાને હોજ છે, જેનો લાભ બહારની ધણી ઠાકરીઓ લે છે. ઠાકરીઓ સાંજના કામથી પરવારી ત્યાં આવી રમતગમતમાં કે ત્યાંના યુસ્તકાલવનો ઉપયોગ કરી વખત આનંદમાં પસાર કરે. આપણા દેશમાં વનિતા વિશ્વામ જેવી સંસ્થાઓ છે જેને ખરેખર બધી વહિતા-ઓને માટે વિશ્વામસ્વજ બનાવી ચાલ્ય. હમણાં તો એનો ઉપયોગ ખુબ સારો થો. નથી ન થતો. કેટલીક અનાથ વિધવાઓને માટે એ વિશ્વામ-સ્વજ દરો. ત્યારે એમને વાંચતા લખતાં શિખવે છે. પરંતુ મનુષ્યને કોઈની દયા પર રહેતાં શિખવવું એ સ્વમાન જાળવવાના બરોબર છે. આવી સીએસેશન પાસે પેસે દીવાળી કરે. વાંકતાં લખતાં સિધે તેથી એનો ઉપયોગ સમાજ જે

એની પાછળ પૈસા પાંચે તેને શુભાય ૧ આપણે ત્યાં સારી સેવિકાઓ (નર્સિસને) ને માટે આટલી તાણ છે છતાં આવી સંસ્થાની સ્ત્રીઓ કેમ હંધ કામ લાગતી નથી ? ત્યાંની સ્ત્રીઓ પોતાનું ગુણગત પોતાની મેળે ચલાવે એ વિચાર જ એમનામાં ક્યાં મુકાય છે ? યંગ વર્મિન્સ કીધી. "યન એસોસીએસન જેવી સંસ્થાનો એમણે ધરો લેવાનો છે. એ સંસ્થા આખા ઇંગ્લેન્ડની સ્ત્રીઓને ઉપયોગી થાય છે. તે ઉપરાંત ધર્માદ્વન્નરવિતાને ધર્મી શીખવી પોતાની મેળે કમાતાં શિખવે છે. ખોરાક સોધો અને સ્વચ્છ પુરો પાડવાને આ સંસ્થા પોતાની જ જોબન-લાળી રાખે છે. અમેરિકન ભાષામાં એને 'ફેડેરીઆ' કહે છે. રેસ્ટોરાં અને ફેડેરીઆમાં ફેર એટલે કે રેસ્ટોરાંમાં નોકરો તમારી હજી પ્રમાણે ખોરાક લાવી આપી તમારી તહેનાતમાં હાજર રહે છે. ફેડેરીઆમાં નોકરો હોતા નથી. તમારી મેળે જ ખાવાનું લાવવું પડે. આમાં પૈસા બચે અને વખત પણ બચે.

આ સંસ્થા તરફથી સમર કેમ્પસ પણ ઉભા કરવામાં આવે છે, એટલે ઉન્નતામાં એક સારી જગ્યા પસંદ કરવામાં આવે. ત્યાં રમત ગમત, વરવા, હોડી ચલાવવાના સાધનો, પુષ્કળ હોય. એક નીચી રહમ આપ્યાથી કોઇ પણ છોકરી ત્યાં જાખવ યાય અને તણ મહિના ખુફી દવામાં આનંદમાં આવે. તંત્રમાં રહેવાનું. સાફસુક વગેરે પોતાની મેળે જ કરવાનું. રાખવાનું પંજુ વારાફરતી. હાલનો છોકરીઓ એક જ રહી આપી રીતે. આનંદમાં દિવસ કહાડે. અહીં જેને ગર્ભગાહક કહે છે તેને ત્યાં કેમ્પ ફાયર ગર્સ" કહે છે. તેનું શિક્ષણ પણ આ સંસ્થા આપે છે. આ સંસ્થામાં ખાતાંઓ વગેરે લેવાવવાને માટે ખાસ ચિસલની નરર છે. એટલે આ સંસ્થાને અંગે એક ટ્રેનિંગ હોલેન છે જેમાં આવે માટે કાર્યવાહકો તૈયાર કરવામાં આવે છે, મિસિસ ડેન્ન નામની અમેરિકને બાધ જેણે મુમાફરોને સહાય કરનાર મંડળ સ્થાપ્યું તેણે આ સંસ્થાને માટે ધણે પૈસો આપ્યો છે. બીજી બાઈએલે પણ એમાં બહુ મદદ કરી છે. તે છતાં પૈસાની નરર તો હંમેશા રહે જ છે. આથી પૈસો એકો

કરવા ફર વધે કમિટી નીમાયા છે. એ કમિટી દાનવીરોની યાદી બતાવે છે અને કમિટીના માગ પાડી, યાદીના પણ માગ પાડી પૈસા માગવા નય છે. પણ ખાતગી રીતે એકમાં તપાસ કરી કોની પાસે ખુબ પૈસો છે તેની યાદી બતાવી જેણે ધર્મોદમાં બહુ પૈસો આપ્યો ન હોય તેના પર દલો કરે છે. હું જ્યારે અમેરિકા હતી ત્યારે સંભળેલું કે જે કે લડાઈ પણ અમેરિકનો પાસે સાધારણ પૈસો વધ્યો હતો તે છતાં આપવાની બાબતમાં એકલોકો કંબુસ બન્યા હતા. એટલે આ સંસ્થાને પણ પૈસાની તંગી વેઠવી પડી હતી.

"પરદેશ ખાતાંની બાઈના હાથમાં હું સોંપાઈ હતી. એણે મને કહ્યું કે તમરે.

૩. વીમિન્સ યુની. માટે જોઈવણ 'વીમિન્સ પરસીડી કલબ. યુનીવર્સિટી કલબમાં કરી છે, માટે હું તમને ત્યાં લઈ જઈશ.

એ મહાન આ મહાનની રહામે જ હવે એટલે અમે તરત જ ત્યાં ગયાં. એક દિવસમાં સ્ત્રીઓની આ ત્રીજ સંસ્થા સાથે પીછાત યજ. ન્યુ યૉર્ક રહી તેમાંનો ધણો વખત મેં આ કલબમાં જ કહાડ્યો.

"કોઇ પણ યુનીવર્સિટીની યેન્યુએટ સ્ત્રી આ કલબની રુચ બની, રાકે. આ કલબમાં હું બતબતની સ્ત્રીઓને મળી, ધણે ભાગે શિક્ષિકાઓ હતી. કેટલીકે પોતાની જ શાળાઓ સ્થાપેલી તો કેટલીક સરકારી નિશાળમાં કોમ કરતી હતી. આ લોકોની મદદથી મેં યહી શાળાઓની મુલાકાત લીધી. એક બાઈ, સિલ્વેસ્ટ્રાઓ હતી. અમારી એળખાણ વિચિત્ર રીતે થય. કલબમાં રિવાજ હતો કે અઠવાડિયામાં અમુક દિવસ ત્યાંની એક સરવ સ્ત્રી 'હોસ્ટેસ' બને અને બધાને રહા આપે. સાધારણ રીતે અમેરિકામાં બપોરની રહા પીપાનો રિવાજ નથી. કારણ કે એટલે પણ વખત મળતો નથી ! જેને ઇચ્છવો તે એ પાણ્યો હોય તે જ રહા પીએ ! તો પણ આવી ભતનો પ્રસંગ હોય તો ધણા આવે ખરા. હું ત્યાં રહા પીતી હતી અને હિંકુ-સ્થાનની વાત કરતી હતી એટલામાં એક બાઈ ત્યાં આવી ને મારી પાસે બેઠી. એના વાજ છાંસના જેવા હુંકાર અને પોષાક પણ મર-દાની હતો. વાતમાં એકદમ એણે મને 'પ્રશ્ન' કે

“હાલિદોસનું શકુન્તલા નાટક તમે વાંચ્યું હશે” એ દસીને કહ્યું કે “હા, જરૂર.” એણે મને કહ્યું કે ત્યારે એ હોસેનમાં બહુલી હતી. ત્યારે બધાં ઇસ્ત્રીઓએ શકુન્તલાનું નાટક સમજ્યું હતું. એ પોતે વિદુષક બની હતી. સાધારણ રીતે અમે ત્રીસમાં હિંદુસ્તાન ગિયે બહુજા. અહાનતા છે એટલે એની વાતમાં મને રસ પડ્યો અને અમારી એજબાણ ખુબ જ થી. તેણે એ નાટકમાં ભાગ લીધો હતો તેમાંની ઘણીખરી સાથે એણે મારી એજબાણ કરાવી. તેમાંની એક બાઈ તેા નાટકનો જ ધંધો કરે છે. નામીમોવા નામ હિંદુસ્તાનમાં પણ સીનેમા સેનારાઓને અનુવધું નહિ હોય. નામીમોવા હવે નાટકના તખ્તા પર સાત સાતે છે. આ બાઈ એની “અંદર સ્ટડી” છે. કેટલીક કાયદાશાસ્ત્રીઓને પણ મળી. એ લોકો તેા ખાસ કરી રાજકીય બાબત અને સીમોના દહ વિષે ચળવળ ચલાવે છે. એમાંની એક તેા ગાંધીજીની પરમ ભક્ત લાગી. એ એક અકચારિય પર પ્રગટ કરે છે. એવું નામ ‘એન્ડ ધ વૉર’ (લડાઈનો અંત લાવો) રાખ્યું છે.”

એ જ માસિકમાં સા. ન્યોસના બ્લેન મહેતા, બી. એ. “કાયદામાં સીને હિંદુ. સીમો ચર્ચેલા ગત્યાવ” એ વિષય પર અને વારસા- એક નમુના નેજ લેખ લખે હિંસાના ઉદ્ધ. છે. હિંદુ સીમોને વારસા- હિંસાના દહ સંબંધી કાયદામાં કેટલો અન્યાય થયો છે તે જણવતાં એ બ્લેન કહે છે:”

“જુદાને તેનો પિતા શાંતિપીના પ્રમાણે કન્યાદાન આપીને પરણાવે, પણ પિતાની મીલ- ક્તમાંથી તેને એક પાઈ પણ મેળવવાનો દહ આપણા કાયદા પ્રમાણે નથી. ને ઇલાજો ન હોય તેા પિતાની બધી મીલકત તેમને જ મળે છે એક ઇલાજો ન હોય તેા ઇલાજીને મળી રહે. માત્ર હિંદુ કાયદામાં આડું છે. મુસલમાને પારસી વગેરે બીજાં રીયોમાં પુત્રીને તેના પિતાની મીલકતમાંથી અમુક ભાગ મળે છે. અર્ધજન પુત્રીને મોટો વીરસો મળે છે. પરંતુ પુત્રીને ન્દાનો ભાગ પણ મળે છે ખરેં હિંદુ કાયદામાં તેા એવું છે કે સીને પિતાની મીલકતમાંથી પણ

કંઈ ન મળે, અને પ્રતિદા. મરણ પછી તેની મીલકતમાંથી પણ કંઈ ન મળે. પછી પુત્રોની સત્તા નીચે રહેલું પડે. ને પતિની સ્વતંત્ર મીલ- કંત હોય, અને તેના મરણ પછી પુત્રો પોતાના બાગ-ભુદા કરી નાંખતા હોય, તેા જ માને એક ભાગ આપવો પડે. પણ ને ઇલાજીઓની મરણ ભાગ-ભુદા કરવાની ન હોય તેા માથી તેમ કરવાની ફરજ પાડી શકાય નહિ.

“પુત્રપત્ની મીલકતનો સૌથી પહેલો વારસ તેનો પુત્ર ગણાય છે. તે ન હોય તેા પૈત્ર વારસ થાય. તે પણ ન હોય તેા પ્રપૈત્ર વારસ ત્રણાગ. તે પણ ન હોય તેા જ મૂળ પુત્ર- પત્ની વિધવાને એ મીલકત પર થોડો દહ મળે. તેાપણ તે મીલકતની સંપૂર્ણ માફીથી તેને મળતી નથી. પોતાની છંદગી સુધી માત્ર આ જ મળતી આવક તે વાપરી શકે છે. પછીથી વારસામાં તે કાંઈને આપી શકતી નથી. સંયુક્ત કુટુંબની મીલકતના કાયદામાં સીને અતિશય અન્યાય થયેલો છે. લાખો રૂપીયાની મીલકત ધરાવનાર સંયુક્ત કુટુંબમાં પણ પુત્ર વગરની વિધવાને પોતાના મરણ પૈાપણ માટે સાસરાના પુરો આપે, તે કરતાં એક પાઈ વધારે મેળવવાનો દહ નથી. સંયુક્ત કુટુંબમાં એક બાઈ પુત્ર વગર મરણ પામે, તેા મીલકતનો તેનો આખો ભાગ તેના બીજાઓ લઈ લે છે. તેની પુત્રીઓને બીલકુંત ભાગ મળતો નથી.

વિધવા સીને તેના સાસરાના પુરો આજ વિકા ફેરફાર થત આપે છે. પરંતુ તેવામાં ને તેમને ખબર પડે અને જાણી થાય, કે તે સી અનીતિને મારે નય છે. તેા તે ન્દાની રામ આપવાની પણ બંધ કરી રાકે છે. જ્ય વર્ણની હિંદુ વિધવા ગમે તેટલી ન્દાની હમરની હોય તેા પણ તે પુનર્બંધ કરી શકતી નથી. કદાચ પતિનું મોટું પણ પૂરું ભેગું ન હોય અને તે મરણ પામે, તેા બાળક વિધવાને આખી છંદગ સુધી સંચારના દરેક સુખોનો ત્યાગ કરે પડે છે તેવી સ્થિતિમાં તે પોતાના મનને ના ન રાખી રાકે, અને કોઈ દુષ્ટ પુત્રની નજર રસાય તેા પછી તેને છવ્વાનો પણ દહ નહિ પુરુષ મળે તેટલો અભિમાન કરે, તેાપણ તે પાસે જે લાખો રૂપીયા હોય તેા તે વાપ

સકે. નેરવાઓને સુંદર કપડાં, ગમીતા આપતાં તેને કાંઈ અટકાવતું નથી. પણ ગરીબ વિધવાને અનીતિને માર્ગે નહીં તો તેને ભૂખે મરણ પડે! પેટ ભરતા જેટલું ધન પણ તેને મળે નહિ. આ કેવો ન્યાય? પરિણામે તે અનીતિનો આચાર વધારતી નહીં તેમાં કંઈ નવાઈ છે?

“જે મીલકત સ્ત્રીની પોતાની ગણાય છે તેને કાયદામાં સ્ત્રીધન કહેવું છે. તેના પર તેનો સંપૂર્ણ હક ગણાય છે. દાખલા તરીકે લગ્ન વખતે પિતા તરફથી કન્યાદાનમાં મળેલા દાગીના, અથવા પતિ તરફથી પક્ષામાં મળેલું ધન તે સ્ત્રીધન કહેવાય છે. તેનો તે ગમે તે કાચે ચકરી શકે છે. પણ આતું ધન સાધારણ વંતે બહુ થોડું હોય છે.”

કોઈ કુટુંબમાં પુરુષ વારસા એકે રહેતા ન હોય તોજ સ્ત્રીને તેની મીલકત મળે છે પણ તે સ્ત્રી જે. એ કુટુંબમાં જન્મેલી ન હોય, પણ લગ્નથી કુટુંબમાં આવી હોય—એટલે તે ધરની ઠીકરી નહિ પણ વડુ હોય—તો, તેને મીલકતપર સંપૂર્ણ હક મળતો નથી. માત્ર પોતાની જાદગી સુધી તેની આપક તે વાંધારી શકે છે. તેમાંથી બીજા કોઈને તે આપી શકતી નથી. ચરંતુ તે સ્ત્રી જે એ કુટુંબમાં જન્મેલી ન હોય, તો તે મીલકતપર તેને સંપૂર્ણ હક મળે છે એ તેવું સ્ત્રીધન ગણાય છે. મારા અભિપ્રાય પ્રમાણે આ અચોચ છે. આથી હંધુ યજુર્નેકએ. સ્ત્રીને તેના પિતા દરતા પતિની મીલકત ખૂબ વધારે હક હોવો જોઈએ.

“પ્રદેશનામાં બંધ કાળે સરખા કાયદો નથી. દરેક પ્રાંતમાં કાયદામાં થોડો થોડો ફેર પડે છે. હવે લખ્યો છે, તે મુંબાઈ ધલાકાનો કાયદો છે. બીજા પ્રાંતોમાં તે પ્રમાણે નથી ત્યાં તો સ્ત્રીને આથી પણ થોડો હક છે, અને ઘણા અન્યાય થયેલા છે. એકંદરે રીતે જેતાં બીજા બધા પ્રાંતો કરતાં મુંબાઈ ધલાકામાં સ્ત્રીને મીલકતનો કંઈક વધારે અધિકાર મળેલો છે.”

“આપણે હાલનો કાયદો મુખ્યત્વે સ્ત્રીને મનુસ્મૃતિ, યાજ્ઞવલ્ક્યસ્મૃતિ તથા તે સ્મૃતિઓપર વિદ્વાનોએ લખેલી ટીકાઓપરથી રચાયા છે. જે વખતે આ દેશમાં અંગ્રેજ રાજ્યની સ્થાપના થઈ અને બધા કાયદા નક્કી થયા ત્યારે અંગ્રેજો

જેએ જાતાં હિંદુ ધર્મશાસ્ત્રો તપાસ્યાં, અને તે વખતે દેશમાં ચાલતી રૂઢિઓ ધ્યાનમાં લીધી. આ કરવા માટે તે સમયના વિદ્વાનોની સલાહ લીધી હતી એમ અનુમાન થઈ શકે છે. તે હવેથી હિંદુ કાયદાનું સ્વરૂપ નક્કી થયું. તે વખતે માટે તો આ-ચોચ ન થયું એમ કહી શકાય. પરંતુ દરેક દેશમાં જેમ જમાનો બદલાતો જાય છે, તેમ લોકોની સ્થિતિને અનુસાર કાયદા પણ બદલાવ પડે છે. મનુ, યાજ્ઞવલ્ક્ય, વિદ્વાને-થર વગેરે વિદ્વાનોના યુગમાંજે કાયદા અનુકૂળ પડે તે સમય અને હાલના સમયમાં લોકોના આચાર, વિચાર, રૂઢિ વગેરેમાં ફેરફાર મહાન ફેરફાર થયો છે! દેશની સ્થિતિ કટલી બદલાઈ ગઈ છે! વળી ધારો કે અંગ્રેજ રાજ્યની સ્થાપના વખતે

એ પરદેશી રાજ્યકર્તાઓને હાલના કાયદા અનુકૂળ લાગ્યા હોય. પરંતુ તેને પણ આજે સાક વાંધારી વધારે સમય ગઈ ગયો છે. એટલા વખતમાં પણ લોકોના આચાર વિચારમાં ઘણા ફેરફાર થઈ ગયા છે. ઘણા કેળવાયલા માણસોને એમ લાગે છે કે આપણા કાયદામાં સ્ત્રીને અન્યાય થઈ શકે છે, તથા મીલકતની બાબતમાં સ્ત્રીને વધારે હક મળવો જોઈએ. લોકોના વિચારમાં આટલો ફેરફાર થયો છે, તો તે પ્રમાણે કાયદામાં પણ થવું જોઈએ તે છતાં વસ્તુસ્થિતિ જેતાં કાયદામાં કોઈ ફેરફાર થયો નથી. તેવું ખરું કાજ જોઈતું ન છે કે સંસારના દરેક ક્ષેત્રમાં સંપૂર્ણ સત્તા પુરોહિતા હાથમાં છે.”

“સ્ત્રીઓને મતાધિકાર” પ્રશ્ન એ બહેને

“સુક્ષ્મદેરી”ના મહિલા અ-

સ્ત્રીને માટે ક્યાં લગ્નપ્રત્યે અંગ્રેજો છે?

કાયદા કેમ એટલે પ્રસ્તુત ગ્રેખમાંથી તે સાંગ

હોવા જોઈએ? પડતો મુકી સ્ત્રીને માટે

કાયદા કેવા હોવા જોઈએ?

એ પ્રશ્નો એમનો જવાબ ઉતારી લઈએ છીએ

“હવે સ્ત્રીને માટે કાયદા કેવા હોવા જોઈએ

તેનો વિચાર કરીએ. પિતાની મીલકતમાંથી

પુત્રોની સાથે તેની અધિવાહિત પુત્રીઓને પણ

ન્દાનો સાત મળવો જોઈએ. પૂરંતુ પાણેલી સ્ત્રીને

તેના પિતા કરતાં પતિની મીલકત પર વધારે

હક હોવો જોઈએ. પુરુષના મારણ પછી તેની સ્ત્રી

તેની મીલકતની પ્રથમ વારસ તથા સંપૂર્ણ

અધિકારી ગણાવી લેઈએ. તે સ્ત્રીના મરણ પછી પુત્રો તેના માલીક થાય એવો કાયદો દેવો લેઈએ. દાહનો કાયદો પ્રમાણે વિધવા માને. પોતાના પુત્રોનાં દાથ નીચે રહેતું પડે છે. તેને બદલે વહીવટ માની સત્તા નીચે પુત્રો રહે એ નવીન વ્યવસ્થા છે. અથવા બીજો માર્ગ એ છે કે પુરુષના મરણ પછી તેની સીધકતમાં પત્ની અને પુત્રનો સરખો ન હક ગણાય. પણ પુત્રો દોષ તો ચાર બાજુ પડે. અને તેમાંથી એક માત્ર પત્નીને મળે. સંયુક્ત કુટુંબમાં દરેક પુરુષનું ધન થાય એટલે તેને માત્ર તેને મળી જવો લેઈએ. તેના મરણ પછી તેની સ્ત્રી એ સામાની વારસ રાણીની લેઈએ. ખરું જોતાં સંયુક્ત મીલકત રાખવી ન લેઈએ.

“સ્થાવર મીલકત સ્ત્રીને મળે તો કુટુંબની જમીન અથવા ધર પારદા કુટુંબમાં જતું રહે એવો સંભવ છે ખરો. તે માટે, પિતાનો સ્થાવર મીલકત પર પુત્રનો દક ખરો પણ પુત્રોનો નહિ એવો કાયદો દોષ તો તે અયોગ્ય નથી. પરંતુ જમમ મીલકતમાં પુત્રોનો ચોરા દક પણ ગણાવો લેઈએ.

“કાયદામાં આત્મા ફેરફાર કરવા એ કંઈ નજીવી બાબત નથી. તેમાં હિંદુ કાયદાનો મૂળ સિદ્ધાંત બદલવો પડે તેવું છે. આપણા કાયદાના મૂળ સિદ્ધાંતમાં એક એ છે કે પુરુષ ધનનો સંપૂર્ણ માલીક છે. સ્ત્રીને એવા દક બીજકુલ નથી. પુરુષ સ્ત્રીને નેટલું ધન આપે તેટલું ન વાપરવાનો તેને અધિકાર. છે. સ્ત્રીને આખી હાંમેલી સુધી આર્થિક સ્વતંત્રતા મળી પડે નહિ. પિતા પછિ અથવા પુત્રની સગા નીચે ન તેણે રહેતું લેઈએ. એક પુરુષની ગેર-દાખલોથી સ્ત્રીને પુરુષ પેસાનો માલીક થાય.

બીજાની ગેરદાખલોમાં સ્ત્રીને થાય. એમ પરંપરા ચાલી નીચ. પરંતુ પહેલા પુરુષની નજીવી સ્ત્રી પેસાની માલીક ન થઈ શકે. પણ સ્વતંત્રતાના આ કુળમાં આ વધેલા અન્યાય લાગે છે. કેળવણીના મનુષ્યોને લાગે છે કે સ્ત્રી તે પુરુષ જેવા ન હોય તથા અભાવણું પ્રાપ્ત છે હાંમેલીની જરૂરીયાતો લેઈથી પુરુષને છે. તેટલી જ સ્ત્રીને છે. માટે ધન વાપરવાની સ્વતંત્રતા પણ તેને મળવી લેઈએ. અલબત્ત કમાનાર બંધિત પુરુષ છે. માટે પહેલા દક તેને છે. પરંતુ પુરુષના મરણ પછી તેની સ્ત્રીને પેસાની માલીક મળવી ન લેઈએ.

“પણ હોકા એમ કહે છે કે સ્ત્રીને પેસાની સંપૂર્ણ માલીક થાય, તો તે કંદાર્ય, પોતાનાં સગાંને આપી દે, નકામાં ખર્ચ કરે, અનીતિને માર્ગે વાપરે, અને એવો બીજો દુરુપયોગ કરે, એવું ચવાનો સંભવ હોય તો પછી ત્યાં માટે તેને પેસા સોંપવા લેઈએ. આટલું કહેવારને કંઈ એમ પૂછું છું કે કોઈ પુરુષો આવો દુરુપયોગ નથી કરતા ? અલબત્ત, કરે છે ન. તે છતાં તેમને કેમ મીલકત મળે છે ? તેવી જ રીતે સ્ત્રીને મળવી લેઈએ. કોઈ પણ માણસના દાથમાં પેસા આવે, પછી તેનો કેવો ઉપયોગ કરવો તે તો તેની મરજીની વાત છે. ફતીઆમાં સારા પુરુષો સદુપયોગ કરે છે, અને ખરાબ પુરુષો દુરુપયોગ કરે છે, તે પ્રમાણે સ્ત્રીમાં પણ યોગ. પુરુષોએ સ્ત્રીઓને સિદ્ધિ આપ્યું નથી, તેથી તેઓમાં અસાન થયું છે, તેથી સ્ત્રીઓને ઘણે કદાચ પેસાનો દુરુપયોગ ચવાનો સંભવ વધારે હોય. તો પણ આટલા માટે તેમનો દક અટકાવવો લેઈએ નહિ. પોતાનો મીલકત એમ તે રીતે વાપરવાની છૂટ તેમને હોવી લેઈએ.”

(ચિત્રકાર:)

દ્વીવેદી.

[શ્રીગુપ્ત પુસ્તકાલય, અ. એમ.]

(સુભાષના ગુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રીમંડળનું સુખયત્ર)

૧૫૧ નં. ૬.

આગષ્ટ ૧૯૨૪.

અંક ૧૨ મો.

ગુણસુંદરીનાં આભૂષણ !

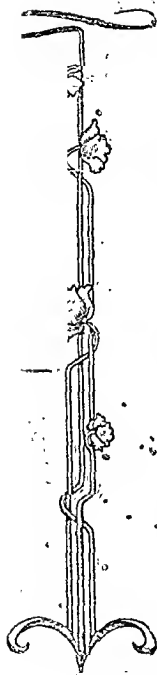
લેખક : શ્રીયુત્ત પાઠશાળી.

(માલ્ય ગુપ્તી સાથે ગુણિયત્વ જનરા—રાગ.)

ભૂષણ, ગુણસુંદરીઓનાં ધરણો ?
પહેરી જવન સંકળ દયારી કરણો ? ભૂષણ !

રશ કુતો આજસ : સોડય તાણી,
હાતિ કનકકળા તો રીસાણી !
આવી પરવસતા : ઠકસણી ! ભૂષણ !

એવે પ્રકટી ઉજા લોરી ગાંધી !
કુંઈ સંખ દાણી ત્રિંદ બાંધી !
મહામયાઓ પર આશા ભાંધી ! ભૂષણ !

હંમે મસખ્યાતા - વીર કુમારે,
 બીમ-ધર્મ-પ્રધુશા હજારે !
 વીર માતા હો ! કેમ વિચારે ? બૂપલુ !
 કેમ રોલો દનક અલ'હારે !
 બીજાં વાયલ ધાયલ હીરા હારે !
 દશા હિન્દની હૈયે વિચારે ! બૂપલુ !
 કારાચહમાં છે વીર હજારે !
 ગાંધી જડીયા જ'હર શાને ? ધારે !
 જહેનો મૈયાઓ ! દિલમાં આવધારે ! બૂપલુ !
 બૂખ્યા : દેશ થયો : નંગ : ખારે !
 વસ્ત્રાબૂપલુ કયા સુખે ધારે ?
 હૈય હૈય તો આટુ હા ! સારે ! બૂપલુ !
 હયો ! હયો ! દેશ કુપરી આત્યારે !
 સત્યાચહની બભૂતિ હંમારે !
 કાય કલેશના કફની મા ! ધારે ! બૂપલુ !
 ચુંલે ચુંલત ત્યાગ : સિતારે !
 " જહારે દેશ " એનાજ ચોકારે !
 કહે : ગજ'રી : ઘર ઘર ક્યારે ! બૂપલુ !
 સાહુ અત ને આદી સંભારે !
 બીલે દેશરક્ષાનો ન આરે !
 ત્યાગી મોહ, તરી દેશ બારે ! બૂપલુ !
 આશા ઉર્જવળી તમમાં હજારે !
 વંછો કતિ આદી અંબ ધારે,
 સાચા " મલિમય " એ અલ'હારે ! બૂપલુ !

અંગ્રિફ ભારતીય મહિલા મહાસભા કેમ નહિ?

આ જગત દિંદુ. લેખક: શ્રીયુત સીતારામ જેશીંગલાઈ શર્મા. અનેક રીતે વધે તેવા સ્થાનમાં સ્ત્રી.

વર્ગની ઉન્નતિ કરવાની પુષ્કળ વાતો થાય છે. પરંતુ તેને આચારમાં ઉતારવા માટે થવા જોઈએ તેવા, સાચા પ્રયત્નો થતા નથી, અથવા તો ધણજાં જોછા થાય છે. કોઈ પણ દિશામાં આપણી સંસ્કૃતિથી વિપરિત સંસ્કૃતિવાળા પાશ્ચાત્ય દેશોની નકલ રૂપ ઉભી થતી ન જોઈએ. તેમ થવાથી ચિંતન પ્રદેશનો રેવો જેમ ગરમ વાતાવરણમાં ઉઠી ન શકે તેવી દશા પાશ્ચાત્ય નકલથી ચનાં કાર્યોની થાય છે, અને તેમ થવાને પાત્રજ છે. પૌર્ણત્ય દિશિમિદુ, પૌર્ણત્ય સંસ્કૃતિ, પૌર્ણત્ય વાતાવરણ અને પૌર્ણત્ય જીવન સધળું પાશ્ચાત્યોથી ભિન્ન છે. તેમાં પણ બન્ને પ્રદેશોના સામાજિક બધારણમાં તો પૂર્વ અને પશ્ચિમ જોટલુંજ અંતર છે, એટલે પાશ્ચાત્યો અંધ અનુકરણ સામાજિક વિષયોમાં કરવામાં આવે તે કાર્ય પૂર્વ અને પશ્ચિમને સાંધવા જેવું મુશ્કેલ છે, અશક્ય છે.

ભારતીય મહિલા સમાજનો વિચાર કરી એતો, સ્ત્રીવર્ગની ઉન્નતિ થતી જોઈએ એતો સ્ત્રી તેમજ પુરુષસમાજને ગંભીર છે. રૂઢી રચકો તેમજ સુધારકો પણ તેમાં તો સહમત છે. માત્ર મતભેદ છે તે તેના માર્ગની દિશામાં છે. આપણા દેશનો છેલ્લા ચોદા વર્ષો નો ઇતિહાસ જોઈએ તો એટલું તો સદુને કળ્પ કલ્પ દરકો છે કે સ્ત્રીવર્ગની ઉન્નતિ માટે મોટે ભાગે પુરુષોએજ ભારમાં ભાર મૂક્યો છે. ગૃહે તેવા મતભેદોની સામે થઈને પુરુષવર્ગે કન્યા કેળવણી દાખલ કરાવી છે, સ્ત્રીઓનો દરજ્જો સમાજમાં

છે. આમ છતાં કેટલેક સ્થળેથી ચોડીક બહેનો, સ્ત્રીઓની અવનતિમાં કેવળ પુરુષવર્ગ દોષિત હોય એવું માની રહેલ છે. એટલુંજ નહિ પણ તેમની ઉન્નતિમાં પુરુષવર્ગ બાધક હોય તેમ ગણાવી, પુરુષવર્ગના સહકાર કે સહાયતા શિવાયજ સ્ત્રી સમાજની ઉન્નતિ યદ્ય જશે એમ માનવા તથા મનને વર્ગમાં આવે છે. મારા નમ્રમતે આ ભોવનાને વધારે દેલાવા દેતી એ ભારતીય મહિલા સમાજની હાલની દશામાં શુદ્ધ સ્ત્રીવર્ગની ઉન્નતિના માર્ગમાં વિવ્રકર્તા યદ્ય પડે તેમ છે.

અલગત, આગ કહેવામાં આવે છે એવા નથી કે, સ્ત્રીવર્ગને હમેશને માટે અંગ્રિફ વર્ણવવામાં પુરુષોના આધિપાત્ય રહેવું. કહેવાની મતલબ એ છે કે સ્ત્રી અને પુરુષસમાજની ઉન્નતિ ઉભય જાતિનો સદકાર અને પરસ્પરના વિવાસથીજ યદ્ય શકશે.

વાત ખરી છે કે, પાશ્ચાત્ય દેશોમાં આ જાતનો ગેરવિ આપ સંભળાય છે. પરંતુ જોટલું અર્થિ સંભળાય છે તે ઉપરથી ત્યાંના આખા સમાજને વિશે આજે વ્યાખ્યા બાંધી ન શકીએ, અને વળી તેમ કરીએ તો પણ આપણા અને તેમના સમાજની પરિસ્થિતિ એતો વિચાર કર્યો વિના તો આપણાથી તેમ યદ્ય શકે નહિ. વગર વિચારે તેમ કરવા જુદાં આપણા સંસારે શીતનાં વાતાવરણ છવાવે બદલે આપણો સંસારજ સગળી હો. રદાય આ વિચારો ઝાઝને ઉમ સામે પણ તેમ થવા દેવાનું જોખમ વહેતી લઈને

પણ હું મારા વિચારો પ્રગટ કરવામાં સમા-
જનું હિત સમજું નેહું છું. હું સારી
રીતે સમજું છું કે આ વિષય ચર્ચાર્થ છે;
પરંતુ ચર્ચાર્થ વિષયની ચર્ચા થતી અટ-
કાવવામાં સમાજનું હિત નથી. તેની જગ્યા
પર તેમ વધારે ચર્ચા થાય એમાં જ સમા-
જને લાભ છે.

મૂળ વિષય ઉપર વળતાં આપણે વિચા-
રીએ કે, પાશ્ચાત્ય દેશોની સામાજિક પરિ-
સ્થિતિ આપણાથી તો ખી છે એટલું જ નહિ
પણ તે દેશોની મહિલાઓ ભારતીય સુંદરી-
સંઘો કરતાં અનેક દિશામાં ધણીજ આગળ
જયેલી છે, અને તે કેવળ પુરુષોની સમાનતા
કરવાની વાતોજ કરીને નાહ પણ કામ કરીને,
પોતાની યોગ્યતા સિદ્ધ કરી આપીને. તેમ
છતાં પણ સંસારની ગડી કચળા ન જાય તે
માટે પણ તે તે દેશોનાં વિચારસીલ સ્ત્રી-પુ-
રુષો, સ્ત્રી અને પુરુષવર્ગનાં કર્તવ્યોની વચ્ચે
અમુક હદે તો આજુની મર્યાદા દોરી રાખે
છે. પરંતુ એ વાત હમણાં પડતી મુઝીએ.
પશ્ચિમનો સ્ત્રીસમાજ જની રાકે ત્યાં ત્યાં
કેવી સ્વાધ્યાયી દૃષ્ટિએ કામ લઈ રહ્યો છે,
પોત પોતાના દેશનુજ નહિ પણ સમગ્ર વિ-
શ્વના કલ્યાણના કાર્યોમાં જેટલો દિસે આપી
રહ્યો છે તે પણ આપણે વિચારવું નેહું.

સાચા ભારતવર્ષની વાત છોડીને આ-
પણે ગુજરાતની વાત કરીએ: સુરત અને
અમદાવાદના સદ્ગુણ પ્રપાસો શિવાય કેવળ
સ્ત્રીઓનાજ એકલા પ્રપાસથી ચાલતી લોકો-
પોગી સંસ્થાઓ કદ અને જેટલી છે ?
અલગત મુબાહના સેવા સંદનને કે ગુજરાતી
દિંદુ સ્ત્રીમંડળને નીસરી શકાય તેમ નથી,
પરંતુ જતીક કસોટીનું કોય સંગ્રહીએ અને
ગુજરાતની એકલી દિંદુ બહેનોને કસોટીએ
ચાલીએ તો આપણે શું દેખાય છે ? ખાસ
કરીને મુબાહની જરૂરોની બહેનો અને પત્ના

તથા મુબાહની મહારાષ્ટ્રીય બહેનોની સાથે
ગુજરાતની બહેનોને સરખાવીએ છીએ, ત્યારે
આપણને શું જોગ નથી લાગતું કે ગુજરા-
તજો હજી આવાં કાર્યો માટે અત્યારે તો
તૈયારજ નથી ? વધારે આગળ શા માટે
જવું ? આ 'ગુણગુહરી' કે 'સુંદરી
સુબોધ' અથવા તો અપવાદ તરીકે
બહેન પુતળીબાઇ કાચાછને બાદ કરીએ
તો 'સ્ત્રીબોધ' શા માટે એકલી
સ્ત્રીઓની શક્તિ ઉપર આધાર ન રાખે ? શા
માટે એનાં તંત્રીત્વ અને મંત્રીત્વ બહેનોનાજ
હાથમાં ન રહે ? પણ આજ સુધી જેટલી
ગુજરાતજો તેમ કરના તૈયાર કદ ? અને
એમતો કોઈ નહિજ કરી શકે ને, કે ગુજરા-
તની સુંદરીઓમાં એ શક્તિ નથી ? છે.
ધારે તો ગુજરાતની ધણી બહેનો એકલે હાથે
પણ ધણું કરી શકે. શા માટે એકજ વનિતા
વિનોદ કે એકજ મહિલામિત્રનો વાર્ષિક
અંકજ ગુજરાતી બહેનોના હાથે પ્રગટ થાય ?
શું પુરુષો કદી પણ સ્ત્રી હક્ક શાને માટે
તકસી રહ્યાં છે તે કહી શકશે ? આની સાથે
યુરોપ, અમેરિકાના સુંદરીસંઘના પ્રવાસોથી
નીકળતાં, પત્રોને સરખાવવાનું મન નથી થતું ?
આમાં ગુજરાતજોમાં શક્તિ હોવા છતાં સ્વા-
ધ્યાય અને સાહસિક વૃત્તિનીજ ખોટ પ્રાધાન્ય
પૂણે નથી નેવણતો ?

મુબાહમાં ધણી જરૂરોની બહેનો મોટી
મોટી શાળાઓ સફળતાથી ચલાવી રહેલાં છે.
એક બહેન ધણી સફળતાથી સુંદર મૌલિક
ચલાવી રહ્યાં છે. શા માટે કેળવણીઓ
સુશિક્ષિત ગુજરાતજો આપણી બહેનોને યોગ્ય
કેળવણી આપે તેવી અનેક બચ્ચ સંસ્થાઓ
ન ચલાવે ?

આ એકજ ખામી આપણી બહેનોમાં છે
એમ નહિ. સંસારમાં ઉપયોગી થાય તેવા
શિક્ષણ ક્ષેત્રે સાતકળના વાળી બહેનો પણ

તૈયાર થતી નથી અને એવાં શિક્ષણ મેળવનાર તેનો સમાજનો લાભ આપવા બદલ આવતાં નથી. કહેવાની મનદમ એટલીજ છે કે સુંદરી-સંઘના સમગ્ર અને સ્વાધ્યાયી પ્રયત્નો વિના પુરોના અભ્યાસોની અને એથી વાતો કરવાથી વધારે ફાયદો થવાનો નથી. અને આમ કહેવામાં પુરુષવર્ગના અચાવનો હું મુદ્દે શોધતોજ નથી. માત્ર બહેનોને શું કરવું બેઠકે છે તેજ અતાવવાનો એકલોજ ઉદ્દેશ છે.

‘લેખનું’ મથાણું ‘અખિલ ભારતીય મહિલા મહાસભા કેમ નહિ ?’ એ પણ એજ ભાવનાથી રચ્યું છે. મને લાગે છે કે, બહેનોએ પોતાની ઉન્નતિના વિચાર અને પ્રયાસ કરવા માટે રાષ્ટ્રીય મહાસભાની દબે ‘અખિલ ભારતીય મહિલા મહાસભા’ અને તેની પ્રાંતિક, જિલ્લા, શહેર તથા ગ્રામ્ય સમિતિઓ સ્થાપવી બેઠકે છે, એટલુંજ નહિ પણ પુરુષવર્ગના સહકારથી બધાં ક્ષેત્રોમાં સ્ત્રી-સમાજને તૈયાર કરવાનાં વિધાયકાર્યો સ્વીકારેજ ઉપાડી લેવા ધટે છે. તેમ થતાં સારાથે દેશના સ્ત્રીસમાજ વચ્ચે પરિચય વધશે અને નવેથી સ્ત્રીવર્ગની ઉન્નતિના માર્ગ વધારે સરળ થશે. સુંદરીસંઘની ઉન્નતિમાંજ દેશની ઉન્નતિ સમાવલી છે, એવો છેલ્લો પુરોષીય પાઠશીમાં જર્મની, ફ્રાન્સ, તુર્કિસ્થાન, ષિટન, બેલ્જિઅમ અને અમેરિકન સ્ત્રીઓએ બખતેલી સોચાએ ઉપરથી જણાય છે. રશિયાની મુક્તિમાં પણ સ્ત્રીઓનાં ઓછા દિસસો નથી, અને જે દિવસે ભારતનો મહિલા-સમાજ જાગશે તે દિવસે ભારતને પરાધિનતાની બેડીમાં જાકડી રાખવા પડતી ઉપરની કોષ પણ ચકિત સામર્થ્યવાન નહિજ થઈ શકે. પુરુષવર્ગની સ્વાધ્યાય શક્તિ અને તેમના દુરુદ્ધો વર્ણવીને બેઠી રહેવામાં પાશ્ચાત્ય મહિલાઓનું અનુકરણ કરવાને બદલે, તેમનાં ખીન સાચાં કાર્યોનું અનુકરણ વધારે

ઉપયોગી અને ફળદાયી છે. તેવાં કાર્યો થીજ આપણા સમયે સમાજની ઉન્નતિ થઈ શકશે.

પશ્ચિમની બહેનો કેવાં મહાન કાર્યો ઉપાડી શકે છે, તેનો કંઈક ખ્યાલ ‘ગુણસુંદરી’ ના વાચકોને આપવા માટે ‘આંતર રાષ્ટ્રીય મહિલા મહાસભા’ - The international Congress of women ના એક અધિવેશનના મુખકાજની ઓછી ઓછી ઝાંખી કરાવવી મને યોગ્ય લાગે છે.

હું જાણી બેઠકે પચીસ વર્ષ પહેલાં (સને ૧૮૯૬ ના જુનની ૩૦ મીથી જુલાઈ ની ૫ મી સુધી) લંડનમાં બરાયલી આ મહાસભાના ખીન અધિવેશનની વિગતો આપું છું. તેમ કરવામાં મારો એજ ઉદ્દેશ્ય છે કે, લગભગ અઢી દાયકા પહેલાં પશ્ચિમની સન્નારીઓ વિવિધ ગાનમાં ફેટલી આગળ વધી હતી, અને સ્ત્રીસમાજની ઉન્નતિ સાથે સમસ્ત વિશ્વની ઉન્નતિના કેવા વિચારો કરતી હતી તે ગુજરાતી બહેનો જાણી શકે.

આ મહાસભાનો મુખ્ય પહેલો વિચાર શિક્ષણ (ગુરુપ્રેક્ષ રેટ્ટસની) બહેનોને ૧૮૯૨-૯૩ માં ફ્રેંચો હતે અને તેના પહેલી બેઠક ત્યાં મળી હતી. પરંતુ છ વર્ષ પછી લંડનમાં ગળેદા આ મહાસભાના ખીન અધિવેશન સુધીમાં તે તેમણે એટલું બધું કામ કરી બતાવ્યું હતું કે, તે વખતે યુનાઈટેડ રેટ્ટસ, કેનેડા, જર્મની, સ્વીડન, ગ્રેટબ્રિટન, આયર્લેન્ડ, ન્યુસાઉથ વેસ્ટ, ડેન્માર્ક, હોલેન્ડ, ન્યૂઝીલેન્ડ, ફ્રાન્સ સ્વીટઝર્લેન્ડ, બેલ્જિઅમ, ઇટાલી, રશિયા, ઓસ્ટ્રિયા, નોર્વે, વિક્ટોરીઆ, દક્ષિણ આફ્રિકા, પશ્ચિમ આફ્રિકા, ક્વીન્સલેન્ડ, કેપ કોલેન્ડી, તાસ્માનીઆ, હિંદુસ્થાન, ઇરાન, આર્જેન્ટાઇન પ્રમુખતાકે, ચીન તથા પેસેફિકના સ્ત્રીવર્ગનાં પ્રતિનિધિઓએ ભાગ લીધો હતો. રાષ્ટ્ર તરીકે

કેવળ જ્ઞાનનું જ કોઈ પ્રતિનિધિ તેમાં નહોતું. અલગત હિંદુસ્થાનની બહેનોએ પોતાના પ્રતિનિધિ તરીકે કોઈને નક્કી કરીને મોકલ્યું નહોતું. પરંતુ કુમારિ મેરી બોર નામનાં એક દેશી 'ખ્રિસ્તી બહેન જે તે વખતે ઓક્સફર્ડમાં રહીને અભ્યાસ કરતાં હતાં, પરંતુ મુંબાઈના વતની અને મુંબાઈનીજ એક 'નૅશનલ હાઈસ્કૂલ'નાં શિક્ષિકા હતાં તેમણે એ મહાસભામાં ભાગ લીધો હતો અને "હિંદુસ્તાનમાં શિક્ષણ પ્રયોગો" નામનો વિચારનીય નિબંધ વાંચ્યો હતો મહાસભામાં બીજી હિંદુ તેમજ પારસી સન્નારીઓએ પણ ભાગ લીધો હતો, અને સ્વ. મહારાણી વિક્ટોરીયાએ આ મહાસભાનાં પ્રતિનિધિઓનું સ્વાગત કર્યું હતું. તે વખતે હિંદુ તેમજ પારસી સન્નારીઓએ તેમાં ભાગ લીધો તેથી પોતે બહુ ખુશી થયાં એવું પ્રદર્શિત કર્યું હતું.

આ મહાસભા બૃહદ્ બૃહદ્ વિભાગમાં વહેંચાઈ ગઈ હતી. પ્રત્યેક વિભાગનાં પ્રમુખસ્થાન બૃહદ્ બૃહદ્ સન્નારીઓને આપવાં હતાં, અને તે તે વિષયનાં નિપુણ સન્નારીઓએ તેમાં નિબંધો વાંચ્યા હતાં. મહાસભામાં હાજરી આપનાર સ્ત્રીઓનું પ્રતિનિધિઓ સમક્ષ વિચના સુંદરીસઘના સત્ત્વ સમાં હતાં. "womanhood" (સ્ત્રી) માસિકનાં વિદ્વાન તંત્રી, મીસીસ* આદા એસ બેલીને એ મહાસભાના પ્રતિનિધિઓને દર્શાવ કરતાં પોતાના પત્નના આગ્રહ (૧૮૯૯) માસના અંકમાં વર્ણવી રીતે લખ્યું હતું કે: "આ મહાસભા દરમિયાન જેટલી જનશક્તિ સન્નારીઓ એકઠી થઈ હતી તેટલી એકજ ઘડેમાં આ પહેલાં એકઠી ગળા હોય તેવું જગતના ઇનિદાસમાં ખરેખર જનમુલ નથી. વિદ્વાન, કલા, સાહિત્ય અને સામાન્ય રીતે, જગતની પ્રગતિમાં ઓછાએ કેટલો શાંતિ આપ્યો છે તે આ વખતે સંપૂર્ણ રીતે જનાવતામાં આવ્યું છે."

ત્યુનરતી બહેનોને ખાસ કરીને જનશક્તિ જોગ થઈ પડે તે માટે એ મહાસભામાં હાજર થયેલાં પ્રતિષ્ઠિત સન્નારીઓમાંથી કેટલાંકને ટુંક પરિચય આપવો યોગ્ય થશે. આ પરિચયમાં સંદુધી મોખરે યુનાઈટેડ સ્ટેસવાળાં સ્ત્રીપ્રાદરી રેવ. આના હોવર્ડ શ્રી આવે છે. તેમણે સ્ત્રીઓને 'અખ્યા'ના વાતાવરણમાં ઉછેરવા સામે વાળંબી રીતે વાંધો ઉઠાવ્યો હતો. એવી વર્ણની વચના ન્યૂધર્મવાંકવાસી કુમારિ સુસન બી. એન્થની મોંઘક પદાર્થોના સામે લડત કરવામાં જાણીતાં હતાં. એમની ઉપર વાલ્યકાળે થયેલી અસરનો દાખલો મોંઘવા જેવો છે. એમના પિતા ગૃહકામને ઉપયોગી વસ્તુઓ વેચવાના બેંકાર મજાવતા. એક દિવસ એમને ત્યાંથી એક માણસ દારૂનો ખાટલો ખરીદી ગયો તેણે રસ્તામાંજ તે ગટગટાવ્યો અને એમાન થઈ રસ્તામાંજ પડી રહ્યો. અતિશય દુઃખ અને ખરડને લીધે તે ત્યાંજ હંગામો મચ્યો અને મરી ગયો. ત્યારથી મિ. એન્થનીએ દારૂ વેચવો છોડી દીધો. પિતાની તે અસર પુત્રીમાં ઉતરી, અને જાળવણીની માફક પદાર્થનાં તે દુરમજ બન્યાં. શિકાગો વાળાં મિસીસ મે રાઇટ સુવેક પોતાના પતિએ સ્થાપેલી એક મોટી કન્યાશાળામાં અધિકારી (Principal) હતાં. તેણે આ મહાસભાનાં ઉપમુખ હતાં. મહાસભાનાં ખજાનચી બેરેનેસ ઓપનબર્ગ શીન્સેનના ઉમરાવ ખાનદાનના હતાં. આખાને યુરોપમાં રહીને તેમણે સ્ત્રીઓની પરિસ્થિતિનો અભ્યાસ કર્યો હતો. વળી શીન્સેનની સ્ત્રીઓના સંઘનાં પ્રમુખ હતાં. એ સંઘની ૧૪ શાખાઓ હતી. તેઓ સ્ત્રીઓને મતાધિકાર મળે તે માટે લડત ચલાવતાં હતાં. દસ્તરી મંત્રી (Recording Secretary) માંડમ મેરી મારીન આખાને કાન્સમાં સાહિત્યનાં બહાનરીકે સુપ્રસિદ્ધ હતાં, તેમજ

Journal des Femmes નાં તંત્રી હતાં તે કામમાં તેમની ત્રણ હોશિયાર પુત્રીઓ માતાને મદદગાર હતી. ફ્રાંસેરી સ્ટ્રીટ ઓસ્ટ્રિ-આનાં વતની; સ્ત્રીઓનાં મતાધિકાર માટે લડત કરનાર જર્મન નેશનલ કાઉન્સિલનાં ઉપપ્રમુખ તથા તે સંસ્થાની ધારાને લગતી સમિતિનાં અધ્યક્ષ અને ડેપુટીમાનાં સ્ત્રીઓના ધારાના સંરક્ષક સંઘ (Women's Legal Defence Union) નાં પ્રમુખ હતાં. કેમીલેવીલાઈ સ્વીટ્ઝર્લેન્ડની રાષ્ટ્રીય મહાસભાનાં પ્રમુખ અને 'Revue de Morale Sociale' નાં તંત્રીત્વ વિભાગનાં મંત્રી હતાં. માદમ આતાડી શીલેસેફેક્સ સેન્ટપીટર્સબર્ગની સ્ત્રીઓની પરસ્પર સહાયક મંડળીનાં પ્રમુખ હતાં અને રશિયામાં સ્ત્રી જનતાની ઉન્નાતિ માટે બહુ સેવા બજાવી ચૂક્યાં હતાં. ફ્રાંસેરીઆન હેઇનીચ ઓસ્ટ્રિ-આનાં અતિનિષ્ઠિ હતાં કામદાર સ્ત્રીઓની સ્થિતિ સુધારવા માટે વીએનામાં સહુથી આગળ પડીને લડતા ઉપાડનાર તે હતાં. ફ્રોબન-શના કોંગ્રેસોવેની સ્ત્રીઓના હક્ક પ્રતિ પાલનકેસારી સંસ્થાની કારોબાર સમિતિનાં સભ્ય હતાં તેઓ સ્ત્રીઓને મતાધિકાર મળવો જોઈએ એમ આગ્રહ પૂર્વક માનતાં. આર્જેન્ટાઇન પ્રજાસત્તાકનાં અતિનિષ્ઠિ તરીકે ડૉ. રોસીલા ગ્રીઅરસેન અને ચીન તરફથી ડૉ. મેરી કાંગ આબ્યાં હતાં તેમણે સંયુક્ત રાજ્યો (યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ) માં રહીને વેદકેતો અભ્યાસ કર્યો હતો. ખીંગ મિસીસ કાંગ હતાં. તે ઉદાર મતવાદી પિતાની પુત્રી હતી તેણે અગાઉ કદી પંથ ચીનમાંથી પણ બહાર ચૂક્યો નહોતો, એટલે તેની લંડનની મુસાફરી ચીનમાં અગત્યની ગણાતી હતી. મીચીગાનથી આવેલાં ડૉ. મેરી બ્રૅવન વુડ આરોગ્ય અને નીતિશાસ્ત્રને લગતા એક ચોપાનીયાનાં તંત્રી હતાં. ગલીન એનીટા ઓગસ્ટર્ગ પહેલાં જ

ર્મન એલએલ. ડી. (Doctor of Laws) હતાં તેઓ આંતરરાષ્ટ્રીય શાંતિ અને લશ્કર ઓછું કરવાનાં હિમાયતી હતાં; પોતાના એ મતના અતિયાદન માટે તેમણે ૧૮૯૬ નાં મે મહિનામાં બર્લિનમાં આંતરરાષ્ટ્રીય સ્ત્રીઓની પરિષદ બરી હતી. મહાસભામાં તેમણે "બાળકોના સંરક્ષક અને વાલીપણના સંબંધમાં સ્ત્રીઓની લૌકિક નબળાઈ" એ વિષય ઉપર પ્રણેતા અગત્યનો નિબંધ વાંચ્યો હતો. ડેટ્રોઇટ (મીચીગાન) થી આવેલ કુમારિ ઓક્ટેવીઆ વિલીઅમ્સ જેટસ એલ એલ. ડી. એમ મહાસભામાં "કામદાર અને ધરતીસારી સંબંધો" એ વિષયનો નિબંધ વાંચ્યો હતો. ડૉ. ઇલીઝાબેથ ગેરેટ એન્ડરસન લંડનમાં ડૉક્ટરી ધર્મિયલાવતાં પહેલાં સનાઈ હતાં તેમણે ૧૮૭૦ માં પેરિસમાં એમ. ડી ની પદવી મેળવી હતી. મિસીસ એફ. એમ ડીકનસન એરી લંડન યુનિવર્સિટીના એમ ડી. અને ખી. એસ. હતાં. ના. એનેઇકા ડી ધવાનોફ રશિયાનાં યુનિવર્સિટીના શિક્ષક મેળવી ચુકેલાં નિપુણ અભ્યાસક હતાં. સેન્ટ પીટર્સબર્ગની શાહી તાલેપશાળા માટેનાં નાટકોનાં ભાષાન્તર એમણે કર્યાં હતાં તેમજ માદમ રોલેન્ડનાં સ્મરણે તેમજ ખીંગ ગ્રેચીના સંપાદક તરીકે તેમણે કામ કર્યું હતું. પોતાની ઇસ્ટેટેની પ્રજાની કૃપાવશી વિષય અને આર્થિક સ્થિતિના સુધારા માટે તેમણે યુરોપની શિક્ષણને લગતી રિતિઓના અભ્યાસ કર્યો હતો. ડબલ્યુ. ડૂકર હોલેન્ડમાં સ્ત્રીઓને લગતી ચળવળનાં આવ પ્રણેતા હતાં હોલેન્ડમાં "Evolution" (ઇવોલ્યુશન) નામનું સ્ત્રીઓને માટે પ્રવેશવહેલું વર્તમાન પુત્ર પ્રકટ કરનાર તેમજ 'સ્વતંત્ર સ્ત્રી સંઘ' (Free Women's League) નાં સ્થાપક અને તેનાં પ્રમુખ તે હતાં. હોલેન્ડની જાહેરસભામાં સ્ત્રીઓના હક્કને માટે પહેલવ-

હેલો અવાજ ઉઠાવનાર તેજ હતો. માદમ બે. બી. સી. ગૌડીન "Famillistere de Gmish" નામક પોતાના કારખાનાનાં કામદારો માટેના નિવાસસ્થાનના મહાન કાર્યમાં એમનાં પતિનાં મહાભાગી હતાં. ડૉ. એલેટા એચ. જૅફ્રાય ૧૮૭૯ માં એમ. ડી. ની પદવી ગ્રોનીન્ગન યુનિવર્સિટીમાંથી મેળવનાર પહેલાં સન્નારી હતાં; એટલુંજ નહિ પણ હોલેન્ડમાં સ્ત્રીઓને માટે મતાધિકારની માગણી કરનાર પણ પહેલાંજ હતાં. માદમ હેલેન રૅફેનોવસ્કી એમ. ડી. હતાં અને સેન્ટ પીટર્સબર્ગની યુનિવર્સિટીમાં સરકારી ડૉક્ટર હતાં. કુમારી માર્દીન એલએલ. ડી. મોન્ડ્રીઅલની રાયલ વિદ્યેયોગીયા હૉસ્પિટલમાં લેડી સુપરિન્ટેન્ડેન્ટ હતાં. કુમારિ મેગડેલન ગ્રીયલ, એફ. આર. એચ. એસ. બગીચાના કામકાજમાં નિપુણ હતાં. કુ ગ્રાના નેઇસ્ટન પોતાની પંદર વર્ષની વયથી શિક્ષકના ધંધામાં પડ્યાં હતાં અને મહામહા વખતે દ્વિશ્વિઆન્યાની એક શાળાનાં અધિક્ષત્રી હતાં. ડૉ. ઇડા ગ્રોસ્નાન્ડી સેન્ટ પીટર્સબર્ગની બળકાની હૉસ્પિટલમાં સરકારી ડૉક્ટર હતાં. કુમારિ એલન સેન્ડેરીન એમ. ડી. સ્ટૉકહોમમાં ડૉક્ટરનો ધંધો કરતાં હતાં. તેમણે દ્વિશ્વિઆન્યા અને અપસ્ટલાની યુનિવર્સિટીઓમાં અભ્યાસ કર્યો હતો. મિસીસ ચાર્લી-એચ એમ. ડી. એમ. એસ. મડાસની મંડી-કલ હોલેન્ડમાં શિષ્યાં હતાં, અને લંડનની યુનિવર્સિટીમાં પદવી મેળવી હતી. લંડનની ઓઝો માટેની હૉસ્પિટલમાં તે સીનીયર સર્જન હતાં. રૅફેનોવસ્કી ડી. એસસી. પોલેન્ડમાં જન્મી, જીવેવાની યુનિવર્સિટીમાં વિજ્ઞાનનો અભ્યાસ કરી, ૧૮૮૬માં મૅલિક રોપ્પ ખોજના કામમાં 'ડેવી પ્રાઇઝ' જીતી ગયાં હતાં. વિજ્ઞાનને આંગળ વધારવામાં તેમણે સારો દિરસો આપ્યો હતો. મિસીસ ચાર્લીટી

પર્કીન્સ રૅફેસન સામકાન્ડ્રીસ્કોર્મ એક સાક્ષાત્તિક પત્ર અલાવતાં હતાં. 'કામદારોની ચળવળ' ના સંબંધમાં ઉમદા નિબંધ લખવા માટે તેમણે આશ્મેડા કાઉન્ટી ટ્રેઇડ્સ સોસાયટીના આંદ મેળવ્યો હતો. ડૉ. કે. રૅફેમેયર પીએચ. ડી. પેરિસ યુનિવર્સિટીનાં ટ્રેડયુએટ હતાં અને જર્મનીની Franenvohl Society ના પ્રતિનિધિ તરીકે આવ્યાં હતાં. બેરોનેસ બર્થા વૉન મુટનર ઑસ્ટ્રિયન સેનાના શીશ્વમાર્શલ કાઉન્ટ ક્રીન્ડરીનાં યુતી હોવા છતાં 'તમારાં શસ્ત્રો છોડી દે' - Lay down your arms - નામના નામીયા પુસ્તકનાં લેખિકા, 'બર્ટ'ની આંતરરાષ્ટ્રીય શાંતિ સ્થાપક-સમાજની કારોબારી સમિતિનાં સભ્ય અને 'ઑસ્ટ્રિઆ વારસી શાંતિ સ્થાપકોનો સંઘ' એ મંડળનાં પ્રમુખ હતાં. એ સંઘ તેમજ શાંતિ સ્થાપવાનાં કાર્ય કરનારી બીજી સંસ્થાઓની તે સ્થાપક હતાં. મિસીસ એલેક ટવીડી ખેતિવાડીને લગતા વિષયોમાં પારંગત હતાં; તેમણે મહાસલાની ખેતિવાડીની દક્ષાની સલાઓમાંની ધણાનું અધ્યક્ષસ્થાન દિધાનું હતું, તેમજ 'ડેનિશ વિશ્વકર્મીશ માખણ' ઉપર નિબંધ વાંચી ઇંગ્લાંડ માખણ ખરીદવામાં ડેન્માકને કેટલું બહું સોનું આપી દે છે તે બતાવ્યું હતું. ક્રોકન એલ. કે. વાલ્ડસ-રૅડ્ડમ, પીએચ. ડી. તત્ત્વજ્ઞાનને લગતી પદવી સંપાદન કરનારાં ત્રીજાં જર્મન સત્તારી હતાં. ડૉ. ગરટ્યુક વૉકર શીશ્વોદેશીઆમાં આંખને લગતા ચામના દરદીના બિજાના આગળ રૂડીને વિદ્યાર્થીઓને શિક્ષણ આપનાર અધ્યાપિકા ('Clinical Professor of Ophthalmology') તરીકે કામ કરતાં હતાં. કુમારિ એલીનેઝ એ. વેડ્ડન કચ્છતાના બિશપના બહેન થતાં હતાં. તેઓ વળી ઇંગ્લાંડની એડનહૅમ હોલેન્ડના દિન્નગાર્ટનને

ગતા શિક્ષણખાતાના મુખ્ય અધિકારી હતાં અને મહાસભાના કિન્ડરગાર્ટન વિભાગ સમ-
પૂર્ણે વિષયને લગતો અગત્યનો નિર્મળ તેમણે
સંચાલ્યો હતો. એ શિવાય તે ઘણી ઘણી
ખાણીતી સન્નારીઓ ત્યાં એકઠી થઇ હતી;
આ ઉપરાંત ગુજરાતની બહુતો સારી રીતે
સમજી શકશે કે સ્ત્રી સમાજની ઉન્નતિ માટે
પશ્ચિમની બહેનો કેટકેટલા ભીંસેલા શ્રમ
કરારી રહી છે.

એમના વિશ્વવ્યાપી પ્રયાસોના કંઈક
ખ્યાલ આપે તેટલા માટે એ મહાસભામાં
યોગ્ય કામકાજનું સિંદ્ધાંતલેખન કરી જવું
જરૂર છે.

મહાસભાનાં અધ્યક્ષશાને વિરાજ્યાં ફાંડી
અર્થાત્ પોતાના પ્રાથમિક લાપજમાં જંથુ-
વ્યું હતું કે, આ મહાસભાનું કાર્યક્ષેત્ર વિધ-
વિધ દેશોની જરૂરિયાતો પ્રમાણે વિધવિધ છે.
મહાસભા પોતાના એ કાર્યક્ષેત્રમાં પુરુષવર્ગનો
સહકાર અર્થત આપર્યક ગણે છે અને તેમ
નો આદેશકાર કરવા માગતી નથી, તેમજ
સાંસરિક જીવનને પણ નબળાં કરવા ઇચ્છતી
નથી; પરંતુ વિશ્વના વિધવિધ વિભાગોમાં
જનસમાજના કાર્યાલયને માટે સ્ત્રીઓના સ-
હકારની ખાતરી આપે છે. આગળ જંથુ-
વરમાં આવ્યું છે તેમ મહાસભાનું કામકાજ
વિવિધ કક્ષાઓમાં વહેંચી નાખવામાં આવ્યું
હતું. ઔદ્યોગિક અને ધાર્મિક કક્ષાઓમાં
શિક્ષણ (Technical Education) ની
સભામાં ફ્રાંસ દેશનીગ-દેશોએ જર્મનીને લગતો
અનુભવ જણાવતાં કહ્યું કે, શૃદ્ધસંસારને કામ
આપે એવું શિક્ષણ આપનારી સંસ્થાઓ ત્યાં
સુંદર કામ કરે છે. મિસીસ પેલેને (સિટિયટન)
ટેકનીકલ ઇન્સ્ટ્રક્શન એકટના ઉપયોગીપણા
નિર્ણયોના પ્રયાસોને એ શિક્ષણ માટે જો-
ઈતી કાળજી નહિ લેવાવા માટે ચિંતા બતાવી.
શિક્ષકનાં નામોની નોંધપોથી (Registration

of Teachers) ના વિષયમાં તે મરજિયાત
કે જરૂરિયાત રાખવી એ વિષયમાં પણ ખૂબ
ચર્ચા થઇ અને છેવટે 'મરજિયાત' રાખવા
નો મત પડ્યો. મિસીસ કેન્ડાલના અધ્યક્ષ-
પૂણા નીચે રંગભૂમિને લગતી ચર્ચા માટે
મળેલી સભામાં કુમારી જીનેવીય વૉર્ડે 'રંગ-
ભૂમિ ઉપર સ્ત્રીઓનું ક્ષેત્ર' એ વિષય ઉપર
અસરકારક નિર્મળ વાંચ્યો હતો અને અભિ-
નયકલા, સંગીતકલા અને સૌંદર્યને લગતી
જરૂરિયાતની હિમાયત કરવામાં આવી હતી.
કુમારિ કલો ગ્રેવે રંગભૂમિ ઉપર નામના
મેળવી મળેલી સન્નારીઓના ખાતમાં પોતે
જોડેલું પદ બાપણ વાંચી સંભળાવ્યું હતું.
તેમાં છેવટે એવા અભિલાષ બતાવ્યા હતા કે:

Speed on, Old Time. The gilded
laurel shed.
From fallen temples decks some
younger head.
The purple mantle drops from
shoulders worn
To grace the state of genius
later born
Thus shall it be until the Earth
play ends,
And the dark curtain on the
scene descends.
But till the closing of Life's
final page
With plectrum on the Heart-
strings of the Age
The Player woman, once despised
shall stand,
A power for good, a glory to
the land;
And Men and Women for their
gifts accounts,

Shall she not cry my talent,
Lord, behold,
Increased not seven but a million-
fold.

Let it atone for errors that were
mine,

Thy earthly Creature held thy
gift divine !”

And pass on honoured, having
played her part,

A radiant spirit crowned with
deathless Art

ફાલીન નીનાં માર્ડન નામની જર્મન નરીએ તેમજ માદામ શેલીંગાએ (ક્રાન્સ) ન્વલ્ય પોતાના નિબંધો વાંચ્યા હતા. માદામ શેલીંગાએ પુરૂષ લેખકો સ્ત્રી પાત્રોના મુખમાં કૃત્રિમ આવ મૂકે છે તે માટે વાંધો ઉઠાવી સ્ત્રી લેખકો અને સ્ત્રી પાત્રોથી ચાલતી નાટક શાળાની જરૂર બતાવી હતી.

આપણેના શિક્ષકને લગતી અગત્યની સભામાં મિસીસ મોર્ડન મોગી (કોપેનહેગન) એ મોટી ધરિયાલોમાં સ્ત્રીવર્ગને પોતાના કુટુંબની આવજોત કેમ જરૂરી તે શિક્ષણ આપવાની સગવડ કરવાની, અને ત્રણ મહિનાનો શિક્ષણક્રમ તે માટે યોજવાની હિમાયત કરી હતી અને અંધકૂચરા ડાનવાળો આપણો માટે દેહની શિક્ષા કર્મમાવવાની બલામણ્ય કરી હતી.

‘ પત્રકારના ધંધામાં સ્ત્રીઓ ’ એ વિષયને લગતી સભા સધરવેન્ડની હોયેસના અધ્યક્ષતા નીચે મળી હતી. તેમાં પ્રમુખે વર્તમાનપત્રના ક્ષેત્રમાં સાદિકને ઉતારવધતી અને કચરા જેવી ચોપડીઓ છપાતી બંધ કરવાની હિમાયત કરી હતી. માદામ ડી સેન્ટ ક્રીસ્ટો ક્રાન્સની પરિસ્થિતિ વર્ણવી હતી. ટેનેસી, જર્મની, ઇંગ્લેન્ડ તેમજ અમેરિકન પ્રતિનિધિઓએ પણ તેમાં નવી નવી બલામણો અને

મૂર્ચનાદર્શક ભાષણ કર્યો હતો, તેમાં યુનાઇટેડસ્ટેટસ વાળાં મિસીસ સી. હબ્બુ. એલને ‘ સ્ત્રી પત્રકારોની આર્થિક સ્થિતિ ’ વિષે કરેલું વિવેચન ઘણું જ ધ્યાન આપવા લોગ હતું.

“ સ્ત્રીઓને ધંધાદારી શિક્ષણ (Professional Training) આપવાની જરૂર ” ને લગતા વિભાગમાં પ્રમુખ લેડી બેક્ટીવે કારો ભરવાના દુત્તર વિષે, કુમારિ મોર્સે જરીકામની કલા વિષે, મિસીસ ન્યુમેને કલામય જવેરાન તથા હતેમલની કલા વિષે, કુમારિ લોન્ડેસે કાચને લગતા દુત્તર વિષે, કુમારિ જુલીઆ હીલીઅમે લાકડકામને લગતું અને કુમારિ ફેટ પ્રેગનેલે જમિ પાર્ડવાન્કા ધંધા વિષે ભાષણ કર્યાં હતાં. અને નોર્વેમાં ઘણા વખતથી ફિનિશ્વરના ધંધામાં પડી ફોલ્ક મેળવનાર ક્રોકન સોશી કીથનસેને તે ધંધામાં સ્ત્રીઓ માટે ફેટલું ક્ષેત્ર છે એ વિષય ઉપર નિબંધ વાંચ્યો હતો.

તે ઉપરાંત “ સ્ત્રીઓ માટે વાચનાલ્પનાં કામ ” “ ધરગથુ નોકરોને લગતું શિક્ષણ ” “ લગ્ન અને છુટા છેડાને લગતા કાનુને ” “ રાઇ મેળવવાની કલા ” “ સ્થાનિક સ્વરાજ્યમાં સ્ત્રીઓનો દરજ્જો ” “ ગરીબ માણસોને શિક્ષણ આપનારો કાવરો ” “ મો જમતલહના માર્ગ ” “ જાકેર રમત ગમતનાં સ્થાન ઉપર તે ફેમતનો અંકુશ ” “ સ્ત્રીઓ માટે દેશાંતરવાસ ” “ ખેતિવાડી ” ને લગતા વિષયો ઉપર, રસ ભરિત તેમજ જ્ઞાન આપનારાં ભાષણો, ચર્ચા થયાં હતાં તેમજ નિબંધો વંચાયા હતા, અને તેમાં દુનિયાના વિવિધ ભાગની સન્નારીઓએ સ્વાતંત્ર્યવની વાણી સંભળાવી હતી. “ ખેતિવાડી ” ને લગતા વિષયની ચર્ચામાં ફ્રાંસેસ ડેલેને ખેડૂતોની સ્ત્રીઓને મૂટે તેમના ધંધાને લગતું જ્ઞાન આપવા સાથે ગ્રામ્યો ઉપાડવાની હિમાયત કરી હતી.

મદાસભામાં એક રમુજ બનાવ મિસીસ

કાંગ્રેસના નિર્મૂલ્ય વંચાતી પ્રખતે બન્યો હતો, તે આટલો લાંબો લેખ વાંચીને કદાચ કંટાળવાની તૈયારી ઉપર આવેલાં બહેનોને આ નંદ મળશે એમ ધારીને આપું છું. એમણે “ચીનની સ્ત્રીઓના દરબજો !” એ વિષય ઉપર લખેલો અંગ્રેજી નિર્મૂલ્ય ચીનના એક સ્ત્રી ખાતાની આક્રિસના એક પુરૂષ સભ્યે વાંચ્યો ત્યારે, ચીનના પુરૂષ સ્ત્રીઓ ઉપર કેટલી સન્માન પ્રતાપે છે એ વિભાગ વાંચતાં વાંચનાર ભાઈના મોંઘા ઉપરના ભાવો અને તેના હૃદય ઉપર થતી અસર ખુલ્લી જણાઈ હતી, તેથી મહાસભાનાં સ્ત્રી પ્રતિનિધિઓમાં રસુજની લાગણી ફેલાઈ હતી. આ મહાસભા તે પછીના પાંચમા વર્ષે અર્ધિનમાં મળશે એવું ઠરાવીને વિસર્જન થઈ હતી.

આ ઉપરથી આપણી બહેનો સમગ્ર રાજ્ય કે હજી ગુજરાતમાં સ્ત્રીવર્ગ સમક્ષ કેટલું બહોળું કાર્યક્ષેત્ર પડેલું છે, અને તે

પાર પાડવા તેમજ સમાજમાં સ્ત્રીઓના દરબજો પુરૂષોના સહકારથી વૈધારવા તેમને કેટલું બધું કામ કરવાનું છે ?

પરંતુ મેં - અગાઉ કહ્યું છે તેમ આ લાંબા લેખનો મુખ્ય મુદ્દો એ છે કે, હિંદુ સ્થાનમાં સ્ત્રીવર્ગે પોતાની સ્વતંત્ર મહાસભા આપણી રાષ્ટ્રીય મહાસભાની ઢળે ઢળી કરી તેમાં સામાન્ય રીતે આપણા સામાજિક જીવનની અને ખ્યાસ કરીને સૌજન્યની ઉન્નતિ અને પ્રગતિના સાર્વજનિક અને સર્વ કક્ષાના વિચારો કરવાની જરૂર છે. તે માટે સ્ત્રીવર્ગે જ સ્વાધ્યયથી કામ કરવાની જરૂર છે. જો કદાચ સમસ્ત હિંદને માટે કામ કરવું ભારે જણાવું હોય તો “ગુજરાતી મહિલા પરિષદ” ભરવાની હિલચાલ તો જરૂર આપણી શિક્ષિત અને કાર્યશીલ બહેનો ઉચકી લેશેજ. પુરૂષવર્ગ તેમને એ કાર્યમાં જરૂર ઘટતી મદદ આપશેજ એ ખાસ કહેવાપણું નજ હોય.

એક દેન રસ્તામાં અધવચ એ સ્ટેશનોની વચ્ચે એકાએક અટકી પડી. ગાર્ડના હાથમાંની નળકતા હાથમાં બેઠેલા એક કતાચે એક બદાર ઠાટી પછડ્યું. “ગાર્ડ સાહેબ ! હું જલરોને યોગ્ય દુલ્લ લીધું તો વચ્ચે છે ?”

“અહિં પ્રમુને ભાગ્યેજ નુકસાન થઈ રાહો ?” ગાર્ડે કહ્યું.

“કશી ચિંતા નહિ મુજબ વખત છે. હું થોડાંક બીજાં મારી સાથે લેતો આંગણો છું.”

“બા,” બહુક બોલ્યો. “પડાસના લેડાર ઠાટી કેતાંતા કે તારી બાંમારે વિષે થું કહે છે તે કેતો એક પેસો આપ.”

“તે કહ્યું તો નથી ને ? બહુક ડાલેલ ઠાકરો ! લે લેટા આ સફરજન.” બા એ વાત પેટમાં રાખવાને બદલે આંખો.

સફરજન ખતાં ખતાં બહુકે કહ્યું. “મેં તે કહ્યું બા, કે એ વાત એવી છે કે એને મારે બાળામાં બાળા ચાર આનાં આપવા લેખએ. એક પેસામાં નહિ રહે.”

“વિરહિણીનો આર્તનાદ !”

લેખક : શ્રીયુત “ હૃદયધોગી. ”

(રામ ગારો.)

૧

સંદેશડા ! કહાવો કે,
મોરે રાત્રિ ને દિન નવ જાય ।
રાત્રિ ને દિન નવ જાય ।
વિના દર્શને પણ ના વેઠાય ।
આવો કે ! મોરે રાત્રિ ને દિન નવ જાય ! સંદેશડા !

૨

વિરહ ! ખમાય ના ।
હેય ! ભરાય આ ।
ઉરમાં ઉઠાણે કાંઈ થાય ।
કહાવો કે ! મોરે રાત્રિ ને દિન નવ જાય । સંદેશડા !

૩

માયા જગનાથની ।
જાયા છે અપની ।
આ વેલી—અકેલી મૂકોય ।
આવો કે ! મોરે રાત્રિ ને દિન નવ જાય ! સંદેશડા !

૪

કરમાતી ભાણે ।
વિંદના ત્રાણે ।
પાવ—પાણી હવે ના રહેવાયે ।
કહાવો કે ! મોરે રાત્રિ ને દિન નવ જાય ! સંદેશડા !

૫

“ ધોગી—હૃદય ” નાના
બધુકુસા બચના ।
ભાગોણ ! જપન જતાય ।
આવો કે ! મોરે રાત્રિ ને દિન નવ જાય ! સંદેશડા !

મારી સુસાફરીની “જવાબદાર” કહાણી.

પ્રવાસની “બીન-જવાબદાર” કહાણી તો ઘણાય લખે છે, પણ “જવાબદાર”

લેખક: શ્રીયુત “અશોક”.
ચિત્રકાર: શ્રીમાન મુરુમોહન.

બળવો નથી કરતી, અલબત્ત મુબાઇવાસી મિત્રો મળવા આવે તેમને મોટે તો એમજ

[૧]

કહાણી લખનારા જવલ્લેજ મળી આવશે. આ ખાલી પહેલા ક્ષેત્રમાં અપલાવવાનો મેં આજે નિશ્ચય કર્યો છે.

મુબાઇની ગ્રીય વસ્તીમાં કાન્તાની તબિયત સારી નહિ રહેતી હોવાથી આજ દગમગ બે વર્ષથી અમે બોરીવલી જઈને રહ્યાં છીએ. ખુલ્લી હવામાં, લીલોતરી અને ઝાડપાનથી છવાયેલા શીતળ સ્થળમાં રહેવાના ફાયદા તો ઘણા છે, પણ ગેરફાયદા ય ઓછા નથી. બી. બી. સી. આઈ. રેલ્વેએ ટ્રેનીની સગવડ એવી સુંદર રાખી છે કે અગીઆર વાગ્યે નિયમિત બોરીસમાં પ્લેંચર્સ હોય તો સાઠ-આઠ વાગ્યે જમવા બેસવું બિઠકે. જો મોડું થાય તો બાર વાગ્યા (ઘડીઆલના અને બોરીસે જનાર બન્નેના !) સમજવા. પરિણામે ઓછાની ત્રેવડ કરવા કાન્તાને પ્લેંચર્સમાં પ્લેંચર્સ થઈ પડે છે. એને એ રૂચવું તો નથી, (કદાચ હું વધારે વાર સજ રહું છું તેથી ય હેય. એ “ સ્ટેડીએનાં સહજવન ” નો સિદ્ધાંત માનવારી છે !) પણ નિરૂપાય. જમવાનું મોડું થાય અને તેથી બોરીસમાં મોડું પ્લેંચર્સ તો સંભવે છે કે સ્ટેડીએના મિત્રજ બરિગલાફ થઈ જાય અને નોકરી-માંથી ગાયડોઈ મળે. પરિણામ એ આવે કે ખુલ્લી હવામાં રહેવાની તો હું પણ કદાચ જીવવાની મજા ય બોધ બેસીએ ! કાન્તા આ બધું સારી પેઠે સમજે છે અને તેથીજ

કહે છે કે: “ બેલાં ઉડવાથી તંદુરસ્તી સારી જળવાય છે ! ”

સાંજે બોરીસેથી પાછા ફરતાં મારે બહુ સંભાળ રાખવી પડે છે. બરાબર સાડત્યાં વાગ્યે બોરીસમાંથી ઉડી અર્થમેટથી ૫.૪૫ વાગ્યે ઉપડતી ફાસ્ટ ટ્રેનજ હું હમેશાં પકડું છું. જો મોડું થાય તો બોરીવલી પ્લેંચર્સમાં અંધારું થઈ જાય, અને સ્ટેશનથી બંગલા મુખીમાં કદાચ કોઈ ઝેરીલા મહેમાનેનો ભેરો થઈ જાય. બહુ નમીને ચાલનાર ઉપર મને જરા ય ભરસો નથી અને તેમાં ય પેટ-આંધનારા મહેમાનેનો સહવાસ તો મને બિઠકુલ પસંદ નથી ! આ કાન્તે છેલ્લાં બે વર્ષમાં ૫-૪૬ વાગ્યાનો ગાડીમાં પાછા ફરવાનો મારો નિયમ મેં કદીપણ તોડ્યો નહોતો. પણ ધણું તો કહણી (પ્રશ્ન) નુંજ શક્ય છે. ઘણીવાર ધણીઆણીનું ધણું પણ થાય છે !

કાન્તાને બેલાં ઉડવા મોટે વારંવાર એલામ ઘડીઆળની જરૂર પડતી. અમારી પાસે એક એન્સોનીએ બનાવટનું જુનું ટાઇમપીસ હતું, તેનાથી અત્યાર સુધી કામ નભતું. દર વર્ષ પહેલાં હું કોલેજમાં હતો ત્યારે તે બરી-રેલ્વે. ઐટલો લાંબો સમય વરાદરી બરી ચાલુ તોફરી એ ઘડીઆળે જળવી હતી. એક રવી-વારે બપોરે કોઈપણ પ્રકારની તોડીસ મળ્યા સિવાય તેનું હલ્ય બંધ પડી ગયું; તે મરી ગયું ! મને તો આ બનાવથી બહુ લાગી

આવ્યું. નવી ધડીઆળના પૈસા ખરચવા પડશે એવા વિચારે મારા હૃદયને શોક થયો હતો, એમ કાંઈ ધારી ન લેશો ! લાંબા સદ-વાસને લીધે મને એ ધડીઆળ બહુ ગ્રિય થઈ પડ્યું હતું અને મારે સાલત તો છુંદગી સુધી બીજું ટાઇમપીસ ખરીદવા ન જત. પણ ગૃહવ્યવસ્થાની બાબતમાં પતિનું ધાયું થયું હોય એવું કાંઈ દિવસ સંભાળ્યું છે ? મારે ય કુદરતી રીતે કાન્તાના ફરમાનને તાબે થયું. પડ્યું અને મારી અંગત લાગણીઓ દબાવી દેવી પડી.

એને તો “લાવવું હતું ને વેદે કહ્યું” એવું થયું. પાડોશના બંગલામાં હમણાં થોડો સમયથી રહેવા આવેલાં “માલતી બહેન” (“માલતી બહેન”ના પતિનું નામ હું નથી જાણતો. “માલતી બહેન” નામ પણ કાન્તાનીજ શોધખોળનું પરિણામ છે !) પાસે એક મોટું સુંદર દેખાવતું એકામ ટાઇમપીસ હતું. એ જોયું ત્યારથી કાન્તાનો ટોળો એની ઉપર ચોંટ્યો હતો અને એવું ધડીઆળ આણી આપવા એણે ૨૬ લીધી હતી ફક્ત નહોતું માંડ્યું એટલે નસીબ-દાર ! “જુનું ધડીઆળ. હોલે ત્યાં સુધી નકામો ખર્ચ થામો કેરો જોઈએ ? ” એમ કહી હું તેને અર્થસાચનો કરકસરનો અમુક સિદ્ધાંત સમજાવતો અને વાત ટાળી દેતો. પણ હવે એ હિપાય કામ લાગે તેમ નહયું.

ધડીઆળ અંધ મડ્યું એટલે કાન્તાનું ફરમાન તરતજ છુટ્યું ? “થોરો છે. રૂ. ૫૫૫, ૫૫૫” કાલે જોતીસેથી પાછા આવે ત્યારે બીજું ધડીઆળ લેતા આવજો. પણ ને, આવું ક્યારે જોયું ના વાંધતા. માત્ર બહેન જોયું સુંદર, મોટું ટાઇમ-પીસ લાવજો. ”

આખા આવાડીઆમાં ફરીવારે કંઈક નિર્મિત મળે. પણ બીજો અંપવા દેવાની ?

બપોરે કંઈક દાબીને જમ્યા પછી, પેટ પર હાથ ફેરવતો, આરામ ખુરશીમાં ઝોકાં ખાતો હું પડ્યો હતો, ત્યાં આવીને આગાપતની આ તાજી આવૃત્તિ કાન્તાએ આપી. ધડીઆળ “માલતી બહેન જોયું કે ” માલતી બહેનના ધડીઆળ જોયું ” લાવવાનું છે ? એ સવાલ કંઈક ગુચવાડા ભરેલો લાગ્યો. પણ “ક્યારા ” શબ્દે મારી હૃંધ ઉરાડી દીધી. મરેલાંની પાછળ તેમની નિંદા કરવી, એ દેવ મને જરા ય પસંદ નથી ! તેમાં ય જોણે આટલો લાણો વખત વશદા-રીથી નોકરી બગવી હોય તેની નિંદા થાય જ કેમ ? મેં કાન્તાને કંપકો આપવા માંડ્યો : “એ બિચારી ધડીઆળને ગુજરી ગયે હજી બે કલાક તો પૂરા થયા નથી, એટલામાં એની નિંદા કરવા માંડવી એ સારું નહિ. બીજું કાંઈ નહિ તોયે આપણે તેની લાંબી વશદારીને ખ્યાલ તો કરવો જોઈએ. તારી જગ્યાએ બીજું કાંઈ હોય તો આવી વશદારી પાછળ જરૂર ખાર મહિના શોક પાળે. પણ તું તો ચોતીસ કલાકમાં એને ઠેકાણે બીજી લાવવા માગે છે ! મારી તો સલાહ છે કે આપણે વધારે નહિ તોયે મહિના માસ તો જરૂર એ ધડીઆળનો શોક પાળવો જોઈએ. એટલુંયે આપણે નહિ કરી શકીએ તો જગત...”

મને વચમાંજ યોગ્યતો અટકાવી કાન્તાએ મારા આ બાપણ મારે પોતાનો અભિપ્રાય જાહેર કરી દીધો : “હીક, હીક, હવે. તમને તો જ્યારે ને ત્યારે મરકરીજ સુઝે છે.” કાણ જાણે શું છે, હું ગમે તેટલી ગંભીરતાથી વાત કરું તોયે કાન્તા તે મરકરીજ માને છે. કદાચ પોતાનો કંકો ખરો “કરાવવાની આ એક રહેલી રીત હશે. એમ તો કાન્તા બડી પહોંચેલી છે. મેં હજી એક પાસો નાંખી જોવાનો વિચાર કર્યો. “હું મરકરી નથી જરૂર; બહુ ગંભીરપણે કહું છું. અમુક અને જુના વિચારવાળાં લોકો એક પત્ની

મરી જાય અને તેની રાખ ટાઢી ન'થઈ ઉડાય અને ઝોડીસે બૂખ્યા જવું પડશે. " આ અટ્ટીમેટમ-હેવટનો નિર્ણય સાંભળી હોય ત્યાં ખીછ લાવવાની વેતરણ બહે કહે મારા હાથ હેઠા પડયા. ખીજું ધડીઆળ પણ આપણે બણેલાં ગણેલાં, અને સુમરેલા વિચારના માણસો એમ કરીએ તે સારું ન, કહેવાય. આવી બાબતમાં આપણે ખીજાઓ, કોઈ સસ્તા ટાઇમપીસથી ચત્રાવી શ્રેણી એવો માટે ખાસ લખ્યો એસાડવો જોઈએ ! " મેં વિચાર કર્યો અને કહ્યું: " હીક ત્યારે

હાથમાં ટાઇમપીસ તરફ તે પાછી આવી અને મને મનાવ્યું.

કાન્તા " જન્મ થયું, દેવે રાખો. મને દમજાં તમારી જાણે ખેરતોને દેવતાની અને હાથમાં રાખવાની જુરુમ નથી. દહ વાસણ મોંજવાનાં પડ્યાં છે. મારે હાતામાના ' સા-લતી બ્લેન જેવું ' એક પડીઆળ લેના આગળે, નહિ તો મારાથી જોલા નહિ તારો અશ્વદ છે તો કાંઈ ના પડશે ? મારે ઝોડીસમાંથી માણસને મોઢીને મંગારી લાકલ. " કાન્તા: " માણસથી એ કામ નહિ થાય. મને તેવું કયારા જેવું તે હંધ આવશે તે નહિ ચામે. તમેજ જાતે જામને માલતી બ્લેન જેવું જ રહ આવજો. આવું કોઈ જેવું લાવશે

તો કુંવલાન નોંધી દષ્ટ !”

“કયરા” જાણ “ઠોઠા” શબ્દ ઉમેર્યો મારા ગ્રિય સ્વર્ગસ્થ ધડીઆળની વધતી જતી નિંદા અસહ્ય હતી ! પશુ શું થયું ? વધારે મોઝું તો વળી મરકરીમાં ગણી કાઢે. માલતી બહેનનું ધડીઆળ કેવું હતું તે કાન્તા ને તેનાં માલતી બહેનજ બાણે. પણ કાન્તાને લક્ષ્યાવવાનાર અને આકર્ષનાર એ ધડીઆળ ખરેખર બહુ સુંદર અને ખર્ચાળ હતું એમ મને લાગ્યું. મેં તત્કાલાને નિશ્ચય કર્યો : ‘માલતી બહેનનું ધડીઆળ કેવું છે, તેની મને શી ખબર પડે ?’

“કાન્તા “ઘણીયે વાર તમને કહ્યું હતું, પણ તમારી દાનત સાથે હોય ત્યારે આન રહેને ? ખાસું મોઝું છે, અને આનાથી દોઢું હતું. કેળાવમાં તો આનાથી હળવગાનું સુંદર છે.”

ધડીઆળનું વર્ણન આપતાં કવિની જેમ કાન્તાએ અતિશયોક્તિ કરી નાંખી. પણ એટલાથી શું સમજાય ? મેં પૂછ્યું : “પણ કંઈ મેકર (અનાવનાર) નું નામકાત હતું ? ઘણીયે ધડીઆળો મોટાં અને સુંદર હોય, તેથી આજ ધડીઆળ તારે એકલું હતું, એમ કેમ ખબર પડે ?

કાન્તા આ વાણી સાંભળી ધડીઆળ નિયામમાં પડી. ‘પણ’ શબ્દ દિવસ મનમાં રળી રહેલી વાન વાદ આતુતાં કેટલી વાર લાગે ? એણે તરતજ કહ્યું : “મેકરના તામની તો ખબર નથી, પણ વચમાં “Venus” (વીનસ) એટલા શબ્દો લખેલા છે.”

કાન્તા ય યોડું થઈ અંગ્રેજ ભણેલી છે; નામ તો સારી રીતે ઉઠેલી થકે ! મને તે વખતે લાગ્યું કે એએને અંગ્રેજ બચાવનું બહુ પ્રયત્નકારક છે !

“વીનસ” નામ સાંભળીને મારો રુચ કંઈક દોડા ખેડે. એ ધડીઆળ મેં જોયું

હતું. સૌંદર્યની કીમતનું જે બહુ ખર્ચાળ નથી એ હું બાણેના હોતો. છતાં કાન્તાને વધારે સતાવવાની તરુછ થઈ : “એ નામના તો જાત જાતનાં ધડીઆળો આવતાં હશે. ધડીઆળ જોયા વગર કેમ સમજાય ?”

એસ. આટલું કહેવાનીજ વાર હતી. કાન્તા પાસેના બંગલામાં દોડી. આતુરતાથી એના મુઠું હાથના સ્પર્શની ચાહ જોઈ રહેલાં ગિયારા વાસણોની મને દયા આવી. પણ તેમની સ્થિતિ પર વધારે વિચાર કરવાની કાન્તાએ તક ન આપી. હાથમાં હાથમીસ લઈને તે દોડતી. પાછી આવી, અને મને જાનાવું : “લો બુઝો. ખરેખર જોઈ લેજો. પછી કહેશો કે ‘જુલો મયો.’ ને નહિ-ચાલે.”

“પણ આ ધડીઆળ તો બહુ ખર્ચાળ લાગે છે. વળી કયાં મળતું હતું તે કેળાવ જાય ?” મેં છેલ્લે પાસે નાંખ્યો કાન્તા એમ તો કરકસરવાળી અને ધરમણ છે. મેં ‘માણું’ હતું કે “ખર્ચાળ” શબ્દ સાંભળી તે પોતાની રૂ મુકી દેશે. પણ તે એમ ગાંઠ બધ એવી નહોતી.

કાન્તા : “તમે ખર્ચાળ તે યાત્રી છે ? રકન છ રૂપીઆ એસે છે. અબ્દુલ રહેમાન મુસ્લીમો સુન્નીવાદ છાત્રાલયની કે બીજા કોઈ ધડીઆળની દુકાને જશો તો એકને બદલે એકથીસ મળશે. મૂલતી મોહનના ‘વરમાંદી’ હજી ગઈ પહેલી તારીખેજ લઈ આવ્યા છે.”

મેં જોઈ લીધું કે આ પાસે અવળો પડ્યો. એ તો કીમત અને દુકાનની પણ વપાસ કરીને આવી હતી. મનમાં ને મનમાં એનાં “માલતી બહેન” ને અને તેમનાં “ધરમાંથી” (“જોડે” કે તેમનાં પનિદેવ) ને કંઈ કંઈ કહી નાંખ્યું. લોડો દમણાં ‘દમણાં પડોશીધર્મ’ જુલો મયા છે અને તેથીજ ભારતની આટલી અપોગતિ થઈ છે ! પડોશીના ધર્મ છે કે સારી વસ્તુ આવી

ખીમજીને સહચારી ખર્ચના ખાદ્યમાં કૃતા-
રવા નહિ. એવી વસ્તુ લાગ્યા હોય તોયે
પડોશીની નજરે ન ચડે એમ મુકી રાખવી.
પણ આ તો માત્ર સહચારીનેજ ન પડતા
નથી; બધી બાતમી પૂરી પાડી કિલટા દાખ્યા.
પર ડામ દે છે !

છેવટે મારે કબુલાત આપવી પડી: " હીક
છે. કાલે એવું ધડીઆળ લઈ આવીશ."

કબુલાત મળી એટલે કાન્તા એને સંભા-
રતાં વાસણોની સંભાળ લેવા ચાલી ગઈ.
પણ મારું મન હજી માનવું ન હતું. બની
ચકેતો નવી ધડીઆળનો ખર્ચ બચાવવાને
હજી મને ઉમેદ હતી. મેં જીવું ધડીઆળ
અમરાઈ ઉપરથી નીચે ઉતાર્યું. પાંચ દસ
વાર આમ તેમ હલાવી જોયું પણ તેણે જવાબ
આપવાની ધસીને ના પાડી. પરંતુ તેથી
નિરાશ નહિ થતાં એક કુશલ સળ્પનની જેમ
ગજવામાંથી આકુ કાઢી તેની ઉપર એપરેશન
કરવા હું તૈયાર થયો. આ કામ કાન્તા
રસોડામાંથી પાછી ફરે તે પહેલાં પૂરું કરવાનું
હતું, નહિતો નહિતો વળી શું ? એકાદ બે
સાંચાકાવી પડે ! મહા મહેનતે એના કટાઈ
ગયલા રત્ન દીલા હરી અંદરું સાંચાકામ
હું કયું. દરેક લાગ તપાસીને, સાફ સુક કરી
કરી તેલ લગાવી પાછો ગોઠવી દીધો. આટ-
આટલું કયું છત્ર ધડીઆળમાં પ્રાણ પાછો
ન આવ્યો. તે નજ આવ્યો. મને લાગ્યું કે
કદાચ સાંચાકામ પાછું ગોઠવવામાં મેં ભૂલ
કરી હશે. પણ તે બંનેજ કેમ ? મારાથી કાંઈ
પણ બાતમાં ભૂલ થાય એ સંભવેજ નહિ.
ગનમાં એક ખીજ શંકા તે વખતે થઈ. નવું
" માલતી પહેન જેવું " ધડીઆળ મેળવ-
વાની ઉત્સુકતામાં કાન્તાએ તો કંઈ કરામત
એમાં નહિ કરી હોય ? સાંચાકામ પાછું
ગોઠવ્યું ત્યારેજ મને લાગ્યું હતું કે અત્યાં
એકાદ ચકર જરૂર પડે છે. પણ એ શંકા

ટાળવી કેવી રીતે ? કાન્તાને પૂછવાનું તો
બની શકે એમ હતુંજ નહિ. આ કાળે, તે
તો પરજીલાઓ વધારે સારી રીતે અત્યાં.
કરી શકશે, મોઢે કહી બતાવવાની કંઈ
જરૂર છે !

[૨]

એ ધડીઆળની મોઢાણમાં ખીજે દિવસે
મારે ૫-૪૫ વાગ્યાની ગાડીમાં નીક-
ળવાનો મારો નિયમ તોડવો પડ્યો.
કમખખત ટ્રામે બરોબર અધી કલાક રાહ
જોવડાવી. માંડ સવા છ વાગ્યે હું અબદુલ
રહેમાન રટ્ટીમાં પહોંચ્યો. છ ચાટલાંના ભાર
ગજવામાંથી એણે કરી મેસર્સ સુનીલાલ છમ-
નલાલની દુકાનેથી એક " વીનસ " એલાઈ
ટાઈમથીસ બરોબર ટાઈમ વગેરે મુકાવી ચાલુ
કરીને લીધું અને મારી હેન્ડલેગમાં મુકીને મરીન
લાઈન્સ રેશનનો રસ્તો લીધો. મને બરોબર
એક કલાક મોડું થયું હતું સદમાએ કે કુર્લા-
એ ૬-૫૨ વાગ્યાની ફાસ્ટ ટ્રેન મને મળી
ગઈ. સેકન્ડલાસ કંપાર્ટમેન્ટમાં મેં મારી
જગ્યા લીધી અને બેગને ઉપરની અભરાઈ
પર ચઢાવી. કંપાર્ટમેન્ટની ચાર બારી પાસેની
જગ્યાએ ચાર બેઠે રાષ્ટ્ર લીધી હતી એટલે
મારે વચમાંજ બેસીને સંતોષ માનવો પડ્યો.
વધારામાં એ કંપાર્ટમેન્ટ ખોડી પીનારાઓ
મારેનો હતો. મારી પાસે બારી નજીકની
જગ્યા રાષ્ટ્રને બેઠેલ ચુદરચ જોઈએ તે કરતાં
વધારે મજતાવડા સ્વભાવનો મને લાગ્યો. હજી
ટ્રેન ઉપડી નહતી ત્યાં તેણે મારી પાસે દીવાસ-
ળીની પેટી માંગી. મેં કહ્યું કે હું નથી રાખતો.
એટલે તેણે ધારાસભાની સુટચી માટે થતી
ધમાકાં દિયે વાત કાઢી. તેણે અભિપ્રાય આ-
પ્યે કે કલેક્ટરે આ યુક્તિ રચી છે એટલે
વિદ્યુતમાઈ હવે હાવશે નહિ. મેં જણાવ્યું કે
હું તેથી વિરહ અભિપ્રાય ધરાવું છું. ઉગ્રતા
લેખ વિદ્યુતમાઈને મત આપવામાં વધારે

ઉત્સાહ અંતાવશે અને તેઓ જરૂર ચૂંટાશે.

આમ વર્તતીતમાં ગ્રાન્ટરોડ આવી પહોંચ્યું. મારી સાથે વાતચીત કરનારો મુસાફર ઉભો થયો અને મને કહ્યું: “મારી જગ્યા સાચવશો ! મારે થોડાક મેવો રોલ માંથી લેવા જવું છે.” મેં કહ્યું: “એમ કેવી રીતે સાચવી શકાય ? કોઈ આવે તો કાંઈ ના ન પાડી શકું, તમારો હેતુ જણાવવા એ જગ્યા પર બેઠાં એ તો કંઈ મુશ્કેલી નહીં.”

તેણે મુચના બાદે આખાર માન્યો અને અલરાધ પરથી ઊતારી એક બેગ ત્યાં આગળ મુકી. તે ઊતાવળે નીકળીને રોલની દિશામાં ચાલ્યો ગયો.

ટૂંક ઉપડવા લાગી છતાં તે પાછો ફર્યો નહિ. ચાલતી ટૂંકે એક કદાવર દેખાવતો માણસ કંપાર્ટમેન્ટનું બાજુ ઉઘાડી અંદર આવ્યો. બાદી પાસેની ખાલી જગ્યા જોઈ એનો ડોળો ચોંટ્યો. બેગ ઉપાડી લેવાની તેણે મને મુચના કરી. મેં કહ્યું કે એ બેગ મેં મુકી નથી. મને તેની સાથે કાંઈ મુશ્કેલી નથી. સામેની જગ્યા પર બેઠા એક છુવાને કહ્યું એ ભેગ તો એક શૂદ્ર મુકીને ગયા છે. પણ પાછા ફર્યા નથી.”

“એમ ?” નવા આવનારે આશ્ચર્ય કિત થઈને કહ્યું, “એ માણસનો દેખાવ શું હતો ?”

“જોડા પણ ઠીંગણા સરખા અને બાંધી કીતો માણસ હતો.” પેલા પરંગનું છુવાને વાગ્યું આવ્યો ?

“અને આ બેગ તેની છે ?” નવા આવનારે વળી પાછો સવાલ પૂછ્યો.

“તે તો મને ખબર નથી. પણ તેણે ત્યાં મુકી છે એટલું જાણું છું. ખસેડીને બેસી જાયો !” છુવાને કદાવર દેખા અને રસ્તો બતાવ્યો.

“હું ખસેડું ?” નવા આવનારે કંઈક ગમરાટથી કહ્યું. “કદી નહિ.”

ખીન છેડાની બારી આગળ બેઠેલા છાંય વાંચના એક વૃદ્ધ શૂદ્રચતુર્થ ધ્યાન ખેંચાયું. તેમણે કહ્યું: “તમે ખસેડશો તો એ વાંધો નહિ લે. તે વડકણા સ્વભાવનો હોય એમ મને તો ન લાગ્યું.”

“હું તેનાથી નથી ખીંતો. હું તો આ બેગથી કંઈ છું.” નવા આવનારે પ્રવાસો કર્યો, અને બાજુ બેગથી લડકતો હોય તેમ સામી બારી પાસે જઈને ઉભો.

મારી સામે બેઠેલા એક બાટીઆ શૂદ્રસ્યે અભિપ્રાય આપ્યો: “બેગ કંઈક લડકાવે એવી તો નથી લાગતી.”

“પરમ દિવસે ચચગિંટ રૂઢીમાં પેલી મોટરના બૂકા નીકળ્યા ગયા, તે પણ એવીજ બેગથી, અને—” નવા આવનારે ખાતરી આપી. મુસાફરોના ગમરાટમાં એવું વાક્ય પૂરેપૂરું ન સંભળાયું. પેલા છુવાને પણ હતી કંપાર્ટમેન્ટને ખીન છેડે પહોંચી ગયો હતો.

ટૂંક ગ્રાન્ટરોડની ઉપડી વાંદરાં પહોંચતાં પહેલાં ચોંભે એમ ન હતું. હજી લોઅર પેલ હમણાંજ મુક્યું હતું. હું ગમરાટનું કારણ સસહ શક્યો ન હતો એટલે મારી જગ્યાએજ બેસી રહ્યો હતો પેલા નવા આવનારે ખૂબ પાર્શ્વે કહ્યું: “એ મીસ્ટર ! ત્યાંથી ઉડી જાયો નહિ તો શૂકા નીકળી જશે !”

“પણ છે શું ? સાચી બૂકા નીકળી જશે ?” એની મુચનાનો ઊતાવળે અમત કરતાં મેં કહ્યું.

“હોય શું. વળી ? એ બેગમાં બેગ મુકેલો છે.” પેલાએ કહ્યું.

“પણ તમે કેમ જાણ્યું ? એ માણસ કોણ છે ?” એ વળી મુસાફરોએ એક સાથે પૂછ્યું.

"કમ જાણ્યું ? હું, ડીટેક્ટીવ ખાતાનો માણસ છું. એ માણસ જાણે છે. હાલમાં અને ધાડપાડુ છે. મને ખાતર મળી કે તે આ દેનમાં છે એટલે જ હું અહિં આવ્યો. તેણે મને જોયો હોવાનો નોંધ્યો."

"હા ! તે બારીમાંથી બહાર જોતો હતો ! " બધા એક સાથે જોયી હતા.

"ત્યારે તો નક્કી એજ ! એ પાખી ગયો કે હવે પકડાઈ જવાના; એટલે જો મુશીને વંતે માપી ગયો.

"પણ હવે જોમનું શું કરવું ? એ ઉચ્છળેને ફેંકી દેવી જોઈએ." મેં ગવરાટમાં કહ્યું.

"હું પણ એજ વિચાર કરતો હતો." નવા આવનારે કહ્યું.

"એને ઉચ્છળેને ફેંકી દો." મેં સૂચના કરી.

"તમે વધારે તજવીજ છો. તમેજ ફેંકી દો." એણે સામે જવાબ વાળ્યો. હુમ્મણે હું સાથી આગલ હતો. ગભરાટમાં સંકટ સમયે જોયવાની સાંકળ તો મોઢાને યાદ આવી નહિ.

"હું જીભઝોની ચીઝને કદી જાડકતો નથી." મેં પ્રમાણિકપણે વાંધો બતાવ્યો. "કદાચ આ શેઠ—" મેં બાટીયા ગૃહસ્થ તરફ આંગળી ચીંધી, પણ તેમજો તો જાણે સાંભળ્યું નથી એવો ડાળ કયો.

"હું સાથી જીવાન ને બહાદુર છે," પેલા ગૃહ ગૃહસ્થે જીવાનને કહ્યું. "જોઈએ તારી બહાદુરી ફીકરા !"

જીવાને વાંધો લીધો કે એ જાણ-દારીનું કામ હોવાથી કોઈ મોટાએ તે કહ્યું નોંધ્યું !

ગૃહની સામે એક બડા ગૃહસ્થ બેઠેલા હતા. બધાની નજર તેમની ઉપર કરી. પણ તેમણે તો કહ્યું કે "કોણ પણ કામ કરનાં

પહેલાં તેનું કારણ ચોક્કસ થવું જોઈએ. એ સુસાદર કે ઝોની જોમ કેમ પણ રીતે તુકસાત કરવા માંગે છે, એમ હું નથી માનતો."

"એમ ? ખાતરી કરી છે ? તો જોઈએ ઝોની પાસે નંદા કાન મારીને અને જીવો કે અંદરથી ધડીઆળના જેવા ટીક ટીક અવાજ આવે છે કે નહિ ?" પેલા ડીટેક્ટીવે ખાતરી કરી લેવાનો રસ્તો બતાવ્યો.

અને શાંત થયા. જોમનીથી જરૂર ટીક ટીક અવાજ આવતો હતો. "પણ તેમાં શું ?" મેં પૂછ્યું.

"એટલે સમજતા નથી ? જોમ! અમુક ઠેરવેલે વખતે છુટ્ટ એવો જોમ મુક્યો છે. ધડીઆળના જેવું સાંચાકામ-જોમ સાથે જોઈને જેટલો વખત મુક્યો હોય તેટલો વખત પછી જોમ આપોઆપ છુટ્ટ છે. તમે એવા જોમ વિશે સાંભળ્યું કે વાંચ્યું નથી ?" મારા અવાજ માટે અજાણ્ય થતો હોય. તેવા અવાજે ડીટેક્ટીવે કહ્યું.

"એમજ હોય તો જોમ તુરતજ ફેંકી દેવી જોઈએ. કોને ખાતર આદરનો જોમ કપરે છુટ્ટો ?" મેં કહ્યું.

"જરોખર છે. મારો, પણ એવોજ મત છે." જીવાને કહ્યું. જીભઝોએ પણ એજ અભિપ્રાય આપ્યો.

"ગભરાયો નહિ," બાટીયા ગૃહસ્થે મને હિમ્મત આપી પણ એમના, ટાંડીઆ ઘેરીઆ રમતા હતા !

"મિથુન નહિ. ફેંકનાર સંભાળથી ઉચ્છળેને ફેંકે એટલે જસ !" મેં મારી હિમ્મતની ખાતરી આપી.

"રતખાસ !" ડીટેક્ટીવે કહ્યું. "તમે એ કામ જરોખર કરી શકશો." એમ કહીને તેણે મને જરા આગમ ધકેલ્યો.

"નહિ જાને !" મેં વાંધો લીધો. "બારી બંધ છે."

જ્યાં એક સાથે બોલી ઉઠ્યા કે મારે ફેંકવીજ પડશે અને બેગની ઉપર જઈ પડું એવો ધક્કો તેમણે મને માર્યો. એ વખતે સ્પ્રિંગ છુટતી હોય એવો અવાજ બેગની અંદરથી આવ્યો.

“ બાપરે ! હમણું પુટશે. જલ્દી કરો. ”

જ્યાંએ ચીસ પાડી. શૂદ્ધ શૂદ્ધ અંકડા પર ઉભા થઈ ગયા. લુવાન તો છેક અમરાઈ મુઠી પહોંચી ગયો. મેં હિમ્મતથી આંખોં માંચી બેગ ઉપાડી લીધી અને બારીમાંથી ફેંકી. તેજ વખતે લુવાને ચીસ પડી અને કંઈક પુટવાનો અવાજ થયો. મેં ધાયું કે બેગ પુટ્યો હશે, પણ ખરી હકીકત તો એ હતી કે લુવાનના ભારથી અમરાઈ તુટી પડી હતી અને લુવાન અમરાઈ સાથે શૂદ્ધ શૂદ્ધ રચના ટાળકાં માથા પર પડ્યો હતો ! શૂદ્ધ મામેના જડા શૂદ્ધરચની ઉપર જઈ પડ્યા અને બન્નેએ સાથે બાટીયા શૂદ્ધરચની ખખર લીધી. તેમની ચાંચીયા પાંચડી ઠગળા રચુના સપાટ પ્રદેશનો આકાર મદલ્ય કરવાની આતુરતા બતાવવા લાગી. બાટીયા શૂદ્ધરચે ડીટ-કટીવની પીઠનો સાથપ ફીધો અને બન્ને જથ્થાનો ભાર મારી પર આપો પડ્યો ! અને જ્યાં કપડાંની ધૂળ ખંખેરીને માંડ સ્વચ્છ થયા હમણું, ત્યાં વાંદરા આવી પહોંચ્યું. પેલા ડીટકટીવ અહિં ઉતરી ગયો.

એને ગયાને માંડ અર્ધાં મીનીટ થઈ હશે, ત્યાં માંડરોડ ઉપર રહી ગયેલો પેલો શૂદ્ધરચ હાથમાં એક નાની પોટલી લઈને આવી પહોંચ્યો. આવવાનું તેણે ખુલાસો કર્યો. “ મેવો લેતાં મને જડા વાર લાગી ને દેવ ઉપડી ગયું. હું માંડમાંડ માર્ગના પેટામાં ચડી બેઠો. તમે મારે મારે જગ્યા તો રાખી છે ને ! ” એમ કહી તેણે જગ્યા તરફ નજર દીધી. બાટી બેનાંજ તેણે સવાલ કર્યો : “ પણ બેગ ક્યાં ? ”

“ બેગ ! હં, અં ! બેગ ! ” જ્યાં માથું ખંજવાળવા લાગ્યા. કોઈ ખુલાસો કરી શક્ય નહિ. મેં બીજાબોલી સામે જોયું ; તેમણે મારી સામે જોયું. પેલા શૂદ્ધરચ બધાના મોંમાં તરફ દીધીને જોઈ રહ્યો. એને શંકા થઈ હશે કે આ જ્યાં ગાંડા થઈ ગયા છે !

“ કંઈક ગેરસમજુતી થઈ લાગે છે, ” બાટીયા શૂદ્ધરચે આખરે કહ્યું.

“ ગેરસમજુતી ? શાની ગેરસમજુતી ! ” પેલા શૂદ્ધરચે સવાલ કર્યો.

“ તમે માંડરોડ ઉતર્યા પછી એક ડીટ-કટીવ અહિં આવ્યો હતો. તે કાંઈ બદમાશની પાછળ પડ્યો હતો. તેણે કહ્યું કે બેગ બધાનક છે. ” શૂદ્ધ ખુલાસો કર્યો.

“ બધાનક ? મને તો એવું કંઈ ન લાગ્યું ! બીજી બેગો હોય છે તેની સાધારણ બેગ હતી. ” પેલા શૂદ્ધરચે કહ્યું.

“ બહેનર છે. બરોજર છે. મને પણ એમજ લાગ્યું હતું ” બાટીયા શૂદ્ધરચે શંકા પછીનું હડાપથ બતાવ્યું.

“ મેં પણ એવી ઘણી બેગો જોઈ છે, ” પેલા લુવાને ખાતરી આપી.

“ જતાં એવી બાબતમાં કંઈ કહી શકાય નહિ. આ શૂદ્ધરચે ધાયું કે— ” એમ કહીને બનકા શૂદ્ધરચે મારા તરફ આંગણી કરી.

“ માર કરતો, સાહેબ ! ” મેં કહ્યું.

“ તમે એમ ધાયું હતું. ”

“ હા ! પણ એ ફેંકી દેવી જોઈએ એમ તમેજ કહ્યું હતું. ” બાટીયા શૂદ્ધરચ મને સંબોધીને બોલી ઉઠ્યા.

“ બિલકુલ તહિ ! ” મેં વાંધા લીધો.

“ ગમે તેમ હોય પણ તમે એ ઉપાડીને ફેંકી એવો ખર્ચો. ” જડાએ મારી ઉપર આરાપ ટોળ્યો.

“ એટલે શું તમે જ્યાંએ મને બાંધાય

ધારી લીધી ?" પેલા મુઠ્ઠાએ ધમકી આપતા અવાજે પૂછ્યું.

"ના, ના ! બિલકુલ નહિ," એમ જવાબ એક સાથે બોલી ઉઠ્યા !

"પણ તમે એમ તો માનીજ લીધેલું કે બેગ મારી હતી ?" તેણે કહ્યું. અને જ્યાંએ સંભતિમાં હોકાં નમાવ્યાં.

"તમે સજજડ ભૂલ્યા. બેગ મારી ન હતી. આ મુઠ્ઠાએ (તેણે મારા તરફ આંગળી કરી.) મને જગ્યા પર કંઈ મુઠ્ઠી જવાની સમજા કરી. મારી પાસે કંઈ પણ ન હતું, એટલે મેં તેમનીજ બેગ અભરાઇ પરથી લઇને મુઠ્ઠી." તેણે ખુલાસો કર્યો.

મેં અભરાઇ તરફ નજર કરી. બેગ જ્યાં ન હતી. 'ટીકટીક' અવાજનું રહસ્ય હવે સમજાયું.

"બાપરે !" હું પોકારી ઉઠ્યો. "એમાં તો કાન્ટા માટે લીધેલું એકાદાં દાઢમપીસ હતું !" મારા મોઢાપર તે વંચતે કેવો

ભાવ દેખાતો હશે તે પ્રભુ જાણે ! સામે ચારીસો ન હતો એટલે એ જોવાતો લ્હાવ હું લઈ ચક્રો નહિ. મારી સામે બેઠેલા બધાં મારી આ દશા જોઈ નિર્દયપણે મનમાં મગકાતા હતા. પણ મારું ધ્યાન તેમના તરફ ન હતું. ઘેર જઈ કાન્ટાને શું જવાબ દઈશ ? તેજ બાંધકર સવાલ મનમાં ઘોળાયા કરતો હતો. બાકીનો સમય દેનમાં કેમ પસાર કર્યો અને બંગલે કેવી રીતે પહોંચ્યો તે મારું મન જ જાણે છે !

આ "જવાબદાર" કહાણી અહિંજ ખતમ કરું છું. કાન્ટાને ઘેર જઈ શો જવાબ દીધો અથવા તેના તરફથી કેવો સત્કાર મળ્યો, તે યીજાઓને શા માટે જણાવવું જોઈએ ? એની બાબતો મારી બેપર એકલાંજ સૂમળે એ વધારે ઠીક છે; ત્રીજાને તેમાં માયું મોંઘવતો હજી નથી. પરણેલા પુરુષો બન્ને અતુમાન કરી લે; કુવારાઓ બન્ને કંપનાની છામરત લઈ કરે, પરંતુ મારી જાણે તો નહિ કહું !

એક દિવસ અંગુરો મોંઘામાઘ વલ્લિકળધુને પકડ્યું : "રોક સાદેજ ! આપ સ્ત્રી છે કે પુરુષ ?"

વલ્લિક સજજન ચોરાં રમકિડા વચન ગુણાવી ધરાયા કે : "જેતો નથી જનાડી પુરુષ છું. તમારા આજ્ઞાલું આમ ને જોમ દોરતું રહું."

અંગુરો : બોલ્યો, "રોક સાદેજ ! તારા પગે. વારં આપ વેપુર તો હરોળ ?"

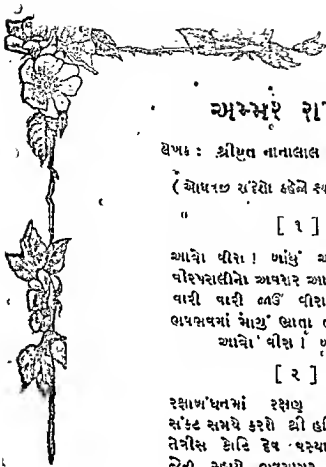
રોક : "હાસ્તો."

અંગુરો ત્યારે ધર્મો વેણુવો તો "જામો, પુણુ પુરુષ છે એક" એમ માને છે, પોતાને જાગવાતની સ્ત્રીઓ લેખ છે અને એથી ઉલટું માનવામાં અવિવેક ગણે છે.

રોક : "હું અમે એમ નથી માનતા ?"

અંગુરો : "ત્યારે આપણા શું કામ ?"

રોક : હા હા. સ્ત્રી, સ્ત્રી, સાબાસ અંગુરો ! લેઈ જવાડી તો છે.

અમ્મર રાખડી !

લેખક : શ્રીહત નાનાલાલ દલપતરામ મહેતા.

(આધાર છંદોમાં લેખે સ્વામને...એ રાગ.)

[૧]

આવો વીરા ! ખાંધું અમ્મર રાખડી,
 પોરપરાલીનો અપશર આ અણુમૂલ લે !
 વારી વારી બાંધી વીરા તમ વારણે,
 ભાવભવમાં મોઝું ભાતુ તમ તુલ્ય લે !
 આવો વીરા ! ખાંધું અમ્મર રાખડી.

[૨]

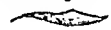
રક્ષાબંધનમાં રક્ષણ છે રામજી,
 સંકટ સમયે કરશે શ્રી હરિ રહાય લે !
 તેવીસ કોટિ દેવ વર્યા, જે તાંતણે,
 લેની રહાયે ભવસાગર ઉતરાય લે !
 આવો વીરા ! ખાંધું અમ્મર રાખડી.

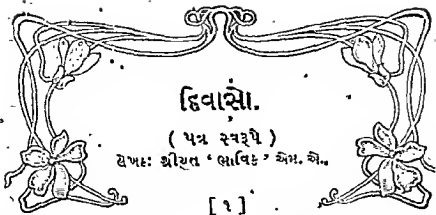
[૩]

રક્ષાબંધન દેશ—શૈક્યની દારડી,
 ગ્રેવે કરવા દેશહિતનાં કામ લે !
 તન, મન, ધન કુરજાન કરે આતુપદે,
 અપિવળ થારે નઃમધતિદાસે નામ લે !
 આવો વીરા ! ખાંધું અમ્મર રાખ

[૪]

રક્ષા બાંધી ધરમાં નવ ભેરી રહો,
 દેશયજ્ઞમાં જુદો મોંઘા વીર લે !
 આશિષ અરવે પડેની ઉર ભરી ભરી,
 કોઈ પુરે પિતૃકુળ નીપક છીર લે !
 આવો વીરા ! ખાંધું અમ્મર રાખડી.

ચિ-થે! હમણાં મેં સાંભળ્યું છે કે લોકો
શ્રી પુરુષો-“મુધરતા” જાય છે.
શ્રી પુરુષો બને મુધરે; તેઓ મુધરો, એવી
મારા અંતરની અનિલાયા છે. તેઓ મુધરો,
જ્ઞાન પામે, વિજ્ઞાન જાણે, કળા શીખે.
સૃષ્ટિ સર્વથી વિશેષ માહીતી મેળવે અને
જીવનને મુખ્યવસ્થિત કરે! પણ “મુધરતા”
જતાં અંતર નારીઓ વિશે મેં એક વિચિત્ર
વાત સાંભળી છે: “જેટલું જૂનું એટલું ખરાબ”
એ મત સ્વીકારી તેઓ આપણા જૂના, પ્રા-
ચીન, ઇસિક દિવાળેને છોડી દેતા જાય છે.
જૂના, ઇસિક, મનોહર દિવાળેનો ત્યાગ કરે
છે; તેને સ્થળે નવા કાંધે તેવા ગ્રહણ કરતા
નથી! કમાલોડું જાડું એક નાણે છે; તેને
ટેકણે નવું કમાવાની દરકાર કરતા નથી.
કેવો વિચિત્ર ન્યાય! મારાથી આ સહન થતું
નથી. શી રીતે સહન થાય? તને દિવાળી,
વીરપસંધી, માંજીકારી પ્રતમ, દિવાસો મુશી
દેવાં મુશરે કે? મને તો કહીએ નહીં ગમે.
અને તને આંખણી સનાતન લગ્નવિધિ-તે
સાથે તેનાં મંગળા ગીતો અને આંખાનાં તે-
રણો અને મંગણો અને વરણો છોડી દેવાનું
મન થશે ખરું? ને મણ જૂનાજ દિવાળે
જે! મને ખાતરી છે, કામ દિવસ તને એમ
કરવું નહીં રહે. લોકો: “મુધરે” બને-હું
ધરે તો ધણું સારું-પણ આપણા આવા પ્રા-

ચીન, રમણીય દિવાળેનો ત્યાગ ન કરે!
નહીં તો પછી આત્માનો આનંદ તેઓ ક્યાં
ક્યાં શોધશે? હૃદયની સ્વભાવિક રસની ભૂખ
શી રીતે સતોખશે? જીવક શુષ્ક, યાત્રિક
થઈ સંસારના પરિતાપથી તપ્યાં કરશે નહીં શું?

[૨]

ગામ કાલે દિવાસો હતો. દિવાસો! કેવો
નાનકડો, મુંદર શબ્દ! કેવા કેવા રસિક,
મનોહર વિચાર આવતો મધુર શબ્દ! દિવાસો
એ સ્ત્રીજીવનનો એક મોંઘો, દુર્લભ આશ્ચર્ય.
દિવાસો એટલે મન, ઉપવાસ, દેવદર્શન. દિ-
વાસો એટલે જગદર્થ, રામરામ, હાર્યવિનોદ.
હિંદુ સ્ત્રી જીવનના લાંબા, લુપ્ત મુલાની
સોડયમાં ગાળેલા આકર્ષ તણસે ને સાડ
દિવસોમાં માત્ર એકજ દિવાસો! દુઃખના
દિવસો દગલાખંધ; મુખનો એકજ!
અને કુદરતમાં પણ સું દેખાય છે?
મંઠીનામાં અજોવાળી રાતો થોડી ને અધારી
જાડી! દિવાસોનો દિવસ તે સ્ત્રી જાતિનો
જીવનો સર્વ. તે દિવસે તેઓ હસી
ચકે, રમી ચકે, નિત્ય વ્યવહારનાં લાજ
શરતોનાં, લાખનાં કૃત્રિમ જંધનો દૂર કરી તે
દિવસે તેઓ પોતાના સ્વાભાવિક તેજસ્વી
સ્વરૂપમાં આવી સ્વચ્છમાં આવરી ચકે,
વિચરે ચકે. તે દિવસ તો જાણે સ્ત્રીજીવનો

પરમ માંગલિક, જન્મદિવસ ! હર્ષ, ઉત્સાહ,
સ્વતંત્રતા, સુંદરતા, પ્રભુતાથી ઉભરાતો રમ્ય
વસંતકાલ ! તે દિવસ ગયો એટલે સ્ત્રીઓને
કેણું હસવા દીયે, રમવા દીયે ? તે દિવસ
ઓઢ્યા પહેયાં વિના, ત્યાંયા કૂઠા વિના,
હસ્યા હસાવ્યા વિના જોતો ગયો તેનાં ત્રણમેં
સાહેબ દિવસ બગડ્યા સમજવા. તારા ત્રણમેં
સાહેબ દિવસ બગડ્યા તો નશ્તરે, વ્હાલી ?

[૩]

મારા એક મિત્રે કહ્યું, ‘ભાઈ, રાસડા
અને ગરબાનો રસિક સમય તો ગયો.

મેં અધીરાધી પૂછ્યું : “ત્યારે સારી રાતનાં
જગરણ સ્ત્રીઓથી શી રીતે ચતાં હશે ?”

“શી રીતે શું ? ગંઢરે રમી, ચોપાટ
રમી, ગામગપાટા મારી !”

“પણ શા માટે તેમણે રાસડા ગરબાનો
ત્યાગ કર્યો ?” મેં ધડકતે હેયે પૂછ્યું.

“રાસડા તો કેળા વાધરીની સ્ત્રીઓને
દીયે, એવી માન્યતા તેમના મગજમાં ધૂસી
ગઈ છે. અરે ભાઈ, રાસડા લેવાને તેમનું
મન ના કહે છે એટલું જ નહિ પણ તેમનું
શરીર ના કહે જો !”

મેં એક નિસાસો મૂક્યો. મારા અંતર-
માંથી ઉભરાઈ આવ્યું, ‘અરે પ્રભુ ! આજે
રાસડા મૂક્યા તે કાલે ચાંદનો મૂકે; પરમ
દિવસ સૌભાગ્ય કંકણ મૂકે !”

વું પૂછીય કે સ્ત્રીઓ રાસડાનો ત્યાગ કરે
તેમાં માટે શું ? ત્રણ આપણા સ્નેહજીવનના
પ્રથમ પ્રભાતે મેં તને શો પ્રશ્ન પૂછ્યો હતો,
યાદ છે ?—“તને રાસડા આવડે છે ?” મારે
શીખવા છે. ” આ પ્રશ્ન તને વિચિત્ર લાગ્યો હતો
અને તું વિરમયથી મારા સામે થંબી દંડી હતી,
તે મને હજી યાદ છે. જગત બંધે મરફરી કરે
પણ રાસડા શીખવાની હોંસ મને તે દિવસે
હતી અને આજેય છે—સદાગણ હશે. એકલા
રાસડામાં નહીં પણ કૃષ્ણમયતા અને મોહ-

કતાના અજબ મિશ્રણરૂપ આખા સ્ત્રીજીવ-
નમાં—મને રસ ઉપજે છે, મમં તેમજ શરી-
રને હિતકર, આત્માને જો ધડી ગગનનં
ઉંચાઈ વીંધી હડંતો હોય એવો અનુભવ કરા
વનાર રાસડા તો સ્ત્રીજીવનનાં તેજ, સૌન્દર્ય
ભાવોની જીવંત પ્રતિમા છે; સાત્ત્વિક આનં-
દની પરિસીમા, સંગીત ને માધુર્યનો નમુનો
છે. તે ન હોત તો સ્ત્રીજીવનનાં રસ સરો-
વરીયાં સુકાઈ જાત. જો, આ બ્રહ્માંડ અને
સર્વભાગ પણ તે મહાન્યોત બાનુની આસ-
પાસ રાસજ રમે છેને ?

[૪]

આપણા રહેરની, સુંદરીઓ વિવિધ
રંગનાં, વિવિધ ભાતનાં ઓઢણમાં
સજ્જ થઈ દેવ દર્શને નીકળી હતી. આખું વર્ષ
સંધરી રાખેલા અઠકારો આજે પહેરવાને
કાઢ્યાં હતા. નવીન રંગમાં તાજાં રંગેલાં વસ્ત્રો
આજે બહાર કાઢ્યાં હતાં. શેરીઓ, મીઠાંઓ
સ્ત્રીઓના સંધના સંધથી ઉભરાતાં હતાં—ત્યાં
ચાલવાનો માર્ગ મેળવવો મુશ્કેલ હતો.
સ્ત્રીઓના મુખપર વર્ણાશ્રુતી સાંજે ખીલતી
સંધ્યા જેવું તેજ પથરાયું હતું, તેમનાં હૃદય
હર્ષથી હીઓળા ખાતાં હતાં, તેમનાં અંગો
હરિણીનાં અંગ સમાં અંચળ દેખાતાં હતાં.
કોઈ પેતાના દષ્ટિ આપડયથી તો કોઈ અંગ
હીડાળથી, કોઈ કોઈ મંદ હાસ્યથી તો કોઈ
સુવર્ણ તેજથી જગતને આકર્ષતી હતી. તે-
મનો અપૂર્વ ઉત્સાહ એવો હતો કે તેમ જાણે
સ્વર્ગ અને પૃથ્વીના પ્રયાગમાં આજે દિવાસો
લખ્યો હોય ! સ્ત્રીઓ માથું ઝાળી, ચાંદ્રો
કરી, સંભાળથી વસ્ત્રાલંકાર. સજી દેવદર્શને
જૂથ તેમાં મારે શું ? મારું હૃદય તો રાસડા
માંટે તણસતું હતું. રાસડાના અદ્ભુત આ-
નંદ આગળ મને આ બધું તુચ્છ લાગતું.
રાસડા સંભળવાને, રાસ લેતી-લેવરાવતી
યુવતીઓના દર્શન કરવાને મારો આત્મા

અધીરો થઈ ગયો હતો. પણ તે રસિક સમય તો ગયો ! પ્રિયે, ત્યારથી મેં સાંભળ્યું કે તે રસિક સમય તો ચાલ્યો ગયો ત્યારથી મારી સર્વ ગમનવિહારી કલ્પનાઓ બાંગી પડી. રાસકા અને ગરબાના સુંદર રિવાજથી સ્ત્રી સમૂહમાં પ્રાચીન રસિકતા રેડાએલી જોવાના મારા અભિલાષ સુંકાઈ ગયા. હું બધા ભાવો, બધી કલ્પનાઓ, બધી આશાઓ દબાવીને સીધો ઘેર આવ્યો, અને કંઈક ગંભીરતા ધારણ કરી, શય્યાને ખોલે માથું મૂકી નિદ્રાના પથરંગી પ્રદેશમાં વિહાર કરવા લાગ્યો.

[૫]

મેં તે સ્વપ્નમાં આશુ : ગંગા જમનાના હરિયાળા કિનારાની વચ્ચે કૃષ્ણ ગોપીઓનો રાસ જામ્યો છે. કદંબ વૃક્ષનાં પાંદડાં ઝીણઝીણું ફરે છે. ગંગા જમનાના જળ-ધોધ આધિથી ધીરા ગભીરા સંભળાય છે. કાંઈ ઉગ્રોક્ત વનસ્પતિના જૂથમાંથી તમરંગિના તીણા અવાજ કાન વીંધી આવે છે. ઉપર આકાશમાં તારલા ચમકે છે અને નીચે ગોપિકાનાં નેત્રોના તારા ચમકે છે. રાસડો, સ્પષ્ટ સંભળાતો જોતો :

“મા’ મહીનાની સેજલડી છે સૂની રે, વહાલાછ; ગાતરની ઘાટડીયો બીડું કેની, મારા વહાલાછ.” હું એકાએક અચકીને જાગી ઉઠ્યો. બેડો ફૂલો. ત્યાં જ મને ગોપીઓ, ન મને ગંગાકિનારો ! હૃદયથી ધબકતું મારું હૃદય સાંત પડવા લાગ્યું. સ્વપ્નનો આનંદ મારો સચી જવા લાગ્યો. તેજામાં દૂર દૂરથી, જગતને ખીન્ને છેડેથી કેંકે ઉડે, તીણો, મધુરો સ્વર આવવા લાગ્યો.

મા’ મહીનાની સેજલડી છે સૂની રે, વહાલાછ; ગાતરની ઘાટડીયો બીડું કેની, મારા વહાલાછ; આંધલડી તે કેની કોં નાખું રે, વહાલાછ. હેમાંના હીડાળા મનમાં રાખું, મારા વહાલાછ.

મને હજી વિશ્વાસ આનયો નહીં. મેં કેંકે હૃદયથી, કેંકે શંકાથી કાન માંડ્યાં.

“વાયલીયું તે ઠંડા શીતળ વાયરે, વહાલાછ. હીમાળો હાથો તે, કેમ સેવાય, મારા વહાલાછ.”

હું પથારીમાંથી એકાએક ફૂલો. રાસકા રમતા હતા તે સ્વપ્ન નહીં પણ સત્ય હતું. મનનારીઓ નહીં પણ આપણા શહેરની રસિકો, ગંગાકિનારે નહીં પણ આપણી નદી-ને કિનારે રાસ રમતી હતી. આનંદથી મારાં ફાંં ઉભાં થયાં. હું ખારી આગળ જઈ ઉભો રહ્યો.

“અમ ઉપર તે દુઃખનો ફૂગર વ્યાપ્યો રે, વહાલાછ

શા માટે શિયાળો ઘેર ન ગાળ્યો, મારા વહાલાછ

તેજ અમારી આંખ તણાં તો ઉઠ્યાં રે, વહાલાછ

હમણાનું હસવું રમવું ભૂલ્યાં, મારા વહાલાછ.”

મને લાગ્યું, કે આશુ જગત હજી અરસિકે, શુષ્ક નથી થતું. સ્ત્રીજીવનના સરોવરમાંથી રસિકતાનાં અમૃત સાવ તો નથી સુકાયાં. મને આશા લાગી કે મારા જીવનનાં કોડ પૈરા થશે ખરા. હૃદય હલ-મલાવતો રાસડો તો શીલુજ હતો.

“દેવતાણાં તો દુઃખડાં કોને કહીયેરે, વહાલાછ આંસુમાં ગાળીને થાક્યાં રહીયે, મારા વહાલાછ.”

રાસકાનો સ્વર, તેની હલક, તે સાથે ગાનારીઓનો એકત્રિત તાલ અને પગની હમક સર્વ મારે કાને સ્પષ્ટ પડતું હતું. મારો આત્મા દેહમાંથી ઉડવાને-તે રાસડો લેવા જવાને ઉઠ્યો નીચો ચતો હોય એમ લાગ્યું.

આકાશ અને પૃથ્વીના હૃદયતારોને ધ્રુમ-વતા રાસકાનું ચિત્વન કરતો, હું તેનાજ

ધેનમાં ઉઘી ગયો. ઉઘમાં પણ રસડાનાં સ્વપ્નમાં અનુભવતો અને ઘડી ઘડી વારે જાગી ખરા સૂષિના રાસ સાંભળતો. આખી રાત મેં અર્ધ સ્વપ્નમાં, અર્ધ જાગતાં રસડાની અસૌકિક મધુરતા માણી. એક રાસ સંભળાતો; ત્યારે તેનો દાળ હું મનમાં ગોખતો તે આવડી જતો ત્યારેજ જાગતો. હું જાગતો ત્યારે વળી બીજો સંભળાતો, અને તેનો દાળ ગોખતો. આમ કાલની સારી રાત મારી રસમય બની રહી, સવાર થયું. પંખીઓ આપણા ઘર પરથી કિલ કિલ કરતાં ઉડી જવા લાગ્યાં. ઊપરાનાં કાષ્ઠાં-માંથી પ્રભાત ડોકીયું કરવા લાગ્યું. બહાર ઝીણો ઝરમર ઝરમર મેહ વરસતો હતો. પણ રાસરસિકાઓ તો ગાનીજ હતી.

“ શેરી વળાવી સજ કંઠે ઘેર આવોને; હરિ! ઉપર વેરાવું ફૂલ, હસીને ખેલાવોને ”...

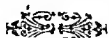
તેમનો કંઠે ગોખરા, પાતાળમાંથી આવતો હોય એવો લાગતો હતો. તેમની તાળાઓ અને પગની ઠમક બેસુર થઈ ગઈ હતી. પ્રભાતમાં રાસડાવું તેજ આંધું ત્યું હતું. તો પણ રસડા !

[૬]

રાતમાં નિશ્ચય ક્યો હતો કે સવારે ઉઠીને હું આ બધા રસડા-તોષી લઈશ અને તને લખી મોકલીશ. પણ સવાર થયું ત્યાં તો બધું ગૂમ ! કાંઈ જાણે કેમ મને એકેય રસડો પૂરા યાદ રહ્યો નહોતો. કાંઈનું પ્રથમ ચરણ તો કાંઈનો દાળ, કાંઈનો સામાન્ય તાલ તો કાંઈનો અવ્યક્ત ગુંજાર-આમ

રાસડા બાંધ્યા તૂટ્યા મારા અંતરમાં ધૂપી રહ્યા. આ રહી તે, આકર્ષમાં પુષ્પના બાંધેલા કિલ્લાના છિન્ન ભિન્ન વિભાગો જેવી, રસડાની તૂટકો : “ વા’લા મારા ઘંદાવનને ” “ એક કે વેલા પધારજો રે લોલ ” “ મારા વા’લાજી, વા’લપણું દેખાડ્યું રે...ક્યાં જઈએ ” “વાલમજી ” “ આજની ઘડી રે રળીઆમણી..... ” “કે મારે મન હુતાશણી રે લોલ ” બસ, તે દિવ્ય રાત્રીની મારી પાસે આઠલીજ પ્રસાદી રહી છે. બાહીની વિરમણના અંધારણમાં દટાઈ ગઈ છે. તું આ તૂટેલા રાસડા પૂરા કરી શકીશ ? આવડે તો પૂરા લખી મને મોકલજો સંજી !

કાલની રાત કેમ જાણે આંદનીમાં બૂલતી, ધાડી સ્વપ્નસૂષિની વનઘટા નીચે તેજ અંધ-કારના ધોતકામાં પતંગીઆ અને આગીઆ પકડવામાં ગાળા હોયને એવી મોહક અને અકળ આનંદ આપનારી લાગે છે. તે રાતના મંજુલ ગુંજાર મારા કાનમાં ગણગણી રહ્યા છે અને સદાકાળ ગણગણશે. ગાનારીઓ કાણ હતી, ક્યાં હતી તે જાણવાની મેં દૂરકાર નથી કરી-નહોં તો તેની બધી મોહકતા ઉડી જાય. તે અપરિચિતિઓના રસપૂર્ણ રાસ-દાથી ઉપજેલી અસરનો થોડો ઘણો સ્વાદ તને ચખાડવામાં આ ચતુર છે વહાલી ! મારો દિવાસો તો અપ્રતિમ આનંદથી ઉજવાયો છે; તેનાં સંભારણાં મારા હૃદયમાં જીવનભર કાતરાર્ધ રહેશે તારો દિવાસો પણ આવાજ આનંદથી પસાર થયો હશે એવી શુભાશાથી વિરમીશ.

ગુજરાતનાં કંઠસ્થ લોકગીત.

[૭]

સુલદ્રાની કંઠાતરી.*

સંપાદિકા:—સૌ. દીપકબા દેસાઈ.

કંકુ છાંટી કંઠાતરી મોકલે,
કોડે કાંચે સુલદ્રા બહેન;
વીરા બહેલા આવળે.

વેદવંતા ત્રિઝ સાથે લાવળે,
બીજી વર્ણ ઉત્તમ ને અપાર;
વીરા બહેલા આવળે.

શ્રીકૃષ્ણ, બાળદેવ બે જાંઘરા,
તમ આરે થશે સુખ યેન;
વીરા બહેલા આવળે.

સંગે ભદ્રવ સર્વેને લાવળે,
ભવકલના તારણ તરનાર;
વીરા બહેલા આવળે.

ભાઈ ભત્રિજા સર્વે શોભાવે છે,
છે પવિત્ર પિતા વાસુદેવ;
વીરા બહેલા આવળે.

બહે તો ગ્રેગે શું પગરણ માંડીયાં,
ફેડે યરા રમ્યો રાજસોય,
વીરા બહેલા આવળે.

ભગતજનેતા દેવકી ને શેઠિણી,
આવળે સર્વે મળી તતમેવ;
વીરા બહેલા આવળે.

ખાંચ ખાંડવ છે વીરા તમ તણા;
લેણ લેમ કથાણજ હોય;
વીરા બહેલા આવળે.

પતેતાં પીયર પરિવાર છે,
લેતાં વાધે છે જાગે રતેહ;
વીરા બહેલા આવળે.

તમ વગર બેઠારે તો કોઈ નથી,
ધર્મવંતને ગુણના છે ધામ;
વીરા બહેલા આવળે.

કુખ ભરી રાહુ દેહનાં, દેખતાં,
દેશ દશમો વખણશે તેહ;
વીરા બહેલા આવળે.

વીરા વેગે બહેલેરા, પદારણે,
તમ આવેથી સરશે કામ;
વીરા બહેલા આવળે.

ભવભંજન બેઠારી રે ભાભીઓ,
સોળ સહજ એકસોને આઠ;
વીરા બહેલા આવળે.

એક જીભાએ કેમ કરી વણુંડું;
શેષ સરખા નં પાગે પાર,
વીરા બહેલા આવળે.

ફેડી ફેડિમણી ને રે બેનતી,
જુઓ ઠાકોરજ કેડે ઠાક;
વીરા બહેલા આવળે.

ઘોડું કણું ધણું કરી માનળે,
છેલ નોધારતે નો આધાર;
વીરા બહેલા આવળે.

* વડનગરા નાગરામાં મોસાળા મુખતે ગાય છે તે ગીત.

વાંચી પત્રિકા વહેલા પધારજો,
કોડે કુકુંબ લખને સાથ;
વીરા વહેલા આવજો.

વીરા એટલી સંપત હોય તો આવજો,
નહીં તો રેળે લસારે ઘેર;
વીરા વહેલા આવજો.

કંકાતરી લખીને કહાવીયું,
આપ પવિત્ર વિશ્વનાથ;
વીરા વહેલા આવજો.

ગહારા જેઠ આળ્યા રે જેઠાણી શોતા,
એક ન આળ્યો માડી જાયો વીર;
વીરા વહેલા આવજો.

ગહારા સંસારને ડગલખને ટોટીઓ,
ગહારી સાચુને દક્ષણીનાં ચીર;
વીરા વહેલા આવજો.

હું તો ઉંચી મહત્ત્વ ને નિચી ઉતરું;
હું તો જેઠ ગહારા વીરાની વાદ;
વીરા વહેલા આવજો.

ગહારા દિયરને લાવો જેઠ ધોતીયાં,
જેઠાણીને લાવનાં ચીર;
વીરા વહેલા આવજો.

વીરો કયાં રે ગાળ્યો ને કયાં ગડગડયો,
કયાં વરસ્યો અપાડો મોઢાં;
વીરા વહેલા આવજો.

ગહારા દિયરને લાવો વીરા પામરી,
દેરાણીને ધાયલરી જોડ;
વીરા વહેલા આવજો.

ગહારી નણ્ણદી તો મસરકાં બોલીયાં,
લાલી ના આળ્યો તમારો વીર;
વીરા વહેલા આવજો.

ગહારી નણ્ણદીને લાવો વીરા છુંદડી,
નણ્ણદીને પહેરવા કુલ;
વીરા વહેલા આવજો.

ગહારો દિયર વધામણી લાવીયા,
લાલી આળ્યો તમારો વીર;
વીરા વહેલા આવજો.

ગહારી કુંવરીને લાવો વીરા ઢોંગલા,
કુંવરીયાને સતડી મોળા;
વીરા વહેલા આવજો.

વીરો દારકા ગાળ્યો ને ગોકુલ ગડગડયો,
દસ્તિનાપુર વરસ્યો છે મેઢ;
વીરા વહેલા આવજો.

ગહારા કુકુંબને લાવો વીરા કાંચળા,
પોરોશીને નારીએજ જોડ;
વીરા વહેલા આવજો.

દંવે રજમાં તે ભૂલાં જળકાયા,
વળો અગકયાં ધોરીડાનાં શિંગ;
વીરા વહેલા આવજો.

ગહારા અર્થે લાવો ધરચોળડાં,
માથે બત્રીસ ભમરીનો ગોડ;
વીરા વહેલા આવજો.

દંવે જળકયાં વીરા માર્થે ગોળીયાં,
દંવે જળકી લાલી માથે ધાંગ,
વીરા વહેલા આવજો.

વીરા ધરમાં ધણીને ધોરો દસર્વણ,
જહેનાં ગોતીરે જડિત પલાણ;
વીરા વહેલા આવજો.

વીરા આળ્યા ને વાડીએ ઉતર્યા,
ગહારી ગેનીને તેડ્યા વળગી;
વીરા વહેલા આવજો.

એશિયાની સ્ત્રીઓ.

[૧]

લેખક: શ્રીચત્રા અશોક "

(૧) દીબેટ.
હિમાલયની ઉત્તરે આવેલા દીબેટના પ્રદે-

શતું નામ તો સૌ કોઈ જાણે છે. હિંદની પ-
કોશમાં હોવાથી એ પ્રદેશપર હિંદની સંસ્કૃતિ

અને ધર્મની કેટ-
લીક અસર થઈ છે.
આટલું જાણી દીબે-
ટની સ્ત્રીઓ પુરૂષો
સાથે સમાન અ-
ધિકાર ભોગવે છે.
તેઓ સ્વતંત્રતા પૂ-
ર્વક વ્યાપાર કરી
શકે છે, અને સા-
ર્વજનિક કામોમાં
પણ પુરૂષની બરાબર-
રી કરે છે. ધાર્મિક
હક્ક પણ સમાન
છે. ત્યાંના એક
માની અધિકારીને
લોકો દેવીનો અવ-
તાર માની પૂજે
છે. સ્ત્રીસ્વાતંત્ર્ય
અદિ એટલી દરે
પહોંચે છે કે કોઈ
પણ સ્ત્રી કોઈ પણ
પુરૂષ સાથે છુટથી
પાતચીત કરી શકે
છે, તેમને પેલાના
ઓરડાઓમાં બો-
લાવી શકે છે, પર-
પુરૂષો સાથે મીઠા
બાનીઓ અને મોજ

દીબેટના એક યુવતી.

વાંચી પત્રિકા બહેલા પધારજો,
કોડે કુકુંભ લખને સાથ;
વીરા બહેલા આવજો.

વીરા એટલી સંપત હોય તો આવજો,
નહીં તો રેંજો લગારે ઘેર;
વીરા બહેલા આવજો.

કંઠોતરી લખીને કહાવીયું,
આપ પવિત્ર વિશ્વનાથ;
વીરા બહેલા આવજો.

મહારા ભેઠ આબ્યા રે લેખણી સોતા,
એક ન આબ્યો મારી લાયો વીર;
વીરા બહેલા આવજો.

મહારા સંસારને ડગલખને ટોલીઓ,
મહારી સામુને દક્ષણીનાં ચીર;
વીરા બહેલા આવજો.

હું તો ઉંચી મહત્તું ને નિચી ઉતરું;
હું તો ભેડું મહારા વીરાની વાદ;
વીરા બહેલા આવજો.

મહારા દિયરને લાવો ભેડ ધોતીયાં,
લેખણીને લાવનાં ચીર;
વીરા બહેલા આવજો.

વીરો ક્યાંરે ગાન્યો ને ક્યાં ગડગડ્યો,
ક્યાં વરસ્યો અપાડો મેઠ;
વીરા બહેલા આવજો.

મહારા દિયરને લાવો વીરા પામરી,
લેખણીને ધાયલની ભેડ;
વીરા બહેલા આવજો.

મહારી નણુદી તો મસરકાં બોલીયાં,
લાભી ના આબ્યો તમારો વીર;
વીરા બહેલા આવજો.

મહારી નણુદીને લાવો વીરા છુંકડી,
નણુદોધને પહેરવા કુલ;
વીરા બહેલા આવજો.

મહારો દિયર વધામણી લાવીયો,
લાભી આબ્યો તમારો વીર;
વીરા બહેલા આવજો.

મહારી કુંવરીને લાવો વીરા હોંગલા,
કુંવરીયાને ચતતી મોળ;
વીરા બહેલા આવજો.

વીરો દારકાં ગાન્યોને મોકુલ ગડગડ્યો,
લક્ષ્મીનાપુર વરસ્યો છે મેઠ;
વીરા બહેલા આવજો.

મહારા કુકુંબને લાવો વીરા કાંચળી,
પાટોશીને નારીએત ભેડ;
વીરા બહેલા આવજો.

હવે રજુમાં તે ભૂંલા અર્ધકાયા,
વળો અંકમાં ઘેરીડાનાં શિંગ;
વીરા બહેલા આવજો.

મહારા અર્ધે લાવો પરચોળડાં,
માયે બત્રીસ ભમરીનો મોડ;
વીરા બહેલા આવજો.

હવે અળક્યાં વીરા માયે મોળીયાં,
હવે અળકી લાભી માયે છાંગ,
વીરા બહેલા આવજો.

વીરા ધરમાં ધણીને ઘોડો દંસારી,
નહેનાં મોતીરે નડિત પલાણ;
વીરા બહેલા આવજો.

વીરા આબ્યા ને વાડીએ ઉતર્યાં,
મહારી મહેનીને તેડવા લાયો;
વીરા બહેલા આવજો.

એક નાનો ટાપુ છે. એ પ્રદેશ પર અત્યારે જાપાનની હકુમત આવે છે. એ પ્રદેશની સ્ત્રીઓમાં કિચ્ચ-નીચ ખાનદાનનો મોટો ભેદ જોવામાં આવે છે. અત્યારે જે કે સ્થિતિ કંઈક સુધરતી જાય છે, પરંતુ પહેલાં છોકરીઓને ભણાવવા તરફ ધિરદુલ ધ્યાન આપાતું ન હતું. તેમાંય નીચા ખાનદાનની કન્યાઓ મોટે શાળાઓની જરૂર કોઈ પણ માનતું નહિ. મીથનરીઓના પ્રયાસથી કેટલેક કેકાણે શાળાઓ સ્થપાઈ છે. છતાં છોકરીઓ મોટે ભાગે અભણ જ રહે છે. એ ઉપરથી એમ માની શકાય કે હિંદના કેટલાક માળાપોની જેમ દેશીઓમાં પણ માળાપો કન્યાઓને કેળવણી આપવાની જરૂર જોતા નથી. ટ્યાંની છોકરીએ પાકશાસ્ત્રનું જ્ઞાન મેળવતું. જરૂરી ગણાય છે. સ્ત્રીઓ મોટે ભાગે કુટુંબના પુરોગામી કામમાં મદદ કરે છે. લગલગ દરેક કુટુંબમાં સ્ત્રીઓ તેમજ પુરોગામી તંબાકુ પીવાની આદત હોય છે. એથી તંબાકુની એતી પણ વધારે થાય છે જેમાં સ્ત્રીઓ પુરોગામી મદદ કરે છે. બજારમાં ખરીદી કે વેચાણ કરવાનું કામ સ્ત્રીઓ છુટથી કરી શકે છે.

પોશાકમાં યુવાન કન્યાઓ પાયજામા અને દીલા બદોત પહેરે છે, જેથી કામકાજમાં તેમને સરળતા થાય. છોકરીઓના કિંવાં મોટે ભાગે તેમની જૂઝઘમિમાં કે નજીકના પ્રેરશમાં જ થાય છે. વિવાહ થયા પછી તેને પતિના નિવાસસ્થાનને નામે જોળખવામાં આવે છે અને બાળક થયા પછી તે બાળકની માતાને નામે તેને લોકો જોલાવે છે. હંચા ખાનદાનની છોકરીઓ સારા કપડાં લતામાં અને લોગવિલાસમાં રચીપચી રહે છે. તેમને યીવણુગુચ્ચ અને ચિત્રકળાની પણ શોખ હોય છે. બહાર નીકળે ત્યારે એવી સ્ત્રીઓ, હંમેશાં બંધ ગાડીમાં જ હોય છે અને સાથે દાસીઓ રાખે છે. બહુ હંચા ખાનદાનની

સ્ત્રીઓ ભાગ્યે જ બહાર નીકળે છે.

(૩) એન્યુ

એન્યુ ઉત્તર એશિયાના કિનારા પર આવેલો એક નાનો ટાપુ છે. આ દેશની કન્યાઓનું જીવન જેટલું દુઃખી છે તેટલું ભાગ્યે જ ખીમ કોઈ દેશમાં હશે. આખી જીંદગી મહેનત-મજુરીમાં ગાળે છે. છતાં તેમના પતિદેવો તેમને બાર રૂપ જ સમજે છે. બચપણમાં જ તેમના હોઠ પર છુંદણાં છુંદવાનો રિવાજ પડ્યો છે. આ રિવાજ બહુ જુનો છે અને તે પડવાનું કારણ મોઢને ખજર નથી. કન્યા બે વર્ષની થતાં જ આ છુંદણાં છુંદવાનો રીઝાત થાય છે. એવા છુંદણાં જે કન્યાએ ન પડાવ્યા હોય તેનો વિવાહ ન થઈ શકે. એ છુંદણાં લગભગ બે વર્ષ પૂરા છુંદાઈ રહે છે અને લગભગ કાન સુધી પહેરે છે. આ છુંદણાંને લીધે તેમનો મોઢો મરોઢો જોવા-મુઝાળો જણાય છે ! (ચિત્રમાં બતાવેલી કન્યાઓ એની ખાત્રી આપશે.)

આ પ્રદેશની સ્ત્રીઓ એકંદરે શરીરે મજબૂત હોય છે અને મહેનત-મજુરી સહન કરી શકે છે. સ્ત્રીઓને પુરોગામી જીવનસખી નહિ પણ દાસીજ મેમજવામાં આવે છે. જે કોઈ સ્ત્રી માર્ગમાં ચાલી જતી હોય અને કોઈ પુરુષ સાથે મળે તો તરત જ તેણે મોઢું ફેરવી લઈ હાથેથી લોકો દેવું નેહાં કરાવે. એવું અપ્રાપ્ત છે કે તેના શ્વાસથી પુરુષને શ્વાસ લેવાનો વાયુ ખરાબ ન થઈ જાય ! એવે વખતે માથા પરનું વસ્ત્ર ઉતારી (જીનરાતના કેટલાકે એટલેશોમા વધારે નીચે ઉતારી લાજ કાઢવામાં આવે છે) એક બાજુ નમ્રનાપૂર્વક મોઢા રહેવું નેહાં.

વિવાહ થયા બાદ સ્ત્રીને તેના કુમહરી નામથી કે અમુક પુરુષની પત્ની તરીકે જોળ-

ખવામાં આવે છે. પુત્રવતી વિધવાને 'પુત્રની ભેટ'માં કપડાં તેમનેજ તૈયાર કરવાં પડે છે. માતા, તરીકે મોજાવાય છે. એ પ્રદેશમાં જે કપડાંત ખેતીમાં પણ તેઓ મદદ કરે છે. સ્ત્રીને પતિ તરફથી માન ન મળતું હોય તેની કપડાં વણવા-શીવવા માટે જંગલી વૃક્ષોની દશા બહુ દયાજનક અને કદોશી આપાય છે. જાવમાંથી તાર તૈયાર થાય છે, એ જાસ પણ પતિનો અનાદર સ્ત્રીને માટે મોટામાં મોટું સ્ત્રીઓજ લગ્ન આવે છે. પોતાના પતિના

એનુની બે કન્યાઓ.

અપમાન મળ્યાય, સ્ત્રી સંતાનહિન હોય તો કપડાં સુંદર રીતે મજતવવામાં દરેક સ્ત્રી અંબિ- તે પૂર્વ જન્મના પાપોનું ફળ છે એમ માન લે છે. એ સ્ત્રીઓ પોતાની આખી જીંદગી પુરોને પ્રસન્ન રાખવામાં વીતાડે છે, શુભગતમાં પણ હજી ધણી સ્ત્રીઓ માટે એજ જીવનનો યત્ન કરે છે.

ખાદી દાદીનું ગીત.

લેખક : શ્રીયુત મહિલાઈ જશભાઈ દેસાઈ.

(લેખીની પૂન).

અહા ! શો ખાદી તુજ ઉપકાર :
કરે છે કારતનો ઉધાર—અહા !

શુભ સ્વસ્થ છે વર્ણજ તારો
સર્વે રંગ સમાન :
પક્ષપાતની, વાત ન રહમને
ધર્મ નીતિયું ધ્યાન—
ધરાવે ખાદી-તુજ ઉપકાર—અહા !

અત્ર ભુખ્યાને નિશ્ચય આપે
આળસ રાખે દૂર :
સંયમ શિખવે, શાન્તિ આપે
સૌને સરખું પૂર—
પૂર છે ખાદી-તુજ ઉપકાર—અહા !

કાગ પાક શિખવે છે માતા
જાતી અહિંસા ધર્મ :
ખાદી દાદી લાગે પંધારી
તુજ વિલું ભૂલ્યાં કંઈ—
ધર્મને ખાદી તુજ ઉપકાર—અહા !

શુભ તારા હું તા તા માઉં
મનકું તુજમય થાય
દયા કરે મા ઘર ઘર ખગડે
મોહન મંત્ર જાપાય—
યાંય છે ખાદી-તુજ ઉપકાર—અહા !

ખવામાં આવે છે. પુત્રવતી વિધવાને 'પુત્રની' જોખતા કપડાં તેમજ તૈયાર કરવા પડે છે. માતા તરીકે મોલાવાય છે. એ પ્રદેશમાં જે ઉપરાંત ખેતીમાં પણ તેઓ મદદ કરે છે. સ્ત્રીને પતિ તરફથી માન ન મળતું હોય તેની કપડાં વધુવા-શીખવા માટે જંગલી વૃક્ષોની દશા બહુ દયાજનક અને કદોશી મળવાય છે. છાત્રમાંથી તાર તૈયાર થાય છે. એ છાત્ર પણ પતિનો અનાદર સ્ત્રીને મારે મોઢામાં મોદું. સ્ત્રીઓનું લગ્ન આવે છે. પોતાના પતિના

એનું નામ કન્યાઓ.

અપમાન મળવાય. સ્ત્રી સંતાનહિન હોય તો તે પૂર્વ જન્મના પાપોનું ફળ છે એમ મનાય છે. કપડાં વેંચવાની જોખમદારી કુટુંબની સ્ત્રીઓને માથે હોય છે. પોતાના કુટુંબ માટે કપડાં સુંદર રીતે મળવવામાં દરેક સ્ત્રી અંભિમાન લે છે. એ સ્ત્રીઓ પોતાની આખી જીંદગી પુરોત્તે પ્રસન્ન રાખવામાં વીતીડે છે. યુવરાતમાં પણ હજી ઘણી સ્ત્રીઓ માટે એવું જીવનને પ્રથમ હિંદુ છે.

લેખક—શ્રીયુત ગોપુલકાસ ઘારકાદાસ રાયચુરા.

પ્રકરણ ઔગણ્ડીસમું.

અવનલાલની બનાવટી વાતચીત.

કોનાટ હોય રાજકોટનિવાસીઓથી આજે બરચક વારામાં ગયો. જાહેર-અવનમાં બેટકું અવનમાં વધુ બેટકું, તેટલું આગળ ન વધનાર કાઠિયાવાડનું પાટનગર આજે કંઈ જાહેરઅવન-ઝીલવું હોય તેવાં દરજો કોનાટ હોરાની આસ-પાસ દેખાતાં. હમેશાં વેપારમાં રચાપચા રહેનાર વેપારીઓ અને કાં તેટલું જાણનાના પર-દેશીય રજામાં અને કાં તો પુરસદને વખતે મિત્ર સાથે જોડી ગઈઅનાની પાનાનાં જોડ-નમાં અવનમાં સાર્થક માનનાર કેટલાક કહે-વાતા બજેલોમાં જાહેરઅવનની દુરંદા છે એમ, આજની સહાયકથી માનીત થતું હતું. કાઠિયાવાડમાં રાજકોટ કૃષ્ણગી, સમાજ-ચુવારમાં અને વિવિધ તરફની જાહેર દિલ-ચાવમાં પ્રથમ પાંક્તિએ આવે છે. પણ જેવી બેટકું તેવી કલ્પાદ, દુલ્લાસ ને દેશાન-માનની લાગણી ન્યાયથી ન પ્રકટે ત્યાંથી જાહેરઅવનનું ખરું દર્શન તો રાજકોટ સફેદ નીલિ. રાજકોટનું જાહેર અવન આગળ વધારવાને માટે સ્વાતંત્ર્યોદ્ધિ નિષ્ઠ ને સત્યપ્રિય દેશ-સેવકની નજીવાત મનદરવાજાને ફાળે ફાળે લાગતી, રાજકોટીઓના પરમ રાજકોટી માન-

માલી કૃષ્ણગીની માગીના રાજકોટની, પ્રેમ-બક્તિનાં રસમમાં કાળોમાં રસમોળ શરીર, કનિઓની જન્મગી; અરવીશના દીરભાનો ઇતિહાસ ઉઠાવતી ગીરજા; રમણ રમણ સાદિલાના સચ્ચિમાન ભંડારથી વારતી કાઠિ-યાવાડની પુણ્યગીને પૃથ્વીના સુદરમાં સુદર પ્રદેશની હરાવમાં થુપી સકાય, મનદરવાજાને પોતાની જન્મગી માટે જાણ માન હતું. કાઠિયાવાડ હિંદના બીજા ભાગે કરતાં જાહેર અવનમાં જાણ પુણ્ય છે આ વિચાર જાહેર ન્યાયે મનદરવાજાની આપને ત્યાં તેની જાણ જેદ થતો.

અવનના ગિસિસ જેમનાં જાણમાનથી લોકોને જાણમાં ને જે દેશમાં જાહેર અવન નથી તે દેશમાં અવન નકામું છે. કલ્પાદ ને કંકાસમાં નિત્ય રહેનારજોડે આજે કંઈ અનેડી થાંતો અનુભવી, સ્વાર્થમાં રુગ્નારાઓએ આજે પરમાર્થની મદા બાવના બેટકું, આદ-દારમાં સુલનારાઓએ આજે સરળતાની મીઠાઈ મદા પાડેલી અને પોતે સંપૂર્ણ છે એ બાવ-નામાં મસ્ત રહેનારાઓએ પોતાની આજુબાંત આજે બેટકું. જાણમાનના મદાને કિંમત ગિસિસ જેમને ગાળવાનાં સત્તા સિદ્ધિ સંબંધમાં. હોમની અદ્યત્ત વકવત્ત કિં

હેમની શાન્ત ને સચેત વાણી, હેમનો ઉડો અગમ્ય, હેમની વિચારશક્તિની પરિપૂર્ણતા બરેલી વાક્યરચના, હેમના વસ્તુત્વમાં રહેલી મીઠાશ અને ઉપયોગિતાએ કોનાટ હોળમાં હાજર રહેનાર સર્વ વ્યક્તિઓ ઉપર કંઈ અગમ્ય છાપ પાડી.

વ્યાખ્યાન પૂરું થતાં જે હૃદયો વિકાર-ભર્યાં આવ્યાં હતાં તે શુદ્ધ થઈ બહાર નિકળ્યાં. સ્નેહપૂર્ણાંએ આ ફેરફાર પાછો લીધો. હેને લાગતું હતું કે જીવનલાલ હંમેશની ટેવ મુજબ આજે પણ પોતા તરફ ઠરાવ ફેંકશે. ગાંધીમાં દાખલ થતાં સ્નેહપૂર્ણાંએ જીવનલાલને જુદા આતુરતામાં બુલતો જોયો. સ્નેહપૂર્ણાંને જોતાં તેનાં નયનોને તમિ થતી હોય એમ લાગ્યું. નયનોમાં ધણે ધણે વિકારો અંગાર થમકતો દેખાયો. સ્નેહપૂર્ણાં, મનહરલાલ તથા તેની પત્ની અને જીવનલાલ પાસે પાસેની ખુરશી પર બેસી હતાં. હજારો લોકોની દૃષ્ટિ, ચુકવી સ્નેહપૂર્ણાંની સૌંદર્યનિષ્પત્તિમાં પતંગની મારફ પડતાં હોય તેવી જીવનલાલમાં નયનોની હાલત હતી. જેમાં બેસન્ટ કોનાટ હોલમાં આવ્યાં કે તરતજ સ્નેહપૂર્ણાંને જીવનલાલના નયનોમાં ફેરફાર જણાયો. મહાન વ્યક્તિની હાજરીથી વિશુદ્ધ ભાવ પથરાયો. સ્નેહપૂર્ણાંએ જોયો. વ્યાખ્યાનની રાહચાલ અંત સુધી આ વિશુદ્ધ ભાવની સર્વ પ્રકારી રહેલી દેખાઈ. આ ભાવનામાં સાગરનાં મોગાં સંશોભિત જીવનલાલ મથુ એટલો વખત વિશુદ્ધ થયો. જે ભાવનાથી એ અત્યારે ઈર્ષ્યો હતો તે ભાવના સદંતર ભૂલાઈ અને પોતે કંઈ ઉચે ઉડતો હોય એવા સંસ્કાર તેનામાં ખીચ્યા.

વ્યાખ્યાન ખતમ થયું. શ્રાવણમાં મોંઘાબદ્ધા વિચારો સુધ સદુ મડને મારે વચ્ચાં. મનહરલાલે 'રેસકોર્સ' ના મેદાનમાં એક ચક્રર મારી ધેર જવાની ઇચ્છા જતાં.

સ્નેહપૂર્ણાંએ જીવનલાલનાં નયનોને શુદ્ધ થયેલાં જોઈ આનાકાની કરી નહિં.

રેસકોર્સની સડક પર ચાલતાં જીવનલાલનો વિશુદ્ધિનો ઝોમ ઉતરતો હોય તેમ દેખાયું. કોનાટ હોલમાંતું તેજ લીધુ થતું ચાલ્યું. ફરીથી તે જોતી પ્રેમઉપાસના કરે છે. જોના ધંટડી જેવા સુમધુર ને મીઠા ચબ્દો સાંભળવાને તે હમેશાં આતુર રહે છે-એવી સ્નેહપૂર્ણાંને સાથે ચાલતી જોઈ તે ફરીથી મળ સ્વભાવ પર આવ્યો.

"કેમ પૂર્ણાં! હમને તો ભાવણમાં બહુ મજા આવી હોય તેમ લાગે છે. શા માટે એમણાં ને એકલાં એ રસ, ઉડાવો છો." થોડી પ્રસાદી બીજા કાષ્ટને તો આપો!" જીવનલાલે સ્નેહપૂર્ણાંને વાતે ચડાવવા પ્રયત્ન આણ્યો.

"જીવનભાઈ! સહુ સહુ પોતાની શક્તિ પ્રમાણે રાત્રી ઝીલી શકે છે. મહારી શક્તિ તો હમણી શક્તિમાં તો ઘણી ફેર. હમે તે બહુ ઉચ્ચ જ્ઞાનના અભ્યાસી છો..." જીવનલાલ સાથે નહિં બોલવાનો દડ નિશ્ચય થઈ આવતાં બોલતું બોલતાં સ્નેહપૂર્ણાં અટકી પડી.

"હું" રાત્રી છડી એવું હમે માનો છો એજ હમારા જ્ઞાનની ઉચ્ચતા છે. પોતામાં રહેલા ઉચ્ચ ગુણો બીજામાં જે માણસ જુએ તેજ ખરેખરો પાટી છે." જીવનલાલે મલકાનાં ગલકાતાં સ્નેહપૂર્ણાં તરફ જોયું.

સ્નેહપૂર્ણાંએ કંઈ જવાબ ન આપ્યો. આ ચારે વ્યક્તિઓ થોડો વખત સુપ્રસુપ શાન્ત સંમીરની હોરોમાં આગળ ચાલી. જીવનલાલને હવે વધારે વાતો કરવાની બહુ ઇચ્છા હતી પણ સ્નેહપૂર્ણાં તેના તરફ લક્ષ્ય આપતી નહોતી.

"હમને વ્યાખ્યાન બહુ ગમ્યું લાગે છે." સ્નેહપૂર્ણાંને વાતે ચડાવવા ફરીથી જીવનલાલે પ્રયત્ન કર્યો.

“હા.” પૂર્ણાએ ટુંકમાંજ પતાવ્યું.

“મિસિસ જેસન્ડને વક્તવ્યશક્તિમાં આખા જગતમાં કોઈપણ સ્ત્રી પહોંચતી નહિં હોય એમ મહાર્ માનવું છે.”

વધારે સાંભળવાની ઇચ્છાથી જીવનલાલે ચાલુ રાખ્યું.

“ખરી વાત.” સ્નેહપૂર્ણાએ બોલતાં બોલતાં રેસકેર્સની હરીયાળીભૂમિ ઉપર દર દર દૃષ્ટિ ફેંટી.

“હું ઇચ્છું છું કે તમને પણ અમહાર દેશમાં એવી વક્તવ્યશક્તિ પ્રાપ્ત કરી દેશ-સેવા કરો.”

સ્નેહપૂર્ણાએ કંઈપણ જવાબ આપ્યો નહિ.

“તમને તો વળી સેવિકા થવા માટે તૈયારી પણ કરી રાખી છે એટલે તમારે વક્તવ્ય જાસ ખીલવવું જોઈએ.”

કંઈપણ જવાબ મળ્યો નહિં છતાં આતુર નયને જીવનલાલે બોલાવવાનું ચાલુ રાખ્યું.

“કેમ ? તું આજ વક્તવ્ય માટે બહુ ખીલ્યો છે ?” જીવનલાલે કોઈ જવાબ આપતું નહોતું તેથી મનહરલાલે પ્રશ્ન કર્યો.

“કહી દે !”

“શું કંઈ નવાઈ જેવું છે ?”

“નવાઈ તો નહિં પણ પૂર્ણાને ખોટું ન

લાગે તો કહું.” જીવનલાલ પૂર્ણા તરફ તીણી આંખે જોયું.

“એવું તે શું છે !” મનહરલાલે આતુરતા બતાવી.

“જીને” ગઈ કાલે એક સ્વપ્ન આપ્યું” જીવનલાલે બનાવટ ઉભી કરી.

“હું સ્વપ્નમાં માનતો નથી પણ તારી ઇચ્છા હોય તો કહી નાખ.”

“સ્વપ્ન” એવું કાગ્યું કે જાણે પૂર્ણાએ આંખી અંદગી કૌમારવત ધારણ કરી લોક-સેવા કરવાનો નિશ્ચય કર્યો. સ્થળે સ્થળે જઈ તહેલે ભાષણો આપ્યાં. એ ભાષણો બહુ સુન્દર હતાં. તેની વક્તવ્યશક્તિનો પ્રભાવ આજે તરફ જનસમાજ પર પડ્યો. ‘પૂર્ણાદેવી’નો સુદ કોઈ જાપ જપવા લાગ્યા. એટલામાં એક મહાત્મા સાથે જ્ઞાનની ચર્ચા પૂર્ણાને થઈ. પૂર્ણાનું તેજ જોઈ મહાત્મા બહુ ખુશ થયા. પૂર્ણાએ કૌમારવત ધારણ કર્યું છે એ સાંભળી મહાત્મા બહુ ક્રોધે ભરાયા. પરણ્યા વિના પૂર્ણાને સુકિત નહિ મળે એવો ઉપદેશ મહાત્માએ આપ્યો. ઉપદેશની અસર પૂર્ણા ઉપર થઈ. તે સંસારમાં પાછી આવી. તેને માટે લાયક વર શોધવા માટે તેને જીને કહ્યું. એટલામાં મહારી આંખ ઉઘડી, ગઈ.” જીવનલાલે વાક્યે વાક્યે પૂર્ણા તરફ દૃષ્ટિ ફેંટી.

પ્રકરણ વીસમું.

કોણ એ ?

મનહરલાલ જીવનલાલની બનાવટી વાતચીતમાં બહુ ઉડા હત્યો નહિં પણ સ્નેહપૂર્ણા જીવનલાલને હેતુ સ્પષ્ટ થઈ. મનહરલાલ તો પોતાના પિતાનું વચન પાળવા માટે ઇતેન્દ્ર હતા. પૂર્ણાની પસંદગીનોજ વર તેને પરણ્યા-

વરો અને કંઈય પૂર્ણાને લગનઅશિષી નેડાવાની ઇચ્છા ન હોય તો તેને તે બાબતમાં ફરજ પાડવી નહિં. મનહરલાલનો આ નિશ્ચય દૃઢ હતો. આ દૃઢતા અત્યારસુધી મનહરલાલે બરાબર રીતે ટકાવી રાખી હતી. જાતિના કેટલાક સભ્યો તેના આ નિશ્ચયની વિરુદ્ધ હતા. કેટલાક ‘મિશે’એ તેના ઉપર ઘણી વખત દગાણ પણ કરી જોયું હતું,

પરન્તુ લોકનિર્દાની પરવા નહિ કરતાં મન-
હરલાલ પોતાના વિચારમાં અડગ રહ્યો.
જીવનલાલે એક યા ખીજી રીતે ઘણા પ્રસંગો
અનભાવી જોયા પણ સ્નેહપૂર્ણાની બાબતમાં
મનહરલાલ એકનો ખીજો થયો નહિ.

રેસકોર્સિપર ફરી જાગનાયની સડકને
રસ્તે મનહરલાલ, મનહરલાલની પત્ની જાનુ-
મતી ને સ્નેહપૂર્ણા પોતાને ખંગલે આવ્યાં.
જીવનલાલ છૂટો પડી તેને ઘેર ગયો. સ્નેહ-
પૂર્ણા મીસીસ બેસન્ટના બ્યાખ્યાનથી મુગ્ધ
બની હતી. જગતમાં આવી મહાન સ્ત્રીઓ
છે એ જગતનું સદ્ભાગ્ય છે એ બાવના
તેમાંમાં ઉત્પન્ન થઈ. “જેની માત્ર હાલ-
રીથી સર્વત્ર વિશુદ્ધિ પથરાઈ રહેછે એવી,
મહાન વ્યક્તિઓની સાથે સદાય રહેવાનું
હોય તો કેવું સારું ?” આ પ્રશ્ન સ્નેહ-
પૂર્ણાએ પોતાને પૂછ્યો. ખીજી ક્ષણે તેને
રેસકોર્સિપર જીવનલાલે બતાવેલી વર્તણૂક
યાદ આવી. તેના હૃદયમાં તે બહુ દુઃખી
થઈ. હવે મ્હારે આ માણસનું શું કરવું ?
એ મ્હારા પર દિનપ્રતિદિન લોભાતો જાય છે,
એને સુધારવો કે એનો રહામે થઈ એને
અહિં આવતો અટકાવવો ? તેના હૃદયમાં
આ વિચારો જેમ જેમ વધતા ગયા તેમ
તેમ તેની અસ્વસ્થતા વધતી ગઈ. લેતે
રહમત ન શકે એવી જાતની ગિર્જાજતા
તેનામાં ઘણી થઈ.

સર્વેએ સાથે જીમી લીધું. જન્મનાં જન્મતાં
મિસિસ મનહરલાલે બેસન્ટની જીવનના
કેસાક પ્રસંગો સ્નેહપૂર્ણા તથા જાનુમતિ
સમક્ષ કહી બતાવ્યા.

આને કૃષ્ણપક્ષની અધારી ઘેર રહી
હતી. નિશાનાયનાં દર્શન દુર્લભ હતાં એ
નિશાનાયની ગેરહાજરીમાં તારલિયા કંઈ અભિ-
માન સહ અગત્યી રહ્યા હતા, પણ એ

ઝગઝગાટમાં ન હતી અમીઝરણી ન્યોસ્ટ્રિકા
કે ન હતું પ્રેમીઓને પોપતું સ્વર્ગીય અમૃત.
હૃદયની અસ્વસ્થતા દૂર કરવા સ્નેહપૂર્ણાએ
આ વખતે પોતાની સિતાર છેડી. સિતારીપર
ફરતી મૃદુ અગુલિઓ કુન્જતી દેખાઈ. સિતા-
રીમા સ્વર્ગીય સુખ અનુભવનાર સ્નેહપૂર્ણાને
આને સિતારીમાં “કંઈ” મજા ન પડી.
જીવનલાલનું શું કરવું એ વિચાર ક્ષણે
ક્ષણે આડો આવતો દેખાયો. જોન વસ્ત્રપર
આણમાત્ર પણ ડાઘ પડતાં જેમ તે ડાઘ
દેખાઈ આવે તેમ સ્નેહપૂર્ણાના આનંદથી
છલોછલ ઉમરાના હૃદયમાં પણ આને અસ્વ-
સ્થતા રોગગતરી રહી હતી. તેણે ધુજતે
કંઈ ગાવા માટે પ્રયાસ કર્યો પણ ગાઈ શકાયું
નહિ. સિતારીને તેને રચાને મૂકી તે ઉભી
થઈ. પોતાનાં ઝોરડાની બહાર જઈ હવામાં
ઉભા રહેવા માટે તે પ્રેરાઈ. ઘડીયાળ તરફ
જેતાં દસ નાગવા આવ્યા હતા. ઉભી થઈ
તેણે જારીસાંથી દૂર દૂર દૃષ્ટિ ફેંકી. સર્વત્ર
અધિકારનું સામ્રાજ્ય દેખાયું. તે બહાર આવી.
તારલિયાના તોરથી કંઈ કંઈ પ્રકાશ આવતો.
એ પ્રકાશમાં તે પોતાના ઘંઠાવન બાગમાં
આગળ વધી. આસપાસ જ્યાં તુલસીનાં
કુંડાંઓ ગોઠવેલાં હતાં એવા એક મધ્યભાગમાં
આવેલાં શાંકર તે બેઠી.

મનહરલાલના બંગલનું નામ ‘ઘંઠાવન’
હતું. આ નામ પ્રનાણે બંગલાની આસપાસ
એક વિશાળ રમણીય જાગ હતો. મનહર-
લાલના પિતાને તુલસીછોડ બહુ પસંદ હતા.
બંગલાની આસપાસ એક હળદર તુલસીનાં
કુંડાં ગોઠવી આ બાગના ‘ઘંઠાવન’ નામને
નેણે શોભાવ્યું હતું. સ્નેહપૂર્ણા આ તુલસી-
છોડ રાખવામાં-તેમને સ્વંદરેતે ‘પાણી પાવામાં’
રોજ અતેરા આનંદ માણતી. વખતો વખત
આંદનીમાં આ ઘંઠાવન ‘વચ્ચે બેસી તે’
‘કોઈલ કંઈ’,—

વૃંદાવનમાં વાંસલદી વાગી

વારી વારી ધૂર દેતાં—

અક્ષયેત ખગી.

વૃંદાવનમાં વાંસલદી વાગી—

એ ગીત લલકારતી. ગીત ગાયા પછી કુદરત સાંધે રમતી હોય તેમ કલાકો સુધી તે ત્યાં એકલી બેસી રહેતી.

જીવનલાલ દરેજી રાત્રિના મનહરલાલ સાથે વાર્તાલાપ કરવા 'વૃંદાવન'માં આવતો. તુલસીનાં કુંડાઓ વચ્ચે ગોઠેલા બાંકપર હમેશા ન્યોસ્ત્રિકાના તેજને બૂલાવે તેવી સ્નેહપૂર્ણા બેઠેલી ન્યારે ન્યારે તે જોતો ત્યારે, તેને સ્નેહપૂર્ણા, મદારી થાય તો કેવું સાફ એ વિચારે તાજા થતા.

બંગાળના એક છેડા ઉપર સ્નેહપૂર્ણાનો ઝારડો હતો ને તે ઠીક ઠીક છેડે મનહરલાલની બેઠકનો ઝારડો હતો. તે ઝારડાથી થોડે દૂર રસોણ ગાડેના વિભાગ નજીક હતો. બાનુમતી ઘણુંખરૂં રસોડા પાસેના ઝારડામાં બેસતી. સ્વભાવે શાન્ત ને સીધે રસ્તે ચાલનારી બાનુમતી ન્હાનપણથી કંઈ ભણેલી નહિ હોવાથી મોડી આત સુધી ભણવામાં શુદ્ધાતી. રસોણ પાણીથી પરવાર પછી સ્નેહપૂર્ણા પાસે કંઈ પાક લઈ તે એકલી શિખતી. પોતે શુદ્ધ હૃદયની હોવાથી કોઈની કુચલી, નિંદા કે અદેખાઈ, કચ્ચાની તેને એવ પડી નહોતી. રાજની દિનચર્યામાં તે ધરકામ ઉપરજાત બની શકે તેટલા પ્રમાણમાં સ્નેહપૂર્ણા પાસે જ્ઞાન લેતી બેસતી. હજી તેનામાં એટલી મૈદી કાબેલત નહોતી આવી કે તે સ્વતંત્ર રીતે કંઈપણ નવું શિખી શકે. તેથી વખતો વખત સ્નેહપૂર્ણા પાસે દિવસના બેસી કંઈ ને કંઈ શિખતી ને રાત્રિના શિખેલું ફરીથી પાક કરી જતી હતી.

મનહરલાલને સ્નેહપૂર્ણા ને બાનુમતીના સંપર્કથી ઘર બાબતની કંઈ પણ ચિંતા નહોતી. હિંદુસંસ્કારમાં નજીવી એટલે આનંદ નહિ

આપનારી વ્યક્તિ એવી હસી ગએલી ભૂલભરેલી બાવના સ્નેહપૂર્ણાએ મોટી પાડી હતી. બાળીને માટે તે હમેશાં કંઈને કંઈ નવો આનંદ ગોળી દાઢતી, તેને નવું નવું શિખવવા પ્રયત્ન કરતી અને પ્રેમતાના બાઈનું પ્રેમપાત્ર સંસ્કારી અને એ જોવા સ્નેહપૂર્ણા હમેશાં ઇતિમદ રહેતી. મનહરલાલ આ ગણ્યુંદ ભોળાઈના સંપર્કે લીધે ધન્યજન્યથી બહુ છૂટા હતા.

આજે જમીને મનહરલાલ મિસિસ બેસન્ટના જીવનચરિત્રની ચોપડી વાંચે છે એટલામાં જીવનલાલ આવ્યો. બંને મિત્રોએ સહજે કોનાટહોલમાં થયેલા બાપણ વિષે ચર્ચા આદરી. કાઠીયાવાડીઓ કલહ, કંકાસ, અદેખાઈ, અનીતિ વિગેરે ફાણેથી ક્યારે દૂર થાય તેમજ બાતબાવના સંસ્કાર કેવી રીતે તેઓમાં પ્રકટે આ બાબતમાં તે બંને મિત્રો વચ્ચે વાદવિવાદ થયો. ચર્ચા પૂરી થતાં જીવનલાલ ઘેર જવા ઉઠ્યો.

જતાં જતાં જીવનલાલનાં પગલાં સ્નેહપૂર્ણાના ઝારડા તરફ ખેંચાયાં. બની શકે તો એ 'સૌંદર્યદેવીનાં દર્શન કરવા તે આતુર બન્યો. સ્નેહપૂર્ણાની 'ઝારડામાં ડોઝીક' કરતાં ત્યાં ડોઝ દેખાણું નહિ. "સ્નેહપૂર્ણા ક્યાં હશે? મનહરલાલની વાતબીનપરથી રસોડામાં તો બાનુમતી એકલી છે અને સ્નેહપૂર્ણાનો ઝારડો ખાલી છે. આજે અધારિયામાં બહાર ફરવા જાય નહિ! ત્યારે ક્યાં હશે?" આ વિચારે જીવનલાલ શુંચાયો. જેમ જેમ વખત ગયો તેમ તેમ તેનામાં અસ્વસ્થતા કાબલ થઈ. "સ્નેહપૂર્ણા, તું મને તારો બનાવે તો મદાર જીવન કેવું સુંદર બને! એ જીવનચરિત્ર મદાર પ્રેમનો સ્વીકાર કરે તો હું કેવો બાગ્યચાળી ગણાઉં?" આમ વિચારમાં ને વિચારમાં તેણે તરફ દૃષ્ટિ કરી. "આ અધારમાં તે બાગમાં ગઈ હશે? ફરી

પ્રશ્ન થયો. તે ધીમે પગલે બાગ તરફ ચાલ્યો. તુલસીના પવિત્ર છોડે તેના વિચારોમાં કંઈ પવિત્રતા પ્રેરી. પણ તે પ્રેમવેશે બન્યો હતો. સ્નેહપૂર્ણના વિચારે તેને અસ્વસ્થ બનાવ્યો હતો.

તેની અનુચળી વચ્ચે એ સૌન્દર્યની દેવી તુલસીદંડ વચ્ચે તારનિધિ તરફ ગીટ

માંડી જંદાવનના ગોપાંગના સમી શોભી રહી હતી.

પગરવ થતાં સ્નેહપૂર્ણ ચોક્કસે ઉભી થઈ. અંધારામાં લેબે દરથી પ્રશ્ન થયો.

“કોણુ જો ?”

“એ તો હું જીવનલાલ.”

મિસિસ ટોમસ હાડી અને ગાંધીજી.

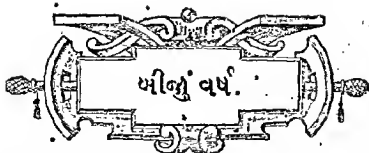
સંમત લાગતા હતાય સૌથી મદાન નવજ હયાકાર તથા કવિ, ટોમસ હાડીનાં પત્નીએ એક બાપલમાં કહ્યું કે આધુનિક સંસ્કૃતિ ઉપર ધ્યાન આપતાં મારા વિચારો અગિનાર્પી રીતે ગાંધીનાં શિક્ષણ તરફ વળે છે. બાપલનો કેટલોક રસિક જે પ્રોસાદક ભાગ નીચે આગવામાં આવે છે.

ધણને મન તો સ્વૂષ સમૃદ્ધિ એટલેજ સંસ્કૃતિ. ગૌર ગાડી, ટેલીફોન, વાયર્લેસ અને બીજાં અનેક યાંત્રિક સાધનો જેને હોય તેજ સંસ્કૃત, એવી માન્યતા છે. પરંતુ આ મદદો, યુક્તિઓ કે મળદો વિનાજ ચલાવવું એવી ત્યાગી વૃત્તિમાં અનેરી વીરતા નથી ? મનુષ્ય જીવન, આ ધન-યુગમાં અત્યંત યાંત્રિક થઈ જવાનો જે ભય છે તે મનુષ્ય ભતિના પૂર્ણ ઉત્કર્ષને બાધક છે એમ એક દૃષ્ટિએ કહી શકાય.

માટેજ આ વિષયમાં મદાત્મા ગાંધી તરફ મારે લક્ષ્ય અનાયાસે દોરાય છે. મનુષ્યનાં સુખ અને હલકંપ મૃતિ યંત્રના ઉપયોગનો તે કેવળ અનાદર કરે છે. સાદા જીવનથી આધ્યાત્મિક દિલ્લસિદ્ધ કરવાના તેના ઉપદેશમાં ઇસુ ખ્રિસ્તના ઉપદેશનો પડયો સંભળાય છે. નવયુગના એક પ્રખર અંગેજી યુવાન વિચારકનો પણ આવેજા મત છે. જીવન અને કર્તવ્યમાં જુદીજ નગાએ રહેલી એ વ્યક્તિઓનો આદર્શ, આમ સરખોજ છે. સાદાજ એ હજારનું પ્રથમ પગથીજ છે, અને સંસ્કૃતિનું જેજ ધ્યેય, હોડું તેજજ. દોલત કે સંપત્તિ દમ, મળદ પાછળ ગાંડી શોધ, અનેકવિધ યાંત્રિક યુક્તિઓ, સર્વોત્કૃષ્ટ અંશોને પણ વિમુદ્દ બનાવું જે છે.

ગાંધીના શિક્ષણનો બીજો મુદ્દો એ છે કે માલ મિલકતનો સંચય કરવો એ માત્ર ભૂલ નથી, પણ લજમગ્ન પાપ છે. આવરયજ્ઞાથી વધારેની માલોશી દરારી શકાયજ નહિ. ફલકું વ્યભી વસ્તુઓના સ્વામિત્વની યેલછા જીવનના બોલમાં નાહક વધારો કરે છે, અને આ ભતના સ્વામિત્વની ગાંડી ભૂખના અભાવને લઈનેજ મશુએને નોલ્ટ વિહરોને ખુબ ચાલતો અને જેમ સંસ્કૃતિ પ્રગતિમાન થાય છે તેમ આત્માને ખંધન કરતાં આવરણોનો આવો સમૂહ વધતો જાય છે.

એક વેળા દરારોની કિંમતના મુક્તાહારના એક માધેકને હું પીગનતી. એ જ્યાં જાય ત્યાં હાર તો ખરાજ. ધરખાર હોય તો, એસીક નીચે પણ હાર હોયજ. અખરે કોણુ જાણે કંઈ રીતે એ શુભ થયો પણ હુંજ બારથી દેખાઈ જવાને બદલે એ તો જાણે મુક્તાહારથી મુક્ત થઈ હોય તેમ કહે, “દાસ ! વર્ષો સુધી એ દાર મારે બારણ પડે. હું તેને ઇંડીયે સૂતી શકતી નહિ. તેને બોવાની હરબંદી દેશત રહેતી પણ હવે થયો છે એટલે મને ગિરમુક્તિ લાગી છે, મારે બીજે ના. નોંધજે.”

આ હુ માસનો અંક પહેલા વર્ષનો છેલ્લો અંક છે. આવતા માસના અંકથી માસિક બીજા વર્ષમાં દાખલ થશે. છેલ્લા બાર માસમાં માસિકે શું કામ કરી બતાવ્યું છે તે અમારી કલમે કહી બતાવવાની જરૂર નથી. એ સંબંધી વિગતવાર માહિતી આપતો લેખ જાણીતા લોકસેવક અને સાહિત્યસિક સન્નજી લાલ્ભી ગોકુલદાસ દ્વારકાદાસ રાયચુરાની કલમે લખાઈને આવતા અંકમાં પ્રકટ થશે.

અહિતો આવતા વર્ષમાં શું શું કરવાની અમે આશા રાખીએ છીએ તેનોજ હુંકમાં ઉદ્દેશ્ય કરવા ઇચ્છીએ છીએ. “લવાનમમાં વધારો” એ મથાળા હેઠળ અમારા બધા સ્થાપક મહાશયે અમારા ઉપર કેટલોક આલેખ કર્યો છે. અમે સ્પષ્ટ જોઈ શકીએ છીએ કે તેમનો એ આલેખ અકારણ નથી. અમારા અભિલાષને પેહંથી વળવા તેમને કેટલેક અંશે તથાતુ પડ્યું છે જેને નુજાનોગ આપવો પડ્યો છે. ગુજરાતના સ્ત્રીવર્ગની નિઃસ્વાર્થ સેવા કરનાર ઉત્સાહી સન્નજીને હિરે એવો બોલો કોઈ પણ પ્રકારે ન આવી પડે, એમ વાયકવર્ગ પણ ઇચ્છશે. માસિકે અત્યાર સુધીમાં જે સામગ્રી વાયકોને નજર કરી છે તે જોતાં તેમણે કરેલો આક્રમણાતો વધારો કોઈ પણ પ્રકારે વધારો પડતો નહિ ગણાય, એની અમને ખાતરી છે, અને અમે આશા રાખીએ છીએ કે એ અનિવાર્ય વધારો તરફ નહિ જોતાં ગુજરાતની પ્રજા જે ઉત્સાહથી

માસિકને અત્યારે સત્કારે છે, તેટલાજ થા તેથી વધુ ઉત્સાહથી ભવિષ્યમાં સત્કારશે.

આ માસિક સંબંધી અમારા અભિલાષો મોટા છે. એ માસિકને અમે અમારી નહિ પણ સમસ્ત ગુજરાતી સંપત્તિ ગણીએ છીએ. વ્યવકર્મ જેટલું તે જરૂર ઇચ્છશે કે આ માસિકે છેલ્લા બાર મહિનામાં જે કામ કરી બતાવ્યું છે તેથી અનેકગણું વધારે ભવિષ્યમાં કરી બતાવે. એ સેવા માટે આક્રમણાતો રકમ નહિ જોવીજ ગણાય. સૌથી પ્રથમ જરૂર માસિકની નિયમિતતા ટકાવી રાખવાની છે. આ સંબંધી ભવિષ્ય માટે અમને લેશ પણ ભય નથી. વડોદરાના હુડાણા મિત્ર, પ્રેસના ઉત્સાહી માસિકે નિઃસ્વાર્થ બાવે એ સંબંધી અમને જે સગવડ કરી આપી છે તે મુઠા અમે તેમના ઝણી છીએ. ગુજરાતી પહેતો માટે આદરેલા આ સેવાયુગમાં એમની સેવાની આભુતિનો ફાળો મોટો છે. લેખક-લેખિકાઓ અને ચિત્રકરોએ પણ નિઃસ્વાર્થ બાવે પોતાની કૃતિઓનો લાભ માસિકને અપ્યો છે. એ સર્વનો અમે અતઃકૃતજ્ઞપૂર્વક આભાર માનીએ છીએ.

આવતા વર્ષમાં અમે આહુ વર્ષ કરતાં પણ વધારે સગીન કામ કરી બતાવવા ઇચ્છીએ છીએ. આહુ વર્ષના લેખકો અને લેખિકાઓ તો પોતાનો ફાળો આપ્યાજ નથી, પરંતુ બીજા કેટલાક નવાં લેખક-લેખિકાઓની કૃતિઓનો લાભ પણ વાયકોને મળશે. એમથી માત્ર એ તથ્યનોજ ઉદ્દેશ્ય અવ

લેવાની પરવાનગી માગી હતી, પણ તે મળી ન હતી. કરાવ પર મત લેતાં જન્મે બાજુ સરખા મત-૩૫-૩૫-૫૩ થતા હતા. પ્રમુખ શીયુત પટેલે પોતાનો મત કરાવની વિરુદ્ધ આપ્યો હતો જ્યો તે જી ગયો હતો. આ કરાવ નહિ લાવવા માટે ડૉ. સુખીબાએ મિસિસ ગોખલેને અને મીસ લોટવાલાને પોતાના સોસીસીટીને મારફત નોટીસો મોકલી બહનક્ષી માટે તેમની ઉપર દાવો માંડવાની ધમકી આપી છે.

X . . . X . . . X . . .

સુબાહના સેવાસંઘનો ૧૯ મો વાર્ષિક સમારંભ ન્યાયમંત્રિ મી સુલતાના પ્રમુખપદે તા. ૧૧ મી જુલાઈએ સંસ્થાના મહાનમાં મન્ન બારુડી-હોલમાં ઉજવાયો હતો. મીસ એન્જીનીયરે વાર્ષિક રીપોર્ટ વાંચ્યો હતો. બાદ સંસ્થાની બાળાઓએ સંવાદો કર્યા હતા. મિસિસ સુલતાનીએ ધનાયો બોલ્યો આપ્યો હતો.

X . . . X . . . X . . .

શ્રીમતી સોજીની નાયક હા માસ પછી દ. દિણ આફ્રિકાના પ્રવાસેથી સ્ત્રીમર “જા. ડા. લામાં” તા. ૧૨ મી જુલાઈએ સવારે પાછા કર્યા હતા. બંદરપર તેમને આવકાર આપવા માટે પ્રાંતિક કોન્ગ્રેસ કમિટી અને રાષ્ટ્રીય સ્ત્રી સંઘની સુચનાઓ અનુસાર પ્રીન્ટનગોની મેડી મેડની નમી હતી. હાજર રહેલોઓમાં સૈ. અવંતિલાલ ગોખલે, ક. બચુભાઈ લોરવાલા, શ્રી. રતનબહેન, શ્રી. કુંવરબહેન, કુ ચેરીન દાદાભાઈ નવરોજી, સૈ. બચુભાઈ ઠક્કર અને મિસિસ હોનકીનસન વર્ગે દર્શા. રાષ્ટ્રીય સ્ત્રી સંઘ તરફથી સૈ. અવંતિલાલ ગોખલેએ સુવરના દાર અને કુટુંબનાથી તેમનું સ્વાગત કર્યું હતું. સુબાહની નેરાનલ કોલેજે બેક માન. પત્ર પણ આપ્યું હતું.

X . . . X . . . X . . .

સુબાહ ઇલાકાના સંસાર સુધારા મંડળ તરફથી બહારગામથી સુબાહની કોલેજમાં સંભળ્યાંસ માટે આવવી સ્ત્રી વિદ્યાર્થીનીઓ માટે નિર્ધારિત હતી ગોઠવણ કરવામાં આવી છે માસિક રૂ. ૨૫ નજીક લેવાય છે.

X . . . X . . . X . . .

એલેક્ઝાન્ડ્રા બર્ક્સ ઈંગ્લીશ હાઈસ્કૂલ લાણી હિન્દુ કન્યાઓ માટે અત્યાર સુ સંસ્કૃત ભાષા શીખવા માટે કાંઈ પણ સગ ન હતી. એવી સંસ્થાએ હાલમાં કરી અને સંસ્કૃત વગમાં શીખવવા માટે મી ઉમાબાઈ શિરાડી બી. એ. ને શિક્ષિકા તર નીચ્યાં છે. એક “પારસી” ભાઈ એ પ્રમાણે ફારસી શીખના માટે સગવડ કરવાની હિમા કરે છે, જ્યો પારસી કન્યાઓ પોતાની પ્રાચી ભાષાનું જ્ઞાન મેળવી શકે.

X . . . X . . . X . . .

સુબાહ ધારાસભાની આવતી બેઠકમાં બા નગી સભાસદો તરફથી કેટલાક કરાવો રજૂ થવાન છે, જેમાં કન્યાશાળાઓમાં કન્યાઓને ચરપે કાંતવાનું ફરજિયાત કરવું સંબંધી પાણુ એ કરાવ છે.

X . . . X . . . X . . .

જીન માસમાં ભાવનગરમાં મળેલી જે સુવક પરિષદે કેટલાક કરાવો પસાર કર્યા હતા અમલનો કરાવ ફેબ્રુઆરી વિષે હતો, જેને ટેક આપનાં શ્રીમતી હરોર બહેને સ્ત્રી ફેબ્રુઆરી મન્નજીત હિમાયત કરી હતી. ઉપરાંત કન્યા માં લગનનું વય ૧૪ વર્ષનું અને વર માટે ૧૮ વર્ષનું ઠેરવવાનો, ૪૫ વર્ષ ઉપરના પુરુષોના હગ્ન પં પ્રતિબંધ મુકવાનો અને તેમને કન્યા નહિ આપ વાનો, કન્યાવિક્રય નાણુ કરવાનો, પલ્લાની પદ્ધતિ ફેવીકારવાનો અને એક પર બીજી પત્ની નહિ કરવાનો વુજેરે કરાવો પસાર કર્યા હતા.

X . . . X . . . X . . .

શ્રીમતી રમાબાઈ રાનાડેના સ્વર્ગવાસ માટે સોંક પ્રદર્શિત કરવા પૂના સેવાસંઘમાં મળેલી એક ખાસ સભાએ તેમનું સ્મરણ બળવી રાખવા એક પ્રમુતિચક્ર તેમને નામે સ્થાપવાનો નિયમ કર્યો છે અને તે માટે નાણું ભેળાં કરવા માટે એક કમિટી નામી છે, દર વર્ષે તા. ૨૬ મી એપ્રિલ-તેમની મરણતીથિએ સેવાસંઘ બંધ રાખી તેમની જયંતિ ઉજવવાનો કરાવ પજુ થયો છે.

X . . . X . . . X . . .

બાલુચાલ (કચીકટ) માં એક શ્રીમત ના

યર થોડા સમયપર ગુજરી ગયો હતો અને પોતાની પત્નીને બધી સીકકત આપી ગયો હતો. એ શ્રીમંત વિધવાએ પોતાને છોડી ન હોવાથી પોતાના મરણ બાદ સત્રીઓને સીકકત મળે એવી મતલબનું વીલ કર્યું હતું. કાકી ગરવાં સુધી સત્રીઓથી ઘોષાણું નહિ. તેણે બદમાશો રાક્ષસે કાકીનું 'પુત્ર' કરાવવાનું કહેવાય છે.

રાજકોટની એક કહેવાલી બાકીઆ કન્યા જોને કમીકરમાં પરણી બી દત્તી અને જોના પતિના મરણ પછી પતિના મિત્રે મિલકત ક્યાપત કરવા બાદને કોષ મોપવાને સોંપી દીધાની ખબર અમે આજણ આપી ગયા હીએ, તે બાદની માએ નેધાવેલા મુદ્દામાંની તપારાં જુન માસમાં તા. ૨૦ મી એ ચોથી દત્તી છોડીએ પોતે જાણુ'નું હતું કે હું રાજપુત્રીથી મોપવાને પરણી છું. મારી માએ અત્યાર પહેલાં મને ત્રણ વાર વેચી છે અને જુદા વરો સાથે પરણાવી છે. હવે તે મને ચોથીવાર વેચવા માંગે છે. એમ કહેવાય છે કે એ બાપ ખરેખર બાકીઆ કાતિની નથી. ગુજરાત બંદાર ગુજરાતીઓને સાધારણ રીતે બાકીઆ તરીકે ઓળખવામાં આવે છે અને તેથી એ જૂલ ચાલ હોય એમ લાગે છે.

ફ્રેચીનમાં એક વિચિત્ર બાળકોને જન્મ થયાની વાત પ્રકટ થઈ છે. કહેવાય છે કે જરસાદને હીથે એક માણસના ધરની હીવાલ ધસી પડી, અને તેમાંથી તાંબાનું એક બાળક વાગણું નીકળી આવ્યું. વાસણ ઉધાડતાં રાંદું કેટલાંક વૃક્ષ દોડતાં જણાયા. જેમ કે વપરું, ઠંક જણાયું પણ હતું. તે માણસને એક વિચિત્ર અનુભવ થયો. એક રાક્ષસી આકાર તેની આજણ ખરો થયો અને હતું કે "તારી સ્ત્રી ગરવવી છે તેની કાલે ૧૦ વાગે ત્રણ બાળકો જન્મશે. તેમાંનું ત્રીજું બાળક મારું જણાયું" બીજે દિવસે એ પ્રમાણે બાળકે ત્રણ બાળકોને જન્મ આપ્યો. એ ત્રીજું બાળક રાક્ષસી આકારનું હતું.

બેંગલોર રાજ્યની મોગની કન્યામાં, જેમણે એમ. એન્ડ પરીક્ષા પસાર કરી છે, તેમણે રાજ્યની બંદો સનદી નોકરી માટે પરીક્ષા આપવાની

ઉમેદવારી કરી છે. એ પરીક્ષામાં પાસ થયો તેા એ મહિલા હિંદમાં પહેલી સનદી અધિકારી થશે.

કોઈન રાજ્યે રાજ્યમાં સુધારા દાખલ કરી તેની નવી ધારણા સ્થાપી ત્યારે પ્રશ્ન પીલ સ્ત્રીઓને માત્ર મતાધિકાર જ નહિ પરંતુ તેમાં સમાસદ થવાનો હક્ક પણ આપ્યો છે. એ રાજ્યમાં લગભગ ૧૮૦૦૦ મતદારો છે જેમાં ૧૫૦૦ સ્ત્રીઓ પણ છે. સંખ્યાનો આ તફાવત જોતાં બાળ્યે કોઈ સ્ત્રી સુધારને સમાસદ થાય એમ લાગે છે એટલા માટે સરકારે જે પંદર બેઠકો પોતાને હસ્તક રાખી છે તેમાંથી કમમાં કમ ચાર જગ્યાઓ ઉપર સ્ત્રીઓને નીમવી જોઈએ. હિંદના બીજા ભાગોના મમાજમાં કોચીનમાં સ્ત્રી કેજવણીનું પ્રમાણ સોંપી મોટું છે. જો ત્યાં માતા કુટુંબની અધિકારી જણાય છે, પિતા નહિ, એટલે ધણી ખરી મિલકત પણ સ્ત્રીઓની માલિકિની છે. ઉપરાંત કોચીનના મદારાણી એક વિદુષી સ્ત્રી છે. એ સ્થિતિમાં સ્ત્રીઓના હક્કની માંગણી વ્યર્થ નહિ જાય." (સ્ત્રી ધર્મ).

શ્રીમદ્રપુર (સિંધ)ના ચેડ શીવલદારો બાળકિત અને મીડવાઈની તાકીમ વાસ્તે સંસ્થા સ્થાપવા મારે ૨. એક લાખની ભેટ આપી છે.

હન્ડોરના સુપ્રસિદ્ધ ધુનાદય સર હુંમચંદે ત્યાં એક પ્રત્યુત્થિશ્લ-સુવાવડખાતું સ્થાપવા માટે ૩ ૫૦૦૦૦ નું દાન કર્યું છે. એ સંસ્થા "શ્રી હંચનજી પ્રત્યુત્થિશ્લ અને સિયારસા સંસ્થા" ને નામે ઓળખાયો.

કેપ્ટન અને મીસ લોરેન્સેવેલ કોર્ડ ગોદરસ-રમાં બેસી ફિનિયાની મુસાફરી કરવા નીકળ્યા છે. જુન માસમાં તેઓ હિંદમાં આવી પહોંચ્યાં હતા. અત્યાર પહેલાં તેઓ ૪૬ દેશો ફર્યા હતાં અને કુલે ૧૫૩૦૦૦ માઈલની મુસાફરી કરી હતી.

ગોંડાના પ્રતિષ્ઠિત મનાદય ચેડ સુવં પ્રસાદ ભરનામરે ત્યાંની કન્યાશાળાના મહાન માટે ૩ ૧૩૦૦૦ નું દાન કર્યું છે. તેજ શુદ્ધે અત્યાર પહેલાં ત્યાંની કાયદા પાઠશાળાને ૩. ૧૦૦૦

“ ખુલ્લો (ખંભાણી) ના સેશન્સ બંધની કોર્ટમાં ગોપાલગામી અને ખીન ત્રણ અપરાધીઓ ઉપર કુન્જબાલા દાસી નામે એક હિન્દુ વિધવા પર અત્યાચાર કરેલો માટે મુદ્દેમાં ચાલેલો હતો. મુદ્દેમાંની વિગત એવી છે કે અપરાધીઓએ કુન્જબાલા પાસે પોતાની ખરાબ ધંધા ધેણીવાર પ્રકટ કરી હતી પણ તેણે ના પાડી હતી. એક દિવસ કુન્જબાલા પોતાની સાસુ સાથે કંઈ બહાર ગઈ હતી. અપરાધીઓએ તેને રસ્તામાંથી ઠકાવી જવાનો પ્રયત્ન કર્યો. સાસુ તેમને રોકવા ગઈ ત્યારે તેને માર મારી કુન્જબાલાને પાસેના બેતરમાં ઠકાવી જઈ તેની પર અત્યાચાર ગુનેગારો, અને પછી તેને તેના મકાનના દરવાજા આગળ મુકી નાખી ગયા. પોલીસે તેમને પ્રક્ટી મુદ્દેમાં ચલાવ્યા. ન્યાયાધીશે ફરેકને બાર બાર વખતેની સખત ફેદની રાજ કરી. હાથકાંડમાં અપીલ નોંધાય છે ” (ફર્ગ્યુસન)

કોન્ટેસ્ટ બોર્ડ હકીમ કંઈમાંથી વાર્ષિક રૂ. ૦ પાડેલી સોલારીયો આપી સી કોન્ટેસ્ટને વધુ અવધી માટે વિલાયત મોકલવાનું ઠરાવવામાં આવ્યું છે. હમેશ્વારે હિંદની કોઈપણ યુનીવર્સિટીની મેડીકલ ડીગ્રી મેળવેલી હોતી નેહા.

એશિયા.

રમીર “ચીબા” મારફત પોતાના પતિ અને બાલક સાથે મુસાફરી કરતી એક તેલુગુ સ્ત્રીએ રંગુનમાં પોલીસમાં એવી ફરિયાદ નોંધાવી છે કે જ્યારે તે નાહવાની બોરડીમાં ઢીંચી ત્યારે બાહ્યના પાંચ ખલાશીઓએ તેની ઉપર હુમલો કર્યો હતો. વ્હાલુને અમલદારનું ધ્યાન ખેંચતા તેણે પદા ખલાશીઓને બોલાવી દારૂઅથ કેસ મળ્યા હતા, જેમાંથી પાંચે ગુન્હેગારોને બાઇએ બોજાવાળા હતા.

અદાલતની સીઓની એક મોટી સભા શ્રીમતી ડો. કીનના પ્રમુખપદે તા. ૧૩ મી મે એ સુવારે આઠ વાગ્યે મળી હતી. એ સભામાં ફેરલાક ઠરાવો સંચાર થયા. જેમાંના અંગતના આ પ્રમાણે છે:—

- (૧) વિલાયતી મંત્રિને અદિમાલ્ય કરવો; (૨) અન્ય ફેસના પ્રરેષા સાથે વિવાદ ન કરવો; (૩) સોના અને સ્વેચ્છાતના આગુખો ન પહેરવા;

- (૪) બહારેય હિંદથી જુદો ન પાડવો; અને (૫) જે મરદો વિલાયતી ફેસનામાં વાળ કપાવે, તેની સાથેનો વ્યવહાર બંધ કરવો.” (સ્ત્રી દર્પણ)

હોંગકોંગ (ચીન)માં એક ધર્મિષ્ઠ શ્રાવણી જુઝાન બાઇએ સાસુના મરણ પછી તેની ઉત્તર-કિચા કરવા પોતાની પાસે નાણાં નહિ હોવાથી પોતાની એક બાળક દીકરીને વેચી સાસુનું કારજ ક્યું છે. ચીનાઓમાં એવી માન્યતા છે કે મરનારનું કારજ ખોતોળ ન થાય તો તે ભૂત થઈ પાછું ફરે છે, માટે ગમેતે ભોગે પણ કારજ કરવું નેહા.

વીડાઇવી (ચીન) ની વડી અદાલતમાં એક રશીઅન બાઇએ પોતાના ચીના પતિનું ખુન કર્યો બદલ ચક્રવાર થર્થે મુદ્દેમાં ચાલે છે. બીજાને ગરબર સાથે સ્થાઇબીરીઆમાં બોજાવાળુ થઈ હતી અને સ્થાપિતાની મરણ નિશ્ચય તેને પરણી હતી. ફેલાય છે કે ચોડા વખતથી પતિ સાથે મલબેડ પરતાં ચાલુ ટોરો ચાલતો હતો. બાઇ પોતાને નિર્દોષ જાણે છે. હરકેશયલા ચીનાઓ તેને જગતમાં ગાડ સાથે મુરબાક ગાંધી મુકી આવ્યા હતા, જ્યાંથી પોલીસ તેને લઈ આવી હતી.

મલાયા સ્ટેટમાં એક યુરોપીઅને એક હિંદુ સ્ત્રી પર બળાતકાર કર્યાની બબેરો મળી છે. બાઇ એક તેલુગુ સ્ત્રી હતી અને યુરોપીઅન મેનેજરના નોકરની પત્ની હતી. મેનેજર પોતાના બે સા. મીનોને લઈ તેની બોરડી પર ગયો અને પોતાને તાલે દબાવું ફરમન કર્યું હતું. ધમકી અને લાલચો નિષ્ફળ જતાં તેને કડાવીને પોતાના મકાને લઈ ગયો અને ત્યાં બળાતકાર કર્યો હતો. આ વખતે બાઇનો ધણી અને ખીન ફેરલાક હોમર હતા પણ કોરા સાથે દોષ કડાવતાં બીચા હતા. પાછળથી બધી ત્રાસી. તેમણે ફરિયાદ નોંધાવી છે અને કેસ સેશન્સમાં મોકલી અપાયો છે. ઉપરોક્ત બનાવ મે મહિનાની અધ-વચ્ચેમાં જન્યો હતો.

આફ્રિકા.
શ્રીમતી સરોજિની નાપડુએ ફરિયાદ આપી. કાવો દિનારો ઠોડતાં ત્યાંની સિ.ન.

અને જાનારસના હિંદુ વિશ્વવિદ્યાલયને રૂ. ૧૦૦ જાનમાં આપ્યા છે.

X X X

૫૩ી ધારાસભાની આવતી એકમાં શ્રીયુવ બી. દ્વારા એવી મતલબનો કરાવ રાજી કરવાના છે કે પુરોવાના જેવો અને જેટલો જ મતાધિકાર સ્ત્રીઓને પણ આપવામાં આવે; તેમજ તેમને ધારાસભાના સભાસદ થવાનો દક્ષ પણ મળે.

X X X

જૈન મહિલાઓ માટે આસમાં એક જૈન મહિલા આશ્રમ ત્રણેક વર્ષથી સ્થાપિત થયો છે. એ સંસ્થાની અધિક્ષાત્રી શ્રી. અંદાબાઈ જૈન છે, જે હિન્દી અને સંસ્કૃત બંન્ને સારું જાણે છે. એ સંસ્થાના નિશાવ માટે તેમના ભત્રીજા બાપુ નિર્મલકુમાર દર મહિને રૂ. ૫૦૦ પૈસાના પદ રથી આપે છે. સંસ્થામાં હિન્દી, સંસ્કૃત, અને અંગ્રેજી ભાષાઓનું તેમજ હાલના વજુવાદ, ભરત શૃંગણનું તથા પાકરાસનનું જ્ઞાન અપાય છે.

X X X

“તા. ૩૧ ના મેની રાતે ઢાકામાં એક હિન્દુ સ્ત્રી-હાથમાં ફાનસ લઈ યુરોપીઅન ક્લબ આગળથી જતી હતી. તેને એકથી જતી બેઝ એક યુરોપીઅન પાછળ પડયો, અને એકાંત ભાગ આવતાં હુમલો કરી હાથમાંનું ફાનસ એલવી નાખ્યું અને એકાંત જઈ રહ્યા, જ્યાં બાઈ ઉપર અત્યાચાર કર્યો. આ બનાવ ત્યાંના એક વકીલ બી. જી. વેંદ્રનાથ દાસના ભાઈમાં આવતાં કેટલાક મિત્રોને લઈ બાઈની મદદે ગયા, પણ તેઓ જઈ પહોંચે તે પહેલાં પેલો બદમાશ ક્લબ તરફ નાચી ગયો. બાઈએ પોતાની વીતક તેમને કહી સંભાળાવી. સખ વીવીઝનલ એડીટરને ખબર આપવામાં આવી પણ તેણે કંઈ પણ પગલાં કરવાની ના પાડી અને જણાવ્યું કે માર્શિસને બાળખોલા મુરસ છે. કાંઈ ગોઈ સ્ત્રી પર કાંઈ હિંદુએ અત્યાચાર શુભરો હોત તો એ ગોરો અમલદાર શું કરત ?” (અમૃત જાગર પત્રિકા)

X X X

મહુમ શર અસુતોય શુભરજીએ પોતાની સ્વર્ગસ્થ પુત્રી કમલાની યજ્ઞમાં રૂ. ૪૦૦૦ ની રકમ કલકત્તા યુનીવર્સિટીને એક વ્યાખ્યાનમાળા સ્થાપવા માટે આપી છે. આ વ્યાખ્યાનો “દ્વિ.

હસુરી, કેળવણી અને વિજ્ઞાન”ના વિષયો પર થશે. પહેલાં વર્ષ માટે ચાર્પણ કરી તરીકે યુનીવર્સિટીએ મિસિસ બેઝંટની નીમણૂક વાર્ષિક રૂ. ૧૦૦ ના દરમાંથી કરી છે.

X X X

કલકત્તા વીલ્ડનસ એસોસિએશનના આશ્રય હેઠલ એક બહેર સભા ડેલ્ડાઉસી ઇન્સ્ટીટ્યુટમાં તા. ૭ મી જુલાઈએ ગવર્નરના પ્રમુખપદે મળી હતી. ઉદ્દેશ અનીતિમાં પડેલી છાકરીઓ અને સ્ત્રીઓને બચાવી તેમને માટે આશ્રમ સ્થાપવા સારૂ પગલાં કરવાનો હતો. સભામાં ફંડ માટે અપીલ કરવામાં આવી હતી. સંભવ: સ્થાપવા માટે એક લાખ રૂપિયાનો અર્થ થશે જેને અડસટો કાઢવો છે.

X X X

“કાકીપાટ (કલકત્તા) ના અખિલ ભારતીય અનાયાલ્યના મેનેજર બાપુ સુખદેવ બેનરજીને અનાયાલ્યની બે બાલિકાઓને બદલોનેતરી કેદ કરવા માટે ફોજદારી કાયદોની ડર મી કલમ મુજબ ૬ મહિનાની સજા કરવામાં આવી છે. અગાધી એ સંસ્થાનો લાંબા સમયથી મેનેજર હતો. ગયા બાનેવારીમાં અનાયાલ્યમાં રહેતી બે યુવતીઓ, સુરુષીમાલા અને સારસ્વતી પાસે તેણે પોતાની ખરાબ ઇચ્છા પ્રકટ કરી, પણ તેમણે તે કષ્ટ જ ન રાખી તેમો મેનેજર સપહેએ તેમને એક કાઠડીમાં પરી દીધી કેટલાક કલાકો સુધી બંને યુવતીઓ એ રીતે બૂખી ને તરસી કેદમાં રહી સાંજે મેનેજર ખંદાર ગયો હતો તે વખતે સુરુષીમાલાએ પાણીની તરસથી જીમે પાંડવા માંડી. એ સંજોગને સંસ્થાની એક બુકી ચાકરડી ત્યાં આવી અને બારણું ખોલ્યું. તેને ધક્કો મારી સુરુષીમાલા ખંદાર નીકળી ગઈ અને અગાધી પર ચર્ચી પાસેજ, બાપુ પ્રમથનાથ “મદાન હનુ” તેની અગાધીમાં, કુદી પડી એ ધરમાંની સ્ત્રીઓએ તેની હથેલી સાંસળી. બાપુ પ્રમથનાથ યુવતીને લઈને લગ્નની પુરતી પોલીસ ચોકી પર ગયા અર્થે ત્યાર પછી દરત અનાયાલ્યમાં જઈને સારસ્વતીને પણ છાકરી. પૂંકદેસા ચાલતાં બેનરજીને હું બંદિનાની કેદની સખ મેજરજી દેખાવી. (આંક)

X X X

“અમોર અમાનુષ્ય કેળવણીનું ને, કાર્ય વિકસાવી રહ્યા છે તેમાં સ્ત્રીઓને બધી જગ્યામાં નથી આવી. એ દેશની સૌથી પહેલી કન્યાશાળા એ વર્ષ પર રાણીના આશ્રય અને દેખરેખ હેઠલ ખુલ્લી મુકવામાં આવી. અલગત ત્યાં સખતું પડેલો પળાય છે અને શાળાના મુખ્ય દ્વાર પેઠાં ચતા પેઠેલાં સંખ્યાબંધ સેનિકોની દારમાંથી પસાર થવું પડે છે, અદેર મોટો બાગ છે અને આનુંબાનું કોરડા બાંધેલા છે. ત્યાં પ્રવેશતાં પરસ્તાનમાં એકએક દાખલ થયા હોય એવું લાગે છે ત્યાંના સુંદર ફુલો કરતાં સ્ત્રીઓનાં રંગ-બેરંગા પોશાક વધારે આકર્ષક છે.

“નવારે મેં શાળાની મુલાકાત લીધી ત્યારે રાણીની બહેન ને આ શાળાની ઇન્સપેક્ટ્રેસ છે તે, અને એથી દક્ષ શિક્ષિકાઓ વરડામાં બેળી થઈ હતી, જ્યાં સુધર અને રચ્ચ હલી અને કન્યાઓ માટે પાઠલીઓ મુકવામાં આજી હતી. શાળામાં ઉપર કન્યાઓ છે નેમાંની ધણીખરી દેખાવમાં સુંદર છે. શરીરના રંગમાં તેઓ રૂપેનીસ કે છાંલીઅન નેવી દેખાય છે. એમાં અમી-મોની બહેનો અને ઉચ્ચ કુટુંબની કન્યાઓ પણ હતી. શિક્ષકમ પાંચ વર્ષનું છે અને સાતમે વર્ષે સજીવાની રમ્યાત થાય છે. એમાં વાંચન, લેખન, ગણિત, ભૂગોળ, ઇતિહાસ ચિત્રલક્ષા, શુંવજ અને શીવજનો સમાવેશ થાય છે. તેમની હસ્તકલાના કેલકાક સુંદર નમુના પણ રવાં હતાં. પછીખરી શિક્ષિકાઓએ હિંદમાં શિક્ષણ લીધું છે. ઉચ્ચ કેળવણી માટે બીજા એક સંસ્થા થોડા સમયમાં ખોલારો, ત્યાં ધર્મશી ભાષાઓનું અને શિક્ષક બનીઓનું શિક્ષણ આપશે.

“આ શાળા ખુલી તે પેઠેલાં ઘરમાં પિતા આપી શકે તેટલીજ કેળવણી મુજબાને મળતી મોટા ભાગે દુશન વાંચતા શીખવામાં ન એ કેળવણી ખતમ થતી. બદારના પુરોને સ્ત્રી પત્રી લખી શકે એવા બવથી તેમને લખવાનું શીખવતા નહિ.”

દેશની દુર્ખલતાનું કારણ:
“અનેરામા ને માં શીમતી, રાજકમારીકેવી”
“સ્વાસ્થ્ય અને ગૃહસ્થી છવન” ઉપર એક મતનીય લેખ લખે છે અને તેમાં દેશની દુર્ખ-

લતાનું કારણ અને તે દૂર કરવાનો ઉપાય સૂચવે છે.

“દેશની દુર્ખલતાનું મુખ્ય કારણ બચાવ-જુદી રહેણીકરણમાં બેદરકારી છે. આ બેદર-કારી સ્ત્રીઓ અમલુ હોવાને લીધે થાય છે અને સ્ત્રીઓને યોગ્ય શિક્ષણ આપવાથીજ તે દૂર થઈ શકે.

“માણુમનું ચરિત્ર બચપણની સંગત અને કેળવણી અનુસાર થાય છે, બાળકની સદ્ગુર માતાજી છે, નેના બોલામાં તેનું બચપણ વીતે છે. માતાના શુભ-દુર્ગુણોને તેની પર પ્રભાવ પડે છે. ને માતા શુભવતી હોય તો પોતાનાં બાળકોને પણ તેવાં બનાવી શકે. મુવ, મદ્દલા-દુની ભક્તિ, અભિમન્યુ અને શિવાજીની નીરતા માતાનેજ આભારી. હતાં. ને માતાઓ કેળવણી પામેલી હોય તો દેશનો ઉદ્ધાર સદગ્રમાં થઈ જાય.

“અસલુ માતાઓ તંદુરસ્તીને હાનિ થાય એવી રીતે ઘણીવાર વર્તે છે. બાળકને યરદી થઈ જાય એવી બીકથી ધરના બારી બારણા બંધ કરી મુજે યા બાળકને માયા સુધી જોડાવી રાખે. પરિણામે તેને સ્વચ્છ વાયુ ન મળે અને તંદુરસ્તી પર ગાદી અસર થાય. કેટલીક માતાઓ બાળકને પાસામાં દબાવીને મુજે છે; યા છાતી પર રાખે છે. પરિણામે તેને સ્વચ્છ હવા નથી મળતી. બાળકને તો ઉંચેનાં જુદુંજ સુવાડવું નેમજે અને માયા સુધી જોડાડવું ન નેમજે. બારીઓ પણ ખુલ્લી રાખવી નેમજે. કેટલીક મુખ માતાઓ બાળકને દર ઉમરાંત ખવડાવે છે. બાળકને રડવું છાતું રાખવા મમતને લીધે તે આમ કરે છે, પણ તેથી બાળકને અછળું થાય તેનું તેને જ્ઞાન નથી રહેતું. પણ, બાળક માંડુ થાય ત્યારે ભાગ્યને દોષ કે છે. બાળકને નિય-મિત ખોરાક આપશે હોય તો એમ ન થાય. અસલુ માતાઓના બીજા એક દોષ એ છે કે બાળકને ચોર થા બાણુની બીક બતાવી દરાવે છે અને તેમને બચપણથી કાયર અને હરપોક બનાવે છે. આવી આજી અનેક પ્રદારની બેદરકારી અમલુ માતાઓ ખવડાવે છે અને પરિ-ણામે દેશના સંતાનો દુર્ખલ થતાં જાય છે. ને

તેઓ કેળવણી પામેલી હોય તો આત્મ જનવા
ન પામે. ”

હિન્દુ સ્ત્રીઓ પર જીવન:

“ત્યોતિ”માં “હિન્દુ સ્ત્રીઓ પર જીવન” એ
વિષયવાર એક મર્મનીય લેખ પ્રગટ થયો છે અને
તેમાં સામાજિક દિવાળને કારણે હિન્દુ સ્ત્રીઓ પર
કેવા પ્રકારના હુમ્મો પડે છે તેનું વર્ણન કર્યું છે.
એ લેખને સાર તો એ પ્રમાણે:

“છોકરીના જન્મ માટે હિન્દુ કુટુંબોમાં શોક
મનાય છે એ સૌ કાંઈ જાણે છે. જૂન પછી પણ
તેમની સ્થિતિ સુધરતી નથી; ઉલટી બગડે છે.
કપડા દેશોમાં લગ્ન થતાં પુરુષ તેમજ સ્ત્રી પિતાનું
પર છેલ્લી નવું ઘર વસાવે છે. એકલા હિન્દુઓ
છોકરીને પિતૃચંદનો લગ્ન કરાવે પડે છે.

“છોકરીના લગ્ન વખતે તેા માતૃપિતા બંદોબ
હાવાના આનંદમાં કુશાગ્રે કાળકા અને છે અને
લખણ જઈ-દેવું કરીને પણ કરે છે. પણ વહ
ધરમાં આવી એટલે આનંદને ઠેકાણે ગુસ્સાના
ગેરમા ચડે છે. એ પછી તેની સાથે જે વર્તન
ચલાવાય છે તે હિન્દુ બાળાનું સહી શકે.
છોકરો વહુનો ન થઈ જાય તે માટે માતા હર
મધ્યે યતન કરતી રહે છે અને વહુના વગોણાં
કરી તેની ઉપર જીવન કરવામાં અને કાવવામાં
બાધી નથી રાખતી. ધરના બધાંયે માણસો એક
કુમળી બાળાની વિરુદ્ધ થઈ નીકળે છે. માણે અને
મારપીટ ઉપરાંત તેને કોઈ પુરવું ખાવા પણ નથી
મળતું. પરિણામે તે બિચારી મળતી જાય છે,
રોગી બને છે; પણ માંદી હોય તે છતાં તેણે
ધરતું બધું કામ ભરતું કરવું જાણે. આ
ખારા સાગરમાં પતિના પ્રેમની મીઠી વીરજી પણ
કેટલીક બિચારીના ભાવ્યમાં નથી હોતી. એ કહે-
વાતા દેવ પણ મા બહેનના ચંદાન્યા પડે છે અને
પત્ની તરફ દેહાર વર્તન રાખેલો. તે કોઈની સાથે
હળી મળી ન. રાંધે. સર્ગાસંધી કે પાડોશી
સાથે વાવચીત ન કરી શકે. તેના ઉપર કોઈપણ
કલાક જાણી થાય. તેના પ્રત્યેક વર્તન માટે
શંકા કરાય અને તેના ચારિત્ર્ય પર દોષ મુકવા
વાર ન લાગે. દુન્યાં સ્ત્રીઓની આવી દયા દોષ
તે સંસાર સુખી કેમ નીચરે? દેશનો ઉદ્ધાર
કેમ થાય?”

સ્વભાવ અને સૌન્દર્ય:

શ્રીમતી રાજકુમારી “વનલતા” માં “સ્વ-
ભાવ અને સૌન્દર્ય” વિષય ઉપર એક લેખ લખે
છે. લેખિકા માને છે કે સ્વભાવની મોટી અસર
સુંદરતા ઉપર થાય છે:

“સુંદરતા જે પ્રકારની હોય: શારિરિક અને
આંતરિક. શારિરિક સુંદરતા કાલુષ્યગ્રસ્ત છે; આંત-
રિક સુંદરતાનો કદિ પણ નાશ નથી થતો. ઉલટું
તે શારિરિક સુંદરતા વધારે છે. આનંદાલ કેટ-
લીક સ્ત્રીઓને સાચું સૌન્દર્ય શામાં છે તેની જ
ખબર નથી. તેમને રંગરંગી વસ્ત્રો અને આભુ-
પણામાં જ સૌન્દર્ય દેખાય છે. પણ કદરૂપી સ્ત્રી
ધરણી હૃદયમાં રાખી નથી દેખાતી. સ્ત્રીનું ખરું
સૌન્દર્ય તો શીત, લગ્ન, સ્વયં, ધર્મ, સત્યતા
સદનશીલતા, પતિપ્રેમ અને સેવા, અને મૃદુર
ભાવનું ઇલાદિ ગુણોમાં સમાયું છે.

“સૌરાં વચ્ચાભુષણ પહેર્યા છતાં સ્ત્રીને
નિર્લજ્જ હોય તો એ કુર્ચુલ તેની સુંદરતા
પર પાણી ફેરવી દેશે. આમની સુંદરતા સારા
ગુણ-સ્વભાવ વિના ન શકે. કેટલીક સ્ત્રીઓ
પોતાના ખર્ચા સ્વભાવને લીધે જ શરીરે સુંદર
હોય છતાં સર્ગાસંધીઓમાં બહારી મધ પડે છે.
સારો સ્વભાવ તેમને સર્વના પ્રિય બનાવે છે.

“સ્ત્રીઓ સુંદરતી રીતે પુરુષો કરતાં જુધારે
કામળ હોય છે. લગ્ન, નકીત અને પ્રેમ તેમની
શોભા છે. સ્ત્રી શીલવતી અને લગ્નવતી ન હોય
તો તેને કાંઈ આદર નહિ આપે. સારા સ્વભા-
વની અસર ધીરેધીરે તેમના શરીર પર પણ
પડે છે. અને વિવેક, વિવેક, વિવેક વધારે. સુંદર
બનતી જાય છે.”

સ્ત્રીઓની શક્તિ:

“નારી ભૂતિની કમતી અને વ્યાપકતા”
વિષે શ્રીમતી ચરોદાબાઈ “સાંદ” માં એક
મનનીય લેખ લખે છે. એ લેખમાં સ્ત્રીઓની
શારિરિક શક્તિ વિષે લખતાં તેણી કહે છે:

“જે વીર હોય, શુદ્ધજામાં પ્રવેશ હોય
તેમને આપણે શારિરિક શક્તિવાળા માનીએ.
છોકરીનું હિન્દુમાં રાજાગિયાં ઉતરી, રાજાની
રૂપ ધારણ કરી, આર્યનામને કન્ય કરી મધ

હોય એવી સ્ત્રીઓ નથી યદ્ય ? શું એ બાળ-
તમાં પુરો કરતાં સ્ત્રીઓ ઓછી શક્તિ ધરાવે
છે ? ઇતિહાસ શું કહે છે ? અઝગર જેવા
શક્તિશાલી બાદશાહ પાસે સ્ત્રી મંગાવનાર
આર્ય મદિલા ન હતી. હાલના સમયમાં પણ
ધણી સ્ત્રીઓએ વીરોચિત કાર્યોમાં પુરો પાત્રી
બરાબરી ફરી દેખાડી છે. છતાં કોની મજદુર
છે કે તેમને પુરો કરતાં ઓછી શક્તિવાળી.
કહી શકે ? યુદ્ધના સમયમાં ઇંગ્લાંડની સ્ત્રીઓએ
પોલીસનું, ટ્રામ અને મોટર હાંકનારનું, દારૂ
ગોળા બનાવવાનું વગેરે પુરો પાત્રી છઠ્ઠા છટ્ટી
નય એવાં કામો કરી બતાવ્યાં હતાં. ”

સ્ત્રીઓની માનસિક શક્તિ વિષે લખતાં
લેખિકા કહે છે : “ ઇતિહાસ ધણીય વિદુષી
સ્ત્રીઓ વિષે કહે છે. શંકરાચાર્ય અને મંદન-
મિશ્રના વાચ્યુદ્ધનો નિષ્કૃંપ કનાર સરસ્વતી
સ્ત્રી ન હતી. આપણા પ્રાચીન સાહિત્યમાં
ધણીય સ્ત્રી છે. જે બાળતમાં તેમણે કલમ

ઉઠાવી છે તે બાળતમાં પુરો પાત્રી ઓછી શક્તિ
નથી બતાવી. રાજ્યાસનના પ્રદેશમાં અત્યારે
જુએ. દેશી, રાજ્યોના રાજાઓની પ્રજા દુઃખી,
છે ત્યારે હોપાળની પ્રજા બેગમના અધિકાર
દોડાણ મુખી છે. ”

“ સ્ત્રીઓમાં નૈતિક બળનો પણ પ્રસાદ ક્યાં
ઓછો છે ? જે રાવણના નામ માત્રથી મોટા
વીરો કંપતા તેજ રાવણ સીતાજી પાસે જતાં
તેનું બધું સૌર્ય અને તેજ દણાઈ જતું. આર્ય-
માતાઓએ સંસારમાં નૈતિક બલના સુંદર
દાખલા મુકી ઐશ છે. દેવી ગાંધારીએ એક
દષ્ટિ માત્રથી દુર્યોધનનું શરીર વેગનું બનાવ્યું
હતું; સાવિત્રીએ યમના પાશમાંથી પતિને
છોડાવ્યો હતો; નર્મદાએ સૂર્યના ઉદયને પણ
રોકી દીધો હતો; અને ભરમાસુરનો સંહાર
કરનારી શક્તિ પાર્વતીની હતી. કાણ કહી
શકે કે સ્ત્રીઓ પુરો કરતાં કાંઈ પણ બાળ-
તમાં ઉતરતી છે ? ”

રૂઠી—“ અરે, બરજેર ! તેમણે મર્યા માહવાળા ત હતા તા સારા; પત બા, બીજ
વખત મોઢાલે ત્યારે બરોબર બાંધાને મોહવળે. ઘર આગળ પડેલ તાજ નરસી વૂટી ગઈ ને છુટી
ગીઆં. તેવણને બેગીકરતાં ગરો દમ નીકળી ગીઆ. આખરે દંડા દસાં ન હોયમાં આવીઆં. ”
બરજેર—“ પત મેં તો હ ન મોહલીઆં તો ! ”

• ન્યાયાધીશ એ સાક્ષીને સવાલ પૂછતા હતા. “ તું કહે છે કે તું આખા ધગમાં જોઈ
નહોયો. તને શું રેખાયું ? ”

“ કંઈ ખાસ નહિ. ગ્રેમાનંદ કહે છે તેમ એ વૂટી સરખી ખુંપડીમાં...”

“ ગ્રેમાનંદ શું કહે છે તેની ઉમણાં અદિ નજર નથી. આ મુકદ્દમા વિષે તે કંઈ
નહોતો હશે તો તેને પોતાને બોલાવી જુઓની લેવામાં આવશે ! તમે હુપોતે જે નહોતા હોય તે
દોડો. ” ન્યાયાધીશ સાક્ષીને વચમાં અટકાવીને હતું. •

મદદમાં બેઠા ગોણસો દમ દસી પ્રજા તે ન્યાયાધીશને સમજાવતાં નહિ.

સીતમાં એક કુમારિકાએ થોડા સમય પછી
 " પોતાના પિતાએ કહેલું વે-
 કનનો આદર્શ. વિશાળ પોતાને કહ્યું નથી"
 એવી મતલબની એક જાહેર
 ખબર પેશાનના વર્તમાન પત્રોમાં છપાવ્યાની
 ખબર અમે જુન અહીંમાં " સ્ત્રી જગત્"માં
 આપી છે. " યુગધર્મ " ના જેઠ માસના અહીંમાં
 પ્રકટ થયેલા " સ્ત્રીઓ વિશે કાંઈક " એ લેખમાં
 એ ખબર વિશે દીકા કરતાં સો. ખૂબે શારદાગૌરી
 મહેતા, બી. એ. લખે છે કે, " વડીલના આ
 દેશની સ્થાને બાળક વાય તે ઇશ નથી એ
 સત્ય વાત છે. પણ તેની સાથેજ આપણું વાદ
 રાખવું જોઈએ કે વડીલોએ રૂઢાપણુ તાપણુ
 જોઈએ. જનની બાબતમાં ક્યાં સુધી માતા
 પિતાએ પોતાની સખાને ઉપયોગ કરવા એ
 બહુ ગંભીર બાબત છે. સ્વતંત્ર વિવેકશક્તિ
 કેળવવાની છોકરીઓને બહુ ભર છે. દીકરી ને
 ગાય ત્યાં દોરે ત્યાં નય એ શુભામી ક્યાં સુધી
 યુનિવર્સિટીમાં કેળવાયેલી, સિદ્ધાંત લીધેલી સં-
 સ્કારી છોકરીઓ પછી જો આ બાબતમાં પોતાની
 વિવેકશક્તિને ઉપયોગ નહિ કરે તો આપણે
 સંસાર દ્વારે ક'ંઈ આવશે ? એવી છોકરીઓ
 પાસે આપણે આટલી તો આસા રાખીશું કે
 માત્ર પરણવા ખાતર, અથવા પેસા ખાતર ગમે
 તેવા વરને કબુલ નહિ કરે. સમજ ના રોકે
 એટલી તેમની ઉમર નથી હોતી હતી, બીજવર,
 ત્રીજવર, ચોથવર, એ છોકરાનો બાપ, ચાર
 છોકરાનો બાપ, ૭ છોકરાનો બાપ પોતાના
 કાંઈ વીસ વર્ષ પછીએ વર્ષ મોટા વર કબુલ
 રાખે એ પટ્ટવતિ અને જીવાનગીરીના ખાડામાંથી
 આપણી જાહેરો ઉપેક્ષા ને આવે તો તે કેળવણી
 ઉપર પાણી ફેરવું કહેવાય."

એજ લેખમાં સ્ત્રીઓની ઉન્નતિનો પ્રશ્ન
 ચર્ચાતાં એ વિદ્યુતી ખબર
 સ્ત્રીઓની ઉન્ન- જણાવે છે કે, " જે પ્રખ-
 તિનો ઉપાય- અથવા દેશ પોતાની સ્ત્રીઓ
 " ખરી કેળ- પ્રત્યે સન્માનની દૃષ્ટિ ના રાખે
 વણી આપે." તે કહી ઉચ્ચ રીયાતે પહેાંચે
 નહિ. આપણી પ્રભની આટલી
 અધોગતિ યદુ છે તેનું મુખ્ય કારણ એ જ છે કે
 મહાન શક્તિની સાક્ષાત મૂર્તિનું "આપણે અપ-
 માન"કર્યું છે. પવિત્ર દિવ્ય માતાના જીવંત નજર
 સ્પર્શનો ઉત્કર્ષ નહિ વાય તો આપણી ઉન્ન-
 તિનો એક પણ માર્ગ રહેશે નહિ. " આ
 વાક્યો મહાન દેશભક્ત સ્વામી વિવેકાનંદનાં છે.
 ત્યારે ભારત દેશની પ્રજાતિના વિચાર તેમના
 મનમાં આવતાં ત્યારે સ્ત્રીઓની ઉન્નતિનો પ્રશ્ન
 તેમની આંગળ ખડો થતો. પુરુષના સ્વાર્થપણને
 અને દળને લીધે સ્ત્રીઓ કચરાઈ ગયેલી, જ્વાળ
 ગયેલી જોઈને તેમનું હૃદય બળી જાય છે. એ જ
 અસહાય સ્થિતિમાં અને પરાધીન વાતાવરણમાં
 સ્ત્રીઓને રાખવામાં આવતી જોઈને તેમનું મન
 કળી જાય છે. અર્થ-વગરની/રી અને સીડીવા-
 નેના સંજ્ઞામાં સ્ત્રીનું વ્યક્તિત્વ નાશ પડે લાગતું.
 હજુ પણ આપણી દશા સહેજ પણ સુધરી
 નથી. સ્ત્રીની પ્રેમ તે અરવરદન જોવા
 જ છે. ઉચ્ચ વિદ્યાસ માટે, હૃદયની વિદ્યા,
 જતા સારે જ્ઞાન આવરણ છે; તે વિના
 જન સંકુ- રહે, પટ્ટવત રહે. નિત્યનાં
 શુદ્ધિયે કે એ મુખ્ય કારણ નથી. માત્ર
 જનસંકલન એક સાધન છે. ધાર્મિક કે માન-
 સિક જ્ઞાન સ્ત્રીઓને અપાત્ર નથી. દરેક
 સંસ્કૃતિ ન પગલે બાળકનનો અંતરાય ને
 છે, શારી માનસિક, નૈતિક, દરેક અંગોગતિનું

જી શોધીશું' તે બાળકન જ છે. મનની દેહત્વ, હેમત, આગ્રહ, વિચારશક્તિ સ્વાતંત્ર્ય એ સર્વ પ્રાપ્તી બહેનોમાંથી નાશ થયું છે, દરેક કાર્યમાં સ્વાધીન રહેવાની ટેવ પડી ગઈ છે, અને તેને પોષે પુરુષવર્ગ. ઉપર એક બાળસ્વ થઈ પડે છે.

અસહનતા વખતમાં પોતાના કાર્યમાં તો સ્ત્રીઓ ઉઠેલ સારી રીતે લાવી શકતી હતી. હવે તો એટલી પણ શક્તિ રહી નથી. આપણી પ્રાચીન સ્ત્રીઓનાં ઉત્તમ દશાન્તે લઇને તેડું અનુકરણ કરવું એજ રસ્તો છે.

આપણી બહેનોના ઉત્કર્ષમાં આડે આવતા બીજા અનેક અંતરાયો છે. આજ સ્ત્રીઓને અનેક પ્રશ્નોનો નિકાલ કરવાનો છે. પરંતુ એ સર્વે પ્રશ્નોનો નિકાલ કેવી રીતે કરવો? દરેકનો તોડ કેળવણીથીજ લાવી શકાયો. જે પ્રમાણે સ્વરાજ્ય માટે રાષ્ટ્રની જનનિતિ માટે સ્વદેશી મત, અંત્ય-જનો ઉદ્ધાર એ એ માર્ગ ગણાય છે તેજ પ્રમાણે સ્ત્રીઓની જનનિતિનો માર્ગ હાથમાં લેવાની જરૂર છે. બહેનોની પ્રશ્નમાત કરીને, તેમને પદા-બોને જનનિતિને માર્ગે નહિ' વઢાય પણ તેમને શક્તિનાં બંધનોમાંથી મુક્ત કરીને, હૃદય કેળવણી આપીને તેમનામાં સ્વાસ્થિમાન લાવી શકાયો. તેમનાં દૃષ્ટિબિન્દુમાં વિશાળતા અપરો તોજ રાખી જનનિતિના પ્રશ્નોમાં રસ લેતાં થયો. બાપી તો 'શુર ભક્તિ'ની અસર ન્યાં સુધી રહેશે ત્યાં સુધી તેમનાં જીતો ગયો. પણ તેથી અમળ તેમના વિચાર જવાના નથી.

જે પ્રમાણે સ્વાસ્થિ વિવેકીન હૃદય સ્ત્રીઓની અધ્યાત્મિક લીધે કક્ષી આવડું તેડું દરેક વિચારશક્તિ હૃદય બળી ઉઠશે, તેમના દરેક અન્યાય કે અન્યાય લાગશે ત્યારેજ સ્થિતિ થત-યશે. હજી તો અન્યાય લાગતોજ નથી. ત્યાં સુધી નિરાશાજ છે. પુરુષે સ્વાર્થમાં અધ થઈ ગયા છે, સ્ત્રીઓમાં હુદ્દિ નથી એ નિકાલ કયે કાળે આવવાનો? હયાણુ બાપુઓ અને વિચાર કરી શકે એજ બહેનોને એટલોજ આગ્રહ છે કે બહુજ અસુર થઈ ગયું છે. જતાં રીતો અને બહેનોને બળતી બચાવો. હાખલા આપણા બેડું તો પુસ્તકો ભરાય. પણ કાંઈતું અનુભવ નથી.

આંખ આડા કાન થાય છે. પણ ઉઘટ મુકરાન એકવરડી નથી. સમસ્ત દેશ ઉઠજ, ઉઠશે યગ-ધીએ છે. હજી તો પત્ર સરખાએ ઉંચકાયો નથી તો પાવરી પૂરી કેમ થશે? બહેનોને ઉંચી કેળવણીનો માર્ગ સરળ કરો એજ એનો બુદ્ધ-મંત્ર છે. કેળવણી કેળવણીનો કંઠો વગારો અને ખેરી સંગીત કેળવણી આપો અને પછી પરિણામ જુઓ. હજી તો ખરી કેળવણી અપાઈજ નથી એટલે પરિણામ કેળવાયજ શી રીતે? તમારી બહેનો, પતિઓ, પુત્રીઓનાં, મન વિશાળ કરો અને તેમને જાહેર ધાર્મિક અને માનસિક જ્ઞાનનાં દ્વાર ખુલ્લાં કરો."

ગતાકમાં સો. હંસાબ્દન મહેતા, બી. એ.

ના લેખમાંથી અમેરિકાની અમેરિકાની ત્રણ સ્ત્રી સંસ્થાઓ વિષે બીજી ત્રણ સ્ત્રી માહિતિ અપાઈ છે. એવીજ સંસ્થાઓ: ૧ હલ ત્રણ વધુ સમાજક સંસ્થા-ઉડસ. એ વિષે માહિતિ આપતાં

એ વિદુષી મહેન લખે છે કે, "અમેરિકન સ્ત્રીઓની સામાજિક પ્રવૃત્તિઓ તો અગણિત છે. કેટલીકે તો સમાજસેવા એ એમનું જીવન બનાવી લીધું છે. એમાંની મુખ્ય સંસ્થા સીસ જેન એડમ્સ છે. એ બાઇનું નામ જગપ્ર-સિદ્ધ છે. અમેરિકામાં એને સર્વાનુમતે એક જ-તમ સમાજ સેવક તરીકે ગણવામાં આવે છે. સ્ત્રીઓની 'Peace on Earth' ની સ્થાપના એણે કરી હતી. ફિનિયામાંથી ક્રેડાઇ કેમ નાણુદ યાય એ એનું ધ્યેય છે. સીસ એડમ્સે ગયે વર્ષેજ હિંદુસ્થાનની મુલાકાત લીધી હતી 'સીસ' જેન એડમ્સ એ હલ 'હાઉસ'ની અધિષ્ઠાત્રી છે. અમેરિકામાં 'સેટલમેન્ટ્સ'-(આશ્રમો) શું કામ કરે છે તે વિષે મેં આગળ કંઈક જણાવ્યું છે. 'હલ હાઉસ' એ અમેરિકાનો સૌથી જૂનો અને સૌથી મોટો આશ્રમ છે. એની સ્થાપના સિકાગોમાં ૧૮૮૬ માં થઈ હતી. સીસ એડમ્સ ત્યારથી જ એના પ્રમુખ તરીકે કામ કરે છે. 'હલ હાઉસ' વિષે કંઈક માહિતી આપ્યાથી બીજી આશ્રમો શું કામ કરે છે તેનો અપાલ આવી શકશે.

એનાજ શબ્દોમાં સ્ત્રીએ તો એ સંસ્થાનો ઉદ્દેશ આ મગાણું છે:

એક કામો એવાં છે કે, આખી છાંટી પર્વેત
ચાલે પરંતુ તેમાં આખા વખત કઠાડવો પડે
નહિ. આવી એક સંસ્થા Big Sisters (મોટી
બહેનો) ની અને Big Brothers (મોટાભાઈ)
ની છે. અહીં ફક્ત 'મોટી બહેન'ની સંસ્થા વિશે
જણાવીશું, આ સંસ્થા Jyväskylä Coorps
(બાળક ગ્રુન્ડગાર) ની અદાલતને અંગે છે. આ
અદાલતને માટે અમેરિકા ધણી મમતથી ધરાવે
છે. મોટા મોટા સંદેશોમાં લગભગ દરેક ઠેકાણે
આવી અદાલતો છે. અમેરિકન કાયદા પ્રમાણે
સોળ વર્ષની અંદરનું બાળક ગ્રુન્ડગાર ન ગણાય.
પરંતુ સોળ વર્ષની અંદરના બાળકમાંથી ઘણાંએ
ઘોરી તેમજ ખૂબ પછુ ક્યાં છે આનાં બાળ-
કનો ન્યાય બાળકની અદાલતમાં થાય છે. આ
અદાલતના બે વિભાગ છે. પહેલાં વિભાગમાં સર-
કારી કચેરીના એવોલન દેખાવ કરવામાં આવે છે.
પહેલીજુર જેણે ગ્રુન્ડો ક્યોં હોય તેવાં બાળકોને
ત્યાં લાવવામાં આવે છે. બાળકોને કેટલાં વેપાર
કરી વખતે એની મજબુદગિતનું માપ લેવાય
છે. બીજા પછુ સારીરિક તપાસ થાય છે. ગ્રુન્ડો
કચેરી એ માનસિક રોગનું પરિણામ ગણ-
વામાં આવે છે. ગ્રુન્ડો પુરવાર થતાં ન્યાયા-
ધીસ બાળકને એના મંત્રણ પર ગ્રુન્ડાના ગોપી-
યંની છાપ પાડવા કમલારે છે, ને ગ્રુન્ડો પ્રમાણે
ક મદિના આઠ મદિના ' પ્રોબેશન ' પર રહે-
વાની શિક્ષા ફરમાવે છે. કોટચે એ મુદતમાં
બાળક પોતાની સારી ચાલથી બતાવી આપવું કે
આમજ જતાં એ ફરીથી ગ્રુન્ડો નહિ કરે. ને
બાળકના મજબુતી થોડને ગુણે આ પરિણામ
આપ્યું હોય તો તેને માટે વધાય લેવાય છે.
પ્રોબેશનની મુદત દરમ્યાન બાળક-બાળકી હોય
તો એને ' મોટી બહેન ' ને સેલેપવામાં આવે
છે. આ બાધ એ છાકરીના પર ઉપરથી દેખરેખ
રાખે છે: એને દરેક જાતની મદદ કરે છે. એના
જીવનમાં રસ લે છે. એક બરેબરી મોટી બહેન
હોય તે પ્રમાણે વર્તે છે અને છાકરીને ' માટે
માર્ગે ' જવી અટકાવે છે.

અદાલતનો બીજો વિભાગ તો કંઈક 'Coun-
ciling Room' નેવો વધારે હાથે છે. અહીં,
જેણે એક કરતાં વધારે વાર ગ્રુન્ડો ક્યોં હોય
તેવાં બાળકને લાવે છે, ન્યાયાધીસ બાળકને જુગ

સિખામણ દે છે, ગ્રુન્ડો સચકર હોય તો એને
' રેફરમેટરી ' માં મોકલી આપે છે. ધણીવાર
આખા પોતે જ બાળકને અદાલતમાં લઈ
લાવે છે અને ફરિયાદ કરે છે કે એનું બાળક
' કઠણમાં રહેતું નથી--એ તે પ્રમાણે વર્તે ' છે.
આના બાળકોને નિરાશખાં મુશ્કેલીમાં આવે છે.
ત્યાં પછુ જોખર ન ચાલે તો ' રેફરમેટરી ' માં મોક-
લે છે. ધણીવાર માઆપના પર ફરિયાદ કરવામાં
આવે છે કે છાકરીની બરાબર સંભાળ લેતાં નથી
અને બાળકોને, રખડતાં રાખે છે અથવા: ધરમાં
એકલાં એંધી રાખે છે. માઆપને હાં તો દંડ ફર-
વામાં આવે છે ને ન માને તો છાકરાં એમની
પાસેથી લઈ લેવામાં આવે છે. ' મોટી બહેનો '
સલાહ આપવામાં બાળક પર દેખરેખ રાખવામાં
બહુજ ઉપયોગી થઈ પડી છે.

સારી બાળકજીવણીના અમાલે બાળકો ખોટ
રસ્તે ચડે એમ સાધારણ અનવામાં આવે છે.
તે કે અમેરિકામાં કેળવણીનો પ્રચાર થયો વધારે
છે છતાં ફેરી જાતની કેળવણી આપવી એ સવાલ
ત્યાં પછુ ઉઠાશે નથી. ન્યુયોર્કમાં એક નિયાજ
છે ત્યાં છ હજાર વિદ્યાર્થીઓ શિખે છે. ત્યાંની
એક સિક્કા સાથે મેં એની મુલાકાત લીધી.
એને બહાર નીજાતાં છતાં ત્યાં એણે મને પૂછ્યું
કે કેમ અમારી નિયાજ, વિશે શું ખારો
છો ? એ પ્રશ્નો નવાજ પછુ એણે આપેલ
મને તો આ એક મોટું કારખાતું લાગે છે.
પંદીમાં એક સુએ લોટ નીજો તેમ અહીં પછુ
કોઈનું વ્યક્તિત્વ ખાસ જુદું પડી આવતું હોય
એમ મને લાગતું નથી. બાળકજીવણીનો સવાલ
અમેરિકામાં કંઈ વિશેષ ધ્યાન એંધી રહ્યો છે.
ખાસ કરીને સ્ત્રીઓને આ મંથન બહુજ મદ-
તનો વર્ગ પડેલો છે. ત્યાંની સ્ત્રીઓની સંસ્થા
(Association of University Women) આ
સવાલ ઉઠવાનો પ્રયત્ન કરી રહી છે. એક
બાળકને એ કામ પર ખાસ નીમી છે. એ લગભગ
જુઓગામ ફરી ત્યાં જુડી જુડી પદ્ધતિનો
અજવાલ કરી ક્યું ધોરણ સોધી એક તે પર
હેવાલ લખી પોતાનો અભિપ્રાય બાંધે. ' સ્ત્રી-
સીએચન એન્ડ યુનીવર્સિટી લીમેન ' એ સંસ્થાની
મુખ્યે સીએચ તો લંડનમાં છે પણ દેશદેશ
એની સંખ્યાઓ છે. કલકત્તામાં પણ એની યાખા

સમાલોચના.

૧૯૦૬

મોગલ સમયની ગ્રંથ કથાઓ લેખક સ્વર્ગસ્થ હાજમદમદ અલારખિયા શિવજી મહારાજઃ ચિત્રમય સાહિત્ય કાર્યાલય, ૧૫૭ સેમ્યુઅલ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ નં. ૩.

કલાનાં પરમ લપાસક, ગુજરાતી બાષાનાં પરમ ભક્ત, અને “વીસમી સદી” માસિકનાં બાદશા તંત્રી સ્વર્ગસ્થ ભાઈ હાજમદમદના નામથી ગુજરાતમાં ભાગ્યેજ કોઈ અજ્ઞાન હશે. કલા અને સાહિત્યને ચરણે જીવન, સમર્પનાર એ “ઈસ્મ મહમ્મદ હાજી” ની મીઠી બાનીનો રસારવાદ અસંખ્ય ગુજરાતીઓએ સાંભળ્યો છે. ગુજરાતી સાહિત્ય અને કલાનાં ક્ષેત્રોમાં એ ભાઈના અદ્ભુત અવસાનથી પડેલી ખાટ હલ પૂરી રાખાય નથી. એ ક્ષેત્રોમાં એની સેવાઓ, અદ્ભૂત હંમી, આત્મીય જીવન એમને માટે અર્પણ કરી રહ્યું છેલ્લે ફરી લીધી હતી. પોતાનાં હુકા પછી ઉપયોગી જીવન દરમિયાન એ ભાઈએ અસંખ્ય પુસ્તકો લખી સાહિત્યની અને તે દ્વારા ગુજરાતી આદમની ને અર્પણ સેવા કરી છે તે સ્હેલાઈથી ભૂલી શકાય એમ નથી. સ્વતંત્ર પુસ્તકો તરીકે એને “વીસમી સદી”માં પ્રકટ થયેલાં એમની કૃતિઓ ગુજરાતમાં આજે, આદરપૂર્વક વંચાય છે અને ભવિષ્યમાં પણ વંચાશે. પરંતુ “વીસમી સદી”માં પ્રકટ થયેલી એ કૃતિઓ અત્યારે અત્યંત યથા પડી હતી. એમણે એ માસિકના અંકો પુસ્તકોનારે બંધાવી સાચવી રાખ્યાં છે, તેમને તેા એની મીઠી બાનીનો સ્વાદ ચાખવાની તક હરદુએ મળતી હશે, પરંતુ એવાઓની સંખ્યા બહુ ઓછી છે. પરિણામે ગુજરાતમાં એમની એ કૃતિઓ માટે મોટી માંગ છે. એ માંગણીને પહોંચી વળી સ્વર્ગસ્થ ભાઈ હાજમદમદ મુખ્ય ભાઈ ગુલામહુસેનને એ કૃતિઓનો સંગ્રહ પુસ્તકોનારે પ્રકટ કરવાની સ્વતંત્ર

ચોજના કરી છે. ભાઈ ગુલામહુસેનને કલાની વંશાસના પિતા પાસેથી વારસામાં મળી છે અને એ વારસાનો અસદુપયોગ પિતાતું યથાર્થ શ્રાધ્ધ કરવામાં તે કરી રહ્યા છે. “વીસમી સદી” માંથી કરેલી સમય ચુંટણીના કેટલાંક સંગ્રહો પુસ્તકોનારે અલાર આગમય તેમણે પકડ કર્યાં છે. એ સર્વમાં ભાઈ ગુલામહુસેન પોતાની ક્ષારસિકતાનો સુંદર પરિચય આપ્યો છે. પ્રસ્તુત પુસ્તક - મોગલ સમયની ગ્રંથકથાઓ એવાજ એક સંગ્રહ છે. એમાં સ્વર્ગસ્થ ભાઈ હાજમદમદની લગભગ અગ્રીયાર સુંદર કૃતિઓનો સંગ્રહ કરવામાં આવ્યો છે અને તે સર્વને નળીતા કક્ષારસિક ચિત્રકારો શ્રીયુત હુસૈન, શ્રીમાન પુરોષોત્તમ અને શ્રીયુત ગૌરકાંરના સુંદર ચિત્રોથી સુશોભિત કરી છે. એ ચિત્રોની ગોઠવણી અને છપાઈ એવાં સુંદર અને આર્થિક છે કે તે વારંવાર જોવાની વાતચ વાગ્યેજ કાંઈ ખાળી રાકે. આખું પુસ્તક સુંદર, ઉંચા કાગળપ્રસાદબદ્ધ છાપવામાં આવ્યું છે. મેટરની વચમાં આપેલાં સંખ્યાબંધ ચિત્રો કપરાંત લગભગ વીસ દુલપેન ચિત્રો ઉંચા આર્ટ-પેપર પર આપ્યાં છે. આ સર્વ વ્યાનમાં લેતાં પુસ્તકની રૂ. ૩-૦-૦ કીમત રાખી છે તે ભાગ્યેજ વધારે ગણાય એવી લેખવી લેખકે પ્રમુદ હાજીની મૂળ લેખકૃતિઓ માટે અગિયાર દર્શાવેલાં એ સોનાં પાં દોળ કમીવવા જેટલું થશે. એની મીઠી બાની નાચકવર્ગમાં ને અગ્રહ મેળવી રાખી છે તેજ એ કૃતિઓની ઉત્તમતાની સચોટ સાબિતિ છે. આખું પુસ્તક કેમરસિક ગુજરાતમાં અત્યંત આદરને પાત્ર નીવડશે એની ભાગ્યેજ શંકા કરી શકાય. પ્રત્યેક ધરમાં એની એક એક નકલ તેા અવશ્ય રહેવી જોઈએ.

સંસાર-સ્વપ્નઃ મૂળ લેખકઃ પ્રોફેસર એફ. ડગ્લસ, એડમ. અનુવાદકઃ શ્રીયુત હીરાચંદ કસ્તુર.

જીવદશાંશમોળા અંગ રજો. કીમત: અમદાવાદમાં રૂ. પાંચ, અન્યત્ર: રૂ. સાડાં પાંચ. ૧
સ્વામીશ્રી અખંડાનંદજીના નેતૃત્વ હેઠલ
ગુજરાતી સાહિત્યના પ્રારંભ સરવ સાહિત્ય
વર્ધક કાર્યાલય આજ વર્ષે યથાંજ સ્તુત્ય
સેવા કરી રહ્યું છે, તે ગુજરાતી પ્રાંતથી અ-
ભણ્યું નથી. અત્યાર સુધીમાં ગુજરાતી સાહિ-
ત્યમાં અનેક રત્નો ઉમેરી તેને સમૃદ્ધ બના-
વવામાં એ કાર્યાલયે સફળ પ્રયત્નો કર્યા છે.
એક વખતના-ભૂતકાળના અતિ સમૃદ્ધ પણ
અત્યારે પ્રમાણમાં કંચાલ બનેલા ગુજરાતમાં
મોટી કીમતના પુસ્તકો ખરીદવાની સક્તિ રહી
નથી. દોડાક વર્ષો પહેલાં તો એવો ભય લાગતો
કે સમૃદ્ધિ સાથે પ્રલ પોતાનો વાંચનનો રોખ,
જ્ઞાન મેળવવાની અભિલાષા પણ ગુમાવી બેઠી
છે. વસ્તુતઃ તેમ ન હોતું. એમ સ્વામીશ્રી અ-
ખંડાનંદજી સાબિત કરી આપ્યું. પ્રબલ
વાંચવાનો રોખ એવો ને તેવો સતેજ હતો. તેમને
જરૂર હતી સરતા સાહિત્યની, સરવ સાહિત્ય પુર
પાડે બેઠી બ્યક્તિની કે સંસ્થાની. એ જોઈ સ્વા
મીશ્રીએ પૂરી અને પ્રબલ રોખ કેળવ્યો અને
વધાવ્યો. અનેક પુસ્તકો અત્યાર સુધીમાં એ સંસ્થા
તરફથી પ્રકટ થયાં છે, અને પ્રબલમાં આદર પામ્યા
છે. પ્રસ્તુત પુસ્તકની છટ્ટી આદિતિ યદ્યપે તેજ
એ પુસ્તકની ઉપયોગિતા અને લોકપ્રિયતા
સાબિત કરે છે. આપણું માર્ગીય ધાર્મિક સાહિ-
ત્ય સંસ્કૃત ભાષામાં છે, પરંતુ પ્રલ એ ભાષા
ભૂલી ગઈ હોવાથી ધાર્મિક ધીમે ધીમે ધાર્મિક જ્ઞાનને
લોપ થતો જતો હતો. અને તેથી પ્રકટિ અજ-
સિક અધોગતિ અનુભવાડી હતી. એ અધોગતિ-
માંથી ઉત્તરવાને ધાર્મિક જ્ઞાન માતૃસાધા
ક્ષાંત આપ્યા વિના ધુ:ખ નહોતો. સ્વામીજીએ
આ જરૂરીઆતને ધોઈથી વળવા સ્તુત્ય પ્રયત્નો
કર્યા છે. પ્રસ્તુત પુસ્તકમાં સંપૂર્ણ ભાવિક દિ-
લ્લોમાં અત્યંત આદરને પાત્ર ગણાયું છે. મૂર્ધ
પુરાણ ઉપ-પુરાણોમાં એક ગણાતા શ્રીકૃ-
ષ્ણ ગવત મારે કંઈપણ કહેવું અસ્થાને ન ગણાય.
અનેક શાસ્ત્રો અને અનેક વિષયોનું તત્ત્વ એમાં
સમાયેલું છે. એમાં વેદાંત છે, યોગ છે, જ્ઞાનકાંડ
છે અને કર્મકાંડ રહ્યું છે. આપું પુસ્તક
ભાવિક દિલ્લો મોટી સંખ્યામાં સત્કારે તો

એમાં નવાઈ નથી. એનું આંતરિક મૂલ્ય તો
પાર વિનાનું છે, પરંતુ બાહ્ય દૃષ્ટિએ પણ પાંચ
રૂપીઆની કીમત નહીં જ ગણાય ઉંચા
પેપર પર છાપેલું, ચિત્રોથી સુશોભિત કરેલું અને
સુન્દર બાધન્દ્રિય વાળું લગભગ ૭૦૦ મોટા
હદના પાનાનું આ પુસ્તક અમૂલ્ય ગણાવું
લેઈએ.

શ્રી રામકૃષ્ણ કથામૃત: ભાગ ૧ લો
અને ૨ જો: આદિતિ બીજી. અનુવાદક: શ્રીયુત
નર્મદાચંદ્ર બાલાશંકર પંડ્યા. પ્રકાશક: ઉપર
પ્રમાણે કીમત: અમદાવાદમાં રૂ. અડી; અન્યત્ર
રૂ. પોણા ત્રણ.

આ પુસ્તક મૂળ બંગાલીમાં લખાયેલા
શ્રીયુત મહેન્દ્રનાથ ગુપ્તના પુસ્તકનું ભાષાંતર
છે. આ બેની બીજી આદિતિ, જેથી આદિતિ
માં વિવિધ મંથમાળાના મહાકાવ્યો તરીકે બંને
ભાગ લગભગ પાંચ વર્ષ પહેલાં પ્રકટ થયા હતા.
અત્યાર સુધીમાં તેની ૫૦૦૦ નકલો ખરીદી ગઈ
છે. પંડો ભાગ તો લગભગ એક વર્ષમાં જ
ગળતો બંધ થયો હતો. આ ઉપરથી પુસ્તકની
ઉપયોગિતાની પ્રબલ ખાતરી થશે. શ્રી રામકૃષ્ણ
પરમહંસનું નામ વાચક પ્રબલને ભણીતું છે.
તેમના અમૂલ્ય ઉપદેશોનું દોહન આ મંથમાં
સમાયું છે. ભાષાંતરની ભાષા શુદ્ધ અને સરલ
હોઈ વાંચની ગઈ બેઠી છે. આવા સફળ અનુવાદ
માટે અનુવાદકને ધન્યવાદ આપવો લેઈએ. લગ-
ભગ ૬૨૫ પાનાના આ ફળદાર અને ઉપયોગી
પુસ્તકની કીમત ફક્ત અડી રૂપીઆ રાખતા મારે
કાર્યલયે મગફળીનું નેઈએ.

સ્વામી રામતીર્થ: કીમતના સદુપદેશ
ભાગ ૩ લો (ભાગ ૧૦-૧૧): અનુવાદક:
શ્રીયુત સીતલ અનુવાદક. પ્રકાશક ઉપર પ્રમાણે
કીમત: અમદાવાદમાં રૂ. એ; અન્યત્ર રૂ. સંધાળે.

આ ઉપયોગી પુસ્તક કાર્યાલયે વિવિધ મંથ-
માળાના ૧૪ મા વર્ષના મંથમાં ૧૯૭-૧૯૦ તરીકે
પ્રકટ થયું છે. ત્રણ ચાર રૂપીઆમાં ૧૫૦૦
પૃષ્ઠનું વાંદન આપવાનું બીજું તો આ કાર્યાલયનું
તકી શકે. અત્યાર સુધીમાં આ મંથમાળામાં
અર્પીત્તા સર્વ પુસ્તકો લોકાર્દરને પાત્ર નીવડ્યા
છે તેમ જ આ પુસ્તક પણ નીવડશે એ નિઃસં-